

INNOVATION AND GLOBAL ISSUES IN SOCIAL SCIENCES

CONGRESS BOOK

Patara Antique City Parliament Building,
ANTALYA, APRIL 27-29, 2017

EDITORS

Prof. Dr. Nurettin BİLİCİ
Ragıp PEHLİVANLI
Karlygash ASHIRKHANOVA

ISBN 605825321-7

Copyright © 2017

www.inglobe.org

inglobetr inglobetr inglobetr

INNOVATION AND GLOBAL ISSUES
IN SOCIAL SCIENCES PLATFORM

April 27-29, 2017

Patara Antique City Parliament Building

Kaş / Antalya / TURKEY

CONGRESS BOOK

EDITORS

Prof. Dr. Nurettin BİLİCİ

Ragıp PEHLİVANLI

Karlygash ASHIRKHANOVA

www.inglobe.org

congress@inglobe.org

(+90) 312 911 0799

inglobetr inglobetr inglobetr

All rights of this book belongs to editors. Can be used by giving reference. Scientific and ethical responsibilities of the writings belong to authors and copyright belongs to InGlobe editors. The authors are responsible for the correctness of the content and resources of the writings.

Copyright © 2017

Innovation and Global Issues in Social Sciences. All rights reserved.

ISBN 605825321-7

Release Date
30.09.2017

CONGRESS ID

Name of Congress

Innovation and Global Issiues in Social Sciences

Type of Participation

Davetli ve Çağrılı / Keynote and Invited

Date and Place

27-28-29 Nisan 2017

Kaş / Antalya / TÜRKİYE

President

Prof. Dr. Nurettin BİLİCİ

Head of Board

Ragıp PEHLİVANLI

General Coordinator

Betül HAYRULLAHOĞLU

General Secretary

Selçuk DEMİRKILINÇ

Organizator

InGlobe Platform

Platform

Republic of Turkey Ministry of Culture and Tourism

Kaş Municipality

Akdeniz University

North Kazakhistan State University

Association of Patara Culture and Tourism

Regularity Board

Prof. Dr. Nurettin BİLİCİ
Doç. Dr. Aidos MUKHATAYEV
Doç. Dr. Ajla ŠKRBIĆ
Doç. Dr. Elbeyi PELİT
Doç. Dr. Ercan ÖZEN
Doç. Dr. Fatih BAŞBUĞ
Doç. Dr. Selim Hilmi ÖZKAN
Uzm. Araz ASLANLI

Executive Board

Ragıp PEHLİVANLI
Betül HAYRULLAHOĞLU
Selçuk DEMİRKILINÇ
Ecem ÖZKAN
Karlygash ASHIRKHANOVA
Milina LATİKANT
Mariana MANKO
Melike PEHLİVANLI

Mission Team

Ali İhsan ÖZTÜRKCİ - Alisiya LUTSENKO - Ayşen KEKLİK
Büşra YILMAZ - Fargana MUSTAFAYEVA - Farnaz FATHI AMAGHANI
Halil İbrahim MANTAR -Nihan KELEŞ

FOREWORD

Üç günlük *"Innovation and Global Issues in Social Sciences 2017"* başlıklı kongremizi Antalya'nın Kaş kazasına bağlı **Patara (Şimdi Gelemiş)**'de gerçekleştirdik.

Patara, Likya Devleti'nin başkentliğini yapmış antik şehirlerden biri.

Kongremizi yurt dışı ortak üniversiteler ve katılımcılarla birlikte gerçekleştirdik. Kazakistan ve Kırgızistan'dan iki üniversite Kongrenin katılımcıları ve ortakları arasında yer aldı. Kuzey Kazakistan Devlet Üniversitesi rektörü Prof. Dr. Serik Omirbayev ve Kırgızistan Kaşgarlı Mahmud Üniversitesi rektörü Prof. Dr. Almaz Ibraev bizzat kongreye katılarak misafirimiz oldular. Ayrıca ortak üniversiteler bünyesinde de paralel oturumlar düzenlendi.

Kongrenin açılışı, Antik Kent'teki 2.000 yıl önce Likya Devleti'nin Parlamentosu olarak kullanılan **Patara Meclis Binasında** yapıldı. Tebliğ sunumları da orada gerçekleştirildi. Kongrenin burada yapılması için Kültür ve Turizm Bakanlığından özel izinler alındı.

30 yıldır Patara Antik Şehri'nin kazılarını yapan, Meclis binasının restorasyonunu gerçekleştiren arkeolog Prof. Dr. Fahri Işık Kongrenin açılış konuşmasında *"Likya'nın sorunlarının tartışıldığı, kanunlarının yapıldığı bu bina şimdi bir bilim alanı, bilim meydanı haline dönüşüyor. Bu bana heyecan ve mutluluk veriyor"* demiştir.

Benim açılış konuşmasında söylediklerim arasında şunlar da vardı:

"Heyecan verici bir ortamdayız. Kongremizi klasik 5 yıldızlı otellerin dışına çıkardık... Alışılmışın dışında bir kongre alanındayız. 2.000 yıl önce, bizim gibi Doğu'dan gelen toplulukların kurduğu Likya Devleti'nin başkentine, büyük limanına geldik.

Mitoloji; tüm sanatların, müziğin, güneşin, şiirin ve ateşin tanrısı Apollon'un burada doğduğunu söylüyor. Noel Baba (Aziz St. Nikolas) burada doğdu."

Kongremizde 300 civarında tebliğ sunuldu.[1] Tebliğlerin sunumu 3 ayrı salona paylaştırılarak yapıldı: Demokrasi Salonu, Tarih Salonu, Kültür Salonu. Üç gün boyunca bu salonlarda *"sosyal bilimlerde küresel sorunlar ve çözüm yolları"*na ilişkin farklı konular konuşuldu, tartışıldı.

Katılımcılar birbirleriyle fikir alışverişinde bulundular. Yeni dostluklar kurdular.

Kırgızistan'dan gelen Rektör Ibraev'le yaptığımız sohbette onun bana anlattıkları hâlâ aklımda. Köklerimizle ilgili konuşurken dedesinin söylediklerini aktarmıştı bana sayın Rektör. Şunları söylemiş dedesi: *"Oğlum, o Türkiyedekiler bizim öz kardeşlerimiz. 500-600'lü yıllarda burada yaşadığımız kıtlık-yokluk yüzünden göç zorunlu hale gelmiş. Aramızda cesur, gözü pek, macera sever olanlar atlamışlar atlarına gitmişler o tarafa. Bizim dedelerimiz ise güçlüklere rağmen burada kalmayı tercih etmişler. Yeri geldiğinde atlarını kesip yemek zorunda kalmışlar ama ayrılamamışlar ana vatanlarından..."*

Dostluklar kurmanın, öğrenmenin yanı sıra katılımcılar Patara'da enerji depoladılar. Ve güzelim Likya Ülkesini tanıma fırsatı buldular: Letoon-Xanthos antik şehir kalıntıları, Saklıkent Kanyonu, Fethiye Ölü Deniz, Kalkan, Kaş (karşısında Meis Adası), Kekova, Demre (Noel Baba şehri), Myra Antik Kenti ve güzel koylar... hepsi çok yakınımızda idi.

Kongrenin gerçekleştirilmesinde en büyük emek Yürütme Kurulu Başkanımız Ragıp Pehlivanlı'ya aittir. O ve ekibi burada olmamız için büyük çaba gösterdiler. Sayın Pehlivanlı ile birlikte çalışan Betül Hayrullahoğlu'nun, Karlıgash Ashırkhanova'nın, Selçuk Demirkılınç'ın katkıları da çok önemlidir. Onlara ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Meclis binasında bu aktiviteyi gerçekleştirmemize izin veren Kültür ve Turizm Bakanımız Sayın Nabi Avcı'ya ve Bakanlık çalışanlarına teşekkür ediyorum.

Ayrıca bize ev sahipliği yapan ve belediye imkânlarını Kongrenin gerçekleşmesi için seferber eden Kaş Belediye Başkanı Sayın Halil Kocaer'e, Kongremize katılan Demre Kaymakamı (ve Kaş Kaymakam vekili) Sayın Murat Uz'a, Gelemiş köyü muhtarı Sayın Arif Otlu'ya ve bizleri güler yüzle karşılayıp, güler yüzle ağırlayan ve yine güler yüzle uğurlayan Gelemiş (Patara)nın güzel insanlarına teşekkür ediyorum.

Bilim dünyasına ve ülkemizin sorunlarının çözümüne katkı sağlamasını arzu ettiğimiz Kongre etkinliklerimizin yeni bir sayfasında buluşmak dileğiyle, katılımcılarımız dâhil tüm katkı sunanlara tekrar saygı, sevgi ve selamlarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Nurettin Bilici
Kongre Başkanı

[1]Kongremize Türkiye'den yapılan 360 civarındaki tebliğ başvurusundan 300'e yakını sunuma değer bulunmuştur. Sunulan tebliğlerin farklı dergilerde yayım prosedürü devam etmektedir.

CONTENTS

Congress ID I
Foreword III
Scientific Advisory Board IV
Contents VII

Refugee Crisis of The European Union 1
Ali AYATA 1

The Importance of Renewable Energy in the Process of Sustainable Urban Development 10
Abdulkadir DAĞLI, Esra TAŞ 10

The Rohingya Migration Crisis and How to Permanently Solve 14
MD Mostafa FAISAL 14

Towards the Common Challenges of Migration in Turkey: A Literature Review 26
Sabbir HASAN 26

Mobile Journalism (MoJo): Mobile Journalism on Social Events 34
Mustafa BÖYÜK 34

Diplomatic Representatives and Consuls Protection in Receiving Government 44
Süleyman DOST, Zehra KORKMAZ 44

Mobile Applications in The Tourism Industry: Travel Applications 52
Yunus TOPSAKAL, Nedim YÜZBAŞIOĞLU, Pınar ÇELİK 52

The Impacts of Corporate Governance Ratings and Firm Size on Financial Performance: An Investigation on Borsa Istanbul Corporate Governance Index 60
Koray YAPA, Işıl EREM 60

India-Bangladesh Relations: Policy Challenges under the **Narendra Modi's and Shiekh Hasina Regime** 68
MD Nazmul ISLAM 68

Educational Policies of DP Governments and Investigations on Education in The TBMM (1950-1960) 84
Yüksel KAŞTAN 84

İzmir'deki Bizans Eserlerinin Türk Turizmi İçindeki Yeri: Efes Örneği 103
Sevcan YILDIZ, Engin DERMAN 103

An Analytical Perspective on The Historical Development of Regional Primary Boarding Schools in Turkey 111
Yüksel KAŞTAN, Neslihan DEMİREL 111

Discrimination Against Women as a Global Problem: An Approach in terms of Economic Sociology 125
İrfan KALAYCI, Hatice Özkurt ÇOKGÜNGÖR *125*

Personality Traits of Managers Impact on Career Planning in Hotel Business 139
Nisa EKŞİLİ *139*

Butterfly Watching in Turkey Within the Scope of Alternative Tourism 149
Pınar ÇELİK, Yunus TOPSAKAL *149*

The Sociological Events That are Reflected on the Works of Artist Mehmet Şirzad.....159
Fatih BAŞBUĞ, Zuhal BAŞBUĞ.....*159*

Bağımsız Denetimin Aracı Kurumların Yatırım Kararları Üzerine Etkisi..... 166
Atila KARKACIER.....*166*

Spirituality in Organizations: A Cognitive Framework 184
Sevgi KEÇELİ ERCİYAS..... *184*

The Analysis of Technological Innovation Structure of Turkish Manufacturing Industry with the Help of R&D and Patent Data 198
Mehmet AVCI, Soner UYSAL..... *198*

Tourism Education and Innovation 213
Cengiz GÖK, Pınar ÇELIK *213*

A Study into the Views of University Students Studying at the Department of Traditional Turkish Arts Over Master Education 224
Pınar TOKTAŞ.....*224*

An Evaluation on the Use of Social Media Among Thermal Hotel Enterprises: A Case of Afyonkarahisar 234
Sabri ÇELİK, Faruk GÖKÇE, Yusuf GÖKÇE *234*

The Stability of Money Demand: A Case of Turkey 246
Osman TÜZÜN, Fatih CEYLAN, Ramazan EKİNCİ *246*

Beckett Heroine of Poetry and Historical Reality 257
С.И. Сәкен, П. Юсуп, Т. Дәуітұлы *257*

Poems Zhambyl During the Great Patriotic War 263
Л.М. Адилбекова, Г.Қ. Абдрасилова *263*

The **Edges of Scholar's Personality** (on the works of S.Talzhanov) 268
Қадыров Жанбай Тұрарұлы, Таласпаева Жанар Серкешқызы, Жәмбек Сәбит *268*

Firma Düzeyinde Rekabet Gücünün Ölçümü: **BSC ile Entegre Edilmiş AHP Model Ö**nerisi ve Strateji Belirleme 274

Orhan ELMACI, Şerafettin SEVİM 274

Karaoke Capitalism vs. Design-Driven Innovation Differentiation vs. Common Appreciation 295

Damla ŞAHİN, Serkan GÜNEŞ, Merve YAVUZ 295

Social Tolerance and Entrepreneurship: The Case of Eurasian Countries 302

İlhan KORKMAZ, Volkan ASLAN 302

The Relationship Between Job Stress and Organizational Commitment: A Study on Bank Employees 311

Zübeyir BAĞCI, Türkmen Taşer AKBAŞ 311

The Effects of Service Operators by Student Transportation on Business and Family Conflicts of Satisfaction Level Example Duzce 320

Metin YILMAZ, Songül DÖGER 320

About Brain Capital of the Bank 325

Ковшова Татьяна Петровна 325

К Вопросу об Оценке Эффективности Управления Человеческим Капиталом 333

Сайко В.М., Цыганков А.Н 333

Relationship Between Career Anchors and Career Plans Which Affect the Career Decision of Vocational School Students 338

Selin AYGEN ZETTER 338

Тенденции и Перспективы Развития Рынка Ипотечного Кредитования в РК 350

Цапова О.А., Михайлова Н.Ю 350

Social Reflection in Turkish Picture Art 356

Birsen ÇEKEN, Gültekin AKENGİN, Asuman AYPEK ARSLAN 356

Youtube Vloggers in Content Marketing as An Innovative Marketing Method: A research on Personal Care Products 365

Eda DİŞLİ BAYRAKTAR, Didem KUTLU, Hasan AYYILDIZ 365

Accomodation Enterprises and Barriers to Innovation 381

Emine GENÇ, Halime BARUTÇU , Sibel AYDEMİR 381

The Effect of Inflation Uncertainty on Benchmark Interest Rate in Turkey 387

Fatih CEYLAN, Osman TÜZÜN, Ramazan EKİNCİ, Işıl EREM 387

Көне Түркі Жазба Дәстүріндегі – Тілдік Тұлға 400

Tynyshtyk ERMEKOVA , Sagira ODANOVA 400

Global Plague Terror/ism: Its Political Economy to Political Finance 409
İrfan KALAYCI 409

A Group of Earring Samples of Iron Age Period Exhibited in Antalya Museum 429
Nebahat ESEN, Rezzan BORA KOÇ, Sinan ŞİVEROĞLU 429

Информационная Модель Поддержки Принятия Решений При Операциях с Валютой 448
Курмашев Ильдар Гусманович 448

Determination of The Quality Perceptions of Tourists on Animation Services: A Study on Five-Star Hotels .. 454
Evren GÜÇER, Cemal Ersin SİLİK, Şerif Ahmet DEMİRDAĞ 454

Cultural and Commercial Dimensions of Globalization in the Focus of Design: Anime and Honda 474
Merve YAVUZ, Serkan GÜNEŞ, Damla ŞAHİN 474

Analysis of Changing the Quality of Irrigated Land On the Basis of Iand Cadastre Data in The New Economic Conditions 495
Ozodbek KARAMATOV, Sherzod RAKHMANOV 495

The Actors and Roles in The Process of EU Negotiation Process 508
Mehmet BÜYÜKÇİÇEK 508

Адами Капитал Ресурстарының Басқару Тиімділігін Бағалау 523
Цапова О.А., Усбанова Г.Ш 523

Muammar Al Gaddafi and Libya War: The Legality Analysis from the International Law and Human Rights Law 528
MD. Nazmul ISLAM, Abdur Rob RAZU 528

The Development Process of Opera Art in Turkey and Minorities 542
Hilmi YAZICI 542

Ali Avni Çelebi with The Concept of Original Art 550
Sabriye ÖZTÜTÜNCÜ 550

The Attitude of Y Generation Consumers Towards Social Media and The Impact on Purchase Intention 572
Cevat SÖYLEMEZ, Abdulbaki BARAN, Ercan TAŞKIN 572

Research on The Perspectıve of Iron-Steel Workers on Working Life and The Labour Unions 581
Banu ÖZBUCAK ALBAR 581

A Critical Discourse Analysis for the Representation Of The Child In Advertising: Omo, Ülker, Johnson's Baby And Turkcell Advertisements Sample 593
Aslıhan DUMLU 593

К Вопросу о Накапительном Страховании и Его Месте в Системе Долгосрочного Страхования 609
Цапова О.А., Михайлова Н.Ю. *609*

The Poetic World of Magzhan 615
Ж.С. Таласпаева, Ж.Т.Қадыров *615*

Power Sources Used by Hotel Managers: An Application in Five Star Hotels 620
Musa KARAÇOR *620*

The Importance of Decors and The Evaluation of Decor Applications in The Art of Opera 632
Mehmet BALTACAN *632*

Social Changes Generation Capacity of Social Innovation: Proposals for The Tourism Industry 637
Yunus TOPSAKAL, Nedim YÜZBAŞIOĞLU *637*

Market Structure Analysis of Turkish Equity Special Firms 652
Selahattin KAYNAK *652*

İşveren ve Engelliler Perspektifinden "Engelliler, Gerçekten Çalışmak İstiyor mu?" Sakarya İlinde Bir Alan Araştırması 661
Tuncay YILMAZ, Büşra İNCE *661*

Sel ve Taşkınlar Sadece Bir Doğal Afet mi? : "Aksu Çayı Alt Havzası Örneği" 665
Ahmet TOKGÖZLÜ, Efekan ÖZKAN *665*

Специфика Продвижения Страховых Продуктов 680
Цапова О.А., Шопарева Н.Н. *680*

Қазақстандағы Агроөнеркәсіптік Кешенді Субсидиялауды Ұйымдастырудың Келешектегі Дамуы 686
Актанова Л.Ж., Усбанова Г.Ш *686*

Education for Sustainable Development from the Perspective of Islam; a Comparative Analysis 692
Saeyd Rashed Hasan Chowdury *692*

The Analysis Of Coasts Accounting Book Of Aydın Sanjak 1259 (R.) Year 708
Ali APALI *708*

К Вопросу об Оценке Рыночной Позиции и Бренда ТОО Гостиничный комплекс «Скифы» 732
Гакельберг Татьяна Борисовна *732*

Erzurum Motif Carpets and Features 739
Ömer ZAİMOĞLU , Özlem TOPUZ *739*

The Effect of Personnel Empowerment on Organizational Commitment: A Study on The Employees Working in A Private Company in The Sector of Chemistry 776
Zübeyir BAĞCI, Türkmen Taşer AKBAŞ *776*

Доходность Банковского Сектора Республики Казахстан на Современном Этапе 785
Кадочникова В.П., Смольянинова С.Ф. *785*

Методологические Подходы к Оценке Экономической Эффективности Инвестиций 791
Фоот Ю.В., Цвингер И.Г. *791*

Hazır Giyim Üretimi Açısından Kalite, Verimlilik ve İş Eğitimi Kavramlarının Değerlendirilmesi 800
Nezahat ÇETİN, Tuba VURAL, Fatma ÖZTÜRK *800*

Entegre Raporlamada Küresel Gelişmeler ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi 813
Orhan ELMACI, Şerafettin SEVİM *813*

The Path from National Values to Human Values 832
Adilə Həsən qızı NƏZƏROVA *832*

Traditions and Customs of the Kazakh and Kyrgyz Nation in the Works of Chokan Valikhanov 840
Arailym MENDUALİYEVA, Yernat ABDRAKHOV *840*

The Mimicry Peculiarities as a Mechanism for Successful Adaptation in the Society 846
A.R. RIZULLA, M.P. KABAKOVA *846*

The Role of Customs and Traditions in Upbringing of Youth 854
Səadət Hüsü qızı HƏSƏNOVA *854*

A Study on Civil Society Organization in Industrial Product Design 861
Çisem ERCÖMART *861*

An Evaluation on the Efficiency of Science and Technology Policies Applied at the Time after 1980 in Turkey 881
Mehmet AVCI, Semih ÇAĞAN *881*

Relationship Between Budget Deficit and Governance in EU Countries and Turkey 895
Abdullah BARIŞ, Salih BARIŞIK *895*

The Traces of Dostoyevski in The Films of Zeki Demirkubuz: "Yeraltı (Inside)" 914
Mehmet Emre GÜL *914*

The Problems of Women Working in Home Services in Turkey: Zonguldak Sample 928
Banu ÖZBUCAK ALBAR, Sanem BERKÜN *928*

The Film Study on "Namus" Concept: Mustang 938
Sıla FİSUNOĞLU *938*

Types of Control of Knowledge and the Role of Testing 953
Айдос Мұқатаев, Елена Шевчук, Альбина Казанбаева 953

Automated Diagnosis and Monitoring of Learning Outcomes as an Element of the Indicative Management System of the University 959
Елена Владимировна ШЕВЧУК, Андрей Владимирович ШПАК, Кайнижамал Есимсеитовна ИКЛАСОВА .. 959

Сравнительный Анализ Становления и Развития Национальной Валюты Казахстана и Азербайджана . 965
Цвингер Ирина Геннадьевна, Аллахярова Шахнияр Зиад кызы 965

Формирование Политического Сознания Молодежи Кыргызстана 970
Ibraev ALMAZ OROZAKUNOVICH 970

Questions of Studying of Modern TV Commercial as Cross-Disciplinary Problem 980
Бейсембаева Кенже Доғарқызы, Мақұлбекова Арайлым Аманбекқызы 980

Family Business as a Way of Improving the Quality of Population 988
М.А.Умирзакова, У.Д.Берикболова, А.Е.Мұханова, Г.И.Мусаева 988

A Research on KOSGEB Participants That Participating Applied Entrepreneurship Training Program About KOSGEB Services, KOSGEB Trainings and KOSGEB Supports 996
Nazlı YÜCEOL, Burcu YİĞİT 996

An Analysis of Various Variabilıties of Problem Solving Skills of Secondary School Teachers 1009
Ziya ŞAHİN, Songül ŞAHİN 1009

Increasing the Conciousness of Hunters by Developing Their Regulatory and Balancing Characteristic 1023
Abdulkadir DAĞLI 1023

The Role and Effectiveness of United Nations Security Council (UNSC) Today: A Case Study on Syria 1029
Ehteshamul HAQUE 1029

Clothing and Jewellery in Yörüks 1041
Sinan ŞİVEROĞLU, Nebahat ESEN, Rezzan BORA KOÇ 1041

Energy: Key to the EU-Turkish Relations? 1077
Ali AYATA 1077

The Issue of Income Inequalıty in Turkey: A Regional Dissection and Policy Suggestlons 1088
A. Öznur ÜMİT, H. Işıl ALKAN 1088

The Tendency of Authoritarian Personality Among University Students in Respect of Political View and Socio-Political Identity: The Case of Pamukkale University 1099
Ferihan POLAT, Özlem Özdeşim SUBAY 1099

Investigation of the Relationship between Secondary School Administrators' Social Communication Skills and Teacher Motivations 1108

Ziya ŞAHİN , Narin SUSUZ, Songül ŞAHİN 1108

Minimal Symmetrical Fictional Forms and Monumental Painting Conception that is integrated with Space in the Art of Adnan Çoker 1123

Zehra Seda BOZTUNALI, Fatih BAŞBUĞ 1123

'Different but Not Impossible' Working Students 'Work-School' Balance Example Sakarya City 1132

Tuncay YILMAZ, Beyza ARI 1132

Led by Stuart Hall British Cultural Studies School and "V" Masks Analysis 1138

Mustafa AKBAYIR 1138

The Perceptions and Attitudes for Internet Ads: A Research on Associate's Students 1156

Aylin TAŞKIN 1156

A Study on University Students' GSM Operator Preferences with Game Theory Analysis 1172

Sait PATIR, Uğur BERDİBEK, Muhsin TAN 1172

XIX. Century "Tarz-ı **Kadim" Poetry Adanalı Ziya and his Satires** 1185

Mehmet SARI 1185

A Research on Individual Innovative Perceptions of Associate Students 1212

Aylin TAŞKIN, Mustafa Melkin ÖDER 1212

The Social Impact and Sociological Outlook of Syrians in Turkey: The Case in Kocaeli 1228

Suat KOLUKIRIK 1228

Firm Size as Determinant of Corporate Growth of Turkish Manufacturing Firms 1240

Hasan AYAYDIN, Aykut KARAKAYA, Büşra TOSUNOĞLU, Fahrettin PALA 1240

A Research on The Factors Affecting Career Planning of Associate's Students 1250

Mustafa Melkin ÖDER, Aylin TAŞKIN 1250

Firmaların İnovasyon Kapasitesi İle Büyüme Performansı Arasındaki İlişkide Teknoloji Yoğunluğunun Moderatör Etkileri Üzerine Model Önerisi 1271

Hasan AYAYDIN, Alper Veli ÇAM, Fahrettin PALA, Abdülkadir BARUT 1271

Penalty Results of The False Oath in Private Judical System 1295

Recep ÇAKRAK 1295

The Selection Of Appropriate Programming Language For Graduate Students: A Case Study 1301

İsmet SÖYLEMEZ, Cevat SÖYLEMEZ 1301

The Effects of Personality Traits on Destination Personality Perception: The Case of İzmir 1306

Özcan ZORLU, Ali AVAN, Buse ALTIN *1306*

The Investigation of The Relatıonship Between Loneliness and Social Media Attitudes of 10th and 11th Grade High Schools Students 1318

Farnaz FATHI AMAGHANI *1318*

Effects of Work-Family Conflict on Cafe and Restauran Employess of Work Satisfaction Level Example Sapanca 1330

Tuncay YILMAZ , Dilara GÜNGÖR *1330*

Experts's Liability Regarding Untruthfull Reports 1335

Recep ÇAKRAK *1335*

Private Consumption Tax Application in Turkey and Its Effects on Tax Income 1340

Mustafa Melkin ÖDER, İsmail ATABAY *1340*

Refugee Crisis of The European Union

Ali AYATA[1]

Abstract

In 2015, millions of refugees from their home countries fled Syria, Afghanistan, Iraq and Kosovo together with others to find security and opportunity in Europe. Since the beginning of 2016 about 135,711 people have traveled through Europe to Europe. This mass migration has affected not only European countries, but also countries affected by the threat of ISIS and the Syrian civil war. The European Union, an international organization consisting of 28 countries, is unable to reach a single solution or policy for the European Refugee Crisis. However, the EU has recognized the importance of Turkish cooperation and communication with Europe at this time due to Turkey's strategic position. The aim of this study is to identify and analyze the framework conditions of the official EU press releases and statements on the European Refugee Crisis and the relations and negotiations between the Organization and Turkey. The study explains how the European Refugee Crisis has affected the official EU messages on Turkey and its possible EU membership.

Keywords: EU, Turkey, mass migration, refugee crisis

JEL Kodları: O52, R50, Z18

Flüchtlingskrise der Europäischen Union

Zusammenfassung

Im Jahr 2015 flohen Millionen von Flüchtlingen aus ihren Heimatländern Syrien, Afghanistan, Irak und dem Kosovo zusammen mit anderen, um Sicherheit und Chance in Europa zu finden. Seit Beginn des Jahres 2016 sind etwa 135.711 Menschen durch Wasser nach Europa gereist. Diese Massenmigration hat nicht nur europäische Länder, sondern auch Länder, die von der Bedrohung durch ISIS und dem syrischen Bürgerkrieg betroffen sind, beträchtlich belastet. Die Europäische Union, eine internationale Organisation, die aus 28 Ländern besteht, ist nicht in der Lage, eine einheitliche Lösung oder Politik für die Europäische Flüchtlingskrise zu erreichen. Die EU hat jedoch die Bedeutung der türkischen Zusammenarbeit und Kommunikation mit Europa zu diesem Zeitpunkt aufgrund der strategischen Lage der Türkei erkannt. Ziel dieser Studie ist es, die Rahmenbedingungen der offiziellen EU-Pressemitteilungen und -Aussagen in Bezug auf die Europäische Flüchtlingskrise und die Beziehungen der EU mit der Türkei zu identifizieren und zu analysieren. Die Studie erklärt,

[1] Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ali.ayata@bilecik.edu.tr

wie die Europäische Flüchtlingskrise die offiziellen EU-Botschaften in Bezug auf die Türkei und ihre mögliche EU-Mitgliedschaft beeinflusst hat.

Schlüsselwörter: EU, Türkei, Massenmigration, Flüchtlingskrise

1. Einführung

Im Jahr 2015 flohen Millionen von Flüchtlingen aus ihren Heimatländern Syrien, Afghanistan, Irak und dem Kosovo zusammen mit anderen, um Sicherheit und Chance in Europa zu finden. Seit Beginn des Jahres 2016 sind etwa 135.711 Menschen durch Wasser nach Europa gereist. Diese Massenmigration hat nicht nur europäische Länder, sondern auch Länder, die von der Bedrohung durch ISIS und dem syrischen Bürgerkrieg betroffen sind, beträchtlich belastet. Die Europäische Union (EU), eine internationale Organisation, die aus 28 Ländern besteht, ist nicht in der Lage, eine einheitliche Lösung oder Politik für die Europäische Flüchtlingskrise zu erreichen. Die EU hat jedoch die Bedeutung der türkischen Zusammenarbeit und Kommunikation mit Europa zu diesem Zeitpunkt aufgrund der strategischen Lage der Türkei erkannt. Laut Al Jazeera hat die Türkei 2,5 Millionen Flüchtlinge aufgenommen und etwa 8,5 Milliarden US-Dollar für ihre Unterstützung zur Verfügung gestellt. Da die Türkei Syrien im Süden und EU-Mitglieder, Griechenland und Bulgarien auf der anderen Seite grenzen, wurde das Land als Weg in die EU verwendet (Bendiek ve Neyer, 2016: 2).

Die Kommunikation zwischen der EU und der Türkei hat in letzter Zeit deutlich zugenommen, um zu versuchen, eine Vereinbarung und Lösung zu verhandeln. In den vergangenen zehn Jahren ist die Türkei jedoch im Verhandlungsprozess für die EU-Mitgliedschaft. Die EU hat in den vergangenen Jahren weiterhin Besorgnis erregt, und die Institution hat bestimmte Bereiche wie Menschenrechte und Wirtschaft identifiziert, die von der Türkei angesprochen werden müssen, bevor die Mitgliedschaft erteilt wird. Bislang hielt die EU die ganze Macht über den EU-Mitgliedschaftsstatus. Heute ist die EU auf die Türkei angewiesen, einen Plan zu schaffen und aufrechtzuerhalten, der mehr Flüchtlinge im Land bewahrt und die Gesamtzahl der Menschen, die nach Europa kommen, begrenzt. Der türkische Staatspräsident Recep Tayyip Erdoğan wird nach dem Telegraphen nichts anderes als die volle EU-Mitgliedschaft im Austausch für die Flüchtlingsproblematik mit der EU akzeptieren.

Ziel dieser Arbeit ist es, die Rahmenbedingungen der offiziellen EU-Pressemitteilungen und -Aussagen in Bezug auf die Europäische Flüchtlingskrise und die Beziehungen mit der Türkei zu identifizieren und zu analysieren. Die Studie erklärt, wie die Europäische Flüchtlingskrise die offiziellen EU-Botschaften in Bezug auf die Türkei und ihre mögliche EU-Mitgliedschaft beeinflusst hat. Mit Hilfe einer qualitativen Inhaltsanalyse konzentriert sich die Studie auf die Gestaltung und Kommunikation der EU mit externen Zielgruppen. Die Studie wird zunächst untersuchen Literatur über die Framing-Theorie und dann in Krisenmanagement, Europäische Kommunikationspolitik und öffentliche Diplomatie zu erweitern. Die EU verwendet Rahmen, die sich vor allem auf Probleme mit den türkischen Aktionen während der Europäischen Flüchtlingskrise konzentrieren und damit die Verzögerung der Fortschritte der Türkei bei den EU-Beitrittsverhandlungen reduzieren.

2. Literaturische Rezension

Obwohl es sich hierbei um ein laufendes und sich ständig wandelndes Ereignis handelt, wurden in Bezug auf die öffentliche Diplomatie, die Beziehungen zwischen der EU und der Türkei und den Rahmenbedingungen umfassende Untersuchungen durchgeführt. Diese Forschung liefert Hintergrundinformationen, aber und bemerkte eine Lücke in der Literatur, die weiter erforscht werden könnte. Seit zehn Jahren bemüht sich die Türkei, ein gewisses Selbstbild der EU und anderer externer internationaler Zielgruppen darzustellen, insbesondere um mit den EU-Beitrittsverhandlungen fortzufahren. Dies ist ein Beispiel für die Nation Branding. Laut Fan (2010) ist es das Ziel des Nation Branding, "das Image der Nation an die Realität anzugleichen" (s. 6). Politisches und gesellschaftliches Klima verändert sich durch die Europäische Flüchtlingskrise ständig. Während sich viele Länder aufgrund ihrer Lage häufig in ihren internen Gemeinschaften innerhalb ihrer Grenzen bewegen, ist die Türkei auch von externen Faktoren wie dem zunehmenden syrischen Krieg und einer Zunahme der Migrationsströme betroffen. Allerdings ist die Türkei nicht die einzige Marke, die betroffen ist. Die EU, eine etablierte und anerkannte europäische Institution, ist in dieser Flüchtlingskrise zunehmend in der Öffentlichkeit. Die internationale Gemeinschaft analysiert die Maßnahmen der EU in Reaktion auf die Flüchtlingskrise durch die Medien. Da die Türkei als das Tor nach Europa gilt, muss die EU die Situation sorgfältig angehen(Bendiek ve Neyer, 2016: 2). Die von der EU während dieser Krise verbreiteten Botschaften könnten ihre Beziehungen zur Türkei beeinflussen und somit die Rolle der Türkei in der Flüchtlingskrise beeinflussen und die Verhandlungen für die Mitgliedschaft ändern. Die türkische Regierung durch den Minister für auswärtige Angelegenheiten und Minister für Angelegenheiten der Europäischen Union verbreitet auch Nachrichten mit Pressemitteilungen und Ankündigungen zu diesen aktuellen Themen, von denen angenommen werden könnte, dass sie sich auch auf die EU-Beziehungen auswirken.

Die EU wurde erstmals geschaffen, um nach dem Zweiten Weltkrieg eine "supranationale Zusammenarbeit" zu fördern und hat sich zu einer facettenreichen und strukturierten Institution entwickelt, die Menschenrechte, Freiheit und Sicherheit fördert (Valentini, 2008: 104). Diese Verschiebung konzentrierte sich auf die öffentliche Diplomatie der Organisation; Erkannte die EU zahlreiche interne Öffentlichkeiten, die sie durch ihre Kommunikationsstrategien ansprechen musste. Valentini (2008) erklärt, dass die Definition der öffentlichen Diplomatie erweitert werden kann, um zu bedeuten, dass eine Nation "kommuniziert und ein gewünschtes Image unter den ausländischen Öffentlichkeiten pflegt" (s. 105). Diese ausländischen Bürger sind oft die Bürger ihrer Mitgliedsstaaten. Wang (2006) beschreibt diesen Prozess als "Soft Power", um den Erfolg und die Position einer Nation oder einer globalen Institution in der internationalen Gemeinschaft zu fördern. Er stellt fest, dass die Botschaften dazu bestimmt sind, die Außenansicht der Nation oder Institutionen zu stärken. Valentini erörtert auch, wie die EU die europäischen Bürger und EU-Mitglieder erreicht hat; Jedoch äußert sie sich nicht tief genug, inwieweit die EU mit ausländischen und nicht-EU-Mitgliedern kommuniziert. Die EU Steht vor einer größeren internationalen Frage, die mehrere außereuropäische Länder umfasst. Diese Länder, wie die Türkei und Jordanien, haben einen steilen Anstieg der Migranten, die aus dem Krieg in Syrien geflohen sind oder die versuchen, der Bedrohung durch ISIS zu entgehen, ausgesetzt. Während viele in diesen Nachbarländern wohnen, gibt es eine große Anzahl von Migranten, die versuchen, in den europäischen Ländern Sicherheit zu erlangen. Während einige rechtmäßig Asyl in Europa gewinnen, nutzen einige Migranten die Türkei, um in die EU einzutreten. Dies ist ein internationales Thema der Migrations- und Asylpolitik. Für die Türkei konkret, könnte diese eine Verhandlungstaktik werden.

3. Die Flüchtlingskrise

Eine Vielzahl von Menschen spricht von einer Flüchtlings- oder einer Migrationskrise. Dahinter versteckt sich maßlose Unwissenheit und abwesendes Reflexionsvermögen: denn für wen handelt es sich um eine Krise? Tatsächlich sind es die geflüchteten Menschen, die sich im besten Fall in einem neuen Leben befinden, dennoch geplagt von Unsicherheit, Selbstzweifeln, Ausgrenzung und den Vorurteilen anderer. Durch Assimilation in der neuen Heimat legen sie einen Teil der eigenen Identität ab. Dies skizziert die ausweglose Situation der Flüchtlinge (Bendiek ve Neyer, 2016: 2). Der durch Krieg bedrohten alten Heimat entflohen, werden sie auch in ihrer neuen bedroht, geängstigt und darüber hinaus gezwungen, die alte Identität abzulegen und durch eine zu ersetzen, die den neuen Umständen eher entspricht. Angesichts dieser Überlegungen gilt es, unsere politische Praxis im Umgang mit Flüchtlingen zu überdenken. Hinter jeder Flucht steckt ein persönliches Leid, dass sich im Zufluchtsland nicht ohne weiteres verflüchtigt, sondern im schlimmsten Fall vergrößert. Ein menschlicherer Umgang und Solidarität mit Geflüchteten wäre unzweifelhaft angebracht (Braun, 2016: 5).

Dass viele der Flüchtenden versuchen, Europa und besonders die wenigen erfolgreichen Staaten Deutschland, Frankreich, England und Schweden zu erreichen, ist ebenfalls seit Jahren so. Die Regierungen der Bundesrepublik Deutschland begegneten der unerwünschten Zuwanderung seit den 1990er Jahren vor allem mit einem migration- und asylpolitischen Maßnahmenbündel aus Abschreckung, Abwehr und Abschottung. Und sie setzten ihre flüchtlingspolitischen Ansprüche europaweit so kompromisslos durch, dass das Staatenbündnis seitdem auch den Beinamen „Festung“ trägt. Insbesondere mit der so genannten Dublin-Verordnung verpflichtet die BRD die Länder an der Süd- und Ostgrenze der EU auf die Registrierung, Internierung und Rücknahme jener Flüchtenden, die dort zuerst das Hoheitsgebiet des Bündnisses betreten (Özcan, 2005: 98). Die beabsichtigte Folge: Deutschland wälzt erstens die humanitären Kosten seiner weltweiten Erfolge auf die europäischen „Partner“ ab, umgibt sich zweitens mit „sicheren Drittstaaten“ innerhalb und außerhalb der EU und stiftet so drittens bei diesen „Transitländern“ das ureigene Interesse an einer möglichst effektiven Grenzsicherung gegen Flüchtende, die ja ursprünglich nicht zu ihnen, sondern nach Nord- oder Westeuropa wollten. Die unvermeidliche Konsequenz sind über 30.000 Tote und hoffnungslos überfüllte Aufnahmelager an den EU-Außengrenzen in den letzten 20 Jahren.

Das alles war und ist nach Auffassung deutscher Führungskräfte in Politik und Presse keine Flüchtlingskrise. Vielmehr gilt bis zum Spätsommer 2015 in der Bundesregierung die Sprachregelung, dass die Situation der Flüchtenden zwar bedauerlich, die Ursachen aber entweder bei „kriminellen Schleuserbanden“, welche die Menschen „mit falschen Versprechen aufs Meer locken“, oder aber in „Misswirtschaft, Korruption, Terror und Despotie“ der Herkunftsländer zu suchen seien – jedenfalls nichts mit der westlichen Weltordnung, dem Weltmarkt und der deutschen Rolle darin zu tun haben. Außerdem gebe es „nun mal“ europäische Regelungen beim Umgang mit dem Flüchtenden (Dublin) und daran habe sich jedes Land zu halten (Özgür, 2012: 8).

Deutschland könne jedenfalls beim besten Willen nicht „für das Elend der gesamten Welt“ die Verantwortung tragen. Der Flüchtlingszustrom nach Deutschland hat einen Riss durch die Gesellschaft, ihre Institutionen und politischen Parteien verursacht. Die Debatte wird dabei nur vordergründig rational geführt, zumeist überwiegen die Emotionen. Europa und insbesondere Deutschland sind sicherlich immer Ziel von Zuwanderung gewesen, was an und für sich eher als gutes Zeichen für eine weltoffene Gesellschaft zu werten ist. Aber der relativ einseitige Willkommensgruß an alle, den die deutsche Kanzlerin am 4. September 2015

aussprach und der nur (temporär) von Schweden, Österreich und den Niederlanden als gemeinsamer Appell gewertet wurde, hat zu einer deutlichen Erhöhung des ohnehin zu erwartenden Zustroms geführt (Seçim, 2015: 10). Die in Deutschland geführte Debatte um die gerechte Verteilung der Zuwanderer innerhalb Europas ist dabei an Absurdität kaum zu übertreffen, gelingt es doch der Bundesregierung nicht einmal, die Ströme in Deutschland einigermaßen gleichmäßig auf die Bundesländer zu verteilen. Als noch bizarrer wird die deutsche Position bezüglich der Kostenverteilung in weiten Teilen Osteuropas, aber auch in Norwegen oder Dänemark gesehen. Diese erachten eher das Gegenteil einer Willkommenskultur für hilfreich und verweisen darauf, dass derjenige, der einlädt, eben auch die Rechnung übernimmt (Braun, 2016: 5).

4. Beziehungen zwischen der EU und der Türkei im Rahmen der Flüchtlingskrise

Olsson (2013) studierte die Auswirkungen auf die öffentliche Diplomatie, wenn eine Krise auftritt. Sie entlehnte die Definition von Boin und Hart, die eine Krise als die Zeit beschrieben haben, "wenn eine Gemeinschaft von Menschen - eine Organisation, eine Stadt oder eine Nation - eine dringende Bedrohung für die Kernwerte wahrnimmt, die unter Unsicherheiten behandelt werden müssen" (s. 220). Als die Bedrohung durch die ISIS zunahm und die Zivilbevölkerung nach Europa fliehen musste, waren die europäischen Länder mit dem Zustrom von Migranten und Asylsuchenden überwältigt. Die Länder waren und sind nach wie vor zumeist ungewiß, wie sie helfen und die große Zahl von Flüchtlingen, die in ihr Land kommen, um Schutz und Nahrung zu suchen, zu bewältigen. Nach Auffassung von Olsson muss ein EU-Beitritt einen wirklichen Plan für die öffentliche Diplomatie erstellen, indem er die betroffenen Akteure innerhalb und außerhalb der EU identifiziert und dann mit den zuständigen Akteuren - Regierung oder Nichtregierungsorganisationen - Muss die EU ihren Stakeholdern ihre Kernbotschaften mitteilen (2013: s. 221).

Dieser letzte Schritt ist der wichtigste Teil der EU, da er Nachrichten verbreitet, die seine Beziehungen zur Türkei beeinflussen könnten, die sich aufgrund ihrer Lage in der Mitte der Europäischen Flüchtlingskrise unfreiwillig engagieren und gefangen nehmen wollten. Während sich die Türkei in der Vergangenheit mehr um diese Beziehung als die EU gekümmert hat, hat die EU ein spürbares Interesse an Interesse geweckt, weil sie an der Flüchtlingskrise mitwirken und zusammenarbeiten möchte. Daher kann man argumentieren, dass die EU-Kommunikationsstrategien, wie die auf ihrer Website verfügbaren Pressemitteilungen und Aussagen, zur Verbesserung der bilateralen Beziehungen mit der Türkei genutzt werden könnten (Demir ve Soyupek, 2015: 76). Die Türkei gilt seit dem Ende des Kalten Krieges als Einzugsgebiet für Migranten. Während der späten 1990er Jahre wurde die Türkei als Transitland definiert, in dem Migranten erst vor der Verlagerung in den Westen Asyl beantragen mussten. Die Türkei hat jedoch keine Methode zur amtlichen Dokumentation dieser Asylbewerber geschaffen, die sich jetzt negativ auf ihre EU-Verhandlungen auswirkt (De Vreese, 2005: 8-9).

Die Beteiligung der Türkei an der illegalen Einwanderung nach Europa ist seit der Europäischen Flüchtlingskrise und der Bedrohung durch das ISIS weiter angestiegen. Kirişci (2003) stellt fest, dass die EU die Türkei dazu veranlassen will, ihre Migrationsnormen und -prozesse einzuhalten. Da es sich bei der Türkei um ein Kandidatenland handelt, wird es nach wie vor erwartet, dass sie das Dokument der Justiz und Inneren Angelegenheiten verfolgt, das die Migration und Zusammenarbeit thematisiert (s. 80). Dies zwingt die Türkei, den Werten und Gesetzen einer Institution nachzukommen, für die sie nicht akzeptiert wurde. Tatsächlich befürchtet Kirişci (2003): "Die türkischen Beamten fürchten, dass die Zusammenarbeit mit der

EU nicht von einer Mitgliedschaft begleitet werden wird, so dass die Türkei mit schwierigen Problemen im Zusammenhang mit Asyl und irregulärer Migration allein umgehen kann" (s. 81). Gleichzeitig ist der EU bewusst, wie wichtig die türkische Zusammenarbeit heute ist. Die EU hat mit ihren Beitrittsverhandlungen nicht mehr die Macht über die Türkei, denn ohne die Unterstützung der Türkei wird Europa mit der großen Zahl von Flüchtlingen, die in den Westen eindringen, überwältigt (Lang, 2015: 3).

Während die Europäische Flüchtlingskrise entsteht, teilt die EU-Institution zusammen mit den Medien Nachrichten durch bestimmte Rahmen. Die Krisenmanager wählen angemessene Reaktionsstrategien, um nicht nur die Krise zu gestalten, sondern auch die Wahrnehmung der Organisation in der Krise zu verändern. Daher werden die Pressemitteilungen und Aussagen zu den Situationen, die auf der Website der EU veröffentlicht werden, voraussichtlich in einer Weise geschrieben, die EU-Werte, Perspektiven und Verantwortlichkeiten begünstigt (Seçim, 2015: 10). Wenn das internationale Publikum offizielle Botschaften von großen globalen Organisationen und der EU hören möchte, könnten sie ihre Handlungen und Reaktionen gestalten. Ich stellte fest, dass die Wiederholung von Frames, die in den Medien am meisten "hervorstechen", das Publikum dazu veranlassen, diese Themen und Themen als die wichtigsten Aspekte der präsentierten Informationen wahrzunehmen. Ein Mangel an einem bestimmten Rahmen oder Themen helfen dem Publikum zu bestimmen, dass Rahmen oder Thema nicht so wichtig ist (Demir ve Soyupek, 2015: 76).

4.1. Die Vereinbarungen der EU mit Ankara

Selten ist ein Beschluss der Staats- und Regierungschefs der Europäischen Union aus so unterschiedlichen Perspektiven und Interessenlagen kritisiert worden wie die Vereinbarungen der EU mit der türkischen Regierung vom 29. November 2015 zur Eindämmung der Flüchtlingskrise. Osteuropäische Staaten, Menschenrechtsorganisationen, eine türkeikritische europäische Öffentlichkeit und türkische Intellektuelle sind in Skepsis gegenüber der Brüsseler Politik vereint (Lang, 2015: 3). Die EU sei der Türkei finanziell und politisch zu weit entgegengekommen. Die Situation der Türkei dagegen spielt in der Diskussion kaum eine Rolle. Wenig wird danach gefragt, mit welchen finanziellen Mitteln die Türkei diese Aufgaben lösen soll, welche politischen Kosten der Regierung entstünden und wie groß der Umbruch in der türkischen Asyl- und Ausländerpolitik wäre. Noch weniger wird darüber nachgedacht, warum die Türkei zu einer Zusammenarbeit mit der EU bereit sein sollte, wie sie dafür zu gewinnen wäre und auf welche gemeinsamen Ziele und Interessen sich eine solche Kooperation gründen könnte (Ercan, 2016: 6).

Die Vereinbarungen vom 29. November 2015 bestehen aus gegenseitigen Absichtserklärungen und sehen die Umsetzung des Gemeinsamen Aktionsplans der Türkei und der EU vom 15. Oktober 2015 vor. Im Aktionsplan sichert die Türkei eine strengere Kontrolle ihrer See- und Landgrenzen mit der EU und die Umsetzung von Rücknahmeabkommen mit Griechenland und Bulgarien zu. Sie garantiert die Umsetzung neuer Regelungen zur Registrierung und Einstufung von Flüchtlingen in Zusammenarbeit mit dem Hochkommissar der Vereinten Nationen für Flüchtlinge (United Nations High Commissioner for Refugees, UNHCR) und kündigt an, ihre Visapolitik gegenüber Hauptherkunftsländern von Flüchtlingen zu verschärfen (Seufert, 2015: 7-8). Der Kampf gegen Menschenschmuggler soll intensiviert, die Zusammenarbeit mit Frontex ausgebaut werden. Die Türkei bekundet außerdem ihre Absicht, Maßnahmen zu verstärken, die auf den Zugang der Flüchtlinge zu sozialen und medizinischen Dienstleistungen, die Beschulung von Flüchtlingskindern und die “Partizipation” der Flüchtlinge am Wirtschaftslebe gerichtet sind. Auf dem Treffen vom 29.

November versprach Ankara, das Rücknahmeabkommen mit der EU zum Juli 2016 zu implementieren (Ercan, 2016: 6).

Im Gegenzug erklärte die EU sich bereit, den Schengen-Staaten die Aufhebung der Visapflicht für türkische Staatsbürger zum Oktober 2016 zu empfehlen, wenn das Rücknahmeabkommen umgesetzt und die türkischen Visabestimmungen für Drittstaaten angepasst sind. Brüssel sagte auch umfangreiche sofortige und längerfristige finanzielle Hilfen für die Unterstützung von Flüchtlingen in der Türkei zu, außerdem die Beschleunigung der Beitrittsverhandlungen, die sofortige Eröffnung von Kapitel 17 und die baldige Aufnahme der Verhandlungen über weitere Kapitel (Kutlay ve Akcalı, 2015: 11-12). Darüber hinaus bekennt sich die EU zur Abhaltung halbjährlicher Gipfeltreffen mit der Türkei, zur Einrichtung eines ständigen politischen Dialogs, zu hochrangigen Dialogformaten zur Wirtschafts- und Energiepolitik sowie zur Nachverhandlung der Zollunion. Wie realistisch ist es, dass die Türkei ihre Absichtserklärungen auch umsetzt? Der folgende Überblick zeigt, wie groß die Schritte sind, die Europa von der Türkei erwartet.

4.2. Die Türkei und Europa am Scheideweg

Heute herrscht in der Türkei – auch in Regierungskreisen – oft ein europakritischer bis europafeindlicher Ton. Trotzdem sucht Ankara über die Flüchtlingskrise einen Neuanfang mit der Europäischen Union. Ministerpräsident Yıldırım will in den nächsten fünf Jahren 17 Kapitel eröffnet sehen und vier bis fünf davon sollen noch im kommenden Jahr angegangen werden. Denn die Türkei steht politisch vor einem Scherbenhaufen. Jahrelang hat sie ihr Augenmerk vor allem auf den Nahen Osten gerichtet, die Europäische Union vernachlässigt und stattdessen die Annäherung an sunnitisch-arabische Länder, aber auch an Russland betrieben. Doch die Vision, zur Führungsmacht im Nahen Osten zu avancieren, hat sich nicht erfüllt. Ankaras Beziehungen zu Teheran, Bagdad, Kairo und Jerusalem sind auf einem Tiefpunkt. Gegen Russland, das Erdoğan noch vor zwei Jahren um Aufnahme seines Landes in den Shanghai-Kooperationsrat bat, braucht die Türkei heute erneute transatlantische Rückendeckung. Auch wirtschaftspolitisch sind die fetten Jahre vorbei (Seufert, 2015: 7-8). Neu eroberte Märkte brachen schon nach kurzer Zeit wieder weg und die Rückschritte in der Innenpolitik verschrecken Investoren. Aus diesen Gründen ist die Europäische Union, ihrer augenblicklichen Notlage zum Trotz, gegenüber der Türkei durchaus handlungsfähig (European Union, 2016).

Bei der Zusammenarbeit in der Flüchtlingskrise darf Brüssel jedoch die Schwierigkeiten der Türkei, aber auch den Widerstand im Land gegen eine Kooperation mit Europa nicht unterschätzen. Die Zusammenarbeit kann nur dann erfolgreich sein, wenn nicht nur Europa, sondern auch die Türkei davon direkt profitiert. Europäische Länder sollten deshalb die Last der Türkei auch dadurch mindern, dass sie eine nicht zu geringe Zahl dort bereits registrierter Flüchtlinge – vorwiegend Familien mit Kindern – aufnehmen. Europas Angebot muss als überzeugendes "Paket" daherkommen, das finanzielle Hilfen und Zusagen über die Aufnahme von Flüchtlingen gleichermaßen enthält. Wer wie EU-Kommissar Günther Oettinger meint, man könne die Zusammenarbeit mit finanziellen Mitteln allein erreichen und Ankara vertrösten, wenn es um die geregelte Aufnahme von Flüchtlingen aus der Türkei geht, der hat den Ernst der Lage nicht erkannt. Denn noch ist keinesfalls ausgemacht, dass sich die Türkei tatsächlich erneut nach Europa orientiert. Die Auseinandersetzung um die Zukunft des Landes trennt nicht einfach Regierung und Opposition, sondern wird auch innerhalb der Regierungspartei ausgefochten. Umso wichtiger sind die Signale aus Europa (Seufert, 2015: 7-8). Was den Mitgliedschaftsprozess der Türkei betrifft, sollte Europa sich daran erinnern, dass er stets

primär außen- und sicherheitspolitisch motiviert war – Anliegen, die angesichts des Staatszerfalls im Nahen Osten und seiner Auswirkungen vielleicht berechtigter sind als je zuvor. Die Flüchtlingskrise und eine neue Dimension des Terrorismus sind nur die ersten Resultate dieser Entwicklung.

5. Schluss

Ein angemessener Umgang mit den Flüchtlingen lässt sich nur mit einer Kombination aus Elementen europäischer und kosmopolitischer Solidarität bewerkstelligen. So verstanden würde Solidarität bedeuten, dass kein Mitgliedstaat aus der EU hinausgedrängt werden darf und jede mehr als zeitweilige Grenzziehung zwischen Staaten der EU zurückzuweisen ist. Außerdem würde eine solche Art Solidarität sich nicht auf den Binnenraum der EU beschränken. Europa kann sich nicht damit zufriedengeben, seine Außengrenze weiter zu befestigen und den Lastenausgleich zwischen den Mitgliedstaaten zu regeln. Ebenso wichtig ist ein gestaffeltes Schutzsystem der Flüchtlings- und Migrationspolitik. Notwendig dafür sind eine weitaus aktivere Unterstützung durch Herkunfts- und Transitländer, enge Zusammenarbeit mit dem UNHCR und legale Einwanderungswege. Jedenfalls taugt weder ein rein nationalistisches noch ein ausschließlich europäisches Verständnis von Solidarität, um Europas selbstgesetzten Anspruch zu erfüllen, ein Kontinent der Menschenrechte zu sein. Einen Konsens aller Mitgliedstaaten dafür wird es nicht geben, so dass Auseinandersetzungen nicht ausbleiben werden (Kutlay ve Akcalı, 2015: 11-12).

Es ist davon auszugehen, dass die Migrationsbewegungen auch in der kommenden Zeit anhalten werden. Offensichtlich ist, dass die bestehenden Einrichtungen und Organisationen beim Management der Flüchtlingswelle, die infolge des tragischen Zerfalls Syriens entstanden ist, im Allgemeinen nicht effektiv genug sind. Die Zahl der gescheiterten Staaten, in der Region um Europa nimmt zu. Die wachsende Gefahr von Auseinandersetzungen im subsaharischen Afrika, wirtschaftliche Probleme und verbesserte Fähigkeiten der Schleuserbanden deuten darauf hin, dass die unkontrollierte Migration eines der wichtigsten Probleme der kommenden Zeit werden wird. Allein dieses Beispiel stellt einen ausreichenden Grund dafür dar, dass die EU ihre Beziehungen zur Türkei aus einer langfristigen strategischen Perspektive betrachten sollte. Eine taktische Vorgehensweise, die sich lediglich auf ein einzelnes Problem fokussiert, ist für die Türkei nur bedingt attraktiv. In diesem Zusammenhang werden mit der Visaliberalisierung für türkische Bürger in der Tat die Karten neu gemischt (Gilpin, 2010: 12). In der Flüchtlingsfrage sind Europa und die Türkei nun von der „Krisen-Phase“ in die „Phase der Lösungssuche“ übergegangen, und dieser Impuls sollte beibehalten werden. In die Beziehungen, die aufgrund politischer Entwicklungen von einer negativen Tagesordnung bestimmt werden, sollte unbedingt eine positive Energie gebracht werden. Insofern liegt eine Zusammenarbeit zwischen der Türkei und der EU, die auf Werten basiert, die von einem humanitären Ansatz dominiert werden, im gemeinsamen Interesse aller seiten.

Literatürverzeichnis

Bendiek, A. ve Neyer, J., (2016). "Europäische Solidarität: die Flüchtlingskrise als Realitätstest”, *SWP-Aktuell*, 20, ss. 1-4.

Braun, Y., (2016). "Nach der Krise ist vor der Krise–die ‚Flüchtlingskrise ‘als Herausforderung für den Zusammenhalt in der EU", *Integration*, 39-4, ss. 333-340.

De Vreese, Claes. H. (2005) "News framing: Theory and typology", *Information design journal + document design,* 13 (1), ss. 51-62.

Demir, O. ve Soyupek, Y., (2015). "Mülteci krizi denkleminde AB ve Türkiye: İlkeler, çıkarlar ve kaygılar", *Göç Çalışmaları Merkezi*, Global Politika ve Strateji Yayınları.

Ercan, M., (2016). "Mülteci Krizi Bağlamında Türkiye-AB İlişkileri ve Geri Kabul Anlaşması", *Bölgesel Çalışmalar Dergisi,* 1-1.

European Union. (2016, March). European Council. Available at http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/ european-council/index_en.htm

Fan, Y., (2010). "Branding the Nation: Toward a better understanding", *Place Branding and Public Diplomacy*, 6, ss. 97-103.

Gilpin, D., (2010). Organizational Image Construction in a Fragmented Online Media Environment", *Journal of Public Relations Research* 6(1), ss. 265-287.

Kirişci, K., (2003). "The Question of Asylum and Illegal Immigration in European Union-Turkish Relations", *Turkish Studies* 4(1), ss. 79-106.

Kutlay, M. ve Akcalı, Ö., (2015). "Mülteci Krizi ve Türkiye-AB İlişkilerinde Eksen Kayması Riski", *USAK Analiz No: 29*, ss. 1-14.

Lang, K. O., (2015). "Rückzug aus der Solidarität? Die Visegrad-Länder und ihre Reserviertheit in der Flüchtlingspolitik", *SWP-Aktuell*, 98, ss. 1-4.

Olsson, E., (2013). "Public Diplomacy as a crisis communication tool". *The Journal of International Communication* 19(2), ss. 219-234.

Özcan, M., (2005). *Avrupa Birliği sığınma hukuku: ortak bir sığınma hukukunun ortaya çıkışı,* USAK Boks.

Özgür, E., (2012). "Genişleyen Avrupa Birliği'nin göçmen ikilemi ve yaşlanan işgücü", *Öneri Dergisi*, 10-38, ss. 73-85.

Seçim, M., (2015). "Mülteci Krizi Sürecinde Avrupa'da Artan Milliyetçilik Söyleminin Sosyal Medyaya Yansıması", *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1-1, ss.135-147.

Seufert, G., (2015). "Die Türkei als Partner der EU in der Flüchtlingskrise: Ankaras Probleme und Interessen", *SWP-Aktuell*, 98, ss. 1-8.

Valentini, C., (2008). "Political communication in international settings", *The Journal of International Communications* 14(2), ss. 102-116.

Wang, J., (2006). "Localising Public Diplomacy: The role of sub-national actors in Nation Branding", *Place Branding* 2(1), ss. 32-42.

The Importance of Renewable Energy in the Process of Sustainable Urban Development

Abdulkadir DAĞLI[1], Esra TAŞ[2]

Abstract

Today, with the popularity of urban life we can see that the number of the people living in cities is getting more than that of people living in rural areas. The aim in the process of sustainable urban development is to reach welfare and with using one unit energy to produce the most, without compromising the level of the quality of care and welfare and not lessen the energy consumption per capita.

Fossil fuel being exhausted has made renewable energy sources necessary, with an increase in energy need. Our country has rich wind and solar energy sources.

The funds needed for building renewable energy sources can be obtained from regional development agencies and donations. The cities that have sustainable urbanizing goals are those whose sources are used productively and environments are least polluted. In this context, producing and using renewable energy are the best energy sources in sustainable urban development process.

In this study, we will use the method of literatures canning area examination and gathering data.

Keywords: Energy, Sustainable Energy, EnergySave

JEL Codes: K32, Q4

Sürdürülebilir Kentsel Gelişim Sürecinde Yenilenebilir Enerjinin Önemi

Özet

Günümüzde kent yaşamının popular olmasıyla birlikte kentlerde yaşayan kişi sayısının artarak kırsal alanda yaşamın azaldığı görülmektedir. Sürdürülebilir kentsel gelişim sürecinde amaç; hizmet kalitesinden, refah düzeyinden ödün vermeden kişi başına enerji tüketimini azaltmak değil, bir birim enerji ile en fazla üretimi ve refahı yakalamaktır. Fosil yakıtların tükenebilir olması, enerji ihtiyacının artmasıyla birlikte yenilenebilir enerji kaynaklarını zorunlu hale getirmiştir. Ülkemiz rüzgar ve güneş enerji kaynakları bakımından oldukça zengin bir kaynağa sahiptir. Yenilenebilir enerji kaynakları tesisinde ihtiyaç duyulan fonlar bölgesel

[1]Öğr. Gör., Erciyes Üniversitesi, dagliabdulkadir@hotmail.com
[2]Öğretmen, Milli Eğitim Müdürlüğü, esratas@windowslive.com

kalkınma ajansları ve hibe desteklerden sağlanabilir. Sürdürülebilir kentleşme hedefini oluşturan kentler; kaynakların etkin ve verimli kullanıldığı, çevrenin en az düzeyde kirletildiği, kentlerdir. Bu bağlamda yenilenebilir enerji üretimi ve kullanımı sürdürülebilir kentsel gelişim sürecinin en ideal enerji kaynaklarıdır. Bu çalışmada literatür taraması, alan inceleme çalışması ve veri toplama yöntemi kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Yenilenebilir Enerji, Enerji Tasarrufu.

1.Giriş

Sürdürülebilir kalkınma; gelecek kuşakların gereksinimlerine cevap verme yeteneğini tehlikeye atmadan, günlük ihtiyaçların temin edilmesi, kalkınmayı sürdürülebilir kılma yeteneği olarak ifade edilebilir(Seydioğulları, 2013: 20). Kentsel yaşama ilginin artması beraberinde enerji talebinde de ciddi bir artışa neden olmaktadır. Fosil yakıtların tükenebilir olması ve enerji ihtiyacının artması yenilenebilir enerji kaynaklarını zorunlu hale getirmiştir. Artan enerji talebi yenilenebilir enerji kaynaklarının önemini her geçen gün artırmaktadır. Sürdürülebilir kentsel gelişim sürecinde amaç; enerji tasarrufuna dayalı bir enerji verimliliği yerine yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına veya yaygınlaşmasına yönelik bir yaklaşım meydana getirmektir. Yenilenebilir enerji kaynakları tesisinde ihtiyaç duyulan fonlar bölgesel kalkınma ajansları ve hibe desteklerden sağlanabilir.

Bu çalışmada literatür taraması, alan inceleme çalışması, veri toplama yöntemleri kullanılacaktır.

2. Sürdürülebilir Kentsel Gelişim Süreci

Bizden sonraki nesillerin gereksinimlerini sağlayabilmeleri için gerekli olan kaynak ve imkânları tüketmeden, tehlikeye atmadan, koruyarak günümüz insanlarının ihtiyaçlarını karşılama yaklaşımını sürdürülebilir kentsel gelişimin temel felsefesi olarak ifade edebiliriz.

Sürdürülebilir kalkınma anlayışı, ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişme hedeflerinde ortak paydayı "sürdürülebilirlik" olarak belirlemektedir. Çevre ile sosyoekonomik gelişme arasındaki ilişkileri iyi kurgulanmamış bir kalkınma stratejisinin uygulanması, şu anki ihtiyaçları karşılayabilir ancak insanların gelecekteki temel ihtiyaçlarının karşılanmasını tehlikeye sokabilir. Çünkü büyümenin hangi sınırdan sonra çevresel felaketlere yol açacağı kesin değildir ve çevresel bozulma çoğu zaman geri döndürülemez niteliktedir(SKT, 2016).

3. Enerji Kaynakları

Enerji kaynaklarını yenilenebilir ve yenilenemez enerji kaynakları olarak iki ana gruba ayırmak mümkündür. Yenilenemez enerji kaynaklarına fosil kaynaklar da denilmektedir. Fosil kaynaklara örnek olarak kömür, petrol ve doğalgaz sayılabilir. Yenilenebilir enerji kaynakları olarak da rüzgar, güneş ve hidrolik enerji kaynakları örnek olarak gösterilebilir.

Ülkemizde, elektrik enerjisi talebinin sürekli, güvenilir, kaliteli ve ekonomik bir şekilde karşılanabilmesi için elektrik enerjisi üretim ve iletim gelişim planlamaları yapılmaktadır.

Dünyada gelişmiş ülkelerinin, enerji politikalarında gözettikleri unsurlardan bazıları; enerji verimliliğini arttırmak, enerji yoğunluğunu azaltmak ve enerji tasarrufuna özen

göstermektir. Bu üç yaklaşım "Enerji Etkin Yapılanma Kavramı" olarak tanımlanabilir (DETOK,2015:279).

3.1. Fosil Yakıtlar

Enerji ihtiyacının büyük bölümünü karşılayan fosil yakıtlar gün geçtikçe azalmakta ve dünyanın sahip olduğu petrol, kömür ve doğal gaz gibi fosil yakıtların özellikle 20. yüzyılda yoğun bir şekilde kullanılması ile ozon tabakası delinmesi, asit yağmurları, küresel ısınma gibi etkileri, dünyayı belki de geriye dönüşü zor bir çevre kirliliği ile karşı karşıya bırakmıştır. Ayrıca fosil yakıtların sonlu bir rezerve sahip olması nedeni ile önümüzdeki yıllarda bu yakıtların tamamen tükeneceği de bilinmektedir (Kumburvd, 2000).

Fosil veya tükenebilir enerji kaynakları olarak ifade edilebilecek yakıtların belli başlıları; kömür, petrol ve doğalgaz olup dünyada ihtiyaç duyulan enerjinin çok büyük bir kısmı bu kaynaklardan karşılanmaktadır (IEA,2016).

3.2. Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Fosil kökenli yakıtlar son iki yüzyıl içerisinde, üretim teknolojilerinin oldukça gelişmiş ve ucuz olması nedeniyle yaygın olarak kullanılmış ancak 1973 Petrol Krizi enerji kaynakları konusunda ilk kez bir güvensizlik ortamı yaratmıştır. Bu güvensizlik ortamı, bütün dünyada yenilenebilir kaynaklara karşı yoğun bir ilgiye yol açmış, 80'li yılların ortalarında petrol fiyatları düşmesine rağmen petrole dayalı enerjisi kullanımı riskli olarak kabul edilmiştir. Yine günümüzde artan petrol ve doğal gaz fiyatları ve "enerji güvenliğinin sağlanması gerekliliği" nedenleriyle "enerjinin çeşitlendirilmesi" enerji politikalarının vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu nedenler yenilenebilir enerji kaynaklarının da enerji yelpazesinde yer almasına yol açmıştır (Çağlar, 2010:1).

4. Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kentsel Gelişim Sürecine Etkileri

Türkiye'nin yenilenebilir enerji kaynakları potansiyeli yönünden fosil kaynaklara göre daha avantajlı durumda olduğu rapor edilmiştir. Özellikle; hidrolik, rüzgar, güneş, biyokütle ve jeotermal enerjilerin potansiyeli oldukça yüksektir. Tablo 4.1'deTürkiye'nin yenilenebilir enerji kaynakları potansiyeli görülmektedir.

Tablo 4.1. Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Kaynakları Potansiyeli

Kaynak	Kurulu Güç Potansiyeli
Hidrolik	47.497 MW/Yıl; 164.000 (GWh/Yıl)
Rüzgâr	48.000 MW/Yıl
Jeotermal	Elektrik 610 MW/Yıl; Isı 31.500 MW/Yıl
Biyokütle	Elektrik 2,6 Mtep; Isı 6 Mtep
Güneş	56.000 MW/Yıl; 380.000 GWh/Yıl

Kaynak: Yılmaz , 2012:40

Son yıllarda hızla artan nüfus, sanayileşme, kentleşme ve yaşam kalitesinin yükselmesi ile enerji tüketimi artmış; bu durum fosil enerji kaynaklarının hızla tükenmesine ve dolayısıyla çevre kirliliğine yol açmıştır. Çevrenin korunmasını ve kalitesinin yükseltilmesini hedefleyen çevre politikaları içerisinde yenilenebilir enerji kaynakları kullanımının yaygınlaştırılması öne çıkmaktadır. Fosil kaynakların sera etkisi yaratmaları nedeniyle çevre üzerindeki bölgesel ve nihayet küresel düzeydeki olumsuz etkileri nedeniyle; rüzgar, güneş, su, jeotermal ve biyokütleyi içeren yenilenebilir enerji kaynakları ülkelerin enerji politikalarında önemli bir pay edinmişlerdir (Koçaslan, 2010:53)

5.Sonuç

Ülkemizde, elektrik enerjisi talebinin sürekli, güvenilir, kaliteli ve ekonomik bir şekilde karşılanabilmesi için elektrik enerjisi üretim ve iletim gelişim planlamaları yapılmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları açısından ülkemiz oldukça zengin imkanlara sahiptir. Gelecek kuşakların ihtiyaçlarını da düşünerek uzun vadeli sürdürülebilir enerji politikaları planlanmalıdır. Hedeflenen kentsel kalkınmanın vesürdürülebilirliğin sağlanması için hızla artan enerji ihtiyacının hem güvenilir, hem ekonomik hem de çevre dostu olacak şekildeyenilenebilir enerji kaynaklarından karşılanması, ülkelerin enerji politikalarında temel amaç olmalıdır.Dışa bağımlı enerji politikalarına karşı, kentsel gelişim sürecinde yerli yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı alternatif bir yöntem olarak önerilebilir.

Kaynakça

Çağlar, M. (2010). *YEK, Dünya ve Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kaynakları.1-29.*http://www.emo.org.tr/ekler/2f1384b8feb04d2_ek.pdf (12.04.2017)

DETOK (2015).*Develi'de Örnek Bir Yerel Kalkınma Planlaması*, 1. Baskı, Adana: Nobel Kitabevi

IEA. (2016). *International Energy Agency. Key World Energy Statistics* https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/KeyWorld2016.pdf (09.04.2017)

Koçaslan, G. (2010). "Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi Çerçevesinde Türkiye'nin Rüzgâr Enerjisi Potansiyelinin Yeri ve Önemi", Sosyal Bilimler Dergisi, (4), 53-61.

Kumbur, H., Özer, Z., Özsoy, HD., Avcı, ED. (2005). Türkiye'de geleneksel ve yenilenebilir enerji kaynaklarının potansiyeli ve çevresel etkilerinin karşılaştırılmasıEnerji Kaynakları Sempozyumu http://www.emo.org.tr/ekler/3f445b0ff5a783e_ek.pdf (01.04.2017).

Seydioğulları, H.S. (2013). "Sürdürülebilir Kalkınma için Yenilenebilir Enerji", Planlama, 23:19-25.

SKT, Sürdürülebilir Kalkınma Türkiye. (2016). http://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/temel-tanimlar/(28.03.2017)

Yılmaz, M. (2012)." Türkiye'nin Enerji Potansiyeli ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Açısından Önemi", Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi, 4(2): 33-54.

The Rohingya Migration Crisis and How to Permanently Solve

MD Mostafa FAISAL[1]

Abstract

The United Nations refers to Rohingyas as one of the most persecuted ethnic minorities in the world, and this minority group from the Arakan state of Myanmar crossing by land into Bangladesh, while others take to the sea to reach Indonesia, Malaysia, and Thailand to escape state sponsored persecution. This paper explores the migration crisis of Rohingya as a Muslim minority in Myanmar, their forced migration to Bangladesh and other countries and how to permanently solve this problem. It is a secondary research. Books, journals, magazines, newspapers and others alike served as the sources of secondary data. The Rohingya trace, their origins in the region to the fifteenth century when thousands of Muslims came to the former Arakan Kingdom. Many others arrived during the nineteenth and early twentieth century's when Bengal and the Rakhine territory were governed by British India. Since independence in 1948, Discrimination against the Rohingya goes back to the government of Ne Win in the 1960s, which declared them foreigners in 1982. The number of people forcibly displaced by conflict or persecution crossed 5.2 million worldwide at the ends of 2016, the highest total recorded since World War II. To solve the Rohingyas problem, The international community, the Governments of the world and World Bodies, including United Nations Organizations (UNO), Organization of Islamic Conference (OIC), Non-Aligned Movement (NAM), South Asia Association for Regional Co-operation (SAARC), ASEAN, Non-governmental Organizations (NGOs), other humanitarian and human rights Organizations should create enough pressure to pursue the Military junta to change its exterminating attitude toward tile Rohingyas and to provide all the rights and freedoms that the Burmese government intentionally and brutally had taken away. South-East Asian regional countries, Arabian Gulf countries, Europe, Japan, Australia, Turkey and the United States would have to work together to make aid and investment dependent on a more proactive approach to the Rohingya crisis.

Keywords: Rohingya, Migration, Mayanmar, Solution

1. Introduction

The Rohingyas are one of the most persecuted minorities in the world. The Rohingyas problem is the long-standing and deep rooted problems. A population of more than three million Rohingyas, the majority of whom lived in Myanmar's southern state Rakhine for generations spanning almost hundred years, are being denied citizenship by the Myanmar government. The Mayanmar Government policies, including restrictions on marriage, family planning, employment, education, religious choice, torture, killing, and freedom of movement have institutionalized systemic discrimination against the Rohingyas forced to migration other

[1] PhD researcher, Gazi University Ankara, Turkey

countries like Bangladesh, Malaysia, Thailand, Indonesia and others. There are 1.5 million people migrated different countries. The Rohingya Muslims from Arakan state are vulnerable as they have no legal status in Burma and are considered as outsiders. The migrated women are facing Vulnerability to sexual harassment. Their freedom is restricted and opportunities also limited. The structural condition of the house is also a concern for many of the refugees, who have cited leaky plastic roofs and broken bamboo partitions as the most common problems, The Rohingya refugees do not have enough to eat because of a combination of circumstances, the supply of water has always been a major health concern, A large population in a tight space has a significant impact on the overall quality of health, Government prohibition of constructing semi-permanent structures in the camps has impacted the sanitation system, The refugees also face extortion threats by powerful local elements outside the Rohingya camps that collaborate with camp authorities, There are significant gaps in the education services in the camps. In Arakan state persecution over religion and violation of human rights still now going on. To solve the Rohingya migration problem the coordination initiative of ASEAN countries, pressure from international organizations, initiative from China and should be rooting out the corruption.

2. Methodology

This paper is a presentation of the historical background of Rohingyas, their migration problems, present condition and how to solve their problem. The paper is based on secondary information, which includes recent publications, journals, books, and research reports. Relevant literature has also collected through Internet browsing.

3. History

The Rohingya are an ethnic minority group in Northern Rakhine State, Myanmar formerly known as Burma that borders Bangladesh. They are predominantly Muslims, and most are located in three townships, namely: Maungdaw, Buthidaung and Rathedaung. The geographic location of Rakhine State has isolated it from the political and economic centers of Burma. Rohingya Muslims first settled from many where in Arakan date back to 7th century AD. Although they are Muslims by religion but they have distinct culture and civilization of their own. The Islamic influence grew in Arakan to extent of establishing Muslim vassal state beginning in 1430 AD. Its power was consolidated with the assistance from the Sultan of Begal becoming a clientstate of the Sultanate. Rakhine became independent in 1531 during the Mughal invasion of Bengal.

In 1660 Prince Shah Shuja, brother of the Moghul Emperor Aurangzib of India, being defeated in his struggle for the throne was forced to seek shelter with the king of Arakan. The Arakan King Sandathudamma (1652-84) consented, and Shah Shuja with his family and followers went to Arakan. Shah Shuja came to Arakan as the king promised to provide him with some of his famous ships to take him on the way to Mecca; he wished to die in retirement at that holy spot. But when he arrived in Arakan with beautiful daughters and half a dozen camel loads of gold and jewels, the temptation was too great for King Sanda Thudamma. Such wealth had never seen in Arakan before. The king in order to seize all Shah Shuja's treasure had to find out a lame excuse. So, King Sanda Thudamma asked the hand of Shah Shuja's daughter Ameena. On 7th February 1661 AD, Shah Shuja fled to forest with some of his followers. The Maghs chased them and caught Sultan Shah Shuja and chopped him into pieces. The king seized all his treasure, took his daughters into the harem, and imprisoned the rest of

the family. In 1665 AD Moghul Empire Aurangzib ordered Shayista Khan, the viceroy of Bengal to build a fleet of boats. In 1666 AD Shayista Khan's force of 6,500 men and 288 boats took Chittagong in 36-hours and occupied Ramu. It was a terrible blow to the prosperity of Arakanese and with it their century of greatness came to an end. From 1685 to 1710 AD (for 25-years) the political rule of Arakan was completely in the hand of Muslims.

In 1784 AD Burmese king Boddawphaya sent 30,000 soldiers to conquer Arakan at the request of Rakhine noble Nagasandi and returned in February 1785 AD with the royal family and 20,000 inhabitants as prisoner. Thousand of Arakanese Muslims and Arakanese Buddhists were put to death. In 1825, British forces defeated the Burmese army during the Anglo-Burmese war, which after two more wars (1852 and 1885). Burma was annexed as a province of British India. The annexation led to significant flow migration of Bengali into Burma. This led to a significant need of laborers, which was filled by workers from India, many whom are Muslim. The migration had profound social impact on the predominantly Buddhist population.

This led to various socio-economic problems, which fueled religious tensions between the two communities. Tensions broke out during the Second World War with the Muslims supporting the British whilst the Buddhist supported the Japanese. Both sides attacked each other. Muslims fled to the North of the state while the Rakhine population moved South, thereby segregating Rakhine State along religious lines. When the British gave independence to Burma in 1948, a Rakhine Muslim mujahedeen insurgency and followed by with other armed rebel groups. That same year, the Union Citizenship Act of 1948 was passed which contained a list of indigenous races of Burma that were eligible for citizenship which the Rohingya are not included. The insurgency further strained relations between Muslims and Buddhists. The mujahedeen rebels were defeated in 1961, with the national government establishing the Mayu Frontier Administration. Population in the Frontier were increasingly describing themselves as Rohingya. (International Crisis Group,2014).

The military junta‘s rise to power in 1962 led to further marginalization of the Rohingya. The junta also began giving documentation to fewer and fewer Rohingya children, refusing to recognize new generations of the Rohingya population. (Lowenstein, 2015). A new law in 1974 further limited the rights of the Rohingya, particularly in education and employment wherein citizens need to obtain a National Registration Card since they are not citizens; they are only issued with Foreign Registration Cards. Schools and employers, however, do not recognize these cards. In 1982, the government effectively rendered the Rohingya population stateless after it passed a new citizenship law that prohibited them from equal access to full citizenship. The law continues to affect the Rohinhgya to this day; in addition Myanmar officials according to Human Rights Watch (2015) routinely deny the existence of the Rohingya ethnicity. The national government apart from its oppressive citizenship laws has also imposed laws in the 1990s to the Rohingya marriage restrictions and population control measures in 1993 and 2005 The military junta‘s rise to power in 1962 led to further marginalization of the Rohingya. The junta also began giving documentation to fewer and fewer Rohingya children, refusing to recognize new generations of the Rohingya population (Lowenstein, 2015). A new law in 1974 further limited the rights of the Rohingya, particularly in education and employment wherein citizens need to obtain a National Registration Card Since they are not citizens; they are only issued with Foreign Registration Cards. Schools and employers, however, do not recognize these cards. In 1982, the government effectively rendered the Rohingya population stateless after it passed a new citizenship law that prohibited them from equal access to full citizenship. The law continues to affect the Rohinhgya to this day; in addition Myanmar officials according to Human Rights Watch (2015) routinely deny the existence of the Rohingya ethnicity. The national government apart from its

oppressive citizenship laws has also imposed laws in the 1990s to the Rohingya marriage restrictions and population control measures in 1993 and 2005.

The Rohingya were forcibly displaced from their homes in 1978 after the Armed Forces began to take action against persons they deemed to be illegal immigrants. The Rohingyas were specifically targeted and as a result up to200,000 were displaced and fled to neighboring Bangladesh (Human Rights Watch, 2013). The Bangladeshi Government likewise dislikes the sudden influx of refugees in their borders. In order to deter refugees, the government with held humanitarian aid to camps resulting in the deaths of 12,000 Rohingya due to starvation. Several Rohingya were repatriated after condemnation by the international community to the Myanmar government, although refugees continueto cross to Bangladesh whilst the Bangladesh government forcibly expelled them. The Rohingya have also fled Myanmar to neighboring countries, such as Thailand and Malaysia by boat, most of which are organized by human traffickers. The Rohingya continue to be exploited by the national government and by human traffickers as well constantly persecuted because of their religionby the dominantly Buddhist population. Now a day's approximately 500000 Rohingyas are living in Bangladesh and about 1 million are migrated different countries like Malyasia, Indonesia, Thailand, America, Canada, Saudi Arab, Turkey and others country.

4. Present Conditions in Arakan State

Persecution over religion: A member of Burmese Rohingya Association in Japan (BRAJ) had assessed the situation of Arakan and Bangladesh from 22nd April to 28th June 2001. According to him, the Myanmar authority had ordered the villagers of southern Maungdaw to shut 36 mosques, primary Islamic centers and religious schools down. When the locals refused to do that then the authority brought some inmates from the jail and did that destruction to a total 33 Islamic establishments. It raised fear and frustration among the local Muslims over the junta's naked policy against the Muslims. Besides more Islamic establishments were dismantled by the Na.Sa.Ka authority. In Buthidaung, a century old religious school was destroyed to construct some military family quarters at that place. A lot of more incidents are being occurred relentlessly. (Daily Inkilab, 2001)

Violation of human rights: Humiliation of Rohingya Muslim women is a very common phenomenon in Myanmar. Rohingya Women must report to the authority at the 4-month stage of pregnancy and have to take photograph of stomach every there subsequent month and only then the parents will be allowed registration of birth of the new-born. On the other hand, the authority has also banned the adoption of new-born baby from other villages. Village Headmen are compelled to give speeches on forced labour in their area. And the villagers are ordered to be present there. All of them are forced to ensure the absence of any kind of "forced labour" in their region. The whole so-called program was videotaped to prepare documents to submit it to the ILO as refutation.

In the name of "Population Control Policy" muslim spouses are supposed to have only 2 children. There was also a plan of government to raise the age limit of marriage to 25. Since last 3 years, no marriage of Muslim could take place without written permission form the authority which costs Kyat 15,000-20,000 and a time period of one to two months. Both of them would are to appear before the authorities physically and interviewed. The most shocking matter is, sometimes the government is taking steps for forced contraception by long term birth control injection even without the knowledge of the concerned person.

***Denial of citizenship*:** The Rohingyas have been absolutely denied their citizenship though they are one of the recognized nationalities of the Union of Burma. They are not issued any national identification card which is crucial in daily life particularly in Arakan. The Burmese Citizenship Law of 1982 has deprived the ethnic Rohingyas of "Statelessness" in their ancestral land. As a result, half of the total Rohingyas have been displaced around the world.

Restriction of business and economy: The authorities have stopped giving permission to run even petty business to the Rohingyas. They are imposed high tax for their agriculture products which are locally produced. Most of the fertilized lands, shrimp culturing dams, business places owned by Rohingyas have been confiscated from Rohingyas.

Restriction of accessing higher education: Rohingya students are not permitted to access higher education of technology, medicine, computer science in the universities. They are unable to obtain travel pass and required permit solely imposed on Rohingyas to join their respective institution.

Indiscriminate killings, arrests and tortures: Uncountable Rohingyas are whimsically killed and hundreds of others are conscripted on false and imaginary charges and they are subjugated to inhuman torture. Today' Arakan is a silent killing field and torturing center for innocent Rohingyas. On 2013 and 2016 there are about 10000 Rohingya people are killed by Government and Buddist fundamental terrorist groups. (Daily Naya Diganto, 2016)

Forced labor and expulsion: Rohingyas are press-ganged to worksites and forced to work for days together without any wage. Many people are killed by the securities forces while working as porters in remote forests and jungles. Rohingyas are also obligated to supply food and construction materials for the army and security forces free of cost. As such Rohingyas are compelled to flee their mother land Arakan.

***Defacing age-old Rohingyas settlement*:** A number of new Buddhist settlements have been established on the confiscated of Rohingyas lands with a view to changing the demographic position of Arakan and turning the Rohingyas into non-existence.

Dishonoring women folk and barring marriage: Law enforcing agencies and Buddhist ruffians often enter in the local Rohingya houses in the dead hour of the night and dishonor womenfolk under the threat of lethal weapon. Rape is not even felt as a crime in the least as such offences bring no practical punishment to the culprits. Even those Rohingyas who report such cases are arrested and subject to long term imprisonment. Additionally Rohingyas girls and women are severely restricted for marriage.

Anti-Rohingyas riots: The authorities premeditatedly create frequent outbursts of rebellion against Rohingyas in different part of Arakan that results the death of hundreds of thousands of unprotected Rohingyas and plunder of their properties.

5. Present Condition of Rohingya Migration

The Rohingya Muslims from Arakan state are vulnerable as they have no legal status in Burma because they are considered as outsiders. They have faced continuing persecution by the military government in Burma successively and have escaped to Bangladesh. About 500000 Rohingyas are living in Bangladesh refugee camps. The refugees are completely dependent on United Nations and Aid Agencies like MSF, MOH and TAI. They have a lot of problems in refugee camps. Those situations have been given below:-

Vulnerability to sexual harassment of Refugee women: Rohingya Refugee women are still now the most vulnerable. Their houses are very congested and the density of population is very high. So women do not have privacy. And also in the camps many of the powerful Rohingyas always try to establish their power. Sometimes the Refugee women are raped by their manipulations. As they are usually called "Illegal Migrants" So they can't protest. As a result, many women are involved in prostitution in various hotels and also in the locality. So, the possibility of HIV/AIDS is huge here.

Restricted freedoms and opportunities: Since arriving in Bangladesh in 1992, the Rohingya refugees have been confined to the camps. Their freedom of movement is restricted, officially prohibiting them from seeking employment, or other activities, outside the camp. However, in reality, minorities of refugees do engage in outside work, and several road-side-type stalls have developed inside the camps. These endeavors are only recently tolerated by the camp authorities. The refugees are arrested by local police or punished by the camp police if they are caught outside the camp. Little cash is useful to supplement and diversify their food ration and to purchase goods that are not available in the ration package.

Poor Accommodation

When the refugees started to flee into Bangladesh in September 1991, the government hurriedly constructed temporary shelters in the Cox's Bazaar district to accommodate the arrivals. After 10 years, the sheds, or rows of 5-10 'houses,' maintain their temporary, emergency set-up character. Though they can hardly survive a monsoon season, they are repaired only every few years. In between repairs, the refugees manage by taking the doors and partitions from the latrines, or collecting stray plastic to fill in the holes. According to recent registration records, the average household size is 6-7 persons. The dwelling size remains constant regardless of family size. Many refugees have coped by modifying their units, dividing the 100 square foot space (9-10 square meters) into two rooms, or extending a 'veranda' into the passageway between sheds.

Food and Malnutrition

For 10 years running, the majority of the Rohingya refugees have been malnourished. In a closed-camp setting, the refugees still do not have enough food. Today, 58 percent of the refugee children and 53 percent of the adults are chronically malnourished.Surveys conducted regularly since 1992 have consistently found unacceptably high rates of malnutrition among the adult and children refugees. And these rates have always been worse than the average for Bangladesh. Each study has cited food insecurity6 as a result of a shortage of food. In an informal survey conducted in January 2002, the refugees scored food as their number one concern, with most explaining that they sometimes or never have enough food to feed their families because the ration was insufficient

Water

In Nayapara camp, the supply of water has always been a major health concern. The water level of the Nayapara reservoir suffers from a shortage during the dry season. From February to May, nearly 225,000 liters of water is trucked in daily from a nearby dam. Water rationing is often imposed throughout the year, with the dry season scarcity used as the explanation. The UNHCR finances a government department to supply the water in the camps and maintain the facilities. Water is transported from the hilly forests through canals to a reservoir, and treated in water treatment plants. MSF is responsible for monitoring the quality of the water in Nayapara camp. Monthly UNHCR reports have indicated a supply of 25 liters of water per refugee per day in Nayapara, which is above the minimum acceptable level of 15-

20 liters. MSF has long contested this figure, arguing that the refugees have in fact been receiving only 6-8 liters each per day.

The operating time of the water taps – originally two hours per day – was one cause of the discrepancy. In fact, most of the refugees in MSF's January 2002 survey indicated that the water taps were never open long enough (Table 5b). They managed to collect only three to four containers (45-60 litres in total) per family per day. With an average family size of 6.5, it is quite clear that the refugees were not attaining the daily 25 litres per person. Another cause of the water shortage was the miscalculation that the amount of water allocated for Nayapara is consumed only by the refugees. In fact, there are hundreds of additional consumers using the supply, including the facilities of MSF and other agencies, 160 camp security personnel, and some villagers. An additional source of the scarcity is the structure itself. The water supply network, including the treatment plant, was installed 10 years ago as an emergency response. By now, the permanent infrastructure has run down, the pipes are exposed and leaking, and the storage tanks have rusted.

Health Care

Despite its nutritional setbacks, the overall health status of the refugees is stable. What remains concerning is that the predominant health problems are related to the substandard living conditions in the camp.

A large population in a tight space has a significant impact on the overall quality of health. Respiratory tract infections (RTI), such as the common cold, continue to be the top cause of overall morbidity year round for children under five. Other communicable diseases, such as chicken pox, also happily thrive in densely populated areas. During the winter season, the number of in-patient admissions rises, especially among infants and children.

Diarrhoea and skin diseases regularly battle for a close second to RTIs, most commonly as a result of unhygienic surroundings and habits, and untreated water. It is hoped these rates will decrease with recent efforts to improve the water supply in Nayapara camp .

The mortality rate in the camps remains low, although neo-natal deaths in recent years account for the highest number of deaths. It is suspected that these babies were born with too low a birth weight to survive in these circumstances. Low birth weight derives from a malnourished mother.

In Nayapara camp of Bangladesh, MSF runs in- and out-patient treatment departments, therapeutic and supplementary feeding centers, reproductive health programmes, health and hygiene promotion sessions, a microscopy laboratory, and water and sanitation activities. In Kutupalong camp, Concern, an Irish NGO, is responsible for health and nutrition, sanitation, non-food items distribution, food ration monitoring, primary education, non-formal adult education, and seed and poultry distribution. The target populations for both MSF and Concern are children under 10 years of age, pregnant and lactating women, and women of child-bearing age.

Both MSF and Concern have enhanced their health education activities, involving hygiene promotion, nutrition, and reproductive health. These initiatives support the call to place a stronger emphasis on preventive care, as curative care facilities are well-established. All refugee children under 10 are immunized, and Vitamin A is also distributed to prevent health conditions resulting from nutrient deficiencies, such as night blindness.

Those refugees not in the NGOs' target population – the over-10-year-olds and non-pregnant/lactating women – can seek care at the health facilities provided by the Ministry of

Health (MOH). However, many refugees in MSF's January 2002 survey complained that they were generally dissatisfied with the services provided by the MOH, chiefly because of disrespectful behavior displayed by the MOH doctor. Other refugees revealed that the MOH doctor required payment for services, or for a referral to a health complex outside the camp. This serious matter remains under investigation. MSF and Concern health facilities were also criticized by a small number of refugees, because of long waits for consultation, a poor drug supply, and 'improper treatment.'

Sanitation

Government prohibition of constructing semi-permanent structures in the camps has impacted the sanitation system. MSF in Nayapara is responsible for the construction and maintenance of latrines and bathhouses, and for refuse collection and disposal. MSF is regularly repairing the latrines and/or replacing its temporary features. As there is no space to build new latrines, existing ones are patched up and emptied frequently. Erosion over the years has caused greater damage to the facilities.

Because the GOB was responding to an emergency in 1992, the layout of the camps did not take into account cultural sensitivities or traditional social relations that are observed by the Rohingya Muslims. The latrine units and bath houses were not designated according to sex, and their location and distance has exposed women and children to unsafe situations and compromised their privacy. Adjustments to the original camp layout have not been allowed. The government's reservations on accepting any notion of permanence has prohibited advancements to improve safety and security, accommodate traditional beliefs, and uphold international standards.

Political and Economical Situation

The refugees also face extortion threats by powerful local elements outside the Rohingya camps that collaborate with camp authorities. The refugees told RI that they feel voiceless, often harassed and abused, not allowed to form refugee committees or even to hold meetings in the camp. If they are outspoken, they are at risk of camp officials lodging a false case against them and sending them to jail. If they mention their concerns to foreigners visiting the camps, they are punished for daring to express their grievances once the foreigners depart.

More restrictions have been placed on the refugees since a violent incident on November 18, 2004, when tensions between refugees and camp authorities, which began with refugees staging a hunger strike in June, reached a boiling point. The refugees wanted to organize a meeting to discuss their inhumane treatment at the hands of the camp authorities, but were prevented from meeting. A brawl ensued and police and local people became involved. By the end of the clashes, three refugees, including a minor, were killed by police and 42 refugees detained. UNHCR requested the Bangladeshi Government to investigate the incident but so far no investigation report has been produced.

Education Condition

There are significant gaps in the education services in the camps and as a result of opposition from the Bangladeshi government, refugee children only have access to very poor education services that do not meet minimum basic standards. Literacy rates in the camps are only 12% and instruction per day lasts just two hours. Even informal education was not permitted in the camps prior to 1997, and at present there is no educational or vocational training for children over the age of 12 years in the camps. Due to the lack of higher educational opportunities, children are not motivated to stay in school.

The teachers in the camp schools are refugee volunteers. Many of them have spent their lives in the camps, where they received a minimal level of education, very basic teacher training, and few incentives. The teachers also are under threat from camp officials and mahjees, who accuse them of political activism, and they are suspected of writing letters on behalf of refugees. NGO workers involved in the education sector note that teacher training and acquiring more Burmese textbooks for the children has not been a priority for UNHCR in recent months as it is focused on its phase-out.

The refugees see their conditions deteriorating further with the withdrawal earlier this year of Concern, the last international NGO involved in providing assistance to the camps in education, community services, sanitation in Kutupalong camp and logistics and procurement. Concern was also seen to be playing a role in the protection of refugees through its community services program. With its departure, there is a gap in implementation of projects, and although UNHCR has recruited a few former Concern staff to keep programs running until another agency agrees to step in, shortfalls persist.

Environmental Problems Create by Refugees

The refugees destroy the forest resources, damage the new plantation areas. There is no doubt about the fact that the influx of refugees has had an unwanted ecological impact on the area and tremendous pressure has been put on the forest in the camp areas. Lack of sanitation system is also creates severe problem for environment.

6. How to Permanently Solve the Rohingya Migrant Crisis

Bangladesh is a poor and highly populated country. Because of the easy way all the Rohingyas come in Bangladesh. It is very difficult for Bangladesh to give permanent settlement for Rohin-gya. So international organizations and some countries should take some initiatives to solve this problem permanently.

Coordinated approach from the countries

The countries in which the refugees have been escaping to (Indonesia, Thailand, Malaysia) have been, shall we say, reluctant to take them in. Indonesia has been reported to have sent out supplies to the boats carrying refugees and then turned them back around and set them adrift in international waters. No matter what your perspective on the crisis, this is not a sustainable policy. There needs to be an immediate coordinated response from countries in the region in rescuing these people. Countries should accept refugees in quotas or proportionally. Other countries outside the region should be asked if they will accept even a small amount. There are some countries in the world like Canada, Australia, Turkey; they are geographically big but not more populated country. These countries which make permanent settlement for Rohingya. Canada plans to resettle additional small numbers of Rohingya refuges form Bangladesh in 2007. Through this resettlement process in last year Canada resettle 10,651 refugees from over 60 different nationalities.

International pressure

This is the real test for the ASEAN community. Despite the designs of being the next EU, ASEAN has had a strict policy of non-interference in the internal affairs of member states. ASEAN had little to say when the Thai military junta took over, and they have also been quiet on the mistreatment of the Rohingya minority in Myanmar. Now that this has gotten to their doorsteps, ASEAN needs to be committed to pressuring the Myanmar government to stop the

mistreatment of its ethnic minorities and allow them to live in peace. This is the enormous 'push' factor that is leading many refugees to seek the help of smugglers and traffickers. China is the most influential country over Myanmar. They can play a good role to making pressure.

Rooting out corruption

This will be even harder, and frankly could well be impossible, but there needs a concerted effort in countries like Thailand and Malaysia to disrupt the trafficking networks and to root out corruption that is present in the navies and coast guards which allow the traffickers to operate with impunity. There are even reports that Thai authorities have 'rescued' refugees before handing them back over to traffickers, who sometimes on-sell them into slavery. The transnational crime syndicates which operate these trafficking and smuggling networks need to be disrupted and destroyed, and officials need to know that bribery and corruption will not be tolerated. I fear though that this is unlikely to come to pass, as the networks have been operating in the region for decades with little to no fear.

Ensure international aid

In some cases particularly like Bangladesh, local integration of refugees could never be a viable proposition. The moment the local inhabitants have felt the crunch in terms of price rise, scarce supply of essentials, pressure on both cultivable and grazing land, agriculture, livestock, forest resources and the limitations in the employment opportunities they have unequivocally shown the symptoms of ‘compassion fatigue’ finally leading to a show down with the refugee population. This has been heightened by the increasing ‘aid fatigue’ and the withdrawal tendency of the relief agencies like the UNHCR and other organizations.

7. Conclusion

In this paper, we have shown the origin and history of the Rohingyas, present condition of Arakani state, and condition of migrated Rohingya and how to solve their problem. We have examined the root causes of sorrows of them, who are living in this region for more than 1000 years. Discriminatory persecutions over this indigenous group have led to several influxes from Arakan state of Myanmar. Bangladesh government failed to apprehend the long run of this problem. Their major problem started by the time of British India and after the second world war clash spread there. After the independent of Myanmar they have lost their human rights like religion denial of citizenship, restriction of business and economy, restriction of accessing higher education, Indiscriminate killings, arrests and tortures, Forced labor and expulsion, defacing age-old Rohingyas settlement, dishonoring women folk and barring marriageand others. The crisis had been prolonged by several actors. Like GOB, GOM, UNHCR and the NGOs. As the interests of all of them are not some, no unitary solution of this crisis has been yet found. Rather, the Rohingya refugees are living in sub human environment in the camps of Bangladesh. A large number of them has already integrated themselves with the Bengalese without the concern of the Bangladesh government. They are doing everything, either good or bad, for living. Danish International Development Agency for example, 2 officials have been kidnapped on the 25 June, 2007 from Bandarbon. Police has arrested some suspects and 11 of them are from the Arakan of Myanmar. Bangladesh is now engulfed with such type of troubles. Bangladesh is now in a dilemma where it wants maintain national security, economic and environment balance and also humanitarian helps. With a negative impact on environment and economy, Bangladesh is going to have this as a permanent crisis. Moreover, the outside world is not remaining the same.

There were a number of repatriations of these refugees to a 3rd country like Canada, Australia, Malaysia, Indonesia, Turkey, United Arab Emirates (UAE) and Saudi Arabia. But after the notorious 9/11 incident, the Non-Muslim countries are surely less interested about these refugees. There are 2 reasons. They are Muslims. And their own government has accused them of insurgency. The root of the crisis is not the kind of repatriation or the troubles in the camps of Bangladesh, the root is in Myanmar. So, the Myanmar condition should be made better at first. Myanmar government wants to totally demolish the Rohingyas from Myanmar. This is unfair. But it is true that at least an amount of Rohingyas is from British India Bengal part. It should be mentioned that, just before 50 years, migration was a very common phenomena through out the world. Lots of them have come here from there and lots of them have gone there form here. Now it's time to examine, who exists in which side of the border. In this case, we have to be less emotional and more rational.

None of the South Asian countries is signatory of the 1951 Convention for the Refugees. As migration and refugee crisis are very common in this region; we, the countries of South Asia, should jointly sign that convention or we can sign a multilateral agreement among us to avert the beurocratic problems relating the refugees. The Burmese junta should be requested to stop forthwith the exercise of religious sacrilege in Arakan.International community should press the Burmese regime to annul or review the 1982 Citizenship Act so that the Rohingya would avail equal rights and freedom with other ethnic nationals. The Rohingya should be given preference in granting asylum in third countries until there is a viable solution to their issue with the Burmese on a long term basis. The UNHCR operating both in Arakan and Bangladesh should be more vocal and protect the persecuted Rohingya for whom it has been assigned. The media in different parts of the world should play their role to portray the true picture of Rohingya and the state of affairs in Burma; and condemn or boycott those news media that has been publishing self-made news articles particularly in Bangladesh.

The international community, the Governments of the world and World Bodies, including United Nations Organizations (UNO), Organization of Islamic Conference (OIC), Non-Aligned Movement (NAM), South Asia Association for Regional Co-operation (SAARC), ASEAN, Non-governmental Organizations (NGOs), other humanitarian and human rights Organizations and some powerful country like China should create enough pressure to pursue the Military junta to change its exterminating attitude toward tile Rohingyas and to provide all the rights and freedoms that the Burmese government intentionally and brutally had taken away.

References

Rahman, Habib (2007) History of Rohingya

Rahman, Mahfuzur (2015) Rohingyader Itihas

Abrar, C. R. ed. (2000) On the Margin: refugees, Migranrs and Minorities. Dhaka: Refugee and Migratory Movement Research Unit (RMMRU).

Malık, Tuhın. (1998) International Refugee Law: A Lexicon of Principles and Issues. Dhaka: Legal Education & Training Institute.

Khan, Abul Mabud. (1999) The Maghs: A Buddhist Community in Bangladesh. Dhaka: The University Press Ltd.

Khan, Gerrard. (October, 2001) Citizenship and Statelessness in South Asia. Medford: Working paper no. 47 of The Fletcher School of Law and Diplomacy.

UNHCR. (January, 1992) Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status. Geneva.

Amnesty International. (September, 1997) Rohingyas: The Search for Safety. AI Index: ASA 13/07/97

Gaın, Phılıp ed. (October 1992) SHETU- An Alternative Media Approach. Dhaka: SHETU.

http://www.dhakatribune.com/bangladesh/2015/jun/09/policetwo-rohingyas-out-150-traffickers

http://www.thedailystar.net/the-rohingya-a-history-of-persecution-27652

http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/news/opendoc, accessed on June 23, 2007.

http://www.unhcr.org/news

http://news.bbc.co.uk, accessed on June 23, 2007.

http//www.en.wikipedia.org/wiki/rohinga, accessed on June 24 2016.

http//www.weeklyholiday.net/2005/020905/edit.html, accessed on June 24 2007.

Daily star, june 2016

Daily Noyadigonto, May 2015

Towards the Common Challenges of Migration in Turkey: A Literature Review

Sabbir HASAN[1]

Abstract

This study used literature review method to collect, organize and explore the issues of the relevant topic to get the most impartial outcome. For collecting and analyzing data this study explores data from various academic sources along with international convention, agreements and declarations about various aspects of migration as challenges in Turkey and analyzes them.

In order to concentrate on the opportunities of migration in Turkey, the issue of migration as challenges needed to be answered. The representative data on the challenges of migration are less available in terms of research. The study aimed at exploring challenges of migration to turn into an opportunity for Turkey.

According to United Nations High Commissioner for Refugees, currently, Turkey is accommodating more than 2.5 million refugees that are the highest number than accommodation provided by any other country. The Law on Foreigners and International Protection of 2013 regulate the asylum of Turkey. However, the regulatory act only grants full refugee position to Council of European Union member states citizens. On the other hand, a conditional refugee has given as position to the Non-European Unionropean citizen those who could fulfill the requirements needed to be considered as a refugee. This conditional position provides fewer rights with an absence of offer that ensures long-term legal assimilation in Turkey.

Keywords: Migration, Turkey, EU, Opportunities, Challenges, Policy.

JEL Codes: O31, F22, K37, O15

1. Introduction

Turkey becoming recognizable as the country of immigration and irregular transit day by day. From the image of the migrant-sending country, Turkey is complemented its image to migrant receiving country. From the earlier decades, a migrant evolution has taken place in Turkey where migration included the irregular migrant workers, transit migrants, asylum seekers, refugees, academicians, professionals, retirees etc. Thus Turkey's role as an irregular transit country has changed into permanent migration.

[1] Former Lecturer, Department of Political Science, National University of Bangladesh. Post Graduate Researcher, Department of International Security, Institute of Security Sciences, Turkish National Police Academy, Turkey, shasan2020@gmail.com

The issue migration itself becomes a challenge for Turkey in the terms of negotiation of membership in the European Union. Often the concept of migration plays the role of by-products and influences the concept of democracy of Turkey that are intended to bring closer to European Union standards (Behar, 2006; Coleman, 2004; Erzan et. al., 2006; ICT, 2004; TFHPE, 2004). Added to this concept, often debate arises on the issue that the increasing number of irregular migrants transiting through Turkey to the European Union establish a common conception that the migratory flows between the European Union's and Turkish boundary are remaining uncontrolled (Jandl, 2007; Zielonka, 2002; Salt, 2000). Furthermore, a countless number of politicians mention about the "invasion" of Turkey migrants while publicly debating on the European Union membership of Turkey (Lagro, 2008).

However from the view of the protagonist of Turkey's membership in the European Union suggests that Turkey's membership would lessen the demographic stresses over the labor market by increasing the number of workers in the union (Behar, 2006; Constantinos, 2004; Muenz, 2006). Thus the migration issue becomes a growing challenge through public, academic and policy debate for Turkey in the framework of its potential European Union membership for the distinctive influences over the social, economic, demographic format and political procedures of the European Union.

2. Purpose of the Study

In between 1960 and 1970 Turkey was the sending country of migration to cover the labor unavailability of European Union including Germany. In the 1990 unemployment and poverty in the European Union regions led to people find for other countries to look for job opportunities. Subsequently, Turkey becomes one of the main attraction with informal employment prospects. Though due to the geographical limitation of regulation and act of migration led people to use Turkey as passing corridor for resettlement in any other third country of European Union. Thus the physical control over the transit border between Turkey and the European Union becomes a sensitive issue for bargaining over European Union Membership.

Though there are studies showing different aspects of migration as a challenge in Turkey, those studies are showing lacking a complete picture of the issue. This study has tried to take the effort of upholding a comprehensive image of the context and issue.

3. Methodology

This review is not systematic though the outcomes intended to interpret with the harmonization of the context of the study along with the view to the limitation of the review method. Hence, literature has included in the review are not comprehensive and represents only one unique aspect as challenges of migration between the European Union and Turkey. Thus, included literature shows the gap of existing literature with the necessity of upholding a total picture of the related context of the study.

Included literature are issued from 2000 and forwards. The review was accomplished in a systematic way using the electronic database of social science to find the related literature. From the identified literature 10 articles were chosen for further review centered on the content and the context of the related study.

4. Review of Literature

According to the İçduygu (2011), migration is not anymore mere depiction of an existing reality. Rather than it becomes a negotiating instrument for Turkey while bargaining for the membership in the European Union. Migration is also manipulating the relationship between the European Union and Turkey, particularly the negotiations of Turkey's European Union membership. Over the decades Turkey is becoming the country of immigration from the country of emigration. To overcome the challenge of migration Turkey government adopted the Action Plan on Asylum and Migration (2005) that plans out the necessary responsibilities related to the development of a common asylum and migration management structure. Conversely, the ambiguity of European Union membership of Turkey dispirits administrators from recommending the government to implement those action plan precipitately. The changing status of Turkey as immigration country from emigration country accompanied by the effort to earn the membership in the European Union create pressure for the renovation of asylum and immigration guidelines and practices (İçduygu and Kirişçi, 2009; Abadan-Unat, 2002). Since the end of 1970 transit migrants, migrant as workers, asylum seekers, refugees, professionals, retirees started to migrate in Turkey in large number due to the similar geographical contiguity, arising security and political disputes in neighborhood countries and also the cultural similarity in term of closeness to language or religion becoming the key reasons for migration in Turkey. Also, recently people are migrating in Turkey for academic or employment purposes along with their families with the required work and residence permits (İçduygu and Yükseker, 2011).

The study of Kirişçi (2002) explores that, migration becomes the negotiation tool for the European Union membership between Turkey and the European Union due to the external borders of the European Union. The physical control over the borders, administration, and regulation of the transits through the borders battling illegal migration and moreover constituting a general asylum policy etc. issues becomes very significant to both European Union and Turkey. Particularly for Asia and Africa the economically and politically insecure regions, Turkey has arisen as a central corridor to migrate illegally in countries of European Union for a better life. In this context, United Nations High Commissioner for Refugees and the Ministry of the Interior followed the joint procedure to provide refugee status to a few number of asylum seekers who are looking for final resettlement to a third country. This situation shows that eventually asylum seekers settled in Turkey illegally but left Turkey legally for resettlement in another country that defined the situation as legalized transit.

Another challenges of migration of Turkey shows that, for economic development Turkey expected that migrant workers left Turkey for different countries of European Union would return from the European Union to add new work skill while in reality those migrant workers got settled with their families or formed new family for the long term period without any thought of return. Despite having the pessimistic view, some policy maker explains the issue in such way that the young migrant workers of Turkey influencing the labor market of European Union that is already started to suffering from decreasing number of working age population and increasing number of elder population. Thus, Turkey becoming the partial medication to the labor market prerequisites of European Union while losing its skilled and proficient manpower to the European Union. Also, within the next two or three decades it's been estimated that in Turkey the working age population would be decreased and elderly population would be increased in number and that would make the unfeasibility of exporting manpower from Turkey to European Union (Hacıoğlu et. al., 2004).

As the Syrian encounter and philanthropic crisis are continuing, the number of Syrian refugees extended almost 2.6 million according to the Ministry of Interior Directorate General of Migration Management. Though earlier the refugee camps of Turkey was anticipated for resolving the short-term problem of war. With the continuity of the Syrian war, the number of Syrian asylum seeker is increasing day by day. This number of people are not staying as a temporary guest rather than as permanent refugees in Turkey. Though till now Syrian refugees in Turkey do not have any legal status and subsequently in dark with their future prospects. According to the Temporary Protection Regulation, Syrian refugees has given the status of Temporary Protection Status that grants them the entrance to education, health, legal aids and social, however, does not grant any kind of rights of citizenship. According to Tolay (2012), the cost of change works as a challenge of migration in Turkey. Turkey needs to constitute a policy that would accept migrants or that would control transit of migrants through the borders. To investment in the area of migration, Turkey needs an extensive financial support from the European Union.

Tolay (2012) also explores that to negotiate the membership in the European Union, Turkey reforms its regulations and acts on migration. However, in the access to the negotiations, Turkey has very less to bargain as an example the scheduling of reforms while the decisive content of the regulation reforms is already being prefixed by the European Union. To not threaten the EU membership, Turkey is condemned for accepting the pre-conditions set by the European Union. On the other hand, European Union actors often criticize the Turkey officials for not being politer to the asylum seeker along with not being enough harsher on the temporary migrant peoples, while in real the difference between the concepts of asylum seeker and irregular migrant is still ambiguous. Besides these, the reformed policies suggesting or pre-determined by the European Union are entreated by “cool-bloodedness and materialism” instead of “empathy and emotionalism” with the vision to shift the burden of migration over Turkey.

The study of Kirişçi (2012) explores that, the Asylum policy of Turkey still conserves the geographical limitation that grants the refugee status to asylum seekers coming from Europe countries only. However, the policy grants temporary protection to the asylum seekers coming from outside Europe. The first tier of the asylum policy includes an offer of full-fledged refugee status along with the option of integration only to the person from Europe. Due to the policy asylum seekers are intended to resettling in any third country out of Turkey. Thus European Union’s one of the central demand becomes lifting the geographical limitations. On the other hand, the second tier of the policy deals with the migrants from outside Europe. The government of Turkey allowed United Nations High Commissioner for Refugees to identify migrants as refugees if they have the intention to resettle in any third country out of Turkey. The policy being judged as discouragement of the rights of refugees along with asylum seekers by refuting their access to proper asylum measures also worsening the situations by not providing required abundant safety. To improve the two-tier policy United Nations High Commissioner for Refugees performing to identify asylum seekers and refugees on behalf of Turkey. Though Ministry of Interior working on the same, they are still depending more or less on the judgment and decision of United Nations High Commissioner for Refugees. The random disputes are commonly solved by informal sessions. Such as close collaboration and training seminar make United Nations High Commissioner for Refugees enable to attain access to the irregular migrant group of people. According to the study officials of Turkey is fully responsive about becoming the dumping zone of European Union’s undesirable refugees and asylum seekers.

According to the study of Toksoz and Ulutaş (2012), migrant workers are given working permit only when domestic workers are unavailable. However, migrant workers get employed

in labor demanding and minimum wage paid sectors. This employment does not provide any social benefits and protection along with more working hours in comparison to domestic workers. Also, women migrant workers get employed in domestic care services in Turkey with the intention of paying low wages. With the fear of being deported those laborers facing stress while working within the unfavorable condition. Not only the unfavorable working condition but also the absence of health insurance facility makes the laborers vulnerable. Yet in this situation the laborer has employed to work professionally, workers take the work as their natural responsibility with the mutual benefits of both parties. Irregular migrant workers being exposed in socially unprotected status while working in uncomplimentary conditions such as longer working hour and minimum wages.

The study of Erder and Kaşka (2012) shows the evidence that, due to the liberal border policy of Turkey migrants are entering the border without any difficulty though, the restraining policy of providing residence and working permit put the migrants facing difficulties to settle or accessing in the labor market. Thus, irregular migrant workers get employed in informal labor market under the condition of longer working hour and cheap wages. Irregular migrants includes transit migrants as in refugees and asylum seekers and also the circular migrants. The legal framework allows working permit to migrants who are highly qualified when domestic workers are not available. Circular migrants hold better position in the labor market than irregular migrants. While irregular migrants fill the gap of cheap labor and less skilled domestic laborers.

A study by Pusch (2012), has found that as a migration sending, migration receiving and irregular transit country Turkey becomes much more diverse to migratory flows. In this migration activities Istanbul becomes the center point at the frontline of the European Union border. According to Sassen (2001), global city works as commanding points, prime sites for economy, location for innovative production and markets for products. Since the negotiation of the European Union membership of Turkey, a huge number of foreign direct investment set up in Istanbul rather than being diversified in other parts of Turkey. Thus, the concentration of regular migrants, irregular transit migrants, irregular migrant workers and refugees become dense in Istanbul. Though resettlement in any other country through Turkey makes people take transit in Istanbul, situation makes them stay there for a longer period than they have initially planned. Being at the border of the European Union, Istanbul becomes attractive to the transit migrants though absence of strong legislative framework put them into vulnerable condition to survive.

The study of Schaub (2013) criticized the fact that, the Asia and Africa migrants use Istanbul as waiting room to transit the Evros border to migrate in Greece. To get migrate in another country Istanbul serves as hotspot to asylum seeker and refugees. While crossing the border migrants often taken to the detention center either by the Turkish authorities or by the Greek police. During passing the river border migrants suffered from drowning or hypothermia due to overloading or confiscation of warm clothes. Those migrants apparently suffer from absence of legal protections. Though Turkey offer legal protections only to European asylum seekers and refugees according to the geographical limitation. Also, the right of having legal support of migrants in the detention center being denied by the lawyers with the ground that asylum seeker and refugees are not stated as criminals as per law of Turkey. The rejection of legal backing put the lives of migrants into dangers if they are being deported.

5. Concluding Remarks

Migration becomes challenges for Turkey while being used as illegally as a passing corridor to resettle in European Union member countries, along with changing the status from emigration country to immigration and transit country.

Turkey needs to constitute its own asylum and refugee policies and practices for the best administration of migration and asylum that could show its solemnity to meeting the standard of European Union in terms of asylum and refugees for negotiation of the European Union membership. Having a more methodical and instruction based policy for migration to ease the way of reforming regulations and acts could lead Turkey to the way to use the policies confidently that would sustain the policies and mandates of European Union towards migration.

The adoption of the draft law on migration needs to be functioning as social on Turkey with harmonization to the European Union. The draft law would lead the way to meet the requirements pre-determined by the European Union to lift the geographical limitation. The operation of the law would balance the situation of between the European Union and Turkey. Though the fate of lifting geographical limitations would be relying on the visions of European Union membership of Turkey.

To meet the increasing need of migrant workers in the domestic care services government should take steps to legalize migrant laborers to mitigate the unfavorable condition. With the understanding that the demand for migrant workers would remain not only in the domestic care services but also in various sectors such as tourism, the absence of legalization of that migrant worker would put Turkey under risky conditions. The demand of cheap and skilled labor creates the necessity of migrant workers. Hence, liberal border policy of Turkey make the access of migrants easier while restrictive working condition and legal framework put irregular migrants facing difficulties working under hostile situations. Lack of sufficient legislative framework to provide access in labor market or settle in Turkey, migrants mostly using Istanbul as well as Turkey as passing corridor facing humanitarian crisis and also putting their lives in danger.

To earn the European Union membership and also to response the increasing demand of skilled labor and humanitarian crisis as challenges of migration Turkey needs to put more emphasis in legislative framework protecting the rights of migrants with the view to transform the challenges into opportunities.

References

Abadan Unat, N. 2002. Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa [Never Ending Migration: From Guest Workers to Transnational Citizens], Istanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Behar, C. 2006. “Demographic Developments and ‘Complementarities’: Aging, Labour, and Migration”. Turkish Studies, 7(1): 17-31.

Coleman, D. A. 2004. “Population since 1990: New developments, old trends, uncertain futures” in Turkish Family, Health and Planning Foundation, Population Challenges, International Migration, and Reproductive Health in Turkey and the European Union: Issues and Policy Implications, İstanbul: TAP Publication.

Constantinos, F. 2004. “EU Population Ageing: Challenge and Policy Responses” in Turkish Family, Health and Planning Foundation, Population Challenges, International Migration, and Reproductive Health in Turkey and the European Union: Issues and Policy Implications, İstanbul: TAP Publication, pp. 203-217.

Erder, S. & Kaşka, S. 2012. Turkey in the New Migration Era: Migrants between Regularity and Irregularity. Turkey, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities. 5. 113-132. Hamburg, Germany: Elbe-Werkstätten GmbH.

Erzan, R. and Kirişçi, K. 2006. “Introduction”, Turkish Studies, 7(1): 1-11.

Hacıoğlu, B., Ergöçmen A., and Ünalan T. 2004. “The population of Turkey at the Turn of the XXI. Century: Post Trends, Current Situation and Future Prospects”, in Turkish Family, Health and Planning Foundation, Population Challenges, International Migration, and Reproductive Health in Turkey and the European Union: Issues and Policy Implications, Istanbul: TAP Publication, pp. 43-50.

ICT (Independent Commission on Turkey) Annual Reports’2004. “Turkey in Europe: More than a Promise”, http://www.independentcommissionturkey.org/pdfs/english.pdf

İçduygu, A. 2011. Europe, Turkey, and International Migration: An Uneasy Negotiation.

İçduygu, A. and Kirişçi, K. 2009. Land of Diverse Migrations. İstanbul: İstanbul Bilgi University Press.

İçduygu, A. and Yükseker, D. 2011 Rethinking transit migration in Turkey: reality and re-presentation in the creation of a migratory phenomenon, Population, Space, and Place, Forthcoming.

Jandl, M. 2007. Irregular Migration, Human Smuggling, and the Eastern Enlargement of the European Union, International Migration Review, 41(2): 291-315.

Kirişçi, K. 2002. “Justice and Home Affairs Issues in Turkish-EU Relations”, Istanbul: TESEV Publications.

Kirişçi, K. 2012. Turkey’s New Draft Law on Asylum: What to Make of It? Turkey, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities. 5. 63-83. Hamburg, Germany: Elbe-Werkstätten GmbH.

Lagro, E. 2008. Why is President Sarkozy Actually Against Turkish Accessıon to the EU? Facts and Challenges, Perceptions, Spring-Summer: 58-78.

Muenz, R. 2006. “Background Paper - Forecasting Economic International Migration in the Euro- Mediterranean Area: 2005-2025”, paper presented at 2005-2025 Cooperation Project on the Social Integration of Immigrants, Migration, and the Movement of Persons, 9-12 June 2006, Koç University, Istanbul.

Pusch, B. 2012. Bordering the EU: Istanbul as a Hotspot for Transnational Migration. Turkey, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities. 5. 167-197. Hamburg, Germany: Elbe-Werkstätten GmbH.

Salt, J. 2000. ‘Trafficking and human smuggling: A European perspective’, International Migration, 38(3): 31-56.

Sassen, S. 2001: The Global City, Princeton University Press, Princeton.

Schaub, M. 2013. Humanitarian Problems Relating to Migration in the Turkish-Greek Border Region. University of Oxford: COMPAS.

TFHPF (Turkish Family, Health and Planning Foundation). 2004. "Population Challenges, International Migration, and Reproductive Health in Turkey and the European Union: Issues and Policy Implications", Istanbul: TAP Publication.

Toksoz, G. & Ulutaş, C. U. 2012. Is Migration Feminized? Turkey, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities. 5. 85-112. Hamburg, Germany: Elbe-Werkstätten GmbH.

Tolay, J. 2012. Turkey's "Critical Europeanization": Evidence from Turkey's Immigration Policies. Turkey, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities. 5. 39-62. Hamburg, Germany: Elbe-Werkstätten GmbH.

Zielonka, J. 2002. Europe Unbound: Enlarging and Reshaping the Boundaries of the European Union. London: Routledge.

Mobile Journalism (MoJo): Mobile Journalism on Social Events

Mustafa BÖYÜK[1]

Abstract

Smartphones, one of the most widely used products of digital technology, have been used effectively in the journalism sector in recent years. The use of smartphones and social media platforms for reporting purposes has enabled mobile journalism to get there.Anywhere in the world of mobile journalism, a conscious and legitimate person with the knowledge and skills to use the smartphone effectively can act as a local, national or international correspondent.In mobile journalism, there is no editing work like traditional media in content created by amateurs who do not journalize professionally, but are related to events and events around them, and which also have the necessary equipment for smartphone use.For this reason, when any event bearing a news value comes into being, mobile journalism is realized by the person or persons at the scene of the publication of the unfamiliar raw images obtained about the event in visual or social media. Mobile journalism is usually carried out by non-professional amateurs, but in recent years, professional journalists are also seen as mobile journalists. The fields of application of mobile journalism are visual media and social media platforms.It is observed that if the visual media is blocked or censored for any reason, mobile journalism is made on social media platforms. Sometimes news made with mobile news can be more effective than news made with traditional media. For this reason, it has been determined that the news media obtained by mobile journalism are beginning to be given more place in visual media.In this study, the development, coverage, technical elements and social media applications of mobile journalism are examined. Later, the institutions and organizations that are engaged in mobile journalism in the world and in Turkey are examined.Finally, case studies and mobile journalism applications are analyzed. In the study, literature review, field investigation, case study analysis and analytical evaluation methods are applied.

Keywords: Mobil, Akıllı Telefon, Gazetecilik, Sosyal Medya, Haber

JEL Codes: H21, H26, K34

Mobil Gazetecilik (MoJo): Toplumsal Olaylar Üzerinden Mobil Habercilik

Özet

Dijital teknolojinin en yaygın kullanılan ürünlerinden birisi olan akıllı telefonlar, son yıllarda gazetecilik sektöründe etkin olarak kullanılmaya başlanmıştır. Akıllı telefonlar ile

[1] Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi, mustafaboyuk@yandex.com

sosyal medya platformlarının habercilik amacıyla birlikte kullanılması mobil gazeteciliğin oraya çıkmasını sağlamıştır. Mobil gazetecilikte dünyanın herhangi bir yerinde, akıllı telefonu etkin şekilde kullanabilme bilgi ve becerisine sahip, bilinçli ve habere ilgili bir kişi yerel, ulusal veya uluslararası muhabir görevi üstlenebilmektedir. Mobil gazetecilikte, profesyonel olarak gazetecilik yapmayan ancak çevresindeki olay ve olgularla ilgili olan ve aynı zamanda akıllı telefon kullanımı hususunda gerekli donanıma sahip amatör kişiler tarafından oluşturulan içeriklerde, geleneksel medyadaki gibi kurgulama çalışması bulunmamaktadır. Bu nedenle, haber değeri taşıyan herhangi bir olay meydana geldiğinde, olay yerinde bulunan kişi ya da kişiler tarafından, olayla ilgili elde edilen kurgusuz ham görüntülerin görsel ya da sosyal medyada yayınlanması sonucu mobil gazetecilik gerçekleşmektedir. Mobil gazetecilik, genellikle meslekten olmayan amatör kişilerce gerçekleştirilmekle birlikte son yıllarda profesyonel olarak gazetecilik yapan kişilerin de mobil gazetecilik yaptıkları görülmektedir. Mobil gazeteciliğin uygulama alanları görsel medya ve sosyal medya platformlarıdır. Görsel medyanın herhangi bir gerekçe ile erişime kapatılması, engellenmesi ya da sansürlenmesi durumunda sosyal medya platformlarında mobil gazeteciliğin yapıldığı gözlenmektedir. Bazen mobil gazetecik ile yapılan haberlerin geleneksel medyada yapılan haberlerden daha etkili olabildiği görülmektedir. Bu nedenle de görsel medyada mobil gazetecilik ile elde edilen haberlere daha çok yer verilmeye başlandığı saptanmıştır. Bu çalışmada öncelikle mobil gazeteciliğin gelişimi, kapsamı, teknik unsurları ve sosyal medya uygulamaları ele alınmaktadır. Daha sonra, dünyada ve Türkiye'de mobil gazetecilik faaliyetinde bulunan kurum ve kuruluşlar incelenmektedir. Son olarak da örnek olay ve mobil gazetecilik uygulamaları analiz edilmektedir. Çalışmada literatür taraması, alan inceleme, örnek olay analizi ve analitik değerlendirme yöntemleri uygulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mobil, Akıllı Telefon, Gazetecilik, Sosyal Medya, Haber

JEL Kodları: H21, H26, K34

1. Giriş

İnternet ve mobil cihaz kullanım oranlarının artış göstermesiyle haberin üretildiği ve tüketildiği mecralar değişime uğramıştır. Mobil internet teknolojisinin gelişme göstermesiyle cep telefonları gazetecilik alanında etkin bir role sahip olmuştur. Sosyal medya platformlarının mobil odaklı gelişim göstermesi ve kitlelerin sosyal medya platformlarını haber kaynağı olarak kullanması gazeteciliğin mobilleşmesini ortaya çıkarmıştır. Günlük hayatta milyonlarca kişi haberleri ve gündeme dair gelişmeleri haber siteleri ve sosyal medya platformları aracılığı ile takip etmektedir. Haber üretimi ve haberlerin yayını bireylerin kullandığı sosyal medya platformlarında etkileşim içerisinde gerçekleştirilmektedir. Bu yeni gazetecilik anlayışı, geleneksel medyadaki tek yönlü haber akşının aksine etkileşimli bir haber akışını ortaya çıkarmaktadır. Bu araştırma sosyal medya, habercilik ve telekomünikasyon teknolojisinin birleşmesiyle ortaya çıkan mobil gazetecilik ile gerçekleşen enformasyon akışı ve toplumsal olaylar üzerindeki etkisine odaklanmaktadır.

Medyanın temel amaçlarının başında yer alan insanların merak duygusunu giderme, haberin iletilmesi görevi yer almaktadır. Bu görev önceleri geleneksel medya unsurları olarak nitelendirilen gazete, televizyon, dergi gibi araçlarla sağlanmaktaydı. Çağımızda ise yeni medya araçlarından olan sosyal medya platformları ve mobil cihazlar aracılığıyla haber üretme ve hedef kitleye ulaştırılması görevi yerine getirilmektedir (Yurdigül&İspir, 2015: 48).

Sosyal medya ve mobil cihazlar haber üretim sürecindeki etkisinin dışında, haberlerin şeklini de değiştimiştir. Mobilleşmeyle birlikte kullanıcı odaklı haber içerikleri ve kullanıcıların dahil olduğu haberler ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu araştırmada gazeteciliğin dili ve teknik anlamdaki değişimi ve bu değişimin ortaya çıkardığı olumlu ve olumsuz durumlar ortaya konulacaktır.

Çalışmada mobil gazetecilik kavramı, mobil gazeteciliğin gelişimi, kapsamı, teknik unsurları ve mobil gazetecilikte kullanılan başlıca sosyal medya uygulamalarına yer verilmiştir. Daha sonra, dünyada ve Türkiye'de mobil gazetecilik faaliyetinde bulunan kurum ve kuruluşlar incelenmektedir. Son olarak da örnek olay ve mobil gazetecilik uygulamaları analiz edilmektedir.

2. Mobil Gazetecilik Kavramı ve Kapsamı

İnternet teknolojisinin gelişmesi ve iletişim araçlarına entegre olmasıyla geleneksel medya olarak nitelendirilen basılı ve görsel medyada değişim yaşanmaya başlamıştır. Telekomünikasyon, mobil teknoloji ve iletişim teknolojilerinin birbirini tamamlayan yönde gelişmesi geleneksel anlamdaki medyaya alternatif yeni bir medyayı meydana getirmiştir. Yeni medya ile yayıncılık politikaları yeniden şekillenmiş ve kişlerin istedikleri haberlere ulaşabilme, istediklerini paylaşabilme imkanını sağlayan bir medya ortamı ortaya çıkmıştır. Zaman ve mekan sınırlanması olmayan bu yeni medya ortamı etkileşim ve sanallık üzerine kurulmuştur. İletişim teknolojilerinin mobil odaklı gelişmesiyle mobil iletişim cihazları ve mobil odaklı gelişen sosyal ağlar gibi yeni medya araçlarını ortaya çıkmıştır. Böylece haber ve habercilikte dönüşüme uğramıştır (Yurdigül&Zinderen, 2012:85). Bu gelişmeler doğrultusunda mobil internet ve cihaz kullanımının yaygınlaşması ile birlikte internet haberciliği yerini mobil haberciliğe bırakmıştır. Bu değişimle insanların haber ihtiyacının karşılandığı, akıllı telefonlar temelinde oluşan 'mobil gazetecilik' olarak nitelendirilen bir habercilik türü ortaya çıkmıştır.

Mobil gazetecilik, haberlerin mobil cihazlar (akıllı telefon, tablet) aracılığıyla toplanması, düzenlenmesi ve mobil internet bağlantısı kullanılarak gelişmelerin videolarla öyküleştirilerek yayınlandığı yeni medyanın bir formudur (Richardson: 2012). Yüksek kaliteli ses ve görüntü kaydetme, geniş depolama alanı, GPS ile konum bildirme yada istenilen konuma ulaşım sağlama(Quinn:2012), 4G mobil internet bağlantılarının yaygınlaşmasıyla internet erişiminin kolaylaşması ve üretilen haber içeriklerinin transferinin hızlanması ile akıllı telefonlar haber üretim ve yayma sürecinde küçük bir medya merkezine dönüşmüştür. Uluslararası medya kuruluşları başta olmak üzere büyük haber kanalları ve ajanslar cep telefonlarına yönelik haber üretimine hız verirken bir yandan çalışanlarının, yani habercilerin geleneksel medyada kullanılan büyük ve teferruatlı ekipmanlar yerine akıllı telefonlarla haber, video, fotoğraf ve içerik üretimini artırmaya yönelik politikalar izlemektedir (Foça:2015). Mobil gazetecilikte haber yaparken, geleneksel gazetecilikteki muhabirler gibi sahadan merkeze olayları rapor eden ve haber merkezinde editoryal işlemi tamamlandıktan sonra servis edilen bir yayıncılık yapılmamaktadır. Bunun yerine malumat toplama, bilgileri bir araya getirme, doğrulama, hikayeleştirme ve sunma süreçlerinin tamamını gazeteci kendisi tek başına yapmaktadır. Bu bağlamda, akıllı telefon ve tablet gibi mobil cihazların yüksek çözünürlüklü kameraları, internet ve arama motoru erişimi, düzenleme işlemlerini yapabileceği (OneNote,PS Express) mobil uygulamalar ve canlı yayın platformları gazetecileri tek başına bir gazetenin yada televizyonun işlevi tek başına yapabileceği bir konuma ulaştırmaktadır(Polat:2014). Mobil gazeteciliğin yayın mecrası ise sosyal medya platformlarıdır. Sosyal medya, yapısı ve işlevi açısından geleneksel medya ile arasında farklılıklar göstermektedir (Evans, 2008: 33). Sosyal medya ortamları geleneksel medyaya göre kolay ve anlık ulaşılabilirlik özelliğine sahip

olmasından dolayı toplum üzerinde önemli bir etki gücü kazanmıştır (Alav, 2014: 4). Geleneksel medyada haberler kişilerin içeriklere müdahalesinin bulunmadığı tek taraflı bir akışa sahipken, sosyal medya ortamlarında çift yönlü ve kişilerin etkileşim içinde bulunduğu bir yapıda yayınlanmaktadır. Zamansal ve mekansal açıdan sınırlamanın bulunmadığı sosyal medya ortamlarında bireyler diledikleri habere istedikleri mekan ve zaman farkı gözetmeden ulaşabilmektedir (Kırık, 2013: 74-75).

3. Mobil Gazetecilik Uygulamaları

3.1. Mobil Gazetecilikteki Teknik Unsurlar

Yeni medya, insanların bireysel ya da topluluklar halinde birbirleriyle etkileşimde oldukları sosyal medya platformlarını oluşturmuştur. Sosyal medya, kişilerin ve toplulukların birbirleriyle bağlantı halinde olduğu, içerik ürettiği ve kullanıcılar tarafından üretilen bu içeriklerle gelişen etkileşim temelli mobil ve internet tabanlı (Klieber, 2009: 8) birer haber ortamı haline gelmiştir. Yurttaş haberciliğinin yaygınlaşmasıyla akıllı telefonlar da birer haber yayın mecrasına dönüşmüştür. Profesyonel gazeteciler ve muhabirler de artık akıllı telefonlarla kendi haber ve video içeriklerini çok kolay üretebilmektedir.

Uluslararası medya başta olmak üzere büyük medya kuruluşları ve haber ajansları da akıllı telefonlarla haber üretimine önem vermektedir. Bir yandan çalışanlarının yani habercilerin geleneksel habercilikte kullanılan büyük ekipmanlar yerine akıllı telefonlarla kaliteli haber, video, fotoğraf ve içerik üretimini artırmaya çalışmaktadır (Foça: 2015). Mobil gazetecilikte haber üretim sürecinde dikkat edilmesi gereken teknik unsurları ise 4 temel bileşen oluşturmaktadır. Bunlar fotoğraf, video, ses ve canlı yayın olarak sınırlandırılabilir.

3.1.1. Fotoğraf ve Video

- **Denge**

Her zaman dengeli fotoğraf ve video çekimi yapmaya olanak tanıyan ekipmanlar (tripod, selfie çubuğu, handheld) gazetecinin yanında bulunmalıdır. Yürürken veya hareketli nesneleri yakalamak için akıllı telefon yavaş çekim özelliğinin kullanımı daha dengeli görüntüler elde edilmesine sağlamaktadır.

- **Ayar Kontrolü**

Özel kamera uygulamaları veya sadece akıllı telefonun kendi kamera uygulaması kullanılırken, odak ve pozlama kontrol edilmeli ve kilitlenmelidir. Her çekimden önce ise renk dengesi yeniden ayarlanmalıdır.

- **Zoom Yapmak**

Kamerada bulunan dijital zoom özelliği kullanılmamaya özen gösterilmelidir. Harici olarak akıllı telefona takılabilen optik zoomlu lensler tercih edilmelidir. Herhangi bir eklenti kullanılmadan iyi görüntü kalitesini elde etmek için, akıllı telefonu fotoğrafın çekileceği alana yakınlaştırmak daha iyi sonuç alınmasını sağlamaktadır.

- **Görüntü Geçişi**

Mobil cihaz yatay yönde kaydırılarak çevrenin genel görüntü kaydı yapılmak isteniyorsa tripot gibi dengeleyici araçlar kullanılmalıdır. Akıllı telefon, dengeleyici bir araç olmadan kullanılıyorsa mümkün olduğunca yavaş hareketlerle kaydırılarak pan(yatay kaydırma) yapılmalıdır.

3.1.2. Ses

Akıllı telefonun dahili mikrofonu kullanılıyorsa, mikrofon ses giriş noktasının tutarken el ile yada kılıf ile kapatılmadığından emin olunmalıdır. Haber unsuru taşıyan ortama çok yakın olmayacak şekilde (seslerin mikrofonda patlama yapmaması için) yaklaşılmalı ve telefon sabit bir şekilde tutulmalıdır. Akıllı telefonda harici bir mikrofon kullanılmak isteniyorsa, kayıt yapılmaya başlamadan önce telefona harici mikrofon takılmalı ve çalışır hale getirilmelidir. Kaydın yapıldığı olay yerindeyken veya haber için görüşülen kişiler ile birlikteyken kaydedilen ses kontrol edilmelidir.

3.1.3. Canlı Yayın

Canlı yayın, mobil gazeteciliğin en güçlü yanların biri olarak yer almaktadır. Geleneksel medyada yer alan haber kuruluşlarında veya Periscope, Facebook Live, Ustream, Youtube gibi sosyal platformlar aracılığıyla canlı yayınlar günümüzde gerçekleştirilmektedir. Mobil gazetecilikte canlı yayın yaparken dikkat edilmesi gerekenleri ise şöyle sıralanabilmektedir;

- **Kişisel güvenlik ön planda tutulmalı**

Mobil gazeteciler genellikle tek başlarına çalışmaktadırlar. Haberin yapıldığı ortamda oluşabilecek acil durumlara karşı mobil gazetecilik yapan kişi kendisi için ortamdan acil çıkış stratejisini oluşturmalıdır. Mobil gazeteci kendisini, haber ortamındaki görgü tanıklarını, haber kaynaklarını ve diğer insanları da tehlikeye atmamalıdır.

- **Trollere karşı hazırlıklı olunmalı**

Olay yerinden canlı yayın yaparken mobil gazeteciler trollerle karşılabilirler. Trollerle baş etmenin en iyi yolu onları görmezden gelmektir. Troller bazen, yaptıkları eylemleri bir kanunu çiğneme noktasına getirebilirler. Böyle bir durumda eylemlere kişisel müdahalede bulunmak yerine durum çevredeki en yakın yetkiliye bildirilmelidr.

- **Etik kurallara uyulmalı**

Gazeteci her zaman etik ilkelere bağlı kalmalıdır. Geleneksel anlamdaki gazetecilikte habercilerin uyması gereken etik unsurlar, mobil gazeteciler için de geçerlidir. Mobil gazeteci haberin konusunda çocuklar veya yaşı küçük kimseler var ise olayla ilgili fotoğraf ve video çekmeden muhataplardan izin isteyerek mahremiyete saygı göstermelidir. Canlı yayın akışı olduğunda, izleyici kitlesi düşünülerek anlık oluşabilecek olumsuz görüntülere karşı da hazırlıklı olmalıdır. Bir diğer önemli nokta ise oluşturulan haber içeriklerinden dolayı telif hakkı ile ilgili sorunlarla karşı karşıya kalınmaması için mobil gazeteci tedbirli olmalıdır.

3.2. Mobil Ortamda Gazetecilik ve Uygulama Platformları

Mobil, tüm sektörlerde olduğu gibi habercilik alanında da etkisini göstermektedir. 4G teknolojisinin ortaya çıkmasıyla 2015 yılında mobil internet kullanımı Türkiye'de %179, küresel bazda %67 artış göstermiştir. Mobil internet kullanım oranının bu kadar artması haberi tüketicilerinin de masaüstünden neredeyse vazgeçip gelişmeleri ve gündemi akıllı telefonlarından takip etmelerine yol açmıştır(Foça:2015). Artık bir olay haberleştirilirken Tweet, SnapchatStory, İnstaStrory, Notifikasyon gibi sosyal medyaya ait kavramlar kullanılmaktadır. Sosyal medya kullanıcılarının ve mobil cihazların sayısı arttıkça, bir olayın

gerçekleştiği alandaki tüm kişiler akıllı telefonları vasıtasıyla birer gazeteci niteliği taşımaktadır.

Oxford Üniversitesi Reuters Gazetecilik Çalışma Enstitüsü' nün 2016 yılında yayınladığı verilere göre Türkiye'de internet kullanıcılarının %73'ü sosyal medya platformlarını bir haber kaynağı olarak görmektedir(Kılıç:2016). Kullanıcıların haberlere akıllı telefonlardan ulaşması ve sosyal medyayı haber kaynağı olarak kullanmasıyla habercilerde içerikleri bu doğrultuda üretmeye başlamışlardır.

Mobil habercilikte sadece bir akıllı telefonla haber metni yazılabilmekte(EverNote), fotoğraf, video ve sesleri kaydedip düzenlemeleri gerçekleştirilebilmektedir. Haberin yapıldığı olay yerine ait konu bilgileri GPS aracılığıyla konum odaklı uygulamalar aracılığıyla belirlenip(Swarm) haber içeriğine dahil edilebilmektedir. Akıllı telefonlarla canlı yayın bağlantıları gerçekleştirilebilmekte (Ustream, Periscope, Facebook Live), veriler sanal ortamda depolanabilmektedir (Dropbox, Yandex Disk). Üretilen haberler video odaklı sosyal medya platformları (Facebook, Youtube, SnapChat, Periscope) ve görsel-yazı odaklı sosyal medya platformlarında (Twitter, Google+, Facebook) çok sayıda kullanıcıya ulaştırılabilmektedir. (Narin: 2015) Buna bağlı olarak gazeteciler geleneksel anlamdaki habercilikte kullanılan kalabalık haber ekipmanları yerine sadece bir akıllı telefon aracılığıyla olayları daha hızlı bir şekilde haber haline getirebilmektedirler.

4. Toplumsal Olaylar Üzerinden Mobil Gazetecilik Örnekleri

Bütün alanlarda olduğu gibi gazetecilik alanında da teknolojinin sunduğu yeni iletişim süreçleriyle geleneksel habecilik anlayışıda değişim göstermiştir. Geleneksel gazetecilik anlayışında haberde mesajı kuran tarafın üstünlüğü bulunmaktadır. Yeni iletişim teknolojileriyle dönüşüm geçiren gazetecilikte ise haberi tüketenler diğer kullanıcılarla, gazetecililerle, haber veya mesajın asıl kaynağıyla doğrudan iletişime geçebilmektedir (Yurdigül&İspir, 2015: 55). Haber üretiminde ise mobil odaklı araçlar başta olmak üzere çeşitli teknolojik araçlar (akıllı telefonlar, tablet vs.), haberciliğin geleneksel medyadan bireylere geçişini ve tanıklık edilen olayların mobil yurttaş gazeteciliği ve mobil gazetecilik ortaya çıkmıştır. Mobil gazetecilikte haber içeriğini oluşturan olaylara tanıklık eden gerek kullanıcılar, gerekse haber kuruluşları sosyal medya platformlarını yayın mecrası olarak kullanmaktadır.

Sosyal medyada haberler, etkileşim içerisinde yayınlandığından, aynı anda çok çeşitli konu içeriğine erişebilme, içerik paylaşımı gibi imkânlara sahip olması bakımından ve kitle iletişim medyasındaki konumların yeniden şekillenmesiyle (Weeks & Holbert, 2013:214) mobil gazetecilik toplumsal olayların haberleştirilmesinde önemli bir etken haline getirmiştir.

Arap baharı örneğinden yola çıkılarak; 2010 yılında başlayan Tunus, Mısır ve Libya'daki halk hareketleri, 17 Eylül 2011' de ABD'de New York'ta başlayan "Occupy Wall Street" eylemleri, 2015'de yine ABD'de gerçekleşen Baltimore protestoları, İspanya'da 15 Mayıs 2011 tarihinde başlayan "İndignados" hareketi(Gündüz, 2013:147), 2017 yılında Çanakkale Ayvacık'ta gerçekleşen depremlerin haberleştirilmesi toplumsal olaylarda mobil gazetecilik örnekleridir.

ABD'de bağımsız gazeteci olarak çalışan Tim Pool, Occupy Wall Street, Ferguson gibi toplumsal olayları akıllı telefonuyla sosyal medya platformları üzerinden yayınlayarak mobil gazeteciliğin küresel anlamdaki temellerini atmıştır(Polat:2015). Pool, ABD gündeminde ön planda yer alan Baltimore protestoları sırasında da mobil gazetecilik faaliyeti göstermiştir. 19 Nisan 2015 tarihinde şehir sakinlerinden 25 yaşındaki afroamerikan Freddie Gray'in polis

tarafıdan sağlıklı olarak tutuklandığından bir hafta sonra ölmesi protesto edilerek Baltimore'da toplumsal bir olaya dönüşmüştür.

Baltimore protestolarında gerek SnapChat, gerekse Periscope hesapları üzerinden olayları yerinden canlı yayınlayan Tim Pool, aynı zamanda sadece bir akıllı telefon ile olay yerindeki insanların yorum ve sorularını yayınlarına aktararak yetkililere yöneltilmesini sağlamıştır. Bu noktadan yola çıkarak yapılan mobil gazeteciliğin geleneksel anlamdaki habercilik anlayışından farklı ve benzersiz olan yanı ise, akıllı telefonun tüm teknolojik özelliklerini iyi kavrayarak bunları izleyicilerin sosyal medya platformlarındaki ekranına iyi kadraj, ışık ve hareket olarak aktarabilmesidir.Tüm bunların yanında bir başka önemli nokta ise kamera, canlı yayın aracı gibi büyük araçların yerine hareket kabiliyeti yüksek olan sadece basit bir akıllı telefon ile içine girdiği olayı iyi hikayeleştirerek geleneksel yayıncılık anlayışındaki bir medya kuruluşunun tüm işlevlerini adeta tek kişilik bir ordu olarak yerine getirebilmesidir(Polat:2015).

Tunus'ta başlayan olaylar önce 25 Ocak'ta Mısır ve sonra 17 Şubat'ta Libya'ya sıçrayınca, gelişmeler dünya medyasında Arap Baharı adıyla yer almaya başlamışıtr. Ancak Mısır'da Hüsnü Mübarek ve Libya'da Muammer Kaddafi yönetimleri, iletişim olanaklarını ülkelerinde engelleyince BBC, CNN gibi ana akım küresel medya organları bölgeyle ilgili haber yayınlamakta zorluk çekmiştir. Akıllı telefonlarla bu dönemde çekilen amatör görüntüler Facebook, Twitter ve Youtube gibi sosyal medya platformlarında yayınlanmıştır. Facebook, Youtube'dan bölgedeki yaşanan olayların izlenmesi, Facebook ve Twitter'dan kurulan etkileşim bu dönemde haber akışı ve toplumsal hareketler açısından oldukça etkili olmuştur(Polat, 2011:31). Ana akım medya kuruluşları da sosyal medya üzerinden yayınlanan bu görüntülere yayın akışlarında yer vererek geleneksel medyadaki sürecini gerçekleştirmiştir. Türkiye'de 2017 yılının başlarında meydana gelen Çanakkale-Ayvacık Depremi'nde olay yerinden mobil gazetecilik teknikleri kullanılarak yapılan yayınlarla haber süreci gerçekleştirilmiştir. Yayın kuruluşları bu olayda bölgeye geleneksel habercilikte kullanılan canlı yayın araçları, kameralar gibi teknik unsurlar yerine sadece muhabirleri ve onların akıllı telefonları göndermiştir. Al-Jazeraa Türk, Kanal D ve CNN Türk, depremin gerçekleştiği bölgeye gönderdiği muhabirlerle depreme ve sonrasında bölgede yaşananları mobil gazetecilik teknikleriyle haberleştirmiştir. Yapılan haberler geleneksel yayıncılık mecraları olan televizyon, radyo ve gazetelerde yayınlanırken, mobil gazeteciliğin yayın mecrası olarak nitelendirilen sosyal medya platformlarında haberi takip eden kişilerle etkileşimli şekilde yayınlanmıştır. Böylece hem olay yerinden hızlı ve anlık canlı bağlantılar kurulmuş, hem de mobil gazeteciliğin yayıncı kuruluşlar açısından en önemli özelliği olan düşük maaliyetlerle haberin yayına hazırlanması sağlanmıştır.

Toplumsal olaylarda mobil yayıncılık, geleneksel anlamdaki haberciliğe göre daha akışkan bir yapıdadır.(Gündüz, 2013:150) Mobil gazetecilikte bireylerin haberlere sosyal medya platformlarında yorum yapma gibi etkileşim halinde bulunmasıyla toplumun katılımcı olması teşvik edilmektedir.

2008 yılında İrlanda'da ortaya çıkan domuz eti içerikli gıda ürünlerinin sağlığa zararlı olduğunun tespitinden sonra piyasadan toplatılmasıyla sonuçlanan olayla ilgili geleneksel medya ve sosyal medyadaki yansımalarının incelendiğinde, sosyal medyanın anlık bilgi üretimi, paylaşım, etkileşim, kullanıcı odaklı içerik üretimi gibi unsurları nedeniyle kriz durumlarında daha etkin olduğu vurgulanmaktadır (Shan vd., 2014:2).

İnternetin ve mobilin entegresiyle oluşan mobil gazeteciliğin, geleneksel gazeteciliğin tüm imkânları (metin, görüntü, ses vb.) ile birlikte, özellikle toplumsal olaylarda etkileşim gibi önemli bir iletişim fonksiyonuna sahip olduğu belirtilmektedir.

5. Sonuç

Her alanda etkisini gösteren mobilleşme, geleneksel medya etkinliğinin gerçekleştirilmesi için kullanılan araçlarda ve gazete, televizyon, dergi türlerinin en önemli içeriklerinden biri olan haber alanında da oldukça önemli değişimler meydana getirmektedir (Çakır, 2007:138). Geleneksel medya haberciliği, teknolojinin mobil odaklı gelişmesine ayak uyduramayıp mesleki alanlarda bazı zamanlar yetersiz kalabilmektedir. Bu yetersizliğin temelinde teknolojik adaptasyon sorunu ve özellikle mobil ortamda yapılan yeni nesil haberciliğin geleneksele oranla farklılık arz etmesi yer almaktadır. Bu farklılıklardan en önemli olanı ise mobil gazetecilikte haberin muhatabı olan okuyucu ya da dinleyicinin de aktif olarak iletişim sürecinde müdahale ediyor olması bulunmaktadır (Yurdigül&İspir, 2015: 58). Bilgiye ulaşma ve bilgiyi paylaşma internet teknolojisinin mobil cihazlara (akıllı telefon, tablet) entegre biçimde gelişim göstermesiyle kolaylaşmıştır. Bu gelişmeyle tablet, akıllı telefon gibi mobil cihazlarla üretilen içerikler sosyal medya platformlarında bireyler arasında daha sık paylaşılır hale gelmiştir.

Günümüzde amatör içeriklerin yaygın olması, insanların bilgilere paylaşımcı yaklaşması hatta bu paylaşımcılığın küresel olması ve buna bağlı olarak habercilikte mobilitenin öne çıkması gazetecilikte yaşanan dönüşümün önemli unsurlarıdır(Yurdigül, 2014:57). Sosyal medya platformlarının toplumda haber tüketim kaynağı olarak görüldüğü günümüzde güncellenebilirlik ve basitlik, mobil olarak yapılan gazetecilikte temel özellikler olarak yer almaktadır.

Haberin okunma, takip edilme veya kullanıcılar tarafından nasıl tepkilerle yorumlandığı gibi nitelikler mobil gazetecilikte ölçümlenebilir bir konumda yer almaktadır. Mobil gazeteciliğin sunduğu en önemli olanaklardan birisi olan ölçümlenebilirlik, haberin üretiminde kullanıcıların hangi eğilimde olduklarına yönelik detaylı bilgi erişimini sağlamaktadır. Bu sayede haber hakkında insanların yorumları ve kamuoyunun düşüncesinin ölçülmesi kolaylaşmaktadır. Haber üreticisi ve haberin tüketicileri karşılıklıklı etkileşim halinde bir iletişim sürecinin oluşturmaktadır(Yurdigül,Zinderen, 2012:87).

Mobil gazetecilik ile habercilik mesleğine yönelik değişen pratikler her ne kadar olumlu olarak görünsede, mesleki pratikler açısından olumsuz birkaç başlıktan da bahsetmek mümkündür. Gazeteciliğin mesleki pratiklerini izleyiceye ya da okura kaptırmak bu sorunların başında gelmektedir. Teknolojinin sunduğu imkanları kullanabilen insanlar gazetecilik mesleğini yapmıyor olsa da kişisel sosyal medya hesaplarından ya da bloglarından gazetecilik mesleğinin pratiklerini icra edebilmektedir. Yani geleneksel medyada yapılan iş bağlamında mesleki olarak birkaç pratikle (fotoğraf çekmek, haber yazmak) dair kurulabilen habercilik kariyeri mobil gazetecilikte sürdürelebilir olabilmesi için değişmekte yada gelişme göstermektedir(Yurdigül&İspir, 2015: 59).

Mobil gazeteciliğe dair bir başka olumsuz noktada üretilen haber içeriklerinin sürekli güncel olmasının gerekmesidir. Bu konu gazetecilik açısından okuyucu ya da izleyici için olumlu gibi gibi görünsede mesleki bağlamda olumsuz olarak değerlendirilebilir. Geleneksel anlamdaki gazetecilikte habercinin çalışma saatlerine yönelik belirli mesai saati bulunmuyor olsa da her an güncellenebilirlik durumu mesleki zorunluluk olarak değerlendirildiğinde, habercinin özel hayatına ayırması gereken zamanı enformasyonu güncellemeye ayırması gibi habercinin özel hayatını olumsuz etkileyen bir sonucu ortaya çıkarmaktadır.(Yurdigül, 2014:60)

Nihayetinde mobil gazetecilik birkaç olumsuz özellik dışında gerek haberin üretim aşamasında, gerekse insanların habere fiziksel bir ortama bağlı kalmadan istediği yerden ulaşabilmesi ve etkişim halinde geri bildirim bulunabilmesine olanak sağlamaktadır. Mobil cihazlarla haber yayınları için akıllı telefon gibi basit cihazların kullanılması, sınırsız bilginin sunulması ve erişim imkanlarının geniş olması yayın kuruluşlarının da düşük maaliyetlerle haber yapmasına imkan tanımaktadır. Sonuç olarak yeni medya teknolojilerinin etkisiyle ortaya çıkan mobil gazetecilikte, mobilite ve basit cihazlarla haber üretimi ön plana çıkmış, haberciliğin hızlı gerçekleşmesi sağlanmaktadır.

Kaynakça

Alav, O. (2014). "Sosyal Medya'nın Birey ve Toplumsal Yapıya Etkileri (Sosyal Medya Kullanıcı Araştırması)". *Elektronik Sosyal Bilgiler Eğitimi Dergisi,* 1(1), ss.1-22, http://esosbil.aksaray.edu.tr/index.php/esosbil/article/view/1/1.

Çakır, H. (2007). "Geleneksel Gazetecilik Karşısında İnternet Gazeteciliği", Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:22, ss.123-149, http://sbedergi.erciyes.edu.tr/sayi_22/8-%20(123-149.%20syf.).pdf.

Evans, D. (2008). Social Media Marketing: An Hour a Day. Canada: Wiley Publishing.

Foça, M. A. (2015). *Profesyonel Gazetecilerden Mobil Habercilik Tavsiyeleri,* http://www.medyaakademi.org/2015/01/07/mobil-habercilik-tavsiyeleri/ , (03.03.2017).

Gündüz, U. (2013). Sosyal Medya Araştırmaları 1. *Toplumsal Hareketler, Sivil İtaatsizlik ve Sosyal Medya Yansımaları,* (Ed.) Büyüksaslan, Ali & Kınık, Ali Murat, Konya: Çizgi Kitabevi, ss.133-154.

Kırık, A. M. (2013). Sosyal Medya Araştırmaları 1. *Gelişen Web Teknolojileri ve Sosyal Medya Bağımlılığı,* (Ed.) Büyüksaslan, Ali & Kınık, Ali Murat, Konya: Çizgi Kitabevi, ss.69-102.

Kılıç, Ş. O. (2016). *Rapor: Türkiye'de okurların %73'ü için sosyal medya haber kaynağı*, http://www.aljazeera.com.tr/blog/rapor-turkiyede-okurlarin-73u-icin-sosyal-medya-haber-kaynagi, (02.03.2017).

Klieber, P. (2009). Document Classification Through Data Mining Social Media Networks. *Stetson University Archives.* (Erişim Tarihi:14.03.2017) http://digital.archives.stetson.edu/cdm/ref/collection/Research/id/2097

Narin, B. (2015). Mobil Telefonlar ve Gazetecilik: Mobil Haber Üretimi ve Habere Mobilden Erişim, *XX. Türkiye'de İnternet Konferansı*, 1-3 Aralık 2015, İstanbul.

Polat, İ. H. (2011), "Sosyal medya devrimleri", *Cesur yeni medya wikileaks ve 2011 arap isyanları üzerince tartışmalar*, Derleyen: Mutlu Binark, Işıl Barış Fidaner, İstanbul, Alternatif Bilişim, ss.30-32.

Polat, İ. H. (2014). *Gazeteciliğin Mobilizasyonu*, https://ismailhpolat.com/gazetecili

%C4%9Finmobilizasyonu5879ff9b4437#.bthzgfjaw, (02.03.2017).

Polat, İ. H. (2015). *Mobil Yayıncılık; Fırsatlar ve Sorunlar*, https://ismailhpolat.com/mobil-yay%C4%B1nc%C4%B1l%C4%B1k-f%C4%B1rsatlar-ve-sorunlar-8b0b6e1cfcb6 , (03.03.2017).

Quinn, S. (2012). Mojo - Mobile Journalisim in the Asian Region, Konrad Adenauer Stiftung, Singapore, 2012, ss.9.

Richardson, A. (2012). "*Commentary: Mobile Journalism: A Model for the Future",* http://diverseeducation.com/article/17180/, (10.05.2017).

Shan, L., Regan, Á., De Brún, A., Barnett, J., van der Sanden, M., Wall, P., & McConnon, Á. (2014). Food Crisis Coverage by Social and Traditional Media: A Case Study of the 2008 Irish Dioxin Crisis. *Public Understanding of Science*, 23(8), ss.911-928.

Weeks, B. E., & Holbert, R. L. (2013). Predicting Dissemination of News Content in Social Media: A Focus on Reception, Friending, and Partisanship. *Journalism & Mass Communication*, 90(2), ss.212-232.

Yurdigül, Y., (2014). Habercinin Kimliği, Arı Sanat Yayınları, İstanbul.

Yurdigül, Y., Zinderen,İ. E. (2012). "Yeni Medyada Haber Dili(Ayşe Paşalı Olayı Üzerinden Geleneksel Medya ve İnternet Haberciliği Karşılaştırması)", The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, ss.81-91,Cilt No:2, İstanbul.

Yurdigül, Y. & İspir, N. (2015). Yeni Medya Araştırmaları 1 Güncel Tartışmalar Ekseninde, *Yeni Medyada Haber*, (Ed.) Genel, M. G., Bursa: Ekin Yayıncılık, ss. 43-64.

Diplomatic Representatives and Consuls Protection in Receiving Government

Süleyman DOST[1], Zehra KORKMAZ[2]

Abstract

Governments enforcement diplomatic relations with authorized representative. Diplomatic representatives represent generally form in another goverment or international organization. Consuls protect own citizens of benefits, own goverments of benefits in receiving goverment.

Diplomatic representatives and consuls have immunity and privilege. This immunity privilege form in Vienna Convention on Diplomatic Relations and Vienna Convention on Consul Relations. Diplomatic representatives and consuls and their family have this immunity and privilege. A number of this regulations; immunity of personal, immunity of jurisdiction, immunity of residence and vehicle.

As is known, diplomatic representative of Russia was killed by poliçe of action force in Turkey. In this work point, immunity and privilege of diplomatic representatives and consuls with this event.

Keywords: Diplomatic, Consul, Representative, Guard, Receiving Goverment.

Jel Codes: K33

Diplomatik ve Konsolosluk Temsilcilerinin Kabul Eden Devlet Tarafından Korunması

Özet

Devletler diplomasi ilişkilerini yetkili kıldıkları temsilciler vasıtasıyla yürütürler. Diplomasi görevlileri devletlerini genel bir biçimde başka bir devlet ya da bir uluslararası örgüt nezdinde temsil ederler. Konsolosluk görevlileri ise, vatandaşlarının çıkarlarını, ülkesinin çıkarlarını akredite olduğu devletin resmi makamları önünde korumakla, vatandaşlarına bu ülkede yargısal konularda yardımcı olmakla, onların özel hukuka ilişkin birtakım işlemlerini yerine getirmekle görevlidirler.

Diplomasi ve konsolosluk çalışanlarına, akredite oldukları ülkelerde görevlerini yerine getirebilmeleri için birtakım dokunulmazlık ve ayrıcalıklar tanımışlardır. Bu dokunulmazlıklar ve ayrıcalıklar 1961 tarihli Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesi ve 1963 tarihli

[1] Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, suleyman.dost@hotmail.com
[2] Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, korkmazzhr@gmail.com

Konsolosluk İlişkilerine Dair Viyana Sözleşmesi'nde düzenlenmiştir. Diplomasi görevlilerine tanınan dokunulmazlık ve ayrıcalıklar görevleri gereği, konsolosluk görevlerine tanınan dokunulmazlık ve ayrıcalıklardan daha geniştir. Devletler yapacakları andlaşmalarla gerek diplomasi temsilcilerine gerekse konsolosluk temsilcilerine daha geniş dokunulmazlık ve ayrıcalıklar tanıyabilir.

Söz konusu Sözleşmelerde diplomasi temsilcileri ve aile üyelerinin, bulundukları ülkede kişi dokunulmazlığı, yargı dokunulmazlığı, konut ve araç dokunulmazlığından yararlanacağı düzenlenmiştir. Benzer dokunulmazlık ve ayrıcalıklar daha sınırlı da olsa Konsolosluk İlişkilerine Dair Viyana Sözleşmesi'nde konsolosluk çalışanları ve aile mensuplarına da tanınmıştır.

Diplomasi ve konsolosluk temsilcilerinin can ve mal güvenliği kabul eden devlet tarafından korunması gerekir. Bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi devletlerin uluslararası sorumluluğunu doğurabilir. Bilindiği üzere geçtiğimiz günlerde Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov, bir çevik kuvvet polisi tarafından öldürülmüştür. Bu çalışma kapsamında diplomasi ve konsolosluk çalışanlarının, kabul eden devlet tarafından korunması, söz konusu suikast bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Diplomatik, Konsolosluk, Temsilci, Koruma, Kabul eden devlet

1.Giriş (Somut Veri)

Bilindiği gibi 20 Aralık 2016 tarihinde Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov Ankara Çağdaş Sanatlar Merkezi'nde uğradığı bir silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir. Birden fazla devleti ilgilendiren bu bu saldırı ve ölüm olayının uluslararası hukuku ilgilendiren sonuçları bulunmaktadır. Türkiye-Rusya arasında yaşanan ve iki ülke ilişkileri hakkında kritik öneme sahip olan Rusya Büyükelçisi'nin öldürülmesi olayı şu şekilde vuku bulmuştur: "Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov, Ankara Çağdaş Sanatlar Merkezi'nde, Rusya'nın Ankara Büyükelçiliği ve Çankaya Belediyesi işbirliğiyle gerçekleştirilen 'Gezgin Gözüyle Kaliningrad'dan Kamçatka'ya Rusya' adlı bir fotoğraf sergisinde, konuşmak için kürsüye çıktığı sırada silahlı saldırıya uğramıştır. Saldırgan, ateş ettikten sonra "*Halep'i unutmayın, Suriye'yi unutmayın. Beldelerimiz güvende olmadıkça sizler güvenliği tadamayacaksınız. Geri çekil, geri çekil beni buradan ancak ölüm alır. Bu zulümde payı olan kim varsa hepsi tek tek hesabını verecek.*" diye bağırmıştır[3].

Saldırgan, Karlov'u yaraladıktan sonra havaya ateş açmış ve bu sırada salondaki davetliler panik içerisinde kaçışmaya başlayarak salondan çıkmaya çalışmıştır. Karlov'u yaraladıktan sonra binanın ikinci katına çıkan ve kimliği henüz belli olmayan saldırganla özel harekât polisleri arasında çatışma çıkmış ve yaklaşık 15 dakika süren çatışmanın ardından saldırgan etkisiz hâle getirilmiştir. Ardından saldırıda ağır yaralanan Andrey Karlov, Hastaneye kaldırılmıştır.

Associated Press ajansının foto muhabiri olan ve olay anında sergi salonunda bulunan Burhan Özbilici, saldırı ile ilgili tanıklığını haber ajanslarıyla şu şekilde paylaşmıştır[4]:"*Takip ettiğimiz sıradan bir etkinlikti, şahıs silahını çıkardığında bunu bir tiyatro sandım. Ama tabii değildi. Biraz sonra Rus büyükelçi yerdeydi ve saldırgan bize silah doğrultuyordu. Slogan*

[3] http://www.aljazeera.com.tr/haber/rusya-buyukelcisi-karlov-olduruldu (erişim:24.05.2017)
[4] http://www.bbc.com/turkce/live/haberler-turkiye-38370294 (erişim:24.05.2017)

atıyordu. Büyükelçiyi en az bir kez daha yakın mesafeden vurdu ve fotoğraf çerçevelerinden bir kaç tanesini kırdı. Toplamda en az 8 el ateş etti. Konuklar kendilerini sütunların arkasına, masaların altına attı. Fotoğraf çekebilecek bir pozisyondan yaşananları fotoğrafladım."

2.Olay ile ilgili açıklamalar

2.1.Türk Yetkili Makamlarının Açıklamaları

Saldırganın kimliğiyle ilgili gerekli açıklamayı yapan İçişleri Bakanı Süleyman Soylu, saldırganın 24.06.1994 Aydın-Söke doğumlu olduğunu ve halen Ankara Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü'nde görev yapan ve 2,5 yıldır bu görevde bulunan Mevlüt Mert Altıntaş olduğunu açıklamıştır. İçişleri Bakanı Süleyman Soylu, Sağlık Bakanı Recep Akdağ ve Milli Savunma Bakanı Fikri Işık Güven Hastanesi'nde yaptıkları ortak açıklamada saldırganın kimliği hakkında bilgi verdikten sonra şunları söylemiştir[5]:

"*Saldırganın bağlantıları araştırılmaktadır. Bu suikast, bu saldırı, bu terör eylemi, Türkiye-Rusya ilişkilerine gerçekleştirilmiş bir terör eylemidir. Bu, büyük bir provokasyondur. Özellikle Türkiye-Rusya ilişkilerinin çok iyi olduğu bir safahatta, bir dönemde gerçekleştirilen bu acımasız terör eyleminin, Türkiye'ye sıkılmış bir kurşun olduğunu ve milletimizin emanetinde olan, ülkemizin emanetinde olan bir dostumuza yönelik hâin bir eylem olduğunu düşünüyoruz.*"

Ardından Türk Dışişleri Bakanlığı şu açıklamada bulunmuştur[6]:

"*Bu alçakça terörist saldırıyı lanetliyoruz. Olayın fâili etkisiz hâle getirilmiştir. Bu elim olay en geniş şekilde ve tüm boyutlarıyla tahkik edilecek olup, sorumlular Türk adaletinin önüne çıkarılacaktır. Bu saldırı, terörün en iğrenç ve barbarca yüzünü göstermiştir. Türkiye, Rusya'yla ve tüm diğer ortaklarıyla birlikte terörizmle mücadele için her türlü çabayı kararlılıkla göstermeye devam edecektir.*"

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ise suikast ile ilgili olarak "Normalleşme sürecini bozmaya yönelik bir provokasyon" demiş ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin de aynı görüşte olduğunu belirtmiştir. Sonrasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan; "*Bu akşamki görüşmede özellikle uluslararası terörle mücadelede bundan sonraki sürece yönelik, bundan sonraki dayanışmamızın çok daha güçlü, çok daha farklı olması konusunda mutabık kaldık... Putin'le mutabık kaldığımız gibi, ortak soruşturma komisyonu kuracağız. Büyükelçilik, konsolosluk gibi Rusya'ya ait yerlerdeki güvenlik tedbirleri artırıldı, sürece yönelik atılması gereken adımlar atılıyor*" diye konuşmuştur[7].

2.2.Rus Yetkili Makamlarının Açıklamaları

Rusya Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Maria Zaharova, Büyükelçi Karlov'un silahlı saldırı sonucu öldürülmesini 'terör saldırısı' olarak nitelendirdi ve bu saldırıyı BMGK'ya taşıyacaklarını dile getirmiştir.

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ise; büyükelçinin öldürülmesiyle ilgili soruşturma başlattıklarını ve Türkiye'yi ziyaret edeceğini söylemiştir. Putin, televizyondan yayınlanan açıklamasında, "*Bu cinayet, bir provokasyondur ve Türkiye-Rusya ilişkileri ile Suriye'deki barış*

[5] http://www.aljazeera.com.tr/haber/rusya-buyukelcisi-karlov-olduruldu (erişim:24.05.2017)
[6] http://www.bbc.com/turkce/live/haberler-turkiye-38370294 (erişim:24.05.2017)
[7] http://www.bbc.com/turkce/live/haberler-turkiye-38370294 (erişim:24.05.2017)

sürecini bozmayı hedeflemektedir" demiş ve Rus lider, saldırganı kimin yönlendirdiğini bilmek istediklerini de sözüne eklemiştir.[8]

2.3.Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Açıklaması

Rusya'nın talebi üzerine acil toplanan BMGK kararında[9], Güvenlik Konseyi üyelerinin 19 Aralıkta Türkiye'nin başkenti Ankara'da Rusya Federasyonu Büyükelçisi'nin ölümüyle sonuçlanan terörist saldırıyı en ciddi biçimde kınadığını ve GK üyelerinin saldırı failleri, organizatörleri ve sponsorlarının adalet önüne çıkarılması gerektiğinin altını çizdiğini belirtmiştir.

3.İlgili Mevzuat

3.1.Diplomatik İlişkiler Bakımından

Diplomatik temsil ilişkisi, diplomasi temsilcilerinin sayısı, görevlerinin nitelikleri uluslararası hukukun gelişmesine paralel olarak özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında gelişmiştir. Bu gelişmeler birtakım yeni düzenlemeleri zorunlu kılmıştır. Ve BM Hukuk komisyonu kodifikasyon çalışmaları neticesinde 1961 Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi ortaya çıkmıştır[10]. Söz konusu sözleşme, teamül kurallarının yazılı hale getirilmiş şeklidir. Bu Sözleşme'de açıkça düzenlemeyen hususlarda teamül hukuku kurallarının uygulanacağı belirtilmiştir. Diplomatik temsilcilerin korunması konusunda temel düzenleme olduğundan dolayı Sözleşme ayrı bir öneme sahiptir. Ve bu konudaki temel düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Devletler arasında diplomatik ilişkiler ve daimi diplomatik misyonlar kurulması karşılıklı rıza ile olur. (m.2) Bir devlet liyakate uygun gördüğü kişileri kendi mevzuatına göre belirleyerek bu göreve uygun görebilir. (m.7)

Diplomatik misyon, misyon şefi, misyon kadrosunun diğer diplomatik rütbe taşıyan üyeleri, idari ve teknik personel ve hizmet personelinden oluşmaktadır. (m.1) Diplomatik personel[11] kavramının içine gönderen devlet tarafından misyon şefi sıfatı ile hareket etmek üzere görevlendirilen kişi ve misyonun diğer diplomatik rütbe taşıyan kişileri dahildir. Diplomatik personel uluslararası uygulamada sırasıyla; büyükelçi, müsteşar, başkatip, ikinci katip, üçüncü katip ve ateşe olarak adlandırılır.

Diplomasi temsilcilerine görevlerini rahat bir şekilde yerine getirebilmek adına birtakım dokunulmazlık ve ayrıcalıklar tanınmıştır. Ayrıca, bu dokunulmazlık ve ayrıcalıklar belirli sınırlamalar dâhilinde misyonun diğer çalışanları ve aile yakınları için de geçerlidir. Dokunulmazlıklar, kabul eden devlet kanunlarının özünden bağışık olma değil, yargılama ve icra yollarının uygulanmasından bağışık olmayı ifade eder. Ayrıcalık ise; kabul eden devletin kanunlarının özünden bağışık olmayı ifade eder[12].

Söz konusu dokunulmazlık ve ayrıcalıklar Viyana Sözleşmesi'nde düzenlenir. Uygulanan uluslararası hukuka göre diplomasi temsilciliğinin ve diplomasi temsilciliğinin

[8] http://www.bbc.com/turkce/live/haberler-turkiye-38370294 (erişim:24.05.2017)
[9] Tam metin için bkz. https://www.un.org/press/en/2016/sc12643.doc.htm (erişim:29.05.2017)
[10] Enver Bozkurt-M. Akif Kütükçü-Yasin Poyraz, Devletler Hukuku, Genişletilmiş 6.Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010, s.207.
[11] Konumuz kapsamı açısından burada sadece diplomatik personel hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir.
[12] Hüseyin Pazarcı, Uluslararası Hukuk, Gözden Geçirilmiş 14. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2015, s.384.

sahip olduğu ayrıcalık ve dokunulmazlıklar[13] şunlardır: Elçilik binasının ve araçlarının dokunulmazlığı, elçilik arşivlerinin dokunulmazlığı, elçiliğin haberleşme serbestliği, elçiliğin vergi ayrıcalığı, elçiliğin gümrük ayrıcalığı, kişi dokunulmazlığı, konut ve araç dokunulmazlığı, yargı dokunulmazlığı, vergi ayrıcalığı ve gümrük ayrıcalığı.

Elçilik binasının ve araçlarının dokunulmazlığı m.22'de düzenlenmiştir. Sözleşmeye göre, misyon binaları dokunulmazlığa sahiptir. Kabul eden devlet yetkilileri misyon şefinin rızası olmadan bu binalara giremezler. Aynı zamanda kabul eden devlet, misyon binalarını[14] herhangi bir saldırı ve zarara karşı korumak ve misyonun huzurunun bozulmaması veya itibarını korunması için gerekli her türlü tedbiri almakla yükümlüdür. Dolayısıyla burada kabul eden devletin hem önleme hem de koruma yükümlülüğü söz konusu olmaktadır. Yani; kabul eden devlet hem mevcut zarar ve saldırıları def etmek hem de muhtemel zarar ve saldırıları da önlemekle yükümlüdür.[15] Madde 30'daki düzenlemeye göre, diplomatik ajanın özel konutu da misyonun binaları gibi aynı dokunulmazlık ve korumadan yararlanacaktır.

Kişi dokunulmazlığı ise, m.29'da düzenlenmiştir. Diplomatik ajanın şahsi dokunulmazlığı vardır. Hiçbir şekilde tutuklanamaz veya gözaltına alınamaz. Kabul eden devlet diplomatik ajana gereken saygıyı gösterecek ve şahsına, özgürlüğüne ve onuruna yönelik herhangi bir saldırıyı önlemek için uygun tüm önlemleri alacaktır. Burada da elçilik bina ve araçlarının dokunulmazlığında olduğu gibi kabul eden devletin hem önleme hem de koruma yükümlülüğü bulunmaktadır.

Ayrıcalık ve bağışıklıklar tanınan her şahıs, görevine başlamak üzere kabul eden Devletin ülkesine girdiği andan veya esasen bu Devletin ülkesinde bulunuyorsa, tayininin Dış işleri Bakanlığına veya mutabık kalınacak başka Bakanlığa bildirildiği andan itibaren bunlardan yararlanmaktadır. Ayrıcalık ve bağışıklıklardan yararlanan bir şahsın görevi sona erdiği takdirde, bu ayrıcalıklar ve bağışıklıklar normal olarak ülkeyi terk ettiği anda veya terk etmek için kendisine tanınan makul sürenin bitiminde sona ermektedir. Silahlı çatışma halinde dahi bu dokunulmazlık ve ayrıcalıklardan yararlanma hali devam etmektedir. (m.38)

Diplomatik personel ve beraberinde oturan aile üyeleri de kabul eden devlet vatandaşı değillerse, 29-36. maddelerde düzenlenen ayrıcalık ve bağışıklıklardan yararlanmaktadırlar. (m.37)

3.2.Konsolosluk İlişkileri Bakımından

Konsolosluk, devletinin ve vatandaşlarının çıkarlarını görevde bulunduğu ülkedeki resmi makamlar önünde korumakla, onlara yardımcı olmakla ve onların ihtiyaç duyduğu birtakım idari ve yargısal işleri yerine getirmekle görevli olan, kural olarak diplomatik niteliği olmayan resmi görevlidir[16].

Konsolosluk personeli de diplomatik personele nazaran daha sınırlı olsa da benzer dokunulmazlık ve ayrıcalıklara sahiptir[17]. Kişi dokunulmazlığı 40.maddede düzenlemiştir.

[13] Konu kapsamında açısından çalışmamızda sadece kişi dokunulmazlığı, konut ve araç dokunulmazlığı ve elçilik binasının ve araçlarının dokunulmazlığı üzerinde ayrıntılı durulacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. 1961 Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi m.22-39.

[14] m.22/3 *"Misyon binaları ile içindeki eşyalar ve diğer mallar ve misyonun nakil vasıtaları arama, el koyma, haciz veya icradan bağışıktırlar."*

[15] Bozkurt-Kütükçü-Poyraz, s.223.

[16] Pazarcı, s.391, Bozkurt-Kütükçü-Poyraz, s.229.

[17] Diplomatik personel ve konsolosluk personelinin yanı sıra gerek misyonun gerekse de konsolosluğun idari ve teknik işler personeli ile hizmet personeli de sınırlı bir şekilde yukarıda zikredilen birtakım dokunulmazlık ve

Kabul eden devlet, konsolosluk memurlarına onlara gösterilmesi gereken saygı ile muamele eder ve onların şahıslarına, hürriyetlerine ve onurlarına yapılabilecek her türlü tecavüzleri önlemek amacıyla gerekli bütün tedbirleri alacaktır.

Konsolosluk bina ve araçlarının dokunulmazlığı 31.maddede düzenlenmiştir. Kabul eden devlet makamları, konsolosluk şefinin, onun tarafından tayin edilmiş kimsenin veya gönderen Devlet'in diplomatik temsilcilik şefinin muvafakati dışında, konsolosluk binalarının münhasıran konsolosluk isleri için kullanılan kısmına giremezler. Acil koruma tedbirleri alınmasını gerektiren yangın veya sair felaket halinde konsolosluk şefinin zimmî rızası alınmış sayılabilmektedir. Kabul eden devlet konsolosluk binalarına müsaadesiz girilmesine veya binaların tahrip edilmesine ve keza konsolosluğun huzurunun bozulmasına ve konsolosluğun onurunun kırılmasına engel olmak amacıyla gerekli her türlü tedbirleri almakla yükümlüdür.

4.Konu İle İlgili Uluslararası Yargı Kararları

Uluslararası Adalet Divanı'na taşınması bakımından konumuz açısından önem arz eden ABD-İran "Tahran'daki Amerikan Diplomatik ve Konsolosluk Personeli Davası"na kısaca değinmek gerekir. Söz konusu olay ve Divan tarafından verilen karar aşağıda özetlenmiştir.

4 Kasım 1979'da yüzlerce İranlı öğrenci, tedavi için ABD'de olan İran Şah'ın iadesi, Şah'ın hazinesinin İran halkına verilmesi, İran'a Amerika müdahalesinin artık olmayacağı yönünde söz almak ve ABD'nin İran'dan özür dilemesi amaçlarıyla Tahran'da bulunan ABD büyükelçiliğini zor kullanarak ele geçirmiştir. Yapılan bu saldırı sırasında Büyükelçilikte bulunan tüm diplomatik personel ve ABD vatandaşları rehin alınmıştır. Bunların yanında, saldırının gerçekleştiği sırada Tahran'ın başka bölgelerinde ele geçirilen diplomatik personel ve ABD vatandaşları bu rehineler arasına getirilmiştir. *İran güvenlik kuvvetleri işgali önleyememiş ya da bu konuda üzerine düşenleri yapmamıştır.* Misyonun işgalinin ardından, ABD Tebriz ve Şiraz konsoloslukları saldırıya uğramıştır. Büyükelçilik ve konsolosluklardaki arşiv ve belgeler ele geçirilirken, 52 ABD vatandaşı da rehin alınmıştır. Ve bu durum 444 gün sürmüştür. ABD bu süreçte, Amerikan bankalarındaki İran varlıklarının hareketini dondurmuş, sorunu Güvenlik Konseyi'ne taşımış, İran ile ilişkilerini kesmiş, ABD vatandaşlarının İran'a gitmesini yasaklamış ve uyuşmazlığı tek taraflı olarak Uluslararası Adalet Divanı'na taşımıştır. Ayrıca, dava devam ederken ABD güçleri rehineleri kurtarmak maksadıyla, başarısız bir girişimde bulunmuştur[18].

Konumuz açısından ABD'nin Uluslararası Adalet Divanı'na tek taraflı başvurusunun değerlendirilmesi gerekmektedir. ABD iddialarını 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler hakkında Viyana Sözleşmesi, 1963 tarihli Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi, Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi Ek Protokolü ve iki ülke arasında akdedilen ikili andlaşmalara dayandırmaktadır. Yukarıda zikredilen ek protokol m.1[19]'de belirtildiği üzere, sözleşmenin uygulanmasına ve yorumlanmasına ilişkin uyuşmazlıklarda, uyuşmazlığın

---

ayrıcalıklardan yararlanabilmektedir. Konunun kapsamını genişleteceğinden bu hususta bu kadar bilgi vermekle yetinilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız ilgili 1961Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi ve 1963 Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi.

[18] Aslan Gündüz, Milletlerarası Hukuk, Beta Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2015, s.598, Nasıh Sarp Ergüven, Uluslararası Hukukta diplomatik Ayrıcalıklar, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s.109-111.

[19] Ek Protokol m.1 "Disputes arising out of the interpretation or application of the Convention shall lie within the compulsory jurisdiction of the International Court of Justice and may accordingly be brought before the Court by an application made by any party to the dispute being a Party to the present Protocol." https://www.state.gov/documents/organization/17843.pdf (erişim:29.05.2017)

protokole taraf olma şartıyla ve uyuşmazlık tarafı devletlerden birinin başvurusu ile Divan önüne taşınabileceği düzenlenmiştir. Divan benzer bir düzenlemenin iki taraf arasında akdedilen Dostluk Andlaşması'nda da yer aldığını kabul etmiş ve yaptığı incelemeler neticesinde ABD'nin başvurusunu kabul edilebilir bulmuştur[20]. Divan, başlangıçta devlet fiili olarak kabul edilmeyen olayların, daha sonra devlet organları tarafından kabulünün, söz konusu fiili devlet fiili haline getirdiğini belirtmiştir. Sonuçta "*İran İslam Cumhuriyeti'nin ABD'ye karşı hem iki ülke arasında yürürlükte olan uluslararası Konvansiyonların hem de iyice yerleşmiş olan genel uluslararası hukuk kurallarının gerektirdiği yükümlülükleri ihlal ettiğine karar vermiştir."*[21]

5.Değerlendirme ve Sonuç

Somut olay, ilgili mevzuat ve uluslararası yargı kararları ile birlikte değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşmak mümkündür:

Söz konusu olay neticesinde öldürülen bir büyükelçidir. 1961 Viyana Sözleşmesi'nde zikredilen dokunulmazlık ve ayrıcalıklara sahiptir. Sözleşme kapsamında tanınan ve olayımız açısından önem arz eden dokunulmazlık, *kişi dokunulmazlığı*dır.[22]

Söz konusu dokunulmazlığa aykırı davranış, kabul eden devletin uluslararası sorumluluğunu doğurabilecektir. Uluslararası sorumluluğun doğabilmesi için şu şartların gerçekleşmesi gerekir: Uluslararası hukuka aykırı bir fiil, zarar ve uygun illiyet bağı. Gerekli şartlar sağlandıktan sonra zarar şu üç şekilden biri ile giderilir: Eski duruma getirme, tazminat ödeme ve manevi onarım[23]. Söz konusu olayda 1961 tarihli Sözleşme'nin 29. Maddesi bağlamında kabul eden devlet olan Türkiye'nin büyükelçiyi koruma noktasında gerekli önlemleri alıp almadığı araştırılmalıdır. Olayda saldırganın büyükelçinin yakın koruması kılığında sergi binasına giriş yaptığı ve konuşması sırasında büyükelçinin hemen arkasında yer aldığı belirtilmiştir. Olayın bu şekilde gerçekleşmesinden her ne kadar büyükelçiye koruma tahsis edildiği görülüyor olsa da, bina içinde ve dışında başka korumaların olup olmadığı yeterli korumanın sağlanıp sağlanmadığı konusu dikkatle araştırılmalıdır.

Büyükelçinin yaralanmasının ardından, olayın hatta provokasyon olarak nitelendirilen bir olayın şüphelisinin öldürülerek etkisiz hale getirilmiş olması araştırılması gereken bir diğer önemli hususdur. Burada doktrinde bir delil karartma ya da saldırgana yönelik ikinci bir suikast ihtimali araştırılması gerektiği önemle vurgulanmaktadır.[24]

Gerek Türkiye'nin gerekse Rusya'nın olayı bir terör saldırısı olarak nitelendirmiştir. BM Güvenlik Konseyi de olayın bir terör saldırısı olduğu kabul edilmiştir.

Uyuşmazlık tarafları anlaşarak uyuşmazlığı Uluslararası Adalet Divanı'na götürme yolunu seçebilirler. Tahran olayındaki gibi, Ek Protokole taraf olunmaması sebebiyle Rusya'nın tek taraflı bir başvuru yolu ile uyuşmazlığı Uluslararası Adalet Divanı'na götürmesi mümkün değildir.

---

[20] Ergüven, s.113-114.
[21] Gündüz, s.600.
[22] "Madde 29 – 'Diplomatik ajanın şahsi dokunulmazlığı vardır. Hiçbir şekilde tutuklanamaz veya gözaltına alınamaz. Kabul eden Devlet diplomatik ajana gereken saygıyı gösterecek ve şahsına, özgürlüğüne ve onuruna yönelik herhangi bir saldırıyı önlemek için uygun tüm önlemleri alacaktır."
[23] Ayrıntılı bilgi için bkz. Hakkı Hakan Erkiner, Devletin Haksız Fiilinden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu, 1:Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2010, s.199-219.
[24]http://www.tr724.com/ceza-hukuku-profesoru-ozgenc-buyukelcinin-oldurulmesi-kadar-suikastcinin-oldurulmesi-de-sorusturulmali/ (erişim: 10.05.2017)

Ortak bir komisyon kurulması kararı, iki ülkenin uyuşmazlığı uluslararası uyuşmazlıkların çözüm yollarından diplomatik yollar vasıtası aracılığıyla çözmeyi seçtiklerini göstermektedir.

Türk resmi makamlarının olayın arka planının ortaya çıkarılması için çaba harcanacağı, sorumların adli makamların önüne çıkarılacağı, işbirliğine açık olunduğu, güvenlik tedbirlerinin artırılacağı yönündeki açıklamaları uluslararası sorumluluk hukuku kuralları çerçevesinde, yerinde açıklamalardır[25].

Kaynaklar

Kitap ve Makaleler

Bozkurt, Enver, Kütükçü, M. Akif, Poyraz, Yasin, Devletler Hukuku, Genişletilmiş 6.Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010.

Ergüven, Nasıh Sarp, Uluslararası Hukukta diplomatik Ayrıcalıklar, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Erkiner, Hakkı Hakan, *Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu,* On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Gündüz, Aslan, Milletlerarası Hukuk, Beta Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2015.

Pazarcı, Hüseyin, Uluslararası Hukuk, Gözden Geçirilmiş 14. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2015.

İnternet kaynakları

http://www.aljazeera.com.tr/haber/rusya-buyukelcisi-karlov-olduruldu (Erişim: 24.05.2017)

http://www.bbc.com/turkce/live/haberler-turkiye-38370294 (Erişim: 24.05.2017)

https://www.un.org/press/en/2016/sc12643.doc.htm (Erişim: 29.05.2017)

https://www.state.gov/documents/organization/17843.pdf (Erişim: 29.05.2017)

http://www.tr724.com/ceza-hukuku-profesoru-ozgenc-buyukelcinin-oldurulmesi-kadar-suikastcinin-oldurulmesi-de-sorusturulmali/ (Erişim: 10.05.2017)

[25] İran yetkililerinin gerek olay öncesinde gerekse olaylar devam ederken gerekli önlemleri almaması ve sonrasında da olayları kendi fiiliymişçesine benimsemesi söz konusu saldırıyı Tahran olayından ayırmaktadır.

Mobile Applications in The Tourism Industry: Travel Applications

Yunus TOPSAKAL[1], Nedim YÜZBAŞIOĞLU[2], Pınar ÇELİK[3]

Abstract

Smartphones, which are an integral part of our lives with the rapid development of technology, offer many conveniences. These high-tech smartphones have quickly been adopted as a tourist travel tool that makes it easier and more practical for tourists. Especially smartphone applications offer travelers a variety of facilities such as city guides, address finding, exchange rate calculations, and hotel or airline reservations, so on. Mobile applications on travelers' smartphones make travel easier and provide personalized services for tourists. The purpose of this study is to provide information about increasingly used Android and iOS based travel applications by the travelers. For this purpose, information was given about the most used travel applications. The 25 travel applications selected among applications mentioned as the best travel applications by Forbes magazine Guardian, Travel & Leisure. These travel applications have been categorized such as airplane, accommodation, food and beverage, city guide, and then detailed information of the applications has been given.

Keywords: Smart tourism, travel applications, smartphone, mobile travel applications

JEL Codes: L83, O30, O33

Turizm Endüstrisinde Mobil Uygulamalar: Seyahat Uygulamaları

Özet

Teknolojinin hızlı gelişmesi ile birlikte hayatımızın ayrılmaz bir parçası olan akıllı telefonlar birçok kolaylık sunmaktadır. Yüksek teknoloji ürünü bu akıllı telefonlar turistler tarafından daha kolay ve pratik hale getiren bir turizm seyahat aracı olarak hızla benimsenmiştir. Özellikle hızla gelişen akıllı telefon uygulamaları seyahat edenlere şehir rehberleri, adres bulma, döviz kuru hesaplama, otel ya da uçak rezervasyonu yapma gibi birçok kolaylığı hızlı bir şekilde sunmaktadır. Seyahat edenlerin akıllı telefonlarında bulunan mobil uygulamalar seyahatleri kolaylaştırmakta ve turistlere kişisel hizmetler de sunmaktadır. Bu çalışmanın amacı seyahat eden bireyler tarafından kullanımı her geçen gün artan android ve ios tabanlı seyahat uygulamaları hakkında bilgi vermektir. Bu amaç doğrultusunda en çok kullanılan seyahat uygulamaları hakkında bilgi verilmiştir. Forbes dergisi, Guardian ve Travel

[1] Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi, topsakal.yunus@gmail.com
[2] Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi, nedimy@akdeniz.edu.tr
[3] Öğr. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, pnr.celik@gmail.com

& Leisure tarafından en iyi seyahat uygulamaları olarak belirtilen uygulamalar arasından 25 seyahat uygulaması seçilmiştir. Bu seyahat uygulamaları uçak, konaklama, yeme içme, şehir rehberi gibi kategorize edildikten sonra uygulamaların detaylı bilgisi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akıllı turizm, seyahat uygulamaları, akıllı telefon, mobil seyahat uygulamaları

JEL Kodu: L83, O30, O33

1. Giriş

Akıllı telefonlar sahip oldukları çeşitli veri giriş özellikleri ve büyük ekranları, güçlü konum işlevleri içermeleri, güvenilir ve sınırsız internet erişimi sağlamaları ile son birkaç yılda hızla gelişmiştir (Want, 2009). Bu akıllı telefonlar bilgi arama, sosyal ağlar, navigasyon vb. gibi geniş bir hizmet yalpazesi sunan binlerce mobil uygulamayı desteklemektedir (Wang, Park & Fesenmaier,2012, 371). Akıllı telefonlar artan sayıda kullanıcısı ve ortaya çıkan çok çeşitli uygulamalarla mevcut kullanımımızı değiştirdiği gibi turizm ve seyahat alanında da anlayışımız değiştirmektedir. Akıllı telefonlar seyahat davranışındaki değişimin önemli etkenleri haline geldi. Gezginler için çeşitli bilgi kaynaklarına ve genişletilmiş topluluklara kolay ve ucuz erişim olanağı sağlayan (Gretzel, Fesenmaier, & O'Leary 2006,8) akıllı telefonlar ve uygulamaları her türlü turizm seyahat düzenlemesinde yararlı olmaktadır. Akıllı telefon gelişmiş bilgi işlem yeteneklerine ve her an her yerde bulunan özelliklerine dayanarak hızla bir turizm seyahat aracı olarak benimsenmiştir (Dickinson vd., 2014, 84). Akıllı telefonlar ve uygulamaları (apps) turistlere çevrimiçi bilgiye her zaman ve her yerde erişebilmeleri sağlayarak büyük potansiyel sunmaktadır (Brown & Chalmers, 2003). Yolcuların bilgi ihtiyaçları, seyahat süreci aşaması, deneyim aşaması ve yansıtıcı aşama dahil olmak üzere herhangi bir aşamada ortaya çıkabilir (Gretzel, Fesenmaier & O'Leary 2006). Örneğin, deneyimsel aşamada (diğer bir deyişle yolculuk sırasında), akıllı telefonlar, konuma dayalı hizmetlere (yani, turistlerin mevcut konumunu tanıyabilen "destinasyon rehber" uygulamaları) erişim sağlar ve turistlerin sorularına dayalı olarak restoranlar, hediyelik eşya dükkanları, benzin istasyonları ve hatta bir tuvalet ile ilgili önerileri sağlarlar Wang, Park & Fesenmaier, 2012, 373)

Turistlerin değer verdiği mobil hizmetleri tanımlamak için yapılan çalışmalarda; O'Brien & Burmeister, (2003) bağımsız gezginler için dinamik olarak hizmet sunabilen her yerde bulunan bir seyahat hizmeti dağıtım sistemi geliştirmişlerdir. Sistemin her an ve neredeyse her yerden bilgiye kolay erişim sağlayarak yolculara yardımcı olma potansiyeline sahip olduğunu belirtmişlerdir. Rasinger, Fuchs ve Höpken (2007) mobil turist rehberleriyle ilgili hem ürün tanımını hem de ürün pazarlama bilgilerini anlamak için niteliksel ve niceliksel yöntemleri birleştiren ampirik bir yaklaşım önerdikleri çalışmalarında hangi mobil sistemlerin hangi özel işlevlerle sağlanacağını bilmesinin öneminden bahsetmişledir. Kramer ve diğerleri (2007) seyahat edenlerin seçimlerinin akıllı telefonlarla kolayca değiştirilebileceğini ortaya koymuşlardır. Ayrıca farklı mobil uygulamaları kullanarak ziyaret edilen yerlerde tur süresi, yürüme mesafeleri ve ziyaret edilen sit alanlarının sayısı geleneksel rehberli turlara şaşırtıcı bir şekilde benzerlik gösterdiğini belirtmişlerdir (Kramer vd. ,2007). Saari, Yoo ve Tussyadiah (2008), yaptıkları çalışmada seyahat edenlerin cep telefonunu çoğunlukla fotoğraf ve ses/video kaydı için kullandıklarını belirtmişlerdir. Tussyadiah ve Fesenmaier (2009) turistlerin deneyimlerini başkalarıyla paylaşmalarını sağlayarak görüntülerin turist deneyimine ne ölçüde

aracılık ettiğini incelemişlerdir. Çalışmalarında videoların potansiyel yolcuların ilgisini yoğunlaştırmak için kullanılabilecek güçlü bir araç olabileceğini doğrulamışlardır. Wang, Park ve Fesenmaier (2011), akıllı telefonların, bilgi araştırması, bilgi işleme ve bilgi alışverişini kolaylaştırarak turistik deneyimin hem davranışsal hem de psikolojik boyutlarına aracı olabileceğini vurgulamışlardır. Mobil uygulamaların bir turistin yeni seyahat olanakları hakkında bilgi edinmesi, bir destinasyonu daha iyi tanımasını sağlaması ve seyahat esnasında herhangi bir zamanda fotoğraf ve sosyal etkinlikleri paylaşarak bilgi paylaşımı açısından önemli olduğunu belirtmişledir. Neuhofer and Buhalis (2012) çalışmalarında sadece turizm tecrübesini etkileyen tek teknolojileri tanımakla kalmayıp, daha bütüncül bir anlayış geliştirmeye de ihtiyaç duyulduğunu belirtmişlerdir. Wang, Park ve Fesenmaier (2012), özellikle akıllı telefonların anlık bilgi desteği, turistlerin sorunları daha etkili bir şekilde çözmelerini, deneyimleri paylaşmalarını ve anıları saklamalarını kolaylaştırdığını vurgulamışlardır. Dickinson ve diğerleri (2016) akıllı telefon uygulamalarının bir incelemesine dayanan çalışmalarında uygulamaların turizm seyahat alanında kullanılan mevcut işlevlerini değerlenmişlerdir.

Çalışma akıllı telefon teknolojisinin ve ilgili uygulamaların hızla geliştiği göz önüne alındığında, ortaya çıkan en son teknolojiyi ve bunun turizm seyahat alanı nasıl etkilediğinin değerlendirebilmesi için önemlidir. Kavramsal bir düzeyde akıllı telefonun turizm seyahatine aracılık ettiği ve sürdürülebilir seyahati kolaylaştırmak için daha işbirliğine dayalı ve dinamik seyahat kararlarında oynayabileceği rolü incelemektedir. Akıllı telefonlar gibi yeniliklerin turist davranışlarını nasıl etkilediğini incelemek önemlidir. Bu amaca ulaşmak için, ilk adım, akıllı telefonlar için kullanılabilen uygulamaların niteliğini (yani, işlevlerin sayısı ve aralığı) anlamaktır. Bu amaçla çalışmada Forbes dergisi, Guardian ve Travel & Leisure tarafından en iyi seyahat uygulamaları olarak belirtilen uygulamalar arasından 25 seyahat uygulaması incelenmiştir. Bu uygulamalar sağladıkları hizmetler bakımından sınıflandırılmıştır. Seyahati kolaylaştırmaları bakımından dikkat çekekn bu uygulamaların sağladığı hizmetlerin çeşitlenerek geliştiği görülmektedir.

2. Akıllı Telefon Uygulamaları ve Turizm Hareketliliği

İnternet teknolojileri, gezileri planlamak, doğru beklentileri formüle etmek, alternatifleri değerlendirmek, karşılaştırmak ve seçmek, gerekli bilgileri elde etmek ve işlemleri hazırlamak veya yürütmek, turizm ürünleri ve hizmetleri sağlayıcılarıyla iletişim kurmak için tüketim öncesi aşamada kullanılır (Gretzel, Fesenmaier & O'Leary 2006,8). Artan kullanıcı sayısı ve insan hayatına daha fazla etki sağlanmasıyla akıllı telefonların seyahat işlemi üzerinde önemli bir etkisi olduğu görünüyor.

Akıllı telefonlar seyahat edenleri sadece geziler sırasında ve sonrasında tecrübelerini paylaşımını değil daha fazla bilgiye ulaşma ve turizm ürünlerinin satın almasını kolaylaştırmaktadır. Apple, Blackberry, Verizon, gibi akıllı telefon sağlayıcıları çeşitli çevrimiçi sistemler aracılığıyla yüz binlerce akıllı telefon uygulamasına erişim sunmaktadır.

Son yıllarda, akıllı telefon uygulamaları, yolcuların deneyimler yaratmasına yardımcı olan yeni bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Akıllı telefonların ve akıllı telefon uygulamalarının potansiyel etkisi göz önüne alındığında, mobil uygulamaların yolcuların seyahat deneyimlerini nasıl şekillendirebildiklerini anlamak son derece önemlidir (Wang, Park & Fesenmaier , 2011)

Akıllı telefon uygulamaları son kullanım uygulamasıyla veya teknik işlevselliklere göre kategorilere ayrılabilir. Wang, Park ve Fesenmaier (2011), sağlanan bilgi servislerine dayalı olarak turizm seyahatiyle ilgili uygulamaları, örneğin destinasyon rehberi, yemek bulma aracı ve yerel ulaşım gibi 12 uygulama kategorisine ayırmıştır.

Tablo 1: Mobil Seyahat Uygulamalarının Kategorileri

Kategori	Tanım	Örnekleri
Uçuş Bilgi Yöneticisi	Uçuşları arama ve izleme uygulamaları	Flighte Tracker; TripIt - Travel Organizer
Destinasyon Rehberi	Belirli bir yer hakkında çeşitli bilgiler sağlayan uygulamalar	Vegas Mate; NYC Way; GayCities - Your Gay City Guide
Online Seyahat Acentası	Ulaşım biletleri / oteller / araç kiralama arama ve rezervasyon uygulamaları	Travelocity; Kayak flight , hotel search; Avis Reservation App
Kolaylaştırıcılar	Wi-Fi noktası, ucuz benzin istasyonları, yerel saatler gibi hızlı bilgiler sağlayan uygulamalar	Cheap Gas; Wi-Fi Finder; SitOrSquat: Bathroom Finder
Gezi Rehberi	Bir cazibe merkezi veya tatil beldesi içinde seyahat ipuçları sağlayan uygulamalar	Disney World Dining; Disneyland MouseWait Social Wait Times FREE
Eğlence	Eğlenmek için uygulamalar	Sodasnap Postcards; Talk Radio; Trip Journal
Yemek	Restoranları aramak için uygulamalar	Urbanspoon; Localeats; Happy Hours
Dil Asistanı	Çeviri için uygulamalar	Lonely Planet Mandarin Phrasebook; Translate with Voice
Yerel Taşımacılık	Otobüs, metro ve taksi gibi yerel ulaşımları arama ve ayırma uygulaması	PDX Bus; Metro Paris Subway; Taxi Magic
Artırılmış Gerçeklik	Web kameraları aracılığıyla diğer yerlerdeki canlı durumları görüntülemek için uygulamalar	WorldView; Times Square Live; Google Earth
Döviz Çevirici	Döviz kurlarını hesaplama uygulamaları	ACTCurrency _Universal Currency Converter
Bahşiş hesaplayıcı	Bahşiş hesaplama uygulamaları	Tipulato

Wang, Park ve Fesenmaier (2011)

Yeni medya türlerinden biri olan akıllı telefonlar, yalnızca planlama, rezervasyon ve gezinme gibi temel seyahat faaliyetlerini değil, seyahat süreci içerisinde benzin istasyonu bulma, tahmini bekleme süresi, ücretsiz WİFİ gibi birçok "mikro-anı" da destekleyecek geniş bir bilgi hizmetleri yelpazesi sağlayabilir (Wang, Park & Fesenmaier 2011).

3. Mobil Turizm Uygulamalarının İncelenmesi

Forbes dergisi, Guardian ve Travel & Leisure tarafından en iyi seyahat uygulamaları olarak belirtilen uygulamalar arasından seçilen 25 mobil seyahat uygulaması Tablo 2'de verilmiştir. En iyi mobil seyahat uygulamaları listelerindeki uygulamaların ağırlıklı olarak uçuş ve konaklama rezervasyonuna yönelik olduğu söylenebilir. Tablo 3'de çalışma kapsamında değerlendirilen uygulamaların kapsamı hakkında bilgi verilmiştir. Rezervasyon, şehir rehberi, uçuş takibi gibi sağladıkları hizmetler hakkında bilgi vermektedir.

Tablo 2: Çalışma Kapsamında Değerlendirilen Mobil Uygulamalar

Skyscanner	Opentable	Google Trips
Kayak	Tasteful	Couchsurfing
Hopper	Ubereats	CityMaps2go
Hipmunk	Happy Cow	Aroundme
TripIt	XE Currency	Mapsme
AirBnb	WiFox	Tripso
Hostelworld	Wİ-Fi Finder	Tripadvisor

Booking.com	Time Out	Rome2rio
HotelTonight		

Tablo 3: Çalışma Kapsamında Değerlendirilen Mobil Uygulamaların Kapsamı

Sıra	Uygulama	Kapsam
1	**Skyscanner**	Uçak bilet alma ve rezervasyon yaptırma, otel rezervasyonu yaptırma ve araç kiralama gibi işlemleri tek bir ekran üzerinden yapabilmenize imkan sunan bir mobil uygulamadır.
2	**Kayak**	Kullanıcılara milyonlarca otel, uçuş, araç servisi gibi seyahat konularında en uygun fiyatlı seçeneği bulmalarına imkan sunan bir mobil uygulamadır.
3	**Hopper**	Havacılık dünyasına büyük veri ve tahminsel algoritmalar getiren uygulama önemli satış noktalarının ve hava yolu fiyatlarının, tarihsel eğilimlerini büyük bir veri tabanında kullanarak, hedefteki fiyatların ne zaman düşeceği konusunda tahminlerde bulunuyor ve bilet satın almanın en doğru zamanını belirliyor.
4	**Hipmunk**	Hızlı uçuş, otel ve araç kiralama arama motoruyla hepsi bir arada seyahat ve planlama çözümü sunan bir mobil uygulamadır.
5	**TripIt**	Uçuş, araç ve otel rezervasyonu yaptırma, uçuşlar için kapı numarası, rötarlar, iptaller vs. ile ilgili güncellemeleri sunan uygulamadır.
6	**AirBnb**	Gezginlerin standart konaklamalarına alternatif olarak, evlerini veya odalarını kiralamak isteyen kişilerle iletişim kurmasına olanak sağlayan uygulamadır.
7	**Hostelworld**	Gezginlere otel ve hostel rezervasyonu yapma imkanı sağlayan bir uygulamadır.
8	**Booking.com**	Konaklama araştırması için geliştirilmiş bir uygulamadır. Otelleri fiyat, yıldız sayısı, tesis tipi, konaklayanlardan aldığı puanlara göre, oda özellikleri ve fiyatlarına göre filtreme imkanı sunar.
9	**HotelTonight**	Otellerin son dakikaya kadar boş kalan odalarını satmak için kullandıkları bir sistem. Seyahat edenlerin şehirdeki bütün otellerin boş odalarını son dakikada % 30-40 daha ucuz görmeni sağlayan uygulamadır.
10	**Opentable**	Bulunduğunuz bölgedeki restoranların menülerine ulaşma ve rezervasyon yapma imkanı veren bir uygulamadır.
11	**Tasteful**	Sağlıklı restoran bulma uygulamasıdır. Özellikle gulutensiz, çiğ, vegan gibi ..
12	**Ubereats**	
13	**Happy Cow**	Vegan, vejetaryen yada farklı yeme içme alışkanlıklarına sahip kişilerin seyahatleri esnasında uygun restoran bulmasını sağlayan uygulamadır.
14	**XE Currency**	Yurt dışında fiyatlara ve döviz kurlarına ihtiyaç duyduğunuzda para birimi dönüştürme uygulaması. Uygulamada oranlar düzenli olarak güncelleniyor (güncelleme sıklığını ayarlayabiliyorsunuz) ve çevrim dışı kullanılabiliyor.
15	**WiFox**	Havalimanlarındaki ücretsiz Wi-fi ağlarını ve şifrelerini bir araya toplayan bir uygulama. Restoran, kafe ve havalimanlarının güvenli internet ağlarına erişimi kolaylaştırıyor.
16	**Wİ-Fi Finder**	Ücretsiz Wi-Fi noktalarını bulmayı sağlayan uygulama. Gitmeden önce bölgenin haritasını indirenlere bölgede çevrimdışı wifi tespiti yapar.
17	**Time Out**	Seyahat edeceğiniz şehirde ne olup ne bittiğini tek bir menü üzerinden görebileceğiniz şehir rehberi uygulamasıdır. Restoran, bar, kafe, konser ve etkinlik gibi her türlü detay ile birlikte online bilet satışı ve rezervasyon imkanı sağlıyor.
18	**Google Trips**	Seyahat için seçilen şehir ile ilgili ihtiyaç duyulabilecek hizmetleri telefona indiren uygulamadır. Bu sayede internet bağlantısı olmasa ile tatilde şehirde rahatlıkla gezme ve ihtiyaç olan bilgilere ulaşma imkanı sağlar.
19	**Couchsurfing**	Bu uygulama gidilen yabancı ülkelerdeki yerli kişilerle iletişime geçme ve kendinize kalacak yerler ve arkadaşlar ayarlamaya olanak sağlamaktadır.
20	**CityMaps2go**	Harita içerikli olan bu uygulama çevrim dışı kullanılabiliyor. Gidilecek şehre gitmeden önce ülkenin haritasını indirilmesi ile gitmek istediğiniz yerleri işaretleyerek listeler oluşturulmasına olanak sağlar. Ayrıca gideceğiniz lokasyon ile aranızda ne kadar mesafe olduğunu, yakınınızda hangi müzeler, kafeler, barlar, oteller olduğunu görmenizi sağlar.
21	**Aroundme**	Uygulama ile yakın çevrenizdeki restoranlar, sinema salonları, müzeler, parklar, benzin istasyonları, oteller, hastaneler, AVM'ler, tren garları, kütüphaneler ve daha bir çok mekanı bulabilirsiniz
22	**Mapsme**	Çevrimdışı kullanılabile harita uygulamasıdır. Bu uygulama ile araba, yürüyüş ya da bisiklet yolları ile ilgili bilgi edinirken bir yandan da otel, restoran, müze gibi ilgi çekebilecek noktalar hakkında yön tayini yapılabilir.
23	**Tripso**	Seyahat planlama aracı olan uygulamadır. Uygulama şehir ve metro haritaları hizmetiyle ihtiyaç duyabileceğiniz ne varsa aramadan bulmanıza olanak sağlıyor.

24	**Tripadvisor**	Dünyanın en büyük seyahat bilgi sitesinin uygulamasıdır. Gezginlerin seyahatlerinde faydalı olacak bilgileri sunar.
25	**Rome2rio**	Uygulama seyahat edenlere tüm toplu taşıma ve özel araç seçeneklerini, süreleri, sefer saatleri ve bilet fiyatlarıyla birlikte gösteriyor.

Tablo 4'te çalışma kapsamında değerlendirmeye alınan uygulamalar kategorilere göre sınıflandırılmıştır. Buna göre 5 uygulama uçuş, 6 uygulama konaklama, 4 uygulama destinasyon rehberi, 5 uygulama seyahati kolaylaştıran, 4 uygulama yeme-içme ve 1 uygulama da döviz çevirici kategorisinde yer almaktadır. Uçuş ile uygulamaların bazıları araç kiralama ve konaklamaya yönelik hizmetler de sunmaktadır. Ancak uygulamanın temel hizmeti uçuş rezervasyonuna yönelik olduğu için bu kategori içerisinde değerlendirilmiştir.

Tablo 4: Seçilen Mobil Uygulamaların Kategorileri

Kategori	Uygulama	Kategori	Uygulama
Uçuş	Skyscanner Kayak Hopper Hipmunk TripIt	**Konaklama**	AirBnb Hostelworld Booking.com HotelTonight Tripadvisor Couchsurfing
Destinasyon Rehberi	Time Out Tripso Aroundme Rome2rio	**Kolaylaştırıcılar**	WiFox Wİ-Fi Finder CityMaps2go Mapsme Google Trips
Yeme-İçme	Opentable Tasteful Ubereats Happy Cow	**Döviz Çevirici**	XE Currency

Belirlenen uygulamaların sundukları hizmetler Tablo 5'te verilmiştir. Sunulan hizmetlerin belirlenmesi için uygulamaların içerikleri incelenmiş ve sunulan hizmetler sınıflandırılmıştır. Uygulamaların sundukları hizmetler listesi, mobil uygulamaların seyahat işleminin birçok anında turistlere yardımcı olabilecek geniş bir hizmet yelpazesi sağladığını göstermektedir.

Tablo 5: Uygulamaların Sundukları Hizmetler

İşlem	İşlem
Uçak rezervasyonu	İletişim bilgileri
Uçuş durumu/İzleme	Döviz kurları
Anlık uçuş takibi	İnternet
Otel bilgileri	Cazibe merkezleri bekleme süresi
Otel rezervasyonu yapma	Aile ve arkadaşlarla paylaşım
Fiyat kıyaslama imkanı	Seyahat ipuçları
Misafir değerlendirmesi ve derecelendirmeler	Sürüş yönü/Yol tarifi
Fırsatlar/ İndirim bilgisi	Anlık hava durumu
Araç kiralama	Etkinlik rehberi
Seyahat güzergah haritaları	Aktivite
Harita görünümleri	Bilet Satışı

Nerede yenilir-içilir	Şehir ile ilgili ipuçları
Restoran menüleri	Şehir içi ulaşım
Restoran rezervasyonu yapma	Güzergahlar arası mesafe ve süre
Sağlıklı yemek	Diğer

Çalışma kapsamında değerlendirmeye alınmayan diğer mobil seyahat uygulamalarının sundukları hizmetler göz önüne alındığında çeviri, sesli çeviri, yürüyüş rotası kaydetme gibi daha birçok hizmet sunduğu dikkate alınırsa mobil uygulamaların turistlerin seyahatlerini kolaylaştırmaları, hız ve zaman kazandırmalarından dolayı her geçen gün tercih edilme oranlarının artacağı söylenilebilir.

4. Sonuç

Akıllı telefon mobil uygulamalar tüm alanlarda olduğu gibi turizm seyahat pazarının da yapısını değiştirmiştir. Turistler tarafından hızla benimsenen akıllı telefonların uygulamaları turistlerin davranışlarını değiştirmektedir. Özellikle bireysel seyahat eden gezginler arasında kullanımı daha yaygındır. Seyahatleri özgürce planlama ve gerçekleştirme imkanı sağlanayan mobil seyahat uygulamalarının sayısı hızla artmaktadır. Bilgi aramak ve sunmanın yeni yöntemi olan mobil seyahat uygulamaları bilgi hizmetleri sağlayarak kişiselleştirilmiş bir mobil portal sağlamaktadır. Turistler bu bilgiler sayesinde geziler planlayabilir ve kararlar verebilir. Mobil uygulamalar sundukları fırsatlarla turistin seyahat planlamasının zamanlaması değiştirilebilir. Örneğin seyahat öncesi otel rezervasyonu yapılırken, tur planı, yürüyüş rotası belirleme ya da restoran seçimi gibi faaliyetler yolda da planlanabilir. Yine destinasyonda konuma dayalı hizmetlerle planlama değişebilir. Akıllı telefonların bilgi hizmetleri, seyahat sürecinde turistlerin restoran, şehirdeki etkinlikler, ulaşım bilgileri, tuvalet ve eğlence mekanlarını bulmasına yardımcı olmaktadır. Bu gibi tür bilgiler küçük fakat turistlerin daha iyi bir seyahat deneyimi yaşayabilmeleri için önemli bilgilerdir.

Turistlerin seyahat deneyimini arttıran bu uygulamalar artık sadece turistler değil öne çıkan turistik mekanlar ve destinasyonlar tarafından da benimsenmeye başlanmıştır. Her geçen gün sayısı ve kullanıcısı artan bu mobil seyahat uygulamaların önümüzdeki dönemde daha da çeşitleneceği öngörülmektedir. Özellikle akıllı turizm uygulamaları ile birlikte destinasyonlara özgü uygulamalar bir adım daha öne çıkacaktır. Alternatif turizm türlerine özel uygulamalarda bireysel seyahat eden turistlerin seyahatlerini kolaylaştıracaktır.

Kaynakça

Avakian, T. (2016). “The Travel Apps You Should Download From TIME's 50 Best Apps of the Year”, Travel & Leisure, http://www.travelandleisure.com/the-grid/best-travel-apps-this-year, (02.02.2017).

Brown, B. & Chalmers, M. (2003). “Tourism and Mobile Technology”, Proceedings of the eighth conference on *European Conference on Computer Supported Cooperative Work*, 14-18 September 2003, Helsinki, Finland.

Coldwell W. (2016) “10 of the Best Travel apps”, Guardian, https://www.theguardian.com/travel/2016/jan/02/10-best-travel-apps-free-paid-for, (02.02.2017).

Coldwell W. (2017) "10 of the Best Travel apps: Part 2", Guardian, https://www.theguardian.com/travel/2017/feb/06/top-10-useful-travel-apps, (10.02.2017).

Dickinson, J. E., Ghali, K., Cherrett, T., Speed, C., Davies, N. & Norgate, S. (2014). "Tourism and The Smartphone App: Capabilities, Emerging Practice And Scope İn The Travel Domain", *Current Issues in Tourism*, 17 (1): 84-101.

Gretzel, U. Fesenmaier, D. & O'Leary, J. (2006). "The Transformation Of Consumer Behaviour", Tourism Business Frontiers: Consumers, Products and Industry, (Ed.) Buhalis, D. & Costa, C., Oxford, Elsevier, pp. 9-18.

Janet E. Dickinson, J.E., Hibbert, J.F. & Filimona, V. (2016). "Mobile Technology and The Tourist Experience: (Dis)Connection at the Campsite", *Tourism Management*, 57, pp. 193-201.

Kramer R., Modsching M., Hagen K., Gretzel U. (2007). "Behavioural Impacts of Mobile Tour Guides." In Information and Communication Technologies in Tourism 2007, (Ed.) Sigala M., Mich L., Murphy J., Vienna, Springer, pp. 109-18.

Neuhofer, B., & Buhalis, D. (2012). "Understanding and Managing Technology-Enhanced Tourist Experiences", Paper presented at the 2nd Advances in Hospitality and Tourism Marketing and Management Conference, June, Corfu.

Obrien, P. & Burmeister, J. (2003). "Ubiquitous travel service delivery", *Information Technology & Tourism, 5* (4): 221-233.

Rasinger, J., Fuchs, M., & Hopken, W. (2007). "Information Search with Mobile Tourist Guides: A Survey of Usage Intention", *Information Technology & Tourism, 9, 3*(4): 177–194.

Saari T., Yoo Y., Tussyadiah I. (2008), "Emotions in Mobile Media-Assisted Tourist Experience." *58th Annual International Communications Association Conference*, 22-26 May 2008 Montreal, Quebec, Canada.

Talty. A. (2015). "The Best Travel Apps For 2016, Forbes, https://www.forbes.com/sites/alexandratalty/2015/12/22/the-best-travel-apps-for-2016/#77063134d594, (02.02.2017).

Talty. A. (2016). "The Best Travel Apps For 2017, Forbes, https://www.forbes.com/sites/alexandratalty/2016/12/22/the-best-travel-apps-for-2017/#49d25f524f23 (02.02.2017).

Tkaczyk, C. & Vora, S. (2017), "The 50 Best New Travel Apps for 2017" Travel & Leisure, http://www.travelandleisure.com/travel-tips/mobile-apps/best-new-travel-apps, (02.02.2017).

Tussyadiah, I. & Fesenmaier, D. R. (2009). "Mediating Tourist Experiences: Access to Places via Shared Videos", *Annals of Tourism Research*, 36 (1): 24–40.

Wang, D. , Park, S. & Fesenmaier, D.R. (2012), "The Role of Smartphones in Mediating the Touristic Experience", *Journal Of Travel Research*, 51 (4): pp. 371-387.

Wang, D., Park, S., & Fesenmaier, D. R. (2011). "An examination of information services and smartphone applications*", 16th Annual Graduate Student Research Conference in Hospitality and Tourism*, 6-8 January 2011, Houston, Texas.

Want, R. (2009). "When cell phones become computers", IEEE Pervasive Computing, 8 (2): 2–5.

The Impacts of Corporate Governance Ratings and Firm Size on Financial Performance: An Investigation on Borsa Istanbul Corporate Governance Index

Koray YAPA[1], Işıl EREM[2]

Abstract

The aim of this study is to determine the effects of Corporate Governance Ratings and asset size on financial profitability ratios of the firms listed on Borsa Istanbul Corporate Governance Index for the period of 2005-2015. In this context; semi-annual data of 22 firms have been analyzed as the balanced data set by panel data analysis method. Return on Assets (ROA) and Return on Equity ratios have been used as financial performance indicators. The findings have shown that there is a positive relationship between the firm size and financial performance indicators. Additionally, it is seen that Corporate Governance Ratings have a negative effect on financial profitability ratios.

Keywords: Corporate Governance Ratings, Profitability, Firm Size, Financial Performance, Corporate Governance Index.

JEL Codes: D24, G3, L25.

Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu ve Şirket Büyüklüğünün Finansal Performansa Etkileri: Borsa Istanbul Kurumsal Yönetim Endeksi Üzerine Bir Çalışma

Özet

Bu çalışmada Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksine kote olan ve 2010-2015 yıllarında kurumsal yönetim derecelendirme notuna sahip şirketlerin derecelendirme notu ve aktif büyüklüklerinin finansal karlılık oranları üzerine olan etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksi kote olan 22 şirkete ait altı yıllık veriler dengeli panel veri seti olarak elde edilmiştir. Finansal performans oranları olarak aktif karlılığı ve özsermaye karlılığı kullanılmış olup, şirket büyüklükleri ve finansal oranlar arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer yandan derecelendirme notu ile finansal karlılık oranları arasında ise negatif yönlü bir ilişkinin varlığı sonucuna ulaşılmıştır.

[1]Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, koray.yapa@usak.edu.tr
[2]Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, isil.erem@usak.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu, Karlılık, Büyüklük, Finansal Performans, Kurumsal Yönetim Endeksi.

1. Giriş

Son yirmi yıllık dönemde özel sektör tarafından gerçekleştirilen faaliyetler ekonomik gelişme ve istihdam yaratma noktasında ülke ekonomilerine önemli katkılar sağlamaktadır. Gün geçtikçe birçok ülke, ekonomi politikalarının oluşturulmasında piyasa tabanlı yaklaşımları benimsemekte ve bireysel refahın arttırılmasında olumlu yönde katkı sağlayan özel sektördeki gelişmeleri daha yakından takip etmektedir. İstihdamdaki artış, geniş ürün ve hizmet yelpazesi ve vergi gelirleri gibi birçok hususta sağladıkları katkı ile özel sektör firmaları büyük bir gelişme kaydetmiş, bu durum ise kurumsal yönetim ilkelerinin önemini ortaya çıkarmıştır. Etkin kurumsal yönetim ilkeleri ile sektörde faaliyet gösteren firmalar sahip oldukları sermayeyi daha etkin bir şekilde kullanabilmekte, daha şeffaf bir ortamda faaliyet gösterebilmektedir (OECD, 1999, p. 5). Kurumsal yönetim uygulamalarının firmalara kaynak erişimi noktasında katkı sağlayarak işlem ve sermaye maliyetlerini düşürmesi sebebiyle finansal performans düzeyinde de çeşitli etkilere sahip olabileceğini ifade etmek mümkündür.

2. Literatür Taraması

Renders vd. (2010) kurumsal yönetim derecelendirme notları ile performans arasındaki ilişkiyi ele aldıkları çalışmada 1999-2003 dönem aralığını değerlendirmeye almışlardır. Performans göstergesi olarak; Tobin Q, piyasa değeri/satışlar, piyasa değeri/defter değeri ve aktif karlılığı oranları kullanılmış olup, derecelendirme notları Deminor Derecelendirme kurumundan elde edilmiştir. Panel veri analizi sonuçları derecelendirme notları ile performans arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Sakarya (2011) kurumsal yönetim ile hisse senedi getirisi arasındaki ilişkiyi ele aldığı çalışmasında olay çalışması yönteminden yararlanmıştır. 2009 yılının dikkate alındığı çalışmada ilk kez 2009 yılında Kurumsal Yönetim Endeksi'ne girme hakkı kazanan firmaların not ilanları ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Analizden elde edilen sonuçlar not ilanlarının hisse senedi getirileri üzerinde olumlu yönde bir etki yarattığını göstermiştir.

Lama (2012) çalışmasında Avustralya'da faaliyet gösteren halka açık 62 firmanın kurumsal yönetim derecelendirme notları ile faaliyet sonuçları arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. 2005 ve 2006 yıllarının değerlendirmeye alındığı çalışmada faaliyet sonuçları özkaynak karlılığı ve yatırılan sermayenin getirisi oranları ile ölçülürken, derecelendirme notlarının belirlenmesinde 2006 Horwath Kurumsal Yönetim Raporu ve Orta Ölçekli Firma Kurumsal Yönetim Raporlarından yararlanılmıştır. Regresyon modelinden elde edilen sonuçlar; derecelendirme notları ile faaliyet sonuçları arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Yenice ve Dölen (2013) kurumsal yönetim derecelendirme notu ile borsa değeri arasındaki ilişkiyi ele aldıkları çalışmalarında 2007-2011 yılları aralığında Kurumsal Yönetim Endeksi'nde yer alan firmaları analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda 2007 ve 2008 yılları dışındaki yıllarda endekste yer alan firmaların kurumsal yönetim derecelendirme notu ile borsa değerleri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür.

Gherghina vd. (2014) çalışmalarında S&P 100 endeksine kayıtlı finansal olmayan 83 firmanın firma değeri ile kurumsal yönetim derecelendirme notları arasındaki ilişkiyi 2013 yılı için değerlendirmeye almışlardır. Firma değerinin belirlenmesinde Tobin Q oranı kullanılmış olup, kurumsal yönetim derecelendirme notları Kurumsal Hissedar Hizmetleri Yönetim Hızlı Derecelendirme kurumundan (ISS Governance QuickScore 2.0 Ratings) elde edilen veriler doğrultusunda analize dâhil edilmiştir. Çalışmada oluşturulan çoklu doğrusal regresyon modelleri sonucunda; firma değeri ve derecelendirme notları arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür.

Aksu ve Aytekin (2015) çalışmalarında Borsa İstanbul (BIST) Kurumsal Yönetim Endeksi'nde yer alan 50 firmanın kurumsal yönetim ilkelerine uyum notu ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi 2009-2014 yılları aralarında analiz etmeyi amaçlamıştır. Çalışma sonucunda 2009 yılında notların açıklanmasının ardından istatistiki olarak anlamlı farklılıklar olduğu görülmüş, getirilerin pozitif yönde etkilendiği sonucu elde edilmiştir.

Yapa ve Akbulut (2016) çalışmalarında hem kurumsal yönetim derecelendirme bileşenlerinin hem de toplam notun finansal karlılık ve finansal yapı oranları arasındaki ilişkileri incelenmiştir. 2007-2014 yıllarını kapsayan çalışmada dengeli olmayan panel veri seti kullanılmıştır. Aktif karlılık ve özsermaye karlılık oranlarında ne derecelendirme notu ne de bileşenleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Tükenmez vd. (2017), kurumsal yönetim derecelendirme notlarını oluşturan 4 temel bileşen ile aktif karlılık ve Tobin Q oranları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda bileşenlerden kamuyu aydınlatma ve şeffaflık ile aktif karlılık ve Tobin Q oranları arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Pay sahipleri ve menfaat sahipleri bileşeni ile Tobin Q oranı arasında ise pozitif yönlü bir etkileşim olduğu sonucuna varılmıştır.

Abdelkarim (2017) çalışmasında Filistin Borsası'nda işlem gören 49 firmanın kurumsal yönetim uyum kodları ile karlılıkları arasındaki ilişkiyi 2009-2015 yılları aralığında değerlendirmeye almıştır. Karlılık değişkeni olarak yatırım karlılığı dikkate alınırken, uyum notları Filistin Borsası'na kayıtlı firmalara yönelik geliştirilen kriterlere göre belirlenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar; uyum notları ile karlılık arasında herhangi bir ilişki olmadığını göstermiştir.

3. Metodoloji

Çalışmanın amacı, kurumsal yönetim endeksine kote olan şirketlerde, derecelendirme notları ve şirket büyüklüklerinin şirket karlılıkları üzerine etkilerinin incelenmiştir. Bu doğrultuda Tablo 1 'de yer alan şirketlerin 2010-2015 yıllarına ait veriler kullanılmıştır. 22 şirkete ait altı yıllık veriler kullanılarak elde edilen verilerin yorumlanması için panel veri analizi kullanılmıştır. Şirketlere ait ait kurumsal derecelendirme notları ve bilanço verileri şirketlere ait web sayfalarından elde edilmiştir.

Çalışmada yer alan şirketlerin finansal karlılık oranları olarak aftif karlılığı ve özsermaye karlılığı kullanılmıştır. Karlılıkların formülleri ve kısaltmaları aşağıdaki gibi kullanılmıştır.

- ROA = Aktif Karlılığı = Net Kar / Aktif Toplamı (1)
- ROE = Özsermaye Karlılığı = Net Kar / Özsermaye (2)

Tablo 1. Çalışmada yer alan şirketler

1	Vestel Elektronik	12	Doğan Şirketler Grubu Holding A.Ş.
2	Yeşil Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A.Ş.	13	Petkim Petrokimya Holding A.Ş.
3	Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş.	14	Logo Yazılım Sanayi ve Ticaret A.Ş
4	Türk Traktör ve Ziraat Makineleri A.Ş.	16	Türk Telekomünikasyon A.Ş.
5	Hürriyet	16	Türk Prysmian Kablo ve Sistemleri
6	Tüpraş Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş.	17	Turcas Petrol A.Ş
7	Otokar Otobüs Karoseri Sanayi A.Ş.	18	Park Elektrik A.Ş
8	Anadolu Efes Biracılık ve Malt Sanayi A.Ş	19	Aygaz A.Ş
9	Coca Cola İçecek A.Ş.	20	Yazıcılar Holding
10	Arçelik A.Ş.	21	İhlas Holding
11	TAV Havalimanları Holding A.Ş.	22	İhlas Ev Aletleri

Finansal karlılık oranları, kurumsal derecelendirme notları ve şirket büyüklüklerine ait genel istatistiki veriler tablo 2'de görüldüğü gibidir. Aktif karlılık oranlarının 22 şirketin altı yıllık ortalamaları alınarak elde edilen aktif karlılığı oranı ortalaması %5.1 olurken, Türk Traktor %18,01 ile en yüksek orana sahipken, Hürriyet A.Ş -%5,32 ile en düşük orana sahiptir. Benzer şekilde elde edilen özsermaye karlılık oranı ortalaması %11,8 olarak hesaplanırken, Türk Traktör %39,45 ile en yüksek, Hürriyet A.Ş ise %-39,48 ile en düşük orana sahiptir. Kurumsal yönetim derecelendirme notları ortalaması 87,67 puandır. Ortalamalar bazında en yüksek ortalamaya sahip şirket TAV Havalimanı Holding A.Ş iken en düşük puan 73,88 ile İhlas Ev Aletleri A.Ş'ye aittir. Şirket büyüklüğü olarak şirketlerin aktif toplamları kullanılmıştır. En büyük aktif toplam ortalamasına sahip şirket TÜPRAŞ olurken en düşük ortalama Logo Yazılıma aittir. Tabloda yer alan aktif toplamı Türk Lirası cinsinden belirtilmiştir.

Tablo 2. Değişkenler ve Temel İstatistikler

Değişkenler	**Gözlem Sayısı**	**Ortalama**	**Std. Sapma**	**Min**	**Max**
ROA	132	0.051	0.073	-0.180	0.224
ROE	132	0.118	0.168	-0.395	0.613
Aktiftoplam	132	5.466.980.824	6.057.572.801	37.289.412	25.773.904.000
KYE	132	87.678	4.927	71.200	95.490

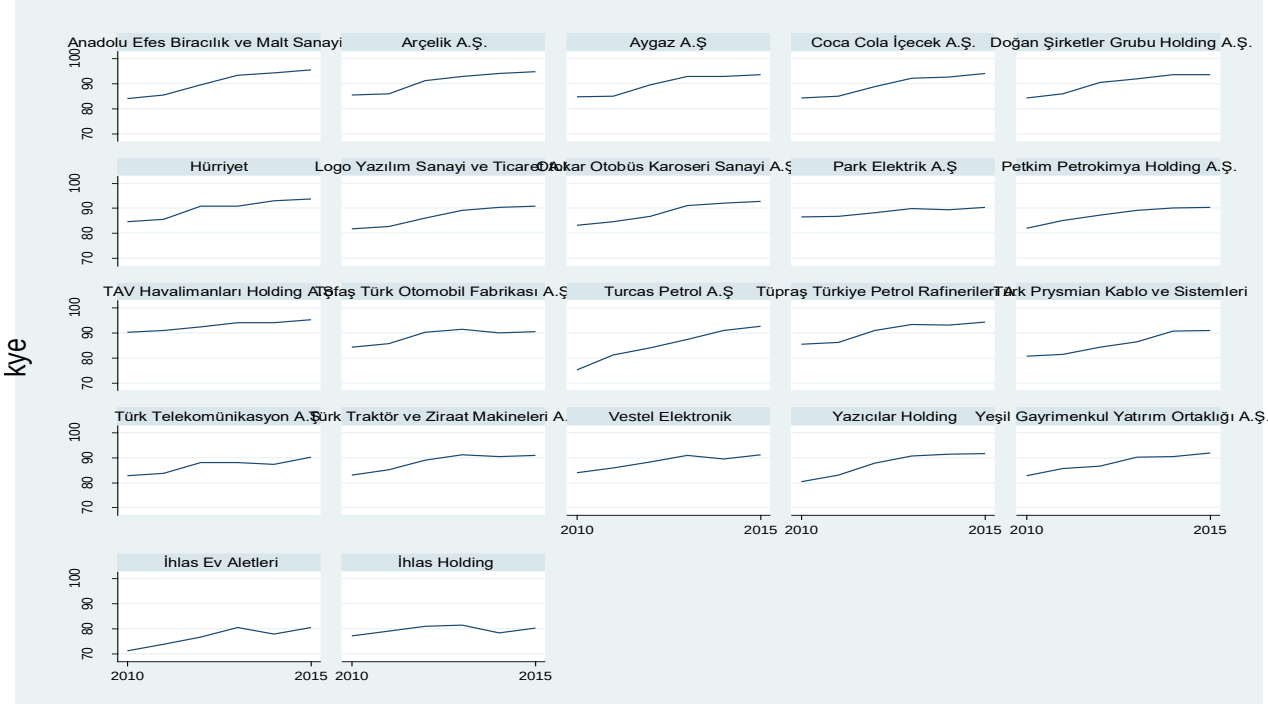
Grafik 1' de 22 şirkete ait aktif ve özsermaye karlılık oranlarının altı yıllık seyri yer almaktadır. Görüldüğü üzere karlılık oranları bu süreçte herhangi belirli bir yol izlememiştir. Genel itibari ile yatay bir seyir izlenmiş olup karlılık istikrarı sağlanmaya çalışılmıştır.

Grafik 1- Aktif ve Özsermaye Karlılıklarına İlişkin Durum Tablosu

Benzer bir grafik kurumsal yönetim dercelendirme notu için de grafik 2 de hazırlanmıştır. Şirketlerin büyük çoğunluğu 2010 yılından itibaren derecelendirme notlarını yükseltme eğiliminde oldukları gözlemlenmektedir.

Grafik 2- Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notlarına İlişkin Durum Tablosu

Model ve Bulgular

Kurumsal yönetim endeksine kote olan şirketlerde, derecelendirme notları ve şirket büyüklüklerinin şirket karlılıkları üzerine etkilerini incelemek için aşağıdaki gibi iki model oluşturulmuştur:

$$\text{Model 1: } ROA_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 \ln\_Aktiftoplam_{i,t} + \beta_2 KYE_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

$$\text{Model 2: } ROE_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 \ln\_Aktiftoplam_{i,t} + \beta_2 KYE_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

Modellerde şirket büyüklüklerinin doğal logaritmaları kullanılmıştır. Dengeli panel veri seti olarak elde edilen 22 şirketin 6 yıllık verileri yukarıdaki her iki model için de uygulanmıştır. Araştırmada panel veri analizi STATA 11.0 yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Model 1 için Sabit etkili (S) ve rassal (R, tesadüfi) etkili modeller kullanılarak elde edilen sonuçlar tablo 3'te yer almaktadır. Her iki modelde de derecelendirme notları %95'lik güven aralığında istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Hangi modelin daha uygun olduğunu belirlemek için modellere F testi ve Hausman testleri uygulanmıştır. Hem F testi sonuçları hem de Hausman test sonuçları (p=0,0056) sabit etkili modelin daha uygun sonuçlar verdiği şeklindedir. Sabit etkili modelde hem şirket büyüklüğü hemde derecelendirme notları istatistiki olarak anlamlı sonuçlar vermiştir. Beklendiği üzere şirket büyüklüğü arttıkça aktif karlılık oranının arttığı gözlemlenmiştir. Derecelendirme notu ile aktif karlılık arasındaki ilişki ise negatif yönlü çıkmıştır. Derecelendirme notundaki bir puanlık artış, aktif karlılıkta %0.5'lik oranda azalmaya neden olduğu gözlemlenmiştir. Kurumsal yönetimin artması ile karlılık arasındaki negatif ilişki, dercelendirme kriterlerinde yer alan bazı yaptırım ve uygulamaların şirket karlılığını azaltıcı etkisi sebebiyle gerçekleşmiş olması muhtemeldir.

Tablo 3- Model 1 Panel Veri Analiz Sonuçları

Değişken	***S_ROA***	***R_ROA***
ln_Aktiftoplam	*0.04346**	*0.0071*
KYE	*-0.0054***	*-0.0027**
Sabit Terim	*-0.4129*	*0.1384*
N	*132*	*132*

*p<0.05; **p<0.01

Diğer bir finansal karlılık oranı olan özsermaye karlılığı modeli de Sabit etkili (S) ve rassal (R, tesadüfi) etkili modeller kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar tablo 4'te yer almaktadır. Her iki modelde de derecelendirme notları %95'lik güven aralığında istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Hem F testi sonuçları hem de Hausman test sonuçları (p=0,0027) sabit etkili modelin rassal modele göre uygun olacağı şeklinde sonuçlar vermiştir. Sabit etkili modelde hem şirket büyüklüğü hemde derecelendirme notları %99'luk güven aralığında istatistiki olarak anlamlı sonuçlar vermiştir. Benzer şekilde şirket büyüklüğü arttıkça aktif karlılık oranının arttığı sonucuna varılmıştır. Model 1 'de olduğu gibi derecelendirme notu ile

aktif karlılık arasındaki ilişki negatif yönlü çıkmıştır. Derecelendirme notundaki bir puanlık artış, özsermaye karlılıkta %1,19'luk oranda azalmaya neden olduğu gözlemlenmiştir. Önceki modelde açıklanmaya çalışılan bu negatif ilişki özsermaye karlılığı içinde geçerli olabilir.

Tablo 4. Model 2 Panel Veri Analiz Sonuçları

Değişken	S_ROE	R_ROE
ln_Aktiftoplam	0.1335**	0.0409*
KYE	-0.0119**	-0.0059*
Sabit Terim	-1.7294*	-0.2552
N	132	132

*p<0.05; **p<0.01

Her iki modelde de elde edilen en uygun model sabit etkili model olmuştur. Veri setindeki şirket sayısının zaman değişkeninden fazla olduğu için bu modellere uygulanan Pesaran test sonuçları Tablo 5'te yer almaktadır. Sıfır hipotezi hata terimleri arasında korelasyon yoktur şeklinde oluşturulmuştur. Test sonuçları hipotezin reddedilemez konumda olduğu sonucu vermiştir. Dolayısıyla hata terimleri arasında bir bağımlılık söz konusu değildir.

Tablo 5- Pesaran Test Sonuçları

		Test Skoru	Prob
Pesaran Testi	**Model 1**	0.243	0.808
	Model 2	0.580	0.562

4. Sonuç

Teknolojik gelişmelerin baş döndürücü bir hızla değiştiği günümüzde, ekonomik ve sosyal yapılardaki değişim de bu sürece ayak uydurmaktadır. En kıymetli varlık olduğu düşünülen "bilgi"nin paylaşım sahası, hızı, türü ve etkileri son derece ehemmiyet arz etmektedir. Son yıllarda yaşanan yerel krizlerin birer küresel krize dönüşmeside bilginin bu değişiminin bir sonucu olarak öngörülmektedir. Gerek işletmeler bazında gerekse de ülkeler bazında bilginin doğru ve zamanında paylaşılması krizlerin önlenmesi anlamında önemli bir yere sahiptir. Kurumsal yönetim şeffaflığın, sorumluluğun, hesap verebilirliğin, iş ahlakının kontrolü, denetimi ve paylaşılması hususlarında hayati bir noktada bulunmaktadır. Bu kapsamda Borsa İstanbul'da yer alan şirketlerin bağımsız denetim şirketlerinde yapılan değerlendirmelerden elde edilen skorları neticesinde, mevzuattaki gerekli şartları yerine getiren şirketlerin kote olduğu Kurumsal Yönetim Endeksi oluşturulmuştur. Bu çalışmada 2010-2015 yıllarına ait dönemlerde derecelendirme notuna sahip 22 şirketin elde etmiş oldukları derecelendirme notları ve şirket büyüklüklerinin finansal karlılıklarına nasıl etki ettikleri araştırılmıştır. Panel veri analizi kullanılarak elde edilen sonuçlarda şirket büyüklüğü ile

finansal karlılık oranları arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiş olup şirketlerin aktif toplamlarının arttıkça karlılıklarının da arttığı sonucuna varılmıştır. Derecelendirme notu ile karlılık oranları arasındaki ilişki ise negatif yönlü elde edilmiştir. Şirketlerin derecelendirme notlarındaki artışın, karlılık oranlarında bir azalışa sebebiyet verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Şirketlerin genel kurul toplantıları veya faaliyet raporları için hissedarlarına ulaşmak için kullanacakları yöntemlerdeki maliyetlerin artışı finansal karlılıkları olumsuz etkileyebilmektedir. Derecelendirme notundaki artış özsermaye karlılığında daha yüksek çıkmıştır. Çalışmanın devamı niteliğinde kurumsal yönetim ilkelerinin muhasebesel anlamda şirket karlılıklarına etkisi daha ayrıntı biçimde değerlendirilebilir. Şirketlerin kurumsal yönetim endeksine dahil olmadan hemen önceki ve dahil oldukları yıllar itibariyle gider kalemlerindeki farklılıklarda göz önüne alınarak farklı bir çalışma yapılabilir.

Kaynakça

Abdelkarim, N. (2017). The Linkage between the Degree of Compliance with Corporate Governance Rules and Profitability: Evidence from Palestine Exchange Listed Firms. *Journal of Management Research*, 9 (1), pp. 31-42.

Aksu, M. & Aytekin, s. (2015). Kurumsal Yönetim İlkelerine Uyum Notu İle Hisse Senedi Getirisi İlişkisi: BIST Kurumsal Yönetim Endeksi (XKURY) Üzerine Bir Uygulama. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 6 (13), ss. 201-219.

Lama, T. B. (2012). Empirical Evidence on the Link Between Compliance with Governance of Best Practice and Firms' Operating Results. *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 6 (5), pp. 63-80.

Gherghina, Ş.C., Vintilă, G. & Ţibulcă, I. L. (2014). A Study on the Relationship between Corporate Governance Ratings and Company Value: Empirical Evidence for S&P 100 Companies. *International Journal of Economics and Finance*, 6 (7), pp. 242-253.

Renders, A., Gaeremynck, A. & Sercu, P. (2010). Corporate-Governance Ratings and Company Performance: A Cross-European Study. *Corporate Governance: An International Review*,18 (2), pp. 87-106.

Sakarya, Ş. (2011). İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi Kapsamındaki Şirketlerin Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu ve Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişkinin Olay Çalışması (Event Study) Yöntemi ile Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 7 (13), ss. 147-162.

Tükenmez, M., Gençyürek, A. G., & Karakelleoğlu, M. İ. (2017). Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notlarının Şirketlerin Finansal Performası Üzerindeki Etkisi. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi,* 8 (1).

Yapa, K. & Akbulut, İ. (2016). Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu Bileşenlerinin Finansal Performansa Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi,* 7 (2), ss. 55-70.

Yenice, S. & Dölen, T. (2013). İMKB'de İşlem Gören Firmaların Kurumsal Yönetim İlkelerine Uyumunun Firma Değeri Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi,* 9 (19), ss. 199-213.

Organization for Economic Co-Operation and Development (OECD), Principles of Corporate Governance, 1999.

India-**Bangladesh Relations: Policy Challenges under the Narendra Modi's** and Shiekh Hasina Regime

MD Nazmul ISLAM[1]

Abstract

In everyday conversation about national or international politics, we are seldom able to continue for long without referring to notions like 'state' or 'foreign policy'. From the border side, India and Bangladesh are neighbor's countries in South Asia. Historically, the relations between India and Bangladesh are friendly for many common reasons for instances common members of SAARC, BIMSTEC, IORA and the Commonwealth even culturally both of the countries considerably each other. Yet, there are so many policy oriented challenges raised particularly under the current Indian Prime Minister Narenda Modi's neighborhood policy which trigger to the Bangladesh politics. 26th May, 2014 Narenda Modi's taken the oath as a Prime Minister of India and from that time there are so many questions has raised about the future of IndiaBangladesh relations. This research paper will show the India-Bangladesh relations under the Narenda Modi's regime where some policies tremendous impact on Bangladeshi internal politics and disturbances the internal political environment of Bangladesh. India has provided strong support to the one party ruled Bangladesh Awami League (BAL) government of Sheikh Hasina since the regime of Narenda Modi's government. India's openly support to the secular forces in power in Bangladesh creates division in the political regime of Bangladesh particularly Indian Foreign Secretary Sujata Singh's 2013 visit in Bangladesh and expressed their support to the Bangladesh Awami League which favour was on show last national elections in Bangladesh where 153 out of 300 parliament members was elected without any contest and most of the elected members were contesting with their same political party. This election was boycotted by the leading opposition party – Bangladesh Nationalist Party (BNP) and main Islamist political party Bangladesh Jamatti Islami (BJI). "The policy challenges argue that when the Bharatiya Janata Party (BJP) and Awami League (AL) regime are in power, India and Bangladesh do not enjoy warm relations and argues the opposite. It contends that dynamics of domestic politics work as major challenges in forging India–Bangladesh relations" (Islam & Kashem, 2016). Additionally, this paper will identify the Indian one party support policy to Bangladesh questioning Indian policymakers' commitment to ensuring a stable multi-party democracy environment in the Bangladesh. Furthermore, it will investigate that how Indian policy creates a division between Islamist, Nationalist versus Secularist in the political environment of Bangladesh particularly top Islamist leader hanged by the government on the name controversial war crime tribunal. Moreover, this paper will try to find out the India interfere in Bangladesh has led to and strengthened existing anti-Indian sentiment amongst the populace of Bangladesh. Finally, this research also identifies what kind

[1] Corresponding Author: PhD Researcher, Department of Political Science and Public Administration (English), Faculty of Political Science, Ankara Yildirim Beyazit University (AYBU), Ankara, Turkey. Email: nazmulraihan42du@gmail.com / 165206409@ybu.edu.tr

of policy can develop the further strengthen the bilateral relations between India and Bangladesh.

Keywords: India-Bangladesh Relations, Bangladesh Awami League (BAL), Bharatiyo Janata Party (BJP), Indian Neighborhood Policy, Internal Politics of Bangladesh

JEL Codes: F50, F51, F52 & F54

1. Introduction

The relations between Bangladesh and India are important and have a strong historic basis. The prospects for these relations to grow in strength are indeed enormous if they are pursued for mutual benefit and with mutual respect. The geographical proximity, cultural affinity and shared history should form the parameters of India-Bangladesh relations.

The challenges that confront policy makers, as well as the general public, aremostly due to negative legacies that may have their roots in the colonial past, where both countries people were victims of the divide and rule policies of the Colonialists. This has created a sense of fear and distrust. There are forces in both of the societies who have played, and continue to play, on this fear psychosis to perpetuate mutual suspicion and thereby keep both countries people apart. It is therefore imperative that both countries work together to lay a new foundation on which to build strong, broad-based, durable and cooperative ties, free from the thinking of the past, and generate greater trust amongst both countries people. In short, the need of the time is a changed mindset (Zia, 2016).

The first step in that direction is to sit down and address all of outstanding issues and seek mutually acceptable solutions through free and open discussions. The major issues that agitate the public mind in Bangladesh are the sharing of the waters of our common rivers, killing of unarmed people in the border areas and the resolutions of the boundary issues (one of the legacies of our colonised past). Both countries must, at the same time, take into account the security concerns on both sides of the border and ensure that none shall be allowed to use of territories against the interest of the other. Seeking solutions to these burning questions has to be a matter of top priority. In today's post-ideological world, countries and governments are able to position themselves between what may appear to be conflicting goals without having to squander any of their perceived and real national interests. In any event, foreign policies and cross-border relations cannot remain static; they need to be dynamic. Given the historical and geopolitical realities, there is no reason why India and Bangladesh cannot adapt to these realities in achieving their common goals. These goals can best be achieved if pursued in a transparent manner and for mutual gains. One also needs to focus on winning public confidence for the sake of sustainability and, importantly, pursue these goals in an atmosphere of mutual respect. The test of dynamism of a foreign policy and its success lies in its ability to resolve outstanding issues and irritants, not in keeping them alive. Unlike the issues that affect India's relations with some of its other neighbours, the issues that involve Bangladesh are solvable. It is important to realise that any positive and mutually beneficial outcome to the issues that currently impact on good neighbourly ties between Bangladesh and India can only generate favourable public opinion on both sides. The one thing that is needed most is genuine political will and an abiding interest in having a durable relationship and friendship based on transparency, mutual benefit and mutual respect. This is the overarching, and the underlining, factor (Zia, 2016).

2. Objectives of the Study:

The main objectives of the research is to find the major policy challenges raised during the regime of Bharatiya Janata Party (BJP) under the rule of Narendra Modi and Bangladesh Awami League (BAL) rule under Sheikh Hasina on the basis of India and Bangladesh relations. Furthermore, there are some specific objectives will be studied, examined, investigated and empirically researched such as-

- To find out the historical relations between India and Bangladesh which impacts the current bilateral relations between two countries
- This study will shows the recent domestic politics of Bangladesh and its impact on India-Bangladesh relations
- This study will identify the current Bangladeshi Prime Minister Sheikh Hasina's positive policy approach towards India make greater partition in the internal politics of Bangladesh
- Finally, this study will discusses and recommends the India-Bangladesh relations should to be confined for mutual benefit and with mutual respect.

3. Research Question:

The research question of this study will be-

1. Is Indian current policy towards Bangladesh hegemonic or cooperative for promoting democracy, enhancing people to people contact and to resolve the problems and make greater trust among the Bangladeshi people?

4. Methodology and Strategy of the Research

The methodology is the functional action strategy to carry out the study in the light of the theoretical framework and guiding research question it is followed by a set of pre-specified procedures. This study is followed following strategy.

4.1 Main Method:

There are three possibilities for any study. It can have all qualitative date, it can have all quantitative date, or it can combine-both types in any proportions. This study is basically based on a mixed method. It is a combination of quantitative and qualitative methods but mostly prone to the qualitative method from the research analysis of previous literatures review, theoretical discussion and empirical description on India-Bangladesh relations during the period of Narendo Modi, BJP regime in India and Shiekh Hasina, BAL ruling period in Bangladesh.

4.1.1 Secondary Data:

Secondary data is used for the reanalysis of previously collected and analyzed data. There are clear advantages to working with an existing body of data, including cost, time and working with making difficult populations accessible (Punch, 1998, pp: 243). In order to collect secondary materials this study used many journals, library and relevant websites information and sources.

5. India-Bangladesh Relations on the Basis of History

The 'India factor' has played a key role in the formulation of Bangladesh foreign policy since its independence in 1971. Over the past four decades, Bangladesh-India relations have experienced ups and downs, but the 'India factor', as a positive force or a negative one, has remained constant and continued to affect Bangladesh's foreign policy behaviour. Indeed, Bangladesh foreign policy in the past four decades can be divided into two broad types: 'pro-India' and 'anti-India'. This may seem arbitrary but the distinction helps to understand the extent of India's influence in Bangladesh's foreign policy. The general trend has been that when an AL government was in power, it adopted an India-positive foreign policy, while non-AL governments generally maintained an attitude of mistrust toward New Delhi, thus pursuing a counterbalancing strategy vis-a-vis India.

The first post-independence government of Bangladesh led by the AL pursued a clear pro-India foreign policy, and during its short tenure from 1971-75, Dhaka and New Delhi developed a very close, cooperative relationship, which is generally dubbed as a 'honeymoon' period (Rashid, 2010, p.89). The key reason for adopting an India-positive foreign policy orientation by the AL government was India's contribution to Bangladesh's independence. India, notably, not only provided diplomatic and moral support and hosted more than 10 million refugees from erstwhile East Pakistan for months, it also intervened militarily and played an instrumental role in the defeat of the Pakistan army in East Pakistan and the birth of independent Bangladesh (Jackson, 1975). New Delhi accorded recognition to Bangladesh as an independent state on 6 December 1971, well before the war ended. Hence, it was a foregone conclusion that Dhaka would pursue an India-positive foreign policy and that the two countries would develop a closer relationship in the war's aftermath. But, notwithstanding their warm beginning, the two countries developed 'seeds of discord' on some issues in the later years of the AL tenure (Hussain, 1989, p. 9-19), which came into the open once the AL government fell after a bloody military coup in 1975.

The Bangladesh-India relationship overnight plummeted and became hostile once the AL government was toppled and a military regime, took over. Mistrust and mutual hostility were the dominant norms in Bangladesh-India relations during military tenure. For one thing, the military coup was justified on the grounds that the AL government was selling out the country's interests to India and Dhaka had become subservient to New Delhi. Many of the AL government's initiatives, such as the creation of a para-military force called Rakkhi Bahini, were perceived by the Bangladesh army as India's blueprint to keep the armed forces divided and weak in order to perpetuate its influence on Bangladesh. This sparked anger towards the military regime in Dhaka. It was exacerbated when Zia attempted to build a domestic support base by emphasising a religious identity for the state, where some scholars argue that it is essentially had an anti-India connotation (Ghose, 2012, p. 195-211). Further, the military government's foreign policy approach, discussed below, also greatly harmed the relationship.

As Bangladesh-India relations became hostile because Zia Ur Rahman regime trying to cultivated closer ties with China, Pakistan and Muslim countries as a countervailing weight to ease New Delhi's pressure and hostility (Chakma, 2009, p. 404). Dhaka's action raised security concerns in New Delhi and went against India's long-held regional security strategy (Kodikara, 1984). The gap in the security perception and strategies of the two countries gradually widened in the ensuing years as both began to pursue mutually destabilising policies; for example, India began to assist Shanti Bahini guerrillas in the Chittagong Hill Tracts, while Bangladesh began to collaborate with China and Pakistan and act as a conduit to transfer arms to insurgents in northeast India (Bhumik, 1996). Consequently, a pattern of a Bangladesh-India 'insecurity

spiral' emerged, which deepened their mutual mistrust and hostility. Against such a background, New Delhi hardened its position on various bilateral issues, particularly on the sharing of common river waters that had a devastating environmental impact on Bangladesh, which further deteriorated the relationship of the two countries. It was clear that the relationship was destined to become rocky in the years to come.

The tenure of the first military regime came to an abrupt end in 1981 when General Ziaur Rahman was assassinated in a military coup. The coup plotters, however, could not capture the state as the coup took place in a regional city, Chittagong. In the presidential election that followed, the Bangladesh Nationalist Party (BNP)[2] candidate, Abdus Sattar, was elected and formed the next government. The Sattar government's tenure was short-lived as army chief General H.M. Ershad forced the elected president to hand over power to him on the charge of inefficiency. The second military regime took over on 24 March, 1982, and continued for eight years until General Ershad was forced out of power in a mass movement in December 1990. During the period of the second military regime, Dhaka more or less followed a similar approach towards India as that of its predecessor, the Zia regime. It also emphasised the Islamic identity of the Bangladesh polity and cultivated closer ties with China, Pakistan and the Islamic states. There was continuity in the India policy during the second military regime and Bangladesh-India relations remained as hostile as in the first military regime.

The beginning of the 1990s saw the advent of democratic governance in Bangladesh after 16 years of military rule. Although a democratic government led by the BNP was installed in Dhaka in 1991, Bangladesh-India relations still remained basically frozen. As noted earlier, the BNP, created by the first military ruler, General Zia, emphasised a religious identity for the Bangladesh polity, and had an anti-India connotation. By implication, it meant that the BNP government's India policy, despite its democratic credentials, was similar to that of the first military regime. New Delhi demonstrated little interest in improving relations with Bangladesh under the BNP government, hence the icy relationship continued during the tenure of the BNP government from 1991 to 1996.

The relationship reverted to something like normalcy when the AL returned to power by winning the 1996 general elections. Although falling far short of the historical ideal of the early 1970s, Bangladesh-India relations improved considerably under the Sheikh Hasina-led AL government (1996-2001). After decades of mistrust and suspicion, the relationship started to thaw as both Dhaka and New Delhi began to pursue positive approaches towards each other. One particular sign of a gradually improving relationship was the conclusion of the Ganges water sharing agreement, which New Delhi had refused to sign with the previous governments (Hossain, 1998, p: 131-150). Yet, there were limits to this improvement due to two primary reasons. First, the AL had a thin majority in parliament, which meant that the government had little room to manoeuvre against strong opposition from several political parties, such as the BNP and the Jamat-e-Islami. Second, following the capture of power in India by the Bharatiya Janata Party (BJP) in 1998, the steady improvement of Bangladesh-India relations were stymied as the BJP government strongly raised the controversial issue of 'illegal Muslim immigrants' from Bangladesh to northeast India (Wright, 2007, p: 381-393).

[2] It is noteworthy that the Bangladesh Nationalist Party was created by the first military ruler, General Ziaur Rahman. Hence, although a civilian government was installed with Abdul Sattar as president, the policies of the military regime continued during the tenure of the short-lived civilian government. It meant that Bangladesh-India relations were not affected by the advent of a civilian government in Dhaka and the basic premise of the relationship remained the same.

The Bangladesh-India relationship deteriorated again when the BNP returned to power by winning the 2001 general elections. The policies of the two countries once again hardened as they developed differences on security perceptions, owing in particular to India's suspicion of Bangladesh's hand in the insurgencies of northeast India and Dhaka's perception that New Delhi wanted to punish Bangladesh (The Daily Star, (2011). Although there was some security cooperation during the period of indirect military rule from 2007-08,(Indian Express, 2007) a generally negative attitude and mistrust against each other continued in the Bangladesh-India relationship.

Barring the period of the AL government during 1996-2001, mistrust and suspicion primarily characterised Bangladesh-India relations from the mid-1970s to the end of 2008. Dhaka perceived that India posed the greatest security threat to the country's survival as a sovereign state. Contrarily, New Delhi viewed Bangladesh's cultivation of closer ties with China and Pakistan as inimical to its security interests. Owing to such perceptions, they pursued policies that aimed at destabilising each other. Hence, throughout the whole period examined above, relations were tense and occasionally hostile. The Bangladesh-India relationship was transformed with the change of government in Dhaka in early 2009.

6. Changing Pattern and Evaluation of Bangladesh Foreign Policy in Different Political Regimes

As Bangladesh is dependable to international aid; so, she always tries to promote her foreign relation. Although foreign policy of Bangladesh is based on friendship, but strategies were changed in various regimes (Islam, 2017, p: 1-10). These are as follows-

6.1 Sheikh Mujib's Regime (1971-1975):

After independent Sheikh Mujib (the Father of the Bangladeshi Nation) returned from Pakistan jail. First of all he emphasized on the reconstruction of the country as well as achieving international recognition as an independent state.In dealing with external actors, Sheikh Mujib had to follow a similar policy of balancing the various groups. During the Liberation War, India and Eastern blocks countries supported Bangladesh. In the months immediately following independence, they remained the staunchest allies. A twenty five year Peace and Friendship treaty was signed with India in March 1972. But Bangladesh also pursued friendly relations with the Western block countries who quickly became the major source of humanitarian and economic assistance (Jahan, 2000). He also took some initiatives. Such as-

- Returning of refugees and ensuring shelter for them.
- Reconstruction devastated economy.
- Collecting weapons from freedom fighters which are used in war.
- Send back Indian soldiers to their own country.

Sheikh Mujib tried to maintain close relation with those countries who helped Bangladesh in the time of war. He made a good relation with USSR. He was very grateful to India.

6.1.1 Successes of Mujib's Regime: Sheikh Mujib was able to achieving concern of international community about Bangladesh. India recognized Bangladesh on 6th December and Bhutan recognized on 7th December in 1971. In the mujib's period East European socialist

countries recognized Bangladesh. For his adroitness India take back their soldiers by 16 March in 1972. He played a vital rule to making a close relation with UN.

Sheikh Mujib is the Pioneer of foreign policy of Bangladesh. He also tried to expand foreign relation to world community, but some deviated generals of army killed him with his family in 15 August 1975.

6.2 The Zia Regime (1975-81):

After the assassination of Sheikh Mujib, Khondoker Mustaq Ahmed, a Cabinet Minister of sheikh mujib government took power but it did not last long. There was a counter-coup on 3rd November, 1975 in which Khondoker Mustaq was removed from power. On the 7th November 1975, after many ups and downs General Zia took the throne. First of all he brought back discipline among the soldiers. Then he looked forward. In the opinion of many observers, Zia, although ruthless with his opponents, was the nation's best leader since independence. A dapper military officer, he transformed himself into a charismatic and popular political figure. Once described as having an air of "serene hesitancy and assured authority," Zia had boundless energy and spent much of his time traveling throughout the country. Zia preached the "politics of hope," continually urging all Bangladeshis to work harder and to produce more. Unlike Mujib, Zia utilized whatever talent he could muster to spur on the economy, and he did not discriminate, as Mujib had, against civil servants who had not fully participated in the freedom struggle. Zia was a well-known figure who first emerged nationally during the independence struggle. Zia also tried to integrate the armed forces, giving repatriates a status appropriate to their qualifications and seniority. This angered some of the freedom fighters, who had rapidly reached high positions. Zia deftly dealt with the problem officers by sending them on diplomatic missions abroad. Zia made repatriate Major General Hussain Muhammad Ershad the deputy army chief of staff. Having consolidated his position in the army, Zia became president on April 21, 1977, when Sayem resigned on the grounds of "ill health." Zia now held the dominant positions in the country and seemed to be supported by a majority of Bangladeshis (Islam, 2017).

One of the most important tasks Zia faced was to change the direction of the country. Zia altered the Constitution's ideological statement on the fundamental principles, in particular changing the Shiekh Mujib emphasis on secularism to "complete trust and faith in almighty Allah". While distancing Bangladesh from India, Zia sought to improve ties with other Islamic nations, particularly Saudi Arabia. The work opportunities for migrant labor in Muslim countries were an incentive for developing such friendly relations where similar friendly relations maintained with the western countries. A major source of foreign aid, was emphasized and indeed the volume of foreign aid increased significantly (Rounaq, 2000). Throughout his regime, Zia pursued an active foreign policy, and the legacy of his efforts continued to bear fruit in the late 1980s. In 1980 Zia proposed a conference for the seven nations of the subcontinent (Bangladesh, Bhutan, India, Maldives, Nepal, Pakistan, and Sri Lanka) to discuss the prospects for regional cooperation in a number of fields. This initiative was successful in August 1983 when the South Asian Association for Regional Cooperation was established (Islam, 2017).

In the regime of the most development of foreign policy were-

- ✓ Relations with the Islamic or Muslim World.
- ✓ Relations with the Chaina.

- ✓ Relations with the India in different bilateral issues.As- Gangass issue, South Talporti Island issue, Problem of Tin Biga Coridor, Sea boundary problem in the Bay of Bengal.

After August 1975, there was a seismic shift in bilateral relations with India. Meanwhile China and Saudi Arabia recognized Bangladesh after the assassination of Sheikh Mujib and were prepared role to play in Bangladesh and President Zia put more emphasizes on its relation with China, Islamic and Western Countries and moved away from Indo-Soviet axis (Rashid, 2004). Zia was assassinated in Chittagong on May 30, 1981, in a plot allegedly masterminded by Major General Manzur, the army commander in Chittagong.

6.3 Ershad Regime (1982-1990):

After Zia regime General Ershad took the throne in 24th March 1982. In the foreign policy he followed the methods of his previous President Zia. General Ershad tried to make very close relation to Muslim Community especially with Middle East countries. This is the fact for degradation of the relation with USSR. In 1983, fourteen diplomats of USSR expelled in Bangladesh.

President Ershad emphasized on the political and military relation with China. He nourished obstinate relation with India. For his diplomatic weakness some issues were unresolved. Such as- South Talpotty, Returning of Indigenous People, Farakka project etc. Ershad was able to making a good relation with occidental. For a rapport America helped Bangladesh in 1987and 1988 in natural calamity (Islam, 2017).

6.4 Khaleda Zia Regime (1991-1996):

After the falling of General Ershad, Begum Khaleda Zia took the throne by election. She followed her husband in foreign relation. The characteristics of her foreign policy was –

- Promoting relation with United States.
- Making rapport with China.
- Making close relation with Muslim World.
- To make SAARC as an effective organization.
- Maintaining good relation with India.
- To increase investment.
- Emphasize on economic diplomacy.

Begum Zia visited China, India for promoting economic and commercial relation. She talked over unresolved issues with India. She also visited Malaysia, Indonesia, Japan, Italy, South Korea etc. for foreign investment in Bangladesh (Islam, 2017).

6.4.1 Successes of Khaleda Zia Regime:

- Sending Peace Keeping Force in UN from Bangladesh.
- Playing a vital role in SAPTA Treaty.
- Playing an effective role on exporting human resources.
- To accelerate CHT accord. (although CHT accord was signed at Hasina's regime)
- To get lease Tin Bigha Corridor by contacting with India.

- To sign MOU (Memorandum of Understanding) with Myanmar on Rohingiyas issue.

6.5 Sheikh Hasina Regime (1996-2000):

Sheikh Hasina elected Prime Minister in 1996. She followed some method in foreign policy. Such as-

- Resolving bilateral problem with neighboring countries.
- Economic diplomacy.
- Commercial investment.
- Upholding national ideologies.
- Promoting friendship.
- Implementing CHT accord in 02 June 1997. etc.

In 2000 Bangladesh achieved ICC test status. In Hasina's regime Prime Minister of India H. D. Debgoura, Pelestine's President Yasir Arafat, Nelson Mendela, Bil Clinton visited Bangladesh to promoting foreign relation.

6.6 Khaleda Zia Regime (2001-2006):

Khaleda Zia elected as Prime Minister again in 2001. She followed her previous foreign policy and tried to promoting these. She tried to lessen border collision between BDR and BSF. Pakistan President Parvez Mosharraf visited Bangladesh to promoting commercial relation. Begum Zia visited China, Thailand, Vietnam, Myanmar, Singapore, Malaysia and United States to promoting bilateral relations.

6.7 Caretaker Government and Military Intervention (2006-2008):

That's time in Bangladesh has faced vulnerable situation. In that time, Bangladesh has no relation with another country. No treaty or bilateral relations has organized in that two years.

6.8 Sheikh Hasina Regime (2009-2017):

Hasina government has mobilized of his prior foreign policy, specially relationship with India has develop increasingly, such as-

- Transit treaty with India and Bangladesh.
- Border security with India
- Tista river conflict with India.
- Trade Agreement between India and Bangladesh
- Defense Agreement in 2017 etc.

6.9 Ideology Influence on Foreign Policy in Bangladesh:

In Bangladesh there have different criteria which have influence on foreign policy, such as-

- ✓ Awami League government main policy is secularism, so its time India and Secularist countries relations are good then the Muslim Countries.
- ✓ On the other hand, BNP is rightist and nationalist, so that's time we see the relationship are good with Muslim Countries then the India or other secularist countries.

When AL get power in BD, that time India relationship with BD is so much good of another regime in BD, which we are following at present government, but migrant of labor to middle-east has less, lack of foreign policy assumption (Islam, 2017).

7. Recent Issues and Sheikh Hasina's India Approach for Bangladesh-India Relations

7.1 Sheikh Hasina's Personality Factor:

Prime Minister Sheikh Hasina is the dominant figure within her party, the AL, as well as within the government. Owing to a variety of factors, discussed below, she is personally committed to pursue an India-positive foreign policy and build a closer relationship with the country's biggest neighbour. To understand the current government's India policy, one needs to look at the personality of Sheikh Hasina (Chakma, 2012).

Indeed, to properly appreciate the role of Sheikh Hasina in her government's policy making structure, it is necessary to look at the political culture of Bangladesh, particularly the aspect that relates to the critical importance of certain personalities in Bangladesh politics (Chakma, 2012).

Sheikh Hasina's positive perception about India was principally formed through her personal experiences and ideological stance. Her party, the AL, led the war of independence in which India played a critical role; this must have left a feeling of gratefulness in her towards India. Moreover, her father Mujibar Rahman, as the head of the first post-independence government, developed a very close relationship with New Delhi. It would not be illogical to posit that she, in some way, inherited the mantle of the Bangladesh-India relationship of the 1970s (Chakma, 2012, p: 1-41).

Additionally, Sheikh Hasina's ideological stance such as a commitment to secularism should be given proper appreciation to understand her world view and foreign policy orientation. Her ideological position and the experience of 1971 make it natural for her to favour an India-positive foreign policy.

The key point to take home from the above discussion is that the personality factor is important in Bangladeshi politics and the government decision-making structure, and that Sheikh Hasina played a decisive role in choosing an India-positive foreign policy orientation. She continues to play a dominant role in the continuation of the policy option that was adopted at the beginning of her government in 2009 (Chakma, 2012, p: 23).

7.2 Current Government Policy Factors:

Several domestic level variables are at play in the Hasina government's India policy. Some of them facilitate her India-positive policy, while others impose constraints and limits. Most significantly, the latter group of variables negates Sheikh Hasina's freedom of action on India policy, which deserves careful consideration. The AL's ideological position is one of the

most important facilitating factors for Hasina government's adoption of an India-positive foreign policy. As noted above, the Bangladesh polity is more or less equally divided in terms of national identity, some emphasising the Islamic character of the polity, others secularism. The AL represents the views of the latter group, which brings the party closer to India, which has a similar ideological orientation. As history reveals, when the Indian National Congress and AL are in power at the same time in India and Bangladesh respectively, the relationship between Dhaka and New Delhi tends to be closer. Hence, the adoption of an India-positive foreign policy by the AL government may be viewed from the standpoint of ideological affinity (Chakma, 2012, p: 24).

7.3 Regional/International Factor for an India-Positive Foreign Policy Option:

Rapid transformation in the regional/international geo-economic and geo-political structure after the end of the Cold War also had a profound impact on the Hasina government's foreign policy choices. For one thing, the transition of the South Asian region and even beyond has been a key factor that informed the perception of the Hasina government's policy elites, including Prime Minister Sheikh Hasina. For another, a pragmatic appreciation of the changes taking place warranted that Dhaka opt for an India-positive foreign policy option (Chakma, 2011, p: 25).

The cruel fact about Bangladesh's geographical location is that it is not only surrounded by India on three sides, the country is, more importantly, the lower riparian of almost all 54 common rivers, which means that it is daunting for the country to make progress by maintaining a hostile relationship with India. Hence, prudence dictates that Bangladesh must work with, and not against. This perception is common among the Hasina government's policy elites. For example, Gowher Rizvi, Sheikh Hasina's international affairs advisor, maintains that in Bangladesh there is 'a realisation that India is our biggest and closest neighbour, and the earlier policy of hostility is futile in a rapidly globalising society' (The Hindu, 2011).

7.4 Geo-strategic and Security Factors:

Geo-strategic and security issues remain important dimension in Bangladesh-India relations (Sobhan, 2011). It can be argued that during honourable Mr. Narendra Modi's regime, New Delhi tried to reach New Delhi- Dhaka ties to a new height from economic, political or geo-strategic dimensions. Regarding geo-strategic calculus, it can be argued that New Delhi is attaching great significance to Dhaka. As the editorial of The Hindu writes, 'Mr. Modi's team made Ms. Banerjee understand the geostrategic significance of Bangladesh … which made two quick visits to Dhaka, after having refused to accompany the then Prime Minister on his visit in 2011' (The Hindu, June 8, 2015). Hence, one of the agreements signed during Mr. Modi's visit in Dhaka, 'allowing Indian cargo vessels to use the Chittagong and Mongla ports has huge strategic implications' as noted by the Times of India (Times of India, June 7, 2015). The daily also termed that Indian gain of access to use the port as a 'big achievement' in economic terms. In fact, the most recent issue in Bangladesh- India relations is security issue. The visit of Indian foreign secretary in May 2016 was to discuss about security issues in Bangladesh and its implications in its neighbours including India. India intends to ensure stable and peaceful situation in Bangladesh as it will also be the paramount interests of India. As a stable government is in power in Dhaka, then one can certainly expect a sound and healthy Bangladesh-India relation. For this issue, the centre-left political elements are better as against the centre-right someone might argue (Kashem, 2016, p: 19-24).

7.5 Dimension Trade and Commercial Imbalance

Trade has been an important dimension in Indo-Bangla relations since the independence of Bangladesh. It is pertinent to note that since 1971 until 2004, India was the largest trading partner of Bangladesh. However, China's trade with Bangladesh has manifold in recent years and even surpassing India from 2004 onward. Notably, China is providing duty free access to more than 4,700 Bangladeshi products. Hence, India also needs to open its market for Bangladeshi products and provide duty free access. In Bangladesh-India bilateral trade, the major problem lies in the huge trade imbalance as shown in Table 1. This huge trade imbalance needs to be addressed through exploring new avenues of bilateral trade. In that case, tariff and non-tariff barriers imposed by India for the Bangladeshi businesspersons need to be removed. In fact, during his visit to Bangladesh in June 2015, Mr. Narendia Modi emphasized on increasing bilateral trade that needs to be implemented through effective actions. Political will is important in this context (Kashem, 2016, p: 19-24).

Table 1: Bangladesh-India Bilateral Trade (Value in Million US $)

Year	Export	Trade	Ratio
2008-09	274.26	2863.19	1:10
2009-10	304.62	3202.1	1:11
2010-11	512.5	4560	1:9
2011-12	490.42	4758.89	1:10
2012-13	563.96	4776.9	1:8.47
2013-14	456.633	6035.5	1:13.22

Source: Import Payment, Bangladesh Bank & Export Statistics, Export Promotion Bureau

7.6 Water Crisis with India

Since the establishment of Bangladesh-India relations, water has been a contending issue. Water dispute deteriorated Bangladesh-India relations in many respects. Even Bangladesh went to the United Nations in the 1980s to resolve her water issue with India. In fact, being an upper riparian country, India controls and diverts the flow of water through creating dams, which negatively affects agriculture and fisheries in Bangladesh. The signing of Ganges Water Treaty in 1996 was a major development to resolve Bangladesh-India water sharing dispute. Recently the Teesta water sharing issue has occupied an important dimension in determining Bangladesh-India relations. It is argued that due to internal political calculations, Teesta has remained an unresolved issue. Thus, Mamata Banerjee, the current Chief Minister of West Bengal needs to stop her vote politics over Teesta. For longterm interests and consolidated Bangladesh-India relations, Teesta issue needs to be resolved at the earliest (Kashem, 2016, p: 19-24).

7.7 Cooperation on Power and Internet

Issue of power and internet is a new avenue of cooperation between India and Bangladesh. Given growing demand of power both in India and in Bangladesh, promoting cooperation on this issue becomes crucial. In fact, this cooperation has already started. For instance, on 23 March 2016, Prime Ministers of India and Bangladesh jointly inaugurated, through video conferencing supply of 100 megawatts of power from Tripura, India to Comilla, Bangladesh and 10 GBPS broadband internet from Cox's Bazar, Bangladesh to Agartala, India. This cooperation has been defined as a 'historic' one in case of India-Bangladesh relations. As Indian Prime Minister Mr. Narendia Modi rightly points out that '[i]n my opinion this is an

historic occasion… In an era of inter-dependent world, the two nations [India- Bangladesh] have further strengthened their ties' (Indian Express, March 24, 2016). Bangladesh Prime Minister Sheikh Hasina said, '[t]he relation between the countries has further consolidated through the supply of power and Internet bandwidth' (Indian Express, March 24, 2016). There is an ample scope to broaden Indo-Bangla relations in different dimensions including power and internet cooperation (Kashem, 2016, p: 19-24).

7. 8 People to People Contact & Visa Issue

Visa issue works as a major impediment in elevating Bangladesh-India relations at people to people contact level. In fact, Bangladeshis need to face many hassles while applying for an Indian visa, hindering smooth and flexible people-to-people contacts. This visa issue needs to be eased and flexible. Introducing Evisa can be imperative to promote Indo-Bangla relations. In this context, Naveen Agarwal and Md. Shariful Islam write that 'e-visa would ensure smooth, safe and hassle-free people to people exchange. And, needless to mention, this e-visa will transform Indo-Bangla ties to a larger extent, which might affect other areas' (Agarwal and Islam, 2015)[3].

8. Challenges and Recommendation for India-Bangladesh Relations

8.1 Challenges of Borders Management:

Bangladesh and India share more than 4,000 kilometres of land boundary. The manner in which this boundary was drawn by the departing British Raj leaves a lot to be desired. It has created enclaves of one country inside the other's territory and lands in adverse possessions. Such uncharacteristic land boundary demarcation has created distortions and has impacted on people's lives, especially in the border areas. Both countries must resolve this distortion without any further delay. This should be done with political will, keeping ground realities in mind and without displacement of people who have lived in those areas for generations. Technicalities emanating from the colonial past should not be allowed to interfere with a realistic resolution that meets the people's aspirations and expectations (Zia, 2012).

This also explains the large numbers and frequency of movement of people through this border, often without proper documentation. Both countries should endeavour to simplify cross-border movement of people when they have an economic purpose. There are prevailing international laws, conventions and practices that guide movement of people along international boundaries. Such time-tested conventions should be followed in managing cross-border movements between our two countries. The management of the borders should reflect the nature of both countries relations. Killing of unarmed people in the Indian border side on a regular basis is certainly not the answer (Zia, 2012).

8.2 Cooperation for Combating Terrorism:

Terrorism and its threat has the potential of becoming a major problem for both of the countries today, if it has not become one already. Some of the terrorist threats are home-grown while others transcend international boundaries. Physical and structural mechanisms needed to combat this menace mean diversion of huge financial and material resources that otherwise

[3] Agarwal, Naveen and Islam, Md. Shariful (2015). Indo-Bangla Relations: Searching for New Frontiers, The Daily Sun, 3 October.

could have been used for the much-needed development efforts. It also creates a sense of fear among the both countries people. We all need to cooperate and work together to contain and eliminate it. There exist various mechanisms to form a regional approach to achieve this (Zia, 2012).

The South Asian Association for Regional Cooperation (SAARC) Regional Convention on Suppression of Terrorism signed in Kathmandu in 1987 and the Additional Protocol to this Convention signed in Islamabad in 2004 provides the best and the most comprehensive institutional mechanism for taking a regional approach to this issue. Such cooperation must also extend to combating piracy, drug trafficking and human trafficking (Zia, 2012).

8.3 SAARC and Institutionalized Regional Cooperation:

As everyone will remember, it was Bangladesh that first championed the cause of institutionalized regional cooperation in South Asia. It was initiated in 1979 to emphasize the imperative need for regional economic cooperation to reinforce individual efforts to improve the quality of life of the people. Overcoming cynics and sceptics, it was sheer perseverance by the political leaders that eventually led to the emergence of SAARC in 1985 in Dhaka (Zia, 2012).

The regional problems can be solved and will be achieved faster if regional people work together in a collective and collaborative spirit. The fact that more and more countries and international institutions have signed up for collaboration with SAARC is a strong testimony to its huge potential (Zia, 2012).

8.4 Looking East and Connectivity

This meant enhanced cooperation, bilaterally and regionally, with and among the countries of South Asia, South East Asia and the Far East, including China, Japan and Korea. It was a manifestation of Asia's potential emergence as the world's fastest growing economic region. This policy has brought rich dividends for all of us in terms of trade, economic integration and people-to-people contacts (Zia, 2012).

Both of Bangladesh and India now need to work to develop connectivity through a network of road, rail, air and sea lanes that will link South Asia with South East Asia and the Far East, all the way to China, Japan and Korea. The benefits from this cannot be overemphasized (Zia, 2012).

9. Conclusion

Current Bangladesh foreign policy highlights that there are independent variables in three domains such as personal, unit/national level, and external environment and they act in a complementary and interactive manner. It is possible to look at different parts and stages of Sheikh Hasina's India policy by employing variables at different levels. For example, the initial decision to foster closer ties with New Delhi was based on Hasina's own personal preference. Subsequently, the practice of that policy was modified by constraints put up by domestic and regional/international variables. Therefore, it is arguable that for a complete account of foreign

policy one should not provide a partial analysis, but rather that appropriate variables should be identified to explain different parts of a country's foreign policy (Chakma, 2012, p: 24). Although there is another factor for hindering the India-Bangladesh relation which is China for example some scholars argue that Bangladesh-India relations will not be completed until or unless one looks at the recent developments in China-Bangladesh ties and its impact on India. Additionally, consolidated China-Bangladesh ties made compulsion to India to deepen her relations with Bangladesh as well. In fact, the location of Bangladesh is geo-strategically important and can be a hub between South Asia and Southeast Asia, which needs to be utilised for the shared regional prosperity by both New Delhi and Beijing. The bottom-line is that the issues discussed above, need to be properly explored and harnessed for the greater interests of the people of both India and Bangladesh (Kashem, 2016, p: 24).

References

Agarwal, N. & Islam, Md. S. (2015). Indo-Bangla Relations: Searching for New Frontiers, The Daily Sun, 3 October.

Akmal. H. (1989). The Bangladesh-India Relations 1972-75: Seeds of Future Discord. In Muzaffar Ahmed and Abul Kalam, eds., Bangladesh Foreign Relations: Changes and Directions. Dhaka: UPL, 1989. pp. 9-19.

Bhaumik. S. (1996). Insurgent Crossfire: North-East India. New Delhi: Lancer Publishers.

Chakma, B. (2012). Bangladesh-India Relations: Sheikh Hasina's India-positive Policy Approach. S. Rajaratnam School of International Studies Singapore, 12 November 2012. P: 1-41.

Chatto, W., Sisson, R. & Rose. L. E. (1990). War and Session: Pakistan, India, and the Creation of Bangladesh. Berkeley: University of California Press.

Chakma. B. (2009). 'South Asia's Realist Fascination and the Alternatives,' Contemporary Security Policy, vol. 30, no. 3 December, p. 404

Farooq, S. (2011). Bangladesh-India Relations: Security Perspectives, Dhaka: Academic Press and Publishers Limited.

Gupta. B. S. (1983). 'The Indian Doctrine,' India Today, 31 August 1983.

Hossain. I. (1984). Bangladesh-India Relations: Issues and Problems, in Emajuddin Ahmed, ed., Foreign Policy of Bangladesh: A Small State's Imperative. Dhaka: UPL, 1984. pp. 34-51.

Hagerty, D. T. (1991). 'India's Regional Security Doctrine,' Asian Survey, vol. vol. 31, no. 4 April. pp. 351-363.

Hossain. S. (1998). 'Bangladesh-India Relations: The Ganges Water Sharing Treaty and Beyond,' Asian Affairs, vol. 25, no. 3, pp. 131-150

Indian Express (2007). 'Bangla destroyed two Indian militant camps on its soil: BSF,' The Indian Express, 6 December 2007.

Islam, M. N. (2017). Changing Foreign Policy of Bangladesh: Evaluation from the Different Political Regime. Perspective English Magazine. P: 1-10. ISNN 2409-6067

Jackson, R. (1975). South Asian Crisis: India, Pakistan, and Bangladesh. London

Kashem. A. (2016). Recent Issues in Bangladesh-India Relations: A Bangladeshi Perspective. Space and Culture, India 2016, 4:1. DOI: 10.20896/saci.v4i1.195

Kodikara, S. (1984). Strategic Factors in Interstate Relations in South Asia. New Delhi: Heritage Publishers.

Kavic, L. J. (1967). India's Quest for Security: Defence Policies, 1947-1965. Los Angeles: University of California Press.

Partha S. G. (2012). Changing Frontiers: Making Deep Sense of India-Bangladesh Relations, South Asia Research, vol. 31, no. 3, pp. 195-211.

Punch K. F, 1998, Introduction to Social Research- Quantitative and Qualitative Approaches, Sage Publications, London, pp.-243

Rashid, H. U. (2010). Bangladesh Foreign Policy: Realities, Priorities and Challenges. Dhaka: Academic Press and Publishers Library, revised edition. p. 89

The Daily Star. (2011). '10-Truck Arms Haul: Trial begins with deposition of 3 witnesses,' The Daily Star, 30 November 2011.

The Hindu. (2011). 'India-Bangladesh Ties Is a Model for South Asia,' Interview with Dr. Gowher Rizvi, The Hindu, 6 September 2011.

The Hindu (June 8, 2015). Editorial: Modi's Day in Dhaka. The Hindu, June 8, 2015. Retrieved on May 8, 2016 from: http://www.thehindu.com/opinion/editorial/modis-day-in-dhaka/article7291974.ece

Times of India (June 7, 2015). Now, India Gets to Tug at China's 'String of Pearls'. Times of India, Retrieved on May11, 2016 from: http://timesofindia.indiatimes.com/india/Now-India-gets-to-tug-at-Chinas-string-ofpearls/articleshow/47570510.cms

Wright. D. (2007). 'Bangladesh and the BJP,' South Asia: Journal of South Asian Studies, vol. 25, no. 3, pp. 381-393.

Zia, B.K. MP. (2012). Bangladesh–India Relations, Challenges and Prospects. Strategic Analysis, 36:5, 720-722, DOI: 10.1080/09700161.2012.712368

Educational Policies of DP Governments and Investigations on Education in The TBMM (1950-1960)

Yüksel KAŞTAN[1]

Abstract

The last period of the Ottoman State passed through important wars. In this process, the country has lost its borders on one side and its economic resources on the other side of its population. Since the foundation of the Republic of Turkey, education and training have been among the most important subjects. In this context, many institutions such as the renovation of schools, the creation of curriculums, the establishment of western schools, city schools, national schools, university reform, technical schools, health schools, agricultural schools, village institutes have been opened. In this process, it has been tried to increase the rate of schooling and literacy in the country. However, II. At the end of the multi-party period, which began later with the difficulties that World War II brought, the Democratic Party won elections in 1950 and came to power. Since 1923, the CHP in the country administration has now become DP, which won elections in opposition and established the government.

DP Governments served until the May 27, 1960 Revolution. In this study, discussions and services of DP governments with educational policies in the Grand National Assembly were examined.

Keywords: DP, education, policy, Discussion from TBMM.

DP Hükümetlerinin Eğitim Politikaları ve TBMM'de Eğitim İle İlgili Görüşmeler (1950-1960)

Özet

Osmanlı Devleti'nin son dönemi önemli savaşlarla geçmiştir. Bu süreçte ülke bir taraftan sınırlarını ve nüfusunu diğer taraftan ekonomik kaynaklarını kaybetmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren en öncelikli konuları arasında eğitim- öğretim yer almıştır. Bu kapsamda okullarının yenilenmesi, müfredatlarının oluşturulması, yatılı okulların, şehir mekteplerinin, Millet Mektepleri, üniversite reformu, teknik okullar, sağlık okulları, tarım okulları, Köy Enstitüleri gibi birçok kurumun açılması sağlanmıştır. Bu süreçte ülkede okullaşma ve okuryazar oranı yükseltilmeye çalışılmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu zorluklar ve daha sonra başlayan çok partili dönem sonunda 1950 yılında Demokrat

[1] Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, kastanyuksel@hotmail.com.

Parti seçimleri kazanarak hükümete gelmiştir. 1923'ten itibaren ülke yönetiminde yer alan CHP yerine artık muhalif olarak seçimleri kazanan ve hükümeti kuran DP olmuştur.

DP Hükümetleri 27 Mayıs 1960 İhtilali'ne kadar görev yapmıştır. Bu çalışmada DP Hükümetlerinin TBMM'de eğitim politikaları ile yaptıkları tartışma ve hizmetler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: DP, eğitim, politika, TBMM görüşmesi.

1.Giriş

Çalışmanın amacı 1923 yılından itibaren hükümette ulunan CHP'nin eğitim politikaları, 1946 yılında çok partili siyasal hayata geçiş sonrasında CHP hükümetlerinin eğitim politikaları ile DP'nin CHP'ye muhalif bir parti olarak ortaya koyduğu ve daha sonra 1950-1960 dönemindeki DP hükümetleri süresince izlediği eğitim politikalarını belirlemek, birbiri ile karşılaştırmak ve bir sonuca varmaktır.

Çalışmanın evrenini 19650-1960 DP hükümetlerinin görev yaptığı sürede Türkiye oluşturmaktadır. Çalışma nitel araştırma deseninde doküman analizi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada TBMM tutanakları içinde DP'in ilk hükümet dönemindeki ve daha sonra da seçim dönemlerindeki 1951, 1954, 1957 ve 1960 yılı bütçe görüşmeleri sırasındaki eğitimle ilgili metinlere bakılmıştır. Bu metinler arasında DP ve CHP milletvekilleri arasından söz alanların konuşmaları incelenmiş ve örnekleme metoduna göre konu ile ilgili milletvekillerinin görüşlerine yer verilmiştir.

Cumhuriyetin en önemli konularından birini ülkede eğitim seferberliği oluşturur. Eğitimim her kademesinde okul açılmış, öğretmen yetiştirilmiş ve öğrencilerin okullaşma oranı yükseltilmeye çalışılmıştır. 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında erkeklerin % 10'u, kadınların % 3'ü okuryazardır. Bu nedenle öncelikle Latin alfabesine 1928 yılında geçilmiş ve ülkede okuryazar oranı yükseltilmeye çalışılmıştır (Boran, 2000:304).

Atatürk Dönemi'nde rejimin yerleşmesi, millilik, bilimsellik, laiklik, karma, uygulanabilirlik, fenne ve deneye dayalı olması, inkılaplar, Atatürkçülük ideolojisi gibi konular eğitimde öne çıkar. CHP Hükümetleri ülke gerçeklerine göre, ülkenin, halkın modern ve gelişmiş ülkelerin seviyesine çıkabilmesi için gerek adımları atar, nabza göre şerbet vermeyerek halkın o günkü isteklerine göre değil ülkenin geleceğine yönelik programlar izler (Karpat,1967:126). Halk uzun süren CHP Hükümetlerinin devletçi siyaseti, ağır vergiler, I. Dünya Savaşı, Milli Mücadele ve II. Dünya Savaşı'nın ağır yüklerinin atlatılamaması, uygulanan I. BYSKP'nın uygulanması, fakat II. BYSKP'nın savaş nedeniyle uygulamaya geçirilememesi nedeniyle halk ekonomik olarak beklenen refaha ulaşamaz (Gedikoğlu,1978:7).

Atatürk'ün ölümü sonrasında İsmet İnönü'de Köy Enstitüleri'nin açılması ve ülkede yaygınlaştırılması ile bir eğitim seferberliği başlatılmasına rağmen II. Dünya Savaşı ve ülkeye getirdiği yük nedeniyle halkta büyük bir hoşnutsuzluk yaşanır. CHP'nden ayrılan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü 7 Ocak 1946 tarihinde Celal Bayar başkanlığında DP'yi kurarlar. Böylece ülke ilk defa çok partili bir döneme geçerken eğitim alanında da farklı siyasi düşünceler ortaya konulur (Ekinci,1999:125-130). Özellikle medreselerin kapatılması, anayasanın Türkçeleştirilmesi, dini okulların yaygınlaştırılma çabası, Sovyetler Birliği'nin etkisi nedeniyle sol düşüncelerin yaygınlaşması, sendikal hareketler, yazılı basın, öğrenci hareketleri, işçi hareketleri, üniversitelerin özerkleşmesi gibi siyaset CHP'yi sol bir parti olarak görülmesine neden olur. Bu nedenle Köy Enstitüleri'ne karşı DP yeni bir siyaset güderek hükümete geldiklerinde Halkevleri ile Köy Enstitülerini

kapatacaklarını, İmam Hatip Okullarını yaygınlaştıracakları, Anayasanın tekrar dini kurumların eski haline getirileceği sözleri verilir (Yüce,2008:23).

1946 yılından sonra ABD'nin siyasi önderliğinde DP öne çıkarken CHP ise daha çok SSCB'nin siyasi düşüncesini öne çıkardığı düşünülür. Buna göre dünyada oluşan iki kutuplu düzen ülkede de CHP ve DP eksenli şekillenmiştir (Gologlu,1974:401-402). DP'nin 1946 yılında yayınlanan programında eğitimin milli olacağı, millilik ve beraberlik ilkeleri öne çıkartılır. İlaveten toplumun değişen şartlarına uygun olarak yeniden yapılandırılması, eğitimi oluşturan maddi unsurların yanında manevi değerlere de önem verilmesi vurgulanmıştır (Yiğit,1992:42).

2.DP Hükümet Politikaları

DP 1950 yılındaki seçimleri kazanmış 27 yıllık CHP Hükümetine son vermiştir. DP hükümete gelince kendi eğitim siyasetini belirler. DP hükümeti her alanda komünizme mücadele edeceklerini programlarına alırlar. Bu siyaset CHP'nin eğitim siyaseti ile paralel olamaz, daha çok halkın isteklerine ve oya yönelik olur. DP programında komünizmle mücadele olarak eğitimde milliğe yer verir. Programda eğitimle ilgili işlerin maddi bakımdan ne kadar ilerlemiş olursa olsun, milli ahlakı sarsılmaz esaslara dayanmayan, ruhunda manevi kıymetlere yer vermeyen bir cemiyetin, bugünkü karışık dünya şartları içinde kötü akıbetlere sürüklenebileceğinin doğal olduğu yer almıştır. Ülkenin talim ve terbiye sisteminde bu gayeyi göz önünde bulundurmayan, gençliğini milli karakterine ve ananelerine göre manevi ve insani değerlerde donatamayan bir ülkede ilmin ve teknik bilginin yayılmış olmasının, hür ve müstakil bir millet olarak yaşamanın teminatının sayılamayacağı belirtilmiştir (Dağlı, Aktürk,1988:180-181).

DP hükümete gelince esasen eğitimin tüm kademelerine önem vermiş olmasına rağmen düşünce ve siyasi düşünce olarak farklı uygulamalara gitmiştir. 1951 yılında Halkevleri kapatılmış ve mal varlıkları devletleştirilmiştir. Aynı şekilde Köy Enstitüleri de 1954 yılında kapatılarak binaları öğretmen okullarına dönüştürülmüştür. DP Hükümeti CHP'nin seçmeli hale getirdiği Din Dersi zorunlu hale getirilmiştir (Başar, 2004:17-22).

DP hükümetleri ilkokul eğitimini çok önemseyerek bunu eğitimin temeli olarak görmüştür. Çocukların geleceklerinin daha iyi planlanması için onların çok iyi eğitilmesi gerektiği söylenir. Ülkede şehir öğretmenlerinin farklı, köy öğretmenlerinin farklı kaynaktan yetişmelerinin uygun olmadığı, bu nedenle Köy Enstitüleri'ne son verileceği ve bütün öğretmenlerin aynı kaynaktan yetişecekleri ifade edilir (Güven,2000:43).

Ülkede ortaöğretim kurumlarının bina, öğretmen, araç gereç ve programı olarak eksik olduğu, bunun mutlaka geliştirilmesi gerektiği yer alır. Öğrencilerin bir meslek edinmesi, halkın ekonomik refahı, işgücünün oluşturulması amacıyla mesleki ve teknik eğitime gereken önem verilecektir (Gök,1999:1)

DP, üniversitenin özerk hale gelmesi, nitelik ve nicelik olarak geliştirilmesi, araştırma ve geliştirme enstitülerinin kurulması gerektiğine yer verir. Öğretmenler mesleğe başladıktan sonra hizmetiçi eğitim ile kendilerini yetiştirme ve yeni gelişmelerden haberdar olma gayreti içinde olmalarını gerekir. DP'nin eğitimle ilgili milliyetçilik, manaviyatçılık, demokratlık, bilimsellik, ilerlemecilik, laiklik, halk eğitimi ve fırsat eşitliği ilkeleri yer almaktadır. Türkiye'de en fazla görülen eğitimle ilgili problemler öğretmen yetiştirme, ilköğretim, yükseköğretim, mesleki ve teknik eğitim, din eğitimi ve halk eğitimidir (Kılıç,2008:80-82).

Tablo 1: DP Hükümetleri Dönemi Milli Eğitim Bakanları ve Görev Süreleri (Tekeli,1983:665)

Hükümet Maarif Vekili	Görev Süresi	Milli Eğitim Bakanı
1.Adnan Menderes Hükümeti	22 Mayıs 1950-9 Mart 1951	Avni Başman, 22 Mayıs- 2 Ağustos 1950, Nuri Özsan (vekil) 2 Ağustos- 10 Ağustos 1950, Tevfik İleri (vekil) 11 Ağustos 1950-
2.Adnan Menderes Hükümeti	9 Mart 1951-17 Mayıs 1954	Tevfik İleri 11 Ağustos 1950- 6 Nisan 1953, Rıfkı Salim Burçak 9 Nisan 1953- 17 Mayıs 1954
3.Adnan Menderes Hükümeti	17 Mayıs 1954-9 Aralık 1955	Celal yardımcı 17 Mayıs 1954- 9 Aralık 1955
4.Adnan Menderes Hükümeti	9 Aralık 1955-25 Kasım 1957	Ahmet Özel 9 Aralık 1955- 13 Nisan 1957, Tevfik İleri (2. Defa) 13 Nisan 1957- 25 Kasım 1957
5.Adnan Menderes Hükümeti	25 Kasım 1957-27 Mayıs 1960	Celal Yardımcı (2. Defa) 26 Kasım 1957- 22 Mayıs 1959, Tevfik İleri (vekil) 23 Mayıs 1959- 8 Aralık 1959, Atıf Benderlioğlu 9 Aralık 1959- 27 Mayıs 1960

DP Hükümetleri döneminde yedi farklı kişi Milli Eğitim Bakanlığı yapar. Tablo 1'de görüldüğü gibi Avni Başman, Nuri Özsan, Rıfkı Salim Burçak, Ahmet Özel ve Atıf Benderlioğlu birer kez ve kısa dönemler, Celal Yardımcı iki kez, Tevfik İleri ise üç kez Milli Eğitim Bakanlığı görevi yapar. Buna göre en fazla görevi Tevfik İleri yapar.

DP'nin kuruluşa şamasından itibaren CHP'nin devletçi politikasına karşı liberal politikayı izlemiş olması doğal olarak eğitimde de daha şerbetçi bir modeli benimsemesine yol açmıştır. Buna göre eğitimde daha çok Batı modeli ve uygulamaları örnek alınmıştır. CHP'nin medreselerin kapanması sonrası daha laik bir eğitim siyaseti izlemesi, dini değerleri daha hassas olan kesimi rahatsız etmiş, fakat tek parti döneminde bu rahatsızlıklarını pek dile getirme imkanı bulamamıştır. DP bu durumun farkında olduğundan parti programlarına dini konularda duyarlı olunacağı ve eğitimde daha milli bir politika izleneceğine yer vermişlerdir.

2.1.DP Hükümeti'nin Eğitim Politikası

DP'nin ilk hükümeti Adnan menderes başkanlığında 22 Mayıs 1950 tarihinde kurulur. Hükümet programında bir milletin bağımsız yaşayabilmesi için sadece bilim ve teknikte ilerlemesinin kâfi olamayacağı, bugünkü dünya şartları nedeniyle toplumun ulusal ve ahlaki değerlere dayanmasının ve ruhlarda manevi değerlere yer verilmesinin mecburiyetine yer verilir. Hükümet, CHP hükümetlerinin eğitim siyasetlerinin açık ve rasyonel bir plandan eksik olduğundan planlarının devamlı değişikliklere maruz kaldığını ifade eder. Bu nedenle yeni hükümetin eğitimi bir bütün olarak ele alacağı ve parti programının ilkeleri doğrultusunda yeniden yapılandıracağı öne sürülür. Başbakan hükümet programında eğitim ce öğretimde temel aldıkları ilkelerin genel niteliğinin milli ve ahlaki esaslara dayanacağını söyler. Menderes, hükümetleri döneminde parti programını esas alarak demokratik ve bilimsel nitelikli yeni düzenlemeler yapacaklarını ifade der. Bu ifadelerden CHP'nin hükümet politikalarının aksine eğitim ve kültür politikalarının daha gelenekçi ve muhafazakâr tabanlı olacağı anlaşılmaktadır (Dağlı ve Aktürk, 1988:190-192).

DP Hükümetinin ilk MEB Avni Başman olmasına rağmen kısa dönem görevde kalmış, daha sonra bir süre Nuri Özsan bu göreve vekâlet etmiştir. Bakanlık görevine gelen Tevfik İleri döneminde yeni okul açmak yerine var olan okullarda bakım ve onarım yapılması tercih edilmiştir. Yeni okul açmak plan dahilinde daha uzun bir döneme planlanmıştır. Tevfik İleri bu konuda TBMM'de "… biz bu işin hatta önümüzdeki seneler için verilebilecek parayı da rica ederek bir plana bağlamak kararındayız. Bu öyle bir plan ki, hangi senelerde, hangi köyde mektep yapabileceğimizi şimdiden bilebilelim." şeklinde görüşlerini ifade etmiştir (Şahin, 1998:27).

Tablo 2: 1949-1950, 1950-1951 ve 1959-1960 Eğitim Öğretim Yılında Öğrenci ve Öğretmen Sayısı (DİE, 1950,1960 Nüfus Sayımı Verileri)

Öğretim Yılları	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı			Dönem
			Kız	Erkek	Toplam	
Anaokulu						1949-1950
	52	71	819	941	1 760	1950-1951
	66	111	1 235	1 612	2 847	1959-1960
İlkokul	17 106	34 821			1 591 000	1949-1950
	17 428	35 871	599 711	1 016 915	1 616 626	1950-1951
	21 429	54 049	931 794	1 582 798	2 514 592	1959-1960
Ortaokul	330	3 730			58 675	1949-1950
	364	3 871	15 274	46 573	61 847	1950-1951
	641	9 725	56 916	181 035	237 951	1959-1960
Lise	58	1 425			18 257	1949-1950
	60	1 424	3 687	15 335	19 22	1950-1951
	129	2 825	13 378	41 484	54 862	1959-1960
Mesleki ve Teknik Ortaokul	317	4 584			55 522	1949-1950
	326	4 488	11 626	41 663	53 89	1950-1951
	503	7 382	27 467	70 543	98 010	1959-1960
Yüksek Öğretim	34	1 852			20 363	1949-1950
	34	1 950	4 862	19 953	24 815	1950-1951
	49	3 911	11 097	42 927	54 069	1959-1960

DP Hükümeti döneminde CHP döneminde isteğe bağlı olarak verilen din eğitimi programa alınarak zorunlu dersler arasına alınır. Bu çerçevede 21.10.1950 tarihli kararla ilkokul 4. ve 5. Sınıflarında din dersi zorunlu olur. Böylece çocuklar milli ve manevi değerlere daha güçlü bağlanacaktır. Bu dönemin bir başka farklı uygulaması da komünizmle mücadelenin eğitim alanında da görülmeye başlamasıdır. Milli Eğitim Bakanı Cumhuriyet Savcılığı'ndan komünistlik faaliyetlerinde bulunduğu iddiasıyla tevkif edilenlerin isimleri istenmiş, öğretmenlerin parti işleri ile uğraşmaları yasaklanmış, bundan sonra siyasetle uğraşanların ihbar edilmesi ve bunlar hakkında derhal tatbikata geçilmesi kararı alınmıştır (Toker,1991:120).

DP hükümeti öncelikle ordu mensubu 150 kişiyi meslekten ihraç ederken 18 Haziran 1950 tarihinde yayınlanan bir genelge ile kapsam genişletilerek memurlar da dâhil edilmiştir. Böylece hükümet ordu ve bürokraside görev yapanlardan kendilerine uymayan, muhalefet edenleri ya meslekten ihraç etmiş ya da yerlerini değiştirmiştir. Bunlara öğretmenlerin de dâhil edilmesi eğitim ve öğretim kadrosunda endişe oluşturmuştur. Bu dönemde birçok öğretmenin yerleri değiştirilmiş, birçok öğretme de terfi sorunu yaşamıştır. Kadro sıkıntısı nedeniyle terfi edilemeyen 1750 öğretmeni temsilen bir heyet İstanbul'a giderek Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı, Başbakan Adnan Menderes'i, TBMM Başkanı Refik Koraltan'ı ve Milli Eğitim Bakanı Avni Başman'ı ziyaret ederek kendilerine öğretmenlerin terfi problemlerini iletmiştir. Burada gerçekleşen görüşmelerde devlet yetkililerinden bu meselenin çözüleceğine dair söz alınmıştır (Çizmeli,2007:265-270).

I. Menderes Hükümeti'nin sonlarında ABD'den değişik branşlarda ülke kalkınması için uzmanlar davet edilmiştir. Bu kapsamda ilk gelenlerden bir eğitim uzmanı Watson Dickerman'dır. Kendisi incelemeleri sonunda hazırlamış olduğu raporda köy çocuklarının eğitimi, köy öğretmenlerinin yetiştirilmesi, halkın okuryazar oranı ve eğitim düzeyinin yükseltilmesinin demokrasi yolunda çok önemli yapılması gereken uygulamalar olduğuna değinmiştir (Dickerman,1956:12-13).

1. Menderes Hükümeti döneminde CHP hükümetlerinin eğitimde okuma yazma, ilkokullaşma, okul yapımı ve öğretmen yetiştirme politikalarını daha hızlı bir şekilde takip etmiştir. Ancak siyasi farklılıkları ve oy verenlerin kendilerinden beklentileri doğrultusunda kadrolaşmaya gitmişler, eski düzeni tasviye etmişlerdir. Doğal olarak bu durum rahatsızlıklara yol açmıştır. Genel olarak hükümet eğitimde başarılı olmaya çalışmıştır.

2.2.DP Hükümeti'nin Eğitim Politikası

2.Menderes Hükümeti'ni süresince iki Milli Eğitim Bakanı görev yapar. İlk olarak bir önceki hükümet döneminden devamla Tevfik İleri ve onun istifası sonrasında atanan Rıfkı Salim Burçak'tır. 2. Menderes Hükümeti DP hükümetleri döneminde eğitime en fazla önem verenidir. Eğitim konusunda izlenecek strateji "…gençliğini milli karakterine ve ananelerine göre manevi ve insani değerlere teçhiz edemeyen bir ülkede ilmin ve teknik bilginin yayılmış olması, hür ve müstakil bir millet olarak yaşamanın teminatı sayılamaz. Gençliğimizin vatan ideali etrafında toplanmasını hareket noktası olarak alıyoruz…" denilerek milli değerlere özelikle önem verileceği belirtilmiştir (https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP20.htm, 23 Nisan 2017).

Hükümet programında ilk, orta, mesleki ve teknik okullar ile yükseköğretimde tek bir eğitim sisteminin uygulanmasına karar verilmiştir. Programda ilk defa Doğu Anadolu'da bir üniversite kurulacağı yer alırken eğitimin milli, ahlaki niteliği öne çıkarılmış, gençliğin vatan ülküsü etrafında toplanması hedeflenmiştir. Bu amaçla tüm ilkokul öğretmenlerinin aynı programla yetiştirilmesi temel ilke kabul edilmiştir. Bu nedenle Köy Enstitüleri ile İlköğretmen Okulları birleştirilmiştir. Böylece Köy Enstitüleri son bulmuştur (Özdemir, Aktaş,2011:260). Ayrıca programda "Teknik öğretim okullarında ziraat ve yol kalkınmasının makineleşmesine muvazi olarak bölge ihtiyaçlarına lüzumlu ustaları yetiştirmek üzere kurslar ve şubeler kurulacaktır." denilerek Köy Enstitülerinin yerini kursların ve şubelerin alacağı ifade edilmiştir. CHP hükümetleri döneminde kurulan Halkevleri ve Halkodaları 11 Ağustos 1951 tarihinde kapatılımış, mal varlıkları hazineye devredilmiştir (https://www.tbmm.gov.tr/ hukumetler/ HP20.htm,23 Nisan 2017).

Hükümet programında din ve dünya işlerinin ayrı tutulması ilkesi benimsenmekle beraber, vicdan özgürlüğünün demokrasinin temel ilkelerinden olduğu, bu nedenle de her türlü baskıya son verilmesi gerektiği yer almıştır. Menderes, Arapça ezan yasağının kaldırılması, ilkokullara din dersinin zorunlu olarak konulması ve din üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması hususunda yaptıkları düzenlemeleri savunarak, dinin istismar edilmesine ve aşırı dini faaliyetlere izin verilmeyeceğini söylemiştir (*TBMM Tutanak Dergisi, 1953*,9. Devre, c. 6: 81).

2.Menderes Hükümeti döneminde de eğitimde okullaşma, ilkokul yapma, öğretmen yetiştirmeye ve demokratikleşmeye önem verilmiştir. Ülkee özellikle Doğu'da bir üniversite açılması, eğitim her kademesinde ilerleme ve gelişme sağlanmaya çalışılmıştır.

Tablo 3: DP Hükümetleri Dönemi Okul ve Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayıları

Okul Türü	Okul Başına Düşen Öğrenci Sayısı					Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı				
DP Hükümetleri	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Anaokulu	34	42	46	46	43	25	28	31	31	26
İlkokul	93	98	101	106	117	45	47	47	38	47
Ortaokul	170	182	206	234	371	16	18	21	22	25
Lise	317	405	396	325	425	13	17	16	16	19
Mesleki ve Teknik Ortaokul	163	157	168	175	195	12	12	13	14	13
Yüksek Öğretim	730	686	802	925	1103	13	11	13	15	14

2.3.DP Hükümeti'nin Eğitim Politikası

Adnan Menderes başbakanlığında 3. DP Hükümeti 17 Mayıs 1954 tarihinde kurulmuştur. Bu hükümet yaklaşık 7 ay sürmüş, Milli Eğitim Bakanlığı'nı Celal Yardımcı yapmıştır. Hükümet programında ilk iki programda yer aldığı gibi halkın ve gençlerin manevi değerlerle yetiştirilmesi, milletin özgür ve bağımsız yaşaması önemsenmiştir. Programda DP hükümetleri dönemlerinde eğitime ayrılan mali kaynakların artırıldığı ve yeni dönemde de büyük çaba harcayarak hedeflere ulaşılacağı ifade edilmiştir (Albayrak, 2004:264).

Milli Eğitim Bakanı Celal Yardımcı "İktisadi tedbirlerimizin müspet neticeleri ve mali takatimizde husule gelen inkişaf üzerine önümüzdeki devrede, bütün idari hizmet şubelerinde olduğu gibi, maarif sahasında da, iktidarımızdan evvelki devirlerle mukayese edilemeyecek derecede hummalı hareketlere girişmenin zamanı artık gelmiş bulunmaktadır. Gelecek yıllarda, bu sahada çok mühim neticeler elde edeceğimizden emin bulunuyoruz." diyerek hükümet politikalarını açıklamıştır. Programda daha önceki DP hükümetlerinden pek farklı bir uygulama görülmez, ancak daha önce başlatılan çalışmalara devam edileceği yer alır. Bakan, ele alınması gereken konular arasında Doğu Üniversitesi'nin kurulması için çalışmalara hız verilmesi, ilköğretim kanunu, öğretmenlerin disiplin işlerinin düzenlenmesi ve okullarda sağlık sorunlarının olduğunu ifade etmiştir (https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP21.htm,23 Nisan 2017).

2. Menderes Hükümeti süre olarak oldukça kısa bir zaman aralığını kapsamasına rağmen bir önceki eğitim politikalarının devam edildiği görülmektedir. Bu sürede de çocukların okula gitmesi, gençlerin bir meslek sahibi olmaları, eğitime aktarılan payın artırılması için çalışılmıştır.

2.4. DP Hükümeti'nin Eğitim Politikası

9 Aralık 1955 tarihinde dördüncü Menderes Hükümeti kurulur. Bu hükümette Ahmet Özel Milli Eğitim Bakanı atanır, daha sonra Tevfik İleri bu görevi sürdürür. Bu dönemle ilgili Adnan Menderes DP hükümetlerinin birbirlerini tamamlayan bir bütün olduğunu belirtmiş, başlatılan çalışmaların devam ettirileceğini belirtmiştir. Programda eğitim konularına değinilmemiş, yalnız yeni ihtiyaçlar için tedbirlerin alınacağına değinilmiştir. Bu dördüncü DP hükümeti döneminde eğitim ve öğretime ilişkin hiçbir madde yer almaz, ancak Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel başkanlığında 6. Milli Eğitim Şurası toplanmıştır (https://www.tbmm.gov. tr/ hukumetler/HP22.htm,23 Nisan 2017).

4.Menders Hükümeti döneminde eski eğitim politikası devam edilmiştir. Her ne kadar hükümet programına alınmasa da okullaşma, öğretmen yetiştirme, üniversite açma, gençlerin mesleğe yönelik yetiştirilmesi gibi konular önemsenmiş ve bu konularda çalışılmıştır. Eğitimin her kademesinde ülke gerçekleri ve imkanları dahilinde çaba harcanmıştır.

2.5. DP Hükümeti'nin Eğitim Politikası

5.DP Hükümeti 25 Kasım 1957 tarihinde Adnan Menderes başbakanlığında kurulur. DP'nin bu son hükümetinde Celal Yardımcı, Tevfik İleri ve Atıf Benderlioğlu Millli Eğitim Bakanlığı görevlerinde bulunur. Bu hükümet programında eğitim konusu çok az yer alır. Okullardan başlayarak sağlık kurumlarına kadar bütün devlet işlerinin ülkenin ihtiyaçlarını giderecek biçimde ve imkânlar dairesinde geliştirileceğine değinilir (Torun,2006:309).

Hükümet programında çalışmaların devam edeceği belirtilir. Bu dönemde daha çok yükseköğretim çalışmaları yoğunlaşır. Doğu Üniversitesi Erzurum'da Atatürk Üniversitesi ismiyle açılır ve öğretime başlar. Tevfik İleri döneminde Ankara'da yüksek öğretmen okulu, İstanbul'da Yüksek İslam Enstitüsü, İzmir'de Buca Eğitim Enstitüsü açılır. Bu dönemin sonuna doğru göreve gelen Atıf Benderlioğlu kendinden önce başlatılan icraatlara devam eder. Ülkede okul sayısındaki artış bu dönemde de devam eder (Albayrak,2004:299-302).

5.Menders Hükümet ülkede muhalefetin giderek baskıları artırdığı bir döneme rast gelir. Artık CHP oylarını artırmaya başlamıştır. DP Hükümeti bu nedenle üniversite sayılarının artırılması, mesleki eğitimin yaygınlaşması, ülkede ilkokul ve ilkokullaşma probleminin

gündemden düşmesi için hayret göstermiştir. Bütün bu çabalara rağmen nicel olarak veriler devamlı artmış, fakat ülke nüfusunun hızlı yükselmesi nedeniyle okul ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısında beklenen seviyeye gerçekleşmemiştir.

3. DP Dönemi Milli Eğitim Şuraları

3.1. 5.Milli Eğitim Şurası

İkinci DP hükümeti döneminde eğitim alanında gerçekleştirilen bir başka iş de Beşinci Milli Eğitim Şurası'nın toplanmasıdır. Bu şurada ilköğretim problemi ile yeni bir anayasa tasarısının, öğretim programının, yönetmeliğin ilkokullar sağlık konusunun, öğretmenlerle ilgili diğer yasaların incelenmesi, anaokulları, öğretmen okulları ve Köy Enstitüleri öğretim programı ele alınır. Daha sonraki hükümetlerde de alınan bu kararlar üzerinde çalışmalar devam eder (Gediklioğlu,1978:124.

Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri başkanlığında 5. Milli Eğitim Şurası 5- 14 Şubat 1953 tarihinde toplanır. Bakan şuranın açılış konuşmasında "Milli Eğitimimizin türlü meseleleri arasında ilköğretim birinci derecede ehemmiyeti haiz bulunmaktadır. Bu öğretimi kemiyet ve keyfiyet bakımından bir an evvel en ileri bir şekilde memleketin en uzak köşelerine kadar yaymak mecburiyetindeyiz" der. Tevfik İleri konuşmasına devam ederek "İlköğretim teşkilatının mecburi ve ihtiyari olmak üzere iki kısma ayrılması uygun görülmüştür. Mecburi olanlar ilkokullarla yetiştirici ve tamamlayıcı sınıflar, özel eğitim ve öğretime muhtaç çocuklar için açılacak okullar olacaktır. Okul öncesi eğitim ve öğretim teşkilatıyla tamamlayıcı kurslar, ihtiyari müesseseler mahiyetinde kurulacaktır.". Tevfik İleri'nin bu konuşmasından anlaşılacağı üzere şuranın gündemini, okul öncesi eğitim, ilköğretim, ilkokullarda sağlık hususunda gerekli önlemlerin alınmasına dair yapılacak olan çalışmalar oluşturur. Aynı zamanda özel eğitime muhtaç çocukların eğitimi, ilköğretim ve eğitim yasası tasarısı, ilköğretimin planlanması, ilkokul programı ve ilkokula öğretmen yetiştirme 5. Milli Eğitim Şurası'nın konularını oluştururlar. Şuranın gündeminde ilköğretimle ilgili sekiz konu ele alınır (https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_10/02113340_ 5_sura.pdf, 23 Nisan 2017);

1.Okul öncesi eğitim ve öğretiminin; anaokulları için hazırlanmış okul program ve yönetmeliğinin incelenmesi,

2.İlkokullarda sağlık konusu ile ilgili alınması gerekli tedbirlerin tespiti,

3.Özel eğitime muhtaç çocuklar için hazırlanmış olan raporun, yetiştirme yurtlarına ait yönetmeliklerin incelenmesi ve korunmaya muhtaç çocuklar hakkındaki kanunun gözden geçirilerek değişiklik gerektiren kısımlarının araştırılması,

4.İlköğretim kanunu tasarısının incelenmesi ve mecburi ilköğretimin planlanması,

5.İlkokul programının yeniden gözden geçirilmesi,

6.Yeni ilkokul yönetmeliği tasarısının incelenmesi,

7.İlkokullara öğretmen yetiştirilmesi, öğretmen okulları ile Köy Enstitüleri yeni öğretim programı ve meslekte olgunlaşma konularının incelenmesi,

8.İlkokul öğretmenlerini ilgilendiren diğer konular ve genel olarak ilköğretim sorunları hakkında Şura Üyelerinin tekliflerinin incelenmesi.

Belirlenen bu hususların incelenmesi için ayrı ayrı komisyonların kurulmasına karar verilir. Bu komisyonlar kendi çalışmasını tamamladıktan sonra hazırladığı raporu şuraya sunar ve bu raporların incelenmesinden sonra her komisyonun incelediği konularda da belirli kararlar

alınır. Okul öncesi eğitim için oluşturulan komisyonca anaokulu yönetmeliği, anaokulu eğitim-öğretim programı incelenerek bu konuda bazı değişiklikler yapılır. Ayrıca ideal bir anaokulunun nasıl olması gerektiğine dair bazı kıstaslar belirlenir. İlkokulların sağlık problemlerini inceleyen komisyon tarafından öğrencilerin beslenme sorunlarının çözülmesi, ana ve ilkokulların hijyen şartları, koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetleri gibi sağlık konuları incelenerek şuraya önerilerde bulunulur (Milli Eğitim Şuraları 1921-2006,2006:22-23). Yine komisyon tarafından resmi ve özel anaokulları ile ilkokulların sağlık kurumlarıyla ilgili bir kanun tasarısı ve yönetmelik hazırlanır. Özel eğitime muhtaç çocuklarla ilgili olarak, komisyonca korunmaya muhtaç çocuklar için yeni bir kanun hazırlanması, yetiştirme yurtlarının durumuyla çocukları koruma meselesinin bir bütün olarak ele alınması kararlaştırılır. İlaveten komisyon korunmaya muhtaç ve özel eğitime muhtaç çocukların tespiti, bu konuyla ilgili kurumların plaklaştırılması, korunmaya ve özel eğitime muhtaç çocukların kayıt ve kabul işlemleriyle ilgili önerilerde bulunulmuş ve bu öneriler şuraca kabul edilir (Sakaoğlu,1992:111-112).

Şuranın en önemli konusunu yeni çıkarılacak olan İlköğretim Kanunu tasarısı oluşturur. Bu tasarıyı incelemek ve mecburi ilköğretimin planlanmasını yapmak için kurulan komisyon, tasarıda bazı değişiklikler yapar. Komisyon henüz ilkokul açılmamış nüfusu az ve dağınık köylerin çocukları için pansiyonlu veya yatılı veya gündüzlü bölge okullarının kurulmasını önerir. Fakat kanun tüm çalışmalara rağmen DP döneminde çıkarılamaz. İlkokul programının gözden geçirilmesi için kurulan komisyon yaptığı çalışmalar sonunda ilkokul programının hedef ve prensipleriyle içeriği arasında bir uyum sağlanması, toplu öğretim anlayışının ikinci devrede de hakim kılınmasını ister. Komisyon bütün ilkokullarda haftalık ders saatine uyulması konusunda esnek davranılmasını kararlaştırırlar. İlkokuldaki din eğitimi konusu tartışmalara neden olur. Bu konuda Anayasa Hukuk Profesörü Bülent Nuri Esen tartışmalara cevap olarak Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri de, din derslerinin bir ihtiyacı karşıladığını ve Anayasaya aykırı olmadığını söyler. Konuyla ilgili komisyon din derslerinin isteğe bağlı olmasını kabul ederek din dersi içinde öğretmenlerin not vermesini ister. Fakat din dersi için verilen notun, öğrencinin sınıf geçmesi üzerinde etkili olmamasını önerir. İlkokulların programını gözden geçiren ve köy okullarıyla ilgili olarak Amerika'dan gelen Prof.Dr.Kate V.Wofford'un hazırladığı raporu da inceleyen komisyon, Wofford'un önerdiği köy ilkokulları sınıflarının gruplar halinde birleştirilmesi ve derslerin üniteler halinde senelere göre sırayla işlenmesi usulünün uygulanmasını önerir ve öneri kabul edilir (Beşinci Milli Eğitim Şurası, 1954:60-85; K.V.Wofford,1952).

Yeni ilkokul yönetmeliğini inceleyen komisyon 194 maddeden oluşan yönetmeliğin 119 maddesini aynen kabul ederken 11 maddeyi yönetmelikten çıkartır ve 64 maddeyi de değiştirerek kabul eder. İlkokullara öğretmen yetiştirilmesi ve Öğretmen Okulları ile Köy Enstitüleri yeni öğretim programını inceleyen komisyon, ilkokul öğretmeni yetiştiren kurumların liseye dayalı, iki veya üç yıllık öğrenim veren yüksek dereceli öğrenim kurumları haline getirilmesinin bugün için güç olduğunu belirtir. İlköğretmen okulu programında değişiklik yapılarak bu kurumların amacına daha çok hizmet eden bir özellik kazandırılmasını ve ilkokul öğretmenlerinin mesleğe zevkle sarılmalarını temin için bir üst derece ile göreve başlamalarını önerir. Komisyon yerel şartlar ve ihtiyaçlara göre gerekli esnekliği de taşımak şartıyla geliştirilmiş bulunan üç ve altı yıllık öğretmen okullarının tek tip programlarını yeterli bulur. Ama Öğretmen Okullarının öğrenim süresinin ileride yedi yıla çıkarılmasının uygun olacağı da yine komisyonca belirtilir. Beşinci Milli Eğitim Şurası'nın önemli sonuçlarından biri de şurada benimsenen fikirler doğrultusunda daha sonra Öğretmen Okulları ile Köy Enstitülerinin birleştirilmeleri olur. Şehirlerde ortaokul üzerine üç yıllık, köylerde ilköğretime

dayanan altı yıllık öğretmen okullarının yedi yıla çıkarılması şurada karar bağlanır (Milli Eğitim Şuraları 1921-2006,2006:354-355,562-563).

3.2.6. Milli Eğitim Şurası

Dördüncü DP Hükümeti Dönemi'nde 6. Milli Eğitim Şurası toplanır. Şurada ilköğretim meselesi üzerinde durulacağı, ilköğretimle ilgili bugünün ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak kanunların değiştirileceği, yerine bütün ilköğretim kurumlarını içine alacak bir İlköğretim Kanunu tasarısının hazırlanacağı açıklanır. İlaveten kadrosuzluk sebebiyle terfi edememiş ortaokul öğretmenlerinin mağduriyetine son vermek amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı'nca yeni bir intibak kanunu hazırlanır https://www.tbmm.gov.tr/ hukumetler/HP22.htm,23 Nisan 2017).

Türkiye'nin 1950 sonrasında Avrupa ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'yle siyasi ve askeri işbirliğiyle birlikte ekonomik ve teknik işbirliğini de geliştirmesi, sanayileşmeyi hızlandırması, özel teşebbüs ve ticari etkinliklerin artması kalifiyeli teknik elemana olan talebi artırmıştır. Bu durum orta ve yükseköğretimde mesleki ve teknik eğitimin giderek yaygınlaşmasını, mesleki ve teknik eğitimin planlanmasını ve hedeflerinin belirlenmesi mecburiyetini ortaya çıkarmıştır. İlaveten belli bir eğitimin dışında eğitim alma imkanı bulamayan vatandaşların el becerilerini geliştirmek ve geçimini sağlamak amacıyla halk eğitiminden geçirilmesi yönünde talepler artmıştır (MEB, Altıncı Maarif Şurası,1957:12-13).

Sanayi için ihtiyaç olan teknik elemanların yetişmesi, görevlendirilmesi ve çalışma esaslarını düzenleme gereği 6.Milli Eğitim Şurası'nın ana gündemini oluşturmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı 18-23 Mart 1953 tarihleri arasında Mesleki ve Teknik Eğitim ile Halk Eğitimi konularının yer aldığı şurayı toplamıştır. Şurada Mesleki ve Teknik Eğitim ile Halk Eğitimi konusunda önemli kararlar alınmış ve tavsiye niteliğindeki kararlar Milli Eğitim Bakanlığı'na uygulanması amacıyla sunulmuştur. Şuranın açılışında Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel mesleki ve teknik öğretimin önemini şu sözlerle ifade etmiştir: "…memleketimizin iktisadi hayatında büyük bir gelişme olmuş, uzun ve kısır bir tasarruf devrinden dinamik bir yatırım devrine geçilmiştir. Yirminci asır dünyasına ayak uydurmak demek olan bu intibakı, büyük bir hızla başarmak mecburiyetindeyiz. Bu canlı ve hareketli devir, tabiatıyla kendine mahsus bir takım problemler arz edecektir. Bunların başında da meslek ve teknik adamların süratle yetiştirilmesi gelmektedir…" (https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_10/02113407 _6_sura.pdf,23 Nisan 2017).

Altıncı Milli Eğitim Şurası'nda mesleki ve teknik eğitim bütün yönleriyle ele alınmış ve dört ayrı komisyon kurulmuş, belirlenen konular irdelenerek kararlar alınmıştır. Şurada oluşturulan komisyonlar şunlardır: 1.Halk Eğitimi Komisyonu, 2.Ticaret Eğitimi Komisyonu, 3.Erkek Teknik Öğretim Komisyonu, 4.Kız Teknik Öğretimi Komisyonu. Şurada sanayileşen dünyaya uyum sağlamak ve yetişmiş kalifiye eleman ihtiyacını karşılamak, ara insan gücünü yetiştirmek için kız ve erkek teknik öğretimde yeni düzenlemeler yapılmasının gereği ortaya konulmuştur. İlk defa halk eğitimi ele alınmış, amaç, ilke, yöntem, araç-gereç, personel ve teşkilat konuları üzerinde durulmuştur. Hızla değişim yaşayan toplumun yeni koşullara ayak uydurabilmesi için halk eğitimi faaliyetlerinin planlanması kararlaştırılmıştır (https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_ dosyalar/2014_10/02113407 _6_sura.pdf,23 Nisan 2017).

4.TBMM Tutanaklarında DP Hükümetlerinin Eğitim Politikaları

Bu bölümde DP Hükümetleri döneminde 1951, 1954, 1957 ve 1960 dönemi bütçe görüşmeleri sırasında milli eğitimle ilgili görüşmeler ele alınmıştır. Bütçe görüşmeleri sırasında genel olarak CHP milletvekilleri kendi dönemlerinde yapılanları öne çıkarmaya çalışırlarken, DP hükümetleri döneminde izlenen eğitim politikası, yapılanların eksikliği, ülkede eğitimin her kademesinde yapılması gerekenleri gündeme taşımışlardır. Milletvekilleri kendi oy bölgelerine yönelik de daha çok kendi yörelerindeki eksiklikleri dile getirmişlerdir. DP ve CHP milletvekilleri seçim dönemlerinde daha çok seçime ve halkın oyunu almaya yönelik politika izlemişler, seçim olmayan dönemlerde ise daha gerçekçi ülkenin ve seçim bölgelerinin problemlerine değinmişlerdir. İlk dönemlerde DP milletvekilleri CHP'in izlemiş olduğu eğitim siyasetini eleştirmiş, eksiklikleri dile getirmişken, CHP milletvekilleri de bu durumları savunmuşlar, ayrıca DP hükümetinin yanlış uygulamalarına değinmişlerdir.

4.1. 1951 Yılı Bütçe Görüşmeleri (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, C 5, Toplantı 1, 51. Birleşim, 25.11.1951: 753-888)

1951 yılı bütçe görüşmeleri sırasında CHP hükümetlerinin ilkokul, ortaokul, lise, mesleki teknik eğitim, yükseköğretim ve halk eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalar vurgulanmıştır. CHP milletvekilleri laik, demokratik, bilimsel ve ilerlemeci milli eğitim politikalarına, Köy Enstitüleri ve başarısına, ülkede okuryazar oranını yükselttiklerine, köylerde okul sayısını artırdıkları, öğretmen sayısını artırdıklarını ifade etmişlerdir. DP İstanbul milletvekili Mükerrem Sarol eğitim ile gelişmeleri "Cumhuriyet Türkiye'si maarif sahasında ehemmiyetli adımlar atmıştır. Hatta ilk senelerde millî eğitim işleri, ileriye doğru yaptığımız hamlelerin âdeta mihrak noktasını teşkil etmiştir. Vatan çocuklarına parasız tahsili mümkün kılmak, kadınlı erkekli okuyup yazmasını bilen bir millet topluluğu haline gelmek, ilk mektep dâvasını ehemmiyeti ile mütenasip bir şekilde ele almak, üniversitenin ıslahı gayesi ile birtakım müspet adımlar atmak, inkılâp tarihimizin ilk fasıllarını kaplamıştır." şeklide dile getirmiştir.

DP milletvekilleri CHP hükümeti döneminde sol ve komünist düşüncenin hızla yükseldiği, okullarda komünist yetiştirildiğini, öğretmenleri komünist ideolojiye sahip olduklarını, köylü ile şehirli ayrımı yapıldığı, bu nedenle köy enstitülerinin katılarak şehir okulları ile birleştirildiğine, öğrencilerin dini bilgilerinin zayıf kaldığı, bu nedenle artık din eğitimine daha fazla önem verileceğine değinmişlerdir. Bağımsız İzmir milletvekili Halide Edip Adıvar bu konuda "Teknik ve müspet ilimler bakımından Türkiye maarifi mazi ile kıyas edilemeyecek kadar ilerdedir. Fakat fikir bakımından, yeni moda maskeler arkasında bir sürü hortlaklar vardır. Bu hortlaklar eski zülüm ve istibdatlarım birer yeni tefsir ve kılıklarından ibarettir. Bunlar yirminci asrın diktatörlerinin markalarıdır. Bunlar makineli korkunç çarklardır; otoriter, totoliter ve diktatör, faşist ve komünist ve sosyalist fikirler." der.

Cumhuriyet devrinin iptidasından beri eğitim teşkilâtı, daha evvelkilere nispeten daha sağlam daha modern bir temele dayanır, daha salabetle bir iskelet vücuda getirmiştir. Fakat bu binanın içine bakılırsa ışıkların kısmen yanlış, manevi sıhhate muzır yerlerden sızdığını iskeletin içindeki kalp ve kafa müstakbel ve daha iyi bir dünya demokrasisini göremeyecek ve hissedemeyecek bir vaziyette olduğu anlaşılır. Işıkların çoğu sağa veyahut sol totaliter meşalelerden sızmış ve halâ da sızmaktadır. Demek ki, bu binanın esasi muhafaza edilecek, ışık menşeleri değiştirilecek, kafaları ve kalbi daha normal surette işleyen bir hale getirilecektir." diyerek görüşlerini ifade eder. Milli Eğitim Bakanı "Milli Eğitim camiasına sokulmuş olan muzır insanları, komünistleri tamamen tasfiye etmek için giriştiğimiz mücadeleye, başladığımız andaki iman ve heyecanla devam etmekteyiz. Hiçbir tesir, hiçbir tenkit ve hiçbir tehdit bizi bu

mukaddes cidalimizden alıkoymayacaktır. Bu mücadeleyi yaparken teenni ile hareket ediyoruz ve bunun doğru olduğuna kaniyiz." demektedir.

Tüm milletvekilleri ülkenin en önemli meselesinin eğitim olduğunu, eğitim içinde de ilkokul ve özellikle köylerde okul açılarak buralara öğretmen gönderilmesi gerektiğini belirtirler. Nuri Sertoğlu "Köy Türk köylüsü süratle okutulmalıdır. Sandığa atacağı oy pusulasında ne yazıldığını okuyamayan veya bu pusulaya istediğini yazamayan insanların demokrasi yapamayacakları ifade edilir." diyerek demokratikleşmede öğrenimin ve okuryazar olmanın önemine değinmiştir. CHP Trabzon Milletvekili Mustafa Reşit Tarakçıoğlu ilkokulda bir muallime 65 talebe düştüğünü, ülkede sadece çocukların yarısının öğrenim gördüğünü söyler.

CHP Sinop milletvekili Nuri Sertoğlu söz alarak ülkede genel durumu tasvir eder. Buna göre; 15 600 köyde 1 472 şehirde olmak üzere 17 000'ni aşan bu okullarda 1 600 000 öğrenci yer alır. 307 ortaokul, 59 lise, 10 Öğretmen Okulu ve 21 Köy Enstitüsünde toplam 102 500 öğrenci vardır. Meslekî ve teknik tedrisatta ticaret okulları, kız ve erkek sanat okulları ile sanat enstitüleri ve akşam kız sanat okulları dâhil 354 okulda 64 200 öğrenci, Ankara, İstanbul, İzmir şehirlerindeki 11 yüksekokula 5 000'e yakın genç devam etmektedir. Ülkede ikisi İstanbul'da, biri de Ankara'da olmak üzere üç üniversite yar almaktadır.

4.2. 1954 Yılı Bütçe Görüşmeleri (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 9,C.28,İçtima 4,49.İnikat,24. 11.1954:803-880)

TBMM 1957 yılı bütçe görüşmeleri sırasında DP Hükümeti döneminde eğitimle ilgili yapılan faaliyetleri yapılması gerekenler, ilkokul, ortaokul, lise, mesleki ve teknik öğretim ile üniversite ile ilgili mevcut durum, yapılanlar ve yapılması gerekenler üzerinde tartışma olmuştur. DP milletvekilleri daha çok din eğitimi, İmam-Hatip ve İlahiyat Fakülteleri meselelerine değinirken CHP milletvekilleri daha çok eğitim konusundaki eksiklikler ile yapılması gerekenler üzerinde durmuştur. Milli Eğitime ayrılan pay 1950 yılı bütçesi 177 milyon lira iken 1954 yılı bütçesinde 260 milyon liradır. 1954 yılında yeniden üç bin öğretmen vazifeye girme imkânına sahip olmuştur.

DP Seyhan milletvekili Remzi Oğuz Arık söz alarak maarif meselesine değinir. Maarife ayrılan bütçenin yetersizliğine, muallim eksikliğine vurgu yapar. Ayrıca öğretmenlerin geçimi, terfi, kadro problemi, yolluğunu düşündüğünü ve bu nedenle nesil yetiştirme işini üzerlerine verimlice alamadıklarını söyler. Yeni öğretmen Mektepleri Kanununda % 75 kontenjan köylü çocuğuna tahsis edilmesinin önemine, köylü çocukların yükseköğretim görmede çektikleri sıkıntılara, Köy enstitülerini bitiren öğretmenlerin mecburi hizmet meselesi, maaş meselesi ve yedek subaylık meselelerinin çözülmüş olmasını anlatır.

Maarifin kendisinin yalnız ders okutmakla değil; bu millete kardeş, insanlığa fıkırdaş yetiştirmekle de ödevli olduğunu hatırlasa veya buna tereddütsüz inansa, bu meseleyi mutlaka çözeceğini söyler. Okullarda çeşitli faaliyet alanlarını kapsayan kulüplerin kurulması gerektiğine değinir. İlkokul öğretmenlerinin müfettiş olabilmesinin önünün açıldığı, halk eğitim kursları ve çeşitliliğine, teknik öğretime verilen önem dile getirir. Kışın uzun sürdüğü bölge ve illerde kurslar açılmıştır, örneğin Bitlis'te halıcılık kursu gibi.

DP Erzurum milletvekili Milli Eğitim Bakını Rıfkı Salim Burçak Türkiye'nin ilköğretim dâvasının çok yakın bir zamanda ve birkaç sene içinde halledilecek küçük ve ehemmiyetsiz bir dâva olarak kabul etmeye imkân olmadığını söyler. Demokrat Parti iktidarı iş başına geldiği zaman ilköğretimde 587 okul binası tamamen yıkılmış veya tehlikeli durumda olduğundan

boşaltıldığını, 98 ilkokul binasının vaktinde ikmal edilmediği için tamamen harap olmuş bulunduğunu ifade eder. 918 büyük binanın büyük ölçüde tamire muhtaç olduğu için derhal tamirlerinin yapılması gerekmektedir. 303 okul binasının damlarının toprak olduğu için harap olduğunu, 1 759 okul binası inşaatının noksan kaldığını, DP'nin iktidarı ilkokul olarak 2 331 yaptığını, 1 802 ilkokul binasını da tamir ettiğini söyler.

DP İktidarı iş başına geldiği zaman Türkiye'de 276 ortaokul mevcutken 1954 yılında 402 ortaokul olur. Bu okulların 33'ü 1953'te açılır. Bugün son zamanlarda ilce haline getirilmiş nahiyeler istisna edilirse 121 ilçede henüz ortaokul olmadığı belirtilir. 1950 senesinde ülkede 58 lise mevcutken, bugün 68 lise vardır. Lisesi olmayan 15 vilâyet daha vardır. Bilhassa atölye bakımından, ders aletleri bakımından ve öğretmen bakımından bütün ihtiyaçları karşılanmadıkça yeniden lise açılmasından kaçınılmaktadır.

1952 senesinde 5 adet açılmış olan ziraat makineleri ve motor tamir atölyeleri şubelerine 1953 senesinde 4 tane daha ilâve edilir, 1955 yılında 4 yerde daha açılacaktır. Buralarda da ziraat makineleri ve motorları ufak parçalarını aynı zamanda imal edecek olan personel yetiştirmektedir. Bu şubeler ziraat makine ve motörleri tamir atelyelerinden ziyade mevsiminde halkın ihtiyacına cevap verecek yolda faaliyette bulunmaktadır. 1953 yazında 71 Sanat Enstitüsünde 27 803 adet pulluk, mibzer, biçer döver, tarktör gibi makineler tamir edilir. Sanat Enstitülerinin elektrik şubeleri açılır, radyo şubeleri, sıhhi tesisat ve kalorifercilik şubeleri, seramik şubesi, yol makineleri hizmetleri uzmanlık şubeleri mevcuttur. Bu tedrisatın asıl müesseselerinde böyle olduğu gibi kurslarında da bir tenevvü göze çarpmaktadır. Köy gezici kursları çeşitlendirilmiş ve makineler artırılmıştır. Bugün 701 köyde gezici kursları vardır. Aynı zamanda esnaf ve halk eğitimi kursları açılmıştır.

DP hükümetinin programında yer alan Doğu Üniversitesi ile ilgili bir gelişme olmaması nedeniyle CHP Kars milletvekili Sırrı Atalay Doğu Üniversitesi meselesini 1950 - 1954 seneleri arasında sadece 1,5 rapor olduğunu, Veteriner Fakültesi ve Ormancılık Araştırma Enstitüsü'nün Kars'ta olması gerektiğini ifade eder. Ayrıca dört yıllık zaman içinde Kars'a 15 okul bile yapılmadığını, Doğu Anadolu'nun birçok yerinde ortaokul yapıldığını, çoğunda bir tek öğretmen, ilkokulda beş öğretmen, ortaokulda bir öğretmen olduğunu söyler.

4.3. 1957 Yılı Bütçe Görüşmeleri (TBMM Zabıt Ceridsi, Devre 10, C 17, İçtima 3, inikat 46, 25.11.1957: 845-850; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 10, C 17, İçtima 3, İnikat 47, 26.11.1957: 852-888)

DP Kocaeli milletvekili Turan Güneş öğretim sisteminde bir plansızlığın bir keşmekeşin mevcut olduğu açıkça görülmektedir. Bir Millî Eğitim plânında mevzuubahis olan şey öğrenmek ihtiyacı karşısında personel, ana temel unsur olan öğretmen, bina ve malzemedir. CHP Tunceli milletvekili Meclîs Grupu Adına Fethî Ülkü Teşkilât Kanununu Maarif Vekâleti halen 1926 da çıkmış olan Teşkilât Kanunu çerçevesi içinde teşkilâtlandırılmış bulunmaktadır. Özel okullar, İmam- Hatip, okul öncesi gibi birçok konu teşkilatta tam olarak tanımlanmamıştır. Maarif hayatında, Maarif Vekâleti vazifeleri içinde en büyük yük şüphesiz öğretmenindir. Muhtelif tahsil kademelerinde, ilk, orta, lise, teknik ve yüksek öğretmen kadrosu maalesef bugün kifayetsizlik arz etmektedir. Ancak % 36'sı okuryazar olan Türkiye'de ilköğretim seferberliğinin ikmal edilmiş olması bu milletin en mübrem ihtiyacıdır.

Turan Güneş 1950 -1951 de 17 770 iken bugün 31 000 küsura çıkmış. Artış nispeti % 80'dir. Maarif Vekâletinin mektep ve bina olarak rakam % 90'dır. Öğretmen artışı ise %o 15 olarak gösterilmektedir. Ticaret liselerini bir misal olarak zikredilirse % 112'dir, okul adedinde

% 11'dir. Köy Enstitülerinin talebe sayısı % 34 artıyor, okul adedi % 58 artıyor. Buna göre ülkede öğrenci sayısı artarken öğretmen sayısı azalmıştır.

Fethî Ülkü 1955 te okuyan çocuk miktarı ile 1956 da okuyan çocuk miktarı mukayese edilirse netice 1956'nın aleyhine 27 632 olarak meydana çıkar. Yani okuyamayan çocuk miktarı 1956 yılında 27 638 adet artmıştır. Bu demektir ki, okuyamayan çocuk miktar nüfusa göre günden güne fazlalaşmaktadır. Bunun yanında köy adedi de günden güne artmakta olduğuna göre okula ihtiyaç da aynı miktarda çoğalmaktadır. İhtiyaç olan 71 000 ilkokul öğretmenini bulabilmek için daha 35 000 öğretmene ve 17 884 okula gerek vardır. Öğretmen ihtiyacının nüfus artışına göre çoğaldığı nazarı itibara alınarak bu tahsisin mütenasip olarak artırılması lâzımdır.

Cumhuriyetçi Millet Partisi Kırşehir milletvekili Ahmet Bilgin İlköğretim dâvasının en önemli meselelerdendir. Öğretmen ve okul meselesi vardır. Adet itibariyle öğretmenlerin kifayetsizliği de yine malûmdur. DP Denizli Milletvekili Mehmet Karasan ülkede okuryazar nispeti % 36,5'tır. Türkiye'de 19 000 ilkokul vardır. Hali hazırda okul dışındaki çocukların % 65'i okula devam etmektedir.

DP İstanbul milletvekili Aleksandros Hacopulos ülkede ikili, üçlü ve dörtlü öğretim ile ilgili görüşlerini ifade der. Ahmet Bilgin orta öğretimde yeterli derecede öğretmen bulunmadığına, ortaokulda okuldan ziyade öğretmene önem verilmesi gerektiğine, liselerde programların çok yüklü olduğuna değinir. AP Çorum milletvekili Kemal Biberoğlu mesleki ve teknik eğitimin önemine değinir. Ahmet Bilgin "Üniversiteler memleketin gidişi üzerinde ışık tutan, iktisadi, içtimai ve kültürel hayatta aydınlık gösteren birer müessesedirler. Üniversite muhtariyeti bir defa daha taarruza uğramıştır. Türkiye'nin birçok güzide ilim adamı üniversiteden ayrılmak zorunda kalmıştır." der. CHP Malatya milletvekili İsmet İnönü üniversitelerin içinde bulunduğu durumu anlatır. Üniversitelerin Türkiye'de bilim yuvası sıfatından uzaklaştıklarını ve yönlendirme yapamadıklarını, hükümetin üniversiteleri kifayetsizleştirdiğini anlatır. CHP Tunceli Milletvekili Fethi Ülkü üniversitelerin talebe cevap verecek durumda olmadığını ifade eder. Üniversitelerde asistanların maaşları düşüktür. Üniversite tahsili için yurdun muhtelif yerlerinden gelen gençlere ihtiyaca salih yurtlar bulunamamaktadır.

AP Gümüşhane milletvekili Sabrî Özcan San Ülkede yetiştirme yurtları Sayısı 41'dir. Buralarda 4 052 çocuk bakılır. Bu çocuklardan 377 tanesi sağır ve dilsiz, 155 tanesi kördür. Mütebakisi ise korunmaya muhtaç normal çocuklardır. 1955 istatistiklerine göre sıfır ile 18 yaş arasındaki çocukların miktarı 11 milyonunun üzerindedir.

DP İstanbul Milletvekili Başbakan Adnan Menderes "Muhterem arkadaşlar; sıkıntılardan bahsediliyor. Programsızlık, şu, bu... Bütün dünyaya karşı Türkiye'yi bir aczi mutlak içinde göstermek için âdeta savaşılıyor. 1950 den sonra bir şey yapmadıksa, 1950 den bu yana Türkiye hiçbir mesafe kat etmemişse, bu memleketin âtisinden nevmidolmak lâzımdır. 17 000 köy pek yakında okullarına kavuşacaklardır. Okullara öğretmen yetiştirmek için 40'tan fazla öğretmen okulu açılıyor. Fakat bu kâfi gelmiyor. Binlerce ortaokul ve lise melunları kısa kurslarla meslekî formasyonlarını tamamlayarak ve hiç zaman kaybetmeden bu vatan köşelerine öğretmen olarak gönderilmeleri yerinde olur. Mevcut 40 000' e yakın öğretmenin ekserilikte teftiş göremiyor; mevcut 300 müfettişin 500'e çıkarılması için bakanlık süratli tedbirler almalıdır. Memleketin muhtelif bölgelerinde 14 üniversite yapılacaktır. Ortaokullarda öğretmen sayısı bilhassa yabancı dil muallimleri çok noksandır. Hal çaresi lise mezunlarını tekâmül kurslarından geçirerek birleştirmek lâzımdır. Ayrıca Doğu'da ve Orta - Anadolu'da olmak üzere iki eğitim enstitüsünün hemen açılması şarttır.

Orta öğretimde tedrisatın merkezi sıkleti ezberciliktir. Program ve metotların tamamen değiştirilerek; müşahede laboratuvar esasına göre tedrisatın tanzimi ve talebelerin kabiliyetlerine göre yetiştirilmeleri lâzımdır Beden Terbiyesi Kanunu çok gecikmiştir, Bu kanunun tezce çıkarılması hususunda; vekâletin çok dikkatli ve devamlı takip edici çalışması lâzımdır."

4.4. 1960 Yılı Bütçe Görüşmeleri (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 11, C 13, İçtima 3, İnikat 48, 26.11.1960: 612-676)

1960 yılı bütçe görüşmeleri sırasında CHP'li milletvekilleri ile DP milletvekilleri daha çok siyasi çekişmeleri eğitim politikalarına yansıttıkları görülmektedir. Genel olarak ülkede okuryazar oranının yükseltilememesi, köylerde okul ve öğretmen meselesinin, şehirlerde ortaokul, lise, mesleki ve teknik eğitim meselelerine, üniversitede ise daha çok öğretim üyelerinin siyasi faaliyetleri, görevden uzaklaştırılmaları, öğretmenlerin maaşları ve ek ders ücretlerinin yetersiz oluğu, bu nedenle de öğretmenlerin başka mesleklere yöneldikleri gibi problemlere değinmişlerdir. DP Burdur milletvekili Fethi Çelikbaş Türk demokrasisinin gelişmesini öğretmenlerin her kademedeki okullarda öğrencilerine demokrasi konusunda verecekleri terbiyeye bağlı bulunduğunu belirtir.

CHP Erzincan milletvekili Rauf Bayındır ilkokullarda üçlü, dörtlü tedrisat olduğunu ve buna son verilmesi gerektiğini söyler. Tevflk Ünsalan ilkokulu bitiren köylü çocuğu orta tahsil yapmak için şehre geliyor, çocuğun anası, babası da çok zaman şehre yerleşiyor ve bu suretle de şehirlere akın başlıyor. Eğitmenlerin ders verdiği okullar kapatılmıştır. Yerlerine yenileri de ikame edilmemiştir. DP Isparta milletvekili Ali Lâtifaoğlu 1950'de 1 461 598 ilkokul öğrencisi varken ve 27 bin öğretmen mevcut iken öğrenci sayısı % 64 artarak 2 240 000 olmuştur, öğretmen sayısı da % 90 artarak 51 245 olmuştur. Atıf Benderlloğlu 2'li tedrisat mevzuunda bugün bütün dünya terbiyecileri bu noktada fikirlerini açıklamış değildir. 2'li tedrisatın lehte ve aleyhte olup olmadığı tetkik ediliyor. 3'lü tedrisat mevzuunda 22 bin öğrenci 36 okulda okumaktadır. İkili tedrisat 22 bin küsur mektep içinde 1 275 tanedir.

CHP Ankara milletvekili İbrahim İmirzalıoğlu okulların bilhassa tamirinin süratle yapılması ve bu hizmette harekete hemen geçilme gerekir. Örneğin Kızılcahamam'ın Güven bucağındaki okul sulak bir araziye, bir çayır kenarına yapılmıştır. Temelinden bodruma su dolmakta ve bu okulda okuyan çocuklar da rutubetten hastalanmaktadırlar. 1959 yılı ile 1960 yılı arasında yapılan okulların adedi köylerde 472, şehirlerde 75'dir. 1959 dan 1960 yılma geçerken 1 966 öğretmenden 405'i 472 yeni okul yapılan köylere verilirken 1 561 öğretmen şehirlerdeki 75 okula veriliyor. Buna göre köylerde yeni yapılan 67 okul öğretmensiz olarak inşa edilmiştir. 1950'de 46 öğrenciye bir öğretmen düşerken, 1960 da bir öğretmene 48 öğrenci düşmektedir. Talebelerine hâkim olamayan öğretmen, öğrencilerin okullarını tahrib etmesine de mâni olamamaktadır. Şu hale göre maarif dâvasının düğümü olan öğretmen meselesini evvelâ halletmek şarttır.

CHP Van milletvekili Saît Erdînç Doğu illerindeki eğitim durumunu şe şekilde dile getirir: Ağrı'nın 100 köyünün sadece 21'inde, Bitlis'in 35, Siirt'in 28, Elâzığ'ın 37, Diyarbakır'ın 28, Urfa'nın 28, Van'ın 23, Muş'un 33, Erzurum'un 38, Mardin'in 23 köyünde okul vardır. Bu illerde okulu olmayan köy adedi: 4 281'dir. Tahsilden mahrum çocuk adedi de 190 599'dur. Kültür seviyesine ulaşmalarını temenni ettiğim meselâ İstanbul'un 100 köyünün 98 inde, Kırklareli'nin 95, Tekirdağ'ın 87, Eskişehir'in 86, Denizli'nin 80, Bilecik'in 83, Edirne'nin 88, Muğla'nın 90, Sakarya'nın 83, Isparta'nın 88 köyünde okul vardır. Bu illerde okulu olmayan köy adedi 392'dır. Tahsilden mahrum çocuk adedi de 46 210'dur. Doğu - Anadolu'nun okul dâvası zaruret faalini almıştır. Bu 10 ilin okul ihtiyacı % 27'dîr. 1959'da bu ihtiyaç nazara

alınmayarak % 15 nispetinde az yardım yapılmıştır. Diğer arz ettiğim on vilâyete ise % 2,4 yerine 6 misli fazla para yardımı yapılmıştır. Okuldan mahrum olan çocukların % 23'ü arz Doğu'daki 10, % 5 de Garp'taki 10 ildedir. Saît Erdînç 1960'da yapılacağı söylenen 1 400 okuldan hissesine düşmesi icap eden 378 okulun Doğu'daki illerde yapılmasını istemektedir.

DP Kayseri milletvekili Servet Hacıpaşaoölu 1950'de eski iktidardan 8 bin küsur köy ilkokulu devralındığını, bunlardan 3 bin küsuru hiç kullanılamayacak kadar harap, 5 bin küsuru da kullanılabilecek vaziyette olduğunu söyler. Servet Hacıpaşaoölu CHP'nin okul yaptırma politikası ile ilgili olarak şu örneği verir: "Kayseri'nin bir köyünde iki kadın hatırlarım, bu iki kadın zorla mektep yaptırmak için mektep duvarlarını yapmak üzere inşaat başına getirilir, sabahtan akşama kadar duvar yaptırılır. Bu kadınlar akşam evlerine giderler, gece kimse görmeden tekrar gelir yaptıkları duvarları yıkarlar. Ertesi günü jandarmaların zoru ile tekrar... C.H. Partisi niçin millet sevgisini kaybetti. Bunu tetkik ettiğimiz zaman bunun sebeplerinin en başında köylerde takip edilen ilkokul dâvaları gelir."

CHP Sivas milletvekili Turhan Feyzioğlu Maarif Dâvasının temelini öğretmen dâvası teşkil etmektedir. İlâve ders ücretleri artırılmalıdır. Ek görev ücretleri de artan fiyatlara ve ağırlaşan geçim şartlarına intibak ettirilmelidir. Ali Lâtifaoğlu öğretmenlerin meslekini terk ettikleri bir vakıadır. Serbest iş sahasında daha fazla ücret bulan öğretmen teknik sahada, akademik öğretim yapan öğretmenlerin ve bilhassa yabancı dil öğretmenlerinin diğer sahalarda iş bularak ayrıldıkları görülmektedir.

Seyyar kütüphaneler, ilkokul kütüphaneleri ve şehir kütüphaneleri acilen çoğaltılmalıdır. Üniversite öğrencilerin aylık burs miktarı yetersizdir. Bugün üniversitelerde 46 000 talebe okumaktadır.

Sonuç

Dünya'da II. Dünya Savaşı sonrası ABD ve SSCB endeksli oluşan iki kutuplu yapı ile başlayan soğuk savaş dönemi Türk siyasi hayatına da yansımıştır. Cumhuriyetin en önemli konularından birini ülkede eğitim meselesi oluşturur. Bu kapsamda ülkede okuryazar sayısı yükseltilmeye çalışılırken başta ilkokul olmak üzere eğitimin tüm kademelerinde yenileşme ve yaygınlaşma sağlanmıştır. Özellikle okulu olmayan kırsal alanda ve köylerde okul yapımına ve buralar öğretmen göndermeye çalışılmıştır.

DP hükümetleri döneminde genel olarak eğitimde CHP hükümetlerinin dini, manevi ve milli politikalarına karşı bir siyaset izlenmiştir. Okullarda din derslerinin mecburu yapılarak ders saatleri artırılmıştır. Ülkede İmam Hatip liselerinin yapılmasına ağırlık verilmiş, kapatılan dini kurumların yeniden açılması, anayasanın eski dildeki haline getirilmesi, ezanına Arapça okutulması önemli uygulamalardır.

CHP döneminin uygulaması olan Köy Enstitüleri, buradan yetişen eğitmen ve öğretmenler ile komünist diye mücadeleye girişilmiş, bu enstitüler komünizm propagandası yaptığı öne sürülerek kapatılmıştır, öğretmenlerin bir kısmının görevine son verilirken bir kısmı görevden uzaklaştırılmıştır.

DP hükümetlerinin eğitimin tüm kademeleri en önemli meseleler arasında yer almakla beraber köylere okul götürmek öncelikli olmuştur. 5.Milli Eğitim Şurası'da Yatılı Bölge okulları gündeme alınmış, okullaşma, Doğu'da bir üniversite açılması, orta ve lise eğitiminde okul ve öğretmen sayıları artırılmaya çalışılmıştır. DP hükümetleri döneminde Atatürk, Ege, Karadeniz Teknik ve Ortadoğu Teknik Üniversiteleri açılmıştır.

1957 yılında gerçekleştirilen 6. Milli Eğitim Şurası'nda ağırlıklı konu Mesleki ve Teknik Eğitim meselesi olmuş, bu kapsamda meslek okulları ile çıraklık okullarının

çoğaltılması öngörülmüştür. Ülkede başlayan makineleşme ve makineli üretim nedeniyle ortaya çıkan teknik personel açığı bu şekilde giderilmeye çalışılmıştır.

1957 seçimleri sonrasında CHP ve DP arasında giderek artan siyasi çekişme milli eğitim politikalarına da yansımıştır. TBMM'de 1951 yılı bütçe görüşmelerinde CHP milletvekilleri kendi dönemlerinde yaptıklarını anlatırlarken DP milletvekilleri eski dönemi eleştirmişlerdir. 1954 yılı bütçe görüşmelerinde DP milletvekilleri dört yılda yaptıkları icraatları anlatıp daha yapılması gerekenleri söylerlerken CHP milletvekilleri yapılanların yetersizliği ve eksiklikleri öne çıkarmışlardır. 1957 ve 1960 yılı bütçe görüşmelerinde ise daha çok siyasi polemiğe yönelik ve milletvekillerin kendi bölgelerindeki ihtiyaçlarla ilgili konuşmalar yaptıkları görülmektedir.

DP hükümetleri genel olarak eğitimin tüm kademelerinde ilkokul, ortaokul, lise, mesleki ve teknik eğitim, üniversite, halk eğitimi gibi gelişme sağlamıştır. Ancak ülkeden artan nüfus artışı nedeniyle istenilen ölçüde bir gelişme gerçekleştirilememiştir.

DP'nin kurulması II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu dünya siyasetinin oluşum sürecine denk gelmektedir. Bu nedenle CHP daha çok devletçi bir siyaset izlerken, DP arık hürriyetten, liberal ekonomiden ve serbestliklerden bahsetmiştir. Bu nedenle DP iktidara gelince bu hassan konularda halka verdiği sözleri yerine getirirken ülkenin esas meselesi olan okuryazar sayının azlığı, ilkokul ve öğretmen sayısının yetersizliği, eğitimin her kademesindeki eksiklerle CHP hükümetlerinin politikaları aynen izlenmiş, nicel olarak çok ileri noktalara ulaşılmıştır. 1950 sonrasında kısal alandan kentlere göçün başlaması hem ülkede genel olarak okul çağ nüfusunun artması hem de kentlerde çocuk sayısının artması doğal olarak okul ve öğretmen sayılarında beklenen ölçüde artış sağlanamamıştır. DP hükümetleri döneminde okul, öğretmen kız çocuklarının okullaşması, ortaokul sayısının hızla artması, mesleki ve teknik liselerin sayılarının artması ve öğrencilerin daha fazla ilgi göstermeleri, yükseköğrenimde Ege, OTDÜ, Karadeniz Teknik, İstanbul Teknik ve Atatürk üniversiteleri ile bunların dışında araştırma enstitülerinin kurulması sağlanmış ve yüksek öğrenimde çok ileri hamleler yapılmıştır.

DP hükümetlerinin eğitim alanında yaptıkları ülkede okuryazar sayısının artması, aydın kesimin çoğalması, yazılı basının önem kazanması, ülkede hak ve özgürlüklerin daha fazla dile getirilmesi, savunulması, sivil toplum örgütlerinin yaygınlaşması gibi daha sonraki bir çok alanda önemli gelişmelere vesile olmuştur.

Kaynakça

Albayrak, M. (2004), Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Phoenix Yayın, Ankara,ss.264, 299-302.

Başar, E. (2004), Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul,ss.17-21.

Beşinci Milli Eğitim Şûrası, (1954),Çalışma Esasları, Komisyon Raporları, Konuşmalar, İstanbul,ss.60- 85.

Boran, A.,(2000),, "Cumhuriyet Döneminde Eğitimde Meydana Gelen Gelişmeler", Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s. 9, Kayseri.

Çizmeli, Ş. ,(2007), Menderes Demokrasi Yıldızı? , Arkadaş Yayınevi, Ankara,ss.265-270.

Dağlı, N. ve, AKTÜRK, B., (1988), Hükümetler ve Programları (1920–1960), c. 1. Ankara,ss.180-181,190-192.

DİE,(1950),Nüfus Sayımı verileri.

DİE, (1960),Nüfus Sayımı Verileri.

Dickerman, W.,(1956), Türkiye'de Halk Eğitimi Hakkında Rapor, Maarif Basımevi, Ankara,ss.12-13.

Ekinci, N.,(1997), Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler, İstanbul,ss.125-130.

Goloğlu, M.,(1974), Milli Şef Dönemi (1939-1945), Goloğlu Yayınları, Ankara,ss.401-402.

Gök, F.,(1999), "75 Yılda İnsan Yetiştirme Eğitim ve Devlet", 75 Yılda Eğitim, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.ss.1.

Gedikoğlu, Ş., (1978), Kemalist Eğitim İlkeleri Uygulamalar, Çağdaş yayınlar, İstanbul,ss.7,124.

Güven, İ.,(2000), Türkiye'de Devlet, Eğitim ve İdeoloji, Siyasal Kitabevi, Ankara,ss.43.

Karpat, K.,(1967), Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul Matbaası, İstanbul,ss,126.

Kılıç, E.,(2008), "Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikası (1950–1960)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.,ss.80-82.

MEB, ALTINCI MAARİF ŞÛRASI, (1957), Çalışma Esasları, Komisyon Raporları, Konuşmalar, MEB, Ankara, ss.12-13.

MİLLİ EĞİTİM ŞÛRALARI (1921-2006), (2006), Milli Eğitim Basımevi, Ankara,ss.22-23, 354-355, 362-363.

Okudan, İ., (2006),, Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları.

Özdemir, Y. ve AKTAŞ, E., (2011), Halkevleri (1932'den 1951'e Kadar), Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, s. 45, Erzurum.

Sakaoğlu, N.,(1992), Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul,ss.111-112.

Şahin, İ.,(1998), Demokrat Parti Hükümetleri Dönemindeki Eğitim-Kültür Politikaları, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri,ss.27.

Tekeli, İ., (1983), "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", Cumhuriyet

Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c. III, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.665.

Toker, M., (1991), Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973) Demokrat Parti'nin Altın Yılları (1950-1954), Bilgi yayınevi, İstanbul,ss.120.

Torun, E.,(2006), II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimler -İç ve Dış Etkenler-(1945-1960),

Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya,ss.309.

TBMM TUTANAK DERGİSİ, (1950),9. Devre, c. 6,16.6.

TBMM TUTANAK DERGİSİ, (1951), Dönem 9,C.5,Toplantı 1,51.Birleşim,25.11,ss.753-888.

TBMM ZABIT CERİDESİ, (1954),Devre 9,C.28,İçtima 4,49.İnikat,24.11,ss.803-880.

TBMM ZABIT CERİDESİ, (1957),Devre 10,C.17,İçtima 3,46.İnikat,25.11,ss.845-850.

TBMM ZABIT CERİDESİ, (1957),Devre 10,C.17,İçtima 3,47.İnikat,26.11,ss.852-888.

TBMM ZABIT CERİDESİ,(1957), Devre 11,C.12,İçtima 3,48.İnikat,26.11.

TBMM ZABIT CERİDESİ,(1960), Devre 11,C.13,İçtima 3,48.İnikat,26.11,ss.612-676.

Wofford, K.V.,(1952), Türkiye Köy İlkokulları Hakkında Rapor, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

Yiğit, A. A.,(1992), İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938-1950), Boğaziçi Yayınları, İstanbul,ss.42.

Yüce, C.,(2008), Demokrat Partinin Eğitim Politikası ve Cumhuriyet Halk Partisinin Muhalefeti, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon,ss.23.

https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP21.htm

https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP22.htm

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_10/02113407_6_sura.pdf

İzmir'deki Bizans Eserlerinin Türk Turizmi İçindeki Yeri: Efes Örneği

Sevcan YILDIZ[1], Engin DERMAN[2]

Özet

Efes Antik Kenti Türk turizminde önemli bir yere sahip olup, Dünya Kültürel Miras Listesinde yer almaktadır. Tarihte Hıristiyanların dini merkezlerinden biri olmuş, günümüzde Hıristiyanlar için Hac Yeri niteliği kazanmıştır. Gerek tarihten gelen özellikleri ve kültürel miras niteliğiyle, gerekse günümüzdeki inanç turizmi cazibe merkezi olması sebebiyle Efes Türk turizmi için özenle üzerinde durulması gereken bir turistik üründür. Bu çalışmada Efes Antik Kenti'nin tarihi önemi anlatılmış, Hıristiyan dini açısından değeri vurgulanmış ve ziyaretçi sayıları verilerek Türk turizmindeki önemi ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Bizans, Turizm, Efes.

Jel Kodları: Z 30, Z 32.

Abstract

Ephesus Antique City has an important status in Turkish tourism and is listed in the World Cultural Heritage List. In the past it became one of the religious centers of Christians, and nowadays it is a place of pilgrimage for Christians. Efes is a tourist product that needs to be considered carefully for Türkish tourism, as it is a historical attraction center today and it has historical features and cultural heritage. In this study, the historical importance of the ancient city of Ephesus was explained, its value in Christian religion was emphasized and the number of its visitors was given and its importance in Turkish tourism was revealed.

Keywords: İzmir, Byzantion, Tourism, Ephesos.

1. Giriş

Batı Anadolu'da kurulmuş olan ancak bugün yıkıntıları oldukça içerilerde kalan Efes, Herakleitos'un zamanında yaklaşık M.Ö. 500 yıllarında zengin bir kıyı kentiydi. O zamanlardaki bu tür ticaret kentlerinin çoğu gibi Efes'te de siyasi bir huzursuzluk ortamı vardı. O dönemin tüm Batı Anadolu'daki Yunan kolonileri, batı yönünde genişleyen İranlılar'ın sürekli tehdidi ve baskısı altındaydı. Kent içinde ise Aristokrat Parti ile Demokrat Parti arasında bir türlü sonu gelmeyen tartışmalar yaşanıyordu. Bir süre Efes Herakleitos'un yakın

[1] Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, sevcanyildiz@gmail.com
[2] Öğr. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Meslek Yüksekokulu, ederman@akdeniz.edu.tr

dostlarından bir aristokrat tarafından yönetildi. Bu aristokrat yönetimin, demokratlarca zor kullanılarak devrilmesi Herakleitos'un iç yaşamında derin izler bırakmıştır (Aster,2000: 90). M.Ö. 7. yüzyılda Efes, Kimmer istilasına uğradı. Kimmerler şehri ve Artemis tapınağını yakıp yıktılar. Daha sonra Efes, Aristokratların idaresinden çıkıp Tiranlıkla idare edildi. Kimmer istilası sırasında harap olan Artemis tapınağını M.Ö. 6. yüzyılda dostça davranan Lidya kralı Krezüs yeniden yaptırmış ve Efeslileri tapınağın etrafına yerleştirmiştir. Sonra Lidya Kralı Krezüs'un Perslere yenilmesiyle diğer İonya şehirleri ile beraber Efes de Pers hakimiyetine girmiştir (Akşit, 1982: 120).

Bu çalışma özgünlüğü ile literatüre katkı sağlayacaktır. Çalışmada iki farklı bilim alanı olan turizm ve tarih bir arada kullanılmış, multidisipliner bir çalışma ortaya konulmuştur. Türk turizmi için önemli ve somut kültürel miras örneği olan Efes antik kentinin tarihsel süreçleri anlatılmış ve Türk turizmi içindeki yeri incelenmiştir.

2. Yazın Taraması

Efes Antik Kenti

Efes'in eski adı Ayasuluk'dur. Batı Anadolu'nun Antik kentleri arasında Bizans yerleşme yeri olarak ayrı bir önemi vardır. Efes'te Bizans döneminin dini olmayan yapıları arasında 5. yy. ya da 6. yy.dan kalma bir hamam ve iki çeşme dikkati çeker (Eyice, 1982: 590).

Antik Kentte İncilci Yohannes için yapılmış bir kilise bulunmaktadır. Bu yapı aslında İncil'in yazarı Yohannes'in mezarı üzerine oturtulmuş bir kyborion'un etrafını sararak yapılmıştır. (V. yy.) bu yapı haç biçiminde bir kilise görünümünü almıştır. (VI. yy.) İmparator Justinyanus zamanında yeniden inşaa edilmiştir. Bu defa bina haç şeklinde bir bazilika şeklini almıştır. Bu kolların üzeri kubbe ile örtülmüştür. Bu yapı Justinyanus'un önemli yapılarından biri olup ölçüleri çok büyüktür. Günümüze kadar kalmamıştır, ancak Avusturyalıların yaptıkları kazılar neticesinde planı ortaya çıkarılmıştır. Dört kolu eşit bir yapı iken, sonradan bir bölüm daha ilave edilmiştir. Klasik basilika mimarisinden kaçınılmıştır. Her bir bölüm bir kubbe ile örtülüdür. Bir basilika şeklindedir. Şimdiki hali ise, çok sütunlu kemerli bir yapıdır (Eyice, 1973: 41).

Meryem Ana Evi

Filistin'de doğan Hıristiyanlık dininin gelişip yayıldığı yer ve dünyanın ilk yedi kilisesinin ilkinin bulunduğu yer Efes'tir. Bu dinin başlıca merkezi haline gelen Efes'te Hıristiyanlık aleminin en büyük toplantısı dördüncü Testeman'ın yazarı ve İsa'nın havarilerinden St Jean başkanlığında Efes Antik Tiyatro'da yapılarak putlara tapan Efes halkı Hıristiyanlığa davet edilmiştir. Hıristiyan St. Paulus M.S. 54 yılında Efes'e gelmiş ve burada 3,5 yıl kalmıştır (Subaşı, 1996: 15).

Hıristiyanlığın kurucusu Hz. İsa'nın annesi Meryem Ana, İslamiyet tarafından kutsal ve makbul bir sembol olarak ilan edilmiştir (Aksoy, 1999: 387). Hz. Meryem'in yaşadığı ev ölümünden sonra Hıristiyanlığın kutsal merkezlerinden biri olmuş ve ziyaret yeri olarak önemini korumuştur. Bu gelenek günümüzde de sürdürülmektedir (Anonim, 1990: 524).

Hıristiyanlarca Papaya Tapulu olarak da adlandırılan kutsal yerin M.S. IV. yüzyılda inşa edildiği sanılmaktadır (Anonim, 1995: 37). Bir ocağı andıran mihrap kısmında Hz. İsa'nın altın kalbi temsil edilmektedir. Hz. İsa çarmıha gerilişinden kısa bir süre önce annesini arkadaşı ve havarisi olan St. Jean'a teslim etmiştir (Anonim, 2000: 31).

Hz. İsa çarmıha gerilmeden önce annesini St. Jean'a emanet edip, St. Jean'a "Bu senin anan", Meryem'e de "bu senin oğlun" demiştir (Anonim, 1995: 37). St. Jean, Hz. İsa'nın çarmıha gerilişinden sonra Meryem Ana'nın Kudüs'te kalması sakıncalı bulunduğundan, onu yanına alarak Kudüs'ten kaçırmış ve Bülbül Dağı'na getirmiştir. Hıristiyanlık dinini yaymak gibi kutsal bir görevi de üstlenmiş olan St. Jean, çağın en büyük kenti durumundaki Efes'i kendine hedef seçmiştir. Hz. Meryem'i putperestlerin diyarına sokmak istemediğinden onu Bülbül Dağı eteklerinden sık ağaçlarla kaplı bir köşede yaptığı kulübede gizlemiştir. St. Jean'ın her gün gizli gizli onu ziyarete gittiğini ve yiyecek içecek götürerek yokladığı bilinmektedir. Kutsal bakirenin tam 101 yaşına kadar Bülbül Dağı'ndaki bu yerde yaşadığı ve burada öldüğü bilinir. St. Jean Meryem Ana'yı yine bu dağda kendisinden başka hiç kimsenin bilmediği bir yere gömmüştür (Anonim, 1990: 73).

Meryem Ana Evi 1774 – 1824 yılları arasında Almanya'nın Vestfalla Dülmen bölgesinde yaşayan yatalak ve Türkiye'ye hiç gelmemiş olan Anna Katerin Emmerich isimli bir medyum rahibenin, Meryem Ana Evi'ni Efes'te şekillendirerek bülbül gibi anlatmasıyla, bir dizi gelişme sonucu itiraz edilmez bir biçimde Efes'te yani Türk topraklarında Bülbül Dağı'nda bulunmuştur (Aksoy, 1999: 388).

Olay bütün dünyanın dikkatini çekmiştir. Gelen din araştırmacılarının çoğu bu görüşü benimsemişlerdir. İzmir Başpiskoposu Monsenyör Timoni, konuyu araştırdıktan sonra 1892 yılında, burada din törenlerinin yapılmasına izin vermiştir. Papa 23. Jean 1961 yılında Meryem Ana Evi üzerine az çok yapılmakta olan tartışmaları durdurarak burasını kesin olarak Hac Yeri ilan etmiştir. 1967 yılında Papa 6. Paul ve 1979 yılında Papa 2. Jean Paul, Meryem Ana Evi'ni gezerek buraya verdikleri önemi belirtmişlerdir (Bayrak, 1994: 102).

Papa 6. Paul'un ziyaretinin ardından her yıl düzenlenen dinsel törenler büyük ilgi görmekte ve oldukça kalabalık konuk topluluğu tarafından izlenmektedir (Anonim, 2000: 74).

Kressos (Bülbül) Dağı üzerindeki 6. yy. yapısı ev T planlıdır. Girişteki salon, kilisecik, kiliseciğin yanındaki mutfak ve yatak odası evin bölümleridir. Eve 100 metre uzaklıkta küçük, kare meydanda yuvarlak planlı sarnıç kalıntıları vardır (Anonim, 1990: 528). Sarnıçtan sonra devam eden yolun solunda, haç planlı ve kubbeli küçük bir kilise vardır. Meryem Ana'nın evi olarak bilinen yapı budur.

VI. – VII. yüzyıla tarihlenen yapı temel seviyesinin biraz üzerine kadar yıkılmış durumda bulunmuş sonradan onarılarak bugünkü görünümü verilmiştir. Antik duvarların yenilerinden ayırt edilmesi için ikisi arasına kırmızı renk boya ile bir çizgi çekilmiştir. İki tarafında kapı bezeri nişler bulunan kemerli girişten sonra tonozlu sahanlığa geçilir. Apsisteki Meryem Ana heykeli yüz yıl kadar önce buraya konmuştur. Önünde gri rengiyle taban mermerlerinden ayırt edilen kısım, ocağın bulunduğu yer olarak saptanmıştır. Kazılar sırasında burada bulunan kömürler ve ev temellerinin bir bölümü 1. yy.a tarihlenmiştir. Meryem Ana, Müslümanlarca da kutsal sayıldığı için bu odada namaz kılınır. Duvarlarda görülen yazılar, Kuran da geçen Meryem Ana ile ilgili surelerin tercümeleridir. Bir dolap içinde isteyenlerin sureleri daha etraflı okuyabilmeleri için çeşitli dillerde Kuran'lar bulunmaktadır (Anonim, 2000: 73).

Hz. Meryem adına ilk yedi kilisenin biri Efes'te kurulmuştur (Aksoy, 1999: 92).

St. John Kilisesi

Bizans dönemine ait büyük bazilikalar antik yapılardan devşirilen malzemelerle yapılmıştır. Bu bazilika M.S. VI. yüzyılda St. Jean adına yaptırılmış bir bazilika olup, ege bölgesinde yer almaktadır (Değirmencioğlu ve Ahipaşaoğlu, 1995: 313).

İlk İncil'in yazıldığı yer olan Saint Jean (Aziz Yuhanna) kilisesi Selçuk Kalesi'nin bulunduğu tepenin güneyindedir. Bu yapı Efes'teki Bizans Dönemi yapılarının en görkemlisidir (Bayrak, 1996: 405).

M.S. II. yüzyıla kadar uzanan bir Hıristiyan efsanesine göre, St. Jean Selçuk'taki Kilisenin bulunduğu bu tepe üzerinde yaşamış ve M.S. 50 yıllarında öldüğünde buraya gömülmüştür. Mezarın üstüne önce bir anıt dikilmiş, M.S. IV. yüzyılda bu anıtın çevresine çatısı ahşap olan bir Kilise yapılmış, yüzyıl sonra da buraya Justinian tarafından M.S. 527 – 565 yıllarında halen kalıntıları ayakta duran kubbeli bir bazilika inşa ettirilmiştir. Haç şeklinde olan yapıya batıdan atrium adı verilen yerden girilmekte, bu avlu doğuda nartekse açılmakta ve buradan da kilisedeki orta nefe ulaşılmaktadır. St. Jean'ın mezarı en ortadaki kubbeli bölümün altındadır. Mezardaki bir delikten çıkan kutsal tozun iyileştirici özelliği olduğuna inanılmıştır. Bu mezar orta çağ boyunca Hıristiyanlık dünyasının en önemli ziyaret yerlerinden biri olmuştur (Akurgal, 1995: 325; Akşit, 1992: 53).

Bazilikanın ortasında kubbe altında ve zemin seviyesinin altında olan St. Jean mezarının doğu tarafında rahiplerin oturdukları kısımlar bulunur. Bu yapılar kiliseden yarım daire ile ayrılır (Aksoy, 1992: 90).

Mezar alanının kuzeyinde aziz resimlerinden oluşan freskler bulunur. Kilisenin restore edilen sütun başlıkları üzerinde imparator Justinyen ile karısı Thedora'nın monogramları vardır (Anonim, 1995: 37).

VII. – VIII. yüzyılda Efes, Arap akınlarıyla karşı karşıya kaldığı zaman kilisenin çevresine sur duvarları yapılmış ve bulunduğu yer tepe üzerindeki kaleye bağlanarak, buraya bir dış kale görünümü verilmiştir. 14. yy.'da kilisenin yakınına yapılan ünlü İsa Bey Camisi'nden sonra çok daha önem kazanan bu bölge, günümüzde yapılan kazı ve restorasyon çalışmalarıyla her gün binlerce ziyaretçinin uğrak yeri olmuştur (www. selçuk.gov.tr).

Bizans Hamamları

Vedius Gymnasiomu ile stadyumun önünden geçen tören yolunun batısında bulunan yapı, bol kullanılmış apsislerden de anlaşılacağı üzere Hıristiyanlık dönemine ait olup, büyük bir olasılıkla VII. yüzyılda inşa edilmiş bir hamamdır (Akurgal, 1987: 333). Oldukça büyük salona ve banyo odalarına sahiptir (Anonim, 2000: 32). Bizans Hamamları içinde M.S. VI. yüzyıla ait birçok küp bulunması nedeniyle sarhoşlar hamamı olarak anılmaktadır (Anonim, 1990: 65).

Çifte Kiliseler (Konsül Kiliseleri)

Bizans hamamlarının karşısında yer alan Çifte Kiliseler'in Hıristiyanlık dünyası için son derece özel bir önemi vardır. M.Ö. 431 ve 438 yıllarında konsüllerin toplandıkları kilise, 26.5 x 29.5 metre boylarında bir yapıdır. M.S. II. yüüzyılda Roma döneminde bir bazilikaya dönüşen yapı, Meryem Ana'ya adanmış, burada yapılan 3. konsül toplantısında katolizmin doğması kararları alınmıştır. Kilise dünyada Hıristiyanlığın ilk yedi kilisesinden birisi olması nedeniyle bugün bile büyük önem taşımaktadır (Anonim, 1990: 66).

Bazilika'nın M.S. IV. yüzyılda kiliseye dönüştürülmesi esnasında batı tarafından nefli bir yapı eklendiği ve batı girişinden sonra büyük bir Atriyum'un yer aldığı gözlenmektedir. Kilise kısmına geçmek için tabanı mozaikli bir narteksten geçilir. Vaftiz yerinin ortasında vaftiz havuzu ve duvarlarında haç figürleri bulunmaktadır (Anonim, 1995: 32).

M.S. VII. yüzyılda kilisenin apsisinden açılan bir kapı ile ikinci bir kilise inşa edilmiş ve böylece kilisenin adı Çifte Kiliseler olarak tanınmıştır. Bu yeni açılan bölüm din adamlarının ikametlerine ayrılan kısımları da içerir. Meryem Ana adına sunulan ilk kilise olması nedeniyle kilise ve çevresi dini bir merkez durumundadır (Anonim, 1994: 134).

Liman Hamamları ve Gymnasiomu

Efes kentinin en büyük mimari topluluğu olan bu yapıların bugüne kadar küçük bir bölümü kazılmasına karşın ayakta duran kalıntıları oldukça etkileyicidir. Gymnasiomun biri 90 x 90 metre ötekisi 200 x 240 metre ölçülerinde olmak üzere iki palaestrası, yani beden hareketlerinin yapıldığı yeri vardır. Yapının uzunluğunun tamamı 6360 metre olduğu kabul edilir. Bu büyük gymnasiomun inşası İmparator Domition (M.S. 81 – 96) zamanında başlamış ve büyük ölçüde onun zamanında tamamlanmıştır. Büyük plaestra Hadrian döneminde (M.S. 117 – 138), Asia'nın (yani Batı Anadolu'nun) başrahibi Claudius Verulanus tarafından baştan aşağı mermer plakalarla kapatılmıştır. Burada, 13 renkte mermer kullanıldığı saptanmıştır. Duvarda kaybolan mermer plakaların yerlerinde onların tutturulması için açılmış olan delikler görülmektedir. Küçük plaestranın kuzeyindeki salon imparator kültüne, güneydeki de derslere ve toplantılara ayrılmıştır. M.Ö. IV. yüzyılda yapılmış bronz bir atlet heykelinin güzel bir Roma kopyası güney salonunda bulunmuştur. Bu heykel hala Viyana Müzesinde sergilenmektedir. Yapı topluluğunun hamam kısıkları da büyük boyutlarda kalıntılar halinde ayakta durmaktadır (Akurgal, 1987: 334).

İlk kez M.S. II. yüzyılda yapılan hamam, IV. yüzyılda İmparator Konstantinus döneminde onarım görmüş ve bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu yüzden buraya Konstantinus hamamları da denmektedir (Anonim, 1990: 67).

Arkadiana (Liman Caddesi)

Efes'teki harabeleri gezmek için hamamların karşısında bulunan ve limana kadar uzanan mermer döşeli görkemli bir caddeye çıkılır. Bu caddeye çıkarken izlenen yolun sonunda, çok az kalıntıları mevcut olan ve M.S. II. yüzyıla tarihlenen Tiyatro Gymnasium'u yer alır. Sağ tarafta ise, liman Gymnasium'u ve Liman hamamı görülür. Limanda tiyatroya kadar uzanan cadde, gerçekte hellenistik dönemde yapılmış olmakla beraber, İmparator Arkadianos tarafından onartıldığından onun adına izafeten Arkadiane olarak bilinir (Anonim, 1990: 67).

11m. genişliğinde ve 600m. uzunluğundaki bu caddenin de iki yanında mozaik döşemeli, arkasında dükkanlar bulunan sütunlu geçitler, anıtlar ve heykeller vardır (Anonim, 1990: 525).

Caddenin ortasında Korint başlıklı dört sütundan oluşan bir anıt yükselmekteydi. Anıtın erken Bizans Devri stili özellikleri gösteren parçalarında imparator justinianos (M.S. 527 – 565) zamanında yapıldığı söylenebilir (Akşit, 1992: 60). Bu sütunlar olasılıkla dört İncil yazarının heykellerini taşıyordu (Anonim, 1990: 525).

3. Efes Ören Yeri'nin Türk turizmi İçindeki Yeri

Efes Ören Yeri inanç turizmi ve kültür turizmi bakımından Türk turizminde önemli bir yere sahiptir. Efes'in bir dönem Hıristiyan dininin merkezi olması ve günümüzde Hac Yeri olarak ilan edilmesi bu konumu güçlendirmektedir.

Tablo 6: 2015 Yılında En Çok Ziyaret Edilen 10 Örenyeri

	ÖREN YERLERİ VE ZİYARETÇİ SAYILARI	2014**	2015***
1	Denizli Pamukkale (Hierapolis) Örenyeri	1.874.657	1.731.271
2	**İzmir Efes Örenyeri**	**1.873.701**	**1.702.865**
3	Nevşehir Göreme Örenyeri	1.080.188	975.712
4	Çanakkale Troia Örenyeri	469.527	491.205
5	Nevşehir Derinkuyu Örenyeri	420.348	422.043
6	Nevşehir Kaymaklı Örenyeri	464.792	413.142
7	Aksaray Ihlara Vadisi Örenyeri	374.517	395.095
8	Antalya Olympos Örenyeri*		364.489
9	Antalya Aspendos Örenyeri*		335.363
10	Trabzon Sümela Örenyeri	397.463	330.705

*Antalya Olympos Örenyeri ve Antalya Aspendos Örenyeri 2014 yılında sıralamaya girememiştir.

**http://arkeofili.com/turkiyenin-en-cok-ziyaret-edilen-10-orenyeri/, adresinden 16 Şubat 2017 tarihinde alınmıştır.

***http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,43336/muze-istatistikleri.html, adresinden 15 Şubat 2017 tarihinde alınmıştır.

Tablo 1'de görüldüğü üzere Efes Antik Kenti en çok ziyaret edilen 2. örenyeridir. 2014 yılında 1.873.701 ziyaretçi, 2015 yılında 1.702.865 ziyaretçi sayısına sahiptir. 1. sıradaki Denizli Pamukkale Hierapolis Örenyeri ile arasında çok az bir ziyaretçi sayısı farkı vardır.

Tablo 7: 2008-2016 Yılları Ziyaretçi Sayıları

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
EFES MÜZESİ	142.529	126.463	243.754	298.802	229.470	0	1.823.548	1.636.337	62.411
EFES	1.297.891	1.166.858	1.844.376	2.082.834	1.889.231	1.828.160	324.375	254.612	878.577
ST. JEAN	181.004	158.219	260.737	359.772	297.524	330.818	167.120	173.422	120.061
TOPLAM	1.621.424	1.451.540	2.348.867	2.741.408	2.416.225	2.158.978	2.315.043	2.064.371	1.061.049

http://www.izmirkulturturizm.gov.tr/TR,154126/2016-yili-muze-istatistikleri.html, adresinden 08.03.2017 tarihinde derlenmiştir.

Tablo 2'de Efes Örenyeri'nde Efes Müzesi, Efes ve St. Jean Kilisesi ziyaretçi sayıları yıllara göre görülmektdir. Toplam ziyaretçi sayılarına baktığımızda 2011 yılında 2.741.408 ziyaretçi sayısına ulaşmıştır.

3. Sonuç

MÖ 5.bin yıla kadar giden tarihi boyunca uygarlık, bilim, kültür ve sanat alanlarında her zaman önemli rol oynayan Efes, antik dünyanın en önemli merkezlerinden biriydi. Asya ve Avrupa arasında başlıca kapı durumunda, önemli bir liman kentiydi ve bu konumuyla çağının en önemli politik ve ticaret merkezi olarak gelişmişti, Roma Dönemi'nde Asya eyaletinin başkenti olmuştu. 2015 yılında yapılan UNESCO 39'uncu Dünya Miras Komitesi Toplantısı'nda yapılan oylama sonucu Efes Antik Kenti, UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'ne de girmiştir.

Anadolu'nun eski ana tanrıça geleneğine dayalı, dünyanın yedi harikasından biri sayılan Artemis Tapınağı'nın da Efes'te yer almış olması şehrin önemini artırmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre, Antikçağ'ın benzersiz uygarlık merkezi Efes, bugün de yılda ortalama 1,5 milyon kişinin ziyaret ettiği önemli bir turizm merkezi durumundadır. Bu konumunun korunması ve ziyaretçi sayısının arttırılabilmesi için çalışmalar yapılmalıdır ve kentin hem ulusal hem de uluslararası alanda tanınırlığının arttırılabilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Aksoy, Yaşar (1999), Ege Kültürü, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Akşit, İlhan (1992), Turistik Türkiye Rehberi, Dünya Süper Veb Ofset, İstanbul.

AKŞİT, İlhan (1982), *Anadolu Uygarlıkları*, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul.

Akurgal, Ekrem (1995), Anadolu Uygarlıkları, Net Yayınları, Ankara.

Akurgal, Ekrem (1987), Anadolu Uygarlıkları, Net Turistik Yayınları, İstanbul.

Anonim (2000), İzmir Turizm Envanteri, İzmir Valiliği, Özel İdare Müdürlüğü Yayınları, İzmir.

Anonim (1995), İzmir Turizm Envanteri, İzmir Valiliği, Ege ve Turizm Derneği Yayınları, İzmir.

Anonim (1990), İzmir, İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, İzmir.
ASTER, Ernst Von, çev. Vural Okur (2000), *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi,* İm Yayınevi, İstanbul.

Bayrak, Orhan M., Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu , İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994.

Değirmencioğlu, Özdal-Ahipaşaoğlu, Suavi (1995), Turizm Rehberliği, Detay Yayıncılık, Ankara.

Eyice, Semavi, Türkiye'de Bizans Sanatı, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, Görsel Yayınları, İstanbul, 1982.

Eyice, Semavi, Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Ders Notları, Ankara, 1973.

Subaşı, Kamil (1996), 2000 Yılında İnanç Turizmi, Selçuk Belediye Başkanlığı, İzmir.

http://arkeofili.com/turkiyenin-en-cok-ziyaret-edilen-10-orenyeri/, adresinden 16 Şubat 2017 tarihinde alınmıştır.

http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,43336/muze-istatistikleri.html, adresinden 15 Şubat 2017 tarihinde alınmıştır.

http://www.izmirkulturturizm.gov.tr/TR,154126/2016-yili-muze-istatistikleri.html, adresinden 08.03.2017 tarihinde derlenmiştir.

www.selçuk.gov.tr

An Analytical Perspective on The Historical Development of Regional Primary Boarding Schools in Turkey

Yüksel KAŞTAN[1], Neslihan DEMİREL

Abstract

When we look at the Turkish education system, it is seen that various innovations are applied every day. In primary education, more importance was given to development and different applications were created according to the conditions of the regions. These different applications; Dual education, transport education and teaching in unified classes, boarding regional schools and boarding schools. In Turkey, in the first years of the republic the population lives in eighty percent of the countryside. However, this situation stabilized over time after the migration from the rural area to the city, and then reversed. Now that the rural area is less populated, it is closed down in schools, students are moved to farther places, or are gathering in boarding schools. In the city centers, the classes are crowded, bilateral education is done, school and teacher troubles are attracted.

In order to enable the students in rural areas in Turkey to benefit from equal opportunities in the field of education, boarding primary education regional schools are included in the Primary Education and Basic Education Law no. The residential elementary school districts will be opened in accordance with the provision of Article 1 of the Regional Schools Regulation, which is prepared later, in accordance with the provision of the article "In the case where there is no elementary school opened for various reasons and there are several villages close to each other or in the villages where houses and house groups are scattered, It was initiated. In the frame of the National Education Law No. 1739 and 25th and 222nd Articles of Primary Education and Education Law no. 9, residential primary education regional schools were continued to be opened. In line with this definition, there are schools in the rural areas that have no school in rural areas and in the villages and sub-villages in the rural areas, and in order to take primary education services to the children of the poor families. In this study, the opening process and the history of Regional Primary Schools in Turkey were analyzed analytically.

Keywords: Turkey, Boarding, school, region, history.

[1] Doç.Dr., Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, kastanyuksel@hotmail.com.

Türkiye'de Yatılı İlköğretim Bölge Okullarının Tarihi Gelişimine Analitik Bakış

Özet

Türk eğitim sistemine bakıldığında da her geçen gün çeşitli yeniliklerin uygulanıldığı görülmektedir. İlköğretimde gelişmeye daha çok önem verilmiş ve bölgelerin şartlarına göre farklı uygulamalar yaratmıştır. Bu farklı uygulamalar; ikili eğitim, taşımalı eğitim ve birleştirilmiş sınıflarda öğretim, yatılı bölge okulları ve pansiyonlu okullar olarak sayılabilir. Türkiye'de cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun yüzde sekseni kırsal alanda yaşamaktadır. Fakat bu durum zaman içinde kırsal alandan kente başlayan göç sonrasında zamanla dengelenmiş, daha sonra ise tersine dönmüştür. Artık kırsal alanda daha az nüfus olduğundan okullarda kapanmakta, öğrenciler daha uzak yerlere taşınmakta veya yatılı okullara toplanmaktadır. Şehir merkezlerinde ise sınıflar kalabalık, ikili eğitim yapılmakta, okul ve öğretmen sıkıntısı çekilmektedir.

Türkiye'de kırsal alandaki öğrencilerin eğitim alanında fırsat eşitliğinden yararlanabilmeleri amacıyla yatılı ilköğretim bölge okulları 1961 yılında 222 sayılı İlköğretim ve Temel Eğitim Kanunu'nda yer alır. Yatılı ilköğretim bölge okulları daha sonra hazırlanan Bölge Okulları Yönetmeliği'nin 1. maddesinde "Çeşitli sebeplerle henüz bir ilkokul açılmamış olup, birbirlerine yakın birkaç köyün bulunduğu yerlerde veya evleri ve ev grupları dağınık olan köylerde, yatılı ilköğretim bölge okulları açılır." hükmü gereğince planlanarak açılmaya başlanmıştır. 1739 sayılı Milli Eğitim Kanunu'nun 25. ve 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununun 9. maddesi çerçevesinde yatılı ilköğretim bölge okullarının açılmasına devam edilmiştir. Bu tanım doğrultusunda, genel kırsal kesimde okulu bulunmayan köy ve köy altı yerleşim birimlerinde bulunan çağ nüfusu ile yoksul ailelerin çocuklarına ilköğretim hizmetlerini götürebilmek için yatılı okullar açılmıştır. Bu çalışmada Yatılı İlköğretim Bölge okullarının açılış süreci ve tarihi analitik olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yatılı, okul, bölge, tarih.

1.Giriş

İnsanlık tarihin gelişim sürecinde ilk yatılı eğitim geleneği siyasi bir örgüt olarak devletin oluşmasıyla ortaya çıkmıştır. Devlet ordusunun yetişmiş subay ve asker ihtiyacı ile siyasi idarede görev alacak memurlarını yetiştirebilmek amacıyla erkek çocukları devşirmesi ile başlamıştır. Buna göre devşirilen erkek çocukları devlet eliyle kendi ihtiyaçları doğrultusunda yetiştirilmektedir. Bir başka yatılılık geleneği ise dinlerle ilgilidir. Dünyada çok tanrılı veya tek tanrılı herhangi bir din, yapısını genişletip kendi içinde örüntüsünü oluşturunca artık bir okul gibi ailelerden öğrencileri devşirerek yatılı olarak eğitim ve öğretim vermeye başlar. O halde ilk yatılı okul geleneği devletlerin ordu ve yönetime birey yetiştirmek, dinlerinde yayılabilmek amacıyla din adamı yetiştirmek amacıyla açılmıştır (Başarır ve Parman, 2009: 30).

Bahsedilen yapı sanayi devrimine kadar devam etmiştir. Sanayi devrimi sonrasında kent nüfusu artmaya başlamış, aristokrasi ile dini kurumların toplum üzerindeki etkisinin azalmıştır. Bu dönemde toplum ihtiyaçlarının değişmesi ve artması yeni meslek alanlarını ve bu alanlarda uzmanlaşmayı beraberinde getirmiştir. Bireyler ilk dönemlerdeki gibi kendi ekonomik ve

toplumsal yaşamlarını sürdürmeye yönelik meslek edinmeye çalışırlar. Bu nedenle artık bir mesleğe yönelik okullar giderek önem kazanır (Erkul, 1997: 126)

Fransız İhtilali sonrasında başlayan uluslaşma sürecinde devlet içinde dil, tarih ve ülkü birliğini sağlayabilmek amacıyla eğitim tüm vatandaşlar için devletin görevi arasına girmiştir. Burada amaç bireyin devletin amaçları doğrultusunda iyi bir vatandaş olması, bunun yanında bir meslek edinerek üreten ve devlete vergi veren kişi olarak yetiştirilmesidir. Artık çocuk ailelerin eğitimi ile değil devletin kendi geleceği yönünde verdiği eğitimle yetişmeye başlar. Zaman içerisinde okullara kızların da artarak gelmesiyle kız, erkek, karma, yatılı, gündüzlü ve gece okulları açılır.

Sanayi Devrimi sonrasında Avrupa'da başlayan ilerleme nedeniyle gelişmek isteyen ülkeler ile siyasi bütünlüğünü oluşturmak veya korumak isteyen ülkeler devlet eliyle eğitim kurumları açmaya başlar. Anayasal devlet düzeni, sanayileşme, liberal ekonominin toplum üzerindeki ağır baskısı sonucu başlayan sosyalizm hareketi ve daha sonraki sosyal demokrasinin gelişmesiyle devletlerin anayasalarında eğitim devletin yükümlülükleri arasına girmiştir (Başarır ve Parman, 2009: 31, 34).

Avrupa'da askeri, önemli geleneğe sahip özel, bir mesleğe yönelik, dini, kimsesiz ve dar gelirli ailelerin çocuklarının kaldıkları, kırsal alanda okuma imkânı yetersiz ailelerin çocuklarının okudukları ile yetenekli ve zeki öğrencilerin devlet tarafından sınavla alınıp okutuldukları yatılı okullar yer alır. Kırsal alanda ve şehirde dar gelirli ailelerin çocuklarının iyi bir eğitim alması, devlet kademesinde çalışması veya tahsil ile bir meslek edinerek hayatını devam ettirebilmesi amacıyla, maddi durumu iyi ailelerin ise öğrencilerin kendilerine yeterli bir hayat alışkanlığı ve donanımını kazanması amacıyla yatılı okullara öğrencilerini gönderirler.

Yatılı okul öğrencinin tüm günü geçirdiği yerdir. Burada formal, informal ve örtük olarak öğrenci devamlı kültürlenme, eğitim ve öğrenme süreci içerisinde yer alır. Birlikte yaşama, dayanışma, paylaşma, grupla çalışma, kazanma, kaybetme, sosyal ve kültürel gelişme, yatma, kalkma, yemek, banyo, oyun, ders vb. etkinlikler belirli zaman dilimlerinde bir disiplin içerisinde yapılır. Bu şekilde öğrenciler kendilerine güven, özgüven kazanma, kime güveneceğini bilme, kendi kendine yetme, yeteneklerini geliştirme, duygusallıktan, ana ve aile şefkatinden uzak, daha metin, sabırlı, karar alıcı ve uygulayıcı, sosyal, dil becerilerine sahip, devletini, milletini seven, geleneklerine ve değerlerine sahip bireyler olarak yetişirler (Mitchell, 2001:134–135).

O halde yatılı bölge okul geleneği klasik dönemde kısıtlı olarak devlet ve din eliyle yürütülürken ulus devlet modeli ve anayasal devlet süreci içerisinde devletlerin halkı okuryazar ve iyi bir vatandaş yapabilmek amacıyla yapılmaya başlar. Bu süreçte veliler öğrencileri yatılı okula önceleri terbiyeli ve kendi kendilerine yetebilme, ayakta durabilme amacıyla gönderirler. Bir başka neden de yol durumudur. Ülke ve illerde karayolu, demiryolu, denizyolu ulaşımı sıkıntısı nedeniyle her gün eve gidip gelme mümkün olmadığı için aileler çocuklarını yatılı veya pansiyonlu okullara gönderirler.

2.Osmanlı Devleti'nde Yatılı Okul Geleneği

Türk eğitim tarihine bakıldığında yatılılık olgusunun çok öncelere dayandığı görülmektedir. İlk kez medreselerle başlayan yatılılık olgusu Fatih Sultan Mehmet döneminde daha düzenli bir duruma getirilerek külliyeler oluşturulmuştur. Fatih bu külliyeler kapsamında aşevleri (imarethane), Hücre adı verilen barınma yerleri, kütüphane ve Dar üt Talim denilen ilkokullar açmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise medreselerin içinde Sıbyan mektepleri açılmıştır. Bu dönemde öğrenciler Hücrelerde kalıp aşevinde yemek yerlerdir.

Yatılı okulların yaygınlaşmaya ve tam anlamıyla modern anlamda bir mesleğe yönelik eğitim vermeleri 19. yüzyılda başlar. (Akyüz, 2001; Sezer, 2000: 113). II. Mahmut döneminde ülkede ilkokul zorunlu hale getirilmiş, okuryazar olmaya önem verilmiştir. Meclisi Umuru Nafıa 1838 yılında yeni bir eğitim raporu hazırlamış ve buna göre yeni açılacak olan okullar modern ve Avrupa tarzında olacağı yer almıştır. Batı tarzı okulların açılması vakıflardan alınarak bakanlığa bağlı kurumlar haline getirilmiştir. Böylece ilk modern anlamda eğitim alanında teşkilatlanma bu dönemde başlamıştır. Ülkede Mekatibi Rüştiye Nezareti açılması planlanan ortaokulların yönetimini üzerine alacak bir genel müdürlük olarak oluşturulmuştur (Kodaman, 1991: 477).

Osmanlı Devleti eğitim alanında yenilikler yaparken Avrupa tarzında eğitim veren kurumlar kurmuştur. Tanzimat Döneminde eğitim devletin bir görevi olarak kabul edilmiş, halkın eğitimi devlet ve hükümetin sorumluluğuna girmiştir (Sakaoğlu, 1991: 71-72). 1851 yılından 1856 Islahat Fermanı'na kadar ülkede rüştiyelerin açılmasına önem verilmiştir (Kodaman, 1991: 14). 1845 yılında Meclisi Maarifi Muvakkatı oluşturulmuş, bu meclis ilk ve ortaokul kademlerinde duyulan ihtiyacı tespit etmiştir. Bu doğrultuda Daimi Meclisi Maarif kurulması kararlaştırılmış, 1857 yılında Meclisi Maarifi Umumiye adlı teşkilat kurulmuştur (Koçer, 1974). Bu kuruluşun çabaları ile Tanzimat Okulları ismiyle yeni bir eğitim öğretim kurumunun açılması ve yaygınlaştırılması sağlanmıştır. Buna göre bu okullar medreseye veya bir vâkıfa bağlı değil bir meclisle birlikte bir bakanlığa bağlanmıştır (Kodaman, 1991: 478-479).

Meclisi Maarifi Muvakkatıyla öğretim ilk, orta ve yüksek olarak üç kademeye ayrılmış, ilköğretimi devam ettirecek olan sıbyan mekteplerini ıslah etme, orta öğretimi oluşturacak rüştiyeleri açma, geliştirme, yüksekokul olarak da Darülfününu açma kararı alınmıştır. Bu okullarda okutulacak olan kitapların hazırlanması amacıyla 1851 yılında Encümeni Daniş isimli bir kurum oluşturulmuştur (Koçer,1974: 53). Bu kurumun çalışmaları neticesinde 1866 yılında Maarifi Umumiye Nezareti kurularak 1869'da Maarifi Umumiye Nizamnamesi çıkarılmıştır (Ergin,1942:1205; Koçer,1974; Büyükkarcı,1996:93).

1839 yılında yayınlanan Tanzimat Fermanı ile azınlıklara verilmiş olan serbestlikler 1856 yılında yayınlanan Islahat Fermanı ile iyice genişletilmiştir (Kodaman,1988). Böylece denetimi ve kontrolü Osmanlı Devleti'nde olmak üzere Gayrimüslim azınlıklara ve yabancı devletlere kendi eğitim kurumlarını açma izni verilmiştir. Islahat Fermanı aynı zamandan Gayrimüslim azınlıklara Müslüman okullarına girebilme ve eğitimde bağımsız hareket edebilme hakkı sonrasında ülkede Müslim ve Gayrimüslim çocukların eğitimini bir arada yapabilecekleri lise ve dengi okullar açılmaya başlar; 1863 yılında eğitim öğretime başlayan Amerikan Robert Koleji ilk açılan okullardandır (Kocabaşoğlu,2000; Koçabaş,2002:129). 1868 yılında Osmanlı ile Fransa arasında yapılan bir anlaşma gereği ortaklaşa açılan Galatasaray Sultanisi bu okullardandır. Daha sonra Avusturya, Fransa, İtalya, İngiltere ve Almanya da okullar açmıştır (Sarıoğlu,2002; Ertuğrul,2002:182).

Müslümanların yetim çocukları için İstanbul'da 1876 yılında Darüşşafaka ve Balkanlarda Islahhaneneler yatılı öğrenci almış ve buralarda eğitim öğretim verilmiştir. Vilayet merkezlerinde idadilerin üzerinde olan sultaniler açılmaya başlarmıştır (Kodaman,1991). Topkapı Sarayı içinde yer alan Enderun Mektebi kaldırılmış, yerine Mektebi Mülkiye açılmıştır. Ayrıca Mektebi Hayriye, Mektebi Tıbbiye (1827), Erkânı Harbiye Mektebi (1834) gibi bazı okullar açılmıştır (Kodaman,1991).

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi'nden itibaren çeşitli yerlerde farklı türde yatılı okullar açılır. Vilayet merkezlerinde yedi yıllık lise derecesinde yatılı okullar yer alır. Lise kademesindeki yatılı erkek okulları ülke içerisinde çok geniş bir alana yayılır. Ortaokul

kademesindeki yatılı okullar Dersaadet, Edirne, Tokat, Amasya'ya yer alır. Ortaokul derecesindeki yatılı okulların bulunduğu yerlerin sayısı azdır. Bu tür okullar daha çok devlet merkezine yakın yerlerde açılır. Buna göre ülkede ortaokul kademesindeki eğitim kurumları henüz yeterince yaygın değildir (Sakaoğlu,2003:120-137).

Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet sonrasında eğitim ve öğretim daha fazla önem kazanır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1909 yılında özel olarak açtığı İttihat ve Terakki Okulu kız ve erkeklere eğitim verecek iki kısımdan oluşan ilkokul kademesinde bir okuldur (Önder,1952). Osmanlı İttihat Okulları Cemiyeti Kadıköy'de yabancı ülkeler tarafından açılan okullardan daha iyi bir eğitim verebilecek kız ve erkek okulları açmayı hedefler. Bu amaçla ülkede ilkokul ve hazırlık kademesinde yatılı okullar da açılır. Yine aynı dönemlerde bu hedef doğrultusunda kurulan Osmanlı Eğitim Şirketi'nin de kız ve erkek çocukların eğitimi için ilkokul, ortaokul ve hazırlık derecelerinde okullar açmayı amaçlarlar (Ergin,1942: 1207-1208).

Ülkede ortaya çıkan bu gelişmeler çerçevesinde 1909 yılında köylere öğretmen yetiştirme amacıyla yatılı okullar açılmaya başlanır. Balkan Savaşı sonrasında alınan yenilgi ile eğitimde de bazı değişikliklere gidilir. Bu zamana kadar eğitimde millilik Müslümanlık olarak algılanırken Müslümanlığın yanında Türklük, Osmanlılık yerine Türklük öne çıkarılmaya başlanır. Bu durum nizamnamenin ikinci maddesinde "Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin yükseltilmesi ve yüceltilmesiyle Türk ırk ve dilinin mükemmelleşmesine çalışmak" olarak açık bir şekilde yer alır (Üstel,2004:100).

Osmanlı Devleti'nde 1910 ve 1911 yıllarında Adaba, Ankara, Bursa, Selimiye, Selanik, Siroz, Manastır, Kosova, Kastamonu, Trablusgarb, Sivas, Erzurum ve Halep'te yatılı olarak tarım işçi okulları açılır (Ergün,1996:248). Kastamonu, Trablusgarb, Halep, Sivas ve Erzurum gibi vilayetlerde tarım uygulaması, tarım araçlarının kullanımı, bakımı, bitki ve hayvan hastalıkları ve bunların önlenmesine dair bilgileri uygulamalı olarak öğretmeyi hedefleyen amele okulları açılır. Böylece ülkede çiftçi çocukları eğitilerek yeni tarım metotlarını, Türkçeyi bilen, tarla yönetimini etkili bir şekilde uygulayabilen çiftçi ve yarıcılar yetiştirmek amacıyla da Siroz, Selimiye (Hama), Antalya ve Halep'te yatılı çiftlik okulları açılır (Ergün,1996:249). Banlara ilaveten Bursa, Selanik, Beyrut, Amasya, Antalya ve Mamuretulaziz (Elazığ)'da ipekçiliği bilimsel bir şekilde öğretmek amacıyla yine yatılı olan Darülharir ismi verilen okullar açılır (Ergün,1996:250). Tarım ve hayvancılığa yönelik olarak açılan yatılı okulların gerekli tarım ve hayvancılık uygulamalarının yapılabileceği, ilgili tarım ürünü veya hayvanın yetişebileceği doğal şartlara sahip yerlerde kurulurlar. Suriyeli Şeyh Raşid Rıza Efendi tarafından vaaz yetiştirmek amacıyla öncelikle Suriye, Mısır ve Tunus'ta kurulan yatılı Büyük İslam Medresesi 1910 yılında İstanbul'da da eğitim – öğretime başlar (Ergün,1996:350).

Ülkede II.Meşrutiyet sonrasında lise kademesinde 11 yeni okul açılır. 1913 yılında çıkartılan Tedrisatı İptidaiye Muvakkati'nde (Geçici İlköğretim Yasası) her vilayet merkezinde yatılı bir ilköğretim okulu ve gerekli görülen yerlerde de birer yatılı kız öğretmen okulu açılması yer alır (Kılıç,2001:19). Bu kapsamda 1914 yılında Kastamonu Milletvekili İsmail Mahir Efendi her vilayet ve livada köy çocuklarına yönelik yatılı okullar açılması, buralara her köyden bir kız ve erkek çocuk alınması gerektiğini ifade eder (Binbaşıoğlu,1995; Kılıç,2001:20).

Ülkede 1913 sonrasında medrese eğitiminde de yeni düzenlemeler yapılmaya başlar. 1914 yılında çıkarılan bir nizamnameyle medrese eğitimi ilk iki devresi ortaöğretime, son devresi yükseköğretime denk sayılacak her biri dört yıllık üç kademeye ayrılır. Bu okullar yatılı okullar haline getirilir (İlkin ve Tekeli,1993:94). 1913-1914 eğitim- öğretim yılından itibaren İstanbul Kız Hazırlık Okulu, İstanbul Kız Lisesi adını alır. Ayrıca şirket ve cemiyetlerin de bu dönemde İttihat Okulları, Osmanlı Okulları gibi isimlerle Batı modeli okullar örnek alınarak

düzenlenmiş ilk, orta ve lise kademesinde eğitim veren paralı ve yatılı okullar açarlar (Ergin,1942:1209).

O dönemde ortaokul sonrasında yüksekokullara hazırlık hedefiyle yer alan beş yıllık idadilerin gerçek gayesi yerelde işleri yönetecek, imarı sağlayacak fertlerin yetiştirilmesidir. Daha sonraki süreçte bu hazırlık okulları ortaöğretimin ilk aşamasını oluşturmuştur. Ülkede sayıları 70'i geçmeyen bu beş yıllık hazırlık okulları Emrullah Efendi'nin döneminde yeniden düzenlenerek yatılı olan yirmi üç okuldan on tanesi lise derecesinde okullara çevrilmiştir (Akyüz,2001). Bu türde yapılandırılan hazırlık derecesindeki okullar beş yıllık ve ortaokul sonrası yatılı veya gündüzlü olmak üzere iki sınıfa ayrılırlar (Ergün,1996:299). İmtihanla öğrenci alan lise derecesindeki okulların üç yılı hazırlık olarak toplam dokuz yıldır. Öğrenciler ücretli, ücretsiz, yatılı, nısfi dahili (sadece öğle yemeklerini okulda yiyenler) ve harici (okulda konaklayıp, yiyip içmeyen) olmak üzere değişik türlerde yer almıştır (Kodaman,1991:139).

Örneğin İstanbul yatılı hazırlık okulu ilkokul, ortaokul ve ortaokul ile yükseköğretim arasında yer alan hazırlık kademelerinden oluşmaktadır. Okulun öğrenim süresi on yıl iken tüm tebaadan öğrenci yatılı veya gündüzlü olarak kabul edilmektedir. On yıllık süre ilkokul üç yılı, ortaokul üç yıl ve dört yılda hazırlık şeklindedir. Mesela yatılı ve gündüzlü öğrenci alan Makriköy Osmanlı Birliği Kız Okulu ana sınıfından itibaren ilkokul birinci ve ikinci kademe ile kız öğretmen okulundan teşkil etmektedir. İstiklal lisesi ise yatılı ve gündüzlü öğrenci alan tam devreli özel bir okuldur. Bu okul altıncı sınıftan on birinci sınıfa kadar öğrenci alır.

Ülkede 1916 yılında açılmaya başlayan Darüleytamlar daha ziyade savaş, istila ve açlık gibi sebeplerden ötürü yetim ve öksüz kalan çocuklara yöneliktir. Bu türdeki kurumlar çocukları barındırır, onları okuryazar hale getirerek bir meslek edindirmeye çalışır (Erkul,1997:118-119).

Ülkede ortaokul derecesindeki yatılı okullara yaşları 10-15 arasında yer alan Osmanlı tebaası olan, ilkokul diploması olan veya o dereceye kadarki bilgi seviyesine sahip olduğu tespit edilen veya bunu ispatlayan öğrenciler alınır. Lise kademesindeki hazırlık okullarına ilkokul diploması bulunan, ortaokul ve hazırlık liselerinin ortaokul kısmından diploması olanlar sınavsız ikinci sınıfa kayıt olurlar (Kodaman,1991:127). Vilayet merkezlerindeki yatılı veya gündüzlü lise hazırlık derecesindeki okullara, merkez hazırlık liselerinin ortaokul sınıfından veya ilkokuldan diploması olan ya da livalardaki ortaokullardan mezun olan öğrenciler alınmaktadır. Lise derecesindeki yatılı okullara kabul edilecek öğrenciler 9-12 yaşları arasında olmalıdır (Kodaman,1991:139).

3.Türkiye'de Yatılı İlköğretim Okulları

Osmanlı Devleti'nde 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında 9.Kolordu Komutanlığı'na atanan Kazım Karabekir Paşa ailesi savaşta kaybolmuş yetim, kimsesiz çocukları himaye altına almıştır. Kendisi bunu "Doğu'nun bütün yetim ve öksüzlerine, gerçek ve pek şefkatli baba oldum. Benim gibi merhametli kalplerin ortaklaşa çalışmalarıyla Erzurum'u ebede kadar şenlendirecek Yatılı Okullarda, bu çocuklarımızı mutlu ve bahtiyar kıldım." demektedir. Karabekir bölgede Yatılı Yetimler İlkokulları, Kız Yatılı İlkokul ve Ortaokullar ile Yatılı Yetimler Askeri İlkokulu açtırır (Kırzıoğlu,1991:155).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında da ülkede yatılı okul türleri bulunmaktadır. Atatürk 1 Mart 1923 tarihinde TBMM'nin yasama yılı açılış konuşmasında ilköğretimde yatılı okullara ihtiyaç olduğunu söyler. Osmanlı Devleti'nde medrese eğitimi, modern tarzda Avrupa okul türleri, azınlık okulları, yabancı devletlerin açtıkları yatılı ve gündüzlü okullar yer almaktadır. Okul çeşitlerinin çok olması nedeniyle ülkede eğitim birliği yoktur. Bu gerekçe ile

3 Mart 1924 tarihinde TBMM'de çıkartılan Tevhidi Tedrisat Kanunu ile medreselere son verilerek ülkede eğitim ve öğretim birliği sağlanır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde 22.03.1926 tarihinde çıkartılan 789 sayılı "Maarif Teşkilatına dair Yasa" ile yatılı okullardan bahsedilmiş ve yasanın 5.maddesi gereğince ilköğretim okulları şehir ve kasaba gündüzlü, şehir ve kasaba yatılı, köy gündüzlü, köy yatılı okulları biçiminde tasnif edilmiştir (Aralpcan,1998:12). Bu yasaya göre gündüzlü okullar vilayetlerin özel idare bütçeleri ile açılacaktır. Kimsesiz çocukların eğitimi için şehir ve kasabalardaki yatılı okullar Maarif Vekâletince açılacaktır. Yine belediye ve mahalli idareler de aranılan hususları yerine getirdiklerinde bakanlıktan izin almak şartıyla okul açabilmektedirler. Kanunla şehir, kasaba ve 8-10 okulu olmayan köyün çocukları bir köyde toplama esasına göre köy yatılı okulları açılabilecektir. Köy yatılı okullarının okulu olmayan köylerin çocuklarına ait olduğu ve bu okulların ihtiyaçlarının genel ve özel bütçelerle tedarik edilebileceği yer alır. Köy yatılı okullarında okul kurulan köyün temiz olan evlerinden birisi yatı evi olarak belirlenmekte, çevre köylerden öğrenim ağındaki öğrenciler bir haftalık yiyecekleriyle beraber bu yatı evlerine gelerek burada kalmaktadırlar. Bu tür evlerde kalan çocuklara köyün bilgili kadınlarından Yatı Anası olarak görevlendirilmektedir. Yatı evlerinde toplanan öğrenciler eğitim öğretim dönemi süresince burada kalırlar, hafta sonları ve tatil zamanlarında ailelerin yanına giderler (Erkul, 1997:120). Bu okullar zaman içinde yatılı bölge okullarına çevrilecektir (Orhan,1972'den akt. Kılıç,2001). Türkiye'de 1923 ile 1933 yılları arasında bütçeleri elverişli vilayetlerde, 1933 ile 1938 yılları arasında ise bütçeleri yeterli olan bucak ve ilçe merkezlerinde, 1940 yılında da merkezi köylerde gündüzlü ve pansiyonlu okullar açılmaya başlanır (Dikmen,1990:3; Aralpcan,1998:13).

Yatılı İlköğretim Bölge Okulları daha ziyade okulu olmayan köy ve mezra gibi yerleşim yerlerindeki çocukların eğitimi için ilk olarak 1939 yılında kurulur. Ülkenin her bölgesine yayılan YİBO'larda daha çok yoksul aile çocukları faydalanır. 19 Haziran 1942 tarihinde çıkartılan 4274 sayılı yasa ile Pansiyonlu Köy Bölge Okulları açılır. Bu okullar Köy Yatılı Okullarının devamı niteliğindedir. Buralarda köy adına eğitim gören öğrencilerin barınma, iaşe ve ibate, ısınma, aydınlanma masrafları köy kanunu hükümlerine bağlı olarak bulundukları köylerin ihtiyar heyetlerince karşılanmaktadır. Köy Bölge Okullarının amacı okulu olmayan köylerdeki öğrencileri alıp ilkokul tahsili yaptırılır, daha sonra bunlar Köy Enstitülerine kabul edilir ve buradan mezun olduklarına kendi köylerine öğretmen, gezici sağlık memuru ve ebe olarak görevlendirilirler (Cicioğlu,1985:5'den akt. Erkul,1997).

Demokratik eğitim anlayışına göre herkesin eşit şartlarda eğitim alması gerekirken ülkenin ekonomik şartları nedeni ile köy ilkokullarında 3, şehir ilkokullarında 5 yıllık eğitim veren okullar mevcuttur. Ancak 1939'da toplanan 1. Milli Eğitim Şurası ile köy ve şehir arasındaki fark kaldırılarak köy ilkokullarının süresi 5 yıla çıkartılır. Bu çalışmalar 1942 yılına kadar devam eder ve bu dönemde oluşturulan "Köy Bölge Okulları" daha sonra 1952 senesinde DP Hükümeti tarafından bir yasa ile Öğretmen Okullarıyla birleştirilir. Böylece enstitüye bağlı bölge okullarının faaliyetleri durdurulur (Cicioğlu, 1985:6'dan akt. Aralpcan,1998:6).

Türkiye'de Yatılı Bölge Okulları'nın yapımında ilkönce ailelerin çocuk sayısının çok ve okulu olmayan yerleşim yerlerinin daha fazla olduğu Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin öncellikli olarak seçileceği belirtilir. Ülkede bu tür açılacak okul sayısı 54 olarak planlanır. Bu kapsamda ülkede 1964 yılında Doğu ve Güneydoğu bölge illerinde 32 adet Yatılı Bölge Okulu açılır. Yatılı Bölge Okullarında okuma yazma eğitimi yanında çevre imkânları ve ihtiyaçlarına göre tarım ve hayvancılık, çeşitli sanat dalları, ticaret, sağlık ve buna benzer kurslar açılarak öğrenim gören çocukların bir meslek edinmeleri sağlanır (Yetim,2001:16).

Türkiye'de liseler ile sağlık, tarım, öğretmen okulu, ormancılık, polis okulu, askeri okullar, meteoroloji, imam- hatip vb. mesleki ve teknik okulların ortaokul kısmı ile liseleri birleşik yürümüştür. Bu tür okulların bir kısmı yatılı, pansiyonlu ve gündüzlü şekildedir. Bu süreç 1997 yılında zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılması ile ortaokullar ilkokullarla birleştirilmiş ve ilköğretim okulları şeklinde devam etmeye başlamıştır. Bunlara ilaveten Vakıflar, belediyeler, Sosyal Yardımlaşma Kurumu gibi pansiyonlar ile devletin yatılı okullarına paralel bazı dini cemaatlerin de yatılı ve pansiyonlu okulları yer almaktadır.

4. Türkiye'de Yatılı İlköğretim Bölge Okulları

Türkiye'de cumhuriyet sürecinde eğitime çok büyük bir ehemmiyet verilmiş, Köy Enstitüleri ile okulu olmayan köylerde okul açılarak öğretmen gönderilmeye çalışılmış olmasına rağmen ülkede DP Hükümeti döneminde ilkokul meselesi bir türlü istenilen ölçüde halledilememiştir. DP döneminde gerçekleştirilen 5. Mili Eğitim Şurası'nda "Çeşitli sebeplerden henüz okul açılmamış, birbirine yakın küçük köylerin bulunduğu yerlerde pansiyonlu ve yatılı ilkokullar, gündüzlü bölge okulları açılması dikkate alınmıştır." denilmektedir. DP hükümeti döneminde 5. Milli Eğitim Şurası'nda incelenen konular kısmında henüz ilkokul açılmamış nüfusu az ve dağınık köylerin çocukları için pansiyonlu, yatılı veya gündüzlü bölge okulları açılması ve Bölge Okulları Yönetmeliği'nin hazırlanması kararı alınır.

Ülkede bu kapsamda ilk olarak 1958 yılında Adana'nın Ceyhan ilçesi Mustafabeyli Kasabasında Bölge Yatılı Erkek Okulu inşaatına başlanır. Burada 1959 yılı Mart ayında Afganistan'dan gelen 9 öğrenciyle eğitime başlanır. Bu okula 1963-1964 öğretim yılında kız öğrencilerin de alınmaya başlamasıyla ilk Yatılı İlköğretim Okulu ve Pansiyonlu İlköğretim Okulu açılmış olur.

Türkiye'de cumhuriyetin ilk zamanlarında nüfusun yaklaşık yüzde sekseni kırsal alanda yaşarken, daha sonraki dönemlerde bu oran önce eşitlenmiş, sonra ise tersine dönmüştür. Buna göre ilk zamanlarda kırsal alanda öğrenci sayısı fazla, okul sayısı az ve yersiz iken, artık kırsal alanda öğrenci sayısı az, kent merkezlerinde ise öğrenci sayısı fazla, sınıflar kalabalık, ikili öğretim yer almakta, okul sayısı yetersiz kalmaktadır. Kırsal alanda yer alan köylerin büyükçe kısmı küçük ve dağınık, bir kısmı oba, kom ve mezra gibi alt yerleşim yerlerinden oluşmaktadır. Hem kırsal alanda nüfus az hem de az olan nüfus dağınık olunca buralara okul açmak giderek zorlaşmaktadır (Başaran,1998). Bu nedenle nüfusu az olan yerleşim yerlerindeki öğrenciler merkezi bir yerde açılan ilköğretim okuluna taşınmakta veya bu öğrenciler en yakın yatılı ilköğretim bölge okuluna alınmaktadır (Öztürk,2005).

Temel eğitim deyimi 1950'lerde, öğrenimden yoksun kalmış yetişkinlere verilecek eğitimi anlatmak için UNESCO'da kullanılmıştır. 1970'lere doğru ise temel eğitim deyiminin bu anlamı daha da genişletilerek değişik mesleklerde, alanlarda insanların daha sonraki yaşamı, öğrenimi için temel nitelikte olacak eğitimi anlatmak için kullanılmıştır (Başaran,1993: 26).

Türkiye'de 5 Ocak 1961 tarihinde çıkartılan 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Yasası ile sekiz yıla çıkarılarak Temel Eğitim olarak isimlendirilir. Uzmanlardan teşkil eden bir heyet oluşturulur ve bu heyet Temel Eğitim Modeli hazırlar. Temel Eğitim Yasası'na göre hazırlanan Bölge Okulları Yönetmeliği'nin ilk maddesi "Nüfusun az ve dağınık olduğu yerlerde köyler gruplaştırılarak merkezi durumda olan veya durumu uygun bulunan köylerde İlköğretim Bölge Okulları ve bunlara bağlı pansiyonlar, gruplaştırmanın mümkün olmadığı yerlerde ise Yatılı İlköğretim Bölge okulları veya Gezici okullar açılır. Gezici okullarda gezici öğretmenler görevlendirilir. Şehir ve kasabalarda da ihtiyaca göre yatılı ve pansiyonu okullar kurulabilir" şeklindedir. Bu yasa ile Yatılı İlköğretim Bölge okulları gündeme gelir. İlköğretim ve Eğitim

Yasası'nda bölge okulları tekrar gündeme alınarak bu okulların Köy Yatılı Okulları'nın devamı olarak eğitim ve öğretimini sürdürmeleri uygun bulunur. Bu okul türü 6 ile 14 yaşları arasındaki çocukların eğitim öğretim görecekleri okulların yer almadığı kırsal bölgelerde eğitim ihtiyacının giderilmesi amacıyla açılan pansiyonlu ve yatılı okullar olarak tanımlanır.

Buna göre ülkede kırsal alanda okulu olmayan köy ve daha küçük yerleşim yerlerinde yer alan okul çağındaki öğrenciler ile yoksul ailelerin çocuklarına sekiz yıllık ilköğretim hizmetinin verilebilmesi, belli yerlerde Türkçeyi öğretebilmek, Türk kültürünü yaymak, kırsal alanda özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocuklar ile okulöncesi eğitimi için sınıfların açılmasını sağlamak, çevrenin şartlarına göre sağlık, tarım, halk eğitimi ve her türlü kalkınma faaliyetine yardımcı olmak, ilkokulu bitiren çocuklar için zorunlu öğretim çapı dışına çıkıncaya kadar tamamlayıcı kurslar açarak bölge şartlarına göre öğrencilere pratik bilgiler vermek, öğrencilerden yetenekli olanlarına ileri eğitim ve öğretim imkanı hazırlamak,, bağımsız eğitmenli okullardan mezun olanların beş sınıflı ilkokulu bitirmelerini sağlamak,, tek öğretmenli okullarda okuyan öğrencilerin daha fazla öğretmeni olan okullardan faydalanmalarını sağlamak, çevrede yer alan öğretmenlerin birleşip görüştükleri, deneyimlerini paylaştıkları bir yer olması ve öğretmenlerin işbaşında yetiştirilmelerine hizmet etmesi amacıyla amacı ile yatılı okullar açılır (Resmi Gazete,1961:10705).

Temel Eğitim Modeli 1971-1972 eğitim öğretim yılında ülkede 16 Yatılı Bölge Okulu ile 2 ilkokulda denenmek üzere uygulanır. Yetkililer tarafından uygulamanın başarılı olduğunun belirlenmesi sonucunda tüm yatılı bölge okullarında 1976 yılına kadar Temel Eğitim Modeli'ne geçilir. Böylece yatılı bölge okullarının taşımış olduğu misyon daha da önem arz etmeye başlar. Yatılı bölge okullarının adı artık Temel Eğitim Yatılı Bölge Okulları (TEYBO) olur.

Ülkede devam eden zamanda 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 22. Maddesi 16 Haziran 1983 tarihinde 2842 sayılı yasa ile değiştirilir. 2842 sayılı kanunun 9. maddesinde Temel Eğitim Okulları yerine İlköğretim Kurumları terimi kullanılır. Böylece Temel Eğitim Yatılı Bölge Okulları adını Yatılı İlköğretim Bölge Okulları (YİBO) şeklinde değiştirir (Arı,2002:12-13). Daha önce olduğu gibi YİBO'larda öğrenim görecek olan tüm öğrencilerin bütün masrafları devlet tarafından karşılanacaktır (Kavak,1997:8; Kılıç,2001:18; MEB,2003: 19).

13-17 Mayıs 1996 tarihinde toplanmış olan XV.Milli Eğitim Şurası'nda alınan kararlar içerisinde İlköğretim ve Yönlendirme başlığı adı altında yatılı ilköğretim bölge okullarına ilişkin olarak "küçük yerleşim birimlerindeki öğrencilerin sekiz yıllık zorunlu ilköğretimden yararlanabilmeleri için Yatılı İlköğretim Bölge Okulları ve pansiyonlu Okul sistemlerinden yararlanılmalıdır" şeklindeki madde ile birlikte yatılı ilköğretim bölge okullarına eğitimde güçlü bir misyon yüklenir (Tebliğler Dergisi, 1996:423). Türkiye'de okulsuz yerleşim yerlerinin bulunması, terör sebebiyle bazı okulların kapalı tutulması, birleştirilmiş sınıftan vazgeçilmesi, yeterli maddi imkanlara sahip olamayan öğrencilere eşit imkanlar sağlanabilmesi, sekiz yıllık kesintisiz eğitimin yürütülebilmesi amacıyla yatılı ilköğretim bölge okulları kurulur (Erkul,1997:117-118).

Tespit edilen bu amaçlar çerçevesinde günümüzde devlet eğitim olanaklarını fertlere daha fonksiyonlu vermek amacıyla öncelikle çocukların her gün ailelerini görebilmeleri için taşımalı eğitim uygulamakta, ancak taşımanın zor ve imkânsız olduğu bölgelerde ise yatılı ilköğretim bölge okulları ve pansiyonlu ilköğretim okulları açmaktadır (MEB,1993). Bu tür okulların açılmaya başlandığı 1962 yılından 1973 yılına kadar açılan 59 okulun 55 tanesi Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde yer almaktadır (Cengiz,2008:59). 1993–1994 öğretim yılında 4268 ilköğretim okulunda 2.752.202 öğrenci eğitim görmüştür. Ülkede sekiz yıllık zorunlu

eğitime geçiş için ilköğretim okulları hızla yaygınlaştırılmıştır. Bu amaçla 1994–1995 öğretim yılında 223 ilköğretim okulu ile altı YİBO açılmıştır. Ayrıca 386 ilkokul ile 91 ortaokul ilköğretime dönüştürülmüştür (MEB,1996).

1996 Yılı Bütçe Raporu'nda Milli Eğitim Bakanı Turhan Tayan'ın Yatılı Bölge İlköğretim Okulları ile ilgili görüşleri şöyledir: "Zorunlu eğitim süresinin 2000 yılına kadar sekiz yıl, daha sonra on bir yıla çıkarılması en öncelikli konudur. Bu amaçla 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda değişiklik öngören yasa tasarısı hazırlanmıştır. Sekiz yıllık zorunlu eğitim uygulamasına geçebilmek için yoğun bir çalışma başlatılmıştır. Altyapının hazırlanması amacıyla ilköğretim okullarının yaygınlaştırılmasına önem ve öncelik verilmiştir. Ayrıca Olağanüstü Hal Bölgesi kapsamındaki ve mücavir illerde bulunan zorunlu öğretim çağındaki çocukların eğitim ve öğretim imkânına kavuşturulması amacıyla Yatılı Bölge İlköğretim Okulları ve Pansiyonlu Okullarda öğrenci kapasitesi arttırılması yoluna gidilmektedir." (Aralpcan, 1998:13).

Zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılması için ön hazırlıklar planlanırken, yatılı okulların gerekliliği ve önemi de unutulmamış ve planlamaya dâhil edilmiştir. 1997–1998 öğretim yılında kız öğrencilerin okumalarını teşvik etmek için özellikle OHAL (Olağanüstü Hal) Bölgesi ve Mücavir illerde 6 kız yatılı ilköğretim bölge okulu açılırken 4 tanesinin de 1998–1999 öğretim yılında açılması planlanmıştır (TBMM, 1998: 72). 2004–2005 öğretim yılında; 299 Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'nda 47.045'i kız 95.743'ü erkek olmak üzere toplam 142 788 öğrenci öğrenim görmekte, 5 943 öğretmen bu okullarda görev yapmaktadır (MEB, 2005). 2011-2012 eğitim-öğretim yıllında, 32 108 ilköğretim kurumu içerisinde, 495 Yatılı İlköğretim Bölge Okulu (YİBO) bulunmaktadır. YİBO'larda erkek öğrenci sayısı 112 355, bayan öğrenci sayısı 100 539 olarak toplamda 212 894 öğrenci eğitim görmektedir. Bu okullarda çalışan erkek öğretmen sayısı 7 330 iken bayan öğretmen sayısı 4 155 olarak görülmektedir. Toplamda YİBO'da çalışan öğretmen sayısı 11 485 olarak ifade edilirken, bayan öğretmenlerin sayısının erkek öğretmenlerin sayısına göre belirgin olarak düşük olduğu anlaşılmaktadır. İlköğretim kurumlarındaki derslik sayısı 344 710 olarak ifade edilirken, bunlardan 8 647'si YİBO'larda bulunmaktadır (Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2011-2012).

Türkiye'de 4306 sayılı kanunla sekiz yıllık kesintisiz zorunlu ilköğretime geçişle birlikte YİBO'lardaki öğrenciler Olağanüstü Hal Bölgesi kapsamındaki ve mücavir illerde bulunan zorunlu eğitim çağındaki çocukların eğitim ve öğretim imkânına kavuşturulması amacıyla Yatılı İlköğretim Bölge Okullarında öğrenci kapasitesinin artırılması yoluna gidilir (MEB, 199: 50). Bu çalışmalar sonucunda bu okulların öğrenci kapasitesi 0,7, PİO'lardaki öğrenci kapasitesi ise 1,9 kat, YİBO sayısı 0,8 kat, PİO sayısı 6,2 artış gerçekleşir (MEB,2000:53). Ülkede eğitim sisteminde 4+4+4 Kademeli Sisteme Geçiş sonrasında Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'nde 21.07.2012 tarihinde 28360 sayılı kararla yapılan değişiklikle YİBO'ların adı Yatılı Bölge Ortaokulu (YBO) olarak değiştirilir. Bu kapsamda YBO'lunda öğrenciler ilköğretim dördüncü sınıftan dokuzuncu sınıfa kadar öğrenim görebilmektedirler. Yatılı Bölge ortaokulu nüfusu az, dağınık ve ortaokulu yer almayan yerlerde ortaokul öğrencilerinin parasız yatılı, bu okulun bulunduğu çevresindeki ortaokul öğrencilerinin de gündüzlü olarak eğitim ve öğretim gördükleri ortaokulu veya imam hatip ortaokulunu ifade etmektedir (MEB, İlköğretim Kurumları Yönetmeliği,2012).

Sonuç

Dünyada devletin yaşamını sürdürmesi, dinin ise yayılabilmesi için başlayan yatılı okul geleneği, ulus devleti ile beraber yaygınlaşmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde Fatih Sultan Mehmet ile başlayan yatılı okul geleneği, yine vakıflar tarafından sürdürülen medrese eğitimi

ile devam etmiştir. Tanzimat Dönemi ile beraber ülkede Avrupa tarzı ilkokullar, ortaokullar, liseler, mesleki ve teknik okullar ile bir mesleğe yönelik okullar giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Ülkede ilköğretimde yatılı okul geleneği daha çok II. Meşrutiyet Dönemi'nde yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu dönemde ülkenin birlik ve bütünlüğünü sağlamak, devlet kademesine ve çeşitli meslek alanlarına yetişmiş işgücü sağlamak için bu tür okullar açılmıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nde ülkede okuryazar oranını yükseltmek, kişileri tahsil yolu ile yetiştirmek amacıyla nüfusun yüzde sekseninin kırsal alanda yaşadığı dönemde daha çok bu alanlarda yatılı ilköğretim okulları açılmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında ülkede bölgeler arasındaki coğrafi, ekonomik ve sosyal şartları eşitleyebilmek amacıyla kırsal alanlarda Yatılı İlköğretim Bölge Okulları'nın yaygınlaştırılması kararı alınmış ve uygulamaya geçirilmiştir. İlk önceleri isteyen aileler çocukları ve devletin sınavla seçtiği öğrenciler bu okullara alınırken daha sonraları coğrafi şartlara bakılarak taşımalı eğitim yapılamayan yerlerdeki öğrenciler bu okullara alınarak devlet tarafından okutulmaya başlanmıştır.

Veliler çocuklarını, fakirlikten, dar gelirli olmaktan, kırsal kesimde olmaktan, bir cemaate bağlı olmaktan, devlet kademesinde görev alabilmesi amacıyla okuması için, kendini yetiştirerek zor hayattan kurtulması gibi nedenlerle yatılı okullara göndermektedir.

YBO ve PİO'larda öğrenciler çağın şartlarına, ruhsal ve fiziksel gelişmelerine uygun, nicelik ve nitelik bakımından yeterli düzeyde eğitim ve öğretim görerek hayata ve bir üst öğrenime hazırlanmaları en iyi şekilde sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu tür eğitim kurumlarında daha verimli çalışma şartları, öğrencilerin daha iyi yetişme şartlarını sağlamak, eğitimde kaliteyi artırmak, öğrenci başarısını yükseltmek amacıyla okulun fiziki şartlarının yanında idareci, öğretmen ve diğer personelinin niteliklerini artırmak, çalışma şartlarını düzenlemek gerekmektedir.

Bugün okulsuz yerleşim bölgelerine hizmet verebilmek ve bu bölgelerde bulunan öğrencilere fırsat ve imkân eşitliğini sağlamak bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu amaçları gerçekleştirebilmek için en az maliyetle, en nitelikli eğitim modelinin en kısa zamanda benimsenmesi ve uygulanması gerekmektedir. Türkiye'de eğitimi yaygınlaştırmak için okul açma, Taşımalı eğitim yapma, uzaktan eğitimi gerçekleştirmenin yanında, Yatılı İlköğretim Bölge Okulları'nın da önemi yadsınamaz. Bu eğitim modellerinin uygulanmasında karşılaşılan sorunların, bilimsel araştırmalarla ortaya konulup, çözüm önerileri geliştirilerek bu kurumlar daha iyileştirilmelidir.

Kaynakça

Akyüz, Y. (2001). Türk Eğitim Tarihi, İstanbul: Alfa.

Aralpcan, H. (1998). Yatılı İlköğretim Bölge Okulları'nın Sayısal Gelişimi ve Hizmet Sunduğu Çevre.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara,ss.6, 12,13.

Arı, A. (2002). İlköğretim Uygulamalarının Değerlendirilmesi (Normal, Taşımalı ve Yatılı İlköğretim

Okullarının Karşılaştırılması). Milli Eğitim Dergisi. Kış-Bahar, Sayı, 153-154,ss.13-14.

Başaran, E. İ. (1982), "Temel Eğ itim ve Yönetimi", Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını No:111.

Başaran, E. İ. (1993). Eğitim Yönetimi, Gül Yayınevi. Ankara,ss.26.

Başaran, E. İ. (1994), Eğitim Psikolojisi, Ankara: Gül Yayınevi.

Başaran, E. İ. (1996), Türkiye Eğitim Sistemi (3. basım), Ankara: Yargıcı Matbaası.

Başaran, E. İ. (1998), "Yönetimde İnsan İlişkileri" Aydan Web Tesisleri.Ankara.

Başarır, İ. Şükran ve Talat Parman. 2009. Yatılılık: Okul Ev Olunca. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Binbaşıoğlu, C. (1995). Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Binbaşıoğlu, C. (1995) Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi, Öğretmen Yetiştirme Açısından Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi Üzerinde Bir Araştırma. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Büyükkarcı, S. (1996). Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet Türkiye'sinde Yabancı Okullar, Konya: Selçuk Üniversitesi, ss.93.

Cengiz, Z. G.. (2008). "T.C Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Yatılı ve Pansiyonlu İlköğretim Okullarının Tarihsel Gelişimi". Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Gazi Üniversitesi, ss.59.

Cicioğlu, H. (1985). Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi), Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, ss.5-6.

Dikmen, S. (1990), "Yatılı Bölge Okullarında Fonksiyonel Yapı Oluşturulması", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, ss.13.

Ergin, O. (1942). Türkiye Maarif Tarihi, İstanbul: Osmanbey Matbaası, ss.43,1205-1210.

Ergün, M. (1996). II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim Hareketleri (1908-1914), Ankara: Ocak Yayınları, ss.248-250,299,350.

Erkul, H. (1997), "YİBO Yönetim ve Denetiminde Verimlilik-Türkiye'de Yatılı İlköğretim Bölge Okullarının Yönetici ve Deneticilerinin Verimlilik İlkesi Açısından Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, ss.117-120.

Ertuğrul, H. (2002). Kültürümüzü Etkileyen Okullar, İstanbul: Nesil Yayınları,ss.182.

Kavak, Y. (1997), Dünyada ve Türkiye'de İlköğretim, Ankara: Pegem Yayınları,ss.8.

Kılıç, D. (2001), Yatılı İlköğretim Bölge Okulları İle Diğer İlköğretim Okullarının Toplumsal Fonksiyonlarını Gerçekleştirme Düzeylerinin Karşılaştırılması (Erzurum Örneği), Erzurum,ss.18-20.

Kırzıoğlu, F. (1991), Kazım Karabekir, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,ss.155.

Kocabaş, S. (2002). Türkiye'de Gizli Tarih III: Misyonerlik ve Misyonerler, İstanbul: Vatan Yayınları, ss.129.

Kocabaşoğlu, U. (2000). Anadolu'daki Amerika (3. baskı), Ankara: İmge Kitabevi.

Koçer, H. A. (1974). Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Kodaman, B. (1988). Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kodaman, B. (1991). Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,ss.14,127, 139, 477-479.

MEB (1993), Kalkınma Planlarında Eğitim, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

MEB (1993), Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

MEB (1996), Tebliğler Dergisi, C. 27, Sayı 1323, 275, Ankara,ss.423.

MEB (1996), Tebliğler Dergisi, C. 59, Sayı 2458, 423, Ankara.

MEB (2000), Tebliğler Dergisi, C. 63, Sayı 2509, 135, Ankara.

MEB (2000), 2001 Yılı Başında Milli Eğitim Ankara,ss.53.

MEB (2002), Projeler Koordinasyon Merkezi Başkanlığı Temel Eğitim Projesi; İlköğretim Okullarının Sosyal Etkilerinin Değerlendirilmesi Araştırması. Ankara.

MEB (2003), Yatılı İlköğretim Bölge Okulları ve Pansiyonlu İlköğretim Okulları Yönetici Kılavuz Kitabı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,ss.19.

MEB, (2005),Milli Eğitim İstatistikleri,2004-2005 öğretim yılı.

MEB,(2012), Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2011-2012.

MEB, (2012),Milli Eğitim Kurumları Yönetmeliği.

MEB,(2012), Strateji Geliştirme Başkanlığı, Millî Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2010-2011.

Mitchell, T.,(2001), Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi. çev: Zeynep Altok. İstanbul: İletişim Yayınları.

Orhan, A. (1972). "Yatılı Bölge Okulları". Yayınlanmamış Seminer Ödevi. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

Önder, M. (1952). Konya Maarif Tarihi, Konya: Ülkü.

Öztürk, S. (2007), İsmet Paşa'nın Kürt Raporu. İstanbul: Doğan Kitap

Resmi Gazete,(1961), Sayı,10705.

Resmi Gazete, (1998),13 Ekim 1998, Sayı,23492.

Sakaoğlu, N. (1991). Osmanlı Eğitim Tarihi, İstanbul: İletişim Yayınları,ss.71-72.

Sakaoğlu, N. (2003) Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,ss.120-137.

Sarıoğlu, E. (2002). Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Azınlık Okulları (1869-1994), (Yayınlanmamış Yüksek

Lisans Tezi). Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Sezer, A. (2000). Atatürk Dönemi Eğitim Politikası. Türk Yurdu, C.20, S.160, ss. 113-118.

Tekeli. İ. ve İlkin. S. (1993).; Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Doğuşu ve Gelişimi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,ss.94.

TBMM Kararları,(1998), 6.1.1998 Tarih ve 98/10496,ss.72.

Tunç, S. (1969). "Türkiye'de Eğitim Eşitliği". Ankara: Başnur Matbaası.

Ünal, S. (1984). "Eğitimde Fırsat Eşitsizliği Araştırması". Ankara: Hacettepe Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Üstel, F. (1997). İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği : Türk Ocakları, 1912-1931. İstanbul : İletişim Yayınları,ss.100.

Yetim, R. (2001), "Yatılı İlköğretim Bölge Okullarının Mevcut Durumu ve Öğrenci Hizmetleri", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara,ss.16.

Discrimination Against Women as a Global Problem: An Approach in terms of Economic Sociology

İrfan KALAYCI[1], Hatice Özkurt ÇOKGÜNGÖR[2]

Abstract

The purpose of this paper is to investigate the problematic of discrimination against woman (DAW) globalizing progressively in terms of the economic sociology (ES). DAW is a sexist discrimination which is equal to racism and it can be performed especially by men but also by the government and the women themselves. DAW is a multidimensional socio-economic problem which has thereby many forms. Except the positive and artificial ones; biological, esthetical, psychological, sociologic, political, cultural and economical forms etc. have also been seen. All these forms may not be seen always and all together in every society. Their forms and dose may change according to space and time. With respect to ES which looks upon the society as a laboratory, DAW has series of essential and common economic and non-economic sources. For example, paternalistic family structure, unplanned education system, class conflict, clash of interests, religious culture etc. Effects of DAW may be superficial and deep. Besides the violence, the most serious and dramatic outcome of DAW is the exclusion of woman from the political and work life. As welfare and justice increase in a society, DAW will gradually decrease and gender equality will be able to be successed.

Keywords: Discrimination Against Woman; Its Forms, Causes and Effects

JEL Codes: B54, D63, J16, Z13

Küresel Bir Sorun Olarak Kadına Karşı Ayrımcılık: İktisat Sosyolojisi Açısından Bir Yaklaşım

Özet

Bu yazının amacı, gittikçe küreselleşen kadına karşı ayrımcılık (KKA) sorunsalını iktisat sosyolojisi (İS) açısından incelemektir. KKA, ırkçılık eşdeğerinde cinsiyetçi bir ayrımcılık olup erkeklerin yanı sıra kadınlar ve devlet tarafından da yapılabilmektedir. KKA çok boyutlu ve çok çeşitleri olan bir sosyo-ekonomik sorundur. KKA'nın 'olumlu' ve 'yapay' olanlarının dışında biyolojik, estetik, psikolojik, siyasal, kültürel, iktisadi, vb. türlerine de rastlanmaktadır. Bunların hepsi her toplumda bir anda ve her zaman görülmeyebilir. Yer ve

[1] Prof. Dr., İnönü Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, Malatya. irfan.kalayci@inonu.edu.tr
[2] Öğr.Grv., İstanbul Üniversitesi SBMYO Dış Ticaret Bölümü, İstanbul. hozkurt@istanbul.edu.tr

zamana göre şekli ve dozu değişebilir. Toplumu 'laboratuvar' olarak gören İS anlayışına göre, KKA'nın, iktisadi ve iktisat-dışı bir dizi önemli ve yaygın kaynağı vardır. Örneğin; ataerkil aile yapısı, çarpık eğitim sistemi, sınıfsal çelişkiler, mülkiyetçi çıkar oyunları, dinsel kültür, vb. KKA'nın etkileri yüzeysel ve derin olabilir. Bunun en ağır ve dramatik sonucu 'şiddet' üretmesi ve kadını siyaset ve çalışma yaşamında dışlamasıdır. Bir toplumda refah ve adalet arttıkça KKA yavaş yavaş azalacak ve toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kadına Karşı Ayrımcılık; Türleri, Nedenleri, Etkileri

1.Giriş

Tüm dünyada niteliği ve düzeyi değişse de, bir olgu haline gelen *"kadına karşı ayrımcılık",* bir bakıma *"erkeğe yapılan ayrıcalığa"* dayanmaktadır. Yasaları koyan ve uygulayanlar erkekler olunca, bir başka deyişle, tüm ekonomi-politik çarklar eril toplum mekanizmasına göre çalışınca bu yapısal durum yadırganmayabilir. Bir popüler konu olan kadına karşı ayrımcılığın ya da kadın için ayrımcılığın nereden başlayıp nerede bittiğini saptamak pek kolay değildir. Ayrımcılık; kadının, genellikle, insanlığın iki bileşeninden biri olduğu halde ikinci planda tutulması ile başlamakta ve kadının bunu büyük ölçüde içselleştirmesiyle kökleşmektedir.

Ayırımcılığı kim yapar? Kadına karşı ayrımcılığı doğası gereği mi yoksa çıkarları gereği mi, artık hangi seçenekle olursa olsun, genellikle ve özellikle erkek yapar. Rivayet ve geleneklerle yoğrulmuş dinsel kültürün kadının aleyhine olabilecek en küçük bir söylemini çıkarcı güdülerine ve geri düşüncelerine kılıf olarak almış erkek toplumu, pek çok İslam aydını / akademisyeni tarafından da yanlış olduğuna dikkat çekilen, 'kadın kocasının emrinden çıkamaz' diyerek, 'haremlik-selamlık' uygulamalarını yaparak, kadını saçıyla beraber hürriyetini de çarşaflayarak kadını *'Tanrı'nın kulu'* kadar *'erkeğin kulu'* haline getirmiştir. Ayırımcılık çarkının kadını öğütmeye başladığı, 'sözün bittiği yer' burasıdır.

Öte yandan laik bir devletin de, çoğunlukla isteyerek ve planlayarak kadına karşı ayrımcılık yaptığı; kadın rektör, kadın vali, kadın başbakana karşı, ordu komutanı kadına, emniyet müdürü kadına pek rastlanmadığı, çok az rastlandığı ya da hiç rastlanmadığı görülmektedir. Türkiye devleti de, 'delikanlı' kızları zorunlu askerliğe tabi tutmamakla kadının lehine ayırımcılık yapmış olmaktadır. Kadının askeriyede sıradüzen içinde üst rütbelere getirilmemesinin bir nedeni, onun duygusal yapıda oluşu ve annelik içgüdüsüyle delikanlı erkeklere savaş ya da çatışma emrini vermekten vazgeçeceği yargısı olabilir.

Ayırımcılığın bir uzantısı da *'mekânsal ayrım'*dır: Kamusal ve özel alan ayrımı, erkeklik ve kadınlık anlayışlarında -hele Türkiye gibi ülkelerde- anahtar konumuna gelmiştir, Poole'nin (1993: 70) kuramsal düzeyde vurguladığı gibi, 'karakteristik bir şekilde erkeklere kamusal dünyada iş görmek için gerekli nitelikler atfedilirken, kadınlara özel hayata uygun düşen nitelikler atfedilir. Bu toplumsal kimlikler kadınlarla erkeklerin birbirleri ve kendileri hakkındaki düşüncelerini de biçimlendirir; ayrıca bu kimlikler, erkek ve kadınların oldukça farklı ahlak anlayışlarına maruz kaldıkları anlamına gelir.'

Üç bölümden oluşan bu makalede kadına karşı genel ayrımcılık olgusundan hareketle, bu ayrımcılığın türleri, başat nedenleri ve etkileri *iktisat sosyolojisi* penceresinden irdelenmek istenmiştir. İktisat sosyolojisi için en küçük karar birimi ailedir ve gözlem yapılan yer ise toplumdur. Toplum da, eğitim, kültür ve hukuk gibi kurumların çalıştığı ve iktisadi karar ve davranışlar dâhil tüm davranışların sergilendiği bir laboratuardır. Bu kısa metinde amaçlanan,

başta Türkiye olmak üzere, neredeyse tüm dünya toplumları için tüm zamanların insan hakları sorunsalı olan kadına karşı yapılan ayrımcılığı düşünce planında'güncelleştirmek' ve gerekli / yeterli önlem alınmadığında bu sorununun nasıl toplumsal şiddetin bir bileşeni haline gelebileceği konusunda dolaylı bir uyarı çerçevesini sunabilmektir.

2.Genel Olarak Kadına Karşı Ayrımcılık Olgusu

Ayrımcılık, en genel anlamıyla bir ayrımlılık, ayrımlaşma ya da ayrıma dayalı bir davranış anlayışı iken; ahlaki açıdan yansız anlamıyla, ayrımlı durumlarda ayrımlı davranmamızı (örneğin, iyi öğrenci ile kötü olanı arasında ayrım gözetmeyen bir öğretmenin, her ikisine haksız davrandığını) söyleyen *'Aristo'gil adalet'* tarafından kullanılabilir. En yaygın toplumsal kullanımına göre ise, aralarında ahlaksal anlamda hiçbir farklılık yokken kişilere ayrıcalıklı davranmayı içeren ayrımcılık, Aristo kuralının ilk koşulunu zedeler. Bu bağlamda ayrımcılık, toplumsal faydalar (nimetler) ve maliyetler (külfetler), meşru herhangi bir amaca uygun olmayan bir ölçüte göre dağıtıldığında oluşur (Goldman, 1994: 57). Kadınlar açısından ayrımcılığın başladığı yer ise, onların, cinsiyeti nedeniyle ve evrensel planda hiçbir meşru amaca hizmet etmemek üzere 'ikinci sınıf' davranış ve fırsatlar için seçilmiş olmaktır.

Kadınların nasıl ayrımcılık cenderesinden geçtiklerini, onların çok uzun süre istatistiklerde yer almadıklarına, nüfus sayımlarında sayılmadıklarına bakarak anlayabiliriz. Bu gerçeği vurgulamak amacıyla, Jenkins'in *"geleneksel tarih anlayışının belge fetişizmi, kadınların önüne bir görünmezlik perdesini indirmiştir"* şeklindeki sözüne yer veren Şahin ve Gevrek (1998: 335), kadınların, sözkonusu tarih anlayışının nesnellik kaygısı ile ve hakikate ulaşmak için kullandığı birincil kaynakların çoğunluğunda bulunmadıklarını belirtmektedirler. Örneğin, Osmanlı'da kadınlar nüfus sayımlarında sayılmak için 1882; Cumhuriyet Türkiyesi'nde seçme ve seçilme hakkını elde edebilmek için 1934 yılını beklemek zorunda kalmışlardır.

Her toplumun, sosyolojik yapısına bağlı olarak, kendi ayrımcılık (ve dolayısıyla şiddet) türünü -benzer şekilde, kendi ayrımcılarını da (ve dolayısıyla şiddetçilerini de)- yarattığı bilinmektedir. Metafizik bir söylemle, her toplum hak ettiği ayrımcılığı (ve şiddeti) üretir ve onunla yaşar. Bunun karşıt savı, bilimsel olacaksa, her çağdaş / uygar toplum ayrımcılığı (ve şiddeti) kader saymaz ve onunla mücadele eder. Türkiye, her iki durumda da bir istisna değildir. Ancak, ayrımcılık (ve şiddet), her toplumda çeşitli düzeylerde görüldüğü için, *ontolojik anlamda*, evrensel sayılabilir. Ancak, bazı toplumların, -bu makalenin konusu olarak- genel ayrımcılığın en göze batan bileşeni olan kadına karşı ayrımcılık türüne daha yakın oldukları ya da o tür ile özdeşleştirildikleri ve hatta o türü içselleştirdikleri gözlemlenmektedir. Türkiye de, ne yazık ki, uluslararası kamuoyunda o toplumlardan biri sayılmaktadır.

3.Kadına Karşı Ayrımcılık (KKA) Nasıl Bir Sorundur?

İnsan topluluklarının yaşadığı her yerde kadının maruz kaldığı ayırımcılık ve şiddet, tek tek ya da bir arada olmak üzere, salt kadının değil, kadınla çeşitli şekillerde ilişkisi, işi, derdi, ortaklığı, vs. bulunan neredeyse herkesin ve her şeyin sorunudur. Böyle olunca kadına karşı ayrımcılık salt bir zihniyet sorunu olmaktan çıkıp kamusal alandan ötekileştirmeye kadar birçok sorunun adı haline gelmektedir.

3.1. KKA Bir Zihniyet ve Dil Sorunudur

Ülkemizde, kadına karşı ayrımcılığı çağrıştıran ve adeta folklorik özelliğe hatta inanca dönüşen o kadar çok söz var ki: *"Kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin", "kızını dövmeyen dizini döver", "kaşık düşmanı", "eksik etek", "kadın erkeğin şeytanıdır", "kadının sofusu, şeytanın maskarası," "avrat var ev yapar, avrat var ev yıkar", "ağustostan sonra ekilen darıdan, kocasından sonra kalkan karıdan hayır gelmez", "oğlan babadan öğrenir sofra dizmeyi, kız anadan öğrenir sokak gezmeyi", "avrat malı, kapı mandalı."* Ayrıca, b*ütün Asya'daki Türk tarihine atfedilen "at, avrat, pusat (silah)" diye bir deyiş vardır ki bunlar hayat kadar değerlidir! Bunları bir başkasına kaptırırsan, sen ne cesur bir erkeksin, ne de onurlu bir insan!*

Anger (1998: 18), yukarıdaki deyişin aslının *"at, toprak, silah"* olduğunu; çünkü tüm Asya'da avrat vermenin çok onur kırıcı bir davranış sayılmadığını, ancak asıl toprak vermenin egemenlikten vazgeçip köleliği kabul etmek olduğunu vurgular.

3.2. KKA Bir Toplumsal – Kamusal Alan Sorunudur

Şiddet ve ayrımcılık içeren kadın sorunları, Sancar vd.'nin (2006: 9) belirttikleri gibi, tüm toplumun sorunudur ve bu yüzden, merkezi ve yerel yöneticiler ile sivil toplum kuruluşları, kısacası "kamu" denilen ortaklık bu sorunun (çözümü noktasında) tarafı olmakla yükümlüdür. Tıpkı bebek ölümlerinin azaltılması salt annelerin ya da ailelerin değil tüm toplumun hedefi olarak tanımlanmakta ve bu doğrultuda kamusal politikalar uygulanmakta ise, aile içi şiddetin ortadan kaldırılması da salt şiddet mağdurlarını değil herkesi ilgilendirmektedir.

Mitchell (1998: 23), (aralarında Marx'ın da bulunduğu birkaç filozofa gönderme yaparak), herhangi bir toplumda kadınların durumunun o toplumdaki uygarlaşmanın ya da insanileşmenin ölçüsü olarak alınabileceğini belirterek, o özlenen sihirli formülü kurar: *"Kadın ile erkek, birbirleri karşısında gerçekte insandırlar ve eğer cinslerden biri cins olarak lekelenirse, o zaman kaybeden insanlığın kendisi olur."* Ayrıca, bunu yalnızca, her türlü baskının, şiddetin ve sömürünün tüm toplumun onurunu zedelemesi anlamında söylemediğini de hatırlatır.

3.3. KKA Bir Ötekileştirme Sorunudur

*'Ötekileştirme'*yi, bir tarafın kendi pozitif kimliğini tanımlarken ve güvence altına alırken bir başkasını karşısına alarak, "öteki" olarak damgalamasıdır. Bu tanımı yapan Ertürk'e (2007:20) göre, pratiği içinde gizlenmiş bulunan bir eğilim, kadına karşı şiddet (ve dolayısıyla KKA) sorununu bir cinsiyet eşitsizliği sorunu olarak değil, gelişen ülkelerden gelen göçmenler ile ilişkili bir uyum sorunu olarak görmektir. Bunun sonuçlarından biri, göçmen kadın ve erkekler daha fazla dışlanıp damgalandığından, kendi topluluklarında var olan cinsiyet eşitsizliği sorunlarının çözümünde yapıcı bir diyaloga katılmalarının güçleşmesi; diğeri de, doğuştan o ülkede kadınların karşılaştığı şiddetin, adalet kaygısıyla ele alınan insan hakları sorunu olmaktan çıkartılıp siyaset dışına itilmiş (depolitize edilmiş) bir yasa ve düzen sorununa indirgenerek diğer suçlar karşısındaki öncelikli halini kaybetmesidir.

Cinslerin cinsiyet özellikleri *"ötekilik"*te bir ayrıntı unsuruna dönüşebilir fakat asıl rolü oynayamaz. Güçlü olan, en yakınındakini kültürel, cinsel vd. bakımlardan ötekileştirme yoluna gitmek ister ve bu daha çok 'psikolojik savaş' halindeki gruplar arasında geçerlidir: Bu çarpık mantığa göre, erkeğin 'öteki"si kadındır; öteki kötüdür; o halde ötekinin sürekli şiddete maruz kalması normaldir (!).

Kadın ve erkeğin cinsiyet özelliklerinin bazılarını biyolojik, bazılarını ise çevresel (kültürel) yapıdan aldığı düşünülür ve isimlendirme belirleyici olabilir. Örneğin, gelenekçi bakış açısının ve uygulamaların da gösterdiği gibi; adı aslan olan kıza karşılık, adı ceylan olan erkek çocuğu düşünülemez bile. Tersine, kızımız ceylan gibi zarif, oğlumuz da aslan gibi güçlü olmalıdır! Bu bir kültürel kalıplaşmadır, ötekileştirme değil. Bu kalıplaşma, kadın ve erkeği farklılaştırırken, kaynaklara erişmelerinde de, cinsiyete dayalı çalışma ve işbölümünde de etkili olabilir (Bkz. Sancar, vd., 2006). (Kadın ve erkek cinsi arasındaki farklar kategorik olarak Tablo 1'de ortaya konulmuştur.)

Tablo 1. Kadın ile Erkek Arasındaki Farklar

Kadın	Erkek
Doğurabilir	Zihinsel yaratıcılığı yüksektir
Sevecen ve fedakârdır	Sorumluluk duygu güçlüdür
Sessizdir	Yönetmeyi bilir
Ayrıntıcıdır	Soyut düşünme yeteneği gelişkindir
Duygusaldır	Rasyoneldir
Tek eşliliğe yatkındır	"Bir çiçekle bahar olmaz" der
Dikkati insanlar ve ilişkilere yöneliktir	Duygular ve ilişkilerden çok teknolojiye ve nesnelere ilgi duyar
Dedikoducudur	Saldırgandır

Kaynak: Sancar, vd. 2006.

3.4. KKA Hem Bir Kadın ve Hem de Bir Erkek Sorunudur

Ayrımcılığa (ve şiddete) maruz kalan toplumsal grup anlamında bir haritası çıkarıldığında, görülecektir ki; ayrımcılık (şiddet ile birlikte) en çok; evsiz insanlar, etnik azınlık üyeleri, engelliler ve göçmenlerin yanı sıra ağırlıklı olarak kız çocukları ile her yaştaki kadınları 'vurmaktadır.' Bu kadınların genelleştirilebilecek özellikleri, -bekâr, evli, dul şeklindeki risk grupları farklı olmakla birlikte- şöyle sıralanabilir: Erkeğe aşırı bağımlı kimlik, duygusal açıdan edilgenlik, düşük öz-benlik saygısı, birlikte yaşadığı erkeğin her sözüne uymama.

Şiddet bir yana, kadına karşı ayrımcılık erkek için *çelişkili* bir sorun olarak görülebilir. Şöyle: Erkeğin uyguladığı ayrımcılığın kapsamına giren kadın, hayatının bir parçası olarak görüp çok sevdiğini söylediği kadınlardan birisidir: Annesi, ninesi, karısı, kızı, kız kardeşi, kız arkadaşı ve sevgilisi. Bunlardan biri ya da bir kaçının eksik olması erkeklerin kendilerini biraz eksik hissetmesi için yeterli bir nedendir. Buna rağmen erkekler, -başta iş ve siyaset olmak üzere yaşamın hemen her alanında- kadını evrensel insan hakları ölçülerine göre 'aşağıda görme' alışkanlığını büyük ölçüde sürdürmektedirler.

4. Kadına Karşı Ayrımcılığın Türleri

Kadına karşı yönelik ayrımcılığın, daha çok, kendisinin dışından kaynaklanan – biyolojik, psikolojik, sosyolojik, kültürel, siyasal, iktisadi, vb.- birçok türü vardır.

4.1. Biyolojik Ayrımcılık

"Kadın ve erkek ayrı birer varlıktır; aralarında ne kadar derin farklar olursa olsun biri diğerinden üstün değildir" diyen Dr. Velde, er ve dişi arasındaki doğal biyolojik ayrılıklara dikkat çeker: Bu ayrılıkların ilk ve temel sayılanı, sperm tohumlarının serbest hareketli, buna karşı yumurtanın hareketsizliği ile ortaya çıkar. Erkek aktifliğine kinetik (hareket ettirici) enerji ve kadınınkine ise potansiyel (gerilim, şekil verici) enerji denilebilir (Vakasoğlu, 2005: 14-5). Burada, biyolojinin iktisadi davranış ve iktisadi verimlilik noktasında farklılık yaratma özelliğine işaret edilmektedir. Dolayısıyla, *"biyo-ekonomi"*nin, uzaktan da olsa, konumuzla ilişkili bir bireşim bilim olabileceği anlaşılmaktadır.

4.2. 'Estetik' Ayrımcılık

Yerel, ulusal ve evrensel düzeyde düzenlenen *"güzellik yarışmaları",* kadınları fiziksel güzelliklerine göre ayırıma –ama oldukça yapay ve göreceli bir ayrıma- tabi tutan etkinlikler arasında sayılabilir. Erkeklerin zevk ve eğlence dünyasını renklendirmesi bir yana, beslediği ve beslendiği diğer sektörleri hesaba katılınca, nasıl devasa ticari bir sektör haline geldiği anlaşılan bu yarışmalarda, kadınlar sanki 'başrol oyuncusu' iken, erkek işadamları ise 'yönetmen'-'yapımcı' konumundadırlar.

4.3. Psikolojik ve/ya Sosyolojik Ayrımcılık

Ülkemizde, özellikle muhafazakâr kesimin evlerinde, olası cinsel nefislerden korumak amacıyla olsa gerek ki, erkek ve kadın konuklarını 'haremlik-selamlık' diye adlandırılan ayrı odalara aldıkları bilinir. Evin 'reisi' erkek (koca), bu yolla, evin kadınlarını (karı ve kız çocukları) yabancı erkeklere karşı ayrıştırırken, dolaylı olarak kendisini diğer yabancı kadınlara karşı kendiliğinden ayrıştırmış olur. Çağdaş dünyada, bu ayrışmanın uzantısı yabancılaşmadır. Ayırımcılığın odağında kadınlar varsa, kaynağında da erkekler vardır. Kadına karşı yapılagelen her ayırımcılık, erkeğin lehine ayrıcalığa dönüşmektedir. Zira Beauvoir'in (1980: 25) anımsattığı gibi; *"Erkekler, dünyanın her köşesinde, her zaman, kendilerini evrenin kralı hissetmekten duydukları büyük tadı dile getirmişlerdir. (...) Eflatun, Tanrı'ya, önce kendisini köle değil de özgür bir insan, sonra da kadın değil de erkek yarattığı için şükretmekteydi."* (Yazar, önemle ekler:) *"Ama eğer erkekler bu ayrıcalığı sonsuza dek sürecek mutlak bir hak olarak görmeseler bu denli sevinmezlerdi; onlar, üstünlüklerini hak haline getirmeye çalışmışlardır."*

4.4. Siyasal Ayrımcılık

Oy kullanma hakkının kadınlara yaygınlaştırılmasının tarihi çok eski değildir. Bir toplumda kadına karşı uygulanan sistematik ayırımcılığın derecesi, o toplumu siyasal olarak temsil eden parlamentodaki kadın sayısıyla ölçülebilir. Ülkemizde kısa bir süre öncesine kadar karısı ve kızı yerine oy kullanan erkekler olurdu. Ayırımcılığı derinleştiren bu kötü uygulamalar, eğitim ve bilinç düzeyinin görece artmasıyla birlikte tarihe karışmak üzeredir.

Ancak, parlamentoda, hükümette, belediye meclislerinde ve diğer siyasal karar organlarında kadın üye sayısının azlığı, bir başka sorun olarak devam etmektedir. Kadınlarla günlük yaşamı birlikte paylaşırken, sıra ülkenin merkezi ve yerel yönetimine gelince aynı paydaşlığı göstermiyoruz. Örneğin, bizi 2010'lara taşıyan (2007'de 26 bakanla göreve başlayan) 60. TC Hükümeti'nde kadın bakan sayısı sadece 2'dir (yani 13 erkeğe karşı 1 kadın). 2014'te görevine devam eden 62. Hükümette ise sadece 1 kadın bakan yer almaktadır (Bu çarpık durum, diğer birçok hükümette de vahim derecede geçerlidir. Hatta 40. Hükümette hiç kadın bakan yoktu. 50. Hükümette bir kadının başbakan olması bu gerçeği pek değiştirmemektedir. (Ayrıntı için bkz. TC Başbakanlık, www.basbakanlik.gov.tr) Benzer şekilde, TBMM'de de kadınların temsili açısından sayısal tablo pek parlak değildir. 550 üyeli 23. Dönem parlamentoda kadın milletvekili sayısı 50 iken 24.Dönemde % 9 artarak 78'e yükselmiş; böylece kadın temsil oranı %14'te kalmıştır. Üst çatı böyle olunca, ihtisas ve araştırma komisyonlarındaki kadınların yeri de yine göreli zayıf kalmaktadır. (Bkz. TBMM, 23. ve 24. Dönem Milletvekilleri Listesi. www.tbmm.gov.tr) Cenevre'deki Uluslararası Parlamentolar Birliği'nin (IPU, 2014) yayımladığı rapora göre, 2013'te kadınların parlamento sandalye payı % 22 civarında olmuştur. Türkiye, siyasal kadın hakları konusunda ileride olan Avrupa Birliği'nin aday ülkesi olduğu için 2023 vizyonunu ciddiyetle gözden geçirmek durumundadır.

4.5. Kültürel Ayrımcılık

Evlilik, kültürel bir kurumdur. Kadınlar, evlendikleri erkeğin soyadını alırlar ve o soyad ile aidiyet başlar. Bu kurumda kadın, anne olmaya ve kız çocuğu doğurmaya başladığında sorunlar çeşitlenir. Anne-kadın, eğer erkek çocuk dünyaya getirmişse, baba ve erkek toplum tarafından ayrımcılık cenderesinden çıkarılıp ayrıcalık derecesine yükseltilir. Çocuk, kimi ailelerde kadına karşı bir ceza, kiminde ise ondan yana bir ödül yönetmeliğine dönüşebilir. Ve bir şey daha; Beauvoir (1981a: 190), *"kadının elindeki hakları kötüye kullanma eğilimine kapılmaması için ya gerçekten mutlu ya da ermiş olması gerekir"* der ve ayrıca, *"kadınlara ailenin yönetimini vermektense devletin yönetimini vermenin çok daha iyi olacağını"* söyleyen Montequieu'nun belki de haklı olduğunu; "*çünkü fırsat tanındığı an, kadın da erkek kadar akıllı ve etkili olduğunu göstermektedir"* diye ekler. Kadın analıkla, baba-erkeğe eşitlenmeyi düşünebilir, ancak bu tartışmalıdır. Ayrıca, günlük yaşamda, giyim-kuşam ve zarafet, kadının aile içinde kocası ve çevredeki erkekler üzerinde kullanabileceği gizli/açık bir silaha dönüşebilmektedir. Kadının kendini topluma kabul ettirmesinde ya da toplumda dışlanmasında süslenmenin de, süslenmemenin de belirli bir etkisi vardır. Erkeğin cinsel arzularını tatmin etmek için mi, hemcinslerini kıskandırmak mı, toplumun kendisine verdiği bir rolü oynamak için mi, yoksa kadının kendini hoş etmesinin bir aracı mı, olduğu tartışılır.

4.6. İktisadi Ayrımcılık

Kadınların, günümüzde tuttukları işle sosyo-ekonomik bağımsızlığını kazanan kadınların sayısında ciddi bir artış gözükmektedir. Bu durumu, çok daha önceleri dile getiren Beauvoir (1981b: 131-2), *'iktisadi açıdan erkeğin boyunduruğundan kurtulan kadının; ahlaksal, toplumsal ve ruhsal açıdan yine de erkekle tıpatıp aynı durumda olmadığını'*; dahası, *'kadın olmanın, bugün, özerk insana çok garip sorunlar getirdiğini'* dile getirmektedir. Kadına karşı yürürlüğe konulan yapay ayrımcılığın en çok görüldüğü alanlar, istihdam ve gelir düzeyidir. Mikro iktisadi planda, kadınlar şirket yönetimlerinde halen zayıf konumdadırlar. Birçok ülkede işgücünün en az yarısını temsil etmelerine rağmen kadınların şirketlerdeki gücü hâlâ çok az: "Avrupa Profesyonel Kadın Ağı"na (PWN) göre, 2008'de AB'de en üstteki 300 şirketin yönetim kurulu üyelerinin % 9.7'si kadındır. (2004'te ise bu oran % 8 idi.) Bu oran

günümüzde kadın haklarındaki iyileşmelere koşut olarak % 10'nun üzerinde artmaya devam etmektedir.

4.7. Çoklu ve Yapay Ayrımcılık

Kişi, öncelikle kadın olduğu için, ayrıca, cinsel tercihi nedeniyle 'lezbiyen' (L), 'biseksüel' (B), kendini aslen karşıt cinsle tanımlayan ya da genetik bozukluk nedeniyle 'travesti' (T)-'transeksüel (T), kısaca *LBTT* grubunda yer aldığı; doğuştan ya da daha sonraki yaşam sürecinde fiziksel ya da zihinsel 'engelli', etnik anlamda bir 'azınlık' üyesi vb. olduğu için toplumda ayrımcılığa tabi tutulabilmektedir. Bizim gibi, ne tam Doğulu ne de tam Batılı sayılan ülkemizde ayrımcılığın dozu bir hayli fazla olabilmektedir. Kadınlar, sürekli olarak ırk, din, dil, toplumsal ve iktisadi statü gibi çoklu ayrımcılığın (multiple discrimination) konusudur (Ruwanpure, 2009: 77-8 ve 89).

İki ayrıntı daha var: Kadınlar, erkeklere karşı bir ayırıma tabi tutulurken, kimileyin, evli kadınlarla dul ve yalnız kadınlar örneğinde olduğu gibi *kadınlar kadınlara karşı* da ayrıştırılır (Albelda, 1995: 91-113). Ayrıca, yöreden yöreye değişmekle birlikte, zaman zaman kadınların *"çingene"* (Roman, kısaca Rom) toplumundan olup olmaması gibi yapay bir ayrımla daha karşılaşabilmekteyiz. Zaten erkekçi toplumda erkeğe karşı 'ikinci sınıf' muamelesi görülen kadının bir de kendi cinsi içinde çingene olduğu için dışlanması, ayrımcılık adına mutlak bir ikinci sorun oluşturmaktadır.

4.8. Olumlu Ayrımcılık

Tüm bu olumsuz ayrımcılıklara karşı kadın açısından az da olsa bazı olumlu ayrımcılıklara da rastlanmaktadır. Örneğin, kadınları, dünyanın en zor ve en tehlikeli işlerinden biri olan maden ocaklarında görmeyiz. Nitekim, Uluslararası Çalışma Örgütü ILO'nun 1935'te, Türkiye'nin ise 1937'de kabul ettiği *"her tür maden ocaklarında yer altı işlerinde kadınların çalıştırılması hakkında 45 nolu sözleşme"*ye göre, kadın cinsinden hiç bir şahıs, yaşı ne olursa olsun maden ocaklarında yeraltı işlerinde çalıştırılamaz (madde 2). Devamı: *"Milli kanunlarla yukarıda yazılı memnuniyetten şu kimseler istisna edilebilirler: Sevki idare vazifesi ile mükellef olup, bedenen çalışmayan şahıslar, Sıhhi ve sosyal hizmetlerde çalışan şahıslar, Mesleki bilgilerini tamamlamak maksadıyla bir maden ocağında yeraltı işlerinde staj görmelerine müsaade edilen tahsildeki şahıslar, Bedenen çalışma mahiyetinde olmayan bir sanatın icrası için bir maden ocağının yeraltı kısımlarına tesadüfi olarak inmesine lüzum görülen diğer bütün şahıslar"* (madde 3).

5. Kadına Karşı Ayrımcılığın Başat Nedenleri

Kadına karşı uygulanan ayrımcılığın ailesel, çevresel ve sistemsel (devletin iktisadi ve eğitim düzeni, vb) şeklinde birçok ayağı vardır ve bunlar karmaşık yapı arzeder.

5.1. Ataerkil Aile Yapısı

Geleneksel aile yapısı, babayı 'reis' kabul eden babaerkil olanıdır ve aile yönetimini *'iki başlı'* olarak kabul etmez. Bu yapıda kurallar anadan kızına değil babadan oğula geçer; oğul erkek olduğunda ailesinde köklü değişiklik yapamaz; aksi halde gelenekleri çiğnemiş olur. Kız çocukları, ilk ayrımcılığı, dolayısıyla ilk darbeyi ailesinden görür ve kadın olduğunda (örneğin

iş kadını olduğunda) arkadaşlarını hiç farkında olmadan daha çok hemcinslerinden seçerek tersine ayrımcılık yapmaya başlar. Anne olmaya hazırlanırken özellikle ilk çocuğunun erkek çocuğu olsun diye dua eder. Çünkü anne-babası da erkek çocuklarına ayrıcalık tanımıştır. Gerçek anne olduğunda da –ne kadar gizlerse gizlesin- erkek çocuğunu kızından üstün tuttuğunu çeşitli davranışlarıyla gösterir. O da, erkek çocuklarının, yaşlandığında kendisine bakacak, *'lojistik destek'* sağlayacak bir *'üs'* olarak görecektir. Ayrımcılığın ailesel boyutunun azalması ve yok olması, büyük ölçüde, bu babaerkil yapının değişmesi, aile yönetiminin anne-babanın ortak kararlarına dayanması, doğan yeni çocukların bu yeni aile yapısı içinde büyümesine bağlıdır.

5.2. Çarpık Eğitim Sistemi

Kadın ve erkek arasındaki ayrımın nedenleri, kökenleri, vd. boyutları araştırıldığında, bunların önemli bir uzantısının eğitim sisteminde, eğitim sistemindeki çarpıklıklarda bulunabilir. Örneğin, okul kitaplarında kız çocuk ve erkek çocuk davranışlarını simgeleyen resimler, yetişkin kadın ve erkeklere verilen toplumsal rollerin bir yansımasından başka bir şey değildir: annelerin büyük çoğunluğu ev kadını; eve ekmek getiren ise babadır.

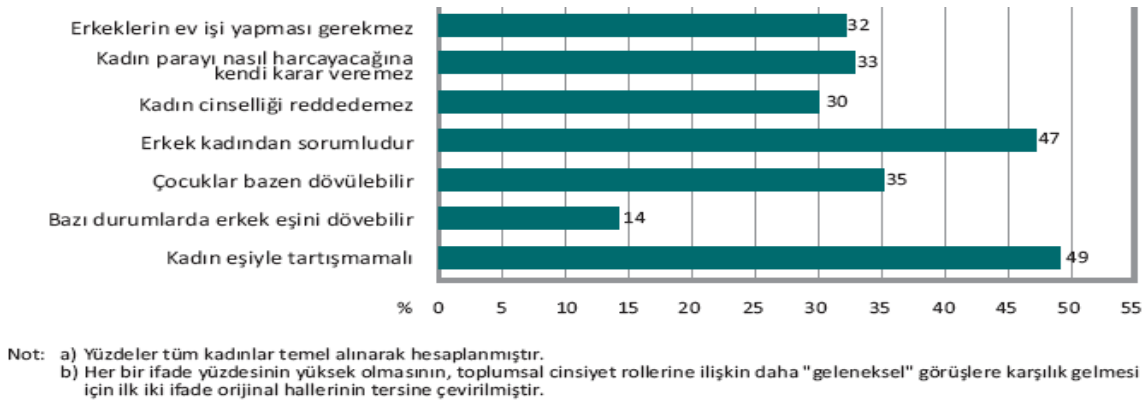
5.3. Çıkar Oyunu

Ayırımcılığın başat nedeni, maddi çıkarlardır. Mülkiyeti paylaşmaya dayanan çıkarcı güdü, o kadar keskin olmalı ki, erkekleri, kadın-erkek ayırımı yapmaya itmiştir, koşullandırmıştır. Tarih boyunca oynanan, erkeklerle kadınlar arasında garip bir çıkar oyunu vardır ve bu oyun 'çocuk oyunu' değildir, çünkü saf değildir, aksine safları, saflaşmayı şeffaflaştıran bir oyundur. Üstelik bu oyunun hakemi de 'baskın' öğe olarak erkeklerdir. Çıkar oyunu, genellikle, şiddet üretir. Taraflardan biri, erkek, daha güçlü olduğu iddiasıyla şiddet yaparken; diğer tarafın payına, kadına, şiddet görmek düşer. Kadın, şiddet gördüğü için oyun dışına çıkmaz, çıkamaz, yoksa oyun biter. Kadın oyun içinde tutularak sadece *'öteki'leştirilir.* İlginç olan, öteki oyuncu olarak kadın; oyun kurucu, oyun kuralı koyucu erkeğin oyununa geldiğini bilmektedir. Ve bu oyun, insanın varoluşundan beri, çıkarların çatışmasından doğan şiddet oyunu olarak sürüp gitmektedir.

Ayrımcılık kapsamında, ayrımcılığın sınırlarını anlamak bakımından kadının hemcinsine karşı tutumu da önem taşımaktadır. Bu konuda şu bilimsel çalışma bir fikir verebilir: 2008'de kadınların toplumsal cinsiyet rollerini araştırmak için yapılan bir ankete göre Türkiye'de kadınların, kendisini erkekle paralel değil onun arkasında konumlandıran bir kurulu / yerleşik bakış açısına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, *"erkeğin kadından sorumlu olduğu"*nu düşünen kadınların oranı %47 iken, *"kadının erkeğiyle* (onun kararlarına itiraz etmemeli anlamında*) tartışmamalı"* diyenler ise %49 oranındadır (Bir fikir vermesi bakımından bkz. bkz. Grafik 1).

5.4. Kadının İkinci Planda Tutulması: İslam Kültürü Kaynağı?

Koç ve Kaya'nın (2008: 10) vurguladıkları gibi, kadının ikinci planda tutulması, bütün toplumlarda var olan, süregelen tarihsel bir olaydır. Buna yol açan asıl etmen ise, sözlü yasalardır yani çağdışı geleneklerdir. Bu sözlü yasalar, kadınların geleneklerin sınırları dâhilinde kalmasını emreder ve çocuklarına bunu aktarmalarında aracılık yapması sonucunu doğururken gerçek haklarını elde edip kullanmalarını da engeller.

Not: a) Yüzdeler tüm kadınlar temel alınarak hesaplanmıştır.
b) Her bir ifade yüzdesinin yüksek olmasının, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin daha "geleneksel" görüşlere karşılık gelmesi için ilk iki ifade orijinal hallerinin tersine çevirilmiştir.

Grafik 1: Türkiye'de Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rolleri ve Şiddete İlişkin Tutumları (2008) (Bu tutumlara dair görüş bildiren kadınların oranları, %)

Kaynak: KSGM, 2009.

Kadının ikinci planda tutulması, dışlanması, ayrı tutulması sürecinde, ülkemizde egemen olan İslam kültürünün de rolü olduğuna işaret edenler var. İslam'da kadının konumunu araştıran Bilgin (2001), Kur'an'dan ilmihallere geçerek popülerleşen şu hükmün altını çizmekte ve bunun genel din bilgisine dönüştürüldüğünü ve İslam hukukunun da bir dayanağı haline getirildiğini belirtmektedir: *"Kadınların mirasta ve şahitlikte yarım hisseye sahip olmaları, ay hali ve loğusalık durumları sebebi ile ibadetlerinde erkeklere göre noksan kalmaları, onlara Allah'ın cezasıdır. Çünkü kadın soyunun temsilcisi olan ilk kadın, şeytanın kandırması ile yasak meyveyi yemiş ve onu erkeğe de yedirerek Allah'ın emrine karşı gelmiştir."*

Yazar, burada, *'sözcüklerin dış anlamlarına göre yorumlanması halinde, acaba yasak meyve yenmemiş olsaydı durum farklı mı olacaktı?'* diye sormakta, ancak bu gibi soruların kolay yanıtının bulunmadığını şu çarpıcı saptamayla açıklamaktadır: *"Bütünü erkek olan Kuran tefsircilerini, kadına eksik değer biçen eski kültürlere katılmakta cesaretlendiren şey, Kur'an'a göre Kutsal Kitapların birbirlerinin devamı oluşudur*."

Buna karşı, İslam'da kadın ve erkekler arasında ayırım yapılamayacağı, onların birbirinin dostu ve yardımcısı olduğu, kız ve erkek çocuklara eşit davranılmasının emredildiği, aksi halde, *antitezi* olunan Cahilliye döneminden hiçbir farkın kalınamayacağına ilişkin yazılı belgeler de bulunmaktadır. Hz. Muhammed, *"Bağış ve ihsanda çocuklarınızın arasını eşit tutun. Eğer ben birini üstün tutacak olsaydım, kızları üstün tutardım,*" buyurmuştur. (el-Münavî'den aktaran) Özsoy'a (2005: 16) göre, bunun nedeni, *"insanlarda erkek çocuklara karşı olan zaaftır. Yani erkek çocuklara karşı olan zaafın onlara sağladığı üstünlük, Hz. Peygamber'in (as) kız çocukların tercih edilmesi gerektiği şeklindeki tavsiyesi ile kız çocuklar lehine dengelenmiştir."* Ayrıca, Özsoy, İslâm'a göre kadının, tıpkı erkek gibi, özel mülkiyet edinip malında dilediği gibi tasarruf ve bağış yapma, şahitlik, dava açma, vekâlet, kefalet, ortaklık, vesayet, ticaret, kiralama, miras, vs. tüm medeni haklara sahip olduğunu vurgulamaktadır. Buradan da anlaşılmaktadır ki, Kur'an, kadın ve erkeği ahlaksal, hukuksal, iktisadi, toplumsal değer, hak, görev ve sorumluluklar paydasında eşitlerken, yaradılıştan -cinsiyet yapısından- kaynaklanan farkları, birbirlerine karşı üstün ve zayıf özelliklerinin varlığını peşinen kabul etmekte, fakat bu farkları yapay ayrımcılığa dönüştürmeyerek birbirini

doğal olarak tamamlayan unsurlar saymaktadır. Dolayısıyla, kadın ve erkek arasında mutlak değil, -mantık ve adalet sınırlarında- göreceli bir eşitlik olabilir.

Bu arada, "*İslam coğrafyasına egemen olan Osmanlı, en parlak döneminde bile, hangi meşhur edebiyat, felsefe ya da bilim kadınını yetiştirmiştir?"* şeklinde bir soru akla gelmektedir.

Bazı İslamcı kadın yazarlar ise, cinsler arası eşitlik yerine denklik ilkesini savunurlar; eşitliğin haksızlık olduğunu varsayarak kadınla erkeğin eşit olarak kabul edilmediği durumda kadının mağdur olacağını iddia ederler. Bu kesim için İslam'da kadın hakları ihlali olmadığından feminizm yanlış ve gereksizdir. Zaten bu, yüzyıllardır sömürülen, baskı altında tutulan Batılı kadınların geliştirdikleri bir düşünce akımıdır (Merçil, 2007: 108).

İşin Türkiye ayağını da ihmal etmemek gerekirse… Kadının erkek için korunup saklanacak bir eşya, namus kaygısıyla saklama yerinin de evden başka bir yer olmadığı yönünde, nüfusunun % 99'nun da Müslüman olmakla övünüldüğü, buna karşın kadın haklarının en fazla çiğnendiği coğrafyalardan biri olarak -dünden bugüne- Türkiye'de az gözlem yapılmadı. Kadın, salt erkeğe karşı ayırımcılığa tabi tutulmadı; bir de kendi etnik kökeni ve dinsel aidiyeti açısından; *"gayrimüslim kadınlar"* olarak hemcinsleri arasında ayrıştırıldı.

Özetle, tüm bu bilgiler ışığında, Goodwin'in (1997: 38), İslam dininin kurucusu Hz. Muhammed'in kadın hakları konusunda dünyanın gelip geçmiş en büyük devrimcileri arasında olmasını, Müslüman kadınının eziyetini çektiği eşitsizlik yönünden büyük ve acı bir çelişki olduğunu vurgulayan saptamasına ulaşmak mümkündür. Goodwin, bu bağlamda, İslam bilimcisi Z. Badavi'nin *"İslam hiçbir zaman kadınların hiçbir durumda örtünmesini emretmemiştir"* şeklindeki uç görüşüne yer verir. Bu görüşe göre, aslında peçeyle yüzü örtmek İslam'da hiçbir yeri olmayan, sonradan getirilmiş bir yeniliktir; S. Arabistan'da bile kadınların tepeden tırnağa örtünmeleri çok yenidir; ülkede petrol çıkmadan önce böyle bir kural yoktu.

6. Kadına Karşı Ayrımcılığın Etkileri

Kadına karşı yapılan ayrımcılığın etkileri-sonuçları genellikle olumsuzdur. Şöyle ki:

i-Ayrımcılık, en başta kendi şiddetini; şiddet de kendi zalimlerini üretir.

ii-Ayrımcılığı şiddetle bütünleştiren bir toplumda *'ayrılıkçılık'* hareketleriyle yüzleşilebilinir. Daha doğru bir ifadeyle, cinsiyet ayrımcılığının aşırı düzeyde olduğu toplumların, *fanatizm ve şovenizm* kollarında büyüyen siyasal ayrılıkçı hareketlerine büyük miktarda can ve mal kayıpları verdiklerine dikkat edilmelidir.

iii-Ayrımcılık, ayrımcılığa uğrayan tarafa (kadınlara) çeşitli ayrıcalıkların verilmesi yolunu açabileceği gibi kapatabilir de. Eğer *"pozitif ayrımcılık"* yapılacaksa, kadınlar, olduğu (erkeklerinki) kadar, hatta olduğundan (erkeklerinkinden) daha fazla çeşitli haklara kavuşabilir ve böylece zayıf insan grubu olmaktan kurtulabilir ve bu son durumda, erkeklerin pozitif ayrımcılık taleplerinde bulunmasına neden olabilir. Aslında kadınlar için en büyük ayrıcalık, klasik insan hakları arasında yer alan, zarar ve mutsuzluk verici her türlü şiddeti ve ayrımcılığı yasaklamaktır.

iv-İlginçtir ki, ayrımcılık bir de, kadının fiziksel görünümü, kılık-kıyafet, söylem, tavır ve tutum gibi davranışları itibariyle erkeğe benzemesi ya da benzetilmesi olayı denilen, değişik bir *'asimilasyon'*a da yol açabilir. Ailesinde, çevresinde, ülkesinde ayrımcılığa 'maruz' kalan kadınların bir bölümü, daha çok fiziksel olarak erkeğe benzeme çabasını 'mazur' görmektedir. Tarihte ve günümüzde örneklerine rastlanan *"erkek gibi kadın"* olgusuna yabancı değiliz. Burada sözü edilen erkek gibi kadınlar, kalıtsal ya da ruhsal özürlerinden dolayı 'erkeksi'

olanlar, doğal seviciler ya da kapitalist tüketim piyasasının yarattığı *'uniseks'* tipler değil, toplumsal / güncel yaşamda *'erkek işlevi'*ne geçen ve bir süre 'erkek kılığı'nı tercih eden kadınlardır. Bu kadınlar, tarihte, tümüyle erkeğin yerine geçmeden, ancak kadın olmak yüzünden dışlanmış olmaktan, şiddet görmekten, engellenmekten, ereklerine ulaşamamaktan bir tür 'öç' duygusuyla hareket etmiş ve böylece 'mutlu' olmuş kimselerdir.

Erkek kılıklı kadınların, toplumda itici tarafları kadar hayranlık uyandırıcı tarafları olduğu bilinmektedir. Tarihte, adını *"kahraman kadın"* olarak yazdırmış kadınların ortak tarafı, 'erkek gibi cesur' davranmış ve peşlerine –büyük bir saygıyla- ölüme gidecek kadar erkekleri takmış olmalarıdır. Anger (1998), 'en erkek boyutunda' ün yapan ve bir parça mitolojik olan *Amazon* kavminden başladığı kitabında, İÖ yaşamış 'müthiş kadın amiral' Artemisia'dan Sparta kızlarına, Türk-Moğol melezi Hasan Şah Hatun'dan Emevi halifesinin cariyesi Nevvar'a, İngiliz Parlamentosu'na girmiş feminist Flora'dan, Egeli korsan Despina'ya ve elbette Raziye, azize Teodara, Anita, 'mösyö madam' Georga Sand'a, oradan kutsal isyanın kadınlarına (kara Fatmalar, Gordesli Makbuleler, Şerife Aliler'e) kadar sözeder.

7.Sonuç Yerine

Kadın araştırmaları / incelemeleri, elbette temel varolma gerçeğimiz olan kadından dolayı, farklı feminizmler açısından yapılmaya devam edilecektir. Bu, bir gerekliliktir. Ancak bilinmelidir ki; Çakır ve Akgökçe'nin (1995) ortak derleme kitaplarının arka kapağında vurgulandığı gibi; "*ezilenlere ilişkin bilginin araştırılması, ezenlere ait bilginin araştırılmasında kullanılan yöntemlerle gerçekleştirilemez."* Ayrıca, *"yeni şarap eski şişelere doldurulmamalıdır."*

Kadına karşı ayrımcılık, çok yönlü bir sorunsaldır; bir kadın sorunu olduğu kadar bir erkek sorunudur da. Nedenleri ve sonuçları itibariyle, kadına karşı ayrımcılık, gergin ve azgelişmiş bir toplumu inşa etmektedir. Türkiye bir istisna değildir. Türkiye'nin ayrımcılık karnesi kırıklarla doludur. O halde, gelişmiş bir demokrasiye ulaşmak için derslerine çok çalışması gerekmektedir.

Refah ve adalet düzeyi ile ayrımcılık ters orantılıdır. Refah ve adalet arttıkça (azaldıkça) ayrımcılık azalır (artar).-Tersi de geçerlidir: Ayrımcılık azaldıkça (arttıkça) kadınların ve dolayısıyla toplumun refah ve adalet düzeyi de artar (azalır). Toplumda bir *'ayrımcılık kirliliği'* söz konusudur. Erkekler ya da eril egemen toplum, kadına ayrımcılık yaptığında empatik düşünmelidir: Ya aynı ayrımcılığı kadınlar erkeklere uygularsa?..

Bireysel silahlanmaya verilen tavizler şiddeti körüklemektedir. Ayrımcılığı besleyen ve/ya ayrımcılıkla beslenen şiddet de kadınla erkek arasında kurulmuş olan köprüyü tahrip eder, onu yıpratır, değersizleştirir. Toplumun ilerlemesi, tüm yaşam alanlarına kadın elinin değmesine bağlıdır.

Kısacası… Şiddet yedeğinde ayrımcılık yoluyla dünyanın doğal düzenin değiştirilip bozulmasında faturayı tümüyle erkeklere çıkarmanın, sorunu çözemeyip tıkadığı ortadadır. Bu eksendeki insaflı saptamalara / söylemlere çeşitli küresel kadın konferanslarında da rastlanabilmektedir. Örneğin, Pekin'de 1995'te düzenlenen ve cinsler arası ilişkilerin ve cinsiyet kimliklerinin -hukuk zemininde- tartışıldığı *BM IV. Dünya Kadın Konferansı*'ndaki bir atölye çalışmasında bir kadın dinleyicinin sürekli erkekleri suçlayan tarzları eleştiren sözleri son derece anlamlıdır: *"Sanki her şeyi erkekler bozuyormuş gibi bir tarzda konuşulmamalı. Onlar da dünya nüfusunun yarısı; onları dâhil etmediğimiz hiçbir eşitlik proğramı başarılı olamaz; onları eğitmeliyiz."* (Şişman, 1996: 18.)

Ayrıca, kadına karşı, kadınlarımıza karşı şiddetsiz ve ayrımsız, yani "insan"ca davranmak ve böyle bir davranışı hatırlamak için, kısmen işlevsel olduğu sanılan, *"25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele ve Dayanışma Günü"* ya da *"8 Mart Dünya Kadınlar Günü"*nü beklemeye ve hatta orta vadeli *"Vizyon 2023"* gibi perspektiflerin arkasına da sığınmaya gerek kalmasın.

Kaynakça

Albeda R. (1995). "The Impact of Feminism in Economics: Beyond the Pale? A Discussion and Survey Results", *The Journal of Economic Education,* Vol. 26-3, s.253-273.

Anger B. (1998). *Tarih Boyunca Erkek Gibi Kadınlar,* İstanbul: Kaynak Yayınları.

ATV (Açık Toplum Vakfı) – BÜ (Boğaziçi Üniversitesi) (2010). *"Biz"lik, "Öteki"lik ve Ayrımcılık: Kamuoyundaki Algılar ve Eğilimler-Ön Sonuçların Sunumu,.* (Proje yöneticisi Hakan Yılmaz), 11 Mayıs.

Beauvoir S. (1980). *Kadın: Genç Kızlık Çağı,.* c.1, 5.b., Çev. B.Onaran, İstanbul: Payel Yayınları.

Beauvoir S. (1981a). *Kadın: Evlilik Çağrı,.* c.2, 5.b., Çev. B.Onaran, İstanbul: Payel Yayınları.

Beauvoir S. (1981b). *Kadın: Bağımsızlığa Doğru,* c.3, 6.b., Çev. B.Onaran, İstanbul: Payel Yayınları.

Bilgin B. (2001). *İslam'da Kadının Rolü – Türkiye'de Kadın,* Ankara: Konrad Adenaur Vakfı –Türkiye Raporu No: 06, Haziran.

Çakır S. ve Akgökçe N. (haz.) (1995). *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem,* İstanbul: Sel Yayıncılık.

Goodwin J. (1997). *Onurun Bedeli: Müslüman Kadınlar, İslam Dünyası Üzerindeki Sessizlik Peçesini Kaldırıyor,* Çev. H. Bilimler, İstanbul: Varlık Yayınları.

Goldman A H. (1994). "Ayrımcılık", iç. *Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi I (A-J),* D. Miller - D.-J. Coleman, vd. (haz.), Çev. B.Peker-N.Kıraç, Ankara: Ümit Yayıncılık, ss.57-9.

ILO – International Lobor Organization. Resource guide on gender equality in the world of work http://www.ilo.org/public/english/support/lib/resource/subject/gender.htm#standards (24/4/2014)

Koç E. ve Kaya A. (haz.) (2007). *Kadının El Kitabı: Yasalardaki Haklarımız. 2*.b., İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını.

KSGM (2009). Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması (Özet Rapor), *HÜ Nüfus Etüdleri Enstitüsü-ICON Institute-BNB Consulting Konsorsiyumu Projesi,* Ankara.

Merçil İ. (2007). "İslam ve Feminizm", iç. *Cinsiyetli Olmak: Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar,* Z. Direk (der.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss. 106-117.

Mitchell J. (1998), "Kadın ve Eşitlik", iç.*Kadın ve Eşitlik,* J. Mitchell – A. Oakley, (der.) 3.b., Çev.-Haz. F. Berktay, İstanbul: Pencere Yayınları, ss. 23-46.

Özsoy İ. (2005). "Kadın Hakları Tarihine Bir Bakış", *Akademik Araştırmalar Dergisi,* Yıl 7, S.26, Ağustos-Ekim, ss.1-20.

Poole R. (1993). *Ahlak ve Modernlik,* Çev. M. Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

PWN/Global-Professional Women's Network. European Professional Women's Network http://epwn. memberclicks.net/assets/docs/w_w1_extracts_15jan06.pdf (5/7/2010)

Ruwanpure K N. (2008). "Multiple Identities, Multiple-Discrimination: A Critical Review", 14(3), *Feminist Economics,* Jan., Routledge-Taylor&Francis Group, pp.77-105.

Sancar S., Acuner S. Üstün İ,.Bora A. ve .Romaniuc L. (2006), "Bir de Buradan Bak: Cinsiyet Eşitsizliği Bir 'Kadın Sorunu' Değil, Toplumun Sorunudur", *Yarın İçin Bugünden kampanyası Eğitim Dizisi 4.* (UNDP destekli), Ankara: KA-DER Yayını.

Skevik A. (2004). "Family Economy Workers or Caring Mothers? Male Breadwinning and Widows' Pensions in Norway and the UK", *Feminist Economics,* 10(2), July, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.91-113.

Şahin Ö. ve Gevrek M. A. (1998). "Tarih Çözümlemesi İçinde Sözlü Tarih ve Feminist Sözlü Tarih", iç. *20. Yüzyıl İçinde Kadınlar ve Gelecek,* O. Çitçi (der.), Ankara: TODAİE Yayını, ss.329-40.

Şişman N (1996). *Global Konferanslarda Kadın Politikaları,* İstanbul: İz Yayıncılık.

TBMM, 23. ve 24. Dönem Milletvekilleri Listesi. www.tbmm.gov.tr

TC Başbakanlık, www.basbakanlik.gov.tr

Vakasoğlu V. (2005). *Bilinmeyen Kadın,* İstanbul: Nesil Yayınları.

Personality Traits of Managers Impact on Career Planning in Hotel Business

Nisa EKŞİLİ[1]

Abstract

The aim of the study is to investigate personality traits of managers impact on career planning in hotel businesses which are in the tourism sector and labor-intensive sectors. For this purpose, a five factor personality scale based on individual differences in personality and a career planning scale were applied. Scale applied 449 middle and upper level managers who work in Antalya five star hotel business. The obtained data were analyzed by packet program. Frequency tables were arranged; analysis of reliability (Cronbach's Alpha), Pearson correlation and analysis of variance were used in order to evaluate the data. As a result of the research, positive relationship between personality traits and career planning of hospitality managers has been found positively.

Keywords: Manager, Career Planning, Personality, Hotel Business.

JEL Codes: O15, M54

Konaklama İşletmeleri Yöneticilerinin Kişilik Özelliklerinin Kariyer Planlamaları Üzerindeki Etkisi

Özet

Çalışmanın amacı, turizm sektöründe yer alan ve emek-yoğun bir sektör olan konaklama sektöründeki yöneticilerin kişilik özelliklerinin kariyer planlamaları üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu amaçla kişilikteki bireysel farklılıkları temel Beş Faktör Kişilik Ölçeği ile kariyer planlama ölçeği uygulanmıştır. Ölçek Antalya'da faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışan 449 orta ve üst kademe yöneticiye uygulanmıştır. Elde edilen veriler paket programı ile analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesi amacıyla frekans tabloları düzenlenmiş, güvenilirlik (Cronbach's Alpha), Pearson korelasyon, varyans analizleri kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, konaklama işletmeleri yöneticilerinin, kişilik özellikleri ile kariyer planlamaları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yönetici, Kariyer Planlama, Kişilik, Konaklama İşletmeleri.

[1] Öğretim Görevlisi, Akdeniz Üniversitesi, SBMYO, nisaeksili@akdeniz.edu.tr

1.Giriş

Yaşamın en önemli parçalarından biri olan ve her boyutunu etkileyen çalışma hayatı çoğu zaman kişinin kimliğini tanımlamaktadır. Birçok kişi çalışmayı kendini ifade etmenin bir yolu, yaşamın anlamını ve amacını oluşturma amacı olarak görürken, bir kısmı ise ailelerinin geçimini sağlamak için çalışmakta ve çalışmayı bu amaca ulaşmak için bir araç olarak görmektedirler (Niles ve Harris-Bowlsey, 2013;3-4). Çalışma yaşamı hakkındaki kararlar, çalışanın diğer yaşam rolleri ve sorumluluklarıyla içi içe olduğu dikkate alındığında kariyer kararı vermenin karmaşık ve sıklıkla stres dolu olan süreci daha iyi anlaşılır hale gelmektedir (Perrone, Webb ve Blalock, 2005). Çalışma yaşamında kişisel ve mesleki ilgi alanlarını, kişisel ve kariyer hedeflerini, mevcut beceri ve yeteneklerini dikkate alan birey kendini anlamaya ve kendini değerlendirmeye başlamaktadır. Bireysel kariyer planlama olarak ifade edilen bu zorlu süreç, bireyin gerek sosyal, gerek psikolojik çevresinin etkisi altında şekillenmektedir.

İşletmelerin geleceğini ciddi anlamda etkileyen kariyer yönetimi politikalarının temelinde ise, bireysel ve örgütsel kariyer planlamasının uyumlaştırılması yatmaktadır. Bir işletmede çalışanlar için kariyer yolları ve faaliyetleri geliştirme çabası olarak tanımlanan örgütsel kariyer planlama, çalışanların kariyer yapma güçlerini arttırma ve ayrıntılı politika ve uygulamalarını kapsamaktadır (Bingöl, 2013;346). İşletmelerin insan kaynağından beklentisi, örgütleri yönetecek, yönlendirecek ve başarısını artıracak kapasitede olmalarıdır. Bu sebeple bireylerin, kişilik özellikleri ve bireysel değerleri doğrultusunda, kariyer tercihleri yapmalarının sağlanması ve kariyer gelişimi konusunda örgüt tarafından yönlendirilmeleri örgütler açısından da oldukça önemlidir. Kariyer kavramı, bireyin tüm yaşamı boyunca edindiği bilgi ve deneyimlerinin toplamı olmakla birlikte aynı zamanda deneyimlerine ilişkin algıladığı tutum ve davranışlar, ulaşmak istediği uzmanlık ve iş başarısı ve seçilen bir alanda ilerlemek olarak ifade edilen unsurların bir birleşimi olarak görülmektedir (Uyargil, 2008; Seymen ve Bolat, 2005). Bu bağlamda bireylerin sosyal ve psikolojik çevreleri doğrultusunda aldıkları kariyer kararları, işletmelerin insan kaynakları uygulamalarını, dolayısıyla performansını etkilemektedir. Konu bu denli önemli iken çalışanların bireysel kariyer planlamalarına etki eden faktörler de işletmeler için dikkat edilmesi gereken konular içerisine dahil olmaktadır.

Çalışmada konaklama işletmeleri yöneticilerinin kişilik özelliklerinin, kariyer planlamaları üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Antalya'da faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışan yöneticilere uygulanan çalışmanın analizleri 449 anket ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonucunda, konaklama işletmeleri yöneticilerinin, kişilik özellikleri ile kariyer planlamaları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

2. Kariyer ve Kariyer Planlama

Kariyer bireyin yaşamı boyunca yaşadığı olaylar dizisi, mesleklerinin ve diğer yaşam rollerinin birbirini etkilemesi sonucu oluşan genel görünümünü, mesleki gelişim çizgisinde ilerlemesini, duraklama ve gerilemeleri ifade etmektedir (Çelik, 2007: 5).Süreklilik göstermekle birlikte sadece mesleğe ya da işe yönelik faaliyetleri değil, mesleğe hazırlanmayı, meslek görevlerini yerine getirmeyi, hizmet içi eğitimi, boş zaman faaliyetlerini, toplumda üstlenilen diğer rolleri ve bütün bu görevlerdeki gelişimi de içeren bir kavramdır. Yaşam boyunca yapılan seçimlerden oluşan kariyer, birey ve çevre arasındaki karşılıklı birbirini etkileme sürecinden ortaya çıkmaktadır. Kişinin tüm yaşam rollerini bütünleştirmeyi gerekli kılan kariyer, bireye özgüdür ve bireyin deneyimlerinden anlam çıkarma çabalarının bir göstergesidir (Niles & Harris-Bowlsbey, 2013: 36; Çelik, 2007: 3).

Kariyer kavramının tanımları ne kadar farklı veya kapsamlı olursa olsun, kariyer

kavramının içeriği yanlış anlaşılmamalıdır. Kariyer kavramı, yalnızca yüksek statüdeki ya da hızlı ilerleme olanakları bulunan işleri yapan kişilerle ilgili değildir. Organizasyondaki en üst kademeden en alt kademeye kadar tüm çalışanların kariyerinin olabileceği söylenebilir. Kariyer kavramı, sadece dikey hareketlerle ilgilenmez. Yani örgütteki basamaksal hiyerarşik yükselmenin yanında yatay olarak şu anda yaptıkları işten memnun olan, yükselmek istemeyen personeli de kapsayabilir. Kariyer kavramı, bir örgütte işe alma ve/veya alınma ile eş anlamlı değildir. Birden fazla örgüt ve birden fazla faaliyet ile ilgili olabilir. Kariyer kavramı, hem örgütün birey üzerindeki etkilerini; hem de bireyin kendi iş hayatı, planlaması ve denetiminde söz sahibi olması demektir (Şimşek, 2007:12-14)

Bireylerin kariyerleri; dışsal boyut olarak adlandırılan gerçekçi ve nesnel algılamalar ile içsel boyut olarak adlandırılan öznel algılamalar olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır (Şimşek, 2007). Örgütte gelişmenin öznel boyutu olan kariyerin içsel boyutu; bireyin kişiliğinde oluşmaktadır. Birey, çalışma yaşamında ve içinde bulunduğu organizasyon içindeki konumunu irdeleme, anlama ve geleceğe ilişkin olarak nerede ve nasıl olmak istediğini belirleme durumunda olacaktır (Soylu, 2002: 6). Dolayısıyla işçel boyut bireyin kişilik özellikleriyle ilişkilidir.

Kariyer planlama kavramı, bireysel ve örgütsel olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Bireysel kariyer planlama, bireyin kariyer amaçları oluşturması ve bu amaçlara ulaştıracak araçları belirlemesini içeren süreçtir. Örgütsel kariyer planlama ise örgütün çalışanlarına kariyer hedeflerini gerçekleştirmede yardımcı olmak ve onlar için yollar ve faaliyetler belirlemek amacıyla gerçekleştirdiği sürekli bir süreci ifade etmektedir. Örgütsel kariyer planlama sürecinde bir firma iş çevresinde sürdürülebilir bir rekabet için iş gücünün niteliklerini iyileştirmek için bu sürecin planlamasını gerçekleştirmek zorundadır (Bingöl, 2013: 330). Kariyer planlaması motivasyonu, kaliteyi, birey ve işletmenin hedeflerini ortak bir noktada buluşturarak verimliliği arttırmak için insan kaynakları yönetiminin vazgeçilmez bir uygulamasıdır. Kariyer planlamasının temel amacı, örgütün etkinlik ve verimliliğinin arttırılmasıdır. İş hayatında insan ve onun çabaları, tüm organizasyonların başarısı için temel unsurlar olduğu yönetim biliminin bir gerçeğidir. Bunun yanında iş hayatının etkinliğine katkıda bulunan nitelikli personelin organizasyondan beklentileri ve çalışma ilişkilerine bakış açısı önemli gelişmeler göstermiştir. Artık işletmeler için personelin sadece işini yapması değil, bunun yanında kendini sürekli yenilemesi, geliştirmesi ve takım çalışması içerisinde yer alması önem kazanmıştır. Öte yandan çalışanlar için ise; mesleklerinde ilerlemek, daha fazla para kazanmak, inisiyatif kullanabilmek, saygınlık ve prestij gibi faktörler daha da önemli bir hal almaya başlamıştır. Söz konusu olan yenilik ve değişmelerin gerçekleştirilebilmesi bir bakıma çalışanların sahip olduğu bilgi, yetenek, beceri ve güdülerin geliştirilmesiyle, organizasyon içindeki ilerleyişlerinin iyi bir şekilde planlamasının yapılmasıyla yani kariyer planlamasıyla mümkün olacaktır (Taşlıyan, vd., 2011: 232).

Kişi, bireysel kariyer planlaması çerçevesinde kariyerini yönlendirirken birçok faktörden de etkilenmektedir. Kariyer, çoğunlukla bireyin sorumluluğunda şekillenmekle birlikte, örgütün de bu konuda bireyi desteklediği bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Kariyer planlaması hem örgütü hem de çalışanı etkilemektedir. Kısaca kariyer planlamasında ve yönetiminde hem birey, hem de örgüt farklı alanlardan sorumludurlar. Burada önemli olan işletmenin ihtiyacı ile kişilerin beklentileri arasında denge oluşturmak ve her ikisini de karşılamaktır. Artık bireyler, rekabetin yoğun yaşandığı, örgütlerin sağladığı güvencenin giderek azaldığı ya da tamamen ortadan kalktığı bir iş dünyadasında, nasıl ilerlemeleri gerektiğini düşünmek zorundadırlar. Dolayısıyla çalışanlar iş yaşamlarında nerede olduklarını, ne yapabildiklerini ve gelecekte ne yapabileceklerini ne kadar iyi anlarlarsa, nereye gitmek istediklerini, oraya ulaşmak için ne yapmaları gerektiğini daha iyi anlayabileceklerdir. Kariyer

planlaması bireylerin, sosyal ve iş hayatını düzenlemelerine olanak sağlarken, bireye, mevcut güçlerini olumlu yönde kullanma imkanı vererek bireyin nitelikli hale gelmesini sağlamaktadır (Aytaç, 2000: 3; Çetiner, 2014: 21). Bu noktada bireyin kendini tanıyıp, kişilik özelliğine uygun bir kariyer planlaması yapması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. İnsanlar sağlıklı bireysel kariyer planlaması yaptıkları takdirde, bu doğrultuda kendilerini geliştirerek işletmelerin istedikleri nitelikli insanlara dönüşebilmektedir. Ve bunun sonucu olarak kişiler kendilerine uygun meslek gruplarını tercih etmekte, iş tatmin düzeyleri de artmaktadır (Çetiner, 2014). Çalışan kendisini her yönden analiz etmeli ve yapmak istedikleriyle, becerilerini uyumlaştırmaya çalışmalıdır. Kişi kendini iyi tanımadıkça gerçekçi bir kariyer planlaması yapması söz konusu değildir (Çiftçi 2007, 150).

Bireyler, kariyer hedeflerini belirlerken sosyal ve psikolojik olmak üzere temel iki faktörün etkisinde kalmaktadırlar. Bireyin toplumsal geçmişi, ebeveyn ilişkisi, ailenin soyo-ekonomik düzeyi, bireyin içinde yer aldığı sosyal çevre kariyer seçimini etkileyen toplumsal (çevresel) faktörleri oluşturan temel etkenlerdendir. Kişiler sahip olmak istedikleri kariyerle ilgili düşüncelerini geliştirirken içinde doğup büyüdükleri ve kültürünü aldıkları sosyal çevreden mutlaka etkilenmektedir. Kariyer seçiminde rol oynayan psikolojik faktörler ise değerler, inançlar, tutumlar ya da kişilik yapıları ile yakından ilişkilidir. Kariyer seçiminde etken olan bir diğer faktör de bireylerin beklentileridir. Kariyer seçiminde bazı bireyler kendilerine en yüksek geliri sağlayacak meslekleri tercih ederken bazıları da kendilerini gerçekleştirme olanağı sunan ve toplumda saygınlık sağlayacağına inandıkları bir kariyerde yoğunlaşmaktadır. Bunun yanında kişilik yapısı da kariyer seçimi açısından önemli bir unsurdur. Kişiliğin oluşmasında etkili olan duygular, düşünceler, başarılar, psikolojik güç gibi faktörler kariyer seçimini doğrudan etkilemektedir. Ayrıca, kişinin kendine olan güveni de meslek seçimini kuvvetli bir şekilde etkilemektedir (Çiftçi, 2007:138; Aytaç, 2010: 91):

3. Kişilik

Bireylerin genel olarak kim olduğunu anlama çabasını ifade eden kişilik konusunda birçok tanım bulunmaktadır. “Çevresine uyum sağlarken kendine has düzenlemelerini belirleyen psikofiziksel sistemlerin sahibi olan bireyin içindeki dinamik organizasyon” (Allport, 2001) olarak tanımlanan kişilik, bir bireyin diğer bireylere tepki göstermek veya onlarla etkileşime girmek için kullandığı yolların tamamı olarak da tanımlanır (Robbins ve Judge, 2013: 135). Başka bir tanımda ise kişilik, dünyaya karşı kişinin eşsizliğini belirleyen, biliş, duygu ve alışkanlıklarının harekete geçirildiği birleşim olarak ifade edilmektedir. Kişilik konusunda yapılan çalışmalar “bireysel farklılıklar” veya “kişilerin içsel süreçlerindeki farklılıklar” olmak üzere iki teoriye dayanmaktadır. Özünde, öne sürülen yaklaşımlar, bu iki çıkış noktasına çeşitli seviyelerde verilen öneme bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Bazı yaklaşımlar kişiler arası farklılıklara daha az önem vererek, kişiliğin çoğunlukla kişinin içsel süreçlerinin etkisiyle oluştuğunu varsayarken, digger yaklaşımlar içsel süreçlerin belirsiz olduğunu kişiliğin en önemli yönünün bireyin eşsizliği olduğunu vurgulayarak kişiler arası farklılıklara odaklanmaktadır. Bu farklı bakış açıları kişiliği açıklamak üzere, literatürde farklı kişilik teorilerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Çetin ve Basım, 2015: 98-99)

Araştırmanın konusu olan “Beş Faktör Kişilik Modeli”, 1920’li yıllara kadar dayanan farklı ülkelerde ve farklı dil grupları üzerinde yayınlanan pek çok çalışmanın sonucunda geliştirilmiştir. Model adını yıllar boyunca yapılan araştırmalar sonucunda kişilik özelliklerinin uyumluluk, özdisiplin (sorumluluk), nörotiklik (duygusal dengesizlik), dışadönüklük ve gelişime açıklık (deneyime açıklık) olmak üzere beş boyutta toplanmasından almaktadır. Bu boyutların açıklamaları şu şekildedir (Çetin ve Basım, 2015: 116-118; Robbins ve Judge, 2013:

137; Temeloğlu ve Aksu, 2016):

Dışadanüklük: Pozitif, sosyal enerjik, neşeli, konuşkan, aktif, cana yakın olma, baskın, iddialı ve diğerlerine karşı ilgili olma gibi özellkleri kapsayan dışadönüklük, bireylerin enerjisini ve potansiyelini harekete geçirerek daha iyi performans sağlamalarına neden olur. Bu özellikteki kişiler etraflarında çok fazla uyarıcı bulunmasından zevk alır ve genelde neşeli, iyimser bir duygusal durum gösteririler. Yalnız bu kadar çok sosyal özelliklere rağmen, yüksek dışadünüklük, insanlar arasındaki ilişkinin kalitesini garanti eden bir özellik değildir. Bu boyutu düşük içedönük bireyler, çekingen, sakin, yalnızlığı tercih eden şeklinde tanımlanmaktadır.

Nörotiklik (Duygusal Tutarsızlık): Suçluluk, sinirlilik, öfke, kaygı, bunalım, güvensizlik, utangaçlık, hüzün ve korku gibi olumsuz duyguları yaşama eğilimini ifade eden boyuttur. Bu açıdan nörotikliği yüksek kişiler, kaygılı, güvensiz, içine kapanık, sinirli; düşük kişiler ise rahat, özgüvenli ve sabırlı olmaktadırlar. Nörotikliğin, çeşitli uyum sağlama ve ruhsal sağlık problemleriyle ilişkili olması, yaygın psikiyatrik problemlerin başında gelen depresyonla da yakın ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Bu sebeple bu kişilerinin iş yaşamlarında özellikle kendilerine uygun işleri seçerken dikkat etmeleri uygun olacaktır.

Sorumluluk(Özdisiplin): Bu kişilik özelliği ise itaatkârlık, düzenlilik, disiplin, sorumluluk, başarı yönelimlilik gibi özelliklerle ilişkilidir. Bu faktör özelliğine sahip kişiler kurallarla uyma eğilimi gösteren, sorumluluk sahibi, amaca ulaşabilmek için kararlı çabalarla ilerleyerek kendini gösterebilen özelliktedirler. Bu kişilik faktörü yüksek olan kişiler planlı, dikkatli, sorumlu, azimli, hırslı, başarı yönelimli olurken; düşük olanlar ise plansız, erteleyen ve disiplinsiz olarak değerlendirilmektedirler.

Uyumluluk: Güvenilirlik, yumuşak başlılık, naziklik, bağışlayıcılık, merhametlilik, alçakgönüllülük gibi özellikleri içinde toplayan bir kişilik özelliğidir. Bu özellikteki kişiler problemlerden uzak duran, geçimli olmaya çalışan ve işbirliğine yatkın olan kişilerdir. Uyumluluğu yüksek kişiler, güvenilir, açık sözlü, fedakar, insanlara karşı ilgili olmayı seven, hassas, merhametli ve yardımseverdirler. Bu özelliği zayıf olan bireyler düşmancatavır takınabilen, inatçı, kaba, başkalarının istekleri ile kendi ihtiyaçları çeliştiğinde daha kolay "hayır" diyebilen, insanlara güven duymaktan ziyade daha şüpheci bir yaklaşım içinde bulunan, zaman zaman kavgacı olarak tanımlanabilen bireylerdir. İşbirliğinden çok rekabeti önemserler.

Gelişime Açıklık (Deneyime Açıklık): Beş faktör kişilik yapısı içinde bilişsel yönü en fazla olan deneyime açıklık özelliği yüksek seviyede olan bireyler, hayal kuran, maceracı, orijinal, yaratıcı, meraklı, açık fikirli, sanatsal ruha sahip, kendi düşünce ve duygularına yönelen; düşük seviyedekiler ise geleneksel, tutucu, ilgisiz olarak nitelendirilmektedirler.

Kişilik özellikleri ile kariyer planlaması arasındaki ilişkiyi araştıran birçok çalışma, bu iki kavram arasında anlamlı ilişkiler bulmuştur. Briscoe vd. (2006) sınırsız ve çok yönlü kariyer tutumlarını araştırırken, kariyer planlamasında bireylerin kişilik yapısının önemli bir faktör olduğunu belirtmişlerdir. Onay ve Zel, 2011 yılında yapmış oldukları çalışmada, PTT personelinin kişilik özellikleri ile kariyer tutumları arasında anlamlı ilişkiler bulmuşlardır. 2014 yılında Çetiner'in çalışması sonucunda kariyer planlaması ile kişilik arasında istatiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre kişilik ile kariyer planlaması arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu ve yine özellikle yumuşak başlılık unsurunun arttırıcı etki yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. 2016 yılında Temeloğlu ve Aksu'nun turizm öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada, kişiliğin alt boyutlarından uyumluluk, sorumluluk ve gelişime açıklık (deneyime açıklık) olma kişiliğine sahip öğrencilerin; dışadönüklük ve nörotiklik kişiliğine sahip öğrencilere göre daha fazla turizmde kariyer yapmayı planladığı görülmüştür.

4.Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmanın amacı, Antalya ili Belek, Kemer, Kundu bölgelerini kapsayan konaklama sektöründe çalışan yöneticilerin kişilik özelliklerinin kariyer planlamaları üzerindeki etkisini araştırmaktır. Erişilebilir örnekleme yöntemiyle ulaşılan 485 yöneticiye anket uygulanmıştır. Eksik veriler nedeniyle 36 adet anket değerlendirmeye alınmayarak 449 anket analiz sürecine dâhil edilmiştir. Araştırmada kullanılan soru formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde ise kariyer planlama ve kişiliği ölçmek amacıyla kullanılan ölçekler 5'li Likert ölçeğine göre katılımcılar tarafından cevaplandırılmıştır.

Kariyer Planlama Ölçeği (KPÖ): Kişisel kariyer planını ölçmek için Serpil Aytaç' ın 'Çalışma Yaşamında Kariyer' adlı kitabından yararlanılarak geliştirilen Şahin (2007) 'in yüksek lisans tezinde kullandığı ölçekten faydalanılmıştır. Kariyer planlama, mesleki gelişim ve kişisel özellikler olmak üzere 3 alt boyuttan oluşan ölçekte 19 ifade bulunmaktadır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı α=0,80 bulunmuştur.

Beş Faktör Kişilik Ölçeği: Ölçek 44 ifadeden ve dışadönüklük, gelişime açıklık, nörotiklik, uyumluluk, sorumluluk olmak üzere beş alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek, Sümer ve Sümer (2005) (Akt. Basım, Çetin ve Tabak, 2009: 26) tarafından dilimize uyarlanmış ve güvenirlik çalışması yapılmıştır. Anılan çalışmada beş faktör kişilik ölçeğinin Cronbach Alfa güvenilirlik değerleri dışadönüklük, gelişime açıklık, nörotiklik, uyumluluk, sorumluluk olmak üzere sırasıyla .77, .76, .79, .70 ve .78 olarak bulunmuştur.

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenilirlik Katsayıları

Kullanılan Ölçekler	İfade sayısı	Cronbach Alfa Katsayısı (α)
Kariyer Planlama Ölçeği	19	0,80
Beş Faktör Kişilik Ölçeği	44	0,76

Tablo 1'de araştırma sonucunda kullanılan ölçeklerin güvenirlilik katsayısı (Cronbach Alfa) yer almaktadır. Ölçeklerin Cronbach's Alfa değerleri güvenilir bulunmuştur.

5.Bulgular ve Sonuç

Katılımcılara ait demografik veriler Tablo 1'de gösterilmiştir. Araştırma örnekleminin % 63,7'si (n=286) erkeklerden, %36,3'ü (n=163) kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların %67,7'si (n=304) evli, %32,3'ü (n=145) bekârdır. %54,8'i (n=246) lisans mezunu olan katılımcıların, %60,1'i (n=270) Belek, %14,7'si (n=66) Kemer, %25,2'si (n=113) Kundu bölgesinde çalışmaktadır.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Veriler

Cinsiyet	**Frekans**	**%**
Erkek	286	63,7
Kadın	163	36,3
Medeni Durum	**Frekans**	**%**
Bekâr	145	32,3
Evli	304	67,7
Eğitim Durumu	**Frekans**	**%**
Lisansüstü	25	5,6

Lisans	246	54,8
Lise ve altı	178	39,6
Mesleki Deneyim	**Frekans**	**%**
1-5	68	15,2
6-10	112	24,9
11-15	106	23,6
16 ve üzeri	163	36,3
Görev Süresi	**Frekans**	**%**
1-5	309	67,3
6-10	94	20,5
16 ve üzeri	15	3,3
Bölge	**Frekans**	**%**
Belek	270	60,1
Kemer	66	14,7
Kundu	113	25,2

Araştırma sonucunda elde edilen verilere SPSS 20 programında analizler yapılmıştır. Normal dağılım testi sonucu verilerin normal dağıldığı hipotezi reddedilmiştir ($p<0,05$). Ancak verilerin çarpıklık ve basıklık (skewness ve kurtosis) değerlerine bakıldığında, bu değerlerin -1,50 ve +1,50 aralığında kaldığı görülmüştür. Bu durumda verilerin normal dağıldığı kabul edilerek (Tabachnick ve Fidell, 2013) araştırma verileri analiz edilirken parametrik yöntemler kullanılmıştır.

Bu kapsamda, ilk aşamada katılımcıların kariyer planlama ve beş faktör kişilik özellikleri alt boyutlarına ilişkin elde edilen verilerin ortalamaları, standart sapmaları ve aralarındaki korelasyonlar incelenmiştir. Analiz sonucunda elde edilen ortalamalar, standart sapmalar değerleri Tablo 2'de, korelasyon değerleri ise Tablo 3'de verilmektedir. Analizin ikinci aşamasında bağımsız değişken olan kişilik alt boyutlarının, bağımlı değişken olan kariyer planlama üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 2. Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişkenler	**Ortalama**	**Standart Sapma**
Kariyer Planlama	4,0302	,49759
Dışadönüklük	3,5980	,43310
Nörotiklik	2,9535	,47849
Sorumluluk	3,4020	,38962
Uyumluluk	3,2739	,40120
Gelişime açıklık	3,6752	,44834

Araştırmada yer alan değişkenlere ilişkin elde edilen verilerin ortalama ve standart sapmaları ile korelasyon katsayıları Tablo 3'de görülmektedir. Kariyer planlama ile kişilik alt boyutlarından dışadönüklük ve gelişime açıklık arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki

bulunmaktadır (r=0,297 ve r=0,430).

Tablo 3- Değişkenlere İlişkin Pearson Korelasyon Katsayıları

	Değişkenler	1	2	3	4	5
1	**Kariyer Planlama**					
2	Dışadönüklük	,297**				
3	Nörotiklik	-,084	,200**			
4	Sorumluluk	,043	,237**	,507**		
5	Uyumluluk	,020	,315**	,499**	,441**	
6	Gelişime açıklık	,430**	,490**	,233**	,276**	,313**

**p<0,01, * p<0,05

Yöneticilerin kişilik özellikleri alt boyutları ile kariyer planlamaları arasındaki ilişkinin, matematiksel bir modelle açıklanmasına yönelik çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 4'de verilmiştir. Analizde kariyer planlama bağımlı, beş faktör kişilik özellikleri alt boyutları ise bağımsız değişken olarak ele alınmıştır.

Tablo 4- Kişilik Özellikleri Alt Boyutları ile Kariyer Planlama Arasındaki İlişkiye ait Çoklu Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	ANOVA				Katsayılar		
		R	Düz.R²	F	Sig	β	T	Sig
Kariyer Planlama	Dışadönüklük	,489	,239	27,77	,000	,148	3,041	,003
	Nörotiklik					-,183	-3,56	,000
	Sorumluluk					,018	,358	,720
	Uyumluluk					-,074	-1,45	,147
	Gelişime açıklık					,418	8,561	,000

Kişilik özellikleri alt boyutları ile kariyer planlama arasındaki ilişkiye ait çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (F=62,154, p=0,000). Düzeltilmiş R^2 değeri 0,239'dir. Bu değer kariyer planlamadaki değişimin %23,9'unun kişinin dışadönüklüğü, nörotikliği ve gelişime açıklığı ile açıklanabildiğini göstermektedir.

Kariyer planlamayı açıklamada dışadönüklüğün ve gelişime açıklığın pozitif yönlü anlamlı katkısı olduğu görülmektedir (p=0,003, β:0.148, p=0,000, β:0.418). Kariyer planlamayı açıklamada nörotikliğin negatif yönlü anlamlı katkısı olduğu görülmektedir (p=0,000, β:-0.183). Kariyer planlamayı açıklamada sorumluluğun ve uyumluluğun anlamlı katkısı olmadığı görülmektedir (p=0,720, p=0,147).

Yapılan bu çalışmada konaklama işletmeleri yöneticilerinin kariyer planlama düzeyleri

yüksek seviyede bulunmuştur. Bununla birlikte kariyer planlamaları ile kişiliğin alt boyutları olan gelişime açıklık ve dışadönüklük ile arasındaki ilişkinin pozitif yönlü anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Kişiliğin alt boyutlarının kariyer planlamayı ne ölçüde etkilediğini test etmek amacıyla yapılan analizlerde, dışadönüklüğün, gelişime açıklığın ve nörotikliğin kariyer planlamayı anlamlı biçimde etkilediği görülmüştür. Buradan dışadönüklüğü ve gelişime açıklığı yüksek bireylerde kariyer planlama yükselirken, nörotikliği yüksek bireylerin kariyer planlamaları düşük seviyededir sonucuna ulaşılmaktadır. Pozitif, sosyal, enerjik, konuşkan, aktif, baskın ve iddialı gibi özellikleri kapsayan dışadönüklük, bireylerin enerjisini ve potansiyelini harekete geçirerek daha iyi performans sağlamalarına neden olur. Dışadönüklüğü yüksek bireylerin "Mesleğimi seçerken kariyer planı yaptım.", "Mesleğim bana gurur veriyor.", "Kendimi iyi tanıyor ve ihtiyaçlarımı biliyorum." gibi ifadelerden oluşan kariyer planlama puanlarının yüksek olması bu kişilerin sosyalliği, aktifliği, baskın ve iddialı olmasıyla açıklanabilir. Gelişime açıklık özelliği yüksek seviyede olan bireyler, hayal kuran, maceracı, orijinal, yaratıcı, meraklı, açık fikirli, sanatsal ruha sahip; düşük seviyedekiler ise geleneksel, tutucu, ilgisiz olarak nitelendirilmektedirler. Gelişime açıklığı yüksek olan bireylerin kariyer planlama puanlarının yüksek olması bu kişilerin yaratıcı, açık fikirli, meraklı olmasıyla açıklanabilir. Gerek dışadönüklük gerekse gelişime açıklık özellikleri toplumsal açıdan takdir edilen, kabul gören özellliklerdir. Bu özelliklere sahip bireylerin kendi gelecekleri hakkında planlar yapmaları ve bu planları uygulayabilmeleri anlamlıdır. Suçluluk, sinirlilik, öfke, kaygı, bunalım, güvensizlik, utangaçlık, hüzün ve korku gibi olumsuz duyguları yaşama eğilimini ifade eden nörotiklik, bireylerin kaygılı, güvensiz, içine kapanık, sinirli olması anlamına gelmektedir. Bu özelliği yüksek olan kişilerin sağlıklı düşünebilme ve kariyerleri doğultusunda gelecek planı yapmaları ve bu planı uygulayabilmelerinin düşük seviyede olması beklenmektedir.

Bireylerin kariyerini oluşturan kararlar silsilesi neredeyse tüm yaşamını doğrudan ve güçlü bir şekilde etkilemektedir. O nedenle bireylerin, kariyerleri konusunda kararlar alırken, kişiliklerini, bireysel özelliklerini, beklentilerini, ideallerini, güçlü ve zayıf yönlerini iyi analiz etmeleri gerekmektedir. Bu noktada kişinin kendisini tanıması son derece önemlidir (Ergun Özler, 2013:129). Aynı önem işletmelerin insan kaynakları politikaları için de geçerlidir. Kariyer yönetimi işlevi içinde işgörenlere kariyer olanaklarının belirlenmesi, açık pozisyonların tanımlanması, bu yönde işgörenlerin deneyimlerinin arttırılması, bilgi ve becerilerini arttırmaları için onlara yardımcı olunması çalışmaları yer alır (Yıldız, 2013). Bu bağlamda işletmeler, çalışanların ve çalışan adaylarının bilgi, beceri ve yetenekleri kadar kişilikleri ve davranış kalıpları hakkında da bilgi sahibi olmak zorundadırlar. Bu sebeple işletmelerin çalışanlarının kişilikleri hakkında bilgi sahibi olmaları için zaman ve çaba harcamaları gerekmektedir.

Kaynakça

Aytemiz-Seymen, O. ve Bolat, T. (2005), *Küreselleşme ve Çok uluslu İşletmecilik*, Nobel Yayıncılık, Ankara.

Bingöl, D. (2013). *İnsan Kaynakları Yönetimi.* İstanbul: Beta Yayınevi.

Briscoe, J. P.; Hall, D. T.; DeMuth, R. L. F. (2006). Protean and boundaryless careers: An empirical exploration, *Journal of Vocational Behavior*, 69(1), 30–47.

Çelik, A. (2007)."*Kariyer Kavramı, Kapsamı ve Temel Boyutları" Kariyer Yönetimi ve İnsan KaynaklarıYönetimi Uygulamaları*, Gazi Kitabevi, Ankara.

Çetin, F. & Basım, N. (2015). *"Bireysel Farklılıklar, Kişilik ve Değerler"*, Örgütsel Davranış, (Ed.) Sığrı.,Ü & Gürbüz, S., İstanbul: BetaYayınları, ss. 93-136.

Çetiner, M. (2014). *Bireysel Kariyer Planlaması ile Kişilik Arasındaki İlişkinin İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışan Lisansüstü Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çiftçi B. (2007), "*Kariyer Planlama*", İnsan Kaynakları Yönetimi , (Ed.) Dolgun, U., Bursa: Ekin Kitabevi, ss.139-166.

Niles G. S. ve Harris-Bowlsbey J. (2013). *21. Yüzyılda Kariyer Gelişimi Müdahaleleri*, 4. Basımdan çeviri, Çevri ed. Fidan Korkut Owen, Nobel: Ankara.

Onay, M. & Zel, U. (2011). Kişi-Kültür Uyumunun Kariyer Planlaması Üzerine Etkileri, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12 (2), 265-278.

Perrore, K.M., Webb, L.K., Blalock, R.H. (2005). The effects of role congruence and role conflict on work, marital and life satisfaction. *Journal of Career Development*, 31, 225-238.

Robbins, S. P., & Judge, T. A. (2012). *Organizational Behavior*. (İ. ERDEM, Çev.) İstanbul:Nobel Yayıncılık.

Soylu, A. (2002). *Yalın Örgütlerde Kariyer Yönetimi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon.

Şimşek, Şerif. (2007). *Kariyer Yönetimi*, Ankara: Gazi Kitabevi

Taşlıyan, M., Arı, N. Ü., & Duzman, B. (2011). İnsan Kaynakları Yönetiminde Kariyer Planlama ve Kariyer Yönetimi: İİBF Öğrencileri Üzerinde Bir Alan Araştırması. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi* , 3 (2), 231-241.

Uyargil, C., Adal, Z., Ataay, İ.D., Acar, A.C., Özçelik, A. O., Sadullah, Ö., Dündar, G., Tüzüner, L. (2008), *İnsan Kaynakları Yönetimi*, (3. Baskı), Beta Yayınları, İstanbul.

Ünsal, P. (2014). *Kariyer Gelişim Kuramları ve Kariyer Danışmanlığı.* Ankara: Nobel Yayıncılık.

Yıldız, E. (2013). İnsan Kaynakalrı Yönetiminde Davranış Boyutu ve Bir Örnek Olay. *Öneri Dergisi*, 10(40), 103-113.

Serpil Aytaç, İnsanı Anlama Çabası, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2000.

Butterfly Watching in Turkey Within the Scope of Alternative Tourism

Pınar ÇELİK[1], Yunus TOPSAKAL[2]

Abstract

Nowadays, the living conditions lead people to new types of hobbies and tourism. In recent years, as butterfly watching and photography become an important hobby, a new type of alternative tourism has emerged. Turkey has an advantageous position in terms of this type of tourism. Turkey is a unique country with a large number of butterfly species because of its different geological and climatic characters, which have different lower ecosystems. The aim of the study is to examine the potential of butterfly watching tourism in Turkey and to show how this potential can be brought to the tourism sector. The research can be seen the importance in terms of Turkey's butterfly watching tourism because of the fact that it is one of the first studies to be done in this regard. In study, it is found that Turkey has a great potential for butterfly watching tourism due to the diversity of butterflies that Turkey has a potential for butterfly watching, but according to results it is not used as much as it is. For this reason, suggestions are given on how this potential in the study can be brought to the tourism sector.

Keywords: Alternative Tourism, Butterfly Watching, Butterfly Watching Tourism

JEL Codes: L83, Q00, R00

Alternatif Turizm Kapsamında Türkiye'de Kelebek Gözlemciliği

Özet

Günümüz yaşam şartları insanları yeni hobilere ve turizm türlerine yönlendirmektedir. Bu bağlamda, son yıllarda kelebek gözlemciliği ve fotoğrafçılığı önemli bir hobi haline gelmesi ile birlikte yeni bir alternatif turizm türü ortaya çıkmıştır. Türkiye bu turizm türü açısından avantajlı bir konuma sahiptir. Türkiye çeşitli jeolojik ve iklimsel karakteri olan farklı alt ekosistemlere sahip olması nedeniyle çok sayıda kelebek türüne de sahip nadir ülkelerdendir. Çalışmanın amacı Türkiye'nin kelebek gözlem turizmi potansiyeli incelenerek bu potansiyelin turizm sektörüne nasıl kazandırılabileceğini ortaya koymaktır. Türkiye'nin kelebek gözlem turizmi hakkında bilgi vermesi ve bu konuda yapılan ilk çalışmalardan olması çalışmanın önemini arttırmaktadır. Çalışmada Türkiye'nin kelebek gözlem turizmine yönelik potansiyeli incelenmiş, Türkiye'nin sahip olduğu kelebek çeşitliliği nedeni ile kelebek gözlem turizmi için büyük bir potansiyele sahip olduğu ancak bunun yeteri kadar kullanılamadığı ortaya çıkmıştır.

[1] Öğr. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, pnr.celik@gmail.com
[2] Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi, topsakal.yunus@gmail.com

Bu nedenle çalışmada sahip olunan bu potansiyelin turizm sektörüne nasıl kazandırılabileceğine yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Alternatif Turizm, Kelebek Gözlemciliği, Kelebek Gözlem Turizmi

JEL Kodları: L83, Q00, R00

1. Giriş

Günümüzde bireylerin eğitim ve kültür düzeylerinin yükselmesi, sosyal ve demografik yapıdaki değişimler gibi nedenlerden dolayı turizm talebinde de değişim yaşanmaya başlanmış ve turistler artık farklı ürün ve hizmet talep etmeye başlamıştır. Turizm talebi kitle turizminden bireysel veya iki kişilik gruplarla doğal ve bozulmamış bir alanda yapılan turizm aktivitelerine yönelmektedir. Artık daha bilinçli ve çevre konusunda daha duyarlı hale gelen turistler tatillerini bozulmamış bir doğada ve çevrede geçirmek istemektedirler. Bireysel ve otantik rekreasyon alternatiflerine yönelmiş turistlerin sayısı her geçen gün artmaktadır (Bahçe, 2010: 7). Değişen bu turizm talebi ile birlikte destinasyonlar sundukları turizm ürün ve hizmetlerinin özgünlüğü ile rekabette avantaj elde edebilmektedirler. Bu nedenle de ürün çeşitliliği destinasyonlar için bir tercih olmaktan çıkarak zorunluluk haline dönüşmüştür. Bundan dolayı destinasyonlar sahip oldukları kaynaklar doğrultusunda daha özgün alternatif turizm çeşitlerine yönelmektedir.

Alternatif turizm ve özel ilgi turizmi kapsamında ele alınan kelebek gözlemciliği her geçen gün potansiyelini arttırmaktadır. Turizm aktiviteleri içerisinde belki de en ilginç turizm çeşidi olan kelebek gözlemciliği ülkemizde de son yıllarda yaygınlaşmaktadır. Yaban hayatının gözlenmesi açısından kelebek gözlemciliği önemli bir turizm türü olarak öne çıkmaktadır. Yaşadığımız ülkenin kelebek varlığı açısından oldukça zengin olması, bu potansiyeli arttırmaktadır. Avrupa'nın kelebek çeşitliliği açısından en zengin ülkesi Türkiye'dir (Sözen, 2013). Kelebeklerin dünyada yaklaşık 17.500 türü, tüm Avrupa'da 482 türü bulunurken; Türkiye sınırları içerisinde yaklaşık 400 kelebek türü bulunmaktadır ve bu türlerin 45'i ülkemize endemiktir (Erdoğan, 2016: 80).

Sahip olduğu kelebek çeşitliliği göz önüne alındığında kelebek gözlemciliğinin alternatif turizm türü olarak Türkiye'de geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı turizm ürünleri çeşitlendirmenin bir biçimi olarak Türkiye'nin kelebek gözlemciliği potansiyeli hakkında bilgi vermek ve sürdürülebilir turizm endüstrisinde kelebek gözlemciliğinin gelişmesine katkıda bulunmaktır. Çalışmada son yıllarda alternatif turizm kapsamında incelenmeye başlanan kelebek gözlemciliği turizmi kavramını detaylıca incelenerek Türkiye'nin kelebek gözlemciliği turizmi potansiyelinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda sonuçlar doğrultusunda kelebek gözlemciliği için politika ve stratejiler önerilmiştir.

2. Alternatif Turizm

Alternatif turizm kavramı ile ilgili genel bir tanım literatürde mevcut değildir. Çünkü kitle turizmine alternatif olabilecek turizm türleri 'alternatif turizm' (Smith & Eadington, 1992), 'yeni turizm' (Mowforth & Munt, 2003), 'olumsuz etkisi az turizm' (Wearing & Neil, 1999),

'sorumlu turizm' (Wheeler, 1991), 'özel ilgi turizmi' (Douglas vd., 2001), 'soft turizm' (Sharpley, 2000) ve 'sürdürülebilir turizm' (Wheeller, 1993) gibi kavramlar ile özdeşleştirilmektedir. Albayrak'a (2013: 39) göre alternatif turizm, kaynak olara güneş, deniz ve sahillerin kullanıldığı kitle turizmine alternatif olarak gelişen turizm türlerini ele alan bir turizm türüdür. Sürdürülebilir turizmin bir uzantısı olan alternatif turizm Weaver'a (1999) göre ise ideal biçimiyle kitle turizmine doğrudan zıt özelliklere sahip olan, yerel olarak kontrol edilen ve yerel mimariye uyan bir turizm formudur (Erdoğan, 2003).

Alternatif turizmin çıkış nedenleri üzerinde de çeşitli görüşler vardır. Bunlar: kaynakların azalması ve niteliklerinin bozulması; sürdürülebilir turizm anlayışının çıkması; turizmin bütün yıla yayılması anlayışının gelişmesi; tüketicilerin klasik turizm anlayışından sıkılması ve farklı beklentilere girmesi; tüketicilere farklı, heyecan ve tatillerin yaratılması (Erdoğan, 2003). Bu nedenleri göz önünde bulundurarak Weawer ve Oppermann (2000) kitle turizmi ve alternatif turizm arasındaki farkları belirlemiştir. Yazarların belirlediği farklar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Kitle ve Alternatif Turizmin Farkları

Kitle Turizm	Alternatif Turizm
Tasıma kapasitesini zorlayan çok sayıda katılım	Bölgenin tasıma kapasitesini zorlamayan sınırlı katılım
Mekan ve zamanda yoğunlaşma	Turizmin mekan ve zaman açısından yayılması
Hızlı ve denetimsiz gelişim	Yavaş ve denetimli gelişim
Büyük ölçekli, uluslararası standartlara uygun konaklama düzeni	Küçük ölçekli turistik isletmeler
Yerel mimariyi dışlayan, anonim turizm mimarisi	Çevreye uyumlu, özgün turizm mimarisi
Yerel halk ve turist arasındaki ilişkinin kopuk olduğu, kapalı turist bölgeleri	Yerel halk ve turist arasındaki iletişimde uyumluluk
Çok uluslu tur operatörlerine bağımlılık	Bağımsız çalışan uzmanlaşmış tur operatörleri
Yerel turistik ürünlerin özelliklerini yitirerek standartlaşması	Geleneksel ve özgün değerlerin korunması
Ölçek ekonomilerine dayalı bir gelişme ve yatırım	Yerel ölçekte turizm planlaması
Genellikle kıyılara ve özgün doğa parçalarına yöneliş	Turistik istihdamda yöre halkına öncelik verilmesi

Kaynak: Weawer & Oppermann, 2000: 367

Tablo 1 incelendiğinde alternatif turizmin kitle turizmine oranla hem ekonomiye, hem topluma hem de çevreye daha olumlu etkiler bıraktığı görülmektedir. Bunda dolayı destinasyonlar artık alternatif turizm çeşitlerine yönelmeye başlamıştır. Alternatif turizm ile ilgili potansiyel turistlere sunulabilecek ürün ve hizmetlerin belirlenmesi ve tanıtılması bu noktada önem kazanmaktadır. Türkiye'de alternatif turizm bağlamında Yedinci kalkınma Planı (1996–2000) ve Dokuzunca Kalkınma Planı (2007–2013) çerçevesinde alternatif turizm potansiyeli belirleme ve teşvikler ile alternatif turizm türlerini geliştirmeye yönelmiştir (DPT, 1995; DPT, 2006). Bu bağlamda Türkiye'de alternatif turizm ile ilgili kelebek gözlemciliği de ön plana çıkmaya ve turist çekmeye başlamıştır. Kelebek gözlemciliği ve Türkiye'deki potansiyeli çalışmasın devamında detaylı olarak verilmiştir.

2.1. Kelebek Gözlemciliği

Doğa, insanoğlunun var olduğu günden bu yana bireyleri seyahate yönlendiren en önemli faktörlerden birisidir. İnsanoğlunun üretici toplum olmadan önceki dönemlerinde

bireyler doğada yiyecek aramak amacıyla seyahatler gerçekleştirmişler, daha sonraki dönemlerde ise doğal güzellikleri deneyimleme ve turistik amaçlarla doğada zaman geçirmeye başlamışlardır (Kozak & Bahçe, 2012: 169). Doğa birçok alternatif turizm türünün temelini oluşturmaktadır. Kelebek gözlemciliği de doğa temelli turizm türlerinden birisidir. Kelebek gözlemciliği (butterfly watching; butterfly viewing; butterflying) kelebekleri yaşam alanlarında gözleme, göçlerini izleme, kelebekleri tanımlama ve fotoğraflama faaliyetleri olarak tanımlanabilir. Kelebek gözlemciliği başta Avrupa ve ABD olmak üzere yurt dışında oldukça yaygın bir uğraştır (Orhan & Karahan, 2010: 35; Surat vd., 2015: 77). Doğada vakit geçirmeyi, canlılarla iç içe olmayı isteyen insanların, gördükleri kelebekleri fotoğraflaması ve giderek bunların türlerini merak etmeye başlamasıyla beraber Türkiye'de de son yıllarda kelebek gözlemciliği turizmi başlamıştır. Kuş gözlemciliğine benzer şekilde birçok amatör kelebek meraklısı, yalnızca belirli yerleşimlerde bulunan türleri tanımlamak ve kelebek göçlerini izlemek için seyahat etmeye başlamıştır (Miller & Washington, 2009: 97).

Kelebek gözlemciliği ile ilgili tanıtım kitapçıklarının hazırlanıp yayımlanması, kelebek gözlemciliği ile ilgili festivaller ve çeşitli etkinlikler ile kelebek gözlemciliği popülerliğini arttırmaya başlamıştır. (Miller & Washington, 2009: 96). Kelebek gözlemciliğinin artmaya başlamasının bir diğer sebebi ise internetin yaygınlaşması, bilgi ve iletişim teknolojilerinde kaydedilen gelişme ve ilerlemeler ile amatör fotoğrafçı sayısında da artışa yaşmaya başlanmasıdır. Kelebek fotoğrafçılığı ile ilgilenen bireyler zamanla çeşitli kelebek fotoğrafçılığı üzerine internet siteleri kurmuşlar ve bir araya gelmeye başlamışlardır. Böylece oluşan sosyal gruplar ile birlikte arazi çalışmalarında bulunmaya ve fotoğrafçılık yanında gözlemler de yapmaya başlamışlardır (Yeğin, 2011). Bu grupların ve kelebek gözlemciği ile ilgili hobi severlerin haberleri, kelebek türlerini ve etkinlikleri takip edecekleri dernek, kulüp ve blogların sayısı günümüzde kayda değer sayılara ulaşmıştır (Miller & Washington, 2009: 97). Bu kulüpler farklı türlerdeki kelebekleri gözlemlemek, izlemek, fotoğraflamak amacı ile birçok farklı etkinlikler düzenlemektedir. Gerek ulusal gerekse uluslararası seyahatler ile gerçekleştirilen bu etkinliklerin sayıları her geçen gün artmaktadır.

Alternatif turizm kapsamında ele alınan ve değerlendirilen turistik faaliyetler arasında yer alan kelebek gözlemciliği doğayla baş başa kalınarak yapılması gereken bir turizm türü olması nedeni ile özellikle küçük gruplar ve bağımsız gezginler için uygundur. Kelebek gözlemciliği özellikle artan eğitim ve gelir seviyesi ile beraber her geçen yıl daha da fazla turistin ilgisini çekmeye başlamıştır. Ancak kelebekler bozulmamış bir ekosisteme ihtiyaç duymaktadır, doğal çevrenin sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi için de yerel halkın teşvik edilmesi gerekmektedir (SEED, 2014). Kelebek turizmi potansiyelinin kendilerine fayda sağlayacağı yönündeki bilinçliliğin artmasına ve mahalli idarelerin koruma ve koruma önlemlerini destekleme konusundaki eğitimlerle bu yerel halkın farkındalığı artırılabilir (Barkın, 2003; 375).

Kelebekler de tıpkı diğer vahşi yaşam turizm değerleri gibi destinasyon gelişiminde büyük bir potansiyeldir (Kurnianto vd., 2016, 119). Bundan dolayı, kelebek gözlemciliği destinasyonlardaki turistik aktivitelerin çeşitlendirilmesinde ve turistlerin deneyimlerini arttırmalarında önemli bir faktör olarak görülebilir. Ayrıca kelebek alanlarının ekolojik önemi nedeniyle çok fazla altyapı ve üstyapı gereksinimi yoktur. Çünkü bu bölgelerde bir yapılanma olması kelebek türlerinin doğal dengelerini bozabilecek bir unsurdur. Doğal kelebek alanlarına ek olarak kelebek gözlemcileri için kelebek bahçeleri (butterfly garden) ve kelebek çiftlikleri (butterfly farming) kurulmuştur. Daimi veya yıllık kelebek sergileri olan birçok botanik bahçe mevcuttur. Bu bahçelerde kelebekleri çekmek için belirli çiçekler de yetiştirilmektedir (Miller & Washington, 2009, 97). Özellikle kelebek türü açısından zengin ülkelerde kurulan kelebek seraları birçok turistin ilgisini çekmektedir. İnsanlara bir müze gibi sunulan bu kelebek

seralarını ziyaret eden turistler giriş ücreti ödeyerek bu seralarda gezip fotoğraf çekebilmektedirler ("Antalya'da 177 Tür Kelebek", 2017).

2.2. Türkiye'nin Kelebek Gözlem Turizmine Yönelik Potansiyeli

Türkiye doğa güzellikleri ve iklim farklılıkları ile büyük bir alternatif turizm potansiyeline sahiptir. Türkiye'nin coğrafi konumu, çok çeşitliliğe sahip topoğrafya ve iklimi, insan yerleşimlerinin uzun geçmişi kelebekler açısından zengin bir coğrafyanın oluşmasının sağlıyor. Bu nedenle Türkiye kelebeğin çeşitliliği ile ödüllendirilmiş doğal kelebek potansiyeli ile kelebek gözlem turizminde cazibe merkezi konumundadır. Türkiye'de farklı coğrafik bölgelerde dağılım gösteren pek çok kelebek türü gözlemlenebilmektedir (Orhan ve Karahan, 2010, 35). Avrupa'da toplam 482 tür kelebek mevcutken Türkiye 45'i endemik olan yaklaşık 400 tür kelebeğe ev sahipliği yapmaktadır (Zeydanlı vd., 2012, 86). Kelebek çeşitliliğinin fazla olması nedeni ile Türkiye'nin Öncelikli Kelebek alanları belirlenmiştir. Öncelikli Kelebek Alanları (ÖKeA) nadir, endemik veya tehlike altındaki türler öncelikli olmak üzere, barındırdıkları kelebek çeşitliliği açısından koruma önceliği olan alanlardır. Türkiye'nin Öncelikli Kelebek Alanları'nın belirlenmesinde Sistematik Koruma Planlaması (SKP) yaklaşımından yararlanılmış ve tüm kelebek türlerinin bu alanlarda yeterince temsil edilmesi hedeflenmiştir. Türkiye'de toplam 65 alan ÖKeA olarak belirlenmiştir (Karaçetin vd., 2011, 17). Karaçetin ve diğerleri (2011) tarafından oluşturulan Türkiye'nin Öncelikli Kelebek Alanı İndeksi Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2'de görüldüğü gibi Türkiye'nin hemen her yöresinde çeşitli endemik kelebeklerin doğal habitatlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu alanların doğal yapısı bozulmadan alternatif turizm bağlamında kelebek gözlemcilerine sunulması ülkemizin turizmi açısından odlukçu önemlidir. Bu sayede turizmin karşı karşıya olduğu mevsimsellik gibi sorunlar da çözüme kavuşturulabilir. Ayrıca ülkemizin ekonomik bağlamda gelişmemiş bölgeleri de turizm ve turizmin getirdiği diğer sektörler ile beraber bölgesel olarak kalkınmaya başlayabilir.

Türkiye'de bulunan kelebek türünün çeşitliliği kelebek gözlemciliği turizminin gelişim potansiyeli açısından son derece değerlidir. Son yıllarda kelebek gözlemciliği konusuna ilgi duyanların giderek artması ve kelebek gözlemciliği turlarındaki artış sebebiyle Türkiye kelebek gözlemciliği turizminde önemli bir değere sahiptir. Ülkemizin kelebekler acısından en zengin bölgeleri olan Kaçkarlar, Erzurum, Aladağlar, Ardahan, Rize, Antalya, Malatya gibi bölgeleri her yıl yüzlerce kelebek gözlemcisini bu alanlara çekmektedir (Yeğin, 2011).

Bir bölgedeki kelebek sayısının belli bir seviyede olması o bölgenin doğal olarak korunduğu anlamına gelmektedir. İngiltere'de 50, Danimarka'da 55, Finlandiya7da 125, Macaristan'da ise 150 tür kelebek bulunurken Türkiye'nin önemli turizm destinasyonlarından birisi olan Antalya'da 177 tür kelebeğinin bulunması çok önemlidir. Bu Antalya'nın korunmuş bir doğaya sahip olduğunu ve kelebek gözlem için iyi bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir (Yeğin, 2014, 112).

Tablo 2: Öncelikli Kelebek Alanı İndeksi

		Hatay	Amanos Dağları'nın Güneyi Samandağ
Adana	Adana'nın Kuzeydoğusu Saimbeyli'nin Kuzeyi	**Hakkari**	Büzül Dağı Yüsekova Zap Suyu Vadisi/Havzası
Adıyaman	Nemrut Dağı	**Iğdır**	Duranlar
Afyon	Sultan Dağları	**Isparta**	Aksu Güneykent Sultan Dağları
Ağrı	Ağrı'nın Kuzeyi Duranlar	**Kahramanmaraş**	Gökpınar
Ankara	Ankara Merkez Karagöl Orta Doğu Teknik Üniv. Kampüsü	**Karaman**	Karaman'ın Güneyi Sertavul Geçidi
Antalya	Alanya ve Kuzeyi Beydağları'nın Güneyi Elmalı-Gölova Geyik Dağları Korkuteli	**Kars**	Duranlar Sarıkamış
Ardahan	Göle Posof	**Kayseri**	Aladağlar
Artvin	Çoruh Vadisi Güney Kaçkarlar	**Kırklareli**	Babaeski Düğüncübaşı İstranca Dağları /Kırklareli'nin Kuzeyi
Bayburt	Kop Dağı	**Konya**	Bolkar Dağları Geyik Dağları
Bolu	Abant Dağları Bolu Dağları	**Malatya**	Nemrut Dağı Yeşilyurt
Burdur	Yassıgüme	**Mersin**	Bolkar Dağları Gülnar Limonlu Havzası Sertavul Geçidi
Bursa	Uludağ	**Muğla**	Bodrum-Gokova
Düzce	Abant Dağları Bolu Dağları Düzce	**Niğde**	Aladağlar Bolkar Dağları Çaykavak Geçidi
Erzincan	Sipikör Geçidi	**Rize**	Ovit Dağı
Erzurum	Aşkale'nin Güneyi Çoruh Vadisi Dumlu Göle İspir Kop Dağı Ovit Dağı Palandöken Dağları Taşlıyurt	**Siirt**	Baykan
Gaziantep	Halfeti	**Sivas**	Gökpınar Kurtlukaya
Giresun	Artabel Gölleri Şebinkarahisar	**Şanlıurfa**	Halfeti
Gümüşhane	Artabel Gölleri Gümüşhane Sipikör Geçidi Tersundağı Geçidi Zigana Geçidi	**Van**	Artos Dağı Çatak Vadisi Erek Dağı Güzeldere Geçidi Güzelsu Zap Suyu Vadisi/Havzası

Kaynak: Karaçetin vd., 2011, 64.

2009 yılında Doğu Anadolu Turizm Geliştirme Projesi kapsamında planlanan, Artvin Çoruh Vadisinde organize edilen kelebek turu ile 30 kişilik bir yabancı turist grubu, kişi başına 1600 Euro'luk harcamayla bir hafta boyunca kelebekleri izledi. Katılımcılar yedi günde 145 kelebek gözlemlemişlerdir. Aynı grup daha önce İspanya'da 21 günde 138 tür gözlemlemişler. Sayılar arasındaki farklılık ve daha çok kelebek gözlemleme imkanı bulan katılımcıları memnun etmiştir. Ayrıca Çoruh Vadisi'nde 200 farklı tür kelebek görebilmek mümkündür. Kelebek izleme açısından dünyanın sayılı noktalarından birisidir (Munya, 2009).

Yine Gelecek Turizmde Sürdürülebilir Turizm Destek Fonu tarafından "Kendi Kelebeğini Keşfet" projesi desteklenmektedir. Türkiye'deki 10 önemli kelebek alanı arasında gösterilen Adana'nın Saimbeyli ilçesi, bölgedeki endemik Saimbeyli Mavisi olarak adlandırılan kelebek türüne dikkat çekilerek, önemli niş turizm merkezi haline getirilmiştir. Proje kapsamında kelebek gözlemciliği ile eko turizmin geliştirilmesi, ilçedeki düşük gelir düzeyini artırmak, doğayı ve biyolojik çeşitliliği koruyarak yükseltmek ve bölgede bulunan alanın tabiat parkı statüsüne alınması hedeflenmektedir (Kendi Kelebeğini Keşfet, 2017).

Çevrebilimcilerinin bazı türlerin korunması için kurdukları seraların Avrupa'da büyük ilgi görmesi ile birlikte birçok ülkede kelebek seraları kurulmaya başlanmış. Uzmanlara göre tropikal bölgelerden gelen kelebeklerin de yaşayabilmesi için kelebek seraları için 500 metrekarelik kapalı alanda yüzde 95 nemlilik oranı ve 28-30 derece sıcaklıkta doğal bitki örtüsü yeterli oluyor. Seraları ücret ödeyerek gezen ziyaretçiler bu nadide hayvanları tanıma olanağı buluyor. Antalya'da da böyle bir sera kurulabilirse turizme de büyük katkı sağlayacağı kesin. Örneğin Kanada'da Niagara Parkı içinde yer alan Kelebek Serası'na giriş 13.50 dolar. Sera'da 45 farklı türde 2000 den fazla kelebek bulunmakta. Sera, tropikal çevre içinde 180 metrelik bir turu kapmaktadır ("Antalya İçin Kelebek", 2017). Türkiye gibi kelebek açısından zengin ülkeler kelebek seralar kurmaktadırlar ve bu seraları turistlerin ziyaretine açmaktadırlar (Yeğin, 2014, 112). 2014 yılında İstanbul Beykoz'da kurulan Türkiye'nin ilk kelebek çiftliğinde 20'ye yakın kelebek türüne doğal yaşam alanı sunmaktadır (www.istanbulkelebek.com). Konya'nın en büyük parkı olan Kelebekler Vadisi Parkı'nda 2015 yılında kurulan Konya Tropikal Kelebek Bahçesi 1.600 m^2'lik kelebek uçuş alanı 15 tür kelebeğe doğal yaşam alanı sunmaktadır. Bahçede 98 türe ait 20.000 adet bitki bulunmakta, kelebekler kendi nektar bitkileri etrafında uçarken gözlenebilmektedir (www.konyakelebeklervadisi.com). Antalya'nın Kundu Turizm Bölgesi'nde 2016 yılında 5 milyon TL yatırımla kurulan Kelebek Park, rengârenk kelebekleri ile ziyaretçilere hizmet vermektedir. Park içersinde yaz kış 30 derece sıcaklıkta muhafaza edilen özel bahçede 10 ile 15 tür arasında 1500'ün üzerinde kelebek bulunmaktadır (www.kelebekpark.com).

3. Sonuç ve Öneriler

Kelebek bakımından zengin olan ülkemizde kelebekler yıl boyunca gözlemlenebilir. Ancak bölgelere göre kelebek çeşitliliği ve bu çeşitliliğin gözlemlenebileceği zamanlar hakkında envanter oluşturulması ziyaretçilerin karar vermelerine yardımcı olacaktır. Böylelikle ziyaretçiler kelebekleri doğru zamanda ve yerinde gözlemleyerek fotoğraflayabileceklerdir. Bundan dolayı Türkiye elindeki kelebek eşitliliğini avantaja dönüştürerek, doğal ortamları kontrollü turizme açarak bu turizm türünden kazanç sağlayabilir.

Kelebek gözlemciliğini teşvik etmek amacıyla festivaller ve çeşitli organizasyonlar düzenlenebilir. Bununla birlikte kelebek gözlemciliği cazibesini arttırmak amaçlı rotalar geliştirilmelidir. Bu rotalar kültür ve turizm bakanlığının web sayfasına turizm çeşitleri içerisine kelebek gözlemciliği başlığı altında eklenebilir. Bu rotalarda kelebek gözlemcilerinin ihtiyaçlarına yönelik bilgi panoları, yol tarifleri kamp alanları vb. imkanlar hazırlanmalıdır.

Kelebek gözlemcilerine yönelik turlar planlanabilir ve turların tanıtımları daha etkili hale getirilebilir.

Tüm diğer turizm çeşitlerinde olduğu gibi kelebek gözlemciliği turizminin sürdürülebilir olması için kelebek alanlarının korunması önemlidir. Kelebek çeşitliğinin korunmasını sağlamak için gönüllülük esasına dayalı olarak yerel dernekler ve yerel yönetimlerce çeşitli çalışmalar yapılabilir. Kelebek gözlem alanlarında da tıpkı korunan alan statüsündeki alanlarda olduğu gibi gezi ve gözlem çalışmaları alan kılavuzları eşliğinde gerçekleştirilebilir. Alan kılavuzları eşliğinde gerçekleştirilen etkinliklerde çevreye daha az zarar verilir.

Bir turizm ürünü olarak kelebeğin gelişiminde, belirli bölgelerde kelebeğin yarı-doğal üreme merkezlerinin kurulması önerilebilir. Bu merkezlerde kelebek popülasyonunun iyileştirilmesi amacıyla bazı türleri üretebilirler. Buna ek olarak, bu merkezlerde düzenlenecek olan kelebekler yetiştiriciliği, ziyaretçiler için kelebeğin korunması, kelebeğin yaşam döngüsü, taksonomisi (sınıflandırması) ve diğer eğitim programları yararlı olabilir.

Kelebek gözlemciliği konusunun literatürde yeni olması ve yapılan çalışmaların sınırlı olması çalışmanın kısıtları arasındadır. Çalışmanın katkılarını genişletmek için kelebek gözlemciliği ile ilgili yeni araştırmalara ihtiyaç vardır. Sonraki çalışmalarda kelebek gözlemi için seyahat eden yerli ve yabancı turistlerin görüşleri alınabilir. Öncelikli kelebek alanlarının turizme kazandırılabilmesi için proje önerileri hazırlanabilir.

Kaynakça

Albayrak, A. (2013). *Alternatif Tturizm*, Ankara, Detay Yayıncılık.

Antalya İçin Kelebek Etkisi, http://www.fullantalya.com/antalya-icin-kelebek-etkisi-2/, (01.03.2017)

Antalya'da 177 Kelebek Türü Tespit Edildi, (01.03.2017) http://www.antalyaguide.org/default.asp?islem=sayfa&id=462&islem2=HABER&antalyaguide=Antalya%27da+177+Kelebek+T%FCr%FC+Tespit+Edildi, (01.03.2017).

Bahçe, S. (2010). "Yayla Turizmi Geliştirme ve Planlama", *10. Aybastı-Kabataş Kurultayı Yerel Değerler ve Yayla Turizmi*, (Ed.) Şengel S., Ankara, Detay Yayıncılık, ss. 5-18.

Barkın, D. (2003). "Alleviating Poverty Through Ecotourism: Promises And Reality In The Monarch Butterfly Reserve Of Mexico", *Environment, Development and Sustainability*, 5 (3): 371–382.

Douglas, N., Douglas, N. & Derrett, R. (2001). *Special Interest Tourism*, Australia, John Wiley and Sons Australia, Ltd

DPT (1995). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000). Ankara: Kalkınma Bakanlığı.

DPT (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013). Ankara: Kalkınma Bakanlığı.

Erdoğan, N. (2003). "Kitle Turizmi, Alternatif Turizm Ve Eko turizmde Sürdürülebilirlik Üzerine Bir Değerlendirme", *Türkiye'nin Alternatif Turizm Potansiyeli ve Güncel Sorunları Konferansı*, Çankırı.

Erdoğan, N. (2016). "Eko turizm ve Yaban Hayatı", *Türkiye Klinikleri Journal of Animal Nutrition and Nutritional Diseases-Special Topics*, 2(1) 76-84.

Karaçetin, E., Welch, H.J., Turak, A., Balkız. Ö. & Welch, G. (2011.) *Türkiye'deki Kelebeklerin Koruma Stratejisi*, Ankara, Doğa Koruma Merkezi.

Kendi Kelebeğini Keşfet, http://www.gelecekturizmde.com/projeler/kendi-kelebegini-kesfet/#detay, (01.03.2017).

Kozak, M. A. & Bahçe, S. (2012). *Özel İlgi Turizmi*, Ankara, Detay Yayıncılık.

Kurnianto, A. S., Wafa, I. Y., Alifianto, F. & Kurniawan, N. (2016). "The Potential of Butterflies in Tourism Diversification Product: Case Study at Coban Rais Waterfall, Batu, East Java", *Journal of Indonesian Tourism and Development Studies*; 4(3): 115-122.

Miller, R. K. & Washington, K. (2009). "Birding & Butterflying", *In Travel & Tourism Market Research Handbook*, Richard K. Miller & Associates, pp.115-117.

Mowforth, M. & Munt, I. (2003) *Tourism and Sustainability: Development and New Tourism in the Third World*. London: Routledge.

Munya, V. (2009). Efes, Çoruh'a 2 Milyon Dolar Yatırdı, 1600 Euro'ya Kelebek Turları Başladı, http://www.hurriyet.com.tr/efes-coruh-a-2-milyon-dolar-yatirdi-1600-euro-ya-kelebek-turlari-basladiefes-coruh-a-2-milyon-dolar-yatirdi-1600-euro-ya-kelebek-turlari-basladi-12151728, (01.03.2017).

Orhan T. & Karahan, F. (2010). "Evaluation of Ecotourism Potential of Uzundere District and Its Environs", *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 11 (1): 27-42.

SEED. (2014). Seed Award 2011, *Butterfly farming for pro-poor tourism: Tanzania*, https://www.seed.uno/images/documents/544/648_Butterfly_Flyer_EN_120309.pdf, (01.03.2017).

Sharpley, R. (2000). "Soft Tourism", Encyclopedia of Tourism (Ed.) J. Jafari, London: Routledge.

Smith, V.L. & Eadington, W.R. (1992). *Tourism Alternatives*, Chichester: Wiley.

Sözen, M. (2013). "Kelebekler, Doğanın Sessiz Kanatları", www.trakel.org/pdf/13812.pdf, (01.03.2017).

Surat, H., Yılmaz, H. & Surat, B. Z. (2015). "Yusufeli ve Yakın Çevresinin Ekoturizm Kullanım Potansiyeli Üzerine Bir Araştırma", *Doğu Coğrafya Dergisi,* 34: 61-88.

Wearing, S. & Neil, J. (1999). *Ecotourism: Impacts, Potentials and Possibilities*, Oxford: Butterworth-Heinemann.

Weaver, David & Martin Oppermann (2000). *Tourism Management*, Australia: John Wiley & Sons Ltd.

Wheeller, B. (1991). "Tourism's Troubled Times: Responsible Tourism is not the Answer", *Tourism Management*, 12 (2), 91–96.

Wheeller, B. (1993). "Sustaining The Ego", *Journal of Sustainable Tourism*, 1 (2): 121–130.

Yeğin, O. (2011). "Türkiye'de Kelebek Gözlemciliği", http://www.ekosaimbeyli.com/turkiyede-kelebek-gozlemciligi-57.htm, (01.03.2017).

Yeğin, O. (2014). Kelebek Cenneti Antalya, Antalya Kültür ve Turizm Dergisi –Yıl 4 Sayı: 22 – 112.

Zeydanlı, U.S., Turak, A.S., Balkız, Ö., Özüt, D. Ertürk, A., Welch, H., Karaçetin, E., Ambarlı, D., Durmuş, M. & Bilgin, C.C. (2012). "Identification of Prime Butterfly Areas in Turkey Using Systematic Conservation Planning: Challenges and Opportunities", *Biological Conservation*, 150 (1): 86–93.

www.kelebekpark.com/, (01.03.2017).

http://www.istanbulkelebek.com, (01.03.2017).

http://www.konyakelebeklervadisi.com/, (01.03.2017).

The Sociological Events That are Reflected on the Works of Artist Mehmet Şirzad

Fatih BAŞBUĞ[1], Zuhal BAŞBUĞ[2]

Abstract

The artist Mehmet Şirzad is an important art person who has dedicated his life to science and Turkish World. His works have been displayed in many countries and have been accepted to museum collections. In his works, he has illustrated the misery, joy and expectations of Turkish people and he has left thought-provoking and permanent works to the next generations. With personal exhibitions in many European countries, he has handled the cultural structure and life of Turkish people and he has visualized the human being and his love of nature. In his ideological works such as "Karabakh Massacre", "Bosna Massacre" and "The Fugitives", awakening artistic dynamics, he has left a lasting impression in people's minds. With his endless excitement to produce, the artist has given new works to contemporary art movements. In these works, he has questioned the value judgement and cultural individuality of Turkish identity and its past and future questioning. Having had his origins in Turkestan and having lived in the Balkans, the artist's goal has been Pan-Turanism. He shaped his own characteristic color, style and composition features in the concept of "Turkish World" on which he based on his world of science. Thus, he produced works of art which are pure, natural, and variable in terms of style and fiction. More than building the innovation on the term "new", he handled wtih the "new" as a subjective expression style. In this abstract, in the works of an artist who produced works in the art of painting that has an important place in the art disciplines; different colors, styles and compositions of Turkish World will be handled and the concern for the future and the thought-provoking notes will be analyzed plastically.

Keywords: Turkish World, Art, Mehmet Şirzad, Sociological Events.

Ressam Mehmet Şirzad'ın Eserlerine Yansıyan Sosyolojik Olaylar

Özet

Ressam Mehmet Şirzad hayatını bilime, sanata ve Türk Dünyasına adamış, eserleri dünyanın farklı ülkelerinde sergilenmiş ve müze koleksiyonlarına kabul edilmiş önemli bir sanat adamıdır. Eserlerinde Türk insanının ıstırabını, sevincini, beklentilerini resimlemiş, gelecek

[1] Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, fbasbug@akdeniz.edu.tr
[2] Öğr. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, zuhalbasbug@akdeniz.edu.tr

kuşaklara düşündürücü ve kalıcı eserler bırakmıştır. Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde açtığı kişisel sergilerle, Türk insanının kültürel yapısını, yaşantısını işlemiş, insan ve doğasını sevgisini görselleştirmiştir. Türk insanının gelecek kaygısı, "Karabağ Katliamı", "Bosna Katliamı", "Kaçkınlar" gibi ideolojik eserlerinde, sanatsal dinamikleri harekete geçirerek, zihinde kalıcı tesirler bırakacak önemli yapıtlara imza atmıştır. Sanatçı, bitmek tükenmek bilmeyen üretme heyecanı ile Türk kimliğinin değer yargıları, kültürel benliği, geçmiş ve gelecek sorgusu gibi farklı yapıtları ile çağdaş sanat akımlarına yeni eserler kazandırmıştır. Köklerini Türkistan'dan alan, Balkanlar'da hayat bulan ve hedefini Turan koyan sanatçı, ilim dünyasını temellendirdiği, Türk Dünyası kavramına renk, biçim ve kompozisyon olarak kendi karakteristik özelliklerini biçimlendirmiştir. Böylece ortaya salt, yapaylıktan uzak, tamamen biçimsel ve kurgusal yönde değişken eserler çıkarmıştır. Sanatçı, yeniliği, yeni kavramı üzerine inşa etmekten çok, yeniyi öznel bir ifade biçimi olarak ele almıştır. Bu bildiride, sanat disiplinleri içinde önemli bir yere sahip olan Resim Sanatında eser üreten bir ressamın, eserlerinde Türk Dünyası'nın farklı renkleri, kompozisyonları, biçimleri ele alınarak, gelecek endişesi ve düşündürücü notları plâstik açıdan irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dünyası, Sanat, Mehmet Şirzad, Sosyolojik Olaylar.

Giriş

Sanat eserleri, ülkelerin ve medeniyetlerin kültürel direkleridir. Bu kültürel direkler, zaman geçtikçe gelecek kuşakların algı dünyalarına hitap ederler ve nesilden nesle farklı anlatım metotlarıyla kendilerini güncellerler. Sanatçının kendi iç dünyasından dışarıya yansıyan düşünceler, sanat eserleriyle somut birer nesneye dönüşerek, tüketicisinin benliğinde anlam kırılmaları meydana getirir ve tartışan, sorgulayan soru cümlelerini oluştururlar. Böylece her eserde tartışılan gündelik hayatın birer parçası olarak, yaşayan organizmaları canlı tutarlar. Sanat eserini insanlık için önemli kılan bu materyal, veri girişleriyle üretim tüketim ilişkisinden çok, üretileni sonsuz kılmaya dönük bir yaşam sürer ve ortaya kültürel bir miras bırakır. Günümüzde müzeler, bu miraslara ev sahipliği yapan, koruyucular olarak hizmet ederken, eğitimi birebir yaşatan mekânlar olarak önemli bir görev üstlenmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında, eserleriyle Azerbaycan Devlet Müzesi koleksiyonuna kabul edilmiş Mehmet Şirzad, Azeri Türkleri arasında binlerce esere imza atan, ancak ülkemizde çok az tanınan bir sanatçı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Azeri Türkleri, tarihte Selçuklu, İlhanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevi, Afşar ve Kaçar Türk hanedanları ve Harzemşahların yönettiği devletler içinde yer alan büyük kısmı ile Oğuz ve Kıpçak Türklerinin devamıdır. Sınırları ve genişliği zaman zaman değişen Azerbaycan doğudan, kuzeyden batı ve güneye göç eden ya da fetihlere girişen çeşitli ulusların tarih boyunca hep uğrak yeri olmuştur (Uçar, 2009: 62). Azeri Türklerinden olan Mehmet Şirzad'ın Türk dünyasına kazandırdığı 5.000'e yakın eseri mevcuttur. Günümüzde Afyon'da bulunan atölyesinde eserlerini üretmeye devam etmektedir. Şirzad'ın eserlerini incelemeden önce hayatı hakkında bilgi edinmekte fayda vardır.

Mehmet Şirzad Kimdir?

1946 yılında Nahçıvan'da doğdu. Azerbaycan Devlet Sanatçısı Şirzad, ilk ve orta öğrenimini Nahçıvan'da yaptı. 1968'de Bakü Güzel Sanatlar Üniversitesi Resim Bölümünü, 1984-1990 yılları arasında ise Çernişef adına Saratof Üniversitesini bitirdi. Tv, sinema ve tiyatro ressamlığı da yapan sanatçı 1995-2000 yıllarında Niğde Üniversitesi'nde öğretim

görevlisi olarak çalıştı. 2001-2002 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü'nde öğretim görevliliği görevini yürüttü. 2003-2009 Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı'nda görev yapan Şirzad, halen Afyon Kocatepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü'nde Profesör öğretim üyesi olarak çalışmalarına devam etmektedir. Moskova, Bakü, Nahcivan, Tiflis, Almanya ve Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde kişisel sergiler açtı. Avrupa'da pek çok karma sergiye katılan sanatçı, resimlerinde Türk dünyasını, kent ve köy yaşantısının ıstırabını ve dinamizmini felsefi bir duygu ile dile getirmektedir. Öyle ki sanatındaki gerçeklik, yaşanmışların resmedilişindeki güzellik ve sanatın evrenselliğini tuvale döküşündeki ustalık sayesinde sanatçının dünyanın çeşitli müzelerinde, özel koleksiyonlarda, ülkemizde Cumhurbaşkanlığı koleksiyonunda, Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesinde, Devlet Demiryolları Galerisinde eserleri bulunmaktadır (Anonim, 2000: 32).

Ressam Mehmet Şirzad'ın Eserlerine Yansıyan Sosyolojik Olaylar

Eserlerinde zaman zaman dışavurum, zaman zamanda görüneni yansıtan Şirzad, ülkesinin kültürel kimliğini sanatçı gözüyle özümsemiş ve hemen hemen her eserinde Azerbaycan renklerini yansıtmıştır. Ankara'nın gri havasına gönderme yapan şaire inat, Karabağ'ın bahar coşkusunu, kullandığı renklerle ifade etmiştir. Eserlerine bakan insanlar, Şirzad'ın bahar konulu eserlerinde, ne kadar coşku hissetmekteyse, savaş konulu eserlerinde bir o kadar keder ve kasvet dolu duygulara kapılmaktadır. Eserlerinde savaş vurgusu üzerinden duygu bunalımlarına tesir ve etki yapan Şirzad, savaşın nedenlerinden çok, sonucuyla ilgilenmekte, sonuçta meydana gelen maddi ve manevi yıkımlara değinmektedir. "Savaş Vahşeti" ismini verdiği eserini irdelemeden önce, savaş kavramının tanımını yapmak yerinde olacaktır.

Savaş insanlık tarihi kadar eski ve günümüzde milyarları etkilemiş, doğal olmayan felaketlerden biridir. Bu nedenle savaşın kökenleri hala gizemini korumaktadır. Savaş muhtemelen ilk olarak, gerekli silaha ve çatışma nedenine sahip avcı gruplar arasında ortaya çıkmış, toplumlar geliştikçe çıkan zorunluluk olarak gereksinimleri azaltma, kaynakları artırma çalışmasına sebebiyet verecek nedenlerle zaruri bir netice alma çabası olarak kabul edilmiştir. Savaşın genel sonucunu etkileyecek şiddet terimi savaşın eş anlamlısı olarak çoğu zaman birlikte kullanılmıştır. Bu yüzden şiddet, her zaman insanlığın bir parçası olacaktır (Archer ve diğerleri, 2006: 539). Mehmet Şirzad, savaşın vahşetini gözler önüne sererken, toplumsal bir yara olarak ele aldığı savaşa, lirik bir bakış açısı getirerek insana has farklı duyguları harekete geçirmektedir.

"Savaş Vahşeti" isimli eser (Resim 1), Mehmet Şirzad'ın aile ve vatana hitap eden, içinde çeşitli duygusal göndermeler barındıran önemli eserlerinden biridir. Bu tablo Türk kültür ve inançları arasında sıkça bahsedilen ikili tasnif düzenine göre biçimlendirilmiştir. Bu şekilde incelendiğinde ak olarak ele alınabilecek olan kompozisyonun sağ kısmı ve kara olarak incelenebilecek olan sol taraf, zıtlığı yani ak taraf tanrısal kutsallığı işlerken, kara taraf şeytani kutsallığı ifade etmektedir (Gökalp, 2010: 75). Tablonun sağ tarafında mutlu bir hayat sürerken, yaşam mücadelesini alın teri ve tarlalarda yetiştirdikleri ürünle kazanan çiftçi ailesi, resmin sol tarafında karanlık renklerle tasvir edilmiş bölümde topraklarında savaşın soğuk yüzü ile karşılaşmışlardır. Evin direği olan babasını savaşta kaybetmiş küçük kız, babasından aldığı son mektupla yıkılan ailesinin önündedir. Yalnızlık, acı, ıstırap gibi duygulara gönderme yapan bu eser, Azerbaycan Devlet Müzesi koleksiyonundadır.

Kadın, Türk toplumunda ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Kadın, haneyi yapan ve sürekliliğini sağlayan, onu birincil ve merkezi konuma yerleştiren, çoğunlukla kadındır. Kadın,

ölüm anında dahi kendisinden sonraki hane sürekliliğinin sağlanabilirliğini garantilemeyi kurar (Özünel, 2006: 54). Kısacası hayat ve ölüm arasındaki sürecin en önemli varlığı olan kadın figürünü pek çok eserde kullanması, eserlerindeki derinliği ve anlam karmaşasını artırmakta, böylece izleyiciyi kurgusal kompozisyonun bütününe çekmektedir. "Karabağ Katliamı" isimli eserde de kadın figürü üzerinden duygusal gerilimlere atıfta bulunmaktadır.

"Karabağ Katliamı" isimli eser (Resim 2), şüphesiz ki Şirzad'ın eserleri arasında ayrı bir öneme sahiptir. Ancak Türk tarihi içinde unutulmaz ve tarifsiz acıların yaşandığı Azeri Türklerinin olduğu kadar tüm Türk dünyasının büyük üzüntü ve öfke duyduğu bir sürecin görsel yansımasıdır. Bu sürece giden yolun incelenmesi bu katliamın gerçekleşmesine neden olayların hatırlanması gereklidir.

Çarlık Rusyası Generali Sisyanov 1805 tarihinde, Çara gönderdiği raporda "Karabağ, coğrafi yeri bakımından Anadolu'nun, İran'ın ve Azerbaycan'ın kapısı sayılır" demek suretiyle bölgenin stratejik önemini belirtmiş ve burada dengeyi kendi yararlarına çevirebilmek için Müslümanların arasına Hristiyan unsurların yerleştirilmesini önermişlerdir. Bunun üzerine 1825-1826 yılları Gacar Yönetimi ile Çarlık Rusyası arasındaki savaş sırasında, Güneyden 18.000 Ermeni getirilerek Dağlık Karabağ'a yerleştirilmiştir. Azerbaycan'ın ikiye bölünmesi sonucunu yaratan 1828 Türkmençayı Antlaşması'ndan sonra ise 8.249 Ermeni ailesi tekrar Karabağ'a getirilmiştir. Osmanlı idaresinde bulunan bölgelerden getirilen Ermeniler, Karabağ'ın yanı sıra Kafkasya'nın değişik yerlerine de gönderilerek, bugünkü "huzursuzluk" için ortam yaratılmıştır. Türk Dünyası ve Azerbaycan tarihine kara bir leke olarak geçen Hocalı katliamı, 26 Şubat 1992 tarihinde Ermenilerce Hocalı'da yapılmıştır. Dağılan SSCB'nin bölgeye yerleşen 366. Alayı'dan da tam destek alan Ermeniler, Karabağ bölgesinde 7.000 kişilik nüfusa sahip Hocalı'nın giriş ve çıkışlarını kapatmışlar ve 25 Şubat gecesi katliam için harekete geçmişlerdir. Ermeniler, Azerileri sivil, çocuk, kadın ve yaşlı demeden katliam yapmışlardır. Resmi verilere göre, 613 kişi vahşice öldürülmüş, bunların arasında 83 çocuk, 106 kadında bulunmaktadır. Bazı kişilerinde acımasız işkencelerle öldürüldüğü daha sonra ortaya çıkmıştır. Bu katliamda 1275 kişi Ermeniler tarafından esir alınmış, kuşatmada 4.000'e kadar düşen şehrin nüfusunun geri kalanının bir bölümü de yaralı olarak ve tesadüfen kurtulabilmiştir. Sivil halkın bir kısmının kafa derilerinin yüzüldüğü, gözlerinin oyulduğu, organlarının kesildiği, hamile kadınların karınlarının deşildiği, insanların diri diri yakıldığı, canlı olarak toprağa gömüldüğü, olayın görgü tanıkları ve fotoğraflarla belgelenmiştir (Uçar, 2009: 74).

"Karabağ Katliamı" isimli eserinde (Resim 2), Azerbaycan sınırları içinde bulunan Karabağ'ın Ermeniler tarafından işgal edilip, yüzlerce insanın katledilmesi olayını canlandırmıştır. Bu eser bir belge olarak, yüzlerce yıl sonraya bırakılacak önemli bir kanıt niteliğindedir. Eserde, doğup büyüdüğü topraklarda çocukluğu geçmiş, oyunlar oynamış, hayatının en tatlı ve en güzel günlerini ailesiyle beraber geçirmiş ve yaşamının son günlerine gelmiş yaşlı bir kadının gözünden olaylar anlatılmıştır. Tanıdığı insanlara yapılan işkenceler, cansız bedenler, evlere düşen yangın betimlenmiş ve bu duygular karşısında endişe, hüzün, acı gibi farklı ruh hallerinin aynı anda yüzünde belirdiği bir portrede tüm çileler birleştirilerek yansıtılmaya çalışılmıştır. Eserde yer alan portre, anne ve babasının ellerinden yukarıya doğru bağlanarak uğradığı işkence ve zulüm karşısında çaresiz bir çocukluk geçirmiş yaşlı bir kadından başka biri değildir. Annesinin kokusunu hatırlatan mendili elinde sıkıca tutarak, ağırmış saçlarını kara tülbendiyle kapatarak ağıtlar içindedir.

"Kaçkınlar" adını verdiği eserde (Resim 3), Karabağ'dan kaçan, göç etmeye zorlanan, insanların dramına dikkat çekmektedir. Dağlık Karabağ'dan Ermeni bıçaklarından, kurşunlarından, kaçmayı başaran kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar, karlı dağlarda tipiye ve soğuğa

karşı yaşam mücadelesi vererek Agdam'a gelmeyi başarmışlardır. Bu yolculuk sırasında soğuktan donan, ayakları kangren olan, sakat kalan insanlara Kaçkınlar adı verilmiştir. Şirzad'ın "Kaçkınlar" ismini verdiği bu eser, işte bu olayı yaşayan insanlara gönderme niteliğindedir. Bu insanlar zorla, sürgünle, göçle ayrıldığı topraklara geri dönememiş ve uygun görülen yerlere yerleştirilerek birer mülteci gibi hayatlarını devam ettirmiş ve halen ettirmektedirler.

"Bosna Katliamı" isimli eserde (Resim 4), 1992-1995 yılları arasında Bosna Savaşı sırasında Sırplar tarafından özellikle Müslüman Boşnaklara karşı yapılan saldırıların bir sonucu olarak tarih sayfasına kara bir leke olarak geçmiştir. Tarihin en karanlık günlerinden biri olan bu günde, Sırp Televizyonu, soykırımın mimarı Sırp Ordu komutanı General Ratko Mladiç'in bir tepe üzerindeki kahraman bir asker gibi görüntülerine yer vererek, kara güne zafer edasıyla yaklaşmıştır. Mladiç Televizyonda "Türkler"den intikam alma zamanının geldiğini ve şehrin Sırp milletine bir hediye olduğunu söyleyerek, adeta kin ve nefret duygularını artıracak açıklamalar yapmış, Türk insanının kalbinde dinmeyecek bir acı bırakmıştır. Ratko Mladic bu görüntüsünden iki saat sonra şehre girmiş, Müslümanların canlarını kurtarmaları için silahlarını teslim etmeleri gerektiğini söylemiştir. Bu olaydan sonra kadın, çocuk ve yetişkin erkekten oluşan 15.000 civarındaki Boşnak grup Susnjari'de toplanarak Tuzla'ya ulaşabilmek için ormanlık bölgeye girmiş, kaçmaya çalışırken Sırplar tarafından bombardımana tutularak öldürülmüşlerdir. Srebrenica'da bulunanları Müslüman bölgelere taşımak üzere yardıma gelen araçlar, Sırplar tarafından durdurulmuş, yaşları 12 ile 77 arasında değişen bütün erkekleri savaş suçlusu oldukları iddiası ile alıkoymuşlardır. Sonraki süreçte ayrılan binlerce erkek depolara, okullara, ambarlara doldurulmuş ve kısa bir süre sonra Sırp canileri tarafından alçakça katledilmişlerdir. Bu katliamda şehitler toplu mezarlara gömülmüş, vücutları parça parça torbalara, çuvallara koyulan binlerce gencin akıbeti hakkında bilgi alınamamıştır. Sırp caniler, bu karanlığın sorumlusu olarak vicdanlarıyla yaşamaya devam etmekte, karanlığı aydınlatacak bilgileri halen gizlemektedirler. Mehmet Şirzad, bu eserinde Mimar Sinan'ın öğrencisi Mimar Hayreddin tarafından inşa edilen Mostar Köprüsü'nü kompozisyonun fon kısmına yerleştirerek adeta köprü ile kurulmuş barış, hoşgörü, çok kültürlülük gibi kavramların yıkılmasına işaret etmiştir. Savaş döneminde Sırplar tarafından tahrip edilerek yıkılan köprü, aynı zamanda çok uluslu mirasın reddedilmesi anlamına geliyordu. Bunu çok iyi gözlemleyen Şirzad, eserini bu zemin üzerinden inşa ederek, yaşanan vahşet karşısında çığlık atan kadınları ön plana yerleştirmiş, resmin arka tarafında bulunan yangının insanlık adına utanç verici bir durum olduğunu belgelemiştir.

"Kurtuluş" adını verdiği eser (Resim 5), Anadolu coğrafyasında meydana gelen yangına ve kurtarıcısına selam şeklindedir. Savaşla, kanla alınan topraklarda yeniden kuruluş coşkusu anlatılmıştır. Orta tarafta yer alan mücadelenin lideri Atatürk, gelecekten umutlu bir şekilde ileriye doğru dalmıştır. Savaş yıllarını geride bırakan, toplum kendini tekrar toplama gayreti içindedir. Atatürk masaya koyduğu yumruğuyla gücün, iktidarın perçinlediği büyük bir devlet adamı olarak çalışma ofisinde hayallere dalmıştır.

"Türk Devleti Kurucuları Osman Gazi" adını verdiği eser (Resim 6), Asya Hun Devleti'nden, Göktürkler'e, Büyük Selçuklu Devleti'nden Osmanlılar'a ve oradan Türkiye Cumhuriyeti'ne olan sürecin panoramik görüntüsü şeklindedir. Sanatçı bu eserde, kompozisyonun sol tarafına yerleştirdiği Mete Han'ı, sağ tarafa yerleştirdiği Sultan Alparslan'ı, Atatürk'ü Mehmetçiği işlemiş, onlara olan sevgi ve bağlılığını vurgulamıştır. Kompozisyonun merkezine yerleştirdiği Osman Gazi'ye ayrı bir önem vererek elinde asası ile resmetmiştir. Eserin genel teması bir rivayete göre;

Kayı Aşiret Beyi Osman Gazi'nin babası Ertuğrul Gazi, bir gece rüyasında, *"bir kazanda kaynayan suyun taşıp, derelere, ovalara dağlara yayıldığını ve dünyanın bu su deryasının altında kaldığını"* görmüş ve rüyayı tabir ettirmiştir. Zaten kendisinin de tahmin ettiği gibi bu rüya devlete işarettir. İşte bu devletin kurucusu olan Osman Gazi, böylesine heybetli, güçlü ve üzerinde güneş batmayan devletin kurucusu unvanını alması açısından Türk tarihinde ayrı bir öneme sahiptir. Şirzad bu eserde Osman Gazi'ye olan hayranlığı minyatürlere bağlı kalarak yeniden farklı bir kompozisyonla işlemiştir. Böylece Türk gençlerinin tarihini daha iyi algılayabilmelerine olanak sağlamış, görselleştirmiştir.

"Hızla Koşan Devran" isimli eser (Resim 7), günümüz gençlerine mesaj niteliğindedir. Zamana çare bulunmayan bir ortam, hızla ilerlemektedir. Zamanı dörtnala koşan atlara benzeten sanatçı, insanoğlunun bir bölümünü bu atlara binmiş, bir kısmını yakalamaya çalışan, bir kısmını da yakalamaktan çok uzak olarak betimlemiştir. Zamanı yakalayan, teknolojinin gerisinde kalmayan sanayi toplumlarının gelecekten daha umutlu ve bütün planlarını geleceğe yönelik olarak yaptığına değinen sanatçı, böylece ilerici toplumların zamana yön verdiğini vurgulamaktadır.

Sonuç

Doğruluktan, dürüstlükten, mücadele ve kavgadan yılmayan Türk insanı, efsaneleşmiş gerçekleri, yaşam sınırlarını zorlayan sert iklimli coğrafyalarda sürdürmeye devam etmektedir. Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşam mücadelesi veren Türkler, özdeşleştikleri coğrafyalarda kültürel değerlerini korumakta, sanatçılar sayesinde bu ortak değerleri geniş kitlelere yayma gayreti içindedirler. Azeri Türklerinin devlet sanatçılığıyla ödüllendirdiği Mehmet Şirzad, sadece Azeri Türklerinin değil, tüm Türk dünyasının özümseyeceği eserler meydana getirmiştir.

Eserlerinde Türk dünyasına vurgu yapan sanatçı, Dede Korkut, Bozkurt gibi Türk dünyasının ortak değerlerini yaşatmış ve yaşatmaya devam etmektedir. Ziya Gökalp'in Türk töresinde bahsettiği ilmi ve kültürel değerleri plâstik sanatların görsel diline aktararak, tarihten gelen maddi unsurları manevi duygularla beslemektedir. Türk dünyasında Mehmet Şirzad gibi kendi vatanının acılarını yaşamış bir sanatçı, duygularını herkesle paylaşmış, adeta kendi türkülerini seslendirmiştir. Böylesine şuur sahibi, kültürel kimliğini her şeyin üstünde tutan ve yaşatan sanatçıların artması ve desteklenmesi, gelecek kuşaklara anlatılmasında fayda vardır.

Kaynaklar

Anonim, (2000), "Mehmet Şirzad", İstanbul: Emlak Sanat Galerisi Kataloğu.

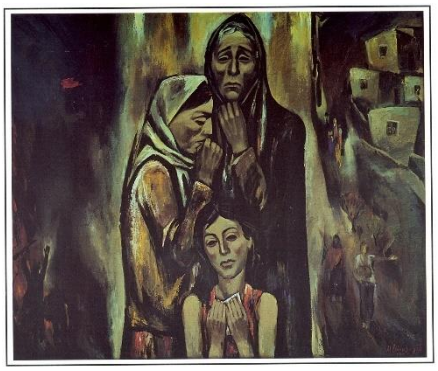
Archer, Christon I., FERRIS, John, HERWIG, Holger H., TRAVERS, Timothy H.E., (2006), "Dünya Savaş Tarihi", İstanbul: Akyüz Yayın Grubu.

Gökalp, Ziya, (2010), "Türk Töresi", İstanbul: Toker Yayınları.

Özünel, Evrim Ölçer, (2006), "Masal ve Mekânında Kadın Olmak", Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

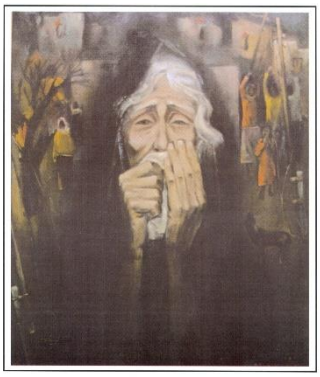
Uçar, Fuat, (2009), "Geçmiş-Günümüz ve Geleceğin Türk Dünyası", İstanbul: I Q Kültür Sanat Yayıncılık.

Resimler

Ressam Mehmet ŞİRZAD
Savaş Vahşeti 120x130 T/Y 1981
Azerbeycan Devlet Müzesi Kolleksiyonu Bakü

Resim 1

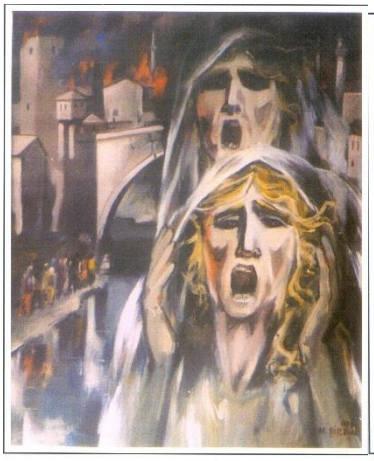
Ressam Mehmet ŞİRZAD
Karabağ Katliamı 90 x 70 T/Y 1993
Cumhurbaşkanlığı Kolleksiyonu Ankara

Resim 2

Ressam Mehmet ŞİRZAD
Kaçkınlar 100 x 120 T/Y 1994
Resim Heykel Müzesi Koleksiyonu Ankara

Resim 3

Ressam Mehmet ŞİRZAD
Bosna Katliamı 90x70 T/Y 1998
Cumhurbaşkanlığı Kolleksiyonu ANKARA

Resim 4

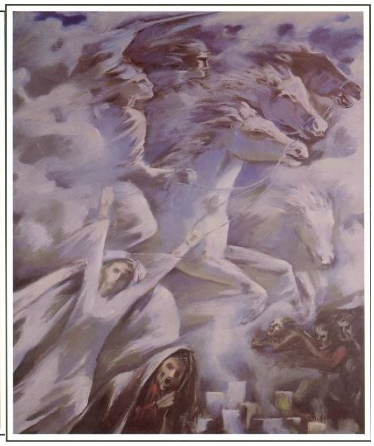
Ressam Mehmet ŞİRZAD
Kurtuluş 100x120 T/Y 1998

Resim 5

Ressam Mehmet ŞİRZAD
Türk Devleti Kurucuları Osman Gazi 100x115 T/Y 1999
Cumhurbaşkanlığı Kolleksiyonu Ankara

Resim 6

Ressam Mehmet ŞİRZAD
Hızla Koşan Devran 100x80 T/Y 2000
Bayındırlık Bakanlığı Kolleksiyonu Ankara

Resim 7

Bağımsız Denetimin Aracı Kurumların Yatırım Kararları Üzerine Etkisi

Atila KARKACIER[1]

Abstract

Acquiring accurate and reliable information is of great importance for investors to make appropriate decisions in investment decisions. The globalization of the capital markets and the resulting internationalization of investment decisions, the evolving economic conditions and the accounting scandals have reduced the credibility of the information presented. The need for accurate and reliable information leads to an independent audit claim. The main purpose of the study is to determine whether the effect of independent audit practices on the investment decisions of the intermediary institutions and the effect of the results and the extent of the effects if they are influential. In this study, firstly, information about intermediary institutions is given. Later, independent audit was mentioned. In the last part of the study, a questionnaire was applied to the managers of the intermediary institutions registered in the Turkish Capital Markets Association (TCMA) and it was researched whether the results of the independent auditing had any effect on the investment decisions of the intermediary institutions.

Keywords: Intermediary Institutions, Investment Decisions, Independent Audit

JEL Codes: G11, M41, M42

Özet

Doğru ve güvenilir bilgiyi edinmek, yatırımcıların yatırım kararlarında isabetli kararlar almaları açısından büyük önem arz etmektedir. Sermaye piyasalarının küreselleşmesi ve sonucunda yatırım kararlarının uluslararası olması, gelişen ekonomik koşullar ve yaşanan muhasebe skandalları sunulan bilgilerin güvenilirliğini azaltan unsurlar olmuştur. Doğru ve güvenilir bilgiye olan ihtiyaç ise bağımsız denetime olan talebi doğurmuştur. Aracı kurumların yatırım kararlarına bağımsız denetim uygulama ve sonuçlarının etkisinin olup olmadığı ve etkisi varsa etkisinin derecesinin ortaya konulması çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Bu çalışmada öncelikle aracı kurumlar ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra bağımsız denetimden bahsedilmiştir. Çalışmanın son kısmında ise Türkiye Sermaye Piyasası Birliği'ne (TSPB) kayıtlı aracı kurumların yöneticilerine anket tekniği uygulanarak bağımsız denetim uygulama ve sonuçlarının aracı kurumların yatırım kararlarına herhangi bir etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aracı Kurumlar, Yatırım Kararları, Bağımsız Denetim.

[1] Arş. Gör. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, atila.karkacier@gop.edu.tr

JEL Kodları: G11, M41, M42

1. Giriş

Büyük ölçekli işletmelerin faaliyetleri sadece hissedarları ve ortaklarını değil bunlar ile birlikte bireysel yatırımcılar, kurumsal yatırımcılar, çalışanlar ve devlet gibi paydaşları da etkilemektedir. Paydaşlar alacakları ekonomik kararlarda işletmelerin gerçekleştirdikleri faaliyetleri ve faaliyet sonuçlarıyla ilgili bilgilerden yararlanmaktadırlar. Paydaşların yararlandıkları bilgilerin temel kaynağı ise işletmelerin hazırladıkları finansal tablolardır. Bu bakımdan işletmelerin hazırladıkları finansal tabloların güvenilir ve doğru zamanlı bilgiler göstermesi açısından önemi büyüktür. Makroekonomik göstergeler ve işletmenin finansal durumu yatırımcıların kararlarında belirleyici verilerdir. Bireysel yatırımcılar olsun, kurumsal yatırımcılar olsun bilhassa işletmelerin finansal durumunu ve faaliyet sonuçlarını inceleyerek işletmelerin hisselerine yatırım yapıp yapmamaya karar vermektedirler (Coşkun, vd., 2013: 11). Kurumsal yatırımcı türlerinden biri olan aracı kurum sermaye piyasası araçlarının ihraç edilmesi, alım-satımı ve pazarlaması ile ilgilenerek; alıcı ve satıcı arasında kurduğu bağlantı ile kazanç sağlamaktadır.

Kurumlarda ve finansal piyasalarda gerçekleşen küreselleşme, teknolojide yaşanan gelişmeler ve bunların ekonomi üzerindeki yansımaları, yeni finansal araçların ekonomi içerisinde yer bulması güvenilir bilgiye olan ihtiyacı arttırmıştır. Özellikle yatırımcılar için işletmelere yapmayı düşündükleri yatırımlarda elde ettikleri bilgilerin güvenilirliği oldukça önemlidir. Yatırımcıların verecekleri karar adına açıklanan bilgilerin mümkün olduğunca güvenilir olduğunu araştırması gerekir. Açıklanan bilgilerin güvenilirliğinin doğrulanmasında, bu bilgilerin bağımsız bir kişi tarafından denetlenmesi başvurulan yaygın bir uygulamadır. Bilginin karar işlemi için güvenilir bir bilgi olarak kabul edilebilmesi adına, bütünlüğü, doğruluğu ve tarafsızlığı denetlenmesi ve doğrulanması gereklidir (Erdoğan, 2002: 62-63).

Bu noktada bir işletmenin ekonomik faaliyetleri neticesinde oluşturulan finansal tablo ve diğer finansal bilgiler ile daha önceden oluşturulmuş ölçütler arasındaki uygunluğun ve doğruluğunun makul bir güvence verecek uygun ve yeterli bağımsız denetim kanıtları ile bağımsız denetim standartlarında önerilen uygun bağımsız denetim tekniklerinin uygulanması ile defter, kayıt ve belgeler üzerinden değerlendirilerek, sonuçlarının da rapora bağlanması olan bağımsız denetim ortaya çıkmıştır (Kardeş-Selimoğlu vd., 2011: 5).

Araştırmanın temel amacı, aracı kurumların yatırım kararlarına, bağımsız denetim uygulama ve sonuçlarının etkisinin olup olmadığını ortaya koymaktır. Çalışmada ayrıca kurumsal yatırımcı türlerinden olan aracı kurumların demografik özellikleri açısından yatırım kararı verirken bağımsız denetimi göz önünde bulundurmalarına ilişkin algı farkları araştırılmaktadır. Bununla birlikte bağımsız denetim sonuçları ve uygulamaları ile yatırım kararı alan aracı kurumlar arasındaki etkileşimin ölçümü ve değerlendirilmesi ile literatüre katkı sağlanması araştırmanın önemini oluşturmaktadır.

Bu çalışma giriş ve sonuç bölümü haricinde toplam üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümde aracı kurumlar ve yatırım kararlarına etki eden faktörler ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde bağımsız denetim incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise araştırmanın kapsamı, araştırmada uygulanan yöntem, araştırma verilerinin analizi, bulgular ve yorumlarına yer verilmiştir. Son olarak da yapılmış olan araştırmadan elde edilen bulguların ışığında sonuçlar değerlendirilmiş ve önerilerde bulunulmuştur

2. Aracı Kurumlar ve Yatırım Kararlarına Etki Eden Faktörler

Finansal sistem içerisinde önemli bir parça olarak faaliyet gösteren aracı kuruluşlar; sermaye piyasası araçlarının ihraç edilmesi, alım-satımı ve pazarlaması ile ilgilenen kurumlardır. Bu kurumların finansal sistem içerisindeki temel faaliyetlerinden biri aracılık faaliyetidir. Aracı kurumlar, alıcı ve satıcı arasında bağlantı kurarak, bu şekilde kazanç elde eden kuruluşlardır (Yeşildağ ve Kaderli, 2013: 114).

Yatırımcılar, menkul kıymet piyasalarına doğrudan erişemeyecekleri için profesyonel aracılık faaliyetlerinden faydalanmaları gerekmektedir. Sermaye piyasasında aracılık, sermaye piyasası araçlarının Kanun'un 30. ve 31. Maddeleri çerçevesinde yetkili kuruluşlar tarafından kendi nam ve hesabına, başkası nam ve hesabına veya kendi namına başkası hesabına ticari bir amaçla alım satım işlemidir. Aracı kurum ise, menkul kıymetlerin, kıymetli evrakın, finansal değerlerin başkası nam ve hesabına veya başkası hesabına, kendi namına yahut kendisi nam ve hesabına aracılık amacıyla alım ve satım işlemi ile ilgilenen bununla birlikte menkul kıymetleri halka arz edebilen bir anonim ortaklıktır (Yeşildağ ve Kaderli, 2013: 116).

Yatırım kararları, finans fonksiyonunun en önemli görev ve sorumluluklarından bir tanesidir. İşletmecilik bilimi açısından herhangi bir yatırım konusu hakkında olumlu karar verebilmek için, bu yatırımın sağlayacağı kazanç, sebep olacağı maliyeti karşılamalıdır. Bununla birlikte yatırım, girişimciye kar sağlamalıdır (Babuşcu ve Hazar, 2007: 109). Yatırım kararlarına etki eden faktörler ekonomik faktörler, siyasal faktörler, bilgi kaynakları, sosyo-kültürel faktörler ve psikolojik faktörler şeklinde sınıflandırılabilir.

3. Bağımsız Denetim

İşletmeler ekonomik hayatımızın esasını teşkil etmektedirler. Toplumu meydana getiren çeşitli kişi veya kuruluşlar ise işletmeler ile yakından ilgilenmekte ve "işletme ilgilileri" olarak adlandırılmaktadırlar. İşletme ilgilileri kendi menfaatleri yönünde işletmeler ile alakalı birtakım kararlar almak durumundadırlar. Alınacak kararlar için bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır. Alınacak kararlardan yüksek seviyede yarar sağlayabilmek için ise bu bilginin, konusu ile alakalı ve güvenilir olması icap etmektedir (Ataman, vd., 2001: 13).

İlgili ve güvenilir bilgiye duyulan ihtiyaç, muhasebe ve denetim hizmetlerine talebi doğurmuştur. Örneğin; parasını hisse senedine yatırmak isteyen bir yatırımcının, işletmeye kredi vermek durumunda kalan bir bankanın, hakkını almaya çalışan bir kamu kurumunun sağlıklı bir karar alabilmesi için kesinlikle güvenilir bilgiye ihtiyacı vardır (Ataman, vd., 2001: 13).

Güvenilir bilgiye ilişkin olarak yaygın şekilde kullanılan en genel yöntem, bahsedilen bilgilerin bağımsız, tarafsız, objektif ve yeterli mesleki tecrübeye sahip bir kişi tarafından belirli standartlar çerçevesinde denetlenerek doğruluğunun teyit edilmesidir. Gerek bireysel gerekse toplumsal faaliyetlerin belirli bir amaca yönelik olarak gerçekleştirildiği kabul edilirse, amaçlanan sonuca varılıp varılmadığı ve bu amaca ulaşmak için kullanılan yöntemlerin önceden bilinen norm ve standartlara uygunluğunun belirlenmesine yönelik olarak yapılan araştırma ve muhakeme, denetim ile olmaktadır (Aksoy, 2006: 46).

İşletmelerin finansal tablolarının, tüm önemli yönleriyle işletmenin finansal durumunu, faaliyet sonuçlarını ve nakit akışlarını finansal raporlama standartlarına uygun olarak doğru ve dürüst bir biçimde gösterip göstermediği konusunda bir görüş bildirmek; finansal tabloların bağımsız denetimden geçirilmesinin amacını oluşturmaktadır. Bu kapsamda, denetçilerin görevi ve sorumluğu, finansal tabloların büyük ölçüde hata ve yanlışlıklar içerip içermediği

hususunda yeterli güvenceyi sağlayarak bir sonuca ulaşabilmek adına, mesleki şüphecilik yaklaşımıyla, denetim işini üstlenmek ve planlamak, programlamak, kanıt toplamak, bu kanıtları değerlendirerek varılan sonuçları uygun bir şekilde raporlamaktır. Bağımsız denetim çalışması, birbirini izleyen aşamalardan oluşan, denetim standartlarının baz alınarak gerçekleştirildiği sistematik bir süreçtir (Kavut vd., 2009: 107).

Denetim, yatırımcılara, işletme sahiplerine, kredi verenlere ve diğer kullanıcılara sunulan bilginin güvenilirliğini arttırmaktadır. Kısaca denetçinin görevi hata ve hileleri tespit etmektir. Denetim uygulamalarının sonuçları, denetim raporunda görünmektedir. Günümüzde denetimin birincil amacı, finansal tabloların doğruluğunu onaylamaktır. Denetim, sermaye piyasası çerçevesinin önemli bir parçası olarak sadece yöneticiler ve hissedarlar arasındaki bilgi alış veriş maliyetini düşürmekle kalmaz, aynı zamanda yönetimin sunduğu bilginin güvenilir olduğunu piyasalara da işaret etmektedir (Salehi, 2010: 70-82).

4. Aracı Kurumların Yatırım Kararlarına Bağımsız Denetimin Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma

Bu bölümde, araştırmanın amacı ve önemi, araştırmanın kapsamı, araştırmada uygulanan yöntem, araştırmanın hipotezleri, araştırma verilerinin analizi ve bulgulara yer verilmektedir.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı bağımsız denetim uygulamaları ve sonuçlarının aracı kurumların yatırım kararlarına etkisinin olup olmadığını ve etkisi varsa derecesini ortaya koymaktır.

Aracı kurumların yatırım kararlarında, bağımsız denetim sonuçları ve uygulamalarının etkisinin ölçümü ve değerlendirilmesi ile literatüre katkı sağlanması araştırmanın önemini oluşturmaktadır

4.2. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın kapsamını, Ekim 2015 itibariyle Türkiye Sermaye Birliğine (TSPB) kayıtlı 70 kurumsal aracı kurum oluşturmaktadır. Bu durumda TSPB'ye kayıtlı 70 aracı kurum aynı zamanda araştırmanın ana kütlesini oluşturmaktadır. Araştırmadaki veri kaynağı ise farklı pozisyondaki yöneticilerdir. Araştırmanın ana kütlesi olan TSPB'ye kayıtlı aktif çalışan 70 aracı kurumun tamamına e-posta yoluyla anketler ulaştırılmıştır. E-posta içerisinde verilen bir web sayfası bağlantısıyla şirketler anket formuna yönlendirilerek; cevaplarında aynı anda veri tabanına kaydedilmesi sağlanmıştır. Böylelikle firmaların cevaplarını göndermek için mail atmalarına gerek kalmamıştır. Anketin cevaplanma oranını artırmak adına TSPB'den gerekli yazışmalar yapılarak yardım alınmıştır. TSPB'ye kayıtlı faal 70 aracı kurumun tamamına anket ulaştırılmış ve 43 adet anket analiz için uygun bulunmuştur. Bu durumda geri dönüşüm oranı yaklaşık olarak % 61'dir.

4.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada yapılan teorik çalışmanın ardından, aracı kurumların kurumsal yatırımcıların yatırım kararlarına olan etkisini ölçmek için uygulanan yöntem olarak anket

yöntemi kullanılmıştır. Anket formundaki sorular, araştırma konusu ile ilgili herhangi bir ölçek olmadığı için, yapılan literatür taraması sonuçları dikkate alınarak özellikle de Ittonen (2012), Gomez-Guillamon (2003), Adeyemi ve Uadiale (2011), Leung ve Chau (2001), Best, Buckby ve Tan (2001) ve Fadzly ve Ahmad (2004) çalışmalarından faydalanılarak oluşturulmuştur.

İki bölümden oluşan anket formunun birinci bölümdeki ifadeler, aracı kurumların yatırım kararlarında bağımsız denetimi ne ölçüde dikkate aldıklarını belirlemeye yönelik kapalı uçlu ve 5'li likert ölçeğine göre hazırlanmıştır. Birinci bölümde toplam 26 ifade mevcuttur. 1-7. ifadeler bağımsız denetim raporunda yer alan bilgiler ile alakalı, 8-15. ifadeler denetim görüşü türü ile alakalı, 16-21. ifadeler denetimin 4 büyük denetim firması tarafından yapılması ile alakalı ve 22-26. ifadeler ise bağımsız denetimden geçmiş finansal tablolar ile alakalı ifadelerdir. İkinci bölümde ise ankete katılan aracı kurumların demografik özelliklerini ve katılımcılara dair bilgileri içeren 9 adet anket sorusu mevcuttur. Bu durumda anket 26 ifade ve 9 sorudan oluşmaktadır. Anketler, 1 Haziran 2015 - 8 Ekim 2015 tarihleri arasında internette erişime açık olarak tutulmuştur.

4.4. Araştırmanın Bulguları

Araştırma verileri SPSS (Statistical Package for the Social Sciences – Sosyal Bilimler için İstatistik Paketi) ve Microsoft Office Excel programları kullanılarak analiz edilmiştir. İlk olarak güvenilirlik analizi yapılmıştır. Bir ölçme aracında (test, anket) yer alan soruların tamamının birbiri ile tutarlılığını, ele alınan sorunu ölçmede homojenliğini ortaya koyan kavrama güvenilirlik denmektedir (Akgül ve Çevik: 434). Anketin güvenilirliğinin ölçülmesi adına Cronbach alfa katsayısından faydalanılmıştır. Ölçekte yer alan k sorunun homojen bir yapıyı açıklamak adına bir bütün oluşturup oluşturmadığını araştıran Cronbach Alfa Katsayısı, bireysel puanların k soru içeren bir ölçekte sorulara verilen cevapların toplanması ile bulunduğu durumlarda soruların birbiri ile olan benzerliğini ve yakınlığını ortaya koymaktadır. 0 ile 1 arasında değer alan Alfa katsayısının bulunabileceği aralıklar ve ölçeğin güvenilirlik durumu şu şekildedir (Akgül ve Çevik: 435-436):

$0{,}00 \leq \alpha < 0{,}40$ ise ölçek güvenilir değildir.

$0{,}40 \leq \alpha < 0{,}60$ ise ölçek düşük güvenilirliktedir.

$0{,}60 \leq \alpha < 0{,}80$ ise ölçek oldukça güvenilirdir.

$0{,}80 \leq \alpha < 1{,}00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir.

Çalışmada elde edilen Cronbach Alfa Katsayısı 0,959'dur. Bu rakam anketin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

Daha sonra anketi cevaplayan aracı kurumların özelliklerine göre frekans dağılımları verilmiştir. Sonrasında aracı kurum yöneticilerinin ankette yer alan 5'li likert ölçeğine göre hazırlanmış ifadelere ilişkin görüşleri sunulmaktadır.

Araştırma verilerine normallik testi yapılarak parametrik mi yoksa parametrik olmayan testlerin mi uygulanması gerektiği belirlenmiştir. Normallik testinde denek sayısı 29'dan az olduğunda Shapiro Wilks testi, denek sayısı 29'dan fazla olduğunda ise Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmalıdır (Akgül ve Çevik, 2003: 99). Yapılan normallik testi sonucunda elde edilen sonuçların normal dağılıma uymadığı görülmüştür ($p<0{,}05$). Bu sonuçla parametrik olmayan testleri kullanmamız gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Araştırma hipotezlerinin testinde ise sürekli değişkenlere sahip üç veya daha fazla grup arasında karşılaştırma yapmayı sağlayan parametrik olmayan testlerden Kruskall Wallis testi

ve daha sonra hangi grubun diğerinden farklı olduğunu gösteren; iki bağımsız grup arasında anlamlı farkları test eden Mann-Whitney U testi kullanılmıştır.

4.4.1. Araştırmaya Katılan Aracı Kurum Yöneticilerinin Genel Özellikleri

Tablo 1. Aracı kurum yöneticilerinin demografik özellikleri

Demografik Özellikler		Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Cinsiyet	Erkek	33	76,7	76,7
	Kadın	10	23,3	100,0
	Toplam	43	100,0	
Yaş	20-30 yaşında	11	25,6	25,6
	31-40 yaşında	21	48,8	74,4
	41-50 yaşında	9	20,9	95,3
	51-60 yaşında	2	4,7	100,0
	Toplam	43	100.0	
Çalıştıkları Pozisyon	yönetmen	2	4,7	4,7
	üst kademe yönetici	4	9,3	14,0
	yönetici	1	2,3	16,3
	müdür	17	39,5	55,8
	uzman	14	32,6	88,4
	kıdemli uzman	5	11,6	100,0
	Toplam	43	100,0	
Hizmet Süreleri	1 yıldan az	3	7,0	7,0
	1-5 yıl arası	10	23,3	30,2
	6-10 yıl arası	5	11,6	41,9
	11-15 yıl arası	8	18,6	60,5
	16-20 yıl arası	10	23,3	83,7
	21 yıl ve üzeri	7	16,3	100,0
	Toplam	43	100,0	
Eğitim Durumu	Lisans	29	67,4	67,4
	Yüksek Lisans	12	27,9	95,3
	Doktora	2	4,7	100,0
	Toplam	43	100,0	
Yabancı Dil Bilgi Düzeyi	Yetersiz	8	18,6	18,6
	Yeterli	22	51,2	69,8
	Çok Yeterli	13	30,2	100,0
	Toplam	43	100,0	
Çalıştıkları Şirketin Kuruluş Yılları	1961 - 1980 arası	3	7,0	7,0
	1981- 2000 arası	23	53,5	60,5
	2001 ve üzeri	17	39,5	100,0
	Toplam	43	100,0	

Anketi cevaplayan aracı kurum yöneticilerinin %76,7'si erkek, %23,3'ü ise kadındır. Aracı kurum yöneticilerinin %74,4'ü 20-40 yaş aralığında, %25,6'si ise 40 ve üzerindedir. Aracı kurum yöneticilerinin % 39,5'i Müdür, % 32,6'sı Uzman, % 11,6'sı Kıdemli Uzman, % 9.3'ü Üst Kademe Yönetici, % 4,7'si Yönetmen ve son olarak % 2,3'ü ise yöneticidir. Aracı kurum yöneticilerinin %41,9'u 1-10 yıl arasında, %41,8'i 11-20 yıl arasında ve % 16,3'ü 21 yıldan daha fazla deneyime sahiptir. Aracı kurum yöneticilerinin %67,4'ü lisans, %27,9'u yüksek lisans mezunuyken, %4,7'si ise doktora mezunudur. Aracı kurum yöneticilerinin %51,2'si yeterli, % 30,2'si çok yeterli, % 18,6'sı yetersiz yabancı dil bilgi düzeyine sahiptir.

Aracı kurum yöneticilerinin çalıştıkları şirketin kuruluş yılının %53,5'i 1981- 2000 arasında, % 39,5'i 2001 ve üzerinde, % 7'si ise 1980 ve aşağısı arasındadır.

4.4.2. Aracı Kurumların Yatırım Kararlarında Bağımsız Denetimi Kullanmalarına İlişkin Algıları

Burada araştırmaya katılan aracı kurumların yatırım kararlarında, *yatırım yapılacak şirketin bağımsız denetim raporunda yer alan bilgilerin, denetim görüşü türünün, denetimin 4 büyük denetim firması tarafından yapılıp yapılmadığının* ve *bağımsız denetimden geçmiş finansal tablolarının* ne kadar etkili olduğuna yönelik algıları sunulmuştur.

Çalışmanın bu kısmında araştırmaya katılan kişilerden yatırım kararlarında bağımsız denetimi ne kadar dikkate aldıklarını ölçmeye yönelik, 5'li likert ölçeği ile hazırlanmış ifadelere katılıp katılmadıklarını belirtmeleri istenmiştir. Bahsedilen 5'li likert ölçeğine göre verilmesi gereken cevaplar şu şekildedir:

a- Kesinlikle Katılmıyorum
b- Katılmıyorum
c- Kararsızım
d- Katılıyorum
e- Tamamen Katılıyorum

Elde edilen cevaplar doğrultusunda "Kesinlikle Katılmıyorum" cevabı 1, "Tamamen Katılıyorum" cevabı ise 5 olmak üzere 1 ve 5 arası ağırlık verilerek her bir ifade için ağırlıklı ortalama hesaplanmıştır.

Tablo.2. İfadelerin aritmetik ortalaması

İfadeler	Ort. (n=118)	Std. Sapma
Bağımsız Denetim Raporunda Yer Alan Bilgiler		
1. Bir şirkete yatırım kararı verirken bağımsız denetim raporlarına bakılır.	3,93	1,334
2. Bağımsız denetim raporları şirket performansının tahmini için yararlıdır.	3,83	1,289
3. Bağımsız denetim raporları bir şirketin karlılığını (verimliliğini) belirlemede etkilidir.	3,81	1,200
4. Yatırım yapacağım şirketin yeni yatırımlarının ileriye dönük karlılığını değerlendirirken, bağımsız denetim raporundan faydalanırım.	3,53	1,593
5. Yatırım yapacağım şirketin, gelecekteki nakit akış büyüklüğünü veya riskini tahmin ederken, bağımsız denetim raporundan yararlanırım.	3,62	1,414
6. Bağımsız denetim raporu bir firmanın, varlığını sürdürebilmesi ile ilgili önemli bilgiler içerebilir.	3,83	1,252
7. Denetim raporu bilinçli kararlar almak için yeterince yararlı ve anlaşılırdır.	3,51	1,182
Denetim Görüşü Türü		
8. Denetim görüşünün türü bir şirkete yatırım kararımda etkilidir.	3,53	1,260
9. Denetçi görüşü ile elde edilen bilgiler yatırım kararı alırken kullanışlıdır.	3,48	1,260
10. Denetim görüşünün türü yatırım miktarına karar vermede etkilidir.	3,20	1,319
11. Denetçi görüşünün şirketin hisse fiyatları üzerinde etkisi vardır	3,02	1,318
12. Olumlu görüş taşıyan bir bağımsız denetim raporu, işletmenin yatırım yapılabilirliğine dair bir göstergedir.	3,09	1,359
13. Şartlı denetim görüşünün, yatırım kararımda işletmenin güvenilirliği üzerinde olumsuz bir etkisi vardır.	3,34	1,288

14. Görüş bildirmekten kaçınılan bir denetim görüşünün, yatırım kararımda işletmenin güvenilirliği üzerinde olumsuz bir etkisi vardır.	3,83	1,044
15. Olumsuz denetim görüşünün, yatırım kararımda etkisi vardır.	3,88	1,073
Denetimin 4 Büyük Denetim Firması Tarafından Yapılması		
16. Yatırım kararı alırken, firmanın ilk 4 büyük denetim şirketi tarafından denetlenip denetlenmediğine bakarım.	2,97	1,262
17. Yatırım kararı alırken, firmanın ilk 4 büyük denetim şirketi tarafından denetlenmiş olması kararımda olumlu yönde etkilidir.	3,30	1,185
18. İlk 4 büyük denetim firması tarafından gerçekleştirilen denetimler daha kaliteli olduğu için denetlenen firmanın finansal tablolarına daha çok güvenirim.	3,20	1,124
19. İlk 4 büyük denetim firmasındaki denetçiler uzmanlık ve yetkinlik konusunda daha iyi olduğundan yatırım kararımda etkilidir.	3,25	1,135
20. Sadece İlk 4 büyük denetim firması tarafından denetlenmiş şirketlere yatırım yaparım.	2,20	1,081
21. İlk 4 büyük denetim firmasındaki denetçilerin denetim faaliyetlerini daha etkin bir şekilde yerine getirdiklerini düşünüyorum.	3,06	1,142
Bağımsız Denetimden Geçmiş Finansal Tablolar		
22. Bağımsız denetimden geçmiş finansal tablolar, yatırım kararımda doğru ve açık bir bakış açısı sağlar.	3,58	1,295
23. İşletmenin performansını izlemede, denetlenmiş finansal tabloları kullanırım.	3,79	1,124
24. Yatırım kararı için denetlenmiş finansal tablolara güvenirim.	3,74	1,114
25. Yatırım yapacağım şirketin varlıklarının iyi yönetilip yönetilmediğini değerlendirirken, denetlenmiş finansal tablolarına güvenirim.	3,62	1,113
26. Yatırım yapacağım şirketin varlıklarının iyi yönetilip yönetilmediğini değerlendirirken, denetlenmiş finansal tablolarını kullanırım.	3,58	1,179

* (1) Kesinlikle Katılmıyorum….. (5) Tamamen Katılıyorum

4.4.2.1. Aracı Kurum Yöneticilerinin Cinsiyetleri Açısından Yatırım Kararlarında Bağımsız Denetimi Kullanmalarına İlişkin Algıları Arasındaki Farkların Analizi

Araştırmaya katılan aracı kurum yöneticilerinin cinsiyetleri açısından kararlarında bağımsız denetimi göz önünde bulundurmalarına ilişkin algılarına yönelik ortalamaları Tablo 3.'te verilmiştir.

Tablo 3 Araştırmaya Katılan Aracı Kurum Yöneticilerinin Cinsiyetleri Açısından Yatırım Kararlarında Bağımsız Denetimi Göz Önünde Bulundurmalarına İlişkin Algılarına Yönelik Ortalamaları

Yatırım Kararlarında Bağımsız Denetimin Göz Önünde Bulundurulması	Erkek	Kadın
1. Bağımsız Denetim Raporunda Yer Alan Bilgileri Göz Önünde Bulundurmaları	3,73	3,71
2. Denetim Görüşü Türünü Göz Önünde Bulundurmaları	3,38	3,56

3. Denetimin 4 Büyük Denetim Firması Tarafından Yapılmasını Göz Önünde Bulundurmaları	2,94	3,21
4. Bağımsız Denetimden Geçmiş Finansal Tabloları Göz Önünde Bulundurmaları	3,60	3,88
TOPLAM	**3,41**	**3,59**

Tablo 3'te görüldüğü üzere ankete katılan aracı kurum yöneticilerinden kadın olanlar genel olarak yatırım kararlarında bağımsız denetimi erkeklere nazaran daha çok göz önünde bulundurmaktadırlar. Erkek ve kadın yöneticiler arasındaki en büyük fark yatırım kararlarında bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloları göz önünde bulundurmaları konusunda gerçekleşmiştir (Ortalamalar E 3,60 - K 3,88). Erkek ve kadın yöneticiler arasındaki en az fark ise yatırım kararlarında bağımsız denetim raporunda yer alan bilgileri göz önünde bulundurmalarında gerçekleşmiştir (Ortalamalar E 3,73 – K 3,71).

Araştırma Hipotezi 1

Ho: Aracı kurumların; yatırım kararlarında, bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloların etkili olmasına ilişkin algıları arasında cinsiyet açısından istatistiksel olarak anlamlı farklar yoktur.

H1: Aracı kurumların; yatırım kararlarında, bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloların etkili olmasına ilişkin algıları arasında cinsiyet açısından istatistiksel olarak anlamlı farklar vardır.

Belirli iki grup arasındaki algı farklarını ortaya koymak adına Mann Whitney U testi yapılmıştır. Aracı kurumların yatırım kararlarında bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloları kullanmalarına ilişkin ifadeleri oluşturan anketin 22-26. ifadeleri arasındaki toplam 5 ifadenin ortalaması alınarak bir boyutu hesaplanmış ve cinsiyet açısından 1. Hipotez test edilmiştir. Mann Whitney U testinin sonuçları Tablo 4'te aşağıdaki gibidir.

Tablo 4 Araştırmaya Katılan Aracı Kurum Yöneticilerinin Cinsiyet Açısından Yatırım Kararlarında Bağımsız Denetimden Geçmiş Finansal Tabloları Kullanmalarına İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

Bağımsız Denetimden Geçmiş Finansal Tablolar	**Erkek ile Kadın**	
	Mann-Whitney U	**Anlamlılık**
Yöneticilerin yatırım kararı verirken bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloları kullanmaları	116,000	,147 **

* %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.
** %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.
*** %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 4'te görüldüğü gibi 1. Hipotez için Mann Whitney U testi sonuçları yukarıda gösterilmiştir. Mann Whitney U testi sonuçlarına göre, erkek ve kadın yöneticilerinin yatırım

kararı verirken bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloları kullanmaları arasında istatistiki bakımdan anlamlı fark yoktur. Başka bir deyişle, H0 hipotezi reddedilememiştir.

Bu doğrultuda, erkek ve kadın yöneticileri arasında yatırım kararı verirken bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloları kullanmalarına ilişkin görüşleri arasında istatistiksel olarak fark olmadığı sonucuna varılmıştır. Burada kadın yöneticiler, yatırım kararlarında bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloları erkeklere oranla biraz daha fazla kullansalar da bu durum istatistiksel olarak anlam ifade etmemektedir. Cinsiyetlerine göre ayrılan aracı kurum yöneticileri, yatırım kararı verirken bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloları aynı düzeyde kullanarak yatırım kararı verirken tam olarak olmasa da değerlendirdiklerini belirtmektedirler.

4.4.2.2. Aracı Kurum Yöneticilerinin Yaşları Açısından Yatırım Kararlarında Bağımsız Denetimi Kullanmalarına İlişkin Algıları Arasındaki Farkların Analizi

Araştırmaya katılan aracı kurum yöneticilerinin yaşları açısından kararlarında bağımsız denetimi göz önünde bulundurmalarına ilişkin algılarına yönelik ortalamaları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Araştırmaya Katılan Aracı Kurum Yöneticilerinin Yaşları Açısından Yatırım Kararlarında Bağımsız Denetimi Göz Önünde Bulundurmalarına İlişkin Algılarına Yönelik Ortalamaları

Yatırım Kararlarında Bağımsız Denetimin Göz Önünde Bulundurulması	20-30 yaş	31-40 yaş	41 yaşın üzerinde
1. Bağımsız Denetim Raporunda Yer Alan Bilgileri Göz Önünde Bulundurmaları	4,01	3,52	3,84
2. Denetim Görüşü Türünü Göz Önünde Bulundurmaları	3,37	3,44	3,45
3. Denetimin 4 Büyük Denetim Firması Tarafından Yapılmasını Göz Önünde Bulundurmaları	2,90	3,09	2,92
4. Bağımsız Denetimden Geçmiş Finansal Tabloları Göz Önünde Bulundurmaları	3,74	3,51	3,87
TOPLAM	**3,51**	**3,39**	**3,52**

Tablo 5'te görüldüğü üzere ankete katılan aracı kurum yöneticilerinden yaş aralığı 20-30 olanlar yatırım kararlarında bağımsız denetim raporunda yer alan bilgileri göz önünde bulundurdukları konusuna katılmaktadırlar (ortalama 4,01) bu konuya yaş aralığı 31-40 ve 41-üzeri olan yöneticiler diğerlerine göre daha az oranda katılmaktadırlar (ortalamalar sırasıyla 3,52 ve 3,84). Yaş aralıklarına göre yöneticiler arasında bu konuda farklılıklar bulunmuştur. Özellikle yaş aralığı 20-30 (ortalama 4,01) ile 31-40 (ortalama 3,52) arasında olanlar arasındaki görüş farkı diğerlerine göre daha büyüktür. Burada yaş aralığı 20-30 arasında olanlar, diğerlerine nazaran yatırım kararı alırken, bağımsız denetim raporundaki bilgileri daha çok göz önünde bulundurmaktadırlar.

Aracı kurum yöneticilerinden yaş aralığı 31-40 olanlar yatırım kararlarında denetim görüş türüne en fazla dikkat eden yöneticilerdir (ortalama 3,45). Denetim görüş türünü yatırım

kararlarında diğerlerine göre en az göz önünde bulunduran yöneticiler ise yaş aralığı 20-30 olan yöneticiler (ortalama 3,37) olmakla beraber en büyük görüş farkı da bu yöneticiler arasındadır.

Yatırım kararlarında denetimin 4 büyük denetim firması tarafından yapılmasını en çok göz önünde bulunduran yöneticiler 31-40 yaş aralığındaki yöneticilerdir. Bu yöneticiler bu görüşe kararsız kalmışlardır (ortalama 3,09). Yaş aralığı 21-30 olan yöneticiler ise kararsıza yakın bir oranda bu görüşe katılmamaktadır (2,90). En büyük görüş farkı ise bu iki yaş aralığındaki yöneticiler arasındadır.

Yatırım kararlarında bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloları en çok göz önünde bulunduran yöneticiler, 41 yaşın üzerinde olan yöneticilerdir (ortalama 3,87). Diğerlerine göre bu görüşe en az katılan yöneticiler ise yaş aralığı 31-40 arasında olan yöneticilerdir (ortalama 3,51). En büyük görüş farkı ise bu iki yaş aralığındaki yöneticiler arasındadır.

Genel olarak baktığımızda en büyük fark, bağımsız denetim raporunda yer alan bilgilerin göz önünde bulundurulması konusunda yaş aralığı 20-30 ve 31-40 olan yöneticiler arasında olduğu görülmektedir.

Araştırma Hipotezi 2

Ho: Aracı kurumların; yatırım kararlarında, bağımsız denetim raporunda yer alan bilgilerin etkili olmasına ilişkin algıları arasında yaşları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklar yoktur.

H1: Aracı kurumların; yatırım kararlarında, bağımsız denetim raporunda yer alan bilgilerin etkili olmasına ilişkin algıları arasında yaşları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklar vardır.

Aşağıdaki Tablo 6'da 2. Hipotez ile ilgili anketin 1-7. soruları arasındaki toplam 7 ifadenin ortalaması alınarak bir boyutu hesaplanmış ve yaş açısından 2. Hipotez test edilmiştir. Hipotez için Kruskal Wallis testi uygulanmış ve sonuçlar aşağıdaki Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 6. Araştırmaya Katılan Aracı Kurum Yöneticilerinin Yaşları Açısından Yatırım Kararlarında Bağımsız Denetim Raporunda Yer Alan Bilgileri Göz Önünde Bulundurmalarına İlişkin Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık
Bağımsız Denetim Raporunda Yer Alan Bilgiler	2,564	2	,277

* %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.
** %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.
*** %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 6'da görüldüğü gibi 2. Hipotez için Kruskal Wallis testi sonuçları yukarıda gösterilmiştir. Kruskal-Wallis testi sonuçlarına göre kurumsal yatırımcı yöneticilerinin yaş aralıkları açısından bağımsız denetim raporunda yer alan bilgilere ilişkin algıları arasında istatistiki bakımdan anlamlı fark yoktur. Başka bir deyişle, H0 hipotezi reddedilememiştir.

Yaş aralığı 20-30 olan aracı kurum yöneticileri, her ne kadar yatırım kararlarında bağımsız denetim raporunda yer alan bilgileri diğerlerine göre daha çok göz önünde bulundursalar da bu fark istatistiksel olarak anlam ifade etmemektedir. Yaşlarına göre ayrılan aracı kurum yöneticileri, yatırım kararı verirken bağımsız denetim raporunda yer alan bilgileri

kullanmaları ile ilgili ifadelere aynı düzeyde katılarak yatırım kararı verirken değerlendirdiklerini belirtmektedirler.

4.4.2.3. Aracı Kurum Yöneticilerinin Eğitim Durumları Açısından Yatırım Kararlarında Bağımsız Denetimi Kullanmalarına İlişkin Algıları Arasındaki Farkların Analizi

Araştırmaya katılan aracı kurum yöneticilerinin eğitim durumları açısından kararlarında bağımsız denetimi göz önünde bulundurmalarına ilişkin algılarına yönelik ortalamaları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7 Araştırmaya Katılan Aracı Kurum Yöneticilerinin Eğitim Durumları Açısından Yatırım Kararlarında Bağımsız Denetimi Göz Önünde Bulundurmalarına İlişkin Algılarına Yönelik Ortalamaları

Yatırım Kararlarında Bağımsız Denetimin Göz Önünde Bulundurulması	Lisans	Lisans Üstü
1. Bağımsız Denetim Raporunda Yer Alan Bilgileri Göz Önünde Bulundurmaları	3,74	3,70
2. Denetim Görüşü Türünü Göz Önünde Bulundurmaları	3,45	3,37
3. Denetimin 4 Büyük Denetim Firması Tarafından Yapılmasını Göz Önünde Bulundurmaları	3,01	2,98
4. Bağımsız Denetimden Geçmiş Finansal Tabloları Göz Önünde Bulundurmaları	3,57	3,85
TOPLAM	**3,44**	**3,48**

Tablo 7'de görüldüğü üzere ankete katılan aracı kurum yöneticilerinden lisansüstü mezunu olanlar genel olarak yatırım kararlarında bağımsız denetimi lisans mezunlarına göre az da olsa daha çok göz önünde bulundurmaktadırlar. Lisans ve lisansüstü mezunu olan yöneticiler arasındaki en büyük fark yatırım kararlarında bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloları göz önünde bulundurmaları konusunda gerçekleşmiştir (Ortalamalar L 3,57 – L.Ü. 3,85). Lisans ve lisansüstü mezunu olan yöneticiler arasındaki en az fark ise yatırım kararlarında denetimin 4 büyük denetim firması tarafından yapılmasını göz önünde bulundurmalarında gerçekleşmiştir.

Araştırma Hipotezi 3

Ho: Aracı kurumların; yatırım kararlarında, bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloların etkili olmasına ilişkin algıları arasında eğitim durumları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklar yoktur.

H1: Aracı kurumların; yatırım kararlarında, bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloların etkili olmasına ilişkin algıları arasında eğitim durumları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklar vardır.

Belirli iki grup arasındaki algı farklarını ortaya koymak adına Mann Whitney U testi yapılmıştır. Aracı kurumların yatırım kararlarında bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloları kullanmalarına ilişkin ifadeleri oluşturan anketin 22-26. ifadeleri arasındaki toplam 5

ifadenin ortalaması alınarak bir boyutu hesaplanmış ve eğitim durumu açısından 3. Hipotez test edilmiştir. Mann Whitney U testinin sonuçları Tablo 8'de aşağıdaki gibidir.

Tablo 8. Araştırmaya Katılan Aracı Kurum Yöneticilerinin Eğitim Durumları Açısından Yatırım Kararlarında Bağımsız Denetimden Geçmiş Finansal Tabloları Kullanmalarına İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları (Genel)

Bağımsız Denetimden Geçmiş Finansal Tablolar	**Lisans ile Lisansüstü Eğitim Durumu**	
	Mann-Whitney U	**Anlamlılık**
Yöneticilerin yatırım kararı verirken bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloları kullanmaları	176,000	,471

* %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.
** %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.
*** %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 8'de görüldüğü gibi 3. Hipotez için Mann Whitney U testi sonuçları yukarıda gösterilmiştir. Mann Whitney U testi sonuçlarına göre, eğitim durumları açısından yöneticilerin yatırım kararı verirken bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloları kullanmaları arasında istatistiki bakımdan anlamlı fark yoktur. Başka bir deyişle, H0 hipotezi reddedilememiştir.

Bu doğrultuda, eğitim durumları açısından yöneticiler arasında yatırım kararı verirken bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloları kullanmalarına ilişkin görüşleri arasında istatistiksel olarak fark olmadığı sonucuna varılmıştır. Burada eğitim durumu lisansüstü olan yöneticiler, yatırım kararlarında bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloları, eğitim durumu lisans olan yöneticilere oranla biraz daha fazla kullansalar da bu durum istatistiksel olarak anlam ifade etmemektedir. Eğitim durumlarına göre ayrılan aracı kurum yöneticileri, yatırım kararı verirken bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloları kullanmaları ile ilgili ifadelere aynı düzeyde katılarak yatırım kararı verirken değerlendirdiklerini belirtmektedirler.

4.4.2.4. Aracı Kurum Yöneticilerinin Hizmet Süreleri Açısından Yatırım Kararlarında Bağımsız Denetimi Kullanmalarına İlişkin Algıları Arasındaki Farkların Analizi

Araştırmaya katılan aracı kurum yöneticilerinin hizmet süreleri açısından kararlarında bağımsız denetimi göz önünde bulundurmalarına ilişkin algılarına yönelik ortalamaları Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Araştırmaya Katılan Aracı Kurum Yöneticilerinin Hizmet Süreleri Açısından Yatırım Kararlarında Bağımsız Denetimi Göz Önünde Bulundurmalarına İlişkin Algılarına Yönelik Ortalamaları

Yatırım Kararlarında Bağımsız Denetimin Göz Önünde Bulundurulması	10 Yıl ve Altı	11- 20 Yıl Arası	21 Yıl ve Üzeri
1. Bağımsız Denetim Raporunda Yer Alan Bilgileri Göz Önünde Bulundurmaları	3,91	3,44	4,00
2. Denetim Görüşü Türünü Göz Önünde Bulundurmaları	3,32	3,59	3,29
3. Denetimin 4 Büyük Denetim Firması Tarafından Yapılmasını Göz Önünde Bulundurmaları	3,00	3,08	2,79
4. Bağımsız Denetimden Geçmiş Finansal Tabloları Göz Önünde Bulundurmaları	3,78	3,69	3,31
TOPLAM	**3,50**	**3,45**	**3,35**

Tablo 9'da görüldüğü üzere ankete katılan aracı kurum yöneticilerinden hizmet süresi 21 yıl ve üzeri olanlar yatırım kararlarında bağımsız denetim raporunda yer alan bilgileri göz önünde bulundurdukları konusuna en fazla katılan yöneticilerdir (ortalama 4,00). Hizmet sürelerine göre yöneticiler arasında bu konuda farklılıklar bulunmuştur. Özellikle hizmet süresi 21 yıl ve üzeri olan yöneticiler (ortalama 4,04) ile hizmet süresi 11-20 yıl arasında olan yöneticiler (ortalama 3,44) arasındaki görüş farkı diğerlerine göre daha büyüktür. Burada hizmet süresi 21 yıl ve üzeri olan yöneticiler, diğerlerine nazaran yatırım kararı alırken, bağımsız denetim raporundaki bilgileri daha çok göz önünde bulundurmaktadırlar.

Aracı kurum yöneticilerinden hizmet süresi 11-20 yıl arasında olanlar yatırım kararlarında denetim görüş türüne en fazla dikkat eden yöneticilerdir (ortalama 3,59). Denetim görüş türünü yatırım kararlarında diğerlerine göre en az göz önünde bulunduran yöneticiler ise hizmet süresi 21 yıl ve üzeri olan yöneticiler (ortalama 3,29) olmakla beraber en büyük görüş farkı da bu yöneticiler arasındadır.

Yatırım kararlarında denetimin 4 büyük denetim firması tarafından yapılmasını en çok göz önünde bulunduran yöneticiler hizmet süresi 11-20 yıl olan yöneticilerdir (ortalama 3,08). Hizmet süresi 21 yıl ve üzeri olan yöneticiler ise kararsıza yakın oranda göz önünde bulundurmadıklarını belirtmişlerdir (2,79). En büyük görüş farkı da bu yöneticiler arasındadır.

Yatırım kararlarında bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloları en çok göz önünde bulunduran yöneticiler, hizmet süresi 10 yılın altında olan yöneticilerdir (ortalama 3,78). Diğerlerine göre bu görüşe en az katılan yöneticiler ise hizmet süresi 21 yıl ve üzeri olan yöneticilerdir (ortalama 3,31). En büyük görüş farkı da bu yöneticiler arasındadır.

Genel olarak baktığımızda ankete katılan aracı kurum yöneticilerinden hizmet süresi 10 yılın altında olanlar yatırım kararlarında bağımsız denetimi diğerlerine göre daha çok göz önünde bulundurmaktadırlar.

Araştırma Hipotezi 4

Ho: Aracı kurumların; yatırım kararlarında, bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloların etkili olmasına ilişkin algıları arasında hizmet süreleri açısından istatistiksel olarak anlamlı farklar yoktur.

H1: Aracı kurumların; yatırım kararlarında, bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloların etkili olmasına ilişkin algıları arasında hizmet süreleri açısından istatistiksel olarak anlamlı farklar vardır.

Aracı kurumların yatırım kararlarında bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloları kullanmalarına ilişkin ifadeleri oluşturan anketin 22-26. ifadeleri arasındaki toplam 5 ifadenin ortalaması alınarak bir boyutu hesaplanmış ve hizmet süreleri açısından 4. Hipotez test edilmiştir. Hipotez için Kruskal Wallis testi uygulanmış ve sonuçlar aşağıdaki Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Araştırmaya Katılan Aracı Kurum Yöneticilerinin Hizmet Süreleri Açısından Yatırım Kararlarında Bağımsız Denetimden Geçmiş Finansal Tabloları Kullanmalarına İlişkin Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık
Bağımsız Denetimden Geçmiş Finansal Tablolar	5,616	2	,060*

* %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.
** %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.
*** %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 10'da görüldüğü gibi Kruskal-Wallis testi sonuçlarına göre aracı kurum yöneticilerinin hizmet süreleri açısından bağımsız denetimden geçmiş finansal tablolara ilişkin algıları arasında % 10 anlamlılık düzeyinde istatistiki bakımdan anlamlı fark vardır. Başka bir deyişle, H0 hipotezi reddedilmiştir.

Belirli iki grup arasındaki algı farklarını ortaya koymak adına Mann Whitney U testi yapılmıştır. Hizmet süreleri açısından aracı kurum yöneticileri arasında Mann Whitney U testi yapılmıştır. Mann Whitney U testinin sonuçları Tablo 11'de aşağıdaki gibidir.

Tablo 11. Araştırmaya Katılan Aracı Kurum Yöneticilerinin Hizmet Süreleri Açısından Yatırım Kararlarında Bağımsız Denetimden Geçmiş Finansal Tabloları Kullanmalarına İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

Bağımsız Denetimden Geçmiş Finansal Tablolar	10 yıl ve altı ile 11-20 yıl arası		10 yıl ve altı ile 21 yıl ve üzeri		11-20 yıl arası ile 21 yıl ve üzeri	
	Mann-Whitney U	Anlamlılık	Mann-Whitney U	Anlamlılık	Mann-Whitney U	Anlamlılık
Yöneticilerin Yatırım Kararı Verirken Bağımsız Denetimden Geçmiş Finansal Tabloları Kullanmaları	140,000	,471	28,500	,034**	30,000	,037**

* %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.
** %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.
*** %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 11'de görüldüğü gibi 4. Hipotez için Mann Whitney U testi sonuçları yukarıda gösterilmiştir. Mann Whitney U testi sonuçlarına göre, % 5 anlamlılık seviyesinde, hizmet süresi 10 yıl ve altı ile 21 yıl ve üzeri arasında olan yöneticilerin yatırım kararı verirken bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloları kullanmaları arasında istatistiki bakımdan anlamlı fark vardır.

Yine Mann Whitney U testi sonuçlarına göre, % 5 anlamlılık seviyesinde, hizmet süresi 11-20 yıl arası ve 21 yıl ve üzeri olan yöneticilerin yatırım kararı verirken bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloları kullanmaları arasında istatistiki bakımdan anlamlı fark vardır.

Bu doğrultuda, hizmet süresi 21 yıl ve üzeri olan yöneticiler; hizmet süresi 10 yıl ve altı ile 11-20 yıl arasında olan yöneticilere göre yatırım kararı verirken bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloları daha az kullanmaktadırlar. Aralarındaki bu fark istatistiksel olarak anlam ifade etmektedir.

5. Sonuç

Yatırımcıların doğru kararlar verebilmek adına doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmaları çok önemlidir. Alacakları kararlardan büyük ölçüde yarar sağlayabilmeleri için kullandıkları bilginin ilgili ve güvenilir olması gereklidir. Son yıllarda toplumların büyümesi, ekonomik faaliyetlerin artması ve iktisadi yaşamın her geçen gün daha da karmaşıklaşması sunulan bilgilerin güvenilirlik düzeyini azaltmaktadır. İlgili ve güvenilir bilgiye olan ihtiyaç ise muhasebe ve denetim faaliyetlerine olan talebi doğurmuştur. Özellikle finansal tabloların doğruluğunu onaylayan bağımsız denetim faaliyeti, işletme yönetiminin sunduğu bilgilerin doğruluğunu değerlendirerek güvenilirliğine dikkat çekmektedir.

Aracı kurumların yatırım kararlarına bağımsız denetim uygulama ve sonuçlarının etkisinin olup olmadığını ortaya koymak olan araştırmamızın ana amacı doğrultusunda Türkiye Sermaye Piyasası Birliği'ne bağlı aracı kurumlara uygulanan anket çalışmasının sonucunda elde edilen bulgulara göre; aracı kurum yöneticileri, yatırım kararlarında bağımsız denetim raporunda yer alan bilgileri kullanmalarına ilişkin ifadelere katılarak, bu bilgileri yatırım kararlarında kullandıklarını belirtmişlerdir. Aracı kurumlar yatırım kararlarında bağımsız denetim raporunda yer alan bilgileri kullansalar da; bağımsız denetim raporunun yeterince yararlı ve anlaşılır olduğu konusunda olumlu yönde kararsız kalmışlardır.

Yapılan analiz sonuçlarına göre aracı kurum yöneticileri yatırım kararlarında denetim görüşü türünü kararsıza yakın bir oranda göz önünde bulundurmaktadırlar. Bununla birlikte olumsuz ve görüş bildirmekten kaçınılan denetim görüşlerinin, olumlu ve şartlı denetim görüşlerine göre aracı kurumların yatırım kararlarını daha çok etkilediği sonucuna varılmıştır. Ayrıca denetim görüşünün şirketin hisse fiyatları üzerinde etkisi olduğu görüşüne bir kısım katılırken bir kısım katılmamıştır.

Yapılan analiz sonuçlarına göre, aracı kurum yöneticileri yatırım kararlarında yatırım yapacakları şirketin denetiminin 4 büyük denetim firması tarafından yapılmasını göz önünde bulundurdukları konusunda kararız bir durum ortaya koymuşlardır. Sadece ilk 4 büyük denetim firması tarafından denetlenmiş şirketlere yatırım yaparım ifadesine katılmamışlardır.

Yapılan analiz sonuçlarına göre, aracı kurum yöneticileri, yatırım kararlarında bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloları yatırım kararlarında kullandıklarını ve bu tablolara güvendiklerini belirtmişlerdir.

Elde edilen bulgular neticesinde genel olarak değerlendirdiğimizde araştırmada yer alan aracı kurumlar, yatırım kararları ile ilgili, denetim raporunda yer alan, kendileri için yararlı

olabilecek bilgileri dikkate alarak değerlendirmektedirler. Şöyle ki bir şirkete yatırım yaparken bu bilgiler tutumlarını etkilemektedir. Bu noktada tam anlamıyla olmasa da bağımsız denetim raporunun gerçekten faydalı ve işe yarar olduğu ile birlikte yatırım kararları üzerinde de bir etkisi olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu da aracı kurumların gerçekleştirilen bağımsız denetime güvendiklerini ortaya koymaktadır. Sadece, literatürde denetimin kalite ölçütlerinden biri olarak kullanılan, denetimin dört büyük denetim firması tarafından yapılmış olması, yatırım kararı verirken aracı kurumlar açısından çok fazla önem arz etmemektedir. Son olarak bağımsız denetim uygulama ve sonuçlarının aracı kurumlara bir bilgi değeri sunduğunu söyleyebiliriz.

Kaynakça

Adeyemi, S. B. and Uadiale, O. M. (2011). An Empirical Investigation of the Audit Expectation Gap in Nigeria. *African Journal of Business Management.* 5(19): 7964-7971.

Akgül, A. ve Çevik, O. (2003). *İstatistiksel Analiz Teknikleri "SPSS' te İşletme Yönetimi Uygulamaları"*. Ankara: Emek Ofset.

Aksoy, T. (2006). *Tüm Yönleriyle Denetim: AB ile Müzakere ve Uyum Sürecinde Denetimde Yeni Bir Paradigma*. Cilt 1, Ankara: Yetkin Yayınları.

Ataman, Ü., Hacırüstemoğlu, R. ve Bozkurt, N. (2001). *Muhasebe Denetimi Uygulamaları*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Babuşcu, Ş. ve Hazar, A. (2007). *Finansal Yönetim.* SPK Lisanslama Serisi 16. Ankara: Akademi Consultin & Training.

Best, P. J., Buckby, S. and Tan, C. (2001). Evidence of the Audit Expectation Gap in Singapore. *Managerial Auditing Journal.* 16(3)134-144.

Coşkun, A., Güner, M. F. ve Okudan, F. (2013). *Denetim*. Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu Geçiş Dönemi Eğitimi Notları. İstanbul: Fatih Üniversitesi Sürekli Eğitim Merkezi.

Erdoğan, M. (2002). Muhasebe, Denetim ve Bağımsız Denetimin Gerekliliği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi.* 2002(5): 51-63.

Fadzly, M. N. and Ahmad, Z. (2004). Audit Expectation Gap. *Managerial Auditing Journal*. 19(7): 897 – 915.

Gomez-Guillamon, A. D. (2003). The Usefulness of the Audit Report in Investment and Financing Decisions. *Managerial Auditing Journa*l. 18(6): 549 – 559.

Ittonen, K. (2012). Market Reactions to Qualified Audit Reports: Research Approaches. *Accounting Research Journal*. 25(1), 8-24.

Kardeş-Selimoğlu, S.; Özbirecikli, M.; Uzay, Ş.; Kurt, G.; Alagöz, A. ve Yanık, S. (2011). *Muhasebe Denetimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Kavut, L., Taş, O. ve Şavlı, T. (2009). *Uluslararası Denetim Standartları Kapsamında Bağımsız Denetim*. İSMMMO.

Leung, P. ve Chau, G. (2001). The Problematic Relationship Between Audit Reporting and Audit Expectations: Some Evidence From Hong Kong**.** *Advances in International Accounting***.** 14: 181-200.

Salehi, M. (2010). Evaluating Effectiveness of External Auditors' Report: Empirical Evidence from Iran. *Pak. J. Commer. Soc. Sci*. 4(1): 69-83.

Yeşildağ, E. ve Kaderli, Y. (2013). Türkiye'de Seans Salonuna Gelen Yatırımcıların Aracı Kurum Seçimine Etki Eden Unsurlar: Bir Faktör Analizi Uygulaması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi.* 59: 113-134.

Spirituality in Organizations: A Cognitive Framework

Sevgi KEÇELİ ERCİYAS[1]

Abstract

Nowadays the concept of spirituality which is translated into Turkish has increased the importance academically in Turkey. Spirituality has become a specific issue for health sciences, the psychology of religion and social sciences in prospect. Particularly the topic of spiritualism has emerged from parallel the concept of "workplace spirituality" which is changed the sense of organizations by the1990's. This study is aimed to broaden to scope from workplace spirituality to spirituality in organizations that reconsider whether manager perspective or the idea of administration. The framework of this study will involve the determination of spirituality. In the classic period of management approaches the individuals had seen a cog in the machine even though individuals' social and psychologic features came into prominence, the spirituality has become more of an issue. The sum and the substance of it, this study will endeavor to redefine spirituality within the scope of management approaches, discuss the advantages and disadvantages for organizations and workers as well.

Keywords: Organization, Spirituality, Management.

Örgütlerde Maneviyat: Kavramsal Bir Çerçeve

Özet

Yabancı literatürde "spirituality" olarak adlandırılan ve çalışma da maneviyat olarak Türkçeleştirilmiş olan kavramın bilim dünyasında önemi giderek artmaktadır. Gerek sağlık bilimlerinde gerek din- psikoloji bölümlerimde gerekse sosyal bilimler de üzerine düşünülen, çalışılan bir konu haline gelmiştir. Özellikle 1990'lı yıllar itibari ile örgüt yaşamında da önemli bir konu olmaya başlayan "workplace spirituality", örgüt anlayışındaki değişmelere paralel olarak vücut bulmuştur. Türkçe literatürde "işyeri maneviyatı" olarak çalışılan konuyu "örgütlerde maneviyat" başlığı altında çalışarak hem konunun sadece işletmeci bakış açısıyla olan incelemelerinden kurtarmak hem de çalışma alanının genişletilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma örgüt maneviyatının belirlenmesi çerçevesinde yapılacaktır. Klasik yönetim anlayışında çarkın dişlisi olarak görülen birey anlayışının farklılaşması ve bireylerin sosyo-psikolojik özelliklerinin kabul edilmesiyle de önem kazanan örgüt maneviyatının nasıl tanımlanabildiği ve nasıl tanımlanmaması gerektiği, örgütlere ve çalışanlara olan fayda ve zararları ele alınarak kavramın çerçevesi çizilmeye çalışılacaktır.

[1] Arş.Gör., Gazi Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, sevgikeceli@hotmail.com, sevgi.keceli.erciyas@gazi.edu.tr, skecelierciyas@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Örgüt, Maneviyat, Yönetim.

Giriş

İçinde bulunduğu gelişmelere kayıtsız kalamayan örgüt yaşamı bu gelişmelerden etkilenmekte ve reaksiyon göstermektedir. Geleneksel yönetim ve örgüt anlayışından günümüze örgütler ve yönetimleri gözle görülür pek çok değişiklik göstermişlerdir. Değişmeyen tek şeyin etkinlik ve verimlilik kaygısı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Verimlilik ve etkinliği arttırmak için değişik stratejiler çağın gereklerine göre denenmiştir. Geleneksek örgüt anlayışında makinenin bir parçası olarak algılanan insan modern yönetim ve örgüt anlayışı ile makinenin parçası olmaktan ziyade ayrı, tek başına bir faktör olarak algılanmaya başlamış, örgüt ve yönetim stratejileri de buna göre ayarlanmıştır. Geleneksel örgüt anlayışında bireyin iş yerlerine sadece bedenlerini ve zihinlerini getirmeleri, psikolojik ve manevi yönlerini göz ardı etmeleri bekleniyor bu da çalışanların performanslarını etkiliyordu. Aslında geleneksel düşünce de amaç insanın psikolojik ve manevi yönlerini işe getirmemelerini sağlayarak daha çok verimlilik sağlamaktı. Ancak bireyin duygu ve düşünceleri ister istemez işe yansıtılır ve hatta bunları ört bas etmek yerine özgürce yaşayabilmesi hem kendisi için hem de çalıştığı yer için daha olumlu sonuçlar doğurur. İşte insanların sosyal bir varlık olarak kabul etmesi, makinenin bir dişlisi olmasından çıkmasıyla birlikte onun duygu ve düşünceleri de önemsenmeye başlanmıştır. Zamanının çoğunu iş yerinde geçiren insanın bireysel ihtiyaçlarını ve bireyi birey eden özelliklerini iş yerinde özgürce ifade ve icra edebilmesi onun iş yerindeki etkinliğini ve verimliliğini de doğrudan etkilemektedir. Çalışanların işyerlerine sadece bedenleriyle değil ruhlarıyla da geldiği kabul edilmeye başlanmıştır (Claude ve Zamor, 2003: 361). Bireyleri ürettiğini tüketmeye yönelten yönetim ve örgüt anlayışı bireyi yalnızlaştırmış, toplumdan soyutlamış ve giderek daha mutsuz hale getirmiştir. Hayatın anlamını sorgulayan birey de popüler kültüre karşı bir çeşit manevi yenilenmeye yönelmiştir (Cavanagh, 1999; McLaughin, 1998). Bu çalışma örgütlerde maneviyatın tanımlanması, kavramsal çerçevesinin oluşturulmasını amaçlamaktadır. Kavrama olan ilgi çeşitli alanlarda giderek artmış olmasına rağmen kavramın anlaşılması ve genel bir tanımlamanın yapılması oldukça zordur. Maneviyatın dini çağrıştırıyor olması ise onun sadece dini anlamlı bir ifade olduğu önyargısına neden olmaktadır. Çalışmada yönetim dünyasında "yeni" sayılabilecek bir kavram olan "workplace spirituality" tanımlamalarına yer vererek örgüt ve çalışanlar üzerindeki olumlu olumsuz olası etkilerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda öncelikle temel kavaramlar tanımlanacak ve akabinde örgütlerde maneviyatın nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı, maneviyat hakkındaki farklı görüşlere yer verilerek örgüt yaşantısındaki yeri ve önemi irdelenecektir.

1. Örgüt

Örgüt ve yönetim olgusunun tarihini insanların bir arada yaşamaya başlamasıyla birlikte başlatmak mümkün olmakla birlikte bir bilim olarak ele alınması için yirminci yüzyılın başlarını beklemek gerekecektir. Bu yıllarda kültürel sınırlar içinde vücut bulan yönetim ve örgüt olgusunun evrensel bir model olduğundan bahsetmek güçtür (Hofstede, 1993: 81). Örgüt ve yönetimle ilgili olarak her ne kadar benzer kuram, yaklaşım ve süreçten bahsetmek mümkün olup bu değerler yönetim biliminin temelini oluştursa da evrensel bir yönetim ve örgüt modelinden bahsetmek güçtür (Şişman, 1994: 2). Bunu dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan insanların farklı kültürel özelliğe sahip olması ve bu kültürel özelliklerinin örgüt ve yönetim

şeklini biçimlendiriyor olmasıyla açıklamak mümkündür. İçinde bulunduğu toplumun özelliklerini birebir yansıtan yönetim ve örgüt, dünya üzerinde birbirinden farklı yönetim tarzlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu da farklı örgüt kültürlerinin oluşmasına neden olmuştur(Şişman, 1994: 3).

Genel kabul görmüş olan bir tanımlama yapılamamakla birlikte çeşitli örgüt tanımları bulunmaktadır. "Kurallarla dışarıya kapalı ya da sınırlanmış bir sosyal ilişkiler düzenine, özellikle bunu sağlamak üzere bir yönetici veya "lider" ve genellikle bir daimi memurlar grubunun yetkili kılındığı sisteme "kuruluş" (teşkilat) denmektedir" (Weber, 2012: 33)

"İş ve işlev bölümü yapılarak, bir otorite ve sorumluluk düzeni içinde, önceden belirlenmiş ortak ve açık bir amacın gerçekleştirilmesi için, bir grup insanın etkinliklerinin kalıcı koordinasyonudur" (Schein, 1977: aktaran: Bakan, Büyükbeşe, Bedestenci, 2004:7).

"Üyelerin beraberce iş görme ve verimli şekilde çalışmasını sağlayan bir yapıdır" (Eren, 2001: 188).

"Önceden belirlenmiş bir hedef veya hedeflere ulaşmak için, birden fazla kişinin düzenli bir şekilde birlikte çalıştığı sistemdir" (Stoner ve Freeman, 1992:4, aktaran: Bakan, Büyükbeşe, Bedestenci, 2004:7).

Yukarıda bahsedilen çeşitli örgüt tanımları göz önüne alındığında örgütü tanımlamak için birkaç unsurun olduğu görülmektedir. Bunlar belirli bir amacın olması ve bu amacı gerçekleştirmek için birden fazla insanın bir araya gelmiş olmasıdır. Bir örgütün tanımlanmasında büyüklük, yasallık, meşruluk, faaliyet alanı gibi kriterler bulunmamaktadır. Genel olarak örgütü belirli bir amaç doğrultusunda bir araya gelen insan topluluğu şeklinde tanımlamak mümkündür (Öztaş, 2013: 32).

Örgüt yerine teşekkül, kuruluş, girişim, işletme, kurum gibi kelimeler de kullanılmakla birlikte bu kelimelerin anlamları kullanıldıkları alana göre farklılık gösterebilmektedir. İngilizce karşılığı "organization" olan "organizasyon" kavramının da örgüt yerine kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu iki kavram aynı şey olmamakla birlikte, organizasyon daha çok işletme yerine ve kar amacı güden örgütleri kastetmek için kullanılır. Örgüt yerine sıklıkla kullanılan ve aynı anlama gelmeyen bir diğer kavram da 'kurum 'dur. Örgüt belirli bir amaç doğrultusunda bir araya gelen insan topluluğu iken kurum; "davranışları şekillendirebilme kudret ve kabiliyeti kazanmış sosyal oluşumlardır" (Öztaş, 2013: 36). Örgütler genellikle kurumsallaşmak ister. Yani kişiye ve zamana göre değişebilen bir yapılanmadan ziyade belirli bir örgüt kültürü doğrultusunda mevcudiyetlerini devam ettirmek isterler. Bu durumda da kurumsallaşmış olan örgütlerin örgüt kültürü vardır diyebiliriz. Örgütlere, insanların tek başlarına yerine getirmesi pek de mümkün olmayan işlerin yapılması ya da tek başlarına yerine getirebilseler bile hayatı kolaylaştırdıkları için ihtiyaç duyarız.

2. Örgütlerde Maneviyat

Maneviyatın tarihi insanlığın tarihi ile eşdeğerdir (Awan, 2015:3). Maneviyat kavramı özellikle 1990'lı yıllar itibari ile kendinden söz ettirmeye başlamıştır (Brandt, 1996: 85). Birçok araştırmacı 21.yüzyılın materyalizmden ziyade daha bütünsel ve daha manevi bir özellik taşıdığını düşünmektedirler. 20.yüzyılda insanlar, dünyalarını materyalist bir perspektiften görmüşler ve maneviyatı göz ardı etmişlerdir. Ancak günümüzde örgütlerde maneviyatı görmezden gelmenin çalışanların psikolojilerini olumsuz yönde etkilediği yönünde bir görüş birliği oluşmuştur (Khanifar vd. 2010). Özellikle Amerikan literatüründe ciddi bir yer alan kavram ile ilgili pek çok araştırma yapılmıştır. Giderek popülaritesi artan kavramın sınırlarını

çizebilmek ve net bir tanımını yapabilmek oldukça güçtür (Claude ve Zamor, 2003: 355). Kavramın kendisinin öznel açıklama, tanımlama yapmaya elverişli olması kavramı tanımlamakta zorluğa neden olmaktadır (Krishnakumar ve Neck, 2002).

Manevi kökeninden gelir. Türk Dil Kurumunda manevi, maddinin karşıtı olan, görülemeyen, duyularla sezebildiğimiz ruhani ve tinsel olarak tanımlanmıştır. Manevinin isim hali olan maneviyat ise "maddi olmayan, manevi şeyler ve yürek gücü, moral" olarak tanımlanmaktadır (TDK). Maneviyat kelimesi Latince "spiritus" kelimesinden gelmekte ve nefes, hava, rüzgâr, buhar anlamını taşımaktadır (Claude ve Zamor, 2003:360). Delgeda'ya (2005) göre ise kelimenin kök anlamı "the breath of life" yani yaşam nedenidir.

Sosyal bilimlerdeki pek çok kavram gibi maneviyat kelimesinin de farklı tanımlamaları mevcuttur. Kavram bireye, bireyin geçmişine ve değerlerine göre tanımlanabilir. Maneviyatın farklı tanımlamaları farklı dinlere ve felsefi ideolojilerden kaynaklanmaktadır (Awan, 2015:38). Ayrıca örgütler de maneviyatı tanımlarken örgüt içindeki her bireyin kendine özgü olan maneviyatı ile örgüt içinde var olmalarını mı yoksa örgütteki tüm bireyler için genel bir maneviyat ortamının oluşturulması gerektiği mi sorunsalı maneviyatın farklı tanımlamalarına neden olmaktadır(Giacalone ve Jurkiewicz, 2010). Takiben verilen maneviyat tanımlarının örgütlerde anlam, amaç ve birey-örgüt, birey-birey arasındaki uyum-bağlılık ekseninde olduğu görülecektir(Bekiş,2011:21).

Bosch (2009:140) maneviyatı hayata anlam katan, var oluşsal hayatın sezgisel tarafı olarak görürken Cavanagh (1999) maneviyatı yaşama bilinci olarak tanımlamaktadır. Benner (1989:20) ise maneviyat insanın yerini bulmaya yönelik özlemi olarak nitelendirmekte ve Tanrı ile ilişkilendirmektedir. Maneviyat, kutsalın öznel deneyimi (Vaughn, 1991: 105), kişinin hayatına anlam ve yön veren amaçlar doğrultusunda yönlendirici olan ilahi güç, tanrı ile insan arasındaki aşkın bir ilişki biçimidir (McKnight,1984: 142). Mitroff ve Denton'a göre maneviyat kişinin kendini, diğerlerini ve tüm evreni tanımlaması birlikte tamamlaması hissidir. Dehler ve Welsh'e göre maneviyat çalışma hissine enerji katan özel bir formdur. Griffin'e göre maneviyat insan doğasında var olan fakat dini anlam çıkarılamayacak olan bir şeydir. Odnall (1996) maneviyatı bireyin yaşamına anlam veren, onun belirlenmesinde etkili olan itici bir güç olarak tanımlamıştır. Örgüt maneviyatı, çalışanların iş yaşamlarının soyut yanlarını anlamlı kılan, aidiyet yanlarını güçlendiren örgütsel değerler dizisidir (Ashmos ve Duchon's, 2000:185, Giacalone ve Jurkiewicz, 2003: 13). Maneviyat, bir bireyin farklı rasyonel ve aşkın deneyimler sonucunda kendisiyle, evrenle ve yaratıcı ile ilgili doğru bilgiye ulaşmasını, yaşamın amacını bulmasını sağlayan argümandır (Awan, 2015: 22). Maneviyat bireyin fiziksel, duygusal, sosyal yönü kadar önemlidir (Dedeli ve Karadeniz, 2009). Hatta manevi yönü yüksek olan bireylerin fiziksel, duygusal ve sosyal açıdan daha sağlıklı olduğu söylenebilir (Cimete, 2002). Manevi yapısı güçlü olan örgütlerin de daha üretken, esnek ve yaratıcı olduğu yapılan çalışmalarla desteklenmektedir (Fry, 2003: 703).

Krishnakumar ve Neck (2002) " The "What", "Why" and "How" of Spirituality in the Workplace" adlı makalesinde maneviyatı popüler olan üç bakış açısıyla tanımlamışlardır. Bunlardan gerçek- yerleşik görüşe göre; din ile maneviyat birbirinden farklıdır. Maneviyat din kurallarının ötesinde, içgüdüsel olarak gelen bir ilke, bireyi tamamlayan bir şeydir. Dini görüşe göre ise maneviyatın tanımlanabilmesi için bir din ile bağdaştırılması şarttır. Bu görüşte iş yeri ibadethane, çalışmak ise ibadettir. Bireyin çalışması ilahi bir çağrı olarak görülmekte ve bu durumun Tanrının yaratıcılığına katkı yapacağı savunulmaktadır. Varoluşçu görüş ise yazarlara göre bireylerin işyerinde ne yaptıklarını sorguladığı ve açıkladığı görüştür. Bu görüşte birey "Neden bu işi yapıyorum? Yaptığım işin anlamı ne? Bu beni nereye götürüyor? Örgüt içinde varlığımın bir nedeni var mı?" sorularına cevap arar. Kavramın kişisel olarak belirlendiği göz

önüne alındığında maneviyat için tek bir tanımlama yapmanın zorluğu kabul edilebilir. Maneviyatın tek bir tanımının yapılma çabasından ziyade işyerlerinde birbirinden farklı olan maneviyat çeşitleri algılanmalı ve çalışanların maneviyatlarını işyerlerinde de yaşamları teşvik edilmeli, bunun için uygun zemin hazırlanmalıdır. Bu durum örgütlere de fayda sağlayacaktır.

Yukarıda bir kısmına yer verilen maneviyat tanım çeşitliliği kavramın geniş açılımlı olduğunu göstermektedir. Bu tanımlamalardan hareketle maneviyat için insanın doğasında var olan, yaşama anlam katan, bireysel ve toplumsal "iyi" tanımlamalarını yapmak mümkündür. Maneviyat insanoğlunun özünde var olan, özünü oluşturan etmenlerden biridir.

Maneviyat tanımları üç ana grupta ele alınabilir:

1.Bireylerin başkaları ve tüm evrenle olan bütünsel özüyle bağlantılı olma hali, içsel deneyimi. Bunun için en uygun sözcük ise birbirine bağlantılıktır. (Mitroff ve Denton, 1999:83).

2. İkinci grup maneviyat tanımı ise doktrin, erdem, ahlak, etik, değer, duygu ve düşünce, akıl ve sezgiler üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu grupta eylemler değerlendirilir. Örgütlerin politika ve prosedürleri yönetimde maneviyat derecesini belirler. (Dehler ve Welsh, 1994; Marcic, 1997; Kriger ve Hanson 1999; Wagner-Marsh ve Conley, 1999).

3. Olarak bireyin iç tecrübesi ile sergilenen davranış, değer ve uygulamaları arasındaki ilişkiyi anlatır. Neal, Lichtenstein, ve Banner (1999) ruhsal birleşmeyi, kişinin ruhsal ilkelerini öğrenme ve uygulama süreci ile hayatın ve işin temel yönlerindeki inançları tartışır.

Örgütlerde maneviyat çalışmaları ile Maslow'un çalışmaları ortak temalar içermektedir (Fernando 2006; Giacalone ve Jurkiewicz 2010). Onun çalışmaları örgütlerde maneviyat kavramına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Maneviyat, toplumların olduğu kadar bireyler için de önemli bir tanımlayıcı niteliktir (Maslow 1971, 136). Maslow'a göre (1971) bireyin maneviyattan yoksun olan yaşamı, yaşamın anlam ve umudun kaybedilmesi, korku ve sinir hastalığı ile sonuçlanırken manevi olarak özünü bulan, kendini gerçekleştiren (self-actualization) yani kendini bulan kişi yaşamdan zevk alır, nadiren korku ve hastalığa düşer. Maslow, yönetim bilimlerinde hümanistik perspektifi başlatan araştırmacılardandır. Ona göre artık daha fazla insan nihai tasavvufa, aşkın tecrübeye, nihai gerçeğe ulaşmaya, adalet ve mükemmelliğe ilgi gösteriyor(Maslow 1971, 42).

Maneviyat kavramına farklı bir bakış açısı da bulunmaktadır. Maneviyat, insanı yoran, yalnızlaştıran, mutsuz eden kapitalist sistemin ruhuna uygun olarak bulunan çözümdür. Bu anlayışa göre daha verimli çalışanlar, daha yüksek kar oranları, daha düşük maliyetli bir yönetim stratejisi hedeflenmiştir. Maneviyat ile bireylerin karşılaştıkları sorunlarla mücadele etmesi yerine "tevekkül" ve "hoşgörü" ile kabullenmesi ve işveren için "sorun çıkarmayan" ve böylece daha verimli çalışanlar oluşturulacağı kabul edilir. Bu anlayışta çalışanların maneviyat aracılığı ile her koşula rıza göstereceği kabul edilmektedir. Buradaki maneviyat dini inanç şeklinde olabileceği gibi kişiyi rahatlatan her türlü psikolojik etmen de olabilir. Örgütte maneviyat, bireyin zor kullanılarak değil rızası ile yönetilmesi anlayışına dayanır (Çakır Berzah ve Çakır, 2015). Bu bakış açısıyla maneviyat bireyi sosyo-psikolojik bir varlık olarak kabul etmek bir yana bireyi sorgulamayan, düşünmeyen, her şarta itaat eden "köleler" olarak tanımlamaktadır.

Çalışma da maneviyat ise iş hayatında bireylerin bir bütün olarak kabul edilmesi ve bireyin çalışma gücünün manevi yönleriyle birlikte tanınması olarak algılanmaktadır. Örgütler çalışanların maneviyatlarını kabul eder ve onları iş yerlerine taşımalarına yardımcı olurlarsa bu durum hem bireyin hem de örgütün etkinliği ve verimliliği arttıracağı varsayılmaktadır. İnsanlar manevi değerlerini sadece kişisel yaşamlarında değil vakitlerinin oldukça büyük bir kısmını

geçirdikleri iş yerlerinde de yaşama isteği de örgüt yaşamında maneviyatın giderek artan bir oranda çalışılmasına neden olmuştur (Krishnakumar ve Neck, 2002). Örgüt maneviyatı ile kişisel yaratıcılık, örgüte güven, iş doyumu, örgüt hedeflerine bağlılık arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu görülmektedir (Freshman, 1999; Wagner-Marsh ve Conely, 1999; Burack, 1999).

3. Örgütlerde Maneviyat Seviyeleri

Maneviyatın insanı oluşturan bileşimlerden biri olduğunun kabul edilmesi ve üzerine çalışılması oldukça yenidir. Maneviyatın bu derece geç kabullenmesi ve üzerinde çalışma yapılmasının ise iki nedeni vardır. Bunlar maneviyatın bilimsel bir çerçevede incelenmesinin mümkün olmadığı inancı ve din ile aynı anlamda kullanılmasıdır (Kızılırmak, 2015: 33). Mutluer'e (2006: 36) göre maneviyat, kişilerin olgunlaşmasına katkı sağlayarak hem onu toplum nezdinde saygın bir hale getirmekte hem de kişiler arası ilişkilerin gelişmesine sağladığı katkı sayesinde sağlıklı bir toplum yapısını oluşturmaktadır. Bu da maneviyatın birey ve toplum için önemini ortaya koymaktadır.

Örgütlerde maneviyat seviyeleri genellikle üç boyutta ele alınmaktadır. Kolodinsky vd. (2008)'ne göre iş yeri maneviyatı üç temel düzeyde incelenir. Bunlar bireysel düzeyde maneviyat, örgütsel düzeyde maneviyat ve birey ve örgüt düzeyinin etkileşiminden ortaya çıkan maneviyat seviyeleridir.

3.1. Bireysel Düzeyde Maneviyat:

Bireysel düzeyde maneviyatta bireylerin kişisel, öznel olarak maneviyatının kabul edildiği görülmektedir. Bu düzeyde maneviyatta bireylerin örgütlere bedenleri ve zihinlerinden daha fazlasıyla geldikleri ve onların kişisel yetenekleri, bireysel değerlerinin de kabulünü içerir (Leigh, 1997:26). Ayrıca bireyin tüm benliği ile örgütte varlığını kabul etmek ve bireysel deneyimlerini teşvik etmenin örgütlerde maneviyatın daha kolay yerleşebileceği yönünde görüşler bulunmaktadır (Pawar, 2009:381). Bireylerin maneviyatları yaşamlarının büyük bir kısmını geçirdiği örgütlerde özgürce yaşayabilmeleri onların örgüte olan bağlılığını arttıracak ve böylece makro ölçüde örgüt maneviyatı da sağlanmış olacaktır (Ashmos ve Duchon, 2000; King ve Nicol, 1999).

Bireysel düzeyde maneviyatta birey ön planda tutulmakta ve bireylerin manevi değerlerinin örgüt içindeki davranışlarını etkilediği savunulmaktadır. (Kolodinsky vd.,2008: 466). Bu düzeydeki maneviyatın teşvik edilmesiyle bireylerin yaratıcılık, dürüstlük ve güven, kişisel tatmin ve bağlılık, uyum, performans artışı, verimlilik gibi olumlu çıktılara ulaşabileceği ve bunun da örgüt bütününü etkileyeceği düşünülmektedir.

3.2. Örgütsel Düzeyde Maneviyat

Örgütsel düzeyde maneviyat daha makro ölçüde örgütün bütününe uygulanmaktadır (Krishnakumar ve Neck, 2002: 157). Bu düzeyde maneviyat, örgütün anlam ve amacını bulmasını sağlayan ve bu doğrultuda hedeflerini ve var olma amacını yerine getirmesine yardımcı olan temel değerler olarak kabul edilebilir (Milliman vd., 1999). Örgütsel düzeyde maneviyatın bir bütün halinde örgüt faaliyetlerini etkilediğinden daha çok etkinlik, verimlilik ile ilgili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Claude ve Zamor, 2003: 361-362).

Bu düzeyde maneviyatta ön planda örgütler bulunur ve maneviyata sahip olmayan örgütlerin de uzun süre hayatta kalamayacağı savunulmaktadır (Mitroff ve Denton 1999: 91). Pfeffer (2003: 31-32) da örgütsel maneviyatın, bireylerin potansiyellerinin tam olarak kavranabilmesine, toplumsal anlam ve değerlerin içselleştirilmesine ve bireylerin kendini toplumun bir parçası hissetmesine ve bu bütüncüllük çerçevesinde yaşayabilme ve çalışabilmeyi kapsadığını vurgulamaktadır. Ayrıca Pfeffer (2003:33-41) örgütlerde maneviyatın sağlanabilmesi için çalışanların karar verme sorumluluğuna sahip olması, örgütün genel olarak çalışan odaklı bir stratejiye sahip olması, örgüt içinde karar vermede özerk sayılabilecek ekiplerin kurulması gerekliliği, korku ve istismarın kaldırılarak ödül ve teşvikin yaygınlaştırılması ve bireylerin örgüt içinde değerlerini özgürce yaşayabilme ve ifade edebilmelerine izin verilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Örgütsel düzeyde maneviyat için sadece örgüt performansını önemsemekte ve verimlilik artışı içinde bireylerin manevi değerlerini görmezden geldiğini söylemek yanlıştır. Örgütsel düzeyde maneviyatta performans ile birlikte örgütün refahı, huzuru, motivasyonu ve örgütün kurumsallaşma amacı da güdülmektedir (Wong ve Hu, 2011: 58).

3.3. Etkileşimli Düzeyde Maneviyat

Bireysel ve örgütsel düzeyde maneviyat tanımlamalarına bakıldığında bunları keskin olarak birbirinden ayırmanın mümkün olmadığı görülmektedir. Nitekim birey maneviyatı örgütü, örgütsel maneviyatta bireyi etkilemektedir. Her iki düzeyde de ortak sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Bireylerin manevi düzeyleri ile örgütün manevi düzeyeninin etkileşim halinde olması ise insan-çevre uyumu kavramıyla da paralellik göstermektedir (Kolodinsky vd., 2008: 467). Birey ve örgütün amaçları doğrultusunda yapılan iş arasındaki uyum makro ölçüde örgüt maneviyatını mikro ölçüde ise birey maneviyatının artmasını sağlamaktadır (Giacalone ve Jurkiewicz, 2010: 10-11).

4. Maneviyat - Din İlişkisi

Maneviyat kavramı üzerine çalışanlar onun din ile olan ilişkisini göz ardı etmemelidir. Maneviyat ve din ilişkisi üzerine çokça düşünülen bir alandır. Bazı yazar ve düşünürler bu ikili arasında bir ayrım olmadığını ileri sürüp bu iki kavramı birbiri yerine kullanırken diğerleri de aralarında bariz farklılıklar olduğunu vurgulamaktadırlar. Hill, Smith, Krishnakumar ve Neck gibi düşünürlere göre din ve maneviyat aynı şeylerdir. Bu ikisi birbiriyle iç içe geçmiş ve maneviyat din bilgisiyle doğru orantılıdır (Hill ve Smith, 2010; Krishnakumar ve Neck, 2002: 154). Bu görüşe karşın Cacioppe, King, Lips-Wiersmanve Mills gibi düşünürler ise din ile maneviyatın birbirinden farklı olduğunu savunurlar. (Cacioppe, 2000; King, 2007; Lips-Wiersma ve Mills, 2002). Maneviyatta dini bir çağrışım olması gerekmez. Mohamed, Hassan, Wisnieski ve birçok düşünür maneviyat ile din arasında birçok farklılığa dikkat çekmektedir. Maneviyat kişisel, kapsayıcı ve olumlu olabilirken din; dışsal, özel ve olumsuz olabilir. Maneviyat işyeri için uygun bir konu iken dinin uygun olmayan bir ifade biçimi olduğu Mitroff ve Denton'un (1999) yapmış olduğu araştırma da katılımcıların %60 tarafından kabul edilmiştir. Ayrıca çalışma, yüksek kalitede ürün ve hizmet üretimi için çalışanların bir çeşit maneviyata ihtiyacı olduğunu göstermiştir.

Maneviyat dini uygulamaları da içinde barındıran ancak onlardan daha geniş bir kavramdır. Maneviyat, herhangi bir din ile ilişkili olmak zorunda değildir. Herhangi bir dine inanmayan, o dinin gereklerini yerine getirmeyen insanların da manevi yönleri bulunmaktadır. Hatta belirli bir dine inanan kişiler arasındaki dini uygulamalar farklılık gösterebilirken manevi

ihtiyaçların benzer ve temel olduğu yapılan araştırmalar sonucu belirlenmiştir (Kostak, 2007). Herhangi bir dine mensup olmak kabul edilebilen ya da reddedilebilen, tamamen bireyin özgür iradesine kalmış bir şey iken maneviyat insanın temel yapısında var olagelen, onu oluşturan bir şeydir (Özdoğan, 2007). Maneviyat çalışmaları dini olarak algılansın ya da algılanmasın bireylerin özlerini keşfetmelerini sağlar (Awan,2015:40).

Maneviyat ve dindarlık da birbiri yerine kullanılabilen ancak birbirinden farklı olan iki kavramdır. Maneviyat bireye özgü bir özelliktir ve bireysel özelliklerle ortaya çıkar. Ancak din organize olmuş bir sosyal yapıdır ve kendini belirli inançlarla, pratiklerle gösterir. Kurumsal ve karmaşık bir yapılanmadır. Yaratıcıya koşulsuz teslimiyet ve inanç şarttır. Dinde inanç ve uygulamalar kutsallık temeline dayanırken, maneviyat bireyseldir (Miller ve Thoresan, 1999; Tuncay, 2007). Maneviyat ile din- dindarlık arasındaki ayrıma dikkat çeken Hamer (2007), maneviyatın dini uyanışa öncülük edebileceğini, bireyi dinin gereklerine yönlendirebileceği ama birbirinden farklı olduklarını vurgulamıştır. Maneviyat dini inançların ateşleyicisi olmakla birlikte yaşamın anlam ve amacını anlamaya yönelik hisleri de bünyesinde barındıran dinle sınırlı olmayan, dini de içine alan ancak daha geniş kapsamlı bir kavramdır (Ergül ve Temel, 2007; Baldacchino ve Draper, 2001).

Din ile maneviyat arasındaki ayrımın kabul edilmesi ise bazı problemlere de neden olabilmektedir. Maneviyat açık fikirlilik ve ilerlemeci bir bakış açısı olarak algılanabilirken din tam terine kapalı fikirlilik ve gelenekçi olarak algılanabilir (Probst ve Strand, 2010: 141).

Çalışma da din ile maneviyatın birbirinden farklı olduğu ancak maneviyat ve din arasındaki ilişkinin yadsınamayacak derecede olduğu, din ve maneviyatın karşılıklı ilişki içinde olduğu savunulmaktadır. Yani din ile maneviyatın aynı şeyler olmadığı ancak aralarındaki ilişkinin de göz ardı edilemeyeceği savunulur. Bu bölümde genel olarak dinlerin maneviyat ve çalışma ahlakı üzerindeki etkisi irdelenecek ve özelde İslamiyet'in çalışma hayatına yönelik düzenlemelerine yer verilecektir.

Maneviyatı dini bakış açısıyla tanımlamaya çalışanlar bireyin maneviyatını inandığı ya da mensubu olduğu din çerçevesinde anlamlandırdığını savunurlar (Krishnakumar ve Neck, 2002: 154). Bruce'a göre (1996:7) din "doğaüstü varlıklar, insanüstü güçler, ahlaki amaçlara sahip olunan süreçlerden oluşan inanç, eylem ve kurumlardan oluştuğu" için "maneviyatla doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla dinlere göre maneviyat tanımları farklılaşmaktadır. Bu görüşte maneviyat herhangi bir dinle bağdaştırılarak tanımlanabilir. Hristiyan anlayışa göre maneviyat çalışmaktır. Çalışmak ibadet etme ile eş anlamlı görülüyor denilebilir. Bireyin çalışması ilahi bir çağrı olarak görülmekte ve bu durumun Tanrının yaratıcılığına katkı yapacağı savunulmaktadır (Naylor vd., 1996: 38). Hinduizm'e göre de maneviyat azami özveriyle çalışmaktadır. Hinduizm için en önemli ilkelerden biri hedefe yönelik gösterilen çabadır ve bu çaba sonucu Tanrı tarafından sağlanacaktır. Budist görüşe göre bireyin hayatını değiştirmek için sıkı çalışması ve özverisi ile bütünüyle iş ve yaşamı zenginleşecektir. Protestan iş etiği ise Martin Luther tarafından iyi ifade edilmiştir. Tanrı sürekli olarak yaratıcıdır ve insanları davet eder. İslamiyet de ise bu konu genellikle İslam çalışma ahlakı çerçevesinde ele alınır. İslam kişilerin kendilerini örgütlere adaması gerektiğini öğütler. Bu durum çalışanların örgütsel değişimleri diğerlerine göre daha kolay benimsemelerine yardımcı olur. İslam çalışma ahlakı hataları azaltmak için işbirliği ve danışmanlığı da destekler. Cömertlik ve adalet gibi değerler iş yerinde kaçınılmaz olmalıdır (Krishnakumar ve Neck, 2002:155).

5. Örgütlerde Maneviyatın Uygulanması

Örgütlerde maneviyat günümüzde akademik camiası tarafından ilgi odağı olan ve çalışılan bir konu haline gelmeye başlamıştır (Poole, 2009: 577; Krishnakumar ve Neck, 2002: 153). Örgütlerde maneviyatın öneminin anlaşılması için sunmuş olduğu avantaj ve dezavantajlara bakmak gerekecektir. Böylelikle neden örgütlerde maneviyat önemlidir? sorusuna cevap verilebilir. Nispeten yeni çalışılmaya başlayan bir kavram olarak örgütlerde maneviyatın genellikle olumlu çıktıları olduğu gözlenmiştir. Ancak olumlu görüşlerin yanında örgütlere bazı dezavantajlar sunacağı da kimi düşünürlerce ifade edilmektedir.

5.1. Örgütlerde Maneviyatın Olumlu Yönleri

Örgütlerde maneviyatın var olmasın hem örgüt hem de birey açısından pek çok olumlu yönü bulunmaktadır. Freshman, (1999)' a göre örgütlerde maneviyat ve kişisel yaratıcılık arasında doğru orantı vardır. Bireyler kendilerini örgütlerde özgürce ifade ettiklerinde yaratıcılıkları da artmaktadır. Örgütlerde maneviyat örgüt içinde güven, huzur ortamının sağlar, kişisel tatmin ve örgüte bağlılığın temininde yardımcıdır Wagner-Marsh ve Conely, 1999; Burack, 1999; Delbecq, 1999; Leigh, 1997). Bireyin örgüt içinde kendini mutlu hissetmesi bireysel performansına ve tatminine yansımakta bu da dolaylı olarak örgüt performansını etkilemektedir. Böylece bir bütün olarak toplumun hayat kalitesini iyileştirebilmesi mümkün olmaktadır (Rego ve Cunha, 2008: 54)

Yapılan araştırmalarda örgütlerde maneviyatın etkinlik, verimlilik, etik değerler, otorite, yenilik, sadakat, iş doyumu, yaratıcılık üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermekte, ayrıca yapılan çalışmalar maneviyatı yüksek olan örgütlerde çalışan bireylerin işi bırakma eğilimlerinin daha düşük olduğunu işaert etmektedir (Delbecq, 1999; Driscoll ve McKee, 2007; Freshman, 1999; Fry, 2003; Konz ve Ryan, 1999; Milliman, vd. 1999, Krishnakumar ve Neck, 2002). Ayrıca örgütlerde maneviyat örgüt içinde oluşabilecek herhangi bir krizin yönetilmesinde de etkili olacaktır (Gockel, 2004: 161).

5.2.Örgütlerde Maneviyatın Olumsuz Yönleri

Örgütlerde maneviyatın yukarıda sayılan birçok avantajının yanında doğru kontrol edilemediği takdirde hem örgüt hem de birey için bazı olumsuzluklara neden olabilmektedir. Aslında örgütlerde maneviyatın nasıl yönlendirildiği onun nasıl sonuçlanacağını da ortaya koymaktadır. Bu hususta ise örgüt yöneticilerine büyük bir rol düşmektedir. Herhangi bir örgütte çalışan insanların maneviyatlarını ifade edememeleri ya da ifade edenlerin dışlanması gibi durumlarda olumsuz çıktılar elde etmek kaçınılmaz olacaktır(Cunha vd., 2006). Özellikle maneviyata sadece dini bakıştan bakan örgütlerde farklı dini inançlara sahip olanların dışlanması, onlara saygı duyulmaması çalışma ortamında kaosa neden olacaktır(Conlin, 1999; Krishnakumar ve Neck, 2002). Bu da maneviyatın olumlu özellikleri olarak saydığımız; kişisel doyum, etkinlik, verimlilik, işe bağlılık gibi çıktıların ortaya çıkmasını engelleyecektir. Maneviyatın olumlu çıktıları sağlayabilmesi için örgütlerde her inanıştan çalışanlara eşit imkanlar sunulması ya da genel olarak farklılıklara saygı duyulmalıdır (Bruce,2000).

Çalışmada daha öncede belirtildiği gibi bireyler artık makinenin bir parçası olarak algılanan geleneksel yönetimin aksine sosyal ve psikolojik bir varlık olarak algılanmaktadır. Burada maneviyatın gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Yukarıda belirtilen olası olumsuz çıktılar örgütlerde maneviyatın önemini kabul etmemizi engellememelidir. Nitekim süreç iyi yönetildiğinde olası olumlu çıktılar olumsuzlara nispeten daha ağır basmaktadır.

Sonuç

1990'lı yıllarla birlikte akademik camiada dikkat çekmeye başlayan ve günümüzde de sayısı artarak çalışılan bir konu olan "workplace spirituilty" literatürde genellikle "işyeri maneviyatı" olarak Türkçeleştirilmiş ve bu kapsamda çalışılmıştır. Çalışmada bu kavramın örgütsel maneviyat olarak ele alınmış olmasıyla hem konunun sadece işletmeci bakışı anımsatan öznel bakış açısından kurtarmak hem de "işyeri" tanımlaması dışında belirli bir amaç doğrultusunda bir araya gelmiş olan insan topluluklarının oluşturduğu örgütlerde (Siyasi partiler, meslek kuruluşları, sendikalar, sivil toplum kuruluşları, dini ve toplumsal cemaatler) inceleme konusu yapılması amaçlanmıştır.

Çalışma örgütlerde maneviyatın tanımlanması, kavramsal bir çerçevesinin oluşturularak konunun önemine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç kapsamında konunun ayrıntısına çok girilmeden bilgilendirilmesi yapılmıştır. Sosyal bilimlerdeki pek çok kavram gibi maneviyat tanımlaması da oldukça zordur. Kavramın soyutluğu ve dini çağrıştırması tanımlamadaki temel zorluğu oluşturmaktadır. Çeşitli tanımlamalar doğrultusunda örgütlerde maneviyat için bireyin kendini bulması, yaptığı işi anlamlandırması, örgüt içindeki varlığını sorgulayarak anlamlandırması sonuçlarına varabiliriz.

Değişen ve değişen dünyada yönetim ve örgüt yapıları da değişmektedir. Değişmeyen tek şeyin ise örgütlerde verimlilik artışı olduğunu söylemek sanırım yanlış olmayacaktır. Bu amaç doğrultusunda zamanla sadece araçlar değişmiştir. Küreselleşen dünya ile birlikte bireylerin klasik yönetim anlayışı tersine sosyal ve psikolojik özelliklerinden arındırmanın mümkün olmayacağının anlaşılması amaç doğrultusunda örgütleri farklı stratejilere yönlendirmiştir. Örgütlerde maneviyat farklı düzeylerde araştırma konusu yapılmış ancak bireysel ya da örgütsel düzeyin birbirinden kesin olarak ayrılamayacağı belirtilmiştir. Her ne düzeyde inceleme konusu yapılırsa yapılsın benzer sonuçları ortaya çıkardığı da saptanmıştır.

Konunun dini çağrışımı belki de gereken ilgiyi görmemesinin sebebi olarak sunulabilir. Evet, maneviyatı dinden ayrı düşünmek imkansız olmakla birlikte sadece dini bakış açısıyla tanımlamak, anlamak da mantıklı değildir. Maneviyat çeşitli örgütlerde birlik ve beraberliği sağlayan tabir yerindeyse tutkal görevi üstlenmektedir. Ayrıca sadece yönetim alanında değil çeşitli alanlarda da çalışma konusu olmaktadır. Özellikle sağlık alanında kanser hastaların iyileşme süresince bireylerin maneviyatının yardımcı olduğu üzerine dünyada ve Türkiye'de çalışmalar yapılmıştır. Maneviyatın doğru tanımlanması ve yönetilmesi örgütler ve bireylerde önemli artılara neden olacaktır.

Kaynakça

Ashmos, Donde P.,Duchon, Dennis (2000). "Spirituality at Work. A Conceptualizationand Measure". Journal of Management Inquiry, 9 (2).

Awan, F. B. (2015). "A Spirituality Based Model of Personality Assessment for Managers in Relation to Job Satisfaction, Organizational Citizenship Behavior and Paranoia; and the Moderating Role of Workplace Spirituality", Yayımlanmamaış Doktora Tezi, Mohammad Ali Jinnah Üniversitesi, İşletme ve Sosyal Bilimler Bölümü, Islamabad.

Baldacchino, D. ve Draper, P. (2001). "Spiritual Coping Strategies: A Review of the Nursing Research Literature". Journal Of Advanced Nursing, 34 (6), 833- 841.

Bakan, İ., Büyükbeşe, T., Bedestenci, Ç. (2004). Örgüt Sınırlarının Çözümünde Örgüt Kültürü Teorik ve Amprik Yaklaşım. (Birinci Baskı). Bursa: Alfa Akademi Basım, 3-5.

Bekiş, T. (2013). "İşyeri Maneviyatının İş tatmini ve Örgütsel Bağlılığa Etkisi Üzerine Bir Araştırma", Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Niğde.

Benner, D. G. (1989). "Toward A Psychology Of Spirituality: Implications for Responsibility Personality and Psychotherap". Journal of Psychology and Christianity, Vol. 5: 19-30.

Bosch, L. (2009). "The Inevitable Role of Spirituality in the Workplace". Business Intelligence Journal, Vol. 2 (1), 139-157.

Brandt, E. (1996), "Corporate Pioneers Explore Spirituality", HR Magazine, Vol. 41: 82-87.

Burack, E.H. (1999). "Spirituality in the Workplace". Journal of Organizational Change Management, Vol. 12 (4), 280-292.

Bruce, W. B. (2000), "Public Administrator Attitudes About Spirituality: An Exploratory Study", American Review of Public Administration, Vol. 30(4): 460–472.

Cacioppe, R. (2000). "Creating Spirit at Work: Re-Visioning Organisation Development and Leadership" – Part 1. The Leadership and Organizational Development Journal, Vol. 21(1),48-54

Cavanagh, G. F. (1999), "Spirituality For Managers: Context And Critique". Journal of Organizational Change Management, Vol. 12: 186-199

Claude, J. ve Zamor, G. (2003). "Workplace Spirituality and Organizational Performance". Public Administration Review, Vol. 63 (3), .355-363.

Conlin, M. (1999), "Religion in the Workplace", Business Week, Vol. 3653: 151-157

Cunha, M. P., A. Rego and T. D'Oliveira (2006), "Organizational spiritualities: An Ideology-Based Typology", Business and Society, Vol. 45 (2): 211-234.

Çakır Berzah, M., ve Çakır, M.,(2015). "İş Hayatında Maneviyat Yaklaşımı Ne Vaad Ediyor ?". Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt:13, Sayı: 26, 135-149.

Delbecq, A. L. (1999), "Christian Spirituality and Contemporary Business Leadership", Journal of Organizational Change Management, Vol. 12(4): 345-349.

Delgado, C. (2005). "A Discussion of the Concept of Spirituality". Nursing Science Quarterly, Vol. 18(2), 157-162.

Dehler, G.E. ve Welsh, M.A. (1994). "Spirituality and Organizational Transformation". Journal of Managerial Psychology, 9(6), 17–26.

Driscoll, C. ve Mckee, M. (2007). "Restorying a Culture of Ethical and Spiritual Values: A Role For Leader Storytelling", Journal of Business Ethics, 73(2), ss. 205-217.

Eren, E. (2001). Yönetim ve Organizasyon: Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar. (Beşinci Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi, 180-191.

Ergül, Ş., ve Temel, A. B. (2007). "Maneviyat ve Manevi Bakım Dereceleme Ölçeği'nin Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenirliği". Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, 23 (1), 75-87.

Fernando, M., & Gross, M. (2006). "Workplace Spirituality and Organizational Hypocrisy: The Holy Water-Gate Case". Faculty of Commerce-Papers, 159.

Freshman, B. (1999). "An Exploratory analysis of Definitions and Applications of Spirituality in the Workplace". Journal of Organizational Change Management, Vol. 12, 318-329.

Fry, L.W. (2003). "Toward a Theory of Spiritual Leadership", The Leadership Quarterly, 14(6), ss. 693-727.

Giacolene, R. A. ve Jurkiewcz C. L. (2003). "Toward a Science of Workplace Spirituality", The Handbook of Workplace Spirituality and Organizational Performance, R. A. Giacalone ve C. L. Jurkiewicz (ed.), ss. 3-28.

Giacalone,R. A. ve Jurkiewicz, C. L.,(2010). Handbook of Workplace Spirituality and Organizational Performance,,(2. Baskı),Armonk, New York, M. E. Sharpe.

Gockel, A. (2004). "The Trend Toward Spirituality in The Workplace: Overview and Implications for Career Counseling", Journal of Employment Counseling, Vol. 41(4), ss. 156-167.

Hamer, D. (2005). The god gene: How Faith is Hardwired into genes, New York: Anchor Books

Hill, P. C. ve G. S. Smith (2010). Coming to Terms with Spirituality and Religion in the Workplace. in R.A. Giacalone & C.L. Jurkiewicz (Eds.), Handbook of Workplace Spirituality and Organizational Performance, New York: M.E.

Hofstede, G. (1993). "Cultural Contraints in Management Theories". Academy of Management Executive, 7(1), 81-94.

Khanifar, H., Jandaghi, G., & Shojaie, S. (2010). "Organizational Consideration Between Spirituality and Professional Commitment". European Journal of Social Sciences, 12(4), 558-571.

King, S. ve Nicol D. M. (1999). "Organizational Enhancement Through Recognition of Individual Spirituality: Reflections of Jaques and Jung", Journal of Organizational Change Management, 12(3), ss. 234–243.

Krishnakumar, S. ve Neck, C.P. (2002). " The "What", "Why" and "How" of Spirituality in the Workplace". Journal of Management Psychology, Vol. 17, 153-164.

Kriger, M., ve Hanson, B. (1999). "A Value-Based Paradigm for Creating Truly Healthy Organizations". Journal of Organizational Change Management, 12(4), 302-317.

Kızılırmak, Ö.,(2015). "Genç Yetişkinlerde Yaşamda Anlamın Maneviyat ve Kişilik Özellikleri Açısından İncelenmesi". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kolodınsky, R., GiacaloneI, R. ve Jurkiewicz, C. (2008). "Workplace Values and Outcomes: Exploring Personal, Organizational and Interactive Workplace Spirituality", Journal of Business Ethics, Vol. 81 (2), ss. 465-480.

Kostak, M. A. (2007). "Hemşirelik Bakımının Spiritüel Boyutu". Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, Cilt:2, Sayı:6, 105-115.

Konz, G. H. P. ve Ryab, F. X. (1999). "Maintaining an Organizational Spirituality: No Easy Task", Journal of Organizational Change Management, Vol. 12(3), ss. 200-210.

Leigh, P. (1997). "The New Spirit at Work", Training and Development, Vol. 51(3), ss. 26-33.

Lips-Wiersma, M. and C. Mills (2002). "Coming out of the Closet: Negotiating Spiritual Expressions in the Workplace". Journal of Managerial Psychology, Vol. 17, 183-202.

Marcic, D. (1997). Managing with the Wisdom of love. San Francisco: Berrett-Koehler.

McLaughin, L., A. (1998). "Seeking Spirituality at Work 'Values Audit'". The Christian Science Monitor, March: 90.

Maslow, A. H. (1971). The Farther Reaches of Human Nature. New York: Viking.

Milliman, J.,Czaplewski A., j.Ferguson, Jeffery (2003),"Workplace Spirituality and Employee WorkAttitudes An ExploratoryEmpiricalAssessment", Journal of OrganizationalChange Management, 16 (4).

Miller, W. R., & Thoresen, C. E. (1999). Integrating spirituality into treatment: resources for practitioners. Washington: American Psychological Association.

Mitroff, Ian I.,Denton, Elizabeth A. (1999)." A Study of Spirituality in The Workplace". Sloan Management Review, 40(4), 83-92.

Mutluer, S. (2006). "Özgüven Oluşmasında Manevi Değerlerin Rolü". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 35-42.

Naylor, T.H., Willimon, W.H., Osterberg, R., (1996). The Search for Meaning in the Workplace, Nashville TN: Abington Press.

Neal, J., Bergmann Lichtenstein, B.M. ve Banner, D. (1999). "Spiritual Perspectives on İndividual, Organizational and Societal Transformation". Journal of Organizational Change Management, Vol. 12 No. 3, 175-86.

Özdoğan, Ö. (2007). İsimsiz Hayatlar, Ankara: Lotus, 3-15.

Öztaş, N., (2014). Örgüt ve Yönetim Kuramları II. (Birinci Baskı) Ankara: Otorite Yayınları, 3-20.

Tuncay, T. (2007). "Kronik Hastalıklarla Başetmede Tinsellik". Sağlık ve Toplum Dergisi, 17(2), 13-20.

Pfeffer, J. (2003). "Business and the Spirit: Management Practices that Sustain Values", The Handbook of Workplace Spirituality and Organizational Performance, R. A. Giacalone ve C. L. Jurkiewicz (ed.), ss. 29-45.

Şişman, M. (1994).Örgüt Kültürü (Eskişehir İl Merkezindeki İlkokullarda Bir Araştırma). (1. Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi, 2-3.

Pawar, B. S. (2009). "Workplace Spirituality Facilitation: A Comprehensive Model", Journal of Business Ethics, Vol. 90, ss. 375-386.

Probst, T. M. ve P. Strand (2010). "Perceiving and Responding to Job Insecurity: A Workplace Spirituality Perspective". Journal of Management, Spirituality & Religion, Vol. 7(2), 135–156.

Poole, E. (2009). "Organisational Spirituality- A Literature Review", Journal of Business Ethics, Vol. 84(4), ss. 577-578.

Rego, A. and M. Pina e Cunha (2008), "Workplace Spirituality and Organizational Commitment: An Empirical Study", Journal of Organizational Change Management, Vol. 21 (1): 53-75.

Vaughn, F. (1991), Spiritual İssues in Psychologies, Journal of Transpersonal Psychology, 23, 105-119.

Wagner-Marsh, F. and J. Conley (1999). "The Fourth Wave: The Spiritually-Based Firm". Journal of Organizational Change Management, Vol. 12 (4): 292–301.

Weber, M (2012) Bürokrasi ve Otorite, (çev. H. Bahadır Akın). (5. Baskı) Adres Yayınları, Yönetim Klasikleri-2.

Wong, H. R. ve HU, J. S. (2011). "Why Do People Hesitate? Perceived Risk in Workplace Spirituality", International Journal of Business and Management, Vol. 6 (11), ss 57-66.

The Analysis of Technological Innovation Structure of Turkish Manufacturing Industry with the Help of R&D and Patent Data

Mehmet AVCI[1], Soner UYSAL[2]

Abstract

In today's world where the effects of globalization are clearly felt in the veins of almost all world economies, economies that do not create innovation and turn innovation into commercial success lose competitive advantages and face significant socioeconomic problems. The ultimate consequence of this situation is the marked increase in developmental differences among countries. Patents and R&D expenditures have an important place in the analysis of the innovation indicators of the countries. The country has high-tech patents and turns these skates into commercial success, making high-tech manufacturing/exporting countries more competitive than other countries and opening up in favour of development difference. In this study, the innovation structure of the Turkish manufacturing industry has been analysed with technological classification of patents and a new indicator created by us. According to the findings, although the skates are mostly high-tech, production is concentrated in the low technology density. the number of patents per million dollar R&D expenditures increased during the period 2004 - 2014, but it is below the average of low and middle income countries.

Keywords: Innovation, Patents, R&D Expenditures, Technologic Structure

JEL Codes: O31, O32, O33.

Türk İmalat Sanayinin Teknolojik Yenilik Yapısının Ar-Ge ve Patent Verileri Yardımıyla Analizi

Özet

Küreselleşmenin etkilerinin neredeyse tüm dünya ekonomilerinin damarlarında belirgin bir biçimde hissedildiği günümüz dünyasında, yenilik yaratmayan ve yarattığı yeniliği ticari başarıya dönüştüremeyen ekonomiler rekabet üstünlüklerini yitirerek önemli sosyoekonomik problemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumun nihai sonucu da ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarının belirgin biçimde artması olmaktadır. Ülkelerin yenilik göstergelerinin analizinde patentler ve Ar-Ge harcamaları önemli bir yer tutmaktadır. Nitelim yüksek teknolojili patentlere sahip ve bu patenleri ticari başarıya dönüştürerek yüksek teknolojili

[1] Yrd. Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, mehmeta@mu.edu.tr
[2] Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, soneruysal@mu.edu.tr

üretim/ihracat yapan ülkeler diğer ülkelere göre daha rekabetçi olmakta ve gelişmişlik farkı lehlerine açılmaktadır. Bu çalışmada da Türk imalat sanayinin yenilik yapısı patentlerin teknolojik sınıflaması ile ve tarafımızca oluşturulan yeni bir gösterge yardımıyla analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre patenler çoğunlukla yüksek teknolojili olmasına rağmen üretim düşük teknoloji yoğunluğunda toplanmaktadır. Milyon Dolar Ar-Ge harcaması başına düşen patent sayısı 2004-2014 dönemi içerisinde artmış olsa da düşük ve orta gelirli ülke ortalamalarının altındadır.

Anahtar Kelimeler: Yenilik, Patentler, Ar-Ge Harcamaları, Teknolojik Yapı

1. Giriş

Yeniliğin firmalar açısından önemi ise küreselleşen pazar koşulları çerçevesinde her geçen gün artmaktadır. Yenilik yaratamayan ve bu yeniliği ticari bir başarıya dönüştüremeyen ekonomiler ya rekabet üstünlüklerini yitirmektedirler, ya da bu ülkelerin rekabet üstünlükleri çoğunlukla düşük katma değerli mal ve hizmetlerde çakılı kalmaktadır. Bu durumun nihai sonucu da ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarının belirgin biçimde artması olmaktadır. Nitekim Gökçe (2010), yenilikle birlikte gelişen teknolojilerin, yeni örgüt yapılarının ve yeni üretim yöntemlerinin verimlilik artışı sağlayacağını ve bu durumun aynı zamanda rekabet üstünlüğü açısından da önemli olduğunu belirtmektedir. Gökçe (2010) aynı zamanda ülkelerin yenilik performansının yüksek teknolojili ve yüksek katma değerli mal ve hizmetler üretme ve dolayısıyla ödemeler dengesi sorunlarını giderme performanslarıyla da yakından ilişkili olduğunu belirtmektedir. Işık ve Kılınç (2012), yenilik faaliyetlerinin ülke içerisinde üretilen bilgi ve icatların ticarileştirilmesini sağlamak yoluyla katma değer sağladığını, fiziksel ve beşeri sermayenin ve işgücünün verimliliğinin artırılması ve fikri mülkiyetin geliştirilmesi yoluyla iktisadi kalkınmaya önemli katkılar sağladığını belirtmektedir.

2. Teknoloji ve Yenilik Kavramları, Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları ve Patentler

Oslo Kılavuzu (2005)'e göre yenilik, *"işletme içi uygulamalarda, iş yeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir ürün (mal veya hizmet), veya süreç, yeni bir pazarlama yöntemi ya da yeni bir organizasyonel yöntemin gerçekleştirilmesi"* olarak tanımlanmaktadır[3] (Anlağan, 2011: 40). Teknoloji ise Seyidoğlu (2009) tarafından *"yeni bir mal ortaya çıkaran veya mevcut malların daha ucuz ve kaliteli bir biçimde üretimine olanak veren her türlü bilgi, beceri ve süreçler"* olarak tanımlanmaktadır. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere teknoloji ve yenilik kavramları birbirleriyle sıkı ilişki içerisindedir. Nitekim Eşiyok (2004) teknolojik değişim sürecinde buluş, yenilik ve yayılma olmak üzere temelde üç aşamanın varlığından bahsetmektedir. Eşiyok (2004)'e göre ekonomide uygulanma potansiyeli olan yeni bir düşüncenin oluşturulması buluş, buluşun ilk ticari uygulama aşaması yenilik, yeniliğin diğer işyerleri ve sektörlere yayılması aşaması ise yayılma olarak adlandırılmaktadır. Eşiyok (2004) tarafından üç aşamalı olarak ele alınan teknolojik değişim sürecinin özellikle son aşaması olan yayılma sürecinde fikri mülkiyet kavramı ön plana çıkmaktadır.

Dijk (1994)'e göre "fikri mülkiyet" kavramı, insan aklının yaratmış olduğu; buluşları, edebi ve sanatsal çalışmaları, sembolleri, isimleri, şekilleri ve ticari amaçlı kullanılan

[3] Literatürde yenilikle ilgili çok sayıda tanımlama mevcuttur. Ancak bu çalışmada çalışma konusunun özünden sapmaması adına yenilik kavramı ile ilgili ayrıntılı açıklamalara yer verilmeyecektir. Yenilik kavramı ile ilgili ayrıntılı tanımlamalar için Schumpeter (1934), Dosi (1988) ve Gaffard (2008)'e bakılabilir.

tasarımları kapsamaktadır. Fikri mülkiyet hakları da temelde iki kategoride ele alınabilir. Bunlardan birincisi buluşları (patentler), ticari markaları, endüstriyel tasarımları ve coğrafi işaretleri kapsayan sınaî mülkiyet hakları, ikincisi ise telif hakları ve bağlantılı haklardır (Gökovalı & Bozkurt, 2006: 135).

Odman (2002), yeniliğin teşviki ve sürekli kılınmasının fikrî mülkiyet düzenlemeleri ile rekabeti koruyan diğer kuralların ortak hedefi olduğunu belirtmektedir. Yazara göre fikrî mülkiyet düzenlemeleri ile hukuki koruma sağlanması, yapılan yatırımların garanti altına alınmasını sağlar. Böylece rekabeti koruyucu kurallar sayesinde serbest pazarda işleyebilir rekabetin sürdürülmesi, hem hukuki koruma ile elde edilen tekelin kötüye kullanılmasını önler, hem de ekonomik aktörleri, fiyat, tedarik, yeni ürün ve yöntemler geliştirme gibi konularda rekabet etmeye zorlar. Odman (2002)'a göre serbest piyasa koşullarında kar amacıyla hareket eden aktörlerin yeni teknolojilere yatırım yaparak birbirileriyle rekabet etmeleri için fikrî mülkiyet hukuku ile rekabet hukukunun uyum içerisinde birlikte uygulanması gereklidir (Boztosun, 2007: 5). Benzer şekilde Gökovalı & Bozkurt (2006) da her türlü fikri mülkiyet hakkı korumasının, yenilik yaratanlara motivasyon sağladığı için kritik bir öneme sahip olduğunu belirtmektedir. Gökovalı & Bozkurt (2006)'ya göre eğer bu tür motivasyon mekanizmaları olmazsa, insanların yeni buluş ve düşünceleri yaratması cazip hale gelmeyecektir ve günümüzde küresel anlamda ekonomik faaliyetlerin ve uluslararası ticaretin gelişmesi, fikri mülkiyet haklarının korunmasına olan talebi artırmıştır.

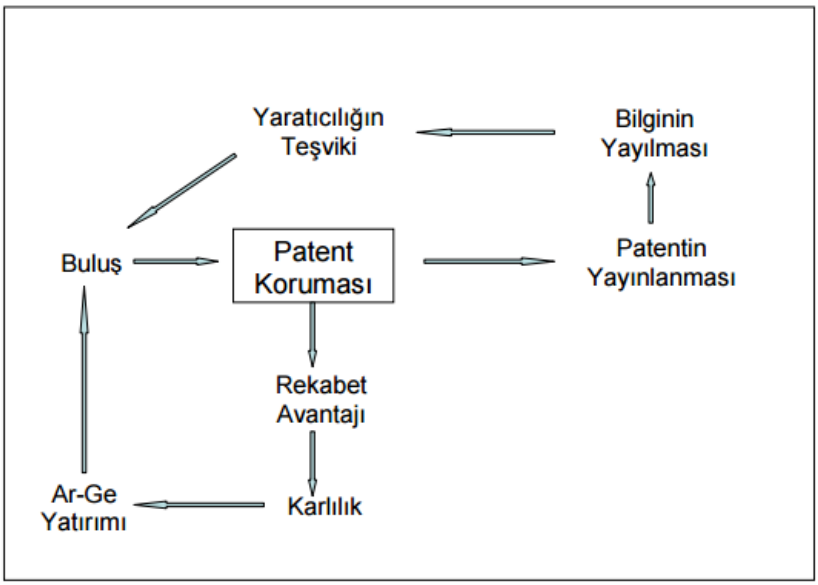
Tarihsel bir perspektiften bakılacak olursa fikri mülkiyet haklarına ilişkin yasal düzenlemelerin gündeme gelmesi ise Fransız İhtilali'ne kadar uzanmaktadır. Ateş (2003)'e göre fikri hakların tespiti ve bu haklara yönelik yasaların oluşturulması Fransız İhtilali ile gündeme gelmiştir ve Fransa'da başlayan bu süreç, hızla diğer Avrupa ülkelerine de yayılmış ve 1800'lü yıllarla birlikte ülkeler arasında fikri mülkiyet ilişkin sözleşmeler yapılmaya başlanmıştır (Parlakyıldız & Güvel, 2015: 31). Nitekim fikri mülkiyet haklarının başka ülkelerde de korunmasına yönelik ilk uluslararası anlaşma 1883 tarihli Paris Sözleşmesi'dir. OECD (1994)'e göre bu sözleşmenin amacı farklı ülkelerdeki sınai mülkiyet hakları ile ilgili kanun sistemlerini eşgüdümlü hale getirerek, uluslararası hukuksal bir yapı oluşturmaktır. Türkiye Paris Sözleşmesi'ne 1925 yılında katılmıştır. Paris Sözleşmesi'nden sonra fikri mülkiyet hakları ile ilgili en geniş çaplı anlaşma ise 1994 tarihli Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşmasına bağlı Ticaret ile Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması'dır (TRIPS) (Gökovalı, 2011: 5). Fisch & Speyer (1995), TRIPS'in fikri mülkiyet haklarının korunmasına ilişkin mevcut çok taraflı uluslararası sözleşmelere dayandığını, fikri mülkiyet haklarının korunmasına yönelik mevcut sistemleri bütünleştirdiğini ve üzerinde mutabakata varılamayan konularda da tamamlayıcı bir rol üstlendiğini belirtmektedir (Ongun, 1996: 69).

Fikri mülkiyet haklarının önemli bir unsuru olan patentler, firmalar veya bireyler tarafından geliştirilen buluşlara, yasal anlamda koruma sağlayan araçlardır. Diğer bir ifade ile patent, buluş için geçici bir koruma olanağı sağlayan yasal bir belgedir (Gökovalı & Bozkurt, 2006: 136). Patentle korunacak buluşların yeni olması, tekniğin bilinen durumunu aşması ve sanayiye uygulanabilir olması gerekmektedir (Özçelik & Özçelik, 2012: 15). Karaahmet (1995) de aynı üç özelliği "patent verilebilirlik kriterleri" adı altında aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

- Yenilik; buluşun daha önceden hiçbir dergi, bülten gibi yayın organlarında yayımlanmamış olmasını,
- Sanayide uygulanabilirlik; Buluşun salt olarak teoride kalmamasını, sanayiye uygulanabilir olmasını,
- Tekniğin bilinen durumunun aşılması ise bir konudaki teknolojinin belirli bir seviyeden daha üst seviyelere çıkarılmasını kapsamaktadır (Karaahmet, 1995: 388).

Aşağıdaki şekilde patent korumasının önemi gösterilmektedir. Buna göre patentler firmaların rekabet üstünlüğü elde etmesini, rekabet üstünlüğüyle birlikte karlılıklarının artmasını sağlayacaktır. Artan karlılıkla birlikte Ar – Ge yatırımlarına ayrılan pay da artacak, böylece bilginin yayılması ve yaratıcılığı teşviki ile Ar – Ge harcamalarının artması birleşince buluşlar da artacaktır. Bu süreci yeni patent korumaları takip edecek ve sistem bu şekilde işlemeye devam edecektir. Bu nedenle patentler, ülkelerin yenilik performanslarının süreklilik kazanması ve rekabet avantajı elde etmeleri açısından önem arz etmektedir.

Şekil 1. Patent Korumasının İşlevleri

Kaynak: Köker, 2005: 12.

Bu aşamada patent ve faydalı model kavramları arasındaki farka dikkat çekmek gerekmektedir. TPE (2007)'ye göre yeni ve sanayiye uygulanabilir nitelikte olmakla birlikte, "tekniğin bilinen durumunu aşmayan" buluşlar faydalı model ile korunmaktadır. Tekniğin bilinen durumunun aşılması söz konusuysa koruma patent yoluyla yapılmaktadır, yani faydalı model yoluyla koruma daha çok küçük buluşlara yöneliktir[4].

Patent verileri kullanılarak bir ekonominin sektörel ve teknolojik yapısı analiz edilebilir. Nitekim Gökovalı (2005), patent verilerine erişimin kolay olmasının ve patent verilerinin uzun zaman dilimini kapsayacak şekilde geriye yönelik verileri içermesinin, bir ülkenin veya bir sektörün teknolojik gelişim ve değişiminin analizi için önemli bir avantaj olduğunu belirtmektedir[5].

[4] Patent ve faydalı model arasındaki farklara ilişkin teknik detayların ayrıntılı açıklaması için TPE (2007) ve Pekol (2008)'e bakılabilir.

[5] Patent verileri vasıtasıyla teknolojik faaliyetlerin analizini yapmanın dezavantajları da söz konusudur. Bu dezavantajlar patent verilerinin kavramsal ve gözlemsel olmak üzere iki temel sorunu ile ilgilidir. Kavramsal sorun temelde, patent sınıflamasında uzman eğitiminin yetersiz olması durumunda yanlış sınıflama yapılabileceği ile ilgilidir. Gözlemsel sorun ise tüm buluşların patentlenmemesi, patentlenememesi ve patente konu buluşların kalite ve katma değer açısından farklılaşmasından kaynaklanmaktadır (Gökovalı, 2005: 147). Patent verilerinin kullanımına ilişkin avantaj ve dezavantajların ayrıntılı açıklaması için Gökovalı (2005)'e bakılabilir.

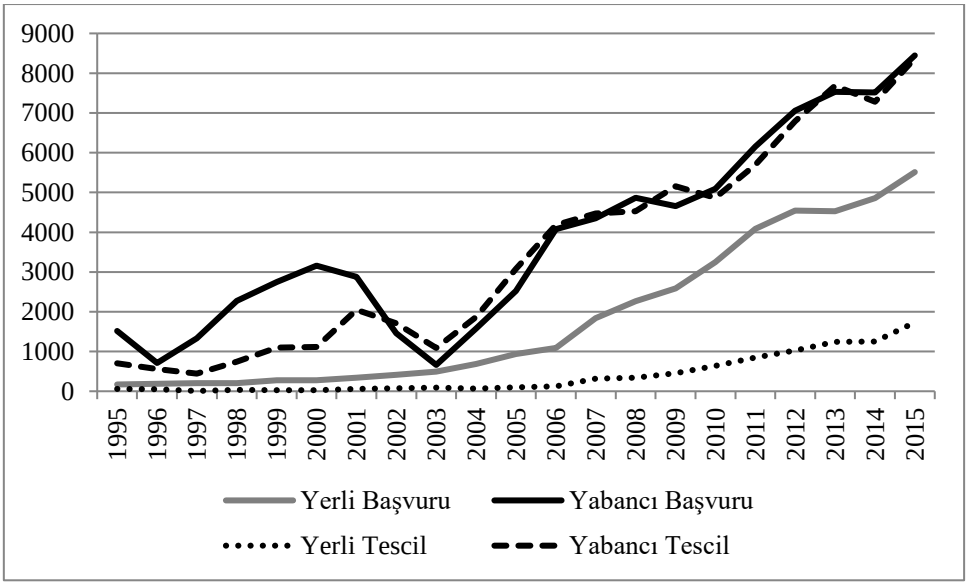
3. Türk İmalat Sanayinin Teknolojik Yapısının Patent Verileri Yardımıyla Analizi

Çalışmanın bu kısmında öncelikle Türkiye'de patent başvurularına, patent tescillerine ve tescillerin tescil başvurusunda bulunan ülkeler bazında dağılımına ilişkin verilere yer verilerektir. Böylece, Türkiye'de patentlere ilişkin bir profil oluşturulacak, daha sonra patent tescillerinin teknolojik yapısı incelenecektir.

3.1.Türkiye'de Patent Başvuruları ve Tescilleri

Aşağıdaki Grafik 1'den de görüleceği üzere toplam patent başvurusu 1996, 2001, 2002 ve 2003 yılları haricinde artış göstermiştir. 1995 – 2015 döneminde söz konusu artış eğilimi 1690 patent başvurusundan 12055 patent başvurusuna yaklaşık olarak %613,3'lük bir artışa karşılık gelmektedir. Grafik 1'den görülen başka bir veri patent başvurularının ağırlıklı olarak yabancılar tarafından yapıldığıdır. Buna göre 1995 – 2015 yılları arasındaki toplam patent başvurusu 119325'tir ve bunun yaklaşık olarak %67,5'i (80577 başvuru) yabancılara aittir. Peki patent başvurularının ne kadarı tescillenmektedir? Buna göre yabancılar patent başvurularının tescile dönmesi konusunda yerlilere göre çok daha başarılıdır. Yabancıların başvuruları ile tescilleri birbirine çok yakın bir seyir izlemekteyken, yerlilerin başvuruları ve tescillerine ilişkin veriler arasındaki makas ise giderek açılmaktadır. Ancak patent başvurularının tek başına değerlendirilmesi sağlıklı sonuç vermeyecektir. Bu aşamada önemli olan nokta patent başvurularının kaçının tescile dönüştüğüne ilişkindir. Grafik 2'de bu verilere yer verilmektedir.

Grafik 1. Patent Başvuruları ve Tescillerine İlişkin Veriler (1995 – 2015)

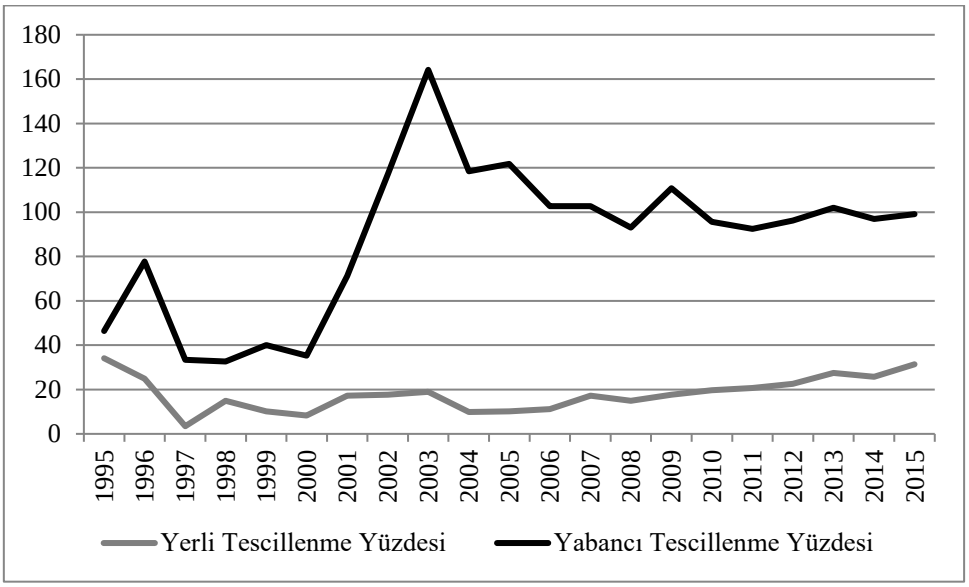

Kaynak: Türk Patent ve Marka Kurumu verilerinden hareketle yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Aşağıdaki Grafik 2'den de görülebileceği üzere patent tescil sayısı 1996, 1997, 2002, 2003, 2010 ve 2014 yıllarında bir önceki yıla göre azalma göstermiştir. Dikkat edilirse başvuru sayısında azalma 1996, 2001, 2002 ve 2003 yıllarını kapsamaktaydı. Bu durum patent sayısında artış olsa dahi patent tescilinde artış olmayabileceğini, yani her başvurunun tescile dönüşmesinin mümkün olmadığını göstermektedir. Ancak yabancıların patent başvurularının neredeyse tamamının tescillendiği görülmektedir. Grafikteki veriler tescil tarihi baz alınarak

düzenlenmiştir. Bu nedenle bir patent başvurusunun tescile dönüşmesi sonraki yıllarda olabileceğinden, bazı yıllarda tescillenme oranı %100'ün üzerinde görünmektedir. Yerli patentlerin tescillenme yüzdesi ise %10 - %25 bandında seyretmektedir.

Grafik 2. Patent Başvurularının Tescillenme Yüzdesi (1995 – 2015)

Kaynak: Türk Patent Enstitüsü verilerinden hareketle yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yukarıdaki Grafik 1 ve Grafik 2'den görüldüğü üzere Türkiye'nin yerli patent sayısı önemli ölçüde artış gösterse de, yabancı patent sayısının hem başvuru sayısı hem de tescillenme yüzdesi açısından çok çok gerisindedir. Aşağıdaki Tablo 1'de ise patent tescillerinin, tescil başvurusunda bulunan ülkelere göre dağılımı verilmektedir.

Tablo 1. Patent Tescillerinin, Tescil Başvurusunda Bulunan Ülkelere Göre Dağılımı (2005 – 2015)

Ülke Adı	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Türkiye	95	122	318	338	456	642	847	1025	1244	1251	1730
Avusturya	62	81	103	77	114	115	135	161	175	178	242
Avustralya	6	13	13	20	22	26	40	51	57	47	39
Belçika	53	105	107	89	125	139	155	177	175	150	200
Bulgaristan	0	0	6	1	2	0	1	1	4	1	3
Kanada	28	42	44	39	48	18	33	64	68	40	57
İsviçre	247	360	349	416	461	413	495	518	701	600	684
Çin	3	7	7	12	23	23	42	75	86	114	137
Çek Cumhuriyeti	1	3	6	12	6	8	18	12	9	13	10

Almanya	868	1108	1179	1228	1343	1277	1440	1797	1934	1808	2072
Danimarka	48	49	56	59	66	73	75	97	99	107	88
Estonya	0	1	1	2	1	1	0	1	0	2	4
İspanya	52	72	74	79	84	85	82	71	84	96	124
Finlandiya	36	67	72	68	71	50	61	67	82	49	78
Fransa	294	388	391	414	485	422	439	487	506	511	617
Birleşik Krallık	153	176	185	165	196	214	232	230	254	274	259
Yunanistan	5	5	7	9	5	4	11	7	8	8	7
Macaristan	7	11	13	13	10	12	16	9	10	9	6
İrlanda	7	21	18	29	28	25	25	28	17	23	29
İsrail	13	28	35	37	44	39	41	45	71	60	51
Hindistan	12	7	20	18	24	36	24	34	28	26	29
İtalya	260	393	384	398	389	406	476	494	582	540	668
Japonya	102	103	112	141	169	166	280	367	399	344	361
K.K.T.C.	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
Kore Cumhuriyeti	23	42	33	32	44	52	59	71	73	78	99
Lihteynştayn	7	5	7	7	8	9	4	7	3	6	6
Lüksemburg	10	4	17	21	42	37	39	40	29	47	62
Monako	1	3	3	1	1	2	2	3	1	4	1
Hollanda	148	207	258	230	268	225	287	396	480	466	507
Norveç	19	19	29	27	32	21	19	30	30	35	32
Portekiz	2	7	1	7	7	5	6	1	5	5	9
İsveç	72	109	146	117	126	107	132	156	193	178	240
Slovenya	5	5	1	8	5	4	3	5	5	5	10
Slovakya	0	1	1	3	2	1	1	1	1	1	3
A.B.D.	471	668	691	646	777	719	857	1125	1288	1257	1389
Diğer	62	73	103	105	126	134	162	162	224	197	247
Toplam	**3172**	**4305**	**4790**	**4869**	**5610**	**5510**	**6539**	**7816**	**8925**	**8530**	**10100**

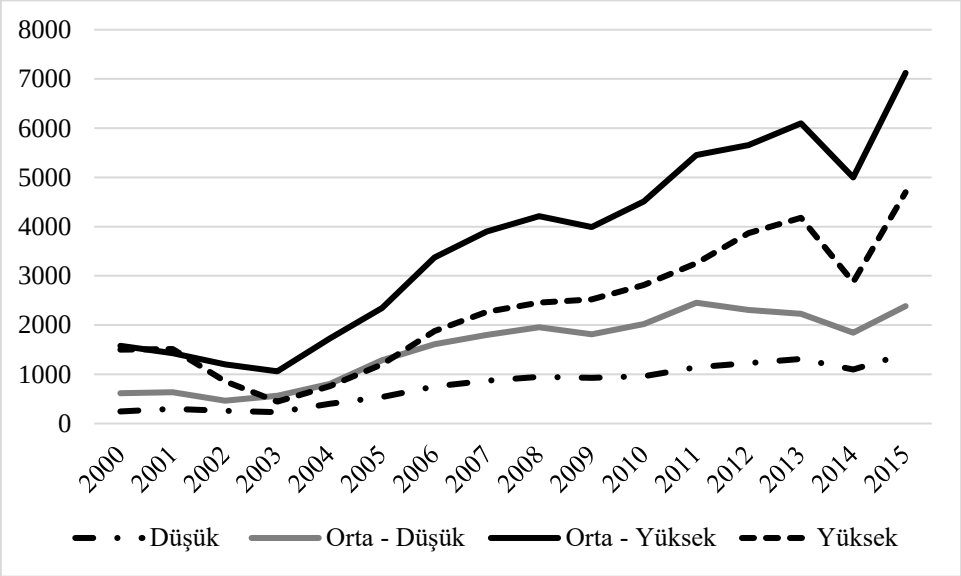
Kaynak: Türk Patent ve Marka Kurumu

Tablo 1'den görüleceği üzere patent başvurularının çoğu Alman kökenli firmalardan gelmektedir, öyle ki Almanya tescil konusunda sayı olarak Türkiye'nin önünde yer almaktadır. Tescil konusunda Almanya'yı Türkiye, ABD, İsviçre, İtalya ve Hollanda gibi ülkeler izlemektedir. Bu aşamada önemli bir noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. Yabancı patent başvuruları hem Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı firmaların, hem de Türkiye'de faaliyet göstermeyen ancak ürününe Türkiye sınırları içerisinde koruma sağlamak isteyen firmaların başvurularını içermektedir. Bu nedenle patent başvuru ve tescillerine ilişkin daha sağlıklı yorumların yapılabilmesi için Türk Patent ve Marka Kurumu'nun verileri yerleşik olma ve yerleşik olmama durumuna sınıflaması daha yararlı olacaktır.

3.2.Patent ve Faydalı Model Başvurularının Teknolojik Yapısı

Türk imalat sanayinin patent ve faydalı model verilerinin teknolojik yapısı incelendiğinde yoğunluğun orta – ileri teknoloji seviyesinde toplandığı görülmektedir. Dikkat çekici nokta ise bu yoğunluğu ileri teknoloji seviyesi takip etmesidir.

Grafik 3.Patent ve Faydalı Model Başvurularının Teknolojik Yapısının Analizi

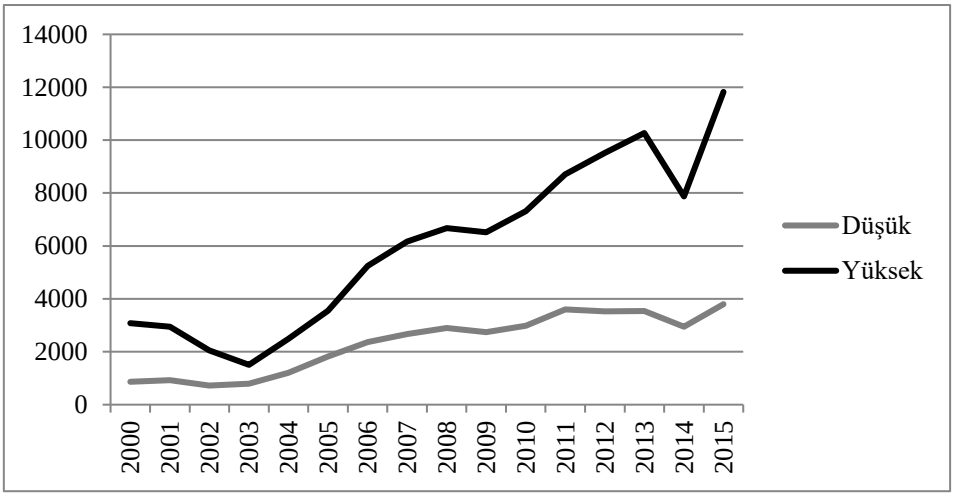

Kaynak: Türk Patent ve Marka Kurumu verilerinden hareketle NACE Rev. 1.1. sınıflaması kullanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Orta – yüksek ve yüksek teknoloji grubunu "yüksek" ve orta – düşük ve düşük teknoloji grubunu ise "düşük" teknoloji yoğunluğu olarak kabul edersek patent ve faydalı model bazında yüksek teknolojik yoğunluğun ön plana çıktığı görülmektedir. Her ne kadar veriler "başvuru" bazında olsa da, Türk imalat sanayi patent ve faydalı modelleri "üretim" aşamasına sokabilirse mevcut üretim yapısını değiştirebilecek potansiyele sahip görünmektedir[6]. Bu aşamada mevcut üretim yapısının nasıl olduğunun da analize dahil edilmesi gerekmektedir. Avcı vd. (2016)'nın Türk imalat sanayinin teknolojik yapısını analiz ettiği çalışmada bu durum ortaya konmaktadır.

[6] Teknoloji düzeylerinin hangi sektörleri kapsadığı ile ilgili NACE sınıflaması çalışmanın sonundaki Ek-1'de verilmektedir.

Grafik 3.Patent ve Faydalı Model Başvurularının Teknolojik Yapısının Analizi

Kaynak: Türk Patent ve Marka Kurumu verilerinden hareketle NACE Rev. 1.1. sınıflaması kullanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Avcı vd. (2016) Türk imalat sanayinin üretim yapısının düşük teknoloji düzeyinde yoğunlaştığını belirtmektedir. Tablo 4'den de görülebileceği üzere 2003 yılında %24 seviyelerinde olan düşük teknolojili üretimin 2014 yılı itibariyle %39-40 seviyesine yükselmiş olması, zaten milli gelirdeki payı azalan imalat sanayinin üretim değerinin de giderek azaldığını göstermektedir. Üstelik düşük teknolojinin değerindeki bu artışını orta – yüksek ve yüksek teknolojili üretimden aldığı görülmektedir. Nitekim orta – düşük teknolojili üretimde yıllar itibariyle göze çarpan bir değişiklik söz konusu olmamıştır. Bu aşamada dikkat çekici nokta ise yüksek teknolojili üretimin zaten düşük olan %7-8 seviyesinin %2-3 seviyelerine gerilemesidir. İmalat sanayi üretiminin teknolojik yapısının özellikle son on yılda nasıl bir profile sahip olduğu açıkça görülmektedir. Düşük teknolojili üretimin payı artarken yüksek teknolojili üretimin payı daha yüksek bir hızda giderek düşmektedir.

Tablo 2. Türk İmalat Sanayi'nin Teknoloji Düzeylerine Göre Üretim Değeri (Milyon TL) ve Yüzdesi

	Düşük Teknoloji		Orta-Düşük Teknoloji		Orta-Yüksek Teknoloji		Yüksek Teknoloji	
	Değer (Milyar TL)	*Yüzde (%)*	*Değer (Milyar TL)*	*Yüzde (%)*	*Değer (Milyar TL)*	*Yüzde (%)*	*Değer (Milyar TL)*	*Yüzde (%)*
2003	39,2	**24,8**	57,4	**36,3**	49,4	**31,3**	12,0	**7,6**
2004	121,9	**43,0**	78,2	**27,6**	68,2	**24,1**	14,9	**5,3**
2005	131,9	**42,6**	90,0	**29,1**	73,8	**23,9**	13,7	**4,4**
2006	148,6	**39,5**	121,4	**32,2**	91,1	**24,2**	15,3	**4,1**
2007	162,8	**39,5**	134,1	**32,6**	101,8	**24,7**	13,1	**3,2**
2008	175,6	**37,1**	170,0	**35,9**	113,9	**24,1**	13,9	**3,0**
2009	175,2	**41,7**	129,1	**30,7**	101,4	**24,1**	14,6	**3,5**
2010	213,3	**40,7**	170,0	**32,5**	124,8	**23,8**	15,9	**3,0**
2011	268,7	**38,6**	242,0	**34,8**	166,9	**24,0**	18,5	**2,7**
2012	297,0	**39,6**	262,7	**35,0**	172,6	**23,0**	17,9	**2,4**
2013	334,1	**39,1**	294,6	**34,5**	204,0	**23,9**	21,2	**2,5**
2014	380,7	**39,8**	322,8	**33,8**	228,3	**23,8**	25,3	**2,6**

Kaynak: Avcı vd. 2016: 55.

4. Ar-Ge Harcamaları İle Patent Verileri Arasındaki İlişkinin Yeni Bir Gösterge Yardımıyla Analizi

Çalışmanın bu kısmında Ar-Ge harcamaları ile patent verileri arasındaki ilişki yeni bir gösterge yardımıyla ölçülecektir. Şekil 1'den de görülebileceği üzere buluşları meydana gelebilmesi, bu buluşların patent korumasıyla rekabet avantajı ve karlılık yaratabilmesi ancak Ar – Ge yatırımları ile mümkün olmaktadır. Ancak bir ülke Ar – Ge harcamaları yapsa bile bu harcamalar patent yaratmayabilir. Hatta patentler ticari bir başarıya dönüşmeyerek yenilik özelliği kazanmayabilir. Bu nedenle Ar-Ge harcamaları ile patent verilerinin birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim tarafımızca "Milyon Dolar Ar-Ge harcaması başına düşen patent sayısı (α_P)" adlı yeni bir gösterge tasarlanmıştır ve p patent sayısı, m ise Milyon Dolar Ar – Ge harcamasını göstermek üzere aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır.

$$\alpha_P = {}^{u}/_{m} \qquad (1)$$

Buna göre Milyon Dolar Ar-Ge harcaması başına düşen patent sayısı (α_P) arttıkça, Ar – Ge harcamalarının verimliliği artacaktır. Aşağıdaki Tablo 3'de bazı ülkelerin 2004 ve 2014 yıllarına ait α_P değerleri verilmiştir.

	2004	**2014**
Avustralya	2,01	0,86
Brezilya	2,59	1,02
Kanada	1,85	1,23
Çin	5,45	4,33
Almanya	0,87	0,59
İngiltere	0,78	0,45
Avrupa Birliği	0,58	0,37
Yüksek Gelirli Ülkeler	1,46	1,11
Japonya	2,80	1,88
Düşük ve Orta Gelirli Ülkeler	3,97	2,79
Meksika	4,35	2,31
Türkiye	0,45	0,63
Orta - Yüksek Gelirli Ülkeler	4,42	3,11
ABD	1,17	1,25

Tablo 3. Bazı Ülkelerin Milyon Dolar Ar-Ge Harcaması Başına Düşen Patent Sayısı

Kaynak: Dünya Bankası WDI veri tabanından hareketle yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Çalışmanın önceki kısımlarında Türk Patent ve Marka Kurumu'nun verilerini yerleşik olma veya olmamam durumuna göre sınıflaması gerektiğinden bahsedilmişi. Nitekim Dünya Bankası patent verilerini yerleşik olma ve olmama durumuna göre sınıflamaktadır. Tablo 3'deki veriler her ülkenin yerleşik firmaları tarafından üretilen patent verilerini kapsamaktadır. Tablo incelendiğinde dikkat çeken ilk sonuç Almanya ve İngiltere gibi Avrupa Birliği'nin başı çeken iki ülkesinin göstergelerinin diğer ülkelere nazaran düşük olmasıdır. Zira Avrupa Birliği ortalaması da bu ülkelerin verilerinin biraz altında bir seyir izlemektedir ve 2004 – 2014 arasındaki süreçte milyon Dolar Ar-Ge harcaması başına düşen patent sayılarında azalma söz

konusudur. Hem 2004 hem de 2014 yılları için Çin, bu gösterge baz alındığında en başarılı ülke olmaktadır. Bunların yanında Japonya, ABD ve Kanada gibi ülkelerin göstergeleri de diğer ülkelere nazaran yüksektir. Her ne kadar Türkiye Ar – Ge harcamalarının verimliliğini artırmış olsa da, hem düşük ve orta gelirli ülkelerin, hem de orta – yüksek gelirli ülkelerin ortalamasının altında bir performans göstermektedir. Bu durum Türkiye'nin rekabet avantajının alt ve aynı gelir grubundaki ülkelere nazaran olumsuz bir seyir izleyebileceğini göstermektedir. Ancak her ne kadar tarafımızca tasarlanan bu gösterge Ar – Ge verimliliğinin ölçülmesi açısından önemli veriler sunsa da, göstergeye yöneltilebilecek eleştirilere dayanak noktası oluşturabilecek birkaç noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. Birincisi, patent verileri tüm teknoloji gruplarını içerisine almaktadır. Yani hem düşük hem de yüksek teknolojili patentler aynı etkiye sahiptir. Ancak gerek Dünya Bankası gerekse diğer kurumların veri tabanlarında patent verileri Nace Rev.1.1. sınıflamasına uygun değildir. İngiltere ve Almanya gibi ülkelerin göstergelerinin düşük çıkmasının nedeni de bu durum olabilir. (1) numaralı denklemle ifade edilen göstergede patentler düşük ve yüksek teknolojili olup olmamalarına göre dikkate alınırsa hesaplanan gösterge daha sağlıklı olacaktır. İkincisi, bir patentin başvurusu ile tescil zamanları farklı yılları kapsayabilir. Bu durumda örneğin bir patent için Ar – Ge harcaması bu yılda yapılsa bile, göstergenin hesaplanmasında dikkate alınan Ar – Ge harcaması farklı bir yılı kapsayabilir. Ancak yine veri tabanlarında başvuru ve tescil yıllarına ait veriler söz konusu olmadığından patentlerin yalnızca tescil yılları dikkate alınmıştır.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Özellikle 21.yüzyılın bilgi çağı olarak nitelendirilmesiyle birlikte kalkınmanın lokomotifi olarak görülen imalat sanayi sektöründe de bilgiyi kullanma, yenilik yaratma, yeniliği ticari başarıya dönüştürme gibi faktörler ön plana çıkmaktadır. Türk imalat sanayinin büyüklüğü son 10 yıllık süre içerisinde hacim olarak artsa da GSYH içerisindeki payı azalma eğilimi içerisine girmiştir. Özellikle hizmet sektörünün hızla büyümesi, Türk Lirasının aşırı değerlenmesiyle ithalatın artması ve ihracatın azalması, imalat sanayinin GSYH payının azalma eğilimine girmesine neden olmuştur. İmalat sanayinin payı azalırken teknolojik yapısının nasıl bir değişim gösterdiğinin analizi önem taşımaktadır. Patentler de imalat sanayinde mevcut üretim yapısının nasıl bir değişim uğrayabileceği ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Ar – Ge harcamaları ile patentler arasındaki ilişki de yenilik göstergesi açısından önemlidir. Tarafımızca geliştirilen Milyon Dolar Ar – Ge harcaması başına düşen patent sayısı göstergesi de bu durumu ölçmeye yöneliktir. Elde edilen bulgulara göre Türkiye'nin milyon Dolar Ar – Ge harcaması başına düşen patent sayısı artmakla birlikte düşük ve orta gelirli ülkelerin ortalamalarının altındadır. Patentlerin teknolojik yapısına bakılarak, gelecekte imalat sanayinin ve dolayısıyla üretimin ve ihracatın nasıl bir yapıda olacağı da tahmin edilebilmektedir. Türkiye'de patent başvurularının teknolojik yapısına bakıldığında yüksek teknoloji yoğunluğunun ön planda olduğu görülmektedir. Ancak üretim verilerine bakıldığında ise düşük teknoloji yoğunluğu ön plandadır. Bu durumun net sonucu patentlerin üretime yani ticari bir başarıya dönüşmediğidir. Bu durumda patentlerin birer yenilik olarak kabul edilmesi bile imkânsızdır. Türkiye ekonomisinin patentlerini üretime geçirebilmesi ve yüksek teknoloji yoğunluğuna sahip olabilmesi için üniversite – sanayi işbirliğini verimli bir şekilde devreye sokulması gerekmektedir.

Kaynakça

Anlağan, Ö. (2011). "Temel Ar – Ge ve Yenilik Kavramları", TÜBİTAK Ar –Ge, *Yenilik ve Teknoloji Politikaları Forumu (AYTEP)*.

Ateş, M. (2003). *Fikir ve Sanat Eserleri Üzerindeki Hakların Kapsamı ve Sınırlandırılması*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Avcı, M., Uysal, S. ve Taşcığlu, R. (2016). "Türk İmalat Sanayinin Teknolojik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 17, Sayı 36, http://www.sobbiad.mu.edu.tr/index.php/asd/article/viewFile/582/551 (Erişim Tarihi: 19.12.2016).

Boztosun, A. (2007). "Fikri Mülkiyet ve Küresel Rekabet", *TÜSİAD REF*, Taslak Makale, 08/2007.

Dijk, T. (1994). *The Economic Theory of Patents: A Survey*, Merit Research Memorandum, 2/94–017.

Dosi, G. (1988). "Sources, Procedures and Microeconomic Effects of Innovation*",* *Journal of Economic Literature,* Volume XXVI, pp.1120 – 1171, https://www.researchgate.net/profile/Giovanni_Dosi/publication/4727722_Sources_Procedures_and_Microeconomic_Effects_of_Innovation/links/0fcfd50fedc3d2a56e000000.pdf?origin=publication_detail (Erişim Tarihi: 15.12.2016).

Eşiyok, B., A. (2004). "Türkiye'nin Kalkınma Sürecinde Teknoloji, Yenilik ve Bilişim Sektörü", *Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Genel Araştırmalar*, No: GA-04-8-24.

Fisch, G. ve Speyer, B. (1995), "TRIPs as an Adjustment Mechanism in North-South Trade", *Intereconomics*, 30 (2), s. 65-69.

Gaffard, J., L. (2008). "Innovation, Competition and Growth: Schumpeterian Ideas Within A Hicksian Framework", *Journal of Evolutionary Economics,* Volume 18, pp. 295-314.

Gökçe, S.,G. (2010). İnovasyon Kavramı ve İnovasyonun Önemi, Fırat Kalkınma Ajansı, http://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/FIRAT_AKADEMI/%C4%B0NOVASYON%20KAVRAMI%20VE%20%C4%B0NOVASYONUN%20%C3%96NEM%C4%B0.pdf (Erişim tarihi: 10.12.2016)

Gökovalı, U. (2005). *Teknoloji ve Uluslararası Rekabet*. M. F. Gökalp ve C. Y. Kesbiç (Ed.), Uluslararası Rekabet Sürecinde Türkiye. İstanbul: Beyaz Yayınları.

Gökovalı, U. ve Bozkurt, K. (2006), "Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakkı Olarak Patentler: Dünya ve Türkiye Açısından Tarihsel Bir Bakış", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Güz 2006, Sayı 17.

Gökovalı, U. (2011), "Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları ve Firmalar İçin Önemi", *Ankara Sanayi Odası Büyüteç Dergisi*, Ocak / Şubat 2011.

Işık, N. ve Kılınç, E. (2012), "İnovasyon-Güdümlü Kalkınma: Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Bir İnceleme", *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1.

Karaahmet, E. (1995), "Bilgi Kaynağı Olarak Patentler, Markalar ve Türk Patent Enstitüsü", *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt 9, Sayı 4.

Köker, A., R. (2005). Patent Korumasının Önemi ve Ekonomik Gösterge Olarak Patent, TPE Uzmanlık Tezi, http://www.teknolojitransferi.gov.tr/TeknolojiTransferPlatformu/resources/temp/A6DA56C8-4BB0-4160-90FA-6BD253F4F48F.pdf;jsessionid=11F907D3280041791D5823732B3D7424 (Erişim Tarihi: 10.12.2016).

Odman, A. (2002). *Fikrî Mülkiyet Hukuku ve Rekabet Hukukunun Teknolojik Yeniliklerin Teşvikindeki Rolü*, Seçkin Yayınevi, Ankara.

OECD (1994). The Measurement of Scientific and Technological Activities: Using Patent Data as Science and Technology Indicators Patent Manual 1994, OECD/GD (94)114, Paris.

Ongun, M., T. (1996). "Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması ve Gelişmekte Olan Ülkeler", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt 7, Sayı 22, s.61 – 76.

Oslo Kılavuzu (2005), Tübitak 3. Baskı, http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/kilavuzlar/Oslo_3_TR.pdf (Erişim Tarihi: 12.11.2016).

Özçelik, Z., B. ve Özçelik, C. (2012). "Türkiye'de Sınai Mülkiyet Hakları", Makine Mühendisleri Odası, *Mühendis ve Makine Dergisi*, Cilt 53, Sayı 629, s.14 – 19.

Pekol, Ö. (2008). Ulusal İnovasyon Sisteminde Teknoparkların Yeri ve Patent Sistemi Açısından Değerlendirilmesi, TPE Uzmanlık Tezi, http://www.teknolojitransferi.gov.tr/TeknolojiTransferPlatformu/resources/temp/A6DA56C8-4BB0-4160-90FA-6BD253F4F48F.pdf;jsessionid=11F907D3280041791D5823732B3D7424 (Erişim Tarihi: 03.12.2016)

Parlakyıldız, F., M. ve Güvel, E., A. (2015). "Fikri Mülkiyet Hakları ve Bu Hakları Korumanın Ekonomik Önemi", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 4, s.29 – 29.

Schumpeter, J., A. (1934). The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle, Journal Of Comparative Research In Anthropology and Sociolog, Volume 3, Number 2, http://compaso.eu/wpd/wp-content/uploads/2013/01/Compaso2012-32-Croitoru.pdf (Erişim Tarihi:28.12.2016).

Seyidoğlu, H. (2009), *Uluslararası İktisat – Teori ve Politika*, Güzem Can Yayınları.

TPE (2007), Türk Patent Enstitüsü 2007 – 2011 Stratejik Planı, http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/AyyWG+TurkPatentEnstitusuSP0711.pdf (Erişim Tarihi: 29.12.2016).

Ek-1: Nace Rev 1.1. Teknoloji Sınıflaması

DÜŞÜK TEKNOLOJİ YOĞUNLUĞU	
No	**Sektör**
15	Gıda ürünleri ve içecek imalatı
16	Tütün ürünleri imalatı
17	Tekstil ürünlerinin imalatı
18	Giyim eşyası imalatı; kürkün işlenmesi ve boyanması
19	Derinin tabaklanması ve işlenmesi; bavul, el çantası, saraçlık, koşum takımı ve ayakkabı imalatı
20	Ağaç ve ağaç mantarı ürünleri imalatı
21	Kağıt hamuru, kağıt ve kağıt ürünleri imalatı
22	Basım ve yayım; plak, kaset ve benzeri kayıtlı medyanın çoğaltılması
36	Mobilya imalatı; başka yerde sınıflandırılmamış diğer imalatlar
ORTA – DÜŞÜK TEKNOLOJİ YOĞUNLUĞU	
No	**Sektör**
23	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt
25	Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı
26	Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı
27	Ana metal sanayii
28	Makine ve teçhizatı hariç; fabrikasyon metal ürünleri imalatı
ORTA – YÜKSEK TEKNOLOJİ YOĞUNLUĞU	
No	**Sektör**
24.1	Ana kimyasal maddelerin imalatı
24.2	Pestisid (haşarat ilacı) ve diğer zirai-kimyasal ürünlerin imalatı
24.3	Boya, vernik benzeri kaplayıcı maddeler ile matbaa mürekkebi ve macun imalatı
24.5	Sabun ve deterjan, temizlik ve cilalama maddeleri; parfüm; kozmetik ve tuvalet malzemeleri imalatı
24.6	Diğer kimyasal ürünlerin imalatı
24.7	Suni elyaf imalatı
29.1	Uçak, motorlu taşıt ve motosiklet motorları hariç, mekanik güç üretimi ve kullanımına yönelik makinelerin imalatı
29.2	Genel amaçlı diğer makinelerin imalatı
29.3	Tarım ve ormancılık makineleri imalatı
29.4	Takım tezgahları imalatı
29.5	Diğer özel amaçlı makinelerin imalatı
29.6	Silah ve mühimmat imalatı
29.7	Başka yerde sınıflandırılmamış ev aletleri imalatı
31.1	Elektrik motoru, jenaröter ve transformatörlerin imalatı
31.2- 31.3	Elektrik dağıtım ve kontrol cihazları imalatı, İzole edilmiş tel ve kablo imalatı
31.4	Akümülatör, primer pil ve batarya imalatı

31.5	Elektrik ampulü ve lambaları ile aydınlatma teçhizatı imalatı
31.6	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli teçhizat imalatı
34	Motorlu kara taşıtı, römork ve yarı römork imalatı
35	Diğer ulaşım araçlarının imalatı
YÜKSEK TEKNOLOJİ YOĞUNLUĞU	
No	**Sektör**
24.4	Eczacılık ürünlerinin, tıbbi kimyasalların ve botanik ürünlerinin imalatı
30	Büro makineleri ve bilgisayar imalatı
32.1	Elektronik valf ve tüpler ile diğer elektronik parçaların imalatı
32.2	Radyo ve televizyon vericileri ile telefon ve telgraf hattı teçhizatı imalatı
32.3	Televizyon ve radyo imalatı; ses ve görüntü kaydeden veya çoğaltan teçhizat ve bunlarla ilgili cihazların imalatı
33.1	Tıbbi ve cerrahi teçhizat ile ortepedik araçların imalatı
33.2	Ölçme, kontrol, test, seyrüsefer ve benzer amaçlı alet ve cihazların imalatı sanayide kullanılan işlem kontrol teçhizatı hariç
33.3	Sanayide kullanılan işlem kontrol teçhizatı imalatı
33.4	Optik aletler ve fotoğrafçılık teçhizatı
33.5	Saat imalatı

Kaynak: http://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/Annexes/htec_esms_an2.pdf

Tourism Education and Innovation

Cengiz GÖK[1], Pınar ÇELIK[2]

Abstract

In recent years due to the increase in importance of innovation in every field, the number of researches and education programmes increased rapidly. Today innovation management and innovation related courses began to take place in the postgraduate programmes of innovative universities. Besides to transfer the importance of innovation to the students for the competitive advantage of enterprises universities began to add innovation courses to their graduate programmes curriculum. The aim of the study is to explain the importance of innovation, which is very important element in knowledge economy, in tourism education. In the study all the tourism management, tourism and hotel management departments have been examined by following the list provided by YOK (Higher Education Council). Each university's web site was visited by the link given on the list. The universities' academic pages were examined.

Universities that have innovation related courses in their graduate and post graduate tourism educations were identified and their course contents were evaluated. Innovation related courses were categorised according to compulsory or optional criteria. In the study the necessity of innovation and how courses can be improved are tried to be revealed. In conclusion and recommendations part the importance and necessity of innovation course in tourism education are discussed. Also some recommendations are put forward for the innovation curriculums.

Keywords: Turkey, University Tourism, Education, Innovation.

JELCodes: I20, L83, Z32

1. Introduction

Tourism is one of the biggest businesses around the world. It creates job for many people, provides income for many countries. It is also one of the fastest changing industries. As people and their expectation from holiday change, tourism and tourism education have to go different changes. Tourism enterprises need to change their service styles, structures, products and so on. In addition to this education style of the tourism employees change too.

Innovation is the key to cope with the changes that enterprises face. Innovation and innovation education provides opportunities to have competitive advantage to the tourism

[1] Okutman, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye A.S.M.K. MYO, Muğla gokcengiz@hotmail.com
[2] Öğr. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Antalya pnr.celik@gmail.com

enterprises. Another factor and one of the most important factors that contributes to the success of a tourism enterprise is employees. Employees who are well educated and following the changes in their field will be beneficial for the tourism enterprises.

Nowadays Innovation courses in tourism getting wide spread around the world as countries try to get more shares from tourism income. Universities have a vital role in innovation education for tourism industry. Universities prepare Innovation curriculums for tourism departments. Universities in Turkey have started to offer Innovation related courses for tourism departments. However the number of the universities that offer this type of course is limited. The number of the universities should be increased as Turkey is one of the most popular and tourist attracting country around the world.

2. Importance of tourism Education and Qualified Employees in Tourism

Tourism is considered one of the most labour demanding industries in the world. The quality of tourism product that a country offers is not only related to the countries' natural resources but also it depends on the quality and characteristics of the workers. Today the role of education for the successful development of good quality tourism cannot be under estimated (Heskett, 1988).

As tourism being a service sector where service purchaser and service provider communicate face to face every time, it emphasises the importance of workers' education employed in this sector. One of the most important factors that contribute to development of tourism is well education. To serve better and use the sources productive, job done in tourism industry must be carried out by workers who have tourism education, technical knowledge in tourism and tourism experience. (Timur, 1978:16).

Continuous development and growth will be achieved as long as the workers, who are employed in tourism sector, are able to meet the needs and expectations of touristic demand at satisfactory levels. This can only be achieved by realistic and quality education. (Kocaoğlu, 2002). The efficiency and productivity and vocational success of work force are the result of education received. (Küçükaltan, 1998). It is evident that an educated and highly qualified worker contributes to increase in service quality, business volume, productivity, customer satisfaction, saving time, money, and resources in every sector as well as tourism sector. (Timur, 1992).

Vocational tourism education is a systematic process which enables to educate workers, who are need by the every enterprise in tourism sector, with necessary qualifications such as theoretical and practical, to their job and teach them other skills to do their jobs at high quality. (Aymankuy and Aymankuy, 2002). Tourism education is a process that adds efficiency and meaning to workers in tourism. (Çelik, 2006). In tourism industry work force is very dynamic therefore it is important to cooperate with education institutions. (Riley, Ladkin ve Szivas, 2002).

3.History of Tourism Education

The idea of tourism education emerged as a result of vocational education in Europe. Students were educated in vital and critical areas of hospitality and business (Morgan, 2004). Due to the rapid changes and developments need for redefining the tourism emerged. New definitions included necessary skills for finding a position as an employee in tourism industry. (Inui, Wheeler, & Lankford, 2006; Tribe, 2001, 2002). Tribe (2002) argued that tourism

education should be flexible enough to enable a balance between satisfying the demands of business and those of the wider tourism society and World.

Education refers to participants' experiences of formal, qualification-based and off-job study

(Mallon and Walton, 2005, p.473).

Tourism offers big business that every country tries to get more shares each day. Travel expenditures today are a major source of income and employment for many nations (Edgell, 2006). Tourism sector will have to improve the supply of a skilled workforce in order to be able to meet the specialised demands of this rising tourism activity, and to deliver a quality product to international visitors who have increasingly high expectations.

In many countries mostly tourism industry creates important employment. Global tourism activities create employment for more than 222 million people worldwide. In other words this means nearly one in every twelve workers, and it is accepted that service industries are one of the most important industries that has potential growth areas of post-industrial societies (Bell, 1974; Brackenbury, 2002).

Throughout the years tourism education has grown rapidly worldwide (Cooper, 2002). Tourism education is mainly related to the tourism industry from two perspectives. The first one is an individual perspective in terms of employment, and the second one is an organisational perspective in terms of the labour supply (Ladkin, 2005).

When tourism education around the world examined it is seen that most of them are based on highly vocational education. The most known aim of tourism undergraduate programs is to give the necessary qualifications that students need to work in the tourism industry (Stuart-Hoyle, 2003).

Education and professional development of a tourism worker has a vital place in all tourism related sectors and receives special attention in tourism, hotel management and tourism industry. The general quality of the services and customer satisfaction in hospitality and tourism sector depends on education and professional development of tourism workers. Providing high-quality and sustainable development of tourism in a country requires an efficient, well planned and contemporary national policy of education and professional development (Perman and Mikinac, 2014, p.616).

3.1. Tourism Education in Turkey

Turkey is one of the most tourist attracting countries in the world. Thus tourism education plays a significant role in the quality of tourism in Turkey. When literature about tourism education reviewed there are different ideas about the starting date of tourism education in Turkey. Unlüönen (1993;499) dates back tourism education in Turkey to 1890s. He stated that it started with the promulgating of the rule on 29th October 1890 about Interpreters making translations for Travellers by Ottoman Empire. After this regulation non-Muslims who spoke foreign language began to work as tourist guides. In addition to this after 1925 Turkish Turing and Automotive Institution played an important role in education of tourist guides and preparing documents about tourism education and teaching (Ünlüönen, 1993:499).. Soybalı and Bayraktaroğlu (2013), stated tourism education studies in Turkey started in the 1950s. In those years many institutions began establishing and promoting tourism education at different levels. Those institutions were established by government and some were established by government and private sector together. In addition to this private sector alone invested in tourism education.

Those movements were made to increase the quality of the tourism education raise the qualified that tourism sector needed.

(Soybalı & Bayraktaroğlu 2013).

However it can be said that regular and official tourism education started in 1953. In this year at Trade High Schools in Ankara and Izmir "Tourism Vocation Courses" and "Translator Guide Courses" were opened by Turkish Ministry of Education Youth and Sports in cooperation with Turkish Ministry of Culture and Tourism. (Olalı, 1984). After the establishment of Ministry of Tourism and Publicity in 1963 more attention was paid to education and training of tourism workers. Tourism education was taken under organized education by the establishment of Ankara Hotel Management High School (Yakar, 1998:49).

From the education year of 1964-1965 students began to do work experience at touristic enterprises. In the planned period second Hotel Management High School was opened in Istanbul, in the school year of 1967-68 and in 1975 another school was opened in Kusadasi. The importance of foreign language was realized and it was emphasized from the education year of 1984-198. Several Anatolian Hotel Management and Tourism Schools were opened with language preparation classes to teach foreign languages. From the teaching year of 1975-76 students were able to choose reception, service or culinary as their study field. From the teaching year of 1993-94 students were offered more fields; housekeeping, travel and travel agent.

University level tourism education started between 1965-1966 at the Ankara Commerce and Tourism Higher Teacher School. This school was established with the addition of tourism department to the Ankara Commerce Higher Teacher School. This school aimed to raise teachers to secondary schools of trade and tourism. Currently it operates in the name of Gazi University Faculty of Commerce and Tourism Education. Throughout Turkey in 1969 at Ege University, in 1974 at Hacettepe University, in 1975 at Bursa Academy of Economics and Commercial Sciences, in 1980 at Adana Academy of Economics and Commercial Sciences, and in 1982 at Erciyes Academy of Economics and Commercial Sciences departments providing undergraduate and graduate level tourism education were established. As time passed their number increased and they gave many graduates. Today names of those institutions have changed. (Ünlüönen ve Boylu, 2005:11-32).

The stages of the tourism education in Turkey can be explained as follows;

3.1.1. Tourism Education at Secondary Level

Anatolian Hotel and Tourism Vocational High Schools some of them Vocational and Technic Anatolian High Schools have a very important role in tourism education. They form the first of the step in tourism education. They provide education for the workers needed by the industry in food and beverage, travel agent, hospitality, cookery, recreation, front Office and so on. In those schools students get 4 year education (meb.gov.tr).

After getting tourism education graduates can easily be employed in tourism sector as are qualified (Külahçı, 1992:62).

3.1.2. Undergraduate Level Tourism Education

According to Higher Education Law numbered 2547, undergraduate degree is higher education which must be at least 4 half terms, aim to raise intermediate worker or forms the first step of graduate degree. (yok.gov.tr). In Turkey Undergraduate education is provided at vocational school of higher education.

3.1.3. Graduate Level Tourism Education

Graduate level education is at least four years or eight half terms. (yok.gov.tr). In the past graduate level tourism education was provided by four year collages but today it is provided by tourism faculties. At graduate level students get more qualified to increase the quality of services provided by the tourism industry.

3.1.4. Postgraduate Tourism Education

Postgraduate tourism education is provided in two levels; master degree and doctorate degree with the tourism education at the graduate level It is aimed to educate the instructors who will educate the people who plan to work in the sector in the future In addition to this this type of education aims to raise the researcher in order to investigate the issues such as the problems of the sector and to improve the tourism future by analysing and evaluating.

(Sözer, 2002:71).In the field of tourism, the post graduate education is provided by the Institute of Social Sciences And the Institute of Educational Sciences (Demirkol,2002:87).

4. Innovation Literature

In the literature most of the time creativity and innovation are used indistinctly. The present Stein (1994) defines creativity as a process resulting newness that is considered as useful, possible to maintain or pleasing by important group of people at some point of time. Innovation is a process or product introduced intentionally for the benefit of an individual, industry, group, enterprises or for the most of the society West and Farr, 1990). research considers creativity as a process and adopts Stein's (1994) definition: "a process that results in novelty which is accepted as useful, tenable, or satisfying by a significant group of others at some point in time" and innovation as,, ..the intentional introduction and application within a role, group or organization of ideas, processes, products or procedures, new to the relevant unit of adoption, designed to significantly benefit the individual, the group, organization or wider society" (West and Farr, 1990).

It is also possible to define innovation as an idea, way of doing things, procedure, production, or service that is considered new to an individual or related group.

There are studies covering innovation, innovation education, innovation courses, and innovation syllabi in MBA in different disciplines and as well as tourism in literature. However in Turkish literature covering innovation courses and their contents are lacking.

Selen Kars-Unluoglu (2016) studied Innovation education in business schools in her article called How do we educate future innovation managers? Insights on innovation education in MBA syllabi She discussed findings for innovation teaching, pedagogy and curriculum development. Harold Enarson examined innovation in his work called Innovation in Higher Education. He studied Innovation courses in American Higher Education. He gave some

suggestions such as "*No strategy of change can succeed unless it is built upon a firm conviction that innovation in the academic community is the responsibility of both administration and faculty."* Marta Najda-Janoszkaa*, Sebastian Kopera provides evidence for different factors hampering the innovative activity of micro, small and medium-sized tourist enterprises (MSMTEs). Innovation barriers are identified and explored within the framework of innovative chain of the regional tourism along its three main dimensions: organisational, environmental and innovation-process specifics in their article called Exploring barriers to innovation in tourism industry – the case of southern region of Poland.

Huiyuan Mao and Zeping Wang studied the gap between tourism professionals of colleges and universities and market demand. They analysed the existing problems in tourism education of colleges and universities and social in their work called "Tourism Management Professional Training Mode Innovation".

5. Why Innovation Education

When innovation is mentioned, first thing comes to mind is technology related innovation. The reason for this is that technological innovation is always in the heart of development. As the innovation is one of the most important actors of development governments should pay special attention to innovation in every field. Paying attention to innovation will allow countries to cope with the new changes and challenges that competition brings.

Nowadays tourism industry is going through some major changes as the world becomes more and more complicated. Those changes force the enterprises to find ways to adopt those changes in a quick and efficient way. Old methods are no longer sufficient enough to adopt those changes. Enterprises in tourism business should find new and efficient way to adopt those changes. This new and efficient way is innovation. Innovation provides many advantages to the enterprises such as flexibility, to adopt expected or unexpected changes. Innovation also allows enterprises gain sustainable competitive advantage. (Basadur 1997).

6. Innovation Courses in Tourism Departments In Turkey

Web pages and curriculum of the universities were examined, and the following tables were generated.

Table 1. Graduate Level Innovation Courses

University	Faculty	Department	Course	Compulsory/Elective
Adıyaman University (State)	Faculty of Tourism	Tourism Management	Innovation Management in Tourism	E
Adana Menderes Üniversitesi (State)	Faculty of Tourism	Hospitality Management	Innovation Management at Hospitality	E
Haliç University(Private)	Faculty of Tourism	Tourism Management	Innovation and Creativity	E

İstanbul Arel University (Private)	School of Applied Sciences	Tourism and Hotel Management	Critical Thinking, Creativity and Entrepreneurship	E
İstanbul Bilgi University (Private)	Tourism High School	Tourism and Hotel Management	MICE *Stated in the course content	E
İstanbul Medeniyet University (Private)	Faculty of Tourism	Tourism Management	Innovation and Entrepreneurship	C
İstanbul Ticaret University (Private)	Management Faculty	Tourism and Hotel Management	Innovation Management	E
Nişantaşı University (Private)	Faculty of Economics and Administrative Sciences	Tourism Management	Innovation and Entrepreneurship	E
Selçuk University (State)	Faculty of Tourism	Tourism Management	Innovation and Creativity in Tourism Enterprises	E
Trakya University (State)	School of Applied Sciences	Tourism and Hotel Management	Innovation Management	E
Antalya Bilim University (Private)	Faculty of Tourism	Tourism and Hotel Management	Innovation and Creativity in Tourism and Hotel Management	E

Table 2. Post Graduate Level Innovation Education

University	Department	Master	PhD	Name of the course	Compulsory/Elective
Gazi University (State)	Tourism Management	+		New Product Development in Tourism and Innovation Management	E
Akdeniz University (State)	Tourism and Hotel Management	+		Innovation Management at Tourism Enterprises	E
Muğla Sıtkı Koçman University (State)	Tourism Management	+	+	Information and Innovation Management in Tourism	E
Selçuk University (State)	Tourism Management	+		Innovation Management and Applications at Tourism Enterprises	E

7. Conclusion

In today's competitive world it is vital for the tourism enterprises to have a different aspect from your competitors who operates in the same area. One of the ways doing this is differentiating yourself from other competitors. This means you need to innovate in different fields including product, service, structure of your building etc. The other way is having educated employees in tourism departments. Having educated employees can enhance the quality of your guests' satisfaction. Recently innovation and innovation education in tourism gained importance. In Turkey there are 75 tourism departments. When those departments examined it was found that only 11 of them offer Innovation related courses for graduate tourism departments. Seven of those universities are private and four of them are state universities. In addition to this four universities offer courses in their master's degree programmes and only one of them offer course in its PhD programme.

As innovation and innovation education play vital role in survival of an enterprise Turkey and YOK should be more active and support Innovation courses in tourism departments. Following the changes in innovation teaching and using an up-to-date curriculum will help tourism departments in Turkish universities to catch up with its rivals. Education system should follow the changes and adapt itself quickly to those changes. As mentioned earlier number of schools teaching innovation courses is not sufficient. Number of schools should be increased and this must be encouraged by YOK.

The course contents should be revised. They have positive sides but they need to cover more topics to broaden the students' point of view.

Course content should include working together with the other departments as innovation is multi dimension subject. (Such as design departments)

In course contents customers are not mentioned. So customer related subjects can be included

Globalisation and its results can also be included in the course content as it forces many enterprises to change themselves.

Innovation is not only a concern for the employees but also for the managerial level. So dimensions related to managerial level shouldn't be left out of the course content.

Most of the courses doesn't mention about practice and application (only one). However giving opportunity to students to practice will help them to understand the innovation and innovation process.

Innovation courses are provided as elective subject at all the universities apart from Istanbul Medeniyet University. Changing it into as compulsory might be a benefit to reach more students.

YOK, can organize education programmes for the educators who want to give innovation courses. This will help more universities to open innovation course.

Examining good examples of innovation in tourism throughout the course will help the students to understand innovation deeper.

In the course contents including national innovation topics will make the course stronger.

There aren't any direct masters or PhD programmes under the name of Innovation Management in tourism. This should be considered as it is possible to see in other countries.

References

Journals/Periodicals;

Basadur, M. (1997). "Organizational development interventions for enhancing creativity in the workplace", *The Journal of Creative Behavior*, 31, 59-73.

Brackenbury, M. (2002). Competencies in Travel and Tourism: Meeting the Challenges ofChange in the Global Market Place. *Human Resources in Tourism: Towards a newparadigm,* Madrid: OMT, 52-55.

Cooper, C. (2002,). Curriculum planning for tourism education: From theory to practice. *Journal of Teaching in Travel & Tourism,* 2 (1), 19-20.

Enarson, H. (1960). "Innovation in Higher Education", *The Journal of Higher Education*, Vol. 31, No. 9 (Dec., 1960), pp. 495-501

Edgell, D.L. (2006). *Management Sustainable Tourism: a Legacy for the Future.* New York: The Haworth Hospitality Press.

Inui, Y., Wheeler, D., & Lankford, S. (2006). Rethinking tourism education: What should schools teach? *Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education, 5*(2), 35–36.

Küçükaltan, D. (1998). Türkiye'deki Otel İşletmelerinde İşgören Seçim ve Eğitiminin Hastane İşletmeciliği ile Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Uygulama, *Anatolia Dergisi*, 9 (1),51-59.

Moa, H., & Wang, Z. (2010). Tourism Management Professional Training Mode Innovation, *Asian Social Science,* July, Vol. 6, No. 7.

Morgan, J. (2004). From production line to drama school: Higher education for the further of tourism. *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 19,* 91–99.

Stuart-Hoyle, M. (2003). The purpose of undergraduate tourism programmes in the UK. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education,* 2 (1), 49-74.

Soybalı H. H. & Bayraktaroğlu E. (2013). "Türkiye'de Lisans Düzeyinde Turizm Eğitimi Veren KurumlarınUygulama Olanaklarının Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi* 24/2 :185-199.

Sözer, A. (2002) "Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Lisansüstü Eğitim Kalitesinin Artırılmasına Yönelik Bir Alan Çalışması", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* c.4, s. 2, ss. 41-65.

Tribe, J. (2001). Research paradigms and the tourism curriculum. *Journal of Travel Research, 39,* 442–448.

Tribe, J. (2002). The philosophic practitioner. *Annals of Tourism Research, 29,* 338–357.

Ünlüönen, K. (1993). "Türkiye'de Yüksek Ögretim Düzeyinde Turizm Egitim ve Öğretimi", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 6/1, ss. 497-521.

Ünlüönen, K. Boylu, Y. (2005). "Türkiye'de Yüksek Öğretim Düzeyinde Turizm Eğitimindeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* c. 3, s. 12 ss 11-32.

Unluoglu, S. K, (2016). "How do we educate future innovation managers? Insights on innovation education in MBA syllabi", *Innovation, Innovation Management, Policy & Practice*, Routledge, 18:1, 74-98,

West, M. A., & Farr, J. L. (1990), "Innovation at Work", in West, M. A., & Farr, J. L., (Eds.) *Innovation and creativity at work, psychological and organizational strategies,* John Wiley & Sons, Chichester, 3-13.

Books;

Bilici, N. (2003). *Vergi Hukuku Genel Kısım Türk Vergi Sistemi*, 6. Baskı, Ankara: Yaklaşım Yayınları.

Brennan, G. & Buchanan, J. M. (1980). *The Power to Tax Analytical Foundations of a Fiscal Constitution*, Cambridge: Cambridge University Press.

Bell, D. (1974). *The coming of the post-industrial society - A venture in social forecasting.* Heinemann, London.

Heskett, J. (1988). Management Von Dienstleistangsunternehmen (Management of serviceenterprises), Wiesbaden, Gabler

Riley, M., Ladkin, A. ve Szivas, E. (2002). *Tourism Employment Analysis and Planning*, Great Britain: Channel View Publication.

Section in an Edited Book;

Ladkin, A. (2005). Careers and employment. In: D. Airey, & J. Tribe (Eds.), *An internationalhandbook of tourism education* (pp. 437-450). UK: Elsevier.

Innovation Policy A Guide For Developing Countries, (2010). World Bank, 2010 The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank 1818 H Street, NW Washington, DC 20433

Thesis;

Çelik, K. (2006). *Otellerde Staj Yapan Öğrencilerin ve Otel Yöneticilerinin Memnuniyet Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Timur, A. (1978) *Turizm. Fiyat. Enflasyon İlişkileri*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi İşletme Fakültesi, İzmir.

Conference Papers;

Aymankuy, Y. and Aymankuy, Ş. (2002). *Ön lisans ve Lisans Düzeyindeki Turizm Eğitimi Veren Yüksek Öğretim Kurumlarının Bulundukları Yerlerin Analizi ve TurizmEğitimi İçin Öneri Bir Mode*l, Turizm Bakanlığı Turizm Eğitimi Konferansı, Ankara: 29-42.

Demirkol, S. (2002) "*Turizm Alanındaki Lisansüstü Programların Analizi ve Sektörel Uyumlaştırmaya Yönelik Görüşler*", Turizm Eğitimi Konferans-Workshop Turizm Bakanlığı Turizm Eğitim Genel Müdürlüğü, pp. 87-98.

Kocaoğlu, B. (2002*). Turizm Eğitiminde Kalite Değerlendirmesi, Turizm Eğitimi Konferans – Workshop,* Turizm Bakanlığı Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü, Ankara: 161- 172.

Külahçı, M. (1992). *Turizm Sektöründe* İşgücünün *Mesleki Eğitimi*. Turizm Eğitimi Konferans-Workshop, Turizm Bakanlığı Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü: Ankara.

Timur, A. (1992). *Türkiye'de Turizm Eğitiminin Yapısı ve Uygulanan Politikalar ve Sonuçları.* Turizm Bakanlığı Turizm Eğitimi Konferans - Workshop, Ankara: 47-53.

Perman, L. and Mikinac, K.(2014). *Effectıveness Of Educatıon Processes In Tourısm And Hospıtalıty In The Republıc Of Croatıa, Tourism and Hospitality Industry*, CONGRESS Proceedıngs Ttrends in Tourism And Hospitality Industry

Olalı, H. (1984) "The Framework and Problems of Tourism Education in Turkey", *Tourism Education Congress, İstanbul, October 16-17, 1984, Bogaziçi University Tourism Administration Program of Vocational School*

Internet Source

meb.gov.tr

yok.gov.tr

A Study into the Views of University Students Studying at the Department of Traditional Turkish Arts Over Master Education

Pınar TOKTAŞ[1]

Abstract

The increase in the number students with a bachelor's degree in current time leads individuals to a higher level education where they could have practical and theoretical information. It is likely to say that there are such different factors as employment, qualified labour force, income increase economically and social status. With the courses reflecting Turkish culture and art through practical and theoretical knowledge, it is aimed to train individuals investigating traditional values, preserving them, learning and applying depending on the original art and putting original approaches forward. In the current research, master education programs taught in the field of Traditional Turkish Arts were investigated and the views of master students studying in this field were tried to be obtained. At the end of the study, it was found that students preferred to have master education after graduation in order to have an academic career and improve themselves; most of them wanted to have their master education in their own university; however, most of them had an idea to have their master education together with an artist besides the atelier works. On the other hand, it was found that they desired to finance their education economically on their own by being in the business life.

Keywords: Traditional Turkish Arts, Master Education, TraditionalArts

Geleneksel Türk Sanatları Bölümü'nde Öğrenim Gören Üniversite Öğrencilerinin Lisansüstü Eğitime İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi

Özet

Günümüzde lisans düzeyinde mezun olan öğrenci sayısının artması bireyleri daha ileri düzeyde uygulamalı ve teorik bilgiye sahip olabilecekleri bir eğitime yönlendirmektedir. Burada istihdam, nitelikli işgücü, ekonomik açıdan gelir artışı ve sosyal statü gibi farklı etkenlerin de olduğunu söylemek mümkündür. Yükseköğretim programlarında Geleneksel Türk Sanatları Bölümlerinde öğrencilere Türk kültürünü ve sanatını yansıtan uygulamalı ve teorik bilgileri de içeren derslerle, geleneksel değerleri araştıran, koruyan, sanatını aslına uygun olarak öğrenen ve uygulayan, özgün yaklaşımlar getirebilen bireyler yetiştirilmeye çalışılmaktadır. Araştırmada günümüzde Geleneksel Türk Sanatları alanında verilen lisansüstü eğitim programları incelenmiş, bu alanda öğrenim gören lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitime

[1] Arş. Gör. Dr. Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü - peyiol@gmail.com

ilişkin görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin mezun olduktan sonra lisansüstü eğitim almayı tercih ettiği, öğrencilerin akademik kariyer yapmak ve kendilerini geliştirmek amacıyla lisansüstü eğitim almayı istedikleri, büyük bir çoğunluğunun kendi üniversitesinde eğitime devam etmek istediği ancak çoğunluğunun bir sanatkâr ile birlikte yapacağı atölye çalışmasının yanında lisansüstü eğitim almayı düşündüğü anlaşılmıştır. Bununla beraber öğrencilerin ekonomik açıdan iş hayatına atılıp eğitimlerini kendilerinin finanse etmek istedikleri anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Türk Sanatları, Lisansüstü eğitim, Geleneksel Sanatlar

1.Giriş

Lisansüstü öğretim, lisans eğitimine dayalı olarak yüksek lisans ve doktora eğitimiyle sanat dallarında yapılan sanatta yeterlik çalışması ve tıpta uzmanlık ile bunların gerektirdiği eğitim-öğretim, bilimsel araştırma ve uygulama etkinliklerinden oluşan eğitim olarak tanımlanmaktadır (Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği, Mad. 2; Yükseköğretim Kanunu, Mad.3'den akt: Bülbül, 2003, 168).

Lisansüstü eğitim daha nitelikli üst düzeyde bilgi ve beceri için gerekli uygulamaları içeren, bireylerin bilimsel araştırma yapabilecek yetkinliğe ulaşmasını hedefleyen, akademik alanda ihtiyaç duyulan öğretim elemanını sağlamaya yönelik programları kapsamaktadır. Bu yolla ihtiyaç duyduğu nitelikli elemanı sağlayarak, ülkenin kültürel ve ekonomik gelişmesine de katkı sağlamaktadır. Ünal ve İlter'e göre (2010: 3) lisansüstü eğitimin içinde yer alan yüksek lisansın amacı, alanında uzmanlaşmış bireyler yetiştirmek, doktora eğitimine temel oluşturmak ve bireylere bilimsel süreci kavratmaktır. Doktora eğitiminin amacı ise, ekonomik ve teknolojik kalkınma için gerekli temel araştırmaları planlayıp, yürütecek, sonuçlandıracak ve yayımlayacak bilim adamı, öğretim üyesi ve araştırmacı yetiştirmektir.

Günümüzde lisans düzeyinde mezun olan öğrenci sayısının artmış olması bireyleri daha ileri düzeyde uygulamalı ve teorik bilgiye sahip olabilecekleri bir eğitime yönlendirmektedir. Burada istihdam, nitelikli işgücü, ekonomik açıdan gelir artışı ve sosyal statü gibi farklı etkenlerin de olduğunu söylemek mümkündür. Lisansüstü eğitim üniversitelere öğretim elemanı yetiştirmenin dışında, endüstriyel alanlarda ve diğer çalışma alanlarında iş edinmenin bir ön koşulu olarak yer almaktadır (Karaman ve Bakırcı, 2010, 95).

Araştırmamıza konu olan Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakülteleri Geleneksel Türk Sanatları Bölümlerinde öğrencilere Türk kültürünü ve sanatını yansıtan uygulamalı ve teorik bilgileri içeren dersler aracılığıyla geleneksel değerleri araştıran ve saptayan, koruyan, sanatını aslına uygun olarak öğrenen ve uygulayan, özgün yaklaşımlar getirebilen bireyler yetiştirilmeye çalışılmaktadır. Yürütülen lisansüstü programların içeriğinde de öğrencilere geleneksel sanatlarımızdan tezhip, minyatür, hat, kalemişi, halı-kilim ve eski kumaş desenleri, cilt, eski çini onarımları alanlarına yönelik teorik ve uygulamalı eğitim verilerek tez çalışmaları yapılmaktadır. Bu yolla öğrencilerin geleneksel Türk sanatları alanlarında bilimsel araştırmalar yaparak çeşitli bilgilere erişebilme, bunları değerlendirerek yorumlayabilme, yapacağı uygulamalı çalışmalara aktarabilme yeterliğine sahip olması beklenmektedir. Mezun öğrenciler çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarında ya da özel sektörde çalışabildikleri gibi, müze ve kütüphanelerde, restorasyon ve konservasyon çalışmalarında yer alabilir, açmış oldukları atölyelerde ya da çeşitli kurumlarda sanatını tanıtıcı eğitim faaliyetlerinde yer alıp ders verebilir veya sanatını icra edebilirler.

Araştırmada Geleneksel Türk Sanatları Bölümlerinde öğrenim gören lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitime ilişkin görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda günümüzde hangi üniversitelerde lisansüstü eğitim verildiği, hangi dallarda eğitim verildiği, alım koşulları, öğrencilerin lisansüstü eğitim almayı isteyip istemedikleri, tercih nedenleri, mezun olduktan sonra gelecekle ilgili beklentileri ve lisansüstü eğitimle kazanmak istedikleri davranışlar belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın örneklemini 2016-2017 Eğitim yılında Geleneksel Türk Sanatları Bölümünde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Farklı sınıflardan öğrenim gören toplam 31 öğrenci örneklem grubunda yer almıştır. Öğrencilerin lisansüstü eğitim almaya ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla 7 maddeden oluşan açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Bu doğrultuda öğrencilerin lisansüstü eğitim almak isteyip istemedikleri, ne amaçla lisansüstü eğitim almayı düşündükleri, edinecekleri kazanımlar ve gelecekle ilgili beklentileri belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler değerlendirilerek yorumlanmış bu doğrultuda öneriler geliştirilmiştir.

2.Bulgular Ve Yorumlar

2.1.Geleneksel Türk Sanatları Bölümlerinde Lisansüstü Eğitime Öğrenci Alımına İlişkin Bulgular

Türkiye'de Geleneksel Türk Sanatları alanında lisansüstü eğitim veren Enstitüler incelendiğinde koşulların benzerlik gösterdiği anlaşılmıştır. Bu doğrultuda lisans eğitimini belirli ortalamanın üzerinde tamamlayan adayların Yüksek lisans eğitimine başvurabildiği, Güzel Sanatlar Fakültelerinden mezun olan öğrencilerden ALES (Akademik Lisansüstü Eğitim Sınavı) şartı aranmadığı, öğrencilerden varsa yabancı dil belgesi istendiği, bu koşulları sağlayan öğrencilerin mülakat sınavına tabi tutulduğu görülmüştür. Mülakat sınavı ile birlikte öğrencilerden portfolyo sunumu, sözlü sınav, yaygın olmasa da bazı üniversitelerin kabul koşullarında yazılı sınavın da yapıldığı öğrenilmiştir. Üniversitelerin alım koşulları incelendiğinde değerlendirme sürecinde bu kriterlerin farklı yüzdelik değerler ile değerlendirildiği görülmüştür.

Yüksek lisans eğitimini belirli bir ortalamanın üzerinde tamamlayan adaylar sanatta yeterlik programına başvurabilmektedir. Üniversitelerin programlarında çeşitli farklılıklar bulunsa da alım koşulları genellikle benzerlik göstermektedir. Bunlar yüksek lisans not ortalaması, varsa yabancı dil puanı ve mülakat sınavından oluşmaktadır. Mülakat sınavında öğrencilerin portfolyo sunumları, sözlü sınav, yaygın olmasa da bazı üniversitelerde yazılı ve yetenek sınavının yapıldığı görülmüştür. Sanatta Yeterlik programına başvurularda ALES (Akademik Lisansüstü Eğitim Sınavı) şartı aranmadığı öğrenilmiştir. Üniversitelerin alım koşulları incelendiğinde değerlendirme sürecinde bu kriterlerin farklı yüzdelik değerler ile değerlendirildiği görülmüştür (gse.gazi.edu.tr, sosbil.usak.edu.tr, gse.fatihsultan.edu.tr, gse.marmara.edu.tr, msgsu.edu.tr/faculties/fakülte/ornek, selcuk.edu.tr/sos_bilimler_ens, www.atauni.edu.tr/guzel-sanatlar-enstitusu, gse.sdu.edu.tr, gse.deu.edu.tr, gsenstitü.ekdeniz.edu.tr, sbe.ahievran.edu.tr)

Geleneksel Türk Sanatları alanında lisansüstü eğitim veren üniversitelere ilişkin bilgiler tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo1. Türkiye'de Geleneksel Türk Sanatları Alanında Lisansüstü Eğitim Veren Üniversitelere İlişkin Bulgular

Üniversiteler	Enstitüler	Bölüm	Yüksek Lisans	Sanatta Yeterlik
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	Güzel Sanatlar Enstitüsü	Geleneksel Türk Sanatları	Var	Var
Marmara Üniversitesi	Güzel Sanatlar Enstitüsü	Geleneksel Türk Sanatları	Var	Var
Selçuk Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü	Geleneksel Türk Sanatları	Var	-
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	Güzel Sanatlar Enstitüsü	Geleneksel Türk Sanatları	Var	Var
Uşak Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü	Geleneksel Türk Sanatları	Var	-
Gazi Üniversitesi	Güzel Sanatlar Enstitüsü	Geleneksel Türk Sanatları	Var	Var
Atatürk Üniversitesi	Güzel Sanatlar Enstitüsü	Geleneksel Türk El Sanatları	Var	-
Dokuz Eylül Üniversitesi	Güzel Sanatlar Enstitüsü	Geleneksel Türk Sanatları	Var	Var
Akdeniz Üniversitesi	Güzel Sanatlar Enstitüsü	Halı-Kilim ve Eski Kumaş Desenleri	Var	-
Süleyman Demirel Üniversitesi	Güzel Sanatlar Enstitüsü	Geleneksel Türk Sanatları	Var	-
Ahi Evran Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü	Geleneksel Türk El Sanatları	Var	-

Tablo incelendiğinde Türkiye'de Geleneksel Türk Sanatları alanında lisansüstü eğitim veren 11 üniversite olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan Marmara Üniversitesi, Mimar Sinan Üniversitesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi'nde hem Yüksek Lisans düzeyinde hem de Sanatta Yeterlik düzeyinde eğitim verildiği görülmektedir. Selçuk Üniversitesi, Uşak Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi, Süleyman Demirel Üniversitesi ve Ahi Evran Üniversitesi'nde sadece Yüksek Lisans düzeyinde eğitim verildiği anlaşılmaktadır. 11 üniversitenin sadece üçünde Sosyal Bilimler Enstitüsü içerisinde program yer alırken, 8 üniversitede ise Güzel Sanatlar Enstitüsü

içerisinde programın yürütüldüğü görülmektedir. Enstitülerde programın adları Geleneksel Türk Sanatları olarak yer alırken sadece Akdeniz Üniversitesi'nde Halı-Kilim ve Eski Kumaş Desenleri olarak yer almaktadır.

2.2.Geleneksel Türk Sanatları Bölümü Öğrencilerinin Lisansüstü Eğitim Almaya Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular

Tablo 2. Öğrencilerin Lisansüstü Eğitim Almayı İsteme Durumlarına İlişkin Bulgular

	Evet		Hayır	
	f	%	f	%
Lisansüstü eğitim almak istiyorum	27	87.1	4	12.9

Araştırma örneklemine alınan 31 öğrenciden %87.1ile büyük bir çoğunluğu lisansüstü eğitim almayı düşündüklerini belirtmiştir. Geleneksel Türk Sanatları Bölümlerinde özellikle kitap sanatları alanlarında öğrenciler mezun olduktan sonra usta çırak ilişkisine dayalı olarak uzmanlaşmak istediği alanda örneğin bir hatttatın yanında yaklaşık 3 ya da 4 sene yoğun bir atölye çalışması sonrası kendisini geliştirmeyi ve akabinde icazetini almayı hedeflemektedir. Ancak tablodan görüldüğü gibi örneklem grubunda yer alan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu lisansüstü eğitim almayı düşündüklerini belirtmiştir.

Tablo3. Öğrencilerin Lisansüstü Eğitim Almayı İsteme Nedenlerine İlişkin Bulgular

Maddeler	f	%
Akademik kariyer	16	59.3
İleri düzeyde bir eğitim	10	37
İş imkânı	5	18.5
Ekonomik nedenler	3	11.1
Kendini geliştirmek	13	48.1

n=27

Tablo incelendiğinde öğrencilerin yarısından fazlasının akademik kariyer yapmak amacıyla lisansüstü eğitim yapmayı düşündükleri anlaşılmıştır. Öğrencilerin sırasıyla %48.1'inin alanda kendilerini geliştirmek amacıyla, %37'si ise ileri düzeyde bir eğitim almak amacıyla lisansüstü eğitim almayı tercih ettikleri öğrenilmiştir. En düşük olarak %11.1 ile 3 öğrencinin ekonomik nedenler sebebiyle lisansüstü eğitim almayı düşündükleri öğrenilmiştir. Bilindiği üzere günümüz şartları dikkate alındığında kalifiye eleman olmak istihdam açısından katkı sağlamaktadır. Ancak alanın özelliği sebebiyle öğrencilerin kendilerini geliştirmek amacıyla usta çırak ilişkisine dayalı bir atölye sürecini yaşamaları gerekliliğinden dolayı bu oranda çıkmış olası düşünülebilir.

Tablo4. Öğrencilerin Lisansüstü Eğitim Almayı Tercih Etmeme Nedenlerine İlişkin Bulgular

Maddeler	f	%
Farklı alanda ilerlemek istiyorum	3	75
Akademik alanda değil, alanda bir sanatkârla çalışarak kendimi geliştirme istiyorum	1	25

n=4

Örneklem grubunda yer alan öğrencilerden lisansüstü eğitim almayı düşünmeyen 4 öğrenciden %75 ile 3'ü farklı alanda ilerlemeyi düşündükleri için, 1 öğrenci ise akademik alanda değil de alanda bir sanatkârla birebir çalışarak kendisini geliştirmeyi düşündüğü için lisansüstü eğitim almayı düşünmedikleri anlaşılmıştır. Farklı alanda ilerlemeyi düşünen 3 öğrencinin piyasada desinatör olarak çalışmayı planladıkları öğrenilmiştir.

Tablo5. Öğrencilerin Lisansüstü Eğitim İle Elde Etmeyi Hedefledikleri Kazanımlara İlişkin Bulgular

Maddeler	f	%
Alanımda kendimi geliştirmek	16	59.3
Sosyal statü	3	11.1
İş imkânı	4	14.8
Kariyer	4	14.8
Alanda başarılı çalışmalar yapmak	7	25.9
Daha iyi imkânlar elde etmek	2	7.4

n=27

Öğrencilerin yarısından fazlası lisansüstü eğitim ile alanlarında kendilerini geliştireceklerini düşünmektedir. Sırasıyla %25.9'u aldıkları eğitimle alanlarında başarılı çalışmalar yapabileceklerini, %14.8'i iş imkânı ve kariyer yapmalarına katkı sağlayacağını, %11.1'i sosyal statülerini artıracaklarını, en düşük olarak %7.4'ü ise daha iyi imkânlar elde etmelerine olanak sağlayacaklarını düşündüğü anlaşılmıştır.

Tablo 6. Öğrencilerin Lisansüstü Eğitimi Öğrenim Gördükleri Üniversitede Tercih Etme Durumlarına İlişkin Bulgular

Maddeler	f	%
Evet	16	59.3
Hayır	10	37
Kararsızım	1	3.7

n=27

Tablodan görüldüğü gibi öğrencilerin yarısından fazlasının %59.3 lisansüstü eğitimi mezun olacakları üniversitede yapmayı istedikleri görülmüştür. Öğrencilerin üçte birinden fazlasının %37 ise lisansüstü eğitimi farklı bir üniversitede yapmayı düşündükleri anlaşılmıştır. Tablodan sadece 1 öğrencinin %3.7 ile "kararsız" olduğu görülmüştür. Öğrencilerin ders aldıkları öğretim elemanlarının üsluplarını takip etmek istemeleri sebebiyle eğitim gördükleri üniversitede lisansüstü eğitim almayı tercih ettikleri öğrenilmiştir.

Tablo 7. Öğrencilerin Üniversiteden Mezun Olduktan Sonra Lisansüstü Eğitim ya da Usta İle Atölye Çalışmasını Tercih Etme Durumuna İlişkin Bulgular

Maddeler	f	%
Usta/sanatkâr ile atölye çalışması	9	32.2
Lisansüstü eğitim	6	21.4
Her ikisi	13	46.4

n=28

Üniversiteden mezun olduktan sonra lisansüstü eğitim mi yoksa alanda uzman bir sanatkâr/usta ile birlikte atölye çalışması ile kendinizi geliştirmeyi tercih edersiniz? sorusuna öğrencilerin yarısına yakını her ikisini de şeklinde belirttiği görülmüştür. Bununla beraber öğrencilerin mezun olduktan sonra usta/sanatkâr ile yapacakları atölye çalışmasını %32.1 lisansüstü eğitime 21.4 oranla daha çok tercih ettikleri anlaşılmıştır. Hat, tezhip, minyatür, ebru gibi kitap sanatları alanlarında icazetlerini almış, alanında kendini kanıtlamış sanatkârlar ile yapılan atölye çalışmaları, öğrencilerin bu sanat dallarından birini seçerek kendilerini geliştirmeleri açısından oldukça önemlidir. Bu hem geçmişte hem de günümüzde uygulanmaktadır. Bu sebeple öğrenciler ile yapılan bire bir görüşmelerde de bir sanatkâr ile birlikte çalışarak icazetlerini almayı hedefledikleri öğrenilmiştir.

Tablo 8. Öğrencilerin Mezun Olduktan Sonra Gelecekle İlgili Beklentilerine İlişkin Bulgular

Maddeler	f	%
Tekstil fabrikasında desen tasarımı yapmak istiyorum	2	6.5
Bir iş bulup beraberinde atölye çalışması yapmak istiyorum	2	6.5
Öğretmen olup beraberinde akademik kariyer yapmak istiyorum	3	9.7
Öğretmen olup beraberinde atölye çalışması yapmak istiyorum	4	12.9
Bir sanatkâr/usta ile atölye çalışması yapmak istiyorum	1	3.2
Akademik kariyer yapmak istiyorum	6	19.3
Akademik kariyer ile birlikte atölye çalışması yapmak istiyorum	7	22.6
Kendi atölyemi açmak istiyorum	1	3.2

Müze ya da kütüphanede çalışmak istiyorum	1	3.2
Alanıma yönelik bir işte çalışmak istiyorum	2	6.5
Farklı bir alanda ilerlemek istiyorum	1	3.2
Öğretmen olmak istiyorum	1	3.2
Toplam	31	100

Tablo incelendiğinde öğrencilerin mezun olduktan sonra ne yapmayı planladıkları konusunda farklı görüşlere sahip olduğu görülmüştür. Tablo genel olarak incelendiğinde öğrencilerin öncelikle ekonomik açıdan çalışmaya başlamayı tercih ettikleri görülmektedir. Ancak en yüksek olarak %22.6 ile akademik kariyer ile birlikte atölye çalışması yapmak istedikleri, %19.3 ile de akademik kariyer yapmak istedikleri anlaşılmıştır. Öğrencilerin yarısından fazlasının akademik kariyer yapmayı düşündüklerini söylemek mümkündür. Öğrencilerin yarısına yakını ise hangi alanda olursa olsun öncelikle çalışmaya başlamayı düşündükleri görülmektedir. Günümüz şartları dikkate alındığında yapacakları akademik çalışmalar ya da atölye çalışmaları için öğrencilerin kendi kendilerini finanse etmeyi tercih etmeleri mümkündür. Uzun süreli atölye çalışmalarının olması, örneğin tezhip alanında diğer sanat dallarına oranla daha pahalı malzemelerin kullanılır olması öğrencilerin bu şekilde düşünmüş olmalarını mümkün kılmaktadır.

3.Sonuç

Araştırma sonucunda günümüzde Türkiye'de Geleneksel Türk Sanatları alanında toplam 11 üniversitede lisansüstü eğitim verildiği, bunlardan Marmara Üniversitesi, Mimar Sinan Üniversitesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi'nde hem Yüksek Lisans düzeyinde hem de Sanatta Yeterlik düzeyinde eğittim verildiği görülmektedir. Selçuk Üniversitesi, Uşak Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi, Süleyman Demirel Üniversitesi ve Ahi Evran Üniversitesi'nde sadece Yüksek Lisans düzeyinde eğitim verildiği anlaşılmıştır.

Geleneksel Türk Sanatları Bölümünde öğrenim gören 31 öğrenci araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun lisansüstü eğitim almayı düşündüğü, bunların yarısından fazlasının akademik kariyer yapmak amacıyla ve alanda kendilerini geliştirmek amacıyla tercih ettikleri görülmüştür. Öğrencilerin aldıkları lisansüstü eğitimle alanda kendilerini geliştirme, başarılı çalışmalar ortaya koyma, iş imkânı, kariyer yapabilme gibi kazanımlar elde etmeyi düşündükleri öğrenilmiştir. Öğrencilerin yarısından fazlasının lisansüstü eğitimi kendi üniversitelerinde yapmak istedikleri bunu da eğitim gördükleri öğretim elemanlarının üsluplarını takip etmek istemelerinden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Öğrencilerin lisansüstü eğitimle birlikte eş zamanlı olarak bir sanatkârla atölye çalışmasını da sürdürerek icazetlerini almayı hedefledikleri görülmüştür. Öğrencilerin mezun olduktan sonra ne yapmak istedikleri konusunda farklı görüşlere sahip oldukları öncelikle ekonomik açıdan iş hayatına atılmayı istedikleri böylelikle lisansüstü eğitimlerini ve yapacakları atölye çalışmalarını finanse etmek istedikleri öğrenilmiştir.

Geleneksel Türk Sanatları Bölümü özellikle hat, tezhip, minyatür, ebru gibi geleneksel kitap sanatlarını içermesi sebebiyle uzun süreli ve alanda uzman bir sanatkâr ile yoğun atölye

çalışmalarını gerektirmektedir. Bu alanlarda öğrenciler diğer güzel sanatlar alanlarından farklı olarak lisans düzeyinde mezun olduktan sonra örneğin bir hattat ya da müzehhip/müzehhibe ile uzun yıllar atölye çalışmalarına iştirak ederek kendini geliştirmeyi ve icazetini almayı hedeflemektedir. Buna karşın araştırma örnekleminde yer alan öğrencilerin mezun olduktan sonra lisansüstü eğitim almayı hedefledikleri ancak bunu yaparken beraberinde bir sanatkâr ile alanda kendini geliştirmeyi planladığı görülmüştür. Günümüz şartları dikkate alındığında öğrencilerin lisanstan mezun olduktan sonra artık bundan sonra yapacakları gerek akademik çalışmalar gerekse sanatsal çalışmalar için kendi kendilerini finanse etmek istedikleri bu sebeple çalışma hayatına geçmek istedikleri anlaşılmıştır. Araştırma sonucunda Geleneksel Türk Sanatları Bölümlerinde lisans düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin mezun olmadan önce eğitimleri süresince, uzmanlaşacağı alanı belirleyerek usta-çırak ilişkisine dayalı bir atölye çalışmasına başlamalarının teşvik edilmesi önerilebilir.

Kaynakça

BÜLBÜL, T. (2003). "Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde Görev Yapan Öğretim Üyelerinin Lisansüstü Öğretime Öğrenci Seçme Sürecine İlişkin Görüşleri", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 36, 1-2, 167-174.

KARAMAN, S. BAKIRCI, F. (2010). "Türkiye'de Lisansüstü Eğitim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 94-114.

Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği. (http.www.yok.gov.tr/yasa/yonet/yonet11.html. 16.05.2003).

ÜNAL, Ç. İLTER, İ. (2010). "Sınıf Öğretmeni Adaylarının Lisansüstü Eğitime Olan Tutumları (Fırat, Erzincan ve İnönü Üniversitesi Sınıf Öğretmenliği ABD Örneği)", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 2, 1-18.

https://www.selcuk.edu.tr/sosyal_bilimler_ens/birim/web/sayfa/ayrinti/6984/tr adresinden 07.04.2017 tarihinde alınmıştır.

http://www.msgsu.edu.tr/faculties/fakulte-ornek-duzeltilecek adresinden 07.04.2017 tarihinde alınmıştır.

http://gse.marmara.edu.tr/programlar/geleneksel-turk-sanatlari-asd/ adresinden 07.04.2017 tarihinde alınmıştır.

http://gse.fatihsultan.edu.tr/Guzel-Sanatlar-Enstitusu-Anasanat-Dallari--Geleneksel-Turk-Sanatlari adresinden 08.04.2017 tarihinde alınmıştır.

https://sosbil.usak.edu.tr/418/9 adresinden 07.04.2017 tarihinde alınmıştır.

http://gse.gazi.edu.tr/posts/view/title/lisansustu-ogrenci-alimi-%282016/2017-bahar%29-166724 adresinden 10.04.2017 tarihinde alınmıştır.

https://www.atauni.edu.tr/guzel-sanatlar-enstitusu adresinden 06.04.2017 tarihinde alınmıştır.

http://gse.sdu.edu.tr/ adresinden 10.04.2017 tarihinde alınmıştır.

http://gse.deu.edu.tr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=46&Itemid=80 adresinden 07.04.2017 tarihinde alınmıştır.

http://gsenstitu.akdeniz.edu.tr/anasanat-dallari/ adresinden 07.04.2017 tarihinde alınmıştır.

http://sbe.ahievran.edu.tr/ adresinden 08.04.2017 tarihinde alınmıştır.

An Evaluation on the Use of Social Media Among Thermal Hotel Enterprises: A Case of Afyonkarahisar

Sabri ÇELİK[1], Faruk GÖKÇE[2], Yusuf GÖKÇE[3]

Abstract

The aim of this study is to define the importance of social media as a temporary element of marketing database and the habit of using social media and drawbacks among the thermal hotel enterprises in Afyonkarahisar. Suggestions are provided through some evaluations performed in accordance with this purpose. Data related with this research was collected through semi-structured interviews with staff of the thermal hotel enterprises in Afyonkarahisar concerning about marketing through social media and observation of websites of the hotels under investigation. According to the results of the research, it can be reported that the thermal hotel enterprises in Afyonkarahisar use the social media efficiently. The use of social media for the marketing aims within the hotels under investigation, makes many contributions in sight of economics and managerial process. Through the evaluation of the surveys and observations performed within the hotels concerned, it is approved that acceptable efforts are performed for the use of social media. Additionally, it would be stated that more effective usage of social media for marketing of hotels would make better contributions.

Keywords: Thermal Hotel Enterprises, Social Media, Afyonkarahisar.

Termal Otel İşletmelerinde Sosyal Medyanın Kullanım Durumu Üzerine Bir Değerlendirme: Afyonkarahisar Örneği

Özet

Bu çalışmanın amacı pazarlama veri tabanının güncel bir unsuru olan sosyal medyanın; otel pazarlamasındaki yerini, Afyonkarahisar'daki termal otel işletmelerinde kullanım durumunu ve eksikliklerini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda yapılan değerlendirme sonucunda birtakım öneriler getirilmiştir. Araştırma kapsamında veriler, söz konusu otel işletmelerinin sosyal medya ile ilgilenen personelleri ile yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılarak ve araştırmanın gerçekleştirildiği otel işletmelerinin internet sitelerinin gözlemlenmesi yoluyla temin edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, Afyonkarahisar'daki termal otel işletmelerinin sosyal medyayı etkin olarak kullandıkları söylenebilir. Araştırma kapsamındaki oteller için pazarlama amaçlı sosyal medyanın kullanılması, işletmeye ekonomik ve yönetim süreci anlamında birçok katkı sağlamaktadır. İlgili otel işletmelerinde yapılan mülakat ve gözlemler

[1] Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, scelik@aku.edu.tr
[2] Öğr. Gör., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, farukgokce@hotmail.com
[3] Öğr. Gör., Bingöl Üniversitesi, ysfgokce@hotmail.com

genel olarak değerlendirildiğinde, sosyal medyanın bir pazarlama aracı olarak kullanımı hususunda söz konusu otellerin yeterli çaba gösterdiği ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak sosyal medyanın daha etkin kullanılmasının, otel işletmelerinin pazarlanmasında yararlı olacağı ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Termal Otel İşletmeleri, Sosyal Medya, Afyonkarahisar.

1. Giriş

Günümüzde teknoloji ve iletişim alanında yaşanan gelişmeler; dünyada ticari sınırların ortadan kalkmasını, diğer bir ifadeyle küreselleşmeyi beraberinde getirmiştir. Küreselleşmeyle birlikte insanların yaşantıları değişmeye başlamış ve iletişim teknolojilerine yönelim artmıştır. İnsanların iletişim kurmalarını kolaylaştırma, fikirlerini ve deneyimlerini paylaşma, tanıdıklarını bulma veya yeni arkadaşlıklar edinme olanağı bulduğu ortam olarak tanımlanabilen sosyal medya, her geçen gün daha geniş kitleler tarafından kullanılan ve insanların hayatında önemli bir yer edinen bir ortam haline gelmiştir. We Are Social ve Hootsuite (2017) tarafından yayımlanan Digital in 2017 Global Overview raporuna göre dünyada 2017 yılında aktif sosyal medya kullanıcı sayısı 2 milyar 789 bin kişiye ulaşmıştır. Bu da toplam nüfusun %37'sine karşılık gelmektedir.

Sosyal medyanın çok sayıda kullanıcıya ulaşan ve giderek genişleyen bir ortam olması, ticari amaçlı faaliyet gösteren işletmelerin de dikkatini çekmiş ve bu durum işletmelerin pazarlama uygulamalarında sosyal medyayı kullanmasını gündeme getirmiştir. İşletmeler açısından sürekli etkileşim halinde bulunan potansiyel müşterilere ulaşmayı kolaylaştıran sosyal medya, işletmelerin pazarlama stratejilerini şekillendirebilecek bir olgu haline gelmiştir (Castronovo ve Huang, 2012: 117). Bu bağlamda hizmet üreten işletmeler olan otellerin pazarlanmasında özellikle sosyal medyanın önemi, her geçen gün artmaktadır.

Araştırma alanı olarak önemli bir termal turizm destinasyonu olan Afyonkarahisar'daki termal otel işletmeleri seçilmiştir. Araştırmada bu bölgenin seçilmesindeki temel etkenler, özellikle Afyonkarahisar'ın termal otel işletmeciliği başta olmak üzere ülkemizin önemli turizm potansiyelini barındırması ve bu doğrultuda il merkezinde 7 tane beş yıldızlı termal otel işletmesine ev sahipliği yapmasıdır. Afyonkarahisar, termal otel işletmeleriyle birlikte önde gelen termal turizm destinasyonu haline gelmiştir. Sunulan önerilerle, otellerin sahip olunan termal kaynakları etkin ve verimli bir şekilde kullanmalarına olanak sağlayarak otel işletmelerine ışık tutacak olan bu araştırma, Afyonkarahisar'ın destinasyon olarak gelişmesi açısından önem arz etmektedir.

2. Sosyal Medya

Bugün yüz milyonlarca internet kullanıcısı, arkadaşlarıyla bağlantıda kalmak, yeni arkadaşlar edinmek ve fotoğraf, video, sosyal yer imleri ve bloglar gibi kullanıcı tarafından oluşturulan içeriği paylaşmak için binlerce sosyal web sitesini kullanmaktadır. Çok sayıda sosyal web sitesi olmakla birlikte bu sitelerin özellikleri sürekli kendini güncelleyerek değişimler göstermektedir. Faydaları ne kadar çok olsa da bu sitelerin doğurduğu toplumsal sorunların varlığından söz etmek mümkündür (Kim, Jeong ve Lee, 2010: 215).

En yeni ve en iyi çevrimiçi medya türü olarak gösterilen sosyal medya, şu özelliklerin çoğunu veya hepsini aynı anda içermektedir (Mayfield, 2008: 5):

- **Katılım:** Sosyal medya, ilgilenen herkesin katkı sağlamasını ve geri bildirimde bulunmasını teşvik eder. Medya ve izleyici arasındaki çizgiyi bulanıklaştırır.
- **Açıklık:** Çoğu sosyal medya hizmeti geri bildirim ve katılıma açıktır. Oylama, yorumlar ve bilgi paylaşımını teşvik ederler. İçeriğe erişme ve bunlardan faydalanma konusunda nadiren şifre koruma gibi engeller vardır.
- **Sohbet:** Geleneksel medya, kitlelere aktarılan veya dağıtılan "yayın" ile ilgili iken; sosyal medya, iki yönlü konuşmaya dayanır.
- **Topluluk:** Sosyal medya, toplulukların hızlı ve etkili bir şekilde iletişim kurmalarına izin verir. Topluluklar da böylece sevdikleri fotoğraf, politik değerler, favori TV şovları gibi ilgili oldukları şeyleri paylaşırlar.
- **Bağlılık:** Çoğu sosyal medya platformu, birbirine bağlılıklarından dolayı gelişir; diğer siteler, kaynaklar ve insanlar arasında bağlantılar kurar.

Web 2.0 olarak da adlandırılan sosyal medya; öğrenmeyi, karar vermeyi, eğlendirmeyi, alış-veriş yapmayı ve insanlar arasında iletişim kurarak etkileşimi sağlayan bir araç olarak açıklanabilir. Bireyleri ortak paydada birleştirip grup haline getirebilen sosyal medyayı etkin kullanmak, üreticiler açısından pazarda söz sahibi olmak için önemli bir güçtür. Bunun sebebi de üreticilerin çevrim içi olan müşterilere ulaşmasının çok hızlı olmasıdır (Constantinides ve Fountain, 2008: 232).

Günümüzde neredeyse herkes sosyal medya ile ilgilenmeye başlamıştır. Bazı endüstri uzmanları, *"Facebook'a, Twitter'a ve Instagram'a katılmazsanız artık siber ağın bir parçası değilsiniz."* diyerek sosyal medyanın önemini vurgulamaktadırlar. Sosyal Medya, firmaların geleneksel iletişim araçlarıyla elde edilebileceklerine kıyasla daha düşük maliyet ve zamanla daha yüksek verimlilik düzeyinde ve doğrudan tüketici ile sürekli etkileşimde olmalarına izin verir. Bu durum, sosyal medyayı yalnızca çok uluslu büyük firmalar için değil aynı zamanda küçük ve orta ölçekli şirketler ve hatta kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ile devlet kurumları için de uygun kılmaktadır. Sosyal medyayı kullanmak kolay bir iş değildir ve yeni düşünme yolları gerektirebilir ancak potansiyel kazanımlar için önem arz etmektedir (Kaplan ve Haenlein, 2010: 67). Bu nedenle pazarlama yöneticileri bütünleşik pazarlama iletişim stratejilerini yürütmede ve geliştirmede sosyal medyayı tutundurma karması içine dahil etmelidirler (Mangold ve Faulds, 2009; Bayram vd., 2016: 429). Bu nedenle tüketiciler tarafından her geçen gün artarak devam eden sosyal medya kullanımı, işletmelerin de pazarlama faaliyetlerini yürütürken sosyal medyayı kullanmalarını gerekli kılmaya başlamıştır. Hacıefendioğlu (2014: 61), resmi olarak oluşturulan sayfaların yapısı içerik ve düzen olarak tüketicilerin dikkatini çektiğinde ziyaret sayılarının arttığını belirterek, tüketicilerde marka bağlığının oluşmasında sosyal medyanın önemini vurgulamıştır.

3. Termal Otel İşletmeleri

Termal işletmeler, turistlere balneoterapi (kaplıca kürü), inhalasyon (soluma), peloidterapi (çamur banyosu), hidroterapi (içme ve duş) ve SPA (Salus Per Aquam) hizmetlerini sunan, orman, deniz, güneş, hava gibi doğal nitelikteki kaynaklara sahip yerleşim alanlarında çeşitli ünitelerin yer aldığı merkezlerdir (Arasıl, 1991; Aşık, 2014: 111). Termal otel işletmeleri, sunulan hizmetler ve ürün özellikleri bakımından diğer turistik işletmelerden farklıdır. Faaliyetlerin tüm yıl devam etme özelliği, kür süresinin en az 2-3 hafta devam etme zorunluluğu nedeniyle konaklama süresinin uzun olması ve diğer turizm türleri ile bütünleşik hizmet sunabilmesi, termal otel işletmelerini diğer otellerden üstün kılabilecek özelliklerdir. Bu özellikleri nedeniyle karlı ve rekabet gücü yüksek işletmeler olan termal otel işletmeleri,

bölgesel kalkınmaya ciddi katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda, termal otel işletmelerinin pazarlanması da özel birtakım teknikler gerekmektedir.

Diğer tüm turizm işletmelerinde olduğu gibi, termal turizm işletmelerinde de hedef kitleyi oluşturan tüketicilerin, istek ve ihtiyaçlarına uygun faaliyet gösterebilmek amacıyla pazarlama faaliyetlerine önem verilmesi gerekir. Termal turizm işletmelerindeki pazarlama faaliyetlerinin aşamalarından biri olan pazarlama karması oluşturulurken, ilk önce talebe uygun turistik ürünlerin saptanması, saptanan turistik ürünlerin (hizmetlerin) fiyatlandırılması, tutundurulması ve dağıtılması gerekmektedir. Turistik işletmelerde, hizmet pazarlamasının karma unsurlarından olan "katılımcılar, fiziksel kanıt ve süreç" de pazarlama faaliyetlerine dahil edilebilmektedir. Pazarlama sürecinde, tüketici gereksinimleri doğru olarak belirlenebilmişse, doğru veriler üzerine inşa edilen pazarlama karması planlarının başarıyla faaliyete geçirilmesi ihtimali de yüksek olacaktır (Belber ve Turan, 2015: 461).

Son yıllarda ülkemizin turistik ürünleri içerisinde kendine has bir pazar yaratmaya çalışan termal otel işletmelerinin sayısı, gün geçtikçe artmaya başlamıştır (Kılıç ve Eleren, 2010: 124). Bu kapsamda rekabetin ortaya çıkmasından dolayı termal otel işletmelerinde pazarlama faaliyetlerinin önemi de her geçen gün artmaktadır. Otel işletmelerinin pazarlanmasını farklı bir boyuta taşıyan sosyal medyanın otel pazarlamasındaki yeri de üzerinde durulması gereken bir konudur.

3.1. Sosyal Medya'nın Otel Pazarlamasındaki Yeri

İnternet teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, birçok sektörü yakından etkilemiştir. Bu sektörlerden biri de turizm sektörüdür. Bilgi yoğun bir sektör olan turizmde, tüketiciler arasında bilgi paylaşımının miktarı ve şekli büyük önem taşımaktadır. Turizm tüketicileri seyahat deneyimlerini, yorumlarını seyahatleri esnasında çektikleri fotoğrafları ve daha fazlasını bu sosyal medya platformlarında paylaşmaktadırlar. Böylece diğer turizm tüketicileri seyahat kararları alacakları zaman, bu paylaşımları değerlendirerek yakınlarından tavsiye alıyorlarmış gibi hissetmektedirler. Sosyal paylaşım siteleri üzerinden otel işletmelerinin gerçekleştirdiği sosyal medya pazarlama kampanyaları, kısa sürede çok sayıda turizm tüketicisine ulaşabilmektedir. Turizm tüketicileri etkisi altında kaldıkları sosyal medya pazarlama kampanyalarını, sosyal paylaşım siteleri üzerinden kendi arkadaş listelerinde yer alan kullanıcılarla paylaşmaktadırlar. Bu durum sosyal paylaşım siteleri üzerinden gerçekleştirilen her sosyal medya pazarlama kampanyasının kısa sürede viral pazarlama ya da söylenti pazarlamasına dönüşmesini sağlamaktadır (Atadil, 2011: 94, 96).

Bilindiği üzere; turizm bir hizmet endüstrisidir, diğer bir ifadeyle turizm sektöründe ürün hizmettir. Dolayısıyla turizm ürünleri, diğer fiziksel ürünlerden farklı özelliklere sahiptir. Bu anlamda potansiyel müşterilerin diğer turistlerin deneyimlerinden ve tavsiyelerinden etkilenmesi oldukça doğaldır. Ayrıca turizmde prestij amaçlı tüketim de oldukça yaygındır. Bu durum da turizm tüketiminde sosyal medyadan etkilenilmesinin kanıtı niteliğindedir. Ayrıca turistik ürünler duygulara hitap etmekte ve subjektif değerlendirmeye tabi olmaktadır. Dolayısıyla; kullanıcılar tarafından deneyimlerin paylaşılması ve başkalarınca da tavsiye edilmesi tüketiciler tarafından daha güvenilir bulunmaktadır.

Turizm endüstrisinde yer alan işletmeler tarafından hazırlanan olumlu özellikleri üzerinde odaklanan web siteleri ya da tanıtım broşürlerinden ziyade, ürünleri kullanmış olan diğer kişilerin yorum ve değerlendirmeleri turistik ürünü satın alacak potansiyel tüketiciler üzerinde daha etkili olmaktadır. Diğer bir deyişle; geleneksel medyada ürünün tanıtımı profesyoneller tarafından gerçekleştirilirken, sosyal medyada aynı ilgi alanına sahip farklı

kullanıcıların oluşturduğu ağlar sayesinde daha doğru bilgi edinildiğinden hareketle, sosyal medya turizm tüketicileri açısından daha tercih edilir bir yöntem olmaktadır (Eröz ve Doğdubay, 2012: 144).

Tüketiciler sosyal medya ortamlarını kullanarak konaklamaları ile ilgili birçok aktiviteyi gerçekleştirebilmektedirler. Bunlardan bazı örnekler aşağıda verilmiştir (Eryılmaz ve Zengin, 2014: 48-49):

- Bloglarda bir konaklama işletmesi ile ilgili içeriği okuyabilir, yorum yapabilir veya bu içeriğin yazarı bizzat kendisi de olabilir.
- En popüler mikroblog sitesi olan Twitter'da konaklama işletmelerinin takipçisi olabilir, işletme ile ilgili gelişmelerden eş zamanlı olarak haberdar olur ve birebir iletişime geçebilirler.
- Bir otelde konaklamaya karar vermeden önce sosyal ağlarda tanıdıkları diğer tüketiciler ve onların bağlantılarıyla fikir alışverişinde bulunabilir, bu paylaşımlardan etkilenerek karar verebilirler.
- Youtube veya Instagram gibi video ve fotoğraf paylaşım sitelerinde konaklama işletmesi ile ilgili paylaşılan bir fotoğraf veya video sayesinde tesis ile ilgili bilgi sahibi olabilirler.
- Dünyanın en yaygın sosyal ağı olan Facebook'da konaklama işletmelerinin hayran sayfalarına üye olarak tesisin kampanyalarına katılabilirler.
- Konaklamaları sırasında tesis ile ilgili bilgi, fotoğraf ve video gibi içerikleri sosyal ağlar aracılığı ile tanıdıkları ve bağlantıları ile paylaşabilirler.
- Haksızlığa uğradıklarını düşündüklerinde, hoşlanmadıkları bir durumla karşılaştıklarında bu durumu tesis yönetimi, yasal merciler, sivil toplum kuruluşları veya tanıdıkları ile sosyal medya üzerinden paylaşarak çözüm bulma, başka inanları uyarma veya işletmeden bu şekilde intikam alma yolunu seçebilirler.
- Tam aksine memnun kaldıkları bir davranış biçimi, bir hizmet veya tesisin bütününü başlarına tavsiye etmek, işletmeyi ödüllendirmek, teşekkür etmek gibi amaçlarla yine sosyal medyada paylaşabilirler.

Günümüz dünyasında rekabet ortamında yarışın içerisinde kalabilmek için, otel işletmelerinin pazarlama faaliyetlerinde bulunurken mutlaka müşterileri ile iletişim kurabilecekleri sosyal medya ortamlarında var olmaları gerekmektedir.

4. Afyonkarahisar ve Turizm

Afyonkarahisar, turizmin son yıllarda hızlı gelişme gösterdiği bir il konumuna gelmiştir. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından termal turizmin başkenti olarak adlandırılan Afyonkarahisar'ın millî mücadele dönemine ev sahipliği yapması, tarih öncesi devirlerde birçok medeniyet tarafından ikamet yeri olarak kullanılması ve günümüzde üç coğrafî bölgeyi birbirine bağlayan bir kavşak konumunda olması, Afyonkarahisar ilinin turistik bir destinasyon olarak önemini artırmaktadır. Bu bilgiler ışığında, Afyonkarahisar'ın termal turizm ve kültür turizmi başta olmak üzere çeşitli alternatif turizm türleri için bir çekim merkezi olduğu söylenebilir (Gökçe, 2016: 84-85). Afyonkarahisar, Türkiye'nin son yıllarda özellikle termal turizm faaliyetlerinin ve termal turizm yatırımlarının arttığı, termal turizmle birlikte doğal, tarihi ve kültürel turizm değerlerinin de gün geçtikçe turizme kazanmaya başladığı alanlarından biridir.

Afyonkarahisar ili, Türkiye'nin önemli termal turizm merkezlerinden biri olma yolunda ciddi ilerlemeler kaydetmiştir. İldeki termal kaynakların bolluğu ve bu kaynakların hastalıkların tedavisine tamamlayıcı katkılar sağlaması, termal turizmin gelişmesindeki temel unsur durumundadır (Taş, 2012: 151).

5. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Günümüzde tüketiciler neredeyse hiç zaman ayırmadan tüm ihtiyaçlarını (giyim, kozmetik, teknoloji ürünler, beyaz eşya, kitap, cd vs) online olarak gidermekte ve satın alma öncesinde mutlaka sosyal medyayı ziyaret etmektedirler. Bu kapsamda turistik ürün tüketicisi olan turistler, rezervasyon yaptırmadan önce, yaparken, geliş tarihine kadar, konakladığı süre zarfında ve döndükten sonra bile her aşamada sosyal medyayı kullanmaktadır. Bu nedenle otellerin, sosyal medyayı bu denli önemseyen müşteriler için de aktif kullanması önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Afyonkarahisar'daki termal otel işletmelerinde pazarlama aracı olarak sosyal medyanın kullanım durumunu ortaya koymak ve eksikliklerin giderilmesi için birtakım öneriler getirmektir. Araştırma konusunun altyapısını oluşturan sosyal medyanın otel pazarlamasındaki yeri ile ilgili batı literatüründe yapılmış çalışmalar bulunmakla birlikte, ülkemizde ilgili alanda yapılmış çalışmalar sınırlı sayıda bulunmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın termal otel işletmelerinde yapılması, sosyal medyanın termal oteller dahil diğer farklı konseptteki oteller için de kullanılması gereken bir pazarlama aracı olduğunu göstermek adına bir ışık olacaktır. Araştırma, sadece Afyonkarahisar iliyle sınırlı olduğu için elde edilen verilerin genelleştirilmesi güç olmakla birlikte çalışma ile elde edilecek veriler doğrultusunda, diğer termal otel işletmelerinde (farklı bölgeler ve sınıflarda) ve farklı işletme türleri ile termal otel işletmeleri arasında gelecekte yapılacak çalışmalar için bir ön çalışma olması bakımından önemlidir.

6. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamındaki veriler, literatürde yer alan bilgiler ve alanında uzman kişilerle görüşülerek oluşturulmuş yarı yapılandırılmış mülakat sorularının **(Ek 1)** işletmenin sosyal medya ile ilgilenen personelleriyle, işletmeler ziyaret edilerek elde edilmiştir. Araştırma alanı olarak önemli bir termal turizm destinasyonu olan Afyonkarahisar'daki termal otel işletmeleri seçilmiştir. Araştırmada bu bölgenin seçilmesindeki temel etkenler, özellikle Afyonkarahisar'ın termal otel işletmeciliği başta olmak üzere ülkemizin önemli turizm potansiyelini barındırması ve bu doğrultuda giderek gelişen bir destinasyon olmasıdır.

Araştırma kapsamında veriler, araştırmanın yapıldığı tarihte faaliyette bulunan 6 adet beş yıldızlı otel işletmelerindeki sosyal medya ile ilgilenen personeller ile yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ve söz konusu otellerin internet sitelerinin gözlemlenmesi yöntemi ile elde edilmiştir. Söz konusu mülakatlar öncesi ilgili otellerde sosyal medya ile ilgili olarak çalışan kişilerle önceden alınan randevu doğrultusunda toplantı ayarlanmış ve oteller ziyaret edilerek, ilgili personellerin katılımıyla toplantıda yüz yüze görüşme yapılarak, konu hakkında oteller hakkındaki uygulamaların neler olduğu sorulmuş ve cevaplar kayıt altına alınarak yorumlanmıştır. Elde edilen veriler, araştırmanın amacı doğrultusunda, konuyla ilgili daha önce yapılan benzer çalışmalar ve literatür bilgileri doğrultusunda yorumlanarak öneriler geliştirilmiştir.

7. Bulgular

Araştırma kapsamında faaliyette bulunan 6 adet beş yıldızlı otel işletmesinde çalışan ve sosyal medya ile ilgilenen personelle yapılan görüşme bulguları ve otel işletmelerinin internet sitelerinin incelenmesine dayalı olarak yapılan gözlemlere ilişkin bulgular bu kısımda sunulmuştur. Bu kapsamda bulgular görüşme sorularına verilen cevaplar ışığında ortaya konulmuştur.

"Otelinizin tanıtım, reklam ve pazarlanmasında sosyal medyayı kullanıyor musunuz? (Kullanılıyor ise, Hangi amaçlarla, ne derece kullanılıyor ve kullanılması hangi departmana katkı sağlıyor?)" ifadesine yetkililerin verdikleri cevaplar incelendiğinde, Afyonkarahisar'daki termal otel işletmelerinde sosyal medyanın aktif olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yetkililer konuya ilişkin otel işletmelerinin genellikle satış & pazarlama departmanları ve faaliyetleri kapsamında sosyal medyanın kullanımının olduğunu belirtmişlerdir ve ilgili departmana faydalar sağladığı yönünde görüşlerini ortaya koymuşlardır. Ayrıca sosyal medyanın termal otel işletmelerinin spa bölümlerine de olumlu katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen otellerde çalışan yetkililerin "Sosyal medya kullanımı otel olarak size ne gibi avantajlar sağlamaktadır?" ifadesine verdikleri cevaplar hakkında genel bir değerlendirme yapıldığında; sosyal medyanın sağladığı avantajlar şu şekilde sıralanabilir:

- Misafirlere kısa yoldan ulaşımı sağlamaktadır,
- Rekabet koşullarında rakiplerin davranışlarına ayak uydurmayı sağlamaktadır,
- Kitlelere hitap etmesi yönüyle avantaj sağlamaktadır.
- Reklamlarda maliyetin düşmesine yardımcı olur.
- Online satışları tetiklemek gibi faydaları vardır.

Otel işletmelerinde çalışan yetkililere yöneltilen "Toplam rezervasyonlar içinde sosyal medya ile yapılan rezervasyonların yeri ne kadardır? (Yaklaşık oran olarak)" ifadesine verilen cevaplar incelendiğinde sosyal medya yoluyla yapılan rezervasyonların toplam satışlar içerisinde %5 ile %30 arasında değiştiği ve bu durumun otele ve sezona göre değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır.

"Otel yönetimi olarak kullandığınız sosyal medya ağlarındaki (Facebook, Twitter, Instagram) takipçi sayınızı izliyor musunuz ve artırmak için neler yapıyorsunuz, detaylandırarak açıklar mısınız?" ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar incelendiğinde otel işletmelerinde sosyal medya ağlarındaki takipçilerin izlendiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda, otellerin güncel bilgilerin paylaşımı, ünlüler geldiğinde fotoğrafların paylaşımı ve profesyonel şirketlerden destek alarak sosyal medya ağlarındaki takipçilerini artırmayı hedefledikleri anlaşılmaktadır.

Otel işletmelerinde görüşme yapılan yetkililerden alınan bilgilere göre "Otelinizde sosyal medya ile ilgilenen bir departman var mı? Yok ise hangi departman ilgileniyor?" ifadesi için farklı cevaplar verildiği anlaşılmaktadır. Otel işletmelerindeki, halkla ilişkiler, satış & pazarlama, iletişim departmanlarının konuyla ilgilendiği ayrıca bazı otel işletmelerinde de bu konuyla üst yönetimin ilgilendiği bilgisine ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen otellerde çalışan yetkililerin "Sosyal medya kanalıyla geri bildirimde bulunduğunuz takipçilerinizin tekrar eden ziyaretleri oldu mu?" ifadesine verdikleri cevaplar incelendiğinde; olumlu geri dönüşler olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda sosyal sosyal medya aracılığıyla, misafirler ile irtibata geçilmesi durumunda, misafirlerin aktif

olarak oteli tekrar ziyaret ettikleri belirtilmiştir. Bazı otellerin ise bu konuda itibar yönetim programı gibi dışarıdan profesyonel bir şirketin desteğine başvurdukları anlaşılmıştır.

"Otel dışında sosyal medya aracılığıyla pazarladığınız başka marka, alternatif düşünceniz var mı?" ifadesine verilen cevaplar incelendiğinde, zincir otellerin kendi grubundaki oteller ile işbirliği içerisinde çalışmalar yaptıkları ve bazı otellerin de otel dışında farklı markalara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda tanıtım faaliyetlerinin farklı markalara sahip otel işletmeleri için tek çatı altında yapılabildiği gibi bazı otellerin ise bu faaliyetleri sadece otel ile ilgili reklam çalışmaların yapılmasıyla yürüttüğü anlaşılmaktadır.

Otel işletmelerinde görüşme yapılan yetkililerden alınan bilgilere göre "Sosyal medya kanalıyla elde ettiğiniz beğeni, şikayet gibi değerlendirmelerin yönetim sürecine katkıları nelerdir?" ifadesine verilen cevaplar incelendiğinde bu kapsamda yapılan birtakım işlerin olduğu anlaşılmaktadır. Misafirler tarafından olumlu ve olumsuz görüşlerin tüm oteller tarafından dikkate alındığı belirtilmiştir. Bazı otel işletmelerinin yönetim politikalarını bu konuyu da değerlendirerek yürüttüğü, bazı otel işletmelerinin ise haftanın belli günlerinde yapılan toplantıların üçte birini sosyal medyaya ayırdığı anlaşılmaktadır.

Araştırmanın yapıldığı otel işletmeleri yetkililerine yöneltilen "Otelinizde sosyal medya aracılığıyla konum bildirimi yapan misafirleriniz için özel uygulamalarınız var mı?" ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar incelendiğinde değişik uygulamaların varlığı anlaşılmaktadır. Bazı otel işletmelerinde bu kapsamda bir uygulama olmadığı ifade edilmiştir. Bu duruma gerekçe olarak da, çoğunlukla misafirlerin orta ve daha ileri yaşlara sahip olmasını göstermektedirler. Bazı otel işletmelerinde sadece özel günlerde paylaşım yapan ve konum bildirimi yapan misafirler için özel uygulamalarının olduğu belirtilmiştir. Bazı otel işletmelerinde ise konuyla ilgili olarak otel ismiyle #etiket (#hashtag) açılıp paylaşım yapıldığında anında indirim uygulandığı ifade edilmiştir.

"Otel yönetimi olarak sizce otellerin sosyal medyada bulunması bir gereklilik midir? Detaylandırarak açıklar mısınız?" ifadesi araştırma yapılan otellerdeki yetkililere yöneltilmiştir. Konuyla ilgili olarak otellerin in tamamının sosyal medyada bulunmayı bir gereklilik olduğu ifade edilmiştir. Bu durumun gerekçeleri yetkililer tarafından aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- Günümüzde insanların sosyal medyayı aktif olarak kullanmaları,
- Misafirlerin otele gelmeden önce sosyal medyadan araştırma yapmaları,
- Sosyal medya kullanımının otel için önemli bir zaman-maliyet tasarrufu sağladığı.

Söz konusu otel işletmelerinin internet siteleri incelendiğinde, araştırmaya dahil olan otel işletmelerinin internet sitelerinde sosyal medya bağlantıları olduğu gözlemlenmiştir.

Araştırma yapılan otel işletmelerinde sosyal medyanın etkin olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yetkililerden alınan bilgilere göre otel işletmelerinde sosyal medya kullanımının bir gereklilik olduğu ve işletmelerin yönetim politikalarından pazarlama faaliyetlerine kadar hem rakipleri ile rekabetlerinde hem de işletme içerisindeki işlerin yürüyüşünde sorumluların göz önünde bulundurduğu bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda araştırmada ortaya konulan sonuç ve ilgili taraflara öneriler getirilmiştir.

8. Sonuç ve Öneriler

İnternet teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak sosyal medya platformlarının kullanımı gittikçe yaygınlaşmaktadır. İnsanların günlük yaşantılarında gerçekleştirdikleri birçok eylem, sosyal medya platformlarında da yer almaktadır. Sosyal medya üzerinden

otellerin gerçekleştirdiği pazarlama kampanyaları, kısa sürede çok sayıda turizm tüketicisine ulaşabilmektedir. Turizm tüketicileri etkisi altında kaldıkları sosyal medya pazarlama kampanyalarını, sosyal paylaşım siteleri üzerinden kendi arkadaş listelerinde yer alan kullanıcılarla paylaşmaktadırlar. Bu durum sosyal paylaşım siteleri üzerinden gerçekleştirilen her sosyal medya pazarlama kampanyasının kısa sürede söylenti pazarlamasına dönüşmesini sağlamaktadır. Otel işletmelerinin yeni müşteri kazanmakta veya sadık müşteri kitleleri oluşturmada sosyal medyanın önemini işletme yöneticilerinin giderek daha iyi anlamaya başladıkları görülmektedir. Etkili ve verimli yönetilen sosyal medya uygulamaları sayesinde konaklama işletmeleri; müşteri ilişkileri, satış geliştirme, reklam gibi faaliyetlerini düşük maliyetle geniş kitlelere ulaştırabilmektedirler.

- Afyonkarahisar'daki termal otel işletmelerinin sosyal medyayı aktif olarak kullandığı ve bu konuda satış & pazarlama ve spa gibi departmanlara faydalar sağlandığı anlaşılmaktadır.

- Sosyal medya kullanımının işletmelere rakiplerle rekabette, kitlelere hitap etme ve reklam faaliyetleri gibi çalışmalarda olumlu etkilerinin gözlendiği yapılan görüşme sonucunda ortaya çıkan sonuçlar arasındadır.

- Sosyal medya yoluyla yapılan rezervasyonların toplam rezervasyonlar içerisinde %5 ile %30 arasında değişen bir paya sahip olduğu ve bu durumun otel ve sezona göre değiştiği ortaya çıkmıştır.

- Otellerin sosyal ağlarındaki takipçilerini izlediği ve bu konuda güncel bilgi paylaşımı, ünlülerin fotoğraflarının paylaşılması ve profesyonel şirketlerden destek alınması yoluyla takipçilerini artırma yoluna gittikleri anlaşılmıştır.

- Otel işletmelerinde sosyal medya ile ilgilenen departmanların; halkla ilişkiler, satış & pazarlama, iletişim departmanlarının olduğu bazı otel işletmelerinde ise üst yönetim yoluyla takibinin sağlandığı anlaşılmaktadır.

- Otellerin sosyal medya ağlarından misafirlerle irtibata geçilmesi yoluyla tekrar ziyaretlerinin gerçekleştiği sonucu ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda bazı otel işletmelerinin ise itibar yönetim programı gibi uygulamalarla profesyonel destek aldıkları anlaşılmaktadır.

- Zincir otellerin grubundaki otellerle birlikte çalıştığı, bazı işletmelerin otel dışında farklı markalara sahip olduğu ve tanıtım faaliyetlerini ortaklaşa yürüttüğü ya da otel tanıtımını ayrı bir yere koyduğu ortaya çıkmıştır.

- Otel işletmelerinin yönetiminde sosyal medyanın dikkate alındığı ve bazı otel işletmelerinde politikaların bu doğrultuda izlendiği bazı otel işletmelerinde ise haftalık olarak yapılan toplantıların üçte birinde sosyal medya konusunun incelendiği sonucu ortaya konulmuştur.

- Yapılan araştırmada konum bildirimi yapan misafirlerle ilgili farklı uygulamaların varlığı ortaya çıkmıştır. Bazı otel işletmelerinde bu konuda faaliyetinin olmadığı bunun sebebinin ise misafirlerin yaşlarının yüksek olmasının misafirlerin teknoloji ile olan ilişkisinin az olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir. Bazı otel işletmelerinde özel günlerde paylaşım yapan ve konum bildirimi yapan misafirler için özel uygulamaların olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bazı otel işletmeleri ise otel ismiyle sosyal medyada paylaşım yapan misafirlerine indirim uygulamaktadır.

- Sosyal medyanın günümüzde insanlar tarafından aktif olarak kullanılması, misafirlerin otele gelmeden önce sosyal medya üzerinden araştırma yapmaları ve sosyal medya kullanımının oteller için önemli bir zaman-maliyet tasarrufu sağlamasından dolayı otel işletmelerinin sosyal medyayı bir gereklilik olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Araştırmada elde edilen sonuçlar verilmiştir bu kapsamda otel işletmelerinin mevcut uygulamaları doğrultusunda ve bundan sonra yapılacak araştırmalar için öneriler getirilmiştir. Öneriler maddeler halinde aşağıda sunulmuştur.

- Otel işletmelerinde sosyal medyanın kullanımının sadece pazarlama departmanları dışında diğer departmanlarda da aktif olarak kullanımı sağlanabilir. Örneğin yiyecek içecek departmanı o günkü yemek listesi ve ilgili resimleri sosyal medya üzerinden paylaşabilir, bu da işletmeye sadece yemek için bile olsa misafirlerin gelmesine katkı sağlayabilir.

- Sosyal medya kanalıyla ulaşan misafirlerin oranının yükseltilmesi işletmeler için hedef olabilir. Günümüzde dünyanın her yerinden ulaşılabilecek bir konumda olan sosyal medya sayesinde işletmeler dünyanın diğer ucundaki bir turist için çekim merkezi olabilir.

- Özellikle facebook, twitter ve instagram üzerinden pazarlamanın gün geçtikçe arttığı günümüzde turizm işletmeleri de gerekli çalışmayı planlı ve sistemli bir şekilde sürdürerek bu üç sosyal medya platformunu bir pazarlama aracı olarak kullanmaya başlamalıdır.

- Turizm işletmeleri özellikle sosyal paylaşım siteleri ve tüketici görüş sitelerinde bulunan, işletme hakkında yapılan görüş ve yorumları dikkate almalı, tüketicilerin bu sanal ortamda işletme için aralarında yaptığı paylaşımları düzenli bir şekilde takip etmelidir. Bu tür geri bildirimler işletmenin oluşturacağı sosyal medya takip merkezi tarafından incelenmeli, eksik yönler giderilmelidir.

- Sosyal medya için oluşturulacak bir ekip bulundurmak ve yetiştirmek veya profesyonel bir dış kaynaktan yardım almak, turizm işletmelerinin izlemesi gereken bir strateji olarak ve bu platformlar için turizm işletmeleri bünyesinde bir altyapı oluşturulması ve yatırım yapılması önerilebilir.

- İşletmeler açısından düşünüldüğünde, kullanıcıların etik dışı davranarak sahte hesaplar ile yalan yorumlar yapmaları turizm işletmelerinin imajını olumsuz yönde etkileyecektir. Bu tür olayları önlemek için işletmelerin gerekli alt yapıyı sağlamaları ve yasal yaptırımlarla caydırma yoluna gitmek için örgütlenmeleri önerilebilir.

- Bundan sonra yapılacak araştırmalarda konunun diğer tarafı olan misafirlerin görüşlerinin alınması yoluyla bu çalışmada ortaya konulan sonuçlar karşılaştırılabilir.

- Konuyla ilgili yapılacak çalışmalarda anket yöntemi kullanılarak misafirler ve otel işletmesi çalışanlarının görüşleri alınabilir.

Sonuç olarak sosyal medyanın önemi her geçen gün artan bir seyir izlemektedir. Bu da günümüz dünyasının misafirler için daha ulaşılabilir destinasyonlar ve işletmeler anlamına gelmektedir. Bu kapsamda daha ulaşılabilir konuma gelebilecek işletmelerin değerlendirmesi gereken bir faaliyet olarak sosyal medyayı takip ve yönetim önemlidir.

Kaynakça

Arasıl, T. (1991). "Termal Suların Sağlık Alanında Kullanımı", *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi,* 2(3): 45-48.

Aşık, N. A. (2014). "Termal Otel Müşterilerinin Memnuniyet Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma", *Uluslararası Hakemli Pazarlama ve Pazar Araştırmaları Dergisi,* 1(2): 109-123.

Atadil, H. A. (2011). *Otel İşletmelerinde Sosyal Medya Pazarlaması: Turizm Tüketicilerinin Sosyal Paylaşım Sitelerine İlişkin Algıları Üzerine Bir Alan Çalışması,*

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bayram, M., Bayram, Ü. ve Arıcı, S. (2016). "Otel İşletmeleri Instagram Paylaşımlarının Sosyal Medya Pazarlaması Kapsamında İçerik Analizi Yöntemi İle Değerlendirilmesi", *İşletme Araştırmaları Dergisi,* 8(2): ss. 427-442.

Belber, B. G. ve Turan, A. (2015). "Termal Turizm İşletmelerinde, Turistik Tüketicilerin Tatmin Düzeylerine Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi: Kırşehir İli Üzerine Bir Uygulama", *İşletme Araştırmaları Dergisi,* 7(3): 457-481.

Castronovo, C. ve Huang, L. (2012). "Social Media in an Alternative Marketing Communication Model", *Journal of Marketing Development and Competitiveness,* 6(1): ss. 117-134.

Constantinides, E. ve Fountain, S. J. (2008). "Web 2.0: Conceptual Foundations and Marketing Issues", *Journal of Direct, Data and Digital Marketing Practice,* 9(3): ss. 231-244.

Hacıefendioğlu, Ş. (2014). "Sosyal Medyanın Marka Bağlılığına Etkisi Üzerine Bir Araştırma", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* (28): 59-70.

Eröz, S. S. ve Doğdubay, M. (2012). "Turistik Ürün Tercihinde Sosyal Medyanın Rolü ve Etik İlişkisi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 27(1): 133-157.

Eryılmaz, B. ve Zengin, B. (2014). "Butik Otel İşletmelerinin Sosyal Medya Kullanımına Yönelik Bir İnceleme: Facebook Örneği", *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 4(2): 42-59.

Gökçe, F. (2016). *Yerli Halkın Turizmin Gelişimine Yönelik Algısı ve Desteği: Afyonkarahisar Örneği,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaplan, A. M. ve Haenlein, M. (2010). "Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media", *Business Horizons,* 53(1): ss. 59-68.

Kılıç, B. ve Eleren, A. (2010). "Termal Otel İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 15(3): 119-142.

Kim, W., Jeong, O-R. ve Lee, S-W. (2010). "On Social Web Sites", *Journal Information Systems,* 35(2): ss. 215-236.

Mangold, W. G. ve Faulds, D. J. (2009). "Social Media: The New Hybrid Element of The Promotion Mix", *Business Horizons,* 52(4): ss. 357-365.

Mayfield, A. (2008). *What is Social Media?,* San Francisco: iCrossing.

Taş, B. (2012). "Afyonkarahisar İlinde Termal Turizmin Gelişimi", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* (26): 139-152.

We Are Social ve Hootsuite (2017). *Digital in 2017 Global Overview,* https://wearesocial.com/blog/2017/01/digital-in-2017-global-overview, (24.04.2017).

Ek 1: Görüşme Soruları

1	Otelinizin tanıtım, reklam ve pazarlanmasında sosyal medyayı kullanıyor musunuz? (Kullanılıyor ise, Hangi amaçlarla, ne derece kullanılıyor ve kullanılması hangi departmana katkı sağlıyor?)
2	Sosyal medya kullanımı otel olarak size ne gibi avantajlar sağlamaktadır?
3	Toplam rezervasyonlar içinde sosyal medya ile yapılan rezervasyonların yeri ne kadardır? (Yaklaşık oran olarak)
4	Otel yönetimi olarak kullandığınız sosyal medya ağlarındaki (Facebook, Twitter, Instagram) takipçi sayınızı izliyor musunuz ve artırmak için neler yapıyorsunuz, detaylandırarak açıklar mısınız?
5	Otelinizde sosyal medya ile ilgilenen bir departman var mı? Yok ise hangi departman ilgileniyor?
6	Sosyal medya kanalıyla geri bildirimde bulunduğunuz takipçilerinizin tekrar eden ziyaretleri oldu mu?
7	Otel dışında sosyal medya aracılığıyla pazarladığınız başka marka, alternatif düşünceniz var mı?
8	Sosyal medya kanalıyla elde ettiğiniz beğeni, şikayet gibi değerlendirmelerin yönetim sürecine katkıları nelerdir?
9	Otelinizde sosyal medya aracılığıyla konum bildirimi yapan misafirleriniz için özel uygulamalarınız var mı?
10	Otel yönetimi olarak sizce otellerin sosyal medyada bulunması bir gereklilik midir? Detaylandırarak açıklar mısınız?

The Stability of Money Demand: A Case of Turkey

Osman TÜZÜN[1], Fatih CEYLAN[2], Ramazan EKİNCİ[3]

Abstract

In this study, the stability of the money demand in Turkey has been tested in the long-run relationship between money demand and the main determinants of money demand for the period 1986Q1-2016Q3. The time-varying parametric cointegration test developed by Bierens and Martins (2010) was used to observe the effects of the economic crises occured at the material time, structural changes and the applied policies on the money demand. According to the findings obtained, a time-varying cointegration relationship was detected between monetary demand and its determinants. From the time-normalized coefficient estimates and stability tests, it follows that money demand has been unstable especially in crisis periods. The main reason for this instability is the fluctuations in income elasticity.

Keywords: Money Demand, Time-Varying Parameter Cointegration Test

JEL Codes: C50, E44, E51, E52.

Türkiye'de Para Talebinin İstikrarına Yönelik Bir Uygulama

Özet

Bu çalışmada Türkiye'de para talebinin istikrarlılığı, 1986Q1-2016Q3 dönemi için para talebi ve temel belirleyicileri arasındaki uzun dönemli ilişki çerçevesinde test edilmiştir. Söz konusu zaman aralığında yaşanan ekonomik krizlerin, yapısal değişimlerin ve uygulanan politikaların para talebi üzerindeki etkilerini gözlemleyebilmek için Bierens ve Martins (2010) tarafından geliştirilen zamana göre değişen parametreli eş bütünleşme testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre para talebi ve belirleyenleri arasında zamana göre değişen eş bütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Zamana göre normalize edilmiş katsayı tahminleri ve istikrar testlerine göre özellikle kriz dönemlerinde para talebinin istikrarsız olduğunu görülmektedir. Söz konusu istikrarsızlığının temel nedeni ise gelir esnekliğindeki dalgalanmalardır.

[1]Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, osman.tuzun@deu.edu.tr
[2] Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, fatih.ceylan@deu.edu.tr
[3]Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, ramazan.ekinci@deu.edu.tr
Dokuz Eylül ÜniversitesiİktisadiveİdariBilimlerFakültesi

Anahtar Kelimeler: Para Talebi, Zamana Göre Değişen Parametreli Eş Bütünleşme Testi

1. Giriş

Ekonomideki para miktarındaki değişmelerin makroekonomik değişkenleri etkilemesi açısından para talebinin istikrarı oldukça önem arz etmektedir. Ayrıca para talebi ile temel makroekonomik değişkenler arasında ilişki para politikasının aktarım mekanizmalarının istikrarı için de önemlidir. Bu sayede merkez bankasının para arzını kontrol edebilmesi sağlanmaktadır. Para talebinin istikrarı ekonomide makroekonomik iklimin öngörülebilir olmasını da sağlamaktadır. Bu nedenle para politikasının yukarda bahsedilen fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için en uygun parasal büyüklüğün belirlenmesi ve para talebinin istikrarı literatürde sıklıkla araştırılan bir konu olmuştur.

Para talebinin istikrarına ilişkin teorik yaklaşımlar genellikle bir ekonomik krizle geçerliliğini yitirmiş olsa da yeni yaklaşımların ortaya çıkmasında dayanak noktası oluşturmuştur. Para talebi konusunda teorik yaklaşımlar Klasik iktisat teorisi ile başlamaktadır. Klasik iktisat teorisine göre para talebi işlem amaçlı talep edilen bir değişim aracıdır. Ayrıca paranın dolanım hızının istikrarlı olduğu temel görüşünden hareketle "miktar teorisi" paranın ekonomideki yerini açıklamaktadır. Paranın dolanım hızının istikrarlı olması para talebinin de istikrarlı olacağı anlamına gelmektedir. Ekonomide tam istihdamın geçerli olduğu varsayımından hareketle para miktarındaki artış fiyatlar genel seviyesini artırmaktadır.

Keynesgil iktisat, miktar teorisine olan eleştirisini paranın talep edilme nedenleri noktasında yapmaktadır. Keynes'e göre para talebinin belirleyenlerinden birisi de spekülatif para talebidir. Bu katkı para talebi fonksiyonuna faiz oranını da dahil etmiş ve literatürde ampirik olarak da test edilmiştir.

İlerleyen dönemde, Monetarist yaklaşımla birlikte, para talebinin belirleyicileri arasına finansal değişkenler de eklenmiştir. Ancak Monetarist yaklaşım miktar teorisinin paranın dolanım hızının istikrarına ilişkin görüşlerini desteklemektedirler. Bu konuda Monetarist yaklaşım para talebinin diğer belirleyenlerini de dikkate almış olsa da, para talebinin gelir esnekliğinin büyük olduğunu ifade etmektedir.

Para talebinin istikrarı 1970 Bretton Woods sisteminin sona ermesinin ardından sorgulanmaya başlanmıştır. Para talebinin istikrarsız olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar ortaya çıkmıştır. İlerleyen dönemde finansal piyasaların gelişmesi, döviz kuru rejimlerinde yaşanan değişiklikler, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi gibi gelişmeler para talebini etkilemiştir. Bu süreçte yaşanan finansal krizler para talebinin istikrarlılığı hususunda akademik çalışmaların da çoğalmasına neden olmuştur.

Bu çalışmada Türkiye'de para talebinin istikrarlılığı, Bierens ve Martins (2010) tarafından geliştirilen zamana göre değişen parametreli eş bütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Ele alınan zaman aralığı düşünüldüğünde, söz konusu yöntem; yaşanılan ekonomik krizlerin etkilerini kendi içinde değerlendirme imkânı vermesi, kriz dönemlerinde parametrelerin ne yönde değiştiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca literatürde çoğunlukla kullanılan eşbütünleşme analizleri değişkenler arasındaki uzun dönemli ortalama ilişkiyi ifade etmektedir. Ancak değişkenler arasındaki ilişkinin nasıl bir değişim gösterdiğini ve nasıl bir yol izlediğini göstermemektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye' de para istikrarını belirlemeye yönelik bu çalışma diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır.

Çalışmanın kurgusunda ikinci kısımda literatür yer almaktadır. Üçüncü kısımda analizde kullanılan yöntem anlatılmakta ve devam eden dördüncü bölümde ise veri seti ve ampirik bulgular yer almış olup, son kısımda ise sonuç ve politika önerilerine yer verilmiştir.

2. Literatür

Türkiye' de para talebinin istikrarına yönelik literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. Tablo-1'de tarih sırasıyla bu çalışmalar özetlenmiştir.

Tablo 1: Türkiye' de Para Talebinin İstikrarına Yönelik Çalışmalar

Yazarlar	Dönemler	Yöntem	Değişkenler	Bulgular
Koğar (1995)	1978:Q1-1990:Q4 Üçer Aylık Dönemler	Johansen Eşbütünleşme Testi	Bağımlı Değişkenler Geniş Tanımlı Reel Para Talebi (M2) Dar Tanımlı Reel Para Talebi (M2) Bağımsız Değişkenler Reel GSYİH, Enflasyon, Döviz Kuru	İstikrarlı
Tunay (2001)	1987-2000 Üçer Aylık Dönemler	MARS Yöntemi	Bağımlı Değişkenler Reel GSYİH/V, Reel GSYİH/M1, Reel GSYİH/M2, Reel GSYİH/M2Y Bağımsız Değişkenler Nominal Faiz Oranı, Döviz Kuru, Reel GSYİH, Beklenen Değer Kaybı Oranı	İstikrarsız
Mutluer ve Barlas (2002)	1987-2001 Üçer Aylık Dönemler	Johansen Eşbütünleşme Testi	Bağımlı Değişkenler Geniş Tanımlı Reel Para Talebi (M2Y) Bağımsız Değişkenler Reel GSYİH, Enflasyon, Reel Efektif Döviz Kuru, Faiz oranları	İstikrarlı
Akıncı (2003)	1987:Q1-2003Q3 Üçer Aylık Dönemler	Johansen Eşbütünleşme Testi Hata Düzeltme Modeli	Bağımlı Değişkenler Dar Tanımlı Reel Para Talebi (M1) Bağımsız Değişkenler Özel Tüketim Harcamaları, Nominal Döviz Kuru, Faiz oranları	İstikrarlı
Civcir (2003)	1987:M1-1999:M12 Aylık Dönemler	Johansen Eşbütünleşme Testi	Bağımlı Değişkenler Geniş Tanımlı Reel Para Talebi (M2) Bağımsız Değişkenler Sanayi üretim Endeksi, Enflasyon, Beklenen Döviz Kuru, Faiz oranları	İstikrarlı
Balaylar ve Duygulu (2004)	1987-2000 Üçer Aylık Dönemler	Tek Denkleme Dayalı Eş Bütünleşme Analizi	Bağımlı Değişkenler Nominal Para Arzı (M2) Bağımsız Değişkenler Nominal GSYİH, Enflasyon, Tartılı Reel Efektif Kur, Faiz Oranı	İstikrarsız
Halıcıoğlu ve Uğur (2005)	1950-2002	ARDL Sınır Testi CUSUM, CUSUMSQ İstikrar Testleri	Bağımlı Değişkenler Dar Tanımlı Reel Para Talebi (M1) Bağımsız Değişkenler Nominal Döviz Kuru, Faiz Oranları, Reel GSYİH	İstikrarlı

Çatık (2007)	1988:01-2005:04 Üçer Aylık Dönemler	Kırılmalı Birim Kök Ve Eş Bütünleşme Analizleri	Bağımlı Değişkenler Dar Tanımlı Reel Para Arzı (M1) Bağımsız Değişkenler Reel GSYİH, Vadeli Mevduat Faiz Oranı	Yapısal Kırılmaları Dikkate Almayan Johansen Eşbütünleşme Testi İstikrarlı Yapısal Kırılmaları Dikkate Alan Gregory-Hansen İstikrarsız
Altıntaş (2008)	1985:04-2006:04 Üçer Aylık Dönemler	Sınır Testi (ARDL), CUSUM, CUSUMSQ İstikrar Testleri	Bağımlı Değişkenler Geniş Tanımlı Reel Para Arzı (M2) Bağımsız Değişkenler Reel GSYİH, Mevduat Faiz Oranı, Nominal Döviz Kuru	İstikrarlı
Yılancı (2012)	1989:Q1-2011:Q2 Üçer Aylık Dönemler	Sınır Testi(ARDL) ve Kayan Pencerelerde Sınır Testi	Bağımlı Değişkenler Geniş Tanımlı Reel Para Arzı (M2) Bağımsız Değişkenler Reel GSYİH, Mevduat Faiz Oranı, BİST100 Endeksi Kapanış Fiyatları	2007 Yılının Birinci Çeyreğinden Sonrası İstikrarsız
Dritsaki ve Dritsaki (2012)	1989:M1-2010:M5 Aylık Dönemler	Hata Düzeltme Modeli (VECM), Johansen Eşbütünleşme Testi Granger Nedensellik Testi, CUSUM, CUSUMSQ İstikrar Testleri	Bağımlı Değişkenler Dar Tanımlı Reel Para Talebi (M1) Bağımsız Değişkenler Sanayi Üretim Endeksi, Nominal Faiz Oranı,	Değişkenler Arasında Kısa ve Uzun Dönemde Nedensellik İlişkisi Olmasına Rağmen İstikrarsız
Gencer ve Arısoy (2013)	1989:Q1-2010:Q4 Üçer Aylık Dönemler	ARDL Sınır Testi, Kalman filtre yaklaşımına dayalı zamanla değişen katsayılar yöntemi	Bağımlı Değişkenler Geniş Tanımlı Reel Para Talebi (M2Y) Bağımsız Değişkenler DİBS Faiz Oranları, Enflasyon, Reel GSYİH, Nominal Döviz Kuru	İstikrarlı
Özcan ve Arı (2013)	2005:M12-2012:M10 Aylık Dönemler	Johansen Eş bütünleşme Testi, CUSUM, CUSUMSQ İstikrar Testleri	Bağımlı Değişkenler Geniş Tanımlı Reel Para Talebi (M2) Bağımsız Değişkenler Sanayi Üretim Endeksi, Nominal Faiz Oranı, Döviz Kuru	İstikrarsız
Doğru (2014)	1970-2010	Eş bütünleşme sınır testi yaklaşımı (ARDL), Hata Düzeltme Modeli (VECM)	Bağımlı Değişkenler Geniş Tanımlı Reel Para Talebi (M2) Bağımsız Değişkenler Reel GSYİH, Faiz Oranı, Döviz Kuru	Uzun Dönemde İstikrarlı Kısa Dönemde Faiz Oranı Anlamlı ve Negatif İlişki
Atgür ve Altay (2015)	2002:Q1-2013Q2	ARDL Modeli, CUSUM Testi	Bağımlı Değişkenler Geniş Tanımlı Reel Para Talebi (M2) Bağımsız Değişkenler	İstikrarsız

	Üçer Aylık Dönemler		Reel GSYİH, Vadeli Mevduat Faiz Oranı, Tüketici Fiyat Endeksi	

3.Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada 1986Q1 ve 2016Q3 dönemine ait üçer aylık veriler kullanılarak para talebi ve belirleyicileri arasındaki uzun dönemli ilişki ve para talebinin istikrarlılığı incelenmiştir. Bu tarihlerin alınmasının sebebi 1986 yılı itibariyle veri toplamanın daha düzenli ve güvenilir şekilde yapılmasıdır. Nominal para arzı (M2), TÜFE (P), reel GSYİH (GDP) ve üç aylık vadeli mevduat faiz oranı (FO) değişkenleri kullanılarak aşağıdaki para talebi modeli tahmin edilmektedir.

$$\ln(M2_t) - \ln(P_t) = \beta_0 + \beta_1 \ln(GDP_t) + \beta_2 \ln(FO_t) + u_t$$

Gayri safi yurtiçi hasıla mevsimsellikten arındırılmış ve değişkenlerin logaritmaları alınarak analize dahil edilmiştir. Değişken IMF'nin veri tabanı International Financial Statistics'ten (IFS)'den elde edilmiştir.

Ekte durağanlık özelliklerini belirlemeye yönelik yapılan iki yapısal kırılmalı Lee ve Strazicich (2003) birim kök testi sonuçları yer almaktadır. Birim kök testi sonuçlarına göre tüm değişkenler iki yapısal kırılma ile birim kök içermektedir. Çalışma literatürde yer alan ve incelenen dönem boyunca katsayıların değişmeyip sabit kaldığı yaklaşımlardan farklı olarak katsayıların zamana göre değişimini dikkate almaktadır. Böylece ele alınan dönem boyunca para talebinin istikrarlılığındaki değişimler izlenebilmekte ve politika önerileri geliştirilebilmektedir.

Ampirik bulgular Bierens ve Martins (2010) tarafından geliştirilen ve *katsayıları zamana göre değişen eşbütünleşme* (TVC) yöntemine dayanmaktadır. Park ve Hahn (1999)'ın tek denklem yaklaşımından farklı olarak Bierens ve Martins (2010), eşbütünleşik vektörün zaman içinde değiştiği ve Johansen eşbütünleşme testine alternatif çok değişkenli bir yaklaşım geliştirmiştir. TVC eşbütünleşme yöntemi Chebyshev zaman polinomlarına dayanmaktadır. Bierens ve Martins (2010) zamana göre değişen bir vektör hata düzeltme modelini, VECM (*p*), aşağıdaki gibi ifade etmektedir (Bierens ve Martins, 2010:1455)

$$\Delta Y_t = \mu + \Pi_t' Y_{t-1} + \sum_{j=1}^{p-1} \Gamma_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \qquad (1)$$

Burada μ, $k \times 1$ sabit katsayılar, Y_t ise $k \times 1$ boyutlu zaman serileri vektörünü göstermektedir. Hata terimi ise $\varepsilon_t \sim N_k(0, \Omega)$ olarak ifade edilebilir. Zamana göre değişmeyen eşbütünleşme boş hipotezi $\Pi_t' = \Pi' = \alpha\beta'$, katsayıların zamana göre değiştiği $\Pi_t' = \Pi' = \alpha\beta_t'$ alternatif hipoteze karşı test edilmektedir. Zaman değişimli polinomlar $P_{0,T}(t) = 1$ ve $P_{i,T}(t) = \sqrt{2}\cos\left(i\pi(t-0.5)/T\right)$. $g(t)$ kesikli zamanın bir fonksiyonu olarak aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Bierens ve Martins, 2010:1455-1456):

$$g(t) = \sum_{i=0}^{T-1} \xi_{i,T} P_{i,T}(t) \quad \text{Burada} \quad \xi_{i,T} = \frac{1}{T}\sum_{t=1}^{T} g(t) P_{i,T}(t) \text{ dir.} \qquad (2)$$

$\Pi_t' = \alpha\beta_t' = \alpha\left(\sum_{i=0}^{m} \xi_{i,T} P_{i,T}(t)\right)'$ eşitlik 1 de yer alan VECM modelinde yerine konulursa;

$$\Delta Y_t = \alpha\left(\sum_{i=0}^{m} \xi_{i,T} P_{i,T}(t)\right)' Y_{t-1} + \sum_{j=1}^{p-1} \Gamma_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_i \text{ elde edilir.} \qquad (3)$$

Burada Chebyshev polinomları β_t nin zaman boyunca kademeli olarak (*gradually*) değişimini sağlayan yumuşak geçişli bir fonksiyondur (Balcılar, 2015).

Eşitlik 3'te $Y_t^m = \left(Y_{t-1}^{'}P_{1,T}(t), Y_{t-1}^{'}P_{2,T}(t), ..., Y_{t-1}^{'}P_{m,T}(t)\right)^{'}$ ve $\xi_i^{'} = \left(\xi_0^{'}, \xi_1^{'}, ..., \xi_m^{'}\right)$ rank'nin $r \times (m+1)k$ boyutlu matrisidir. Zamana göre değişmeyen Boş hipotez altındaki eşbütünleşme $\xi_i^{'} = \left(\beta^{'}, O_{r,k,m}\right)$ şeklindedir. Test istatistiği Olasılık Oranı (LR) testi ile sınanmaktadır (Bierens ve Martins, 2010:1457).

3. Bulgular

Para talebine yönelik ampirik literatür özellikli Johansen'nin yaklaşımı olmak üzere uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisine dayanmaktadır. Tablo 1'de çok değişkenli ve sabit parametreli Johansen eşbütünleşme test sonuçları yer almaktadır. AIC, HQ ve BIC kriterlerine göre optimal gecikme uzunluğu VAR(1) seçilmiştir. Tabloda maximal özdeğerler $\lambda_{\max}$ ve trace test λ_{trace} istatistikleri yer almaktadır. r=0 eşbütünleşmenin olmadığı boş hipotezi göstermektedir. r=0 için özdeğer ve trace test istatistikleri %5 kritik değerden büyük olduğu için değişkenler arasındaki en az bir eşbütünleşme vektörünün olduğu alternatif hipotez kabul edilmektedir. Birden fazla eşbütünleşik vektöre yönelik özdeğerler ve trace test istatistikleri kritik değerden küçük olduğu için sistemde sadece tek eşbütünleşik vektör bulunmaktadır. Buna göre para talebi ile belirleyenleri arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğu sonucuna varılmaktadır.

Tablo 2: Çok Değişkenli Doğrusal Eşbütünleşme Testi

Gecikme(p)	1	2	3	4	5	6	7	8
VAR gecikme uzunluğu seçim kriteri								
AIC	-8.034	-7.987	-7.965	-7.870	-7.759	-7.735	-7.729	-7.645
HQ	-7.798	-7.662	-7.551	-7.368	-7.168	-7.055	-6.961	-6.788
BIC	-7.451	-7.186	-6.946	-6.632	-6.303	-6.060	-5.836	-5.533
Johansen Eş bütünleşme Testi							**Kritik Değer**	
Ho			$\lambda_{\max}$				**%5**	
r=2			3.402				9.164	
r=1			13.626				15.892	
r=0			34.928				22.299	
Ho			λ_{trace}				**%5**	
r≤2			3.402				9.164	
r≤1			17.029				20.261	
r=0			51.958				35.192	

Buradan hareketle normalize edilmiş eşbütünleşme vektörleri aşağıdaki gibi elde edilebilir.

$$\ln(M2_t) - \ln(P_t) = 11.304 + 0.926_1 \ln(Y_t) - 0.675 \ln(R_t)$$

(3.63) (4.45) (7.41)

Parantez içindeki değerler t-değerlerini göstermektedir. Buna göre katsayılar anlamlı olmakla birlikte teorik olarak beklentilerle uyumlu çıkmıştır.

Tablo 2'de Bierens ve Martins (2010) tarafından geliştirilen ve Chebyshev zaman polinomlarına dayalı çok değişkenli zamana göre değişen katsayılı eşbütünleşme test sonuçları

yer almaktadır. LR testi kullanılarak zamana göre değişimin olmadığı eşbütünleşme boş hipotezi, zamana göre değişen eşbütünleşme alternatif hipotezine karşı test edilmektedir.

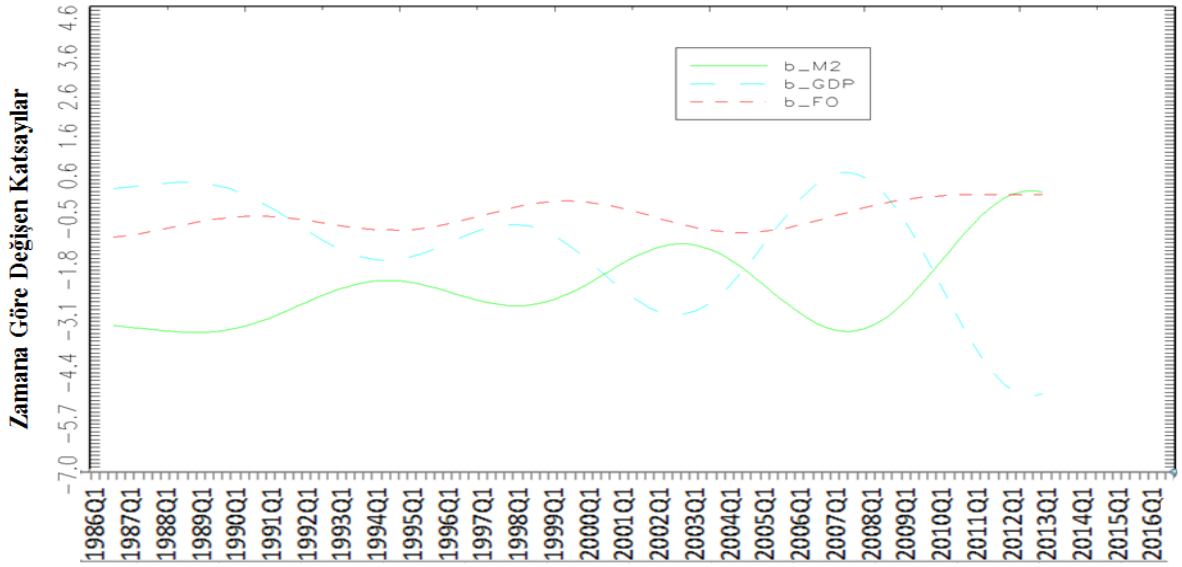
Tablo 3: Değişkenli Zamana Göre Değişen Eşbütünleşme Testi

m	r=1	r=2	r=3
Zamana Göre Değişen Eş bütünleşme Testi Olabilirlik Oranı (LR) Testi Sonucu			
1	15.611 (<0.001)	30.436 (<0.000)	43.215 (<0.000)
2	25.023 (<0.000)	59.238 (<0.000)	76.947 (<0.000)
3	35.612 (<0.000)	81.518 (<0.000)	108.394 (<0.000)
4	78.950 (<0.000)	126.758 (<0.000)	166.645 (<0.000)
5	80.417 (<0.000)	135.106 (<0.000)	181.650 (<0.000)
6	102.185 (<0.000)	181.207 (<0.000)	234.818 (<0.000)
Zamana Göre Değişen Eşbütünleşme Modeli Log Olabilirlik Değeri			
1	448.399	501.457	532.423
2	453.105	515.857	549.289
3	458.399	526.998	565.012
4	480.068	549.617	594.138
5	480.802	553.792	601.640
6	491.686	576.842	628.224
Zamana Göre Değişen Eşbütünleşme Modeli HQ Değeri			
1	-6.867	-7.511	-7.789
2	-6.867	-7.593	-7.835
3	-6.877	-7.622	-7.862
4	-7.157	-7.840	-8.110
5	-7.092	-7.754	-8.000
6	-7.194	-7.979	-8.207
Zamana Göre Değişen Eşbütünleşme Modeli BIC Değeri			
1	-6.579	-7.099	-7.183
2	-6.538	-7.099	-7.176
3	-6.506	-7.046	-7.079
4	-6.745	-7.182	-7.204
5	-6.639	-7.013	-6.971
6	-6.700	-7.156	-7.054

Tabloda m Chebyshev zaman polinomlarının sayısını, r ise eşbütünleşme sayısını göstermektedir. LR test istatistiği $m \times k \times r$ serbestlik derecesi ile ki-kare dağılımına uymaktadır. k değişken sayısını, parantez içindeki değerler ise LR test istatistiğine ait p olasılık değerlerini göstermektedir. Her bir eşbütünleşme sayısı (r=1,2,3) için AIC'e göre 12, BIC'e göre 4, HQ'ne göre ise 6 polinom bulunmuştur. AIC'e ait sonuçlar yer kapladığı için tabloda gösterilmemiştir. VAR modeline göre optimal gecikme uzunluğu p=1 olarak alınmıştır. Tabloda yer alan sonuçlara göre tüm zaman polinomlarında ve farklı eşbütünleşme vektörlerinin tamamında zamana göre değişimin olmadığı eşbütünleşme boş hipotezi, zamana göre değişen eşbütünleşme ilişkisinin olduğu alternatif hipotez karşısında reddedilmiştir. Bu sonuç Türkiye'de para talebi ve belirleyenleri arasında var olan uzun dönemli ilişkinin sabit olmayıp zamana göre değiştiği anlamına gelmektedir.

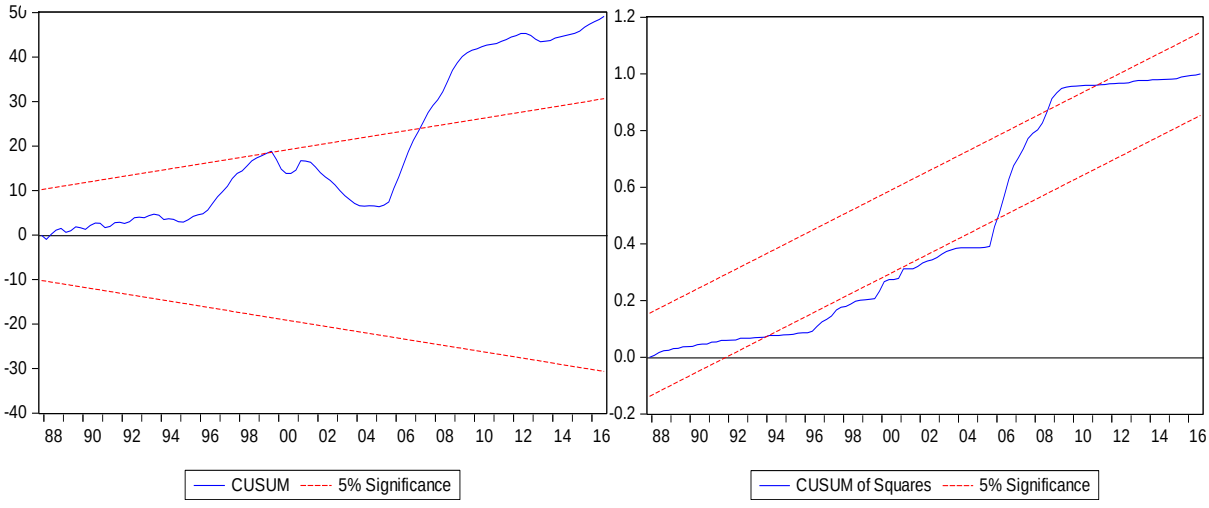
Şekil 1'de tek eşbütünleşik vektörde (r=1) ve zamana göre değişen katsayılı eşbütünleşme modeli (TVC) göre normalize edilmiş katsayı tahminleri yer almaktadır. Şekilde yeşil düz çizgi zamana göre normalize edilmiş para talebi katsayısını (b_M2) gösterirken, kesikli mavi çizgi uzun dönem gelir esnekliği (b_GDP) ve kesikli kırmızıçizgiler ise uzun dönem faiz esnekliğini (b_FO) göstermektedir.

Şekil 1: Zamana Göre Değişen Eş bütünleşme Katsayıları

Şekilde katsayıların tüm dönem boyunca istikrarsız oldukları görülmektedir. Özellikle gelir esnekliği katsayısındaki istikrarsızlığın faiz esnekliğine göre daha yüksektir. Gelir esnekliği katsayısı -2 ile 0.6 arasında sürekli ve monoton bir şekilde artar ve azalırken, faiz esnekliği katsayısı -0.5 ile -1.2 arasında dalgalanmaktadır. 2006 sonrası dönem ve 2008 küresel kriz ile birlikte katsayılardaki istikrarsızlık giderek artmaktadır. Şekilde faiz esnekliği katsayısının değeri ortalama olarak (b_M2) katsayıların değişmediği varsayımı altındaki elde edilen nokta faiz esnekliği değerine (-0.675) yakınken, gelir esnekliği katsayısının (b_GDP) değeri katsayıların değişmediği varsayımı altında elde edilen nokta esnekliğin (0.926) altındadır. Elde edilen bu sonuçlar Türkiye'de para talebinin belirleyenlerinin istikrarsız olduğu bunun nedeninin ise özellikle gelir değişkeninden kaynaklanan sapmalarım olduğu söylenebilir.

Şekil 2:CUSUM Testi

Şekil 2 ve 3'te para talebinin istikrarlılığına yönelik literatürde yaygın olarak kullanılan Cusum ve Cusum-Square katsayı istikrarlılık testi sonuçları yer almaktadır. Söz konusu testler Şekil 1'de yer alan sonuçların güvenilirliğine yönelik kontrol testleri olarak analize dahil edilmiştir. Cusum testi sonuçlarına göre 2006 dönemi sonrası para talebi istikrarsızlaşmaktadır.

Şekil'3 te yer alan Cusum-Square test sonuçlarına göre ise 1996, 2006 ve 2010 dönemlerinde parametrelerde istikrarsızlık görülmektedir. Bu durum şekil 1'de yer alan ve özellikle gelir esnekliğine bağlı olarak oluşan istikrarsızlıkla benzer sonuçlar taşımaktadır.

4. Sonuç

Türkiye'de para talebinin istikrarı; para politikasının şekillenmesi ve uygulanması gibi nedenler ile ampirik literatürde sıkça ilgi gören bir konudur. Literatürde Türkiye'de para talebinin istikrarlı olduğunu bulan çalışmalar olduğu gibi istikrarsız bulan çalışmalar da mevcuttur. Söz konusu çalışmalar genellikle eş bütünleşme ilişkisine dayanmakta olup uzun dönemli ortalama ilişkinin gerçekleşip gerçekleşmemesine bağlı olarak para talebinin istikrarına yönelik sonuçları içermektedir.

Bu çalışmada ise Türkiye'de para talebinin istikrarı 1986Q1-2016Q3 dönemine ilişkin 3 aylık veriler kullanılarak Bierens ve Martins (2010) tarafından geliştirilen zamana göre değişen parametreli eş bütünleşme testi kullanılmıştır. Literatürde yapılan çalışmalardan farklı olarak söz konusu zaman aralığında yaşanan ekonomik krizlerin, yapısal değişimlerin ve uygulanan politikaların para talebi üzerindeki etkileri dikkate alınarak Türkiye' de para talebinin istikrarı test edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın bulgularına göre öncelikle Türkiye'de geniş anlamda para talebi ve belirleyenleri arasında var olan uzun dönemli ilişkinin sabit olmayıp zamana göre değiştiği tespit edilmiştir. Diğer bir sonuç ise para talebinin fonksiyonları olan faiz ve gelir esnekliklerinin ele alınan dönem boyunca istikrarsız oldukları görülmektedir. Özellikle gelir esnekliği katsayısındaki istikrarsızlığın faiz esnekliğine göre daha yüksektir. İstikrar testleri de 2006 yılı sonrası para talebinin istikrarsızlaştığını ve 1996, 2006 ve 2010 dönemlerinde parametrelerde istikrarsızlık meydana geldiğini göstermektedir.

Sonuç olarak Türkiye'de para politikası uygulamasında istikrarlı bir ilişkinin olması gerekliliği dikkate alınırsa geniş kapsamlı M2 parasal büyüklük olarak ifade edilen para talebi fonksiyonu gelir ve faiz değişkenleri ile istikrarsız bir ilişki içerisinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nedeninin ise özellikle gelir değişkeninden kaynaklanan sapmalarım olduğu söylenebilir. Yaşanan ekonomik krizler ve yapısal değişimler geniş kapsamlı para arzının (M2) Merkez Bankası tarafından bir politika aracı olarak kullanılmasını kısıtladığı söylenebilir.

Kaynakça

Akıncı, Ö. (2003). "Modeling Demand For Currency Issued İn Turkey", *Central Bank Review*, 1: 1-25.

Altıntaş, H. (2008). "Türkiye'de Para Talebinin İstikrarı Ve Sınır Testi Yaklaşımıyla Öngörülmesi: 1985-2006", *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30:15-46.

Atgür, M. & Altay O.N. (2015). "Enflasyon Hedeflemesi Sürecinde Para Talebi İstikrarının Ardl Modeli Yaklaşımı İle Analizi: Türkiye Ve Endonezya Örneği", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Nisan, 10 (1), 79- 97.

Balaylar, N.A. & Duygulu, A.A. (2004). "Türkiye'de Para İkamesi Olgusu Ve Para Talebinin İstikrarı", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19 (2): 33-54.

Bierens, H. J. & Martins, L. F. (2010). "Time-Varying Cointegration", *Econometric Theory*, 26, 1453–90. Doi:10.1017/S0266466609990648.

Civcir, İ. (2003). "Money Demand, Financial Liberalization and Currency Substitution in Turkey", *Journal Of Economic Studies*, 30 (5): 514-534.

Çatık, A. N. (2007). "Yapısal Kırılma Altında Para Talebinin İstikrarı: Türkiye Örneği", *İktisat İşletme ve Finans*, 22 (251): 103-113.

Doğru, B. (2014). "Türkiye'de Para Talebinin Uzun Ve Kısa Dönem Dengesinin Ardl Ve Vec Yaklaşımları İle Analiz Edilmesi", *Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (2).

Dritsaki, M. & C. Dritsaki (2012). "The Stability of Money Demand: Evidence from Turkey", *The Iup Journal Of Bank Management*, 11(4): 1-22.

Gencer, S. & Arısoy, İ. (2013). "Türkiye'de Uzun Dönem Geniş Para (M2y) Talebinin Tahmini: Zamanla Değişen Katsayılar Yönteminden Bulgular", *Ege Akademik Bakış*, 4 (13): 515-526.

Halıcıoğlu, F. & Uğur, M. (2005). "On Stability of the Demand for Money in a Developing OECD Country: The Case of Turkey", *Global Business And Economic Review*, 7 (2/3): 203-213.

Johansen, S. (1991). "Estimation And Hypothesis Testing Of Cointegration Vectors İn Gaussian Vector Autoregressive Models, *Econometrica*, 59, 1551–80. Doi:10.2307/2938278

Koğar, Ç.İ. (1995). "Cointegration Test For Money Demand: The Case For Turkey And Israel" *The Central Bank Of The Republic Of Turkey, Research Department Discussion Paper*, No:9514.

Lee, J. & Strazicich, M. C. (2003). "Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test With Two Structural Breaks", *Review Of Economics And Statistics*, 85, 1082–9.

Mutluer, D. & Barlas, Y. (2002). "Modeling The Turkish Broad Money Demand" *Central Bank Review*, 2: 55-75.

Özcan, B. & Arı, A (2013). "Para Talebinin Belirleyenleri Ve İstikrarı Üzerine Bir Uygulama: Türkiye Örneği", *Yönetim Ve Ekonomi Dergisi*, 20 (2): 105-120.

Park, J. Y. & Hahn, S. B. (1999). "Cointegrating Regressions With Time Varying Coefficients", *Econometric Theory*, 15: 664–703. Doi:10.1017/S0266466699155026

Tunay, B.K. (2001). **"**Türkiye'de Paranın Gelir Dolaşım Hızlarının Mars Yöntemiyle Tahmini", *ODTÜ Gelişme Dergisi***,** 28 (3-4): 431-454.

Yılancı, V. (2012). "Türkiye'de Para Talebi İstikrarlılığının Testi: Kayan Pencerelerde Sınır Testi Yaklaşımı*", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33: 67-74

Ekler

İki Yapısal Kırılmalı Lee ve Strazicich (2003) LM Birim Kök Testi

	Ortalamada Kırılma			Ortalama ve Trendde Kırılma		
Değişkenler	**Test İst**	**TB1**	**TB2**	**Test İst**	**TB1**	**TB2**
M2	-1.153	1994Q3	2000Q4	-4.560	1991Q1(0.17)	2005Q2(0.63)
GDP	-3.401	2007Q3	2011Q2	-4.478	2001Q3(0.51)	2008Q4(0.74)
FO	-1.437	1999Q3	2003Q2	-4.370	1999Q1(0.43)	2009Q1(0.75)
Kritik Değerler						
Model AA (Ortalamada Kırılma)						
%1	%5	%10				
-4.54	-3.84	-3.50				
Model CC (Ortalama ve Trendde Kırılma)						
λ_2	0.4			0.6		
λ_1	%1	%5	%10	%1	%5	%10
0.2	-6.16	-5.59	-5.27	-6.41	-5.74	-5.32
0.4	-	-	-	-6.45	-5.67	-5.31
0.6	-	-	-	-	-	-

λ_2	0.8	
λ_1	%1	%5
0.2	-6.33	-5.71
0.4	-6.42	-5.65
0.6	-6.32	-

Not: Model AA: Ortalamada kırılmayı, Model CC: Ortalama ve trenddeki kırılmayı ifade etmektedir. TB1 ve TB2 sırasıyla birinci ve ikinci kırılma tarihlerini göstermektedir. Parantez içindeki değerler birinci(λ_1) ve ikinci (λ_2) kırılma noktaları olup kesişimi Model CC için kritik değerleri göstermektedir.

Beckett Heroine of Poetry and Historical Reality

С.И. Сәкен[1], П. Юсуп[2], Т. Дәуітұлы[3]

Abstract

The middle of the 18th century Small hundreds of Kazakhs in the middle of the 18th century, one of the heroes of the rebellion against the kingdom of Russia Beckett Serkebayulғ feat.

Murat passed version is called "The Saga of the hero," Beckett. And observed that the text of the name of the only labor is only one poem. Before the saga of its author: "Beckett warrior tribe of the threshold. Small hundreds. Beckett Serkebayulı. Place of birth - Shalkar. During this time, the children work stations Saksaulsk. The content, Orenburg dead. Aday Sherniyazov. Reportedly gave Such has been the work of other versions.

Keywords: Small hundred people, the kingdom of Russia, Rebellion, and the history of the Kazakh Soviet Socialist Republic, poetry, poetic version of the truth.

Бекет Батыр Туралы Жырлар Және Тарихи Шындық

Түйіндеме

18 ғасырдың ортасында Кіші жүз қазақтарының Ресей патшалығына қарсы жасаған көтерілісінің бас қаһармандарының бірі Бекет Серкебайұлының ерліктері сөз болады.

Мұрат Құсниев тапсырған нұсқа «Бекет батырдың толғауы» деп аталады. Атауынан да байқалып тұрғандай, бұл мәтін тек бекттің бір ғана толғауынан тұрады. Толғаудың алдында оның авторы туралы: «Бекет батыр Шекті руынан. Кіші жүз. Бекет Серкебайұлы. Туылған жері – Шалқар. Осы кезде балалары станса Сексеуілде жұмыс істейді. Өзі ұстауда, Орынборда өлген. Адай Шернияз жаламен ұстатқан деген мәліметтер бар. Осындай басқа да нұсқалармен жұмыс жасалынды.

Тірек сөздер: Кіші жүз халықтары, Ресей патшалығы, Көтеріліс, Қазақ ССР тарихы, жыр, жыр нұсқасы, шындық.

[1]Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің профессоры міндетін атқарушы, филология ғылымдарының кандидаты
[2]Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының магистры
[3]Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының магистры

1855-1958 жылдардағы Кіші жүз қазақтарының Ресей патшалығына, оның отаршылдық қысымына қарсы жасаған көтерілісі бас қаһармандарының бірі болып табылатын Бекет Серкебайұлы туралы халық ауыз әдебиеті үлгілері бізге көп нұсқалы түрде жеткен.

Бекет Серкебайұлы қатысқан «көтерілістің шығуыны басты себебі – Арал теңізінің батыс жағындағы Үлкен және Кіші Борсықты, Сам құмын, Сағыз және Жем өзендерінің бойын мекендеген Шекті руының қазақтарына түтін салығының салынуы және жылдан жылға патша үкіметінің қысымының күшеюіне байланысты еді. Кіші жүз қазақтарына әсіресе патша үкіметінің қазақ жерінде әскери бекіністер мен экспедициялар үшін жүк таситын күш көлік беруі қиынға түсті. Көтерілістің басталуының тағы бір себебі: патша үкіметініңЕмбі өзені, Арал теңізінің жағалауында бекіністер салуы Кіші жүз қазақтарының қыстауы мен жазғы жайылымдарының өрісін тарылтты. Міне, мұның барлығы халықтың наразылығын күшейтіп, аяғында Есет Көтібаров бастаған көтеріліске алып келді» [1, 224].

Халық шыдамының шегін тауысқан оқиға туралы «Қазақ ССР тарихы» атты кітапта: «1853 жылы Перовскийдің Ақмешітке жорығы кезінде патша өкімет орындары Шекті руынан ылаушыларымен қоса 6 мың жүк түйесін талап етті. Бұл қазақтардың әлінен келмейтін талап еді, сондықтан олардың арасында наразылық туғызды. Олар түйе беруден бас тартып, Жемнің бойына қарай көше бастады. Қазақтардың бұл көтерілісіне кіші жүздің ірі феодалы, батыр Есет Көтібаров басшылық етті.

Орынбор генерал-губернаторы көтерілісшілерді жазалап, Есет Көтібаровты ұстауға ұйғарды. Сұлтан-әкім Арыстан Жантөринге қырға шығып, Есетті ұстауға, түйе жинауға бұйрық берілді. 1855 жылдың жазында үлкен отряд бастаған Жантөрин Елек өзенінің бас жағына қарай жүрді. Мұнда ол тоқтап, Есетпен келіссөздер жүргізуге кірісті. 8 июль күні таңсәріде Есет ойламаған жерден сұлтанның лагеріне шабуыл жасайды»,- деп жазылған [2, 73].

Сол шабуылда көтерілісшілер «сұлтанды және он шақты би-старшындарды өлтірді» [1, 225].

1858 жылы Бекет Серкебайұлы мен өзге де бірнеше көтерілісшілер қолға түсіп, Сібірге айдалады. Зерттеушілердің көпшілігі Бекет пен оның жауынгер серігі – Ерназардың елге қайтып оралмағанына тоқталған.

1858 жылы болған осы оқиғаны бейнелейтін жырдың бір нұсқасын “Ученые Записки Императорского Казанского Университета” журналының 1896 жылғы сәуірдегі санында И.В. Аничковтың жариялауымен жарық көрді. Ол нұсқаның баспасөзде көрінуі және ол тудырған қызығушылық Ә.Диваевты да аталған басылымның 1897 жылғы 11-кітапшасында “Бекет батыр” жырының тағы бір нұсқасын жариялауға итермеледі.

Одан бергі уақытта қағазға түсірілген “Бекет батыр”жырының М.Құсниев, А. Мыңбаев жинаған нұсқалары Орталық ғылыми кітапханада сақталып келеді.

Қытайда шығып тұратын «Мұра» журналының 1983 жылғы санында Жүсіпбек қожа Шайқысалымұлы жырлаған «Ерназар–Бекет» атты жыр жарияланды.

Бекет батыр жырының жұртшылыққаосы уақытқа дейін мәлім болып келген нұсқалары болып табылатын осы мәтіндерді салыстыра қарастыру арқылы Бекет батыр туралы халық ауыз әдебиеті үлгілерінде фольклорлық тұтастану үдерісі қалай жүргенін көзге елестетуге болады.

Бұл мәтіндерді ішінде Мұрат Құсниев тапсырған нұсқа «Бекет батырдың толғауы» деп аталады. Атауынан да байқалып тұрғандай, бұл мәтін тек бекттің бір ғана толғауынан тұрады. Толғаудың алдында оның авторы туралы: «Бекет батыр Шекті руынан. Кіші жүз. Бекет Серкебайұлы. Туылған жері – Шалқар. Осы кезде балалары станса Сексеуілде жұмыс істейді. Өзі ұстауда, Орынборда өлген. Адай Шернияз жаламен ұстатқан. Осы жайында сөйлеген. Бекет және патша әкімдерінің зорлығын сөйлеп, жазып кеткен»,- деген қысқаша мағлұмат берілген. Бұл нұсқада кездесетін толғаудың өзге нұсқалардың барлығында «ортақ жер» болып табылатын толғаудан елеулі айырмашылығы -

«Төрт жігіт Орынборда шықтық жолға.

Шанаға, «қар түсер» деп, жектім жорға.

Басына Келтесайдың келген жерде

Төрт орыс тап болысты біздің сорға.

Шыбыртқы сілтеп қалды бетімізге,

Шып етіп өте шықты етімізге», - деген бастамасы ғана.

Ал, И.Аничков жариялаған нұсқаның ерекшелігі туралы кезінде С.Қасқабасов пен Е.Тұрсынов: «Оның (Аничковтың-С.С.) жазып алған шығармасының мәтіні – тарихи жырдың, қоштасу мен арнаудың қоспасы»,-деп жазған болатын [3, 308].

Аталған нұсқаны оқи отырып, қос ғалымның әлгінде келтірілген байламдарының шындыққа сәйкес келетінін аңғарамыз. И.Аничков нұсқасында Ерназар мен Бекет бұрынғы Арыстан правительді өлтіріп, Орынборда абақтыда он екі ай жатып, ақырында Сібірге айдалынар болып, сонда Бекеттің шешесі соңынан барғаны суреттелгеннен кейін Бекеттіңі халқына сәлем айтқан бірінші толғауы келеді. Бұдан кейін зарлай арнау түрінде қоштасқан шешесінің сөзіне жауап ретінде Бекет:

«Сорлы шеше жылама.

Жыламай, көңлің тына ма?»– деп басталатын екінші толғауын айтып, ашуменен жылайды да, соңынан есі ауып құлайды.

Сонда Ерназар Бекеттің көңілін көтермек болып, толғау айтып, дұшпанның көзінше жылау олардың бойына лайық емес екенін ескертеді. Содан кейін бойын жинаған Бекет шешесін сол жерден кейін қайырады.

Ал, Ахмет Мыңбайұлы жазып алып, қолжазба қорына тапсырған нұсқаның И.Аничков нұсқасынан мазмұндық жағынан айырмашылығы: мұнда Ерназардың жолдасын жұбатуаннан кейін ерлігінен жарылып өлгені, Бекеттің арбаға таңылған күйі Итжеккенге әкетілгені басындағы баяндалады.

Ал, Ә.Диваев нұсқасында И.В.Аничков нұсқасында кездесетін мотивтермен қоса Бекеттің әйелінің Сібірдегі күйеуін іздеп барғаны, оған күзетшілер арқылы берген сәлемдеменің арасына темір кесетін ара салып беріп, сол араны пайдалану арқылы Бекеттің абақтыдан қашып шыққаны, еліне аман-есен келіп, өзіне опасыздық жасаған Шерниязды өлтіріп, кегін алғаны бейнеленген.

1968 жылға дейінгі зерттеулердің барлығында бұл туындының Ә.Диваев нұсқасы ғана қарастырылып келді. Бұл нұсқаға деген айрықша қызығушылықтарын ғалымдардың көпшілігі бұның жырдың «ең толық» нұсқасы екенімен түсіндірген.

Дегенмен, бұл туындыны ең алғаш рет кең көлемде талдаған еңбек болып табылатын 1927 жылғы «Әдебиет тарихы» атты еңбегіндегі тиісті тарауында М.Әуезов осы нұсқада дәстүрлі формулалық сарындардың көп кездесетініне айрықша назар аударып: «Түр жағынан қарағанда, тарихи өлеңдер бұрынғы батырлар өлеңдерімен туысады...

Бұларды сол жікке қосқызатын тағы бір себеп: кейбір тарихи өлеңдер жырлану ретінде де баяғы батырлар өлеңінше құрылған. Мысалы, «Бекет» өлеңін алсақ, мұның ішінде аталатын Арыстан деген хан баяғы батырлар өлеңінің Қазанынан кәрірек болмаса, жас көрінбейді. Мұнда да тарихи шындықтан гөрі ертегінің көмескілігін тәуір көрген ескі сарын бар. Ел жыры Бекеттің туысына да заманына қарай бір ерекшелікті жапсырғыс келеді. Бұл жерде де ескі батырлар өлеңінің иісі бар»,- деп жазған [4, 147-148].

Бұл ойын дәлелдеу үшін Мұқаң: «Ескі батыр жырының үлгісі – Бекет батыр айдалып бара жатқанда шешесінің қоштасып айтқаны:

«Арба салып, ат мініп,

Сапар етіп, жол шектің.

Құтты болсын тұғырың!

Мінген атың аласың,

Өлгенде көрген баласың.

Адал бала тастай ма

Атасы менен анасын?!

Мен келгенде тоқтамай,

Жалғызым, қайда барасың?

Кетер болсаң, қарағым,

Еме кет анаң мамасын»,- деген сөздерінен көрінеді.

Бұл жері – Қобыланды Қазанға кетіп бара жатқанда Аналық айтқан сөздің азғыны. Кейінгі ақынға ескінің үлгісі қызықты көрінген. Сол себепті ескінің үлгісін тілеген жерге жапсыра берген. Әйтпесе, қол-аяғы кісенделіп, ықтиярсыз айдалып бара жатқан Бекетке қоштасып жатқан шешесінің әлгі айтқан сөзі лайық емес. Бұл арадағы сөздің ықтиярымен ізденіп бара жатқан Қобыландыға айтқан сөзге ұқсайтын жөні жоқ. Бірақ үлгі қуған олақ ақын Бекеттегі ескі батыр қылып жырлаймын деп білген қошқар мүйізін салған...

«Бекет батыр» жырын тексере қарағанда, кісіге жаңағы айтылғандарға ұқсайтын ескі батырлар жырының сарыны басқа жерлерден көрінуі оңай»,- деген байқауын ортаға салған [4, 165-166].

Шынында да Бекет батыр туралы жоғарыда аталған мәтіндердегі бас кейіпкердің бірінші толғауынан өзге бөліктердің барлығы фольклорлық туындылардың бірінен біріне ауысып жүретін дайын типологиялық мотивтер екені аңғарылады. Оған Бекеттің шешесінің сөзі мен оған жауап ретінде айтылған Бекеттің екінші толғауының формулалық сипатына М.Әуезовтің сөз болған еңбегінде тоқталатыны [4, 166] және Ерназардың ерлікпен жарылып өлуі секілді сюжеттік сарындардың қазақ эпосының өзге де үлгілерінде кездесуі себеп болады.

Ал, Бекеттің әйелінің күйеуінің артынан іздеп баруына келсек, бұл сарынды тұтқынға түскен батырдың босануын баяндаған тұстарда қолданылатын дәстүрлі мотивировканың заман ағымына қарай бейімделе өзгерген түрі ретінде қабылданған дұрыс. Тек қана классикалық қаһармандық эпос үлгілерінде («Қобыланды батыр», «Алпамыс батыр» және т.б. жырларда) және «Мырқы батыр», «Арқалық батыр» секілді тарихи жырларда батырларды оларға ғашық болған жау елінің билеушісінің қыздары құтқаратыны белгілі.

Тарихи мәліметтерде айдаудан қайтпағанын айғақталатын батырды елге аман оралдырып, жауынан кегін алдыру әдетте бас кейіпкердің барша мұратымен жетуімен тамамдалатын, солайша халық арманын паш етуді дәстүрге айналдырған халық әдебиметіне тән типологиялық ерекшелік екенін дәлелдеп жатудың өзі артықтық етеді.

Демек, Бекеттің елі мен жұртымен қоштасу мақсатында айтқан толғауы халық арасында айтылу барысында өзге де фольклорлық мотивтерді өзіне қосып алып, фольклорлық тұтастану үдерісіне ұшыраған. Әлем халықтарының барлығына тән фольклорлық тұтастанудың қазақ халық ауыз әдебиетіндегі көріністерін фольклортанушы ғалымдар – С. Қасқабасов [5, 33] пен С. Садырбаевтардың [6, 34] өз еңбектерінде қарастырғаны мәлім.

Бұл зерттеушілердің екеуі де М.Әуезов пен Л.Соболев бірігіп жазған «Қазақ халқының эпосы мен фольклоры» атты ғылыми очеркіндегі қазақ батырлар жырының генезисі туралы төмендегідей ғылыми тұжырымдарына ден қояды. Ол пікірінде ғалымдар: «Эпостық дастандардың шығу тегі сөз болғанда, олар тұрмыс-салт жырларының негізінде туды деп айтуға кәміл болады.

Батыр жорыққа аттанғанда айтылатын қоштасу жыры, ол қалыңдық әкелгенде айтылатын үйлену салт-жыры, ол өлгенде жанкүйлері жылап-сықтап айтатын жоқтау жыры сол батыр жайындағы эпостық жырдың негізін құрамауы мүмкін емес. Мәселен, бір кезде болған Сайын деген батырдың жайына байланысты туған қоштасу жыры, ол өлгенде туған естірту жыры, әйелінің жоқтау жыры кейін бір ақынның өзекті желіге түсіруі арқасында кейін дастанның тұңғыш нұсқасын жасауы ықтимал. Басқа ақындар оған тағы да қоса түскен. «Ер Сайын» жырында Сайынның өлер алдындағы қырық жігітпен бақылдас ып қоштасуы да, қырық жігіттің Аюбикешке келіп айтқан естіртуі де, Аюбикештің жоқтауы да бар.

Эпостық жыр осылай тумақ керек деген жорамал басқа батырлық жырларда да тұрмыс салт- жырлары бар болуына байланысты да айқындала түседі»,- деген пайымдауға келіп [7, 236] ол байламдарына дәлел болатындай белгілердің «Ер Сайынмен» қатар «Қобыланды батыр», «Ер Тарғын», «Қыз Жібек», «Қозы Көрпеш - Баян сұлу» жырларының бойында молынан бар екені туралы жазған [7, 236-237].

Осы құбылысты тарихи жыр нұсқаларынан да байқауға болатынына біздің жоғарыда келтірген мысалдарымыз дәлел. Бекет батыр туралы жырлардың нұсқаларында эпос дәстүріне орай өмірде шын болған оқиғаларға дайын типологиялық мотивтер үстеліп, тарихи шындық көркемделе суреттелгенін аңғарамыз. Мұндай поэтикалық қоспалар әсіресе зерттеушілер назарына көп іліккен жырдың Ә.Диваев жариялаған нұсқасында көптеп кездеседі. Бұл вариантта жыршы Бекетттің каторғаға айдалуын баяндағаннан кейін халық арманын білдіретін формулалық мотивтерді молынан қолданған. Бекеттің артынан әйелінің іздеп баруы, соның көмегімен батырдың тұтқыннан қашып шығып, еліне оралуы, өзіне опасыздық жасаған Шерниязды өлтіріп, мұратына жетуі туралы суреттелер туралы осыны айтуға болады.

Көптеген зерттеушілер Бекеттің айдауға кеткеннен кейін еліне оралмағаны жайында жазған. Ал, жырда Бекетпен бірге тұтқыннан қашып шығып, елге оралған Кенесарының ұлы Жаппар төренің Итжекккеннен аман қайтқанын соңғы жылдары жарияланған құжаттар айғақтап отыр. Патша ұлықтарының бір-бірлеріне жазысқан қызметтік жазбаларында Жаппармен бірге өзге қазақ жігітінің де елге оралып, Жаппардың ағасы – Сыздық төренің нөкерлеріне қосылғаны туралы жазылады. Ол кісінің кім екенін алдағы уақыттағы зерттеулер анықтайтыны жөнінде үміттіміз.

Пайдаланылған әдебиеттер

Әуезов М. Әдебиет тарихы. Алматы, 1991.

Әуезов М. Шығармалар. Он екі томдық. 11-том. Алматы, 1969.

История казахской литературы. 1-том. Алматы, 1968.

Қазақ ССР тарихы. 1-том. Алматы, 1957.

Қазақ ұлт-азаттық қозғалысы. 9-том. Кенесары ұрпақтары мұрағат құжаттарында (Құжаттар мен материалдар жинағы). Астана, 2008.

Қазақ фольклорының поэтикасы. Алматы, 1996.

Мусин Ч. Қазақстан тарихы.Жоғары және арнаулы орта оқу орындарына арналған оқулық. Толықтырылған үшінші басылымы. Алматы, 2005.

Садырбаев С. Вопросы циклизации в эпическом цикле «Сорок крымских богатырей. Автореферат диссертации на соискание степени кандидата филологических наук. Алматы, 1966.

Poems Zhambyl During the Great Patriotic War

Л.М. Адилбекова[1], Г.Қ. Абдрасилова[2]

Abstract

The article studies the war time poetry of the great poet of the Kazakh nation Jambul Dzhabayev, his invaluable patriotic role and great significance of his famous poem "Leningradians, my children!" The article deals with new ways of poetry of the great poet-improviser of the Kazakh people, Homer twentieth century Jambul Dzhabayev. The author describes in detail the great bard epic as a poet, as a poet improviser, as well as the civil poet. All the arguments in the article are justified on specific statements of prominent writers and scholars, and zhivschih obschyabschihsya side by side with the poet. Despite a century of age, the poet was an active philanthropist. Life and work Jambul Dzhabayev is a bright golden bridge, connecting the history and culture of the Kazakh people of the century.

Keywords: The art of improvisation, Zhambyl Zhabayev toad zhyr, poetry, folk poets

Ұлы Отан Соғысы Жылдарындағы Жамбыл Жырлары

Аннотация

Мақалада қазақ халқының ұлы ақыны Жамбылдың Ұлы Отан Соғысы жылдары жазылған патриоттық рухқа толы жырлары, сонымен қатар тарихи «Ленинградтық өрендерім» өлеңінің маңызы туралы айтылады. Автор «бір өзі әрі эпик ақын, әрі айтыс ақыны, әрі азаматтық әуеннің де ақыны» Жамбыл туралы көрнекті ғалымдар пікірлеріне кеңінен тоқталады. Жамбыл ақындықтың бар түрін мойнымен көтерді, жарапазаншы, жаршы да, жоқшы да болды, таңнан таңды асыра жырлаған жыршы да болды, халық мұңын жоқтап, қуанышын толғаған жырауы да болды. Сонымен қатар, қарт ақынның заманымен бірге ойлап, бірге туғандай белсенді қайраткер болған істерінен де мақала хабардар етеді. Тәуелсіз мемлекетіміздің жастары үшін және жалпы оқырман үшін ұлттық құндылығымыз болып табылатын жыр алыбы Жамбыл шығармашылығының қырлары тереңірек ашылады.

Тірек сөздер: Импровизациялық өнер, Жамбыл Жабаев, жыр, поэзия, халық ақындары

[1] Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің профессоры міндетін атқарушы, филология ғылымдарының кандидаты, lyazzat_mahaikz@bk.ru
[2] Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің профессоры міндетін атқарушы, филология ғылымдарының кандидаты

«XX ғасырдың Гомері» аталған қазақ поэзиясының 100 жасаған қарт ақыны Жамбыл Жабаев мұрасы күллі түркі әлемінің мақтанышы бола бермек. Барша адамзатты бауырым деп, қашан да ел бірлігін ойлап, қиналғанға жан әкесіндей жырымен тіреу, пана бола білген импровизатор ақынның ғасырлық ғұмыры да, ұрпағына қалдырған әдеби мол мұрасы да күн артқан сайын құндылығы арта түскенкендігі, бір бойына бірнеше өнерді тоғыстырған жыршының квинтэссенциялық шығармаларының қыр-сырын әлі де зерттеуді, зерделеуді қажет ететіндігі ақиқат. Біз тек екінші дүниежүзілік соғыс барысында тарихта «Ленинград қоршауы» деген атпен қалған қаһарман қала тұрғындарының басына төнген аса ауыр күндерде жанына дәру болған, рухын көтерген қазақ ақынының бір ғана өлеңінің маңызына тоқталмақпыз.

Жамбылдың сүйікті ұлы Алғадай 1941 жылы соғыс басталып, майданға кеткендігі белгілі. Соғыс басталғанын Алматыдағы ауруханада жатып естіген қарт ақын, белін шарт түйіп, «ертең үйге қайтам, енді ауыратын жағдай жоқ, еліммен бір боламын» деп, денсаулығына қарамастан, тас-түйін аулына қайтқан. Ұлы Отан Соғысының бес жылында дана қарт көп ұлтты отандастарының жанында болып, майдандағы жауынгерлерге әкелік, аталық қамқор хаттарын жолдап, ел басына түскен ауыр күндерді халқымен бірге көтерді. Ал қоршауда қалған ленинградтықтар үшін, өлім мен өмір арасындағы жандар үшін, олардың өз қатарынан табылып, жырымен жанға сая болғаны, әлбетте, өз алдына ерекше әңгіме.

«Жәкең 23 июнь күні машинасын алдырып үйіне кетті. Ұлы ақынның осыдан кейін қаншалық қайрат жинағаны, жауға қаһары мен зәрін төккені, жеңіске шақырғаны оның дамылсыз жалын атқан жырларынан белгілі. Ақын 95 жасында бойындағы кеселін сыпырып тастап, совет халқы қашан жауын талқандағанша домбырасын тастаған жоқ. Егер Жамбылдың жауынгерлерге көрсеткен көмегін, оның майданнан алған хаттарымен дәлелдеуге кіріссек, онда жүздеген хатты көшіруге міндетті болар едік.

Жәкең өзінің шәкірттеріне тағы бір жаңа үлгі көрсетті: ол күрең атқа қайта қонды, қалың елін қақ жара аралап, халықты еңбекке шақырды, майданға жүргелі жатқан эшелондарға барып қоштасу жырын айтты.

– Жауды жеңбей қайтпаңдар, ұлдарым! – деді.

Жамбыл өзі жүріп араласқан, жылағанды жұбатқан әрекеттерінің үстіне бүкіл совет халқына батырлық рух беретін көсемдік сөзін де жырымен айтты:

«Асқар таудай еліме,

Байтақ жатқан жеріме

Шапты фашист дегенде

Ашуменен аралас

Жыр да келді көмейге,

Қаһар қаулап денемде

Көз жібердім мен елге.

Сонда елімнің түрінен

Тастай болып түйілген –

Қаһармандық аңғардым

Жау сазайын берерге.

Жау тиді деп саспастан,

Аяқтарын нық басқан,

Айбатынан көресің

Аспанмен күші астасқан!

Құйған құрыш тәрізді –

Тұлғасында күшті ызғар

Батырлықпен ұштасқан».

Жамбылдың мұндай жырлары күнде туып, барлық тілдерде айтылып, басылып, тарап жатты. Ауылынан көп жігіт және солармен өз баласын, Алғадайын қоса аттандырған ақынның жауға деген өшпенділігі ерекше еді» [1,81] – деп жазады осы кезеңдерде ақынның жанында болған белгілі қазақ ақыны Әбділда Тәжібаев «Меймандостық» атты әңгімесінде.

Сол күндердің тағы бір кейіпкері, қазақтың ақын қызы Мариям Хакімжанова: «Қоштасар сағат жеткенде аттанушылар тобын басқарып келген Павел Кузнецов Жәкеңді айқара құшақтап, бетінен сүйіп тұрып: «Тәте, біз келмей өліп қалма! Біз жауды жайрата жеңіп келеміз», - деп қолын қысты. «Сапарың оң болсын, сары балам», деп Жәкең Павелдың маңдайынан сүйіп, көзіне жас алғанда, әке жүрегін ұққан Абдолла Жұмағалиев Жәкеңнің алдына барып, қолын қысып, кеудесін жапқан ақ сақалынан сүйді. Жәкең Абдолланы құшақтап, кеудесін басып тұрып, «Тентегім, жас дүлдүлім» деп сүйгені көз алдымда»[2,39], - деп еске алады.

Орыстың белгілі ақыны, Ленинградты қорғауда ерекше көзге түскен адамның бірі Александр Прокофьев: «Жамбылдың «Ленинградтық өрендеріме» деген жыры жарияланған кез. Ленинградтың халқының аса бір ауыр шағы еді. Бұл шақта, немістің қоршауында қалған Ленинградта азық өте аз болды: күніне, жұмыс істейтін адам 250 грамм, жәй кісі 150 грамм нан алды, ет, май дегенді халық өте аз және өте сирек көрді, басқа азықты көрген жоқ. Үйлерге кіретін су тоқтатылды. Канализация істемеді, отын атымен болмады. Жау атқан снаряд пен бомбалардың салдарынан шынысы қирап, терезе біткен аңырайып ашық тұрды. Электричество да нашар жанды, қаладағы үйлердің көбінде жарық болған жоқ. Қалаға жаудың оғы үздіксіз жауып тұрды. Осындай халда Жамбылдың «Ленинградтық өрендеріме» деген жыры газеттерде жарияланды. Халықтың рухын көтеруге ерекше күш берген бұл жырды Ленинградтың радиосы күніне әлденеше рет оқып тұрды. Жыр зор қаріппен басылып, көшелерде плакат болып ілінді. Сол плакатты үймелесіп оқысып, көздерінен жастары сорғалаған талай адамдарды көрдім. Немістің самолёттері төбеде ұшып, бомба тастап жүргенде, бомба-убежищеге тығылудың орнына, Жамбылдың жыры басылған газетті сатып алуға көшеде өшіретте тұрған адамдарды талай көрдім»[3,92] – деп еске алады.

Ленинград блокадасын көзімен көрген Николай Тихонов қарт ақынның құдіретті жырының қиналған жұртқа әсерін былайша суреттеген: «Мен қабақтары салыңқы, түнгі дүрбелеңнен ұйқылары шала болған адамдардың арасында тұрмын. Солдаттар мен офицерлер, теңізшілер мен көк комбинезон киіп, противогаз асынған қыздар бірінен соң бірі келіп, өмірінің ең қиын, ең ауыр, ең қатерлі минутында ең жақын адамынан келіп жеткен сәлем хаттай Жамбыл өлеңін құмарта оқып жатыр.

Ұлы Ленин дананың

Атындағы қаланың

Бесігінде тел өскен,

Балаларым, жанарым,

Сәулетім, сәнім, айбарым!

Анасындай даланың

Өзендердің алабын,

Байқағанда байыптап,

Бейнесін көрем Неваның

Көпірі осы Неваның,

Көзіме түссе

Аңғарсам қала көрікті

Бір серпіліп қаламын аймағын:

Балтықтың терең жарларын.

Қаланы нұрға шомылтып,

Ымыртта жаңған шамдарын,

Зәулім-зәулім үйлерге

Алтынды күмбез салғанын

Қиырдан болжайд жанарым.

Ешкім езу тартып күлген де жоқ, ешбір адам бір ауыз сөз айтып ләм-мим деген жоқ, бірақ жан төзгісіз талай қиындықты көктей өтіп, адам айтқысыз алыстан осында жеткен, шын жүректен жарып шыққан осынау қарапайым сөздерді жадында мәңгілік қалдыру үшін, кей сөздерін қайта-қайта оқып, көкейіне құйып алуға тырысатындықтарын аңғардым.

Күн ұзақ әскери тапсырмалармен қайда барсам да, бүкіл қаланың көше-көшесінің бәріне ілініп, Ленинградтың әр үйінде радиодан саңқылдап тұрған осы өлең ойымнан шықпай қойды. Радио оны майдан даласына да жеткізді. Ол өлең окоптарға да, Ленинградтың тағдыры шешіліп жатқан алғы шепке де барды. Қаланың қанды шайқасқа қалай дайындалып жатқанын, тіпті көшелер мен алаңдардың, тіпті үйлер мен бақтардың өзінде дот орнатып, мүйістердегі үйлерде пулемет ұяларын жасап, баррикада, аран-баған әзірлеп, атыс орларын қазып, бомбадан тығылатын жертөле-баспаналарды мықтап жатқан қалпынан мен тарих тынысын ұқтым, тағдырдың қатер толы адымын аңғардым. Ол күндері Нева жағалауындағы қалада болған мұндай оқиғалар жеке бір көрініс, кездейсоқ оқиға емес еді. Біз адам жаны түршігерлік тарихи қыл көпірдің үстінде тұрдық. Біз тек Октябрьдің бесігін ғана емес, бүкіл адамзаттың болашағын қорғап жаттық. Әр шаттық алқымымызға тығылатын. Ленинградты жауға бермейміз! Біз бұл плакатты жауды жеңген күні музейге апарып қоямыз. Егер қажет болса, біз Ленинградтың ең ақырғы адам қалғанша соғысамыз! Біздің Троя халықтардың жадында аңыз боп қалады, бірақ мұнда Троя атын ешуақытта да жібермейміз!

...Көзге түртсе көрінбейтін қараңғы түннің қойнында жатқан қаланың төбесінен қарап, өз үйімнің балконында тұрмын. Түн. Жамбыл сөздерін қайта-қайта қайталаймын:

Қаһарындай халықтың,

Ызалана толқыған,

Айбарындай Балтықтың,

Домбыраның қос шегін

Шертіп, жырды шалқыттым.

Жамбылға қарттықтың даналығын берген Уақыт оны болашақты сезіне білу қасиетінен айыра алмады. Мен бұрын ол жайында ойлағанда, тым ұзақ жасады ғой, қазіргі заман оған жаңа бір эпос сияқты болып, қалтқысыз әділ өнердің тағы бір жаңа беті болып қана көрінетін шығар деуші едім. Кенет мен қиырдан есіп қияндағы қыр еліне жеткен Балтық желіне төсін ашып, осынау Ленинград қорғаушылары сияқты түн баласы кірпік ілмей жүрген Жамбылды көрдім». (Николай Тихонов. Ақындардың атасы), [4,34-36].

Халық поэзиясы қашан да халықпен бірге болғандығына тарих куә десек болғандай. Ел өміріндегі үлкен өзгерістерден тоқырап қалғандай болған суырып-салма айтыс өнері қанқұйлы соғыстың жүріп жатқанына қарамастан, 1943 жылдың күзінде Алматыда өтеді. Қатысуға келген қарт Жамбыл жиналған қауымның алдында арқаланып, домбыраны өзі сұрап алып, кестелі жырын төгіп, мерекені ашады. Бұл көрініс халық ақындарына қанат бітіріп, айтыстың биік деңгейде өтуіне сеп болады.

Жыр алыбының ғұмырнамалық баянындағы ең соңғы жыры 1945 жылдың мамыр айындағы ұлы Жеңіс күнінде, фашистік Германия жеңілді дегенде ұзақ жырлаған толғауы, өкінішке орай, қағазға түспеген. 15 маусымда ауруханаға түскен абыз бір аптадан кейін мәңгілік сапарына аттанып кетті. Поэтикалық шеберлік шыңы саналатын импровизациялық өнердің киесі қонған өлең сөздің пірі ғасырлық ғұмырында поэзия әлемінің қылышын қынабына салмастан жарқырата жыр майданын жарып өтті. Халқының баянды болашағы үшін күрескен ақын жүз жылда да кәсібіне адал болды, прогресшіл халық поэзиясының кәусар бұлағынан тыңдаушысын сусындата отырып, қайнаған өмірдің қақ ортасында, халқымен иін тіресе, қуаныш, қайғысын бөлісе, көпшілікпен үндесе өмір кешті.

Пайдаланылған әдебиеттер

Бегалин С. Жамбыл. Ғұмырнамалық роман.Алматы:Жалын, -1996, 184 бет.

Жамбыл – менің жай атым (Жамбыл туралы естеліктер). Құрастырған Нысанбек Төреқұлов. – Алматы:Санат.-1996.-224 бет.

Жамбыл Жабаев творчествосы. /Монография/ М.О.Әуезов ат.әдебиет және өнер институты./М.Дүйсенов, К.Сейдеханов, А.Бұлдыбаев, С.Негимов, Ш.Сәтбаева/ Алматы:Ғылым.-1989.

Төреқұлов Н. Жамбыл мен Кенен.Алматы:Жалын.-1978.-128 бет

ӘОЖ коды ӘОЖ 882. 151. 212.2

The Edges of Scholar's Personality

(on the works of S.Talzhanov)

Көп Қырлы Ғалым Тұлғасы

(С. Талжанов шығармашылығы бойынша)

Қадыров Жанбай Тұраруұлы[1], Таласпаева Жанар Серкешқызы[2], Жәмбек Сәбит[3]

Мақалада С.Талжановтың шығармашылық белестері қарастырылады. Қазақ әдебиетінде үлкен орны бар, аударма өнерін өрелі белестерге көтерген, көркем аударманың да хас шебері болған жазушының аудармашылық қыры назарға алынады. А.С.Пушкин, Салтыков-Шедрин, М.Ф.Достоевский, В.Г.Белинский, М.Горький, Н.Добролюбов, М.Шолохов шығармаларын қазақ тілінде сөйлетті. Ал М.Әуезов, Б.Майлин, С.Сейфуллин шығармаларын орыс тіліне тәржімалаудағы шеберлігі жан-жақты талданады.

Кілт сөздер: аударматану, стиль, көркемдік дәстүр, көркемдік эстетика

В статье рассматривается творчество писателя и переводчика С.Талжанова. Анализируется мастерство в художественном переводе трудов А.С.Пушкина, Салтыков-Щердина, М.Ф.Достоевского, В.Г.Белинского, М.Горького, Н.Добролюбова, М.Шолохова наказахский язык, также переводы произведении С.Сейфуллина, М.Әуезова, Б.Майлина на русский язык.

The article discusses the work of the writer and translator S.Talzhanova. We analyze the skillin the art translations of Pushkin, Saltykov-Scherdin, M.F.Dostoevskogo, V.G. Belinsky, Gorky, N.Dobrolyubov, M.Sholokhov the Kazakh language, also translated the works of S. Seifullin,M.Auezov, B.Mailin into Russian.

Қазақ көркем сөзінің тарихына бажайлап, көз жүгіртсек кейінгілер басшылыққа алар зерделі ойы мен парасат-пайымы, көркемдік тұғыры? Жазғандары оқырмандарын

[1] М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, филология ғылымдарының кандидаты профессор. e-mail: zhkadyrov_777@mail.ru
[2] Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, филология ғылымдарының кандидаты, профессор
[3] Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, филология ғылымдарының кандидаты, профессор

сүйініске бөлейтін толғамды еңбектері бар біртуар таланттардан кенде еместігімізді пайымдаймыз. Осындай қазақ көркем сөзінің қадыр-қасиетін бір кісідей асқақтатуға елеулі үлесін қосқан саңлақ таланттарымыздың бірі – туғанына биыл 100 жыл толып отырған, тән әдебиетімізде өзіндік өрнегі бар танымал қаламгер, ірі ғалым, белгілі аудармашы Сәйділ Омарұлы Талжанов.

Замандастары, өскен ортасы жазушы Сәйділ Талжановты абзал адам, терең ғалым, білгір аудармашы деп білді. Артық-кемі жоқ әділ баға. Ол – қазақ мәдениетінің аса көрнекті қайраткері болды. Әдебиет пен өнердің заманайы мәселелерін әлемдік өркениет биігінен, озық парадигма тұрғысынан танып-бағалаған, жаңаша пайым, зерде көзімен талдап-таразылаған концептуалдық тұлға. Ол сонысыменде ерекшеленеді.

Тағдыр ауырда да азапты құмырды бұйыртқан жазушы оған мойымайтын өр рухтың иесі еді. Зобалаң тағдырдың дегеніне көнбей қайсар мінез танытып, қажырлы қайратпен еңбек етті. Қайран ғұмырының 19 жылын Сібірде жазықсыз жапа шегіп айдаудан өткізсе де орыс әдебиеті классиктерінің еңбегін қазақ оқырмандарына танытты. А.С.Пушкин, Салтыков-Щердин, М.Ф.Достоевский, В.Г.Белинский, М.Горький, Н.Добролюбов, М.Шолохов шығармаларын қазақ тілінде сөйлетті. Ал М.Әуезов, Б.Майлин, С.Сейфуллин шығармаларын орыс тіліне тәржімалаған майталман аудармашы да еді.

С.Талжанов қазақ әдебиетінде үлкен орны бар, аударма өнерін өрелі белестерге көтерген, көркем аударманың да хас шебері болатын. Жазушының көп қырлы талантын сөз еткенде, оның аудармашылық қырына тоқталмай өтпеу мүмкін болмас еді. Оның аудармашылық қыры жөнінде белгілі тілші-ғалым, әдебиет сыншысы, филология ғылымдарының докторы, профессор М.Серғалиев былай деп жазады: «Сәйділ Омарұлының аудармашылық өнерінен біраз жайды аңғаруға болады. Біріншіден, ол – қазақ және орыс тілдерін еркін меңгерген білгір: жастайынан зерек өскен ол бұл екі тілді еш уақытта бір-бірінен бөліп қараған емес, екеуін де екі ананың ақ сүтіндей қадірлеп, қастерлеп, ынтыға үйренумен болды. Екіншіден, аудармашы өте талғампаз; кезеңдік, дәуірлік мәні бар, көркемдік, тәрбиелік қуаты мол классикалық дүниелерді туған халқына тезірек жеткізуге тырысады. Мұның өзі, бір жағынан оның патриоттық сезімінен туындап жатсаң мұндай құбылысты, екінші жағынан, уақыттың күн тәртібіне қойып отырған талабымен санасу деп ойлаған жөн» (Сәйділ Талжанов. Өткен күндер сөйлейді. М., 1979, 7-8б.б.).

Ол – Пушкин шығармаларын жан-тәнімен сүйуші, оны қазақ тіліне бар күш-жігерімен аударушы. Сонау Сібірде жер айдалып жүргенде, ол жергілікті тұрғындарға, оқушы балаларға Пушкинтанудан ағыл-тегіл, дәріс оқуы тегін емес болар. С.Талжанов 1937ж. Пушкиннің 100 жылдығына орай шығарылған ұлы ақынның қазақ тілінде тұңғыш жарық көрген үш томдығын бірінші томын аударуға қатынасты. Ол Пушкиннан басқа да орыс көркем сөз алыптарының шығармаларын қазақшаға тәржімалады. Сонау 30-жылдары-ақ ол орыстың көркем сөз алыптарының бірі Ф.М.Достоевскийдің «Бейшараларын» жоғары көркемдікпен ана тілінде сөйлетті. Терең қаламгерлік қарыммен, шығармашылық қуатпен тән тілімізге қатарды.

Орыс әдебиетінің тарлан өкілдерінің бірі жазушы – ғалым Ю.Тыняновтың «Уәзір Мұхтардың өлімі» деген кесек туындысын да көркем кестелеп, қазақ оқырмандарының көзайымы етті.

Бір кездері САГУ-дің (Орта Азия мемлекеттік университеті) Иран бөлімшесінің түлегі Сәйділ Талжанов шығыс әдебиетінің де ерен білгірі еді. Ол Шығыс әдебиетінің інжу-мәржаны «Кәлилә мен Дишнаны» қазақ тіліне мөлдірете аударды. Осы кітаптың

алғысөзінде автор шығыстың осы жауһар туындысының шығу негізі жайында шығыс зерттеушісі Е.Э.Берелос пікірін былай келтіріпті: «Шығыс әдебиетін зерттеушілер бұл кітаптың негізі. Үндістаннан шыққанын анықтайды». «Панчатантраны» («Бес бәйітті – Бес кітапты») осы заманның 300 жылдарында Кашмирде бір брахман жазды деп жобалайды. Онда ши бәрілер: «Каратака мен Даманака болып атаныпты». Пехлеви әліппесінде «Р» мен «Л» дыбыстарының белгілері біреу болғандықтан, Әл-Мүкафұлы бұл есімдерді пехлеви жазбасынан (онда дауысты дыбыстар таңбаланбайды екен) «Калимаг пен Дамнаг» деп оқуы да ғажап емес. Үндістандық тұп нұсқада бес-ақ тарау бар. Бурзое үш тарауды әйгілі «Махабхарата» дастанының он екінші кітабынан алып енгізген. Соңғы төрт тарау, осы кезге дейін ескі Үнді әдебиетінен кездеспейді, бірақ мазмұнына қарағанда олардың Үндістаннан шыққаны айқын (Кәлилә мен Димнә. А., 1987. 7б.).

С.Талжановтың «Кәлилә мен Димнасы» аударма саласындағы оның жеке табысы ғана, қазақ аударма өнерінің тарихына ерекше бет боп қосылатын талайым үлес, елеулі құбылыс деп есептеуіміз керек.

Қарымды талант тек қазақ тілінің ғана емес, орыс әдеби тілінде өте шебер меңгерген, оның әдеби нормаларында көркемөнер иесіне тән талғаммен, нәзіктікпен түсіне алатын аса сұңғыла, білімдар жан еді.

Отызыншы жылдардың өзінде-ақ қазақ тіліндегі төл дүниелерімізді орыс ақырмандарына таныстыра бастаған болатын.

Сол кездегі қазақ қаламгерлерінің ірі өкілдері Сәкеннің «Қызыл ат» поэмасы, Бейімбеттің «Майдан» пъесасын орысша сөйлетті. Бірақ сол кездегі саяси жүйе аудармашының бұл еңбегі үшін оның маңдайынан сипай қойған жоқ болатын. Халық жаулары атанған Сәкен мен Бейімбеттің осы шығармаларын орыс тіліне аударғаны үшін ол жазықсыздан-жарықсыз Сібірге халық жауы болып сотталып кете барған болатын. Ол тарлан ақын Сәкеннің «Тар жол тайғақ кешу» сықяты дәуірлік сипаттағы мемуарында жазушы Иван Щеголихинмен бірлесе еңбек ете отырып, орыс тіліне аударып шыққан болатын. Жай аударма емес, көркем аударылған, әдемі аударма деуге негіз бар.

Қазақтың мемлекеттік көркем әдебиет баспасынан 1959 жылы шыққан Сейфулланың Сәкені деген повесін де орысшаға өзі тәржімалады. Орысшадан қазақшаға, қазақшадан орысшаға қиналмай еркін аудара беру С.Талжановтың аударма өнеріндегі төл ерекшелігі болатын. Біздің қазақ аудармашыларының көпшілігі орыс тілінен қазақ тіліне қиналмай аудара береді де, керісінше қазақ тілінен орыс тіліне аударуға келгенде орашолақтық танытып, кібіртіктей береді. Осы олқылықты кезінде С.Талжанов таланты толтырған болатын. Осындай аудармашылық қарым, сөздің шын мәніндегі биллингвистік қабілет қазіргідей тәуелсіздік алып өз алдымызға ел болып, тіліміз мемлекеттік мәртебе алып, аударма өнеріне деген сұраныс, қажеттілік тексіз ортып отырғанда, аса маңызды қасиетке ие болапы, осы мұқтаждық үлесі еселене түсері шүбәсіз.

С.Талжанов көркем аударманың ғылыми негіздері мен теориялық мәселелерін де арнайы зерттеген дарын. Оған аударманың теориясы мен тарихына қатысты зерттеулері айғақ. «Белгілі аудармашының практикалық мол тәжірибе жинақтауы оның осы саладағы теорияның жаң-жапсарымен шұғылдануына бірден-бір себепші, түрткі болғаны сөзсіз. Оның үстіне, қазақ филологиясында аударма ахуалының кешеңдеп сөз болғанын, бертінге дейін бұл саладағы жүйесі зерттеулердің көріне қоймағанын ескермеске болмайды. Енедеше, Сәкеннің бұл бағыттағы ізденістерін ғылым мен

әдебиеттегі мұқтаждықты өтеу ниетінен туған маңызды іс деп бағалауға хақылымыз» - деп жазады белгілі ғалым (Өткен күндер сөйлейді. А., 1979).

Аударманың ғылыми-теориялық мәселелеріне байланысты көптеген конференциялар мен симпозиумдарда баяндамалар жасады. Мерзімді баспасөз бен ғылыми басылымдарда мақалалар жариялады. Оның қаламынан көркем аударманың күрделі де түйткілді мәселелеріне, оның кенеулі тұстарына арналған.

«Көркем аударма туралы» (1962), «Аударма және қазақ әдебиетінің мәселелері» (1975), «Об узловых проблемах художественного перевода», «Вопросы перевода» атты бірегей монографиялар туды. Сергек талант аударма өнерінің осындай ғылыми мәселелерін өз жұмысының негізгі бағдары етіп, ұзақ жылдар бойы үздіксіз, үзіліссіз зерттеп, қажырлы еңбек етті.

Сәйділ Талжанов қазақ әдебиетінің ғана тарихын емес, әлем әдебиетінің, оның ішінде орыс әдебиетінің тарихын да тамаша білетін, терең зерделейтін, аса білімдар тұлға болатын. «Әдебиет шежіресінен» деген еңбегінде автор орыс қоғамындағы рухани атмосфераны, әдеби тартыстарды білгірлікпен шынайы баяндайды. Мысалға XIX ғасырдағы әртүрлі әдеби бағыттардың басында тұрған, ортақолды дарындар, «Европа жаршымы» журналының ғалым редакторы, ординарный профессор, стат кеңесшісі және кавалер М.Т.Каченовский мен «Москва телеграфы» журналының редакторы, тарихшы Н.Карамзиннен қалыспаймын деп «Орыс халқының тарихы» атты күйкі кітап жазып, сол еңбегі үшін Россия ғылым академиясының қолдан жасалған корреспондент мүшесі болған Н.А.Полевойдың арасындағы бәтуасыз егес, күйкі дау-дамайларды тілге тиек ете отырып, шын дарындарды өсірмейтін осындай пасық, қоғамдық-әлеуметтік психологияның да жай-жапсарынан сыр ұшықтап өтеді. Осындай кертартпа мінездердің шамшыл дау-дамайына араласам деп орыстың ұлы ақыны А.С.Пушкин осы топтардан өзіне жау тауып алады. Бұлардың бұлай өшігуі ұлы ақынның басында біраз шырғалаңға салған сияқты.

А.С.Пушкиннің қайсар принципін өзіне өнеге тұтқан әдебиетші С.Талжанов былай деп айтып өтеді: «Өзекті ойы бар, соған сай өткір тілі бар, қайтпас қара болаттай қайсар принцип иесін білгің келсе А.С.Пушкинді оқыған жөн шығар.

Александр Сергеевичтің адалдығын айтып жеткізу қиын, оның үстіне ол негізгі принципінен таймайтын жан. Өзіне ұнамаса бетіне тура айтуды А.С.Пушкиннен үйрену керек. Көп адамда кездеспейтін мінез онда бар, ең қызықтыратын қылығы, ұлы адам екендігі, міне осында жатыр» (Өткен күндер сөйлейді. М., 1979. 41-42б.б.).

Телегей тарихшы, әдебиет, тіл тарихы, оның теориясының аса білгірі С.Талжанов талғамы жоғары әдебиеттің кірпияз жанды сыншысы да болатын. Оның қаламынан туған «Адамның жан жүйесін тебіреткен ақын», «Мұхтар аға туралы», «Ілияс аға туралы», «Ғабиден аға туралы», «Сапар аға туралы» мақалалары белгілі тұлғалардың әдеби портреттерін тамаша самдаған, туған әдебиетіміздің келелі мәселелерін кеңінен толғаған ой-толғамдарға толы болатын.

Ол әдебиеттің теориялық мәселелерінің де жай-жапсарын, оның ұңғыл-шұңғылын да жетіп білетін сұңғыла дарын болатын. Әсіресе әдеби даму, әдеби байланыс, әдеби әсерлер жайлы толғамды ойлары теориялық тереңдігімен, зерделілігімен, байыптылығымен тәнтә етеді. Көркем әдебиеттегі әдеби әсер жайлы айта келіп, оның көршілес әдебиеттен бұрын, алдымен белгілі бір әдебиеттің ұлы тұлғасының ең алдымен өз әдебиетінің ішіндегі әсеріне тоқталады. Мысалға орыс әдебиетіндегі Гогольдік суреткерлік әсері Салтыков-Щедринге, Чеховтарға көп әсер еткен. Бұлар

Гоголь стиліндегі жазушылар саналады. Ал Ф.М.Достоевский, И.С.Тургенев сияқты одан стилі бөлекше жазушыларға Гоголь әсері, ықпалы зор болғандығын, Гогольдің өзіне А.С.Пушкин сатирасы ерекше рух беретіндігін айтуы оның тұжырым-пайымдауларының биік өресін айқындаса керек. Пушкин мен Байронның бір-біріне өзара ықпалы да қызықты әңгіменің өзегі іспеттес.

Гогольдің «Шинеліндегі» Акакий Акакиевич Башмашкин мен Достоевскийдің «Бишараларындағы» Макар Алексеевич Девушкиндерді салыстыра алуы да ортақ типтердің басындағы жайлар туралы терең толғамнан туған зерделі байлам.

Бұдан кейін қазақ әдебиетіндегі Гоголь әсерін жан-жақты сипаттайды. Қазақ жазушылары М.Әуезовтің стиліндегі Гоголь, Тургенев, Толстой әсері, Ғ.Мүсірепов стиліндегі Гоголь, Горький әсері, Бейімбет стиліндегі Чехов, Гоголь әсерлері теориялық тұрғыдан шынайы талданады.

Көршілес жатқан белгілі бір ұлттық әдебиеттері бір-біріне көркем аударма арқылы да немесе жай әдеби ауысөтүйіс, мәдени байланыстар арқылы да әсер етеді. Өз-ара әсер дегенде көркемдік дәстүр эволюциясын да ұмытпағанымыз жөн.

Көркемдік дәстүр эволюциясы көркем өнердегі көркемдік эстетикалық санадан туындайтын күрделі құбылыстардың қатарынан орын алады. Ол ежелгі әдеби мектептер, ағымдар, бағыттар мен өзектес жатқан арналы құбылыс. Көркемдік дәстүр дегенде өнердің жалғасы, оны бойытушы, жаңғыртушы өнердің құбылысы деп қарастырғанымыз жөн. Дәстүр табиғатын сөз еткенде оны өнердегі көркемдік өз ара әсер категориясымен де байланыстыра қараған жөн бе деп ойлаймын.

Белгілі эстетика теоретигі Ю.Борев көркемдік өз-ара әсерге ғылыми тұрғыдан келіп былайша жүйелепті:

Көркемдік өз-ара әсер – 1) аманат, 2) класс, 3) деңгей, 4) тек, 5) характер, 6) тип, 7) түр (Борев Юрий, Эстетика. М., 1975).

Көркемдік әсер жайындағы аталмыш жайттар нақты шығармалар арқылы алынып, талданады.

Көркемдік арнасы дәстүрлі этикалық үлгіден бастау алатын қазақ жазушыларының шығармаларындағы орыстың классикалық әдебиетінің көркемдік өз-ара әсер ықпалы нақты мысалдар арқылы алынып, қарастырылады.

Мысалға Б.Майлиннің «Шұға» повесі, «Талақ» әңгімесі, А.П.Чеховтың «Қайғы», «Мұң» әңгімелерімен, Гогольдің «Өлі жандары» мен «Ревизор», «Талтаңбайдың тәртібі» мен «Азамат Азаматычымен» Ғ.Мүсірепов пен М.Горькийдің ана туралы әңгімелері, Гогольдің «Ревизоры», Ғ.Мүсіреповтің «Оянған өлке» романындағы персонаждармен стильдік-әдістік тұрғыда аналогиялық тәсілмен талданып өз-ара әсер ықпалдық терең тамырластығына тоқталады. Ғ.Мүсіреповтың «Оянған өлке» романындағы мына бір эпизодға назар аудартады: «Әлденеден аса қуанышты жайын жасыра алмай ойнақтап тұрған Сикорский тез қоштасып, тез шығып кетті. Ұзамай, екі қара көктің Ақбұйрат жолына түсіп алып, құйындатып жөнелгенін терезден көріп:

- Хлестанов! – деді Ушаков ішінен (452 бетте)

Енедеше, Ғабит Гоголь кейіпкерлерін түгел біледі. Сыртқы атын былай қойғанда, ішкі маңызын да терең ұғады. Уралдан Рязанов жіберген ақымақ ревизор Сикорвский Хлестановқа айна-қатесіз дәл келеді. Ушаков та оны жиіркеніп айтып тұр. Ғабит те оған әдейі айтқызып тұр».

Және сонымен қатар: «Гоголь, Крылов, Сервантес, Шекспирлерді оқығанын автор өзі тура айтады» - деп қосады (Өткен күндер сөйлейді. А., 1979. 57-б.).

Қазақ жазушыларының шығармаларындағы реминисценция, контоминациялық сипаттарды да көрсетіп өтеді. Жоғарыда аталып өткен жайттар С.Талжановтың қарымды қаламгер, шебер аудармашы ғана емес, білім мен білігі мен әдебиеттанушы ғалым екендігін де айғақтайтын мәселелер.

Сәйділ Талжанов білгір ғалым болуымен қатар қазақ көркем сөзін байытып, жаңа белеске көтеруші сөз мойталманы, жазушы да еді. 1957 жылы «Сейфолланың Сәкені», 1961 жылы «Қайп қарттың әңгімесі», 1965 жылы «Адам туралы талғау», 1968 жылы «Бидай кегі» атты прозалық туындыларын жариялады. «Аққелін» атты романы да болған.

Өз саналы ғұмырын ол көркем аудармаға арнады. Тек аударып қоюмен айналасқан жоқ. Аударма өнерінің ғылыми негіздері мен теориясын да зерттеген ғалым. Бұл оның талант қырының ерекшелігі еді. Өз кезеңінің бірегей білгір зияткері, көп қырлы талант иесі Сәйділ Талжанов қазақ мәдениеті мен руханиятында өшпес терең ізін қалдырған тұлға.

Пайдаланылған әдебиеттер:

Борев Р. Эстетика. – М., 1975.

Талжанов С. Кәлилә мен Димнә. – Алматы, 1987. – 7 б.

Талжанов С. Өткен күндер сөйлейді. – М., 1979.

Талжанов.С. Сейфулланың Сәкені. А.,1959

Firma Düzeyinde Rekabet Gücünün Ölçümü: BSC ile Entegre Edilmiş AHP Model Önerisi ve Strateji Belirleme

Orhan ELMACI[1], Şerafettin SEVİM[2]

Özet

İşletmeler de tıpkı biyolojik türler gibi, yenilikçi ve rekabetçi motifler ile teori – model ve uygulama ile dairesel permütasyon içinde kararlı bir birliktelik oluşturmak zorundalar. Bulundukları çevresel faktörler ve değişimlere tüm genetik gerekli değişiklik yapmaları sürdürülebilirlikleri açısından olmazsa olmazlarındandır. İşletmenin Sahip olduğu genetik kodlarının (DNA) gücü ile diğerlerinden ayrılmakta ve kendi dinamik sarmalı içinde evrilmektedir. Kısaca bir işletmenin DNA'sı, çevredeki köklü değişim karşısında, işletmenin ayakta kalma, sürdürülebilir mücadelesini açıklamaktadır. Diğer bir deyişle bu olgu, devamlı ve gerçek zamanlı bir geri bildirim döngüsü yaratmaya olanak sağlamaktadır. Firma düzeyinde rekabet gücü modeli aşağıda sıralanan üç temel araştırma sorusuna bağlı olarak biçimlendirilmiştir:

i. Firma düzeyindeki rekabet gücünü etkileyen faktörleri nelerdir?

ii. Firma düzeyinde rekabet gücü nasıl ölçülebilir?

iii. Rekabet gücünün firmalara katkısı nedir?

Bu çalışmanın çıktılarından biri de, firmalara rekabet avantajı ile ilgili uygun politika ve stratejiler geliştirmede yol gösterecek bir veri tabanı oluşturmaktır.

Anahtar Kelimeler: Rekabet Gücü, Firma Düzeyinde Rekabet Gücü, Rekabet Gücü Ölçümü, BSC Modeli, AHP Modeli.

Abstract

Businesses, like biological species, have to create a stable union in the circular permutation with innovative and competitive motives, theory, model and practice. It is essential that all genetic changes necessary to environmental factors and changes are essential in terms of their sustainability. The genetic code (DNA) of the operator is separated from the others by its power and evolves in its own dynamic spiral. In short, the DNA of an operator describes the survival, sustainable struggle of the enterprise in the face of radical change in the environment. In other words, this phenomenon allows a continuous and real-time feedback loop. The firm-level competitiveness model is shaped by three basic research questions:

[1] Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, oelmacı@dumlupinar.edu.tr
[2] Prof. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, serafettin.sevim@dpu.edu.tr

i. What are the factors that influence competitive strength at firm level?
ii. How can the competitiveness of the economy be measured?
iii. What is the firm's contribution to competitiveness?

One of the outputs of this work is to create a database which will guide the firm to develop appropriate policies and strategies for competitive advantage.

Keywords: Competitiveness, Competitiveness at Firm Level, Competitiveness Measurement, BSC model, AHP model.

Giriş

Serbest piyasa ekonomisinin yapısal dokusunun; ürün odaklıdan, bilgi / hizmet odaklıya geçişin yarattığı momentum işletmelerin genetik kodlarının da müşteri için değer yaratmaya evrilmiştir. Bu değişim örgüsünde dantelin parçaları üretkenlik ve büyümedir (sürdürülebilirlik). Üretkenlik, genel verimlilik düzeyinde ki artış ve maliyet üstünlüğünü, büyüme de gelir fırsatlarını yakalama ve müşteri değerini zenginleştirme yeteneklerine odaklanmaktadır (Elmacı vd., 2009, s. 223). Bu yetenekler, rakipler tarafından taklit edilemeyen ve uygulama olanağı bulunmayan stratejilerin üretilmesine olanak sağlar. Geliştirilecek ve uygulamaya konulacak bu stratejiler, paydaşlara (hissedar, müşteri ve toplum) nasıl değer üreteceği konusunda da önceden enformasyon sağlayacaktır. Bir işletmenin sürdürülebilir temel (öz) yeteneği değerli olma, nadir olma, taklit edilememe, ikame edilememe ve değişen çevre ile uyum olmak üzere beş temel bileşenden oluşmaktadır (Ülgen ve Mirze, 2004, s. 159; Papatya, 2003, s. 109). Bu beş bileşen, pekiştirici ve dengeleyici geri besleme (feed-back) süreçlerinin motorudur. Birinin eksikliği işletmelerin piyasadan çekilme riski ile karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Bu risk, ancak, stratejik bir yapılanmanın gereği olan; maliyet yapısı, fonksiyonel etkinlik ve iş süreçlerinin yeniden yapılandırılmasına olanak sağlayacak stratejilerle mümkündür. Başka bir deyişle, değer yaratan stratejilerin geliştirilmesi ile ortadan kalkar. Strateji literatüründe, gelecekteki riskleri / tehditleri (tehlikeleri) ortadan kaldıracak ya da en aza indirgeyecek ve fırsatları yakalamaya olanak sağlayacak stratejilere gereksinim bulunmaktadır. Bu stratejilerin belirlenmesinde, başarı stratejilerinin geliştirilmesin de temel olacak, temel yetkinliklerine daha iyi odaklanmasını sağlayacak, işletme performansının ölçümünü gerekli kılmaktadır. Bu ölçüm aynı zaman da sürdürülebilirliğin sağlanması açısından da önemli ve gereklidir. İşletmelerin performans ölçümün de ya tek boyut da ya da çok boyut da inceleyen ve analiz eden yaklaşımlar bulunmaktadır. Tek boyut da ele alan açık analiz / fırsat yaklaşımları ile, çok boyut da ele alan kaynak tabanlı yaklaşımlar ile ortaya konmaktadır. Özellikle kurumsal performans yönetim faaliyetleri için sadece kantitatif modelleme yeterli olmamaktadır. İşletmelerdeki intangible faktörlerin performansa etkisini matematik ve istatistik yöntemlerle ifade etmenin yetersizliği, İşletme içinde birbiriyle ilişkili matris yapı ve kontrolü esas alan yeni modellere gereksinimi ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle hem karar alma da hem performans ölçümünde etkinlik/etkililik ve verimlilik elde edebilmek için değer yaratan performansı ölçümünün en iyi şekilde yönetebilmesi ve optimize edebilmesi için çok boyutlu performans ölçümü gerekmektedir(Ensign, 2001, s. 19. Böylelikle önerilen model interaktif bir "*Stratejik Planlama Enstrümanı*" haline dönüşmekte, işletme performansını etkileyen tüm *"aktiflerin"* ilişkilerinin hangi öncelikte olduğu ve ne ölçüde stratejik hedefi etkilediği ve sistemin performansını uzun dönemli finansal başarıyla

ilişkilendiren, kurumsal performansta bir gelişme yaratacak sebep-sonuç ilişkileri ortaya konabilecektir (Merih ve Çınar, 2012, s. 5).

Sürdürülebilir Rekabet Gücünün Ölçümüne İlişkin Kavramsal/Kuramsal Çerçeve (Gerekçeler ve Bağlantılı Konular)

Günümüzün iş dünyasında başarılı olmak isteyen şirketler, yeni gerçeklerle yüzleşmeye hazırlıklı olmalılar. Küreselleşme ülkelerarası sınırları ortadan kaldırmıştır. Şirketler için rekabet alanı artık tüm dünya rekabette aslında şirketler arasında değil onların süreçleri arasında yaşanmaktadır. Müşteriler sonuç istiyor, çalışanlar rekabetçi ve ödüllendirici iş deneyimi arzulamaktadır. Teknoloji ise bugün geldiği noktada hızlı büyümeyi mümkün kılacak benzeri görülmemiş fırsatlar sunmaktadır. Böyle bir ortamda kuruluşların başarılı olabilmesi ancak stratejik bir silah olarak süreçlere odaklanmaları ile mümkündür. Süreçlerini etki ve verimli hale getiremeyenler, sürdürülebilir bir süreç bazlı yönetim sistemi kuramayanlar rekabette geri kalmaya, hatta yok olmaya mahkumdur. Bu açıdan değerlendirildiğinde zaman içinde iş eğilimleri Tablo:1'de gösterildiği gibidir:

Tablo 1. Zaman İçinde İş Eğilimleri

Konu	1970	1985	2005	Süreçler Üzerindeki Etkiler
Rekabet	Yerel / bölgesel küçük rakipler	Ulusal / Küreselleşme	Küresel Büyük rakipler	Dünyadaki iyi sermayeleşmiş işletmeler en iyi şekilde ayakta kalabilen süreçlere sahip olmalıdır.
Müşteriler	Onlara ne isterseniz verin sınırlı seçimler tercih ederler. "Made in the USA"	Standartlar artmaktadır. Daha kaliteli ürün ve hizmetler talep edilmektedir.	Çok şey isteyen ve bekleyen. Şu anda en iyisi kimin sadık olduğudur.	Süreçler sadece müşteri ihtiyaçlarını karşılamak için etkin kalite ve fiyat sunabilmelidir.
Süreçler	Fonksiyonel odak noktası. Yoğun bir şekilde manuel.	Otomasyonu entegre etme ihtiyacının farkında olunması. TKY, süreç geliştirmeye odaklanır.	Kolaylaştıran olarak görülen süreçler. Çapraz işlevli odaklanma. Teknoloji odaklı.	İşletmeler işlevsel olarak çözülemeyen birçok sorunun olduğunu kabul eder.
Teknoloji	Merkezi işlem birimi. Güce odaklanma.	Masaüstü. Hıza odaklanma.	Hareketlilik Erişime odaklanma.	Sadece süreçler başlamak için sorunsuz işliyorsa kolaylaştırıcıdır.
İş Gücü	Sabit, uzun vadeli çalışanlar. Dar görevler alanındaki uzmanlar.	Dinamik Artan çeşitlilik Gerekli bilginin arttırılması	Hareketli ve çeşitli Düşünceler üzerindeki prim. Tele çalışma/ uzaktan çalışma	Bir çalışan ayrılırken kurumsal bilgileri kaybetmemek için süreçler iyi belgelenmelidir.

Kaynak: Ralph F. S. (2007). Business Process Management and the Balanced Scorecard Using Processes as Strategic Drivers, John Wiley & Sons, Inc., s: 12.

Bu bağlamda, günümüzde rekabet avantajı konusunda dört temel yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Bu yaklaşımlar sırasıyla; Endüstri Analizi Yaklaşımı, Kaynak Temelli Yaklaşım,

Yenilik ve Yaratıcı Yıkım Yaklaşımı ve Bilgi Temelli yaklaşım. İçinde bulundukları çevreye uyum sağlayan ve genetik kodlarında değişiklik yapabilen işletmelerin rekabet gücü her zaman yüksektir. Rekabet gücünün yüksek olması, işletmenin ortalamanın üzerinde getiri elde edeceğinin bir göstergesi olarak kabul edilir. Sürdürülebilir rekabet gücünün iki temel bileşeni bulunmaktadır. Birincisi üretkenlik (maliyet üstünlüğü) olup, ikincisi gelir fırsatlarını ve müşteri değerini artırıcı faaliyetlerde bulunmaktır (Elmacı ve Kurnaz, 2004). Bir işletmenin sürdürülebilir stratejisi, paydaşlarına (hissedar, müşteri ve toplum) nasıl değer üretmeyi planladığını tanımlar. Bu bağlamda, işletmeler sürdürülebilir rekabet gücü elde edebilmek için, aşağıdaki stratejilerden birini ya da kendi yapısına ve konjonktüre uygun olarak karma stratejiler geliştirebilir. Bu stratejiler (Porter, 2003, s. 109; Yamin, vd., 1999, s. 511):

- Maliyet liderliği stratejisi,
- Farklılaştırma stratejisi,
- Odaklanmış stratejiler
- Birleşik stratejiler olarak sayılabilir.

İşletmeler yukarıda belirtilen temel stratejilere ulaşmak için de işlevsel (fonksiyonel) yönetim stratejileri geliştirmek zorundadır. Bu stratejileri değer zinciri perspektifinden aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür (Doyle, 2003, s. 272, Ensign, 2001, s. 18; Ping and Mei, 2013, s. 17):

- Pazarlama, satış ve servis (işletme içi ve işletme dışı),
- Üretim ve operasyonel,
- Tedarik ve lojistik,
- İnsan kaynakları yönetimi,
- Teknoloji geliştirme/Ar-Ge,
- Muhasebe – Finansman

Etimolojik Değerlendirme

Rekabet Stratejisi Geliştirmede Temel Yaklaşımlar

Stratejik yönetim literatüründe, rekabet stratejisi geliştirme de üç temel yaklaşım vardır. Bunlardan ilki, stratejik yönetim sürecinde, çevrede oluşan geliştirecek stratejistleri harekete geçirecek basit modellerden birisi açık analizi yaklaşımıdır. İkincisi, M. E. Porter tarafından geliştirilen ve rekabet avantajının, endüstrinin yapısından kaynaklandığını ileri süren Endüstri Tabanlı Yönetim Modelidir (Fırsat yaklaşımı). Bu modelde rekabet gücü genellikle tek boyutlu ölçülmekte ve analiz edilmektedir. Üçüncüsü ise, rekabet avantajını oluşturan asıl unsurun işletmeye özgü stratejik kaynak, kabiliyetler ve yetenekler olduğunu savunan Kaynak Tabanlı Yönetim Modelidir (Kaynak yaklaşımı) (Barney, 1991, s. 103). Bu model de ise rekabet gücü çok boyutlu olarak ölçülmekte ve analiz edilmektedir. İşletmenin sürdürülebilir rekabet üstünlüğünü sağlamada yeni stratejilerin belirlenmesinde temel yaklaşımlar aşağıdaki Tablo 2'de gösterildiği gibidir:

Tablo 2. Strateji Literatüründe Yeni Stratejilerin Belirlenmesinde Temel Yaklaşımlar

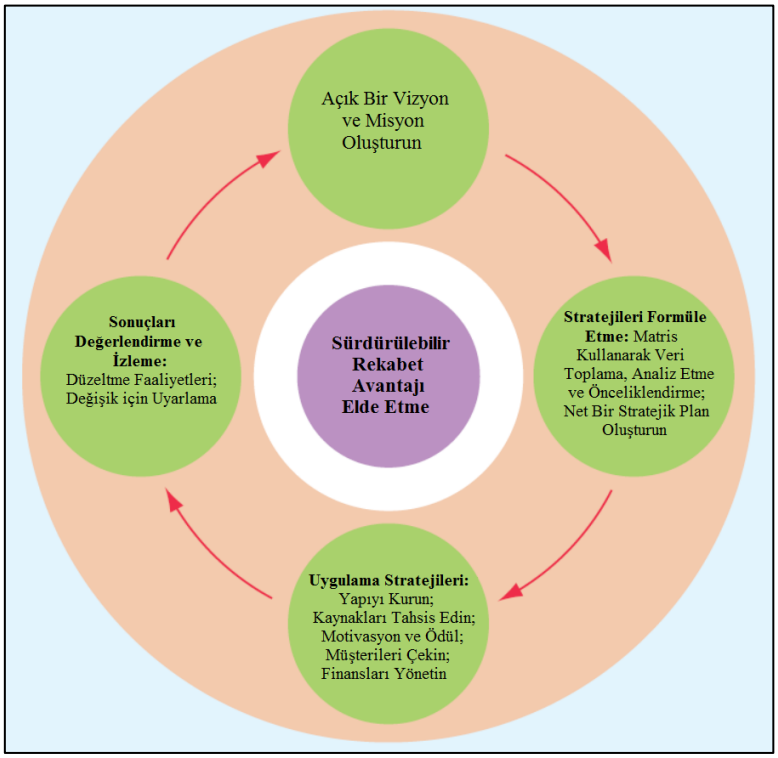
Ekoller	Kaynak	Temel Disiplin	Destekleyenler	Planlanan Mesajlar	Gerçekleştirilmiş Mesajlar	Ekol Kategorisi	Bağlantılı Öğütler	Bazı Eksiklikler
Tasarım	P. Selznick	Yok. (Metafor olarak mimari)	Vaka analizi eğiticileri (özellikle Harward Üniversitesinden), liderlik meraklıları özellikle ABD'de.	Uygun olma	Düşün (vaka analizi olarak strateji oluşturma)	Kuralcı	Yapmadan önce iyice düşün.	Ne analitik ne de sezgisel. Hızlı değişim dönemi için çok statik
Planlama	I. Ansoff	Bazı kentsel planlama, sistem kuramı ve sibernetik bağlantıları.	Profesyonel yöneticiler, MBA'lar, personel uzmanları (özellikle finans alanında), danışmanlar ve devlet kontrolörleri (özellikle finans alanında ve ABD'de)	Resmi hale getirme	Programla (formüle etmekten ziyade)	Kuralcı	Bugünün işini yarına bırakma.	Ne gerçek zamanlı strateji oluşturma destekler ne de yaratıcı kazaları teşvik eder.
Konumlanma	Sun Tzu'nun Savaş Sanatı, Michael Porter	Ekonomi (sanayi organizasyonu) ve askeri tarih	Planlama ekolünde olduğu gibi özellikle analitik personel türleri, danışmanlık büroları ve yazarlar, özellikle ABD'de.	Analiz etme	Hesapla (oluşturmak veya taahhüt etmek yerine)	Kuralcı	Gerçeklerden başka hiçbir şey.	Strateji endüstri durumlarının formüle edilmiş analizi yoluyla seçilen genel pozisyonlara indirgenir
Girişimci	J. A. Schumpeter, A. H. Cole ve diğerleri	Yok. (her ne kadar ilk yazılar ekonomiden gelmek olsa da.)	Her yerde ama en kuşkusuz Latin Amerika'da ve denizaşırı Çinliler arasında popüler iş basını, bireysellikçi, küçük iş adamları	Düşünme	Merkezileştir (umut etmekten ziyade)	Tanımlayıcı (biraz kuralcı)	Bizi liderine götür.	Belirsiz vizyon; Stratejiler, liderin sezgisine dayalı olarak mertçe tasarlanmıştır.
Kavramsal	H. A. Simon ve J. March	Psikoloji (bilişsel)	Psikolojik yatkınlığı olanlar – bir tarafın kötümserleri diğer tarafın iyimserleri	Çare bulma ya da yaratma	Kaygılan (her iki durumda da baş edememek)	Tanımlayıcı	Gözümle görmeden inanmam.	Strateji formülasyonuna çok öznel yaklaşım - sadece stratejistin önderliğinde

Öğrenme	C. E. Lindbiom, M. Cyert, J. G. March, K.E. Weick, J. B. Quinn, C. K. Prahlad, G. Hamel	Yok. (Belki de psikoloji ve eğitimdeki öğrenme teorisine bazı periferik bağlantılar.) Matematikte kaos teorisi.	İnsanlar deney, bulanıklık, uyarlanabilirlik eğiliminde - özellikle Japonya ve İskandinavya'da.	Öğrenme	Hareket et (izlemekten ziyade)	Tanımlayıcı	İlkinde başaramazsan denemekten vazgeçme	Strateji geliştirme süreci sonuç odaklı olmaktan çok kaotik, öngörülemeyen ve süreçtir.
Otorite	G. T. Alison, J. Pfeffer, G. R. Salancik, W. G. Astley	Politik bilim	Özellikle Fransa'da iktidar, siyaset ve komplo isteyen insanlar.	Destekleme	Sıkı ol (paylaşmaktan ziyade)	Tanımlayıcı	Kendi çıkarına bak	Ağırlıklı olarak, strateji geliştirme sürecinde paydaşların kendi çıkarları çatışmasına odaklanmaktadır.
Kültür	E. Rhenman, R. Normann	Antropoloji	Özellikle Japonya ve İskandinavya'da toplumsal, manevi, kolektifleri seven insanlar.	Birleşme	Sürdür (değitirmekten ziyade)	Tanımlayıcı	Armut dibine düşer.	Radikal değişim projeleri için uygun değildir.
Çevre	M. T. Hannan, J. Freeman. Olumsallık teoristleri (D. S. Pugh vd.)	Biyoloji	Özellikle Anglo Sakson ülkelerinde nüfus ekolojistleri, bazı organizasyon teorisyenleri, bölücüler ve genel olarak pozitivistler	Tepki gösterme	Anlaş (karşı koymaktan ziyade)	Tanımlayıcı	Her şey değişti	Stratejik seçimler için şiddetli sınırlar.
Şekil/Yapı	A.D. Chandler, R. E. Milles, C. C. Snow	Tarih	Genelde toplayıcılar ve de değişim kurumları. Görünümler Hollanda'da belki de en popülerdir. Dönüşüm ABD'de en popülerdir.	Birleştirme Dönüştürme	Topla, birleştir (bölme ve uyarlamadan ziyade)	Tanımlayıcı ve Kuralcı	Orada her şey bir mevsim.	Radikal veya artan değişim sağlayan iki yaklaşım arasında polarize edilir.

Kaynak: Mintzberg, H., Ahlstrand, B. ve Lampel, J. (1998). Strategy Safari: A Guided Tour Trough the Wilds of Strategic Management, New York: The Free Press, s: 354-360

Sürdürülebilir rekabet avantajının, çok boyutlu ölçümlerin nasıl sağlanacağına ilişkin Şekil 1'de gösterilmiştir. Şekilde sürdürülebilir rekabet gücünün elde edilmesinde çok boyutlu analiz vurgusu yapılmaktadır.

Şekil 1. Sürdürülebilir Rekabet Avantajı Nasıl Sağlanır?

Kaynak: David, F. R. ve David, F. R. (2017). Strategic Management Concepts and Cases A Competitive Advantage Approach, UK: Pearson Education Limited, Sixteenth Edition, s: 49.

Açık Analiz Yaklaşımı

Açık analizde stratejik bir "değişim" kararı verebilmek için öncelikle arzulanan sonuç ile gerçekleşebileceği tahmin edilen sonuç "açık" önemli olmalıdır. İkincisi, bu açığın kapatılmasında stratejistin kararlılığı, üçüncüsü de bu açığın stratejik yönetim modelleri ile kapıtılabileceğine ilişkin kuvvetli inancın varlığıdır. Stratejik bir "değişim" kararı bu üç koşullunda birlikte gerçekleşmesine bağlıdır (Ülgen ve Mirze, 2004, s. 73-74).

Endüstri Tabanlı Yönetim Modeli (Fırsat Yaklaşımı)

Michael E. Porter ise stratejiyi, pazardaki rekabetin düzeyi ve bunun geleceği belirlendikten sonra, pazar fırsatlarına dayanarak rakiplere üstünlük sağlayacak kararlar ve faaliyetler olarak tanımlamakta. Bu tanımı teyit edici tanımlama ise; "bir işletmenin yeteneklerini ve kaynaklarını dış çevrenin fırsat ve tehditlerine uyumlaştırma faaliyetleri" olarak ortaya konmaktadır. (Porter, 1990, s. 1)

Endüstri temelli yaklaşım olarak da bilinen fırsat yaklaşımının temelleri mikro ekonominin bir alanı olan endüstri iktisadına dayanmaktadır. Bu yaklaşım işletmelerin faaliyette bulunduğu çevrenin analiz edilmesiyle, ortalamanın üzerinde getiri sağladığını ve rekabet avantajı elde ettiği görüşünü savunmaktadır. Bu görüşten yola çıkılarak işletmeler, rekabet avantajı elde etmek ve ortalamanın üzerinde kazanç sağlayabilmek için dış çevreyi analiz etmeli ve cazip bir sektör bulmaya çalışmalıdır. Analiz edildikten ve cazip sektör

bulunduktan sonra işletme rekabet edebileceği stratejiler geliştirmelidir. Bu stratejiler rekabet analizinin sonucuna göre şekil alacaktır. Rekabet analizi için işletmeler Porter'ın ortaya koyduğu beş güç faktörünü (tedarikçiler, müşteriler, rakipler, ikame mallar ve muhtemel rakipler) tam olarak incelemeli ve hangi stratejiyi seçeceğine karar vermelidir. Dolayısıyla adından da anlaşılacağı üzere fırsat yaklaşımı; çevredeki fırsatların değerlendirilip analiz edilmesi ve uygun rekabet stratejisinin seçimine karar vermeyi sağlayan bir yaklaşımdır (Ülgen ve Mirze, 2004, s. 75-76; Cantürk ve Çicek, 2016, s. 98).

Bu yaklaşım, işletmelerin çıkarları için rasyonel hareket ettiklerini ve faaliyette bulundukları sektörel çevrenin, ortalamanın üzerinde getiri elde etmek için üzerinde durulması gereken en önemli unsur olduğunu savunur. Fırsat yaklaşımı yapı-davranış-performans paradigmasını benimser. Fırsat yaklaşımı, tek boyutta kurumsal performans göstergeler ile; işletmelerin ortalamanın üzerinde getiri sağlayıp, sağlamadığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Eğer bu göstergelere ulaşılamamışsa, belirlenen hedeflere ulaşmayı sağlayacak kurumsal/rekabetçi stratejileri kullanılmasını öngörmüştür. Genel olarak, tek ya da iki boyutta kurumsal performans ölçümü yapan yöntemlerden ön plana çıkan bazıları:

- Kurosawa'nın Yapısal Yaklaşımı
- Lawlor'un Yaklaşımı
- Gold'un Yaklaşımı
- Çabuk Verimlilik Değerlendirme Yaklaşımı

Kaynak Tabanlı Yaklaşım

Kaynak tabanlı yaklaşım (resource - based view) işletmeleri benzersiz ve organize kaynakların birleşimi şeklinde tanımlamaktadır (Papatya, 2003, s. 110). 'Kaynak' kavramına işletmecilik yazınında çok geniş bir anlam yüklenmiş olup, kavram; şirketin etkinliğini, verimliliğini ve rekabet gücünü geliştirebilecek stratejiler oluşturmasına ve uygulamasına olanak sağlayan her çeşit unsuru kapsamaktadır (Ordaz vd., 2003, s. 95). Dolayısıyla işletmenin mal/hizmet üretmek için gerçekleştirdiği süreçlerde girdi olarak kullandığı her unsur bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Kaynak tabanlı yaklaşım iki temel kavram üzerine inşa edilmiştir: varlık ve yetenek (Papatya, 2003, s. 110). Varlıkları kullanabilme ve değer üretebilme kapasitesi ise işletmenin yeteneğini ifade etmektedir (Ülgen ve Mirze, 2004, s. 117; Ordaz vd., 2003, s. 95; Sanchez ve Marin, 2005, s. 289). Bu yetenek, firmanın değer yaratmasına olanak verdiği sürece firmaya sürdürülebilir rekabet avantajı kazandırabilir. Bunun için kaynakların değerli ve nadir olması, taklit edilmesinin çok zor olması ve sundukları avantajın başka kaynaklar tarafından ikame edilemeyecek olması gerekir (Barney, 2002, s. 160; Naktiyok ve Karabey, 2007, s. 206).

İşletmelerin sürdürülebilir rekabet gücü, genel verimlilik ve maliyet üstünlüğü temel bileşenlerine ilişkin piyasanın yapısını değiştirecek stratejiler üretmesine ve piyasa yapısını bir zaman sonra yeniden değiştirene kadar belirli bir konum (moment) elde etmeleri ile sağlanabilir. Başka bir deyişle; bu konumda ki asimetri veya farklılıkla sağlanabilir. Böylece işletmenin paydaşlarına sunduğu değer artırma stratejileri ile, piyasa yapısını değiştirebilecek konumu elde edecektir. Böylece sürdürülebilirliğinin garantisini bir anlamda sağlamış olacaktır. Bunun için sistem yaklaşımı çerçevesinde işletme iç ve dış unsurlarının ölçülmesi ve durum belirleme matrislerinin ortaya konması gerekir (Ülgen ve Mirze, 2004, s. 160).

Durum Belirleme Matrisleri

İşletmeler çevresel unsurların olasılıklarını, etki derecelerini ve işletmelerin olası olaylara hazırlık derecelerinin yanısıra olayların taşıdıkları risk derecelerini de ölçülebilmek için durum belirleme matrisleri kullanmaktadırlar. İşletmenin içinde bulunduğu geniş iş çevresinin / ana sektörün ve dar iş çevresinin tanımlanmasında bu matrisler önemli birer araçtır. Özellikle işletme, analiz sonucunda, esas rakip veya rakiplerin olası davranış profilini hazırlar ve kendi stratejilerini bu bilgiler ışığı altında hazırlamaya çalışır. İşletmenin büyümesi ,rekabet gücü vb. kritik başarı faktörleri açısından İşletmenin rakipler ile göreceli olarak ölçülerek değerlemesi yapılır. (Ülgen ve Mirze, 2004, s. 147).

İç çevre analizinde ise, değer zinciri analizi kullanılmaktadır. Bu analiz ile işletmenin değer yaratan faaliyetleri belirlenmektedir. İşletme, amaçlarına ulaşabilmek için yaptığı tüm faaliyetleri değer yaratan ve yaratmayan faaliyetler olarak gruplandırmak zorundadır. Başka bir deyişle "müşteriye değer yaratmak" yaklaşımında hareketle, birer maliyet unsuru olan tüm faaliyetlerin işletmenin ürettiği ürünlere daha fazla bir katma değer yaratıp yaratmadığına göre gruplandırılması gerekir. Çünkü faaliyetin işletmenin ürüne kattığı değerin, o etkinliğin maliyetinden fazla olması beklenmektedir. Eğer faaliyetin ürünlere kattığı değer, faaliyetin maliyetinden daha düşükse bir değer yaratılmamış demektir. İşletmeler rekabet üstünlüğü elde edebilmesi için, tüm bu faaliyetlerin üretilen ürünlere kattığı değer, rakiplerin faaliyetlerinden elde ettiği değerlerden daha fazla olmak zorundadır. Aksi takdirde işletmede değer yaratabilse bile rekabet üstünlüğü elde edilemez. İşletmelerde faaliyetler sonucu rekabet üstünlüğü sağlayabilen değerleri iki şekilde oluşur (Elmacı ve Kurnaz, 2004, s. 3):

i. Faaliyetlerin maliyetlerini azaltarak maliyet üstünlüğü elde edilecek değer artışı sağlanması yoluyla,

ii. Üretilen ürünlerde müşterilerin değer verdiği bir farklılık yaratılması ve bunun karşılığında da piyasa fiyatının üzerinde bir fiyat uygulanarak bir değer artışı yaratılması,

İşletmelerde yapılan faaliyetler temel faaliyetler ve destek faaliyetleri olarak iki grup altında toplanabilir. Değer (gelir) yaratan faaliyetlerde beş ana grupta sınıflandırılmaktadır: i- İçe yönelik lojistik, ii- Üretim, iii- Dışa yönelik lojistik, iv- Pazarlama ve satış ve v- Servis olmak üzere beş ana grupta sınıflandırılabilmektedir (Ülgen ve Mirze, 2004, s. 123). İşletmenin temel faaliyetlerine destek veren ve böylece değer yaratılmasına katkıda bulunan destek faaliyetlerini ise dört ana grupta sınıflandırmak mümkündür: i- Altyapı tedarik, ii-Teknolojik geliştirme, iii-İnsan kaynakları yönetimiyle ilgili ve iv-İşletmenin yönetsel alt yapısı ile ilgili faaliyetler olmak üzere dört ana grupta sınıflandırmak mümkündür.

Temel durum belirleme matrislerini; Swot analizi, performans güçleri analizi ve denge analizi olarak sıralamak mümkündür. (Ülgen ve Mirze, 2004, s. 160). Swot analizi, işletmenin sektördeki rakiplerine oranla üstünlük (strengths) ve zayıflıkları (weaknesses) ile işletmenin içinde bulunduğu çevredeki fırsatlar (opportunities) ve tehditleri (threats) tanımlayan bir analiz sürecidir. Performans güçleri analizi, fırsat, tehdit, üstünlük ve zayıflık unsurlarını önem derecelerine göre ve işletmenin genel veya belirli bir alandaki performans gücüne göre belirleyen bir analizdir. Denge analizi, işletmenin çevresel unsurlarının ve yeteneklerinin işletme üzerindeki etkilerini göreceli olarak belirten bir durum belirleme analizidir.

Balance Scorecard

İşletmelerde seçilen stratejilerin ve stratejik amaçların birer performans kriteri halinde gösterilmesi ve değerlendirilmesinde (Ülgen ve Mirze, 2004, s. 48; Kaplan ve Norton, 1996, s. 44);

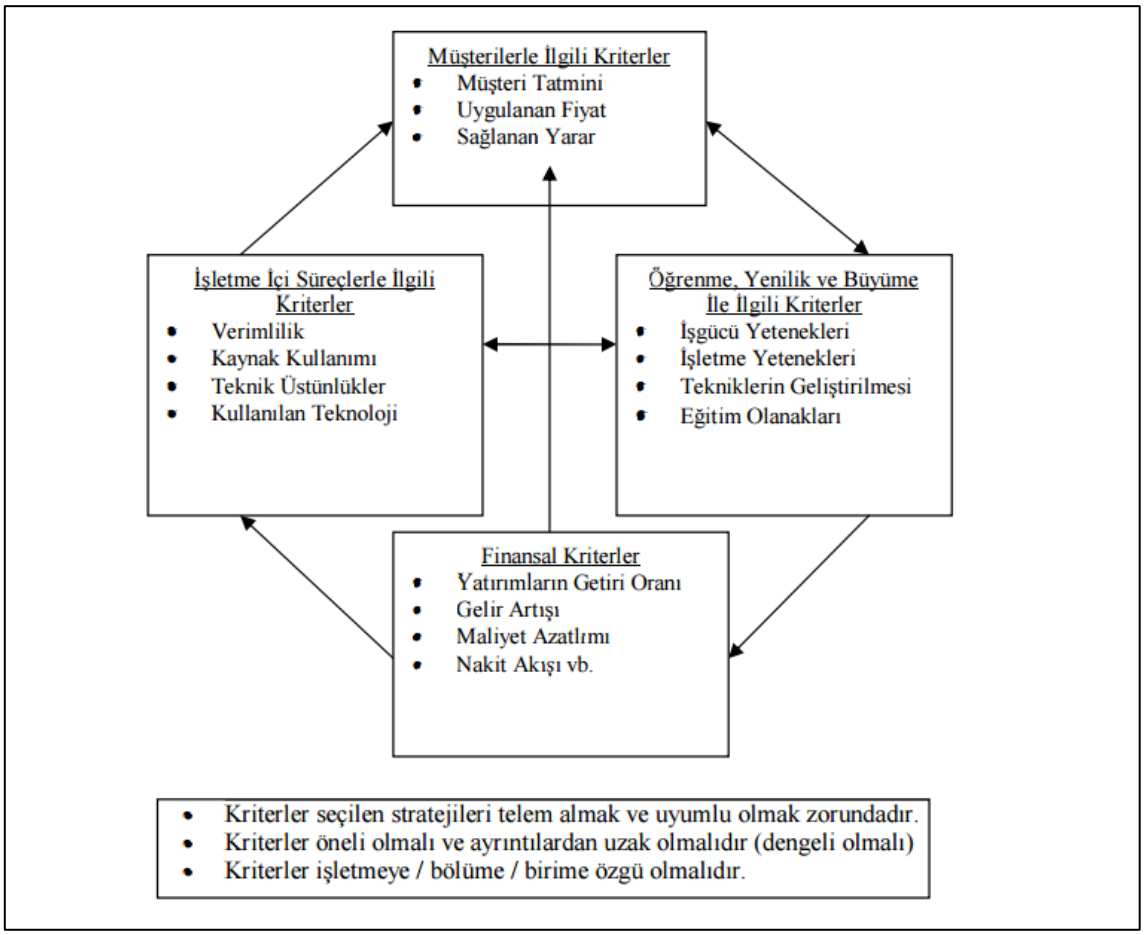
- İşlevsel analiz
- Esnek bütçeleme
- PIMS (Profit Impact of Market Strategy)
- Açık analiz (sorumluluk merkezleri analizi)
- Kurumsal karne (Balanced Scorecard) kullanılmaktadır.

Bu teknikler içerisinde kurumsal karne, performans kriterlerini, diğer bir ifadeyle işletme içi ve işletme dışı olmak üzere dört ana kriteri bütünleşik olarak ele alması açısından büyük önem taşımaktadır (Kaplan ve Norton, 1996, s. 44). Kaplan ve Norton tarafından geliştirilen "kurumsal karne", işletmelerin sahip oldukları geçmiş verilere dayanan, fiziksel (finansal) değerlerin yanında geleceğe yönelik olarak müşterilerin ve hissedarların beklentileri çerçevesinde işletme içi faaliyetlerin geliştirilmesi ve mükemmelleştirilmesi; değişime ayak uydurabilmek amacıyla insan, sistem, işletme içi yöntemler çerçevesinde öğrenme ve gelişme gibi fiziksel olmayan boyutları da esas alan; belirli göstergelerle bu boyutları ölçen; hem boyutlar arasında hem de geçmişe yönelik ölçülerle geleceğe yönelik ölçüler arasında dengenin ve entegrasyonun sağlanması için stratejik geri bildirim sağlayan; ölçümü stratejiye bağlayan ve stratejiyi uygulanır kılmayı amaçlayan; dinamik bir performans ölçüm sistemi, bir stratejik yönetim sistemi ve bir iletişim aracıdır (Niven, 2002, s. 22). Kısaca, işletmelerin geçmişte kaydettikleri performansa ait finansal göstergelerin gelecekteki performanslarını sağlayacak etkenlere ait ölçülerle bütünleştirilmesini sağlayan, strateji odaklı bir performans ölçüm sistemi olarak da ifade edilebilen kurumsal karnenin hedef ve ölçüleri, işletmenin vizyon ve stratejisi göz önünde tutularak belirlenmektedir. Kurumsal karnede yer alan hedef ve ölçülerle, işletmenin performansı; finansal, müşteriler, içsel iş süreçleri (iç işleyiş yöntemleri) ve öğrenme– büyüme olmak üzere dört farklı boyutta değerlendirilmektedir. Bu dört farklı boyut, kurumsal karnenin ana çerçevesini oluşturur (Kaplan ve Norton, 2003, s. 9). Kurumsal karnenin bu dört boyutu arasındaki nedensel ilişkiyi aşağıdaki süreç dahilinde açıklanmaktadır:

Öğrenme ve Büyüme Ölçütleri	⟹	İçsel Süreç Ölçütleri	⟹	Müşteri Ölçütleri	⟹	Finansal Ölçütler

Bu sürece göre, her bir ölçüt grubu kendi önündeki ölçüt grubunu bir sebep sonuç ilişkisi çerçevesinde etkilediğinden (Akgül, 2004, s. 76; Theriou, 2004, s. 147) kriterler, seçilen stratejilere uyumlu, ayrıntılardan uzak (dengeli olmalı) ve işletmeye / bölüme / birime özgü olmalıdır.

Şekil 2. Kurumsal Karne (BSC)

Kaynak: Kaplan, 2010:4)

Kurumsal dengeden söz edebilmek için işletmenin tüm faaliyetlerini bütünleşik olarak ortaya koyabilecek ölçütlere gereksinim vardır (Elmacı, vd., 2009, s. 97). Ölçütler; stratejik yönetimin belirlediği stratejilerle örtüşmelidir (Ağca ve Tuncer, 2006, s. 176). Özellikle değişimin algılanması ve yönetimin liderliğinde yapılan çalışmalar; stratejin anlaşılabilirliğini temin etmek için kavramların tanımlanması, organizasyonun stratejiye uygun hale getirilmesi, insanları güdüleme ile yönetme ve bunlarla ilgili alt unsurlar stratejik odaklı uygulama organizasyonu ile "Balance ScoreCard" modeli ve "Finansal Performans Değerleme" yöntemleri bir bütün halinde uyumlu hale getirilmelidir (Akal, 1998, s. 23; Smith, 2007, s. 170). Belirlenecek hedefler ve değerlendirme kriterleri sektörün yapısına göre farklılıklar arz etse de, bu veri seti içindeki sayısal ve kategorik değişkenler arasındaki ilişkilerin, kolaylıkla sayıya dönüştürülemez (intangible) faktörleri de dikkate alması ve bunlara ilişkin metriklerin organik-enformatik yapı ve kontrolü esas alan yeni modellerin geliştirilmesi çok boyutlu ve çok katmanlı performans ölçme ve değerlendirme açısından önem arz etmektedir (Ordu, 2004, s. 3; Ölçer, 2005, s. 92). Bu nedenle modellerin oluşturulmasında sektöre dayalı hassasiyetlere dikkat edilmelidir (Merih ve Çınar, 2012, s. 8).

Balanced Scorecard (BSC) yönteminde; işletmenin hem iç dinamiklerini hem de birbirini tümleyen finansal, müşteri, içsel süreç ve öğrenme /gelişme olmak üzere dört boyutta ele alınmaktadır (Kaplan ve Norton, 2001, s. 97; Kaplan ve Norton, 2007, s. 157)

Finansal performans ölçütleri işletmenin gelişip gelişmediğini kontrol etme olanağı sağlamaktadır. Bu ölçütler; diğer performans ölçütlerinin temelini teşkil eder ve amaçlara ulaşma derecesini, firmanın hissedarlar ve sahipleri/yöneticileri tarafından nasıl göründüğünü göstermesi açısından kritik göstergelerdir (Kaplan ve Norton, 2006, s. 33; Kaplan ve Norton, 2001). Başka bir deyişle; müşteri, işletmenin içsel süreç ve öğrenme/gelişme boyutlarına ait ölçüler için odak noktasıdır (Özbirecikli ve Ölçer, 2002, s. 3; Tarım, 2004, s. 238).

Rekabet ortamında karar sürecinin etkinliği, çevresel faktörlerin irdelenerek tarafların stratejileri üzerinde etkilerinin belirlenebilmesine ve ölçülebilmesine bağlıdır. İlgi alanına göre piyasa koşullarında organizasyonlar için kendi stratejilerinin belirlenmesinde birkaç çevresel faktör öne çıkabilir ve bu faktörler üzerinde detaylı analiz yapılması stratejilerin seçiminde yol gösterici olabilir. Rekabet üstünlüğünü korumak için günümüz dünyasına özel kompleks yapıyı iyi algılamak ve özellikle temel verilerin hızlı ve verimli bir biçimde işlenerek değere dönüştürülmesi önem kazanıyor. Performans izleme için oluşturulan modeller işletmenin içinde bulunduğu ve değişkenlik arz eden şartlara da uyumlu olmalıdır. Yeni rekabet faktörleri olarak ortaya çıkan yenilikçilik, esneklik gibi faktörlerle de uyumlu olmalıdır. Dolayısıyla modeller, değişen şartlar, beklentiler ve rekabetin yapılabilecek yeni tanımlarına da uyum sağlayabilmelidir. Modeller kısacası esnek bir yapıda olmalıdır (Çınar, 2016).

Analitik Hiyerarşi Süreci (Ahp)

Çok kriterli karar verme yöntemlerini Tablo 3'teki gibi özetlemek mümkündür:

Tablo 3. Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri

No	Çok Kriterli Karar Alma Yöntemleri	Açıklama	Avantajları	Dezavantajları
1	Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP)	Farklı ölçütler için farklı alternatiflerin çift karşılaştırmalı olarak karşılaştırılmasını içerir.	• Esnek, sezgisel ve tutarsızlıkları kontrol eder. • Sorun hiyerarşik bir yapıya inşa edildiğinden, her bir unsurun önemi netlik kazanır. • Karar vermede bir önyargı yoktur.	• Sıralama sırasındaki düzensizlikler vardır. • Ek kümelenme kullanılır. Bu nedenle önemli bilgiler kaybolabilir. • Daha fazla sayıda çift karşılaştırmalara ihtiyaç vardır
2	Analitik Ağ Süreci (ANP)	AHP, farklı hedeflerin, kriterlerin ve alternatiflerin düzenlenmesinden ve en iyi alternatifi elde etmek için kriterlerin karşılaştırılmasından karar problemi oluşturmaktadır.	• Unsurlar arasında bağımsızlık gerekli değildir. • Tahmin doğrudur, çünkü öncelikler geribildirimle geliştirilir.	• Zaman alıcı. • Belirsizlik var – desteklenmiyor. • Karar vermek ikna etmek zordur.
3	Veri Zarflama Analizi (DAE)	DAE, problemin çoklu girdilerinin ve çoklu çıktılarının kombinasyonunun verimliliğini bulmak için kullanılan bir yöntemdir.	• Çoklu girdi ve çıktı ele alınabilir. • Girdiler ve çıktılar arasındaki ilişki gerekli değildir. • Karşılaştırmalar doğrudan dengine karşıdır.	• Ölçüm hatası önemli sorunlara neden olabilir. • Mutlak verimlilik ölçülemez. • İstatistiksel testler uygulanamaz. • Büyük problemler zorlayıcı olabilir.

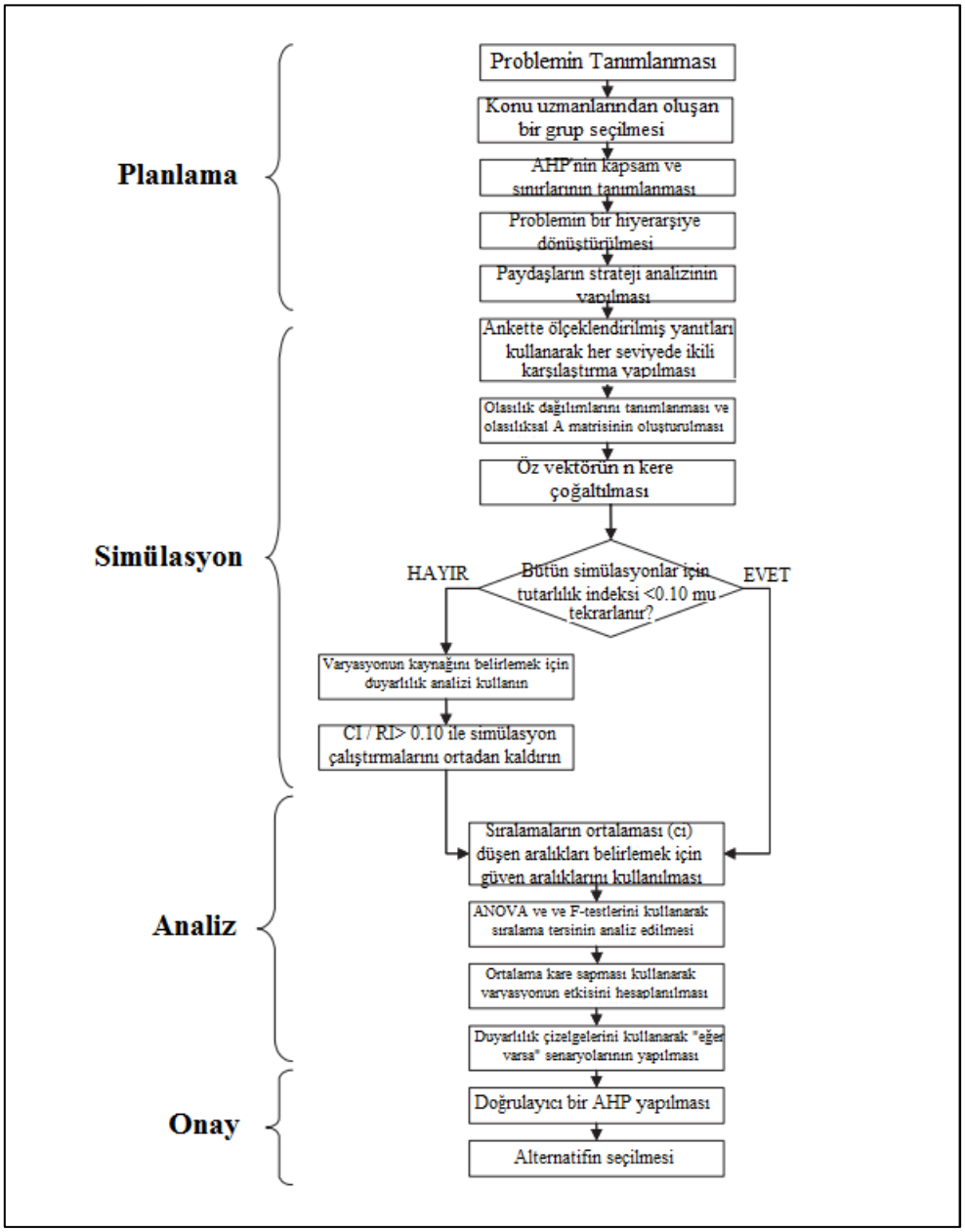
			• Girdiler ve çıktılar çok farklı birimlere sahip olabilir	
4	Toplam Endeksler Randomizasyon Yöntemi (AIRM)	Bu yöntem çözülmesi gereken sorun için eksik bilgi içeren belirsizliklerin ortaya çıktığı karmaşık problemleri çözer.	• Çok kriterli karar verme problemlerini çözmek için sayısal olmayan, kesin olmayan ve eksik olan uzman bilgileri kullanılabilir. • Şeffaf matematiksel temel, sonuçların doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlar.	Belirsizlik altında karmaşık nesneler üzerinde çok kriterli tahmini amaçlamaktadır.
5	Ağırlıklandırılmış Ürün modeli (WPM)	Alternatifler, her kriter için birinin ağırlığı ve oranı ile diğeriyle karşılaştırılmaktadır.	• Herhangi bir ölçü birimi kaldırılabilir. • Gerçek değerler yerine rölatif değerler kullanılır.	Eşit ağırlığa sahip karar alma süreci ile çözüm yok.
6	Ağırlıklı Toplam Modeli (WSM)	Aynı birimde ifade edilen farklı kriterlere göre bir dizi alternatifi değerlendirmek için kullanılır.	Tek boyutlu problemlerde güçlüdür.	Çok boyutlu problemlerde zorluk ortaya çıkar.
7	Hedef Programlama	Hedef programlama, birbiriyle çatışan birden fazla hedefi olan ve ilgisiz bilgileri en aza indirgeyerek hedeflere veya hedefe göre düzenlenmesi gereken bir bölünmedir.	• Çok sayıda değişken, kısıtlama ve amaçları ele alır. • Sadelik ve kullanım kolaylığı sağlar.	• Uygun ağırlıkların ayarlanması. • Çözümler, pareto etkili değildir.
8	ELECTRE	En iyi avantajı seçmek ve çeşitli ölçütlerin işlevinde en az çelişkili olanı seçmek için kullanılır.	Üstünlük için kullanılır.	Zaman alıcı.
9	Gri Analizi	Bu yöntemler eksik tüm verileri ele alır ve diğer yöntemlerin eksikliklerinin üstesinden gelir.	Mükemmel bilgiler benzersiz bir çözüme sahiptir.	En uygun çözümü sağlamaz.

Kaynak: Aruldoss, M., vd. (2013). A Survey on Multi Criteria Decision Making Methods and Its Applications. American Journal of Information Systems, Vol. 1, No. 1, s: 33.

Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP), karar vermede temel bir yaklaşımdır (Saaty, 1990, s. 9; Saaty, 2008, s. 83). Belirlilik ya da belirsizlik altında hem rasyonel hem de sezgisel olarak, ölçülebilir ve/veya soyut kriterlere göre alternatif arasından en iyisini seçmek için tasarlanmıştır (Banuelas and Antony, 2004, s. 3851). Analitik hiyerarşi yöntemi süreçlerinin temelinde sistem yaklaşımı vardır (Saaty ve Vargas, 2013, s. 3). Sistem yaklaşımı, sistemi oluşturan ögelerin dinamik olarak karşılıklı etkileşimlerini ve tüm sistem üzerindeki etkilerini önem derecesine göre bulmaya hedeflemektedir. AHP karar süreci, beş aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar sırasıyla; sorunun tanımlanması, faktörler arası karşılaştırma matrisinin oluşturulması, faktör kıyaslamalarındaki tutarlılığın ölçülmesi/test edilmesi (özdeğerleri ve özvektörleri hesaplama), karar için alternatiflerin son önceliklerini belirlemek (Kou, vd., 2013, s. 13; Aruldoss vd., 2013, s. 3**;** Saaty, 1990, s. 10; Saaty ve Vargas, 2001, s. 1) Bu beş temel süreç

göz önüne alınarak, analitik hiyerarşi yönteminin aşamaları sistem analizi çerçevesinde Şekil 3'te gösterilmektedir (Banuelasy ve Antony, 2004, s. 3857).

Şekil 3. Analitik Hiyerarşi Yönteminin Aşamaları

Kaynak: Banuelas, R. ve Antony, J. (2004). Modified Analytic Hierarchy Process to Incorporate Uncertainty and Managerial Aspects. International Journal of Production Research, Vol. 42, No. 18, s: 3857.

Karar matrisinin ilk aşamasında hedef, alternatif, ana kriter ve alt kriterler olarak ortaya konmaktadır. Hiyerarşik yapının en üst basamağında hedef, alt basamaklarında ise ana kriterler ve alt kriterler, en son basamağında da alternatifler bulunmaktadır. Karşılaştırmalı değerlendirmeler, hiyerarşideki bir düzeyde yer alan öğelerin göreli önemlerinin bir üst düzeyde yer alan öğe açısından ikili olarak karşılaştırılmasıdır. Oluşturulan ikili karşılaştırma

matrislerinde iki kriter birbirine göre ve her ikili alternatif herhangi bir kritere göre karşılaştırılırken karar vericiye; "hangisi daha önemli ve ne kadar önemli?" sorusu sorulmaktadır (Saaty, 2001, s. 5). Bu karşılaştırmalarda genellikle Tablo 4'deki karşılaştırma ölçeğinin uygulanması önerilmektedir.

Tablo 4. Saaty'ın Karşılaştırma Ölçeği

Önem Derecesi	Tanım	Açıklama
1	Eşit derecede önemli	İki yargı aynı derecede önem taşımaktadır
3	Orta derecede önemli	İki yargıdan biri diğerine göre orta derecede önem taşımaktadır.
5	Kuvvetli derecede önemli	İki yargıdan biri diğerine göre kuvvetli derecede önem taşımaktadır.
7	Çok kuvvetli derecede önemli	İki yargıdan biri diğerine göre çok kuvvetli derecede önem taşımaktadır
9	Aşırı derecede önemli	İki yargıdan biri diğerine göre aşırı derecede önem taşımaktadır.
2,4,6,8	Ara değerler	İki yargı arasında kararsız kalındığında ve tercih değerleri birbirine çok yakın olduğunda kullanılmaktadır.

Kaynak: Saaty, T. L. ve Vargas, L. G. (2001). Models, Methods, Concepts Sc Applications of the Analytic Hierarchy Process. Springer Science Business Media, LLC, s: 6.

AHP'yi veya genel ağları geri bildirim ağlarına, Analitik Ağ Süreci'nde (ANP) bir problemi modellemek için, o problemi temsil etmek için bir hiyerarşik veya bir ağ yapısına gereksinim vardır; ayrıca yapı içinde ilişkiler kurmak için eşli karşılaştırmalar gerekir. Faktör kıyaslamalarındaki tutarlılığın ölçülmesi/test edilmesi için temel değerler ölçeği Tablo 5'de gösterilmiştir:

Tablo 5. Temel Değerler Ölçeği

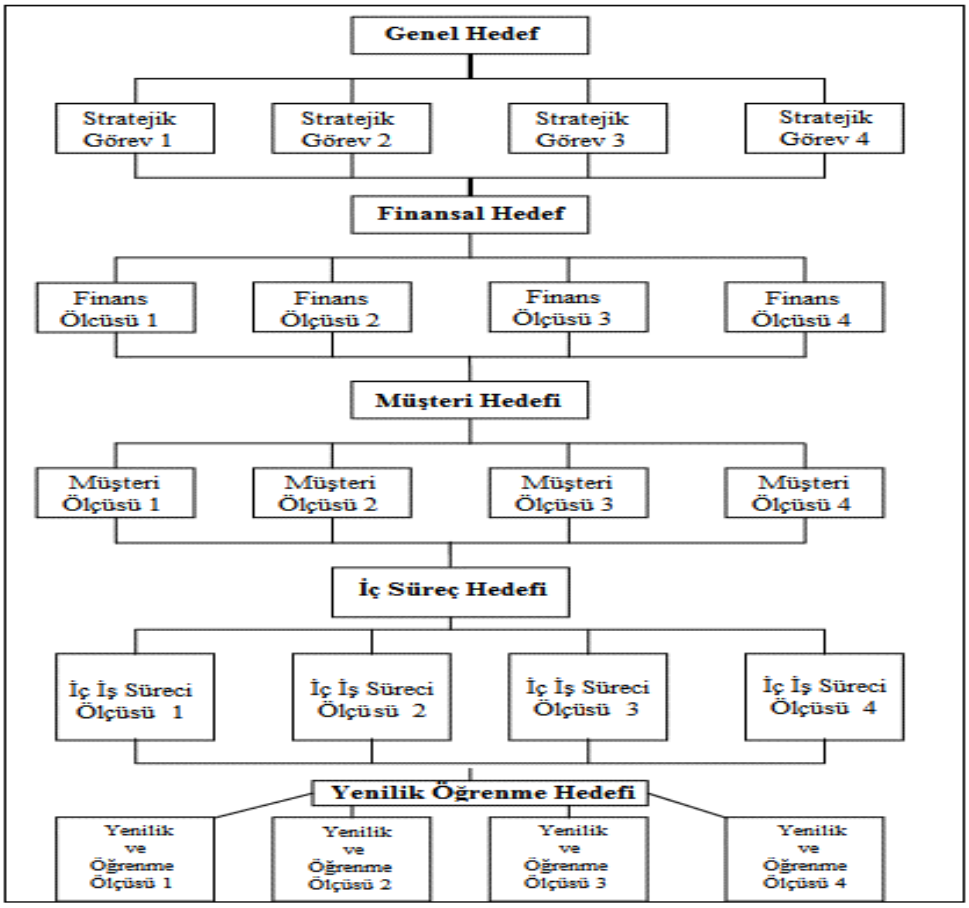
Önem Ağırlığı	Tanımlama	Açıklama
1	**Eşit önem**	İki faaliyet hedefe eşit katkıda bulunur.
2	Zayıf	
3	Orta derecede önem	Deneyim ve karar bir faaliyetin diğerine kıyasla biraz lehindedir.
4	Orta üstü	
5	**Güçlü Önem**	Deneyim ve karar bir faaliyetin diğerine kıyasla kuvvetle desteklemektedir.
6	Güçlü üstü	
7	**Çok güçlü veya ispat edilen önem**	Bir faaliyet diğerine karşı çok güçlü bir şekilde desteklenmektedir.
8	Çok çok güçlü önem	
9	**Aşırı önem**	Bir etkinliği başka bir etkinlikten yana gösteren kanıtlar olabildiğince yüksek doğrulama düzenine sahiptir.
Yukarıdakilerin karşılıkları	**Faaliyet i, faaliyet j ile karşılaştırıldığında ona atanan sıfır olmayan rakamlardan birine sahipse, o zaman j, i ile karşılaştırıldığında karşılıklı değeri vardır.**	Mantıksal bir varsayım
Rasyonel	**Ölçekten kaynaklanan oranlar**	Tutarlılık, matriste yayılan n sayısal değerler elde edilerek zorlanırsa.

Kaynak: Saaty, T. L. ve Vargas, L. G. (2013). Decision Making with the Analytic Network Process, New York: Second Edition, Springer Science Business Media, s: 3.

Analitik Hiyerarşi Süreci (Ahp) ve Balance Scorecard (Bsc)'ın Entegrasyonunda Bir Model Önerisi

İşletmelerin misyon ve hedeflerine ulaşmada geliştirilecek stratejilerin ortaya konmasında AHP ile BSC'nin entegrasyonu aşağıdaki şekilde gösterildiği gibidir:

Şekil 4. AHP ve BSC Entegraasyonu

Kaynak: Theriou, N. G., vd. (2004). A Proposed Framework for Integrating the Balanced Scorecard into the Strategic Management Process. Operational Research, 4:147.

- Kıyaslamaya konu olacak şirketlerinin BSC boyutlarına verdikleri öncelik ve önem derecelerinin hesaplanması(Douglas vd., 2002, s. 5; Özyürek vd., 2014, s. 10).
- BSC boyutlarının değerlerine göre şirketlerin kendi aralarında o kritere verdikleri önem ve öncelik derecelerinin hesaplanması(Noori, 2015, s. 40).
- Hesaplanan sonuçlara göre kriterler bazında şirketler arası ikili karşılaştırma matrislerinin oluşturulması (Alptekin, 2008, s. 685; Pérez vd., 2017, s. 7; Dewaynel, 2004, s. 4; Jovanovic and Krivokapic, 2008, s. 62; Feili, 2011, s. 273)

Zamanla, performans endeksinin değişim ve değişim oranı, dönemler arası genel ilerleme hakkında nicel bir perspektif sağlamaktadır. Her bir BSC perspektifinin bir sonraki

yüksek seviyenin perspektifine nispeten önemini ve nihayet genel hedef veya misyonu tanımlamak için, her bir amaç için ayrı performans indeksleri oluşturmak mümkündür. (Jovanovic, Krivokapic, 2008, s. 64; Dimitrova, 2009, s. 48).

Sonuç

Küresel değişim süreci, işletmelerin genetik kodlarının ya revize edilmesini ya da tekrar kodlanmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu değişim, ürünlerin yaşam döngüsünü etkilemektedir. Rakiplerden farklı ve müşteri beklentilerinin ötesinde "değer yaratmak" sürdürülebilir rekabetin *olmazsa olmazlarından* biri haline gelmiştir. Bu bağlamda, İşletmenin Potansiyel değer yaratan faaliyet süreçlerinin, "neden-sonuç" ölçüm kriterlerine göre tespit edilerek, daha pozitif sonuçların elde edilmesini sağlayacak stratejilerin uygulamaya konması büyük önem taşımaktadır. İşletmelerin maddi ve maddi olmayan varlıklarının, hep birlikte kurumsal karnenin dört boyutunun önem derecelerinin hem işletme hem de lider konumda bulunan firmanın spesifik kriterlere esas alınarak, AHP karar verme modeliyle ortaya konması ve strateji yol haritasının ortaya konması ve değerlendirilmesi, işletmenin rekabet gücün artıracak stretejilerin belirlenmesinde rehber niteliği taşıyacaktır. Sürdürülebilir rekabet gücü, işletmenin, mevcut ve gelecekteki rakiplerinin taklit çabalarına karşın farklı kalmayı başarabilen bir değer yaratma stratejisi uygulamasıdır. Rekabet gücü, düşük süreç maliyetlerinden (ölçek ekonomisi, alan ekonomisi ve faktör maliyetleri ile) ve/ya da ürün farklılaştırmasından (ürün kalitesinin farklı olması ya da ürünün, müşterilerce değer verilen özelliklere sahip olması, işletmenin coğrafi konumunun özellikli olması, işletmenin özel becerilere ya da farklı hizmet sunumuna sahip olması) kaynaklanır. Sürdürülebilir rekabet gücünün elde edilmesinde temelde iki tür strateji arasında denge kurmak gerekir. Bu iki strateji yaşama stratejileri ve ilerleme stratejileridir.

Stratejiyi yaratmada önemli yer tutan içsel süreçlerin belirlenmesi ve bunun da ötesinde "müşteri değer" süreçlerini "belirleme" / "analiz etme" ve negatif oluşumları nötre (ya da pozitif), pozitif gelişimleri daha da pozitif hale getirici yeni eylem planları belirleme ve uygulamaya koymada da çok önemli bir araç olacaktır. Dolayısıyla, işletmenin bütünsel performansının gelecek yönelimli olarak çoklu, farklı ve bütünleşik bir şekilde değişik perspektiflerden analiz edilmesi, stratejik amaçlar ve temalar arasındaki neden-sonuç ilişkilerinin ortaya konulması ve bunların yeni eylem süreçlerine somut olarak yansıtılması, işletmenin rekabet gücünün çok daha artmasını sağlayacaktır

Bu çalışma da, firmanın genel misyonuna, stratejik zorluklarına, hedeflerine ve AHP karar verme yöntemini benimseyerek iş stratejisine bağlayan BSC modeliyle entegre edilmiş bir model, bir çerçeve önerdik. Ayrıca, AHP'yi kullanarak bir BSC'nin performans ölçümlerini firmanın misyonuna ve stratejisine nicel olarak bağlamak mümkün olduğunu gösterdik. Özellikle, bir firmanın performans ölçütlerinin göreceli önemini genel misyon ve strateji açısından ağırlıklandırmak için bu yöntemi nasıl çalıştırabileceğini bir model çerçevesinde teorik olarak ortaya koymayı amaçladık. Bu niceliksel bağlantı ile, firmanın rekabet gücünü artırıcı önlemlerinin birleşik bir indeksi geliştirilmesi gerektiğini vurguladık. Bu endeks, firmanın genel hedefini takip etme ve belirli bir iş stratejisinin etkinliğinin dinamik olarak ölçülmesi, analizi, kontrolu ve düzeltici önlem setinin geliştirilmesinde yardımcı olacaktır. Bu kritik kabiliyetin BSC'nin değerini arttıracak ve böylece BSC'yi bir karar destek aracı olarak devamlı olarak kullanma olasılığını arttırarak dinamik hale getirecektir.

Kaynakça

Ağca, V. ve Tuncer, E. (2006). Çok Boyutlu Performans Değerleme Modelleri ve Bir Balanced Scorecard Uygulaması. Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 8, Afyon.

Akal, Z. (1998). İşletmelerde Performans Ölçüm ve Denetimi: Çok Yönlü Performans Göstergeleri. Ankara: MPM Yayınları, No: 473.

Akgül, Başak Ataman (2004). İşletmelerde Yeni Performans Ölçümleme Sistemleri. Muhasebe Finansman Dergisi, No:24, İstanbul.

Álvarez Pérez, C., vd. (2017). Integrating Analytic Hierarchy Process (AHP) and Balanced Scorecard (BSC) Framework for Sustainable Business in a Software Factory in the Financial Sector. Sustainability, 9 (4), http://www.mdpi.com/2071-1050/9/4/486 (Erişim Tarihi: 19.04.2017).

Alptekin, N. (2008). Consturuction of Balanced Scorecard Using Analytıc Hıerarch Process, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: XXV, Sayı.2, http://firat.dergipark.gov.tr/download/article-file/3635, (Erişim Tarihi: 19.04.2017).

Aruldoss, M., vd. (2013). A Survey on Multi Criteria Decision Making Methods and Its Applications. American Journal of Information Systems, Vol. 1, No. 1. http://pubs.sciepub.com/ajis/1/1/5/

Banuelas, R. ve Antony, J. (2004). Modified Analytic Hierarchy Process to Incorporate Uncertainty and Managerial Aspects. International Journal of Production Research, Vol. 42, No. 18. 3851–3872 http://iri.columbia.edu/~caseyb/Perf%20Measures/Modified%20AHP.pdf

Barney, J. (1991). *Firm Resources* and Sustained. Competitive Advantage. Journal of Management, Vol:17, No:1, 99-120. https://business.illinois.edu/josephm/BA545_Fall%202011/S10/Barney%20(1991).pdf (Erişim Tarihi: 04.05.2017).

Barney, J. B. (2002). Gaining and Sustaining Competitive Advantage. New Jersey: Prentice Hall.

Cantürk N. ve Çiçek H. (2016). İşletmelerde Fırsat ve Kaynak Tabanlı Yaklaşımların Rekabet Stratejisi Tercihleri İle İlişkisi Burdur Mermer İşletmelerinde Bir Araştırma. s.95-121 http://iibfdergi.bartin.edu.tr/?p=747

Çınar, F. (2016). Kompleks Kuruluşlar İçin Kompleks Performans Ölçümü. http://datalabtr.com; (Erişim Tarihi: 07.05.2016).

Çınar, F. Ve Küçüközmen, C. C. (2016). Kompleks Performans Ölçümü: Complexity Business Balance Card-(CBBC). http://datalabtr.com/index.php/2016/05/07/kompleks-kuruluslar-icin-kompleks-performans-olcumu-cbbc/ (Erişim Tarihi: 04.05.2017).

David, F. R. ve David, F. R. (2017). Strategic Management Concepts and Cases A Competitive Advantage Approach. UK: Pearson Education Limited, Sixteenth Edition.

Dewaynel Searcy (2004). Aligning the Balanced Scorecard and a Firm's Strategy Using the Analytic Hierarchy Process. Dewaynel, Searcy, Management Accounting Quarterly, Summer, Vol: 5, No: 4, https://www.imanet.org/-/media/fff6a914a7f34cdfa8a6270f8e86574a.ashx (Erişim Tarihi: 19.04.2017).

Dimitrova, V. A. (2009). Building Balanced Scorecard with AHP Analysis. Knowladge Society A Publication Of The Knowladge Society Institute, Volume: 2, Number: 3, 47-51, http://www.tksi.org/JOURNAL-KSI/PAPER-PDF-2009/2009-3-12.pdf

Douglas, B. C., vd. (2002). Implementing the Balanced Scorecard Using the Analytic Hierarchy Process. Management Accounting Quarterlyis, Vol: 3, No: 3. https://www.imanet.org/-/media/5be3eb6cab2d49ab8e40d59b0b6a4e1f.ashx (Erişim Tarihi: 19.04.2017).

Doyle, P. (2003). Değer Temelli Pazarlama, İstanbul: Mediacat.

Elmacı, O. vd. (2009). İşletme Stratejilerinin Eyleme Dönüştürülmesinde Strateji Haritası ve Kurumsal Karne (BSC)'nin Oluşturulmasına Yönelik Bir Model Önerisi. Khazar Journal of Humanities and Social Sciences (former Journal of Azerbaijani Studies), Vol: 10. No 3-4. http://jhss-khazar.org/2009-12-2/ISLETME%20STRATEJILERININ%20EYLEME%20DONUSTURULMESINDE.pdf

Elmacı, O. ve Kurnaz, N. (2004). Sürdürülebilir Rekabet Gücüne Yönelik Vizyon Arayışlarında Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (FTM) Yaklaşımı. IV. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu, Konya, 8-10 Ekim 2004. http://www.muhasebetr.com/makaleler/014/

Ensign P. C. (2001). Value Chain Analysis and Competitive Advantage. http://www.ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/19743/1/Ensign_Prescott_2001_Value_chain_analysis_and_competitive_advantage.pdf (Erişim Tarihi: 18.04.2017).

Feili, H. R. vd. (2011). Integration of Fuzzy Analytic Hierarchy Process (FAHP) with Balance Score Card (BSC) in order to Evaluate the Performance of Information Technology in Industry. The Journal of Mathematics and Computer Science, Vol: 2, No: 2, 271-283 http://www.isr-publications.com/jmcs/104/download-integration-of-fuzzy-analytic-hierarchy-process-fahp-with-balance-score-card-bsc-in-order-to-evaluate-the-performance-of-information-technology-in-industry.

Jackson, M., vd. (2002). Concept Mapping as an Alternative Approach for the Analysis of Open-Ended Survey Responses. Organizational Research Methods, Vol: 5, No: 4, October 307-336 http://www.socialresearchmethods.net/research/Concept%20Mapping%20as%20an%20Alternative%20Approach%20for%20the%20Analysis%20of%20Open-Ended%20Survey%20Responses.pdf (Erişim Tarihi:18.04.2017).

Jovanovic, J. ve Krivokapic, Z. (2008). AHP In Implementation Of Balanced Scorecard. International Journal for Quality Research, Vol: 2, No: 1. http://oaji.net/articles/2015/452-1449161846.pdf (Erişim:19.04.2017)

Kaplan, R. (2010). Conceptual Foundations of the Balanced Scorecard. Harvard Business School Handbook of Management Accounting Research, Volume: 3, Elsevier Working Paper. http://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/10-074.pdf

Kaplan, R. S. ve Norton, D. P. (2006). Strateji Haritaları. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.

Kaplan, R. S., ve Norton, D. P. (1996). Using the Balanced Scorecard as a Strategic Management System. Harvard Business Review, Jan./Fab, S: 75-85.

Kaplan, R. S. ve Norton, D. P. (2003). Balanced Scorecard. (Çev.: S. Egeli), SistemYayıncılık, ISBN: 975-322-125-8.

Kaplan, R. S. ve Norton, D. P. (2007). Balanced Scorecard Şirket Stratejisini Eyleme Dönüştürmek. (Çev. S. Egeli), İstanbul: SistemYayıncılık.

Kaplan, R. S. ve Norton, D. P. (2004). Maddi Olmayan Varlıkların Stratejik Hazırlığının Ölçümü. İnsan Kaynakları ve Yönetim Dergisi, Sayı 5.

Kaplan, R. S. ve Norton, D. P. (2001). The Strategy Focused Organization. Harward Business School Pres.

Kou, G. vd. (2013). Data Processing for the AHP/ANP. Berlin: Springer-Verlag.

Lopez, V. A. (2003). Intangible Resources as Drivers of Performance: Evidences from a Spanish Study of Manufacturing Firms. Irish Journal of Management, 24/2: 125-134.

Merih, K., ve Çınar, F., (2012). *Örgüt Yapılarındaki Değişimin Modellenmesinde Kompleksite (Complexity) Yaklaşımı.* 32. Ulusal Yöneylem Araştırması ve Endüstri Mühendisliği Kongresi, Yöneylem Araştırması ve Endüstri Mühendisliği Ulusal Kongresi - YAEM Haziran 2012, Haziran 2012, Sayı 32, ss. 1-12 http://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0014748&lng=0

Merih, K. ve Çınar, F., (2013). *Modelling of Corporate Performance In Multi-Dimensional Complex Structured Organizations: "Cbbc" Approach.* EconAnadolu 2013: Anadolu International Conference in Economics III June 19-21, 2013, Eskişehir. http://www.econanadolu.org/en/index.php/articles2013/3683

Mintzberg, H. vd. (1998). Strategy Safari: A Guided Tour Trough the Wilds of Strategic Management. New York: The Free Press.

Naktiyok, A ve Karabey, C. N. (2007). İşletmelerin Maddi Olmayan Kaynakları ve Çevresel Olumsuzluk Algıları İle Stratejik Yönelimleri Arasındaki İlişki. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 62-4. Ankara.

Nıven, Paul.R. (2002). Balanced Scorecard; Step by Step Maximizing Performance and Maintaining Result, John Wiley Pub. USA. http://hanin.web.id/ebook/management/Balanced%20Scorecard%20Step-by-Step%20for%20Government%20and%20Nonprofit%20Agencies.pdf

Noori, B. (2015). Prıorıtızıng Strategic Busıness Unıts In The Face Of Innovatıon Performance : Combınıng Fuzzy AHP And BSC. International Journal of Business and Management Vol: 3, No. 1. http://www.iises.net/international-journal-of-business-management/publication-detail-68

Ordaz, C. C., Alcazar, F. M. ve Cabrera, R. V. (2003). Intangible Resources and Strategic Orientation of Companies: An Analysis in the Spanish Context. Journal of Business Research, 56: 95-103.

Ordu, G. (2004). Stratejik Yönetim Aracı Olarak Dengelenmiş Hedefler Tablosu (Balanced Scorecard) ve Farklı Sektörlerde Araştırmalar. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Ölçer, F. (2005). Dengeli Stratejik Performans Ölçüm ve Yönetim Sisteminin (Balanced Scorecard) Tasarımı ve Uygulanması. Amme İdaresi Dergisi, Sayı 2, Cilt 38. http://todaie.gov.tr/resimler/ekler/c754210fcde1eaf_ek.pdf?dergi=Amme%20Idaresi%20Dergisi

Özbirecikli, M. ve Ölçer, F. (2002). Stratejik Odaklı Performans Ölçüm Sistemi: Balanced Scorecard. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt 31, Sayı 2, İstanbul.

Özyörük, B., vd. (2014). Performans Ölçümünde Dengelenmiş Skor Kartı ve Analitik Hiyararşi Prosesi Entegrasyonu. Türk Bilim araştırma Vakfı, Yıl: 2014, Cilt:7, Sayı:1, Sayfa: 7-28 http://dergipark.gov.tr/download/article-file/200975

Papatya, N. (2003). Sürdürülebilir Rekabette Stratejik Yönetim ve Pazarlama Odağı Kaynak Tabanlılık Görüşü Kavramsal ve Kurumsal Yaklaşım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Pıng-Baı X. ve Meı- Xu, C. (2013). Strategy Research For The Supply Chaın Management Based On Value Chaın Analysıs In Constructıon Enterprıses. Journal of Theoretical and Applied Information Technology 10th May 2013. Vol: 51, No: 1 http://www.jatit.org/volumes/Vol51No1/3Vol51No1.pdf(Erişim:18.04.2017)

Porter , M. E. (1990). Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors.

Porter , M. E. (2003). Rekabet Stratejisi. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Porter , M. E. (1998). Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. New York: Free Press.

Ralph F. S. (2007). Business Process Management and the Balanced Scorecard Using Processes as Strategic Drivers. John Wiley & Sons, Inc.

Sanchez, A. A. ve Marin, G. S. (2005). Strategic Orientation, Management Characteristics and Performance: A study of Spanish SMEs. Journal of Small Business Management, 43/3: 287-308.

Saaty, T. L. ve Vargas, L. G. (2001). Models, Methods, Concepts Sc Applications of the Analytic Hierarchy Process. Springer Science Business Media, LLC.

Saaty, T. L. (2008). Decision Making With The Analytic Hierarchy Process. Int. J. Services Sciences, Vol. 1, No. 1, http://www.rafikulislam.com/uploads/resourses/197245512559a37aadea6d.pdf (Erişim Tarihi: 04.05.2017)

Saaty, T. L. ve Vargas, L. G. (2013). Decision Making with the Analytic Network Process. New York: Second Edition, Springer Science Business Media.

Theriou, N. G., vd. (2004). A Proposed Framework for Integrating the Balanced Scorecard into the Strategic Management Process. Operational Research, 4:147.

Saaty, T. L. (1990). How To Make A Decision: The Analytic Hierarchy Process. Europen Journal of Operational Research, North-Holland, Vol: 48, September 1990, s. 9-26.

Smith, R. F. (2007). Business Process Management and the Balanced Scorecard Using Processes as Strategic Drivers. John Wiley & Sons, Inc.

Tarım, M. (2004). Sağlık Organizasyonlarında Performans Ölçmeye Dengeli Puan Cetveli. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, Cilt 7, Sayı 2.

Theriou, N. G., vd. The Use of Analytic Hierarchy Process in Integrating The Balanced Scorecard and Activity - Based Costing. http://abd.teikav.edu.gr/articles_th/BSC.pdf (Erişim Tarihi:19.04.2017).

Ülgen, H., Mirze, S. K. (2004). İşletmelerde Stratejik Yönetim, İstanbul: Literatür Yayınları.

Yamin, A., vd., (1999). Relationship Between Generic Strategies, Competitive Advantage and Organizational Performance: An Empirical Analysis. Technovation 19 (1999) 507–518 http://www.hajarian.com/reghabati/1-s2.0-s0166497299000243-main.pdf (Erişim Tarihi: 19.04.2017).

Karaoke Capitalism vs. Design-driven Innovation
Differentiation vs. Common Appreciation

Damla ŞAHİN [1], Serkan GÜNEŞ [2], Merve YAVUZ [3]

Abstract

Majority of products or services in market have been resembled each other. The companies chosen to be on safe environment have become a second version of someone else, a karaoke company. This just provides a temporary holding in market. Especially small and medium-sized enterprises have to create marginal solutions to have competetive advantages against larger enterprises. They have one choice, design-driven innovation. However, while making differentiation through design-driven innovation, designers should take into consideration that it exists common appreciation for many products. The aim of this study is to discuss the opportunities provided by design-driven innovation against karaoke products through the example of bagless vacuum cleaners, and to question what designers' approach should be while creating differences in the presence of common appreciation.

Keywords: karaoke capitalism, design-driven innovation, common appreciation

1. Introduction

There is a dilemma, whether companies should imitate or innovative. In business world companies choose one of the two to survive. The companies unwilling to get risk and to be on safe zone choose to clone the products, which are already tested by users. Ridderstråle and Nordström (2004) define them as karaoke companies and this business way as "Karaoke Capitalism". On the other hand, there are companies that focus on innovation and try to create difference. These companies follow one of the two strategies: 1) to create business innovation models fitting to current business conditions by finding the gaps and exploiting it, 2) to focus on emotional innovation creating mood, which addict customers. Large enterprises have a chance to apply the first strategy by investing on technological innovation. However, small and medium-sized enterprises, which could not afford investment on technology, should follow the second strategy, which is called as design-driven innovation by Verganti (2009). There is also a dilemma, whether the companies should get into the market with totally marginal products or with products fitting common appreciation. For many products common appreciation has been already formed. In addition, although people want to be different from others, they want to be a piece of collective world. To balance these two factors, designers have an essential role.

[1] Arş. Gör., Gazi University, damla.akdas@gmail.com
[2] Doç.Dr., Gazi University, serkangunes@gazi.edu.tr
[3] Arş. Gör., Gazi University, merveyavuz@gazi.edu.tr

2. Karaoke Capitalism

Ridderstråle and Nordström, Swedish business speakers, thinkers and authors of the book "Karaoke Capitalism: Management for Mankind", firstly describe karaoke clubs as a place for institutionalized imitation. It is a place where people go to be someone else like Frank Sinatra or the Beatles or Elvis. The problem is that in karaoke club your talent or the amount of beer you consume is not essential because you will always become a copy of an original at the end. They argue that in business world there are many karaoke companies that they call it as "benchmarking" or "best practice" explaining the reason of naming the book as "Karaoke Capitalism". The companies and also individuals do not try to be themselves instead they imitate and become a second version of someone else. The problem is that majority want to be the same with someone else which makes them clones. However, innovators like Microsoft, Dell and Dylan do not copy, as they know imitation will never get to the peak maybe the middle. Companies can choose to decrease unclarity and become a clone or they can take risk and bring pioneer products, services etc. The reason the companies choose imitation is to be on controlled environment, as it is tested before; therefore, it is safe and secure. It can be a wise choice in short-term but it constrains from creating real value. In long-term, true innovators always win the game. Therefore, to be successful in business world, companies have to be creative and authentic. "Karaoke Capitalism" brings companies just a temporary middle-level success in business whereas innovation gets them to the top permanently (Ridderstråle and Nordström, 2004).

3. Karaoke Capitalism vs. Design-driven Innovation

Ridderstråle and Nordström state that companies could build sustainable competitive advantages in two ways. The first way is to find the gaps in market and exploit it which is called supply-side innovation and the latter is demand-side innovation. The former is about creating reasonable business innovation models fitting to the current business conditions. The other one is to concentrate on emotional innovation building mood which draw and addict customers (2004). The first strategy is mostly well suit for large enterprises which have power to invest on high-technology. In other words, the supply-side innovation covers technology-driven innovation which only large enterprises could afford like Dell or Microsoft. Since these enterprises could create technology-driven innovation, they are mostly the imitatees. As small and medium-sized enterprises have lacking capital, they have two choices: either they will imitate large enterprises and try to keep their status quo in the safe zone or they will create demand-side innovation which covers design-driven innovation. However, these enterprises generally cannot imitate technological-side instead; they try to imitate design-side. In fact, for most of these enterprises design is just an appearance, a make-up, a styling, which makes products look beautiful so they copy the forms, shapes, and styles with making small changes. According to the design ladder, which has developed by the Danish Design Centre, these enterprises belong to step two, defined as "design is perceived as a final aesthetic finish of a product". Generally professions different from design are involved in design activity (Danish Design Center, 2003). This approach pushes them cloning appearance. However, cloning appearance is the easiest way of imitation that many companies can handle. In final scene, in market there have been many products extremely resembling each other. As a result, these enterprises lose their competitive power and they are eaten by the big fishes in challenging business world, which is defined as red oceans by Kim and Mauborgne (2005). Only way to survive for them is to open new canals which let them go beyond. To be able to open these canals they have to follow the second choice: design-driven innovation.

According to Verganti, the meaning of the design in design-driven innovation is not the majority think, not about styling, or about analyzing users (2009). In business world, user-driven or user-centered innovation is seen absolute must for achievement. This pushes the companies to begin an innovation project by analyzing market requirements and investigating the users closely. Designers are repeatedly motivated that the initial thing they have to do is to observe how users use products and to find out their unsatisfied requirements without questioning user-centered innovation. On the other hand, in management literature the phrase radical innovation, which is one of the core must of permanent competitive advantage means radical technological innovation for majority. Hence, innovators have searched on genuine technologies on industries due to its destructive impact. However, some researchers have found out that people purchase meaning not the products. The reasons people use products are emotional, psychological and sociocultural besides utilitarian ones. Verganti have revealed that every product or service in market has a meaning. Therefore, he suggests that firms should not be limit themselves with the aspect like properties, functions and performance and try to find out the actual meanings users put to things (2009). The problem is that according to majority, meaning cannot be innovated because they are a given. In studies about radical innovation, investigation of meaning has been generally missing. Consequently, innovation has based on two strategies: leaping forward in product productivity with technological breakthrough, and developing solutions in product with analyzing users' requirements. The first one is radical innovation pushed by technology while the second is incremental innovation pulled by the market (Figure 1).

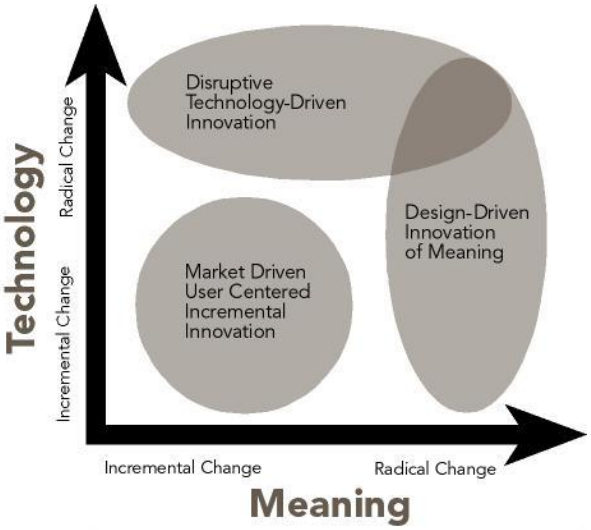

Figure 1. The strategy of design-driven innovation as the radical change of meanings (http://www.pullinc.com/wp-content/uploads/2010/02/innovation1.jpg)

The third strategy, design-driven innovation that Artemide has chosen, is a radical innovation of meaning. The company has not interpreted meanings people assign to a lamp. Instead, they have created a new meaning that people have not expected: not just a beautiful lamp, a lamp that makes people feel better. People mostly select lamps in terms of their appearance and their harmony with the place they want to use. However, Metamorfosi was designed in different manner. It is a lamp that people could control its color and nuances and adjust according to their moods affecting people's psychological state. Artemide shifted the reason people purchase a lamp (2009).

Figure 2. Metamorfosi lamp by Artemide
(http://www.artemide.it/prodotti/scheda-architectural.action;jsessionid=
DF0CBC6B115F413F168166321C8728EE?data.catalogoId=0&idSubfamily=33563)

Artemide is just an example; there are many successful firms and products created following design-driven innovation. As it is mentioned before, large enterprises have chances to create radical innovation by technological breakthrough. However, for small and medium-sized enterprises design-driven innovation is a unique opportunity to leap forward and get to the top. When Dyson created vacuum cleaner using cyclonic separation no manufacturer in the UK would be eager to produce the product. His first business initiative was catalogue sales. Yet, in 2013 according to Sunday Times Rich List his net worth was 3 billion Euro. This success is of course supported by technology innovation, which brings the slogan "say goodbye to the bag". The Dyson's bagless vacuum cleaner was a requirement for users that they desire to get rid of replacing bags. However, it was not the only reason making Dyson vacuum cleaner innovative. Simple shapes, color combinations and especially transparent parts distinguish it from other vacuum cleaners in market and make it attractive for users (Figure 3).

Figure 3. Dyson DC07 Vacuum cleaner
(https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c0/Dyson.cleaner.dc07.arp.jpg)

The bagless technology has been already spread to the market. In addition, Dyson's design approach attracted the competitors. Many companies have followed Dyson therefore, bagless vacuum cleaners have extremely resembled each other. Especially transparency and two-colored combinations have become very common among vacuum cleaners. As seen in Figure 4, using transparent material in the parts where the cyclone technology is fixed provides vacuum cleaners a high-tech product image. When bagless vacuum cleaners are searched on Google images, it can be seen that they are very similar with red and grey color combinations with transparent parts are dominant (Figure 5).

Figure 4. a) Philips Marathon Ultimate b) Rowenta Silence Force

c) Electrolux UltraCaptic d) Hoover Hurricane

http://images.philips.com/is/image/PhilipsConsumer/FC9912_01-IMS-tr_TR?wid=1250

http://www.clever-storage.com/uploads/pics/Rowenta-Silence-Force-Multicyclonic

http://www.electroluxgroup.com/en/wp-content/uploads/sites/2/2013/04/Electrolux-Ultracaptic.jpg

http://d22ogu887v5ssu.cloudfront.net/media/catalog/product/cache/2/image/f042e38252e451382e32db99256d7e9e/1/1/11120346_1.jpg.jpg

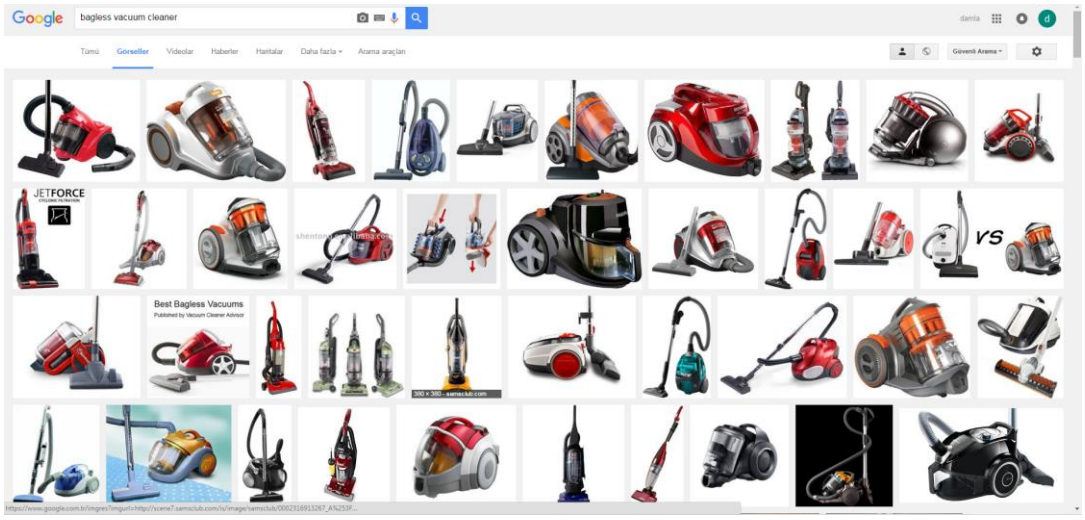

Figure 5. Google search about bagless vacuum cleaners

Therefore, it can be claimed that most of vacuum cleaners in market are karaoke products. Based on this example, it can be stated that there is a loop starting with design-driven innovation to karaoke products, from karaoke products to design-driven innovation. When an innovative product get into the market in first time, it makes the company the best then karaoke products are created and they take their share. Whenever the market is satisfied, the companies begin looking for innovation again.

4. Differentiation vs. Common appreciation

It is a question mark that how users can select among these karaoke vacuum cleaners. The technology is nearly same; the forms are similar. There is only one thing left, brand loyalty. When users get across with similar products they usually select the brand the most they trust if there is no sales man manipulating them. If the company has long-established brand identity, it could not matter that its vacuum cleaners resemble the others in market. However, if the company is medium-sized or it gets into the vacuum cleaner market first time, as a designer or a manager of this vacuum cleaner company it is critical to choose the strategy. There are two strategies for them: to accept the market demand and follow the similar products or to make a difference and get a risk. To get into market with a totally marginal product is highly risky. As there is a fact that transparency and color combinations have already became features that users wait from bagless vacuum cleaners. In other words, a common appreciation has formed about vacuum cleaners among users. In that situation, the level of difference being planned to do should be considered deeply by the designer of the company. Although people are individualistic creatures and they desire to express themselves freely and to be different from the others, they do not want to be far away from common acceptance. As Ridderstråle and Nordström state, people are schizophrenic that they want to be tribal and personalized at the same time (2004). While they want to have same things the others have, they want a specific color or pattern for themselves also. They want to be local on the other hand, they want to be global, international. While choosing products in market, people keep also their approaches about being global. Especially larger companies and the media impose what is acceptable on the public, and they form global appreciation inevitably. People think that they are free while choosing products however the market is dominated by products already chosen for them. In that situation, what industrial designers' approach should be is an essential issue.

5. Conclusion

In market, we are surrounded with many karaoke things; from products to services. While larger companies imitate technologies, small or medium-sized ones could imitate the appearance, styling. Larger companies could keep them out of imitating others by making technological innovation. On the other hand, small and medium-sized companies need creating design-driven innovation to survive in competitive business world and to pass from red oceans to blue oceans. While creating design-driven innovation, the level of difference made in products is also crucial since there are already preformed common appreciations about many products in market. Users do not want to be totally far away from common acceptances although they want to be different. To be successful in challenging market, designers should create products in the manner of combining individualism and collectivism: the products that make users feel freedom of choice, and serve common appreciation at the same time.

While doing this, they should keep away from being karaoke designers.

References

Danish Design Centre. The economic effects of design. (2003)

DC07 “Origin” Dyson Vacuum cleaner. Retrived May 15, 2016, from

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c0/Dyson.cleaner.dc07.arp.jpg

Electrolux UltraCaptic. Retrived May 15, 2016, from http://www.electroluxgroup.com/en/wp-content/uploads/sites/2/2013/04/Electrolux-Ultracaptic.jpg

Hoover Hurricane. Retrived May 15, 2016, from http://d22ogu887v5ssu.cloudfront.net/media/catalog/product/cache/2/image/f042e38252e451382e32db99256d7e9e/1/1/11120346_1.jpg.jpg

Kim, W. C., & Mauborgne, R. (2004). Blue ocean strategy. If you read nothing else on strategy, read thesebest-selling articles., 71.

Philips Marathon Ultimate. Retrived May 15, 2016, from http://images.philips.com/is/image/PhilipsConsumer/FC9912_01-IMS.tr_TR?wid=1250

Ridderstråle, J., & Nordström, K. (2004). Karaoke capitalism: Management for mankind. Pearson Education.

Rowenta Silence Force. http://www.clever-storage.com/uploads/pics/Rowenta-Silence-Force-Multicyclonic

The strategy of design-driven innovation as the radical change of meanings. http://www.pullinc.com/wp-content/uploads/2010/02/innovation1.jpg

Verganti, R. (2009). Design driven innovation. Harvard Business School Press, Boston.

Social Tolerance and Entrepreneurship: The Case of Eurasian Countries

İlhan KORKMAZ[1], Volkan ASLAN[2]

Abstract

Tolerance to differences such as language, religion, race and thoughts in social life is very important in terms of economic consequences as well as social dimensions. However, social tolerance has been neglected for a long time in the economics literature. At the beginnings of 2000s, it has been drawn attentions to creativity enhancing and social transaction cost lowering effects in the researches conducted by Richard Florida and his colleagues.

The aim of this study is to analyze whether social tolerance is an effect on entrepreneurship for the Eurasian countries. The reason for selecting the Eurasian countries as a sample is the fact that European and Asian countries have distinct cultural differences makes it possible to make meaningful comparisons in the analysis of tolerance which is a concept that can vary according to different cultures. According to findings social tolerance affects entrepreneurship positively. Spatial analysis results indicate the presence of positive spatial autocorrelation for variables.

Keywords: Social Tolerance, Entrepreneurship, Spatial Data Analysis.

Jel Codes: Z13, L26, R12.

Sosyal Tolerans ve Girişimcilik: Avrasya Ülkeleri Örneği

Özet

Toplumsal yaşam içerisinde dil, din, ırk ve düşünce gibi farklılıklara karşı gösterilen tolerans, sosyal boyutlarının yanında ekonomik sonuçları açısından da çok önemli bir olgudur. Ancak sosyal tolerans, iktisat literatüründe uzunca bir süre ihmal edilmiştir. 2000'li yılların başlarında ise Richard Florida ve çalışma arkadaşlarının gerçekleştirdiği araştırmalarda sosyal toleransın toplumsal işlem maliyetlerini düşürücü ve yaratıcılığı artırıcı etkilerine dikkat çekilmiştir.

Bu çalışmanın amacı sosyal toleransın girişimcilik üzerine etkisi olup olmadığını Avrasya ülkeleri için analiz etmektir. Örneklem olarak Avrasya ülkelerinin seçilmesinin nedeni Avrupa ve Asya ülkelerinin kültürel anlamda birbirinden belirgin farklılıkları olmasının

[1] Araştırma Görevlisi, Dumlupınar Üniversitesi, ilhan.korkmaz@dpu.edu.tr
[2] Araştırma Görevlisi, Dumlupınar Üniversitesi, volkan.aslan@dpu.edu.tr

tolerans gibi farklı kültürlere göre değişkenlik gösterebilen bir kavramın analizinde anlamlı kıyaslamalar yapabilmeye olanak sağlamasıdır. Bulgulara göre sosyal tolerans girişimciliği olumlu yönde etkilemektedir. Mekansal analiz sonuçları değişkenler için pozitif mekansal otokorelasyonun varlığına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Tolerans, Girişimcilik, Mekansal Veri Analizi.

Jel Kodları: Z13, L26, R12.

1. Giriş

Bir çalışma alanı olarak sosyal faktörlerin ekonomik etkileri, iktisat literatüründe giderek daha fazla yer almaktadır. Bu bağlamda bazı kavramlar sıklıkla incelenirken bazıları yeteri kadar ilgi görmemektedir. Örneğin genellikle güven formunda ifade edilen sosyal sermaye ekonomik etkileri açısından en çok incelenen kavramlar arasında dikkat çekerken kısaca toplumsal hoşgörüyü ifade eden sosyal tolerans arka planda kalmıştır.

İktisat literatürüne Florida ve çalışma arkadaşlarının (2003a, 2003b; 2008) araştırmaları ile giren tolerans ya da sosyal tolerans[3] ise kavramsal olarak sosyal sermayeye benzeyen ancak sosyal sermaye çalışmalarında pek yer almayan bir olgudur. Florida'ya (2003b:10) göre tolerans, *bütün etnik gruplara, ırklara ve yaşam tarzlarına karşı açıklık, kapsayıcılık ve çeşitliliğin* benimsenmesidir. Sosyal Tolerans, ülkeler arası geniş örneklem kitlelerine uygulanan anketlerle ölçülmektedir. Bu anketlerde kişilere; göçmenlerle, farklı ırktan olanlarla, farklı dinden olanlarla ve farklı cinsel tercihten olanlarla bir arada yaşamaktan rahatsızlık duyup duymama durumları sorulmaktadır. Farklılıklara karşı tolerans gösterilen bir çevrede toplumsal işlem maliyetleri düşük olur ve yaratıcılığa elverişli bir atmosfer meydana gelir.

Sosyal Tolerans, Florida'nın (2003a) yaratıcılık temelli bölgesel kalkınma yaklaşımında *ekonomik kalkınmanın 3T'si* olarak adlandırdığı çerçevenin önemli bir bileşenidir. Birbiriyle etkileşim içerisindeki bu üç faktör kalkınmada kilit rol oynamaktadır.

Şekil 1. Florida'ya Göre Kalkınmanın 3T'si

Florida'nın çalışmalarından sonra sosyal tolerans kavramına olan ilgi artmış ve toleransın **inovasyon** (Qian vd. 2012; Qian, 2013) **büyüme** (Berggreen ve Elinder, 2012) ve **girişimicilik** (Audretsch vd., 2010; Qian, 2013) gibi ekonomik olgular üzerine etkileri araştırılmıştır.

[3] Türkçe kullanımının daha uygun olduğu düşüncesi ile bu çalışmada tolerans kavramının sosyal tolerans şeklinde ifade edilmesi tercih edildi.

Sosyal tolerans girişimciliği birkaç farklı kanal üzerinden etkilemektedir. İlk olarak tolerans düzeyi yüksek bir toplumda farklı görüşlere açıklık ve değişime açıklık fazladır. Schumpeter'e göre değişime açıklık bir girişimcide olması gereken temel özelliklerdendir. Değişime açık bir toplumda girişimci faaliyetlerin önündeki sosyal bariyerlerin kalkması daha kolay olur. İkincisi, sosyal tolerans genellikle demografik açıdan daha çeşitli/kozmopolit yerlerde yüksektir. Farklı arka plana ve tecrübeye sahip bireyler piyasadaki fırsatları farklı yorumlar ve girişimcilik açısından farklı fikirlerin üretilmesine neden olur. Farklı fikir ve görüşlere açık tolerans düzeyi çeşitliliği yüksek yerlerdeki mal ve hizmetlere olan talep de çok çeşitli olacaktır. Bu da girişimciler için farklı imkanlar sunar (Qian, 2013:2720-2721).

Beşeri sermaye de sosyal toleransın girişimcilik üzerine etkisinde bir başka etkileme kanalı olarak düşünülebilir. Girişimcilik ve yeni firma oluşumu açısından beşeri sermayenin önemi literatürde ortaya konmuştur (Florida, 2003a; Audretsch vd., 2010; Rodriguez-Pose ve Hardy, 2015). Sosyal tolerans ise beşeri sermayenin bölgesel dağılımında etkili bir faktördür (Florida vd., 2008). Dolayısıyla sosyal tolerans bir bölgede beşeri sermaye birikimine ve beşeri sermaye birikimi ise girişimcilik düzeyinin yükselmesine neden olabilir. Nitekim, Boschma ve Fritsch'in (2007) 8 Avrupa ülkesindeki 450 alt bölgeyi kapsayan çalışması bu ilişkiyi destekler nitelikte sonuçlar vermiştir. Benzer şekilde Qian da (2013) ABD metropolleri üzerine gerçekleştirdiği çalışmasında toleransın yetenek cezbetme üzerinden girişimciliği dolaylı şekilde etkilediğini tespit etmiştir.

Bu çalışmanın amacı sosyal toleransın girişimcilik üzerine etkisi olup olmadığını Avrasya ülkeleri için analiz etmektir. Literatürde toleransın etkileri genellikle ABD ve diğer gelişmiş ülkelerde bölgesel düzeyde çalışılmıştır. Ülkeler arası kıyaslama yapan çalışmaların sayısı çok değildir. Ayrıca tolerans ve girişimcilik ilişkisi ülkeler arası çalışmalarda nispeten daha az çalışılmıştır. Bu açıdan çalışma Avrasya ülkeleri üzerine mekansal analiz gerçekleştirerek literatüre katkıda bulunacaktır.

Çalışmanın geri kalan kısmında sırasıyla önce veri setinin tanımlanması ve uygulanan yöntemin kısaca anlatılması, sonrasında ülkeler arası analizlerden elde edilen bulguların değerlendirmesi ve son olarak da sonuç bölümü yer almaktadır.

2. Veri ve Yöntem

Araştırmada modelin bağımlı değişkeni olan girişimciliği ölçmek için Küresel Girişimcilik Endeksi (2016) verileri kullanılmıştır. Çalışmanın anahtar değişkeni olan sosyal toleransa ilişkin veriler Sosyal Gelişme Endeksi'nden (2014) elde edilmiştir. Sosyal gelişme endeksinde toleransın alt başlıkları yer almaktadır ancak bu çalışmada alt başlıklar arasında bir tercih yapılmayıp endeks haline getirilmiş tolerans verisi kullanılmıştır. Diğer taraftan modele literatüre uygun olarak iki adet kontrol değişkeni eklenmiştir. Bunlar *kişi başına düşen gelir seviyesi* ile *nüfus yoğunluğudur*. Bu veriler ise 2014 yılı için Dünya Bankası'ndan temin edilmiştir.

Örneklem olarak verilerine ulaşılabilen 64 Avrasya ülkesi belirlenmiştir. Avrasya ülkelerinin seçilmesinin nedeni Avrupa ve Asya ülkelerinin kültürel anlamda birbirinden belirgin farklılıklara sahip olmasıdır. Bu farklılığın sosyal tolerans gibi farklı kültürlere göre değişkenlik gösterebilen bir kavramın analizinde anlamlı kıyaslamalar yapabilmeye olanak sağlayabileceği düşünülmektedir.

Çalışmada sosyal toleransın girişimcilik üzerine etkisinin olup olmadığı En Küçük Kareler (EKK) yöntemine göre regresyon analizi ile ortaya konmuştur. Buna ek olarak söz konusu değişkenler için mekansal etkilerin olup olmadığını ve mekansal kümelenmeleri tespit

etmek amacıyla Keşfedici Mekansal Veri Analizi (Exploratory Spatial Data Analysis - ESDA) uygulanmıştır.

ESDA değişkenler için global ve lokal mekansal otokorelasyonun ölçümünden oluşur. Bir yerde yüksek değerlerin yakınlardaki yüksek değerlerle çevrili olma eğilimi gösterdiğinde veya düşük değerli yerler ile düşük değerli yerlerin komşu olma durumlarında pozitif makansal otokorelasyon veya mekansal kümeleme ortaya çıkar. Buna karşılık, bir konumdaki yüksek değerlerin yakınlardaki düşük değerlerle çevrildiği veya bunun tersi durumda negatif mekansal otokorelasyon, mekansal aykırılıklar şeklinde ortaya çıkar (Anselin, 2000:226). Ancak bu ölçümler yapılmadan önce mekansal ağırlık matrisinin belirlenmesi gerekir.

Mekansal ağırlık matrisi komşular arası ilişkiyi tanımlar ve aralarındaki mekansal birlikteliği hesaplamak için sayısal bir şekilde ifade edilir (Lee ve Wong, 2001). Genelde mekansal ağırlık matrisi birimlerin birbirlerine sınırdaşlığına (Kale ve Vezir) ya da birbirleri arasındaki mesafeye (k-en yakın ve uzaklık) göre hesaplanmaktadır (Anselin, 1988). Ağırlık matrisi seçimi temel olarak çalışılan örneklemin coğrafi özelliklerine göre belirlenir (Baumont vd., 2004). Bu araştırmada k-8 en yakın komşuluk kriteri kullanılmıştır.

Mekansal otokorelasyon analizi hem global (kümelenme için test) hem de yerel (kümeler için test) Moran's I istatistiğinin testi ve görselleştirilmesini içerir. Global test, Moran's I regresyon çizgisinin eğimine karşılık gelen Moran serpilme grafiğinin ortalaması tarafından görselleştirilir (Anselin vd., 2006). Global Moran I istatistiği bir değişkenin bölgesel dağılımının rasgele olup olmadığını veya mekansal korelasyon sergileyip sergilemediğini değerlendirir (Anselin, 1988).

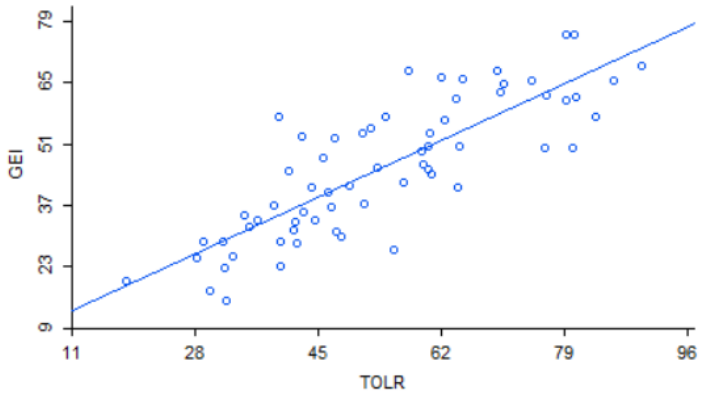
Bu mekansal bağımlılıkların yerel özelliklerini daha iyi anlamak ve daha net bir şekilde anlamak için LISA analizi gerçekleştirilmektedir. LISA istatistiklerinde iki temel işlev vardır, bunlar önce, önemli yerel mekansal kümelenmelerin tanımlanmasına yardımcı olurlar. İkincisi, küresel mekansal ilişki ölçütlerinde lokal istikrarsızlığın (mekânsal aşırılıkların) bir teşhisi olarak kullanılabilirler (Anselin, 1995). Lokal Moran istatistiğine dayanan yerel analiz anlamlılık ve küme haritaları şeklinde görselleştirilir (Anselin vd., 2006).

LISA analizlerinde 4 tip mekansal kümelenme tespit edilir. Yüksek-yüksek (H-H) küme oluşumu, yüksek değerli komşular tarafından çevrelenmiş yüksek değerli birimleri, düşük-düşük kümü oluşumu (L-L) düşük değerli komşular tarafından çevrelenmiş düşük değerli birimleri gösterir ki bunlar pozitif mekansal otokorelasyonun göstergeleridir. Mekansal aykırılıklarda ise düşük-yüksek küme (L-H) yüksek değerli komşular tarafından çevrelenmiş düşük değerleri birimleri, yüksek-düşük küme oluşumu (H-L) düşük değerli komşular tarafından çevrelenmiş yüksek değerli birimleri göstermektedir ve bunlar negatif mekansal otokorelasyonu ifade ederler (Gallo ve Ertur, 2000).

3. Bulgular

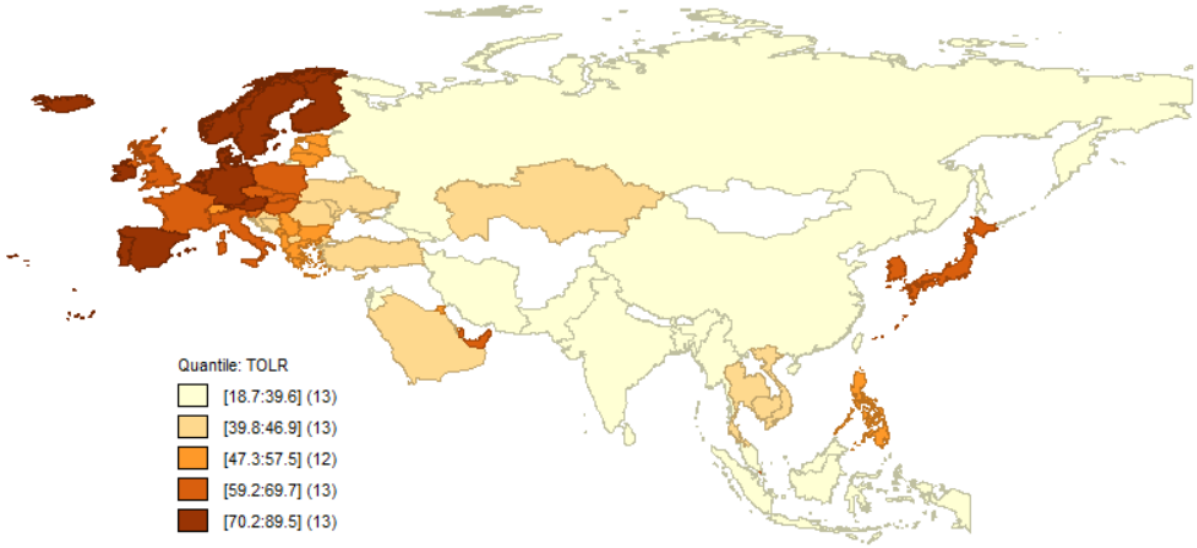
Aşağıda sosyal tolerans ve girişimcilik arasındaki ilişkiyi gösteren regresyon grafiği yer almaktadır. Görüldüğü üzere tolerans düzeyinin yükselmesine girişimcilik düzeyi de eşlik etmektedir. İki değişken arasındaki ilişkiyi gelir düzeyi ve nüfus yoğunluğu kontrol değişkenleri ile test ettiğimiz regresyon sonucunda R^2 değeri 0.73 ile gayet tatmin edici seviyededir. Tüm değişkenlerin işaretleri pozitif ve nüfus yoğunluğu hariç gelir ve tolerans düzeyi ise istatistiksel olarak anlamlıdır.

Grafik 1. Sosyal Tolerans ve Girişimcilik İlişkisi

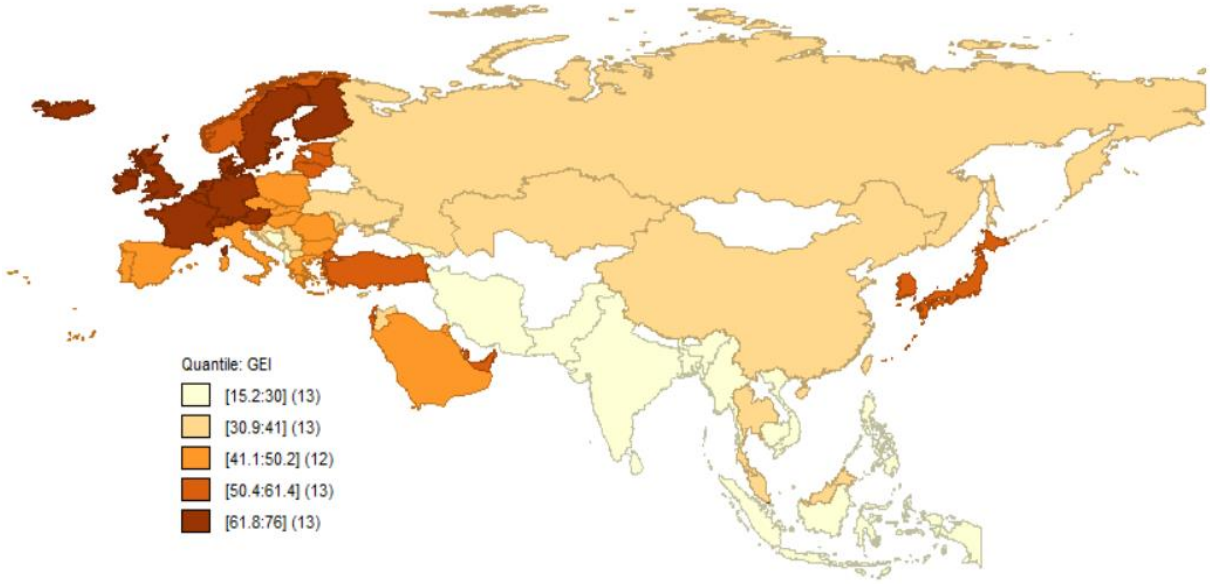
Örneklemimizi oluşturan Avrasya ülkeleri arasında verisine ulaşılamayan ülkeler haritadan çıkarılmış ve analize dahil edilmemiştir. 64 ülke için oluşturulan mekansal dağılım haritaları Harita 1 ve 2'de gösterilmektedir.

Harita 1. 64 Avrasya Ülkesinde Sosyal Toleransın Mekansal Dağılımı

Harita 1'de görüldüğü gibi sosyal toleransın mekansal dağılımına ilişkin ciddi bir bölgesel ayrışma göze çarpmaktadır. Japonya ve Güney Kore hariç tutulursa doğudan batıya gidildikçe farklılıklara gösterilen tolerans düzeyinin artmakta olduğu görülmektedir. Sosyal tolerans açısından en yüksek değere sahip yerler ise Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleridir. Türkiye tolerans değerleri açısından alt gruplarda yer almaktadır.

Harita 2. 64 Avrasya Ülkesinde Girişimcilik Düzeyinin Mekansal Dağılımı

Aynı ayrışma biraz daha düşük seviyede de olsa ülkelerin girişimcilik düzeyleri için de geçerli görünmektedir (Harita 2). Girişimcilik endeksinde en yüksek değerlerin Kuzey ve Batı Avrupa ülkelerine ait olduğu görülmektedir. Türkiye'nin endeks değeri ise komşularına göre yüksek görünmektedir.

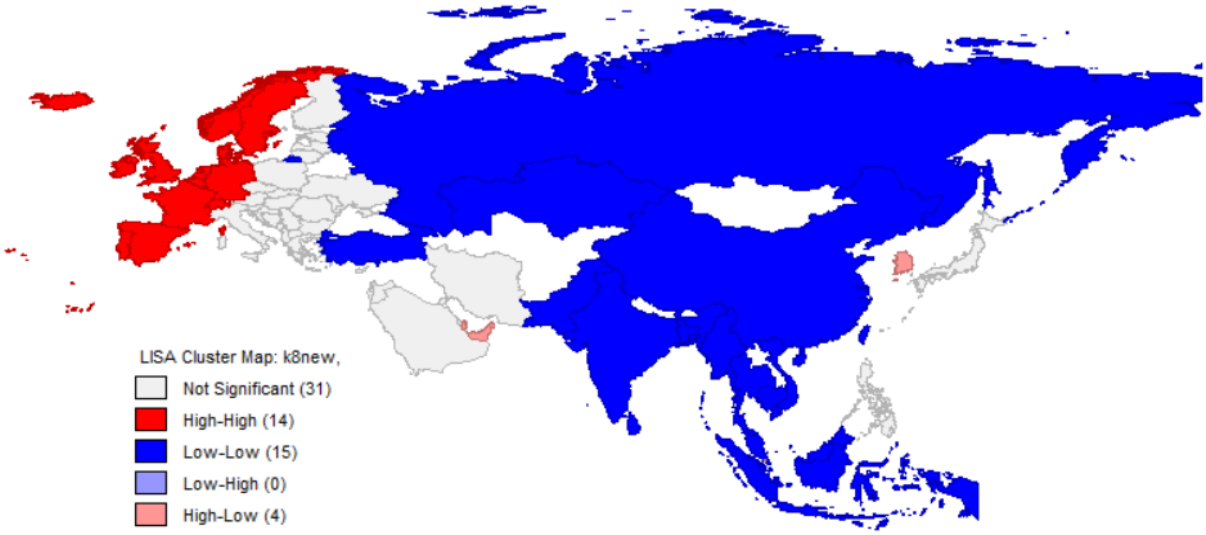
Mekansal analizin bu aşamasında belirlenen ağırlık matrisi (k-8, en yakın sekiz komşu) ile ilk olarak global mekansal otokorelasyonun ölçümünü veren Moran's I değerleri hesaplanmıştır. Moran's I değerleri sosyal tolerans için 0.57, girişimcilik düzeyi için 0.53 bulunmuştur. Bu değerler kayda değer ölçüde yüksek pozitif mekansal otokorelasyona işaret etmektedir. Mekansal otokorelasyonun varlığı örneklemde yer alan birimlerin komşuluk etkilerine açık olduğunu belirtir. Yani (LISA analizinde gösterilecek olan) anlamlı kümelerin birinde yer alan bir ülkede, bir değişken için meydana gelecek bir değişme komşu ülkeleri etkileyebilir veya komşu ülkelerde meydana gelen bir değişme söz konusu ülkeyi etkileyebilmektedir. Mekansal otokorelasyonun lokaldeki ölçümü ile kümelenmeleri tespit etmek için LISA analizi gerçekleştirilmiştir[4].

Tablo 1. En Yakın Sekiz Komşu İçin Morans'I Değerleri

Değişken	**Moran's I değeri (k-8)**
Sosyal Tolerans	0.57002 (0.001)
Girişimcilik	0.53618 (0.001)
Not: p-değerleri parantez içindedir.	

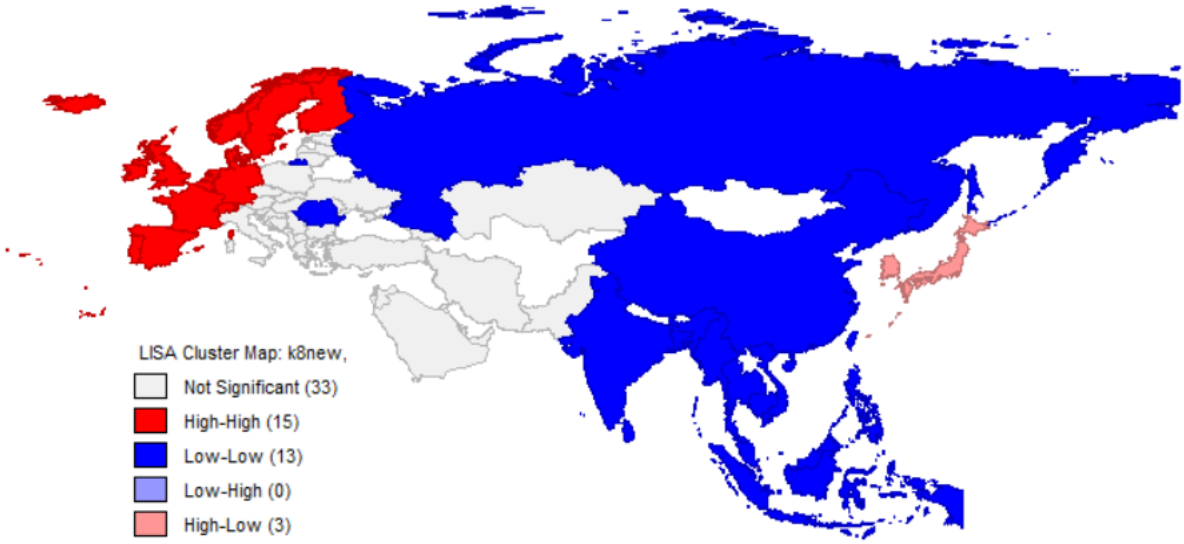
[4] Formüllerin ayrıntıları için bkz. Anselin (1995)

Harita 3. 64 Avrasya Ülkesi İçin Sosyal Tolerans Düzeyinin LISA Haritası

Harita 3 sosyal tolerans için LISA analizi sonuçlarını göstermektedir. Haritada kırmızı bölgeler H-H küme tipini, lacivert bölgeler ise L-L küme tipini göstermektedir. H-H küme tipinde yer almak bu bölgedeki potansiyel olumlu etkilerden faydalanmak ve L-L küme tipinde yer almak ise kümedeki potansiyel olumsuz komşuluk etkilerine maruz kalmak açısından önem arz etmektedir. Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleri H-H küme içinde yer almaktadır. Bu ülkelerde farklılıklara hoşgörülü bir atmosferin olmasının girişimciliğin önündeki sosyal bariyerleri kaldırması beklenir. Diğer taraftan Türkiye'nin de içinde bulunduğu Rusya Kazakistan, Hindistan, Çin, Endonezya ve diğer küçük Asya ülkeleri L-L tipi küme oluşturmaktadır. Bu bölgelerde sosyal toleransın düşük seviyelerde olması girişimcilik ortamı açısından bir risk teşkil etmektedir.

Harita 4. 64 Avrasya Ülkesi İçin Girişimcilik Düzeyinin LISA Haritası

Girişimcilik endeks değerlerine ilişkin LISA haritasına bakıldığında birkaç istisna dışında küme üyelerinin genellikle aynı olduğu görülmektedir. Her iki değişken için de Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleri yüksek yüksek küme oluştururken Rusya, Çin, Hindistan ve Güney Asya ülkeleri düşük-düşük küme tipi sergilemektedir. Diğer taraftan Güney Kore her iki değişkende de yüksek-düşük, Japonya'nın ise girişimcilik açısından yüksek-düşük şeklinde bir mekansal aykırılık oluşturması dikkat çekmektedir. Bu durumda Güney Kore ve Japonya'nın etraflarında mevcut bulunan negatif yayılma etkilerinden sıyrıldığı söylenebilir ki bu durumun altında yatan sosyal ve ekonomik faktörler ayrı bir inceleme konusu olmayı hak etmektedir.

Türkiye'nin girişimcilik açısından herhangi bir küme tipinde yer almazken sosyal tolerans düzeyi anlamında düşük-düşük kümeye dahil olması düşündürücüdür. Ancak burada Türkiye'nin yakın komşularından bazılarının haritadan çıkarılması ve dolayısıyla analize dahil olmamasının Lokal Moran ölçümlerinde yanlılığa sebep olma ihtimalini göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

4. Sonuç

Sosyal tolerans ve girişimcilik arasında bir ilişki olup olmadığını Avrasya ülkeleri açısından incelemeyi amaçlayan bu çalışmada sosyal tolerans ve girişimcilik arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Mekansal analizler her iki değişken için pozitif mekansal otokorelasyonun varlığına işaret etmektedir. Sonuçlar teoriyi destekler şekilde, bir sosyal faktör olarak toleransın girişimcilik açısından önemli olduğuna dair çıkarımlar yapmaya izin vermektedir.

Çalışma ulaşılabilir veri kısıtı nedeniyle tek yıl baz alınarak yatay kesit veri ile gerçekleştirilmiştir. Söz konusu değişkenlere ilişkin verisi bulunmayan ülkeler haritadan çıkarılmıştır. Dolayısıyla gelecek çalışmalarda daha geniş bir örneklemde zaman serisi elde edilerek gerçekleştirilecek analizler ile daha sağlıklı sonuçlara ulaşılacaktır. Ek olarak, çalışmada elde edilen mekansal istatistik sonuçları bir adım öteye götürülerek mekansal ekonometrik modeller ile daha sağlam temele oturtulabilir.

Kaynakça

Acs, Z. J., Szerb, L., & Autio, E. (2016). The global entrepreneurship and development index. In *Global Entrepreneurship and Development Index 2015*(pp. 11-31). Springer International Publishing.

Anselin L. (1988) Spatial Econometrics: Methods and Models, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht. http://dx.doi.org/10.1007/978-94-015-7799-1

Anselin, L. (1995). Local indicators of spatial association—LISA. *Geographical analysis*, *27*(2), 93-115.

Anselin, L., Cohen, J., Cook, D., Gorr, W., & Tita, G. (2000). Spatial analyses of crime. *Criminal justice*, *4*(2), 213-262.

Anselin, L., Syabri, I., & Kho, Y. (2006). GeoDa: an introduction to spatial data analysis. *Geographical analysis*, *38*(1), 5-22.

Audretsch, D., Dirk D., ve Niebuhr, A., (2010). "Cultural diversity and entrepreneurship: a regional analysis for Germany." *The Annals of Regional Science* 45.1 55-85.

Berggren, N., & Elinder, M. (2012). Is tolerance good or bad for growth?. *Public Choice*, *150*(1), 283-308.

Boschma, R. A., & Fritsch, M. (2007). Creative class and regional growth− empirical evidence from eight European countries.

Florida, R. (2003a). Entrepreneurship, creativity, and regional economic growth. *The emergence of entrepreneurship policy*, 39-58.

Florida, R. (2003b). Cities and the creative class. *City & Community*, *2*(1), 3-19.

Florida, R., Mellander, C., & Stolarick, K. (2008). Inside the black box of regional development: human capital, the creative class and tolerance. *Journal of economic geography*, *8*(5), 615-649.

Lee, J., & Wong, D. W. (2001) Statistical analysis with ArcView GIS. John Wiley & Sons.

Porter, M. E., Stern, S., & Green, M. (2014). *Social Progress Index 2014*. Washington, DC: Social Progress Imperative.

Qian, H., Acs, Z. J., & Stough, R. R. (2012). Regional systems of entrepreneurship: the nexus of human capital, knowledge and new firm formation. *Journal of Economic Geography*, lbs009.

Qian, H. (2013). Diversity versus tolerance: The social drivers of innovation and entrepreneurship in US cities. *Urban Studies*, *50*(13), 2718-2735.

Rodríguez-Pose, A., & Hardy, D. (2015). Cultural diversity and entrepreneurship in England and Wales. *Environment and Planning A*, *47*(2), 392-411.

The Relationship Between Job Stress and Organizational Commitment: A Study on Bank Employees

Zübeyir BAĞCI[1], Türkmen Taşer AKBAŞ[2]

Abstract

The purpose of this study is to examine the relationship between the job stresses of the bank employees and their organizational commitment. The research was conducted on 92 employees of a private bank. The questionnaire was used as the data collection technique. The "Work Stress Scale" used in this study was developed by House and Rizzo (1972) and adapted to Turkish by Efeoğlu (2006); "Organizational Commitment Scale" used in this study was developed by Meyer, Allen and Smith (1993) has three dimension. According to the findings, there is no significant relationship between work stress and emotional commitment, and there is positive, and significant relationship between work stress and continuity commitment, and there is negative, and significant relationship between work stress and normative commitment.

Keywords: Job Stress, Organizational Commitment, Bank Employees

Jel Codes: M12, M14

İş Stresi ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi: Banka Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma

Özet

Banka çalışanlarının iş stresleri ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Araştırma özel bir bankanın 92 çalışanı üzerinde gerçekleştirilmiştir. Veri toplama tekniği olarak anket kullanılan bu çalışmada çalışanların iş streslerini ölçmek için House ve Rizzo (1972) tarafından geliştirilen ve Efeoğlu (2006) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılan "İş stresi ölçeği"; örgütsel bağlılıklarının ölçümü için Meyer, Allen ve Smith (1993) tarafından geliştirilen üç boyutlu "Örgütsel Bağlılık Ölçeği" kullanılmıştır. Toplanan veriler tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon analizi aracılığıyla test edilmiştir. Elde edilen bulgura göre iş stresinin duygusal bağlılık ile ilişkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı; devamlılık bağlılığı ile pozitif yönlü ve normatif bağlılık ile negatif yönlü ilişkisinin olduğu belirlenmiştir.

[1] Yrd. Doç. Dr./Pamukkale Üniversitesi/İİBF/İşletme Bölümü, zbagci@pau.edu.tr
[2] Yrd. Doç. Dr./Pamukkale Üniversitesi/İİBF/ Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İliş. B., takbas@pau.edu.tr

Anahtar Kelimeler: İs Stresi, Örgütsel Bağlılık, Banka Çalışanları

Jel Kodları: M12, M14

1.Giriş

Stres kavramı, endişe, korku, tedirginlik, huzursuzluk, heyecan gibi duyguları bir arada beraberinde çağrıştırabilmektedir. Günümüzde hızla değişen ve zorlaşan yaşam koşulları, belirsizlikler, insan ilişkilerindeki değişmeler, yaşam dengesini bozucu etkileriyle, plansız kentleşme, teknoloji, doğal olaylar gibi nedenlerle insanlar strese daha fazla maruz kalmaktadırlar (Barutçugil, 2004: 409).

Sutherland ve Cooper'a (2002: 56) göre, stres; kişi-çevre uyumu bakımından, bireyin aşırı yük yüklenmesinden ya da yüklenecek yükün ya hiç olmaması ya da az olmasından kaynaklanabilmektedir. Çevrenin talepleri ve çevrenin sunduğu fırsatlarla, bireyin sahip olduğu beceriler, ihtiyaçlar ve beklentileri arasındaki etkileşimde uyumsuzluk olduğunda bir takım tepkiler ortaya çıkar. Kötü bir uyum varsa, ihtiyaçlar karşılanmıyorsa, bireyin sahip olduğu beceriler çok yetersiz ya da gerekenin çok üzerindeyse bireylerde bu durumda hastalığa neden olabilen çeşitli mekanizmalar devreye girer. Bu mekanizmaların devreye soktuğu tepkiler bilişsel, duygusal, davranışsal ve / veya fizyolojiktir ve bazı durumlarda yoğunluk, sıklık ve süreklilik yanında etkileşim değişkenlerinin varlığına ya da yokluğuna bağlı olarak hastalıklara kapı aralanmış olur. Stresin hem olumlu hem de olumsuz sonuçları olabilir. Yani stres gelişmeyi, büyümeyi ve uyum sağlamayı teşvik edebilirken, kimi durumlarda bir meydan okuyucu olup (Sutherland ve Cooper, 2002: 57) bireyi işlevsizliğe ve çözemeyeceği problemlere doğru sürükleyen bir unsur da olabilir. Bu nedenle sıkıntıya, acıya ve kahrolmaya neden olan kaynak ile strese olumlu tepkiler geliştirebilmeyi sağlayan kaynak ayrı ayrı iyi belirlenmelidir. Stres kaçınılmazdır ancak acı ve keder kaçınılmaz değildir. Bu bağlamda işyerlerinde, örgütlerde, çalışanların refah ve mutluluğu bakımından, hem yöneticilerin hem de çalışanların stres yönetimini öğrenmeleri bir gerekliliktir. İş stresinin, örgütler, yöneticiler ve çalışanlar bakımından önemli bir kavram olması, bu araştırmanın test etmek istediği varsayım olan örgütsel bağlılık ile olan ilişkisiyle de ilgilidir.

Örgütsel bağlılık, örgütlerin varlığını sürdürmelerini, büyüme ve gelişimlerini sağlayıcı bir potansiyele sahiptir. Örgütsel bağlılığı yüksek olan işgörenlerin, performanslarının ve örgütsel vatandaşlık davranışlarının da yüksek olacağı, buna karşılık işten ayrılma oranlarının azalacağı, devamsızlık oranlarının azalacağı ve kuruluşların işgören maliyetlerinin azalacağı beklenebilir (Yılmaz ve Aras, 2015: 52).

İlgili açıklamalardan yola çıkarak bu araştırmanın temel soru cümlesi; "iş stresi ile örgütsel bağlılık arasında ilişki var mıdır?" biçiminde kurulmuştur. İş stresi ile duygusal bağlılık arasında ilişki var mıdır? İş stresi ile devam bağlılığı arasında ilişki var mıdır? İş stresi ile normatif bağlılık arasında ilişki var mıdır? soruları ise araştırmanın bağlı alt sorularını oluşturmaktadır.

2. Kuramsal Çerçeve ve Kavramlar

2.1.İş Stresi

İş stresi, iş ile ilgili faktörler ile işgörenin karşılıklı etkileşiminde, bireyin fizyolojik ya da psikolojik durumunda değişim oluşturan, onun zihninin ya da bedeninin normal

işlevlerinden ayrılmasına zorlayan durumdur. Sutherland ve Cooper'a (2002) göre, iş stresi, karşılıklı etkileşimi içeren süreçler bakımından ele alınmalıdır ya da bu tür süreçleri içeren kuramsal modellere ve tanımlara dayanmalıdır. Çetinel ve Kutanis'e (2015) göre, "iş stresi", çalışanların örgüt ortamında maruz kaldığı etkileşimlerden kaynaklanan tepki biçiminde tanımlanmaktadır. Barutçugil'e (2004) göre iş stresini ortaya çıkaran iş yeri gerilimleri; zaman baskısı, sezgiler ve endişeler, yaşanan durumlar, etkilerin yarattığı gerilimler biçimindeki dört nedene dayanmaktadır. Colligan ve Higgins'e göre (2005) iş stresinin kaynakları beş kategoride toplanmaktadır;

1. *Doğrudan işin kendisiyle ilgili unsurlar*: Çalışma saatleri, iş yerindeki özerklik düzeyi, işgörenlerin hangi işi yapacağını bilip bilmemesi, işin anlamlılığı, işin fiziksel çevresi, diğerlerinden izole olma durumu ve iş yükü unsurlarıdır. Örneğin vardiya sisteminde gece çalışanların strese girmeleri ve psikofizyolojik rahatsızlıklar duymaları söz konusu olabilir.
2. *İşgörenin üstlendiği örgütsel roller*: Üstlenilen sorumluluk düzeyi yanında aynı zaman dilimlerinde birden fazla (aşırı) rol yüklenilmesi, belirsiz roller yüklenilmesi, rol çatışması yaşanması gibi unsurları içermektedir.
3. *Kariyer geliştirme sorunları*: Düşük terfi ya da yüksek terfi uygulamaları, iş güvencesi yoksunluğu, kariyer gelişim fırsatları yoksunluğu gibi unsurları içermektedir.
4. *İşyerindeki kişiler arası ilişkiler*: Örneğin psikolojik taciz ile ilgili birçok örnekler bu kapsama dâhil unsurlardan sayılabilir.
5. *Örgütün bütünüyle yapısal niteliği ve örgütsel iklimi*: Örgütsel iletişim stilleri ve sistemleri, yönetim tarzı, karar almaya katılımın anlamlılığı. Karar almaya katılımın sağlanmasıyla bireyin işyeri çevresinde kendisiyle ilgili konularda söz sahibi olması yoluyla iş stresi azalabilecek, iş performansı, iş tatmini artabilecek ve psikosomatik rahatsızlıklar azalabilecektir.

2.2.Örgütsel Bağlılık

Örgütsel bağlılık, örgütteki uygulamalar ve politikaların, işin özelliklerinin ve örgütün bir takım yapısal niteliklerinin, örgüt üyelerinde oluşturduğu tutumlar ve bağlı olarak sergilenen örgüt yararına bir takım olumlu davranışlardır biçiminde tanımlanabilir (Ergeneli ve Arı, 2005: 124). Ayrıca örgütsel bağlılık çalışanın üyesi olduğu örgütüne karşı hissettikleri biçiminde de tanımlanabilir (Ceylan vd., 2005: 37).

Bu araştırmada Allen ve Meyer'in (1993) üç boyutlu örgütsel bağlılık tutumu modeli benimsenmştir. Kuramsal modeldeki boyutlar: duygusal bağlılık, devamlılık bağlılığı ve normatif bağlılıktır.

- *Duygusal bağlılık*; bireyler örgütlerine duygusal anlamda ve bir anlamda özdeşleşme ile bağlılık duygusuna sahip olmasıdır. Kendisini ailenin bir parçası gibi hissetmesi, örgütünü sevmesidir.
- *Normatif bağlılık*; bireylerin örgütlerine ilişkin vicdani bir sorumluluk duygusuyla, geçmişten gelen ilişkilerin hatırını önemli görerek, kendisini bir anlamda örgütüne borçlu hissederek örgüt üyeliğini sürdürmek istemesidir.

- *Devam bağlılığı*; bireyin örgütten ayrılması halinde üstlenebileceği maliyetler, sıkıntılar nedeniyle bağlılık yönündeki davranışları tercih etmesidir, bağlılık göstermesidir (Allen ve Meyer, 1990: 1-3; Meyer ve Herscovitch, 2001: 304).

2.3.İş Stresi ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi

İş stresinin olumlu mu yoksa olumsuz mu olduğunu belirleyen kriter; çalışanın algılarıdır (Çetinel ve Kutanis, 2015:173). Örneğin; kendisine yeni görev sorumlulukları yüklenen birey, bunu bir fırsat olarak algılıyorsa, kendini gösterme motivasyonuyla performansını arttırabilecek, bunu bir fırsat olarak algıladığı için iş tatmini ve örgütsel bağlılık tutumları artabilecektir. Kendisine verilen yeni görev sorumluluklarını ve iş yükünü tam tersi biçimde algılarsa, bu durumda iş tatmini ve örgütsel bağlılık tutumlarında azalma olabilecektir.

İlgili alanyazın incelendiğinde konuyla ilgili çeşitli araştırmalarda birbirinden farklı sonuçların elde edildiği görülmektedir. Örneğin, Khatibi vd. (2009) tarafından Milli Olimpiyat ve Paralimpik Akademisi çalışanları üzerinde yürütülen çalışmada iş stresi ile duygusal bağlılık ve normatif bağlılık arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunurken iş stresi ve devamlılık bağlılığı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Benzer şekilde Alipour ve Monfared (2015) tarafından hemşirelerin yaşadığı iş stresleri ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla gerçekleştirilen araştırmada da iş stresi ile örgütsel bağlılığın her üç alt boyutu arasında ters yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan Mojtabazadeh vd. (2016) tarafından vergi dairelerinde çalışanların iş stresleri ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılan çalışmada iş stresiyle duygusal bağlılık ve normatif bağlılık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ancak iş stresi ve devamlılık bağlılığı arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Ülkemizde gerçekleştirilen çalışmalarda da benzer sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Buna göre Uzun ve Yiğit (2011) tarafından orta kademe yöneticilerinin örgütsel stresleri ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkiyi incelemek için yürütülen çalışmada örgütsel stres ile duygusal bağlılık ve normatif bağlılık arasında anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmuştur. Yani örgütsel stresin azalmasının, duygusal bağlılık ve normatif bağlılıkta artışa neden olduğu görülmüştür.

3.Araştırmanın Yöntemi

3.1. Amaç

Bu araştırmanın temel amacını çalışanların iş stresleri ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi oluşturmaktadır.

3.2. Araştırmanın Örneklemi

Araştırma Denizli ilinde faaliyet gösteren özel bir bankanın 92 çalışanı üzerinde gerçekleştirilmiştir.

3.3. Araştırmada Kullanılan Ölçüm Araçları

Bu çalışmada veriler anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Anket formları katılımcılara elden dağıtılmış ve kendilerine doldurmaları için belli bir süre tanınmıştır. Ardından yine aynı şekilde elden toplanmıştır. Anket formunda üç kısım yer almaktadır. Birinci kısımda demografik özellikler ile ilgili sorular bulunmaktadır. İkinci kısımda katılımcıların iş streslerini ölçmek için House ve Rizzo (1972) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlaması Efeoğlu (2006) tarafından gerçekleştirilen iş stresi ölçeği yer almaktadır. Ölçekte yer alan 7 madde 5'li Likert ölçeği kullanılarak (1) kesinlikle katılmıyorum'dan (5) kesinlikle

katılıyorum'a doğru derecelendirilmiştir. Ölçeğin hesaplanan iç tutarlılık katsayısı α=0,776'dır. Üçüncü kısımda ise Meyer, Allen ve Smith (1993) tarafından geliştirilen "Örgütsel Bağlılık Ölçeği" yer almaktadır. Her biri 6 madden oluşan, duygusal, devam ve normatif bağlılık olmak üzere 3 boyutun bulunduğu ölçekteki ifadelerin her biri (1) Kesinlikle katılmıyorumdan (5) Tamamen katılıyoruma doğru derecelendirilen 5'li Likert ölçeği kullanılarak değerlendirilmiştir. Devamlılık bağlılığı alt boyutundaki 2 maddenin faktör yük değerleri, alt sınır olarak belirlenen 0,40'ın altında kaldığı için ölçekten çıkarılmıştır. Bu çalışma için hesaplanan iç tutarlılık katsayısı α=0,90'dır.

3.1.Araştırma Bulguları

Araştırma kapsamında verilerin analizi için ilgili istatistik yöntemlerinden yararlanılmış ve analizler sonucunda elde edilen bulgular aşağıda özetlenmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Değişken	Grup	Frekans	Yüzde
Yaş	18 – 24 Yaş	6	6,5
	25 – 31 Yaş	18	19,6
	32 – 39 Yaş	54	58,7
	40 ve Üzeri Yaş	14	15,2
	Toplam	92	100
Eğitim	İlk/Ortaokul	4	4,3
	Lise	14	15,2
	Üniversite	72	78,3
	Yüksek Lisans/Doktora	2	2,2
	Toplam	92	100
Cinsiyet	Erkek	34	37
	Kadın	58	63
	Toplam	92	100
Medeni Durum	Evli	68	73,9
	Bekâr	24	26,1
	Toplam	92	100
Çalışma Süresi	1 – 5 Yıl	50	54,3
	6 – 10 Yıl	22	23,9
	11 – 16 Yıl	16	17,5
	17 Yıldan Fazla	4	4,3
	Toplam	92	100

Demografik özelliklere ilişkin Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların %63'ünün kadınlar, %37'sinin ise erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların %6,5'i 18-24 yaş, %19,6'sı 25-31 yaş, %58,7'si 32 – 39 yaş aralığında iken %15,2'si de 40 yaşın üzerindedir. Eğitim düzeylerine göre katılımcıların %4,3'ü ilk ve ortaokul, %15,2'si lise, %78,3'ü üniversite ve %2,2'si lisansüstü eğitime sahiptir. Katılımcıların %73,9'u evli iken %26,1'i bekârdır. Çalışma süreleri dikkate alındığında %54,3'ünün 1-5 yıl, %23,9'unun 6-10 yıl, %17,5'inin 11-15 yıl ve %4,3'ünün 16 yıldan daha fazla bir süredir çalışmakta olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Ölçeklerin Geçerlik ve Güvenilirlik Analizlerine İlişkin Bulgular

Maddeler	Faktörler			
	İş Stresi	**Duygusal Bağlılık**	**Devam Bağlılığı**	**Normatif Bağlılık**
İşim sağlığımı doğrudan etkilemeye yatkındır.	0,577			
Oldukça büyük bir gerilim altında çalışıyorum	0,586			
İşimden dolayı kendimi asabi hissediyorum	0,712			
Farklı bir işte çalışıyor olsam sağlığım muhtemelen daha iyi olur	0,710			
İşimle ilgili sorunlar uyku sorunu yaşamama neden oluyor.	0,116			
Şirketimde düzenlenen toplantılar öncesi kendimi gergin hissediyorum**.**	0,790			
Evde olduğum zamanlar başka işler yapıyor olsam da sıklıkla işimle ilgili konuları düşünüyorum	0,534			
Meslek hayatımın geri kalan kısmını bu kuruluşta geçirmek bana büyük bir mutluluk verir.		0,799		
Bu kuruluşun sorunlarını gerçekten de kendi sorunlarım gibi görürüm		0,769		
Bu kuruluşa karşı güçlü bir aitlik duygusu taşımıyorum (*)		0,854		
Kendimi bu kuruluşa duygusal olarak bağlanmış hissetmiyorum (*)		0,788		
Kendimi kuruluşumda ailenin bir üyesi gibi hissetmiyorum (*)		0,747		
Bu kuruluşun benim için çok özel bir anlamı var		0,700		
Şu anda bu kuruluşta çalışmak benim için bir istekten çok bir zorunluluktur.			0,744	
İstesem bile, şu anda kuruluşumdan ayrılmak benim için çok zor olurdu**.**			0,879	
Eğer kuruluşuma kendimden bu kadar çok şey vermiş olmasaydım, başka yerde çalışmayı düşünebilirdim			0,849	
Bu kuruluşta çalışmaya devam etmemin en önemli nedenlerinden biri de mevcut alternatiflerin azlığıdır.			0,810	
Bu kuruluşta çalışmaya devam etmek için hiçbir zorunluluk hissetmiyorum. (*)				0,854
Benim yararıma bile olsa şu anda kuruluşumdan ayrılmayı doğru bulmuyorum				0,753
Şu anda kuruluşumdan ayrılırsam, kendimi suçlu hissederim				0,837
Bu kuruluş benim sadakatimi hak ediyor.				0,732
Buradaki insanlara karşı kendimi sorumlu hissettiğim için kuruluşumdan ayrılamam				0,795
Kuruluşuma çok şey borçlu olduğumu düşünüyorum				0,657
KMO	0,736	0,840		
Bartlett's Test of Sphericity	233,275	965,818		
Sig.	0,000	0,000		
Açıklanan Varyans (%)	47,340	24,697	24,218	19,690
		68,604		
Cronbach's Alpha (α)	0,776	0,887	0,870	0,898
		0,900		

(*) Tersine kodlanmış maddelerdir.

Ölçümler açımlayıcı faktör analizi ile yapı geçerliliği açısından incelenmiştir. Bu doğrultuda öncelikle Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerleri ile örneklem yeterliliğine bakılmıştır. Buna göre iş stresi ölçeği ile ölçüm için KMO değeri 0.736, örgütsel bağlılık ölçeği ile ölçüm için KMO değeri 0.840 olarak hesaplanmıştır. Bartlett testleri ile de istatistiksel anlamlılıkları kontrol edilmiştir. Buna göre iş stresi ölçeği ile ölçüm için $\chi 2 = 233,275$, $p < 0.000$ ve örgütsel bağlılık ölçeği ile ölçüm için $\chi 2 = 965,818$, $p < 0.000$ bulunmuştur. Elde edilen bulgulara göre faktör analizi yapılmasına karar verilmiştir. Ölçümlerin güvenilirlikleri Cronbach-Alpha iç tutarlılık katsayıları hesaplanarak incelenmiştir.

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda iş stresi ölçümündeki faktör yük değerlerinin 0,534 ile 0,790 arasında değiştiği görülmektedir. Açıklanan varyans miktarının %47 olduğu ölçeğin Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı α=0,776'dır. Diğer taraftan örgütsel bağlılık ölçümünün duygusal bağlılık boyutundaki faktör yük değerleri 0,700 ile 0,854 arasında; devam bağlılığı boyutundaki faktör yük değerleri 0,744 ile 0,879 arasında ve normatif bağlılık boyutundaki faktör yük değerleri 0,732 ile 0,854 arasında değişmektedir. Her üç alt boyutun birden açıkladığı toplam varyans yaklaşık %69 olarak, örgütsel bağlılık ölçeği ile ölçümün Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı α=0,90 olarak hesaplanmıştır (Tablo 2). Bu sonuçlar itibariyle gerek iş stresi ölçümünün gerekse de örgütsel bağlılık ölçümünün güvenilir ve geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 3: İş Stresi ve Örgütsel Bağlılık Boyutları Arasındaki İlişkinin Korelasyon Analizine Dayalı Bulguları

	Ortalama	Standart Sapma	İş Stresi	Duygusal Bağlılık	Devam Bağlılığı	Normatif Bağlılık
İş Stresi	3,354	0,878	1			
Duygusal Bağlılık	3,099	1,065	- 0,008	1		
Devam Bağlılığı	3,179	0,839	**0,266****	**0,337****	1	
Normatif Bağlılık	3,577	0,829	**-0,379****	**0,434****	**0,415****	1

**p<0,05 düzeyinde anlamlı

Değişkenler arasındaki korelasyon ilişkilerini gösteren Tablo 3 incelendiğinde iş stresi ile örgütsel bağlılık alt boyutlarından devam bağlılığı arasındaki korelasyon değerinin düşük düzeyde, pozitif yönlü; iş stresi ile normatif bağlılık arasındaki korelasyon değerlerinin ise orta derecede, negatif yönlü ve p<0,05 önem düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. İş stresi ile duygusal bağlılık alt boyutu arasında negatif yönlü çok düşük bir ilişki bulunmakla birlikte bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir.

4.Sonuç

Elde edilen bulgulara göre iş stresi normatif bağlılık ile negatif yönde anlamlı bir ilişkiye sahip iken devam bağlılığı ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye sahiptir. İş stresinin orta düzeyi aşarak ileri düzeylere doğru artması, çalışanın işyeri kaynaklı bir takım stresörlere uygun tepkiler vermekte kısmen sorun yaşadığına ilişkin işaretler göstermektedir. Bu stresörlerin işgörenin örgütünde kalmayı, bir takım görece daha yüksek maliyetlere katlanmamak için, zorunluluk nedeniyle, şartların zorlamasıyla, durumu sürdürmek yönündeki bir tercih yapmaya doğru yönlendirdiğini söyleyebiliriz. Belki tersi de mümkündür; yani daha yüksek düzeyde devam bağlılığı gösteren işgörenler, bilemediğimiz daha başka bir takım nedenlerle daha fazla iş stresi yaşamakta olabilirler. Örneğin bu nedenler arasında işini sevmediği halde o iş yerinde aynı işi yapmaya devam etmesi sayılabilir. İş tatmini düşük olan bireylerin başka

alternatiflerinin olmaması durumunda devam bağlılığı yüksek olabilir ve bu durumda olan bireylerde, iş tatmini düşüklüğüne bağlı olarak iş stresi yükselebilir.

İş stresini azaltan örgütsel ve yönetsel uygulama ve politikalar, çalışanların örgütlerine normatif bağlılık göstermesine yol açmış olabilir. Bu anlamda iş stresi azaldıkça çalışanların normatif bağlılıkları yükselecektir denilebilir.

Kaynaklar

Alipour, F. and Monfared, M.K. (2015). "Examining the Relationship between Job Stress and Organizational Commitment among Nurses of Hospitals", *Patient Safety & Quality Improvement Journal*, 3(4), pp.277-280.

Allen, N.J., Meyer, J.P. (1990). "The Measurement and Atecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization", *Journal of Occupational Psychology*, 63(1), pp.1-18.

Barutçugil, İ. (2004). *Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi*, 1.Basım, İstanbul: Kariyer Yayınları.

Ceylan, A., Çöl, G. & Gül, H. (2005). "İşin Anlamlılığını Belirleyen Sosyal-Yapısal Özelliklerin Güçlendirmeye Olan Etkileri ve Sonuçları Üzerine Bir Araştırma", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6(1), pp.35-51.

Colligan, T.W., Higgins, E.M. (2005). "Workplace Stress: Etiology and Consequences", *Journal of Workplace Behavioral Health*, 21(2), pp.89-97.

Çetinel, E., Kutanis, R.Ö. (2015). "Türkiye'de Yapılan İş Stresi Çalışmalarına İlişkin Betimsel Bir İnceleme", *Türkiye'de Örgütsel Davranış Çalışmaları I*, (Ed.) Kutanis R.Ö., 1. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi, pp.169-198.

Efeoğlu, İ.E. (2006). *İş-Aile Yaşam Çatışmasının İş Stresi, İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri: İlaç Sektöründe Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ergeneli, A., Arı, G. (2005). "Krizde İşten Çıkarmaların Banka Yöneticileri Üzerine Etkileri: Örgütsel Bağlılık, Güven ve Güçlendirme Algıları", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 60(1), pp.121-148.

Khatibi, A., Asadi, H. and Hamidi, M. (2009). "The Relationship Between Job Stress and Organizational Commitment in National Olympic and Paralympic Academy", World Journal of Sport Sciences, 2 (4): 272-278.

Meyer, J.P., Allen, N.J. & Smith, C. (1993). "Commitment to Organizations and Occupations: Extension and Test of A Three-component Conceptualization", *Journal of Applied Psychology*, 78(4), 538–551.

Meyer, J.P., Herscovitch, L. (2001). "Commitment in the Workplace Toward a General Model", *Human Resouce Management Review*, 11(3), pp.299-326.

Mojtabazadeh, H., Miarkolaei, H.S. and Miarkolaei, H.S. (2016). "The Relationship between Job Stress and Organizational Commitment in Tax Organization", Journal of Industrial Strategic Management, 1(2):1-14.

Sutherland, V.J., Cooper, C.L. (2002) Models of Job Stress, *Mental Health in The Workplace*, (Ed.) Thomas, J.C., Hersen, M., London: Sage Publications Inc.

Uzun, Ö. ve Yiğit, E. (2011). "Örgütsel Stres ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi Üzerine Orta Kademe Otel Yöneticileri Üzerinde Yapılan Bir Araştırma", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(1):181-213.

Yılmaz, S.E., Aras, M. (2015). "Türkiye'de Örgütsel Bağlılık Yazınının Genel Görünümü", *Türkiye'de Örgütsel Davranış Çalışmaları I*, (Ed.) KUTANİS, R.Ö., Ankara: Gazi Kitabevi, pp.51-74.

The Effects of Service Operators by Student Transportation on Business and Family Conflicts of Satisfaction Level

Example Duzce

Metin YILMAZ[1], Songül DÖGER[2]

Abstract

Working has an important function for individuals to earn income necessary for maintainig life. Because individuals must be engaged in the activities in which they can make living in order to meet their vital needs such as accommodation, eating and drinking. Hence, job / working has a critical importance for individuals. However, the level of satisfaction and content the individual has thanks to his work has a distinct significance. Because these two concepts directly affect the level of work-family conflict. In this study, the effects of job satisfaction and burnout levels of demographic variables on work-family conflict were examined in service drivers who were student transporters.

Keywords: Job satisfaction, burnout, student service drivers, work-family conflict.

1. Introduction

1.1. The Importance and Scope of the Study

According to the official figures of the Ministry of Education 2016, 17 million 588 thousand 958 students in Turkey are still in training. Approximately 22% of the country 's population is on the road to training every day. Especially after 2000 years, the Turkish education system has been moved to education system and the students who do not reside close to the school have started to move to the schools and services. This situation created a sector called "student service transport". Of course, the main actors in this sector are service drivers.

Of course, people do not just work to make money and get rid of their basic needs; Besides satisfying their social and psychological needs in the organizations they operate; They also need to be motivated by proper working conditions.

In the literature, generally the issues of work-family conflict and job satisfaction are handled separately; In this study, both fields were tried to be evaluated together and their influence levels were examined. On the other hand, this study has not been done yet for the school bus drivers who are student transportation students.

[1] Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, kmy.metin.yilmaz4@gmail.com
[2] Sakarya Üniversitesi, Sakarya Meslek Yüksek Okulu, sdoger@sakarya.edu.tr

1.2. Purpose of the research

In this study, it is aimed to investigate the effects of job satisfaction levels of service drivers who are student transport students in Duzce on work-family conflict by examining the effect of some socio-demographic variables on student job satisfaction and burnout levels in student drivers' service drivers.

1.3. Research Method

In the study where quantitative measurement tools are used, the results obtained are evaluated by SPSS statistical program; The relationship between the work-family conflict and the job satisfaction experienced by the employees has been revealed. A questionnaire consisting of Minnesota job satisfaction questionnaire, Maslach burnout questionnaire and demographic information questionnaire was applied to the service drivers who made student transportation sample.

2. Business Satisfactıon, Burnout and Business-Family Life Conflict

2.1. Job Satisfaction

Given the definitions of job satisfaction; According to Mercer (1997), Hoppock's definition in 1935 was accepted by the general definition as the initial definition. In this definition, Hoppock described job satisfaction as "the emotional response of an individual to his work" (Tastan ve Tiryaki, 2008). According to Erdogan (2008), job satisfaction is the positive effects that the worker experiences on the working environment have left on him. According to Eren (2001), job satisfaction is the achievement or the belief related to the success achieved by the individual.), The most reliable criterion measuring the attitude of a person to his work is the degree of satisfaction he receives from his work.

2.2. Burnout

The most widely accepted definition of the concept of burnout today is the definition made by Maslach et al. According to this, burnout; It is a syndrome in which individuals feel exhausted from the emotional direction, desensitized to the people they work with, and reduced in the sense of personal competence. (Gurbuz, 2008).

Freudenberger (1974) describes burnout as "a condition of failure, wear and tear, overloading, loss of power and energy, or exhaustion of demands in the ending individual's internal resources" (Arı, Bal, 140).

2.2.1. Emotional Exhaustion

Emotional exhaustion is defined as the total exhaustion of emotional resources, which causes someone to feel deprived of energy to start a new day (Baysal, 1995, 25).

2.2.2.Desensitization

Desensitization is defined as the display of attitudes and behaviors deprived of emotion while the employee is engaged in a rigid, indifferent attitude towards the person they face during the day (Kocak, 2009, 75).

2.2.3. Personal Success

Personal success is defined as an individual's negative evaluation of himself / herself, his / her sense of inadequacy with regard to the work he / she is doing and his / her lack of personal accomplishment (Sanlı, 2006, 13).

2.3. Business-Family-Life Conflict

The work that deals with the work-family-life conflict first came into the literature through the study of role theory by Kahn, Wolfe, Quinn, Snoek and Rosenthal. According to Kahn and others, the role conflict is that adjusting the individual to a role makes it difficult to adapt to another role. As the tension created on the employee by the incompatibility of the role adopted as the necessity of work and family life increases, the work-family life balance of the employee is deteriorated and the life of work-family life conflict is expected (Akt, Efeoglu, 2006, 10).

3. Results

SPSS 22 program was used for the analysis of the obtained data. OneWay ANOVA analysis was used to compare the data of the Maslach Burnout Scale with respect to the normal burnout total burnout dimension while Kruskal Wallis H analysis was used to compare the subscales of the Minnesota Job Satisfaction Scale with the data on the other subscales, while comparing the data on the subscales of the scales according to the demographic information of the participants.

Participants' internal sense, external satisfaction and general job satisfaction did not differ statistically according to age groups, education levels, marital status, occupational seniority, monthly income levels.

Participants' levels of emotional exhaustion and total burnout were low, the levels of depersonalization were very low, and personal feelings of failure were high.

Participants' burnout levels and total burnout levels in all sub dimensions do not differ statistically according to age groups, educational status, marital status and monthly income levels.

Table 1. Comparison of Burnout Levels by Participants' Vocational Seniority

Sub dimensions	Vocational seniority	N	X	Ss	F/x²	P
Emotional exhaustion	1 yıldan az	3	,11	,192	7,423x2	,191
	1-3 yıl	19	,87	,922		
	4-6 yıl	16	,76	,626		
	7-9 yıl	13	,88	,608		
	10-12 yıl	11	,92	,851		
	13+ yıl	38	1,20	,996		
Desensitization	1 yıldan az	3	,00	,000	15,003x2	,010
	1-3 yıl	19	,33	,384		
	4-6 yıl	16	,66	,494		
	7-9 yıl	13	,68	,691		
	10-12 yıl	11	,55	,710		
	13+ yıl	38	1,03	,990		
Personal failure feeling	1 yıldan az	3	1,71	1,583	7,519x2	,185
	1-3 yıl	19	3,02	,982		
	4-6 yıl	16	2,48	,856		
	7-9 yıl	13	2,87	,744		
	10-12 yıl	11	2,81	,909		
	13+ yıl	38	2,58	,904		
Total burnout	1 yıldan az	3	,67	,593	2,369F	,045
	1-3 yıl	19	1,53	,528		
	4-6 yıl	16	1,37	,398		
	7-9 yıl	13	1,56	,363		
	10-12 yıl	11	1,52	,367		
	13+ yıl	38	1,66	,649		

The levels of burnout in the emotional exhaustion and personal failure sense subscales were not statistically significant (p> 0,05), whereas the levels of depression and total burnout were statistically significant (p> 0,05) compared to the participants' occupational seniority. The difference in the difference subtest of insensitivity is due to the fact that the burnout level of the participants with vocational seniority of 4-6 years and 13+ years was higher than the burnout level of the participants with less than 1 year of vocational training and 1-3 years. The difference in the total burnout level is due to the fact that the burnout level of participants with occupational seniority 1-3 years, 4-6 years, 7-9 years, 10-12 years, and 13+ years was higher than those with less than one year of occupational seniority.

4. Result

In business life, the job satisfaction of the employees must be high and the level of burnout must be low. This becomes even more important if these two concepts are thought to affect the work-family conflict level. It has been seen that service drivers who are student transporters have high internal, external and general job satisfaction. In this case, it can be considered that the working hours are prominent, the customer population is homogenous in age and small, it is the effect of living a lot of traffic jam compared to taxi and minibus drivers. All of these provide a low level of work-family conflict for the student drivers.

It is noteworthy that the emotional exhaustion and total burnout levels of the participants were low and the level of depersonalization was very low, but the feeling of personal failure was high. In this case, it can be considered that the only thing that the service drivers do is the fact that there is no product-result relation in their work and that there is no promotion status in their work.

References

Arı Guler Saglam, Bal, Emine Cınar. (2008). The Concept of Burnout: The Importance of Individuals and Organizations, Celal Bayar University FEB Journal, 15, 1, pp. 131-148, Manisa.

Baysal, Asuman. (1995). Factors Affecting Occupational Exhaustion in High School and Balanced School Teachers, Unpublished Doctorate Thesis, Department of Educational Sciences, Dokuz Eylül University Social Sciences Institute, Izmir.

Celik, V. (1987). Job Satisfaction of Technical Teachers and their Effect on Separation from Teaching, M.Sc. Thesis, Institute of Social Sciences, Ankara University, Ankara.

Efeoglu, İ.E. (2006). Effects of Work-Family Life Conflict on Work Stress, Job Satisfaction and Organizational Commitment: A Research in Pharmaceutical Sector, Unpublished Doctorate Thesis, Cukurova University Social Sciences Institute, Department of Business Administration, Adana.

Erdogan,G.(2008). Education and School Administration, Istanbul: Alfa Publications.

Eren, E., (2001). Organizational Behavior and Management Psychology, İstanbul: Beta Yayınevi.

Gurbuz, Zehra. (2008). Analysis of Job Satisfaction Levels and Vocational Burnout Levels of Pre-School Teachers in Kars, Unpublished Master's Thesis, Istanbul: Marmara University Institute of Educational Sciences Educational Sciences Department of Early Childhood Education Teacher Science.

Sanlı, Savas. (2006). Investigation of Job Satisfaction and Burnout Levels of Police Officers in Adana in terms of Some Variables, Unpublished Master Thesis. Cukurova University Institute of Social Sciences, ss. 13, Adana.

Tastan,M.;Tiryaki,E.(2008).Comparison of Job Satisfaction Levels of Private and State Primary School Teachers, Education and Science, 33, 147, 54-70.

About Brain Capital of the Bank

Ковшова Татьяна Петровна[1]

Abstract

The study of brain capital of leading banks of RK by mathematical means allows determining quantitatively the influence of one or another factor on the process of brain capital forming. That gives us opportunity to draw correspondent conclusions, which will be useful in the further activity of banking sector in aggregate and SB JSC “Sberbank” in particular.

The volume of brain capital of the bank is calculated by capitalization of difference between equity capital and regulatory capital earnings.

Keywords: brain capital, equity capital, net income, regulatory capital, capitalization ratio.

JEL Codes: 519.2:330.4(075.8)

К Вопросу об Интеллектуальном Капитале Банка

Аннотация

Исследование интеллектуального капитала ведущих банков РК математическим путём позволяет количественно определить влияние тех или иных факторов на процесс формирования интеллектуального капитала, что даёт возможность сделать соответствующие выводы, которые будут полезны в дальнейшей деятельности банковского сектора в целом и ДБ АО «Сбербанк» в частности. Объём интеллектуального капитала банка рассчитывается путём капитализации разницы прибыли от собственного и от нормативного капитала.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, собственный капитал, чистая прибыль, нормативный капитал, коэффициент капитализации.

Интеллектуальный капитал банка – это взаимодействующая система человеческих ресурсов, структурного капитала и потребительского капитала, которая

[1] м.э.н., MBA, старший преподаватель, Северо-Казахстанский государственный университет им. М. Козыбаева, г. Петропавловск, e-mail: tanya_timoshina@mail.ru

функционирует с целью достижения банком конкурентных преимуществ и высоких финансовых результатов, благодаря активизации интеллектуальной деятельности.

Актуальность данной работы состоит в том, что исследование интеллектуального капитала ведущих банков РК математическим путём позволяет количественно определить влияние тех или иных факторов на процесс формирования интеллектуального капитала, что даёт возможность сделать соответствующие выводы, которые будут полезны в дальнейшей деятельности БВУ РК в целом и ДБ АО «Сбербанк» в частности.

Объём интеллектуального капитала банка рассчитывается путём капитализации разницы чистой прибыли от собственного и от нормативного капитала.

ИК=((ЧПСК-ЧПНК)×СК)/КК (1)

ИК - интеллектуальный капитал;

СК - собственный капитал;

ЧП - чистая прибыль;

НК - нормативный капитал;

КК - коэффициент капитализации.

Интеллектуальный капитал достигает положительного значения при осуществлении следующих условий:

ЧП>0, если же чистая прибыль имеет отрицательное значение, то интеллектуальная активность была минимальной и не обеспечила банк положительными финансовыми результатами;

НК>СК, такая ситуация наблюдается в условиях эффективного использования всех видов ресурсов банка.

Нормативный капитал есть сумма капитала первого и второго уровня.

Коэффициент капитализации (КК) рассчитывается как отношение долгосрочных обязательств к сумме долгосрочных обязательства и собственного капитала банка:

КК = ДО/(ДО+СК) (2)

ДО – долгосрочные обязательства;

СК – собственный капитал.

В данном случае капитализация банка (не путать с рыночной капитализацией) рассматривается как совокупность двух наиболее устойчивых пассивов – долгосрочных обязательств и собственного капитала.

В таблице 1 представлены исходные данные для расчёта интеллектуального капитала банков за 2007-2014 гг., выборка производилась из годовой аудированной финансовой отчётности банков, представленной на их официальных сайтах. Для сравнения с ДБ АО «Сбербанк» взяты системообразующий банк страны АО «Народный

банк Казахстана» и лидер технологических инноваций на банковском рынке АО «Kaspi Bank».

Таблица 1

Сведённые показатели банковской деятельности ДБ АО «Сбербанк», АО «Kaspi Bank», АО «Народный банк Казахстана», млн. тенге

Годы	ДО от 1 года до 5 лет	ДО Свыше 5 лет	ДО	СК	НК	ЧП
ДБ АО «Сбербанк»						
2007	19337	0	19337	32016	35752	1251
2008	129874	0	129874	34349	37001	2320
2009	29297	5883	35180	36663	38230	2158
2010	39185	16358	55543	39892	40398	2604
2011	90608	11978	102586	50738	57245	11003
2012	148998	20535	169533	88260	100409	24021
2013	301529	41550	343079	117339	132088	21623
2014	209368	86754	296122	139862	161973	27017
АО «KaspiBank»						
2007	55944	19130	75074	41238	48172	8314
2008	99012	19862	118874	44178	52995	3916
2009	101091	20446	121538	39581	45609	-6287
2010	139349	18468	157817	41900	56559	2216
2011	84302	20811	105113	50228	68060	8544
2012	151236	24033	175269	68096	89256	19071
2013	311420	27898	339317	92991	121282	39286
2014	254264	195100	449365	133381	163727	41010
АО «Народный банк Казахстана»						
2007	348727	324037	672764	161025	191448	40525
2008	556469	321139	877608	191055	224417	14554
2009	515030	249372	764402	280952	317139	15876
2010	466746	212606	679352	317884	347167	36216
2011	317515	229938	547453	310327	328115	39508
2012	194798	109782	304580	339639	352864	69961
2013	232595	108014	340609	392179	401627	72409
2014	222214	301890	524104	475221	477997	114377

Представим графически информацию, обобщённую в таблице. На рисунке 1 представлена динамика собственного капитала анализируемых банков.

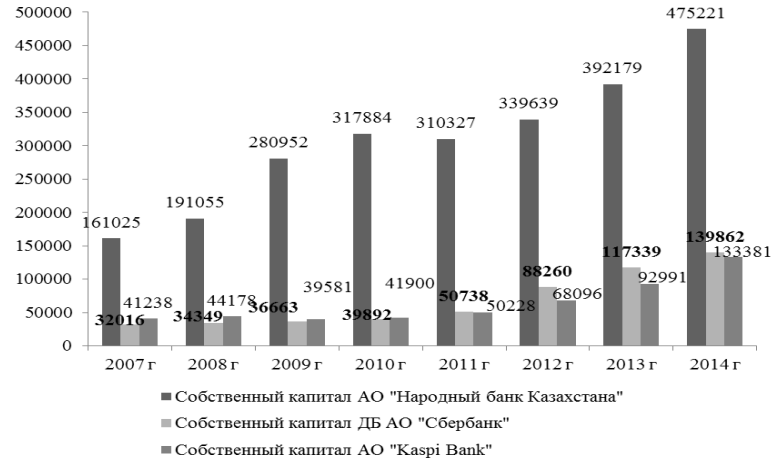

Рисунок 1 – Динамика собственного капитала банков за 2007-2014 гг., млн. тенге.

За период с 2007 по 2014 г. собственный капитал системообразующего банка страны АО «Народный банк Казахстана» вырос на 314196 млн. тенге или в 2,95 раза до отметки 475221 млн. тенге. Собственный капитал АО «Kaspi Bank» до 2011 года превышал размер собственного капитала ДБ АО «Сбербанк», позже ситуация изменилась в пользу последнего. ДБ АО «Сбербанк» за анализируемый период увеличил собственный капитал на 107846 млн. тенге или в 4,37 раза до отметки 139862 млн. тенге. АО «Kaspi Bank» увеличил собственный капитал за период на 92143 млн. тенге или в 3,23 раза. В абсолютном выражении максимальный рост собственного капитала зафиксирован у АО «Народный банк Казахстана», в относительном выражении у ДБ АО «Сбербанк».

На рисунке 2 представлена динамика чистой прибыли анализируемых банков.

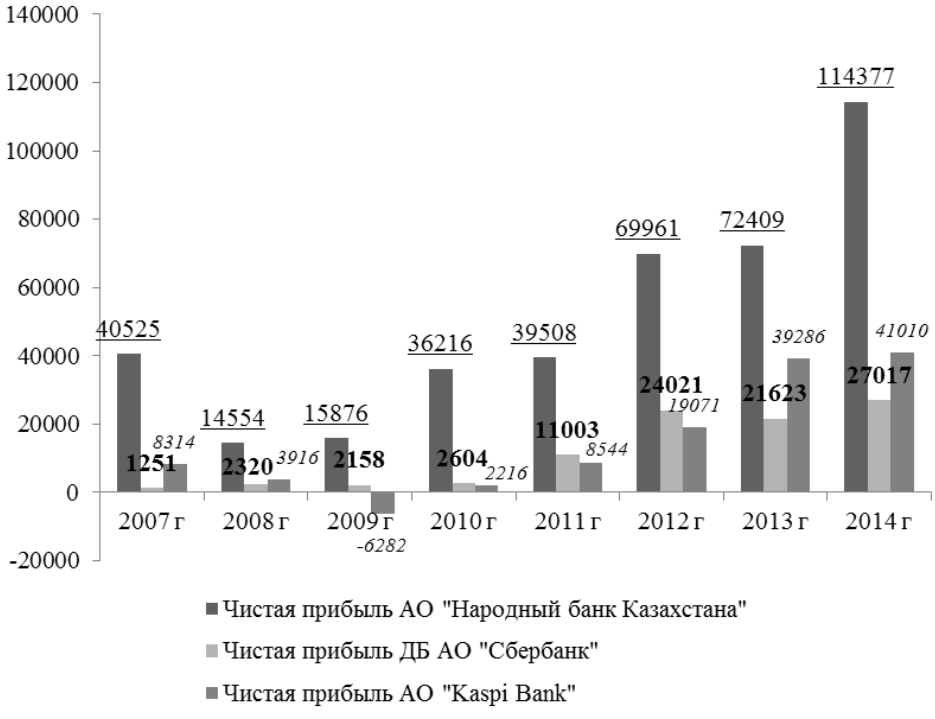

Рисунок 2 – Динамика чистой прибыли банков за 2007-2014 гг., млн. тенге.

За период с 2007 по 2014 г. чистая прибыль крупнейшего банка страны АО «Народный банк Казахстана» выросла на 73852 млн. тенге или в 2,82 раза до отметки 114377 млн. тенге с проседанием в 2008-2011 гг.

Прибыль ДБ АО «Сбербанк» за анализируемый период выросла на 25766 млн. тенге или в 21,59 раза с 1251 млн. тенге до отметки 27017 млн. тенге.

АО «Kaspi Bank» с 2007 по 2009 год показывал снижение чистой прибыли вплоть до получения убытков в 2009 г. в размере 6282 млн. тенге, однако с 2010 по 2014 годы чистая прибыль банка выросла с 2216 млн. тенге до 41010 млн. тенге. Если смотреть без проседания, то чистая прибыль АО «Kaspi Bank» выросла на 32696 млн. тенге на 4,93 раза.

В абсолютном выражении максимальный рост чистой прибыли зафиксирован у АО «Народный банк Казахстана», в относительном выражении у ДБ АО «Сбербанк».

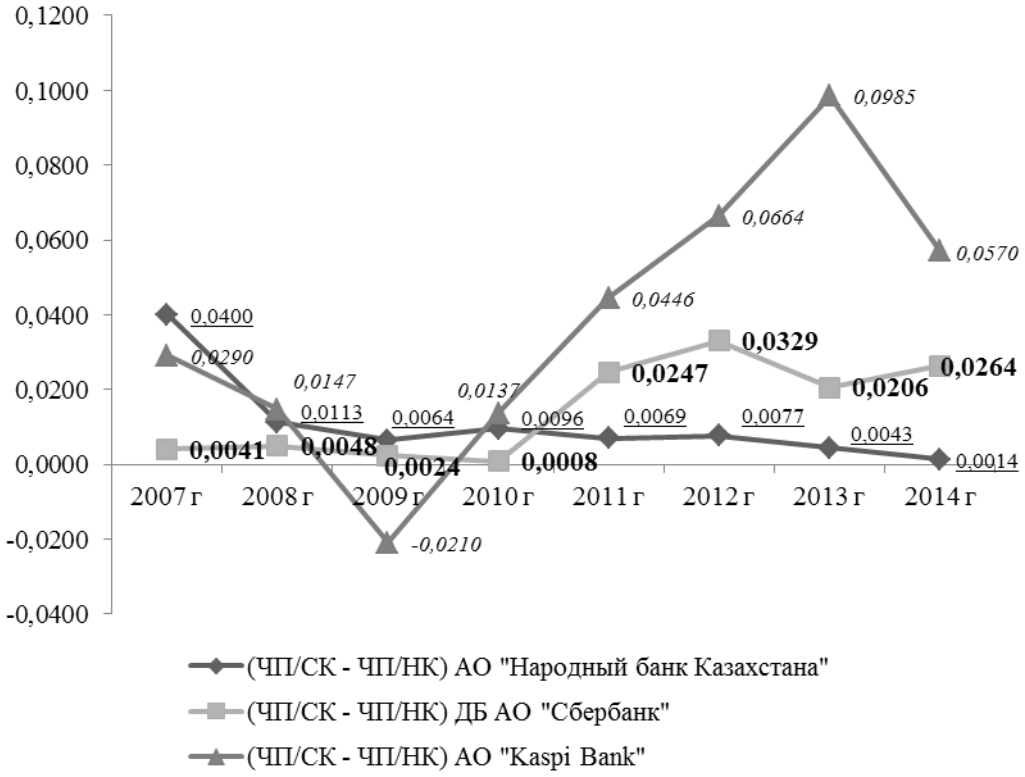

Рисунок 3 – Динамика разницы чистой рентабельности собственного и чистой рентабельности нормативного капитала банков за 2007-2014 гг., млн. тенге.

Если рассматривать динамику относительных показателей указанных банков (рисунок 3 и рисунок 4), то самая высокая динамика разницы чистой рентабельности собственного и чистой рентабельности нормативного капитала банка наблюдается с 2010 года у АО «Kaspi Bank». Также коэффициент капитализации имеет превосходящее значение у АО «Kaspi Bank» с 2009 года.

Всё это определило ситуацию с опережающими значениями интеллектуального капитала АО «Kaspi Bank» по сравнению с АО «Народный банк Казахстана» и ДБ АО «Сбербанк» с 2012 года (рисунок 5). Тогда как с 2007 по 2011 год лидером по

интеллектуальному капиталу был системообразующий банк АО «Народный банк Казахстана».

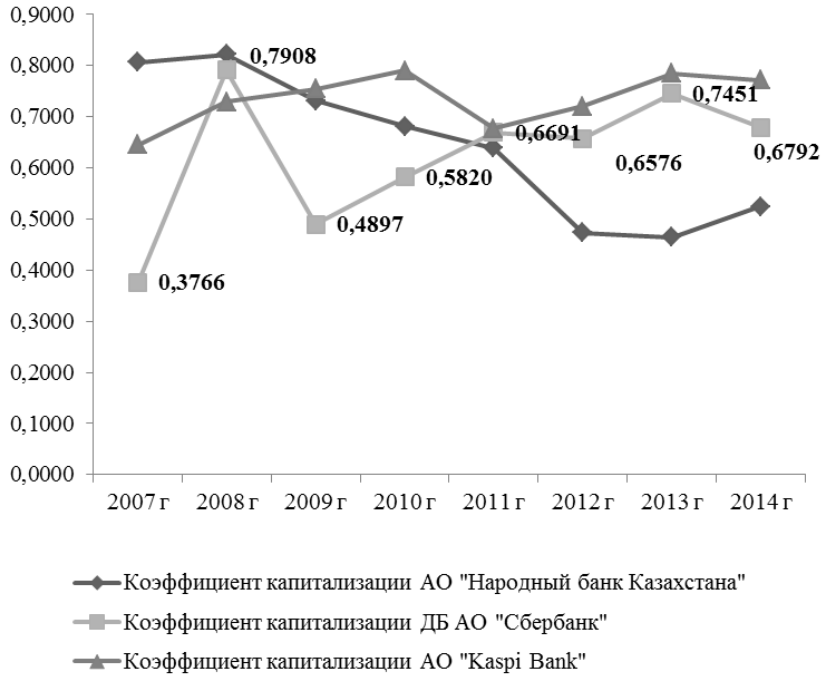

Рисунок 4 – Динамика коэффициентов капитализации банков за 2007-2014 гг.

Рисунок 5 – Динамика интеллектуального капитала банков за 2007-2014 гг., млн. тенге.

Интеллектуальный капитал ДБ АО «Сбербанк» с 2007 до 2010 года имел тенденцию к сокращению с 347 млн. до 56 млн. тенге. Далее наблюдаем тенденцию к росту интеллектуального капитала банка до отметки 5430 млн. тенге с некоторым проседанием в 2013 году. В целом за анализируемый период интеллектуальный капитал ДБ АО «Сбербанк» вырос на 5083 млн. тенге или в 15,6 раза. За тот же период интеллектуальный капитал АО «Kaspi Bank» вырос на 8003 млн. тенге или в 5,3 раза, а интеллектуальный капитал АО «Народный банк Казахстана» сократился на 6715 млн. тенге или на 84%.

Таким образом, если в 2007 году лидером по интеллектуальному капиталу из тройки анализируемых банков был системообразующий банк страны АО «Народный банк Казахстана», то в 2014 году лидировал АО «Kaspi Bank» со значением 9857 млн. тенге, за ним следовал ДБ АО «Сбербанк» со значением 5430 млн. тенге, а замыкал анализируемую группу АО «Народный банк Казахстана» с показателем интеллектуального капитала с размере 1267 млн. тенге.

Рассмотрим заявленные миссии банков (таблица 2), а также ценности.

Таблица 2 – Миссии банков.

Наименование банка	Миссия
АО "Народный Банк Казахстана"	Предоставление в Казахстане и ряде других стран услуг на всех сегментах финансового рынка (банковском, страховом, пенсионном, ценных бумаг, лизинговом), на уровне международных стандартов, обеспечивая тем самым сохранность, эффективное размещение и преумножение средств клиентов и акционеров.
ДБ АО "Сбербанк"	Мы даем людям уверенность и надежность, мы делаем их жизнь лучше, помогая реализовывать устремления и мечты.
АО «Kaspi Bank»	Превзойти ожидания каждого клиента путём удовлетворения потребностей услугами непревзойденного качества. Главной целью своей деятельности банк видит предоставление клиентам и партнерам полного спектра возможностей, предлагаемых современным рынком.

Ценности АО "Народный Банк Казахстана": надежность, клиентоориентированность, лидерство, социальная ответственность, честность, профессионализм. Ценности ДБ АО "Сбербанк": «Я – лидер. Мы – команда. Все – для клиента». Чёткого определения ценностей АО «Kaspi Bank» на сайте банка не представлено: «Банк формирует высокие стандарты корпоративного управления. А это значит, что в совете директоров банка работают люди, у которых за плечами опыт управления в крупнейших компаниях. Профессионалы с безупречной деловой репутацией на западных рынках приносят с собой и внедряют в банк лучшую бизнес-практику. Понятная, простая и открытая структура собственности, которая есть у банка – сильное конкурентное преимущество. Нам доверяют, и мы получаем финансирование от крупнейших международных инвесторов. Однако больше всего мы ценим то, что наша консервативная стратегия находит понимание и поддержку у казахстанцев, которые являются вкладчиками банка. Это наивысшая степень доверия. Осознавая эту

ответственность, банк будет продолжать свою консервативную стратегию развития». В последнем случае мы видим доступный язык, на котором клиенту объясняют базовые ценности определяющие функционирование бизнеса банка, лидирующего по состоянию на 2014 г. по интеллектуальному капиталу среди сравниваемых банков.

Изучив особенности менеджмента и маркетинга АО «Kaspi Bank», можно предложить мероприятия, направленные на повышение интеллектуального капитала банка, актуальные для ДБ АО «Сбербанк»: 1) установление отличительного бренда, который реализует свои обещания, используя имеющихся сотрудников, рекламу и инновационные продукты и услуги; 2) управление опережающим долгосрочным ростом доходов, количеством клиентов и объёмами продаж, путём создания потребительской ценности и снижения эксплуатационных расходов за счёт инвестиций в маркетинг и технологическую инициативу; 3) расширение рынков для достижения более широкой базы потребителей и сегментов собственной торговой марки; 4) осуществление эффективных кросс-продаж, предлагающих превосходные наборы банковских продуктов и обслуживания клиентов.

К Вопросу об Оценке Эффективности Управления Человеческим Капиталом

Сайко В.М[1]., Цыганков А.Н[2]

Ключевые слова: Человеческие ресурсы, человеческий капитал, персонал, трудовой персонал, эффективность, экономическая эффективность, бюджетная эффективность, социальная эффективность

Особую сложность в практике менеджмента представляют решения, которые трудно предсказать и количественно измерить, что является сдерживающим фактором при внедрении инноваций и нововведений. К таким решениям относятся решения в области управления человеческим капиталом.

Современная наука и практика выработали современный инструментарий изучения состояния системы управления человеческим капиталом организации, а так же выработки обоснованных методов управления им.

Для того, что бы говорить об обоснованности методов управления человеческим капиталом, проанализируем эволюцию теории управления персоналом, так же необходимо знать, что такое управление персоналом, каковы его цели.

При определении и раскрытии содержания того или иного понятия авторы акцентируют внимание на наиболее важной, по их мнению, стороне вопроса. Обратимся к базовым определениям, так персонал организации – это один из ключевых элементов организации, состоящий из наемных работников, а также работающих собственников и совладельцев, характеризующийся наличием: трудовых взаимоотношений с работодателем, оформленными в соответствии с требованиями трудового законодательства; качественными характеристиками персонала; целевой направленностью деятельности персонала.

В современной экономической литературе имеется много трактовок понятия «управление персоналом». Одни ученые, в своей трактовке, уделяют особое внимание к организационной стороне управления, оперируя целью и методами, при помощи которых достигаются можно достичь эти цели. Другие ученые делают упор на содержание данного понятия, которое отражает функциональную сторону управления. [2]

Следует заметить, что сильное влияние на расхождение трактовок данного понятия оказала иностранная- переводная литература, с различной терминологией. Наиболее часто встречаются такие термины как:

[1] Магистр экономических наук, Северо-Казахстанский государственный университет им. М. Козыбаева, 49320270@mail.ru
[2] Северо-Казахстанский государственный университет им. М. Козыбаева, buketova_box@mail.ru

Personnel relation – взаимоотношения с персоналом.

Personnel administration –управленческий, административный персонал, взаимоотношение между администрацией и работающими.

Personnel management – управление персоналом, трудовые взаимоотношения, взаимоотношение между администрацией и работающими, взаимоотношение между администрацией с индивидуальным работником.

Итак, под управлением персоналом понимается практическая деятельность, направленная на обеспечение организации качественным персоналом, способным выполнять возложенные на него трудовые функции, а так же использовать его оптимально.

В теории управления категории «человеческий капитал» и «человеческие ресурсы» не тождественны друг другу. Следует заметить, что человеческие ресурсы могут стать человеческим капиталом только в том случае, если человеческие ресурсы будут приносить доход и создавать богатство.

Таким образом, «человеческие ресурсы» трансформируются в «человеческий капитал» при определенных условиях, которые обеспечивают реализацию человеческого потенциала в результаты деятельности, выраженные в экономическом эффекте и товарной форме. Под понятием человеческий капитал понимается сформированный в результате инвестиций и накопленный человеком определенный капитал знаний, способностей, навыков, мотиваций, которые он использует в процессе трудовой деятельности, содействуя росту его производительности и заработка. [1]

Механизм формирования человеческого капитала является процессом инвестирования. К инвестициям в человеческий капитал можно отнести: инвестиции в образования, расходы на здравоохранение, оздоровление, улучшение жилищных условий, соответствующее питание. Выше названные инвестиции создают условия для продуктивной трудовой деятельности. Особенностью вложений в человеческий капитал является то, что приумножений знаний и опыта индивида способствует росту производительности капитала, воплощенного в людях, не сразу. Как и любое вложение, вложение в человеческий капитал должно быть эффективным.

Разработка проекта повышения эффективности деятельности персонала, как и любого другого проекта имеет свой цикл, фазы и этапы. На рисунке 1.1 представлен цикл разработки проекта. Цикл разработки включает в себя 6 стадий: разработку, идентификацию, экспертизу , переговоры, реализацию и завершающую оценку. Эти стадии объединены в 2 фазы: 1 фаза, включает в себя первые три, носит название проектная.; 2 фаза-фаза внедрения – последние три стадии. [3]

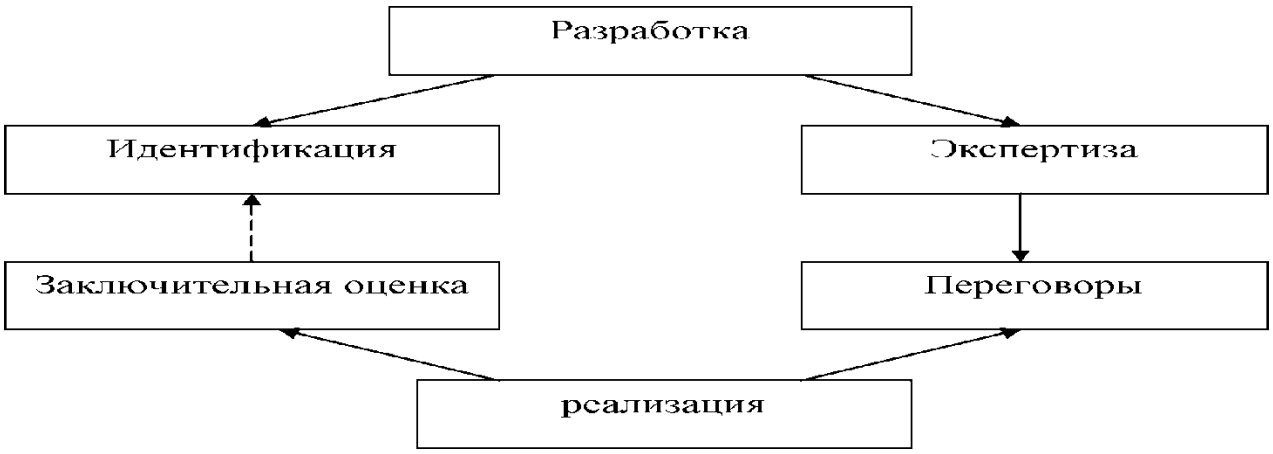

Рис. 1- Цикл разработки проекта

Начало реализации проекта носит название – предпроектная или творческая фаза. На этой фазе выбираются методы поиска идей, выдвигаются способы и методы, а так же инструменты их осуществления. Так же выдвигаются идеи способы выполнения функций управления, формулируются на основе предложенных идей варианты осуществления функций. Заканчивается данный этап оценкой и в предварительным отбором наиболее целесообразных и реальных вариантов реализации проекта.

Далее происходит переход к следующему этапу – исследовательскому. Как таковая разработка проекта повышения эффективности деятельности персонала, осуществляется на исследовательском этапе. На этом этапе происходит проработка отобранных проектов.

Целью эскизной проработки проекта является подробное описание каждого варианта с применением графиков, схем, моделей, оперограмм, функциональных диаграмм, проектов положений о подразделениях и другой проектной документации.

Сравнительная технико-экономических оценка вариантов проектных идей должна проводиться на основе экспертных заключений с использованием действующих методов и методик по расчету экономической эффективности инвестиционных проектов.

Все идеи-предложения, разделяют на 4 группы: 1 группа – реальные для внедрения, 2 группа – возможные для внедрения, но в данных условиях не реализуемые, 3 группа – теоретически возможные, но практически не реализуемые, 4 группа – нереальные предложение.

Для дальнейшей разработки выбираются идеи- предложения из 1 группы.

Для данных идей-предложений разрабатываются:

1. Задания на проектирование,
2. организационный общий проект,
3. Организационный рабочий проект,
4. Необходимые обоснования.

Самым трудоемким считается исследовательский этап. В связи с этим, целесообразно привлечь специалистов, проводящих исследования в данной области- работников научно-исследовательских и учебных заведений, для проведения выше названных работ.

На следующем этапе – рекомендательном этапе – происходит подготовка проекта к внедрению, рассчитываются затраты на разработку и реализацию предложений, ожидаемую экономическую и социальную эффективность.

Как известно, эффективность – это продуктивность использования ресурсов в достижении какой-либо цели.

В своей книге Клейнер говорит, что понятие «эффективность» для каждой системы разное и зависит от конкретных экономических условий и механизма хозяйствования. С учетом выше сказанного в отношении эффективности проектов совершенствования системы и технологии управления персоналом выделяют, следующие виды эффективности:

1. Хозяйственной деятельности
2. Технологическую
3. Экономическую
4. Бюджетную
5. Социальную
6. Общую.

Экономическая эффективность – это соотношение полученных результатов и затрат, для реализации данного проекта – с другой стороны.

Бюджетная эффективность- это относительный показатель, получаемого эффекта для бюджета в результате реализации какого-либо проекта.

Социальная эффективность - это соответствие результатов хозяйственной деятельности основным социальным потребностям и целям общества.

В соответствии с результатами деятельности эффективность делится на:

1. Материальную
2. Нематериальную.

При оценке материальной эффективности проектов совершенствования системы и технологии управления персоналом используются следующие показатели представленные на рисунке 2.

Рис. 2 Показатели оценки материальной эффективности проектов совершенствования системы и технологии управления персоналом

Кроме приведенных выше показателей используются еще ряд показателей для анализа и оценки экономической эффективности полученной при совершенствования системы и технологии управления персоналом используются следующие показатели – сокращение потерь рабочего времени, рост трудовой дисциплины, сокращение потерь от брака, рост качества труда.

Следует отметить, что экономическая эффективность полученная при совершенствования системы и технологии управления персоналом может выражаться не только экономическим, но и социальным последствиям их реализации.

Так политические, экологические и прочие результаты не поддаются стоимостной оценке и обычно рассматриваются как дополнительные показатели народнохозяйственной эффективности и должны учитываться при принятии проекта.

На уровне предприятия экономическая эффективность полученная при совершенствования системы и технологии управления персоналом в состав результатов включаются производственные результаты, выручка от реализации продукции, социальные результаты.

Итак, мы выяснили человеческий капитал ведущее место в современной экономической науке и практике управления, влияющий на все аспекты эффективности деятельности организации. В практике оценки эффективности проектов совершенствования системы и технологии управления персоналом существуют как основные, так и дополнительные показатели.

Список использованных источников:

http://www.edu.ru

Корчагин Ю.А. Человеческий капитал и процессы развития на макро- и микроуровне. Воронеж 2010.

Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента / Пер. с англ. М.: Дело, 2014.

УДК 685

ББК 65.240

Relationship Between Career Anchors and Career Plans Which Affect the Career Decision of Vocational School Students

Selin AYGEN ZETTER[1]

Abstract

The result of employment in suitable jobs for people's abilities emerges qualified labor force. Therefore, it is necessary for people to prefer career by being aware of their talents and competences. For this reason, it is desired to investigate the relationship between career values and career planning in the career choice of university students. The aim of the study is to determine the relationship between career anchors and career plans of office management and secretarial and tourism travel services students. For this purpose, a questionnaire was applied to the students who were studying at Akdeniz University Social Sciences Vocational School. In the study, a career anchor scale developed by Schein (1990) was used together with a scale for career plans of students. The questionnaire form was applied to 325 students in January 2017. The obtained data were analyzed by SPSS 22 packet program. In the research the demographic characteristics of students and the relationship between career anchors and career plans are studied. It also tried to determine whether there are significant differences between career anchors and career plans of the two different program students.

Keywords: Career anchor, Career plan, Career choice

JEL Codes: M00, M12

Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Kariyer Seçimine Etki Eden Kariyer Çapaları İle Kariyer Planı İlişkisi

Özet

Kişilerin yeteneklerine uygun işlerde istihdam edilmesi sonucu nitelikli işgücü ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla kişilerin kendi yetenek ve yeterliliklerinin farkında olarak kariyer tercihinde bulunmaları gerekmektedir. Bu nedenle üniversite öğrencilerinin kariyer tercihinde bulunurken kariyer değerleri ile kariyer planlamaları arasındaki ilişki araştırılmak istenmiştir. Araştırmanın amacı büro yönetimi ve sekreterlik eğitimi ile turizm seyahat hizmetleri eğitimi alan öğrencilerin meslek seçimine etki eden kariyer çapaları ile kariyer planları arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Bu amaçla Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek

[1] Yrd.Doç.Dr., Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Antalya, selinaygen@akdeniz.edu.tr

Yüksekokulu'nda öğrenim gören öğrencilere anket uygulanmıştır. Çalışmada Schein (1990) tarafından geliştirilen kariyer çapaları ölçeği ile birlikte öğrencilerin kariyer planlarına yönelik ölçek kullanılmıştır. Oluşturulan anket formu 2017 yılının Ocak ayında 325 öğrenci üzerinde uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 22 paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada öğrencilerin demografik özellikleri ile kariyer çapaları ile kariyer planları arasındaki ilişki ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca farklı iki bölümün öğrencilerinin kariyer çapaları ve kariyer planları arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kariyer çapası, kariyer planı, kariyer seçimi

JEL Codes: M00, M12

1. Giriş

Günümüzde işletmeler artık rekabet unsurları arasında yer alan nitelikli insan gücüne daha fazla önem vermektedir. Rekabette dış faktörler kadar iç faktörlerinde önem kazanması işletmelerin insan gücüne verdiği önemi de arttırtmıştır. Bununla birlikte niteliklerin ortaya çıkabilmesi için kişilerin kendi yetenek ve kabiliyetlerini bilmeleri ve kariyer planlamalarını da bu doğrultuda yapabilmeleri işletmelerin rekabet avantajı elde etmesinde önemli hale gelmiştir. Bu nedenle insan faktörü işletmeler için maliyet unsuru olmaktan çıkarak doğru kullanımı ve geliştirilmesi ile birlikte işletmelerin gelişimine katkı sağlayan bir unsur olmuştur.

Çalışanların meslek seçiminden önce kariyer çapaları ile ilişkili, kişiliklerine uygun kariyer planlaması yapması önemlidir. Kariyer gerek eğitim, gerekse iş hayatında değerlendirilmesi gereken bir kavram olduğundan işin edinilmesi ve sürdürülmesi aşamasında büyük bir öneme sahiptir (Adıgüzel, 2009:278). Özellikle kariyer planlamalarına yönelik mesleki eğitim alan öğrencilerin kariyer çapaları ve yeteneklerinin farkında olmaları ileride çalışacakları işletmelerin tercih edeceği bir unsur olurken kişilerinde iş hayatında başarısını artırmaktadır. Bu noktadan hareketle bu çalışmada Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Büro Yönetimi ve Sekreterlik öğrencileri ile Turizm Seyahat Hizmetleri öğrencilerinin meslek seçimine etki eden kariyer çapaları ile kariyer planlarının arasındaki ilişki incelenmiştir. Turizm öğrencilerinin kariyer çapaları üzerine yapılan araştırmalar mevcut iken (Duman vd. (2006), Roney ve Öztin (2007), Jiang ve Tribe (2009), Avcı (2011), Türkay ve Solmaz (2011), Zengin vd. (2011), Çatı ve Bilgin (2013), Erdem ve Kayran (2013) Büro Yönetimi ve Sekreterlik öğrencilerine yönelik çalışma sayısı kısıtlıdır.

2. Kariyer Çapası ve Kariyer Planlaması İlişkisi

Kariyerin sözlük anlamı "arena" genel anlamı ise, "meslek, iş ve yaşam"dır (Aytaç, 2005:5). Son zamanlarda çalışma hayatında da sık kullanılan kariyer; bir insanın çalışabileceği yıllar boyunca herhangi bir iş alanında adım adım ve sürekli olarak ilerlemesi, deneyim ve beceri kazanması olarak tanımlanmaktadır (Şimşek, 2004:11). Kısacası kariyer, bir kişinin bir iş alanında sürekli ilerlemesi anlamına gelmektedir.

Kariyer planlaması süreci, bireyin iş yaşamına başarılı bir şekilde devam edebilmesi açısından çok önemli bir süreçtir. Nitekim, bireylerin bu süreçte elde edecekleri motivasyon sayesinde kariyerlerinde başarı ve ilerleme elde edebileceklerini söylemek mümkündür (İstanbullu Dinçer vd., 2013:44). Gerek kariyer seçimi gerekse bu yolda alınması düşünülen

eğitim ve çabaların bir sistem, bir planlama çerçevesinde gerçekleşmesi gerekmektedir. Kariyerin planlanması; hem toplum içinde hem de iş dünyasında dinamiklik sağladığından, istenmeyen rutin uygulamaların da önüne geçebilmektedir. Kariyer planlama; birey açısından bireyin mesleki gelişimini düzenlerken, kurumsal açıdan ise mesleki gelişimini ve terfilerini organize etmektedir (Adıgüzel, 2009:279). Kariyer planlaması; hem örgütün hem de bireyin sorumluluğu paylaştığı bir süreçtir. Kariyer planlaması bir sistem olarak ele alındığında, birey ve bireyin içinde çalıştığı örgüt sisteme katılır. Çünkü birey, kendi bireysel amaçları ile örgütün amaçlarının benzer olduğunu algılarsa yaptığı işten tatmin olma duygusu artar (Kula ve Adıgüzel, 2015:292).

Kişilerin yeteneklerine uygun işlerde istihdam edilmesi sonucu nitelikli işgücü ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla kişilerin kendi yetenek ve yeterliliklerinin farkında olarak kariyer eğilimleri bireysel ve çevresel faktörlerin etkisiyle kariyer çapalarına dönüşmektedir. Kariyer çapalarının ölçümlenmesi aynı zamanda kişinin kariyer yönelimlerini de ortaya çıkarmak açısından önemlidir. Kişinin kariyer eğilimi, bireysel (güdü, ihtiyaç, kişilik vb.) ve çevresel (ailenin etkisi, kültürel bağlam vb.) faktörlerin etkisiyle oluşmakta ve önemli karar değerleri olan "kariyer çapalarına" (career anchors) dönüşmektedir (Gürbüz ve Sığrı, 2012). Literatürde, meslek ve kariyer seçiminde etkili olduğu kabul edilen değerlere ilişkin en geniş kabul gören model, Schein (1990)'ın "kariyer çapaları" modelidir. Schein tarafından açıklanan kariyer çapaları şunlardır: (Kilimnik, Z.; Oliveira, L.; Sant'anna, A. & Barros, D., 2011:150).

Teknik Fonksiyonel Yetkinlik: Bu kariyer çapasındaki kişiler işlerini etkili bir şekilde yapabilmeyi ve hedeflerine ulaşabilmek için gerekli kaynaklara ulaşma özgürlüğüne sahip olmayı isterler.

Genel Yönetsel Yetkinlik: Bu kariyer çapasına sahip kişiler daha çok problem çözme, iletişim, sorumluluk alma ve liderlik fırsatlarını kullanabilecekleri işlere sahip olmayı istemektedirler.

Otonomi/Özerklik: Bu kariyer çapasında ise kişiler özgürlüklerinin kısıtlanmasını istememekle iş tanımlarını ve çalışma biçim ve hızını kendileri belirlemek istemektedirler. Özgürlüklerinin kısıtlanmasına karşılık iş değişikliklerini göze almaktadırlar.

Güvenlik/İstikrar: Bu kariyer çapasında kişiler iş güvenliği aramaktadırlar. Risk almaktan kaçınarak emeklilik, uzun süreli istihdam gibi avantajları vaadeden işleri tercih etmektedirler.

Girişimcilik: Girişimci yada yaratıcılık kariyer çapasına sahip kişiler fırsatları doğru olarak değerlendirmektedirler. Risk almaktan çekinmemektedirler.

Hizmet veya Bir Olaya Kendini Adamak: Bu kariyer çapasına sahip kişiler başkalarına yardımcı olmaya ve olumlu değişiklikleri yapmaya kendilerini adamaktadırlar.

Saf Meydan Okuma: Sorunları çözmeye ve zorlu görevleri almaya ve engelleri aşmaya yönelik bir çaba görülmektedir.

Hayat Tarzı: İşin gerekleri ve kişisel ve ailevi ihtiyaçlarını bütünleştirmeye yönelik fırsatları değerlendirmeye yönelik bir kariyer çapası özelliğidir.

Schein, kariyer çapalarının kişilerin zor seçimlerle karşılaştıklarında bile vazgeçemeyecekleri unsur olarak benliklerinde ve kişiliklerinde gelişen bir istikrarı temsil ettiğini savunmuştur.

3. Analiz ve Bulgular

Çalışmanın kapsamında Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin kariyer çapaları ve kariyer planları üzerine ilişkinin belirlenmesi için bir anket çalışması yapılmıştır. Kariyer çapalarının belirlenmesi amacıyla Schein (1990) tarafından geliştirilen kariyer çapası ölçeği kullanılmıştır. Kariyer planlarına yönelik Akdemir ve diğerlerinin 2015 yılında hazırlamış oldukları ölçek kullanılmıştır. Uygulanan anket formu 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde demografik özelliklere ilişkin sorulara, ikinci bölümde öğrencilerin kariyer çapalarını belirlemeye yönelik ifadelere ve üçüncü bölümde kariyer planlarına ilişkin ifadelere yer verilmiştir. Katılımcıların kariyer çapaları 40 önermeye göre değerlendirmişlerdir. Ölçek 5'li Likert (1: Hiç Önemli Değil, 5: Çok Önemli) olarak hazırlanmıştır. Katılımcıların kariyer planları ise 10 önermeye göre değerlendirmiştir. Ölçek 5'li Likert (1: Hiç Katılmıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum) olarak hazırlanmıştır.

Araştırmanın örneklem grubunu Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencileri oluşturmaktadır. Aralık 2016 tarihinde basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlenen 1514 öğrenciye anket uygulanmıştır. Toplam 325 katılımcıdan veri toplanmıştır. Anketler aracılığı ile toplanan verilerin istatistiki analizleri için; örneklem grubunun özelliklerinin belirlenmesine ilişkin frekans ve yüzde hesaplamaları, t-testi ve Anova testi, kariyer çapaları ile kariyer planları arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 8. Ölçeğin Güvenilirliğine Ait Sonuçlar

	Cronbach's Alpha	ANOVA with Tukey's Test for Nonadditivity		Hotelling's T-Squared Test	
		F	Sig	F	Sig
KARİYER ÇAPASI	0,908	36,360	0,000	15,649	0,000
KARİYER PLANI	0,768	21,884	0,000	16,620	0,000

Cronbach's Alpha değerinin 0,883 bulunması, ölçeğin yüksek güvenilirlikte olduğunu göstermektedir. ANOVA testi sonucunda ölçümler arası farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (Between Items=0,000) ve soruların genel ortalaması 3,80' dir. Soru ortalamaları arası farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu görülmüştür P=Sig.<0,01)

Kariyer çapası ve kariyer planları ölçeğine ait Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı hesaplanmıştır. Buna göre, kariyer çapası ölçeğine ait α : 0,908, kariyer planı ölçeği α : 0,788 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler dikkate alındığında ölçeğin yüksek güvenilirliğe sahip oldukları gözlenmektedir. ANOVA testi sonucunda ölçümler arası farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (Between Items=0,000) Soru ortalamaları arası farklılığın her iki soru grubunda da istatistiksel olarak anlamlı olduğunu görülmüştür (p=Sig.<0,01). Kariyer çapası ölçeği genel ortalaması 3,95 ve kariyer planı ölçeği genel ortalaması 3,51 olarak bulunmuştur.

Tablo 2. Örneklem Profilinin Sayısal ve Yüzdesel Dağılımı

Frekans Dağılımı		Değer	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	164	50,5
	Erkek	161	49,5
Yaş	20 ve altı	187	57,5
	21-25	128	39,4
	26 ve üstü	10	3,1
Bölüm	BYA	209	64,3
	TSH	116	35,7
Sınıf	1	146	44,9
	2	179	55,1
Okuduğu Bölümü Seçme Şekli	Araştırarak	101	31,1
	Ailem seçti	22	6,8
	Rehber öğretmen yönlendirmesi	44	13,5
	Diğer	158	48,6
Okuduğu Bölüme Kayıt Hakkını Elde Etme Şekli	Sınav	193	59,4
	Sınavsız geçiş	132	40,6
Daha Önce Staj Yapma Durumu	Evet	214	65,8
	Hayır	111	34,2
Staj Dışında Sektörde Çalışma Durumu	Evet	196	60,3
	Hayır	129	39,7
Alanını İsteyerek Seçme Durumu	Evet	223	68,6
	Hayır	102	31,4
Sektördeki Kariyer Olanakları Hakkında Bilgi Sahibi Olma Durumu	Evet	236	72,6
	Hayır	89	27,4
Mezun Olduktan Sonra Mesleği Yapma İsteği	Evet	109	33,5
	Hayır	36	11,1
	Belki	180	55,4

Örneklemi oluşturan 325 Meslek Yüksekokulu öğrencisinin cinsiyet, yaş, bölüm, staj yapma durumu, alanı isteyerek seçme ve mezun olduktan sonra mesleği yapma durumuna göre dağılımları Tablo 2'de verilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya dahil olan örneklem grubunun %50,5'inin kadın, %49,5'inin erkeklerden oluştuğu görülmektedir. % 31,1'i okuduğu bölümü seçerken araştırma yaptığını belirtirken, %48,6'sı ise okuduğu bölümü seçme şeklinde diğerleri (tesadüf, sınavsız geçiş, kendim seçtim, liseden bölümü olduğu) için gibi nedenler belirtmiştir. Ayrıca öğrencilerin %33,5'i mezun olduktan sonra mesleğini yapmak istediklerini, %11,1'inin mezun olduktan sonra mesleğini yapmak istemediklerini ve %55,4'ü de mesleği yapıp yapmama konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir. Bu kararsızlık durumunun bölümü seçerken diğer (tesadüf, sınavsız geçiş, kendim seçtim, liseden bölümü olduğu) nedenler ile bağlantılı olduğu ifade edilebilmektedir.

Kariyer çapası ile ilgili bulgular Tablo 3'de sunulmuştur. Tablo 3 incelendiğinde en yüksek ortalamaya sahip unsurlar sırasıyla "İşimde öyle iyi olduğumu tasavvur ediyorum ki, bir uzman olarak benden tavsiyeler alınıyor olsun" (4,33), "İşimden en büyük hazzı, göreceli olarak çözülemeyecek problemleri çözdüğüm veya asla başarılamayacakmış gibi görünen işlerin üstesinden geldiğim zaman aldım." (4,32), Kariyerimde ancak, toplumsal refah adına gerçek bir katkı sağladığımı hissedebilirsem, başarılı olduğumu hissedeceğim." (4,30) şeklindedir. Buna karşılık en düşük ortalamaya sahip unsurlar ise; "Kariyerimde kendimi ancak, bir şirkette genel müdür olabilirsem başarılı hissederim." (3,15), "Beni genel müdürlük yolundan alıkoyacak bir pozisyonu kabul etmektense, çalıştığım şirketten ayrılırım." (3,40),

"Benim için genel müdür olmak, şu anki uzmanlık alanımda orta kademe fonksiyonel bir yönetici olmaktan çok daha caziptir." (3,44) olarak tespit edilmiştir.

Tablo 9. Kariyer Çapası sorularının Ortalama ve Standart Sapmaları

Kariyer Çapası sorularının Ortalama ve Standart Sapmaları	Mean	Std. Deviation
İşimde öyle iyi olduğumu tasavvur ediyorum ki, bir uzman olarak benden tavsiyeler alınıyor olsun.	4,33	,838
İşimden en büyük hazzı, başkalarının çabalarını birleştirebildiğim ve bunları yönlendirebildiğim zaman alıyorum.	4,18	,753
İşimi kendi yöntemlerimle ve kendi zamanlamamla yapma özgürlüğünü tanıyan bir kariyere sahip olmayı hayal ediyorum.	4,29	,837
Güvence ve istikrar, benim için özgürlük ve özerklikten daha önemlidir.	3,88	1,076
Her zaman, kendi yatırımımı başlatmamı sağlayacak fikirler peşindeyim.	3,94	1,070
Kariyerimde ancak, toplumsal refah adına gerçek bir katkı sağladığımı hissedebilirsem, başarılı olduğumu hissedeceğim.	4,30	,873
Sorunları halledebileceğim veya gerçek anlamda mücadele edebileceğim durumlarda kazandığım bir kariyer hayal ediyorum.	4,25	,869
Kişisel ve ailevi ilişkilerimi sürdürmemi engelleyecek bir pozisyona atanırsam işi bırakırım.	4,05	1,182
Kariyerimde ancak, teknik, fonksiyonel becerilerimi çok yüksek uzmanlık seviyesine çıkarabileceğim zaman, başarılı olduğumu hissedeceğim.	4,23	,774
Karmaşık bir organizasyonda çalıştığımı ve pek çok insanı etkileyecek kararlar aldığımı hayal ediyorum.	3,49	1,175
İşimden en büyük hazzı, kendi görev, program ve yöntemlerimi belirlemekte tamamen özgür olduğumda alıyorum.	4,16	,852
Kurum içindeki yerimi tehlikeye atacak bir terfiyi kabul etmektense, çalıştığım kurumdan tamamen ayrılmayı tercih ederim.	3,57	1,240
Benim için, kendi işimi kurmak, bir başkasının şirketinde üst düzey yönetici olmaktan çok daha önemlidir.	3,93	1,134
İşimden en büyük hazzı, yeteneklerimi başkalarının yararına kullanabildiğim zaman alıyorum.	3,71	1,189
Kariyerimde kendimi ancak, çok zor mücadelelerle karşılaşıp onları yenebildiğim zaman, başarılı hissediyorum.	3,71	1,102
Kişisel, ailevi ve profesyonel ihtiyaçlarımı bütünleyebileceğim bir kariyer hayal ediyorum	4,08	1,003
Benim için uzmanlık alanımda orta kademe bir yönetici olmak, genel müdür olmaktan çok daha çekicidir.	3,92	1,040
Kariyerimde kendimi ancak, bir şirkette genel müdür olabilirsem başarılı hissederim.	3,15	1,275
Kariyerimde kendimi ancak, tam bir özerklik ve özgürlük elde edebilirsem başarılı hissederim.	4,03	,942
Güvence ve istikrar hissi verebilecek şirketlerde iş arıyorum.	4,27	,893
İşimden en büyük hazzı, tamamen bana ait fikir ve gayretlerin bir sonucu olarak bir şey oluşturabildiğim zaman alıyorum.	4,18	,887
Bence, dünyayı yaşamak ve çalışmak için daha iyi bir yer haline getirmek için becerilerimi kullanmak, üst düzey bir yöneticilik pozisyonuna ulaşmaktan daha önemlidir.	4,09	,991
İşimden en büyük hazzı, göreceli olarak çözülemeyecek problemleri çözdüğüm veya asla başarılamayacakmış gibi görünen işlerin üstesinden geldiğim zaman aldım.	4,32	,802
Hayatımda kendimi ancak, kişisel, ailevi ve kariyer ihtiyaçlarımı dengeleyebildiğim zaman başarılı hissederim.	4,29	,817
Beni uzmanlık alanımdan uzaklaştıracak rotasyonlu bir pozisyonu kabul etmektense, çalıştığım şirketten ayrılırım.	3,50	1,196
Benim için genel müdür olmak, şu anki uzmanlık alanımda orta kademe fonksiyonel bir yönetici olmaktan çok daha caziptir.	3,44	1,120

Benim için kurallar ve kısıtlamalar olmaksızın işimi kendi yöntemlerimle yapabilmek güvenlikten çok daha önemlidir.	3,70	1,173
İşimden en büyük hazzı, tam bir mali ve istihdam güvencesine sahip olduğumu hissettiğim zaman alırım.	4,02	,864
Kariyerimde kendimi ancak, tamamen bana ait bir fikir veya ürün olan bir şey yarattığımda veya yaptığımda başarılı hissedeceğim.	4,17	,887
İnsanlık ve topluma gerçek bir katkı sağlayabileceğim bir kariyer hayal ediyorum.	4,25	,923
Problem çözme ve/veya rekabet becerilerimle beraber gerçekten mücadele edebileceğim iş fırsatları arıyorum.	3,69	1,051
Benim için kişisel ve profesyonel hayatın taleplerini dengelemek, üst düzey bir yöneticilik pozisyonundan daha önemlidir.	3,77	,996
İşimden en büyük hazzı, özel beceri ve yeteneklerimi kullanabildiğim zaman alırım.	4,21	,849
Beni genel müdürlük yolundan alıkoyacak bir pozisyonu kabul etmektense, çalıştığım şirketten ayrılırım.	3,40	1,204
Özerklik ve özgürlüğümü azaltacak bir işi kabul etmektense, çalıştığım şirketten ayrılırım.	3,94	1,052
Güvence ve istikrar duygusunu hissetmemi sağlayacak bir kariyer hayal ediyorum.	4,15	,885
Kendi işimi başlatıp kurmayı hayal ediyorum.	4,25	,979
Başkalarına yardımcı olmak amacıyla yeteneklerimi küçümseyecek bir pozisyonu kabul etmektense, çalıştığım şirketten ayrılırım.	3,73	1,095
Benim için, neredeyse çözülmesi imkansız sorunlar üzerine çalışmak, üst düzey bir yöneticilik pozisyonuna ulaşmaktan çok daha önemlidir.	3,73	1,090
Her zaman, aradığım işlerin kişisel ve ailevi ilişkilerimi en az derecede etkileyecek işler olmasına dikkat ettim.	4,06	1,087

Kariyer planı ile ilgili bulgular Tablo 4'de sunulmuştur. Tablo 4 incelendiğinde en yüksek ortalamaya sahip unsurlar sırasıyla, "Bilgi teknolojileri açısında donanımlı olmam gelecekteki hedeflerime katkı verecektir." (4,24), "Mütevazi düzeyde gelirle işe başladıktan sonra gelir düzeyimi çok artırmayı hedeflemekteyim." (4,23), şeklinde ifadelerle belirtilmiştir. Buna karşılık en düşük ortalamaya sahip unsurlar ise; "İki yıllık eğitim sürekli kariyer gelişiminin başlangıç noktasıdır." (3,68) ve "Kamudan ziyade özel sektörde ilerlemek istiyorum." (3,50) olarak tespit edilmiştir.

Tablo 4. Kariyer Planı İle İlgili Sorulara Ait Ortalama ve Standart Sapmaları

Kariyer Planı	Mean	Std. Sapma
Dikey geçiş sınavı ile ya da Açık öğretimle dört yıllık lisans programlarına geçme hedefim var	4,04	1,228
Nitelikli eleman olarak işe başlayıp yükselmeyi hedeflemekteyim.	3,98	1,140
Kendi alanımda kendi işimi kurmak istiyorum.	3,74	1,253
Yabancı dil öğrenme konusunda hedeflerim var.	4,10	1,036
Bilgi teknolojileri açısında donanımlı olmam gelecekteki hedeflerime katkı verecektir.	4,24	,912
Mütevazi düzeyde gelirle işe başladıktan sonra gelir düzeyimi çok artırmayı hedeflemekteyim.	4,23	,894
Hem iş hem de sosyal yaşamda Meslek Yüksekokulu mezunu olmam prestijli bir kişi olmamda bana yardımcı olacaktır.	3,70	1,118
İki yıllık eğitim sürekli kariyer gelişiminin başlangıç noktasıdır.	3,68	1,164
Alanımla ilgili teknik bilgiye ileri düzeyde sahip olmak istiyorum.	4,07	,956
Kamudan ziyade özel sektörde ilerlemek istiyorum.	3,50	1,416

Tablo 5. Cinsiyete Göre Yapılan Bağımsız T testi Sonuçları

Cinsiyet		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	F	Sig.	t	Sig. (2-tailed)
Teknik	Kadın	164	4,05	0,530	0,041	1,118	0,291	0,322	0,748
	Erkek	161	4,03	0,598	0,047				
Yönetim	Kadın	164	3,46	0,647	0,051	,891	0,346	-2,058	**0,040**
	Erkek	161	3,61	0,688	0,054				
Otonomi	Kadın	164	4,03	0,567	0,044	2,560	0,111	0,047	0,963
	Erkek	161	4,02	0,674	0,053				
Güvenlik	Kadın	164	4,06	0,536	0,042	7,152	0,008	2,317	**0,021**
	Erkek	161	3,90	0,675	0,053				
Girişimcilik	Kadın	164	4,03	0,656	0,051	,252	0,616	-1,704	0,089
	Erkek	161	4,16	0,690	0,054				
Hizmet	Kadın	164	4,06	0,586	0,046	2,761	0,098	1,220	0,223
	Erkek	161	3,97	0,678	0,053				
Meydan Okuma	Kadın	164	3,90	0,571	0,045	1,591	0,208	-1,001	0,318
	Erkek	161	3,97	0,626	0,049				
Yaşam Biçimi	Kadın	164	4,10	0,666	0,052	,029	0,865	1,314	0,190
	Erkek	161	4,00	0,673	0,053				

Tablo 5'de verilen cinsiyet değişkenine göre kariyer çapaları alt boyutları ve kariyer planlaması arasında yapılan bağımsız grup t testi sonuçlarına göre katılımcıların teknik (p=0,748>0,05), otonomi(p=0,963>0,05), girişimcilik(p=0,089>0,05), hizmet(p=0,223>0,05), meydan okuma(p=0,318>0,05), yaşam biçimi (p=0,190>0,05) ve kariyer planları (p=0,766>0,05) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Katılımcıların yönetim (p=0,040<0,05) ve güvenlik algısının (p=0,021<0,05) cinsiyete göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir. Erkek öğrencilerin (3,61) kadın öğrencilere göre (3,46) yönetim konusunda daha yetkin oldukları görülmektedir. Kadın öğrencilerin (4,06) erkek öğrencilere göre (3,90) kendini güvende hissetme konusunu önemsedikleri görülmektedir.

Cinsiyet değişkenlerine göre öğrencilerin kariyer planları arasında yapılan bağımsız t-testi sonuçlarına göre cinsiyet ile kariyer planı (p=0,766>0,05) arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır. Sektördeki kariyer olanakları hakkında bilgi sahibi olma değişkenine göre öğrencilerin kariyer planları arasında yapılan bağımsız t-testi sonuçlarına göre sektördeki kariyer olanakları hakkında bilgi sahibi olma değişkeni ile kariyer planları arasında (p=0,014<0,05) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Tablo 6. Öğrencilerin Kariyer Planlarına Yönelik Yapılan Bağımsız T- Testi Sonuçları

		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)
Cinsiyet	Kadın	164	3,92	,580	,045	2,921	,088	-,298	314,358	0,766
	Erkek	161	3,94	,673	,053					
Bölüm	BYYA	209	3,91	,614	,042	,585	,445	-,676	226,191	0,500
	TSH	116	3,96	,651	,060					
Sınıf	1	146	3,97	,684	,057	3,399	,066	1,119	283,774	0,264
	2	179	3,89	,576	,043					
Okuduğunuz bölüme kayıt hakkını elde etme şekli	Sınav	193	3,93	,635	,046	,028	,866	-,015	286,869	0,988
	Sınavsız geçiş	132	3,93	,617	,054					
Daha önce staj yapma durumu	Evet	214	3,93	,636	,043	,638	,425	-,049	229,848	0,961
	Hayır	111	3,93	,613	,058					
Staj dışında sektörde çalışma durumu	Evet	196	3,93	,618	,044	,034	,854	,095	266,630	0,924
	Hayır	129	3,92	,642	,057					
Alanını isteyerek seçme durumu	Evet	223	3,99	,602	,040	1,005	,317	2,697	180,575	0,008
	Hayır	102	3,79	,660	,065					
Sektördeki kariyer olanakları hakkında bilgi sahibi olma durumu	Evet	236	3,98	,598	,039	1,687	,195	2,498	142,064	0,014
	Hayır	89	3,78	,681	,072					

Tablo 7. Öğrencilerin Kariyer Planlarına Yönelik Yapılan Anova Testi Sonuçları

		N	**Mean**	**Std. Deviation**	**df**	**F**	**Sig.**
Yaş	**20 ve altı**	187	3,94	,599	324	,377	0,686
	21-25	128	3,89	,661			
	26 ve üstü	10	4,03	,736			
Okuduğunuz bölümü seçme şekli	**Araştırarak**	101	4,09	,626	324	3,350	**,019**
	Ailem seçti	22	3,85	,710			
	Rehber öğretmen yönlendirmesi	44	3,88	,506			
	Diğer	158	3,85	,633			
Mezun Olduktan Sonra Mesleği Yapma İsteği	**Evet**	109	4,17	,549	324	19,919	**,000**
	Hayır	36	3,49	,722			
	Belki	180	3,87	,591			

Yaş değişkenlerine göre öğrencilerin kariyer planları arasında yapılan anova testi sonuçlarına göre yaş ile kariyer planı (p=0,686>0,05) arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır. Öğrencilerin okuduğu bölümü seçme değişkenine göre kariyer planları arasında yapılan anova testi sonuçlarına göre okudukları bölümü seçme şekli ile kariyer planları arasında (p=0,019<0,05) istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır. Turkey testi sonuçlarına göre bu farklılığın araştırarak seçen öğrenciler ile diğer nedenlerle seçen öğrenciler arasında (p=0,014<0,05) olduğu görülmektedir. Mezun Olduktan Sonra Mesleği Yapma İsteği değişkenine göre kariyer planları arasında yapılan anova testi sonuçlarına göre mezun olduktan sonra mesleği yapma isteği ile kariyer planları arasında (p=0,000<0,05) istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır. Turkey testi sonuçlarına göre bu farklılığın mezun olduktan sonra mesleğini yapmak isteyen öğrenciler ile yapmayacak öğrenciler arasında (p=0,00<0,05) olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Kariyer Çapaları

Correlations

	T	Y	O	GÜ	Gİ	H	M	Y	KP
Teknik	1								
Yönetim	,453**	1							
Otonomi	,609**	,421**	1						
Güvenlik	,591**	,374**	,436**	1					
Girisimcilik	,527**	,392**	,537**	,446**	1				
Hizmet	,575**	,364**	,427**	,519**	,471**	1			
Meydan okuma	,645**	,499**	,579**	,498**	,539**	,556**	1		
Yasam biçimi	,601**	,303**	,463**	,610**	,525**	,558**	,532**	1	
Karpln	,402**	,317**	,269**	,429**	,384**	,402**	,408**	,323**	1

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 8'de incelendiğinde öğrencilerin kariyer çapaları ile kariyer planlamaları arasında ilişki olmadığı ortaya çıkmaktadır. (p≤0,01)

4. Sonuç ve Öneriler

Günümüzde insan kaynakları işletmelerin en önemli kaynakların birisi haline gelmiştir. Hem insan kaynakların başarısı hem de bireylerin kariyerlerinde başarı olması için kariyer çapaları ve kariyer planlamaları önemini arttırmıştır. Kişilerin kariyerlerinde ne çizgide ilerleyeceği hem kendilerini hem de çalıştıkları işletmeleri ilgilendirmektedir. Hem bireysel kariyer planlaması hem de örgütsel kariyer planlaması bu noktada öne çıkmadır. Bu çalışma meslek yüksekokulu öğrencilerinin kariyer çapaları ile kariyer planlaması arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılmıştır. Öğrencilerin kariyer çapaları ve kariye planlamaları arasında ilişki olmadığı ortaya çıkmıştır.

Ankete katılan öğrencilerin %72'si sektördeki kariyer olanakları hakkında bilgi sahibi olduklarını belirtirken %55'i mezun olduktan sonra mesleklerini belki yapacaklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin sektördeki kariyer olanaklarını bilmelerine rağmen büyük bir

çoğunluğunu eğitim aldıkları alanla ilgili çalışma konusunda karasız oldukları söylenebilir. Öğrencilerin %68'i okudukları bölümü isteyerek seçtiklerini belirtmişlerdir.

Sektördeki kariyer olanakları hakkında bilgi sahibi olma değişkenine göre öğrencilerin kariyer planları arasında yapılan bağımsız t-testi sonuçlarına göre sektördeki kariyer olanakları hakkında bilgi sahibi olma değişkeni ile kariyer planları arasında (p=0,014<0,05) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Öğrencilerin mezun olduktan sonra mesleği yapma isteği değişkenine göre kariyer planları arasında yapılan Anova testi sonuçlarına göre mezun olduktan sonra mesleği yapma isteği ile kariyer planları arasında (p=0,000<0,05) istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır.

Mesleki eğitimin ağırlıklı olduğu meslek yüksek okullarında öğrenciler meslekleri hakkında detaylı uygulama ve staj yapma fırsatı buldukları için sektörü daha yakından tanıma şansına sahip olmaktadırlar ancak bu rağmen kariyer planlaması konusunda kararsız olanlar büyük çoğunlukta olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Adıgüzel, O. (2009). "Schein'in Kariyer Çapaları Perspektifinde Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Öğrencilerinin Kariyer Değerlerine İlişkin Bir Araştırma", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 14(2) 277-292.

Avcı, N. (2011). "Turizm Eğitimi Alan Lisans Öğrencilerinin İş Değerleri: Çeşme Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu Örneği", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22 (1): 7-18.

Aytaç, S. (2005). Çalışma Yaşamında Kariyer, 4 Nokta Matbaacılık, Bursa.

Bayram, N.; Gürsakal, S.; Aytaç, S. (2012). "Öğrencilerinin Kariyer Değerlerini Açıklamada Kişiliğin Etkisi", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 12(2) 181-189.

Çatı, K.; Bilgin, Y. (2013). "Turizm Lisans Öğrencilerinin Turizm Sektöründe Çalışma Eğilimleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (1): 2345.

Çerik, Ş.; Bozkurt, S. (2015). "Çalışanların Örgütsel Sosyalizasyon ve Kariyer Çapalarına Yönelik Algılamaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi ve Banka Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* (35) 77-97.

Duman, T., Tepeci M. ve Unur, K. (2006). "Mersin'de Yükseköğretim veOrtaöğretim Düzeyinde Turizm Eğitimi Almakta Olan Öğrencilerin Sektörün Çalışma Koşullarını Algılamaları ve Sektörde Çalışma İsteklerinin Karşılaştırmalı Analizi", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 17 (1): 51-69.

Erdem, B.; Kayran, M. (2013), "Balıkesir Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 14 (1):81106

Gezen, T.; Köroğlu, Ö. (2014). "Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Kariyer Seçimine Etki Eden Kariyer Çapalarının Belirlenmesine Yönelik Araştırma", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 16(2) 213-234.

Gürbüz, S.; Sığrı, Ü. (2012). "Kariyer Çapalarının, Temel Benlik Değerlendirmesi ve Kültürel Değerler ile İlişkisi: Türkiye ve ABD Karşılaştırması", *20. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi,* 24-26 Mayıs 2012, İzmir.

İstanbullu Dinçer, F.; Akova, O.; Kaya, F. (2013). "Meslek Yüksekokulu Turizm Ve Otel İşletmeciliği Programı Öğrencilerinin Kariyer Planlaması Üzerine Bir Araştırma" *İstanbul Üniversitesi ve Gümüşhane Üniversitesi Örneği", Elektronik Mesleki Gelişim Ve Araştırma Dergisi,* 1 (2), S. 42-56.

Jiang, B.; Tribe, J. (2009). "Tourism Jobs – Short Lived Professions: Student Attitudes Towards Tourism Careers in China", Journal *of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education,* 8 (1): 4-19.

Kilimnik, Z.; Oliveira, L.; Sant'anna, A. & Barros, D. (2011). "Career Paths, Imagenes, and Anchors: A Study with Brazilian Professionals", *The Qualitative Report,* 16(1) 147-161.

Olcay, A.; Düzgün, M. (2016). "Turizm Eğitimi Gören Öğrencilerin Meslek Seçimlerinin Kariyer Çapaları ile Uygunluğunun Değerlendirilmesi", *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 3(24) 1127-1148.

Radu, C.; Jiroveanu, D.&Costache, G. (2016). "An Exploratry Study of Career Anchors in Business Higher Education", *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series,* 1(16) 397-402.

Roney, S.; Öztin, P. (2007). "Career Perceptions of Undergraduate Tourism Students: A Case Study in Turkey", *Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education,* 6 (1): 4-18.

Serin, E.; Soran, S.; Kılıç, A. (2013). "Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Değerlerinin Eğitim Süreleri Açısından İncelenmesi ve Bir Uygulama", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 15(1) 209-220.

Şentürk, E.; Buran, Kevser. (2015). "Ön Lisans Öğrencilerinin Kariyer Değerlerini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma", *Electronic Journal of Vocational Colleges-Bürokon Özel Sayısı,* 164-180.

Şimşek, Ş. ve Diğerleri. (2004). Kariyer Yönetimi, Gazi Üniversitesi Kitabevi, Ankara.

Türkay, O.; Solmaz, S. (2011). "Liderlik Yeteneği ve Kariyer Değerlerinin Turizmde Kariyer Yapma İsteği Üzerindeki Etkileri", *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (2): 46-71.

Zengin, B., Şen, M.; Taşar, O. (2011). "Marmara Bölgesi'nde Turizm Lisans Öğrencilerinin Konaklama Sektöründe Cinsiyete Göre Kariyer Düşünceleriyle İlgili Bir Araştırma", *Turizm ve Mikroekonomi, International Conference On Eurasian Economies, Bildiri Kitabı*: 12-14 Ekim 2011, Kırgızistan, 217-225.

Тенденции и Перспективы Развития Рынка Ипотечного Кредитования в РК

Цапова О.А[1]., Михайлова Н.Ю[2]

Ключевые слова: Ипотека, ипотечный рынок, коммерческий банк, Жилстройсбербанк, жилстройсбережения

Цель экономики любой страны – производить нечто, имеющее ценность для ее участников, то есть людей. Таким образом, роль экономики, по большей части, состоит в том, чтобы создавать конечные продукты и услуги.

Для потребителей важным является удовлетворенность качеством, объемом, стоимостью и перечнем услуг, оказываемых финансовой системой, независимо от фаз экономического цикла. [1]

Перед самими финансовыми организациями стоит цель увеличения текущей стоимости бизнеса, максимизация его прибыльности, прежде всего, за счет роста объема услуг от основной деятельности при управляемых рисках и структуре затрат.

Сервисная экономика характеризуется следующими основными факторами [2]:

- понятие полезности товаров отождествляется не только с материальным качеством, но и с развитием сопутствующих услуг и процессов, обеспечивающих эффективность бизнеса;

- понятие качества услуги, в которое добавляется способность предприятия оперативно взаимодействовать с потребителями;

- постоянно меняющиеся с учетом тенденции и закономерности рынка стиль и методы управления. Появляется гибкость, адаптивность, скорость принятия решений, активизируются маркетинговая и логистическая компоненты управления;

- производственная система, являющаяся более открытой, с динамичными коммерческими связями и с поставщиками услуг, и с потребителями;

- конкуренция, направленная на сотрудничество и взаимодействие для более полного удовлетворения потребностей клиентов;

- качество обслуживания клиентов, нацеленное на более полное удовлетворение потребностей клиентов.

Ипотечное кредитование можно представить основной частью сервисной экономики Казахстана.

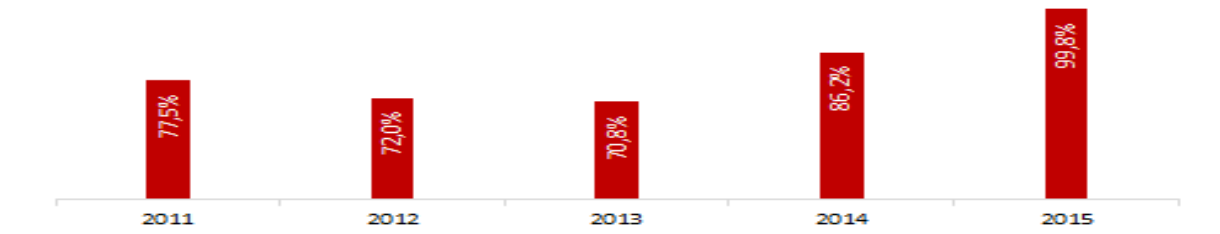
[1] Северо-Казахстанский государственный университет им. М. Козыбаева, Кандидат экономических наук, 49320270@mail.ru
[2] Северо-Казахстанский государственный университет им. М. Козыбаева, Магистр экономических наук, astra-migera@bk.ru

Ипотека - это одна из форм имущественного обеспечения обязательства должника, при которой недвижимое имущество остается в собственности должника, а кредитор в случае невыполнения последним своего обязательства приобретает право получить удовлетворение за счет реализации данного имущества. [3]

В последнее десятилетие ипотека в Казахстане развивалась достаточно динамично. На начало 2016 года концентрация ипотечного рынка РК приблизилась к максимуму –и по итогам 2015 года составила практически 100% портфеля ипотечных кредитов формируют 5 банков. Годом ранее доля "пятерки" составляла 86,2% от совокупного портфеля.

Усиление позиций крупнейших участников происходит на фоне стагнирования самого ипотечного рынка РК - начиная со второй половины 2014 года рынок остановил рост, объем кредитования покупки жилья за первый квартал 2016 года снизился до минимума последних 5 лет (24,4 млрд тг).

Динамика концентрации ипотечного рынка РК за 2011-2015. Доля 5 крупнейших участников рынка ипотеки

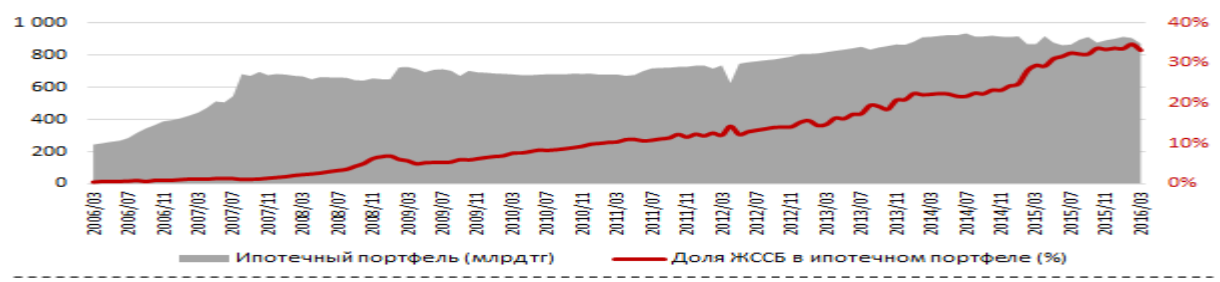

Расчеты Ranking.kz на основе данных НБ РК

Поддерживать текущий уровень размера ипотечному рынку помогают по сути два участника – АО ЖССБ и Народный банк, которые совокупно нарастили портфель ипотечных кредитов на 134,5 млрд тенге за 2015 год. При этом поддержка со стороны ЖССБ носит перманентный характер, начиная с 2009 года: в среднем прирост ссудного портфеля банка составляет 33% в год.

В настоящий момент порядка 33% рынка ипотеки контролируется оператором системы жилстройсбережений, годом ранее доля ЖССБ составляла 28% совокупного порфтеля ипотечных кредитов.

Динамика влияния ЖССБ на ипотечный рынок РК за последние 10 лет

Расчеты Ranking.kz на основе данных НБ РК

По итогам 2015 года тройку крупнейших участников рынка ипотеки РК представляют ЖССБ (31%), Народный банк (22%) и Банк ЦентрКредит (19%). Годом

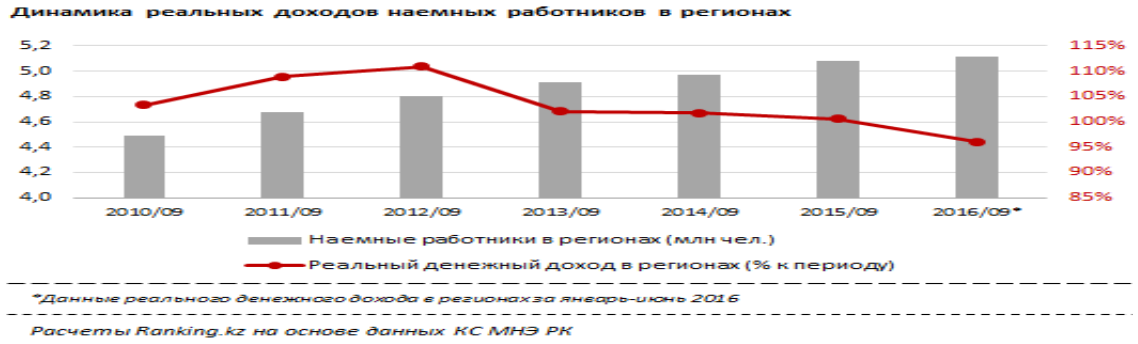
ранее позиции Народного банка занимал Казком с объемом ипотечных кредитов в 175,0 млрд тенге, однако за 2015 год его размер сократился на 14%, и банк выбыл из топ-3.

ЖССБ не только формирует наибольшую часть ипотечного сегмента, но и показал самый большой прирост портфеля жилищных займов за год - на 76 млрд тенге.

Топ-10 крупнейших участников ипотечного рынка РК. БВУ РК. 2015 (млн тг)							
	Всего			Рост к итогу			
	2015	2014	2013	2014	2013	2014	2013
Жилстройсбербанк	277 437	201 438	149 628	37,7%	85,4%	75 999	127 809
Народный банк	197 165	138 615	107 062	42,2%	84,2%	58 550	90 103
Банк ЦентрКредит	167 721	164 991	167 174	1,7%	0,3%	2 730	547
Казкоммерцбанк	150 916	174 961	109 271	-13,7%	38,1%	-24 045	41 645
ForteBank	105 708	106 250	78 082	-0,5%	35,4%	-542	27 626
Сбербанк	78 046	79 644	46 551	-2,0%	67,7%	-1 598	31 495
АТФБанк	60 839	59 819	55 161	1,7%	10,3%	1 020	5 679
Цеснабанк	39 647	45 616	47 751	-13,1%	-17,0%	-5 969	-8 103
Евразийский Банк	19 322	16 175	17 943	19,5%	7,7%	3 147	1 379
Altyn Bank	17 008	14 059	15 656	21,0%	8,6%	2 949	1 352
Расчеты Ranking.kz на основе данных аудированной отчетности и БВУ РК							

Возможности работающих жителей регионов Казахстана для крупных покупок все больше сокращаются. В текущем году реальные денежные доходы наемных работников в регионах РК упали на 4% по сравнению с уровнем годом ранее.

Сокращение покупательной способности доходов в регионах происходит при одновременном увеличении официально трудоустроенного населения - за год число наемных работников увеличилось на 40 тысяч человек.

Самой актуальной покупкой для казахстанцев является приобретение собственного жилья, и падение реальных доходов фактически замораживает эту возможность для жителей регионов.

Цены на жилье в областях РК остаются высокими. Для накопления средств на покупку 1-комнатной квартиры среднестатистическому работающему жителю региона (искл. Алматы и Астану) со средними доходами надо потратить как минимум 16 лет, как на первичном рынке, так и на вторичном.

Банковское кредитование покупки собственного жилья для жителей регионов также закрыто. На обслуживание ипотеки, взятой в обычном банке на 15 лет (1-комнатная квартира на первичном рынке) со ставкой 17% годовых, работающий казахстанец из регионов со средними доходами будет тратить ежемесячно порядка 62% от своей зарплаты, или всего месячного бюджета, или более 80 тысяч тенге.

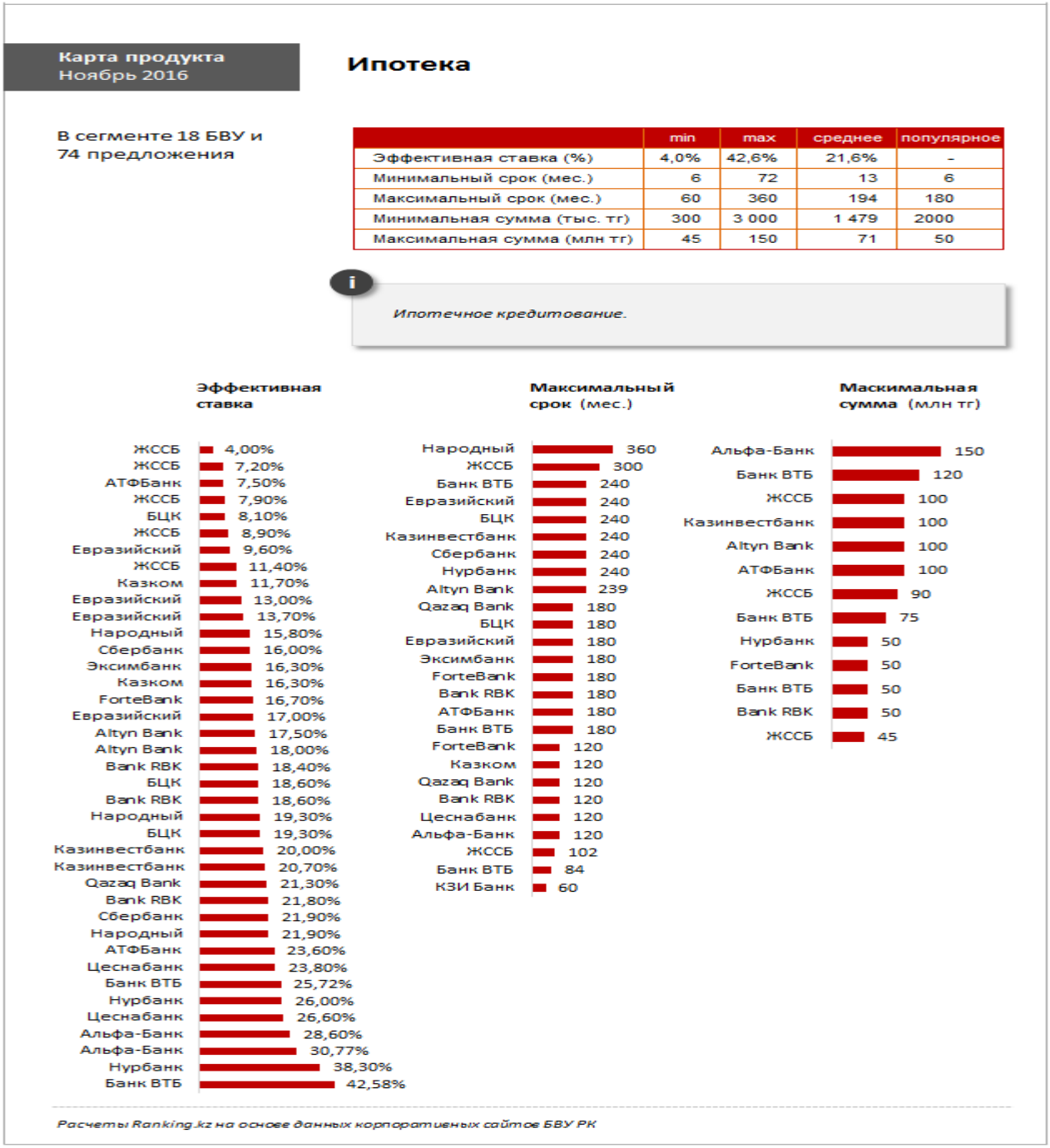
Спрос на ипотеку ЖССБ объясняется низкой стоимостью такого кредитования для заемщиков.

Сейчас ипотечные займы в РК предлагают 18 банков из 34 (74 предложения). Год назад предлагали кредиты на покупку жилья 23 банка.

Самая низкая эффективная ставка по ипотеке у ЖССБ - от 4%, 7,2% и 7,9%, на втором месте АТФ - от 7,5%, замыкает тройку БЦК - от 8,1%.

Наибольший срок по ипотеке предлагают Народный Банк (до 360 мес.) и ЖССБ (до 300 мес.).

Максимальная сумма займа варьируется от 45 до 150 млн тг. Больше всех предлагает Альфа-Банк - до 150 млн тг, ВТБ - до 120 млн тг.

	min	max	среднее	популярное
Эффективная ставка (%)	4,0%	42,6%	21,6%	-
Минимальный срок (мес.)	6	72	13	6
Максимальный срок (мес.)	60	360	194	180
Минимальная сумма (тыс. тг)	300	3 000	1 479	2000
Максимальная сумма (млн тг)	45	150	71	50

На данный момент в ЖССБ 730 тыс. действующих депозитов, за январь-сентябрь текущего года в систему жилстройсбережений вошли 187 тыс. новых участников.

В целях повышения доступности жилья АО «Жилстройсбербанк Казахстана» разработал антикризисную программу «Свой дом» по обеспечению вкладчиков банка доступным жильем до 2022.

Основными преимуществами программы «Свой дом» являются полный приоритет для вкладчиков Жилстройсбербанка, низкая цена за квадратный метр, независимость от валютных курсов и отсутствие особых условий по приобретению жилья. В программе может участвовать любой клиент банка, однако в первую очередь право на приобретение жилья получат вкладчики, не имеющие в собственности

недвижимое имущество. От госпрограммы развития регионов до 2020 «Свой дом» отличается отсутствием требования иметь регистрацию в течение двух последних лет в городах Алматы и Астана.

Итак, антикризисная программа банка станет отличным дополнением к программе развития регионов до 2020. Вкладчики ЖССБК получат альтернативную возможность приобрести жилье по доступным ценам. Уникальность программы «Свой дом» заключается в выборе застройщика и проекта жилья самими вкладчиками через открытое голосование. Финансирование программы будет осуществлено за счет собственных средств банка.

Список литературы

http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31299333#pos=0;0

http://www.ranking.kz/c/banks/infopovody/?cats[187]=187

Государственная программа развития «Стратегия «Казахстан- 2050». Астана, Акорда, 2012 год.

Стратегический план развития Республики Казахстан до 2020 года, указ Президента Республики Казахстан № 922 от 1 февраля 2010 г. Астана, Акорда, 2010 год.

УДК 368 (075.8)

ББК 65.271

Social Reflection in Turkish Picture Art

Birsen ÇEKEN[1], Gültekin AKENGİN[2], Asuman AYPEK ARSLAN[3]

Abstract

The emergence of realism as an aesthetic concept occurred in France in the mid-19th century. However, rather than being a method of art, realism is an aesthetic category that extends beyond it. Neither is a problem of form, nor is it a matter of content. For this reason, neither precisely the content can be defined in terms of the direction nor the formal. Social realism is a field that takes place in relation to social life and social calculations take place at an aesthetic level. Social realists aim to interpret social events with the help of aesthetic values and put them in front of the society. Because of this art style and its ability to reflect the situation of the society, no tendency in the Turkish picture has been adopted as much as the current of social realism. Realistic approach and realism in this respect is an ongoing approach to Turkish art since miniature. An important characteristic of realism is that it expresses as a mirror of the real. Realistic artists emphasize situations that are disappearing with the new. Realistic artists exhibit contradictions in people and the relations between people. They also show the conditions under which they are developing. Realistic artists are interested in changes in people and relationships. They lean on constantly and spontaneously exchanges where this continuity is. In this work, the artists who will deal with social realism and social realism in the art of Turkish Painting will be examined.

Keywords: Art of Painting, Society.

Türk Resim Sanatında Toplumsal Yansıma

Özet

Gerçekçiliğin estetik kavramı olarak ortaya çıkması Fransa'da, 19. yüzyılın ortalarında gerçekleşmiştir. Fakat gerçekçilik bu dönem sanatını belirten bir yöntem olmaktan çok onun dışına taşan estetik bir kategoridir. Ne tek başına bir biçim sorunu, ne de içerik sorunudur. Bu nedenle de ne tam olarak içerik yönden ne de biçimsel açıdan tanımlanabilir. Toplumsal geçekçilik, gücünü toplumsal yaşamla olan bağlantısından alan, toplumsal hesaplaşmanın estetik bir seviyede gerçekleştiği bir alandır. Toplumsal gerçekçiler, estetik değerler yardımıyla toplumsal olayları yorumlayarak toplumun karşısına çıkarmayı amaçlamaktadırlar. Bu sanat

[1] Doçent, Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Grafik Tasarımı Bölümü, birsenceken@gmail.com
[2] Doçent Dr., Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Görsel Sanatlar Bölümü, gultekinakengin@gazi.edu.tr
[3] Araş. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Görsel Sanatlar Bölümü, aypek@gazi.edu.tr

tarzı, toplumun durumunu yansıtabilme özelliğinden dolayı Türk resmindeki hiçbir eğilim, toplumsal gerçekçilik akımı kadar benimsenmemiştir. Gerçekçi yaklaşım ve bu açıdan gerçekçilik, Türk Sanatında minyatürden beri süregelen bir yaklaşımdır. Gerçekçiliğin önemli özelliği, gerçek olanı ve gözle görülüp, elle tutulanı bir ayna gibi ifade etmesidir. Gerçekçi sanatçılar, yeni oluşan ile yok olup gitmekte olan durumları vurgularlar. Gerçekçi sanatçılar, insanların ve insanlar arası ilişkilerin içindeki çelişkileri sergilerler. Bunlar hangi koşullar içinde gelişiyorsa o koşulları da gösterirler. Gerçekçi sanatçılar, insanlardaki ve ilişkilerdeki değişimlerle ilgilenirler, gerek sürekli ve gerekse bu sürekliliğin vardığı sıçramalı değişimlere eğilirler. Bu çalışmada toplumsal gerçekçilik ve Türk Resim Sanatında toplumsal gerçekçiliği ele alan ve resimlerinde yansıtan sanatçılar incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Resim Sanatı, Toplum.

Giriş

Sanatın toplumsal yönünü vurgulamasıyla farklılaşan bir sanat anlayışı olan Toplumsal Gerçekçilik, 19. yüzyılda yaşanan siyasal olaylar ve Fransa'da Gustave Courbet'in öncülüğünü yaptığı gerçekçilik akımından doğmuştur. Sol politik görüşler, insan ve toplumu konu alan sanatçılar tarafından ele alınmış, sanat ve toplum arasında sürekli bir etkileşim olmuş, bu etkileşim içinde sanatçı, bireyin ve toplumsal yaşamın gerçeklerini sanatsal formlar ile izleyiciye aktarmıştır (Çiçek, 2010). Bu nedenle her ülke sanatçısı kendi ülkesinin ekonomik, kültürel, siyasi ve toplumsal yapısına göre toplumsal gerçekçi çalışmalar yapmıştır.

Toplumsal gerçekçilik, 19.yüzyılda Fransa'da ortaya çıkan bir sanat tavrıdır. O dönemde yaşanan toplumsal olayları, halkın yaşamını olduğu gibi yansıtan bir sanat akımı olmuştur. Bu akımı gerçekçilik olarak tanımlayan Gustave Courbet'dir. Kalıpsal güzelliği değil, gerçeği arayışla o sanatta bir devrime başlamıştır. Konularını toplumun güncel yaşamından seçen sanatçılar, ele aldıkları konularında toplumu ve sorunlarını eserlerinde aktarmışlardır. Sanatçı resmin toplumun sorunlarından ayrı olamayacağını savunur ve eserlerinde soruna ilişkin duygu ve düşüncelerini topluma aktarır. "Toplumsal gerçekçilik, insana, insanı anlatan, dünya gerçeklerini açık, net, sade bir estetik formla ortaya koyabilen sanat tavrı olmuştur. Sanatçıların da, özgür ve demokrat ortamlarda toplumsal gerçekçi tavırda daha çok eser verdikleri görülmektedir. Toplumsal gerçekçi ressamlar, kendilerine özgü üsluplarını kişilikleriyle ve aldıkları eğitimle biçimlendirirken, dünya görüşleri de, etkili olmakta, eserlerinde toplumsal olaylara bakışları da ortaya çıkmaktadır" (Çiçek, 2010).

Toplumsal eğilimi savunan ve toplumun bir parçası olan sanatçı, yaşadığı çevrenin toplumsal özellikleri içinde, toplum yaşamında var olan olayları ve kültürü sanatsal ifade biçimi olarak kendisine konu almaktadır. Toplumun güncel yaşamını konu edinen sanatçı, toplumsal olayları açık ve duyarlı biçimde eserlerinde ele aldığı ve toplumdaki bu olayları odak noktası olarak görüp izleyiciye sade ve anlaşılır biçimde yansıttığı sürece toplumsal yansımayı aktarabilmiş demektir.Yaşadığı dönemin tanığı olan sanatçı toplumsal olaylara bakışında, toplumsal olayları yorumlayışında her zaman yaşanılan günün tarihi vardır. Bir toplumun tarihini yazanlar sadece tarihçiler değildir. Kimi zaman bir resim, bir fotoğraf ya da bir heykel ciltler dolusu kitaplardan daha çok öğretici olabilir, daha çok çağına tanıklık edebilir.

Dünyada farklı dönemlerde meydana gelen ve uluslararası etki yaratan olaylar, kısa süre içerisinde olup bitse de, kendisinden sonraki zamanları; toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel ve sanatsal bakımdan toplumu etkiler. Bu tür toplumsal olayların süresi kısa olsada etkisi uzun sürer ve farkına varılmadan toplumun değişim ivmesini hızlandırır. Devrim niteliği taşıyan bu

değişimler, üretim ilişkilerinde köklü değişimlere yol açmasa da siyasal yönelimleri, ideolojileri, kültürel yaşamı ve sanatsal anlayışı değiştirir (Artun, 2013).

Sanata yansıyan şeyler, yaşantılar, hissedilenler ve bunun üzerine birde sanatçının düşündüğüdür. İnsan figürü çalışan bir ressam; dönemine, yaşadıklarından aldığı etkileri, görüşünü ve söyleyeceklerini de resmine katar. Bir figürün resmini yaparken; çevresiyle, giyimiyle, duruşuyla, tavrıyla, duygularıyla, sıkıntılarıyla, sevinçleriyle yansıtır. Belli bir dönemde yaşar, o dönemin sosyal, toplumsal özelliklerinden ve olaylarından etkilenir (Yılmaz, 2008)._XX. yüzyıla gelindiğinde toplumsal olayların ve savaşların birçok sanatçıyı etkilediği ve sanatçıların da eserlerini olaylardan hareketle iç dünyalarındaki duygu yansımalarıyla oluşturdukları görülmektedir. XX. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise durum daha başka bir boyut kazanır. 1950 sonrası tüm dünyada sanatsal yapıtların hemen hemen hepsinin çıkış noktasında toplumsal olayların etkisi hissedilir. Bu etkinin sonucu olarak sanatçı, yönlendirilebilen toplumlarda istenmez. Çünkü sanatçı doğruyu söyler (Beuys, 2005). Toplumsal olayların konu edinildiği resimler, Türk resminde de etkilerini göstermiştir. Yaşanan tüm sosyal ve siyasi gelişmeler, devrimler ve toplumsal olaylar Türk ressamlarını da etkilemiştir. Dolayısıyla Türk resminde de toplumsal yansımalar, sanatçılar ve eserler ortaya çıkmıştır.

Türk Resim Sanatında Toplumsal Yansıma

Türk resim sanatına toplumsal olayların yansıması, günümüze kadar farklı aşamalardan geçmiş, sanatsal alanda farklı tepkiler ortaya koymuştur. Resimde toplumsallık kavramı, yaşama dair gerçeklerin tüm açıklığıyla sanatçı tarafından özgün bir ifade diliyle izleyiciye yansıtılmasıdır.

Toplumcu gerçekçi sanatçılar, toplum içinde yaşayan sorunları konu edinmiş kişilerdir. Toplumsal gerçekçilik ise, sanatçının kendi resimsel tavrından yola çıkarak kendi içten duygularıyla toplum içinde olan ya da olmuş, olumlu olumsuz sanatçının göstermek istediği çeşitli durum ya da olaylardır (Dağlılar, 2005). Toplumsal gerçekçi resim sanatı, her ülkede olduğu gibi Türk resminde de etkilerini göstermiştir. Yaşanan tüm sosyal ve siyasi gelişmeler, devrimler ve toplumsal olaylar Türk ressamlarını da derinden etkilemiştir. Örneğin; savaşı yaşamış ve aynı zamanda savaş ressamları olarak bilinen 1914 Kuşağı ressamları yaşadıkları savaşı, savaşın getirdiği acıyı ve hüznü tuvallerine aktarmışlardır.

Yılmaz'ın söylemiyle; "Sanata yansıyan şeyler, yaşantılar, hissedilenler ve bunun üzerine birde sanatçının düşündüğüdür. İnsan figürü çalışan bir ressam; dönemine, yaşadıklarından aldığı etkileri, görüşünü ve söyleyeceklerini de resmine katar. Bir figürün resmini yaparken; çevresiyle, giyimiyle, duruşuyla, tavrıyla, duygularıyla, sıkıntılarıyla, sevinçleriyle yansıtır. Belli bir dönemde yaşar, o dönemin sosyal, toplumsal özelliklerinden ve olaylarından etkilenir" (Yılmaz, 2008). Türkiye'de Gerek kent ve kasabalarda, gerekse en yoğun üretici çoğunluğu barındıran köylerdeki topluluk, Cumhuriyete ve devrimlere, söylenenlere ve yapılanlara, hatta olumlu kanunlara rağmen, ilkel bir yaşam tarzı içindeydiler (Tanilli, 1989). Cumhuriyetin ilan edilmesiyle sanat alanında da yeni atılımlar gerçekleşmiş, Avrupa'ya sanatçılar gönderilmiştir. Dolayısıyla sanat alanındaki yeni gelişmelerin yakından takip edilmesi sağlanmıştır. Bu sanatçılardan Batı etkisiyle çalışmalar yapanların yanı s ıra, yerel kültür unsurlarıyla çalışmalar yapanlarda olmuştur (Çiçek, 2010). Yerel konuları konu alan sanatçılar eserlerini batı etkisinden faydalanarak yapmışlardır. Kendilerine özgü bir üslup oluşturan bu sanatçılar, dönemin sorunlarını konu alan eserler üretmişlerdir.

Toplumsal gerçekçilik günümüze kadar olan toplumsal olaylardan etkilenmiştir. Çok partili döneme geçiş, 60 darbesi, 68 gençlik hareketleri, 70-80'li yıllardaki işçi emekçi ve öğrenci gençliğin antifaşist, antiemperyalist ve sosyalist düşüncelerle buluşmasının yansımalarını toplumsal gerçekçi tablolardan izlemek mümkündür (Terzi, 2008). Sanatçılar eserlerinde; dönemin gerçeklerini, yaşanan olayları ve bu yaşanmışlıkların toplum üzerindeki etkilerini konu olarak almışlardır. 1914 kuşağı sanatçıları, o dönemde yaşanmış olan savaşı ve sonrasında oluşan ekonomik sorunları konu alan resimler yapmışlardır. Tuvallerinde halkın sorunlarını dile getiren bu sanatçılar yaşadıkları dönemin sanat anlayışının öncüleri olmuştur.

Tansuğ'a (2008) göre; 1914 kuşağı sanatçılarının, cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'nin ekonomik üretimi ve halkının sorunlarını ele alan büyük boyutlarda tuvaller meydana getirdikleri görülür. Bu yapıtlarda, Atatürk'e ve devrimlere bağlılığı ifade eden ulusal heyecanın oluşturduğu resimleri de katmak gereklidir. Atatürk'ün İstanbul'a denizden gelişinde coşkuyla karşılanması Ruhi'nin büyük bir tablosuna konu olmuştur. Toplumsal olayların resim sanatına yansımalarını Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana görmekteyiz. Örneğin; savaşı yaşamış bir sanatçı olan ve aynı zamanda savaşressamı olarak tanınan Sami Yetik'in "Köyün Geri Alınması" ve "Doğu Cephesinden Görünüş" adlı çalışmalarında izlenimlerini tuvallerine aktarmıştır.

İbrahim Çallı, Namık İsmail, Ali Avni Lifij, Nazmi Ziya Güran, Cemal Tollu gibi gençlik dönemleri Birinci Dünya Savaşı'nda geçen ve yetişkinlik dönemlerinde Kurtuluş Savaşına tanık olan ressamlar, Kurtuluş savaşını konu alan resimler yapmışlardır. Örneğin; İbrahim Çallı'nın "Zeybekler", Hüseyin Avni Lifij'in "Karagün" ve Namık İsmail'in "Vatan Emredince" adlı eserleri bu etkinlik kapsamında resim sanatımıza katılan yapıtlardır (Giray, 2003). Savaş sonrasında Türkiye'de yaşanan gelişmeler, özellikle köylerde kız çocuklarının okula başlamalarının sevinci, okuma yazma seferberliğinin kazandırdığı gelişimi kanıtlayan Millet Mektepleri, sanatçıların ilgilerini yoğunlaştırdıkları konular olur (Giray, 2003). Şeref Akdik'in "Köy Mektebine Talebe Kaydı" ve Malik Aksel'in "Yeni Mektep" yapıtları, döneminin gelişmelerine ışık tutmaktadır. Türk resim sanatında, ilk olarak emekçileri konu alan Ruhi Arel'in resmi ve arkasından Cumhuriyet'in ilanından sonra Avni Lifij'in "Kalkınma", Ruhi Arel'in "Karşılama", Namık İsmail'in "Harman", Zeki Faik İzer'in resmi 1940'lardaki Toplumsal Gerçekçi hareketin öncüsü olarak kabul edilebilir. Yenilere öncülük eden diğer bir ressam da Turgut Zaim'dir. Yapıtlarında milli, yerel, bölgesel, halka dönük gibi değerlere yer veren ve belirli bir sanat eğilimi nitelendirmek isteyen terimlerin kaynağını Zaim'in eserlerinde bulmak olasıdır. Toplumun sorunlarını ve dönemin olaylarını tuvallerine aktaran bu sanatçılar, Toplumsal Gerçekçilik Sanat anlayışının öncüleri olmuş ve resim sanatının tarihsel sürecinde önemli bir yere sahip olmuşlardır.

İsmet İnönü döneminde köy enstitüleri ile birlikte halkevleri de açılarak, topluma evrensel kültür değerlerinin öğretilmesi amaçlamış ve bir sanat politikası oluşturulmuştur. 1939-1944 yılları arası da etkinliklerini gerçekleştiren "Yurdu Gezen Türk Ressamlar" programına tüm sanatçıların katılması istenmiştir. Her yıl en az on sanatçı, yurdun çeşitli illerinde sanat çalışmaları yapmıştır. Özellikle gittikleri ilin yaşam şeklini, doğasını, yöreye özgü özelliklerini yansıtan resim yapmaları istenmiştir. Bu çalışmalar daha sonra İstanbul ve Ankara'da açılan sergilerde topluma aktarılmıştır. Bu resimler, Anadolu'yu tanımayanlara öğrenme fırsatı sunmuştur.

Türkiye'de Batı akımlarını takip etmiş olan D Grubu ressamlarının sanat tavırlarına karşı; 1933-1947 yılları arasında bir sergi açarak kendi insanımızın ve yaşantımızın eserlere aktarılmasının doğru olacağını düşünen, bir grupla genç ressamın hareketi karşımıza çıkmaktadır (Yılmaz, 2008). Türk resim sanatında, yöresel ve toplumsal içerikli çabaların bir

grup etkinliği halinde kendini göstermesi 1940'lı yılların başında Yeniler Grubu ile gerçekleşmiştir. Avrupa'da eğitim görmeyen bir genç kuşak 1941'de Yeniler gurubunu kurarak Avrupa etkisinde kalmadan, kendi kaynaklarıyla toplumcu, gerçekçi çizgiyi inatla savunmuş ve yöresel-toplumsal içerikli çalışmaları bir gurup etkinliği halinde sürdürmüşlerdir. Eserlerinde toplum sorunlarını ele alan bu gurup daha sonraki dönemlerde de ortaya çıkacak olan toplumsal gerçekçi hareketlere öncülük etmişlerdir. Yeniler, sanatın gerçek yaşamı yansıtması, halkın güncel yaşamını, sorunlarını, sevinç ve kederlerini ifade etmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Bu amaçları daha önce oluşmuş resim gruplarının biçimciliğine, akademinizmine de tepkiyi içeriyordu. Grubun düşüncelerinin oluşumunda hocaların Leopold Levy'nin etkisi büyüktür (Terzi, 2008). Yerel konuları resimlerine konu alan bir diğer isimde Turgut Zaim'dir.

Yeniler Grubu'nu oluşturan sanatçılar Nuri İyem (1915), D Grubu'ndan ayrılan Abidin Dino (1913), Haşmet Akal (1915-1963), Turgut Atalay (1918), Mümtaz Yener (1918), Avni Arbaş (1919), Selim Turan (1915), Melih Devrim (1923) liman konulu serginin düzenlenmesini öneren Kemal Sönmezler ve fotoğraf dalında Ilhan Arakon'dur. Yeniler de Leopold Lévy'nin desteğini kazanmış sanatçılardır ve bir bakıma D Grubu'nun biçimciliğiıie karşı toplumsal içeriğin önemini vurgulamak amacında olmuşlardır. Yeniler Grubu toplumsal gerçekçi eserler üretmişler ve İşçileri, yoksulları, toplumun hastalıklı yönlerini gerçekçi bir anlatımla resimlemeyi amaçlamışlardır. Türk resminde sanatsal kaygıları aşan bir toplumsallık iddiasıyla ortaya çıkan grupların ilki ve en önemlisi olan Yeniler Grubu, daha önce halka resim sanatını tanıtmak, halkı resim görmeye alıştırmak amacıyla oluşan gruplaşmaların aksine, bizzat çalışan halkın resmini çizmeye yönelmiştir. Bu grup, 1940 ve 1950 yılları arasında toplumun içinde bulunduğu sorunları, düzensiz kentleşme ve kırsal kesim gerçekleri gibi sosyal konuları Türk resim sanatına figüratif ve toplumsal gerçekçi bir anlayışla çalışmalarında yansıtmıştır. Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun atölyesinde öğrenim görmüş olan Nedim Günsur, Mustafa Esirkuş, Fikret Elpe, Saynur Kıyıcı, Leyla Gamsız, Hulusi Sarptürk, Mehmet Pesen, Farünissa Sönmez, Ivy Stangali ve Meryem Özacul tarafından 1946' da Mayıs ayında Onlar Grubunu kurdurlar (Kurt,1995). Gültekin'e (1992) göre; bu grubun amacı; Bedri Rahmi'nin kişiliğinde toplanan Doğu-Batı birleşimini Türk resminde yaratmak, yeni mezun olan öğrencilerin kendilerini sanat ortamına tanıtmalarına olanak sağlamaktı. Her iki konuda da Bedri Rahmi gruba desteğini sürdürmüştür. 1954'den sonra düzenli olarak sergi etkinliği gösteremeyen sanatçılar, grup oluşturmanın artık işlevi kalmaması üzerine dağılmışlardır.

Fikret Otyam, Mehmet Pesen, Mustafa Esirkuş ve Nedim Günsur gibi sanatçılar da yöresel unsurlardan hareketle halk sanatının süslemeci özelliklerini kullanarak yöresel bir sanat yaratmayı amaçlamışlardır. Fikret Otyam, Güneydoğu Anadolu göçerlerinin yaşam tarzlarını, toplumsal özelliklerini ve kendi yerel motifleriyle yaptıkları süslemeleri öze yönelen bir yalınlık içinde işlemeye çalışmıştır. Nedim Günsür öğretmenlik yaptığı Zonguldak'ta maden işçilerinin çalışma şartlarını, yaşam biçimlerini ve yıpranmış hayatlarını yakından izlemiş ve çalışmalarına yansıtmıştır. Günsür, 1959 yılında İstanbul'a yerleştikten sonra, fabrikaları, işçileri, kırsal kesimden kente göç edenleri, gecekondu yerleşimlerini, sahilde çalışan işçi ve balıkçıları çalışmalarına konu etmiştir. 1970'li yıllarda başlayan ekonomik bunalım, toplumun tüm kesimini etkilemiş ve maddi yetersizlikler sonucu ortaya çıkan salgın hastalıklar toplumda sıkıntılı günler başlatmıştır. Nedim Günsür'ün Kızamıktan ölen çocuklar çalışmasında, o dönemin zorlu yaşam koşulları içinde hastalıktan ölen çocuklarını kazma ve kürekle gömmeye giden insanları ve onların yüzlerindeki hüzün ve umutsuzluk içindeki görünümlerini tüm gerçekliğiyle anlatmaya çalışmıştır (Çiçek, 2010). Köy ve kent bütünleşmesini çok çeşitli karşıtlıklar içinde gözlemleyen Nedim Günsür 1952'den sonra Toplumsal gerçekçilik anlayışta, madenci yaşamını konu alan birçok yapıt gerçekleştirmiştir (Gültekin, 1992). Yapıtlarında öz ve biçimi birlikte yorumlamaya çalışmış, biçimi özü yansıtacak oranda deformasyona

sokmuştur. Sanatçı daha sonra özellikle 1960'dan sonra fantastik anlayışta resimler yapmaya başlamıştır. Tansuğ'a göre (1998); grup sanatçıları Türk resminin modern gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır. Önceki dönemlerde Batı ile iletişim içinde olan sanatçılar öğrenci statüsünde değerlendirilirken, bu dönemdeki sanatçıların Batı'ya karşı kendini kanıtlama, farklılığını belirtme yönünde tavır alma eğiliminde bulundukları anlaşılmaktadır.

1959 yılında Yeniler Grubu'nun devamı niteliğinde "Yeni Dal" adı altında kurulmuş olan bu grubun amacı, Yeniler'in toplumsal gerçekçi sanat anlayışlarını daha da ilerletmek ve devam ettirmek olmuştur. Grup üyelerini İbrahim Balaban, İhsan ve Kemal İncesu, Marta Tözge, Avni Mehmetoğlu ve Heykeltıraş Vahi İncesu oluşturmuştur. Grup elemanlarının yaptıkları çalışmalar o dönem içinde sakıncalı bulunmuş ve uğradıkları siyasi baskılar, soruşturmalar neticesinde kendilerini savunmak durumunda kalmışlar, 1963 yılında açtıkları ikinci sergiden sonra faaliyetlerine son vermişlerdir (Çiçek, 2010). 1960'lı y ıllara geldiğimizde toplumsal gerçekçilik sanat anlayışı tekrar canlanmış ve Türkiye'de yaşanacak büyük atılımların temelleri atılmıştır. Yeniler'in Türk resminde konusal düzeyde yaptığı katkı, özellikle 1960 ve 1971 askeri darbeleri arasındaki süreci kapsayan özgürlükçü ortamda meyvelerini vermiş ve toplumsal gerçekçi eğilimler, Türk sanatı dünyasında yeniden sağlam bir yer edinmiştir (Terzi, 2008). 27 Mayıs 1960 darbesi sonucu toplumsal yapıda meydana gelen değişimler, kendini sanat alanında da hissettirmiş, 1961 Anayasasıyla birlikte özgürlükçü düşünce ve demokrasinin savunulduğu, sosyo-politik ortamda insanların yaşam mücadeleleri sanatçıların duyarlılığıyla toplumsal gerçekçi çalışmalara yansımıştır (Çiçek, 2010).

Ekonomik yetersizlikler, sanayileşmeyle birlikte tarım alanındaki iş kaybı, kırsal kesimlerden kentlere göçü zorlamış, bu da çarpık düzensiz kentleşmeyle birlikte ulaşım, alt yapı, eğitim gibi sorunları beraberinde getirmiştir. Kent nüfusundaki hızlı artış, okuma yazma oranının yetersizliği, gecekondulaşma gibi sorunlar bunalımlı, içedönük insanların çoğalmasına neden olmuştur. Diğer taraftan Avrupa ve Amerika'daki özgürlük yanlısı hareketler, 1968 olaylarıyla genç kuşağı karşı karşıya getirmiş, meydana çıkan çatışmalar, işçi sorunları, siyasi kavgalar, ölümler ve ekonomik sıkıntılar içindeki insanların çaresiz göç yaşamları sanatçıların çalışmalarında yerlerini bulmuştur (Çiçek, 2010). Giray'ında (2003) dediği gibi; sanayileşmede de izlenen yavaş gelişmeye karşı kentlerin ve köylerin yapısal gelişimini bozan düzensiz kentleşme olgusu inanılmaz bir hız kazanmıştır. Dengelerin bozulması k ırsal kesim insanının sorunlarına yeni boyutlar katmıştır. Bu gelişim 1960'lı y ıllarda bütün sanat dallarına kaynak oluşturacak veriler vermiştir. 1950-1970 yıllarındaki sosyal ve politik çalkantıların sanat ve düşünce hayatı üzerinde önemli etkileri olmuştur. Bu etkilerin başında sanatın toplumun her kesimine ulaşabilmesi için nasıl bir yöntem izlenmesi, sanatın halkı eğitici rolünün olup olmadığı, sanatçının sosyal sorumluluklarının ne olduğu gibi sorunların gündeme gelmiş olması gelir. 1968 yılında Neşet Günal, Nedim Günsür, Cihat Burak, Gürol Sözen ve Nuri İyem, Turgut Zaim'in açtıkları karma sergi, "Beş Gerçekçi Türk Ressamı" adını taşımaktadır (Berksoy, 1998).

Toplumsal gerçekçi anlayışta resim yapan Neşet Günal ve Nedim Günsur'a daha sonraları soyut resmi bırakıp figüratif resmi benimseyen Nuri İyem ve resim yapmaya 60'larda başlayan Cihat Burak 27 Mayıs hareketini takip eden yıllarda çalışmalarına yoğunluk vermişlerdir. Böylece verimli bir döneme giren ressamlar Yenilerden farklı olarak benimsedikleri toplumsal gerçekçilik sanat anlayışını özgün bir resim dili ile eserlerine aktardıkları görülmektedir. 1968 yılı sonrası dönemin genç kuşak ressamları, toplumsal olaylardaki değişimleri resimlerine yansıtmışlar ve resimlerinde ağırlıklı olarak figüratif bir anlatımı benimsemişlerdir. Sosyal içerikli resimlerinde figüratif olan eğilim artmıştır. Öne çıkan isimler arasında olan Nuri İyem özellikle Anadolu kadınının yüz ve göz ifadelerini resimlerinde vurgulamıştır.

1970'li yıllarda ekonomik alanda meydana gelen istikrarsızlık, toplumun sosyal yaşamında etkili olması nedeniyle, sanat alanında da toplumsal eğilimlerin güçlenmesinde etken olduğu görülmüştür. Bu dönemdeki toplumsal gerçeklik, toplumu ilgilendiren konuları gerçekçi bakış açısıyla ele alan sanat ile kışkırtma ve propaganda amaçlı gerçekçi sanat olarak tanımlanmıştır. Bu yıllarda Türkiye'nin siyasi yapısında 12 Mart 1971 muhtırası, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, 1978 Maraş olayları ve arkasından 12 Eylül 1980 darbesi gibi önemli olaylar yaşanmıştır. Bu dönem içerisinde yaşanan siyasi olaylar, sanatta da sosyalist ya da toplumcu gerçeklik olgusunu ön plana çıkartmıştır. Propaganda yanı ağırlıklı çalışmalar yapan toplumsal gerçekçi sanatçılar halen günümüzde de çalışmalarına devam etmektedir (Çiçek, 2010). 1970'ler düşünce katmanlarında yeni oluşumların ortaya çıktığı döne olmuştur. Çünkü materyalist gelişimler gösteren dünya üzerinde bu yıllar, yeniden insan ve onun özgür düşüncelerini gündeme getirecek arayışlara açılır. 1980 sonrasında yetişen gençler ise dünyanın gelişen teknolojisine ayak uyduran sanat anlayışlarına yönelmiştir. Bu yüzden sanat, toplumun değişik kesimlerdeki dinamikleriyle etkileşim içerisine girmiş, farklı algılarla ortaya çıkmıştır. Bu farklılık, 80 sonrası sanatta açık olarak görülmektedir.

Türk resminde seksenli yıllarda öne çıkan, modernizm ve postmodernizm kavramlarına yönelik eleştirilere, batı merkezli düşünce akımları ve Türkiye'nin iç dinamikleri, toplumsal, siyasal, kültürel yapısı etki etmektedir. "21. yüzyıl Türkiye'si esas olarak, dünyadaki tek, laik ve demokratik Müslüman toplumdur."(Kongar, 1999). Batı resim sanatı, geçmişte önemli adımları Hıristiyanlık dininin maddi ve manevi desteğiyle atmış, resim sanatını kültürel, görsel semboller üretme amacıyla kullanılmıştır. Türkiye'de modernleşme batılılaşma ile eş anlamlı olmasına rağmen özellikle toplumsal alanda, resim sanatının geniş kitleler tarafından ne kadar benimsenmiş olduğu hala tartışma konusudur.

Ayrıca doksanlı yılların sonuna gelindiğinde; teknolojik gelişmeler üretim ve tüketim alışkanlıklarını yeni bir yaşam biçimi önerecek kadar farklılaştırmış, bazı bilim insanlarının tanımladığı gibi, teknolojik gelişme bağlamında insanlığın yaşadığı üçüncü büyük devrim olan internet kullanımı toplumda yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu değişim tüm alanlarda olduğu gibi sanatsal alana da doğrudan etkide bulunmakta ve sonraki yıllarda artan bir ivme kazanarak İki binli yılların sanatsal ve düşünsel ortamına zemin hazırlamıştır. Yaşanılan çağın olumlu dönüşümü yönünde toplumu sürükleyen ve yer yer kalıplaşmış değer yargılarıyla çatışan sanatçı, insan yaşamını riske eden sosyal, ekonomik, dinsel ve politik olaylar karşısında ürettiği sanat yapıtları, düşünceleri ve özel davranışlarıyla tepkiler göstererek tarihsel süreç içerisinde toplumun bilinçlenmesi yönünde büyük bir rol oynamıştır. Elbette ki toplumdaki bu değişim ve gelişmeler sonucunda sanatın içeriksel biçimsel yapısında da değişimler kaçınılmaz olmuştur (Elitsoy, 2008).

Siyasal gelişmeyle paralel olarak varlıklı yeni bir kesimin gelişmesine de zemin hazırlayan bu dönem, bir taraftan da kültürel deformasyonu ve toplumsal sınıflar arasında kopukluğu arttırmıştır. Sürekli olarak artan yeni teknolojik ve bilimsel verilerin, iletişim olanaklarının yeni ufuklar açtığı sanat ortamında, farklı kuşaklardan sanatçıların üslup ve konu zenginliğiyle beraber üretimlerinin çeşitliliğe gitmeye başladığı söylenebilir. 80'lerde sanatçı, kişisel yaşam öykülerinden, fantezilere, güç, cinsiyet ve kimlik sorunlarına kadar birçok sorunu kendisine konu edinmektedir. Bu yaklaşımlar, sanatçıların kendilerini toplumla ve yaşadıkları çevreyle ilişkilendirme ve iletişim kurma isteklerinin bir göstergesidir. Bu bağlamda "Postmodern dönemin sanatçıya sağladığı tüm çevresel, tarihsel imge ve simgelerin özgürce kullanılmaya başlaması, Türk sanatında da gözlemlenmektedir. Sonuç olarak eleştirel ve sorgulayıcı bir tavırla Türk sanatında da görsel kültür ile ilgili her şeyin yeniden sorgulanıp yorumlanması sürecine girilmiştir. Artık sanatsal üretimde, her şey bireysel ve toplumsal

yaşamda bir öğenin işareti, simgesi ve göstergesi olarak görülmekte ve sanat olabilmektedir (Sağlam, 2004).

Sonuç

Toplumcu gerçekçi sanatçılar, toplum içinde yaşayan sorunları konu edinmiş kişilerdir. Toplumsal gerçekçilik ise, sanatçının kendi resimsel tavrından yola çıkarak kendi içten duygularıyla toplum içinde olan ya da olmuş, olumlu olumsuz sanatçının göstermek istediği çeşitli durum ya da olaylardır. Toplumsal gerçekçi sanatçılar, olay veya konularını belirlerken anlatmak istediklerinin kitlesel olabilmesi adına öznel bir dil kullanırlar. Onlar için figür, nesne ve mekan resimsel dillerinin sade ve etkileyici olması için güçlendirici birer unsurdur (Dağlılar, 2005:29). Bu unsurları kullanarak oluşturdukları resimler yoluyla toplumsal sorunları tuvallerine aktarmışlardır.

Sanat, yaşama ve eylemlere ilişkin üretimleriyle, inanç düzeyinde yer alan din, ahlak ve düşünce gibi toplumu oluşturan üst kurumlarla kurduğu ilişkilerdeki etkinliğiyle, toplumsal değişimlerde aktif rol oynamıştır. Toplumların tarihlerine bakıldığında sanat, çağlar boyunca toplumların çeşitli gereksinimlerini karşılayan bir rol üstlenmiştir. Bu nedenle, sanatın ve sanatçının işlevi tarihsel süreç içerisinde farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Sanatçıların toplumsal değerlerdeki değişimlere duyarlı yaklaşımları sonucu, bireylerin ve toplumların yaşam biçimleri çalışmalara yansıtılarak, yaşanan olumsuz değişimler gerçekçi ya da eleştirel bir anlatımla izleyiciye aktarılırken, hem bilgilendirme hem de bir belge olma işlevi de üstlenmiştir. Çağımızda, dünya düzeninde değişen dengeler, kültür ve sanat alanında da yansımalarını bulmuştur. Sanatçı doğası gereği sosyolojik değişimler içerisindeki çelişkileri kendine özgü bir yolla biçimlendirerek farklı sanatsal ifadelere ulaşmıştır.

Kaynaklar

Berksoy, F. (1998). 20. Yüzyılda Batı ve Türk resminde toplumsal gerçekçilik. İstanbul: Bakışlar Matbaacılık.

Çiçek, V. (2010). 19 yüzyıl sonrası resim sanatında ve Türk resminde toplumsal gerçekçi eğilimler, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Eskişehir.

Giray, K. (2003). Cumhuriyet dönemi Türk resim sanatından örnekler. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kataloğu.

Joseph Beuys, Jannis Kounellis, vdğ. Bir Katedral İnşa Etmek, (Çev.: Akmet Cemal), Sel Yayıncılık, İstanbul 2005. s. 111.

Sezer Tansuğ, Türk Resminde Yeni Dönem, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998

Gültekin, G. (1992). Batı anlayışında türk resim sanatı. Ankara: Ziraat Bankası Kültür Sanat Etkinlikleri.

Kurt, C. (1995). Çağdaş batı resim sanatında geometrik soyut sanat ve türk resmine yansıması, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Tansuğ, S. (2008). Çağdaş türk sanatı. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Tanilli, S. (1989). Nasıl bir eğitim istiyoruz. İstanbul: Amaç Yayıncılık.

Terzi, S. (2008). 12 Eylül 1980 sonrası sanat-siyaset ilişkisi ve plastik sanatlara etkisi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Yılmaz, B. (2008). Türk resminde toplumsal gerçekçiler, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Dağlılar, A. (2005). 1950-2000 arası türk resminde figür, nesne, mekan ilişkisi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Mersin.

Artun, Ali (Der.), Sanat Manifestoları, (Çev.: Kaya Özsezgin vd.) İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

Kongar, E. (1999). 21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Sağlam, M. (2004). Batılı Anlamda Türk Resim Sanatının Gelişme Aşamaları ve Koleksiyondan Örnekler. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası.

Elitsoy, Z. (2008). Toplumsal Dönüşümler Bağlamında Teknoloji Sanat İlişkisi, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.

Youtube Vloggers in Content Marketing as An Innovative Marketing Method: A research on Personal Care Products

Eda DİŞLİ BAYRAKTAR[97], Didem KUTLU[98], Hasan AYYILDIZ[99]

Abstract

Nowadays, brands have the opportunity to introduce their products to a wide audience via social platforms. Vloggers (video-loggers) that use video hosting sites like Facebook, Daily Motion, and YouTube have roles in promoting their product content. In this study, the effect of Vloggers on consumers' personal care and beauty product purchasing behavior and attitudes have been investigated. For this purpose, a questionnaire form was prepared and a questionnaire link was left under the videos of the latest vloggers. The questionnaire consists of 29 questions to measure demographics and the effect of vloggers on consumers' purchasing behavior. The questionnaire link was kept under the vlogger's videos for 4 months. At the end of study a total of 349 responses were received. The data was analyzed with the SPSS 17.0 statistical program and frequency tables were created. As a result, it was found that vloggers had an effect on consumers' purchasing behavior.

Keywords: Youtube, Content Marketing, Vlogger

JEL Codes: M13, Y19, Z20

Yenilikçi **Bir Pazarlama Yöntemi Olarak İçerik Pazarlamada Youtube Vloggerları: Kişisel Bakım Ürünleri Üzerine Bir Araştırma**

Özet

Günümüzde markalar ürünlerini sosyal platformlar aracılığıyla geniş kitlelere tanıtma imkanı bulmaktadırlar. Facebook, daily motion, youtube gibi video barındırma sitelerini kullanan vloggerların (video-logger) ürün içeriklerinin tanıtımında rolleri vardır. Bu çalışmada tüketicilerin kişisel bakım ve güzellik ürünü satın alma davranış ve tutumları üzerinde Vlogger'ların etkisinin ne olduğu araştırılmıştır. Bu amaçla, anket formu hazırlanarak vloggerların en son çektikleri videoların altına anket linki bırakılmıştır. Anket formu demografik özellikler ve vloggerların tüketicilerin satın alma davranışları üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik 29 sorudan oluşmaktadır. Anket linki vloggerların videolarının altında 4 ay

[97] Öğr.Gör. Gümüşhane Üniversitesi Köse İrfan Can Meslek Yüksek Okulu, S.yazar, edisli@gumushane.edu.tr
[98] Öğr.Gör. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, didemkutlu@yahoo.com
[99] Doç.Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü ayyildiz@ktü.com

süre ile bekletilmiştir. Çalışmanın sonunda ankete toplamda 349 cevap alınmıştır. Veriler SPSS 17.0 istatistik paket program kullanılarak analiz edilmiş ve frekans tabloları hazırlanmıştır. Araştırma sonucunda vloggerların tüketicilerin satın alma davranışları üzerinde etkisinin olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Youtube, İçerik Pazarlama, Vlogger

JEL Kodları: M13, Y19, Z20

1. Kavramsal Çerçeve

1.1 Youtube

Youtube, merkezi Amerika Birleşik Devletlerindeki Kaliforniya şehrindeki San Bruno olan, bir video barındırma sitesidir. (www.wikipedia.org/wiki/YouTube, 21.10.2016). Youtube, yüksek teknolojiye gerek duymadan, standart bir tarayıcı yazılımı ve nispeten mütevazi bant genişliği ile kullanıcıların videoları yükleme, yayınlama ve izlemesine olanak tanıyan bir websitesidir. Youtube, kullanıcıların yükleyeceği video sayısına sınırlama koymaz ve başka kullanıcılarla bağlantı fırsatı verdiği gibi videoların diğer web sitelerine kolayca yerleşmesini sağlayan URL ve HTML kodu sağlar (Burgess ve Green, 2009:1).

Devasa bir içeriğe sahip olan youtube 2005 yılında kurulmuştur. Youtube daha önce PayPal'da çalışan Chad Hurley, Steve Chen ve Jawed Karim tarafından oluşturulmuştur (Ying, 2007;29) . Youtube'ye ilk video 2005 yılında Jawed Karim tarafından yüklenmiştir. Bu tarihten sonra ise milyonlarca insan video yüklemeye başlamıştır. Her yıl kullanıcılarına özel davetler veren youtube hem ülkemizden hem dünyadan pek çok internet ünlüsü de çıkarmıştır (www.wikipedia.org/wiki/YouTube, 21.10.2016). Youtube 13 Kasım 2006 Kasım ayında google tarafından 1.65 milyar dolara satın alınmıştır ve özerk çalışmalarına devam etmektedir (Ying, 2007; 17-28).

Video paylaşım ağları denildiğinde akla ilk gelen site/uygulama YouTube'dur. "YouTube'un çevrimiçi videoya hükmettiği ve pazar payının artmakta olduğu" söylenebilmektedir (Schonfield, 2008). Youtube video paylaşım platformu olarak açılmıştır, aynı zaman da kullanıcılara kişisel profil sayfaları sunmakta ve arkadaşlar sağlamaktadır (Lange, 2008; 361). Kullanıcıların sitedeki videoları yayınlamasına, görüntülemesine, yorum yapmasına ve bu videolara bağlanmasına olanak tanıyan youtube ile kullanıcılar, abone olduklarını, son etkinlikleri, arkadaşları, yorumlarını ve favori videoları gösteren kişisel profiller de oluşturabilir (Smith vd, 2012: 104). Youtube ile ilk defa bir site, kendisini tamamen kullanıcıların yüklediği içerikle var etmiştir. O zamana kadar 'we' olan internet, o noktadan sonra 'you' olmuştur (Irak ve Yazıcıoğlu, 2012; 14). Youtube video paylaşımı için kullanışlı ve elverişli bir ortam sağlayarak, hem kullanıcıların kendi içeriklerini oluşturmasına imkan sağlar, hem de kullanıcıların oluşturduğu bu videolar yeni kullanıcılar ve yeni seyirciler olarak geri döner (Burgess ve Green, 2009:4). Youtube 'da en çok izlenen videolar profesyonelce hazırlanmış olma eğilimindeyken en çok yorum yapılanlar ise kullanıcı tarafından üretilen videolardır (Smith vd, 2012:104). Burgess ve Green'in yapmış olduğu araştırmaya göre, kullanıcı tarafından oluşturulan en popüler videolar, vloglar, müzik videoları, canlı performanslar, eleştiri gibi bilgi içerikleri veya skeçler gibi oyun performanslarıdır (Burgess ve Green, 2009: 37).

Adındaki "Tube" sözcüğü televizyona gönderme yapan YouTube, ileride ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere ilk başlarda İnternet üzerinde bulunan bir video deposu olarak düşünülmüş olsa da, kullanıcı türevli içeriklerle birlikte zenginleşmiş ve pek çok farklı amaç için kullanılan bir ortam haline gelmiştir. Kullanıcının gerek yalnızca izleyici ya da isterse kolaylıkla üretici olabilmesine olanak tanıyan bu ortam, farklı kullanım pratiklerini de beraberinde getirmiştir. Her ne kadar, ağ üzerinde bulunan içerik türleri genel hatlarıyla kategorize edilebilse de aslında üretim pratiklerinin de tüketim pratiklerinin de kullanıcıların sayısı kadar farklılaşabildiği söylenebilir (Çomu, 2012; 79). Aslında YouTube, ilk video paylaşım ağı değildir. Kendisinden yaklaşık on yıl kadar önce, 1997'de kurulan shareyourworld.com isimli sitenin ilk video paylaşım ağı olduğu düşünülmektedir. Bu site, tıpkı YouTube gibi kullanıcıların farklı formatlardaki videoları yükleyerek paylaşmasına izin vermekle birlikte, o dönemin bağlantı hızlarının yetersizliği nedeniyle kısa sürede verdiği hizmeti durdurmuştur (Woog, 2008:9).

1.2. Youtube'nin Özellikleri

YouTube kurulumundan bu yana sürekli olarak özellikleri geliştirilmiş ve daha fazla kullanıcıya hitap etmeye yönelik sistemler oluşturmuştur. Pek çok sitenin barındırmadığı özelliğe sahiptir ve birçok sitenin özelliklerini kendi içinde taşımaktadır (Güllüdağ, 2013; 264). YouTube geleneksel yolların yerine değerlendirme öğelerinin bir parçası olan kısa videoların oluşturulmasına olanak tanır (Duffy, 2009; 119). YouTube bir öğrenme topluluğu oluşturmak için kullanılabilir, video kliplere erişim sağlayarak öğrencilerin derslerini desteklemek için sanal kütüphane olarak kullanabilir (Duffy, 2009; 129).

Mart 2008 tarihinde yüksek kalite özelliği olarak 480×360 piksel seçeneği eklenen YouTube üzerinde şu anda 720p ve 1080p özelliği de mevcuttur. Tüm bu özelliklerin yanı sıra ise en son teknoloji piksel seçeneği olan 4K teknolojisi de kullanılmaktadır. MPEG, AVI ya da Quicktime gibi video formatlarına sahip olan videolar kullanıcı tarafından YouTube üzerine en fazla 1GB kapasitesine kadar yüklenebilmektedir (http://bilgihanem.com/youtube-nedir). Kolayca oynatılabilen bir formatı kullanmak, Youtube'un başarısında önemli bir rol oynamıştır. Her youtube videosunu başka bir sayfaya yerleştirmek için bir HTML işareti bulunur. Bu kes-yapıştır özelliği, sosyal ağ kullanıcıları için özellikle popüler olmakla birlikte youtube'un başarısında da önemli bir faktördür. Youtube her videoya, 0-9, a-z, A-Z, - ve _.'dan oluşan 12 haneli bir kimlik atar. Her videoda bir dizi meta bulunur: video kimliği, yükleyici, eklendiği tarih, kategori, uzunluk, kullanıcı derecelendirmesi, görüntüleme sayısı, derecelendirme ve yorumlar ve ilgili videoların bir listesi. Bu ilgili videolar, paylaşılan videoya benzer başlık, tanım veya etiketle bağıntılıdır. Bir videonun yüzlerce ilgili videosu olabilir ancak web sayfası bir kerede en fazla 20 adetini gösterir (Cheng vd., 2008:230). Mayıs 2006 Nielsen Net verilerine göre, YouTube kullanıcılarının yoğunluklu olarak, 35-60 yaşlarında oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca erkeklerin kadınlara oranla youtube kanallarını daha fazla kullandıkları da veriler arasındadır. TNS Media verilerine göre, YouTube'da ayda 6 milyon izleyici toplam 40 milyon kadar video izlemektedir (Alikılıç, 2011;46-47). Google Türkiye Pazarlama Müdürü Özgür Kirazcı, Kristal Elma'da YouTube'un Türkiye kullanıcılarına dair önemli veriler paylaştı. Türkiye'de yaşayan 16 yaşın üzerindeki 1506 YouTube kullanıcısı ile yapılan "Türkiye YouTube Kullanıcı Profili Araştırması 2016" araştırmasına göre, en fazla youtube izlemeye sahip yaş aralığı 35-44'dür. Ayrıca aynı verilere göre, bir ürün satın alanların yüzde 63'ü, ürünü almadan önce YouTube'da karar sürecinde faydalı olan bir video izlediğini söylüyor. (Youtube Türkiye Kullanıcı Araştırmaları, 26.10.2016).

Amatör kullanıcılardan profesyonel film yapımcılarına ve büyük ölçekli kurumsal şirketlere kadar pek çok kullanıcı, YouTube üzerinden video paylaşımı yapmaktadır. Bu tesadüfi bir kullanım değildir. YouTube ortalama 1 milyar kişi tarafından kullanılmaktadır. Günlük 1 milyar mobil olmak üzere toplamda günde 4 milyar video seyredilmektedir. Her ay ortalama 6 milyar saate yakın video izlenmektedir ve en çok izlenen videolar cep telefonu, DSLR ve bilgisayar videoları gibi "elektronik" sektörüne ait videolardır. Ayrıca düzenli olarak YouTube'a girdiğini söyleyen yetişkinlerin oranı %85, en çok seyredilen 10 reklamın toplam seyredilme süresi 1 milyar dakika, en çok seyredilen 10 reklamın ortalama süresi 3 dakika, YouTube'a A.B.D. dışından gelen erişim oranı %80'dir (Özcan, 2015).

1.3. Blogger ve Vlogger

Blog (kısa web günlüğü), blogger olarak bilinen kişiler tarafından genellikle tek taraflı kaleme alınan ve bireysel ve düzenli orak düzenlenen web sitesidir. Geleneksel yazarlara göre blog yazanların biçimlendirme veya resmi olmak gibi katı dil kurallarına uymaları gerekmez. Ayrıca, genişletmek, kaldırmak ve yenilemek için blog içeriği dinamiktir. Bloglar, metnin yanı sıra, ses, resim ve video gibi bazı multimedya içeriklerde içerebilirler (W. Oard ve Sanderson, 2012: 11-12). Bloglar geleneksel web sitelerinden farklı olmakla birlikte geleneksel sitelere kıyasla aşağıdaki avantajları sağlarlar (Duffy,2009:122);

- Yeni sayfaların kolaylıkla oluşturulması ve blog güncellemede çok az teknik bilginin yeterli olması
- Çeşitli blog girdileri için içeriğin, tarih, yazar, kategori veya başka özelliklere göre filtrelenebilmesi
- Çoğu blog platformlarının diğer yazarların içerik oluşturma ve erişimine izin vermesi
- Kullanımı kolay, paylaşılabilir ve otomatik olarak arşivlenen kişisel bir yazı alanı sağlaması
- Öğrenme topluluklarını oluşturmak için bağlantı kurma ve birbirine bağlanma becerisi sunması
- Öğrencilerin ödev ve başarılarının dijital ortamda sunma imkanı vermesi
- Uzantıları tam özellikli içerik yönetim sistemlerine dönüştürmesi.

Blog okur-yazarlığı, 1997 yılında internet literatüründe hızla yayılan bir tutku haline gelmiştir. Bu siteler kısaltılmış dergilere benzer. Yazarlarının konusu, yazılan metinle ilgili yazı altlarında linkler bulunan günlük olarak yazdıkları yazılardır (Blood,2002; 8). Son yıllarda, blog yazmak internet toplulukları arasında patlayan bir tutku haline gelmiştir. Videobloglar mevcut video içerisindeki ifadelerin zenginliği ile birleşerek, mevcut televizyon haber kaynağımız için güçlü bir haber medyası oluşmasında yardımcı olmaktadır (Yang ve diğerleri, 2005; 15). Son yıllarda yapılan araştırmalara göre, erkek ve kadın bloggerlar arasındaki denge sağlanmıştır. Bu duruma göre, bloggerların %50.9'u kadınlardan oluşmaktadır. Yine aynı araştırmaya göre, 50 yaş ve üzeri blogcular %7'lik kısmını oluşturmaktadır. Mevcut blogcuların %20'si 20 yaş ve altı kişilerden oluşmaktadır. Buna göre genç blogcular önemli bir kısmını oluşturmaktadırlar (Santos vd. 2012:1-125)

Sosyal medyanın çok yaygın kullanıldığı Türkiye'de kişisel günlük tutan blogger'ların yerini artık paylaşımlarını video ile aktaran vlogger'lar almaya başlamıştır.

Vlogger, "*Video-logger"* kelimesinin kısaltılmış halidir. "Video-logger" ise, videolar oluşturan kişi manasına gelir. Vlogger'lar; Blogger'lar ile aynı işi yaparlar fakat içeriklerini

yazmak yerine, kamera karşısına geçerek üretirler. Günümüzde en popüler Vlog kanalları YouTube'dadır (http://www.ebrukaracar.com/genel/vlogger-nedir-nasil-olunur-bolum-1/, 21.10.2016). Vloglar özellikle Google'nın YouTube'yi satın almasıyla dünya çapında dikkat çekmeye başlamıştır (Yang ve diğerleri, 2010;15).

Vloglar, internette iletişim ve etkileşim aracı olarak kullanıldığı gibi, görsel-işitsel sunumların yapılmasına da hizmet eden video koleksiyonlarıdır. Vloggingler, youtube'daki basit bir video olmanın ötesinde, videoyu oluşturan yaratıcılık ve katılım ile farklılık yaratır (Biel ve Gatica-Perez, 2012:211) Bir videoblog veya vlog özellikle sosyal medya kaynağı olarak videoda en çok metin ve ses kullanan bir web günlüğüdür. Vloglar, web erişimi ve web kamerası olan bir bilgisayar veya video özelliği olan bir cep telefonuna sahip herkese içerik yaratma ve iletme imkanı sunar (Molyneaux vd, 2009:1). Videobloglar, endüstriyel teknolojik yeni bir aracı temsil eder. İş birlikçi sınıf çalışmaları ve araştırmaları için öğretim üyeleri ve öğrenciler de kullanmaya başlamışlardır (Lange, 2008). Vlog yaşam döngüsü kabaca 3 aşamadan oluşmaktadır (Yang ve diğerleri, 2010:5):

- ***Üretim aşaması***: Bu aşamada vlogerlar, bir video hazırlar ve sitelerine eklerler. Daha sonra yeni bir video hazırlarlar ve tekrar sitelerine yüklerler. Bazen vloggerlar yerel bir yazılım olmasa bile çevrim içi video çekebilirler.
- ***Gönderme Aşaması:*** Bu yeni vlog online olarak dağılır, tanınmaya başladıktan sonra vlog yapılan diğer yerlerde ve vlog altlarında linkler verilir. Bu aşamada vlog diğer vloggerlar tarafından görülebilir ve yorumlanabilir. Bazı vloglar belirli alanlarda uzman hale gelebilir. Bu aşamada bir vlog okuyucu, her zaman siteyi ziyaret etmek yerine tarayıcısını güncellemek için abone olabilir.
- ***Arşivleme Aşaması:*** Vlog güncelliliğini veya yararlılığını kaybettiği zaman arşivlenebilir veya tamamen silinebilir.

Molyneaux vd.'nin 2009 yılında yaptığı çalışmaya göre, vlog yaratmada ve algılamada cinsiyet açısından bir dengesizlik bulunmaktadır. Kadın vloggerların, erkeklerle teknik olarak benzer yeteneklere sahip olmalarına rağmen erkeklere oranla daha az video yayınladıkları görülmüştür. Kadın vloggerlar, kendi videolarında başkalarının vloglarını yayınlayıp, daha çok soru cevap formatında video hazırlamaktadırlar. Ayrıca kadınlar erkeklere oranla, Youtube videolarını izleme, videolarla ilgili yorum yapma ve online olarak videoları yayınlama konusunda daha az isteklidir(Molyneaux vd, 2009:7)

Ananda ve Wandebori'nin Endonezya'da üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmada, güzellik volggerlarının satın alma niyeti üzerine etkisi araştırılmıştır. Araştırmaya göre vloggerın güvenilirliği, uzmanlığı satın alma niyetini etkilerken ürünle ilgili yazılan yorumların miktarı da önemlidir. Ayrıca vloggerın çekiciliğinin tüketici davranışına etkisi olmazken vloggerın yaptığı yorumlarla tüketici davranışı arasında ilişki olduğu ortaya çıkmıştır (Ananda ve Wandebori, 2016:272). Warmbrodt vd.'ne göre, vlogger topluluklarının çekirdek bir çevre yapısı olduğundan, hiçbir birey ya da grubun diğerleri üzerinde iletişim açısından bir üstünlüğü olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla bu çekirdek vlogger grubuna ulaşılıp tanımlandığında, çevredeki herhangi birine ulaşmaktan daha hızlı bir şekilde ağ çapında farkındalık yaratılabilir (Warmbrodt vd., 2008:8).

Global Web Index tarafından 2011 yılında yapılan internetin tüketicilerin satın alma sürecindeki davranışlarında meydana getirdiği değişikliklerin incelendiği bir araştırma yapılmıştır. Türkiye'deki aktif internet kullanıcılarının % 89'unun satın alma öncesi internette araştırma yaptığı, % 62'sinin satın almayı düşündüğü, ürün/marka hakkında araştırma yapmayı en önemli internet kullanma sebebi olarak gördükleri belirlenmiştir (Say, 2015: 21-22). Sosyal

ağlarda, tüketicinin satın alma davranışları üzerindeki arkadaş etkisinin incelendiği bir çalışmada tüketiciler üç grup alt incelenmiştir (Iyengar, Han and Gupta, 2009). Birinci grup; arkadaşlarının satın alma kararlarından hiçbir şekilde etkilenmeyen, ikinci grup; arkadaşlarının satın aldıkları ürün ve satın alma kararlarından güçlü bir şekilde etkilenen, üçüncü grup; insanlar üzerinde etkili olan fakat diğer kullanıcıların satın alma kararlarından olumsuz yönde etkilenen tüketicilerdir.

Türkiye'de blogger ya da son yılların yeni terimi olan vlogger iletişiminin en etkili olduğu, bu sayede içerik pazarlamasıyla nokta atışı yapılabilecek alanların başında belki de moda ve kozmetik sektörü yer almaktadır. Daha birkaç yıl öncesinde bloggerlık da bitiyor derken moda ve kozmetik sektöründe yer alan blogger ve Youtube'da çığ gibi büyüyen vloggerlar dijital iletişime de farklı bir boyut kazandırmıştır (www.linkedin.com, 25.10.2016).

Aşağıdaki tabloda Türk vloggerlarla ilgili genel bir bilgi verilmiştir. Türk vloggerların Abone sayısı, youtube katıldığı tarih, toplam görüntülenme sayısı ve toplam video sayısı gibi bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1: En çok Takipçiye sahip olan ve en fazla İçerik Üreten 10 Vlogger Kanalı

Kanal Adı	Abone Sayısı	Katıldığı Tarih	Toplam Görüntülenme	Video Sayısı
Sebi-Bebi	695.322	4 Kasım 2006	123.853.715	454
Meryem Can	1.125.957	7 Ağustos 2014	114.736.091	141
Merve Özkaynak	670.427	26 Ağustos 2014	65.678.563	219
Danla Bilic	728.539	6 Kasım 2016	37.469.438	20
Görkem Karaman	374.548	20 Aralık 2012	44.244.626	225
Gökceslife	345.456	29 Eylül 2011	32.270.974	169
Denizin Paylaştıkları	216.780	18 Mart 2012	27.390.988	327
Polina Chursanova	315.951	27 Ağustos 2015	28.797.948	97
Cansu Akın	316.149	5 Nisan 2015	22.358.712	91
Makyajmıdedin	296.976	23 Şubat 2014	26.189.939	223

Kaynak: www.youtube.com, 20.03.2017

Makyaj dünyasında akla gelen ilk vlogger'lardan biri olan Sebile Ölmez, A'dan Z'ye makyaj nasıl yapılır, fırça nasıl tutulur, hangi ürün nasıl kullanılır gibi tüm güzellik konularını çektiği videolarla anlatmaktadır. Sebile Ölmez sponsorluğun yanında markalardan yeni iş ortaklığı da kurmaktadır. "Hedefe yönelik markaların içerik üreticisi ile yaptığı işbirliği kadar etkileyici başka platform düşünemiyorum" diyen Ölmez markaları da bu konuda daha fazla bilinçlenmeye ve vloggerlarla işbirliği yapmaya çağırmaktadır.

1.4. İçerik Pazarlama

Günümüzde, önemli bir trend haline gelen sosyal medya, işletmeleri doğrudan müşterileriyle buluşturan önemli bir pazarlama fırsatı olmuştur. Sosyal medya, işletmelerin zamanlı ve doğrudan nihai tüketiciyle iletişim halinde olmasını geleneksel iletişim araçlarına göre daha düşük maliyet ve daha büyük etkinlikte gerçekleştirmelerini sağlamaktadır (Kaplan ve Haenline, 2010; 59-68). İçerik pazarlama terimi, Boston merkezli Hubstop internet şirketi sahibi Brian Halligan tarafından ortaya konmuştur. Aynı zamanda Seth Godin 'İzinli Pazarlama' adlı kitabında aynı konuya değinmiştir. İçerik pazarlaması, önceden belirlenmiş bir hedef kitleye, ilgilendikleri konular çerçevesinde, bilgi değeri taşıyan, tutarlı ve sürekli içerik

yaratarak bu hedef kitleden gelir yaratıcı müşteri hareketleri elde etme yöntemidir (www.hubstop.com/inbounmarketing, 10.11.2016)

İçerik pazarlaması olarak, bloglar, video çekimleri (vlog), İnfografikler, e-kitapçıklar karşımıza çıkan örneklerdir. Video içerik değeri, gittikçe yükselen ancak üretim maliyetleri nedeniyle yakın zamana kadar, her markanın kolayca kullanamadığı bir içerik türüydü. Ancak hızla gelişen teknoloji (özellikle akıllı telefonlar) bu içerik türünü de her markanın katılımına açmıştır. Videodan daha az maliyetli ve kolay olan fotoğraf içeriği ise hızla yükselmektedir. Özellikle Instagram üzerinde üretilen içerik, tüketiciler ve markalar arasında güçlü bağlar kurmaktadır (www.poligoninteractive.com, 25.10.2016).

İçerik pazarlama bugünün müşterisini yansıtan yeni bir tekniktir. Bu stratejide müşteriler kendilerine mesaj göndermekten ziyade kendi kendilerine istedikleri şeylere ulaşırlar. Aynı zamanda arama motorunu en uygun şekilde kullanmayı ve sosyal medya pazarlamasını içerir. İçerik pazarlaması için 3 önemli kural vardır; bunlar, ilgi çekici içerik oluşturmak, bir web sitesi oluşturma ve sosyal medya yolu ile hazırlanan içeriği paylaşmak (www.poligoninteractive.com, 25.10.2016).

YouTube üzerinden pazarlama iletişimi çalışmalarının yapılabilmesi için gereken adımları Weinberg şu şekilde sıralamaktadır (2009:288-289):

- Video çekmede gerekli ekipman için yüksek bütçe gerekli değildir.
- Kısa video oluşturmaya gayret gösterilmelidir.
- Konvansiyonel reklamcılık düşüncesinden uzak durulmalıdır. Özellikle kullanıcının ürettiği videolar bu konuda önem arz etmektedir.
- Blog veya Web sitesi adresi, mümkünse bu videoda gömülü olarak belirtilmelidir.

Youtube'nin bir pazarlama iletişimi olarak içerik pazarlamada çok yoğun bir şekilde kullanılmasının başlıca sebepleri şöyle sıralanabilir. Dakikada 400 Tweet'in içerdiği bağlantı aracılığıyla YouTube'a trafik sağlıyor olması, 40'ın üzerinde YouTube üzerinden video indirme aracının var olması, alt yazı imkânı, otomatik konuşma tanıma sistemi sayesinde alt yazılar dâhil 51 dilin tercüme edilebilmesi gibi özellikler yer almaktadır (Öztürk, 2014:8). İşletmelerin pazarlama iletişimi çabalarında sosyal medya araçları üzerinden içerik planlaması yapmalarını gerekli kılan üç temel neden mevcuttur (Handley ve Chapman, 2013: 33):

- İnternet kullanıcılarının ve tüketicilerin sürekli araya giren ve bölen reklamlarla ya da diğer pazarlama mesajlarıyla rahatsız edilmek istememeleri,
- Blogları okumak, video incelemelerini seyretmek, forumlar ve gruplar üzerinden tartışmalara katılarak tavsiye almak gibi bireylerin tüketim alışkanlıklarındaki davranış ve beklentilerinin değişmesi,
- Tüm kullanıcıların bloglar, sesli ve görüntülü videolar veya sosyal paylaşım ağları vasıtasıyla birer yayıncı haline gelmesi.

2. Araştırma

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, sosyal ağlardan birisi olan YouTube üzerinden kişisel bakım ve güzellik ürünleri üzerine video çeken, içerik oluşturan kişilerin (Vlogger), bu videoları izleyen izleyicilerin satın alma davranışları üzerinde etkilerinin olup olmadığı incelenmiştir.

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada, vlogger videolarının, videoları izleyen kişiler üzerinde satın alma davranışı oluşturup oluşturmadığını belirlemek amaçlandığından Betimsel (Tanımlayıcı) bir araştırmadır. Bu araştırma kapsamında veri toplama aracı olarak birincil verilerden Anket yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda Türkiye'de vlogger olarak bilinen ve takipçi sayısı elli bin ve üzeri olan 8 vlogger kanalı seçilmiştir. Takipçi sayısının çokluğu çalışmayı sağlamlaştırmak adına iyi bir kriter olmuştur.

Ankette yöneltilen sorular araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Buna göre anket çalışması, iki kısımdan oluşmaktadır. Anketin ilk bölümü demografik özelliklerden oluşmaktadır. İkinci bölüm ise katılımcıların vloggerları izleme nedenleri, faydalı bulup bulmadıkları gibi sorulardan oluşmaktadır. Anket verilerine Vlog videoların altına anket linki bırakılarak ulaşılmıştır.

2.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Araştırmanın evrenini YouTube'da kişisel bakım ürünleri tanıtımı ve incelemeleri yapan vlogger takipçileri oluşturmaktadır. Araştırmada Gelişigüzel (Rastgele) örneklem tekniği kullanılmıştır. Buna göre takipçi sayısı elli bin ve daha fazla olan vlogger kanalları incelenmiştir. Bunlar içerisinden aktif olarak video yükleyen 8 vlogger kanalı seçilmiştir. Seçilen vlogger'ların takipçilerine ulaşmak için, vloggerların en son yayınladıkları videolara anket linki bırakılmıştır. Anket google anket formatında hazırlanmıştır. Anketler, her vlog sayfasında 4 ay süre ile kalmıştır. Geri dönüş yapılan anketler incelenmiş ve spss 17.0 paket programında analizler yapılmıştır.

2.4. Araştırma Verilerinin Analizi

Araştırmanın bu bölümünde veriler Spss 17.0 paket programında analiz edilmiş ve analiz sonuçları tablolar halinde gösterilmiştir. Araştırma verilerinin analizinde, cevapsız bırakılan sorular analize dahil edilmiş fakat tablolarda gösterilmemiştir.

Tablo 2: Katılımcıların demografik özellikleri

Yaş		Cinsiyet		Medeni Durum	
	Frekans n		Frekans n		Frekans n
12-18	118	Erkek	44	Evli	44
19-28	197	Kadın	304	Bekar	296
29-38	17			Boşanmış	9
39-46	16				
46+	1				

Toplam	349	Toplam	348	Toplam	349
Meslek		Eğitim		Gelir Durumu	
	Frekans n		Frekans n		Frekans n
Öğretmen	36	İlköğretim	36	0-700	186
Mühendis	17	Lise	95	701-1500	60
Memur	7	Ön Lisans	50	1501-2500	16
Öğrenci	263	Lisans	128	2501-3500	20
Ev hanımı	5	Yüksek Lisans	25	3500+	63
Serbest meslek	4	Doktora	15		
Diğer	17				
Toplam	348	Toplam	346	Toplam	345

Yukarıdaki tablo 1'de katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin analiz sonuçları yer almaktadır. Bu tabloya göre;

Örneklemimizin yaş dağılımına bakıldığında katılımcıların 118'i (%33,8) 18 yaş ve altı, 197 tanesinin (%56,4) 19-28 yaş, 17 tanesinin (%4,9) 29-38 yaş, 16 tanesinin (%4,6) 39-46 yaş ve son 1 kişinin (%3) 46 yaş ve üstünde olduğu görülmektedir. Araştırmanın örneklemine baktığımız zaman, cinsiyet dağılımında ise şu sonuçlar gözlenmektedir; katılımcıların 304 (%87,4)'ü kadın, %12'6'sı erkeklerden oluşmaktadır. Araştırma verilerine göre katılımcıların, 44 (%12,6) evli, 296 (%84,8) bekar ve 9 (%2,6) boşanmıştır. Verilerin meslek durumlarına ilişkin frekans tabloları incelendiğinde; katılımcıların 36 (%10,3) öğretmen, 17'sinin (%4,6) mühendis, 7 (%2,0) ile memur, 263 (%75,6) ile öğrenci, 5 (%1,4) ev hanımı, 4 (%1,1) kısmını serbest meslek ve 17 (%4,9) katılımcının ise diğer meslek gruplarından birinde olduğu görülmektedir. Örneklemimizin eğitim durumuna bakıldığında 36 katılımcının (%10,3) ilköğretim, 95 katılımcının (%27,2) Lise, 50 katılımcının (%14,3) Ön lisans ve 128 katılımcının (%36,7) Lisans, 25 katılımcının (%7,2) ve 15 katılımcının (%4,3) ile doktora durumunda olduğu görülmektedir. Örneklem verilerinin gelir dağılımına baktığımız zaman, 186 (%53,9) kişinin geliri 700 TL ve altında iken 60 katılımcının (%17,4) geliri 700-1500 TL aralığında gözlenmiştir. Katılımcıların 16'sı (%4,6) aylık geliri 1501-2500 TL dir. Gelir durumu 2501-3500 TL gelire sahip olanların oranı ise 20 (%5,8) dir. Gelir durumu 3500 ve üzerinde olan katılımcıların oranı ise 63 (%18,3) dür.

Tablo 3: Katılımcılar en çok hangi kişisel bakım ürünü hakkında bilgi almak için youtuber'ları izlediklerini gösteren Frekans Tablosu

	Frekans n	Yüzde %
Cilt bakım ürünleri	80	23,3
Makyaj ürünleri	173	50,3
Saç bakım ürünleri	44	12,8
Parfüm	38	11,0
diğer	9	2,6
Toplam	344	100,0

Araştırmaya katılan katılımcıların 80 (%23,3) youtuberları cilt bakım ürünleri hakkında bilgi edinmek için takip ederler, makyaj ürünleri hakkında bilgi almak için izleyenlerin sayısı ise 173 (%50,3)'dır. Saç bakım ürünleri hakkında bilgi almak için youtuberları izleyenler 44 (%12,8) iken parfümler hakkında bilgi edinmek isteyenler 9 (%2,6) şeklindedir.

Tablo 4: Katılımcıların youtuber'ları ürün hakkında bilgi edinme açısından faydalı bulma düzeyleri Frekans Tablosu

	Frekans n	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	125	35,8
Kısmen katılıyorum	152	43,6
Kararsızım	56	16,0
Katılmıyorum	15	4,3
Kesinlikle Katılmıyorum	1	,3
Toplam	349	100,0

Tabloya göre, katılımcıların 125 (%35,8)'i youtuberları ürün hakkında bilgi edinme açısından kesinlikle faydalı bulmaktadır. 152 (%43,6)'sı kısmen faydalı bulmaktadır, 56 (%16) katılımcının kararsız olduğu gözlenmektedir. 15 (%4,3)'ü youtuberları ürün hakkında bilgi edinme bakımından faydalı bulmazken, 1 (%,3)'lük kısmı ise kesinlikle faydalı bulmamaktadır.

Tablo 5: Katılımcıların kişisel bakım ürünü satın almadan önce youtuber izleme düzeyleri Frekans Tablosu

	Frekans n	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	183	53,9
Kısmen katılıyorum	54	15,5
Kararsızım	106	30,4
Katılmıyorum	1	,3
Toplam	349	100,0

Yukarıda Tablo 4'deki verilere göre, tüketicilerin 183'ü (%53,9) kişisel bakım ve güzellik ürününü satın almadan önce kesinlikle youtuber izlemektedir.. Kısmen katılanlar 54 (%15,5) iken, 106 (%30,4)'ü kararsız kalmıştır. Son olarak 1 (%,3)'lük kısmı ürürn satın almadan önce youtuber izlememektedir.

Tablo 6: Katılımcıların, ürünün tanıtımını yapan youtuberı izledikten sonra aldıkları kişisel bakım ürünlerinden memnun kalma düzeylerini gösteren Frekans Tablosu

	Frekans n	Yüzde %
Kesinlikle katılıyorum	62	17,8
Kısmen katılıyorum	140	40,1
Kararsızım	141	40,4
Katılmıyorum	6	1,7
Toplam	349	100,0

Tablo 5 verilerine göre, katılımcıların 62 (%17,8)'i youtuberların önerisi ile aldıkları ürünlerden kesinlikle memnun kalmaktadır. Kısmen memnun kalanlar ise katılımcıların %40,1 (140) oluşturmaktadır. Kararsız klanlar ise 141 (%40,4)'tür. Katılmayanlar ise 6 (%1,7) olarak gözlenmektedir.

Tablo 7: Katılımcıların ürün tanıtımı yapan youtuberları izledikten sonra o markanın internet sitesini anında ziyaret etme düzeylerini gösteren Frekans Tablosu

	Frekans n	Yüzde %
evet	110	31,5
hayır	87	24,9
bazen	152	43,6
Toplam	349	100,0

Tablo 5'deki bilgilere göre katılımcıların 110 (%31,5)'i ürün tanıtımı yapan youtuberları izledikten sonra o ürünün internet sitesini anında ziyaret etmektedir. Markaların internet sitelerini ziyaret etmeyenler ise 87 (%24,9) olarak gözlenmiştir. Bazen ziyaret edenler ise 152 (%43,) olarak gözlenmiştir.

Tablo 8: Katılımcılar en çok hangi kişisel bakım ve güzellik markası hakkında bilgi edinmek için youtuber izlediklerini gösteren Frekans Tablosu

	Frekans n	Yüzde %
Maxfactor	33	9,6
BodyShop	50	14,6
Mac	111	32,4
Flormar	29	8,5
Lancome	4	1,2
Avon/Oriflame	68	19,8
Pantene/Elidor	27	7,9
diğer	21	6,1
Toplam	343	100,0

Yukarıda Tablo 7'deki veriler katılımcılar en çok hangi kişisel bakım ve güzellik markası hakkında bilgi almak için youtuber izlediklerini göstermektedir. Buna göre; katılımcıların 33 (%9,6)'sı Maxfactor, 50 (%14,6) BodyShop, 111 (%32,4) Mac, 29 (%8,5) Flormar, 4 (%1,2) ile Lancome, 68 (%19,8) ile Avon/Oeiflame gibi katalog markaları ve son olarak 21 (%6,1) oranında diğer markaları seçtikleri gözlenmiştir.

Tablo 9: Eğitim durumu ile Vlogger önerisi ile ürün satın alma davranışı arasındaki ilişki

Eğitim Durumu	Ürün satın almada Vlogger'ın etkisi var mıdır?			
	Evet	Hayır	Kısmen	Toplam
İlköğretim	11 %30,6	7 %19,4	18 %50,0	36 %100,0

Lise	67 %70,5	6 %6,3	22 %23,2	95 %100,0
Ön Lisans	18 %36,0	9 %18,0	23 %46,0	50 %100,0
Lisans	33 %25,8	39 %30,5	56 %43,8	128 %100,0
Yüksek Lisans	16 %64	0 %,0	9 %36	25 %100,0
Doktora	14 %93,3	0 %,0	1 %6,7	15 %100,0
Toplam	159 %45,6	61 %17,5	129 %37	349 %100,0

Ürün satın alma davranışında vlogger etkisinde eğitim durumuna göre dağılımına bakıldığında, eğitim durumu ilköğretim olanların, %30,6'sı evet etkisi vardır demiştir, %50'si ise kısmen etkisi vardır demiştir. Eğitim durumu lisans olan youtube izleyicilerinin %25,8'i evet derken, %30,5'i hayır demiştir. Eğitim seviyesi yüksek lisans olan katılımcıların ise %64'ü evet derken, hayır diyenler %0 olarak gözlenmiştir, kısmen etkilidir diyenlerin oranı ise %36'dır. Doktora seviyesine bakıldığı zaman ise, %93,3'ü ürün satın almada vloggerların etkisi var mıdır sorusuna evet yanıtını vermiştir, hayır diyenlerin oranı %6,7 olarak gözlenmiştir.

Tablo 10: Cinsiyet ile Vlogger'ları ürün hakkında bilgi edinebilme açısından faydalı bulma arasındaki ilişki

	Vlogger'ları ürün hakkında bilgi edinebilme açısından faydalı bulurum.				
	Kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Toplam
Erkek	29 %65,9	7 %15,9	7 %15,9	1 %2,3	44 %100,0
Bayan	99 %32,6	145 %47,7	49 %16,1	11 %3,6	304 %100,0
Toplam	128 %36,8	152 %43,7	56 %16,1	12 %3,4	348 %100,0

Vlogger'ları ürün hakkında bilgi edinebilme açısından faydalı bulma düzeyinin cinsiyete göre dağılımında, erkeklerin %65,9'u kesinlikle faydalı bulmaktadır, %7 ise kısmen faydalı bulmaktadır, faydalı bulmayanların erkek katılımcılardaki oranı ise %2,3 olarak gözlenmiştir. Bayan katılımcıların ise %32,6'sı vloggerları ürün hakkında bilgi edinebilme açısından kesinlikle faydalı bulurken, %47,7'si kısmen faydalı bulmaktadır. Kararsız kalan bayan katılımcıların oranı ise %16,1, vloggerları ürün hakkında bilgi edinme açısından faydalı bulmayanların oranı ise %3,6'dır.

Tablo 11: Medeni Durum İle Vlogger'ların Önerisi İle Satın Almaya Karar Verilen Ürünlerin Fiyatlarının Önemli Bulunması Arasındaki İlişki

	Vlogger'ın önerisi ile satın alacağım ürünlerin fiyatları benim için önemli değildir.					
	Kesinlikle katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum	Toplam
Evli	11 %25	6 %13,6	3 %6,8	23 %52,3	1 %2,3	44 %100,0
Bekar	47 %15,9	24 %8,1	47 %15,9	112 %37,8	66 %22,3	296 %100,0
Boşanmış	2 %22,2	1 %11,1	6 %66,7	0 %0,0	0 %0,0	9 %100,0
Toplam	60 %17,2	31 %8,9	56 %16	135 %38,7	67 %19,2	349 %100,0

Vlogger'ların önerisi ile satın alınmak istenen ürünlerin fiyatlarının önemli olup olmamasının katılımcıların medeni duruma göre dağılımında, evli katılımcıların %25'i kesinlikle katılıyorum demiştir, %52,3'ü ise katılmamaktadır. Bekar olan katılımcıların %15,9'u kesinlikle katılırken %22,3'ü kesinlikle katılmıyorum demiştir. Boşanmış olan katılımcıların %66,7'si kararsızım derken, %22,2'si kesinlikle katılıyorum demiştir.

Tablo 12: Cinsiyet ile vlogger'ların önerisi ile satın almaya karar verilen ürünlerin nereden satın alındığı arasındaki ilişki

	Vlogger'ların önerisi ile satın almaya karar verdiğiniz ürünleri nereden satın alırsınız?					
Cinsiyet	Ürünün Kendi Sitesinden	Mobil Uygulamasından	Mağazadan	Başka alışveriş sitelerinden	Diğer	Toplam
Erkek	6 %13,6	6 %13,6	28 %63,6	4 %9,1	0 %,0	44 %100,0
Bayan	65 %21,4	16 %5,3	202 %66,4	10 %3,3	11 %3,6	304 %100,0
Toplam	71 %20,4	22 %6,3	230 %66,1	14 %4,0	11 %3,2	348 %100,0

Vloggerların önerisi ile satın almaya karar verilen ürünleri erkeklerin %63,6'sı mağazadan, %13,6'sı ürünün kendi internet sitesinden, %13,6'sı ise markanın mobil uygulamasını indirip oradan satın almaktadır. Bayanlarda ise, %66,4'ü mağaza, %21,4'ü ise ürünün kendi internet sitesinden satın almaktadır.

3. Sonuç ve Değerlendirme

Günümüzde iletişim ve bilişim teknolojileri hızla gelişmektedir. Bu gelişme ile birlikte internet hayatımızın vazgeçilmez bir öğesi haline gelmektedir. İnternet artık sadece iletişim aracı değil, günlük hayatımızın önemli bir parçası olmuştur.

İnternetin genişleyen çerçevesi günümüz tüketici özelliklerini ve tercihlerini de değiştirmiştir. Tüketiciler mağazalara gitmeden de ürünler hakkında bilgi sahibi olabilmektedir. Özellikle son dönemde artan sosyal medya uygulamaları hem tüketicilerin hem de markaların işini kolaylaştırmıştır. Tüketiciler oturdukları yerden ürünlere sahip olurken, markalar

ürünlerini internet ortamında çok çeşitli platformlarda çok sayıda tüketiciye tanıtma imkanı bulmaktadırlar. YouTube bu araçların başında gelmektedir. youTube sayesinde tüketiciler bir ürünü satın almadan önce o ürün veya marka ile ilgili çekilmiş bir vlog var ise bunları izleyip kararlarını verebilmektedirler. Hemen her alanda kısa videolar çekilip Youtube'ye yüklenebilmektedir. Bu videolar dakikalar içinde binlerce izlenmektedir. markalar doğru bir içerikle, doğru mesajlar ve doğru vloggerlar ile çalışarak ürünlerinin tanıtımlarını yaptırabilirler. Böylelikle her gün binlerce içerikle karşı karşıya kalan tüketici kaliteli ve kendisine en fazla faydayı sağlayacak içeriği seçecektir.

Bir ürün veya marka ile ilgili çekilen bir vlog milyonlarca kez izlenebilmektedir. Vlog izleyicilerinin örneklem olarak alındığı bu araştırmada kişisel bakım ve güzellik ürünü tanıtımı yapan vloggerların milyonlarca kez izleyen katılımcıların satın alma davranışları üzerindeki etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Vloggerların en son yükledikleri videoların altına bırakılan anket linkine 349 geri dönüş yapılmıştır.

Ankete katılanların %87,4'ünü kadın %12,6'sını erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş aralığını ise 118'i (%33,8) 18 yaş ve altı, 197 tanesinin (%56,4) 19-28 yaş, 17 tanesinin (%4,9) 29-38 yaş, 16 tanesinin (%4,6) 39-46 yaş ve son 1 kişinin (%3) 46 yaş ve üstünde olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların %50,3'ü makyaj ürünleri hakkında bilgi edinmek için vlog videolarını izlemektedir. Vloggerları ürün hakkında faydalı bulma açısından bakındığında ise, katılımcıların %36,8'i kesinlikle faydalı bulmuştur.

Araştırmaya göre bayanların %31,5'i erkeklerin ise %24,9'u ürün videolarını izledikten sonra markaların internet sitelerini hemen ziyaret etmektedir. Araştırmadan çıkan bir diğer sonuç ise katılımcıların %87,7'si vlog videolarını evde izlerken, %7,4'ü ofiste izlemektedir. Katılımcıların %79,8'i vlog videolarını izlemek için cep telefonundan yararlanmaktadır. Araştırmadan çıkan bir diğer sonuç ise, katılımcıların %53,9'u ürün satın almaya karar vermeden önce birden fazla vlog kanalı izleyip izlemediği sorusuna kesinlikle katılıyorum cevabı vermiştir. Araştırmaya göre ankete katılan vlog izleyicilerinin %71,1'i ürünlerle ilgili vlog videolarını izledikten sonra da araştırma yapmaktadır. Araştırmaya göre ankete katılanların %52,1'i ürün tanıtımında sadece Türk vloggerları izlemektedir. Son olarak ankete katılan katılımcıların %12,6'sı vlogger önerisi ile aldıkları ürünlerle ilgili düşüncelerini kanalların yorumlar kısmında paylaşırken, %38,5'i bu soruya katılmıyorum cevabını vermiştir.

4. Araştırmanın Kısıtı

Araştırmanın tek bir alan üzerinde yapılmış olması araştırmanın ilk kısıtını oluşturmaktadır. Çok farklı alanlarda vlog videoları mevcuttur. Giysi, teknolojik ürünler, gıda ürünleri bunların başında gelmektedir. Araştırmanın bu alanları da kapsayacak şekilde yapılması, vloggerların tüketicilerin satın alma davranışları üzerindeki etkisini öğrenmek açısından önemli olacaktır. Araştırmadaki bir diğer kısıt ise, yüz yüze anket yapma imkanı olmadığı için katılımcıların anketi yapmama isteksizlikleridir. 4 ay boyunca vloggerların her yeni video yüklemesiyle birlikte anket linki tekrar videoların altına konulmuştur.

Kaynakça

Alikılıç Aşman, Ö., (2011), ‘‘Sosyal Medyada Yeni Paydaşlar, Yeni Teknikler’’, *Halkla İlişkiler 2.0*, Ankara: Elif Yayınları, ss. 46-47.

Ananda Azka, F, Wandebori, H. (2016), “The impact of drugstore makeup product reviews by beauty vlogger on youtube towards purchase intention by undergraduate students in Indonesia”, International Conference on Ethics of Business, Economics, and Social Science, ISSN 2528-617X: ss. 255-263.

Ateş, S. (2017). Youtube Nedir, Nasıl Kullanılır ve Ne İşe Yarar. http://bilgihanem.com/youtube-nedir-nasil-kullanilir/, (27.10.2016).

Biel Joan, I, Gatica Perez, D. (2010), “2010b. Voices of vlogging’’, In Proceedings of the Fourth International AAAI Conference on Weblogs and Social Media, ss. 15-28

Blood, R. (2002), ‘‘The Weblog Handbook: Practical Advice on Creating and Maintaining Your Blog’’, Perseus Publishing, Cambridge.

Burgess, J, Green, J. (2009), “YouTube: Online video and participatory culture”, Polity, Cambridge, UK.

Cheng, X, Dale, C, Liu, J. (2008), “Statistics and social network of youtube videos”, Quality of Service, IWQoS 2008, 16th International Workshop on, ss. 229-238.

Çomu, T. (2012). ‘‘Video Paylaşım ağlarında nefret söylemi: Youtube örneği’’, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Duffy, P. (2009). ‘’Engaging the YouTube Google-Eyed Generation: Strategies for Using Web 2.0 in Teaching and Learning’’, Electronic Journal of e-Learning, 2(6), ss. 119-129.

Ferah, A.B. (2016). YouTube’un Türkiye kullanıcı profili araştırması. http://webrazzi.com/2016/10/05/youtubeun-turkiye-kullanici-profili-arastirmasi/, (26.10.201).

Godin, S., (1999). *Permission Marketing*, Ermert, M., İstanbul: Rota Yayınları, ss. 24.

Güçer, A. (2016) ‘‘İçerik Pazarlama Nedir?’’, www.poligoninteractive.com, (26.10.2016).

Güllüdağ, V. (2013). *Postmedern ideoloji çerçevesinde kültürel inşa dinamikleri*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitsü.

Güzel, F. (2015). Kozmetik Sektöründe Blogger ve Vloggerlar ile İçerik Pazarlaması. www.linkedin.com, (22.10.2016).

Hall, S. (2013). How Inbound Marketing Aligns With the New Purchase Loop, www.hubstop.com/inbounmarketing , (10.11.2016).

Handley, A, Chapman, C. (2013). *Dijital Çağda İçerik Yönetiminin Kuralları*, İstanbul: Mediacat Yayınları, ss. 80-157.

Irak, D, Yazıcıoğlu, O. (2012). *Türkiye ve Sosyal Medya,* İstanbul: Okyan Us Yayınları, ss. 14.

Iyengar, R, Han, S, Gupta, S. (2009). “Do Friends Influence Purchases in a Social Network”, Harvard Business School Working Paper, 09(123): ss. 22.

Karacar, E. (2016). Vlogger Nedir & Nasıl Olunur? Bölüm 1. http://www.ebrukaracar.com/genel/vlogger-nedir-nasil-olunur-bolum-1/, (20.11.2016).

Lange Patricia G. (2008), Publicly Private and Privately Public: Social Networking on YouTube, Journal of Computer-Mediated Communication 13, 7 things you should know about Videoblogging.

M. Kaplan, A, Hainlein M. (2010). ‘‘Users of the world, unite! The challanges and opportunities of Social Media’’, Business Horizons, 53, ss. 59-68.

Molyneaux, H, O’Donnell, S, Gibson, K. (2009), “Analysis: YouTube and Gender”, Media Report to Women, 37(2), ss. 6-11.

N. Smith, A, Fischer, E, Jongjian, C. (2012). “How does brand-related user-generated content differ across youtube, facebook, and twitter?”, Journal of Interactive Marketing, 26: ss.102-113.

Özcan, A. (2015). ‘‘Güncel Youtube İstatistikleri - Genel&Reklam&Mobil’’.

Öztürk, Z.A. (2014). Hatırlamamız Gereken YouTube Gerçekleri.

Santos , R. L. T., Macdonald, C, McCreadie, Ounis, R., Soboro I, (2012). ‘‘ Information Retrieval on the Blogosphere, Foundation and Trends R in Information Retrieval’’, 6(1), ss. 1-125.

Say, S, (2015). ‘‘Pazarlama Aracı Olarak Sosyal Medya Kullanımı: Gıda Sektöründe Facebook Örneği’’, İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi 28: ss. 19-39.

Schonfield, E. (2008). “Is YouTube Building Market Dominance At The Expense of Building A Business?”, http://techcrunch.com/2008/05/30/isyoutube-building-market-dominance-at-the-expense-of-building-abusiness/, (17.10.2016).

Warmbrodt, J, Sheng, H, Hall, R. (2008). “Social network analysis of video bloggers community”, Proceedings of the 41st Annual Hawaii International Conference on System Sciences, 1(1): ss. 1-10

Weinberg, T. (2009). ‘‘Using Blogs To Communicate, Influance, and Learn from Your Constutie’’*, The New Community Rules: Marketing on the Social Web. Sebastopol,* United States of America, O’Reilly Media: ss. 85-120.

Woog, A. (2008), A Great Idea: YouTube, Chicago: Norwood House Press.

www.wikipedia.org/wiki/youtube, (21.10.2016).

www.youtube.com Türk Kadın Vloggerlar,)20.03.2017).

Yang, Q, Gao, W, Tıan, Y, Huang, T, (2010). ‘‘Vlogging: A Survey of Videoblogging Technology on the Web’’, ACM Computing Surveys: 42(4), ss.15

Ying, H., (2007), ‘‘Youtube’’, Şahin, İ., İstanbul: Pegasus Yayınları, ss. 58.

Accomodation Enterprises and Barriers to Innovation

Emine GENÇ[1], Halime BARUTÇU [2], Sibel AYDEMİR[3]

Abstract

Nowadays, innovation is an important competitive tool as well as an important performance indicator. Innovation activities of the enterprises are affected by many factors. Many internal and external factors are important for innovative structures of enterprises. However, it is also important whether the operator is a manufacturing enterprise, a service enterprise or a software enterprise. According to the results of the innovation survey conducted by the Turkish Statistical Institute, 52.2% of service enterprises do not innovate because they do not have a reason to innovate and 86.9% of them have no reason to innovate.

This research was conducted to examine the barriers to innovation in hotel enterprises. In line with this aim, data were gathered from the hotel management directors who operate in TR 81 Area, Bartın, Karabük and Zonguldak province with a tourism enterprise certificate.

Keywords: Hotel management, Innovation, Innovation Barriers, TR-81 Area.

JEL Codes: L83, O30, R00

Konaklama İşletmelerinde Yenilik Engelleri

Özet

Günümüzde yenilik önemli bir rekabet aracı olmasının yanı sıra önemli bir performans göstergesidir. İşletmelerin yapacakları yenilik faaliyetleri birçok faktörün etkisi altındadır. İşletme içi ve dışı birçok etken işletmelerin yenilikçi yapıları üzerinde önemli olmakla birlikte işletmenin üretim işletmesi, hizmet işletmesi veya yazılım üretimi yapan bir işletme olup olmaması da önemlidir. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılmış olan yenilik anketi sonuçlarına göre hizmet işletmelerinin % 52,2'si yenilik faaliyetinde bulunmamakta bunların % 86,9'u da yenilik yapmaya zorlayan bir nedenlerinin olmadığı için yenilik yapmamaktadırlar

Bu araştırma otel işletmelerinde yenilik engellerinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda TR 81 Bölgesinde yer alan Bartın, Karabük ve

[1] Öğr. Gör. Dr., Bartın Üniversitesi, egenc@bartin.edu.tr (Yazışma yapılacak yazar)
[2] Öğr. Gör., Bülent Ecevit Üniversitesi, halimebarutcu@hotmail.com
[3] Yrd. Doç. Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi, sibelzku@yahoo.com

Zonguldak illerinde faaliyet gösteren turizm işletme belgeli otel işletme yöneticilerinden anket yöntemiyle veri toplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Otel İşletmesi, Yenilik, Yenilik Engelleri, TR 81 Bölgesi.

JEL Kodları: L83, O30, R00

1. Giriş

Turizm sektörü dünyanın en hızlı büyüyen ve en önde gelen sktörlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Turizm işletmeleri hizmet sektörünün dinamik yapısı içerisinde değişimi takip etme hatta değişime yön verme çabası içerisindedirler. Sürekli değişen müşteri istek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri sektörde yer alan işletmeleri yenilikçi olmaya zorlamaktadır.

Turizm işletmelerinde yenilik genellikle temel yetkinliklere bağlıdır. Bu faktörler konumlandırmada etkili olurken taklit edilmesinin zor olması nedeniyle rekabet avantajının önemli belirleyicisidir (Weiermair, 2004: 5). Bu durum otel işletmelerini bireysel yeniliğe sahip olan ve yenilik potansiyelini işletme faydasına kullanacak çalışanları bulmaya yönlendirmektedir. Böylelikle işletmeler, yenilikçi düşüncenin ortaya çıkaracağı fırsatları yakalayarak başarıyı artırma imkanı elde edebilecektir (Çavuş ve Akgemci, 2008: 241).

Bu araştırma otel işletmelerinde yenilik engellerinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda TR 81 Bölgesinde yer alan Bartın, Karabük ve Zonguldak illerinde faaliyet gösteren turizm işletme belgeli otel işletme yöneticilerinden anket yöntemiyle veri toplanmıştır. Elde edilen veriler frekans ve yüzde dağılımı ile tanımlayıcı istatistikler kapsamında analiz edilmiştir.

2. Yenilik ve Yenilik Engelleri

Yenilik faaliyetleri, yeniliklerin uygulanmasına yol açan veya yol açması öngörülen tüm bilimsel, teknolojik, organizasyonel, finansal ve ticari adımlardır. Bazı yenilik faaliyetleri kendi başlarına yenilikçi iken, diğerleri yeni faaliyetler olmamakla birlikte yeniliklerin gerçekleştirilmesi için gereklidir. Yenilik faaliyetleri aynı zamanda, özel bir yeniliğin geliştirilmesi ile doğrudan ilişkili olmayan Ar-Ge'yi de içermektedir. Yeniliğin genel bir özelliği, gerçekleştirilmiş olması gerektiğidir. Yeni veya iyileştirilmiş bir ürün, piyasaya sürüldüğünde gerçekleştirilmiş olur. Yeni süreçler, pazarlama yöntemleri ya da organizasyonel yöntemler firmanın faaliyetlerinde gerçek kullanıma girdikleri zaman gerçekleştirilmiş olurlar (Oslo, 2005: 51).

Yenilik faaliyetleri çeşitli faktörler tarafından engellenebilir. Yenilik faaliyetlerine hiç başlamamak için ortada sebepler bulunabilir ya da yenilik faaliyetlerini yavaşlatan veya beklenen sonuçlar üzerinde olumsuz bir etkisi bulunan faktörler söz konusu olabilir. Bunlar, yüksek maliyetler ve talep yetersizliği gibi ekonomik sebepleri, vasıflı personel ve bilgi eksikliği gibi teşebbüs faktörlerini ve düzenlemeler ve vergi kuralları gibi yasal faktörleri içerir (Oslo, 2005: 116).

Yenilik birbirini takip eden aşamalardan oluşan bir süreçtir. Bu bağlamda her aşamada farklı bir engelle karşılaşmak olasıdır önemli olan ise bu engellerle mücadele etmektir. Yenilik engelleri; yeni fikir üretme aşamasında yeterince fikir üretilememesi, üretilen fikirlerin değer

yaratma potansiyelinin düşük olması veya müşteriler açısından çekici olmaması olarak sıralanabilir. Yenilik konusundaki ikinci aşama ortaya konulan fikirler arasında seçim yapma aşamasıdır. Bu aşamadaki engeller, yapılan seçimlerin doğru olmaması; zamanlama açısından ya çok erken, ya da çok geç kalınılması; kararlarda önceliklerin belirlenememesi sonucunda uygulamaya geçirilebilecek olandan çok fazla veya çok az fikrin uygulama aşamasına geçmesi olarak sıralanabilir. Uygulama aşamasında ise kaynak yetersizliği; yeterli kurumsal inanç oluşturulamaması nedeniyle başarılı uygulama için gerekli kaynakların harekete geçirilememesi; kurumsal yetkinliklerin yeni fikri uygulamaya almak için gerekli yetkinlik düzeyine ulaşamamış olması; veya rakiplerden geç kalınması olarak belirlenebilir. Piyasaya sunma aşamasında ise müşterilerin yeniliği benimseme hızının yavaş kalması; pazarın küçük kalması; yeniliği benimsemesi gereken müşteri kesitinde işletmenin yeterli güveni oluşturamaması gibi engellerle karşılaşılıyor (Argüden, 2017: 84).

3. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma otel işletmelerinde yenilik engellerinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplamak amacıyla anket yöntemi bunun uygulanması amacıyla tam sayım tekniği kullanılmıştır. Araştırma TR 81 Bölgesinde yer alan Bartın, Karabük ve Zonguldak illerinde faaliyet gösteren turizm işletme belgeli otel işletmeleri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre bu bölgede faaliyet gösteren 24 turizm işletme belgeli otel işletmesi bulunmaktadır (Kültür-Turizm, 2017). Tam sayım tekniği kullanılarak tüm işletmelere ulaşılmış ancak 3 işletme ankete katılmak istemediği için 21 otel işletmesi ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

Anketlerin bir kısmı işletme yöneticileri ile yüz yüze görüşerek, bir kısmı telefon ile yöneticilere bilgi verilmek suretiyle mail adreslerine anket linkinin gönderilmesi suretiyle doldurtulmuştur. Anket formu 2 bölümden oluşmaktadır; birinci bölümde anketi cevaplayan işletme yöneticisine ve işletmeye ait tanımlayıcı bilgilere yönelik sorular, ikinci bölümde işletmede karşılaşılan yenilik engellerine ilişkin sorular yer almaktadır. Yenilik engellerine yönelik sorular beşli likert tipinde ölçek olarak hazırlanmıştır. Her bir ifadeye ilişkin katılım düzeyleri "1=kesinlikle katılmıyorum", "2=katılmıyorum", "3=kararsızım", "4=katılıyorum" ve "5=kesinlikle katılıyorum" şeklinde puanlandırılmıştır. Yenilik engelleri ölçeği geliştirilirken Oslo Kılavuzu (2005), TÜİK'in yenilik araştırması, Wang ve Chien (2006), Bulut (2007), O'Sullivian (2007), Green vd. (2005) kaynaklarından yararlanılmıştır.

Elde edilen veriler istatistik paket programında analiz edilmiş, işletme yetkilileri ve işletmelere yönelik demografik bilgiler frekans ve yüzde dağılımları ile verilmiştir. Yenilik ölçeğinde yer alan her bir ifade aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanarak betimlenmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgular TR 81 Bölgesinde yer alan Bartın, Karabük ve Zonguldak illerinde faaliyet gösteren turizm işletme belgeli otel işletmeleri ve ankette yer alan ifadelerle sınırlıdır.

4. Bulgular

Araştırmaya katılan otel işletmelerinin % 33,3'ü Bartın, % 19'u Karabük ve % 47,6'sı Zonguldak ilinde faaliyet göstermektedir. İşletmelerin % 90,5'i şahıs işletmesi iken % 4,8'i uluslararası zincir otel işletmesi ve dernek, vakıf işletmesidir. İşletmelerin % 33,3'ü 2 yıldızlı, % 47,3'sı 3 yıldızlı, % 9,5'i 4 yıldızlı ve 5 yıldızlıdır, % 14,3'ü 1-5 yıl arası, % 33,3'ü 6-10 yıl

arası, % 52,4'ü 11 yıl ve fazla süredir faaliyet göstermektedir. Otel işletmelerinin % 85,7'si 120 oda ve altı kapasitede iken % 14,3'ü 121-250 oda kapasitelidir, % 85,7'sinde 50 kişi altında, % 9,5'inde ise 51 kişi ve üzerinde çalışan bulunmaktadır.

Araştırmaya katılan otel işletmelerinin % 28,6'sı herhangi bir aracı işletme ile çalışmadıklarını % 71,4'ü ise aracı işletme ile çalıştıklarını belirtmişlerdir. Aracı işletme ile çalışan işletmelerin tamamı booking.com ve ets.tur'u tercih etmektedirler.

Otel işletmelerinin % 57,1'i dışarıdan hizmet alımı yapmazken, % 9,5'i insan kaynakları, % 4,8'i çamaşırhane, % 19'u yiyecek içecek, % 4,8'i satış-pazarlama ve eğitim-danışmanlık hizmetleri için dışarıdan hizmet alımı yapmaktadırlar. Otel işletmelerinin sadece 1 tanesinde Ar-Ge departmanı mevcutken 20 tanesinde mevcut değildir.

Araştırmaya katılan işletme yetkililerinin yenilik engelerine ilişkin görüşlerinin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Otel Yöneticilerinin Yenilik Engellerine İlişkin Görüşleri

İfadeler	X	s.s.	İfadeler	X	s.s.
Organizasyon yapısı uygun olmadığı için yenilikler işletmemizde uygulanmamaktadır	1,72	0,52	İşletmemizin stratejilerinin kısa dönemli odaklaşması nedeni ile yenilik yapılamamaktadır	1,85	0,42
Yenilikler yeni teknoloji gerektirdiği için işletmemizde uygulanmamaktadır	1,85	0,42	İşletmemizde yenilik çalışmalarını yürüten ayrı bir ekip bulunmamaktadır	2,11	0,59
Yenilikler rekabet avantajında etkili olmadığı için işletmemizde uygulanmamaktadır	1,75	0,46	İşletmemizin üst ve orta kademelerinde karar verme sürecinin ağır işlemesi yenilik çalışmalarının yavaş ilerlemesine neden olmaktadır	2,02	0,52
Yenilikler müşteri isteklerini karşılayamadığı için işletmemizde uygulanmamaktadır	1,76	0,44	Üst alt ilişkilerinin sıkı kontrol/denetim mekanizması çerçevesinde yürütülmesi yenilik çalışmalarını yavaşlatmaktadır	2,03	0,53
İşletmemizde gerekli mali kaynak olmadığı için yenilikler uygulanmamaktadır	1,73	0,40	İşletmemizde yenilik yaparken pazarın istek ve ihtiyaçları tam olarak ele alınamamaktadır	1,95	0,40
İşletmemizde yenilik için ayrılan fonlar yetersizdir	1,91	0,49	Yeniliğin oluşturulmasında, uyum, koordinasyon vb. açısından eksiklerimiz bulunmaktadır	2,20	0,53
Firmamızda yenilik yapmak için araştırma ve geliştirme çalışmaları yetersizdir	1,88	0,50	Yenilik yapmak için üretime ilişkin bilgi (know how) ve işgörme yöntemlerinin eksikliğini gidermemiz gerekir	2,47	0,63
Çalışan personelin yenilik çalışmaları için yeterli eğitimin olmadığını düşünüyorum	1,94	0,50	İşletmemizin pazardaki konumu memnun edici düzeyde olduğundan yeniliğe ihtiyaç duyulmamaktadır	1,92	0,41

Tablo 1. (Devam) Otel Yöneticilerinin Yenilik Engellerine İlişkin Görüşleri

İfadeler	X	s.s.	İfadeler	X	s.s.
İşletmemizde çalışanların iş tecrübesi yenilik çalışmalarımızı olumsuz etkilemektedir	1,86	0,47	İşletmemizin günlük yoğunluğu nedeni ile yeniliğe zaman ayrılmamaktadır	2,00	0,45
İşletmemizde departmanlar arası haberleşmeden doğan sorunlar yenilik için bir engel oluşturmaktadır	1,93	0,47	İşletmemizde yenilik yapmak, maliyet açısından yüksek risk içermektedir	2,10	0,54
İşletmemiz çalışanları yeniliğin iyi olmayacağını düşünerek bu konuda olumsuz tutum/lar sergilemektedir	1,90	0,45	İşletmemizde yenilik için harcanan sürenin çok uzun olacağı düşünülmektedir	2,09	0,50
İşletmemizde daha önce yapılan yenilik uygulamalarına bağlı olarak yenilik yapılmasına ihtiyaç duyulmamaktadır	1,96	0,45			

Araştırma sonucunda bölgedeki otel işletmelerinde yenilik çalışmalarını yürüten ayrı bir ekip ya departmanın olmadığı yenilik önündeki en büyük engelin de bu noktadan kaynaklandığı belirlenmiştir. Ayrıca otel yöneticilerinin yeniliğin maliyetler açısından büyük risk içerdiği ve yeniliklerin çok uzun zaman gerektirdiğine yönelik algılarının işletmeleri yenilik yapmaktan alıkoyduğu tespit edilmiştir (Tablo 1).

4. Sonuç

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılmış olan yenilik anketi sonuçlarına göre hizmet işletmelerinin % 52,2'si yenilik faaliyetinde bulunmamakta bunların % 86,9'u da yenilik yapmaya zorlayan bir nedenlerinin olmadığı için yenilik yapmamaktadırlar (TÜİK, 2017).

Bölgedeki otel işletmelerinde yenilik çalışmalarını yürüten ayrı bir ekip ya departmanın olmadığı yenilik önündeki en büyük engelin de bu noktadan kaynaklandığı belirlenmiştir. Ayrıca otel yöneticilerinin yeniliğin maliyetler açısından büyük risk içerdiği ve yeniliklerin çok uzun zaman gerektirdiğine yönelik algılarının işletmeleri yenilik yapmaktan alıkoyduğu tespit edilmiştir. Sabuncu (2014) Denizli'de gerçekleştirdiği KOBİ'lerde yenilik ve engellerinin tespitine yönelik araştırmasında işletmelerin yenilik uygulamalarına engel olan en belirgin işletme içi yenilik uygulaması engeli olarak işletmede yenilik için ayrılan fonların yetersiz olmasını tespit etmiştir.

Araştırma konaklama işletmelerine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Farklı sektörlerdeki işletmelerde araştırmanın tekrarlanması ile farklı sonuçlara ulaşılabilir. Bu alanda bundan sonra yapılacak araştırmalarda, farklı yenilik engellerinin araştırılması ve yeniliği etkileyen değişkenler ile modeller oluşturulması ve araştırmanın farklı sektörler için yenilenmesi önerilebilir.

Kaynakça

Argüden, (2017). http://www.arge.com/tr/makaleler/yenilikciligin-onundeki-engeller/, 15.03.2017.

Bulut, Ç. (2007) Stratejik Oryantasyonlar ve Firma Performansı, Gebze: Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Çavuş, M. F. & Akgemci, T. (2008). "İşletmelerde Personel Güçlendirmenin Örgütsel Yaratıcılık ve Yenilikçiliğe Etkisi: İmalat Sanayiinde Bir Araştırma", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 20: 229-244.

Green, K. W., Inman, R. A., Brown, G. ve Willis, T. H. (2005) "Market Orientation: Relation to Structure and Performance," *The Journal of Business & Industrial Marketing,* 20 (6).

Kültür-Turizm, (2017), www.kultur.gov.tr, (04.05.2017).

Oslo Kılavuzu, (2005). http://wwww.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/kilavuzlar/Oslo_3_TR.pdf, (20.01.2017).

O'Sullivan, D. (2007) "The Measurement of Marketing Performance in Irish Firms," *Irish Marketing Review,* 19 (1/2).

Sabuncu, B. (2014). "KOBİ'lerde Yenilik ve Engellerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma: Denizli Örneği", *İşletme Araştırmaları Dergisi,* 6 (1): 103-123.

Wang, T. Y., ve Chien, S. C. (2006) "Forecasting Innovation Performance Via Neural Networks: A Case of Taiwanese Manufacturing Industry," *Technovation,* 26.

Weiermair, K. (2004). "Product improvement or innovation: what is the key to success in tourism?". *Innovation and growth in tourism, conference papers organization for economic Co-operation and development.*

The Effect of Inflation Uncertainty on Benchmark Interest Rate in Turkey

Fatih CEYLAN[1], Osman TÜZÜN[2], Ramazan EKİNCİ[3], Işıl EREM[4]

Abstract

The aim of this study is to analyze the impact of inflation uncertainty on the volatility of benchmark interest rate which is the market indicator. In this context, the interest rate of two-year government bonds, which shows general interest rate in the economy and which occurs as a result of the preferences of decision-making units in the money market has been considered as a basic variable. Inflation uncertainty has been derived from Consumer Price Index (CPI) depending on Friedman's Approach and has been used as an explanatory variable. Because the use of benchmark interest rate includes the knowledge regarding the behaviour of the market decision-making units to inflation and inflation uncertainty, the results obtained are of great importance with regards to the policy proposals.

In this study, the effect of inflation uncertainty on the volatility of benchmark interest rate has been examined by the volatility and structural break models for the period of 2000M05-2016M11. According to the findings of the study, there is a causal relationship from inflation uncertainty to interest rates between 2005M04 and 2006M05. On the other hand, in the periods of 2013M03 and 2015M12-2016M09, causality relation from interest rates to inflation uncertainty was observed.

Keywords: Inflation Uncertainty, Benchmark Interest Rate, Rolling Window Causality Test

JEL Codes: E3, E43, C3

Türkiye'de Enflasyon Belirsizliğinin Piyasa Faiz Oranı Üzerindeki Etkisi

Özet

Bu çalışmanın amacı enflasyon belirsizliğinin piyasa faiz oranı (benchmark) üzerindeki etkisini analiz etmektir. Bu çerçevede ekonomide genel faiz düzeyini gösteren ve para piyasasında karar birimlerinin tercihleri sonucunda oluşan iki yıllık devlet tahvilinin faiz oranı temel değişken olarak alınmıştır. Enflasyon belirsizliği Tüketici Fiyat Endeksi'nden (TÜFE) Friedman'ın yaklaşımına dayalı olarak GARCH yöntemi kullanılarak koşullu varyanstan türetilmiş ve açıklayıcı değişken olarak kullanılmıştır. Piyasa faiz oranının kullanılması,

[1]Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, osman.tuzun@deu.edu.tr
[2] Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, fatih.ceylan@deu.edu.tr
[3]Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, ramazan.ekinci@deu.edu.tr
[4]Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, isil.erem@usak.edu.tr

enflasyon ve enflasyon belirsizliğine karşı piyasa karar birimlerinin davranışına ait bilgiyi içerdiğinden, elde edilen bulgular politika önerisi açısından önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada 2000M05-2016M11 dönemine ait veri seti kullanılarak enflasyon belirsizliğinin piyasa faiz oranı üzerindeki etkisi Hill (2007)'nin geliştirdiği *kayan pencere nedensellik yaklaşımına* dayalı olarak incelenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre 2005M04 ve 2006M05 dönemleri arasında enflasyon belirsizliğinden faiz oranlarına doğru nedensellik ilişkisi söz konusudur. Diğer yandan, 2013M03 ve 2015M12-2016M09 dönemlerinde faiz oranlarından enflasyon belirsizliğine doğru nedensellik ilişkisi gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon Belirsizliği, Piyasa Faiz Oranı, Kayan Pencere Nedensellik Testi

1. Giriş

İktisat teorisinde 1970'li yıllarda özellikle gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan enflasyon olgusuna arz yönlü olarak ele alan paracı (moneterist) yaklaşımlar önem kazanmıştır. Bu yaklaşım temelde klasik ve neo-klasik iktisat teorisinin para konusundaki yaklaşımları kabul etmektedir. Bu nedenle çalışmada faiz ile enflasyon arasındaki ilişki Fisher hipotezine dayanmaktadır. Fisher hipotezine göre enflasyondaki bekleyişler faiz oranları üzerinde etkili olmaktadır. Bunun nedeni ekonomide enflasyon bekleyişlerinin kısa dönemde bireyleri harcamaya yöneltmesi ve ekonomide işlem güdüsüyle para talebinin artmasıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde faiz oranlarındaki artış ekonomide enflasyon beklentilerinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Çünkü bir ekonomide enflasyonun artacağı yönünde bir beklenti var ise bireyler gelecekteki satın alma güçlerinin düşeceğini düşünerek bugün taleplerini artırmaktadırlar. Bu talep artışı para talebi artışına yol açarak faiz oranlarının yükselmesine neden olmaktadır.

Genel olarak literatürde enflasyonun faiz oranlarının artışına yol açtığı yolundaki kabule karşın enflasyon belirsizliğinin faiz oranları üzerindeki etkisi üzerinde yeterince durulmamaktadır. Böylece faiz oranlarındaki artışın enflasyon belirsizliğinden ve enflasyon bekleyişlerinden kaynaklandığı konusu açıklanmamaktadır. Bu çalışmada buradan hareketle enflasyon belirsizliğinin faiz oranları üzerindeki olası etkisi incelenmektedir.

Literatürde enflasyon belirsizliği kavramı ilk olarak Friedman (1977) tarafından tanımlanmıştır. Friedman (1977) yılında yayınlanmış olduğu eserinde fiyatlar genel düzeyindeki artışların birbirini besleyen bir enflasyon beklentisine yol açarak, enflasyonun ilerleyen dönemdeki hareketi konusunda belirsizlik ortaya çıkardığını ileri sürmüştür. Bu belirsizliğin özellikle kısa dönemde faiz oranları üzerindeki etkisi, faiz oranlarının ileride gerçekleşecek düzeyi ile oynaklığı üzerindeki etkisine bağlı olarak makroekonomik etkileri ortaya çıkarmaktadır. Enflasyon belirsizliğinin yukarıda belirtilen faiz oranları üzerindeki etkisine bağlı olarak enflasyonun ekonomi üzerinde bir maliyet etkisi söz konusu olmaktadır. Enflasyonun faiz oranlarının ortalaması üzerindeki etkisi ekonominin büyüme süreci tarafından belirlenirken, faiz oranları üzerindeki belirsizlik etkisi ise risk düzeyinin bir göstergesi olmaktadır. Özellikle enflasyon belirsizliğinin faiz oranlarının değişkenlik düzeyi üzerindeki etkisi ekonomideki enflasyon bekletişinin ortaya çıkardığı risk düzeyi hakkında bilgi vermektedir.

Yukarıda açıklanan bilgi literatürde riskten kaçınma (risk aversion) ve riske duyarlılık (risk neutrality) kavramları kapsamında ele alınmaktadır (Hartman ve Makin, 1982: 1). Enflasyon belirsizliğinin artması, faiz oranlarının oynaklığını da arttırmasından dolayı, karar

birimleri ekonomik davranışlarını kısıtlama davranışı içerisine girebilmektedirler. Enflasyon belirsizliği artarken faiz oranlarının oynaklığı da artıyor ise bu ekonomide belirsizliğin ve risk düzeyinin yükseldiği yönünde bir bilgi vermektedir. Genel olarak bu eğilim, faiz oranlarının oynaklığını kontrol altına almak isteyen merkez bankaları için faiz oranlarını yükseltme yönünde bir baskı meydana getirir.

Ampirik literatürde enflasyon belirsizliği ile faiz oranları arasındaki ilişkinin nedensellik yönü arasında genel bir kabul yoktur. Bunun nedenlerinden biri söz konusu ilişkinin büyüklüğü ve şiddetini gösteren parametrelerin zamana göre değişmesidir. Buradan hareketle bu çalışmada enflasyon belirsizliği ile faiz oranı arasındaki ilişki, Hill (2007)'nin geliştirdiği "*kayan pencere nedensellik yaklaşımı"* kullanılarak analiz edilmektedir.

Bu çalışma enflasyon belirsizliği ile faiz oranı arasındaki nedenselliğin zaman boyutunda incelenmesi ve böylece ele alınan dönem içerisinde TCMB'nin uyguladığı para politikası stratejileriyle birlikte kriz dönemlerinin katsayılar üzerindeki etkisini dikkate alması açısından literatüre katkı sunmaktadır. Çalışmanın ilerleyen kısmında literatür özetlenmekte, üçüncü kısmında çalışmanın ampirik bulgularına yer verilmekte ve son kısımda ise sonuç ve politika önerileri sunulmaktadır.

2. Literatür

Literatürde enflasyon ve enflasyon bekleyişleri arasındaki ilişkinin varlığı, geliştirilen ekonometrik yaklaşımlara göre her zaman üzerinde analiz yapılan bir konu olmuştur. Bundan dolayı söz konusu değişkenler arasında ilişkiye yönelik ampirik çalışmalar farklılık göstermektedir. Klein (1975), Summers (1983) enflasyon ve faiz oranı arasında bir ilişki bulamazken, Hahn (1970) bu değişkenler arasında negatif ilişki bulmuştur. Bununla birlikte, Mishkin (1992) uzun dönemde pozitif ancak kısa dönemde bir ilişkinin olmadığını, Boukoukh ve Richardson (1993) pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu bularak Fisher hipotezini destekleyen sonuçlar bulmuşlardır.

Enflasyon belirsizliği hem zamanlar arası hem de içine bulunan dönemde kaynakların etkin dağılımını bozmaktadır (Friedman, 1977). Özellikle enflasyon belirsizliğinin neden olduğu faiz oranları üzerindeki risk primi ekonomide finansal fonların dağılımını etkilemektedir. Böylece faiz oranları üzerindeki risk primleri sermaye hareketlerinin oynaklığını arttırarak ekonominin sermaye hareketlerinin serbestliğine bağlı olarak finansal sektöründe istikrarını bozmakta ekonomik kırılganlık oluşturabilmektedir (Blanchard, 2003). Fiyat istikrarına yönelik politikaların uygulandığı dönemde enflasyon ile faiz oranı arasında ilişkinin pozitif olması önemlidir. Eğer enflasyonu düşürmeye yönelik politikalar güvenilir algılanmazsa beklenen enflasyon ile gerçekleşen enflasyon arasında uyarlama süreci uzar ve enflasyonun öngörülmesi mümkün olmaz (Berument, 1999). Genellikle çalışmalarda enflasyon belirsizliğinin uzun dönemde faiz oranlarını arttırarak ekonomiyi etkilediğine yönelik bulgular bulunmuştur (Wicox, 1983; Chan, 1994; Evans, 1998; Berument ve Jelassi, 2003; Kandil, 2005).

Enflasyon belirsizliğinin neden olduğu faiz oynaklığı Ödünç verilebilir fonlar teorisine göre; enflasyonda meydana gelen değişmeler reel gelirin değişmesine yol açarak olumsuz yönde tüketici güvenini etkilemektedir. Eğer tüketiciler gelirlerini enflasyona karşı korumak isterler ise tasarruflarını artıracaktır. Bu durumda enflasyon belirsizliği ile tasarruflar arasında pozitif, faiz oranı ile negatif bir ilişki ortaya çıkmaktadır (Juster ve Watchel, 1972a; Juster ve Watchel, 1972b; Juster ve Taylor, 1975; Levi ve Makin, 1979; Bomberger ve Frazer, 1981; Hartman ve Makin, 1982).

Ödünç verilebilir fonlar teorisine karşı görüşler ise Markowitz (1952) portföy teorisine dayanmaktadır. Riskten kaçınmak isteyen yatırımcılar basitçe riske karşı yüksek getiri durumundan kaçınmaya çalışacaklardır. Bu nedenle beklenmeyen enflasyon, hazine bonolarının reel getirilerini azaltmaktadır. Böylece enflasyon belirsizliği ile faiz oranları arasında pozitif bir ilişki ortaya çıkmaktadır (Fama, 1975; Fama ve Schwart, 1977; Barnea vd., 1979; Mishkin, 1981; Fama ve Gibbons, 1982; Brenner ve Landskroner, 1983; Chan, 1994; Ireland, 1996; Mehra, 2006; Ceylan, 2006; Berument, 2007).

3. Yöntem: Hill (2007) Zamana Göre Değişen Nedensellik Testi

Çalışmada Hill (2007) tarafından geliştirilen ve katsayıların zamana göre değişimini dikkate alan nedensellik testi kullanılmıştır. Hill (2007)'nin ortaya koyduğu bu testin en önemli özelliği literatürde yer alan ve tüm dönemin ortalamasını dikkate alan nedensellik testlerinden farklı olarak ele alınan zaman döneminin her bir noktasındaki nedenselliğin testine olanak vermesidir.

Hill (2007) üç değişkenle *birbirini izleyen* (*ardışık) çok-genişlikli nedenselliğin olmadığı* test stratejisi geliştirmiştir. Hill (2007)'in etkin nedensellik testi sıfır doğrusal parametre kısıtlı boş hipotez altında Wald tipi test istatistiğine dayanmaktadır. h genişlikte, p dereceden bir Vektör Otoregresif (VAR) sürece dayanan test istatistiği aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$W_{t+h} = a + \sum_{k=1}^{p} \pi_k^{(h)} W_{t+1-k} + u_{t+h} \qquad (1)$$

Burada W_t, $m \geq 2$ olmak üzere m-vektörlü durağan süreci; $\pi_k^{(h)}$, matris-değerli katsayıları; u_t sıfır ortalama ve $\Omega = E\left[u_t u_t^{'}\right]$ tekil olmayan kovaryans matrisli $m \times 1$ vektör beyaz gürültü sürecini ve a sabit terimi göstermektedir. Bu çalışmada iki değişkenli (enflasyon belirsizliği – faiz oranı) süreç kullanılmıştır. Çalışmada 2-vektörlü durağan bir süreç $W_t = \left(S_t^{'}, R_t^{'}\right)$ olarak tanımlansın. $k = 1$ ve ancak ve ancak RS -bloğu $\pi_{RS,1}^{(h)} = 0$ olmak üzere R, 1 dönem sonra S'nin doğrusal nedeni değildir. Değişkenlerden bazılarının veya tümünün durağan olmadığı bir durumda, eşitlik 1'deki (p,h)-otoregresif süreç Toda ve Yamamoto (1995) ve Dolado ve Lütkepohl (1996) 'un yaklaşımları kullanılarak VAR modeline d ilave gecikmeler eklenerek genişletilebilir. 1 dönem sonra nedenselliğin olmadığı hipotezi, doğrusal sıfır kısıtlamalı basit bir Wald testi yardımıyla sınanabilir. Küçük örneklem dağılımlarında χ^2 dağılımının gösterdiği düşük performans nedeniyle çalışmada Hill (2007) tarafından önerilen küçük örneklem p değerlerini simule etmede parametrik bootstrap metodu kullanılmıştır.

4. Veri Seti

Çalışmada enflasyon belirsizliği ile faiz oranları arasındaki ilişki 2000M05-2016M11 dönemi aylık veriler kullanılarak incelenmiştir. Faiz değişkenini temsilen piyasa faizi olarak kabul edilen 3 ay kupon ödemeli 2 yıllık devlet tahvilinin faizi (gösterge niteliğinde faiz oranı, piyasa faiz oranı) alınmıştır. Söz konusu değişken IMF'nin veri tabanı International Financial Statistics'ten (IFS)'den elde edilmiştir. Enflasyon değişkeni ise TCMB'den elde edilen tüketici fiyat endeksinden hesaplanmıştır. Enflasyon belirsizliği değişkeni GARCH sürecine bağlı ve zamana göre değişen koşullu varyanslardan elde edilen enflasyon riskini temsil eden vekil

değişken olarak elde edilmiştir. Ölçek sapması ve değişen varyansa karşı değişkenler doğal logaritmaları alınarak kullanılmıştır. Değişkenlere ilişkin tanımlamalar aşağıdaki gibidir.

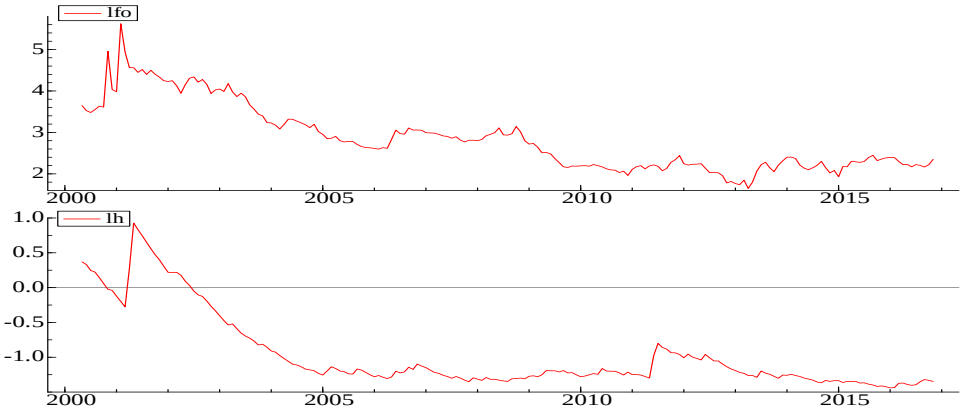
Tablo 1: Modelde Kullanılan Değişkenlerin Tanımlanması

Değişkenler	**Açıklama**
lfo	2 Yıllık Devlet Tahvilinin Faizi
lh	Enflasyon Belirsizliği

2000M05'in başlangıç dönemi olarak seçilme nedeni, yöntem kısmında açıklanan kayan pencere nedensellik testinin sabit bir pencere genişliğine dayanması ve bu genişliğin açık enflasyon hedeflemesi rejiminin etkisini yansıtacak büyüklükte seçilmesidir. Dolayısıyla katsayıların etkin tahmini ile birlikte yapısal kırılmalar dikkate alan ve otokorelasyonun olmadığı optimal pencere genişliği 60 olarak belirlenmiştir. Söz konusu genişlik ise çalışmanın başlangıç döneminin de 2000M05 olmasında temel kriter olmuştur. Ampirik bulguların elde edilmesinde Gauss-10 ve Eviews-9 paket programlarından yararlanılmıştır.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin zamana göre değişimleri şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1: Değişkenlerin Zamana Bağlı Eğilimleri

5. Ampirik Bulgular

Çalışmanın temel hipotezine yönelik ampirik bulgulara geçmeden önce kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler ve durağanlık özellikleri araştırılmıştır. Tablo 2'de yer alan tanımlayıcı test istatistiği sonuçlarına göre faiz oranı ve enflasyon belirsizliği değişkenlerin sağa çarpık ve aşırı basıklık özelliği taşıdıkları görülmektedir. Jarque-Bera test istatistiğine göre seriler normal dağılmamaktadır.

Tablo 2: Tanımlayıcı Test İstatistikleri

Değişkenler	**lfo**	**lh**
Ortalama	2.839	-0.965
Medyan	2.657	-1.210
Maksimum	5.620	0.927
Minimum	1.648	-1.439
Std Sapma	0.789	0.549
Çarpıklık	0.952	1.717
Basıklık	3.176	4.812
Jarque Bera	30.373***	125.144***
Gözlem	199	199

Ekte yer alan genişletilmiş Dickey- Fuller (1979) ve Phillips-Perron (1988) birim kök testi sonuçlarına göre faiz oranı ve enflasyon belirsizliği serilerinin logaritmalarının birinci dereceden entegre oldukları görülmektedir. Söz konusu testlerin en önemli eksikliği yapısal kırılmaları dikkate almamalarıdır. Dolayısıyla 2 içsel kırılma durumunda serilerin entegrasyon derecelerinin tespitine yönelik Narayan & Stephan Popp (2010) tarafından geliştirilen birim kök testi kullanılmıştır. Ekte yer alan sonuçlara göre faiz oranı değişkeni iki yapısal kırılma altında birim kök içermektedir. Enflasyon belirsizliği değişkeni ise ortalamada durağan iken, ortalama ve trendli modelde birim kök içerdiği görülmektedir. Birim kökün varlığı nedensellik ilişkisinin analizi açısından değişkenler aralarında bir eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığının tespitini gerekli kılmaktadır.

Ekte sırasıyla tek yapısal kırılma ve iki yapısal kırılma altında değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini test eden Gregory-Hansen (1996) ve Hatemi-J (2008) test sonuçları yer almaktadır. Gregory-Hansen (1996) eşbütünleşme test sonuçlarına göre faiz oranları ve enflasyon belirsizliği arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığı görülmektedir. Hatemi-J (2008) eşbütünleşme sonuçları göre Engle ve Granger (1987) tarafından geliştirilen ADF^* test istatistiği değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisini göstermezken, Phillips (1987) tarafından geliştirilen Z_t^* istatistiğine göre değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi görülmektedir.

Engle (1982)'in Kendisiyle Bağlaşımlı Koşullu Değişen Varyans (ARCH) modelinin genişletilmiş hali olan GARCH modeli, Bollerslev (1986) tarafından geliştirilmiş ve zamana göre değişen oynaklığı modellemek amacıyla literatüre kazandırılmıştır. Model aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$h_t = \alpha_0 + \alpha_1 \varepsilon_{t-1}^2 + \beta_1 h_{t-1} \qquad (2)$$

Burada α_0 sabit terimi, $\varepsilon / \psi_{t-1} \square N\left(0, \sqrt{h_t}\right)$ olarak $N(.)$ sıfır ortalamaya sahip olasılık yoğunluk fonksiyonu ve koşullu varyansı (h_t), ve $\sqrt{h_t}$; $\alpha, \beta > 1$ ve $\alpha_0 > 1$ koşuluyla ε_t'nin koşullu oynaklığını göstermektedir. Modelde h_t, hata karelerinin ve koşullu varyansın geçmiş değerlerinin doğrusal fonksiyonudur. Bu çalışmada enflasyon belirsizliğinin elde edilmesinde GARCH (1,1) modeli kullanılmaktadır. Enflasyon serisinin değişen varyans özelliği taşıyıp taşımadıkları ARCH-LM testiyle incelenmiştir. Tablo 3'te yer alan ARCH-LM test istatistiği sonuçlarına göre 6 ve 12'inci gecikme uzunluklarında enflasyon serisinin değişen varyans özelliği taşıdığı görülmektedir.

Tablo 3: Enflasyon Serisi Tanımlayıcı Test İstatistikleri ve ARCH-LM Test İstatistiği

Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Jarque-Bera	$ARCH_{LM(6)}$	$ARCH_{LM(12)}$
1.24	1.37	2.38 (0.00)	11.15 (0.00)	776.33 (0.00)	48.7*** (0.00)	50.9 (0.00)

Enflasyon serisinin gecikme uzunluğunun tespitinde AIC bilgi kriteri kullanılmıştır. Maksimum 12 olarak belirlenen gecikme uzunluğu E-views 9 paket programı Add-ins uzantısında yer alan "Automatic Arima Selection" algoritması kullanılarak 5 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 4: Enflasyon Serisi AR(5)-GARCH(1,1) Model Tahmin Sonucu

$$\pi_t = 0.71 + 0.43\,\pi_{t-1} + 0.03\,\pi_{t-2} + 0.10\,\pi_{t-3} - 0.05\,\pi_{t-4} + 0.24\,\pi_{t-5} + \varepsilon_t$$
(4.77) (6.55) (0.50) (1.46) (-0.80) (3.85)

$$h_{\pi t} = 0.01 + 0.03\,\varepsilon_t^2 + 0.90\,h_{\pi,t-1}$$
(1.61) (1.98) (24.44)

$Q(6) = 1.134(0.287)$ $Q(12) = 11.280(0.127)$ $GED = 1.275(9.168)$

Tablo 4'de yer alan AR(5)-GARCH(1,1) tahmin sonuçları incelendiğinde, varyans parametrelerinin pozitiflik ve istikrarlılık koşullarını (0.03+0.90<1) sağladığı görülmektedir. Bu sonuç şokların kalıcı olmadığı yönünde bilgi vermektedir. Ayrıca değişen varyansın olmadığı boş hipotezin kabul edildiği Q test istatistiği sonuçlarından modelde 6 ve 12'inci gecikmeye değişen varyansın olmadığı görülmektedir. Diğer yandan GED dağılımına ait katsayının 2 den küçük olması serinin kalın kuyruk özelliğine sahip olduğu anlamına gelmektedir. Bu durum kuyruk özelliğine bağlı olarak dağılımın asimetrik etkilerde gösterebileceği yönünde bir bilgidir. Dolayısıyla enflasyonun koşullu varyansın zamana göre değişimini dikkate alan GARCH tekniği, enflasyon belirsizliğinin hesaplanmasında etkin bir modelleme sunmaktadır.

Bu çalışmada kayan pencere nedensellik testi ile belirli bir zaman dönemine karşılık gelen aralık belirlenip (kayan pencere), bootstrap testi uygulanarak zaman boyutunda nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin incelenmesinde karşılıklı nedenselliğin olma olasılığına karşı VAR yaklaşımı kullanılmıştır. Nedenselliğin yönünün belirlenmesi açısından AIC bilgi kriterine göre optimal gecikme uzunluğu dikkate alınmıştır. Doğrusal filtreleme yöntemi ile trend etkisinden arındırılan değişkenler düzey ve logaritmik değerleri ile analize dahil edilmiştir. Test istatistiklerinin elde edilmesinde asimptotik değerler yerine özellikle küçük örneklem özelliklerine karşı etkin olan bootstrap değerleri kullanılmıştır.

Çalışmada pencere genişliği 60 (5 yıl) ay olarak belirlenmiş ve toplamda 138 pencere kullanılmıştır. Söz konusu genişliğin belirlenmesinde Enflasyon hedeflemesi dönemi ve VAR modelinin istikrar koşulları (otokorelasyonun olmaması) belirleyici olmuştur.

Tablo 5: Kayan Pencere Reddedilme Oranları

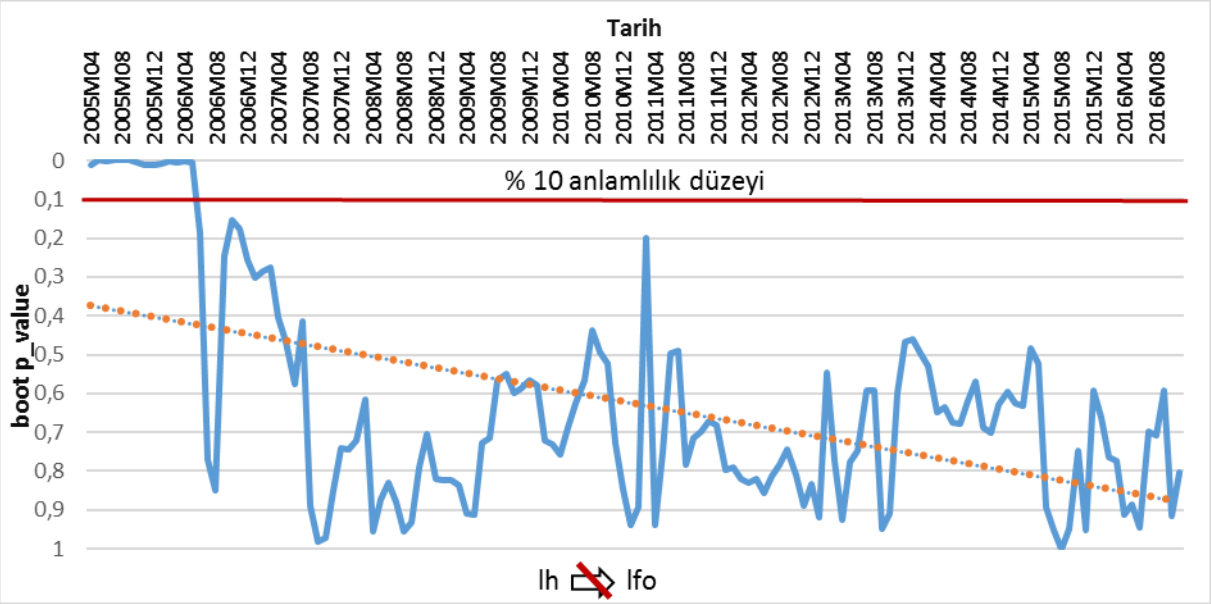
Tarih	**2005M04-2016M11**
lh $\not\rightarrow$ lfo	% 10 (14)
lfo $\not\rightarrow$ lh	% 7.1 (10)
Toplam Gözlem	199

Nedenselliğin olmadığı boş hipotezi göstermektedir. %10 önem düzeyinde reddedilme sayıları parantez içinde yer almaktadır.

Tablo 5'te enflasyon belirsizliğinden faiz oranlarına ve faiz oranlarından enflasyon belirsizliğine doğru kayan pencere nedenselliğin olmadığı boş hipotez reddedilme sonuçları yer almaktadır. Elde edilen sonuçlara göre enflasyon belirsizliğinden faiz oranlarına reddedilme

oranı %10 ve reddedilme sayısı 14 iken, faiz oranlarından enflasyon belirsizliğine reddedilme oranının %7.1 ve reddedilme sayısının 10 olduğu görülmektedir. Söz konusu reddedilme sayıları ve nedenselliğin olduğu dönemlere ilişkin bulgular tarafımızca hazırlanan şekil 2 ve şekil 3'te yer almaktadır.

Şekil 2: Kayan Pencere Nedensellik Testi

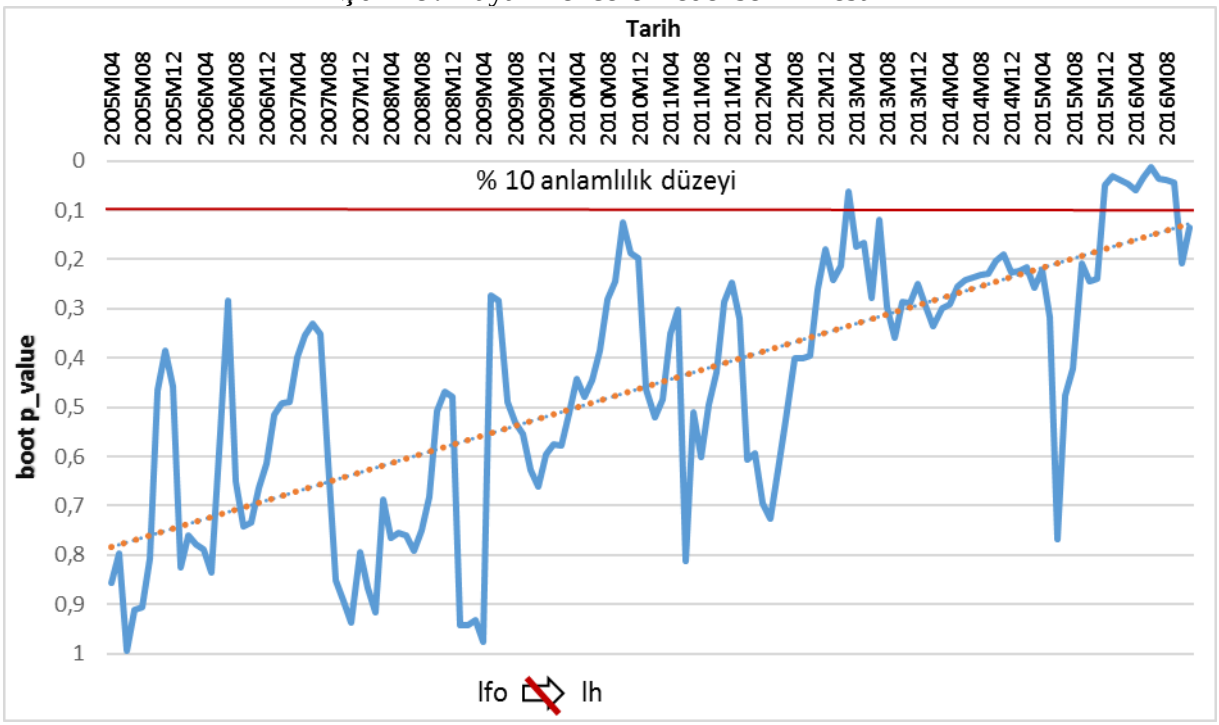
Kaynak: Tarafımızca hesaplanmıştır. *Not: Turuncu çizgi "Nedensellik Eğilimi" çizgisidir.*

Şekil 2'de enflasyon belirsizliğinden faiz oranlarına doğru kayan pencere nedensellik testi sonuçları yer almaktadır. Mavi renkle gösterilen çizgiler bootstrap olasılık değerlerini göstermektedir. Turuncu renkteki kesikli noktalar ise nedenselliğin zaman içindeki eğilimini göstermektedir.

Şekilde görüldüğü gibi sabit bir pencere genişliğine (60 ay) bağlı olarak 2005M04 ve 2006M05 dönemleri arasında enflasyon belirsizliğinden faiz oranlarına doğru (olasılık değerinin %10 önem düzeyi üzerinde kalan kısmı) bir nedenselliğin olduğu görülmektedir. Diğer dönemlerde ise nedensellik olmadığı (lh $\not\Rightarrow$ lfo) boş hipotezi reddedilememektedir. Nedensellik eğilim çizgisi enflasyon belirsizliğinden faiz oranlarına doğru nedensellik ilişkisinin giderek kopmakta olduğunu göstermektedir.

Açık enflasyon hedeflemesinin başladığı dönemlerde enflasyon belirsizliğinden faiz oranlarına doğru nedensellik ilişkisi söz konusudur. Bu durum açık enflasyon hedeflemesi stratejisinin meydana getirdiği şeffaflık ve öngörülebilirlik ortamının, risk ve belirsizlikleri azaltarak söz konusu ilişkinin ortaya çıkmasına olanak tanıması şeklinde yorumlanabilir. Ancak nedensellik ilişkisi özellikle kriz dönemiyle beraber ortadan kalkmaktadır. 2007-2008 krizi finansal istikrarın sağlanamaması nedeniyle risk ve belirsizliklerin artmasına neden olmuştur. Bu süreç enflasyon belirsizliğinden faiz oranlarına doğru bir nedensellik ilişkisinin geçerliliğini ortadan kaldırmıştır. Faiz oranlarının belirlenmesinde, ekonomi politikası yapıcıların konjonktüre bağlı olarak hareket etmek durumunda kalmalarının nedensellik ilişkisinin kopmasına nedenlerinden biri olduğu söylenebilir.

Şekil 3: Kayan Pencere Nedensellik Testi

Kaynak: Tarafımızca hesaplanmıştır. *Not: Turuncu çizgi "Nedensellik Eğilimi" çizgisidir.*

Şekil 3'de ise faiz oranlarından enflasyon belirsizliğine doğru zamana göre değişen (kayan pencere) nedensellik testi sonuçları görülmektedir. Şekilde yer alan sonuçlara göre 2013M03 ve 2015M12-2016M09 dönemlerinde faiz oranlarından enflasyon belirsizliğine doğru (olasılık değerinin %10 önem düzeyi üzerinde kalan kısmı) bir nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir. Diğer dönemlerde ise nedensellik olmadığı (lfo $\not\Rightarrow$ lh) boş hipotezi reddedilememektedir. Bununla birlikte nedensellik eğilim çizgisi faiz oranlarından enflasyon belirsizliğine doğru nedensellik ilişkisinin giderek sağlanmakta olduğunu göstermektedir.

Yine kriz dönemlerinde ilişkinin derecesinde düşüş ortaya çıkmakta, ancak 2010 yılının ortalarına doğru uygulamaya konulan "para politikası çıkış stratejisi" ile birlikte artış göstermiş ancak sonrasında dalgalı bir seyir izlemeye devam etmiştir. Bu durumun nedeni olarak son dönemdeki siyasi ve ekonomik konjonktürün iktisadi ilişkilerin istikrarlı bir şekilde ilerlemesine engel olması gösterilebilir.

Şekil 3'ün son kısmına bakıldığında (2015M12-2016M09), faiz oranlarından enflasyon belirsizliğine doğru nedensellik ilişkisinin ortaya çıkmıştır. Bu durumun nedeni olarak dolar kurundaki artışın piyasa faizlerini etkileyerek, enflasyonun öngörülen seviyelerin üstüne çıkmasına neden olduğu ifade edilebilir.

6. Sonuç ve Politika Önerileri

Enflasyon belirsizliği ile faiz oranı arasındaki ilişki özellikle ampirik literatürde sıkça ilgi gören bir konudur. Literatürde enflasyon belirsizliği ile faiz oranları arasında pozitif ilişki olduğunu ortaya koyan çalışmalar olduğu gibi negatif bir ilişkiyi bulgulayan çalışmalar da mevcuttur. Söz konusu ilişkinin ele alınan zaman aralıkları için farklılık göstermesi zamana göre değişen bir yapıyı işaret etmektedir. Ayrıca literatürde enflasyon belirsizliği ile faiz oranları arasındaki ilişkinin yönü parametrik yöntemlerle tahmin edilmeye çalışılmıştır. Ancak nedensellik ilişkisi zamana göre değişen bir yapı için ele alınmamıştır. Bu nedenle bu çalışmada enflasyon belirsizliği ile faiz oranları arasındaki nedensellik ilişkisi ele alınan zaman aralığındaki her gözlem için tahmin edilmiştir. Bu sayede birbirinden farklı yapılar ortaya çıkaran konjonktür hareketleri dikkate alınmış olmaktadır.

Çalışmanın bulgularına göre 2005M04 ve 2006M05 dönemleri arasında enflasyon belirsizliğinden faiz oranlarına doğru nedensellik ilişkisi söz konusudur. Bu sonuç açık enflasyon hedeflemesi stratejisi ile birlikte faiz oranlarının belirlenmesinde para politikası araçlarının etkili olduğunu göstermektedir. Ancak ilerleyen dönemde küresel kriz ile birlikte faiz oranlarının belirlenmesi konusunda para politikası etkinliğini kaybetmiştir. Küresel politikalar, sermaye akımları, risk ve belirsizlikler faiz oranlarının belirlenmesinde enflasyon dinamikleri ve bekleyişlerden daha etkili olduğu ifade edilebilir. Kriz ile birlikte ortaya çıkan bu ortam ilerleyen dönemde de söz konusu ilişkinin bozulmasına neden olmuştur. Bu süreçte enflasyon belirsizliğinden faiz oranlarına doğru nedensellik ilişkisinin eğilimi negatif yönde hareket etmiş ve giderek zayıflamıştır.

Diğer yandan, 2013M03 ve 2015M12-2016M09 dönemlerinde faiz oranlarından enflasyon belirsizliğine doğru nedensellik ilişkisi gözlemlenmiştir. Bununla birlikte faiz oranlarından enflasyon belirsizliğine doğru nedensellik ilişkisinin eğilim olarak giderek güçlenmekte olduğu ortaya konmuştur. Bunun nedeni olarak enflasyon-faiz döngüsünde küresel piyasalardaki hareketler ve dolar kurunun artış eğiliminin fiyatlara yansıması nedeniyle faiz oranları üzerinden enflasyonist baskıların ortaya çıkması gösterilebilir. Özellikle piyasaların Fed'in faiz artırımı ihtimali üzerinden sergilediği fiyatlama davranışları da bu durumun bir diğer örneği olarak ifade edilebilir.

Enflasyon belirsizliği ile faiz oranları arasında çift yönlü nedensellik belirli dönemlerde bulgulanmış olsa söz konusu nedensellik ilişkisi yeterince kuvvetli değildir. TL'nin diğer para birimlerine göre dolar karşısında negatif ayrışması, kredi derecelendirme kuruluşlarının Türkiye için kredi notu düşürme kararları, Türkiye'nin yaşamakta olduğu iç ve dış merkezli politik riskler enflasyon belirsizliği faiz oranı ilişkisinin kopmasına neden olan faktörlerdendir. Ayrıca enflasyon belirsizliğinde faiz oranlarına doğru nedensellik ilişkisi gittikçe anlamsızlaşırken, faiz oranlarından enflasyon belirsizliğine doğru nedensellik ilişkisi güçlenmektedir.

Bu koşullar değerlendirildiğinde Türkiye'de para politikasının fiyat istikrarı hedefi doğrultusunda etkili adımlar atabilmesi için risk ve belirsizlik ortamını stabilize edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla iç piyasanın dış etkenlerden etkilenmesini en aza indirmek için gerekli güvenli ortamı sağlanarak sermaye hareketleri kaynaklı faiz baskısı ve beraberinde getireceği enflasyonist baskı önlenmiş olacaktır. Ayrıca yerli ve yabancı yatırımcı için TCMB sözle yönlendirme politikaları gibi makro ihtiyati politikalar aracılığıyla spekülatif ortamların oluşmasını engelleyerek finansal istikrarın sağlanmasına da katkıda bulunmalıdır.

Kaynakça

Berument, H. & M.M. Jelassi (2002). "The Fisher Hypothesis: A Multi-Country Analysis," *Applied Economics*. 34: 1645-1655.

Berument, H., Z. Kilinc, & U. Ozale (2005). "The Missing Link Between Inflation Uncertainty and Interest Rates," Scottish Journal of Political Economy. 52: 222-241.

Blanchard, O. (2003). "Monetary Policy and Unemployment." In Remarks at the Conference" Monetary Policy and the Labour Market: A Conference in Honor of James Tobin", New School University.

Bollerslev, T. (1986). "Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity", Journal of Econometrics, 31: 307-327.

Boudoukh, J. & M. Richardson (1993). "Stock Returns and İnflation: A Long Horizon Perspective," *American Economic Review*, 83: 1346-55.

Ceylan, N., B. (2006). "Faiz Oranı ve Enflasyon Belirsizliği İlişkisi", İktisat İşletme ve Finans, (240), 98.

Chan, Lois K. C. (1994). "Consumption, Inflation Risk, and Real Interest Rates: An Empirical Analysis", *Journal of Business* 67 (1): 69-96.

Friedman, M. (1977). "Nobel Lecture: Inflation and Unemployment," Journal of Political Economy, 85: 451–72.

Gregory, A.W., Hansen, B., (1996). "Residual-Based Tests for Cointegration in Models with Regime Shifts", *Journal of Econometrics,* 70: 99-126.

Hahn, F. H. (1970). "Savings and Uncertainty," *Review of Economic Studies*, 37: 21–4.

Hartman, Richard & John H. Makin. (1982). "Inflation Uncertainty and Interest Rates: Theory and Empirical Tests." *NBER Working Paper* 906.

Hatemi-J, (2008). "Tests for Cointegration with Two Unknown Regime Shifts with an Application to Financial Market Integration", *Empirical Economics*, 35: 497-505.

Hill, J. B. (2007). "Efficient Tests of Long-Run Causation in Trivariate VAR Processes with a Rolling Window Study of the Money-Income Relationship", *Journal of Applied Econometrics,* 22: 747–765.

Juster, F. T. & Taylor, D. (1975). "Towards a Theory of Saving Behavior", *American Economic Review*, 65: 203–9.

Juster, F. T. & Wachtel, P. (1972a). "Inflation and The Consumer", *Brookings Papers on Economic Activity*, 1: 71–114.

Juster, F. T. & Wachtel, P. (1972b). "A Note on Inflation and the Saving Rate", *Brookings Papers on Economic Activity*, 3: 765–78.

Klien, B. (1975). "Our New Monetary Standard: The Measurement and Effects of Price Uncertainty 1880-1973", *Economic Inquiry,* 13: 461-484.

Mishkin, F.S. (1992). "Is the Fisher Effect for Real? A Re-Examination of The Relationship Between Inflation And Interest Rates," *Journal of Monetary Economics*, 30: 195-215.

Narayan, P.K., Popp, S. (2010). "A New Unit Root Test with Two Structural Breaks in Level and Slope at Unknown Time", *Journal of Applied Statistics*, 37: 9, 1425-1438

Summers, L.H. & M.W. Watson (1993). "The Non-Adjustment of Nominal Interest Rates: A Study of The Fisher Effect," in: J. Tobin (ed.), A Symposium on Honour of Arthur Okun. Washington, DC: Brookings Institution.

Wilcox, J.A. (1983). "Why Real Interest Rates Were So Low In The 1970's," *American Economic Review*, 78: 44-53.

EKLER

ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	**ADF Birim Kök Testi**		**PP Birim Kök Testi**	
	Sabitli	**Sabitli ve Trendli**	**Sabitli**	**Sabitli ve Trendli**
Lfo	-1.854 (0)	-3.400* (0)	-1.854(0)	-2.997(5)
Lh	-2.390 (0)	-1.847 (0)	-2.351(3)	-2.042(3)
Kritik değerler	%1: -3.46 %5: -2.87 %10:-2.57	%1: -4.00 %5: -3.43 %10:-3.14	%1: -3.46 %5: -2.87 %10: -2.57	%1: -4.00 %5: -3.43 %10: -3.14

Narayan & Stephan Popp (2010) Birim Kök Testi Sonuçları

	Ortalama Kırılma				**Ortalama+Eğim Kırılma**			
Değişkenler	Test İstatistiği	TB1	TB2	k	Test İstatistiği	TB1	TB2	k
Lfo	-2.78	2006M05	2013M05	0	-3.769	2006M05	2013M05	0
Lh	-5.378	2011M05	2011M07	11	-4.889	2011M05	2013M06	11

Kritik Değerler: T=100 için Sabitte Kırılma %10:-3.980, %5:-4.316, %1:-4.958
T=100 için ortalama ve trendde kırılma %10:-4.596, %5:-4.937, %1:-5.576

Gregory-Hansen Eştümleşme Testi

Ortalamada Kırılma		**Kritik Değerler**			**Kırılma Tarihleri**
Test İstatistiği	t-değeri	%1	%5	%10	TB1
ADF^*	-6.008	-5.13	-4.61	-4.34	2009M04
Z_t^*	-6.023	-5.13	-4.61	-4.34	2009M04
Z_a^*	-59.246	-50.07	-40.48	-36.19	2009M04

Gregory-Hansen Eştümleşme Testi

Ortalama+Eğim Kırılma	**Kritik Değerler**	**Kırılma Tarihleri**

Test İstatistiği	t-değeri	%1	%5	%10	TB1
ADF^*	-6.558	-5.47	-4.95	-4.68	2009M04
Z_t^*	-6.575	-5.47	-4.95	-4.68	2009M04
Z_a^*	-67.781	-57.17	-47.04	-41.85	2009M05

Hatemi-J Eştümleşme Testi

Ortalamada Kırılma		**Kritik Değerler**			**Kırılma Tarihleri**	
Test İstatistiği	t-değeri	%1	%5	%10	TB1	TB2
ADF^*	-4.539	-6.503	-6.015	-5.653	2003M09	2006M11
Z_t^*	-6.936	-6.503	-6.015	-5.653	2003M08	2006M11
Z_a^*	-74.226	-90.794	-76.003	-52.232	2003M09	2006M11

Hatemi-J Eştümleşme Testi

Ortalama+Eğim Kırılma		**Kritik Değerler**			**Kırılma Tarihleri**	
Test İstatistiği	t-değeri	%1	%5	%10	TB1	TB2
ADF^*	-5.307	-6.503	-6.015	-5.653	2003M09	2006M11
Z_t^*	-7.158	-6.503	-6.015	-5.653	2003M09	2006M10
Z_a^*	-77.773	-90.794	-76.003	-52.232	2003M09	2006M10

Көне Түркі Жазба Дәстүріндегі – Тілдік Тұлға

Tynyshtyk ERMEKOVA [1], Sagira ODANOVA[2]

Abstract

The article is illustrated with the different parties and the very concept of a person is analyzed as a person. Differentiated competence (linguistic, communicative, pragmatic) communicative personality. And sets out that the result of careful development of the national culture, national psychology formed national linguistic identity.

Keywords: Rights, individual, communicative personality, factors that shape the personality, language competence, the national linguistic identity

Түйіндеме

Мақалада адам ұғымына жан-жақты түсінік беріле келіп, оған тұлға ретінде талдау жасалады. Коммуникативтік тұлғаның құзыреттері (тілдік, коммуникативтік, прагматикалық) сараланады. Ұлттық тілдік тұлға тілдік тұлғаның ұлттық мәдениет, ұлттық психологияны терең меңгеруі нәтижесінде қалыптасатыны туралы баяндалады.

Кілт сөздер*:* адам, тұлға, коммуникативтік тұлға, тұлғаны қалыптастыратын факторлар, тілдік құзырет, ұлттық тілдік тұлға.

Кіріспе

Қазіргі уақытта тіл білімінде антропоөзектік бағыт үстемдік алып, адам факторына ерекше мән беріліп отыр. Сол себепті адамның қалай қарым-қатынас жасайтыны, ақпаратты қалай өңдейтіні, мәтінді қалай қабылдап, түсінетініне ерекше мән беріліп, тілдік құбылыстардың коммуникативтік жағына қызығушылық артып отыр. Адам қоғамы болған жерде тіл де болады. Тіл адамдар арасындағы қарым-қатынас құралы ретінде қызмет атқарып, қоғамдық мәнге ие болады. Тіл арқылы адам қоршаған ортаны қабылдап, өзіндік дүниетанымы қалыптасады. Сөйлермен ретінде адамда «индивид» (жеке адам), «тұлға», «субъект» ұғымдары өзінше көрініс тауып, адамның үш қырын көрсетеді: адамның өзіне қатысы, қоғамға және қоршаған ортаға, айналасына қатысы.

Адам – түрлі ғылымның нысаны. Ұғымның күрделілігіне байланысты жалпыға ортақ анықтамасы жоқ. Адамға берілген анықтамалар өте көп әрі алуан түрлі. Адам «индивид» (жеке адам), «субъект», «тұлға» ретінде сипатталады. Алуан түрлі болу себебі – адамды қай тұрғыдан сипаттауына байланысты. Адам психикалық ерекшеліктеріне

[1] Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, филология ғылымдарының докторы, профессор, ken_tina@mail.ru

[2] Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, филология ғылымдарының кандидаты, профессор sagira68@mail.ru

байланысты, басқа адамдармен қарым-қатынас жасауына қарай психологияда зерттеледі, әлеуметтік ерекшеліктері, қоғамдық қызметіне байланысты адам әлеуметтануда, сондай-ақ философияда да сөз болады. Тұлғаны сипаттаған кезде ең алдымен адамның әлеуметтік ерекшеліктеріне ерекше мән беріледі. «Совет энциклопедиялық сөздігінде» *тұлға* сөзіне: 1. Таным әрекеті бар қарым-қатынас субъектісі, 2. қоғам немесе қауымдастық мүшесі, – деген анықтама берілген. Адамның өзіндік ерекшеліктері туралы Д.Кішібеков пен Ұ.Сыдықов былай деп жазады: «Адамның бойындағы кісілік қасиеттердің *үш дәрежеде болатынын* аңғару қажет: 1) Әрбір адам – ең алдымен адамзат қауымының мүшесі. Шыққан нәсілінен, ұлтынан, табынан, жынысынан, туған жерінен тәуелсіз есті адамның барлық өкілдеріне ортақ жалпы адамзаттық қасиеттер болады. Олардың қатарына қуану, қайғыру, балажандылық, ананы сүю, арамдық-зұлымдықтарға, әділетсіздікке теріс қараушылық, махаббат, жек көрушілік, әділдікті ұнату т.б. рухани-психологиялық қасиеттер жатады. 2) Әр адамның физиологиялық ерекшеліктерінен жоғары жүйке жүйесінің қызметтерінен туатын және оның тек өз басына тән психологиялық өзгешеліктер. Бұлар оның мінез-құлқында, сезім көрінісінде, қызба жандылында, қимылдары мен жүріс-тұрысында, сөйлеу ыңғайында, сыртқы әсерлерге қайтаратын жауаптарында, бөтен адамдармен қарым-қатынасында т.б. тіршілік әрекеттерінде байқалады. Осы қайталанбайтын ерекшеліктерінің арқасында әр адамның басқаларға ұқсамайтын өзіндік қырлары туады. Бұл қырлардың негізі физиологиялық ерекшеліктерде жатқанмен, оған, әрине, өмір сүру ортасы да елеулі ықпал жасайды. 3) Адам белгілі бір елде, тарихи дәуірде, белгілі дәрежеге жеткен материалдық және рухани мәдениет жемістерімен сусындап өседі. Оның шыққан әлеуметтік (таптық), этникалық (ұлттық) ортасы болады. Сол дәуірде, тарихи ортада қалыптасқан білім-тәрбие жүйесінен тағылым алады. Осылардың бәрі қосылып адамның жан-дүниесінде өзіндік ізін қалдырады. Және сол уақыт ішінде анықталып, ерекшелене келіп, тұрақты рухани қасиеттерге айналады» [1, 236].

Негізгі бөлім

Философтар адамның сапалық сипаттамасын беруде жеке адам (индивид), тұлға, даралық (индивидуалдық) тәрізді ұғымдарды қолданады. Адам жалпы адамзат тегінің жекелеген өкілі болғандықтан индивид түрінде қарастырылады. Бүкіл адамзатқа ортақ жалпылама белгілермен қатар, өзгелерден ерекшеленетін дара қасиеттері ретінде – «табиғи бойы, көзінің түсі, дене құрылысы және әлеуметтік дамуының интеллектуалдық деңгейі, психолгиялық қатпары, рухани мәдениетінің әр түрлі деңгейі» [2, 86 б.] сияқты ерекшеліктері аталады. Индивидуалдық ұғымын индивидпен байланысы олардың биологиялық және табиғи негізі арқылы сипатталады. «Индивидуалдылық ең алдымен адамның табиғи және психикалық қасиеттерінен, нақтылап айтқанда, оның жадынан, темпераментінен, мінез-құлқынан, эмоционалдылығынан көрінеді. Индивидуалдылық белгілер адамның саналы әрекеттерінен де, оның пікірінен, қылығынан, мәдени қажеттіліктерінен де байқалады» [3, 247 б.]. Адамның әлеуметтік қасиеттерінің жоғары деңгейі оның тұлғаға айналуы болып табылады. Адамның биологиялық табиғатына негізделетін индивидуалдықпен салыстырғанда тұлға мәнінің ерекшелігі оның өзін-өзі дамытуы арқылы қалыптасатын әлеуметтік қасиеттерге негізделуімен сипатталады. Адам неғұрлым әлеуметтік-мәдени тәжірибені, рухани құндылықтарды неғұрлым мол жинақтаса, соғұрлым оның тұлғасының да маңызы арта түседі. Тұлға ұжымда, әлеуметтік қоғамда өмір сүретіндіктен, белгілі бір дәрежеде оларға тәуелді. Қоғам тұлғаның қалыптасуына, оның мүмкіндіктерін жүзеге асыруына қолайлы жағдай жасаумен қатар, кедергілер де жасауы мүмкін. Осы кедергілерден сәтті өту де тұлғаның

сапалық қасиеттеріне жатады. Бұл тілдік тұлға мен қоғам арасындағы қарым-қатынастан да көрінеді. Тұлғаның маңызды сипаттамаларының бірі – оның адамгершілік-рухани мәні. Тұлға мазмұнының және бағалануының маңызды компоненті ретінде оның санасының дүниетаным, адамгершілік және жауапкершілік деңгейі қарастырылады. Жеке бір этнос, ұлт, белгілі бір қоғам деңгейінде қарастырылатын тұлға жоғарыда көрсетілген сапалармен қатар сол ұжымның тілдік санасын жете түсінетін, қолданыстағы тілді терең меңгерген, сол арқылы өз қоғамының, өз ұлтының рухани-мәдени тұрғыдан өркендеуіне ықпал ете алатындай қабілетке де ие болуы қажет. Бұл тіл біліміндегі тілдік тұлға ұғымының мәнін көрсетеді.

Тіл табиғатын сол тілде сөйлейтін халықтың болмысы, мәдениеті арқылы, халық болмысын сол халықтың сөйлеу тілі арқылы тану идеясы тілдік тұлғаның маңыздылығын айшықтай түсті. Сөз мәдениетінің теориялық мәселелерін сөз еткен ғалым Н.Уәли «Адамына қарап сөзін алма, сөзіне қарап адамын ал» дейтін Абайдың философиялық ойы субьектінің сөзі арқылы оның әлеуметтік, білімдік, психологиялық тұлғасын тану жөнінідегі антропоцентристік идеямен үндес екенін айқын аңғартады. Дәстүрлі парадигмада, сөз мәдениетінің түп қазығы, орталық ұғымы тілдік норма болса, ендігі жерде, жаңа парадигмада сөз мәдениетінің түпқазығы тілдік тұлға болуға тиіс» [4, 16 б.] деген ойлары арқылы антропоөзектік бағыттағы зерттеулер үшін тілдік тұлғаны танып-білудің қажеттілігін баса көрсетеді. Тілдік тұлға белгілі бір этноұжымға тән тілді тұтынушы көптің бірі ғана емес, ол ұлттық мәдениет пен ұлттық дүниетаным арқылы айқындалатын ұлттық болмысты терең түсінетін, өз сөзін тыңдаушыға немесе оқырманға жеткізе білудің тетіктерін терең меңгерген тілдік субьект. Неміс ғалымы Й. Вейсгербер ұсынған тілдік тұлға идеясы В.В.Виноградов, А.А. Леонтьев, В.И. Карасик, В.И. Шаховский т.б. тәрізді орыс ғалымдары тарапынан дамытылды. Ю.Н. Караулов орыс тілді тілдік тұлға мәртебесін анықтаудың теориялық ұстанымдарын сөз ете отырып, тілдік тұлғаға мынадай анықтама береді: «қоршаған ортаны терең де жан-жақты әрі дәл бейнелей алуымен және тілдік құрылымдық күрделілігімен ерекшеленетін сөйлеу мәтіндерін жасау және түсіну қабілеттіліктерінің жиынтығы тілдік тұлғаны білдіреді» [5, 245 б.]. Зерттеушілер тілдік тұлға құрылымын сатылы түрде: философиялық деңгейде, яғни тіл, интеллект және қоршаған орта сабақтастығы негізінде және психологиялық, семантикалық, танымдық, прагматикалық деңгейлерден тұратын құрылымдық жүйе ретінде сипаттайды. Тілдік тұлғаны танымдық деңгейде белгілі бір этномәдени ұжымның ұлттық дүниетанымдық білімі құрайды. Тілдік тұлғаның құрылымдық жүйесі жалпылық сипатта болады, себебі әрбір деңгейдің дамуы мен тілдік тұлғада көрініс табуы әр адамда әр түрлі дәрежеде қалыптасып, түрліше сипат алады. Адам өзін қоршаған дүниені қаншалықты терең тани алса, оның тілдік бейнесін жан-жақты сипаттап бере алса тілдік тұлғаның мазмұны да тереңдей түседі. Ал тілдік тұлғаның мазмұнын құндылықтар жүйесінен тұратын дүниетанымдық, мәдени және жеке тұлғалық компоненттер құрайды. Лингвомәдениеттанымдық, этнолингвистикалық зерттеулерде тілдік тұлға ұғымын “ұлттық тілдік тұлға” ұғымы алмастырады. Себебі тілдік тұлғаның табиғаты тұлғаның ұлттық болмысымен, рухани-мәдени ерекшеліктерімен тікелей байланысты, тілдік тұлға ұлттық тілді тұтынушы ғана емес, ұлттық мәдениетті де тұтынушы. Ұлттық тілдік тұлға ұлттық болмысты, ұлттық дүниетанымды, ұлттық мәдени құндылықтар жүйесін, ұлттық психологияны, ұлттық тілдік сананы жете меңгергеруімен және оны келер ұрпаққа тіл арқылы жеткізе алатын тілдік әлеуетімен маңызды.

YII-IX ғасырларда өмір сүрген түркі тайпаларының халық ретінде қалыптасып, дербес мемлекеттік деңгейдегі қағанаттар құруына, түркілік тұтастықты сақтауға, түркі

қағанатының болашағын қамтамасыз етуге қызмет еткен тұлғалардың қай-қайсысы болмасын тілдік тұлға ретінде қарастырылуға лайықты. Өкінішке орай, олардың бәрінің тілдік тұлғасын ашуға тарихи-тілдік деректер жеткіліксіз, көне түркі жазба мұрағаттарының көпшілігінің дерлік авторлары белгісіз. Көне түркі дәуіріндегі түркілік болмысты терең түсінетін, өз сөзін тыңдаушыға жеткізе білетін тілдік субъект ретінде қарастыруға лайықты мынадай түркі қағандары мен олардың кеңесші-уәзірлерін, әскери қолбасыларын атауға болады:

Бумын қаған – YI ғасырдың екінші жартысында ел билеген түркі қағаны. Тарихи деректерде Бумын қағанның тұсында түркі тайпалары саяси-әлеуметтік жағдайы тұрақты болған. Күлтегін ескерткішінде Бумын қаған жайлы мынадай сөйлем жазылған: *Üze kök teŋri as[ra jaγyz jer qlyntuqda ekin ara kisi oγly qylynmys. Kisi oγlynta üze ečüm apam bumyn qaγan Istemi qaγan olurmyš. Olurupan türük bodunyŋ, ilin törüsin tuta birmis, iti birmis.* «Жоғарыда көк тәңірі, төменде қара жер жаралғанда, екеуінің арасында адам баласы жаралған. Адам баласын басқаруға ата-бабам Бумын қаған отырған. Отырып түркі халқының елін, заңын ұстай білген, иелік еткен» (КТү,1) [6, 17 б.]. Бумын қаған 532 жылы қайтыс болады. Бумын қағаннан кейін ел билеген Коло, Букан, Тобо, Хели, Шиби сынды қағандар түркі тайпаларын басқарады. Бұл жөнінде Ғ.Айдаров ескерткіштер деректеріне сүйене отырып, "Бірақ олардың ешқайсысы да Бумын қағандай бола алмады. Соның салдарынан YI ғасырдың соңғы кездерінде түркі тайпалары біраз әлсірейді. Бұл жағдай көрші табғаштардың пайдасына шешіліп, енді түркі тайпалары да лажсыздан соларға бағынады" дейді [7, 46 б.].

Ілтеріс қаған **(Құтлығ)** – Бумын қаған қайтыс болғаннан кейінгі жылдары әлсіреп, ыдыраған түркі қағанатын қайта қалпына келтіріп, түркі тайпаларының басын біріктіруге көп еңбек сіңірген түркі қағаны. Құтлығ қаған 692 , ұлу жылы қайтыс болады.

Қапаған қаған (түркіше аты - Бег-Чор, қытайша аты - Можчо) – 692-716 жылдары аралығында түркі қағанатын басқарған қаған. Құтлығ қағанның туған інісі. Құтлығ қаған қайтыс болған болғаннан кейін Бег-Чор Қапаған деген атпен таққа отырып түркі қағанатының шекарасын кеңейтуге, көрші мемлекеттер алдындағы беделін көтеруге қызмет етеді. Қапаған қаған 693-706 жылдары табғаш еліне жорық жасайды, 706-707 жылдары Байырқулықтардың шабуылын тойтарып, чіктер мен аздарды бағындырады. 711-712 жылдары Жетісу бойындағы елдерді бағындырып, Болчу өзенінің маңындағы он оқ тайпаларының әскерін жеңеді. 712-713 жылдары Сырдария өзенінен өтіп Темір қақпаға дейін жетеді. 716 жылы қайтыс болады. Қапаған ханның түркі халқы үшін істеген еңбегін Тоникук жоғары бағалағанын, өзі де оған адал қызмет атқарғанын аңғаруға болады: *Qapaγan qaγan olurtym. Tün udymaty küüntüz olurmaty. Qyzyl qanym tökti, qara terim jügirti. Isig küčüg bertim ök. Ben özüm uzun jelmeg jeme yttym oq* "Қапаған қаған... түн ұйықтамадым, Күндіз отырмадым. Қызыл қанымды төктім, Қара терімді ағыздым. Күш-қуатымды да бердім. Мен өзім ұзақ шабуылдарға да қатыстым» (Тон,51,52) [7, 113 б.].

Тоникук - түркі қағандарының ақылшысы, уәзірі болған түркі ойшылы. Қытайда тәрбиеленіп, білім алған. Тоникук ескерткішінің мәтінінде Тоникуқтың түркі халқына еткен қызметі өз атынан баяндалады. Ғалым Н.Шаймердинова Тоникуктың тілдік тұлғасын феномендік деңгейде жан-жақты қарастыра отырып, "Текст памятника Тоньюкука можно в целом представить как процесс ментального лексикона. Именно рассуждения, размышления, сомнения, прогнозирование и предугадывание ситуаций раскрывает Тоньюкука как прецедентную личность древнетюркского общества, показывает его как незаурядного дипломата, опытного политик и мудрого советника,

пережившего не одного кагана" деген ой айтады. Зерттеуші сондай-ақ "білге/мудрый" концептісін Тоникуктың өсиеттерімен байланыстырады [8, 105 б.]. М.Қ.Ескеева Тоникук антропонимінің этимологиясы жайлы пікірлерді саралай отырып, өз көзқарасын былай бідіреді: "*Tun* тұлғасы қазақ тілінде *тұңғыш* сөзінің құрамында ғана айқын сақталғанымен, кейбір басқа түркі тілдерінде дербес лексема ретінде қазір де қолданылады: тува тілінде *dun*, қырғыз, хакас тілдерінде *tun* «тұңғыш». Түркі тілдері бойынша ерін дауыстыларының (*u≈o*) сәйкестігі жиі кездесетін құбылыс. Ал екінші компоненті қазіргі түркі тілдерінде кеңінен қолданылатын жалпытүркілік *uq, oq, ük, ûg, oy, ög, oj, öj, üj* гомогенді түбір-негіздер кешеніне кіретін *uq* моносиллабынан өрбіген «ұқтырушы, үйретуші, оқытушы» мәнін беретін *uquq* лексемасы Тонукук антропонимінің мағынасын «бірінші ұстаз (оқытушы, үйретуші, ұқтырушы)» түрінде анықтауға мүмкіндік береді, үшінші буындағы *-uq, -ïq, -uy, -ïy* есккерткіштер тілі антропоним жасау модельдерінің бірі: *joliy tegin*. Бұл түркі тілдерінің фонологиялық жүйесінде қалыптасқан дыбыстық заңдылықтарға да, номинация теориясындағы уәждік негіздің ұстанымдарына да қайшы келмейді және онимнің жалпы мазмұны *Тонукуктың* жеке қасиеттері мен елге сіңірген еңбегіне байланысты кейін берілген құрметті есім екеніне саяды» [9, 323 б.]. Тоникук ескерткішінде берілген мына сөйлем де *Bilig esi čab esi ben körtim* «Білік иесі, сөз иесі (деп) мені көрді» (Тон) [7, 105 б.] Тоникуктың өз дәуіріндегі тілдік тұлға екенін нақтылай түседі.

Білге қаған – 716-734 жылдар аралығында билік жүргізген түркі қағаны. Құтлық қағанның үлкен баласы, Күлтегіннің туған ағасы. Білге қаған 683 жылы дүниеге келіп, 734 жылы қайтыс болады. Білге қағанның қаған ретінде халыққа жасаған еңбегі, ерлік істері Білгеқаған, Тоникук, Күлтегін ескерткіштерінің мәтінінде баяндалады: *Toγysqyma birigerü kün ortusyŋaru quuryγaru kün batysqyyyŋa jyrγaru tun ortusyŋaru anda ičreki bodun quup maŋa kürür [Bunča bodun quup] itdim ol amty jaγjoq. Türük qaγan ötüken jyš olursar ilte buŋ joq. Ilgerü šanduŋ [jazyqa tegi süledim. Talujqa kičig tegmedim b[irigerü t[oquz* «күн шығысындағы, бергі-күн ортасындағы, [және] артқы-күн батысындағы, тысқары-түн ортасындағы, мұндағының (бәрі) Ордалық халық. мұншама халықты бағындырып басын құрадым. Ол [сөзімде] ағаттық жоқ. Түрік қағаны Өтүкен-жынысында отырса, елде мұң жоқ. Ілгері Шаңдуң жазығына дейін жауладым. Теңізге сәл жетпедім. Түстікке қарай Тоғыз»(БҚ) [10,198 б.; 206 б.]. *türük bodun üčün tün udymadym, küntüz olurmadym. Inim Kül-tegin birle eki šad birle ölü jitü qazγandym. Anča qazγanyp biriki bodunγyot sub qylmadym. Men özim qaγan olurtuqyma jir saju* «түрік халқы үшін түн ұйықтамадым, күндіз отырмадым. Інім Күлтегінмен, екі уәзірмен өліп-тіріліп құрадым. Сонша құрап, біріккен халықты от-су қылмадым. Мен өзім қаған болғанда» (КТү, 26,27) [6, 177 б.].

Күлтегін - Қапаған қағанның кіші баласы. Күлтегін 685 жылы дүниеге келіп, 731 жылы қайтыс болған. Күлтегіннің ерлік істерін баяндауға арналған ескерткішті Күлтегін қайтыс болғаннан кейін ғасы Білге қаған орнатады. *Kül-tigin joq erser qoup ölteči ertigiz. Inim Kül-tigin kergek boldy. Özim saqyndym. Körür közim körmez teg, biler biligim bilmez teg boldy, Özim saqyndym. Öd teŋri jasar, kisi oγly qoup ölgeli törimis* "Күлтегін жоқ болса, көп өлетін едің. Інім Күлтегін қаза болды. Өзім қайғырдым. Көрер көзім көрместей, білер білігім білместей болды. Өзім қайғырдым. Уақытты Тәңірі жасар, адам баласының бәрі өлгелі туған» (КТү, 50) [6, 182 б.]. Күлтегін, Білге қаған ескерткіштері Білге қағанның атынан баяндалады.

Бөгү қаған - әскери қолбасы, Қапаған қағанның үлкен ұлы. Хан ордасының 40 мың әскерін басқарған [7, 45 б.].

Інел қаған – әскери қолбасы, Қапаған қағанның кіші ұлы. 711-712 жылдары түркілердің соғдыларға қарсы соғысында әскер басы қызметін атқарып, ерліктер көрсеткен ханзада. Бөгу қаған, Інел қаған жайлы деректер Тоникук ескерткішінде сақталған.

Иоллыг тегін. Мәтіннің мағынасы мен стилінің, құрылымының барлық элементтерін мәтіндік тұтастыққа біріктіретін лингвистикалық категория – автор бейнесі [12, 14 б.] болғандықтан көне түркі жазба мұраларының мәтіндік сапасы мен сипаты автордың тілдік құзіреті мен әлеуетіне байланысты екені белгілі. Орхон мұралары болып табылатын көлемді мәтіндерден тұратын Күлтегін, Білгеқаған ескерткіштерінің авторы - Иоллыг тегін. Профессор А.Салқынбай "кезінде А.Айдаров "түркі халықтары жазба әдебиетінің атасы" деп бағалаған бәдізші Иоллыг тегін тіпті ескерусіз қалған деуге болады дей ортырып, "…оны көне түркі жазба әдебиетінің негізін салушы тұңғыш түркі қаламгері деп бағалау лайық" деген пікір айтады [92, 43 б.]. Аталған мұраларды Иоллыг тегін жазғаны ешқандай пікір қайшылығын тудырмайды, себебі ескерткіш мәтіндерінде тасқа жазу жаздырған Йоллыг тегін екені бірнеше рет қайталанады: *Tabγač qaγanïŋ ičreki bedizčig ït(ï). Aŋïr adïnčïγ barïq jaraturtïm. Ičin tïšïn adïnčïγ bediz urturtum. Taš toqïtdïm. Köŋülteki sabïmïn u[rturtïm. . . on-oq oγlïŋa] tatïŋa tegi bunï körü biliŋ. Beŋgü taš* «Табғач қағаны Ордадағы бедізшісін жіберді. Мүсін, сурет, барық жасаттым. Ішіне, тысына өрнек салдырдым. Тас тоқыттым (қалаттым). Көңілдегі сезімді /бастырттым/. ...он-иелік ұрпағыңа, кірмелеріңе дейін бұны көріп біліңдер! Мәңгі тас»; *toqïtdïm. Bu erig irser. Amtïqa erig jirte irser. Anča etig jirte beŋgü taš toqïtdïm, bitidim. Anï körir, anča biliŋ. Ol taš[ïγ toqït] ïm. Bu bitig «bitigime atysy Jol(l)uγ tigin.* «тоқыттым. Бұл киелі жер еді. Қазір де киелі жер. Осындай киелі жерге мәңгі тас тоқыттым, жаздырдым. Бұны көріңдер, осылайша біліңдер. Ол тасты тоқыттым. Бұл жазуды жазған - Иоллыг-тегін»; *Kül-tiginiŋ altïnïn, kümüšin, aγïsïn, barïmïn, tör[t bïŋ] jïlqï [s] ïn, qarasïn jayγma tujγut bu [anda....igitti] begim tigin jügerü teŋri bolča...taš bitidim. Jolluγ tigin bitidmiz*. «Күлтегіннің алтынын, күмісін, ақығын, дүние-мүлкін, төрт мың жылқысын, (ірі) қарасын қағанның айтуы бойынша Тұйғұндар таратты. ….бегім тегінге жоғарыдан Тәңірі болысар... Тасқа жаздым. Иоллыг-тегін (біз) жаздық.» [10, 165-179 б.]. Білге Қаған ескерткішінің мәтінінде*:[bilige] qaγan bi[tigin] jol(lu)γ tigin bitidim. Bunča baryqγybedizig [türük] bilige qaγan atysy jol(lu)γ tigin men aj artuqy tört kün oluryp bitidim, bediz(id)tim. J...* «Білге қаған бітігін /жазуын/ Иоллыг-тегін мен жаздым. Осыншама барықты, мүсіндерді түрік Білге-қағанның аталасы Иоллыг-тегін мен бір ай төрт күн отырып жаздым. Мүсін жасаттым» [10,198,206]. Ескерткіш мәтінінен Иоллыг Тегіннің Ағайынды Күлтегін мен Білге Қағанның жақын туысы екені аңғарылады*: Bunča bitig bitigme Kül-tigin atysy jol(lu)γ tigin bitidim. Jigirme kün olurup bu tašqa, bu tamqa uqup jol(lu) γ tigin bitidim. ïγar oγlanyŋzda tujγunyŋïzda jigdi igidür ertigiz. Üča bardyγyz. Teŋride tirig idikiše [birigiz]*«Мұншама тастағы жазуды Күлтегіннің аталасы Иоллыг-тегін (мен) жаздым. Жиырма күн отырып бұл тасқа, бұл тамға арнап Иоллыг-тегін (мен) жаздым. Ұғар ұрпағыңызды да, тұйғұндарыңызды да табындырып, сиындырдыңыз. Ұша бардыңыз. Тәңірде тірлік, иелік кеше беріңіз» [10, 165-179 б.]. Күлтегін ескерткіштерінің тікелей Білге қағанның тапсырмасы бойынша қашалғаны ескерткіштер мәтінінен белгілі. Сондықтан да мәтіндегі оқиға желісі Білге қағанның атынан баяндалады. Ал мәтін авторы Білге қағаннан тапсырма алып, оқиға желісін мәтіннің мақсаты мен негізгі идеясына сай жазып шыққан Иоллыг тегін екенін айғақтайтын деректер жеткілікті. Иоллыг тегінді тасты қашаушы шеберлермен де шатастыруға болмайды. Ескерткіш мәтіндерінде тасты қашаушы, өрнектеуші бірнеше шеберлердің әр жерлерден шақырылғаны да жазылған. Сондай-ақ Күлтегін ескерткішінің мәтінінде тасқа жазу таңбаларын қашаушы шеберлердің автордың сөзін бұзбай бедерлегені айтылады. Мысалы*: Neŋneŋ sabïm erser*

beŋgü tašqa urtïm. Aŋar körü biliŋ. Türük amtï bodun, begler bödke kürügime begler gü jaŋïltačïsiz. Men beŋgü taš toqïtdïm. Tabγač qaγanta bedizči kelürtim. Bediztim. Meniŋ sabïmïn sïmadï. «Айтар сөзім болса, мәңгі тасқа жаздым (ұрдым). Бұған қарап білің, түркінің ендігі халқының бектері, таққа құмар бектер, сіздер жаңылысасыздар ғой. Мен мәңгі тас орнаттым (тоқыттым). Табғач қағаннан бедізші келтірдім. Өрнектеттім. Менің сөзімді бұзбады» [6, 170 б.]. Бұл ескерткіш мәтінінің авторы Иоллығ Тегін екенін нақтылай түседі. Зерттеушілер Білге қағанға арналған ескерткіш 734 жылы Білге қаған қайтыс болғаннан кейін бір жарым жыл өткен соң 735 жылы қойылғанын көрсетеді [10, 191 б.]. Бұл ескерткіш мәтінін Иоллығ тегін жазғанының айқын дәлелі.

Тіл – адам мәдениетінің көрсеткіші болғандықтан, белгілі бір мәтіндерде көрініс табатын сөз мәдениеті де тілдік тұлға мәдениетінің көрсеткіші болып табылады. Мыңдаған жылдар бойы адамдардың өзара қарым-қатынасына байланысты мінез-құлық ережелері қалыптасып, адами қарым-қатынаста әр этностың дара болмысын көрсететін іс-әрекеттік, тілдік әдептілік нормалары орнығады. «Дара тұлғаның ішкі мәдениетінің, сыпайылығының, адамгершілік қасиетінің айқын көрінісі деп саналатын сөз әдебі тіл қатудың, сөз жұмсаудың қоғам қабылдаған, жұртшылық ұйғарған, ұлттық сипатқа ие ережелері мен тәртібіне негізделеді. Бұлар сөз мәдениетінің этикалық сапаларын құрайды» [14,14 б.]. Мәтін құрауда көрінетін сөз этикасы да ұлттың моральдық принциптеріне, мәдени-ұлттық дәстүрлеріне орай қалыптасқан тілдесім әдептері жататыны белгілі. Сөз этикеті белгілі бір жағдаятта тілдесудің, сөз саптаудың, сөзді орынды қолданудың тәртібіне тән ережелерді сақтауды талап етеді. Әдеп нормаларының қалыптасуы өзара сабақтас екі жүйеден бастау алады: бірі – ұлттық этикалық ұстанымдар болса, екіншісі – жалпыадамзаттық этикалық құндылықтар. Сөз этикасы – дүниетанымдық этикалық компоненттерден және және эстетикалық элементтерден тұратын күрделі құрылым. Әдеп адамдар арасындағы қарым-қатынастың жоғары мәдени деңгейде ұйымдастырылуының басты шарты болғандықтан, ол жеке субъектілердің адами құндылықтарды түсінуіне, оны сөз жүзінде ғана емес, іс-әрекетінде де көрсете білуіне байланысты. “Мәдениет – адамды тұлға деңгейіне көтеретін негізгі құрал” [15, 12 б.] болып табылатындықтан тіл мәдениеті де тілдік тұлғаның әлеуетін көрсететін негізгі құндылықтардың бірі. YII-IX ғасырларда жазылған Орхон ескерткіштері тілінің лексикалық қорында сөз этикетіне жат лексемалық бірліктер кездеспейді. Көне түркі жазба ескерткіштері тілінде бірде-бір дөрекі сөздердің қолданылмауы көнетүркілік тілдік тұлға болып табылатын ескерткіш мәтіндері авторларының тіл мәдениетінің жоғары деңгейін көрсетеді. Бұл – тұтас этностық топтың этикалық мәдениетінің жоғарылығын, өздеріне тән сөз мәдениетін қалыптастырғанын айғақтайды.

Сөз мәдениеті әдеби тіл нормасымен тығыз байланысты екені белгілі. Әдеби тіл нормасын сақтау тілдік тұлғаларға қойылатын басты талаптардың бірі. Жалпы әдеби нормаларын сақтау тіл экологиясын қамтамасыз етеді: біріншіден, әдеби тіл нормасы сол қоғамда орныққан ортақ тілдік заңдылықтарды қолдануды міндеттейді; екіншіден, тілді қарабайырлықтан сақтайды; үшіншіден, кірме сөздерді талғап қолдануды жүктейді. Орхон ескерткіштері тілі осы талаптардың бәріне жауап береді. Көне түркілердің өзімен өзі томаға-тұйық өмір сүрмегені белгілі. Іргелес жатқан қытай елімен, парсы тілді соғдылармен тығыз қарым-қатынаста болғаны ескерткіштер мәтінінде айқын жазылған. Этносаралық қарым-қатынас тіларалық қарым-қатынасты тудыратыны, яғни тілдік кірмелілік мәселесін туындататыны да белгілі. Алайда Күлтегін, Білгеқаған, Тоникук ескерткіштері тілінде кірме сөздердің өте аз қолданылуы таң қалдырады. Ғ.Айдаровтың көрсетуі бойынша Тоникук ескерткішінің тіліндегі кірме сөздер ретінде соғды тілінен енген он үш сөзді (*аң* ”аң”, *аңыз* “аңыз”, йабыз “жауыз”, *бад*”теріс, жаман”, *баз*

“бейбітшілік”, *ерүң* “ақ”, *йалабач*”елші”, *шад* “шад”, *йат* “жат”, *чынтан* “сандал /ағаш түрі/”, *йут* жұт”, *барқ* “жай, сарай”, *йазуқ* “жазық”), табғаш (қытай) тілінен енген бес сөзді (*кунчуй* “бикеш”, *куй* “күйме”, *сеңүн* “әскери қолбасшы”, *Чача сеңүн* “кісі аты”, *табғаш* “қытай”), санскрит, сирия тілінен ауысқан бір сөзді (*мар* “ұстаз”) көрсетеді [7, 49-50 б.]. Ғалымның соғды сөздері деп берген кейбір лексемалар түркілік сөздер ретінде қарастырылуда, мысалы: *аң, йат, йут, йазуқ*. Күлтегін және Білге қаған ескерткіштері тілінде де осы сөздер және антрапонимдер қолданылады. Ескерткіштер тілінде кірме сөздердің сирек қолданылуы, көне түркілік тілдік тұлғалардың тіл тазалығын сақтауға да мән бергенін көрсетеді.

Күлтегін және Білге қаған ескерткіштері тілінің көркемдігі, түркі халықтарының дүниетанымдық тұжырымдары мен талғам-парасатын көрсететін мәтін мазмұнының тереңдігі Иоллығ Тегіннің өз заманындағы тілдік тұлға екенін айқындайды. Ескерткіштер Күлтегін мен Білге Қағанға арналып орнатылғанымен, жазбалар мәтінінде тек хандардың ерлік істері марапатталып қана қоймайды, түркі елінің тарихы, саяси-әлеуметтік жағдайы, дүниетанымдық ұстанымы, ұлттық болмысы да сомдалады. Демек, Иоллығ Тегін өз заманының ақылгөй данасы, парасатты тарихшысы, терең ойлы философы болған тарихи-тілдік тұлға.

Қорытынды

Сонымен, ұлттық тілдік тұлға белгілі бір этнолингвомәдени қауымдастықтың өкілі, этнотілдік танымды жеткізуші болып табылады. Ұлттық тілдік тұлға тілдің көмегімен ұлттық мәдениет пен психологияны игеру арқылы адамның әлеуметтенуі нәтижесінде қалыптасады. Ұлттық тілдік тұлғаның тілдік санасы этномәдени қауымдастықтың тілдік түсінігімен тығыз байланысты болады.

Пайдаланылған әдебиеттер

Айдаров Ғ. Күлтегін ескерткіші. – Алматы: Ана тілі, 1995. - 232 б.

Айдаров Ғ. Тоникук ескерткішінің (YIII ғасыр) тілі. - Алматы: Қазақстан, 2000. - 120 б.

Дәулетбекова Ж.Т. Жалпы білім беретін орта мектептерде қазақ тілінен сөз мәдениетін оқытудың ғылыми -әдістемелдік негіздері: филол. ғыл. докт. ... автореф. – Алматы, 2008. - 44 б.

Ескеева М.Қ. Көне түркі және қазіргі қыпшақ тілдерінің моносиллабтық негізі. - Алматы: Арыс, 2007. - 360 б.

Жақыпов Ж.А. Түркі бітіктің феноменологиялық сыры // «Алтаистика және түркологиядағы кешенді зерттеудің өзекті мәселелері» халықаралық конгресс материалдары. – Көкшетау: Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, 2009. – Б.180-187.

Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: КомКнига, 2005. - 264 с.

Кішібеков Д., Сыдықов Ұ. Философия. - Алматы, 2000. 236-б.

Салқынбай А.Б. Тіл және мәдениет. – Алматы: Қазақ университеті, 2001. -136 б.

Сартқожа Қ. Орхон мұралары. –Астана: Күлтегін, 2003. - 392 б.

Сейдімбек А. Қазақ әлемі. - Алматы: Санат, 1997. - 464 б.

Тэйлор Э. Первырбытная культура. – М.: Политиздат, 1989. – 578 с.

Уәли Н. Қазақ сөз мәдениетінің теориялық негіздері: филол. ғыл. докт. ... автореф. –Алматы, 2007. - 49 б.

Философия / құрастырған. Т.Ғабитов. Алматы: Раритет, 2005. - 400 б.

Шаймердинова Н.Г. Когнитивные модели древнетюркских текстов в русских переводах. – Астана: Арман-ПВ, 2007. -176 с.

Языковая личность //http://kudstu.ru/docs/lingvoconcept/lingvocult. htm

Global Plague Terror/ism: Its Political Economy to Political Finance

İrfan KALAYCI[1]

Abstract

Terror or terrorism is a global plague which transferred of the 20th century. The economic-political (EP) and finance-political (FP) dimensions of this disease, which is difficult to diagnose and treat, have been clarified and discussed in this study. Terror firstly and most commonly hits live economy, it is fed on dirty/black money and feeds the underground economy. Terror/ism, which is generally defined as armed systematic violence, begins to diversify like cabbage leaves as all kinds of violence against masses. One of these leaves is "economic terror/ ism", which forms the intersection of the EP, which is the politically owned economy, and the FP, which is the political finance. Terror / ism looks to world from three windows - "people", "technology" and "finance" windows. These windows are dark windows of the world, since they are about destroying people, using technology in bad faith, and wasting money. The global cost of terrorism has increased day by day. Many are from the national and globalized terrorist organizations continue to have legal and illegal commercial activity assets. Terror-fighting states have to make high military budgets and thus allocate less financial resources to prosperity projects.

Keywords: Global Terror/ism, Political Economy, Finance Politics

JEL Codes: F52, H59, K42, P16

Küresel Veba Terör/izm: Ekonomi Politiğinden Finans Politiğine

Özet

Terör ya da terörizm, 20.yüzyıldan çağımıza devretmiş bir küresel vebadır. Tanısı ve tedavisi zor olan bu hastalığın ekonomi-politik (EP) ve finans-politik (FP) boyutları belirginleşmiştir ve bu çalışmada tartışılmaktadır. Terör önce ve en çok görünen canlı ekonomiyi vururken, kara parayla beslenir ve yer altı ekonomisini besler. Genellikle silahlı sistematik şiddet şeklinde tanımlanan terör/izm, kitlelere yönelik şiddetin her türü olarak lahana yaprakları gibi çeşitlenmeye başlar. Bu yapraklardan biri de "iktisadi terör/izm" olup, politikaya ait ekonomi demek olan EP ile politikaya ait finans demek olan FP'nin kesişim kümesini oluşturur. Terör/terörizm, dünyaya üç pencereden –"insan", "teknoloji" ve "finansman" pencerelerinden- bakar. Bu pencereler; insanı yok etmek, teknolojiyi kötü niyetle kullanmak ve para israfına açmak ile ilgili olduğu için hepsi dünyanın *karanlık* pencereleridir. Terörün

[1] Prof. Dr., İnönü Üniversitesi İİBF İktisat Bl., irfan.kalayci@inonu.edu.tr

küresel maliyeti günümüzde gittikçe artmaktadır. Pek çoğu ulusal olmaktan çıkıp küreselleşen terör örgütleri yasal ve yasadışı ticari faaliyetleri varlıklarını sürdürmektedirler. Terörle mücadele eden devletler yüksek askeri bütçeler yapmak ve bu yüzden refah projelerine daha az finansal kaynak ayırmak durumunda kalmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Küresel Terör/izm, Ekonomi Politik, Finans Politik

JEL Kodları: F52, H59, K42, P16

1.Giriş: Araştırmanın Problemi - Problemin Araştırılması

Terör ya da terörizm, 20.yüzyıldan günümüze devreden ve gelecekte de varlığını sürdürmesi olası bir küresel vebadır Terör, politik gündemi belirlemektedir. Politikaya ait ekonomi demek olan *"ekonomi-politik"* (EP) ile politikaya ait finans demek olan *"finans politik"* (FP), bir de, terörün politika üzerindeki belirleyici yönü ve ağırlığı dikkate alınarak yeniden tanımlanmak durumuna gelmiştir. FP, maddi refahın oluşum ve dağıtım düzenini inceleyen EP'nin parasal ilişkiler - parasal çıkarlar kısmına denk düşen özel bir bölümüdür. FP ile EP, birbirinden katıksız-ayrı birer disiplin olmayıp aralarında geçişgenlik vardır.

Terörün finans politiğinde, terörü finanse eden örgütlerle terörü önlemek için bütçeden belirli bir kamu harcaması ayıran devlet iki ayrı tarafta yer almaktadır. Halk ise tebaası altında olduğu devletin yanındadır. İnce çizgi şudur ki; demokratik devletlerde *"devlet halkı içindir",* terörle tehdit edilen halkın güvenliği için gerekli her türlü harcamayı ve gelir transferlerini yapacaktır. Fakat korku rejimi ile ayakta duran faşist-faşizan devletlerde ise *"halk devlet içindir*" ve böyle olunca harcama-gelir dengesi halkın ihtiyacına ve devletin tahakkümüne göre kurulur. Devlet terörizmi denilen olgu faşizmin ya bir nedeni ya da bir sonucudur.

EP'nin işaret ettiği sistemler içinden en sağlam yerde bulunan kapitalizm, demokratik devletin de faşist devletin de kullandığı bir araçtır. Günümüzün terörü ve araçları, nedense kapitalist dünyanın üretip pazarladığı bir mala dönüşmüştür. Zaten dünyanın neredeyse tamamı kapitalistleşmiş durumdadır.

Araştırmanın maketi; *epistemoloji, ontoloji* ve *metodoloji* olmak üzere üç yapıya göre kurgulanmıştır.

i-Araştırmanın epistemolojik yapısı: Terör hareketlerinin tarihsel gelişimi ve Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri araştırılırken, gelişim evreleri ve sonuçları kapsamlı bir şekilde açıklanmıştır. Epistemoloji (bilgi felsefesi), bilginin ne olduğu ve nasıl elde edildiğine ilişkin olduğuna göre; buradaki bilgiler, yakın tarih metinlerinden, resmi verilerden ve bilimsel yorumlardan yararlanılarak elde edilmiştir.

ii-Araştırmanın ontolojik yapısı: Bu çalışmada, terör ve terörizm ülkelerin sosyo-ekonomik ve ekonomi-politik yapısını etkileyen, küresel boyutlu ve yaşamsal bir sorun olduğu ön kabul edilmiştir. Ontoloji yani varlık bilimi, sorunun varlığını, varlığın sorununu araştırır. Felsefi bağlamda terör/izm, bir ülke için devletin dirliği, toplumun birliği ve ekonominin verimliliği, kısacası 'var olma – var oluş' sorunudur. Bu nedenle bir ülkenin terör/izm karşısındaki duruşu ve dengesi önem taşımaktadır.

iii-Araştırmanın metodolojik yapısı: Metodoloji genel olarak belli bir bilimde /alanda uygulanan yöntemlerin tümü olduğuna göre, bu çalışma için, birbirini tamamlayan iki yöntemin uygulandığı söylenebilir:

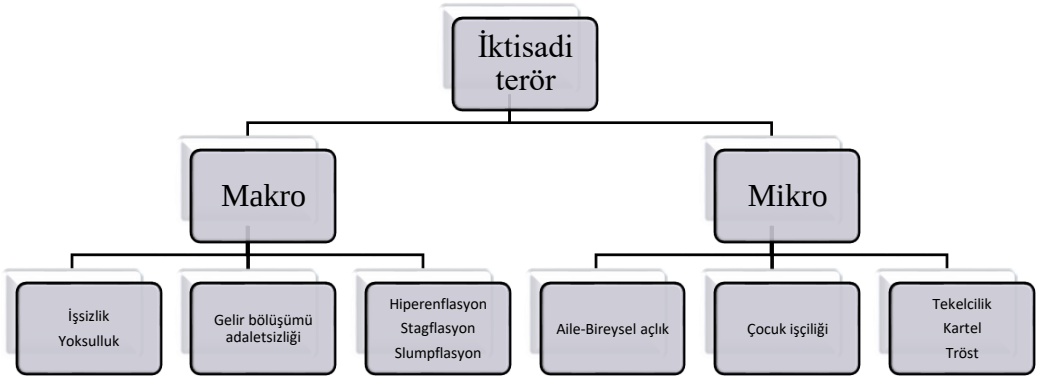
Bilimsel düşünce yöntemi; incelenen konu, bir yönüyle, 'nedir-ne olmaktadır?' sorularıyla ilişkili olduğundan "pozitif bilim"e; diğer yönüyle de, 'ne-nasıl olmalıdır?' şeklindeki değer yargılarıyla ilişkisinden dolayı da "normatif bilim"e dayanmaktadır. Ayrıca, terörizm Türkiye ekonomisini etkileyen bir değişken olduğu vurgusuyla, büyük terörizm resminde gözüken Türkiye kısmına vurgu yapılmış, yani genelden özele gidilerek çözüm noktalarına ulaşılmak istendiği için, araştırma, "tümdengelim" şeklindeki düşünce yöntemine uygun düşmüştür.

Araştırma ve inceleme yöntemi olarak 'betimleyici' ve 'soyutlamacı' teknikler tercih edilmiştir. Betimleme ile ayrı ayrı ya da iç içe geçmiş çok sayıda kavram tanımlanmış ve anlamlarını kuvvetlendirmek için benzetme yoluna gidilmiştir. Soyutlama tekniği ile de, gerçek yaşama en çok uyan unsurların tahlil kapsamına alınması, uymayanların ise tahlil dışı tutulması sağlanmıştır.

2.Ekonomi Politik İle Finans Politiğin Kesişmesi: İktisadi Terörün Çeşitleri

İktisadi terör, terörizmin bir çeşididir ve işsizlikten yoksulluğa, gelir dağılımı adaletsizliğinden hiperenflasyona ve tekelciliğe kadar bir dizi makro ve mikro içerikli alt çeşitten oluşmaktadır (Şema 1). İktisadi terör biçimlerinden biri ya da birkaçı bir araya gelip etkinleştiğinde toplum-devlet bağını sağlayan maddi üretim sistemini bozar, aksatır, zayıflatır; böylece bu sistemin nasıl çalıştığını açıklayan EP'yi karşısına alır. FP ise, bozulan bu sistemi parasal mekanizmalarla yeniden canlandırmak için devreye girer. Bu mekanizmaların bir tarafında hükümetin elindeki harcama ve gelir kalemlerinden oluşan *kamu maliyesi*, diğer tarafında ise merkez bankasının yönettiği emisyon ve faiz gibi *para politikaları* ile bankacılık sektörünün kaynakları yer almaktadır.

İşsizlik ve gelir dağılımı adaletsizliği gibi makro iktisadi sorunlar, aslında kapitalist sistemin *"görünmez el"* denilen serbest piyasa yoluyla yarattığı ve silaha dayanmasa da hedef aldığı kitlelerin (üniversite mezunları, yoksulluk-açlık sınırında yaşayan hanehalkları, vb.) mevcut durum ve gelecek güvencesini tehdit ettiği, kendine özgü bir korku saldığı ve şiddet dozu barındırdığı için bir tür iktisadi terördür. Bunların içinde hanehalkların ve işletmelerin davranışları bazında mikro düzeyde aşırı negatif dışsallıklar sözkonusudur.

Şema 1. İktisadi Terör Çeşitleri

Kaynak: Tarafımızdan hazırlanmıştır.

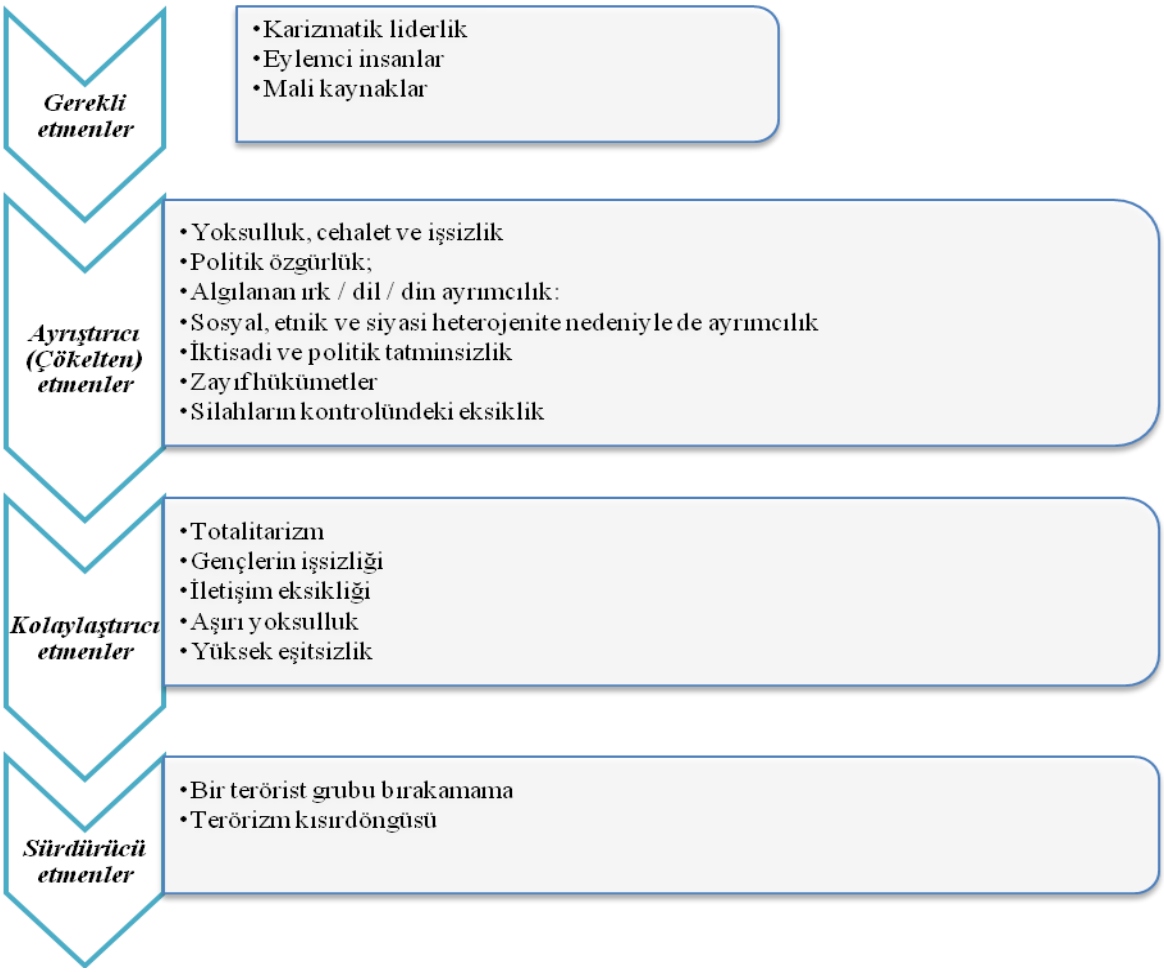
Kapitalistler artan askeri harcamalardan dolayı ortaya çıkan bütçe açığını kapatmak için çalışanların kazancına vergiler ve diğer kesintilerle göz dikmektedirler. *"Akbaba kapitalizmi"*[2] (vulture capitalism) denilen vahşi kapitalizm işçileri sömürerek iktisadi saldırı gerçekleştirmektedir. 2008'de ABD'de aşırı ipotek kredisi satmaya dayalı yanlış bankacılık politikaları yüzünden küresel mali krizin çıkmasında işaret fişeği olan Lehman Brothers ve diğer finans grupları, sektör çalışanlarının işsiz kalmasına, mevcut çalışanlarının da düşük ücretlerle yetinmelerine yol açarak, -silahsız fakat emek piyasasına panik pompalama olarak- terör saldırısının bir başka biçimini gerçekleştirmiş olmadılar mı? Askeri cunta gibi kapitalist cunta Avrupalı ve Amerikalı vergi mükelleflerine karşı can çekişen doları ve 'birkaç peniye (kuruşa)' Avrupalı bankaları satın alan Goldman Sachs gibi zombi bankaları desteklemeyi denemek için de iktisadi terörizm işlediler (HP, 2015).

İktisadi terörizmin hızlı yükselişinden söz eden Napoleoni'nin (2003) belirttiği gibi, para, terörizmin hayat çizgisidir; politika ya da ideolojinin değil. İktisat bilimi de silahlı mücadelenin evrensel motoru görevini görmektedir. Ona göre:

> *"El Kaide* gibi örgütler, dinsel değil iktisadi sistemlerin çatışmasından doğmuştur. (Bu bir *'kaide'* mi, tartışılır! –i.k.) Dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi, terör gruplarının, kendi sponsorlar, terör devletler ve çeşitli iştirakleri tarafından sürekli gelişmiş bir uluslararası iktisadi sistemin yeni terör ekonomisidir. Son on yıl içinde yeni terör ekonomisi uluslararası yasadışı ve suç ekonomisi ile birleşmiştir ve dünya gayri safi yurtiçi hasılasının (GSYH) % 5'ine karşılık 1.5 trilyon $ (= 890 milyar £) bir yıllık ciroya ulaşmıştır. Bu zor iktisadi sistem küresel terörü destekleyip besleyen bir yapıdır. Silahlı örgütlenmelerin II. Paylaşım Savaşı sonrasında sponsorluk, özelleştirme ve küreselleşmenin etkisiyle bir evrilme gösterdiği ortadadır.
>
> İki süper güç tamamen her biri tarafından finanse edilen silahlı grupları kullanarak, kendi etki alanlarının çevresi boyunca vekaleten savaşırken Devlet sponsorluğu soğuk savaşın tanıdık bir özelliği oldu.
>
> Bir sonraki aşama, *terörün özelleştirilmesi* gibi FKÖ ve IRA gibi terörist örgütler kendilerini finanse etmekte başarılı oldukları 1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başında, gerçekleşti. Liberalleşme sayesinde terör grupları kolayca para toplayan, şiddet uygulayan, sınır ötesi saldırılar yürüten ulus-ötesi varlıklar haline geldi. İronik olan, yeni terör ekonomisi Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra *'artarak artan'* küreselleşmenin bir ürünü olmasıdır. (Avrupa'da Berlin Duvarı yıkıldı ama terörle birlikte başka duvarlar örüldü. –i.k.)
>
> Özelleştirme, deregülasyon, açıklık, emek ve sermayenin serbest dolaşımı, teknolojik gelişmeler - tüm son 20 yılda iktisadi başarının temel bileşenler olarak selamladı. Her yıl yeni terör ekonomisi tarafından yaratılan 500 milyar doların 3'te 1'i –ki, bir kısmı Batı'da konuşlanmış olan- yasal işletmelerin ürünüdür. Geriye kalan öncelikle –gelişen Müslüman orta sınıfın üyeleri olan İslami bankacılar ve tüccarlar tarafından üretilen gelirlerden oluşmaktadır. Onlar radikal din adamları değil, İslami terörün arkasındaki gerçek iktisadi güçlerdir ve bunlar Müslüman dünyası karşısında İslamcı ayaklanmanın mali yakıtını sağlamaktadırlar. Doğu ve batıdan bağımsız bir iktisadi çözümleme, Hıristiyan Haçlı Seferlerini sosyo-ekonomik manzarasını hatırlatan bir başka ilginç senaryoyu hatırlatmaktadır."

Terörün örgütlenerek ortaya çıkmasını, terör örgütlerinin ayakta kalmasını sağlayan bir dizi "gerekli", ayrıştırıcı", "kolaylaştırıcı" ve "sürdürücü" etmen vardır (Şema 2). Bu etmenlerin birçoğu iktisadidir.

[2] *Akbaba kapitalizmi*, adını, başları kel, gagaları güçlü ve kursakları büyük olan yırtıcı kuş türü olan akbabalardan almaktadır.

Şema 2. Terör/izm İçin Gerekli, Ayrıştırıcı, Kolaylaştırıcı ve Sürdürücü Etmenler

Kaynak: Mitra, 2006: 3-6. (Tarafımızdan şematize edilmiştir.)

Harari'nin (2016: 30), geleceğin insanını anlatan "Homo Deus" adlı kitabında vurguladığı gibi, '*teröristlerin bir taktiği de düşmanlarını kışkırtıp aşırı tepki vermelerini sağlamaktır ki, kışkırtılan bir devletse, onun güvenlik gerekçesiyle yabancı bir ülkeyi işgal etmek ya da tüm halka zulmetmek gibi muazzam güç gösterisi düzenlediği, bu aşırı tepkinin çoğunlukla halkın güvenliğini teröristlerden daha fazla tehlikeye attığı görülmektedir.'* ABD'nin küresel terörizme darbe vuracağım derken Afganistan'dan Irak'a kadar Ortadoğu halklarına ne kadar çok zarar verdiği ortadadır. Küresel terörizmle mücadele, ABD'nin dünya jandarması olduğunu güncellemesine ve en modern silahlarını denemesine fırsat vermiştir.

Harari, *'terörün büyük bir züccaciye dükkânını dağıtmaya niyetli bir sineğe benzeterek'* son derece ilginç bir betimleme yapmaktadır: *"Sinek güçsüzdür, tek başına bir fincanı bile hareket ettiremez. Bu yüzden kendine bir boğa bulur, kulağına girer ve vızıldamaya başlar. Boğa korku ve öfkeyle çıldırıp dükkânı altüst eder. (...) [Teröristlerin] 11 Eylül 2001 (uçakla İkiz Kulelere) saldırılarıyla kışkırttıkları ABD, onların yerine Ortadoğu dükkânını yerle bir etti. Şimdi de enkazın içinden yeşeriyorlar; Orman Kanununu geri getirmek istiyorlar."*

Terörün ciddi maddi zarar vermektense korku salarak işlediğini belirten Harrari'ye (2016: 29-30) göre; 21.yüzyılın tüm olanaklarına karşın,*"teröristlerin çoğu zaman bir orduyu yenecek, bir ülkeyi işgal edecek ya da şehirleri ortadan kaldıracak güçleri yoktur."* Bu işi

kısmen salgın hastalıklar, deprem ve sel gibi doğal felaketler ve elbette bölgesel savaşlar yeterince yapabilmektedir.[3]

3.Terörün İktisadi Etkileri, Maliyetleri ve Sonuçları

Terörün iktisadi planda mikro, makro, küresel etkileri ve sonuçları bulunmaktadır ve küreselleşen dünyada bunlar birbirinden bağımsız değildir.

Terörün hanehalkı tüketimi, fabrika üretim ve yatırımı; okul, hastane, turizm hizmetleri, altyapı, iktisadi büyüme gelir bölüşümü, vb. üzerinde çok çeşitli olumsuz etkileri sözkonusudur. Örneğin, i-terörizm yüzünden hanehalkların tüketim harcamalarına güvenlik harcaması da eklenir; işletmelerin sabit maliyetleri yükselebilir *(mikro etki);* ii-Ülkenin iktisadi büyüme eğilimi pozitiften negatife dönebilir ve devletin güvenlik için finansman ihtiyacı artabilir *(makro etki);* iii-İhracat ve ithalatın düşmesiyle dış ticaret hacmi daralabilir *(küresel etki).* (Ayrıntı ve çeşitli simülasyonlar için bkz. Enders, Olson, 2012: 16; Choi, 2015; Sandler, Enders, 2008: 17-vd; IMF-Fact Sheet, 2016; Reaves, 2003.)

Çok uluslu bir şirket, kaynak ülke için bir mikro karar birimi iken, çok uluslu üretim ve pazar ağına sahip olduğundan o artık küresel makroekonominin bir parçasıdır. Terör örgütleri çeşitli yerli ve yabancı girdiler kullanarak şiddet üretip satan şirketler haline gelmişlerdir. Onların *niyeti* baskı ve korku yaratmak; yüklendikleri *maliyeti* ise, ileride elde edecekleri kazançlardır.

Terör *"şok şiddet"* demektir ve terörle "şoklanan" insanlar işten eve, kalabalıktan tenha yerlere kaçıp saklanırlar, korkuyla çalışıp işe az ve geç giderler. Hanehalkların gelir düzeylerini ve refah alışkanlıklarını aşağıya çekerken, terör, güvensiz ve güvenliksiz alanlar yarattıkça amacına ulaşmaktadır. Terörün *"doğrudan etkisi"* fiziksel ve beşeri sermayede kayıplar oluşturmak iken; *"dolaylı etkisi"* ise 'kısa devre' yaptırdığı ekonomiyi geçici durgunluğa (resesyona) sürüklemesidir. Örneğin, 2001'de New York'ta "*11 Eylül terör saldırıları" ("*9/11")[4] uçakla İkiz Kuleleri'nin vurulması şeklinde yapılmıştı ve bu saldırılar sonucunda çoğu ofis çalışanları (uçak yolcuları, kurtarma personeli dâhil) olmak üzere 3 bin insan hayatını kaybetmişti; genel tahminlere göre insan ve sermaye maliyetleri 25-60 milyar $ arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bazılarına göre, sadece insan sermayesi 40 milyar, maddi hasar ise 10-13 milyar $ arasında bir maliyet doğurmuştur. Kurtarma ve temizlik faaliyetlerinin maliyeti ise tahmini 1 milyar $ olarak hesaplanmıştır. Bir başka hesaba göre,[5] özel sektör üzerindeki yükü

[3] Harari, *'sıradan bir Amerikalı ya da Avrupalı için Coca Cola'nın El-Kaide terör örgütünden daha ciddi bir tehdit olduğu; tıpkı şekerin baruttan daha büyük tehlike arzettiğini'* söyleyerek dikkatimizi çarpıcı bir noktaya çekmektedir.

[4] 9/11 terör saldırısının, geleneksel (konvansiyonel) terör saldırılarından iki açıdan; birincisi, ulus-ötesi (okyanos-aşırı) yapılıp büyük ölçekli sonuç doğuran nadir olaylardan olması, ikincisi de küresel kapitalist sisteminin kalbini simgeleyen iş merkezini (İkiz Kuleleri) hedef alması ve Amerikan emperyalizmine meydan okuması nedeniyle ayrıldığı ve postmodern bir saldırı olduğu ileri sürülmektedir.

[5] "9/11" saldırısı İkiz Kuleleri yıktığında, NY'nin salt fiziğini değiştirmedi; toplumsal kimyasını bozarak ve mali harcamalarını da arttırarak "ikiz" bir iş yaptı. Anderson (2011), bu saldırının iktisat bilimi adına "iyi" ve "kötü" derslerle dolu olduğunu hatırlatmaktadır. New York Times tarafından yapılan hesaplamalara göre, "9/11 saldırısı" ABD ekonomisine –terörün adı gibi 'korkunç' derecede- çok pahalıya mal olmuştur. Dillendirilen "uç" rakamlara göre, fiziksel hasar (55 $ milyar $), iktisadi zarar (123 milyar $), güvenlik birimi (Homeland Security Department) geliştirme maliyeti (589 milyar $), savaş finansmanı (1.6 trilyon $); ve gaziler ve devam eden savaş maliyetleri (867 milyar $) olarak belirlenmiştir (Sorkin, 2015). (Sadece birkaç milyar $'lık maliyetlere işaret eden daha 'müteavazı' rakamlar için bkz. Lenain, Bonturi, Koen, 2002: 6). Ekonomide ve sosyal yaşamda tekrar güvenlik duygusunu sağlamak için yüklenilen bu maliyetler, 9/11 olayı gerçekleştiren terör örgütü için olduğu kadar, bu maliyetlerin bir kısmı karşılığında iş yapacak olan inşaat ve diğer hizmet şirketleri için de bir tür *"ek rant"*

14, federal devletin yükü 1.5, yerel yönetimlerin yükü de 0.7 milyar $'dır (Schneider, Brück, Meierrieks, 2010: 16-29).

Silahlı ya da silahsız her terör saldırısı; insana, çevresine, altyapı ve binalar gibi maddi unsurlara zarar verdiğinde bir *"doğal maliyetler"* oluşturmaktadır. Bir de, devletler / hükümetler, terör saldırıları yapılmadan önce "önleyici" ya da yapıldıktan sonra "tamir edici" türden çeşitli harcamalar gerçekleştirirler ki bunlar da *"yapay maliyetler"* şeklinde nitelendirilebilir. Terörün bu "*çifte maliyeti"* aslında *"atın çiftesi"*ne (tekmesine) benzetilebilir. Sessiz atın çiftesi nasıl *'pek'* olursa, sessizce gelen terörün doğurduğu maliyetler de o kadar '*tek'* olmaz.

Terörizmin iktisadi ve iktisat-dışı etkilerinin artmasının bir nedeni; milliyetçilik, faşizm, fanatizm ya da köktendincilik kaygısıyla terör örgütlerinin ve onların eylemlerinin destek bulmasıdır. Klein'in (2007: 3) deyimiyle, terör/izm bir *"iktisadi silah"*tır ve doğrudan saldırılarla fiziksel, biyolojik, psikolojik ve iktisadi kayıplar vererek gücünü kanıtlamaya çalışır. İktisadi hayatın can damarı olan ticareti baltalar, üretim ve yatırım bekleyişlerini bozar, risklere karşı başlangıçta algı duyarlılığını artırır, sonra azaltabilir.[6]

Bir ülke ekonomisi ile terör oranı arasındaki ilişkileri araştıran Blomberga, Hessa, Weerapana (2004: 463), mevcut iktisadi statükodan memnun olmayan fakat henüz köklü kurumsal değişiklikler yapamayan toplumsal grupların terörist eylemlerle bağlantısı konusunda bir mantık aranabilir. Sonuç, azaltılmış iktisadi faaliyet ve artmış terörizm şeklindeki kalıptır. Bunun karşıtı olarak, iktisadi kaynaklara erişiminin daha çok ve terörizmin az olduğu yerde seçenek bir ortam oluşur. Yazarların elde ettiği bir bulguya göre; demokratik, yüksek gelirli ülkelerde *'iktisadi kasılmalar'* terörist faaliyetlerin artma olasılığına işaret etmektedir.

Terör piyasaları duygusallaştırmaktadır: Bir bomba sadece insanları öldürmemekte, insanların tasarruf ve yatırımlarının değerlendiği, değerlendirildiği para ve sermaye piyasaların dengesini de bozmaktadır (Eldor ve Melnick, 2004: 367 ve 385; Bernholz, 2004: 317). Örneğin, bir terör konjonktüründe, ticari bankaların, mevduatlarını geri çekmek isteyen tasarruf sahiplerinin taleplerine yetişememesi durumunda bir *"likidite riski"*ne ve vadesi gelen kredilerin geri dönüşü olmadığında da bir *"kredi riski"*ne girme olasılığı artmaktadır. Ayrıca, terör olaylarında can ve mal kayıplarına uğrayan hayat sigortası ve kasko sahiplerine sigorta şirketleri yüklü ödeme yapmak durumunda kalırlarken, terör bölgesi poliçeleri ise görece daha pahalıya müşteriye sunulmaktadır[7] (Lakdawalla ve Zanjani, 2005: 1902-3).

Terör saldırılarının olduğu merkez ve çevresinde öncelikle, yurt içi ve dışı ticaret sektörü sayılmazsa, ilk sert tepkiyi turizm sektörü verir: Tur şirketlerine rezervasyon iptalleri artarak gelir ve oteller eksik kapasiteyle ve geçici işsizliğe yol açacak şekilde personel indirimine giderek çalışmaya başlar. Bu sektörün *'amiral gemisi'* niteliğinde olan havayolu

sağladığı düşünülebilir (Garfinkel, 2004: 495). ABD'nin terör adresi olan ülkelerdeki 9/11 misillemesi ise ayrı bir *"masraf kapısı"* olmuştur (Islam ve Shahin, 2001: *7*). Öyle anlaşılmaktadır ki, terör harcamaları tasarruf kabul etmemektedir (Blomberga, Hess, Orphanides, 2004:1032).

[6] Terörizmde *'başarı çıtası'* varsa, o da burasıdır: Terör saldırıları süreklilik kazandığında terör haberleri toplum için sıradan olaylar şeklinde algılanabilir ki sonuçta toplum duyarsızlaşabilir. Bu, terörizmin, toplumu kendine alıştırması ve toplumun günlük hayatına ortak olmasıdır. Toplumun teröre/terörizme alışması bir başka tehlikeli gelişmedir.

[7] Gelecekte, böyle giderse, sigorta şirketleri yeni/likçi (inovatif) bir ürün olarak "deprem sigortası" gibi *"terör sigortası"* adlı özel poliçeler satmaya başlayacaklardır. Terör riski yüksek bölgelerde insanlar deprem, kaza, vd. sigortalar gibi "zorunlu terör sigortası" yaptırmak zorunda kalabileceklerdir.

taşımacılığı, havacılık sanayi büyük gelir kayıpları yaşar.[8] Yolcu ve kargo uçakları havada iken kâr eder, yerde kaldığı sürece zarar eder. Uluslararası spor ve festival etkinliklerinin yapıldığı şehirler de terörizm için en uygun yerlerdir;[9] bu tür etkinliklere terörün bulaşması spordan beklenen kaliteyi ve spor organizasyonlarına karşı ilgiyi azaltmaktadır.

Terör örgütlerinin saldırılarına dayanan (ve bu örgütlerle devletin güvenlik güçleri arasındaki büyük silahlı çatışmaları da içeren) terörizm olayları, çeşitli *doğrudan* (insanların can ve mal kaybı) ve *dolaylı maliyetler* (refah harcamalarının bir bölümünün güvenlik bütçesine aktarılması ve seçici mali transferlerin azaltılması sonucunda yoksul hanehalklarının daha da yoksullaşması, kişi başı GSYH'nin düşmesi, gelir bölüşümü adaletsizliğinin azalması, iktisadi sektörlerin parasal zararları, vb.) doğurur. Terörün gerçekleştiği ve risk havasını canlı tuttuğu bölgelerde / şehirlerde yeni yerel ve merkezi yatırım kararlarını ve projelerini askıya aldırır; başlanmış olanları geciktirir; finans (bankacılık) sektöründen reel sektöre kredi akışını aksatabilir ya da durdurabilir. Bu durumda üretimde durgunlukla birlikte negatif iktisadi büyüme zemini oluşabilir. Bu, iç ve dış ticarette yarattığı gerginliğin de etkisiyle yerel ve milli kalkınmaya darbe demektir. Kalkınma sürecinin durma noktasına gelmesi politik istikrasızlık üzerinde tehdit oluşturabilir. Bu tehdidi savuşturmak için hükümet savunma/güvenlik harcamalarını arttırarak terörizmle mücadele konusunda seçmen tabanını rahatlatmaya çalışır. Eğer harcamalar yeni ve yüksek vergilerle finanse edilmeye kalkışılırsa, diğer değişkenler sabit iken, bu kez maliyet enflasyonu riski doğabilir. Ayrıca, özellikle Avrupa'da gözlendiği üzere, köktendinci terör saldırıları yerleşik halkla göçmen halkı karşı karşıya getirir; yerleşiklerden göçmenleri dışlamaya doğru yabancılaşma ve ırkçılık yapılmasına yol açarak göçmenlerin aradıkları 'orta' iktisadi refah düzeyini tehdit eder. Ayrıca terör olaylarının ulus-ötesi boyutuna[10] bağlı olarak küresel para ve sermaye piyasaları içine kapanabilir. Küresel ya da çokuluslu sermaye de terör bölgelerinden ya da güvenliğin yetersiz olduğu ülkelerden kaçarak ya kaynak ülkeye geri döner ya da daha güvenli seçenek limanlara uğrar. (Bkz. Cragin ve Chalk, 2003: 33-6; Steil, 2002; Shahbaz, 2013; 504; Choi, 2015: 172; Nitsch ve Schumacher, 2004: 432; Gupta, Clements, vd. 2004: 417-9; Chen ve Siems, 2004: 363; Gold, 2004; Elbakidze ve Jin, 2014: 20-2; Enders, Hoover,and Sandler, 2014: 1).

Terörizm, daha başka etkilerinden biri de, hükümetlerin askeri bütçelerini şişirip verimsiz iktisadi kaynakları askeri harcamalarla birleştirmesine (Mehmood, 2014: 516) ve bu arada askeri güvenlik teknolojilerini satan şirketlerin astronomik kazançlar elde etmelerine yol açar. *'Şişman' (obezit)* bir askeri bütçe hükümetleri "militarist bir devlet"i yönetmek zorunda bırakacaktır. Bürokrasiyi ve kamu sektörünü *'ince*'ltip *(fit)* küçültmeyi emreden neo-liberalizm,

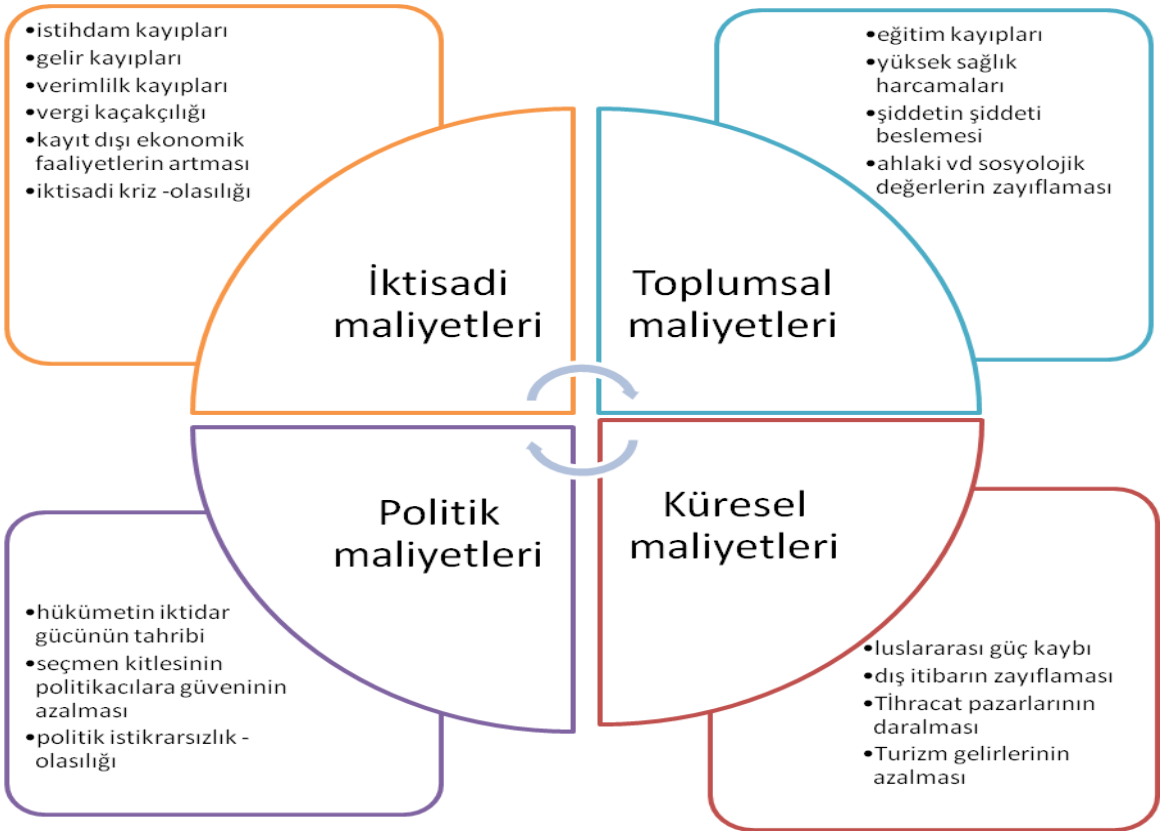
[8] Nitekim –uçakları kaçırmayla başlayıp yolcularıyla birlikte gökdelenlere çarptırma ile devam eden ve hava korsanların intiharıyla biten-; aynı anda üç ayrı terörizm tekniğinin uygulamasını bünyesinde taşımış olan--*11 Eylül terör saldırıları* (9/11) New York (NY) şehrine uçuşları aksatmış, azaltmış ve havayolu şirketlerinin yolcu ve kargo şirketlerine yüksek sigorta ücretlerini ödemek zorunda bıraktırmıştır. Stratejik belirsizlik pompalayan büyük ölçekli bir terör olayı olduğu için 9/11 yüzünden ABD'de havayolları sektöründe yüksek sistematik risk (beta) düzeyine geçilmiştir (Drakos, 2004: 445; Jaina ve Mukand, 2004: 479). US Airways ve Delta gibi büyük havayolu şirketlerinin başını çektiği hava trafiğinde Eylül 2000 yılında 2.1 milyar kargo mil, 60 milyar mil yolcu taşımacılığı yapılırken büyük terör saldırısının yapıldığı Eylül 2001'de 1.55 milyar kargo miline karşılık 35 milyar yolcu mili uçuşlar yapılabilmiştir (Lenain, Bonturi ve Koen, 2002: 19). Tüm dünya için merkezi destinasyonlarından biri olan NY'nin terörle vurulması, teröristlerin vermek istediği en üst düzeyde küresel mesaj niteliğini kazanarak dünya terör tarihine geçmiştir.

[9] Peter ve Losekoot'un (2013: 591) hatırlattıkları gibi, sadece1972-2003 yılları arasında dünya çapında önemli spor etkinliklerinde teröristler, katılımcılara ya da seyircilere 168 kez saldırmış ya da saldırı girişimlerinde bulunmuşlardır.

[10] Bir başka şekilde de, ulus-ötesinden gelen teröristlere karşı sınır-ötesi operasyonlar yapılınca (Bapat, Calle, Hinkkainen ve McLean, 2016), yabancı devletlere karşı politik ve iktisadi diplomasi farklı bir boyut kazanacaktır.

"önce ekonomi mi yoksa güvenlik mi' ikilemiyle hareket edip devleti askerileştirmeyi tercih eden 'liberal' hükümetler için bir çelişki olarak gözükebilir.

Gerçekte terörün maliyetleri salt iktisadi değildir ve eğitim ve hükümet kanadı ile de ilişkisi olduğundan maliyetler bir bütündür ve o bütünün iktisadi, toplumsal, politik ve küresel olmak üzere dört ana boyutu vardır (Şema 3). Her bir boyut da çeşitli alt maliyetler içermektedir. Englund'un (2015: 39) işaret ettiği gibi, terör olayları sırasında kaybedilen ve yeniden parayla satın alınıp hizmete sunulan refah malzemelerinin maliyeti ile, bir terör saldırısına uğrayan bir devletin karşılaştığı ve parasallaştırılması da oldukça zor olan "*itibar maliyetleri"* de dikkate alınmalıdır. Bütün terör maliyetleri genel şiddet maliyetlerinin bir parçasıdır.[11]

Şema 3. Terörizmin Dört Boyutlu Maliyeti

Kaynak: Tarafımızdan hazırlanmıştır.

Terör-ekonomi etkileşimini inceleyen Mesquita (2008), konuyu, *ekonominin terör üzerindeki* ve *terörün ekonomi üzerindeki* etkisi olarak iki çapraz düzlemde ele almaktadır.

[11] IEP (2013) raporuna göre, şiddetin iktisadi maliyeti tüm dünyada yaklaşık 9.4 trilyon dolardır. 2012 verilerine göre, dünyada en yüksek şiddet maliyeti GSYH'ye oranla şöyle hesaplanmıştır. Örneğin, i-"en yüksek" ülkeler %20-27 aralığında Kore, Suriye, Liberya, Afganistan; ii-"orta ülkeler": %4-10 ile İsrail, Rusya, Yemen, İran, Türkiye (%4.7) vb; iii-"düşük ülkeler": %1-3 ile Danimarka, İspanya, İzlanda, vb.

Terör saldırısına uğrayan bir ülke, eğer zengin ve güçlü bir ekonomiye sahipse (ABD ve Fransa gibi), -zaten biraz da bu yüzden saldırı riski altına girilmiştir-, saldırının olumsuzluklarını çabuk atlatır ve hatta bu başarıyı yeni yabancı sermaye yatırımlarını çekme yönünde fırsata bile dönüştürebilir. Zengin Avrupa'nın görece 'yoksul' ekonomilerinden biri olan İspanya, Bask bölgesinin bağımsızlığını isteyen ETA terör örgütünün[12] baskısı altına girdiği yıllarda, en iddialı olduğu turizm sektöründe teker teker mevzilerini kaybetmişti ve bu durum, düşüşe geçen GSYH ekonomisinin küçülmesinden anlaşılmıştı. Öte yandan terörizm, gerçek ve potansiyel saldırıları ile –güvensizlik yaratarak- ekonomide verimlilik düşürücü etkilere yol açacaktır.

Terör saldırıları da bazı doğal felaketler gibi hükümetlerin bütçesinde büyük *"delikler"* (açıklar) açar. Mali destekleri içeren kamu harcamaları, toplam talep (toplumun harcamaları) ile toplam arz (şirketlerin üretimi) arasında bir dengesizliğin olmaması ve gelir-harcama akışının durmaması için bu tür olaylar karşısında "esnek" tutularak "gevşetilir". Bazı ülkelerin doğal felaketler ve teröre karşı yaptıkları harcamalar bazında karşılaştırıldığı Tablo 1'de görüldüğü gibi, "Ağustos 1999 depremi" Türkiye'nin kamu harcamalarını bir önceki döneme göre % 13.1 arttırırken bu doğal felaketin ülke GSYH'sine oranı % 1.1 düzeyinde gerçekleşmiş; "9/01" terör olayı yüzünden ABD, GSYH'nin % 1.8 oranına karşılık federal kamu harcamalarını % 10.2 oranında arttırmak zorunda kalmıştır.

Tablo 1. Seçilmiş Felaketler ve Terör Saldırıları Sonrasında İç Talebe Yapılan Mali Desteklemeler: Olaylar Bazında Bir Karşılaştırma

Ülke	Olaylar	Kamu harcamaları (sonraki çeyrek dönemde; %)	
		Değişim oranı	GSYH'ye oranı
İtalya	Kasım 1980 depremi	4.1	0.9
İspanya	Ağustos 1983 seli	3.1	0.5
ABD	Ağustos 1992 Andrew kasırgası	2.1	0.4
ABD*	Ocak 1994	0.7	0.1
Japonya**	Ocak 1995 Kobe depremi	3.5	0.8
Türkiye***	Ağustos 1999 depremi	13.1	1.1
Fransa	Aralık 1999 fırtınaları	3.6	0.9
ABD	*11 Eylül 2001 terör saldırıları*	10.2	1.8****

[12] İspanya'da Bask bölgesinde ayrılıkçı ETA hareketini zayıflatan nedenlerden biri, yeni bir devletleşme sürecinin çok sancılı geçecek olmasıdır. Daha da önemlisi, ayrıştırma yerine bütünleştirme projesi olan AB modelinin Basklıları mevcut iktisadi kazanımlarını yitirebilecekleri endişesiyle caydırması olabilir. 1970'lerde, ülkenin en zengin üç bölgesinden biri olan Bask bölgesinde terör başladıktan sonra, bölgesel GSYH'nin % 10 oranında düştüğü kaydedilmektedir. (Ayrıntı için bkz. Arakon, 2013: 69; Abadie ve Gardeazabal, 2002: 1-2.) Terörün makro iktisadi sonuçlarını, 1980'li ve 1990'lı yıllarda ayrılıkçı IRA terörü altında yaşamış olan K. İrlanda için yapılan bir inceleme için bkz. Schneider,Brück, Meierrieks, 2011: 39.)

Notlar: **Bir sonraki çeyrek dönemdeki artış %8; **Daha sonraki dönemde artış %15; ***Sadece hükümetin yaptığı tüketim harcaması; ****Milli savunma harcamalarının yarısının altına düşmek üzere federal düzeyin %0.7'si.*

Kaynak: OECD'den aktaran Lenain, Bonturi and Koen, 2002: 29.

IEP'nin (2015: 3) *Küresel Terör Endeksi* raporuna göre; terör başta olmak üzere her türlü-tüm şiddet olaylarının küresel ekonomi üzerindeki *"iktisadi etkisi"* önemlidir ve sadece 2014 yılı için, GSYH'nin % 13,4'üne eşit (yani Almanya, Fransa, Kanada, İngiltere, İspanya ve Brezilya'nın toplamı) olan 14.3 trilyon $ olarak tahmin edilmektedir.[13] 2008'den bu yana bu iktisadi etki 12.4 trilyondan %15,3 oranında artarak 14.3 trilyon $'a çıkmıştır. (Bu da bir anlamda *dünyanın çivisinin nasıl çıktığına* işarettir! Zira bu parayla dünyanın tüm yoksulları doyurulabilir ve gıda yoksulluğu denilen küresel bir sorun ortada kalmaz; ortadan kalkar!)

2000 yılından bu yana 2014 yılı sonunda terör olaylarının iktisadi maliyeti yaklaşık 53 milyar $'a çıkarak % 61 oranında artmıştır. Ancak terör maliyetleri diğer şiddet maliyetlerinden küresel olarak 32 kat ve ölüm sonuçlarına göre de 13 kat daha azdır. Küresel planda milli güvenlik harcamaları yaklaşık 117 milyar dolara çıkmış. 1989-2014 yılları arasındaki terörist saldırılarının % 92'si hükümetlerce yayılan politik şiddetin olduğu ülkelerde gerçekleşmiştir. Terörizmin ortaya çıkış nedenleri zengin ülkelerden yoksul ülkelere doğru farklılaşmaktadır. Örneğin zengin OECD ülkelerinde gençlerin işsizliği ve küçük silahları ve uyuşturucu maddeleri kolay elde edebilme gibi sosyo-ekonomik etmenlere karşılık yoksul ülkelerdeki gıda yoksunluğu ve düşük eğitim düzeyi gibi etmenler terörizmi besleyen unsurlardır (IEP, 2015: 4).

IEP'nin (2015: 61-66) küresel terörizm veri tabanı (global terrorism database, GTD) üzerinden hesapladığı küresel ve bölgesel maliyetler ise (tahmini olarak) şöyledir:

> i-IEP'nin GTD'ye dayalı tahmini hesaplama yöntemine[14] göre, terörizmin küresel iktisadi maliyeti 2014 yılında –yaklaşık 52.9 milyar dolar ($) olarak -şimdiye kadarki- en yüksek düzeyine ulaştı. Bu 11 Eylül saldırısının ardından 2001'de ortaya çıkan 51.5 milyar $'lık maliyetten de fazladır.
>
> ii-Diğer şiddet biçimleriyle karşılaştırıldığında terörizmin yol açtığı kayıplar görece küçüktür, zira toplumsal (bireyler arası) şiddet suçları ve cinayetlerin yol açtığı zararlar terörünkinden 32 kat (ölümle sonuçlanması ise 13 kat) daha fazladır. Toplumsal şiddetin tüm dünyadaki parasal maliyeti 2014 yılı için, terörün 53 milyarına karşılık, 1.7 trilyon $ olarak hesaplanmıştır
>
> iii-Küresel planda 2000 yılında 4.9, 2002'de 7.6, 2003'te 5.4, 2004'te 10.9, 2005'te 11.0, 2006'da 15.8, 2007'de 20.4, 2008'de 13.4, 2009'da 14.7, 2010'da 12.0, 2011'de 12.3, 2012'de

[13] IEP'nin (2015: 80) aynı raporuna göre, 14.3 trilyon $lık ekonomik kaybın bazı bileşenleri; 817 milyar çatışmadan doğan kayıplar, 1.3 trilyon iç güvenlik harcamaları, 2 trilyon toplumsal suç ve şiddete bağlı kayıplar ve 3 trilyon da askeri harcamalarından oluşmaktadır. Eğer dünya, terör dahil tüm suç ve şiddet olaylarını sadece %10 oranında bile azaltsa, 1.4 trilyon $'lık ek iktisadi kaynak yaratarak;

a) dünyada günlük geçimi 1.25 $'ın altında olan 1.1 milyar yoksul insanın 3 katı bir toplam gelir büyüklüğüne ulaşabilecek *("yoksulluğu hafifletme")* ;

b) Dünya Bankası'nın zenginlerden yoksul ülkelere doğru kullandığı bir kredi sistemi olan toplam resmi kalkınma yardımı (official development assistance, ODA) 10 kat arttırabilecek *("kalkınmayı arttırma");*

c) Yunanistan'ın mali krizdeyken aldığı borçlarını 6 katını finanse edebilecektir *("küresel ekonomiyi kurtarma").*

[14] Küresel terörizm endeksi (global terrorism index, GTI) hesap yönteme şöyledir: GTI, beş yılda cereyan eden ağırlıklı dört göstergeye *(belirli/verili yılda toplam olmak üzere; 1-terör olayı, 2-teröristlerin yol açtığı ölüm sayısı, 3-yaralı sayısı, 4-maddi hasar miktarı)* bağlı 162 ülkeyi sıralamaktadır. Her ülkenin puanı (skoru), bir yılda karşılaştığı terör olaylarının görece etkisi üzerinden hesaplanmaktadır. Her etmen ağırlıklı "0-3" arasında olmak üzere, teröristlerin neden olduğu gizli psikolojik etkileri yansıtan ortalama beş yılı esas alan bir puana tabi tutulur. Terör olaylarının yol açtığı zararların parasal tahminine ağırlıklandırılmış belirli bir puan verilir: 1 milyon $'dan daha az zarar için "1"; 1 milyon – 1 milyar $ arası için "2"; 1 milyar $'dan daha fazlası için "3" puan. Terör olaylarının büyük çoğunluğu için kaydedilen "bilinmiyor" ifadesi ise "0" (sıfır) olarak kodlanır (IEP, 2015: 95).

16.9, 2013'te 32.9 milyar $ düzeyinde terör maliyetleri kaydedilmiştir. (Rakamlar yuvarlatılmıştır.)

iv- 2001 yılından beri yükselen terörizmin dünyaya maliyeti 2014 yılı için 52.9 milyar $ iken; doğrudan ve dolaylı maliyetler 2001'den buyana her yıl 20 milyar $ artarak 2014'te 1.7 trilyon $'a ulaşmıştır.[15] 2005 yılından bu yana, terör, Irak'a satın alma gücü paritesine (SAGP) göre (2014 yılı ülke GSYH'sinin % 32'si kadar) 159 milyar $ maliyeti olduğu tahmin edilmektedir.[16]

v-2014 tarihli toplam 52.9 milyar $'lık küresel terör maliyetinin en büyük bileşeni 51.2 milyar $'a mal olan ölümlere yol açan terör saldırılarıdır. Diğer bileşenler ise şöyle: Milyon dolar cinsinden olmak üzere; yaralanmalar 918, bombalama /patlama 410, tesis/altyapı saldırısı 104, silahlı saldırı 99, uçak kaçırma 67, rehin alma ve barikat kurma 12, insan kaçırma 8, silahsız saldırı 3, suikast 2.

vi-Tüm dünya terör karşı milli güvenlik yaklaşımına göre hareket ederek kendi mali güçleri oranında harcama yaparlar. Teröre karşı henüz –büyük ihtiyaç doğurmasına rağmen- yönetilebilir, sürdürülebilir ve etkin bir şekilde harekete geçirilebilir bir *"ortak küresel fon"* oluşturabilmiş değildir. Ancak yine de tüm dünya ülkelerinin terörü önlemeye dair tek tek yaptıkları güvenlik harcamasının 2014'te yaklaşık 117 milyar $'a ulaştığı hesaplanmıştır. Bu rakam, terörün aynı yıl yol açtığı 53 milyar $'lık küresel maliyetin 2 katına denk düşmektir ki, bu da ironik olarak *"atın çiftesi"*ne benzetilebilir.

vii-Terör ve toplumsal şiddetin *kişi başına (k.b.)* düşen kaybı ve bunlara karşı yapılan harcamalar da hesaplanmıştır. Örneğin, ABD'de 2014'te, k.b. terör kayıpları maliyeti, 160-170 $ olan k.b. harcamadan biraz fazla iken, bireylerarası şiddetin yol açtığı k.b. kayıplar önleyici harcamalardan en az 4 kat daha fazla olup 1300 dolardır. Birleşik Krallık'taki (İngiltere + İskoçya + Galler + K. İrlanda) terör harcaması ve kayıplar ise ABD'dekinin yarısı kadar olup şiddetin yol açtığı kayıp-maliyetlerinin 1100 $ olmasına karşılık bu kayıpların önlenmesi için yapılan harcamalar 200 dolar civarında seyretmiştir.

viii-Dünyada terörizm, toplam maliyetlere bakılacak olursa, belki de en çok ve en derin bir şekilde Irak'ı 'vurmuştur.' Irak'ta 2005'ten bu yana son 10 yılda terör maliyeti birikimli olarak –SAGP ile- toplam 159 milyar $ olarak tahmin edilmiştir. Bu terör maliyeti 2005-2014 döneminde 2014 GSYH'sinin % 32'sine eşittir (IEP, a.k., 66). Terör için harcanan bu paranın Irak devletinin kasasında kalması ya da toplumsal refah için harcanması halinde Ortadoğu'daki güç dengesi Irak'ın lehine değişecekti.

Küresel terörizm endeksiyle kurulan anahtar ilişkiler, bu endeksle ilgili değişkenler, terörist eylemin farklı bir yapıda gerçekleşebildiği ve yansıyabildiği OECD ve OECD-dışı ülkelerde aynı özellikte değildir. Yine de politik istikrasızlık, dinsel özgürlüğü kısıtlayan politikalar ve politik terör gibi bazı önemli küresel ilişkiler tüm ülke grupları için geçerlidir (Tablo 2).

[15] Bu değer, Türkiye'nin 2015 yılında SAGP ile elde ettiği GSYH'ye eşit yakınlıktadır.

[16] Irak'ın dışında, dünyada terörün en yoğun yaşandığı ilk 5 ülkeden biri olan Nijerya'da terör en çok doğrudan yabancı yatırımları (DYY) tehdit etmiştir. DDY, terör yüzünden -bir önceki yıla göre yaklaşık %-30 oranında bir (negatif) bir değişmeyle 2010'da 6.1 milyar $ düşmüştür (Meyers, 2015).

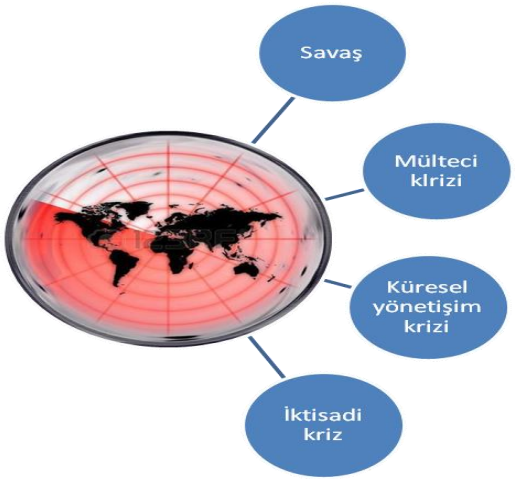
Tablo 2. Küresel Terörizm Endeksiyle Kurulan Anahtar İlişkiler

Sadece OECD-dışı	Küresel	Sadece OECD	Hiç bir grupla ilişkili olmayan etmenler
•Devam eden çatışma •Şiddetli gösteriler •Daha zayıf iş çevresi •Hizipleşmiş seçkinler	•Yüksek grup şikayetleri •Daha büyük politik terör •Güvenlik önlemi •Dinsel şiddet •Kısıtlı insan hakları •Politik şiddet örgütlerinin varlığı •Dinzel özgürlüğü hedefleyen politikalar •Uluslararası yasalara alt düzeyde saygı •Politik istikrarsızlık	•Göçmenlere yönelik olumsuz algı •Aşırı askerileşme •Basında düşük güven •Suçluluğun yüksek algısı •Yüksek gelir eşitsizliği •Hükümetin daha düşük derecede etkisi •Küçük silahlara kolay erişim •Eğitim sistemine az güven •Yüksek gençişsizlik •Yüksek şehirleşme •Demokraside daha alt inançlar •Daha az sosyal bağlılık •Artan uyuşturucu suçları	•Aşırı yoksulluk (günlük 2$, SAGP) •Aşırı yoksulluk (günlük 2.5$, SAGP) •Aşırı yoksulluk (günlük 5$, SAGP) •İlköğretimde okullaşma oranı •Orta okulda okullaşma oranı •Lise okullaşma oranı •SAGP ile k.b. GSYH •Bebek ölüm oranı

Not: Anlamlılık için belirlenmiş oran r=0.47

Kaynak: IEP, 2015: 69.

Gelinen noktada görülmektedir ki, terörün; savaş, iktisadi kriz, mülteci krizi, BM ve AB düzeyinde küresel yönetişim krizi ile bir diyalektik ilişkisi vardır (Şema 4). Terör, bu 4 krizden beslenmekte ya da onları beslemektedir.

Şema 4. Terörizm İle Diyalektik İlişkiler

Kaynak: Tarafımızdan hazırlanmıştır.

4.Terörün Finansmanı

Terör/izm, dünyaya üç pencereden – "insan", "teknoloji" ve "finansman" pencerelerinden- bakar; bu pencereler (Şema 5), insanı yok etmek, teknolojiyi kötü niyetle kullanmak ve mali kaynakların israfına açıldığı için hepsi *karanlık* dünyanın pencereleridir. Bu üç karanlığa bakan *pencere*, devletlerin güçlü sosyal-politik-hukuk *pençeler*i ile kapatılmaya ivedilikle ihtiyaç duyulmaktadır.

Şema 5. Terörün / Terörizmin Pencereleri

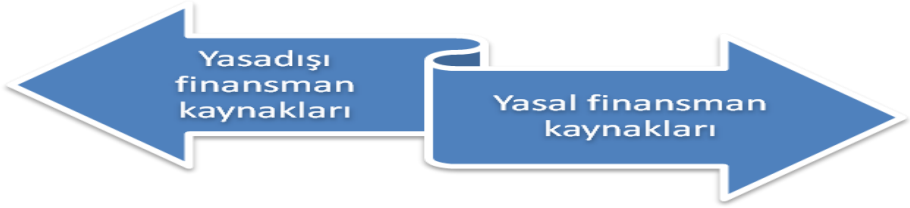
Kaynak: Tarafımızdan hazırlanmıştır.

Bu pencerelerden üçüncüsüne dikkatle bakıldığında, terör örgütlerinin de bir tür şirket gibi[17] varlığını sürdürebilmek ve gelir-harcama akımlarına bir ivme kazandırmak için finansmana *'şiddetle'* ihtiyaç duydukları görülür. Bu örgütlerin finansman kaynakları yasal-yasal görünümlü ve yasadışı olmak üzere iki zıt grupta toplanabilir.

Tablo 3'te görülebileceği gibi, yasadışı kalemler yasal olanlardan çok fazla olup birbirilerinin devamı ve tamamlayıcısı niteliğindedir. Ayrıca, bazı terör örgütlerinin gizli organik bağ içinde oldukları şirketlerle reel sektör ve finans piyasalarında bulunması 'temiz' şirketlerin aleyhine haksız rekabet yaratırken, kayıt-dışı iktisadi faaliyetlerinden ötürü de GSYH'nin gerçek değerinin hesaplanmasını engellemiş olmaktadırlar.

[17] Normal şirketler de bazen vergi kaçırarak, kara para aklayarak, kayıt dışı iktisadi faaliyetler yaparak yasaları çiğnemiş olurlar; ancak onları tümüyle yasadışı olan terör örgütlerinden ayıran, silahlı ya da silahsız korku ve şiddet yöntemlerine başvurmamalarıdır. Benzer şekilde, bazı terör örgütleri de paravan şirketler aracılığıyla ticaret yapıp gelir elde etmektedirler.

Tablo3. Terör Örgütlerinin Finansman Kaynakları

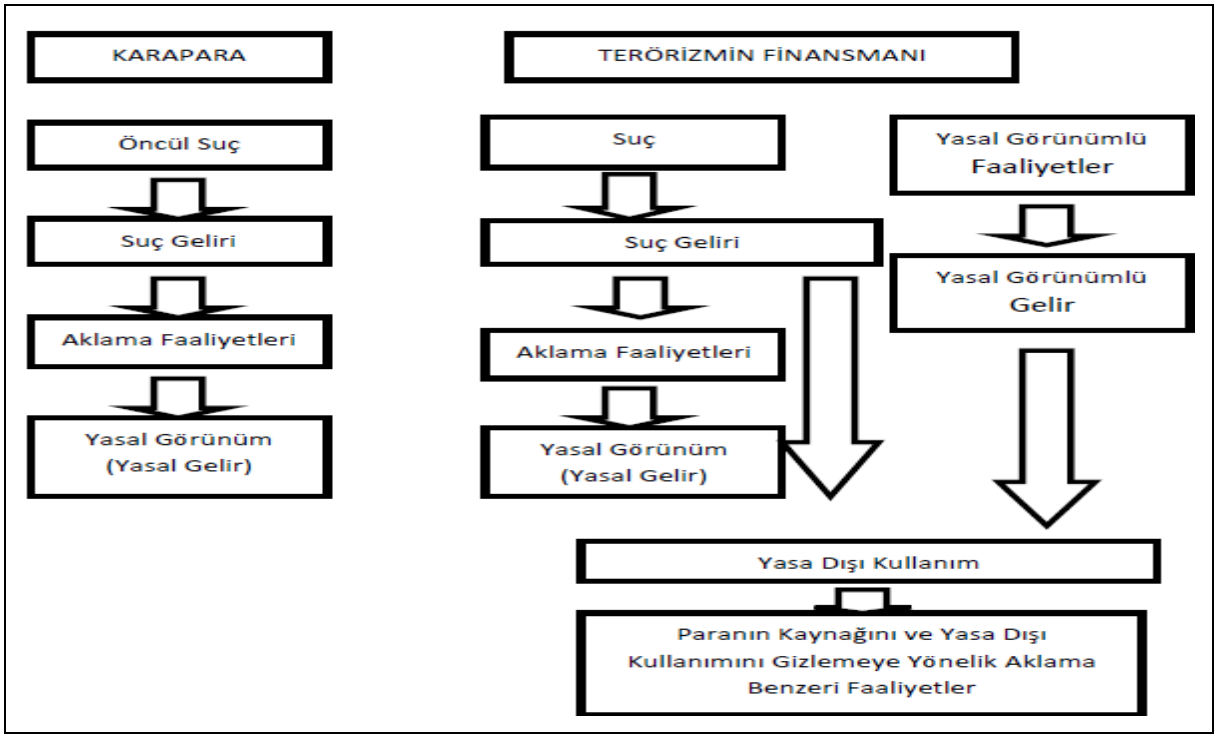
Yasadışı gelirler (-)	*Yasal gelirler (+)*
-Uyuşturucu kaçakçılığı	+Ticari faaliyetler
- Silah kaçakçılığı	+Yabancı devletlerden alınan yardımlar
- Sigara, içki, kimyasal madde kaçakçılığı	+Dernek ve vakıflardan alınan yardımlar
-Otomotiv ve yan sanayi ürünleri kaçakçılığı	+Örgüte ait medya kuruluşlarına verilen reklamlar,
-Gasp-soygun	+ Eleman ve sempatizanlardan toplanan aidatlar
-Suikast ve kışkırtma (provokasyon) karşılığı rant	+Kültür-sanat merkezlerinin faaliyetleri
- Sahtecilik, dolandırıcılık, hırsızlık	+Örgütsel yayınlar
-Kredi kartı dolandırıcılığı, markaların taklidi	+Konser ve toplantılardan toplanan paralar
- İnsan kaçakçılığı	+Kurban derileri
-Kadın ticareti (fuhuş)	
-Organize suç örgütleriyle yapılan ortak işler	
- Şifre kırarak banka hesaplarının boşaltılması	
- Çek-senet tahsilâtı	
- Haraç	
- Kara para aklama	
-Korsan ürün ticareti	

Kaynak: Karatay ve Kapusızoğlu, 2011: 120; Öztürk ve Çelik, 2009: 90.

Mitra'nın (2006: 9-15) dediği gibi, terörizmin mali tarafı genellikle göz ardı edilmiştir ki, bu bir hatadır. Napoleoni'nin (2003) tahminlerine göre, (2000'li yılların başında) terör dâhil uluslararası yasadışı ve suç ekonomisi 1.5 trilyon $ (yani yaklaşık 890 milyar £) büyüklüğüne ulaşmıştır. Comras (2005), bir kesim Suudi yurttaşın Dünya İslam Birliği içine, uygulamada – bir kardeş örgütü olarak saydıkları- El-Kaide örgütüne 75 milyar $ pompaladığını ortaya koymaktadır. "9/11" terör saldırılarının yapıldığı 2001 ile Aralık 2003 tarihleri arasında ABD yetkilileri, terör varlıklarında 75 milyar $'ı –*'Terör Sultanları'* adı verilen- El Kaide ya da Taliban'a ait toplam 138 milyar $'ı dondurdu. Bu dondurulan paranın kaynakları yasal işler, hayır kurumları, uyuşturucu ticaretine dayanmaktadır.

Terör Sultanları, harcamalarını finanse etme, çeşitli gelirler sağlama ile ilgili deneyimlere ve zekice yeniliklere bağlı yöntemlere sahiptirler. Bu yöntemler, belirli bir sıralı düzene (hiyerarşiye) sahip bir makinenin parçaları gibi çalışırlar. Terörizmin finansmanı karapara ekonomisine komşu ilişkileri içerisinde öncül suçlar işleyip suç geliri elde ederler;

gelirin yetmemesi ya da ek gelir elde etme güdüsüyle yasal görünümlü faaliyetler gerçekleştirir (Şema 6).

Şema 6. Karapara Aklama ve Terörizmin Finansmanının Aşamaları

Kaynak: Aykın ve Gümüşay, 2008: 408.

Terör örgütlerinin hedef sonuçlar (devlet ekonomisini bozup iktidara ortak olmak, vb.) için bir ekonomi-politik mantıkları ve kendilerini bu sonuçlara götürecek ara hedefler (parasal kaynaklarını doğru yönetmek, vb.) için de finans-politik sistemleri vardır. Her terör örgütü iktisadi, politik ya da etnik terörizm yaparak *"branşlamıştır."* Ortak yönleri her zaman bir parasal kuvvete ihtiyaç duymalarıdır. Dünyanın gelip geçmiş ünlü terör örgütleri olan ETA, IRA ve PKK, 2000'li yılların koşullarına göre, farklı büyüklükte bir finans gücü elde edip yönetmişlerdir. Tablo 4'ten de anlaşılmaktadır ki, PPK, *'mevkidaşları'* ETA ve IRA'ninkinden çok fazla -yasal ve yasadışı yollarla- yıllık gelir etmiştir.

Tablo 4. PKK, ETA ve IRA Terör Örgütlerinin Finans Kaynaklarının Karşılaştırılması

Karşılaştırma Alanı	PKK	ETA	IRA
Yıllık Gelir	550-750 milyon Dolar	12-37 milyon Dolar	6-15 milyon Dolar
Yasa dışı Finans Kaynakları	1.Uyuşturucu Kaçakçılığı 2.Göçmen Kaçakçılığı 3.Silah Kaçakçılığı 4.Sigara, Alkol ve Akaryakıt Kaçakçılığı 5. Sahtecilik 6. Haraç	1. Adam Kaçırma ve Fidye 2. Gasp, Soygun, Hırsızlık 3. Devrim Vergisi adı ile alınan Haraçlar	1. Akaryakıt ve Sigara Kaçakçılığı 2. Gasp, Soygun, Hırsızlık 3. Haraç 4. Sahtecilik
Yasal Finans Kaynakları	1.Ticari Organizasyonlar 2. Devrim Vergisi adı altında alınan bağışlar ve yardımlar 3.Örgütsel Yayınlar (2 gazete, 4 TV kanalı, 13 radyo kanalı, 19 dergi, 3 basım evi ve çok sayıda internet sitesi)	1.Ticari Organizasyonlar 2. Devlet sübvansiyonları 3.Aidat ve Bağışlar 4.Örgütsel Yayınlar (Egin ve Egunkaria gazeteleri)	1.Ticari Organizasyonlar 2.Bağış ve yardımlar (Özellikle NORAID ile ABD'de yaşayan İrlanda diasporasının yardımları) 3.Örgütsel Yayınlar (An Phoblacht / Republican News gazetesi)
Dış Destek	Irak, İran ve Suriye'den alınan destek Avrupa ülkelerinden alınan destek	Fransa'dan alınan destek (1986'ya kadar) Latin Amerika Ülkelerinden alınan destek	Libya'dan alınan destek (1987'ye kadar) ABD'den alınan destek (1980'lerin sonuna kadar)

Kaynak: Gücenmez. 2014: 26

5. Sonsöz: "Bam Teli"nden"Zir Teli"ne[18] …

Bam teli: Terör ya da terörizm, 20.yüzyıldan devreden bir küresel vebadır. Bu çalışmanın konusu olan terör / terörizm, -makro düzeyde- çağımızın, dünyamızın, kapitalist küreselleşmemizin *bunalım*ıdır; -mikro düzeyde ise- "mide *bulandırıcı"*dır. Aynı terör/izm, günahlarından bir türlü arınamayan insanoğlunun "günahlarının *misillemes*idir" ve *misli*yle insanoğlunu 'vurmaktadır.'

Zir teli: Terör, harlanan bir ateş gibi, ülkenin harmanlarını yakmaktadır. Bu harmanlar, tarladaki buğdaydan fırınlardaki ekmeğe, fabrikalardaki makine üretiminden okullardaki eğitime kadar binlerce iş ve işgücü kaybıdır. Buna göre, kurgulanan ve uygulanan terörle mücadele paketi ya da reçetesi de, istenmeyen gebeliği önleyen bir araç olan "spiral" görevini ivedilikle görmelidir. Yoksa *"terör spirali"* toplumun değerlerini yutmaya devam edecektir. Dikkat edilirse, İngilizce *"t-error-ism",* içinde "hata" (yanlış) anlamına gelen bir sözcüğü barındırmaktadır. Terörün Arapça karşılığı da tedhiştir; tedhişe tedbir almalıyız!

Kaynakça

Abadie, A. and Gardeazabal, J. (2002). "The Economic Costs of Conflict: A Case Study of the Basque Country", *Harvard University and NBER,* July.

Anderson, W. L. (2001). "Is Terrorism Good for the Economy?", *Mises Daily,* Mises Institute, Sept., 17.

Arakon, M. (2013). "Ulusal azunlıklar ve Ulus-Devlet Sorunu: Bask ülkesi", *Alternatif Politika,* c.5, S. 1, Nisan, ss.69-90.

Aykın, H. ve Gümüşay, K. (2008). "Terörle Mücadelede Yeni Boyut: Terörün Finansmanı ile Mücadele", S. Aydın (Ed.), iç. *Karapara Aklama ve Terörizmin Finansmanı,* Ankara, Adalet Yayınevi, ss. 341-416.

Bapat, D. C. L. Hinkkainen, K. H. and McLean, E. V. (2016). "Economic Sanctions, Transnational Terrorism, and the Incentive to Misrepresent", *The Journal of Politics,* 01/2016.

Bernholz, P. (2004). "Supreme values as the basis for terror", *European Journal of Political Economy,* Vol. 20, 317–333

Blomberga, S. B., Hess, G. D. and Orphanides, A. (2004). "The macroeconomic consequences of terrorism", *Journal of Monetary Economics,* Vol. 51, pp.1007–1032.

Blomberga, S. B., Hessa, G. D. and Weerapana, A. (2004). "Economic conditions and terrorism", *European Journal of Political Economy,* Vol. 20, 463–478.

Chen, A. H. and Siems, T. F. (2004). "The effects of terrorism on global capital markets", *European Journal of Political Economy,* Vol. 20, pp.349–366.

Choi, S.W. (2015). "Economic growth and terrorism: domestic,international, and suicide", *Oxford Economic Papers,* pp.157–181.

[18] *Bam teli,* kalın ses veren saz teli; bir insanı aşırı derecede kızdıracak-bağırtacak bir söz söyleme; en yüksek perdeden ses çıkarma; sakalın dudağa yakın en yakın teli demek iken; *zir teli* ise en ince tel; munis, mütevazı ses çıkarma-söz söyleme anlamına gelir.

Comras, V. (2005). "Al Qaeda Finances and Funding to Affiliated Groups Strategic Insights", *Independent.Academia*, Vol IV/1, Jan.

Cragin, K. and Chalk, P. (2003). *Terrorism& Development: Using Social and Economic Development to Inhibit a Resurgence of Terrorism Rand*, Pittsburgh: Waterstones.

Drakos, K. (2004). "Terrorism-induced structural shifts in financial risk: airline stocks in the aftermath of the September 11th terror attacks*", European Journal of Political Economy*, Vol. 20, pp.435–446.

Elbakidze, L. and Jin, Y. (2014). "Socio-Economic Antecedents of Transnational Terrorism: Exploring the Correlation", *Research Gate.*

Eldor, R. and Melnick, R. (2004). "Financial markets and terrorism", *European Journal of Political Economy*, Vol. 20, pp.367–386.

Enders, W. and Olson, E. (2012). "Measuring the Economic Costs of Terrorism", *The Oxford Handbook of the Economics of Peace and Conflict.*

Enders, W., Hoover, G. A. and Sandler, T. (2014). "The Changing Nonlinear Relationship between Income and Terrorism", *Journal of Conflict Resolution,* Jan 31.

Englund, S. H. (2015). "At What Cost? United States' Counter-Terrorism Strategy, Reputation, and Public Opinion", *Perspective on Terrorism,* Vol. 9, Issue 3, June, pp.39-55.

Garfinkel, M. R. (2004). "Global threats and the domestic struggle for power", *European Journal of Political Economy* ,Vol. 20, 495–508.

Gold, D. (2004). "Economics of Terrorism", *Columbia International Affairs Online (CIAO),* May.

Gupta, S. Clements, B. Bhattacharya, R. and Chakravarti, S. (2004). "Fiscal Consequences of armed conflict and terrorism in low- and middle-income countries", *European Journal of Political Economy*, Vol. 20, 403–421.

Gücenmez, B. (2014). *Terörizmin Finansmanı: PKK, ETA ve IRA Terör Örgütlerinin Karşılaştırılması,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: KHO Savunma Bilimleri Enstitüsü.

Harari, Y. N. (2016). *Homo Deus: Yarının Kısa Tarihi,* Çev. P.N. Taneli, İstanbul: Kolektif Kitap.

Hermes-Press (2015). "Capitalist Economic Terrorism", *The New Enlightenment,* http://www.hermes-press.com/capitalist_terrorism.htm (29/3/2016)

IEP-Institute for Economics and Peace (2013). "The Economic Cost of Violence Containment", http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/06/The-Economic-Cost-of-Violence-Containment.pdf (4/1/2016)

IEP-Institute for Economics and Peace (2015). Global Terrorism Index (GTI) 2015, http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/11/Global-Terrorism-Index-2015.pdf (2/2/2016

IMF (2016). "The IMF and the Fight Against Money Laundering and the Financing of Terrorism", *Fact Sheet,* March 21, http://www.imf.org/external/np/exr/facts/pdf/aml.pdf (6/3/2016)

Islam, M. Q., and Shahin, W. N. (2001). "Applying Economic Methodology to the War on Terrorism", *Forum for Social Economics,* Sept., Vol. 31, Issue 1, pp 7-26

Jaina, S. and Mukand, S. W. (2004). "The economics of high-visibility terrorism", *European Journal of Political Economy,* Vol. 20, 479–494.

Karatay, Ö. ve Kapusızoğlu, M. (2011). "Mali ve Ekonomik Suçların Terörün Finansmanı Bağlamında Değerlendirilmesi", *Ekonomi Bilimleri Dergisi,* c.3/1, ss.115-127.

Klein, A. (2007). *The Costs of Terror: The Economic Consequences of Global Terrorism,* Konrad-Adenauer-Stiftung, Facts & Findings No. 41, May.

Lakdawalla, D. and Zanjani, G. (2005). "Insurance, self-protection, and the economics of terrorism", *Journal of Public Economics* 89, pp.1891–1905.

Lenain, P., Bonturi, M. and Koen, V. (2002). "The Economic Consequences of Terrorism", *OECD Economics Department Working Papers,* No. 334, OECD Pub..

Mehmood, S. (2014). "Terrorism and the macroeconomy: Evidence from Pakistan", *Defence and Peace Economics,* 25:5, 509-534.

Mesquita, E. B. (2008). "The Political Economy of Terrorism: A Selective Overview of Recent Work", Feb. 8, http://home.uchicago.edu/bdm/PDF/pe-terror.pdf (9/2/2016)

Mitra, S. (2006)."Three Essays on the Economics and Finance of Terrorism", Gokhale Institute of Politics and Economics, *Working Paper,* Maharashtra, India, 10, July.

Myers, J. (2015). "What is the economic impact of terrorism?", *World Economic Forum* , 19 Nov.

Napoleoni, L. (2003). "Rapid rise of the economy of terror", 3 November, http://www.theguardian.com/ world/2003/nov/03/terrorism.alqaida (5/2/2016))

Peter, C. and Losekoot, E. (2013). "Be Prepared or She'll be right? Terrorism, Hotel and Mega Events in NewZealand", in Tourism and Global Change: On the Edge of Something Big. CAUTHE, Conference Proceedings, 591-603,

Reaves, J. L. (2003). "The Emerging Threat of Illicit Drug Funding of Terrorist Operations", *War Coll Carlisle Barracks Pa Xausawc,* 54.

Sandler T. and Enders, W. (2008). "Economic Consequences of Terrorism in Developed and Developing Countries: An Overview" in Philip Keefer and Norman Loayza, eds. *Terrorism, Economic Development, and Political Openness* (Cambridge Univ. Press: Cambridge, U.K.), pp, 17 – 47.

Schneider, F., Brück, T. and Meierrieks, D. (2010). "The Economics of Terrorism and Counter-Terrorism: A Survey (Part I)", *CESIFO Working Paper* No. 3011, April.

Schneider, F., Brück, T. and Meierrieks, D. (2011). "The Economics of Terrorism and Counter-Terrorism: A Survey (Part II)", *Economics of Security Working Paper* 45, Berlin.

Shahbaz, M. (2013). "Linkages between inflation, economic growth and terrorism in Pakistan", Economic Modelling, 32, pp.496–506

Sorkin, A. R. (2015)., "The Hidden Costs of Terrorism", *New York Times,* Nov.16.

Steil, B. (2002). "Terror Economics Through a Glass Darkly,", *Revue des Deux Mondes,* CFR, Feb.1.

Volker, N. and Schumacher, D. (2004). "Terrorism and international trade: an empirical investigation", *European Journal of Political Economy* Vol. 20 (2004) 423–433

A Group of Earring Samples of Iron Age Period Exhibited in Antalya Museum

Nebahat ESEN[1], Rezzan BORA KOÇ[2], Sinan ŞİVEROĞLU[3]

Abstract

Jewellery has a considerable place in cultural history which reflexts the political, economic and sociological provision of humankind. When archeological findings are assessed, jewellery is one of the important findings which carries over the cultural scene of society who lived hundreds of years ago. It has had a certain place in Iron Age and never lost its importance.

Within the purview of the study earring examples are analysed as to technigue, form and ornament elements which belong to Iron Age which is the beginning of jewellery technigues. The inventory register of earring examples of Iron Age ise analysed and the photos of the samples are taken. These earring examples and today's jewellery works are compared.

Keywords: Jewellery, Earing, Antalya Museum

JEL Codes: Z10,Z13,Z19

Antalya Müzesi'nde Sergilenen Demir Çağ Dönemine Ait Bir Grup Küpe Örnekleri

Özet

Kuyumculuk geçmişten günümüze insanlığın siyasal, ekonomik, sosyolojik koşullarını yansıtan kültür tarihi açısından çok önemli bir yere sahiptir. Arkeolojik buluntular değerlendirildiğinde, yüzlerce asır geçmişte yaşamış toplumların kültürel zevklerini günümüze aktaran en önemli buluntular arasında yer alan takı Demir Çağ'ı ile birlikte kendine sağlam bir yer edinmiş ve hiçbir zaman değerini yitirmemiştir.

Araştırma kapsamında Antalya Müzesi'nde sergilenmekte olan takılar içerisinde yer alan ve kuyumculuğun başlangıcı olan Demir Çağ dönemine ait küpe örnekleri teknik, malzeme, form ve süsleme öğeleri ön planda olmak üzere incelenerek, kuyumculuk teknikleri yönünden değerlendirilmelerinin yapılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kuyumculuk, Küpe, Antalya Müzesi.

[1] Öğretim Görevlisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, n_nebahat@hotmail.com
[2] Öğretim Görevlisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, rezzanbora@gmail.com
[3] Öğretim Görevlisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, siverooğlu@hotmail.com

1.Giriş

Takı, insan vücudunun çeşitli yerlerini süslemek için ilk çağlardan bu yana kullanılan objelerdir. Takılar dönemsel özelliklerine göre form ve malzeme açısından değişimler göstererek toplum tarihine derin izler bırakmışlardır.

Dini inanış veya süslenmek amaçlı olarak insanların ilgisini çeken takılar ilk olarak taş, kemik, fildişi, deniz kabuklarından yapılmıştır. Maden işçiliğinin başlamasıyla tunç, gümüş, elektrum ve altından yapılan takılar üretilmeye başlamıştır.

Tarih öncesi dönemlerde cenaze merasimlerinde ölü hediyesi olarak bırakılan takılar, günümüze kadar ulaşmışlardır. Böylece kullanılan takılar sayesinde o toplumun gelişmişlik düzeyi, kültürel durumu, dini inanışları, hangi millete ait oldukları gibi pek çok konularda edindiğimiz bilgiler geçmişin aydınlatılmasında önemli bir unsur olmuştur.

Kuyumculuğun tarihi, İ.Ö. 4. bin yıla kadar inmektedir. Bunu belgeleyen örnekler Anadolu'da, Trakya'da ve Mezopotamya'da ele geçmiştir. İ.Ö. 3. bin yılın ortalarına doğru, dünyanın tüm yerleşim yerlerinde, kuyumculuktaki yapım ve süsleme tekniklerinin tam anlamıyla geliştirildiğini kanıtlayan çok sayıda eser bulunmuştur.

Kuyumculuk ve takı çeşitleri konusundaki bilgilerimiz İ.Ö. 7. bin yüzyıldan sonra çoğalır. Bunun nedeni hem buluntuların hem de antik çağ yazılı kaynakların çok olmasıdır.

İlk çağlardaki yaratıcı sanatçılar, egemen güçlerin desteğinde, insanlığın binlerce yıllık bilgi ve tecrübe birikimini, basit aletleri, yaratıcılıkları ve pratik çözümleri sayesinde işlemiş, derinlemesine bir teknik gelişim yaratmışlardır. Onların çok geniş olan bilgi sınırlarını bugün tam olarak belirlememiz mümkün değildir. Fakat günümüze kadar gelebilen sanat eserleri, orantısal olarak, bugün ulaştığımız sonuçtan çok daha ileri düzeydedir. İlk insanların duvar resimlerindeki hayvan figürleri veya ana tanrıça heykelleri günümüz sanatçılarının estetik kavramları ile boy ölçüşebilecek düzeyde eserlerdir. Ayrıca sanat ve teknoloji o dönemlerde birbirinden kopuk değildir.

İlk çağlardan bu yana önemini yitirmeyen ve hala kullanılmaya devam eden takılar içerisinde yer alan küpeler, her dönem ve her kültürde farklı amaçlarla kullanılmıştır. Küpeler geçmişten günümüze kadar geçirdikleri değişim evreleriyle toplumların yaşantılarına ve ekonomilerine ışık tutmuş ayrıca sözsüz iletişim aracı da olmuşlardır. Örneğin M.Ö. 3. yüzyılda bekâr kadınların sallantılı küpeleri taktıkları; evli kadınların ise sallantılı olmayan küpeler taktıkları ve bununla bekâr ya da evli olduğu mesajını iletmek istedikleri bilinmektedir.

Bu çalışmada Antalya Müzesi'nde sergilenmekte olan bağış, satın alma veya yapılan kazılar neticesinde çıkarılan takılar içerisinde yer alan bir grup Demir Çağ dönemine ait küpelerin yapımında kullanılan malzeme ve teknik açısından değerlendirmelerinin yapılması amaçlanmıştır.

2.Kuyumculukta Kullanılan Takı Malzemeleri

Takı üretiminde en gerekli metalin altın olduğu tartışmasız kabul görmektedir. Altının yanında başka malzemelere de gereksinim duyulmaktadır. Bu malzemeleri inorganik ve organik olmak üzere iki ana başlık altında toplayabiliriz

2.1.İnorganik Malzemeler

Takı yapımında en çok kullanılan malzemeler bu bölümde yer almaktadır. Bunları; madenler, yarı değerli taşlar ve insan yapımı gereçler olarak üç başlık altında inceleyelim:

2.1.1.Madenler

Altın, elektron ve gümüş değerli metaller olarak bilinmektedir. Bunların içinde altın, bulunur bulunmaz kullanılabilir özelliğe sahiptir. Havadan ve sudan etkilenmediği için okside olmaz ve kararmaz. Diğerlerine kıyasla daha kolay işlenir. Bu değerli özellikler ilk Tunç Çağı'ndan itibaren altın ticaretinin giderek artmasına neden olmuştur (Meriçboyu,2001:16). Anadolu'da altını ilk rafine edenler de Lidyalılardır.

Sardes'te 1968 yılı kazı mevsiminde, kentin içinden geçen Paktolos(Sard) Çayı'nın doğu yakasında Lydia altın rafinelerine ait bir atölye ortaya çıkarılmıştır. Etrafı yaklaşık 20–25 metre duvarlarla çevrili bu atölyede tavlama işlemi için ocaklar, içinde maden eritilen birçok kapı yani kal potaları bulunmuştur. Bu belgeler, altının kol işlemiyle elde edildiğini kanıtlamaktadır (Meriçboyu,2001:17).

İ.Ö. 14. yy'da Mısır Amarna mektuplarında altının saflığını ölçmek için mihenk taşı kullanılmıştır. Anadolu çok zengin gümüş yataklarına sahiptir. Tarihin her evresinde bu yataklar ana kaynak olmuştur. Gümüş saf halde çok seyrek ele geçer. Doğal yolla elde edilen elektron madeni içinde bazen gümüş oranı fazladır. Gümüşün ana kaynağı, içinde gümüş olan kurşun sülfit (galena) cevherinde bulunur. Anadolu'da bunu elde etme yöntemi İ.Ö.3 bin yılda gelişmiş gözükmektedir (Meriçboyu,2001:19).

Gümüşü kurşundan ayırmak için kal işlemi uygulanır. Bu işlem, İ.Ö. 7000 ile 3000 arasında Batı Asya'da yaygındır. Türkiye'nin birçok bölgesinde gümüş içeren kurşun sülfit yatakları vardır. En önemli kaynaklar Çanakkale ve Balıkesir'de, Toros Dağları'nda ve Karadeniz'de bulunur (Meriçboyu,2001:19).

Gümüş altına göre doğa şartlarından etkilenerek kararır ve okside olur. Bu sebeplerden dolayı özellikle takı yapımında altın her zaman öncelikli konumunu korumuştur.

2.1.2.Yarı Değerli Taşlar

Yarı değerli taşların kuyumculukta iki ana işlevi vardır. Bunlardan birisi altın ve gümüş takılarda yüzük taşı ve taş kakma olarak kullanılmasıdır. Diğer işlevi ise ziynetten ayrı olarak boncuk, gerdanlık sarkaçları, mühür, yüzük ve bazen de bilezik yapılmasıdır. Yarı değerli taşların süsleyici unsurları yanında her bir taşın sihirli oluşu ve kendine özgü gücü olduğu inanışı da yaygındır (Meriçboyu,2001:19).

Anadolu'da yarı değerli taşla altının birlikte kullanıldığı en erken örnekler Alacahöyük mezarlarında bulunmuştur. Altının yanında necef ve kırmızı akik boncuklar kullanılmıştır. İ.Ö.3. bin yılın ikinci yarısına tarihlenir. Bu çağda sadece altından yapılmış takılar da vardır. Buna karşın Mısır ve Mezopotamya'da İ.Ö.3.bin yılda, altın ve yarı değerli taşların bir arada kullanıldığı sayısız eser bulunur. Anadolu'da yarı değerli taşların yaygın kullanımı Akhaemenid topraklarındaki kuyumcu atölyelerinde, Helen zevkine uygun tarzda yapılarak bu ülkelere satılmıştır. Bu tip takıların belki bir kısmı Batı'daki atölyelerde de yapılmış olabilir. Helen dünyasında yarı değerli taşların yaygın kullanımı Helenistik Dönem ile birlikte başlar (Demirtaş, 1990:35).

*** Lâl veya Grena:** Çeşitli minerallerin silikatlarıdır. Genelde kırmızı renkte ve saydam bir taş olup kahverengi ve mor renkleri de vardır. En güzel grena Hindistan kaynaklı olanıdır. Sertlik derecesi 7,5 (Bingöl,1999:21).

*** Lapis lazuli (Lacivert Taşı) :** Yarı değerli bir kayaç türüdür. Altın parıltılı lacivert renkte bir taştır. Çeşitli mineraller içerir ve opaktır. Kaynağı Rusya ve Afganistan'dadır. Ticaret yoluyla Batı Asya'dan gelmiştir. Mezopotamya'da ve Mısır'da çok kullanılmıştır. Sertlik derecesi 5,5 (Bingöl,1999:23).

*** Quartz:** Kuvartz ailesine ait taşlar Antikçağ kuyumculuğunda en çok kullanılan taş cinsleridir. Genelde sertlik derecesi 7'dir. Çok çeşidi vardır (Meriçboyu,2001, s.21).

*** Amatist:** Kuvartz ailesindendir. Koyu eflatundan açık leylak rengine değişir. Yüzük taşı ve boncuk yapımında kullanılmıştır. Her çağda kullanılan bir taştır (Bingöl,1999:21).

*** Kalsedon veya Kadiköy Taşı:** Kuvartz ailesindendir. Kryptokristalin çeşididir. Sert bir taştır. Her yerde bulunur. Boncuk, mühür, yüzük taşı yapımında kullanılır. Özellikle Pers kültüründe çok yaygındır. Kalseduvan ismini Kadıköy'den antik Kalkhedon'dan almaktadır (Meriçboyu,2001:20).

*** Akik:** Değişik renkli ve aynı merkezli, düzgünce kürelerden oluşan kalseduvan topaklarına "akik" denir (Meriçboyu,2001:20).

*** Oniks:** Birbirini izleyen siyah ve beyaz tabakalı bir yapıya sahip olan oniks, kolayca katmanlarına ayrılabildiği ve iyi bir renk tezatlığı oluşturduğu için kameo yapımında da kullanılır (Bingöl, 1999, s.23).

*** Kornalin veya kırmızı akik:** Genelde kırmızı renktedir. Fakat sarımsı kırmızıdan, kırmızımsı kahverengine değişen çeşitleri de vardır. Yarı saydam, damarlı, sert ve kırılmaz yapısı vardır. Boncuk ve intaglio yapımında her devirde yaygın olarak kullanılmıştır (Meriçboyu,2001:21).

*** Sard:** Silis minerali kalsedonun yarı saydam yarı değerli bir türüdür. Kırmızı kahverengi, sarı ve et kırmızısı renklerdedir. Özellikle Yunan ve Roma dönemlerinde yüzük ve mühürlerde kullanılmıştır (Bingöl, 1999:23).

*** Krisopraz:** Yarı saydam ve yeşil renkte bir taştır. Boncuk ve yüzük taşı olarak kullanılmıştır (Meriçboyu,2001:21).

*** Jasp:** Kuvartzın masif çeşididir. Opak ve çeşitli renklerdedir. Jaspın Türkiye'de Uşak – Salihli arasında yatakları vardır. Koyu portakal rengi cinsi Roma Devri yüzük taşlarında çok kullanılmıştır (Meriçboyu,2001:21).

*** Safir:** Saydam ve yarısaydam arası doğal alüminyum oksit mineralinin bir türüdür. İnce taneli ve değerlidir. Açık mavi ile koyu çivit rengi arasında değişir. Roma Döneminde kullanılmıştır (Bingöl, 1999:23).

*** Topaz:** Sert, çift kırılgan ve saydam bir taş cinsidir. Florlu alüminyum silikat mineralidir, değerlidir. Roma Devri'nde az kullanılmıştır (Bingöl, 1999:23).

*** Turmalin:** Erguvan renkte saydam bir taştır. Roma Devri'nde, daha çok da Ortaçağ'da kullanılmıştır (Meriçboyu,2001:21).

*** Yakut:** Korindon cinsi saydam bir taştır. Pembeden koyu kırmızıya değişen renkleri vardır. Helenistik Dönem 'den itibaren kullanılmıştır (Meriçboyu,2001:21).

*** Zümrüt:** Berilin, açık yeşil renkli türü olan değerli bir taştır. En çok altında takılarda kullanılmıştır. Roma Devri'nde, pahalı olduğu için cam taklitleri yapılmış az kullanılmıştır (Bingöl, 1999:23).

2.1.3.İnsan Yapımı Gereçler

Bunlar cam ve pişmiş topraktan yapılmıştır.

Cam

Antik cam silis, kalsiyum karbonat, sodyum veya potasyumlu alkili karışımından oluşur. Özelliği olmayan yapay bir üründür. Saydam, yarı saydam ve opak türleri bulunur. En erken cam cinsi malzeme Mezopotamya ve Mısırda İ.Ö.5. bin yılda taş veya taş taklidi pişmiş toprak boncukları sıralamada kullanılmıştır. Özellikle Roma Devri'nde cam takılar, altın ve yarı değerli taş taklidi olarak kullanılmıştır (Meriçboyu,2001:22).

Pişmiş Toprak:

Sırlı ve sırsız olmak üzere iki çeşitli vardır. Sırlı pişmiş toprak fayans adıyla bilinir. Fayans, İ.Ö. 5. bin yılda Mezopotamya 'da sonra da Mısır'da görülür. Mavi, yeşil ve sarı renklerde yapılmıştır. Çok çeşitli biçimlerde, fayans boncuklar, sarkaçlar, mühürler ya da ev aksesuarları türünde nesnelerin yapımında kullanılmıştır (Meriçboyu,2001:22).

Sırsız pişmiş toprak takılar altın görünümü vermek için yaldızlanmıştır. Bazen kırmızı ve mavi renklerle boyanır. Yaygın değildir (Meriçboyu,2001:22).

2.2.Organik Malzemeler

Kara ve deniz hayvanlarının iskeletleri, dişleri, kabukları ile organik fosiller bu gruba girer. Kolay işlenirler. Organik olduklarından hava ve sudan çabuk etkilenerek bozulurlar. Bunlar, fildişi, kemik, kehribar, inci, deniz kabukluları, mercan, boncuk dizimi ile ilgili gereçler.

Kehribar: Reçine fosilidir. Sarı ve kırmızıya bakan kahve renkte, yarı saydam veya opak bir maddedir. Kolay işlenir, Neolitik Çağ'dan bu yana kullanılmıştır. Kehribarın ana kaynağı Ren ve Tuna nehirlerinin arasında kalan kuzey çizgide bulunur ve Baltık kehribarı adını alır (Meriçboyu,2001:22).

İnci: İnci kesilmez, parlatılmaz. En erken İ.Ö.5. yy da İran'da görülür. İnci, Basra Körfezi ile Hindistan'da çıkarılır. İnci takılarda boncuk olarak, iğne topuzu olarak kullanılmıştır. Taklit inciler sedeften ve camdan yapılmıştır. İnci dayanıksız bir maddedir. Antikçağ 'da en değerli gereçler arasında kabul görmüştür (Meriçboyu,2001:21).

Fildişi: Yüzük, bilezik ve boncuk gibi takılar yanında ev aksesuarı, mobilya süslemesi ve benzeri lüks eşyanın yapımında kullanılmıştır. Fildişi, İ.Ö. 3. bin yıldan beri bilinir. Afrika'nın doğusundan ve Hindistan'dan getirilmiştir (Meriçboyu,2001:21).

Kemik: Organik gereçler içinde en dayanaklı malzemedir. Neolitik Çağ'dan itibaren kullanılmıştır. Bilezik, boncuk, amulet, süs iğneleri, sarkaçlar yapılmıştır (Meriçboyu,2001:21).

Deniz Kabukluları: En erken kullanılan gereçler arasındadır. Önemli ticaret malı olmuşlardır. İ.Ö. 2000'de Akdeniz Kabukluları, Orta Avrupa Alplerinde görülür. Deniz salyangozu kabuğu, bereketi simgeler. Altın ve taş taklitleri yapılmıştır. Deniz salyangozu Asya ve Afrika'nın bazı yerlerinde para olarak kullanılmıştır (Meriçboyu,2001:21).

Boncuk Dizimi İle İlgili Faaliyetler: Dayanıklı olan değerli metal tellerden başka organik iplik tarih boyunca kullanılmıştır. Organik iplik, İ.Ö. 4. Bin yılda Mısır'da kuru kalmış mezarlarda bulunmuştur. Bunlar sebze lifleri ve belki keten lifleridir. Üç veya daha fazlası beraber bükülür ve bunun gibi teller her devirde ve her yerde vardır. Hayvan tüyleri iplik olarak kullanılmıştır. At yelesine alt kılların kullanımı Miladi yıllara iner. Mısır'da fil, zürafa ve inek kIllarından yapılmış iplik bulunmuştur. Organik olduğu için bu tür gereçler kuru iklime sahip Mısır'da ele geçmiştir (Savaşçın, Türe,1985:9).

3.Kuyumculukta Uygulanan Yapım Teknikleri

3.1.Metal Levha

Metal külçe örs üzerinde tavlanarak dövülür. Altın dövmede düz değil yuvarlak ağızlı çekiç kullanılmalıdır. Çekici aşağı doğru vurarak en iyi sonuç elde edilir. Saplı çekiçler İ.Ö.1. bin yıl içinde kullanılmaya başlanmıştır. Daha önce elle tutulan küçük ağızlı çekiçler kullanılmıştır. Metal külçe tavlama yardımı ile kalın bir levha haline getirildikten sonra, bunu istenilen inceliğe getirmek için levhalar deri, papirüs veya kumaş tabakaları arasında dövülür. Bazı varaklar dövme işleminde kullanılan malzemenin izlerini taşırlar. Varak kalınlığı 0,1 mm. civarında olmalıdır. Altın kaplamalar içinse 0,01 mm. kalınlık idealdir. İstenilen kalınlıktaki levha elde edildikten sonra, yapılacak işe göre beş metottan biri seçilir. Bunlar; kakma, kalıp baskı, sıvama darp ve kalıba çakmadır (Meriçboyu,2001:28).

3.1.1.Kakma (Repousse):

Arkeoloji literatüründeki repousse'nin Türkçe karşılığıdır. Kakma hem takı yapımında hem de takıya kabartma yapmada, aynı zamanda takının tamamlanmasını sağlayan çok önemli bir yöntemdir (Meriçboyu,2001:28).

Esnek bir zemin üzerine yerleştirilen metal levha, değişik uçlu kalemler ve çekiçler ile dövülerek istenilen form verilir. Başka bir deyişle, metal levhanın yüzeyi kabartma desenlerle süslenir. Oldukça fazla el emeği ve uzun bir çalışma gerektiren bir tekniktir (Savaşçın, Türe, 1988:14,15).

3.1.2.Kalıp Baskı:

Kakmanın mekanik yöntemidir. Bu yöntem ile aynı motifi tekrar yapabilme olasılığı ve kolaylığı vardır. Bu kalıplar metal çubuk şeklindedir. Bir ucunda kabartma halindeki motif bulunur, diğer ucu ise düzdür. Yatak üzerine yerleştirilen ve önceden tavlanmış levhanın arka yüzüne yerleştirilen kalıbın diğer ucuna çekiçle vurulduğunda, kalıptaki motif kabartma halinde metal levhaya çıkar. Takı elemanı tam plastik biçimde ise işlem tekrarlanır ve sonra elde edilen iki parça lehimle birleştirilir (Meriçboyu,2001:28).

Kalıp baskı yöntemi sadece metallere uygulanmaz. Cam hamuru boncuklara, pişmiş toprak kabartma deseni yapmada da kullanılmıştır. Şimdiye kadar ele geçen en erken kalıplar, Uşak Müzesindedir. Bunlar Uşak – Güre çevresindeki tümülüslerde bulunmuştur. İ.Ö. erken 5. yüzyıla tarihlenirler, Anadolu – Pers Dönemi eserleridir (Meriçboyu,2001:28).

3.1.3.Sıvama (Kalıp Üzerinde Çalışma) :

Tunç ya da ahşap bir kalıp üzerinde ince metal levha ovularak ve gerektiğinde çekiçleyerek kalıbın biçimini alması sağlanır. Yapılacak işe göre ön ve arka kısımlar ayrı ayrı biçimlendirilir ve lehimle birleştirirler. Uçları hayvan ve insan başlı bilezikler bu yöntemle yapılmıştır. Sarmal küpelerde de aynı teknik uygulanır. Düşük alaşımlı bakırdan yapılmış çekirdek kalıp üzerine ince altın veya gümüş levha bu yöntemle kaplanır ve kalıp içinde kalır. Kalıbın içte kalması küpenin bozulmamasını da sağlar. Büst madalyon gibi yüksek kabartmalar da sıvama metoduyla yapılmıştır. Takı yapıldıktan sonra süslemeleri eklenmiştir(Meriçboyu,2001:32).

3.1.4.Darp:

Kalıp baskı yöntemine benzer. Aradaki fark kalıptaki desenin kabartma değil, oyularak yapılmış olmasıdır. Yatak üzerine yerleştirilen levhanın ön yüzüne dişi kalıp darbesiyle motif kabartma halinde çıkar. Levha kalın olduğu zaman darp yöntemi ile desen yapılır. Arkası düz kalır. Bu metot az kullanılmıştır (Meriçboyu,2001:32).

3.1.5.Kalıba Çakma:

Tekrarlamalı mekanik bir yöntemdir. Diademler, boncuklar ve bazı küpeler bu metotla yapılmıştır (Meriçboyu,2001:32).

Bu işlem karmaşık bezemeli objelerin kopyalarını, zorlanmadan yapabilme kolaylığını sağlar.

3.2.Tel

Kuyumculukta tel, takıların süslenmesinde ve aynı zamanda takı imalatında kullanılır. Telin elde edilmesi için dört ana metot vardır.

- Metal parça burularak, yuvarlak şekil alana kadar taç veya tunç levhalar, silindirler arasında yuvarlanır.
- Metal parça çekiçlenir.
- Tel haddesi kullanılır. Bu, dörtgen biçimli kalın bir metal levha şeklindedir. Büyük değildir, iki ucunda delikler vardır. Bu deliklerle istenilen incelikte tel elde edilir. Bu yöntem, İ.Ö. 4. yüzyıldan itibaren görülür. Buna paralel olarak takıları süslemede telkâri yöntemler çok kullanılmıştır.
- İçi boş tel yapmak (Meriçboyu,2001:32).

Telden sadece takıyı süslemede veya takıyı yapmada yararlanılmaz. Telin diğer ana işlevi zincir yapımında kullanılmasıdır.

3.3.Döküm Tekniği

Ekonomik nedenlerle değerli metalden döküm pek yapılmamıştır. Metal levha ile şekil vererek takı üretmek her zaman daha ucuz olmuştur. Tunç, demir, kurşun gibi ucuz metalleri ile döküm tekniğinde takılar ve diğer nesneler yapılmıştır. Gerektiğinde kural dışı olarak fibula, küpe, yüzük, bilezik, broş gibi takılan altın ve gümüşten döküm tekniğinde imal edilmiştir. Takı

kalıpları genelde yumuşak taştan yekpare veya birkaç parça halinde yapılmış, parçalı kalıplar ahşap çivilerle birbirine tutturulmuştur (Savaşçın, 1986:19).

4.Kuyumculukta Uygulanan Süsleme Teknikleri:

Çeşitli süsleme yöntemleri vardır. Bunların kullanımları devirlere göre azalır veya çoğalır. İlk Çağ'ın dünyasında belli devirlerde bazı süsleme teknikleri moda diyebileceğimiz yaygın ve yoğun şekilde uygulanır. Takılarda sadece biçimler değil süsleme yöntemleri de dönem belirlemeye yardımcı olmaktadır (Meriçboyu,2001:35).Süsleme teknikleri ilk Tunç Çağı'ndan beri bilinmektedir ve kullanılmaktadır. Süsleme tekniklerine genel olarak bakıldığında;

4.1.Metale Eklemeler Yaparak Süsleme:

Telkari (filigre), güverse (granülasyon), küçük süslerin lehimle tutturulması bu grupta yer alan yöntemlerdir.

4.1.1.Telkâri:

İnce altın ya da gümüş tellerin kıvrılarak, sarılarak ya da örülerek çeşitli desenler oluşturacak şekilde düzenlenmesi ve birbirlerine ya da metal bir zemin üzerine lehimlenmesiyle yapılan, zarif görünümlü, dantele benzeyen kafes işidir (Bingöl,1999:26).

4.1.2.Güverse (Granülasyon)

Takılar, metal işlemeciliğinde ki gelişmeye bağlı olarak küçülüp, çalışmalar inceldikçe, çok zaman alan kakma tekniğinden vazgeçilmiştir. Bunun yerine, içi dolu küçük küreciklerin metal yüzeyi bezemesiyle takı yüzeyinde kompozisyonlar oluşturmak şeklinde tanımlanan güverse tekniği yaygınlaşmıştır (Savaşçın, Türe 1986:26).

Güverse ile motiflerin içine dolgu süsleme yapılır. Piramit biçimli öğelerin yüzeyleri kaplanır. Dış çizgiler ve bazı ayrıntılar güverse ile tamamlanır (Meriçboyu,2001:36).

4.1.3.Küçük Süslerin Eklenmesi

Rozet, çiçek, yaprak, tahıl taneleri, çifte balta gibi ekler, diğer işlemler bittikten sonra lehimle sabitleştirilir. Efes Artemis Tapınağı adak buluntuları arasındaki küpelerde, iğne topuzlarında, broşlarda bu türde süsler oldukça sık görülür. Bu süsler, takıları daha gösterişli ve etkileyici kılmaktadır (Meriçboyu,2001:36).

4.2.Metale Başka Madde Ekleyerek Süsleme

Bu grupta mine işi (emaye), savatlama (niello) ve taş kakma (inlay) teknikleri bulunur. Bu yöntemlerle çok renkli görünüm elde edilir.

4.2.1.Mine işi

Metal yüzeyler üstüne, yüksek ısı uygulanarak cam benzeri bir sır katmanının (mine) kaynaştırıldığı bezeme tekniğidir. Mine, toz cam ve metal oksit karışımından yapılır. Keltler ve

Roma döneminde de kullanılmıştır. Bizans döneminde doruk noktasına ulaşmıştır (Bingöl, 1999:27).

4.2.2.Savatlama

Altın ve gümüş zemin üzerinde derin olmayan yuvarlara savat doldurulur. Savat, gümüş sülfitli siyah renkte bir eriyiktir. Metal üzerinde savatlama ile elde edilen zıt renk, desenin çok daha belirgin ortaya çıkmasını sağlar. Savatla süslü kısımlar, ana zeminle aynıdır. Bu teknik, Helenistik'te başlamış, Roma ve özellikle Bizans Döneminde yaygın olarak kullanılmıştır. Geç Antik Döneme ait altın evlilik yüzüklerinde figürler savatla yapılmıştır (Meriçboyu,2001:36).

4.2.3.Taş Kakma

Taş kakma İ.Ö..4 bin yıl sonundan beri kullanılır. Görüntüsü mine işine yakındır. Taş kakmada yuvaların içine kesilmiş renkli taşlar yerleştirilir, mine de ise cam tozu yerleştirilir (Meriçboyu,2001:36).

4.3.Kesme-Oyma Yöntemi ile Süsleme

Bunlar kazıma ve delik işi yöntemleridir.

4.3.1.Kazıma

Metalin ön yüzüne bir desenin kazıyarak yapılması işlemidir. Keskin uçlu bir kalem desenin üzerinde eğri tutularak, arkasından çekiçle vurulur. Bu darbe ile altının yüzeyinden yonga şeklinde parçalar çıkartılır. Kazıma yöntemi kalın levha ile olur. Döküm yüzüklerin üzerinde kazıma motifler bulunur. Kazıma yöntemi yarı değerli taş üzerinde ise buna "intaglio" denir (Savaşçın, Türe,1986:28).

4.3.2.Delik işi (Opus interrasile)

Kesici ve delici aletlerle objenin yüzeyini keserek veya delerek istenilen motifler yapılır (Erginsoy, 1978:37).Bu işlemde motif, levhanın üzerine önceden çizilir ve buna göre kesilir. Delik işi süsleme İ.Ö.3. bin yılından beri kullanılmaktadır. Roma Devri'nde bu teknik doruk noktasına çıkmıştır (Meriçboyu,2001:37).

4.4.Altın ve Gümüş Üzerine Kaplama ve Yaldızlama Uygulayarak Yapılan Süsleme

4.4.1.Kaplama

Çok ince altın ve gümüş varaklar, daha ucuz olan başka bir metal, ahşap gibi maddelerin üzerine kaplanarak yapılır. Mekanik bir yöntemdir(Meriçboyu,2001:37).

4.4.2.Yaldızlama

Kaplamaya göre daha dayanaklıdır. Kimyasal yöntemle elde edilir. Altın tozu ve civa karışımı metal, cam ve pişmiş topraktan yapılmış nesnenin üzerine sürülür, sonra fırınlanır.

Yüksek ısıda cıva buharlaşıp uçar ve geriye kalan altın, nesnenin üzerine yapışır(Meriçboyu,2001:37).

4.5. Lehim

İlkçağda kuyumcu ustaları saf altındaki lehim için, yüksek gümüş miktarlı elektron kullanmışlardır. Saf altının erime derecesi 1064 'tür. %40 gümüşü alan elektron, yaklaşık 30 derece daha düşük ısıda erir. Böylece lehim yapılabilir. İçinde gümüş olan altına bakırda eklenerek, erime derecesi düşürülmüştür. Daha parlak lehim istenirse biraz daha gümüş eklenir. Gümüşe yapılacak lehim ise gümüş ve bakır alaşımıdır (Meriçboyu,2001:38).

4.6. Bitirme İşlemleri:

Takılar imal edildikten sonra son işlemlere başlanır. Önce alet izleri, lehim fazlalığı ve başka çirkin görüntüler yok edilir. Bunun için bazı kimyasal işlemler uygulanır. Antik kaynaklarda asitli karışımlara ait reçeteler mevcuttur. Bunlar en çok sirke, şap, salamura ve idrardır. Bunlar kuvvetli asittir. Plinius'ta ve Leiden Papirusu'nda altın ve gümüşü temizlemek için şap kullanımı tarif edilmiştir. Asitle temizleme sırasında, asit metal üzerinde fazla kalırsa sadece kötü görüntüleri yok etmez, altın ve gümüşün rengini de bozar. Buna dikkat etmek gerekir. Altının özgün görünümü daha çekicidir. Bazı asitli karışım reçetelerinde altını renklendirme metotları anlatılır (Meriçboyu,2001:38).

Takılardaki kötü görünümler yok edildikten sonra cilalama işlemine geçilir. Cila yapmak için çeşitli maddeler kullanılmıştır. Bu maddeler yapışkan reçine ile karıştırılmış bazı yağlardır. Bunlar objenin üzerine küçük bir ahşap parçası, sert bir fırça ve benzeri bir araçla sürülür. Daha sonra parlatılır. Parlatmak içinde çeşitli maddeler kullanılmıştır. Bunlardan biri hematit veya sarı renkli demir cevheri tozudur ki bu toza kuyumculukta "perdah tozu" denir. Altını parlatmada kullanılır. Plinius ve Leiden Papiruso'nda tarif edilen bir yöntemde, tuzlu suya batırılmış koyunyünü önerilmektedir. Gümüş, doğal tebeşir tozu ile parlatıldığında iyi sonuç vermektedir. Diğer bir parlatma maddesi, yaygın kullanılan kumdur. İnce taneli kum ile mücevherler kalın taneli kum ile de yarı değerli taş yüzeyleri ile geniş yüzeyli metaller parlatılmıştır (Meriçboyu,2001:38).

5.Demir Çağı'nda Takı Sanatı

M.Ö. III. binin ilk yarısında Orta Anadolu'nun kuzey bölümlerinde maden işçiliği yönünden büyük bir gelişme görülmüştür. Bu döneme tarihlenen takılar altın, gümüş ve elektrumdan yapılmıştır. Zincir, bilezik, başları değerli taşlarla süslü iğneler, saç tokaları ve taçlarda; kabartma ve kalıba basma, ajur ve döküm teknikleri kullanılmıştır. Demir'in önceleri süs eşyası sonraları da günlük yaşamda araç gereç olduğu Demir Çağı'nda, Doğu Anadolu'nun usta kuyumcuları olarak nitelendirilen Urartuların altın takılarında detaylı ve özenli işçiliklerini görmekteyiz. Hem kadınların hem de erkeklerin ortak kullandığı küpe ve pazu bilezikler dönemin modasını yansıtan takılar arasındadır. Uçları hayvan başlı bilezikler ile elbiseleri süsleyen ve birbirine tutmasını sağlayan iğneler çoğunlukla bronz, az sayıda altından veya demirden yapılmış çeşitli bitki, hayvan ve geometrik motiflerle süslüdür. Bu takılar uzun zaman geçerliliğini koruyarak diğer uygarlıklarda da çok kullanılan takılar arasındadır. Ayrıca haşhaş, kuş, aslan ve at başlı iğneler Urartu kuyumculuğunun ustalığını da belgelemektedir (Köroğlu, 2004:20).

Urartu kuyumculuk sanatında özenli ve olağanüstü teknikte yapılan küpeler, Anadolu takıları arasında çok ayrıcalıklı ve önemli bir yer tutmaktadır. Ortaya çıkarılan onlarca biçime sahip küpe örneği, Doğu Anadolu Bölgesi'nin en eski, olağanüstü zevkli ve zengin küpelerini oluşturmaktadır. Urartu Krallığı döneminde kuyumcular tarafından altın, gümüş ve tunçtan büyük bir başarı ile yapılan küpeler, biçim ve bezeme yönünden oldukça çeşitlilik göstermektedir. Urartu Krallığı döneminde küpe örneklerini incelediğimizde genellikle kuyumcular tarafından altın halka biçimli küpelerin yaygın olarak yapıldığını görmekteyiz. Urartu saraylarındaki atölyelerde kuyumcular tarafından büyük bir başarıyla üretilen hayvan başlı küpeler, yönetici ve soylu sınıfın aileleri ile genç kızları tarafından kullanılıyordu. Saray sanatının tüm inceliklerini yansıtan bu olağanüstü küpeler, Urartu kuyumculuğunun gerçek bir şaheseridir. Urartu kuyumcuları tarafından sevilerek üretilen bir başka altın küpe türü, hilal ya da sandal biçimli küpelerdir. Erken Tunç Çağı'ndan beri üretilen sandal biçimli küpeler, iki farklı forma sahiptir bunlar askı çengelli ve tek hilalden oluşan bu tür küpelerin üzeri granülasyon tekniği ile bezenmiştir. Urartu kalelerinde ve özellikle sarayların harem dairelerinde yapılan bilimsel kazıların yanı sıra, halkın Urartu gömütlerinde yapmış olduğu kaçak kazılarda çok sayıda altın, gümüş ve tunçtan yapılmış küpe ele geçirilmiştir. Bu dönemde altın küpe modasının çok yaygın olduğu anlaşılmaktadır (Belli, 2010: 206).

Kendilerine özgü bir Anadolu üslubu yaratan Frigler, süsleme sanatında özenli bir işçilik ve istif anlayışıyla düzenlenmiş geometrik motifler kullanmışlardır (Türe, 2011: 143).

Kuyumculuk sanatında ise Frigler, dönemin modasına uygun en büyük katkıları ise özellikle giysileri tutturmada kullanılan bronz ve gümüş fibulalar, döneme damgasını vuran, adeta bir moda yaratarak dış satımı yapılan tek takı türüdür (Köroğlu,2004:23). Gövdeleri yay şeklinde olan fibulaların, gövde uçları küremsi süsler, yiv bantlar ya da dikdörtgen parçalar üzerindeki kabartma motiflerle süslüdür. Elmalı Frig tümülüslerden çıkarılan M.Ö.8.yüzyıl sonları ile M.Ö. 7. Yüzyıl başlarına tarihlenen bronz, gümüş, elektrum ve altından kap, takı ve fil dişi oymalar, Frig krallık döneminin değerli metal işçiliğinde ulaştığı noktayı gösterir (Türe, 2011:144). Frig döneminde ayrıca hayvan başlı bilezikler ve kalın kemerler de kullanılmaya devam etmiştir.

Paktolos Çayı'nın (Sart Çayı) getirdiği altınları işleyerek, sanat ve bilimde zengin ve parlak bir uygarlık yaratan Lidyalılar ilk kez elektrumdan para basmışlardır. Elektrum adı verilen altın–gümüş karışımı ilk kez Sardes'te rafine edilerek saf altın elde edilmiştir. Lidya uygarlığı, M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısında Batı Anadolu kültür ve sanatının merkezi olmuştur (Köroğlu,2004:24). Sardes'teki arkeolojik kazılardan 50 kadar altın küpe çıkartılması, Lidya'da en çok kullanılan takının küpe olduğunu göstermektedir.

Lidya kuyumculuk örneklerini içeren ve M.Ö. 6.yy. tarihlenen Efes Artemision takı buluntuları, tanrıçaya adak olarak sunulan ve bu nedenle de tanrıçanın simgeleri olan arı kovanı, arı, atmaca, Labris (çift ağızlı balta) gibi motifler içeren oldukça sade tasarımlardır. Broş, gerdanlık, kolye pendantı ve iğne gibi birçok takı türünün kapsayan bu kuyumculuk eserlerinin en büyük grubu hilal ve omega tipi küpelerdir (Hatipoğlu, Türe, 2015:268).

Bu dönem küpelerini incelediğimizde bunları üç ana grupta toplayabiliriz; hilal biçimli, sandal biçimli ve sarmal sarkaçlı. Hilal küpeler ile sandal biçimi küpe süslemelerinin, Tanrıça Artemis'in özelliklerini yansıttığını görmekteyiz. Küpe süslemelerindeki bitkiler, tahıllar, arı gövdeleri tanrıçayı yansıtır. Bu küpe türlerinin ortak özelliği granülasyon bezemelerdir. Granülasyon etkisi yaratan boncuk teller takıların ek yerlerinin kapatmak veya dış kontürlerinin çerçevelemek için kullanılmıştır (Meriçboyu, 2001:47). Ayrıca bu dönem takılarında her takıda bir dinsel anlam taşıdığını görmekteyiz.

6.Antalya Müzesinde Bulunan Demir Çağ Dönemi Küpeleri

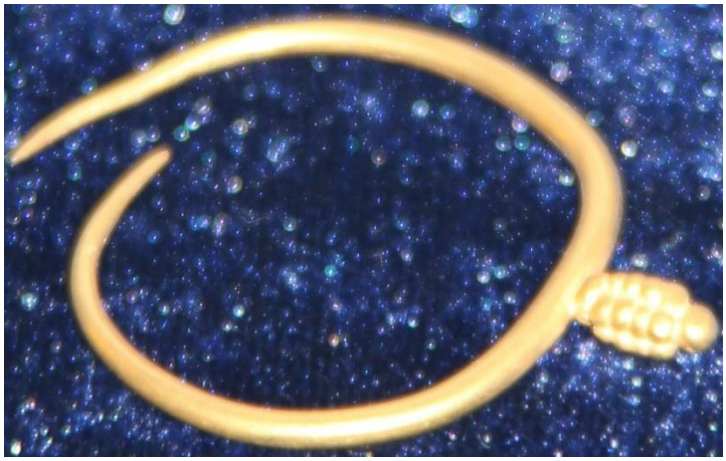
Antalya Müzesi'nde bulunan Demir Çağ dönemine ait küpeler

Kat. No. 1
Env. No. 36
Adı küpe (tek)
Cinsi altın
Geliş Şekli satın alma
Geliş Tarihi 12.03.1979
Boyutları yük.:2,9cm;
gen: 3 cm
Dönem demir çağ

Açıklama: Malzeme olarak altın, teknik olarak granüle tekniği kullanılan küpe, halkası sarkaçlı küpelerdendir. Küpe halkası kalın telden, uçlara doğru incelerek bitmektedir. Halkanın kulağa takılacak uç kısımları karşılıklı ve belli aralıktadır. Küpe halkasının tam ortada aşağı doğru bakan noktasında üzüm taneleri biçiminde sabit bir sarkaç yer alır. Sarkaç, granüle tekniğinde iri taneler şeklindedir. Sarkacın gövdeyle bağlantısı ise, yuvarlak geniş formlu bir halkadır. Halka, küpe etrafından geçirildikten sonra sarkaca lehimlenerek sabitlenmiştir.

Kat. No. 2
Env. No. 36
Adı küpe (tek)
Cinsi altın
Geliş Şekli satın alma
Geliş Tarihi 12.03.1979
Boyutları yük.:2,8 cm;
gen.:3.6 cm
Dönem demir çağ

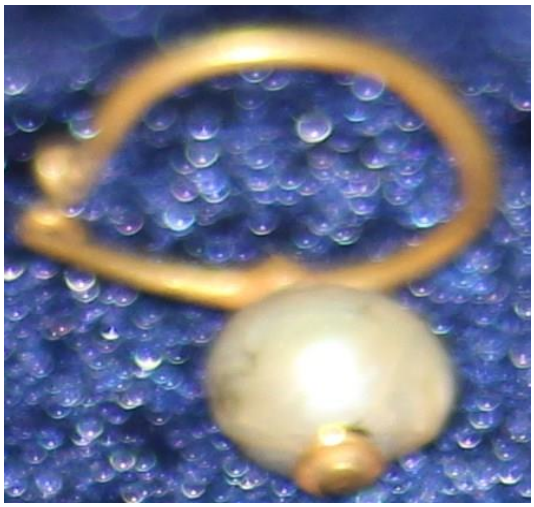
Açıklama: Malzeme olarak altın, teknik olarak granülasyon tekniği kullanılmıştır. Halkası sarkaçlı küpe çeşitlerindendir. Küpe halkasının orta kısmı daha kalın, uçlara doğru incelerek biten dairesel formlu bir yapıdadır. Küpe halkasının bir ucu diğer ucun iç kısmında bitmiştir, uçlar açık olarak bırakılmıştır. Halkanın iç kısımda biten ucun tam karşısındaki sarkaç, granüle tekniğiyle yapılmış ve üzüm salkımı görünümündedir. Sarkaçta bulunan granüle taneler, alt alta dört sıra halinde birbirine lehimlenmiştir. Fakat toplam dört sıradan oluşan tanelerin toplamı beş adet olarak düşünülmektedir. Granüle bezemenin ucunda ise daha iri top şeklinde granüle eklenmiştir.

Kat. No. 3
Env. No. 36
Adı küpe
Cinsi altın
Geliş Şekli
Geliş Tarihi 12.03.1979
Boyutları yük.:3,8 cm
Dönem Demir Çağ

Açıklama: Malzeme olarak altın, teknik olarak granülasyon tekniği kullanılmıştır. Basit halkalı küpelerdendir. Halka düz ince telden yapılmıştır. Halkanın orta kısmı uç kısımlara göre daha kalındır. Küpe halkasının her iki ucu da kendi etrafında döndürülerek içe doğru halka şeklinde kapatılmıştır. Halkanın bir ucuna yakın olan yere tek bir halka geçirilerek lehimlenmiştir. Tek olan halkanın ucuna yan yana lehimlenmiş iki halka eklenmiştir. Halkaların uçlarına ise, ortası delik iki adet boncuk sarkaç yerleştirilmiştir. Boncukların içerisinden geçirilen ince telin üst tarafına halka eklenmiş ve diğer kaynaklı olan halka içerisinden geçirilerek lehimlenmiştir. Boncukların içinden geçen tellerin uç kısımları ise kendi etrafında sarılarak uçlar kapatılmıştır. Tellerin üzerine ise granülasyon tekniğiyle yapılan oldukça ufak taneler gelişigüzel kıvrılan tel içerisine ve üzerine eklenmiştir.

Kat. No. 4
Env. No. 36
Adı küpe(tek)
Cinsi altın
Geliş Şekli -
Geliş Tarihi 12.03.1979
Boyutları yük.:2,7 cm
Dönem demir çağ

Açıklama: Malzeme olarak altın kullanılmıştır. Basit ince halkalı küpelerdendir. Halkanın bir ucu kendi etrafında döndürülerek halka şeklinde kapatılmıştır, diğer uç ise kanca şeklinde bırakılmıştır. Küpe halkasının tam ortasına gelen yerde içinden ince bir tel geçirilen iri, küresel formda olan taş, küpenin sarkacıdır. Gövde üzerinde sarkacın birleştiği yerde taşın içerisinden geçirilen tel, küpe halkasının üstünden geçirilerek halka yapılmış ve gövde ile birleşimi sağlanmıştır. Sarkaç şeklindeki taşın altında yer alan ve sarkacın halka ile bağlantısını sağlayan noktası, disk biçiminde ince altın levha ile kapatılarak sabitlenmiştir.

Kat. No.	5
Env. No.	36
Adı	küpe (tek)
Cinsi	altın
Geliş Şekli	satın alma
Geliş Tarihi	12.03.1979
Boyutları	yük.:2,3 cm; gen.:1,3 cm
Dönem	Demir çağ

Açıklama: Malzeme olarak altın, teknik olarak granülasyon ve sıvama[4] tekniği kullanılmıştır. Basit halkalı ve halkası sarkaçlı küpelerdendir. Küpenin gövde kısmının sol tarafındaki uç halka şeklinde yapılmış, kulağa takılacak halkayı oluşturan diğer uç ise, kanca şeklinde halka içerisinden geçirilip ucu kapatılmıştır. Elips şeklinde kesilen altın levhanın orta kısmına sıvama tekniği ile etrafı kapatılmış kırmızı bir taş yerleştirilmiştir. Taşın sağ ve sol üst köşelerinde bulunan kısımlarına granüle tekniğiyle yapılmış yuvarlak toplar eklenmiştir. Gövdenin ön yüzeye bakan, tam orta ve her iki tarafına üç ince halka lehimlenmiştir. Bu halkaların uçlarında ise; daha küçük yuvarlak formda, ortası geniş ve içi boş şekilde yapılan nar görünümünde tasarlanmış sarkaçlar yer alır. Sarkaçların hemen üstünde bulanan halkalar ise, gövde etrafından çıkan halka içerisinden geçirilip gövde ile bağlantısı sağlanmıştır.

[4] Taşın yüksekliğine göre çerçeve haline getirilen ince astar şeklindeki metal parçası taşın etrafını kaplayacak biçimde hazırlanıp uç kısımları birleştirilir. Son olarak taş yuvaya oturtularak kenarları kapatılır.

Kat. No.	6
Env. No.	1B
Adı	küpe (çift) halkalı
Cinsi	altın
Geliş Şekli	zor alım
Geliş Tarihi	11.04.1956
Boyutları	çap: 1,1 – 0,6 cm
Dönem	bilinmiyor(frig-urartu)

Açıklama: Malzeme olarak altın kullanılmıştır. Halkası diskli küpelerdendir. Bir ucu kıvrılıp ilmik yapılmış, diğer uç kanca olarak ilmiğe geçirilip, halkaya bir kez sarılıp ucu kapatılmıştır. Küpe halkası diskin arkasına lehimlenmiştir. Küpenin halka kısmı oldukça kalın yapılmıştır fakat uca, kulağa geçecek yere doğru halka incelmektedir. Oval formdaki disk, telden spiral şeklinde yapılmıştır. Spiral şeklinde olan süsleme, halkaya lehimlenmiş, geri kalan devam eden tel ise küpe halkasının etrafına sarılarak ucu kapatılmıştır.

Kat. No.	7
Env. No.	1B
Adı	küpe (çift)
Cinsi	altın
Geliş Şekli	
Geliş Tarihi	12.03.1979
Boyutları	yük.:3,2 cm
Dönem	Demir Çağ

Açıklama: Malzeme olarak altın, teknik olarak repousse tekniği kullanılmıştır. Her iki küpe de yuvarlak halka formunda yapılmış, uçları karşılıklı ve aralıklıdır. Sol taraftaki küpenin orta kısmına gelen yere ay görünümlü uç eklenmiştir. Altın safiha ay şeklinde kesilerek repousse tekniğiyle içi boş olarak şekillendirilmiştir. Küpe halkasın tamamı ince telden yapılmıştır. Sağ taraftaki küpenin halka kısmının ortası daha kalın olup, uçlara doğru incelmektedir. Küpe halkasının tam ortasına kalın bir küçük halka lehimlenmiştir. Halkının ucunda ise ortası ezik olan yuvarlak formda küre eklenmiştir.

Kat. No. 8
Env. No. 36
Adı küpe
Cinsi altın
Geliş Şekli
Geliş Tarihi 12.03.1979
Boyutları yük.:1,6 cm
Dönem demir çağ

Açıklama: Malzeme olarak altın, teknik olarak repousse tekniği kullanılmıştır. Halka küpelerdendir. Küpe formu yuvarlak kesitli daire formundadır. Halkanın orta kısmı uçlara göre daha kalındır. Küpe halkasının uçları yuvarlatılmış ve birbirine bakacak şekilde karşılıklı yapılmıştır. Kulak deliğine kolayca takılması için iki halka arası aralıklıdır.

Kat. No. 9
Env. No. 1B
Adı küpe
Cinsi gümüş
Geliş Şekli
Geliş Tarihi 11.02.1965
Boyutları
Dönem bilinmiyor

Açıklama: Malzeme olarak gümüş kullanılmıştır. Teknik olarak repousse tekniği kullanılmıştır. Düz yuvarlak formda bir küpedir. Küpenin halkası oldukça kalın şekilde yapılarak, uçlara doğru inceltilmiştir. Küpe halkasının tam orta yerine biri büyük diğeri küçük olmak üzere iki boncuk geçirilmiştir. Boncukların renkleri sarı, yeşil ve gridir. Büyük boncuğun hemen sağ tarafındaki halka üzerine, beş sıra süren ince bir tel sarılarak küpe halkasının üstüne lehimlenmiştir.

Kat. No. 10
Env. No. 41
Adı küpe (tek)
Cinsi altın
Geliş Şekli -
Geliş Tarihi 25.03.1985
Boyutları yük.:3.7 cm;
kalınlık:0,4
Dönem bilinmiyor(Demir Çağ)

Açıklama: Malzeme olarak altın, teknik olarak repousse tekniği kullanılmıştır. Yay formlu küpelerdendir. Masif altın küpe dört köşe profil kesitli ve keskin kenarlıdır. Yay formlu küpenin uçları yuvarlatılmıştır.

7.Sonuç

Takı bir toplumun aynasıdır, çağlar boyunca onları yaratan toplumların siyasal, sosyo-ekonomik, dinsel ve estetik değerlerini yani o toplumun bütün özelliklerini yansıtır. Bulunan takının, üzerindeki süslemeler, hammaddesi, rengi, biçimi, dönemine ait çok zengin bilgileri içermektedir. Kuşkusuz tüm bu veriler doğru değerlendirildiğinde, takıların dönemine ait önemli bir belge olduğunun altını çizmektedir.

Takı, insanın içinde bulunduğu topluluğa, onun hayata bakış açısına ve düşünce biçimine özgü mesajlar vermiş, ancak tüm bunların yanı sıra süslenme eğilimini de karşılayan simgesel bir obje olmuştur. Takıların insan hayatındaki rolü çok büyüktür, ilk kez tunçtan yapılmış aletlerin kullanımı ve takıların kullanılmasıyla bir uygarlıktan başka bir uygarlık aşamasına geçildiğini görmekteyiz.

Geçmişten günümüze pek çok amaca hizmet etmiş olan takılar, Tarih içinde de önemli bir kaynak teşkil etmiştir. Takı yapımında kullanılan malzemeler zamana ve zemine göre değişkenlik göstermişlerdir. Malzemelerin seçiminde etkili olan unsurlar ise günün modası, o anki teknolojik gelişmeler ile renk, şekil ve doku itibariyle kişiye çağrışımlar etkili olmuştur. Takı, insanlar tarafından maddi ve manevi yönden değerli hale gelmiş ve sürekli olarak kullanılmıştır.

Kuyumculuk teknolojisi ile takıların biçim ve isimlerini; yazılı kaynaklardan, Antik vazo resimlerinden, duvar resimlerinden, sikkeler ve heykeller üzerindeki takı betimlerinden öğreniyoruz. Kazılardan çıkan takılarla, arkeolojik belgeler ve yazılı kaynakların bilgileri birleşince birçok bilinmeyen, kuşkusuz daha kolay aydınlanabilmektedir.

İlk çağlardan bu yana ustalar ve sanatkârlar değerli veya değersiz metalleri, diğer malzeme ve değerli taşları takıda kullanmış görsel açıdan çok önemli olan biçim, form, fonksiyon gibi özellikleri sosyal ve sanatsal davranışları ile denetlemişlerdir. Müzelerde bulunan takılara bakıldığında, o dönem takı ustalarının iyi bir gözlemci olduklarını ve bu gözlemlerini tasarım ve yaratıcılık ile birleştirdiklerini izlemek mümkündür. Bu bağlamda

bakıldığında ise, yaratıcılık ve tasarım konusunda en az günümüz meslektaşları kadar yetenekli oldukları izlenmektedir.

Antalya Müzesi'nde incelen Demir Çağ küpelerini değerlendirdiğimizde küpelerin yapımında kullanılan malzemeler altın, gümüş ve yarı değerli süs taşlarıdır. Dönem takılarına baktığımızda küpe grubunda Granülasyon(güverse), Sıvama ve Repousse(çekiçleme, kabartma) tekniklerinin kullanıldığı görülmektedir. Küpeler form bakımından, halkası kayık ve düz yarım ay biçimli, halkası diskli, halkası sarkaçlı ve basit halka küpeler olarak değerlendirilmiştir.

Eski Ön Asya dünyasında erken tunç çağında üretilmeye başlanan halkası kayık ve düz yarım biçimli küpelerin en güzel örnekleri Kafkasya'da Karmir- Blur(Teişeba-i Uru) kazısında bulunmuştur. Urartu kuyumculuk eserleri içinde de küpeler, özenli işçilikleriyle ayrı bir önem taşımaktadır. En popüler küpe tipi kayık formlu ve hilal formlu olanlardır. Urartularda bu küpeler Akdeniz yöresinden alınan etkileri yansıtmaktadır. Bu konudaki en önemli örnekler, Karmir- Blur kazısında yerleşim alanı içinden çıkartılmıştır.

Doğu kökenli bir modanın Ege yorumları olan halkası kayık formlu küpeler, Sardes buluntuları içinde de önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca Sardes buluntularında çıkan küpe özelliklerine bakıldığında, küpe formlarının yüzeyinin granülasyon tekniği ile süslenmiş olduğu görülmektedir. Pers dönemine ait Sardes kazılarından elde edilen takı örneklerinde bikonikal üçgen boncuklar kullanılmıştır. Üçgen boncuklar, giderek küçülen beş sıra iri güverselerden meydana gelmektedir. Bu stilde boncuklar Sardes'te yapılmıştır. Üzüm salkımı tasarımıyla güverselerin sıra halinde kullanımında Pers dönemi etkileri görülmektedir (Kat. No:1,2).

Tunç çağında başlayan ve Pers Döneminde de çok fazla kullanılan ve çeşitli uygulamalarla yeni modelleri yapılan kayık ve düz yarım ay biçimli küpelerin çoğunda, sadece öne bakan yüzün granülasyonlarla bezenmesi Pers dönemi kuyumculuğunun belirgin özelliğidir

Basit halkalı ve uçları boncuklu küpe örnekleri 1.-4. yüzyıllar arasında görülür. Halkası bezemeli olan küpe çeşitlerinden, uçları tek boncuklu basit halka küpeler her döneminde yaygın olarak kullanılmıştır. Bu tarz küpelerde kullanılan halka ve granüle küre bezemesini Kelt[5] takı örneklerinde görmekteyiz. (İ.Ö.4.yüzyıl) Özellikle bu tarz yapılmış küpeleri yüksek statüdeki kadınların kullanması dikkat çekicidir (Kat:3,4,). Ölüler dünyasının sembollerinden olan nar, Tanrıçanın ölüm ve yaşamla olan bağlantısını simgelediği için nar formu sarkaç olarak takı uçlarına eklemiştir (Kat. No 5).

Bronz çağı Avrupa kuyumculuğunda en yaygın motif olan spiral, muhtemelen güneş ve dolayısıyla doğum ve bereket kültleriyle bağlantılıdır. Birbirine bağlanmış helezonların bu inanışla bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Spiral formlu takı örneklerine ilk olarak Urartu fibulalarında daha sonra da Pers döneminde az miktarda da olsa rastlamaktadır (Kat. No:6)

Halkası taşlı, boncuklu olan küpe çeşitleri İ.Ö. 200 civarında başlayıp, İ.Ö.1. yüzyılın başına kadar devam etmiştir. Halkasında taş veya boncuğun yer aldığı bu küpelerde, halkaya ince burma tellerden zincir görünümü verilmiştir. Zincir şeklinde olan bu halkalar Pers kuyumculuğuna özgüdür. Müzede bulunan 1B No.lu envantere kayıtlı olan halkası taşlı küpe grubunu teknik ve biçim özelliklerine göre değerlendirirsek İ.Ö.1.yy da Pers etkili bir atölyede yapıldığı düşünülebilir (Kat. No:9).

Değerlendirmeye alacağımız son üç küpe çeşidi ise basit halkalı küpe grubuna girmektedir. Repousse tekniği kullanılarak yapılmış olan bu küpeleri süsleme öğeleri yönünden

[5] Keltler: İlkçağ döneminde yaşayan Avrupa kavimlerinin bir bölümüdür.

incelendiğimizde, Demir Çağı'nda yapılan küpe formlarına benzerlikleri nedeniyle Demir Çağı'nda yapılmış olduğu düşünülmektedir (Kat. No: 7,8,10).

Antalya Müzesi'nde bulunan geçmiş dönem takıları ve günümüz takılarını karşılaştırdığımızda, her çağın tasarım konusunda dönemine özgü biçim ve form özellikleri olmasına rağmen, kuyumcuların takılarda kullandıkları tekniklerde ve aletlerinde pek farklılık olmadığı görülmektedir. Form açısından değerlendirdiğimizde modellerin sürekliliği dikkat çekmekte, modellerin benzer malzemeler ve tekniklerle günümüzde de hala kullanılmakta olduğu ve Anadolu geleneğinin sürdürüldüğü izlenmektedir.

Bu çalışmadaki küpe örneklerinin tamamının, arkeolojik ya da yüzey buluntusu olmaması, satın alma ve bağış yoluyla müzeye kazandırılmasından dolayı küpelerin yapımında kullanılan kuyumculuk teknikleri, form ve dönemsel süsleme öğeleri göz önünde bulundurularak incelemeler yapılmıştır.

Kaynakça

Kitap

Akurgal, E.(1998), *Anadolu Kültür Tarihi,* 1. Baskı, Ankara: Tübitak Yayınları

Belli, O.(2010), *Urartu Takıları*,1. Baskı, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları

Bingöl, I. (1999) *,Anadolu Medeniyetleri Müzesi Antik Takılar*, 1. Baskı, Ankara: Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.

Ergil, T. (1983) , *Küpeler*, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kataloğu, 1. Baskı, İstanbul: Sandoz Yayınevi.

Meriçboyu, Y. (2001). *Antikçağ 'da Anadolu Takıları,* 1. Baskı, İstanbul: Akbank Yayınları.

Morris, D. (1999). *Koruyucu Tılsımlar*, (Çev.) Harmancı, M., İstanbul : İnkılap Yayınları.

Onurkan, S. (1988). *Doğu Trakya Tümülüsleri Maden Eserleri*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Türe, A. (2005). *Takının Öyküsü*, 1. Baskı, İstanbul: Goldaş Kültür Yayınları.

Türe, A., Savaşçın, Y.(2002). *Anadolu Antik Takıları*, 1. Baskı, İstanbul: Goldaş Kültür Yayınları.

Makale

Meriçboyu, Y. (2000). ''*Anadolu Eski Çağında Takıların Dili'',* İstanbul P Dergisi, 17 (16-25).

Özay, S. (2000). ''*Takının Serüveni II* '' İstanbul: Antik- Dekor Sanat Dergisi, 62 (132-139)

Информационная Модель Поддержки Принятия Решений При Операциях с Валютой

Курмашев Ильдар Гусманович[1]

Статья

Информационная модель представляет собой формализованное описание и документирование информационных процессов, на основании которой разрабатываются и принимаются многие технические решения, лежащие в основе логической структуры автоматизированной ИС управления валютными операциями и концептуальной модели базы данных валютных курсов.

Описание информационной модели заключается в описании информационных процессов и их взаимосвязей. Описания информационных процессов в свою очередь, включают в себя:

– описание данных (информационных объектов), находящихся в информационных массивах, с которыми оперирует информационный процесс;

– идентификацию и описание информационных процессов как последовательно-параллельной цепочки информационных операций, которые применяются к этим данным и в результате которых возникают и/или изменяются данные в информационных массивах.

В информационной модели принятия решений при валютных операциях можно выделить четыре основных типа информационных процессов:

– информационные процессы, связанные со сбором, накоплением и хранением статистических данных и называемые информационными процессами сбора данных;

– информационные процессы, связанные с анализом и прогнозированием статистических данных и называемые информационные процессы анализа;

– информационные процессы, связанные с рекомендациями по операциям с валютами посредством математических моделей прогнозирования и корректировки валютных операций;

– информационные процессы, связные с решением различных расчетных операций (текущие финансовые операции, составление отчетов и т.д.), называемые расчетными информационными процессами.

Поддержки принятия решений существуют длительное время, но с возникновением вычислительной техники появилась информационная технология поддержки принятия решений, главной особенностью которой является качественно новый метод организации взаимодействия человека и компьютера. В настоящее время

[1] Северо-Казахстанский государственный университет им. М. Козыбаева, факультет информационных технологий, Доцент, к.т.н., kig_ildar@mail.ru

компьютер является партнером человека в принятии решений. СППР (система поддержки принятий решений) создается обычно для определенного класса задач и обеспечивает поддержку ЛПР (лицо принимающее решение) при анализе проблемы. ЛПР запрашивает необходимые данные, изучает проблемы, получает советы СППР, относящиеся к опыту решения подобных проблем, пробует применит для решения различные методы, знания экспертов. Такой глубокий анализ зависит, прежде всего, от хорошей предварительной подготовки СППР, от ввода в нее нужных данных и знаний, необходимых методов. Этот анализ помогает ЛПР понять проблему, уточнить свои предпочтения и выработать наилучший вариант ее решения. Большинство существующих СППР ориентированы на сравнительно узкий круг задач. В настоящее время СППР развиваются в следующих направлениях:

- объединение СППР с автоматизированными информационными системами и системами связи;
- сближение СППР с экспертными системами и появление «интеллектуальных СППР»;
- совершенствование технологической базы СППР.

В будущем появятся системы, которые смогут подстраиваться под стиль мышления человека, имитировать приемы его работы, которые станут как бы продолжением «Я» руководителя. Но есть некоторые принципиальные границы – СППР сама по себе не может породить качественно новый вариант решения. Однако есть надежда, что такой вариант может возникнуть либо в процессе диалога человека с СППР, либо как догадка, которой способствовал этот диалог.

Выделяются различные виды компьютерной поддержки принятия решений: СППР, экспертные системы, советующие системы и т.д.

Советующие системы предполагают последовательное интерактивное взаимодействие с оператором с целью выявления параметров текущей проблемной ситуации и выдачи поэтапных рекомендаций оператору по решению возникшей проблемы.

Экспертные системы разрабатываются для компьютерного представления и хранения знаний высококвалифицированных экспертов с тем, чтобы ими могли в дальнейшем воспользоваться специалисты с более низкой квалификацией. Экспертные системы направлены на класс задач с повторяющимися решениями, при этом опыт и интуиция эксперта возрастает с годами. Предполагается, что проблемы, подлежащие решению, являются слабо структурированными. Экспертные системы могут применяться для различных видов деятельности, которые можно сгруппировать по следующим категориям: интерпретация, прогноз, диагностика, проектирование, планирование, наблюдение, отладка, ремонт, обучение, управление. Именно при решении слабо структурированных проблем человеческая интуиция имеет особую ценность. Догадки эксперта, основанные на его прошлом опыте, на чутье, позволяют ему решать проблемы на высоком уровне. В связи с этим и возникла идея о передаче этих умений компьютеру. Диапазон применения ЭС очень широк, но каждая из таких систем может работать только в одной ограниченной области. Попытки расширить предметную область, даже в пределах одной области знаний, в подавляющем большинстве случаев неуспешны.

Компьютерная СППР – это интерактивная автоматизированная система, использующая модели выработки решений, обеспечивающая пользователям эффективный доступ к распределенной базе данных и предоставляющая им разнообразные возможности по отображению информации. В таком понимании система поддержки принятия решений представляет собой совокупность следующих подсистем: комплекса распределенных технических средств; комплекса математических моделей; анализа состояний и выработки решений; базы данных; систем управления моделями, языков моделирования, обработки и отображения информации. В состав СППР входят три главных компонента: база данных, база моделей и программная подсистема (рис. 1).

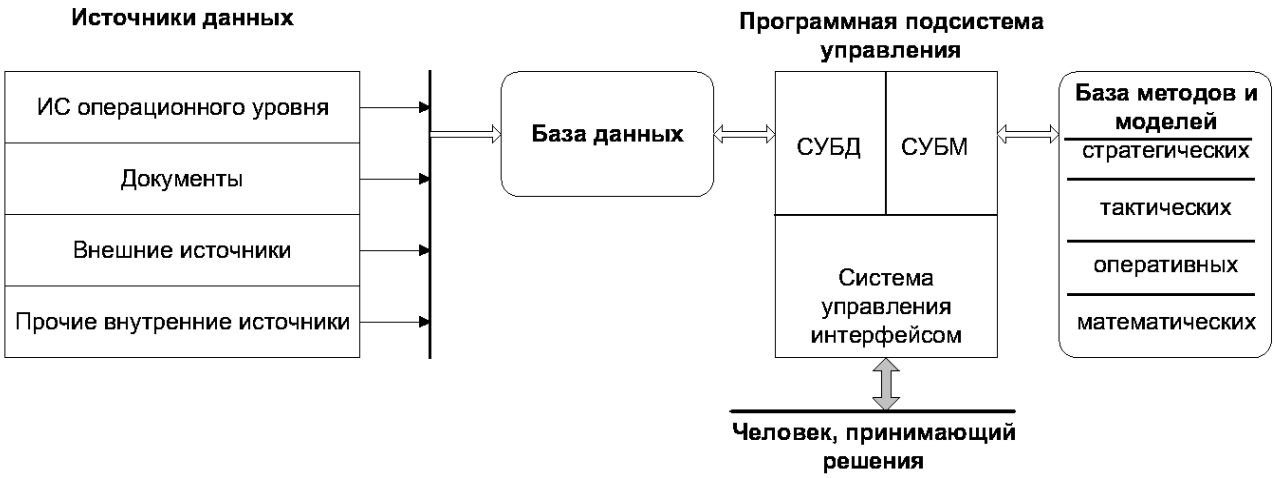

Рисунок 1. Компоненты СППР.

На рисунке 2 представлена архитектура информационной системы, которая представляет собой единую платформу поддержки принятия решений при операциях с валютой, задачи которой характеризуются высокой информационной сложностью связанные с прогнозированием и корректировкой курсов валют. Данная система решает основные задачи при операциях с валютой: анализ, прогноз и корректировка курсов. Инструментальное назначение системы заключается в построении удобных форм представления данных, моделирования процесса прогнозирования и корректировки операций по купле-продаже валют.

Основные компоненты системы представлены в виде: хранилища данных; модуль загрузки данных из глобальной сети; ASP-приложение представляет собой интерфейс взаимодействия пользователя с программными модулями; программных модулей написанных на VB и VBA, которые представляют собой вычислительные модули, реализующие программные методы информационной системы. Экспорт и импорт данных осуществляется по средствам реализованных в программных модулях технологии MS DAO Object Library и MS ActiveX Data Objects Library. С помощью программных модулей системы пользователь может получить информацию о текущих курсах валют, сделать прогноз курса заданной валюты и провести корректировку валютного курса. Исходя из полученной информации, принимается решение по купле-продаже интересуемой валюты.

В целом процесс функционирования ЭС можно представить следующим образом: пользователь, желающий получить необходимую информацию, через пользовательский интерфейс посылает запрос к ЭС; решатель, пользуясь базой знаний,

генерирует и выдает пользователю подходящую рекомендацию, объясняя ход своих рассуждений при помощи подсистемы объяснений.

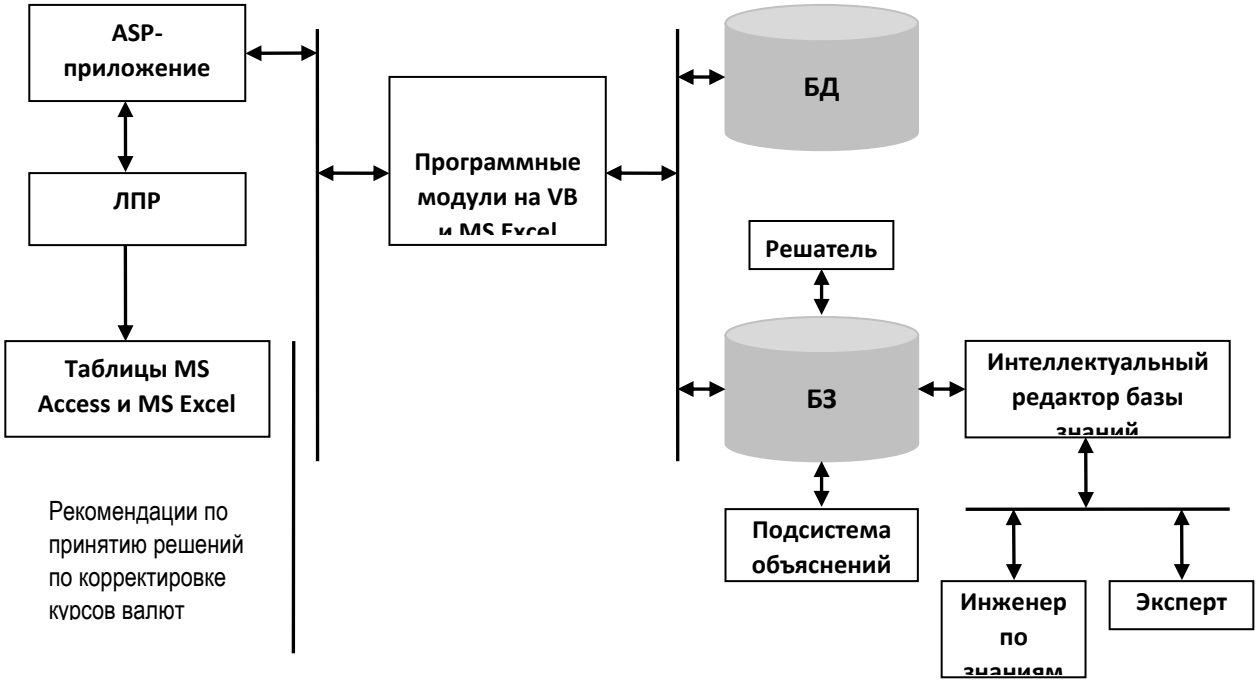

Рисунок 2. Архитектура ИС ППР, с элементами ЭС.

Так как терминология в области разработки ЭС постоянно модифицируется, определим основные термины в данной схеме:

• **ЛПР** – специалист предметной области, для которого предназначена система. Обычно его квалификация недостаточно высока и поэтому он нуждается в помощи и поддержке своей деятельности со стороны ЭС.

• **Инженер по знаниям** – специалист в области искусственного интеллекта, выступающий в роли промежуточного буфера между экспертом и базой знаний. Синонимы: когнитолог, инженер-интерпретатор, аналитик.

• **Интерфейс** – комплекс программ, (ASP-приложение, программные модули) реализующих диалог пользователя с ЭС как на стадии ввода информации, так и при получении результатов.

• **База знаний (БЗ)** – ядро ЭС, совокупность знаний предметной области, записанная на машинный носитель в форме, понятной эксперту и пользователю (обычно на некотором языке, приближенном к естественному).

• Параллельно такому «человеческому» представлению существует БЗ во внутреннем "машинном" представлении.

• **База данных (БД)** – архив для хранения как внутренних, так и внешних данных (с интернета, котировки курсов валют).

• **Решатель** – программа, моделирующая ход рассуждений эксперта на основании знаний, имеющихся в БЗ. Синонимы: дедуктивная машина, машина вывода, блок логического вывода.

• **Подсистема объяснений** – программа, позволяющая пользователю получить ответы на вопросы: «Как была получена та или иная рекомендация?» и «Почему система приняла такое решение?» Ответ на вопрос «как» – это трассировка всего процесса получения решения с указанием использованных фрагментов БЗ, т. е. всех шагов цепи умозаключений. Ответ на вопрос «почему» – ссылка на умозаключение, непосредственно предшествовавшее полученному решению, т. е. отход на один шаг назад. Развитые подсистемы объяснений поддерживают и другие типы вопросов.

• **Интеллектуальный редактор БЗ** – программа, представляющая инженеру по знаниям возможность создавать БЗ в диалоговом режиме. Включает в себя систему вложенных меню, шаблонов языка представления знаний, подсказок («help» – режим) и других сервисных средств, облегчающих работу с базой.

Для поддержки принятия решений информационной системе необходимы правила, на основе которых формируется база знаний. Базы знаний содержит логические правила. Правила – рекомендации, на основе которых ЛПР принимает определенные решения, зависящие от ситуации на валютном рынке.

Информационная система поддержки принятия решения реализует следующие функции:

1) Получение информации о состоянии рынка, поступающей в реальном масштабе времени из коммуникационных систем.

Эта функция обеспечивается наличием интерфейсов, поставляемых фирмой - разработчиком коммуникационных систем.

2) Фильтрация информации, поступившей из коммуникационных систем и ее сохранение в БД.

Перечень данных, необходимых для фильтрации, определяется типами сделок, в рамках проведения которых обеспечивается управление рисками. Для каждого типа сделки имеется таблица БД, содержащая информацию о состоянии сегмента рынка в моменты времени, когда выполняется переоценка характеристик открытой позиции, соответствующих этому типу сделок.

По запросу к коммуникационной системе обеспечивается:

• чтение требуемой информации, посредством протокола сопряжения;

• синтаксический анализ структуры сообщения;

• семантический контроль сообщения (проверка данных на достоверность, согласно формальным правилам);

• преобразование из форматов коммуникационной системы в форматы СУБД, сохранение данных в таблицах БД, обеспечение целостности и непротиворечивости данных;

• вывод оператору системы информации о полученных из коммуникационной системы данных и сообщений об ошибках;

• обеспечение настройки параметров протоколов.

3) Ввод и коррекция ЛПР информации о валютных курсах, выбор моделей анализа валютных курсов:

• модель сбалансированности курсов валют;

- модель прогнозирования спекулятивных валютных операций;
- методы технического анализа;
- коллокационная модель прогнозирования временного ряда валютных курсов.

4) Обеспечение ЛПР, заключающего сделки, информацией о значениях характеристик и параметрах сделок, требующих проведения.

5) Обеспечение хранения в БД информации о проведенных сделках. Формирование справочно-аналитических отчетов по проведенным операциям.

Ограничения на характеристики ПР являются входными данными для алгоритмов решения задач ППР. От того, насколько ограничения на характеристики верно отражают требуемое состояние собственных средств, зависит качество принятия решения. По этой причине, наличие удобной процедуры ввода ограничений имеет важное значение.

В общем случае все системы, основанные на знаниях, можно подразделить на системы, решающие задачи анализа и на системы, решающие задачи синтеза. Основное отличие задач анализа от задач синтеза заключается в том, что если в задачах анализа множество решений может быть перечислено и включено в систему, то в задачах синтеза множество решений потенциально не ограничено и строится из решений компонентов или подпроблем. Задачами анализа являются: интерпретация данных, диагностика, поддержка принятия решения; к задачам синтеза относятся проектирование, планирование, управление. Комбинированные: обучение, мониторинг, прогнозирование.

Ключевые слова: математическая модель, системы поддержки принятий решений, информационная система, базы данных, валютные курсы, программный модуль.

Keywords: mathematical model, system of support of decision-making, information system, database, exchange rates, software module

JEL коды: L86, I23, C02

Избачков Ю.С., Петров В.Н. Информационные системы. / Учебник для вузов 2-е изд. – СПб.: Питер, 2006. – 656 с: ил.

Мутанов Г.М., Курмашев И.Г. Информационная система поддержки принятия решения по операциям купли-продажи валют //монография. – Усть-Каменогорск: ВКГТУ им. Д.Серикбаева, 2009. 130 с.

Черноруцкий И. Г. Методы принятия решений. – СПб.: БХВ-Петербург, 2005. – 416 с.

Determination of The Quality Perceptions of Tourists on Animation Services: A Study on Five-Star Hotels

Evren GÜÇER[1], Cemal Ersin SİLİK[2], Şerif Ahmet DEMİRDAĞ[3]

Abstract

The aim of this study is to determine the quality perceptions of tourists on animation services provided in hospitality establishments and in this context to reveal the relationship between tendencies of recommending and revisiting the hotel. With this aim, "Scale of Service Quality in Recreational Animation Activities" which developed by Ko and Pastore (2005) is used as survey technic to collect data by 497 tourists accommodating in eight 5-Star Hotels in Side, Antalya. According to results of analysis, there is a significant relationship between the levels of age and income of tourists and recommending the hotel; furthermore, according to regression analysis, the significant relationship found between the tendencies of tourists revisiting the hotel and the service quality of animation activities; there is relationship between the dimensions (employee-customer relations, program quality, equipment, ambience and physical changes, interaction between customer, satisfaction, information) of the service quality of animation activities and "to revisit the hotel".

Keywords: Animation, Service Quality, Quality Perceptions, Hotels.

JEL Codes: L22, L83, O10

Turistlerin Animasyon Hizmetlerine Yönelik Kalite Algılamalarının Belirlenmesi: Beş Yıldızlı Oteller Üzerine Bir Çalışma

Özet

Bu çalışmanın amacını konaklama işletmelerinde sunulan animasyon hizmetlerine yönelik turistlerin kalite algılamalarının belirlenmesi ve bu çerçevede işletmeyi tavsiye etme ve işletmeyi tekrar ziyaret etme eğilimleri arasındaki ilişkinin ortaya konulması oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda, Antalya'nın Side Bölgesinde yer alan toplam 8 adet 5 yıldızlı otellerde konaklayan 497 turistten, Ko ve Pastore (2005)'nin geliştirdiği "Rekreatif Animasyon Etkinlikleri Hizmet Kalitesi Ölçeği" kullanılarak anket tekniği ile veri toplanmıştır. Yapılan analizler sonucunda, katılımcıların yaş ve gelir düzeyi ile işletmeyi tavsiye etme durumları

[1] Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, evrengucer@gazi.edu.tr
[2] Araştırma Görevlisi, Gazi Üniversitesi, cemalersin.silik@gazi.edu.tr
[3] Öğretim Görevlisi, Giresun Üniversitesi, serif.demirdag@giresun.edu.tr

arasında anlamlı bir ilişki olduğu ayrıca, katılımcıların işletmeyi tekrar ziyaret etme eğilimleri ile animasyon etkinliklerinin hizmet kalitesi arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizine göre, animasyon etkinliklerinin hizmet kalitesi boyutları (çalışan-müşteri ilişkileri, program kalitesi, ekipman, ambiyans ve fiziksel değişim, müşteriler arası etkileşim, memnuniyet, bilgi edinme) ile "tekrar ziyaret etme" eğilimi arasında ilişki olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Animasyon, Hizmet Kalitesi, Kalite Algısı, Oteller.

JEL Kodu: L22, L83, O10

1. Giriş

Rekabetin yoğun olarak yaşandığı turizm sektöründe, otel işletmeleri rekabet avantajı sağlayabilmek için tüketicilerine daha fazla alternatif hizmetler sunmak durumundadır. Her alanda olduğu gibi turizm alanındaki tüketiciler de en az maliyetle en yüksek faydaya sahip olmayı isterler. Turistlerin satın alma karar süreci birçok faktörden etkilenmektedir. Turistler, sosyal bir ihtiyaç olan turizm hareketlerine farklı amaçlar doğrultusunda katılmaktadır. Bu amaçların içerisinde en popüler olan amaçlar dinlenme, eğlence, spor ve meraktır. Akdeniz Turistik Otelciler ve İşletmeciler Birliği (AKTOB) tarafından 2014 yılında yayınlanan Turizm İstatistikleri adlı raporda, 2013 yılında yabancı ziyaretçilerin Türkiye'ye geliş nedenleri arasında %59 ile en fazla gezi, eğlence, kültür ve sportif ilişkiler olduğu belirtilmiştir (Karabulut, 2014). Eğlence ve sportif faaliyetler açısından bu oran dikkate alındığında, özellikle yabancı turist çeken destinasyonlardaki konaklama işletmelerinde animasyon hizmetlerinin var olması göz ardı edilemeyecek derecede önem arz etmektedir. Paket tur kapsamında sunulan her şey dâhil sistem konaklamalarda, tüketiciler yeme-içme, geceleme gibi olağan ihtiyaçlarının yanında eğlence ihtiyaçlarını da dikkate alarak satın alma kararı vermektedir. Dolayısıyla animasyon hizmetlerinin verildiği konaklama işletmeleri bu konuda daha avantajlı durumdadır.

Turizm sektöründe çoğunlukla da yerli turistler tarafından "palyaçoluk" ya da "şaklabanlık" olarak adlandırılan animasyon terimi, sanılanın aksine çok daha farklı bir anlam içermektedir. Fransızca "Anime" sözcüğünden türemiş olan animasyon, sözlükteki anlamı ile Türkçede "canlandırma, yeniden can verme, hayata geri döndürme, yaşatma" anlamlarını taşımaktadır (Erdem, 2010). Animasyon hizmetleri en genel anlamıyla, konukların işletmede kaldığı süre zarfında hoşça vakit geçirmelerini sağlamak, eğlendirmek ve bununla birlikte işletmeye olan talebi artırmak amacıyla animatörler tarafından sunulan spor ve eğlence faaliyetleridir (Millî Eğitim Bakanlığı Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi [MEGEP], 2007).

Türkiye'de animasyon hizmetleri ilk kez 1969 yılında İzmir Foça'da Club Med tarafından ve daha sonraları özellikle de 90'lı yıllarda diğer tatil köyleri ve otellerde geniş bir uygulama alanına ulaşmıştır. Başlarda fazla bilinmeyen ve az sayıda işletmede uygulanan animasyon hizmetleri, yabancı tur operatörlerinin beraberinde getirdikleri özellikle Fransız animatörler tarafından sunulurken, günümüzde popülerliğinin artmasıyla birlikte genellikle yabancı dil bilen Türk animatörler tarafından sunulmaktadır (Koçak, 2001).

Özellikle konaklama işletmelerinde sunulan animasyon hizmetleri, işletmelerin rekabet avantajı sağlamasında da önemli rol oynamaktadır. Çünkü turizm sektörünün rekabet yoğun özelliğinden dolayı, işletmeler rekabet avantajını elde tutabilmek için birtakım çalışmalar yürüterek farklılaşma yoluna gitmelidirler. Hizmet sektöründe tüketici grubunda yer alan her

bir tüketicinin farklı istek ve ihtiyaçlarının aynı derecede karşılanması ve standartlaştırma uygulamaları oldukça zordur. Bu sebeple farklılaşma yöntemi uygulanırken sunulan veya sunulacak hizmetlerin kalitesi artırılmalı ve böylelikle mevcut müşterilerin işletmeye olan bağlılığı artarken yeni müşteriler kazanmanın da yolu açılmış olacaktır. Buradan hareketle bu araştırmada, turizm sektörü ve işletmelerin karlılığı açısından oldukça önemli bir meslek dalı olan fakat üzerinde çok fazla çalışma yapılmamış olan animasyon hizmetlerine yönelik turistik tüketicilerin kalite algılamalarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Söz konusu amaç doğrultusunda araştırmanın literatür taramasında ilgili çalışmalar incelenerek hizmet kavramı, hizmet kalitesi, hizmet kalitesinin boyutları ve geliştirilmesi ile animasyon hizmetlerinin turizm işletmelerindeki yeri ve önemine değinilmiş, araştırmanın yöntemi bölümünde araştırmada kullanılan yöntem açıklanmış, yapılan analiz sonuçlarına göre bulgular ve tartışma bölümü oluşturulmuş ve son olarak araştırmada sonuç ve öneriler bölümüne yer verilmiştir.

2. Literatür Taraması

Araştırmanın bu bölümünde gerekli literatür taraması yapılarak hizmet kavramı, hizmet kalitesi, hizmet kalitesinin boyutları, animasyon hizmetlerinin turizm işletmelerindeki yeri ve önemine değinilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili yapılmış olan diğer çalışmalara da bu bölümde yer verilmiştir.

2.1. Hizmet Kavramı ve Hizmet Kalitesi

Tanımlanması güç bir kavram olan hizmet kavramı üzerine literatürde farklı yazarlar ve araştırmacılar tarafından farklı tanımlamalar yapılmış olduğu görülmektedir. Hizmet, insanlar ve araçlar aracılığıyla insanlar veya makineler tarafından (Üzerem, 1997) tüketicilerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla oluşturulan ve maddi bir niteliği olmayan üründür (Kuriloff ve Hemphill, 1988). Tüketicilerin mülkiyetiyle ilişkisi olmaksızın satın aldıkları veya almak istedikleri (Mucuk, 2014) hizmet, bir kişi veya kuruluşun bir başka kişi veya kuruluşlara sunduğu elle tutulamaz bir faaliyet veya yarardır (Karafakıoğlu, 1998). Lovelock ve Wirtz (2010)'e göre hizmet, bir tarafın diğer tarafa sunduğu hareket ve performanslardır. Bu tanımlar dikkate alındığında, hizmetin maddi bir nitelik taşımayarak elle tutulamaz olduğu, insan veya makineler tarafından sunulduğu ve hizmeti alan tarafın bir fayda sağladığı görülmektedir. Animasyon hizmetleri kapsamında sunulan spor aktiviteleri, tiyatro ve dans gösterileri gibi tüm eğlence programları da tanımlara uygun olarak elle tutulamayan, insanlar (animasyon çalışanları) ve araçlar (aktivite araç-gereçleri, kostümler, dekorlar, müzik ekipmanları vb.) tarafından sunulan ve bu hizmeti alan veya alacak tüketicilerin eğlence ihtiyaçlarını karşılamak üzere hazırlanan ürünlerdir.

Hizmet kalitesi kavramına geçmeden önce kalite tanımının yapılması yerinde olacaktır. Tavmergen (2002)'e göre kalite, tüketicilerin veya kullanıcıların mal ya da hizmetler hakkındaki yargısı olup, beklentilerin ve gereksinimlerin karşılanmasına olan inançların ölçüsü olarak tanımlanmıştır. Türk Dil Kurumu (2016)'nda kalite sözcüğünün karşılığı; "bir ürünün bilinen en iyi özellikleri bünyesinde taşıması durumudur". Esas itibariyle tüketici tatmininin temel belirleyicisi olan (Aksoy, 2005) kalite, özellikle hizmet sektöründe idrak edilebilmesi, uygulanabilirliği, kontrol edilebilirliği ve sürdürülebilirliği açısından oldukça güç, belirsiz ve karmaşık bir kavram niteliği taşımaktadır (Kılıç ve Eleren, 2009). Turizm sektöründe hizmet veren işletmeler açısından bakıldığında ise kalite; "turistik tüketicilerin mevcut ve/veya doğabilecek ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetlerin üretilmesi, işletme verimliliğinin artırılması ve etkin maliyet kontrol yardımıyla maliyetlerin düşürülmesi amacıyla kullanılan

stratejik bir araç" olarak tanımlanmaktadır (Oral, 1999). Bunun dışında kalite algısı, tüketiciden tüketiciye farklı değerlendirilmektedir. Kaliteyi, kimisi ürünlerin fiziksel özellikleri, amaca uygunluğu, sağlamlığı olarak değerlendirirken; kimisi de bu ürünlerin fiyatının yüksek oluşu olarak değerlendirebilmektedir (Başanbaş, 2013).

Hizmetlerin satın alınmasından önce kalitesini değerlendirmeyi zorlaştıran temel özellikleri (soyutluk, değişkenlik, heterojenlik, dayanıksızlık, üretim ve tüketimde eşzamanlılık gibi), hizmet üretimini, satışını, tüketicilerin kalite algısını ve tatminlerini önemli ölçüde etkilemektedir (Devebakan ve Aksaraylı, 2003). Hizmet kalitesi en geniş anlamıyla, tüketici beklentilerinin karşılanması için üstün ve/veya mükemmel hizmetin sunulmasıdır (Okumuş ve Duygun, 2008). Hernon ve Nitecki (2001), hizmet kalitesinin en az "mükemmellik (excellence)", "değer (value)", "özelliklerine uygunluk (conformance to specifications)" ve "beklentilerin karşılanması ve/veya üstünde tutulması (meeting and/or exceeding expectations)" terimlerini içererek tanımlanabildiğini belirtmektedir. Bu yaklaşıma benzer bir şekilde hizmet kalitesi, bir örgütün tüketici beklentilerini karşılayabilme ya da beklentilerin üzerinde sunum gerçekleştirebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Güllülü ve Bilgili, 2011). Hizmet kalitesi, her seviyede tüketici tatminini sağlamak amacıyla iş süreçlerinin yönetilmesi için izlenmesi gereken önemli bir yoldur (Gržinić, 2007). Tüketicilerin hizmet kalitesini değerlendirmesi, algılamış olduğu hizmetin kalitesi ile beklediği hizmet kalitesini karşılaştırması sonucuyla belirlenir ve arasındaki fark şu formül ile gösterilebilir (Aksoy, 2005):

HİZMET KALİTESİ = Algılanan Hizmet Kalitesi– Beklenen Hizmet Kalitesi

Formüle göre, hizmet kalitesi sıfıra (0) eşit veya sıfırdan büyük bir değer alırsa, hizmet kalitesi pozitif değerlendirilir ve tüketici tatmini sağlanmış olur; ancak negatif bir değer alırsa hizmet kalitesi algısı olumsuz değerlendirilir ve nitekim tüketici tatmini sağlanmamış olur (Aksoy, 2005).

Hizmet kalitesi ve kalite algısı çalışmalarında üzerinde durulması gereken bir diğer önemli husus da hizmet kalitesinin boyutlarıdır. Hizmet kalitesi çok boyutlu bir olgudur. Ancak birçok kalite boyutundan en popüler olanı ve genel olarak hizmet sunulan bütün örgütlerde geçerli olan beş hizmet kalitesi boyutu Parasuraman, Zeithaml ve Berry (1988) tarafından ileri sürülmüştür (Zeithaml vd.1990'dan akt. Devebakan ve Aksaraylı, 2003);

- **Fiziksel Özellikler** (Tangibles): İşletmelerin hizmet sunmadaki fiziksel olanakları, araç-gereçlerini ve çalışanlarını kapsar.

- **Güvenilirlik** (Reliability): İşletmeler tarafından vaat edilen hizmetin doğru, tutarlı ve güvenilir bir şekilde yerine getirilmesi yeteneğidir.

- **Heveslilik** (Responsiveness): Bazı yerli çalışmalarda (Okumuş ve Duygun, 2008; Gönüllülü ve Bilgili, 2011 gibi) "karşılık verebilmek /tepki vermek" olarak adlandırılan bu boyutta, müşterilere yardım etme ve zamanında hızlı, doğru ve açık bir şekilde taleplere yanıt verebilme becerisi söz konusudur.

- **Güven** (Assurance): Hizmetin sunulduğu işletmede çalışan personelin bilgi ve nezaket ile güven yaratabilme becerisidir.

- **Empati** (Empathy): Kendini tüketicilerin yerine koyabilmek ve böylelikle tüketici istek ve ihtiyaçlarında onlara kişisel ilgi gösterebilme becerileridir.

2.2. Animasyon Hizmetlerinin Turizm İşletmelerindeki Yeri ve Önemi

Konaklama işletmelerine yönelik talebin; tüketicilerin demografik özellikleri, gelir düzeyleri, eğitim seviyeleri ve kültür farklılıkları gibi faktörlere göre değişkenlik göstermesinin yanında, konaklama, yeme-içme gibi temel ihtiyaçlarının yanında eğlence ihtiyaçları gibi ihtiyaçlar tüketicilerin işletmelerden beklentilerini genelde belli noktalarda birleştirmektedir (Erdem, 2010). Bu noktada, işletmeler tüketicilere ne kadar fazla alternatif sunarsa o kadar rekabet avantajı elde edebilmektedir. Animasyon hizmetleri de destek hizmet olarak tüketici satın alma kararını etkileyebilecek bu alternatiflerden birisidir. Turizm açısından, turist beklentilerini karşılamada ve tatili bir eğlence faktörü olarak pazarlamada, müşteri bağlılığı oluşturmada ve hizmeti çekici hale getirmede animasyonun rolü günden güne artmaktadır (Çevik, 2013).

Birçok işletmenin temel amacı, hedeflediği alıcı grubuna ulaşmak ve onları elde etmektir. Örneğin, iş amacıyla seyahat eden kişiler, geldikleri konaklama işletmesinde konaklamayı sadece geceleme olarak görüyor olabilir ve bu nedenle işletmedeki eğlence olanaklarının farkına varmayabilir. Böyle bir durumda, işletmenin eğlence olanakları hakkında bilgi verilerek, konukların iş yaşamında olan streslerinden biraz olsun uzak durmaları sağlanabilir (Tekeli, 2001).

İşletme içinde animasyon personeline tanınan öncelikler (restoranda müşteri ile yemek yeme, serbest kıyafet, sınırsız alkolsüz içecekler, "guest contact" adı altında devamlı müşterilerle iletişimde olma, rahat konaklama koşulları vb.) sayesinde, animasyon çalışanları kendilerinden emin ve özgüvenleri yüksek bir şekilde müşterilerle sürekli iç içedir. İnsan ilişkilerinin yoğun yaşandığı animasyon hizmetleri bölümünün sayesinde birçok müşteri işletmeden memnun olarak ayrılmakta ve yeni bir olumsuz sürprizle karşılaşma riskini de ortadan kaldırma amacıyla aynı işletmeyi tekrar ziyaret etmektedir. Sektörde bunun birçok örneği bulunmaktadır. Hatta sadece animasyon personelini tekrar ziyaret etme amacıyla aynı işletmeyi defalarca seçen müşteriler bulunmaktadır. Son yıllarda teknolojinin de ilerlemesiyle, sosyal paylaşım sitelerinde (facebook, twitter vb.) hemen hemen her işletmenin açmış olduğu sayfalardan paylaşımlar yapılmakta, memnuniyet ve öneriler yazılmaktadır. Bu sayede işletme, çalışanlar ve müşteriler arasındaki iletişim devam etmekte ve yeni ziyaretçiler için satın alma öncesinde ulaşılabilir bir kaynak olma niteliği taşımaktadır.

Konaklama işletmeleri için animasyon hizmetlerinin önemi, öncelikle müşteri memnuniyeti ile rekabet avantajı sağlayarak; konukların birbirleriyle kaynaşmasını da sağlayarak monoton bir tatil anlayışından uzaklaştırarak; bazı aktiviteler (disko turları, bingo oyun bileti satışları, CD ve T-shirt satışları, çocuklar için kum boyama vb.) ile harcamalarını artırmak suretiyle hem işletmeye hem de ülke ekonomisine katkıda bulunarak ve kültürel tanıtıma katkıda bulunarak ortaya çıkmaktadır (Koçak, 2001).

Turizm sektöründe yürütülen eğlence faaliyetleri, rekreatif faaliyetler, boş zamanı değerlendirme faaliyetleri ve animasyon faaliyetleri üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırmaların birçoğunda (Dinç, 1999; Saygın, 1999; Akçakoyun, 2000; Gökdeniz ve Dinç, 2000; Koçak, 2001; Ceylan, 2009; Çelik, 2009; Adina ve Dana, 2010; Ceylan vd., 2010; Mikulić ve Prebežac, 2010; Turan, 2010; Çevik, 2013; Đorđević, 2014; Sotiriadis, 2014 gibi), animasyon hizmetlerinin turizm sektörü ve işletmeler için ne denli önem taşıdığına değinilmiştir.

Dinç (1999) yapmış olduğu araştırmada, animasyon hizmetlerine sahip olan işletmelerin %71-%80 doluluk oranı ile bütün yıl açık olduğunu ve animasyon faaliyetlerinin hizmet satışlarını direkt olarak etkilediği ve bu konuda belirleyici bir rol oynadığı sonucuna ulaşmıştır. Muğla bölgesinde Saygın (1999) ve Turan (2010) tarafından ve Romanya'da Adina ve Dana (2010) tarafından yapılmış olan üç farklı araştırmada, animasyon faaliyetlerinin başarılı bir

şekilde sunulması, turistlerin gidilen işletmeyi, yöreyi ve ülkeyi tekrar seçmesi ve kalış sürelerinin uzatılmasında olumlu yönde etki edeceği sonuçları elde edilmiştir. Akçakoyun (2000)'un araştırmasına göre, işletme içinde yürütülen kara ve su sporları etkinlikleri turistlerin daha çok ilgisini çekmekte ve onların beklentilerini karşılayabilmektedir.

Ayrıca, Adina ve Dana (2010), eğlence ve spor animasyonun etkileri ve faydaları üzerine 200 katılımcıyla yapmış oldukları çalışmada, iyi organize edilen eğlence ve animasyon programlarının turistler açısından cezp edici özellik taşıyacağı sonucuna ulaşılmıştır. Akçakoyun (2000) tarafından, otel ve tatil köylerindeki animasyon ve rekreasyonel faaliyetlerin hizmet satışına olan etkisine yönelik Muğla'da 30 işletmeyle gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre başarıyla sunulan animasyon hizmetleri, yabancı turistlerin işletmedeki kalış sürelerini olumlu yönde etkilemektedir. Ceylan (2009)'ın eğlence faaliyetlerine yönelik iç ve dış kaynak kullanan işletmelerin hizmet kalitesi üzerine, 141'i iç kaynak kullanan ve 144'ü dış kaynak kullanan işletmede konaklayan 285 müşteri ile yaptığı araştırmada, dış kaynak kullananlara oranla iç kaynak kullanan işletmelerin hizmet kalitesi daha yüksek bulunmuştur. Çevik (2013)'in 603 katılımcı ile animasyon etkinliklerinin hizmet kalitesini ölçmeye yönelik yapmış olduğu çalışmada, genç katılımcıların daha yaşlı katılımcılara oranla hizmet kalitesi, sonuç, bilgiye erişim ve memnuniyet açısından daha yüksek ortalamalara sahip olduğu belirtilmiştir. Sotiriadis (2014), Yunanistan'daki her şey dâhil otel ve tatil köylerindeki animasyon hizmetlerinin yönetimsel ve operasyonel sorunları üzerinde yaptığı çalışmada, tatili daha cazip ve önemli hale getiren animasyon hizmetlerinin doğrudan ve dolaylı olarak faydalar sunan bir iş kolu olduğu belirtilmiştir. Turan (2010)'ın, otel işletmelerindeki animasyon hizmetlerinin yeterliliği konusunda 216 katılımcı ile yaptığı çalışmada, animasyon hizmetlerinin, turistlerin otelde kalış sürelerini uzatmalarında, aynı oteli benimseyerek tekrar tercih etmelerinde ve otelde ekstra harcama yapmalarında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İşletmelerde maliyetleri düşürmek amacıyla gidilen yollardan birisi de dış kaynak kullanımıdır. Birçok konaklama işletmesi, animasyon hizmetlerinde dış kaynak kullanımına gitmektedir. Fakat Ceylan (2009) ve Ceylan vd., (2010) tarafından yürütmüş olan iki farklı araştırma sonucunda, işletmelerde iç kaynak kullanımında dış kaynak kullanımına oranla daha yüksek hizmet kalitesi olduğu belirtilmiştir. Animasyon faaliyetleri işletmenin çekiciliğini artırarak, imaj oluşturarak ve tur operatörlerinin öncelikli seçimleri arasında yer almasına olanak sağladığından işletmenin yaşam süresini uzatmakta ve karlı bir şekilde işletilmesine olanak sağlamaktadır (Gökdeniz ve Dinç, 2000). Animasyon personelinin, genellikle kadrolu olmayıp sezonluk çalışması, belirli bir süre sonra kendilerine yeni iş arama amacıyla işten ayrılmalarına ve bunun da personel devir hızını yükselten bir etken olduğuna inanan Koçak (2001), animasyon personelinin eğitimi ve istihdam edilmesinde belirlenmiş standartların olması gerektiğini savunmaktadır. Đorđević (2014), Barselona Şehri üzerine yapmış olduğu araştırmada, turizm animasyonu ve kültürel animasyonun, ulaşım, yeme-içme ve konaklama gibi fiziksel ihtiyaçlar dışında kalan bazı turistik ürünlere kıyasla gelecekte çok daha aranır ve popüler hale geleceğini savunmaktadır.

Dolayısıyla konu ile ilgili araştırmalar incelenmiş ve araştırmanın amacı bu doğrultuda belirlenmiştir. Tüketicilerin konaklama işletmelerinde sunulan animasyon hizmetlerine yönelik kalite algılarını belirlemeye yönelik çok az sayıda çalışmanın yapılmış olması ve yapılan bu çalışmaların da sadece hizmet kalitesini değerlendirdiği gözlemlenmiştir. Böylelikle, turistik tüketicilerin satın alma karar sürecini önemli ölçüde etkileyen faktörlerden birisi olan animasyon hizmetlerine yönelik kalite algılarının belirlenerek, hizmeti aldıkları işletmeleri tavsiye etme ve tekrar ziyaret etme eğilimlerini ölçülmeye yönelik bir çalışma yapılması düşünülmüştür.

3. Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın amacı, evren ve örneklemi, araştırma modeli, veri toplama yöntemi ve verilerin analizi ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Bu çalışmanın asıl amacı, daha önce de belirtildiği üzere konaklama işletmelerinde konaklayan turistlerin, animasyon hizmetlerine yönelik kalite algılarını belirlemek ve bu algıları doğrultusunda konakladığı işletmeyi çevresindeki kişilere tavsiye etme ve işletmeyi tekrar ziyaret etme eğilimleri ile animasyon etkinliklerinin hizmet kalitesi arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda, araştırmanın Türkiye'nin en fazla turist çeken ve animasyon etkinliklerinin en yoğun yaşandığı destinasyon olarak bilinen Antalya'da yapılması uygun görülmüştür. Nitekim araştırmanın evrenini Antalya'da animasyon hizmetlerinin sunulduğu beş yıldızlı otel işletmelerine gelen turistler oluşturmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 31.12.2014 tarihi itibari ile güncellenen verilerine göre, Antalya'da 301 tane beş yıldızlı Turizm İşletme Belgeli otel ve tatil köyü bulunmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2014). Araştırma evreni için kesin bir rakam verebilmenin güç olması nedeniyle kolayda örneklem alma yöntemine başvurulmuştur. Araştırmanın örneklemini, bu yöntem ile rastgele seçilen Antalya'nın Side bölgesinde yer alan sekiz adet beş yıldızlı otel işletmesinde konaklayan 497 turist oluşturmaktadır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak Ko ve Pastore (2005) tarafından geliştirilen "Rekreatif Animasyon Etkinlikleri Hizmet Kalitesi Ölçeği" kullanılmıştır. Kullanılan ölçek Türkçe, Almanca, İngilizce ve Rusça dillerinde uygulanmıştır. Söz konusu ölçekteki ifadelerin, 7'si katılımcıların demografik özelliklerini ölçmek; 2'si işletmeyi tekrar ziyaret eğilimlerini ölçmek; 1'i işletmeyi tavsiye etme eğilimlerini ölçmek ve 39'u sunulan animasyon hizmetlerine yönelik kalite algılarını ölçmek üzere toplamda 49 ifadeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan sayısal olmayan ifadelerin gruplandırılıp değerlendirmeye tabi tutulabilmesi için likert tipi ölçek kullanılmıştır. 5'li Likert Ölçeğindeki ifadeler; "Hiç Katılmıyorum (1)", "Katılmıyorum (2)", "Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum (3)", "Katılıyorum (4)" ve "Tamamen Katılıyorum (5)" şeklinde puan verilen ifadelerden oluşmaktadır.

Ölçekteki ifadelerin anlaşılırlığını sağlayabilmek amacıyla geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, 37 kişiyle pilot çalışma yapılmıştır. Öncelikle ölçeğin içerik geçerliği, yakınsak geçerliği, yapı geçerliği ve ayrışma/dış geçerliği sınamaları yapılmıştır. Daha sonra ölçeğin güvenirliği ile ilgili ölçeğin zamanla değişmeme özelliğini belirlemek için test tekrar test tekniğinden, tutarlılığı ile ilgili ise iç tutarlılık katsayısı olan Cronbach Alpha'dan ve Madde Toplam Korelâsyonu analizlerinden yararlanılmıştır. Ölçeğin güvenilirliğine ilişkin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı α=0,916 olarak bulunmuştur. Hesaplanan bu katsayı dikkate alındığında, kullanılan ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir ($0,80<\alpha<1$) olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılanların bireysel özellikleri (milliyet, cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir düzeyi ve eğitim düzeyi) ile işletmeyi çevresindekilere tavsiye etme durumları arasındaki ilişki Araştırma Modeli 1'de yer almaktadır. Turistlerin animasyon etkinliklerinin hizmet kalitesine yönelik algılarını ölçmek için 39 maddelik ölçek ifadelerine faktör analizi yapılmış ve yedi boyut elde edilmiştir. Elde edilen bu boyutlar; "çalışan ve müşteri etkileşimi (8 ifade)", "program kalitesi (5 ifade)", "ekipman (6 ifade)", "ambiyans ve fiziksel değişim (8 ifade)", "müşteriler arası etkileşim (4 ifade)", "memnuniyet (4 ifade)" ve "bilgi edinme (4 ifade)"

boyutu olarak belirlenmiştir. Bu boyutlar ile turistlerin işletmeyi tekrar ziyaret etme eğilimi arasındaki ilişki Araştırma Modeli 2'de verilmiştir.

Şekil 1: Araştırma Modeli 1

Şekil 1'de yer alan araştırma modelinde, turistlerin animasyon etkinliklerinin hizmet kalitesine yönelik ifadeleri göz önüne alınarak işletmeyi tavsiye etme durumları ile bireysel özellikleri (milliyet, cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir düzey, eğitim düzeyi) arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik oluşturulan yapı görülmektedir. Buna göre oluşturulan hipotezler şu şekilde ifade edilebilir:

H1: *Katılımcıların işletmeyi tavsiye etmesi ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

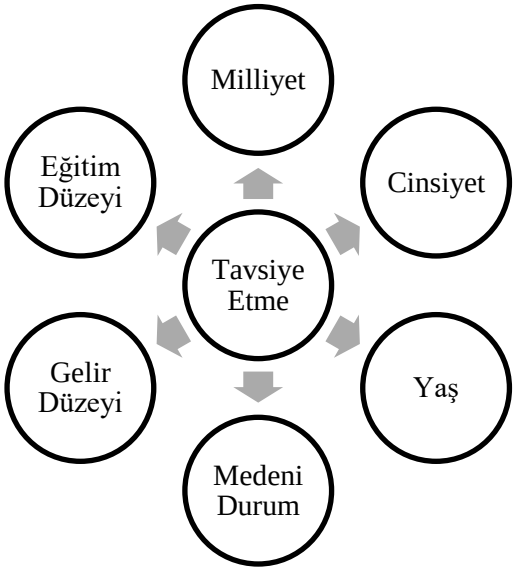
H2: *Katılımcıların işletmeyi tavsiye etmesi ile milliyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

H3: *Katılımcıların işletmeyi tavsiye etmesi ile medeni durumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

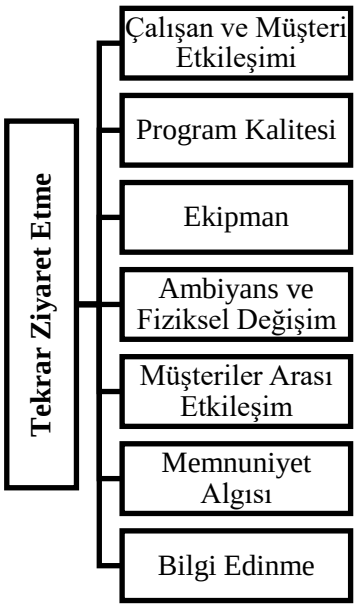
H4: *Katılımcıların işletmeyi tavsiye etmesi ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

H5: *Katılımcıların işletmeyi tavsiye etmesi ile eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

H6: *Katılımcıların işletmeyi tavsiye etmesi ile gelir düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

Şekil 2: Araştırma Modeli 2

Şekil 2'de yer alan araştırma modelinde ise, animasyon etkinliklerinin hizmet kalitesi ifadelerinden elde edilen yedi boyut ile tekrar ziyaret etme eğilimleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik oluşturulan yapı görülmektedir. Buna göre oluşturulan hipotez ise şu şekildedir:

H7: *Katılımcıların işletmeyi tekrar ziyaret etme eğilimleri ile animasyon etkinliklerinin hizmet kalitesi boyutları arasında pozitif bir ilişki vardır*.

Araştırma kapsamında elde edilen verilere farklı istatistiksel analizler uygulanmıştır. İstatistiksel veri analizi programına aktarılan verilere öncelikle betimsel istatistik yöntemlerinden olan frekans analizi uygulanmıştır. Frekans analizi sonucunda araştırmaya katılanların bireysel özelliklerine (milliyet, cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, gelir düzeyi) ve işletme hakkındaki görüşlerine yönelik bulguların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 1'de ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Animasyon etkinliklerinin hizmet kalitesi ile ilgili ifadelerin frekans, yüzde, standart sapma ve aritmetik ortalamalarına ilişkin analiz yapılmış ve tablo halinde ifade edilmiştir (Tablo 2). Ayrıca animasyon etkinliklerinin hizmet kalitesi ölçeğine ilişkin boyutların faktör yükleri ve güvenirlilik katsayıları tablo halinde ifade edilmiştir (Tablo 3). Araştırmaya katılanların bireysel özellikleri ile işletmeyi tavsiye etme durumları arasındaki ilişkiye yönelik ki-kare bulguları Tablo 4'de gösterilmektedir. Son olarak, araştırmaya katılanların tekrar ziyaret etme eğilimleri ile animasyon etkinliklerinin hizmet kalitesi boyutları arasındaki ilişkiye yönelik regresyon analiz bulguları da Tablo 5'de gösterilmiştir.

4. Bulgular ve Tartışma

Tablo 1'de araştırmaya katılanların bireysel özelliklerine ve işletme hakkındaki görüşlerine yönelik frekans ve yüzde dağılımları yer almaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların Bireysel Özelliklerine ve İşletme Hakkındaki Görüşlerine Yönelik Bulgular

Değişkenler	Gruplar	f	%	Değişkenler	Gruplar	f	%
Milliyet	Almanya	180	36,2	Yaş	18-24 yaş arası	54	10,9
	Rusya	96	19,3		25-34 yaş arası	183	36,8
	Türkiye	57	11,5		35-44 yaş arası	126	25,4
	İngiltere	37	7,4		45-54 yaş arası	81	16,3
	Belçika	34	6,8		55 yaş ve üzeri	53	10,7
	Avusturya	16	3,2	Cinsiyet	Kadın	243	48,9
	Hollanda	15	3,0		Erkek	254	51,1
	Danimarka	12	2,4	Gelir Düzeyi	Çok Düşük	5	1,0
	Fransa	11	2,2		Düşük	48	9,7
	Çek Cumhuriyeti	9	1,8		Orta	297	59,8
	Slovakya	8	1,6		Yüksek	144	29,0
	Azerbaycan	6	1,2		Çok Yüksek	3	0,6
	Belarus	6	1,2	Yıllık Tatile Çıkma Sıklığı	1 defa	286	57,5
	Kırgızistan	5	1,0		2 defa	134	27,0
	Ukrayna	5	1,0		3 defa	51	10,3
Medeni Durum	Evli-Çocuklu	191	38,4		4 ve daha fazla	26	5,2
	Evli-Çocuksuz	136	27,4	İşletmeyi Daha Önceki Ziyaretleri	İlk Ziyaret	325	65,4
	Bekâr	150	30,2		2	83	16,7
	Diğer	20	4,0		3	48	9,7
Eğitim Durumu	İlköğretim	6	1,2		4 ve daha fazla	41	8,2
	Lise	165	33,2	İşletmeyi Tavsiye Etme	Evet	466	93,8
	Ön Lisans	72	14,5		Hayır	31	6,2
	Lisans	189	38,0	İşletmeyi Tekrar Ziyaret Etme	Evet	366	73,6
	Lisans Üstü	15	3,0		Hayır	62	12,5
	Meslek Eğitim	50	10,1		Belki	69	13,9
Toplam		**497**	**100**	**Toplam**		**497**	**100**

Katılımcıların milliyetlerine bakıldığında, en fazla katılımı %36,2 ile Alman, %19,3 ile Rus ve %11,5 ile Türk turistlerin oluşturduğu görülmektedir. Daha sonra sırasıyla İngiliz, Belçikalı, Avusturyalı, Hollandalı, Danimarkalı, Fransız, Çek, Slovak, Azeri, Belaruslu, Ukraynalı ve Kırgız katılımcılar gelmektedir. Katılımcıların cinsiyet ve medeni durumlarına bakıldığında, %51,1 ile erkek katılımcının, %48,9 ile kadın katılımcının olduğu belirtilmektedir. Bu katılımcıların %38,4'ü evli-çocuklu, %30,2'si bekâr, %27,4'ü evli-çocuksuz ve %4'ü de diğer katılımcılardan meydana gelmektedir. Katılımcıların medeni durumlarına göre, en fazla evli ve çocuklu ailelerin ankete katıldığı görülmektedir. Araştırmaya katılanların %36,8'ini 25-34 yaş aralığında olan, %25,4'ünü 35-44 yaş aralığında olan, %16,3'ünü 45-54 yaş aralığında olan, %10,9'unu 18-24 yaş aralığında olan ve %10,7'sini ise 55 yaş ve üzerinde olan katılımcılar oluşturmaktadır. Eğitim durumu açısından incelendiğinde, en fazla katılımcının %38 ile lisans düzeyinde olduğu ve daha sonra da sırası ile lise, ön lisans, meslek eğitim, lisansüstü ve ilköğretim düzeyinde oldukları belirtilmektedir. Katılımcılara yöneltilen "Gelir düzeyinizi Türkiye şartlarında nasıl buluyorsunuz?" sorusuna cevap verenlerin %59,8'i orta düzeyde, %29'u yüksek düzeyde, %9,7'si düşük düzeyde, %1'i çok düşük düzeyde ve %0,6'sı da çok yüksek düzeyde gelir durumuna sahip olduğunu ifade etmektedir.

Katılımcıların %57,5'i yıl içerisinde bir defa tatile çıkarken, %27'si iki defa, %10,3'ü üç defa, %5,2'si ise en az dört defa tatile çıkmaktadır. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılanların yarısından fazlasının yılda bir kez tatile çıktığı görülmektedir. Katılımcıların %65,4'ü işletmeyi ilk defa ziyaret ettiğini ifade ederken, %16,7'si ikinci defa, %9,7'si üçüncü

defa ve %8,2'si de daha önce en az dört kez işletmeyi ziyaret ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca ankete katılanların %93,8'i işletmeyi arkadaşlarına tavsiye ederken, %6,2'si de tavsiye etmemektedir. Bu neticeye bakılarak ankete katılan müşterilerin çoğunluğunun işletmeden memnun kaldığı ifade edilebilir. Bu sonuca varılmasındaki bir diğer etken de araştırmaya katılanların %73,6'sının işletmeyi tekrar ziyaret etmek istemesidir. Tablo 1'deki sonuçlar incelendiğinde, araştırmaya katılanların %13,9'u işletmeyi tekrar ziyaret etme konusunda şüpheci tutum sergilerken, %12,5'i de işletmeyi tekrar ziyaret etmek istememektedir.

Rekreatif animasyon etkinliklerinin hizmet kalitesi ile ilgili yapılan faktör analizi sonucunda yedi boyut elde edilmiştir. Bu boyutların altında yer alan ifadelere yönelik aritmetik ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 2'de ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır. Tablo 2 incelendiğinde, otel müşterilerinin rekreatif animasyon hizmetleri ile ilgili en yüksek düzeyde katıldıkları ifadeler $\bar{x}$=4,15 aritmetik ortalama ile "Animasyon departmanı çalışanları meslekleri ile ilgili oldukça bilgili gözüküyor" ve "Animasyon programı birkaç farklı zamanda aktivite seçeneği sunuyor" ifadeleri olmuştur.

Tablo 2: Animasyon Etkinliklerinin Hizmet Kalitesini Değerlendirmeye Yönelik İfadelere İlişkin Bulgular

İFADELER	Dağılım	Hiç Katılmıyorum	Az Katılıyorum	Orta Düzeyde Katılıyorum	Çok Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	$\bar{x}$	s.s.
Çalışan ve Müşteri Etkileşimi Boyutu İle İlgili İfadeler								
Animasyon departmanında işinin uzmanı kişiler çalışmaktadır.	f	7	36	59	180	215	4,13	0,97
	%	1,4	7,2	11,9	36,2	43,3		
Animasyon departmanı çalışanları her konuda yardımcı olmaktadırlar.	f	10	45	56	199	187	4,02	1,01
	%	2,0	9,1	11,3	40,3	37,6		
Animasyon departmanı çalışanları her bir katılımcının özel ihtiyacını belirleyerek, bunlarda etkin bir şekilde rol alıyorlar.	f	10	37	78	193	179	3,99	0,99
	%	2,0	7,4	15,7	38,8	36,0		
Animasyon departmanı çalışanları aktivitelere katılan bireylere yardım etme konusunda yeterince istekli davranıyorlar.	f	13	31	73	196	184	4,02	1,00
	%	2,6	6,2	14,7	39,4	37,0		
Animasyon departmanı çalışanlarının dostluklarına güvenebilirsiniz.	f	13	33	92	182	177	3,96	1,02
	%	2,6	6,6	18,5	36,6	35,6		
Animasyon programı geniş ölçüde aktivite olanakları sunuyor.	f	9	34	88	182	184	4,00	0,99
	%	1,8	6,8	17,7	36,6	37,0		
Animasyon departmanı çalışanları meslekleri ile ilgili oldukça bilgili gözüküyor.	f	4	22	80	181	210	4,15	0,90
	%	0,8	4,4	16,1	36,4	42,3		
Animasyon programı birkaç farklı zamanda aktivite seçeneği sunuyor.	f	4	23	82	173	215	4,15	0,91
	%	0,8	4,6	16,5	34,8	43,3		
Program Kalitesi Boyutu İle İlgili İfadeler								
Animasyon programının çeşitli aktiviteleri vardır.	f	6	18	87	195	191	4,10	0,89
	%	1,2	3,6	17,5	39,2	38,4		
Animasyon programı popüler aktiviteler sunuyor.	f	9	30	110	194	154	3,91	0,96
	%	1,8	6,0	22,1	39,0	31,0		
Aktivite süreleri uygundur.	f	3	20	76	212	186	4,12	0,85
	%	0,6	4,0	15,3	42,7	37,4		

Aktivite saatleri uygundur.	f	3	23	75	197	199	4,14	0,87
	%	0,6	4,6	15,1	39,6	40,0		
Animasyon aktiviteleri hizmetinin iyi olduğunu düşünüyorum.	f	6	23	84	199	185	4,07	0,91
	%	1,2	4,6	16,9	40,0	37,2		
Ekipman Boyutu İle İlgili İfadeler								
Animasyon departmanı tarafından en üst düzey malzemeler sağlanıyor. (Antrenman malzemeleri, raketler vb.)	f	12	28	125	193	139	3,84	0,97
	%	2,4	5,6	25,2	38,8	28,0		
Animasyon aktivite alanları estetik açıdan göze hitap etmektedir.	f	12	41	133	181	130	3,76	1,01
	%	2,4	8,2	26,8	36,4	26,2		
Animasyon hizmetlerinin oluşturduğu atmosfere her zaman hayran kaldım.	f	13	42	134	187	121	3,73	1,00
	%	2,6	8,5	27,0	37,6	24,3		
Güncel antrenman malzemeleri animasyon departmanında mevcuttur.	f	11	34	88	185	179	3,98	1,00
	%	2,2	6,8	17,7	37,2	36,0		
Animasyon aktivitelerinin düzenlendiği alanlar temiz ve bakımlıdır.	f	10	34	93	177	183	3,98	1,00
	%	2,0	6,8	18,7	35,6	36,8		
Animasyon departmanı tarafından sağlanan malzemeler oldukça kullanışlı durumdadır.	f	8	33	106	190	160	3,93	0,97
	%	1,6	6,6	21,3	38,2	32,2		
Ambiyans ve Fiziksel Değişim Boyutu İle İlgili İfadeler								
Animasyon aktivite alanları iyi tasarlanmıştır.	f	3	35	95	184	180	4,01	0,94
	%	0,6	7,0	19,1	37,0	36,2		
Animasyon aktivite alanlarının yerleşimi ihtiyaçlarıma göredir.	f	12	36	95	182	172	3,94	1,02
	%	2,4	7,2	19,1	36,6	34,6		
Animasyon aktivite alanlarının tasarımına hayran kaldım	f	11	34	102	188	162	3,92	1,00
	%	2,2	6,8	20,5	37,8	32,6		
Animasyon aktivitelerinin atmosferi muhteşemdir.	f	10	37	118	176	156	3,87	1,00
	%	2,0	7,4	23,7	35,4	31,4		
Animasyon aktivitelerinin atmosferi bir otelde aradığım animasyon programı türündendir.	f	12	32	101	189	163	3,92	1,00
	%	2,4	6,4	20,3	38,0	32,8		
Animasyon aktivitelerinin oluşturduğu atmosferinden gerçekten keyif alıyorum.	f	8	32	80	202	175	4,01	0,95
	%	1,6	6,4	16,1	40,6	35,2		
Animasyon aktivitelerine katıldıktan sonra fiziksel seviyemin arttığını hissediyorum.	f	13	30	89	181	184	3,99	1,01
	%	2,6	6,0	17,9	36,4	37,0		
Animasyon aktivitelerine katıldıktan sonra yetenek seviyemde artış olduğunu hissediyorum.	f	6	39	85	199	168	3,97	0,96
	%	1,2	7,8	17,1	40,0	33,8		
Müşteriler Arası Etkileşim Boyutu İle İlgili İfadeler								
Katıldığım animasyon, aktiviteler yetenek performansımı arttırdı.	f	13	46	106	204	128	3,78	1,01
	%	2,6	9,3	21,3	41,0	25,8		
Diğer müşterileri animasyon hizmetlerini algılamamda olumlu bir etkisi olmuştur.	f	9	42	119	187	140	3,82	0,99
	%	1,8	8,5	23,9	37,6	28,2		
Animasyon aktivitelerine katılan diğer katılımcılardan etkilendim.	f	18	35	125	184	135	3,77	1,03
	%	3,6	7,0	25,2	37,0	27,2		
Otelin müşterileri kurumun hizmeti hususunda bende olumlu izlenim oluşturdu.	f	9	35	111	196	146	3,88	0,97
	%	1,8	7,0	22,3	39,4	29,4		
Memnuniyet Algısı Boyutu İle İlgili İfadeler								
Animasyon aktivitelerine katılarak doğru karar aldığıma inanıyorum.	f	8	31	81	177	200	4,07	0,97
	%	1,6	6,2	16,3	35,6	40,2		
Animasyon hizmetlerini kullanmaktan oldukça memnunum.	f	10	31	82	171	203	4,06	1,00
	%	2,0	6,2	16,5	34,4	40,8		
Animasyon aktivitelerine katılmaktan genel olarak memnunum.	f	9	20	79	181	208	4,12	0,94
	%	1,8	4,0	15,9	36,4	41,9		
Animasyon hizmetlerinden yararlanma kararımdan memnunum.	f	8	20	76	182	211	4,14	0,93
	%	1,6	4,0	15,3	36,6	42,5		

Bilgi Edinme Boyutu İle İlgili İfadeler								
Animasyon programına internet sitesi üzerinden ulaşmak kolaydır.	f	20	47	105	159	166	3,81	1,11
	%	4,0	9,5	21,1	32,0	33,4		
Animasyon personeline e-mail yoluyla ulaşmak mümkündür.	f	36	66	139	143	113	3,46	1,18
	%	7,2	13,3	28,0	28,8	22,7		
Animasyon departmanına telefonla ulaşmak mümkündür.	f	46	71	127	131	122	3,43	1,25
	%	9,3	14,3	25,6	26,4	24,5		
Animasyon aktiviteleri hakkında güncel bilgilere ulaşmak mümkün.	f	14	36	82	151	214	4,04	1,06
	%	2,8	7,2	16,5	30,4	43,1		

Bu ifadeleri sırası ile "Aktivite saatleri uygundur ($\bar{x}$=4,14)", "Animasyon hizmetlerinden yararlanma kararımdan memnunum ($\bar{x}$=4,14)", "Animasyon departmanında işinin uzmanı kişiler çalışmaktadır ($\bar{x}$=4,13)", "Aktivite süreleri uygundur ($\bar{x}$=4,12)", "Animasyon aktivitelerine katılmaktan genel olarak memnunum ($\bar{x}$=4,12), "Animasyon programının çeşitli aktiviteleri vardır ($\bar{x}$=4,10)" ifadeleri izlemektedir. Katılımcıların en yüksek düzeyde katıldıkları ifadeler çoğunlukla, çalışan ve müşteri etkileşimi boyutu içerisinde yer almaktadır.

Otel müşterilerinin rekreatif animasyon hizmetleri ile ilgili en az düzeyde katıldıkları ifade ise $\bar{x}$=3,43 aritmetik ortalama ile "Animasyon departmanına telefonla ulaşmak mümkündür" ifadesi olmuştur. Bu ifadeyi sırası ile "Animasyon personeline e-mail yoluyla ulaşmak mümkündür ($\bar{x}$=3,46)", "Animasyon hizmetlerinin oluşturduğu atmosfere her zaman hayran kaldım ($\bar{x}$=3,73)", "Animasyon aktivite alanları estetik açıdan göze hitap etmektedir ($\bar{x}$=3,76)", "Animasyon aktivitelerine katılan diğer katılımcılardan etkilendim ($\bar{x}$=3,77)", "Katıldığım animasyon, aktiviteler yetenek performansımı arttırdı ($\bar{x}$=3,78)", Animasyon programına internet sitesi üzerinden ulaşmak kolaydır ($\bar{x}$=3,81)" ifadeleri takip etmektedir. Ayrıca bu sonuçlara bakıldığında, müşterilerin en az düzeyde katıldıkları ifadeler çoğunlukla bilgi edinme boyutu ile ilgili ifadelerdir.

Tablo 3: Animasyon Etkinliklerinin Hizmet Kalitesi Ölçeğine İlişkin Faktör Yükleri

İFADELER	Çalışan ve Müşteri Etkileşimi	Program Kalitesi	Ekipman	Ambiyans ve Fiziksel Değişim	Müşteriler Arası Etkileşim	Memnuniyet Algısı	Bilgi Edinme	GÜVENİRLİLİK KATSAYISI
İşinde uzman kişiler çalışmaktadır	,788							
Çalışanlar her konuda yardımcı olurlar	,801							
Çalışanlar ihtiyaçları belirler ve etkin rol oynar	,783							
Çalışanlar yardım etme konusunda isteklidir	,754							
Çalışanların dostluklarına güvenilebilir	,746							**,950**
Program geniş ölçüde aktivite sunmaktadır	,680							
Çalışanlar mesleklerinde oldukça bilgili görülmektedir	,653							
Program birkaç farklı zamanda aktivite sunmaktadır	,571							
Programın çeşitli aktiviteleri vardır		,481						
Program popüler aktiviteler sunmaktadır		,456						**,875**
Aktivite sureleri uygundur		,656						

Aktivite saatleri uygundur	,730					
Aktivite hizmetleri iyidir	,651					
Departmandan en üst düzey malzemeler sağlanıyor		,586				
Aktivite alanları estetik açıdan iyidir		,736				
Animasyon atmosferine her zaman hayran kaldım		,729				**,911**
Güncel malzemeler departmanda mevcuttur		,669				
Alanlar temiz ve bakımlıdır		,580				
Malzemeler oldukça kullanışlıdır		,518				
Aktivite alanları iyi tasarlanmıştır			,575			
Alanların yerleşimi ihtiyacıma göredir			,625			
Alanların tasarımına hayran kaldım			,566			
Aktivitelerin atmosferi muhteşemdir			,558			**,927**
Atmosfer aradığım animasyon programı türündendir			,527			
Aktivitelerin atmosferinden gerçekten keyif alıyorum			,577			
Aktiviteler sonrasında fiziksel seviyem artmaktadır			,603			
Aktiviteler sonrasında yetenek seviyem artmaktadır			,596			
Animasyon ve aktiviteler yetenek performansımı arttırdı				,613		
Diğer müşteriler animasyon hizmetlerini algılamamda etkilidir				,693		**,890**
Aktivitedeki diğer katılımcılardan etkilendim				,744		
Müşteriler kurumun hizmeti hususunda olumlu izlenim oluşturdu				,685		
Aktivitelere katılarak doğru karar alıyorum					,665	
Animasyon hizmetlerini kullanmaktan memnunum					,651	**,912**
Aktivitelere katılmaktan genel olarak memnunum					,684	
Hizmetlerden yararlanma kararımdan memnunum					,626	
Programa internetten ulaşmak kolaydır						,638
Çalışanlara e-mail ile ulaşmak mümkündür						,864
Departmana telefonla ulaşmak mümkündür						,873
Aktiviteler hakkında güncel bilgilere ulaşmak mümkündür						,571

Rekreatif animasyon etkinliklerinin hizmet kalitesi ölçeği ile ilgili faktör yükleri Tablo 3'te yer almaktadır. Yapılan faktör analizi sonucunda, çalışan ve müşteri etkileşimi, program kalitesi, ekipman, ambiyans ve fiziksel değişim, müşteriler arası etkileşim, memnuniyet algısı ve bilgi edinme olarak ifade edilen yedi boyut elde edilmiştir. Bu boyutların güvenirlilik katsayısı da belirtilmiştir. Tablo 3'e göre, ölçeğin en yüksek güvenirlilik katsayısına sahip boyutu "çalışan ve müşteri etkileşimi (,950)" boyutudur. Sırası ile en yüksek güvenirlilik katsayısına sahip diğer boyutlar "ambiyans ve fiziksel değişim (,927)", "memnuniyet algısı (,912)", "ekipman (,911)", "müşteriler arası etkileşim (,890)", "program kalitesi (,875)" ve "bilgi edinme (,844)" olarak ifade edilebilir.

Tablo 3'te yer alan ifadelere ait faktör yükleri ele alındığında ise, en yüksek faktör yüküne sahip ifade "Departmana telefonla ulaşmak mümkündür (,873)" olarak belirtilmektedir. Sırası ile yüksek faktör yüküne sahip diğer ifadeler "Çalışanlara e-mail ile ulaşmak mümkündür (,864)", "Çalışanlar her konuda yardımcı olurlar (,801)", "İşinde uzman kişiler çalışmaktadır (,788)", "Çalışanlar ihtiyaçları belirler ve etkin rol oynar (,783)", "Çalışanlar yardım etme konusunda isteklidir (,754)" ve "Çalışanların dostluklarına güvenilebilir (,746)" ifadeleridir.

Faktör analizi sonuçlarına göre, en düşük faktör yüküne sahip olan ifade "Program popüler aktiviteler sunmaktadır (,456)" ifadesidir. Sırası ile düşük faktör yüküne sahip diğer ifadeler "Programın çeşitli aktiviteleri vardır (,481)", "Malzemeler oldukça kullanışlıdır (,518)", "Atmosfer aradığım animasyon programı türündendir (,527)", "Aktivitelerin atmosferi

muhteşemdir (,558)", "Alanların tasarımına hayran kaldım (,566)" ifadeleri olarak Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 4'e göre, araştırmaya katılanların işletmeyi çevresindeki kişilere tavsiye etmesi ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Buna göre araştırmaya katılanların işletmeyi tavsiye etmesi ile cinsiyetleri arasında ilişki olduğunu öne süre H1 hipotezi (H1: Katılımcıların işletmeyi tavsiye etmesi ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır) hipotezi desteklenmemektedir. Yani araştırmaya katılanların işletmeyi tavsiye etmelerinde, erkek veya kadın olmalarından kaynaklanan bir ilişki bulunmamaktadır.

Aynı şekilde katılımcıların işletmeyi çevresindeki kişilere tavsiye etmesi ile milliyetleri arasında anlamlı bir ilişki belirlenmemiştir. Bu sonuçla, araştırmaya katılanların işletmeyi tavsiye etmesi ile milliyetleri arasında ilişki olduğunu öne süre H2 hipotezi (H2: Katılımcıların işletmeyi tavsiye etmesi ile milliyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır) desteklenmemektedir. Araştırmaya katılanların Türk, Alman, Rus gibi farklı milletlerden olması ile işletmenin tavsiye edilmesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Bunun yanında araştırmaya katılanların işletmeyi çevresindeki kişilere tavsiye etmesi ile medeni durumları arasında da anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu sonuca göre, araştırmaya katılanların işletmeyi tavsiye etmesi ile medeni durumları arasında ilişki olduğunu öngören H3 hipotezi (H3: Katılımcıların işletmeyi tavsiye etmesi ile medeni durumları arasında anlamlı bir ilişki vardır) de desteklenmemektedir. Araştırmaya katılanların evli- çocuklu, evli-çocuksuz, bekâr olmaları ile işletmeyi tavsiye etmeleri arasında ilişki bulunamamıştır.

Fakat araştırmaya katılanların işletmeyi çevresindeki kişilere tavsiye etmesi ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu ilişki neticesinde de araştırmaya katılanların işletmeyi tavsiye etmesi ile yaşları arasında ilişki olduğunu öngören H4 hipotezini (H4: Katılımcıların işletmeyi tavsiye etmesi ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki vardır) destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, işletmeyi en fazla çevresindeki kişilere tavsiye eden yaş grubunun %98,1 oran ile 18-24 yaş grubuna ait olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca işletmeyi en az düzeyde çevresindekilere tavsiye eden kişiler ise, %84,9 ile 55 ve üzeri yaş grubuna ait kişilerdir. Bu sonuçla işletmeyi, diğer yaş gruplarına nazaran daha çok tavsiye eden grubun genç olarak adlandırılan gruba ait kişiler olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Araştırmaya Katılanların Bireysel Özellikleri İle İşletmeyi Tavsiye Etme Durumları Arasındaki İlişkiye Yönelik Ki-Kare Bulguları

Bireysel Özellikler	Tavsiye Etme	
	Pearson Chi-Square Value	P
Cinsiyet	0,184	0,668
Milliyet	18,197	0,198
Medeni Durum	2,223	0,527
Yaş	9,378	**0,042***
Eğitim Düzeyi	9,918	0,078
Gelir Düzeyi	19,337	**0,001***

*p<0,05

Araştırmaya katılanların işletmeyi çevresindeki kişilere tavsiye etmesi ile eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Buna göre, araştırmaya katılanların işletmeyi tavsiye etmesi ile eğitim düzeyleri arasında ilişki olduğunu öne süre H5 hipotezi (H5: Katılımcıların işletmeyi tavsiye etmesi ile eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır) desteklenmemektedir. Araştırmaya katılanların ilkokul, lise, lisans, lisansüstü eğitim düzeyinde olmaları ile işletmeyi tavsiye etmeleri arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir.

Son olarak, katılımcıların çevresindeki kişilere işletmeyi tavsiye etmesi ile gelir düzeyleri arasında da anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Katılımcıların işletmeyi tavsiye etmesi ile gelir düzeyleri arasında ilişki olduğunu öngören H6 hipotezi (H6: Katılımcıların işletmeyi tavsiye etmesi ile gelir düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır) desteklenmiş olmaktadır. Çünkü araştırmaya katılanların, Türkiye şartlarında sahip olduğunu düşündükleri gelir düzeyleri ile işletmeyi tavsiye etmeleri arasında ilişki bulunmaktadır. Analiz sonuçlarına göre, gelirlerinin Türkiye şartlarına göre orta düzeyde olduklarını düşünen kişilerin işletmeyi tavsiye etme oranları, düşük ve yüksek gelir düzeyine sahip olduğunu düşünen kişilere göre daha fazladır. Yani orta düzeyde bir gelire sahip olduğunu düşünen kişilerin %96,6'sı işletmeyi tavsiye ederken, düşük gelire sahip olanların %81,2'si, yüksek gelire sahip olduğunu düşünenlerin de %92,4'ü işletmeyi çevresindeki kişilere tavsiye etmektedir.

Tablo 5: Araştırmaya Katılanların Tekrar Ziyaret Etme Eğilimleri İle Animasyon Etkinliklerinin Hizmet Kalitesi Boyutları Arasındaki İlişkiye Yönelik Regresyon Bulguları

BOYUTLAR	Tekrar Ziyaret Etme		
	Beta	**t**	**P**
Çalışan ve Müşteri Etkileşimi	0,014	0,180	0,857
Program Kalitesi	0,035	0,475	0,635
Ekipman	0,007	0,095	0,925
Ambiyans ve Fiziksel Değişim	-0,090	-1,028	0,305
Müşteriler Arası Etkileşim	-0,118	-1,653	0,099
Memnuniyet	0,069	0,963	0,336
Bilgi Edinme	-0,147	-2,766	**0,006***
	F		**P**
ANOVA	3,630		0,001
R		0,222	
R Square		0,049	

*p<0,05

Yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda, animasyon etkinliklerinin hizmet kalitesi ile araştırmaya katılanların işletmeyi tekrar ziyaret etme eğilimleri arasında oluşturulan model anlamlı (ANOVA (p)= ,001) çıkmıştır. Animasyon etkinliklerinin hizmet kalitesi için oluşturulan yedi boyuta ait "p" değerleri incelendiğinde ise, sadece "bilgi edinme" boyutu ile işletmeyi tekrar ziyaret etme arasında ilişki (p= ,006) görülmüştür. Bilgi edinme boyutu ile tekrar ziyaret etme arasındaki ilişki incelendiğinde ise, negatif yönlü (t=-2,766) ve düşük düzeyde (Beta=-,147) bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuca göre, animasyon etkinliklerinin hizmet kalitesi ile araştırmaya katılanların işletmeyi tekrar ziyaret etme eğilimleri arasında bilgi edinme boyutu dışında bir ilişki bulunmamıştır. Bilgi edinme boyutu ise negatif yönlü bir ilişki olarak belirlenmiştir. Yani animasyon etkinliklerinin hizmet kalitesi içerisinde yer alan bilgi edinme boyutuna yönelik ifadeler pozitif iken, araştırmaya katılanların işletmeyi tekrar ziyaret etme eğilimleri negatif olmaktadır.

Analiz sonuçlarına göre, araştırmaya katılanların işletmeyi tekrar ziyaret etme eğilimleri ile animasyon etkinliklerinin hizmet kalitesi boyutları arasında ilişki olduğunu öne süren H7 hipotezi (H7: Katılımcıların işletmeyi tekrar ziyaret etme eğilimleri ile animasyon etkinliklerinin hizmet kalitesi boyutları arasında pozitif bir ilişki vardır) reddedilir. Çünkü araştırmaya katılanların işletmeyi tekrar ziyaret etme eğilimleri ile bilgi edinme boyutu arasında ilişki bulunurken (negatif yönlü) diğer boyutlar arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Fakat bulunan bu ilişki, analiz sonuçlarına göre negatif yönlü bir ilişki olarak belirlenmiştir. Bu sonucun beklenmeyen bir sonuç olduğu söylenebilir. Çünkü işletmelerdeki animasyon etkinliklerinin hizmet kalitesi içerisinde yer alan bilgi edinme boyutu için olumlu ifadeler

arttıkça, müşterilerin de tekrar ziyaret etme eğilimlerinde artış beklenmektedir. Bu nedenle, H7 hipotezi de pozitif bir ilişki olduğu yönünde oluşturulmuştur.

Analiz sonuçlarında bilgi edinme boyutunda ortaya çıkan negatif yönlü ilişkinin sebebini bulmak için ölçeğe verilen yanıtlar tekrar incelenmiştir. Yanıtlar detaylı bir şekilde incelendiğinde, animasyon etkinliklerinin hizmet kalitesi içerisindeki bilgi edinme boyutuna yönelik ifadelere olumlu olarak (5'li likert ölçekte genelde 4 ve 5) cevap veren bazı katılımcıların, işletmeyi tekrar ziyaret etmek ister misiniz? sorusuna olumsuz (Hayır veya belki) olarak cevap vermelerinin neticesinde negatif yönlü bir ilişki ortaya çıktığı belirlenmiştir. Araştırmaya katılanların bilgi edinme boyutu ile ilgili ifadelere olumlu cevap vermeleri, bunun yanında işletmeyi tekrar ziyaret etme konusunda da olumsuz cevap vermelerinin birtakım nedenleri olabilir. Öncelikle bazı araştırmaya katılanların animasyon etkinliklerindeki bilgi edinme boyutuna yönelik olumlu görüşleri bulunmasına rağmen, farklı işletmeleri de ziyaret etmek istemelerinden kaynaklı tekrar ziyaret etme noktasında olumsuz cevaplama yapmış olabilecekleri düşünülebilmektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Özellikle turizm işletmelerinde, konukların hoşça vakit geçirerek mutlu olmalarını sağlama ve onları tesis içinde meşgul etme amacıyla gerçekleştirilen animasyon faaliyetleri genel olarak; daha fazla gençlere ve orta yaş grubuna hitap eden, dart, okçuluk, havalı tüfek atışı ile nişancılık, golf, tenis, basketbol, futbol, havuzda oynanan su topu, su voleybolu, su basketbolu, aperatif havuz oyunları, plaj voleybolu, plaj futbolu, shuffle board oyunu, su jimnastiği, sabah jimnastiği ve yine teenager yaş grubu ve altındaki yaş grubunda olan çocuklar için mini kulüp aktiviteleri, çocuk oyunları, kum ve t-shirt boyama gibi aktiviteler sayılabilir. Akşam gösterileri için ise, öncelikle çocuklar için mini disko, daha sonra ise modern ve kültürel dans gösterileri, skeç komedi şovları, kültürel şovlar, müzikaller, sirk gösterileri, yoga şovları, yarışmalar gibi çok çeşitli eğlence faaliyetleri düzenlenmektedir. Ayrıca belirli saatlerde gece kulübü ve diskotekler de animasyon faaliyetleri içinde yer almaktadır. Bu genel faaliyetlere ek olarak, işletmelerin kapasite ve maddi bütçelerine göre kaplıca merkezleri, bowling salonu, bilardo salonu, su sporları, ata binme vb. faaliyetler de eklenebilir.

Animasyon etkinlikleri, müşterilerin otel tercihlerinde önemli bir etken olabilmektedir. Bu nedenle çalışmada, animasyon etkinliklerinin hizmet kalitesinin müşteriler açısından etkisi meydana çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırmaya katılanların verdiği sonuçlar incelendiğinde, müşterilerin genellikle animasyon personeline telefon veya e-mail yoluyla ulaşmakta sorunlar yaşadığı belirlenmiştir.

İşletmeyi çevresindekilere tavsiye etme durumlarına bakıldığında ise, 18-24 yaş aralığındaki grubun diğer yaş gruplarına göre daha fazla tavsiyede bulundukları ifade edilmektedir. Ayrıca, gelirlerinin Türkiye şartlarına göre orta düzeyde olduklarını düşünen kişilerin işletmeyi tavsiye etme oranları, düşük ve yüksek gelir düzeyine sahip olduğunu düşünen kişilere göre daha fazladır.

Bu sonuçlar neticesinde işletmelerin, müşterilerini memnun edebilmek için animasyon etkinliklerinin hizmet kalitelerine önem vermeleri gerekmektedir. Çünkü memnun olarak otelden ayrılan bir müşteri başka bir arkadaşına işletmeyi tavsiye ederek aynı zamanda işletmenin reklamını da yapmış olabilmektedir. Bu çalışmada, daha çok animasyon etkinliklerinin hizmet kalitesi ile müşterilerin işletmeyi tavsiye etmeleri ve tekrar ziyaret etme eğilimleri üzerinde durulmuştur.

Çalışma, Antalya'nın Side Bölgesinde yer alan beş yıldızlı otellerde yapıldığı için diğer farklı kategorilerdeki otellerde yapılacak çalışmalar da konuya zenginlik katacaktır. Bunun yanında şehir otelciliğinin yoğun olarak yapıldığı illerde benzer çalışmaların yapılması animasyon etkinliklerinin hizmet kalitesi etkilerinin karşılaştırılması açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

Adina, C. and Dana, B. (2010). Entertainment and Sport Animation – Effects and Benefits. *Ovidius University Annals, Series Physical Education and Sport / Science, Movement and Health*, 10(2): 858-863.

Akçakoyun, F. (2000). *Muğla Yöresinde Bulunan Turistik Oteller ve Tatil Köylerinde Sportif Animasyon ve Rekreasyon Faaliyetlerinin Hizmet Satışlarına Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aksoy, R. (2005). Zonguldak'ta Ayakta Tedavi Tüketicilerinin Sağlık Hizmeti Kalite Değerlemesi. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 91-104.

Başanbaş, Ş. (2013). Algılanan Kalite ile Müşteri Tatmini Arasındaki İlişki: Filtre Kullanıcıları Üzerine Yapılan Ampirik Bir Çalışma. *Akademik Bakış Dergisi*, 34(1): 1-21.

Ceylan, Ö. (2009). *Açık Alan Rekreasyon Etkinliklerinde İnsan Kaynaklarına Yönelik İç Kaynak ile Dış Kaynak Kullanan Turistik İşletmelerin Hizmet Kalitesi Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ceylan, Ö., Yıldız, S. M., Tekin, A. ve Özdağ, S. (2010). Animasyon İç ve Dış Kaynak Kullanan Turistik İşletmelerin Hizmet Kalitesi Açısından Karşılaştırılması. *Türkiye Kickboks Federasyonu Spor Bilimleri Dergisi*, 2(2): 16-32.

Çelik, Z. (2009). *Turistik Otellerde Konaklayan Yabancı Turistlerin Animasyon Faaliyetlerinden Beklentileri ve Memnuniyetlerinin Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çevik, H. (2013). *Beş Yıldızlı Otellerde Düzenlenen Rekreatif Animasyon Etkinliklerinin Hizmet Kalitesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Devebakan, N. ve Aksaraylı, M. (2003). Sağlık İşletmelerinde Algılanan Hizmet Kalitesinin Ölçümünde SERVQUAL Skorlarının Kullanımı ve Özel Altınordı Hastanesi Uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1): 38-54.

Dinç, Y. (1999). *Sayfiye Otel İşletmelerinde Boş Zaman ve Rekreasyon Değerlendirmelerinin Hizmet Satışlarını Artırmaya Yönelik Etkisi: Örnek Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Đorđević, S. (2014). City as A Promoter of Culture and Tourism Animation The Example of Barcelona. *Quaestus Multidisciplinary Research Journal*, 2014(1): 50-60.

Erdem, B. (2010). Lisans Düzeyinde Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Otel İşletmelerinin Animasyon Bölümüne Yönelik Tutumları: Ampirik bir araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 10(3): 1085-1113.

Gökdeniz, A. ve Dinç, Y. (2000). Konaklama İşletmelerinde Animasyon Faaliyetlerinin Hizmet Satışlarına Etkisi. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 11(1): 99-106.

Gržinić, J. (2007). Concepts of Service Quality Measurement in Hotel Industry. *Ekonomska Misao Praksa DBK.*, 16(1): 81-98.

Güllülü, U. ve Bilgili, B. (2011). Satış Sonrası Hizmetlerde Kalite Algısı ve Müşteri Memnuniyeti İlişkileri. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 7(1): 23-41.

Hernon, P. and Nitecki, D. A. (2001). Service Quality: A Concept Not Fully Explored. *Library Trends*, 49(4): 687-708.

Karabulut, E. (Ed.) (2014). *Akdeniz Turistik Otelciler ve İşletmeciler Birliği (AKTOB) Turizm Verileri 2013*. Antalya.

Karafakıoğlu, M. (1998). *Sağlık Hizmetleri Pazarlaması*. (1. Baskı), İstanbul: İşletme Fakültesi Yayını.

Kılıç, B. ve Eleren, A. (2009). Turizm Sektöründe Hizmet Kalitesi Ölçümü Üzerine Bir Literatür Araştırması. *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1(1): 91-118.

Ko, Y. J. and Pastore, D. L. (2005). A Hierarchial Model of Service Quality for The Recreational Sport Industry. *Sport Marketing Quarterly*, 14(2): 84-97.

Koçak, N. (2001). Konaklama işletmelerinde animasyonun önemi ve animasyon personeline yönelik bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1): 61-79.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2014). *Turizm İşletme Belgeli Tesisler*. Online Erişim: http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/TR,9579/turizm-tesisleri.html (Erişim Tarihi: 01.02.2015).

Kuriloff, A. H. and Hemphill, J. M. (1988). *Starting and Managing The Small Business*. (2nd Edition), US: McGraw-Hill Inc.

Lovelock, C. H. and Wirtz, J. (2010). *Services Marketing: People, Technology, Strategy*. (7th Edition), New Jersey: Prentice Hall.

Mikulić, J. and Prebežac, D. (2010). Evaluating Hotel Animation Programs at Mediterranean Sun-and-Sea Resorts: An Impact - Asymmetry Analysis. *Tourism Management*, 31(3): 1-10.

Millî Eğitim Bakanlığı, (2007). *Eğlence Hizmetleri - Animasyona Hazırlık*. M.E.B. Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi (MEGEP), Ankara.

Mucuk, İ. (2014). *Pazarlama İlkeleri*. (19. Basım), İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Okumuş, A. ve Duygun, A. (2008). Eğitim Hizmetlerinin Pazarlanmasında Hizmet Kalitesinin Ölçümü ve Algılanan Hizmet Kalitesi ile Öğrenci Memnuniyeti Arasındaki İlişki. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2): 17-38.

Oral, S. (1999). *Otel İşletmeciliği ve Otel İşletmelerinde Verimlilik Analizleri*. (1. Baskı), İzmir: Kanyılmaz Matbaası.

Parasuraman, A., Zeithaml, V. A. and Berry, L. L. (1988). SERVQUAL: A Multiple-Item Scale for Measuring Consumer Perception of Service Quality. *Journal of Retailing*, 64(1): 12-40.

Saygın, Ö. (1999). *1. Sınıf Tatil Köylerindeki Sportif Rekreasyon/Animasyon Programları, Tesisleri ve Uygulamaları: Muğla Bölgesi Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sotiriadis, M. (2014). Management and Operational Issues of Animation Services in Resort and All-Inclusive Hotels: Evidence from Greece. *Mediterranean Journal of Social Sciences MCSER Publishing, Rome-Italy*, 5(20): 692-698.

Tavmergen, İ. P. (2002). *Turizm Sektöründe Kalite Yönetimi: Hizmet Kalitesi Kavramı – Kalite Yaklaşımları ve Kalite Geliştirme – Toplam Kalite Yönetimi – Kullanılan Araçlar ve Teknikler*. (1. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Tekeli, H. (2001). *Turizm Pazarlaması ve Planlaması*. (1. Baskı), Ankara: Detay Yayıncılık.

T. C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu. (2016). Online Erişim: http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.56d7b22cb52a86.68542857 (Erişim Tarihi: 17.01.2016).

Turan, F. (2010). *Dört ve Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Animasyon Hizmetlerinin Yeterliliği Üzerine Bir Alan Çalışması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Üzerem, N. (1997). Hizmet Kalitesinin Yönetimi. *Pazarlama Dünyası Dergisi*, 11(63): 34-41.

Zeithaml, V. A., Parasuraman, A. and Berry, L. L. (1990). *Delivering Quality Service: Balancing Customer Perceptions and Expectation*. (1st Edition), USA: Free Press.

Cultural and Commercial Dimensions of Globalization in the Focus of Design: Anime and Honda

Merve YAVUZ [1], Serkan GÜNEŞ [2], Damla ŞAHİN[3]

Although globalization expressed as a monocentrizm of the Anglosaxon economy, culture and consumption elements in the first place, over time, it has begun to be polycentrist because of the economic and cultural activities of the surrounding countries. As a result of the developments in communication and the decreasing transaction costs, local cultures have become globalized and the locals as well as the globals had the opportunity to express themselves. The relationship and representational systems between globalization and culture are the most intensely controversial topics today. Many countries have entered the race to present their culture at global standards, since the culture is regarded as an economic element. Culture and its components are an important basis for international market share and global competition.

With the necessary conditions, cultural heterogeneit can be offered as a commercial element to an international market and accepted in any society independent of heterogeneous. What is meant by globalization is the commercial activities supported by culture, as well as a market without borders. Nowadays, every society pitches its own culture as a commercial element to capitalize globalization.

In this study, Japanese manga and anime culture that is globalized and has followers in every society and its secondary commercial effects are discussed through Japanese firm Honda. In the study, Honda's handling of manga and anime culture to its products is discussed through process analysis.

1. Introduction

Giddens (2013:60) defines globalization as the concentration of social relations around the world, which associates distant local formations in such a way, that local occurrents are shaped by events occurring many miles away and vice versa. The OECD (1991) defines globalization as a phenomenon in which the dynamics of goods and services trade and the flows of capital and technology make markets and production in different countries increasingly interdependent. Global culture, one of the products that emerged with globalization, is expanding its living space by nourishing different cultures as time passes by (Nar, 2015).

Japan is not only a successful economic model and an industry group that produces and exports automobiles, electronics and other consumer goods, but also a cultural power that produces and exports cultural products and innovations (Otmazgin, 2003). An example of this

[1] Arş. Gör., Gazi University, merveyavuz@gazi.edu.tr
[2] Doç.Dr., Gazi University, serkangunes@gazi.edu.tr
[3] Arş. Gör., Gazi University, damla.akdas@gmail.com

is the globalization of the Japanese culture by the anime industry, which has spread all over the world, with the revenue of 1.812 trillion yen or 18 billion dollars in 2015.

In the first part of the study, the concept of globalization is explained briefly in the context of the study, and the reason why the Japanese industry is so effective in the whole world, both in terms of product and media items, is discussed in the light of Japanese design and cultural influences affecting it. Later, it is discussed the reunion of two different Japanese elements, which have developed after World War II and have seized the American market in global marketplace.

2. Globalization

Globalization refers to a complex phenomenon that embraces many economic, cultural, social, ideological concepts and these concepts interact with each other. Within the scope of the study, globalization is examined in terms of commercial and cultural dimension and their interaction.

The rise of global competition and the opening of new markets have reflected that all international companies have had to find new ways to think globally and act locally to develop products that meet local market needs while maintaining economies of scale (Ohtani et al, 1997: 4).

Globalization represents the triumph of a capitalist world economy connected by a global division of labour (Wallerstein, 1975). According to Featherstone, the globalization process simultaneously exposes two images of cultures. One means that a certain culture expands to its limits, that is, to the whole world. Heterogeneous cultures ultimately embrace the whole world by articulating and integrating dominant cultures. The second image expresses the compacting of cultures. The cultures formerly separated are brought into contact and fused. McLuhan (1960) suggested that advances in communication make the world a global village. UNESCO suggests that the world's becoming a global village blends cultures and communities closer together than ever before. But according to Castells (1996), people live not in a global village, but in a globally produced and locally distributed cabins. Nikitin and Elliot (2000), in a similar vein expressed globalization as the establishment of a global market devoid of socio-political control. In a sense, it can be said that the dynamics of convergence between cultures are commercial concerns and strategic approaches associated with them.

Developing the right products for global markets means offering visible, tangible and distinctive product value to customers whether it is a global product to satisfy many markets, or different products for different markets (Ohtani et al, 1997:4).

Japanese producers have also achieved a strategic success in marketing their own cultural products. To infiltrate the European market, they first redesigned animations in their own manga style, and after Europeans adopted this style, they turned their cultural objects into a global phenomenon.

3. Japanese Design

According to Mente (2006: 14) Japanese design is a deeply rooted impulse to strive constantly increasing standards of design, quality and function based on traditional Japanese

arts and crafts, and this effort which extends throughout the generations, has gradually infiltrated the nation's culture, eventually becoming an indispensable part of it. The standards of beauty and design are valid and similar for both the poor and the rich.

The rigid structure and the approach of avoiding all excess have prevented individuals from performing poor taste or departing very far from a graceful norm. However, the Japanese products developed over the centuries are not specially designed products to create value through the western approach, these products are common, ordinary goods already produced by traditional methods, unexperienced Japanese craftsmen (Mente, 2006:15). According to Mente (2006: 15) the beauty and purity of their work is conveyed to them by the traditions, values and talents of their ancestors and there is no distinction between life and art for them. There is no other culture where design and quality play such an important role in everyday life. The Japanese has not only institutionalized good design and quality but also ritualized it. They can even be said to have transformed a good design and quality into a religion. Every object from daily living to artworks, which is revealed in this society where each individual has high pleasures, has become a universal standard. Despite the modernization and westernization, Japanese art, craft and design has not only survived, but with Japanese design, Japanese culture has also affected the whole world and become global.

According to Sparke and Antonelli (2009:12), especially in the last half century Japan has nurtured a distinctive modern design culture. By embracing contemporary visual and material cultures, Japanese designers have evolved a new aesthetic and value system while holding firmly to tradition. This system exerted strong international influence by affecting architecture, interior design, product design, fashion design, graphic design and craft around the world. Japanese designers have been leaders of both the modern and postmodern design with their endless curiosity, the intention of building a new world through art and design (Spark and Antonelli, 2009:10)

4. Anime as a Japanese Soft Power Weapon

Anime is a Japanese abbreviation of the English word “animation” (Napier, 2001). In English, the term anime means Japanese animated cartoon and is used both singular or plural. According to Napier (2001), Japan has become an increasingly significant player in the global cultural economy through anime. According to Newitz (1994), anime is the chief cultural export of Japan.

Unlike Western comics and animations, manga and anime are developed from historical art in Japanese culture (Brenner, 1997). And anime are factual because they are adult oriented unlike Western animation is aimed largely at children (Newitz, 1994) According to Napier, anime are useful mirrors that reflect contemporary Japanese society, based on traditional Japanese culture, offering a different view of today's universal issues, dreams and nightmares, with a rich and wide range of subject matter.

While the earliest known Japanese animation dates to 1917, and many original Japanese cartoons were produced in the ensuing decades, the characteristic anime style developed in the 1960s notably with the work of Osamu Tezuka and became known outside Japan in the 1980s (By Wikipedians, 2010a: 95). While anime had entered markets beyond Japan in the 1960s, it grew as a major cultural export during its market expansion during the 1980s and 1990s. The anime market for the United States alone is "worth approximately $4.35 billion, according to the Japan External Trade Organization (By Wikipedians, 2010a: 261). Anime have also had

commercial success in Asia, Europe and Latin America, where anime have become even more mainstream than in the United States (By Wikipedians, 2010a: 261)

The anime first entered the American market before 1975, with many adaptations. In the 1930s, due to the commercial success and international popularity of American animation, most anime was drawn in Disney and Warner Brother's cartoons' style (Patten, 2004). This trend lasted until the end of World War II, when the anime style characters of Osamu Tezuka (Astro Boy and Kimba The White Lion) which are created with unique characteristics went beyond visual objects borrowed from Disney (Lewis, 2000). He simplified Disney's animation techniques to reduce costs (By Wikipedians, 2010b: 256). He intended this as a temporary measure to allow him to produce material on a tight schedule with inexperienced animation-staff (By Wikipedians, 2010b: 256). Over time, his work and that of other pioneers in the field inspired characteristics and genres that remain fundamental elements of anime today, and the anime has formulated its own distinctive style (the always-present black lines, the deaths of main characters, serious and adult themes, large eyes) including moving the mouths as facial expressions remain unchanged (Lu, 2008). As it developed, anime returned the animation world the favor with fundamental change that exceeds the original crude mimicry (Lu, 2008).

Anime differ not only visually but also contextual from the western animations (Brenner, 1997: 83). For example, in the science fiction anime Astro Boy, Tezuka has questioned contradictions between man and machine, dealing with the potential hazards of technology development, the moral collapse of society and the destruction of resources (Brenner, 1997: 7). In Kimba The White Lion, it has been observed that a young lion grows up to become an adult instead of a non-natural continuous existence in Westerns' (Brenner, 1997:7). Anime are designed for not only children and young people but also for adults and crime, violence and sexual content have not been avoided. Black-and-white view of the world has been abandoned and bad heroes have been embraced (Brenner, 1997: 32).

Figure 1. "Kimba The White Lion" Anime character created by Osamu Tezuka

Retrieved from https://i.ytimg.com/vi/L2cScp6qpT8/maxresdefault.jpg 10.04.2017

Figure 2. "Astro Boy" Anime character created by Osamu Tezuka

Retrieved from http://static.tvtropes.org/pmwiki/pub/images/lt/astroboy.gif *10.04.2017*

Since 1980s, Japan has become a cultural superpower due to the international success of anime and manga works such as "Dragonball" and "Nausicaa of the Walley of the Wind" (Sabbagh, 2015). In 1992 and 1993, 58% of the world's animation film exports were made by Japan (Iwabuchi, 1995). In 2003, anime and related products constitute about one third of the income of the world media market (Nakamura, 2003). Worldwide exports of Japanese products have not only fascinated western audiences with the differentiated features of animations such as "Akira" but also have aroused their interest in everything Japanese like history, pop culture, etc (Sabbagh, 2015).

In the early 2000s, the Japanese government began to evaluate the popular culture industry of the country after the international successes of anime-manga (Pokemon, Dragonball), games (Nintendo's Legend of Zelda and Super Mario series) and movies (Spirited Away, Ringu). Thus, the Japanese government used creative industries, including mecha, one of the oldest and most influential anime genres, to increase cultural exports, in order to increase their soft power (Sabbagh, 2015). The origins of the Japanese mechas have their origins in the Second World War that Japan has witnessed the destructive power of modern technology that lifts Hiroshima and Nagasaki. These dramatic events later became the inspiration for surviving Japanese cartoonists (Sabbagh, 2015). One of these anime types is the "Astro Boy" mentioned earlier. It is a story of an android that fights crime with mechanical powers yet is capable of displaying human emotions, essentially acting as an interface between man and machine (Sabbagh, 2015).

In Japan's invasion and post-occupation years (1945- early 60's), the explosion of artistic creativity took place in the manga industry (Sabbagh, 2015). Despite the economic declines of the decade after the Second World War, Japan has begun to develop the idea of 'Cool Japan', which expresses the emerging status as a cultural superpower to increase cultural exports from its creative industries, including one of its oldest and most influential anime genres: mecha (Sabbagh, 2015). Thus, the anime industry has become a soft power weapon, not merely a commercial product.

The soft power is used from a country to persuade the world the correctness of its ideas and principles and make them accepted these through cultural attraction and ideology instead of military power (Nye, 1990). In today's international politics, soft power is used to support and conceal the application of both military and economic power (Otmazgin, 2003). According to Otmazgin (2003), in a similar vein, the goal of this use in a country with global influence is to persuade the world and convince them of its own principles and ideas. In this context, culture is seen as a tool for public relations and a way of strengthening the influence of a country, and cultural industries play an important role in this process (Otmazgin, 2003). In Western admittance, Japan has a soft but invasive cultural power achieved with a positive image instead enforcing (Nye, 2004).

According to Lam (2007), Japan tries to project its soft power in manga and anime attractiveness in public diplomacy, but manga and anime production, dissemination and global consumption are driven not by the government but by the market forces and consumer tastes.

In addition to its cultural power, Japan is at the forefront of the global market with its industry, and the Honda Corporation is one of the important components of that.

5. Global Local Corporation Honda

Today, in addition to manga and animations, Japan is well known for its electronics and automotive industries. The Japanese industries have made remarkable progress since World War II, and some have achieved competitive positions in the global market (Porter, 2011). The Japanese motorcycle industry is one of them. In the post-war period, the industry has experienced many new initiatives, rapid technological change, a marked growth in market demand and a sudden drop in prices (Kato, 2008). As a result, the Japanese motorcycle industry turned into an oligopoly, while Japanese companies Honda, Kawasaki, Yamaha and Suzuki became leaders in the global motorcycle market in the early 1960s (Kato, 2008). In terms of export share, the motorcycle industry has become Japan's most successful industry (Porter, 2011). Honda became the global market leader when the Super Cub was introduced to the market in 1958 (Otahara, 2000) and followed by other Japanese motorcycle manufacturers such as Yamaha, Kawasaki and Suzuki (Fujita, 2007).

The Boston Consulting Group published a report in 1975 entitled "Strategy Alternatives for the UK Motorcycle Industry," which also covered Honda's market success. According to the report, the source of the success of Japanese producers was the growth in the local market in the 1950s. At the time when only 4 percent of motorcycles were exported, the production of small motorcycles in the local market caused a decrease in product costs, and in such an environment where competition is intense, Honda has entered the American market with a strong position in the 1960s with low-cost, low-priced small motorcycles (Boston Consulting Group, 1975).

Figure 3. Honda Model Super Cub

Retrieved from http://www.asphaltandrubber.com/wp-content/uploads/2014/05/Honda-Super-Cub-C100.jpg *06.04.2017*

According to the report, the only reason of Honda's success is not low costs, but rather by assigning new meaning to motorcycles, Honda creates new markets in the US and other countries with advertising and promotion efforts. Honda has made motorcycling an entertainment tool, making more attractive than any motorcycle producer has ever done before. Someway, the success of the campaign, which depends on the light weights of the vehicles as a last resort, evolves out of the fact that motorcycles are fun, easy-to-use and do not have mechanical problems frequently unlike their counterparts.

In the report, motorcycle industry has been approached with social and commercial aspects, and the behavior of Honda in this industry has been examined chronologically. Companies in the US motorcycle market have undergone a major transformation in the 1960s. Motorcycle records increased from 575,000 in 1960 to 1,382,000 in 1965. Before 1960, the US market was mostly shared by United States Harley-Davidson, UK BSA, Triumph and Norton and Italian Moto-Guzzi. Harley was the market leader in 1959 with total sales of $ 16.6 million. After the Second World War, motorcycles in the United States were demanded by a very limited group of people, except for police and army personnel using motorcycles for work. Most motorcyclists were undoubtedly good people, but those who call themselves "Hell Angels", "Satan's Slaves" have created a bad image of motorcycling. Even leather jackets worn by motorcyclists as protective devices have gained an ugly image. The film titled "The Wild Ones," starring Marlon Brando with a black leather jacket and a 650cc Triumph motorcycle, enabled bully motorcyclists to have wide media coverage. The motorcyclist perception in the society was leather-covered, bulging adolescents.

Unlike other foreign producers, in 1959, Honda set up a subsidiary in the United States called American Honda to avoid being dependent on distributors. In its 1963 annual report, Honda's marketing strategy was described as a policy of selling to the ones who had never considered themselves on motorcycle before rather than confirmed motorcyclists. Honda penetrates into the US market with the smallest, lightest and easiest to ride motorcycles. These motorcycles were equipped with three-speed transmission, automatic clutch, five horsepower, electric starter and step-through frame for female drivers. Honda motorcycles were sold under $ 250 in retail prices, while American and British motorcycles were sold at a price range of $ 1,000 to $ 1,500. Even in the early days, Honda was superior to other competitors in terms of efficiency.

Despite the total of 100 artisans and engineers employed by American and European competitors until June 1960, a total of 700 designers and engineers took part in Honda's R & D effort. Honda's fixed asset investment per employee was twice that of its competitors. Honda became the world's largest motorcycle manufacturer with $ 55 million in sales in 1959. Honda sold 2,500 machines in the US in 1960 and in 1961, spent $150,000 on advertising. The advertising was directed at young families, and the theme was "Meet the Nicest People on Honda". This was a deliberate attempt to purge the motorcyclists from groups like the "Hell Angels".

Honda's success in creating demand for lightweight motorcycles was phenomenal. American Honda's sales rose from $ 500,000 in 1960 to $ 77 million in 1965. Until 1966, market share data showed the superiority of Japanese manufacturers and the success of selling light motorcycles. According to Pascale (1984), Honda's success lie in the leadership features in product design of company founders Soichiro Honda and Takeo Fujisawa and the process of evolving an innovative design from a high-tech small motor. According to Mair (1999), it is

primarily the advanced technology and innovative design of Super Cub, which enabled Honda to become the world's largest motorcycle manufacturer in 1959.

In addition to the Boston Consultant Group, Pascale (1996) has attributed Honda's achievement to its organizational culture and the Honda strategy being shaped by the Japanese approach that is not rigidly planned by senior management, but acts as a process that evolves from bottom to top with communication. In a sense, it can be said that it is its locality, which makes Honda global.

6. Reunite of Two Local Elements In Global Market

The Japanese company Honda, which entered the US market with lightweight motorcycles in the 1960s, appears to be renewing its strategy with its new designs today. In the final part of the work, the reuniting of cultural and industrial two elements belong to Japan, which dominates the American market in different industries, are examined.

In the first example, a Honda motorcycle that is transformed into anime style and its turning into a media item is shown. Yutaka Izubuchi, director of several major animations such as "Space Battleship Yamato", "The Mask Rider" and "Evangelion", says on the visit to the Honda Corporation in 2015, that the design conscious small motorcycles are becoming the trend in the global market. In Izubuchi's Masked Rider manga that he delicately worked on as an anime designer, Masked Riders's Cyclone motorcycle was Honda, 2004 model CBR1000RR. Izubuchi has stated that they are surprised, have difficulty in transforming motorcycle into anime, and surprised by that motorcycles can be so futuristic and have so much character.

Figure 4. Honda 2004 Model CBR1000

Retrieved from http://images.mcn.bauercdn.com/upload/818/images/147065@honda-cbr1000rr-fire.jpg *10.04.2017*

Figure 5. Masked Rider's Cyclone motorcycle

Retrieved from https://akashingou.wordpress.com/2011/09/13/review-s-h-figuarts-ex-cyclone-first-ver/ *10.04.2017*

The second example is the motorcycle NM4-02 which Honda designed in "mecha" style of manga and animations. Mecha is an abbreviated version of the English Mechanism in Japanese (Sabbagh, 2015), and the term refers to scientific thought and science fiction forms based on robots or machines controlled by humans. Honda's NM4-02 model motorcycle is called the Tsugomori version. Tsugomori is the mecha of the chief character in the "Knights of Sidonia" anime.

Figure 6. "Knights of Sidonia" manga cover

Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Knights_of_Sidonia#/media/File:KOS_1_Cover.jpg 12.04.2017

Figure 7. Honda NM4-02 motorcycle

Retrieved from http://www.animenewsnetwork.com/interest/2014-08-12/honda-shows-off-a-knights-of-sidonia-style-motorcycle/.77011 *12.04.2017*

Third, the Honda Corporation's new market-creating strategy and inspiration from anime in motorcycle design have been exemplified on the NM4 motorcycle.

Figure 8. Honda NM4 Vultus

Retrieved from http://www.honda.co.uk/motorcycles/range/custom/nm4-vultus-2014/overview.html *10.04.2017*

Figure 9. Kaneda's motorcycle in Akira anime

Retrieved from http://www3.mangafreak.net/Read1_Akira_1_16 *10.04.2017*

After the presentation of the NM4 Vultus at the Osaka Motorcycle Show in 2014, the idea that it is inspired by the futuristic motorcycles in anime in the design process emerged in the dominant and powerful lines are often identified with the motorcycle of the Kaneda character in Akira anime. Honda (2014) says that the NM4 series are designed to gain character and depth, and these motorcycles with auto-transmission will create a huge new market. Honda states that they designed a motorcycle that will arouse interest in those who do not use a motorcycle with a different look and performance with a strategy like that of a Super Cub motorcycle. In 2017, Honda achieved global success. It has supported DreamWorks Pictures and Paramount Pictures, which adapt the manga "Ghost in the Shell" to a film, and the NM4 motorcycle model has become a media item as the film's heroic motorcycle.

Use of a media item of a motorcycle designed by a Japanese firm inspired by Japanese anime in American movie that adopted from Japanese manga is a striking example of the relationship between culture and economy in globalization.

Figure 10. "Honda NM4 and "Ghost in the Shell" cover

Retrieved from http://world.honda.com/news/2017/2170317eng.html *10.04.2017*

7. Conclusion

The anime industry has not only been used as a policy tool by the Japanese government with its global impact, but also a global brand such as Japan's Honda has benefited from anime in its designs to enhance its commercial success.

In the study, examples of Honda's use of anime-mecha style in motorcycle designs are shown. The globalization of an artistic product and its transformation into a commercial product, and even how it affects other global industries in the context of design are put forward through Japanese animations and the Honda Corporation.

References

Brenner, R. E. (2007). *Understanding Manga and Anime*. Greenwood Publishing Group, 356.

By Wikipedians, 2011. *Anime and Manga*, Pedia Press, 563.

By Wikipedians, 2011. *Japan*, Pedia Press, 880.

Broadbent, M. (1998). The phenomenon of knowledge management: what does it mean to the information profession?. *Information Outlook*, *2*(5), 23-37.

Castells, M. (2005). *Ağ Toplumunun Yükselişi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 714.

De Mente, B. L. (2011). *Elements of Japanese design*. Tuttle Publishing, Kindle Edition, 162.

Dresser, J., Goold, M., & Hendley, B. (1975). Strategy Alternatives for the British Motorcycle Industry, A Report Prepared for the Secretary of State for Industry by the Boston Consulting Group Limited.

Fujita, M. (2007). *Local Firms in Latecomer Developing Countries amidst China's Rise The case of Vietnam's motorcycle industry*, Institute of Developing Economies.

Giddens, A. (2013). *The consequences of modernity*. John Wiley & Sons. 200.

Internet: Honda futuristic motorcycle based on the NM4 makes appearances in the feature film "Ghost in the Shell". http://world.honda.com/news/2017/2170317eng.html 11.04.2017

Internet: http://akihabaranews.com/2014/03/26/article-en/honda%E2%80%99s-new-nm4-concept-bike-straight-out-cyberpunk-anime-184098454

Internet: Roberson, B. (2014). *Guess again: Honda's NM4 Vultus isn't a scooter, electric, or Batman's new ride.* http://www.digitaltrends.com/cars/hondas-radical-new-vultus-sounds-like-electric-bike-isnt-batman-probably loves/ 11.04.2017

Internet: George, A. (2014). *Honda Goes Full-Blown Anime with Its Latest Bonkers Bike.* https://www.wired.com/2014/03/honda-anime-motorcycle/ 11.04.2017

Internet: George, P. (2014). *Honda's Anime-Inspired Bike Is A Stealth Bomber On Two Wheels.*http://jalopnik.com/hondas-anime-inspired-bike-is-a-stealth-bomber-on-two-1548856559 11.04.2017

Internet:http://www.animenewsnetwork.com/interest/2014-08-12/honda-shows-off-a-knights-of-sidonia-style-motorcycle/.77011

Internet: Kieldsen, S. (2014). *Meet Honda's anime-inspired NM4 Vultus motorcycle.* https://www.stuff.tv/news/meet-hondas-anime-inspired-nm4-vultus-motorcycle 11.04.2017

Internet: Mcdonald, S. (2014). *Honda Nm4: Spendıng Tıme Wıth Honda's Anıme Bıke* https://www.revzilla.com/common-tread/honda-nm4-spending-time-with-hondas-anime-bike 11.04.2017

Kato, M. (2008). Firm Survival and the Evolution of Market Structure: The Case of the Japanese Motorcycle Industry. *Hitotsubashi University, Tokyo, JP*.

Lam, P. E. (2007). Japan's quest for "soft power": attraction and limitation. *East Asia*, *24*(4).

Lu, A. S. (2008). The many faces of internationalization in Japanese anime. *Animation*, *3*(2), 169-187.

Mair, A. (1999). *Learning from Japan?: interpretations of Honda Motors by strategic management theorists* (Vol. 29). Nissan Institute of Japanese Studies.

Napier, S. J. (2016). *Anime from Akira to Howl's moving castle: Experiencing contemporary Japanese animation*. St. Martin's Griffin, 2nd Edition, 384.

Nar, M. Ş. (2015). Küreselleşmenin tüketim kültürü üzerindeki etkisi: teknoloji tüketimi. *The Journal of International Social Research, 8(37), 941-954.*

Newitz, A. (1994). Anime otaku: Japanese animation fans outside Japan. *Bad Subjects*, *13*(11), 1-14.

Nye, J. S. (1990). Soft power. *Foreign policy*, (80), 153-171.

Ohtani, N., Duke, S., & Ohtani, S. (1997). *Japanese Design and Development*. Gower Publishing Company.

Otahara, J. (2001). An Evolutionary Phase of Honda Motor. *Japanese Yearbook on Business History*, *17*, 109-135.

Otmazgin, N. K. (2008). Contesting soft power: Japanese popular culture in East and Southeast Asia. *International Relations of the Asia-Pacific*, *8*(1), 73-101.

Pascale, R. T. (1984). Perspectives on strategy: The real story behind Honda's success. *California Management Review*, *26*(3), 47-72.

Pascale, R. T. (1996). The Honda Effect. *California Management Review*, *38*(4), 80.

Patten, F. (2004). *Watching anime, reading manga: 25 years of essays and reviews*. Stone Bridge Press.

Porter, M. E. (2011). *Competitive advantage of nations: creating and sustaining superior performance*. Simon and Schuster.

Sabbagh, M. (2015). *Effort Upon Effort*: *Japanese Influences in Western First- Person Shooters* (Doctoral dissertation, Worcester Polytechnic Institute).

Sparke, P., Antonelli, P. (2009). *Japanese design*. The Museum of Modern Art. 160.

The Citizens' Right to Know

Ajla ŠKRBIĆ[139]

Abstract

The process of dealing with the past in the Western Balkans is of crucial importance for development of states in this region. In this process it is primarily important to confess the crimes, as well as to recognize them institutionally. Still, verbal condemnation of the crimes is not sufficient. It is necessary to take practical measures to bring the perpetrators of crimes to account, but the most important step should be carried out through a chain of political authority in the country.

The current situation in all states of the Western Balkans is almost the same: there are not enough strength for the initiation of proceedings in war crimes cases especially for the prosecution of high-ranking suspects of crimes. Institutions that deal with war crimes are subject of political pressure. Critics from all sides point out that a small number of cases include „our" victims, while many speak of „their" victims.

In this paper we will discuss ways in which transitional justice can be achieved, with a particular focus on *the citizens' right to know* what happened during the 90s in the Western Balkans.

Keywords: transitional justice, ICTY, reconciliation, Western Balkans

1. Introduction

One of the most important things after a conflict is to achieve conciliation between the nations. The situation in the Western Balkans in this regard is not satisfactory. In all states of the Western Balkans, governments are strong on words to fulfil the standards set by the European Union when it comes to reforms of legislation and their practice. At the same time the implementation of laws and their practice are still deficient. There is an ongoing need for search for missing persons. There is an ongoing need for reintegration of refugees and displaced persons. There is an ongoing need for punishment of those who committed crimes. There is an ongoing need for punishment of politicians and media engage in ethno-nationalistic rhetoric. In Bosnia and Herzegovina, Croatia and Serbia war criminals are often seen as heroes. It is clear there is no agreement on how the past should be dealt with.

In this paper we will discuss ways in which transitional justice can be achieved, with a particular focus on the education as the leading force in fight with competing versions of truth and denial or minimization of war crimes.

[139] Assistant prof. dr. Ajla Škrbić, University of Travnik Faculty of Law, Bosnia and Hezegovina, ajlaskrbic@gmail.com

2. The citizens' right to know

The most commonly used definition of transitional justice underlines that it is a full range of processes and mechanisms associated with a society's attempts to come to terms with a legacy of large-scale past abuses, in order to ensure accountability, serve justice and achieve reconciliation.[140] There isn't a binding method on the implementation of transitional justice. Every approach must be adapted to each individual state. [141]

The importance of transitional justice was recognized by the European Union. At the end of 2015 the EU adopted its policy framework on support to transitional justice. It seeks to ensure that the EU play an active role in support of transitional justice processes.

This document puts emphasis on the following principles that should guide EU engagement in transitional justice:

1. The process of transitional justice must be nationally-owned, participative, consultative and include outreach;
2. Apply a context-specific approach;
3. Address transitional justice in a comprehensive manner with regard to timing;
4. Compliance with international norms and standards;
5. Applying a Rights-Based Approach to transitional justice;
6. Encourage a victim-centred approach;
7. Integrate a gender dimension;
8. Adopt a child sensitive approach;
9. Situate transitional justice within the security-development nexus paradigm.[142]

The following actions should strengthen EU transitional justice involvement and make it more coherent and efficient:

1. Devising an appropriate EU response based on a thorough analysis and assessment of the specific context;
2. Integrating transitional justice into crises response and peacebuilding;
3. Linking transitional justice with development cooperation;
4. Cooperation with international actors, civil society and within multilateral fora;

[140] The EU's Policy Framework on support to transitional justice, pp. 2.; United Nations Security Council. (23 August 2004). *The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies*, Report of the Secretary-General, pp. 4

[141] Former Secretary-General of the United Nations Kofi Annan said in his report „The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies" that we must learn as well to eschew one-size-fits-all formulas and the importation of foreign models, and base our support on national assessments, national participation and national needs and aspirations. (United Nations Security Council. (23 August 2004). *The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies*, Report of the Secretary-General, pp. 1)

[142] The EU's Policy Framework on support to transitional justice, pp. 8-12.

5. Exchange of information and best practices;
6. Training;
7. Transitional Justice in the EU enlargement policy.[143]

Transitional justice may include both judicial and non-judicial mechanisms. Today transitional justice mostly covers the establishment of tribunals, truth commissions, lustration of state administrations, settlement on reparations, and also political and societal initiatives devoted to fact-finding, reconciliation and cultures of remembrance.[144] It incorporates the four essential elements: criminal justice, truth, reparations and guarantees of non-recurrence/institutional reform.[145] Although all of these four are very important, the second one is of most relevance for the victims.[146] In the process of transitional justice it is primarily important to confess the crimes, as well as to recognize them institutionally.

Turkish novelist, screenwriter, academic and the winner of the 2006 Nobel Prize in Literature Orhan Pamuk has said that „honour" of a state should not be profaned by discussion of the black spots in its history but the impossibility of any discussion about it.[147] Although the governments of Bosnia and Herzegovina, Croatia and Serbia committed themselves to dealing with the legacies of the war and to cooperate with the ICTY, in practice there have been differences in terms of their willingness to do this. There is a widespread lack of political support for war crimes trials, which can be seen in the attacks on judicial institutions, interference in proceedings and attempts to undermine existing judicial reform and legislation. Although some courts resisted these attacks and interference, their occurrence decreases long-term sustainability and support for key reforms in the field of rule of law. Fostering the capacities for war crimes prosecution remains an important challenge in the future. There is a need for intensified efforts to resolve the pending cases of war-related disappearance. There is also a need to build the courts' capacities for prosecution and regional cooperation. Therefore a more effective regional cooperation is needed that involves the courts, governmental institutions, local authorities, and diverse police institutions.[148]

Notwithstanding the importance of other mechanisms of transitional justice, the citizens' right to know what happened during the conflict we find most important. With this goes an apology, which has to be honest. States in Western Balkans need to develop remembrance that acknowledges all of the victims regardless of their ethnic affiliation. Special focus in this regard must be on educational institutions. However, this can't exist *per se*. For example, the distortion of facts cannot exist if there is no criminal justice. So the work of educational institutions in

---

[143] *Ibid*., pp. 13-17.

[144] Fischer, M. *Transitional Justice and Reconciliation: Theory and Practice*, http://www.operationspaix.net/DATA/DOCUMENT/4036~v~Transitional_Justice_and_Reconciliation__Theory_and_Practice.pdf, (30 May 2017).

[145] The EU's Policy Framework on support to transitional justice, pp. 2.

[146] Director of communications at the International Center for Transitional Justice Refik Hodžić has interviewed several war victims from Prijedor and their relatives. The one thing they all agree: trials are of less importance compared to the recognition of the truth about the crimes committed by the authorities in Prijedor and their Serb neighbors. Almost all of the victims interviewed said that the recognition of suffering they have gone through are more important than any material compensation. [Peščanik, http://pescanik.net/karadziceva-realnost/, (26 May 2017).]

[147] Radio Slobodna Evropa, http://www.slobodnaevropa.org/a/sultanizam-na-bosforu-demokratija-bez-slobode/27799167.html, (26 May 2017).

[148] Fischer, M. Petrović-Ziemer, Lj. (eds.). (2013). *Dealing with the Past in the Western Balkans, Initiatives for Peacebuilding and Transitional Justice in Bosnia-Herzegovina, Serbia and Croatia*, Berlin: Berghof Foundation, pp. 151.

combination with governmental bodies, civil society and international institutions is of crucial importance.[149] Their activities must cover a variety of tasks: fact-finding, human rights and victims' advocacy, dealing with trauma, creating empathy for different narratives and inclusive cultures of remembrance, and facilitation of dialogue.[150] However, these forms of transitional justice have received much less attention, and have largely been undertaken by civil society actors alone.[151] Educational institutions in most countries of the former Yugoslavia are actually nurseries of nationalistic perceptions and speeches. Governmental bodies and politicians are not far from it. There have been several attempts to achieve some of the mechanisms of transitional justice, but are often feted with disapproval or have not had a significant impact.[152]

Reality is such that among all the mechanisms of transitional justice, war crimes prosecution dominates in the media. They have received unsparing coverage in all states of Western Balkans. Still, good media reporting on the courts' decisions are missing. Journalists must go through appropriate training to be able to cover the trials as professionals.

Trust among the people in the former Yugoslavia is slowly re-established through trade, sport, art and civil society initiatives. However, these moves are fragile, firmly under the fire of a powerful political establishment and the institutions under its control.[153] If we want to avoid a new armed conflict, this situation has to change.

The European Union could and should have a huge role in the process of dealing with the past in the Western Balkans. However, the big problem is that the EU has a tendency to observe justice solely as a matter of principle or commitment to ethics and norms of foreign policy. The European Unions' justice often becomes compromised if it is seen as something that is contrary to the strategic interests of peace and stability. At the end the EU often see justice and peace as conflicting interests in peace processes.[154]

3. Criminal justice in Bosnia and Herzegovina

[149] In the above-mentioned report of Kofi Annan it was emphasized that the United Nations must support domestic reform constituencies, help build the capacity of national justice sector institutions, facilitate national consultations on justice reform and transitional justice and help fill the rule of law vacuum evident in post-conflict societies. Theire role is to help build domestic justice capacities. It is solidarity, not substitution. (United Nations Security Council. (23 August 2004). *The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies*, Report of the Secretary-General, pp. 1, 7)

[150] Fischer, M. Petrović-Ziemer, Lj. (eds.). (2013). *Dealing with the Past in the Western Balkans, Initiatives for Peacebuilding and Transitional Justice in Bosnia-Herzegovina, Serbia and Croatia*, Berlin: Berghof Foundation, pp. 13.

[151] One of the most popular is the REKOM initiative (Regional Commission for Truth-seeking and Truth-telling about War Crimes in the Former Yugoslavia). It is a regional initiative of civil society that advocates the establishment of a regional truth commission that would establish facts about war crimes committed in the former Yugoslavia from 1991 to 2001. It should also solve the issue of missing people. The REKOM initiative has support of several high-ranking politicians, but the process is still open and in a state of flux.

[152] In 2008 the Council of Ministers of Bosnia and Herzegovina agreed on a Transitional Justice Strategy and issued a decision on forming an Expert Work Group for drafting a Strategy on Transitional Justice in Bosnia and Herzegovina and an Action Plan for its implementation. Three pillars were defined: verifying facts, reparations and memorials, and institutional reforms. (Fischer, M. Petrović-Ziemer, Lj. (eds.). (2013). *Dealing with the Past in the Western Balkans, Initiatives for Peacebuilding and Transitional Justice in Bosnia-Herzegovina, Serbia and Croatia*, Berlin: Berghof Foundation, pp. 18.)

[153] Peščanik, http://pescanik.net/karadziceva-realnost/, (31 May 2017).

[154] Fond za humanitarno pravo. (November 2016). *Kroz pristupanje ka pravdi*, No. 14, pp. 11-12.

The president of the International Centre for Transitional Justice David Tolbert has said that by holding to account those who have committed serious crimes, criminal justice processes demonstrate that no one is above the law and mark a break with a past of abuse and horrendous crimes.[155] The question that arises is: what is the role of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia in dealing with the past?

Everybody agrees this Court should contribute to reconciliation between nations. However, views differ with regard to the conclusion whether the ICTY has succeeded in this, or even had the opposite effect. The legitimacy of the ICTY is seen as controversial too.

We are of the view that the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia has made an important contribution for transitional justice. Its work has formed an important reference point regarding reconciliation for societies in the former Yugoslavia. The ICTY has also made a global contribution by developing a rich jurisprudence in the area of international criminal law. It has taken the leading role in prosecuting crimes and in documenting facts about the war in the former Yugoslavia. However, people need to stop expecting that the criminal process will transform the society.

It is true that the courts have collected piles of evidence and have established many facts about the crimes committed. It is also true that a large number of perpetrators were held responsible in courts for their crimes. But at the same time, we must face the fact that war crimes trials have not significantly altered the reality that was created in Bosnia and Herzegovina during the 90s. Some of the reasons for that I have already explained in my previous works.[156] One of the reasons is certainly the physical distance of the ICTY from Bosnia and Herzegovina (or Serbia and Croatia).[157]

When asked about the greatest achievement of the ICTY Prosecutor's Office, Chief Prosecutor of the ICTY Serge Brammertz said that it is the process of holding responsible and bringing to justice many senior officials for crimes committed during the 90s. Also, it is the cooperation with prosecutors in the former Yugoslavia and in the world in order to build an efficient system of complementarity and cooperation. The result of this cooperation is that the evidences of the ICTY are used daily in the prosecution of war crimes at the national level. The evidence that was gathered by the ICTY also remains available for future generations, to help them learn what has happened and to oppose revisionism and denial.[158]

We fully agree with the above said. Thanks to the ICTY today no one can deny the facts, which are now widely available. Therefore we appeal to educational institutions to comply their curricula with these facts. Unfounded expectations as the trials in front of the ICTY will do some sort of catharsis among nations are just that: unfounded expectations, and they must stop. As it is not true that the trials before the ICTY will not abolish the Republic of Srpska, it is also not true that it will criminalize every Serb or Serbia.[159]

---

[155] Al Jazeera, http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2013/04/20134107435444190.html, (31 May 2017).

[156] See for example „Legacy of the ICTY“ that was published in: Modern Diplomacy, ORBUS, International Institute for Middle East and Balkan Studies, Foreign Policy News and SEER Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe.

[157] Although we agree with the Kofi Annan's report which he said that the location of the ICTY outside the countries where the crimes were committed has allowed it to benefit from more adequate operational facilities and has helped protect its security and independence. (United Nations Security Council. (23 August 2004). *The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies*, Report of the Secretary-General, pp. 15)

[158] Fond za humanitarno pravo. (November 2016). *Kroz pristupanje ka pravdi*, No. 14, pp. 1-2.

[159] Peščanik, http://pescanik.net/karadziceva-realnost/, (31 May 2017).

Famous former judge of the International Court of Justice Thomas Buergenthal has said that during all the years of his work on war crimes cases he came to the conclusion that the most important weapon in the fight for the punishment and prevention of mass atrocities is education. Only educated, enlightened society has the power to take a long-term dealing with the evil and dark past. He has said that, if there are lessons that can be learned from the experience of others, then it is a lesson that we can learn from the example of Germany.[160]

4. Conclusion

Only a sincere reconciliation between the people in the Western Balkans can make its states stable. It is very important that all countries distance themselves from the policies that led to the conflict in the '90s. The best way to achieve this is education, because education means prevention of recurrence of crimes. Only educated society has the power to deal with the legacy of the past.

Criminal justice processes and the ICTY have a huge role in this process. They express public denunciation of crimes. However, although there are some very important achievements of the ICTY, there are also a number of cases in which it did not reflect the victims' needs and expectations. The crucial thing is to understand that trials are not being conducted to bring justice. Their most important contribution is to reveal the facts that remain forever, and to make denial or relativization of the crimes impossible.

The European Union should put pressure on the Western Balkan countries to make common textbooks from which children and young people will learn about the past. Otherwise we cannot build a stable Western Balkans.

Despite the obstacles they face, civil society organizations have achieved tremendous results in dealing with the past in the Western Balkans. They must continue to play a major role in promoting transitional justice mechanisms. However, they cannot do that alone. There must be political will and leadership that will help them in their work. We think it is up to the politicians to help the society to accept the facts about what has happened during the 90s.

As it is said in the Kofi Annan's report, without public awareness and education campaigns, and public consultation initiatives, public understanding of national reform efforts will not be secured.

References

Al Jazeera, http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2013/04/20134107435444190.html

Al Jazeera, http://balkans.aljazeera.net/vijesti/obrazovanjem-do-prevencije-masovnih-zlocina

Fischer, M. *Transitional Justice and Reconciliation: Theory and Practice*, http://www.operationspaix.net/DATA/DOCUMENT/4036~v~Transitional_Justice_and_Reconciliation__Theory_and_Practice.pdf

[160] Al Jazeera, http://balkans.aljazeera.net/vijesti/obrazovanjem-do-prevencije-masovnih-zlocina, (31 May 2017).

Fischer, M. Petrović-Ziemer, Lj. (eds.). (2013). *Dealing with the Past in the Western Balkans, Initiatives for Peacebuilding and Transitional Justice in Bosnia-Herzegovina, Serbia and Croatia*, Berlin: Berghof Foundation.

Fond za humanitarno pravo. (November 2016). *Kroz pristupanje ka pravdi*, No. 14.

Peščanik, http://pescanik.net/karadziceva-realnost/

Radio Slobodna Evropa, http://www.slobodnaevropa.org/a/sultanizam-na-bosforu-demokratija-bez-slobode/27799167.html

Škrbić, A. (2015). *Legacy of the ICTY*, Modern Diplomacy, http://moderndiplomacy.eu/index.php?option=com_k2&view=item&id=1041:legacy-of-the-icty&Itemid=724; Belgium: ORBUS, http://www.orbus.be/justitia/Legacy_of_the_ICTY-Ajla_Skrbic.htm; Slovenia: International Institute for Middle East and Balkan Studies, http://www.ifimes.org/en/9080; Washington, District of Columbia: Foreign Policy News, http://foreignpolicynews.org/2015/10/17/legacy-of-the-icty/; SEER Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe, pp. 97-106, Year 18 (2015), No. 2, ISSN print: 1435-2869, ISSN online: 1435-2869, DOI: 10.5771/1435-2869-2015-2-97.

The EU's Policy Framework on support to transitional justice.

United Nations Security Council. (23 August 2004). *The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies*, Report of the Secretary-General.

Analysis of Changing the Quality of Irrigated Land On the Basis of Iand Cadastre Data in The New Economic Conditions

Ozodbek KARAMATOV[1], Sherzod RAKHMANOV[2]

Abstract

Economic sector's demand has increased on land plot creates condition to land allotment for non-agrarian sector. Land resource, especially, limitation of irrigated land makes to work scientifically on methodology on land allotment taking into account soil fertility.

Analysis shows soil fertility increase will not only increase economy of agrarian enterprise and also economy of province and whole Economy of Republic, for instance, land tax that directly increases government budget.

In our opinion, irrigated land quality change monitoring of land cadaster data that discussed in article is not only useful for Republic of Uzbekistan and also efficient to use them in neighboring countries land resource management.

Keywords: land cadaster, soil assessment, bonitet reyting, irrigated land, tax load

JEL Codes: O13, Q10, Q13

Янги Иқтисодий Шароитда Ер Кадастри Маълумотлари Асосида Суғориладиган Майдонлар Сифат Ўзгаришини Тахлил Килиш

Аннотация

Иқтисодиёт тармоқларининг ер майдонларига бўлган эхтиёжининг суръатли даражада ўсиши кўп холатларда қишлоқ хўжалиги учун яроқли бўлган ер майдонларининг хам бошқа тармоқлар эхтиёжи учун ажратишга сабаб бўлмоқда. Ер ресурсларининг, айниқса, қишлоқ хўжалигига яроқли ер майдонларининг чегараланганлиги ер тақсимотида ер майдонларининг сифат курсаткичлари ва мезонларини илмий асосда чуқур тахлил қилишни тақозо қилади.

Тахлил асосида қилинган хисоблар натижаси тупрок сифатининг ўзгариши бутун республика микъёсида иктисодий кўрсаткичларга, жумладан, кишлок хужалигидан тушадиган миллий даромадга, давлат бюджетига тушадиган ер солиғи микдорига, бевосита таъсир кўрсатишини эътироф этади.

[1] Doç. Dr., Kastamonu üniversitesi, okaramatov@kastamonu.edu.tr
[2] Assıstant, Tashkent Devlet Tehknik üniversitesi, mathsherzod@mail.ru

Бизнинг фикримизга кўра, мақолада ойдинлаштирилган ер кадастри маълумотлари асосида суғориладиган майдонларнинг сифат ўзгаришини тахлил қилиш нафақат Ўзбекистон Республикаси учун, балки қўшни республикалар ер ресурслари тақсимоти тахлили учун хам кўлланилиши ер ресурслари бошқарувида кутилган натижаларни беради.

Калит сузлар: ер кадастри, тупроқ бонитировакаси, балл бонитети, суғориладиган майдонлар, солиқ юкламаси.

Кириш

Бозор мунособатларини шаклланиши жараёнида жамият олдидаги иқтисодий муаммоларни ечиш аграр ва ер ислоҳотларидан кутиладиган барқарорликни амалга оширилишини таъминлаб беради. Бунда ер муносабатларини ислоҳ қилиш асосидаги ерга бўлган мулкчилик шаклларни ўзгариши ва иқтисодиёт тармоқларига ер ресурсларини самарали ва оқилона тақсимлашда қишлоқ хўжалик ерларининг устуворлигини таъминлаш муҳим омиллардан ҳисобланади.

Республикамизда ўтказилаётган кенг миқъёсдаги иқтисодий ислоҳотлар ер ресурсларини, айникса, суғориладиган майдонларнинг сифат кўрсаткичи тахлилини бир тизимга келтирилмаганлиги ва ноқишлоқ хўжалик эҳтиёжлари учун ажратилаётган ерларни иқтисодий асослаш замон талабига маълум даражада мос эмаслиги ер ислоҳотларини жорий этилишида сезиларли тўсиқ бўлиб келмоқда.

Қишлоқ хўжалигида асосий ва алмаштириб бўлмайдиган ишлаб чиқариш воситаси – ер ресурсларининг иқтисодиёт тармоқларига самарали тақсимотига тўсиқ бўлаётган қатор муаммолар мавжуд: ер участкасини ажратиш бўйича амалдаги йўриқнома ҳамда услубларнинг номукаммалиги, ер ажратиш бўйича замонавий услубларидан – ер-ахборот тизими, ерларни миқдор ва сифат ҳолатини инобатга олган ҳолда қишлоқ хўжалик корхонлари иқтисодий кўрсаткичларини, давлат бюджетига тушадиган солиқ миқдори узгаришининг таҳлилини етарли даражада эътиборга олмаслик кабилар шулар жумласидандир.

Мақоладаги илмий изланишларимиз республикада ўтказилаётган ислохотлар натижасида янги иқтисодий шароитда мустақилликнинг биринчи кунидан бугунги кунга қадар сугориладиган майдонларнинг сифат ўзгариши динамикасини ер кадастри маълумотлари асосида атрофлича тахлил қилишга қаратилган. Тупроқ бонитирокаси ва тупроқларнинг меъёрий баҳоси кўрсаткичлари асосида бутун республика ва вилоятлар микъёсидаги тахлиллар натижалари янги иқтисодий шароитда ер кадастри маълумотларининг ўз вактида янгиланиши ва бу маълумотларнинг кенг кўламда қўлланилиши ер ресурсларидан фойдаланишнинг самарадорлиги тахлилида ва уларнинг тармоқлараро тақсимотини асослашда кутилган натижаларни бериши вилоятлар миқъесидаги тахлиллар мисолида курсатилди.

1. **Ўзбекистон Республикасида суғориладиган ер майдонлари холати.**

2017 йил 1 январь ҳолатига Ўзбекистон Республикасининг маъмурий чегарасидаги ер майдони **44896,9 минг** гектарни ташкил қилади. Республика бўйича корхона, ташкилот, муассасалар, фермер хўжаликлари ва фуқаролар фойдаланишидаги жами ерлар **44892,4 минг** гектарни, шундан суғориладиган ерлар эса **4312,9 минг**

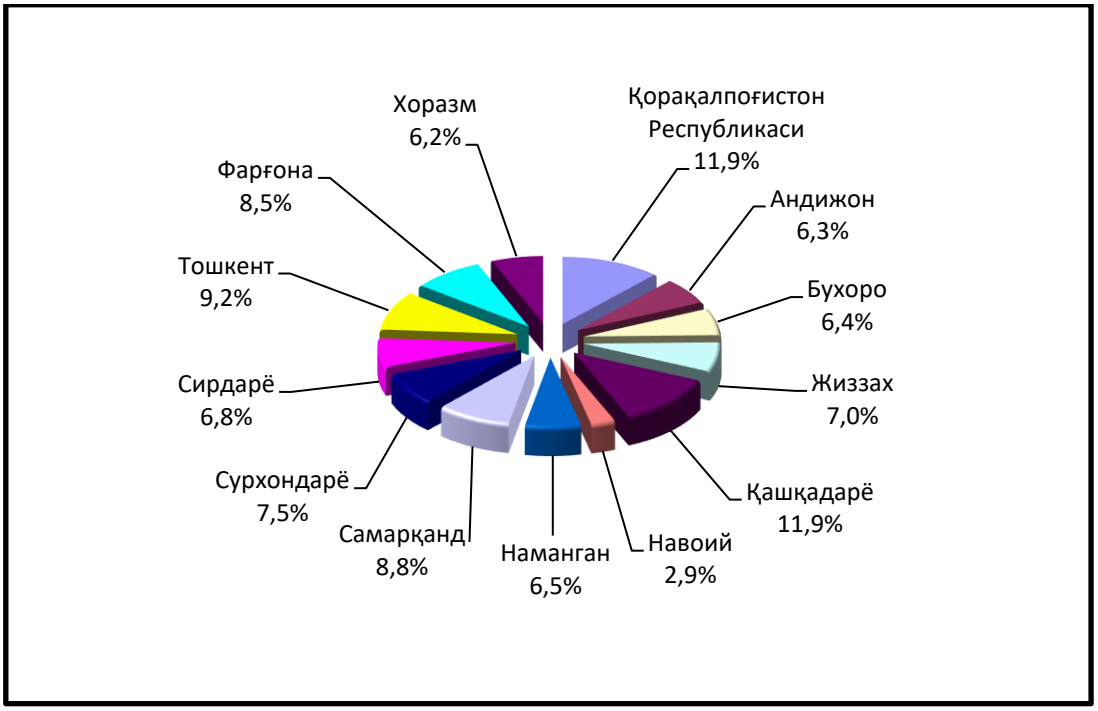
гектарни ёки умумий майдоннинг **9,6 фоизини** ташкил қилади. Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар мамлакат ягона ер фондида энг асосий ўрин тутади ва Ўзбекистон Республикаси ҳудудининг **44,94 фоизини** эгаллаган бўлиб**,** қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришда асосий восита ҳисобланади (Ўзбекистон Республикаси Ер ресурсларининг ҳолати тўғрисида Миллий ҳисобот. 2017: 5).

Қишлоқ хўжалиги эҳтиёжлари учун бериб қўйилган ёки ана шу мақсадлар учун белгиланган ерлар қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар ҳисобланади. Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар қишлоқ хўжалигини юритиш учун зарур бўлган қишлоқ хўжалиги ерлари ва дарахтзорлар, ички хўжалик йўллари, коммуникациялар, ўрмонлар, ёпиқ сув ҳавзалари, бинолар, иморатлар ва иншоотлар эгаллаган ерларга ажралади.

Шунингдек, ҳайдаладиган ерлар, пичанзорлар, яйловлар, бўз ерлар, кўп йиллик дарахтзорлар (боғлар, токзорлар, тутзорлар, мевали дарахт кўчатзорлари, мевазорлар ва бошқалар) эгаллаган ерлар ҳам қишлоқ хўжалиги ерлари жумласига киради. Республикада қишлоқ хўжалиги корхоналари ва ташкилотларининг сони фермер хўжаликлари билан биргаликда олганда 2017 йил 1 январь ҳолатига кўра, **150627 та** бўлиб, уларга бириктириб берилган ерларнинг умумий ер майдони **20174,0 минг** гектарни, шу жумладан, қишлоқ хўжалик ер турлари майдони эса**15483,4 минг** гектарни, шундан **3708,8 минг** гектари суғориладиган ерларни ташкил қилади(Ўзбекистон Республикаси Ер ресурсларининг ҳолати тўғрисида Миллий ҳисобот. 2017:6).

Республика ҳудудида қишлоқ хўжалиги мақсадларига мўлжалланган ерларнинг тақсимланиши табиий-иқлим омилларига биноан белгиланади. Суғориладиган қишлоқ хўжалик ер турларининг Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлар бўйича тақсимланиши 1-шаклда кўрсатилган.

Шакл 1. Суғориладиган қишлоқ хўжалик ер турларининг Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлар бўйича тақсимланиши

Манба: Ўзбекистон Республикаси Ер ресурсларининг ҳолати тўғрисида Миллий ҳисобот. 2017:6.

Республикамиз суғориладиган ерлари мелиоратив ҳолатини яхшилашга қаратилган давлат дастурларининг амалга оширилиши натижасида қишлоқ хўжалигида бир қатор ютуқларга эришилди, суғориладиган тупроқларнинг унумдорлик даражаси барқарорлашиб, уларнинг унумдорлиги сезиларли даражада ортиб бормоқда. Лекин, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисида таъкидланганидек «2017 йилда Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги, компаниялар ва бошқа идоралар, шунингдек, барча бўғиндаги ҳокимликлар қуйидаги стратегик муҳим вазифаларни амалга ошириши шарт. Биринчи – экин майдонлари ва экинлар таркибини оптималлаштириш, илғор агротехнологияларни жорий этиш ва ҳосилдорликни ошириш, мева-сабзавот ва узум етиштиришни кўпайтириш. Иккинчи – фермер хўжаликларининг молиявий-иқтисодий ҳолатини мустаҳкамлаш. Охирги 10 йил мобайнида минерал ўғитлар, ёқилғи-мойлаш материаллари ва уруғлик нархининг ўсиши билан пахта хомашёси ва ғаллани харид қилиш нархлари ўсиши ўртасида кескин фарқ борлиги кузатилмоқда. Учинчи – ўтган йилларда Молия вазирлиги ва унинг ҳузуридаги Жамғарма раҳбарияти томонидан шакллантирилган, агротехника тадбирларини молиялаштиришда ижобий натижа бермаётган ва мутлақо чала тизимга барҳам бериш зарур» (Халқ сўзи. 3-сон. 17.01.2017).

Юқорида қайд етилган камчиликларни бартараф этиш учун ққуйидаги тадбирдалрни амалга ошириишни мақсадга мувофиқ деб хисоблаймиз:

1. Республика тупроқларининг қайси тупроқ-иқлимий минтақада жойлашганлигини, хилма-хиллигини, уларнинг ривожланиш шароитларини, генетик хусусиятларини, таркибий тузилишини ҳамда агрономик хосса ва хусусиятларини эътиборга олиб агромелиоратив, агротехник ва агрокимёвий тадбирларни табақалаштириб қўллаш зарур.

Қишлоқ хўжалик экинлари албатта, ҳудудларнинг табиий-географик ўрни, сув билан таъминланганлик даражаси, тупроқларнинг сифатига қараб табақалаштириб жойланиши керак. Суғориш меъёрлари, муддатлари ва даврлари ҳар бир тупроқ-иқлим минтақасида, қатъий равишда тупроқларнинг ҳосса ва хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда амалга оширилиши лозим.

2. Тупроқларни органик модда-гумусга бойитиш зарур. Ҳар йили қишлоқ хўжалик экинлари томонидан тупроқдан олиб чиқиладиган азот, фосфор ва айниқса, калий моддаларининг ўрнини қоплаш, қишлоқ хўжалик экинларини озиқа моддалари билан мақбул нисбатларда таъминлаш масаласи энг муҳим муаммолардан хисобланади.

Соха олимларининг фикрига кўра, хозирги кунда суғориладиган тупроқлар кўп ҳолларда азот билан ўрта, фосфор билан кам ва калий билан жуда кам таъминланганлиги натижасида уларнинг экинлар учун мақбул нисбатлари бузилганлигини эътиборга олиб, фосфорли, айниқса калийли ўғитларни талаб даражасида қўллаш зарур. Калийли ва фосфорли ўғитлар етишмаган жойларда асосий эътибор чорвачилик ва паррандачилик, қишлоқ хўжалик, саноат ва маиший чиқиндилардан, табиий агрорудалардан органик ва органо-минерал ўғитлар, компостлар тайёрлашга ҳамда уларни қўллашга қаратилиши керак (Алдамбергенова Г.). Шу билан бирга минерал ўғитлар қўллашни агрокимёвий картограммалар асосида, тупроқ шароитларини ва ўсимликлар талабини эътиборга олган ҳолда ташкил этиш мақсадга мувофиқдир.

3. Самарали алмашлаб ва навбатлаб экиш тизимларини жорий этиш зарур. Қишлоқ хўжалик экинларини тўғри жойлаштириш тупроқлар унумдорлигини сақлаш ва қайта тиклаш ҳамда қўлланилаётган агротехник ва мелиоратив тадбирлар самарадорлигини оширишнинг асосидир.

Бу масаланинг бир томони ер майдонларини кишлок хужалиги сохасида амалга ошириладиган тадбирлар хисобланади. Иккинчидан, тадқиқотимиз доирасидан келиб чиқиб иқтисодиёт сохаларига ер тақсимоти ва бу эхтиёжлар учун ер ажратиш экин майдонлари сифатига қандай таъсир кўрсатганилигини атрофлича ўрганиш ҳам хозирги куннинг долзарб муаммолари эканлигини эътироф этамиз. Бунинг учун авваламбор экин майдонларини сифат кўрсаткичлари узгаришини тахлил килишни лозим топдик.

2.Тупроқ бонитировкаси ва унинг аҳамияти

Давлат ер кадастрининг асосий таркибий қисми - тупроқ бонитировкаси тупроқ унумдорлигини белгиловчи хусусиятларига қараб ерни сифат жиҳатдан аниқ баҳолаш усулларидан бири булиб, унинг табиий унумдорлигини баҳолаш, яъни ерга энг муҳим агрономик хусусиятларига кўра балл билан солиштирма баҳо қўйиш ҳисобланади. Адабиетларда, тупроқ бонитировкаси деб, деҳқончилик самарадорлиги ва агротехникасининг тенглаштирилган даражасидаги тупроқ унумдорлиги бўйича унинг сифатининг таққосланган баҳосига айтилади (Чертовицкий А., Базаров А.2013:25). Унда тупроқларнинг ривожланишида муҳим аҳамиятга эга бўлган объектив белгилари ҳамда хусусиятлари асосида аниқланади.

Бонитировка қилишнинг асосий мақсади тупроқларнинг табиий унумдорлиги бўйича нисбий ҳамда барқарор хусусиятлари бўйича бир тупроқ хилининг иккинчисидан неча марта яхши ёки ёмонлигини кўрсатишдан иборат. Бонитровканинг объекти бўйича аниқланган, қатъий таксономик бирликларда ифодаланган тупроқ хиллари хизмат қилади.

Тупроқ сифатини белгилайдиган унумдорликнинг асосий омили бўлган озуқа элементларининг миқдори, уларни маданий экинлар учун самарадорлик қиймати, сув ҳамда иссиқлик режими, суғориладиган минтақаларда тупроқ бонитировкаси балларини аниқлашга асос қилиб олинган. Тупроқ сифатини баҳолашда тупроқ пайдо бўлиш жараёнидаги биоген элементлар-углерод, азот, фосфор ва калийнинг ўсимликларнинг илдизи озиқланадиган минтақада тўпланишига қам катта ақамият берилади. Бу омилларнинг миқдор қиймати бир метр қалинликдаги тупроқда ялпи чиринди, азот, фосфор ва калийнинг ҳаракатланувчи бирикмаларининг заҳирасини кўрсатади (Бобожонов А.Р., Рахмонов Қ., 2013:132).

Ўзбекистоннинг суғориладиган минтақаларида тупроқларнинг чиринди ва озуқа элементларининг миқдори шу тупроқларни генетик мансублиги ва механик таркиби, тупроқ пайдо бўлиш жинслари, тупроқ қатлами, майда донадор қатламининг қалинлиги, тузилиши ва бошқа диагностик белгилари билан узаро узвий боғликдир. Суқориладиган тупроқларда озуқа моддаларининг миқдори асосан суғориш даври ва маданийлашганлик даражасига қараб аниқланади.

Республикамизнинг деҳқончилик туманларидаги тупроқларнинг сифати у ёки бу қишлоқ хўжалик экинларини ўстириш имкониятини аниқловчи агроиқлим билан узвий боғлиқ қилиб белгиланган. Шундай қилиб, Ўзбекистоннинг суқориладиган тупроқлари бонитировкасини аниқлаш услубияти тупроқларнинг экологик шароитларини қам ҳисобга олган ҳолда тузилади.

Унумдорлик бўйича баҳолаш ишлари муайян ердаги қишлоқ хўжалиги экинларига бўлган талабларни қисобга олинган қолда ўтказилади. Ўзбекистоннинг суқориладиган ерлари шароитида қўзанинг талаблари қисобга олингани эътиборда тутилади. Ғўзанинг талаблари ҳисобга олинган ҳолда аниқланган унумдорлик кўрсаткичлари пахтачилик мажмуига кирувчи бошқа ҳамма экинлар (шоли, каноп ва кўп йиллик мевали дарахтлардан ташҳари) экиладиган суғориладиган ерларни баҳолаш учун хам тўғри келади.

Ерларни баҳолашда тупроқнинг асосий хусусиятлари ва табиий шароитлари: генетик аломатлари, суғорила бошланган давр муддати, механик таркиби, тупроқ ҳосил қиладиган жинслар генезиси, тупроқ қатламининг сизот сувларини ўтказувчанлиги, шўрланиш даражаси, эрозияга учраганлиги, тошлоқлик ва гипслашганлик даражаси ва ҳоказолар ҳисобга олинади. Баҳолаш 100 балли ёпиқ шкала бўйича ўтказилади. Энг яхши хусусиятларга эга бўлган ва энг юқори унум берадиган тупроқ̀қларга 100 балл белгилаб қўйилади.

Суқориладиган тупроқларнинг бонитировка шкаласидаги сифат бақоси уларнинг генетик мансублиги, суқориш даври ва маданийлашганлик даражаларига нисбатан бонитет балларида акс эттирилади. Шкалада бундан ташқари тупроқнинг гумус заҳираси ва ўсимлик озуқа элементлари билан таъминланганлиги, сингдириш сиғими, физик ҳусусиятлари ва биологик активлиги интеграл тарзда ҳисобга олинган.

Хулоса килиб айтганда, тупроқ бонитировкаси - қишлоқ хўжалиги экинлари агротехникаси ўртача даражада бўлгандаги тупроқ сифати ҳамда табиий унумдорлик қувватига бериладиган қиёсий баҳодир. Тупроқлар бонитировкаси кўп жиҳатдан экинларнинг ҳосилдорлиги билан боғлиқ бўлган тупроқ хосса ва хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда бажарилади ва унинг натижаси балларда ифодаланади. Республикада суғориладиган тупроқлар бонитировкаси Ўзбекистоннинг етакчи экини бўлган ғўзага нисбатан ўтказилади. Тупроқларни бонитировкалаш ишлари қонунчиликда белгиланган тартибда амалга оширилади.

Тупроқ бонитировкаси объекти - қишлоқ хўжалиги мақсадлари учун мўлжалланган ер участкалари ёки уларнинг бир қисми бўлиб, уларнинг ҳуқуқий ҳолати мавжуд бўлган юридик ҳужжатлар асосида белгиланган ёки туманнинг ер кадастри дафтарида тегишли ёзув билан қайд этилган ҳудудлардир. Тупроқ бонитировкаси ишларини амалга оширишда субъектлар бўлиб ер эгалари, ердан фойдаланувчилар ва ижарачилар ҳисобланади. Тупроқ бонитировкаси ишлари ерларнинг қайси ташкилотга тегишлилиги ва фойдаланиш ҳуқуқидан қатъий назар барча қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерларда амалга оширилади.Тупроқ бонитровкасининг мезони қилиб, ишлаб чиқариш натижаларига таъсир этувчи тупроқларнинг табиий диагностик ва маданийлашиш жараёни олинади. Республикада утказилган ер бахолаш ишлари натижасида экин майдонларининг сифат кўрсаткичлари ва тупроқ унумдорлигининг асосий бахолаш кўрсаткичи тупроқнинг балл бонитети дехкон хўжаликлари, туманлар ва вилоятлар микесида аникланади (Бобожонов А.Р., Рахмонов Қ., 2013:134).

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, ердан фойдаланиш муаммоларини ҳал этишда давлат ер кадастрининг асосий таркибий қисми - тупроқ бонитировкаси катта аҳамиятга эга. Маълумки, давлат ер кадастрининг таркибий қисми бўлган тупроқ бонитировкаси ҳужжатларидан ер солиғи миқдорини белгилаш, ҳосилдорликни режалаштириш, ерларни ноқишлоқ хўжалик мақсадлари учун ажратишни асослаш, фермер хўжаликлари ва бошқа қишлоқ хўжалиги маҳсулоти етиштирувчиларнинг ер участкалари меъёрий қийматларини (қиймат баҳоси) аниқлаш, қишлоқ хўжалик

корхоналарининг хўжалик фаолиятини таҳлил қилиш, ердан самарали ва оқилона фойдаланишни рағбатлантириш, ер участкаларидан белгилангандан бошқа мақсадларда фойдаланилганда, бир йил мобайнида фойдаланилмаганда ва самарасиз фойдаланилганда ерга бўлган ҳуқуқни бекор қилиш ва жарима санкцияларини қўллаш, тупроқ ресурсларини ифлосланиш ва таназзулдан сақлаш, тупроқ унумдорлигини сақлаш, қайта тиклаш ва ошириш каби мақсадларда фойдаланилади.

3. Суғориладиган экин майдонларининг сифат кўрсаткичи тахлили

Суғориладиган майдонлар самарадорлиги соха олимларининг диққат марказида эканлигини бу борадаги илмий изланишлардан хам баҳоласа бўлади. Соха олимларининг баъзилари ўз тадкикотларида суғориладган майдонлар самарадорлигини сув истъемоли самарадорлиги билан боғлашади (Чортомбаев У. 2016). Суғориладиган майдонлар самарадорлигини тахлил қилишда тузатма коэффициентларини қўллаш хам сифат кўрсаткичларининг узгаришини бахолашга имкон беради (Докучаева Л., Стратинская Э. 2010). Албатта, бу фикрларга қўшилган холда, янги иқтисодий шароитда ер кадастри маълумотлари, айникса, меъёрий баҳолаш кўрсаткичлари асосида атрофлича қилинган тахлил натижалари иқтисодий кўрсаткичларнинг салбий ёки ижобий ўзгаришини ифода этади.

Республикада 2007 йил йил якуни бўйича ўтказилган тупроқ баҳолаш натижалари республика бўйича сугориладиган ер майдонларининг ўртача балл бонитети 55 баллни ташкил қилганини кўрсатмоқда. Қорақолпоғистон Республикаси - 41 балл, Бухоро вилояти – 50 балл, Жиззах вилояти – 50 балл, Кашкадаре вилояти – 51 балл, Сирдаре вилояти – 51,5 балл, Хоразм вилояти – 53 баллни ташкил этиб, бу кўрсаткичлар Республика бўйича ўртача балл бонитетидан паст (Ўзбекистон Республикаси Ер ресурсларининг ҳолати тўғрисида Миллий ҳисобот. 2014:27).

Охирги беш йил мобайнида амалга оширилган чора тадбирлар натижасида бу вилоятларда хам тупроқ сифати яхшиланганини гувохи бўламиз. Жумладан, Хоразм вилояти бўйича суғориладиган ер майдонларининг ўртача балл бонитети 2013 йил якунига кўра 54 баллни ташкил қилади. Агротехник тадбирларни амалга ошириш тупроқ сифатини яхшилаш ишларини тўғри ташкил этиш натижасида бу вилоятнинг Урганч туманида суғориладиган ер майдонлари сифати 54 баллдан 56 баллга, қолган туманларда 1 баллга еки 2%га ошган, Қашқадаре вилоятида эса охирги 3 йил мобайнида тупроқ сифати 1,3 баллга ошган (Ўзбекистон Республикаси Ер ресурсларининг ҳолати тўғрисида Миллий ҳисобот. 2014:27). Нисбатан кўзга кўринмас бу кўрсаткичларнинг замирида қанчалик мехнат самараси ётганини аниқлаш учун қуйидаги тахлил натижалари асосида хулосага келишимиз мумкин. Бир баллга тўгри келадиган солиқ юкламаси Хоразм вилоятида 1250,6 сўм эканини хисобга олсак, вилоят бўйича бюджетга ер солиғи тушуми ўртача 276 миллион 443 минг 879 сўмга ортганини,, бундан ташқари хосилдорликнинг ортиши хисобига япли махсулот миқдори хам кўпайишини инобатга олсак, тупроқ сифатини яхшилаш бўйича амалга ошириладиган тадбирлар давлат ахамиятига молик тадбирлар сифатида ўрин тутишига муболага булмайди.

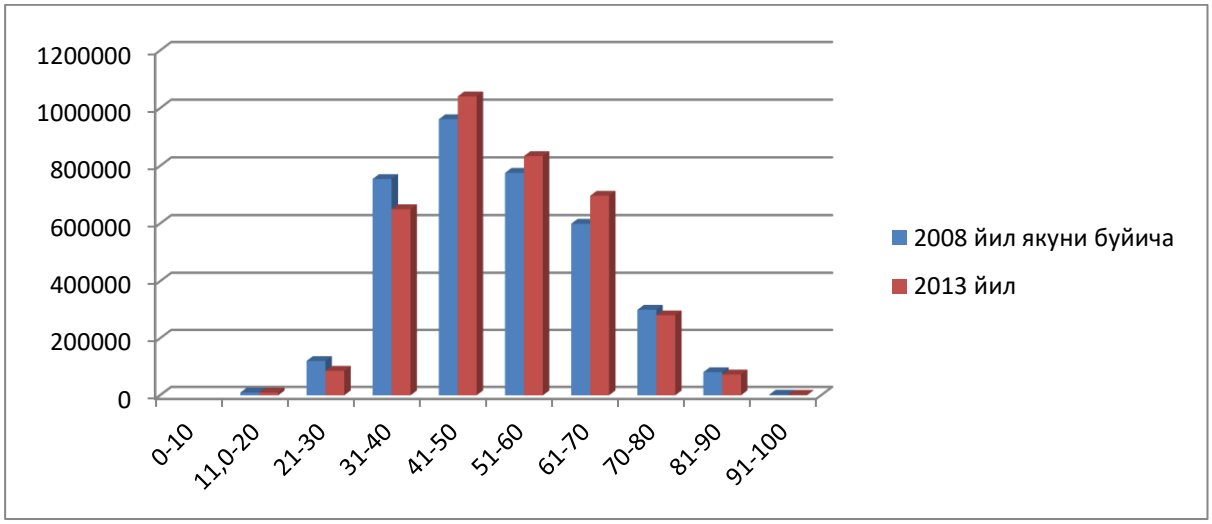
Лекин шуни хам эютироф этишимиз лозимки, республикамизда саноат ривожланиши, иқтисодиетнинг бошка сохаларига бўлган талаб ва эхтиежлар учун ер майдонлари ажратилиши хисобига камайиши, айникса, бу эхтиежлар учун сифатли ер майдонлари ажратилаётгани ачинарли холдир. 2013 йил якуни бўйича тупроқ сифати кўрсаткичларини 2007 йилги кўрсаткичлар билан таққослаганимизда, суғориладиган ер майдонлари 3665541 гектарни ташкил этиб, шу давр мобайнида 62950 гектарга

кўпайганини, лекин энг яхши 91 баллдан 100 баллгача бўлган ер майдонлари 387 гектарга камайгани, Самарканд вилоятининг ўзида энг сифатли ерларнинг 276 гектарга камайгани гувохи бўламиз (Ўзбекистон Республикаси Ер ресурсларининг ҳолати тўғрисида Миллий ҳисобот. 2014:55). Бундай холатлар ер ажратишда кимматбахо ерларни мухофаза қилишни, ер танлаш ишларида бир неча вариантларни нафақат иктисодий, балки бошқа омилларни хам инобатга олган холда амалга оширишни тақозо килади.

2008 -20013 йил мобайнида республика бўйича суғориладиган ер майдонлари 62950 гектарга кўпайган, лекин ўртачадан паст сифатли ерлар 34291 гектарга, ўртача сифатли ерлар 104546 гектарга, 71-80 балл оралигидаги яхши ерлар 19693 гектарга, 81-90 балл оралиғидаги энг яхши ерлар 8301 гектарга ва 91-100 балл оралиғидаги энг яхши ерлар 378 гектарга камайган. Суғориладиган ер майдонларининг кўпайиши асосан 41- 50 балл оралигидагиуртача сифатли ерлар 78955 гектар, 51- 60 балл оралигидаги яхши сифатли ерлар – 57901 гектар ва 61- 70 балл оралиғидаги яхши сифатли ерлар – 96811 гектар хисобига кўпайган (Ўзбекистон Республикаси Ер ресурсларининг ҳолати тўғрисида 2007 ва 2014 йиллардаги Миллий ҳисоботлар. 2008:25, 2014:26).

Республика бўйича ерларнинг сифат ўзгариши динамикасини ўрганиш учун сифат гурухдаги ерларнинг умумий ер майдонидаги салмоғи ўзгаришини тахлил қилдик. Қуйидаги шаклда республикада балл бонитети бўйича ер майдонларининг ўзгариши динамикаси берилган.

Шакл 2. Республикада балл бонитети бўйича ер майдонларининг 2008 ва 2013 йил оралиғида ўзгариши динамикаси.

Манба: Ўзбекистон Республикаси Ер ресурсларининг ҳолати тўғрисида Миллий 2008 ва 2014 йилги ҳисоботлар. 2008:25, 2014:26.

Агар республика умумий ер майдонидан балл бонитети бўйича ер майдонларининг салмоғи ўзгаришини тахлил қилсак, қуйидаги натижани кузатишимиз мумкин (жадвал 1).

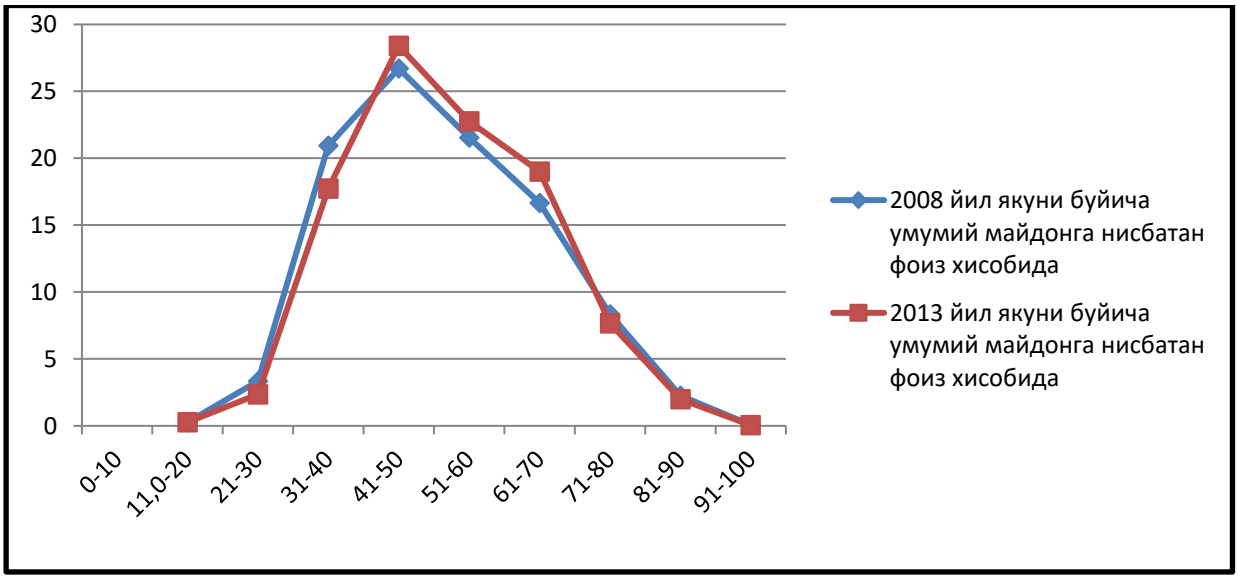
Жадвал 1. Республика умумий ер майдонидан балл бонитети бўйича ер майдонларининг салмоғи ўзгариши динамикаси

Балл бонитети оралиқлари	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-90	91-100	Жами
2008 йил якуни бўйича суғориладиган ер майдони, 1000 га	9,76	120	754	962	776	599	300	813	2,4	3602,6
умумий майдонга нисбатан фоиз	**0,27**	**3,34**	**20,9**	**26,7**	**21,5**	**16,6**	**8,3**	**2,2**	**0,07**	100
2013 йил буйича сугориладиган ер майдони, га	9,7	86,1	650	1041	834	696	280	730	1986	3665,5
умумий майдонга нисбатан фоиз	**0,27**	**2,35**	**17,7**	**28,4**	**22,7**	**19,0**	**7,66**	**1,99**	**0,05**	100

Манба: Ўзбекистон Республикаси Ер ресурсларининг ҳолати тўғрисида 2007 ва 2013 йиллардаги Миллий ҳисоботлар манбалари асосида муаллифлар томонидан хисобланган.

Республика умумий ер майдонидан балл бонитети буйича ер майдонларининг салмоғи ўзгаришининг динамикаси қуйидаги шаклда келтирилган.

Шакл 2. Республика умумий ер майдонидан балл бонитети бўйича ер майдонларининг салмоғи ўзгаришининг динамикаси.

Манба: Ўзбекистон Республикаси Ер ресурсларининг ҳолати тўғрисида 2007 ва 2013 йиллардаги Миллий ҳисоботлар манбалири асосида муаллифлар томонидан хисобланган.

Жадвалдан ва шаклдан кўриниб турибдики, республикада суғориладиган ер майдонлари асосан сифати 41 баллдан 70 баллгача бўлган ер майдонлари хисобига кўпайган, 71 баллдан 100 баллгача булган энг қимматбахо ер майдонлари ҳам умумий майдонга нисабатан салмоғи жихатидан хам майдон жихатдан камайган. Жумладан, 71-80 балл оралиғидаги ер майдонлари салмоғи 8,34 фоиздан 7,66 фоизга ва 19693 гектарга, 81-90 баллгача бўлган ер майдонлари 2,26 фоиздан 1,99 фоизга ва 8301 гектарга, 91-100 балл оралиғидаги ер майдонлари 0,77 фоиздан 0,55 фоизга ва 378 гектарга камайган. Бундай энг сифатли ер майдонларининг камайишидан келган бир йиллик зарарни хисоблайдиган бўлсак республикамиз қанча зарар кўрганини аниклаш мумкин.

Бизнинг хисобимиз бўйича ўртача бир йиллик зарар қуйидаги миқдорда:

1. Олиниши мумкин бўлган хосил (пахта мисолида)

(19693га +8301га+378га)*26,44=750155,68 ц.

Бунда:
26,44 ц\га – 2013 йил республика бўйича ўртача пахта хосилдорлиги, ц\га хисобида. Агар пахта хом-ашесидан тола чиқишини ўртача 33% деб хисобласак, олиниши мумкин бўлган пахта толаси – 24755,1 тонна.
Агар тахлил учун меъерий хосилдорликни қўллайдиган булсак, назарий жихатдан, агротехника талабларига тўла амал қилинганда олиниши мумкин бўлган хосил қуйидагича хисобланади:

(1963*75+8301*85+378*95)*0,4=887 338 ц.

Олиниши мумкин бўлган пахта толаси – 29 238,8 тонна.
0,4 - бонитет баллари бўйича асосий қишлоқ хўжалик экинларининг меъерий ҳосилдорлиги хисоблашда пахта экини учун бир балл киймати (Бобожонов А.Р., Рахмонов Қ., 2013:114).
Амалдаги экин майдони структурасидан фойдаланган холда бу хисобларга аниклик киритишимиз мумкин, лекин тадкикотларимиз доирасида бу хисобларга хожат сезмадик.
2. Давлат буджетига тушмаган солик микдори:

(19693*75 +8301*85+378*95)*1269,1 сум=2 815 460 227 сўм.

Бунда, хисоб учун ўртача балл бонитети олинди, яъни 71-80 оралигидаги ер майдони учун 75 бал ва хоказо;
1269,1 – республика буйича 1 балл бонитетига тўғри келадиган ер солиғи юкламаси.
Суғориладиган ер майдонларининг сифат ўзгариши мустақилликнинг биринчи йилларидаги маълумотларга таянган холдаги динамикаси тахлил қиладиган бўлсак, қуйидаги холатни кузатишимиз мумкин (жадвал 2).

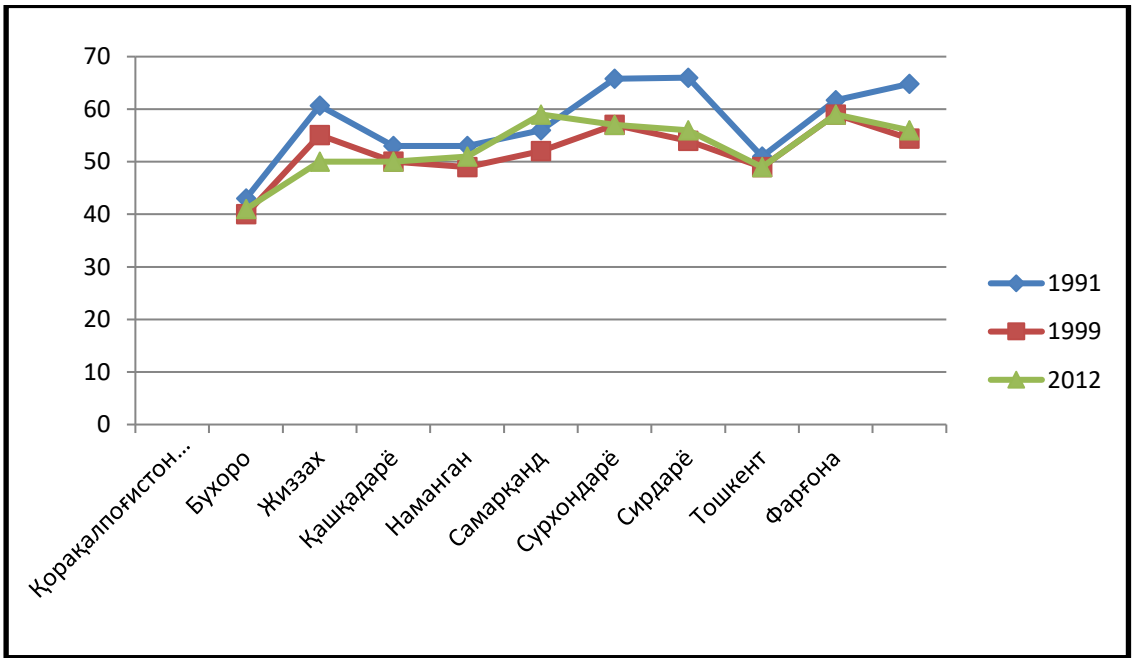
Жадвал 2. Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятларда 1991, 1999 ва 2012 йил оралиқларида сувориладиган ер майдонларининг сифат ўзгариши динамикаси

Т.№	Қорақалпоғистон Республикаси Ва Вилоятлар	Балл Бонитетлари			1991 Йилга Нисбатан Ўзгариши		1999 Йилга Нисбатан Ўзгариши
		1991	1999	2012	1999	2012	2012
1	Қорақалпоғистон Республикаси	43	40	41	-3	-2	1
2	Бухоро	60,7	55,1	50	-5,6	-10,7	-5,1
3	Жиззах	53	50	50	-3	-3	0
4	Қашқадарё	53	49	51	-4	-2	2
5	Наманган	56	52	59	-4	3	7
6	Самарқанд	65,8	57	57	-8,8	-8,8	0
7	Сурхондарё	66	54	56	-12	-10	2
8	Сирдарё	51	49	49	-2	-2	0
9	Тошкент	61,7	59	59	-2,7	-2,7	0
10	Фарғона	64,8	54,4	56	-10,4	-8,8	1,6

Манба: Манба: Ўзбекистон Республикаси Ер ресурсларининг ҳолати тўғрисида 2000 ва 2013 йиллардаги Миллий ҳисоботлар манбалари асосида муаллифлар томонидан хисобланган.

*Жадвал 1991 йил тупрок баҳолаш ишлари ўтказилган вилоятлар миқъёсида тузилди.

Шакл 3. Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятларда 1991, 1999 ва 2012 йил оралиқларида сувориладиган ер майдонларининг сифат ўзгариши динамикаси графиги

Юқоридаги жадвал ва шаклдан кўриниб турибдики, биринчи ўн йиллик мобайнида республикамизнинг деярли барча вилоятларида тупроқ сифати кўрсаткичи пасайиши кузатилган. Бунинг асосий сабабларидан аграр сохада олиб борилаётган ислохотларнинг жой жойларда тўла хаётга тадбиқ этилмаганлиги, фойдаланилаётган ерлар самарадорлигини ошириш буйича Хукуматимиз томонидан белгиланган чора тадбирларни амалга оширилмаганлиги ва бир қатор ерга хўжасизларча муносатнинг оқибати деб хисоблаймиз. Лекин охирги йилларда тупроқ унумдорлигини ошириш, аграр сохадаги ислохотларни чуқурлаштириш, фермер дехкон хўжаликларига яратилган шарт шароитлар, тупроқ мухофазаси бўйича давлат томонидан қилинган йирик инвестициялар ҳисобига тупроқ сифати йилдан йилга яхшиланиб бормокда десак муболага бўлмайди. Жумладан, 2003 йил ердан оқилона фойдаланиш ва уни мухофаза қилишга ажратилган Давлат инвестицияси 1166,2 миллион сўмни ташкил қилган булса 2011 йил бу кўрсаткич 126292,9 миллион сўмни ташкил килган (Йиллик ститистик туплам. 2013:163). Албатта, бу инвестициялар ўз самарасини бераётгани жадвалдан куриниб турибди. Лекин тупроқ сифати холатини яхшилаш бўйича тадбирлар тўла амалга оширилса сифат кўрсаткичларини янада яхшилаш имкони бор, ёки бир сўз билан айтганда, тупроў сифат кўрсаткичи энг камида 1991 йилги холатга келтириладиган бўлса, қишлоқ хўжалиги ерларининг самарадорлиги янада ошишига муболаға бўлмайди. Иккинчидан, ердан фойдаланиш самарадорилигини ошириш бўйича давлат инвестициялари кам сарф талаб қилиниб тупроқ сифати тез яхшиланадиган ер майдонлариги сарфланса мақсадга мувофиқ булади деб ҳисоблаймиз.

Биз таклиф қилаетган йўналишда амалга ошириладиган тадбирлар, айникса, сув танқислигини маълум даражада юмшатади, деб хисоблаймиз.

Масалан, яна юкоридаги ҳисоб китобларимизга кайтадиган булсак, 2008 йилдан 2013 йилгача суғориладиган ер майдонларининг 104546 гектарга ўртача сифатли 41- 50 балл оралиғидаги ер майдонлари ҳисобига кўпайганини инобатга олсак, ва бу майдонларда қишлоқ хўжалиги экинлари учун миилонлаб $м^3$ сув етказиб бериш, бу ер майдонларисиз хам хар йили сезиларди даражада танқис булиб келаётган сув ресурслари муаммосини ечиш ўрнига янада мураккаблаштиришига олиб келишини кузатишимиз мумкин. Шунинг учун, ер сифатини яхшилашга ажратилган давлат инвестициялари мавжуд суғориладиган ер майдонларини сифатини яхшилашга қаратилиши лозим, деб ҳисоблаймиз. Агар бир м.куб сув сарфига тўғри келадиган етиштирилган қишлоқ хўжалиги махсулоти хар хил сифатли ер майдонилари учун таққосланса, фикримиз янада ойдинлашади.

Бундан ташкари, йилдан йилга ахоли саноат, қурилиш, ва бошқа соха эхтиёжи учун, хамда ахоли сонининг ортиши, шахарлар кенгайиши учун ер майдонларига бўлган эхтиёжнинг ўсиши натижасида, албатта, қишлоқ хўжалигига яроқли ер майдонларининг бир қисми бу эхтиёжларни ёондириш учун ажратилиши эхтимолдан холи эмас.

Хулоса

Тахлиллар натижалари асосида қишлоқ хўжалигига яроқли ер майдонлари мухофазаси, ердан фойдаланиш самарадорлигини ошириш, иқтисодиёт тармоқларига ер майдонларини танлашни илмий асослаш, қишлоқ хўжалиги устиворлигини таъминлашга эътиборни кучайтириш лозим деган биламиз.

Қонунда белгилаб қўйилган юқори сифатли қишлоқ хўжалигига яроқли ер майдонларини мухофаза қилиш буйича алохида дастур ишлаб чиқишни ва шу дастурда кўзда тутилган тадбирларни амалга оширишни долзарб вазифалардан бири деб

ҳисоблаймиз. Бундан ташқари, қишлоқ хўжалиги ер майдонлари сифат кўрсаткичларини, ердан фойдаланиш самарадорлигини, жалб қилинаетган Давлат инвестициялари самарадорлигини аниқ тахлил килиш учун бутун Республика микъёсида ялпи тупроқ бахолаш ишларини ўтказишни тавсия қиламиз. Бундан ташқари, иқтисодиётнинг бошқа сохаларига вақтинчалик фойдаланиб қишлоқ хужалигига қайтарилган ер майдонлари, ҳамда ажратилган қишлоқ хқжалигига яроқли янги ўзлаштирилган ерларнинг сифат ўзгаришини хар йили баҳолашни хам мақсадга мувофиқ деб хисоблаймиз.

Кўлланилган адабиётлар

Алдамбергенова Г.Т. повышение эффективности использования орошаемых земель

http://group-global.org/ru/publication/16492-povyshenie-effektivnosti-ispolzovaniya-oroshaemyh-zemel . 28.05.2017.(16:50)

Бобожонов А. & Рахмонов Қ. (2013). Ер кадастри. Дарслик. Тошкент: ТИМИ.

Докучаева Л. & Стратинская Э. Н. Оценка эффективно- сти использования орошаемых земель на основе бонитета почв и поправочных коэффициентов. Пути повышения эффективности орошаемого земледелия. Сборник научных статей. Выпуск 43. Новочеркасск. 2010. Стр 6-12. http://www.rosniipm.ru/izdan/2010/sbornik_43.pdf. 25.05. 2017. 18:34.

Йиллик статистик тўплам. (2013). Ўзбекистон Республикаси Статистика Давлат Кўмитаси. Тошкент.

Ўзбекистон Республикаси Ер ресурсларининг ҳолати тўғрисида Миллий ҳисобот.(2000). “Ергеодезкадастр” Давлат қўмитаси. Тошкент: “Картография”.

Ўзбекистон Республикаси Ер ресурсларининг ҳолати тўғрисида Миллий ҳисобот. (2007).“Ергеодезкадастр” Давлат қўмитаси. Тошкент: “Картография”.

Ўзбекистон Республикаси Ер ресурсларининг ҳолати тўғрисида Миллий ҳисобот. (2008). “Ергеодезкадастр” Давлат қўмитаси. Тўшкент: “Картография”.

Ўзбекистон Республикаси Ер ресурсларининг ҳолати тўғрисида Миллий ҳисобот.(2009). “Ергеодезкадастр” Давлат қўмитаси. Тўшкент: “Картография”.

Ўзбекистон Республикаси Ер ресурсларининг ҳолати тўғрисида Миллий ҳисобот.(2013). “Ергеодезкадастр” Давлат қўмитаси. Тўшкент: “Картография”.

Ўзбекистон Республикаси Ер ресурсларининг ҳолати тўғрисида Миллий ҳисобот. (2014). “Ергеодезкадастр” Давлат қўмитаси. Тўшкент: “Картография”.

Ўзбекистоннинг 2016 йил ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишлари. Халқ сўзи. 3-сон. 17.01.2017 й.

Чертовицкий А.& Базаров А. Ер кадастри. (2013). Тошкент. ТИМИ.

Чортомбаев У. Роль и значение орошаемқх земель в развитии аграрного сектора ккргқзской республики. http://cyberleninka.ru/article/n/rol-i-znachenie-oroshaemyh-zemel-v-razvitii-agrarnogo-sektora-kyrgyzskoy-respubliki. 25.05.2017.(18:24)

The Actors and Roles in The Process of EU Negotiation Process

Mehmet BÜYÜKÇİÇEK[1]

Abstract

The Negotiation Process is a period of time when the candidate countries of the European Union regulate their national legislation in conformity with the Union Acquis for the full membership of European Union. In this study, the aforementioned process will be discussed and the actions which the candidate country should perform to be a full member will be presented within a framework. During the screening procedures which exist in the first stage of the negotiation process and are important in determining the level of the national legislations in the candidate countries in terms of the union acquis of EU, the national legislation of the related candidate country is analyzed to the letter. The Intergovernmental Conference which plays a key role in initiating this process is separately discussed. After the completion of the survey process at the second stage, it was aimed to prepare the Negotiation Position Documents to draw a framework for the activities of the candidate country in terms of the conformity with the Union Acquis and submit the Documents of Negotiation Position to the Presidency of the Consultancy of the European Union. At the fourth stage, the negotiations will be opened and the conformity of national legislations in the candidate countries in terms of the Union Acquis will be explained in three different stages such as transmitting the legislation, application of the legislation and execution. At the fifth stage, the way negotiations are completed, and the way final conclusion is achieved within this framework will be discussed. At the final stage, the ultimate stage of the membership will be explained through discussing the process of preparing and approving the agreements which conditions of participation of the candidate country to the association after the completion of the negotiations.

Keywords: The European Union, Candidate Country, Acquis, Negotiation…

JEL Codes: F50, F51, F53, N44

Avrupa Birliği Müzakere Süreci'nde Aktörler Ve Roller

Özet

Müzakere Süreci, Avrupa Birliği'ne aday olmuş bir ülkenin Birliğe tam üye olabilmek için ulusal mevzuatını Avrupa Birliği Müktesebatı'na uygun hale getirme dönemidir. Burada söz konusu süreç ele alınarak bir aday ülkenin tam üye olabilmesi için ne gibi adımlar atması yönünde bir çerçeve sunulmaktadır. Müzakere sürecinin ilk aşamasında yer alan ve aday ülkenin ulusal mevzuatının AB müktesebatına uyum sağlama konusunda ne düzeyde

[1] Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi, buyukcicek@selcuk.edu.tr

olduğunun tespiti açısından önemli olan tarama sürecinde, ilgili aday ülkenin ulusal mevzuatı en ince ayrıntısına kadar incelenmektedir. Bu sürecin başlatılmasında etkin rol oynayan ve müzakerelerin tamamlanmasında önemli rol oynayan Hükümetler Konferans ayrıca ele alınmaktadır. İkinci aşamada taranma sürecinin tamamlanmasından sonra aday ülkenin AB müktesebatına uyum açısından yapacaklarını belli bir çerçeveye bağlayan Müzakere Pozisyon Belgeleri'nin hazırlanması ve ardından bu Müzakere Pozisyon Belgeleri'nin AB Dönem Başkanlığı'na sunulması açıklanmaktadır. Dördüncü aşamada, müzakerelerin açılarak aday ülkenin ulusal mevzuatını AB Müktesebatına uyumu, Mevzuatın aktarılması, Mevzuatın uygulanması ve yürütme olmak üzere 3 farklı aşamada açıklanmaktadır. Beşinci aşamada ise müzakerelerin tamamlanmasının ne şekilde tamamlandığı bu bağlamda nihai kapamanın nasıl gerçekleştiği ele alınmaktadır. Son aşamada artık müzakereleri tamamlamış bir aday ülkenin Birliğe katılım şartlarını ortaya koyan antlaşmaların hazırlanma ve onaylanma süreci ele alınarak üyeliğin son aşaması açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Aday ülke, Müktesebat, Müzakere…

1.Giriş

Müzakere süreci Avrupa Birliği'ne üyeliğin son aşamasıdır. Herhangi bir aday ülke ile müzakerelerin başlayabilmesi için aday ülkenin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmesi şart koşulmaktadır:

- Demokrasi ve insan haklarına saygı, hukuk devleti niteliği, azınlıkların korunması
- Serbest piyasa ekonomisi
- AB ile rekabet edebilme
- Tam üyeliğin sorumluluğunu ve Topluluk müktesebatını üstlenebilme ve uygulayabilme yeteneği
- AB'nin yeni üyeleri kabul edebilme kapasitesi(Ülgen,2005:10)

Aday ülkenin Avrupa Birliği'ne üyelik için sadece siyasi kriterleri yerine getirmesi yeterli olmamaktadır. Bunun yanında müzakere sürecinde iktisadi kriterlere uyum ve üyelik yükümlülüklerini üstlenmesi de gerekecektir. Üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneğinden kastedilense "AB müktesebatının üstlenilmesi" ve "müktesebatın yaşama geçirilebilmesi için gerekli idari kapasite"nin oluşturulması anlamına gelmektedir. (Şahin,2004: 39)

Bu aşamada aday ülkenin ulusal mevzuatı incelenerek aday ülkenin Avrupa Birliği Müktesebatına uyum sağlaması amaçlanmaktadır. Bu aşamada aday ülke, Müzakere Çerçeve Belgesi'nde yer alan kriterlere göre üyelik sürecini tamamlamaktadır. Müzakere Çerçeve Belgesinde müzakerelerin temel ilkeleri belirlenmektedir. Bu çerçeve ile Birliğe katılımın ne anlama geldiği açıklanmıştır. Buna göre katılım, aday ülkenin, müktesebat olarak adlandırılan, Birlik sistemine ilişkin tüm hak ve yükümlülükler ile Birliğin kurumsal yapısını kabul etmesidir. Beşinci genişleme dalgası öncesinde her aday ülke için ayrı ayrı Müzakere Çerçeve Belgesi hazırlanmışken, Beşinci Genişleme Dalgasında, bütün aday ülkeler için tek ve ortak Müzakere Çerçeve Belgesi hazırlanmıştır. Beşinci genişleme dalgasında yer alan 10 ülke için Müzakere Çerçeve Belgesinde 31 müzakere başlığı yer alırken Türkiye için 35 müzakere başlığı yer almaktadır.

Avrupa Birliği'ne üyelik "Avrupa Birliği Müktesebatı" (*acquis communautaire*) olarak bilinen Birlik sistemine ve Birliğin Kurumsal çerçevesine bağlanan hak ve yükümlülüklerin kabulünü zorunlu kılmaktadır. Avrupa Birliği Müktesebatı sürekli genişlemekte olup aşağıdakileri içermektedir:

I. Birliğin temelini oluşturan Antlaşmaların içeriği, ilkeleri ve siyasi hedefleri,

II. Antlaşmalar uyarınca kabul edilen mevzuat ve kararlar ve Avrupa Toplulukları Adalet Divanının kararları,

III. Birlik çerçevesinde kabul edilen hukuken bağlayıcı olan veya olmayan diğer işlemler (örneğin, kurumlar arası anlaşmalar, ilke kararları, bildirimler, tavsiyeler, kılavuzlar),

IV. Ortak dış ve güvenlik politikası çerçevesinde kabul edilen ortak eylemler, ortak tutumlar, deklarasyonlar, sonuç bildirgeleri ve diğer işlemler,

V. Adalet ve içişleri çerçevesinde kabul edilen ortak eylemler, ortak tutumlar, imzalanan sözleşmeler, ilke kararları, bildirimler ve diğer işlemler,

Topluluklar tarafından veya Topluluklar ve üye devletler tarafından birlikte akdedilen uluslararası anlaşmalar ve üye devletlerin Birlik faaliyetlerine ilişkin olarak aralarında akdettikleri uluslararası anlaşmalar. (http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf)

Müzakerelerin her aday ülke ile aynı ilkeler temelinde ancak "farklılaşma ilkesi" gereği ilgili aday ülkenin performansına göre gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Bu nedenle müzakere sürecinin her aday ülke için paralellik arz etmesi zorunlu değildir. Buna göre aday ülkenin müzakere sürecindeki performansı şu kriterler temelinde değerlendirilmektedir: Kopenhag ve Madrid Kriterleri; yüksek seviyede nükleer güvenlik ve çevre koruması; sınır anlaşmazlıklarının Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nde öngörülen metotlar çerçevesinde çözümlenmesi; Ortaklık Anlaşmaları ve katılım ortaklıklarında belirlenen öncelikler. Diğer yandan aday ülke müzakere süreci boyunca, üçüncü ülke ile ilişkilerinde ve özellikle de Dünya Ticaret Örgütü olmak üzere, uluslararası kuruluşlar nezdindeki politikaları Birliğin benimsediği politika ve pozisyonlara uyumlu olması gerekmektedir.

2. Müzakere Sürecinde Rol Oynayan Kurumlar

Müzakerelerde, Komisyon, tarama sürecini yürütmekte, Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi için gerekli belgeleri temin etmekte, aday ülkenin tam üyelik müzakereleri sürecinde hazırladıkları ulusal pozisyon belgelerine karşılık, AB Konseyi Dönem Başkanlığı ile birlikte taslak mahiyette AB'nin pozisyon belgelerini hazırlamaktadır. (Reçber,2004:246) Komisyon'un, tam üyelik müzakereleriyle ilgili teknik konuları koordine etmek ve gerekli hukuki düzenlemeleri hazırlamak gibi görevleri mevcuttur. Ayrıca, Komisyon, ihtiyaç duyulması halinde, aday ülkelerle resmi olmayan temaslar kurmakta ve aday ülkelere müktesebatın uygulanmasına ilişkin tavsiyelerde bulunmaktadır.

Komisyon tarafından hazırlanan taslak pozisyonlar, nihai şekli verilmek üzere Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi'ne bağlı olarak çalışan Genişleme Çalışma Grubu'na yollanmakta ve daha sonra Avrupa Birliği Konseyi'nin onayına sunulmaktadır. AB Konseyi'nin Dönem Başkanlığını üstlenen Devletin Dışişleri Bakanı ya da Daimi Temsilcisi müzakere başkanlığını yürütmekte, Konsey Sekreteryası da müzakerelerin sekreterya hizmetlerini yerine getirmektedir. (http://www.ikv.org.tr/arastirmalar/degerlendirmeler/degerlendirmeler.html)

Müzakere kararının alınmasından sonra, her aday ülke için Hükümetlerarası Konferans oluşturulmaktadır. (http://www.ikv.org.tr/surecinaktorleri.php)Üye ve aday ülkelerden dışişleri bakanlarının katılımıyla gerçekleşen Hükümetlerarası Konferanslarda temel pozisyonlar ve stratejiler ortaya koyulmakta, siyasi konular ele alınmaktadır. Teknik düzeyde yürütülen esas müzakereler ise, AB Daimi Temsilcileri (COREPER) ve aday ülke baş müzakerecisi başkanlığındaki müzakere heyetleri arasında yapılmaktadır.

Avrupa Parlamentosu, müzakereler süresince aday ülkeler için hazırladığı raporlarla tutum belirlemek ve görüş bildirmek suretiyle sürece katılmaktadır. Avrupa Parlamentosu, son aşamada "basit çoğunluk" oylama sistemi ile Katılım Antlaşması'nı onaylamaktadır. Bu nedenle Komisyon, Parlamento'yu müzakerelerin tüm aşamaları hakkında bilgilendirerek süreci yakından takip etmesini sağlamaktadır.

Aday ülkeler, tam üyelik müzakerelerinin sürdürülmesi esnasında, bu müzakerelerin yürütülmesinden sorumlu olan ve iç hukuklarının öngördüğü prosedüre göre iç yapılanmalar kurmaktadır. (Reçber,2004:246)Bu yapılanmalar tam üyelik müzakere sürecince, tam üyeliğe ilişkin pozisyonlarının belirlenmesi konusunda çalışmalar yapmaktadır. Bu yapılanmalar aracılığıyla, taslak pozisyonlarının oluşturulmasında, siyasi partiler, yerel yönetimler, sendikalar, sivil toplum kuruluşları vb. gibi kuruluşlar etkili olmaktadır.

3. Müzakere Sürecinin Aşamaları

1. Tarama Süreci

2. Pozisyon Belgelerinin Hazırlanması

3. Pozisyon Belgelerinin Dönem Başkanlığı'na Sunulması

4. Müzakerelerin Açılması

5. Müzakerelerin Tamamlanması

6. Katılım Antlaşmasının Hazırlanması ve Onaylanması

3.1. Tarama Süreci

Katılım müzakerelerinin ilk aşamasını, Hükümetler arası Konferans(HAK) kararı ile başlatılan tarama süreci oluşturmaktadır. Tarama Süreci, AB ile aday ülke arasında, müktesebatın ve uyumlaştırmanın nasıl gerçekleştirileceği konularının ele alındığı görüşmeler çizelgesi olarak görülebilir. Tarama ile aday ülkenin uymak zorunda olduğu AB müktesebatına en kısa sürede uyum sağlaması amaçlanmakta ve yapılması gereken değişiklikler ya da Avrupa Birliği müktesebatıyla örtüşmeyen düzenlemeler konusunda bir çerçeve hazırlanmaktadır.

Avrupa Birliği Konseyi'nin müzakere kararını almasının ardından tam üyelik müzakerelerinin sürdürülmesi için bir Hükümetler arası Konferans oluşturulmaktadır. Hükümetler arası Konferansın (HAK) tarafları, aday ülke ile AB ile üyesi yirmi yedi devletin temsilcilerin oluşmaktadır. Aday ülkenin Topluluklar müktesebatına uyum sağlayıp sağlayamadığı konusunda saptama yapabilme gayesi güden tarama sürecinin başlatılması, başlangıçta hangi konu başlıklarında müzakerelerin açılacağı ve müzakere süreci ilgili diğer konular bu Konferans'ta karara bağlanmaktadır. (Reçber,2004:245)

Tarama sürecinde, aday ülke AB müktesebatı hakkında bilgilendirilmekte ve akabinde aday ülkenin ulusal mevzuatı incelenerek Avrupa Birliği Müktesebatına ne ölçüde uyum sağladığı konusunda bir şablon sunularak müzakerelerin hangi konu başlıklarında başlatılacağı

karar verilmektedir. Bu noktada tarama sürecinin uygulayıcısı ve denetleyicisi Hükümetler arası Konferans olmasına karşın, taramanın teknik denetimini yapan kurum ise Teknik Yardım Değişim Ofisi'dir. Yapılacak olan taramada, aday ülkenin kabul edeceği ve tamamlayacağı mevzuat alanları ve özellikle de Birliğin Mevzuatı ile çelişen, değiştirilmesi ya da kaldırılması gereken düzenlemelerin belirlenmesi zaruridir.

Tarama süreci sonucunda AB Komisyonu her konu başlığı için ayrı bir "tarama raporu" hazırlamakta ve AB Konseyi'ne sunmaktadır. (http://www.ikv.org.tr/muzakeresureci.php)Tarama Raporlarının AB Konseyince uygun görülmesi, aday ülke ile Fiili Müzakerelerin başlatılmasına temel teşkil etmektedir. (http://www.abgs.gov.tr/tarama/Ozet.htm) Bütün konu başlıklarına ilişkin tarama süreci tamamlanıp Fiili Müzakere aşamasına geçilmesi, temel kuraldır. Ancak aday ülkenin AB müktesebatına uyum sağladığı bazı konu başlıklarındaki müzakerelere, bütün konu başlıklarında tarama sürecinin tamamlanmasını beklemeden de başlanılabilmektedir. Tarama raporlarının AB Konseyi'nce uygun görülmesinin ardından Hükümetler arası Konferans tekrar toplanmakta ve oy birliği ile hangi konu başlığında Fiili Müzakerelerin başlayacağına karar vermektedir.

5. genişleme sürecinde, tarama çok taraflı(multilateral) ve iki taraflı(bilateral) olmak üzere iki şekilde yürütülmüştür. Çok taraflı tarama prosedürü, aday ülkelerin tüm AB müktesebatı ve ilgili müktesebat başlıkları hakkında bilgilendirilmesi amaçlanmakta ve AB Komisyonu uzmanları tüm aday ülkelere mevcut mevzuatı ve bunun uygulamasını açıklamaktadır.

İki taraflı tarama süreci ise şu şekilde işlemektedir: AB Komisyonu aday ülkenin uzmanları ile birlikte, AB müktesebatını her üye ülke için ayrı ele alarak, söz konusu ülkenin mevcut ulusal mevzuatının müktesebat ile ne ölçüde uyumlu olduğunun ve tamamlanması gereken eksikliklerin detaylı bir tespitini yapmaktadır. Bu süreçte müktesebatın tümü değil, buna çerçeve oluşturan ve AB ile müzakerelerin başlaması için gerekli olan temel düzenlemeleri içeren yaklaşık %25'lik bölümü gözden geçirilmektedir. (http://www.ikv.org.tr/muzakeresureci.php)

Tam üyelik müzakereleri, bir yanda üye aday ülke Devlet Bakanlarının katılımıyla gerçekleşen Hükümetlerarası konferanslar/toplantılar, diğer yanda ise Daimi Temsilciler Meclisi (COREPER) ile aday ülke Devletin müzakere heyetleri arasındaki toplantılar ile sürdürülmektedir. Bakanlar düzeyindeki toplantılarda, temel pozisyonlar, stratejiler ve siyasi konular ele alınmaktadır. Daimi Temsilciler düzeyindeki toplantılarda ise daha çok teknik konular üzerinde çalışmalar yapılmaktadır. (Reçber,2004:246)

3.2. Pozisyon Belgelerinin Hazırlanması

Müzakerelere başlamadan önce aday ülkelerden *Müzakere Pozisyon Belgeleri* istenmektedir. Müzakere pozisyonları, Avrupa Birliği'ne aday ülkelerin "katılım müzakereleri sürecinde" Topluluk müktesebatına uyum açısından durumlarını ortaya koyan belgelerdir. Bu belgelerde aday ülkenin ulusal mevzuatını ne şekilde müktesebata uyumlu hale getireceği ve uygulayacağı buna ilave olarak uygulama için nasıl bir kurumsal yapı oluşturacağı planlanmaktadır. (http://www.ikv.org.tr/muzakeresureci.php)

Müzakere pozisyonunun belli bir şablonu olmamakla birlikte, aday ülkeler kendi pozisyonlarını hazırlarken müzakere sürecinde uyulması gereken koşulları yerine getirmekle yükümlüdür. Bu koşullardan müzakere pozisyonlarının hazırlanması aşamasında dikkate alınması gerekenler şunlardır:

- ✓ Hangi müktesebat başlığına ilişkin veya hangi tarafa ait olursa olsun, açıklanan hiçbir pozisyon diğer başlıklar altındaki pozisyonlarda yer alabilecek konuları önceden belirleyemez.
- ✓ Geçici düzenlemeler, hem süre hem de kapsam açısından sınırlamalara tabidir ve ilgili müktesebatın uygulanmasına dair ayrıntılı bir eylem planı içerir.
- ✓ Geçici düzenleme talepleri, Birliğin kural ve politikalarında değişiklikler içeremez, olağan faaliyetlerini engelleyemez ve rekabeti önemli ölçüde bozamaz.

Her müzakere pozisyonunun yapısı, ilgili müktesebat başlığının içeriğine ve kapsamına göre değişmektedir. Ancak, her müzakere pozisyonunun bir giriş ve bir gerekçe bölümü olmak zorundadır. Giriş bölümünde; pozisyonun hazırlandığı tarihte ilgili müktesebat başlığındaki durum, mevzuat uyumunun hangi aşamada olduğu, planlanan uyum takvimi, Tüm bu konular gerekçe bölümünde ayrıntılı olarak tekrar ele alınmalıdır. Aday ülkelerin hazırladığı "Pozisyon Belgeleri", AB Komisyonu tarafından hazırlanan Tarama Raporları gibi her başlık için ayrı ayrı hazırlanmaktadır. Belgelerde aday ülke, söz konusu konu başlığında, Fiili Müzakere sürecinin nasıl işleyeceğini, ulusal mevzuatını AB müktesebatına ne ölçüde ve nasıl uyumlaştıracağını, Fiili Müzakereleri nasıl bir kurumsal yapı ile sürdüreceğini beyan etmektedir. (http://www.ikv.org.tr/muzakeresureci.php)

Tam üyelik müzakere sürecinde, müktesebat itibarıyla tüm konu başlıklarına ilişkin pozisyon belgelerinin hazırlanması ve karşılıklı olarak değiştirilerek üye devletlere onay için gönderilmesi büyük bir çalışma gerektirmekte ve zaman almaktadır. (http://www.ikv.org.tr/arastirmalar/degerlendirmeler/degerlendirmeler.html) Avrupa Birliği, müzakere sürecinde yetkili kılınan organları ve kurumları aracılığıyla, genellikle aday ülkenin "Pozisyon Belgesi"ne sorularla karşılık vermektedir.(Reçber,2004:247) "Ortak pozisyon Belgelerinin" oluşturulması sırasında Avrupa Birliği üyesi ülkeleri arasında görüş birliğinin oluşturulması son derece zor olmaktadır.(Reçber,2004:248) Üye devletlerin yetkili kılınan temsilcilerinin "Ortak Pozisyon Belgesi" üzerinde uzlaşmaya varmaları halinde, AB Konseyi bu Belgeyi, İç Tüzüğünün gerektirdiği prosedüre göre onaylanarak resmen "Ortak Pozisyon Belgesi" haline getirmektedir. Bu belge, daha sonra tam üyelik müzakerelerinin yürütüldüğü ilgili aday ülkeye gönderilmekte ve "Ortak Pozisyon Belgesi"nde benimsenen konu başlığı itibarıyla müzakere başlatılmaktadır. (Reçber,2004:248)

Aday ülkeler, müzakere pozisyonlarında öngörülen katılım tarihinde uyum sağlayamayacakları alanlar için geçiş süresi talep edebilme imkanına sahiptirler. Aday ülke, müktesebatın uygulanmasını bir süreliğine erteleyen "geçiş süresi" dışında, müktesebatın bir alanına ilişkin olarak "istisna" da talep edebilir. Geçiş süresi ve istisna talepleri mutlaka uygun şekilde gerekçelendirilmelidir.

Aday ülke veya AB tarafından geçiş dönemi talep edilmesinin birçok sebebi olabilir. Bunlardan bazıları şunlardır:

a. **Teknik nedenler:** Bazı durumlarda aday ülkede AB mevzuatının tam üyelik aşamasında uygulanması teknik nedenlerle imkansız olmaktadır. Örneğin fikri mülkiyet alanında mevzuat uyumlaştırılması için bazı uluslararası sözleşmelere taraf olunması gerekebilir. Bu sözleşmelerin parlamento tarafından onaylanması tam üyelik tarihi öncesinde gerçekleşmeyebilir.

b. **Ekonomik etkilerin hafifletilmesi ihtiyacı:** Yeni bir ülkenin AB'ye üye olması kuşkusuz Avrupa Birliği ekonomisi üzerinde bazı etkileri olacaktır. Bu etkilerin olumsuzluklarını en aza indirilmesi amacıyla söz konusu alanın uygulanması

zamana yayılmak istenmektedir. Bu konuda örneğin İspanya'nın tarım ürünlerine serbest dolaşım hakkı, İspanya'nın tam üyeliğinden 5 yıl sonra verilmiştir. Ve yine son genişlemedeki ülke vatandaşlarına serbest dolaşım hakkının verilmesi 7 yıla kadar uzayabilecektir.17 Aralık Zirvesi'nde Türkiye ile ilgili olarak gündeme getirilen potansiyel kısıtlamaların arka planında Türk vatandaşlarına serbest dolaşım hakkının verilmesi ile birlikte Türk işçilerinin Avrupa iş piyasasındaki dengeleri bozabileceği endişesi yatmaktadır.

c. Aday ülkelerdeki mevcut yüksek standartları koruma gereksinimi

d. Temel ulusal çıkarların korunması (Yabancılara toprak satışı gibi)

e. Aday ülkelerin sosyal ve ekonomik geçişi tamamlamalarına yardım etme gereksinimi gibi(Ülgen,2005:15-17)

Müzakere süreci sonunda AB'ye üye olan 10 ülke için 31 müzakere başlığının 16'sında 322 adet geçiş dönemi tanınmıştır. Geçiş dönemi tanınan başlıkların üçte ikisini tarım (73), vergilendirme (59), çevre (56) ve tek Pazar ile ilgili başlıklar (malların serbest dolaşımı, kişilerin serbest dolaşımı, hizmet sunumu serbestisi, sermayenin serbest dolaşımı) (43) oluşturmaktadır. (Şahin,2004:44) Geçiş dönemi olarak tanınan başlıklar olarak şunlar karşımıza çıkmaktadır: Malların serbest dolaşımı, sermayenin serbest dolaşımı, rekabet politikası, tarım, taşımacılık politikası, vergilendirme, sosyal politika ve istihdam, enerji, telekomünikasyon ve bilgi teknolojileri, kültür ve görsel-işitsel politika, çevre, gümrük birliği, kurumlar ve diğer konular.

Müzakerelerde geçiş dönemlerine ilave olarak kalıcı istisnalar olarak adlandırılan "deregasyon" talepleri de gündeme getirilmektedir. Ancak bu deregasyon taleplerinin Avrupa Birliği tarafından kabul edilmesi kolay değildir. Çünkü deregasyonlar Avrupa Birliği Hukukunun bazı alanlarda uygulanmaması anlamına gelmektedir ki Avrupa Birliği kendi kurallarının bir bütünlük içerisinde uygulanmasından yana bir tavır koyarak bu istisnaları sınırlama yolunda çaba harcamaktadır. İstisnalar konusunda en çok tartışma yaratanı ise Danimarka'nın İç Pazar kurallarına istisna olarak elde ettiği "yabancıların bazı taşınmazları satın almasını önleme" hakkı olmuştur.(http://www.ikv.org.tr/muzakeresureci.php)

Kalıcı istisnalar olarak bilinen deregasyonlar geçici ve kalıcı olarak ikiye ayrılmaktadır. Örneğin Euro'ya geçip geçmeme konusunda İngiltere ve Danimarka'ya kalıcı bir istisna tanınarak ulusal paralarını korumalarına müsaade edilmiştir.(Şahin,2004:43)Ancak bu istisna yeni üye olacak hiçbir ülkeye tanınmamaktadır. Şartlar elverdiği takdirde her ülkenin Euroya geçme zorunluluğu bulunmaktadır. Geçici deregasyonları geçiş dönemlerinden ayıran temel fark, geçiş dönemi elde edebilmek için aday ülkenin geçiş dönemi sonuna kadar yapacağı işleri bir takvime bağlaması gerekliliğidir. Geçici deregasyonlarda ise böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır.

Geçiş dönemi veya geçici deregasyon tanınması, genel olarak AB müktesebatına uyumun iktisadi, sosyal ve siyasi sorunlar oluşturduğu durumlarda gerçekleşmektedir. Şimdiye kadar bu her müzakere alanında değil, enerji, çevre, sosyal politika gibi başlıklar için Polonya, Macaristan, Litvanya gibi ülkelere tanınmıştır.(Şahin,2004:43)Gıda güvenliği, uluslararası örgütlü suçlarla mücadele, nükleer güvenlik, iltica ve göç konularında da AB istisna ve geçiş dönemine soğuk bakmaktadır.

Geçiş dönemleri ve deregasyonlara bir diğer alternatifte "korunma önlemleri"dir. Korunma önlemleri, tam üyelik sonrasında AB politikalarına uyumda ortaya çıkabilecek

sorunların giderilmesi için uyumun bir süreliğine askıya alınmasıdır.(Ülgen,2005:20)Bu noktada 17 Aralık Zirve Kararının Türkiye ile ilgili bölümünde, işçilerin serbest dolaşımı, tarım politikası ve yapısal fonlar gibi alanlarda AB'nin korunma önlemlerine başvuru hakkının Türkiye'nin tam üyeliği sonrasında da kalıcı olarak geçerli olabileceğine dair bir ifade yer almaktadır.

3.3. Pozisyon Belgelerinin Dönem Başkanlığı'na Sunulması

Aday ülke, her müktesebat başlığı için hazırladığı "pozisyon belgesi"ni AB Konseyi Dönem Başkanlığı'na sunmaktadır. AB Dönem Başkanlığı ise aday ülke tarafından gönderilen pozisyon belgesini AB üye ülkelerine ve AB Komisyonu'na iletmektedir.

AB Komisyonu Genişleme Genel Müdürlüğü her pozisyon belgesini, konuyla ilgili genel müdürlükle birlikte inceledikten ve aday ülkeyle görüşmeler yaptıktan sonra "Ortak Pozisyon Taslağı" hazırlamaktadır. Hazırlanan "Ortak Pozisyon Taslağı", Avrupa Birliği Komisyonu tarafından Konsey'e yollanmakta ve Konsey'e bağlı Genişleme Çalışma Grubu'nca "Ortak Pozisyon Taslağı" üzerinde tartışılıp ve üye ülkelerin görüşleri de dikkate alınarak taslağa son şekli verilmektedir ve daha sonra taslak Avrupa Birliği Konseyi'ne(Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi) sunulmaktadır.

AB Konseyi tarafından oybirliği kabul edilerek resmen yürürlüğe giren "AB Ortak Pozisyonu"nun aday ülkeye gönderilmesiyle birlikte, ilgili konu başlığında müzakere fiilen açılmış olmaktadır.

3.4. Müzakerelerin Açılması

Prensip olarak aday ülke Avrupa Birliği Müktesebatının tümünü üstlenme ve uygulama konusunda yükümlülük altına girmektedir.(Reçber,2005:248) Müktesebatı üstlenmeme ya da uygulamama konusunda bir tercihte bulunmanın olmadığı bu süreç, alışılagelmiş olan müzakere süreçlerinden tek taraflı olması nedeniyle farklıdır. Aday ülkelerin katılım müzakereleri boyunca, gerçek anlamda müzakere ettikleri tek konu, ilgili başlığa ilişkin uyum takvimidir.

Mevzuatın uyumlaştırılması ise üç farklı aşamada gerçekleşmektedir:

a. **Mevzuatın aktarılması:** Avrupa Birliği mevzuatında yer alan yükümlülüklerin, hak ve sorumlulukların aday ülkenin ulusal hukuk sistemine aktarılması için hukuki açıdan düzenleyici ya da idari açıdan bağlayıcı tedbirler alınmasını gerekebilir. Bu nedenle aktarma, yalnızca ilgili mevzuatta yer alan ifadelerin ulusal hukukta tekrar edilmesini değil, aynı zamanda ulusal hukukun bir bütün olarak ilgili mevzuat hükümlerini yansıtabilmesini sağlayacak şekilde ulusal mevzuatın söz konusu düzenleme ile çatışan hükümlerinin kaldırılması, değiştirilmesi yönünde ek bazı hükümlerin koyulmasını da içermektedir.

b. **Mevzuatın uygulanması:** Avrupa Birliği mevzuatının, ilgili mevzuatın uygulanmasından sorumlu kurumlarca kararlara eklenmesi ve söz konusu mevzuata ilişkin hak, yükümlülük ve sorumlulukların yerine getirilmesini en etkin biçimde sağlayabilmesi için gerekli altyapı ve düzenlemelerin oluşturulması gereklidir.

c. **Yürütme:** Yetkin otoritelerin, mevzuatın uygulanmasına yönelik alacakları tüm önlemleri (izleme, ani denetimler, zorunlu düzeltme önlemleri, cezalar, vb.) içermektedir.(http://www.ikv.org.tr/muzakeresureci.php)

Müzakere Türkiye ölçeğinde 35 başlık altında toplanmıştır. Bunlar:

1. Malların Serbest Dolaşımı
2. İşçilerin Serbest Dolaşımı
3. Yerleşim Hakkı ve Hizmetlerin Serbest Dolaşımı
4. Sermayenin Serbest Dolaşımı
5. Kamu Alımları
6. Şirketler Hukuku
7. Fikri Mülkiyet Hakları
8. Rekabet Politikası
9. Mali Hizmetler
10. Bilgi Toplumu ve Medya
11. Tarım ve Kırsal Kalkınma
12. Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası
13. Balıkçılık
14. Ulaştırma Politikası
15. Enerji
16. Vergi
17. Ekonomik ve Parasal Birlik
18. İstatistik
19. Sosyal Politika ve İstihdam
20. İşletme ve Sanayi Politikası
21. Trans Avrupa Şebekeleri
22. Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu
23. Yargı ve Temel Hakları
24. Adalet, Özgürlük ve Güvenlik
25. Bilim ve Araştırma
26. Eğitim ve Kültür
27. Çevre
28. Tüketici ve Sağlığının Korunması
29. Gümrük Birliği
30. Dış İlişkiler
31. Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası
32. Mali Kontrol
33. Mali ve Bütçe Düzenlemeleri
34. Kurumlar
35. Diğer Konular. (Ülgen,2005:27)

Mevzuatın uyumlaştırılması sürecinde uygulama ve yürütmeyi sağlayacak idari yapıların oluşturulması ve bu yapıların uygulanacak olan mevzuata hâkim olmaları sürecin başarıya ulaşmasında önemli rol oynamaktadır.

Müzakereler genellikle, "kolay" alanlar olarak adlandırılan ve kısa sürede sonuçlandırılabilecek konu başlıkları ile başlatılmaktadır. Ancak, ilgili aday ülkenin bu konu başlıklarına ilişkin önceliklerinin ve konumlarının farklılık göstermesi nedeniyle, tüm aday ülkeler için aynı sınıflandırmanın yapılması güçtür. (Reçber,2004:249)

Ekonomik ve Parasal Birlik, İstatistik, Tüketicinin ve Tüketici Sağlığının Korunması, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, Dış Ekonomik İlişkiler, Mali Kontrol öncelikle açılan konu başlıkları olmamakla birlikte müzakerelerin kısa sürdüğü alanlardır.

Balıkçılık, Telekomünikasyon ve Bilgi Teknolojileri, Bölgesel Politika, Gümrük Birliği, Kültür ve Görsel-İşitsel Politikalar ve Şirket Hukuku alanları ise aday ülkelerin büyük bir sorunla karşılaşmadıkları ya da ulusal düzenlemelerinde düzenlemeler ya da değişiklikler yaparak tamamladıkları müzakere başlıklarıdır.

Müzakereler aşamasında en fazla sorunla karşılaşılan ve müzakere sürecinin en uzun sürdüğü konu başlıklarını ise Malların Serbest Dolaşımı, Hizmetlerin Serbest Dolaşımı, Sermayenin Serbest Dolaşımı, Rekabet, Ulaştırma, Enerji, Adalet ve İçişleri, İstihdam ve Sosyal Politikadır.

Müzakereler aşamasında en zor ve kapsamı itibariyle uyum sürecinde en fazla sorunla karşılaşılan müzakere başlıklarını Tarım ve Çevre oluşturmaktadır. Avrupa Birliği Bütçesinin yaklaşık %50'sinin tarım oluşturduğu ve Avrupa Birliği müktesebatının yarısından fazlasının tarıma ilişkin düzenlemeler olduğu; aynı şekilde çevre konusunu düzenleyen mevzuatın da son derece kapsamlı olduğu ve aday ülke açısından uyum sürecinde mali külfeti yüksek ciddi yatırımlar gerektirdiği dikkate alındığında aday ülkelerin en fazla zorlandıkları alanların bu başlıklar oluşu doğal görünmektedir. (http://www.ikv.org.tr/muzakeresureci.php)

3.5. Müzakerelerin Tamamlanması

Fiili Müzakerelerde aday ülkenin pozisyon belgesinde belirttiği sürece ve uygulamalara uyması ve bunun sonucunda ilgili konu başlığında AB müktesebatı ile uyumun sağlanmasıyla birlikte Hükümetler arası Konferans oybirliği ile alacağı olumlu karar neticesinde, konu başlığı geçici olarak kapatılmaktadır. Herhangi bir müktesebat başlığına ilişkin müzakerenin geçici olarak kapatılması, tarafların bu başlıktaki müzakereleri tekrar açma hakkını saklı tutması anlamına gelmektedir. Bunun başlıca nedeni, öncelikle, müzakerelerin en temel belirleyicisi olan "her şey üzerinde anlaşma sağlanmadığı sürece hiçbir şey üzerinde anlaşma sağlanmaması" ilkesidir.

Geçici kapama aday ülkenin söz konusu konu başlığında gerekli uyumu sağladığı anlamına gelmektedir. Ancak geçici kapama aynı zamanda, aday ülkenin diğer konu başlıklarında uyum sağlamaması halinde ya da verdiği taahhütleri yerine getirmemesi halinde kapanan konu başlığının tekrar açılabileceği bu bağlamda fiili müzakerelere geri dönülebileceği anlamına da gelmektedir. Bu sayede aday ülkenin müzakere sürecinde rehavete kapılması ve Pozisyon Belgesinde belirttiği hedeflerden caymaması amaçlanmaktadır.

Aday ülkenin tüm konu başlıklarında Pozisyon Belgesi'nde belirttiği hedefleri yerine getirip AB müktesebatına uyumu sağlamasıyla birlikte bütün konu başlıkları nihai olarak kapanmaktadır. Nihai kapama artık geri dönüşü olmayan bir prosedürdür. Nihai Kapama, aday

ülkenin AB üyesi olabileceğini ifade eden bir durum olarak görülebilir. Nihai Kapama ile müzakere süreci sona ermiş olur.

3.6. Katılım Antlaşmasının Hazırlanması ve Onaylanması

Müzakerelerin tamamlanmasından sonra, aday ülkenin Avrupa Birliği'ne katılım şartlarını ortaya koyan Katılım Antlaşması hazırlanmaktadır. Avrupa Birliği genişleme süreçleri dikkate alındığında, Avrupa Birliği Komisyonu'nun, Antlaşma taslağını ve eklerini müzakere sürecinde hazırlamaya başladığı görülmektedir.

Katılım Antlaşması'nda müzakerede ele alınmış ve karara bağlanmış konulara yer verilmektedir. Bunlar şu başlıklardan oluşmaktadır:

- Yeni üyenin AB kurumlarına katılım şartları,
- Yeni üyeye tanınan geçiş dönemleri ve deregasyonlar,
- Yeni üyenin AB bütçesine katkısı ve bütçeden alacağı katkı,
- Yeni üyeye uyum sağlamak adına ortak politikalarda yapılacak değişiklikler,
- Yeni üyenin tam üyeliğe intibak sürecini kolaylaştırmak üzere yürürlüğe konacak yeni programlar. (Ülgen,2005:59)

Söz konusu taslak, üye ülkeler, ilgili aday ülke, Komisyon ve Konsey'den temsilcilerin yer aldığı bir çalışma grubunda incelenerek tartışılmakta ve nihai hali verilmektedir. Bu işlemleri takiben taslak Katılım Antlaşması, ABKA'nın 49. maddesinde benimsendiği gibi[2] Parlamento, ilgili AP Komitesi'nin raporunu da değerlendirerek Antlaşmayı genel oturumda onaylama prosedürüne göre görüşmeye açmaktadır. Bu prosedüre göre onay kararı, Parlamento toplam üye sayısının yarısından bir fazlasının oyuyla yani basit çoğunluk ile alınmaktadır. AP'nin onayı alındıktan sonra Antlaşma'nın Konsey tarafından oybirliği ile onaylanması gerekmektedir.

Avrupa Parlamentosu ve Konsey'in onayını takiben Antlaşma, üye ülkeler ve ilgili aday ülke tarafından imzalanmakta, üyelik, Katılım Antlaşması'nın bütün akit tarafların (AB üyesi ülkeler ve aday ülke) kendi anayasal usullerine göre onaylandıktan sonra (meclis onayı ya da referandum) yürürlüğe girmekte ve katılım süreci tamamlanmaktadır. (http://www.ikv.org.tr/muzakeresureci.php)

4.Sonuç

Sonuç olarak denilebilir ki, Müzakere süreci, Avrupa Birliği'ne aday olmuş bir ülkenin tam üye olmasının son aşamasıdır. Bu aşamada ilgili aday ülkenin ulusal mevzuatının AB Müktesebatına uyum sağlaması için gerekli değişiklikler ya da ilaveler eklenmek suretiyle tam

[2] ABKA'nın 49. Md.'si şu şekildedir: "6.Md.'nin 1. Prg.'ında belirtilen ilkelere saygı duyan her Avrupa Devleti, Birliği üye olmak için başvuruda bulunabilir. Başvurusunu; Komisyon'a danıştıktan sonra ve üyelerinin salt çoğunluğuyla karar verecek olan Avrupa Parlamentosu'nun uygun görüşünü aldıktan sonra, oybirliği ile karar verecek olan Konsey'e iletir.
Kabul koşulları ve bu kabulün Birliğin dayandığı Antlaşmalar ile ilgili olarak beraberinde getirdiği uyarlamalar, üye devletler ile talep sahibi devlet arasında bir anlaşmanın konusunu oluşturur. Söz konusu antlaşma, kendi anayasal usullerine göre bütün üye devletlerin onayına sunulur."

üyeliğin son aşaması gerçekleştirilmektedir. Bu sürecin hızını aday ülkenin üyelik koşullarını yerine getirmede kaydettiği ilerleme belirlemektedir.

Müzakereler genellikle, "kolay" alanlar olarak adlandırılan ve kısa sürede sonuçlandırılabilecek konu başlıkları ile başlatılmaktadır. Ancak, ilgili aday ülkenin bu konu başlıklarına ilişkin önceliklerinin ve konumlarının farklılık göstermesi nedeniyle, tüm aday ülkeler için aynı sınıflandırmanın yapılması güçtür. Birliğin absorbe etme kapasitesi de dahil tüm Kopenhag kriterleri göz önünde bulundurularak, Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini tam olarak üstlenecek durumda olmaması halinde Avrupa yapılarına mümkün olan en güçlü bağlarla kenetlenmesi sağlanmalıdır" denilerek Türkiye'ye tam üyelik dışında imtiyazlı ortaklık türünden bağlanması açık tutulmuştur.

Müzakere süreci AB entegrasyonunun ve AB genişlemesinin en önemli aracıdır. Müzakere sürecinde ve süreç sonucunda aday ülkelerin AB müktesebatına uyumda eriştiği düzey, AB'nin geleceği ve entegrasyonun olumlu sonuçlanması açısından oldukça önemli olmaktadır. Aday ülkelerin ulusal mevzuatlarının tarandığı, AB müktesebatına uyumlu hale getirildiği süreç olarak, üyelik sürecinin son aşamasıdır.

Kaynakça

AB GENEL SEKRETERLİĞİ, *AB Temel Terimler Sözlüğü,* Ankara, 2003.

Akgün, B. (2006), "AK: Avrupa Konseyi", Şaban H. Çalış, Birol Akgün, Önder Kutlu (der), *Uluslararası Örgütler ve Türkiye,* Konya: Çizgi Kitabevİ.

Akman, V. (1995), *Avrupa Topluluğu ve Türkiye,* İstanbul: Alfa Basım Yayın.

Alkan, N. (2005), "Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci ve Sonrası", *Avrupa Birliği Üzerine Notlar,* Oğuz Kaymakçı (ed.), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Arı, T. (2002), *Uluslararası İlişkiler Teorileri,* İstanbul: Alfa Yayınları.

Arıboğan, D. (1998), *Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi,* İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Arslan, R. (2003), "Avrupa Birliği'nin Kurumsal Yapısı ve Karar Alma Süreçleri", *Avrupa Birliği Ortak Politikalar ve Türkiye,* İstanbul: Beta Yayınları.

Baykal, S. (2004), "Avrupa Birliği'nin Geleceği: Meşruiyet Sorunu, Anayasalaşma Süreci ve Bütünleşmenin Nihai Hedefi", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1.

Baykal, S. (2007), "Avrupa Birliği'nde Anayasallaşma", *Avrupa Birliği Temel Konular,* Çağrı Erhan, Ayşe Burça Kızılırmak (ed.), Ankara: İmaj Yayınevi.

Bozkurt, E., Özcan, M. ve Köktaş, A (2001), *Avrupa Birliği Hukuku*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Bozkurt, Ö. (2004), "Maastricht Antlaşması ve Avrupa Bütünleşmesi", *Amme İdaresi Dergisi,* Cilt: 26, No:1.

Canbolat, İ. S. (2002), *Avrupa Birliği ve Genişleme Sürecinde Türkiye ile İlişkiler,* İstanbul: Alfa Kitabevi.

Canbolat, İ. S. (2002), *Avrupa Birliği Uluslar üstü Bir Sistemin Tarihsel, Teorik, Kurumsal, Jeopolitik Analizi,* İstanbul: Alfa Yayınevi.

Çalış, Ş.H. (2004), *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı Politik Aktörler ve Değişim,* Ankara:Nobel Yayın Dağıtım.

"Uluslararası Örgütler: Tanımların, Yaklaşımların ve Tarihin Alacakaranlığı", Şaban H. Çalış, Birol Akgün, Önder Kutlu (der), *Uluslararası Örgütler ve Türkiye,* Konya: Çizgi Kitabevi, Şubat 2006.

Çalış, Ş. H. (2006), Birol Akgün, Önder Kutlu (der), *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Konya: Çizgi Kitabevi.

Çalış, Ş. H., Şehnaz Bağcı, Önder Kutlu (2006), "Avrupa Birliği: Tarihi, Kurumları ve Niteliği", Şaban H. Çalış, Birol Akgün, Önder Kutlu (der), *Uluslararası Örgütler ve Türkiye,* Konya: Çizgi Kitabevi.

Çaman, E. (2007), "Entegrasyon Teorileri", *Uluslararası İlişkiler Giriş, Kavram ve Teoriler,* Haydar Çakmak (ed), Ankara: Platin Yayınları.

Dedeoğlu, B. (1996), *Adım Adım Avrupa Birliği,* İstanbul: Çınar Yayınları.

"Avrupa Birliği'nin Oluşum ve İşleyişi", Beril Dedeoğlu (der), *Dünden Bugüne Avrupa Birliği,* İstanbul: Boyut Yayınları, 2003.

Delanty, G. (2004), *Avrupa'nın İcadı,* Çev. Hüsamettin İnaç, Ankara: Adres Yayınları.

Dınan, D. (2008), *Avrupa Birliği Tarihi,* Çev. Hale Akay, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Dougherty, J. (1981) Pfalzgraff, *Contending Theories of International Relations, A Comprehensive Survey,* New York.

Erhan, Ç. (2007), "Avrupa Bütünleşmesinin Tarihsel Gelişimi", *Avrupa Birliği Temel Konular,* Çağrı Erhan, Ayşe Burça Kızılırmak, Ceran Arslan Olcay (ed), Ankara: İmaj Yayınevi.

Erdenir, F. H. Burak (2005), *Avrupa Kimliği: Pan-milliyetçilikten Post-milliyetçiliğe,* Ankara: Ümit Yayınları.

Fişne, M.(2003), , "Avrupa Birliği'nin Doğuşu ve Gelişimi", *Avrupa Birliği Ortak Politikalar ve Türkiye,* İstanbul: Beta Yayınları.

Genç, M. (1993), *Avrupa Topluluklarının Kurumsal ve Hukuksal Yapısı,* Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.

Göztepe, E. (2008), *Avrupa Birliği'nin Siyasal Bütünleşmesi ve Egemenlik Yetkisinin Paylaşılması Sorunu,* Ankara: Seçkin Kitabevi.

Güran, N. (1999), *Uluslararası Ekonomik Bütünleşmeler ve Avrupa Birliği,* İzmir.

Günuğur, H.(1993), *Avrupa Topluluğu Hukuku,* Ankara: Eğitim Yayınları.

Günuğur, H. (2007), *Avrupa Birliği,* Ankara: Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Yayınları.

Kabaalioğlu, H.(1995), *Avrupa Topluluklarının Hedefleri, Organları, Çalışması, Ulaştığı Seviye,* İstanbul: İKV Yayınları.

Kabaalioğlu, H. (1999), *Avrupa Birliği ve Kıbrıs Sorunu,* İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları.

Kahraman, S.(2003), "Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikası", *Avrupa Birliği ve Ortak Politikalar ve Türkiye,* Muhsin Kar, Harun Arıkan (ed), İstanbul: Beta Yayınları.

Kaleağası, B. (1995), "Tek Pazardan Ekonomik ve Parasal Birliğe: Avrupa Birliği'nin Yetkileri ve Karar Alma Mekanizmaları" *İKV Yayınları,* No:32 İstanbul.

Karluk, R. (2008), *Avrupa Birliği ve Türkiye,* İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Karluk, R. (1990), *Avrupa Toplulukları ve Türkiye,* İstanbul: Bilim-Teknik Yayınları.

Kaymakçı, O.(Der) (2005), Derleme, *Avrupa Birliği Üzerine Notlar,* Ankara: Nobel Yayınları.

Kumrulu, G. (2003), "Avrupa'nın Geleceğine İlişkin Konvansiyon", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi,* Cilt:2, Sayı:4.

Mılward, A. (2005), "Bütünleşmenin Baharları", Peter Gowan, Perry Anderson (der), *Avrupa Sorunu Avrupa Ne, Avrupalı Kim,* İstanbul: Aykırı Yayıncılık.

Mitrany, D. (1996), *A Working Peace System,* Chicago.

Oder, B, E (2004), *Avrupa Birliği'nde Anayasa ve Anayasacılık,* İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.

Senemoğlu, D. (2007), "Avrupa Birliği'nin Kurumları- Avrupa Birliği'nde Kurumsal Yapı ve Karar Alma Sürecine Antlaşmalarla Getirilen Düzenlemeler", *Avrupa Birliği Temel Konular,* Ankara: İmaj Yayınevi.

Şahin, M. (2004), "Avrupa Birliği Müzakere Süreci ve Türkiye", *Avrasya Dosyası,* Cilt:10, Sayı:2.

Özdal, B. ve Genç, M. (2005), *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri,* İstanbul: Aktüel Yayıncılık.

Reçber, K. (2004), *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri,* İstanbul: Aktüel Yayınları.

Avrupa Birliği Mevzuatı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2005.

Tekinalp, G. (1997), *Avrupa Birliği Hukuku,* İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Tezcan, E. (2001), *Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku,* İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Ülgen, S. (2005), *AB ile Müzakerelerin El Kitabı, Ne Bekliyoruz, Ne Olacak?,* İstanbul:İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ülger, İ.K. (2003), *Avrupa Birliği El Kitabı: Kavramlar, Kurumlar, Kişiler,* Ankara: Seçkin Yayınları.

Internet Adresleri

http://www.abgs.gov.tr

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf

http://www.abgs.gov.tr/tarama/Ozet.htm

http://www.asam.org.re/tr/yazigoster.asp?ID=1808&kat1=2&kat2=

http://www.belgenet.com

http://www.deltur.cec.eu.int

http://www.foreigntrade.gov.tr

http://www.ikv.org.tr

http://www.ikv.org.tr/arastirmalar/degerlendirmeler/degerlendirmeler.html

http://www.ikv.org.tr/muzakeresureci.php

http://www.mfa.gov.tr

http://www.usak.org.uk/junction.asp?mod=articles&st=PrintArticleDetail&id=51&lm=58649JLFD0932&In=TR

http://wwww.europa.eu.int

www.anu.edu.au/NEC/Puig_Constitution .pdf

www.deltur.cec.eu.int/nicesubo3.htm

www.hurriyetim.com.tr/abd_dehseti/13mensur

www.meb.gov.tr./duyurular/duyurular/AvrupaGunu/Avrupagunu9mayis.htm

Адами Капитал Ресурстарының Басқару Тиімділігін Бағалау

Цапова О.А.[1], Усбанова Г.Ш[2]

Басқару менеджментінің тәжірибесінде ерекше міндеттерді инновация мен инновациялық тежеуші фактор , болжамдық және сандық қиын шешімдер атқарады. Бұл шешімдер адами капиталды басқару саласындағы шешімдерді қамтиды.

Қазіргі заманғы ғылым мен тәжірибе адами капиталдық басқару жүйесін, мәртебесін зерделеу үшін, қазіргі заманғы озық технологияда жасалған құралдар әзірледі.

Басқарудың адами капиталдық әдістері жайлы сөз қозғау үшін, адами ресурстарды басқарудың эволюциялық теориясын сараптаймыз, оған қоса адами ресурстарды басқару және оның мақсаттары жайлы білу қажет.

Авторлардың тұжырымдамасын, мазмұнын анықтау және жария ету кезінде ең маңызды мәселе - олардың пікірі бойынша, сұрақтың ең қажетті тұстарын атап өту қажет. Негізгі анықтамаларға сілтеме жасасақ, ұйым ішіндегі қызметкерлер – ұйымдағы бірден-бір маңызды жалдамалы жұмысшылардан тұратын элемент болып табылады.

Қазіргі заманғы экономикалық әдебиетте «адам ресурстарын басқару» түсінігінің көптеген анықтамасы бар. Кейбір ғалымдар, өзінің түсіндірме сөздігінде, басқарудың ұйымдастырушылық жағына аса назар аударады, мақсат пен әдіс жасау нәтижесінде осы мақсатқа жету жолында көмектеседі. Басқа ғалымдар функционалдық басқару жағын көрсетеді, ол осы тұжырымдамасын мазмұнына бағытталған.

Тұжырымдамаларды түсіндіру кезінде келіспеушіліктер туындаған күшті әсерін – әр түрлі терминологиясы бар, аударылған шетел әдебиеттері тигізгенін атап өткен жөн.Келесідей терминдер көп кездесті:

Personnel relation – қызметкерлерімен қарым-қатынас.

Personnel administration – басқару, әкімшілік қызметкерлері, басқару және жұмысшылар арасындағы қарым-қатынас.

Personnel management – адам ресурстарын басқару, еңбек қатынастары, басқару және жұмысшылар арасындағы қарым-қатынас, жеке қызметкермен әкімшілік арасындағы қарым-қатынас.

Осылайша, қызметкерлердің бақылауымен еңбек өз функциясын орындау үшін, сондай-ақ оны пайдалану оңтайлы қабілетті сапалы кадрларды ұйымдастыруды қамтамасыз етуге бағытталған іс-шараларды жүргізу керектігін практикалық түсінді.

Бақылау теориясы санаты «адами капитал» және «адам ресурстары» бір-біріне

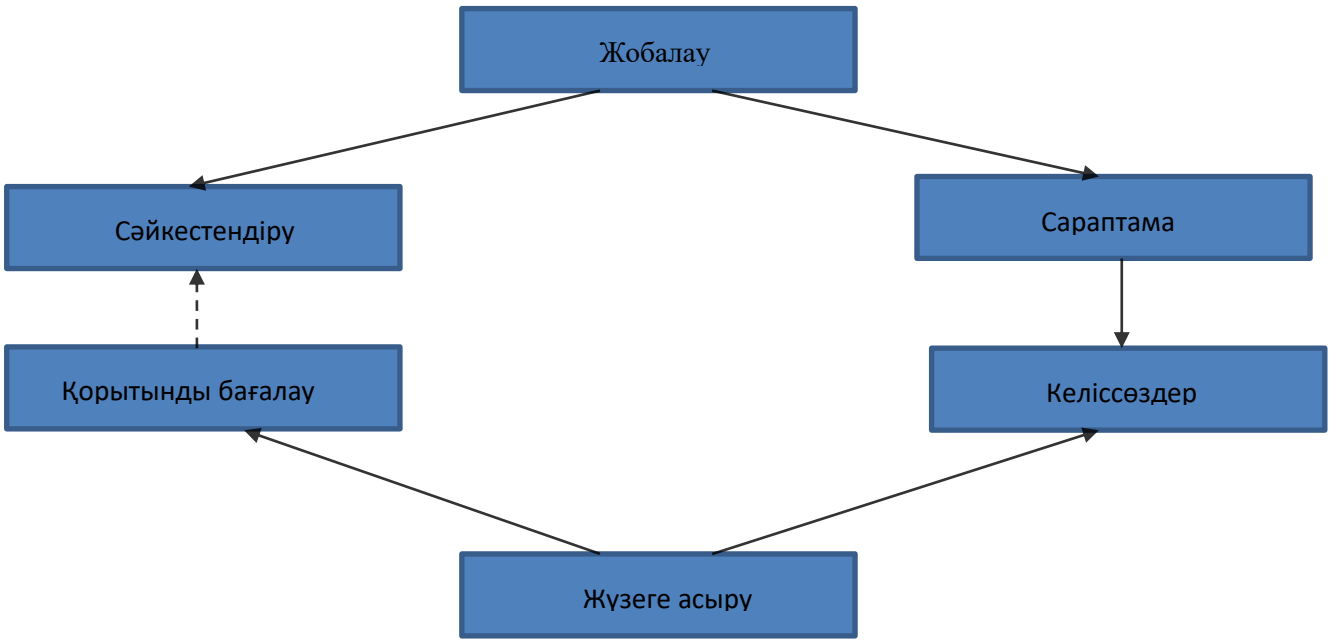
[1] Манаш Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан Мемлекеттік университеті, Экономикалық ғылым кандидаты, 49320270@mail.ru
[2] Манаш Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан Мемлекеттік университеті, usbanova@mail.ru

ұқсас емес. Адам ресурстары кіріс және байлық әкелу жағдайында ғана адам капиталы бола алатынын, атап өткен жөн.

Осылайша, «адам ресурстары» белгілі бір жағдайларда адам әлеуетін жүзеге асырылуын қамтамасыз ету экономикалық жеңілдіктер мен тауарлар түрінде білдірді қызметінің қорытындысы, «адами капиталға» айналады. Адами капитал деген кезде мерзімді инвестициялар және өнімділігі мен жалақының өсуіне ықпал ететін, жұмыспен қамту барысында пайдаланады белгілі бір білім жинақталған адам капиталы, қабілеттерін, дағдыларын, ынталандыруларын, нәтижесінде қалыптасады

Адами капиталды қалыптастыру механизмі инвестициялық процесс болып табылады. Адами капиталға инвестициялау деп, келесілерді жатқызамыз: білім беру саласындағы инвестициялар, денсаулық сақтау, оңалту, тұрғын үй жағдайларын жақсартуға, жеткілікті тамақ шығындарды. Жоғарыда аталған инвестициялар жемісті жұмысы үшін жағдай жасау үшін қажет. Адами капиталға инвестиция ерекшелігі,жеке тұлғаның білімі мен тәжірибесін көбейту, капиталдың өнімділігіне ықпалы, бірден көрініс таппайды.

Жобаның даму қызметкерлері қызметінің тиімділігін арттыру, сондай-ақ кез келген өзге де жоба өз цикл, кезеңдерін және кезеңдері бар. 1.1 суретінде жобаның әзірлену циклы ұсынылған. Цикл әзірлеу 6 кезеңнен тұрады: дамыту, сәйкестендіру, бағалау, келіссөздер, жүзеге асыру және қорытынды бағалау. Бұл қадамдар екі кезеңнен біріктіріледі: 1-кезең, ол алғашқы үшеуін қамтиды, жобалық деп аталады;. 2-ші кезең соңғы үш кезеңдерді біріктіріп, кіріспе деп аталады.

1.1-сурет. Жоба жасау циклы

Жобаны іске қоса бастау атауы - жоба алдындағы немесе шығармашылық кезең. Бұл кезеңде, идеялар табу үшін таңдалған әдістері жолдары мен әдістерін, сондай-ақ оларды іске асыру үшін құралдар алға қойылады. Сондай-ақ, басқару функцияларын орындауға қалай идеясын алға, ұсынылған идеялар функцияның нұсқаларын жүзеге асыру тұжырымдалды. Жобаны жүзеге асыру үшін ең қолайлы және шынайы опцияларды бағалау және алдын ала іріктеумен,осы кезең аяқталады.

Соныра келесі кезеңге көшу болады - Ғылыми-зерттеу кезеңіне. Кадрларды жақсарту үшін осындай жоба, дамыту ретінде, ғылыми-зерттеу сатысында жүзеге асырылады. Бұл кезеңде, жобаларды талдау жүргізіледі.

Жобаны эскиздік әзірлеу мақсаты нобай бөлімшелерінің және басқа да жобалық құжаттарды графиктер, диаграммалар, модельдер, операграммалар, функционалдық диаграммаларды, жобасын ережелерді пайдалана отырып, әрбір параметрдің егжей-тегжейлі сипаттамасын зерттеу болып табылады.

Жоба идеялар опциялардың салыстырмалы техникалық-экономикалық бағалау инвестициялық жобалардың экономикалық тиімділігін есептеу үшін қолданыстағы әдістері мен тәсілдерін қолдана отырып, сараптамалық бағалау негізделуі тиіс.

Кез келген идеялар, ұсыныстар, 4 топқа бөлінеді: 1-топ - нақты іске асыру үшін,2-іске асыру үшін ықтимал, бірақ бұл жағдайларда іске асырылмайтын, 3-топ теориялық мүмкін, бірақ іс жүзінде жүзеге асырыла алмайтын, 4 топ - жанаспайтын ұсыныс.

Осы идеялар, ұсыныстар үшін әзірленеді:

a. жобалау үшін тапсырма жасау,

b. жалпы жобаны ұйымдастыру,

c. Жұмыс жобасын ұйымдастыру,

d. Қажеттіні негіздеу

Зерттеу жобаның ең көп уақыт тұтынатын бөлігі болып саналады.

Осыған байланысты, бұл жоғарыда аталған жұмыстарды жүзеге асыру үшін, ғылыми-зерттеу және оқу орындарының осы салада жұмысшылардың зерттеулер жүргізу, мамандарды тарту ұсынылады.

Келесі кезең - ұсыныс кезеңі - ұсыныстар әзірлеу және іске асыру шығындарын есептелген жүзеге асыру жобаны дайындау, күтілетін экономикалық және әлеуметтік тиімділігін жиналады.

Кез келген мақсатқа жету үшін ресурстарды өнімді пайдаланатың - болсақ, тиімділігі белгілі.

Өз кітабында, Клейнер әрбір жүйе үшін «тиімділік» түсінігі әр түрлі және нақты экономикалық жағдайларға және басқару механизміне байланысты дейді. Ескере отырып, мынадай іс-шаралар, жобалардың тиімділігін және персоналды басқару жүйесін технологиялық релизін жақсарту қатысты келесілерді мәлім етті:

1. Экономикалық қызмет
2. Технологиялық
3. Экономикалық
4. Бюджеттік
5. Әлеуметтік
6. Жалпы.

Экономикалық тиімділігі - алынған нәтижелерді қатынасы, сондай-ақ жобаның құны.

Бюджет үшін тиімділілігі кез келген жобаны жүзеге асыру нәтижесінде

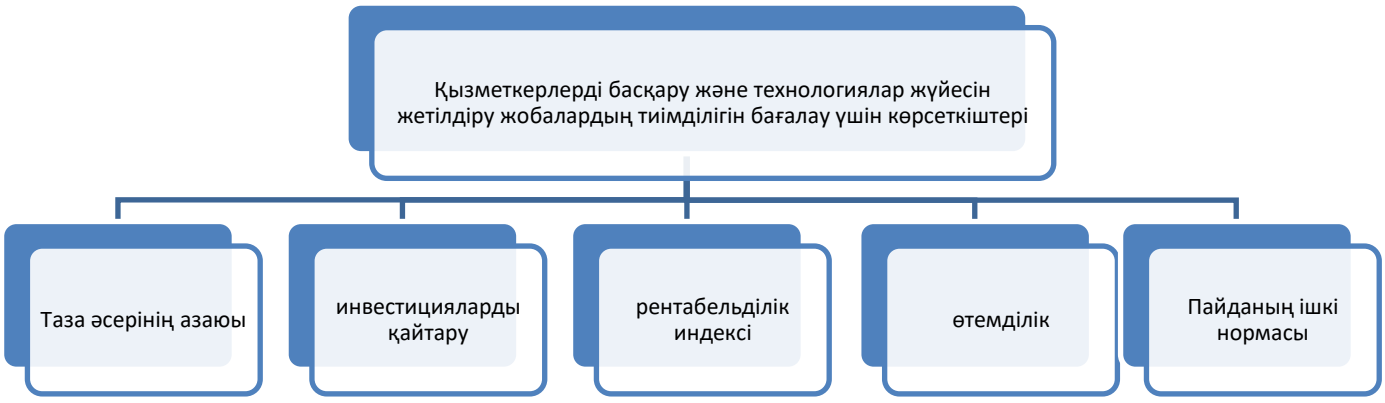
салыстырмалы шарасын бюджетке тишізетін, соның нәтижесінде әсер.

Әлеуметтік тиімділік - қоғамның негізгі әлеуметтік қажеттіліктері мен мақсаттары операцияларды осы хат жазысу нәтижелері.

Нәтижелеріне сәйкес тиімділік келесідей бөлінеді:

3. Материалдық
4. Материалдық емес

Жобаларды қаржылық тиімділігін бағалау кезінде, жүйе мен персоналды басқару технологиясын жетілдіру, көрсеткіштері келесі 2-ші суретте көрсетілген.

2-сурет.Материалдық персоналды басқару жүйесін жетілдіру жобаларды тиімділігін және технология тиімділігін бағалау.

Жоғарыда параметрлерін қатар қызметкерлерді басқару және технологиялар жүйесін жетілдіру, экономикалық тиімділігін талдау және бағалау үшін көрсеткіштер санын, жұмыс уақытының жоғалуын қысқарту, еңбек тәртібін өсіру, неке шығындарды қысқарту, еңбек сапасының өсуі мынадай көрсеткіштер пайдаланылады.

Ол қызметкерлерді басқару және технологиялар жүйесін жетілдіру алынған экономикалық тиімділік, оларды жүзеге асыру, сондай-ақ экономикалық, әлеуметтік салдарын ғана емес білдіруге болады деп, атап өткен жөн.

Сондықтан, саяси және басқа да қоршаған ортаны қорғау нәтижелері бағалау объектісі болып табылмайтын және, әдетте, экономикалық тиімділігін қосымша көрсеткіштер ретінде қарастырылады және жобаға ескерілуі тиіс.

Өндірістік нәтижелерін персоналды басқару және технологиялар жүйесін жетілдіру алынған кәсіпорынның экономикалық тиімділігін деңгейінде нәтижелерін, өнімдерді сатудан түскен кірістерді, әлеуметтік нәтижелерді енгізілген.

Сонымен, біз ұйымдастырушылық қызметінің барлық аспектілерін қозғайтын, адам капиталы, қазіргі заманғы экономика мен басқару әдістерін жетекші орын тапты. Негізгі және қосымша көрсеткіштер жүйесі ретінде және технологиялық басқару кадрларды жақсарту үшін жобалардың тиімділігін бағалау іс жүзінде бар.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

http://www.edu.kz

Корчагин Ю.А. Адами капитал және оның макро жане микро денгейде даму процесі. Воронеж 2010.

Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Менеджмент негіздері / Ағлш. аударылған М.: Дело, 2008.

Muammar Al Gaddafi and Libya War: The Legality Analysis from the International Law and Human Rights Law

MD. Nazmul ISLAM[1], Abdur Rob RAZU[2]

Abstracts

Law is a system of rules and guidelines usually enforced through a set of institutions. But change is the law of nature. Therefore, most important function of law is to help in solving the problems of society in and for which it exists (Brierly, 1958: 72). But it can be or can't be really. The Libya war, international law has been failed to ensure fundamental rights of the people. Everyday people are died by autocratic ruler attack or western bombing. It is noticeable that, Libya is a country which was ruled by various countries like Greek, Arab, ottoman, Italy, British colony & it is a country like community based which chance helped to use various imperialistic policies. Because of this war human rights situation in Libya, has been reached at very extreme level where most of civilians have been living with risky life security. International law could not able to return their peace & security of life. The impact of Libya war in the context of Bangladesh has been brought very curse for our nation. With United Nations Charter, international community followed various theories like Domino Theory, Divide and Rule which is derived from the USA for their national interest.

It is concerned for all that what is the legal basis of Libya war? What is the condition of human rights & how many people are lost their lives? What are the philosophical aspects like Realism, Marxism followed by the USA under Libya war? International humanitarian law is totally violated in Libya. Those are also our questions. This paper deals with proper justifications of Libya and its historical background under international law. It is notified that Libya war is an ongoing and less recognized as civil war. Our main focuses go on the theoretical and philosophical aspect. Besides our one of the great focus, what is the reality of human rights violation conducted by national government and coalition or international community? Finally our endeavor what are impacts of this war in the context Bangladesh?

Keywords: Muammar Al Gaddafi, Libya War, International Law, International Humanitarian Law, Human Rights, United Nations

[1] Corresponding Author: PhD Researcher, Department of Political Science and Public Administration (English), Faculty of Political Science, Ankara Yildirim Beyazit University (AYBU), Ankara, Turkey. Email: nazmulraihan42du@gmail.com, 165206409@ybu.edu.tr

[2] Masters in Bachelor of Business Administration, Faculty of Business Studies, Gazi University, Ankara, Turkey. Email: robrazu@yahoo.com

JEL Codes: K33, K38, K42 & K39

1. Introduction

There were various civil wars created in the world but recently Libyan Civil War which is most important to know why this civil war was held? And what are the causes behind this war historically? In the fast there were three part of Libya such as Tripoli, Cyrenaica, and Fezzan. Arabic people invaded the Cyrenaica to occupy it in 642 and also occupied Tripoli in 640.and Ottoman Empire had occupied these three regions in 1500. Later Italy had seized these three regions in 1912. After 2nd world war Cyrenaica, and Tripoli were occupied by British and Fezzan was occupied by France. MD Amir Mohammad indris came into power in Cyrenaica in1949, but Moammaar Gaddafi has occupied power from king indris in 1969 by overthrowing him. It is noticeable that Libya is natural resourceful country.

Gaddafi had declared 12 cabinet members in 1972 as declared himself prime minister of Libya. But in 1980s, there was a rumor that Gaddafi was promoting terrorism in his country as he invaded at Lockerby in Scotland. And it is also noticeable that, Gaddafi has come into power with the help of USA in 1969 and UN inflicted NO FLY ZONE on Libya in which was that, all measures can be taken on Libya in any time if it violate any international law as has been violated human rights law in Libya by killing civilian people in Libya recently. Gaddafi has stated on 17 June, 2011 that, our all resourceful oil mine will be decentralized but USA and it's alliance gave power Gaddafi in 1969 to take their national interest from Libya but after this statement USA has realized that there is no any national interest of USA in Libya. As result Western power and its alliance tried to overwhelm Gaddfi from his power as overwhelmed in Arab world, and also this civil war was created with the dividation of two parties in Libya, one is government party and another is rebellion party run by the USA, international community

2. Historical Background of Libya

Libya is a country of South Africa located at the Mediterranean Sea. Libya is fourth in size among the countries of Africa and 70th among the countries of the world. Its coast line lies between Egypt and Tunisia. The Mediterranean coast and the Sahara Desert are the country's most prominent natural features. Libya was divided into three regions still 20th century like Tripoli, Cyrenaica, and Fezzan. Every region has exceptional geographical characteristics and enriched history. Imperialistic sate wants to use this opportunity and the practice many theory, rules and policy to preserve perpetual power and benefit like Divide and Rule, Domino Theory. Libya could not able to save from those imperialistic and capitalistic aggressions. Greece has established colony of the region of east south coastal areas before 600 BC and they had made this region as a Cyrenaica. Carthagiuns had established transactional centre in northern western region before 400BC. It is known as a Tripolitania. The class of Nomashar lived in the southern western region which known as a Fezzan. Sundry colonial power controlled these three regions for 1000 year later. Arabian people invaded Cyrenaica since 642 and also occupied Tripoli in 640. Turnkey Ottoman Empire occupied these three regions in 1500 and Italy has occupied these three regions in 1911. Italy also retained its colonial power before the Second World War: Tripoli and Cyrenaica

were belonged to British and Fezzan was belonged to French. British tribal ruler Amin Mohammad Idris was recognized as a ruler of Cyrenaica in 1949. Libya was brooked out as a federal sovereign country based on the notification of the United Nations 1949 and led by the rural of Cyrenaica in 1950. At last of the controlled of the three regions bestowed their power on the federal government & United Nations has declared Libya as an independent & sovereign country on 25 December in 1951(Nelson & Nyrop, 1987: 30-31).

2.1. Geographical Characteristics of Libya:

Libya is a communal based country. There are miscellaneous powerful castes, tribal's who carry out important role to stay in power in the country. There are about 110 casts live in Libya. Their role is most valuable in the changing of political arrangement and socio-economic condition. Tribal people join in the army in which there are various people of them. Jarfalla, Jableh, Bony, Waild and Zintin etc are the main castes in Libya.

2.2. Rule of Muammar Al Gaddafi:

The king Idris was ruling after become independence of Italy in 1951.But Gaddafi did not like the king Idris in which British and America want to punish the king Iraqis after joining Gaddafi in military. As a result opportunity has been September 1969. In that time king Idris has gone out of country because of his sickness. For this young army officer Gaddafi has seized the power without boldness coup. Suddenly the circumstances of Libya have been changed. And Gaddafi declared as a commander of revolutionary council and begot the republic of Libya and also declared as a supreme minister with 12 cases. Cabinet member on 16 January 1972.But about two years later, he declared as most powerful leader by disposing of cabinet.

There was a rumor that Libya was promoting terrorism within the country. The U.S.A. air force invaded on Libya on charge of creating terrorism where Kaddafi's daughter was died and Gaddafi also wounded that case. Libya was ostracized internationally for the first time in case of invading the air force of Lockerby in Scotland by American air after beleaguer by the western countries. Libya had agreed to compensate to victims families on Lockerby attack. As a result the relation between Libya and western countries had gun to well. Gaddafi had gone to the U.S.A.in 2009 for the first time after dismissing at daggers drone. He has been known as mysterious person in case of his strange activities, various popular African kings have conferred to Gaddafi as a king of king (Nelson & Nyrop, 1987: 30-31).

3. The Emergence of Libyan Civil War

Libyan people remonstrated to overwhelm the autocratic ruler of Gaddafi. By encouraging of successful muss revolution in Tunisia Egypt and others. This revolution was started on 15 February 2011 to overthrow the autocratic ruler Gaddafi of Libya as natural resourceful country. Green square which located in Tripoli of Libya was the central of the mass revolution .as a result Libya divided into two part in which east side of Libya belong to protesters. On the other hand western side of Libya that means Tripoli and its neighboring region belong to Gaddafi. Some army officers and principal of tribal community joined to the rebellion party. As a result there is

created civil war also Kaddafi unleashed his spectacular army. Against the general people Libya in which about thousands of people Gaddafi's air forces attack on the folk by massacre. As a result civilian people are escaping to protect themselves from the Kaddafi's invasion. Rebellion party implored assistance from the western country. As a result civil war was begun there (Nelson & Nyrop, 1987: 30-31).

3.1. Invasion of the Western Country:

Operation ODC DON is run by western countries against Gaddafi on 19 March by approval of United Nations to protect civilian people of Libya. This invasion invaded on Libya to apply No Fly Zone which ratified by United Nations Security Council. The Libyan civil war 2011 is an ongoing armed conflict in the North African sate of Libya being fought between those seeking to dispose Gaddafi and to hold democratic election. The situation began as a series of peaceful protests which Kaddafi security services attempted to repress beginning on 15 February 2011. Within a weak this uprising conflict had spread across the country and Gaddafi was struggling to retain power. Gaddafi responded with military force and other such massacre as censorship and blocking of communication.

Because of Gaddafi military force attack at least 1000 people were killed in Libya civil war according to United Nations Secretary General Ban ki –Moon (http://www.skeptive.com). This statement is similar to CNN, BBC, WHO news. On the other hand Wikipedia, free encyclopedia express 2000 people killed in the Libya war (http://www.skeptive.com).

4. Theoretical Framework of War

While any kind of civilians people are attacked by any country or its country. It is the violation of international law and human rights law. It is noticed that when Gaddafi attacked on the civilian people in his country with the revolution of international law and human right law. So United Nations resolution has taken initiatives to protect the civilian people from the Gaddafi's invasion. These initiatives have been authorized by the USA, UK and France. We can't say that it is a foreign Intervention on Libya. And it is also noticed that the UN security council under international law ,the law of peaceful settlement of dispute ,international human rights law and Geneva conventions those has been inflected no fly zone of the resolution of United Nations in 1973 on Libya.

4.1. Laws of War:

It is concerned for all people which time war has been declared & what are basis of the declaration of war? We need to know what the purposes of law are. Some of the central principles underlying laws of war (http://en.wikipedia.org) are:

- Wars should be limited to achieving the political goals that started the war (e.g., territorial control) and should not include unnecessary destruction.
- Wars should be brought to an end as quickly as possible.

- People and property that do not contribute to the war effort should be protected against unnecessary destruction and hardship.

To this end, laws of war are intended to mitigate the hardships of war by:

- Protecting both combatants and noncombatants from unnecessary suffering. Safeguarding certain fundamental human rights of persons who fall into the hands of the enemy, particularly prisoners of war, the wounded and sick, and civilians.
- Facilitating the restoration of peace.

4.2. United Nations Charter:

The preamble of the United Nation (Rashid, 2005: 293-319) which determined to save succeeding generations from the scourge of war, which twice in our lifetime has brought untold sorrow to mankind, and to reaffirm faith in fundamental human rights. According to Article: 2(3) All members shall settle their disputes by peaceful means in such manner that international peace and security and justice are not endangered. The purposes of laws are (according to Article: 1). To maintain international peace and security, and to that end: to take effective collective measures for the prevention and removal of threats to the peace, and for the suppression of acts of aggression or other breaches of the peace, and to bring about by peaceful means, and in conformity with the principles of justice and international law, adjustment or settlement of international disputes or situations which might lead to a breach of the peace.

The United Nations Security Council (UNSC) is one of the principal organs of the United Nations and is charged with the maintenance of international peace and security. Its powers, outlined in the United Nations Charter, include the establishment of peacekeeping operations, the establishment of international sanctions, and the authorization of military action. Its powers are exercised through resolutions. The role of president of the Security Council involves setting the agenda, presiding at its meetings and overseeing any crisis. The President is authorized to issue both presidential statements (subject to consensus among Council members) and notes, which are used to make declarations of intent that the full Security Council can then pursue. The United Nation's role in international collective security is defined by the UN Charter, which gives the Security Council the power to

- Investigate any situation threatening international peace; (**article.39).**
- Recommend procedures for peaceful resolution of a dispute; (**article.40).**
- Call upon other member nations to completely or partially interrupt economic relations as well as sea, air, postal, and radio communications, or to sever diplomatic relations; (**article.41**).
- Enforce its decisions militarily, or by any means necessary; (**article.42).**

Avoid conflict and maintain focus on cooperation, (**article.43).**

4.3. Latest Adopted Resolution of United Nations 1973:

The resolution, adopted under Chapter VII of the United Nations Charter (http://warincontext.org):

- demands the immediate establishment of a ceasefire and a complete end to violence and all attacks against, and abuses of, civilians;
- imposes a no-fly zone over Libya;
- authorizes all necessary means to protect civilians and civilian-populated areas, except for a "foreign occupation force";
- strengthens the arms embargo and particularly action against mercenaries, by allowing for forcible inspections of ships and planes;
- imposes a ban on all Libyan-designated flights;
- imposes an asset freeze on assets owned by the Libyan authorities, and reaffirms that such assets should be used for the benefit of the Libyan people;
- Maintain focus on cooperation.

This invasion is legal in the view of United Nation Security Council proposal no 1973 but there has been evaded some obligatory norms of international law. Basically, there is obligatory to send "Fact-Finding Mission" **(**http://waterpressure.wordpress.com) in targeted area before invading to observe obligation of invasion there but there did not send such kind of mission. Libyan government has frequently invited United Nations and its alliance of invader to observe there but they did not respond to this proposal.

5. Philosophical Framework of War

5.1. Realism and War:

Realism is most powerful amongst political scientists, as well as scholars and practitioners of international relations. While realism is a complex and often sophisticated doctrine, its core propositions express a strong suspicion about applying moral concepts, like justice, to the conduct of international affairs. Realists believe that moral concepts should be employed neither as descriptions of, nor as prescriptions for, state behaviour on the international plane. Realists emphasize power and security issues, the need for a state to maximize its expected self-interest and, above all, their view of the international arena as a kind of anarchy, in which the will to power enjoys primacy.

Referring specifically to war, realists believe that it is an inevitable part of an anarchical world system; that it ought to be resorted to only if it makes sense in terms of national self-interest; and that, once war has begun, a state ought to do whatever it can to win. In other words, "all's fair in love and war." During the grim circumstances of war, "anything goes." So if adhering to the rules of just war theory, or international law, hinders a state during wartime, it should disregard them and stick steadfastly to its fundamental interests in power, security and economic growth (http://plato.stanford.edu). We can see the reality of this theory in Libya war in which Gaddafi has come into power from 1969 to at present time. During this time, some time he embraced with USA and its alliance to stay in power with national interest but western countries wanted to plunder Libya's natural resource, then Gaddfi pursued of his national interest, staying in power permanently. As a result, western countries wanted to invade on Gaddafi about overwhelming from power.

5.2. Marxism and War:

Karl Marx's prediction that the future of humanity would be either "socialism or barbarism" emerged to be approaching a terrible conclusion. In the second half of this century however, war appeared to be an aberration rather than the norm, at least if you lived in the advanced west. In short, workers in the west have grown used to peace. Yet a brief study of our own history reveals that it was this impermanent peace which was the aberration. On a world level we have entered a new era of wars, revolutions and counter-revolutions, a period in which ultimately the destiny of humanity will be decided. The crisis of capitalism is a two-sided coin, not only private ownership of the economy, but also the division of the world into competing nation states has out existed itself. As a consequence there will be powerful battles between the classes in society and also between nation states. What attitude does Marxists (http://www.trotsky.net) take towards war?"War is the continuation of policy by other means." War as we all know refers to military conflict, between nations, or within nations. In fact as the Russian anarchist Kropotkin put it a century ago, "war is the normal condition of Europe." For example that has been underlined in blood by the war in Kosovo, the first war in Europe since 1945, Iraq war since 2003 and most recent western intervention in Libya civil war in 2011. According to this Marxist theory, the western intervention of Libya is a part of capitalistic and imperialistic aggression, it is the way of in which western power will strength their capacity to plunder Libyan oil resources and others interest .

5.3. Domino Theory:

The domino theory (http://en_.wikipedia.org) was a theory during the 1950s to 1980s, promoted at times by the government of the United States, that speculated that if one land in a region came under the influence of communism, then the surrounding countries would follow in a domino effect. The domino theory was used by successive United States administrations during the Cold War to clarify the need for American intervention around the world. Words during an April 7, 1954 news conference: Finally, it has broader considerations that might follow what would call the "falling domino" principle. It will have a rank of dominoes set up which blow over the first one, and what will happen to the last one is the certainty that it will go over very quickly. So it could have a beginning of a breakdown that would have the most profound influence.

We can see feasibly this theory in Libya that, Libya is a country which fulfilled natural resource and this country has been come under influence of capitalist and imperialist country to seize the Libya's natural resource. So USA and its assistant country have influenced the Libyan rebellion to remonstrate against Gaddafi's force to overwhelm from power in which civil war is created and international community has intervened in Libya in the name of UN SECURITY COUNCIL RESOLUTION 1973. The reflection Domino effect has successively followed in Tunisia, Egypt and lastly Libya (www.sonarbangladesh.com, 2011)).

6. A Concise Discussion of Peace Talks in Libya War under International Law

Libyan civil war was begun on 19 March, 2011 by the intervention of international community with united nation Security Council resolution 1973 and especially USA has carried out to implement that resolution. The resolution authorizes U.N. Member States "to take all

necessary measures . . . to protect civilians and civilian populated areas under threat of attack in the Libyan Arab Jamahiriya, including Benghazi, while excluding a foreign occupation force of any form on any part of Libyan territory." The military action taken exceeds the bounds of the "all necessary measures" authorization."All necessary measures" should first have been peaceful measures to settle the conflict. But peaceful means were not exhausted before Obama began bombing Libya. A high-level international team – consisting of representatives from the Arab League, the Organization of African Unity, and the U.N. Secretary General – should have been dispatched to Tripoli to attempt to negotiate a real cease-fire, and set up a mechanism for elections and for protecting civilians. There is no doubt that Muammar Gaddafi has been brutally repressing Libyans in order to maintain his power. But the purpose of the United Nations is to maintain international peace and security. The burgeoning conflict in Libya is a civil war, which arguably does not constitute a threat to international peace and security. The U.N. Charter commands that all Members settle their international disputes by peaceful means, to maintain international peace, security, and justice. Members must also refrain from the threat or use of force against the territorial integrity or political independence of any state or in any manner inconsistent with the Purposes of the United Nations. Only when a State acts in self-defense, in response to an armed attack by one country against another, can it militarily attack another State under the U.N. Charter. The need for self-defense must be overwhelming, leaving no choice of means, and no moment for deliberation. Libya has not attacked another country. The United States, France and Britain are not acting in self-defense. Humanitarian concerns do not constitute self-defense. The U.N. Charter does not permit the use of military force for humanitarian interventions. But the U.N. General Assembly embraced a norm of "Responsibility to Protect" in the Outcome Document of the 2005 World Summit. Paragraph 138 of that document says each individual State has the responsibility to protect its populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing, and crimes against humanity. Paragraph 139 adds that the international community, through the United Nations, also has "the responsibility to use appropriate diplomatic, humanitarian and other peaceful means, in accordance with Chapters VI and VIII of the Charter, to help protect populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity."Chapter VI of the Charter requires parties to a dispute likely to endanger the maintenance of international peace and security to "first of all, seek a solution by negotiation, enquiry, mediation, conciliation, arbitration, judicial settlement, resort to regional agencies or arrangements, or other peaceful means of their own choice."

Chapter VIII governs "regional arrangements," such as NATO, the Arab League, and the Organization of African Unity. The chapter specifies that regional arrangements "shall make every effort to achieve pacific settlement of local disputes through such regional arrangements . . ."It is only when peaceful means have been tried and proved inadequate that the Security Council can authorize action under Chapter VII of the Charter. That action includes boycotts, embargoes, severance of diplomatic relations, and even blockades or operations by air, sea or land. The "responsibility to protect" norm grew out of frustration with the failure to take action to prevent the genocide in Rwanda, where a few hundred troops could have saved myriad lives. But the norm was not implemented to stop Israel from bombing Gaza in late 2008 and early 2009, which resulted in a loss of 1,400 Palestinians, mostly civilians. Nor is it being used to stop the killing of civilians by the United States in Afghanistan and Pakistan. There is also hypocrisy inherent in the U.S. bombing of Libya to enforce international law. The Obama administration has thumbed its nose at its international obligations by refusing to investigate officials of the Bush administration for war

crimes for its torture regime. Both the Convention Against Torture and the Geneva Conventions compel Member States to bring people to justice who violate the commands of the conventions. The United States is ostensibly bombing Libya for humanitarian reasons. But Obama refuses to condemn the repression and government killings of protesters in Bahrain using U.S.-made tanks and weaponry because that is where the U.S. Fifth Fleet is stationed. And Yemen, a close U.S. ally, kills and wounds protesters while Obama watches silently. Regime change is not authorized by the resolution. Yet U.S. bombers targeted the Qaddafi compound and Obama said at a news conference in Santiago that it is "U.S. policy that Qaddafi needs to go." The resolution specifically forbids a "foreign occupation force." But it is unlikely that the United States, France and Britain will bomb Libya and leave. Don't be surprised to hear there are Western forces on the ground in Libya to "train" or "assist" the rebels there. Defense Secretary Robert Gates pegged it when he said that a "no-fly zone" over Libya would be an "act of war." Although the Arab League reportedly favored a no-fly zone, Amr Moussa, Secretary General of the Arab League, said that "what is happening in Libya differs from the aim of imposing a no-fly zone." He added, "What we want is the protection of civilians and not the shelling of more civilians." He plans to call a new meeting of the league to reconsider its support for a no-fly zone.

The military action in Libya sets a dangerous precedent of attacking countries where the leadership does not favor the pro-U.S. or pro-European Union countries. What will prevent the United States from stage-managing some protests, magnifying them in the corporate media as mass actions, and then bombing or attacking Venezuela, Cuba, Iran or North Korea? During the Bush administration, Washington leveled baseless allegations to justify an illegal invasion of Iraq. Moreover, Obama took military action without consulting Congress, the only body with the Constitutional power to declare war. It is not clear what our mission is there or when it will end. Congress – and indeed, the American people – should debate what we are doing in Libya. We must not support a third expensive and illegal war. There is a crying need for that money right here at home. And we should refuse to be complicit in the killing of more civilians in a conflict in which we don't belong (http://www.consortiumnews.com).

7. International Humanitarian Law and Human Rights law in Libya

7.1. Obligations of international law in Libya conflict to the parties: There is now an international armed conflict in Libya between coalition forces and the Libyan government (http://www.hrw.org).

- There is also a non-international armed conflict between the Libyan government and rebel fighters. It is critical that all parties involved in the conflict respectfully international humanitarian law (the laws of war) and applicable human rights law.
- All parties must refrain from targeting civilians or civilian objects. They should strictly adhere to the definition of military targets and the prohibition of indiscriminate and disproportionate attacks contained in Protocol I Additional to the Geneva Conventions, which reflect customary international law.
- The rules described here apply to all parties and to all situations of armed conflict (international or non-international). In particular, there should be:

(a) No direct attack on civilians or civilian objects;

(b) No indiscriminate or disproportionate attacks;

(c) All necessary precautions, including in choice of means and methods of attack, to minimize harm to civilians;

(d) No attack on the infrastructure even if used for military purposes, if the incidental short-term and long-term consequences for civilians would be disproportionate to the concrete and direct military advantage sought in the specific attack;

(e) No attack on media outlets solely because they are being used for propaganda purposes;

(f) No attack on other civilian objects even if their destruction is deemed by the attacker to be likely to lessen the will of the enemy to fight; and

(g) Humane treatment for all those not directly participating in hostilities, including fighters who have been captured, injured or have surrendered.

7.2. Respecting of Libyan Forces to International Humanitarian Law or Not:

Amnesty International is troubled by reports that Libyan government forces have been bombarding rebel-held cities and towns, including through the use of artillery. In a densely populated urban environment, artillery cannot be used in a way that properly distinguishes between civilians and fighters. Its persistent use in these circumstances violates the prohibition on indiscriminate attack.

There have also been unconfirmed reports that Libyan airstrikes directly targeted civilians or were indiscriminate. Amnesty International is still working to verify these reports. We have received worrying reports of ongoing shelling or air strikes in several towns and villages where civilians are likely to have been at risk, and which are effectively cut off from the rest of the world because telephone networks have been disconnected. There are serious concerns for the fate of the population trapped in these areas.

While the use of aircraft to attack military targets may be legitimate, attacking forces must adhere strictly to the rules that safeguard civilians. Under no circumstances can they carry out attacks which directly target civilians or are indiscriminate or disproportionate.

7.3. Are Pro-Government Libyan Forces Permitted to Invade on Rebels?

While they are directly participating in hostilities, rebel fighters temporarily lose the immunity from attack ordinarily enjoyed by civilians. In other words, fighters can be attacked while they are fighting. However, fighters who are no longer participating in hostilities due to surrender, capture or injury, must not be attacked and must be treated humanely. Amnesty International is deeply troubled by reports that captured fighters may have been captured and then ill-treated or even killed.

7.4. Expectation of Amnesty International from Gaddafi:

Colonel al-Gaddafi must immediately rein in his security forces and end killings, enforced disappearances and other human rights violations. He should disclose the names of all those whom his forces are holding and where they are held and allow international access to ensure their safety and well-being.

7.5. Necessity of Humanitarian Guarantees for Civilian:

All parties to the conflict must ensure that civilians who want to leave the country be immediately allowed safe passage in dignity and safety. All parties to the conflict where necessary must allow the establishment of humanitarian corridors – safe routes to leave the country. They must also facilitate the transportation of supplies and humanitarian workers to deliver assistance as needed.

The stranded populations include thousands of refugees and asylum-seekers, such as Somalis, Ethiopians, and Eritreans, who are reportedly facing considerable danger and who would face a real risk of persecution or serious harm if they were forced to return to their home countries. All parties must also ensure that anyone fleeing Libya is allowed immediate access at the border – be it a land or sea border – of whichever country they are able to reach, without discrimination and irrespective of their background.

7.6. Applicable of International Humanitarian Law in Libya:

Fighting between armed forces acting under SC Resolution 1973 and Libyan armed forces is governed by the laws of war for an international armed conflict, that is, hostilities between states. Applicable international law includes the Geneva Conventions of 1949 and customary laws of war. Libya and most states that might be involved in hostilities, including France and the United Kingdom, are also parties to the First Additional Protocol of 1977 (Protocol I) to the Geneva Conventions. Although the United States is not a party to Protocol I, it accepts most of its provisions as reflective of customary international law. Protocol I provides the fullest articulation of the laws of war as they pertain to the methods and means of warfare.

Fighting between Libyan armed forces and Libyan opposition armed groups amounts to a non-international (internal) armed conflict. It is regulated by Common Article 3 to the Geneva Conventions and the Second Additional Protocol of 1977 to the Geneva Conventions (Protocol II), as well as 7.customary laws of war.

7.7. Obligations of Warring Parties have to Take Humanitarian Agencies:

Under international humanitarian law, parties to a conflict must allow and facilitate the rapid and unimpeded passage of impartially distributed humanitarian aid to the population in need.

The belligerent parties must consent to allowing relief operations to take place and may not refuse such consent on arbitrary grounds. They can take steps to control the content and delivery

of humanitarian aid, such as to ensure that consignments do not include weapons. However, deliberately impeding relief supplies is prohibited.

In addition, international humanitarian law requires that belligerent parties ensure the freedom of movement of humanitarian relief personnel essential to the exercise of their functions. This movement can be restricted only temporarily for reasons of imperative military necessity.

7.8. Applicable International Human Rights Law in Libya War:

Human rights law is still applicable during armed conflict situations in which the laws of war apply. Libya is a party to several international human rights treaties, including the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, and the African Charter on Human and Peoples' Rights. These treaties outline guarantees for fundamental rights, many of which correspond to the rights to which civilians are entitled under international humanitarian law (e.g. the prohibition on torture, inhuman and degrading treatment, nondiscrimination, right to a fair trial). While the ICCPR permits some restrictions on certain rights during an officially proclaimed public emergency that "threatens the life of the nation," any derogation of rights during a public emergency must be of an exceptional and temporary nature, and must be "limited to the extent strictly required by the exigencies of the situation." Certain fundamental rights - such as the right to life and the right to be secure from torture and other cruel, inhuman, or degrading treatment - must always be respected, even during a public emergency.

7.9. Responsible Person for Violating of International Humanitarian Law:

On February 26, 2011, the UN Security Council adopted Resolution 1970, which referred the situation in Libya to the ICC, giving the court jurisdiction to prosecute war crimes and crimes against humanity since February 15, 2011. The resolution provides that nationals from a state outside Libya that is not a party to the ICC Statute shall not be subject to ICC jurisdiction for all alleged acts arising out of operations in Libya established or authorized by the Security Council. Of the 12 countries that have provided notice to the secretary-general about their participation in military operations under Resolution 1973 as of March 24, all are parties to the ICC Statute except the US, the UAE, Qatar and the Ukraine.

All states, including these four countries not party to the ICC Statute, remain obligated under international law to investigate and prosecute members of their armed forces implicated in war crimes.

Serious violations of international humanitarian law that are committed with criminal intent are war crimes. War crimes, listed in the "grave breaches" provisions of the Geneva Conventions and as customary law in the International Criminal Court (ICC) statute and other sources, include a wide array of offenses, including deliberate, indiscriminate, and disproportionate attacks harming civilians, hostage taking, using human shields, and imposing collective punishments, among others. Individuals also may be held criminally liable for attempting to commit a war crime, as well as assisting in, facilitating, aiding or abetting a war crime. Responsibility also may fall on persons planning or instigating the commission of a war crime. Commanders and civilian leaders

may be prosecuted for war crimes as a matter of command responsibility when they knew or should have known about the commission of war crimes and took insufficient measures to prevent them or punish those responsible.

Conclusion

We can surmise from mentioned discussion that, Gaddafi is ruler who has come into power in1969 by overwhelming of Idris with the support of USA because this country is a natural resourceful country in which there are various interests of USA. But when Gaddafi has taken initiatives to decentralize all oil field from foreign company then USA feels boring and became aggressive on Libya. At the time, when there has been broken out mobs riot against government then rebellion party join with USA in which Gaddafi invaded on them. The United Nation has proposed a proposal in 1973 under security council resolution to inflict NO FLY ZONE on Libya in which international community can be taken all measures against Libya and it is adopted 2011 to invade on Libya on charge of breaching United Nation security council resolution 1973 and Human rights law in Libya . This invasion has been come from international community through United Nations. So, if we want to say about the legality of this civil war in Libya then it ought to say that it is must legal war all measures have been taken by United Nations Security Council which is the origin of international law.

And it is noticeable in the history that war is the normal condition of Europe and war is continuation a policy of them to plunder oil resources and going to arms business by dominating in the world. We also know there is being invaded in Bahrain by Saudi-Arabia by killing civilians and same condition in Palestine by Israel in Kashmir in which there has been infringed peace and security. So our question is that there is being infringed international law in which international community does not take any action against it because they have imperialistic interest in Saudi-Arabia India, Israel, and Bahrain etc. and it is the expression of their capitalistic, imperialistic and plundering natural resources activities where all of International rules have not reflected.

References

J.L,Brierly. (1958). The Basis of obligation in International Law. Oxford University Press, p.72.

http://www.skeptive.com/disputes/2217

http://en.wikipedia.org/wiki/Laws_of_war#Purposes_of_the_laws

http://warincontext.org/2011/03/17/un-resolution-19732011-adopted/

http://waterpressure.wordpress.com/2011/03/27/the-use-of-force-against-libya-another-illegal-use-of-force-jurist-guest-columnist-curtis-doebbler-professor-of-law-at-webster-university-and-geneva-school-of-diplomacy-and-intern ational-relations/

http://plato.stanford.edu/entries/war/

http://www.trotsky.net/trotsky_year/marxism_and_war.html

http://en .wikipedia.org/wiki/Domino_theory

http://www.sonarbangladesh.com/articles/TarequeShamsurRahman in the Daily Kaler Kantha, Dhaka, 27/02/11

http://www.consortiumnews.com/2011/032211a.html10

http://www.hrw.org/en/news/2011/03/25/q-laws-war-issues-libya

Nelson, Harold D. & Nyrop, Richard F. (1987). Libya: A Country Study. Library of Congress Country Studies. Washington, D.C.: United States Government Printing Office. OCLC 5676518. In Bruce St John, Ronald eds. (2006). *Historical dictionary of Libya*. Lanham, Md.: Scarecrow

Press. ISBN 0-8108-5303-5. Retrieved from

http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Libya#External_links and Monthly Professors Current Affairs, Aril 2011, p.30-31

Rashid.ur, Harun. (2005). An Introduction to Peace and Conflict Studies. Published by UPL, Dhaka,Bangladesh, Appendix 1. P. 293-319

The Development Process of Opera Art in Turkey and Minorities

Hilmi YAZICI[1]

Abstract

When the existence and development of the art of opera in Turkey are evaluated, the process which starts with the first contacts in the Ottoman period and continues with the culture-art politics of the reformation movements of the republican period must be analyzed. This process can be evaluated under two different titles as 'the Ottoman period' and 'the Republican period'. As a matter of fact, it is clear that the approach to the fields of culture and arts in these periods were different. On the basis of the art of opera, it can be mentioned that the opera performances that took place in the Ottoman period as part of the activities of minorities provided a basis for the art of opera in Turkey. In that respect, it can be seen that this basis constituted by minorities also paved the way for the new approaches in the republican period.

Keywords: Arts, Opera, Ottoman, Republic, Minorities

Türkiye'de Opera Sanatının Gelişim Süreci ve Azınlıklar

Özet

Türkiye'de opera sanatının varlığı ve gelişimi ele alındığında, Osmanlı dönemindeki ilk temaslardan başlayıp Cumhuriyet dönemi reform sürecinin müzik politikaları ile devam eden geniş süreç değerlendirilmelidir. Bu süreç Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri olmak üzere iki farklı başlık altında değerlendirilebilir. Nitekim Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet döneminde kültürel alana ve sanatsal faaliyetlere farklı açılardan yaklaşıldığı açıktır. Opera sanatı açısından bakıldığında, Osmanlı'nın son döneminde özellikle azınlıkların faaliyetlerinin bir parçası olarak çok sayıda opera temsilinin gerçekleştiği ve bu ortamın Türkiye'de opera sanatının temellerini attığı ifade edilmelidir. Bu açıdan, Osmanlı döneminde azınlıklar vasıtasıyla kurulan bu temelin, Cumhuriyet dönemine geçişte önemli bir birikim oluşturmuş olduğu görülecektir.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Opera, Osmanlı, Cumhuriyet, Azınlıklar

Giriş

Her ne kadar iki dönemde de Batılılaşma ve modernleşme düşüncesi çerçevesinde adımlar atılmış olsa da sanatsal faaliyetler temelinde bakıldığında önemli farklılıklar dikkat çekmektedir. Bu noktada en belirgin fark, Batı temelli sanatsal

[1] Öğr. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Dilek Sabancı Devlet Konservatuvarı, yzchlm@hotmail.com

etkinliklerin Osmanlı'nın son döneminde saray çevresi ve İstanbul'un belirli bölgeleri ile sınırlanmış olması, Cumhuriyet döneminde ise bu etkinliklerin reform sürecinin bir parçası olarak halka ulaştırılmaya çalışılmasıdır. Osmanlı'nın son döneminde hem saray ve çevresi hem de İstanbul'un Pera (Beyoğlu) gibi semtlerinde rastlanan faaliyetlerde, Batılı müzikçilerin yanı sıra Rum ve Ermeni azınlıklarının da etkileri dikkat çeker. Özellikle Pera semtinde yoğunlaşan faaliyetlerde hakim olan kesim bölgenin yerlileri olarak değerlendirilebilecek olan azınlıklardır. Bu süreçte özellikle opera sanatı gibi bir Batı temelli sanat formunun sahnelenme imkanı bulması yine azınlıkların girişimleri ile mümkün olmuştur ki bu noktada Bosco ve Naum Tiyatrolarından bahsetmek gerekir. Dönemin İstanbul'unda sanatsal faaliyetler açısından en etkin unsurlardan biri olarak ele alınabilecek olan Naum Tiyatrosu sahibi ve emprezaryosu Michel Naum'un adını almıştır. Bu iki tiyatro, faaliyetleri ile Osmanlı döneminde Opera sanatının sahnelenmesi anlamında en önemli iki kuruluş olarak öne çıkar. Özellikle Naum Tiyatrosu'nun İtalyan operasının İstanbul'da sahnelenmesi açısından önemi oldukça büyüktür. Bu iki tiyatronun faaliyetlerinin yanı sıra bireysel anlamda da pek çok azınlık mensubu müzikçinin çalışmaları bu dönemde dikkat çeker ki bu faaliyetler Osmanlı'dan Cumhuriyet'e doğru şekillenen sanatsal yaşantıda önemli bir yer tutar.

Osmanlı'da Opera Sanatı

Çok sesli müzik eğitiminin, senfonik orkestranın, müzikli sahne oyunlarının hatta ilk opera kavramının Türkiye'ye girişi aslında Atatürk zamanından öncedir. Çok daha ileri düzeyde bir müzik kültürünün temel parçaları olan bu unsurlar, gerçek anlamda Atatürk zamanında, onun direktifleri ile kurumsallaşmış ve Cumhuriyet Türkiye'sinin kültürünü belirleyen elemanların başında yer almıştır (Refiğ, 2012). Bu kurumlaşma her ne kadar Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiş olsa da Türkiye'deki Batılılaşmaya yönelik sanat hareketinin geniş ve doğru bir bakış açısı ile değerlendirilebilmesi için Cumhuriyet ve Atatürk öncesi dönem göz ardı edilmemelidir.

Yöre (2011), Osmanlı ve opera ilişkisine ilişkin dolaylı ilk bilgilerin 17. yüzyılda ortaya çıktığının düşünülebileceğini çünkü 1670 yıllarında, şair ve diplomat Eremya Kömürcüyan'ın (1637–1695) bir şiirinde "opera" kelimesinin yer aldığını söylemektedir. Aracı (2010), ise Osmanlı Devleti'nde opera sözcüğü ile ilk karşılaşmanın, Osmanlı elçilerinin Avrupa ülkelerine olan gezileri sonrasında yazdıkları raporlar vasıtasıyla gerçekleştiğinden bahsetmektedir. Osmanlı elçilerinin bu raporlarda "opera" ya da "opare" sözcüğünü kullandıkları görülmektedir. Elçiler özellikle Paris ve Viyana gibi şehirlerde izledikleri operaları raporlarında oldukça ayrıntılı şekilde anlatmışlardır. Bu raporların padişahlar üzerindeki etkisi sayesinde belki de Osmanlı'da 19. yüzyılın ortalarına doğru başlayan müzikte yenilenme çabalarının ve operaların sahnelendiği sürecin temelleri atılmıştır. Altar (2001), özellikle 1846 – 1885 yılları arasında, dünya prömiyerlerinden sadece birkaç yıl sonra ünlü İtalyan besteci Giuseppe Verdi'nin operalarının İstanbul'da sahnelendiğini aktarmaktadır. Verdi'nin en önemli eserlerinden olan "Il Trovatore" operasının Türkiye Prömiyeri 13 Kasım 1853'te yapılmıştır. Bu eserin Roma prömiyerinin 19 Ocak 1853'te yapıldığı göz önüne alındığında, 10 ay gibi kısa bir süre sonrasında İstanbul'da sahnelenmiş olması o dönemde opera'ya olan ilgiyi açıkça göstermektedir. Daha da ilginç olan ise bu eserin Paris, Viyana, Varşova, New York gibi büyük şehirlerdeki prömiyerlerinin bile, İstanbul'dan sonra gerçekleşmiş olmasıdır.

Sevengil'in (1969) bahsettiği üzere Osmanlı'da yeni başlayan bu yenilenme hareketi sürecinde atılan önemli adımlardan biri de ünlü İtalyan besteci Gaetano Donizetti'nin kardeşi Giuseppe Donizetti'nin Osmanlı Padişahı II. Mahmut tarafından İstanbul'a davet edilmesidir. 17 Eylül 1828'de İstanbul'a gelen Donizetti bundan sonra 28 yıl aralıksız sarayda çalışmıştır. Donizetti, II. Mahmut'un kurduğu, Avrupa askeri bandolarına benzeyen ve varlığını Cumhuriyet dönemine kadar sürdüren bu dönemin ilk düzenli müzik topluluğunun yani "Muzika-i Hümayun"un da yöneticisi olmuştur. Muzika-i Hümayun'un Türkiye'de kurulan ilk konservatuvar sayılabileceğinden bahseden Kolçak (2005), Muzika-i Hümayun'un çok sesli müziğin devlet eliyle ilk kez ülkeye girişini gerçekleştirdiğini ancak halk düzeyine inemeyip sadece saray ve çevresine hizmet ettiğini söylemektedir. Yine Mimaroğlu (1999), Cumhuriyet öncesinde görülen müzik kurumlarından, 1917 yılında kurulan ve Türk ve Batı müziğinin birlikte yürütüldüğü ülkedeki tek müzik eğitimi kurumu olarak "Darülelhan"dan bahsetmektedir. Say'a (2001) göre, dönemin dikkate değer çalışmalarından bir diğeri de, Donizetti'nin sarayda kurduğu senfoni orkestrasıdır. İlk üyelerinin Muzika-i Hümayun'da yetişen yetenekli öğrencilerden seçildiği bu orkestra, kısa zaman içinde konserler vermeye başlamıştır.

Görülmektedir ki Cumhuriyetin hemen öncesinde, Osmanlı Devletinin son döneminde, müzik alanında Batılılaşma (veya modernleşme) arzusu ve yenilenme çabaları ile yaşanan gelişmeler, bir anlamda Cumhuriyet dönemi müzik hareketlerine temel oluşturacak niteliktedir. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, Latin harflerinin kabulü ile Türkçenin sadeleşmesi esasına dayanan "Dil Devrimi"nin (1932) yanı sıra; bu dönemin en önemli değişimlerinden biri de müzik alanında gerçekleşmiştir. Tarlakazan (2003), Cumhuriyetle birlikte kültür ve sanata daha fazla önem verildiğini, sanata ilginin devlet politikası haline getirildiğini, sanatın temel kültür sorunlarından biri olduğunu, sanat eğitiminin sorunlarının, milli eğitimin sorunları arasında ele alınmış olduğunu belirtir. Balkılıç (2009) ise Osmanlının son dönemi ve Cumhuriyet dönemindeki farkı şu sözleri ile aktarır: "Osmanlı İmparatorluğunun son dönemi ile Cumhuriyet dönemi arasındaki temel fark, müzikte Batılılaşma çabalarının ikinci dönemde çok daha yoğun, daha devlet kontrolünde ve daha sistematik bir şekilde yapılmaya çalışılmasıdır."

Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet döneminde, yeniden yapılanma hareketlerine temel olması bakımından yine ilk adımlarının Osmanlı'da atıldığı Modernizm ve Türkçülük akımları dikkat çekmektedir. Modernizm'i, tarım toplumundan sanayi toplumuna ve kentleşmeye geçiş olarak değerlendiren Özkişi (2007, s:81-82), modernizm'in tarım toplumunun getirdiği çok kültürlülük, çoğulculuk ve yerellik gibi unsurları yıkıp, yerine yeni ve tekil bir yapı kurmayı hedeflediğini belirtir. Yine Özkişi, bu büyük değişimin sanat alanına yansımalarının ise, müzik disiplini açısından oldukça belirgin ve radikal olduğunu vurgulamaktadır. Öztürk de (2009, s:2) Türkiye'de yaşanan modernleşmenin, başta askeri alan olmak üzere gelişme gösterdiği yönetimsel, toplumsal ve kültürel tüm süreçler içinde, temelde siyasal bir nitelik taşıdığını ve aslında dünyanın pek çok bölgesinde politikanın, kültür ve müzik üzerinde yoğun etkilere sahip olduğu vurgular. Buna paralel olarak, Osmanlı döneminde başlayan batılılaşma anlayışının, Cumhuriyet Türkiye'si ile çağdaşlaşma anlayışına dönüştüğünü, bu dönemdeki çağdaşlaşma anlayışının da müzik kültürü politikalarını biçimlendirdiğini söyleyen Küçüköncü (2004, s:3), bu anlamda özellikle 1826 yılından sonra Batı Sanat Müziğinin, Türklerin ilgisini çekmeye başladığını belirtir. Sağlam (2009, 100) ise, Cumhuriyet dönemi

Batılılaşma tasarımının en önemli öğesinin Batı'nın güdümünden kurtulma arzusu olduğunu yani "Batı'ya rağmen Batılılaşmak" olduğunu belirtir.

Say, Türkiye Cumhuriyeti'nin Aydınlanma Felsefesi ve Fransız ilkelerinden temelini aldığını ve doğal olarak geliştirdiği kültür ve eğitim politikalarının "ulusalcı" olduğunu vurgulamaktadır (Say, 2006: 513; aktaran: Yöre, 2010, 38). Buna paralel olarak Yöre (2010, s:38), Türk Millî Mücadelesinin ve İnkılâbı'nın önderi Atatürk'ün, döneminin pek çok aydını gibi Osmanlı toplumunun sorunları ile ilgilendiğini, bunun sonucunda da kafasında Doğu-Batı ayrımını yapabildiğini aktarmaktadır. Bu noktada yine Yöre, çökmekte olan Osmanlı Devleti'nin yerine, milli değerlere ve çağdaş ilkelere dayanan yeni bir millet devleti kurulması gerektiğini düşünmeye sevk etmesi bakımından, Atatürk'ün öğrencilik yıllarında Fransızca öğrenmesi ve Fransız İnkılâbı hakkında bilgiler edinerek Fransız İnkılâbı'nın düşünce akımlarını öğrenmesinin önemli olduğuna değinmektedir.

Burada bahsedilen modern ulus-devlet'in kuruluş aşamasında ise, modern devlet oluşumunun benzer örneklerinde olduğu gibi, "yeni ulus devleti siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda meşrulaştırma; kendi iktidarını toplumsal düzlemde pekiştirme" çabalarına girişildiğini belirten Balkılıç (2009, s:19-20), bu çabaların dönemin milliyetçi-halkçı ideolojisinden temel aldığını vurgulamaktadır. Milliyetçi-halkçı ideolojiye dayanan yeni devletin modern yapısı ise temelini, yukarıda bahsedildiği üzere Aydınlanma felsefesinden yani Avrupa'dan almaktaydı. Dolayısıyla dönemin hâkim yapılanma anlayışı "sentez" fikrine bağlıydı ve elbette sentez fikri her alanda olduğu gibi kültür alanında da uygulanacak, bu çerçevede de halkın müziği modern Avrupa müziğiyle işlenerek modern ulusal müzik oluşturulacaktı. Georgeon (2006, s:4), Türk milliyetçiliğinin diğer Avrupa milliyetçilikleri ile arasında da, sadece kültürel değil aynı zamanda toplumsal düzeyde olması bakımından fark olduğunu belirtmektedir. Georgeon'un değindiği üzere Türkiye'de milliyetçilik "ulusal gelenekleri sürdürmüş bir ruhban kesiminden ya da bir kiliseden destek alamamıştır; tam tersine, Türk milliyetçiliği bir ölçüde dine ve özellikle de ulemanın Müslüman ümmetinin birliğini sürdürme iddiasına karşı çıkarak şekillenmek zorunda kalmıştır". Buna paralel olarak Demiralp (2007, s:24-25), Cumhuriyet'in Osmanlı'ya karşı kurulmuş olduğunu, Kurtuluş Savaşının yalnızca düşman işgalinin sona erdirilmesi sonucunu vermeyip aynı zamanda ülke içinde yalnızca siyasal değil kültürel, toplumsal düzenin de değiştirildiğini belirtmektedir.

Tekelioğlu (2001, s:94), müzikte reformun da ilk olarak tespit edilebileceği dayatma bir sentez fikrinin geliştiricisi ve yeni Cumhuriyetin öncü düşünürlerinden biri olarak Ziya Gökalp'ten bahsetmektedir. Öztürk de (2009, s:12), bir müzikçi olmasa da yeni Türkiye'nin müzik alanındaki çalışmalarının ideolojik istikametini belirlemiş olma vasfına sahip olan Gökalp'in, aslında Türkiye'ye "kültürel geçmişten kopma" ve "hayali bir geçmişe bağlanma" seçeneklerini önerdiğinin ileri sürülebileceğini belirtmektedir.

Tekelioğlu (2001, 17), 1924-1929 arasındaki dönemin, hem Kemalist rejimin sağlamlaştırılması yıllarına, hem de kültürel sisteme Batıcı Kemalist esasları yerleştirmek için gerçekleştirilen ideolojik çabalara karşılık geldiğini belirtmektedir. Bu çerçevede de 1930'lardan başlayarak bir dizi kültür politikası izlenmeye başlamıştır. Bu doğrultuda: "Çoksesli müziğin resmî eğitimi, Batıdaki benzer eğitim kurumlarını model alan konservatuvarlarda başlar. Bu iş için eğitmenler yurt dışından getirtilirken, yetenekli öğrenciler de eğitim için yurt dışına gönderilir. Hem çoksesli müziğin hem de standartlaştırılmış teksesli halk ezgilerinin icra edildiği halkevlerinde ücretsiz müzik

dersleri verilmeye başlanır. Hem halk, hem de yeni oluşan siyasi elit için düzenlenen Devlet balolarında dans müziği olarak çoksesli vals, tango ve benzeri parçalar çalınır. Okul müfredatında ise, biraz da olanaksızlıklardan, enstrüman çalmayı öğretmekten çok, Batı müzik tarihi ve bestecilerinin yaşamı anlatılmaya başlanır. Orkestralar yurdun her köşesinde ücretsiz halk konserleri vermeye başlar" (Tekelioğlu, 2001, 17).

Bütün bu müzikte Batılılaşma ve çağdaşlaşma hareketleri içinde, halk müziğine büyük bir önem verildiği görülmektedir. Bu süreçte halk müziğinin çağdaş seviyeye ulaşabilmesi iddiasıyla yapılan çalışmalarda da, Batı'ya özgü unsurların, Türk halk müziğine yüklenmeye çalışıldığı görülür. Bu anlamda Balkılıç (2009, 128), reformcuların halk müziğini ulusal müzik yaratma adına sentez fikirlerinin kaynak müziği olarak gördüğünü ancak, halk şarkılarını mevcut halleriyle kabul etmediklerini belirtir. Bu doğrultuda iddia edilir ki, Türklerin gerçek müziği olan halk müziği çok sesli olduğundan, Türk halkı çok sesliliğe fıtraten aşinadır ve Batı müziği tekniği Türk'ün gerçek seslerini halk müziğine tekrar kazandıracaktır. Balkılıç'ın burada bahsettiği çok seslilik düşüncesi, yine ulus olma yolunda büyük önemi olan geçmişle olan bağlardan gelmektedir. Nitekim Türklerin aşina olduğu bu çok sesli müzik geçmişe, anayurt olduğu iddia edilen Orta Asya'ya uzanmaktadır. Hatta aslında çok sesli olduğu iddia edilen türkülerin bir taraftan çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak için işlenmesi gerektiği söylenirken, diğer taraftan Batı'nın çok sesliliği Türklere borçlu olduğu dahi iddia edilir (Balkılıç, 2009, 144-146). Çağdaş ulusal müziği kurma sürecinin Türk olanın tespit edilmesi aşamasında dikkat çeken iddialardan bir diğeri de yine Orta Asya ile bağdaştırılan "pentatonik"liktir. Stokes (2012, 84), müzik alanında neyin "Türk" olduğu arayışında, en orijinal, en temel modal yapının pentatonik dizi olduğunun kabul edildiğini belirtir.

Yine bu dönemin önemli girişimlerinden biri de ulusal operanın kurulması çabasıdır. Atatürk'ün yoğun ilgi ve isteği ile girişilen opera çalışmalarında ilk olarak Ahmed Adnan Saygun'un "Özsoy" operası dikkat çekmektedir. Çünkü bu eser, gerek form, gerekse de içerik açısından Atatürk'ün kurduğu yeni ulusun kültür politikasının ve ortak manevi değerlerinin somut bir örneğidir (Refiğ, 2012, 54). Özsoy'un sözlerine bakıldığında da Türk tarih tezinin etkileri açıkça görülmektedir. Nitekim opera'nın başlangıcında, Türk soyunun Asya'dan çıkıp yayıldığı, böylece yükselişin başladığı ve Avrupa, Anadolu ve Orta Doğu'ya medeniyetin girdiği söylenmektedir. Özsoy'un müziğinde ise halk ezgilerinden yararlanıldığı söylenebilir. Opera'nın belli bölümlerinde bu ezgilere dayanan çok seslendirilmiş yapılar mevcuttur. Yine bu dönemde, Necil Kazım Akses, Hasan Ferit Alnar, Cemal Reşit Rey gibi başka besteciler de Özsoy'da olduğu gibi halka dayanan çok sesli eserler vermişlerdir. Yöre (2010, 42), bu besteciler tarafından millî musıki kapsamında yaratılan eserlerde, sadece melodide değil, armonide de bir millîlik uygulamasından söz edilebileceğini, çünkü Türk çoksesli müziği bestecilerinin eserlerinin ana melodilerinde yatay olarak kullandıkları makam seslerini, dikey olarak da kullanarak farklı bir armoni anlayışı içine girdiklerini belirtir.

Dönemin en önemli isimlerinden biri olan Saygun'un senteze ve halk müziğine dair görüşlerinin biraz daha farklı olduğuna değinen Balkılıç (2009, 120) Saygun'un müzik devriminde iki aşamadan söz ettiğini vurgular. İlk aşama halk müziği üzerindedir ve türkülerin tek sesli ama temiz söylenmesi çok önemlidir. İkinci aşamada ise çok seslilik ele alınmalıdır. Çok sesli müzik eğitimine geçişte türkülerin karakterinin kaybolmamasına çok dikkat edilmesi gerekmektedir. Köylünün elinden sazı alıp yerine mandolin vermenin hiçbir netice vermeyeceğini savunan Saygun'a göre, çok sesli müzik yaratma çabaları da kaynağını halk şarkılarından almalıdır. Modern estetik kriterlere

göre değerlendirilen halk şarkılarının, çağdaş melodik özellikler ve çok seslilik kadar, anlaşılabilir ve lirik bir yapıya da sahip olmasının beklendiğini belirten Balkılıç (2009, 181), dönemin halk şarkıları üzerine yapılan çalışmalarının temelinde "öz Türk dilini yaratmak" düşüncesi ile dil devriminin de bulunduğunu söylemektedir. Dönemin reformcularına göre halk şarkıları temiz bir Türkçe'nin örnekleri olmalıdırlar. Bu nedenle de derlenen şarkıların sözleri olduğu gibi kabul edilmez, homojen ve pürüzsüz bir Türkçe için tekrar gözden geçirilir. Bu noktada da ortaya çıkan probleme yönelik olarak Stokes (2012, 60), dil reformunun basit bir yer değiştirme olmaktan çok, dil yerine diller yarattığını söylemektedir. Nitekim insanların ağzından kelimeleri çekip almak mümkün değildir.

Bosco ve Naum Tiyatroları

Devlet idaresinde Avrupa usullerinin kabulü demek olan Tanzimat-ı Hayriye fermanından sonra Osmanlı Devleti topraklarına gelen Bosco, 1840 yılında Padişah Abdülmecid'e bir dilekçe vermiş, Beyoğlu'nda "Bir oyun mahalli" yaptırarak içinde ücretle oyunlar göstermek için hünkardan resmi izin istemiştir. Müsaade verilmiş fakat Bosco bir süre uygun arsa bulma konusunda sıkıntı çekmiş, sonunda kendi ifadesiyle "Galata'da kain mekteb-i adliye-i tıbbiye karşısında cadde yol üzerinde" bir bina yaptırıp içinde oyunlar vermiştir (Sevengil, 1959, 7). Osmanlı hükümeti tarafından 21 mayıs 1840 tarihli bir fermanla tiyatro kurma izni verilen Bosco'nun kendi adını vererek kurduğu "Theatre Bosco"yu, o dönemde "Pera" olarak da adlandırılmış olan günümüz İstiklal Caddesi'ndeki Galatasaray Lisesinin karşısında bulunan ve Mihail Naum'a (1800-1868) ait olan arsa üzerine yuvarlak şekilde inşa edilmiş ahşap bir binada faaliyete başlattığı bilinmektedir. Yapılan bu inşanın bir tiyatro binası olarak niteliklerinin anlaşılması konusunda, Ağustos 1840'ta açılacağı duyurulan ve bu tiyatronun tanıtımı için Türkçe, Fransızca, Rumca ve Ermenice olmak üzere dört dilde bastırılan el ilanı son derece önemli bir belge niteliğindedir (Aracı, 2010).

Aracı'ya (2010) göre Bosco Tiyatrosu sahnesinde oynandığı tespit edilebilen ilk opera Vincenzo Bellini'nin (1801-1835) Norma operasıdır. Sevengil (1959), Bosco Tiyatrosunda verilen dramatik temsillerin 1841 yılı kışında ve 1842 yılı Haziran ayına kadar devam ettiğini belirtmiştir ve Türkçeye çevrilen ilk dramatik eser olarak bilinen Geatano Donizetti'nin "Belisario" operasının bu sezon içerisinde sahnelendiğini ifade etmiştir. 1842 yılı Haziran ayı sonrasında tiyatro sezonu kapanması ile Bosco Tiyatrosu da kapanmış ve yeniden açılmamıştır.

1969 ile 1870 yılları, İstanbul'da opera sanatının yaygınlaştığı ve İtalyan operalarının sıklıkla sahnelenmeye başladığı dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu dönem içerisinde Avrupa'dan Opera Truplarının davet edilmesi ve eserlerin sahnelenmesi konusunda Naum Tiyatrosu çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Tanzimat dönemi tiyatrosuna büyük katkı sağlayan ve opera sanatının tanınması ile yayılması konusunda neredeyse yirmi beş yıl hizmet vermiş olan Naum Tiyatrosu 1944 yıllarının sonlarına doğru faaliyetine başlamıştır. 1842 yılının Haziran ayında kapanan ve bir daha açılmayan Beyoğlu'ndaki Bosco Tiyatrosu binası, 1844 yılında Tütüncüoğlu Mihail Naum adında bir Hristiyan Ermeni tarafından alınmıştır ve baştan başa tamir edilerek 1846 yılına kadar sahnelenen temsiller için ev sahipliği yapmıştır. Yine ahşap olarak hizmet veren bu bina yanmış, yanan binanın yerine Naum 1848 tarihinde büyük bir taş binayı Tiyatro binası olarak yaptırmıştır.

Yeni bina 4 Ekim 1848 tarihinde "Macbeth" operası ile temsillere başlamıştır. Sevengil [1959], birkaç akşam sonraki bir temsili izlemek için Padişah Abdülmecid'in kendiliğinden tiyatroya geldiğini ve ertesi gün Naum'un Padişaha teşekkürlerini bildirdiği dualarla dolu bir dilekçe sunduğunu belirtmektedir.

1852 yılında on yıllığına Naum'a verilen Opera sahneleme yetkisinin süresi 1862 yılında dolunca Naum bu yetkinin yeniden on yıllığına kendisine verilmesi konusunda hükümete başvurmuş, İtalyan ve Fransız eserlerinin temsil hakkı bu sefer beş yıllığına kendisine verilmiştir.

Varlığını yirmi beş yıl koruyan ve opera sanatı adına çok önemli hizmetler veren Naum Tiyatrosu 5 Haziran 1870 yılında ikinci kez yanmıştır. Bu felaketten sonra tiyatronun kurucusu Mihail Naum yeniden tiyatro işletme girişiminde bulunmamıştır. 1870 yılındaki bu yangının sonrasında uzun bir süre opera sanatı ile ilgili herhangi bir harekete rastlanmamış, yangını takip eden elli yıllık süre içinde Türk Opera sanatı tam anlamıyla bir duraklama dönemine girmiştir.

Kaynakça

Altar, C. M. *"Opera Tarihi"*. vol. 4, İstanbul, Pan yayıncılık, 2001

Aracı, E."Naum Tiyatrosu", İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2010

Balkılıç, Ö *"Cumhuriyet Halk ve Müzik – Türkiye'de Müzik Reformu 1922–1952"*. Ankara, Tan Kitabevi Yayınları, 2009

Demiralp, O. *"Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, vol.3: Modernleşme ve Batıcılık",* 4. Baskı, Istanbul, İletişim Yayınları, 2007

Georgeon, F. *"Osmanlı-türk modernleşmesi 1900-1930"* İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006

Kolçak, O. "A. Adnan Saygun". İstanbul, Kastaş yayınevi, 2005

Küçüköncü Y. "*Türkiye'de Genel Müzik Kültürüne Etkileri Bakımından Cumhuriyet Döneminde Müzik Eğitimi Ve Müzik Öğretmenleri*", 1924–2004 Musiki Muallim Mektebinden Günümüze Müzik Öğretmeni Yetiştirme Sempozyumu Bildirisi, SDÜ, 7–10 Nisan 2004, Isparta

Mimaroğlu, İ. Müzik Tarihi, Varlık Yayınları, İstanbul–1999

Özkişi, Z. G. *"20. yüzyılda opera; 20. yüzyıl modernizminin operaya etkileri ve modernist / postmodernist estetik bağlamında opera"*, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007

Öztürk, O. M. *"Türkiye'de Müzik Olgusunun "müzik" Olarak Anlaşılmasında ve Eğitim Alanindaki Önyargıların Aşılmasında Bütüncül Yaklaşım Gerekliliği Üzerine Tespit ve Öneriler"* 8. Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu, Samsun, 2009

Refiğ, G. *"Özsoy operası Atatürk ve Adnan Saygun".* İstanbul, Boyut yayıncılık, 2012,

Sağlam, A. *"Türk Musıki/Müzik Devrimi",* Bursa, Alfa Aktüel Yayınları, 2009, pp. 100-104

Say, A. Müzik Ansiklopedisi, Cilt I, İstanbul, 2001.

Sevengil, R. A. "*Opera sanatı ile ilk temaslarımız*". İstanbul, Milli Eğitim

basımevi, 1969

Stokes, M. *"Türkiye'de Arabesk Olayı",* 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, pp. 43-84

Tarlakazan, B"Atatürk ve Sanat Kavramı Üzerine Düşünceler", Bilge Dergisi, C.10, S.38, 2003, s.s.30-35.

Tekelioğlu, O. *"Modernizing reforms and the Turkish music in the 1930s"*, London, Frank Cass, Turkish studies, vol: 2, no: 1, London, 2001, pp. 93-108

Yöre, S. *"Ahmed Adnan Saygun'un Çoksesli Müzikte/Türk Çoksesli Müziği'nde Ulusalcilik Görüş ve Yönlerinin Değerlendirilmesi",* Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dali Müzik Öğretmenliği Bilim Dalı, 2010

Yöre, S. *"Kültürleşmenin bir parçası olarak Osmanlı'da operanın görünümü"*. Journal of World of Turks (ZfWT), vol. 3, No. 2, 2011

Ali Avni Çelebi with The Concept of Original Art

Sabriye ÖZTÜTÜNCÜ[1]

Summary

When the Turkish painting art is examined, it can be said that with the establishment of the Independent Painters and Sculptors Union, the foundations of individual style searches in the Turkish painting have been created.

In order to make the developing Turkish painting art regular and permanent, the emergence of the art environment that gives freedom to stylistic approaches can be seen as a sign of having a pluralistic art environment for painters. It can be considered that the most important role played by the Independent Painters and Sculptors Union, which can be observed to have an important contribution to the efforts for modernization in the Turkish painting, is its efforts to create a cultural identity in the field of art.

In this work, paintings of painter Ali Avni Çelebi, who visualized the transformation of cultural identity into an artistic form and the remaining views in memory in his works in a certain stylistic integrity, were examined.

Keywords: Independent Painters, Contemporary Turkish Painting, Turkish Painting, Turkish Painters, Ali Avni Çelebi

Özgün Sanat Anlayışıyla Ali Avni Çelebi

Özet

Türk resim sanatı incelendiğinde, Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği'nin kurulmasıyla Türk resminde bireysel üslup arayışlarının temellerinin oluşturulduğu söylenebilir.

Gelişmekte olan Türk resim sanatının düzenli ve kalıcı hale gelmesi amacıyla, üslup anlayışlarına özgürlük tanıyan sanat ortamının oluşması, ressamlar için çoğulcu bir sanat ortamına sahip olduklarının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Türk resminde çağdaşlaşma yönündeki çabalara önemli bir katkıda bulundukları gözlemlenebilen müstakiller 'in Türk resminin gelişmesinde oynadıkları en önemli rol, sanat alanında kültürel kimlik yaratma gayretleri olarak düşünülebilir.

[1] Research Assistant, Akdeniz University, Faculty of Fine Arts, Painting Department, Art and Design Section, Antalya, soztutuncu@gmail.com

Bu çalışmada, kültürel kimliğin sanatsal forma dönüşme ve bellekte kalan görünümlerini belirli bir üslup bütünlüğü içinde eserlerinde görselleştiren ressam Ali Avni Çelebi'nin resimleri irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müstakil Ressamlar, Çağdaş Türk Resmi, Türk Resmi, Türk Ressamları, Ali Avni Çelebi

1. Giriş

Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nden sonra kurulan ve Cumhuriyet döneminin ilk derneği olan Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği (kısaca Müstakiller), Türkiye'de 1929-1932 ve 1936-1942 arasında etkinlikler gerçekleştirmiş üyeleri 1914 kuşağının hocalığı altında yetişmiş ressam ve heykeltıraşlardan oluşan bir sanatçı topluluğudur.

Avrupa'da resim eğitimini tamamladıktan sonra yurda dönen ressamlarca 1929'da kurulmuştur. Yeni Resim Cemiyeti"nin kurucuları, 1923"te Akademi"de son sınıf öğrencileri olan Şeref Akdik, Saim Özeren, Refik Epikman, Elif Naci, Mahmud Cuda, Muhittin Sebati, Ali Avni Çelebi ve Zeki Kocamemi idi. 1928"de Fransa ve Almanya"dan yurda dönen sekiz ressam (Refik Fazıl Epikman, Cevat Hamit Görele, Şeref kamil Akdik, Mahmut Fehmi Cuda, Nurulah Cemal Berk, Hale Asaf, Ali Avni Çelebi, Ahmet Zeki Kocamemi), iki heykeltıraş (Muhittin Sebati, Ratip Aşir Acudoğlu) ve bir dekoratör (Fahrettin Arkunlar), "Müstakiller" grubunu kurdular. Grup adını, Fransa"da o yıllarda etkin olan "La société des artistes indépendantes"dan esinlenerek almıştır (Özsezgin, 1998: 29).

Eğitim dönemleri Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı, Kurtuluş savaşı ve Cumhuriyet'in kuruluş yılları arasında geçen Sanayii Nefise Mektebi'nin öğrencilerinden olan Müstakiller, Türk eğitimcilerin yetiştirdiği ilk kuşak sanatçılarıdır. Avrupa'daki eğitim dönemlerinde farklı bir toplumsal ve kültürel yaşam ortamı ile tanımışlar ve bu karşılaşmayı eserlerine yansıtmışlardır. Türk resminin gelişen süreci içerisinde bir önceki kuşağın sanat alanındaki etkilerini de benimsemiş, yenilik aramak ve eserlerinde çağdaş anlayışları yansıtmak en önemli amaçlarından olmuştu. Grup içerisindeki farklılıklara rağmen Türkiye'de resim sanatının daha fazla benimsenmesi için çaba harcamış, resim sanatına karşı tutucu bakış açılarını değiştirmeyi hedeflemişlerdir.

Resimleri ile Avrupa'da kübizm ve konstrüktivizm uzantısı resim anlayışlarından etkilendiklerini göstererek, yeni bir Türk resim sanatı dönemi oluşturmuşlardır. Avrupa'da yaşadıkları sanat ortamını ülkeye getiren bu ressamların amacı, Türk resim sanatının düzenli ve kalıcı temellere oturtulması ve yaygınlaştırılması olmuştur (Yaman, 1992: 84). Belli bir çalışma programları düzenleyerek etkinliklere başlamış olan Müstakiller, toplum bilincinde değişiklikler yapmak sanatı halka sevdirmek, ısındırmak için ressam heykeltıraş sanatçıların yaratıcılık alanında özgürce çalışabilmelerini sağlamak yönünde çabaları olmuştur. Sanatçının, üreticinin çabalarının güvence altına alınması, ortak bir çatı altında toplanılması amacıyla bir derneğe, topluluğa ihtiyaç duymuşlardır. Eserlerinde kübist, konstrüktivizm biçim çözümlemeleri ile birlikte yerel halk kültürü ve yöresel konularda ağırlık vermişlerdir.

Müstakiller, Türk Resim Sanatına Batı sanatının gelişen tekniğinden, yeni akımlarından yararlanan, fakat Türk sanatçısı olma duyarlılığını kaybetmeyen, özgün sanat anlayışlarıyla, yeni ve çağdaş bir boyut katmayı başarırlar. Bu halleri ile Çallı kuşağının yurda dönerken benimsedikleri sanat anlayışları doğrultusunda resim üretme anlayışlarından farklı taklitçilikten uzak özgün eserler vermeyi başarırlar (Özsezgin, 1998: 29). Türkiye'de heykel ve resim

sanatının benimsenmesini kolaylaştırmak için çalışan Müstakiller, sanatçının ekonomik özgürlüğünü savunmuş, sanatçıların maddi kaygılarını dile getirerek bu konuda çalışmalarda bulunmuştur (Giray, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi:1319-1320).

Cumhuriyet Döneminin ilk sanat grubu olan "Müstakil Ressam ve Heykeltıraşlar Birliği" ni kuran 28 kuşağı sanatçıları, Türk resminin düşünsel ve teknik olarak gelişmesine katkıda bulunmak, güzel sanatları köklü kurallar çerçevesinde yönlendirerek üst düzeye ulaştırmak, Avrupa'da yaşadıkları sanat ortamını Türkiye'de de oluşturmak amacında oldular. Birliğin modern sanat akımlarını içeren etkinlikleri toplumda sanatın ne olduğu, nasıl ve niçin olduğu tartışmalarını gündeme getirmiştir. 1937 yılında düzenledikleri yurt içi gezici sergilerini ise, amaçlarına ulaşmak için yeni bir olanak olarak değerlendirmişlerdir. (http:ekitap.kulturturizm.gov.tr. Erişim tarihi: 05.04.2017) Kısacası, Türk resim sanatının uygulanmasının düzenli ve kalıcı hale gelmesi ve yaygınlaşması, sanatçıların güvence altına alınmaları, bireysel sanat anlayışlarına uygun üretim ortamı sağlayan bir birlik sayesinde çalışmalarını sürdürmek amaçlarıyla bir arada olma ve toplanma kararı aldılar, bu amaçla bu derneği kurdular.

1.1. Müstakil Ressamların Özellikleri

Resim 1: Mahmut Cüda ve Cevat Dereli, 1925 yılında Paris'te Academia Julian'da Paul Albert Laurens Atölyesinde, Kıymet Giray Katalog

Resim 2: 1930 İzmit Sergisi, İlhami Demirci, Ercüment Kalmık, Nazıma Cuda, Halk evi Memuru, Sabiha Bozcalı vd…, Kıymet Giray Katalog

Birliği oluşturan ressamların en önemli amacı sanatçının ekonomik özgürlüğünün sağlanmak istenmesi, Cumhuriyet dönemi ilk sanatçı birliği oldukları için çağdaş atılımlar ve yorumlamaların olduğu konularda eser üretmek istemeleri grubun farkını ortaya koymaktaydı. Birbirlerinden farklı üslupta sanatçıların aynı gaye altında bir araya gelmeleri homojen bir grup oluşturmuştur. Kimi ressamın desen sağlamlığı, çizgiye önem vermesi, renklerin zıtlıklarının

kullanımı, biçimlerin sadeleştirilmesi veya renkçi üsluba sahip olması etkisi altında kaldıkları akımlarla ilgili olmuştur.

Konu seçimlerinde, natürmort, manzara, iç mekân, günlük yaşam hakkında yorumlamalar ve tarihi konular olmuştur. Nü, portre, sürrealist ve mitolojik konulara daha az yer verilmiştir. Doğa betimlemelerinde yer alan deniz, orman ve kır görünümleri, manzara olarak insanın günlük yaşamı içerisine dâhil edilerek ele alınmıştır. Köy insanı yaşantısını, geçim şartları ve hayatla mücadele konularını oluşturan hasat, harman, hayvancılık gibi konu betimlemeleri de yer almaktadır.

Kıymet Giray Müstakilleri şu şekilde değerlendirmektedir: Çallı kuşağı sanatçıları 19 ı 4 yılında yurda döndüklerinde benimsedikleri sanat anlayışları doğrultusunda resim üretmişlerdi. Renk ve ışık özelliklerine önem veren bir anlayışa yönelmişlerdi. Oysa müstakillerin üyeleri, ayrı sanat anlayışlarına karşın; biçim, hacim, desen, mekan ve konstrüksiyona önem veren yeni bir sanat anlayışında ve konu «çeşitlemeleriyle ortak duyarlılığa ulaşmışlardır. Müstakiller, Türk resim sanatına, batı resminin gelişen tekniğinden, yeni akımlardan yararlanan, fakat Türk sanatçısı olma duyarlılığını kaybetmeyen, özgün sanat anlayışlarıyla, yeni ve çağdaş bir boyut katmayı gerçekleştirirler. Avrupa sanatının bir akımını taşımaktan, bir sanatçının eserlerinin benzerlerini üretmekten biçimsel taklitçilikten uzak, özgün yapıtlar vermeyi başarırlar (Giray, 1993: 48).

"Müstakiller, estetik ve plastik açıdan izlenimci alışkanlıkların yaygınlaşması sonucu neredeyse görmezden gelinen, üç boyutlu ve derinlikli mekan olgusunun ve kavramının önemini vurgulamak; aynı şekilde (nesnelerin hacimsel değerleri ile birlikte kavranması önerisiyle) yapı sorununu düşünsel ve plastik düzeyde tartışmak isterler. Dolaylı olarak Türk resminde bir düşünce ve yaklaşım değişiminin kaynağı olarak görülen Müstakiller; plan, modülasyon, boşluk ve yapı gibi değerleri ön plana çıkaran radikal bir sanat tartışması üzerinde yoğunlaşan bir anlayışa sahiptirler" (Sağlam,2010:16).

Ali Avni Çelebi ve sınıf arkadaşlarının 1925 yılında Münih'te Hans Hofmann Atölyesinde çekilmiş fotoğrafları (Giray, Müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği, s. 96)

Resim 3: Antik A.Ş. Arşivinden 20.03.2017

Resim 4: Müstakiller 'in Sanayi-'i Nefise Mektebi Yılları. Sıhhiye Müzesi Binası 1920

Soldan Başlayarak Necmettin Halil, Ali Avni Çelebi, Elif Naci, Kadri Atamal vd…, Kıymet Giray Katalog

Dönemin sanat ortamında kübizm, fovizim ve konstrüktivizm gibi akımların bir arada görülmesi konu içerik, desen, boya kullanımı, biçim, yüzey ve derinlik gibi resmin elemanlarını oluşturan öğelerin ressamların eserlerinde nasıl kullanıldığı ile ilgili bilgiler vermektedir. Ressamın çalışmasında renk ve kompozisyon kullanımı resmin konusu hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamakla birlikte, Batı' sanat eğitimi almış olan ressamlarımızın Türk resim sanatı arasındaki farkla karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Böylece farklı sanat anlayışları ressamların konuları kendi sanat anlayışlarına göre yorumlamalarıyla çözülmüştür.

Müstakil ressamların yeni sanat biçimlerini ülkeye getirme yolunda devrimci çabaları olmuştur. Bu çabalar cumhuriyetin ilanından sonra, Atatürk'ün başlattığı devrimci hareketlerle de bağlantılıdır (Tansuğ, 2008:167).

Birliğin, 1937 yılı içerisinde Zonguldak, Samsun, Balıkesir, Bursa gibi çeşitli illerde yurt sergileri açarak, sanatı Anadolu'ya sevdirme, tanıtma ve yayma çabalarında bulunmaları kübist, kontruktvist gibi akımlarla-üsluplarla ortaya çıkan resimleri tüm Anadolu ve Türk halkının görmesi mümkün olmuştur. Yurt sergileri ve düzenlenen sergiler boyunca sergilerde yer eden resimler, birlik hakkında konferanslar düzenlenmiştir. Zeki Kocamemi, Ali Çelebi kübist ve ekspresyonist; Refik Epikman, Hale Asaf, gibi ressamlar kübist eğilimlerdeki resimleriyle yeni Türk resminin çağdaşlaşma ve yenilenme yönündeki ilk örneklerini vermişlerdir.

1.1.1. Ali Avni Çelebi ve Hayatı (1904 –1993)

Resim 5: Ali Avni Çelebi, Akademi Bahçesinde, Kıymet Giray Katalog

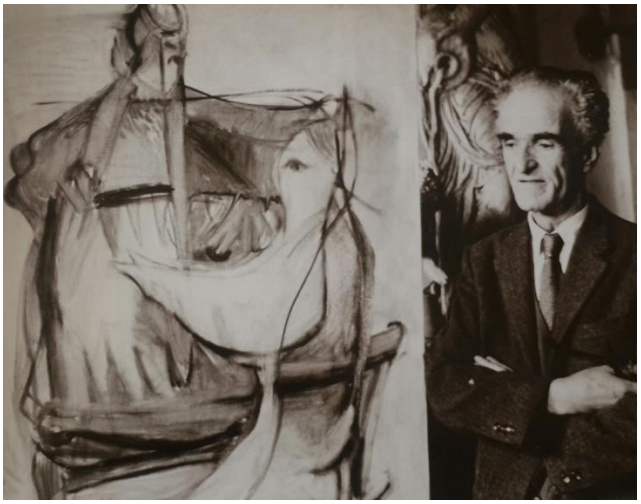
1 Mart 1904 yılında İstanbul'da doğan Ali Avni Çelebi, sanata karşı büyük ilgi duyan babasının teşvikiyle 1918'de Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi'ne gider, Hikmet Onat ve İbrahim Çallı'nın atölye öğrencisi olur. Öğreniminin ilk iki yılını Hikmet Onat Atölyesi'nde desen çalışmalarıyla sürdürmüş ve son iki yılda Çallı Atölyesi'nde yağlı boya tekniğini öğrenerek tamamlamıştır. Resim yeteneği, çocukluk yıllarında ailesi ve çevresinin ilgisini çekmiş olan Çelebi ileri yaşlarında, 22 Mayıs 1922 yılında kendi imkanları ile Münih'e gider ve Hans Hoffman'n özel atölyesinde çalışır. Ardından Berlin Akademisi Kleve atölyesinde çalışmaya başlar. Kısa zaman içerisinde edindiğ atölye deneyimleriile bireysel duyarlılığına, üslubuna özgür ve kişiliğine uygun bulduğu Hoffman atölyesinde çalışmaya devam eder. 1923 yılında Münihe gelen Ahmet Zeki Kocamemi ile aynı atölyede çalışma imkanı bulması, dayanışma ve dostluk içerisinde bu ikiliyi bir arada tutmuştur.

6 Haziran 1927 yılında Türkiye'ye geri dönen Çelebi kısa süren öğretmenlik tecrübesinden sonra görevinden istifa eder ve idealindeki sanat hayatına devam etme çabalarını hızlandırdı. Ülkeye döndükten sonra Kocamemi ile Çelebi sanat anlayışlarına katılan yenilikleri Almanya dönüşlerinde katıldıkları Güzel Sanatlar Birliği, Galatasaray ve Ankara sergilerinde yer alan eserleriyle göstermişlerdir. Dönemin Türk resim sanatı için etkileyici bir yenileşme hareketi olan bu sergiler ve ressamların farklı üslupları hocaları olan Güzel Sanatlar Birliği üyeleri tarafından yadırganmıştır. Bu tavır ve anlayış üzerine 1929 da Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği adı altında birleşen ressamlar Ankara Etnografya Müzesindeki sergilerinde kendilerini ifade edebilecekleri ortamı bulmuşlar ve birliğin kurucu üyeleri arasında yer almışlardır. Günümüze kadar ulaşan sanat anlayışında yeni yorumları, yeni konuları ile sanatını geliştirmiştir. Anlayışı ve duyarlılığını eserlerindeki konu seçimlerine yansıtmıştır.1932 ve 1938 seneleri arası Güzel Sanatlar Akademisi ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde eğitim görevlisi olarak çalıştı. 1967'de emekliye ayrılana kadar atölye hocalığı görevini sürdürdü.

Çelebi ilk kişisel sergisini 1932 yılında açmış, 1975'den günümüze kadar biri Ankara'da yedisi İstanbul'da olmak üzere sekiz kişisel sergi açan Çelebi yurt dışında ve içinde birçok karma sergiye de katılmıştır. 1981 yılında katıldığı "Atatürk İnkılapları" konulu kompozisyon yarışmasında basın ödülü alan Çelebi'ye aynı yıl Kültür Bakanlığı onur plaketi verilmiştir. 1991 yılında Ali Avni Çelebi Devlet Sanatçısı Unvanına değimli görülürken Sedat Simavi ödülünü de kazanmıştır. 1987 yılında Mimar Sinan Üniversitesi tarafından kendisine fahri profesörlük unvanı verilmiş, 1993 yılında ise İstanbul'da yaşamını yitirmiştir.

Kısacası, ressam Çelebi ve eserleri, üyesi olduğu Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği sergileri ile topluma tanıştırılmıştır. 1929-1937 yılına kadar katıldığı sergiler ve Müstakillerin düzenlediği yurt sergileri programında Anadolu illerinde halka tanıtılmıştır. Bükreş, Belgrat, Atine ve Moskova'da açılan "Türk Resim Sanatı" sergilerinde de eserleri yer almıştır.

Eserleri ve Ressamlık Detayları

Resim 6: Tuvali ile 1962 Yılı, Kıymet Giray Katalog

Çelebi, çağdaş üslubu ile içinde bulunduğu dönemdeki Türk Resim sanatına yeni boyutlar kazandırarak, yenilikçi arayış ve anlatımların hakim olduğu resim anlayışının benimsenmesinde, büyük katkısı olan bir sanatçıdır. Kübizm ve dışavurumcu anlatımda olan resim çalışmaları ile özgün bir yoruma ulaşmıştır.

"Sanatta aradığım şart ve vasıflar; karakter, form, volüm, inşaa, tesir, atmosfer ve valörü ile bütünü teşkil eden kompozisyon olduğuna inandım ve o yolda eğitilerek sanat yolumu tayin ettim." (Giray, 1992:36-38) Yurtdışıda eğitim gördüğü süresince düzenli bir atölyede iştirak edememesinin sebebi ise, kimi zaman ekonomik sebepler kimi zamanda yabancı ülkede yaşamanın vermiş olduğu uyum süreci olmuştur. Yetiştiği toplumun sanat öğretisinden çok farklı bir kültürü olan yabancı bir toplumda eğitim almak, resimsel çözümlemelerinde fark edilir etkiler yaratmıştır.

1918 yılında girdiği Sanayi-i Nefise Mektebi'nde Hikmet Onat ve İbrahim Çallı'nın atölyelerinde öğrenim görmüş, Avrupa'ya gitmek için 1927 yılında okulu bırakarak Münih'e gitmiş ve Münih Güzel Sanatlar Akademisi'ne girmiştir. Kısa bir süreliğine ise Berlin'e giderek Berlin Güzel Sanatlar Fakültesi'ne devam eden Çelebi, 1923 yılında yeniden Münih'e dönerek Hofmann'ın özel sanat okulunda öğrenim görmeye başlamıştır. 1922-23'lü yıllarda Münih'te Hans Hoffman'ın atelyesinde dört yıl eğitim alana Ali Avni Çelebi'dir. Çelebi'nin bu dönemi özellikle başlangıç yılı Türk Resim Tarihi yönünden büyük önem taşımaktadır. "Kendi kuşağı içinde, uzun süreli bir programla yurt dışına giden ilk ressamlarımızdan biri Ali Çelebi olmuştur" (Gültekin, 1984: 8). Hoffman'nın atölyesinde çalışmış olması Çelebi'nin kübizm, konstrüktivizm ve Alman ekspresyonizmi gibi akımları tanımasını sağlamıştır. Zaman içerisinde kübist anlayışa yoğunlaşarak resimlerinde akımların coşkulu renk kullanımı ile kendine özgü bir üslup yaratan ressamın eserleri merkezi bir kompozisyon üzerine kurulmuş ve renk tonlarındaki çeşitliliği ile klasik sanata özgü nitelikleri de kullanmıştır. Figürlü kompozisyonlarında renk zıtlıklarını özenle kullanmış, manzara resimlerinde ise yeşilin ve doğanın tonlarını kullanırken kırmızı-yeşil zıtlığına önem vermiştir. Sıcak ve soğuk renkleri dengeli bir biçimde kullanarak uyumlu bir görüntü elde etmiştir. Resimlerinde oluşan renk ve çizgi değerlerin yanı sıra derinlik değerlerinin belirginliği, kompozisyonun geometrik alt yapısı ve planlamasına dayanmaktadır. Geniş yüzeyli renk lekeleri, ışık ve gölge dağılımıyla birlikte güçlü bir desen anlayışının bütünleşmesi biçim bozma anlatımını yansıtmaktadır. Dışavurumcu etkilerde olan resim anlayışı zamanla sonra Kübizm ile dengeli bir biçimde birleşmiştir. Manzara resimlerinin yanı sıra başlangıçtaki kübik soyutlamalar ve dışavurumcu etkilerin görüldüğü kavramsal konulardan oluşan resimlerinin giderek, günlük sıradan yaşamın insanını konu edinmesi ve resmetmesi, konu çeşitliliğini gözler önüne sermektedir. Yaşamın doğal seyri içindeki insan ve hayvan yaşamından görünümler ressamın üslub biçimiyle yansıtılmıştır.

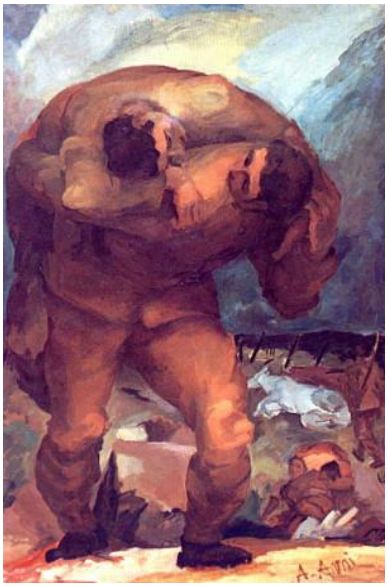
Çelebi bütün konularla ilgilendiğini, doğanın zenginliklerinden yararlandığını, sabit bir konu üzerinde durmadığını ifade etmiştir. Ancak, sanatçının ilk yapıtlarından son yapıtlarına doğru yapılacak bir değerlendirme, onun daha kavramsal ele alınan konulardan giderek daha gündelik yaşamın insanı kuşatan olaylarına doğru bir yol izlediğine tanık oluruz. Müstakil ressamlar arasından özgün üslubu ile bireysel farklılığını ortaya koymayı başarabilen Çelebi, ayrıca; 1944 yılında düzenlenen 6'ıncı Devlet Resim ve Heykel Sergisinde "Çam Korusu" adlı eseriyle birincilik ödülüne değimli görülen Çelebi Devlet Resim ve Heykel sergilerine de katılmıştır. CHP'nin 18'inci Kültür ve Sanat Programı doğrultusunda düzenlenen Yurt İçi Ressamlar Gezisi'nde; 1938 yılında Arap kir Malatya, 1943 yılında Bilecik'e gönderilen sergilere katılmıştır (Giray, 1994:9).

Resim 7: Ali Avni Çelebi, "Maskeli Balo", Tuval Üzerine Yağlıboya, 138x186 cm, 1928, Kıymet Giray Katalog

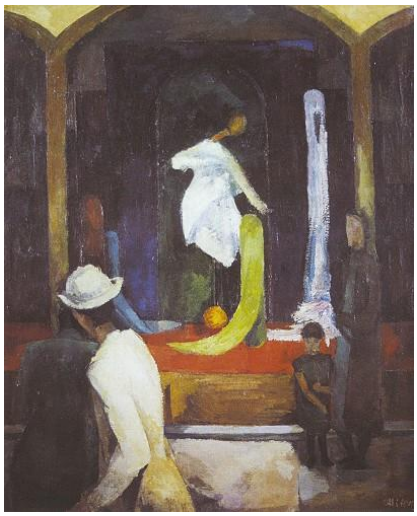
Ressamın 1928 tarihli 1931 yılında ise Paris'te Bağımsızlar sergisinde yer alan Maskeli Balo isimli resmi, konu ve biçim açısından ele alındığında Türk sanat tarihinde önemli bir yere sahiptir. Çelebinin ustalığını gösteririz niteliktedir. Kompozisyonda kullanıla desenlerin gücü, sağlam bir çizgi ile belirginleştirilerek hareket halinde olan kompozisyonun bütünlüğü içeresinde yerini bulmuştur. Figürlerdeki dinamizm çarpıcıdır, geometrik formlara oturtulup çizgisel şemaya dönüştürülen figürlerin kadın ve erkek modelleri çağdaş bir mekân olan dans salonunda ve oldukça modern olan kültürel bir etkinlik içerisinde görülmektedir. Dışavurumcu akım ile kübizmin inşaacı yaklaşımının birleşiminin görüldüğü resimde ön planda yer alan figürlerde yoğun bir düşünce havası ve durağanlık hissedilirken, ikinci planda hareket halinde olan ve dans eden çiftler görülmektedir. Kompozisyonun tamamında yer alan figürlerin hepsi birbirinden ayrı düşünceler içerisindedirler. Açık-koyu, çarpıcı-soluk renklerin hakim olduğu resim, figürler üzerindeki manayı anlamamıza yardımcı olmaktadır. Birbirinden bağımsız figürlerin olmasına rağmen düşünmekle meşgul olma etkisi ile bizlere ortak bir izlenim bırakmaktadır. Psikoloji ve içerik yönünden her plan ayrı ayrı değerlendirilebilmekledir. Çevresiyle uyumlu olan figürler, figürlerin dinamizmi ve çizgi sağlamlığı, deformasyonlar ve yer yer soyutlamalar bakımından Türk resminde açılan yeni çığır olmuştur.

"Maskeli Balo" çalışması ile Çelebi, resimdeki figürleri birbirlerinden kopuk ve ilişkisiz bir biçimde konumlandırarak resimde bir gerginlik yaratmayı başarmıştır. Sanki bu resimde farklı zamanlarda, farklı yerlerde yapılmış çalışmaların bir araya getirilmesine dayalı bir kolaj etkisi hakimdir. Figürleri birbirine yaklaştıran tek unsur, resmin kuruluşunda hakim olan geometrik alt yapıdır. Konu seçiminden, resmin inşasına, kullanılan figürlerin seçiminden (maskeli olan), resmi izleyenin resimden izlenilmesine, tuvalin ön sağ alt köşesinde duran kadın ve erkek figürünün pornografik duruşlarına kadar; bu kompozisyon; Türk resminde karşılaşılmamış öncü bir nitelik taşımakta ve bu yanıyla Türk resim sanatı tarihinin erken dönem başyapıtlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Ali Avni Çelebi'nin 1926- 1937 yılları arasında yaptığı çalışmalarında "insanın büyük kent yaşamındaki ruhsal doyumsuzluğu, duygulu ve hüzünlü iç gerçeklikleri, çeşitli karşıtlıklar içinde işlenmiştir" (Gültekin, 1984: 36).

Resim 8: Ali Avni Çelebi, "Silah Arkadaşları", Muşamba-Tuval Üzerine Yağlıboya, 150,5x100 cm, 1937, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, Kıymet Giray Katalog

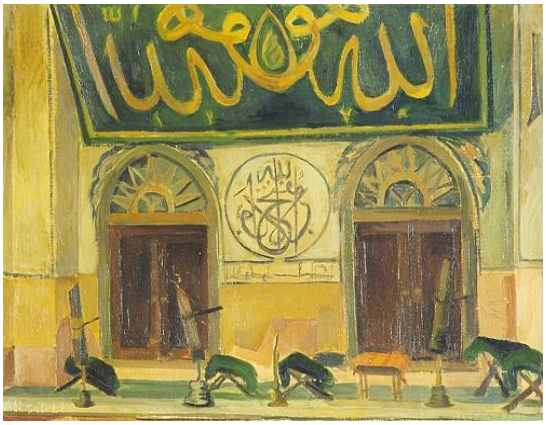
Ressamın "Silah Arkadaşları" isimli resmi üslubunun inşacı düzen anlayışı ve dışavurumcu niteliklerini ortaya koyduğu bir diğer önemli resimleri arasındadır.

Resim 9: Ali Avni Çelebi, "Vitrin", Tuval Üzerine Yağlıboya, 90x73 cm, 1926

Kemal Bilginsoy Koleksiyonu, http://www.antikalar.com/ali-avni-celebi/24.03.2017

Ressamın öne çıkan resimleri arasında gösterilen "Vitrin" isimli eseri, kompozisyon oluşumu, sıcak-soğuk renk dengeleri ve konusu itibariyle çağdaş bir anlatım diline sahiptir. Yaşanılan mekân etkisi, figürlerin kompozisyondaki yerleri ve hareket halinde oldukları izlenimi bizlere resmin oluşturulduğu dönemin hareketliliğini aktarmaktadır.

Resim 10 : Ali Avni Çelebi, "Bursa Ulu Cami", Prestuval Üzerine Yağlıboya, 45x55 cm., Antik A.Ş. Arşivinden, http://www.antikalar.com/ali-avni-celebi/24.03.2017

Resim 11 : Ali Avni Çelebi, "Kediler ve Sincap", Tuval Üzerine Yağlıboya, 115x100 cm., 1967, http://www.antikalar.com/ali-avni-celebi/24.03.2017

Resim 12: Ali Avni Çelebi, "Ekin Taşıyan Kadın", Tuval Üzerine Yağlı Boya, 120x80 cm., 1934, http://www.antikalar.com/ali-avni-celebi/24.03.2017

Ressamın "Ekin Taşıyan Kadın", isimli resminde Anadolu'dan gündelik yaşamdan detaylar vermektedir. Emektar, çalışan Anadolu kadını ile yaşamın içine değinmektedir. Hareket halindeki figür, çocuğunun elinden tutmakta ve sırtında bir çuval içine bastırılmış ekin taşımaktadır. Anne ve çocuk eve dönüş yolunda izlenimi vardır. Sırtındaki yükün ağırlığına ve onu geri çekerek yavaşlatan çocuğuna rağmen emin adımlarla yürümeye devam etmektedir.

Resim 13: Ali Avni Çelebi, "Tohum Atan Adam", Tuval Üzerine Yağlı Boya, 85x118 cm.,1932

Ressamın "Tohum Atan Adam", isimli resminde Anadolu yöre yaşamından görünümler lekeci-inşacı anlayışla yansıtılmıştır.

Resim 14: Ali Avni Çelebi, "Kayık Çekenler", Tuval Üzerine Yağlıboya, 55x47cm., 1928, Antik A.Ş. Arşivinden

Resim 15: Ali Avni Çelebi, "Kelebek Yakalayanlar", Tuval Üzerine Yağlıboya, 113x160 cm., 1993

Ressamın "Kelebek Yakalayanlar", isimli resminde doğanın zenginliklerinden yararlandığını dikkat çekmektedir. Sıcak ve soğuk renk lekeleri, zihinde bahar havasını andıran görünümüyle, güneş ışınlarının tabiat içinde uyandırdığı parıltılar ve manzara, içerisinde hareket halinde dolaşan figürün geometrik formlarla şekillendirildiği görülmektedir. Sıcak renklerin hâkim olduğu resimde kelebek avcısının hareket halinde olması adeta kelebeğin peşinde uçacakmış hissi uyandırmaktadır.

Resim 16: Ali Avni Çelebi, "Balıkçılar" ,Tuval Üzerine Yağlıboya, 1964

Ressamın "Balıkçılar", isimli resmini geometrik bir kompozisyon üzerine oluşturduğu için resim ve geometri kurgusuna önemli bir örnektir. Anlatımcı, dışavurumcu kübist öğelerle beslenen resim, üçgen-piramidal bir kompozisyon içerisine yerleştirilmiş dikkatli bir şekilde işlerini yapmakla meşgul üç balıkçı üzerinde şekillenmiştir. Gökyüzü, deniz ve kıyı üçlemesi içerisinde ayrı ayrı üçgenler kompozisyona hakimdir. İnsan ve doğa ilişkisi mekan içerisinde mekan, figürlerin klasik duruşları, belirgin deformasyona uğramamış figürler ve insan günlük yaşamından görünüm sunulmaktadır. Üç balıkçı da kendi içerisinde bir vazifeyi yerine getirmekte ve her birinin ayrı disiplini olduğu fark edilmektedir. Uçuşan martı, ağı çeken, ağı ayıklayan ve tablaya dizen balıkçı kompozisyonun elemanlarıdır.

Resim 17 : Ali Avni Çelebi, "Balıkçılar" ,Tuval Üzerine Yağlıboya, 105x125cm., http://www.antikalar.com/ali-avni-celebi/24.03.2017

Ressamın "Balıkçılar", isimli ikinci resminde yine günlük yaşam içerisinden bir görünüm bizlere aktarılmaktadır. Balıkçılar ve balık tezgahları başında duran müşteriler kalabalık ve hareketli bir kompozisyon planı içerisine dahil edilmişleridir. Sıcak-soğuk ve zıt renklerin hakim olduğu resimde renkli tezgah, balıklar ve malzemeler bir bütünlük içerisinde hazırlanmıştır. Arka plandaki kompozisyona dahil edilen puslu deniz ve beyaz gemi kompozisyona derinlik katmıştır. Tezgâhın üzerindeki iri bir balıkçıl kuş ise, tepside balık seçen ve tablaya dizen balıkçılar arasında kompozisyonun bir parçası olarak görülmektedir.

Resim 18: Ali Avni Çelebi, "Çiftçiler", Tuval Üzerine Yağlıboya, 85x 119 cm, 1928, Kültür Bakanlığı Yalvaç Müzesinde/Isparta

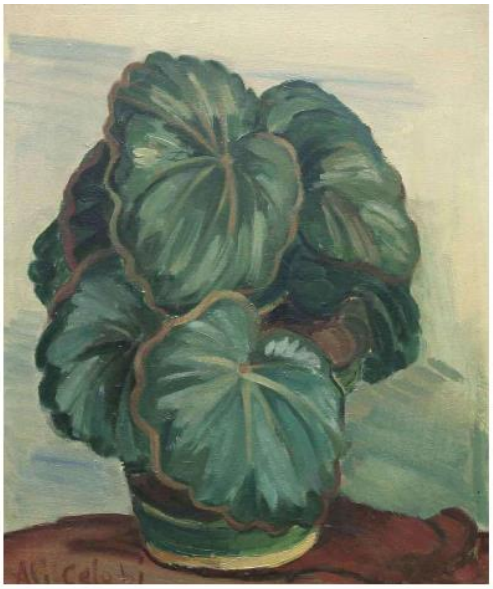
Ali Avni Çelebi'nin "Çiftçiler", isimli eserinin bizlerde bıraktığı en önemli etki hıza ve anı yakalamaktır. Adeta zamanın içerisinde hareket gücüyle birlikte çiftçinin hareketleri, olayın

akışı bizlere yaşatılmaktadır. Çabuk ve yeni yapılmış bir resim izlenimi vermekle birlikte lirik duyguları da yaşatmaktadır. Köy ve köy yaşantısından görünümler olarak yaptığı resimde, Anadolu köylüsünün hasat zamanını ele almıştır. Sıcak renklerin hakim olduğu resimde büyük lekeler halinde renk vuruşları figürlerin detayına inmeden kullanılmıştır. Üç plan olarak kompozisyona yerleştirilen resmin sol alt ve ön planında, sıcak hava ve yorgunluğun etkisiyle dinlenmek üzere ağaç gölgesinde oturmuş iki figür dikkat çekerken, orta planda düğen süren çiftçi ve atın hareketi yer alır, geri planda ise resme perspektif ve derinlik katan gökyüzü ve dağlar görülmektedir. "Ali Avni Çelebi yapıtlarıyla, tekniği ve sanat anlayışıyla Türk resmine yenilikler getirmekle kalmaz aynı zamanda konu çeşitlemesi de getirmiştir. Kent görünümlerinden sokak satıcılarına uzanan sayısız konu çeşitliliği içerisinde dolaşan özgün ve özgür resimler üreten usta bir sanatçıdır (Giray, 1997)."

Resim 19: Ali Avni Çelebi, "Berber", Tuval Üzerine Yağlıboya, 56,5x46 cm, 1928, Kıymet Giray Katalog

Ali Avni Çelebi'nin "Berber", isimli eseri ile lekeci bir üslupla yapılmış, yerinde deformasyona uğramış olmasına rağmen desen sağlamlığı hissedilmektedir. Deformasyondaki ölçü bizlere konunun anlamını tam anlamıyla aktarmaya yetmektedir. Günlük yaşam sıradanlığı olan bir berber ve saçını tıraş ettiği müşterisi âdete bizlere anı yaşatmaktadır. Hız, hareket ve devinim Çelebi'nin yine vazgeçilmez anlatımıyla bütünleşmiştir. Berber dükkânından detaylar ile zihinde tamamlayıcı bir bütünlük sağlanmıştır. Leke değerleri ile kompozisyonu iki eşit parçaya bölerken, dikey yönde perdenin kamışları ve figürlerin başları yer almaktadır. Kendi içerisinde dikey ve yatay bölümlerden oluşan resim, hareket ve leke dengesi ile bütünlük içermektedir.

Resim 20: Ali Avni Çelebi, "Saksıda Devetabanı", Tuval Üzerine Yağlıboya, 56x 46cm. http://dosyalar.ankaraantikacilik.com/karmakarisik.pdf

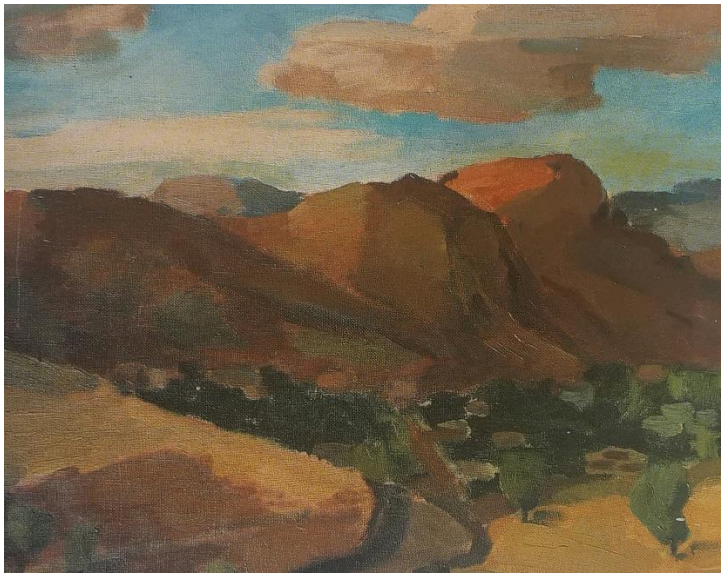
Resim 21: Ali Avni Çelebi, "ST İren Kilisesi", Tuval Üzerine Yağlıboya, 38 x 46 cm., İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, Kıymet Giray Katalog

Resim 22: Ali Avni Çelebi, "İsimsiz", Tuval Üzerine Yağlıboya, 35x44,5 cm.
http://dosyalar.ankaraantikacilik.com/karmakarisik.pdf

Resim 23: Ali Avni Çelebi, "Kayıklar", Tuval Üzerine Yağlıboya, 38x46 cm.
http://dosyalar.ankaraantikacilik.com/karmakarisik.pdf

Resim 24: Ali Avni Çelebi, "Arapkır-Hazende Yolu", Tuval Üzerine Yağlıboya, 33x41 cm, 1937, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, Kıymet Giray Katalog

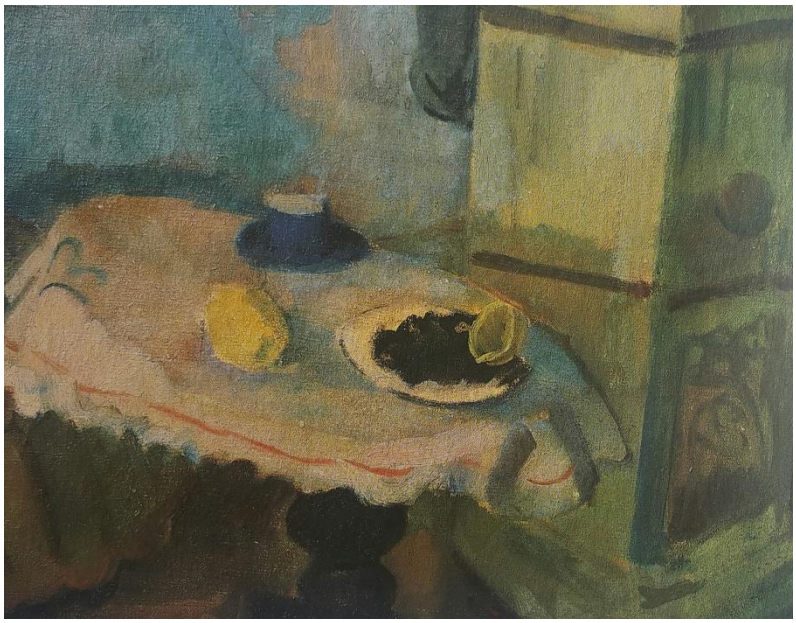

Resim 25: Ali Avni Çelebi, "Manzara", Tuval Üzerine Yağlıboya, 35x45 cm.

Resim 26: Ali Avni Çelebi, "Peyzaj", Tuval Üzerine Yağlıboya, 33x46 cm.

Çelebi'nin yeşil ve kahverengi renk tonlarının hâkim olduğu peyzaj, manzara ve ormanlık alan resimleri büyük leke vuruşlarıyla betimlenmiştir. Renk perspektifi ve hava perspektifinin de yer yer görüldüğü resimler yoğun boya kullanımının da göstergesidir.

Resim 27: Avni Çelebi, "Sobalı Natürmort", Tuval Üzerine Yağlıboya, 55x70 cm., Kıymet Giray Katalog

Resim 28: Avni Çelebi, "Deniz Banyosu", Tuval Üzerine Yağlıboya, 38x46 cm. (İstanbul Resim ve Heykel Müzesi)

Resim 29: Ali Avni Çelebi, "At Yarışı", Tuval Üzerine Yağlıboya, 46x60 cm, 1928, Özel Koleksiyon (Sezer Tansuğ Çağdaş Türk Sanatı)

1.1.1.1. Sonuç

Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği üyelerinde olan Ali Avni Çelebi, yurt dışında aldığı sanat eğitimi ve ülkesine dönünce kurulmasında öncüllük ettiği birlik ile Türk resim sanatının ender ressamlarından biri olmuştur.

Resimlerinde ele aldığı konu çeşitliliği bakımında yaşadığı toplumun her kesiminden insanların meşgul olduğu hayatına kattığı günlük yaşam detaylarını bizlere resimler yoluyla aktarmıştır. Eğitim süresinde etkisinde kaldığı Kübizm ve Alman Dışavurumcu-İnşacı yapıların resimlerine uyarlaması sonucu üslup bakımında dönemi içerisinde çağdaş eğilimlerle dikkatleri üzerine toplamıştır. Doğanın zenginliklerinden yararlanmakla kalmayıp, kendince deformasyonlara ve yeni oluşumlara gitmiştir. Erken dönem resimlerinde ele aldığı konular zaman içerisinde yerini günlük yaşam insanı yaşantısına bırakmıştır. Konumuz görsellerinde ele aldığımız resimleri bu değişimin en önemli örnekleri arasındadır. Zaman zaman katıldığı yurt gezileri ile de yöre konuları üzerinde de çalışmaları olduğunu bizlere kanıtlar. Yurt gezileri kapsamında yaptığı yöre resimlerinde, gidilen yerlere ait çeşitli görünümler yansıtmış, insan ve hayvan ilişkilerine de önem vererek insan gücü üzerine de betimlemeler yapmıştır.

Kendine özgü anlatım diliyle, portre, iç mekan, ölü doğa-natürmort gibi konuları resmetmek yerine, figürlü-figürüz manzara ve sıradan insan yaşantısını resmetmeyi kendine çok daha yakın bulmuştur. Çok değişik açılardan irdelenebilecek niteliklere sahip olan Ali Avni Çelebi, sanat hayatında resmettiği eserlerinde hem düşünsel-ruhsal durumunu yansıtmak hem de belli dönem konularına dikkati çekmek istemiştir. Türk resim sanatının Müstakil Ressamlar Birliği üyeleri incelendiğinde her birinin kendi duygusal-psikolojik anlayışı ve birbirinden farklı resimsel anlatımlara sahip olduğunu görürüz. Her bir ressamın aynı konulara ilgi duymuş olabileceğini fakat; bireysel isteklerine uygun konulara yoğunlaştıklarını görebiliriz.

Kaynaklar

Giray, K., (1992). Yaşamın Hızını Yakalayan Usta Sanatçı: Ali Avni Çelebi, Sanat Çevresi.

Giray, K., (1993). Müstakiller: Türk Resim Sanatının Renkli Atılımı, Gürsesi, Türkiye'de Sanal Plastik Sanatlar Dergisi.

Giray, K., (Mart/Nisan 1994). Türk Resminde Liman Sergisi, Yeniler Grubu ve Leopold Levy", Türkiye'de Sanat, Sayı:13.

Giray, K., (1997). Müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği, İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Yayınları.

Gültekin, G.,(1984). Ali Çelebi, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Türk Ressamları Dizisi 4, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Sağlam, M., (2010). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Koleksiyonu'ndan Çağdaş Türk Resim Sanatı, İstanbul: Mas Matbaacılık A.Ş.

Özsezgin, K. (1998). Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Resmi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tansuğ, S., (Ocak 2008). Çağdaş Türk Sanatı, İstanbul: Remzi Kitabevi A.Ş., 8. Basım.

Tez

Yaman, Z., (1992). 1930–1950 Arasında Kültür ve Sanat Ortamına Bir Bakış: D Grubu, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Katalog

Kıymet G., (1998). Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Cilt:2.

İnternet Kaynağı

(http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,80253/mustakil-ressam-ve-heykeltraslar-birligi-1929.html), Erişim tarihi: 05.04.2017

Resim Görselleri Kaynağı

Resim 1: Mahmut Cüda ve Cevat Dereli, 1925 yılında Paris'te Academia Julian'da Paul Albert Laurens Atölyesinde, Kıymet Giray Katalog

Resim 2: 1930 İzmit Sergisi, İlhami Demirci, Ercüment Kalmık, Nazıma Cuda, Halk evi Memuru, Sabiha Bozcalı vd…, Kıymet Giray Katalog

Resim 3: Antik A.Ş. Arşivinden 20.03.2017

Resim 4: Müstakiller 'in Sanayi-'i Nefise Mektebi Yılları. Sıhhiye Müzesi Binası 1920

Soldan Başlayarak Necmettin Halil, Ali Avni Çelebi, Elif Naci, Kadri Atamal vd. Kıymet Giray Katalog

Resim 5: Ali Avni Çelebi, Akademi Bahçesinde, Kıymet Giray Katalog

Resim 6: Tuvali ile 1962 Yılı, Kıymet Giray Katalog

Resim 7: Ali Avni Çelebi, "Maskeli Balo", Tuval Üzerine Yağlıboya, 138x186 cm, 1928, Kıymet Giray Katalog

Resim 8: Ali Avni Çelebi, "Silah Arkadaşları", Muşamba-Tuval Üzerine Yağlıboya, 150,5x100 cm, 1937, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, Kıymet Giray Katalog

Resim 9: Ali Avni Çelebi, "Vitrin", Tuval Üzerine Yağlıboya, 90x73 cm, 1926

Kemal Bilginsoy Koleksiyonu, http://www.antikalar.com/ali-avni-celebi/24.03.2017

Resim 10 : Ali Avni Çelebi, "Bursa Ulu Cami", Prestuval Üzerine Yağlıboya, 45x55 cm., Antik A.Ş. Arşivinden, http://www.antikalar.com/ali-avni-celebi/24.03.2017

Resim 11 : Ali Avni Çelebi, "Kediler ve Sincap", Tuval Üzerine Yağlıboya, 115x100 cm., 1967, http://www.antikalar.com/ali-avni-celebi/24.03.2017

Resim 12: Ali Avni Çelebi, "Ekin Taşıyan Kadın", Tuval Üzerine Yağlı Boya, 120x80 cm., 1934, http://www.antikalar.com/ali-avni-celebi/24.03.2017

Resim 13: Ali Avni Çelebi, "Tohum Atan Adam", Tuval Üzerine Yağlı Boya, 85x118 cm.,1932

Resim 14: Ali Avni Çelebi, "Kayık Çekenler", Tuval Üzerine Yağlıboya, 55x47cm., 1928, Antik A.Ş.

Resim 15: Ali Avni Çelebi, "Kelebek Yakalayanlar", Tuval Üzerine Yağlıboya, 113x160 cm., 1993

Arşivinden

Resim 16: Ali Avni Çelebi, “Balıkçılar” ,Tuval Üzerine Yağlıboya, 1964

Resim 17 : Ali Avni Çelebi, “Balıkçılar” ,Tuval Üzerine Yağlıboya, 105x125cm., http://www.antikalar.com/ali-avni-celebi/24.03.2017

Resim 18: Ali Avni Çelebi, “Çiftçiler”, Tuval Üzerine Yağlıboya, 85x 119 cm, 1928, Kültür Bakanlığı Yalvaç Müzesinde/Isparta

Resim 19: Ali Avni Çelebi, “Berber”, Tuval Üzerine Yağlıboya, 56,5x46 cm, 1928, Kıymet Giray Katalog

Resim 20: Ali Avni Çelebi, “Saksıda Devetabanı”, Tuval Üzerine Yağlıboya, 56x 46cm. http://dosyalar.ankaraantikacilik.com/karmakarisik.pdf

Resim 21: Ali Avni Çelebi, “ST İren Kilisesi”, Tuval Üzerine Yağlıboya, 38 x 46 cm., İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, Kıymet Giray Katalog

Resim 22: Ali Avni Çelebi, “İsimsiz”, Tuval Üzerine Yağlıboya, 35x44,5 cm.

http://dosyalar.ankaraantikacilik.com/karmakarisik.pdf

Resim 23: Ali Avni Çelebi, “Kayıklar”, Tuval Üzerine Yağlıboya, 38x46 cm.

http://dosyalar.ankaraantikacilik.com/karmakarisik.pdf

Resim 24: Ali Avni Çelebi, “Arapkır-Hazende Yolu”, Tuval Üzerine Yağlıboya, 33x41 cm, 1937, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, Kıymet Giray Katalog

Resim 25: Ali Avni Çelebi, “Manzara”, Tuval Üzerine Yağlıboya, 35x45 cm.

Resim 26: Ali Avni Çelebi, “Peyzaj”, Tuval Üzerine Yağlıboya, 33x46 cm.

Resim 27: Avni Çelebi, “Sobalı Natürmort”, Tuval Üzerine Yağlıboya, 55x70 cm., Kıymet Giray Katalog

Resim 28: Avni Çelebi, “Deniz Banyosu”, Tuval Üzerine Yağlıboya, 38x46 cm. (İstanbul Resim ve Heykel Müzesi)

Resim 29: Ali Avni Çelebi, “At Yarışı”, Tuval Üzerine Yağlıboya, 46x60 cm, 1928, Özel Koleksiyon (Sezer Tansuğ Çağdaş Türk Sanatı)

The Attitude of Y Generation Consumers Towards Social Media and The Impact on Purchase Intention

Cevat SÖYLEMEZ[1], Abdulbaki BARAN[2], Ercan TAŞKIN[3]

Abstract

In recent years, the vast majority of internet users are making purchases online and buying the products which they need. With the increasing in the number of online users and the widespread using of social media pages, businesses have increased their sensitivity to developments in this area. Especially, the possibility of reaching the users from different sources has emerged with the advertisements made over social media pages. Therefore, analysis of buying behavior of consumers online environment has become an important issue. Sharing on social media pages like Twitter, Youtube, Instagram etc, makes easier to reach end users and allows them to buy whatever they want when and where they want. The majority of today's young people who are referred to as Y generation, use social media effectively. Examination of their attitude towards social media pages and purchasing products over the social media pages is important. For this reason, the purpose of this study is to examine the effect of Y generation consumers attitude against the social media pages and the effect of consumption motives on their purchasing intentions.

Keywords: Generation Y, Social Media, Purchase Intention

JEL Codes: M30, M31

Y Kuşağı Tüketicilerinin Sosyal Medyaya Karşı Tutumu ve Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi

Özet

Son yıllarda internet kullanıcılarının büyük çoğunluğu online ortamlardan satın alma eylemini gerçekleştirmekte ve ihtiyaç duyduğu ürünleri satın almaktadır. Online kullanıcıların sayısının artmasıyla ve sosyal medya sayfalarının kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte işletmelerin bu alandaki gelişmelere karşı duyarlılığı da artmıştır. Özellikle sosyal medya sayfaları üzerinden yapılan reklamlarla kullanıcılara farklı kaynaklardan ulaşma imkanı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, tüketicilerin online ortamlardan satın alma davranışının incelenmesi

[1] Araş. Gör., Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F., Ulus. Tic. ve Finansman Bölümü, cevatsoylemez@hotmail.com
[2] Araş. Gör., Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, abaki.baran@dpu.edu.tr
[3] Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F., Ulus. Tic. ve Finansman Bölümü, ercantaskin2003@hotmail.com

önemli bir konu haline gelmiştir. Facebook, Twitter, Youtube, Instagram vb. sosyal medya sayfalarında yapılan paylaşımlar nihai kullanıcılara ulaşmayı kolaylaştırmakta ve istedikleri ürünleri istedikleri yer ve zamanda satın alma olanağı sağlamaktadır. Y kuşağı olarak adlandırılan günümüzün gençlerinin çoğunluğu sosyal medyayı etkin kullanmaktadır. Onların sosyal medya sayfalarına karşı tutumları ve sosyal medya sayfaları üzerinden ürün satın alma davranışlarının incelenmesi önemlidir. Bu nedenle bu çalışmanın amacı, sosyal medya sayfalarına karşı Y kuşağı tüketicilerinin tutumu ve tüketim motivasyonlarının satın alma niyetleri üzerindeki etkisini incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Y Kuşağı, Sosyal Medya, Satın Alma Niyeti

JEL Kodları: M30, M31

1. Giriş

Günümüzde internet ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte bireyler, çeşitli kurum ve kuruluşlar online ortamlar üzerinden etkileşime geçmeye başlamıştır. Özellikle online ortamlarda sosyal medya oldukça popülerlik kazandı ve internet kullanıcılarının çoğunluğu zamanının büyük bir kısmını online ortamlarda tüketmeye başladı. Online kullanıcıların sayısında yaşanan artışla beraber işletmeler, reklamcılar ürünlerinin ve markalarının tanıtımında yeni bir platform olarak sosyal medyayı keşfettiler ve bu mecraya karşı ilgilerini yoğunlaştırdılar. Dolayısıyla bireylerin sosyal medyaya karşı tutumları ve davranışları incelenmesi gerekli ve üzerinde araştırma yapılması önemli bir konu halini almaktadır. Özellikle Y kuşağı olarak adlandırılan 1981 ve 2000 yılları arasında doğan bireylerin internet ve sosyal medya ile olan etkileşimi düşünüldüğünde pazarlama açısından üzerinde durulması tüketim davranışlarının tespit edilebilmesi için önem arz etmektedir. Bu amaçla gerçekleştirilen bu çalışmada, Y kuşağı olarak adlandırılan günümüzün gençlerinin sosyal medya sayfalarına karşı tutumları, tüketim motivasyonları ve satın alma davranışlarının ne yönde olduğu ve aralarındaki ilişkinin ortaya konulması hedeflenmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın modelini oluşturan sosyal medya, Y kuşağı, online tüketici güdüsü ve satın alma niyetinin teorik alt yapısı ele alınacaktır.

2.1. Sosyal Medya

Sosyal medya, ortak ilgi alanına sahip bireylerin düşüncelerini, yorumlarını ve fikirlerini paylaştıkları (Weber, 2009:4); internet kullanıcıları tarafından oluşturulan ve diğer kullanıcılara ulaşılabilen çevrim içi yerlerdir (Goeldner vd., 2011:347). Diğer bir ifadeyle, kullanıcılar tarafından oluşturulan içeriğin etkileşim yoluyla zenginleştirilen (Komito ve Bates, 2009:232) haber, fotoğraf, video, yorum yazıları vb. gibi unsurların kamuoyuna sunulmasını sağlayan (Evans, 2008:33) platform ve/veya online sayfalardır.

Mayfield (2008), sosyal medyanın özelliklerini katılımcılar, açıklık, konuşma, topluluk ve bağlantı bakımından şu şekilde ifade etmektedir:

Katılımcılar: Sosyal medya, her çeşit kullanıcının yer aldığı, kullanıcıların paylaşımlarda bulunduğu bir platformdur.

Açıklık: Sosyal medya, platformu her türlü geribildirimin alınabildiği, oylama, yorum ve bilgi paylaşımının yapılabilmesine olanak tanımaktadır.

Konuşma: Sosyal medya, kullanıcılara iki yönlü bilgi alışverişinde bulunma ve konuşma imkanı sunmaktadır.

Topluluk: Sosyal medyada bireyler sevdikleri, hoşlandıkları kişiler ve kuruluşlarla iletişim kurarlar. Bunun sonucunda onlarla fotoğraf, politik değerler, çeşitli olaylar vb. şeyleri paylaşırlar.

Bağlantı: Sosyal medya platformlarının çoğu birbiriyle bağlantılı bir şekilde çalışmakta ve diğer kaynaklara ilişkin erişim linki vererek etkileşimli bir çalışma imkanı sunar.

Sosyal medya sayfalarına Facebook, Twitter, Youtube, Instagram vb. örnek olarak verilebilir. Bu uygulama ve sayfaları kullanan kişiler kendi profillerinde ya da bir başkasının sayfasında onlarla etkileşime geçebilir, onların düşünce ve davranışlarını etkileyebilecek çeşitli yorum ve paylaşımlarda bulunabilirler. Sosyal medya gerek kullanıcılara gerekse online ortamlarda paylaşım ve duyuru yapmak isteyen kişi, kurum ve kuruluşlar için bir takım avantajlar sunmaktadır.

Ying'e (2012) göre sosyal medyanın sağlamış olduğu avantajlar şunlardır:

- Sosyal medya güncel ve hızlıdır.
- Sosyal medya güvenilirdir.
- Sosyal medya ucuzdur.
- Sosyal medya firma imajını güçlendirir.
- Sosyal medya iletişimi kolay hale getirir.

2.2. Tüketici Olarak Y Kuşağı ve Özellikleri

Kuşak kavramı, aynı zaman aralığında dünyaya gelmiş, yaşadıkları dönemin sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal olaylarından ve hakim değerlerinden etkilenmiş bireyleri ve bu bireylerin oluşturduğu topluluklar olarak ifade edilmektedir (Altuntuğ, 2012). Her dönemin kendine özgü özellikleri olması nedeniyle farklı dönemlerde yaşayan bireylerinde özellikleri birbirinden farklılaşmaktadır. Günümüzde kuşaklar; baby boomer, X, Y ve Z olarak gruplandırılmaktadır (Kotler ve Armstrong, 2008: 69-71).

Sosyal bilimciler ve pazarlama uygulayıcıları tarafından 1981-2000 yılları arasında dünyaya gelenler Y kuşağı olarak tanımlanmakta ve tüketim toplumunun en aktif öğeleri olarak görülmektedir (Tükel, 2014). Y'ler sabırsız, girişimci, bireyci, sonuca odaklanan, özgüveni yüksek, her şeyi hemen isteyen ve tüketen, bürokrasiden ve ciddiyetten uzak, hızdan hoşlanan, teknolojik yenilikle ve internetle özdeşleşmiş kuşaktır (Hammill, 2005). ABD kökenli Service Management Group ve Boston Consulting Group'un birlikte yürüttüğü bir araştırmada Y kuşağının diğer özellikleri şöyledir (Fromm, 2011):

- İnternetteki kampanyalarla yakından ilgilidirler,
- TV ve basılı medyaya az ilgi duyar, interneti kullanmayı daha çok tercih ederler,
- Etraflarındaki bireylerin onları onaylamasını beklerler,
- Mobil araçları bilgi kaynağı olarak kullanırlar,
- Yeni yerler görmekten ve keşfetmekten hoşlanırlar.

2.3. Online Tüketici Güdüsü

Güdüler, bir istek ya da ihtiyacı karşılamak için insanların davranışını etkileyen psikolojik eğilimlerdir (Papacharissi ve Rubin, 2000). İhtiyaç, istek, heves gibi psikolojik durumlar olan tüketici güdüleri bilgi işleme ve karar verme çalışmalarında önemli rol oynamaktadır (Wu ve Lin, 2012). Bu motivasyonların online ortamlarda önemli olduğu kanıtlanmıştır. Web kullanıcıları üzerinde yapılan çalışmalar araştırma, alışveriş, gezinme ve iletişimi içeren dört farklı güdü olduğunu ortaya koymuştur (Rodgers ve Sheldon, 2002). Hoffman ve Fodor (2010) ise sosyal medya bağlamında bağlantı, oluşum, tüketim ve kontrol olmak üzere dört tüketici güdüsü tanımlamıştır. Bu tüketim motivasyonlarının tüketicileri okuma, izleme ya da dinleme gibi sosyal medya içeriklerini tüketmeye yönlendirdiği ifade edilmektedir (Hofmann ve Novak, 2012). Sosyal medya özelinde tüketim güdüleri "ürün hakkında bilgi edinme" ya da "en iyi fırsatları bulma" gibi alışveriş motivasyonuna benzer olarak tanımlanmakta ve satın alınmaktadır (Hofmann ve Novak, 2012; Zhang ve Mao, 2016).

2.4. Satın Alma Niyeti

Tutum ve davranış arasındaki ilişkide önemli bir rol oynayan ve bir şeyi yapmayı önceden isteyerek tasarlama anlamına gelen niyet, bir tutum ve davranışı gerçekleştirmeye yönelik fiili iradeyi oluşturmaktadır (Mutlu vd., 2011). Tüketici ve müşteri açısından niyet, tüketici satın alma sürecinde satın alma alternatifinin değerlendirilmesinden hemen sonra satın alma kararının verilmesinden hemen önce ortaya çıkmaktadır ve en kritik satın alma karar süreci aşamalarından birisidir (Tek, 1999:215). Tüketici ya da müşterinin satın alma niyetinin bilinmesi, gelecekte neyin satın alınacağını önceden anlayabilmenin önemli yolu olduğu belirtilmektedir (Akoğlan Kozak ve Doğan, 2014). Fishbein ve Ajzen (1975), bir davranışı sergilemeye yönelik ortaya konulan tutumun satın alma niyetini belirlediğini savunmuştur. Bu nedenle tüketicilerin satın alma niyetinin tüketici davranışı açısından araştırılması ve niyeti etkileyen unsurların ortaya konulması önem arz etmektedir.

3. Metodoloji

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın amacı, örneklemi, hipotezleri ele alınacak ve istatistiki bulgulara yer verilecektir.

3.1. Araştırmanın Amacı, Anakütle ve Örneklem Çerçevesi

Bu çalışmanın amacı, sosyal medya sayfalarına karşı Y kuşağı tüketicilerinin tutumu ve tüketim güdülerinin satın alma niyetleri üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırmanın anakütlesini 1981-2000 yılları arasında dünyaya gelen bireyler oluşturmaktadır. Anakütlede yer alan kişilerin örneklem içerisine dahil edilmesinde kolayda örnekleme yönteminden faydalanılmıştır. Gerekli örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde, Altunışık vd. (2005)'nin ifadeleri dikkate alınmıştır. Altunışık vd.'ne göre, 30'dan büyük, 500'den küçük örnek büyüklükleri birçok araştırma için uygundur. Bu nedenle, 366 kişiden elde edilen veriler örneklem sayımızı oluşturmaktadır.

3.2. Verilerin Toplanması, Analizi, Araştırma Değişkenlerinin Ölçümü ve Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmada kullanılan verilerin toplanması için anket yöntemi kullanılmıştır. Hazırlanan anket formu yüzyüze ve online olarak uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 18.0 istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Araştırmada demografik özelliklerin dışında 3 değişken grubu yer almakta ve toplam 12 soru bulunmaktadır. Sorular likert ölçeğine göre uyarlanmıştır (1. Kesinlikle Katılmıyorum – 5. Kesinlikle Katılıyorum).

Sosyal medyaya karşı tutum ölçeğine ait ifadeler Taylor vd.'nin (2011); tüketici motivasyonuna ait ifadeler Rodgers ve Sheldon'ın (2002); satın alma niyetine ait ifadeler Zhang ve Mao'nun (2012) çalışmalarından uyarlanarak araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmada test edilecek hipotezler şu şekildedir:

H1: Y kuşağı tüketicilerinin sosyal medyaya karşı tutumları ile satın alma niyeti arasında pozitif ve anlamlı ilişki vardır.

H2: Y kuşağı tüketicilerinin motivasyonları ile satın alma niyeti arasında pozitif ve anlamlı ilişki vardır.

H3: Y kuşağı tüketicilerinin sosyal medyaya karşı tutumları satın alma niyetini pozitif yönlü etkiler.

H4: Y kuşağı tüketicilerinin motivasyonları satın alma niyetini pozitif yönlü etkiler.

3.3. İstatistiki Bulgular

Araştırmaya katılan bireylerin cinsiyet, internet ve sosyal medya kullanma süreleri, tercih edilen sosyal medya aracına ilişkin bulgular Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Demografik Özellikler

Cinsiyet			**İnt. Kul. (gün/saat)**			**Sos. Med. Kul. (gün/saat)**		**Kullanılan Sosyal Medya Sayfası**		
	n	**%**		**n**	**%**	**n**	**%**		**n**	**%**
Kadın	205	56,0	1 saatten az	14	3,8	42	11,5	Facebook	25	6,8
Erkek	161	44,0	1-3 saat	98	26,8	148	40,4	Instagram	282	77,0
Top.	366	100,0	3-5 saat	127	34,7	104	28,4	Youtube	29	7,9
			5 saatten fazla	127	34,7	72	19,7	Twitter	30	8,2
			Top.	366	100,0	100	100,0	**Top.**	366	100,0

Tablo 1'e göre araştırmaya katılanların %56'sı kadın ve %44'ü erkektir. Katılımcıların %34,7'si günde ortalama 3-5 saat arasında internet kullanmakta ve %40,4'ü 1-3 saat arasında sosyal medya sayfalarında vakit geçirmektedir. Ayrıca katılımcıların çoğunluğu (%77) sosyal medya sayfası olarak Instagramı kullanmayı tercih etmektedir.

Çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenirliğini hesaplamada Cronbach Alpha katsayısından yararlanılmıştır ve sosyal medyaya karşı tutum ölçeğinin alfa katsayısı 0,837; tüketici motivasyonuna ilişkin alfa katsayısı 0,896; satın alma niyeti ölçeğine ilişkin alfa

katsayısı 0,875 olarak bulunmuştur. Alfa değeri şu şekilde yorumlanır (Kalaycı, 2010: 405): 0,00 - 0,40 aralığı güvenilir değil; 0,40 - 0,60 aralığı düşük güvenilir; 0,60 - 0,80 aralığı oldukça güvenilir; 0,80 - 1,00 aralığında ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir. Tablo 2'de ölçeklere ilişkin faktör yükleri ve açıklanan varyans değerleri gösterilmektedir.

Tablo 2: Faktör Yükleri

	Faktör Yükleri			Açıklanan Varyans	Alpha
	Tutum	Motivasyon	Niyet		
ATT_1	,643			55,610	0,837
ATT_2	,747				
ATT_3	,801				
ATT_4	,819				
ATT_5	,811				
ATT_6	,629				
TM_1		,939		82,881	0,896
TM_2		,946			
TM_3		,843			
NIYET_1			,868	80,129	0,875
NIYET_2			,911		
NIYET_3			,906		

Tablo 2'ye göre sosyal medyaya karşı tutuma ilişkin açıklanan toplam varyans 0,556; tüketim motivasyonuna ilişkin toplam açıklanan varyans 0,829 ve satın alma niyetine yönelik toplam açıklanan varyans 0,801 olarak bulunmuştur.

3.4. Araştırma Hipotezlerinin Test Edilmesi

Araştırmaya ilişkin kullanılan değişkenlere ait korelasyon katsayıları Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: Korelasyon Analizi İlişkin Bulgular

		Tutum	Motivasyon	Niyet
Tutum	r	1	,509**	,572**
	p		,000	,000
Motivasyon	r		1	,622**
	p			,000
Niyet	r			1
	p			

**p<0,01

Tablo 3'den elde edilen bilgilere göre tüketim motivasyonu ile sosyal medyaya yönelik tutum arasında pozitif ve 0,509 kuvvetinde anlamlı (p<0,01); sosyal medyaya yönelik tutum ile satın alma niyeti arasında pozitif ve 0,572 kuvvetinde anlamlı (p<0,01) ve tüketim motivasyonu ile satın alma niyeti arasında pozitif ve 0,622 kuvvetinde anlamlı (p<0,01) ilişki bulunmuştur. bu nedenle, "Y kuşağı tüketicilerinin sosyal medyaya karşı tutumları ile satın alma niyeti arasında pozitif ve anlamlı ilişki vardır" ve "Y kuşağı tüketicilerinin motivasyonları ile satın alma niyeti arasında pozitif ve anlamlı ilişki vardır" hipotezleri **desteklenmiştir.**

Araştırmanın amacını oluşturan hipotezleri test etmeye yönelik olarak yapılan Çoklu Regresyon Analizi sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır. Yapılan regresyon analizinde "Enter" yöntemi kullanılmıştır. Tablo 4'de sosyal medyaya yönelik tutum ve tüketim motivasyonu değişkenlerine ilişkin VIF ve Tolerans değerleri yer almaktadır. Hair vd.(2006)'ya göre VIF değeri ne kadar küçük ve tolerans değeri ne kadar büyükse, değişkenler arasındaki çoklu ilişki ihtimali de o kadar düşüktür. Bir başka ifadeyle, VIF değerinin 10'un altında, tolerans değerinin 0.10'un üstünde olması durumunda değişkenler arasında korelasyon bulunmadığı söylenebilir. Dolayısıyla, tolerans değerlerine bakıldığında bağımsız değişkenler arasında herhangi bir çoklu bağlantı problemine rastlanmamıştır.

Tablo 4: Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar				
Model	**(B)**	**Standart Hata**	**Beta-β**	**Tolerans**	**VIF**	**t değeri**	**p değeri**
Sabit	,214	,132				1,621	,106
Tutum	,425	,054	,345	,741	1,350	1,818	,000
Motivasyon	,383	,038	,446	,741	1,350	10,095	,000
Bağımlı Değişken: Satın Alma Niyeti F=164,291 p=,000 R^2=,475 Düzeltilmiş R^2=,472							

Tablo 4'e göre R^2 değeri 0,475 ve düzeltilmiş R^2 değeri 0,472'dir. Modelin F değeri 164,291'dir ve p<0,001'dir. Düzeltilmiş R^2 değerine bakıldığında ise sosyal medyaya yönelik tutum ve tüketim motivasyonu değişkenlerinin satın alma niyetini %47 oranında açıkladığı sonucuna ulaşılabilir. Bu nedenle değişkenlere ilişkin p değerleri (p<0,001) düzeyinde anlamlı olduğu için "Y kuşağı tüketicilerinin sosyal medyaya karşı tutumları satın alma niyetini pozitif yönlü etkiler" ve "Y kuşağı tüketicilerinin motivasyonları satın alma niyetini pozitif yönlü etkiler" hipotezleri **desteklenmiştir.**

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, Y kuşağı olarak ifade edilen 1981-2000 yılları arasında dünyaya gelen bireylerin sosyal medyaya karşı tutumu ve tüketim motivasyonlarının satın alma niyeti üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak için gerçekleştirilmiştir. Analizler ve hipotezlerin testi için öncelikle araştırma değişkenlerine açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Sosyal medyaya karşı tutum 6 değişkenle, tüketim motivasyonu 3 değişkenle ve satın alma niyeti 3 değişkenle açıklanmıştır. Daha sonra tüm değişkenlere güvenirlilik analizi uygulanmış ve değişkenlerin tamamının oldukça güvenilir olduğu bulunmuştur. Hipotezleri test etmek için korelasyon ve regresyon analizi kullanılmıştır. Hipotez testi analizi sonucunda sosyal medyaya karşı tutum ve tüketim motivasyonu ile satın alma niyeti arasında pozitif ve anlamlı ilişki olduğu ayrıca sosyal medyaya karşı tutum ve tüketim motivasyonunun satın alma niyeti üzerinde etkili olduğu ortaya konulmuştur.

Elde edilen bulguların çeşitli araştırmaların ampirik sonuçlarıyla doğrulandığını ifade etmek mümkündür. Yürütülen bu çalışmanın sonuçlarının literatürde yürütülen çalışmalarla paralellik gösterdiği belirtilebilir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda, konu bazlı özel uygulamalara dayalı çalışmalara ağırlık verilmesi ve farklı değişkenlerin araştırma modeline eklenmesi daha farklı sonuçların ortaya çıkarılabileceği düşüncesini uyandırmaktadır. Bu

araştırmanın kısıtlarından biri örnekleme yöntemidir. Araştırmada kullanılan kolayda örnekleme yöntemi araştırmadan elde edilen sonuçların genellebilmesini engellemektedir. Bu nedenle araştırma, ulaşılan örneklemle sınırlandırılmıştır. Araştırmanın diğer kısıtı ise, zaman ve maliyettir. Sosyal medya sayfalarını kullanan bireylerin çokluğu, anakütleye ilişkin bir çerçevenin bulunmaması ve bireylere ulaşma zorluğu maliyet ve zaman kısıtının oluşmasına neden olmuştur.

Kaynakça

Akoğlan Kozak, M. ve Doğan, M., (2014), "Dinleme Davranışının Müşterinin Satın Alma Niyeti ve Satın Alma Davranışına Etkisi: Seyahat Acentası Satış Temsilcileri Kapsamında Bir Araştırma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:15, Sayı:2, s.57-83.

Altunışık, R., Çoşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E., (2005), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, Sakarya Kitabevi 4. Baskı, Sakarya.

Altuntuğ, N., (2012), "Kuşaktan Kuşağa Tüketim Olgusu ve Geleceğin Tüketici Profili", *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, s.203-212.

Evans, D., (2008), *Social Media Marketing An Hour A Day*, Wiley Publishing Inc., Indianapolis.

Fishbein, M. ve Ajzen, I., (1975), *Belief, Attitude, Intention and Behavior, Reading*, MA: Addison-Wesley.

Fromm, J., (2011), *Millennials Study Provides New Data on Media, Shopping and Social Habits*, http://blog.barkleyus.com/2011/08/18/millennials-study-provides-new-data-on-media-shopping-and-social-habits/ (25.03.2017).

Goeldner C., J. Ritchıe ve R. Brent, (2011), *Tourism: Principles, Practices, Philosophies*, New Jersey: Wiley.

Hair, J. F., R. E. Anderson, R. L. Tatham ve W. C. Black (2006), *Multivariate Data Analysis*, NewJersey: Prentice Hall.

Hammill, G., (2005), *Mixing and Managing Four Generations of Employees*, http://www.fdu.edu/newspubs/magazine/05ws/generations.htm (25.03.2017).

Hoffman, D. L. ve Novak, T. P., (2012), *Why do people use social media? Empirical findings and a new theoretical framework for social media goal pursuit*, Retrieved from SSRN:http://ssrn.com/abstract 1989586 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1989586.

Hoffman, D. L., ve Fodor, M., (2010), "Can You Measure the ROI of Your Social Media Marketing?", *MIT Sloan Management Review*, 52, 41–49.

Kalaycı, Ş., (2010), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Asil Yayın, Ankara.

Komito, L. ve J. Bates, (2009), "Virtually Local: Social Media and Community among Polish Nationals in Dublin", *Aslib Proceedings*, Vol.61, Issue 3, pp. 232–244.

Kotler, P. ve Armstrong, G., (2008), *Principles of Marketing*, 12e, Pearson Prentice Hall, New Jersey.

Mayfield, A., (2008), *What Is Social Media?*, http://www.icrossing.com/sites/default/files/what-is-social-media-uk.pdf, (26.03.2017)

Mutlu, Murat H., Abdüllatif, Ç. ve Zeynep, Ç., (2011), "Tüketici Etnosentrizmi ve Yabancı Ürün Satın Alma Niyeti: Türkiye ve Suriye Üzerine Karşılaştırmalı Analiz", *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, Sayı: 1, 51-74.

Papacharissi, Z., ve Rubin, A. M., (2000), "Predictors of Internet Use", *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 44(2), 175-196.

Rodgers, S., ve Sheldon, K. M., (2002), "The Web Motivation Inventory: An Improved Way to Characterize Internet Users", *Journal of Advertising Research*, 2, 22–33.

Taylor, D. G., Lewin, J. E. ve Strutton, D., (2011), *Friends, Fans, and Followers: Do Ads Work on Social Networks?*, Business Faculty Publications.

Tek, Ö. B., (1999), *Pazarlama İlkeleri ve Global Yönetimsel Yaklaşım Türkiye Uygulamaları*, 8.Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.

Tükel, İ., (2014), "Tüketimin Yeni Aktörleri: Y Kuşağı", *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, s.1-22.

Weber, L, (2009), *Marketing to the Social Web***,** (2nd ed.), Wiley.

Wu, L. ve Lin, J., (2012), "The Match Between Information Control and Motivation in the Online Context", *Psychology & Marketing*, 29, 822–835.

Ying, M., (2012), *Sosyal Medya Platformları Üzerinden Pazarlama ve Bu Mecrayı Etkin Kullanan Sektörler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zhang, J., ve Mao, E., (2012), "What's Around me? Applying the Theory of Consumption Values to Understanding the Use of Location-Based Services (lbs) on Smartphones", *International Journal of E-Business Research*, 8, 33–49.

Research on The Perspective of Iron-Steel Workers on Working Life and The Labour Unions

Banu ÖZBUCAK ALBAR[1]

Abstract

The research aims at determining the apprehension of current working life and the unions of the labourers working in the metal sector, which is one of the most intensive area of unionisation on sectoral basis. In this context, the survey study is implemented in four provincial areas where metal factories are concentrated, by talking face to face with totally 316 unionised metal labourers. In the study the most important factor that drives the labourers in metal sector to working life is economic concerns. However, despite these concerns they are not willing to stop working, even if they had enough income to live on under these conditions. Besides, the most important reason within the base of dissatisfaction related to the work they are doing is the shortage of the commitment value. It is assessed that the unions, which they became a member of, particularly played an active role in the protection and the improvement of the workers' social rights, to create force against the employers and to strenghten the awareness of the labourers' solidarity. Within this context it is ascertained that the social function of the unionized organizations are specifically effective.

Keywords: Iron-steel sector workers, working life, labour unions

Demir- Çelik İşçilerinin Çalışma Hayatına ve Sendikalara Bakış Açısı Üzerine Bir Araştırma

Özet

Bu araştırma, işkolu bazında sendikal örgütlenmenin en yoğun olduğu alanlardan birisi olan metal işkolunda çalışan işçilerin, içinde bulundukları çalışma hayatına ve sendikalara yönelik algılarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda demir- çelik fabrikalarının yoğun olduğu dört ilde toplam 316 sendikalı işçiyle yüz yüze görüşme yöntemiyle anket çalışması yapılmıştır. Araştırmada demir- çelik sektöründe çalışan işçileri çalışma hayatına iten en önemli faktör ekonomik kaygılarıdır. Ancak bu kaygının yanı sıra bugünkü koşullarda geçinmelerine yetecek gelirleri olsa da çalışmayı bırakmak istememektedirler. Yaptıkları iş ile ilgili memnuniyetsizliğin temelinde yatan en önemli sebep ise yapılan işe göre alınan ücretin

[1] Yrd. Doç. Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, ozbucak1@hotmail.com

yetersizliğidir. Gerek işverene karşı bir güç, gerekse emeğin dayanışma bilincinin güçlenmesi amacıyla üye oldukları sendikaların özellikle çalışanların sosyal haklarının korunmasında ve iyileştirilmesinde aktif rol aldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda sendikal örgütlenmelerin özellikle sosyal fonksiyonunun etkin olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demir-çelik sektörü işçileri, çalışma hayatı, işçi sendikaları

Giriş

Çalışarak hayatını devam ettirmek isteyen her insanın, insan onurunu zedelemeyecek çalışma koşullarında çalışma hakkı bulunmaktadır. Çalışmanın birey üzerinde hem fiziksel hem de psikolojik tatmin edici yönü bulunmaktadır. Ancak çalışma hayatının dinamik yapısı, bazen çalışanların örgütte sorunlarla karşılaşmasına yol açmaktadır. Bu tür sorunlar karşısında çalışma ve yaşama koşullarının iyileştirilmesi, demokrasinin sağlanması, toplumsal olaylara sessiz kalmayarak topluma yön vermesi gibi mücadeleci ve korumacı misyonuyla sendikalar, çalışanların çağdaş örgütleri olma özelliğindedir. Metal işkolunda yer alan, demir çelik fabrikaları ile metalden mamul eşya, makine imalatı ve montajı, motorlu taşıtların tamiri işi yapılan işyerlerinde, teknoloji ağırlıklı olarak üretim yapılmakla birlikte emek yoğunluğu da dikkate değer düzeydedir.

Türkiye'de metal sanayi, bütün sanayi kolları içinde hem ekonomik büyüklük hem barındırdığı iş gücü hem de stratejik önem itibari ile en önemli sanayi alanı konumundadır. Bu büyük metal sanayi alanı içinde demir çelik, otomotiv, metal, beyaz eşya, savunma, otomotiv yedek parça gibi bir çok önemli üretim sahası bulunmaktadır (Şen, 2010). Metal iş kolu, savunma sanayi, ulaştırma sanayi ve diğer sektörler içinde en önemli işkolu olmakla birlikte, bu anlamda bütün sanayilerin lokomotifi konumunda da yer almaktadır. Çünkü bütün sanayilerde üretimi sağlayacak olan da yine demir çelikten üretilmiş tezgâhlar, aletler ve metallerdir. Metal sektöründe çoğunlukla makine ve tezgâhlarla çalışılmakta, üretim sürecinde çok çeşitli kesici, delici ve sert aletler kullanılmaktadır. Bu sebeple yapısı gereği içerdiği riskler nedeniyle de, iş sağlığı ve güvenliği açısından önemle ele alınması gereken bir sektördür (Çetinkal, 2015).

Bu çalışmanın amacı, metal işkolu çerçevesinde birçok meslek kolunun bulunması ve öncelikli riskler açısından işyerlerinin benzer olması nedeniyle bu iş yerlerinde çalışan metal işçilerinin içinde bulundukları çalışma hayatlarına bakış açılarını ve sendikalara yönelik algılarını incelemektir. Bu amaçtan hareketle sektördeki en yoğun bölge olan Marmara Bölgesi kapsamında nicel bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Bu bölgede yer alan İstanbul, Tekirdağ, Kocaeli, Çanakkale, Bilecik ve Bursa illerinde faaliyet gösteren demir çelik sektöründe üretimde bulunan çalışanların, çalışma hayatına bakış açıları, beklentileri ve sendikalara yönelik algılarını ortaya koymak temel hedef olarak belirlenmiştir. Ayrıca alan çalışmasının sonuçlarından hareketle, Türkiye'de bu mesleğin geleceğine yönelik bazı çıkarımlarda bulunmak da araştırmanın amaçları arasında yer almaktadır.

Sektörün Stratejik Önemi

Metal işkolu içinde ana sanayiyi oluşturan demir-çelik sektörü, sanayinin lokomotifi niteliğindedir. Sektör tek bir sanayi kolu değil, birçok sektöre girdi sağlayan ülke ekonomisi için stratejik önem taşıyan bir konumdadır. İnşaattan otomotive, savunmadan elektroniğe kadar birçok sektörün üretimi demir-çelik sektörüne bağlıdır. Sektörün başka bir ayırt edici özelliği

de, diğer sektörlere oranla daha az tekelci olması ve daha geniş bir coğrafi alanda üretimin sürdürülmesidir (Birleşik Metal İş, 2003: 5).

Demir çelik sektörü esas itibarıyla; demir cevherinin yüksek fırınlarda veya hurdaların ark ocaklarında eritilmesiyle elde edilen slab ve kütüğün değişik işlemlerden geçirilerek istenilen kimyasal ve fiziksel özelliklere sahip mamuller üreten bir sektördür (TOBB, 2014). Ülkemizde modern anlamda demir-çelik üretimine yönelik ilk girişimler, Cumhuriyetin kuruluşundan sonra başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sonrasında ulusal bir demir-çelik sanayine duyulan şiddetli ihtiyacın sonucu olarak, yurdumuzda demir sanayinin yapısal temeli, 26 Mart 1926 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan "Demir Sanayiinin Tesisine Dair 786 Sayılı Kanun" ile atılmıştır. Bu tarihten sonra ilk çelik fabrikası, 1932 yılında Kırıkkale'de Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak faaliyete geçmiştir. Bu fabrikada her türlü takım çelikleri, makine yapı çelikleri ve az miktarda inşaat çelikleri üretilmeye başlanmıştır (ÇSGB, 2011: 15; Yaşar, 2009: 45). Pek çok sanayi dalında olduğu gibi, demir çelik sanayinin temel altyapısı da bu dönemde oluşturulmuştur. İlk ağır demir çelik sanayi tesisi, maden kömürü havzasına yakın ve demir yolu güzergâhında oluşu ile jeopolitik bakımdan elverişli durumda bulunması nedeniyle, 3 Nisan 1937'de Karabük'te kurulmuştur. İşletme üniteleri, 1 Haziran 1939 yılından itibaren, 150.000 ton çelik kapasitesi faaliyete geçmiştir. Başlangıçta, Sümerbank'a bağlı olarak kurulan Karabük Demir-Çelik Tesisleri, daha sonra Sümerbank'tan ayrılarak 13.05.1955 tarih ve 6559 sayılı Kanunla "Türkiye Demir Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü" adını almış ve bağımsız bir iktisadi devlet müessesesi özelliğini kazanmıştır (ÇSGB, 2011: 15-16).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın, 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu gereğince, işkollarındaki işçi sayıları ve sendikaların üye sayılarına ilişkin 2015 Ocak ayı istatistikleri hakkındaki tebliğe göre; Türkiye'de metal işkolunda çalışan toplam işçi sayısı 1.445.331'dir (http://csgb.gov.tr, 09.03.2015). Ülkemizde metalden nihai mamul üreten üreticiler Şekil 1'de yer aldığı gibi Marmara, Ege, Akdeniz, Karadeniz ve İç Anadolu bölgesinde faaliyet göstermekte olup, üreticilerin çoğunluğu Marmara, Ege, Akdeniz sahil şeridinde yer almaktadır. Bu bağlamda demir çelik sektöründe yaklaşık 150'ye yakın firma faaliyet göstermektedir (http://csgb.gov.tr, 09.03.2015). Ayrıca 2016 Ocak ayı işkolu işçi sayısı istatistiklerine bakıldığında, Türkiye'de metal işkolunda çalışan toplam işçi sayısı 1.485.906 olup, tüm sektörler içerisinde işçi sayısı açısından ilk üçte yer almaktadır (http://csgb.gov.tr, 2016).

Şekil 1: Türkiye Çelik Haritası

Kaynak: TOBB, Türkiye Demir Ve Demir Dışı Metaller Meclisi Sektör Raporu 2013, Nisan 2014, Ankara

Sendikaların İşçiler Üzerindeki Önemi

Sendikalar, sivil toplum aktörlerinin en önemlilerinden birisi olarak demokrasinin tarihsel gelişiminde, gelir dağılımın adaletli bir şekilde dağıtılması ve toplumların demokratikleşmesi sürecinde küçümsenmeyecek roller oynamışlardır (Collier, & Mahoney, 1997; Magone, 2001; Marshall, 1991; Rueschemeyer, Stephens, & Stephens, 1992; Valenzuala, 1989). İster sendika üyesi olsun ister olmasın işçilerin sendikalardan beklentileri ve sendikaya yükledikleri önemli rol bireysel ve kolektif temsil işlevidir (Snape ve Redman, 2004: 858, Bild vd., 1998:199). Başlıca kolektif işlevler arasında işçilerin işle ilgili çıkarlarını sendikalar aracılığıyla yükseltme isteği ve işyerinde hoşnutsuzluk, gerilim yaşayan işçilerin, işverene karşı kolektif bir güç sağlama isteği yer almaktadır. Bireysel işlevler ise daha çok işin dışındaki çıkarları arttırmaya yöneliktir. Bunlar profesyonel sendikal hizmetler (eğitim, ücretsiz hukuk hizmetleri, tatil vb.) ve daha çok ABD'de görülüp 1980 sonrasında Avrupa ülkelerinde de yaygınlaşmaya başlayan finansal hizmetlerdir (Urhan, 2005: 293-294).

Tüm demokratik ülkelerde işçi sendikalarının mesleki/ekonomik, sosyal ve siyasi işlevleri bulunmaktadır. İşçi sendikalarının mesleki/ ekonomik işlevleri arasında; toplu pazarlık ve grev yapmak, çalışma hayatıyla ilgili ulusal düzeydeki kurullarda üyelerini temsil etmek, uluslararası sendikalara üye olmak, üyelerine sendikal ve mesleki eğitim vermek, işyeri yönetimine katılmak ve üyelerine daha iyi hizmet vermek amacıyla yatırım yapmak yer almaktadır.

Sosyal işlevleri arasında; üyelerine çalışma hayatıyla ilgili konularda hukuki danışmanlık hizmeti vermek, üyelerine yönelik yardımlaşma sandıkları kurmak, sosyal tesis hizmetlerinden faydalandırmak, konut, üretim, tüketim kooperatifleri kurmak veya kurulmasında üyelerine yardımcı olmak yer almaktadır. İşçi sendikalarının siyasi işlevleri arasında ise önceden kurdukları ilişkiler çerçevesinde siyasi karar mekanizmalarını çalışma hayatı ile ilgili konularda yeni yasaların çıkarılması, bazı yasaların değiştirilmesi ya da kaldırılması konusunda etkileyebilmekte ve öneriler sunabilmektedir (Tokol, 2014: 42-43).

Araştırmanın Amaç ve Önemi

Türkiye'de işçilerin bireysel olarak sendikalaşma kararlarını ve nedenlerini inceleyen ampirik ve teorik çalışmaların sayısının son derece sınırlı olduğu görülmektedir (Seçer, 2009: 27-60). Bu bağlamda, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı istatistiklerine göre, işkolu bazında sendikal örgütlülüğün en yoğun olduğu alanlardan birisi olan demir-çelik sektöründe çalışan işçilerin, içinde bulundukları çalışma hayatına ve sendikalara yönelik algılarını belirlemek temel hedef olarak belirlenmiştir. Özellikle işçi sendikalaşmasının yoğun olduğu bir sektör olması ve aynı zamanda çalışma koşullarının ağır, yapılan işlerin belirli düzeyde vasıf gerektirmesi, teknoloji kullanımının giderek yaygınlaşması, istihdam biçiminin kadrolu, taşeron ve geçici işçilik şeklinde parçalı oluşu vb. nedenler, araştırma için bu alanın seçilmesinde belirleyici olmuştur.

Bu kapsamda araştırmanın amaçları şu şekilde sıralanabilir:

- Demir çelik sektöründe çalışan işçilerin sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerini belirlemek (eğitim düzeyi, yaş, cinsiyet, medeni durum vb.),

- Demir çelik sektöründe çalışan işçilerin çalışma hayatına bakışlarına ilişkin görüşlerini değerlendirmek,
- Sendikaların işçi haklarını koruyup korumadığına ilişkin çalışanların görüşleri ve sendikalara duyulan güveni incelemek.

Araştırmanın Kapsam ve Veri Toplama Yöntemi

Araştırmanın kapsamını, Marmara Bölgesinde bulunan demir-çelik sektöründe faaliyet gösteren İstanbul, Tekirdağ, Kocaeli, Çanakkale, Bilecik ve Bursa illeri oluşturmaktadır. Bu bölgenin ve illerin seçilmesinin çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenlerin en önemlisi, imalat sanayisinde ağırlığı olan demir-çelik fabrikalarının özellikle bu illerde oldukça yoğun ve yaygın olarak bulunmasıdır. Bölgedeki demir-çelik fabrikalarında yabancı sermaye yatırım düzeyi, emek ve teknoloji yoğun üretimin birlikte ve yaygın olması, istihdamın parçalı yapısı, sendikal örgütlenmenin yoğunluğu vb. nedenler, bu illerin tercih edilmesinde belirleyici olmuştur.

Araştırmada "işçi" ifadesiyle kastedilen 4857 sayılı İş Kanunu'na bağlı olarak işçi statüsünde çalışanların tümüdür. Bu bağlamda araştırma hem mavi yakalı, hem de beyaz yakalı işçileri kapsamaktadır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak, arkalı önlü tek sayfada toplanmış olan toplam iki sayfalık bir anket kullanılmıştır. Oluşturulan anket formunda çalışanların demografik özelliklerine, çalıştıkları işletme bilgilerine, mesleki durum bilgilerine ve çalışma hayatına bakış açılarına ilişkin toplam 35 soru bulunmaktadır. Ankette yer alan soruların kapalı uçlu olmasına çalışılmış, ancak bazılarının niteliği dikkate alınarak yarı açık uçlu ve açık uçlu sorulara da yer verilmiştir. (örneğin işçilerin çalıştıkları kentte ortalama bulunma süresi ve aylık geliri ile ailesinin aylık geliri açık uçlu sorulmuş, sonradan gruplandırılmıştır.) Ayrıca anket dâhilinde sendikaya üye olma veya olmak istememe nedenlerine ilişkin, davranışlarını belirlemeye yönelik olarak doğrudan sorular da yer almıştır. Bu gibi sorularda fark edilmemiş neden ve eğilimleri belirlemek amacıyla "diğer" seçeneğine de yer verilmiştir.

Ayrıca soruların anlaşılabilir olmasına ve yönlendirici olmamasına özen gösterilmiştir. Anketin geçerliliğini sağlamak amacı ile konunun uzmanı akademisyenlere anket inceletilmiş ve 33 işçi ile ön anket çalışması yapılmıştır. Böylelikle anket sorularının anlaşılabilirliği ve cevaplama süresi tespit edilmiştir. Yapılan değerlendirmeler ve düzeltmeler sonucunda ankete son hali verilmiştir. Türk Metal Sendikasının MESS ile sürdürdüğü Türk Metal-MESS Ortak Eğitim Projesi kapsamında sürdürülen eğitimler sürecinde, ders önceleri veya aralarında yüz yüze görüşme yolu ile gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Örneklemi ve Güvenilirlik Analizi

Araştırmanın örneklemi Marmara Bölgesinde demir-çelik sektöründe faaliyet gösteren İstanbul, Tekirdağ, Kocaeli, Çanakkale, Bilecik ve Bursa illerindeki demir- çelik sektöründe Türkiye metal sanayicileri sendikası (MESS) ve Türk Metal sendikasına üye çalışan işçilerden oluşmaktadır. Toplam 350 anket hedeflenmiş ve uygulanmış, bunlardan 316 'si geçerli kabul edilmiştir. Anketin yüz yüze görüşmeler yoluyla yapılması hedefin çoğunluğunu başarılı kılabilmiştir.

Bu araştırmada kullanılan anket formunda yer alan ölçeklerin güvenirliğinin (içsel tutarlılığının) değerlendirilmesinde Cronbach Alfa katsayısından yararlanılmıştır. Analiz sonucunda ölçeğin güvenilir olduğunu söyleyebilmek için Cronbach Alfa değerinin 0.70'den

fazla olması beklenmektedir (Bryman ve Duncan, 1997: 78). Bu doğrultuda araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirlik analizi yapılmış ve bu değer 0,861 olarak bulunmuştur. Bu bilgiler doğrultusunda anket formu kabul edilebilir olarak değerlendirilmiştir. Uygulanan anket formları SPSS for Windows 16.0 (Statistical Package For Social Sciences) istatistik paket programında, frekans dağılımı, yüzde dağılımı ve chaid analizleri kullanılarak değerlendirilmeye alınmıştır. Özellikle araştırmaya katılan çalışanların sendikaya üye olma nedenleri ile sendikaların kendilerine sağladığı fayda anlayışları arasındaki ilişkinin incelenmesinde bir karar ağacı yöntemi olan CHAID (Chi-Squared Automatic Interaction Detector- Otomatik Ki- Kare İlişki Belirleyici) analizi uygulanmıştır. Chaid analizi, oluşturulan eşleşmedeki değişkenler arasındaki ilişkileri belirlediği gibi, sonuçlarını bir ağacın dalları şeklinde anlaşılır bir şekil ile ifade eden yöntemdir. Bağımlı değişkeni en çok etkileyen, homojen gruplara ayrılmış diğer değişkenler ve grupları en iyi açıklayan homojen alt değişkenler şeklinde ağaç diyagramı oluşturan bir yöntemdir (Satıcı vd., 2009: 269).

Araştırma Bulguları ve Değerlendirmeler

Bu bölümde araştırma amaçları kapsamında, araştırmaya katılan metal sektörü çalışanlarından ölçekler yoluyla toplanan verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır. Elde edilen bulgulara dayalı açıklama ve yorumlar yapılmıştır.

Çalışanların Demografik Özellikleri

Metal işkolunda faaliyet gösteren işyerlerinde genellikle erkek işçi çalıştırılmakla birlikte büro ve üretim bölümünün özellikle paketleme, ambalajlama vb. bölümlerinde kadın işçi ile genç işçi çalıştırıldığı, süreç içerisinde mesleki deneyimler ve sektörün takibi ile metal işkolunda faaliyet gösteren işyerlerinde daha önce yapılan denetimler sonucunda düzenlenen raporlardan tespit edilmiştir (ÇSGB, 2011: 14).

Tablo 1: Cevaplayıcıların Demografik Özellikleri

DEĞİŞKENLER	ÖLÇEKLER	FREKANS	%
Cinsiyet	Kadın	14	4,4
	Erkek	302	95,6
	Toplam	**316**	**100**
Medeni Durum	Evli	241	76,3
	Bekâr	65	20,6
	Boşanmış	10	3,2
	Toplam	**316**	**100**
Yaş	19-25 yaş arası	28	8,9
	26-35 yaş arası	158	50,0
	36-45 yaş arası	124	39,2
	46 yaş ve üzeri	6	1,9
	Toplam	**316**	**100**
Eğitim Seviyesi	Okur yazar	1	0,3
	İlkokul	62	19,6
	Lise /Meslek Lisesi	220	69,6
	Meslek Yüksekokulu	27	8,5
	Fakülte	6	1,9
	Toplam	**316**	**100**
	İşçi	244	77,2
	Usta	36	11,2

İşyerinizdeki göreviniz	Ustabaşı	20	6,3
	Şef-Orta kademe yönetici	14	4,4
	Üst düzey yönetici	2	0,6
	Toplam	**316**	**100**
Çalıştığınız işletmede kaç yıldır çalışıyorsunuz	1 yıldan az	7	2,2
	1-3 yıl arası	63	19,9
	4-6 yıl arası	83	26,3
	7-10 yıl arası	99	31,3
	11 yıldan fazla	64	20,3
	Toplam	**316**	**100**

Sendikalar genellikle orta yaşlı, eğitimsiz ve erkek işçilerin örgütü olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle genç, eğitimli ve kadın işçilerin sendikalardan uzak kaldıkları ileri sürülmektedir (Uçkan ve Kağnıcıoğlu, 2009: 43). Nitekim araştırmamızda da işçilerin cinsiyetleri incelendiğinde %95.6'sı erkek, %4,4'ünün kadın olduğu tespit edilmiştir. Ancak eğitim durumları incelendiğinde %69,6 oranında büyük bir çoğunluğun lise veya meslek lisesi mezunu olduğu tespit edilmiş olup, sendika işçilerinin eğitimsiz olduğu tezi desteklenmemiştir. Yaş dağılımları açısından ele alındığında ise %50'sinin 26-35 yaş arasında olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra medeni durumlarına bakıldığında evli olanların oranı %76,3 bekârların oranı %20,6, boşanmış olanların oranı ise %3,2 olarak belirlenmiştir.

Ayrıca işyerlerindeki görevleri açısından değerlendirildiğinde %77,2'lik bir çoğunluğun mavi yakalı işçi statüsünde olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların şuan çalıştıkları işyerlerindeki çalışma süreleri incelendiğinde %22,1'inin 0-3 yıl arası, %26,3'ünün 4-6 yıl arası, %31,3'ünün 7-10 yıl arası, %20,3'ünün ise 11 yıldan daha uzun süredir bu işyerinde çalıştığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda araştırmaya katılanların %77,9' luk çoğunluğu 4 yıldan uzun süredir metal sektöründeki aynı işyerlerinde çalıştığı belirlenmiştir.

Tablo 2: Çalışma süreniz içinde çalışmalarınıza ara verdiniz mi, sebebi nedir?

Değişkenler		**Frekans**	**%**
Hayır, çalışmaya ara vermedim		**214**	**67.7**
Evet, çalışmaya ara verdim	İşten hoşnut olmama	9	2,5
	İş bulamama	39	12,3
	Evlenme	5	1,6
	Sağlık sebepleri	5	1,6
	Başka yere taşınma	6	1,9
	Diğer….	39	12,3
		102	**32,3**
	TOPLAM	**316**	**100.0**

İşçilerin çoğunluğunu oluşturan % 67,7'sinin çalışma hayatına hiç ara vermeden aynı sektörde çalıştıkları, % 32,3'ünün ise çalışma hayatına ara vermek zorunda kaldıkları tespit edilmiştir. Çalışmaya ara verme sebebi olarak, işten ayrılma ya da çıkarılmaya bağlı iş bulamamanın en önemli neden olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3: Şuan çalıştığınız işten memnun musunuz? Değilse nedeni?

Değişkenler		Frekans	%
Hiç memnun değilim	Ücret düşük	19	6,0
	Çalışma koşulları ağır	5	1,6
	Yöneticilerle anlaşamıyorum	3	0,9
	İşim gelecek vaat etmiyor	10	3,2
	İşim bilgi ve tecrübeme uygun değil	2	0,6
	İş güvenliğim yok	2	0,6
	Bu sebeplerden birçoğu…	11	3,4
TOPLAM		**52**	**16,5**
Çok memnunum, Memnunum, Biraz memnunum		**264**	**83,5**
TOPLAM		**316**	**100.0**

Araştırmaya katılanların %83,5'i yaptıkları işten memnun olduklarını belirtirken, %16,5'u ise memnuniyetsizliklerini ifade etmişlerdir. Memnuniyetsizlik sebepleri araştırıldığında ise çoğunluğu oluşturan %6'sının, yaptıkları işe göre aldıkları ücreti yetersiz buldukları tespit edilmiştir.

Tablo 4: Sizi çalışmaya yönelten en önemli neden nedir?

Değişkenler	Frekans	%
Ekonomik nedenler	246	77,8
Çalışmaktan hoşlanmak	31	9,8
Çevre baskısıyla işsiz kalma korkusu	11	3,5
Mesleki bilgimi değerlendirmek	15	4,7
Diğer…	13	4,1
TOPLAM	**316**	**100.0**

Araştırmaya katılan işçilerin %77,8'lük çoğunluğu, kendilerini çalışmaya yönlendiren en önemli sebebin ekonomik kaygı olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanı sıra bugünkü ekonomik koşullarda geçinmenize yetecek geliriniz olsa çalışmayı bırakır mıydınız sorusuna, işçilerin %31,2'sinin hemen bırakırım, %27,1'inin belki bırakırım, %41,7'sinin ise gelirim olsa da çalışmayı bırakmam dedikleri tespit edilmiştir.

Tablo 5: Sendikaya üye olmanızın en önemli sebebi nedir?

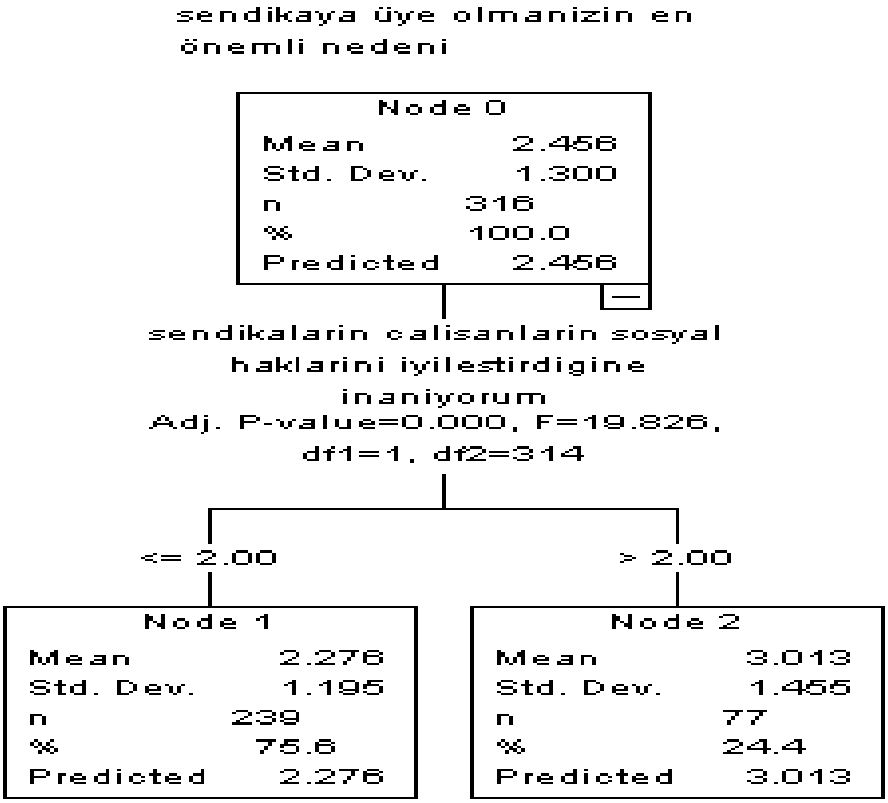
Değişkenler	Frekans	%
İşverene karşı bir güç olması	69	21,8
Çalışanları koruyup haklarını koruması	155	49,1
Diğer çalışanların önerisi üzerine	9	2,8
Daha fazla ücret artışı sağlamak için	46	14,6
Diğer	37	11,7
TOPLAM	**316**	**100.0**

Sendikal politikaların genel anlamda nasıl algılandığı ve başarılı olup olmadığı, sendikal gücün işlevi ve güvenle ilişkilidir. Hymann'a (aktaran Simms, 2012) göre sendikaların ideolojik ve stratejik üç temel işlevleri vardır: emek piyasalarını düzenlemek, işçilerin toplumsal statülerini yükselterek toplumsal adaleti sağlamak ve sınıf mücadelesinin okulu olmaktır. Sendikalar, işçilerin kendi bireysel ve kolektif çıkarlarını tanımlamaları noktasında önemli

işlevleri yerine getirmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde sendikalar, salt işyeri sorunlarına odaklanmayan, aynı zamanda daha geniş -ulusal ve uluslararası- konularda işçilerin haklarını ve çıkarlarını savunan mücadele örgütlerdir (Hymann, 1994: 122).

Sendikalara duyulan güven, sendikaların işçilerin hak ve çıkarlarını koruyup geliştirmelerinde başarılı olup olmamaları ile yakından ilgili bulunmaktadır. Nitekim Avrupa ülkelerinde sendikalaşma oranlarının son yıllarda düşmesine rağmen sendikalara duyulan güven büyük ölçüde korunmaktadır. İmzalanan toplu iş sözleşmelerinin işyerlerindeki tüm işçilere uygulanması, çok düzeyli toplu pazarlık mekanizması ve yaygın teşmil uygulaması sendikalara yalnızca üyelerinin değil, tüm işçilerin hak ve çıkarlarını savunan örgütler olarak güveni arttırmaktadır (Çelik, 2006: 61). Araştırma kapsamında da bu düşünceyi destekleyen görüş tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan işçilerin %49,1'i, sendikanın çalışanları koruyup haklarını koruduğu düşüncesiyle sendikalara üye olduklarını ifade etmiştir. %21,8'i ise sendikal örgütlenmelerin işverene karşı bir güç olduğu bilinciyle hareket etmişlerdir. İşçilerin %12,2'sinin ise diğer seçeneği altında belirttikleri sebepler değerlendirildiğinde, çoğunlukla işveren isteği üzerine sendikaya üye oldukları tespit edilmiştir.

Şekil 2: Çalışanların Sendikaya Üye Olma Nedenleri İle Sendikal Faydaları Algılayışları Arasındaki İlişki

Araştırmanın son bölümünde işçilerin sendikal örgütlenmeye ilişkin düşüncelerini belirlemeye yönelik 15 farklı değişken üzerinde araştırma yapılmıştır. Sendikal örgütlenmenin algılanan faydalarıyla ilgili bu değişkenler arasında işyerlerinde iş güvencesini ve çalışma koşullarını iyileştirme, çalışma saatlerinin korunması, ücret adaletsizliğini en az seviyeye çekmesi, terfi imkânı, demokratik ortam sağlaması, işverene karşı yasal bir güç olması, üyelerinin menfaatlerine duyarlı olması ve çalışanlar arası işbirliği duygusunu güçlendirmesi vb. değişkenler yer almaktadır. Bu değişkenler içerisinde sendikaların işçiler üzerinde yarattığı en belirgin faydanın, özellikle sendikaların çalışanların sosyal haklarını iyileştirdiğine olan inançta birlik sağlandığı tespit edilmiştir.

Bu kapsamda araştırmaya katılan toplam 316 işçiye yukarıda behsedilen değişkenlerden biri olan "Sendikaların çalışanların sosyal haklarını iyileştirdiğine inanıyorum" ifadesine katılıp katılmadıkları sorulmuş ve katılımcıların %75,6'lik çoğunluğunu oluşturan 239 kişi bu ifadeye katılırken, %24,4'ünü oluşturan 77 kişi katılmamıştır. Buradan hareketle araştırmaya katılan çalışanların, sendikaya üye olma ve sendikal üyeliklerinin kendilerine sağladığı en büyük faydanın, sendikaların çalışanların sosyal haklarını iyileştirdiğine olan inancın diğer değişkenlere nazaran çok yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Sonuç

Bu çalışmada, demir çelik sektöründe çalışan işçilerin çalışma hayatına ve sendikalara bakış açılarına yönelik algıları incelenmiş olup, sektörde çalışan işçileri çalışma hayatına iten en önemli faktörün ekonomik kaygıları olduğu sonucu ortaya konulmuştur. Ancak bu kaygının yanı sıra bugünkü koşullarda geçinmelerine yetecek gelirleri olsa bile çalışmayı bırakmak istemedikleri de araştırma sonuçlarından ulaşılmış diğer bir bulgudur. Yaptıkları iş ile ilgili memnuniyetsizliğin temelinde yatan en önemli sebep ise yapılan işin niteliğine göre alınan ücretin yetersizliğidir. İçinde bulundukları sektörün zor koşullarına rağmen çalışan demir çelik sektörü işçileri, özellikle haklarının korunması ve işverene karşı kolektif bir güç sağlayabilme amacıyla sendikal örgütlenme içerisinde yer almaktadır. Gerek işverene karşı bir güç, gerekse emeğin dayanışma bilincinin güçlenmesi amacıyla üye oldukları sendikaların, özellikle çalışanların sosyal haklarının korunmasında ve iyileştirilmesinde ön planda olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda sendikal örgütlenmelerin özellikle sosyal fonksiyonunun diğer fonksiyonlara nazaran çok daha etkin olduğu tespit edilmiştir.

Sendikaların sosyal fonksiyonlarının yanı sıra ekonomik ve demokratik temsil fonksiyonlarının da işçiler tarafından algılanan bir güç haline gelmesi gerekmektedir. Sendikaların en önemli misyonu üyelerini işverene karşı bu fonksiyonlar kapsamında güvenceye almaktır. Bu amaçla sendikalar mevcut ve potansiyel üyelerinin profilleri doğrultusunda beklentilerini tespit eden araştırmalar yapmalı ve yapılan araştırmalara destek vermelidirler. Sendikalar, işçileri çalışma hayatına iten ekonomik kaygılar ve beraberinde getirdiği işsizlik korkusuna karşı işçilerin ve işsizlerin birleşme adresi olabildiği, çalışanlarıyla bütünleşebilen, katılımcı, eleştiriye açık ve şeffaf bir yapıya sahip olmalıdır.

Kaynakça

Bild T., Jorgensen, H., Lassen, M. ve Madsen, M. (1998), *Do Trade Unions Have a Future? The Case Of Denmark*", ACTA Sociologica, 41, 195-207.

Birleşik Metal İş Yayınları (2003), *Dünya'da ve Türkiye'de Demir Çelik Sektörü*, No:2

Bryman, A., Duncan, C. (1997), *Quantitative Data Analysis with SPSS for Windows*, Routledege, NewYork.

Collier, R. B., & Mahoney, J. (1997); '*Adding collective actors to collective outcomes: Labor and recent democratization in South America and Southern Europe*', *Comparative Politics*, 29 (2), 285-303.

Çelik, A. (2006). *"Yeni Sorun Alanları, Eğilimler ve Arayışlar", Türkiye'de Sendikal Kriz ve Sendikal Arayışlar*. Ankara: Epos, ss. 17-74.

Çetinkal, A. (2015), *Metal Sanayinde İş Sağlığı ve Güvenliği*, İşte Sağlık Dergisi, Şubat.

ÇSGB (2011), *Metal Sektöründe Çalışan İşçilerin Çalışma Koşullarının İyileştirilmesi Programlı Teftişi Sonuç Raporu*, Yayın No:49, Aralık, Ankara

Hymann, R. (1994) 'Changing Trade Union Identities and Strategies', R. Hyman and A.Ferner (Eds.) *New Frontiers in European Industrial Relations*, Oxford: Blackwell.

Magone J. M. (2001); *Iberian trade unionism: Democratization under the impact of the European Union*, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.

Marshall, T. E. (1991); *Citizenship and social class*, London, Pluto Press.

Rueschemeyer, D., Stephens J. E., & Stephens, E. (1992); *Capitalist development and democracy*, Cambridge, Polity.

Satıcı, Ö., Z. Akkuş, A. Alp (2009), "*Tıp Fakültesi Öğretim Elemanlarının Teknolojiye İlişkin Tutumlarının CHAID Analizi ile İncelenmesi",* Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, Cilt:36, No:4 s.267-274.

Seçer, B. (2009), Kadınların Sendikalara Yönelik Tutumları ile Cinsiyet Ayrımcılığı Algılarının Sendika Üyesi Olma İsteğine Etkisi, Çalışma ve Toplum, 2009/4, 27-60.

Simms, M. (2012) Imagined Solidarities: Where is Class in Union Organizing?, *Capital & Class*, 36 (1), 97-115.

Snape, E. ve Tom, Redman (2004); Exchange or Covenant? The Nature of the Member-Union Relationship, Industrial Relations, 43:4, 855-873.

Şen, M. K., (2010), Türkiye'nin Lokomotifi Metal Sanayi, http://mustafakemalsen.blogspot.com.tr/2012/11/turkiyenin-lokomotifi-metal-sanayi.html.

TOBB, Türkiye demir ve demir dışı metaller meclisi sektör raporu 2013, Nisan 2014, Ankara.

Tokol, A. (2014); *Endüstri İlişkileri ve Yeni Gelişmeler,* Dora Yayınevi, Bursa.

Uçkan, B., Kağnıcıoğlu, D. (2009); *"İşçilerin Sendikalara İlişkin Algı ve Tutumları: Eskişehir Örneği"* Çalışma ve Toplum, 2009/3, 35-56.

Urhan, B. (2005), Sendikal Örgütlenme Bunalımı ve Türkiye'de Durum, İstanbul: Petrol-İş Yayını.

Valenzuala, J. (1989); 'Labor movements in transitions to democracy' *Comparative Politics,* 21 (4), 445-471.

Yaşar, O. (2009), *Türk İmalat Sanayinde Lokomotif Bir Sektör: Demir Çelik Sanayi*, Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 20, Temmuz, 42-78, İstanbul

http://csgb.gov.tr/csgbPortal?page=uye (Yayın tarihi: 09.03.2015)

A Critical Discourse Analysis for the Representation Of The Child In Advertising: Omo, Ülker, Johnson's Baby And Turkcell Advertisements Sample

Aslıhan DUMLU[1]

Abstract

In the objectives of the study, through the concept of representation how and for what purposes children were used in advertisements are mentioned. Basic assumption that is dwelled on is in the direction of child use in advertisements is integrated into the system for consumption purposes at early ages. In the study, four samples were selected from the universe of advertisements used by children by using the random sampling method. These are; the advertisement of OMO commercial series, "Leave them Out, Play Freely", Ülker's " Give Me a Smart " ad, Johnson's Baby's "Princess Glitter" ad and Turkcell's " Life with Turkcell, More Life…" As a methodology, the critical discourse analysis which is brought to the literature by Van Dijk has been applied to the samples at issue in order to gain depth to the subject and Stuart Hall's coding and decoding article is also benefited.

Keywords: Advertisement, Child, Capitalism, Consumption.

JEL Codes: F60, P10, Z00.

Reklamda Çocuğun Temsiline Yönelik Eleştirel Söylem Analizi: Omo, Ülker, Johnson's Baby Ve Turkcell Reklamları Örneklemi

Özet

Çalışmanın amacında, temsil kavramı üzerinden reklamlarda çocukların nasıl ve hangi amaçlarla kullanıldığına değinilmiştir. Temelde üzerinde durulan varsayım, reklamda çocuk kullanımının tüketim amacı ile erken yaş dönemlerinde sisteme entegre edildiği yönündedir. Çalışmada çocukların kullanıldığı reklamlar evreninden rastgele örneklem metodu kullanılarak dört örneklem seçilmiştir. Bunlar; OMO'nun "Bırakın Çıksın, Özgürce Oynasın",Ülker'in "Bana Bi Smart Verin ", Johnson's Baby'nin "Prenses Işıltısı" ve Turkcell'in "Şimdi Turkcell'le Hayat, Daha Fazla Hayat..."adlı reklamlarıdır.Yöntem olarak, konunun derinlik kazanması amacıyla söz konusu dört örnekleme Van Dijk'ın literatüre kazandırdığı eleştirel söylem analizi uygulanmış, ayrıca Stuart Hall'un kodlama ve kodaçımlama makalesinden yararlanılmıştır.

[1] Lisansüstü Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, m.aslihandumlu@gmail.com

Anahtar kelimeler: Reklam, Çocuk, Kapitalizm, Tüketim.

1. Giriş

İnsanın varoluşundan sonraki dönemlerine bakacak olursak, insanlar arası ilk alış-verişin genellikle takas sistemine bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Zaman içerisinde evrilen koşullar neticesinde insan bilinci değişmektedir. Coğrafi keşiflerin ışığında gelişen dünya düzeni yerini güçlü olanların kendinden daha güçsüz olan topraklar üzerinde hegemonik düzen kurma anlayışına bırakmaktadır. Bu anlayış neticesinde kendi toprakları ile ve kendi kaynakları ile sınırlı kalmak istemeyen devletler, yayılmacı politika izlemektedir. Benimsenilen bu politikadan dolayı yeni pazar yerleri arayışları başlamaktadır. Yeni pazar yerleri arayışları ise beraberinde sömürgecilik süreçlerini ve koloni oluşumlarını getirmektedir. Peşi sıra gelen bu sistemler tıpkı bir çarklının zinciri gibi birbirini devamlı takip ederek birbirinden beslenmekte ve yeni olgular yaratmaktadır. Dünya düzeninde ortaya çıkmaya başlayan bu yeni oluşumlardan birinin adı kapitalizmdir. Kapitalizm, Bal'a göre; Toplumsal olarak nitelenebilen ekonomik yapılar bütünü ile bunların üretim biçimleri ilişkileri ile bağlantısıdır (Bal, 2011: 4).

Zaman içerisinde gelişen teknoloji ve bunların yayılış şekilleri kapitalizmin yani bir yerde emtia sahiplerinin ilgisini çekmekte ve toplumları yönlendirebilmek adına teknolojinin avantajlarından yararlanmaktadır. Teknoloji sayesinde iletilmek istenen mesajın geniş kitlelere yayılımı medya organları ile sağlanmaktadır. Bu sayede, az zamanda çok kişiye ulaşılabilmekte ve toplumu yönlendirme süresi kısalmaktadır. Medya bu gücünden ötürü kapitalizmden de nasibini almaktadır. Kapital sahipleri gerçekliğin yeniden inşası ile bireylerin bilinçlerine medya aracılığı ile ulaşmaktadır. Bunun elbette birçok farklı sonucu olmaktadır. Geçmişten günümüze kadar farklı koşullar altında dahi hayatta kalmayı başarabilen kapitalizm, medya ile toplumlarda giderek artan bir şekilde "tüketim çılgınlığı" olgusu yaratmaktadır. Üretilen malların daha kolay pazarlanabilmesi ve tüketim miktarının arttırılması açısından kitle iletişim araçları çok önemli bir yere sahiptir. Ayrıca, "tüketim çılgınlığı" olarak atfettiğimiz koşulların sağlanması açısından medyanın yeri ve önemi yadsınamaz. Medya özellikle toplumdaki bireylerin bilinçlerine nüfuz ederek onları yönlendirmeye çalışmaktadır. Toplumdaki kimlik üretme süreçlerinden yola çıkarak, gerçekliğin yeniden inşası üzerinden temsiller yaratıp kitleleri etkilemeye çalışmaktadır. Medyada alıcı satıcı arasındaki bağı sıkı bir şekilde ören genellikle reklamlardır ve reklamların bu rolünü yerine getirmede başarılı bir yapıya ulaştığını söyleyebiliriz. Reklamlar, geniş kitlelere hitap edebilme niteliğinin yanı sıra hâkim olan ideolojiyi bireylerin bilinçlerine enjekte etmektedir. Reklamlar, gerçekliğin yeniden inşasını sağlayarak toplumları kapital çark döngüsüne kanalize etmektedir. Bu sayede bireyler sorgulamadan tüm tahakküm yapılarını kabul etmekte ve bu çarka hizmet etmektedir. Sonuç olarak bireyler, farkında olmadan bu döngünün içerisinde kendilerini bulmaktadır.

Reklamlar aynı zamanda temsiller de üretmektedir. Çelenk, Hall'un temsil kavramı için, aslında anlamlar sistemetiğini oluşturan ve bunları alıcılara iletebilen bir süreç olduğunu söylemektedir (2005: 81). Sibel Fügan Varol'a göre, toplumdaki bireylerin ya da grupların ne şekilde temsil edildikleri son derece önemlidir. Öyle ki bu yapı, bireylerin dâhil olacakları toplumsal grupların seçiminde rol oynamaktadır. Bunun sonucu olarak da seçilen gruba göre bireyler, kimlik inşalarında bulunacaktır (2014: 305).

Reklamlar ürettikleri temsillerin ve yalan gerçekliklerin inanılır kılınması açısından, toplumlarda genellikle "çocuk sınıfı" olarak adlandırılan grubu kullanmaktadır. Bunun sonucunda çocuk grubu, bir yönüyle tüketici olmaya, diğer yönüyle ise ebeveynlerini tüketime

zorlayan sınıf olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu farklı kategorizasyon sistemlerinin bilinciyle birlikte çalışmanın amacında, toplumsal kimlik inşalarından yola çıkılarak temsil kavramına işaret edilmiş ve reklamlarda çocukların nasıl ve hangi amaçlarla kullanıldığı sorunsalına değinilmiştir. Çalışmanın en temelde üzerinde durduğu varsayımı, reklamda çocuk kullanımının toplumsal yargılardan da yararlanılarak tüketim amacı ile erken yaş dönemlerinde sisteme entegre edildiği yönündedir.

Çalışmada çocukların kullanıldığı reklamlar evreninden rastgele örneklem metodu kullanılarak dört örneklem seçilmiştir. Bunlar; OMO'nun "Bırakın Çıksın, Özgürce Oynasın", Ülker'in "Bana Bi Smart Verin ", Johnson's Baby'nin "Prenses Işıltısı" ve Turkcell'in "Şimdi Turkcell'le Hayat, Daha Fazla Hayat..."adlı reklamlarıdır. Yöntem olarak, konunun derinlik kazanması amacıyla söz konusu dört örnekleme Van Dijk'ın literatüre kazandırdığı eleştirel söylem analizi uygulanmış, ayrıca Stuart Hall'un kodlama ve kodaçılama makalesinden yararlanılmıştır.

Son olarak, medyada çocukların kullanımı beraberinde pek çok sorunu da getirmektedir. Çocukların set ortamlarında uzun süreli çalıştırılmaları, birçok fiziksel ve psikolojik sebeplere neden olmaktadır. Hem ulusal hem de uluslararası çocuk hakları, ilkeleri ve tartışmaları olmasına karşın kapital sömürü devam etmekte ve çark işlemektedir. Böylece çocuk istismarı da bir yönüyle devinim kazanmakta ve varlığını devam ettirmektedir.

2. Medya ve Reklam Nedir? Reklamın Amaçları Nelerdir?

Coğrafi keşiflerden sonra dünya düzeninde hızla değişen ve gelişen sistemler sonucu kapitalizm ortaya çıkmaktadır. Kapitalizmin ortaya çıkmasından sonraki süreç yeni pazar yerleri arayışını meydana getirmektedir. Bu sayede kapital sahipleri kendi sınırlarına ve kendi kaynaklarına bağımlı kalmadan çok daha geniş alanlara yayılma imkânı bulmaktadır. Kapitalizmde geniş kaynaklara sahip olmak ve onları elinde bulundurmak demek aynı zamanda gücü de elinde bulundurmak demektir. Bu açıdan bakacak olursak, gelişme evresini daha önce tamamlamış ülkeler bu güçleri ellerine geçirmede diğer gelişmişlik düzeyini henüz tamamlayamamış ülkelere oranla çok daha şanslı sayılmaktadır. Tüm gücü elinde bulundurmak da bir süre sonra emtia sahiplerine yetmeyecektir. Çünkü kapitalizm, hep bir adım daha fazlasının olmasını gerektirmektedir. Teknoloji ile birlikte gelişen medya ve medya araçları kapitalizm açısından önemli bir yere sahiptir.

Som ve Kurt'a göre, Kitlelere ulaştırılmak istenen mesajların, basılı veya elektronik ortam kaynaklarınca derlenip sunulmasına medya denmektedir (2012: 105). Medya yapısı gereği sözlü, yazılı, görsel olan veya olmayan gibi pek çok şekilde ölçütlenmiş araçlar bütününü kapsayan bir oluşumdur. Medyanın değişen birçok tanımı olmasına rağmen temeldeki amacı, nesnel kaidelere bağlı kalarak topluma bilgi akışını sağlamaktır. Medyanın özellikleri arasında demin de bahsettiğimiz gibi, topluma bilgi akışını yaymak ve toplumu kanalize ederek yönlendirme ilkeleri vardır. Tam da bu sebeplerden ötürü medya kapital sahiplerinin ilgisini çekmektedir. Çünkü toplumları yönlendirmek demek gücün devamlılığını sağlayabilecek durumları yaratmak demektir. Medya sayesinde gerçekliği yeniden üretilmiş tek bir mesaj toplumdaki bireylerin bilinçlerine enjekte edilmektedir. Yanlış kodlanan mesaj yanlış bilinçler üretir. Eleştirel bakış açısına sahip olamayan bireyler nihayetinde bu yanlış bilinçle hayatlarına devam etmektedirler. Üstelik ne yazık ki sadece kendileri değil, çevresini de etkileme özelliğine sahip olan insanoğlu bu sayede yanlış bilincin bireylerarası dolaşımına imkân sağlamaktadır. Bu sonuç itibari ile zamanla bireysel bilinçler toplum bilincine dönüşmektedir. Toplum bilincine dönüşmüş olgular ise zamanla yerini toplumsal kalıplara yani bir nevi toplumsal normlara dönüştürmektedir.

Medyada özellikle reklam kuşaklarından bahsetmek, medya ile hız kazanan tüketim çılgınlığı olgusunu anlamak için iyi bir örnek teşkil etmektedir. Yıldız'a göre reklam; Tanıtımı yapılmak istenen malın veya hizmetin belli bir para karşılığında, geniş kitlelere iletişim araçları ile ulaştırılmasıdır (2006: 3). Yani reklamlar, tüketimi yaptırılmak istenen mal ya da hizmetlerin çeşitli şekillerde bireylere aktarılma işini üstlenmektedir. Reklamların da elbette kendine özgü özellikleri bulunmaktadır. Elden 'e göre; Reklamın özellikleri arasında, bireylere ulaşımı sağlanmak istenilen malların veya hizmetlerin reklam verenlerin istekleri doğrultusunda, eksiksiz bir şekilde tanıtımını yapmak bulunmaktadır. Aynı zamanda bireylerde mal ya da hizmetlere karşı olumlu bir tutum oluşturmak, eğer olumsuz tutumlar söz konusu ise bunu tersine çevirmek ve tüketicilerde ürünlere karşı bir arzu oluşturarak ürünlerin satışını sağlamak, gibi kıstasları vardır (2004: 19). Kısaca demek gerekirse, piyasa içerisinde reklam sektöründen öncelikle, satışı sağlanacak ürün ya da hizmet hakkında tüketicilere bilgi sağlaması, bilgi sağladıktan sonra ise bu ürünler hakkında sempati duygusu yaratarak, mal ya da hizmetlerin tüketiminin gerçekleştirilmesi, amaçlarını taşıması beklenilmektedir.

Reklam sektöründe televizyonun evlere girmesi ile birlikte, yeni bir boyut olan televizyon reklamlarından bahsetmek gerekmektedir. Odabaşı'ya göre; televizyon reklamlarında farklı toplumsal öğelerin tüketim ürünlerine ya da hizmetlerine yansıtılması ile başarı sağlanmaktadır. Özellikle tüketicilerin sahip oldukları toplumsal kültürler bu ürünlere yansıtılmaktadır. Çoğunlukla bu iki olgu arasındaki ilişkiyi sağlayabilen reklamların başarısından söz etmek mümkündür (1999: 45). Reklamlar, toplumlarda oluşan normlar ve kültürlerden beslenmektedir. Tüketimi sağlanacak olan mal veya hizmetler için, reklam firmaları toplumların özelliklerini bilmek zorundadır. Çünkü bir topluma uymayan, uyamayan özellikler ile reklam yoluyla ürün ya da hizmetlerin satışı yapılacak olursa o ürün ya da hizmetin tüketimi beklenilenin çok daha aşağısında olabilir. İşte tam da bu sebeplerden dolayıdır ki, reklam firmaları rastgele tanıtım yapamazlar. Kısaca diyebiliriz ki reklamlar, özellikle televizyon reklamları, toplumsal değişim ve gelişmelere ayak uydurmak zorundadır. Ayrıca toplumsal gelişim ve değişimlere ayak uydururken onlara paralel olarak kendisini de geliştirmeli, revize etmelidir.

Reklamların toplumlar ile uyumlu bir şekilde geliştiği ölçüde başarılı olduklarını söylemek mümkündür. Kapital sahiplerinin reklamları etkili bir şekilde kullanmasındaki yegâne amaçlarından birisi, toplumları yönlendirme ve kontrol altına alma olduğunu söyleyebiliriz. Bu istek ise kendi hedefleri doğrultusunda bireylere yanlış bilinç enjekte edilerek, toplumdaki bireyleri sorgulamayan kişilere dönüştürme amacını taşımaktadır. Çünkü sorgulamayan bireyler eleştirmezler ve bu bireylerden oluşan toplumlar çok daha kolay bir şekilde idare edilip, yönlendirilebilmektedir. Yönlendirilmiş toplum ise, istenilen ölçüdeki bilgiler ışığında hareket edebilmekte ve çoğu zaman farkında olmadan kapital çarkın işleyişine salt tüketen özne olarak hizmet etmektedir. Bu da toplumdaki her bir bireyi kapitalizm için söz gelimi, modern kölelere dönüştürmektedir.

2.1. Temsil Kavramı ve Reklamda Çocuğun Temsili Nedir?

Dünya üzerinde gelişmiş sistemler içerisinde milyonlarca temsiliyet ve sembol bulunmaktadır. Bu temsiliyetler ve semboller her toplumda ve her dönemde farklı anlamlar içermektedir. Değişen sistemlere ayak uydurmayı başarabilen temsiliyetler ve semboller günümüzde de kullanılmaktadır. Toplum içerisinde bireyler gündelik yaşamlarında dahi belki de farkında bile olmadan bu temsil etme süreçlerini ve sembolleri kullanmaktadır. Temsiller ile anlatılmak istenilen şeyleri daha kısa yoldan ve alt açımlamaları ile ifade etmekteyizdir. İlhan

ve Civelek' e göre; Temsiliyet kavramı, aslında bir olguyu anlama, anlamlandırma, bu olguları tekrardan yapılandırıp daha sonra biçim verme halidir (2014: 64).

> "The Shorter Oxford English Dictionary'de temsil kavramı için iki tanım kullanılmaktadır:
>
> 1. Bir şeyi betimleme ya da tasvir etme, tanımıyla, tasviriyle veya imgesiyle akla getirme, akılda veya duyularda o şeye ilişkin bir resim oluşturma.
>
> 2. Simgeleştirme, yerine geçme, örneği olma ya da ikame etme." (Hall, 1997: 16)

Temsil kavramının birden fazla anlama gelebilecek yapısı olmasından ve tam da bu yüzden net olarak anlaşılamamasından dolayı pek çok tartışmaya da zemin hazırlamaktadır. Literatüre temsil kavramı hakkında en önemli katkıyı sağlayan Stuart Hall, bu kavramın üç farklı katmanlara ayrıldığını söylemektedir. Hall'e göre bunlar;

• **Yansıtmacı Yaklaşım:** Burada, anlamlar hali hazırda gerçek dünyada mevcuttur. Temsiliyet için önemli role sahip olan dil de bu gerçek dünyada vardır ve anlamları olduğu gibi aktarma amacı taşımaktadır.

• **Maksatlı Yaklaşım:** İletişim kanalında etken role sahip olan iletici burada çok önemlidir. Bu yaklaşıma göre, anlamlar onları oluşturanların yansımasıdır. Bu sebeple, anlamlar dünyası masum değildir. Anlamlar, onları üretenler tarafından bilinçli bir şekilde sistematikleştirilmektedir.

• **İnşacı Yaklaşım;** Bireylerle sağlıklı iletişim kurulmasının birçok yolu vardır. Bu yaklaşımdan yola çıkacak olursak, iletişimin sorunsuz kurulması ve devamı için farklı anlamları çağrıştıracak birden fazla simgeleştirilmiş semboller kullanılmaktadır. Ancak bu sayede sağlıklı ilişim kurulmakta ve bitirilebilmektedir (1997).

Bu yaklaşımlardan yola çıkılarak temsil olgusunda sistematik düzenler kurulmaktadır. Hall'e göre temsillerde ortaya çıkan sistematik oluşumlar, var olduğumuz dünyayı algılayıp tüm bunları kendimiz de dâhil olmak üzere diğer pek çok insanlara aktardığımız anlamsal boyutlardır (2005: 377).

Bu düzenlere göre birçok şeyi belirler, kabul eder veya anlamlandırmaktayız. Yani bu sistemler sonucu bakış açısı kazanmakta ve algıladığımız sayısız nesneleri yorumlamaktayız. Temsilde anlamlandırma önemli bir konuma sahiptir. Anlam ise, bundan farklı bir yere oturtulmaktadır. Hall'e göre anlam, gerçek dünya düzeninde pek fazla bir öneme sahip değildir. Yaşadığımız evrende ve düzende temsil olarak karşımıza çıkan tüm oluşumların farklı toplumlarda ne şekilde kurgulanarak anlamlar kazandırıldığı bilinirse ancak bundan sonra anlam ve anlamlandırmadan bahsedebiliriz (2002: 116-117).

Medyada, özellikle reklamlarda çocuğun ne şekilde temsil edildiği, çocukların bu mecrada nasıl ve hangi amaçlarla kullanıldığı sorunsalları günümüzde de önemini korumaktadır. Reklamlar piyasada satışını sağlamak istedikleri ürünlerin tanıtımında, genellikle "çocuk sınıfı"nı kullanmaktadır. Çünkü çocuk sınıfı, bireyler tarafından kolayca yönlendirilebilmektedir ve yetişkin olmadığı için de çoğu konuda donanımsızdır. Aynı zamanda bu sınıf, ebeveynlerinin üzerinde baskıcı yapıya sahip olduklarından dolayı reklam sektöründen doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkilenmektedir. Söz konusu mecrada çocukların temsili, toplumdaki genel geçer normlara dönüşmektedir.

> "Çocuk imgesinin reklamlarda temsili toplumun onlara yönelik algı ve tutumlarında belirleyicidir. Temsiller çocuğun ya da temsil edilen özne her kim ise toplumdaki yerini ve önemi yansıtır ayrıca tekrarlar yolu ile de pekiştirir. Çocuklar, gençler ve yetişkinler çocuklara dair kalıp yargıları medya temsillerinden de öğrenirler. Çocukların medyada yer alış şekilleri, yetişkinlerin çocukları nasıl gördüğünün yansımasıdır." (Aktaran, Uğurlu&Uğurlu, 2017: 23)

Yani kısaca demek gerekirse, çocukların medyada özellikle reklamlarda temsil ediliş şekilleri, toplumdaki yetişkin sınıfın, çocuk sınıfını nereye, nasıl ve hangi amaçla konumlandırdıklarının izlerini taşımaktadır. Tüm bunların yanı sıra bir de reklamlarda çocuk kullanımlarına dair stereotipler mevcuttur.

Stuart Hall'e göre, toplumdaki hegemonik düzenin yani söz konusu olan ideolojinin devamının sağlanması açısından var olan anlamlar dizgesine birden fazla yan anlamlı kodlar eklendiğinde, bu anlamlar egemen ideolojinin yararına yönelik yeniden üretilmektedir (1999: 112). Bütün bu olgulardan yola çıkılarak oluşturulan reklam metinleri, kalıp ifadelerin her dönemde yeniden ve yeniden üretimini sağlayarak, toplumsal yargıları oluşturmakta ve de bunların bireyler tarafından içselleştirmesini sağlamaktadır.

Çocukların reklam metinlerinde genellikle "pasif" bireyler olarak sunulması, bu tarz reklamlarda hem kullanılan hem de bu reklamlardan etkilenmesi sağlanmaya çalışılan "çocuk sınıfı"nın ilerleyen dönemlerinde yani "yetişkin sınıfı" na geçtiklerinde bile pasif birey olarak kalmasını amaçlanmaktadır. Çünkü pasif birey kendisine dayatılan sistemleri sorgulamamakta, olduğu gibi kabul etme ve tüketim alışkanlığından vazgeçmeyerek daha da arttırmaktadır. Sonuç olarak, bu da egemen ideolojinin çıkarsal yararına olup aynı zamanda tahakküm yapılarının devamını sağlamaktadır.

3. Kodlama - Kodaçımlama

Medya toplumları yönlendirme açısından oldukça önemli bir konumdadır. Kapital sahipleri ellerindeki güçleri medya ve medyanın araçları aracılığı ile devamlı kullanmaktadır. Zaman içerisinde iktidar, ideoloji ve medya üçlüsü birlikte anılan kavramlar durumuna gelmektedir. İktidar yani mevcut hegemonik düzen kendi varlığının devamı açısından ideolojik çıkarları gözetmek durumundadır. Bunları yaparken de medyanın gücünden yararlanmaktadır. Bu sayede kapital erkleri ellerinde bulunduran sınıflar toplumları istedikleri oranda etkileme imkânı yakalamaktadır. Sancar için, Kapitalist sistemin içerisinden kurtulması gereken zorluklar ancak toplumlarda baskın ideolojinin varlığının yaratılmasıyla mümkündür. Toplumların içerisinde oluşmaya başlayan bu düzen gelecek olan hegemonik düzenin habercisi sayılmaktadır. Kapitalizmin oluşumunun olması ve varlığını devam ettirebilmesi onun bağlı olduğu sınıfın çıkarlarına hizmet etmesinden geçmektedir. Ayrıca kapitalizm, bulunduğu devletlerin açıkça baskıya gerek kalmadan hâkim olan sınıfın çıkarlarını gözeten bir yapıya ihtiyacı vardır. Bu da egemen ideolojik kuramın en temel de araştırma hipotezini oluşturmaktadır (Sancar, 2014: 30).

Bireylere medya aracılığı ile enjekte edilmiş bilgiler sistematiği bilinçler üzerinde etkisini göstermektedir. Toplumlardaki söz konusu hegemonyanın devamının sağlanması açısından medya etken bir rol üstlenmektedir. Başat ideolojinin korunabilmesi ve varlığını her koşulda devam ettirebilmesi açısından medya genellikle hegemonik düzenin çıkarına hizmet etmektedir.

Kısaca demek gerekirse hegemonyanın devamı için, başat ideoloji doğrultusunda anlamlar sisteminin, medya aracılığı ile yeniden üretilmesi gerekmektedir. Yeniden üretimi yapılan anlamlar sistemi bireylere ulaştırılmaktadır. Bireylerin bilinçlerine dayatılmak istenen bilgiler sistemini bazı bireyler sorgulamadan aynen kabul eder, bazıları karşı tutumu da gözden geçirerek ortada birleştirmeye çalışır. Bazıları ise tamamen muhalif bir bakış açısı ile karşıt bir durum sergilemektedir. Bu noktada çalışmanın da yöntem bölümü için yararlanılan Kodlama-Kodaçımlama, Stuart Hall'un literatüre kazandırdığı önemli bir çalışmadır. Hall bu çalışmada, izleyicilerin medya metinlerini okumada farklı kategorizasyon sistemlerini ortaya koymaktadır.

Hall'un bu çalışmasında Demir'e göre de söz konusu kategoriler, Egemen okuma, müzakereli okuma ve karşıt okumadır.

• **Baskın-Hegemonik Okuma:** Bir diğer deyişle hâkim okumadır. Medya içerikleri alıcalar tarafından sorgulanmaksızın aynen kabul eder ve alırlar. Hegemonik okumada eleştirel bakış açısı gözlemlenmez.

• **Müzakareci Okuma:** Bu okuma biçimine göre ise, medya araçları yoluyla aktarılmak istenen mesajlar alıcılarda uyarılma etkisi yaratır. Yani, mesaj içeriğini alan alıcı hegemonik okumadaki gibi eleştirmeden kabul etmesinden ziyade kendi içerisinde bilgiler yığınını sorgulamaktadır.

• **Karşıt/Muhalif Okuma:** Muhalif okumada yeniden inşası sağlanan gerçekler evreninin alıcılar tarafından aynen kabul edilmesi söz konusu değildir. Bu okumada alıcılar beklenilenin aksine mesaj içeriklerini kabul etmez ve oluşan anlamları reddeder (2007: 255).

Bu okuma biçimlerine göre değerlendirilen bireyler, medya karşısında pasif konumundan çıkartılmaktadır. Genellikle her medya metinine uygulanabilen bu sistem sayesinde, hâkim ideoloji yörüngesinde yeniden inşası yapılan mesajların, örtük imaları ile ideolojik söylemlerin ortaya çıkarılması kolaylaşmaktadır.

4. Söylem Analizi ve Eleştirel Söylem Analizi – Van Dijk Modeli

Günlük hayatta farkında olarak ya da olmadan sarf ettiğimiz her bir kelime aslında bizim kim olduğumuzu dair ipuçları veren "söylem"lerdir. Burada ayrıca söz etmek gerekirse, bireysel olarak bizler kendi başımıza salt söylem oluşturamamaktayız. Çünkü söylemler toplumdaki kültürel ve sosyal yapıdan beslenmektedir.

Bireyler, kendi söylemlerini kurarken aslında toplumun kendi özünde var olan söylem inşalarını kullanmaktadır ve bundan yola çıkarak, neye nasıl ve ne şekilde tepki vereceklerini şekillendirmektedir. Edibe Sözen'e göre; Söylem, yaptığımız eylemlerden oluşmaktadır. Söylem ancak tartışma, ideolojik düzen, iktidar-güç ve bilgiler ağıyla, dil ile birlikte harekete geçer ve bu sebeple çeşitli süreçlere bürünmektedir. Söylem, toplumdaki tüm siyasi, ekonomik, kültürel ve de sosyal yapılarla yakından ilişkilidir (Sözen, 1999). Söylemler en başta kim? kime? hangi amaçla? neyi söylüyor? gibi sorularla ilgilenmektedir.

Toplum içerisindeki söylemler kimi zaman masum sayılmamakla birlikte mutlaka anlatılanın dışında başka anlamlar da ifade etmektedir. Bunları gün yüzüne çıkartmak için de söylemlerin analizlerinin mevcut hale gelmesi gerekmektedir. Bunun için genellikle başvurulan yöntemlerden birisi ise, söylem analizidir.

> "Söylem analizi metodolojik ve kavramsal unsurlardan meydana gelen sosyal hayata dair bir perspektiftir olup, söylem üzerine düşünme (teorik ve meta-teorik öğeler) ve söylemi datalaştırma yolu olarak karakterize edilir. Bu analiz yöntemi sadece geleneksel metodolojilere bir alternatif olmayıp, aynı zamanda bu metodolojilerin içine sokulmuş bakış açılarına karşı bir alternatiftir. Söylem analizi metodolojide genel, kuramsal ve 105 niceliksel yaklaşımlardan, ayrı ayrı nitelendirilen, detaylı ve nitel yaklaşımlara geçiş için gerekli bir çabadır." (Aktaran, Çelik& Ekşi, 2013: 104)

Söylem analizi tek bir oluşumdan beslenmemektedir. Onu besleyen oluşumlar birbirinden çok farklı, disiplinlerarası sayabileceğimiz tüm olgulardır. Yani söylem analizi, tek başına ne psikoloji, ne sosyoloji, ne felsefe ne de tarih gibi alanlardan salt bir şekilde yararlanmamaktadır. Söylem analizi bunun aksine tüm disiplinlerin karışımından kendini var etmektedir. Bu özelliğinden dolayı söylem analizi için homojen değil de heterojen bir kavram olduğunu ifade edebiliriz. Söylem analizi dil aracılığı ile birlikte alt kodlamaların ve örtük

imaların deşifre edilmesi işidir. Fakat söylem analizi yalnızca bu demek de değildir. Söylem analizi, birçok farklı yan anlam, düz anlam, sentaktik cümle, semantik cümle analizlerini de içermektedir. Söylem analizinde, tüm bunların tek tek yapılması koşulu ile sağlıklı ve anlaşılabilir bir analizden bahsetmemiz mümkün olacaktır.

Söylem analizi, bilinen iki bireyin dilsel işlevinden ziyade toplumlararası bölünen zihinsel süreçlerinin dille dışa vurumudur. Kısaca demek gerekirse, söylem analizi salt tek başına sınırlı bir alana hitap etmemektedir. Dili sosyal çevre içerisinde bir bütün olarak ele alarak incelemektedir. Söylem analizi dil ve dilin gelişme ve değişme şekillerine göre kendi varlığını tekrar tekrar üretmektedir. Bu sebeple dilin kullanıldığı durumlara göre kendisini şekillendirmektedir. Bu özelliği ile sabit kalan bir durumu söz konusu değildir. Erdoğan ve Alemdar'a göre, Söylem analizi, bireyler arası olan iletişim sürecinin yazılı ya da yazısız olan tüm boyutlarını kapsamaktadır. Söylem analizi, Foucault'un kendi alanında çalışırken kullandığı tanımında da belirttiği üzere, dil ve dilin ilintili olduğu tüm hegemonik ilişkilere odaklanmaktadır. Toplumda oluşturulan söylem belli bir düzene ve sıraya göre şekillenmekte ve örgütlenmektedir (2000: 295). Bu yönüyle söylemlerin içinde bulundurduğu yegâne özelliklerden biri olan örtük imalar, topluma yön veren unsurlar haline gelmektedir.

Söylem analizinin kendi içerisinde incelenmesi gerektiren alt başlıkları bulunmaktadır. Bunlar; anlambilimsel, söz dizinsel ve göstergebilim başlıklarıdır. Anlambilimsel yani diğer bir deyişle semantik olgu; bireyler arası oluşan dil ve dilin süreçleri ile cümle yapılarının kendi dilbilimsel anlamları ile bağdaştırılmasını içermektedir. Anlambilim, kelime tanımı ile, dilin bireyler arası iletişimdeki tüm süreçlerini incelemektedir. Söz dizinsellik bir başka kavramı olan sentaktik olgu ise; iletişim sürecinde, kullanılan bir cümledeki kelimelerin diziliş sıralaması ve konumları ile ilgilenmektedir. Cümle içerisinde kullanılan kelimelerin hatta seçilen harflerin, noktalama işaretlerinin kullanım sırası bile önem arz etmektedir. Yani, cümle içerisinde geçen kelimelerin cümlenin başında mı, sonunda mı, yoksa ortasında mı kullanıldığı, cümlenin hangi noktalama işaretleri ile oluşturulduğu, cümleyi doğru anlamlandırmak açısından cevaplanması gereken bilgilerdir. Ancak bu sayede nesnel ve eleştirel bakılırsa gizli kalmış imaları fark edebiliriz. Göstergebilim ve genellikle bilinen diğer bir terimi olan semiyoloji ise diğer alt başlıklara oranla daha geniş bir tanım kümesini işaret etmektedir. Göstergebilim, dilin iletişim süreçlerindeki rolü dâhil olmak üzere, toplumdaki tüm anlamsal ilişkileri ele almaktadır. Yani göstergebilim, gösteren ve gösterilen arasındaki bağlantısal ilişkinin tanımlanması, bunların tasvir edilmesi, insanın tüm bu oluşumlarla olan ilişkinin anlamlandırılması ve anlamsal eklemlerin tamamlanması açılarından amaçları bulunmaktadır. Göstergebilim yani semiyoloji, bu anlamlandırma süreçlerini yerine getirirken, sembol ya da simgelerden yararlanmaktadır. Analizleri yaparken ise kendi içerisinde tutarlı bir yol izlemek koşulu ile metinlerin alt kodlarına yönelik doğrusal bir sistem izlemekte ve bunların deşifre edilmesini sağlamaktadır. Göstergebilim son olarak izlediği tüm yöntemleri kullanıp, uyguladıktan sonra kendi analiz biçimleri ile birlikte kendi denetlemesini yapmaktadır.

Medyada oluşturulan haberler tek bir biçimde kodlanmamaktadır. Toplumdaki bireylere yayılması istenilen bilgi sistemleri gerçekliğin yeniden inşası ile şekillendirilmektedir. Bu sayede sadece kapital çarklara hizmet eden mesajlar silsilesi yaratılmaktadır. Haber yazım süreçleri direkt veya pasif süreçler değildir. Dijk'a göre, Medyada yer alan haberler yani bu alan daraltılacak olunursa özellikle gazetede yer alan haberlerin yazım sürecinde, toplum içerinde var olan siyasi, ekonomik, kültürel, ideolojik ve benzeri durumların içerisinde bulunan temsil sistemleri de gözetilmektedir (1988: 27). Bu biçimde örtük imalar ile kodlanan mesajları anlamak açısından ilk başta bireysel olarak, eleştirel bakış açısını kazanmamız gerekmektedir. Temelde, hegemonik düzenin devamını sağlayan bu imalar toplumdaki bireylerin bilinçlerine enjekte edilmektedir. Bu söylemlere karşı eleştirel bir bakış açısı kazanmamış bireyler, olanı

olduğu gibi kabul etme, sorgulamama ve kanıksama gibi yanlış bilinç öğeleri ile donatıldığı için, yönlendirilmesi de çok daha kolay bir hale gelebilmektedir. Bu da zamanla toplumları daha da kontrol edilebilir bir hale getirmekte, aynı zamanda bireyleri kapital çark hizmetinin birer kölesi yapabilmektedir.

Literatüre T. Van Dijk tarafından kazandırılan eleştirel söylem analizi, temelde hiçbir söylemin masum olmadığını, gizli mesajlarla dolu olduğunu ve bunların arka planda dahi olsa mutlaka eleştirel bakış açısı ile birlikte çözümlenmesi gerektiğini belirtmektedir.

Eleştirel söylem analizi değerlendirilmesi ile birlikte, metinlerde alt açılımlar yapılarak gerçekte anlamlandırılmak istenen düşünceler-fikirler, unsur ya da sistemler açığa çıkabilmektedir. Bu sayede gerçekliğin yeniden inşası ile gizli imalarla dolu anlamlar belirlenebilmekte bilginin asıl anlamlarına ulaşma imkânı sağlanmaktadır. Ayrıca, eleştirel söylem analizi için iktidar ve ideoloji ilişkisi son derece önemlidir. Çünkü toplumda egemen olan iktidar, kendi varlığının devamlılığı açısından söylemler üretmektedir. Üretilen bu söylemler genellikle ideolojik temellidir. İdeolojik temelli söylemler ise, toplumda farkında olmadan bireyler arasında dolaşmaktadır. Gizliden gizliye dolaşan bu yapı zamanla toplumun kültürünü, düşüncelerini kısaca yapısını değiştirmektedir. Van Dijk'ın eleştirel söylem analizi genellikle haber metinlerinin analizinin yapılması açısından kullanılmakla birlikte metinlerarasılık ilkesi bağlamında gerek duyulan her metne uygulanabilmektedir.

“Van Dijk’ın Eleştirel Söylem Analizi

Van Dijk’ın analiz yöntemi üç düzeyli bir çözümleme çerçevesi sunmaktadır.

1. Metinsel

2. Üretim

3. Alımlama/Yorumlama

Metin üzerinde yapılan çalışma mikro ve makro düzeylerde gerçekleşmektedir.

A. Mikro yapı

1. Sentaktik Çözümleme

a. Cümle yapılarının aktif ya da pasif olması

b. Cümle yapılarınınbasit ya da karmaşık olması

2. Bölgesel Uyum

a. Nedensel İlişki

b. İşlevsel İlişki

c. Referansal ilişki

3. Sözcük Seçimleri

4.Haber Retoriği

a. Fotoğraf

b. İnandırıcı bilgiler

c. Görgü tanıklarının ifadeleri

B. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

a. Başlık/lar

b. Haber Girişi

1. Spot/lar

2. Spotlar olmadığında haber metninin ilk paragrafı alınmalıdır. Haber, tek paragraftan oluşuyorsa ilk cümle haber girişi olarak alınabilir.

c. Fotoğraf

2. Şematik Yapı

a. Durum

1. Ana Olayın Sunumu

2. Sonuçlar

3. Ardalan Bilgisi (Önceki olay da dahil)

4. Bağlam bilgisi

b. Yorum

1. Haber kaynakları

2. Olay taraflarının olaya getirdikleri yorumlar.” (Özer,2011: 85)

Genellikle haber metinlerine uyumlu bir şekilde işlenen bu analiz gerekli görülen her yerde kullanıldığı gibi, aynı zamanda örtük olan alt metinlerin yani örtük mesajların daha iyi bir deşifre edilmesi amacı taşımaktadır.

5. Reklamların Analizleri ve Bulgular

5. 1. OMO: "Bırakın Çıksın, Özgürce Oynasın"

Omo reklamları, kullanıcısının yetişkin olduğu ürünleri içermektedir. Bu reklamlarda hedef kitle "yetişkin" sınıfıdır. Omo'nun seri şeklinde birçok reklamı vardır. Araştırmanın örneklemini oluşturan reklamı ise 2016 yılında yayınlanan "Bırakın Çıksın Özgürce Oynasın" adlı çalışmadır.

Reklam, anne karnında bir bebeğin ultrason görüntüsüyle açılmaktadır. Reklama görsel açıdan bakıldığında evde konumlandırılan anne ve erkek çocuk vardır. Anne genç, güzel ve bakımlıdır. Çocuk ise evde mutsuz bir şekilde konumlandırılmaktadır. Devamında görüntüler akıp giderken alt ses olarak erkek çocuk sesi verilmektedir ve söylemleri şu şekildedir: “9ay içerde yattım, şu işe bak ki çıkar çıkmaz tekrar içeri girdim. Uzun süre gökyüzünü sadece pencereden gördüm. Görüş günlerini iple çekerdim, içerde şartlar o kadar da kötü değildi; görevlerini yerine getirdiğin sürece kimse karışmazdı ama ben hep dışarının hayalini kurdum.” Bu reklamda sözler ve görüntüler eşliğinde kayıt akarken dikkat edilmesi en önemli konulardan birisi yukarıda sözünü ettiğimiz söylemlerdir. Reklamın ilk sahnelerinden itibaren çocukların daha anne karnından büyüyene kadar sürekli hapis hayatında olduğu imalarına söylemler eşliğinde çokça vurgu yapılmaktadır. Anne karnı ve evin içerisi "hapishane" olgusuna benzetilmektedir. Çocuğun kendi gelişimi olan her türlü aktiviteyi zorunlu birer durummuş gibi gösterilmektedir. Reklam bu şekilde akarken sonlara doğru erkek çocuk sesinin yerini yetişkin bir erkek sesi almakta ve her yıl birçok çocuğun dışarıda oyun oynayamadığını ve ailelerin çocuklarını dış dünyaya bırakmaları gerektiğini söylemektedir. Buradan da anlayabilmekteyizki reklam boyunca ailelerin çocukları sanki dışarı hiç çıkartmıyormuş sadece eve hapsediyormuş imajı çizilmektedir. Aileler sanki birer gardiyan rolüne bürünüp çocuklarına ev hapsi veriyormuş algısı yaratılmaktadır. Bu algıyı destekleyici söylemler ise reklamın sonunda yer almaktadır. Yani, "Bırakın dışarı çıksın özgürce oynasın" ifadesinin altında bu imanın yatmakta olduğunu söyleyebiliriz. Reklamın sonunda, annenin kapıyı açmasıyla dışarıya koşturan çocuğun yüzündeki ifade, evden kurtuluşun simgesi olarak gösterilebilecek kadar mutlu olduğunun vurgusunun yapılmasıdır. Çocukların sadece dış dünyada

kirlenebileceği ve OMO'nun bu lekeleri kolaylıkla çıkarılabileceği vurgusu OMO'nun kendi diğer reklamlarında olduğu gibi bu reklamında da vardır. Çocuk evde kirlenemez. O sadece dışarı da özgürce oynarken kirlenir ve OMO lekeleri çıkarır algısı markanın reklamlarının tümünde görülmektedir.

Reklamda olağan durum ve olgular son derece çarpılmakta, doğal olan şeylerin imaları kaydırılmakta ve gerçeklik yeniden inşa edilerek tüketicilere OMO'nun pazarlanması yapılmaktadır. Bu reklamda çocuk hapis hayatı yaşayan zavallı, acınası bir durumda olan insan olarak nitelendirilmektedir.

5. 2. ÜLKER: "Bana Bi Smartt Verin"

Araştırmanın bir diğer örneklemi 2015 yılında yayınlanan, Ülker'in "Bana Bi Smartt Verin" adlı reklamdır.

Reklam öncelikle 4 çocuğun ev ortamında çizgi film izlerken birden kendilerini sanal dünyanın içerisinde bulmasıyla açılmaktadır. Görüntü incelendiği zaman bir stüdyonun içerisinde konumlandırılmış 7 çocuk vardır. Daha sonraki görüntülerde çocukların dans eşliğinde söylemleri bulunmaktadır. Bunlar şu şekildedir; "Ben kahraman olucam kötülüğü kovucam. Bana bir smartt verin hayallerim var benim. Ben uzaya çıkıcam hatta yıldız olucam. Bana bir smartt verin hayallerim var benim. Ben mühendis olucam zaman makinesi yapıcam. Bana bir smartt verin hayallerim var benim. Ben bir dansçı olucam dünyaları sallıcam. Bana bir smartt verin hayallerim var benim." Bu dizgeler akıp giderken kutu sütlerinde ekranda bir sağa bir sola gidip geldiklerini görülmektedir.

Reklamda söylemlerden yola çıkarak diyebiliriz ki, satışa sunulan ürün doğrudan çocuklara, dolaylı olarak ise ailelere hitap etmektedir. Çocukların "smartt" ürününden alıp yedikleri zaman hayallerini gerçekleştirebileceği inancı reklamda her cümle sonunda vurgulanmaktadır. Çocukların söyledikleri şarkı aynı zamanda reklam sloganı olarak da kullanılmaktadır. Çocuklar yaptıkları danslar eşliğinde, aslında bir yandan da çizgi film karakterlerine bürünmektedir. Onlar kadar güçlü, komik, sevimli, güzel, yakışıklı olduklarını gösterirlerken, hayallerinden de bahsetmektedirler. Bu reklamdan etkilenen "çocuk sınıfı" ailelerinin üzerinde baskıcı algı dayatarak onların da bu ürünü almalarını sağlayabilmektedir. Kısaca demek gerekirse, reklam danslı, eğlenceli söylemleriyle çocuklara ürünün özendiriciliği yaparak, ailelerin de o ürünü dolaylı olarak alması amacını taşımaktadır.

Bu reklamda 4 erkek 3 kız çocuk kullanılarak çocukların aslında pasif yani birilerinin dayatması ile birşeyler yapan kişiler olmaktan ziyade aktif bireyler olarak konumlandırılmakta ve reklamdaki tüm söylemlerin kendilerine aitmiş havası katılmaktadır. Bu sayede de reklamda ürüne inandırıcılık kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu reklamda çocuklar aktif, zeki, güzel, yakışıklı ve sempatik birey olguları ile bağdaştırılarak kullanılmaktadır.

5. 3. JOHNSON'S BABY: "Prenses Işıltısı"

2015 yılında yayınlanan Johnson's Baby'e ait olan "Prenses Işıltısı" reklamı araştırmanın bir diğer örneklemini oluşturmaktadır.

Bu reklam doğrudan "çocuk sınıfı"na hitap edebileceği gibi ailelere de dolaylı olarak etkide bulunmaktadır. Bu reklamın özendiriciliğine kapılan çocuk sınıfı ailelerine söz konusu ürünü almaları için baskı uygulayabilir bu sayede de ürünün tüketiminde etkin rol oynayabilmektedir.

Reklam şarkıcı Nil Karaibrahimgil'e ait olan "peri" şarkısıyla açılmaktadır. Aslında bu şarkının melodisi aynı, sözleri reklama uygun olarak tekrar baştan yapılandırılmıştır. Reklam banyo yapan iki kız çocuğunun görüntüsü ile başlamaktadır. Devamında da anneleri, kızlarının avuçlarına reklamı yapılan ürünü sıkmaktadır. O sırada kız çocukları biraz önce bahsettiğimiz melodi eşliğinde reklam şarkısını söylemektedir. Bu şarkının sözleri; "O beni prenses peri yapıyor. Saçıma her gün sihir yapıyor. Onunla saçım pırıl pırıl parlıyor. Banyodan sonra da ışık saçıyor. Işıldar saçlarım parlar güneşte Johnsosn's büyüsüyle döndüm prensese." şeklindedir. Bu sözler, görüntü akışı eşliğinde duyulmaktadır. Ekranda da şarkıya uygun olarak çocukların kafalarında taç simgeleri gidip gelmektedir. Burada ürünün özendirici etkisi göze çarpmaktadır. Ürünü kullanan çocukların çok mutlu olduğu reklam boyunca devamlı gülümsemelerinden anlaşılabilmektedir. Söylemlerinde tanıtımı yapılan ürün sayesinde saçların güzelleşeceğini, tıpkı prenseslere benzenilebileceği vurgusu yapılarak kız çocukların ilgi alanları yakalanmaya çalışılmaktadır. Burada reklama ve ürüne cazibe katılması için çocuklar, şirin, güzel ve bakımlı bireyler olarak konumlandırılmaktadır.

5. 4. TURKCELL: "Şimdi Turkcell'le Hayat, Daha Fazla Hayat..."

2010 yılında yayınlanan Turkcell'in "Şimdi Turkcell'le Hayat, Daha Fazla Hayat..." adlı reklamı "çocuk sınıfı"ndan ziyade "yetişkin sınıfı"nı hedef kitlesi olarak ele almaktadır.

Reklam ilk olarak bir sürü çocuğun bir araya toplandığı ve içlerinden birinin sanki diğerlerinin lideriymiş gibi konuşma yapmasıyla açılmaktadır. Söylemleri ise şu şekildedir: "Celocanlar daha fazla çalışmaya hazır mısınız?" "Evet" yanıtını aldıktan sonra, "Haydi o zaman yeni şapkalarımızı giyelim. Şimdi herkes görev başına" şeklindedir.

Burada çocukların yetişkinmiş gibi konumlandırılmasına maruz bırakılıp söylemlerine de bu konumlandırılma açıkça yansıtılmaktadır. Daha sonra reklam Türkiye'nin dört bir yanında çeşitli ihtiyaçları olan insanlara celocanlar tarafından yardımlar götürülmesiyle devam etmektedir. Görüntü akışı içerisinde, "Turkcell'le hayat daha fazla hayat" sloganına yer verilmektedir. Bu sloganla reklamın kendi içinde bulunan örtük imasında verilen mesaj, Turkcel'le her sorununuza bir çözüm bulabilirsiniz ve Turkcell Türkiye'nin her yerinde çekmektedir. Eğer Turkcell'i iseniz hayatın akışına her zaman kesintisiz bir şekilde dâhil olursunuz ve asla yarı yolda tek başınıza kalmak zorunda kalmazsınız, şeklindedir. Tamamen "yetişkin sınıf" odaklı olan bu reklamda çocukların şirinliği ve masumluğundan yararlanılmaktadır. Çocuklar sanki yetişkinlere yardım ulaştırabilecek donanımda olan bireylermiş gibi konumlandırılmakta ve söylemleri kendi yaşlarından büyük izlenimi uyandırmaktadır. Toplumda yaygın olarak kullanılan, "Büyümüşte küçülmüş" ifadesinin yansıması bu reklamda görülmektedir. Aynı zamanda izleyicinin sempatikliğini kazanmak açısından reklamda özellikle ilgi çekici ve tatlı olarak nitelendirilebilecek çocukların kullanılması dikkat çekmektedir.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmada, reklamlarda çocuk kullanımının ne şekilde olduğunu, çocukların ne gibi konumlandırmalara tabii tutulduğunu ve çocuklar üzerinden satışı sağlanacak ürünün nasıl tanıtımı yapıldığı üzerinde durulmaktadır. Bu olguları destekleyici olarak ise çocukların kullanıldığı reklamlar evreninden rastgele örneklem metodu kullanılarak dört örneklem seçilmiştir. Bunlar; OMO'nun "Bırakın Çıksın, Özgürce Oynasın", ÜLKER'in "Bana Bi Smart Verin ", JOHNSON'S BABY'nin "Prenses Işıltısı" ve TURKCELL'in "Şimdi Turkcell'le Hayat, Daha Fazla Hayat..." adlı reklamlarıdır. Yöntem olarak, konunun derinlik kazanması

amacıyla söz konusu dört örnekleme Van Dijk'ın literatüre kazandırdığı eleştirel söylem analizi uygulanmış olup aynı zamanda da Stuart Hall'un kodlama ve kodaçım çalışmasından yararlanılmıştır.

Bu çalışmada devamlı üzerinde durulan kapitalizm olgusu her dönem ve her sınıf açısından varlığını devam ettirmektedir. Bunu yaparken elbette kendine has pek çok farklı yöntemleri bulunmaktadır. Fakat belki de en etkilisi olan medya ile reklamlar aracılığı üzerinden kitleleri etkilemektir. Çünkü bu sayede iletilmek istenen tek bir mesajın geniş kitlelere ulaştırılması daha kolaydır. Toplum içerisinde kapital çarka hizmet eden mesajların yayılımında çoğu birey ne yazık ki eleştirel bakamamakta kendisine gelen mesajları aynen, olduğu gibi kabul edip benimsemektedir. Bu süreç aslında bireyleri sömürüye açık hale getirmekte, zihinlerinin yönlendirilmesi kolaylaşmaktadır. "Sorgulama, yap" mantığı ile işleyen bu düzende bireyler bilincinde olmadan kapital çarka hizmet edebilmektedir.

Çalışmanın temel yapısını oluşturan reklamlar kapitalizmin devamı için oldukça büyük bir rol oynamaktadır. Çünkü bu çarkın devamlılığının sağlanması açısından toplumdaki her bir bireye ulaşılması gerekmektedir. Bu da en kolay şekilde medyanın gücünü kullanarak sağlanabilir. Televizyonun evlere girmesinden sonra reklam olgusu belki de en büyük fırsatlarından birisini yakalamaktadır. Bu fırsat ve güç ikilisinin bilincinde olan hegemonya sahipleri kendi düzenlerinin devamı için kaçınılmaz olarak bu oluşumları kullanmaktadır.

Reklam, satışı sağlanacak ürünlerin ya da hizmetlerin bireylere ulaştırılması amacını taşımaktadır. Bunu yaparken de medyanın birçok mecrasını kullanmaktadır. Aynı zamanda birçok da kategori sistemlerini kendi bünyesinde oluşturmakta ve sunumunu yapmaktadır. Reklam verenler için en önemli şey markanın veya ürünün devamlılığının sağlanması, kendi tanıtımlarının yapılmasıdır. Bunun başarılabilmesi açısından da reklam şirketleri ürün ya da hizmetlerin hitap edeceği toplum kesimlerinin özelliklerine hâkim olmak zorundadır. Ancak bu sayede etkili bir reklam çalışmasından söz edilebilir, kitleler yönlendirilebilinir. Çünkü emtia sahiplerinin elinde olan reklam bünyelerinin en temelde amacı, kitlelerin zihinlerini yönlendirmektir. Yeniden inşası sağlanmış gerçekliklerin bilgiler sistemi ağı ile birlikte kişilere enjekte edilmesi gerekmektedir. Bunun sonucunda bireyler gerçekliği saptırılmış, yalıtılmış ve de yeniden kurgulanmış bilgilerin ağına düşmektedir. Bu ağa yakalanan bireylerin kendisi başta olmak üzere onun çevresi de olan durumlardan etkilenmektedir. Yani, toplumdaki bireyler arasında bir şekilde kırılma yaratılıp domino etkisi sağlanmaya çalışılmaktadır. Bireyler, bu etkide verilmek istenen mesajları olduğu gibi kabul etmekte, sorgulamamakta ve içselleştirmektedir. Bu nitelikteki bireylerden oluşan toplumun hegemonik düzende kontrolü daha kolay sağlanmakta ve kapital çarkın dönmesine bilinçli ya da bilinçsiz hizmet etmektedir.

Reklamlar satışı yapılacak ürünlerin ya da hizmetlerin tanıtımında, pek çok şeyden yararlanmaktadır. Bunlardan birisi de reklamın etkinliğini arttırmak için "çocuk sınıfı"nı kullanmaktır. Çocukların reklamlarda sıklıkla kullanılmasının nedenleri arasında, reklamın inandırıcılığını arttırmak, reklamın etki düzeyini arttırmak, reklama cazibe katmak gibi birden fazla sebep sayılabilmektedir. Çocuklar medyada özellikle reklamlarda ürünün ve hizmetlerin tanıtımı ya da satışında kamera önünde rol alabiliyorken, diğer bir taraftan ise bu tarz reklamlardan etkilenen "çocuk sınıfı" ise bunların tüketiminde toplumsal arka planda rol oynamaktadır. Bunu yaparken de üstelik sadece kendileri de değil, ailelerini de doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etki altına alarak onları da tüketime yönlendirmektedir. Tüketim çılgınlığına bir şekilde kanalize olmuş "çocuk sınıfı"nın "yetişkin sınıfı"na geçtiklerinde de bu durumu sürdürmeleri söz konusu olabilmektedir. Bu da çalışmanın başından bu yana değindiğimiz

sorgulamayan, her bilgiyi direkt kabul eden ve içselleştiren bireylere dönüşmelerine zemin hazırlamakta, kapital çarkın işlemesine hizmet etmektedir.

Çalışmanın temelinde üzerinde durulan varsayım, reklamda çocuk kullanımının tüketim amacı ile erken yaş dönemlerinde sisteme entegre edildiği yönündedir. Bu varsayım yapılan analizlerin ışığında söz konusu durumları olumladığı görülmektedir. Reklamlarda çocuklar genellikle acınması gerekilen, fikrine danışılmayan birey figürleri ile özdeşleştirilmektedir. Bunları da şirin, sevimli, güzel, yakışıklı ve benzeri nitelendirme grubuna dâhil olabilecek çocuklar ile yapmaktadır. Çalışmanın analiz kısmından da ulaşılabilmektedir ki, "çocuk sınıfı"nın reklamlarda kullanımlarının pek çok stereotipleri mevcuttur. Bu kullanılan stereotipler aynı zamanda toplumsal normları da desteklemektedir. Yani, reklamlarda "çocuk sınıfı" için oluşturulan bu kalıplar zaman içerisinde toplumdaki bireylerin de "çocuk sınıfı"na yönelik bakış açısını değiştirmekte, genel geçer, yani bir noktadan sonra basmakalıp yargılara dönüşebilmektedir.

Reklamlardaki çocuğun temsil sorunu her dönemde olduğu gibi günümüzde de sorun teşkil etmektedir. Özellikle "çocuk sınıfı"na bakışının toplumsal yargılar içerisindeki boyutu açısından bakacak olursak, çocuğun anne-babası dâhil olmak üzere çocukları bir birey olarak kabul edememekte, çocukları yetişkinlerin her dediğini yapmak zorunda olan, fikirlerine değer atfedilmeyen hatta yeri geldiğinde sözü kesilen ve rencide edilebilen sınıf olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir yerde çocuk sınıfı toplumlarda "öteki" yaftalamasına maruz da kalabilmektedir.

Toplumlarda yaygın olarak yer edinmiş olan; "aman o çocuk, bir şeyden anlamaz, bilmez, görmez ve benzeri" söylemleri oldukça geniş yelpazede karşımıza çıkmaktadır. Çocuklara karşı oluşan bu tutum, yargı ve söylemler reklamlarda "çocuk" kullanımlarına da yansımaktadır. Aynı şekilde reklamlara yansıyan bu tutum ve davranışlar kendisini yeniden üreterek toplumda yeniden yer almaktadır. Ayrıca çocukların fizyolojik ve psikolojik durumlarına uygun olmayan set ortamlarında saatlerce çalıştırılması sonucunda çocuklarda pek çok farklı durumlar yaratabilmektedir. Ulusal ve Uluslararası birçok çocuk hakları ilkeleri, müzakereleri olmasına rağmen günümüzde çocuklar üzerinden kapital sömürü devam etmektedir. Tüm bu olumsuz etkilerin durdurulması konusunda çalışmalar yapılsa da ne yazık ki tam anlamıyla bir başarı yakalanmış değildir.

Çalışmada öneri olarak bahsedebiliriz ki, reklamlarda kullanımı mevcut olan ve temsili yapılan “çocuk sınıfı”ı için gerekli uygulamalar ve düzenlemeler yapılmış olsa da bunlara uyum sağlama açısından pek çok açıdan geri kalınmaktadır. Bu durum “çocuk sınıfı” olarak adlandırılan kesim için özellikle manevi açıdan birçok tahribat yaratmaktadır. Bunların önüne geçilmesi gerekmektedir. Günümüz toplumlarında birçok konuda dönüşümler yaşansa da reklamda çocuk kullanımındaki dönüşümler genellikle “istismar etme” yönündedir. Reklamda çocuğun temsil ediliş şekli ve reklamlarda çocuk kullanımları, istismar etmenin bir başka boyutunu gündeme getirmekte ve canlı tutmaktadır. Saatlerce set ortamlarında çalıştırılan çocuklar bunların en iyi örneklerini oluşturmaktadır. Gelecek nesillerde bir takım fizyolojik ya da özellikle psikolojik sorunlar yaşanması istenmiyorsa bu tarz konularda duyarlılığın daha da arttırılması gerekmektedir. Çünkü bir birey birçok birey de demektir aynı zamanda. Çevresi ile etkileşimde bulunan, çevresinden etkilenen ve çevresini etkileyebilen bir varlık olarak yaşamına devam eden insanoğlundan bahsedersek, söz konusu olan negatif durumlar kaçınılmaz olacaktır. Bu yüzden reklamda çocuk temsili ve kullanımı sorunlarını ortadan kaldırmak adına günümüz koşulları ile uyumlu olan yeni kararlar alınmalı, müzakereler yapılmalı ve konunun uzmanlarından destek alınmalıdır. Tüm bunlara ise uyum sağlayabilen birey bilinci sonrasında da toplum bilinci oluşturulmalıdır.

Kaynakça

Makale;

Bal,O.(2011)."Ekonomik Sistem Olarak Kpitalizmin Evrimi Ve İstihdam", *3.ICOPEC*

Çelik,H., Ekşi,H. (2013). "Söylem Analizi", *DergiPark Akademik,* 27(17): ss. 99-117.

Demir, K. N. (2007). "Elazığ'da Kurtlar Vadisi Dizisinin Alımlanması",*Sosyal Bilimler Dergisi,* 9 (2) ss. 251 - 266.

İlhan, V., Civelek,S.(2014). "Televizyon Ana Haber Bültenlerinin İkonografik Analizi: Kadını Yeri Ve Temsili", *NWSA-Humanities,*ss. 59-81.

Som,S., Kurt, A. (2012). "Bilgisayar Ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü Öğrencilerinin Medya Okuryazarlık Düzeyleri", *Anadolu Journal of Educational Sciences International,* January 2012, 2(1):ss. 104-119.

Uğurlu, E. G., Uğurlu, H. (2017). "Reklamlarda Çocuk Karakterlerin Kullanımı: Türkiye Örneği", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi,* 8(19): ss. 18-36.

Varol, F. S. (2014). "Medyada Yer Alan Temsillerin Kimlik Edinme Sürecindeki Rolü", The Journal of *Academic Social Science Studies,* Summer II, Sayı:(26): ss. 301-313.

Kitap;

Çelenk, S.(2005). *Televizyon, Temsil, Kültür: 90'lı Yıllarda Sosyokültürel İklim ve Televizyon İçerikleri,* Ankara: Ütopya Yayınları.

Erdoğan İ., Korkmaz A. (2000) *Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*, Ankara: Erk.

Elden, M. (2004) *Reklam Yazarlığı*, İstanbul: İletişim.

Hall, S.(1997). *The Work of Representation.* S. Hall (der.). Representation: Cultural Representations and Signifying Practices içinde. Milton Keynes: Open University, pp. 13-74

Hall, S. (1999) . "İdeolojinin Yeniden Keşfi", Medya, İktidar, İdeoloji, Ankara: Ark.

Hall, S.(2002). *"İdeoloji ve İletişim Kuramı"*. "*Medya, Kültür, Siyaset*" içinde.(der. Süleyman İrvan). Ankara: Alp Yayınevi. ss: 101-126.

Hall, S. (2005). "*Anlamlandırma, Temsil, İdeoloji: Althusser ve Post-Yapısalcı Tartışmalar".* Mutlu, E. (der.). "*Kitle İletişim Kuramları"* içinde. Ankara: Ütopya, 359-394

Odabaşı, Y. (1999). *Tüketim Kültürü- Yetinen Toplumun Tüketen Topluma Dönüşümü*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Özer,Ö. (2011). *Haber Söylem İdeoloji*, Konya: Literatürk

Sancar, S. (2014). *İdeolojinin Serüveni,* Ankara: İmge Yayınevi

Sözen, E. (1999). *Söylem: belirsizlik, mübadele, bilgi, güç ve refleksivite,* İstanbul: Paradigma Yayınları.

VAN DIJK, Teun, A. (1988), *News As Discourse*. New Jersey: Hillsdale pp. 27

Tez;

Yıldız, T. (2006). *Reklamda Cinsiyetin Kullanımı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı Reklamcılık ve Tanıtım Dalı.

Reklam Video Linkleri;

https://www.youtube.com/watch?v=T-Pa3hX7Bjg , Erişim Tarihi: (20.03.2017)

https://www.youtube.com/watch?v=De6MRy4JvpM , Erişim Tarihi: (20.03.2017)

https://www.youtube.com/watch?v=YWYBCJR4lZo , Erişim Tarihi: (20.03.2017)

https://www.youtube.com/watch?v=cOy70KP6qOA , Erişim Tarihi: (20.03.2017)

К Вопросу о Накапительном Страховании и Его Месте в Системе Долгосрочного Страхования

Цапова О.А.[1], Михайлова Н.Ю.[2]

Ключевые слова: Страхование, накопительное страхование, долгосрочное страхование, страховая защита, страхование жизни, общее страхование

В странах с развитой рыночной экономикой страхование является одним из важных, социально значимых, динамично развивающихся секторов экономики. Система страхования формирует эффективное противодействие рискам самого разнообразного происхождения. Гарантируя гражданам и организациям защиту их имущественных интересов, оно обеспечивает социально-экономическую стабильность в обществе. Страхование оказывает существенное влияние и на укрепление финансов государства, не только освобождая бюджет от расходов, обусловленных возникновением чрезвычайных событий природного, техногенного или социального происхождения, но и являясь стабильным внутренним источником инвестиций в экономику аккумулируемых страховыми организациями средств.

Для современного Казахстана, при сложившейся повышенной степени уязвимости производственной и социальной сферы воздействию различных неблагоприятных факторов, приводящих к причинению вреда жизни и имуществу, когда неуверенность в своем будущем испытывает большинство населения страны, потенциальная роль страхования как механизма защиты имущественных и личных интересов физических лиц особенно велика.

Страхование в современных условиях – это развивающаяся отрасль экономики, опирающаяся на рынок, который имеет в Казахстане большое будущее.

Накопительное страхование жизни представляет собой инструмент, с помощью которого можно не только застраховать свою жизнь или здоровье, но и приумножить свои накопления, так как накопительное страхование жизни это еще и инвестиционный инструмент, гарантирующий увеличение накоплений к концу действия программы.

Сущность накопительного страхования достаточно проста: страхователь в течение оговоренного договором и, как правило, достаточно долгосрочного периода регулярно осуществляет страховые выплаты. Эти денежные средства аккумулируются и инвестируются, принося доход.

Накопленная сумма выплачивается страхователю (или указанному в страховом

[1] Северо-Казахстанский государственный университет им. М. Козыбаева, Кандидат экономических наук, 49320270@mail.ru
[2] Северо-Казахстанский государственный университет им. М. Козыбаева, Магистр экономических наук, astra-migera@bk.ru

договоре выгодоприобретателю) при наступлении страхового случая.

Основными функциями накопительного страхования жизни являются:

Принцип страхования жизни — это не преумножение и заработок, а защита и создание «финансовой подушки безопасности».

Это один из наиболее консервативных инструментов инвестирования, который дает минимальную доходность, но при этом гарантирует сохранность ваших средств, а также защиту вашей жизни и здоровья.

Сберегательная (накопительная) функция- в рамках данной функции страхования происходит сбережение (накопление) денежных сумм (преимущественно по договорам страхования жизни), обусловленное потребностью в защите достигнутого достатка и благополучия.

На макроэкономическом уровне страхование обеспечивает восстановление разрушенного сектора общественного производства и, в целом, непрерывность всего воспроизводственного процесса.

Развитая система страхования освобождает государство от дополнительных финансовых расходов, вызванных произошедшими неблагоприятными событиями, необходимость компенсации которых в ином случае легла бы на государство.

Страхование выполняет инновационную функцию, способствуя развитию технологического прогресса и внедрению новых технологий путем компенсации связанных с этим риском.

Концентрирую огромные финансовые ресурсы, страхование является одним из наиболее значительных источников инвестиционных вложений, что способствует, в свою очередь, развитию производства и экономики.

Функция социальной защиты населения реализуется путем создания и функционирования специальных страховых фондов, формируемых на уровне государства.

Предполагаемое случайное (опасное) событие, чтобы стать предметом страховой деятельности, должно обладать признаками страхового риска - случайности и вероятности его наступления.

То есть, если нет случайных опасностей, предполагаемых как страховые риски, которые могут нанести человечеству (его насущным жизненным интересам) вред или ущерб, то нет и потребности в страховании - в его сущности, содержании и формах.

Страхование возникло только потому, что человечеству потребовалась защита его имущественных интересов (воплощенных в личности людей, их имуществе, позже - гражданской ответственности) от страховых рисков, наносящих вред и ущерб этим интересам.

Страховая функция - при наступлении страхового случая гарантированно выплачивается страховая сумма.

Рисковая функция- эта функция является первой и главной. Она органически вытекает из сущности страхования, предметом непосредственной деятельности которого являются только случайные опасные события, имеющие определенную (коммерчески выгодную) вероятность.

Вред и ущерб от реализации страховых рисков стали первой и непосредственной

причиной появления потребности в страховой защите от этих рисков. Без реализации рисковой функции может осуществляться как единственная любая предпринимательская деятельность, но только не страховая.

Предупредительная функция. Данная функция является производной от рисковой, выражающей сущность страхования. Страховщику экономически выгоднее реализовать предупредительную функцию, нежели рисковую. По международным данным, предупреждение (профилактика, превенция) в 20 раз эффективнее, чем ликвидация убытка (репрессивные меры).

Контрольная функция. Эта функция органически связана с кредитной стороной сущности страхования. Страховщик получает деньги клиентов-страхователей в долг. Страховые резервы (фонды), сформированные из большой части денег (взносов) страхователей, есть их собственность.

Кроме деления по видам страховых рисков и форме выплат классификацию страхования жизни можно производить еще по нескольким признакам.

По форме организации накопительное страхование жизни может быть: обязательное и добровольное.

В зависимости от возможности использования для целей сбережения средств классическое страхование жизни обычно делят на две категории:

1) рисковое;

2) накопительное страхование.

Нормативных определений для этих двух понятий, деление носит условный характер и опирается на сложившуюся практику использования данных терминов.

Рисковое страхование жизни обеспечивает финансовую защиту семьи застрахованного на случай его смерти. В такие договоры могут дополнительно включаться страхование от несчастных случаев и болезней, страхование на случай инвалидности, страхование на случай смертельно опасных заболеваний. Существенных накоплений по договору не образуется, все уплачиваемые клиентом деньги идут на покрытие указанных рисков и расходов страховой компании. Никаких выплат по истечении срока страхования не производится.

Основным видом рискового страхования жизни является срочное страхование на случай смерти (в англоязычной страховой литературе - term life insurance).

Накопительное страхование жизни, как следует из названия, ориентировано на постепенное формирование сбережений (накоплений). При этом оно всегда включает и рисковую составляющую, обеспечивающую защиту на случай наступления смерти и других предусмотренных договором опасностей. Наиболее распространенным вариантом накопительного страхования в нашей стране еще со времен СССР является смешанное страхование жизни (англ. - endowment insurance). Выплата страховой суммы по нему производится в случае смерти застрахованного в течение срока страхования, либо в конце срока, если застрахованный дожил до него. В советском варианте в договор также включалось страхование от несчастных случаев.

Для накопительного страхования жизни характерны:

1) длительный срок страхования, позволяющий постепенно сформировать существенные накопления по договору из относительно небольших взносов;

2) гарантированное начисление доходности на накопления по договору, а также, в некоторых случаях, возможность получения дополнительного инвестиционного дохода;

К накопительному страхованию можно отнести все договоры, предусматривающие выплаты на дожитие, в том числе договоры пенсионного страхования. Однако пожизненное страхование на случай смерти (whole life insurance) также считается накопительным, хотя и не включает риск дожития. На таблице 1, отражена структура страховых резервов по такому договору растут в течение всего срока страхования и достигают своего максимума в конце страхования.

В зависимости от продолжительности действия договора различают:

1) долгосрочное страхование жизни;

2) краткосрочное страхование жизни.

Четких границ деления нет. Из практики, к краткосрочным относят все договоры страхования сроком один год. Иногда страхование жизни на срок от 1 года до 3-5 лет, также называют краткосрочными, чтобы отделить от действительно долгосрочных договоров, заключенных на нескольких десятков лет. Средняя продолжительность действия договора страхования жизни в европейских странах колеблется от 10 до 25 лет. В США из-за особенностей налогообложения популярны различные варианты пожизненного страхования, которые действуют до момента смерти застрахованного.

Накопительное страхование всегда долгосрочное, представлена на рисунке 4. Рисковое страхование, как правило, является краткосрочным, но есть варианты срочного страхования на случай смерти на срок 10-15 лет, или даже 25-30 лет. Поэтому рисковое страхование нельзя рассматривать как синоним краткосрочного страхования.

Слова «страховщик», «страховая компания», «страховая организация» и производные от них разрешается использовать в названии лишь тем юридическим лицам, которые имеют лицензию на осуществление страховой деятельности.

Распространение международной рыночной терминологии в нашей стране объясняется тем, что страховщика часто называют страховой компанией.

Страховая компания – это юридически оформленная единица предпринимательской деятельности, которая берет на себя обязательства страховщика и имеет для этого соответствующую лицензию.

В самой основе акционерной страховой компании заложены преимущества этого вида компании. Акционерная форма нагромождения уставного капитала дает возможность привлечь в страховую индустрию множество юридических и физических лиц, заинтересованных выгодно разместить свои инвестиции. Страховая индустрия при обоснованном государственном регулировании имеет все возможности для получения прибыли на уровне, который превышает средний по всем отраслям бизнеса. В случае неблагоприятных последствий деятельности конкретного страховщика потеря относительно небольших взносов в компанию не потянет за собой банкротства самих акционеров[3].

По территории обслуживания страховые компании можно разделить на местные, региональные, национальные и транснациональные. Сейчас практически отсутствует статистика заключенных договоров каждой компании в пределах области. Лицензии почти всем компаниям выданы с правом осуществления деятельности на территории

всей страны. Поэтому тяжело выделить страховщиков, которые действуют только в пределах определенного региона.

Страхование на случай болезни представляет собой совокупность видов страхования, предусматривающих осуществление страховой выплаты в фиксированной сумме и (или) в размере частичной или полной компенсации расходов застрахованного в связи с заболеванием и иным расстройством здоровья.

Страхование средств транспорта, представляет собой совокупность видов страхования, предусматривающих осуществление страховых выплат в размере частичной или полной компенсации ущерба, нанесенного имущественным интересам лица, связанным с владением, пользованием, распоряжением средством транспорта, включая угон или кражу, а также вследствие его повреждения или уничтожения[10].

Страхование грузов представляет собой совокупность видов страхования, предусматривающих осуществление страховых выплат в размере частичной или полной компенсации ущерба, нанесенного имущественным интересам лица, связанным с владением, пользованием, распоряжением грузом, в том числе включая багаж, товары и все прочие виды продукции вследствие их повреждения, уничтожения, пропажи независимо от способа транспортировки.

Страхование имущества представляет собой совокупность видов страхования, предусматривающих осуществление страховых выплат в размере частичной или полной компенсации ущерба, нанесенного имущественным интересам лица, связанным с владением, пользованием, распоряжением имуществом вследствие его повреждения или уничтожения, кражи.

Страхование гражданско - правовой ответственности владельцев средств транспорта, представляет собой совокупность видов страхования, предусматривающих осуществление страховых выплат в размере частичной или полной компенсации ущерба, нанесенного имущественным интересам лица, связанным с его обязанностью возместить ущерб, нанесенный третьим лицам, в связи с использованием им транспортного средства, включая гражданско - правовую ответственность перевозчика.

Страхование гражданско - правовой ответственности представляет собой совокупность видов страхования, предусматривающих осуществление страховых выплат в размере частичной или полной компенсации ущерба, нанесенного имущественным интересам лица, связанным с его обязанностью возместить ущерб, нанесенный третьим лицам, вследствие страхования всех рисков.

Страхование займов представляет собой совокупность видов страхования, предусматривающих осуществление страховых выплат при возникновении убытков кредитора в результате не исполнения страхователем (заемщиком) обязательств перед кредитором[2].

Ипотечное страхование представляет собой вид страхования, предусматривающий осуществление страховых выплат в размере частичной или полной компенсации ущерба, нанесенного имущественным интересам кредитора в результате неисполнения заемщиком обязательств по договору ипотечного жилищного займа, в случае снижения рыночной стоимости жилья, выступающего залоговым имуществом по ипотечному жилищному займу.

Страхование гарантий и поручительств представляет собой совокупность видов страхования, предусматривающих осуществление страховых выплат в размере

частичной или полной компенсации ущерба, нанесенного имущественным интересам лица, выдавшего гарантию или поручительство, в результате его обязанности исполнить выданную гарантию или поручительство.

Страхование от прочих финансовых убытков представляет собой совокупность видов страхования, предусматривающих осуществление страховых выплат при возникновении убытков в результате потери работы, потери дохода, неблагоприятных природных явлений, непрерывных, непредвиденных расходов, потери рыночной стоимости и других убытков в результате осуществления финансово- хозяйственной деятельности, за исключением страхования рисков.

Страхование судебных расходов представляет собой совокупность видов страхования, предусматривающих осуществление страховых выплат при потерях страхователя (застрахованного) в результате понесенных им расходов в связи с судебным разбирательством.

По договорам страхования рисков, может быть застрахован риск только самого страхователя и только в его пользу.

Деятельность страховой организации на территории Республики Казахстан осуществляется на основании лицензии по отрасли «страхование жизни» или лицензии по отрасли «общее страхование» в пределах соответствующих классов страхования, указанных в лицензии[1].

Деятельность в отрасли «общее страхование» не может быть:

1) совмещаться с деятельностью в отрасли «страхование жизни»;

2) осуществляться в форме накопительного страхования.

Итак, деятельность в отрасли «страхование жизни» не может совмещаться с деятельностью в отрасли «общее страхование», а также соответствующих классов в обязательной форме страхования, за исключением страхования рисков в пределах классов страхования.

Список использованной литературы:

Севрюкова С.В. Развитие системы инвестирования сбережений населения в современных условиях / С.В. Севрюкова Известия ОрелГТУ. Серия «Социально-экономические и гуманитарные науки». – 2014. – № 3. – С. 91-95 (0,3 п.л.)

Севрюкова С.В. Роль сбережений в развитии инвестиционных процессов / А. Закиров, С.В. Севрюкова Управленческий учет. – 2012. – № 2. – С. 98-102 (0,3 п.л, авторских - 0,2)

Уровень жизни населения и бедность в Казахстане. Статистический сборник Агентства по статистике Республики Казахстан , 2012

УДК 368 (075.8)

ББК 65.271

Мағжанның Поэтикалық Әлемі

Mağcan Cumabayev'in Poetik Dünyası

The Poetic World of Magzhan

Ж.С. Таласпаева[1], Ж.Т.Қадыров[2]

Түйіндеме: Мақалада Мағжан Жұмабаев шығармаларының көркемдік деңгейі, бүгінгі оқырманға берер эстетикалық тағылымы және қаламгерлік шеберлігінің қыр-сыры зерделенеді. Ақынның шығармашылық даралығы, поэзиясындағы тақырыптық-идеялық ізденістері мен көркемдік, стильдік ерекшеліктері талданып, қаламгердің ұлттық мәдениеттің дамуына қосқан үлесі, ақынның суреткерлік табиғаты анықталады.

Кілт сөздер: эстетикалық қуат, ұлттық рух , мәдени бірлік, көркемдік ерекшелік, түркі халықтары, поэзия, сөз-символдар.

Bu makalede Mağcan Cumabayev'in şiirlerinin sanat seviyesi, bugünkü okuyuculara verdiği estetik eğitim ve şiir sanatının gizemleri incelenmiştir. Şairin sanat kimliği, şiirlerindeki tematik ve fikirsel izlekler ile sanatsal, stilistik farklılığı analiz edilerek sanatçının milli medeniyetin gelişimine katkısı, şairin betimleyici doğası incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Estetik kuvvet, milli ruh, medeni birlik, sanatsal değer, Türk halkları, şiir, kelime-semboller.

Қазақтың асыл перзенті, алты алаштың ардақтысы, халқы үшін, елінің болашағы үшін жарқырап жанған Мағжан Жұмабаев түрік әлеміне кеңінен танымал ақын, қайталанбас құбылыс.

Классик жазушы М.Әуезовтың: «Европалығын, жарқыраған, әшекейін сүйемін. Қазақ ақындарының қара қордалы ауылында туып, Европадағы мәдениетпен сұлулық сарайына барып, жайлауы жарасқан Арқа қызын көріп сезгендей боламын. Мағжан мәдениеті зор ақын. Бүгінгі күннің бар жазушысының ішінен келешекке бой ұрып, артқы күнге анық қалуға жарайтын сөз Мағжанның сөзі. Одан басқамыздың бәріміздікі күмәнді, өте сенімсіз деп білемін»,- деген сөзі бүгінгі ұрпақтың жүрегінде мәңгі сақталып қалды.

Мағжан Жұмабаев әдебиеттің түрлі жанрында қалам тартты. «Жиырмасыншы жылдардың бас кезінде Мағжан шығармашылығында суреткерлік психологиялық стиль

[1] М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, ф. ғ. к., профессор
[2] М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, ф. ғ. к., профессор

түбегейлі орнықты. Бұған 1922, 1923 жылдары ақынның «Педагогика» атты ғылыми, «Батыр Баян», «Шолпанның күнәсі» атты көркем шығармалары бірінің артынан бірі жарық көруі айтылғанға толық дәлел. Дүниежүзі әдебиетін, орыс классикасын жақсы білетін Мағжан, сөз жоқ, Лермонтов, Толстой, Достоевский сияқты жазушы психологтар туындыларының неліктен тартымды, өміршең келетіндігіне әбден қанықты. Мұның айрықша бір сыры - жаңағы жазушы-психологтар ішінде талай-талай құпия сақталатын жан сандығын ашатын кілт тауып алғандығында еді» [1,273б.].

Мағжан Жұмабаевтың қуатты, бойға жігер, жүрекке от беретін рухты үні, ізденістері мен жаңашылдығы қазақ әдебиетін XX ғасырдың басында-ақ Европа, орыс әдебиетінің биік деңгейіне көтерді.

Ақынның табиғаты өте күрделі, жұмбақ, сырға толы. Оның сыры неде, талайды аузына қаратып тамсандырған ақын феноменін қалай түсінуге болады? Дарын табиғатының көрінісі бұлақтай мөлдір поэзиясынан көрінеді. Мағжан ақын қазақ поэзиясында кездесе бермейтін өрнек тауып, рухы мықты жалынды жырлар мен үлбіреген нәзік әуез әкелді. Ақын өмір сүрген заманда оның талантына көп адамдар иштей тәнті болған. Иштей деп айтып отырған себебіміз, сол адамдардың көбі Мағжан туралы айта алмаған, біреулері қорықты, енді біреулері қызғанды. Тек шын жанашыр тілеулестері ғана көзсіз батырлыққа барып, ақынның өнер табиғатын зерделей білген.

Жазушы Жүсіпбек Аймауытов: «Мағжан сыршылдығымен, суретшілігімен, сөзге еркіндігімен, тапқырлығымен күшті, маржандай тізілген, торғындай үлбіреген нәзік үнді күйімен, шерлі, мұңлы зарымен күшті... нәзік сезімнің ақыны» деп терең де байыпты саралайды [2].

Мағжан нені айтса да, бейнелеп айтады. Ол үшін даланың тауы да, суы да, желі де ғажайып. Ақын өлеңдерінде адам мен табиғат астасып жатады. Қай шығармасында да Мағжан осы екі ұғымды бірлікте алып жырлайды. Бір өлеңінде анасына, жарына, жалпы адамға деген махаббатын туған жерге катысты сезімімен ұштастырып жатса, енді бір жырларында сол табиғаттың асыл жемісі – адамды бәрінен жоғары кояды. Бұған дәлел – "Сен сұлу" өлеңі. Өлеңде сұлулықтың көркіне көз тоймай, айналасына таңырқай көз салған ақынның бейнесі бар. Ол айрықша тебіреніс үстінде. Оның көңіліне қуаныш, мактаныш сезімін ұялататын кең даланы гүлге ораған көктемнің арайлы күні, күміс табақтай көкте жүзген сұлу Ай, жібектей есіп, жанды жадыратар Жел, асқар тау, көлде жүзген аққулар, көк аспанда нұрын шашып тұрған Күн. Табиғаттың әр құбылысынан, туған жердің әр тынысынан сұлулықтың тамаша картинасын жасайды.

Мағжан Жұмабаев – қазақ өлеңінің ұлттық бояуы мен рухын ұстана отырып, оны түрлендіре байытқан, адам жанының сұлулығы мен сыр-сымбатын жырлаған, осылайша қалың оқырманның жүрегіне жол ашқан халқының сүйікті ақыны. Ес білгеннен кең байтақ даланы тамашалап, еркін өскен, елінің өткен даңқты тарихы мен ертегі-аңыздарын құлағына құйып ер жеткен Мағжан бойында өршіл ұлттық рух кемерінен асып төгіледі.

Мағжан Жұмабаев – ірі ақындық қуат пен азаматтық ар-намыстың көркем жемісі әр шығармасынан өрнек тауып, оқырманының ойына қанат, бойына қуат бітірген ірі тұлға. Ақын әкімшілдік-әміршілдік билік тұсында ғұмыр кешсе де, туған жер, өз халқының тағдыры, мұңы тақырыбын ұлттық рух, ұлттық тарих пен намыс деңгейіне көтерген. Мағжан шығармаларында ұлттық болмыс, рух айқын сезіледі. Ақынның «Орал тауы» өлеңіндегі: «Қарашы төңірекке мойын бұрып, Алтай, Орал бойында тұрған түрік, Аты да,заты да жоқ, дыбысы да жоқ, Жоғалған әлдеқайда іріп-шіріп»,- деген сөздерінің мәні тереңде жатыр. Әртүрлі тарихи-әлеуметтік, саяси себептермен тарихи

тамырластығын жоғалтып алған бүкіл түркі халқын біріктіруге шақырады. «Түркістан» өлеңінде Мағжан былай дейді:

Түркістан екі дүние есігі ғой,

Түркістан ер түріктің бесігі ғой.

Тамаша Түркістандай жерде туған,

Түріктің Тәңірі берген нәсібі ғой.

Мағжанның бұл өлеңі ұлттық рух пен түркішілік идеяның ортақ идеясы аңғарылады. Туысқан халықтармен болған мәдени қарым-қатынастың адамзат үшін қажеттілігін көрсетеді, соны көксейді.

«Мағжан шығармаларындағы түркі халықтарына тән тақырып ортақтығы, әдеби әлемге әкелген түр, өлеңде өрілген көркемдік жаңалықтары, музыкалық, эстетикалық үйлесімділік пен адам рухына арналған таңғажайып рухтық күш бүкіл адамзаттың арман- мұңы мен аңсау мотивтерінің ортақтығы болып келеді» [2, 59 б.].

Мағжан «Тұранға жер жүзінде жер жеткен бе, Түрікке адамзатта ел жеткен бе, Кең ақыл, отты қайрат жүйрік қиял, Тұранның ерлеріне ер жеткен бе!»-десе, түрік ақыны Мехмет Емін Юрдақұл: «Мен түрікпін, дінім, ұлтым ұлы ғой, Өне бойым жанған отқа толғандай»,- деп жырлаған еді. Осы өлең жоларынан - ақ екі ақынның өзара үндестігін, арманы мен мұратының ортақтығын байқаймыз. Мағжанның: «Ерте күнде Күннен Гун туған, Отты Гуннен от боп ойнап мен туғам, Жүзімді де, қысық қара көзім де, Туа сала жалынменен мен жуғам», - деген асқақ та өршіл жырларының рухы бүкіл түркі халықтарына үлкен әсер еткені сөзсіз.

Жыр дүлдүлі Мағжан Жұмабаев поэзиясының сезім әсерлілігін одан әрі еселендіре түсу үшін сипаттау, көріктеу, айшықтау, түйдектеу тәрізді әдіс-тәсілдерді шебер қолданады. Мағжанның поэтик тілінің өзіндік стилі замандас ақындардан өзгеше.

Әрбір қаламгердің өзіндік жазу мәнері, кейіпкер жасау шеберлігі, өмір шындығын көрсету ерекшеліктері болатыны анық. Әрбір көркем дүниеден жазушының ой-өрісі, тіл шеберлігі, өзіндік стиль ерекшелігі көрініп тұратыны сөзсіз. Әлем әдебиеті мен орыс әдебиетінде стиль жайында жазылған еңбектер мен ой-пікірлер көп. Әдебиеттанушылар еңбектерінде әр қаламгердің өзіндік стилі, стильдің мән-мағынасы туралы түрлі пікірлер айтқан. Түйіндей айтқанда, жазушының шығармашылығында көрінетін негізгі көркемдік ерекшеліктердің сипаты – әр жазушының туындысында байқалады. Стиль туралы белгілі бір өзгермейтін қағида да жоқ. Себебі жазушының өмір тәжірибесі, білімі мен шеберлігі әрқашан да дамып отырады. Стильді жазушының шығармасындағы өзіндік ерекшелік деп қарағанда, М.Жұмабаев туындыларында ондай өзгешелік қалай көрініс табады?

М.Жұмабаев қаламынан туған қай жанрдағы шығарма болса да, оқырманын бірден баурап алатындығы анық. Мұның сыры автордың өмір құбылысын шынайы, табиғи сезіммен бейнелеуінде. Автор оқиғаны баяндаса да, кейіпкер монологын жазса да, құр сөзге әуес емес. Оның философиялық ой орамдары, теңеулері, бәрі де қарапайым, жеңіл, түсінікті оқылады.

Шығарманың идеялық мазмұнын кішкене көрініс арқылы түйіндеу, кейіпкер психологиясын терең білгірлікпен сипаттай отырып, образдың жан сырын ашу ақынның қаламына тән сипат.

М.Жұмабаев – талантты ақын. Адам жанының нәзік иірімдерін, қалтарыстарын, құпия сырларын игеру қиынның қиыны. Адамның көңіл-күйі құбылмалы. Бұл ретте ақын адам өз көңілімен танып-білетін, бірақ сыртқа шығарып айта алмайтын ғажайып суреттерді ақындық шабытпен сөз құдіреті арқылы төгілдірте жырлаған. Оның поэзиясында *Алаш, күн, от, ой, у, дерт, жел, өмір, өлім, жан* т.б. сөз-символдар жиі кездеседі. Бұл сөз-символдардың табиғи қасиеті, барша қыры, мән-мағынасы ерекше көрініс табады.

Ақын шығармасында кездесетін «Жел» бейнесі, бірде рахат тыныштықтың, бірде тағдырдың символы, енді бірде желсөз, өсек-аяң, сыбыс, хабаршы мағынасында да жұмсалады. Мағжан «Жел» деген өлеңінде желді мазасыз, дамыл алмай жүгіріп жүрген тентек бала кейпінде кескіндеген. Сөйтіп, желді жанды бейне секілді етіп алады да «ерні өтірік қыбырлап, сыр айтқан боп сыбырлап, кейде аң боп өкіред», «біреу бетін жапса егер, Әдейі бетке түкіред»,«жымиып, күліп өтеді», деп сипаттайды. Тар қапаста жатқан кезінде Сарыарқадан ел аманатын, сағынышын жеткізген табиғат еркесі - «Желдің» зарығуы, ызалануы, «қажып», «жылауы» соншалықты нанымды суреттеледі.

Терезеден үйге кірмек болады,

Аманатты қолдан бермек болады.

Жол бермеген қатты қара темірді.

Ызаланып, зуылдап кеп ұрады.

Үй сілкініп. Құлағандай болады,

«Жіберші!» - деп сұрағандай болады.

Қуат кеміп, қажыған соң, жүйрік жел

Өксіп-өксіп жылағандай болады.

Дене күйіп, желге құлақ саламын,

Жанып жүрек, көзіме жас аламын.

Жібермейді қара темір қайырымсыз

Еркін дала,Сарыарқамның сәлемін.- деп күйінеді.

Адамның әртүрлі мазасыз шақтарын суреттеуде, көңіл-күйдің әр алуан сипатын танытуда «жел» сөзі үлкен шеберлікпен жиі қолданыс тапқан, сондықтан көтеріңкі бейнелі сөзге айналған. Сонымен қатар бұл сөз мамыражай өмірдің күйін суреттеуде жақсылықтың нышаны ретінде көрінеді.

Күміс нұрлы Ай-Жұлдыздар – алмас, жібек жел,

Сыбырласып жас қайыңдар бұраң бел.

Қуаныш, үміт, арман, шабыт мағынасында адамның сезім пернесін дәл басады.

Мен ақынмын, жырлаймын,

Жүрекке жүйрік жел кірсе,-деп жырлайды.

«Жел» түрлі эпитеттермен тіркесіп поэтикалық тіл өрнегінің қуатын арттыра түседі. («жібек жел», «ерке жел», «суық жел», «жалқау жел», «өсекші жел», т.б.).

Ақынның табиғат құбылысын адам іс-әрекетімен біте қайнастырып жібергені соншалықты, табиғат құбылысын жанды тіршілік иесі ретінде қабылдаймыз. Жасандылығы жоқ шынайы әрекет.

Жалынды ақынның поэзиясында «От» сөзінің де символикалық мәнге ие болғаны анық. Ежелгі түркі жұртының киелі тотемі саналатын «от» ұғымы Мағжанның «От» деп аталатын өлеңінде негізгі ойды білдіріп, өзінің ішкі болмысын, рухын танытқандай.

Күннен туған баламын,

Жарқыраймын жанамын,

Күнге ғана бағынам

Өзім – күнмін, өзім – от,

Сөзім, қысық көзім де – от,

Оттан басқа Тәңірі жоқ.

-деп жалындаған. Сөзден сурет салып, жан бітірген Мағжанның кез келген өлеңін алсақ, әсем әрленген, шебер кестеленген бейнелі сөздерді кездестіреміз.

Ақын өз өлеңдерінің нәрлі, сусынды, сырлы әрі әсем болуы үшін белгілі троп түрлерін, айшықтау тәсілдерін орынды қолдана білген. Яғни, қорыта айтсақ, Мағжан өзінің бай ана тіліндегі сөздік қорды сұрыптап, поэзияның керегіне жаратқан шебердің бірі болды десек болады. Бұл сөзімізге Жүсіпбек Аймауытұлының: «...Мағжан өлеңдерін оқығанда, адамды әлдилеген, тербеткен сипатты, біресе мұң-зарға, біресе қайғы-шерге, біресе сары далаға, біресе өткенге айдайды, жаныңды билеп, көзге әлденелер елестейді; алдыңда ұшы-қиыры жоқ, бір белден ассақ, бір бел, толқынды сары далада тұрғандай боласың, екі жағына кезек теңселіп, ырғаң-ырғаң басып, сәукелесі, үкісі бұлғаңдап кетіп бара жатқан көшті көргендей боласың» , - деп, ақын өлеңіне баға берген сөзін дәлел ете аламыз.

Әлемдік поэзияның сырлы бояуын барынша қабылдап, оны дамыта түскен ірі дарын иесі Мағжан Жұмабаев өзіндік қолтаңбасымен қазақ поэзиясының алтын қорынан өзіндік орнын алды. Рухани асыл қазынаға өлшеусіз мол поэзиялық өрнек әкелген Мағжан қазақ әдебиетін жаңа сапаға көтеріп, қазақ әдеби тілін жұмсақ та, нәзік, көркем етіп қалыптастыруға мол үлес қосты.

Пайдаланылған әдебиеттер

Елеукенов Ш. Мағжан. Алматы: Санат, 1995. - 384 б.

Әлкебаева Д. Мағжанның ойлау стилі. Алматы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2014.-158 б.

Жұмабаев М. Сүй, жан сәулем. Өлеңдер мен поэмалар. – Алматы: Атамұра, 2002. – 256 б.

Жүсіпбек Аймауытов. Мағжанның ақындығы туралы. «Лениншіл жас», 1923, №5

УДК 821.512.122

Power Sources Used by Hotel Managers: An Application in Five Star Hotels

Musa KARAÇOR[1]

Abstract

Product quality is in close relation with customer satisfaction in the service-oriented and labor-intensive hotel enterprises. The ability of hotel businesses to achieve organizational success requires a concordant work among employees. Hence, the problems experienced within the organization bring the organization into standstill. It also prevents the organization from reaching targets that it has identified. Achieving a harmonious work among the employees brings with it organizational success. On the other hand, hotel managers direct the organization's operation with the power sources they use. The power supply that the manager has makes a direct impact on the sustainability of the hotel operations.

In this context, the purpose of this research is to determine the power sources used by the managers of the hotels, which are important enterprises of the tourism sector. Survey technique was used as a data gathering tool in this research. The population of the research is consisted of the employees of 5-star hotels operating in the Lara Kundu region of Antalya province.

Keywords: Power, power sources, managers, hotel enterprises.

Otel Yöneticilerinin Kullandığı Güç Kaynakları: Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama

Özet

Hizmet odaklı, emek yoğun yapıya sahip otel işletmelerinde ürün kalitesi müşteri memnuniyeti ile yakın ilişki içindedir. Otel işletmelerinin örgütsel başarıyı elde edebilmeleri işgörenler arasında uyumlu bir çalışmayı zorunlu kılar. Dolayısıyla, örgüt içinde yaşanan problemler, örgüt işleyişini sekteye uğrattığı gibi örgütün belirlemiş olduğu hedeflere ulaşmasına da engel olur. İşgörenler arasında uyumlu bir çalışmanın sağlanması örgütsel başarıyı beraberinde getirir. Öte yandan, otel yöneticileri kullandıkları güç kaynakları ile örgüt işleyişine yön verirler. Yöneticinin sahip olduğu güç kaynağı, otel işletmelerinin sürdürebilirliğine doğrudan etki eder.

Bu kapsamda, bu araştırmanın amacı, turizm sektörünün önemli işletmelerinden olan otel işletmeleri yöneticilerinin kullandıkları güç kaynaklarının belirlenmesidir. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniğinden faydalanılmıştır. Araştırmanın evrenini, Antalya ili Lara Kundu bölgesinde faaliyet gösteren 5 yıldızlı otel işletmeleri çalışanlarından oluşmaktadır.

[1] Yüksek Lisans Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, mkaracor1@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Güç, güç kaynakları, yönetici, otel işletmeleri.

1.Giriş

Otel işletmeleri sahip oldukları yapı gereği birden fazla işgörenin biraraya gelerek uyumlu ve yakın işbirliği içinde çalışmasını zorunlu kılar. Otel işletmelerinin bu yakın işbirliği içerisinde başarıyı elde edebilmesi müşteri memnuniyeti ile doğru orantılıdır. Ancak örgütün başarıyı elde etmesi sadece birlikte çalışmakla mümkün değildir. Örgüt çalışanlarının arasındaki dengeyi kurmak ve işlerin aksatılmadan en iyi şekilde yerine getirilmesini sağlamak bu noktada etkin role sahiptir. Dolayısıyla otel işletmelerinin hedeflerine ulaşabilmesi için örgüt için uyum büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda otel yöneticilerinin kullandığı güç kavramı ön plana çıkmaktadır. Yöneticinin kullandığı güç kaynağı işletmenin başarısına ve geleceğine etki eder. Bu etkiyi işletme lehine çevirebilmek işgörenlerin yöneticinin sahip olduğu güç kaynağını nasıl algıladıklarıyla belirlenmektedir. Güç kavramı otel işletmelerinde yöneticinin işgörenler arasındaki işleyişi nasıl etkileyebildiğini belirlemektedir.

Örgütsel yaşamda güç vazgeçilmez bir gerçektir. Bireylerin güç kullanımında başarılı ya da başarısız olmalarının temel sebebi gücü nasıl algıladıkları ve nasıl kullandıklarıdır. Yönetim olgusunun olduğu her toplulukta güç kavramı yer alır. Örgütsel işleyişin sağlanması bireylerin belirli yöneticiler tarafından yönetilmesi ile mümkündür. Dolayısıyla örgüt yöneticilerinin kullandığı güç kaynakları grubu doğrudan etkilemektedir (Güney, 2011). Otel işletmelerinde kullanılan yönetim unsurları örgütsel işleyişin sürekli ve istenildiği gibi yürütülmesinde temel unsurdur. Otel yöneticilerinin başarısı diğer işgörenleri etkileyerek kendi istekleri doğrultusunda davranışa sevk edebilme yeteneklerine bağlıdır. Diğer işgörenleri kendi amaçları dolayısıyla örgütün amaçları doğrultusunda yönlendirmek güç kavramını gerekli kılar (Diş, 2015: 7-11).

Gücün somut olmayıp, soyut bir kavram olması etkisini aza indirgemez. Gücün diğer bireyleri yönlendirme de sahip olduğu etki göz önüne alındığında hedeflere ulaşmak için vazgeçilmez olduğu ortaya çıkacaktır. Bireylerin bir araya gelerek oluşturmuş oldukları örgütlerde düzenin sağlanması etkin bir yönetim felsefesine ve etkileyici yöneticilere gereksinim doğurur. Nitekim örgütsel işleyişin düzenli biçimde sağlanması sadece yönetim felsefesinin varlığı ve yönetici varlığı ile mümkün değildir. Yönetici bağlı bulunduğu örgütte başarıyı sağlayabilmek için işgörenleri örgüt çıkarları doğrultusunda yönetebilmelidir. Yönetici sadece sahip olduğu statü ile örgütsel başarıyı elde edemez. Örgütsel yaşamda yönetici başarısı ile kullanılan yönetim stratejisi yakından ilişki içindedir. Otel işletmelerinde yöneticilerin kullandıkları güç kaynakları burada devreye girmektedir. Yönetici elinde bulundurduğu gücü örgütsel başarıyı sağlayabilmek için etkin biçimde kullanacaktır. Ancak kullanılan gücün stili örgütsel yaşamda işgörenler arasında etkileşimi belirlediği için olumlu veya olumsuz sonuçlara sebep olabilmektedir. Yöneticinin kullandığı güç kaynakları örgütsel yaşamda işgörenlerin işletme içindeki davranış ve başarılarını etkilemektedir. Dolayısıyla yöneticinin hangi güç stiline sahip olduğu ve hangi güç kaynağını kullandığı büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı otel işletmelerinde yöneticilerin kullandığı güç kaynaklarının belirlenmesidir. Bu doğrultuda Antalya ili Lara-Kundu bölgelerinde faaliyette bulunan beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışan yöneticilerin kullandığı güç kaynaklarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde boyutlar bazında otel yöneticileri tarafından Yasal Güç kaynağının diğer güç kaynaklarına göre daha fazla kullanıldığı tespit

edilmiştir. Ayrıca otel yöneticilerinin Uzmanlık Güç kaynağını diğer güç kaynaklarına göre daha az kullandıkları tespit edilmiştir.

2.Güç ve Güç Kaynakları Kavramı

Güç olgusu, insanoğlunun var olduğu andan itibaren hem sosyal ilişkiler içerisinde hem de mesleki yaşamında karşılıklı etkileşimin olduğu her yerde görülmektedir. Bireyler gerek sosyal yaşam içinde gerekse örgüt içinde diğer insanlarla bulunmak durumundadırlar. Bu bağlamda insan ilişkileri içerisinde birinin diğerine olan bağımlılığından doğan güç olgusu varlığını göstermektedir (Bağcı ve Mohan Bursalı, 2011: 9)

Güç kelimesi Latince'den (potere) Türkçe'ye geçmiş bir kavramdır. İngilizce karşılığı "power" olarak ifade edilen kavram Türk Dil Kurumu tarafından "fizik, düşünce ve ahlak yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği, kuvvet, efor" biçiminde tanımlanmıştır. Güç kavramı, başkasını kontrol edebilme yeteneği ya da diğer bireylerin tutum ve davranışlarına istenildiği biçimde yön verebilme, etki edebilme, diğer bireylerde istediği doğrultuda değişim oluşturabilme potansiyelidir (Akyüz, Kaya ve Aravi, 2015: 74). Güç, bir bireyin diğer bir bireye bir şey yaptırma, bir şey isteme veya nasıl olacağı hakkında yol gösterme yeteneğidir (Aşan ve Aydın, 2006: 267). Güç, insanların eyleme geçirebilme yeteneği olarak ifade edilebilir. Güç, insanların bir arada yaşamaya başlamalarından beri insan toplulukları için bir zorunluluk halini almıştır. Güç kavramının yoksunluğu yönetim boşluğu anlamına gelir ve bu durum kaos oluşma ihtimalini ortaya çıkarır. Dolayısıyla insan topluluklarında güç kaosun yerine tercih edilmektedir (Çelik, 2003: 71).

Güç kavramı bireylerin hem mesleki hem de sosyal yaşamlarında son derece önemli bir kavramdır. İşletmelerde yöneticilerin aldıkları kararları uygulayabilmesi ve isteklerini yaptırabilmeleri güce bağlıdır (Kayalı, 2011: 7). Yöneticinin başarılı olabilmesi elinde bulunan güç kaynaklarını etkili bir biçimde kullanabilmesi ile yakından ilişkilidir. Örgütlerde başarının elde edilebilmesi için yöneticinin sahip olduğu güç kaynağını örgüt hedefleri doğrultusunda kullanması beklenir. Güç kaynakları doğru kullanılırsa yaratacağı etki büyük olacaktır (Schermerhorn, Hunt ve Osborn, 1997).

Bireylerin diğer bireyleri etkilemek amacıyla kullandıkları güç kaynakları ile ilgili çok sayıda araştırma yapılmış olmakla birlikte, bu çalışmalar içinde en dikkat çeken ve sonraki araştırmalar üzerinde belirgin bir etkisinin olduğu görülen French ve Raven (1959) tarafından yapılan çalışmadır. Araştırmacılar gücü; "P'yi etkilemek için O'nun sahip olduğu maksimum potansiyel yetenek" olarak ifade etmişlerdir. Nitekim araştırmacılar güç kaynaklarını birbirinden farklı beş grup altında sınıflandırmışlardır (Bağcı, 2009: 4). Bunlar; ödüllendirme gücü (P'nin, O'nun kendisini ödüllendirme yetkisine sahip olduğu yönündeki algılamasına dayanır), zorlayıcı güç (P'nin, O'nun kendisini cezalandırma yetkisine sahip olduğu yönündeki algılamasına dayanır), yasal güç (P'nin, O'nun kendisinin davranışlarını belirleme hakkına sahip olduğu yönündeki algılamasına dayanır), uzmanlık gücü (P'nin, O'nun konusunda uzman olduğu yönündeki algılamasına dayanır), beğeniye dayalı güç (P'nin kendisini O ile özdeşleştirmesine dayanır) olarak belirtilmiştir (French ve Raven, 1959: 152-156).

2.1. Zorlayıcı Güç (Coercive power)

Zorlayıcı güç, liderin emirlerine karşı emir verdiği bireylerin itaatsizlik göstermesi, emirlere uymaması soncunda emir verilen bireyleri kontrol etme, cezalandırma gücünü yansıtmaktadır (Raven, 2008: 4). Zorlayıcı güç algıyı temel almaktadır. İlişki içinde bulunulan

bireyler arasında bireyin diğerlerinin sahip olduğu ödülleri kısıtlayıcı gücü elinde bulunmasını ifade etmektedir. Zorlayıcı güç kullanımında lider diğer bireyler üzerinde etkiye sahiptir. Lider ödülleri kaldırma ve yaptırım uygulama yetkisine sahiptir. Zorlayıcı güç durumsal bir avantajdan kaynaklanır. Bireyin diğerler bireylerin üzerinde tutulduğu gücü ifade eder (Bush, 1980, 93).

2.2. Uzman Gücü (Expert Power)

Uzman gücü, rasyonel ikna gücünü ifade eder. Liderin mantıklı argümanlar sunduğu ve desteklediği güç tipidir. Uzman gücünde başarı liderin inanılırlığına ve ikna edici seviyesine bağlıdır. Uzman gücünde teknik bilgiye ek olarak iletişim becerileri, mantıksal ve analitik yetenek üst düzeydedir. Uzman güç tipinde en belirgin özellik kullanan bireyin sahip olduğu bilgi farkıdır. Uzman gücünü kullanan lider çelişkili ifadeler üretmekten kaçınır ve akılcı ikna yeteneğine sahiptir (Green, 1999: 55).

2.3. Ödüllendirici Güç (Reward power)

Ödül gücü en yaygın olarak bir bireye bir şey vermek, açık veya kapalı olarak talebin yerine getirilmesi veya gerçekleştirilmesi durumunda liderin kontrolü altında vaat edilenin gerçekleştirilmesidir. Ödül gücü liderin istediği doğrultuda diğer bireylere uygun biçimde yönlendirme faaliyetlerinde bulunmasıdır (Green, 1999: 55). Ödüllendirici güç kullanımı yöneticinin kullanma isteğine bağlıdır. Örgütlerde işgörenlerin maddi olarak veya sahip oldukları statüyü yükseltmek şeklinde imkanların daha iyi bir duruma getirilmesi ödüllendirici güç kullanımını gerektirir. Bireylerin daha iyi şartlara sahip olmak için diğer bireyin isteklerini yerine getirmesi ile ödülleri dağıtan kişi gücü elinde bulunduran kişi olacaktır. Terfiler, izinler, ücret artışı, tayin vb. ödül örnekleri olarak verilebilir (Polat, 2010: 10).

2.4. Yasal Güç (Legitimate power)

Bir yöneticiye yasayla verilen yönetme gücü yasal güç olarak ifade edilir. Bu yönetme gücünün temelini yöneticiye örgütü yönetmesine ilişkin verilen işleri yapma ve yaptırma hakkıdır (Başaran, 2000: 65). Yasal güç bireyin örgüt içerisinde bulunduğu makamdan kaynaklanan güç türüdür. Yasal güç diğer bir deyişle yetkiyi ifade eder. Yasal güç kullanımında astlar üstlerin istedikleri yapmak konusunda zorunluluk duyar ve üstlerinin yönetim konusunda bu hakka sahip olduklarına inanırlar (Aşan ve Aydın, 2006: 272). Yasal güç, liderin örgüt içindeki konumuna ya da rolüne bağlı olarak sahip olduğu temeli yetkiye dayanan güç türüdür. Öte yandan örgüt içerisinde liderin yetkisinin işgörenler tarafından kabul görmesidir (Güllü, 2009: 14).

2.5. Beğeniye Dayalı Güç (Referent power)

Bu gücün kaynağı bireyin kişilik özelliklerinden gelmektedir. Bir bireyde diğer bireylerin beğendiği, çekici bulduğu özellikler mevcut ise ve bundan dolayı bu birey ona bağlanmışsa bu durumda beğeniye dayalı güç kaynağı kullanılmaktadır (Polat, 2009: 11). Beğeniye dayalı güç kullanımında lider veya yönetici sahip olduğu kişilik özellikleri ile astlarında saygı uyandırır. Lider onlara ilham verir ve bunun sonucundan astları tarafından saygı duyulan, beğenilen, örnek alınan bir profil oluşturur (Peker ve Aytürk, 2000: 292).

Örgüt, ortak amaçlar doğrultusunda bu amaca ulaşmak için bireylerin oluşturduğu ortak bir vizyon ve misyona sahip sistem bütünü olarak ifade edilebilir. İfade edildiği gibi örgütler birden fazla bireyin bir araya gelerek oluşturmuş olduğu topluluklardır. Topluluğun olduğu yerde ise iletişim, etkileşim ve kurallar vardır. Bağlı bulunulan toplulukta iletişim ve etkileşimden kaçınmamın imkansız olduğu düşünüldüğünde bireylerin bir arada tutmak için belirli kurallara, belirli yönetim stratejilerine ve en önemlisi hiyerarşiye ihtiyaç vardır (Döş, 2011: 1; Cömert, 2014: 1). Örgütlerin belirli bir topluluk olduğu düşünüldüğünde örgüt içindeki bireylerin örgütün hedeflerine uygun biçimde yönetilmesi için hiyerarşiye ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak örgüt içinde kullanılan yönetim felsefesi örgütün geleceğine yön veren önemli unsurlardan biridir. Örgüt içinde yönetimin verimli biçimde uygulanması ve hiyerarşi işleyişinin istenildiği gibi sürmesi için gücün gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Güç kavramı hizmet odaklı faaliyet gösteren otel işletmeleri için büyük önem taşımaktadır. Otel işletmelerinin örgüt yapısı dikkate alındığında, birden fazla iş gücünün bir araya gelerek uyumlu bir şekilde çalışmasının başarıya doğrudan etki ettiği görülmektedir. Otel işletmeleri içinde çalışan işgören uyumunun sağlanması için yönetim bir zorunluluktur. İyi bir yönetim stratejisinin olmadığı örgüt için başarı söz konusu değildir. Nitekim yönetim unsuru, örgüt içinde kullanılması gereken bazı güç unsurlarını ortaya çıkarmaktadır. Yöneticilerin kullandığı güç stilleri örgüt içi uyumun ilk adımıdır. Dolayısıyla örgütsel başarı etkin bir güç stilinin kullanılmasıyla yakından ilişkilidir.

3.Yöntem

Araştırmada Antalya ili Lara-Kundu bölgesinde faaliyette bulunan beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışan yöneticilerin kullandığı güç kaynaklarının belirlenmesinde anket tekniğinden yararlanılmıştır. Söz konusu anket iki bölümden oluşmaktadır. Ilk bölümde otel işgörenlerinin bazı kişisel bilgilerinin tespiti amacıyla 8 (işgörenlerin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, çalıştığı departman, sector tecrübesi, işletmede çalışma süresi, aylık gelir) soru yer almıştır. Anketin ikinci bölümünde ise otel yöneticilerinin kullandığı güç kaynaklarını tespit etmek amacıyla Rahim'in (1988) geliştirdiği "Liderlik Güç Envanteri" kullanılmıştır. Ilgili ölçek 5'li Likert tipi bir ölçektir. "Liderlik Güç Envanteri" ölçeği Uzmanlık Gücü (7), Beğeniye Dayalı Güç (7), Ödüllendirici Güç (7), Zorlayıcı Güç (7), Yasal Güç (7) olmak üzere toplam beş boyuttan oluşmaktadır.

Araştırmanın evrenini Antalya ili Lara-Kundu bölgesinde faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışan işgörenler oluşturmaktadır. Anket uygulanırken işgörenlerle görüşülmüş ve bizzat açıklamalar yapılmış bundan dolayı anketlerde herhangi bir yanlış doldurma ve eksik bir veri olmamıştır. Bu doğrultuda 500 anket çoğaltılıp dağıtılmış, geri dönen 395 anket içerisinden 387 anket değerlendirmeye değer bulunmuştur. Elde edilen veriler, "SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 17.0" programına aktarılmış ve bu programda uygun analizler yapılıp (frekans analizi, ortalama, standart sapma, faktör analizi) sonuçlar düzenlenerek değerlendirilmiştir. "Liderlik Güç Envanteri" ölçeğine ilişkin geçerlilik ve güvenilirlik düzeyleri alfa iç tutarlılık katsayıları- yüksek (0,70-090 arası) çıkmıştır. Nitekim yapılan bu araştırmada da Cronbach Alpha katsayısı 0,82 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğe ilişkin yapılan "Güvenirlik Analizi" sonuçları, özellikle sosyal bilimler alanında gerçekleştirilen araştırmalar için güvenilir sonuçlar olarak kabul edilebilir. Çünkü araştırmalarda Cronbach Alpha katsayısı kullanılarak temel alınan güvenirlik analizlerinde, söz konusu bu katsayıların, ölçek türünden türüne göre değişse de, sosyal bilimlerde 0,60"ın üzerinde olması, kullanılan ölçeğin güvenilirliğine ilişkin bir kanıt sayılmaktadır (Morgan, 2004: 124). Bu kapsamda, bu araştırmada kullanılan ölçeklerin, gerek her bir boyutuna gerekse geneline ilişkin güvenirlik

katsayıları, belirtilen bu oranın üzerinde olması, ölçeğin güvenilir olduğu (Sekaran, 2003; Şencan, 2005) şeklinde yorumlanabilir.

4.Bulgular

Tablo 1'de araştırmaya katılım sağlayan otel işgörenlerinin bazı bireysel özelliklerine ilişkin yüzde ve frekans dağılımları yer almaktadır.

Tablo 1'e göre ankete katılım sağlayan otel işgörenlerinin %41,9'u kadın, %58,1'I erkek, %8'i 20 yaş ve/veya altı, %28,9'u 21-28 yaş aralığı, %34,1'i 29-36 yaş aralığı, %22,2'si 37-44 yaş aralığı, %6,7'si 45-52 yaş aralığındadır. Araştırmaya katılım sağlayan otel işgörenlerinin eğitim durumları incelendiğinde %12,9'u ilköğretim, %33,3'ü ortaöğretim, %35,1'i önlisans, %14,2'si lisans, %4,4'ü lisansüstü eğitimi aldıkları görülmektedir. Otel işgörenlerinin çalıştıkları departman %21,4 yiyecek-içecek hizmetleri, %28,4 kat hizmetleri, %18,1 satış pazarlama, %18,6 önbüro, %4,1 insan kaynakları, %2,8 halkla ilişkiler ve %6,5 diğer olarak tespit edilmiştir. Otel işgörenlerinin gelir düzeyleri incelendiğinde %10,1 1300 TL veya daha az, %47,3 1301-1900 TL, %26,4 1901-2500 TL, %11,4 2500-3100 TL ve %4,9 3101 TL veya üzeri olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Otel İşgörenlerinin Bazı Bireysel Özelliklerine İlişkin Yüzdelik Frekans Dağılımı

Değişkenler	Gruplar	f	%
Yaşınız	20 ve/veya altı	31	8,0
	21-28 yaş	112	28,9
	29-36 yaş	132	34,1
	37-44 yaş	86	22,2
	45-52 yaş	26	6,7
	53 ve/veya üstü	-	-
Cinsiyetiniz	Kadın	162	41,9
	Erkek	225	58,1
Medeni Haliniz	Evli	172	44,4
	Bekâr	194	50,1
Eğitim Durumunuz	İlköğretim	50	12,9
	Ortaöğretim	129	33,3
	Önlisans	136	35,1
	Lisans	55	14,2
	Lisansüstü	17	4,4
Çalıştığınız Departman	Yiyecek-İçecek	83	21,4
	Kat Hizmetleri	110	28,4
	Satış-Pazarlama	70	18,1
	Önbüro	72	18,6
	İnsan Kaynakları	16	4,1
	Halkla İlişkiler	11	2,8
	Diğer	25	6,5
Sektör Tecrübeniz	1 yıl ve/veya daha az	71	18,3
	2-4 yıl	118	30,5
	5-7 yıl	82	21,2
	8-10 yıl	71	18,3
	10 yıl ve/veya üstü	45	11,6
İşletmede Çalışma Süreniz	1 yıl ve/veya daha az	111	28,7
	2-4 yıl	154	39,8
	5-7 yıl	74	19,1
	8-10 yıl	38	9,8
	10 yıl ve/veya üstü	10	2,6
Geliriniz	1300 TL /veya daha az	39	10,1
	1301-1900 TL	183	47,3
	1901-2500 TL	102	26,4
	2501-3100 TL	44	11,4
	3101 TL/ veya üzeri	19	4,9

Tablo 2'de yöneticilerin kullandıkları güç kaynaklarına ilişkin işgören yanıtlarının boyutlar bazında ve genel aritmetik ortalama değerleri yer almaktadır. Anket sonuçları boyutlar bazında incelendiğinde artimetik ortalamaların birbirine yakın olduğu göze çarpmaktadır. Öte yandan otel yöneticilerinin kullandığı güç kaynakları içinde "Uzmanlık Gücü"nün diğer güç kaynaklarına göre daha az kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum hizmet odaklı faaliyet göstren otel işletmeleri için işinde uzman yöneticilerin daha az var olması neticesinde yönetim bağlamında bazı olumsuz sonuçların doğmasına sebep olabilir. Nitekim alanında uzman yöneticilerin faaliyette bulunmaması hizmet kalitesine de olumsuz etki edecektir. Araştırma sonucunda göze çarpan bir diğer husus ise otel yöneticilerinin en fazla "Yasal Güç" kaynağını tercih etmeleridir. Dolayısıyla yöneticiler yetkiye dayalı gücü diğer güç kaynaklarına göre daha fazla kullanmaktadırlar.

Tablo 2: Yöneticilerin Kullandığı Güç Kaynaklarının Boyutlar Bazında ve Genel Aritmetik Ortalama Değerleri

Boyutlar	**n**	**X**	**ss.**
Uzmanlık Gücü	387	3,1018	0,03403
Beğeniye Dayalı Güç	387	3,1355	0,03446
Ödüllendirici Güç	387	3,1249	0,03559
Zorlayıcı Güç	387	3,1653	0,03672
Yasal Güç	387	3,1896	0,03473
Genel Toplam	**387**	**3,1444**	**0,02348**

Tablo 3'de otel işgörenlerinin "Liderlik Güç Envanteri"ne ilişkin yanıtlarının yüzde, frekans dağılımları ve standart sapma değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 3: İşgörenlerin Otel Yöneticilerinin Kullandığı Güç Kaynaklarına İlişkin Yanıtlarının Yüzde, Frekans Dağılımları ile Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Maddeler		**Hiç Katılmıyorum**	**Az Katılıyorum**	**Orta Düzeyde Katılıyorum**	**Çok Katılıyorum**	**Tamamen Katılıyorum**	$\bar{X}$	**s.s.**
1. Yönetimde uzmanlığa sahip olduğu için üstüm bana stratejiler ya da politikalarla ilgili nasihatlar verebilir.	f	56	91	113	65	62	**2,96**	1,27
	%	14,5	23,5	29,2	16,8	16,0		
2. Üstümün iş ile ilgili problemlerdeki nasihatleri genellikle doğru olduğu için daima ona danışırım.	f	36	100	108	71	71	3,10	1,24
	%	9,3	25,8	27,9	18,3	18,3		
3. Zor bir iş ile karşılaşıldığı zaman üstüm onu tamamlayabilecek uzmanlık bilgisine sahiptir.	f	34	86	106	74	86	3,23	0,26
	%	8,8	22,2	27,4	19,1	22,2		
4. Üstüm kendi alanında eğitimli olup o konunun uzmanıdır.	f	32	94	114	79	63	3,12	1,19
	%	8,3	24,3	29,5	20,4	16,3		
5. Üstüm işimi yapmak için ihtiyacım olan uzmanlık bilgisine sahip değildir.	f	54	84	104	75	68	3,04	1,29
	%	14,0	21,7	26,9	19,4	17,6		
6. Konusunda uzman olduğu için üstümün bana önerdiklerini yapmayı tercih ederim.	f	42	111	105	62	60	2,96	1,23
	%	10,9	28,7	27,1	16,0	15,5		
7. Üstüm işimi yapabilmek için yardım ihtiyacı duyduğunda başvurulabilecek bir birey olup önemli oranda bir iş tecrübesine sahiptir.	f	34	76	114	80	83	3,26	1,24
	%	8,8	19,6	29,5	20,7	21,4		
8. Üstümün hoş bir kişiliği vardır..	f	32	105	105	70	73	3,12	1,23
	%	8,3	27,1	27,1	18,1	18,9		
9. Üstümün arkadaşı olmak istediğim için yaptığım işle onu mutlu etmek isterim.	f	42	91	106	80	67	3,10	1,24
	%	10,9	23,5	27,4	20,7	17,3		
10. Üstümle kendimi özdeşleştirmek (ona benzemeye çabalamak) istemiyorum.	f	41	77	107	81	79	3,20	1,27
	%	10,6	19,9	27,6	20,9	20,4		

11. Her çalışana eşit davrandığı için üstümü çok beğenirim.	f	51	92	92	85	67	3,06	1,29
	%	13,2	23,8	23,8	22,0	17,3		
12. Üstümün kişisel özelliklerinden hoşlanırım.	f	47	82	110	75	70	3,10	1,27
	%	12,1	21,2	28,4	19,4	18,1		
13. Üstüm ile içtenlikle iyi, kişisel ilişkiler geliştirmek isterim.	f	48	79	111	72	76	3,12	1,29
	%	12,4	20,4	28,7	18,6	19,6		
14. Üstüm çalışmaktan hoşlanacağım tipte bir kişi değildir.	f	44	81	92	82	86	3,22	1,31
	%	11,4	20,9	23,8	21,2	22,2		
15. İş performansım çok iyiyse üstüm benim için ücret artışı önerebilir.	f	43	76	106	84	77	3,19	1,27
	%	2,9	8,0	21,8	11,1	19,6		
16. Eğer yaptığım işin kalitesi özellikle iyi ise üstüm bunu kendi amirine duyurabilir.	f	48	101	97	68	72	3,03	1,29
	%	12,4	26,1	25,1	17,6	18,6		
17. İşimi çok iyi yapsam bile üstüm benim ücretimi artıramaz.	f	47	101	85	79	74	3,08	1,31
	%	12,1	26,1	22,0	20,4	19,1		
18. Yaptığım işler çok iyi ise üstüm benim yükselmem için fırsatlar yaratabilir.	f	34	95	98	82	76	3,18	1,25
	%	8,8	24,5	25,3	21,2	19,6		
19. Eğer işimde daha fazla çaba gösterirsem, üstüm ücret artışlarında bunu göz önüne alabilir.	f	44	81	104	72	82	3,17	1,29
	%	11,4	20,9	26,9	18,6	21,2		
20. Üstüm performans değerlendirilmesinde bana olumlu katkılar sağlayabilecek ödüller verebilir.	f	43	82	119	75	67	3,11	1,24
	%	11,1	21,2	30,7	19,4	17,3		
21. Eğer iş performansım sürekli olarak ortalamanın üzerindeyse üstüm benim terfimi önerebilir.	f	35	102	109	69	69	3,09	1,30
	%	9,0	26,4	28,2	17,8	17,8		
22. Üstüm itaatsizlik sonucunda benim hakkımda disiplin soruşturması başlatabilir.	f	56	92	99	73	66	3,00	1,30
	%	14,5	23,8	25,6	18,9	17,1		
23. Eğer iş performansım sürekli olarak standartların altındaysa üstüm beni kovabilir.	f	38	85	89	87	87	3,25	1,29
	%	9,8	22,0	23,0	22,5	22,5		
24. Eğer yaptığım iş sürekli olarak standartların altındaysa üstüm bana yazılı bir uyarı verebilir.	f	28	99	109	74	76	3,18	1,22
	%	7,2	25,6	28,2	19,1	19,6		
25. Eğer alışkanlık yaratmış bir biçimde işe geç geliyorsam üstüm beni cezalandırabilir.	f	42	95	98	78	73	3,11	1,27
	%	10,9	24,5	25,3	20,2	18,9		
26. Çalışmam başarısızsa üstüm bana ücret artışı yapılmamasını isteyebilir.	f	36	87	119	69	76	3,16	1,24
	%	9,3	22,5	30,7	17,8	19,6		
27. Görevlerimi yapmayı ihmal edersem üstüm beni kovabilir.	f	36	88	99	70	90	3,23	1,29
	%	9,3	22,7	25,6	18,1	23,3		
28. Eğer üstümün istediklerini yapmayı ihmal edersem o beni sözlü olarak azarlayabilir.	f	43	78	103	79	83	3,20	1,29
	%	11,1	20,2	26,2	20,4	20,4		
29. Üstümün bulunduğu pozisyon ona uygun gördüğü zaman benim faaliyetlerimi yönetme hakkı vermektedir.	f	42	89	109	74	73	3,12	1,26
	%	10,9	23,0	28,2	19,1	18,9		
30. Ne yapmam gerektiğine üstümün karar vermesi bence makuldür.	f	42	81	115	75	71	3,13	1,25
	%	10,9	20,9	29,7	19,4	18,3		
31. İş ile ilgili konularda üstümün benden iş birliği beklemesini, bulunduğu konumu itibariyle doğru bulurum.	f	34	87	99	84	83	3,24	1,26
	%	8,8	22,5	25,6	21,7	21,4		
32. Üstümün bulunduğu konum benim onun isteklerine uymamı gerekli kılmaktadır.	f	33	81	120	71	81	3,22	1,23
	%	8,5	20,9	31,0	18,3	20,9		
33. Üstümün bulunduğu konum ona benim işimin kurallarını değiştirme yetkisi vermez.	F	28	115	107	74	61	3,06	1,18
	%	7,2	29,7	27,6	19,1	15,8		
34. Üstüm (amirim) olduğu için üstümün isteklerini yaparım.	f	23	89	106	84	85	3,30	1,21
	%	5,9	23,0	27,4	21,7	22,0		
35. Üstüm, bulunduğu konum itibariyle benden istediklerini yapmamı bekleme hakkına sahiptir.	f	40	80	103	75	88	3,23	1,29
	%	10,3	20,7	26,6	19,4	22,7		
Genel Ortalama							3,14	

Ankete katılım sağlayan otel işgörenleri uzmanlık gücü boyutundaki "yönetimde uzmanlığa sahip olduğu için üstüm bana stratejiler ya da politikalarla ilgili nasihatlar verebilir" ifadesine %14,5 hiç katılmıyorum, %23,5 az katılıyorum, %29,2 orta düzeyde katılıyorum, %16,8 çok katılıyorum, %16,0 tamamen katılıyorum biçiminde yanıtlamışlardır. Uzmanlık gücü boyutundaki ilgili ifadenin aritmetik ortalama değeri $\overline{X} = 2,96$ olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda otel işgörenleri yöneticilerinin uzmanlığa sahip oldukları görüşünü diğer ifadelere göre daha az benimsemişlerdir biçiminde ifade edilebilir. Öte yandan uzmanlık gücü boyutunda yer alan "konusunda uzman olduğu için üstümün bana önerdiklerini yapmayı tercih ederim"

ifadesi katılımcılar tarafından %10,9 hiç katılmıyorum, %28,7 az katılıyorum, %27,1 orta düzeyde katılıyorum, %16,0 çok katılıyorum, %15,5 tamamen katılıyorum şeklinde cevaplanmıştır. İlgili anket sorusunun aritmetik ortalama değeri $\overline{X} = 2,96$ olarak bulgulanmıştır. Elde edilen bilgiler doğrultusunda uzmanlık gücü boyutunda otel işgörenleri yöneticilerinin kendilerine getirdiği önerileri daha az benimsemektedirler. Bu veriler işgörenlerin, yöneticilerinin uzmanlık güç kaynağına sahip olduğunu daha az benimsediklerini düşünmektedirler biçiminde yorumlanabilir. Uzmanlık gücü boyutunda yer alan iki ifade diğer ifadeler ile kıyaslandığında en düşük aritmetik ortalamaya ($\overline{X} = 2,96$) sahip ifadeler olarak göze çarpmaktadır. Öte yandan yasal güç boyutundaki "üstüm (amirim) olduğu için üstümün isteklerini yaparım" ifadesi işgörenler tarafından %5,9 hiç katılmıyorum, %23,0 az katılıyorum, %27,4 orta düzeyde katılıyorum, %21,7 çok katılıyorum, %22,0 tamamen katılıyorum biçiminde yanıtlanmıştır. İlgili ifade diğer ifadeler arasında en yüksek aritmetik ortalamaya ($\overline{X} = 3,30$) sahip ifade olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla otel işgörenleri yöneticilerinin amirleri olması sebebiyle isteklerini yerine getirmektedirler. Bu sonuç yöneticilerin sahip oldukları konumdan kaynaklı olarak işgörenler tarafından isteklerinin yerine getirildiğini göstermektedir. Araştırma sonucunda dikkat çeken bir diğer sonuç ise yasal güç boyutundaki "üstüm, bulunduğu konum itibariyle benden istediklerini yapmamı bekleme hakkına sahiptir" ifadenin işgörenler tarafından %10,3 hiç katılmıyorum, %20,7 az katılıyorum, %26,6 orta düzeyde katılıyorum, %19,4 çok katılıyorum, %22,7 tamamen katılıyorum olarak yanıtlanmasıdır. İlgili ölçek sorusu diğer sorular arasında yüksek aritmetik ortalama ($\overline{X} = 3,23$) değerine sahiptir. Bu sonuç işgörenlerin yöneticilerinin sahip oldukları konum gereği isteklerinin yerine getirilmesini bekleme hakkına sahip olduklarını düşünmektedirler.

Araştırma sonucu elde edilen bulgular otel yöneticilerinin uzmanlık gücünü diğer güç kaynaklarına gore daha az kullandıklarını göstermektedir. Diğer taraftan yasal güç kaynağı ise diğer güç kaynaklarına gore otel yöneticileri tarafından daha fazla kullanılmaktadır.

5.Sonuç ve Öneriler

Yapılan literatür taraması sonucunda güç kaynakları ile ilgili otel işletmelerinde çalışmanın az olduğu görülmektedir. Bu kapsamda araştırmada Antalya ili Lara-Kundu bölgesinde faaliyet gösteren otel işletmelerinde çalışan yönetcilerin kullandığı güç kaynakları değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Otel işletmelerinin emek-yoğun yapı ve hizmet odaklı faaliyet gösteren işletmeler olduğu düşünüldüğünde örgüt içerisinde işleyişin sağlanması birden fazla işgörenin birlikte hareket etmesini zorunlu kılmaktadır. Nitekim birden fazla işgörenin belirli hedefler doğrultusunda bir araya gelmesi yönetim kavramını zorunlu kılmaktadır. Örgütün hedeflerine ulaşması işgörenler arasındaki işbirliği ile yakın ilişki içindedir. Bu noktada yöneticinin kullandığı güç kaynağı başarının elde edilmesinde etkin rol oynamaktadır.

Gerçekleştirilen araştırmanın bulgularına gore Antalya ili Lara-Kundu bölgesinde faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmeleri yöneticileri yasal güç kaynağını diğer güç kaynakları ile karşılaştırıldığında daha fazla tercih etmektedirler. Yasal güç kaynağının makam ve yetkiye dayandığı düşünüldüğünde yönetici sahip olduğu konumu kullanmaktadır. Diğer yandan işgörenler arasında konum harici bir durumun getirdiği kabullenme söz konusu değildir. Yönetici sahip olduğu yasaya dayanarak örgütü yönetir. Öte yandan uzmanlık güç kaynağı otel yöneticileri tarafından diğer güç kaynaklarına gore daha az tercih edilmektedir. Uzmanlık güç kaynağının temeli ikna gücü, teknik bilgi ve iletişim becerilerine dayanmaktadır. Nitekim uzmanlık gücünde yönetici sahip olduğu gücü mantıklı argümanları etkin iletişim becerileri ile destekleyerek işgörenlere sunmaktadır. Bu durum yasal güç kaynağından bilgi ve makam noktasında ayrım göstermektedir. Uzmanlık gücünde makamın getirdiği yetkiye gerek yoktur.

Yönetici sahip olduğu bilgi birikimi ile bu gücü elde etmiştir. Otel yönetilerinin yasal güç yerine bilgi birikimi ve iletişim becerilerin dayanan uzmanlık gücünü tercih etmeleri gerektiği önerisi getirilebilir.

Bu alanda benzer çalışmalar yapmak isteyen araştırmacılara ise yöneticilerin kullandığı güç kaynaklarını belirlemek ve etkisinin sonuçlarını gözlemleyebilmek adına diğer ilişkili olgular ile bağlantı kurulması gerektiği önerisi getirilebilir. Otel yöneticilerinin kullandığı güç kaynaklarının diğer alanlar ile ilgili elde edilecek sonuçları kavramların öneminin belirlenmesine yön verecektir.

Kaynakça

Akyüz, B., Kaya, N., Aravi, B. (2015). Kamu Çalışanlarının İş Tatmini Üzerinde Liderin Güç Kaynaklarının Rolü, "Yönetim Bilimleri Dergisi", 13(25), 71-90.

Aşan, Ö. ve Aydın, E. M. (2006). *Örgütsel Davranış*, İstanbul: Arıkan Basın Yayım Dağıtım Ltd. Şti.

Bağcı, Z. (2009). *Örgütlerde Çalışanların Algıladıkları Güç Kaynaklarının Örgüte Bağlılıkları Üzerine Etkisi: Bir Araştırma,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü.

Bağcı, Z. ve Mohan Bursalı, Y. (2011). *Yöneticilerin Güç Kaynaklarının Çalışanların Örgüte Bağlılıkları Üzerine Etkisi: Çalışanların Algılamalarına Bağımlı Analitik Bir İnceleme,* "Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi", 9, 9-21.

Başaran, İ.E. (2000). *Örgütsel Davranış İnsanın Üretim Gücü,* Ankara Feryal Matbaası.

Cömert, M. (2014). *Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılık Düzeyleri ile Okul Müdürlerinin Kullandıkları Örgütsel Güç Kaynakları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü Imam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Diş, O. (2015). *Okul Yöneticilerinin Kullandıkları Güç Kaynakları İle Örgüt İklimi Arasındaki İlişki,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Döş, İ. (2011). "*Okul Paydaşlarının Metaforlar Yardımıyla Okul Örgütlerini Algılama Biçimlerinin Değerlendirilmesi,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Green, D. (1999). "Leadership As A Function Of Power", *Proposal Management,* 54-56.

Güllü, E. (2009). *"Sınıf Öğretmenlerinin Algılarına Göre İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Liderlik Stilleri İle Öğretmenlerin İş Doyumu Düzeyleri Arasındaki İlişki"*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Güney, S. (2011). *Örgütsel Davranış.* Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kayalı, M. (2011). *Okul Müdürlerinin Kullandiklari Güç Kaynaklari (Uşak Ili Örneği),* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Morgan, G., (2004). SPSS for Introductory Statistics: Use and Interpretation, U.S.A: Lawrence Erlbaum Associates.

Peker, Ö. ve Aytürk, N.(2000). Yönetim Becerileri. Ankara: Yargı Yayınevi.

Polat, S. (2010). *Okul Öncesi Yöneticilerinin Kullandıkları Yönetsel Güç Kaynaklarına İlişkin Öğretmen Algıları İle Öğretmen Motivasyonu Arasındaki İlişki,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Rahim, M.A. (1988). "The Development Of A Leader Power Inventory", *Multivariate Behavioral Research,* 23; 491-503.

Raven, B.H. (2008). "The Bases of Power And the Power/Interaction Model of Interpersonal Influence", *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 8(1), 1—22.

Schermerhorn, J. R., Hunt, J. G. ve Osborn, R. N. (1997). Organizational Behaviour (6th Edition). USA: John Wiley & Sons, Inc.

Sekaran, U., (2003). *Research Methods For Business*, New York: John Wiley.

Şencan, H., (2005). *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

The Importance of Decors and The Evaluation of Decor Applications in The Art of Opera

Mehmet BALTACAN[1]

Abstract

The art of opera, as a combination of arts, is one of the branches of art that uses visuality along with the music and the libretto that can be evaluated as the essential parts of an opera work. This visual materials are comes into prominence when staging lots of different stories from various historical moments for instance. In this parallel, the evaluation of this materials and applications gains importance to find effective ways to strenghten the expression. The applications like decors and costumes comes forward as essential parts of an opera work that combines with the music and libretto. Consequently, in this study, it will be analyzed how decor applications supports and enriches the expression and it will be evaluated how decor applications are used in opera stage.

Keywords: Opera, Scene, Decor, Costume, Libretto

Dekorun Opera Sanatındaki Önemi ve Opera Sanatında Dekor Uygulamalarının Değerlendirilmesi

Özet

Bir sanatlar bileşimi olarak Opera sanatı, ayrılmaz parçaları olarak bünyesinde görselliği müzik ve metin ile birlikte barındıran sanat dallarından biridir. Bu görsel öğeler sahneleme sürecinde çeşitli tarihsel olaylardan, farklı hikayeler anlatılırken büyük önem kazanır. Bu paralelde, bu materyallerin ve uygulamaların değerlendirilmesi, anlatım gücünü artırmak amacıyla etkili yollar bulmak açısından önem kazanır. Dekor ve kostüm gibi uygulamalar, müzik ve metin ile birbirine bağlanan temel parçalar olarak öne çıkar. Sonuç olarak bu çalışmada, dekor uygulamalarının anlatım biçimini nasıl desteklediği ve zenginleştirdiğinin yanı sıra opera sahnesinde bu uygulamaların nasıl kullanıldığı değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Opera, Sahne, Dekor, Kostüm, Libretto

1. Dekor

Opera, sözlerinin tamamı veya büyük bir bölümü müzikle bestelenmiş halde icra edilen ve içinde güzel sanatların hepsini barındırabilen, teatral formda bir sahne eseridir. Konusunu

[1] Öğr. Gör. Selçuk Üniversitesi Dilek Sabancı Devlet Konservatuvarı mehmetbaltacan@hotmail.com

genellikle tarihten, mitolojiden, efsanelerden veya güncel olaylardan alan ve bu olayları bir oluş halinde seyirciye gösteren opera eserlerinde müzik, dram ve tiyatro olgularının uyum içinde bütünleştiği bir temsil olduğunu vurgulayan Neimetzade'nin (Neimetzade, 2002: 243) bu tanımı, opera sanatının işitsel olduğu kadar aynı zamanda görsel bir sanat oluşunu destekler niteliktedir. Görsel sahne sanatlarında bir eserin sahneye koyulması esnasında hedeflenen en temel amaç, bestecinin ve yazarın yaratım kurgusuyla uyumlu olduğu halde eserin doğru yorumunun tespit edilmesi ve seyircinin gözleri önüne serilmesidir.

Bir opera eserinin doğru yorumuna ulaşmak için metinsel çözümleme ve müziksel çözümlemenin yanı sıra zaman, mekân, ortam, çözümlemelerinin ve karakter analizlerinin titizlikle çalışılması gerekmektedir. Eserin sahneye koyulma aşamasında anlatımın güçlendirilmesi ve ifadenin desteklenmesi göz önüne alındığında dekor, ışık, makyaj, kostüm, dans gibi unsurların inandırıcı ve eserin yorumuyla ilişkili bir biçimde hazırlanması önem arz etmektedir. Eseri sahneye koyma işi rejisörün görevidir. Rejisör, bir eseri sahneye hazırlarken aşk, sevgi, nefret, kıskançlık ve bunun gibi farklı duygular ile kavga-dövüş sahneleri, eğlence sahneleri, doğaüstü sahneler ile dans ve koreografi gerektiren sahneleri işlemek için karakterlerin ve grupların sahne üzerinde vurgulanması tekniklerini kullanmaktadır. Karakterlerin ve grupların vurgulanması, sahne üzerinde kullanılan dekor ve aksesuarlar ile daha belirgin halde işlenebilmektedir. Brecht (Brecht, 1982: 83) bir eserin hazırlık aşamasında provaların başlayabilmesi için öncelikle dekorun saptanmasının doğru olacağını belirtmiştir. Bunun için rejisör orkestra şefi, koro şefi, dramaturg, sahne ressamı, dekor tasarımcısı, kostüm tasarımcısı, ışık uzmanı, makyaj uzmanı ve koreograf ile iş birliği yaparak metinsel çözümleme, müziksel çözümleme, zaman - mekan - ortam çözümlemesi ve karakter analizleri üzerinde detaylı bir çalışma sürecine girmektedir.

Opera eserini sahneye taşıma yolundaki görselliği güçlendirme, inandırıcılığı destekleme ve zaman - ortam - mekân bütünlüğünü tamamlama gibi unsurlar ele alındığında oyun kişileri ve onların iç yaşantıları üzerine bilgi veren en etkin unsur dekordur**.** Efe'nin (Efe, 1992: 31) dram sanatına ilişkin "gösterim yeri" olarak ifade ettiği dekor için, "ister tiyatro ve sinema sahnesi, isterse televizyon ekranı olsun can alıcı noktayı oluşturur: tek başına anlam yüklüdür; sıradan olan şeylere anlam yükler." Diyerek gösterim yerinin dolayısıyla bütünleşeni dekorun önemine temas etmiştir. Dekor, her ne kadar diğer teknik öğelerden ayrı bir şey gibi düşünülmese de karakterler için gerekli eşyalar, sahneye giriş ve çıkışlar, derinlik duygusu ve ışık – renk dengesi gibi noktaların çözümlenmesi konusunda ayrıca önem taşımaktadır.

Nutku'ya (Nutku, 1989: 276) göre, eserin temsile hazırlanması yolunda planlanacak olan dekorda aranılacak özellikler;

- Yapıta Uygun Dekor Seçilmesi
- Dekorun Güzelduyusal Açıdan Yeterli Olması
- Dekorun Yapımı Açısından İnandırıcı Olması

başlıklarıyla vurgulanmıştır.

2. Yapıta Uygun Dekor Seçilmesi

Dekor, eserin konusunun geçtiği çağın tarihsel, sosyal ve kültürel özelliklerini yansıtacak en önemli elemandır ve bu yüzden ciddi araştırmalar sonucu ulaşılacak olan doğru kaynaklar ve referanslar doğrultusunda hazırlanmalıdır. Rejisör, dekor tasarımcısı ile bir araya gelerek eserin konusunun geçtiği tarihsel dönem, dekorun temsil edeceği iç veya dış mekan, dekoru kullanacak olan karakterler, oyuncuların sahneye giriş ve çıkış tasarımları, dekorun

yapımında kullanılması gereken malzemenin nitelikleri, dönemin kullanılmasını zorunlu kıldığı diğer aksesuarlar gibi birçok konu ile ilgili detaylı bir çalışmaya girişir. Eserin icrası için düşünülen aksiyon planı gerek iç mekân da olsun gerekse dış mekânda olsun, tasarlanan dekor karakterlerin giyeceği kostümler ile bütünlük ve uyum içinde anlatıma canlılık ve yaşam kazandıracak nitelikte olmalıdır. Aynı zamanda dekor ve aksesuarlar rejisörün, seyircinin gözleri önüne sermeyi tasarladığı mekâna içtenlik ve aslına uygunluk niteliği katmaktadır. Bu yüzden rejisörün yaratım süreci içerisinde dekorun önemli bir yeri vardır.

3. Dekorun Güzelduyusal Açıdan Yeterli Olması

Sahne dekorunun amacı, eserdeki zaman-mekan gerçeğinin bir görüntüsünü yansıtmaktır. Ana karakteri odaklaştırma ve diğer karakterleri vurgulama konusunda, kostüm, makyaj ve saç biçeminin yanında, estetik algı göz ardı edilmeden hazırlanacak bir dekor da azımsanmayacak bir görev üstlenmektedir. Dekor, oyuncuların iç yaşantılarını vurgulu bir biçimde göz önüne koymaktadır. Eserin yorumuna uygun olarak hazırlanmış bir dekor ile oyuncu, hem esere hem de kendine daha güvenir bir halde karakteri canlandırarak sanatını inandırıcı bir performansla icra edecektir. Özellikle tarihsel oyunlarda kullanılan dekor yaratılmak istenen atmosfere, zamana ve mekâna oyuncunun daha rahat uyum sağlamasına yardımcı olarak oyuncunun hareketlerini şekillendirmesi bakımından önemli bir görev üstlenir. Dekorun oyuncu üzerinde yaratacağı aidiyet hissi bir ölçüde sahne heyecanını azaltarak oyuncuya karakteri canlandırmasında yardımcı bir etkendir**.** Arıkan (Arıkan, 1995: 320) dekor için; "Karakter dekorun, dekor da karakterin bir parçasıdır." söylemi ile yaptığı tanımlamada dekorun önemini vurgulamıştır. Dekor tasarımı yapılırken seyirciye aktarım, oyuncunun rahatlığı, derinlik algısı, estetik ve gösterişli anlatım gibi özellikler dikkate alınmalıdır. Dekor, oyuncunun hareket kabiliyetini kısıtlamayacak şekilde planlanmalıdır. Kullanılacak sahne dekoru birlik ve bütünlük içinde olmalı, tekdüzeliği değil denge ve sürekliliği destekler nitelikte olmalıdır. Bu yüzden hem tasarım aşamasında, hem de provalar sırasında dekor tasarımcısının çok titizlikle yaklaşması gerekmektedir. Hatta bu çalışmalar sırasında kostüm tasarımcısı ve ışık düzenleyicisi de bulunmalıdır. Çünkü bu kişiler dekor tasarımcısına kendi alanlarında yardımcı olurlar. Renkli ışıklama uygulanan sahnelerde renkli ışıklamanın dekor ve kostüm renkleri üzerinde yaratacağı etki dekor ve kostüm tasarımcılarının gözden kaçırmaması gereken önemli bir husustur. Dekor tasarımcısı tasarlanan dekorda kullanılacak malzeme ve diğer aksesuar kumaş ve malzemelerin renklerinin, sahne ışığı renkleri ile nasıl bir etkileşime girebileceğini çok iyi çözümleyebilmelidir. Nutku (Nutku, 1989: 335) kumaş renklerinin renkli sahne ışık uygulaması ile etkileşimini aşağıda belirtildiği gibi örneklendirmiştir;

3. 1. KIRMIZI IŞIK ALTINDA;
Kırmızı, zenginleştirir.
Yeşil, Siyahımsı olur.
Mavi, kararır.
Sarı,Turuncuya dönüşür.
Mor, Kırmızı olur.

3. 2. YEŞİL IŞIK ALTINDA;
Kırmızı, kahverengimsi olur.
Yeşil, zenginleştirir.
Mavi, Siyahımsı olur.
Sarı, Yeşil bir ton alır.

Mor, Kahverengi olur.

3. 3. MOR IŞIK ALTINDA;
Kırmızı, hafifçe Maviye döner ve zenginleşir.
Yeşil, Siyahımsı olur.
Mavi, Zenginleşir.
Sarı, Gümüşlü Pembe olur.
Mor, zenginleşir.

3. 4. MAVİ IŞIK ALTINDA
Kırmızı, Morumsu olur.
Mavi, zenginleşir.
Sarı, Kahverengi bir ton alır.
Mor, Mavimsi olur.

3. 5. KOYU PEMBE IŞIK ALTINDA;
Kırmızı, gözle görünür biçimde donuklaşır.
Yeşil, Sarımsı olur.
Mavi, Siyaha dönüşür.
Sarı, zenginleşir.
Mor, Kırmızımsı bir görünüş alır.

4. Dekorun Yapımı Açısından İnandırıcı Olması

Bir temsilde kullanılan her unsur gibi dekor da seyircinin bakışı açısından oldukça önemlidir. Seyirci, bir eserin yeni yorumunu merak ederek inandırıcı görsel unsurlarla tamamlanmış, etkili bir anlatım bütünlüğü içinde düşünsel ve duygusal haz beklentisi ile temsili izlemeye gelmektedir. Seyircinin bu beklentisini eserin hareket eden yani aksiyonu gerçekleştiren oyuncunun, ortamla uyum içinde vurgulanmış olan dekoru büyük oranda karşılayacaktır. Dekor, seyirci ile oyuncu arasındaki alış verişi belirgin hale getiren en büyük özelliklerden biridir Hiç dekor kullanılmayan bir sahnede, temsil edilen eserde yer alan karakterlerin statüsü, yaşam tarzı, zevki özellikleri ve konunun geçtiği zaman ile ilgili bir takım mesajlar verilebilse de, bu detaylar tam istenilen ölçüde iletilememektedir. Seyirci, oyunun aksiyonunu dekorun tamamlayıcı ve vurgulayıcı unsurları doğrultusunda daha rahat takip ederek zaman-mekân olgusuna dekor vasıtasıyla inandığı ölçüde olayları içine sindirebilecektir.

5. Sonuç

Sahne sanatlarının her alanında olduğu gibi opera sanatında da bir eserin temsil edilmesindeki başlıca amaç eseri meydana getiren yazarın ve bestecinin mesajını etkili bir anlatımla izleyiciye ulaştırmaktır. Bu amaca yönelik olarak yapılan çalışma ve hazırlıklarda anlatımın güçlendirilmesi ve ifadenin desteklenmesi, dekor, ışık, makyaj, kostüm, dans gibi görsel unsurların kullanılması ile istenilen ölçüde gözler önüne serile bilmektedir.

Anlatımın etkili hale getirilmesinde uygulanan görsel unsurlar içinde yer alan dekor, oyunun bütününü ilgilendiren bir unsur olarak öncelikle rejisör için önemlidir çünkü, sahne değişimlerinde, oyuncuların sahneye giriş ve çıkışlarında, oyun içinde yer alan oyuncu ve grupların vurgulanması konusunda, duygu değişim ve geçişlerinin çözümleyici ve tamamlayıcı bir öğe olarak kullanılması anlamında, kısaca eserin rejisi ile ilgili her noktada dekor unsuru

önemli görevler üstlenmektedir.

Eser için kullanılacak olan dekorun doğru planlanması oyuncular açısından da oldukça önemlidir. Eserin yorumuna uygun olarak hazırlanmış bir dekor ile oyuncu, hem esere hem de kendine daha güvenir bir halde karakteri canlandırarak sanatını inandırıcı bir performansla icra edecektir. Dekorun oyuncu üzerinde yaratacağı aidiyet hissi bir ölçüde sahne heyecanını azaltarak oyuncuya karakteri canlandırmasında yardımcı bir etkendir.

Seyirci, bir eserin yeni yorumunu merak ederek inandırıcı görsel unsurlarla tamamlanmış, etkili bir anlatım bütünlüğü içinde düşünsel ve duygusal haz beklentisi ile temsili izlemeye gelmektedir. Seyircinin bu beklentisini eserin hareket eden yani aksiyonu gerçekleştiren oyuncunun, ortamla uyum içinde vurgulanmış olan dekoru büyük oranda karşılayacaktır. Dekor, seyirci ile oyuncu arasındaki alış verişi belirgin hale getiren en büyük özelliklerden biridir.

Bir opera eserinin yaratıcıları olarak hem rejisör ve oyuncular için, hem de bu eserin yorumunu merak edip izlemeye gelen seyirci için belirtilen noktalarda önem arz eden dekor unsurunun, tasarlanma ve yapım aşamasında esere uygun olarak seçilmesi, estetik açıdan tatmin edici olması ve yapılışı itibarı ile inandırıcı ve izleyici tarafından kabul edici özellikler taşıması gerekmektedir.

Kaynaklar

Arıkan Yılmaz. *Uygulamalı Tiyatro Eğitimi*. Arıtaş Yayınları. İstanbul 1995.

Brecht Bertolt. *Oyunculuk Sanatı Ve Dekor*. Say Kitap Pazarlama. İstanbul 1982.

Efe Fehmi. *Dram Sanatı Göstergebilimsel Bir Yaklaşım*. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul 1992.

Neimetzade Eflatun Doç. Dr.. *Opera Sanatı*. Seçkin Yayınları. Ankara 2002.

Nutku Özdemir. *Sahne Bilgisi*. Kabalcı Yayınevi. İstanbul 1989.

Social Changes Generation Capacity of Social Innovation: Proposals for The Tourism Industry

Yunus TOPSAKAL[1], **Nedim YÜZBAŞIOĞLU**[2]

Abstract

Innovation concept is considered as technological developments. However, it has been noticed in recent years that technological development has also affected social life and societies. Along with this, the concept of social innovation has emerged. In this context, social innovations are seen as technological innovations that lead to positive social change in social institutions and within the society. Social innovations are not initiated only through non-governmental organizations and government. Social innovations are often initiated by entrepreneurs. Because social innovations provide benefits to both society and entrepreneurs. In this context, it is aimed to investigate and categorize the studies that have been done in the literature on the topic of social innovation which is fragmented. Then, it is aimed to examine the social innovations and social changes created by Unilever firm and make proposals for the tourism industry in this direction.

Keywords: Social Innovation, Social Change, Tourism Industry

JEL Codes: O35; O34; L38

Sosyal İnovasyonun Sosyal Değişim Yaratma Kapasitesi: Turizm Endüstrisi İçin Öneriler

Özet

İnovasyon kavramı daha çok yeni teknolojik gelişmeler olarak ele alınmaktadır. Ancak teknolojik gelişimin beraberinde sosyal hayatı ve toplumları da etkilediği son yıllarda fark edilmiştir. Bunun ile beraber ise sosyal inovasyon kavramı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda sosyal inovasyonlar sosyal kurumlarda ve toplum içerisinde olumlu yönde sosyal değişime yol açan teknolojik inovasyonlar olarak görülmektedir. Sosyal inovasyonlar sadece sivil toplum kuruluşları ve devlet aracılığıyla başlatılmamaktadır. Sosyal inovasyonlar çoğu kez girişimciler tarafından başlatılmaktadır. Çünkü sosyal inovasyon topluma sağladığı fayda kadar girişimciye de fayda sağlamaktadır. Bu bağlamda araştırmada öncelikle literatürde parçalanmış halde bulunan sosyal inovasyon konusu ile ilgili yapılmış olan çalışmaların incelenip kategorize edilmesi amaçlanmıştır. Ardından, Unilever işletmesinin sosyal inovasyonlarının ve yarattığı

[1] Araştırma Görevlisi, Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi, topsakal.yunus@gmail.com
[2] Profesör, Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi, nedimy@akdeniz.edu.tr

sosyal değişimlerin incelenerek, bu doğrultuda turizm endüstrisi için önerilerde bulunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal İnovasyon, Sosyal Değişim, Turizm Endüstrisi

JEL Kodları: O35; O34; L38

1. Giriş

Sosyal inovasyon kavramı insanlık tarihi kadar eski olsa da (Simms, 2006), son yıllarda sosyal bilimlerde araştırma konusu olmaya başlamıştır. Son on yılda yönetim, girişimcilik ve kamu yönetimi alanlarında sosyal konulara artan ilgi nedeniyle özellikle sosyal inovasyon konusu üzerine yapılan araştırmalar da ivme kazanmıştır. Teknolojiyle ilgili literatürde inovasyon kavramının önemli bir gelişme kaydettiğini görülmekteyken, sosyal inovasyon kavramının yeteri kadar bir gelişme henüz kaydedememiştir. Bundan dolayı, sosyal inovasyonun sınırları ve süreçleri henüz tam olarak belirlenememiştir, hem teori hem de uygulamaya katkıda bulunmak için önemli boşluklar mevcuttur.

İnovasyon çalışmaları özellikle Schumpeter'in çalışmalarıyla beraber ilk olarak ekonomide başlamıştır, ancak Max Weber ve Werner Sombart'ın araştırmalarında inovasyonun Schumpeterci yaklaşımının kökenlerini bulabilmekteyiz (Hebert ve Link, 2006). Avrupa Birliği komisyonu Avrupa'da inovasyonun bağlı olduğu faktörleri belirlemek ve Avrupa'da inovasyon kapasitesini geliştirmek için getirilen önerileri detaylandırmak üzere "Green Paper on Innovation" isimli bir rapor oluşturmuştur (Cresson ve Bangemann, 1995: 11). Bu raporda inovasyonun sosyal unsurlarına da vurgu yapılmıştır: "İnovasyon sadece ekonomik bir mekanizma veya teknik bir süreç değildir. Bütün sosyal olgular ile ilgilidir. (…) İnovasyon amacıyla, etkileriyle ya da yöntemleri ile üretilmiş olduğu toplumun toplumsal koşulları ile iç içedir".

Sosyal inovasyon insan toplumlarının evriminde bir olgu olarak sürekli mevcut olmuştur (van Langenhove, 2001). Para, oy kullanma hakkı, yasalar ve modern devlet gibi kurumlar uygulamalar ve alışkanlıklar belirli zamanların sosyal inovasyonu olmuştur. Sosyal inovasyon ile ilgili araştırmalar büyük ölçüde anekdot kanıtlar ve vaka çalışmalarına dayalıdır (Mulgan, 2006; Murray vd., 2009). Sosyal inovasyon literatürü parçalanmış, birbiriyle bağlantısız ve kentsel ve bölgesel kalkınma (Moulaert vd., 2005), kamu yönetimi (Klein vd., 2010; Guth, 2005), yönetim (Drucker, 1987; Clements ve Sense, 2010), sosyal psikoloji (Mumford, 2002) ve sosyal girişimcilik (Lettice ve Parekh, 2010; Short vd., 2009) gibi farklı disiplinler arasında dağınık olarak kalmıştır. Ancak sosyal inovasyon kavramı son yıllarda sosyal bilimler alanındaki kamu yönetimi (Guth, 2005), sosyal hareketler (Henderson, 1993), yönetim (Clements ve Sense, 2010), sosyal psikoloji (Marcy ve Mumford, 2007), ekonomi (Pol ve Ville, 2009) ve sosyal girişimcilik (Lettice ve Parekh, 2010) gibi çeşitli disiplinlerde ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda araştırmada öncelikle literatürde parçalanmış halde bulunan sosyal inovasyon konusu ile ilgili yapılmış olan çalışmaların incelenip kategorize edilmesi amaçlanmıştır. Ardından, Unilever işletmesinin sosyal inovasyonlarının ve yarattığı sosyal değişimlerin incelenerek, bu doğrultuda turizm endüstrisi için önerilerde bulunulması amaçlanmıştır.

2. Sosyal İnovasyon Kavramı ve Gelişimi

Literatürde parçalanmış halde bulunan sosyal inovasyon konusu ile ilgili yapılmış olan çalışmaların incelenip kategorize edilmesi amacıyla öncelikle sosyal inovasyon tanımları derlenmiştir. Literatürde 1974 yılında itibaren toplam otuz beş adet sosyal inovasyon tanımı olduğu belirlenmiştir. Fakat 1974 yılından sonra ikinci tanım 1991 yılında yapılmıştır. Bundan sonra sosyal inovasyon gerekli olan ilgiyi görememiştir. 2000 yılından itibaren ise sosyal inovasyonu tanımlama çalışmaları hız kazanmıştır ve günümüzde sosyal inovasyonu tanımlama çalışmaları halen devam etmektedir. Bu tanımlar bakış açıları göz önünde bulundurularak kategorize edilmiştir. Tanımlar sosyoloji, girişimcilik ve bölgesel kalkınma olarak toplam üç bakış açısı altında sınıflandırılmıştır.

Sosyoloji Bakış Açısı

Bireylerin ve toplumun sosyolojisine odaklanarak yapılan sosyal inovasyon tanımları sosyoloji bakış açısı altında toplanmıştır. Buna göre on beş tanım sosyoloji bakış açısı kategorisinde değerlendirilmiştir. Tanımların yılına bakıldığında sosyal inovasyon ile ilgili yapılan ilk çalışmaların genellikle konunun sosyolojik yönüne odaklandığı görülmektedir. Bu tanımlar;

- Conger (1974) sosyal inovasyonu grup ya da birey ilişkilerini değiştiren bir örgütlenme veya yöntem olarak tanımlamaktadır.
- Zapf (1991: 89) sosyal inovasyonu sosyal değişimin yönünü değiştiren, amaçlara eskisinden daha iyi ulaşabilen ve kurumsallaşmış olan yeni örgütsel teknikler, yeni düzenlemeler, yeni yaşam düzenlemeleri gibi bir şeyleri yapmanın yeni yolları olarak tanımlamıştır.
- Gillwald'a (2000)göre sosyal inovasyon önceki alışılmış kalıplardan farklı ve geniş ölçüde sosyal sonuçlar doğurabilen faaliyet ve işlemlerdeki düzenlemelerdir.
- Mumford (2002: 253) sosyal inovasyonu belli amaçlara ulaşmak için bireylerin bireylerarası aktiviteleri ve sosyal etkileşimi nasıl organize etmeleri gerektiği ile ilgili yeni fikirlerin oluşturulması ve uygulanması olarak kavramsallaştırmıştır.
- Mumford ve Moertl (2003: 261) sosyal inovasyonun bir sosyal sistem içerisinde bireyler ve etkileşimleri ile ilgili yeni fikirlerin oluşturulması ve uygulanması olduğunu belirtmiştir.
- Moulaert vd. (2005: 1978) farklı bölgelerdeki toplumun farklı alanlarında bulunan dışlanmış grupların ve bireylerin daha iyi bir şekilde topluma dâhil edilmesine imkan sağlayan kurumlardaki değişimleri sosyal inovasyon olarak tanımlamıştır.
- Mulgan vd. (2006: 10) ise sosyal inovasyonu yeni fikirler ile sosyal ihtiyaçları karşılayarak yaşam standartlarının arttırılması için oluşturulan çözüm yolları olarak tanımlamıştır.
- Kesselring ve Leitner'e (2008: 28) göre sosyal inovasyonlar bireylerin veya sosyal grupların davranışlarını etkileyerek onları amaçlara yönlendiren yeni sosyal gerçekler olan sosyal değişimin bir unsurudur.
- Phills vd. (2008: 36) toplumsal soruna yönelik mevcut çözümlere göre sürdürülebilir, daha etkin ve daha verimli yeni çözümler ve özel kişiler yerine bir bütün olarak toplum için oluşturulan değerleri sosyal inovasyon olarak tanımlamıştır.
- Hochgerner'a (2009)göre sosyal inovasyonlar, etkilenen sosyal gruplar tarafından kabul edilen ve toplumsal sorunları çözmek için uygulanan yeni kavramlar ve önlemlerdir.

- Pol ve Ville (2009: 881) yaşamın kalitesini veya süresini yükseltme potansiyeline sahip yeni fikirleri sosyal inovasyon olarak tanımlamıştır.
- Swedberg (2009: 102) sosyal inovasyonu sosyal değişim yaratan yeni kombinasyonlar olarak tanımlamaktadır.
- Hubbert (2010) hem amaçlarında hem de araçlarında sosyal olan inovasyonları sosyal inovasyon olarak tanımlamaktadır.
- Neumeier (2012: 55) grubun tecrübesiyle ilişkisi olan ve grup içinde veya dışında yeni ve iyileştirilmiş bir işbirlikçi eyleme yol açan, menfaat tabanlı bir ağa katılmış olan bir grup insanın davranış, tutum ve algılarının değişmesini sosyal inovasyon olarak tanımlamıştır.
- Cajaiba-Santana (2014) ise sosyal inovasyonları kolektif ve amaç odaklı hareketler tarafından oluşturulan ve sosyal değişimi harekete geçiren yeni sosyal uygulamalar olarak tanımlamıştır.

Girişimcilik Bakış Açısı

Sosyal inovasyon tanımında daha çok konunun girişimcilik yönüne odaklanan tanımlar bu başlık altında derlenmiştir. Sosyal inovasyonun girişimcilik yönüne odaklanan toplam on üç tanım olduğu belirlenmiştir. Tanımların yılı dikkate alındığında sosyal inovasyon konusuna girişimcilik bakış açısı 2004 yılında başlamıştır ve günümüzde devam etmektedir. Bu tanımlar;

- Neamtan ve Downing'a (2005: 12)göre sosyal inovasyon yeni üretim ve tüketim biçimlerini, ekonomik ve sosyal kalkınma arasındaki yeni ilişkileri ve yeni sosyal ilişki biçimlerini ifade etmektedir.
- Mulgan vd. (2007: 9) sosyal inovasyonu sosyal ihtiyaçları karşılamak için yeni fikirlerin (ürünler, hizmetler ve modeller) geliştirilmesi ve uygulanması olarak tanımlamıştır.
- Tucker vd. (2014) sosyal inovasyonu sosyal amaçlar ile örtüşen yeni fikirler olarak tanımlamıştır.
- Murray vd. (2009: 3) sosyal inovasyonun yeni sosyal ilişkiler veya iş birliktelikleri oluşturan ve eş zamanlı olarak sosyal ihtiyaçları karşılayan yeni fikirler (ürünler, hizmetler ve modeller) olduğunu belirtmiştir. Başka bir değişle hem toplum için iyi olan ve aynı zamanda toplumu harekete geçirmek için gerekli olan toplumsal kapasiteyi arttıran inovasyonlardır.
- Andrew ve Klein (2010) sosyal inovasyonu somut başarılar ve iyileştirmeler sağlayan yeni örgütsel ve kurumsal türler, işleri gerçekleştirmenin yeni yolları, yeni sosyal uygulamalar, yeni mekanizmalar, yeni yaklaşımlar ve yeni kavramlar olarak tanımlamıştır.
- Howaldt ve Schwarz (2010: 21) sosyal inovasyonu belli aktörler veya aktör kümeleri tarafından bilinçli bir şekilde yönlendirilen, ihtiyaçları karşılayan ve sorunlara çözüm bulan sosyal bağlamda belirli bölgelerdeki sosyal uygulamaların yeni karması olarak tanımlamıştır.
- Westley ve Antadze'ye (2010: 2) göre inovasyonun gerçekleştirildiği sosyal sistemin inançlarını, kaynaklarını, temel rutin işlerini ve yetki veya otoritelerini derinden değiştiren yeni ürünlerin, süreçlerin veya programların uygulanması sosyal inovasyondur.
- Ziegler'e (2010: 265) göre sosyal inovasyon, yeni yetenek kombinasyonlarını gerçekleştirmektir. Başka bir değişle, sosyal inovasyon yetenek inovasyonlarıdır.

- BEPA (2011: 9)sosyal inovasyonu eş zamanlı olarak sosyal ihtiyaçları alternatiflerine göre daha etkili bir şekilde karşılayan ve yeni sosyal ilişkiler veya birliktelikler yaratan ürünler, hizmetler, modeller gibi yeni fikirler olarak tanımlamıştır.
- Caulier-Grice vd. (2012: 18) sosyal inovasyonu, sosyal bir ihtiyacı eş zamanlı olarak mevcut çözümlere göre daha etkili bir şekilde karşılayan, kapasiteleri ve ilişkileri iyileştiren veya yenilerini oluşturan, kaynak ve varlıkları daha iyi kullanmaya teşvik eden yeni çözümler, ürünler, hizmetler, modeller, pazarlar veya süreçler olarak tanımlamıştır.
- Unceta vd. (2017: 5) eğitim, sağlık, istihdam, kültür, çevre ve sosyal hizmetler alanlarında savunmasız gruplar için sosyal sorunları çözmek amacıyla katılım (sosyal) ve işbirliği (örgütler) mekanizmaları aracılığıyla geliştirilen ve uygulanan; kaynakları organize eden; yeni veya iyileştirilmiş ürünler, süreçler, yöntemler ve hizmetler geliştiren fikirlerin uygulanması sosyal inovasyon olarak tanımlanabilir.
- OECD (2012) sosyal inovasyonların bireylerin veya toplumun yaşam kalitesini arttıran yeni hizmetleri belirleyip, bunları sağlayarak ve iş yerinde bireylerin kariyerini iyileştirmede katkısı olan işgücü piyasasına uyum süreçleri, yeni yetkinlikler, yeni işler ve yeni katılım biçimleri gibi çeşitli unsurları belirleyip bunları uygulayarak sosyal sorunlar için cevap aramakta olduğunu belirtmiştir.

Bölgesel Kalkınma Bakış Açısı

Bölgesel kalkınmaya odaklanarak yapılan sosyal inovasyon tanımları bölgesel kalkınma bakış açısı başlığı altında toplanmıştır. Buna göre yedi tanım bölgesel kalkınma bakış açısı kategorisinde değerlendirilmiştir. Bu tanımlar;

- Alvord vd.'nin (2004) tanımına göre sosyal inovasyon; sürdürülebilir sosyal değişim için gerekli olan fikirleri, yetenekleri, sosyal düzenlemeleri ve kaynakları harekete geçiren ve böylelikle toplumdaki sorunlara odaklanan yenilikçi/yaratıcı çözümler üreten bir süreçtir.
- Goldenberg'e (2004: 1) göre sosyal inovasyon, bireylerin ve toplumların karşılaştığı toplumsal ve ekonomik sorunları çözmek üzere tasarlanmış yeni veya geliştirilmiş etkinlikler, girişimler, hizmetler, süreçler veya ürünlerin geliştirilmesi ve uygulanmasıdır.
- Heiskala (2007: 74) sosyal inovasyonu toplumun ekonomik ve sosyal performansını iyileştiren ve toplumun müşterek güç kaynaklarını arttırmaya imkân sağlayan toplumun kültürel, normatif ve düzenleyici yapılarındaki değişimler olarak kavramsallaştırmıştır.
- Adams ve Hess'e (2008: 3) göre sosyal inovasyon değişim için yeni ve sürdürülebilir yetenekler, kapasiteler, varlıklar veya fırsatlar yaratarak karşılanmamış sosyal ihtiyaçları karşılamaktır.
- Bulut vd. (2013) sosyal inovasyonu yaşam standartlarını ve refah düzeyini artırmak için yerine getirilmemiş insan ihtiyaçlarına yönelik yeni fikirler veya çözüm önerileri olarak tanımlamıştır.
- Ruiz ve Parra'ya (2013) göre sosyal inovasyon, sosyal örgütlerde ekonomik çıktılara ulaşmak için yenilikçi değişimi başlatabilecek politikalar, tasarım ve uygulamalar sürecidir.

3. Sosyal İnovasyon ve Sosyal Değişim İlişkisi

Sosyal inovasyon, sosyal değişim veya sosyal modernleşme süreçlerinin bir bileşenidir (Gillwald, 2000: 6). Benzer şekilde Ogburn'a (1937) göre sosyal değişimin en önemli nedeni sosyal inovasyonlardır. Bundan dolayı, sosyal inovasyonlar teknik inovasyonlar gibi sosyal

değişimin ön koşulu ya da bileşenidir denilebilir (Gillwald, 2000: 21). Fakat zayıf bir sosyal teorik altyapısı olan sosyal inovasyon bağlamında netlik eksikliğini giderecek veya sosyal inovasyon ile sosyal değişim ilişkisini ortaya çıkaracak çok kısıtlı araştırma mevcuttur (Howaldt vd., 2015).

Howaldt ve Schwarz'a (2010) göre sosyal inovasyonlar sosyal değişimin unsurları veya önkoşuludur. Teknik inovasyonlar da sosyal değişimin unsurlarıdır fakat sosyal inovasyon gibi değildirler. Teknik inovasyonlardan çok sosyo-teknolojik bakış açısı ile ilgilenen sosyal değişim teknik inovasyonları sadece takip etmektedir. Sosyal inovasyon mikro, meso ve makro düzeylerde sosyal değişimin unsurları ve alt süreçlerini şekillendirmektedir. Sosyal inovasyon yayılma sürecinde teknik yapıları ve mevcut teknolojileri (internet) sosyal inovasyon özelliğini kaybetmeden kullanabilmektedir. Sosyal inovasyonlar hedeflenen, kasıtlı, planlı ve öngörülen etkilere ve kasıtsız, plansız ve öngörülemeyen etkilere aynı anda sahip olabilmektedir (Gillwald, 2000: 21).

Genel olarak sosyal değişim ve sosyal inovasyon ilişkisinde uygulanan terminolojik ve fonksiyonel bağ sosyal inovasyona sosyal değişimden daha çok talep olduğunu öngörmemektedir (Kesselring ve Leitner, 2008). Her şeyden önce sosyal değişim ile ilişkisinden dolayı sosyal değişim sosyal inovasyonun tek belirleyicisi olarak görülmemeli, fakat ikisi arasındaki bazı alanlarda açıkça ilişki mevcuttur. Bununla birlikte sosyal inovasyonlar diğer inovasyonlar ve sosyal değişimden işlevsellik bağlamında yeterince ayrılamamaktadır. Sosyal değişim ve sosyal inovasyon arasındaki işlevsel farklılık planlı ve koordineli eylemler ile ilişkilerinin altında yatmaktadır (Greenhalgh vd., 2004: 1). Sosyal değişim kasıtsız bir şekilde toplumun kurumları, kültürel yapıları ve sosyal eylemlerindeki sosyal yapılardaki değişim süreci olarak tanımlanırken (Zapf, 1991), sosyal inovasyonlar belli alanlarda yeni sosyal uygulamalar yapmak için kasıtlı ve amaç odaklıdır.

4. Sosyal İnovasyonun Girişimcilere Faydası

Sosyal inovasyonun girişimcilere sağladığı faydalar Wyman (2016) tarafından dört ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar; yeni ürün ve hizmetler yaratmak, yeni destinasyonlara veya yeni müşterilere hizmet vermek, satış ve dağıtımı arttırmak gibi gelecek için yeni pazarlar oluşturmak; ham madde fiyatlarını sabitlemek, ürün ve hizmet kalitesini arttırmak, müşteri birliğini arttırmak gibi tedarik zincirini güçlendirmek; yetenekler için yeni kaynaklar aramak, gelecek için işgücü geliştirmek gibi yeteneklere yatırım yapmak; marka farkındalığı oluşturmak, finansal getiri elde etmek gibi finansal kaynakları arttırmaktır.

a. Yeni Pazarlar Oluşturmak

Yeni pazarlar oluşturmak amacıyla başarılı bir şekilde sosyal inovasyon stratejisi uygulayan girişimciler bunu üç yol ile yapmaktadır (Wyman, 2016);

- Bu girişimciler gelir durumu düşük olan müşterilere hitap eden ve karşılanmamış ihtiyaçlara cevap veren ürünler ve hizmetler tasarlamaktadır.
- Maliyetli tasarım gerektirmesine rağmen tasarlanan ürünler ve hizmetler satın alınan fiyat için iyi bir değer sunmalıdır.
- Tasarlanan ürünler ve hizmetler gelişmemiş altyapısı olan bölgelerde dâhil büyük bir coğrafyaya sunulmalıdır ve bunun içinde yaratıcı bir dağıtım kanalı tasarlanmalıdır.

b. Tedarik Zincirini Güçlendirmek

Girişimcilerin tedarik zincirinde uygulamış oldukları sosyal inovasyonun girişimciler için üç stratejik faydası bulunmaktadır (Wyman, 2016);

- İlk amaç, üretimde kullanılan ham maddeye sürdürülebilir bir şekilde sahip olmaktır. Tarım, yiyecek ve içecek gibi bazı tedarik zincirlerinin büyük bir bölümü aracılara sahiptir ve bu aracılar tüketicilerden elde edilen gelirden büyük pay almaktadır. Küçük tedarikçiler verimliliği ve üretim miktarını arttıramadıkça, bu işten vazgeçebilmekte ve böylelikle ham madde zinciri riske girmektedir.
- İkinci amaç, girişimcilerin fiyat arttırmasına ve aynı zamanda müşteri sadakatini de güçlendirmesine imkân veren ham madde kalitesini arttırma amacıdır.
- Üçüncü amaç ise girişimcinin marka değerini artırmak ve değişen müşteri tercihlerine karşı proaktif olmaktır. Günümüzde birçok müşteri sosyal inovasyon yaratan tedarik zincirleri kullanarak sağlanan ürünlere daha fazla fiyat ödemeye gönüllüdür.

c. Yeteneklere Yatırım Yapmak

İş gücündeki çeşitliliği arttırmak girişimciler için sosyal inovasyon potansiyelini de arttırmaktadır. İş gücündeki çeşitliliği arttırma amacı ile girişimciler hem potansiyel iş gücü havuzlarını geliştirmekte aynı zamanda da işletmede yeni yetenekler çalışabilmektedir (Wyman, 2016).

d. Karlılığı Arttırmak

Girişimcilerin sosyal inovasyonları hayata geçirmesindeki en önemli kaynak finanstır. Bundan dolayı girişmecilerin uygulamış oldukları sosyal inovasyonun arkasında da marka farkındalığı oluşturmak gibi karlılığı artıracak amaçlar vardır (Wyman, 2016).

5. Metodoloji

Unilever işletmesinin sosyal inovasyon kapsamında uygulamalar yapması nedeniyle çalışmanın uygulama kısmında Unilever işletmesi örnek olarak seçilerek girişimcilik bakış açısıyla sosyal inovasyon uygulamaları incelenmiştir. Çalışmada Unilever işletmesinin uygulamaları incelenerek tespit edilen bulgular ışığında, konuyla ilgilenen araştırmacılara ve turizm sektörüne yönelik öneriler sunulması amaçlanmıştır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması (örnek olay) kullanılmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 39). Nitel araştırma, disiplinler arası bütüncül bir bakış açısını esas alarak, araştırma problemini yorumlayıcı bir yaklaşımla incelemeyi benimseyen bir yöntemdir (Altunışık vd., 2010: 302). Nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda kullanılan bir araştırma yöntemidir. Durum çalışmasında herhangi bir olay, birey ya da sürecin verilerine dayalı derinlemesine inceleme yapılmaktadır (Creswell, 2007). Durum çalışması, güncel bir olguyu kendi gerçek yaşam çevresi içinde çalışan, olgu ve içinde bulunduğu çevre arasındaki sınırların kesin hatlarıyla belirgin olmadığı ve birden fazla kanıt veya veri kaynağının mevcut olduğu durumlarda kullanılan, bir araştırma

yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2003: 190). Creswell'ye (2007) göre durum çalışması; araştırmacının zaman içerisinde sınırlandırılmış bir veya birkaç durumu çoklu kaynakları içeren veri toplama araçları (gözlemler, görüşmeler, görsel-işitseller, dokümanlar, raporlar) ile derinlemesine incelediği, durumların ve duruma bağlı temaların tanımlandığı nitel bir araştırma yaklaşımıdır.

6. Unilever Kurumsal Sosyal İnovasyon Örneği*

Unilever Hollanda ve Birleşik Krallıklar merkezli, faaliyet gösterdiği yiyecek ve hızlı tüketim ürünleri alanında dünyanın en büyük şirketlerinden biridir. Türkiye'de ilk kez İstanbul Bakırköy'de 1952 yılında kurulan Sana fabrikası ile faaliyete geçmiştir. Unilever Türkiye'de 8 fabrika, 5.000'den fazla personel ve 34 ülkeye ihracatla Türkiye ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Unilever 400'den fazla marka sahibidir. Dünya genelinde ise 169.000 personele sahiptir ve sürdürülebilirlik endeksinde kendi sektöründe ilk sıradadır.

Unilever'in vizyonu çevre üzerindeki etkileri azaltırken şirketi iki katı büyütmek ve içinde bulunulan topluma pozitif fayda sağlayacak yeni iş yapış yolları geliştirmektir. İşletmenin amacı ise her yerde insanların günlük ihtiyaçlarını karşılamaktır.

Unilever aynı zamanda bir vakıf sahibidir. Unilever vakfı dünyanın lider beş küresel örgütü olan Oxfam, UNICEF, Population Services International, World Food Programme ve Save the Children ile işbirliği yapmaktadır. Vakfın misyonu ise hijyen, temiz içme suyuna erişim, temel beslenme olanakları sunmak ve bireylerin özgüvenlerini arttırmalarına yardım etmektir. Unilever işbirlikleri ile 14,5 milyondan fazla bireyin yaşamında pozitif sosyal etkiye sahip olmuştur.

Unilever CEO'su Paul Polman'ın artık işletmelerin sosyal eşitsizliğin belirginleştiği, işletmelere olan güvenin azaldığı, iklim değişikliklerinin hızlandığı ve iş ortamlarında istikrarsızlığın olduğu bir ortamda faaliyet gösterdiğini dile getirmesi girişimciler için sosyal inovasyonun önemini ortaya koymaktadır.

Unilever'in sosyal inovasyon planının üç amacı vardır. Bu amaçlardan ilki 1 milyardan daha fazla bireyin esenlik ve sağlığını geliştirmektir. Bu amaçla Unilever sağlık, hijyen ve beslenme ile ilgili sosyal inovasyonlar geliştirip uygulamaya başlamıştır. İkinci amaç işletmenin çevresel etkilerini yarı yarıya azaltmaktır. Bu amaç için de işletme sera gazları, su ve atık için projeler geliştirip uygulamaya koymuştur. Üçüncü ve son amaç ise milyonlarca insanın geçim kaynaklarını iyileştirmektir. Bu amaç için ise işletme işyerinde adalet, kadınlar için fırsatlar ve katılımcı iş modelleri ile ilgili sosyal inovasyonlar geliştirilip uygulanmaktadır. Unilever'in bu kapsamda geliştirip uyguladığı bazı sosyal inovasyon projeleri ve toplumsal değişime etkileri şu şekildedir;

a. Sosyal İnovasyon İle Ham Maddeyi Garantileme

Bu sosyal inovasyon Unilever tarafından dünyanın en doğal vanilyasının %80'ine sahip ve aynı zamanda nüfusunun %90'ının günde 2 dolar kazandığı Madagaskar Adasında hayata geçirilmiştir. Bu sosyal inovasyon projesinin amacı dünyanın en kaliteli vanilyasını üreten Madagaskar'lı çiftçilerin geleceğini güvenceye almalarına yardımcı olmaktır. Bu kapsamda tedarikçiler aracılığıyla çiftçilerin ve ailelerinin gelirlerini arttırmak için bu bireylere tarım eğitimleri, temel eğitime erişim ve sağlık sigortası sağlanmaktadır. Bugüne kadar 3.300 çiftçiye

* Bu kısım www.unilever.com adresinden derlenmiştir.

ve ailesine yardımcı olunmuştur. Daha önceden söylendiği gibi işletmeler ham maddelerini sosyal inovasyonlar ile garanti altına almak istemektedir. Breyers uyguladığı bu sosyal inovasyon ile ham maddesini garanti altına almaktadır.

b. Sosyal İnovasyon İle Pazar Büyümesi Sağlama

Bu sosyal inovasyon 2014 yılı sonuna doğru Brezilya'da 70 milyon bireyi etkileyen su krizine çözüm olarak hayata geçirilmiştir. Brezilya halkı haftalarca çok az su ile yetinmek zorunda kalmış ve çamaşır yıkama sıklıklarını azaltmıştır. Bu noktada Unilever çamaşır yıkarken iki kez durulama yapıldığını fark etmiş ve tek bir durulama ortalama 60 litre su tüketimine denk gelmektedir. Unilever'in sahip olduğu bir marka bireylerin su tasarrufu sağlaması için "1YıkamaYeter" kampanyasıyla gereksiz durulamada kullanılan suyun miktarına dikkat çekmiştir. Unilever bu kampanya ile 229 milyar litre su tasarrufunun sağlanmasına yardımcı olmuştur. Bu çevre sorununa çözüm sunan bu işletme aynı zamanda bu kampanya ile Brezilya'daki satışlarını %15 arttırarak neredeyse pazar büyüme hızını iki katına çıkarmıştır.

c. Sosyal İnovasyon İle Maliyet Azaltma

Bu sosyal inovasyon projesi ise Unilever'in iklim değişikliğine karşı almak istediği bir önlem olarak uygulamaya konulmuştur. Yapılan bu sosyal inovasyonun amacı enerjinin %100'ünü yenilenebilir kaynaklardan sağlamak ve işletmenin tükettiğinden daha fazla yenilenebilir enerji üreterek, bu fazla enerjiyi de faaliyet gösterdiği pazarlara ve toplumlara sunmaktır. İşletme uyguladığı politikalar kapsamında Mayıs 2015'de 1 milyon ton karbondioksit tasarrufu sağlamıştır. Unilever 2008 yılından itibaren üretim tonu başına enerji kaynaklı karbondioksit maliyetini %39 azaltarak, ortalama 330 milyon Euro maliyeti önlemeyi başarmıştır.

d. Sağlık ve Esenliği Arttırma İçin Sosyal İnovasyon

Nijerya'da doğurganlık çağındaki kadınların neredeyse yarısının ve 5 yaş altı çocukların dörtte üçünün anemi ile yaşamak zorunda kaldığını fark eden bir Unilever markası 2015 yılında hayata geçirdiği "Yeşil Adımları Takip Et" davranış değişikliği programı ile demir eksikliği kaynaklı anemiye Nijerya'da çözüm bulmak için sosyal inovasyon uygulamalarına başlamıştır. Unilever genç kızlara ve annelere yönelik olarak demir seviyelerini arttırma amacıyla hem demir takviyeli gıdalar üretmiştir hem de yemek pişirme programları sunmuştur. Aynı zamanda yerel çiftçileri de ürünlerini sürdürülebilir şekilde yetiştirmeleri için eğitmiştir. Bu sosyal inovasyon uygulaması ile aynı zamanda Unilever'in satışlarında artış gözlemlenmiştir.

İşletmenin bu kapsamda uyguladığı bir diğer sosyal inovasyon ise "Vaselinle İyileştirme Projesi" adı altında bir uygulamanın hayata geçirilmesidir. Bu programın amacı kalabalık kamplarda yaşayan milyonlarca mülteci veya temel sağlık hizmetlerine erişim imkânı olmayan bireyler için cilt problemlerini gidermelerine imkân sağlamaktır. Unilever 2020 yılına kadar 5 milyon bireyin cildinin iyileştirilmesine yardımcı olmayı hedeflemiştir. İşletme aynı zamanda yerel sağlık çalışanlarına da bu sosyal inovasyon projesi kapsamında eğitimler de sağlamaktadır. Ürdün, Filipinler ve Kenya'ya yönelik projeler bu kapsamda geliştirilmiş ve uygulanmıştır.

e. Çevresel Etkileri Azaltılma İçin Sosyal İnovasyon

Unilever işletmeler ve toplum için en önemli sorunlardan biri olan çevresel sorunlara çözümler bulmak için de çeşitli sosyal inovasyon fikirleri geliştirmiş ve uygulamaya koymuştur. Bu kapsamda Unilever atık, iklim değişikliği ve su stratejilerinin %60'ını güncellemiştir.

Fosfatlar suyu yumuşattığı için çamaşırların daha iyi yıkanmasını sağlamaktadır. Fakat Unilever fosfatların neden olduğu karbon emisyonunun diğer alternatiflere göre daha yüksek olduğunun farkında olduğu için ürünlerinde fosfat içeriğini çıkarmaya başlamaya karar vermiştir. Bu kapsamda Unilever 2015'de tüm dünyada toz deterjanlarındaki fosfat oranını %90 azaltmış ve böylelikle yıkama başına sera gazı salınımlarını %50 oranında azaltmıştır.

Unilever her yıl 2 milyon tondan fazla ambalaj satın almaktadır. Unilever artan kaynak kıtlığı nedeniyle kullanılan kaynak miktarını azaltmanın yenilikçi yollarını aramaya başlamıştır. 2015 yılında Brezilya'daki ürünlerin kapakları hafifletilmiş, kapak çeşidini 10'dan 4'e ve şişe çeşidini 44'den 22'ye düşürmüştür. Yeniden tasarlanan ambalajlar aynı zamanda paletlere daha fazla ürün sığmasına imkân sağlayacağından her yıl yaklaşık 300 daha az kamyon taşıma için yollara çıkacaktır. Sonuç olarak işletme uyguladığı bu sosyal inovasyon uygulaması ile verimliği arttırmakta, maliyeti düşürmekte ve çevresel etkileri azaltmaktadır.

f. Geçim Koşullarını İyileştirme İçin Sosyal İnovasyon

Unilever birçoğu yerel düzeyde olmak üzere istihdam, eğitim ve insan hakları konularında ekonomik ve sosyal katkılar sağlamak içinde çeşitli sosyal inovasyon uygulamaları geliştirmiş ve uygulamıştır. Bu kapsamda 19.000 kişiye cinsel tacizi ortadan kaldırmak ve bununla ilgili konularda eğitim verilmiştir. Unilever tarafından Hindistan'da 70.000'e yakın mikro girişimci kadına, Hindistan ve Kenya'da küçük ölçekli çay üretiminde çalışan 730.000 kadına destek verilmiştir. Yine aynı zamanda 600.000 küçük ölçekli çiftçi ve 1,8 milyon küçük perakendecinin tarımsal uygulamalarını geliştirmeye ve satışlarını arttırmaya yönelik girişimlere erişmesi sağlanmıştır.

7. Sonuç ve Öneriler

Sosyal inovasyon konusu son yıllarda araştırma konusu olarak ivme kazanmıştır. Ancak, konu farklı disiplinlerde kullanıldığı için genel kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra tanımlar irdelendiğinde sosyal inovasyonun sosyal sorunlara çözüm getirdiği ve böylelikle sosyal değişim yarattığı ortaya çıkmaktadır. Literatür kapsamında, sosyal inovasyon sadece topluma değil aynı zamanda girişimcilere veya sosyal inovasyonu uygulayan taraflara da fayda sağladığı söylenebilir. Bundan dolayı sosyal inovasyon tanımları incelendiğinde bu tanımların sosyoloji, girişimcilik ve bölgesel kalkınma bağlamında yapıldığı belirlenmiştir.

Araştırmanın amacı girişimcilik bakış açısıyla örnek olay incelemek ve bu doğrultuda turizm endüstrisi için önerilerde bulunmaktır. Bundan dolayı literatür girişimcilik bakış açısıyla sosyal inovasyon kapsamında detaylı olarak incelenmiştir. Sosyal inovasyon topluma sağladığı faydanın yanında girişimcilere de dört başlık altında fayda sağlamaktadır. Girişimciler sosyal inovasyon uygulayarak yeni pazarlar oluşturabilmekte, tedarik zincirlerini güçlendirebilmekte, yeteneklere yatırım yapabilmekte ve karlılıklarını arttırabilmektedir (Wyman, 2016). Bu bağlamda Unilever işletmesi incelenmiştir.

Unilever işletmesi altı amaç için sosyal inovasyon uygulamaları geliştirmiş ve uygulamıştır. Bu amaçlar ve elde edilen faydalar kısaca açıklanıp turizm endüstrisi için şu önerilerde bulunulmuştur:

- Unilever dünyanın en doğal vanilyasının %80'ine sahip olan ve toplumunun çok düşük gelire sahip olduğu Madagaskar Adasında çiftçilere tarım eğitimi ve sağlık sigortası sağlamaktadır. Bu kapsamda 3.300 çiftçi ve ailesine yardımcı olunmuştur. Böylelikle Unilever ham madde olarak kullandığı vanilyayı garantilemektedir. Turizm endüstrisinin sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeler de ham maddeleri niteliğinde olan sebze, meyve gibi gıdaları garantilemek için çevresinde bulunan çiftçilere ve yerel tedarikçilere eğitim ve sağlık gibi yardımlarda bulunabilir.
- Unilever Brezilya'daki su sıkıntısı için kampanya başlatarak su tasarrufu sağlanmasına yardımcı olmuştur. Bu kampanya kapsamında ise Brezilya'daki satışlarını %15 arttırmıştır. Turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmeler de satışlarının büyük kısmını sağladıkları pazarların sorunlarını takip etmeli ve bu pazarlara yönelik yardım kampanyaları başlatmalıdır. Böylelikle satış yaptıkları pazarlarda imajları artarak satış gelirlerini de arttırabilirler.
- Unilever iklim değişikliğine karşı olarak aldığı önlemler ile hem imajını arttırmış hem de 330 milyon Euro maliyeti önlemeyi başarmıştır. Turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmeler iklim değişikliğinden en çok etkilenen işletmeler olduğundan dolayı bu kapsamda yenilebilir enerji gibi önlemler alarak hem hedef pazarlarında imajlarının arttırabilir hem de maliyetlerini azaltabilirler.
- Unilever Nijerya'da çocuklarda görünen anemi için ve Ürdün, Filipinler ve Kenya'da mültecilerin el ve ayak çatlakları için kendi ürettiği ürünleri bağışlayarak topluma fayda sağlamaktadır. Bu kapsamda özellikle uluslararası büyük turizm işletmeleri de azınlıklara, mültecilere ve engelli bireylere yönelik sosyal inovasyonun uygulamaları geliştirip uygulamaya koyması bireylerin sağlık ve esenliği için önemlidir. Oteller engelli bireylere yönelik erişilebilir turizm kapsamında fiziki düzenlemeler sağlayabilir.
- Unilever kapak çeşitlerini azaltma, ambalajları tekrar tasarlama gibi uygulamalar ile çevresel etkileri en aza indirmeye çalışmaktadır. Ayrıca bu uygulamalar ile hem imajını arttırmakta hem de maliyetini azaltıp verimliliğini arttırmaktadır. Turizm sektörü işletmeleri de kullandıkları ürünleri çevreye duyarlı ürünlerden seçerek, atık yönetimi ve su yönetimi uygulayarak hem maliyetini azaltabilir hem de iklim değişikliği ve çevre kirliliğine önlem alabilir.
- Unilever 19.000 kişiye cinsel tacizi ortadan kaldırmak ve bununla ilgili konularda eğitim verilmiştir. Unilever tarafından Hindistan'da 70.000'e yakın mikro girişimci kadına, Hindistan ve Kenya'da küçük ölçekli çay üretiminde çalışan 730.000 kadına destek verilmiştir. Turizm işletmeleri de bu kapsamda bulundukları yerdeki yerel halka yönelik eğitim programları düzenleyebilir, çiftçilere destek verebilir, yerel halk içinden personel sağlayarak istihdamı arttırıp geçim koşullarını iyileştirebilir.

Sosyal inovasyon konusu araştırmada örnek olay incelemesi olarak nitel bir çalışmadır. Çalışmada Unilever'in sosyal inovasyon uygulamaları incelenmiş ve turizm endüstrisine önerilerde bulunulmuştur. Daha detaylı bir çalışma yapılarak turizmin yoğun olduğu bölgelerde hem yerel halk hem de yöneticiler ile görüşmeler yapılarak konunun daha detaylı olarak incelenmesi turizm disiplini bağlamında literatüre önemli katkılar sağlayabilir.

Kaynakça

Adams, D. ve Hess, M. (2008). "Social Innovation as a New Public Administration Strategy", *Proceedings of the 12th Annual Conference of the International Research Society for Public Management*, 26-28 Mart, Brisbane, ss. 1-8.

Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Alvord, S. H., Brown, L. D. ve Letts, C. W. (2004). "Social Entrepreneurship and Societal Transformation: An Exploratory Study", *The Journal of Applied Behavioral Science*, 40(3): 260-282.

Andrew, C. ve Klein, J. K. (2010). *Social Innovation: What is it and why is it Important to Understand it Better*. Toronto: CRISES Collection Études théoriques.

BEPA. (2011). *Empowering People, Driving Change: Social Innovation in the European Union*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Bulut, Ç., Eren, H. ve Halaç, D. S. (2013). "Social Innovation and Psychometric Analysis", *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 82(Temmuz): 122 – 130

Cajaiba-Santana, G. (2014). "Social Innovation: Moving the Field Forward. A Conceptual Framework", *Technological Forecasting and Social Change*, 82(February): 42-51.

Caulier-Grice, J., Davies, A., Patrick, R. ve Norman, W. (2012). *Social Innovation Overview: A Deliverable of the Project: The Theoretical, Empirical and Policy Foundations for Building Social Innovation in Europe (TEPSIE)*, Brussels: European Commission DG Research.

Clements, M. D. J. ve Sense, A. J. (2010). "Socially Shaping Supply Chain Integration through Learning", *International Journal of Technology Management*, 51(1): 92-105.

Conger, S. D. (1974). *Social Inventions*, Canada: Saskatchewan.

Cresson, E. ve Bangemann, M. (1995). *Green Paper on Innovation*, Luxembourg: European Comission.

Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry & Research Design – Choosing Among Five Approaches*, Thousand Oaks, California: SAGE Publications.

Drucker, P. F. (1987). "Social Innovation - Management's New Dimension*", Long Range Planning*, 20(6): 29-34.

Gillwald, K. (2000). *Concept of Social Innovation*, Berlin: Berlin Science Center for Social Research.

Goldenberg, M. (2004). *Social Innovation in Canada How the Non-Profit Sector Serves Canadians and how it can Serve Them Better*, Ottowa: Canadian Policy Research Networks Inc. Project (CPRN).

Greenhalgh, T., Robert, G., Macfarlane, F., Bate, P. ve Kyriakidou, O. (2004). "Diffusion of Innovations in Service Organizations: Systematic Review and Recommendations", *The Milbank Quarterly*, 82(4): 1-37.

Guth, M. (2005). "Innovation, Social Inclusion and Coherent Regional Development: A New Diamond for a Socially Inclusive Innovation Policy in Regions", *European Planning Studies*, 13(2): 333-349.

Hebert, R. F. ve Link, A. (2006). "The Entrepreneur as Innovator", *The Journal of Technology Transfer*, 31(5): 589-597.

Heiskala, R. (2007). "Social Innovations: Structural and Power Perspectives", İçinde Hamalainen, T.J. ve Heiskala, R. (Eds.). *Social Innovations, Institutional Change and Economic Performance*. Cheltenham: Edward Elgar, ss. 52-79.

Henderson, H. (1993), "Social Innovation and Citizen Movements", *Futures*, 25(3): 322-338.

Hochgerner, J. (2009). "Soziale Innovationen Finden, Erfinden und Realisieren", *The XV. Congress for Applied Sociology*, 5-6 Haziran, University Hamburg.

Howaldt, J., Kopp, R. ve Schwarz, M. (2015). *On The Theory of Social Innovations: Tarde's Neglected Contribution to the Development of a Sociological Innovation Theory,* Weinheim: Beltz Juventa.

Howaldt, J. ve Schwarz, M. (2010). *Social Innovation: Concepts, Research Fields and International Trends*, Dortmund: Sozialforschungsstelle.

Hubert, A. (2010). *Empowering People, Driving Change: Social Innovation in the European Union*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Kesselring, A. ve Leitner, M. (2008). *Social Innovation in Business*, Wien: Social Innovation Center.

Klein, J. L., Tremblay, D. G. ve Bussieres, D. R. (2010). "Social Economy Based Local Initiatives and Social Innovation: A Montreal Case Study", *International Journal of Technology Management*, 51(1): 121-138.

Lettice, F. ve Parekh, M. (2010). "The Social Innovation Process: Themes, Challenges and Implications for Practice", *International Journal of Technology Management*, 51(1): 139-158.

Marcy R. T. ve Mumford, M. D. (2007). "Social Innovation: Enhancing Creative Performance Through Causal Analysis", *Creativity Research Journal*, 19(2-3): 123-140.

Moulaert, F., Martinelli, F., Swyngedouw, E. ve Gonzalez, S. (2005). "Towards Alternative Model(s) of Local Innovation", *Urban Studies*, 42(11): 1969-1990.

Mulgan, G. (2006). *Social Innovation: What is It, Why it Matters and How it can be Accelerated*, London: Young Foundation.

Mulgan, G., Tucker, S. ve Wilkie, N. (2006). *Social Silicon Valleys – A Manifesto for Social Innovation*, London: Young Foundation.

Mulgan, G., Tucker, S., Ali, R. ve Sanders, B. (2007). *Social Innovation: What is It, Why it Matters and How it can be Accelerated*, London: Basingstoke Press.

Mumford, M. D. (2002). "Social Innovation: Ten Cases from Benjamin Franklin", *Creative Research Journal*, 14(2): 253-266.

Mumford, M. D. ve Moertl, P. (2003). "Cases of Social Innovation: Lessons from Two Innovations in the 20th Century", *Creative Research Journal*, 15(2-3): 261-266.

Murray, R., Mulgan, G. ve Caulier-Grice, J. (2009). *How to Innovate: The Tools for Social Innovation*, London: NESTA and Young Foundation

Neamtan, N. ve Downing, R. (2005). "Social Economy and Community Economic Development in Canada: Next steps for public Policy". *Issues paper by the Chantier de l' Èconomie Sociale.*

Neumeier, S. (2012). "Why Do Social Innovations in Rural Development Matter and Should They be Considered More Seriously in Rural Development Research? – Proposal for A Stronger Focus on Social Innovations in Rural Development Research". *Sociologia Ruralis*, 52(1): 48-69.

OECD. (2012). *Innovating for Global and Societal Challenges*, Paris: OECD Publishing.

Ogburn, W. F. (1937). *Technological Trends and National Policy, Including the Social Implications of New Inventions*, Washington: United States Government Printing Office.

Phills, J. A., Deiglmeier, K. ve Miller, D. T. (2008). "Rediscovering Social Innovation", *Stanford Social Innovation Review*, Fall: 33-43.

Pol, E. ve Ville, S. (2009). "Social Innovation: Buzz Word or Enduring Term?", *Journal of Socio-Economics*, 38(6): 878-885.

Ruiz, C. V. ve Parra C. R. (2013). *Social Innovation: New Forms of Organisation in Knowledge–Based Societies*, UK: Routledge.

Short, J. C., Moss, T. W. ve Lumpkin, G. T. (2009). "Research in Social Entrepreneurship: Past Contributions and Future Opportunities", *Strategic Entrepreneurship Journal*, 3(2): 161-194.

Simms, J. R. (2006). "Technical and Social Innovation Determinants of Behaviour", *Systems Research and Behavioral Science*, 23(3): 383-393.

Swedberg, R. (2009). "Schumpeter's Full Model of Entrepreneurship: Economic, Non-Economic and Social Entrepreneurship". İçinde Ziegler, R. (Eds.*). An Introduction to Social Entrepreneurship: Voices, Preconditions, Contexts.* Cheltenham, England: Edward Elgar, ss. 77-106.

Tucker, S. (2014). *Social Innovation for Public Service Excellence*, Singapore: UNDP Global Centre for Public Excellence.

Unceta, A., Castro-Spila, J. ve Fronti, J. G. (2017). "The Three Governances in Social Innovation", *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, DOI: 10.1080/13511610.2017.1279537, 1-15.

Van Langenhove, L. (2001). "About Innovating the Social Sciences and Innovation in Society". Rosenberg, N. (Eds.). *Social Sciences and Innovation*, Paris: OECD Publishing, ss. 29-34.

Westley, F. ve Antadze, N. (2010). "Making A Difference: Strategies for Scaling Social Innovation for Greater Impact", *Innovation Journal*, 15(2): 1-19.

Wyman, O. (2016). *Social Innovation, A Guide to Achieving Corporate and Societal Value*, İsviçre: World Economic Forum.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2003). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zapf, W. (1991). "The Role of Innovations in Modernization Theory", *International Review of Sociology*, 2(3): 83-94.

Ziegler, A. ve Rennings, K. (2004). *Determinants of Environmental Innovations in Germany: Do Organizational Measures Matter?*, Mannheim, Baden-Württemberg: ZEW - Centre for European Economic Research.

Market Structure Analysis of Turkish Equity Special Firms

Selahattin KAYNAK[1]

Abstract

The aim of this study is to analyze the competitive structures and concentration levels of 100% private equity domestic firms operating in Turkish manufacturing industry. In accordance with this purpose, net sales of private equity domestic firms among the top 500 enterprises in Turkey are analyzed using CRn, Herfindahl-Hirschman, Entropy and Rosenbluth-Hall-Tideman Indexes. According to the findings, it is found that the competitive structure is high and therefore the level of concentration is low in the private equity domestic firms operating in Turkish manufacturing industry. İn addition, it is observed that the number of private equity domestic firms among the largest enterprises in the Turkish manufacturing industry.

Keywords: Manufacturing Industry, Competitive Structure, Market Concentration

JEL Codes: D21, D41, D42, D43

Türk Sermayeli Özel Firmaların Piyasa Yapısı Analizi

Özet

Bu çalışmanın amacı, Türk imalat sanayinde faaliyet gösteren %100 Türk sermayeli özel firmaların rekabetçi yapılarını ve yoğunlaşma düzeylerini analiz etmektedir. Bu amaç doğrultsunda CRn, Herfindahl-Hirschman, Entropi ve Rosenbluth-Hall-Tideman endeksleri kullanılarak Türkiye'nin en büyük 500 kuruluşu arasında yer alan Türk sermayeli özel firmaların net satışları analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, imalat sanayinde faaliyet gösteren Türk sermayeli özel firmaların rekabetçi yapılarının yüksek olduğu, dolayısıyla yoğunlaşma düzeyinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca imalat sanayinde faaliyet gösteren Türk sermayeli özel firmaların sayısında artış olduğu da gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelime: İmalat Sanayi, Rekabetçi Yapı, Piyasa Yoğunlaşması

[1] Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İİBF / İktisat Bölümü, selahattin.kaynak@omu.edu.tr

JEL Kodları: D21, D41, D42, D43

1. Giriş

Tarım ve madencilik gibi sektörlerde kullanılan teknolojik düzeyinin kısıtlı, verimliliğin düşük ve sektördeki gelişmenin doğal kaynaklara dayalı olması nedeniyle sanayi sektörü ekonomik gelişmenin itici gücü olmuştur. Türkiye'de 1930'lu yıllarda başlanan sanayileşme süreci 1980'li yıllardaki liberalleşme sürecine kadar önemli yapısal değişimlere uğramıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile imzaladığı Gümrük Birliği anlaşması neticesinde imalat sanayi, Türk ekonomisinin belirleyicisi olmuştur (Ayaş, 2011: 528).

Ülkelerin ekonomik yapılarındaki dönüşümü ile birlikte imalat sanayi büyümenin, verimliliğin, ihracatın ve teknoloji transferinin en önemli unsuru haline gelmiştir. İmalat sanayi, ekonomik büyümeye katkı sağlayarak ekonominin genelinde verimlik artışına neden olmaktadır. Ayrıca gelişmiş ekonomiye sahip ülkelerin çoğunda Ar-Ge harcamalarının büyük bir kısmı imalat sanayii bünyesinde gerçekleşmektedir. Rodrik (2012)'e göre Almanya ve Güney Kore'de Ar-Ge harcamalarının yüzde 89'u, Japonya ve Çin'de yüzde 87'si, İngiltere'de yüzde 74'ü, ABD'de yüzde 67'si, Türkiye'de ise yüzde 64'ü imalat sanayii tarafından gerçekleşmektedir. Ayrıca ekonomisinde kronik hale dönüşmüş cari açık sorununu yaşayan ülkelerin çözümü, yüksek katma değerli bir imalat sanayi yapısına sahip olmakla mümkün olabileceğini düşünmeleri imalat sanayinin ne denli stratejik bir öneme sahip olduğunun göstergesidir.

Politik ve bilimsel olarak bütün iktisadi uğraşların temelinde toplumsal refahın maksimum düzeye çıkarılması arzulanır. Serbest piyasa ekonomisi anlayışında bunu gerçekleştirmek için de mal ve hizmetin üretiminde en uygun kaynak bileşimi, tüketimde de tüketiciler arasında optimal düzeyde mal ve hizmet bölüşümü sağlamakla mümkündür. Üretim ve tüketim sürecinde optimal düzeyinin yakalanmaması durumunda eksik piyasa yapıları ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bir mal veya hizmet piyasasında rekabetçi düzeyinin düşüklüğü, yoğunlaşma düzeyinin artmasıyla neticelenmektedir.

Üretimde kaynakların etkin kullanıldığı ve tüketim sürecinde de toplumsal fayda düzeyinin maksimum olduğu piyasalarda rekabetçi yapı egemendir. Bir piyasada rekabetçi düzey arttıkça yoğunlaşma düzeyi azalmaktadır. Gerçek hayatta piyasalarda monopolcu rekabet ve oligopol piyasa yapıları hakimdir. Piyasa yapılarının belirlenmesinde Yapı-Davranış-Performans (Structure-Conduct-Performance SCP) yaklaşımı kapsamında birçok yöntem kullanılmaktadır. Bunlar içerisinde en çok kullanılan yöntemler, M-Firma Yoğunlaşma Oranı, Herfhindahl – Hirschman, Entropi ve Rosenbluth-Hall-Tideman endeks yöntemleridir.

Türk imalat sanayinin GSYİH, toplam ihracat, istihdam içerisindeki payının yüksekliği sanayide faaliyet gösteren Türk sermayeli özel firmaların piyasa yapılarının analizini önemli kılmaktadır. Bu öneme istinaden piyasa yapılarının belirlenmesinde kullanılan yöntemlerle sektörde faaliyet gösteren firmaların net satış verileri analiz edilecektir.

2. Yöntem

Türk imalat sanayinde faaliyet gösteren %100 Türk sermayeli özel firmaların üretimden net satış gelirleri CRn, Herfindahl-Hirschman, Entropi ve Rosenbluth-Hall-Tideman endeksleri ile analiz edilmiştir.

CRn, (n-firm concentrration ratio) herhangi bir mal veya hizmet sektöründe faaliyet gösteren endüstrinin tam rekabet ve monopol piyasasına ne kadar yakın olduğunu belirlemek için piyasa yapıları ve yoğunlaşma düzeyleri analizlerinde çok sık kullanılan bir yöntemidir.

$$CR_n = \frac{1}{X}\sum_{i=1}^{m} X_i \qquad (1)$$

Denklem 1 aracılığıyla n sayıdaki firmanın üretimden net satış gelirleri, toplam gelirler içerisindeki payları analiz edilmektedir. N sayıdaki firmanın piyasa payı arttıkça piyasadaki rekabetçi

düzey azalır yoğunlaşma düzeyi artar. Firmaların piyasa payı azaldıkça rekabetçi düzey artar ve yoğunlaşma düzeyi azalır. N-firma yoğunlaşma oranı yöntemi ile birçok sektörün piyasa yapısını belirlemek amacıyla yapılmış çalışmalar vardır. İmalat sektörü (Lustgarten, 1975), yoğunlaşma ve karlılık arasındaki ilişki (Dalton vd., 1976), sermaye piyasaları (Eckbo, 1985), gıda sektörü (Frank ve Henderson, 1992), tarım sektörü (Hendrickson ve Heffernan, 2007), ilaç Sektörü (Kaynak, 2016), turizm sektörü (Hsieh vd., 2016) ve balıkçılık sektörü (Haas vd., 2016) üzerine yapılmış çalışmalar örnek verilebilir.

Herfindahl-Hirschman Endeksi, bir endüstride faaliyet gösteren tüm firmaların payı dikkate alınarak rekabetçi düzeyi belirlemek için en sık kullanılan endekslerden biridir (Matsumoto vd., 2012). HHI değeri 2 nolu formül ile belirlenir.

$$\text{Herfindahl} - \text{Hirschman Endeksi} = \sum_{i=1}^{n} P_i^2 \quad (2)$$

HHI; $0 < HHI < 1000 \Rightarrow$ piyasadaki yoğunlaşma düzeyinin düşük olduğu (yüksek rekabet),

$1000 < HHI < 1800 \Rightarrow$ piyasa yoğunlaşma düzeyinin orta olduğu (Orta Düzey Rekabet),

$1800 < HHI < 10000 \Rightarrow$ piyasa yoğunlaşma düzeyinin yüksek olduğu (düşük rekabet) kabul edilir (Parkin, 2003).

Sung (2014) mobil iletişim, Susilo vd. (2014) gezi turları, Titilayo vd. (2014) bankacılık, Stavins (2001) havayolu taşımacılık, Trish & Herring (2015) sağlık sigortası ve Kaynak (2016) giyim sektörünün piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeylerini Herfindahl-Hirschman endeksi ile analiz etmişlerdir.

Entropi Endeksi, logaritmik değerlerle hesaplaması yapılan bu endeks, piyasada faaliyet gösteren tüm firmaları dikkate alması nedeniyle etkin bir yöntemdir (Hexter ve Snow, 1970: 240). Ayrıca entropi ölçümünde firmaların piyasa paylarındaki eşitsizlikler, firma sayıları ve büyüklükleri dikkate alınmaktadır. Literatürde bankacılık, yüksek teknolojik ürünler, mobil iletişim, gıda ve inşaat gibi sektörlerin piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeylerini analiz eden çalışmalar mevcuttur (Hart, 1971; Bikker ve Haaf, 2002; Yulin vd., 2008; Jaud, vd., 2013; Choi, vd., 2014; Kumar, 2014; Lado-Sestayo, vd., 2016; Krstić,vd., 2016).

Entropi endeksi (3-6) no'lu denklemler kullanılarak hesaplanmaktadır.

$$P_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{j=1}^{m} x_{ij}}, J = 1, \dots, m, \;\; i = 1, \dots, n \quad (3)$$

Farklı ölçü birimlerinin ve ölçeklerin olması durumundan bu anormal durumu ortadan kaldırmak amacıyla ham veriler normalleştirilir (Lotfi ve Fallahnejad, 2010: 55).

$$h_i = -h_0 \sum_{j=1}^{m} p_{ij}.lnp_{ij}, \;\; i = 1, \dots . n \quad (4)$$

$$d_i = 1 - h_i, \;\; i = 1, \dots . n \quad (5)$$

$$w_i = \frac{d_i}{\sum_{s=1}^{m} d_s}, \;\; i = 1, \dots, n \quad (6)$$

Entropi endeksi değerinin sıfıra yaklaşması yoğunlaşma düzeyinin yüksek olduğunu, sıfır olması ise piyasada tek bir firmanın olduğunu dolayısıyla monopol piyasa yapısının hakim olduğunu göstermektedir. Sıfırdan uzaklaşması ise yoğunlaşma düzeyinin giderek azaldığını yani rekabetçi yapının arttığını göstermektedir.

Rosenbluth-Hall-Tideman Endeksi, Hall ve Tideman (1957) ve Rosenbluth (1961) tarafından geliştirilmiş bir endekstir. Her bir firmanın piyasa payının sektördeki sıralamasına göre dikkate alınması Rosenbluth-Hall-Tideman endeksinin temel yaklaşımdır. Bu sayede, firma sayısının yanı sıra firma çıktısının sektör içindeki sıralaması endeksin değerini belirlemektedir. Fedderke and Szalontai (2009) Güney Afrika imalat sektörünün ve Rosenbluth (1957) Kanada da imalat sektörünün piyasa yapısını ve

yoğunlaşma düzeylerini belirlemede Rosenbluth-Hall-Tideman endeksinden yararlanmışlardır.

Rosenbluth-Hall-Tideman endeksinın değeri (7) no'lu denklem kullanılarak hesaplanmaktadır.

$$\text{Rosenbluth} - \text{Hall} - \text{Tideman Endeksi} = \frac{1}{(2\sum_{s=1}^{n} is_i\ ) - 1} \qquad (7)$$

Rosenbluth-Hall-Tideman endeksi "0" ile "1" arasında bir değer almaktadır (Goodarzi & Shafiee, 2012: 46). Piyasa payı birbirine eşit sonsuz sayıda firmanın varlığı durumunda endeks değeri 0'a yaklaşırken monopol durumunda ise 1'e yaklaşmaktadır.

3. Bulgular

Türkiye'nin en büyük 500 kuruluşu arasında yer alan ve imalat sanayinde faaliyet gösteren %100 Türk sermayeli özel firmaların piyasa yapıları ve yoğunlaşma düzeyleri CRn, Herfindahl-Hirschman, Entropy ve Rosenbluth-Hall-Tideman endeksleri ile hesaplanmıştır. Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular Tablo 1-3'te yer almaktadır.

Tablo1. CRn (%)

	CR_4	CR_8		CR_4	CR_8
1993	*0,124*	*0,181*	*2004*	*0,130*	*0,203*
1994	*0,109*	*0,163*	*2005*	*0,263*	*0,329*
1995	*0,103*	*0,154*	*2006*	*0,272*	*0,336*
1996	*0,148*	*0,200*	*2007*	*0,253*	*0,325*
1997	*0,087*	*0,145*	*2008*	*0,283*	*0,371*
1998	*0,089*	*0,142*	*2009*	*0,237*	*0,315*
1999	*0,100*	*0,152*	*2010*	*0,236*	*0,317*
2000	*0,098*	*0,151*	*2011*	*0,239*	*0,318*
2001	*0,110*	*0,169*	*2012*	*0,270*	*0,351*
2002	*0,099*	*0,160*	*2013*	*0,247*	*0,326*
2003	*0,122*	*0,183*	*2014*	*0,228*	*0,309*

Tablo 1, yıllık üretimden net satışlar dikkate alınarak imalat sanayinde faaliyet gösteren %100 Türk sermayeli ilk dört ve ilk sekiz firma için hesaplanan yoğunlaşma oranını göstermektedir. En büyük dört firmanın yoğunlaşma oranı (CR_4) % 8,7 ile % 28,3 arasında yer almaktadır. Bu bulgulara göre, imalat sanayinde faaliyet gösteren Türk sermayeli özel firmaların yoğunlaşma düzeylerinin çok düşük olduğu, dolayısıyla rekabetçi yapının oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir. Net satış geliri açısından ilk sekiz firmanın yoğunlaşma oranı ise %14,2 ile %37,1 arasında yer almaktadır. Bu bulgular, Türkiye'nin en büyük 500 kuruluşu arasında yer alan Türk imalat sanayinde faaliyet gösteren %100 Türk sermayeli firmalarda yoğunlaşmanın düşük olduğunu ve dolayısıyla rekabetçi yapının da yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Herfindahl-Hirschman Endeksi

	N	*HHI*		*N*	*HHI*
1993	*293*	*101,36*	*2004*	*311*	*90,53*
1994	*296*	*80,22*	*2005*	*320*	*344,25*
1995	*304*	*72,75*	*2006*	*318*	*384,34*
1996	*312*	*125,74*	*2007*	*311*	*325,43*
1997	*308*	*68,96*	*2008*	*308*	*443,93*

1998	*305*	*67,43*	*2009*	*297*	*263,09*
1999	*305*	*76,92*	*2010*	*306*	*285,46*
2000	*313*	*72,18*	*2011*	*310*	*292,55*
2001	*299*	*78,13*	*2012*	*318*	*416,44*
2002	*295*	*72,40*	*2013*	*320*	*347,23*
2003	*304*	*85,36*	*2014*	*329*	*278,71*

Türk imalat sanayinde faaliyet gösteren %100 Türk sermayeli özel firmaların Herfindahl-Hirschman endeksi değerleri 67,43 ile 443,93 arasında yer almaktadır. Bütün firmaların piyasa payları dikkate alınarak elde edilen bulgulara göre; yoğunlaşma oranının düşük düzeyde olduğu ve rekabetçi yapının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ancak 2004 yılından sonra düşük düzeyde de olsa yoğunlaşma oranı artmıştır.

Tablo 3. Entropy ve Rosenbluth-Hall-Tideman Endeksi

	EI	***RHTI***		***EI***	***RHTI***
1993	*2,2828*	*0,0061*	***2004***	*2,2983*	*0,0059*
1994	*2,3174*	*0,0058*	***2005***	*2,1081*	*0,0070*
1995	*2,3424*	*0,0055*	***2006***	*2,0826*	*0,0072*
1996	*2,2830*	*0,0059*	***2007***	*2,1065*	*0,0072*
1997	*2,3475*	*0,0055*	***2008***	*2,0235*	*0,0081*
1998	*2,3535*	*0,0054*	***2009***	*2,1188*	*0,0075*
1999	*2,3420*	*0,0054*	***2010***	*2,1178*	*0,0073*
2000	*2,3482*	*0,0054*	***2011***	*2,1176*	*0,0072*
2001	*2,3203*	*0,0057*	***2012***	*2,0589*	*0,0075*
2002	*2,3272*	*0,0057*	***2013***	*2,0986*	*0,0072*
2003	*2,3099*	*0,0058*	***2014***	*2,1461*	*0,0068*

Tablo 3, Türk imalat sanayinde faaliyet gösteren %100 Türk sermayeli özel firmaların piyasa yapıları ve yoğunlaşma düzeyinin Entropy ve Rosenbluth-Hall-Tideman endeks sonuçlarını göstermektedir. Tablodaki bulgulara göre Entropy endeks değerinin sıfırdan oldukça uzak olduğu dolayısıyla yoğunlaşma düzeyinin düşük ve rekabetçi yapının da yüksek olduğu tespit edilmiştir. Rosenbluth-Hall-Tideman endeks sonucuna göre endeks değerinin sıfıra yakın olduğu dolayısıyla rekabetçi yapının yüksek, yoğunlaşma düzeyinin ise düşük olduğunu tespit edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'nin en büyük 500 firması arasında yer alan ve imalat sanayinde faaliyet gösteren %100 Türk sermayeli özel firmaların üretimden net satış gelirlerinin CRn, Herfindahl-Hirschman, Entropi ve Rosenbluth-Hall-Tideman endeksleri ile analiz edildiği çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır.

CR_4 yoğunlaşma oranına göre, imalat sanayinde faaliyet gösteren Türk sermayeli özel firmaların yoğunlaşma düzeylerin çok düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre rekabetçi yapının oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Benzer şekilde ilk sekiz firmanın

yoğunlaşma oranı da düşük olduğu ve dolayısıyla rekabetçi yapının da yüksek olduğu görülmüştür

Bütün firmaların piyasa payları dikkate alınarak hesaplanan Herfindahl-Hirschman endeks sonucuna göre 67,43 ile 443,93 arasında yer almıştır. Bütün firmaların piyasa payları dikkate alınarak elde edilen sonuçlara göre; yoğunlaşma oranının düşük düzeyde olduğu ve rekabetçi yapının yüksek olduğu görülmüştür. Ancak 2004 yılından sonra düşük düzeyde de olsa yoğunlaşma oranın artmıştır.

Entropy endeks değerinin sıfırdan oldukça uzak olduğu dolayısıyla yoğunlaşma düzeyinin düşük ve rekabetçi yapının da yüksek olduğu tespit edilmiştir. Rosenbluth-Hall-Tideman endeks sonucuna göre de endeks değerinin sıfıra yakın olduğu dolayısıyla rekabetçi yapının yüksek, yoğunlaşma düzeyinin ise düşük olduğunu tespit edilmiştir.

Türkiye üretimde orta düzeyde teknoloji kullanan bir sanayi ülkesidir. Türkiye'nin, en büyük ekonomiler arasına girebilmesi, kişi başına düşen gelirin artması ve ihracat hedeflerinin tutturabilmesi için Türk imalat sanayinin yüksek teknolojili üretebilme yeteneğine kavuşması gerekmektedir.

Ağırlık merkezinin sürekli değişim gösterdiği ekonomi dünyasında Türkiye'nin bu değişim sonucu ortaya çıkan yeni fırsatlardan yararlanabilmesi gerekmektedir. Bunun için Türkiye'nin sanayi alt yapısı dönüştürülmeli ve teşvikler, vergi sistemi, yasal düzenlemeler gibi politik araçların daha etkin kullanılması gerekir. İmalat sanayinde faaliyet gösteren firmalar verimliliklerinin artırabilmeleri için Ar-Ge, tasarım, kalite altyapısı ve beşeri sermaye alanlara öncelik vermelidirler.

Kaynakça

Ayaş, N. (2011). Türk İmalat Sanayi Sektörlerinin Stratejik Önem Analizi. *Ege Akademik Bakış*, *11*(4), 525-535.

Bikker, J. A., & Haaf, K. (2002). Measures of competition and concentration in the banking industry: a review of the literature. *Economic & Financial Modelling*, *9*(2), 53-98.

Choi, J. H., Lee, Y. S., & Kim, J. J. (2014). An Analysis of the Market Structure Change in Construction Management Industry-Based on Public Announcement Data of CM Capabilities, 2004~ 2012. *Journal of the Architectural Institute of Korea Structure & Construction*, *30*(7), 89-96.

Dalton, J. A., & Penn, D. W. (1976). The concentration-profitability relationship: Is there a critical concentration ratio?. *The Journal of Industrial Economics*, 133-142.

Eckbo, B. E. (1985). Mergers and the market concentration doctrine: Evidence from the capital market.

Fedderke, J., & Szalontai, G. (2009). Industry concentration in south african manufacturing industry: Trends and consequences, 1972-1996. Economic Modelling, 26, 241-250.

Frank, S. D., & Henderson, D. R. (1992). Transaction costs as determinants of vertical coordination in the US food industries. *American Journal of Agricultural Economics*, *74*(4), 941-950.

Goodarzi, A., & Shafiee, A. (2012). Market Structure in Iran's Banking Sector: An Application of Multilevel Models. Iranian Journal of Economic Research, 17(50), 43-64.

Hall, M., & Tideman, N. (1967). Measures of concentration. *Journal of the American Statistical Association*, 62(317), 162-168.

Hart, P. E. (1971). Entropy and other measures of concentration. *Journal of the Royal Statistical Society. Series A (General)*, 73-85.

Hendrickson, M., & Heffernan, W. (2007). Concentration of agricultural markets. *Columbia, MO, Department of Rural Sociology, University of Missouri*.

Hexter, J. L., & Snow, J. W. (1970). An entropy measure of relative aggregate concentration. *Southern Economic Journal*, 239-243.

Hsieh, L., & Lin, S. M. (2016). Exploring the market concentration and the market dominance of international tourist hotels in Taiwan. *Journal of Statistics and Management Systems*, *19*(2), 285-301.

Jaud, M., Cadot, O., & Suwa-Eisenmann, A. (2013). Do food scares explain supplier concentration? An analysis of EU agri-food imports. *European Review of Agricultural Economics*, jbs038.

Kaynak, S. (2016). Giyim Eşyasi İmalati Piyasa Yapisi ve Yoğunlaşma Orani: Türkiye'nin İlk 500 Sanayi Kuruluşu Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi,* 12(30), 21-37.

Krstić, V. R. (2016). Entropy-based stochastic gradient algorithm with adaptive neuron slope for all-pole whitening. *Electronics Letters*, *52*(5), 397-399.

Kumar, N. (2014). Indian Exports of Handicrafts and Global Markets: An Empirical Analysis. *Journal of International Economics*, *5*(2), 59-72.

Lado-Sestayo, R., Otero-González, L., Vivel-Búa, M., & Martorell-Cunill, O. (2016). Impact of location on profitability in the Spanish hotel sector. *Tourism Management*, *52*, 405-415.

Lotfi, F. H., & Fallahnejad, R. (2010). Imprecise Shannon's entropy and multi attribute decision making. *Entropy*, *12*(1), 53-62.

Lustgarten, S. H. (1975). The impact of buyer concentration in manufacturing industries. *The Review of Economics and Statistics*, 125-132.

Matsumoto, A., Merlone, U., & Szidarovszky, F. (2012). Some notes on applying the Herfindahl–Hirschman Index. *Applied Economics Letters*, *19*(2), 181-184.

Parkin, Michael (2003). *Economics.* Sixth Edition, Pearson Education, Addison Wesley World Student Series: New York.

Polat, Ç. (2007). Yoğunlaşma ve Piyasa Yapısı İlişkisi Çerçevesinde Türk Çimento Sektörünün Yapısalanalizi. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, *7*(2), 97-116.

Rosenbluth, G. (1957). Concentration in canadian manufacturing industries. Princeton: Princeton University Press.

S. Kaynak (2016). Competition Structure of Turkish Pharmaceutical industry and Concentration Analysis, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Vol. 6, No. 2, 49–66.

Stavins, J. (2001). Price discrimination in the airline market: The effect of market concentration. *Review of Economics and Statistics*, *83*(1), 200-202.

Sung, N. (2014). Market concentration and competition in OECD mobile telecommunications markets. *Applied Economics*, 46(25), 3037-3048.

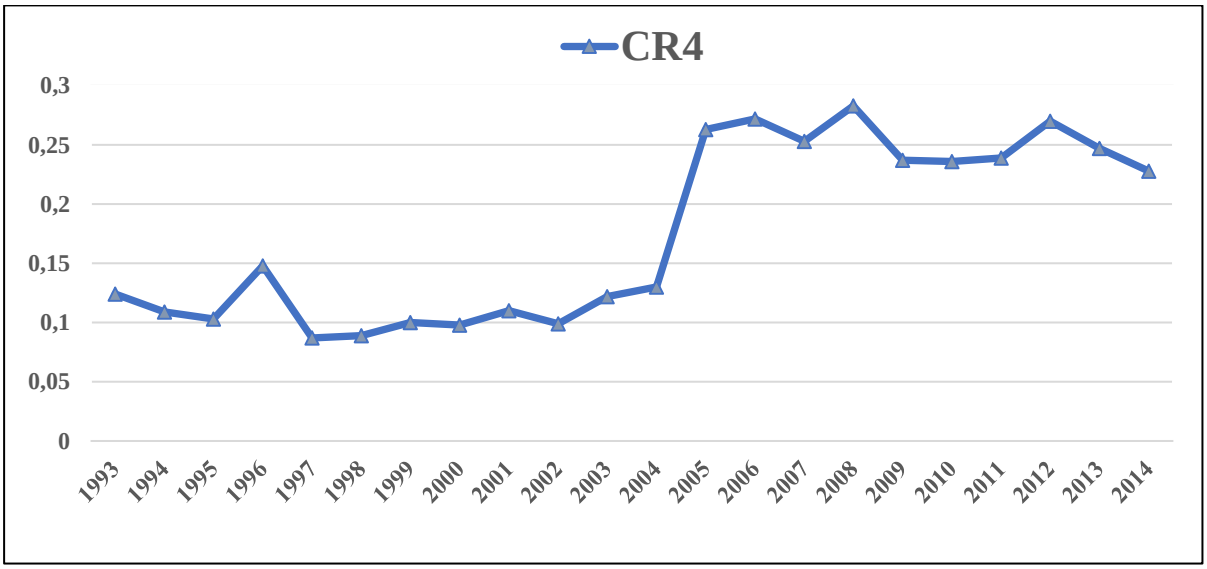
Susilo, Y. O., & Axhausen, K. W. (2014). Repetitions in individual daily activity–travel–location patterns: a study using the Herfindahl–Hirschman Index. *Transportation*, *41*(5), 995-1011.

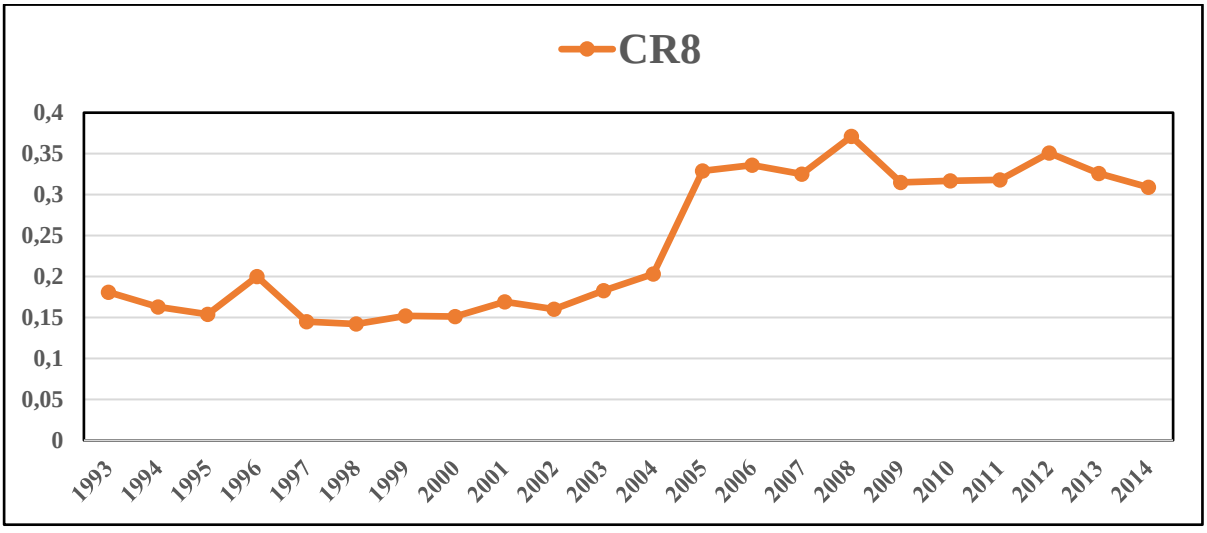
Titilayo, B. O., & Victor, O. T. (2014). Bank consolidation and market structure in Nigeria: Application of the Herfindahl-Hirschman Index. *International Journal of Economics and Finance*, *6*(2), 235.

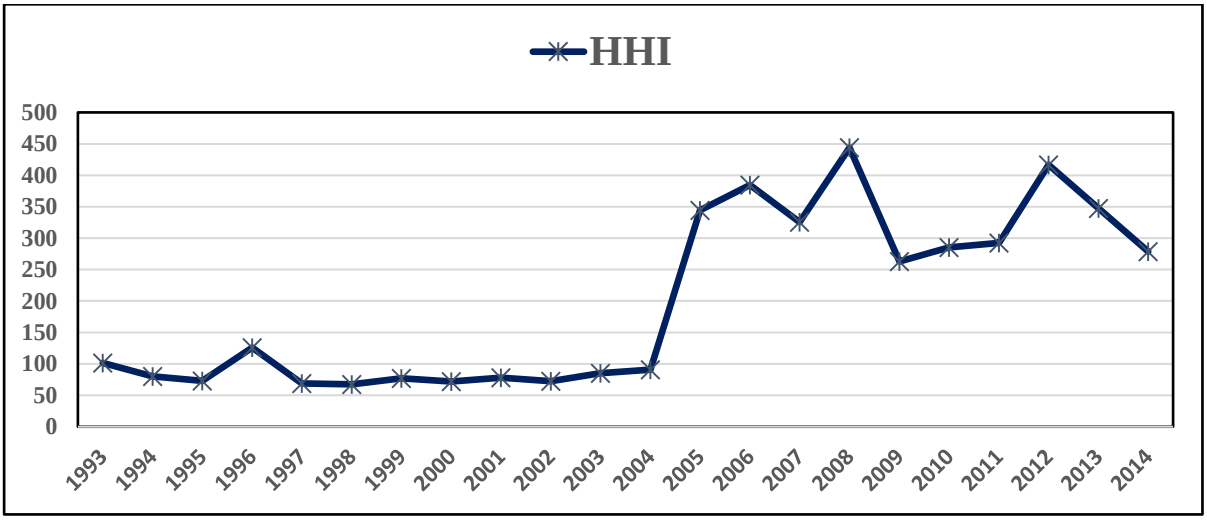
Trish, E. E., & Herring, B. J. (2015). How do health insurer market concentration and bargaining power with hospitals affect health insurance premiums?. *Journal of health economics*, *42*, 104-114.

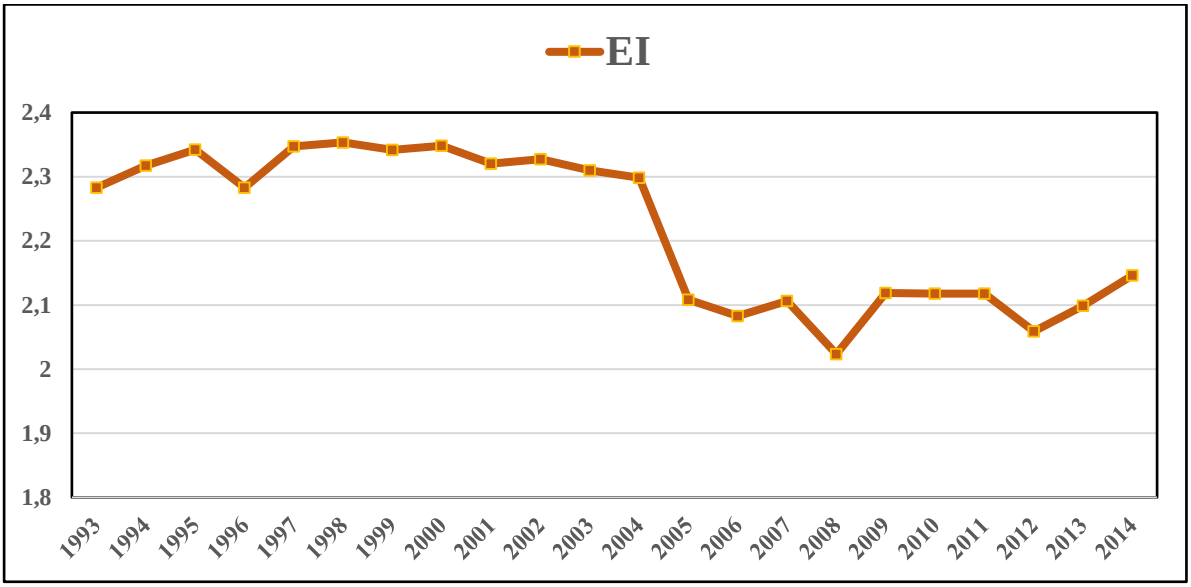
Yulin, Z. H. A. O., & Fang, W. E. I. (2008). Study on High-tech Industry Cluster Degree in China Based on Entropy Index and Concentration Ratio [J]. *Science of Science and Management of S. & T*, *11*, 026.

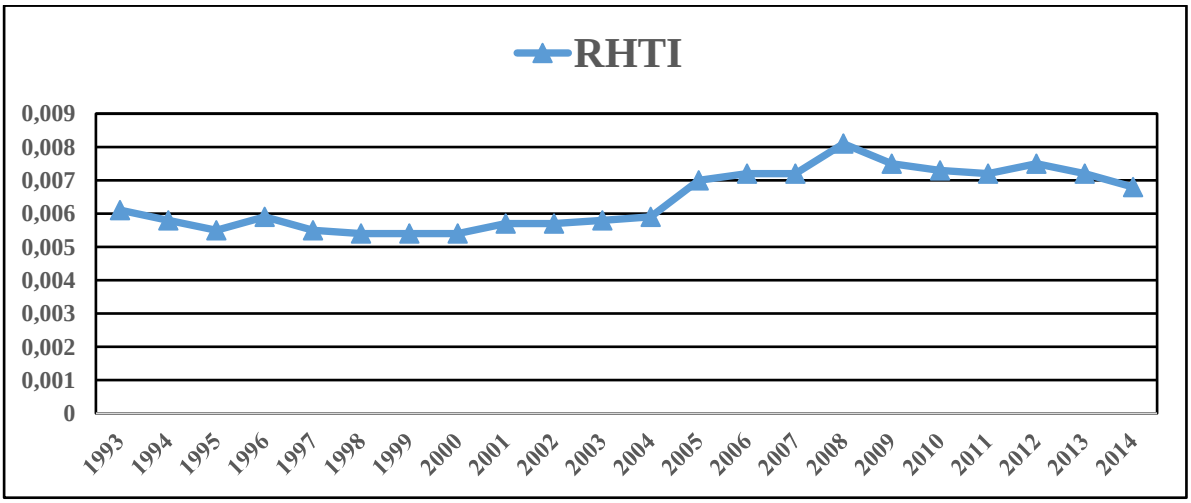
Ek 1.

HHI
500
450
400
350
300
250
200
150
100
50
0
1993 1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014

EI
2,4
2,3
2,2
2,1
2
1,9
1,8
1993 1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014

RHTI
0,009
0,008
0,007
0,006
0,005
0,004
0,003
0,002
0,001
0
1993 1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014

İşveren ve Engelliler Perspektifinden "Engelliler, Gerçekten Çalışmak İstiyor mu?" Sakarya İlinde Bir Alan Araştırması

Tuncay YILMAZ [1], **Büşra İNCE**[2]

Abstract

In this study, information on working life of disabled persons working in private sector in Sakarya and the reasons for wanting to work of people with disabilities has been investigated. It was researched whether disabled people are willing to work. For this purpose, people with disabilities who are employed in private institutions and interviews with employees with disabilities. The majority of employers have the lowest disability rate (between 40 to 59 %) (Olmezoglu, 2015: 4). One of the most important findings encountered during the study is that the hearing impaired should have a communication problem with the employers during the job search process. According to the information received from Is-Kur the number of persons with disabilities who are active in Sakarya is 690.

Anahtar Kelimeler: Engelli istihdamı, İstihdam, İŞKUR,

JEL Codes: J71, J83

Özet

Bu çalışmada Sakarya ilinde özel sektörde çalışan engelli bireylerin çalışma hayatlarına ilişkin bilgiler ile çalışmayı istemelerinin sebepleri araştırılıp gerçekten çalışmaya istekli olup olmadıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla engelli bireyleri istihdam eden özel sektör kurum ve kuruluşlarda çalışan engelliler ile görüşmeler yapılmıştır. İstihdam edilenlerin çoğunun engellilik oranı en düşük seviyede %40-59 arasındadır (Ölmezoğlu, 2015: 4). Çalışma sırasında karşılaşılan önemli bulgulardan birisi özellikle işitme engellilerin iş arama süreçlerinde işverenler ile iletişim sorunu yaşamış olmaları iş bulmalarını zorlaştırmıştır. İş-Kur'dan alınan bilgilere göre Sakarya ilinde aktif iş arayan engelli sayısı 690'dır.

1.Giriş

Engelliler işgücü piyasasında dezavantajlı kabul edilen gruplardır. Engelli kişilerin işgücüne katılımının önündeki engellerin kaldırılması toplumsal sorumluluğun bir gereğidir (Gürsel & Uysal-Kolaşin, 2010: 12). Dünyada ve Türkiye'de engellilik oranlarına baktığımızda

[1] Doç. Dr. Tuncay Yılmaz, Sakarya Üniversitesi, tyilmaz@sakarya.edu.tr
[2] Büşra İnce, Sakarya Üniversitesi, inceebusraa@gmail.com

Dünya nüfusunun yaklaşık %10'u, Türkiye nüfusunun ise yaklaşık %12.29'u engellidir (Başpınar vd. , 2015: 313). Engelli istihdamının en düşük olduğu ülke %17,6 ile Polonya, en yüksek %52,1 ile İsveç iken Türkiye Polonya'dan sonra %18,4'lük bir oranla engelli istihdamının en düşük olduğu ülkeler arasındadır (Gürsel & Uysal-Kolaşin, 2010: 12).

Amaç

Bu çalışma kapsamında çalışma hayatında bulunan engellilerin gerçekten çalışmak için istekli olup olmadıkları ve neden çalışmak istedikleri araştırılmıştır. Engellilerin çalışmayı isteme sebepleri ve gerçekten çalışmak isteyip istemediklerini araştırmak bizim çalışmamızın amacını oluşturmaktadır.

Önem

Engellilerin toplumun büyük bir azınlığını oluşturması, bu kişilerin çalışma hayatına katılmaları ülkelerin gelişmişlik düzeyleri açısından çok önemlidir. Bu yüzden engellilerin çalışma hayatlarına dair problemlerinin araştırılması bizim çalışmamızın önemini oluşturmaktadır.

Yöntem

Yöntem olarak nitel araştırma tekniklerinden "Yarı Yapılandırılmış Mülakat Tekniği" kullanılarak yapılan bu çalışmanın örneklemi Sakarya İŞ-KUR İl Müdürlüğüne kayıtlı engelliler arasından seçilmiştir. Katılımcılara ilk önce; çalışma hayatlarında karşılaştıkları sorunlar hakkında ve neden çalışmak istediklerine dair açık uçlu sorular sorulmuş, sonrasında ise engelli bireylerin istihdamıyla alakalı yasalar hakkında bilgiler verilerek, işyerlerinden beklentilerinin neler olabileceğine dair açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Son olarak da işverenlerin bu konudaki tutum ve görüşlerini belirlemek, engelli istihdamı gerçekleştirildikten sonra engellilerin işyerlerine uyum sürecinde ve sonrasında diğer çalışanlarla yaşanan problemleri incelemek amacıyla İŞ-KUR ve işverenlerle görüşülmüştür.

2.Engellilik Kavramı

Ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlar, engelli kavramını farklı şekillerde tanımlamışlardır. Dünya Sağlık Örgütünce (WHO) yapılan tanıma göre engellilik: 'noksanlık, özürlülük ve maliyet olarak yaptığı tanımlarda genel olarak bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerinden belirli bir oranda ve sürekli olarak fonksiyon ve görüntü kaybına neden olan organ yokluğu veya bozukluğu sonucu kişinin yaşam gereklerine uyamama' olarak tanımlanmaktadır (Zaim Gökbay, vd. 2011: 1).

3.Engelli İstihdamında Yaşanan Sorunlar

Toplumda ki her birey için önemli olan çalışma hakkı, engelliler için kendini gerçekleştirebilmesi ve varlığını sürdürebilmesinde kilit rol oynamaktadır (Köksal, 2010: 58).

Engelli istihdamında, devlet de engellilerin istihdamına ilişkin düzenlemelerle sorunu çözmek istemektedir. Bu düzenlemelerin en önemlisi işyerlerinin engelli çalıştırma zorunluluğunun olmasıdır (Öztürk, 2012; 22). 2003'te yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanununa göre 50 ve 50'den fazla personel istihdam eden işyerleri, özel sektörde toplam sayının %3'üne denk gelecek şekilde, kamu sektöründe ise %4'üne karşılık gelecek şekilde engelliyi mesleki, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmak zorundadır (Çeliker, 2016: 4; Öztürk,

2012: 22). Engellilerin bu süreçte istihdamları ile alakalı olarak yaşadıkları sorunları genel hatlarıyla ele alacak olursak;

- Ülkemizde henüz engellilerin sahip oldukları engelden kaynaklanan özellikleri ve nitelikleri dikkate alınarak, sistemli bir iş analizi ve meslek tanımlaması çalışması yapılmamış, bu konu da ciddi bir araştırma ortaya konmamıştır (Öztürk, 2012: 21).
- Engellilerin istihdamıyla alakalı politikaların yetersizliği ve engellilerin istihdamından önce eğitilmesi konusunda ki yetersizlikler istihdamın önündeki engeller arasındadır (Köksal, 2010: 59; Öztürk, 2012: 21).
- Ülkemizin mevcut iktisadi yapısı ve engellileri çalıştırmadaki kaygılar ve önyargılar istihdamın önündeki engeller arasındadır (Öztürk, 2012: 21).
- Toplum engellilerin istihdamı konusunda bilinçli değildir. Bu bilinç olmadığından işe alınan engellinin o iş ortamında başarılı olabilmesi için gerekli önlemler alınmamıştır. Engelli çalışanın daha üretken olabilmesi için işyerlerinde bazı düzenlemelerin yapılması gerekmektedir (Öztürk, 2012: 21).

Devlet tarafından çalışamayacak durumda olan ya da iş bulamayan engellilere 2022 sayılı kanun kapsamında aylık bağlanmaktadır. Bu aylıklar %200 ila 300 oranında arttırılarak anlamlı bir tutara ulaşmış ve aylık bağlananların kapsamı genişletilmiştir (TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu (2013) *Engelli Hakları İnceleme Raporu.* 24. Dönem 3. Yasama Yılı, 2013 Ankara).

4.Sonuç

14 engelli ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgulara göre bu kişilerin gerçekten çalışmak için istekli oldukları söylenebilir. Çalışmayı istemelerinin sebeplerini sıralayacak olursak;

- Para kazanmak,
- Sigorta günlerini doldurmak,
- Ailelerin çalışmalarını çok istemeleri,
- Toplum hayatına entegre olmak şeklinde sıralayabiliriz.

Engellilerin çalışmak istemelerinin sebepleri, diğer herkes gibi taşıdıkları hayat kaygısıdır. Görüşme gerçekleştirilen engellilerinin çoğunun, devletin 3 ayda bir engellilere yaptığı para desteğinden habersizdirler ve bir kısmı devletin maddi olarak yeterli desteği vermesi halinde de çalışacağını belirtirken büyük çoğunluğu geçinebilecekleri düzeyde bir destek verilmesi halinde çalışmalarına gerek kalmayacağını söylemiştir.

Çalışma kapsamında engellilerin çalıma süreçleriyle alakalı toplamda 9 işveren ve İnsan Kaynakları çalışanları ile görüşülmüştür. Edinilen bilgilere göre engellilerin çalışmaya çok istekli olmadıklarını bu yüzden engellilerin iş gücü devir oranının çok yüksek olduğunu söylemişlerdir. Engellilerin işte ki devamsızlık oranının yüksek olması ve haber vermeden işten ayrılmaları işverenlerin engellileri istihdam etme sürecinde yaşadıkları en büyük sıkıntılar arasındadır.

Kaynakça

Çeliker, C. *Türkiye'de Engellilere Yönelik İstihdam Politikaları: Engelli Hakları ve Neo-Liberal Politikalar Arasındaki Çelişki.*

Gürsel, S. & Uysal Kolaşin, G. (2010) *İstihdamda Dezavantajlı Grupların Katılımını Artırmak.* Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi.

Köksal, A. (2010). *Türkiye'de Engelli İstihdamı ve Bir Araştırma,* İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ölmezoğlu, N.(2015) *Çalışma Yaşamında Engelliler: Gümüşhane İli Engelli İstihdamına Yönlü Bir Araştırma.* Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürk Başpınar, N., Şen O. & Atmacan, B. (2015) *Psikolojik Güçlendirme Kavramının Engelli Çalışanlar Üzerinde Kuramsal Açıdan İncelenmesi.* Electronic Journal of Vocational Colleges, Kasım 2015 14. Bürokan Özel Sayısı.

Öztürk, M. Canda Özür Olmaz Derneği. (2012). *Türkiye'de Engelli Gerçeği 'Rapor',* 2012, İstanbul.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu (2013) *Engelli Hakları İnceleme Raporu.* 24. Dönem 3. Yasama Yılı, 2013, Ankara.

Zaim Gökbay, İ. , Ergen, A. & Özdemir, N. (2011) *Engelli Bireylerin İstihdamına Yönelik Bir Vaka Çalışması :''Engelsiz Eğitim''.*C.9 S.36 Temmuz 2011(1-8).

Sel ve Taşkınlar Sadece Bir Doğal Afet mi? : "Aksu Çayı Alt Havzası Örneği"

Ahmet TOKGÖZLÜ[1], Efekan ÖZKAN[2]

Abstract

The global climate system is dominated by multidimensional paradoxical observations and the results are revealed by the facts. Variability of the parameters in the climate system paves the way for some atmospheric disasters. Considering the destructive effects of these disasters, floods and floods increasing in number and effect are at the forefront nowadays. It is undoubtedly influenced industrialization movements that started from the end of the 19th century in the emergence and proliferation of floods and overflowing as a result of these changes, and that human beings were directly or indirectly interfered with these systems. This aggravated effect in the 20th century also exposed other natural systems. It is a fact that this pressure continues to increase in the 21st century. In this context, it was tried to be explained with some examples from the Aksu Stream Lower Basin where the occurrence and proliferation of floods and overflowing in the study should be evaluated not only due to natural causes.

Keywords: Flood, Overflowing, Aksu, Basin, Antalya

JEL Codes: O13, O44, Q54, Q56

Özet

Küresel iklim sistemi çok boyutlu paradoksal gözlemlerin ve sonuçların ortaya çıkardığı gerçeklerden müteşekkildir. İklim sistemlerindeki parametrelerin değişkenliğe uğraması atmosferik kökenli bazı afetlerin yaşanmasına zemin hazırlamaktadır. Bu afetlerin yıkıcı etkileri göz önünde bulundurulduğunda günümüzde sayısı ve etkisi gittikçe artan sel ve taşkınlar ön sıralarda yer almaktadır. Sel ve taşkınların bu değişiklikler sonucu ortaya çıkmasında ve çoğalmasında 19.yy'ın sonlarından itibaren başlayan sanayileşme hareketleriyle insanoğlunun bu sistemlere doğrudan veya dolaylı müdahalelerde bulunmuş olması da şüphesiz etkilidir. 20 yy' da şiddetlenen bu etkiye diğer doğal sistemler de maruz kalmıştır. 21.yy'da da bu baskının artarak devam ettiği bir gerçektir. Bu kapsamda, çalışmada sel ve taşkınların oluşması ve çoğalması değerlendirilirken sadece doğal nedenlere bağlı kalmamak gerektiği Aksu Çayı Alt Havzası'ndan bazı örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Sel, Taşkın, Aksu, Havzası, Antalya

[1] Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen& Edebiyat Fakültesi, Coğrafya, tokgozlu68@gmail.com
[2] Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya A.B.D., efekanozkan09@outlook.com

1. Giriş

Küresel iklim değişikliğinin ve etkilerinin çağımızda daha şiddetli hissedildiği bir gerçektir. Yağışların belli bölgelere daha fazla ve şiddetli düşmesi, bazı lokasyonlarda da önceki periyotlara nazaran daha şiddetli kuraklık yaşanılması bunun en somut kanıtlarındandır. MIT' nin iklim ve nüfus projeksiyonlarındaki öngörüleri, 2050 yılına gelindiğinde kuraklıktan etkilenecek nüfusun, o dönemdeki mevcut nüfusun yarısına yakını olabileceğini vurgulamaktadır. Yine günümüzde doğal afetlerden depremler dışında en fazla can ve mal kaybına neden olan sel ve taşkınların da kuraklığa paralel olarak dünyanın diğer bölgelerinde sayı ve şiddetini arttıracağı da çoğu bilim çevrelerince tahmin edilmektedir.

Sel ve taşkınların en etkili olduğu bölgelerin başında; Çin, Hindistan, Filipinler, Endonezya, Malezya, Tayland, Vietnam gibi ülkelerin de aralarında bulunduğu Doğu ve Güneydoğu Asya Ülkeleri gelmektedir. Ve çoğu orta kuşak ülkelerinde yağışlı mevsimlerine paralel olarak sel ve taşkınlar yaşanmaktadır. (Harita 1)

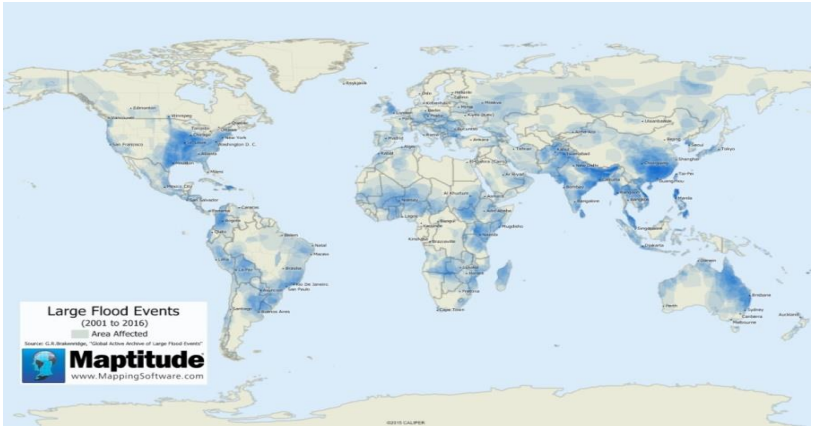
20.06.2013 tarihinde Hindistan'da, Muson Yağmurları nedeniyle sel ve taşkınlar meydana gelmiş ve dokuz gün boyunca devam etmiştir. Bu sel ve taşkınlarda, 1000 kişiden fazla can kaybı yaşanmış olup devamında meydana gelen heyelandan da binlerce konut hasar görmüştür. Kurtarma çalışması yapan helikopter düşmüş ve 70 bin kişi yerleşim bölgesini terk etmek zorunda kalmıştır (Özmen, 2015: 29).

10.07.2013 tarihinde Çin'in, Güneybatısında sel meydana gelmiştir. Bu sel ve oluşan heyelandan 40 kişi hayatını kaybetmiştir. Beichuan' da köprü çökmüş ve 12 kişinin de kayıp olduğu belirtilmiştir. Sicuan' da sel günlerce devam etmiş, 360 kişi etkilenmiş, 300 kişi evlerini terk etmiş ve 6100 kişide hastaneye sevk edilmiştir. Mianzhu' da iki köprü yıkılmış ve yetkililerce son 50 yılın en büyük sel felaketi olduğu ifade edilmiş, felaket sonucu milyonlarca dolar maddi hasar oluşmuştur (Özmen, 2015: 29).

Aralık 2011'de Filipinlerde yaşanan Washi fırtınası ve sonrasından gelen ani ve yoğun yağış sonucu yaşanan sel felaketinden sonra ülkenin Kızıl Haçı Genel Sekreteri, bilançoyu 652 kişinin can kaybı ve milyonlarca dolar hasarla açıklamıştır. Yine Filipinler'de 2013'te taşkın felaketi sonrası 510 bin kişi yerinden olmuş, 7 kişi hayatını kaybetmiş, çok büyük maddi hasar meydana gelmiştir.

4 Nisan 2017'de Kolombiya'da yaşanan aşırı yağışlar sonrası yaşanan taşkında 263 kişinin hayatını kaybetmesine ve 262 kişinin yaralanmasına sebep olmuştur.

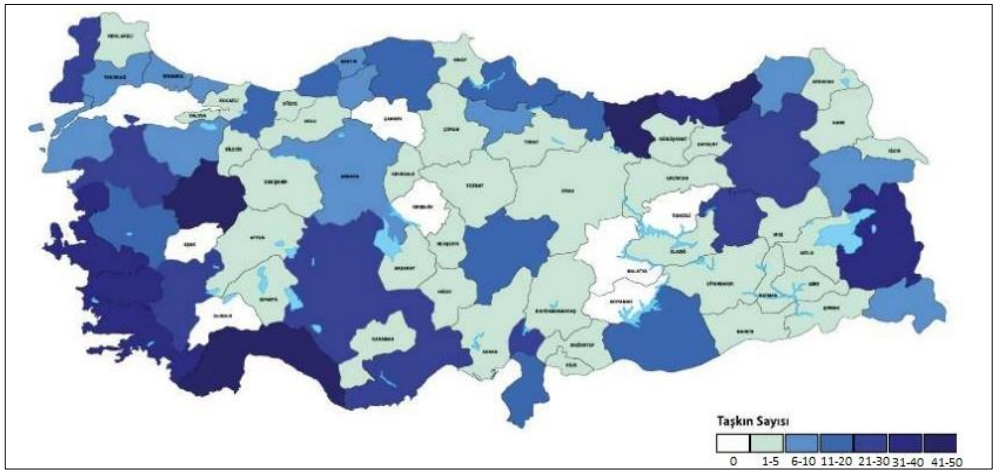
Harita 1: Dünyada yaşanan sel ve taşkınların sıklık dağılışı (2001-2016)

Kaynak: www.mappingSoftware.com (04/ 03/ 2017)

Türkiye'de de sel ve taşkınlar sürekli yaşanmaktadır. Beşeri faaliyetleri olumsuz etkilediği örnekler çok sayıdadır. Doğu Karadeniz'de özellikle Trabzon dolayları, Karadeniz Bölgesinin batı kesiminde Bartın, Ege'de İzmir, Akdeniz'de Antalya, Mersin, Hatay ve Güneydoğuda Gazi Antep sel ve taşkınların en fazla görüldüğü illerdir. Maddi ve manevi kayıpların yoğunluğu ise yatırım alanları ve nüfusla doğru orantılı bir şekilde görülmektedir (Harita 2).

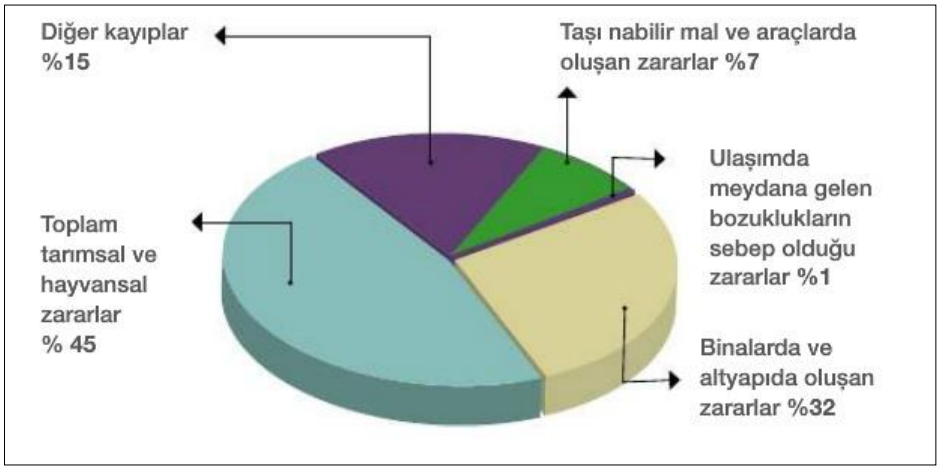
Harita 2: Türkiye'de yaşanan sel ve taşkınların sıklık dağılımı (2001-2014)

Kaynak: Su Dünyası Dergisi, 2016:159: 11.

DSİ verilerine göre 1975-2011 yılları arasında 820 adet taşkın olayı meydana gelmiş, bu taşkınların neticesinde 660 can kaybı yaşanmış olup, 799.758 hektar tarım arazisi taşkına maruz kalmış ve ülke ekonomisi yıllık bazda 150 milyon TL'ye yakın zarar görmüştür. Bununla beraber son yıllarda ani seller ve bunun bir sonucu olarak şehir sellerinde de önemli artışlar yaşanmıştır (Meteoroloji Genel Müdürlüğü) (Grafik 1).

Grafik 1:Taşkın Zararlarının sektörel sınıflandırılması, Su Dünyası, DSİ Vakfı Yayınları, 2016

Kaynak: Su Dünyası Dergisi, 2016: 159: 10-11.

Sel ve taşkınlar, suyun akış büyüklüğüne bağlı olarak çevresindeki yerleşim ve tarım alanlarına, alt ve üst yapılara, tesislere ve canlılara zarar vererek insan yaşamını ve sosyo-ekonomik faaliyetlerini kesintiye uğratırlar (Özmen, 2015: 26). Sel, halihazırda doğal bir döngünün önemli bir unsurudur ve ilgili bölgenin coğrafi yapısıyla ve karakteristiğiyle direkt olarak alakalıdır. Ancak taşkınların yaşanmasında beşeri faaliyetlerin de etkisi yadsınamayacak kadar fazladır. Yatağından akacak olan hacmi sürekli değişebilen bir akarsuyun, taşkın felaketine neden olabilecek potansiyele sahip olamaması için yapılacak yatırımların, yerleşim alanlarının ve tarım alanlarının taşkın risk faktörü kapsamında ayrıntılı bir şekilde değerlendirip alan etütlerinin yapılması ve öngörülerin dikkate alınması gerekmektedir.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Aksu Çayı Alt Havzası'nın önemli bir kısmı da Antalya Havzası içerisindedir ve önemli tarihi taşkınların olduğu alanlardan birisidir.

1.1. Çalışma Alanının Yeri ve Sınırları

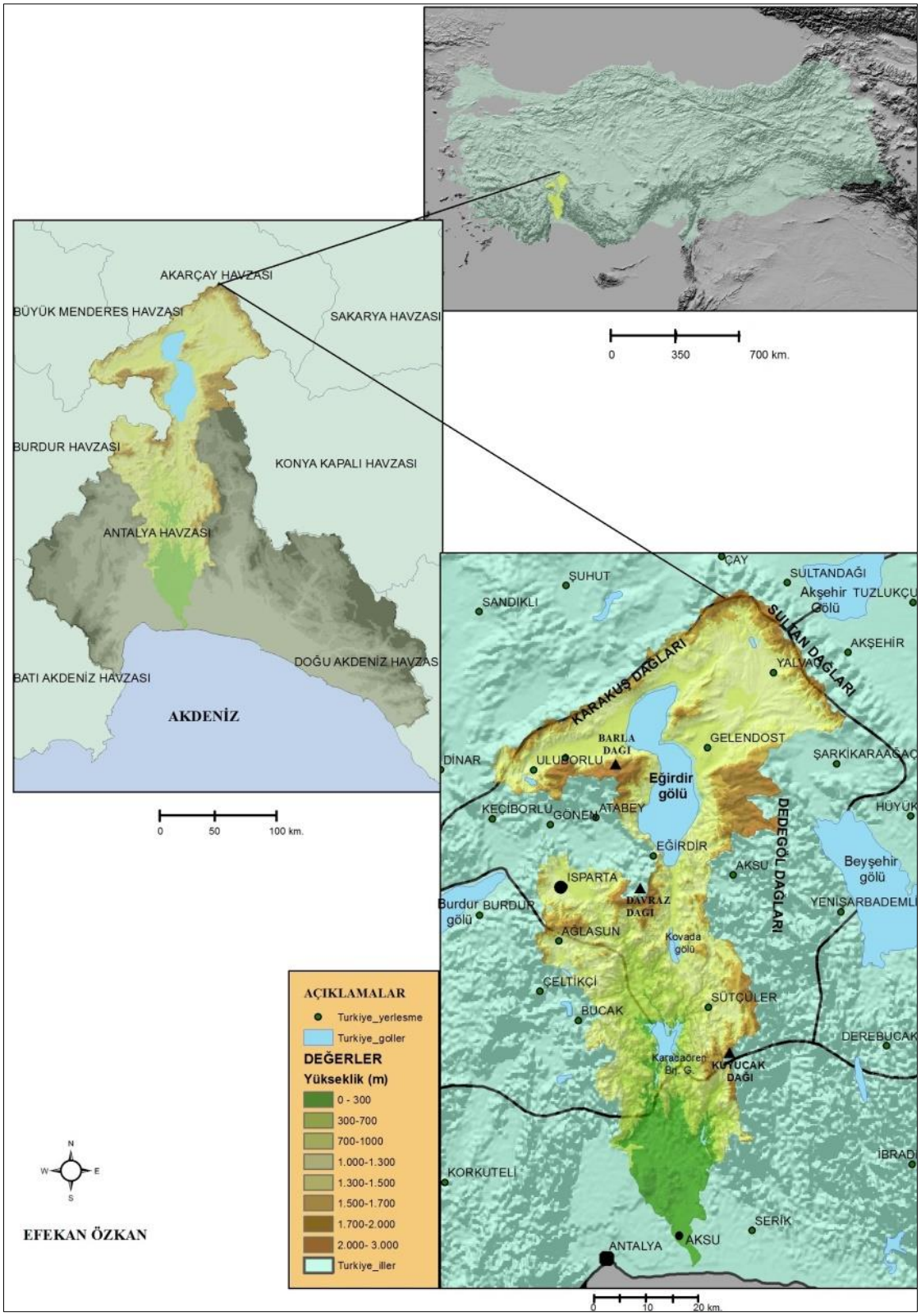
Coğrafi bir yörede, iklimsel ve hidrografik anlamda bir değerlendirme yapabilmek için havza bazlı çalışmalar önem arz eder. Bunun yanı sıra jeolojik ve jeomorfolojik özellikler de havza biriminde bilimsel olarak rahatlıkla gözlemlenebilir. Coğrafi bölgenin kendi içinde taşıdığı beşeri ve fiziki benzerlikler bütününün daha detaylısı havza genelinde tespit edilebilir. Bu bağlamda, bu çalışmada örneklem alan olarak Antalya Havzası içinde yer alan Aksu Çayı Alt Havzası seçilmiştir (Harita 3).

DSİ Genel Müdürlüğü de güncel çalışmalarını Türkiye'yi büyük 25 ana havzaya ayırarak yapmaktadır (Harita 4). Hazırlanan *''Taşkın Yıllıkları''* nda da özellikle son yıllarda yaşanan önemli sel ve taşkın olayları bu akarsu havzaları dikkate alınarak incelenmiştir (Özcan, 2006: 41).

1.2. Materyal ve Metot

Su döngüsünün en önemli unsurları buharlaşma ve yoğunlaşmadır. Atmosferik sirkülasyonda bu döngünün anlık veya uzun dönemli; bölgesel veya küresel gözlemleri bilimsel manada meteorolojik gözlemler olarak bilinmektedir. Sadece doğal kökenli olarak görmemek gereğiyle birlikte sel ve taşkınlar, ağırlıklı olarak atmosferik kökenli olaylardır. Bu çalışmada teknik gözlemlerin, yer bilimsel verilerin ve yöntemlerin kullanılmasıyla taşkın riski taşıyan alanların nasıl belirlenebildiğinin yanı sıra doğal faktörlerin beşeri faktörlerle birleştiğinde etki unsurunun nasıl çok farklı boyutlara taşınabildiği gösterilmeye çalışılmıştır. Coğrafi Bilgi Sistemleri programında veri tabanına işlenmiş Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün radar istasyon verileri, yer kartları, yer istasyon verileri doğrultusunda yağış ve sıcaklık parametreleri, taşkın izleme- akım gözlem istasyonları verileri kullanılmıştır. DSİ Genel Müdürlüğü'nün Taşkın Yıllıkları ve Havza Yönetim Planları doğrultusunda hazırlanan raporları sayesinde tarihi taşkınların ve neden oldukları hasar ve kayıpların öğrenilebilmesi, hali hazırdaki Taşkın Koruma Tesislerinin ve devam eden projelerin özellikleri, fayda veya varsa eksiklikleri tespit edilebilmesi de bu çalışma için önemlidir.

Harita 3: Aksu Çayı Alt Havzası Konumu

Harita 4: Türkiye'de ana havza ayrımı (DSİ)

Kaynak: DSİ

2. Aksu Çayı Havzası Coğrafyası

Aksu Çayı Alt Havzası, Antalya Havzası'nı oluşturan 10 alt havzadan birisidir. Adından da anlaşılacağı üzere ana kolu olan Aksu Çayı ve birkaç yan koldan oluşmaktadır. Havza şekli itibariyle kuzeyden güneye Akdeniz'e doğru açılan, Eğirdir ve oradan Kovada Gölü'nün de sularını alıp taşıyarak mansap kısmına doğru devam ederken daralan bir havza görünümündedir. Havza jeolojik zamanların en çok Alp orojenezi döneminden etkilenmiştir. Jeolojik anlamda kırıklı ve genç bir görünüme sahip olup sürekli aktiftir. Karakuş Dağları, Sultan Dağları, Dedegöl Dağları ve Davraz Dağı sahanın önemli dağlık kütleleridir. Bu alanlar akarsuları temelde besleyen unsurlardır. Havza güneyine inildikçe yükselti azalmaya başlar ve alçak platolar kısmında çokça tarım arazisi ve en güneydeki Aksu ilçesi yakınlarındaki kıyı ovasında seralar ve turizm tesisleri mevcuttur. Havza genelinde Akdeniz iklimi hakimdir ve kuzeyde karasal iklimde doğru bir geçiş de söz konusudur. Genelde Akdeniz ikliminin yayılış sahasıyla paralellik gösteren Kırmızı Akdeniz Toprakları çalışma alanındaki en yaygın toprak grubudur. Ve genellikle kalkerli arazi üzerinde Kestane Rengi Topraklar da görülmekte, güneye inildikçe, delta sahasında alüvyal sahalar yaygınlaşmaktadır. Bitki örtüsü dağılımına bakıldığında ise deniz seviyesinden 1200m. rakımlara kadar kızılçam, 600'm.'ye kadar olan sahalarda maki örtüsü, akarsu tabanlarında söğüt, karaağaç ve çınar gibi ağaçların yaygın olduğu görülmektedir.

3. Sel ve Taşkın Çalışmalarında Risk Faktörlerinin Belirlenmesi ve Risk Haritalarının Oluşturulması

Risk kavramı, yer bilimsel çalışmalarda ileride olabilecek muhtemel afet olaylarının etki alanını ve büyüklüğünü tanımlamaya yardım etmek amacıyla çokça tartışılıp konuyla ilgili öngörüler sunmak için kullanılmaktadır. Risk potansiyelini belirleme kökenli çalışmalarda, tüm mümkün sonuçlar ve onların ortaya çıkma olasılığı bilinemez ancak sonuçlar konusunda konunun uzmanları birlikte olasılık dağılımları da çıkartıp yorumlayabilirler (Güzhan, 2015: 4).

Sel ve taşkın çalışmalarında çalışılan ilgili lokasyon üzerindeki risk alanlarının belirlenmesi, günümüz teknolojisiyle daha da yaygın bir biçimde çalışılmaya başlanmıştır. Jeoloji, Meteoroloji, İnşaat Mühendisliği ve Coğrafya bilimlerinde sel ve taşkınlarla kendi bilimsel çerçeveleri kapsamında ilgilenilmekte ve çalışmalar yapılmaktadır. Sel ve taşkınların

özellikle ekonomik ve manevi zararlar açısından değerlendirildiğinde verdiği zararların büyüklüğü aşikardır. Bu bilim dallarının bu açıdan da sel ve taşkınlarla ilgilenmesi insanlık adına umut vericidir. Bu kavramların harita üzerinde, risk potansiyellerinin gösterilmesi diğer mekânsal olgularda da olduğu gibi, dağılışı gösterdiği için coğrafyacılar için ayrı bir öneme sahiptir.

3.1. Sel ve Taşkın Çalışmalarında Kullanılan veya Kullanılabilecek Risk Faktörleri

Doğal afetler, adından da anlaşılacağı üzere doğadan kaynaklı olarak bilinse de aslında afetin etki derecesini beşeri faaliyetler arttırmaktadır. O yüzden özellikle sel ve taşkınların sadece ‘’Doğal Afet’’ olarak tanımını yapmak eksik kalmaktadır. Geçtiğimiz yüzyılda bu anlamda farkındalıklar yaratılmaya başlanmıştır. Bilim insanları ve bürokrasi, çevre ve çevre koruma farkındalığının kamuoyunda da oluşturulmasıyla ilgili 20.yüzyılın sonlarında Çevre ve Sürdürülebilir kalkınma konularını dünya gündemine taşımıştır (TÜBİTAK, Vizyon 2023:2002). Doğal afetlerin özellikle sel ve taşkınlar gibi bazı türlerinin de çevre ve ekonomiden ayrı düşünülmesi söz konusu olamayacaktır. Yine bu konuda, önemli topluluklardan, bölgesel siyasi-ekonomik iş birliği amacıyla kurulan AB, 2007 yılında ‘’Taşkın Direktifi’’ hazırlamış, öncelikle üye ülkeler olmak üzere aday ülkeler için de bir fikir sunup yol gösterecek örnek bir çalışma ortaya koymuştur. Taşkın Direktifi kapsamında havza bazında yapılacak ön değerlendirme çalışmaları sonucunda potansiyel taşkın riski taşıyan alanların belirlenmesi, bu alanlar için taşkın tehlike ve risk haritaları ile bunlara dayalı taşkın risk yönetim planlarının hazırlanması çalışmalarına başlanmıştır (Hüyüktepe, 2015:4).

Taşkın Direktifi; taşkın risklerinin havza bazında değerlendirilmesi ve yönetilmesi odaklı bir yapı oluşturulmasını ve taşkınların insan sağlığı, çevre, kültürel miraslar ve ekonomik faaliyetler üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin nispeten de olsa azaltılmasını amaçlamaktadır. (European Parliament, 2007: 36).

AB Taşkın Direktifi kapsamında, üye ülkelerin havza düzeyinde Taşkın Risk Yönetim Planlarını üç aşamada hazırlamaları gerekmektedir (Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, 2014).Bunlar;

1. Taşkın riski ön değerlendirmesi; geçmiş taşkınların ve gelecekte olması muhtemel taşkınların belirlenmesi ve potansiyel yüksek taşkın riski taşıyan alanların belirlenmesi,

2. Belirlenen alanlar için taşkın tehlike ve taşkın risk haritalarının hazırlanması,

3. Taşkın risklerinin yönetilmesi için hedefleri ve bu hedeflere ulaşılması için belirlenen tedbirleri içeren taşkın risk yönetim planlarının hazırlanmasıdır (Hüyüktepe, 2015: 4).

Herhangi bir alanın sel ve taşkınlar açısından risk taşıdığının ilan edilebilmesi için**,** beşeri ve doğal unsurlardan oluşan faktörlerin doğru bir şekilde tespit edilebilmesi gerekmektedir. Sel ve taşkın afetleri, çalışmanın ilk kısımlarında da belirtildiği gibi ağırlıklı olarak atmosferik kökenli düşünülebilir. Ancak bunları sadece atmosferik kökenli bir afet olarak görmek, sel ve taşkın olaylarının felakete dönüşmesine zemin hazırlayabilir. Literatürdeki birçok çalışmada sel ve taşkına neden olan faktörler belirlenirken, yoğun yapılaşma ve çarpık kentleşme, sanayileşen dünyada artan, özellikle karbon emisyon değerlerinin, etkisini hızlandırdığı küresel iklim değişikliğinin özellikle belli bölgelerde, artış yaşattığı ve anileşen şiddetli yağışlara neden olduğu gibi çokça görüş öne sürülmüştür.

Bir havzada yapılacak arazi planlamalarında taşkınla klimatolojik-meteorolojik özelliklerin yanı sıra ilgili risk faktörü belirlenirken, altlık teşkil edecek taşkın yönetim planlamalarında havzanın jeolojisi dikkate alınmalı, yerbilim verileri hazırlanmalı ve bölgenin jeolojik özelliklerinden kaynaklı oluşabilecek diğer afetler de göz ardı edilmemelidir. Doğal afet konusunda bölgeye özel olarak yapılan tüm yer bilimsel araştırmalar ve bu araştırmaların sonucunda üretilen haritalar planlamalarda temel veri kaynaklarından olmalıdır (Hüyüktepe, 2015: 5).

Taşkın oluşumunda etkili olan temel faktörler klimatolojik-meteorolojik ve jeolojik-jeomorfolojik (yapı ve yeryüzü şekilleri) özellikler ile toprak özellikleri, bitki örtüsü ve insandır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yoğun kentleşme, sanayileşme ve ekonomik faaliyetlerin olduğu ülkelerde, nehir havzalarındaki insan faaliyetinin çeşitliliği ve yoğunluğu da büyük ölçüde artmaktadır. Bu durum ise havza bütünündeki hidrolojik dengeyi bozmakta ve sonuçta büyük miktarda can ve mal kaybına yol açan taşkın felaketleri yaşanmaktadır. Taşkınların giderek daha sık yaşanması ve daha ciddi sonuçlar doğurmasının nedenlerinden biri de nehir havzaları içindeki yerleşimler ve altyapı oluşturulmasında izlenen yollar sonucu farklılaşan arazi yapısı, elverişsiz tarım yöntemleri ile kullanılan topraklar, tahrip edilen orman ve meralardır (Özcan, 2006: 42). Bu çalışmada da başlıklar halinde sel ve taşkın olayının yaşanmasında etkili olan faktörlerden fiziki olarak yağış, beşeri unsur etkisi olarak da arazi kullanımının önemi değerlendirilmiştir. Sürdürülebilir çevre anlayışıyla alınan önlemlerin ne ölçüde örtüştüğü tespit edilmeye çalışılmıştır.

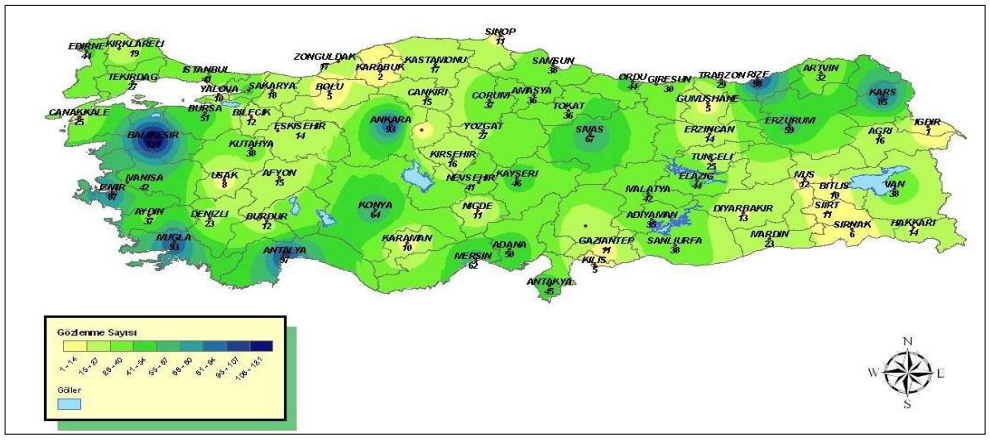
3.1.1 Yağış

Doğal döngüye yapılan insan müdahalesi, doğanın bir şekilde karşılık vermesiyle sonuçlanmaktadır. Küresel hava dolaşımı da bu doğal döngülerin en önemlilerinden ve suyun atmosferdeki dolaşım ve taşınım enerjisini sağlayan sistemdir. Özellikle 1970'lerden itibaren küresel iklim değişimi nedeniyle bazı bölgeler şiddetli kuraklık yaşarken dünyanın diğer bazı bölgelerinde mevsime göre de değişen ani ve artan yağışlar yaşanmaktadır. Bu yağış koşullarının yol açtığı akımı ve hacmi artan suyun, dere yataklarına yapılan müdahalelerden dolayı da etrafına taşması sonucunda beşeri ve doğal unsurların sular altında kalmasına neden olmakta, yöredeki günlük yaşamı da büyük oranda sekteye uğratmaktadır. Ancak sel ve taşkının etkisinin felaket derecesine ulaşabilmesi için yağışın kuvvetli olmasının yanı sıra uzun da sürmesi gerekmektedir (Meteoroloji Genel Müdürlüğü). Bu yüzden olay; sadece maksimum yağışlara bağlı değildir ancak maksimum yağış olarak değerlendirilmese bile çeşitli zaman aralıklarında düşen, farklı miktardaki yağışlar, ani kar erimeleri vs. o andaki çevresel koşullara bağlı olarak, taşkınlara dönüşebilmektedir. Bunun en önemli nedeni yine önceki yağışlara bağlı olarak toprağın doygun olmasıdır (Gürgen,2004: 81).

Ana akarsuyun ve ana akarsuya bağlanan yan kolların da zemininin doygun halde olması, geçirimliliklerinin azalması, ilgili akarsuyun bulunduğu bölgenin yağış rejimleri, küresel iklim değişimi de eklendiğinde sel ve taşkınlar için en önemli etkenin iklim koşulları olarak ifade edilmesi mümkün olmaktadır. Bu kapsamda bakıldığında bu afetlerin yaşanmasındaki en önemli bileşeni uzun yıllar ortalama yağış ve sıcaklık değer seyirlerinin dalgalanmasıyla görmek mümkündür. Ülkemizde yaşanan taşkınlar meteorolojik verilere göre en çok Mart, Nisan, Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında meydana gelmekte, ancak küresel iklim değişikliğiyle birlikte bu süreçlerde önemli sapmalar görülmektedir. Türkiye'de Karadeniz ve Akdeniz Bölgeleri taşkına en hassas alanlar olarak tespit edilmiştir.(Altun, 2017:5).

Haritada kabaca elips içine alınan Aksu Çayı Alt Havzası da hemen hemen her hidrografik kısmında 50 ila 120 kere sel ve taşkın yaşanmıştır. Bu sayı, havzanın güneyine inildikçe 130'ları bulmuştur (Harita 5), (Grafik 2).

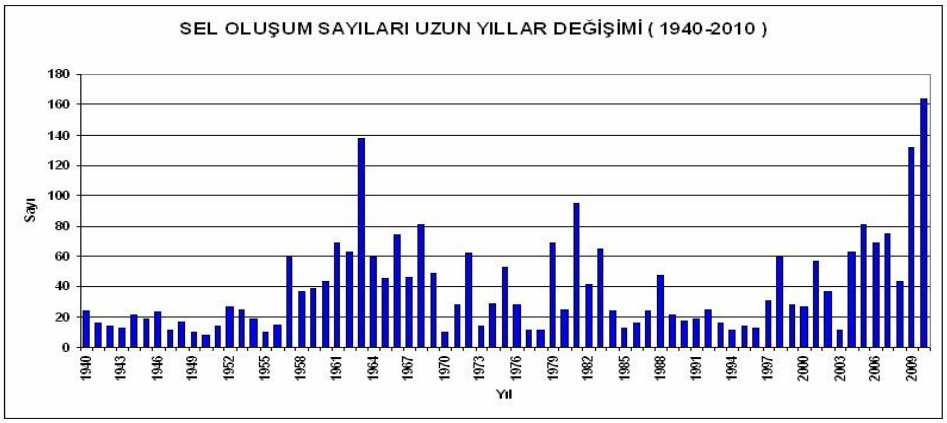
Harita 5: Türkiye'deki şiddetli yağış,sel ,taşkın sıklıkları dağılışı (1940-2010)

Kaynak: www.mgm.gov.tr. (03/ 03/ 2017)

Aksu Çayı Havzası'nda özellikle ova karakteristiğindeki mevkiilerinde en önemli problemlerden birisi taşkınlar olarak görülmekte ve özellikle akarsu yataklarına yakın kesimlerdeki tarım alanları bu taşkınlardan fazlasıyla etkilenmektedir. Çoğunlukla kış ve bahar mevsiminde bu havzada sel ve taşkınlara sıklıkla rastlanılmaktadır. Bu taşkınlar yaşandığında, yörede özellikle aşağı çığırdaki tarım arazilerinde büyük hasarlar meydana gelmekte, bu alanlar sular altında kalmaktadır (Atayeter, 2005:182).

Grafik 2: Türkiye'deki sel oluşum sayılarının uzun yıllar değişimi.

Kaynak: www.mgm.gov.tr. (01/ 02/ 2017)

Antalya'nın Aksu ilçesinde yaklaşık bir hafta boyunca aralıklı devam eden ve son 2 günde etkisini arttıran yağışlar sonucunda 8 Şubat 2010'da taşkın felaketi yaşanmış 3 kişi hayatını kaybetmiştir. Ayrıca tarım arazilerinin, turizm ve spor tesislerinin de sular altında kalması sonucu milyonlarca TL maddi zarar oluşmuştur. Aksu ilçesi ve Antalya il merkezinin çoğu semtinde saatlerce ulaşım aksamış, binlerce kişi yollarda mahsur kalmıştır. (Foto:1).

Foto 1: Aksu, Aksu havzası aşağı çığırı, Kundu muhitinde Şubat 2010'da yaşanan taşkın sonrası sular altında kalan seralar ve tarım arazileri (DHA)

Kaynak: http://www.hurriyet.com.tr.(30/ 03/ 2017)

3.1.2. Sürdürülebilir arazi kullanımı sorunu ve alınan önlemler

Taşkın riski bulunan sahalarda, önceden tedbir alınmaksızın süregelen kontrolsüz şehirleşme faaliyetleri ve arazi parselizasyonu, taşkın afetinin en önemli sebeplerindendir (Altun, Ö, 2017:4), (Foto 2).

Foto 2: Dere yataklarının kontrolsüz doldurulması ve şehirleşmenin içinde kalmasına bir örnek.

Kaynak: Altun, Ö. (2017).

Foto 3: Özellikle havzanın kuzeyinde Isparta dolaylarında da görülen uygunsuz geçiş yapıları varlığı

Kaynak: Altun, Ö. (2017).

Türkiye'de felaket boyutuna ulaşan çoğu taşkınların nedeninin şiddetli yağışların yanında taşkın tesislerine yapılan bilinçsiz insan müdahalesi olduğu aşikardır (Foto 3). Yapılan müdahale türlerine maddeler halinde değinilecek olunursa;

- DSİ tarafından inşa edilen kıyı duvarı, mahmuz gibi mevcut koruma yapılarına zarar verilmesi,
- DSİ'nin görüşü alınmadan akarsu ve dere yatakları içerisinde yatak stabilizesini bozabilecek, kıyı oyulmalarına yol açacak şekilde kum, çakıl ve stabilize ocağı açılması veya bu tür malzemenin izinsiz ve rastgele şekilde alınması,
- Özellikle yerleşim yerlerinde ve şehirleşmenin çarpık ve düzensiz ilerlediği alanlarda taşkın koruma yapılarının diğer alt ve üst yapı unsurları tarafından işgale uğraması ve etkisinin azaltılması
- Dere yataklarına ve taşkın koruma tesislerine doğrudan müdahale ile yerleşim yeri içinde bırakılıp iptal edilmesi,
- Özellikle yukarı havzada bitki örtüsünün tahrip edilerek, havzadaki drenaj yapılarındaki ekolojinin tahribata uğraması ve su tutma kapasitelerinin azalması şeklinde anlatılabilir (Su Dünyası, DSİ Vakfı, 2016).

Türkiye genelinde özellikle kırsal alanlarda taşkın koruma amaçlı yapılan faaliyetlerin, taşkını engellemenin aksine etkisini daha da arttırmasına yol açabilecek şekildeki örnekleri de mevcuttur. Bazı uygunsuz geçiş yapıları taşkının getirdiği bol alüvyonlu ve yer yer taşıdığı iri blokları daha da fazla biriktirip suyun hacmini ve kinetik enerjisini yatağında arttırabilecek şekilde tasarlanmış ve inşa edilmiştir. Bunun sonucunda yatağından taşan su etrafına çok daha fazla zarar verebilmektedir.

DSİ 13. Bölge Müdürlüğü, Şubat 2017'de Aksu Çayı ve Yan kollarının ıslahı ve taşkın koruma inşaatının %85'inin tamamlandığını açıklamıştır (www.dsi.gov.tr). Yürütülen çalışmada önceki felaket deneyimlerin ardından, özellikle turizm tesislerinin ve 100 bin dekarı

aşkın büyüklükteki tarım arazilerinin korunması amaçlanmıştır. Proje kapsamında Aksu Çayında, yan kollarıyla birlikte 70 km'lik kısımda sedde, taş tahkimat ve dere ıslah çalışması yapılmaktadır. Ayrıca civar köylerde 135 bin dekar arazide toplulaştırma parselasyon çalışması yapılarak Taşkın koruma ve dere ıslah çalışmasıyla sürdürülebilir bir şekilde entegrasyonu sağlanmış, çevreyle uyumlu bir anlayış ortaya konulmuştur (www.dsi.gov.tr), (Foto 4).

Foto 4: Aksu çayı taşkın koruma çalışmaları devam etmektedir.

Kaynak: http://www.dsi.gov.tr/. (01/ 04/ 2017)

Havza sınırlarımızın tamamen içinde kalan Isparta ilinin özellikle kırsal arazilerinde tarihi taşkınlar yaşanmıştır. Önce de değinildiği gibi doğayla uyumlu ve bilinçli bir yerleşme anlayışının olmamasından kaynaklı sel ve taşkın olaylarının yaşandığı örneklere burada da rastlanmaktadır. Söz konusu Senirkent, Uluğbey kasabasında zaman zaman seller ve taşkınlar yaşanmaktadır. Yamaçtan itibaren sel yatağının ağzına doğru ilerleyen yerleşme, taşkına karşı savunmasız kalmıştır. Burada yaşanan son önemli taşkın, 1995'te meydana gelmiştir. DSİ'nin olay sonucu başlattığı çalışmalarla aşağıdaki fotoğrafta da görülen taşkın koruma yapıları inşa edilmiştir (Foto 5)

Foto 5: Sel yatağında kurulan yerleşim alanı; Uluğbey, Senirkent.

Foto 6: İnşaası 1990'da tamamlanan Karacaören I barajından bir görünüm

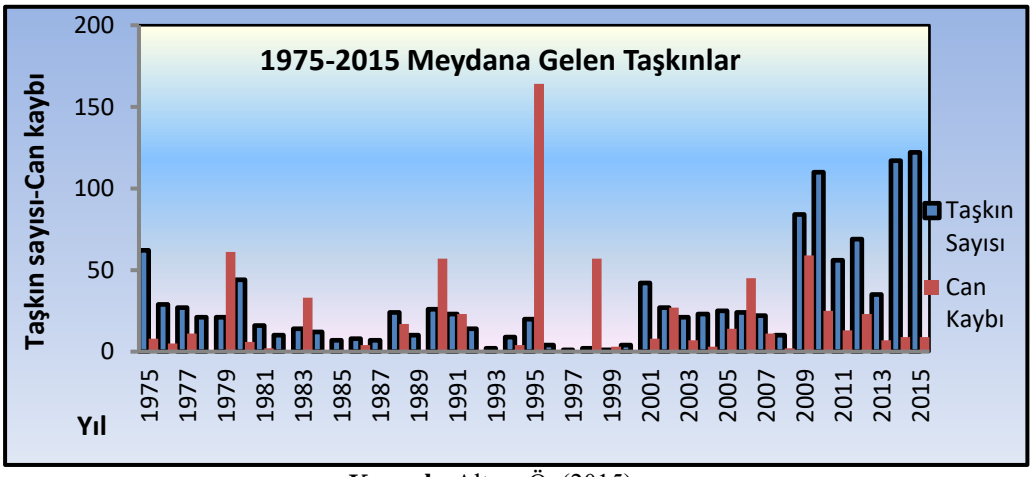

Kaynak: http://www.bucakhaber.biz/ (03/ 04/2017).

Dünya'da ve Türkiye'de taşkınları önleme amaçlı alınan tedbirlerin en etkili somut örnekleri barajlardır. Aksu Çayı Alt Havzası'nda en önemli barajlardan kabul edilen Karacaören I ve II barajları sulama ve elektrik üretiminin yanı sıra orta çığırdaki bazı dere yatakları kenarlarındaki verimli tarım arazilerinin taşkınlardan korunmasında da etkin olmuştur. (Foto 6)

Taşkın yönetim planları kapsamında yapılan çalışmalar Türkiye açısından olumlu sonuçlar vermiştir. Ülkemizde ve Dünyada sel ve taşkınların son 20 yılda daha sık yaşanmasına rağmen Türkiye açısından verilen kayıpların gitgide azalması DSİ'nin yaptığı çalışmaların olumlu olduğu yönündedir. Ancak bu çalışmaların daha verimli sonuçlar doğurabilmesi için yerel bürokrasinin yerleşim alanlarında yaptıkları düzenlemelerin taşkın yönetim planlarının da göz önünde bulundurularak hayata geçirilmesi ve halkın sorumlu bir anlayışla, bilinçlendirilerek çalışmalara katkı vermesi gerekmektedir. (Grafik 3)

Grafik 3: DSİ'nin özellikle 2000'li yıllardan sonra yaptığı çalışmalar sonucu taşkın zararları ve can kaybında bariz bir azalma mevcuttur.

Kaynak: Altun, Ö. (2015)

4. Sonuç

Tüm insanlığı etkileyen küresel meseleler, karar mekanizmalarının etkin bir şekilde işlemesiyle ve kamuoyunun bilinçlendirilmesiyle aşılabilir. Günümüzde, doğal afetlerin yıkıcı etkisi artan nüfusla da birlikte fazlalaşmıştır. Küresel iklim değişikliği nedeniyle de beşerin ve ekolojinin daha hassas olduğu çağımızda alt ve üst yapı faaliyetlerinin sürdürülebilir kılınması en önemli unsurlardan birisi haline gelmiştir. Sel ve taşkınlar küresel çapta yoğun bir şekilde yaşanıp büyük felaketlere yol açabilen afetlerdir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde şehirleşme faaliyetlerinin doğal afetler de göz önünde bulundurularak sürdürülmesi gerekmektedir.

Türkiye genelinde kurumsal bazda sel ve taşkınlarla asıl ilgilenen kuruluş DSİ'dir. DSİ'nin havza nazım planları, taşkın risk yönetimi raporları bilimsel manada değer arz etse de fiilen uygulanışında yerel yönetimler ile ilgili bazı sıkıntılar vardır. Bu sıkıntıların bir an evvel aşılması gerekmektedir. Bu noktada;

- İmar planları ve taşkın risk haritalarının birlikte, havza yönetimi kapsamında değerlendirilmesi ve kamuoyunun da bu doğrultuda katılımının ve katkısının sağlanması amaçlanmalıdır.
- DSİ ve Meteoroloji Genel Müdürlüğü birçok konuda ortak çalışmalar yapmaktadır. Bu birlikteliğin güçlenmesi ve çalışmalardaki çeşitliliğin arttırılması gerekmektedir. Meteorolojik koşulların tanımlanması ve gözlemlerin yanı sıra dere yataklarının ıslah edilmesinde ve tesislerin inşasından önce hidrometrik gözlem ağlarının da daha aktif bir şekilde kullanılması ve veri kayıtlarının düzenli yapılması gerekmektedir.
- Doğal afetlerin nispeten yıkıcı etkisini önleme ve izleme çalışmalarında özellikle de sel ve taşkın çalışmalarında yer bilimsel veri ve yöntemlerin aktif bir şekilde kullanılması, ilgili kuruluşlarda nitelikli insan sayısının ve branşlaşmanın arttırılması gerekmektedir.
- Doğayla uyumlu yaşamanın gerekliliği 7'den 70'e anlatılmalı gerekirse takviye eğitim programları hazırlanmalı ve medya unsurları aktif bir şekilde kullanılmalıdır.

Kaynakça

Altun, Ö. (2017). "DSİ Genel Müdürlüğü Tarafından Yürütülen Taşkın Kontrol Faaliyetleri", Su Elçileri Eğitim ve Farkındalık Projesi, Ankara, 2017

Atayeter, Y. (2005). *Aksu Çayı Havzası'nın Jeomorfolojisi*, Isparta: Fakülte Kitabevi

European Commission, (2007). "*The EU Floods Directive*", EU

Gürgen, G. (2004). "Doğu Karadeniz Bölümü'nde Maksimum Yağışlar ve Taşkınlar Açısından Önemi", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (24): 79-92

Güzhan, G. *Risk Analizi ve Yönetimi,* www.deu.edu.tr/userweb/k.yaralioglu/dosyalar/kop_kan.ppt (01/ 04/ 2017)

http://www.dsi.gov.tr/ (03/ 04/ 2017)

https://www.mgm.gov.tr/ (03/ 04/ 2017)

Hüyüktepe, B.P. (2015). *Taşkın Riski Ön Değerlendirmesinde Yer bilimsel Veri/Bilgilerin Kullanımı*, Uzmanlık Tezi, Ankara: Orman ve Su İşleri Bakanlığı.

Massachusetts Institute of Technology, USA

Orman ve Su İşleri Bakanlığı Su Yönetimi Genel Müdürlüğü. (2014) *Taşkın Riski Yönetim Planları' nın Hazırlanma Kılavuzları*, http://taskinyonetimi.suyonetimi.gov.tr/taskin/Files/Outputs/TRYP_Kilavuzlar.pdf (02/ 01/2017)

Özcan, E. (2006). "Sel olayı ve Türkiye", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (26): 35-50.

Özmen, T. M. (2015). *Sel – Taşkın, Türkiye ve Antalya*, Antalya: Kutlu& Avcı Ofset Ltd. Şti.

Su Dünyası. (2016): 159: 11-12, Devlet Su İşleri Vakfı, Ankara

TUBİTAK, Vizyon 2023, https://www.tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/politikalar/icerik-vizyon-2023 (2002)

www.bucakhaber.biz (03/ 04/ 2017)

www.dha.com.tr (03/ 04/ 2017)

www.mappingSoftware.com. (03/ 04/ 2017)

Специфика Продвижения Страховых Продуктов

Цапова О.А[1]., Шопарева[2] Н.Н.

Ключевые слова: Страхование, накопительное страхование, долгосрочное страхование, страховая защита, страхование жизни, общее страхование

Мы живем в эпоху, когда услуги разного рода занимают все более важное место в повседневной жизни. Представители среднего класса зачастую тратят на оплату услуг больше денег, чем на покупку товаров. При этом рынок услуг чрезвычайно разветвлен и насыщен, а следовательно, конкуренция на этом рынке исключительно высока.

В современных условиях страхование принадлежит к числу наиболее быстро развивающихся отраслей хозяйственной деятельности. Развивающийся негосударственный сектор предъявляет спрос на различные виды страхования, так как частная собственность, в отличие от государственной, нуждается во всеобъемлющей страховой защите. Не имея за своей спиной финансовых гарантий со стороны государства, собственники хотят застраховать себя от возможных рисков.

Между тем, страхование принадлежит к числу наиболее старых и устойчивых форм хозяйственной жизни, уходящих своими корнями в далекую историю. По своей сути страхование представляет собой создание целевых фондов денежных средств, предназначенных для защиты имущественных интересов населения в частной и хозяйственной жизни от неожиданно наступающих, случайных по своей природе несчастий, сопровождающихся ущербами.

Но, к сожалению, на данный момент люди немного знают о страховании и не так часто пользуются услугами страховых компаний. Роль страхования в Казахстане сегодня явно недооценивается и юридическими лицами и гражданами, и самим государством.

Для современных компаний процесс сбыта страховой продукции является наиболее важным звеном, так как в условиях современного рынка труднее всего реализовать именно страховой продукт и при взаимодействии с покупателем, при реализации продукции этот фактор является одним из доминирующих. Именно это является наиболее главным показателем организационной структуры компании и показывает её доход и эффективность.

Традиционно, продвижение страховых продуктов на рынок, иначе называемое коммерциализацией продукта, разделяется на следующие виды деятельности:

- выбор соответствующей системы сбыта страховой продукции, обеспечивающей наибольшую эффективность продаж на единицу вложений в них;

[1] Северо-Казахстанский государственный университет им. М. Козыбаева, Кандидат экономических наук, 49320270@mail.ru

[2] Северо-Казахстанский государственный университет им. М. Козыбаева, магистрант, shopareva.83@mail.ru

- информирование потенциальных потребителей об имеющемся страховом продукте и его положительных качествах, убеждение потенциального страхователя в необходимости приобрести страховое покрытие (целевая реклама страхового продукта или «продуктовая» реклама);
- стимулирование продаж страховой продукции за счет повышения привлекательности образа страховой компании в целом (имиджевая реклама страховщика);
- стимулирование сбыта через систему скидок страхователям, премий продавцам страховых услуг, конкурсы, лотереи, рекламу на месте продаж.

Стратегии и тактики запуска страхового продукта могут быть совершенно различными. Единых рецептов его коммерциализации не существует, однако можно выделить два основных подхода к этой проблеме.

Первый из них - активный способ запуска. Он заключается в массовой атаке на потребителя с использованием всех имеющихся средств воздействия - широкой рекламы, агентских усилий, стимулирования сбыта.

Второй способ - постепенный, осторожный. Он состоит во введении продукта на рынок без особой рекламы и специально видимых маркетинговых усилий. Первоначально такое внедрение необходимо осуществить на небольшом территориальном сегменте, затем, по мере накопления опыта, продукт должен распространяться все шире. Если потребительская реакция и технические результаты продаж оказываются благоприятными, в коммерциализацию продукта необходимо включить рекламу и иные маркетинговые средства активизации сбыта.

Рекламно-информационное воздействие на потребителя страховых услуг призвано решить несколько последовательных задач.

- вызвать чувство неудовлетворенности или страха, которое и явится в конечном счете побудительным мотивом для приобретения финансовой услуги;
- объяснить потенциальному потребителю, что определенная финансовая услуга - решение его проблем;
- доказать, что продукт конкретной компании - лучшее предложение, имеющееся на рынке;
- вызвать чувство эмоциональной удовлетворенности от разрешения проблем при помощи конкретного продукта определенной компании.

Страховые услуги часто «непрозрачны» и мало понятны для рядового потребителя. Сегодня довольно мало людей, способных самостоятельно провести анализ достаточно сложной конъюнктуры финансовых рынков, собрать и обработать более или менее полную информацию по основным компаниям, работающим на нем и сделать на этом основании тот или иной выбор. Особенно это характерно для регионов. Для проведения анализа требуется самостоятельность мышления и многие специальные знания. В связи с этим для потребителей наиболее приемлемыми, легко усваиваемыми представляются именно авторитетные оценки друзей и знакомых, пусть даже и сделанные на ограниченном фактическом материале - их индивидуальном опыте. Эффект этого способа воздействия на потребительское поведение тем больше, чем полнее человек может применить на себя чужой опыт. Здесь важно доверие к источнику и схожесть с ситуацией, в которую попал или может попасть потребитель. Авторитетом

также пользуются независимые оценки авторитетных специалистов, разбирающихся в механизмах финансовых рынков. Поэтому лучшим, наиболее мощным способом привлечения потребителей в компанию является удовлетворенность потребителей качеством обслуживания, которая служит основанием для рекомендаций всем тем, кто обращается за ними.

Для потенциальных клиентов чужой опыт заменяет собственные знания и навыки, служит для экономии усилий в части анализа ситуации и отчасти снимает ответственность за выбор компании. Здесь происходит замещение собственных эмоциональных переживаний, которые, собственно, и составляют опыт, эмоциональным опытом, заимствованным у друзей, знакомых, из сообщений авторитетных СМИ. Таким образом, наилучший, наиболее мощный информационный канал для общения с потребителями - это, с одной стороны, обеспечение качественного обслуживания, которое обеспечивает удовлетворенность клиентов, и, с другой стороны, стимулирование положительных отзывов «из уст в уста» с целью привлечения новых потребителей.

По итогам 2016 года по официальным данным, объем страховых премий по обязательному страхованию достиг 90,6 млрд тенге, по добровольному личному страхованию 86,5 млрд тенге, по добровольному имущественному страхованию — 180 млрд тенге.

Увеличение объема премий произошло за счет роста на 23% обязательного страхования гражданско-правовой ответственности (ГПО) автовладельцев — 47,5 млрд тенге; роста на 24% страхования имущества — 74,3 млрд тенге; объем собранных премий в сфере добровольного страхования гражданско-правовой ответственности вырос на 88% по сравнению с 2015 годом и составил 46,6 млрд тенге; показатели обязательного страхования работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей также продемонстрировали рост на 27% до 38,7 млрд тенге, а премии по страхованию на случай болезни составили 23,8 млрд тенге, увеличившись на 11%.

Вместе с тем, в 2016 году выросли и объемы страховых выплат. По данным аналитиков, общий объем выплат на страховом рынке Казахстана превысил 97 млрд тенге, показав прирост на 17% по сравнению с 2015 годом. Выплаты по обязательному страхованию составили 29 млрд тенге, добровольному личному страхованию — 31,8 млрд тенге, добровольному имущественному страхованию — 36,2 млрд тенге.

Что касается страхования по ГПО, то, согласно предоставленным данным, в 2016 году автовладельцам было выплачено 22,7 млрд тенге, что выше аналогичного показателя 2015 года на 25%. При этом, совокупные активы страховых компаний Казахстана составили 856,5 млрд тенге, страховые резервы — 412 млрд тенге, собственный капитал — 402 млрд тенге.

Следует заметить, что наиболее точным и авторитетным источником информации о реальном качестве работы компаний может стать мнение самих потребителей, тем более что опыт друзей и знакомых в сочетании с собственным опытом занимают первые места среди информационных источников при выборе страховщика. Большинство опрошенных потребителей страховых услуг (39%) считают, что при выборе страховщика необходимо прежде всего ориентироваться на гарантированность и своевременность выплат при наступлении страхового случая. На втором место опрошенные поставили приемлемые цены (20%), затем следуют «качество сервиса», «широкий спектр услуг» и т.д. Получается, что потребитель при сборе информации пользуется не столько своим,

сколько чужим опытом - ведь большинство наших граждан лишь недавно познакомились со страхованием и имеют не более одного полиса. Действительно, среди источников информации первое место заняли советы друзей и знакомых (33%). Несколько меньшая доля опрошенных (22%) доверяет собственному опыту, прочие ориентируются на рекламу, страховых агентов и пр. Отсюда вывод - коммуникативная стратегия, основанная исключительно (или в основном) на рекламе, не является оптимальной.

Потребители особенно доверяют оценкам специалистов и уважаемых людей - если они уверены в их беспристрастности. Так, рекомендация, исходящая от популярного ведущего радиопрограмм значит очень много для привлечения потребителей. Ту же роль может сыграть мнение известного финансиста, высказанное в статье, выступлении на радио или по телевидению. Авторитетные рекомендации могут заменяться в рекламе ссылкой на образы или людей, пользующиеся общественным признанием и авторитетом. Рекомендации могут выполняться в виде ссылки на наличие авторитетных клиентов или акционеров банка или страховщика, если они входят в число серьезных, уважаемых компаний.

Но одних коммуникаций «из уст в уста» очевидно недостаточно. Стереотипные требования к страховой компании предполагают ее известность, престижность, информационную открытость, высокий социальный статус. А они, в свою очередь, тесно связаны с частотой и тоном упоминаний в СМИ, авторитетных для потребителя. Поэтому стимулирование рекомендаций от потребителя к потребителю необходимо сочетать с PR в СМИ, имеющими целью продемонстрировать потребителю высокий социальный статус компании и ее общественную роль. Вообще PR представляют собой наиболее эффективный с точки зрения соотношения эффекта и цены способ распространения информации о компании. СМИ постоянно нуждаются в информации о состоянии рынков и процессах на нем. Поэтому сведения, предоставляемые компаниями, как правило, легко находят дорогу к потребителю в составе различных обзоров и публикаций при минимальных затратах со стороны компании.

PR - достаточно новая сфера для казахстанских страховщиков. Как и имиджевая реклама, PR в основном направлен на создание благоприятного образа страховой компании в глазах общественности.

Третья важная составляющая информационной политики страховой компании - это предоставление активным потребителям, самостоятельно выбирающим партнера, информации, необходимой для такого выбора. Как правило, она приобретает характер рекламно-информационных материалов, размещаемых в прессе и других СМИ, а также директ-мейл.

Воздействия, как и продажи страховой продукции, можно разделить на рекламные и собственно PR. Прямая реклама - это распространение информации собственно о страховой компании и ее услугах. PR-информирование представляет собой включение информации о компании и ее услугах в передачи и программы, напрямую не связанные с рекламой страховщика. Основное назначение прямой рекламы и PR состоит, во-первых, в создании благоприятного внешнего климата, необходимого для деятельности страховщика и, во-вторых, в активизации сбыта страховой продукции.

PR страховых компаний носит фрагментарный и частичный характер. Это обусловлено несколькими факторами:

- Семьдесят процентов потребителей страховых услуг являются юридическими лицами, для которых выбор той или иной страховой компании

осуществляется несколько по другим критериям, нежели для физических лиц. Отдача от коммуникативных кампаний растянута во времени, то есть между моментом, когда потребитель например впервые увидел рекламу и моментом обращения в страховую компанию может пройти несколько месяцев. В этом заключается разница между продвижением страховых услуг и товаров массового потребления.

- Около девяносто процентов сообщений должно быть имиджевого плана, то есть направленных не на сегодняшний день и сегодняшнее потребление, а на сформирование позитивного имиджа в глазах покупателей страховых услуг. А современное руководство страховых компаний не желает тратить деньги на PR и рекламу, которые не принесут эффект в обозримом будущем.

- Каналы распространения страховых услуг отличаются от каналов распространения других продуктов сферы услуг. Действующая схема Страховая компания - Страховой Агент - Потребитель ведёт к тому, что страховые компании перекладывают необходимость поиска новых потребителей на агентов.

- Наиболее вероятной тенденцией рекламы страховых услуг в ближайшие несколько лет станет та реклама, которая прежде всего, будет направлена на физических лиц и соответственно будут использоваться соответствующие медиа каналы. Сфера страховых услуг схожа с банковской сферой, которая в начале не желала тратиться на привлечение депозитов от физических лиц и соответственно на проведение широкомасштабных компаний и только на пороге системного кризиса, банки открыли новый источник капитализации. Только когда все ресурсы бизнес сферы будут привлечены и все юридические лица, которым необходимы страховые услуги застрахуются, страховой рынок переориентируется на привлечение физических лиц, в том числе через рекламу.

Для продвижения страховых услуг (в принципе не только страховых, но и других смежных и похожих видов услуг и товаров) несколько другая ситуация. Данный вид не является товаром каждодневного использования, и люди не так часто обращаются в страховые компании.

Страховые услуги чаще всего достаточно сложны. Поэтому в рекламном ролике практически невозможно изложить преимущества и особенности страховых продуктов. Для этого служат статьи в газетах и деловой прессе, а также различные передачи по телевидению и на радио, рассчитанные на потенциальных потребителей. Задача же телевизионной, наружной и радио рекламы сводится к привлечению внимания людей к марке компании и ее запоминанию в сочетании с характером предоставляемой услуги. Далее, при проявлении потребности, знание марки вызовет интерес к свойствам продукта и самой компании. Таким образом, телевизионная, наружная и иная реклама нацеливается на создание положительных эмоциональных ассоциаций в связи с маркой компании (четвертая задача), все прочие цели достигаются средствами PR, а также за счет рекламно-разъяснительной работы в прессе, на радио и телевидении.

В части сбыта страховой продукции большое будущее имеют косвенные продажи страхования. Смысл косвенных продаж состоит в том, что страхование присоединяется к нестраховому продукту и выступает в виде дополнения к нему. При косвенной продаже локомотивом, ломающим потребительское безразличие, является основная услуга, востребованная потребителем - автомобиль, мебельный гарнитур, сотовый телефон и т.д. Страхование здесь является «прицепом», придающим новое качество основному продукту.

Литература

Жуйриков К., Назарчук И., Жуйриков Р. – Страхование: теория практика, зарубежный опыт. – Алматы: ОФ «БИС» 2000 г.

Данные Национального Банка РК по состоянию на 01.01.2017г. http://www.nationalbank.kz

УДК 368 (075.8)

ББК 65.271

Қазақстандағы Агроөнеркәсіптік Кешенді Субсидиялауды Ұйымдастырудың Келешектегі Дамуы

Актанова Л.Ж.[1], Усбанова Г.Ш.[2]

2017 жылдан бастап Қазақстандағы агроөнеркәсіптік кешенді субсидиялауы ДСҰ шарттары негізінде жүргізіледі. ДСҰ шарттары бойынша субсидиялауауыл шаруашылығының институционалдық дамуы негізінде жүргізіледі. Сонымен қатар, қабылданған міндеттемелер шешімі бойынша, экспорттық субсидиялар Қазақстанда жүзеге асырылмайды.

Инвестициялық шығын субсидиясы инвестициялық шығындарды арзандатуға және инвестициялық жобалардың өтелімділік уақытынқысқартуға бағытталғантиімді және қажетті мемлекеттік қолдау шарттарына бағытталады.

Болашақтағыинвестициялық субсидиялаубағдарламасының дамуы, шығындардың бір бөлігінқайтарудағы агроөнеркәсіптік кешеннің субъектісінің инвестициялық салуы орын алған жағдайдасубсидиялық Ереженіңжаңа редакциясынегізінде іске асырылады.

Негізгі өзгерістер келесі баптар бойынша жүргізіледі:

- Бағдарлама негізінде басымдылықты қайта қарау, яғни ауылшаруашылыққооперативтерін субсидиялау, сүт өнімін қабылдаупунктерібойынша жобаны ұйымдастыру, мал сою, жемісті, көкөністі және картопты сақтау, құстарды өсіру кішкенекөлемді комбикорм зауыттарды салу, сервис-дайындау орталықтарын орнату, ауылшаруашылық техникасын сатып алуарқылы орта және кіші ауылшаруашылық өнімдерін өндірушілерді қамту мақсатында жасалады;

- ретроспективтік инвестициялық жобаларды субсидиялауды жою (2016жылдың 1

қаңтарына дейінгі жүзеге асырылған);

- салалық саясаттарды тиімді жүзеге асыру, бюджет қаражатын тиімдібөлу үшін

жаңа және ауылшаруашылығы министрлігінің қолдауындағы тағыөндірістік қуаттарды кеңейту жөніндегі ірі инвестициялық жобаларды міндетті сәйкес субсидия енгізу;

- құрылысы бойынша инвестициялық жобаларды субсидиялаулау үшін жаңа технологиялық критерилерді енгізу, онда жобалардың тексерілуінжәне құрылыстың өтелімділігінқамтамасыз ету, құрылыс қуаттылығын кеңейту қарастырылады.(географиялық орналасуы, логистикалық, өнімге сұраныс, арзан энергия

[1]Манаш Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан Мемлекеттік университеті, Aktanovalima@mail.ru
[2]Манаш Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан Мемлекеттік университеті, usbanova@mail.ru

көздерінің болуын, ветеринарлық-фитосанитарлық қауіпсіздік талаптарына сәйкес және т.б шикізат пен нарықтарының қолжетімділігі, инновацияларды енгізу);

- шағын және орта аграрлық тауар өндіру субсидиялау кең қамту үшін

егістік, мал болуына шекті өлшемдердің азаюы;

- бюджеттік қаражаттарды үнемдеу мақсатында субсидияланатын техникалар мен жабдықтардың максималды құндарын дифференциялау.

2017 жылы субсидиялау жүйесі өзгерістерітауарларды, жұмыстарды және қызметтердің құнының пайыз ретіндегі, субсидиялаудың салыстырмалы түрінен абсолютті және құны тұрғысына көшуге әсер етеді. Субсидиялар шығару мерзімі мүмкіндігіне өнеркәсіп технологиялық процестерді шарттарына сәйкес деп оңтайландырылатын болады.

Үлкен облыстық маңызы бар ауылшаруашылығы өнімдерінің жекелеген түрлерін,

субсидиялау өндірісінің облыстық көлемінде ауылшаруашылығы министрлігімен келісім бойынша жергілікті бюджет есебінен болады.

2018-2019 жылдары субсидиялау жүйесі мынадай негізгі өзгерістергеұшырайды:

1) Мемлекеттік қолдауды қаржыландыруды қамтамасыз ету мақсатында бір терезені құру үшін субсидиялардың бірыңғай операторы тағайындалатын болады.

2) Азық-түлік түрлерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін, ішкі тұтынуы 80%-ы кем болып табылатын АӨК өнімдерінің субсидиялауға міндетті, тек экспортқа бағдарланған өнімдерінің басымдылығын қоспағанда. Ішкі тұтынуды қамтамасыз ету барысында көрсеткішке қол жеткізгенде, субсидиялау деңгейі қысқарады; -

3) Оның құнының жоғары болуы нәтижесіне байланысты пайыздық мөлшерлемелерді субсидиялаудан инвестициялық шығындардың субсидиялау және мемлекеттің ұзақ мерзімді міндеттемелерінен бас тарту;

4) Инвестициялық шығындардың субсидиялау көлемінің артуы

абсолюттік шамада емес, салыстырмалы сипатта болуы қажет, бұл ретте субсидиялаудың екі деңгейі қарастырылады:

- Техниканың және жабдықтың басымдылыққа ие түрлері үшін, коммерциялық сыйақы ставкасы ЕДБ-ны 0-2%-дық несиеден ауыстыру;

- техника мен жабдықтардың өзге де түрлеріне арналған субсидиялаудың сыйақы ставкасын 7% -ға ауыстыру;

5) Субсидияның барлық түрлеріне бір терезе және төлемдерді оңтайландыру мақсатында құжаттар топтамасын қарау рәсімдерін және алу, азайту, контактілерін субсидия алушылардың автоматтандырылған жүйесін енгізу;

6) Субсидиялау туралы шешім қабылдау зерттеу негізінде өндірістік

көрсеткіштерін, сондай-ақ мүмкіндіктерін одан әрі тиімділігінің мониторингін ескере отырып, субсидия алу, кешенді субсидиялау, кәсіпорынды қамтитын барлық түрлері шығындарын субсидиялау ағымдағы сәтте әзірлеу көзделеді;

7) Субсидиялар түрлерін түбегейлі қысқарту арқылы құжаттардың санын азайту дайындалып, талқыланды;

8) Ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің субсидиялар алу мәселелері бойынша міндеті кеңес беру.

Субсидиялаудың өзгеруіне байланысты жаңа технологияларды енгізу арқылы өсімдік шаруашылығын дамытуға бағытталуы тиіс, егу кезінде жоғары сапалы тұқымдық материалды кеңінен қолдану, минералдық тыңайтқыштарды, өсімдіктерді қорғау құралдарын сатып алуға, өнімділігі жоғары ауыл шаруашылық техникасы мен жабдықтарын сатып алуға, яғни тікелей әсер ететін факторлар және өнімділігін арттыру, тиісінше жоғары нәтижеге қол жеткізу. Өзгерістер сонымен қатар, өңдеуші қуаттары жүктеуді ұлғайту, өнім өндіру, қосылған құны жоғары экспортқа бағдарланған, өсімдік майы мен қантты импорт алмастыруға қол жеткізуге болады.

1 кесте

2018-2019 жылға арналған субсидиялар түрлерін жүйелеу.

Мемлекеттік қолдау көрсетудің басымдылығы	Субсидия түрлері			
	инвестициялық субсидия	базалық субсидиялар	басым дақылдар үшін ерекше субсидиялары	бұрын қабылданған міндеттемелері бойынша субсидиялар
1)өнімнің басым түрлері 2)кооперативтері 3)өнімнің өзге түрлері	1.1 субсидиялау	2.1 асыл тұқымды материал 2.2 тұқымшаруашылығы 2.3минералды тыңайтқыштар мен химиялық қорғау құралдары 2.4 жем және құрамажем	3.1 гектарына 3.2 кооперативтерге өнім бірлігі үшін 3.3 суармалы суды арзандату	4.1 сыйақы ставкасы

Субсидиялаудың өзгеруіне байланысты мал шаруашылығында барынша тиімді мемлекеттік қолдау шаралары саланың басым бағыттары бойынша ескере отырып, импорт алмастыру, экспортты ұлғайту және мұнай өңдеу тиімділігіне барынша бағытталатын болады.

Осылайша, ұсынылған бағыттар реформалау саласындағы кәсіпорындарды субсидиялау агроөнеркәсіптік кешеннің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді, ауыл шаруашылығы өндірісінің және, мемлекеттік бюджеттік қолдау тиімділігіне тиісінше әсерт етеді.

ҚР агроынтымақтастық комплексын ауыл шаруашылығы өнімділігін арттыру үшін жолдары. Қазіргі заманғы халықаралық тәжірибе және отандық тәжірибенің үлкен бөлігінде ауыл шаруашылығы прогрессивті дамытудың ынтымақтастық артықшылықтарын пайдалана отырып қана жүзеге аса алады. Ауыл шаруашылығы саласындағы ынтымақтастық жүйесін дамыту - әлеуметтік, саяси және экономикалық маңызды мәселе.

Аграрлық сектордың жоғары деңгейге дамуы ауылдық тауар өндірушілерді ынтымақтастырудың тиімді модельдерін кеңінен пайдалануды көздейді.

Бүгінгі танда, ауыл шаруашылығы ынтымақтастықтарын дамыту үшін мемлекеттік қолдаудың екі жолы дамыған:

- Ауыл шаруашылығы министрлігінің «Аграрлық несие корпорациясы» АҚ желісі арқылы Ауылдық тұтыну кооперативі құру жөніндегі 5-7 жылға 5% бойынша жеңілдікпен кредит беру арқылы;

- облыстық АҚ«ҰК»Әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациясы»(« Оңтүстік», «Жетісу», «Ертіс», «Тобыл» , «Батыс» , «Сары-Арқа», «Каспий») арқылы сервистік-дайындау орталықтарын құру нәтижесінде ауылдық агроөнеркәсіп қызмет тұтыну кооперативтері үшін қызметтерді қамтамасыз ету.

«Ауыл шаруашылығы кооперативтері туралы» ҚР Заңның қабылдануына байланысты селолық тұтыну кооперативтері құру процесі күшейді. 2016 жылдың 1 қарашасына Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінің мәліметінше, олардың бұрын құрылған кооперативтердің,қайта тіркеудендерден өткендермен қоса саны 564 болды.

Алайда, селолық тұтыну кооперативтері (ӘКК) арқылы үкімет қабылдаған шараларына қарамастан,аса дамыған емес.

Олардың дамуына кедергі келтіретін негізгі проблемаларды атап өткен жөн:

- ынтымақтастық құрған жаңа құрылымдарға ауыл шаруашылығы ұйымдары мен ауыл тұрғындарының сенімсіздігі;

- селолық тұтыну кооперативтері ауыл шаруашылығы тауар өндірушілердің қарапайым бірлестігі ретінде ғана жұмыс жасап отырып,маркетинг, өңдеу және қызмет көрсету бойынша қызметтер орындап жатқан жоқ;

- жеткіліксіз немесе өтімсіз кепілдікпен қамтамасыз ету;

- төмен дәрежедегі басқарушы кадрлардың даярлануы және мамандардың болмауы;

- ауыл шаруашылығы кооперативтерін дамыту үшін мемлекеттік қаражаттың аз бөлу.

агроөнеркәсіптік кешен,ауыл шаруашылығы,ауыл шаруашылығы тауар өндірушілері теңгерімді дамуына табысты жұмыс істеуіне ауыл шаруашылығы саласындағы ынтымақтастық ықпал ететін болады. (көлденең және тік түрлері)

Бүгінгі күнгі Қазақстанда ең маңызды бағыттар:сату жүйесі,өңдеу, логистика, несие, қызмет, ақпараттық және маркетингтік қызметтерді дамыту болып табылады.

бірінші кезеңде Қазақстанның ауылдық округінде осы бағыттардың бірі, немесе одан да көп бағыттары үйлестіріп бір кооперативі құрылуы мүмкін.

Екінші кезеңде - заңнамалар, ережелер және өзге де нормативтік-құқықтық құжаттар, кооперативтер ұйымдастыру бойынша ұсыныстар,нақты өнім тармақшасының кооперативтік нысандағы моделі; қатысушылардың ұйымдастыру мен құрамы туралы, оның оңтайлы моделін таңдап шешімдердің экономикалық тиімділігін есептелуі қажет.

Үшінші кезеңде - ұйымдастырушылық жобалау және кооператив қызметін реттейтін нормативтік құжаттарды әзірленеді. Ауыл шаруашылығы кооперативтерін құру мүшелерінің саны туралы мәселе өте маңызды болып табылады. олардың географиялық орналасуын Назарға алу қажет. Кооператив мүшелері бір-бірінен алыс

болса, кез келген ұйымдық қиындықтар сонымен қатар оларда кооперативтік басқаруға қатысу мүмкіндігі болмайды.

Төртінші сатыда- тұтынушылар, олардың экономикалық жағдайы, мөлшері және қаржыландыру көздері, ауыл шаруашылығы өнімдерінің , яғни анықталған әлеуеттін шығу және өңдеуін алдын ала есептеу, ол өзінің өндірістік қызметінің техникалық-экономикалық негіздемесін бар кооператив үшін бизнес-жоспарды қалыптастырады. Негізгі кооперативтік бірлік, олардың құрылымы мен функциясын анықтайды.

Ауыл шаруашылығы кооперативтері Қазақстан Республикасының АӨК түрлі салаларында құрылуы мүмкін (сүт, ет, жеміс-жидек және көкөністер, мақта, майлы және басқалар.) Өндірушіден тұтынушыға ауыл шаруашылығы өнімдерін жылжытуға. Кооперативтер қалыптастыру ескере ауыл шаруашылығы өнімдерін, шикізат, азық-түлік және нарықтардың жекелеген түрлерін нақты сипаттамалары қабылдауға тиіс.

ауыл шаруашылығы кооперативтерін құру басты кедергілердің бірі болып коммерциялық банктердің кредиттік ресурстарға қол жетімділігінің төмен деңгейде машиналар мен жабдықтарды сатып алу және елеулі мемлекеттік қолдау болмаған арналған кооператив стартап-капиталының әлеуетті мүшелерінің болмауы болып табылады. Сондықтан отандық және шетелдік ұйымдардың, Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы кооперативтерін тиімділігін арттыру ұсынылған тетігін негізгі міндеттерінің бірі ретінде мемлекет есебінен кооперативтік құрылымдардың жеткілікті нарықтық көп арналы қаржылық қолдау жүйесі мен, бюджеттен тыс қорлар, заңды және жеке тұлғалар, донорлық қаражаттар,жергілікті бюджетті қалыптастыру болып табылады.

ауыл шаруашылығы кооперативінің қаржылық және несиелік қолдаудың негізгі бағыттарымыналар болуы тиіс:

- ауыл шаруашылығы кооперативтері алынған заемдар бойынша сыйақы құнын субсидиялау;

- АҚ «ҚазАгро» ҰБХ-ның еншілес шарттарына сәйкес несиелер қамтамасыз етуге жәрдемдесуге шаралар қабылдау инвестициялық субсидиялау есебінен несиенің бастапқы төлеу (бірлесіп қаржыландыру) өтеу;

- ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерін қолдау үшін мемлекеттік бағдарламалар шеңберінде ауыл шаруашылығы кооперативтерін қаржыландыру;

Елдегі ауыл шаруашылығы кооперативтерін тиімділігін арттыру үшін әрбір аудан деңгейінде үйлестіру кеңестерді құру ұсынылады. Үйлестіру кеңесінің негізгі міндеті шаралар аудандық деңгейде ауыл шаруашылығы кооперативі жүйесін дамыту қамтамасыз ету болып табылады. Ол кооперативтері жақын, өйткені Үйлестіру кеңесінің рөлі, сондай-ақ маңызды болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

«Агробизнес - 2020» үшін Қазақстан Республикасында агроөнеркәсіп кешенін дамыту бойынша 2013-2020 жылдарға арналған бағдарлама Астана, 2012

http://www.edu.kz

www.nationalbank.kz

Агроөндірістік кешенді дамыту бойынша бағдарлама Қазақстан Республикасы

2013-2020 жылғы «Агробизнес – 2020», Астана, 2012

Дерек көзі: ҚР Статистика жөніндегі комитеті,ҰЭМ ҚР, АӨҚО РА

Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Менеджмент негіздері / Ағлш. аударылған М.: Дело, 2008.

Education for Sustainable Development from the Perspective of Islam; a Comparative Analysis

Saeyd Rashed Hasan Chowdury[1]

Extended Abstract

The existence of a beautiful universe cannot be surmised without considering socio-economic development and environment. Sustainable development is when an accelerated prosperity process complied through an equality between the above two ideas and conserving a secure world for future generations. Sustainable development is very important for the overall development of a nation. This will happen when the impact of education for the betterment of mankind. The United Nations has formulated sustainable development goals (2015-2030) to highlight the consideration of the issue. Considering the importance of these matters, The United Nations also promotes lifelong learning advantage for all. The prime objective of this study is to explain of education for sustainable development strategy commenced by the United Nations and to interpret the Islamic view related to the issue and also highlights a case study on the sustainable education process of Government of the people's republic of Bangladesh. Explicative and analytic processes were followed in the formulation this article. In addition, comparative methodology was also applied in distinctive cases. The research tries to show that the concept of education for sustainable development in Islam is broad and quite comprehensive and includes moral, spiritual, and component dimensions at the same time. For this reason, it can easily be separated from the qualitative of other development model. Islam prompted mankind to learn. Thus, from the beginning of Islamic history, the actual symbol of Islam became the headquarters of knowledge. The Quran and Hadith constantly encourage the human being to achieve knowledge. Several societal frameworks realize that the main objectives of sustainable development are to meet material needs and to gain profit. On the other hand, the main objective of Islam in sustainable development is to ensure constructive production alongside the moral education and conservation of human values.

Keywords: Sustainable development; Peace and human rights education from Islamic Perspective; Societies for Public Welfare; Moral values; Education for sustainable development from the perspective of Bangladesh; Youth development.

JEL Codes: I21, I24, I25

[1] Post graduate researcher, Department Of Mysticism, Ankara University, Turkey. Faculty of Art's Dean's Merit of Honour'2015 Awarded, University of Dhaka., saeydrashed.du1991@gmail.com

Introduction

Education for sustainable development is very classical and controversial issues in modern world. Because, Education for sustainable development involves human rights as a standard quality of all the human beings with their gender, group, religion. The national, regional and worldwide policies for developing education for sustainable development, Education for sustainable development, all division the same goal: to integrate Education for sustainable development in all education. Education is more important for human resource development and then national and international prosperity. However, Most of the developing countries in the world, due to the incompetence of natural resources it is impossible to educate of their citizens with the help of campus teaching. For this reason, they have taken some steps for their citizen for developing education. In this topic, the focus will only be on the conduct of religion for sustainable development. Finally, the subject on these matters will be highlighted by viewing the perspective of Islam on education for sustainable development. This paper aims to identify the certain to the Education for sustainable development from perspective of Islam and highlights to Education system in Bangladesh and suggest possible alternatives may be followed to overcome the barriers.

Definition of Sustainable Development

Sustainable development is a contemporaneous terminology. It also discourse the environmental situation with economic development and social justice. According to the S. Schidheiny, Sustainable Development is a new concept of development that emphasizes the integration of environmental conservation and economic growth. Previously, the concept of development was synonymous with economic growth, which can be quantified by certain parameters such as Gross Domestic Product (GDP). In fact, the concept of development has a wider meaning than the concept of growth because development means increase of quality of life while growth only emphasizes increase of the economy.[2] According to the Munn (1989, 50), the meaning of development in Sustainable Development refers to the quality enhancement of human and other spheres by achieving their basic needs. Clearly, the concept of development here has a more comprehensive meaning than economic growth.[3]

Finally, it can be said that, sustainable development is very important issues in present world. It gives importance to the social and economic condition through the environmental condition. Environment is a part of parcel of human being. For this reason, all human being will includes sustainable development for developing not only country but also whole the world.

Background

The Sustainable Development Goals (SDGs) formally acquainted as transforming our world: the 2030 agenda for sustainable development, are classical set of aspiration Goals with 169 targets. This goal has been approved by united Nation in paragraph 54 on 25 September 2015. On 19 July 2014, the united nation General Assembly's Open execution community on Sustainable Development Goals (SDGs) on advanced a plan for the sustainable Development Goals (SDGs) to the Association. The scheme comprised 17 goals and along with 169 targets

[2] Schidheiny, S., (1992), *Changing course: A global business perspective on Development and Environment*, London: MIT press, 2.
[3] Munn, R, (1990). *Towards sustainable Development: An Environmental Perspective" in Economics and Ecology: Towards sustainable Development*, Dordrecht: Kluwer Academic Publications, 25.

shrouding a extend province of sustainable development matters. These involved education making communities more sustainable, campaigning climate change and also minting oceans.[4] On 5 December 2014, the united nation General Assembly received the executive General's conjugation Report which stated that the subject for the post-2015 sustainable development goals procedure would be founded on the OWG schemes. The intergovernmental Negotiations development agenda started in January 2015 and finished in august 2015. Considering these negotiations has been accepted at the UN sustainable development summit September 25-27, 2015 in United Nations office. Finally, the title of the agenda is Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development.

Education for sustainable development, ESD

Sustainable development cannot be acquired by the political legislation, or economical prescription and technological resolution. It is very important to need standard education and consciousness for sustainable development at every place and in all regional and social perspective. Education for sustainable development is about enabling to the human being with continuous process and creates more sustainable and elastic societies and awaking present and future worldwide challenges.

The UNESCO has arranged world conference on education for sustainable development in 2014 with marked the launch of the Aichi-Nagoya Declaration on education for sustainable development and the Roadmap for the implementation of the global action program me on education for sustainable development. After that, UNESCO has been acknowledged universally as the lead organization for sustainable development. It commensurate the implementation of the global action programs me on education for sustainable development, as follow up to the United Nation Decade of Education for sustainable development.

In this world, 7 billion people with measurable natural resource, personals and societies have to learn to accommodation and accept accountable and responsible actions can have conjugations for the subsistence of human being in other part of the universe, along with future generations. For this reason, it is very important to the people for learning the education for sustainable development and exactly applies this subject to the societies and counties in the world. Human beings face global challenges like economic problems, social problems and interrupt the human rights. Considering about these matters, UNESCO helps the countries to build Education for sustainable development capacities, focusing climate change, water, and cultural variety, animal's diversity, human life styles, and sustainable urbanization as basic point for developing sustainable development practices through education.

Sustainable development has been referred to the World Conservation Strategy in 1980 and later accepted by the World Commission of Environment and Development. The role of education is very important in the shaping of moral values and skills became an important prospect of sustainability when this concept was improvement. Since the 1970s a lot of proclamations have been conducted for increasing sustainability in higher education. The first announcement for education for sustainable development was the Copernicus act in 1993 which 300 institutions of higher education had accepted by the end of Lindros. The purpose for the decade of education for sustainable development is to support people to promote skills and attitudes to make informed decisions for the advantage of themselves and others. The United

[4] Economics, G, D., (2016). *Transforming our world, the 20130 agenda for sustainable development, United Nations,* Dhaka: Bangladesh Planning Commission. Government of the People's Republic of Bangladesh, 19-20.

Nations has started the United Nation decade of Education For sustainable Development 2005-2014 in 2002.

After that, the united nation has approved this Education for sustainable development formula for every country in the world. For the purposes to ensure standard and quality education and develop lifelong learning advantage for all targets. Some steps and regulation have been discussed.

i. By 2030, assure that all boys and girls to take standard primary and secondary education leading to pertinent and efficient studying outcomes.
ii. By 2030, alleviate gender discrimination in educational sector and insure equal opportunities to all levels of education and training program for vulnerable peoples along with disabilities and indigenous peoples.
iii. By 2030, assure that equal education rights for all men and women and to get standard technical, vocational education including universities learning opportunities.
iv. By 2030, respectively enhance the number of young generation and old people who have a standard quality along with vocational and technical proficiency, for suitable jobs and entrepreneurship.
v. By 2030, insure that all pupils achieve the knowledge needed to improve sustainable development through gender equality, human rights, education for sustainable development, improvement of a cultural peace and cultural contribution to the sustainable development.[5]

Education for sustainable development, (ESD) from the Perspective of Islam

Education and knowledge is an important subject of human life and also part of parcel of Islam. The word knowledge (ilm) is used in the holy Quran more than 700 times in several forms; it is the third position to the holy Quran after Allah Over 2800 times and rabb over 950 times. The word alim is used in the holy Quran about 140 places, while al ilm is mentioned in 27 different times. The word Education that there is no any single Arabic word to describe this. Although tarbiyaah is generally used to narrate education, but there is a controversy whether the term of tarbiyyah is enough to illustrate the spirit and principles of Islamic education. Another two terms that is Talim and Tadib. Sometime two terms are also used too. Tarbiyaah comes from the raba that means to rise, to rear, and to grow, to spiritual supporting which expounds a state of spiritual supporting in progressing the personals possibility and leading of the youth to the condition of entire experience. Tadib comes from the aduba that means to be clarified, disciplined, cultured and good behavior which indicates the social aspects of a human being along with the well social manner and method of character development.

i. It is wonderfully recalling that the Islamic revelation began with the word iqra' (‘read!’ or ‘recite!’): ‘recite! In the Name of your Allah, Who has created and also created human being

[5] Nation, U., (2016). *Transforming our world, the 20130 agenda for sustainable development,* http://www.plancomm.gov.bd/.../Sustainable-Development-Goals-and-Targets_70th-UNGA, 19-20. Accessed in May, 2017.

from a clot. Read! And your Allah (Lord) is the utmost magnanimous, who has taught (the writing) by the pen. He has taught human being that which he realized not'.[6]

ii. In similar vein, another verse in Qur'an says, 'And Allah brought you forth from the wombs of your mothers knowing nothing, and gave you hearing and sight and hearts that haply ye might give thanks'.[7]

The significance and importance attached to knowledge in the Qur'an is clearly stated in a passage indicating that the one who knows and the one who does not are by no standard on the same footing.[8] There are more than hundreds of hadith to inspire Muslim to achieve and acquire every types of knowledge from any sides of the universe. According to the prophet Muhammad (Pbuh), 'A person who follows a path for acquiring knowledge, Allah will make easy the passage to Paradise for him.' Another hadith states, 'a Muslim is never satiated in his quest for good (knowledge) till it ends in Paradise.[9]

The Arabic word of ilm indicates to the knowledge. On the other hand, "the word of knowledge" expresses all the emotional matters of ilm. But ilm is an important concept that have subjugated Islam and given Muslim culture and civilization its distinguishable form and conjugation. In point of fact, there is no another idea to determinant of Muslim civilization in its entire prospect to the equivalent extent as Ilm. This word is sometimes used the term of Muslim religious life such as tawhid 'to believe of the oneness of God" addin "the authentic religion" and many others that are used continuously and powerfully. The concept of Ilm is also used in depth of meaning in Islam, although if the theologians have been hesitant to use the suitable rightness of this equation.

Institutionalization of Islamic knowledge and Education

The history of Islamic education can be divided into five categories: the grounding period, the period of wideness, setting in colonial period, later on the colonial period, and the period of Islamization of education. Every period faces a lot challenges for the giving of proper education in Muslim community with various assessment. These problems is not only transiently but also intrinsically involved to the social-political circumstances, especially whether or not the Muslim society held social and political ability.[10] But, Muslim community has want to changes the process of Islamic education in the Muslim world.

i. The grounding Period

When the prophet Muhammad (Pbuh)has received the revelation from the Allah in the 7th century. He also tried to change the educational system in the Arabian society. Before times, there were no any organized educational institutions in the Arabian society. He began to continue to the Islamic educational program me with his colleague through the revelations. At the first time, it was also included the nonformal educational system, narrated by the historians

[6] Al Qur'an, 96: 1-4
[7] AL Qur'an, 16 :78
[8] Al Qur'an, 39 : 9
[9] Nobowi. Y, (2005). *Riyadus Salehin, Chapter: Kitabul Ilm, bab:fadlus samahatu fil bayye owas saraye,* H,1381, Dhaka: Islamic Foundation Bangladesh.185.
[10] Riaz A.,(2016). "*Challenges to Islamic Education", South Asian Journal of Social Sciences understanding South Asia,* initiating a change, 5, http://www.sajss.sayrid.org

as Halaqa (as like Majlish, sudy circle). Immediately this system became a classical model as formal educational institutions.

Most of these early study circles were centered on places for prayer—masjid (mosque), but some emerged in the homes of the Prophet's (Pbuh) companions and new converts.[11]

But, subsequent stages, this educational system included residential opportunities as well. For example, Akram bin Abul Arkam, who accepted the Islam at first period and devoted his house to learning and teaching the holy Quran in Makkah when the prophet Muhammad (Pbuh) and his follower were being oppressed. The process of teaching and learning in this house continued even after the Prophet Muhammad (Pbuh) migrated to the Medina in 622. Going to the Medina, the Prophet Muhammad (Pbuh) established a mosque as a name of Masjid an-Nabawi which involved every opportunity for teaching and learning. After that, the institution of Ahle Suffah was established adjoining to the Masjid an- Nabawi to the educational performances.

ii.The period of wideness

Islamic civilization started to extend during the territory of the Caliphs in the eight's century and outstretched with the Umayyad, Abbasayaid and the Fatimid period. It has been expanded until the thirteen century which time of knowledge, education, teaching and learning period with the Muslim empires. At that stage, a lot of Islamic educational institutions has been built and expand to the knowledge of Islam to the world. The Muslim historian claims that the first madrasah has been built in the Bagdad (the capital of Iraq) acquainted as Madrasah al-Nizamiya in 1067 by the Nizam ul- Mulk Tusi (1018-1092). On the other hand, the prime minister of the Seljuk Turk Sultan Alp Arslan who was first institutionalized Madrasah. But, some historians told that madrasahs started to be built during the period of Abbasid caliph al-Maum(786-833) (Numani quoted in Sattar, 1994). Another historian's claimed that the first Islamic educational institution has been built as al- Azahr in Cairo (the capital of Egypt) by the 4th Fatmid caliph al-Miuizli Dinaullah. This educational intutions has been transformed as Madrasah with establishing a lot of madrasah in other cities simultaneously. The other significant development of this era, which still influences Islamic education in all Muslim societies, was the professionalization of knowledge and the emergence of fuqaha (scholars of jurisprudence) and ulema (religious scholars) as distinct entities with great influence at the royal courts and enormous respect within the society.[12] 'They shaped and increasingly controlled religious knowledge and application'.[13]

Between the 8th and 12th centuries not only did Islamic jurisprudence (fiqh) become more systematic and standardized, it also became the principal and most revered field of knowledge for it was considered as the 'reflection of God's will'.[14] Consequently, the differences between fuqaha and ulema became blurred as all were considered ulema. More

[11] According to A. L. Tibawi, four centuries (seventh through tenth) of practice show that these majilsh were "for ahl al-'ilm (tradition or religious sciences in general) or ahl al-adab (literature) or later ahl al-hikmah (philosophy), etc. according to the accomplishments and needs of teachers and pupils"; (Tibawi, 1962, 225–238. 226).

[12] Riaz, A,. (2008). *Faithful Education: Madrassahs in South Asia,* New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.11.

[13] Reetz, D., (2010). '*From Madrasa to University– the Challenges and Formats of Islamic Education,'* in Akbar S. Ahmed and Tamara Sonn (eds.), The Sage Handbook of Islamic Studies, Thousand Oaks, CA; London. 23.

[14] Marshallsay, Z., (2012). 'Twists and turns of Islamic education across the Islamic world', *International Journal of Pedagogies and Learning, 7*(3), 180-190.

importantly, they started to play 'a more central role in education and public affairs'[15] became the 'interpreters and guardians of Islamic law'[16] and 'the final authorities in religious and worldly matters'.[17]Therefore, it has blurred to difference between to the Fuqaha and Ulama during this period but were considered Ulama. Considering these importance of this issues, they began to play 'critical rule in educational sector and public affairs. After that, they became explainers and protector of Islamic jurisprudence and also authorities in religious affairs.

iii. Setting in the colonial period

Colonialism is not only possession of lands, but also subordination of its nation and absorption of the capital and founds. It's a various types of phenomenon which brings implicit changes to the political, social and economic construction of the colonized country. There are various types' western colonial regulations impacts of Muslim countries which began to expand in 17th century with including appearance of European colonial powers. At that time, Islamic education faced a lot of challenges. Most of the Muslim country in this world faced serious challenges.

The lack of new innovations and critical thinking in Muslim societies and also faced the role of taqlid since the thirteen century. On the other hand, western and European colonial attacked to the Muslim communities. Cook has aptly described this as a 'lethal combination' that 'served to dim Islam's preeminence artistic and scientific world'.[18]

The British colonial regime in India discouraged to establish any educational institution in early years of colonial rule. But, the Indian people has demonstrated to these illegal issues and established of the Calcutta Madrasah in 1780. After considering this importance, the British colonial administration has established the Sanskrit College in 1791, Fort William College in 1800, the Hindu college in 1817 and the Sanskrit College in 1824. Thereafter, the British government has changed the education policy in 1835 and did not support to the establishment of madrasah and other fundamental educational institutions.

On the other hand, Islamic educational institutions have been established and financed by the Awaqaf or Islamic endowments. But in many colonial socities, began to restrict these endowments to build Islamic educational institutions. In some respects, they enabled to build control over the self-defended Ulma and their Islamic institutions. But, most of the Islamic scholar has demonstrated against British colonial rule and given ownership to establish Islamic educational institutions. Muhammad Ali (1805-1847) was the first person who takes step against the British colonial rule in Egypt and he used to finance to build the schools, madrasahs, mosques and other educational institutions. This step affected the traditional religious institutions, including mosques and the famous al-Azhar University.[19]

---

[15] Heffner, R.W., (1995). '*Introduction: The Politics and Culture of Islamic Education in Southeast Asia, in Robert W Heffner, (ed.) Making Modern Muslims: The Politics of Islamic Education in Southeast Asia,* Honolulu: University of Hawaii Press, 1-55, 7.

[16] Esposito, J., (1998). *Islam: The Straight Path*, New York: Oxford University Press, 52.

[17] Talbani, A,. (1996). '*Pedagogy, Power and Discourse: Transformation of Islamic Education.'* Comparative Education Review 40, no. 1: 66–82, 70.

[18] Cook, B.J., (1999). *'Western conceptions of education.' International Review of Education*. Kluwer Academic Publishers. Netherlands, 23.

[19] Moustafa, T., (2000). 'Conflict and Cooperation between the State and Religious Institutions in Contemporary Egypt', *International Journal of Middle East Studies*, 32, 2000: 3–22.

iv.Later on the colonial period

Completing the First World War, many Muslim countries have been become as independent country from the colonial rule. At these stages, Muslim countries have changed in every sector especially educational policy. But again power of the colonial policies to included secular educational system in some Muslim countries. Generally, Later on the colonial circumstances educational sector were viewed as representative of advancement and modernization. Some governments introduced secular, homogenized of educational system through the secular nationhood.

The purposes of knowledge include changeable of the personal matters who support the society and changing explain of ideology, mentality and history. This policy is a part of parcel of the secularization of the communities. Secularization is commonly used this context as an ideological secularization. The historian Moyser claimed to this context as ideological secularization.

(When "the primary grade and trust processes used to appreciate the political state and to distribute it interpretation conclude to be couched in religious sound").[20]

There are very controversial issue is that the view of secularization is its influences on the appearance of two contending spheres-public and private. The circumstances of religion are in the private sphere. Secularization sometimes impacts to the religion. In some Muslim majority communities, the privatization of religion undermines the Islamic educational sector and disdained Muslim society. However, it has a great problem for some Muslim communities for supporting to the secularization.

On the other hand, Islamic education disdained the secular education and secular education as opposed to the Islamic education. For this reason, two opposing philosophies face each other. Every vision exited to prescribe for the society or community and the future of the nation. Founding the Deoband madrasah in the nineteen century, it was a great achievement of the Muslim Ummah. But, later on the colonial period, Islamist that means Islamic leader wanted to try for improving of the madrasah education and philosophy of Islamic educational sector as the achievement of political variation. The Islamist that was Hasan al Banna(1906-1949), Sayyid Qutb(1906-1966) and Abul ala Moududi(1903-1979) changed the Islamic educational tradition from the western perspectives. They have established a lot of Islamic institutions not only middle east but also whole world.

v.The period of Islamization of education

The conception of Islamization is very important issues in the world. It has been started during 1977 when the 1st Muslim educational conference was held in Makkah. This conception has given on greater pregnancy and attracted attention to the world. But this conception is popularized in last decades with more magnificent than previous implications. Niyozov and Memon summarize them as follows:

[20] Moyser, G.,(1991). *'Politics and Religion in the Modern World: An Overview,' in G Moyser ed. Politics and Religion in the Modern World*, London: Routledge Publication, 1–27

"Islamization is not an exiguous purifying condiment, but it is a magnificent founded several and enlarging epistemological, philosophical and educational technique that purposes to foreclose not exactly western and secular, but also another non-secular and western, not–so-accurate Muslim intrudes into Muslim soil and society. Islamization is a substitute paradigmatic exertion: It is founded on the proposition that all wisdom and knowledge can and requirement to be realized from within an Islamic worldview." [21] This conception has been founded by the Malaysian Islamic scholar Sayyid Naquib al Attas and US Islamic Scholar Islamil Faruqui. Considering these importances, The International Institute of Islamic Thought and Civilization (ISTAC) founded in 1987. It has a new paradigm of Islamic educational institution with a host of another organization that has appeared in the last three decades.

These institutions include the other Islamic institutions. Such as: the International Institute of Islamic Thought (IIIT) in the United States, and a number of Islamic Universities affiliated with the Organization of Islamic Cooperation (OIC). The International Islamic University, Islamabad (IIUI) in Pakistan, International Islamic University Malaysia (IIUM) in Malaysia, Islamic University of technology in Bangladesh. Niyozov and Memon identified as a paradigm of Islamization. These institutions are symbol of Islamic education and pragmatically expansion of knowledge and education.

Education for sustainable development: from the perspective of Bangladesh

Education is the key to countries advancement. However, education is very important issue not only country but also whole the world. Education helps people to grow up as patriotic, exclusive person in the world, non-communal free from preconception and can prepare the nation to achieve the efficiencies and qualities that will emphasize Bangladesh to work with equivalent efficiency and tranquility of the world societies. Bangladesh is only one country that has been developed of the educational sector and every year, the government of Bangladesh has invested huge amount for progressing this educational sector. The educational process in Bangladesh is particularly several in terms of both institutional formations and scholastic concentration. Extensively, the educational process in Bangladesh can be defined into two systems; reasonable secular and religious. The secular process, which is regarded the mainstream, has originated from its colonial period and has extended its present situation after sustaining sufficient policy change and exploration during last two centuries.[22]

1. Sustainable Education System from General Perspective

At present, this system offers seventeen years stages of educational system in Bangladesh between first steps to post graduate level. The period of first step that means 1st grade to consider age of six, to grade five is considered primary stage, grades six to ten is considered secondary school certificate (SSC), grade eleven to twelve is considered higher secondary school certificate (HSC). Grade thirteen to sixteen is considered bachelor degree and grade 17 is considered post graduate level. At the level of bachelor degree, the degrees bestowed

[21] Niyozov S. & Memon, N., (2011). 'Islamic Education and Islamization: Evolution of Themes, Continuities and New Directions', *Journal of Muslim Minority Affairs,* 31(1), 5-30; 11.

[22] Ahmad, M,(2006), Islamic Education In Bangladesh, Tradition, Trends, and Trajectories, *Islamic Education in South & Southeast Asia Survey Project of the National Bureau of Asian Research,* 5-6, http://www.iiu.edu.pk/wp-content/.../islamic-education-in-bangladesh-first-year-report.pdf

along with BA, Bed, LLB, BCom, BBA, and BSC. At the level of post graduate, the degree bestowed along with MA, Med, LLM, MSS, MBA, MBBS (medical), MCon, MSc.etc.

Secondary school certificate (SSC) level is provided by 20297 schools include students of 9743072 and teachers of 243117. There are 4,113 colleges that provide to higher secondary school education. On the other hand, Secondary and higher secondary schools levels are administered by the Secondary and higher Secondary Education Board of the government. The bachelor and masters level are administered by the government institutions and National University of Bangladesh. There are more than 120 public and private universities in Bangladesh which educate to the students in bachelor and masters level.[23]

2. General Education: Aims and Objectives

The People's Republic of Bangladesh has been taken the national education policy in 2009. The United Nation Child Rights Convention has strengthened to the rights of education in every country which country belongs to the member of this organization. The aim of this policy are emphasizes to the educational process and significance of human values. This educational policy emphasizes to the development of educational progress of the society. This education policy employments as a principal for an education policy and system compatible for the distribution of education which will be pro-people, universal, well planned, science oriented and of high standard according to the constitutional attributions and also action as a technique to counter all problems. With this plan in view, the aims, objectives, goals and principles of the Education Policy will be as follows. This education policy emoluments as a direction for an educational process compatible for the allotment of education which will be ordinary obtainable, well design according to the constitutional prescription and it also works as a technique to opponent all the matters.[24] The aims and objectives of this educational policy will be as follows.

i. to contemplate the constitutional surety at every phases of education and commit students and learners conscious of the liberty, sovereignty and fidelity of Bangladesh;

ii. bring to consciousness the intelligent and effective excellence of the pupils so that ethical, cultural civilized and social respects are built at individuals and countries level;

iii. to develop the regularity of domestic history, culture and heritage through an intergenerational procedures;

iv. to eradicate of social discrimination impartial of caste, religion and remove of gender dissimilarity: to progress non-communalism, global brotherhood, and honor of human values and rights;

v. to insure proficiency of advance at every levels especially levels of education so that pupils and learners can practically complete at the world context.

3. Religious Education: Aims and Objectives

The religious education system in Bangladesh as define in madrasah education can be classified two categories: Alia madrasah, which are administered and funded by the government

[23] BANBEIS, E, D(2015). *Bangladesh Bureau of Educational Information and Statistics.* http://data.banbeis.gov.bd/, Accessed in May, 2017.

[24] Education, M (2010). *Natrional educational policy 2010*, Dhaka: Ministry of education, Government of the people's republic of Bangladesh, 8.

of Bangladesh and second category Quomi madrasah, which are administered by the community donation. However, the Alia and Quomi madrasah consider the core of Islamic education (first grade to master level) in Bangladesh. Most of the universities in Bangladesh are provided for the religious education. Such as: University of Dhaka, Jogonnath, Chittagong, Rajshahi on the basis of Islamic studies, Islamic history, Arabic literature etc. University of Dhaka has been well known for giving the high quality education for Islamic studies, Islamic history and Arabic literature in the subcontinent. The Islamic University of kushtia is situated for providing the Islamic based knowledge. However, there are lots of private universities in Bangladesh that provide the Islamic education.

There are another opportunity for giving Islamic knowledge to the child in the mosque-based or community learning centers as define of Maktab, Norani madrasah, and private nurseries, particularly in the village and cities. In Madrasa Education, all possible opportunities to learn Islam and to develop this stream will be ensured. Steps will be taken so that the students can understand the ideals and spirit of Islam and learn about its doctrines and ways of life. At the same time, the students will get competencies in different branches of knowledge and sciences. They will be able to add qualitatively in those areas. They will be enabled to equally compete with the students of general and English medium.

There are 9319 Alia madrasah in Bangladesh with 114033 teachers and 2409373 students.[25] In Alia Madrasah education, the people's republic of Bangladesh gives all possible facilities to know the Islam and progress this flow will be confirmed. The government has taken some steps to advance the Alia madrasah education so that students easily realize the morality, honesty, and spirit of Islam and know about its theories and process of life. At the same time, students learn the global knowledge and difference branches of sciences. They enable to add proficiency and Excellency in those fields and also enable to uniformly contest with another students who study of English and general medium.

With this end in view, the aims and objectives of madrasa education are:

i. To build confirm belief in Almighty of Allah in the attention of the students and his Prophet Muhammad (Pbuh) and to qualify them to appreciate the right significance of Islam;
ii. To establish them up as learners reasonable to extend the heritage of Islamic morality; to build up their behavior in this way. They can prepare the societies conscious of various prospect of Islam and religious tradition;
iii. To establish them up in a process that they can understand the right spirit of Islam and they also become ideal person through the moral character;
iv. To educate the general and obligatory subjects as consulted for various stages of another streams.[26]

4. Sustainable Education System from Religious Perspective

[25] BANBEIS, E, D(2015). *Bangladesh Bureau of Educational Information and Statistics.* http://data.banbeis.gov.bd/, Accessed in May, 2017
[26] Education, M (2010). *Natrional educational policy 2010*, Dhaka: Ministry of education, Government of the people's republic of Bangladesh, 9.

At present, Alia madrasah education is a part of parcel of the national education process. However, important steps will be received to retain the originality of this stream. In modern times, The Alia madras education system in Bangladesh five year Ibtedaye that means Primary education, five year Dakhil that means secondary school certificate, two year Alim that means Higher Secondary School certificate, two year Fazil that means Degree Certificate, four year Honours courses and two year Kamil courses that means Masters of Arts examination are into practice. This system is similarity with the national education policy. Most of the institutions has belongs qualified Islamic education.

At the Ibtedaye (Primary) level, syllabus of various classes will be coordinated in melody including other streams together with the obligatory subjects such as, English, Bangla, Bangladesh studies, Moral science, Social Environment, General Mathematics, Environmental science and Information Technology. These subjects will be obligatory for all. At Dakhil (Secondary Scholl Certificate) level every subject will be obligitary on the above with the Arabic Language, Quran Majid, Hadith Sarif, Fiqh, Arabic Grammer. The salary structure and convenience of Alia madrasah teacher will be revised in equivalency along with general teacher accordingly. The benefits of advance training and research will be made obtainable for them. However, the Alia madrasah Teacher Training Institute at Gazipur gives various types of training program for the teachers at different levels. Essential steps will be accepted to expand the scope of training.

Bangladesh Madrasa Education Board (BMEB) will be reorganized to task more practically for the authorization of madrasah, scheming syllabus, schoolbook, producing Examinations and delivering certificates at the Ibtedaye (Primary), Dakhil(Secondary School Certificate), Alim (Higher Secondary School Certificate) levels. The evaluation procedure as studied in general education stream will be imitated in madrasah too. Accurate administration and observation will be practically in some field to progress the proficiency of teaching at every stages of madrasah education. This method will be in balanced together with the one proposed for general education process. Correlative theology will be handed over as a volitional subject at Fazil (Honors) and kamil (Masters) levels.

At present, for the higher levels of Alia madrasa education, namely Fazil(Honors) and Kamil(Masters), the overall responsibility of management including recommendation of curriculum and textbooks, supervision and monitoring of the institutions and the conduct of the examinations lies with Islamic University at Kushtia. It is difficult for a regular university to accomplish all these responsibilities. An affiliating Islamic University will be established to perform all these functions. The present, the Fazil(Honors) and Kamil(Masters) Madrasah education to the whole responsibility of administration with recommendation of syllabus and schoolbook, monitoring the madrasah, and the propulsion of the examination affiliate with Islamic University at Kushtia. This University will be built to observe all activities and functions.

The education system of Quomi madrasah has a sixteen years curriculum that involves Ebtedaee (Elementary), Mutawassita (lower secondary education), Sanaviah that includes amah (secondary school certificate/ Dakhil), Sanaviah Ulyah (higher secondary certificate/ Alim), Fazilat (Bachelor of Arts/ Fazil), and Takmil(Master of Arts/ Kamil). Most of the Quomi madrasah in Bangladesh, Pakistan and India are followed to the currucolum of Deoband model in India. The authority has divided the curriculum of Quomi madrasah education into two catagories: Al-ulum an naqlia (the dispatched science) and Al- ulum al aqlia (the logical science). The Quomi education system includes major twenty subjects. Such as: Philoshophy, Logic, Prosody, Arabic literature, Life of the prophet Muhammad (pbuh), Mathmetics, Islamic

law, jurisprudence, Hadith, Tafsir, Polemics, Dialectical theology, Rhetoric, Prosody, Grammar and Medicine. It can be referred that, the out two twenty subjects can be considered as only religious and fiqh receives the center stage.

Recommendations

The implementation of education for sustainable development for democratic citizenship requisites accepting and recognising distinctions and improving a critical accession to news regarded models and metaphysical, social, cultural, political, and religious concepts. At the same time residual committed to the radical principles and values.

1. The maximum meaningful prospect of pre-modern educational institutions was its informal evidence, as looked in the deficiency of main executive control and the lack of exactly identified denominations of religious and nonspiritual matters. In spite of this fact madrasah and religious educational institutions collaborated build, features and religious dominance and wisdom by encipher Islamic religious study. Therewithal research is required to progress the honor of religious educational institutions and manufacturing job conveniences for students, in adjustment with government institutions and other organizations.

2. Education should progress intercultural ability through elaborating enduring sentiment and admiration for the right to hold an exceptional reliance, sentiments based on the acknowledgement of the implicit importance and elemental independences of every people.

3. NGOs are definitely settled to take stapes assistance in formulating child rights and preservation policies for educational institution's- along with training madrasahs and religious educational institutions in infant preservation and disaster preparations and accurate administration process.

4. Children should be involved and related to formulating infant preservation policies in religious educational institutions.

5. Childhood is an ordinary inaugurating time for education for sustainable development in purpose of progress educational entrance for all human being under a way of life long consciousness. Education has the colossal challenge of reorienting syllabus and learning systems on the part of sustainability. Understanding for all to education is most significance, however inadequate circumstances for education for sustainable development. Education for sustainable development requirements to transcend realizing of entrances for all and be of attribute and structure that supports community to reorient and metamorphosis to the sustainability.

6. Education for sustainable development should effectively ameliorate critical tendency along with patterns that prescribe procreated process of being, doing accompanied with alive simultaneously, and should especially honor the rules and regulations and performance of women in introducing about community change and protecting people in the society.

7. In order to emphasize education for sustainable development, functional progress must involve professional education, teacher education, and society educators. Professional prosperity should be participatory in tendency and should exclusive educators included in education for sustainable development to share their wisdom and erudition in such professional improvement is significant in democracy and learning.

8. Educational assignments should exercise values and ethics of sustainable development to provide pupils to partake in and classical resolutions to sustainable development customs. This would extend the position for education for sustainable development to permission for the improvement of new attitude in educational assignments.

9. Education for sustainable development should be adorned in syllabus, educational instruments. This involves syllabus review and improvement of new syllabus. Readjustment of education needs that every syllabus approaches to be promoted to expand beyond present correctional approaches to working including wisdom. This should include bringing in other structure of wisdom that remains into disciplined curriculum.

10. Learning for change flourished to anticipate abundant prospects to each other at all the times. These prospects involve: time, culture, civilization, place and various disciplines. Education for sustainable development is founded on values and principles as well as interdisciplinary approach. This includes learning to do, learning to know and should include interpretation of wisdom into practical life contexts. It should involve rights for performance for community change, inquiring individuality, prospects and classical affinity. Working along with abundant prospects will require recognition of and honor for and acknowledgement that these are expensive sources for intercultural learning, conversation.

Conclusion

The universal, provincial, and public policies for improving education for sustainable development (ESD), whole share the equivalent destination: to implement Education for sustainable development (ESD) in all education. The graduates from Universities are proficient and incoming pioneer which makes important innovative process for developing Education for Sustainable Development in higher education. On the other hand, this concise observation of Islamic education since the 6th century displays that the prescribing prominence of Islamic education has been coordination. From its elemental period to the 21 century, Islamic education has extended as Islamic civilization has expanse and compressed as western empires have inhabited Muslim communities; and the process of these mutations, many Islamist have attempted to accommodate to the simultaneous situations. On the contrary this attempt has not been permanently fruitful with some Islamist strengthening transmission of tradition as the elementary aims of education and persisting on using pas lesson and pedagogy.

In its golden age, within the ninth and thirteen century, Islamic education not only squeezed knowledge of previously civilization but also approves arguments and manufactured an assistant environment for innovations. As ignorant imitating (taqlid) annihilated ijtihad (devising reasoning), the commitments of Islamic education have obscured. Despite the call for a modern aspect, in the structure of Islamization of knowledge, there has been ordinary improvement of a self-critical prosperity for concept beyond the parameters of Islamic Education. These sustain to keep the objection of Islamic knowledge in coeval environment and moving onwards.

Reference

S. Schidheiny.,(1992). *Changing course: A global business perspective on Development and Environment,* London: MIT press.

R.E.Munn,(1990*). "Towards sustainable Development: An Environmental Perspective" in Economics and Ecology: Towards sustainable Development,* Dordrecht: Kluwer Academic Publications.

Riaz A.,(2016). "Challenges to Islamic Education", *South Asian Journal of Social Sciences understanding South Asia,* initiating a change.

Riaz, A. (2008). *Faithful Education: Madrassahs in South Asia, New Brunswick,* NJ:Rutgers University Press.

Reetz, D. (2010). 'From Madrasa to University – the Challenges and Formats of Islamic Education,' in Akbar S. Ahmed and Tamara Sonn (eds.), The Sage Handbook of Islamic Studies, Thousand Oaks, CA; London, 106?139.

Marshallsay, Z. (2012). 'Twists and turns of Islamic education across the Islamic world', International Journal of Pedagogies and Learning, 7(3).

Heffner, R.W. (1995). 'Introduction: The Politics and Culture of Islamic Education in Southeast Asia, in Robert W Heffner, (ed.) Making Modern Muslims: The Politics of Islamic Education in Southeast Asia, Honolulu: University of Hawaii Press, 1-55.

Esposito, J. (1998). Islam: The Straight Path, New York: Oxford University Press.

Talbani, A. (1996). 'Pedagogy, Power and Discourse: Transformation of Islamic Education.' Comparative Education Review 40, no. 1: 66–82.

Cook, B.J. (1999). 'Western conceptions of education.' International Review of Education. Kluwer Academic Publishers. Netherlands

Moustafa, T. (2000). 'Conflict and Cooperation between the State and Religious Institutions in Contemporary Egypt.*' International Journal of Middle East Studies*, 32, 2000: 3–22.

Moyser, G. (1991). *'Politics and Religion in the Modern World: An Overview,' in G Moyser ed. Politics and Religion in the Modern World,* London: Routledge.

Niyozov S. & Memon, N. (2011). 'Islamic Education and Islamization: Evolution of Themes, Continuities and New Directions', *Journal of Muslim Minority Affairs,* 31(1), 5-30; 11.

Ahmad, M,(2006), Islamic Education In Bangladesh, Tradition, Trends, and Trajectories, *Islamic Education in South & Southeast Asia Survey Project of the National Bureau of Asian Research,* p.5-6, www.iiu.edu.pk/wp-content/.../islamic-education-in-bangladesh-first-year-report.pdf.

Abdalla, A. et al.(2004). *Bangladesh Educational Assessment: Pre-primary and Primary Madrasah Education in Bangladesh,* Washington: Creative Associates.

Al-Naqib, A.R. (1990). *Al-Tarbiya al-Islamia: Risala and Maseera.* Cairo: Dar el- Fikr el-Arabi.

Curle, A. (1973). *Educational Problems of Developing Societies: With Case Studies of Ghana, Pakistan, and Nigeria.* New York: Praeger Publishers.

Esposito, J.L. (1992). *The Islamic Threat: Myth or Reality,* New York: Oxford University Press.

Rahman, F. (1984). *Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition.* Chicago: University of Chicago Press.

USAID Bureau for Policy and Program Coordination (2004). *Strengthening Education in the Muslim World. Country Profiles and Analysis.* Issue Paper Number 2, Washington, D.C: USAID.

Zakaria, R. (1988). *The Struggle within Islam: the Conflict between Religion and Politics.* New York: Penguin Books.

Lukens-Bull, R.A. (2000). Teaching Morality: Javanese Islamic Education in a Globalizing Era. *Journal of Arabic and Islamic Studies.*

Mursi, M.M. (1982). *El-Tarbia el-Islamia: Usulaha wa Taturuha fi el Bilad el-Arabia,* Cairo: Alam el-Kutub.

Halstead, M. (2004). '*An Islamic Concept of Education', Comparative Education,* 40 (4), 517-529.

Cook, B.J. (1999). *'Western conceptions of education.' International Review of Education,* Netherlands: Kluwer Academic Publishers.

The Analysis Of Coasts Accounting Book Of Aydın Sanjak 1259 (R.) Year

Ali APALI[1]

Abstract

It can be understood from the archival documents that provincial cost books were registered in townships, districts and provinces in the Ottoman Empire. There have been expenditure reports containing salaries of pensioner-employee and civil-military personals, or miscellaneous expenses such as post, stationery, lease, felt and cover of governmental buildings in the accounting books that show the expenses made for the state in the province. There are a wide variety of books related to costs accounting of Ottoman Empire in the Prime Minister's Ottoman Archives.For examining all of these books will go beyond the scope of such study, doing the analysis of book with only 4863 case no and ML.MSF.d. fund code has been the subject of this study specific to costs accounting. The book belongs to June, 1259 (R), creating the date limit of this historical work. The costs book includes records of staff salaries and various expense items belonging to a total of thirty-two settlements, including the districts Aydın Güzelhisarı, Köşkderesi, Köşk, İnce, Sultanönü, Dallıca, Sobuca, Mazun, Dalama, Ayasuluğ, Tire, Bayındır, Birgi, Ödemiş, Keles, Alaşehir, İnegöl, Nazilli, Kuyucak, Karacasu, Balyanbolu, Bozdoğan, Arpaz, Yenipazar, Amasya, Çine, Karpuzlu and Şahme, and the townships Koçak, Çakıllı, Karapınar and Kıran in Aydın Sanjak. The main goal of the present study is to introduce the data obtained from the analysis of costs book in which these records are included into the accounting history.

Keywords: Accounting History, Aydın Sanjak, Costs Accounting

JEL Codes: M40, M49, N95

1259 (R.) Senesi Aydın Sancağı Masarifat Muhasebesi Defterinin Çözümlenmesi

Özet

Osmanlı Devleti'nde taşra masarifat defterlerinin nahiye, kaza, sancak ve eyaletlerde kayıtlandığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Taşrada devlet adına yapılan masrafların gösterildiği muhasebe defterlerinde emekli-çalışan, sivil-askeri personellerin maaşları ya da devlet binalarının posta, kırtasiye, icar, keçe, örtü gibi muhtelif masrafların gider kayıtları bulunmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde Osmanlı Devleti masarifat muhasebesine ait çeşitli defter mevcuttur. Bu defterlerin tamamını incelemek çalışmanın kapsamını aşacağı

[1] Yrd.Doç.Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, aliapali.35@gmail.com.

için içerik bakımından genişliği dikkate alındığında, sadece 4863 gömlek no ve ML.MSF.d. fon kodlu defterin çözümlenmesinin yapılması masarifat muhasebesi özelinde çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Defter 1259 (R.) senesinin Haziran ayına ait olup, bu tarih çalışmanın zaman sınırını belirlemiştir. Masarifat defterinde Aydın Sancağı'nın Aydın Güzelhisarı, Köşkderesi, Köşk, İnce, Sultanönü, Dallıca, Sobuca, Mazun, Dalama, Ayasuluğ, Tire, Bayındır, Birgi, Ödemiş, Keles, Alaşehir, İnegöl, Nazilli, Kuyucak, Karacasu, Balyanbolu, Bozdoğan, Arpaz, Yenipazar, Amasya, Çine, Karpuzlu ve Şahme Kazaları ile Koçak, Çakıllı, Karapınar ve Kıran Nahiyeleri olmak üzere toplam otuz iki yerleşim yerine ait memur maaşları ve çeşitli masraf kalemlerinin kayıtları bulunmaktadır. Bu kayıtların yer aldığı masarifat defterinin çözümlenmesi sonucu elde edilen bilgilerin muhasebe tarihine kazandırılması çalışmanın amacı olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Tarihi, Aydın Sancağı, Masraf Muhasebesi

JEL Kodları: M40, M49, N95

1. Giriş

Altı asır boyunca var olan Osmanlı Devleti'nin özellikle son üç asırlık döneminde duraklamasına ve gerilemesine rağmen gücünü korumasının nedenlerinden birisi hiç şüphesiz mali sistemindeki disiplindir. Her ne kadar son asırlarda devlet bütçeleri sürekli açık verse de bunun takibi dahi mali sistemin disiplini sayesinde gerçekleşmiştir. Mali sistemin gücünün kaynağı devlet içersisindeki bütün gelir ve giderlerin kayıt altına alınmasından kaynaklanmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde gelir ve gider kayıtları, katipler yani muhasebeciler vasıtasıyla yerine getiren muhasebeciler hem taşra hem de merkezde görev yapmaktaydılar. Taşrada ortaya çıkan gelir ve giderler önce taşra merkezinde toplanırlardı. Burada giderler gelirlerden düşülürdü. Eğer bir taşranın kendi içerisinde gelir fazlalığı oluşmuş ise fazlalık merkeze aktarılırdı. Ancak muhasebe kayıtları bakımından gelir ve giderlerin tutarlarının ne olduğuna bakılmaksızın, kayıtlanan muhasebe belgeleri/defterleri merkez (Başmuhasebe) muhasebeye gönderilir ve orada saklanırdı. Osmanlı Devleti'nde oldukça fazla sayıda masraf defteri bulunmaktadır. Bu defterlerden Aydın Sancağı ile ilgili olanı çalışmanın devamında çözümlenerek sonuçlar sonuç kısımda analiz edilmiştir.

2. Masarifat Muhasebesi Defteri Hakkında

Osmanlı Devleti'nin bütçe dengelerinin sağlanması için kendi içerisinde birçok sınıflandırma yapılmasına rağmen, esas olarak gelirler varidat muhasebeciliği, giderler ise masarifat muhasebeciliği olarak ayrılmıştır. Çalışmanın konu sınırı bakımından Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nden temin edilen 4863 gömlek no ve ML.MSF.d. fon kodlu masarifat defterinde, Aydın Sancağı'na bağlı kaza ve nahiyelerdeki memurların maaş ve müteferrik kalemlerinden oluşan masraflar kayıtlanmıştır. Defter içeriğin anlaşılması açısından bilgilendirici bir açılış kaydı ile başlamakta olup, kaydın transkripsiyonu şu şekildedir;

Aydın Eyâletinde kâ'in bi'z-zât idâre olunmakda olan Aydın Sancâğı'nda hâvî olunduğu mâ'lûmü'l-esâmi kazâların İki Yüz Elli Dokuz senesi Haziran'ı ibtidâsından nihâyetine kadar

bir mâh zarfında bi'l-cümle-i me'mûrîne i'tâ olunan mâaş ve mâhiyeleri ile masârıfât-ı müteferrika-i sâ'irenin mikdârı.

Açılış kaydında, belgede, Aydın Eyaletine bağlı Aydın Sancağı'nın kazalarının 1259 (R.) senesinin sadece Haziran ayına ait memurların maaşları, mahiyetleri ve çeşili masrafların miktarlarının gösterildiğinden bahsedilmiştir.

Masarifat defteri dört yaprak ve sekiz sayfadan oluşmaktadır. İlk ve son sayfaları boş bırakılmıştır. Defterde kayıtlı yerleşim yerlerinin sırası değiştirilmeden belgedeki haliyle incelenmiştir. Sadece belgedeki muhasebe kayıtlarının daha iyi anlaşılabilmesi amacı ile veriler tablolaştırılmıştır.

3. Aydın Sancağı Kaza ve Nahiyelerinin Masraflarının Muhasebe Kayıtları

Masarifat defterinde Aydın Sancağı'nın toplam otuz iki yerleşim yerine ait memur maaşları ve çeşitli masraf kalemleri kayıtlanmıştır. Belgede ilk olarak kayıtlanan yerleşim birimi Aydın Güzelhisar Kazası'dır.

3.1. Aydın Sancağı Güzelhisar Kazası Masrafları

Aydın kent merkezi konumundaki Güzelhisar Kazası, sancağın yönetim merkezi olduğu muhasebe defterinden anlaşılmaktadır. Defterin ilk kayıtlarını oluşturan Güzelhisar Kazası'nın üst düzey yönetici memurlarının maaşları, karantina dairesinin masrafları, ihtisab müessesesinin[2] masrafları, neferat (askeri) personelin masrafları ve çeşitli masraf kalemlerinin olduğu kayıtlar bulunmaktadır. Bunların birincisi olan üst düzey memurların maaşları tablo 1a.'da gösterilmiştir.

Tablo 1a. Güzelhisar Kazası Üst Düzey Memur Maaşları

Devletlü Müşîr[3] Paşa Hazretleri'nin mâaşı Fî şehr[4] Guruş 67500	İzzetlü defterdâr Mehmed Şâkir Efendi Hazretleri'nin mâaşı Fî şehr Guruş 11250	Bâ-sûret-i müstahdem[5]-i ketebe[6] mâhiyeleri[7] 2000 Halîl İbrâhim Efendin 2000 Halîl Hilmi Efendi 1500 Kâtib-i tahrirât[8]Mehmed Emîn Efendi 1500 Hasan Tahsin Efendi 1000 Ahmed Raşid Efendi 0700 Mehmed Şükrü Efendi 0500 Nedim Necâti Efendi 9200 1250 Tevkif der aliye mâaş-ı İbrahim 7950	Nazır-ı defter –i nüfûs[9] Hâcı Hüdâverdi Bey Mâaşı Fî şehr Guruş 500	Nüfûs mukayyidi[10] Hâcı Nuri Efendi Mâhiyesi Fî şehr Guruş 250

[2] İhtisab müessesesi, dini ve geleneksel kuralların bozulmadan, korunarak sonraki nesillere aktarılmasını sağlayan, özellikle ticari faaliyetlerin devlet tarafından kontrol edilmesini sağlayan bir kontrol mekanizması niteliğindeki kurumlardır.
[3] Müşir: Maraşel, İdari yönden vali.
[4] Şehr: 30 günlük süre, bir ay.
[5]Müstahdem: Hizmette bulunan, istihdam edilen.
[6] Ketebe: Yazıcı, Katip, Muhasebeci.
[7] Mahiye: Aylık.
[8] Katib-i Tahrirat: Resmi yazışma katibi.
[9] 1831 yılından sonra eyalet ve sancaklarda nüfus işlerine bakmak üzere nüfus nazırlıkları kurulmuştur. Nazırlık müessesinde defter nazırı, mukayyid ve katipler görev yapardı. Defter nazırlıklarının görevleri, şehirlerde ve bağlı yerleşim birimlerinde doğanları ve yeni yerleşenleri kaydetmek, ölüm ya da başka sebeplerden yerlerşim biriminden ayrılanları da kayıtlardan düşmekti (Güneş, 2014: 227).
[10] Mukayyid: kaydedden kişi, katip.

Tablo 1a'ya göre en yüksek maaşı sancak yöneticisi konumundaki müşir 67.500 kuruş olarak almıştır. Ikinci en yüksek maaş, sancağın mali işlerinden sorumlu olan defterdara, 11.250 guruş olarak ödenmiştir. Nüfus nazırı ise 500 guruşluk bir maaş almıştır. Yine nüfus işleri ile ilgilenen mukayyid 250 guruş maaşa sahiptir.

Osmanlı Devleti mali sistem içerisinde altı asır boyunca muhasebeyi ve muhasebeciyi önemsemiştir. Bunun en iyi kanıtlarını muhasebe belgelerinde bulmak mümkündür. Bu kanıtlardan bir tanesi bu belgede yer almıştır. Şöyle ki, muhasebe görevini üstlenen kişilerin kayıtları kazada (ki bu kaza merkez kaza niteliğindedir) üçüncü sırada yer almıştır. Maaş olarak da yine kazadaki en yüksek maaş alan üçüncü makamdaki kişilerdir. Belgeye göre kazadaki muhasebe işlerini yedi muhasebeci (katip-ketebe) yürütmekteydi. Bunların arasında en düşük maaş alan 500 guruş (ki bu bile nüfus nazırının maaşına denkti) alırken, en yüksek maaş alan ise 2000 guruş idi. Yedi muhasebecinin toplam maaşı 9200 guruş iken, "İbrahim" ismindeki muhasebecinin maaşından 1250 guruş kesildiği (tevkif edildiği) için muhasebecilere toplam 7950 guruşluk bir ödeme yapılmıştır. Aynı kazada karantina dairesinin bulunduğunu Tablo 1b'deki çalışan maaş ve masrafları açıklamaktadır.

Tablo 1b.Güzelhisar Kazası Karantina Memurlarının Maaşları ve Masrafları

Me'mûrîn-i Karantina Mâhiyeleri			
Fî şehr Guruş 0500 Memûrîn-iİbrâhim Ağa 0200 Katib-i İsmâilAğa 1000 Hekim Hayvanı 1700	Nigehbân[11] Fî şehr Guruş 100 Mustafa 100 Mehmed 200	Me'mûrîn-i Kordon Fî şehr Guruş 75 Ahmedme'mûr Ellici başı? 75 Mehmed me'mûr (…) 60 Hüseyin me'mûr … kızılbaş? 210	Masârıf-ı mütea'rifesi Guruş 20 Kordonda revgan-ızeyt[12] bahâ aded 5 fi 4 08 Kağıd bahâ deste(1.5) fiyat (5) 13 (30) Masârıfât-ırsaliyey-yi evrâkân 41 (30)cânib-i deraliye[13]
Yekûn[14] Bâb 30 Guruş 2151			

İlk defa sistemli olarak 1855 yılında Çanakkale'de kurulan karantina sistemi (Sarıyıldız, 2001: 464), içinde tutulan yedi çeşit muhasebe defteri bulunmaktadır. Bu defterleri Uyanıker (2014, 22-23), sandık defteri, gelir defteri, masraf defteri, koçanlı maaş defteri, idari merkezinde hesap için tutulan defter, mülhakat ile ilgili olan hesab-ı cari defter ve hesab-ı cari pusulası şeklinde sıralamıştır. Büyük yerleşim yerlerinde ve riskli alanlarda kurulan karantina idarelerinde ortaya çıkan masraflar, ayrı bir defterde tutulurken, küçük yerleşim yerlerindeki karantina uygulamalarında ortaya çıkan masraflar ziyadesiyle genel masraf muhasebesi kayıtlarının içerisinde rastlanmaktadır. Belgenin bu kısmında da bu duruma örnek kayıtlar sözkonusudur.

Defterin karantina masraflarının yer aldığı kısımda karantina uygulamasında görevli memur maaşları ile çeşitli masraflar kayıtlanmıştır. Memurlar içerisinde en yüksek maaşı veteriner 1000 guruş alırken, en düşük maaşı ise, "Hüseyin" ismiyle kayıtlanan memur almaktadır. Diğer yandan karantina dairesinde yapılan masraflar üç kalemde muhasebeleştirilmiştir. Bunların toplamı 41 guruş olarak kaydedildikten sonra defterin bu kısmının altında karantina ile ilgili bütün masrafların bir aylık toplamı 2151 guruş olarak kayıt altına alınmıştır. Defterin devam eden kısmında ihtisab memurlarının masrafları bulunmaktadır.

[11] Nigehban: Bekçi
[12] Revgan-ı Zeyt: Zeytin yağı.
[13] Deraliye: istanbul.
[14] Yekün: Toplam

Tablo 1c. Güzelhisar Kazası İhtisab Memurlarının Masrafları

Fî şehr Guruş 800 Memûrîn-i Mehmed Ağa 200 Katib Hafız İsmâil Efendi 150 Sarraf[15] Mihail 100 Kol memuru[16] Ali 1250	Me'mûrîn-i kolciyân Şehr Guruş 80 Hamdullah 80 Mustafa 80 Mahmûd 80 Ömer 320	Me'mûrîn-i zindân[17] Fî şehr Guruş 80 Cemali me'mûr-ı bâb-ı Tire 80 Mustafa bâb-ı Sobuca 80 Mehmed me'mûr-ı bâb-ı Nazilli 80 Ahmed me'mûr-i bâb-ı Atça 50 Ali Yamağı? 370	Kantar ve killeciyân[18] Fî şehr Guruş 70 Mustafa 70 Hüseyin 60 Kileci Hacı Hüseyin 60Hafız Ömer 260
Me'mûrîn-i zikr-i atî kazâ ve nâhiye Fî şehr 150 Kazâ-yı Köşk ve Köşk deresi Hacı Mustafa		Masarifat Müteferrikasi Guruş 60 Kağıt baha Aded 1 (fi 60 kuruş) 70 defter baha Aded 4, (fi 17.5 kuruş) 14 Mürekkeb Dirhem 100 fi 40 kalem-i çubuk adet 20 144	
Yekûn Guruş 2494			

"Memûrîn İhtisâb Mâhiyeleri" bilgisi ile başlayan kayıtlarda en yüksek memur maaşının 800 guruş ile kayıtlanan ve ihtisab müessesinin başı niteliğindeki kişiye ödendiği anlaşılmaktadır. Belgeye göre en yüksek ikinci maaşı muhasebeci niteliğindeki kâtip almaktadır. Kâtibin maaşı 200 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Kolciyanlar dört kişi olup bunların maaşları toplam 320 guruştur. Beş zindan memuru kayıtlanmış, bunlardan biri 50 guruş dördü ise 80'er guruş maaş almaktadırlar. Belgenin devamında killeci ve kantar görevlileri de dört kişi olarak kayıt altına alınmıştır. Bunlardan ikisi 70 guruş maaş alırken diğer ikisi ise 60 guruş maaşa sahiptiler.

Belgenin devam eden kısmında Köşk ve Köşkderesinin önde gelen memuru olan "Hacı Mustafa" ismindeki kişiye ödenen 150 guruş maaş ile çeşitli masrafların kayıtları gösterilmiştir. "Masarifat Müteferrikasi" bilgi notu ile 1 adet kağıt 60 guruş, tanesi 17,5 guruş olan 4 adet deftere 70 guruş ve 20 adet çubuk kalemli tanesi 100 dirhemden 14 guruşa mürekkeb alınmış ve bunların toplamı 144 guruş olarak kayıtlanmıştır. En sonunda ise 144 guruş olarak ihtisab memurlarının masrafları yekünlenmiştir. Sözkonusu kayıtların bu derece açıklanması muhasebe kavramlarından tam açıklama kavramına örnek teşkil etmektedir. Günümüzden yaklaşık iki asır önce kayıtlanan masrafların detaylı bir şekilde açıklanması tam açıklama kavramının yanı sıra önemlilik kavramını da ilgilendirmektedir.

Belgenin ikinci sayfasının devamında Güzelhisar Kazası'nın askeri personelinin masrafları yer almaktadır.

[15] Sarraf: Değerli maden ve kağıtları alıp satan kişiler
[16] Kol memuru: Güvenlik görevlisi
[17] Zindan: Cezaevi, Suçluların konulduğu yer altı hapishanesi.
[18] Killeciyan: Sıvı şeyleri ölçen kişiler.

Tablo 1d. Güzelhisar Kazası Askeri Personelin Masrafları

Süvâriyan[19]				Piyadegan[23]			
Fî şehr Guruş		Neferen[20] Fi kuruş		Fî şehr Guruş	Nefer	fi kuruş	
00500	01	Yüzbaşı	minhû[21]	0200	01	Çâvuş	minhû
00300	01	Mülâzım[22]	minhû	480064	Neferât	75	
1245083		Neferât	150	5000	65		
13250	85						
Yekûn Guruş18250							

Defterde, "Müstehdem neferat mahiyeleri" kaydı ile askeri hizmette bulunan kişilerin masrafları kayıtlanmıştır. Süvari ve piyade olmak üzere iki kısımda kaydedilen askeri personelden en yüksek maaşı yüzbaşı rütbesindeki kişi 500 guruş olarak almaktadır. İkinci ve üçüncü en yüksek, 300 guruş ve 200 guruş maaş alan kişilerdir. Neferat olarak kayıtlanan askerlerden atlı olanlar 83 kişi olup, bunlara 150'şer guruştan toplam 12450 guruş maaş ödenmiştir. Yaya olan 64 askere ise 75'şer guruştan toplam 4800 guruş maaş ödenmiştir. Belgeye göre atlı askeri personelin toplam maaşı 13250, yaya askeri personelin ise 5000 guruş olmak üzere kazadaki askeri personele aylık toplam 18250 guruş olarak yapılan ödeme "yekün" hanesinde muhasebeleştirilmiştir. Belgenin devamında ise posta hayvanat müdürünün ve sandık emininin maaşları kayıtlanmıştır.

Tablo 1e. Güzelhisar Kazası Posta Müdürü ve Sandık Emini Maaşları

Posta Hayvanâtı Müdürü Ali Ağa mâhiyesi	Sandık emini[24] haymacı mâhiyesi
Fî şehr Guruş	Fî şehr Guruş
250	500

Tablo 1e'ye göre posta hayvanat müdürüne 250 guruş ve sandık eminine 500 guruş maaş verilmiştir. Devam eden kısımda çeşitli masraflar kayıtlanmıştır.

Tablo 1f. Güzelhisar Kazası Çeşitli Masraflar

Guruş	Defter-i kalem odasıyla mâl sandığı odasından sarf olunan kırtasiye bahâsı
576 İzmir'e iki def'âda gönderilen dokuz yük hazire[25]nin mâ sürücü bargir[26] ücretleri masârıfât-ı vakı'a-yı bendiyesi ve teslimiye me'mûrlarının harcırâhı.Mâ sürücü ücret-i bargir re's (12) sâat (24) Fi guruş(2)	Guruş 220 Bir yüzlü battal deste (11) fiyat (20) 144 İki yüzlü battal 06 24 100 Zarflık 20 05 070 … 14 05 18 Lâl[30] Hokka[31] 1.5 12 40 Mürekkeb Aded (1) 00 032 Mühür mumu Deste(1) 00
036 Bahâ[27]- yı torba aded (18) Fi guruş (2) 036 Bahâ-yı keçe 18 2 107 Bahâ-yı resen 72 1.50 52.50 Kiselik[28] kir-pâs tob (7.50)7 045 ücret-i bendiye? Yük (9) 5 200 Teslîmiye me'mûru Yusuf Ağa'ya (100) ve Ahmed Ağa'ya (100) verilen harcırâh	

[19] Süvariyan: Atlı askerler
[20] Nefer: Asker
[21] Minhu: Ondan, Onun
[22] Mülazım: Teğmen.
[23] Piyedayan: Yaya askerler.
[24] Sandık Emini: Veznedar.
[25] Hazire: Bir yere yerleşen kişi, şehirli kişi.
[26] Bargir: Yük taşıyan, Beygir.
[27] Baha: Bedel.
[28] Kise: Küçük torba.
[30]Lal: Kırmızı renkli mürekkep.
[31] Hokka: Yazı yazmak için içine mürekkep konulan kap.

005.50 Kiselerin ücret-i üstadiyesi[29]
1059

32.50 Mücellid[32] defter bahâ(1) 0 00
005 Battal örtüsü 5 01
088 Defter ve evrâk muhafazâsı içün sandık bahâAded (2)Fi Guruş (44)
053Evrâk ve defter vaz'ı için torba aded (30) Figuruş (1)
802.50

Li-Maslahatihi bâ'zı kazâ ve mahall-i sâ'ireye iğrâm olunan sürüciyânın bargir ücretiyle yedlerine i'tâ olunan harcırâh
Guruş Bargir-Re's[33] Sâat Fi guruş
96 1 24 2 Mukteziye[34] gidip gelme
10 0 0 0 Merkûme harçlık
32 1 8 2 Tire kazâsına gidip gelme
48 1 12 2 Ödemiş kazâsına gidip Gelme
06 0 00 0 Merkûme harçlık
192 3 44 2

Bâ'zı masârıfı müteferrikanin mikdârı
Guruş
67,50 Mahbûshâne kandillerine revgan-ı zeytin Kıyye[35] 13.50 Fî guruş 5
180 Bîkes[36]37 mahbûshânesine i'tâ olunan nân[38] bahâ Nefer 20 beher nan 12 para esam 30
117Gurebadan iki nefer müteveffâ[39]ya masârıf-ı teçhiz vetekfin 364.50
250 İskân üzere emlâk aşârlarına firâr edenlerin iadesine memur Tatar Şahin Ağa'ya harcırâh
614.50

Geçmiş elli sekiz senesi revgan-ı zeyt a'şâr hasılası vaz' olunan küb ve mağaz icârı
Küb Aded 9 Vaz' olunan revgan-ı zeyt Kiye beherisine icâr bâb 48
1075 Guruş
107.50 İcâr-ı küb
055İcâr-ı mekkâre[40] bâb (1)
162.50

Posta tatarları[41]nın râkib oldukları hayvât ücretleri
Guruş
608Tatar merkûmeye keşid olunan hayvânat
Guruş Def'â Re's Sâat Guruş
240 5 3 8 2 Tire tarafına
240 5 3 8 2 Nazilli tarafına
480
Zuhûrât çantalara keşîde olunan keşide olunan hayvan
Guruş Def'â Re's Sâat Guruş
64 4 4 8 2 Tire tarafına
64 4 4 8 2 Nazilli tarafına
128

Yekûn
Guruş 3438.50
Yekûn
Guruş
114534 Bâb 10

Tablo 1f'de Güzelhisar Kazası'nda ortaya çıkan çeşitli masraflar gösterilmektedir. Harcırahın da zarflığın da keçenin de yer aldığı tablonun masraf kalemleri belirli bir düzenden bağımsız olarak kayıt altına alınmıştır. En yüksek masraf kalemi, 576 guruş olan İzmir'e giden memurların harcırahı olurken, en düşük masraf kalemi ise 5 guruş ile battal örtüdür. Masraf kalemlerinin kayıtları belgenin devamında gösterilmiştir.

Tablo 1f.'de diğer kazalar arasında beygirlerle gidip gelenlere ödenen harcırah tutarları ile çeşitli kalemlerde harcanan tutarlar kaydedilmiştir. Osmanlı Devleti'nin muhasebe sisteminin ayrıntılı olarak tutulduğunun iyi bir göstergesi olan harcırah tutarlarında beygirlerin saat ücreti, kaç saat çalıştıkları, kaç adet beygirin görev yaptığı ve bunun karşılığında ne kadar aldıkları muhasebe kayıtlarında yer almıştır. Belgenin devam eden kısmında geçmiş yıllardan aktarılan zeytin yağları da kayıtlanmıştır. Aktarılan zeytin yağları ve çeşitli masraflar karışık şekilde gösterilmiştir. Aydın Sancağı Güzelhisar Kazası'na ait çeşitli masrafların toplamı 3438.50 guruş olarak kayıtlanmıştır. Diğer yandan bütün kazanın masrafları 114.534 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Belgede ayrıca küçük de olsa toplama işlemi hatası bulunmaktadır. Kazanın bütün masraf toplamları alınırken 0,5 guruş fazla hesaplanmıştır. Bu

[29] Üstadiye: İşçilik.
[32] Mücellid: Ciltli defter.
[33] Re's: Baş (Beygir)
[34] Mukteziye: Gerekli olan, icab eden.
[35] Kıyye: Ağırlık ölçüsü
[36] Bikes: Kimsesiz.
[37] Bikes: Kimsesiz.
[38] Nan: Ekmek.
[39] Mütevaffa: Müslüman olmayan, ölmüş kimse.
[40] Mekkare: Yük taşıyan hayvanlar.
[41] Posta tatarları: Ülkede haberleşmeyi sağlayan kişiler.

fazla toplamanın kaynağı çeşitli masraflardadır. Çeşitli masrafların toplamı 3438,5 guruş olduğu halde genel toplama 3439 guruş olarak aktarılmıştır. Defterin devam eden kısmında Köşkderesi Kazası'nın masrafları kayıtlanmıştır.

3.2. Köşkderesi Kazası Masrafları

Tablo 2. Köşkderesi Kazasının Masrafları

Nüfüs Müdürü	Müstahdem Neferâtı Mâhiyesi
Hüseyin Efendi mâhiyesi	Piyadagân
Fî şehr	Fî şehr
Guruş	Guruş Neferen
100	0200 1 Çavuş Fi guruş minhû
Kazâ-yı minhû guruş 50	1050 14 Neferât 75
Kazâ-yı Köşk guruş 20	1250 15
Kazâ-yı Dallıca guruş 30	
Yekûn Guruş 1350	

Köşkderesi Kazası'nın masrafları nüfus müdürünün ve askeri personelin maaşlarından oluşmaktadır. Tablo 2'de gösterildiği üzere nüfus müdürü üç yerleşim yerinin sorumluluğuna sahiptir. Köşkderesi, Köşk ve Dallıca Kazalarından almış olduğu maaşlar sırasıyla 50 guruş, 20 guruş ve 30 guruş olup, toplam maaşı 100 guruştur. Diğer yandan askeri personel olarak kazada 15 piyade neferi bulunup, bunlardan çavuş olan 200, 14 nefer 75'er guruş maaş almaktadır. Kazanın askeri personelinin maaşlarının toplamı 1250 guruş, kazanın toplam genel masrafları da 1350 guruş şeklinde muhasebeleştirilmiştir. Belgenin devam eden kısmında Köşk Kazası masrafları kayıtlanmıştır.

3.3. Köşk Kazası Masrafları

Tablo 3. Köşk Kazası Masrafları

Müstahdem Neferât Mâhiyesi	
Süvâri	Piyadegân
Neferen	Neferen
1 Fî guruş minhu	8 Guruş 75
Fî şehr	Fî şehr
Guruş	Guruş
150	600
Yekûn Guruş 750	

Köşk Kazası'nda sadece askeri personel maaşlarına ait giderler kayıtlanmıştır. Buna göre süvari ve piyade askerlerden oluşan kayıtlardan 1 süvari asker 150 guruş maaş almakta, 8 piyade askeri ise 75'er guruş maaş almaktadır. Kazanın toplam askeri masrafları 750 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Masraf defterinin devam eden kısmında İnce Kazası masrafları bulunmaktadır.

3.4. İnce Kazası Masrafları

Tablo 4. İnce Kazası Masrafları

Nüfüs müdürü Hafız Hüsseyin mâhiyesi	Me'mûrîn ihtisâb Mehmed Ağa mâhiyesi	Müstâhdem neferâtı mâhiyeleri
Fî şehr	Fî şehr	Fî şehr
Guruş	Guruş	Guruş Neferen Fî guruş
40	200	0150 1 Süvâri minhû
		1125 15 Piyadegân 75
		1275 16
Yekûn Guruş1515		

İnce Kazası'nın masrafları, nüfus müdürünün 40 guruşluk maaşı, ihtisab memurunun 200 guruşluk maaşı ve 1 süvarinin 150 guruş, 15 piyadenin de 75'er guruştan toplam 1125 gruşluk maaşları olarak üç grupta kaydedilmiştir. Bütün kazanın masrafları da yekün kısmına 1515 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Defterde İnce Kazası masraflarından sonra Sultanönü Kazası masraflarına ait kayıtlar bulunmaktadır.

3.5. Sultanönü Kazası Masrafları

Tablo 5. Sultanönü Kazası Masrafları

Nüfüs müdürü Hafız Hasan mâhiyesi	Me'mûrîn ihtisâb Mehmed Ağanın mâhiyesi	Müstâhdem neferâtı mâhiyeleri
Fî şehr Guruş 40	Fî şehr Guruş 150	Fî şehr Guruş Neferen Fî guruş 0150 1 Süvâri minhû 150020 Piyadegân 75 1650 21
Yekûn Guruş1840		

Sultanönü Kazası masrafları da İnce Kazası masrafları gibi üç kısımda kayıtlanmıştır. Birinci kısımda nüfus müdürünün 40 guruş olan maaşı, ikinci kısımda ihtisab memurunun 150 guruşluk maaşı bulunmaktadır. Üçüncü kısım askeri personelin maaş ödemelerine aittir.1 süvarinin maaşı 150 guruş, 20 piyadenin ise 75'er guruştan toplam 1500 guruşluk maaşları kayıtlanmıştır. Kazanın toplam askeri personeline ödenen maaş, 1650 guruş iken, kazanın bir aylık masrafları ise, 1840 guruş şeklinde muhasebeleştirilmiştir. Belgenin devam eden kısmında Dallıca Kazası'nın masrafları yer almaktadır.

3.6. Dallıca Kazası Masrafları

Tablo 6. Dallıca Kazası Masrafları

Müstâhdem neferât mâhiyeleri
Fî şehr Guruş Neferen Fî guruş 0150 01 Süvâri minhû 090012 Piyadegân 75 1050 13

Dallıca Kazasında sadece askeri personele ait maaşlar yer almıştır.1 süvarinin maaşı 150 guruş, 12 piyadenin maaşı 75'er guruştan 900 guruş olarak kayıtlanmıştır. Kazanın toplam masrafı ise, 13 askeri personelin 1050 guruşluk maaş ödemesi olarak muhasebeleştirilmiştir. Belgede kayıtlanan bir sonraki kaza Sobuca Kazası'dır.

3.7.Sobuca Kazası Masrafları

Tablo 7. Sobuca Kazası Masrafları

Nüfüs müdürü Velî'üddin efendi mâhiyesi	Me'mûrîn-i ihtisâb	Karantina me'mûru Hasan Ağa mâhiyesi
Fî şehr Guruş 200 Kazâ-yı minhû guruş 150 Kazâ-yı Mazun guruş 50	Guruş 500 Me'mûr Osmân Ağa 100 Katib Abdurrahman Efendi 085 Kolcu Ahmed 080 Diğeri Ali 080 Diğer Mestan 070 Diğeri Hafız Ahmed 060 Diğeri Velî 975	Fî şehr Guruş 120
Müstâhdem neferât mâhiyeleri	Masarıfât-ı müteferrikası	

Fî şehr Guruş Neferen Fî guruş 0200 1 Çavuş-ı süvâri minhû 0600 4 Nefer-i süvâri 150 1500 20Neferât-ı piyadegân 75 2300 25	Guruş 20 İmam evi icârı 75redif esliha odaları icârı Fî guruş 25 bâb 3 95
Yekûn Guruş3690	

Sobuca Kazası masraflarının muhasebe kayıtlarına göre en yüksek tutarlı masraf kalemi, ihtisab memurunun maaşıdır. En düşük masraf kalemi ise, çeşitli masraflar kısmındaki imamın evinin icarına ödenen 20 guruşluk tutardır. Sobuca Kazası'nın diğer masrafları, nüfus müdürünün 200 guruş olan maaşı, ihtisab memurluğunun kalan 6 çalışanına ödenen 775 guruşluk maaş, karantina memuruna ödenen 120 guruş maaş, askeri personele ödenen 2300 guruş olan toplam maaş ve çeşitli masrafların kalan 75 guruşluk masrafıdır. Kazanın toplam masrafı ise yekün hanesinde 3690 guruş olarak muhasebeleştirilmiş olup belgede kayıtlanan bir sonraki kaza Mazun Kazası'dır.

3.8. Mazun Kazası Masrafları

Tablo 8. Mazun Kazası Masrafları

Müstâhdem neferât mâhiyeleri
Piyadegân Neferen7Fi guruş 75 Fî şehr Guruş 525

Daha önce Sabuca Kazası muhasebe kayıtlarında nüfus memurunun Mazun Kazası için de görevli olduğu kayıtlanmıştı.Bu kısımda kaza ile ilgili sadece askeri personel maaşları gösterilmiştir.7 piyade askerin 75'er guruş olan maaşlarının toplamı 525 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Defterin devam eden kısmında Karahayıt nam-ı diğer Dalama Kazasına aittir.

3.9. Dalama (Karahayıt) Kazası Masrafları

Tablo 9. Dalama (Karahayıt) Kazası Masrafları

Nüfüs müdürü Osman Efendi mâhiyesi	Me'mûrîn-i ihtisâb	Müstâhdem neferâtı mâhiyeleri
Fî şehr Guruş 65	Fî şehr Guruş 80 Me'mûr Ahmed Ağa 60 Kolcu İbrâhim 50 Diğeri Hüseyin 190	Fî şehr Guruş Neferen Fî guruş 300 2 Süvâri 150 900 12 Piyadegân 75 1200 14
Yekûn Guruş1455		

Dalama kazasının masraflarının tamamı kazada görev yapan memurlara ödenen maaşlardan oluşmaktadır. Üç kısımda kayıtlanan memur maaşlarının birinci kısmında nüfus müdürüne ödenen 65 guruş, ikinci kısımda ihtisab memurluğundaki üç kişiye ödenen 80, 60, 50 guruşluk ödemelerin muhasebe kayıtları yer almıştır. Üçüncü kısım kayıtları, 14 kişi olan askeri personel maaşlarından oluşmaktadır. Askeri personellerden 2 süvariye 300 guruş ve 12 piyadeye 900 guruş olmak üzere toplam 1200 guruş ödenmiştir. Böylece kazadaki memurların

masraflarının toplamı 1455 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Devam eden kısımda Koçak Nahiye[42]si masrafları yer almıştır.

3.10. Koçak Nahiyesi Masrafları

Tablo 10. Koçak Nahiyesi Masrafları

Me'mûr-ı ihtisâb Süleymân Ağa mâhiyesi	Müstahdem neferât mâhiyesi
Fî şehr Guruş 50	Piyadagân Neferen (7) Fi şehr Fî guruş (75) Guruş 525
Yekûn Guruş575	

İhtisab memuru ve askeri personelin maaşlarından oluşan Koçak Nahiyesinin masrafları belgede iki kısımda kayıtlanmıştır. Birinci kısımda ihtisab memurunun maaşı 50 guruş, ikinci kısımda toplam askeri personelin maaşı 525 guruş olarak gösterilmiştir. Askeri personel 4 neferden oluşmakta ve her birinin maaşı 75 guruştur. Nahiyenin toplam masrafı 575 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Belgede kayıtlaan bir sonraki yerleşim birimi Çakıllı Nahiyesinin masraflarıdır.

3.11. Çakıllı Nahiyesi Masrafları

Tablo 11. Çakıllı Nahiyesi Masrafları

Krantina me'mûru Rızâ Efendi mâhiyesi	Müstahdem Neferâtı mâhiyesi
Fî şehr Guruş 300	Süvâri Neferen (1) Fi şehr Fî guruş (minhû) Guruş 150
Yekûn Guruş 450	

Çakıllı nahiyesinin masrafları 300 guruş olan karantina memurunun maaşı ile askeri personelin toplam 150 guruş olan maaşından oluşmaktadır. Sadece iki memur maaşından oluşan nahiye masraflarının toplamı, 450 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Belgenin devamında Karapınar Nahiyesinin masrafları kayıtlanmıştır.

3.12. Karapınar Nahiyesi Masrafları

Tablo 12. Karapınar Nahiyesi Masrafları

Müstahdem Neferâtı mâhiyesi	
Süvâri Neferen (1) Fi şehr Fi guruş (minhû) Guruş 150	Piyadagân Neferen (10) Fî şehr Fî guruş (75) Guruş 750
Yekûn Guruş 900	

[42]Nahiye: Bucak, ilçe ile köy arası yerleşim yeri.

Karapınar Nahiyesi'nin masrafları sadece 11 neferin maaşından oluşmaktadır. Askerlerden biri süvari olup maaşı 150 guruş olarak kayıtlanmış iken geriye kalanlar piyade olup, herbirinin maaşı 75 guruştan toplam 750 guruş olmuştur. Nahiyenin toplam masrafı ise yekün hanesinde 900 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Bir sonraki kısımda Ayasuluğ Kazası'nın masrafları yer almaktadır.

3.13. Ayasuluğ Kazası Masrafları

Tablo 13. Ayasuluğ Kazası Masrafları

Müstahdem Neferât mâhiyesi		
Fî şehr		
Guruş	Neferât	Fî Guruş
0450	3 Süvâri	150
0900	12 Piyadegân	75
1350	15	

Ayasuğ Kazası'nın toplam masrafı 12 askerin 1350 guruş olan maaşlarıdır. Askerlerden, üçü süvari olup 150'şer guruştan 450 guruş maaş almışlardır. Geriye kalan 12 piyade askerin ise maaşları 75 guruş olup toplam 900 guruş olarak kayıt altına alınmıştır. Belgenin devamında bölgenin en büyük yerleşim birimlerinden olan Tire Kazası masrafları yer almaktadır.

3.14. Tire Kazası Masrafları

Tablo 14. Tire Kazası Masrafları

Nüfüs me'mûru Mehmed Efendi mâhiyesi Fî şehr Guruş 150	Me'mûrîn-i ihtisâb Fî şehr Guruş 500 Me'mûru Tayfur Ağa 300 Kâtib Ahmed Efendi 100 Kolcu Mustafa 100 Hacı Mehmed 100 Diğeri Aşık 100 Diğeri Süleymân 100 Diğeri Hasan 100 Diğeri Yahudi 1400	Poata hayvanâtı müdürü Yusuf Ağa mâhiyesi Fi şehr Guruş 200	Müstahdem Neferâtı mâhiyesi Fî şehr Guruş Neferîn Fî guruş 0300 1 Mülâzım-ı süvâri 000 0200 1 Çavuş-ı süvâri 000 2850 19 Neferât-ı süvâri 150 457561 Neferât-ı piyadegân 075 7925 82
Masarıfât-ı müteferrikası			
Bâzı mahall icarı Guruş 25.50 Fahişeler mahbûsu içün imâm? evi icârı 18 İhtisâb ikâmesi olan mahal icârı 43	Ücret-i bargir Fî şehr Guruş 334 Posta tatarlarının râkib oldukları bargir ücreti* 090Bâ tahrirât-ı müşiri gelen giden sürücülerhayvânat ücreti Bayındır cânibine mürûr424 Fî guruş Bargir Sa'ât Fî guruş 90 15 3 2 *Guruş Def`â Bargir Sa'âtFî gurş 240 5 3 8 2 Aydın'a 032 2 2 8 2 Aydın'a 06243 42 Bayındır'a 334 00 0 0		
Masarıfât-ı kırtasiye Guruş 30 Battal[43] deste (1) fi guruş (00) 18 Zarflık 3 6 07.50Mühür mumu bahâ (6) 10 1 55.5		Masârıfât-ı Mahbûshâne Guruş 56 Bahâ-yı nân[44] aded (28) Fiyat (8) 07.50 Bahâ-yı revgan-ı zeyt kıyye (1.5) Fi guruş 5 11.50 Zincir ta'mîri 75	
Yekûn Guruş597.5			
Yekûn Guruş10272.50			

[43] Battal: İşi bitmiş resmi belgelerin konduğu torbalar.
[44] Nan: Ekmek.

Tire Kazası Osmanlı Devleti'nin idari taksimatında her zaman önemli bir yere sahipti. Bazen kaza bazen sancak konumunda olan Tire Kazası'nın devlet içerisindeki önemi muhasebe kayıtlarından da anlaşılmaktadır. Kazanın masraf muhasebesi kayıtları genel olarak iki ana sınıflama ile kaydedilmiştir. Bunlardan birincisi kazada yer alan memur maaşları, ikincisi ise kazanın çeşitli idari birimlerinin masraflarıdır. Birinci kısım dört alt kısımda kayıtlanmıştır. Kayıtlardan birincisi nüfus memurunun 150 guruşluk maaşı, ikincisinde 8 çalışanı ile ihtisab memurluğunun toplam 1400 guruşluk maaşları, üçüncü alt kısımda posta hayvanlarının müdürü olan çalışana ödenen 200 guruşluk maaş ve son olarak toplam 7925 guruş olan askeri personele ödenen maaşlardır. Dördüncü gruptaki asker sayısı 82 olup, bunların içerisinde en yüksek maaşı günümüz teğmen karşılığı olan süvari mülazımının 300 guruşluk maaşı yer almaktadır. Askeri personel içerisinde en düşük maaşlı olanlar 61 nefer olan piyadelerin 75 guruşluk maaşlarıdır. Bunların maaş toplamı 4575 guruş olarak kayıtlanmıştır. Diğer askeri personellerden, 1 süvari çavuş 200 guruş, 19 süvari nefer ise 150'şer guruş olarak aldıkları toplam 2850 guruş kayıt altına alınmıştır.

Defterin Tire Kazası masraflarının kayıtlandığı ikinci kısımda çeşitli kiralar, beygir ücretleri, kırtasiye masrafları ve mahpushane masrafları bulunmaktadır. Bu kısmın ilk kaydı olan kira masrafları 25.50 guruş ile fahişe hapishanesine ve 18 guruş ihtisab ikamesi olan bina için harcanmış olup bunların toplamı 43 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. İkinci kısımda yer alan beygirlerin ücretlerinde 334 guruş posta arabasına ve 90 guruş da posta arabacısı olan kişilere harcanmıştır. Bu iki harcamanın toplamı 424 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Ayrıca posta tatarlarının ayrıntılı çizelgesi de kayıtlanmıştır. "Masarifat-ı mütefarrikası" başlıklı kısımın üçüncü alt kısmında battala 30 guruş, mühür mumuna da 7.50 guruş olmak üzere toplam 55.50 guruş ödeme yapılmıştır. Belgenin kaza ile ilgili olan son kısmında ise mahbushane için yapılan masraflar kayıtlanmıştır. Mahpushanede, nan için 56 guruş, zeytin yağı için 7.50 guruş ve zincir tamiri için ödenen 11.50 guruşun toplamı 75 guruş olmuştur. Böylece çeşitli masrafların toplamı, 597.50 guruş ve bütün kazanın toplamı da 10272.50 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Belgenin devamında Bayındır Kazası masrafları bulunmaktadır.

3.15. Bayındır Kazası Masrafları

Tablo 15. Bayındır Kazası Masrafları

Nüfüs müdürü Mehmed Efendi mâhiyesi Fî şehr Guruş 300	Me'mûrîn-i ihtisâb Guruş 400 Me'mûr Nazîf Ağa 300 Katib Mehmed Efendi 075 Kolcu Ahmed 075 Ve diğeri Mustafa 075 Diğeri Hazelmid? 075 Diğeri Yohan? 1000	Posta bargirleri müdürü Ahmed Ağa'nın mâhiyesi Fî şehr Guruş 200	Müstâhdem neferât mâhiyeleri Fî şehr Neferen Guruş 0300 1 mülâzım süvâri minhû 3600 24 neferât- ı süvâri 150 2850 38 neferât-ı Piyadegân 75 6750 63

Masârıfât-ı Mütea'rife

İzmir ve Tire'ye giden posta tatarlarının rakîb oldukları bargir ücreti Guruş Def'a BargirSâatFi guruş 3605 3 12 2 İzmir'e 0724 3 03 2 Tire'ye 432	Masârıfât-ı kırtasiyenin mikdârı Guruş 42 Bahâ-yı kâğıd deste (7) Fi guruş (6) 20 Mürekkeb Hokka (200) minhû 02 Bahâ-yı rîk 64
Masârıfât-ı mahbûshâne Guruş 30 Kandiller için revgan-ı zeytin Kıyye (6) Fi guruş 5 48 Bahâ-yı nân-i aziz aded (192) bâb (10) 78	İhtisâb-ı mahallinin iki aylık icârı Guruş 25 Mayıs 25 şehr-i minhû 50
Yekûn Guruş624	
Yekûn Guruş8874	

Bayındır Kazası masrafları, memur maaşları ve çeşitli masraflardan oluşmaktadır. Memurlardan nüfus müdürü 300 guruş, altı kişi olan ihtisab memurlarının toplam maaşları 1000 guruş ve posta beygirlerinin müdürü de 200 guruş almaktadır. Askeri personel olarak 63 kişinin maaş aldığı kazada en yüksek maaşı teğmen rütbesi ile süvari mülazımı 300 guruş, en düşük maaş ise piyade askerlerinin 75 guruş olan maaşıdır. Askeri personelin 6750 guruş olan toplam maaşları içerisinde 24 süvari askeri 150'şer guruş maaş almaktadırlar.

Bayındır Kazasının çeşitli masrafları, 432 guruş olan posta beygirlerinin ücreti, 64 guruş kırtasiye masrafı, 78 guruş mahbushane masrafı ve ihtisab mahallinin iki aylık kirası olan 50 guruştan oluşmaktadır. Kazanın çeşitli masraflarının toplamı 624 guruş olarak, kazanın bütün toplamı ise 8874 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Belgede kayıtlanan bir sonraki kaza ise Birgi Kazası'dır.

3.16. Birgi Kazası Masrafları

3.17.

Tablo 16.Birgi Kazası

Nüfüs Müdürü Mehmed Selim Efendi mâhiyesi Fî şehr Guruş 280* *Kazâ-yı minhû guruş 100 Kazâ-yı Keles guruş 60 Kazâ-yı Ödemiş guruş 120	Me'mûrîn-i İhtisâb Fî şehr Guruş 400 Me'mûr Mehmed Ağa 200 Katib Hasan Efendi 080 Kolcu Abdurrahman 080 Diğeri Hasan 080 Diğeri Hâfız 840	Müstâhdem neferâtı mâhiyeleri Fî şehr Guruş Neferen 0200 01 Çâvuş süvâri minhû 1350 09 Neferât- ı süvâri 150 270036 Neferât-ı piyadegân075 4250 46	Masârıfât-ı müte'arife Guruş 18 İhtisab-ı mahalli icârı 100 İzmire giden akçelik bargir ücreti Re's 2 Guruş50 010 Akçe-yi mezbûr içün torba aded 2 guruş 5 004 Bahâ-yı rişte Aded 4Guruş 1 030 Mahbûshâneye revgan-ı zeytin kıyye 6 Fî guruş 5 062 Bî kes mâhbusâna verilen nân aded 248 Fiyât 10 224
		Yekûn Guruş 5594	

Birgi Kazası'nın masrafları nüfus 280 guruşluk maaşı ile kayıtlanmıştır. Birgi Kazası'nda kayıtlı olan nüfus müdürü Mehmed Selim Efendi, bu maaşın 100 guruşunu Birgi Kazası için, 60 guruşunu Keles Kazası için ve 120 guruşunu da Ödemiş Kazası için almaktadır. Birgi Kazası'nın ihtisab memurlarının maaşlarının toplamı 840 guruş, askeri personelin maaşlarının toplamı, 4250 guruştur. Kazadaki toplam askeri personel sayısı 46 nefer olup, bunun 1'i çavuş, 9'u süvari askeri, 36'sı ise piyade askeridir.Askerlerin maaşları sırası ile 200, 150 ve 75'er guruştur.Kazanın son masraf kısmı herkesin bildiği masraflar olarak, kayıtlanan 224 guruşluk çeşitli harcamalardır.Kazanın toplam masrafı, 5594 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Belgenin devam eden kısmında Ödemiş Kazası masrafları yer almaktadır.

3.18. Ödemiş Kazası Masrafları

3.19.

Tablo 17. Ödemiş Kazası Masrafları

Me'mûrîn –i ihtisâb Guruş 600 Me'mûr İsmâil Ağa 150 Kâtib Tâhir Efendi 120 Sarraf Tenayil Zimmî 200 İbrâhim me'mûr-ı karye-i Bademiye 175 İsmâil memur-ı karye-i Adalı 120 Kolcu Süleymân 080 Diğeri Ahmed 080 Diğeri Mehmed 080 Ve Ali 080 Diğeri Süleymân 050 Diğer Mehmed 1735	Müstâhdem neferâtı mâhiyeleri Fî şehr Guruş Neferât 0200 01 Çâvuş süvâri 1350 09 Neferât- ı süvâri 2625 35 Neferât-ı Piyadegân 4175 45	Masârıfât-ı müte'arife Guruş 40 İhtiab-ı mahalli icârı 250 İzmir giden akçeni bargir ücreti e's 5Guruş 50 105Akçe-yi mezkûr için torba Aded 4 Guruş 32 20 Band için rişt bahâ Aded 10 Guruş 2 030 Akçe-i mezkûrı teslîmiyye me'mûrHüseyin'e verilen harcırâh 355
Yekûn Guruş6265		

Ödemiş Kazası'nın masrafları üç kısımda kayıtlanmıştır. Kayıtların birinci kısmında 1735 guruş olan ihtisab memurluğunun maaşları, ikincisinde 4175 guruş olan askeri personel maaşları ve üçüncü kısmında ise 335 guruş olan çeşitli masraflar kayıtlanmıştır. İhtisab memurluğunda en yüksek maaş 600 guruş, en düşük maaş 50guruştur.Belgeye göre kazada görev yapan asker sayısı 45'dir.Bunun 1 'i çavuş, maaşı 200 guruş, 9'u süvari nefer olup toplam maaşları 1350 guruş ve 35'i piyade neferi olup, toplam maaşları 2625 guruş olarak kayıtlanmıştır.Belgede çeşitli masraflar kısmında kira, beygir ücreti, harcırah gibi masraf kalemleribulunmaktadır.Kazanın toplam masrafları ise 6265 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir.Defterde kayıtlanan bir sonraki kaza Keles Kazası'dır.

3.20. Keles Kazası Masrafları

Tablo 18. Keles Kazası Masrafları

Müstâhdem neferâtı mâhiyeleri Fî şehr Guruş Neferât Fî guruş 750 5 Süvâri 150 112515 Piyâdegân 75 1875 20	Bahâ-yı zarflık kâğıd deste 4 Fî guruş 5 Guruş 20
Yekûn Guruş1895	

Keles Kazası'nda masraf kaydı olarak sadece askeri personel ve toplam 20 guruş olan bir kalem masraf gösterilmiştir. Askeri personelin sayısı 20 olup, bunların 5'i süvari asker, 15'i ise piyade askerdir. Süvari askerler 150 guruş alırken, piyade askerler 75 guruş almaktadırlar. Kazanın toplam askeri harcaması 1875 guruş, bütün masraflarının toplamı ise 1895 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Devam eden kısımda Alaşehir Kazası'nın maaşları kayıtlanmıştır.

3.21. Alaşehir Kazası Masrafları
3.22.

Tablo 19. Alâşehir Kazası Masrafları

Nüfûs müdürü Mehmed Efendi mâhiyesi Fî şehr Guruş 75	Me'mûrîn-i İhtisâb Guruş 300 Me'mûr Mustafa Ağa 100 Kâtib Latîf Efendi 080 Kolcu Mustafa 080 Ve Ahmed 080 Ve diğer Mustafa 080 Ve Halîl 720	Müstâhdem neferât mâhiyeleri Fî şehr Guruş Neferât Fî guruş 0300 01 Mülâzım süvâri 000 2400 16 Neferât- ı süvâri 150 0200 01Çavuş-ı Piyadegân 200 270036 Neferât-ı Piyadegân 75 5600 54	Masârıfât-ı müte'arife Aydın'a giden üç yük hazinenin masârıfı Guruş 150 Ücret-i bargir Re's 3 Sâat 25 Fî guruş 2 024 Bahâ-yı torba Re's 6 fiyat 4 028 Bahâ-yı rişt Aded 14 2 031.50 Bahâ kiselik kir- pâs tob 3.50 Fî guruş 9 002 Bahâ-yı Kınnab 010 Teslîmiyye me'mûr Ahmed'e harcırâh 245.50
Yekûn Guruş 6640.50			

Alaşehir Kazası masrafları nüfus müdürüne ödenen 75 guruş ile başlamaktadır.Belgenin devamında ihtisab memurluğunun maaşları olan toplam 720 guruş kayıtlanmıştır. Ihtisab memurları içerisinde en yüksek maaş 300 guruş olarak ödenmişken, en düşük maaş ise 80 guruş olarak ödenmiştir. Kazadaki askeri personelin sayısı 54 nefer olup, bunlara 5600 akçe toplam maaş ödemesi yapılmıştır. Askerlerden teğmene 300 guruş, süvarilere 150'şer guruş, piyade çavuşuna 200 guruş ve piyade askerlerine 75'er guruş maaş ödemesi yapılmıştır. Alaşehir Kazası'nın son kısmında Aydın merkeze giden hazinelerin masrafı başlığı ile toplam 245.50 akçe kayıt altına alınmıştır. Kazanın toplam masrafı, 6640.50 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Bir sonraki kaza İnegöl Kazası'dır.

3.23. İnegöl Kazası Masrafları
3.24.

Tablo 20. İnegöl (Aydın) Kazası Masrafları

Nüfûs müdürü İbrâhim Efendi mâhiyesi Fî şehr Guruş 60	İhtisâb me'mûru Mustafa Ağa mâhiyesi Fî şehr Guruş 100	Müstâhdem neferâtımâhiyeleri Fî şehr Guruş Neferen Fî guruş 0750 5 Süvâriyân 150 127017 Piyadegân 075 2025 22	Masârıfât-ı müte'arife Aydın'a irsâl olunan akçenin masârıfı Guruş 180 Ücret-i bargir Re's 3 sâat 30Fî guruş 2 012 Bahâ-yı torba Re's 4 âat 00 3 13 Kiselik kirpâs top 2 6.50 10 Bahâ-rişte Aded 5 2 215	Bahâ-yı kâğıdMasârıfât-ı mahbûshâne Guruş 25 Bahâ-yı kağıd Deste 5 Fîguruş 5 22.50Mahbûshâneyerevgan kıyye 5 Fî guruş 4.50 47.50
Yekûn Guruş2447.50				

İnegöl kazası masrafları, beş kısımda kayıtlanmıştır. Bunlar; nüfus müdürüne yapılan 60 guruş maaş ödemesi, ihtisab memuruna yapılan 100 guruş ve askeri personele yapılan toplam 2025 guruş olarak kayıtlanan memur maaşları ile ilgilidir. Aydın Sancağı'na gönderilen yük için yapılan masraf ile mahbushanenin 47.50 guruşluk maaşları ise diğer iki kısımda kayıtlanan masraflardır. Kayıtlara göre kazadaki askeri personel sayısı 22'dir. Bunların 5'i 150 guruş maaş alan süvariler, 17'si 75 guruş maaş alan piyade neferidir. Kazanın memur ve çeşitli masraflarının toplamı 2447.50 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Belgenin devam eden kısmında Nazilli Kazası'nın masrafları gösterilmiştir.

3.25. Nazilli Kazası Masrafları

Tablo 21. Nazilli Kazası Masrafları

Nüfüs müdürü Süleymân Efendi mâhiyesi Fî şehr Guruş 50	Me'mûrîn-i ihtisâb Guruş 600 Me'mûr Hüseyin Ağa 150 Katib Ahmed Efendi 100 Kolcu Abdullah 100 ve Ahmed 100 Ve Veli 100 Ve Hüseyin 1150	Müstâhdem neferât mâhiyeleri Fî şehr Guruş Neferen Fî guruş 0300 1 Mülâzım-ı süvâri 000 1500 10 Neferât-ı süvâri 150 2250 30 Neferât-ı piyadegân 075 4050 41	Masârıfât-ı müte'arife Posta tatarlarının râkib oldukları hayvanât ücretleri Guruş Re's Sâ'at Fiyât Def`â 192 3 8 2 4 Aydıntarafı 072 3 3 2 4 Kuyucak tarafına 264 0 0 0 0	Posta hayvâvâtı müdürü Mehmed Ağa mâhiyesi Fî şehr Guruş 100
		Yekûn Guruş5614		

Nazilli kazası masrafları nüfus müdürüne ödenen 50 guruş ile başlamaktadır. Kazada altı kişiden oluşan ihtisab memurluğunun maaşlarının toplamı 1150 guruş olarak kayıt altına alınmıştır. Kazanın askeri personeli olan 41 kişiye 4050 guruş maaş ödemesi yapılmıştır. Bunların içerisinde 1 teğmen 300 guruş maaş alırken, süvari ve piyade askerlerin maaşları diğer kazalarda olduğu şekliyle kayıtlanmıştır. Kazanın diğer masrafları posta işleri kaynaklı masraflardır. Posta hayvanat müdürüne 100 guruş maaş ödenirken, ğpsta tatarlarına ise 264 guruş masraf yapılmıştır. Nazilli kazasının yekün hanesine bütün bu maaş ve diğer masrafların toplamı olarak 5614 guruş muhasebeleştirilmiştir. Belgenin devamında Kuyucak Kazası masrafları bulunmaktadır.

3.26. Kuyucak Kazası Masrafları

Tablo 22. Kuyucak Kazası Masrafları

Nüfüs müdürü Hüseyin Efendi mâhiyesi Fî şehr Guruş 50	ihtisâb me'mûru Bekir Ağa mâhiyesi Fî şehr Guruş 100	Müstâhdem neferâtmâhiyeleri Fî şehr Guruş Neferât Fî Guruş 0200 01 Çavuş-ı süvâri200 1050 07 Neferât-ı süvâri 150 1500 20 Neferât-ı piyadegân 075 2750 28	Posta tatarlarının râkib oldukları ücret-i bargir Guruş Def`â Re's Sâat Fi guruş 192 4 3 8 2 Sarayköyüne 072 4 3 3 2 Nazilli'ye 264	Hayvâvâtı mezkûre müdürü Ahmed Ağa mâhiyesi Fî şehr Guruş 100
		Yekûn Guruş3264		

Kuyucak Kazası'nın nüfus müdürünün maaşı, 50 guruş, ihtisab memurunun maaşı 100 guruş ve askeri personele ödenen maaş toplamı 2750 guruştur. Askeri personel sayısı 28 kişiden oluşmakta olup, 1'i süvari çavuşu, 7'si süvari ve 20'si piyade neferidir. Askerlerin maaşları sırasıyla 200, 150 ve 75 guruştur. Diğer kaza masrafları posta müdürünün 100 guruş ve posta tatarlarının 264 guruşluk ödemeleridir. Böylelikle kazanın toplam masrafı 3264 guruş olarak belgede muhasebeleştirilmiştir. Masraf defterinde Kuyucak Kazası'ndan sonra Aydın Yenişehir Kazası'nın masrafları kayıt altına alınmıştır.

3.27. Karacasu (Aydın Yenişehir) Kazası Masrafları

Tablo 23. Karacasu (Aydın Yenişehir) Kazası Masrafları

Nüfüs müdürü Ahmed Tâhir Efendi Fî şehr Guruş 150	Me'mûrîn-i İhtisâb Guruş 400 Me'mûr Hüseyin Ağa 100 Kâtib Mehmed Efendi 050 Kolcu Hasan 050 Ve Mustafa 600	Müstâhdem neferât mâhiyeleri Fî şehr Guruş Neferât Fî Guruş 0200 1 Çavuş-ı süvâri 000 1200 8 Nefer-i süvâri 150 1500 12 Neferât-ı piyadegân 075 2675 26

Yekûn Guruş3425

Yenişehir Kazası'nın masraflarının tamamı memur maaşlarından oluşmaktadır. Belgede kayıtlandığı üzere nüfus müdürünün maaşı 150 guruş, 4 kişi olan ihtisab memurlarının maaşları toplamı 600 guruş ve 26 nefer olan askeri personelin maaş toplamı 2675 guruştur. Kazada en yüksek maaşı 400 guruş ile ihtisab memuru alırken en düşük maaşı ise yine ihtisab memurluğunda görevli 2 memur almıştır. Kazanın bütün memur maaşlarının toplamı 3425 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Devam eden kısımda Balyanbolu Kazası masraflarının kayıtları bulunmaktadır.

3.28. Balyanbolu Kazası Masrafları

Tablo 24.Kazâ-yı Balyanbolu Masrafları

Nüfüs müdürü İbrâhim Efendi Fî şehr Guruş 50	Müstâhdem neferât mâhiyeleri Fî şehr Guruş Neferen Fî Guruş 200 1 Çavuş-ı süvâri 200 300 2 Neferât-ı süvâri 150 1275 17 Neferât-ı piyadegân 075 1775 20	Masârıfât-ı Müteferrikasi Guruş 35 Bahâ-yı kâğıd Deste (7) Fî guruş (5) 15 Mürekkeb şişe Aded (1) 50 25 Vergi içün defter Aded (2) Fî Guruş (12) 75
Yekûn Guruş1900		

Balyanbolu Kazası'nda ihtisab memurluğu bulunmamaktadır. Ancak nüfus memuru ve askeri personel bu kazada da maaş alan çalışanlardır. Nüfus müdürünün maaşı 50 guruş, 20 nefer olan askeri personelin maaşı ise toplam 1775 guruştur. Askeri personelden 1 çavuş 200 guruş, 2 süvari neferi 300 guruş, 17 piyade neferi de toplam 1275 guruş maaş almıştır. Kazadaki diğer masraflar, kağıt, mürekkep ve defter bedellerinden oluşmakta ve bunların toplamları 75 guruş olarak kayıtlanmıştır. Kazanın toplam masrafı belgede 1900 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Belgenin bir sonraki kazası, Bozdoğan Kazası'dır.

3.29. Bozdoğan Kazası Masrafları

3.30.

Tablo 25. Bozdoğan Kazası Masrafları

Nüfüs müdürü Hasan Efendi mâhiyesi Fî şehr Guruş 75	Me'mûrîn-i ihtisâb Guruş 125 Me'mûr kâtib Ömer Efendi 050 Kolcu Ahmed 175	Müstâhdem neferât mâhiyeleri Fî şehr Guruş Neferen Fî guruş 1500 10 Süvâri 150 1350 18 Piyadegân 075 2850 28	Masârıfât-ı Müteferrikasi Guruş 72 Aydın'a irsal olunan akçenin bargir ücreti Re's (3) Sa'ât 12 Fiyat (2) 16 Bahâ-yı torba Aded (4) Fî guruş 4 20 Mahbûshâne içün revgân-ı zeytin Kıyye (5) Fi (4) 16 Bî kes mahbûsâna verilen nân bahâsı 124
Yekûn Guruş3224			

Bozdoğan Kazası'nın masraflarının kaydı, 75 guruş maaş alan nüfus müdürü ile başlamaktadır. Devam eden kayıtlarda ihtisab memurluğunda görevli iki memurun 175 guruşluk maaşları yer almaktadır. Belgenin kaza ile ilgili üçüncü kısmında, 28 nefer olan 2850 guruşluk askeri personelin maaşı kayıt altına alınmıştır. Kazanın çeşitli masraflarının toplamı ise, 124 guruş olarak gösterilmiştir. Kazanın masraflarının toplamı 3224 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Devam eden kısımda Kıran Nahiyesi'nin maaşları bulunmaktadır.

3.31. Kıran Nahiyesi Masrafları
3.32.

Tablo26. Kıran Nahiyesi Maaşları

Müstâhdem neferâtı mâhiyeleri Fî şehr Guruş Neferât Fî Guruş 150 1 Süvâri minû 150 2 Piyadegân 75 300 3

Kıran Nahiyesi'nin masrafı olarak sadece üç nefer olan askeri personelin maaşı kayıtlanmıştır. Bu askerlerden biri süvari, maaşı 150 guruş, ikisi piyade olup maaşları 75'er guruştan toplam 150 guruştur. Nahiyenin toplam masrafı da 300 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Kıran Nahiye'si Aydın Sancağı içerisindeki yerleşim birimlerinden en az masraflı olan nahiyedir. Belgenin bir sonraki kazası Arpaz Kazası'dır.

3.33. Arpaz Kazası Masrafları

Tablo 27. Arpaz Kazası Masrafları

Nüfüs müdürü Süleyman Efendi mâhiyesi Fî şehr Guruş 50	Me'mûrîn-i htisâb Guruş 100 Me'mûr Ali Ağa 050 Kolcu Hüseyin 150	Müstâhdem neferât mâhiyeleri Fî şehr Guruş Neferen Fî Guruş 0750 5 Süvâri 150 1125 15 Piyadegâ 75 1875 20	Masârıfât-ı Vâkı'ası Guruş 12 İmam evi icârı 24 Mahbûshâneye verilen revgan kıyye 6 Fî guruş 4 30 Bahâ-yı kâğıd Deste (5) Fî guruş (6) 40 Aydın'a giden akçenin bargirücreti Re's (2) Sa'ât (10) fî (2) 106
Yekûn Guruş2181			

Arpaz Kazası muhasebe kayıtları, memur maaşları ve çeşitli masraflardan oluşmaktadır. Memur maaşları, nüfus memurunun 50 guruş, ihtisab memuru olan iki kişinin 150 guruş maaşlarından ve 20 nefer askeri personelin toplam 1875 guruş olan maaşından oluşmaktadır. Çeşitli masraflar, imam evi kirası, mahbushane revganı, kağıd bedeli ve beygir ücretinden oluşmakta olup toplam 106 akçedir. Kazanın hem memur maaşları hem de çeşitli giderlerinin toplamı 2181 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Devam eden kısımda Aydın Yenipazarı Kazası kayıtlanmıştır.

3.34. Aydın Yenipazarı Kazası Masrafları
3.35.

Tablo 28. Aydın Yenipazar-ı Kazası Masrafları

Nüfüs müdürü Ahmed Hûrşid Efendi mâhiyesi Fî şehr Guruş 20	Me'mûrîn-i İhtisâb Fî şehr Guruş 150 Me'mûr Sâlih Ağa 050 Kolcu Süleymân 200	Müstâhdem neferâtı mâhiyeleri Fî şehr Guruş Neferen Fî Guruş 0750 05 Süvâri 150 0900 12 piyâdegân 075 1650 17	Masârıfât-ı Müteferrikasi Guruş 160 Sekiz bâb â'şâr anbârlarının kiremid akdarması Nefer (5) Fî guruş (8) Eyyam (4) 075 Kiremid altına tahta aded (200) fiyat (15) 025 Mismar Kıyye (5) (05) 050 Zahire anbârların kilid bahâ aded (10) fî guruş (5) 160 Â'şâr istahsâli içün mübâyaa olunan ayâr çift (8) Fî guruş (20) 031.50 Ayâr-ı mezkûrenin demir-i kende masârıfâtı 030 Bahâ-yı kâğıd deste (5) fî guruş (6) 020 Mahbûshâneye mübayaa olunan revgan-ı zeytin Kıyye (4) Fiyat (5) 551.50
Yekûn Guruş2421.50			

Aydın Yenipazarı Kazası'nın kayıtları nüfus memurunun 20 guruş olan maaşı ile başlamaktadır. Devam eden kısımda, toplam 200 guruş olan iki ihtisab memurunun maaşı ve 17 neferin toplam 1650 guruş olan maaşı kayıtlanmıştır. Kazaya ait son kayıt "masarifat-ı müteferrikası" başlığı ile kaydedilen 551.50 guruşluk harcamalardır. Kazanın toplam masrafları 241.50 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Defterin devam eden kısmında Amasya Kazası'nın masraf kayıtları bulunmaktadır

3.36. Amasya Kazası Masrafları

3.37.

Tablo 29. Amasya Kazası Masrafları

Nüfüs Müdürü Ali Efendi mâhiyesi Fî şehr Guruş 40	Me'mûr-ı ihtisâb Mehmed Ağa mâhiyesi Fî şehr Guruş 25	Müstâhdem neferâtı mâhiyeleri Fî şehr Guruş Neferen Fî guruş 450 6 Piyâdegân Fî 75
Yekûn Guruş515		

Amasya Kazası'nın masraflarının tamamı memur maaşlarından oluşmaktadır. Sekiz kişi olan toplam kaza memurunun biri nüfüs müdürü, diğeri ihtisab memuru ve kalanları da askeri personeldir. Bahsedilen memurların maaşları sırasıyla 40, 25 ve altı askerin toplam maaşı 450 guruştur. Kazanın toplam masrafı belgede 515 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Bir sonraki kayıtlı kaza, Çine Kazası'dır.

3.38. Çine Kazası Masrafları

Tablo 30. Çine Kazası Masrafları

Nüfüs müdürü Yusuf Efendi mâhiyesi Fî şehr Guruş 60	Me'mûrîn-i ihtisâb Hasan Ağa mâhiyesi Fî şehr Guruş 200	Müstâhdem neferâtı mâhiyeleri Fî şehr Guruş Neferât Fî guruş 0200 01 Çâvuş süvâri 000 1350 09 Neferât-ı süvâri 150 1500 20 Neferât-ı Piyâdegân 075 3050 30	Posta sürücüsü Mehmed ve Ahmed'in Mâhiyesi Fî şehr Guruş 50 Mehmed 50 Ahmed 100
Yekûn Guruş3410			

Çine Kazası'nın toplam masrafı 3410 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Bunun 60 guruşu nüfus müdürünün, 200 guruşu ihtisab memurunun, 3045 guruşu 30 nefer askeri personelin ve 100 guruşu da posta sürücüsü olan iki memurun maaşıdır. Kazada askeri personel olarak 1 süvari çavuşu 200 guruş maaşla, 9 süvari neferi 150'şer guruş maaşla ve 20 piyade neferi ise 75'er guruş maaşla görev yapmıştır. Devam eden kısımda Karpuzlu Kazası'nın masrafları kayıtlanmıştır.

3.39. Karpuzlu Kazası Masrafları

Tablo 31. Karpuzlu Kazası Masrafları

Nüfüs Müdürü Mustafa Efendi mâhiyesi Fî şehr Guruş 50	Me'mûrîn-i İhtisâb mâhiyesi Fî şehr Guruş 100 Me'mûr Hasan Ağa 080 Kâtib İbrâhim Ağa 180	Müstâhdem neferâtı mâhiyeleri Fî şehr Guruş Neferen Fî guruş 0200 01 Çavuş-ı süvari minhû 0600 04 Neferât-ı süvâri 150 0900 12 Neferât-ı Piyadegân 075

		1700 17
Yekûn Guruş1930		

Karpuzlu Kazası'nın masrafları sadece memur maaşlarından oluşmaktadır. Belgeye göre kazada maaş alanlar, nüfus müdürü, iki kişi olan ihtisab memurluğu çalışanları ve 17 askeri personeldir. Kazadaki memurların maaşları sırası ile 50 guruş, 180 guruş ve 1700 guruştur. Askeri personel bir çavuş, dört süvari neferi ve 12 piyade neferinden oluşmaktadır.Bu memurların maaşları da diğer kazalardakilerle aynıdır.Masraf defterinde masrafları kayıtlanan son kaza Şahme Kazası'dır.

3.40. Şahme Kazası Masrafları
3.41.

Tablo 32. ŞahmeKazası Masrafları

Nüfüs Müdürü Hüseyin Efendi mâhiyesi Guruş 40	İhtisâb me'mûru Hüseyin Ağa mâhiyesi Guruş 100	Müstâhdem neferâtı mâhiyeleri Fî şehr Guruş Neferât Fî guruş 200 01 Çavuş-ı süvari minhû 600 04 Neferât-ı süvâri 150 3755 Neferât-ı Piyadegân 075 1175 10
Yekûn Guruş1315		

Şahme Kazası masrafları da Karpuzlu Kazası masrafları gibi sadece memur maaşlarından oluşmaktadır. Kazada nüfus memuru 40 guruş, ihtisab memuru 100 guruş ve 10 nefer olan askeri personel ise toplam 1175 guruş maaş almışlardır. Askeri personelin biri süvari çavuşu, dördü süvari neferi ve beşi piyade neferi olarak kaydedilmiştir.

Belgenin sonunda "*Meblâğ-ı mezbûr Aydın Sancağı'nın elli dokuz senesi vergisine mahsûb buyurulacak olmağla şerh-ı hesâb ola*" düşülerek sancağın bütün kazalarının masrafı 201472 guruş olarak yekünlenmiştir. Ayrıca muhasebe kayıtlarına ilişkin şu şekilde bir kapanış notu düşülmüştür;

Aydın Sancağı dâhilinde vâkı' muharrerü'l-ism kazâların elli dokuz senesi haziran mâhına mahsûben bi'l-cümle me'mûrîn ma'âş ve mâhiye ile masârıfât-ı sâ'ireye ber vech-i balâ iki yüz bin dört yüz yetmiş iki guruşa baliğ olmağla makâm-ı aliyyeleri buyuruldukda ol bâbda emr-i fermân hazret-ii me'n-leh'ül emrindir.

Muhasebe defterinin sonunda kayıtları onaylayan kişilerin isimleri ve görevleri mühürlerden ortaya çıkmaktadır. Mühürlerin transkripsiyonu şu şekildedir;

bende[45] *aza Abdihi (kulunuz) Ahmed 1230*

Bende Aza Mustafa Hasib

Bende Aza (Mühür okunmuyor)

Esseyyid ed-dai Kadı? (Mühür okunmuyor)

es-Seyyid ed-dai Hakim Hasbi

Bende Defterdar es-Seyyid .... Muhammed

Bende Abdihi Yakub

[45] Bende: Hizmetkar, kul.

Toplam dokuz mühür bulunan belgeyi azalar, kadı, defterdar gibi görevlerdeki kişiler onaylamıştır.

4. Sonuç

Aydın Sancağı'nın 4'ü nahiye (Kıran, Çakıllı, Koçak, Karapınar), 28'i kaza (Aydın Güzelhisarı, Köşkderesi, Köşk, İnce, Sultanönü, Dallıca, Sobuca, Mazun, Dalama, Ayasuluğ, Tire, Bayındır, Birgi, Ödemiş, Keles, Alaşehir, İnegöl, Nazilli, Kuyucak, Karacasu, Balyanbolu, Bozdoğan, Arpaz, Yenipazar, Amasya, Çine, Karpuzlu, Şahme) olmak üzere 1843 M. yılının Haziran/Temmuz (1259 R.) aylarının masraf (gider) defteri çözümlendiğinde yerleşim birimlerinin muhasebe kayıtlarının oldukça düzenli ve sistemli olarak tutulduğu tespit edilmiştir. Muhasebe defterinden yerleşim yerlerindeki devlet memurlarının kimlerden oluştuğunu, devlet adına iş yapan bu kişilerin ne kadar maaş aldıkları, devlet temsilcisi olarak yerleşim yerinde işlerin yapılmasındaki çeşitli harcamaların neler olduğu hakkında bilgilere ulaşılmıştır. Deftere göre;

- Sancak giderlerinin toplamı 201.472 guruştur. En yüksek gidere sahip yerleşim birimi Aydın Güzelhisarı Kazası'dır. Kazanın toplam masrafı 114.534 guruştur. Bu gider toplam giderin %56,85'sidir. İkinci en yüksek giderli kaza, Tire Kazası'dır. Tire Kazası'nın toplam gideri 10.272,50 guruş olup, sancak giderlerinin toplam giderleri içerisindeki payı %5,10'dir. Diğer yerleşim yerlerinin masraflarını hem tutar hem de genel sancak içersindeki payları açısından en fazla olandan itibaren sıralanırsa; Bayındır (%4,40) 8.874 guruş, Alaşehir (%3,30), 6640,50 guruş, Ödemiş (%3,11) 6265 guruş, Nazilli (%2,79) 5614 guruş, Birgi (%2,78), 5594, Sobuca (%1,83) 3690 guruş, Karacasu (%1,79) 3425, Çine (%1,69), 3410 guruş, Kuyucak (%1,62) 3264 guruş, Bozdoğan (%1,60), 3224 guruş, İnegöl (%1,21), 2447,50, Yenipazar (%1,20) 2421,5 guruş, Arpaz (%1,08) 2181 guruş, Karpuzlu (0,96) 1930, Balyanbolu (%0,94) 1900, Keles (%0,94) 1895, Sultanönü (%0,91) 1840, İnce (%0,75) 1515 guruş, Dalama (%0,72) 1455, Köşkderesi (%0,67), 1350 guruş, Ayasuluğ (%0,67), 1350 guruş, Şahme (%0,65) 1315 guruş, Dallıca (%0,52), Karapınar (%0,45), Köşk (%0,37), Koçak (%0,29), 575 guruş, Mazun (%0,26) 525 guruş, Amasya (%0,26) 515 guruş, Çakıllı (%0,22) 450 guruş ve Kıran (%0,15), 300 guruştur.
- Yerleşim yerlerinin öne çıkan gider kalemleri, müşirin, defterdarın, ketebe memurlarının, nüfus nazırının, nüfus müdürlüğü çalışanlarının, ihtisab memurluğunun çalışanlarının, askeri personelin, karantina memurunun maaşları, sandık emini, posta müdürü, mahbushane giderleri ve kazaların müteferrik giderleri olarak sıralanmaktadır. Bunlardan müşir, defterdar, ketebe memurları, nüfus nazırı sadece Aydın merkez kazası olan Güzelhisar'da görev yapmaktadır. Diğer giderler yerleşim yerlerinin önemli kısmında bulunmaktadır. Güzelhisar'daki kayıtlanan gider kalemleri, maraşelin maaşı, 67.500 guruş, defterdarın maaşı 11.250 guruş, ketebe memurlarının toplam maaşı 7.950 guruş, nüfus nazının maaşı 500 guruş, nüfus müdürlüğü memurlarının maaşı 250 guruş, ihtisab memurluğu çalışanlarının maaşı 2.350 guruş, karantina memurluğunun maaşı 2151 guruş, sandık emininin maaşı 500 guruş, posta müdürünün maaşı 250 guruş, çeşitli giderler 3582,50 guruş olarak kayıtlanmıştır. En az gidere sahip yerleşim yeri olan Kıran'ın giderlerinin tamamı askeri personel maaşlarına aittir.
- Aydın Sancağı'nın giderleri içerisinde en yüksek tutarlı olanı askeri personel maaşlarıdır. Bütün yerleşim birimlerinde diğer personellerden görev yapan yada maaş

alan bulunmasa bile her kaza yada nahiyede mutlaka askeri personel görev yapmıştır. Bütün sancak yerleşim birimlerindeki askeri personelin toplam gideri 88.070 guruş olup, bu tutarın toplam giderler içindeki payı %43,71'dir. Sancak içerisindeki en yüksek ikinci gider, Güzelhisar kazasında yerleşik olan Müşir Paşa'ya aittir. 67.500 guruş olan maaşın genel giderler içindeki payı, %33,50'dir. Aydın Sancağı'nın en yüksek üçüncü gider kalemi, ihtisab memurluğu çalışanlarına ödenen 12.590 guruş olan maaşlardır. Bu maaşların toplam içindeki payı, %6,25'dir. Diğer masraf kalemleri yüksekten düşüğe doğru sıralanırsa, %5,58'lik payla 11.250 guruş olan defterdar maaşı, %3,95'lik payla 7.950 guruş olan ketebe memurlarının maaşları, %3,64'lik payla 7.337,50 guruş olan çeşitli giderler, %1,28'lik payla 2.571 guruş olan karantina memurlarının maaşları, %1,25'lik payla 2.195 guruş olan nüfus müdürlüğü çalışanlarının maaşlarıdır.Posta müdürlüğü çalışanlarının 850 guruş ve nüfus nazırının ile sandık emininin 500'er guruş olan maaşları, mahbushanenin 153 guruş olan giderlerinin genel giderler içindeki payı ise, %0,99'dur.

- Muhasebe defteri çözümlendiğinde sancak içerisindeki devlet görevlilerinin (hizmetlilerinin) sayısı bilgisine de ulaşılmıştır. Belgeye göre görevliler, 1'er kişi müşir, defterdar, nüfus nazırı ve sandık emini, 5 posta müdürü, 7 muhasebe çalışanı, 10 karantina memurluğu çalışanı, 22 nüfus müdürlüğü çalışanı, 90 ihtisab memurluğu çalışanı, 266'sı süvari, 611'i piyade olmak üzere 877 askeri personelden oluşmaktadır. Deftere göre Aydın Sancağı'nın 1259 R. Senesi haziran ayındaki çalışanlarının sayısı, 1015'tir.

Defterde dönemin hesaplama araçları ve imkânları değerlendirildiğinde hiç önemi olmayan ancak muhasebe açısından dikkate alınması gereken 0,50 guruşluk Güzelhisar Kazası kayıtları gerçekleştirilirken toplama hatası yapıldığı tespit edilmiştir.

Masraf defteri muhasebe kavram ve ilkeleri açısından incelendiğinde, dönemlere ayrılması ile dönemsellik, her kaydın açıklamalarının olması yönünden tam açıklama, kayıtların para birimleri ile tutulması yönü ile parayla ifade edilebilme, özellikle malzeme satın alma yani maliyetlerin kayıtlanması yönü ile, maliyet esası ve bazı kayıtlarda en ince ayrıntının dahi unutulmadan gösterilmesi önemlilik kavramları ile yakından ilişkilidir.

Gelecek çalışmalarda Aydın Sancağı ile diğer sancakların aynı zaman dilimindeki masraflarıçözümlenebileceği gibi, aynı sancağın farklı ay ya da yıllardaki masraf defterleri çözümlenerek karşılaştırmalı analizler yapılabilir. Ayrıca bütçe açıklarının arttığı dönemlere rastlayan belge tarihinden yola çıkılarak, aynı ayın gelirlerinin çözümlenmesi sonrasında bütçe denklikleri yada eşitsizlikleri gelecekteki çalışmalara konu edinilebilinir.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, (BAO), Gömlek No: 4863, Fon Kodu: ML.MSF.d.

Erdoğdu, İbrahim, (2000), "Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisab Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi,* S.11, ss.123-145.

Güneş, Mehmet (2014), "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili", *Gazi Akademik Bakış*, 8(15), ss.221-240.

Sarıyıldız, Gülden, (2001), *Karantina*, Türkiye Diyanet Ansiklopedisi, Cilt: 24, Erişim, 12.01.2016, http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=240464

Uyanıker, Ahmet (2014), *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devleti'nde Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar (1876-1909)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

К Вопросу об Оценке Рыночной Позиции и Бренда ТОО Гостиничный комплекс «Скифы»

Гакельберг Татьяна Борисовна[1]

Ключевые слова: гостиничный бизнес, рыночная позиция, бренд, стратегия продвижения, потребительская лояльность.

ТОО «ГК «Скифы» основано в 2001 году как предприятие по оказанию услуг в сфере обслуживания. На сегодняшний день гостиничный комплекс является членом Казахстанской Ассоциации Гостиниц и ресторанов, имеет категорию «три звезды» [1]. ТОО «ГК «Скифы» является самостоятельным предприятием, предоставляющим комплекс услуг: апартаменты с полным набором сервисных услуг: суперлюкс, люкс, одноместные и двухместные номера. Всего в гостинице 71 номер, из них 23 люкса.

Инфраструктура гостиницы включает помимо собственно гостиничных номеров, конференц-зал на 80 человек, бар, банкетный зал, фитнес-клуб, сауну, бассейны, тренажерный зал, зал пин-понга, зал водного массажа с циркулярным и восходящим душем. Гостиница предлагает посетителям бесплатное спутниковое телевидение, интернет-услуги, косметологический кабинет, парикмахерские услуги, услуги прачечной, вызов такси, факс, ксерокс.

Как объект исследования –гостиничный комплекс имеет свою специфику, так как оказывает гостиничные услуги - это услуги по временному размещению (проживанию), услуги общественного питания, услуги салонов красоты, саун, тренажерный зал, бассейна и т.д.

Специфика и особенность данной сферы бизнеса определяется характеристиками самих услуг и особенностями рынка гостиничных услуг, его кардинальное отличие от товарного рынка, что отражено на рисунке 1.

Деятельность ТОО ГК «Скифы» представлена следующими бизнес-направлениями [1]:

1. Гостиница «Скифы»: услуги в основном ориентированы на удовлетворение спроса потребителей, имеющих средний уровень доходов. Но есть также и номера класса «Люкс», рассчитанные на клиента с доходом выше среднего. Основную долю клиентов составляют гости приезжающие по деловым причинам (командировочные), гости из стран дальнего и ближнего зарубежья.

2. Парк отель «Пестрое». Основная часть территории отеля – озеленённая зона

[1] Гакельберг Татьяна Борисовна. ст. преподаватель, магистр экономических наук, Северо-Казахстанский государственный университет им. М. Козыбаева, кафедра «Финансы и менеджмент», gakelberg-f-15@mail.ru

отдыха рядом с естественным водоёмом.

3. Спортивный клуб **«Скиф Fitness&Spa»**: финские сауны, большой современный тренажёрный зал, 2 бассейна, джакузи, купель, солярий, аквааэробика, массаж, лечебный душ Шарко и услуги косметолога.

4. **Ресторан «Скиф»** расположен на первом этаже отеля и предлагает разнообразные блюда европейской кухни. Для удобства гостей ресторан и бар работают круглосуточно. В непосредственной близости от основного зала ресторана расположен **lobbybar.**

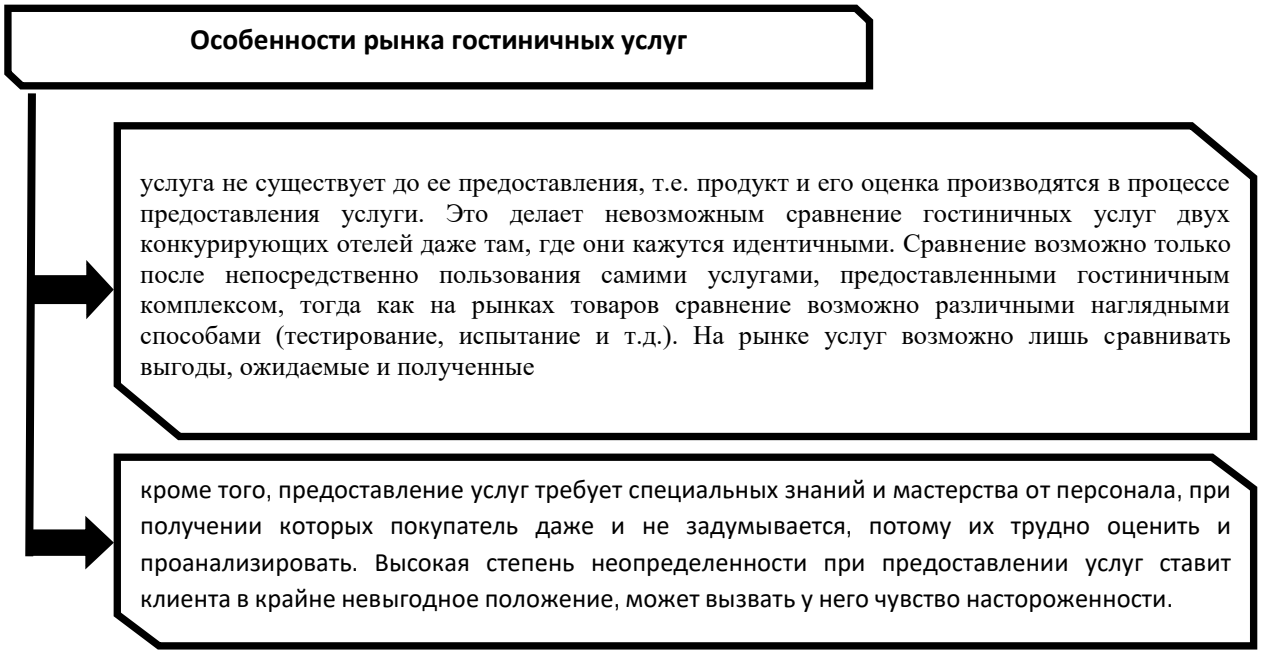

Рисунок 1 - Специфика и особенность гостиничного бизнеса

Источник: составлено автором

В целом, ТОО ГК «Скифы» представляет собой высококлассный трехзвездочный отель, который прочно занял свою нишу на рынке гостеприимства Северного Казахстана. Номерной фонд гостиничного комплекса соответствует всем требованиям, а перечень предоставляемых услуг очень широк. Инфраструктура гостиничного комплекса представлена четырьмя большими составляющими: ресторан, фитнесс центр и спа, парк отель и непосредственного гостиница.

Целью деятельности ТОО «ГК «Скифы»», как и любого предприятия гостиничного бизнеса, является достижение максимума прибыли. При достижении этой цели предприятия сферы гостеприимства обычно используют две стратегии, первая направлена на увеличение загрузки и пропускной способности гостиницы. При условии реализации второй стратегии основой деятельности является качество и классность обслуживания клиентов.

ТОО «ГК «Скифы»» придерживается второго подхода при организации бизнеса, что дает определенные результаты – более 15 лет гостиничный комплекс занимает

лидирующие позиции на рынке. Сегодня гостиница «Скифы»- гостиница высокого класса обслуживания, услугами которых пользуются солидные бизнесмены как зарубежные, так и отечественные, зарубежные туристы с высоким уровнем дохода, требующие соответственно высококлассных условий проживания в гостиницах и т.д. [1]

ТОО «ГК «Скифы»» является новатором в сфере гостиничного бизнеса в Северо-Казахстанской области, так как не только отслеживает все тенденции отечественного, зарубежного гостиничного бизнеса, но и активно их использует. Основной же задачей ТОО «ГК «Скифы»» является привлечение новых и удержание постоянных клиентов в гостинице.

Все это дает возможность ТОО «ГК «Скифы»» быть лидером в сфере гостиничного бизнеса Северо-Казахстанской области.Вместе с тем, учитывая довольно высокий уровень конкуренции в сфере услуг гостеприимства, топ-менеджменту гостиничного комплекса постоянно нужно анализировать и корректировать мотивы своего поведения в бизнесе на основе достижения конкурентоспособности своей услуги и деятельности фирмы в целом.

На основе опроса респондентов, в число которых входят как клиенты гостиниц или потребители гостиничных услуг, так и сотрудники исследуемых гостиниц, составлен рейтинг отдельных показателей качества услуг (по степени важности от 1 до 7 баллов) ТОО «ГК «Скифы»» и систематизирован полученные данные в таблице 1.

Таблица 1 - Рейтинг показателей качества услуг ТОО «ГК «Скифы»»

Показатели качества услуг	Оценки потребителей	Оценки сотрудников
Уровень сервиса	1	2
Исполнение срочных заказов	2	4
Уют и чистота	3	1
Скорость обслуживания	4	3
Выдерживание сроков выполнения срочных заказов	5	6
Предоставление информации по запросам	6	7
Качество дополнительных услуг	7	5

Источник: составлено автором

По ряду показателей оценки сотрудников гостиничного комплекса и оценки потребителей в основном сходятся. Отсюда следует, что сотрудники гостиницы в большей степени направляют свою деятельность на достижение более высокого уровня тех показателей качества услуг, которые также имеют высокую ценность и для потребителей данных услуг.

Следующим этапом анализа является оценка конкурентоспособности ТОО «ГК «Скифы»» по 5-ти бальной шкале (таблица 2).

Таблица 2 - Анализ конкурентоспособности ТОО «ГК «Скифы»»

Критерии оценки	Скиф	Кызыл Жар	Green Which	Алтын Адам
Месторасположение	5	4	4	3
Уровень сервиса	4	3	3	3

Качество обслуживания	4	5	5	4
Комфортность	5	4	5	4
Ассортимент услуг	5	4	4	3
Питание	5	5	4	4
Дополнительные услуги	4	4	4	3
Стоимость	4	5	4	3
Общее количество баллов	36	34	34	29

Источник: составлено автором

Конкурентоспособность ТОО «ГК «Скифы»» оценена в 36 балла из 40, что выше основных конкурентов («Кызыл Жар» и «GreenWhich» - по 34 балла, «Алтын Адам»).

Также отметим, что наибольшую оценку гостиница «Скиф» получила по таким критериям как месторасположение, комфортность, ассортимент услуг, питание (5 из 5), а уровень сервиса, качество обслуживания, дополнительные услуги, стоимость проживания оценены несколько ниже – по 4 балла.

В целом бренд ТОО «ГК «Скифы»» несет исключительно важную смысловую нагрузку, включающую в себя рациональные и эмоциональные элементы, выраженные через материальные и нематериальные ценности компании. Эта нагрузка определяется целевой группой потребителей услуг и практикой позиционирования [2,с. 6].

В основе бренда ТОО «ГК «Скифы»» лежит категория самой гостиницы и спектр предоставляемых ею услуг. При этом базовый набор гостиничных услуг определен категорией гостиницы и включает в себя набор стандартных услуг, предназначенных для удовлетворения первичных потребностей клиента (место для ночлега, организация питания, безопасность гостей и пр.).

При оценке узнаваемости и потребительской лояльности бренда ТОО «ГК «Скифы»» выявлено, что анализируемый бренд отличается от брендов других гостиничных комплексов (основных конкурентов, рассмотренных ранее) существенным диапазоном дополнительных услуг, направленных, на удовлетворение специфических потребностей конкретных клиентских групп (услуги бассейна, сауны, фитнесс-центра, spa, ресторан и т.д.).

Кроме того, следует отметить высокий уровень узнаваемости бренда «Скифы» в Северо-Казахстанской области. Этот вывод позволяют сделать данные анкетирования, представленные на рисунке 2.

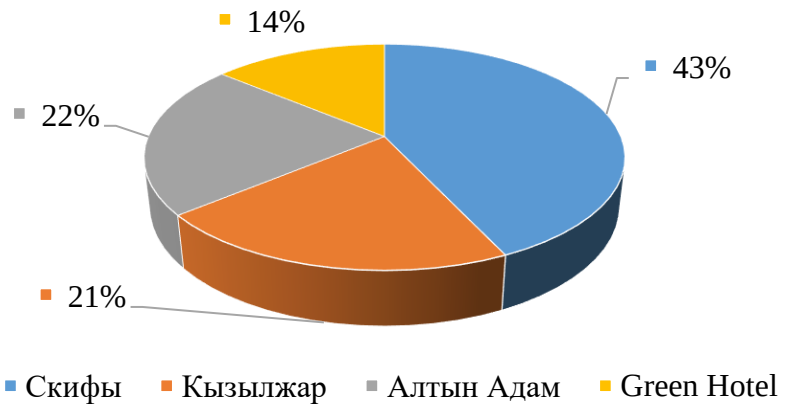

Рисунок 2 –Оценка узнаваемости бренда ТОО «ГК «Скифы»» Источник: составлено автором

Также анализ анкет позволил сделать вывод о том, что потребительская лояльность к ТОО «ГК «Скифы»» находится на высоком уровне, что подтверждают данные рисунка 3.

Таким образом, около 90% гостей, остановившихся в ТОО «ГК «Скифы»» планируют повторное посещение гостиницы, что свидетельствует об удовлетворенности клиентов качеством услуг, их ассортиментом и ценовой политикой. Кроме того, многие из опрошенных являются постоянными клиентами гостиничного комплекса, что характеризует его с положительной стороны.

Однако во время пребывания в ТОО «ГК «Скифы»» около 15% всех опрошенных столкнулись с какими-то проблемными ситуациями: жалобы поступали на низкое качество обслуживания, несвоевременную уборку номера, отсутствие питьевой воды в номерах и т.д. Эти данные должны послужить основой для разработки комплекса мероприятий, направленных на повышение качества обслуживания клиентов ТОО «ГК «Скифы»».

Рисунок 3 - Оценка уровня потребительской лояльности ТОО «ГК «Скифы»»
Источник: составлено автором

Таким образом, результаты проведенного исследования позволяют диагностировать высокий уровень потребительской лояльности, что положительно влияет на продвижение бренда ТОО «ГК «Скифы»» на рынке.

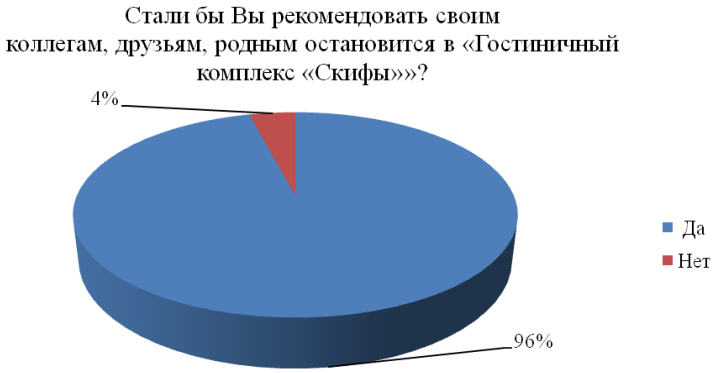

Рисунок 4 – Оценка уровня потребительской лояльности ТОО «ГК «Скифы»»
Источник: составлено автором

По результатам проведенного исследования можно сделать комплексный вывод о том, что уровень конкурентоспособности ТОО «ГК «Скифы»» гораздо выше основных конкурентов, соответственно рыночная доля рынка гостиничных услуг гораздо выше. Это объясняется тем, что уровень обслуживания, качество обслуживания, перечень предоставляемых услуг, ресторанный сервис и т.д. в ТОО «ГК «Скифы»» гораздо выше, чем в остальных гостиницах г. Петропавловск.

Высокая конкурентоспособность исследуемого гостиничного комплекса очень тесно коррелирует с показателем узнаваемости бренда, оценка которого показала высокий уровень узнаваемости и лояльности.

Анализируя сложившийся уже бренд ТОО «ГК «Скифы»» отметим, что в управлении брендом компания использует архитектуру бренда, которая согласно концепции Д. Аакер и Ж.-Н. Капфере[3, с. 88] носит название BrandedHouse («домашний бренд» или «бренд-дом»). Эта архитектура применяется на предприятиях России, Японии, Кореи (рис. 5).

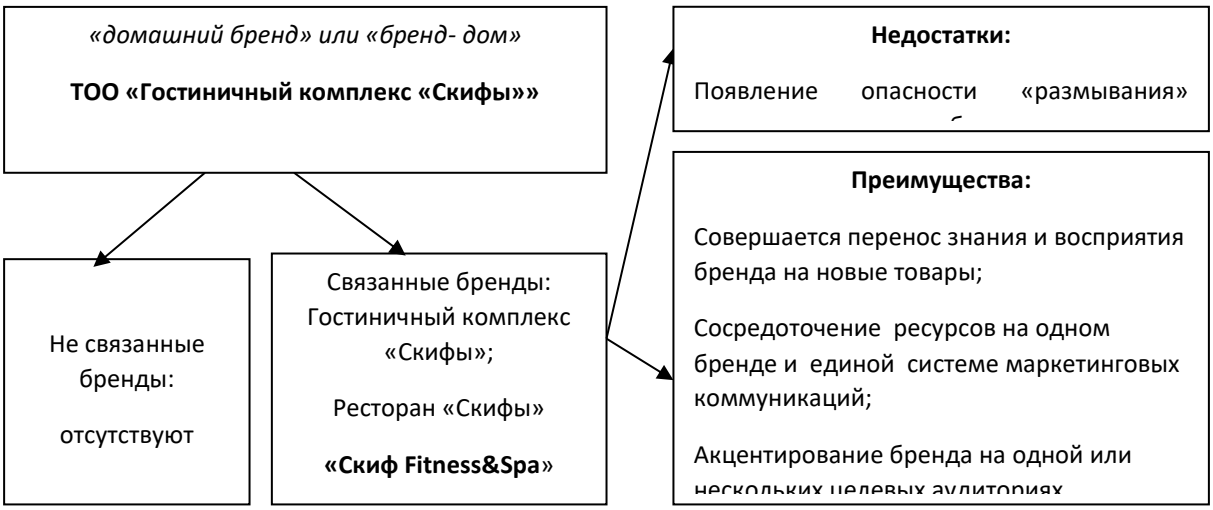

Рисунок 5- Основные характеристики использования стратегии «бренд-дом»

Источник: составлено автором

Таким образом, стратегия развития бренда ТОО «ГК «Скифы»» предполагает использование свободных брендов: автономные, независимые названия брендов различных услуг и добавлении фирменного названия «Скиф», то есть является выпуск всей продукции оказание всего ассортимента услуг компании под одним корпоративным брендом.

Причиной использования данной стратегии управления брендом кроется в том, что в портфеле брендов имеется надежный фундамент, то есть бренд, который позволяет всем зонтичным брендам иметь в фокусе однородную целевую группу, имеющих общие характеристики.

Как было отмечено выше, ТОО «ГК «Скифы»» имеет 4 основные направления деятельности, каждое из которых существует независимо от остальных, однако они объединены исходными данными: общим месторасположением, наличием карточной и скидочной систем, дисконтами и взаимными зачетами и т.д. Еще одной особенностью комплекса предоставляемых услуг является то, что они могут предоставляться как комплексно, так и дифференцированно.

В целом вопросы о количестве брендов в портфеле брендов гостиничного комплекса основано в первую очередь от выбранной стратегии развития компании, имеющихся ресурсов и конечно, уровня конкуренции. Оценка рыночной позиции показала, что ТОО «ГК «Скифы»» имеет прочное положение на рынке, однако перспективы роста имеются.

Таким образом, оценка ТОО «ГК «Скифы»» и его бренда показала высокую степень узнаваемости на рынке гостиничных услуг г. Петропавловска, бренд ТОО «ГК «Скифы»» обладает всеми необходимыми атрибутами. Стратегия управления брендами выбрана «бренд- бренд», которая предполагает использование в портфеле брендов несколько, тесно вязанных между собой брендов, объединенных общей идеей.

Тем не менее, несмотря на высокий уровень конкурентоспособности, инструменты и средства маркетингового продвижения используются не в полной мере. Так, например, не используется гибкая система цен с целью максимизации загруженности отеля; не происходит дальнейшая дифференциация гостиничных услуг и т.д.

Таким образом, основную проблему, выявленную в результате исследования, можно сформулировать следующим образом: несмотря на сильную рыночную позицию и высокий уровень конкурентоспособности, ТОО «ГК «Скифы»» испытывает негативное воздействие внешней среды, которое проявляется в снижении объема валовой прибыли. Вследствие кризисных моментов в экономике, себестоимость услуг растет, а высокая активность конкурентов не позволяет пересмотреть ценовую политику в сторону сокращения цены и ухода с момента преимум. Учитывая вышесказанное ТОО «ГК «Скифы»» рекомендуется сконцентрировать усилия в области продвижения портфеля бренда, что обусловлено его развитой структурой.

ТОО «ГК «Скифы»» регулярно производит реконструкцию фондов, внедряет в хозяйственную практику все инновации в гостиничном бизнесе, что и делает его лидером на рынке. Параллельно, в портфеле брендов, объединенный общим названием «Скиф», содержится 4 суббренда, которые в настоящее время развиваются в рамках общей стратегии. Развитие суббрендов позволит рационально использовать имеющиеся площади, максимально использовать техническую базу гостиничного комплекса. А так как бренд-менеджмент построен на стратегии «домашний бренд», то и усилия должны быть сконцентрированы на конкретной категории услуг и иметь общее название.

Литература

Официальный сайт ТОО «Гостиничный комплекс «Скифы»» [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.hotelskif.kz/ru;

Голубков, Е.П. Ещё раз о понятии «бренд»// Маркетинг в России и за рубежом. - 2011. - №2. - С. 4-15;

Капферер, Ж.-Н. Бренд навсегда: создание, развитие, поддержка ценности бренда. - М.: Вершина, 2007. – 205 с.

УДК 339.138

ББК 65.80

Erzurum Motif Carpets and Features

Ömer ZAİMOĞLU [265], Özlem TOPUZ[266]

Summary

The magnificence of the Turkish carpet art was first revealed with the "Pazırık" carpet. This carpet art was brought by communities that migrated from Central Asia to Anatolia. These communities introduced carpet types such as rugs, felt, tents and knotted carpets to Anatolia.These communities, which were living a nomadic life, introduced this art to other societies through migration routes. Due to the geographical position of Erzurum on the migration routes and the proximity to some places and weaving centers, the interactions on the textiles are clearly visible in motifs, colors and compositions.

Carpenters of Erzurum were producing extremely vibrant carpet samples in terms of color by using madders. Motifs such as hooks, Turkmen roses, stars, dragons, og stamps, earrings are generally preferred in the geometric composites. The patterns and motifs that seen on the floors and borders of the carpets are generally plant or geometric motifs. Plant motifs are usually natural or stylistic. In addition, some motifs may include human and animal figures and symbolic ornaments. The weavers usually name the carpets they weave after what they associate them with or where their model is taken from.

In this article, the most used motifs of thirty-four different Erzurum carpets are examined.

Keywords: Erzurum, Carpet, Motifs, textile or weave

Erzurum Halıları ve Motif Özellikleri

Özet

Türk Halı sanatının muhteşemliğini ilk olarak “Pazırık” halısı göstermiştir. Orta Asya’dan göç eden topluluklarla birlikte bu halı sanatı Anadolu’ya taşınmıştır. Göç eden topluluklar beraberinde getirdikleri kilim, keçe, çadır, düğümlü Halı’yı da Anadolu’ya taşımışlardır. Göçebe hayat yaşayan bu topluluklar göç yolları üzerinde diğer topluluklara bu sanatı tanıtmışlardır. Göç yolları üzerinde bulunan Erzurum coğrafi konumundan dolayı bazı

[265] Doç. Dr. Ömer Zaimoğlu, Akdeniz Üniversitesi, GSF Geleneksel Türk Sanatları Halı Kilim Ve Eski Kumaş Tasarımı Bölüm Başkanı, ozaimoglu@akdeniz.edu.tr
[266] Özlem Topuz, Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Eski Halı- Kilim Eski Kumaş Desenleri Ana Sanat Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, basakincioz@gmail.com

illere ve dokuma merkezlerine yakınlığı nedeniyle dokumalar üzerindeki etkileşimleri motif, renk ve kompozisyonlarda açık bir biçimde görülmektedir. Erzurum halıcılığı kök boyalar kullanılarak renk açısından son derece canlı halı örnekleri üretilmekteydi. Genellikle geometrik kompozisyonda dokunan halılarda, çengel, Türkmen gülü, yıldız, ejder, oğ damgası, küpe motifleri yaygın olarak tercih edilmektedir. Bölge halılarının zemin ve bordürlerinde görülen desen ve motifler, geometrik veya bitkisel şekillerdir. Bitkisel motifler natürel veya stilizedir. Geometrik veya bitkisel motifler arasında insan ve hayvan figürleri bulunduğu gibi, sembolik süslemelerde yer alır. Dokuyucular örnekleri, genellikle, kendi benzetişlerine ve modelin alındığı yere göre adlandırırlar.

Bu yazıda otuz dört tane Erzurum halısında en çok kullanılan motifler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, Halı, Motif, Dokuma

Erzurum İlinin Kısa Tarihçesi

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde "Erzen-i Rum bazıları Erzalum da derler. Azerbaycan civarında geniş bir eyalettir. Bazı tarihlerde Nurşirevan- ı Adil tarafından kurulduğu yazılı ise de asıl kurucusu, Akçakoyunlu padişahlarından Erzan Bay Bin Saklar Bin Gündüz Bay'dır. Ataları Mahan diyarından gelip Van gölü kenarında Ahlat kalesini yaparak, orada oturmaya başladılar" diye anlatır (Çevik 2011: 825).

Kent eskiden Karnoi, Karin, Karindis adıyla anılmaktaydı, beşinci yüzyıldan itibaren Bizans İmparatoru Theodosiopolis adını almıştır (Anabiritanica 1993: 356). Romalıların bugünkü Erzurum'un yerine kurdukları "Erzen" olarak bilinen "Theodosis" in şehriyle aynı yer olduğu, bazı tarihçiler tarafından şüpheyle karşılanmaktadır(Erzurumarş.net). Romalıların istilasından önce Erzurum'un bulunduğu yerde Ermenilerin "Karin, Garin,Karno" diye adlandırdıkları bir şehir olduğu söyleniyor. Biraz uzunca bir adla bu şehre, Karin mıntıkası manasına gelen "Karoi, Kalhok" adı da veriliyormuş. Arap coğrafyacılarınnın ve tarih coğrafya bilginlerinin bu son kendi dillerine uydurarark " Kalikila" yaptıkları söylenmektedir. Yunan tarihçileri bu adın sonuna nispet eki getirmek suretiyle "Karintis Korontis" (Giden, Gelen) olarak söylemekteydiler (wowturkey.com 2017).

Şehrin Anadolu Selçuklularına bağlanması Süleyman Şah döneminde olmuştur. Erzurum şehri tarih boyunca birçok kez el değiştirmiş ve birçok işgale maruz kalmıştır.1515 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde 'de Osmanlı topraklarını Doğudan gelebilecek tehditlere karşı askeri üs haline getirilmiştir(Erzurum araştırmaları.gov.tr). Erzurum'un Rus ve Ermeni işgalinden tamamen kurtulması Kazım Karabekir Paşa komutasındaki I. Kafkas ordusu 'nun 12 Mart 1918 şehri ele geçirmesi ile son bulmuştur (Kaplanoğlu 2016: 37).

Erzurum'da Yaşayan Medeniyetler

Erzurum ilinde yaşamış olan halkları incelemeden önce ilçelerinin hangileri olduğunu incelememiz lazım. İlçeleri sırasıyla Aşkale, Çat, Hınıs, Horasan, Ilıca, İspir, Karakoçan, Karayazı, Köprüköy, Narman, Oltu, Olur, Pasinler, Pazaryolu, Şenkaya, Tekman, Tortum ve Uzundere'dir. Yüzyıllar boyunca çeşitli devletlere ve göçlere ev sahipliği yapmıştır (turksitesi.net 2017).

Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biri olan Erzurum, Hititlerden Bizanslılara kadar pek çok millet ve devlet tarafından istilâ edildi ve hüküm sürüldü. Doğu-batı yol güzergâhında bulunan Erzurum'dan gerek göçler ve gerekse bölgede yaşanan savaşlar nedeniyle eski medeniyetler, tarih içerisinde kaybolmak suretiyle günümüze kadar ulaşamadılar (Ahmad 1992: 221). Erzurum, Türklerin Anadolu'ya ilk olarak girişi diye bilinen 1071 yılından 22-23 yıl önce, İbrahim Yınal ve Kutalmış komutanların önderliğinde Türkmenler tarafından 1048 yılında (Pasinler Savaşı) fethedilmiş ve Erzurum'a yerleşilmiştir. Anadolu 'da kurulan ilk Türk beyliği olan Saltuklu Beyliği Erzurum'da kurulmuş ve Erzurum'u başkent edinmiştir. Oğuz Türklerinin Anadolu'ya göçü iki kez olmuştur. M.Ö. 2-3. bin yıllarında ilk göç gerçekleşmiş ama göç edenler o dönemde Anadolu'da yaşanan Hristiyan kültürü içinde adeta erimişler, Hıristiyan kültürüne asimile olmuşlardır. İkinci asıl göç ise 1071 Malazgirt Zaferi öncesi ve sonrasında Müslüman Selçukluların (Oğuz Türklerinin) Anadolu'yu fethederek girişidir. Anadolu'da, Malazgirt Zaferi döneminde yaşayan halkın nüfusu 1,5 milyondu. Malazgirt Zaferi ile Anadolu'ya göç eden Oğuz Türklerinin muhtelif boylarına mensup insan sayısı ise 2 milyondu. Malazgirt Zaferi ardından Anadolu'da yaşamakta olan 1,5 milyon nüfuslu Hıristiyan topluluğun çoğu Balkanlar, Trakya ve İstanbul yöresine çekilmiştir.

Müslüman Selçuklular (Oğuz Türkleri) dini sebeplerden dolayı Anadolu'nun Hıristiyan halkı ile kaynaşmamıştır. Bazı Hıristiyanlar İslamiyet'i seçerek Müslüman olmuşlardır. Günümüzde Anadolu'da yaşayan Türk asıllı olanlar Orta Asya'dan göç eden Türklerin soyudur, neslidir. Selçuklu ve Osmanlı dönemleri medeniyeti Türk-İslâm medeniyetidir (Rehber Ansiklopedi:194).

Erzurum Halısı

Dünya'da halıdan çeşitli şekilde bahsedilmektedir. Süleyman'ın Mesellerin deki "Yatağıma halılar ve Mısır ipliğinden alaca örtüler serdim"(İslam Ansiklopedisi: 251) cümlesinden de anlaşılacağı gibi " Halı" insan hayatında önemli bir yere sahipti.

Kaşgarlı Mahmut'un yazdığı Divanü Lügati-t–Türk'te verilen bilgilerden XI yüzyıl'da Türklerde dokuma ile ilgili bir terim olduğunu söylemektedir. Kaynaklar, halı ve kalı sözlerinin, Türklerde çeyiz anlayışına gelen kalır, kalıng gibi değişlerden türemiş olabileceğini kabul etmektedir. Halı sözcüğü yaylacı ve ya yaylalarda oturan Türkler tarafından kullanılmadığından, kentli (yerleşik yaşama geçen) Türkler tarafından kullanıldığı söylenmektedir (Deniz 2000: 9).

Türk halıcılığının, uzun bir geçmişi vardır. Türk kültürünün kuzey Asya kıtasının geniş topraklarında doğduğu ileri sürülmüştür. Kuzey Asya kabirlerinde (kurgan) bulunan halı, kilim ve benzeri yaygılar gibi eşyanın, yarı göçebeliğe uygun olarak taşınabilir cinsten olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, halıların merasim eşyası olduğunu da söylemiştir (Kırzıoğlu 2001: 23).

Türklerde halı, ilk çağlardan itibaren, yer sergisi, duvar örtüsü olarak kullanılmasının yanı sıra hükümdarın başa geçmesi gibi resmi törenlerde de tören malzemesi olarak kullanılmaktaydı (Deniz 2000: 9). Eski Türkçe 'de halıcılıkla ilgili terimlerin çokluğu dikkat çekicidir ve bu durum Türker'in halı sanatındaki seviyelerini göstermektedir (İslam Ansiklopedisi.251). Kısaca halı tanımı "Yüzeyi çeşitli desenlerle süslü, yere yaymak, mobilya üstüne serilmek ve duvara süs olarak asılmak için yapılan düğümlü ve üç iplik sistemiyle dokunan, muhtelif büyüklükteki örtülere "halı" adı verilir (Hatipoğlu 1997: 10). Erzurum halılarında da göç yolları üzerinde bulunduğu için çeşitli toplulukların motif özelliklerini taşımaktadır. Genellikle geometrik kompozisyonda dokunan halılarda, çengel, Türkmen gülü,

yıldız, ejder, oğ damgası, küpe motifleri yaygın olarak tercih edilmektedir. Bölge halılarının zemin ve bordürlerinde görülen desen ve motifler, geometrik veya bitkisel şekillerdir. Bitkisel motifler naturel veya stilizedir. Geometrik veya bitkisel motifler arasında insan ve hayvan figürleri bulunduğu gibi, sembolik süslemelerde yer alır. Türklerde Halı ve düz dokumalar, çadır evlerin (Ak- Üy/ Topak Ev) iç kısmını döşemek için yapılırdı. Her çadıra ayrı bir çadır gülü motifi yapılmaktaydı, çadır evlerin kubbe kısmı önem arz etmekteydi. Çadırın kubbe kısmı şematize edilerek "Oğ Damgası" oluşturulmuş ve "Çadır Gülü" olarak kullanılmıştır (Parlak 2011:127) Erzurum halıların 'da bu motiflere sıkça rastlanmaktadır. Dokuyucular örnekleri, genellikle kendi benzetişlerine ve modelin alındığı yere göre adlandırırlar.

Dokumacılığın, Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi burada da pek eski bir tarihe sahip olduğu Erzurum'un Ilıca bucağına bağlı Karaz köyünde yapılan kazılarda bulunan eserlerden anlaşılmaktadır. Anadolu'da bronz çağının geliştiği merkez olarak kabul edilen Karaz da bulunan eserlerin İran Azerbaycan'ı, Aras nehrinin sağ kıyısında ve Iğdır'ın karşısında yapılan kazılarda aynı çeşit ve desende eşyalar bulunması nedeniyle Güney Kafkasya kültürü ile akrabalık olduğu görülmektedir. Yine Kavzini Kalikalayı anlatırken (Erzurum) "Kali denilen Zülaliler ve döşemeler bu şehirde yapılır. Bu şehir halkının bu çeşit şeyler yapmakta büyük maharetleri vardır. Başka yerlerde de buradan götürülür" demektedir.(Yağan 1978: 181-182)

Erzurum'da dokunan halılar zemin renginde ve genelde kırmızının diğer renklerinden daha çok kullanıldığı görülmektedir. Malzemesi tamamıyla yün olan halılarda, lacivert, kırmızı, kahverengi, krem, mavi, yeşil, siyah, bordo, bej, turuncu, beyaz, kahverengi, gri, sarı ve diğer renklerin izlediği görülmektedir. Dokunan halıların kaliteleri, halı standartlarına göre, kaba kaliteli halılar sınıfına girmektedir. Erzurum halılarımızın en önemli özelliklerinden biri de, saçaklarının örgülü olmasıdır. ,İnceleme yapılan halıların saçaklarının çeşitli şekilde örüldüğü görülmektedir. Halılarda halı desenlemesinde, yine Orta Asya Türklerinde görüldüğü gibi, madalyonlar ya basit sıralar halinde tek eksende veya kaydırılmış eksenlerde yerleştirilmiştir. Ya da halı zemini dörtgenlere bölünmüş, madalyonlar bu dikdörtgenler içine yerleştirilerek dokunmuştur.(Zaimoğlu Yayınlanmamış Erzurum Halıcılığı Çalışması)

ERZURUM HALILARI

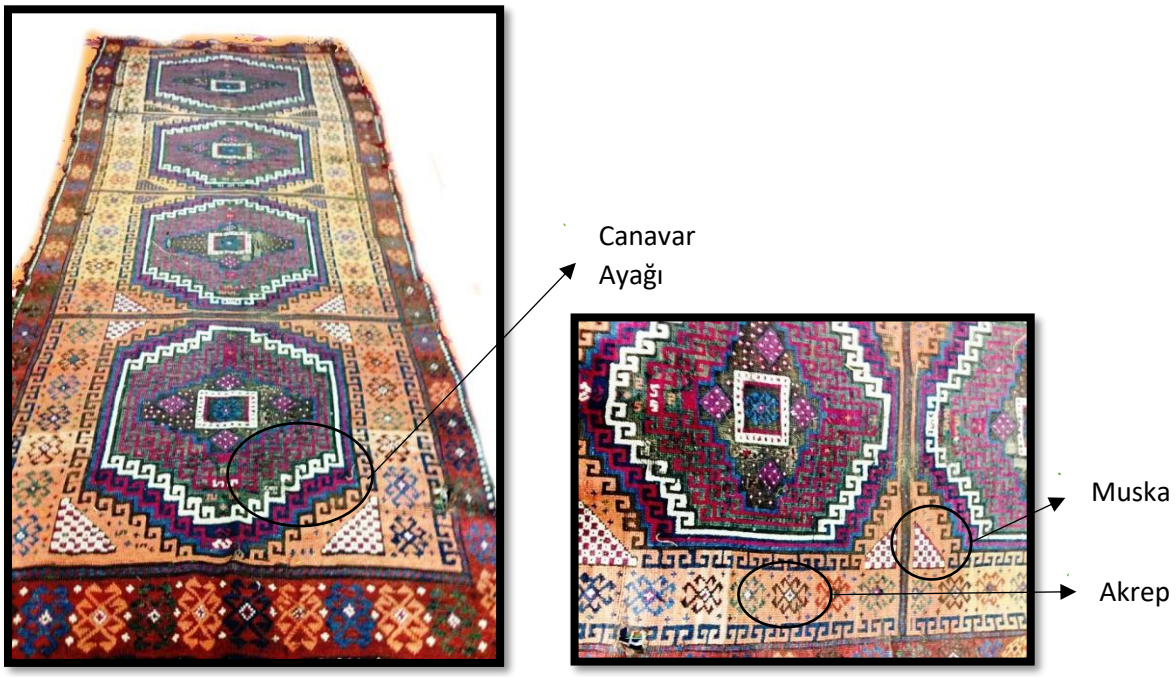
Fotoğraf 1, 18.yüzyıl Erzurum Halı Fragmanı (Hakan Tazecan)

Fotoğraf 2, Erzurum Halısı (Hakan Tazecan)

Fotoğraf 3, Erzurum Yolluk (Hakan Tazecan)

Fotoğraf 4 Erzurum Yolluk (Hakan Tazecan)

Fotoğraf 5, Erzurum Âlemli Seccade (Hakan Tazecan)

Fotoğraf 6, Erzurum Yolluk (Hakan Tazecan)

Fotoğraf 7, Erzurum Yolluk(Hakan Tazecan)

Fotoğraf 8, Erzurum Yastık (Hakan Tazecan)

Fotoğraf 9, Erzurum Seccade (Hakan Tazecan)

Fotoğraf 10, Erzurum Seccade (Hakan Tazecan)

Fotoğraf 11, Erzurum Faragman (Hakan Tazecan)

Fotoğraf 12, Erzurum (Hakan Tazecan)

Fotoğraf 12, Erzurum Yolluk (Hakan Tazecan)

Fotoğraf 14, Erzurum Yolluk Fragmanı (Hakan Tazecan)

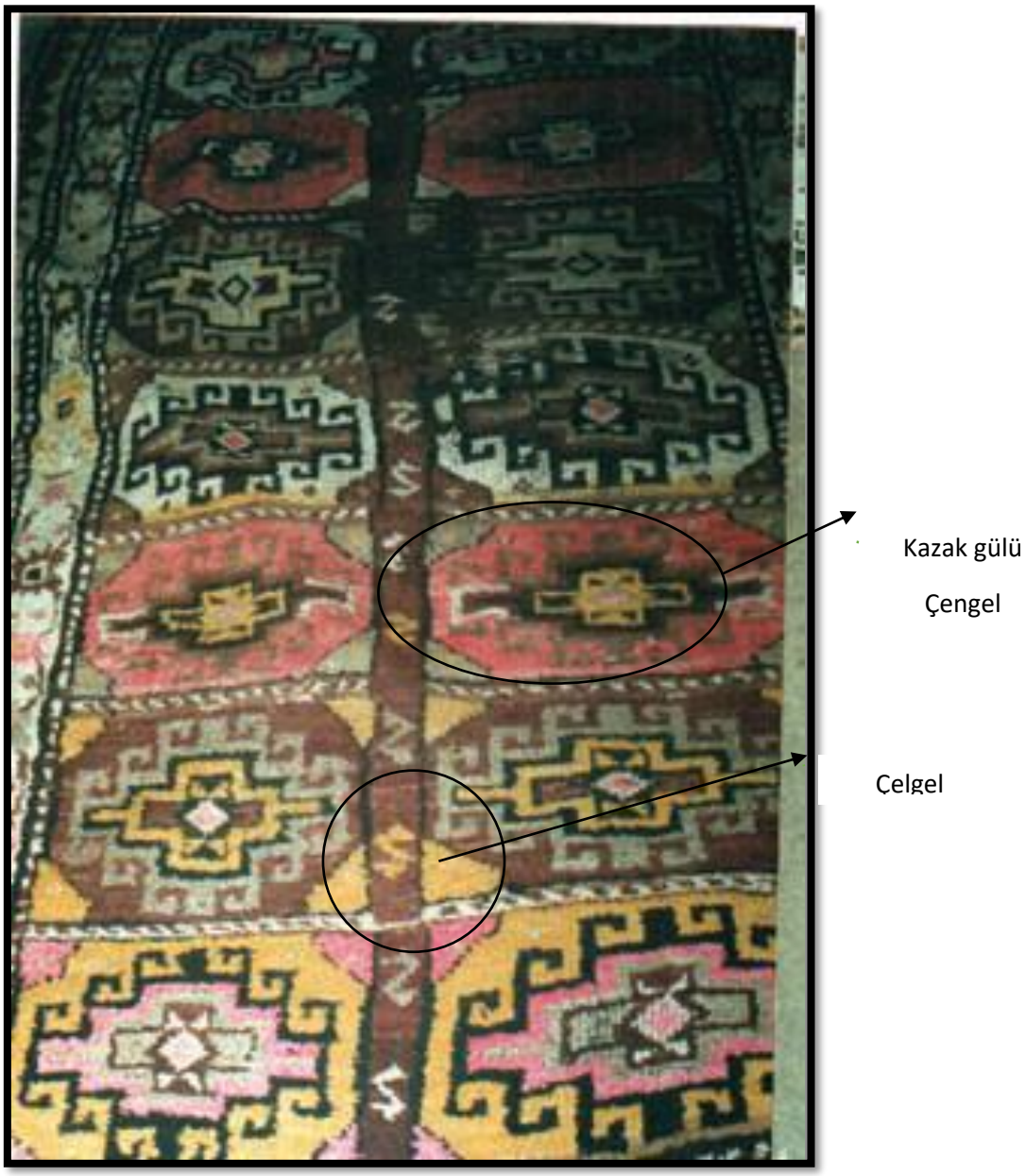
Fotoğraf 15, Erzurum Seccade (Hakan Tazecan)

Fotoğraf 16, Erzurum Sedir (Hakan Tazecan)

Fotoğraf 17, Erzurum Fragman (Hakan Tazecan)

Fotoğraf 18, Erzurum Kazak Gülü Yanışlı Halı (Aysan Soysaldı)

Fotoğraf 19, Erzurum Halı Yastık (Aysen Soysaldı)

Fotoğraf 20, Erzurum Eğer Halısı (Aysen Soysaldı)

Fotoğraf 21, Erzurum Halısı (Ömer Zaimoğlu)

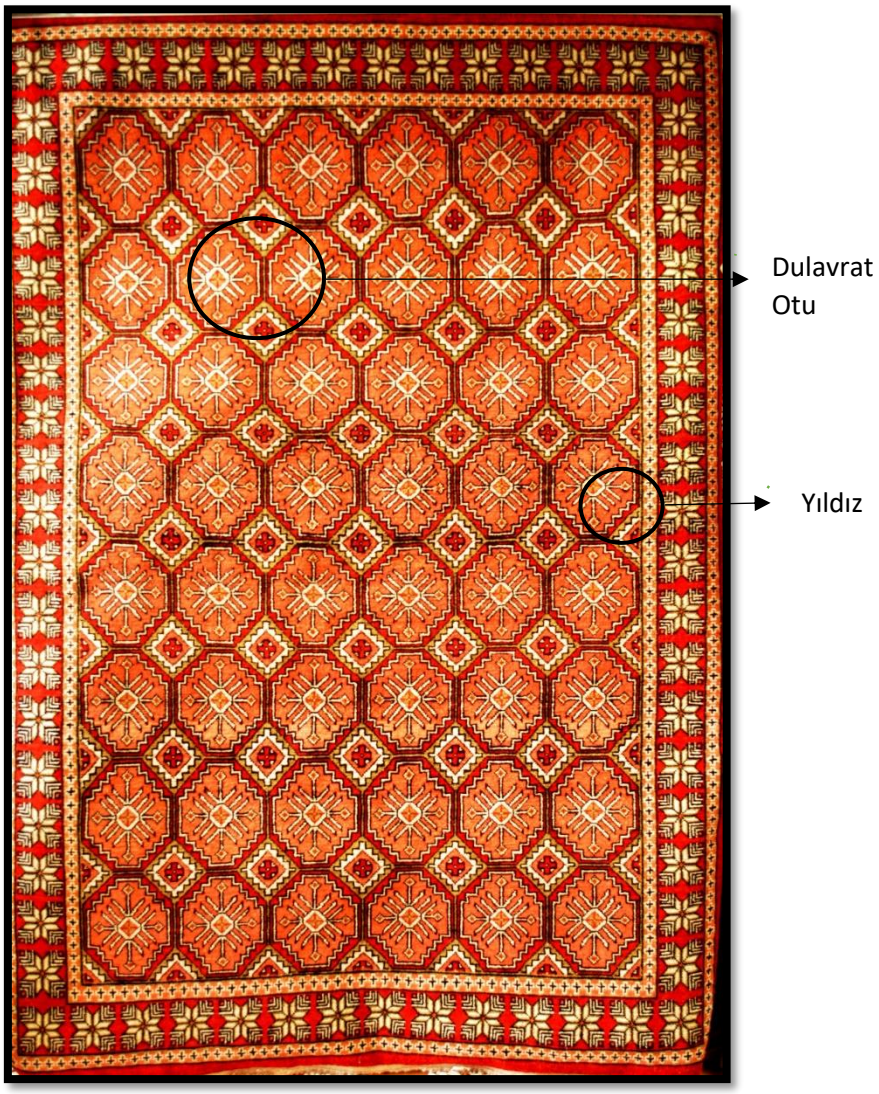
Fotoğraf 22, Erzurum Halısı (Ömer Zaimoğlu)

Fotoğraf 23, Erzurum Halısı (Ömer Zaimoğlu)

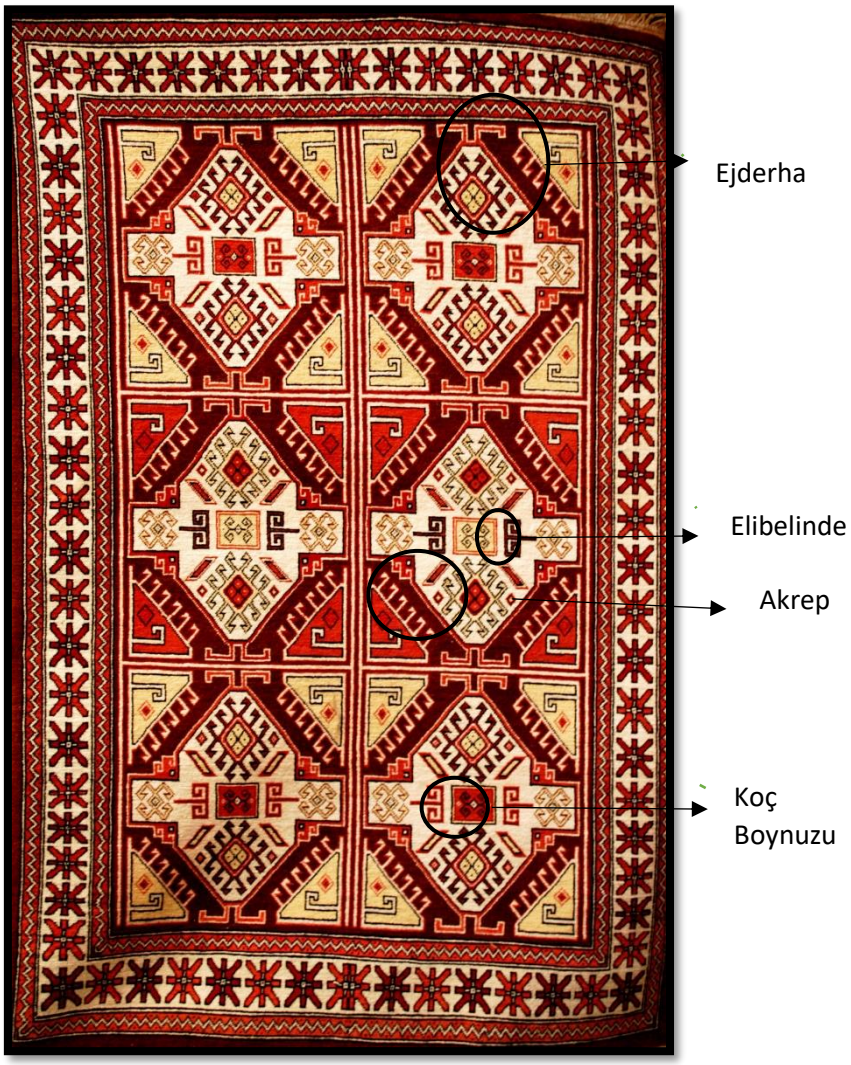
Fotoğraf 24, Erzurum Halısı (Ömer Zaimoğlu)

Fotoğraf 25, Erzurum Halısı (Ömer Zaimoğlu)

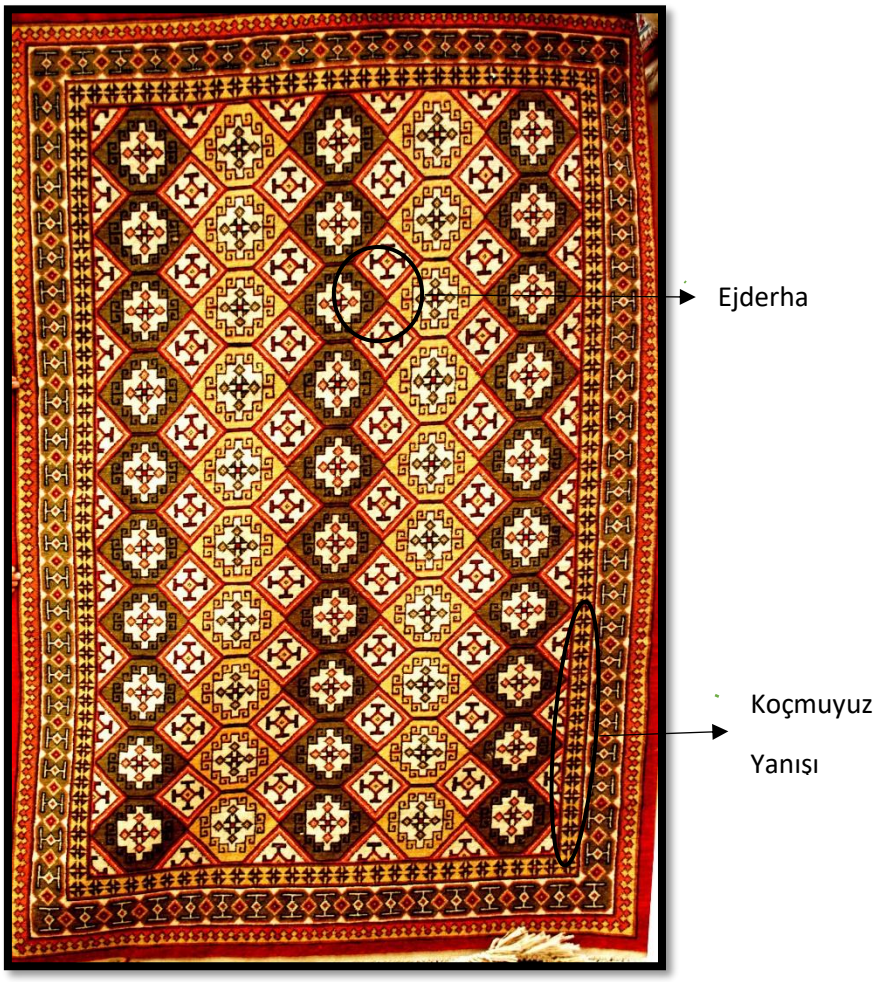
Fotoğraf 26, Erzurum Halısı (Ömer Zaimoğlu)

Fotoğraf 27, Erzurum Halısı (Ömer Zaimoğlu)

Fotoğraf 28, Erzurum Halısı (Ömer Zaimoğlu)

Fotoğraf 29, Erzurum Halısı (Ömer Zaimoğlu)

Fotoğraf 30, Erzurum Halısı (Ömer Zaimoğlu)

Fotoğraf 31, Erzurum Halısı (Ömer Zaimoğlu)

Fotoğraf 32, Erzurum Halısı (Ömer Zaimoğlu)

Fotoğraf 33, Erzurum Halısı (Ömer Zaimoğlu)

Fotoğraf 34, Erzurum Halısı (Ömer Zaimoğlu)

SONUÇ

Her ülkenin, her milletin ve her toplumun kendi kültürünü yansıtan pek çok özelliği vardır. El sanatları da bu özelliği yansıtan çok önemli kültür miraslarından birisidir. Yakın geçmişe kadar halı ülkesi olarak bilinen Türkiye'de el dokuma halıcılığı son yıllarda ciddi bir gerileme söz konusudur. Gerçekten de Türkiye, dünya el dokuma halı pazarında eskiden önemli bir yere sahipti ve el dokuması halı denilince akla ilk gelen ülkelerden biriydi. Türkiye'nin el halıcılığı konusunda tarihten gelen bir bilgi birikimi ve dokumacılık kültürüne sahip olmasına ve sektörde önemli bir alt yapının mevcut olmasına rağmen, Türk el dokuma halı sektörü sıkıntılı bir süreçten geçmektedir.

Bu araştırma'da 34 adet Erzurum halısının incelenmesinin genel amacı; Erzurum ili ve çevresinde el dokuması halıların teknik, desen, kompozisyon özellikleri bakımından incelenip bu konuda çalışanlara bilimsel bir doküman hazırlamak, Erzurum ili el dokuması halı örneklerini bir arada toplayarak gelecek kuşaklara bir belge oluşturmaktır. Ayrıca tespit edilen bu dokuma örneklerinde görülen motiflerin anlamlarını yitirmeden yeni modern tasarım modelleri oluşturarak günümüzde de kullanma imkânı sağlayarak gelecek kuşaklara kaybolmadan aktarabilmektir. Erzurum el dokuması halıları günümüzde çok az sayıda üretilmesi, her geçen gün bunların yitiriliyor olması, geleneksel özellikteki unsurlarının (motif ve renk) yozlaşması ve yörede el dokuması halılar hakkında bilgi alacak kişilere ulaşmada çekilen sıkıntılar nedeniyle, Erzurum ili dokuma halılarını teknik, desen ve kompozisyon özellikleri açısından incelenip gelecek kuşağa tanıtmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Erzurum Atatürk Üniversitesine bağlı Halıcılık Merkezinde, bu halılar yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Kaynakça

Çevik M., Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Üç Dal Neşriyat, İstanbul 2011

Deniz B., Türk Dünyasında Halı Düz Dokuma Yaygıları, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2000

Hatipoğlu H., Erzurum Müzesindeki Halı ve Kilimler, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1997

Kaplanoğlu M., Erzurum Halılarında Renk, Motif ve Kompozisyon Özellikleri İncelenerek Yeni Tasarımların Yapılması, Sanatta Yeterlilik tezi, Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Antalya 2016

Kırzıoğlu N., Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk Dünyası'nda Ortak Yanışlar, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2001

Maqbul A., History of Civilizations of Central Asia. C. E. Bosworth ve M. S. Asimov Cilt IV, Bölüm 2, Paris 1992, s. 221

Soysaldı A., Eski Erzurum Evlerinde Sergilenen Yöreye Ait Etnografik Eserler Koleksiyonu, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2007 Ankara, 1233- 1252

Parlak T., Bardız Kilimleri, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, Erzurum 2010

Parlak T., Erzurum, Erzincan, Bayburt Kilimleri Sempozyumu, Baksı Kültür Sanat Vakfı, İstanbul, 2011

Yağan Y.Ş., Türk El Dokumacılığı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1978

Zaimoğlu Ö., Yayınlanmamış Erzurum Halıcılığı Çalışması

Anabırıtanıca 1993, 356, İstanbul

Rehber Ansiklopedi, Cilt 5, s.194

TDV. İslam Ansiklopedisi, Cilt 15, 26

www.erzurum araştırmaları.gov.tr,02.03.2017, 22.00

www.wowturkey.com, 02. 03. 2017, 22.15

The Effect of Personnel Empowerment on Organizational Commitment: A Study on The Employees Working in A Private Company in The Sector of Chemistry

Zübeyir BAĞCI[1], Türkmen Taşer AKBAŞ[2]

Abstract

Psychological empowerment means, giving the employees who are responsible for the actual work to be able to decide on all matters related to the job. Psychological empowerment will affect the attitudes and behaviors of employees about work and organization. This study seeks to examine the influence of psychological strengthening of employees on their organizational commitment. This research has been conducted on the employees of a private company operating in the chemical industry. The data required for the analysis were obtained by the questionnaire technique. "Personnel Empowerment Scale" has four dimensions developed by Spreitzer (1995) and "Organizational Commitment Scale" has three dimensions developed by Meyer, Allen and Smith (1993) were used in the study. The results of regression analysis showed that only the meaning and self-determination dimensions which are dimensions of employee empowerment have positive effect on the normative commitment; whereas the impact dimension has negative effect on continuity commitment.

Keywords: Psychological Empowerment, Organizational Commitment, Chemistry Sector Employees

Personeli Güçlendirmenin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi: Kimya Sektöründeki Özel Bir Şirket Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma

Özet

Organizasyonlarda üst yönetim kademelerinde yer alan yöneticiler ile karşılaştırıldığında işi daha iyi bildiği varsayılan, işin fiilen yapılmasından sorumlu olan, çalışanlara işin yapılmasıyla ilgili tüm konularda karar verme hakkının verilmesi suretiyle onları daha güçlü kılma anlamına gelen psikolojik güçlendirme sayesinde çalışanların işe ve örgüte yönelik tutum ve davranışlarının etkileneceği ifade edilmektedir. Bu noktadan hareketle çalışanların psikolojik olarak güçlendirilmelerinin örgüte olan bağlılıkları üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlayan bu araştırma kimya sektöründe faaliyet

[1] Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, zbagci@pau.edu.tr
[2] Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İ. B., takbas@pau.edu.tr

gösteren özel bir şirketin çalışanları üzerinde yürütülmüştür. Analiz için gerekli olan veriler anket tekniği ile temin edilmiştir. Çalışma kapsamında Spreitzer (1995) tarafından geliştirilen dört boyutlu "Personel Güçlendirme Ölçeği" ile Meyer, Allen ve Smith (1993) tarafından geliştirilen üç boyutlu "Örgütsel Bağlılık Ölçeği" kullanılmıştır. Yapılan regresyon analizi sonucunda sadece personeli güçlendirme boyutlarından anlam ve özerklik boyutlarının normatif bağlılık üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı; etki boyutunun ise devam bağlılığı üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Güçlendirme, Örgütsel Bağlılık, Kimya Sektörü Çalışanları

1.Giriş

Bu araştırmanın amacı kimya sektöründe faaliyet gösteren bir özel şirket çalışanlarının psikolojik güçlendirme algılarının, örgütsel bağlılıkları üzerindeki etkisini incelemektir. Personel güçlendirme ya da psikolojik güçlendirme olgusu, günümüzde örgütlerde genel olarak önemini arttırmaktadır. Personel güçlendirmenin; olumlu bir örgüt iklimi oluşturmak, yönetsel etkinliği arttırmak, çalışanların yenilikçilik ve yaratıcılık potansiyellerinin ortaya çıkmasını sağlamak, çalışanların örgütlerine bağlılıklarını, örgütsel vatandaşlık davranışlarını, örgütsel özdeşleşmelerini, iç girişimciliklerini arttırmak, örgütsel sinizm tutumlarının ise azalmasını sağlamak gibi etkilere sahip olması, araştırmacıların ve uygulamacıların ilgisini çekmektedir (Karapınar vd., 2016: 198-199). Ayrıca personel güçlendirmenin (psikolojik güçlendirmenin) satış ve karlılıktaki artışlar, maliyetlerde düşüş, yüksek müşteri tatmini, daha da azalan müşteri şikayetleri, daha etkin problem çözme kapasitesi, artan müşteri sayısı ve artan örgütsel etkinlik ile pozitif ilişkisi personel güçlendirme olgusuna yönelik ilgilerin artmasına katkıda bulunan bir başka neden olarak karşımıza çıkmaktadır (Ergeneli, vd., 2007:41).

Örgütsel bağlılık da personel güçlendirmenin ilişkili olduğu hemen hemen tüm örgütsel davranış değişkenleri ile ilişkili bir olgu olması nedeniyle, üzerinde önemle durulan ve 40 yılı aşkın süredir üzerinde araştırmalar yapılan bir konudur. Örgütsel bağlılık ayrıca, çalışanların performansları, iş tatminleri ve motivasyon düzeyleri ile yakından ilişkili bir olgudur (Yılmaz ve Aras, 2014:51).

2.Kuramsal Çerçeve

2.1.Personel Güçlendirme

Personel güçlendirme; bireylerin örgüt çevreleri tarafından kendilerinde oluşturulan bir psikolojik duygu durumu ya da bir dizi algı olarak ifade edilebilir. Yani personel güçlendirme bir kişilik özelliği olarak bireyde bulunan sabit bir nitelik değildir. Yani personel güçlendirme; bireylerin örgütleri ile ilişkilerine bağlı olarak, kendilerinde algıladıkları med-cezir hareketleridir. Diğer yandan personel güçlendirme, süreklilik arz eden bir olgudur. Bunun anlamı, çalışanların güçlendirilmemiş personel ya da güçlendirilmiş personel gibi ikiye ayrılamayacağı, tersine az ya da çok personel güçlendirmeden bahsedilebileceğidir. Personel güçlendirme oluşumu bakımından, hayatın başka yönlerine, durumlarına veya bağlamlarına doğru yayılan bir kavram değil,

yalnızca iş ve işyerine bağlı olarak ele alınabilecek bir kavramdır. Özetle, personel güçlendirme kavramı, bir bireyin çalıştığı örgütün çevresinin ve bireyin kişilik özelliklerinin, bireyin güçlendirme algılarını biçimlendirmesi ve bu biçimlenmenin de bireyin davranışlarını motive etmesidir denilebilir (Spreitzer, 1995:1444).

Yönetimle ilgili bir kavram olarak yardımlaşma, paylaşma, yetiştirme ve ekip çalışması yoluyla işgörenlerin karar verme yetkilerini ve yeteneklerini artırma ve işgörenleri geliştirme süreci olarak tanımlanmaktadır personel güçlendirme sürecinin başarısında rol oynayan bir takım faktörler vardır. Bunlar; örgüt yapısının basık olması, iş tanımı ve süreçlerinin katılımcılığa imkan vermesi, misyon ve vizyonun açık ve net olması ve paylaşılması, güçlendirilmiş davranışları destekleyen ödül sistemi, bilgi paylaşımını sağlayacak bir sistem, sürekli gelişim, eğitim ve öğrenme ortamının varlığı, çalışanın sadece iş performansı bakımından değil bütünsel olarak değerlendirilmesidir. Ayrıca, değişime açık çalışanlar, özgüveni yüksek çalışanlar, iletişim ve dinleme becerileri yüksek çalışanlar, eyleme dönük çalışanlar da başarıda pay sahibidir (Barutçugil, 2004:398-401).

İlgili alanyazında personel güçlendirmenin dört boyutu üzerinde durulmaktadır (Spreitzer, 1995:1464-1465):

- *Anlam boyutu*: Çalışanın yaptığı işe yüklediği anlamı ifade etmektedir ve genel olarak, genel iş tatmini tutumuna benzeyen bir içeriğe sahiptir. Çalışanın işini ne düzeyde önemli gördüğü, işinin gerektirdiği faaliyetlerin kendisi için anlamlı olup olmaması bu boyutu oluşturan unsurlardır.
- *Yeterlilik boyutu***:** Çalışanın yaptığı iş için kendisini ne düzeyde yeterli hissettiği ile ilgilidir. İşin gerektirdiği bilgi, beceri ve yetenek bakımından, çalışanın kendisini yeterli ve yetkin görmesidir.
- *Özerklik boyutu***:** Çalışanın işini yaparken hissettiği otonomluk düzeyi ile ilgili bir içeriğe sahiptir. Çalışanın, kendi sorumluluğundaki işlerin nasıl yapılacağını, kendisinin belirlediğini hissetmesi, özerklik algısını oluşturan bir unsurdur.
- *Etki boyutu:* Çalışanın çalıştığı birim üzerinde, biriminde olup bitenler üzerinde, etkisinin ve kontrolünün olduğunu hissetmesi etki boyutunu oluşturmaktadır.

2.2.Örgütsel Bağlılık

Örgütsel bağlılık, örgütteki uygulamalar ve politikaların, işin özelliklerinin ve örgütün bir takım yapısal niteliklerinin, örgüt üyelerinde oluşturduğu tutumlar ile buna bağlı olarak sergilenen örgüt yararına bir takım olumlu davranışlardır biçiminde tanımlanabilir (Ergeneli ve Arı, 2005:124). Ayrıca örgütsel bağlılık çalışanın üyesi olduğu örgütüne karşı hissettikleri biçiminde de tanımlanabilir (Ceylan vd., 2005:37).

Alanyazında farklı araştırmacılar tarafından ortaya konulmuş çeşitli örgütsel bağlılık modellerinden söz edilmekle birlikte bu araştırmada Allen ve Meyer'in (1993) üç boyutlu örgütsel bağlılık modeli benimsenmiştir. Bu modelde yer alan alt boyutlar şunlardır (Allen ve Meyer, 1990:1-3; Meyer ve Herscovitch, 2001:304):

- *Duygusal bağlılık*; bireyler örgütlerine duygusal anlamda ve bir anlamda özdeşleşme ile bağlılık duygusuna sahip olmasıdır. Kendisini ailenin bir parçası gibi hissetmesi, örgütünü sevmesidir.
- *Normatif bağlılık*; bireylerin örgütlerine ilişkin vicdani bir sorumluluk duygusuyla, geçmişten gelen ilişkilerin hatırını önemli görerek, kendisini bir anlamda örgütüne borçlu hissederek örgüt üyeliğini sürdürmek istemesidir.
- *Devam bağlılığı*; bireyin örgütten ayrılması halinde üstlenebileceği maliyetler, sıkıntılar nedeniyle bağlılık yönündeki davranışları tercih etmesidir, bağlılık göstermesidir.

2.3.Personel Güçlendirme ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi

Personeli güçlendirme ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi inceleyen yerli ve yabancı birçok araştırma söz konusudur. Bunlardan bazılarına aşağıda değinilmiştir.

Kanesan bin Abdullah vd. (2015) tarafından Malezyadaki orta öğretim öğretmenlerinin personeli güçlendirme algıları ile onların örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla gerçekleştirilen araştırmada örgütsel bağlılık ile anlam, yeterlilik ve etki alt boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Aynı çalışmada özerklik alt boyutu ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ambad ve Bahron (2012) tarafından inşaat sektöründeki çalışanlar arasında psikolojik güçlendirme ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi araştırmak amacıyla yürütülen çalışmada ise sadece özerklik ve etki alt boyutlarının örgütsel bağlılığı pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği, anlam ve yetkinlik alt boyutlarının ise örgütsel bağlılık üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı belirlenmiştir.

Doğan ve Demiral'in (2009) üniversitelerde çalışan akademik personelin örgüte bağlılıklarının sağlanmasında personeli güçlendirme ve psikolojik sözleşme uygulamalarının etkisini belirlemeyi amaçlayan çalışmalarında duygusal bağlılığın anlam ve etki alt boyutları tarafından pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilendiği; devam bağlılığının sadece özerklik alt boyutu tarafından pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilendiği; normatif bağlılığın ise sadece anlam ve yeterlilik alt boyutları tarafından negatif ve anlamlı bir şekilde etkilendiği tespit edilmiştir. Tekiner (2014) tarafından emniyet teşkilatında görevli personel üzerinde gerçekleştirilen araştırmada psikolojik güçlendirmenin sadece anlam boyutu ve özerklik boyutunun, çalışanların örgüte duygusal bağlılık düzeylerini pozitif yönde anlamlı bir şekilde etkilediği belirlenmiştir. Diğer taraftan, Akgün (2015) tarafından yapılan ve algılanan personel güçlendirmenin örgütsel bağlılık ile ilişkisinin kamu personeli üzerinde incelendiği çalışmada ise anlam, yeterlilik, özerklik ve etki boyutlarının tamamı ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunduğu belirlenmiştir.

3.Yöntem

Personeli güçlendirme ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi incelemek üzere tasarlanan bu çalışmanın örneklemini kimya sektöründe faaliyet gösteren bir işletmede çalışan 100 işgören oluşturmaktadır. Çalışma için gerekli olan veriler anket tekniği ile toplanmıştır. İşletme yöneticileri ile yapılan görüşme sonucunda alınan izin dâhilinde

mevcut çalışanlara dağıtılan anket formları belli bir cevaplama süresinin ardından toplanmıştır. Anket formunda Spreitzer (1995) tarafından geliştirilen dört boyutlu "Personel Güçlendirme Ölçeği" ile Meyer, Allen ve Smith (1993) tarafından geliştirilen üç boyutlu "Örgütsel Bağlılık Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçeklerdeki maddeler (1) kesinlikle katılmıyorum, (5) kesinlikle katılıyorum biçiminde 5'li Likert tarzı ölçek ile derecelendirilmiştir. Ölçeklerin güvenilirliklerinin test edilmesi amacıyla Cronbach-Alpha iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. Buna göre personeli güçlendirme ölçeğinin geneline ilişkin iç tutarlılık katsayısı α=0,87 olarak hesaplanır iken anlam, yeterlilik, özerklik ve etki biçimindeki alt boyutlar için sırasıyla α=0,89, α=0,79, α=0,81 ve α=0,89 olarak hesaplanmıştır. Örgütsel bağlılık ölçeğinin geneli için α=0,84 olarak hesaplanır iken alt boyutlarından duygusal bağlılık için α=0,87, devamlılık bağlılığı için α=0,83 ve normatif bağlılık için α=81, olarak hesaplanmıştır. Buna göre ölçeklerin güvenilir olduğu söylenebilir.

3.1.Araştırma Bulguları

Katılımcıların demeografik özellikleri ile ilgili bulgular tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Değişken	Gruplar	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	44
	Erkek	56
Yaş	20-29 Yaş	32
	30-39 Yaş	56
	40-49 Yaş	12
	50 ve Üzeri Yaş	0
Eğitim	İlk/Orta	34
	Lise	32
	Üniversite	30
	Lisansüstü	4
Pozisyon	İşçi	58
	Ofis Çalışanı	22
	Orta Kademe Yönetici	18
	Üst Kademe Yönetici	2
Çalışma Süresi	1 – 5 Yıl	66
	6 – 10 Yıl	28
	11 – 15 Yıl	2
	16 Yıl ve Üzeri	4

Tablo 1'e göre katılımcıların %44'ünü kadınlar, %56'sını ise erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların %32'si 20 – 29 yaş, %56'sı 30 – 39 yaş ve %12'si de 40 – 49 yaş aralığındadır. Eğitim düzeylerine göre katılımcıların %34'ü ilk ve ortaokul, %32'si lise, %30'u üniversite ve %4'ü lisansüstü eğitime sahiptir. Katılımcıların %58'i işçi, %22'si ofis çalışanı, %18'i orta kademe yönetici ve %2'si de üst kademe yöneticisi olarak çalışmaktadır. Son olarak katılımcıların %66'sı 1-5 yıl, %28'i 6-10 yıl, %2'si 11-15 yıl ve %4'ü 16 yıldan daha fazla bir süredir çalışmaktadır.

3.2.Araştırmanın Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Analizi Bulguları

Araştırmada elde edilen veriler üzerinde tanımlayıcı istatistikler ile korelasyon ve regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2: Araştırmanın Değişkenleri Arasındaki İlişkiler: Korelasyon Analizi Bulguları

	Ort	S.S.	1	2	3	4	5	6	7
1.Duygusal Bağlılık	3,010	,594	1						
2.Devam Bağlılığı	2,660	,816	,088	1					
3.Normatif Bağlılık	3,483	,687	,129	-,026	1				
4.Anlam	4,300	,706	,060	**-,284****	**,419****	1			
5.Yeterlilik	4,240	,660	-,078	**-,286****	**,338****	**,595****	1		
6.Özerklik	3,676	,916	,060	-,107	**,423****	**,320****	**,409****	1	
7.Etki	3,313	1,058	-,026	**-,312****	**,390****	**,377****	**,325****	**,463****	1

**p<0,05 düzeyinde anlamlı

Tablo 2'de görüldüğü üzere, personeli güçlendirme alt boyutlarından hiç birisi örgütsel bağlılık alt boyutlarından "duygusal bağlılık" ile anlamlı bir ilişkiye sahip değildir. Diğer taraftan, tüm personeli güçlendirme alt boyutları ile normatif bağlılık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Devam bağlılığı ile personeli güçlendirme alt boyutlarından **anlam**, **yeterlilik** ve **etki** alt boyutları arasında %5 anlamlılık düzeyinde negatif yönlü ilişki olduğu, özerklik alt boyutu ile devam bağlılığı arasında ise anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

3.3.Araştırmanın Regresyon Analizi Bulguları

Personeli güçlendirmenin örgütsel bağlılık alt boyutları üzerindeki etkisini test etmek amacıyla yapılan regresyon analizinin sonuçları aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 3: Personel Güçlendirmenin Duygusal Bağlılık Üzerindeki Etkisi

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
Sabit	3,015	,432		6,977	,000
Anlam	,145	,109	,172	1,333	,186
Yeterlilik	-,185	,118	-,205	-1,565	,121
Özerklik	,082	,078	,127	1,064	,290
Etki	-,047	,066	-,084	-,707	,481
R= ,190	R^2= ,036				
F= ,886	P=,476				

Tablo 3'e göre personel güçlendirmenin anlam, yeterlilik, özerklik ve etki alt boyutları ile duygusal bağlılık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (R=.190, R^2=.036, p>0.05).

Tablo 4: Personel Güçlendirmenin Devam Bağlılığı Üzerindeki Etkisi

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
Sabit	4,448	,555		8,014	,000
Anlam	-,133	,140	-,115	-,954	,342
Yeterlilik	-,227	,152	-,183	-1,497	,138
Özerklik	,115	,100	,129	1,154	,251
Etki	-,207	,085	**-,268**	-2,428	**,017**
R=,394 R^2=,155					
F= 4,365 P=,003					

Tablo 4 incelendiğinde, personel güçlendirmenin anlam, yeterlilik, özerklik ve etki alt boyutları ile devam bağlılığı arasında orta düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir (R=.394, R^2=.155, p<0.05). Personel güçlendirme alt boyutları, devam bağlılığı alt boyutundaki toplam varyansın yaklaşık %16'sını açıklamaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayılarına göre yordayıcı değişkenlerin göreli önem sırası; etki (β=-.268), yeterlilik (β=-.183), özerklik (β=.129) ve anlam (β=-.115) şeklinde olmuştur. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde personel güçlendirme alt boyutlarından sadece etki boyutunun devam bağlılığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir yordayıcı olduğu saptanmıştır.

Tablo 5: Personel Güçlendirmenin Normatif Bağlılık Üzerindeki Etkisi

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
Sabit	1,210	,429		2,822	,006
Anlam	,253	,108	**,260**	2,346	**,021**
Yeterlilik	,027	,117	,026	0,231	,88
Özerklik	,189	,077	**,252**	2,454	**,016**
Etki	,108	,066	,167	1,644	,103
R= ,538 R^2=,289					
F= 9,667 P=,000					

Tablo 5 incelendiğinde, personel güçlendirmenin anlam, yeterlilik, özerklik ve etki alt boyutları ile normatif bağlılık arasında orta düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir (R=.538, R^2=.289, p<0.05). Personel güçlendirme alt boyutları, normatif bağlılık alt boyutundaki toplam varyansın yaklaşık %29'unu açıklamaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayılarına göre yordayıcı değişkenlerin göreli önem sırası; anlam (β=.260), özerklik (β=.252), etki (β=.167) ve yeterlilik (β=.026) biçimindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde personel güçlendirme alt boyutlarından sadece özerklik ve anlam boyutlarının normatif bağlılık üzerinde anlamlı birer yordayıcı oldukları söylenebilir.

4.Sonuç

Bu araştırmada, personel güçlendirme boyutları ile duygusal bağlılık arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Konuyla ilgili alan yazındaki çalışmalarda genel

itibariyle personel güçlendirmenin genel örgütsel bağlılık ve duygusal bağlılık alt boyutu ile ilişkili olduğu ifade edilmektedir (Kanesan bin Abdullah vd., 2015; Doğan ve Demiral, 2009). Bu farklılığın çalışmanın örnekleminden kaynaklandığı düşünülmektedir. Belki de kimya sektörünün zor ve ağır çalışma şartları dolayısıyla çalışanlar kendilerini isteyerek örgütlerine bağlı görmek istememiş olabilirler.

Personel güçlendirmenin alt boyutlarından yalnızca etki boyutunun devam bağlılığı üzerinde negatif yönde anlamlı bir yordayıcı etkisi bulunmaktadır. Anlam, yeterlilik ve özerklik boyutları ise devam bağlılığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip değildir. Etki boyutu, çalışanların örgütsel faaliyetlerde, karar alma süreçlerinde, işyerlerindeki çalışma birimlerindeki sonuçlar üzerinde etki ve kontrol gücüne sahip olma algı ve duygusu ile ilişkilidir. Devam bağlılığı ise pasif bir davranış biçimi olarak şartları kabullenme ve durumu zorunluluktan dolayı sürdürme tercihini içermekte, buna karşın etki boyutu; aktif bir güç duygusuyla ilgili bir olgu olduğundan devam bağlılığı üzerinde negatif yönde etkili olması beklenilen bir sonuçtur.

Personel güçlendirme boyutlarından yalnızca anlam ve özerklik boyutlarının normatif bağlılık üzerinde pozitif yönde anlamlı bir yordayıcı etkisi bulunmaktadır. Anlam boyutu, işin birey için ne kadar değerli olduğu ile ilgilidir. Çalışanların yaptıkları iş, işyeri çevresinden soyutlanamaz. Bu anlamda iş tatmini yüksek çalışanların, yani işine yüksek değer veren çalışanların, işyerine ya da örgütlerine normatif bağlılık geliştireceklerinin beklenebileceği söylenebilir. Aynı doğrultuda yine iş tatmini ile çok yakından ilişkili bir kavram olarak özerklik (ya da otonomi) faktörü de normatif bağlılık üzerinde pozitif bir etkiye sahip olmaktadır.

Araştırmanın bir takım yöntemsel kısıtları bulunmaktadır. Bunlar; kimya sektöründen yalnızca bir işletmeden veri toplanmış olması, çalışan personelin statüleri ya da örgütsel pozisyonlarına göre (ayrıca belki eğitim gibi bir takım demografik faktörler bakımdan), kısmen homojen gruplardan toplanan veriler üzerinde, her bir grup için testlerin ayrı ayrı yapılmamış olması ve örneklem sayısının sınırlı sayıda olmasıdır. Diğer taraftan kimya sektöründeki bir işletmeden toplanan verilerle araştırmanın yapılmış olması farklı örneklemden elde edilen bulguların karşılaştırılması bakımından bundan sonraki çalışmalarda araştırmacılara önemli ipuçları vermesi beklenmektedir.

Kaynakça

Akgün, Y.E. (2015). "Örgütlerde Algılanan Personel Güçlendirmenin Örgütsel Bağlılık İle İlişkisi: Bir Kamu Kurumunda Araştırma", Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

Ambad, S.N.A. and Bahron, A. (2012). "Psychological Empowerment: The Influence on Organizational Commitment Among Employees in the Construction Sector",The Journal of Global Business Management, 8(2):73-81

Allen, N.J., Meyer, J.P. (1990). "The Measurement and Atecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization", *Journal of Occupational Psychology*, 63(1), pp.1-18.

Argyris, C. (1998). "Empowerment: The Emperor's New Clothes", *Harvard Business Review,* May-June, pp.98-105.

Barutçugil, İ. (2004). *Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi*, 1. Basım, İstanbul: Kariyer Yayınları.

Ceylan, A., Çöl, G., Gül, H. (2005). "İşin Anlamlılığını Belirleyen Sosyal-Yapısal Özelliklerin Güçlendirmeye Olan Etkileri ve Sonuçları Üzerine Bir Araştırma", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6(1), pp.35-51.

Doğan, S. ve Demiral, Ö. (2009). "Örgütsel Bağlılığın Sağlanmasında Personel Güçlendirme Ve Psikolojik Sözleşmenin Etkisine İlişkin Bir Araştırma", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 32:47-80.

Ergeneli, A., Sağlam A.G., Metin, S. (2007). "Psychological Empowerment and its Relationship to Trust in Immediate Managers", *Journal of Business Research*, 60, pp.41-49.

Ergeneli, A., ARI, G. (2005). "Krizde İşten Çıkarmaların Banka Yöneticileri Üzerine Etkileri: Örgütsel Bağlılık, Güven ve Güçlendirme Algıları", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 60(1), pp.121-148.

Kanesan bin Abdullah, A.G., Tareq Ziad Almadhoun, T.Z., and Ling, Y. (2015)"Organızatıonal Empowerment And Commıtment: The Medıatıng Effect Of Psychologıcal Empowerment", Asian Journal of Social Sciences, Arts and Humanities, 3(2):1-7.

Karapınar, P.B., Taş, A., Ergeneli, A. (2016). "Türkiye'de Psikolojik Güçlendirme Çalışmalarının Genel Görünümü", *Türkiye'de Örgütsel Davranış Çalışmaları II*, (Ed.) KUTANİS, R.Ö., Ankara: Gazi Kitabevi, pp.191-214.

Meyer, J.P., Allen, N. J., Smith, C. (1993). "Commitment to Organizations and Occupations: Extension and Test of A Three-component Conceptualization", *Journal of Applied Psychology*, 78(4), 538–551.

Meyer, J.P., Herscovitch, L. (2001). "Commitment in the Workplace Toward a General Model", *Human Resouce Management Review*, 11(3), pp.299-326.

Spreitzer, G.M. (1995). "Psychological Empowerment in the Workplace: Dimensions, Measurmenet, and Validation", *Academy of Management Journal*, 38(5), pp.1442-1465.

Tekiner, M.A. (2014). "Psikolojik Güçlendirme ve Duygusal Bağlılık: Emniyet Teşkilatı Örneklemi", *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(27), pp.172-203.

Yılmaz, S.E., Aras, M. (2015). "Türkiye'de Örgütsel Bağlılık Yazınının Genel Görünümü", *Türkiye'de Örgütsel Davranış Çalışmaları I*, (Ed.) KUTANİS, R.Ö., Ankara: Gazi Kitabevi, pp.51-74.

Доходность Банковского Сектора Республики Казахстан на Современном Этапе

Кадочникова В.П.[1], **Смольянинова С.Ф.**[2]

Ключевые слова: Банковский сектор, коммерческие банки, банки второго уровня, активы, пассивы, ссудный портфель, доходы, расходы, доходность, рентабельность активов.

Президент Республики Казахстан Н. Назарбаева в своем Послании народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» от 31 января 2017 года отметил пять основных приоритетов, которые, по его мнению, призваны обеспечить темпы роста экономики выше среднемировых и устойчивое продвижение в число 30 передовых стран. В качестве одного из пяти приоритетов отмечено поддержание макроэкономической стабильности. Ключевой задачей здесь является восстановление стимулирующей роли денежно-кредитной политики и привлечение частного капитала в финансирование экономики. Президент отмечает, что нужна «перезагрузка» финансового сектора страны и в частности необходимо выработать комплекс мер по оздоровлению банковского сектора.

Банковский сектор играет важную роль в экономическом развитии страны. Данная роль определяется возможностью наладить канал бесперебойного перемещения временно свободных средств в реальный сектор экономики, который нуждается в существенных капиталовложениях для модернизации основных фондов, а также с целью преодоления кризисных явлений и выхода на траекторию устойчивого экономического роста.

Банковская система Казахстана включает в себя два уровня. Первый уровень – Национальный Банк Республики Казахстан, все иные банки представляют собой нижний (второй) уровень банковской системы, за исключением Банка развития Казахстана, имеющего особый правовой статус, определяемый законодательным актом РК. Банковская система Казахстана хорошо адаптирована к рыночной экономике, созданы законодательные, методические базы с учетом опыта развитых стран, внедрены основные принципы контроля и регулирования Базельского Комитета, одна из первых в СНГ перешла к международным стандартам

[1] Кандидат экономических наук, Северо-Казахстанский государственный университет им. М. Козыбаева, kvp76@mail.ru
[2] Магистр экономических наук, Северо-Казахстанский государственный университет им. М. Козыбаева, ssves.1203@mail.ru

бухгалтерского учета и отчетности и т. д.

По состоянию на 1 января 2017 года банковский сектор Казахстана представлен 33 банками второго уровня (34 по состоянию на 1 декабря 2016 года). Постановлением Правления Национального Банка Республики Казахстан от 26 декабря 2016 года №291 принято решение о лишении АО «Казинвестбанк» лицензии на проведение банковских и иных операций и деятельности на рынке ценных бумаг.

Сумма активов банковского сектора по состоянию на 1 января 2017 года составляет 25 561 млрд. тенге (увеличение за 2016 год – 7,5%), сумма кредитов – 15 511 млрд. тенге (уменьшение за 2016 год – 0,3%). Наметившаяся тенденция снижения кредитования характеризует продолжающееся нежелание банков кредитовать экономику, а также демонстрирует недостаток качественных заемщиков. Соотношение риска и доходности не в пользу последнего. На сегодня банковский сектор держится на пяти крупнейших банках, это – АО «КАЗКОМ», АО «Народный банк Казахстана», АО «Цеснабанк», АО «Сбербанк», АО «Банк Центр Кредит».

Качество ссудного портфеля банковского сектора улучшилось за декабрь 2016 года и в целом с начала года. Доля кредитов с просрочкой платежей более 90 дней снизилось до 6,7 % по сектору с 7,3% в предыдущем месяце и с 8,0% на начала года. Среди крупных игроков, высокий уровень проблемных кредитов у АТФ Банка (12,1%), ДБ Сбербанка (9,2%) и Банк ЦентрКредит (8,9%). При этом, Цеснабанк (4,2%) и Казкоммерцбанк (6,3%) в этом отношении чувствуют себя значительно лучше конкурентов. Качество портфеля средних и мелких банков в основном лучше, чем у крупных, исключая ДБ Банк ВТБ Казахстан и ДБ «НБ Пакистана» в Казахстане.

Займы юридическим лицам составляют 6 553,5 млрд.тенге с долей 42,3% от ссудного портфеля (на начало 2016 года - 7 307,2 млрд.тенге или 47,0% от ссудного портфеля), уменьшение за 2016 год – 10,3%.

Займы физическим лицам составляют 3 766,6 млрд.тенге с долей 24,3% от ссудного портфеля (на начало 2016 года - 3 872,9 млрд.тенге или 24,9% от ссудного портфеля), уменьшение за 2016 год – 2,7%.

Потребительские займы составляют 2 547,5 млрд.тенге с долей 16,4% от ссудного портфеля (на начало 2016 года - 2 622,7 млрд.тенге или 16,9% от ссудного портфеля), уменьшение за 2016 год – 2,9%.

Займы МСБ составляют 5 002,0 млрд.тенге с долей 32,2% от ссудного портфеля (на начало 2016 года - 4 242,2 млрд.тенге или 27,3% от ссудного портфеля), рост за 2016 год – 17,9%.

NPL - неработающие займы (с просроченной задолженностью свыше 90 дней) составляют 1 042,1 млрд.тенге или 6,7% от ссудного портфеля (на начало 2016 года 1 236,9 млрд.тенге или 8,0% от ссудного портфеля). Провизии по ссудному портфелю сложились в размере 1 640,1 млрд.тенге или 10,6% от ссудного портфеля (на начало 2016 года 1 647,8 млрд.тенге или 10,6% от ссудного портфеля).

В рамках реализации поручения Главы государства по снижению уровня проблемных кредитов до 15% в 2015 году и до 10% к 1 января 2016 года

Национальным банком совместно с Правительством был реализован комплекс мер по снижению просроченных займов в банках и принятия мер для недопущения дальнейшего роста их объема. Для обеспечения мониторинга и координации мероприятий по снижению проблемных займов была создана Комиссия по оценке и контролю над деятельностью по снижению просроченных займов. Для дальнейшего улучшения качества кредитных портфелей предполагалось введение с 1 января 2016 года регулятором пруденциального норматива для банков по максимальному лимиту неработающих займов на уровне 10%. Но учитывая длительность сроков, необходимых для приведения ссудного портфеля к требованиям данного норматива, было принято решение о переносе сроков до 1 января 2018 г.

Сумма депозитов в банковском секторе по состоянию на 1 января 2017 года составляет– 17 269 млрд. тенге. Рост депозитов с начала года составил 10,7%. Народный Банк и АТФ Банк показали самый большой рост депозитной базы +27,2% и 33,7% с начала года, соответственно. Цеснабанк тоже значительно нарастил свои депозиты (+14,8%) за 12 месяцев. Среди крупных банков, Казкоммерцбанк получил отток депозитов, который снизили его базу на 12,3%.

Как уже стало известно еще в декабре прошлого года, с 1 января 2017 года максимальные ставки вознаграждения по вкладам физических лиц, утверждаемые Советом директоров КФГД и рекомендуемые банкам-участникам системы гарантирования депозитов к соблюдению, будут относиться не к номинальным ставкам, а к годовым эффективным ставкам вознаграждения (далее - ГЭСВ).

Таким образом, с 01 января 2017 года максимальная рекомендуемая ставка вознаграждения в размере 14% по вкладам физических лиц в национальной валюте и 2% по вкладам в иностранной валюте будет относиться к ГЭСВ. При этом, номинальная ставка вознаграждения по стандартному вкладу в национальной валюте с ежемесячной капитализацией вознаграждения без каких-либо дополнительных начислений составит 13,2%. Снижение максимальной рекомендуемой ставки вознаграждения связано со снижением ожидания девальвации тенге и инфляции, а также с нормализацией ситуации с ликвидностью на валютном рынке. Напомним, что 1 февраля 2016 КФГД увеличил рекомендуемую максимальную ставку (номинальную) по вновь привлекаемым депозитам физических лиц до 14% (ГЭСВ – 14,9%) в связи с возникшей на тот момент потребностью банков и экономики в целом в тенговой ликвидности, а также с высокими ожиданиями девальвации. Данное снижение было вполне ожидаемым, так как инфляция в Казахстане с тех пор значительно снизилась и по итогам года составляет 8,5%. По итогам 2017 года НБРК также ожидает, уровень инфляции в размере 6-8%. При реализации данного сценария, реальная доходность по депозитам составит более 5,5%, что является очень высоким показателем. Кроме того, базовая ставка НБРК тоже снижалась в течение прошлого года. В феврале 2016 года базовая ставка НБРК была установлена в размере 17,0%, а год закончила уже на уровне 12,0%. Как мы уже отметили, базовая ставка НБРК наверняка продолжит снижаться и в 2017 году. Учитывая, высокую ликвидность в банковском секторе, а также дальнейшее снижение базовой ставки, банки второго уровня, вероятно, будут предлагать ставки даже ниже, чем максимальная рекомендуемая ставка вознаграждения. На сегодняшний день, уже большинство крупных банков предлагают ставки ниже, чем 14,0% (ГЭСВ).

Банки второго уровня являются одной из главных составляющих экономики страны, их работа неразрывно связанна с потребностями воспроизводства. Банки являются основой рыночного механизма, благодаря которому функционирует экономика страны. Коммерческие банки контролируют движение основных денежных потоков, в том числе кредитных, способствуют обеспечению наиболее выгодного использования финансовых ресурсов общества и инвестирование в те отрасли хозяйства страны, где прибыль от вложений будет наиболее выгодной.

Доходность является важнейшим показателем эффективности деятельности любого объекта хозяйствования, доходность банка отражает эффективность использования банковских средств. Она позволяет увидеть, насколько высока эффективность привлечения и размещения ресурсов, поступающих в распоряжение банка. Три наиболее значимые цели для банка и его структурных подразделений — это достичь высокой рентабельности (доходности), ликвидности и безопасности. Анализ рентабельности банковской деятельности построен на тесной взаимосвязи показателей прибыльности и доходности активов, доли прибыли в доходах, достаточности капитала. Другими словами, банки с равными возможностями могут достичь разных результатов, и, наоборот, одинаковой рентабельности могут добиться банки с существенными различиями в доходности активов и достаточности капитала. Рентабельность (доходность) коммерческого банка — один из основных стоимостных показателей эффективной банковской деятельности.

Рассмотрим эффективность деятельности банковского сектора Республики Казахстан.

Доходы, связанные с получением вознаграждения за 2016 год увеличились на 464,7 млр. тенге, с 1 524,3 до 1 989,0 млрд. тенге. Расходы, связанные с выплатой вознаграждения также выросли с 729,6 млрд тенге на 377,1 млрд тенге и к 01.01.2017 составили 1 106,7 млдр тенге. Чистый же доход, связанный с получением вознаграждения вырос за отчетный год на 87.7 млрд тенге с 794,7 млрд тенге на 01.01.2016 до 882,4 млрд тенге к 01.01.2017 года.

Доходы, не связанные с получением вознаграждения на 01.01.2016 год составляли 21 154,2 млрд тенге, однако к 01.01.2017 году выросли до 37 932,0 млрд. тенге на 55,8%, т.е. на 16 777,8 млрд тенге. Но данную положительную динамику портит тот факт, что расходы, не связанные с получением вознаграждения также значительно увеличились. Если к началу 2016 года они составляли 21 666,9 млрд тенге, то через год уже – 38 353,0 млрд тенге. Рост составил 57%, т.е. 16 686,1 млрд. тенге. Таким образом можно заметить, что чистый доход (убыток), не связанный с получением вознаграждения увеличился на 91 млрд. тенге. Убыток на начало 2016 года составлял 512,6 млрд. тенге, к началу 2017 года уже уменьшился до 421,6 млрд. тенге.

В то же время за 2016 отмечается рост расходов по выплате подоходного налога, если на 1.01.2016 года расходы составляли 71,3 млрд тенге, то к началу 2017 года увеличились до 72,9 млрд тенге. И после проведенного анализа, можно сделать вывод, что чистый доход банковского сектора увеличился за последний год с 210,8 млрд. тенге до 387,9 млрд. тенге на 54,3%, т.е. на 177,1 млрд. тенге.

Сокращение кредитования не мешает казахстанским банкам фиксировать

рекордные уровни прибыльности – совокупная прибыль банков в 2016 году составила 401,8 млрд тенге, достигнув самого высокого показателя за последние 5 лет. Напомним, что в 2012 году банковский сектор зафиксировал совокупный убыток в размере 205,5 млрд тенге. По итогам 2016 года практически все банки в РК получили прибыль, кроме одного - убыток казахстанской "дочки" ВТБ составил 3,8 млрд тенге.

Как показывает статистика, генерировать прибыль банки могут и в отсутствии активной кредитной деятельности - за 2016 год ссудный портфель БВУ сократился на 43 млрд тенге, и составил 15,5 трлн тенге.

Далее рассмотрим показатели доходности банковского сектора РК. Коэффициент рентабельности активов (Return On Assets, ROA) характеризует способность руководства эффективно использовать ее активы для получения прибыли, а так же отражает среднюю доходность, полученную на все источники капитала (собственного и заемного). По данному показателю в банковском секторе отмечается спад с 1,99% до 1,64% за 2016 год. Рентабельность собственного капитала (return on equity, ROE, также используется термин «Прибыль на акционерный капитал») — финансовый коэффициент, который показывает отдачу на инвестиции акционеров с точки зрения учетной прибыли. Финансовый показатель отдачи ROE важен для инвесторов или собственников бизнеса, так как с его помощью можно понять, насколько эффективно был использован вложенный в дело капитал, насколько эффективно компания использует свои активы для получения прибыли. Данный показатель характеризует эффективность использования не всего капитала (или активов) организации, а только той его части, которая принадлежит собственникам предприятия. Если оценивать изменение данного показателя в банковском сектор РК за 2016 год можно заметить спад на 0,81% с 15,99% до 15,18% .

Отношение доходов, связанных с получением вознаграждения (интереса) к совокупным активам на 01.01.2017 года незначительно уменьшилось на 0,05%, т.е. с 8,87% до 8,82%. Отношение доходов, связанных с получением вознаграждения (интереса) по кредитам к совокупному ссудному портфелю наоборот выросло на 0,36%. Отношение расходов, связанных с выплатой вознаграждения (интереса) к совокупным обязательствам также увеличилось на 0,65% .

Чистая процентная маржа (ЧПМ) – один из ключевых показателей деятельности банка, отражающий эффективность проводимых банком активных операций. Многие участники рынка рассчитывают этот показатель, исходя именно из размеров активов, генерирующих доход. Чистая процентная маржа на 01.01.2016 год составляла 5,63%, а к 01.01.2017 году снизилась в сравнении с предыдущим годом на 0,99% и составляет 4,64% .

Чистый процентный спрэд (ЧС) является традиционным показателем прибыльности банка и определяется как разность между средневзвешенными процентными прудами за активами и за пассивами банка. С помощью этого показателя оценивается эффективность выполнения банком функции посредника между вкладчиками и заемщиками, а также уровень конкуренции на рынке. По данному показателю в банковском секторе РК наблюдается снижение на 0,56%.

Сейчас банки чувствуют себя, вполне уютно размещая деньги на менее

рискованные инструменты, в частности на денежно-кредитном рынке, где ставки пока еще достаточно привлекательны. Напомним, что в последний раз базовая ставка НБРК была снижена с 12,5% до 12% в ноябре 2016 года. Следующее заседания НБРК касательно базовой ставке запланировано на 20 февраля 2017 года.

По ожиданиям, до конца 2017 года базовая ставка будет снижена до 10,0-10,5%. Значительное снижение ссудного портфеля в течение месяца продемонстрировал Казкоммерцбанк (-3,1% М-к-М), в то время как Kaspi Bank нарастил свой ссудный портфель на 3,0% за месяц.

Предполагается, что банки не будут спешить наращивать свои кредитные портфели, предпочитая держать значительные средства в более ликвидных и менее рискованных активах и в денежно-кредитном рынке. Однако, ситуация может начать меняться со снижением базовой ставки.

С приходом нового топ – менеджмента в Национальный банк и в соответствии разработанной им «Концепцией развития финансового сектора РК до 2030 года» приняты ряд организационных и нормативных мер по улучшению ситуации. В настоящее время можно наблюдать сокращение неработающих займов. Таким образом, после нескольких лет финансового кризиса, деятельность банковского сектора РК стабилизируется и приобретает былую «динамично развивающуюся» популярность, как считалось в докризисный период.

Список использованных источников

http://forbes.kz/leader/renking_bankov_kazahstana_2016_2017

www.nationalbank.kz. Текущее состояние банковского сектора Республики Казахстан по данным Национального Банка РК

АО «Рейтинговое Агентство Регионального Финансового Центра города Алматы» (РА РФЦА), 2016

Концепция развития финансового сектора Республики Казахстан до 2030 Утверждена постановлением Правительства Республики Казахстан от 29.08. 2014 г.

УДК 336.7

ББК 65.262.10

Методологические Подходы к Оценке Экономической Эффективности Инвестиций

Фоот Ю.В[1]., Цвингер И.Г.[2]

Ключевые слова: инвестиции, методика, дисконтирование, дисконтная ставка, базовая ставка.

Вопросы, касающиеся инвестиций и инвестиционной деятельности, всегда были и будут актуальны в связи с тем, что данное направление оказывает непосредственное и глубокое воздействие на рост экономики регионов и страны в целом.На сегодняшний деньинвестиционный процесс играет наиболее важную роль для всей страны, так как инвестирование в значительной степени определяет экономический рост государства, оказывает непосредственное влияние на занятость и уровень жизни населения. Актуальность выбранной темы обусловлена тем, что правильно подобранные методы оценки инвестиций, будут достаточно эффективны, и как следствие, способствовать экономическому росту страны в целом, отдельных регионов и предприятий в частности.

На сегодняшний день существует множество методик, предназначенных для оценки экономической эффективности инвестиций. В традиционном представлении оценка эффектов и эффективности заключается в сравнении полученных результатов и затраченных усилий, при этом осуществляется расчет абсолютных и относительных критериев.

Заметим, что экономическая оценка эффективности инвестиционного проекта представляет собой один из ответственейших этапов инвестиционных исследований. В данном случае оценка основывается на детальном анализе и интегральной оценке технико-экономической и финансовой информации. Необходимая информация собирается, обобщается и подготавливается для последующего анализа.

В большинстве случаев, в любой оценке эффективности инвестиционных проектов преобладает методика, в основу которой входит сравнение эффективности (прибыльности) инвестиций в различные проекты. С точки зрения финансового анализа инвестиции могут быть представлены в качестве двух взаимосвязанных процессов: процесс инвестиций в создание производственного объекта (или накопление капитала) и процесс получения доходов от вложенных

[1] Северо-Казахстанский государственный университет им. М Козыбаева, магистр менеджмента, yulia_maxsim@mail.ru
[2] Северо-Казахстанский государственный университет им. М Козыбаева, магистр экономических наук, zwirina@mail.ru

средств.

Основными существующими методами оценки экономической эффективности инвестиций являются статистический и динамический.

Следует рассмотреть каждую группу более детально.

Итак, к наиболее значимым статистическим методам относятся:

1) Оценка срока окупаемости инвестиций, которая способствует определению уровня ликвидности конкретного проекта.

$$PP = minn, \text{ при котором } \sum_{i=1}^{n} CF_i > I, \quad (1)$$

где CF_i – денежный поток в i-м периоде времени, который представляет собой сумму чистой прибыли и амортизации ($CF_i = NP + A$);

I- первоначальные инвестиционные затраты в проекте [1].

Этот метод является наиболее простым, и широко распространенным в мировой практике, не предполагающий временной упорядоченности денежных поступлений.

Рассматриваемому показателю присущи серьезные недостатки, учитываемые при анализе экономической эффективности инвестиций:

во-первых, метод срока окупаемости не учитывает денежные поступления после истечения срока окупаемости проекта;

во-вторых, метод не учитывает существующие различия между проектами с идентичной суммой доходов и дифференцированным распределением их по годам. При этом данный метод не предполагает учет реинвестирования потенциального дохода и временную стоимость денег.

2) Оценка рентабельности инвестиций.

Данный метод подразумевает, что средняя чистая бухгалтерская прибыль проекта за весь период его реализации сравнивается со средним объемом инвестиций в проект. Существует несколько вариантов нахождения показателя.

Первый вариант расчета основывается на отношении среднегодовой величины прибыли (за минусом отчислений в бюджет) от внедрения проекта за период к средней величине инвестиций:

$$ARR = \frac{P_r}{1/2\, I_{cp0}}, \quad (2)$$

где P_r- среднегодовая величина прибыли (за минусом отчислений в бюджет) от реализации проекта,

$I_{cp.0}$ - средняя величина первоначальных затрат, если предполагается, что по истечении срока реализации проекта все капитальные издержки будут списаны [3].

Этот вариант также предполагает расчет коэффициента рентабельности проекта по следующей формуле [1]:

$$ARR = \frac{P_r}{I_{cp0}}. \qquad (3).$$

Рассчитанный таким образом на основе первоначального объема вложений, может применяться для проектов с равномерным потоком доходов (например, аннуитет) на неопределенный или достаточно длительный срок.

Второй вариант нахождения показателя определяется как частное значение среднегодовой прибыли (за минусом отчислений в бюджет) от реализации проекта за период и средней величины инвестиций с учетом остаточной или ликвидационной стоимости первоначальных инвестиций (например, учет ликвидационной стоимости оборудования при завершении проекта) [2]:

$$ARR = \frac{P_r}{1/2(I_0 - I_f)}, \qquad (4)$$

где P_r - среднегодовая величина прибыли (за минусом отчислений в бюджет) от реализации проекта;

I_0 - средняя величина первоначальных вложений;

I_f - остаточная или ликвидационная стоимость первоначальных инвестиций.

К достоинствам статических методов относятся достоверность информации и относительно простая математическая модель. К характерным недостаткам статистических методов можно отнести следующие:

- Неточность данных для расчета;
- Игнорирование дисконтируемости сумм;
- Используются только статистические данные;
- Трудности проведения сравнительного анализа разных проектов на основе результатов статической оценки эффективности инвестиций.

Динамические методы отличаются более сложной структурой расчетов, при

этом возникает необходимость в учете различных аспектов и временных периодов реализации проекта. Для частных инвесторов динамические методы являются более сложными, за счет большого числа необходимых для расчета показателей переменных. Динамические методы применяются для оценки инвестиционных проектов с длительным сроком окупаемости, при этом требующих дополнительные инвестиционные вложения в период реализации.

В группу динамических методов оценки эффективности инвестиций входят следующие методы:

1. Дисконтированный срок окупаемости (DPP).

Для расчета показателя динамического срока окупаемости инвестиций (DPP) используется следующая формула [1]:

$$DPP = \min n, \text{ при котором } \sum P_k /(1+r)^r \geq I_o . \quad (5)$$

Очевидно, что в случае дисконтирования срок окупаемости увеличивается, т. е. всегда DPP > PP. На основании критериев срока окупаемости и динамического срока окупаемости положительные решения, касающиеся выбора наиболее эффективного инвестиционного проекта, могут быть приняты, если выполнены определенные условия:

а) если окупаемость имеет место;

б) если срок окупаемости не превышает установленного для конкретной компании предельного срока.

Основным недостатком метода являетсято, что динамический срок окупаемости не учитывает последующие притоки денежных средств, как следствие является неточным критерием оценки привлекательности инвестиций. Как правило, данный метод применяется в аналитических целях.

2. Чистая приведенная стоимость (NPV).

Рассматриваемый показатель базируется на сопоставлении величины инвестиционных затрат и общей суммы скорректированных во времени последующих денежных поступлений, генерируемых ею в течение расчетного периодат или не удовлетворяет инвестиционный проект заданной норме дисконта.

Чистый приведенный доход для постоянной нормы дисконта и разовыми первоначальными инвестициями можно рассчитать по следующей формуле [1]:

$$NPV = -I_0 + \sum C_T /(1+i)^t , \quad (6)$$

где I_0 - величина первоначальных инвестиций;

C_T - денежный поток от реализации инвестиций в момент времени t;

t - шаг расчета (год, квартал, месяц и т. д.);

i - ставка дисконтирования.

Ставка, по которой происходит дисконтирование, называется ставкой дисконтирования (дисконта), а множитель $F = 1/(1+i)^t$ - фактором дисконтирования. В том случае, когда проект финансируется на протяжении нескольких лет (не инвестируется единовременно), то формула для расчета NPV модифицируется следующим образом [2]:

$$NPV = -\sum_{t=1}^{Tr} I_t (1+i)^{-t} + \sum_{t=Tr}^{T} C_T /(1+i)^t , \qquad (7)$$

где I_0 - величина первоначальных инвестиций;

C_t - денежный поток от реализации инвестиций в момент времени t;

t - шаг расчета (год, квартал, месяц и т. д.);

i - ставка дисконтирования.

Необходимо отметить, что показатель чистой приведенной стоимости показывает прогнозную оценку изменения экономического потенциала предприятия в случае принятия рассматриваемого инвестиционного проекта. Данный показатель имеет очень важную характерную черту – NPV различных проектов можно суммировать. Представленное качество важно тем, что оно позволяет использовать NPV в качестве основного показателя при анализе оптимальности инвестиционного портфеля.

К достоинствам метода оценки экономической эффективности инвестиций, на основе показателя чистой приведенной стоимости, при принятии решений о выборе проектов является оценка величины дополнительно создаваемой стоимости. К недостаткам и ограничениям рассматриваемого метода можно отнести:чувствительность к ставке дисконтирования, денежные потоки после планируемого срока реализации, управленческие опционы.

3. Индекс рентабельности инвестиций (PI). Индекс рентабельности показывает, сколько единиц современной величины денежного потока приходится на единицу предполагаемых инвестиций. Этот метод оценки эффективности инвестиций является следствием метода чистой приведенной стоимости.

$$PI = \frac{\sum_k \frac{P_k}{(1+r)^k}}{I_0} \text{ или} \qquad (8)$$

$$PI = \frac{\sum_{t=1}^{T} C_T /(1+i)^t}{I_0} = NPV / I_0 , \qquad (9)$$

где I_0 - инвестиции предприятия в момент времени 0;

r и i- ставки;

P_k - сальдо накопленного потока;

C_T- денежный поток предприятия в момент времени t [2].

Метод оценки на основе рентабельности инвестиций является наиболее предпочтительным среди инвесторов, если возникает необходимость в упорядочивании независимых проектов для создания оптимального портфеля в случае ограниченности общего объема инвестиций.

К недостаткам метода можно отнести тот факт, что этот показатель весьма чувствителен к масштабу проекта. При этом не всегда обеспечивается однозначная оценка эффективности инвестиций, как следствие, проект с наиболее высоким индексом рентабельности может не соответствовать проекту с наиболее высоким показателем чистой приведенной стоимости. Минусом показателя является невозможность корректно оценить взаимоисключающие проекты, из-за того, что данный метод является не основным, а дополняющим показатель NPV.

4. Внутренняя норма доходности инвестиций (IRR).

Это наиболее широко используемый критерий эффективности инвестиций. Под внутренней нормой доходности понимается значение ставки дисконтирования, при которой NPV инвестиционного проекта равен нулю. Это можно представить следующим образом: IRR = r, при котором NPV = f(r) = 0. Таким образом, IRR находится из уравнения [2]:

$$-I_0 + \sum C_T /(1+IRR)^t = 0 . \qquad (10)$$

Сущность расчета показателя при анализе эффективности планируемых инвестиций заключается в том, что IRR показывает максимально допустимый относительный уровень расходов (стоимость капитала), которые могут быть ассоциированы с проектом.

Отметим, что связь между этими двумя показателями заключается в следующем:

1. Если IRR > WACC, то инвестиции в проект являются не только окупаемыми, но и приносящими прибыль, следовательно, проект считается эффективным и его следует одобрить.

2. Если IRR < WACC, то проект нецелесообразен, в таком случае его следует

отклонить.

3. Если IRR = WACC, то первоначальные инвестиции окупаются, но при этом не приносят прибыли. Таким образом, стоит оценивать целесообразность таких инвестиций с точки зрения иных целей (исключая коммерческие, например, социальная значимость проекта для региона или страны в целом) [3].

К отрицательным моментам осуществления оценки экономической эффективности инвестиций на основе показателя внутренней нормы доходности можно отнести сложность и временную трудоемкость расчетов вручную, хотя современные компьютерные программы позволяют быстро и результативно определить этот показатель путем использования специальных функций. При отсутствии финансового калькулятора, применяется метод «линейной аппроксимации» (метод «последовательных итераций») с использованием значений дисконтирующих множителей. При этом для расчета IRR с помощью таблиц дисконтирования берутся два показателя коэффициента дисконтирования $i_1 < i_2$ таким образом, чтобы в интервале (i_1,i_2) функция NPV = f(i) меняла свое значение с «+» на «-» или с «-» на «+». Далее применяется следующая формула для расчета внутренней нормы доходности [2]:

$$IRR = (r_1 + \frac{f(r_1)}{f(r_1) - f(r_2)}) \times (r_2 - r_1), \qquad (11)$$

где r_1 - значение коэффициента дисконтирования, при котором $f(i_1) > 0$ ($f(i_1) < 0$),

r_2 - значение коэффициента дисконтирования, при котором $f(i_2) < 0 < f(i_2) > 0$).

Не вызывает сомнения то, что инвестиционный проект принимается, если IRR больше пороговой величины (барьерной ставки). В результате чего можно с уверенностью заметить, что большое значение показателя внутренней нормы доходности является предпочтительным. Показателем экономической эффективности выступает объем вклада инвестиционного проекта в увеличение валового внутреннего продукта или валового регионального продукта.

Наибольшее значение при расчете динамических методов оценки эффективности инвестиционных проектов имеет ставка дисконтирования. На сегодняшний день насчитывается около 10 способов определения ставки дисконта для инвестиционных проектов. До недавнего времени компании при расчете ставки дисконтирования использовали в качестве возможной безрисковой ставки доходность по еврооблигациям, основным недостатком использования которой является то, что еврооблигации не отражают реальный рыночный уровень доходности при минимальном риске, а определяются в большей степени исходя из политических, нежели из экономических факторов. В связи с вышеизложенным предлагается в качестве безрисковой ставки использовать базовую ставку, установленную Национальным банком Казахстана. Базовая ставка является основным инструментом денежно-кредитной политики Нацбанка РК, которая позволяет регулировать номинальные процентные ставки на денежном рынке.

Использование базовой ставки позволяет использовать иную формулу для расчета ставки дисконтирования [2]:

$$i = d_{БР} + d_{Р}, \quad (12)$$

где $d_{БР}$ - безрисковая ставка,

$d_{Р}$ - премия за риск.

При этом безрисковая ставка определяется по формуле:

$$d_{БР} = \frac{r - I}{100 + I}, \quad (13)$$

где r – ставка рефинансирования, установленная центральным банком страны,

I – уровень инфляции.

Итак, рассчитаем для начала безрисковую ставку, используя формулу (12). Правлением Национального банка Казахстана, с 20 февраля 2017 года установлена базовая ставка в размере 11%. Отмечается, что изменение инфляции и экономической активности в целом отвечает прогнозу, инфляционные риски немного снизились [4]. Как уже отмечалось ранее инфляция в 2016 году составила 8,5 %. Таким образом, безрисковая ставка составила $d_{БР} = \frac{11-8,5}{100+8,5} = 0,023$.

Метод корректировки нормы дисконта с учетом поправки на риск способствует приведению будущих потоков прибыли к настоящему моменту времени (то есть обыкновенное дисконтирование по более высокой норме). При этом полученные результаты существенно зависят только от величины премии за риск.

В связи с тем, что предприятия при расчете премии за риск учитывают только один вид риска – производственный, то возникает необходимость пересчета премии за риск с учетом дополнительных рисков: странового, экологического, правового, налогового, и других рисков.

Резюмируя вышеизложенное, можно сделать вывод, что в инвестиционной деятельности используются самые различные методы, критерии, формы, способы оценки эффективности и целесообразности инвестиционной деятельности. Таким образом, оценка коммерческого эффекта любого инвестиционного проекта

базируется на определении того, будет ли достигнут прирост капитала, какова абсолютная и относительная величина этого прироста и за какой срок инвестор сможет вернуть вложенный капитал.

Литература

http/www.nationalbank.kz

Фальцман В.К., Крылатых Э.Н. Интенсивный курс MBA: Учеб.пособие – М.: ИНФРА-М, 2011. – 544 с.

Финансовый менеджмент: учебник / коллектив авторов / Под ред. проф. Е.И. Шохина. – М.: Кнорус, 2016. – 480 с.

Хазанович Э.С. Инвестиции: Учеб.пособие. М.: Кнорус, 2016. – 320 с.

УДК 330.322

ББК 65.263

Hazır Giyim Üretimi Açısından Kalite, Verimlilik ve İş Eğitimi Kavramlarının Değerlendirilmesi

Nezahat ÇETİN[1], Tuba VURAL[2], Fatma ÖZTÜRK[3]

Abstract

The Turkish ready-to-wear sector has an employment-providing structure as well as an important export area for our country. It is highly influenced by the increasing competition in the world in recent years. It is possible by increasing the quality and efficiency to bring the position of the sector to the higher level. One of the most effective ways to increase quality and productivity in ready-to-wear production is the supporting of sewing operators with job training. Training of employees who work in the garment industry is usually provided with in-service training. Employees increase their skills through this training. İncrease of the working capability has affected both production efficiency and producton quality. In this study, we theoretically studied the influence of job training on quality and efficiency of production. In order to improve the quality and productivity in the enterprises, it is necessary to determine the production quality and productivity status and take precautions accordingly. A method of productivity measurement which can be applied in the sewing part of the garment production was explained in the study of "Efficiency, Effectiveness and Effectiveness as a Product", and this method was calculated by using a sample work according to the Multiplication Method model.

Keywords: quality, education, productivity, labor, sewing operator.

Özet

Türk hazır giyim sektörü, ülkemiz için önemli bir ihracat alanı olduğu kadar istihdam sağlayıcı bir yapıya da sahiptir. Son yıllarda dünyada artan yüksek rekabet durumundan oldukça etkilenmektedir. Sektörün konumunu yükseltici bir seviyeye getirmesi kalite ve verimliliği arttırmasıyla mümkün görünmektedir. Hazır giyim üretiminde kalite ve verimlilik artışını sağlamanın en etkin yollarından birisi dikim operatörlerinin iş eğitimiyle desteklenmesidir. Bu çalışmada iş eğitiminin üretim kalitesi ve verimliliğine etkisi teorik olarak incelenmiştir. Ayrıca hazır giyim üretiminin dikim bölümünde uygulanabilecek bir verimlilik ölçüm tekniği olan Deshpande ve Payne (2006)'ın "Verimliliğin, Etkenlik ve Etkililiğin Bir Ürünü Olarak

[1] Directorate General for Safety and Inspection of Industrial Products, Ministry of Science, Industry and Technology, Ankara, nezahat.cetin@sanayi.gov.tr
[2] Department of Clothing Industry and Clothing Design, Gazi University, Ankara
[3] Department of Clothing Industry and Clothing Design, Gazi University, Ankara

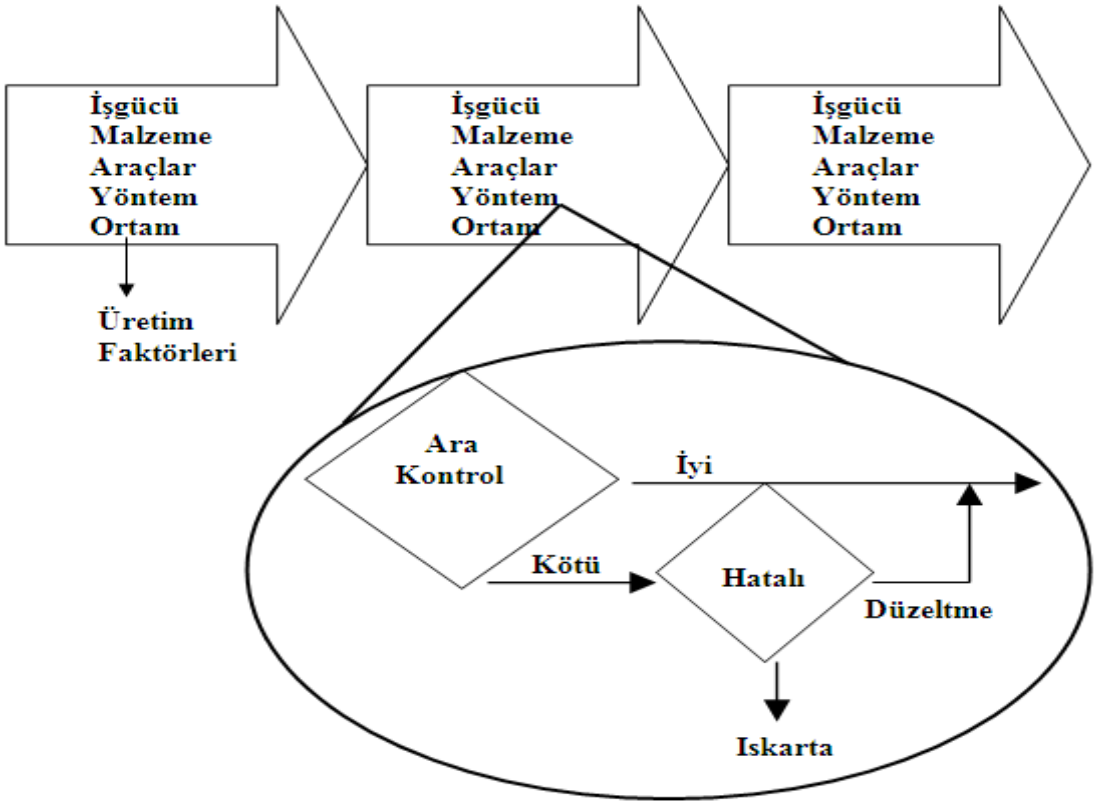
Tanımlanması" modeli açıklanarak, bu modelin Çarpımsal Metot yöntemine göre bir örnekle hesaplamaları yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kalite, Verimlilik, İş eğitimi, Etkenlik, Etkililik.

1. Giriş

Hazır giyim sektöründe işçilik önemli bir kalite ve verimlilik unsurudur. Bu unsurun iyi yönetilmesinin işletmelere getirisi büyük olmakta, işletmelerin rekabet edilebilirlik seviyesinin yükselmesi sağlanmaktadır. Rekabette üstünlüğün sağlanabilmesi için; üretilen giysiler içinden muayene ve ayıklama yoluyla kontrolün yapılması yerine, başlangıçtan itibaren hatasız üretimin gerçekleştirilmesi, artan kalite ve etkin kaynak yönetimiyle maliyetlerin düşürülmesi gerekmektedir.

Üretim sürecinde işgücü, malzeme, araçlar, çalışma ortamı ve yöntem olmak üzere farklı üretim faktörleri bulunmaktadır. Süreçteki üretim faktörlerinin ara kontrollerle denetimleri yapılarak, hatalı yarı mamul ve ürünlerin düzeltme, tamir işlemleri yapılmakta, düzeltilemeyecek durumda olanlar ise ikinci kalite ürün şeklinde ıskartaya ayrılmaktadır. Hatasız üretilen ürünler ise iyi kalite olarak süreçten çıkmaktadır(Şekil 1). Üretim sürecindeki üretim faktörleri dikkate alınarak, hataları önlemede uygulanan yöntemler geliştirilerek, ürün kalitesi ve üretimin verimliliği iyileştirilebilir.

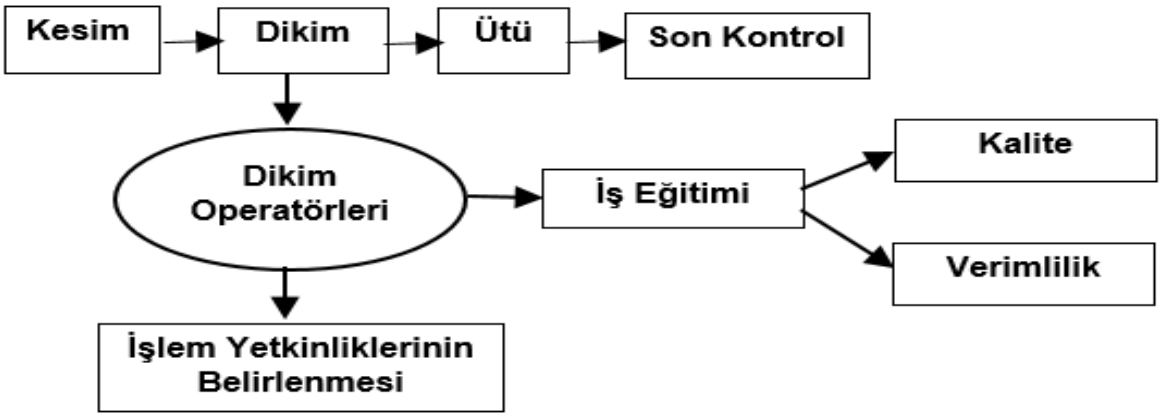
Şekil 1: Hataları önlemek için uygulanan süreçteki faktörler (Scherkenbach, 1991: 26).

Her işletme ürün kalitesini sağlayabilmek için üretim sürecinde kaliteye etki eden faktörleri belirlemek durumundadır. Bu faktörlerin üretimin kalitesini ne derecede etkilediği analiz edilmesi gereken önemli bir konudur. Dikim operatörü, hazır giyim üretiminin önemli üretim faktörlerinden birisidir.

Dikim bölümü, konfeksiyon işletmelerinde üretim süreci boyunca en fazla emek yoğun olan bölümdür. Üretimde ortaya çıkan hataların çoğunlukla dikim bölümünde yapılan işlemlerden kaynaklandığı bilinmektedir. Hazır giyim işletmelerinde, seri üretimde farklı dikim operatörleri çalışmaktadır. Üretim sürecinde sadece bir operatörün hatalı çalışması bile ürünün hatalı oluşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, hazır giyim üretiminde operatörlerin birbirleriyle uyumlu çalışması, kaliteli üretim için son derece önemlidir(Göçer, 2011: 22). Kaliteli ürünler ve süreçler, yalnızca kalifiye çalışanlar tarafından üretilebilmektedir. Dikim operatörü kendinden istenilenin tam olarak bilincinde değilse, kaliteli üretim yapamayacaktır**(Alagulakshmi, Subhathra ve Vanitha, 2012: 4).**

Hazır giyim üretiminde çalışanların eğitimi, genelde hizmet içi eğitim yöntemleriyle sağlanmaktadır. Çalışanlar bu eğitimler sayesinde becerilerini arttırmaktadır. İş yapma becerisinin artması hem üretim kalitesine hem de üretim verimliliğine etki etmektedir. Dikim işletmelerinde kaliteli üretim ve yüksek verimlilik hazır giyim sektöründeki rekabetin en önemli gereklerindendir. Kalite ve verimlilik konusu birbiriyle ilişkili konular olup, her ikisi de doğrudan çalışan faktöründen etkilenmektedir.

Hazır giyim üretim süreci genel olarak Kesim, Dikim, Ütü ve Son Kontrolden oluşmaktadır. Dikim sürecinin temel elemanları olan dikim operatörlerinin iş eğitimiyle desteklenmesi, üretimin kalite ve verimliliğini arttıracaktır(Şekil 2).

Şekil 2: Hazır giyim üretim sürecinde dikim operatörünün iş eğitimiyle desteklenmesinin üretim kalite ve verimliliğine etkisi.

2. Kalite

Kalite kavramı, zamanın koşullarına göre farklı boyutlar kazanmıştır. Kalite tanımları da genişleyerek çok sayıda anlamı beraberinde getirmiştir. Kalite kelimesi zor bir kavramdır ve farklı insanlar kaliteyi farklı şekilde yorumlayabilmektedir(Ross, 2009: 1).

Kalite tanımları geleneksel ve modern olarak iki şekilde söylenebilir.

1. Kalitenin geleneksel tanımları:

‘’ Kalite, kullanıma uygunluktur’’

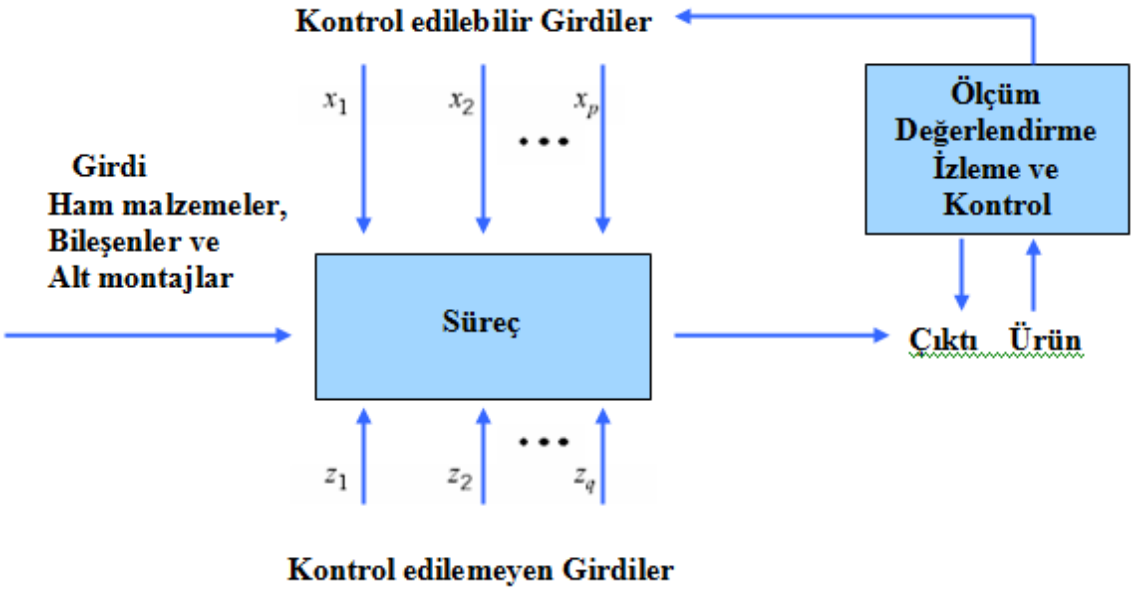
‘’ Kalite, tasarımdır.’’

‘’Kalite, şartlara uygunluktur.’’ şeklinde belirtilebilir(Montgomery, 2009: 6).

2. Kalitenin modern tanımlaması: Kalitenin günümüz şartlarına uygun olarak şekillenen tanımlarının modern, çağdaş olduğu söylenebilir(Montgomery, 2009: 6).

Kalitenin modern tanımlamasına örnek olarak; ‘’Kalite, değişkenlikle tersine orantılıdır.’’ verilebilir(Montgomery, 2009: 6). Bu tanıma göre; değişkenlik artarsa kalite azalmakta, değişkenlik azalırsa kalite artmaktadır.

Üretim sürecinde kaliteyi sağlamak için öncelikle sürecin detaylı analizi yapılmalıdır. Bir üretim sürecinde, girdi ve çıktılarla, bunlara etki eden kontrol edilemeyen değişkenler bulunduğu bilinmektedir(Şekil 3).

Şekil 3: Üretim sürecinde girdiler ve çıktılar(Montgomery, 2009: 13).

Üretim sürecinin izlenmesi ve ara kontrollerde yapılan ölçümlerle, üründe ortaya çıkan hatalar değerlendirilip, süreç kontrol edilebilir hale getirilebilmektedir. Kontrol edilemeyen değişkenler, yapılan kontrol uygulamalarıyla, kontrol edilebilir girdilere dönüşmektedirler.

Hazır giyim üretiminde kaliteyle ilgili meydana gelen hatalar analiz edilerek, süreçte iyileştirmeler yapılıp, değişkenlik azaltılarak üretim kalitesi yükseltilebilir. Bundan dolayı hazır

giyim üretiminde oluşan hataları sınıflandırarak, hatanın nedenine yönelik çalışmalar yapılması gerekmektdir.

2.1. Hazır Giyim Üretiminde Kalite İle İlgili Hatalar

Hazır giyim üretiminde kalite ile ilgili hataları, Alagulakshmi vd.(2012) çalışmasında aşağıdaki şekilde sınıflandırmıştır(Alagulakshmi vd., 2012: 3).

a) Dikiş Hataları

b) Renk Hataları

c) Beden Hataları

d) Giysi Hataları

a) Dikiş Hataları: Açık dikişler(sökükler), yanlış dikiş tekniğinin uygulanması, kumaşa uygun olmayan dikiş iğnesi ve ipliğinin kullanılması, yanlış iplik ayarları, dikiş ipliği renginin yanlış kullanılması, aradaki dikiş kaçıkları, pile yapılması, dikilmemiş kenarlar gibi bazı dikiş hatalarıdır.

b) Renk Hataları: Gösterilen numune renginden farklı renkte giysi üretilmesi, yanlış renk kombinasyonunda aksesuarların kullanılması, parçalar arasında boyama farklılıkları, aynı yönde serilmemesinden oluşan renk tonu farklılıkları gibi hatalardır.

c) Beden Hataları: Bedenlerin yanlış serilenmesi, giysi parçalarının ölçülerinin birbirinden farklı olması, örneğin; beden L iken kolların XL olması şeklindeki hatalardır. Bu tip hatalar çok fazla görülmemektedir.

d) Giysi Hataları: Bozuk fermuarlar, düzensiz elbise kenarları, gevşek düğmeler, yanlış düğme delikleri, açılmamış düğme delikleri, dikişi yapılmamış kenarlar, eşit olmayan parçalar, uygun olmayan süslemeler ve kumaş renklerindeki farklılıklardır**(Alagulakshmi vd., 2012: 3).**

3. Verimlilik

Verimlilik çeşitli yayınlarda farklı açılardan tanımlanmaktadır. En genel anlatımıyla, üretim sürecine sokulan çeşitli faktörlerle (girdiler) bu sürecin sonunda elde edilen ürünler (çıktılar) arasındaki ilişkiyi ifade eden verimlilik, savurganlıktan uzak, kaynakları en iyi biçimde değerlendirerek üretmektir(Yükçü ve Atağan, 2009: 4). Verimlilik, çeşitli mal ve hizmetlerin üretimindeki kaynakların (emek, sermaye, arazi, malzeme, enerji, bilgi) etken kullanımıdır, şeklinde de tanımlanmaktadır(Prokopenko, 1992: 3).

Verimlilik üretilen mallar ya da sunulan hizmetler açısından, kullanılan her birim girdi ile üretim miktarı arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Verimlilik, faaliyetlerin gerçekleştirilmesi esnasındaki teknik etkinliğin göstergesi olarak da belirtilebilir(Oyman, 2009: 16).

Fransız Verimlilik Grubu, verimliliği aşağıda verildiği gibi iki kısımda tanımlamaktadır.

1. Dar anlamda verimlilik: teknik açıdan verimlilik ile aynı anlama gelmekte, üretim miktarı (çıktı) ile üretim faktörleri miktarı (girdi) arasındaki ilişkiyi belirtmektedir. Dar anlamda verimlilik tek bir üretim faktörü ile üretim miktarı arasındaki ilişkiyi belirleyebileceği gibi, üretim faktörleri toplamı ile üretim miktarı arasındaki ilişkiyi de belirleyebilecektir. Uygulama ve literatürde bu verimlilik tanımı kullanılmakta ve birim üretim faktörüne karşılık gelen üretim miktarı olarak tanımlanmaktadır.

2. Geniş anlamda verimlilik: ekonomik amaçlara ulaşmada, araçların duyarlılık ve etkinliğini ölçen bir kavram şeklindedir (Şahin, 1994: 8).

Michele Battista verimliliği, ‘’üretim faktörlerinin daha az miktarda kullanılması’’ olarak tanımlarken, Peter Drucker de aynı yaklaşımla, verimliliği ‘’ en az çaba ile tüm üretim faktörlerinin ortaya koyduğu üretim miktarı olarak tanımlamaktadır(Şahin, 1994: 8).

Jean Fourastie ise ‘’girdi ve çıktı arasındaki fiziksel oran’’ biçiminde bir tanımlama getirmekle beraber, tam ve kesin bir tanım yapmanın, oldukça zor olduğunu ifade etmiştir (Şahin, 1994: 8).

Üretim faktörlerinden her birisi için verimlilik, üretim faktörlerinin sağladığı artışla ifade edilebilmektedir. Çalışan verimliliği, belirli bir dönemde mevcut çalışanın üretim miktarında sağladığı artışın, dönem başındaki toplam üretime oranlanmasıyla hesaplanabilmektedir. Makine verimliliği, işletmede belirli bir dönemde, mevcut makinalarda yapılan üretimdeki artışın, dönem başındaki toplam üretime oranlanmasıyla elde edilmektedir. Sermaye verimliliği, mevcut sermayede belirli bir dönemdeki artışın, dönem başındaki sermaye miktarına oranlanmasıyla elde edilmektedir. Üretim faktörlerinde bir önceki döneme oranla artış söz konusu olmadığında, verimlilik yerine verimsizlik durumu söz konusudur(Tekin, 2011: 170).

Avrupa Verimlilik Komitesi (EPA) verimliliği aşağıda belirtilen şekillerde tanımlamaktadır:

♦ Verimlilik, her bir üretim öğesinin etken olarak kullanım derecesidir.

♦ Verimlilik, her şeyden önce bir düşünce tarzıdır ve sürekli var olanı iyileştirmeye çalışır.

♦ Verimlilik, her şeyin bugünün dünden, yarının bugünden daha iyi yapılabileceği inancına dayanır. Dahası, değişen koşullara ekonomik faaliyetleri uyarlamak, yeni teori, teknik ve yöntemleri uygulamak için bir çabayı gerektirmektedir.

♦ İnsanoğlunun ilerlemesi için somut bir çabadır(Uçmuş, 2004: 11).

Joseph Prokopenko’nun yapmış olduğu genel tanımlamaya göre verimlilik, ‘’Bir üretim ya da hizmet üretiminin ürettiği çıktı ile bu çıktıyı yaratmak için kullanılan girdi arasındaki ilişkidir”. Bu nedenle verimlilik, çeşitli ürün ve hizmetlerin üretimindeki kaynakların, emek, sermaye, toprak, malzeme, makine, enerji, bilginin etken kullanımıdır. Düşünce açısından ise verimlilik, bir zaman süreci içerisinde oluşan sonuçlarla, bu sonucu elde etmek için harcanan çabanın ilişkisi olarak karşımıza çıkmaktadır(Şahin, 1994: 7).

Verimliliğin ölçülmesinde çok farklı yöntemler uygulanmaktadır. Deshpande ve Payne (2006)’ın “Verimliliğin, Etkenlik ve Etkililiğin Bir Ürünü Olarak Tanımlanması” modelindeki Çarpımsal Metot hazır giyim dikim sürecindeki işlemlere uygulanarak verimlilik hesaplamaları yapılabilir. Aşağıda verilen tanımlar ve hesaplamalarla bu model açıklanmıştır.

3.1. Verimliliğin, Etkenlik ve Etkililiğin Bir Ürünü Olarak Tanımlanması:

Organizasyonlar, verimliliklerini artırmak için büyük çaba sarf etmektedirler. Bunu yapmanın bir yolu, yüksek performanslı çalışanları istihdam etmek ve sürekliliğini sağlamaktır. Diğer bir seçenek ise, yüksek verimlilik seviyelerindeki çalışanları ödüllendirip, düşük olanları cezalandırmaktır. Örneğin, General Electronic (GE) firması, her yıl çalışanlarını performans seviyelerine göre sıralayıp, en alttaki %10’luk kısmı işten çıkarmaktadır. Doğru bir

değerlendirme yapabilmek adına, çalışan verimliliğinin doğru biçimde nasıl değerlendirileceğinin bilinmesi gereklidir(Deshpande ve Payne, 2006: 1).

Pritchard (1992) verimliliği, etkenliğin (kaynak kullanım kalitesi) ve etkililiğin (hedeflere ulaşma) bir kombinasyonu olarak tanımlamıştır. Etkenlik "bir şeyleri doğru yapmak", etkililik ise, "doğru şeyleri yapmak" olarak da düşünülebilir(Deshpande ve Payne, 2006: 1).

Verimlilik, etkenlik ve etkililiğin bir kombinasyonu ise, bunların nasıl birleştirileceği sorusu gündeme gelmektedir. Deshpande ve Payne (2006) bunun aşağıda belirtilen iki şekilde yapılabileceğini ifade etmişlerdir.

(1) **Toplamalı Model** (bileşenlerin birbirlerine eklenmesi)

(2) **Çarpımlı Model (**bileşenlerin çarpılması)

Herhangi bir verimlilik seviyesi için her bir bileşenin bir şekilde bulunması gerekliliği vardır. Eğer herhangi biri sıfır olursa, verimlilikte sıfır olacaktır(Deshpande ve Payne, 2006: 1).

1. Toplamalı Model (Additive Model): Bu modelde verimlilik, etkenlik ve etkililik indekslerinin toplamı olarak ifade edilmektedir. Toplamalı model, toplamanın değişme ve birleşme kurallarına uyar. 100/2 değeri de bir çarpım faktörüdür ve son verimlilik indeksini 100'e çekmek için kullanılır. Hem etkenlik hem de etkililik indeksleri oranlardır ve 0 ile 1 arasında değerler almaktadırlar. Toplamalı Model, aşağıdaki eşitlikle verilmektedir(Deshpande ve Payne, 2006: 1).

Verimlilik İndeksi (VI) = [Etkenlik (η) + Etkililik indeksi (EI)]*100 / 2

2. Çarpımlı Model (Multiplicative Model): Bu modelde verimlilik, etkenlik ve etkililik indekslerinin çarpımı olarak ifade edilmektedir. Bu modelde değişme ve birleşme kurallarına uyar. 100 çarpım faktörü, son verimlilik indeksini 100'e çekmek için kullanılır. Çarpımlı Model, aşağıdaki eşitlikle verilmektedir(Deshpande ve Payne, 2006: 1).

Verimlilik İndeksi (VI) = Etkenlik (η) *Etkililik indeksi (EI)*100

Modellerin Karşılaştırılması: Modellerin karşılaştırılmasına yardımcı olacak farklı etkenlik ve etkililik seviyeli bazı durumlar incelenebilir. Bunlar aşağıda verilmiştir(Deshpande ve Payne, 2006, s. 1).

Durum 1: Yüksek etkenlik ve yüksek etkililik: Bakkal, 10 dk.'da 45 parça gözden geçirmektedir (standart norm, 10 dk.'da maksimum 50 parçanın gözden geçirilmesidir) ve parçaların doğru bir şekilde ortalama kontrolü % 90 dır (doğru bir şekilde (hatasız olarak)

kontrol edilmiş ürün sayısının kontrol edilen toplam ürün sayısına oranı % 90 dır). 45 parçanın tamamı doğru-hatasız gözden geçirilmiş olsaydı, bu oran % 100 olacaktı).

Toplamalı Model: VI = [45 / 50 + 90 /100]* 100/2 = **90**

Çarpımlı Model: VI = 45 / 50 * 90 /100 * 100 = **81**

Durum 2: Düşük etkenlik ve yüksek etkililik: Bakkal 10 dk.'de sadece 25 parçayı % 90 doğrulukla gözden geçirmektedir.

Toplamalı Model: VI = [25 / 50 + 90 /100]* 100/2 = **70**

Çarpımlı Model: VI = 25 / 50 * 90 /100 * 100 = **45**

Durum 3: Yüksek etkenlik ve düşük etkililik: Bakkalın 10 dk.'de 45 parçayı % 50 doğrulukla gözden geçirmektedir.

Toplamalı Model: VI = [45 / 50 + 50 /100]* 100/2 = **70**

Çarpımlı Model: VI = 45 / 50 * 50 /100 * 100 = **45**

Durum 4: Yüksek etkenlik ve sıfır etkililik: 4. durum uç bir örnektir. Bakkal 10 dk.'de 45 parçayı kontrol etmekte ancak bütün parçaları yanlış olarak gözden geçirmektedir.

Toplamalı Model: VI = [45 / 50 + 0 /100]* 100/2 = **45**

Çarpımlı Model: VI = 45 / 50 * 0 /100 * 100 = **0**

Durum 5: Çok düşük etkenlik ve yüksek etkililik: Durum 5, durum 4'ün tersi bir durumu ifade eder. Bakkal 10 dk.'de 5 parçayı, %100 doğrulukla gözden geçirmektedir.

Toplamalı Model: VI = [5 / 50 + 100 /100]* 100/2 = **55**

Çarpımlı Model: VI = 5 / 50 * 100 /100 * 100 = **10**

İki model de oldukça açık ve kolay bir şekilde hesaplanabilmektedir. Modeller ilk 3 durumda, eşit doğruluk ve kusursuzluğu göstermekte ve birbirleriyle karşılaştırmaya izin vermektedirler. Ancak 5 durumun tamamında da toplamalı model verimliliği fazla hesaplamaktadır. Ayrıca, 4. durumda, etkililik sıfır olduğunda, verimlilik indeksi toplamalı modele göre 45 bulunmaktadır. Bu durum, bileşenlerden biri hiç etkili olmadığında bile az da olsa verimli çıkabileceğine işaret etmektedir. Bu daha önce söylenen kavramsal anlatıma göre tutarsız bir durum oluşturmaktadır(Deshpande ve Payne, 2006: 2).

"Çarpımlı model, bu uç durumları daha doğru bir şekilde ele almaktadır ve bu nedenle de toplamalı modelden daha iyi bir model olarak ifade edilebilir"(Deshpande ve Payne, 2006: 2).

"**Verimliliğin, etkenlik ve etkililiğin bir ürünü olarak tanımlanması"** modelinin **Çarpımsal Metot'una göre** verimlilik hesabına örnek olarak aşağıda bir uygulama yapılmıştır.

Bir üst giysi modelinin, seçilen bazı önemli işlemlerinin gerçek etüt verilerinden alınmış işlem süreleri ve hesaplanan standart değerler Tablo 1'de verilmiştir. Burada belirtilen standart değerler, aşağıda verilen formül yardımıyla hesaplanmıştır. Günlük çalışma zamanı olarak 8 saat(28800 sn) esas alınmıştır.

$$\text{STANDART ADET} = \frac{\text{Günlük Çalışma zamanı (sn)*}}{\text{Bir İşlemin Süresi (sn)}}$$

*** Günlük Çalışma zamanı: 28800 sn(8 saat)**

Örneğin; Manşet takma işlemi(Bir günlük adet) = 28800(sn) / 114,48(sn)= 252 adet(standart adet). Diğer işlemlerin standart çıktıları da bu şekilde hesaplanmıştır.

Tablo 1: Her bir işlem için zaman etüdü süresi ve günlük standart üretim adedi.

İŞLEMLER	İşlem Süresi(Sn)	Üretim Adet	Standart Adet (8 saatlik adet)
1. Manşet kapatma	114,48	1	252
2. Kol cebi dikme	151,37	1	190
3. Gaze çekme	181,9	1	158
4. Tulum yapma	111,94	1	257
5. Kol dirsek baskı	145,01	1	199

Tablo 1'de zaman etüdü süresi ve günlük standart üretim adedi verilen işlemlerin verimlilik değerleri, fiili çıktı ve hata adedi esas alınarak hesaplanmış ve Tablo 2'de verilmiştir. Tulum yapma işleminde etüt bilgilerine göre günlük 257 adet üretmesi gerekirken 218 adet üretmiş, bunun da 27 tanesi hatalı olduğundan verimlilik değeri % 75 olarak hesaplanmıştır. Kol cebi dikme işleminde etüt bilgilerine göre günlük üretmesi gerekirken 190 adede çok yaklaşmış olup 187 adet üretimi hatasız yaptığından verimlilik % 98 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2: Her bir işlem için hesaplanmış verimlilik değerleri.

İŞLEMLER	Fiili Çıktı(F)	Hata adeti	Planlanan Çıktı(P)	Etkililik	Etkenlik	Verimlilik(%)
1. Manşet kapatma	225	15	210	0,93	0,89	83
2. Kol cebi dikme	187	-	187	1	0,98	98
3. Gaze çekme	156	4	152	0,97	0,99	96
4. Tulum yapma	218	27	191	0,88	0,85	75
5. Kol dirsek baskı	172	9	163	0,95	0,86	82

4. İş Eğitimi (İş Başında İş Eğitimi)

İş eğitimi, hizmet içi eğitim yöntemlerinden biri olan iş başı eğitim yöntemidir(Akmeşe, 2007: 22). "İşin teknik olarak doğru bir şekilde yapılabilmesi için gerekli bilgilerin, becerilerin ve sorumluluk bilincinin kişiye sistemli bir şekilde kazandırılmasıdır"(Ünal ve Yakınol, 2009: 146). İş eğitimi verilerek, kişilerin işteki becerileri arttırılır, işin detayları, kritik kısımları öğretilerek, hataların önüne geçilmesi sağlanır. İş eğitiminin amaçları aşağıdaki şekilde belirtilebilir:

- İş öğrenme süresinin kısaltılması,
- Çalışacak kişinin karşı karşıya geleceği başlangıç zorlukların azaltılması,
- Çalışanın daha verimli çalışmasının sağlanması, hatalı üretimin azaltılması,
- Üretim sırasında yetersiz eğitimden kaynaklanabilecek kayıp zamanların azaltılması,
- İş kazalarının önlenmesi(Ünal ve Yakınol, 2009: 146).

Dikim operatörleri, konfeksiyon üretiminin temel ve en değerli kaynaklarıdır. Bundan dolayı işletmeler, operatörlerden beklenen becerileri geliştirmek için çalışmak durumundadırlar. Bazı uzmanların da belirttiği gibi; ''Eğitim bir harcama olmakla beraber bir yatırımdır''. Dikim operatörü üretimi, operatörün işindeki beceri seviyesine bağlı olarak değişmektedir. Düşük seviyedeki operatör, kaynakları (zaman) fazla harcayacak, çıktıyı (ürün) az verecektir. Eğitimsiz ve düşük beceri düzeyine sahip operatör kaliteyi de etkileyecektir. Eğitim sayesinde arttırılan operatör beceri seviyesinden dolayı çıktı miktarları da iyileştirilecektir. Eğitim para ve zaman gerektirmektedir. Bu nedenle, yalnızca spesifik görevlerin yerine getirildiği operatörlere uygulanmalıdır(Anwar, 2012: 14).

4.1. İş Eğitiminin Ürün Kalitesine Etkisi

Eğitimde amaç; istenilen kaliteyi en ekonomik şekilde sağlayacak bilinç, bilgi ve becerinin kazandırılmasıdır. Eğitim programları, farklı seviyelerdeki çalışanların kendi görevlerini öğrenmelerini ve bu görevler kapsamında faaliyetlerini planlayabilmeleri için gerekli olan ortam ve koşulları sağlamaktadır. Eğitim gereksinimleri kurumlara, görev ve sorumluluklara göre değişiklikler gösterdiği için, eğitim programlarının içeriği değişen

ihtiyaçlara uygun olarak ortaya konulmalıdır. İhtiyaç duyulan eğitimin içeriği, hali hazırdaki bilgi ve yetenek dikkate alınarak, yapılan işin özelliklerine göre belirlenir(Güldür, 2014: 21).

Üretimde kaliteli ürünler elde etmek için yaptığı işi detaylarına kadar bilen ve ürünün kalite standartlarını uygulayabilen dikim operatörlerine ihtiyaç duyulmaktadır. İşletmelerin, üretimlerini aksatmadan pratik olarak uygulanabilen iş eğitimi programlarını, iş süreçlerinde hayata geçirmeleri, kaliteyi yaşayan bir unsura dönüştürmede etkili olmaktadır. Üretimde kalitenin sağlanması eğitimle başlamakta ve kalitenin devamlılığı sürekli eğitim uygulamalarıyla devam etmektedir. İşletmede üretimi etkileyen her aşamada kalitenin var olabilmesi ve bunun ürün kalitesine yansıyabilmesi çok boyutlu düşünülmesi gereken bir konudur. Bunu sağlayacak olan da üretimi öncelikle etkilediği düşünülen dikim operatörlerine yönelik olarak uygulanacak, işyerinin amacına, ihtiyaca ve operatörün seviyesine uygun olarak yapılacak eğitim faaliyetleridir. İş eğitiminin planlaması, uygulaması ve değerlendirilmesi işletmeler için dikkatle üzerinde durulması gereken bir konudur. Çünkü iş eğitimi işyeri çalışanlarına ne kadar uygun planlanırsa, üretim kalitesi de o denli hızlı yükselecektir.

4.2. İş Eğitiminin Üretim Verimliliğine Etkisi

Bir kurumda, bir işletmede verimliliğin artması için eğitimli ve donanımlı insan gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bilgi ve beceri sahibi çalışanlar bu niteliklerden yoksun çalışanlara göre kuruma daha fazla katkı sağlamaktadır. İletişim ve teknolojinin her geçen gün yenilendiği bu yüzyılda, rekabet üstünlüğü sağlamak için çalışanlarda olması gereken donatılar ve yetkinlikler, hizmet içi eğitimlerle artırılarak çalışanların gelişmeleri sağlanır. Ayrıca hizmet içi eğitim ile işe yeni başlayan çalışanlar için kurum hakkında bilgiler verilirken, yapılan işlerle ilgili olarak beceri ve yeteneklerinin yükseltilmesi için iş başında öğrenim görmelerine olanak sağlanır. Çünkü herhangi bir kurumda yürütülen işe başlamadan önce veya işleyiş aşamasında, gelişmeyi engelleyici sorunlarla mücadelede, hizmet içi eğitimin katkısı büyüktür. İş hayatının her aşamasında çalışanlar her an bilgilenme ihtiyacı içinde olabileceklerinden, sabit bir kavram olmayan, dinamik bir yapıda olan hizmet içi eğitim ile bu ihtiyaç karşılanabilir(Ulutaş, 2011: 76).

İş eğitimi, hazır giyim sektöründe önemli bir üretim girdi faktörü olan işgücünün verimliliğinin arttırılmasını sağlamaktadır. Planlı ve seviyelere göre yapılan iş eğitimi, çalışanların üretim miktarı arttırma kapasitesini güçlendirir. İş gücü eğitildikçe yaptığı işlemlerde daha uzman ve bilgili duruma gelir. Dolayısıyla üretim miktarında standardı yakaladığı gibi bunun üstüne çıkma aşamasında da bulunabilir.

İşgücü verimliliği çalışanların daha iyi, daha hızlı, daha çok çalışması ile veya çalışanların daha yetenekli ve becerili olması ile artar. Yetkinlikleri gelişen bir çalışanın iş yapış şeklinde iyileştirmeler yaptığı görülür. Dolayısıyla aynı işin daha az zamanda daha kaliteli yapılması sağlanmış olur. Birçok firmada, işe yeni başlayan çalışanların tam anlamıyla verimli ve üretken hale gelebilmesi için belirli periyotlarda ve bir kılavuz eşliğinde formal ve iş başı eğitimi verilmektedir. Ne kadar fazla hizmet içi eğitim verilirse o kadar fazla insan sermayesine yatırım yapılmış olur. Hizmet içi eğitim, ekonomik büyümeyi, bireysel gelişmeyi ve eşitsizliği azaltmanın en temel öğesi olan insan sermayesinin oluşturulmasına katkı sağlar. Hizmet içi eğitim sonrasında, firmanın ekonomik faaliyetine ilişkin olarak çalışanlara kazandırılan bilgi, yetenek, beceri ve diğer özellikler çalışanların yetkinliğinin artırılmasını, bu suretle de verimliliğin arttırılmasını sağlar(Akgül, 2008: 94).

S. Kuznetz, R. M. Solov ve Denison gibi ekonomistler tarafından yapılan uygulamalı araştırmalar açıkça belirtmiştir ki eğitim faaliyetleri sonunda verimlilik artmaktadır. Batının ekonomik gelişmesinde en önemli rolü, çalışan ya da sermaye gibi fiziksel etkenlerin artışı değil, bilgi ve eğitim düzeyinin yükselişi, teknolojinin ilerlemesi gibi fiziksel olmayan, ancak verimlilik artışlarına yol açan yeni etkenler oynamıştır. Sermaye ve diğer geleneksel üretim faktörlerindeki artışların ekonomik gelişmeye olan katkısı % 30 - % 40 seviyesinde kalırken; eğitim ve öğretimin bir yandan teknolojik ilerlemeye, diğer yandan çalışan niteliğinin yükseltilmesine ve yönetimin etkinlik kazanmasına yaptığı etki ile gelişmeye olan katkısı % 60 - % 70 olarak hesaplanmıştır. Bu verilerden de anlaşılacağı üzere, eğitimli çalışan verimliliği arttırarak, üretim maliyetlerini düşürmekte, ürün kalitesini yükseltmekte ve bu gelişim de ülkenin uluslararası rekabet düzeyini olumlu yönde etkilemektedir(Akgül, 2008: 71).

5. Sonuç

Gelişen teknoloji ve değişen rekabet koşulları, işletmelerin uzun vadede kendilerini zamana ve bulundukları pazar koşullarına uydurabilme şartlarını oluşturabilmelerini her geçen gün daha da zorlaştırmaktadır. Ancak işletmeler kalite ve verimliliklerini arttırarak, zamana uyumu kolaylaştırmada önemli adımlar atabilirler.

İşletmelerde kalite ve verimliliğin iyileştirilebilmesi için üretim kalite ve verimlilik durumunun tespitinin yapılması ve buna göre önlemlerin alınması gerekmektedir. Hazır giyim işletmelerinde kalite ve verimliliği etkileyen bir çok faktör bulunmaktadır. Bunlardan üretimin temel taşı olan dikim operatörü özellikle öne çıkmaktadır. Dikim operatöründen kaynaklanan kalitesizliğin düşürülmesinde ve verimliliğin arttırılmasında iş eğitimi bir araç olarak kullanılabilir. Dikim operatörüne uygulanan iş eğitimi ürün kalitesini yükselterek, üretim verimliliğini arttırabilir.

Verimlilik ölçümlerinde önemli bir üretim faktörü olan çalışan faktörünün verimliliğinin hesaplanmasında Deshpande ve Payne (2006)'ın "Verimliliğin, Etkenlik ve Etkililiğin Bir Ürünü Olarak Tanımlanması" modelinin Çarpımsal Metot tekniği kullanılabilir. Bu yöntemde dikim bölümünde üretim yapan dikim operatörlerinin günlük üretim adetleri, hata adetleri ve olması gereken standart üretim adetleri belirlenerek, etkenlik ve etkililik hesapları yapılarak verimlilik ortaya çıkarılır.

Hazır giyim üretimi dikim bölümünde; dikim operatörü, iş eğitimi, kalite ve verimlilik dörtlüsü etkileşim halinde olduğundan, bu unsurları gözeterek kalite iyileştirme ve verimlilik arttırma çalışmaları yapılabilir. İş eğitimi dikim operatörünü geliştirmekte, bu durumda hataların azaltılmasını ve üretim miktarlarının arttırılmasını sağlamaktadır.

Kaynakça

Akgül, Ö. (2008). *Hizmet içi eğitimin işgücü verimliliğine etkisi***.** Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akmeşe, M. (2007). *Konya, Ankara ve Denizli'de bulunan hazır giyim işletmelerinde hizmet içi eğitimin yeri, önemi ve bu alanda yapılan uygulamaların değerlendirilmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Alagulakshmi, V., Subhathra, K., Vanitha, S. (2012). *Quality systems for garment manufacture.* 20 Eylül 2012 tarihinde http://www.fibre2fashion.com/industry-article/8/800/quality-systems-for-garment-manufacture1.asp sayfasından erişilmiştir.

Anwar, S. (2012). *Effective ways to improve productivity in garment production.* 22 Eylül 2012 tarihinde http://www.slideshare.net/sunjib77/how-to-improve-productivity-in-sewing-floor sayfasından erişilmiştir.

Deshpande, S. and Payne, S. C. (2006, May). *Defining productivity as the product of efficiency and effectiveness.* Dallas TX: Poster presented at the 21st annual meeting of the Society for Industrial and Organizational Psychology Conference.

Göçer, E. (2011). *Konfeksiyonda kumaş ve model çeşitliliğinin üretimde kalite ve verimliliğe etkisi.* Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Güldür, M. (2014). *Hazır giyim üretiminde ütüleme kalitesinin hizmet içi eğitim süreci ile iyileştirilmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Montgomery, D. C. (2009). *Introduction to statistical quality control.* Arizona State University: John Wiley & Sons, Inc.

Oyman, S. (2009). *Stratejik yönetim sürecinde performans ölçümü ve dengeli sonuç kartı uygulaması: Türkiye Cumhuriyet merkez bankası için bir değerlendirme.* Uzmanlık Yeterlilik Tezi. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. Muhasebe Genel Müdürlüğü. Ankara. 22 Nisan 2012 tarihinde http://www.scribd.com/doc/76891675/9/Verimlilik-Etkinlik-Etkililik sayfasından erişilmiştir.

Prokopenko, Joseph. (1992). *"Verimlilik yönetimi uygulamalı elkitabı".* Çeviri: Olcay Baykal, Nevda Atalay, Erdemir, Fidan. Ankara: Milli Prodüktivite Yayınları: 476.

Ross, J. E. (2009). *Total quality management, definition of quality.* 20 Eylül 2012 tarihinde http://totalqualitymanagement.wordpress.com/2009/08/27/definition-of-quality/ sayfasından erişilmiştir.

Scherkenbach, W. (1991). *The Deming route to quality and productivity: road maps and roadblocks.* 8 Şubat 2011 tarihinde Web:http://books.google.co.uk/books?hl=en&lr=&id=g5Y9GEMjjUUC&oi=fnd&pg=PA6&dq=deming+route+to+quality+and+productivity&ots=Lvdb1zz7k_&sig=XG6_BO98XWkDIg68h5zAd4VlQWY#v=onepage&q&f=false sayfasından erişilmiştir.

Şahin, H. (1994). *Verimlilik ve verimliliğin ölçümü.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tekin, M. (2011). *Sanayi işletmelerinde verimlilik ve önemi.* 19 Mart 2011 tarihinde http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/dergi/sayi1-8/1/tekin.pdf sayfasından erişilmiştir.

Uçmuş, E. (2004). *Sürdürülebilirlik verimlilik ve bir uygulama çalışması.* Yüksek lisans Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Ulutaş, K. (2013). *Belediyelerde hizmet içi eğitimin işgücü verimliliğine etkisi: Gebze belediyesi örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ünal. Z. B., Yakınol, E. Z. (2009). *Konfeksiyon işletmelerinde öğrenme ve uyum sürecinin iyileştirilmesine yönelik bir araştırma.* Ankara: Hazır Giyim Sektöründe Eğitimden İstihdama Etkin Geçiş Ulusal Sempozyumu Bildiriler Kitabı.

Yükçü, S., Atağan, G., (2009). *Etkinlik, etkililik ve verimlilik kavramlarının yarattığı karışıklık.* Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23(4): ss. 2-3.

Entegre Raporlamada Küresel Gelişmeler ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi

Orhan ELMACI[1], Şerafettin SEVİM[2]

Abstract

The International Integrated Reporting Board (IIRC) will shed light on the decisions of information users worldwide; "Integrated reporting" provides the need for information on goals, strategies and value creation. Integrated reporting is a new reporting system based on transparency and accountability principles that demonstrates the creation of short, medium and long term value of financial and non-financial data in the context of capital goods.

In this study, based on the integrated reports of the four companies that were successful in integrated reporting in the world, Content, presentation and philosophical bases and aimed to create a roadmap for integrated reporting processes in large scale enterprises operating in Turkey by analyzing the value creation as a theoretical components of the integrated report, general principles, quality of information and report content literature review **.**

Keywords: Integrated Reporting, Decision-making in Business and Non-Business Information Users, Generating Medium and Long Term Value

Özet

Uluslararası Entegre Raporlama Kurulu (IIRC) dünya çapında, bilgi kullanıcıların kararlarına ışık tutacak; hedeflere, stratejilere ve değer yaratmaya ilişkin bilgi gereksinimini "entegre raporlama" ile sağlamaktadır. Entegre raporlama, şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkeleri temelinde, finansal ve finansal olmayan verilerin, sermaye ögeleri bağlamında kısa, orta ve uzun vadede değer yaratımını gösteren yeni bir raporlama sistemidir.

Bu çalışma da, dünyada entegre raporlamada başarılı dört şirketin entegre raporları baz alınarak; içerik, sunum ve felsefi temelleri bakımından incelenmiş ve entegre raporun teorik bileşenleri olarak değer yaratma, genel ilkeler, bilginin niteliği ve rapor içeriği literatür incelemesi ile analiz edilmek suretiyle Türkiye'de faaliyette bulunan büyük ölçekli işletmelere entegre raporlama süreçlerine yönelik bir yol haritası oluşturulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Entegre Raporlama, İşletme İçi ve İşletme Dışı Bilgi Kullanıcılarında Karar Verme, Orta ve Uzun Vadede Değer Yaratma.

[1] Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, oelmacı@dumlupinar.edu.tr
[2] Prof. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, serafettin.sevim@dpu.edu.tr

Giriş

Günümüzde çevresel, sosyal ve yönetimsel risklerin ve belirsizliklerin kurumların sürdürülebilirliğini doğrudan etkilemesi nedeniyle kurumların performanslarının ölçülmesi ve analizinin tek boyutludan çok boyutluya evrilmesine neden olmuştur. Özellikle kurum performansının ölçülmesinde finansal ve finansal olmayan göstergelerin karşılıklı dinamik etkileşimlerinin dikkate alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Çünkü finansal raporların, sadece şirketlerin geçmişteki finansal durumu ve faaliyet sonuçları hakkında bilgi üretmeleri, işletmelerin gelecek yönelimli stratejik ve operasyonel kararların verilmesinde yetersiz kalmaktadır. Karar vericiler artık, geçmişe ait finansal verilerle birlikte geleceğe ışık tutacak hedeflere, stratejilere ve değer yaratmaya ilişkin bilgilere gereksinim duymaktadırlar. Bu perspektif de ortaya çıkan bu gereksinimi karşılamak için raporlamayı sistematik bir yaklaşımla, geleceğe dönük bütünleşik bir bakış açısıyla ele almak zorunlu hale gelmiştir. Bu bağlamda, tüm paydaşlara ulaşmayı hedefleyen entegre düşünce ve raporlama döngü paradigmasını karşılayan entegre raporlama enstrümanı ortaya çıkmıştır. Entegre Raporlama, entegre bir yönetim anlayışını gerekli kılmakta ve kurumların sürdürülebilirlik performans göstergelerinin (KPI) şirketin en üst düzeyinde takip edilip yönetilmesi zorunludur.

Entegre raporlama, örgütlerin toplumda oynadığı rolü ve uzun vade de değer yaratılmasına katkıda bulunan daha geniş ölçütleri daha iyi ifade etmek için oluşturulmuş bir konsepttir. Bu konseptin özünde, mali performansa ek olarak yaratılan/yaratılacak değerin, çevreye, sosyal itibara, insan sermayesi becerilerine ve diğerlerine olan güven gibi tüm sürdürülebilirlik kritik faktörlerini dinamik ve karşılıklı ilişkilerini bütüncül olarak ele almakta ve temel yapı taşını oluşturmaktadır (Eccles,Krzus,2010:85,Mio,2016:4, Busco,vd.,2013:8). Entegre raporlama; bir kuruluşun zaman içinde sermaye öğeleri bağlamında bütünleştirerek hesap verebilirlik ve yönetilebilirlik öğelerini güçlendirmek ve bunların birbirlerine olan bağımlılıklarının anlaşılmasını sağlayarak gelecekte kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma yeteneğini ortaya koyan bir yaklaşımdır. Bu sistem yaklaşımı perspektifinde kurumun nasıl değer yaratacağının ortaya konmasının yanı sıra eş zamanlı olarak kurumun karar verme ve harekete geçme unsurlarını destek vermektedir(SAICA, 2013:31). Başka bir deyişle, entegre raporlama kuruluşun kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma yeteneğine odaklanmakta ve bu sayede: i- stratejik odaklılık, ii-bilgiler arası bağlantı, iii-sermaye öğeleri ve bunlar arasındaki bağlantılara birleşik vurgu yaparak, kuruluş içinde entegre düşünce sisteminin önemini vurgulamaktadır. Bu yapısal özelliği ile kurumsal denge ve sürdürülebilirlik için Katalizör görev üstlenerek sinerjik bir etki yaratmaktadır.

Bugüne kadar entegre raporlama ile ilgili Uluslararası Entegre Raporlama Kurulunun(IIRC) dünya çapında yaptığı önemli çalışmalar Ülkemizde henüz istenen düzeyde yaygınlaşamamıştır. Türkiye'de pilot uygulama olarak iki şirkette entegre raporlama çalışmalarına başlanmış olmasına karşın, elde edilen değer yaratmaya yönelik verilerin stratejik kararlarda nasıl kullanılacağı konusunda tereddütler oluşmuştur.

Entegre rapor, başta yatırımcılar ve kreditörler olmak üzere işletme dışı bilgi kullanıcıların şirketlerin faaliyetlerinin sürdürülebilirliği ve gelecekteki değer yaratma yetkinliklerinin nasıl arttırabilecekleri konusunda bir Kurumsal raporlama normu sağlamayı hedeflemektedir. Bu hedefe ulaşmak için: i-Geleceğe yönelme ve Stratejik odaklılık, ii. Bilgiler arası bağlantı, iii. Paydaşlarla ilişkiler, iv- Önemlilik, v- Kısa ve öz olma, vi-Güvenilirlik ve eksiksizlik, vii- Tutarlılık ve karşılaştırabilirlik ilkelerini temel alarak, kurumun stratejik katmanlarından elde edilecek verilerden etkinlik ve finansal fayda elde etmek öncelikli amaçtır. Bu veriler, performansla ilgili gerekli kararların en iyi şekilde verebilmesi ve ölçümlerin yapabilmesi açısından da önem arz etmekte. Entegre raporlamada yer alan bilgiler,

gerek performansı en iyi şekilde yönetebilmek gerekse optimize edebilmek için gerekli bilgi matrislerinin ve haritalarının oluşturulmasına ve dolayısıyla bilgi yönetim sisteminin işletmede kurulmasına ve işletilmesine olanak sağlar. Bu verilerin, anlamlı analizlerin yapılabilmesine olanak sağlaması, veriler arasındaki gizli desenleri, örüntüleri, enstanteleri gösterebiliyor olması, entegre düşüncenin kurumun tüm stratejik birimlerine ve faaliyetlerine nüfuz etmesini sağlayacaktır. Bu ayrıca, entegre raporun hazırlanması dahil olmak üzere iç ve dış raporlama ve bildirim süreçlerini destekleyen bilgi sistemlerinin daha iyi entegre edilmesini de sağlayacaktır.

Kuruluşun stratejisi, yönetimi, performansı ve gelecekten beklentilerinin kısa, orta ve uzun vadede nasıl değer yarattığının kısa ve öz bir sunumu" olarak tanımlanan entegre rapor, kuruluşların yatırımcılarına ve diğer paydaşlarına yarattıkları değeri daha iyi ortaya kaoyabilmek gereksiniminden doğmuştur. Finansal ve sürdürülebilirlik raporlarının birleştirilmesinin ötesine geçen entegre raporlama, bu bilgiler arasındaki bağlantıları kurarak, sunulan bilgilerin şirketin değer yaratma kapasitesine etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylelikle entegre rapor, başta yatırımcılar olmak üzere bir kuruluşun tüm paydaşlarına kuruluşa ilişkin bütüncül bir bakış açısı sunarak daha iyi kararlar almalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. başta yatırımcılar olmak üzere bir kuruluşun tüm paydaşlarına kuruluşa ilişkin bütüncül bir bakış açısı sunarak daha iyi kararlar almalarına yardımcı olmayı amaçlar. "Kuruluşun stratejisi, yönetimi, performansı ve gelecekten beklentilerinin kısa, orta ve uzun vadede nasıl değer yarattığının kısa ve öz bir sunumu" olarak tanımlanan1 entegre rapor, kuruluşların yatırımcılarına ve diğer paydaşlarına yarattıkları değeri daha iyi anlatabilme ihtiyacından doğmuştur. Finansal ve sürdürülebilirlik raporlarının birleştirilmesinin ötesine geçen entegre raporlama, bu bilgiler arasındaki bağlantıları kurarak, sunulan bilgilerin şirketin değer yaratma kapasitesine etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylelikle entegre rapor, başta yatırımcılar olmak üzere bir kuruluşun tüm paydaşlarına kuruluşa ilişkin bütüncül bir bakış açısı sunarak daha iyi kararlar almalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. (Aras, Sarıoğlu, 2015:16).

Bu çalışmada, entegre raporların, felsefesi, içeriği ve ilkelerinin teorik bazda algılanışı araştırılmış ve Türkiye'de Entegre raporlama çalışmalarına yol gösterici yöntem ve önerilerin neler olabileceği tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışma üç bölümden oluşturulmuştur. Çalışmanın birinci bölümünde entegre raporun tanımı, amacı, kapsamı ve düzenleyici kuruluşlar açıklanmıştır. İkinci bölümünde entegre raporlamaya duyulan ihtiyaç analizi ve raporlamanın sağlayacağı faydalar, bilgi teknolojileri bağlamında entegre raporlama, entegre raporun diğer raporlar ile ilişkisi açıklanmıştır. Üçüncü bölümde entegre raporlamanın teorik bileşenlerinin analizi yapılmıştır. Sonuç bölümünde Türkiye'de entegre raporlama faaliyetinde bulunacak işletmelere başarılı stratejiler geliştirmelerine katkı sağlama bağlamında öneriler ve bir model önerilmiştir.

Entegre Raporlamaya İlişkin Kavramsal/Kuramsal Çerçeve (Gerekçeler ve Bağlantılı Konular)

Tarihsel Gelişim

Kurumsal raporlama modern şirketlerin doğuşuyla birlikte ortaya çıkmış ve ilk finansal raporlamayı ise, 1903 yılında, Price, WaterHouse & Co.'nun doğrulamasıyla U.S. Steel isimli Amerikan çelik şirketi gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla 100 yılı aşkın bir geçmişten söz etmek mümkün. Bu 100 yılı aşkın süreçte, dünyanın dört bir yanındaki 10 binlerce şirket, finansal verilerini, kurumsal yapılarını ve faaliyetlerini yıllık olarak raporlayarak kamuoyuyla ve yatırımcılarla paylaştı. Süreç içinde özellikle borsada işlem gören halka açık şirketlerin yıllık

finansal raporlamalarını yapması da bir zorunluluk halini geldi. Yıllık finansal raporlamaya getirilen en büyük eleştirilerden biri, sözkonusu kurumun sadece finansal durum ve gelişimini ele alması oldu. 1980'lerde ilkönce kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) ve çevresel raporlamalarla başlayan bu ölçme ve kayıt altına alma faaliyeti, bugün çokça sözü edilen ve artık çok ciddi direktiflerle standardize edilen **Sürdürülebilirlik Raporlamaları** ile bir üst aşamaya kavuşmuş oldu(Doğru,2015:50). Sürdürülebilirlik Raporlamalarının, merkezi Hollanda'da bulunan **Global Reporting Initiative (GRI)** tarafından 1999 yılından bu yana sürekli geliştirilen raporlama standartları rehber taslağı **(Sustainability Reporting Guidelines),** 2015 yılı itibarıyla dördüncü kez güncellenerek G4 standartları haline geldi. Her güncellemesinde standartlarını daha da belirginleştiren, sektörel olarak raporlanacak alanları standardize eden GRI, halen sürdürülebilirlik raporlaması alanının neredeyse tek inisiyatifi konumunda. Karbon emisyonlarından iş güvenliği ve sağlığına, sosyal etki analizlerinden iklim değişikliğine uyuma, iyi yönetişimden paydaş analizi ve ilişkilerine kadar uzanan bu kapsamlı raporlama standardı, kurumsal şirketlerin çevresel ve sosyal etkilerinin adeta ayrıntılı bir fotoğrafını çekmektedir (Aydın,2015:64,GRI, 2013:47:, Doğru,2015:51 Eccles, Spiesshofer, 2015:3), Bir firmanın, finansal göstergeleri gayet iyi gözükmekle birlikte, iklim şartlarından sosyal çatışmalara kadar tüm normalleri giderek değişen dünyaya uyum sağlayıp sağlamadığını, risklerini ve fırsatlarını iyi yönetip yönetmediğini görmenin neredeyse tek yolu olan sürdürülebilirlik raporlamasının yokluğu bile önemli bir gösterge olarak kabul edilebilir. Daha açık bir ifadeyle, sürdürülebilirlik raporlaması yapmayan kurumsal bir şirketin gerçek risklerini yönetip yönetmediği tam bir sorunsal haline gelmiş durumda. Bu nedenle, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu **(International Accounting Standarts Board),** BM Çevre Programı (UNEP), Uluslararası Denetmen ve Sigortacılar Kurumu (**International Auditing and Assurance Board**), Dünya Borsaları Federasyonu, İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği (**The World Business Council for Sustainable Development – WBCSD**) gibi önemli organizasyonlar Entegre raporlamanın temelleri atıldı.Uluslararası Maliyeciler Federasyonu'nun (IFAC) başını çektiği bir dizi toplantı sonrası kurulan Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi IIRC'in (**International Integretad Reporting Council**) entegre raporlama rehberinin yayınlaması ise 2013 yılında gerçekleşti(Doğru,2015:51).

Kavramsal çerçeve

Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi'ne göre entegre raporlama, "Bir entegre rapor bir kuruluşun stratejisinin, kurumsal yönetiminin, performansının ve beklentilerinin kuruluşun dış çevresi bağlamında kısa, orta ve uzun vadede değer yaratmayı nasıl sağlayacağının kısa ve öz bir şekilde bildirilmesidir" olarak tanımlanmıştır (IIRC, 2013: 4).

Entegre rapor kuruluşun, finansal ve finansal olmayan bilgilerinin kısa, orta ve uzun vadede sermaye ögelerini kullanarak iş modelinde nasıl değer yaratacağını taraflara belirlenen ilkelere ve standartlara uygun açıklanmasıdır. Literatürde yeni bir kavram olan entegre rapor tek rapor, bütünleşik rapor, tümleşik rapor gibi farklı isimlerle de karşımıza çıkmaktadır. Bir entegre raporun amacı diğer bildirimlerde (örneğin mali durum tabloları, sürdürülebilirlik raporları, analist görüşmeleri veya web sitesi bildirimleri) kullanılan bilgilerin bir özeti olmaktan çok zaman içinde değerin nasıl oluşturulduğu hakkındaki bilgiler arasında açık bir bağlantı kurmaktır(IIRC, 2013: 8).

Entegre raporun amaçları altı noktada toplanmıştır (IIRC, 2013: 2):

- Şeffaflık ve hesap verilebilirlik anlayışını yaygınlaştırmak

- Sermaye sağlayan taraflara sunulan bilgilerin kalitesini arttırarak, kullanılan sermayenin daha etkili ve üretken şekilde dağılmasını sağlamak
- Daha kapsamlı ve anlaşılabilir bir raporlama anlayışını yaygınlaştırmak
- Kuruluşun değer yaratma kabiliyetini etkileyen tüm faktörleri daha birleşik ve etkili bir yaklaşımla ortaya koymak.
- Sermaye ögeleri için hesap verebilirlik ve yönetilebilirlik unsurlarını güçlendirmek ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerini açıklamak

Entegre düşünce ile kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma, karar verme ve harekete geçme unsurlarını desteklemek ve kuruluşun, tüm tarafları ile entegre iletişim kurmasını sağlamak.

Entegre Raporlamanın Kapsamı

Entegre raporun kapsamı, kuruluşun ilgililik ve önemlilik kavramlarına çerçevesinde, kuruluşun değer yaratma yeteneklerini önemli ölçüde etkileyen finansal ve finansal olmayan kritik faktörlere (fırsat ,tehlikelere ve sonuçlara) göre belirlenmektedir Bu belirleme işleminde.tüm bu krik faktörlerin, kuruluşun stratejisine, kurumsal yönetimine, performansına ve beklentilerine olan etkisi göz önüne alınarak gerçekleştirilmektedir. (IIRC, 2013: 20-21).

Entegre Raporlamaya Duyulan Gereksinim ve Faydaları

Tarihsel süreç içerisinde, entegre rapora duyulan gereksinimi ortaya çıkaran eğilimleri aşağıdaki tabloda özetlemek mümkündür:

Tablo 1. Entegre Raporlamaya Duyulan Gereksinimi Yaratan Eğilimler

19. YY – 20. YY Ortaları	**20. YY Ortaları – 21. YY**	**Sonuç**
Maddi duran varlıklar	Maddi olmayan duran varlıklar	- Finansal raporlama yetersiz kaldı - Ölçme, değerleme ve dereceleme kavramları değişti.
Sınırlı Üretim	Aşırı üretim	- İklim değişikliği - Kaynak kıtlığı
Bilgi teknolojilerinin yoğunluğu düşük. Teknoloji; üretim, pazarlama, bilgi işlem ve raporlamada kullanılıyor.	Bilgi teknolojileri aşırı yoğun, her alanda kullanımı yüksek	- Bilgi üretme, açıklama ve paylaşma yüksek
Cephe Savaşları	Savaş ve terörizm	- Düzensiz göç - Risk yönetimi - Finansal bilgiler dışındaki tüm boyutlar değerlendiriliyor.
Gelir–Sermaye ilişkisi kısıtlı ve ulusal düzeyde	Gelir-sermaye ilişkisi gelişkin ve küresel düzeyde	- Raporlamalar küresel hale geldi.
Kamu harcamaları kısıtlı ve borçlanma düşük.	Kamu harcamaları ve borçlanması yüksek	- Kamu sektörü muhasebesi gelişti. - Entegre raporlama önem kazandı.

		- Denetim ve raporlama değişti.
Ekonomik entegrasyonlar düşük	Ekonomik entegrasyonlar yoğun	- Yerel düzenlemeler uluslar ötesi entegrasyon temelli.
Mali suçlar yerel ve yoğun değil	Mali suçlar yerel ve yoğun	- Bağımsız denetimin önemi arttı - Bilgi teknolojilerinin kullanımı arttı.

Kaynak: Adapted from IIRC, Towards Integrated Reporting: Communicating Value in the 21st Century, September 2011, http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Integrated-reporting/%24File/EY-Integrated-reporting.pdf

Entegre Raporlamayı Hazırlayan Kurumlar Açısından Sağlayacağı Faydalar

Entegre raporlamanın hazırlayan kurumlar açısından sağlayacağı faydaları aşağıda ki gibi sıralamak mümkündür:

- *Geçmişin değil, geleceğin konuşulmasını sağlar,*
- Zaman ve maliyet tasarruf sağlar,
- Güven ve itibar yaratma ve koruma sağlar,
- İç süreçlerini güçlendirir,
- İletişimi ve denetimi kolaylaştırır
- Doğru kararlar almasını sağlar.
- Tehlike, fırsat ve sonuçların daha iyi yönetmesini sağlar
- Bölümler arasında koordinasyonu sağlar
- Şeffaflık sağlar
- Paydaşlar için değerin nasıl yaratılacağının yol haritasını sağlar.

Bilgi Kullanıcılarının Entegre Raporlamaya Gereksinimi ve Raporlamanın Sağlayacağı Faydalar

Entegre raporlamanın serbest piyasa ekonomisinde en önemli kullanıcıları; yatırımcılar, kredi verenler ve çalışanlardır. Yerel kuruluşlarda paydaşların önem derecesi değişmektedir. Bilgi kullanıcılarının entegre raporlamadan sağlayacağı faydaları aşağıda şekilde özetlemek mümkündür:

- Tüm paydaşların yaratılan/yaratılacak değere odaklanması
- Toplumsal ve çevresel risklerin, fırsatların ve sonuçların değerlendirilmesini olanak sağlaması
- Paydaşların kuruluş ile iletişimini kolaylaştırması ve sürdürülebilir ilişki için farkındalığı arttırması
- Paydaşlar ile kuruluş arasındaki güven oluşumunu sağlar

Entegre Raporlamanın Diğer Raporlarla İlişkisi

Kuruluşun entegre raporda sermaye ögelerini kullanım şekli ve değer yaratımına etkisini gösterebilmesi için finansal tablolar, sürdürülebilirlik raporlaması ve kurumsal yönetim uyum raporunda yer alan verilere gereksinim bulunmaktadır (Kaya vd., 2016: 90).

Finansal Raporlama

Entegre raporda, finansal raporda yer alan veriler finansal olmayan verilerle ilişkilendirilerek aktarılmaktadır. Finansal analiz ve geleceğe yönelik tahminlere yer verilir. Ayrıca finansal raporlarda yer alan tüm bilgiler de entegre raporda yer almaktadır (Kargın, vd., 2013: 34).

Sürdürülebilirlik Raporlaması

Sürdürülebilirlik raporlaması kuruluş için önem arz eden konularda, stratejik hedeflerde ve kuruluşun değer yaratma gücünün değerlendirilmesi için girdi sağlaması nedeniyle entegre raporlamada yer alır (GRI, 2013: 85).

Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporu

Entegre raporun içeriğini oluşturan temel ilkelerinden birisi de kurumsal yönetimdir. Kurumsal yönetim şirket yönetimi ile pay sahipleri ve kamuoyu arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallar bütünü olarak ifade edilmektedir.(Pamukçu, 2011: 135)

Entegre Raporlamanın Gelişim Süreci: Dünü ve Bugünü

Dünya'da şu anda 4 binden fazla entegre rapor yayınlanmıştır. Yayınlanan raporların ne kadarının entegre edilerek sunulduğu tartışma konudur. Bu alanda çalışmalar devam etmektedir. Hükümetlerin veya borsaların yaptırımları ile raporlamaya başlayan ve en fazla entegre raporlama yayınlayan ülkeler: Güney Afrika Cumhuriyeti, Hollanda, Brezilya ve Avustralya (Kurumsal Raporlamada Yeni Dönem: Entegre Raporlama, 2016).

Entegre raporlamanın Türkiye'deki gelişimine bakıldığı zaman; Özel ve kamu sektöründe entegre raporlamanın önemini kavratmak ve farkındalık yaratmak için Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi işbirliği ile Sürdürülebilir Kalkınma Derneği(SKD) ve Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği (TKYD) tarafından Entegre Raporlama Platformu kurulmuştur (www.tkyd.org, 2016). Ardından TKYD'nin öncülüğünde Entegre Raporlama Türkiye Ağı(ERTA) kurulmuştur. Türkiye'nin ilk entegre raporu, kar amacı gütmeyen bir kuruluş olan Argüden Yönetişim Akademisi tarafından yayınlanmıştır. Finans sektöründe ilk entegre raporunu Türkiye Sınai Kalkınma Bankası halka açık şirketlerden Aslan Çimento ve Çimsa Türkiye'de ilk kez Entegre Faaliyet Raporu yayınlayan şirketler olmuştur.

Entegre Raporlamanın Teorik Bileşenlerinin Analizi

Entegre raporlamanın teorik bileşenleri; değer, değer yaratma ve değer yaratma süreci, entegre raporun genel ilkeleri, entegre raporda yer alan bilgilerin niteliği ve entegre raporun içeriğinden oluşmaktadır.

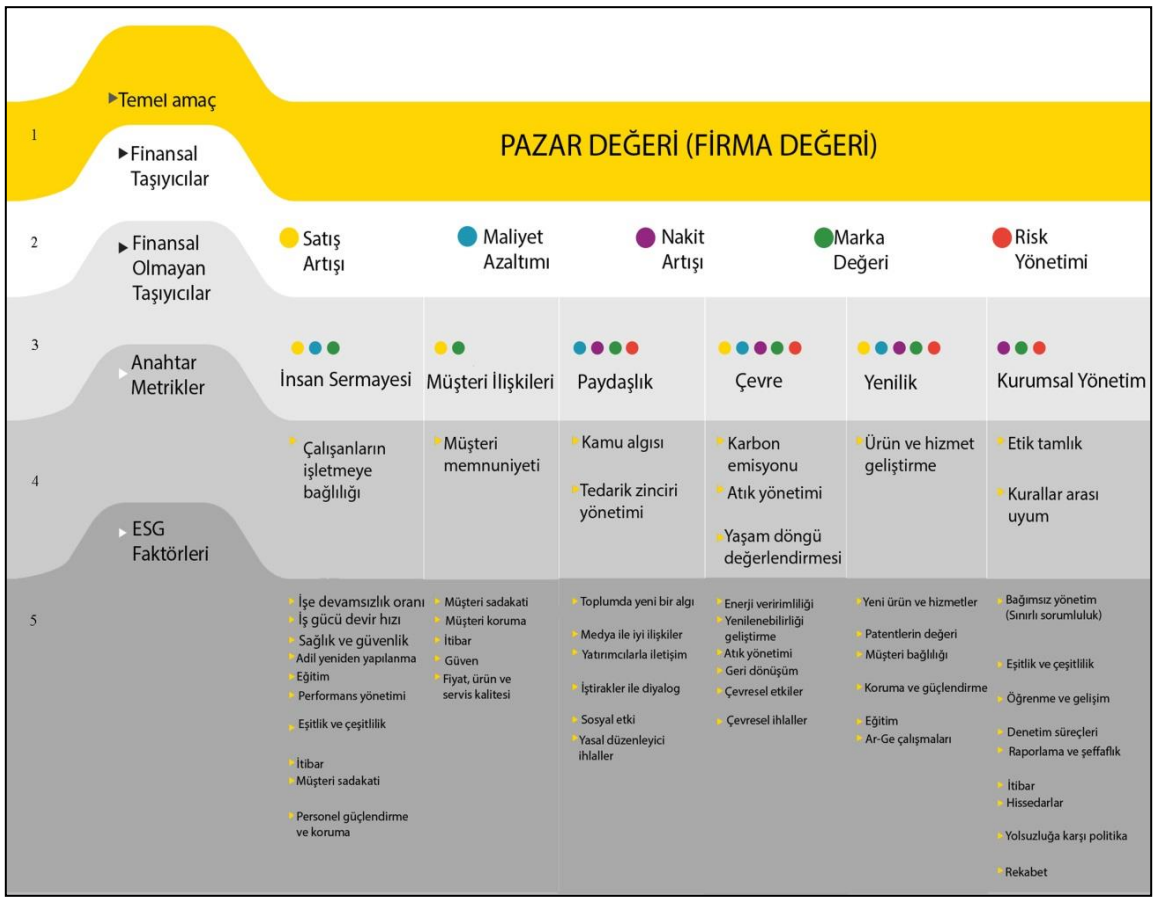
Değer Kavramı, Değer Yaratma Süreci ve Değerin Ölçülmesi

Bir kuruluşun değeri, faaliyetleri ile ilgili aldığı kararlarla, uygulamalarla, sermaye yapısıyla, birleşmelerle ve mevzuatla yakından ilişkilidir (Üreten ve Ercan, 2000: 7). Bu açıdan bakıldığında değer; sübjektif bir kavram olmakla birlikte değerleme ölçüleri ile objektif bir kavrama dönüştürülebilir. Entegre raporlamada değer; her kuruluşta farklı sermaye ögeleri kullanılarak, farklı zaman aralıklarında ve farklı paydaşlar için yaratılmaktadır (IIRC, 2013: 12).

Entegre raporlama genel amaçlı bilgi açıklamadan ziyade bir şirketin nasıl değer yarattığına yönelik gücünü göstermeye yaramaktadır. Bugüne kadar kullanılan raporlar geleceğe yönelik olmadığı için değer yaratmaya ilişkin bilgilere de yer verilmemektedir. Kuruluşun yarattığı değeri belirlerken aşağıda yer alan maddelere dikkat edilmelidir (Aras ve Sarıoğlu, 2015: 52):

- Kuruluşun iş modelinin analizi
- Kuruluşun performans hedefleri
- Kuruluşun ne tür bir değer yaratmayı hedeflediği,
- Kuruluşun kim için ve nasıl değer yaratmayı amaçladığı
- Yönetiminin hedeflenen değerin yaratılıp yaratılmadığına ilişkin değerlendirmesi
- Yönetimin, kullanılan sermaye ögelerinin iş modelini nasıl etkilediğinin değerlendirmesi
- Kuruluşun yenilikçilik gücü ve geleceğe bakışı
- Paydaş katılımı
- Kuruluşun dış çevre ile ilişkisi
- Finansal ve finansal olmayan belirleyicilerin değer yaratmaya olan etkisi
- Paydaşların yaratılan değere tepkileri

Şekil 1. Firma Değeri Oluşum Sürecinde Finansal ve Finansal Olmayan Metriklerin İlişkisi

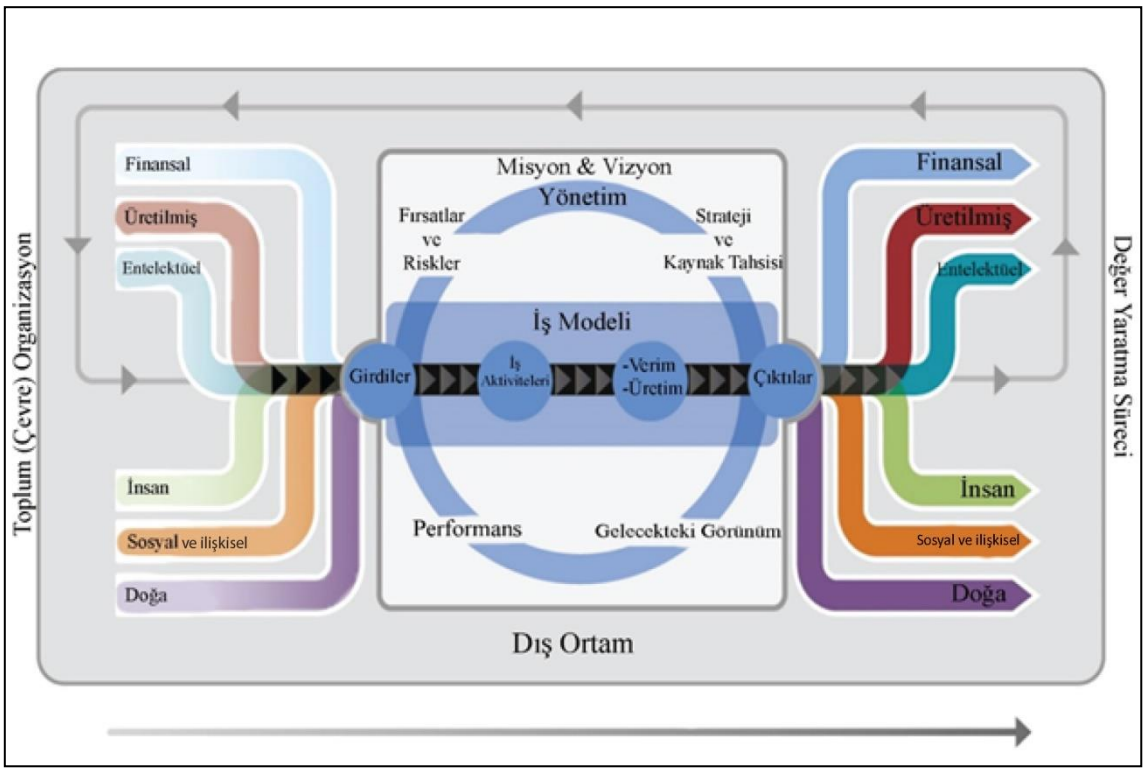

Kaynak: Doughty Centrefor Corporate Responsibility, Cranfield Schoolof Management, "Sustainable Value EABIS Research Project: Corporate Responsibility, Market Valuation and Measuring the Financial and Non-Financial Performance of the Firm", http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Integrated-reporting/%24File/EY-Integrated-reporting.pdf

Değer Yaratma Süreci

Değer yaratma süreci; kuruluş (iç Çevre), Sermaye öğeleri ve dış çevre olmak üzere üç temel üstüne kurulmuştur. Entegre raporlama faaliyet gösterdiği, ticari, sosyal ve çevresel bağlamda bir şirketin stratejisi, yönetişim ve geleceği hakkında önemli bilgiler sağlar. Daha önceleri yayınlanan farklı türdeki raporları (finansal, yönetim, kurumsal yönetim, ücretlendirme politikası, sürdürülebilirlik vb.), işletmenin değer yaratma ve sürdürme yeteneğini açıklayan tutarlı bir bütün haline dönüştürür (Aydın, 2015: 67, Sanchez, vd., 2013: 5).

Şekil 2. Değer Yaratma Süreci

Kaynak: IIRC, 2013.

- **Kuruluşun yapısı (iç çevre):** Kuruluşların yönetim, fırsatlar ve riskler, strateji / kaynak tahsisi, İş modeli, Performans ve genel görünüm gibi, birbirleriyle etkileşim halinde olan ayıt edici faktörlerinin olduğu kısımdır.
- **Sermaye ögeleri:** Kuruluşların sürdürülebilirliklerini sağlayabilmeleri için çeşitli kaynaklara ihtiyaçları vardır. Kullanılan kaynak kuruluşun uygulayacağı ilkeler ile değere dönüştürülür. Entegre Raporlama Çerçevesinde bu kaynaklar sermaye olarak ele alınmaktadır. Sermeye; finansal, üretilmiş, entelektüel, insan, doğal, sosyal ve ilişkisel olarak altı kategoriye ayrılmaktadır (Aras,Sarıoğlu,2015:53).
- **Dış çevre:** Dış çevre, kuruluşun kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma kabiliyetini etkileyen teknolojik, yasal, ticari, toplumsal, çevresel ve siyasi unsurlardır. Dış çevrenin tedarik zinciri ve yatırımcılar üzerindeki rolü büyüktür

Tablo 2. Sermaye Ögelerinin Anahtar Performans Göstergeleri

Finansal Sermaye	-İşletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akımı -Yatırım faaliyetlerinden gelen nakit akımı -Temettüler -Öz sermaye -Satış gelirleri
Üretilmiş Sermaye	-Yeni bina ve hizmetler -İş geliştirmek ve üretim için yatırımlar -Mülk, tesis ve ekipmana yapılan yatırımlar
Doğal Sermaye	-Co2 yayılımı -Enerji kaynağı başına enerji tüketimi -Atık miktarı -Çevre kazaları -Geri dönüşüm -Çevrenin korunmasına yönelik yatırımlar -Deneyler için hayvan kullanımı
İnsan Sermayesi	-Çalışan sayısı -Çeşitlilik -Eğitim için yatırım -Çalışan başına ortalama yaş -Çalışma saatleri -Sağlık sorunları -Devamsızlık oranı -Kıdem oranı -Asgari ücret oranı
Sosyal ve İlişkisel Sermaye	-Çalışmak için elverişli yer -Gönüllü sayısı -Hasar/dava oranı -Müşteri memnuniyeti endeksi -Sosyal eylemlere katılım -Sosyal projeler karşılığı -Sosyal yatırım harcamaları
Entelektüel Sermaye	-Patent başvurularının sayısı -Ar-Ge harcamaları -Yeni teknoloji ile yapılan testler -Marka bilinirliği -Yeni ürün sayısı Diğerleri; -Örgütsel değişim / Süreç geliştirme harcamaları -İç sistemler için yazılım geliştirme harcamaları -Ar-Ge kaynaklı oluşturulan ürünlerin satışı

Değerin Ölçülmesi

Finansal faktörlerden elde edilen değerler tablolar sayesinde elde edilebilirken, finansal olmayan faktörlerin gelecekteki değerini belirlemek için maddi olmayan varlıkların ve dışsallıkların değerinin hesaplanması gerekir. Dışsallıkların maddi değeri genelde tahminlere dayalıdır. Bu yüzden dışsallıklar belirlenirken hangi tahminlere dayanarak karar verildiği, sayısal ya da sözel olarak entegre raporda belirtilmelidir (Aras ve Sarıoğlu, 2015: 53).

Şekil 3. Dışsallıkların Maddi Olmayan Değerlere Etkisi

Kaynak:http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Integrated-reporting/%24File/EY-Integrated-reporting.pdf, s.29.

Şeffaflık, Yönetişim, Sürdürülebilirlik, İnsan Hakları, Entegre Düşünce, Gelecek Yönelimlilik, Çevre entegre raporlamanın genel ilkelerini oluşturur. Entegre raporun içeriğinde yer alan bilginin nitelikleri ise; stratejik odak ve geleceğe yönelim, bilgiler arası bağlantı, paydaşlarla ilişkiler, önemlilik, kısa ve öz olma güvenilirlik ve eksiksizlik, tutarlılık ve karşılaştırılabilirlik olarak belirtilirken. Entegre raporlamanın içeriği ise; kurumsal genel görünüm ve dış çevre, kurumsal yönetim, iş modeli, riskler ve fırsatlar, strateji ve kaynak aktarımı, performans, genel görünüş, hazırlık ve sunum temeli ve genel raporlama ilkeleri olarak belirlenmiştir (IIRC, 2013: 22).

Entegre raporlamada yer alan finansal ve finansal olmayan bilgileri tam entegre eden şirket olarak, Southwest Airlines (Kaya, 2015: 125), Entegre raporu ile "EY En İyi Entegre Raporlar Top10" da yer alan Kumba Iron Ore (www.theiirc.org, 2016), Entegre raporlamayı yaklaşık 13 yıl önce ilk düzenleyen şirket olarak, Novozymes (Kaya, 2015: 124), Entegre rapor sunumunu bilgi teknolojileri ile entegre edip entegre başarı analizine yönelik etkileşimli sunum yapan şirket olarak, SAP incelenmiştir.

Entegre Raporlamayla Bütünleştirilmiş Sürdürülebilir BSC Model Önerisi

Sürdürülebilir BSC, geleneksel BSC'nin ele aldığı konulara ek olarak entegre raporlama kavramının tüm boyutlarında performans yönetimi ile birlikte performans ölçümünü birleştirmektedir. Sürdürülebilir BSC'yi geliştirmek için bir takım temel adımların tamamlanması gerekmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde sürdürülebilir BSC'yi entegre raporlamayı performansı ölçümü ve yönetimi ile ilişkilendirmek için belirli adımlar atılması gerekir.

Sürdürülebilir BSC'ye dayalı kurumsal sürdürülebilirliğin stratejik yönetimi ile entegre raporlama arasında önemli bir köprü görevini üstlenebilir

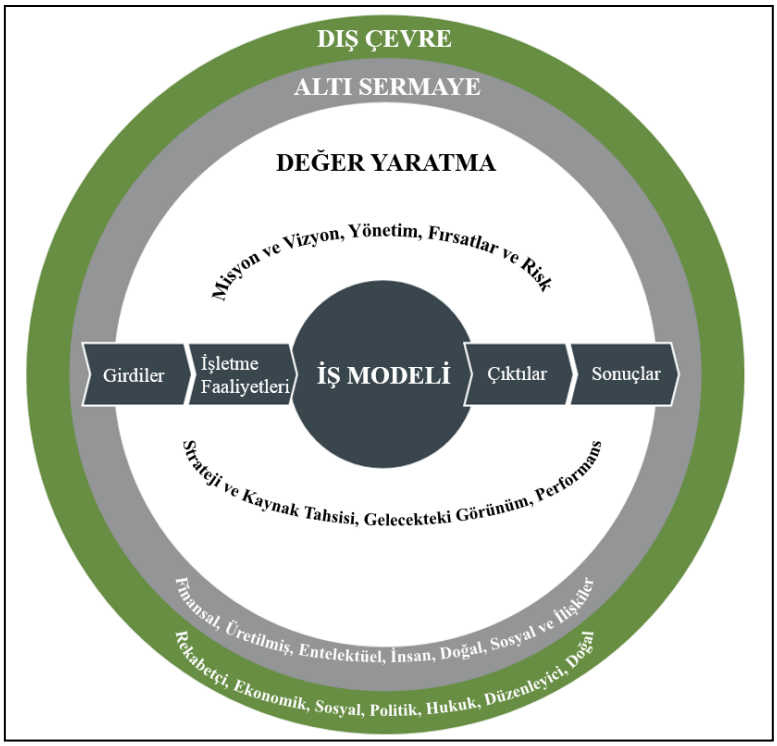
.

Tablo 3. Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Balanced Scorecard'a Dört Perspektifte Nasıl Entegre Edilebileceğine İlişkin Örnekler

Balance Scorecard Perspektifi	10 Piyasa Kuvveti (Hedef)	GRI Ölçümü: Başarı veya başarısızlık, üçlü alt satır kullanılarak nasıl ölçülür? (Sürdürülebilirlik raporlaması için ortak bir çerçeve)	Hedef: Performans seviyesi veya gerekli iyileşme oranı
Finansal	"Yeşil" tüketiciler	Ana ürünlerin enerji tüketim izi (yıllık ömür boyu enerji gereksinimleri)	Yeni ürünler için enerji izinde yıllık indirim
Finansal	Enerji sıkıntısı	Doğrudan enerji kullanımı kaynak tarafından ayrılmıştır	% 100 yenilenebilir enerji
Finansal	Finansal	Dönem Sonu Dağıtılmamış Karlardaki Artış / Azalış	Yüzde /Oran
İçsel	Kirlilik ve sağlık	Standart yaralanma, gün kaybı, işten çıkarma oranları ve işle ilgili ölüm sayısı (taşeronlar dahil)	0 kayıp zamanlı yaralanmalar ve ölümler, veya uzun süreli hastalıklar
İçsel	İklim değişikliği	Toplam sera gazı emisyonları	Yıllık azalma
İçsel	Hükümetler ve düzenleyiciler	Tüm kanun ve yönetmeliklere uyulmaması halinde yaşanan olaylar ve cezalar	0 olay veya para cezası
İnsanlar ve Bilgi	Sivil toplum/Sivil toplum kuruluşları	Yerli halkın ihtiyaçlarını karşılayan politikalar, yönergeler ve prosedürler	Yerli Çalışan Sayısı
İnsanlar ve Bilgi	Aktivist hissedarlar	Korunan veya hassas bölgelerde halen faaliyet gösteren veya planlayan işletme birimleri	Çevre yönetimi uygulamaları konusunda eğitilmiş personel sayısı
Müşteri	Güvenin / şeffaflığın aşınması	Tüm çocuk emeğini hariç tutma politikası	Çoçuk işgücünün olmaması
Müşteri	Küreselleşme tepkisi	Çevre yükümlülükleriyle ilgili tedarikçi performansı	% 100 organik pamuk veya kahve kullanımı

Kaynak: Crawford, D. ve Scaletta, T. (2005). The Balanced Scorecard and Corporate Social Aligning Values. CMA Management, October 2005, s. 25.

Şekil 4. Dış Çevre Perspektifinden İş Modeli

Kaynak: CGMA. (2014). Integrated Thinking: The Next Step in Integrated Reporting, s. 6.

Sonuç

Raporlamak, bugüne kayıt düşmek ve geleceğe, geçmişten kayıtlar bırakmaktır. Aynı zamanda yaptıklarımızı ve ettiklerimizi, yapacaklarımızı ve eyleyeceklerimizi ifşa etmek, taahhüt vermektir. Modern şirketlerin doğuşuyla neredeyse koşut bir tarihi var. 100 yıldır finansal raporlar hazırlanmasına rağmen hâlâ Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB) ve Finansal (Mali) Muhasebe Standartları Kurumu (FASB), bu raporların standartlarının bir noktada birleşmesini sağlayacak tek bir standart geliştirememiştir. Entegre raporlama bu bağlamda bir çıkış noktasıdır. Entegre raporlama diğer raporlar gibi geçmişin hesaplaşmasını içeren verileri kapsamıyor. Kuruluşların gelecekte nasıl değer ve ne kadar değer yaratacaklarının iletişimini sağlamakta. Bunun için de değerin açık ve net tanımlaması yapılmakta ve değer yaratma öğeleri finansal ve finansal olmayan faktörler olarak tanımlanmaktadır. Kuruluşun ufkunu genişletmenin temel felsefesi Sürdürülebilirliği iş yapma biçimi haline getirmesi belki de en önemli paradigmadır. Sürdürülebilirliğin kuruluşun vizyon, misyon, strateji ve iş modeline adapte edilmesinde üst yönetimin rolü büyüktür.

Entegre raporlama kuruluşlara, kendilerine özgü değer yaratma hikayelerini özgün bir hikaye formatında anlatma olanağı sunmaktadır. Değer yaratmayı kuruluşa özgü iş modeli ile anlatmak en önemli bir noktadır. Başka raporları örnek almak, Entegre Raporlama Çerçevesini birebir kullanmak özgün değer yaratma hikayesini oluşturma konusunda en önemli kısıtlayıcılardır. Kuruluşun değer yaratmada önemli konularına odaklanma, değer odaklı vizyon ve misyonun belirlenmesi sermaye ögesinin kuruluş için değer yaratmadaki etkilerinin analizi ve anahtar başarı göstergeleri ile ilişkisi başarılı bir hikayenin anahtar unsurlarıdır. Başlangıçta mükemmel bir hikayenin oluşturulamayacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Bilgi sistemi oluşturma. Entegre raporlamada kullanılacak veri ve bilgilerin sağlanması, saklanması ve erişimine yönelik bir bilgi sisteminin oluşturulması raporlamanın başarısını etkileyen önemli bir süreçtir. Özellikle bilgi kullanıcıların entegre rapordan en fazla yararlanabilmeleri, raporun bilgisayar ortamında etkileşimli olarak sunulmasına bağlı olduğu unutulmamalıdır.

Başarı ölçütlerinin geliştirilmesi. Entegre raporlamadan öncesi, başarı ölçütleri finansal faktörlerle oluşmaktadır. Entegre raporlama bu ölçütlere finansal olmayan faktörleri eklemektedir. Bu nedenle kuruluşun başarısını değerlemede etkili anahtar başarı göstergeleri oluşturulmalıdır. Bu göstergelerin karşılıklı etkileşimleri ve değer yaratmadaki etkilerinin raporlanması entegre başarı analizi için önem taşımaktadır.

Türkiye'deki şirketlerin entegre rapor hazırlayabilmeleri için öncelikle bir alt yapıya sahip olması gerekmektedir. Bu alt yapının unsurları entegre düşünce, sürdürülebilirlik, şeffaflık, insan hakları, yenilikçilik, çevre ve bilgi teknolojileridir. Entegre raporlama yapmak isteyen işletmelerin alt yapı unsurları ile ilgili konularda sistemli ve bilinçli çalışmalar, finansal olmayan sermaye ögelerini sürdürülebilirlik raporlaması ile entegre etmeleri ön koşuldur. Öncelikle şirketlere sürdürülebilirlik raporlaması hazırlamalarını önerebiliriz. Raporların gerek sürdürülebilirlik gerekse entegre raporun hazırlanması konusunda bir üst kuruluşun akreditasyonun yerinde olacaktır. Sürdürülebilirlik ve entegre raporlama konusunda şirketlere yol gösterici olması amacıyla enstitü kurulabilir. Bu oluşum bir üniversite bünyesinde de organize edilebilir. Halka açık şirketler için sürdürülebilirlik raporlaması kurumsallaşma anlamında bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Yakın gelecekte entegre raporlama da şirketler için bir güven ve itibar için zorunlu hale dönüşecektir.

Entegre raporun diğer bilgi kullanıcıları bakımından anlaşılabilir olabilmesi için bir kılavuz içermelidir. Bu kılavuz, entegre rapordan yararlanacak kişi ve kuruluşların raporda yer alan bilgileri, açık, net ve tam olarak anlaşılmasını sağlayacaktır. Finansal ve finansal olmayan verilerin yalnızca finansal etkisi değil sosyal ve çevresel etkileri de sunulmalıdır. Rapor sunumu etkileşimli grafiklerle kısa ve öz şekilde ele alınmalıdır. Filtreleme özelliği kullanılarak her bilgi kullanıcının kendisine özel rapor içeriği oluşturmasına olanak verilmelidir. Entegre rapor verilerinden entegre yatırım analizi yapmak isteyen yatırımcılar için çalışmamızda önerdiğimiz Entegre Raporlamayla Bütünleştirilmiş Sürdürülebilir BSC Model Önerisi esas alınabilir.

Kaynakça

ACCA. (2014). Understanding Investors: The Changing Corporate Perspective. London: The Association of Chartered Certified Accountants. s. 18 http://www.accaglobal.com/content/dam/acca/global/PDF-technical/financial-reporting/pol-afb-ui04.pdf

Akarçay, Ç. (2014). Sürdürülebilirlik Muhasebesi Standartları Kurulu. Öneri Dergisi, ss. 1-11

Akgün, A. E. vd. (2009). Bilgi Yönetimi ve Öğrenen Örgütler, Ankara: Eflatun Yayınevi.

Arslan, V. ve YILMAZ, G. (2010). Karar Destek Amaçlı Bir Raporlama Aracı. Bilişim Teknolojileri Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, İstanbul.

Aras, G. ve Sarıoğlu, G. U. (2015). Kurumsal Raporlamada Yeni Dönem: Entegre Raporlama. TUSİAD, Ekim 2015 Yayın No: T/2015, 10-567

Argüden Akademi. (2015). Entegre Rapor. *http://argudenacademy.org/docs/content/ArgudenAkademi_EntegreRapor_2015.pdf*, (Erişim Tarihi: 25.08.2016).

Aydın, S. (2015a). Entegre Raporlama. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Aydın, S. (2015b). Kurumsal Raporlamanın Evrilme Sürecine İlişkin Bir İrdeleme. Mali Çözüm Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 130, ss. 67-78

Aydın, S. (2015). Kurumsal Raporlamanın Evrilme Sürecine İlşkin Bir İrdeleme. Mali Çözüm, İSMMO, Temmuz Ağustos 2015, http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/130malicozum/004_Yrd.Do%C3%A7.Dr._Sevgi_AYDIN_.pdf

Baron R. (2014). The Evolution of Corporate Reporting for Integrated Performance, Background paper for the 30th Round Table on Sustainable Development 25 June 2014 OECD Headquarters, Paris. http://www.oecd.org/sdroundtable/papersandpublications/The%20Evolution%20of%20Corporate%20Reporting%20for%20Integrated%20Performance.pdf

Borsa İstanbul (BİST). (2014). Şirketler İçin Sürdürebilirlik Rehberi. *http://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/surdurulebilirlik-rehberi.pdf* (Erişim Tarihi: 14.06.2016).

Busco, C. vd. (Editör). (2013). Integrated Reporting: Concepts and Cases that Redefine Corporate Accountability. Springer International Publishing Switzerland.

Busco, C. vd. (Editör). (2013). Integrated Reporting: Concepts and Cases that Redefine Corporate Accountability. Switzerland: Springer International Publishing. p111-126.

Büdeyri, T. ve Kısa, A. (2016). Entegre Raporlama(Er): Literatür Araştırması. Proceedings of SOCIOINT 2016 3rd International Conference on Education, Social Sciences and Humanities, http://ocerint.org/socioint16_e-proceedings/abstracts/papers/281.pdf

Center for Ethical Business Cultures. (2010). History of Corporate Responsibility: The Shape of a History, 1995 – 2004, History of Corporate Responsibility Project, Preliminary Project Planing Papaer 2005, Working Paper No: 1. http://www.cebcglobal.org/wp-content/uploads/2015/02/CSR-The_Shape_of_a_History.pdf

Çakmak, N. Bilgi Merkezlerinin Yönetiminde "Balanced Scorecard (BSC) : Dengeli Kurumsal Karne Yaklaşımı. TMMOB Mimarlar Odası Kütüphanesi, Ankara- ÜNAK'05 Bilgi Hizmetlerinin Organizasyonu ve Pazarlaması, İstanbul, 22-24 Eylül 2005, ss. 260-279

Çalkıvik, K. (2013). Entegre Raporlama Dönemi Başlıyor. EKOIQ Dergisi, Sayı: 32.

DADA, Adefolami. (2015). Benefit of International Integrated Reporting Framework to all Economies. The News, *http://thenewsnigeria.com.ng/ 2015/11/benefit-of-international-integrated-reporting-framework-to-all-economies/*, (Erişim Tarihi: 10.10.2016).

Demirtaş, Burak ve Argan, M. (2015). Büyük Veri ve Pazarlamadaki Dönüşüm: Kuramsal Bir Yaklaşım. Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, Sayı: 15, ss. 1-21

Doğru, B. (2015). Entegre Raporlama. IN magazine TEID (Etik ve İtibar Derneği) Yayını, Ocak Şubat Mart 2015, Sayı: 1, s.50-52. https://view.joomag.com/inmagazine-say%c4%b1-1-ocak-%c5%9eubat-mart/0930821001441205920

Doğru, B. (2015). Geçmişe Değil, Geleceğe Konuşmak: Entegre Raporlama. Etik ve İtibar Derneği INmagazine Yazıları, *http://www.teid.org/entegre-raporlama/*, (Erişim Tarihi: 10.09.2016).

Eceles, R. G. ve Serafeim G. (2015). Corporate and Integrated Reporting: A Functional Perspective, Harvard Business School, http://www.top1000funds.com/wp-content/uploads/2015/07/Corporate-and-integrated-reporting-a-functional-perspective.pdf

Eccles, R. G. ve Krzus, M. P. (2010). One Report Integrated Reporting for a Sustainable Strategy. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey: Published Simultaneously in Canada.

Eccles, R. G. ve Spiesshofer, B. (2015). Integrated Reporting for a ReImagined Capitalism. Working Paper, Harvard Business School, http://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/16-032_3860cfaa-ebd3-4d7e-ac9a-53272ca8cc2d.pdf

Eccles, R. G. ve Krzus, M. P. (2015). The İntegrated Reporting Movement : Meaning, Momentum, Motives, and Materiality, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

EY. (2014). Integrated Reporting: Elevating Value. *http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Integrated-reporting/$FILE/EY-Integrated-reporting.pdf*, (Erişim Tarihi: 27.08.2016).

Garcia-Sanchez, I. M. (2013). The Cultural System and Integrated Reporting, International Business Review, Volume 22, Issue 5.

Global Reporting Initiative (GRI). (2014). G4 Sürdürülebilirlik Raporlaması Kılavuzları – Raporlama İlkeleri ve Standart Bildirimler. *https://www.globalreporting.org/resourcelibrary/Turkish-G4-Part-One.pdf* , (Erişim Tarihi: 10.09.2016).

Gold, F. (2014). Entegre Yıllık Rapor. *https://www.goldfields.co.za/reports/annual_report_2014/integrated/index.php* (Erişim Tarihi: 15.08.2016).

GRI. (2013). G4 Sürdürülebilirlik Raporlaması Kılavuzları. https://www.globalreporting.org/resourcelibrary/Turkish-G4-Part-One.pdf

Hoque, M. E. (2017). Why Company Should Adopt Integrated Reporting? International Journal of Economics and Finance International Journal of Economics and Financial, 7(1), 241 - 248. https://www.researchgate.net/publication/312318057_Why_Company_Should_Adopt_Integrated_Reporting

IAAER. (2016). Factors Affecting Preparers and Auditors Judgements About Materiality and Conciseness in Integrated Reporting, http://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/Technical/integrate/pi-materiality-conciseness-ir-.pdf

IIRC. (2013). Consultation Draft of the International <IR> Framework, Integrated Reporting. http://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2013/03/Consultation-Draft-of-the-InternationalIRFramework.pdf , (Erişim Tarihi: 27.05.2017).

IIRC. (2011). Towards Integrated Reporting Communicating Value in The 21st Century, International Integrated Reporting Council, İngiltere.

International Integrated Reporting Council. (2013). Capitals Background Paper for IR.

IRRCI. (2013). Integrated Financial and Sustainability Reporting in the United States, Investor Responsibility Research Center Institute, New York.

Kargın, S. vd. (2013). Entegre Raporlama: Yeni Bir Raporlama Perspektifi", Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, Cilt:6, Sayı: 1

Kaya, U. vd. (2016). Yeni Bir Kurumsal Raporlama Yaklaşımı Olarak Entegre Raporlama ve Dünyadaki Uygulama Örnekleri Üzerine Bir Araştırma. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:11, ss. 85-101.

Madrakhimova, F. (2013). History of Development of Corporate Social Responsibility, Journal of Business and Economics, June 2013, Volume 4, No. 6, pp. 509-520 http://academicstar.us/UploadFile/Picture/2014-6/201461410571606.pdf ,

Mio, C. (Editör). (2016). Integrated Reporting: A New Accounting Disclosure, London: Palgrave Macmillan.

Nylander, J. (2015). Why 'Integrated Reporting' Attracts Investors. Forbes, *http://www.forbes.com/sites/jnylander/2015/11/11/why-integrated-reporting-attracts-investors/#59a0153a7671*, (Erişim Tarihi: 28.08.2016).

Pamukçu, F. (2011). Finansal Raporlama ile Kamuyu Aydınlatma ve Şeffaflıkta Kurumsal Yönetimin Önemi. Muhasebe ve Finansman Dergisi, ss.133-148

SAICA. (2013). Integrated Thinking: an Exploratory Survey. http://integratedreporting.org/resource/saica-integrated-thinking-an-exploratory-survey/

SAP. (2015). Entegre Rapor. *http://go.sap.com/integrated-reports/2015/en.html* (Erişim Tarihi: 25.08.216).

Sasol. (2014). Yıllık Entegre Rapor. *http://www.sasol.com/extras/annual-integrated-report/docs/3d/Sasol_IAR2014/sasol-iar-2014/*, (Erişim Tarihi: 03.08.2016).

Standard Bank. (2014). Yıllık Entegre Rapor. *http://annualreport2014.standardbank.com/*, (Erişim Tarihi: 27.07.2016).

Serafeim, G. (2014). Integrated Reporting and Investor Clientele. Harvard Business School Working Paper, https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/12111355/14-069%20(2).pdf?sequence=4

Southwest. (2015). Tek Rapor. *http://www.southwestonereport.com/2015/#/*, (Erişim Tarihi: 10.08.2016).

Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi. (2013). Uluslararası Entegre Raporlama <ER> Çerçevesi. *http://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2015/ 03/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-Turkish.pdf*, (Erişim Tarihi: 03.11.2016).

Üreten, A. ve Ercan, M. K. (2000). Firma Değerinin Tespiti ve Yönetimi, Gazi Kitabevi, Ankara.

Yaz, D. A. (2014). Entegre Raporlamanın Doğuşu. Borsa Gündem, *http://www.borsagundem.com/yazarlar/entegre-raporlamanin-dogusu-yazisi/252582*, (Erişim Tarihi: 10.11.2016).

Zeff, S. A. (2012). The Objectives of Financial Reporting: A Historical Analysis, http://www.icaew.com/~/media/corporate/files/events/2012/regions/london/objectives%20of%20financial%20reporting/objectives%20of%20financial%20reporting.ashx

www.devveri.com, (01.07.2016).

www.spk.gov.tr, (10.07.20169.

www.tkyd.org, (30.08.2016).

http://static.globalreporting.org/report-pdfs/2015/f73d63f94f22e71f2ea394104fcd4813.pdf

The Path from National Values to Human Values

Adilə Həsən qızı NƏZƏROVA[1]

Summary

Development of culture and science is the path leading from national values to human values. A national value forms human behavior in society. The aim of education getting high knowledge to pupils and won the right, cultural behavior. Teaching values as-love, respect, responsibility, tolerance is the important task of teacher. Teacher is preparing student who possess sufficient moral values on the way to universal values, friendship and also self-assertion.

Peace is considered the moral value for all nations. In our country, the occupation of Karabakh, the political processes in the world is the result of individual ego. The fair solution of these processes is to educate person in higher values.

Keywords: culture, national values, universal values, tolerance, justice.

Milli Dəyərlərdən Bəşəri Dəyərlərə Aparan Yol

(Azərbaycan təhsili materialları əsasında)

Xülasə

Mədəniyyətin və elmin inkişafı milli dəyərlərdən bəşəri dəyərlərə aparan yoldur. Milli dəyərlər cəmiyyətdə insanın davranış qaydalarını formalaşdırır. Təhsilin məqsədi şagirdə yüksək bilik verməklə yanaşı doğru, mədəni davranışlar qazandırmaqdır. Hörmət, məsuliyyət, sevgi, xoşgörü kimi dəyərləri öyrətmək müəllimin ümdə vəzifəsidir. Müəllim ictimai fəaliyyətdə, dostluqda və s. kifayət qədər mənəvi dəyərlərə sahib olan şagirdi bəşəri dəyərlərə aparan yolda özünütəsdiqə hazırlayır.

Sülh bütün millətlər üçün mənəvi dəyər sayıldığına görə bəşəri dəyərlərin ən başlıcası sülh və əminamanlıq dəyəridir. Ölkəmizdə Qarabağın işğalı, dünyada gedən siyasi proseslərin fonunda dövlətlərarası qarşıdurmaların səbəbi ayrı-ayrı fərdlərin eqosunun nəticəsidir. Bu proseslərin ədalətli həlli yolu ali dəyərlərə sahib şəxsiyyət yetişdirməkdir.

Açar sözlər: mədəniyyət, milli dəyərlər, bəşəri dəyərlər, tolerantlıq, məsuliyyət.

[1] Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, AR Təhsil İnstitututnun aparıcı elmi işçisi

Milli-mənəvi dəyərlərin formalaşması, təşəkkülü insanlar, xalqlar və dövlətlər arasında münasibətlərə təsir göstərən başlıca səbəblərdən biridir. Milli dəyərlər cəmiyyətdə insanın davranış qaydalarını formalaşdırır. Mədəniyyətin elmin inkişafı milli dəyərlərdən bəşəri dəyərlərə aparan yoldur.

İnsan dünyanı dərketmədə şüurlu olaraq təkmilləşdikcə öz milli-mənəvi dəyərlərini də zənginləşdirir və gələcək nəsillərə ötürür. Təcrübələr göstərir ki, mənəviyyatı, əxlaq normalarını, etik normaları və s. yaradan milli-mənəvi dəyərlərdir, milli-mənəvi dəyərləri yaradan və qoruyub saxlayan isə xalqdır.

Dünya azərbaycanlılarının birinci qurultayındakı mərasimdə çıxış edən ümummilli lider Heydər Əliyev dünya azərbaycanlıları qarşısında dayanan məqsədlər, vəzifələr, missiyalar barədə fikirlərində qeyd edir ki, "Xalqları dil qədər, milli-mənəvi ənənələr qədər, dəyərlər qədər birləşdirən başqa bir vasitə yoxdur. Biz bu vasitədən daim istifadə etməliyik… Azərbaycanlıları birləşdirən milli mənsubiyyətimizdir, tarixi köklərimizdir, milli-mənəvi dəyərlərimizdir, milli mədəniyyətimizdir, şerlərimiz, mahnılarımız, incəsənətimiz, xalqımıza mənsub olan adət-ənələrimizdir" (2,15).

Azərbaycanda milli-mənəvi dəyərlər ilk növbədə ailə birliyinə önəm verməк, dovlətçilik ənənələrinə sadiq qalmaq, qayda-qanunlara hörmət etmək, vətənpərvərlik, əməksevərlik, azad fikirlilik və bunların sonucunda da tolerantlıq kimi dəyərləndirilir. Bu dəyərlərin aşılanması orta məktəbdən başlayır, çünki tərbiyə təhsilin əsas meyarlarından biridir. Pedaqoqlar qeyd edir ki, "Tərbiyə şəxsiyyətin formalaşmasında o zaman müsbət nəticə verə bilər ki, o, özünüinkişaf və özünütəkmilləşdirmə ideyalarının şərtinə əsaslansın" (5,107-108).

Uşaq və gənclərin mənəvi inkişafı bilavasitə, təhsil müəssisələrində aparılan işin sistemindən asılıdır. Professor A.Abbasovun qeyd etdiyi kimi, "Təhsil – sistemləşdirilmiş bilik, bacarıq və vərdişlərə, təfəkkür üsullarına yiyələnmənin məqsədyönlü prosesi və nəticəsi, böyüyən nəslin həyata, əməyə və ictimai fəaliyyətə hazırlanmasının mühüm şərtidir"(1,16). İctimai fəaliyyət eyni zamanda, milli-mənəvi dəyərlərə, qayda-qanunlara, adət-ənənələrə hörmətlə yanaşmaq və onlara riayət etməkdir. Bunun üçün orta məktəblərdə təhsilin çoxistiqamətli olmasını təmin etmək lazım gəlir. Belə ki, şagirdlərə elmi biliklərlə yanaşı keçirilən digər ədəbi-bədii məşğələlər də bu problemin həllinə kömək edir. Mənəvi dəyərlərdən biri olan əməksevərliliyi uşaqlara aşılamaq təkcə valideynin üzərinə düşmür. Hesab edirik ki, təhsil müəssisəsi dediyimiz məkan əslində uşaqlar üçün təhsil kompleksi olmalıdır. Məktəblərdə tədris olunan riyaziyyat, fizika, biologiya, kimya, tarix dərsləri ilə yanaşı idman dərsləri eynilik təşkil etməlidir. Şagirdlər eyni zamanda rəssamlıq, musiqiçilik, heykəltəraşlıq, dərzilik kimi sənətləri oyrənməli, bir fərd kimi hər hansı bir idman sahəsinə həvəs göstərməli, o sahə üzrə formalaşmalıdır.

Gənclərin milli-mənəvi dəyərlər əsasında tərbiyəsinin metodları və yolları gündən-günə yenilənir. Azərbaycan Respublikasının ərazisinin 20 %- nin Ermənistan tərəfindən işğal olunduğu bir vaxtda gənclərin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə olunması məqsədəuyğundur.

Qloballaşan dünyada milli-mənəvi dəyərlərin qorunması çox əhəmiyyətlidir. Dövlətə bağlılıq, vətən sevgisi kimi üstün cəhətlər insanın mənəviyyatının güclənməsi, əxlaqının inkişafı ilə möhkəmlənən xüsusiyyətdir. Bu xüsusiyyətlərə malik olan fərdlərin yetişməsində məktəb xüsusi rol oynayır. Təhsildə, təlim-tərbiyədə əlavə ədəbiyyat dərs vəsaitlərilə kompleks xarakter daşıyır. Elmi və bədii ədəbiyyatın bütün janrları insanı ziyalılığa, mədəniyyətə, ləyaqətə, ədalətə çağırır. Bu keyfiyyətlər uşaq və gəncləri bir şəxsiyyət kimi formalaşdırır.

“Xalqımızın çoxəsrlik milli-mənəvi və dini dəyərləri mütərəqqi fikirli insnların, şair-yazıçı və alimlərin, bir sözlə xalqını, onun dilini, dinini, vətənini sevən şəxslərin daimi diqqət mərkəzində olmuşdur”(7,70). Bu səbəbdən, şagirdlərə dərsliklərdən olduğu kimi, əlavə ədəbi-bədii materiallar da öyrədilir. Onlara orta məktəbin 1-ci sinfindən başlayaraq ana, vətən, bayraq haqqında biliklər verililir.

Milli bayram günləri ilə yazılan inşalar, söylənən şeirlər şagirdlərin həmin bayram haqqında anlayışının göstəricisidir. Məsələn, “Respublika günü” münasibətilə söyləniləcək “Azərbaycan” şeirində uşaqlara vətən sevgisi aşılanır:

Odlar yurdu torpağına,

Hər daşına, hər dağına,

Əzəmətli bayrağına

Vurğunam, Azərbaycan!

Heyranam dildə sözünə,

Xəzər tək gözəl gözünə.

Tutduğun yolun düzünə,

Doğruna, Azərbaycan!

Çəmənlərdən gül dərərəm,

Yollara xalı sərərəm,

Şirin canımı verərəm,

Uğruna, Azərbaycan! (Adilə Nəzər)

Təhsilin məqsədi şagirdə yüksək bilik verməklə yanaşı doğru, mədəni davranışlar – özgüvən, sistemli düşünmə bacarığı, təşəbbüskarlıq, planlı iş vərdişinə və mənəvi dünyagörüşünə yiyələnmək, məhsuldar çalışmaq, həssaslıq, hörmət, məsuliyyət, sevgi, xoşgörü, oxuma vərdişi, ana dilinə sevgi qazandırmaqdır. Bu dəyərləri öyrətmək müəllimin ən ümdə vəzifəsidir.(10)

Müəllimlər məktəbdə rəhbərlik, müəllim və valideynlər arasında hörmətə söykənən bir ünsiyyət olduğunu nümayiş etdirməklə, bu dəyərləri əyani olaraq şagirdlərə aşılayırlar. Burada məktəb kollektivi canlı model rolunu oynayır. Bu dəyərlər təhsildə hörmətin ön plana çıxdığını ifadə edir. Məktəbdə ictimai mühitin həmrəyliyə istiqamətliliyini artırır, açıq və gizli proqramla sözü gedən dəyərlərin öyrədilməsinin prioritetli olaraq keyfiyyətini artırır.

“Milli-mənəvi dəyərlərin aşılanmasında müvafiq elmi-pedaqoji-psixoloji əsaslara da istinad edilir. Həmin əsaslar adətən tərbiyənin məzmunu, məqsədi və vəzifələri ilə sıx bağlı olur. Bunlar aşağıdakılardır:

1. Milli-mənəvi dəyərlərin tərbiyəsində uşaqların yaş xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması.
2. Milli-mənəvi dəyərlərin aşılanması zamanı uşaqların fərdi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması.
3. Milli-mənəvi dəyərlərlə tanışlıqda tərbiyəçinin, valideynin şəxsi nümunələri və birgə fəaliyyətinin nəzərə alınması” (8,161).

Milli-mənəvi dəyərlərin öyrədilməsi və aşılanması zamanı fərqli üsullardan istifadə olunur. Problemin həllinin bir neçə üsulla yerinə yetirilməsi işin kəmiyyət və keyfiyyət

baxımından səmərəliyini artırır. Bu yollardan biri də məktəb mühitində müəllimlərin şagirdlərdə qeyd olunan dəyərləri təyin etmək məqsədilə, işin bir-birini tamamlayacaq şəkildə təkşil edilməsidir. Belə ki, müəllimlər iki anket forması tərtib edə bilər. Bu mövzular il (və ya rüb) ərzində müəllim tərəfindən şagirdlərə anladılır və sonda suallar anket şəklində şagirdlərə paylanaraq, sorğunun nəticəsi dəyərləndirilir. Sorğuların V-IX siniflər arasında keçirilməsi nəzərdə tutulur. Həmin anket sorğularını cədvəl şəklində təqdim edirik.

Birinci cədvəl (V-VI siniflər) milli-mənəvi dəyər anlayışını təyin etmək üçün nəzərdə tutulur.

Cədvəl 1.

№	Suallar	Cavablar	Qeyd
1	Vətənpərvərlik nədir		
2	Azərbaycan Respublikasının dövlət rəmzləri hansılardır		
3	Milli mədəniyyətin əsas göstəriciləri		
4	Milli bayramlar hansılardır		
5	Böyüklərə hörmət, kiçiklərə sevgi anlayışını necə başa düşürsünüz		
6	Ailə bağları nədir		
7	Qohumluq əlaqələrinə hörmət haqqında fikir bildirin		
8	İnanclar haqqında bildikləriniz		
9	Şəhidlərə hörmət və ehtiramın göstəriciləri		
10	Əmək və zəhmət həyat qayəsi kimi		
11	Azərbaycançılıq nədir		
12	Yardımsevərlilik nədir		
13	Yurd sevgisi nədir		
14	Müəllimlər və şagirdlər arasında hörmət əlaqələrini necə görürsən		
15	Milli-mənəvi dəyər nədir		

Təhsil müəssisələrində uşaq və gənclərə milli-mənəvi dəyərləri aşılamadan onları bəşəri dəyərlər ruhunda tərbiyə etmək mümkün deyil. Bəşəri hissləri tərbiyə edən dəyərləri milli-mənəvi, mədəni dəyərlər yaradır. Milli dəyərləri bilmədən, ona əməl etmədən bəşəri dəyərləri anlamaq, bəşəri ideyalarla yaşamaq mümkün deyildir. Ölkəmizdə yaşayan etnik xalqların nümayəndələrinə hörmətlə yanaşmaq, onların inanclarına, adət-ənənələrinə ehtiram göstərmək uşaq yaşlarından tərbiyə olunmalıdır. Ölkə daxilində bu tolerantlığı yaşayaraq böyüyən uşaq və

gənclərin tərbiyəsi onların vətəndaşlıq qazandıqdan sonra bütün dünya xalqlarına hörmətlə yanaşmağını təmin edir.

İkinci sorğu anketi artıq müəllimlərdə şagirdlər haqqında formalaşmış fikirlərə əsasən onların fərdi xüsusiyyətlərinə görə, dəyərlərimiz haqqında doğru bilgilərə sahib olmaq və bəşəri dəyərlərə yiyələnməsini təmin etmək məqsədi daşıyır. (VII-IX siniflər)

Cədvəl 2.

№	Sualllar	Cavablar	Qeyd
1	Təbiəti qorumaq mədəniyyəti		
2	Ətrafda təmizliyə necə riayət edirsiniz		
3	İctimai rəyin önəmi		
4	Xalqlar arası dostluq necə qurulur		
5	Əxlaq anlayışını izah edin		
6	Qürur anlayışını izah edin		
7	Digər xalqların inanclarına hörməti nədə görürsünüz		
8	Ekoloji mədəniyyət nədir		
9	Cəmiyyət nədir		
10	Tolerantlıq nədir		
11	Məsuliyyət nədir		
12	Eqo nədir		
13	Xeyir və şər; sülh və müharibə mübarizəsini izah edin		
14	Bəşəri münasibətlər nədir		
15	Bəşəri dəyər nədir		

Qonaqpərvərlik türk xalqlarına xas olan milli-mənəvi dəyərdir. “Türk xalqlarının ortaq ədəbi abidəsi olan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında deyilir: “Xanlar xanı Bayandır xan ildə bir dəfə qonaqlıq düzəldib Oğuz bəylərini qonaq edərdi”(6,25). Qonaqpərvərlik doğmalar, qohumlar, qonşu tayfalar, xalqlar arasında ortaq adət-ənənələri formalaşdırır, ortaq milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasına xidmət edir.

“Qonaqpərvərlik hissi bəzən ağır xətaların, hətta cinayətin bağışlanmasına gətirib çıxarır”(6,25). Azərbaycanda bir çox adət-ənənələr müqəddəs sayılır. Bu adətlər bizim bədii

nümunələrdə də özünü göstərir. Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlının "Müqəddəs adətlər" şeirində deyildiyi kimi:

Dolansın qoy səsim çölü, çəməni,
Qadını hər şeydən uca sanıblar.
Qapıdan hiyləylə girən düşməni
Qonaq olduğuyçun bağışlayıblar.

Döyüşdə özünü unudur insan,
Dönüb məşəl olur yanar ürəyi.
Döyüşdə qılınclar toqquşan zaman
Sülh bayrağı olub qadın örpəyi (9).

Ata-anaya, ailənin digər üzvlərinə, müəllimə sevgi mənəvi dəyərdir, dini inanclara hörmət və onlara əməl etmək ədalətli olmaqdır, ədalətli olmaq insanlığa olan sevgidir. İnsanlıq insani keyfiyyətlərin əsasını təşkil edən məsuliyyətdir, -məsuliyyət bəşəri dəyərdir. Bu baxımdan H.Cavidin "Qız məktəbində" şeiri şagirdləri ümumbəşəri dəyərlərə səsləyən gözəl bir nümunədir:

"... - Bu dünyada sənin ən çox sevdiyin
Kimdir, quzum, söylərmisən?
- Ən çox sevdiyim ilkin
O allah ki, yeri-göyü, insanları xəlq eylər.
- Sonra kimlər?
- Sonra onun göndərdiyi elçilər.
- Başqa sevdiklərin nasıl, yoxmu?
- Var...
- Kimdir onlar?
- Anam, babam, müəlliməm, bir də bütün insanlar"(4,45).

Milli-mənəvi dəyərlərin əsasında yaxınlarına, doğmalarına məhəbbət dayanırsa, bəşəri dəyərlərin əsasında insanlığa olan məhəbbət dayanır. Müəllim ictimai fəaliyyətdə, dostluqda və s. kifayət qədər mənəvi dəyərlərə sahib olan şagirdi bəşəri dəyərlərə aparan yolda özünütəsdiqə hazırlayır.

Hər bir fərd bütün şəxsi keyfiyyətləri və qabiliyyətləri ilə unikal varlıqdır. Ona görə də yeniyetmə yaşlarından insana sahib olduğu müsbət keyfiyyətlər anladılmalıdır. Müəllim şagirdə fərdi keyfiyyətlərinə görə digərlərindən fərqli yanaşmasının səbəbini izah etməlidir. Belə ki, onun sosial şəxsiyyət kimi formalaşacağına inandığını vurğuladıqda, şagird cəmiyyət arasında başqaları ilə ünsiyyətdə artıq özünütəsdiqə çalışır və əksər hallarda buna nail olur.

Bəşəryyət qarşısında dayanan problemlərin həllində ən doğru yol ortaq dəyərlərə istinad edərək bərabərlik və sülh yolunu seçməkdir. Bildiyimiz kimi sülh dövlətlərarası münasibətlərdə milli maraqların qorunması və bunun müqavilə ilə təsdiqlənməsi nəticəsində mümkün olur. Sülhün pozulması müharibədir və müharibədə mülki və ictimai qorunmalar öz hüququnu itirir. Müharibələr əksər zamanlarda ayrı-ayrı fərdlər öz eqosuna yenildiyi səbəbilə baş verir. İnsanın eqosu artdıqca ətrafdakılar gözünə nöqsanlı görünür.

Qeyd edək ki, eqo tərbiyə səviyyəsindən yaranır. Hələ uşaq vaxtlarından ailədə böyüklər tərəfindən qardaş-bacı arasında qoyulan ayrıseçkilikdən irəli gəlir. Uşaq öz "mən"inin çərçivələrini möhkəmləndirir. Mənəmlik duyğusu onu çuğlayır və bu onu məktəbdə də sinif yoldaşlarından üstün olduğu yalanına inandırır. Bəzən də, əksinə, erkən yaşlarında sevilməyən, digərlərinin sahib olduqlarına sahib ola bilməyən uşaqlarda fürsət düşdüyündə ətrafındakılardan intiqam alma hissləri yaranır və getdikcə böyüyür. Bu insanda ruhi bir

prosesdir. Gələcəkdə belə fərdlər sahib olduqları imkandan müdrikliklə yox, təkəbbürlə istifadə edirlər. Milli və ictimai maraqlar ikinci plana keçir, pozulan kiçikəhatəli əminamanlıqlar tədricən ölkə miqyasında, sonra dövlətlərarası sülhün pozulmasına, müharibələrin başlanmasına səbəb olur.

Bu problemlərin yaranmasının qarşısını almaq üçün uşaq və gənclərə onların özlərini tanıtdırmalıyıq. Belə ki, onlara hansı istedada malik olduqlarını, özünəməxsus müsbət keyfiyyətlərini bildirmək lazımdır. Bu onların özünüdərk prosesində müsbət inkişafına kömək edir.

Cəmiyyətdə riayət etməli olduğumuz qayda qanunlar var. Hələ uşaq yaşlarından ailə içində ailənin digər üzvlərinə salam verməyi öyrənirik. Bu adət bütün yaşlarda və bütün zamanlarda insanın mədəni səviyyəsinin göstəricisinə çevrilir. Müəllim sinifə daxil olanda, aktyor səhnəyə çıxanda, teleaparıcı efirə çıxanda, məruzəçi iclasda və hətta dünyanı idarə edənlər sözə salam verməklə başlayır. Dövlət başçıları hansı şəraitdə olmağından asılı olmayaraq görüşlərdə əl verirlər. Bu davranış qaydaları bəşəri münasibətlərin göstəricisidir. Bəşərə verilən bəşəri dəyərlər, bəşəri münasibətlər haqqında açıq dərsdir.

Bütün bunlardan belə bir nəticəyə gəlirik ki, milli-mənəvi dəyərləri yaşaya bilməyən bəşəri dəyərlərə sahib ola bilməz.

Sülh bütün millətlər üçün mənəvi dəyər sayıldığına görə bəşəri dəyərlərin ən başlıcası sülh və əminamanlıq dəyəridir. Ölkəmizdə Qarabağın işğalı, dünyada gedən siyasi proseslərin fonunda dövlətlərarası qarşıdurmaların səbəbi ayrı-ayrı fərdlərin eqosunun nəticəsidir. Bu proseslərin ədalətli həlli yolu ali dəyərlərə sahib şəxsiyyət yetişdirməkdir.

Sevgi və gözəllik aşiqi kimi tanınan, yaradıcılığı bütünlüklə bəşəri dəyər olan şair-dramaturq Hüseyn Cavid millətin din, dil birliyini, döyüş ruhunu qoruyub saxlamasını tövsiyə edərkən, eyni zamanda müharibəni bəşəri problem hesab edir və əsərlərinin tamamında humanistlik nümayiş etdirir. Dramaturqun "Peyğəmbər" dramında əsərin sonunda Baş rəisin dilindən türk qövmü haqqında söylədiyi fikirlər ümumbəşəri dəyərdir:

Kəssə hər kim tökülən qan izini,

Qurtaran dahi odur, yer üzünü (3,246).

Günümüzdə hələ də bu misralar bir şüar kimi səslənir, çünki bu mövzu hələ də aktualdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

A.Abbasov, Pedaqogika: müxtəsər konspekt və sxemlə, Bakı, Mütərcim, 2007, 80s.

Ahmadov H.H. The Strategy of Education Development in Azerbaijan. Saarbrücken, Deutschland/Germany. Lap Lambert Academic Publishing, 2014, 245 p.

H. Cavid, Əsərləri, III cild, Bakı, Lider nəşriyyatı, 2005, 304s.

H. Cavid, Seçilmiş əsərləri, I cild, Bakı, Yazıçı, 1982, 321s.

https://www.facebook.com/permalink.php?id=284504638347297&story_fbid=55499480129827

http://palitranews.az/news.php?id=9112

Piralı Əliyev, Hümeyir Əhmədov. Təhsil müəssisələrində tərbiyə işinin təşkili, Bakı, Təhsil, 2004, 220s.

Şəmistan Mikayılov, Asya Bəkirova. Azərbaycan ədəbiyyatı- mənəvi dəyər xəzinəsi. Bakı, Araz nəşriyyatı, 2017, 175s.

Şirzadova Mehriban, Məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda milli-mənəvi dəyərlərin formalaşdırılmasının yol və vasitələri, Bakı, Elm və təhsil, 2015, 264s.

Şirzadova Mehriban, Milli-mənəvi dəyərlərimizin ədəbi, bədii və pedaqoji abidəsi, Bakı, Elm və təhsil, 2016,140s.

Traditions and Customs of the Kazakh and Kyrgyz Nation in the Works of Chokan Valikhanov

Arailym MENDUALİYEVA[1], **Yernat ABDRAKHOV**[2]

Abstract

Chokan Valikhanov, who was the outstanding Kazakh scientist holds a special place in the history of spiritual culture and science of Kazakhstan. The creative heritage Valikhanov covers the broadest spectrum of history of the peoples of Central Asia, Kazakhstan and Western Siberia. Chokan Valikhanov had contributed to the study of spiritual culture. His scientific works devoted to folklore, tradition in all its manifestations. Scientist believed deeply in the cognitive and moral and educational role of the traditions of the Kazakhs and Kyrgyz. In this paper we consider the views Ciocan about traditions and customs of the people.

Keywords: Chokan Valikhanov, Kazakh. Kyrgyz, tradition, ritual.

Шоқан Уәлиханов Шығармаларында Қазақ пен Қырғыздардың Әдет-ғұрыптары мен Салт-дәстүрлері

Түйіндеме

Көрнекті қазақ энциклопедист-ғалымы Шоқан Уәлиханов Қазақстан ғылымы мен рухани мәдениеті тарихында айрықша орынға ие. Ш. Уәлихановтың шығармашылық мұралары Орталық Азия, Қазақстан және Батыс Сібір халықтарының мәдени және рухани ерекшеліктері қамтиды. Ш.Уәлиханов фольлорға, салт-дәстүрге арналған ғылыми еңбектері арқылы рухани мәдениетті зерттеуге көп үлес қосты. Ғалым қазақ және қырғыз салт-дәстүрлерінің танымдық және тәрбиелік мәніне мән берді. Біз бұл мақаламызда Шоқанның халықтың салт-дәстүрі мен ырым-тыйымдары жайлы көзқарастарын қарастыратын боламыз.

Тірек Сөздер: Шоқан Уәлиханов, Қазақ, Қырғыз, әдет-ғұрып, ырым-тыйым.

Кіріспе

Салт-дәстүр сөзі түркі халықтары арасында үлкен рухани маңызға ие болып табылады. Орта Азия тұрғындарының салт-дәстүр, әдет-ғұрыптары ұқсас сипатта

[1] Ержиес университетінің докторанты, feerdausy@gmail.com, +905533859573
[2] Өмер Халисдемир университетінің докторанты, erna_t@mail.ru, +905078234170

дамыған. Шоқан Уәлиханов осы ұқсастықтарды өз еңбектерінде жан-жақты зерделеген. Оның көзқарастарын талдауға кіріспестен бұрын салт-дәстүр ұғымдарының анықтамасын бере кетуіміз қажет.

Салт – кәсіпке, сенімге, тіршілікке байланысты әдет-ғұрып, дәстүр. Ол ұрпақтан-ұрпаққа ауысып отырады. Уақыт өткен сайын салтқа өзгеріс еніп, өзгеріп, қоғамға байланысты бейімделіп келеді. Жаңа қоғамдық қатынасқа сай келмейтін дәстүрлер ығысып, өмірге қажетті жаңалары дамып отырады. Сондай-ақ әдет-ғұрыптарға да төмендегіше анықтамалар беріледі. Әдеп-ғұрып дегеніміз – белгілі бір қоғамда немесе ұжымда белгілі бір тарихи жағдайға байланысты адамдар арасында қалыптасқан қоғамдық тәртіптің бір түрі. Ол әлеуметтік өмірдің әртүрлілігіне және күрделілігіне қарамастан, белгілі ұқсастық жағдайда адамдардың біркелкі әрекет етуін қалайды. Әдет-ғұрып рәсім арқылы көрсетілетін әрекет, қимыл. Игі әдеттердің өмір қолданысына айналуын «әдет-ғұрып» деп атаймыз, ол оның біржолата өмір заңдылығына айналуы «салт-дәстүр» деп аталады (Әліпбек, 2004: 187).

Дәстүр ұғымына келетін болсақ, бұл көп мағыналы ұғым. Дәстүр - педагогикалық, психологиялық, философиялық, этнографиялық зерттеулердің де өзегі. Қазақ мәдениетін зерттеушілердің бірі К.Ахметжанова: «Дәстүр – бұл белгілі бір ұлттың немесе халықтың ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отыратын, тарихи қалыптасқан, олардың әлеуметтік ортасында ұзақ уақыт бойы сақталып отырған әлеуметтік-мәдени құндылықтар жиынтығы. Дәстүр қоғамды басқару жүйесін, әлеуметтік қарым-қатынас формаларын, шаруашылықты жүргізу тәсілдерін, оларды ұрпақтан ұрпаққа қалдыру үрдістері мен тәсілдерін қамтиды» дейді (Ахметжанова, 2005: 200).

Қазақ өміріндегі ырым-жоралардың түрлерін айқындаған Шоқан қазақ халқының діни-наным сенімдеріне, этнографиясына, өлең-жырларына, аңыз-әңгімелеріне, батырларына қатысты ғылыми-танымдық зерттеулер жасаған. Профессор Р. Сыздық Шоқанның этнографиялық зерттеулері туралы былай деді: «Қазақ өміріндегі ырым-жырымдардың қандай түр-түрлері болғанын бүгінгі қала тұрғындары, әсіресе кейінгі ұрпақтар Шоқан сияқты жан-жақты эрудиттің шығармаларынан оқып біле алады. Нағыз ырымды сақтаған қазақ әралуан жорықтар мен барымталасу кезінде аттан түс, атты байла демей, атқа қон, атты бекіт дейтінін, сапты аяқты «жолды аяқ» деу керек екенін, астындағы ұрғашы малды «айғыр» деп атайтындықтарын Шоқаннан ғана оқып білеміз» (Сыздық, 2010: 7).

Шоқан Уәлиханов көп зерттеулерінде Орта Азия халықтарының, оның ішінде қазақ және қырғыз халықтарының әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлеріне назар аударады. Ол салт-дәстүрлер ұлттық идентификациясы, мәдениеті мен өнерінің асыл қазынасы, мыңжылдық даму сатысынан өткен қағида ретінде бағалайды. Табиғатпен біте қайнасқан көшпенді халықтардың өмірінде күнделікті салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар өте маңызды орын алады. Салт-дәстүрлерден көшпенділердің дүниетанымын, табиғатқа қатысты көзқарастарын, космологиялық түсініктерін, тұрмыс деңгейін, ой-санасының дәрежесін байқауға болады. Көшпенді халықтардың дәстүрлері өзінің шығу тегімен, мифологиялық астарымен, терең мәнімен ерекшеленеді.

Шоқан қазақтардың сүндет тойына қатысты «ұлын сүндетке отырғызған ата-ана оның үлесіне деп біраз мал атайды, ол енші деген атауға ие, сонымен қоса әке малын бөліске салғанда ол өзге балаларындай үлесті талап етуге құқы бар» дейді. Сүндетке отырғызу қазақтар арасына ислам дінімен бірге келген діни дәстүр. Ол, бір жағынан, баланың ақыл-есі кірген кезеңді де білдіреді. Халық этнографиясында сүндетке отырғызудың, сүндет тойының үлкен маңызы бар. Қазақтар «сүндеттеу», «сүндетке

отырғызу» деп айта бермейді. Көбінесе «піштіру», «жатқызу», «кестіру» т.б. сияқты сөздермен жеткізеді. Қырғыздарда да бұл салтты «Қол алалдату», «Отырғызу», «Шошақ кестіру» деген тіркестер қолданылады. Сүндетке отырғызу үшін негізінен тақ жас қолайлы деп саналады. Халық арасындағы аңыздарға сүйенсек, балада «нәйіс» деп аталатын жаман кірлер оның шүметейінің ұшына жиналады. Оны жас кезінде алып тастамаса, кейін баланың денесінен жаман иіс шығып тұрады. Демек, оның гигиеналық тұрғыдан да пайдасы бар.

Сүндет тойы есте қаларлықтай барынша жоғары дәрежеде өткізіледі. Сонымен бірге енші беру салты да баланың тұлғаға айналу кезеңінде ерекше орын алады. Сол кезде оның болашақта алатын еншісі белгіленеді. Енші беру, енші алысу – ертеден келе жатқан бір жол. Шоқан еншінің қазақ қоғамындағы орнын дұрыс айқындай білген. Әдетте бір адамның бірнеше ұлы болса, ол балаларының үйленгеніне әкесі енші бөліп береді. Көбінесе әкесі кіші баласының қолында қалып, басқа балаларына енші беріп шығарады. Қазақ пен қырғызда үйлену тойы неше түрлі салт-дәстүрлермен, ырым-тыйымдармен қабаттаса өріледі. Шоқан үйлену салтына қатысты дәстүрлерді қарастырған кезде қазақ халқының аруақтардың, от пен ошақтың, майдың құрметтелуін қадағалайтынын баса айтады. Жаңа түскен келін әуелі өз отауына кірмес бұрын, атасының үйіне кіріп, тағзым етуге тиіс, содан соң қалыңдық, атасының отына бір қасық май тамызуы керек. Бұл ырымды «отқа май құю» дейді. Жас келін сәлем еткенде «аруақ разы болсын» деп, тізе бүгіп, еңкейіп, маңдайын еденге тигізеді. Отқа тамызған май жанып жатқанда, жас келіннің жанындағы әйелдердің бірі алақандарын отқа қыздырып, келіннің бетін сипайды. Үлкен үйдің отының құрметіне деп, қалыңдық атасының иығына шапан жабады, осы кезде от ағасы ошақ жақтағы тулақты нұсқап, жас келінге отыр деген белгі беріп: «иін қандырып илеген тулақтай, мінезің жұмсақ болсын қарағым» деп батасын береді. Қырғыздарда да келін үйге түскен кезде сыртта алау жағады. Келін үш рет алауды айналады. Осылайша ол төркінінен, ескі өмірінен алып келуі мүмкін жамандық, бәле, тіл-көз, материалдық және рухани кірлерден тазаланады. Пәк қалпында жаңа өмірін бастайды. Бұл наным қырғыздардың дәстүрлі тәңірлік діниндегі от культімен байланысты. Ол үйге кіргеннен кейін де босағадан аттап, үйге сәлем береді. Содан кейін үлкен әжелер от тұтатып, келінді аластайды. Келіннің бетіне май жағып, оны сылайды. Үлкен ақсақал бата бергеннен кейін келін көсеге деп аталатын шымылдықтан өтіп отырады. Яғни келін түскен кездегі салттың қазақ және қырғыз халықтарында бірдей екендігін көреміз. Шоқан да қырғыздардың үйлену тойының қазақтардағы сияқты тойланатындығын алға тартады. «Күйеу жігіт бірінші рет келгенде «жақын арада қыз күніңмен қоштасуға тиіссің» дегенді білдіріп, кереге арасындағы қуыстан киіз үйдің ішінде отырған қыздың басындағы тақияны таяқпен қағып түсіруі тиіс. Егер бұл әрекет сәтсіл болса, күйеу жігіт қайталау үшін ақы төлейді. Күйеу жігіттің үйіне кетерде той жасалады. Осы мақсатта жеке тігілген киіз үйде жастар жиналып, екі жаққа: әйелдер мен еркектерге бөлініп отырады. Ойын басталады. Қыздардың бірі орнынан тұрып, орамалмен ұрып, жігітті таңдайды. Жігіт орнынан тұрып, ұйқасқан төрт жол өлең айтқаны үшін сыйға қызды сүйеді. Мұндай ерекше сүйістің үрдісі былайша өтеді: алдымен, қыз бен жігіт арқаларын түйістіріп тұрады, содан кейін кенеттен бұрылып дыбысын шығара сүйісіп жан-жаққа тарайды. (Уәлиханов, 2010: 464)

Олардың құдаласуы өте қарапайым: үш құда келеді де, қойдың етін жеп, сыйлық алып, кері қайтып кетеді. Бәйге кезінде қызды қалыңдықтың күйеуінен басқа ешкім қумайды. Әбден әлсірегенше қуады. Жігітті – жастар, ал қызды – әйелдер қарауылдап тұрады». Жоғарыда аталған ойын бұрын қазақтар арасында «орамал тастау» деген атпен белгілі болған. Шоқан Уәлиханов тойларда, үйлену кезінде, нәресте дүниеге келген кезде

үлкендердің бата беретініне назар аударады. Бұл да жақсы тілектің, ақ лебіздердің адам өміріне әсері мол екендігін көрсетеді. Шоқан, осы тұрғыда, суггестия мен магияның қазақ және қырғыз өміріндегі орнына тоқталады. Қазақ мәдениетінде суггестия құбылысын түрлі тілдік деректерден көре аламыз. Ол бір қолымен әлемді, бір қолымен бесікті тербеткен аналардың өз бөбегіне деген, оның ертеңіне деген сенімі ұялаған бесік жырынан бастап, сәбиге ат қоюда, ел ішіндегі дау-жанжалды шешуде, алғысы мен тілегін берудегі ақсақалдар мен абыздардың шешендік сөздерінде, бата сөздерінде, халықты емдеу, діни сенімдерді жүргізудегі бақсы, шамандардың әрекеттерінде, түс жору, құмалақ ашуда, табу, ырым-тыйым сөздерде, тіпті кез келген зат, құбылыс атауларынан (өсімдік атаулары, космонимдік атаулар, табиғат амалдары, т.б.), сандар жүйесінен, түрлі әдет-ғұрыптар мен салт-жоралардан байқалатыны сөзсіз. Ал сөздің магиялық күші ерте кездерден-ақ әр түрлі жөн-жоралғы, рәсімдерде: алғыс, бата, қарғыс, жалбарыну және т.б., сондай-ақ емдеу мақсатында арбау, құрт шақыру, көшіру, бақсы сарыны, бәдік мәтіндерінде қолданылып келді (Ибрайымова, 2015)

Қазақ пен қырғызда, сонымен қатар моңғолдарда төрт түлікті, сонымен бірге малдың сүйектерін қастерлеу ырымдары бар. Жануарлардың сүйектері табиғаттан тыс ғажайып күшке ие болып саналады. Кәрі жілік, қырғыздардың ойынша, бақташының орнын ауыстыра алады, мал өлімінен емес, қасқыр мен ұрыдан қорғай алады. Ол үшін кәрі жілікті тура моңғолдардағыдай киіз үйге қояды да, жұқа екі сүйектің арасына ши қыстырып қояды. Сүйек осы түрінде қолында құрығы бар бақташыны бейнелейді. Қырғыздардың сенімі бойынша, адам бейнесіндегі кәрі жіліктің ұрыдан қорғап, ұрылардың көзіне адам сияқты елестейтін қасиеті бар. Сондай-ақ, қырғыздар кәрі жілікті ердің алдыңғы қасына ер-тұрмандар мен атты қорғаушы ретінде байлап тағып жүреді. Кәрі жілікті моңғолдар «хариту» деп атайды. Сондықтан Шоқан, «кәрі» сөзі «хариту» сөзінің өзгертілген түрі емес пе?» деп сұрақ қояды. Сонымен қатар жауырын, тобық сүйектерінің де қазақ және қырғыз салттарында өзіндік орны бар. Малдың жауырын сүйегінің бітімі тектен-тек емес, оны Тәңір тылсым сырларды білуге, не бір құпияны ашуға арналған «айна», киелі қасиетті сүйек санаған. Ұсақ малдың жауырын сүйегінің бітімі (қалақ үстіндегі қыр сүйектің имектеу немесе жазық болып келуі) қыстың қатты немесе жылы болатынын білдірген. Қыр сүйектің имегі саусаққа ілініп тұрар дәрежеде болса, алдағы қыстың суықтығын аңғартқан. Тобыққа қатысты «аш болсаң да асық мүжіме, тоқ болсаң да, тобық мүжі» деген нақыл сөз бар. Осының өзі тобықтың адам ағзасы үшін пайдалы сүйек екендігін дәлелдейді. Ал асық қазақ халқының ұлттық ойынында өте көп қолданылады. Асықпен ойналатын ұлттық ойындар баланы ептілікке, дәлдікке баулиды. Төрт түлік малдың сүйегіне қатысты осындай ырым-тыйымдар, ойындар қазақ халқының дәстүрлі дүниетанымынан хабар береді.

Мал көшпенділердің негізгі дәулеті болғандықтан, төрт түлікке байланысты әр түрлі ырым-сенімдер бар: малдардың сүйегін баспайды, егер жерге сүт төгілсе, сол сүт төгілген жерді жақсылап тазалайды. Кесір болмасын деп, оң қолын маңдайына, иегіне, оң иығына, содан соң сол иығына апарып тәу етеді. Сондай-ақ құлындардың желісін аттағанда да тәу етеді, себебі, желінің де киесі болады. Ұстаның темір төсін көрсе де тәу етеді. Жылқышының құрығынан, балта, бақанның үстінен аттамайды, «бақан аттаған байымайды, балта басқан жарымайды» деген сенім бар. Жылқы малы, түйе, қой, сиырлар киелі жануарлар санатына жатады. Егер қазақ сиырды түнде көрсе, қамшымен тартып жіберуге тиіс, себебі, түнде сиырларды жын-шайтан, перілер ерттеп мініп алады. Ешкі малы қазақтарда сыйлы жануарлар санатына жатпайды. Төрт түлік малдың арасындағы ерекше белгілері барлары құтты жануар болып саналады. Мысалы, жалы мен құйрығында ақ қылы бар жылқылар құтты саналып, сатылмайды, ешкімге берілмейді,

себебі, сол малмен бірге құт-береке кетеді, ал әртүрлі себептермен беріле қалған жағдайда, сілекейін алады, ол үшін жылқының жалынан қыл жұлып алып, кететін малдың аузына салып, сілекейлеп қалтасына салып қояды. Қазақтар киесінен қорқып, аққуларды атпайды, аққуды құстың сұлтаны деп есептейді. Сондай-ақ жапалақ, үкі, тоқылдақ, көк қарға, көкекке де тиіспейді. Соңғысы ертеде адам болыпты деген аңыз бар. Бір ауылға күйеу бала келіп жатады, аяқ астынан аты жоғалады. Қалыңдықтың сіңлісі атты іздеуге шығарда, бір аяғына өз етігін, екінші аяғына асығып жүріп жездесінің етігін киеді. Көктем мезгілі болатын, міне, сондықтан да көкектің бір аяғы қызыл, бір аяғы көк, сол себепті де «Аты жоқ көк, көкек – көкек!» деп айтады, киелі құс санатына жатады, көкек қонған бұтақты сындырып алып, май мол болады деген ұғымда іркітке салады. Бұл ырымдардың негізінде халықтың осы құстарды ертеде «адам болған екен» деген ырымы жатқаны сөзсіз. (Сыдықов, 2010: 3)

Қазақтар мен қырғыздар арасында тотемдік жануарлар ретінде қасқыр, үкі, аққу айрықша маңызға ие. Қасқырдың тілерсегі белдің ревматизмге шалдығуынан және «көз тиюден» сақтайды. Қазақтар қасқырдың асығын, тісін, тырнағын тұмар етіп тағып жүрсе, ол адамға пәле жоламайды, жолы ашық болады, тіл-көз тимейді, бір жерге барса мысы басып тұрады деп нанады. Тіл-көз тиіп ұшынып ауырған баланы қасқырдың тілімен қағады, сөйтсе, ол бала жазылады деп сенеді. Қазақ ұғымында жалпы алғанда бөрі киелі саналады. Қазақтың ежелгі тайпасындағы шапыраштыбайрақтың басына бөріктің басын сызып, жауға шапқан. Бөрі басты байрақты сандыққа сақтап қойғанда, жау келе жатқанда бөрі басты байрақ дүрілдеп сандықтан өздігінен шығады деген аңыз бар. Ал үкінің басы, сирақтары мен қауырсыны жын-шайтаннан сақтайды; сол үшін оларды киіз үйге, балалардың бесігіне байлап қояды. Түркі халықтары арасында үкі топан суы кезінде Нұх пайғамбарға жол көрсетіп, кемесін жартасқа соғылудан сақтаған деген түсінік бар (Бопайұлы, 2005: 71). Өйткені оның көзі өткір, түнде де күндізгідей көреді. Шоқан бір қырғыздың үйінен ұлардың басын көргенін жазады. Қырғыздардың түсінігінше, бұл құстың еті шешектен мәңгі сақтайды. Аққу құстың терісін бақсылар бастарына киіп жүретін болған. Оның қасиетті, киелі құс екендігін түркі халықтарының аңыз-әпсаналарында жыр-дастандарында жиі айтылады. Шайтандардың өздері қорқатын хайуандар да бар. Мысалы, түйе боталағанда, кірпі балалағанда, оларға жын-шайтан жоламайды. Сәбидің бесігіне кірпінің тікенектерін байлап қояды, ал босану кезінде оларды қиналып жатқан әйелдің үстіне қояды.

Қорытынды

Шоқан Уәлиханов жазып кеткен, қазақ пен қырғыз халықтарының тұрмыс-салт тіршілігіндегі орындалатын әдет-ғұрыптар мен ырым-тыйымдардың басым бөлігі көне түркілік дәуірден бері үзіліссіз жалғасып келе жатыр. Тәңіршілдік кезеңінен қалған салттардың өміршеңдігі соншалық – тіпті олар Ислам діні келгеннен кейін де жойылып кетпеді. Керісінше, жаңа өркениетпен синтезделіп, мазмұндық жағынан байи түсті. Мысалы, келін түскенде жасалатын беташар дәстүрі Исламға дейін де болған. Сондықтан бұл ғұрып бірде-бір араб елінде жоқ. Кей кездері исламшыл топтардың беташар дәстүріне қатысты жиі дау туғызатыны сондықтан. Исламның ықпалына түскен соң, көне түркі мәдениетінің ішкі мазмұны Құран мен сүндетпен кемелденді. Бірақ, сыртқы сипатында көне түркілік формасын сақтап қалған. Түркі нәсілінен шыққан дін ғұламалары, халық арасында дін таратқан дәруіштер мен сопылар көне дәстүрдің барлығының формасын сол күйінше қалдырып, мәні мен мазмұнын Құран рухына қайшы келмейтіндей етіп үндестірді. Қазіргі қолданыстағы қазақ салт-дәстүрлері екі

мәдениеттің тоғысынан синтезделіп туындағандықтан, ерекше көркем, айрықша мазмұнды болып келеді. Осы үрдістің нәтижесінде қазіргі қазақ мәдениеті дүниеге келді десе де болады.

Әдебиеттер

Ахметжанова, К. (2005), *Дәстүрлі мәдениет қазақ этносын идентификациялау тәсілі ретінде,* Алматы: Has баспасы.

Әліпбек, А. (2004), *ЭТНОПЕДАГОГИКА. Оқу құралы*, Түркістан: «Тұран» баспасы.

Бопайұлы, Б. (2005), *Қазақы наурызнама*, Алматы: Бастау баспасы.

Ибрайымова, Ж. М., Жұмағұлова, Ә.М. (2015), «Шоқан Уәлиханов шығармаларындағы суггестия мен магия көріністері», http://e-history.kz/kz/publications/view/1502

Сыдықов, Е.Б. (2010), «Ш. Уәлиханов мұрасы әлемдік тарих контекстінде» халықаралық ғылыми форумы материалдары, *Шәкәрім атындағы Семей мемлекеттік университеті*, Семей, бб. 3-10.

Сыздық, Р. (2010), *Шоқанның тілтанымдық тұлғасы,* Алматы: Қазақ әдебиеті.

Уәлиханов, Шоқан (2010), *Көп томдық шығармалар жинағы. II том*, Алматы: Толағай гр

The Mimicry Peculiarities as a Mechanism for Successful Adaptation in the Society

A.R. RIZULLA[1], M.P. KABAKOVA[2]

Abstract

This paper shed a light into recently investigated phenomena, mimicry and its genesis. Mimicking, that is showing the same nonverbal and verbal behavior as one's interaction partner. This phenomena is a real working mechanism that allows people to become successful in all kind of relationships, such as: family (kids-parents and spouses relations), friends, work team and business. The causes that leading to occurrence of mimicry are described, among which the nature of human beings which develops in society, and the need to maintain relationships as a fundamental basic for them. The article provides an analysis of theoretical and experimental studies of mimicry starting with Western thinker, such as S.Freud, who considered mimicry as an important element in communication of affective states, to modern scientists, whose experiments showed the various facets of mimicry including neuroscience data. The paper describes designs of several experiments that were conducted close to ecological (natural) situations with naive participants, who did not suspect that they had been taken part in experiment. This emphasize the validity of results, as laboratory conditions might influence the validity of outcomes. The experiments took place in Western countries, the domestic science, especially Kazakhstan, did not conduct such kind of experiments.

The article shows peculiarities of experiment designs that might encourage our domestic scientists to developing researches and switch from theoretical to empirical development of domestic psychology science. The literature review contains both pioneers, who started mimicry researches and modern scientists' studies where the reader can take ideas and implement the findings into the practice as a student, teacher and scientist.

In the conclusion, authors emphasized the important role of mimicry in productive social adaptation or another words, the role in successful life maintaining, in the aspect of relationships with others. Furthermore, authors hypothesize that mimicry might be one of the predictors of people's well-being.

Keywords: mimicry, chameleon effect, echo effect, social perception, productive social adaptation.

Introduction

[1] Faculty of philosophy and political science, al-Farabi Kazakh National University, arizulla@mail.ru
[2] Faculty of philosophy and political science, al-Farabi Kazakh National University, docent of general and applied psychology department, psychologycal sciences candidate. pobedovna_70@mail.ru

R. Waldinger (2014) emphasized that the quality of interpersonal relationships is very important for human well-being [1]. Why are people so strongly motivated to have relationships? According to scientists R.Baumeister and M.Leary (1995) it's because of a fundamental need to belong. The "belongingness hypothesis" states that people have a basic psychological need to feel closely connected to others, and that caring, affectionate bonds from close relationships are a major part of human behavior. The domain direction of human beings activity is toward the belongingness [2]. The belongingness is the heart to relationships, and the relationships is fundamental basis of human being and developing as they provide a person social support. Social support is defined as those "social interactions or relationships that provide individuals with actual assistance or with a feeling of attachment to a person or group that is perceived as caring or loving" (Hobfoll & Stokes, 1988) [3, p. 499]. Social support is crucial element of a person's productive activity. Thus, maintaining and developing interpersonal relationships is significant aspect of social adaptation. The mechanism, which makes this process works, is phenomenon of mimicry. One of the most striking features of this phenomenon is that it is being a social glue in all stages of relationships development (e.g., Chartrand & Bargh, 1999; LaFrance, 1979) [4, 5].

Mimicry genesis.

Let us take a look into the place of mimicry origin, this phenomena started its functioning in the nature environment. The nature is the best teacher, everything in nature exists in a very logical concept. Animals live and survive if they have been adopted in the environment. One should not forget such way of adaptation as imitating the environment like, for instance, chameleon does, by taking the color of environment in order to be perceived as a part of this environment. Another example is imitating the behavior of another animal in order to survive like do some kind of fishes. This phenomena called as a mimicry in biology. The term was invented and described by W. Beits in 1862 [6].

Close to mimicry the imitation was described in the concepts of a great philosopher Aristotle, who emphasized the important role of imitation in development of human beings [7].

S. Freud has been suggested that mimicry, the imitation of others' non-verbal displays by an observer plays an important role in the communication of affective states [8]. C. Rogers (1957) saw the imitation of a client's non-verbal behavior as a means to communicate empathy, some schools of therapy one of which represented Siegel, advocated imitation as a means of understanding the client's internal state [9].

Later on, researchers mentioned synchrony, or another words behavior matching during the interaction between the interactants, such as, similarity of body postures. A. Scheflen (1964), M. LaFrance (1979) started to investigate this congruency [10, 5, 11]. Researchers focused on whether their posture was congruent in a predetermined time window throughout the time series. The investigation showed that postural congruence has been observed in interactants who share a common viewpoint (A. Scheflen) and found to lead to rapport (M. LaFrance). In the recent literature, behavioral matching is known and described as behavioral mimicry or chameleon effect. T. Chartrand and J. Bargh (1999), M. Hove and J. Risen (2009), J. Lakin (2013) studied behavioral mimicry and described it an automatic tendency to imitate another's behavior at a particular moment in time. The target of behavioral mimicry is broad; it includes posture as well as gestures, mannerisms, facial expressions, and other motor movements [5, 12, 13]. Behavioral mimicry is typically assessed by examining whether the same or a similar behavior occurs at a given point in time or whether the presented behavior is mimicked by an interactional partner within a short window of time, from 1 to 3 seconds.

Bedsides behavioral mimicry, which is non-verbal, there is another form of congruency, which is called echo effect, since the verbal mimicry resembles the natural phenomenon of

the echo, and in fact operates the same way. The term was proposed by Polish scientists, W. Kulesza and his colleagues in 2014 [14].

Mimicry phenomena.

As was mentioned above mimicry occurs automatically and unconsciously. This means that it can be associated with personality traits. This question have been studied by E. Kurzius and P. Borkenau, in 2015 [15]. In their study, personality was assessed in terms of the Big Five. Participants played a role in dyads, several of their behaviors had been coded every 10 s. Moreover, the interactants were instructed either to cooperate or to compete, and their performance and liking were measured. The results showed positive correlation of mimicry with extraversion and agreeableness. Thus, extraverts are more likely to mimic people during the interaction. The agreeableness characterize person who is able to be empathetic, the bright example of such person is Mother Teresa. The interesting finding was that mimicry occurs in the groups with cooperative meaning rather than competitive, which means that the goal of interaction plays significant role in occurrence of mimicry.

Talking about the goal, according to J. Lakin et al., [16] the need to affiliate, might be a higher-level trait that fosters the occurrence of mimicry. We all live with the need to be affiliated with someone another who is important for us. Thus, mimicry is natural phenomena which exists in all fields of our interaction. Nevertheless, there is no phenomena without its positive and negative sides.

The first feature is that human beings are developing through the mimicry, for example, experiments of H. Fukuyama and M. Myowa-Yamakoshi [17]; J. Xavier et al., [18] revealed that imitation between parent and child plays an important role in learning social skills, language, how to obtain food, to avoid danger, and even how to perform aggressive behaviors.

Secondly, T. Chartrand and J. Bargh's experiments in 1999 [4] showed that mimicry is beneficial for the mimicker (person, who is imitating the partner) by enhancing liking by the mimickee (who is being mimicked). Moreover, another experiments of M. Stel and R. Vonk revealed that liking appears toward each other, another words characterized for both mimicker and mimickee [19]. A number of key issues arise from this statement. For instance, people can fix a row of problems such as adaptation in new team of colleagues, improve relationships in family, or increase the quantity of friends, etc.

Next feature is that mimicry gains by evoking trust in mimickee toward the mimicker [20, 21] as well as assistance, which is being offered by mimickee [25]. Doubtless, trust gives interactants the sense of unity and perception of themselves as parts of a whole, resulting in a productive interaction and evoking mutual comprehension. As a matter of fact, that mimicry provides the assistance, let us refer to the research made by J. van Baaren et al., (2004). The authors demonstrated that a confederate who mimicked the posture (position of arm, legs, etc.) of participants elicited the willingness of participants to help the confederate pick up pens she "accidentally" dropped on the floor and to donate significantly more money to charity, than in the cases, where they did not mimic the participants [22]. Interestingly, in another study (M. Stel, J. van Baaren, R. Vonk, 2008) with other way around roles [23]. Now it was a participant who mimicked (or not) the person who was representing the charity organization, and talking about the necessity of helping animals. As a result, participants donated significantly more

money (1.06 Euro), when they were asked to mimic than in the non-mimicry condition (0.30 Euro).

Another good thing about mimicry is that mimickers earn more money than their counterparts do. To approve this statement let turn our attention to the experiment made by J. van Baaren and his colleagues (van Baaren, Holland, Steenaert, & van Knippenberg, 2003). This study was conducted in a naturalistic setting (restaurant), where a trained waitress interacted with naive clients to see if there was a difference in tip percentages between tables where she either did, or did not, verbally repeat orders back to customers (verbal mimicry). In the first experiment, the waitress either repeated everything the customers said to her, or, in the control condition, she responded with brief statements like "okay!" or "coming up!" The results revealed an increased tip average for customers who were mimicked [24].

Another study providing evidence for the power of verbal mimicry was carried out in a real-world retail setting by C. Jacob et al., (2011). In this case, sales clerks in a large store specializing in the sale of household appliances either engaged in verbal and nonverbal mimicry of customers who approached them for advice or did not. It was found that imitation was associated with higher sales percentages and greater compliance with the seller's suggestion. An exit interview revealed also that mimicry led to a more positive evaluation of the mimicker and the store where they were employed [25].

Interestingly, the input of mimicry into perception of mimicker's physical attraction. The next experiment by N. Guéguen (2009) conducted during speed-dating parties in the local pubs, a female confederate was asked to mimic some of an opposite-sex participant's verbal expressions (i.e., "It's great," "It's fun," or when the participant asked, "You really do this?" she replied: "Yes, I really do this"), together with his gestures. In the non-mimicry condition, the confederate was instructed to not mimic the verbal expressions (remain silent what makes this condition incomparable in the light

of aforementioned studies) of the men. Analysis revealed that participants liked the interaction with the verbally mimicking confederate, and evaluated her sexual attractiveness more highly than in the non-mimicry condition [26]. Neuropsychology researchers studied the role of active mimic in the interaction. Neuroimaging data suggest that observation of the emotional facial expressions of others activates not only motor pathways [27], but also brain structures (e.g. amygdala, insula) regarded as part of the extended mirror neuron system (MNS) [28,29] and thought to be responsible for emotional information processing. Moreover, emotional brain structures were more active when subjects perceived dynamic emotional stimuli compared to static stimuli [30–32]. It is also possible that heightened activity of the brain regions related to mirror neurons underlie the relationship between facial mimicry and emotional experience involved in processing dynamic facial expressions. Dynamic facial expressions are more natural and powerful than static ones.

Another striking feature is that mimicry is one of the predictors of marital satisfaction. This fact was revealed in the experiment conducted by R. Zajonc, A. Pamela and other scientists in 1987 [33]. The study explored spouses' photographs in the beginning of their marriage and after 25 years of marriage. Those couples who were mimicked each other during their marriage became physical congruent to each other, as facial mimicry facilitates the same facial muscles which results in facial congruency. Moreover, the level of marriage satisfaction was higher in couples with mimicry.

It is noticeable that mimicry can facilitate negotiations as was demonstrated by W. Maddux et al., (2008). Mimickers are achieving most or all of their goals and hopes [20]. Thus, it leads to idea that mimickers might be more successful.

In addition, according to T. Lipps (1907) and E. Hatfield et al., (1993) imitation of facial expressions leads to emotional contagious [34, 35], what is crucial for emotions recognition [36, 37]. What is more interesting is that negative signals such as threat, shrugging, lack of agreeableness [38], anger and disgust eliminate and/or minimize the occurrence of mimicry [39].

The other side of the coin is, however, that according to C.E. Ashton-James and T. Chartrand (2009) behavioral mimicry has been shown to improve the capacity of individuals to perceive similarities or patterns, called convergent thinking, but compromise their ability to uncover novel perspectives, called divergent thinking (creativity) [40]. Another interesting result was obtained during the recent experiment made by W. Kulesza and S. Kot in 2016 [41]. Surprising finding was revealed that mimickees' self-edteem became lower, compared to people who had not been mimicked. Thus, mimicry according to their finding decrease self-esteem of the mimickee. Nevertheless, researchers emphasized that this finding is needed to be explored in depth referring the question of the effects of mimicry on the mimickee.

We suggest that this finding is controversial, as self-esteem forms early in the course of development, remains fairly constant over time, and is relatively immune to change [42]. Thus, the question of mimicry effects on self-esteem requires further investigation.

Conclusion.

We live in a world where everybody is trying to fit the standards or requirements in order to survive in a competitive life conditions. This brings a lot of stress to human beings, social support, qualitative relationships are crucial to resist the stress. The one of the mechanisms that fosters social relationships, increases empathy, and afterword leads to mutual comprehension is mimicry. This phenomena has been actively investigated by science, vast majority of findings show positive influence on a person itself and interpersonal relationships. Further studies are needed to be conducted from the aspect of person's well-being and mimicry taking into consideration the fact that productive social adaptation make a positive input into people's well-being. Moreover, mimicry is a social glue, which provides social support, and there is an evidence that social support is one of the dominants composing life satisfaction (well-being) [43]. Thus, mimicry might play a role in increasing people's well-being.

References

Aristotle. Poetics / Trans. M. Gasparov. - Aristotle. Works in 4 vol..- M .: Thought, 1983. - Vol. 4: 646-650 (Philosophical heritage).

Arsalidou, M., Morris, D., Taylor, M.J. (2011). Converging evidence for the advantage of dynamic facial expressions. Brain Topography Journal. 24: 149–163. doi: 10.1007/s10548-011-0171-4 PMID: 21350872

Ashton-James, C. E., & Chartrand, T. L. (2009). Social cues for creativity: The impact of behavioral mimicry on convergent and divergent thinking. Journal of Experimental Social Psychology, 45: 1036-1040. doi: 10.1016/j.jesp.2009.04.030

Bates, H.W., 1862. Contributions to an insect fauna of the Amazon valley. Lepidoptera: Heliconidae. Trans Linn Soc Lond 23: 495–566.

Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation. Psychological Bulletin, 117(3): 497-529. doi: 10.1037/0033-2909.117.3.497

Campbell, J.D.: 1990, Self-esteem and clarity of the self-concept, Journal of Personality and Social Psychology 59: 538–549. doi: 10.1037//0022-3514.59.3.538.

Carr L, Iacoboni, M, Dubeau, M.C., Mazziotta, J.C., Lenzi, G.L., (2003). Neural mechanisms of empathy in humans: A relay from neural systems for imitation to limbic areas. Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA, 100: 5497–5502. doi: 10.1073/pnas.0935845100 PMID: 12682281

Chartrand, T. L., & Bargh, J. A. (1999). The Chameleon effect: The perception-behavior link and social interaction. Journal of Personality and Social Psychology, 76, 893–910. doi: 10.1037/0022-3514.76.6.893

Freud, S., 1921. Group psychology and the analysis of the ego. In: Strachey, J. Ed. and Trans., The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, 73-159.

Fukuyama, H., & Myowa-Yamakoshi, M. (2013). Fourteen-month-old infants copy an action style accompanied by social-emotional cues. Infant Behavior & Development, 36: 609-617. doi:10.1016/j.infbeh.2013.06.005

Guéguen, N. (2009). Mimicry and seduction: An evaluation in a courtship context. Social Influence, 4: 249-255. doi: 10.1080/15534510802628173

Hatfield, E., Cacioppo, J.T., Rapson, R.L. Emotional Contagion. Cambridge University Press. 1994, - 240.

Hess, U. & Blairy, S. (2001). Facial mimicry and emotional contagion to dynamic emotional facial expressions and their influence on decoding accuracy. International Journal of Psychophysiology, 40: 129–141. doi:10.1016/S0167-8760(00)00161-6

Hess, U., & Fischer, A. (2013). Emotional mimicry as social regulation. Personality and Social Psychology Review, 17: 142–157. doi: 10.1177/1088868312472607

Hobfoll, S. E., & Stokes, J. P. (1988). The process and mechanism of social support. In S. W. Duck (Ed.), The handbook of research in personal relationships (pp. 497–517). London: Wiley

Hoffmann, M.L., (1984). Interaction of affect and cognition on empathy. In: Izard, C.E., Kagan, J., Zajonc, R.B. Eds.., Emotion, Cognition, and Behavior. Cambridge University Press, Cambridge, 103-131.

Hove, M.J., & Risen, J.L. It's all in the timing: interpersonal synchrony increases affiliation. Social Cognition. 2009;27:949–960. doi: 10.1521/soco.2009. 27.6.949

Jacob, C., Guéguen, N., Martin, A., & Boulbry, G. (2011). Retail salespeople's mimicry of customers: Effects on consumer behavior. Journal of Retailing and Consumer Services, 18: 381-388. doi: 10.1016/j.jretconser.2010.11.006.

Kang, S. W., Jeon, H. S., Kwon, S. H., & Park, S. H. (2014). Parental attachment as a mediator between parental social support and self-esteem as perceived by Korean sports middle and high school athletes. Perceptual & Motor Skills, 120(1): 288–303. doi: 10.2466/10.PMS.120v11x6

Kessler, H., Doyen-Waldecker, C., Hofer, C., Hoffmann, H., Traue, H.C., Abler, B. (2011). Neural correlates of the perception of dynamic versus static facial expressions of

emotion. Psychosomatic Medicine. German Medical Science GMS Publishing House; 8: Doc03. doi: 10.3205/psm000072 PMID: 21522486

Kot S., Kulesza W., The Chameleon as a Leech: The Costs of Mimicry for the Mimickee, Polish Psychological Bulletin 2016, vol. 47(1): 131–135. doi - 10.1515/ppb-2016-0014.

Kulesza, W., Dolinski, D., Huisman, A., & Majewski, R. (2014a). The echo effect: The power of verbal mimicry to influence prosocial behavior. Journal of Language and Social Psychology, 33(2): 182–201. doi:10.1177/0261927X13506906

Kurzius E., Borkenau P., (2015). Antecedents and consequences of mimicry: A naturalistic interaction approach. European Journal of Personality, Eur. J. Pers. 29: 107–124. doi: 10.1002/per.1990

LaFrance M. (1976). Group rapport: posture sharing as a nonverbal indicator. Group Organ. Manage, 1: 328–333.doi:10.1177/105960117600100307

LaFrance M. (1979). Nonverbal synchrony and rapport: analysis by the cross-lag panel technique. Social Psychology Quarterly. 42: 66–70. doi: 10.2307/3033875

Lakin J. L. (2013). "Behavioral mimicry and interpersonal synchrony," in Nonverbal Communicationeds Hall J. A., Knapp M. L., editors. Berlin: De Gruyter Mouton, 539–576. doi:10.1515/9783110238150.539

Lakin, J. L., Jefferis, V. E., Cheng, C. M., & Chartrand, T. L. (2003). The chameleon effect as social glue: Evidence for the evolutionary significance of nonconscious mimicry. Journal of Nonverbal Behavior, 27: 145–162. doi: 10.1023/a:1025389814290

Likowski, K.U., Mühlberger, A., Gerdes, A.B.M., Wieser, M.J., Pauli, P., Weyers, P. (2012). Facial mimicry and the mirror neuron system: simultaneous acquisition of facial electromyography and functional magnetic resonance imaging. Frontiers in Human Neuroscience. 6: 214. doi: 10.3389/fnhum.2012.00214 PMID: 22855675

Lipps, T., 1907. Das Wissen von fremden Ichen. In: Lipps, T. (ed., Psychologische Untersuchungen [Psychological Research]. Engelmann, Leipzig, 694-722.

Maddux, W.W., Mullen, E., & Galinsky, A.D. (2008). Chameleons bake bigger pies and take bigger pieces: Strategic behavioral mimicry facilitates negotiation outcomes. Journal of Experimental Social Psychology, 44: 461-468. doi: 10.1016/j.jesp.2007.02.003

Rogers, C.R., 1957. The necessary and sufficient conditions of therapeutic personality change. J. Consult. Psychol, 21: 95-103.

Scheflen A.E. (1964). The significance of posture in communication systems. Psychiatry, 27: 316–331.

Stel, M., & Vonk, R. (2010). Mimicry in social interaction: Benefits for mimickers, mimickees, and their interaction. British Journal of Psychology, 101: 311–323. doi: 10.1348/000712609x465424

Stel, M., van Baaren, R., & Vonk R. (2008). Effects of mimicking: Acting prosocially by being emotionally moved. European Journal of Social Psychology, 38: 965-976. doi: 10.1002/ejsp.472

Swaab, R. I., Maddux, W. W., & Sinaceur, M. (2011). Early words that work: When and how virtual linguistic mimicry facilitates negotiation outcomes. Journal of Experimental Social Psychology, 47: 616–621. doi: 10.1016/j.jesp.2011.01.005

Trautmann, S.A., Fehr, T., Herrmann, M. (2009). Emotions in motion: dynamic compared to static facial expressions of disgust and happiness reveal more widespread emotion-specific activations. Brain Research Elsevier B.V. 1284: 100–15. doi: 10.1016/j.brainres.2009.05.075 PMID: 19501062

Van Baaren, R. B., Holland, R. W., Kawakami, K., & van Knippenberg, A. (2004). Mimicry and prosocial behavior. Psychological Science, 15: 71-74. doi: doi:10.1111/j.0963-7214.2004.01501012.x

Van Baaren, R. B., Holland, R. W., Steenaert, B., & van Knippenberg, A. (2003). Mimicry for money: Behavioral consequences of imitation. Journal of Experimental Social Psychology, 39(4): 393–398. doi:10.1016/S0022-1031(03)00014-3

Van Baaren, R.B., Holland, R.W., Kawakami, K., & Van Knippenberg, A. (2004). Mimicry and prosocial behavior. Psychological Science, 15(1): 71-75. doi: 10.1111/j.0963-7214. 2004.01501012.

Van der Gaag, C, Minderaa, R.B, Keysers, C. (2007). Facial expressions: What the mirror neuron system can and cannot tell us. Society Neuroscience. 2: 179–222. doi: 10.1080/17470910701376878 PMID: 18633816

Waldinger, R. J., Cohen, S., Schulz, M. S., & Crowell, J. A. (2014). Security of attachment to spouses in late life: Concurrent and prospective links with cognitive and emotional wellbeing. Clinical Psychological Science August. 18: 1-44. doi:2167702614541261

Xavier, J., Tilmont, E., & Bonnot, O. (2013). Children's synchrony and rhythmicity in imitation of peers: Toward a developmental model of empathy. Journal of Physiology—Paris. doi:10.1016/j.physparis.2013.03.012

Zajonc R.B, Adelmann P. K., Murphy S.T., Niedenthal P.M., (1987). Convergence in the physical appearance of spouses. Motivation and Emotion. Vol. 11, 4: 335-346. doi: 10.1007/BF00992848

UDC 159.9:316.472

The Role of Customs and Traditions in Upbringing of Youth

Səadət Hüsü qızı HƏSƏNOVA[1]

Summary

Modern condition requires that child upbringing system be changed. But life has proven that national values should be strengthened in upbringing system. There is huge need for raising youth with more knowledge, intelligence and high civility. Customs and traditions are integral parts of moral values of each people. Culture and moral values of people reflects themselves in customs and traditions. It is scientifically proven that there were some objective and natural reasons for emergence of customs, traditions and ceremonies in life of various peoples.

National traditions are not passed from one generation to another one mechanically. People need to create these traditions, develop and embed them into mind and belief of humans. Lesson of history, social life of people, welfare and lifestyle are indicators of being a nation. Cultural factors determine social well-being.

Traditions, lifestyle and code of ethics, which are based on public opinion, were created through history and handed over from generation to generation. There have been many customs and traditions in Azerbaijan. But those customs and traditions have not been able to become national moral wealth of people since experts did not collect and publish them. However, there are enough customs and traditions in XXI century to prove our Turkism.

Keywords: national, tradition, modern, system, intelligent

Gənclərin Tərbiyəsində Milli Adət-Ənənələrin Rolu

Xülasə

Müasir şərait tələb edir ki, tərbiyə sistemində əsaslı qlobal dəyişiklik yaransın. Həyat isə sübut etdi ki, tərbiyə sistemində milli kalorit daha da gücləndirilməlidir. Daha bilikli, ağıllı, mədəni cəhətdən yüksək səviyyədə duran gənclərin yetişdirilməsinə böyük zərurət var. Adət və ənənələr hər bir xalqın mənəvi mədəniyyətinin ayrılmaz bir hissəsidir. Xalqın mədəniyyəti, mənəviyyatı onun adət və ənənələrində öz əksini tapır.

Elm sübut etmişdir ki, müxtəlif xalqların həyatında adət, ənənə və mərasimlərin yaranması üçün keçmişdə bir sıra obyektiv və qanunauyğun səbəblər olmuşdur.

Milli adətlər bir nəsildən digərinə mexaniki olaraq keçmir. Onları yaratmaq, inkişaf etdirmək, insanların şüuruna, əqidəsinə daxil etmək lazımdır. Tarixin ibrət dərsləri, insanların

[1] ARTİ-nin aparıcı elmi işçisi, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent hasanovaseadet51@gmail.com

sosial həyatı, məişət və məşğuliyyət tərzi onun bir xalq kimi göstəricisidir. Sosial firavanlığı mənəviyyat amilləri təmin edir.

Tarixən yaranan və nəsildən-nəslə çatdırılan adətlərin, yaşayış tərzlərinin, davaranış normalarının və qaydalarının məcmusu olub, həmişə içtimai rəyə əsaslanmışdır. Azərbaycanın neçə-neçə adət-ənənələri mövcud olmuş, lakin onlar vaxtında mütəxəssislər tərəfindən toplanmadığından, nəşr edilmədiyindən ümumi xalqın mənəvi sərvətinə çevrilə bilməmişdir. XXI əsrin əvvəlində azərbaycanlılığımızı, türklüyümüzü sübut etməyə kifayət qədər milli adət-ənənələrimiz vardır.

Açar Sözlər: milli, ənənə, müasir, sistem, ağıllı

Müasir şərait tələb edir ki, tərbiyə sistemində əsaslı qlobal dəyişiklik yaransın. Həyat isə sübut etdi ki, tərbiyə sistemində milli kalorit daha da gücləndirilməlidir. Daha bilikli, ağıllı, mədəni cəhətdən yüksək səviyyədə duran gənclərin yetişdirilməsinə böyük zərurət var.

Adət və ənənələr hər bir xalqın mənəvi mədəniyyətinin ayrılmaz bir hissəsidir. Xalqın mədəniyyəti, mənəviyyatı onun adət və ənənələrində öz əksini tapır.

Elm sübut etmişdir ki, müxtəlif xalqların həyatında adət, ənənə və mərasimlərin yaranması üçün keçmişdə bir sıra obyektiv və qanunauyğun səbəblər olmuşdur. Bu səbəblər hansılardır? Ümumiyyətlə, adət və ənənələr nə vaxt və nə üçün meydana gəlmişdir?

İnsanların içtimai və şəxsi həyatında, ailədə, işlədikləri kollektivdə və cəmiyyətdə baş verən, yadda saxlanılması zəruri sayılan bir sıra mühüm hadisələrin təntənəli şəkildə qeyd edilməsi çox qədim tarixə malikdir. Adət və ənənələrin tarixi zərurətlə əlaqədar yaranması, ibtidai icma quruluşu dövrü, insanların ilk cəmiyyət formasında birləşməsi ilə başlanır. O zaman ayrı-ayrı adamların dəstələr, kollektivlər halında birləşmələri, qəbilə və tayfaların meydana gəlməsi və onların aralarında tez-tez təkrar olunan müxtəlif münasibətlərin yaranması nəticəsində adət və ənənələrin bünövrəsi qoyulurdu.

O da məlumdur ki, insan həyatının - istər içtimai, istərsə şəxsi həyatın elə bir sahəsi yoxdur ki, ailə və onun ənənənləri ilə baglı olmasın, çünki insan dünyaya gəldikdə cəmiyyətin sadə təşkili formalarından biri olan ailədə böyüyür, həmin mühitdə müəyyən təsəvvürlərə, bilik, bacarıq və vərdişlərə yiyələnir. Məhz bu mühitin müxtəlifliyi, özünəməxsusluğu, maddi istehsal münasibətlərinin inkişaf səviyyəsinin qeyri-bərabərliyi ailənin, onun adət-ənənlərinin, təbii yolla dəyişməsinə səbəb olmuşdur. Dünya xalqlarının ailə münasibətləri, adət və ənənələrinin milli, mənəvi, məişət həyatı spesifikliyi ilə fərqlənməsi özü də bir qanunauyğunluqdur. Zaman dəyişdikcə ailənin formaları, ailə-kəbin münasibətləri, adət-ənənələr dəyişmiş, müxtəlif forma və məzmun kəsb etmişdir. Adət-ənənə və mərasimlər özlərinin forma, məna, ifadə xüsusiyyətləri ilə adamların etik, emosional və estetik hisslərinə güclü təsir göstərir, insanı qurub yaratmağa, qəhrəmanlıq göstərməyə təhrik edir.

Son zamanlar qloballaşma ilə bağlı respublikamızda adamların, xüsusilə gənc nəslin milli ənənələr əsasında tərbiyə olunmasına mühüm problemlərdən biri kimi baxılır. Ənənə bir nəsildən digərinə mexaniki olaraq keçmir. Onları yaratmaq, inkişaf etdirmək, insanların şüuruna, əqidəsinə daxil etmək lazımdır. Vəzifə ən yaxşı ənənələri möhkəmlətmək, inkişaf etdirmək, onların təbliğinə, poetikləşməsinə, hər kəsin gözündə onun yüksəlməsinə nail olmaqdan ibarətdir.

Milli adət - ənənələr, günəşin bir damla suda əks olunduğu kimi, milli məişəti və mədəniyyəti özündə əks etdirməyə başladı. Ona görə də mühüm tərbiyə vasitəsi olan ailə-nikah adət-ənənələrinə böyüməkdə olan gənc nəslin hərtərəfli inkişafında, onun fəal həyat mövqeyi tutmasında, keçmişin zərərli vərdişlərinə qarşı mübarizədə böyük əhəmiyyət verilir.

Cəmiyyətimizin iqtisadi və siyasi həyatında olduğu kimi, insanların mənəviyyatında, əxlaqında, qarşılıqlı münasibətlərində, adət-ənənələrində də müəyyən dəyişikliklər baş verir. İnkişafımızın ümumi ahənginə uyğun olaraq yeni ailə münasibətləri, məişət normaları, adət və ənənələr yaranır, ailə tərbiyəsinin rolu daha da artır.

İnsan ilk əxlaqi tərbiyəni, yaxşılıq, pislik, xeyirxahlıq, bədxahlıq, şərəfsizlik, namusluluq, yalançılıq, doğruçuluq, işguzarlıq, tənbəllik və s. anlayışların mahiyyətini, uşaqlıq dövründə, əsasən, ailə mühitində dərk edir, başa düşür.Bu, bəzən onun idealına, əqidəsinə çevrilir. Ona görə də uşaqların mənəvi saflığı qayğısına qalmaq valideynlərin başlıca borcudur.

Uşaq anadan olduğu gündən tərbiyə olunmağa başlayırlar, mənəvi keyfiyyətlərin bünövrəsi ilk gündən qoyulur.

Uşaqlar, adətən, hər şeydə böyükləri təqlid etməyə çalışırlar. Valideyn nümunəsi gənc nəslin tərbiyəsində mühüm rol oynayır. Ona görə də valideynlərin nümunəvi davranışı, zəhmətsevərliyi, içtimai yerlərdə özünü aparması uşaqların şəxsiyyətlərinin formalaşmasında tərbiyəvi amilə çevrilir. Aqillərin dedikləri kimi, nəsihətlərin yolu uzun, nümunənin yolu isə qısadır. Böyük rus pedaqoqu K.D.Uşinski nümunənin əhəmiyyətindən bəhs edərək yazırdı ki, uşaq əqli və əxlaqi cəhətdən bilavasitə insan şəxsiyyətinin təsiri altında tərbiyə olunur, inkişaf edir. Heç bir rəsmiyyətçilik, intizam, nizamnamə, rejimin tərtibi insan şəxsiyyətinin təsirini əvəz etmək olmaz. Gənc ruh üçün bu, elə səmərəli günəş şüasıdır ki, onu heç bir şeylə əvəz etmək mümkün deyil.

Gözəl nəsil tərbiyə etməkdə məktəb ənənələri özünün həyatiliyini çoxdan sübut etmiş və tərbiyə sistemində əsl mənəvi hüquq qazanmışdır. Məktəb ənənələri vasitəsilə nəsillər arasında əlaqə yaradılır, keçmiş nəslin yaratmış olduğu yaxşı nə varsa, istər maddi, istərsə də mənəvi abidələr olsun yeni nəslə verilir. Həm də müasirlərin işində, davranışında, dünyagörüşündə faydalı olan hər şey ənənənin köməyi ilə müəllim tərəfindən şagirdlərə çatdırılır. Məktəbdə illərdən bəri fəaliyyət göstərən "İlk zəng", "Müəllim günü", "Əlifba bayramı", "Məzunlarla görüş", "Nəğmə bayramı" və tarixi günlərin keçirilməsi məktəblə ailə, içtimaiyyət arasında işguzar, faydalı əməkdaşlığa geniş imkan verir.

Ənənə insan fəaliyyətinin bütün sahələrin əhatə edir, ona kütləvilik xarakteri verir. İnsanların həyat tərzi, mədəni səviyyəsi, görüş dairəsi, içtimai, iqtisadi. siyasi. mədəni əlaqələri genişləndikcə ənənələrin məhdud milli xarakteri dəyişib, ümumi beynəlmiləl səciyyə daşıyır.

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, milli ənənələr qabaqcıl, mütərəqqi, faydalı da ola bilir, mühafizəkar, köhnəlmiş, zərərli şəkildə də təzahür edir.Buradan da şəxsiyyətdə, millətdə və cəmiyyətdə "ikiləşmə", "cütləşmə", "qarşıdurma" prosesi baş verir, hər halda milli mənəviyyatımızın tarixi inkişafı yüksələn xətt üzrə gedir. Ümummilli lider Heydər Əliyev ailə adət ənənələrini yüksək qiymətləndirirdi. Onun fikrincə, tarixin ibrət dərsləri, insanların sosial həyatı, məişət və məşğuliyyət tərzi onun bir xalq kimi göstəricisidir. Sosial firavanlığı mənəviyyat amilləri təmin edir.

İnsana qiymət vermək, onun mənliyinə hörmət etmək indi həmişəkindən daha zəruridir. Son vaxtlarda əxlaq normaları, vətəndaşlıq borcu, vicdan, sosial vəzifə və məsuliyyət kimi içtimai-siyasi prinsiplər sanki unudulub. Hər şeyin bazar iqtisadiyyatına keçidlə bağlı olan bir dövrdə, qiymətlərin sərbəstləşdirilməsi şəraitində mənəvi həyatımız sanki yaddan çıxıb. Halbuki, əxlaqilik pula, sərvətə satılmamalı, iqtisadi və siyasi münasibətlərdə, məişət və

davranış sahələrində, qarşılıqlı şəxsi əlaqələrdə ünsiyyət və səmimiyyətdə mənəvi amillər unudulmamalıdır.

İnsanların mənəvi aləminin emosional zənginliyində müsbət həyəcan və yaşantılar, ümid və ideallar mühüm rol oynayır. Odur ki, indiki qloballaşma şəraitdə müstəqil dövlət kimi Azərbaycanın, əxlaqi təkmilləşməsi, mənəvi tərəqqisi üçün sosial-iqtisadi həyatın tənəzülünün qarşısını almaqla yanaşı, milli-əxlaqi sərvətlərimizi qorumalı və müsbət ailə ənənələrini saxlayıb inkişaf etdirməliyik. Tərbiyədə bu sahəyə ciddi diqqət yetirilməlidir.

Bütün bunlar üçün biz öz xalqımızın tarixindəki mütərəqqi əxlaqi təcrübəyə, onun müdrik adamlarının ibrətamiz tövsiyələrinə, bütövlükdə keçmiş mənəvi nailiyyətlərimizə əsaslanmalı, mənəviyyatımızın milli xüsuiyyətlərini dirçəltməli, onlardan faydalanmalıyıq. Xalqın mənəvi tərəqqisinə nail olmaqdan ötrü içtimai həyatda əxlaqiliyin tətbiqi sahəsini genişləndirməli, mənəvi sərvətləri, milli mədəniyyət dəyərlərini qorumalı və təbliğ etməliyik.

Azərbaycanın XIII əsr ensiklopedik dühası Nəsirəddin Tusi də "Əxlaqi – Nasiri" traktatında insandakı kamillik və naqislik, xeyir və səadət haqqında qiymətli fikirlər söyləmişdir. O, əxlaqi saflaşdırma sənətini ən şərəfli sənət sayırdı; fəziləti rəzalətə, xeyri şərə qarşı qoyurdu. Tusi əxlaqın təmizləşməsi, söz demək oturub-durmaq, yemək qaydalar, hərəkət və sükut, ədalət və sədaqət haqqında dəyərli mülahizələr irəli sürmüşdür.

Qurani-Kərimdə mənəviyyat, əxlaqi keyfiyyətlər barədə saysız-hesabsız məsləhətlər, ibrətamiz tövsiyələr, müdrik göstərişlər vardır: "Allah fəsad çıxaranları sevməz", "Allah həddini aşanları sevməz. Həddini aşanları əzab gözləyir". "And içdinizsə, andınıza sadiq qalın". "Xeyirxah iş görən kəslərə qorxu yoxdur, onlar məyus olmayacaqlar".

Xalqımızın görkəmli şəxsiyyətləri əhalinin milli - mənəvi dirçəlişinə. əqli oyanışa kömək göstərmək və onun dünyaya açıqgözlə baxması üçün elmə, savada yiyələnməsinə xüsusi diqqət vermiş və bu sahədə həm nəzəri, həm də əməli xeyirxah işlər görmüşlər. Yazıçı-dramaturq M.F.Axundov xalqa real köməyi nəzərdə tutaraq yazırdı: "Üzündən göz yaşı silmək nə gərək, əlac et tökməsin qanını ürək". Onun əxlaqi müddəası isə belə idi: "Pis şəxslər pis sözlər danışarlar, yaxşı sözlər yaxşı şəxslərə məxsusdur".

Mənəviyyatımızın şərəfli, qeyrətli və nəcabətli ənənələrini qorumalı və yaşatmalıyıq. Sadə insanlar tarix boyu adi etika normalarına, mənəvi tələblərə, davranış qaydalarına, insani münasibətlər tərznə riayət etmiş və edirlər. Hamımızın şahidi olduğu, müşahidə etdiyi və qiymətləndirdiyimiz xalqın belə "mənəviyyat qaydaları" vardır: "Böyük gələndə kiçik ayağa qalxar", "Kişi mənzilin qapısını açıb otağa daxil olanda qadın, uşaq onun pişvazına çıxar", "Ev tikənə el - oba kömək edər", "Xonça hazırlayana qonum-qonşu əl tutar, pay verər".

Məlumdur ki, səxavət, xeyriyyəçilik, kasıba, kimsəsizə əl tutub qayğı göstərmək xalqımıızın adətidir. Bu sahədə Hacı Zeynalabdin Tağıyev ənənələrini yaşatmaq və davam etdirmək lazımdır.

Vaxtilə kəndlərdə, rayonlarda bəzi imkanlı adamlar öz hesabına bulaqlar tikdirər, arx qazdırar, su çəkdirərdi. İndi imkanlı adamlar daha çox olduğu bir zamanda niyə belə ənənələri yaşatmırlar? Belə vərdişi və keyfiyyəti xalqda, adamlarımızda tərbiyə etmək gərəkdir.

Milli ənənələrlə tərbiyə işi ailədə, bağçada, orta ümumtəhsil məktəblərində. ali təhsil ocaqlarında, nəhayət, əmək kollektivlərində, içtimai həyatda adicə insani münasibətlərdə bərqərar edilib reallaşdırılmalıdır.

Fərəhli haldır ki, son illərdə respublikamızın bir sıra tanınmış filosof, filoloq, pedaqoq və psixoloq alimləri öz əsərlərində, dövri mətbuatda çap etdirdikləri məqalələrində milli ənənələrin mahiyyəti üzərində dayanmış, milli əxlaqi dəyərlərin formalaşması məsəllərinə

xüsusi diqqət yetirmişlər, lakin son zamanlar milli ənənələrin sosial məzmununa verilən tələblər daha da artığı üçün milli tərbiyə probleminin nəzəri və təcrübi məsələləri ilə məşğul olan mütəxəssislərin qarşısında təxirəsalınmaz vəzifələr qoyulmuşdur. Şübhəsiz, həmin vəzifələrin müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsində milli əxlaq tərbiyəsinin nəzəri, metodik məsələlərinə həsr olunan elmi-tədqiqat əsərləri də mühüm rol oynaya bilər.

Bəşər tarixində, bütün təhsil sistemlərində məktəb ötürücü mexanizm rolunu oynamışdır. Bu baxımdan təhsil və təlimin milli köklər üzərində qurulmasına nail olmalıyıq. Sabahın şəxsiyyəti, respublikamızın gələcəyi böyüyən nəslin bu gün necə təlim alması və tərbiyə edilməsindən çox asılıdır.Milli ənənələrə əsaslansaq, təlim-tərbiyə işinin gərəkli nəticələrinə uğurla nail ola bilərik.

Məlumdur ki, milli ail ənənələri insanın mənəvi baxımdan təşəkkül tapmasında mühüm rol oynayan əsas amillərdəndir. Bu məsələ həmişə bəşəriyyətin diqqət mərkəzində olmuş və ağıl sahiblərini düşündürmüşdür. Xalqların ailə tərbiyəsi sahəsində etdikləri təcrübələr əsrlərin süzgəcindən keçərək, faydalı ideya və fikirlər toplusu kimi meydana çıxmışdır. Digər müsəlman xalqları kimi bizim xalqımızın da ailə ənənələrinin təşəkkül tapmasında aləmizin başlıca qaynağı. Quranın və milli əxlaqi dəyərlərin çox böyük rolu olmuşdur. Xalq əsrlərin sınağından çıxan bütün milli ənənələrini həm əməli işlərdə, həm də yaratdığı ədəbiyyat nümunələrində nəsildən-nəslə ötürmüş, əsrlər keçdikcə bu praktik iş və nəzəri fikirlər zənginləşmişdir.

Bir həqiqətdir ki, böyüyən nəslin təhsili, təlim-tərbiyəsi, peşə qazanması və həyati fəaliyyətə hazırlanması milli-mənəvi sərvət dəyərlərinin əsasını təşkil edir, çünki yetkin insanın fəaliyyəti, elmi və mədəni nailiyyəti milli vətəndaşlıq özünüdərki əsasında formalaşır. Xalqın hər cür sərvəti kimi, milli-mənəvi sərvətindən də kor-koranə və özbaşınalıqla yox, dövlət səviyyəsində qanunlar əsasında xalqın xeyrinə istifadə edilməlidir. Milli ənənələrimiz xalqın yaratdığı ədəbiyyatda, həmçinin Nizami Gəncəvinin, Nəsirəddin Tusinin, Marağalı Əvhədinin, Xətib Təbrizinin, Məhəmməd Füzuli kimi klassiklərinnin yaradıcı fəaliyyətində toplanıb. “Məxzənül əsrar”, “Əxlaqi-Nasir”, “Cami-cəm”, “Mətləül-etiqad” və digər əsərlərdəki milli ənənələr elmi tədqiqatlarda araşdırılır və şərh olunur.

Bu gün ailələrimizin həyatını, məişətini bəzəyən adət-ənənələr insan nəslinin lap ilk dövrlərindən təşəkkül tapmış, inkişaf etmiş və formalaşmışdır. İnsanın içtimai və məişət həyatının müəyyən sahələrini adət-ənənələrsiz təsəvvür etmək olmaz.

Xalqımızın adət və ənənələri içtimi şüurun başqa formaları kimi içtimai varlığın inikasıdır. Bunlar cəmiyyətlə bərabər inkişaf edərək, onun yüksəlməsində müəyyən rol oynamışdır. Adətlər tarixi - içtimai bir hadisə olduğu üçün zaman keçdikcə məzmun və xaraktercə dəyişir. Müsbət ənənələr böyüməkdə olan gənc nəsli öz xalqının min illər ərzində əldə etdiyi həyat tərzi, iş metodu. mübarizə formaları, məişət qaydaları, davranış normaları və s. ilə tanış edir. Gənc nəsil xalqın ibrətamiz keçmişinə, bu gününə hörmət ruhunda tərbiyələnir.

Adət-adətlər xalq tərəfindən qəbul edilmiş birgə yaşayış qaydalarının, qarşılıqlı münasibətlərin təzahür forması olub, sabitləşmiş ənənəvi qaydalara əsaslanır. Adətlər içtimai rəyin təsir gücü altında olub, nəsildən-nəslə keçir və onlara cəmiyyətdə ciddi riayət olunur, lakin mövcud cəmiyyətdə elə adətlər olur ki, onların saxlanmasına ehtiyac qalmır. Onların bəziləri tədricən aradan çıxır və yeni məzmun, forma qəbul edir. Ənənə cəmiyyətin və məişətin inkişaf gedişinə müəyyən təsir göstərən adət, dəb və mərasimlərin məcmusudur. Ənənələr xüsusi içtimai hadisə olub, uzun müddət cəmiyyətdə davam edir və nəsildən-nəslə keçir. Onlar həmçinin həyatın müxtəlif sahələrini (iqtisadi, milli, mədəni, inqilabi, məişət, peşə və s.) əhatə edir. Ənənələr içtimai şüurun müxtəlif sahələrində (əxlaq, siyasət, din, elm və s.) və eləcə də istehsalatda özünü büruzə verir. Bayramlar, adətlər və mərasimlər ənənənin əyani ünsürləri

olub, ona forma və xarici görkəm verir. Ənənələr bir kollektiv, müəssisə və ölkə daxilində yaranır, müəyyən normalar daxilində tənzim edilir. Respublikamızda keçirilən yeni bayramlar, nümayişlərin və s. buna misal ola bilər.

"Bayram" anlayışı altında tarixi əmək, dövlət və mülki hadisənin xatirəsi ilə bağlı olaraq qəbul edilmiş şənlik və təntənə başa düşülür. Ənənənin təzahür forması olan bayram, adətən, dünya, qitə. dövlət, xalq miqyasında və ya müəyyən inzibati - etnoqrafik qrup daxilində, hər hansı bir insan kollektivi daxilində qeyd edilir. Bayramın bəzi hallarda bir neçə gün davam etməsi xarakterikdir. (məs. Novruz bayramı kimi) hər bir bayramın özünəməxsus mərasim qaydaları, ayinləri, adətləri mövcuddur.

Adətlərin ən başlıca xüsusiyyəti - nəsildən-nəslə keçən ardıcıllıqdır. Ardıcıllıq - inkişafın ayrılmaz hissəsidir. Köhnə ilə yeni arasındakı ardıcıllıq içtimai inkişafın obyektiv qanunauygunluğudur.Yeni cəmiyyət köhnəni heç də tam məhv etmir, əksinə bir sıra cəhətləri qəbul edib, onlardan istifadə edir.

Adət və ənənələr, əsasən, üç qrupa bölünür: ümumdövlət bayramları; əmək bayramları; mülki adətləri, ailə-məişət bayram və mərasimləri. (İlk zəng, Əlifba bayramı, ad qoyma, ad günü, matəm mərasimləri, yubileylər, idman bayramları və s.)

Deməli, adət və ənənələr həyatın tələblərinə, sorğularına cavab kimi yaranır və cəmiyyətin mənəvi həyatının mühüm hissəsini təşkil edir, mənəvi həyata fəal təsir göstərir. Adət anlyışına müxtəlif tarixi mərhələlərdə adamlar arasında sabitləşmiş, nəsildən-nəslə keçən və içtimai rəy gücünə qorunub saxlanan davranış qaydaları, vərdiş nəticəsində həyata keçirilən hərəkətlər daxildir. Adətlər uzun tarixi inkişaf nəticəsində dəfələrlə təkrarlanaraq ənənəyə çevrilir.

Tarixən yaranan və nəsildən-nəslə çatdırılan adətlərin, yaşayış tərzlərinin, davaranış normalarının və qaydalarının məcmusu olub, həmişə içtimai rəyə əsaslanmışdır. Azərbaycanın neçə-neçə adət-ənənələri mövcud olmuş, lakin onlar vaxtında mütəxəssislər tərəfindən toplanmadığından, nəşr edilmədiyindən ümumi xalqın mənəvi sərvətinə çevrilə bilməmişdir. XXI əsrin əvvəlində azərbaycanlılığımızı, türklüyümüzü sübut etməyə kifayət qədər milli adət-ənənələrimiz vardır.

Ədəbiyyat

Abbasov A., Həsənova S. Az söylə, söz söyə. Bakı: Maarif, 1992.

Ağayev Ə. Vətəndaş olmağa borclusan. Bakı: Yazıçı, 2012.

Bakıxanov A, Nəsihətlər. Bakı: Yazıçı, 2015.

Əhmədov Ə. Mənəviyyat, gözəllik, tərbiyə. Bakı: Maarif, 2015.

Əliiyev P., Həsənova S., Ümumtəhsil məktəblərində tərbiyə işinin planlaşdırılması. Bakı: Nurlan, 2012.

Füzuli yaradıcılığında ailə tərbiyəsi. Bakı: Maarif, 2000.

Qaralov Z.İ. Tərbiyə . I, II,III cild, Bakı: Pedaqogika, 2003.

Müdrik sözlər. Bakı: Yazıçı, 2016.

Nəvvab M.Nəsihətnamə. Bakı: Yazıçı, 2015.

Nizaminin hikmət və nəsihətləri. Bakı: Elm, 2014.

Şükürov A.İslam, adət və ənənə. Bakı: Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı, 2000.

Tusi N.Əxlaqi-Nasiri. Bakı: Elm 2016.

A Study on Civil Society Organization in Industrial Product Design

Çisem ERCÖMART[1]

Abstract

Disseminating design thinking across all segments of the society and creating awareness of design has a potential that can be promising, part of the development, especially for developing countries. In order to be able to produce effective solutions against social issues by using this potential, it is necessary to work with different stakeholders such as civil society organizations, professional organizations, development agencies, support of design by state policies. The aim of this study is to explore the relationship between civil society organization and design and the role that professional organization can assume in this network through the projects of partnerships in civil society, social benefits, and as mature as the results can be read. For this purpose, the study focuses on the existing social organization projects and the stakeholders involved in this process, and aims to create an infrastructure for civil society organization in the field of design for Turkey.

Keywords: Social Role of Design, Social Organization, Civil Social Organization, Civil Occupational Organization

JEL Codes: O35, O38, O50

Endüstri Ürünleri Tasarımı Alanında Sivil Toplumsal Örgütlenme Üzerine Bir Çalışma

Özet

Tasarım düşüncesini toplumun her kesiminde yaygınlaştırmak, tasarım konusunda farkındalık yaratmak özellikle gelişmekte olan ülkeler için umut vaat eden, gelişimin parçası olabilecek bir güce sahiptir. Bu gücü kullanarak sosyal meseleler karşısında etkin çözümler üretebilmek için, tasarımın devlet politikalarınca desteklenmesi, sivil toplum örgütleri, meslek kuruluşları, kalkınma ajansları gibi farklı paydaşlarla birlikte çalışması gerekmektir. Bu doğrultuda çalışma, sivil toplumda sosyal fayda sağlayacak ortaklıkların gerçekleştiği projeler üzerinden sivil toplumsal örgütlenme ve tasarım arasındaki ilişkiyi kurmayı ve bu ilişki ağında mesleki örgütlenmenin üstlenebileceği sorumlulukları keşfetmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, çalışma İngiltere Tasarım Konseyi (Design Council) özelinde var olan sosyal örgütlenmeye dönük projelere ve bu süreçte yer alan paydaşlara odaklanmakta ve Türkiye için

[1] Arş. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, cisem.ercomart@bilecik.edu.tr

tasarım alanında sivil toplumsal örgütlenme adına küçük de olsa bir alt yapı oluşturmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasarımın Sosyal Rolü, Sosyal Örgütlenme, Sivil Toplumsal Örgütlenme, Sivil Mesleki Örgütlenme

JEL Kodları: O35, O38, O50

1. Giriş

Endüstri ürünleri tasarımı, doğası gereği bir problem çözme faaliyeti olduğu için, tasarımcıların sosyal sorumlulukları da bulunmaktadır. Bu sorumlulukları tasarım düşüncesi ile yerine getirmek olarak adlandırabileceğimiz sivil toplumsal örgütlenmede tasarım, sosyal konulardaki problemleri ortadan kaldırmak için tasarım düşüncesinin kullanılmasıdır. Tasarımın, içinde şekillendiği toplum ve dünya üzerindeki etkisinin dikkate alınmaya başlanması ile birlikte sivil toplumda tasarım, sosyal etki için tasarım ya da toplumsal fayda için tasarım kavramlarının ortaya çıktığı söylenebilir. Her ne kadar tasarımın sürdürülebilirlik ile olan yakın ilişkisi, çok daha uzun süreden beri, tasarlanmış ürünlerin çevreye olan etkileri çerçevesinde araştırılsa da, özellikle 2000'lerin başından itibaren, sosyal fayda konusunda çalışan kuruluşların sayısı arttıkça tasarımın sosyal etkisi de popüler bir uygulama ve araştırma alanı haline gelmiştir(Bayraktaroğlu, Şatır, Akgün, 2014:39). Sonrasında devlet politikalarında ön plana çıkmış ve sivil toplum örgütleri, kamu kurumları gibi kuruluşlarla ortak çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır.

Marzano'ya göre tasarım dünyamızın geleceğini ve sosyal değerlerimizi olumlu yönde geliştirerek, katkıda bulunarak yönlendirir: "Tasarım politik bir etkinliktir. Ne zaman bir ürün tasarımı yapsak dünyanın geleceğini ve ilerlemesini yönlendirecek bir söz söylemiş oluruz" (Marzano, 1993:42). Dolayısıyla tasarımcı dış çevresindeki problemlere karşı duyarlı olmalı ve çözüm yolları geliştirmelidir. Yoksulluğun sona erdirilmesi için dünya çapında faaliyet gösteren kuruluşlardan biri olan Cooperative for Assistance and Relief (CARE)' e göre günümüzde ele alınması gereken sorunlar; temiz su, açlık, iklim değişikliği, ekonomik gelişme, çocuk evliliği, kız çocukların eğitimi, kadına şiddet ve yoksulluk ve sosyal adalet gibi konulardır. CARE'in raporuna göre gelişmekte olan ülkelerin nüfusunun neredeyse yarısı yoksulluk içinde yaşamakta ve temel insan haklarından mahrum kalmakta, dünyadaki her 9 kişiden yaklaşık 1'i sağlıklı bir aktif yaşam sürmek için yiyebilecek kadar yiyeceğe sahip olamamakta, 5 yaşın altındaki 3.1 milyon çocuk her yıl yetersiz beslenmeden ölmekte ve dünya çapında her 6 kişiden biri temiz suya ulaşamamaktadır(CARE,2017). Tasarımcı, kendi farkındalığı ile birlikte tasarımın sosyal rolünü gerçekleştirmek adına bu sorunlara çözüm getirmenin yanında doğrudan çözüm getiremese bile en azından başka insanların farkındalığını artırma konusunda fayda sağlayabilir.

Tasarım, bireysel bir disiplin olmanın ötesinde, toplumsal faaliyetler içerisinde farklı paydaşlar ile birlikte çalışan ağın bir parçasıdır. Tasarımcı çevresi ile bir iletişim ağı kurup ilgili diğer kurumları belirli sınırlar dâhilinde sosyal alana ait yeni fikir geliştirme sürecine dâhil ederek daha faydalı ve gerçekçi sonuçlar elde edebilir. Tasarımcının farklı paydaşlar ile etkileşiminde, bireysel çabalarından ziyade önemli olan kurumsal yapıdır. Dolayısıyla tasarım alanında mesleki örgütlenme tasarımın sosyal alanda kendini daha güçlü gösterebilmesi için önemlidir. Tasarım alanında gerekli iletişim ortamının sağlanması, mesleğin topluma doğru bir

biçimde tanıtılması, görev dağılımlarının yapılması, alanlarında uzman personellerin istihdamı gibi konularda yeterli özen gösterilmediği ve sistemin yaratılmadığı durumlarda, tasarımcının sistem içerisindeki rolü de olumsuz etkilenecektir.

Sivil toplum örgütleri, devlet destekli kuruluşlar, kar amacı gütmeyen bağımsız tasarım ofisleri, sosyal ve toplumsal farkındalığı yüksek bireyler sosyal sorunlara yönelik yaratıcılıklarını birleştirerek toplumsal değişime olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla bir endüstri ürünleri tasarımcısının sosyal etki için yaptığı çalışmalar, toplumda küçük bir değişim bile yaratsa ileride daha büyük bir olumlu etki yaratacaktır. Bu olumlu etki hem tasarım mesleğinin topluma tanıtılması, tasarımcıların mesleki anlamda birlik oluşturmaları hem de toplumun tasarım düşüncesi ile yeniden şekillenmesi ve yaşam standartlarının artması şeklinde gelişebilmektedir. Bunun yanında toplumun benimsediği değerler, kültürler, yaşayış biçimleri, sosyo-ekonomik yapılar da tasarım ve tasarımcı tanımının oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Toplumların tasarıma dolayısıyla tasarımcıya biçtiği roller de buna bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Toplumların tasarımcıya bakış açısı tasarımcının üstlendiği sorumlulukları ve aynı zamanda devlet politikalarında tasarım ve tasarımcıya biçilen rolün şekillenmesini etkilemektedir. Aynı şekilde tasarımın devlet politikalarınca desteklenen bir faaliyet olarak ele alınması tasarımcının toplumdaki rolünü etkilemektedir. Bir meslek dalı olarak toplumda doğru anlaşılmak, sivil toplumsal çalışmaları tasarım düşüncesi ile şekillendirmek adına önemli katkılardan olan mesleki örgütlenme, mesleğe yönelik stratejiler, ülkenin gelişimine katkı sağlayacak politikalar önemli bir yere sahip olmaktadır.

İngiliz Tasarım Konseyi'nin devlet ve kamu sektörü ile birlikte gerçekleştirdiği çalışmalar, tasarım endüstrisinin hem kamu hem de sivil toplumsal örgütlenmede yer edinmesini sağlamıştır(Bayraktaroğlu, Şatır, Akgün, 2014:39). Bu bağlamda İngiltere'de tasarım sistemleri önemli bir politika alanı olarak öne çıkmaktadır. İngiltere hem ulusal tasarım hem de bu sayede gelişen sivil örgütlenmeler sayesinde bölgesel tasarım performansları açısından oldukça gelişmiş durumdadır. Dolayısıyla endüstriyel tasarım toplumsal yapı içerisinde hangi koşullar altında şekillenmiştir, bu koşullar mesleğe ilişkin nasıl bir bakış açısı doğurmuştur, tasarım mesleğinin profesyonel olarak yapılanmasında toplum tarafından tanınmasında, rol ve sorumluluklarının belirlenmesinde sivil toplumsal örgütlenmenin ve tasarım politikalarının rolü nedir sorularına İngiliz Tasarım Konseyi'nin çalışmalarını ele alarak yanıtlamaya çalışmak yerinde olacaktır. İngiltere' de tek olan ve bu konudaki politikaları yönlendiren bu kurum bunu tek elden yürütmekte ve bir ağ içerisinde tasarımın sosyal rolünü de dikkate alarak hareket etmektedir. Aynı zamanda bu ülke üzerinden tasarımın sivil örgütlenmedeki rolünü ve toplumun tasarım sistemini, bu konudaki örgütlenmelerini ve programlarını incelemekteki amaç; gelişmiş toplumlardaki tasarım sürecini, tasarımın sivil örgütlenmeler sayesinde yaşam tarzına nasıl yansıtıldığını görmek, ayrıca sosyokültürel yapının yönlendirilebilir uzantısında iktisadi ve politik etkilerin tasarım sistemi üzerindeki etkilerini görmek ve tartışmaktır. Bunun sonucunda ise Türkiye için tasarım alanında sivil toplumsal örgütlenme adına bir alt yapı oluşturmayı desteklemektedir. Dolayısıyla tasarım bir sistem ve kurumlar arası karşılıklı etkileşimli bir ağdır ve bu etkileşimleri incelemekte yarar olduğu düşünülmektedir (OECD, 1997).

2. Sivil Toplumda Örgütlenme

Bu çalışmada sivil toplumda örgütlenme, toplumun ya da bireyin sosyal alana ait problemlerini çözmek üzere bu sürece tasarımın ve tasarım alanındaki kuruluşların dâhil edilmesi açısından ele alınacaktır. Dolayısıyla bu bölümde sivil toplumda örgütlenme kavramı genel hatlarıyla ele alınıp bu alan içerisinde tasarımın yeri belirlenmeye çalışılacaktır.

En geniş anlamıyla sivil toplum, bireyler ve ya gruplar tarafından gerçekleştirilen her türlü toplu sosyal faaliyet olarak tanımlanmaktadır (Dunkerley and Fudge, 2004:237). Diamond'a göre; sivil toplum, örgütlü sosyal yaşamın gönüllü, kendi kendini destekleyen ve üreten, devletten özerk olup bir yasal düzen ya da ortak kurallara bağlı olan alanıdır; sivil toplum özel alan ve devlet arasında duran aracı bir varlıktır(1994:5). Çaha, sivil toplumu bireylerin kendi istekleri ile kendi aralarında oluşturdukları ortak yaşam alanı olarak tanımlamakta ve tanımın merkezine sivil toplumda gerçekleşen örgütlenmeleri yerleştirmektedir(2005). Kuçuradi ise, sivil toplumda örgütlenmeyi, belirli bir zaman ve mekânda bilgiye dayanılarak tespit edilen bir ihtiyacı ya da ihtiyaçlar demetini karşılamayı amaç edinen, kâr amacı gütmeden hizmet veren, böylece de kamunun yönetimine katılan kuruluşlar olarak nitelemektedir(1998:69). Sivil toplum örgütleri günümüzde sosyal ve küresel sorunlara karşı iyi bir çözüm aracı olarak görülmektedir. Teknolojinin de gelişmesiyle birlikte bu tür örgütlenmeler iletişim teknolojisini kullanarak seslerini daha geniş kitlelere duyurma olanağına sahip olmaktadır. Bununla birlikte dünyadaki yeni gerçekler (Drucker 2000), sivil toplum örgütlerinin; finans kuruluşları, çok uluslu şirketler ve medya ile beraber önemli güç kaynaklarından biri olduğunu ortaya koymaktadır(Canbolat 2002: 9).

Sivil yapılanmanın toplumsal değişimin yaratılmasındaki rolü, işlemeyen modellerin yerini yenilikçi yaklaşımlara bırakması ile sosyal alana ait sorunların çözülmesinde ön plana çıkmaktadır. 19. ve 20. yy'da İngiltere'de sivil toplum örgütleri; çocuk bakımı, barınma, toplumsal gelişme ve sosyal bakım gibi birçok etkili yeni modele öncülük etmiştir.(Özmete ve Akgül Gök, 2015:131). 21.yy'da ise Cox yeni sosyal sorunları; özelleşme, küreselleşmenin etkileri, bireyselleşmenin artması, teknolojik gelişmelere uyum, çok kültürlülük olarak sınıflamıştır(2001:42). Sivil toplumda örgütlenmenin toplumsal alanlarda meydana gelen sorunları çözmek üzere gerçekleştiği desteği ile birlikte doğası gereği zaten bir problem çözme süreci olan tasarımın bu alan ile ilişkisinin hiç te uzak olmadığını görebiliriz. Burada tasarımın salt bir ürün çözümü değil, sosyal problemlerin çözümü ve tasarım düşüncesinin toplumun tamamına aşılanması açılarından da ele alınması önemlidir.

3. Sivil Toplumsal Örgütlenmede Tasarımın Yeri ve Tasarımın Sosyal Rolü

Tasarımcıların sosyal sorumluluklarını, tasarım düşüncesi ile yerine getirmesi olarak adlandırabileceğimiz sivil toplumsal örgütlenmede tasarım, sosyal konulardaki problemleri ortadan kaldırmak için tasarım düşüncesinin kullanılmasıdır. Sosyal inovasyona yönelik belirli yaklaşımları da içeren sosyal tasarım, yerel düzeyde insanları sosyal ve ekonomik sorunlara çözüm getirmek için sürece dâhil etmek anlamına gelmektedir (European Commission, 2013:7). Tasarımın, içinde şekillendiği toplum ve dünya üzerindeki etkisinin dikkate alınmaya başlanması ile birlikte sivil toplumda tasarım, sosyal etki için tasarım ya da toplumsal fayda için tasarım kavramlarının ortaya çıktığı söylenebilmektedir. İnsan odaklı çözümler geliştirme desteği ile tasarlanan ürünler için farklı malzeme arayışları, bu malzemeler ile ürünlerin çevreye olan etkilerinin değerlendirilmesi, sürdürülebilirlik ile ilişkisi endüstri ürünleri tasarımı için sosyal alana yönelik atılan ilk adımlar olarak değerlendirilebilir. Sosyal açıdan faydalı tasarımlar 1960'ların sonunda ve 1970'lerin başında, Avrupa ve Amerika'da konuşulmaya başlanmış ve özellikle 2000'lerin başından itibaren, sosyal fayda konusunda çalışan kuruluşların sayısı arttıkça, tasarımın sosyal etkisi de popüler bir araştırma ve uygulama alanı haline gelmiştir. (Bayraktaroğlu, Şatır, Akgün, 2014:39). Sonrasında devlet politikalarında gündeme gelmiş ve sivil toplum örgütleri, kamu kurumları gibi kuruluşlarla ortak çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında bu kavramların İngiltere'de doğmuş olduğunu söyleyebiliriz. İngiltere Tasarım Konseyi'nin devlet desteği ile kamu sektörü, çeşitli

sivil toplum kuruluşları ve tasarım organizasyonları ile birlikte gerçekleştirdiği çalışmalar, tasarımın endüstrisinin hem kamu hem de sivil toplumsal örgütlenmede yer edinmesini sağlamıştır. Independence Matters, Design for Public Sector, DOTT Cornwall, ThinkPublic, gibi programlar bu konuda yeni bir bakış açısı yaratmıştır.

Tasarım endüstrisinde yoksulluk, cinsiyet eşitliği ve küresel ısınma gibi dünya genelindeki sorunlara yönelik etik duruşu sorgulayan bir eğilim bulunmaktadır (Ambrose ve Harris, 2012:56). Eğer biz tasarımcılar bu etik sorumluluğu ciddi bir şekilde üstlenirsek, geleceğin şekillenmesindeki başkahramanlardan olabiliriz(Marzano, 1998:6)Tasarımın sivil toplumsal örgütlenmede yer edinebilmesi için en önemli etken ise bu sorunlara ilişkin farkındalık ve sorunların çözümü için yapılan eylemlerin nasıl ve neden yapıldığının bilincinde olmaktır. Dolayısıyla sivil toplumsal örgütlenmede tasarım, tasarımcının toplumsal sorunlara karşı duyduğu hassasiyet ile bu sorunları iyi bir amaç doğrultusunda yenilikçi yaklaşımlar ile değiştirmek ve farkındalık yaratma isteğiyle oluşan eylem olarak ele alınabilir. Tasarımcı, kendisinde başlayan bu farkındalık ile birlikte, insanların ve diğer tüm canlıların yaşam koşullarını etkileyen sosyal ve çevresel sorunları kendi yaratıcılığı ile birleştirerek çözüm yollarına ilişkin kendi söylemlerini ortaya koymaktadır. Tasarım günümüzde toplum ile doğrudan bir ilişki içerisinde yer almaktadır. Ellen Lupton, tasarımın giderek daha az içe dönük ve daha fazla toplumsal eğilime yöneldiğini ifade etmiştir (Armstrong, 2012:14). Endüstri ürünleri tasarımı; toplumu etkisi altına alabilme, ikna edebilme, sosyal değişim yaratma konularında bir güce sahiptir. Bu bağlamda bir tasarımcı, içinde yaşadığı topluma ait sosyal ve çevresel problemlere karşı farkındalığını çözüm yollarına ulaştıracak, topluma fayda sağlayan faaliyetleri, çözüm sürecine katkı sağlayabilecek paydaşlar ile birlikte tasarım süreci içinde uygulanabildiği alanlarda teşvik etmelidir. Dolayısıyla bunu yapmak için önce tasarımcılar kendi içerisinde birlik haline gelmeli ardından sivil toplum örgütleri, devlet politikaları ve toplum ile iletişimi güçlendirmeli, tasarım düşüncesini toplumsal yaşama yansıtmalılardır. Bu doğrultuda tasarım sivil toplum ekibi, bir endüstriyel tasarım projesinin yürütülmesini üstlenen tasarımcılar ve ilgili alanlarda uzman paydaşlar ve bir amaç etrafında birlikte hareket eden bir gruptan oluşmaktadır.

Farklı disiplinler arasındaki iş birliği ve giderek artan sosyal iletişim ağları insanların hayatlarında değişim yaratmaktadır. Tasarım, bireysel bir disiplin olmanın ötesinde, toplumsal faaliyetler içerisinde farklı paydaşlar ile birlikte çalışan ağın bir parçasıdır. Manzini' nin geliştirdiği Küçük, Yerel, Açık ve Bağlı (SLOC) yaklaşımına göre küçük düğümler sadece kendi kendine yeten birimler değil büyük düğümlere bağlı olan bir sistem olarak varlık göstermektedir(2012:27) Küçük düğümler bu bağlar sayesinde açık bir iletişim ile yerelliklerini koruyarak varlıklarını sürdürebileceklerdir. Dolayısıyla bağımsız ama daha güçlü, esnek ve kolay uyum sağlayabilen sistemlerden bahsedilmektedir. Bu yaklaşımın en iyi örneklerinden biri Politecnico di Milano'da sosyal yeniliklerin geliştirilmesi, yaşam kalitesinin artırılmasında tasarım düşüncesinin kullanılmasını amaçlayan, kalkınmakta olan pek çok ülkedeki üniversitelerin araştırma merkezlerini de içine alan Sosyal Yenileşim ve Sürdürülebilirlik için Tasarım Ağı (DESIS)'dır. Bu oluşum sağlık, gıda, eğitim ile ilgili sorunlar ve sivil toplumdaki dayanışma hareketleri üzerinde durmaktadır. İngiltere' de ise İngiltere Tasarım Konseyi programlarımdan biri olan, 50 yaş ve üstü insanların ihtiyaç ve problemlerine yönelik çalışmalar yürüten Dott Cornwall programı örnek iyi bir örnektir. ABD San Francisco'da da Altitude tasarım ofisinin kurucusu Brain Singer, sosyal alana ait hem yerel hem küresel sorunları çözümü için sivil toplum örgütler ve belediyelerle birlikte farkındalık yaratacak çalışmalar yürütmektedir (Simmons, 2011:69). Brute Lap tasarım ofisi ise ABD Kaliforniya eyaletinde evsiz insanlara tıbbi yardım ve iş bulma konularında yardım eden sivil toplum örgütlerinin olduğunu ancak evsiz insanların bu yardım kuruluşlarından ve sahip

oldukları haklardan haberdar olmadıklarını gözlemlemiştir. Bunun sonucunda ise evsizlerin toplum hizmetleri ve servisleri ile hakları ile ilgili bilgi alabilecekleri projectOPEN adı verilen bir kent rehberi hazırlamışlardır (Shea, 2012:64). Dolayısıyla tasarım düşüncesi sivil toplum örgütlerinin fark edilebilirliğinin artması için de sivil toplumsal örgütlenmede yar alabilmektedir. Bunun yanında örneklerde de görüldüğü gibi gelişmiş ülkelerde kamu sektörünün hizmetlerini geliştirmeye, yaşlanan nüfusun problem ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik programlar, gelişmekte olan ülkeler ve üçüncü dünya ülkelerin de ise gıda, temiz su, barınma gibi temel ihtiyaçlar ve alt yapılara yönelik programlar geliştirilmektedir. Çalışma kapsamında ise devlet eliyle oluşturulmuş ancak bağımsız bir şekilde faaliyetlerini sürdüren, İngiltere' de tek bir elden ve bir ağ içerisinde tasarımın sosyal rolünü de dikkate alarak hareket etmesi nedeniyle İngiltere Tasarım Konseyi'nin programları ele alınmıştır.

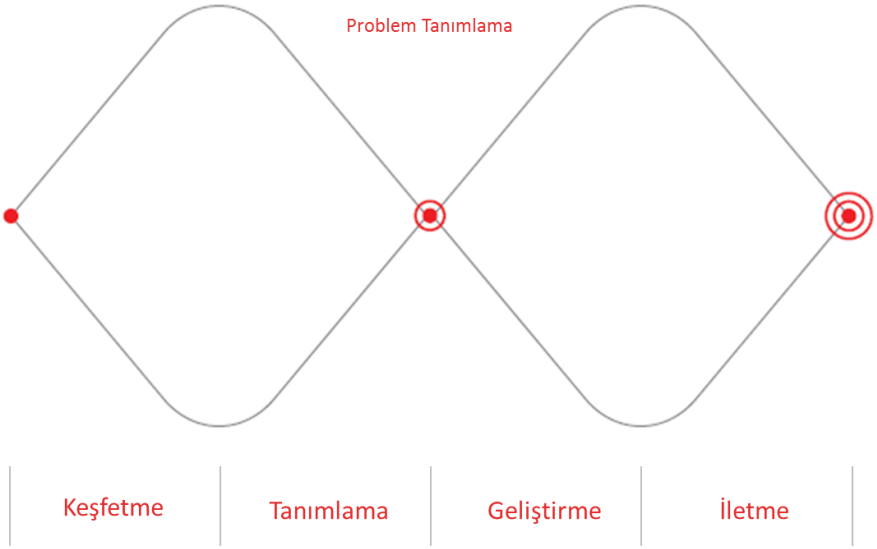
3. İngiltere Tasarım Konseyi ve Sivil Toplumsal Örgütlenmeye Yönelik Çalışmaları

1944 yılında İngiliz endüstrisinin yeniden yapılanmasına yardımcı olmak amacıyla 'Industrial Design Council' adıyla kurulan 'Design Council', İngiltere'de en yaygın bilinen tasarım kuruluşudur. Hükümet tarafından atanan ama bağımsız olarak çalışmalarını sürdüren bir Yönetim Kurulu ve onlara karşı sorumlu bir müdür tarafından yönetilmektedir. 1994 yılında bir yenilenme süreci ile birlikte teşvik hedeflerini iş çevresi, hükümet ve eğitim sektörü olmak üzere 3 ana konuya odaklamıştır. Bunun yanında toplumda ve endüstride tasarım alanında farkındalığı artırmak için büyük çaplı yarışmalar ve sergiler düzenlenmiştir.

İngiltere Tasarım Konseyi tasarım ile daha iyi bir dünya yaratmayı amaçlamaktadır. Konseyin destekleri, tasarımın stratejik kullanımı sayesinde ticarileştirme başarısını arttırdığı kanıtlanmış olan uygun temel tasarım yöntemleri ve ilkelerini öğrenmek için bir fırsat sağlamaktadır. Tasarım Konseyi'nin çalışmaları toplumu, iş hayatını ve çevreyi daha iyiye dönüştürmek ve insanların ihtiyaç duyduğu şeylere daha yakın olması amacıyla tasarım düşüncesini, süreçlerini ve yöntemlerini kullanmak için bireylere olanak tanımaktadır. Bu sayede ortaya çıkan yeni anlayışlar; yeniden düşünmek, yeniden tanımlamak, geliştirmek ve daha iyi çözümler ve deneyimler sağlamak için yeni fikirleri tetiklemektedir. Yenilikleri desteklerken, yapılı çevreyi geliştirirken ve karmaşık sosyal konuları ele alırken ise değer yaratmanın merkezine tasarımı yerleştirmektedir.

İngiltere Tasarım Konseyi 2008 yılında yaptığı araştırmalar sonucu geliştirdiği sosyal tasarım metodolojisini anlatan çift elmas (double diamond) modelini ortaya çıkarmıştır. Model keşfetme (discover), tanımlama(define), geliştirme (develop) ve dağıtım (deliver) aşamalarından oluşmaktadır.

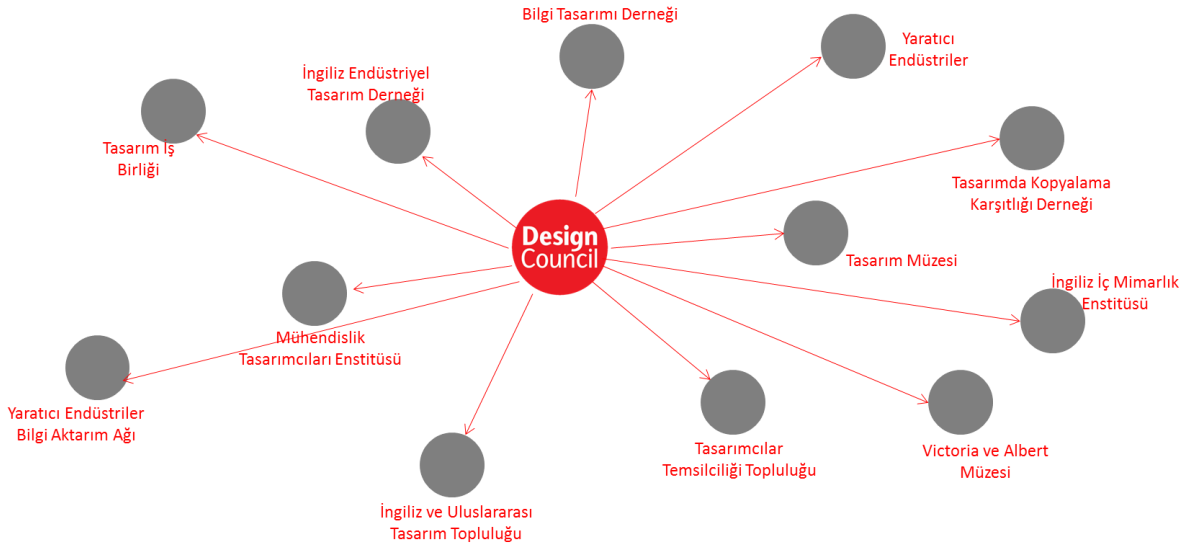
Şekil1: İngiltere Tasarım Konseyi Çift Elmas Modeli

Kaynak: Design Council

Projenin başlangıcında yer alan keşfetme; birey ve toplumun ihtiyaçlarının belirlendiği, bir başlangıç fikri ile başlamaktadır. Keşfetme aşamasının amacı, tasarımcılar ve proje ortaklarının (sivil toplum örgütleri, kamu kurumları vb.) fikir ve önerilerini geniş bir açıdan ele alarak ilerlemektir. Tanımlama; hedefler, ihtiyaçların değerlendirilmesi ve uyumlu hale getirilerek tanımlanmasını ifade etmektedir. Bu aşamada elde edilen veriler, analiz edilerek çözüm için ilk örnekler oluşturulmaktadır. Geliştirme; problem tam anlamıyla tanımladıktan sonra, problemi çözmek için gerekli tasarım fikirlerinin ve bileşenlerinin geliştirildiği ilk aşamadır. Geliştirilen çözümler yenilenebilir ve test edilebilir özelliktedir. İletme; oluşan ürün ya da hizmetin kesinleşmiş son halinin sunulmasıdır. Hedef, nihai test, nihai onay, tanıtım ve değerlendirme faaliyetlerini içermektedir (Design Council,2014-2015).

Şekil2: İngiltere Tasarım Konseyi Paydaşları

Kaynak: Design Council

İngiliz Tasarım Konseyi paydaşları ile hem tasarım alanından hem de farklı disiplinlerden sivil toplum örgütleri ile işbirliği yaparak, toplumsal alanda farkındalık yaratmak ve tasarım düşüncesini toplumun geneline yayarak yaşam koşullarını da ileriye taşımak için bazı programlar yürütmektedir.

3.1. İngiliz Tasarım Konseyinin Yürüttüğü Programlar

3.1.1. Tasarım Akademisi (Design Academy)

Tasarım akademisi, tasarım öğrencilerinin mezun olana ve iş hayatına girene kadar sektörde rekabet üstünlüğü kazanması için oluşturulmuş bir eğitim programıdır. Tasarım Konseyi'nin araştırmalarına göre üniversite ve endüstri arasındaki yakın ilişkiye rağmen, endüstri halâ genç tasarımcıları işe almayı riskli bulmaktadır. İş sahipleri yeni mezun bir tasarımcının, ticari farkındalık, eleştiriye açık olma, işbirliği ve karmaşıklığı ele alma gibi özelliklerinin eksik olduğuna inanmaktadır. Bu program ile Tasarım Konseyi ana tasarım yeteneklerini tamamlamak için stratejik tasarım yetenekleri ile birlikte öğretilen bir deneyim sağlamaktadır. Dolayısıyla stratejik tasarım için yeni bir pazar inşa etmektedir. Bu konu üzerinde çalışmak, tasarım sektörünün uzun vadeli yetenek ve ihtiyaçlarını daha iyi anlamak için olanak tanımakta ve tasarım eğitiminin gelecek dönüklüğünü desteklemek için onu güçlü bir konuma getirmektedir.

Konseyin en son araştırması "Tasarım Tarafından Liderlik Edilen İşler" (havacılık, inşaat ve otomotiv endüstrisine odaklanan) ve "Geleceğimizi Tasarlamak" (tasarımda etik, küresel rekabetteki geçiş, kent için tasarım gibi) tasarımdaki trendler ve sektör için uygulamalara odaklanarak Tasarım Akademisi dersleri içerisinde birleştirilmiştir. Bir çok farklı disiplinden öğrenciyi bir araya getiren bu modül kullanıcı merkezli tasarım, teknolojik anlayış ve iş anlayışı ile ilgili kavramları birleştirmeyi amaçlamaktadır. Konsey en iyi öğrenmenin bu şekilde gerçekleşeceğine inanmakta ve bu yüzden her yıl eğitim modülü Tasarım Konseyi'nin üzerinde çalıştığı gerçek hayata ait sorunların etrafında şekillendirilmektedir. 2015-2016 için, bu tema özellikle yaşlı ve bakıma muhtaç insanlar için önümüzdeki 3 ila 5 yıl boyunca devam ettirilecek, yeni sistemler, süreçler, ürünler ve hizmetler icat etmek ve geliştirmek için, refah seviyesini arttırmak, gereksiz hastane yatışını azaltmak ve insanların kendi evlerinde kalmalarında onlara yardım etmek için geliştirilmiş "Bakım için Tasarım" dır. Bu program hem tasarım öğrencilerinin meslek hayatına atılmadan önce istihdam edilebilirlikleri ve tasarım becerilerinin artırılması için hem de liderlik fırsatları ve rekabet üstünlüğü sağlamak için bir okuldur. Aynı zamanda disiplinler arası uygulamalar ile sosyal alana ait sorunlara çözüm getirmeyi amaçlayan bir yapılanmadır. Dolayısıyla program bir yandan tasarımcıların yeteneklerini artırırken diğer yandan bu yeteneklerini sosyal fayda için kullanılmalarına destek sağlayarak hem tasarım meslek alanı hem de toplum için çift yönlü fayda sağlamaktadır.

3.1.2. Kamu İçin Tasarım (Design for Public Sector)

Kamu sektöründe tasarım, bu sektör içerisindeki sorunlara yönelik stratejik tasarım yöntemlerini uygulamak, bilgi ve kapasiteyi artırmak, işleyen süreci daha iyi yönetmek için destek veren çok yönlü eğitici bir programdır. Tasarım Konseyi'ne göre İngiltere'de hizmet tasarımını kamu sektöründe yerel seviyelerde tanımlamak zordur. Bu nedenle tasarım sektörü ve inovasyon ağlarını birbirine daha iyi bağlamak için yerel otoriterler ile tasarımın bir araya gelmesi teşvik edilmelidir. Bu amaç doğrultusunda program tasarımın kamuya ait hizmetleri nasıl geliştirdiği ile ilgili olarak merkezi hükümetler, yerel otoriteler ve diğer ajanslar için dersler içermektedir ve bireysel olarak personelin yaklaşımları üzerine önemli bir etkiye

sahiptir. Programa katılanlar sadece tasarım bilgisi ve farkındalığını arttırmakla kalmamakta aynı zamanda başarılı bir şekilde böyle düşünmeyi kabullenmeye ve tasarım süreçlerini kurumlarının çalışmaları içerisinde uygulamaya başlamaktadır. Hizmet geliştirmeyi üstlenen bu kurumlar, somut gelişmeler, kullanıcı odaklı çözümler ve sürecin bir parçası olarak tasarım düşüncesini dahil etmek için bu programdan faydalanmaktadırlar. Bu sayede toplum için yeni yaklaşımları öğrenmeleri, hizmetlerini geliştirmeleri, yeniden şekillendirmeleri ve dönüştürmeleri için tasarım yöntemlerini hizmet süreçlerine dâhil etmektedirler.

Tasarım Konseyi, Yerel Yönetimler Birliği (LGA) ile işbirliği içerisinde İngiltere genelinde çeşitli bölgelerde bu programı gerçekleştirmektedir. Gerçekleştirilen ortaklıklar sayesinde yerel otoritelere ve ortak kuruluşlara, hizmet sunumunda kapsam ve plan değişliği yapma yollarını değiştirmek için yol gösterilmektedir. Bu doğrultuda proje problemi ile başlanıp, etnografik araştırma, müşteri yolculuk haritası gibi tasarım metodolojilerinin uygulamaları sayesinde geliştirilip test edilmektedir. Dolayısıyla, tasarım düşüncesini anlamak ve onun kamu sektörünün karşı karşıya kaldığı sorunlar ile ilişkisi tanımlamakta, tasarım yöntemleri, çalışma yapısı ve araçlarının kullanıcıların ihtiyaçlarına dayanan anlayışlar yaratmak için anlamlı ve hedefe yönelik araştırmayı yürütürken nasıl kullandığı öğretilmektedir. Hizmet haritalama ve prototip gibi teknikler sayesinde yeni hizmet fikirlerini hızlı bir şekilde üretmek ve test etmek için projelere tasarım çalışma yapısı, yöntemleri ve araçları uygulanmaktadır.

İhtiyaç duyan kurumların problemleri üzerinde dikkate değer etkiler için uzman bir danışman kurumları desteklemektedir. Kurumlara yönelik danışmanlık;

- Problemleri keşfetmek için teşhise yönelik çalışma yapısı olarak tasarımı kullanmaktadır.
- Geniş bir açıda kurumların vizyonu ve stratejisi etrafında hedeflerini keşfetmek, filtrelemek, yeni bir çerçeveye koymak ve öncelik sırasını belirlemek için yardım etmekte; müşteriler ve kullanıcılar, marka ve iletişim; kültür ve çevre, ürün ve servis gibi sistemleri kullanmaktadır.
- Gelişme için fırsatları ortaya koymak, geliştirmek için bu anlayışları sentezlemek ve toplumun değişen taleplerini tahmin etmek için, gelecek için kurumların önerilerini açık vizyon ve stratejisine dayandırmaktadır.

3.1.3. Bağımsızlık Konuları: Tasarım ve Teknoloji, Yaşam Standartlarını arttırılması

Bağımsızlık herkesin refahı için gereklidir. Dolayısıyla hayatımızı nasıl yaşadığımız ile ilgili özerkliğe, seçimlere ve kontrole sahip olmaya değer verilmesi gerekmektedir. Bunun yanında İngiltere'deki yaşlı nüfus hızla artmaktadır ve gelecek 25 yıl boyunca 65 yaş üstü nüfus 10.1 milyondan 16.7 milyona yükselecektir (Design Council,2015). Yaşlı nüfusun artmasına yönelik olarak yaşlı yetişkinlerin yaşam kalitelerini artırmak ve çalışma hayatı sonrası bağımsızlığı destekleyen hizmetleri geliştirmek için gerçekleştirilen bu program Teknoloji Strateji Heyeti ve Tasarım Konseyi arasında bir iş birliğidir. Teknoloji Strateji Kurulunun Destekli Yaşam Yenilik Platformu içerisindeki çalışmaların bir programıdır. Bağımsız yaşam tarzı, refah ve gelecek için yaşam kalitesinin arttırılması talebinin karşılamak için yenilikleri desteklemektedir. Ürün geliştirmenin aksine yaşlı yetişkinler için destekleyici hizmet inovasyonunu amaçlamaktadır. Programın temelinde aşağıdaki inançlar vardır:

- Yaşlı yetişkinlere yönelik yeni hizmetler geliştirmek için iş ve sosyal inovasyona önemli bir ihtiyaç vardır.
- Yaşlanmaya ve yaşlılık dönemine doğru kökleşmiş negatif tutumları yeniden düşünmeye ve değiştirmeye ihtiyaç vardır.
- Yaratıcı düşünce, tasarım yaklaşımları ve mevcut teknolojinin yenilikçi uygulamaları gelişen ve gelişmekte olan bu hizmetlerde ciddi bir rol oynayabilmektedir.

Yaratıcı bir şekilde yaşlı yetişkinlere yönelik, özellikle mevcut teknoloji ile etkin olan ve insan merkezli bakış açısı ve tasarım yöntemleri ile geliştirilen hizmet fikirleri desteklenmektedir. Sosyal bağımlılık ile ilgili nesiller arası yaklaşımlara yönelik programlara öncelik verilmektedir. Farklı jenerasyonların bir araya geldiği, genç insanlar ve yaşlı yetişkinlerin hayal gücü ve yaratıcılığından yararlanmak için tasarım uzmanları ile birlikte ilerleyen bu süreç programın temelini oluşturmaktadır.

3.1.3.1. Bağımsızlık Konuları Programının 7 Servisi

1.*Casserole,* lezzetli evde pişirilmiş yemeklerin etrafında yerel toplulukları bir araya getiren bir yemek paylaşım ağıdır.

2.*League of Meals,* dijital kanallar ve ortak yemek pişirme oturumları sayesinde evde yemek pişirme hakkında yaşlı yetişkinlerin bilgi ve ipuçlarını paylaşarak daha iyi yemek yapmak ve daha az atık için yardım etmeyi amaçlayan bir programdır.

3.*Gusto,* üyelerin sevdiği şeyleri daha fazla yapabildiği, yeni deneyimler elde edebildiği ve yeni insanlar tanıyabildiği Shropshire merkezli bir kendi kendine yardım kooperatifidir.

4.*Room for Tea,* kendi evlerinde fazla kapasitesi olan ev sahipleri ile Londra'daki uygun fiyatlı konaklamaya kısa süreli ihtiyaç duyan misafirler ile iletişim kuran, bir ev paylaşım ağıdır.

5.*The Amazings*, yaşlı yetişkinlerin hayat tecrübelerini genç kuşaklar ile paylaştığı ve bu tecrübeleri onlar için eşsiz deneyimlere dönüştüren bir programdır.

6.*Meet 2 Eat*, sosyal bir ortamda en çok ihtiyaç duyanlara farklı ev kurguları ile ilgili, beslenme ve mutfak temellerini öğreten yaşlı yetişkinler için bölgesel bir hizmettir.

7.*The After Work Club,* emekli olmak istemeyen erkekler için yeni bir sosyal ağdır. Hayatlarının bu zamanlarında heyecan verici bir şeyler yapmak için onlara ilham vermeyi ve güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

İngiltere Tasarım Konseyi, bilgiyi paylaşmak ve sosyal sorunları vurgulamak için insanları bir araya getirerek yeni fikirleri desteklemekte ve yeni fırsatlar yaratmaktadır. Yarının büyük sektörlerinde bugünün sorunlarını ve fırsatlarını dönüştüren iş, insanlar ve ekonomiye açıkça faydası olan alanlarda çalışmaktadır. Ekonomik büyüme ve yurttaşların hayat standartları için fırsatlar ve yeni pazarlar ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Gerçekleştirdiği programlar ile hem tasarımın sosyal anlamda dâhil olabileceği alanın sınırlarını genişletmekte, hem farklı alanlardan paydaşlarla disiplinler arası çalışma ortamı yaratmakta hem de toplum ile tasarımı buluşturup sosyal problemlere çözümler sunmaktadır.

4. Türkiye'de Tasarım ile ilgili Kurumların Sivil Toplumsal Örgütlenmeye Yönelik Faaliyetleri

Tasarımcının kendi kültüründen ya da başka kültürlerden- etkilenirken bir yandan da onu dönüştürmesi ile oluşturulacak etkileşimli ve karşılıklı faydaya dayalı bir yapıyı sağlayacak şekilde eğitilmesi, tasarımın içinde bulunduğu toplumun gerekliliklerini daha iyi karşılayabilmesi, eğitiminin de basit bir mesleki öğretimden fazlası olarak "anlamlı bir varoluş"a (Er, 1998:101) sahip olabilmesi açısından önemlidir. Tasarımı salt ürün tasarımı ile sınırlandırmadan tasarımcıların farklı alanlarda faaliyet gösteren organizasyonlarla birlikte çalışması, yeni bir sosyal yapının oluşmasında faydalı olabilecek bir unsurdur. Tasarım; içinde şekillendiği ve hizmet ettiği sosyo-kültürel ve ekonomik yapıdan etkilenen esnek bir alandır. Tasarımın, tarihsel dönüşüm sürecinde kendiliğinden şekillenmesi gerekirken, Türkiye'nin bu doğal süreci yaşamadan adapte olma çalışmaları, sıkıntılı süreçler yaşanmasına sebep olmuştur. Türkiye'de tasarım ile ilgili sorunların biri, tasarımla ilgili devlet politikalarının eksikliğidir. Er bunun için dışarıdan müdahalenin şart olduğu, tasarımla ilgili bölgesel ve ulusal politikalar olması gerektiğini vurgulamaktadır(2008:53). Bohur, tasarımın yarattığı değerin farkında olan, yaklaşık otuz sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ülkenin resmi tasarım politikası olduğundan ve bu değeri ortaya çıkarmak için birçok akademik çalışmanın yapıldığından söz etmektedir(2009:1-2). Yolsever, ise İngiltere'de sanayinin, tasarımcıyı gerçekçi bir şekilde kullanmasını destekleyen, takip eden ve yönlendiren sanayi kuruluşlarının, eğitim kurumlarının dışında bağımsız bir kurum olan İngiltere Tasarım Konseyini (The Design Council) örnek göstererek toplum ve sanayi arasındaki sorunların çözümü için bağımsız organizasyonların varlığından bahsetmiştir(2000:87). Bu nedenle, Tasarım Konseyi gibi, tasarım alanı ile ilgili örgütlenmelerin ve devlet politikaları içerisinde tasarımla ilişkili oluşumların incelenmesi, tasarım mesleğinin üst düzeye çıkarılması, topluma indirgenmesi, etki alanının genişletilmesi ve farkındalık için neler yapılması gerektiğine dair yol gösterici sonuçlar sunmaktadır. Bunun yanında Türkiye'de sivil toplum, tarihsel çerçevede vakıf gibi bir geçmişe sahip olsa da, Batılı anlamda sivil toplum olgusu, henüz yeni sayılabilecek durumdadır (Çaha,2006; Akt, Talas,2011:395). Dolayısıyla Tasarım gibi nispeten yeni sayılabilecek bir alanda da henüz bu tür örgütlenmeler için gelişmiş bir alt yapı olmamakla birlikte var olan örgütlenmelerin içine tasarımı dâhil etmek için yeterli farkındalık da bulunmamaktadır. Bunun yanında Türkiye'de endüstri ürünleri tasarımı ile ilgili varlık gösteren ilk kurumsal yapılar eğitim kurumları olmuştur. Sonraki yıllarda ise hem eğitim kurumlarının hem de mezunların ve profesyonellerin sayılarının artması ile endüstriyel tasarım ile ilgili kurumlar çeşitlenmeye başlamış, kimi zaman tasarımcıların bağımsız girişimleri, kimi zaman devlet desteği ile meslek tanıtımı, profesyonel örgütlenme, sanayi ile işbirliği gibi alanlarda farklı kurumlar ortaya çıkmıştır.(Kaçar, 2013:106) Türkiye'de mesleki anlamda önemli örgütlenme örnekleri, 1979 yılında kurulup 1984 yılında faaliyetlerine son veren Endüstri Tasarımı Derneği (ETD) ile 1989 yılında kurulan ve çalışmalarına devam eden Endüstriyel Tasarımcılar Meslek Kuruluşu' dur (ETMK). Bunun yanında 2009 yılında ise Türk Tasarım Danışma Konseyi kurulmuştur.

Bir meslek örgütünün en önemli işlevi meslek sahibini manevi ve sosyal olarak destekleyerek, bir profesyonel olarak mesleğini icra etmesini sağlamaktır(Merton, 1958:51). Meslek örgütlerinin toplum için yerine getirdiği işlevi ise meslek uygulayıcısı, meslek ve mesleğin sosyal çevresi (ilgili diğer meslekler, hükümet, üniversiteler, yerel toplum, vb.) arasında köprü işlevi görüp, bireyleri belli bir amaç etrafında bir araya getirerek bir etkileşim ve iletişim ortamı kurmak ve bu sayade toplumsal bağların kurulmasına yardımcı olmaktır. (Merton, 1958:53). Dolaysıyla sivil toplumsal örgütlenmede tasarımın kendisine yer edinmesi ve sosyal alana ait sorunların çözümünde aktif rol almasında meslek kuruluşunun rolü büyüktür.

4.1. ETMK (Endüstriyel Tasarımcılar Meslek Kuruluşu)

1988 yılında kurulan Endüstriyel Tasarımcılar Meslek Kuruluşu Türkiye'de endüstri ürünleri tasarımı alanında çalışmalar yapan tek mesleki örgüttür. Derneğin yurtiçinde ve yurtdışında toplam 530 üyesi bulunmaktadır(ETMK, 2017). ETMK' nın temel hedefi, endüstri ürünleri tasarımı mesleğini topluma tanıtmak, tasarımcıların hak ve yetkilerini oluşturmak ve korumak, meslektaşlar arasında iletişim ve dayanışmayı güçlendirmek, topluma tasarlanmış nitelikli ürünler sunulmasını sağlamak amacıyla ilgili kuruluşlarla üretici ve tüketici düzeyinde çalışmalar yapmaktır(ETMK, 2017)

ETMK ilk yıllarından itibaren endüstriyel tasarım mesleğinin tanınması için yoğun çaba göstermiştir. Özel sektör ve kamu kuruluşlarının ilgisini tasarıma çekmek için etkinlikler gerçekleştirmiş, ilgili kuruluşlara danışmanlık hizmeti vermiş ve tasarımın ticari başarıyı artırması için stratejiler önermiştir.(Erözçelik, 2009:17) ETMK her yıl birçok etkinlik gerçekleştirmektedir. Açtığı sergiler, düzenlediği ve desteklediği yarışmalar, panel ve akademik çalışmalar, yayımladığı katalog ve kitaplar ile endüstriyel tasarımı meslektaşlar, üreticiler ve kullanıcılar açısından ortak platformlarda ele almayı amaçlamaktadır. Tasarım farkındalığı yaratmak ve Türk tasarımının kimliğini oluşturmak adına düzenlenen ve destek verilen yarışmalara; Desgin Turkey ve İMMİB Endüstriyel Tasarım Yarışmaları örnek verilebilir. Bunun yanında meslektaşların iletişimini sağlamak adına, 1999 yılında internet ortamında bültenlerini yayınlamak, tasarım faaliyetlerini, etkinlikleri ve toplantılarını duyurmak amacıyla ETMK'nın oluşturduğu ETMK-Platform, kısa bir süre içinde binden fazla üyeye sahip bir e-mail platformu olmuştur (Hasdoğan, 2009:311). ETMK'nın son yıllarda tasarımı politika haline getirme konusunda katkıları yadsınamaz. Türk Tasarım Danışma Konseyi'nin kurulması, Tasarım Desteği Hakkında Tebliğ'in yayınlanması bu konuda en önemli gelişmelerdir. Bunun yanında Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ile Türkiye Tasarım Envanterinin hazırlanması, İstanbul Kalkınma Ajansı(İSTKA) ve Endüstriyel Tasarım Tanıtım Ajansı (ETTA) ile Endüstriyel Tasarım Sanal Müzesi oluşturulması Türkiye'de ürün tasarımının geçmişinin küresel anlamda paylaşılması açısından önemli katkılardır. ETMK, ayrıca TPE, DTM, YÖK ve TBMM gibi kamu kurumların dış paydaş olarak yer almaktadır.

Türkiye'de son dönemde gerçekleştirilen sosyal tasarım faaliyetlerinin çerçevesini çizebilmek için ETMK'nın etkinliklerinden söz etmek gerekir. Bir meslek örgütü olarak tasarımın sivil toplumsal örgütlenmede yer edinmesini sağlamak üzere yaptığı çalışmalarda genellikle çalıştayların yoğunlukta olduğunu söyleyebiliriz. Haziran 2006 – Kasım 2007 tarihleri arasında Sivil Toplum Geliştirme Merkezinin (STGM) desteğiyle Ankara, Eskişehir, İstanbul ve İzmir'de düzenlenen 6 Sivil Toplum Çalıştayı, Mayıs 2015' de Ankara' da Çankaya Belediyesi İle düzenlenen Bedensel ve Zihinsel Engelliler için Tasarım Çalıştayı ve 17-19 Kasım 2016 tarihlerinde İzmir' de gerçekleştirilen İyi Tasarım Otobüsü Atölye Çalışması bu çalıştaylara örnek verilebilir. ETMK' nın farklı paydaşlar ile bir araya gelerek gerçekleştirdiği bu etkinlikler hiç şüphesiz hem tasarımcıların dikkatini sosyal alandaki sorunlara yöneltme hem de bu sorunların çözümü için farklı bakış açıları yaratma açısından faydalı olmuştur. Ancak Türkiye'nin kendi koşulları içerisinde öncelikli olarak tasarım farkındalığı yaratma gerekliliği hala geçerlidir.

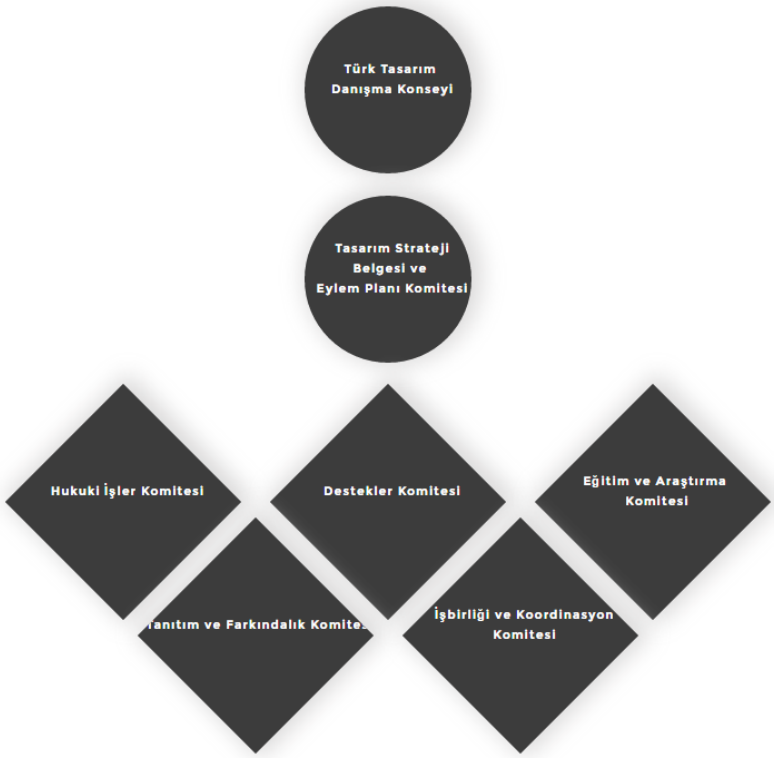
4.2. Türk Tasarım Danışma Konseyi

Türkiye'nin uluslararası alanda rekabetçiliğinin artırılması, Türk tasarımcıların özendirilmesi ve Türk tasarım stratejilerinin belirlenmesi amacıyla 05/08/2009 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Türk Tasarım Danışma Konseyi kurulmuştur. Konsey Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı başkanlığında, kamu kurum ve kuruluşları üst düzey yetkilileri ve sivil

toplum kuruluşlarından oluşmaktadır. Konseyin ana görevleri arasında; tasarım politika ve stratejilerinin belirlenmesi, tasarım bilincinin artırılması, yüksek katma değerli tasarımların yaratılması ve tasarımların korunması üzerine düzenlemeler yapılması yer almaktadır. Türk Tasarım Danışma Konseyi sadece endüstriyel tasarımcıların değil, Türk Patent Enstitüsü, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayii Geliştirme İdaresi Başkanlığı, Türkiye İhracatçılar Meclisi, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Türk sanayicileri ve İşadamları Derneği, gibi kurumların ve ETMK, Moda Tasarımcıları Derneği, Grafik Tasarımcılar Meslek Kuruluşu gibi farklı tasarım disiplinlerinin temsil edildiği bir konseydir.

Konseyin amacı, Türkiye'nin uluslararası alanda rekabet gücünü artırmak için tasarım stratejilerinin ve politikalarının belirlenmesine, uygulama altyapısı oluşturulmasına ve uygulanmasına ve bu suretle katma değeri yüksek tasarımlar yaratılmasına, Türk tasarımcılarının ve tasarımlarının dünya pazarında tercih edilir konuma getirilmesine, tasarımcı ve sanayici işbirliğinin sağlanmasına ve "Türk Tasarımı" imajının yerleştirilmesine yönelik istişare niteliğinde kararlar almak ve önerilerde bulunmaktır. (TTDK, 2016) Konsey kendisine tanınan yetkiler kapsamında çalışmalar yürütmek üzere 6 komiteden oluşmaktadır.

Şekil 3: Türk Tasarım Danışma Konseyi Organizasyon Yapısı

Kaynak: Türk Tasarım Danışma Konseyi

Tasarım ile ilgili mesleklerin kapsam ve sınırlarının belirlenmesi amacıyla Türk Tasarım Danışma Konseyi ve Mesleki Yeterlilik Kurumu ile "Tasarım Alanı İşbirliği Toplantısı" gerçekleştirilmiştir. Toplantıda konsey tarafından yürütülen "Tasarım Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2016)" kapsamında MYK'nin, ETMK ile birlikte yürüttüğü

"Tasarımcılığın bir meslek statüsü olarak tanımlanması için gerekli çalışma ve düzenlemelerin yapılması" ele alınmıştır. 2014'te yürürlüğe giren Türk Tasarım Danışma Konseyi'nin hazırladığı Tasarım Strateji Belgesi ve Eylem Planında belirtilen "Türkiye'nin tasarım envanterinin hazırlanması" çalışması ise Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve Endüstriyel Tasarımcılar Meslek Kuruluşu (ETMK) sorumluluğunda yürütülmektedir. Envanterin amacı, Türkiye'de endüstriyel tasarım faaliyetlerinin insan kaynağı ve ekonomik açılardan hacmini, faaliyetlerin hangi sektörlere dağıldığını, endüstriyel tasarımcıların mesleklerini nasıl icra ettiklerini, uzmanlık alanlarını ve gelir durumlarını araştırmaktır. Hazırlanacak envanterin, devlet desteklerine, vergi teşviklerine ve Türk Tasarım Danışma Konseyi'nde yapılacak çalışmalara temel oluşturması amaçlanmaktadır.

Türk Tasarım Danışma Konseyi'nin mevcut çalışmaları incelendiğinde tasarım ve tasarım mesleği farkındalığının artırılmasına yönelik çalışmaların ön planda olduğu söylenebilir. Sosyal alanda tasarımın yer edinmesine yönelik faaliyetleri bulunmamasına rağmen paydaşları arasında sivil toplum örgütleri ve meslek kuruluşlarının yer alması ilerleyen dönemlerde bu alandaki çalışmalara yönelik potansiyel oluşturmaktadır.

4.3. Tasarım Alanındaki Bağımsız Oluşumlar

4.3.1. TAK

TAK, kentsel sorunların çözümü için farklı disiplinlerden tasarımcılar, öğrenciler, kentliler ve diğer paydaşların gönüllülük ve işbirliği esası ile program ve projeler üretip, fikirlerini kamuoyu ile paylaştıkları yenilik ve yaratıcılık odaklı bağımsız bir oluşumdur. Kente ait sorunları Tasarım, Araştırma, Katılım yoluyla ele alıp sosyal değişime duyarlı tasarım süreçleri kurgulamaktadır.(TAK,2016) Stratejik tasarım, fikir paylaşımı, deneyim paylaşımı, katılımcı fikirler, işbirlikleri gibi yaklaşımlar bu oluşumun temel ilkelerindendir. Bu ilkeler ile ulusal ve uluslararası işbirlikleri sayesinde farklı disiplinlerden gönüllü tasarımcıları bir araya getirerek, kentte yaşayan insanları proje süreçlerine dahil ederek yaratıcı fikirler ve uygulanabilir tasarımlar ile kentsel sorunların tasarım düşüncesiyle çözülmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Studio X, Things, Sürdürülebilir Yaşam Platformu, Atölye İstanbul, Bisikletli Ulaşım Platformu, Inno Campus, Engelsiz Pedal Derneği, Sokak Bizim, Arkitera, İskele 47, DEM Dernek gibi sosyal girişimler ve dernekler ile Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ,İstanbul Teknik Üniversitesi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Okan Üniversitesi, Yeditepe Üniversitesi ve Schleijpen & Leatemia, Urban Center Bologna, Mayors' Institute on City Design, Norsk Kommunalteknisk Forening, Little Sun, Hochschule Ostwestfalen-Lippe, École Spéciale d'Architecture, The University of Sheffield, School of Visual Arts, Goethe Institut gibi uluslararası girişimler ve üniversiteler ile ortaklıklar gerçekleştirmektedir.

4.3.2. İmpact HUB İstanbul

Impact Hub, dünyada fark yaratan girişimcilerin bir araya geldiği, Amsterdam'dan San Francisco'ya, 80'den fazla merkezde faaliyet gösteren 13.000 üyeye sahip global bir ağdır. (Impact Hub, 2016). Impact Hub Istanbul, sosyal etki odaklı girişimciler, tasarımcılar, sanatçılar ve birçok farklı alandan, kültürden bireyi bir araya getirmeyi amaçlayan, üyelik esaslı ortak çalışma, etkinlik ve üretim alanıdır. Yaratıcı fikirlerin hayata geçmesini sağlayacak küresel çalışma ortamında girişimci ve yaratıcı bireyleri bir araya getirerek sürdürülebilir bir toplumsal yapı oluşturmayı amaçlamaktadır.

4.3.3. Önemsizyoruz.org

Önemsiyoruz, kar amacı gütmeyen, sosyal fayda odaklı bir tasarım girişimidir.(Önemsizyoruz,2017). Atölye ve ürün geliştirme çalışmaları ile birlikte sosyal fayda için tasarım kullanımında süreç yönetimi ve ürün geliştirme danışmanlığı vermektedir. Bunun yanında tasarlanan ürünlerin üretimi ve özel durumu olan çocuklara ulaştırılması konusunda da aktif rol almaktadır. İhtiyaca yönelik ürün geliştirme, kullanıcı-ürün etkileşimi konularını ele alarak özel sektör ve kamu kuruluşları, üniversite ve gönüllü tasarımcılar ile ortak projeler yürütmektedir.

4.3.4. İyilik için Tasarım Atölyesi

Kullanıcı deneyimi üzerine çalışarak insanların bireysel ve sosyal hayattaki yaşantıları, amaçları ve isteklerine odaklanan bir ekibin gerçekleştirdiği saha çalışmaları ve kullanıcı görüşmeleri ile elde ettikleri verileri ürün geliştirme pratiğinin yanı sıra şehir ile ilgili olarak insanların sosyal yaşamlarını etkileyen olumsuz deneyimleri dönüştürebilmek için dikkate almasıyla ortaya çıkmış bir sosyal girişim projesidir. Sosyal fayda için tasarım yapmak isteyen tasarımcıları ve tasarıma ihtiyaç duyan kurumları bir araya getirip sosyal alan ile ilgili sorunları daha görünür hale getirerek farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır. Gönüllü tasarımcıların bir araya gelerek geliştirdiği fikirleri uygulanabilir projelere dönüştürmek için ilgili kurumlar ve belediyelerle ortaklıklar gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda TAK, Hub İstanbul, Şehir Çocuğu, HackerSpace, gibi topluluklarla işbirliği sağlanmıştır. Atölye çalışmaları öncesinde herkese açık anketler düzenleyerek insanların Kadıköy'de yaşam ve şehir sorunları, İstanbul'da Erasmus deneyimi, İstanbul Kart edinme süreci gibi sosyal alana ait deneyimlerini öğrenip bunları tasarımcılarla buluşturarak yaklaşık 60 tasarımcı ile atölye çalışmaları gerçekleştirmiştir.

İngiltere 'deki oluşumlardan Türkiye adına yapılabilecek çıkarımlar ve düzenlemeler neticesinde; yukarıda bahsi geçen tasarım alanında meydana gelmiş sivil örgütsel oluşumlar her ne kadar ETMK, Türk Tasarım Danışma Konseyi ya da devlet politikalarınca birebir desteklenmese de tasarım farkındalığının artırılması ve toplumun tasarımla buluşturulması açısından önemli gelişmeler olarak değerlendirilebilir.

5. Sonuç ve Öneriler

Tasarım konusunda toplumsal çalışmaların bir ülke açısından ve özellikle o ülkedeki tasarım mesleği ve tasarım farkındalığı ile toplumsal meselelere yönelik tasarım konusunda önemli bir yere sahip olduğu konusunda bir fikir birliği olduğu söylenebilir. Dolayısıyla tasarım yalnızca fiziksel biçimler ile ilgili değildir; yaratıcı, politik ve sosyal etkileşimi destekleyen bir süreçtir. Bu açıdan bakıldığında toplumda belirli meseleleri çözmek için meydana gelen sivil toplumsal yapılanmalarda önemli rol oynayacak bir olgudur. Bunu yapmak için önce tasarımcılar kendi içerisinde birlik haline gelmeli ardından sivil toplum örgütleri, devlet politikaları ve toplum ile iletişimi güçlendirmeli, tasarım düşüncesini toplumsal yaşama yansıtmalılardır. Toplumun tasarımcıya bakış açısı ve tasarımın devlet politikalarınca desteklenen bir faaliyet olarak ele alınması tasarımcının üstlendiği sorumlulukları, tasarım ve tasarımcının toplumdaki rolünü etkilemektedir. Bir meslek dalı olarak toplumda doğru anlaşılmak, sivil toplumsal çalışmaları tasarım düşüncesi ile şekillendirmek adına önemli katkılardan olan mesleki örgütlenme, tasarımın sosyal rolü için önemli bir yere sahip olmaktadır.

Özellikle 2000'li yılların başından itibaren, sosyal fayda konusunda çalışan organizasyonların sayısı arttıkça, tasarımın sosyal etkisi de popüler bir araştırma ve uygulama alanı haline gelmiştir. Sonrasında ise devlet politikalarında ön plana çıkmış ve sivil toplum örgütleri, kamu kurumları gibi kuruluşlarla ortak çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır. İngiliz Tasarım Konseyi'nin devlet ve kamu sektörü ile birlikte gerçekleştirdiği çalışmalar, tasarımın endüstrisinin hem kamu hem de sivil toplumsal örgütlenmede yer edinmesini sağlamıştır. İngiltere örneğine bakıldığında görülen şudur ki; tasarım alanında mesleki örgütlenme tasarımın sosyal alanda kendini daha güçlü gösterebilmesi için önemlidir. Tasarım alanında gerekli iletişim ortamının sağlanması, mesleğin topluma doğru bir biçimde tanıtılması, görev dağılımlarının yapılması, tasarımcı istihdamı gibi konularda bu tür kurumların mevcudiyeti önemli rol oynamaktır. Sivil toplum örgütleri, devlet destekli kuruluşlar, kar amacı gütmeyen bağımsız tasarım ofisleri, sosyal ve toplumsal farkındalığı yüksek bireyler sosyal sorunlara yönelik yaratıcılıklarını birleştirerek toplumsal değişimi yaratmaktadırlar.

İncelenen örnek ülkenin tasarım politikaları ve buna yönelik geliştirdiği programlardan anlaşıldığı üzere; sivil toplumsal örgütlenmede sosyal etki için tasarım, doğası gereği çözüm sunmayı amaçladığı sorunların yaşandığı ülkenin sosyoekonomik koşullarından etkilenmektedir. Dolayısıyla bu durum sivil toplumsal örgütlenmede tasarımın üzerinde çalışacağı konuları da etkilemektedir. Gelişmiş ülkelerde kamu sektörünün hizmetlerini geliştirmek, yaşlanan nüfusun problem ve ihtiyaçlarını karşılamak gündeme gelirken, gelişmekte olan ülkeler ve üçüncü dünya ülkelerin de ise gıda, temiz su, barınma gibi temel ihtiyaçlar ve alt yapılara yönelik sorunlar ön plana çıkmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmada İngiltere Tasarım Konseyi'nin çalışmaları üzerinden tasarımın sivil örgütlenmedeki rolü ve belirlenen toplumun tasarım sistemi, bu konudaki örgütlenmeleri ve programları incelenerek; gelişmiş toplumlardaki tasarım süreci, tasarımın sivil örgütlenmeler sayesinde yaşam tarzına nasıl yansıtıldığı değerlendirilmiştir. İngiltere Tasarım Konseyi'nin genel yapısı ve incelenen programlar göstermektedir ki bu kurum bütüncül bir yaklaşım ile tasarım düşüncesini toplumun her alanına nüfus ettirmeye çalışmakta ve tasarım farkındalığını artırmak gibi bir misyon edinmiş durumdadır. Dolaysıyla tasarım ile ilgili mesleki örgütlenme ve politika belirleyici yapılar tek bir elden yürütülmekte ve bunlar sivil toplumsal örgütlenmede sosyal meseleleri çözmek için kullanılmaktadır. Her alandaki kuruluşla ve toplumla iletişimi sağlamak için programlar geliştirmektedirler. Bunu gerçekleştirirken bir ağ içerisinde tasarımın sosyal rolünü de dikkate alarak hareket etmektedirler. Bu kurumun bütüncül yaklaşımına karşın Türkiye' de ETMK ve Türk Tasarım Danışma Konseyi daha çok tasarımcıların haberdar olduğu ve tanıdığı yapılanmalardır. Gerçekleştirdikleri etkinlikler ile toplumda tasarım farkındalığı yaratma konusunda girişimleri bulunmasına rağmen topluma dönük sivil toplumsal örgütlenme çalışmalarında çok etkin bir rol almamaktadırlar. Türkiye' de Türk Tasarım Danışma Konseyi İngiltere Tasarım Konseyi ile benzer yaklaşımlar göstermemektedir. Ancak İngiltere 'deki oluşumlardan Türkiye adına yapılabilecek çıkarımlar ve düzenlemeler neticesinde; yerel otoriteler ile gerçekleştirilen TAK, HUBİstanbul gibi tasarım alanında meydana gelmiş sivil örgütsel oluşumlar her ne kadar ETMK, Türk Tasarım Danışma Konseyi ya da devlet politikalarınca birebir desteklenmese de tasarım farkındalığının artırılması ve toplumun tasarımla buluşturulması açısından önemli gelişmeler olarak değerlendirilebilir.

İngiltere'deki oluşumlara bakıldığında Türkiye için de tasarımın toplumsal bir mesele olarak ele alınabilmesi ve bu mesleğin toplum tarafından tanınabilmesi için tasarım farkındalığı yaratacak girişimlere ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla bunu gerçekleştirmek için tasarım politikalarında, tasarım salt ürün tasarlamak değil, sosyal meselelere çözüm yolları da sunan bir olgu olarak ele alınmalıdır. Bunun yanında bu farkındalığın sağlanmasında mesleki

örgütlere büyük bir görev düşmektedir. Bunun yanında tasarımın toplumsal meselelerde etkin bir şekilde kullanılmasına olanak tanımak için diğer sivil toplumsal örgütlerle ve kamu kurumları ile işbirliğini güçlendirmelidir.

Türkiye'nin tasarım geçmişi düşünüldüğünde, çalışmada ulaşılan veriler önemli ilerlemeler kat edildiğini göstermektedir. Endüstri ürünleri tasarımı alanında bir meslek kuruluşunun varlığı, gerçekleştirdiği ve katıldığı etkinlikler, akademik toplantılar, devlet ve sanayi kuruluşları ile yapılan işbirlikleri, tasarım farkındalığı yaratma konusunda önemli katkılar sağlamıştır. Mesleki örgütlenme, Türk Tasarım Danışma Konseyi'nin kurulması, tasarımların mülkiyet haklarının korunmasına yönelik çalışmalar, ve tasarımcının desteklenmesi devlet politikalarında tasarımın önemsendiğini ve etki alanının artırılmaya çalışıldığını göstermektedir. Ancak çalışma doğrultusunda dünyada bu alandaki gelişme ve ilerlemelerin hızı karşısında Türkiye'de endüstri ürünleri tasarımının sosyal alana ait sorunların çözümünde kullanılması konusunda zayıf kaldığını söylemek mümkündür. Bu araştırmanın bulguları, Türkiye'nin tasarım farkındalığı ve dolayısıyla sivil toplumsal örgütlenme ile toplumsal meselelere çözüm getirme konusunda gelişmiş ülkelerle aynı düzeyde olmadığını destekler niteliktedir.

Bu çalışmanın Türkiye için tasarım alanında sivil toplumsal örgütlenme adına bir alt yapı oluşturmayı destekleyeceği ve bu doğrultuda gelecek için çeşitli araştırma alanlarına yol gösterebileceği düşünülmektedir.

5.1. Öneriler ve Olası Araştırma Alanları

- Mesleki örgütler tasarımın sosyal rolü ile ilişkili olarak yeni misyonlar edinebilir,
- Türk Tasarım Danışma Konseyi'nin tasarım ile ilgili edinebileceği yeni misyonlar ülkenin kendi dinamikleri doğrultusunda İngiltere örneğindeki gibi toplumda tasarım farkındalığı yaratmak ile başlayabilir,
- Türkiye' de sivil toplumsal örgütlenmede içine tasarımı da dâhil eden yaklaşım önerilerinin sunulması,
- Türkiye' de tasarım farkındalığı yaratmak için gerekli olan oluşum önerilerinin sunulması,
- Tasarım politikaları içerisinde toplumsal meselelere yönelik tasarımın ne şekilde yer edinebileceği ile ilgili açılımlar.

Kaynaklar

Bayraktaroğlu, S., Şatır, S., & Akgün, A. A. (2006). "Sosyal Yenileşim Ve Tasarımın Değişen Rolleri", *tasarım+ kuram dergisi*, 10(18):36-52.

Cox, E. (2001). "Community practice ıssues in the 21st century: Questions and challenges for empowerment-oriented practitioners", *Journel of Community Practice*, 9(1): 37-55.

Çaha, Ö. (2005). *Sivil Toplum Üstüne, Sivil Toplum Ve Demokrasi*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Diamond, L. (1994). "Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation", *Journal of Democracy*, 5(3): 4-17.

Dunkerley, D., & Fudge, S.(2004). "The Role of Civil Society in European Integration", *European Societies*, 6(2): 237–254.

Er, A. (1997). "Development Patterns of Industrial Design in the Third World: A Conceptual Model for Newly Industrialized Countries", *Journal of Design History*, 10(3): 293-307.

Er, Ö. & Kaya, Ç. (2008). "Problems or Opportunities?: Overcoming the Mental Barrier for Socially Responsible Design in Turkey", *The Design Journal*, 11(2): 159-181.

European Commission. (2013). *Guide to social innovation-Regional and Urban Policy*,http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/social_innovation/social_innovation_2013.pdf., (14.11.2016).

ETMK,(2016). *Türkiye'de Tasarım Eğitimi*, http://etmk.org.tr/pdf/Yayinlar/Nesnel_1_Turkiyede_Tasarim_Egitimi.pdf, (03.07.2016).

Hasdoğan, G. (2009). "The Institutionalization of the Industrial Design Profession in Turkey: Case Study - The Industrial Designers Society Of Turkey", *The Design Journal*,12(3): 311-337.

Hasdoğan, G. (2009). "Türkiye'de Devletin Endüstriyel Tasarıma Yönelik Girişimleri ve Endüstriyel Tasarımcılar Meslek Kuruluşunun Bu Girişimlerdeki Rolü", *Tasarım veya Kriz: 4. Ulusal Tasarım Kongresi Bildiri Kitabı*. 4:73-190.

Jégou, F. & Manzini, E. (2008). *Collaborative Organisations And Enabling Solutions Social Innovation And Design For Sustainability*, Milan: Edizioni POLI Design.

Jonas, W., Morelli, N., & Münch, J. (2009). "Designing a product service system in a social framework: methodological and ethical considerations", Undisciplined Proceedings of the Design Research Society Conference.

Keane, J. (1993). *Despotizm ve Demokrasi Sivil Toplum ile Devlet Arasındaki Ayrımın Kökenleri ve Gelişimi, Sivil Toplum ve Devlet*, (Çev.) Köker, L., İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Keyman, E. Fuat, (2009). *Avrupa'da ve Türkiye'de Sivil Toplum*,

www.stgm.org.tr/egitim/docs/Avrupadaveturkiyedesiviltoplum%20%20f%20keyman.doc.(03.05.216).

Kuçuradi, I. (1998). *Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları*, İstanbul:Tarih Vakfı Yayınları.

Manzini, E. (2012). Emerging Scenario| Small, Open, Local, Connected. Inovação Social E Sustentabilidade: Desenvolvimento Local, Empreendedorismo EDesign Rio da Janeiro. ed. Bartholo, R., ve Cipolla, C. E-Papers Serviços Editoriais Ltda. s;15-34.

Marshall, T. H. (1939). "The Recent History of Professionalism in Relation to Social Structure and Social Policy", *The Canadian Journal of Economics and Political Science* , 5(3): 325-340.

Marzano, S., (1993). "The Haves and the Havenots", *Design Review*, 10: 40-45

Marzano.S., (1998). *Creating Value by Design Thoughts by Stefano Marzano*, V+K Publishing,Blaricum.

Merton, Robert K. (1958) "The Functions Of The Professional Organizations". *The American Journal of Nursing*, 58(1): 50-54.

Morelli, N. (2007). "Social Innovation and New Industrial Contexts: Can Designers" Industrialize" Socially Responsible Solutions", *Design Issues*, 23(4): 3-21

Shea, A., Drenttel, A., (2012). *Design for Social Change - Strategies for Community-Based Graphic Design*, Princeton Architectural Press, New York.

Talas, M. (2011). "Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Persfektifi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 29(29):387-401.

Tan, L. (2012). *Understanding The Different Roles Of The Designer In Design For Social Good: A Study Of Design Methodology In The DOTT 07 (Designs Of The Time 2007) Projects*, Doktora Tezi, Newcastle: Northumbria University.

The Design Council. (2014). *Design in the Public Sector An evaluation of a programme of support for local authority service transformation*, http://www.designcouncil.org.uk/sites/default/files/asset/document/DC_design_in_publicsec_WEB.pdf,(18.04.2016).

The Design Council. (2014). *Community-led Development Routemap*, http://www.designcouncil.org.uk/sites/default/files/asset/document/cld_routemap_rm_FINAL_SCREEN%20VERSION.pdf,(18.04.2016).

The Design Council. (2015). *Design for Care Transforming care for the 21st century*, https://www.designcouncil.org.uk/sites/default/files/asset/document/Design%20Council%20Design%20for%20Care%20Vision.pdf,(18.04.2016).

The Design Council. (2014). *Design Academy*, http://www.designcouncil.org.uk/sites/default/files/asset/document/Design%20Academy%2015-16_Initial%20insights_FINAL.pdf, (18.04.2016).

The Design Council. (2014). *Independence Matters*, http://www.designcouncil.org.uk/sites/default/files/asset/document/Independence%20Matters%20brochure%20final_1.pdf, (18.04.2016).

The Design Council. (2015). *The Design Economy The value of design to the UK*, http://www.designcouncil.org.uk/sites/default/files/asset/document/The%20Design%20Economy%20executive%20summary_0.pdf, (18.04.2016).

The Design Council. (2015). *The role and value of design Working paper: Measuring and defining design*, https://www.designcouncil.org.uk/sites/default/files/asset/document/value-design.pdf, (18.04.2016).

The Design Council. (2016). *User research brief Design Council is looking to hire a User Researcher on a short term contract to work on Design for Europe*, http://www.designcouncil.org.uk/sites/default/files/asset/document/User%20Reseacher%20DfE.pdf, (18.04.2016).

The Design Council. (2014). *Eleven lessons: managing design in eleven global brands, A study of the design process*, http://www.designcouncil.org.uk

The Design Council. (2013). *A guide to our Built Environment Experts*, http://www.designcouncil.org.uk

The Design Council. (2010). *Design support for science and technology innovation*, http://www.designcouncil.org.uk

The Design Council. (2016). *Invitation to Tender Design Council Wıshes To Invite Proposals For Research And Case Study Writing For The Desıgn For Europe Programme*, http://www.designcouncil.org.uk

Yolsever, E.D., (2000). *Son Yirmi Yılda Türk Endüstrisinde Türk Tasarımcılar*, Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.

Url – 1 http://www.care.org/ (16.03.2017)

Url – 2 http://etmk.org.tr/tr/anasayfa/ (28.04.2016)

Url – 3 http://takortak.org/atolye/kadikoy/ (01.05.2016)

Url – 4 https://hubistanbul.wordpress.com/sosyal-inovasyon/ (01.05.2016)

Url – 5 http://www.tasarimkonseyi.gov.tr/konsey/mainpage.jsp#home (18.04.2016)

Url - 6 http://www.userspots.com/iyilik-icin-tasarim-ux-for-good-atolyesi-ile-bilgi-universitesi-genc-sosyal-girisimcilik-odulunu-aldik/ (01.05.2016)

Url – 7 http://onemsiyoruz.org/ (28.01.2017)

An Evaluation on the Efficiency of Science and Technology Policies Applied at the Time after 1980 in Turkey

Mehmet AVCI[1], Semih ÇAĞAN[2]

Abstract

Science and technology policies have been genuine policies that guide the social and political course that directly affects the welfare level of countries all over the world, revealing the conditions of development and change. Because of this effective function of technology, all countries show every effort to produce technology, to obtain, to use and spread the technologies produced by other countries. Today, countries have a very different appearance in terms of the ability to produce and obtain technology. At the basis of these differences are many factors such as the geographical location of the countries, the cultural structure education system. At the same time, the technology policies implemented in the countries are of great importance in terms of activating the existing values. The purpose of this study is to evaluate the effectiveness of science and technology policies implemented in Turkey after 1980 and to examine the objectives of the policies implemented and what are the consequences of realization. The study will be evaluated within the framework of each policy document issued after the 1980s.

Keywords: Science, Technology, Science and Technology Policies, Turkey

Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Uygulanan Bilim ve Teknoloji Politikalarının Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme

Özet

Bilim ve teknoloji politikaları, bütün dünyada ülkelerin refah düzeyini doğrudan etkileyen sosyal ve siyasi gidişine yön veren, gelişim ve değişim koşullarını ortaya çıkaran türden politikalar olmuştur. Teknolojinin bu etkin işlevi nedeniyle bütün ülkeler teknoloji üretmek, başka ülkeler tarafından üretilen teknolojileri elde etmek, kullanmak ve yaymak için her türlü çabayı göstermektedir. Günümüzde ülkeler teknolojiyi üretebilme ve edinebilme yetisi bakımından çok farklı bir görünüm arz etmektedir. Bu farklılıkların temelinde, ülkelerin coğrafi konumu, kültürel yapısı, eğitim sistemi gibi birçok faktör yer almaktadır. Aynı zamanda ülkelerde uygulanan teknoloji politikaları mevcut değerlerin harekete geçirilmesi bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı 1980 yılından sonra Türkiye'de uygulanan, bilim ve teknoloji politikalarının etkinliğini değerlendirmektir ve uygulanan politikaların

[1] Yrd. Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, mehmeta@mu.edu.tr
[2] Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, semihcagan@mu.edu.tr

hedefleri ile gerçekleşme sonuçlarının neler olduğunu incelemektir. Çalışma 1980 sonrası uygulanan her bir politika dokümanı çerçevesinde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bilim, Teknoloji, Bilim ve Teknoloji Politikaları, Türkiye

1.Giriş

Günümüzde ülkeler arası rekabet ve gelişmişlik düzeyinin en önemli göstergesi bilim ve onun uygulamaya geçirilmesiyle ortaya çıkarılan teknolojik ürünlerdir. 1980 sonrası iktisat politikalarında yaşanan değişimlerin etkisi ile ülkeler arası ticaret artmış dünya tek bir pazar haline gelmiştir. Bu olgu iktisat literatüründe küreselleşme kavramı olarak açıklanmıştır. Bu dönemde klasik iktisat politikalarında açıklanan üretim faktörleri emek ve sermayeye bağlı büyüme yerini, yeni bir üretim faktörü olarak görülen bilgi ve teknolojik ilerlemeye bırakmıştır.

Ülkelerin hammaddeye ve niteliksiz işgücüne dayanan sanayilerle sürdürülebilir kalkınmayı sağlaması olanaksız hale gelmiştir. Çağımızın ekonomilerinde artık bilgiye dayalı geliştirilen yenilikçi teknolojilerle ortaya çıkarılan endüstriler ile sürdürülebilir kalkınma sağlanmaya çalışılmaktadır. Bilim ve teknolojinin artan önemi ülkelerin bu alanda politikalar üretmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Böylece ortaya çıkan bilim ve teknoloji politikaları, ekonomik, sosyal, siyasi yapıları etkileme özelliği olan, ülkeler arası rekabetin önemli bir unsuru haline gelmiştir.

Bu çalışmamızda öncelikle iktisat literatüründe bilim ve teknoloji politikalarının kavramsal çerçevesi ve teorik incelemesi yapılacak, sonrasında Türkiye'de uygulanan bilim ve teknoloji politikalarının oluşumu, gelişimi ve sonuçları üzerine ortaya çıkan beş politika belgesinin bir değerlendirmesi yapılacaktır.

2.Bilim ve Teknoloji Politikaları

Bilim, temel olarak insan ihtiyaçları için yapılan belirli bir tekniğe sahip olan yatırımlardır. Teknoloji ise bilimsel ve sistematik bilgilerin kullanışlı olarak hedefler ve işlere uygun olarak gerçekleştirilmesidir. Aynı zamanda teknoloji, belirli amaçları sağlamak için, tarihsel süreçte geliştirilen bilgi birikiminin üretime geçirilmiş halidir (Yücel, 1997: 7). İnsanlık tarihi boyunca insanlar var olan şartlara uyum sağlamak ve doğanın işleyişini anlayıp ona hükmetmek için bilim ve teknolojiden yararlanmışlardır. Bu kavramların önemi ise özellikle birinci sanayi devrimi ile birlikte giderek artmıştır. 18.yüzyılda başlayan birinci sanayi devrimiyle, tarım toplumdan sanayi toplumuna geçilmiş teknik bilginin önemi artmış makinelerle ortaya çıkan kitlesel üretim dalgası emek ve sermayenin birlikte üretim yapmasını olanaklı kılmıştır. İnsanlar toprağa bağlı ekonomik üretimden, fabrikalardan oluşan sanayi tipi üretime geçmişlerdir. 18.yüzyıldan 20.yüzyılın ortalarına kadar iktisat teorileri içerisinde, teknoloji üretim faktörleri içerisinde doğrudan yer almamış, dışsal bir değişken olarak görülmüştür. İktisat teorilerinde, ekonomilerin büyümesinde teknolojik gelişmenin etkisi olacağı, fakat bunun veri olarak gerçekleşeceği düşünülmüştür (Fagerberg, 1994: 1149).

1980'li yıllardan sonra iktisadi alanda içsel büyüme teorilerinin ortaya çıkmasıyla bilgi ve teknolojinin ekonomik gelişmeyi doğrudan etkilediği görüşü ile birlikte politika aracı haline gelmiştir. Bu tarihten önce bilgi ve teknoloji, iktisat teorisinde veri olarak sayılmasından dolayı bir iktisat politikası aracı olarak görülmemiştir (Seyrek & Sarıkaya, 2008: 54). Bilim ve teknolojinin iktisadi alandaki etkisi, yeni ürün ve bilimsel alandaki gelişmeler, bilgi temelli

endüstriler sonucunda büyüme etkisindeki artışla önemi artmıştır. Ülkeler arasındaki rekabette bilim ve teknolojinin öneminin artması, hükümetlerin bu alanda politikalar geliştirmesi ve uygulamasına teşvik etmiştir (Bayraktutan & Bıdırdı, 2015: 38).

Bilim ve teknoloji politikası, teknolojik değişmeyi etkilemek ve bilimsel yenilikler için kaynak tahsis etme belirleme gibi doğrudan müdahalesini içeren politikaların tamamıdır (Taymaz, 1993: 551). Başka bir tanıma göre, bilim ve araştırma alanlarında ülkenin iktisadi, sosyal ve politik durum ve ihtiyaçları ile tutarlı olarak gelişmesine olanak sağlayan genel önlemler, faaliyetler ve örgütlenmeyle alakalı düzenlemeler olarak tanımlanmaktadır (DPT, 1988:60). Bilim ve teknoloji politikalarının tasarlanması, geliştirilmesi ve uygulanması ile amaçlanan ülkenin teknolojik alandaki gelişimini hızlandırmaktır. Bunun sonucu olarak iki durum ortaya çıkmaktadır. Birincisi, varolan eski üretim tarzı ve teknolojilerin yerini, yenilikçi ve verimliliği yüksek teknolojiler alarak üretim artışı sağlanmasıdır. İkincisi, yüksek katma değerli teknolojik ürünler ile küreselleşen dünyada rekabet edilebilirliğin ortaya çıkmasıdır.

İktisat teorisinde bilim ve teknoloji politikalarını inceleyen iki temel yaklaşım vardır. Bu yaklaşımlar neoklasik teori ve evrimci kuramdır. Neoklasik teori, serbest piyasa ve tam rekabet anlayışı temelinde ekonomik aktörlerin tam bilgiye sahip olduğunu, piyasanın kendiliğinden dengeye geleceğini ifade eder. Teoride üretimin matematiksel ifadesi için bir fonksiyon türetilmiştir. Bu fonksiyonda emek ve sermaye yer almakta teknoloji dışsal kabul edilmektedir. Teoride üretimin ve büyümenin ana unsuru teknoloji değil sermaye birikimidir. Ancak sonrasında Nelson (1959) ve Arrow'un (1962) çalışmaları sonucu teknolojik yeniliklerin piyasada aksaklık yaratabileceği, tam rekabet şartlarında bile toplumsal olarak etkin düzeyde kaynak tahsis edilemeyeceği için devletin bilim ve teknoloji politikalarına müdahale etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Neoklasik iktisatçılar bu durumun oluşmanı dört temel nedene dayandırmaktadır. Bunlar, teknolojik yeniliklerin kamusal mal özelliği olması, yüksek derecede maliyet gerektirdiği için ölçek ekonomileri etkisi ve patent hakları ile tekelleşe yaratması, belirsizlik ve dışşsalıklardır (Taymaz, 2001: 6-10).

Bir diğer teori olan evrimci yaklaşım, Nelson ve Winter'ın 1982 yılında yayımlanan *Ekonomik Büyümenin Teorisi* kitabından sonra teknoloji ve ekonomi biliminde ortaya çıkmıştır. Daha sonrasında yaklaşım, Schumpeter'in çalışmaları (1911, 1942) ile gelişerek, teknolojiyi üretimin itici gücü olarak kabul ederek, büyümenin temeline koymuştur (Taymaz, 2001: 12). Evrimci kuram teknolojiyi yalnızca girdilerden çıktı elde edilme süreci olarak görmez. Teknolojiyi ortaya çıkaran bilginin nasıl kullandığı üzerinde durmaktadır. Bu bilgiler araştırma geliştirme harcamaları ile desteklenmektedir. Firmalar için ortaya çıkan bu maliyet unsuru evrimci teoride, teknolojinin içsel bir değişken olduğu sonucunu doğurmuştur (Ansal, 2004: 42).

3.Türkiye'de 1980 Sonrası Bilim ve Teknoloji Politikaları

Türkiye 1980'den başlayarak uyguladığı politikalarla büyüme ve kalkınma stratejisinde farklı bir yol izlemeye başlamıştır. Önceki dönemlerde izlenen dışa kapalı ithal ikameci politika yerini, dışa açık ihracata dayalı bir büyüme modeline bırakmıştır. Türkiye ekonomisinin bu dönemde ortaya çıkan ekonomi politikasının temel amaçları (Kazgan, 2006: 128):

- Dış ticaretin geliştirilmesi ve serbestleştirilmesi,
- Döviz piyasanın ve sermaye girişlerinin önündeki engellerin kaldırılması,
- Faiz oranlarının serbestleşmesi,
- Devletin piyasadan çekilmesi,

- İhracatın artırılması olarak belirlenmiştir.

1980'li yıllarda yaşanan süreçler ekonomik alanda ülkeyi değiştirirken, aynı zamanda kalkınma planları ile belirlenen ancak bir türlü gerçekleştirilemeyen bilim ve teknoloji politikalarının da gözden geçirilmesine olanak sağlamıştır. ilk kez kurumsal ve ayrıntılı bir bilim ve teknoloji politikası hazırlama süreci bu dönemde başlamıştır.

Türkiye'de 1980 sonrasında, "Türk Bilim ve Teknoloji Politikası: 1983-2003", "Türk Bilim ve Teknoloji Politikası: 1993-2003", "Bilim ve Teknoloji Politikaları Uygulama Planı (BTP-UP): 2005-2010", Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları: 2003-2023 Strateji Belgesi" ve "Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi (UBTYS) 2011-2016" olmak üzere beş temel politika belgesi hazırlanmıştır (Bayraktutan & Bıdırdı, 2015: 40).

3.1.Türk Bilim ve Teknoloji Politikası: 1983-2003

Türk Bilim ve Teknoloji Politika: 1983-2003 belgesi,300 kadar bilim adamı ve uzmanın katılımıyla 1980'li başından başlayarak iki yılı aşkın bir sürede ortaya çıkmıştır(Aslan, 2007: 168). Ortaya çıkan bu belge ilk ayrıntılı bilim ve teknoloji politikası belgesi olması özelliğine sahiptir. Bu belgenin oluşması sürecinde kurumsal bir yapı oluşturmak ve temel politikaları belirlemek için Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu(BTYK) kurulmuştur. Kuruluş tarihi, 4 Ekim 1983 tarihli olan kurulun temel hedefi, bilim ve teknoloji politikalarında hükümete yardımcı olmak, amaçları saptamak, araştırma alanlarına tespit etmek ve koordinasyon gibi görevleri olan kurul Başbakanlığa bağlı olarak çalışan kurul, bilim ve teknoloji politikalarının en üst yapısı olarak örgütlenmiştir (Özdaş, 2000: 40).

Türk Bilim ve Teknoloji Politika: 1983-2003 belgesinin temel amaçları şu şekilde sıralanabilir (Özdaş, 2000: 41-42):

- Bilimsel seviyenin artırılması,
- Nitelikli insan gücü yetiştirilmesi,
- Ekonomik ve sosyal alanlardaki ilerlemede bilim ve teknolojinin etkinliğinin artırılması,
- Savunma sanayinin güçlenmesi için araştırma ve geliştirme faaliyetlerine ağırlık verilmesi,
- Alt yapı ve hizmet sektöründe teknolojik gelişmenin sağlaması.

Bu amaçlar sonucu olarak Türkiye'nin 21.yüzyılda ilk yirmi sanayi ülkesi arasına girmesi ve kendi teknolojisini üreten bir ülke olması istenmiştir. Temel amaçların uygulanabilmesi için belirlenen stratejiler (Özdaş, 2000: 42-45):

- 1983 envanterine göre %0,21 olan Ar-Ge/GSYİH oranının 1993'te %1 ve 2003 yılında %2'ye çıkarılması,
- 1983 yılında 10.000 çalışan başına düşen tam zamanlı araştırmacı sayısı 4,2 iken, bu sayının 1993'te 15 ve 2003 yılında 30'a çıkarılması
- Dünya bilimsel araştırmalara katkısı açısından 1981'de 41.sırada olan ülkemizin 2003 yılında ilk yirmiye girmesi hedeflenmiştir.

Bu plan ve hedefler oldukça iddialı olmasına rağmen sistematik olarak uygulama alana bulamamış Türk Bilim ve Teknoloji Politika belgesi hayata geçirilememiştir.

3.2. Türk Bilim ve Teknoloji Politikası: 1993-2003

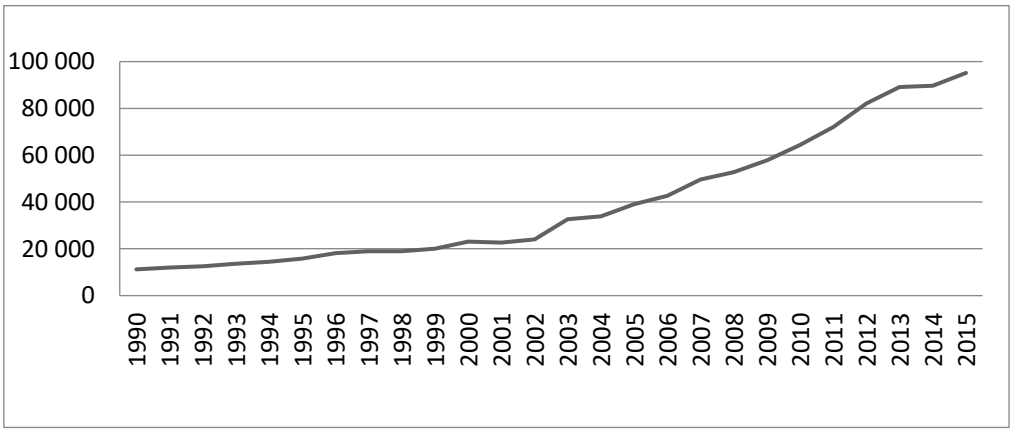
Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu ikinci toplantısını 4 Şubat 1993 yılında yapmıştır. Bu toplantıda alınan karar gereği yeni bir bilim ve teknoloji politika belgesi oluşturulmuştur. Ülke ve dünyadaki var olan gerçeklerden hareketle ileri teknoloji ürünleri, bilişim, nükleer teknoloji ve uzay teknolojisi gibi alanlardaki çalışmaların teşvik edilmesi; bilim ve teknoloji hedeflerinin on yıllık bir vizyon ile saptanması öngörülmüştür (TÜBİTAK, 1993: 6).

Planda yer alan amaçların gerçekleştirilmesi için öngörülen stratejik hedefler şunlardır (TÜBİTAK, 1993: 6):

1. Onbin nüfus başına 7 olan araştırmacı sayısının 15'i aşması,
2. Araştırma ve geliştirme harcamalarının, gayri safi milli hasıladaki payının %1'i geçmesi,
3. Dünya sıralamasında bilime katkı açısından kırkıncı sırada olan ülkemizin otuzunculuğa çıkması,
4. Ülke araştırma geliştirme harcamaları içersinde özel sektör payının %30 çıkarılması.

Bu hedeflerden ilki olan onbin başına nüfus içersinde araştırmacı sayısının artışı aşağıdaki Grafik 1'de net bir şekilde görülmektedir.

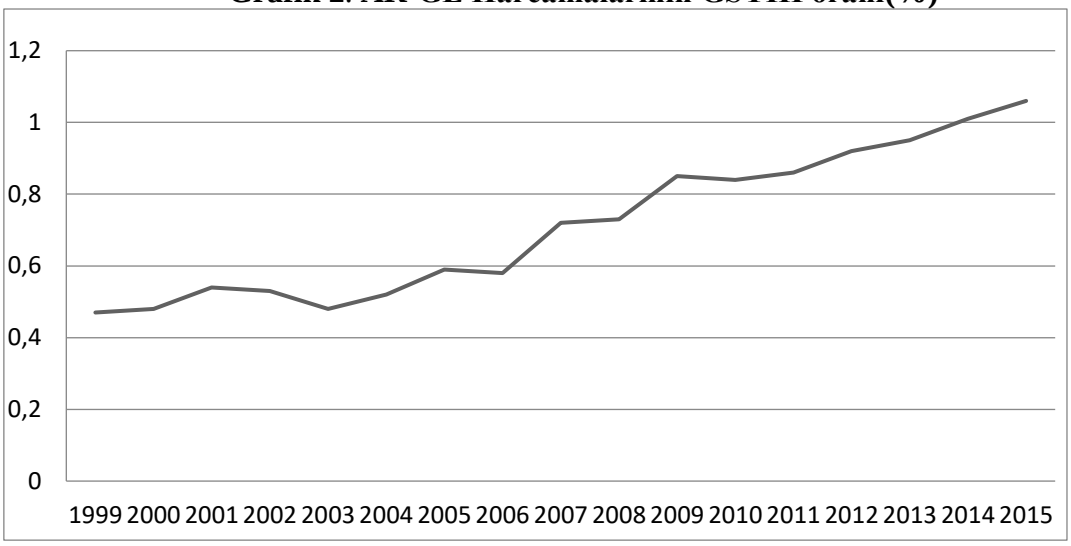
Grafik 1.Tam Zamanlı Eşdeğer Araştırmacı Sayısı(10.000 Nüfus Başına)

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki grafiğe göre tam zamanlı araştırmacı sayısında yıllara göre sürekli bir artış sağlanmıştır. Özellikle 2000'li yıllardan sonra ivme daha hızlı bir şekilde artış şeklinde gerçekleşmiştir. Araştırmacı sayısındaki yükselişinde 2000'li yıllardan sonra üniversite ve araştırma merkezlerindeki artışın etkili olduğu ifade edilebilir. Bunun sonucu olarak politika belgesinde konulan tam zamanlı araştırmacı sayısı 15 hedefinin üstüne çıkarak 2003 yılında 32,6'ya yükselmiştir.

Grafik 2. AR-GE Harcamalarının GSYİH oranı(%)

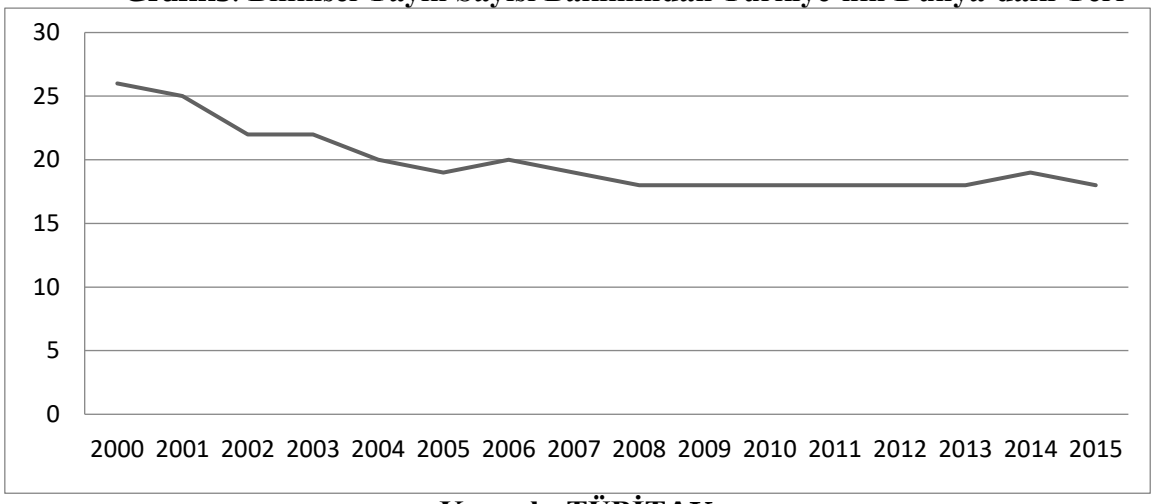

Kaynak: TÜİK

Araştırma-geliştirme harcamalarının GSYİH içerisindeki payı yıllar içerisinde artış göstermiştir. Ancak hedef olan 2003 yılında milli hasıla içindeki payı beklenen seviyeye ulaşamamış yüzde bir seviyesinin altında kalmıştır. Bu hedef ancak 2014 yılı itibariyle sağlanabilmiştir.

Dünya genelinde bilimsel yayınlara sağlanan katkı anlamında Türkiye 1993'de 40.sırada olarak koyduğu 30.sıra hedefini aşarak 2003 yılında bu alanda 22.sırada yer almıştır. Grafik 3'te görülebileceği 2000'li yıllardaki 30-40 arasındaki sıralardan yıllar itibariyle daha üst basamaklara çıkmaya başlamıştır.

Grafik3. Bilimsel Yayın Sayısı Bakımından Türkiye'nin Dünya'daki Yeri

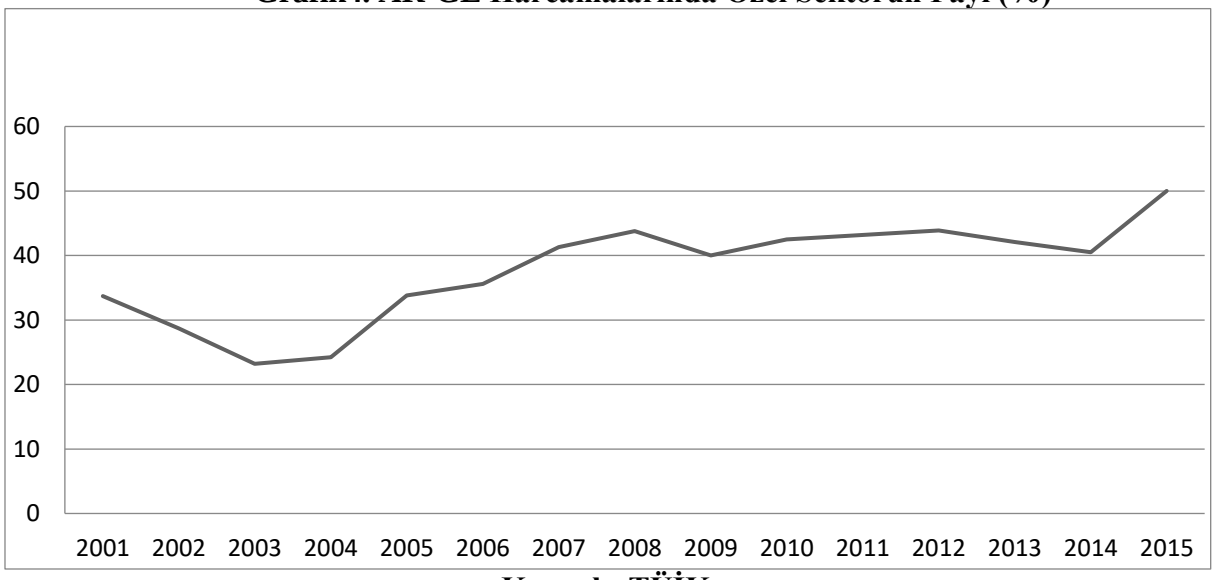

Kaynak: TÜBİTAK

Bilim ve teknoloji politikaların kamu ve özel sektör ayrımında 1980'den itibaren başlayan neoliberal sürecin bir sonucu olarak özel sektör harcamalarının payının artması istenmiştir. Bu amaçla politika hedeflerinden biri olarak seçilen araştırma ve geliştirme

faaliyetlerinde özel sektörün GSYH'deki payı 2003 yılı itibariyle %23,2 gerçekleşmiştir. Bu anlamda hedef olan %30 gerçekleşmemiştir.

Grafik4. AR-GE Harcamalarında Özel Sektörün Payı (%)

Kaynak: TÜİK

Türk Bilim ve Teknoloji Politikası: 1993-2003 politika belgesinde hedefleri toplu olarak gerçekleşme durumu Tablo 1'de ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Tabloda görüleceği üzere Türkiye nitelikli insan gücü yetiştirmede hedefin çok üzerine çıkmış ancak teknolojik alanlara kaynak ayırmada yeterli düzeye çıkamamıştır. Bilimsel yayın alanında da hedeflenin üstünde bir performans göstermiştir.

Tablo 1.Türk Bilim ve Teknoloji Politikası: 1993-2003 Hedefler ve Gerçekleşme

	1993	Hedef 2003	Gerçekleşme 2003
TZE Araştırmacı Sayısı(10.000 nüfus başına	7	15	32,6
AR-Ge/ GSYİH(%)	0,33	1	0,48
Bilimsel Yayın Sıralaması(Dünya)	40	30	22
Ar-Ge Harcamalarında Özel Sektörün Payı(%)	18	30	23,2

Kaynak: TÜİK, TÜBİTAK

3.3.Bilim ve Teknoloji Uygulama Planı: 2005-2010

Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nun 2004 tarihli 10.toplantısında,2005-2010 yıllarını kapsayan 5 yıllık Ulusal Bilim ve Teknoloji Plan'ı hazırlanmasına karar verilmiştir. Planı hazırlamak için TÜBİTAK görevlendirilmiştir (TÜBİTAK, 2004:12). Bu amaçla bilim ve teknoloji politikalarının temel hedefleri ortaya konularak Türkiye Bilim ve Stratejisi ortaya konulmuştur. Stratejinin aracı olarak Türkiye Araştırma Alanı(TARAL) tanımlanmıştır. TARAL, bilim ve teknoloji alanındaki her türlü çalışmaların değişik hedefler doğrultusunda değil, belli bir işbirliği içerisinde tek bir amaca yönelik olarak toplamayı ve yürütmeyi amaçlayan kavramsal bir bütünlük olarak tanımlanmıştır (Çalışır & Gülmez, 2010: 38).

Bilim ve Teknoloji Uygulama Planı: 2005-2010'un temel amaçları ve ana hedefleri (TÜBİTAK, 2004: 13):

- Türkiye'nin insani yaşam kalitesini yükseltmek,
- Toplumsal problemleri çözmek,
- Uluslararası rekabet gücünü artırmak,
- Bilim ve Teknoloji kültürünü geliştirip topluma mal etmek.

Ana hedefler:

- Ar-Ge'ye olan talebi artırmak,
- Nitelikli insan sayısını geliştirmek,
- Ar-Ge/GSYİH oranının artırılması.

Bilim ve Teknoloji planında yer alan temel amaç ve hedeflerin gerçekleşebilmesi için ortaya konulan kararlar (TÜBİTAK, 2004: 13):

- 2010 yılı sonuna kadar Ar-Ge harcamalarının GSYH'ye oranının %2'ye çıkarılması,
- 2010 yılı sonuna kadar tam zamanlı araştırmacı sayısının 40.000'e çıkarılması,
- Ülkemizde Ar-Ge faaliyetlerine olan talebin artması şeklinde belirlenmiştir.

Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nun almış olduğu kararların gerçekleşmesi Tablo 2'de gösterilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere Türkiye GSYİH içerisinde araştırma ve geliştirme faaliyetlerine ayrılan payda istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Buna karşılık tam zamanlı araştırmacı sayısında hedefin çok üstüne çıkmayı başararak 64.341 kişiye ulaşmıştır.

Tablo 2. Bilim ve Teknoloji Uygulama Planı: 2005-2010 Hedefler ve Gerçekleşme

	Hedef 2010	**Gerçekleşme 2010**
Ar-Ge/GSYİH(%)	2	0,84
Tam Zamanlı Araştırmacı Sayısı	40.000	64.341

Kaynak: TÜİK

Bilim ve Teknoloji Kurulu'nun 2008 yılındaki 17. toplantısında tam zamanlı araştırmacı sayısı hedefi olan 40.000 sayısına 2006 yılında ulaşıldığı için hedefler revize edilerek,

1. 2013 yılı sonuna kadar Ar-Ge harcamalarının GSYH'ye oranının %2'ye çıkarılması,
2. 2013 yılı sonuna kadar tam zamanlı Ar-Ge personeli sayısının 150.000' ulaşılmasına karar verildi.

2008 yılında yapılan toplantıda alınan kararlar doğrultusunda yapılan çalışmalar sonuç vermemiştir. 2013 yılı için konulan iki hedefinde gerisinde kalınmıştır.

Tablo 3. Bilim ve Teknoloji Kurulu'nun 17.Toplantısı Hedefleri ve Gerçekleşme

	Hedef 2013	**Gerçekleşme 2013**
Ar-Ge/GSYİH(%)	2	0,95
Tam Zamanlı Araştırmacı Sayısı	150.000	112.969

Kaynak: TÜİK

3.4. Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları: 2003-2023 Strateji Belgesi

Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nun 13 Aralık 2000 tarihli toplantısında 2003-2023 yıllarını kapsayan bilim ve teknoloji strateji belgesi hazırlama kararı alınmıştır (TÜBİTAK, 2000: 13). Bir dönem sonra 24 Aralık 2001 tarihinde yaptığı 7.toplantıda,2003-2023 Vizyon Strateji Belgesi'nin hazırlanmasına yönelik bir çalışma başlatılmıştır. 'Vizyon 2023' adı verilen projenin yürütücülüğünü TÜBİTAK yapmıştır (TÜBİTAK, 2001: 10).

Vizyon 2023 projesi dört alt projeden oluşmaktadır. Bunlar, Teknoloji Öngörü Projesi, Ulusal Teknoloji Envanteri Projesi, Araştırmacı Bilgi Sistemi (ARBİS), TÜBİTAK Ulusal Araştırma Altyapı Bilgi Sistemi (TARABİS) olarak belirlenmiştir. Teknoloji Öngörü Projesi ile kamu ve özel kuruluşlar, üniversiteler arasında işbirliğinin artması, bilim ve teknoloji alanında neler yapılabileceği konusunda görüş alışverişi sağlanması amaçlanmıştır (Bayrakturan ve Bıdırdı, 2015: 42).

2002 yılında projenin bitirilmesi ile Teknoloji Öngörü Projesi'nin incelemeleri ve sonuçları temel alınarak Kasım 2004'te Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları: 2003-2023 Strateji Belgesi yayımlanmıştır (TÜBİTAK, 2004: 7-17).

Vizyon 2023 Strateji Belgesi'nin temel amacı kendi bilim ve teknoloji alanında yetkinliğe sahip, kendi kaynaklarıyla teknolojik ürünler üretebilen, yaratılan ürünler ve yeniliklerin toplumsal refaha dönüştürebildiği bir ülke yaratmaktır. Bu amaçla ortaya konulan hedeflerin gerçekleşmesi için uygulanacak temel stratejiler şunlardır (TÜBİTAK, 2004: 39-41):

- ARGE yoğunluğunu (yurt içi ARGE harcamalarının gayri safi yurt içi hasılaya oranı) 2013 yılına kadar, % 2'ye çıkarmak,
- Özel sektör ARGE fonlarının toplam ARGE fonlarına oranını % 60'a çıkarmak,
- Bin çalışan nüfus başına düşen araştırmacı sayısını 2013 yılında 6'ya çıkarmak,

- Özel sektör araştırmacılarının toplam içindeki oranını 2013 yılında % 50'ye çıkarmak.

Strateji belgesinde bu hedeflerin sonuçları Tablo 4' de gösterilmiştir. Türkiye'nin koymuş olduğu hedefler içerisinde, bin çalışan nüfus başına düşen araştırmacı sayısı gerçekleşme açısından olumlu sonuç vermiştir. Özel sektörün bu süreçte istihdam ettiği araştırmacı sayısında yıllar itibariyle oransal olarak artış yaşamış ancak hedefe yaklaşmamıştır. GSYİH içersinde toplam araştırma ve geliştirme ile özel sektörün araştırma geliştirme fonları açısından baktığımızda arada büyük bir fark olduğu net bir şekilde görülebilir.

Tablo 4. Vizyon 2023 Strateji Belgesi 2013 yılı Hedefler ve Gerçekleşme

	Hedef 2013	**Gerçekleşen 2013**
Ar-Ge/GSYİH	2	0,95
Özel Sektör AR-GE fonları/GSYİH(%)	60	42,1
Bin çalışan nüfus başına düşen TZE araştırmacı sayısı	6	9
Özel sektör araştırmacılarının toplam içindeki oranını % 50'ye çıkarmak	50	45

Kaynak: TÜİK

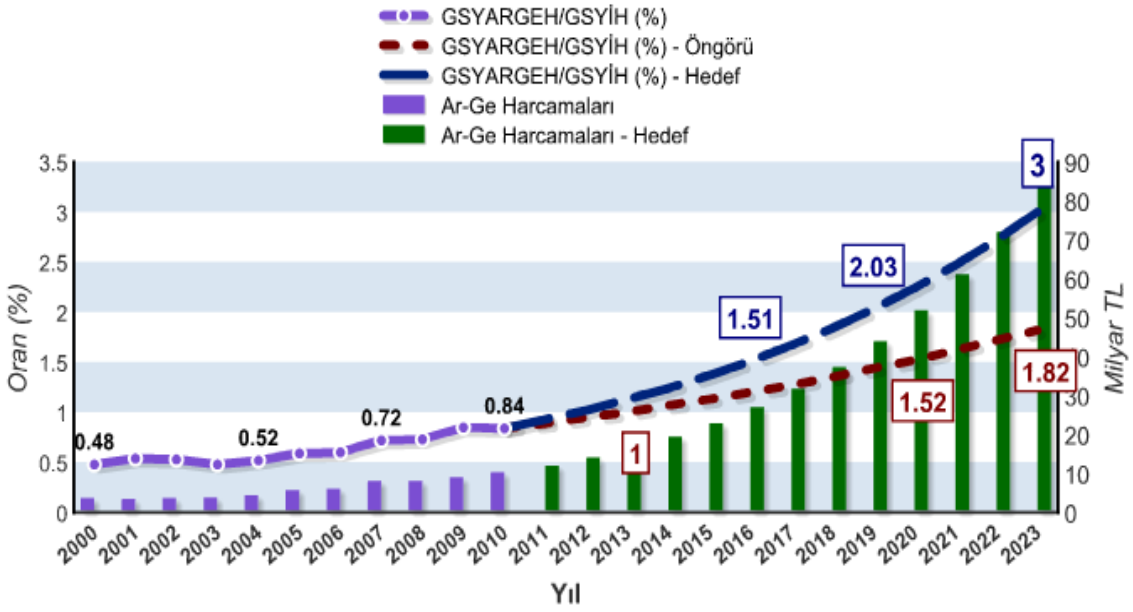
Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulunun 27 Aralık 2011 tarihinde gerçekleştirilen 23. toplantısı sonucu Vizyon 2023 hedefleri gelişen dünya konjonktürüne göre ele alınarak 2011/101 sayılı kararla yeniden düzenlenmiştir (TÜBİTAK, 2001/101: 7). Bu düzenleme ile bir çok başlıkta belirlenmiştir.

Tablo 5.Vizyon 2023 Belgesi 2023 Hedefleri

	2023
AR-GE Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Payı (%)	3
Özel sektör Ar-Ge harcamalarının GSYİH içerisindeki payı (%)	2
Özel sektör Ar-Ge harcamalarının GSYARGEH içerisindeki payı (%)	66,9
TZE araştırmacı başına düşen Ar-Ge harcaması	280 bin TL
TZE araştırmacı sayısı	300.000
Özel sektör TZE araştırmacı sayısı	180.000
Özel sektör TZE araştırmacı sayısının toplam araştırmacı sayısındaki oranı	60

Kaynak: TÜBİTAK

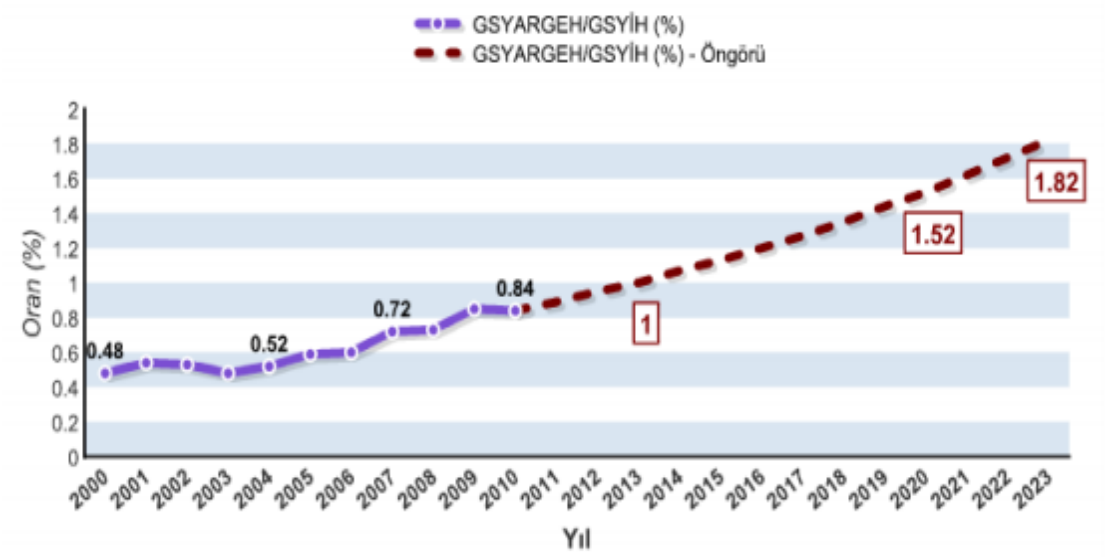
Grafik 5. 2023 Yılı Ar-Ge Yoğunluğu Hedef Ve Öngörüleri

Kaynak: TÜBİTAK

Türkiye'nin mevcut bilim ve ekonomi politikaları ile araştırma ve geliştirmeye ayırdığı payın aynı şekilde ilerlemesi durumunda gerçekleşecek durum Grafik 5'te gösterilmiştir. Buna göre 2023 yılında Ar-Ge/GSYİH oranı 1,82 olacak ve hedef gerçekleşmeyecektir. Hedef için ise kaynakların etkin kullanması ve Ar-Ge harcamalarında yıllık %18"lik bir harcama yapılması gerekmektedir. Ar-Ge'ye yapılan harcamaların en az 85 milyar TL'ye ulaşması hedeflerin gerçekleşmesi için gerekli bir koşul olarak değerlendirilmektedir (TÜBİTAK, 2011/101: 4).

Grafik 6. 2023 yılı Ar-Ge Yoğunluğu ve Ar-Ge Harcaması Hedef ve Öngörüleri

Kaynak: TÜBİTAK

3.5. Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi (UBTYS) 2011-2016

2023 yılındaki hedefler bağlamında bilim, teknoloji ve yenilik yaratım sürecinin temelini oluşturan Bilim ve Teknoloji Politikaları Uygulama Planı (BTP-UP) 2005-2010 ile beraber yakalanan ivmenin devamını sağlamak üzere, BTYK'nın 2009/201 no.lu kararı gereğince Türkiye'nin yeni dönemdeki bilim ve teknoloji politikaları uygulama planı hazırlanmıştır. Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi (UBTYS) 2001-2016, ülkemizde Ar-Ge ve yenilik potansiyelinin gelişimi ile birlikte, çeşitli alanlardan görüş alışverişinde bulunmak için hazırlanmıştır. Hazırlanma sürecinin sonunda UBTYS 2011-2016'nin içerdiği stratejik amaçlar BTYK'nin 22. toplantısında onaylanmıştır. Buna göre amaçlar (TÜBİTAK, 2010: 3-6):

1. Bilim ve Teknoloji alanında nitelikli insan yetiştirilmesi,
2. AR-GE sonuçlarının ticari ürün ve hizmete dönüşmesi,
3. Çok ortaklı ve çok disiplinli ar-ge işbirliği kültürünün yaygınlaşması,
4. Kobilerin rolünün artırılması,
5. Araştırma altyapılarının TARAL'ın bilgi üretme gücünün artırılması,
6. Uluslar arası bilimsel ve teknolojik işbirliklerinin gerçekleştirmesi,

Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi 2011-2016'da bu amaçlar için sayısal bir hedef konulmamıştır. Stratejisi belgesindeki amaçların dönem sonunda planlandığı şekilde gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.

4.Sonuç

Dünya, Sanayi Devrimi ile başlayan süreçten sonra bilimsel ve teknolojik alanlarda hızlı bir dönüşüm ve değişime uğradı. Bu dönemde, sanayi toplumunun kitlesel üretiminde temel üretim faktörü niteliksiz emek ve sermaye idi. Sanayi toplumundan, bilgi toplumuna geçişin yaşandığı dönemde sermaye ve emek faktörünün yanına üretim faktörü olarak bilgi ve teknoloji eklendi. Bilgi toplumunda aranan özellikler yüksek nitelikli teknoloji ve nitelikli emekle üretim

olmuştur. Uluslararası rekabette ucuz emek ve doğal kaynağa bağlı geleneksel yöntemleri uygulayan ülkelerin sayısı ve bu ülkelerin ürettikleri ürünlere talep azalmaktadır. 21. yüzyılda onun yerine rekabette bilgiye dayalı yeni endüstrilere sahip ekonomiler gelişmektedir. Bu açıdan Türkiye, ekonomik büyüme ve kalkınması için mevcut kaynaklarını yüksek teknolojik sektörlere ve bilimsel bilginin oluşmasına katkı sağlayacak bireylerin yetiştirilmesi için harcamalardır. Ülkemizin 1980 sonrası uyguladığı bilim ve teknoloji politika belgeleri geçmiş örneklerinden daha kapsamlı ve kurumsal nitelik taşımasına rağmen uygulamada başarılı olamamıştır. Planlama ve organizasyon anlamında belli aşamalar kaydeden ülkemiz Ar-Ge'ye ve bilimsel alanlara kaynak ayırmada yeterli seviyeye çıkamamıştır. Yürütülen ve uygulanan politika belgelerinde sevindirici olan insan kaynağı anlamında hedeflerin birçok belgede geçilmiş ya da yaklaşılmış olmasıdır. Türkiye'nin insan kaynağı yetiştirmede bir sıkıntısı olmadığı özellikle 2000'li yıllardan sonra gözle görülür bir artışın olduğu görülmüştür. Var olan sıkıntının bilim ve teknoloji politikalarına finansal kaynak ayırmada olduğu görülmektedir. Özel sektörün daha çok teşvik edilmesi, kamu ve özel sektör ortaklıkların artırılması ile bu alandaki finansal sorunlar aşıldığı takdirde Türkiye 2023 hedefine ulaşabilecektir.

Kaynakça

Ansal, H. (2004). ''Geçmiş ve Gelecekte Ekonomik Gelişmede Teknolojinin Rolü''. Ankara: TMMOB, s. 35-38.

Arrow, K. (1962). "Economic Welfare and the Allocation of Resources for Invention", R.R. Nelson (der.), The Rate and Direction of Inventive Activity içinde, Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Aslan, Ö. (2007). Bilgi Toplumunda Teknolojinin ve Teknoloji Politikalarının Yeri (Doktora Tezi): İstanbul Üniversitesi.

Bayraktutan, Y., Bıdırcı, H. (2015). ''Türkiye'de *Teknolojiye Dair Politika Perspektifi ve Kalkınma Planları*'', Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2015, Sayı 29, s.37-55.

Çalışır, M., Gülmez, A. (2010). *''Teknoloji Politikaları Çerçevesinde Ekonomik Gelişim: Türkiye-Güney Kore Karşılaştırması*'', Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 5,Sayı 1, s.24-53.

DPT (1988).''Bilim Araştırma Teknoloji Ana Planı Özel İhtisas Komisyonu'', Ankara: DPT yayınları.

Faberberg, J. (1994). *''Technology and International Differences in Growth Rates*'' , Journal of Economics Literature, Vol.32, No.3, pp.1147-1175.

Kazgan, G. (2006). *Tanzimat'tan 21.Yüzyılı Türkiye Ekonomi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Nelson, Richard R. (1959), "*Simple Economics of Basic Scientific Research*", Journal of Political Economy (67): 297-306.

Nelson, Richard R. ve Sidney Winter (1982), An Evolutionary Theory of Economic Change, Cambridge, Mass.: The Belknap Press.

Özdaş, N. (2000). Bilim ve Teknoloji Politikası ve Türkiye, Ankara: TÜBİTAK.

Seyrek, İsmail., Sarıkaya, Murat. (2008). *''Teknoloji Politikaları ve Türkiye: Bir İnceleme*'', Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2008, Sayı 15, 53-79.

Taymaz, E.(1993). *''Sanayi ve Teknoloji Politikaları: Amaçlar ve Araçlar*'' ODTÜ Gelişim Dergisi, Sayı 20, s.549-580.

Taymaz, E.(2001). ''Ulusal Yenilik Sistemi Türkiye İmalat Sanayinde Teknolojik Değişim ve Yenilik Süreçleri'', Ankara: TÜBİTAK.

Taymaz, E., Voyvoda, E. (2015). *''2023'e Doğru Sanayi, Yapısal Dönüşüm ve Sanayi Politikaları*'', İktisat,İşletme ve Finans Dergisi, Cilt 30, Sayı 350, s.25-62.

TÜBİTAK (1993). Türk Bilim ve Teknoloji Politikası 1993-2003. Ankara: TÜBİTAK yayınları.

TÜBİTAK (2001). Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu Yedinci Toplantısı 24 Aralık 2001: Gelişmelere İlişkin Kararlar ve Değerlendirmeler, Ankara: TÜBİTAK. http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/btyk/7/7btyk_karar. pdf/23.06. 2017

TÜBİTAK (2010). Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi 2011-2016, Ankara: TÜBİTAK.

TÜBİTAK (2004). Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları 2003-2023 Strateji Belgesi, Ankara: TÜBİTAK, http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023 /Vizyon2023_Strateji_Belgesi.pdf/24.06.2017

TÜBİTAK (2004). Bilim ve Teknoloji Politikaları Uygulama Planı (BTP-UP): 2005-2010, 8 Eylül 2004 tarihli 10. Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu Toplantısı, http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/strateji_belgeleri/BTP_UP_2005_2010.pdf /22.06.2017

Yücel, İ.H. (1997). ''Bilim,Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyılın Toplumu'', Ankara: DPT.

Relationship Between Budget Deficit and Governance in EU Countries and Turkey[287]

Abdullah BARIŞ[288], Salih BARIŞIK [289]

Abstract

Budget deficits have been discussed in many countries as a major problem since the 1970s. There are many macroeconomic, institutional and political determinants of budget deficits. In this study, the relationship between budget deficits and governance has been examined using data from the 2002-2012 period in the sample of EU Member States and Turkey. The worldwide governance indicators which developed by the World Bank and composed of six endeksten have been used to represent the governance. There is a significant and positive relationship between budget balance and political stability, rule of law and regulation quality.

Keywords: Budget Deficit, Governance, Worldwide Governance Indicators, European Union.

JEL Codes: H11, H62, H68, H87

AB Ülkeleri ve Türkiye'de Bütçe Açığı Yönetişim İlişkisi

Özet

Bütçe açıkları birçok ülkede 1970'li yıllardan günümüze önemli bir problem olarak tartışılmaktadır. Bütçe açıklarının makroekonomik, kurumsal ve politik birçok belirleyicisi söz konusudur. Bu çalışmada bütçe açıkları ile yönetişim arasındaki ilişki AB üyesi ülkeler ve Türkiye örnekleminde 2002-2012 dönemi verileri kullanılarak incelenmiştir. Yönetişimi temsilen Dünya Bankası tarafından geliştirilen ve altı endeksten oluşan evrensel yönetişim göstergeleri kullanılmıştır. Politik istikrar, hukukun üstünlüğü ve düzenleme kalitesi ile bütçe dengesi arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki söz konusudur.

[287] Bu çalışma Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE İktisat doktora programında Prof. Dr. Salih BARIŞIK danışmanlığında 14.08.2015 tarihinde "AB Ülkeleri ve Türkiye'de Bütçe Açığının Yönetişim Göstergeleri ile İlişkisi: Panel Veri Analizi" başlıklı doktora tezinden yararlanarak hazırlanmıştır.

[288] Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, abdullah.baris@gop.edu.tr

[289] Prof. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, salih.barisik@gop.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Bütçe Açığı, Yönetişim, Evrensel Yönetişim Göstergeleri, Avrupa Birliği

1. Giriş

Bütçe açığı konusu, 1970'lerden bu yana akademik ve politik alanda tartışılan en önemli makroekonomik problemlerden biridir. Devletin ekonomik ve sosyal hayat içindeki görevlerinin genişlemesiyle birlikte kamu hizmetleri nitelik ve nicelik olarak artış göstermiştir. Bu dönemde kamu gelirlerinin harcamalardaki artış hızını takip edememesiyle bütçe açıkları da zamanla artmıştır. Artan bütçe açıkları ise işsizlik, enflasyon gibi bir takım makroekonomik sorunlarla mücadelede hükümetlerin ekonomi politikalarının etkinliğini sınırlayan bir problem olarak görülmüştür.

Bütçe açıkları ve belirleyicileri üzerine yapılan çalışmaların 1990'lara kadar makroekonomik göstergeler üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. 1980'lerin sonundan itibaren Roubini & Sachs (1989a, 1989b) ve Alesina vd. (1989) gibi yazarların bütçe açıklarını açıklamak için makroekonomik göstergelerin tek başına yeterli olmayacağı görüşünü dile getirmelerinin ardından, bütçe açıkları üzerinde politik ve kurumsal faktörlerin etkilerine olan ilgi yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda Roubini & Sachs (1989a, 1989b), Alesina & Drazen (1991), Spolaore (1993) gibi yazarlar, tek parti ve koalisyon hükümetlerinin bütçe açıklarına etkisini incelemiştir. Bu dönemde politik fırsatçı ve partizan davranışların bütçe açıklarıyla ilişkisine yönelik çalışmalar yanında, politik istikrar, hükümet partilerinin ideolojisi, mali kararlarda etkili olan otorite sayısı gibi politik faktörlerin bütçe açıklarıyla ilişkisini inceleyen çalışmaların sayısı artmıştır.

1989 yılında Afrika'nın kalkınması konusunda Dünya Bankası tarafından yayımlanan, "*Sub-Saharan Africa; From Crisis To Sustainable Developmen*" başlıklı raporda, Afrika ülkelerinin geri kalmışlığının temel nedeni "*yönetişim krizi*" olarak ifade edilmiştir. Yönetişim, yeni bir kavram olmamakla birlikte bu raporda ilk defa günümüzdeki kapsamda kullanılmıştır. Raporun ardından Dünya Bankası, İMF gibi pek çok uluslararası ekonomik kuruluş tarafından yönetişim kavramı tanımlanmaya ve açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre yönetişim, devlet yönetiminde şeffaf, hesap verebilir, hukukun üstünlüğüne dayanan katılımcı bir yönetim anlayışını ifade etmektedir. Yönetişim konusu iktisat literatüründe kısa bir sürede ilgi çekmiş, özellikle kamu mali yönetimi ve iktisat politikası alanında tartışılmaya başlamıştır.

Bu çalışmanın amacı, Dünya Bankası tarafından geliştirilen ve akademik alanda en çok kullanılan yönetişim göstergelerinden biri olan evrensel yönetişim göstergeleri ile bütçe açıkları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle bütçe açığı kavramı, tanımı, nedenleri, bütçe açığı yönetişim ilişkisi açıklanmış ve bu alanda yapılan ampirik çalışmalar incelenmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında ise AB üyesi ülkeler ve Türkiye'de 2002-2012 dönemi verileri kullanılarak panel veri analizi yöntemiyle bütçe açığı yönetişim ilişkisi incelenmiştir.

2. Bütçe Açığı Kavramı ve Ölçüm Yöntemleri

Bütçe açığının ortak ve yaygın tanımı, toplam hükümet harcamaları ile cari gelirleri arasındaki fark şeklinde yapılmaktadır (Tanzi, 1993: 13; Şen ve Sağbaş, 2004: 1). Bir devletin olağan kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılamada yetersiz kalması sonucu ortaya çıkan bütçe açıklarının finansmanı için çeşitli yollara başvurulması bir zorunluluk arz etmektedir (Günay, 2007: 14). Bütçe açıklarının neden olduğu makroekonomik etkilerin sağlıklı bir şekilde

analiz edilebilmesi için bütçe açıklarının tam ve doğru bir şekilde ölçülmesi büyük önem taşımaktadır (Şen & Sağbaş, 2004: 1).

Bütçe açığı denildiğinde ilk akla gelen geleneksel bütçe açığıdır. Hükümetin aynı yıl içinde yaptığı harcamaların gelirlerden fazla kısmı için kullanması gereken kaynağı ifade eden geleneksel açık, uluslararası kabul gören en yaygın bütçe dengesi kavramıdır (Blajer & Cheasty, 1999: 4).

Geleneksel açığın ekonomik istikrarın sağlanması için alınması gereken mali tedbirler konusunda sağlıklı bilgi sunmadığı yönünde eleştirilerin sonucunda, alternatif bir bütçe açığı ölçüm yöntemi olarak birincil bütçe açığı (primary deficit) kullanılmaktadır. Faiz dışı açık olarak da adlandırılan birincil açık, faiz ödemelerinin kamu harcamaları dışında tutulması suretiyle hesaplanan bütçe açığıdır. Diğer bir ifadeyle birincil açık, faiz ödemeleri dışındaki kamu harcamalarından kamu gelirlerinin çıkarılması ile elde edilir. Birincil açık, genel olarak kamu kesiminin borçluluğunu ölçmekte ve maliye politikasının uzun dönemde sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesine imkan sağlamaktadır (Şen & Sağbaş, 2004: 8). Birincil açık, sürdürülebilir bir büyüme konusunda yürütülen politikaların başarısını yansıtmaktadır (Blajer & Cheasty, 1991: 1655). Birincil açık, güncel eylemlerin, kamu sektörü borçlarında ne kadar iyileşme veya kötüleşmeye neden olduğunu ölçer ve hükümet açıklarının sürdürülebilirliği açısından önemlidir (World Bank, 1989: 56).

Geleneksel olarak ölçülen bütçe açığı, yüksek enflasyonun olduğu bir ortamda çok daha büyük hesaplanacaktır (Buiter, 1983: 307). Enflasyonun bütçe dengesi üzerindeki etkisini arındırmak için birincil açığa reel faiz ödemeleri ilave edilerek hesaplanan bütçe açığına işlemsel açık (operational deficit) denilmektedir. İşlemsel açık ile enflasyonun faiz ödemeleri üzerinde meydana getirdiği erozyon hesaplamada dikkate alınmış ve faiz ödemelerinin bütçeye getirdiği reel yük, giderlere dahil edilmiş olmaktadır (Şen & Sağbaş, 2004: 10).

3. Bütçe Açıklarına Etki Eden Politik Faktörler

Sanayileşmiş ülkelerde 1960'lardan sonra (1965-1985 arası dönem), kamu kesiminin ekonomideki payı oldukça yükselmiş ve kamu harcamaları önemli bir artış göstermiştir. Bu dönemde hemen hemen bütün ülkelerde mal ve hizmet harcamaları, transferler, sübvansiyonlar, borç faiz ödemeleri ve sosyal güvenlik ödemelerinde kayda değer bir artış olmuş, ancak bu dönemde (1960'lardan sonra) kamu gelirlerinde aynı düzeyde bir atış yaşanmamıştır (Roubini vd; 1989: 105-108). Kamu harcamalarında meydana gelen artış süreklilik göstermekle birlikte, vergi gelirlerindeki artışın zayıf kalması sonucunda ülke ekonomisinde bütçe açıkları da genişlemektedir (Atnwi vd., 2013: 91). Bütçe dengesindeki bu değişimin çeşitli makroekonomik nedenler yanında politik ve kurumsal faktörler de etkili olmuştur.

Günümüzde hükümet politikaları, klasik iktisadi yaklaşımın kabul ettiği gibi dışsal bir değişken olarak görülmemekte, aksine politika ve ekonomi arasında son derece kuvvetli bir ilişkinin varlığı kabul edilerek, siyasal kurumların ekonomi politikaları üzerinde etkili olduğu ifade edilmektedir. Ekonomi ile politika arasındaki karşılıklı etkileşimin derecesi ise, ülkeden ülkeye değişmekle birlikte genel olarak kamu kesiminin büyüklüğüne bağlıdır (Sezgin, 2005: 134).

3.1. Politik Sistem

Ülkelerin sahip olduğu politik sistem, parlamentoların yapısı, parlamentonun temsil oranı gibi konular uygulanan ekonomik kararlar üzerinde etkili olmaktadır. Parlamentoların

düşük temsil oranına sahip olması kamu harcamaları üzerinde artırıcı, buna karşılık daha yüksek temsil oranına sahip olması ise azaltıcı etkiye sahiptir. İki meclisli ülkelerde, her iki meclis üzerinde farklı seçmen tercihlerinin yansıması nedeniyle harcama düzeyini sınırlandırdığından, bu etki çok daha belirgindir (Badbury & Crain, 2001: 322).

Grilli vd. (1991), politik sistemin bütçe açıkları ve kamu borçları üzerinde, istikrarsızlık ve kutuplaşma olmak üzere iki özelliğinin etkili olduğunu ileri sürmektedir. Politik istikrarsızlık, mevcut hükümetin veya yasama çoğunluğunun iktidardan uzaklaşma ihtimalini, kutuplaşma ise politik karar alıcılar arasındaki anlaşmazlığın boyutunu ifade etmektedir. Politik sistem içerisinde istikrarsızlık ve kutuplaşma ne kadar yoğun ise bütçe açıklarının artma olasılığı o kadar fazladır (Grilli vd., 1991: 349). Daha istikrarsız ve kutuplaşmış siyasi sistemlerde, ileriki dönemlere ait gelirin mevcut çoğunluk için verimli olmayan bir şekilde kullanılma ihtimali yüksektir (Tabellini & Alesina, 1990: 45).

Genel olarak ekonomi politikası, özelde ise bütçe politikasının başkanlık sisteminde parlamenter sisteme göre daha kolay formüle edilebilir ve uygulanabilir olduğu kabul edilmektedir (Farah, 2010: 157). Demokratik hükümetler ise kalıcı bütçe açıkları verme eğilimindedirler (Crain & Ekelund, 1978: 813).

Bununla birlikte bütçe açıklarıyla ilgili demokratik olmayan rejimler lehine bazı yaklaşımlar da mevcuttur. Demokratik olmayan sistemlerde, seçmenler kendileri adına karar verecek vekilleri seçemediklerinden, hükümetin sunduğu kamusal mallar, dolayısıyla kamu harcamaları üzerinde bir etkiye sahip değillerdir. Ekonomik kararların alındığı meclis çok daha küçük olduğundan, hükümet politikalarının fayda ve maliyetleri daha içselleşmiştir. Potansiyel siyasi karar alıcılar arasında politik rekabetin olmaması nedeniyle seçmenlerden belirli bir dönem için destek talebinde bulunulmadığından, bu durum bütçe açıklarını olumlu etkileyebilir. Demokratik sistemlerde seçim dönemlerinde politikacılar daha fazla oy kazanma kaygısıyla popülist politikalara yönelebilir, açıkların zamanlar arası transferi daha sonraki hükümetlere bir borç yükü bırakarak bütçe açıklarını tetikleyebilir. Demokratik olmayan hükümetlerin ise bir seçim kısıtıyla karşı kaşıya olmaması, politikacıların seçmenlerden daha fazla oy kazanmak için açık verme davranışını önler (Farah, 2010: 157). Ancak Acemoglu & Robinson (2004: 47), gelir ile demokrasi arasında çok güçlü pozitif bir ilişkinin olduğunu ve gelişmiş ülkelerde güçlü demokrasilerin olduğunu buna karşın, sahra altı Afrika, doğu Asya ve orta Amerika gibi bölgelerdeki fakir ülkelerin çoğunun demokratik yönetimlere sahip olmadığını savunmaktadır.

3.2. Hükümet Yapısı

Bir ülkede ekonomi politikalarını uygulayan hükümetin, tek parti veya koalisyon, azınlık veya çoğunluk hükümeti olmasının bütçe açıkları üzerinde etkili olduğu kabul edilmektedir. Roubini & Sachs (1989a), karar almada bölünmüş bir yapıya sahip koalisyon hükümetlerini zayıf hükümetler olarak tanımlamıştır. Diğer faktörler sabitken zayıf (bölünmüş/koalisyon) hükümetler, tek parti veya çoğunluk hükümetlerine göre daha fazla bütçe açığına sahiptir (Roubini & Sachs 1989a; 1989b). Bölünmüş hükümet hipotezi, açıkların oluşturduğu baskıyla mücadele edebilmek için, hükümetlerin kamusal karar alma sürecinde güçlü olması gerektiğini belirtmektedir. Bu açıdan hükümetler zayıf olduğunda, açıkların ve borçların daha yüksek buna karşın, bütçeye ilişkin düzenlemelerin daha başarısız olacağı öngörülmektedir (Imbeau, 2004:8). Maliye politikası oluşturmada bölünmüşlüğün bir kaynağı karar verici sayısıdır. Çok sayıda karar verici olması durumunda, bunların her biri diğerlerinin aldığı kararların maliyetini daha az içselleştirecektir (Volkerink & De Haan, 2001: 222).

Harcamalarla ilgili kararları alan hükümetin koalisyon hükümeti olması durumunda, koalisyonda ne kadar çok parti varsa bu partileri destekleyenlerin çıkarlarına yönelik o kadar fazla harcama olacağından bütçe açığı artar (Farah, 2010: 158).

Bazı çalışmalarda, bütçe açıkları üzerinde hükümet işlerinin yürütüldüğü kabinenin boyutlarının (temsil oranının) da etkili olduğu dile getirilmiştir. Örneğin Perotti & Kontopoulos (2002:193)'ye göre, daha büyük kabinelerin, bütçe açıklarının ve özellikle transfer ve kamusal ücretler olmak üzere harcamaların artışıyla açık ve güçlü bir ilişki olduğuna dair bulgular söz konusudur. Kabine boyutu, özellikle ekonomik ve mali zorlukların olduğu dönemlerde daha da önemlidir.

3.3. Hükümet Partisinin İdeoloji

Demokratik sistemlerin, birbirinden farklı ideolojilere sahip çok sayıda partiden oluşması beklenir. Bazı partiler kamu sektörünün genişletilmesinden yanayken, bazıları minimal devlet anlayışını benimseyebilirler. Böylece farklı ideolojilere sahip partilerin para ve maliye politikası araçlarını kullanma şekli ideolojik önceliklerine bağlı olarak değişebilmektedir. Ayrıca, siyasi partilerin kendilerini iktidara taşıyan seçmen gruplarının taleplerine yönelik politikalar üreterek kamu kaynaklarını kendilerine ideolojik yakınlığı olan ve destek veren kesimler lehine kullanmaları da söz konusu olabilir (Altun, 2014: 51).

Politik devresel dalgalanmalar teorisi çerçevesinde partizan politik davranışlara ilişkin görüşler Hibbs (1977) ve Tufte (1978) çalışmalarına dayanmaktadır. Temel hipoteze göre oy için yarışan partiler, seçimleri kazanmaları durumunda kendilerini destekleyen ve dolayısıyla temsil ettikleri kesimlerim faydasını yükseltecek hizmet programını uygulayacaklarına dair söz verirler. Sosyalist veya sosyal demokrat partilerin daha düşük işsizlik ancak buna karşın daha yüksek kamu harcamaları ve bütçe açıkları oluşturdukları kabul edilir (Brauninger, 2005: 409). Hibbs (1977)'e göre, sağ kanat (sağcı) partiler ve hükümetlerin parti programları sınıf ilişkilidir. Sol kanat partiler ise, genellikle ağırlıklı olarak işsizlik problemine önem verirken, bunun aksine sağ kanat partiler düşük enflasyon hedefini önemserler. Sosyalist kesimlerin veya işçi sınıfının desteklediği sol partiler ekonomi politikalarında tam istihdama öncelik verirken, merkez ve muhafazakâr tabana hitabeden partiler ekonomi politikalarında öncelikli olarak fiyat istikrarına yer vermektedir.

Ancak, siyasi partilerin kamu harcamalarını yalnızca ideolojik yaklaşımlarına göre dizayn etmesi düşünülemez. Yurtiçi ve uluslararası siyasal ve ekonomik konjonktür, sosyo-ekonomik gruplar arasındaki çatışmalar, etnik ve dini farklılıklar, toplumların modernleşme düzeyleri, partilerin ekonomik amaçlardan ziyade politik amaçlara öncelik vermesine yol açarak, sol, merkez ve muhafazakar ideolojik kökene mensup partiler farklı ekonomik önceliklere yönelik politikalar izleyebilirler (Altun, 2014: 52).

3.4. Bütçe Prosedürleri

Yerleşik bütçe prosedürleri olmaksızın, hükümet ve/veya yasama organı birlikte arzu ettikleri herhangi bir mali sonucu elde etme kabiliyetine sahip değildir. Bütçe kurumları, bütçenin planlanması, onaylanması ve uygulanmasına ilişkin bütün kurallar ve yasal düzenlemeleri ifade eder (Alesina vd, 1999: 4). Genel olarak, bütçenin sayısal hedeflerini öngören yasalar ve usule ilişkin (prosedürel) kurallar olmak üzere iki tür bütçe kurumu vardır. Rakamsal hedefler veya yasal sınırları belirleyen kurallar koyan kanunlar, bazı sayısal hedeflerle bütçe sonuçlarını sınırlayan resmi kanunlar veya kurallardır. Bu mali kurallar, denk

bütçe kanunları, harcama tavanları, mali hedeflere yönelik rakamsal hedefler ve borçlanmaya ilişkin kısıtlamaları kapsamaktadır. Usule ilişkin kurumlar ise bütçeleme sürecinde, formülasyon, onaylama ve uygulama olmak üzere üç aşamadan meydana gelir (Farah, 2010:158).

Bütçenin planlanması, onaylanması ve uygulanmasına yönelik, kurum, kural ve prosedürler, yapılacak harcamaları ve bu harcamaların finansmanın sağlanacağı kaynakların belirlenmesi, vergi ve harcamaların etkinliği, keyfi ve savurgan harcamaların önlenmesi açısından önemlidir. Genel olarak bütçenin hazırlanması ve uygulanmasında yasal sınırları belirten mali kurallar bütçenin mali anlamda daha kontrollü kullanılmasını sağlayabilir. Ayrıca, usule ilişkin kurallar ve şeffaflık, hesap verilebilirlik gibi prensipler savurgan ve verimsiz harcamaları önleyebilir.

3.5. Politik Bütçe Döngüsü

Kamu tercihi teorisi kapsamında geliştirilen politik bütçe döngüsü yaklaşımı (Politik Konjonktür hareketleri teorisi), demokrasinin gereği olarak yapılan seçimlerin ekonomik kararlar üzerindeki etkisini konu almaktadır. Politik bütçe döngüsü, seçim dönemleri devlet bütçesinde meydana gelen değişimlerin, ekonomi üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini incelemektedir (Onur, 2002: 86). Alesina vd. (1989: 57)'a göre, politikacılar temelde iki motivasyonla hareket ederler. Birincisi, iktidarda mümkün olduğunca uzun kalabilme çabası, ikincisi ise, kendilerine destek veren gruplara çıkar sağlama eğilimidir. Şüphesiz, makroekonomi politikalarının siyasi etkisi, politikacıların baskın motivasyonuna bağlıdır. Politik bütçe döngüsü teorisinin temel hareket noktası, ekonomik politikaların seçimler ile ülke yönetimine gelen siyasi otoriteler tarafından belirlenmesinden kaynaklanan, ekonomik döngüler ile politik/siyasi döngüler arasındaki ilişkinin varlığıdır (Sezgin, 2007: 138).

Politik bütçe döngüsü ilişkin üzerinde fikir birliği olan bir tanım yoktur (Price, 1997: 407). Nitekim 1970'li yıllara kadar, makroekonomik dalgalanmalara iyi niyetli politikacıların kasıtsız olarak almış oldukları kararların yol açtığı düşünülmüştür. 1970'lerden sonra yapılan çalışmalarda ise, kısa dönemde politik üstünlük sağlamak amacı ile hükümetler tarafından ekonominin başarıyla ve kasıtlı olarak kullanıldığı ileri sürülmüştür (Bakırtaş, 1998: 48). Politik dalgalanmalar, tesadüfi dışsal şoklar, yapısal yetersizlikler veya yönetsel hatalarla değil, yönetimdeki partinin seçimler arasındaki sınırlı görev süresinde oy kaybetmemek amacıyla enflasyon ve işsizlik arasındaki ödünleşme (trade-off) ile açıklanmaktadır. Bu davranış, görev süresinin başlarında nispeten daha yüksek sonlarında ise daha düşük enflasyon ve işsizlik ön gören istikrarlı bir seçim politikası döngüsünün etkisidir (Macrae, 1977: 239-240).

İktidardaki partiler görev süreleri boyunca sonraki seçimlerde kendi çoğunluğunu maksimize edecek politikaları tercih ederler (Northaus, 1975: 174). Ancak özellikle seçimlerden önce, seçmenler tarafından en çok arzu edilen ekonomik koşulları oluşturacak politikaları uygularlar. Uygulanan harcama politikalarıyla ekonominin aşırı uyarılmasına neden olan bu fırsatçı politikalar, seçimlerden sonra pahalı ayarlamalar gerektirebilir. Böylece politik döngü, seçim zamanlarında yapay olarak etkilenen makroekonomik politikalarla optimalin altında ve gereksiz ekonomik döngü oluşturur (Alesina vd, 1989: 57). Bu ekonomik döngü ise bütçe dengesi üzerinde baskı oluşturur.

4. Bütçe Açığı Yönetişim İlişkisi

Geleneksel anlamda yönetim, hiyerarşik bir yapı içinde yönetenle yönetilenler arasındaki tek taraflı bir ilişkiyi ifade etmektedir. 1980'lerin sonundan itibaren, küreselleşme, teknolojik gelişmeler, ulaşım ve iletişim alanında yaşanan yenilikler gibi gelişmelerin etkisiyle, çağın gereksinimlerine uygun ve daha etkin bir yönetim anlayışı ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda yönetimin daha şeffaf, hesap verebilir, hukukun üstünlüğüne dayanan ve çok aktörlü bir yapıya büründürülmesi gerektiği yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Bütçe açıklarının politik belirleyicileri üzerine yapılan çalışmalar daha çok çeşitli politik davranışlara odaklanmaktadır. Oysa politik davranışlar ve politik motivasyonların ötesinde bir bütün olarak yönetim anlayışı ve/veya biçimi bütçe uygulamaları ve sonuçlarını da etkilemektedir. Yönetim anlayışında şeffaflık, hesap verebilirlik, kaynakların kullanımı ve karar almada katılımcılık düzeyi geliştikçe bütçe dengesinin güçlenmesi beklenebilir.

5. Bütçe Açığı Yönetişim Üzerine Literatür

1970'li yıllarda bütçe açıkları önemli bir sorun olarak ortaya çıkmasının ardından bütçe açıkları ve belirleyicileri üzerine önemli miktarda akademik çalışma gerçekleştirilmiştir. Bütçe açıklarının belirleyicileri üzerine yapılan ilk dönem çalışmalar büyük ölçüde bütçe açıklarının makroekonomik değişkenlerle ilişkisini açıklamaya yönelmiştir. 1980'lerin sonunda itibaren Roubini & Sachs (1989a, 1989b) ve Alesina vd. (1989) gibi yazarların bütçe açıklarını açıklamak için makroekonomik göstergelerin tek başına yeterli olmayacağı görüşünü dile getirmelerinin ardından, bütçe açıkları üzerinde politik ve kurumsal faktörlerin etkilerine olan ilgi yoğunlaşmıştır.

Politik ekonomi teorileri, politik ve kurumsal faktörlerin bütçe açıkları için önemli olabileceğini ileri sürmektedirler. Bu bağlamda Roubini & Sachs (1989a) ve Grilli, Masciandaro & Tabellini (1991) ile başlayan ve takip eden yazarlar politik değişkenler ile bütçe açıkları arasındaki ilişkileri incelemişlerdir (Romer, 2006: 598).

Literatürdeki öncü çalışmalardan biri kabul edilen Roubini & Sachs (1989a), 15 OECD ülkesinde 1960-1986 dönemi için tek parti hükümetleri, azınlık hükümetleri ve koalisyon hükümetleri şeklinde hükümet yapılarını üç guruba ayırarak hükümet yapılarının bütçe açıklarıyla ilişkisini incelemiştir. Tek parti güçlü hükümetlerin daha düşük bütçe açıkları vermesine karşın azınlık hükümeti ve koalisyon hükümetlerinin ilk petrol şokundan sonraki on yılda büyük açıkları verdiğini ortaya koymuştur. Roubini & Sachs bir başka çalışmalarında (1989b), 1965-1985 dönemi 15 OECD ülkesinde kamu açıkları ile hükümet büyüklüğü arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Kamu açıklarını azaltmak için uzlaşmanın gerekli, ancak koalisyon hükümetlerinde bunun zor olduğu belirtilmiştir. Koalisyon hükümetlerinin olduğu ülkelerin borç/GSMH oranında çok daha hızlı artışlar yaşadıklarını belirtmektedirler.

Edwards & Tabellini (1991), "miyopik" ve "zayıf" hükümetler yaklaşımlarını 76 ülke için 1971-1982 verileri kullanılarak sıradan en küçük kareler (SEK) yöntemi kullanarak test etmiş ve politik istikrarsızlığın kamu açıklarının nedenlerinden biri olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Grilli, vd., (1991), 18 sanayileşmiş OECD ülkesinde 1950-1989 döneminde maliye politikalarındaki farklılığın siyasi yapıyla ilişkisini incelemiştir. Çalışmada, mali disiplinsizlik üzerinde nispi seçim sistemi ve kısa hükümet sürelerinin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sanayileşmiş OECD ülkelerinde bütçe açıkları ve buna bağlı kamu borç stoklarındaki artışının nedenleri arasında, bu ülkelerdeki politik sistemler, kısa ömürlü hükümetler ve bazı kurumsal faktörler önemli bir yer tutmaktadır.

Cukierman, vd. (1992), gelişmiş ve gelişmekte olan 79 ülkeyi kapsayan çalışmalarında politik istikrarsızlık ve senyoraj arasındaki ilişkiyi 1971-1982 döneminde incelemişlerdir. Senjoraj, hükümet gelirleri ve bu gelirlerin istikrarı ile yakından ilişkiliyken, vergi sisteminin etkinliği iradi politik kararların bir sonucudur/yansımasıdır ve politik istikrar veya bölünmüşlükle (koalisyon) ilişkilidir. Politik olarak istikrarsız olan ülkelerin etkinsiz bir vergi yapısına sahip oldukları ve bunun sonucunda, senyoraj gelirlerinin ağırlığının politik istikrarın sağlandığı ülkelere göre daha fazla olduğunu bulgulamıştır.

Crain & Tollison (1993), 1969-1989 dönemi verilerini kullanarak ABD eyaletlerinde politik istikrarsızlık ile bütçe dengesinin değişkenliği arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Politik istikrarsızlık, bütçe dengesinin (bütçe açıklarının/fazlalarının) değişkenliği (volatilitesi) üzerinde negatif etkide bulunmaktadır. Daha sık hükümet değişikliği olan eyaletlerde kamu açıklarının volatilitesi daha yüksektir. Sonuçta yazarlara göre politik istikrar maliye politikası için önemlidir.

Edwards (1994), 1952-1973 yılları arasında Şili için politik devresel dalgalanmaların varlığını araştırmıştır. Çalışmada en küçük kareler yöntemi kullanılmıştır. Edwards (1994)'ın Şili'ye ilişkin elde ettiği sonuçlara göre, siyasal alanda sağ kanattan sol kanada doğru hareket edildiğinde enflasyon oranı yükselme eğilimine girmektedir. Dolayısıyla, Edwards (1994)'ın elde ettiği bulgular, Hibbs (1977) partizan davranış modeline uygun bir şekilde, ideolojik farklılıkların gelişmekte olan ülkelerde iktisat politikası üzerinde önemli etkilerinin olabileceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca ampirik analiz sonuçları, Şili'de kongre seçimlerinin varlığı politik bütçe döngüsünde çok önemli bir rol oynadığını bulgulayarak Northaus (1975) fırsatçı politik davranış modelini desteklemektedir.

6. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada 2002-2012 periyodunda 28 Avrupa Birliği ülkesi ve Türkiye'ye ait yıllık frekansta veriler kullanılmıştır. Başlangıç yılı olarak 2002'nin seçilmesi, Avrupa Birliği'nin parasal birliğe (ortak para birimi Euro'ya) geçtiği yıl olmasının yanında daha önce ikişer yıllık arayla yayınlanan evrensel yönetişim göstergelerinin bu yıldan itibaren yıllık olarak yayınlanması nedeniyledir. 2012 yılının bitiş tarihi olarak alınmasının nedeni ise evrensel yönetişim göstergelerinin halihazırda bu yıla kadar hesaplanmış olmasıdır.

Evrensel yönetişim göstergelerinin bütçe açıkları üzerindeki etkilerini ölçmeyi amaçlayan analizde ekonomik büyüme ve kamu borç stoku değişkenleri, bütçe açıklarını etkilemesi muhtemel kontrol değişkenler olarak kullanılmıştır. Bu değişkenler, yönetişimden bağımsız olarak bütçe açıkları üzerinde doğrudan ve dolaylı etkiye sahip olması nedeniyle literatürde bütçe açıklarıyla ilgili analizlerde en sık kullanılan ekonomik değişkenlerdir. Kullanılan değişkenlere ait veri setleri Dünya Bankası ve Eurostat veri tabanlarından elde edilmiştir. Bu değişkenlere ait özet açıklamalar Tablo 3.3'te sunulmuştur. Evrensel yönetişim göstergeleri daha önce de belirtildiği gibi altı alt endeksten oluşmaktadır. Bunlar; ifade özgürlüğü ve hesap verilebilirlik, politik istikrar ve şiddetin yokluğu, hükümet etkinliği, düzenleme kalitesi, hukukun üstünlüğü, yolsuzlukla mücadeledir. Bu endeksler -2,5 ile +2,5 puan arasındaki değerlerden oluşmaktadır. Bir ülkenin ilgili endekste yer alan puanı -2,5'e yaklaştıkça daha başarısız, +2,5'e yaklaştıkça daha başarılı olduğunu göstermektedir.

Tablo 1. Modelde Kullanılan Değişkenler

Değişken Adı	Kısaltma	*	Tanım	Birim	Kaynak
Bütçe Dengesi	BB		Kamu Net Alacak Borç Dengesi/GSYH	%	WB
Ekonomik Büyüme	G	+	Reel GSYH'daki % Değişim	%	WB
Kamu Borç Stoku	GGD	-	Gayrisafi Genel Hükümet Borçları/GSYH	%	Eurostat
İfade Özgürlüğü ve Hesap Verebilirlik	VA	+	Evrensel Yönetişim Göstergesi	Endeks**	WB
Politik İstikrar ve Şiddetin Yokluğu	PS	+	Evrensel Yönetişim Göstergesi	Endeks	WB
Hükümet Etkinliği	GE	+	Evrensel Yönetişim Göstergesi	Endeks	WB
Düzenleme Kalitesi	RQ	+	Evrensel Yönetişim Göstergesi	Endeks	WB
Hukukun Üstünlüğü	RL	+	Evrensel Yönetişim Göstergesi	Endeks	WB
Yolsuzlukla Mücadele	CC	+	Evrensel Yönetişim Göstergesi	Endeks	WB
* Bütçe açığı ile değişkenler arasındaki ilişkinin beklenen yönü. Not: Evrensel yönetişim göstergeleri -2,5 ile 2,5 arasında değerlerden oluşturulmuş endekslerdir.					

Modelde bağımlı değişken olarak kullanılan bütçe açığı, kamu net alacak borç dengesinin GSYH'ye oranı olarak temsil edilmiştir. Bu oran bütçe dengesini göstermektedir. Ekonomik büyümenin göstergesi olarak reel GSYH'deki yüzde değişim kullanılmıştır. Ayrıca kamu borç stoku, gayri safi genel hükümet borçlarının GSYH'ye oranı olarak analize dahil edilmiştir. Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 3.4'de verilmiştir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum	Gözlem Sayısı
BB	-3.038524	3.870556	-32.418	5.13	319
G	2.213003	3.988593	-14.814	11.621	319
GGD	52.14828	29.55106	3.7	163.5	319
VA	1.088067	0.4067805	-.33504	1.82637	319
PS	0.7206706	0.5100448	-1.19196	1.664877	319
GE	1.126346	0.6439353	-.35593	2.356591	319
RQ	1.182753	0.4458681	-.0723	1.924344	319
RL	1.061586	0.640334	-.26889	1.99964	319
CC	0.9916619	0.8358066	-.71013	2.552692	319

Çalışmada kullanılan ekonometrik yöntem panel veri analizidir. Panel veri analizi zaman boyutuna sahip kesit (yatay ya da dikey) verileri kullanarak ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesi yöntemidir. Panel veri analizi yönteminde hem zaman serileri hem de yatay kesit veriler birlikte kullanılarak, her iki boyutu da içeren bir veri seti oluşturulmaktadır. Bu nedenle panel verisinin yalnızca zaman serisi ya da kesit verisine göre bazı üstünlükleri vardır.

7. Model

Evrensel yönetişim göstergelerinin bütçe açıkları üzerindeki etkilerinin incelendiği bu çalışmada 2002-2012 periyodunda 28 Avrupa Birliği ülkesi ve Türkiye'ye ait yıllık frekansta veriler analiz edilmiştir. Kullanılan model, bütçe açıklarının politik ve kurumsal belirleyicileri üzerine yapılan çalışmalar arasında temel kabul edilen Roubin ve Sachs (1989a) modeli esas alınarak oluşturulmuştur.

$$BB_{it} = \beta_0 + \beta_1 G_{it} + \beta_2 GGD_{it} + \beta_3 VA_{it} + \beta_4 PS_{it} + \beta_5 GE_{it} + \beta_6 RQ_{it} + \beta_7 RL_{it} + \beta_8 CC_{it} + u_{it}$$

Modelde bağımlı değişken olarak kullanılan BB_{it}, GSYH'nin payı olarak i ülkesinin t yılındaki bütçe açığını göstermektedir. Ekonomik değişken olarak kullanılan bağımsız değişkenlerden G_{it}, i ülkesinin t yılındaki ekonomik büyüme oranını, GGD_{it} ise, i ülkesinin t yılındaki kamu borç stokunu göstermektedir. Modelde yer alan evrensel yönetişim göstergelerinden VA_{it} i ülkesinin t yılındaki ifade özgürlüğü ve hesap verilebilirlik endeksini, PS_{it} i ülkesinin t yılındaki politik istikrar ve şiddetin yokluğu endeksini, GE_{it} i ülkesinin t yılındaki hükümet etkinliği endeksini, RQ_{it} i ülkesinin t yılındaki düzenleme kalitesi endeksini, RL_{it} i ülkesinin t yılındaki hukukun üstünlüğü endeksini ve CC_{it} i ülkesinin t yılındaki yolsuzlukla mücadelesi endeksini göstermektedir. u_{it} ise hata terimidir. Bu modele ilişkin tahminler yapılmış ve devam eden bölümde araştırmanın bulgularına yer verilmiştir.

8. Panel Regresyon Analizi Bulgulari

Analizin ilk aşamasında gözlemlenemeyen bireysel etkilerin varlığını test etmek için Moulton & Randolph (1989) tarafından önerilen ANOVA F testi sonuçlarına bakılmıştır. Tüm bireysel etkilerin sıfıra eşit olduğu (H_0: μ_i=0) şeklindeki sıfır hipotezi reddedilmiştir (Bkz. Tablo 3.4). Bu sonuç, verilerin bireylere göre farklılık gösterdiğine, dolayısıyla klasik modelin (Havuzlanmış EKK) geçersiz olduğuna işaret etmektedir.

Panel veri seti zaman serileri içerdiği için, istatistiksel analizler yapılmadan önce serilerin durağan olup olmadığı incelenmelidir. Bu çalışmanın veri seti için Breitung (2000)'un geliştirmiş olduğu panel birim kök testi uygulanmıştır. Bu testin tercih edilmesindeki temel neden küçük örneklemlerdeki başarısıdır. Breitung (2000), Monte Carlo Deneyimleri ile bu testin küçük örneklemlerde diğer panel birim kök testlerinden daha güçlü olduğunu göstermiştir (Tatoğlu, 2012: 207).

H_0: Paneller birim kök içermektedir.

H_A: Paneller durağandır.

Yukarıda test hipotezleri belirtilen Breitung birim kök test sonuçları Tablo 3.5'te sunulmaktadır. Bu sonuçlara bakıldığında tüm seriler için sıfır hipotezi reddedildiği, yani serilerin düzeyde durağan olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Breitung Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Seri	Test İstatistiği	P Değeri
BB	-3.9285*	0.000
G	-7.1241*	0.000
GGD	-4.3205*	0.000
VA	-2.6141*	0.004
PS	-1.4083***	0.081
GE	-1.6137***	0.058
RQ	-1.7092**	0.043
RL	-1.5163***	0.065
CC	-1.2012***	0.093

Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde sıfır hipotezinin reddedildiğini göstermektedir.

Tahminci seçimi için Hausman testi uygulanmıştır. Testin temel hipotezi "açıklayıcı değişkenler ve bireysel etki arasında korelasyon yoktur" şeklindedir. Bu durumda hem sabit etki, hem de tesadüfi etki tahmincisi tutarlıdır. Dolayısıyla tahminciler arasındaki fark çok küçük olacaktır. Alternatif hipotez ise "açıklayıcı değişkenler ile bireysel etki korelasyonludur" şeklindedir. Bu durumda tesadüfi etkiler tahmincisi sapmalı, sabit etkiler tahmincisi tutarlıdır. Model için uygulanan Hausman testi sonuçları Tablo 3.4'te yer almaktadır. Elde edilen Ki-kare istatistiğine göre sıfır hipotezi reddedilmektedir. Özetle, bağımlı değişkenlerle bireysel etkiler korelasyonludur ve sabit etki grupiçi tahmincisi tutarlıdır.

Grupiçi tahminci tutarlı olmakla birlikte, etkin olduğunu söyleyebilmemiz için değişen varyans (heteroskedasticity) ve otokorelasyon problemlerinin test edilmesi gerekmektedir. Ekonometrik analizlerde değişen varyans problemi zaman serilerinden çok yatay kesit verilerle çalışma yaparken karşılaşılan bir durumdur. Dolayısıyla bireylere göre değişen varyansı tetkik etmek için geliştirilmiş olan Değiştirilmiş Wald testi (Modified Wald) uygulanmıştır. Bu testin sıfır hipotezinde varyans bireylere göre değişmemektedir. Değiştirilmiş Wald Testi sonuçları Tablo 3.6'da sunulmaktadır. Elde edilen test istatistiğine göre sıfır hipotezi reddedilmektedir. Yani birimler arasında değişen varyans söz konusudur. Bu durum standart hataların sapmalı olmasına neden olmaktadır (Tatoğlu, 2013: 199).

Otokorelasyonun varlığını sınamak için Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın önerdiği Durbin-Watson testi ve Baltagi-Wu tarafından önerilen yerel en iyi değişmez test istatistiklerine bakılmıştır. Test istatistikleri ikiden küçük ise otokorelasyonun önemli olduğu yorumu yapılmaktadır (Tatoğlu, 2013: 214). Tablo 3.4'te sunulan her iki teste ait istatistikler ikiden küçük çıkmıştır. Bu sonuçlar bir otokorelasyon problemi olduğunu göstermektedir. Bu nedenle değişen varyans ve otokorelasyonun varlığında dirençli standart hatalar elde edebilmek için modelin tahmininde White düzeltmesi yapılmıştır. F istatistik değeri modelin bir bütün olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.6'da sunulan analiz sonuçlarına göre, evrensel yönetişim göstergelerinden, hükümet etkinliği (GE), politik istikrar (PS) ve hukukun üstünlüğü (RL) değişkenleri % 10 anlam düzeyinde istatistikî olarak anlamlı iken, düzenleme kalitesi (RQ), ifade özgürlüğü (VA) ve yolsuzlukla mücadele (CC) değişkenleri istatistikî olarak anlamsız olduğu görülmektedir.

Modelde kullanılan ekonomik değişkenlerden reel GSYH'deki artış yani ekonomik büyüme (G) ve gayrisafi genel hükümet borçlarının GSYH oranı olarak ifade edilen kamu borç stoku (GGD) %1 anlam düzeyinde istatistikî olarak anlamlıdır.

Tablo 4. Panel Regresyon Tahminleri (Grupiçi Tahmincisi, Bağımlı Değişken: BB)

Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	t Değerleri	P Değerleri
G	0.245*	(6,49)	0,000
GGD	-0.107*	(-4,50)	0,000
VA	-3.124	(-1,51)	0,143
PS	1.264***	(2.01)	0,051
GE	3.600***	(1,93)	0,063
RQ	0.287	(0,20)	0,842
RL	4.561***	(2.03)	0,052
CC	-0.337	(-0.14)	0,887
C (sabit)	5.257	(1,47)	0.154
Test İstatistikleri			
ANOVA F	5.26		Prob (0.000)
Hausman	25.55		Prob (0.001)
Değiştirilmiş Wald	783.43		Prob (0.000)
Durbin-Watson	1.075		
Baltagi-Wu	1.326		
R-Kare	0.416		
F	20.15		Prob (0.000)
Gözlem Sayısı	319		

Not: *, **, ***, tahmin edilen katsayıların sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı olduklarını göstermektedir.

Evrensel yönetişim göstergelerinden politik istikrar (PS), hukukun üstünlüğü (RL) ve hükümet etkinliği (GE) ile bütçe dengesi arasında beklendiği üzere pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre, bütçe dengesiyle politik değişkenler arasındaki en güçlü ilişki hukukun üstünlüğü endeksinde görülmektedir. Daha sonra sırasıyla hükümet etkinliği ve politik istikrar endeksleri gelmektedir.

Yönetişim göstergeleriyle ekonomik performans arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmaların özellikle, ekonomik büyüme (Barro, 1996; Gani, 2011; Yarrabati & Hawkes, 2015; Omoteso & Mobolaji, 2014; Olson vd. 2014; Alfaro vd. 2008; Huynh & Chavez, 2009; Butkiewicz & Yenikkaya, 2006), kalkınma (Bulte vd. 2005; Swapoop & Rajkumar, 2002), dış ticaret (Baier & Bergstrand, 2007), doğrudan yabancı sermaye yatırımları (Globerman & Shapiro, 2003; Jansen, 2003; Lambsdorff, 2003), yurtiçi yatırımlar (Aysan vd., 2006; Aysan

vd., 2007; Tanzi & Davodi, 1997) ve gelir dağılımı (Alesina & Perotti, 1996; Belletini, 1998) gibi konular üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bu göstergelerin bütçe açıkları ile ilişkisini inceleyen çalışmalar oldukça sınırlıdır.

Analizde kullanılan yönetişim göstergelerinden politik istikrar ile bütçe dengesi arasında beklenen yönde pozitif bir ilişki söz konusudur. Politik istikrar endeksinde meydana gelen bir birimlik artış bütçe dengesini 1,264 puan artırmaktadır. Bu bulgu politik istikrarın bütçe açıklarını azalttığı anlamına gelmektedir. Bu sonuç, Edwards ve Tabellini (1991), Crain & Tollison (1993), Haan & Sturm (1994), Freitag & Sciarini (2001), Güvel & Koç (2010), Gani (2011) ile benzerlik göstermektedir.

Hukukun üstünlüğü endeksinde meydana gelen bir birimlik artış, bütçe dengesini 4,561 birim artırmaktadır. Hukuk sisteminin etkinliğinin artması bütçe dengesini olumlu etkilemektedir. Bu konuda Güvel & Koç (2010), Rigobon & Rodrik (2005), Barro (1996), Bulte vd. (2005) da benzer sonuca ulaşmışlardır. Hükümet etkinliği endeksinde meydana gelen bir birimlik bir artış ise, bütçe dengesini 3,6 birim artırmaktadır. Bu bulgu Bulte vd. (2005) ile örtüşmektedir.

Analizde kullanılan kontrol değişkenlerinden her ikisi de beklenen yönde ve anlamlı katsayılara sahiptir. Yapılan analiz bulgularına göre, ekonomik değişken olan ekonomik büyüme, bütçe açıkları üzerinde anlamlı etkiye sahiptir. Buna göre, bütçe dengesinde (kamu net alacak borç dengesi/GSYH oranı) meydana gelen bir birimlik artış, ekonomik büyümeyi 0,245 birim pozitif yönde etkilemektedir. Bunun anlamı, ekonomik büyümedeki artış, bütçe açıklarını azaltmaktadır. Kuramsalda belirtildiği gibi bütçe açıklarıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişki belirsizdir. Keynesyenler, bu iki değişken arasında pozitif ilişki olduğunu savunurken, neoklasikler negatif ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Ricardocu görüş ise bu ilişkinin nötr olduğunu yani bu iki değişkenin birbirini etkilemediğini savunmaktadır. Yapılan ampirik çalışmalarda, bu üç yaklaşımı destekler nitelikte sonuçların elde edildiği görülmektedir. Analiz bulguları neoklasik yaklaşımı desteklemektedir. Bu bulgu, Adak (2010), Fatima vd. (2012), Mohanty (2012), Saleh (2003), Ezeabasili (2012) ile benzerlik göstermektedir.

Analizde kullanılan diğer bir ekonomik değişken olan borç stoku ile bütçe açıkları arasında beklenen yönde pozitif bir ilişki bulunmuştur. Buna göre, borç stokunun GSYH'ye oranındaki bir birimlik artış, bütçe açığının GSYH'ye oranını 0,107 birim artırmaktadır. Bu sonuç, Woo (2003), Gül & Ünlü (2006), Göktaş (2008), Neaime (2015), Folorunso & Falade (2013) ile uyumludur.

9. Sonuç

Bu çalışmada, evrensel yönetişim göstergeleri ile bütçe açıkları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bütçe açıklarının politik ve kurumsal belirleyicilerine ilişkin akademik çalışmalar, politik davranış modelleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Oysa bu çalışmada, şeffaf, hesap verebilir, katılımcı ve hukukun üstün olduğu bir yönetim anlayışı öngörmekte olan yönetişim yaklaşımından hareketle, politikacıların fırsatçı, ideolojik veya keyfi davranışları yerine, politik davranışlardan bağımsız olarak yönetim anlayışındaki belirli ilkelere yakınlık düzeyinin bütçe açıkları üzerindeki etkisini ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, 28 Avrupa Birliği ülkesi ve aday ülke olarak Türkiye'nin yer aldığı 29 ülkede, evrensel yönetişim göstergelerinin bütçe açıkları üzerindeki etkisi panel veri yöntemiyle analiz edilmiştir.

Analizde yer alan altı politik değişkenden hukukun üstünlüğü, hükümet etkinliği ve politik istikrar ile bütçe açıkları arasında, % 10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı

ve negatif bir ilişki elde edilmiştir. Diğer değişkenler olan ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, düzenleme kalitesi ve yolsuzlukla mücadele ile bütçe açıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Ekonomik göstergeler olan ekonomik büyüme ve borç stoku arasında ise % 1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki söz konusudur. Buna göre, ekonomik büyümede meydana gelen artışlar ve borç stokunda gözlenen düşüşler bütçe açıklarını azaltmaktadır.

Evrensel yönetişim göstergeleri arasında bütçe açıkları üzerinde en anlamlı etki hukukun üstünlüğü endeksinde tespit edilmiştir. Evrensel yönetişim göstergeleri açısından hukukun üstünlüğü endeksi, suç oranları, yargının kalitesi, güvenilirliği ve öngörülebilirliği ile sözleşmelerin uygulanabilirliği algılarından oluşmakta ve bir ülkedeki vatandaşların, kuruluşların ve kamu görevlilerinin toplumun kurallarına saygı gösterme ve uygun hareket etme düzeyini ölçen çeşitli göstergeleri kapsamaktadır. Hukukun üstünlüğü, bir ülkedeki adli sistem ve mahkemelerin yanı sıra polis teşkilatının bağımsızlığı ve tarafsızlığını göstermektedir. Bunlar birlikte bir toplumun ekonomik ve sosyal etkileşimlerin temelini oluşturan adil ve öngörülebilir kurallar ve daha önemlisi mülkiyet haklarının ne ölçüde korunduğuna ilişkin geliştirilen hukuki ortamın başarısını ölçmektedir. Bu açıdan Dünya Bankası'nın evrensel yönetişim göstergeleriyle ilgili bazı yayınlarında, devlet ve vatandaşların aralarındaki ekonomik ve sosyal etkileşimleri yöneten kurumlara saygı başlığı altında sınıflandırılmıştır.

Bütçe açıkları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip diğer bir yönetişim göstergesi ise hükümet etkinliğidir. Hükümet etkinliği kapsamında, kamusal hizmet sunumu ve bürokrasinin kalitesi, sivil hizmet kalitesi ve bu hizmetlerin politik baskılardan bağımsızlığı ile hükümetin taahhüt ettiği politikalara olan güven gibi konular ele alınmaktadır. Bu endeksin odaklandığı ana tema, kamusal malların sunumunda iyi politikalar üretmek ve uygulamak üzere hükümetin gereksinim duyduğu girdiler olarak belirtilmiştir.

Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular, evrensel yönetişim göstergelerinden politik istikrarın bütçe açıkları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Evrensel yönetişim göstergeleri kapsamında politik istikrar, iktidarda bulunan hükümetin anayasaya aykırı yollarla ya da terör ve/veya şiddet yoluyla istikrarsızlaştırılması gibi bazı olasılıklara ilişkin algıları ölçülmekte ve bu durumun ülkedeki yönetim kalitesini tehlikeye düşüreceği fikrini yansıtmaktadır. Politik istikrarsızlığın, doğrudan politikaların sürekliliğine etkisinin yanında, tüm vatandaşların barışçıl bir şekilde iktidarı seçme ve değiştirme becerilerini de zayıflattığı vurgulanmaktadır. Bir ülkede seçimle göreve gelmiş olan iktidarın anayasaya aykırı yollarla istikrarsızlaştırılması, uygulanan politikaların sürekliliğini azaltarak veya politika değişikliklerine yol açarak, uygulama maliyetlerini artırabilmektedir. Demokratik hükümetlerin her türlü vesayetten ve yasa dışı baskılardan arındırılması, izlenen politikaların etkinliği bakımından önemlidir. Bu açıdan politik istikrarın sağlanması bütçe açıklarını olumlu etkileyebilir.

Çalışmada yapılan analiz bulguları, bütçe açıkları üzerinde yönetişim göstergelerinin anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Bütçe açıkları konusunda izlenen politikaların, yönetişimin iyileştirilmesiyle desteklenmesi beklenen hedeflere ulaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Bütçe açıklarıyla mücadelede uygulanan iktisat politikalarının hukukun üstünlüğü, hükümet etkinliği ve politik istikrar konusunda gelişme sağlanması yoluyla desteklenmesi gerekmektedir. Bu alanlarda gerçekleştirilen iyileşme bütçe açıkları üzerinde doğrudan azaltıcı etkisinin yanında, bütçe açıklarını etkileyen diğer bazı ekonomik göstergeleri iyileştirerek dolaylı bir etkiye de sahiptir.

Kaynaklar

Acemoglu, D. & Robinson J. A. (2004), *Economic Origins of Dictatorship and Democracy*, Cambridge University Press.

Adak, M. (2010), "Kamu Açıkları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği", *Maliye Dergisi*, 159:233-243.

Alesina, A. & Drazen, A. (1991), *Why Are Stabilizations Delayed?*, National Bureau Of Economic Research, Nber Working Paper Series, Working Paper No.3053.

Alesina, A. & Perotti R. (1996), *Budget Deficits and Budget Institutions*, National Bureau of Economic Research Working Papers**,** No.5556:1-40.

Alesina, A., Hausmann, R., Hommes, R. & Stein, E. (1999), *Budget Institutions and Fiscal Performance in Latin America*, Inter-American Development Bank Office of the Chief Economist, Working Paper Series No.394.

Alesina, A., Mirrlees, J. & Neumann, J. M. (1989), "Politics and Business Cycles in Industrial Democracies", *Economic Policy*, 4(8):55-98.

Alfaro, L., Kalemli-Ozcan, S., & Volosovych, V. (2008), "Why Doesn't Capital Flow From Rich to Poor Countries? An Empirical Investigation", *The Review of Economics and Statistics*, *90*(2):347-368.

Altun, T. (2014), "Türkiye'de Fırsatçı ve Partizan Politik Konjonktürel Dalgalanmalar: 1950-2010", *Marmara Ünversitesi İİB Dergisi*, 36 (2):47-69.

Antwi, S., Xicang, Z., Ebenezer, F. & Emire, A. M. (2013) "Consequential Effects of Budget Deficit on Economic Growth: Empirical Evidence from Ghana", *International Journal of Economics and Finance*, 5(3)90-101.

Baier, S. L., & Bergstrand, J. H. (2007), "Do Free Trade Agreements Actually Increase Members International Trade?", *Journal of International Economics*, *71*(1):72-95.

Bakırtaş, İ. (1998), "Politik-Ekonomik Dalgalanmalar Kuramı Kapsamında Türkiye'deki Politik Yapının Ekonomi Üzerindeki Etkisi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(2):47-63.

Barro, R. J. (1996), "Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study", *Comparative Economic Studies*, (51):401-418.

Bellettini, G. (1998), "Aggregate Uncertainty, Political Instability and Income Redistribution", *European Journal of Political Economy*, *14*(1):19-33.

Blejer, M. I., & Cheasty, A. (1993), "Measuring the Fiscal Deficit: Overview of the Issues", *How to Measure the Fiscal Deficit: Analytical and Methodological Issues*, ed. by Mario I. Blejer and Adrienne Cheasty (Washington: International Monetary Fund).

Bradbury, J. C., & Crain, W. M. (2001), "Legislative Organization and Government Spending: Cross-country Evidence", *Journal of Public Economics*, 82(3), 309-325.

Brauninger, T. (2005), "A Partisan Model of Government Expenditure", *Public Choice*, 125(3-4):409-429.

Breitung, J. (2001), "The Local Power of Some Unit Root Tests for Panel Data", *Advances in Econometrics*, Vol.15: Nonstationary Panels, Panel Cointegration, and Dynamic Panels, ed. B. H. Baltagi, 161-178. Amsterdam: JAI Press.

Buiter, W. H. (1983), "Measurement of the Public Sector Deficit and Its Implications for Policy Evaluation and Design", *International Monetary Fund Staff Papers*, 30(2):306-349.

Bulte, E. H., Damania, R., & Deacon, R. T. (2005), "Resource Intensity, Institutions, and Development", *World Development*, *33*(7):1029-1044.

Butkiewicz, J. L. & Yanikkaya, H. (2006), "Institutional Quality and Economic Growth: Maintenance of the Rule of Law or Democratic Institutions, or Both?", *Economic Modelling*, 23(4):648-661.

Crain, W. M. & Ekelund, R. B. (1978), "Deficits and Democracy", *Soutern Economic Journal*, 44(4):813-828.

Crain, W. M. & Tollison, R. (1993), "Time Inconsistency and Fiscal Policy: Empirical Analysis of US States", *Journal of Public Economics*, 51:153-159.

Cukierman, A., Edwards, S. & Tabellini, G. (1992), "Seigniorage and Political Instability", *The American Economic Review*, 82(3):537-555.

Edwards, S. (1994), "The Political Economy of Inflation and Stabilization in Developing Countries", *Economic Development and Cultural Change*, 42(2):235-266

Edwards, S. & Tabellini, G. (1991), *Political Instability, Political Weakness, and Inflation: An Empirical Analysis*, Cambridge: NBER Working Paper 3721. Cambridge, MA: National Bureau for Economic Research.

Ezeabasili, V. N., Tsegba, N. I. & Ezi-Herbert, W. (2012), "Economic Growth and Fiscal Deficits: Empirical Evidence from Nigeria", *Economic and Finance Review Vol. 2 (6)*, 85-96.

Farah, A. (2010), "Political Determinants of Budget Deficits: A Survey of Literature", *JEJAK*, 3(2):156-164.

Fatima, G., Mehboob A. & Rehman W. (2012), "Consequential Effects of Budget Deficit on Economic Growth of Pakistan", *International Journal of Business and Social Science*, 3(7):203-208.

Folorunso, B. A. & Falade, O. E. (2013), "Relationship between Fiscal Deficit and Public Debt in Nigeria: an Error Correction Approach", *Journal of Economics and Behavioral Studies*, *5*(6):346-355.

Freitag, M. & Sciarini, P. (2001), "The Political Economy of Budget Deficits in the European Union", *European Union Politics*, 2(2):163-189.

Gani, A. (2011), "Governance and Growth in Developing Countries", *Journal of Economic Issues*, *45*(1), 19-40.

Globerman, S. & Shapiro, D. (2003), "Governance Infrastructure and US Foreign Direct Investment", *Journal of International Business Studies*, *34*(1):19-39.

Göktaş, Ö. (2008), "Türkiye Ekonomisinde Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği Analizi", *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (8):45-64.

Grilli, V., Masciandaro, D. & G. Tabellini (1991), "Political and Monetary Institutions and Public Financial Policies in the Industrial Countries", *Economic Policy, A European Forum* 6(2):341-92.

Gül, E. & Ünlü, A. (2006), "Türkiye'de Bütçe Açıklarıyla Borçlanmalar Arasındaki Nedensellik İlişkileri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SBE Dergisi*, 7(2):233-254.

Günay, A. (2007), *Mali Disiplinin Sağlanmasında Anayasal Denk Bütçe Yaklaşımı ve Türkiye'de Uygulanabilirliği*, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No:2007/375, Ankara.

Güvel, A. & Koç, A. (2010), "Bütçe Açıklarının Politik ve Kurumsal Belirleyicileri: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Uygulama", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2):286-301.

Haan, J. D. & J. E. Sturm (1994), "Political and Institutional Determinants of Fiscal Policy in European Community", *Public Choice*, 80(1-2):157-172.

Hibbs, D. A. (1977), "Political Parties and Macroeconomic Policy", *The American Political Science Review*, 71(4):1467-1487.

Huynh, K. P., & Jacho-Chávez, D. T. (2009), "Growth and Governance: A Nonparametric Analysis", *Journal of Comparative Economics*, *37*(1):121-143.

Imbeau, L. M. (2004), "The Political-Economy of Public Deficits", *Politics, Institutions, and Fiscal Policy: Deficits and Surpluses in Federated States*, Edit By. Imbeau L. M ve Petry F., Lanham MD, Lexington Books.

Jensen, N. M. (2003), "Democratic Governance and Multinational Corporations: Political Regimes and Inflows of Foreign Direct Investment", *International Organization*, *57*(03):587-616.

Lambsdorff, J. G. (2003), "How Corruption Affects Persistent Capital Flows", *Economics of Governance*, *4*(3):229-243.

Macrae, C. D. (1977), "A Political Model of The Business Cycle", *Journal of Political Economy*, 85(2):239-263.

Mohanty, K. R. (2012), *Fiscal Deficit-Economic Growth Nexus in India: A Cointegration Analysis*, Centre for Economic Studies & Planning, School of Social Sciences, Jawaharlal Nehru University, New Delhi-110067.

Moulton, B. R., & Randolph, W. C. (1989), "Alternative Tests of The Error Components Model", *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 57(3):685-693.

Naime S. (2015), "Twin Deficits and the Sustainability of Public Debt and Exchange Rate Policies in Lebanon", *Research in International Business and Finance*, 33:127–143.

Northaus, W. D. (1975), "The Political Business Cycle", *The Review of Economic Studies*, 42(2):169-190.

Olson, Jr. M., Sarna, N., & Swamy, A. V. (2000) "Governance and Growth: A Simple Hypothesis Explaining Cross-Country Differences in Productivity Growth", *Public Choice*, *102*(3-4):341-364.

Omoteso, K., & Mobolaji, H. (2014), "Corruption, Governance and Economic Growth in Sub-Saharan Africa: A Need for the Prioritisation of Reform Policies", *Social Responsibility Journal*, *10*(2):316-330.

Onur, P. (2002), "Politik Bütçe Döngüsü ve Türkiye Ekonomisi (1975-2000)", *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(2):85-126.

Perotti, R. & Kontopoulos, Y. (2002), "Fragmented Fiscal Policy", *Journal of Public Economics*, 86:191-222.

Price, S. (1997), "Political Business Cycles and Macroeconomic Credibility: A Survey", *Public Choice*, 92(3-4), 407–427.

Rigobon, R. & Rodrik, D. (2005), "Rule of Law, Democracy, Openness, and Income", *Economics of Transition*, *13*(3):533-564.

Romer, D. (2006), *Advanced Macroeconomics*, McGraw-Hill Irwin, Third Edition, New York, USA.

Roubini N., Sachs, J. J., Honkapohja S. & Cohen D. (1989), "Government Spending and Budget Deficit in the Industrial Countries", *Economic Policy*, 4(8):99-132.

Roubini, N. & Sachs J. D. (1989a), "Political and Economic Determinant of Budget Deficit in the Industrial Democracies", *European Economic Review*, 33(5):903-933.

Roubini, N. & Sachs, J. D. (1989b), "Government Spending and Budget Deficits in the Industrial Countries", *Economic Policy*, 4(8):99-132.

Saleh, A. S. (2003), *The Budget Deficit and Economic Performance: A Survey*, Economics Working Paper 03-12, Department of Economics, University of Wollongong.

Sezgin, Ş. (2005), "Politika ve Ekonomi İlişkisinde Teorik Yaklaşımlar", *Balıkesir Üniversitesi, Bandırma İİBF Akademik Fener Dergisi*, 2(4):102-117.

Sezgin, Ş. (2007), "Türkiye'de Politik Konjonktürel Dalgalanmalar: 1950-2003 Dönemi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(2):136-154.

Spolaore, E. (1993), Policy Making System and Economic Efficiency: Coalition Governments Versus Majority Governments, *Unpublished Manuscript*, Harvard University.

Swaroop, V. & Rajkumar, A. S. (2002), *Public Spending and Outcomes: Does Governance Matter?*, World Bank Policy Research Working Paper, (2840).

Şen, H. & Sağbaş, İ. (2004), *Bütçe Açıkları Teori ve Türkiye Uygulaması*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Tabelini, G. & Alesina, A. (1990), "Voting on The Budget Deficit", *The American Economic Review*, 80(1):37-49.

Tanzi, V. (1993), "Fiscal Deficit Measurement", *How to Measure The Fiscal Deficit Analytical and Methodological Issues*, Edit by: Mario I. Blejer and Adrienne Cheasty, International Money Found.

Tatoğlu, F. Y. (2012), *İleri Panel Veri Analizi*, İstanbul: Beta Basın Yayım.

Tatoğlu, F. Y. (2013), *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*, İstanbul: Beta Basın Yayım.

Tufte, E. R. (1978), *Political Control of The Economy.* Princeton University Press.

Volkerink, B. & De Haan, J. (2001), "Fragmented Government Effects on Fiscal Policy: New Evidence", *Public Choice*, 109(3/4):221-242.

Woo, J. (2003), "Economic, Political, and Institutional Determinants of Public Deficits", *Journal of Public Economics*, 87(3-4):387-426.

World Bank (1989), *Sub-Saharan Africa; From Crisis To Sustainable Developmen*, The World Bank Publication, Washington, D.C.

Yerrabati, S. & Hawkes, D. (2015), "Economic Governance and Economic Growth in South and East Asia & Pacific Region: Evidence from Systematic Literature Reviews and Meta-Analysis", *Advances in Economics and Business*, *3*(1):1-21.

The Traces of Dostoyevski in The Films of Zeki Demirkubuz: "Yeraltı (Inside)"

Mehmet Emre GÜL[290]

Abstract

Cinema is one of the most important visual media of today with its feature of covering all the fields of art. Making references to another text, making citations from another text or adaptation of a text in the cinematic films are often applied. The relationship of a text produced with other texts can be termed through the concept "intertextuality". The strong impact of Dostoyevski can be obviously seen in the films of Demirkubuz. Demirbukuz produced the film "Yeraltı (Inside)" in 2012 with the inspiration of the novel "Notes From Underground" by Dostoyevski, and this novel turned into a different piece of art through the cinematic narration of Demirkubuz. Despite this, it is clear that there are intertextual links between these two texts. In line with this, this study examines the relation between Demirkubuz and Dostoyevski, and then identifies the references made in this film from the novel, and afterwards both texts are analysed from the structuralist view in terms of story, dialogs, characters, themes, and time.

Keywords: Cinema, Literature, Intertextuality, Zeki Demirkubuz, Dostoyevski.

Zeki Demirkubuz Sinemasında Dostoyevski'nin İzleri: Yeraltı Filmi Örneği

Özet

Sinema, bütün sanat dallarını kapsayan yapısıyla günümüzün en önemli görsel mecralarından biridir. Sinema filmlerinde başka bir metne gönderme yapma, başka bir metinden alıntı yapma veya doğrudan bir metnin uyarlanmasına sıklıkla rastlanmaktadır. Üretilen bir metnin diğer metinlerle kurduğu ilişki ise "metinlerarasılık" kavramıyla ifade edilebilir. Zeki Demirkubuz sinemasında ise Dostoyevski'nin yoğun etkisi görülmektedir. Demirkubuz, Yeraltı (2012) filmini Dostoyevski'nin Yeraltından Notlar eserinden esinlenerek oluşturmuş ve roman Demirkubuz'un anlatımıyla başka bir esere dönüşmüştür. Buna rağmen iki metin arasında metinlerarası bağlar olduğu açıktır. Bu çalışmada öncelikle Demirkubuz ve Dostoyevski ilişkisi incelenecek daha sonra Yeraltından Notlar filminden romana yapılan göndermeler saptanacak ve iki metin; öykü, diyaloglar, karakterler, tema, zaman bakımından yapısalcı bir yaklaşımla analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Edebiyat, Metinlerarasılık, Zeki Demirkubuz, Dostoyevski.

[290] Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, İletişim, mehemgul@gmail.com

1.Giriş

Bir sanat eserinin yorumlanmasında birçok farklı değişken bulunmaktadır. Sanat, bilim gibi doğrusal bir yol izlemekten ziyade rastlantısal, olasılıklarla dolu yollardan geçerek meydana gelir. Bu nedenledir ki sanatın kesin bir tanımını yapmak zordur. Sanat eserleri de yoruma açık olmasından dolayı aynı yapıtın birey üzerinde bıraktığı etki, duygu veya düşündürdükleri açısından değerlendirildiğinde kişiden kişiye göre farklılık gösterebilir. Hatta aynı birey, aynı yapıtı farklı zamanlarda izlediğinde dahi farklı yorumlarda bulunup yapıt üzerinde farklı düşüncelere sahip olabilir. Bu yorum farkları da sanatı değerlendirirken farklı değerlendirme ilkelerine yol açsa da Cebrail Ötgün (2009: 160), bir sanat eserinin değerlendirilirken dört temel yaklaşımdan yararlanılabileceğini ifade eder ve bu yaklaşımları; sanatçı merkezli, yapıt merkezli, alımlayıcı merkezli ve toplum merkezli olarak sınıflandırır.

Bir sinema filmi bu dört temel yaklaşım doğrultusunda incelenebilir. Yapılacak araştırmanın içeriğine ve amacına göre bu dört yaklaşımdan bir tanesi, birden fazlası veya hepsi kullanılabilir. Ancak sınırlandırmak gerekirse Zeki Demirkubuz'un Dostoyevski'nin Yeraltından Notlar romanı ile Yeraltı filmi arasındaki bağlantıların araştırılacağı bu çalışmada sanatçı merkezli ve yapıt merkezli yaklaşımdan faydalanılacaktır. Bu iki temel yaklaşımdan ana hatlarıyla bahsetmek gerekirse, "sanatçı merkezli yaklaşım biçimleri, sanat yapıtına sanatçının dahi yönünü, yaratıcılığını öne çıkaran 'yaratma ilkesi' açısından yaklaşır." Bu yaklaşım ilk kez 18. yüzyılın sonlarına doğru çıkan romantizm akımıyla kendini gösterir. "Bu anlayış insanın iç gerçekliğinin, duyguların, duyumlar, sezgiler, isyanlar, coşkular aracılığıyla aktarılması olarak tanımlanmaktadır." Romantizmde sanatçı büyük ölçüde kendini alımlayıcıdan koparır ve kendi iç dünyasına döner. Yapıtını kendi kişisel duygularını aktaracağı bir araç olarak görür ve yapıtıyla arasında güçlü bir bağ kurar. Bu yaklaşımda Cebrail (2009:160-162), sanatçının ve alımlayıcının konumunu şu sözlerle ifade eder:

"Sanatçı merkezli yaklaşım biçiminde, alımlayıcının karşısında her şeyi bilen, gören, her şeye gücü yeten bir sanatçı, bir mitos vardır. Bu tür yaklaşımlarda yapıtı üreten kişi egemen olan kutuptur. Bu bakış açısıyla yapıta yaklaşan bir alımlayıcı, yapıt ve sanatçıyı, daha işin başında kutsallaştırır. Sanatçının bir deha olduğu ön kabulüyle yapıta bakılır. Sanatçının saygınlığı, biricik oluşu, dehası, yaratıcılığı çok fazla öne çıkarıldığında alımlayıcı yapıt karşısında edilgin olur. Eşitlik sanatçıdan yana bozulur."

Sanatçı merkezli yaklaşımda psikanalist eleştiri öne çıkar. Çünkü psikanalist yaklaşımda Freud; sanatçının kişiliğini, yaşantısını ve üretim sürecindeki hisleri üzerine yoğunlaşır. Bu yaklaşıma göre sanatçıların eserlerini sanatçının ruh halinden bağımsız bir biçimde incelemek, sanat eserini yorumlama konusunda yetersiz kalacaktır. Sanatçılar, kendi ruh hallerini bilinç veya bilinçaltı düzeyinde bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde eserlerine aktarırlar. "Metinler genellikle, bir insanın hastalığının ya da sorunlu geçmişinin göstergeleri yani 'semptom'larıdır. Sanatçılar sadece kendilerini değil diğer insanları da iyi derecede gözlemler ve onların ruh halleri hakkında başarılı tahlillerde bulunurlar. Bu tahlilleri de eserleri aracılığıyla aktarma konusunda başarılıdırlar. (Ryan, 2012: 65).

Araştırmada faydalanılacak bir diğer yaklaşım ise 'yapıt merkezli'dir. Bu yaklaşıma göre yapıt, sanatçısından bağımsız bir metin olarak ele alınmalıdır. Bu yaklaşımda göstergebilim ve özellikle de yapısalcı yaklaşım önemli bir yere sahiptir. "Yapıt merkezli bir yaklaşım, sanat ürününün salt bir dil olarak kabul edilmesini, sanat yapıtının bir dili olduğunun ve bir "dil" olarak incelenmesi gereğinin kabulünü beraberinde getirir (Ötgün, 2009:165).

Yapıt merkezli bir inceleme beraberinde yapısalcı bir analizi de beraberinde getirmektedir. Yapısalcılık, antropoloji ve dilbilimi, psikoloji, edebiyat, felsefe gibi alanlarda olduğu gibi bütün dil sistemlerini incelerken kullanılabilir. Buna sinema da dahildir. Monaco,

(2014: 150) sinemanın büyük ölçüde dile benzediğini ifade eder. Bu nedenle dil araştırmalarında kullanılan bazı yöntemlerin sinema araştırmalarında da kullanıldığında faydalı olacağını düşünmektedir. Önemli sinema kuramcıları Christian Metz, Peter Wollen sinema filmlerini bir dil gibi ele alarak, yapıları ve yapılar arasındaki bağlantıları incelemişlerdir.

Ryan, (2012:35) yapıyı "değişen veya başkalaşan bir şey değildir. Zamandan ve mekandan bağımsız olarak aynı kalmayı başarır." şeklinde tanımlarken Demir ve Acar (1997:236), ise yapısalcılığı "çözümleme birimi olarak yapıyı alan ve yapıyı da onu meydana getiren öğelerin toplamından da farklı bir nitelikte kabul eden bir yaklaşım" olarak tanımlar.

"Yapısalcılık yapı kavramından türetilmiş bir sistem ve onun parçaları (alt birimleri) arasındaki ilişkileri inceleyen yaklaşımlardır. Bu alt birimler, sosyal yapı içinde birbirinden bağımsız hareket etmemektedir. Birinde meydana gelen bir değişme diğer alt birimi/birimleri etkileyebilmekte ve değiştirebilmektedir. Bu anlayış içinde yapısalcılık, alt birimler arasındaki karşılıklı ilişkiden bütüne doğru yönelimi açıklayarak teorisyene, kültürel sistemi bir bütün olarak inceleme olanağı verir. Kökenini dil bilim kurallarından alan bu düşünce, kültürel yapıyı temelinde dil ve onun işlevi üzerine kurgulanmış bir model ile açıklamaya çalışır. Bunu yaparken de dilde var olan benzerlik (çağrışım) ve karşıtlık (zıtlık) ilişkisinden yararlanır" (Harkin, 2009; Hawkes,2003; Rosman & Rubel,2009; Sturrock, 2003 akt. Nar, 2014).

Wollen (2014:83), yapısalcı bir analiz yapılabilmesi için sadece benzerliklerin ve zıtlıkların yetmeyeceğini ifade eder:

"Bir analiz noktası olduğu gibi bir sentez noktası da olmalıdır: Aksi takdirde yöntem yapısalcı olacağına biçimci bir yönteme dönüşür. Yapısalcı eleştiri benzerliklerin ve tekrarların(aslında fazlalıkların) algılanışı olarak kalamaz, aynı zamanda farklılıklar ve karşıtlıklar sistemini de kapsamalıdır. Böylelikle metinler yalnız evrensellikleri (hepsinde ortak olan şey) aracılığı ile değil, benzeşmezlikleri (birini ötekinden ayıran şey) içinde de incelenebilir. Bu da yapısalcı analizi sınamanın yolunun, bir yönetmenin benzerliklerin öbeklendiği bütün filmlerinin Ortodoks bir listesini yapmaktan değil, ilk bakışta tuhaf görünen filmleri incelemekten geçtiği anlamına gelir."

Bu çalışmada ilk olarak Zeki Demirkubuz'un hayatı, sinemayla kurduğu ilişki ve onun sinemasında önemli yeri olan Dostoyevski ile olan bağlantılarının hem yaşamına hem de sinemasına nasıl etki ettiği araştırılacaktır. Daha sonra da Demirkubuz'un filmleriyle Dostoyevski'nin romanlarındaki bağları anlamak ve kurabilmek adına iki metin arasındaki ilişkileri inceleyen metinlerarasılık kavramı açıklanacaktır. Demirkubuz sinemasında Dostoyevski etkisinin bütün filmlerde bir şekilde görülmesine rağmen doğrudan bir uyarlama olması sebebiyle bu etkinin en üst seviyelere ulaştığı film olan ve Yeraltından Notlar (1864) romanından Yeraltı (2012) filmi ise romanla karşılaştırılarak yapısalcı bir biçimde analiz edilecektir.

2. Zeki Demirkubuz'un Hayatı ve Dostoyevski ile Tanışması

Bağımsız sinemamızın 1990 sonrası en önemli ve öncü yönetmenlerinden Zeki Demirkubuz, taşra olarak değerlendirilebilecek Isparta'da dünyaya gelir. Demirkubuz eğitimine devam edebilmesi için ailesi tarafından yatılı bir okula gönderilir. Çocuk sayılabilecek bir yaşta ailesinden kopar ve yatılı okuldayken ilk kez devrimci fikirlerle tanışır (Atam, 2010: 203). 15-16 yaşlarındayken "Seni Halk Adına Ölüme Mahkûm Ediyorum" ve "Çeliğe Su Verildi" gibi devrimci kitaplar okur (Demirkubuz, 2016).

Ailesinin Isparta'daki işlerinin kötüye gitmesi sonucunda 1976 yılında hep birlikte İstanbul'a taşınırlar. Demirkubuz, İstanbul'da hapishaneyle, edebiyatla ve daha sonra tesadüfen sinemayla tanışacaktır. Yaşadığı bu zorlu süreç onu hayatın gerçeklerini acı bir şekilde görmesini ve hayatı sorgulayan, şüpheci bir insan olmasını sağlayacaktır. Demirkubuz, sinemayla ciddi anlamdaki ilk bağlarını ise Türk sinemasının usta yönetmenlerinden Zeki Ökten'le tanıştıktan sonra kurar. Zeki Ökten'in 1986 yapımı Ses filminde 'işkence danışmanı'[291] olarak sette bulunan Demirkubuz, sinemanın kalabalık setlerinden ve yapım süreçlerinden pek haz etmese de Zeki Ökten ile iyi bir ilişki kurar. O dönem sinemada çalışmak veya film yönetmek gibi düşünceleri olmadığını dile getiren Demirkubuz, Ökten'in teklifi üzerine setlerde asistanlık yapmaya başlar. Setlerdeki dokuz yıl devam eden asistanlık boyunca bir film yapma fikri aklında yoktur. Demirkubuz, 2005 yılında Mithat Alam Sanat Merkezi'nde gerçekleşen söyleşisinde o yıllardaki düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir:

"Sinemaya girişim tamamen tesadüf. Sinemanın ne ticari tarafı ne de entelektüel tarafı beni ilgilendiriyordu. Düşünen bir insanım, kuşkucu ve inançsız biriyim. Bu düşünmenin ilk noktasıdır bana göre. Bana entelektüelmişim gibi muamele yapılıyor, hiçbir zaman kendimi entelektüel gibi hissedemedim. Bu bana uzak bir durum. Hele son altı-yedi aydır iyice uzak oldu, son filmimin çekimleri sırasında psikopatlarla, pezevenklerle, katillerle içli dışlı olduktan sonra kendimi o dünyaya yabancı hissetmediğimi gördüm. Soruları olan bir insanım, bu entelektüelliğe mahsus bir şey değil."

Zeki Demirkubuz gençliğinde siyasi örgütlerle ilişki içinde olmuş ve 1980 İhtilali'nden sonra bu nedenle hapse girmiştir. Şubat 2016 tarihli OT dergisinde kendisinin kaleme aldığı "Dostoyevski Sayesinde" başlıklı yazıda da hapis yıllarında can sıkıntısından dolayı Dostoyevski ile tanıştığını ve bu tanışıklığın hayatını değiştirdiğini belirtir:

"Başka işim gücüm olmadığı için, can sıkıntısını gidermenin en iyi yolu olarak okumaya başladım. Dostoyevski'yi tanımıyordum. Hapishane yönetimi devrimci kitapları yasaklayınca, onların deyimiyle "suya sabuna dokunmayan" klasikleri okumak zorunda kalmıştık. Bazen şans tersten gelir ya; bu yasak sayesinde Balzac, Stendhal, Tolstoy, Steinbeck gibi yazarlarla tanıştık. Hapishanedeki abilerden bir tanesi "bu iyidir" diyerek Suç ve Ceza'yı elime tutuşturdu. Kitabı okuduğumda çok şaşırmıştım ve kafam epey karışmıştı. Ama diğer taraftan da okuduğu kitaptan dolayı kafası karışacak en son insanlardan biriydim; çünkü okumaktan nefret ederdim. Okuduklarımı aklım almıyordu. Yaşadığım şaşkınlık ve kafa karışıklığının ardından Ecinniler'i okudum ve asıl büyük darbeyi işte o zaman yedim. Suç ve Ceza'da oluşan kafa karışıklığı ve şaşkınlık, Ecinniler'de yerine oturdu"

Demirkubuz, Dostoyevski'yi ilk okuduğunda ondan çok etkilendiğini ve hatta kendi içinde bulunduğu durumu unutacak hale geldiğini, Dostoyevski ile tanışmaması halinde muhtemelen hapisten sonraki hayatında da önceki hayatının devamı yaşayacağını ve büyük ihtimalle sanatla ve edebiyatla uğraşmayacağını ifade eder. Hayata ve kendine dair ilk soruların ve kuşkuların Suç ve Ceza'yı okuduktan sonra başladığını söyler. Bu açıklamaları doğrultusunda Demirkubuz'un hayatı yorumlamasında ve sinemaya başlamasında yaşadıklarının yanı sıra edebiyatın ve özellikle de Dostoyevski'nin büyük payı olduğunu söylemek mümkündür. Dostoyevski'den bu denli etkilenen bir yönetmenin filmlerinde de şüphesiz Dostoyevski etkisi görmek mümkündür. Bu etkileri tespit edebilmek adına öncelikle metinlerarasılık kavramını tartışmak ve yazılı bir eserin görsel bir esere doğru yol alırken geçirdiği dönüşümü incelemek gerekmektedir.

[291] Demirkubuz, Ses filminde hapishanede maruz kaldığı işkencelerden dolayı danışman olarak görev almıştır.

3. Sinemada Metinlerarasılık ve Ikonotext

Uyarlama, esinlenme veya başka bir metne gönderme yapma söz konusu olduğunda yeniden oluşturulan metni daha iyi anlamak, hakkında doğru yorumlarda bulunabilmek ve metni analiz edebilmek için metinlerarasılık kavramını tanımlamak ve açıklamak gerekmektedir.

İlk olarak 'metin' kavramını açıklamak gerekirse Graham Allen (2007'den akt. Özay, 2007: 165), 'Intertextuality' (Metinlerarasılık) isimli çalışmasının sonunda yer verdiği ek sözlükte metni bir edebî yapıtı oluşturan asıl sözcükler ve işaretler olarak tanımlar:

"Metin yapıta süreklilik sağlar. Yapısalcı ve post-yapısalcı teoride 'metin' bir metin ile diğeri arasındaki metinlerarası ilişkiler ve bu ilişkilerin okur tarafından harekete geçirilmesi ile oluşturulmuş herhangi bir şey anlamına gelir. 'Yapıt' şimdi sabit, tamamlanmış ve bağımsız anlam ile ilişkilendirilirken, 'metin' sabit ve sürekli anlamın yokluğu ile ilişkilendirilmektedir." Allen'ın bu tanımına bakıldığında metin olarak sadece yazılı eserler ele alınmaktadır. Ancak Allen, kitabındaki "Postmodern Conclusions"(Postmodern Sonuçlar) bölümünün Edebi Olmayan Sanatlarda Metinlerarasılık (Intertextuality in the Non-Literary Arts) alt başlığında metinlerarasılığın sadece edebiyatla sınırlı olmadığını ve sinema, resim, mimari gibi tüm kültürel ve sanatsal ürünlerde metinlerarasılık olabileceğini söyler.

Metinlerarasılık Julia Kristeva tarafından oluşturulan bir terim olarak kabul edilir, fakat terim Mihail Bakhtin'e kadar dayanmaktadır. "Kristeva'nın Fransız yazınına metinlerarasılık olarak tanıttığı kavram, Bakhtin'in söyleşimcilik (dialogisme) olgusuna dayanmaktadır. Metinlerarasılık en sade biçimiyle iki metin arasındaki alışveriş olarak tanımlanabilir. Aktulum bu durumu "bir yazar başka bir yazarın metninden parçaları kendi metninin bağlamında kaynaştırarak yeniden yazar" sözleriyle ifade eder. Her metin önceki metinlerle açık ya da kapalı bir şekilde etkileşim içindedir ve onlardan izler taşımaktadır. Yazılmış tüm metinler önceden yazılmış metinlerden alınan parçaların bir araya getirdiği bütün olarak düşünülebilir (Aktulum, 1999: 17-18).Edebiyat kuramcısı Terry Eagleton ise bütün edebiyat metinlerinin başka edebi metinlerden örüldüğünü söyler: "Bu başka metin etkilerinin izlerini taşıdıkları gibi klasik bir anlama gelmez; çok daha radikal bir anlama, her sözcük, cümle ve kesitin yapıtı çevreleyen veya ondan önce yazılmış olan yazıların yeniden islenmesi olduğu anlamına gelir. Edebi özgünlük, ilk metin diye bir şey yoktur." Eagleton'a göre bütün edebiyat metinlerarasıdır (Eagleton, 2003: 123).

Buna ek olarak "dilsel bir koddan görsel bir koda yapılan çevirilerde metinlerarasılık dışında "göstergeler arası alışveriş" söz konusudur." Dilsel bir kodun yani görsel koda dönüştürülmesi için ikonotext kavramı kullanılmaktadır: "Roman uyarlamalarında metnin senaryoya dönüştürülme ve daha sonra birçok aşamadan geçerek film yapılması sürecinde karşımıza çıkan "ikonotext" kavramı bu sanat dalları arasındaki geçişi açıklamaktadır. Ikonotext dilsel bir göstergenin, görsel göstergeye dönüştürülmesi durumudur." (Aktaş, 2011: 51).

Kılınç, (2016: 63) romanları filme uyarlanabilecek hazır kaynak olarak değerlendirir ve romanların filme çekilmesinin birtakım sorunlara yol açacağını söyler:

"Bunlardan belki de en göze çarpanı, uyarlanan roman ile filmin niteliksel olarak karşılaştırılmasıdır. Bu karşılaştırmada cevabı bulunmaya çalışılan soru, uyarlanan romana sadık kalınıp kalınmadığıdır. Herhangi bir nesnel ölçüt olmasa da okuyucu-eleştirmenler, sıklıkla uyarlama filmin aslına sadık kalmadığı; yönetmenin yanlış ve aşırı yorum yaptığı üzerinde uzlaşır. Oysa herhangi bir romanın sonsuz edebi evrenine rağmen tek bir biçimde

yorumlanabileceği düşünmek çok da gerçekçi değildir. Üstelik uyarlanan klasik bir roman ise yönetmenden bu romanı şu veya bu biçimde yorumlamasını istemek de oldukça anlamsızdır. Yönetmen de tıpkı uyarlamayı aslına sadakatsiz kalmakla suçlayan okuyucu- eleştirmenler gibi bir okuyucu-eleştirmendir. O da tıpkı bu okuyucu-eleştirmenler gibi o romanı kendine özgü yorumlamakta özgürdür. Bu özgürlüğü sınırlandırmak zordur."

Edebiyat eserlerinin sinemaya uyarlanması, sinemanın ilk yıllarından beri yapılmaktadır. Sinema, edebiyatla bilhassa romanla derin bir bağa sahiptir. James Monaco'ya (2000: 48) göre roman da film de ayrıntılı uzun öyküler anlatır ve bunu genelde öyküyle gözleyici arasına bir ironi düzeyi sokan bir anlatıcının perspektifinden yapar. Romanla anlatılabilecek hemen hemen her şey film sanatıyla da anlatılabilir. Fakat iki sanat arasında iki temel fark vardır. Bu farklardan ilki film gerçek zaman ile izleme süresi eşzamanlı olduğu için süre olarak sınırlandırılmıştır. Romanlar ise yazar ne zaman isterse o zaman yazar tarafından bitirilme özgürlüğüne sahiptir. Bundan dolayı romanda geçen olayların ve detayların büyük bölümü kitaptan filme aktarılırken kaybolur. Böylelikle bambaşka bir esere dönüşür. Ancak film daha kısa sürede derdini anlatmak zorunda olmasına rağmen romanın sahip olmadığı görsellik avantajına sahiptir. Burada da görsel bir yapıt ile yazılı bir yapıt arasındaki en temel ayrım kendini gösterir. Romanlar sadece yazarları tarafından anlatılır. Okur sadece yazarın istediklerini görme ve duyma şansına sahiptir ancak filmde ise durum bunun tam tersidir. Sinema filmi de yaratıcı tarafından izleyiciye sunulur fakat izleyici yönetmenin tasarısından çok daha fazlasını görür ve duyar. Çünkü sinemada yönetmenin her şeyi kontrol etmesinin imkânı yoktur. Sinema bu açıdan romana göre daha rastlantısal bir sanat olarak değerlendirilebilir.

Bazin (2000: 65) ise bu konuda "Sinema gençtir fakat edebiyat, tiyatro, müzik gibi sanat dalları tarih kadar eskidirler. Bir çocuğun büyüklerini taklit ederek eğitimine başlaması gibi sinemanın da evrimi, kutsal sayılan diğer sanatların evriminin belirleyicilerinin bir finali görünümü içindedir" yorumunu yapar.

Dilsel bir gösterge olan Dostoyevski'nin Yeraltından Notlar romanı da Zeki Demirkubuz tarafından Yeraltı filmiyle görsel bir gösterge haline getirilmiştir. Çalışmanın devamında Zeki Demirkubuz sinemasında Dostoyevski'nin izleri saptanacak daha sonra Yeraltından Notlar romanını ve Yeraltı filminin ikonotext süreci incelenecek ve iki metin arasındaki bağları saptayarak edebi bir metnin filme dönüşürken nasıl bir değişime uğradığını, bu değişimin sonuçlarını irdelenecektir.

4. Zeki Demirkubuz Sinemasında Edebiyatın ve Dostoyevski'nin Yeri

Sinemanın ilk yıllarından itibaren edebiyat, sinema filmleri için önemli bir kaynak olmuştur. Bu bazen senarist/yönetmenin okuduğu romanlardan, takip ettiği yazarların görüşlerinden ve hayat felsefelerinden etkilenmesi şeklinde bazen de senarist/yönetmenin okuduğu romanların, öykülerin senaryoya dönüştürerek yani uyarlanarak filme alınması şeklinde olmaktadır. Yakın dönem Türk sinemasına bakıldığında da Zeki Demirkubuz filmlerinin edebiyatla olan ilişkisi açık şekilde görülmektedir. Bu durum; gerek filmlerin içeriklerinden gerekse Demirkubuz'un söyleşilerinde sıklıkla ifade ettiği edebiyat sevgisi ve Dostoyevski hayranlığından kaynaklanmaktadır.

Demirkubuz'un filmlerinde edebi eserler bazen kendine doğrudan yer bulmuş, bazen de edebi esinlenmeler filmlerinin içine diyaloglarla, karakterlerle, atmosferle bir şekilde sızmıştır. Demirkubuz, edebiyatla olan ilişkisini "Hayattan, deneyimlerimden, yaşadıklarımdan sonra

beni tek heyecanlandıran şey edebiyat. Dostoyevski, Camus, Balzac…" sözleriyle ifade etmektedir.

Edebiyat uyarlamaları hakkında ise; "sinemanın edebiyata ve yazıya göre sorumlulukları daha nettir, açıktır ve risklidir. Bir şeyi göstererek anlatmaya çalıştığında gerçeklik duygusu, inandırıcılık meselesi daha acımasızlaşır." yorumunda bulunmuştur. (http://www.hayalperdesi.net/soylesi/61-insanlara-eglence-vaat-etmiyorum-muglaklik-vaat-ediyorum.aspx Erişim Tarihi: 29.09.2016)

Zeki Demirkubuz sinemasında yönetmenin seçtiği konular işlediği temalar, oluşturduğu karakterler ele alındığında açık bir şekilde Dostoyevski etkisi görülmektedir. Bu etki yönetmenin ilk filmi C Blok'ta fazla görülmez. C Blok bireyin modern dünyadaki sıkışmışlığını ve kent hayatının getirdiği yabancılaşma ile bunun getirdiği bunalımı ele alır. Bu açıdan bakıldığında filmde Camus etkisinin daha fazla olduğu söylenebilir. Masumiyet filminde ise özellikle karakterlerde ve filmin öyküsünde Dostoyevski etkisi vardır. Filmde dışarıdan bakıldığında suçlu veya tekinsiz kabul edilen, toplum tarafından dışlanan ve ötekileştirilen, otellerde yaşayan ve şehir şehir dolaşan bu yönüyle yersiz-yurtsuz olarak nitelendirilebilecek karakterlerin hikayesi anlatılmaktadır. Film bu yönüyle bu insanları suç işlemeye ve böyle yaşamaya iten nedenleri izleyiciye sorgulatan, geleneksel toplumsal yaşamın kıyısında yaşayan/yaşamak zorunda kalan insanların da masumiyetlerini göstermektedir.

Yönetmenin söyleşilerinde sinemayla gerçek anlamda bağ kurduğu film olarak kabul ettiği Masumiyet filmi, uzun süre hapis yatmış ve cezasını tamamlamış Yusuf'un, kimsesinin olmadığını ve dışarıdaki hayata alışamayacağı için hapishane müdürüne içeride kalmak isteğini dile getiren bir dilekçe vermesiyle başlar. Müdür bu isteği kabul etmez ve Yusuf'u dışarıdaki hayatta yaşamayı denemeye ikna eder. Masumiyet bu açıdan bakıldığında hapisten çıkan bir karakterin karşılaştıklarını anlatmasıyla Suç ve Ceza'nın Zeki Demirkubuz tarafından kurgulanan bir yorumlanma biçimi olarak değerlendirilebilir. Filmde de kimin suçlu kimin masum olduğu sorgulanmaktadır. En yakın arkadaşının ablasıyla olan ilişkisini öğrenince toplumsal baskılar nedeniyle namusunu temizlemek zorunda hisseden Yusuf, arkadaşını öldürür ve ablasını da dilsiz bırakır. Yusuf cezasını tamamlayınca dışarıda, şarkıcılık ve fahişelik yapan Uğur (Derya Alabora) ve gözleri Uğur'a olan aşkından dolayı hiçbir şey görmeyen Bekir (Haluk Bilginer) çifti ile ve Uğur'un küçük kızı Çilem ile yolları kesişir. Uğur ise hapis yatan Zagor lakaplı Orhan karakterine aynı şekilde bir aşk beslemektedir. Demirkubuz bu aşk ilişkisini Suç ve Ceza'daki Sonya karakterinin Raskolnikov'a duyduğu aşkın tersine çevrilmiş biçimi olarak tanımlar. Aynı röportajda Demirkubuz, suç kavramının yasal ya da toplumsal değil, vicdani bir kavram olduğunu Suç ve Ceza kitabıyla keşfettiğini söyler. Suçlu olmadığı halde hapis yattığını ve bu dönemde cinayet işleyen Raskolnikov karakterinin suçluluk hissedip, kendini ihbar etmesi ve bunu devlet, polis, yasalardan beklediği bir adaletle değil; kendine özgü adalet kavramıyla çıkartmasını şaşırtıcı bulduğunu ifade eder.

Demirkubuz, kendisine göre insanlığı şekillendiren dört temel duygu olduğunu, bunların aşk, itiraf, utanç ve merhamet olduğunu söyler. Merhameti hapishane döneminde okuduğu Balzac'la keşfedip anlamını Dostoyevski'de bulduğunu dile getirir. İyiliğe ihtiyaç hissettiği zamanlarda ara ara Budala'yı okuduğunu ifade eden yönetmen Masumiyet'teki Yusuf ile Üçüncü Sayfa'nın(1999) başkarakteri İsa'nın "Mişkin"den çok şey taşıdıklarını belirtir ve Dostoyevski ve kahramanlarıyla bir ruh kardeşliği hissettiğini onun provokatif kişiliğini kendine yakın bulduğunu söyler.

Demirkubuz'un 2001 yapımı filmleri İtiraf ve Yazgı ise Albert Camus'un Yabancı romanından esinlenerek yapılmıştır. İtiraf filmi başarılı bir mühendis olan Harun'un (Taner Birsel) eşi tarafından aldatıldığını öğrenmesini ve bunu eşine itiraf ettirmeye zorlamasını konu

alır. Yazgı ise tıpkı Yabancı romanında olduğu gibi her şeye kayıtsız kalan ve iradesini kullanmayan bir adamın hayatını anlatır.

Bekleme Odası (2003) filminde ise Suç ve Ceza romanını çekmeye çalışan Ahmet (Zeki Demirkubuz) isimli bir yönetmenin hikayesi anlatılmaktadır. Ahmet film boyunca romanın başkarakteri 'Raskolnikov'u oynayacak bir karakter aramıştır:

"Suç ve Ceza'yı çekmek istiyorum yıllardır, bir türlü senaryosunu yazamadım. Suç ve Ceza'yı çekemedim, bu filmi çekemeyen bir adamın filmini çekeyim dedim." (Düzgün & Okur, 2006: 15)

Filmin açılış jeneriğinde klavyeden bilgisayara yazı yazma sesleri işitilir. Jenerikten sonra bu yazılanın bir senaryo olduğu ve senaryo karakterinin Raskolnikov olduğu okunmaktadır. Yazıları yazan kişi yazdıklarını siler ve bu eylemi yapan Ahmet karakterini bir gece vakti masasında çalışırken görürüz. Duvarında Dostoyevski'nin portresi ve Raskolnikov'a ait bir illüstrasyon asılıdır. Ahmet çalışmasına ara verip bir süre televizyon izledikten sonra yatağına gidip uyur. Dışarıdan gelen sesler onu uyandırır ve balkondan baktığı zaman seslerin bir hırsızdan (Ufuk Bayraktar) geldiğini anlar. Daha sonra yönetmen Ahmet, hırsız Ferit karakterini Raskolnikov rolü için uygun bulur ve ona başrol teklif eder. Fakat Ferit'in hapse girmesi nedeniyle film projesi iptal olur. Bunun üzerine yönetmen Ahmet, Suç ve Ceza'nın filmini yapamayan yönetmenin yani kendi hikayesini anlatan bir senaryo yazmaya başlar ve ekran kararınca "Fyodor M. Dostoyevski'nin Anısına" yazısı ekranda belirir.

Yönetmenin Bekleme Odası'ndan 3 yıl sonra yaptığı Kader (2006) filmi ise Masumiyet filmindeki Uğur, Bekir ve Zagor'un geçmişini anlatır.

Filmografisine bakıldığında Zeki Demirkubuz'un tüm filmlerinde Dostoyevski etkisi olsa da, Masumiyet, Bekleme Odası ve doğal olarak Masumiyet'le doğrudan ilişki kuran bir film olarak Kader filmi bu etkinin daha fazla görüldüğü filmlerdir. Diğer taraftan Üçüncü Sayfa, İsa karakterinin intihardan vazgeçerek cinayet işlemesi, karşı komşusu Meryem'e olan aşkı, onu kocasından kurtarma arzusuyla Meryem'in kocasını öldürmesiyle, karakterlerin eylemleri ve olay örgüsü açısından Dostoyevski romanlarındaki ahlakçı felsefeyi andırmaktadır.

Demirkubuz'un Yeraltı (2012) filminden bir önceki film Kıskanmak (2008) ise Nahit Sırrı Örik'in aynı isimli romanından uyarlanmıştır. Film 1930'lu yılların Zonguldak'ında geçer. Maden mühendisi Halit (Serhat Tulumluer), güzel bir kadın olan Mükerrem (Berrak Tüzünataç) ile evlidir. Onlarla birlikte yaşayan Halit'in kız kardeşi Seniha (Nergis Öztürk) ise çirkin bir kadındır ve Mükerrem'i kıskanmaktadır. Bu kıskançlık ailenin dağılmasına yol açacaktır.

5. Dostoyevski'den Demirkubuz'a, Yeraltından Notlar'dan Yeraltı'na…

Demirkubuz, yıllar süren çalışmaları sonucunda 2012 yılında ise Dostoyevski'nin ilk yetkin yapıtı olarak kabul gören 'Yeraltından Notlar'ı filme almıştır. Yönetmen, bu filmi yapma kararını şu şekilde açıklar:

"Dostoyevski hikâyeleri ya da romanları arasında film yapma arzu ve isteğimin en zayıf gözükeniydi Yeraltından Notlar. Uzun zamandır Budala'yı çalışıyorum, Suç ve Ceza'yı da çok eskiden beri çalışıyorum, yedi-sekiz versiyon yazdım. Zaman zaman Karamazov Kardeşler'e yoğunlaşıyorum." ." (http://www.hayalperdesi.net/soylesi/61-insanlara-eglence-vaat-etmiyorum-muglaklik-vaat-ediyorum.aspx (Erişim Tarihi: 29.09.2016)

Film Ankara'da tek başına yaşayan çevresindeki her şeyle ilişkileri sorunlu bir memur olan Muharrem'in (Engin Günaydın) hikayesini anlatır. Filmin henüz açılışında yerde yatan

Muharrem soluk soluğa kalmış bir şekilde yerde yatmaktadır. Ekran karardığında "Olup biteni tek tek anımsarken, birden yüzünü kapadın ellerinle, sonunda isyan ettiğinde ruhun, utançla dehşetle sarsılıp, gözyaşlarına boğuldun." yazısı ekranda belirir. Bu yazı filmin adeta bir özetidir. Filmin özetinin başta izleyiciye açıkça verildiği gibi, filmin öyküsünün sonu da daha en başından izleyiciye verilmiştir. Tıpkı Yeraltından Notlar romanının başında okuyucunun bildiği gibi izleyici Yeraltından Notlar'ın başında kaybeden bir adamın hikayesini izleyeceğini anlar. Yazıya kadar olan kısımda bile bir hayal kırıklığı, tükenmişlik havası hakimdir. Filmin başkarakteri Muharrem'in çevresiyle ve kendisiyle büyük bir uyumsuzluk söz konusudur. O diğer insanlardan farklı düşünen, farklı davranan birisidir. Komşularının sesinden rahatsız olduğu için camlarına gizlice patates fırlatıp camlarını kıracak kadar tahammülsüzdür. Arkadaş çevresi kısıtlıdır ve bu kısıtlı arkadaş çevresi tarafından da fazla sevilen biri değildir. Komşularıyla ve iş arkadaşlarıyla da anlaşamaz. Muharrem'in filmde en çok iletişim kurduğu kişi aynı apartmanda yaşadığı hizmetçi kadın Türkan'dır. Türkan tıpkı Muharrem'in evine geldiği gibi yatalak Aslan Bey'in de evine temizliğe gider. Zaman zaman Muharrem'e alt komşusu Aslan Bey'i şikayet eder. Muharrem bir gün Aslan Bey'in kendisi hakkında kötü sözler söylediğini öğrenir. Bunu duyduğunda çok sinirlenir ve Türkan'ı Aslan Bey'i öldürmesi için ikna eder. Muharrem bu yanıyla da egosu incindiğinde başkalarının ölümünü bile önemsemeyecek kadar bencil ve acımasızdır. Türkan'ın Aslan Bey'i öldürme girişimi de başarısız olur. Bu başarısız cinayet girişiminden sonra Muharrem'in Türkan'a destek olmaması ve arkasında durmaması nedeniyle Türkan, Muharrem'e olan güvenini kaybeder ve Aslan Bey'e karşı acıma duygusuyla karışık bir sevgi hisseder. Karakoldan çıktıklarında Türkan, hastaneye Aslan Bey'i ziyarete gider. Daha sonra yine Muharrem ve Türkan kahvaltı esnasında konuşurken Türkan ve Aslan Bey'in evleneceğinden bahsederler. Muharrem'in Aslan Bey'le ilgili yaptığı küçümseyici bir şaka Türkan'ı sinirlendirir. Türkan Aslan Bey'i savunur. Türkan artık Muharrem'e temizlik için gelmeyeceğini söyler. İkili arasındaki tartışma gittikçe şiddetlenir. Türkan da Muharrem karşısında susmaz ve ona karşı gelir. Türkan'ın tavrı Muharrem'i iyice sinirlendirir ve ağır hakaretler ederek Türkan'ı evden kovar. Muharrem sinirini alamaz ve bütün evi yerle bir eder. Muharrem'i daha da yalnızlığa iter. Filmdeki en önemli kırılma noktası ise zamanında kendisi de yazma denemelerinde bulunan Muharrem'in, eskiden beri rekabet halinde olduğu arkadaşı Cevat'ın bir roman yazdığını ve bu romanla ödül alacağını tesadüfi bir şekilde öğrenmesidir. Muharrem, Cevat'ın aldığı ödül için arkadaşlarının organize ettiği kutlama yemeğine kendini zorla davet ettirir. Amacı Cevat'a karşı içindekileri dökerek, Cevat ve arkadaşlarına kendini ispatlamak ve onlara haddini bildirmektir. Fakat gittiği yemekte deyim yerindeyse rezil olur ve bunun sonucunda iyice içine kapanır.

Çözümlemede ilk olarak iki yapıt zaman ve mekân açısından karşılaştırılacak, daha sonra karakterler ve diyaloglar ele alınacak ve son olarak da anlatılar arasındaki bağlantılar üzerinde durulacaktır.

Yeraltından Notlar 19. yüzyılda Rusya'nın Petersburg kentinde geçer. Romanın yazıldığı dönem Rusya'da batılılaşma hareketleri kendini göstermektedir. Batıyla gelen akılcılık, faydacılık Rus insanını da etkisi altına almıştır. Dostoyevski'nin eserlerinde de bu durum eleştirel bir şekilde anlatılmaktadır.

"Yeraltından Notlar'ın sürekli gururla tiksinti, yücelikle alçaklık, ne yapacağını bilmekle bilse de yapamamak arasında gidip gelen kahramanı, bir yandan Batılılaşma karşısında kafası karışık ve endişeli bir aydın portresi çizerken, Rusya'da cari olan entelektüel düşünceye de tepki gösterir. Romanda, insanın bir vida değil özgür iradeye sahip bir insan olduğu vurgusu yanında romanın özellikle alçaklığı, rezilliği öne çıkarması ve insanın ne yapacağı bilinmeyen bir canlı olduğuna odaklanması, dönemin naif iyimser havasına bir başkaldırıyı işaret eder." (Civan, 2012)

Yeraltından Notlar, başkarakterin ağzından anlatılır. Roman "Ben hasta bir adamım… Gösterişsiz, içi hınçla dolu bir adamım ben." şeklinde başlar. Okuyucuyu kendisini anlayamayacağı önyargısına sahiptir. Kırk yaşında olduğunu, eskiden bir memur olduğunu şimdi ise görevi bıraktığını söyler. Aynı zamanda kaba olduğunu ve bundan zevk duyduğunu da ifade eder. Dostoyevski romanda yaptığı girişin sonlarına doğru "Aklı başında bir adamın sözünü etmekten en çok zevk alacağı konu nedir, bilir misiniz? diye sorar ve "Yanıt: Yine kendisi… Öyleyse ben de kendimden söz edeyim biraz…" diyerek romanın asıl öyküsüne girer. Filmde de Zeki Demirkubuz'un daha önce hiçbir filminde kullanmadığı dış ses tekniği kullanılmıştır. Bu sayede iki metin arasında anlatım açısından bir benzerlik kurulduğu söylenebilir. Demirkubuz, M. Nedim Hazar ve Ali Koca ile 2012 yılında gerçekleştirdiği röportajda dış ses kullanma tercihiyle ilgili şunları söyler:

"Önce dış seslerin hepsini attım. Etkileyici cümlelerin sıralanmasıyla ayrı bir yere gitmesini de istemedim. Derdimi sahnelerle, oyunculuklarla, diyaloglarla, yani doğrudan sinematografik ögelerle anlattım mı anlatmadım mı, ona baktım. Buna karar verince, onun güveniyle bunları koydum. Kullandığım cümleler, mesele olarak filmin çekilmesine neden olan cümlelerdi. Anlatamadığım şeyleri açıklamak için, yani bir çare olarak koymadım o dış sesleri. Filmden o sesleri çıkarsak da hiçbir şey değişmez. Onlar ekstradır; biraz daha filmi güzelleştirme ve Dostoyevski'ye saygıdır."

Film, başkarakter Muharrem'in gözünden açılır. Muharrem karanlık bir yerdedir ve sadece yüzü gözükmektedir. Üstten yapılan bir aydınlatma sonucu Muharrem adeta 'yeraltında'dır. "Muharrem bir zamanlar severek yaptığı şeylerden, örneğin yazı yazmaktan kendini alıkoymuştur. Anlamsız dosya işleri ile uğraşan, yalnız bir devlet memuruna dönüşmüştür. İnsan ilişkileri bir oyundur ve bu oyunu kuralına göre oynamak gerekir. Muharrem ise bu kurallara uymadığı-uyamadığı için oyun dışı bırakılmıştır. Şehrin geniş, gürültülü, kalabalık alanlarında dolaşan Muharrem, yalnız ve sıkışmıştır" (Selvi, 2013: 80).

Muharrem ve Yeraltı adamı hakkında Barış Kılınç (2016: 59), Demirkubuz'un uyumsuz bir karakter oluşturmak istediğini söyler:

"Bunun yanı sıra Muharrem'i şu veya bu nedenle ikircikli bir ruh hali içinde; Ankara'nın karmaşasına uyum sağlayamamış, bu karmaşaya rağmen yaşayabilen 'zeki' insanlara yabancılaşmış ve hatta bu 'zeki' insanların oluşturduğu kendine göre akılcılaştırılmış topluma tutunamamış ama tutunmaya, herkes gibi yaşamaya çabalayan bir karakter olarak göstermeye çalıştığı da iddia edilebilir. Gerçekte Muharrem Dostoyevski'nin karakterleri gibi ahlaki bir öğütle, aşkınlığa ya da akıldışı gerçeğe temas etmese de her şeyiyle bu gerçeğe temas etmeye engel olan duvarları zorlayan bir karakter de olabilir; ancak kimi eksiltmelere ya da eklemelere rağmen, bütün bunlar bu yorumu, aslına sadakatsizlikle suçlamak için oldukça yetersizdir."

Yeraltı romanında başkarakterin sürekli kendiyle olan hesaplaşmaları, kendine yönelik ağır eleştirileri ve kendisini küçük gördüğü açıktır. Bu durumu filmde de görmek mümkündür.

Roman iki bölümden oluşmaktadır: Yeraltı ve Sulusepken. Yeraltı'nda karakter kendi kişiliğini, dünya görüşünü anlatır. Bir yandan da ahlak, erdem, mantık, yücelik, akıl, soyluluk gibi soyut kavramları tartışır. Bu bölümde karakteri psikolojik yönden iyice tanırız. "Yeraltı adamı Muharrem'in kendisine yönelttiği acımasız eleştiriler, bu eleştirilerin verdiği acıdan duyduğu haz ve bu acıyı garantileyecek davranışlar sergilemesi melankoli tanımına uygun görünür. Muharrem'i melankoliye sürükleyen kayıp, bir zamanlar hakikatine inanılmış olan "devrimci değerler"in, ve bu değerlere inanmış insanların kaybıdır. Muharrem'in kaybettiği nesne, elbette var olan bir etik değer ve bu etik değerlere sahip insanlar değil, kendisini bir hakikat olarak sunan şeye duyulan inancın kaybıdır" (Selvi, 2013: 79).

Romanın ilk bölümü genel olarak olaydan ziyade durum içerdiği için filmde romanın ilk bölümünde anlatılanları doğrudan göremeyiz. Fakat bu bölüm Muharrem'in karakter özelliklerinin oluşturulduğu bölümdür demek mümkündür. Muharrem'in filmde kullandığı replikler, verdiği tepkiler ve aldığı kararlar büyük ölçüde romanın ilk bölümüyle şekillenmiştir. Romanın ikinci bölümü olan 'Sulusepken' ise filmde geçen olayların da esin kaynağıdır. Romanda iki tane ana olay vardır. İlki, başkarakterin kendisini önemsemeyen bir subaya kendini gösterme çabası olarak adlandırılabilir. Bu olayın çıkış noktası, bir subayın başkarakterimizle çarpışması ve ondan özür dilemek bir yana o yokmuş gibi yoluna devam etmesidir. Yeraltı adamı bu duruma çok içerler ve onunla tekrar bilerek çarpışıp "ben de buradayım" demek ister. Bunun için büyük hazırlıklar yapar. Kafasında olayı günlerce kurar, bu çarpışma için yeni giysiler alır. Kendi tasarladığından bir gün önce çarpışmayı planladığı subayla yolda karşılaşır. Kenara çekilmez ve onunla ufak bir çarpışma yaşar. Böylece amacına ulaştığını ve onurunu kurtardığını düşünür.

Filmde asıl yer verilen ve filmin en çok dikkat çeken sahnelerinden biri 'yemek sahnesi'dir. Bu sahnenin kurgulanışı büyük ölçüde kitaptaki aslına uygundur. Yemek sahnesi filmin de doruk noktasıdır ve bu sahneye gelene kadarki süreç adeta izleyiciyi yemek masasındaki yüzleşmeye hazırlamaktadır. Kitapta geçen diyaloglar, yemeğin organize edilme biçimi, yemekteki kişi sayısı ve karakterlerin diyaloglarında büyük paralellikler vardır. Bu sahnede Muharrem'in yemeğe erken gelmesi ve buna içerlemesi, yemekte Cevat'la tartışmaya girme çabaları ve Cevat'ın ılımlı tavırları sonucu iyice aşağılanması, Cevat'a söylemek istediklerini dile getiremeyip beyninde kurgulaması, yemekten sonra hayat kadınlarıyla başka bir otelde randevu alınması gibi detaylar romanda da bire bir mevcuttur. İki metinde de yemekte toplam 5 kişi vardır. Romanda olmayıp bunlara ek olarak yazılan veya romandakine uymayan unsur ise kitaptaki Teğmen Zverkov karakteri filmde yazar olarak kendine yer bulur. Roman ve film arasında bire bir uymayan fakat birbirinin yerine geçen unsurlar da vardır. Bunlardan biri Yeraltından Notlar romanındaki Yeraltı adamı yemek sırasında karşısındaki insanları önemsemediğini göstermek adına yemek yenilen yerde durmadan bir ileri bir geri yürür. Karakterin bu davranışı filmde ise farklı biçimde yer bulmuştur. Muharrem, hararetli geçen tartışmaların ardından Cevat ve arkadaşlarını alt edememiştir. Bunun sonucunda yaşadığı aşağılanma duygusuyla ve alkolün de etkisiyle dans ederek türkü söyler. Muharrem'in dans edip türkü söyleme eylemi kitaptaki durmadan ileri geri yürümenin karşılığı olarak değerlendirilebilir. Muharrem'in bu davranışındaki amacı onları önemsemediğini göstermektir. Türkü söyleyip dans ederek sanki zafer kazanmış gibi bir havası vardır. Fakat işin doğrusu bu yaptığı davranışla gülünç bir duruma düşmüştür. Kendisi fark etmese de Muharrem'in bu davranışı Cevat ve arkadaşlarını oldukça eğlendirir. Muharrem masadan uzaklaşıp sırtını dönerek dans ettiği için Cevat ve arkadaşlarının mekandan ayrıldığının bile farkına varamaz. Daha sonra Cevat ve arkadaşlarının peşine düşer ve onları ararken gittiği oteli ayağa kaldırır. Otel güvenliği tarafından etkisiz hale getirilir ve dışarı atılır. Son bir kez hesap sorma ve Cevat'a karşı üstünlük kurma çabası da sonuç vermez ve Cevat'a karşı kaybeden biri olduğu iyice kesinlik kazanır.

Hem kitapta hem de filmde olan önemli bir sekans ise başkarakterlerin yemekten sonra görüştüğü hayat kadını ile olan ilişkisi ve diyalogudur. İki metinde de ölümü sorgulayış vardır. Romanda da kitapta da başkarakter, ölümü hayat kadınına hatırlatarak onu gerçekle yüzleştirmek istemekte bu amaçla da yaşadıklarını hayat kadınına ürkütücü bir şekilde anlatmaktadır. Fakat hayat kadını ise bu gerçeklikten kaçınmakta ve başkarakteri küçümsemektedir. Aşağılandığını hisseden başkarakter, kadına evinin adresini verir ve nihayetinde kadın başkarakterin evine geldiğinde ondan intikam alır. Bu olay örgüsü iki

metinde de vardır. Yani yönetmen bu bölümü büyük ölçüde aslına sadık kalarak uyarlamıştır diyebiliriz.

Hayat kadınıyla ilk görüşmenin sonunda romanda olmayan fakat filmde olan bir durum vardır: Muharrem'in evini yerle bir etmesi… Bu sahne filmin son sahnesidir. Muharrem'in iç sesi olarak verilir tıpkı Dostoyevski'nin kaleminden çıkmış gibidir. Romanda da sıkça dile getirilen karakterin her şeye rağmen değişemeyeceğini bilmesi ve bunu kabullenmesi durumu özetlenmektedir:

"Acı en üst sınırına ulaştığında alçakçasına zayıflamaya, yerini daha önce hiç tatmadığım cinsten başka bir duyguya bırakmaya başladı.Kendini olanca şiddetiyle hissettiren, diş ağrısına benzeyen zevkli bir duygu. Birden başıma gelen bütün felaketlerin nedeninin bu olduğunu anladım, artık değişemeyeceğimi, bunu kendimin de istemediğini, başka bir adam olamayacağımı söylüyordu..."

Demirkubuz, bir röportajında bu yıkımın Muharrem'in kendi kişisel yıkımını mı simgeliyor sorusuna şu şekilde cevap verir:

"İlk bakışta böyle düşünülebilir. Fakat ben o konulara böyle düşünülebilecek bir alan açmama rağmen özünde başka türlü bakıyorum. O sahneyi düşünürken ve çekerken bu dediğin benim aklıma hiç gelmedi, senin söylediğin hezeyan da… Ben bunları gerçeklik duygusunun içinde ele alıyorum, aksi takdirde bu hikâyenin herhangi bir vicdanı kalmaz. Seyircide marjinal bir şey izliyorum duygusu yaratır ki ben bunun için asla film çekmem. Benim için neydi diye sorarsanız, en basit haliyle şu: Ben duygusu denilen şeyin ölçüsünü kaçırdığımız zaman ve bu ben'imizle kurduğumuz ilişkiyi derinleştirdiğimiz ölçüde bunun tahribat dışında başka bir yolu yok. Ben bu filmi şöyle bir düşüncenin sonucunda çektim; insanın, insanlığın en tarihsel mücadelesi kendi ben'ine karşı olan mücadeledir. Bütün dinlerin, ideolojilerin, geleneklerin, kültürlerin bu ben'i terbiye etmek, hayatımızda yarattığı acıları ve neden olabileceği tahribatı önlemek çabasının bir sonucu olarak ortaya çıktığını düşünüyorum." (http://www.hayalperdesi.net/soylesi/61-insanlara-eglence-vaat-etmiyorum-muglaklik-vaat-ediyorum.aspx Erişim Tarihi: 29.09.2016)

Bu cevabı göz önünde bulundurarak, Demirkubuz'un Dostoyevski'ye büyük bir hayranlık ve sevgi beslemesine rağmen onun eserini filme aktarırken sadık kalmak yerine filmin kendi gerçekliğini önemsediğini söyleyebiliriz. Demirkubuz Yeraltından Notlar'ı en az 10-15 kez okuduğunu söyler buna ek olarak da senaryoyu yazarken kitaba bakmadığını ve kitabı unutmaya çalıştığını sözlerine ekler.

6. Sonuç

Bir yönetmen bir film yapımında fikir aşamasından filmin nihai halini aldığı montaj aşamasına kadar birçok değişkenin etkisinde kalabilir. Bu değişkenler; yönetmenin gözlemleri, kendi geçmişi, iç sesi, sezgileri, ilgilendiği bilim dalları ve sanat dalları olarak sıralanabilir. Sinema tarihine bakıldığında yönetmenlerin en çok etkilendikleri sanat dalı olarak sinemayı söylemek mümkündür, çünkü sinema yapısı itibariyle edebiyatla dramatik yapıları, karakterleri, olay örgüleri, zamanı ele alış biçimleri açısından bazı benzerliklere sahiptir. Edebiyat, sinemayla kıyaslandığında da daha köklü ve klasikleşmiş bir sanattır ve sinemanın öykü anlatma gücü fark edildiğinden itibaren bu iki sanat arasındaki ilişki de iyice güçlenmiştir. Edebiyat eserleri, sinemacılar için her zaman yol gösterici ve ilham kaynağı olmuştur. Kimi yönetmenler edebi eserleri doğrudan filme alırken, kimi yönetmenler ise edebi eserlerde kendilerini etkileyen bir veya birden fazla karakteri, edebi eserde yer alan olaylara yer vermiş, özellikle senaryolarına uygun buldukları diyaloglardan alıntılar yapmışlardır. Bu bağlamda

sinema ve edebiyatın kurduğu derin bağ Zeki Demirkubuz sinemasında da açık şekilde görülmektedir. Varoluşçu edebiyatın etkisinde olan ve hayata bu pencereden bakan Demirkubuz, doğal olarak filmlerine seçtiği konulardan onları işleyiş biçimine kadar Dostoyevski, Camus, Sartre, Nietzsche gibi yazarlardan etkilenir. Zeki Demirkubuz'un bütün filmlerinde yoğun bir Dostoyevski etkisi görülmektedir. Belki de Demirkubuz'u yönetmen olmaya iten nedenlerin başında da onun tesadüfi bir şekilde Dostoyevski okumaya başlaması gelir. Demirkubuz'un bütün filmlerinde belirli ölçülerde Dostoyevski etkisi görülse dahi özellikle Yeraltı filminde Demirkubuz ve Dostoyevski ilişkisi üst seviyelere ulaşmıştır. Demirkubuz, ilk kez 9. uzun metrajlı filmi olan Yeraltı'nda doğrudan Dostoyevski'nin bir eserini uyarlama yoluna gitmiştir. Ancak bu uyarlamada metnin kendisinden ziyade metnin duygusuna sadık kalınmıştır.

Filmin çıkış noktası Dostoyevski'nin bir kitabı olmasına rağmen sanki Zeki Demirkubuz'un diğer filmlerine de bakıldığında filmin öyküsünün diğer Demirkubuz filmlerinden büyük bir farkı olduğunu söylenemez. Bu açıdan bakıldığında Zeki Demirkubuz Yeraltı'ndan notları kendi temalarını anlatmaya devam ettiği bir araç olarak kullanmıştır yorumunu yapmak mümkündür. Roman ve film iç içe geçmiş bir bütün olarak kabul edilebilir. Sonuç olarak baktığımızda iki metin arasında beklenildiği gibi önemli ölçüde benzerlikler vardır ve metinlerarasılık açısından düşünüldüğünde derin ilişkiler rahatlıkla kurulabilmektedir. İki metin de birbirinden bağımsız birer metin olmalarının yanı sıra aynı zamanda birbirini tamamlayıcı bir niteliğe de sahiptir.

Kaynakça

Aktaş, S. (2011). Bir Yeni Roman Uyarlaması Olan "Saatler" Filminde Metinlerarasılık ve Göstergeler Arasılık, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Aktulum, K. (2000). Metinlerarası İlişkiler, Ankara: Öteki Yayınevi.

Atam, Z. (2010). "Yeni Sinemanın" Dört Kurucu Yönetmeni: Yeşim Ustaoğlu, Zeki Demirkubuz, Derviş Zaim, Nuri Bilge Ceylan. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı Sinema Dalı, Bazin, A. (2000). Sinema Nedir? İbrahim Şener (Çev.) İstanbul: İzdüşüm Yayınları.

Civan, C. (2012). Yeraltı: İnsanı Ararken http://www.zekidemirkubuz.com/Content.aspx?ContentID=147 (27.03.2017)

Civan, C. & Deniz, T. (2012) "İnsanlara Eğlence Vaat Etmiyorum, Muğlaklık Vaat Ediyorum". http://www.hayalperdesi.net/soylesi/61-insanlara-eglence-vaat-etmiyorum-muglaklik-vaat-ediyorum.aspx (27.03.2017)

Demir, Ö. & Acar, M., (1997), Sosyal Bilimler Sözlüğü, Vadi Yayınları, Ankara.

Demirkubuz Z. OT Dergisi (2016), Şubat Sayısı

Dostoyevski, F. M. (2003). Yeraltından Notlar. Mehmet Özgül (Çev.). İstanbul: İletişim.

Freud, S. (2014). Sanat ve Sanatçılar Üzerine. Kâmuran Şipal (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.

Hazar, N. M. & Koca, A.
http://www.zekidemirkubuz.com/Content.aspx?ContentID=159 (27.03.2017)

http://www.zekidemirkubuz.com/Content.aspx?ContentID=149 (27.03.2017)

Kılınç, B. (2016). Yönetmen ve Uyarlamada Aşırı Yorum: "Yeraltından Notlar" ve "Yeraltı Arasında". Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:15, Sayı:1 (55-64) Eskişehir.

Muharrem Türkiye'nin Yeraltı'ndan Çıktı. (2012). http://www.zekidemirkubuz.com/Content.aspx?ContentID=150 (27.03.2017)

Nar, M. Ş. (2014). Yapısalcılık Kavramına Antropolojik Bir Yaklaşım: Levi-Strauss ve Yapısalcılık. A. Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi, 27: 29-46.

Özay, Y. (2007) Metinlerarası İlişkilerde Sözlü Yapıtların Ve Sanatçıların Konumu Üzerine. Milli Folklor Dergisi, Yıl:19, Sayı: 75, Ankara.

Ötgün, C. (2009) Sanat Yapıtına Yaklaşım Biçimleri. Gazi Sanat Tasarım Dergisi, Ankara.

Özer, M. (2012). http://www.zekidemirkubuz.com/Content.aspx?ContentID=148 (27.03.2017)

Ryan, M. (2012) "Eleştiriye Giriş", De Ki Yayınları, (Çev. E. S. Onat), İstanbul.

Varank, G.D. & Okur, Y. (2006). Sinema Söyleşileri, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi

Sevin, A. (2013). Freudyen Yaklaşımla Zeki Demirkubuz Sinemasında Suç ve Ceza, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Yüksek Lisans Programı, İstanbul.

Wollen, P. (2014). "Sinemada Göstergeler ve Anlam", Metis Yayınları, (Çev. Z. Aracagök, B. Doğan), İstanbul.

The Problems of Women Working in Home Services in Turkey: Zonguldak Sample

Banu ÖZBUCAK ALBAR[1], **Sanem BERKÜN**[2]

Abastract

In recent years, women have started to take place more often in many sectors in working life. The change in the family structure, the increase in women's education levels, the legislation developed and the economic requirements are just a few of the reasons that have influenced women to be more active in their working lives. However, women workers face many problems in their working life. With this study, it was aimed to reveal the problems that the women working in domestic services in our country encountered and 12 women interviewed in Zonguldak province who performed housekeeping work in housekeeping. As a result of the work done, it has been revealed that the women working in daily cleaning work have problems such as difficulty of working conditions, precarious work, low wages, and lack of continuity of work due to irregular working days.

Keywords: Working life, Female workforce, Working in home services

Türkiye'de Ev Hizmetlerinde Çalışan Kadınların Sorunları: Zonguldak Örneği

Özet

Son yıllarda kadınlar çalışma hayatında birçok sektörde daha sık yer almaya başlamıştır. Aile yapısında yaşanan değişim, kadınların eğitim seviyelerinin yükselmesi, geliştirilen mevzuat ve ekonomik gereklilikler kadınların çalışma hayatında daha aktif olmalarında etki gösteren nedenlerden sadece birkaçıdır. Bununla birlikte kadın çalışanlar, çalışma hayatında birçok sorunla karşılaşmaktadırlar. Bu çalışma ile ülkemizde ev hizmetlerinde çalışan kadınların, karşılaştıkları sorunları ortaya koymak amaçlanmış ve Zonguldak ilinde ev hizmetlerinde temizlik işçiliği yapan 12 kadın ile mülakat yapılmıştır. Yapılan çalışmanın neticesinde gündelik temizlik işçiliği yapan kadınların çalışma koşullarının zorluğu, güvencesiz çalışma, alınan ücretin düşük olması, düzensiz çalışma günleri sebebiyle işin sürekliliğinin olmaması gibi konularda sorunlar yaşadığı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çalışma yaşamı, Kadın işgücü, Ev hizmetlerinde çalışma

[1] Yrd.Doç.Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi, İ.İ.B.F., Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
[2] Yrd.Doç.Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Giriş

Dünya nüfusunu oluşturan kadınlar tarih boyunca çeşitli dezavantajlarla karşı karşıya kalmıştır. Günümüzde de kadınlar nüfusları ile orantılı olarak toplumsal refahtan pay alamamaktadırlar. Bu durum kadınlara yönelik olarak geliştirilen sosyal politikaların önemini artırmış, gelişmişlik düzeyinin önemli göstergeleri arasında kadınların toplumla olan bütünleşmeleri esas alınmıştır. Birçok uluslararası sözleşmenin konusu kadın erkek eşitliği olmuştur. Eşitliği sağlama noktasında aşılması gereken önemli engellerden biri de kadın istihdam sorunlarıdır. Uluslararası kuruluşlar kadın istihdamının artırılması için projeler geliştirmekte ve bu projelerin uygulanması için önemli fonlar aktarmaktadırlar. Ayrıca ulusal mevzuatlarda da kadın istihdamını artırmaya yönelik düzenlemeler artmaktadır. Türkiye'de de kadınların korunmasına ve kadın istihdamının artmasına yönelik sosyal politika alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunları ve iş hayatıyla birlikte toplumdaki geleneksel rollerini aksatmadan yerine getirmede yaşadıkları zorlukları, uygulamada "ev hizmetlerinde temizlik işçiliği" mesleğini yapan kadınlar özelinde incelemektir. Bu çerçevede, Zonguldak ilinde ev hizmetlerinde temizlik işçiliği yapan 12 kadın ile mülakat çalışması yapılmıştır. Çalışmada öncelikle kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları sorunlara ve kadının işgücüne katılımındaki esnek çalışma biçimlerinden biri olan ev hizmetlerinde çalışma kavramına yer verilecek daha sonra temizlik işçisi kadınlarla yapılan mülakat çalışmasının bulguları aktarılacaktır.

1. Çalışma Hayatında Kadınlar ve Karşılaşılan Sorunlar

Dünyanın her yerinde kadınlar sahip oldukları cinsel kimliklerinden ötürü toplumla bütünleşme sürecinde önemli engellerle karşı karşıyadır. Birleşmiş Milletler tarafından yapılan bir araştırmaya göre dünyadaki işlerin %66'sı kadınlar tarafından görülmektedir. Buna karşılık kadınlar, dünyadaki toplam gelirin ancak %10'una ve dünyadaki mal varlıklarının ise %1'ine sahiptir. Gelişmiş ülkelerde kadın hakları yasal olarak sert kanunlarla korunduğu ve sosyal politikalar daha çok boyutlu hazırlandığı için kadınların refah durumu görece daha iyidir(Çeştepe & Berkün, 2016: 2291-2292; Ülker, 2015). Bununla birlikte Güney Avrupa Refahı Modeli, devlet merkezli sosyal politika eksikliklerini ortaya koymakta ve Türkiye bu model kapsamında bulunan ülkeler içerisinde yer almaktadır. Güney Avrupa'daki geleneksel sosyal yapılar ve kamu politikaları ev geçindiren erkeğin otoriteyi elinde tuttuğu, kadının işlevinin ise yeniden üretim ve bakım ile sınırlı olduğu aile içi ilişkileri desteklemektedir (Buğra & Keyder, 2008: 375-377). Bu yapılanma içerisinde birçok Güney Avrupa ülkesi gibi Türkiye'de de kadınlar eğitim, sağlık, istihdam gibi birçok alanda büyük sorunlarla karşılaşmaktadır(Berkün, 2016: 355).

Dünya Ekonomik Forumu'nun 2006 yılında ilk defa yayınladığı Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi toplumsal cinsiyet eksenindeki eşitsizlikleri ve ülkelerin bu alandaki ilerlemelerini takip altına almaktadır. Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi ülkelerdeki cinsiyet eşitsizliklerini farklı gelir grupları ve bölgeler arasında karşılaştırma yapmaya imkan verecek şekilde ekonomi, siyaset, eğitim, sağlık olmak üzere 4 alt alan ekseninde ölçmektedir. 2015 raporuna göre toplumsal cinsiyet eşitliğinde en önde gelen ülkeler sırasıyla İzlanda, Norveç, Finlandiya, İsveç, İrlanda, Ruanda, Filipinler, İsviçre, Slovenya ve Yeni Zelanda iken son üç sırada Suriye, Pakistan ve Yemen yer almaktadır. Öte yandan 2014 raporunda 142 ülke arasında 125. sırada yer alan Türkiye, 2015 itibariyle 145 ülke arasında 130. sıraya gerilemiş bulunmaktadır(World Economic Forum, 2015: 9).

Birçok ülkede kadınların iş hayatına katılma oranları erkeklerden düşük düzeydedir. Ancak, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu durum daha da belirgindir. Eğitim ve vasıf düzeylerinin düşük olması, kadının kırsal kesimde ücretsiz aile işçisi olarak çalışması, kültürel nedenler (çocuk sahibi olması, ev işleriyle meşgul olması, eşinin izin vermemesi...), eşit işe eşit ücret verilmemesi, yasal düzenlemelerin suiistimal edilmesi, yasal düzenlemelerin yetersizliği, kadına yönelik bakış açısı, gerek kamuda gerekse özel sektörde esnek iş imkanlarının olmaması, erken evlilik kadınların çalışmaması/çalışamaması nedenlerinden öne çıkanlardır (Berkün vd., 2015: 46-47).

Avrupa Birliği üye ülkelerinin istihdam oranı incelendiğinde; 2015 yılında kadın istihdam oranının en yüksek olduğu ülke %74 ile İsveç iken en düşük olduğu ülke %42,5 ile Yunanistan'dır. TÜİK verilerine göre Türkiye'de 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus içerisinde istihdam oranı 2015 yılında %46'dır. Bu oran erkeklerde %65 iken, kadınlarda sadece %27,5 olarak belirlenmiştir(TÜİK, 2017).

2. Ev hizmetlerinde Çalışma

Çalışan kadının evi ile işi arasındaki boşluk ve yetersizlikleri doldurmak amacıyla ortaya çıkan ev hizmetleri alanı, günümüzde, özellikle orta ve üst gelir seviyelerine sahip pek çok ailenin istihdam sağladığı bir sektördür. Bu sektörde geleneksel zihniyet çerçevesinde genellikle ev hizmetinde çalıştırılacak kişi, kadın olmaktadır. Baş aktörleri kadınlardan oluşan "Ev Hizmetleri Sektörü" çalışma koşullarından ve yasal düzenlemelerden kaynaklanan önemli sorunları içinde barındırmaktadır (Yıldırımalp, 2014: 45-46). Bununla birlikte dünya genelinde ev hizmetlerinde çalışanların sayısı artış gösterdiğinden uluslararası sözleşmelerle ev hizmetleri alanında çalışanların sorunları aşılmak istenmektedir. Uluslararası Çalışma Konferansı 2011 yılı Haziran ayında 189 sayılı Ev İşçileri Sözleşmesi'ni ve 201 sayılı Tavsiye Kararı'nı benimsemiştir. Söz konusu iki belge ilk kez özel olarak ev işçileri için insana yakışır işlerin teşvik edilmesini hedefleyen uluslararası standartlar getirmiştir. O zamandan bugüne iki belge, ev işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarını iyileştirmeye çalışan politika yapıcılar için önemli bir rehberlik kaynağı olarak işlev görmüştür(Erdoğdu & Toksöz, 2013: Önsöz).

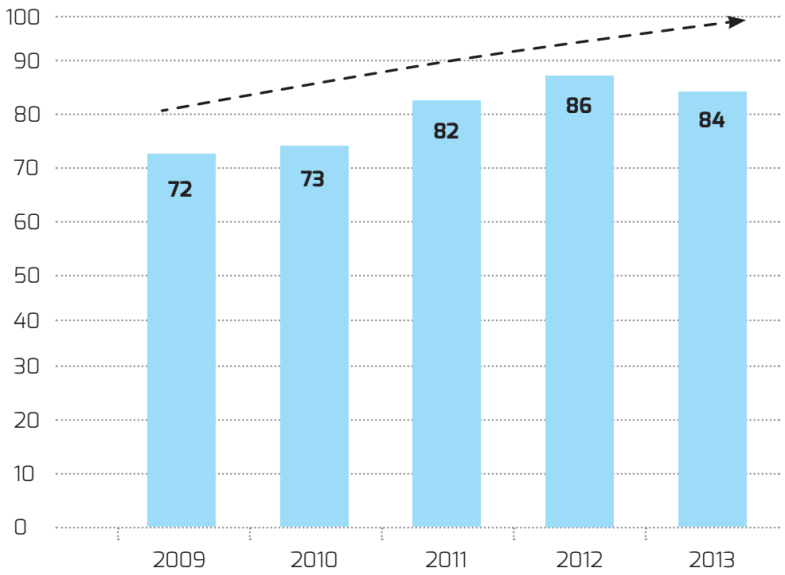
2013 yılında çıkarılan Ev Hizmetlerinde 5510 sayılı Kanunun Ek 9. Maddesi Kapsamında Sigortalı Çalıştırılması Hakkındaki Tebliğ'de ev hizmeti ev içerisinde yaşayan aile bireyleri tarafından yapılabilecek temizlik, yemek yapma, çamaşır, ütü, alışveriş, bahçe işleri gibi gündelik işler ile çocuk, yaşlı veya özel bakıma ihtiyacı olan kişilerin bakım işlerinin aile bireyleri dışındaki kişiler tarafından yapılması şeklinde tanımlanmıştır.

TÜİK, Hane Halkı Gelir Tüketim Anketi (HHGTA) tarafından yapılan tanımlamada ev hizmetleri, evlerde yaptırılan hizmet işleri olarak ifade edilirken, ev hizmetinde çalışanlar; "Bahçıvanlar (özel), bekçi (özel; ev, tarla, mülk vb. benzeyen), evde çalışan aşçılar, evde çalışan dadılar, mürebbiyeler, evde çalışan hizmetçiler, eve gelen özel öğretmen (evde özel ders), evlerde yaptırılan hizmet işleri, gündelikçi, temizlikçi kadınlar, kahyalar, uşaklar, kapıcılar, seyis, şoför (özel)" olarak tanımlanmaktadır(Yıldırımalp, 2014: 47).

Bilişim teknolojilerindeki gelişmenin de etkisiyle vasıfsız iş gücü için istihdam alanlarının daralması ile özellikle eğitim ve vasıf seviyesi düşük kadınlar ve göçmen kadınların Türkiye'de yaygın olarak ev hizmetlerinde çalıştığı görülmektedir. Ev hizmetlerinde çalışanlara genellikle kayıt dışı istihdam edilmektedir. Yasal düzenlemeler ev hizmetlerinde kayıt dışı istihdamın azaltılmasını hedeflemektedir.

Şekil 1. Türkiye'de "Ev İçi Çalışan Personelin İşverenleri Olarak Hane Halklarının Faaliyetleri" Sektöründe Kayıt Dışı İstihdam Oranları: 2009-2013 (%)

Kaynak: TÜİK Hane Halkı İşgücü İstatistikleri Veri Tabanı

Kaynak: ÇSGB (2015) Ev Hizmetleri Sektörü Sosyal Güvenlik Mevzuatı Açısından İşveren Rehberi, 8.

5510 sayılı Kanunun Ek 9. Maddesi Kapsamında Sigortalı Çalıştırılması Hakkındaki Tebliğ'den evinde sigortalı çalıştıran gerçek kişiler yararlanacak olup, tüzel kişilik adına bu madde kapsamında sigortalı çalıştırılması talepleri kabul edilmeyecektir. Ayda 10 günden az çalışanlar iş kazası ve meslek hastalığı yönünden sigortalı sayılacak, primleri çalıştıran kişi tarafından ödenecek, sigortalılar isterlerse takip eden ayın sonuna kadar uzun vade (emeklilik) ve genel sağlık sigortası primi ödeyebilecektir. Ayda 10 gün ve üzerinde çalışanların primleri işverenleri tarafından kolay işverenlik uygulamaları çerçevesinde ödenecektir. İşveren tarafından; işveren ve gündelikçi olarak çalıştırılacak kişi tarafından imzalanan "Ev Hizmetlerinde 10 Gün ve Daha Fazla Çalıştırılacaklara İlişkin Bildirge' ile sosyal güvenlik merkezlerine ya da sosyal güvenlik il müdürlüklerine başvuru yapılacaktır. Bildirgede, gündelikçinin işe giriş tarihi, günlük kazancı, ayda kaç gün çalışacağı, ev hizmetinde ne için çalıştırılacağı (temizlik mi, hasta bakıcı mı, çocuk bakıcısı mı) gibi bilgilere yer verilmelidir. Çalıştıran kişi bu kişiler için çalıştırdıkları her bir gün için asgari ücretin günlük tutarının % 2'si oranında iş kazası ve meslek hastalığı primi ödeyecektir. Sigortalıyı bildirmek işverenin en önemli yükümlülüğüdür. Sigortasız çalıştırılan her sigortalı için 2 asgari ücret ceza ödenir.

- Yasal süresi geçtikten sonra ancak Kurum tespit etmeden önce sigortalıyı bildirme durumunda, ödenecek idari para cezası her bir işçi için 1 asgari ücrete düşer.
- Sigortasız işçi çalıştırmanın işveren açısından en büyük risklerinden biri, sigortasız işçinin iş kazası geçirmesi ya da meslek hastalığına tutulmasıdır.

Yabancı personelde Çalışma İzni alınmadan yapılan çalışmalar kaçak çalışma kabul edilir. Denetimlerde tespit edilmesi halinde işverene ve yabancıya idari para cezaları uygulanır. Ayrıca yabancı sınır dışı edilebilir.

3. "Ev Hizmetlerinde Temizlik İşçiliği" Alan Araştırması

3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmada ev hizmetlerinde temizlik işçisi olarak çalışan kadınların istihdam edilmeleri, çalışma biçimleri, emekleri karşılığı aldıkları ücret düzeyi, çalışan ile çalıştıran arası ilişkinin kurulması ve iş süreçlerinde karşılaşılan sorunların örnekler üzerinden ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla Zonguldak'ta ev hizmetlerinde temizlik işçiliği yapan 12 kadın ile derinlemesine mülakat yapılmıştır. Katılımcılar gönüllülük esasına göre çalışmada yer almışlardır. Araştırmada biçimsel mülakat tekniği kullanılmıştır. Görüşmeler sırasında önceden yapılandırılmış sorular sorulmuş, görüşmenin seyrine göre planda olmayan sorular da yöneltilmiştir. On kişi ile yüz yüze, iki kişi ile de telefon görüşmesi yapılarak cevaplardan elde edilmiş ve çalışma tamamlanmıştır.

3.2.Araştırmanın Bulguları

3.2.1.1.Demografik Özellikler

Bu bölümde; katılımcıların yaş, eğitim durumu, medeni durum ve çocuk sahibi olup olmama gibi demografik özellikleri incelenecektir.

Katılımcıların %50 'si 31- 40 yaş grubunda, %42'si 41-50 yaş grubunda ve % 8'i ise 51-60 yaş grubunda bulunmaktadır. Görüldüğü üzere katılımcılar orta yaş ve üzeri yaş grubunda yer almaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grubu	Sayı	Oran(%)
31-40 yaş	6	% 50
41-50 yaş	5	% 42
51- 60 yaş	1	% 8
TOPLAM	**12**	**100**

Araştırmaya katılanların eğitim durumları incelendiğinde; okuryazar olanların oranı %17, ilkokul mezunlarının oranı %75 ve ortaokul mezunu olanların oranı ise %8 olarak görülmektedir. Görüldüğü üzere katılımcıların büyük çoğunluğu ilkokul mezunu çalışan kadınlardan oluşmaktadır.

Tablo 2: Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	Sayı	Oran(%)
Okuryazar	3	% 17

İlkokul	9	% 75
Ortaokul	1	% 8
TOPLAM	**12**	**100**

Araştırmaya katılanların medeni durumlarına bakıldığında; katılımcıların çoğunluğu % 92 oranında evli olup, % 8'inin eşi vefat ettiği tespit edilmiştir. Katılanlar arasında bekar kadın bulunmamaktadır.

Tablo 3: Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

Medeni Durum	**Sayı**	**Oran(%)**
Evli	11	% 92
Dul	1	% 8
TOPLAM	**12**	**100**

Araştırmaya katılan evli kadınların eşlerinin çalışma durumları incelendiğinde; eşlerin %73 oranında büyük çoğunluğunun inşaat ve tarım işçisi gibi geçici işlerde düzensiz olarak çalıştığı, %18'inin emekli olduğu, %9 'unun ise hiç çalışmadığı görülmektedir.

"*Ben evin erkeği ve çalışanı oldum, adamsa evin hanımı oldu. Benim adam çalışmıyor ne yapayım, 5 çocuğum var yapmak zorundayım."(G2)*

Araştırmaya katılan kadınların çocuk sayısına bakıldığında; kadınların en fazla 5 çocuğunun bulunduğu ancak bu sayıda çocuğu olanların sadece % 8'lik bir ağırlığa sahip olduğu görülmektedir. En fazla % 51 oranında 1 yada 2 çocuğa sahip, % 33 oranında ise 3 ya da 4 çocuğa sahip olan kadın belirlenmiş olup, hiç çocuğu olmamış % 8 oranında kadın bulunmaktadır.

"Sürekli gittiğim bir ev var,ailevi maddi sıkıntılarımdan dolayı çalışıyorum. İşimde mutluyum gittiğim evin çocukları da var. Onları da sevdiğim için mutlu oluyorum. "(G8)

Tablo 4: Katılımcıların Çocuk Sayısına Göre Dağılımı

Çocuk sayısı	**Sayı**	**Oran(%)**
0 çocuk	1	% 8

1-2 çocuk	6	% 51
3-4 çocuk	4	% 33
5 çocuk ve üstü	1	% 8
TOPLAM	**12**	**100**

Araştırma kapsamında kadınların yaşadığı evlerin kira olup olmadığı incelendiğinde; %58'inin oturdukları evin kiracısı konumunda oldukları, % 42'sinin ise mülkiyeti eşlerine ait olmakla birlikte, evin sahibi olduğu belirlenmiştir.

"Ekonomik sıkıntılar ve geçim darlığımız sebebiyle çalışmaya başladım.Eşimle birlikte çalıştığımız evin müştemalatında kalıyorduk, evim yoktu orda yiyip içiyordum. Sonra yaptığım işten kaynaklı rahatsızlığım başlayınca ev sahibi işten çıkarttı.Mecbur kiradayım. (G7)

Ayrıca araştırmada kadınların sadece kendi düzensiz kazançlarıyla ellerine geçen ortalama aylık gelirleri incelendiğinde; % 8'inin 150 ile 300 lira arası, %33'ünün 300 ile 600 lira arası,%33'ünün 600 ile 1000 lirası arası, %26'sının ise 1000 ile 2000 lira arası ortalama gelir elde ettiği belirlenmiştir. Kadınların çalışma saatlerinin saatlik, yarım günlük ya da tam günlük olması ve asıl önemlisi düzenli olmaması, gelirlerinin değişken olmasına sebep olmaktadır.

Tablo 5: Katılımcıların Ortalama Aylık Gelir Dağılımı

Aylık ortalama gelir	**Sayı**	**Oran(%)**
150- 300 arası	1	% 8
300-600 arası	4	% 33
600-1000 arası	4	% 33
1000-2000 arası	3	% 26
TOPLAM	**12**	**100**

3.2.2. Kadının Çalışmasının Nedeni

Ev hizmetlerinde temizlik işçiliği yapan kadınların çalışma nedenleri araştırıldığında, *"evin geçimine katkı sağlamak"*ve özellikle *"çocukları için bir gelecek olmak"* kadınlar için çalışmanın temel nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır.

"*Maddi sıkıntılar sebebiyle çalışmaya başladım, temizlik çok zor ama seviyorum işimi. İnsan sevmediği işi yapamaz zaten. İlerde çocuklarıma daha iyi bir gelecek sunmak için, ilerde anne baba maddi durumu yoktu okutamadınız demesinler diye çalışmak zorundayım. Yoksa kim ister el işini yapmak…"(G6)*

"*Eve katkı oluyor, hiç kimseye mudaram olmuyor, evin bir çok eksiğini aldım. Çalışmasam eşimden para isteyip yetiştirmeye çalışmak zorundayım. İnsanın az da olsa kendi kazancı gibisi yok. Çocuklarıma baza aldım. Onların taksiti bitiyor, bütün eksiklerimi alıyorum, mutlu oluyorum.(G3)*

Ayrıca gelir sağlamak için kadınların ev işini tercih etmesinde, eğitim seviyelerinin düşük olması, buna bağlı vasıfsız olmaları ve yıllardır ev hanımı olarak en iyi bildikleri işin bu iş olduğunu savundukları gözlemlenmiştir.

"*Çocuklarımın ihtiyaçlarını karşılayabilmek,eşime yardımcıolabilmek ve eğitimim olmadığı için bu işi yapıyorum. Aldığım ücret yaptığım işin niteliğine göre az ama yapacak bir şeyim yok. Çalışmak zorundayım…(G10)*

3.2.3. Yapılan İş İçeriği Ve Çalışma Süresi

Yapılan iş içeriği ve çalışılan süreler incelendiğinde, genel bir standarttan söz edilememektedir. Yapılan işler ev içi temizliği, iş yeri temizliği ya da apartman temizliği olabilmektedir. Bu işler anlaşmalı olarak bazen haftanın belirli günlerinde sabitken, bazen ise çağrı üzerine değişkenlik göstermektedir. Bu açıdan çalıştıranla anlaşma sağlayıp gidilen sabit bir iş bulmak, çalışan kadın için iş güvencesi gibi algılanmaktadır.

"Ev yapturduk, borçlanduk o yüzden başladım bu işe. Günlük çağrıldukça gidiyom. Aslında bizim Zeynep gibi bir- iki evi bağlayabilsem haftada iki günüm garanti olur, ne alcağımı bilürdüm…(G5)

Görüşme yapılan kadınların genel olarak haftanın her günü çalıştığı görülmektedir. Ancak 2 kadın çalışanın, eşlerinin haftasonu çalışmaya izin vermemesinden dolayı sadece hafta içi çalıştıkları belirlenmiştir. Kadınlardan 4'ünün haftada bir ya da 15 günde bir sabit olarak gittiği bir ev bulunmakta olup, 1'inin de yarım günlüğüne merdiven temizliği amacıyla gittiği sabit günleri bulunmaktadır. Çalışılan süre değerlendirildiğinde, belirli bir standartın olmadığı ancak merdiven temizliğinde çalışılan sürenin yarım gün olarak değerlendirilip ortalama 3-4 saat sürdüğü, tam gün çalışılan iş yeri ya da ev temizliğinin ortalama 9-10 saat sürdüğü belirlenmiştir.

"Haftanın beş günü çalışıyorum, hafta sonları çalışmam. Eşim haftasonları evde olmamı istiyor. Sabahları sekiz buçuk ya da dokuz gibi başlıyom, akşam da beş gibi bitiriyom. (G5)

"Merdiven yıkamaya gittiğim zaman 3-4 saatlik çalışıyorum. 15 günde bir gittiğim Sevim Hanım var. Oraya sabah 8'den akşam 6'ya kadar gidiyorum.Arada da sabit olmayan apartmanlara merdiven yıkmaya gidiyorum.Fakat herkesin evine de temizliğe gidemem eşim izin vermiyor. (G12)

3.2.3.1.Sosyal Güvenlik ve İş Kazası

Ev hizmetlerinde temizlik işçisi olarak çalışan kadınların, çalışma koşulları oldukça ağır ve fiziksel olarak yorucu işlerdir. Görüşmeye katılan kadınların tamamı kayıt dışı, enformel sektör çalışanıdır. Görüşülen kadınlardan sadece 1'i elde ettiği gelirden kendi sigortasını yatırmaktadır.

Kadınlara çalışma hayatları boyunca uğradıkları iş kazalarının olup olmadığı sorulduğunda; görüşmeye katılanlardan sadece birinin ciddi bir iş kazası yaşadığı tespit edilmiştir. Üç parmağının tırnak hizasından kopmak suretiyle kalıcı bir iş kazası yaşayan kadının yaşadığı bu kazayı dile getirirken kurduğu cümle dikkat çekicidir: "*benim akluma geldiydu bir sakatlık olacağu ama karu üsteleyince bişey diyemedim…"*

" Gettiğum evde karu balkondaki toprağı atalım aşağu dedi. Ben atmayalum dedim. Üsteleyince bende sonradan atak bari dedim. Atarkene karu kendini geri çekince, ip elüme dolanıverdi, koptu işte… (G11)

Sonuç

Türkiye'de özellikle eğitim ve vasıf seviyesi düşük kadınlar ve göçmen kadınların yaygın olarak ev hizmetlerinde çalıştığı görülmektedir. Düşük ücretle, çoğunlukla sosyal güvenlikten yoksun şekilde çalışan bu kişilerin çalışma koşulları oldukça ağırdır. Bununla birlikte yoksullukla mücadele edebilmek için fazla alternatifleri yoktur. Ev hizmetlerinde temizlik işçiliği yapan kadınların çalışma hayatlarında yer alması kendilerine olan güveni arttırmakta ve onlara ekonomik anlamda bir güç sağlamaktadır. Öte yandan bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bunlar;

- Kayıt dışı bir çalışan olmanın güvensizliği
- İş kazası yaşama riski
- İşlerin yapılışında çalıştıranın kendi yöntemleri üzerine dayatması
- İşi yaparken sürekli denetim ve kontrol mekanizması
- Yapılan işin beğenilmemesi ve eleştirilmesi
- Başkasının işini yaparken kendi ev işini ve çocuklarını ihmal etmesi

Yasal düzenlemelerin gelişmesi yanında toplumun bilinç ve duyarlılığının yükselmesi birçok alanda olduğu gibi ev hizmetlerinde çalışan kadınların sorunlarının aşılmasında da olumlu etki yaratacaktır.

Kaynakça

Berkün, S. (2016) "Küreselleşen Dünyada Türkiye'nin Durumu ve Türkiye'de Yaşanan Temel Toplumsal Sorunlar", *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Der: G. Ercins&M. Çoban, Lisans Yayıncılık.

Berkün, S.,Alacahan Dilbaz, N. & Ataklı Yavuz, R. (2015) "Kadın İstihdamını Artırmada Alternatif Bir Değerlendirme: Evde Çalışma", *International Anatolia Academic Online Journal IAAOJ*, 2(2), ss.43-61.

Çeştepe, H. & Berkün, S. (2016) "Türkiye`de Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Aşılmasında Kadın Dostu Kentler", *International Congress of Management Economy and Policy | Proceedings Book ICOMEP*, İstanbul, ss.2286-2298

ÇSGB (2015) *Ev Hizmetleri Sektörü Sosyal Güvenlik Mevzuatı Açısından İşveren Rehberi*, Ankara.

Erdoğdu, S. & Toksöz, G. (2013) Türkiye'de Ev İşçileri, *Uluslararası Çalışma Örgütü Çalışma Koşulları ve İstihdam Serisi,* Yayın No. 42.

Ev Hizmetlerinde 5510 sayılı Kanunun Ek 9. Maddesi Kapsamında Sigortalı Çalıştırılması Hakkındaki Tebliğ, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150401-16.htm (09. 03. 2017)

Moreno, L. (2008) "Süper Kadınlar ve Akdeniz Refahı", *Sosyal Politika Yazıları*, Der: A. Buğra& Ç.Keyder, İstanbul, İletişim Yayınları.

TÜİK (2017) İstatistiklerle Kadın 2016, *Haber Bülteni*, file:///C:/Users/sanemb/Downloads/%C4%B0statistiklerle_Kad%C4%B1n_07.03.2017%20(3).pdf (09. 03. 2017)

Ülker, G. (2015), "Erkek Egemen Dünyada Kadın Olmak", http://akademikperspektif.com/2015/03/02/erkek-egemen-dunyada-kadin-olmak/, (06.11.2016).

World Economic Forum (2015),*The Global GenderGap Report 2015*,http://www3.weforum.org/docs/GGGR2015/cover.pdf, (06.11.2016).

Yıldırımalp, S. (2014) "Türkiye'de Ev Hizmetlerinde Çalışanların Sorunları", *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1, ss. 45-59.

The Film Study on "Namus" Concept: Mustang

Sıla FİSUNOĞLU[1]

Abstract

Honor is a concept that contains different phenomena in the World. However, within cultures, it is generally a case attributed to women. This situation has been shaped in such a framework in the Turkish society as well. Films are framed around patriarchal ideology because cinema is shaped by collecting. In this study, the film "Mustang" in 2015, directed by Deniz Gamze Ergüven, was examined in terms of the concept of honor. The film was analyzed by a qualitative content analysis method. The aim of the study is to examine the concept of honor, which continues to exist in Turkish society, within the totality of film narrative. Within the findings of the study, it has been revealed that even though the culture differs from the culture, the fact that honor occurs constitutes a domination over women.

Keywords: Honor, Gender, Honor Killings, Turkish Cinema

JEL Codes: Z00, Z10, Z19

"Namus" Kavramı Üzerinden Örnek Film İncelemesi: Mustang

Özet

Namus, bünyesinde farklı olgular barındıran bir kavramdır. Ancak kültürler içerisinde genel itibari ile kadınlara atfedilen bir olgu durumundadır. Türkiye toplumunda da bu durum böyle bir çerçeve içerisinde şekillenme göstermiştir. Sinema, topluma göre şekillendiği için filmler de ataerkil ideoloji etrafında çerçevelenmektedir.

Çalışmada Deniz Gamze Ergüven'in yönetmenliğini üstlendiği 2015 yapımı "Mustang" filmi namus kavramı açısından incelenmiştir. Film, niteliksel içerik analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Çalışmanın amacı, Türk toplumundaki, var olan namus kavramını, filmsel anlatı bütünlüğü içinde ele almaktır. İncelenen film ışığında Türkiye'deki namus olgusunun perspektifleri açıklanmıştır. Çalışmanın bulguları içerisinde, kültürden kültüre farklılık gösterse de namus olgusunun kadınlar üzerinde bir tahakküm yapısı kurduğu ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Namus, Toplumsal Cinsiyet, Namus Cinayetleri, Türk Sineması

[1] Yüksek Lisans Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, silafisunoglu@hotmail.com

1. Giriş

Namus, toplumdan topluma ve kültürden kültüre farklılık gösteren kavramdır. Bu kavramın çeşitli şekillerde sahiplik yapısı vardır. Toplum bağlamında namus; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve çevreyle ilintili olarak somutlaştırılan bir kavramdır. Özellikle cinsiyet bağlamında toplumun namusa bakış açısı tamamen ayrımcı bir nitelik gösterir. ""*Namus*" olgusu, ataerkil sistemin ürettiği bir kavram olan toplumsal cinsiyet örüntüleriyle anlam bulmuş ve gün yüzüne çıkmıştır." (Kalav, 2012: 154). Namus, ataerkil bakış açısı ile genellikle sadece kadın üzerinden cinsiyetçi bir yapıya sahiptir. Bir bağlamda kadına biçilen rol ve davranış kalıpları içeren bir tahakküm mekanizması olmaktadır. Bu mekanizma ise yazılı kültür ürünü olmayıp sadece sözlü kültür ürünü olarak toplumda mevcudiyetini sürdürmektedir. "Namus kavramı kültürel sosyal kurallardan üremektedir. Namus açısından en önemli sosyal kurallar cinsellikle ilgili olanlardır." (Uğurlu & Akbaş,2013: 78). Bu bağlamda ele alındığı zaman, namus bir sosyalizasyon alanı oluşturur. Bu sosyalizasyon alanına ise tek bir anlam yüklenerek, cinsel namus etrafında bağdaştırılır. Toplumda cinsel namus, daha çok kadınlar etrafında şekillenen bir yapı haline gelmiştir. Kadının bekâretini kaybetmemiş olmaması, evlilik dışı cinsel hayatının olmaması, düzgün giyinmesi, düzgün hareket etmesi gibi biçilen roller üzerinden namuslu ya da namussuz yargısına varılmaktadır. "Erkek açısından namus genel olarak dürüstlük, işinde güvenilir olma ve ailesinin şerefini-iffetini koruma anlamında algılanırken, kadın için daha çok kadının "cinsel saflığı" üzerinden kurgulanmaktadır. Kadının cinsel saflığı onun "namuslu kadın" olduğunun bir kanıtı olarak görülmektedir. Bu nedenle "namuslu kadın" deyince genellikle akla ilk gelen; kadının evlenmeden önce cinsellik yaşamaması olsa da aynı zamanda, kadının flört etmemesi, giyim kuşam tarzı, adaplı olması, yabancı erkeklerle bir arada bulunmaması, gezip tozmaması, şen şakrak olmaması, ulu orta yerde kahkahalar atmaması, erkeğin sözünden çıkmaması, dilinin uzun olmaması, gibi çeşitli cinsel içerikli davranışlar sayılan davranışları içermektedir." (Gürsoy & Özkan, 2014: 150). Bu nedenle, kadının toplum içinde sayılması, hor görülmemesi için bu sözlü kültür kurallarına uygun hareket etmesi beklenmektedir. Toplumsal cinsiyet bağlamında bakıldığı zaman bu sözlü kültür kuralları erkek için çok yıkıcı bir yapıya sahip değildir. Kadın için, bu normlar, daha yıkıcı ve ağırdır. Kadın, damgalandığı an toplumdan soyutlanmaya daha yakın bir hale gelmektedir.

Türkiye'deki namus algısının bu denli baskıcı bir yapısının olmasının ana nedenlerinden biri topluma ataerkil düzenin hâkim olmasıdır. Bu düzen, yalnızca bir sistem değildir. Sistem kavramının da üstünde bir yapı-yapılandırma halini almış durumdadır. Bu yapılandırma geçmişten günümüze süregelen bir süreç içinde varlık göstermektedir. Ataerkil yapılandırma içinde cinsiyetçilik hâkim konumdadır. "Ataerkillik ailenin cinsiyet ve yaşa göre sınıflandırılması sonucu bireyler arasındaki ilişkilerin belirlendiği sosyal kurallar olarak tanımlanabilir Ataerkil sistemde erkek kadın üzerinde hakka ve güce sahiptir. Birçok durumda erkek hem sosyal hem de ekonomik baskınlık hakkına sahiptir. Ataerkilliğin güçlü olduğu toplumlarda erkekler üstün olarak algılandıklarından kadınları korumak ve kontrol altında tutmak zorundadırlar." (Aktaran Uğurlu & Akbaş, 2013: 79). Namus kültürleri bağlamında kadın hiçbir zaman aktif bir özne konumunda değildir, erkeğe ait bir nesne olarak görülmektedir. Sürekli gözetlenen, davranışları irdelenen, toplumsal normlara uygun şekilde davranması beklenen bir sözde özne konumundadır.

Çalışmanın amacı namus kavramının filmsel anlatı bütünlüğü içerisinde ne şekilde işlendiğini göstermektir. Bu çalışma niteliksel içerik analiz yöntemi ile yapılmıştır. Filmin kapsamında analiz, filmdeki sahneler ve diyaloglar aracılığı ile yapılmıştır. Filmde namus olgusunun kadın üzerinden şekillendiği görülmektedir. Çalışmanın önemi, geçmişten günümüze var olan namus meselesi kavramının ataerkil bir yapı sistemi içerisinde kadınlar

üzerinden gösterildiğinin filmsel anlatı bütünlüğü içerisinde görülmesidir. Filmde çoğu sahne ve çoğu diyalog bilinçli yapılmıştır. Kadınlar ve toplum olarak ikiye ayrılan bu durumda, toplumun tavrı yüzünden kadınların içine düştüğü durumlar ve hissettiği duygular gözler önüne serilmiştir. Bu durumun filmde anlatılması ise bu ayrımcı durumun birçok kitleye ulaşılmasını sağlamıştır. Ataerkil sistemin kadın bireyler üzerindeki yaptırımları sinemasal dilde anlatılmak istenmiştir. Bu da Türk kültürünün bir göstergesi olarak toplumun ne yönde şekillendiğini göstermektedir.

2. Namus

Namus, toplumsal normlar çerçevesinde varlık süren simgesel bir kavramdır. Türkçe kelime anlamı olarak namusun iki tanımı vardır. Bu tanımlara ise toplumsal cinsiyet yükleyen toplumdur. "1- Bir toplum içinde ahlak kurallarına ve toplumsal değerlere bağlılık, iffet. 2- Dürüstlük, doğruluk."[2] İlk tanım cinsiyetçi yapı içerisinde genel olarak kadınlara atfedilmiş durumdadır. İkinci tanım ise erkekler etrafında şekillenen bir tanım olmuştur. Ancak namus kavramının kökenine bakıldığı zaman Türkçeye Arapçadan geçtiği görülmektedir. Yalnız bundan öncesinde de eski Yunan kökenli bir sözcüktür. "Bugün Türkçede kullanılan namus sözcüğü dilimize Arapçadan geçmiş olmakla birlikte sözcüğün kökeni Yunancadaki Nomos'tur. Bu sözcük eski Yunan'ın düşünce tarihi içinde karşımıza "Thesmoi-nomoi" ve "Physis-nomos çatışması" biçimlerinde çıkmaktadır. Eski Yunan polislerinde Thesmoi, temelde soyluların çıkarlarını koruyan ve kökeni tanrılara dayandırılan sözlü yasaları ifade ederken, nomoi insan yapımı yazılı yasaları ifade etmek üzere kullanılıyordu." (Aktaran Ecevitoğlu, 2012: 282). Kelime kökeni olarak bu şekilde tanımlansa da algılanış biçimi kültürden kültüre değişkenlik göstermektedir. Namus, İslam kültürlerinde doğrudan etik kodlar ile örtülmektedir. Bu etik kodlar aile ile birebir ilintili olarak görülmektedir. Etik, aile kurumu içerisinde şekillenen bir yargı olarak benimsenmektedir. Etik kodların başında da cinsellik gelmektedir. Temiz aile, aileye leke sürülmemesi, aile terbiyesi, aile şerefi gibi söylemler art alanında namus ve cinsellik kodlarını taşımaktadır. "Ortak bir kültürel kod olarak ortaya çıkan aile kavramı, "namus" ve "iffet" kavramlarını da içererek, onlarla birlikte ve onların üzerinde bir değer olarak belirmektedir. Aynı zamanda, bu kavramlar toplum-aile-birey arasındaki diyalektik ilişkiyi (ailenin toplum içindeki konumu hem bireylerin statüsünü belirlemekte hem de bireylerin eylemleri ailenin toplumsal konumunu etkilemektedir) inşa eden yapı taşlarıdır. Bu nedenle, aile utanç içine düşmemelidir, toplum içindeki itibarı zedelenmemelidir" (Altuntek, 2008: 55). Bu bağlamda toplumda namus, bireyin kendisi ile ilgili bir özel alandan çıkıp, aile kurumunu birebir etki alanına alan toplumsal tahakküm mekanizması olmaktadır. Toplumsal baskı ve kültürün de getirileri ile birlikte kadın birey bazı normlara uyma hükümlülüğü hisseder. Bu hükümler yazılı değildir. Toplumdan topluma değişen normlardır. Her toplumda farklılık gösterse de sözlü olarak toplumda yer edinen bu normlar, benzerlik göstermektedir. Araştırmalar ışığında elde edilen verilere bakıldığı zaman toplumlarda genel olarak kadın bireylere uygulanana tahakküm mekanizması erkek bireylere oranla bir hayli fazladır. Yani her toplumda kadına atfedilen roller mevcudiyetini geçmişten günümüze devam ettirmektedir.

Şeriatın hâkim olduğu Müslüman Arap ülkelerinde, namus daha çok yaptırımlı ve dini bir nitelik taşımaktadır. O toplum içerisindeki kadınlar tamamen örtünmüş, çarşafa girmiş biçimde olmak durumundadırlar. Kıyafet, namus ölçüsü sayılmaktadır. Osmanlı döneminde de bu algı bu şekilde gelişmiş durumdaydı. "Osmanlı kadınlarının giyim konusu, "namus" sorununu çok aşan bir sorunsalın ifade edilme biçimidir. Eteklerin biçim ve uzunluğu, peçenin

[2] Namus nedir?

kalınlığı ve kumaşın cinsi, şeritlerin boyu, bu konular iki yüz yıldır bir toplum biçimi seçimiyle ilgili tavırlarının "afişe" edildiği bir ekran gibi işlemiştir." (Şeni, 1993: 55). Kadınlar, sokakta tek başlarına gezemezler, kocaları ile gezmek durumundadırlar. Kültür bağlarının çok sıkı işlendiği toplumlarda bu durum böyle şekil almış durumdadır. "Hem geleneksel Doğu'da hem de geleneksel Batı'da evin alışverişi gibi fayda sağlayacak işler dışında sokaklarda gezen kadınlar hoş karşılanmaz. Kadın her zaman neden sokakta olduğunu açıklamakla yükümlüdür." (Pekerman, 2012: 26). Bu normların dışında hareket etmek, namussuzluk ile eşdeğer olarak görülmektedir. Dini açıdan bakılacak olursa, namus ilahi yasa olarak kabul görmektedir. "Başvurduğumuz çeşitli sözcüklerde Arapça namus kelimesinin karşılığı olarak en çok karşılaştığımız sözcükler şeriat ve yasadır." (Ecevitoğlu, 2012: 297). İslam ansiklopedisine bakıldığı zaman namus, ilahi kanun ve şeriat anlamlarını taşımaktadır. Toplumda da cinsel ahlak kurallarına bağlılık anlamlarını bünyesinde barındırmaktadır. Ataerkil toplum düzeni içerisinde ve Türkiye toplumunda ahlak kuralları yazılı olmayan sözlü normlar etrafında şekillenmiştir. Geçmiş zamanlarda bu normlar daha baskıcı bir tahakküme sahipti. Günümüzde ise hala devam eden bu normlar geçmişe oranla tahakküm yapısı açısından biraz daha azalmıştır. Geçmiş tarihlerde kadınların tek başlarına sokağa çıkamamalarının yanı sıra, sokakta sakız çiğnemek, camdan dışarı bakmak, etek boyu, sokakta sesli gülmek gibi bir takım eylemler sergileyen kadınlara hoş gözle bakılmamaktaydı. Bu bağlamlarda namus sadece kadına atfedilen bir simge haline gelmiş durumdadır. "Namus; kadınların başta yaşama hakkı olmak üzere, çalışma ve kendi bedenleri üzerindeki hakları gibi pek çok insani hakkının çiğnenmesine neden olan ataerkil tehdit ve şiddetten oluşan bir kontrol aracıdır. Söz konusu denetim aracı son derece değişkendir. Örneğin kısık kahkahalar, otobüste rahat hareket edememek ya da sokakta yürürken tedirgin olmak gibi en dar alanlara kadar yerleşmiştir." (Yaşartürk, 2010: 86). Tüm bu yaptırımlar tamamen sosyalizasyon alanı ile ilgilidir. Bu yüzden kadınlar aslında "sözde namus" kavramı etrafında hareket etme durumunda bırakılmaktadır. Toplum baskısı dolayısı ile hareketlerine, davranışlarına dikkat etmek durumundadır. Kadınlar bu tip davranışlara dikkat etmediği takdirde toplum tarafından dışlanmaktadırlar. Yani kısaca toplum baskısı altında tutulmaktadırlar. Bu baskıya boyun eğmiş durumda olan toplumlar da mevcuttur. Toplum tarafından olumsuz şekilde eleştirilmek istemeyen kadın birey, kendi kişiliğini ve karakterini de toplumun istediği yönde geliştirmektedir ya da kendisini düzeltmektedir. Belki de kendisi gibi davranmamaktadır. Hatta rol yapmaktadır.

Toplum içinde namus kavramı ile birlikte gelişen şeref ve ırz gibi kavramlar da mevcuttur. Bu kavramlar da kadınlar üzerinden geliştirilen kavramlardır. Aslında namus kavramı erkekler üzerinden de okuması yapılabilen bir kavramdır. Örnek verilecek olursa namus denilen kavram erkek birey için çok önem atfeder. Yani kendi namuslarının korunması, isimlerine leke gelmemesi çok önemlidir. Veya yanlarında bulunan kadınların namusunu korumak kendi görevleriymiş şeklinde düşünürler ve ona göre hareket ederler. Çünkü eğer yakınlarındaki kadınlar topluma ters düşen bir ahlak davranışı gösterirler ise aynı zamanda kendi namuslarına da söz gelir düşüncesi ile hareket ederler. Bu sebeple aslında namus kavramının erkekler üzerinden okuması da yine bir bakıma kadınlara ve kadınların davranışlarına bağlıdır. Namus ya da namuslu olmak toplum içinde genellikle kadınlarda olması gereken bir özellik gibi vurgulanmaktadır. Eğer bir toplumda kadın namus sahibi değil ise, hem kendisi hem de ailesi açısından bir şeref, haysiyet problemi olarak görülmektedir. Şeref ve ırz en az namus kadar önem arz etmektedir. Doğrudan cinsel ahlak kodu olarak kategorize edilir. Ömür boyunca şerefli bir şekilde yaşamak hatta namus uğruna ölmek gibi düşünce yapıları sözlü normlar olarak yapılandırılır. "Türkçede namus kavramıyla ilişkili gibi görünen kavramlardan birisi de şeref kavramıdır. Bu ilişkiselliğin etimolojik düzeydeki ilk görünümü, namus ve şeref sözcüklerinin kimi bağlamlarda bir arada kullanılmasıdır. Örneğin, namusumuz ve şerefimiz üzerine ant içeriz. Ant içmenin anlamından yola çıkarak burada hem namus hem de şerefin

kutsallık atfedilen değerler olduğunu ileri sürebiliriz." (Ecevitoğlu, 2012: 316). Toplumda kutsal olarak görülen bu değerlere cinsiyetçi bir perspektif ile bakılmaktadır. Toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınan bu durum kimliğe dayalı dayanışmanın bir ürünüdür. "Cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayrım ilk başlarda "biyoloji kaderdir" ifadesine itiraz getirmek için kullanılmıştı, aynı zamanda da cinsiyet biyolojik anlamda ne denli geri çevrilemez görünürse görünsün toplumsal cinsiyetin kültürel olarak inşa edildiği, dolayısıyla ne cinsiyetin nedensel sonucu ne de onun kadar sabit bir şey olduğu savı için de kullanılmaktadır." (Butler, 2012: 50). Cinsiyet eşitsizlikleri de toplum tarafından şekillendirilerek günümüzde mevcudiyetini sürdürmektedir. Cinsiyet söylemi doğrudan namus ile eşdeğer sayılmaktadır. Gerek geleneksel, gerek ise modern ataerkil toplum yapılarında namus kavramı ile ilintili söylemler kadın üzerinden yapılmaktadır. Namus algısı, toplum tarafından kabul gören davranışlar, hareketler çerçevesinde şekillenmektedir.

2.1. Namus Kavramı Kapsamında Şiddet ve Cinayetler

Türkiye'de hegemonik cinsiyet söylemi içerisinde, cinsel ideoloji ataerkil toplum üzerinde gelişmiş durumdadır. Bu ideoloji makro ve mikro düzlemde kendisini namus kavramı ile göstermektedir. Toplumda her sınıfa mensup olan kadın bireye, ailenin namusu gözü ile bakılmaktadır. Ataerkil düzlemde ise ailenin, erkeğin şerefi olarak nitelendirilmektedir. Bu şeref zedelendiği an kadın namuslu davranmamış olarak sayılmaktadır. Erk yapıdaki bu sosyalizasyon süreci içinde belli davranış kalıpları mevcuttur. Ancak bu davranış kalıpları dışında bir de bekâret kavramı vardır. Bekâret, toplum içinde kadın üzerinden kutsal değer olarak görülen bir yargıdır. "Diğer birçok ataerkil toplumda olduğu gibi, Türkiye'de de kadınlar, bedensel ve cinsel olarak birçok kontrol mekanizmasına maruz bırakılır. Namus kavramıyla ayrılmaz bir bütün oluşturan bekâret olgusu, bu kontrol mekanizmalarından biridir, hem de en güçlülerinden biri." (Blank, 2008: 11). Bekâret, kadınlara özgü olmaktan ziyade, toplumsal bir kurgu olarak toplumda yer edinir. Aile çatısı altında önemli bir konuma sahiplik yapar. Bir ailede kız çocukları kaç yaşlarında olurlarsa olsunlar ve evlenmemiş iseler bakire olmaları büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda evli olma şartı bekâretin ana ölçütü haline gelmiştir. Bu özel alana münhasır kavram ise kadına ait bir olgunun dışında kendisi ve evleneceği kişiye ilişkin bir sorumluluk alanı da taşımaktadır. Bekâret, kadına aittir; kadın bu bekâretten hem ailesine hem de evleneceği kişiye karşı sorumlu tutulmaktadır. "Bekâret hem kendileriyle ilişki, hem de ötekiyle ilişki açısından temel niteliklidir." (Foucault, 2007: 484). Türkiye toplumunda kadın için namuslu olmasının ilk ölçütü bekâretini kaybetmemiş olması anlamını taşımaktadır. "Babalığın, toplumsal ve ekonomik örgütlenmenin temel ilkesi olduğu kültürlerde bekâret hayati önem taşır." (Blank, 2008: 288). Bekâret, bakire olmak ya da kızlık zarı gibi kavramların Türk Dil Kurumu'ndaki karşılığı genel itibari ile masumluk, saflık kavramları altında nitelendirilmiştir. Özellikle kızlık zarı kavramı masumiyet ile doğrudan ilişkilendirilerek biçim almış durumdadır. "Kadın cinselliğinin saflığı anlamında kullanılan namus olgusu, Akdeniz ve Ortadoğu coğrafi/kültürel bölgesindeki toplumsal yapıyı örgütleyen temel ahlaki değerleri ve kuralları içermektedir. Akdeniz ve Ortadoğu toplumları toplumsal cinsiyete ilişkin değerler/kurallar etrafında organize olmaktadır. Bu değerlerin kuralların en temel belirleyicisi kadın cinselliğinin saflığı anlamında kullanılan namustur." (Aktaran Yıldız, 2009: 97-98). Bunlarla beraber bekâret algısı beraberinde kadın için yaptırımlar getirmektedir. Bu yaptırımlar genel olarak manevi ve maddi şiddet boyutunda olmaktadır. Bu şiddet, toplumda kendisini namus cinayetleri ile göstermektedir. Namus kisvesi altında işlenen kadın cinayetleri her kültürde varlık göstermiştir. "Kadınlar dünyanın her yerinde erkeklerin şiddetine maruz kalmaktadırlar. Sadece uygulanan şiddetin şekli ve organizasyonu farklıdır. Batıda ve Latin Amerika'da kıskançlıktan yola çıkarak kadının yaşama hakkına kast edilmesi "tutku

cinayetleri" diye adlandırmaktadır. Türkiye'nin de içinde olduğu Ortadoğu bölgesinde ise bu durum "namus cinayetleri" adını almaktadır. Kadın bazen tecavüze uğradığı için, bazen sevdiği ile konuştuğu için, bazen babasından hamile kaldığı için ve benzer durumlarda namus adına cinayet işlenmektedir. Konu sıklıkla İslam dini ile ilişkili gibi düşünülse de İsrail'den Nahlo Abdo, Yahudi kadınlar arasında 1992'den 2001'e kadar geçen 10 yıl içerisinde sözde "aile namusu" nedeniyle işlenen, kadınlara yönelik cinsiyete dayalı suç oranlarında artış olduğunu bildirmiştir." (Yüksel & Cindioğlu, 2007: 62). Görünürde aile baskısı yüzünden işlenen bu cinayetlerin art alanında yatan temel sebep ise toplum baskısıdır. Ancak ne bir toplum baskısı ne de kültür, uygulanan bu şiddetin sebebi olarak gösterilmemelidir. Bu cinayetler, kadın ile erkeğin arasındaki eşitsizlikten kaynaklanan bir durumdur. "Bir erkeğin bir kadını namus ya da kıskançlık ya da ne sebeple olursa olsun öldürmesi, erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarının bir dışavurumudur. Bu nedenle, erkeğin "kıskançlık" ya da "namus" gibi sebepler ileri sürmesi, cinayeti "psikolojik" ya da "kültürel" yapmaz. Bu cinayetler, politik cinayetlerdir." (Bora, 2011: 28). Bu şiddet durumu, ataerkil bir sistemin ürünü olup, sözlü kültürde ağır yaptırımlar içeren bir eylemdir. Aynı zamanda da sözlü kültür içindeki bir zihniyetin ürünüdür. Bu zihniyet kapsamında ise namuslu olmayan kadının kendi değerini düşürmekle kalmaması, aynı zamanda erkek üyelerin de değerini de düşürdüğü kanısına varılmasıdır. Erkek bireylerde, kadına sahip çıkılmaz ise, kadının namusuna laf gelir ise kendi erkekliklerinin zedeleneceği düşüncesi yatmaktadır. "Kızların erkek akrabaları tarafından kontrol edilmedikleri zaman topluluk sözleşmesinin dışına çıkıp, yanlış yola sapmaları ihtimali çok mümkün görünmektedir. Kadınların kendi başlarına doğru seçimler yapamayacaklarına veya kendi iffetlerini koruyamayacaklarına inanılır." (Pope, 2006: 109). Bu bağlamlarda namus kavramı, ataerkil söylem içinde, erkeklerin onuru için bir müdahale alanı olmaktadır. Erkek onuruna zarar geldiği vakit, onuru zedeleyen durum her ne ise onun ortadan kaldırılması uygun görülmektedir. Ortadan kaldırıldığı zaman onuru yeniden kazanma düşüncesi belirmektedir. Bu düşünce sistemi gelenek söylemi içerisinde yapılanma göstermektedir. Bu yapılanma, doğrudan kadın bedenleri üzerinden, davranışlar üzerinden gerçekleşmektedir. Namus kisvesi altında, şiddetle, dayakla ya da sonu ölümle biten bir yapılanma olarak kültür içine yerleşmiş durumdadır. "Türkiye'de kadın bedenlerinin namus üzerinden disipline edildiği ve kadınların kendi kendilerini bu kurgu üzerinden disipline ettikleri bir düzende yaşıyoruz. Namus cinayetleri ise kendi içinde devamlılık içeren bir seri ataerkil pratik içinde bir uç nokta, tabiri caiz ise buzdağının görünen kısmı." (Koğacıoğlu, 2007: 1-2). İşlenen tüm cinayetlerin en başında toplumca etik sayılmayan cinsel yaşam gelmektedir. Namus ve kadın cinselliği birbiri ile ilintili kavramlar olarak toplumsal bir inşa olarak varlığını devam ettirmektedir. Namus cinayetleri yalnızca bekâret ile de ilişkili değildir. Bir kadın, tecavüze uğradığı zaman, ya da bekâr bir kız bir erkekle kaçtığı zaman bile namus adı altında kadının katledilmesi söz konusu olabilmektedir. Ataerkil düşünce sistemi içerisinde toplumca kabul görmeyen, değer yargılarını zedeleyecek her türlü eylem, namus ile ilişkilendirilmektedir. Kadının namusu üzerinde erkek söz sahibi konumdadır. "(…) Bu yaklaşımı savunanlar, namus cinayetlerinin erkeklerin kadınlar üzerinde, özellikle de onların cinselliği üzerinde denetim sahip olduğunu düşünmelerinden, yani güçsüz olan üzerinde güç uygulamalarından kaynaklandığını belirtmektedirler." (Kardam, 2005: 46). Erkekler, kadınlar üzerinde bir tahakküm yapısı oluşturarak belirli davranış kalıpları içine sokmaya zorlamaktadırlar. Bu yaptırımlar ile yaşama alanını düzenlemek istemektedirler. Ancak bu düzen, yalnızca namus – kadın namusu üzerinden irdelenmektedir. Aile kendi devamlılığı süresince refah ve huzurlu bir yaşam için, namus olgusunu hayatının en önemli yapı taşı olarak düşünmektedir. "Bireyi içinde yaşadığı toplum; ahlak, namus veya töreye yükledikleri anlamlara göre davranmaya zorlamaktadır. Toplum bu zorlamalara riayet etmeyenleri, bir posa gibi eritip dışarı atar ve/veya başkaca cezai yaptırımlar uygular. Göreceli olan ve genel geçerliliği olmayan bu kavramların; her zaman iyi,

doğru ve güzele hizmet ettiğini söylemek pek mümkün değildir. Bunun en güzel örneği, ülkemizdeki töre ve namus anlayışı ve bu anlayışın ortaya çıkardığı töre ve namus cinayetleridir." (Ankara Barosu Kadın Hakları Merkezi, 2008: 17). Ataerkil düşünce sistemi içerisindeki namus algısı değiştiği takdirde, cinayetlerinin sayısında da azalma görülür. Kadın, belli kalıplar içerisinde yargılanmaz ise herhangi bir cinayet de ortadan kalkmış olur. Bu kalıpların yıkılması ise başta eğitim ile olmaktadır.

3. Yeni Türk Sinemasında Namus Kavramı

Türk sineması geçmişten günümüze değişim ve dönüşüm içerisinde ilerleme göstermiştir. Bu değişimler ve dönüşümler, hem teknik açıdan hem de içerik açısından gerçekleşmiştir. Eski kalıplar yıkılmış, yerine yeni kadraj açıları, yeni kalıplar getirilmiştir. Sinemaya yeni bir soluk getirmek amacı ile yola çıkmış yeni yönetmenler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yönetmenler genel olarak sanatsal denilen türde eserler icra etmeye başlamıştır. Hatta böylelikle başka genç yönetmenlere de ışık olmuşlardır. O yönetmenler de aynı türde filmler çekmeye başlamışlardır. Böylelikle sinema farklı bir boyut kazanmıştır. Tiyatrocular döneminden günümüze kadar geniş bir tarihi olan Türk sineması, yeni dönem genç kuşak yönetmenler ile birlikte popüler ve sanat filmi kategorileri ile adlandırılabilmektedir. ""Yeni Türk sineması" kavramı iki temel parametre ekseninde tanımlanmış bir çerçeveye oturuyor: Birincisi, "Türk" sözcüğünün işaret ettiği "ulus" çerçevesi; ikincisi, "yeni" sözcüğünün imlediği "zamansal" çerçeve ve bu dolayımla tarihsel döneme ve "yeni dalga" sinemaya yapılan vurgu. "Yeni Türk sineması" içinde yapılan "popüler" ve "sanat" sineması ayrımı ise üçüncü bir söylemsel çerçeve oluşturuyor." (Suner, 2006: 28). Türk sineması, bu kategori sürecine esas olarak 1990'lı yılların ortasında girerek yeni bir oluşum içerisinde bulunmuştur. Bu oluşum süreci içerisinde de yeni Türk sineması ismi ile anılmaya başlamıştır. ""Yeni Türk Sineması" genel anlamıyla, 90'ların ikinci yarısında başladığı kabul edilen, yeni genç bir yönetmen kuşağı tarafından oluşturulan, daha bireysel filmlerin yapıldığı, özel görüntü, ses efektleri, dinamik kamera gibi yeni biçimsel özelliklerin kullanılmaya başlandığı, kültür endüstrisinin televizyon, reklam, müzik gibi kollarından yararlanan (1994'te Özel Radyo ve Televizyon Yasası'nın çıkması ve bu yasa ile özel radyo ve televizyon kanallarının artması sonucu bu durum daha da ilerlemiştir) ve kendi içinde popüler sinema ve sanat sineması ayrımını barındıran bir sinemadır." (Sevinç, 2014: 99). İçerik itibari ile tema ve konu alanı olarak farklı söylemsel bir yapı içinde bulunmaktadır. Klasik Yeşilçam melodram düzeni tamamen yıkılmış durumdadır. İşlenen konular da farklı perspektifler ile metaforik açılardan ele anılarak işlenmeye başlanmıştır. Konular, farklı şekillerde ele alınmak ile birlikte son zamanlarda sinemada, namus kavramı üzerinde çalışmalar da yürütülmektedir. Namus, töre, namus cinayetleri, filmde kadının konumu gibi konular üzerinden işlenen temalar da mevcut konumdadır. 2000 sonrasında bu tema etrafında şekillenen kısa filmler ve belgeseller üretilmeye başlanmıştır. "Kan davaları, töre cinayetleri, küçük yaşta çocuk bakımı için okuldan alınan ve küçük yaşta para karşılığı gelin olarak verilen küçük kız çocuklarının hikâyeleri bu kısa film veya belgesellerde en çok işlenen konulardan birkaçıdır. Özellikle 2000'lerden sonraki yıllarda kadın üzerine çekilen filmlerin çoğu kırsal kesimde kadının ve küçük kız çocuklarının gölgede kalmış bu gerçekliklerini açığa çıkarmaya yönelik yapımlardır." (Uğuz, 2013: 99). Önceki dönemlere bakıldığı zaman, kadın genel olarak bir seks objesi, arzu nesnesi şeklinde sunulmuştur. Sunumu bu şekilde olan kadın ise "iffetsiz" sayılmıştır. Kadın karakterler seyirciye, pavyonda, erkeklerin bakış açısı ile aktarılmıştır. "Cinsel dengesizliğin yönettiği bir dünyada, bakmadaki haz, aktif/erkek ve pasif/dişi arasında bölünmüştür. Belirleyici erkek bakışı kendi fantezisini, uygun biçimde şekillenmiş dişi figüre aktarır. Geleneksel teşhirci rolleri içinde kadınlar, bakılasılık mesajını veren, güçlü görsel ve erotik etki amacıyla kodlanmış dış görünüşleri ile

aynı anda hem bakılan hem teşhir edilendirler. Cinsel nesne olarak teşhir edilen kadın, erotik temaşanın ana motifidir." [3] Bu bağlamda kadınlar filmsel bütünlük içinde özne konumunda olmayıp, nesneleştirilmiştir. Ayrıca kadın, sunum açısından geçmişten günümüze bir kalıbın içinde gösterilmiştir. Bu kalıbın içinde olmayan kadın, namus kavramı çerçevesinde sayılmamaktaydı. Namussuz kadın, kötü kadın olarak sunulmaktaydı. "*Mine* (1982) filmi namus kavramına değinerek küçük bir kasabada, erkek egemen bir toplumda, kadının gelenek ve göreneklerin dışına çıkmadan sosyal konumunu koruyarak yaşam savaşı vermesini konu edinmektedir *Seni Seviyorum* (1983) bir pavyon kadınının hikâyesini anlatmaktadır. *Bir Yudum Sevgi* (1984)'de Atıf Yılmaz ataerkil düzene, sözlü ve hareketli cinsel tacize, toplumun değer yargılarına değinmiştir. Film, anlayışsız koca ve çevre baskılarının kadını nasıl başkaldırıya yönelttiği ve sonunda yeni bir kimlik bulmaya ittiğini anlatır. *Dağınık Yatak* (1985), şehirli burjuva yaşamındaki yozlaşmış ilişkileri ve bu yaşamda dahi kadının görevinin hala ev işleri ve erkeğine hizmet olduğuna değinmektedir. Film burjuva kesiminden erkeklere metreslik yapan bir kadın üzerinden kurgulanmıştır. *Adı Vasfiye* (1985), dört erkeğin gözünden ayrı ayrı abartılı ve bencil anlatımlarla bir kadın tasvir edilir. Vasfiye isimli bu kadının başına ataerkil bir toplumda bir kadının başına gelebilecek her türlü kötülük gelir. Şiddete maruz kalır, sözlü ve hareketli cinsel tacize uğrar, namus davası ile ilgili iftiraya uğrar, eski kocası tarafından sermaye haline getirilir, yoksulluğundan dolayı pavyonda çalışmaya başlar. Kısaca Vasfiye'nin hayatı bu erkeklerin bencillikleri ve insanlık dışı davranışları arasında gidip gelir. Hikâyeyi anlatan ise hep erkeklerdir ve hepsi de kendisini haklı çıkarmaya çalışır." (Uğuz, 2013: 91-92). Bu bağlamlarda ele alındığı zaman, kadın sürekli olarak erk sistem içinde anlatılmaktadır. Ve bu sistem içinde ataerkil düzene göre hareket etmek durumundadır. Bu kalıbın dışına çıktığı zaman toplum tarafından baskı görmektedir. Bu üretilen ataerkil düzen doğrudan kültür ve toplum yapısı ile ilintilidir. "Namus kavramıyla ilgili başlıca sorun "erkeklerce" tanımlanmış olmasıdır. Kadınlar toplumsal destek ve onay almadan ahlaki kuralların dışına çıkamazlar. Bu da erkeklerin kadınlar üzerinde yasal, ekonomik, toplumsal güç ve otorite sahibi olmalarını sağlar. Kuşkusuz Türk sineması da toplum için bu denli önemli bir kavramı göz ardı etmemiştir. Hemen hemen başlangıçtan bu yana tüm filmlerde "namus" önemli bir konu olmuştur. Çünkü filmi çeken yönetmen de, senaryo yazarı da, oyuncu da, filmi okuyan izleyici de bu toplumun ürünleridir." (Uluyağcı, 2000: 22). Sinema ve toplum birbirinden bağımsız düşünülmeyeceği için, filmlerin içerik olarak toplum ve toplum ahlakına uygun şekilde üretilmesi gerekmektedir. Film içinde toplum ahlakı dışında davranan kadın hemen namussuz damgasını yer ya da sonu ölümle biter. Yeni Türk sinemasına bakıldığı zaman bu ve benzeri örnekler ile karşılaşmak mümkündür. Erhan Kozan'ın yönetmenliğini yaptığı 2014 yapımı *Halam Geldi* filmi namus üzerinden okuması yapılabilecek nitelikte bir filmdir. Film, çocuk gelin teması etrafında şekillenmektedir. Filmin bütünlüğü içinde de ataerkil sistemin yaptırımları çarpıcı şekilde sunulmaktadır. Erk düzenin hâkim olduğu filmde kadın karakterlerin konumu da toplum yapısı itibari ile gözler önüne serilmektedir. Handan İpekçi'nin yönetmenliğini üstlendiği *Saklı Yüzler (2007)*, tema itibari ile yine namus etrafında şekillenmiştir. Evlenmeden sevdiği erkekten hamile kalan Zühre, gelenekler dolayısı ile ağır yaptırımlara maruz bırakılmıştır. Bu yaptırımlar, namus temizleme kisvesi altında sunulmaktadır. Mehmet Güleryüz'ün 2009 yılı yapımı *Havar*, namus cinayetlerini konu alan bir filmdir. Filmde, evlenmeden birbiri ile yakınlaşan iki gençten, Havar karakterinin kurban edilmesi anlatılmaktadır. Gelenekler itibari ile kurban edecek kişi ise Havar'ın babasıdır. Yönetmenliğini İsmail Güneş'in yaptığı *Ateşin Düştüğü Yer (*2012) toplum kalıpları dışında, evlenmeden hamile kalan Ayşe'nin hikâyesini anlatmaktadır. Namussuz olarak nitelendirilen Ayşe, ailesi tarafından düşman olarak görülüp namus cinayetine kurban olmuştur. Kutluğ Ataman'ın (2005) *İki Genç Kız* filminde iki farklı

[3] Laura Mulvey – Görsel Haz ve Anlatı Sineması

karaktere sahip genç kızların dostluk ile kadın özgürlüğü ve cinselliğine karşı tutucu bir yapıda olan toplumda kadın olmaya çalışan iki kızın hikâyesi anlatılmaktadır. Anlatı içerisinde ataerkil sistemin söylemlerine ve vurgu yapılarak, namus ve bekâret ile ilgili olan diyaloglar dikkat çekicidir. *Araf,* (Yeşim Ustaoğlu-2012) toplumun namus değerleri ile çakışan bir konuyu ele alır. Evlilik dışı bir ilişki yaşayarak hamile kalan Zehra bu durumu ailesinden saklayarak bir hastane tuvaletinde düşük yapar. Ancak bu düşük, planlı bir şekilde oluşturulmuştur. Bu durumu hastaneye giderken bile ailesinden gizlemek zorunda kalmıştır. Zehra'nın en yakın arkadaşı, evli olmadan sevgilisi ile birlikte yaşayan Derya ise filmde yoldan çıkaran kadın, yoldan çıkaran arkadaş konumunda sunulmuştur. Zehra'nın aşığı, tüm olanlardan Derya'yı sorumlu tutarak, Zehra'nın hamile kalmasının sebebini de Derya'ya bağlar. Ve bu durumu namussuzluk olarak nitelendirir. Zeki Demirkubuz'un 1997 yılı yapımı olan *Masumiyet*te ise Yusuf karakteri, arkadaşı ile ablası birlikte kaçınca, namusu uğruna ablasını ve arkadaşını vurmuştur. Ancak eniştesi gözleri önünde ablasını kemer ile döverken hiç sesini çıkartmaz. Ablası toplum ahlakı dışı bir hareket yaptığı için gözünü karartan Yusuf, ablası nikâhlı kocası tarafından dövülürken hiçbir şey yapmaz. Ayrıca Yusuf'un âşık olduğu kadın bir fahişedir, ancak Yusuf bunu ahlak dışı, namussuzluk olarak nitelendirmez. Sadece Uğur'un âşık olduğu adamı kıskanır. Reha Erdem'in yönetmenliğini yaptığı *Hayat Var (2009)* toplumun değer yargılarını ve kadına namus açısından bakış açısını yansıtan bir filmdir. Daha genç bir kız olma yolundaki Hayat'ın üzerinde yapılan baskılar yine namus ile ilgili baskılardır. Saçları zorla kesilir, uzun elbiseler giydirilir ve toplumun sözlü normları içerisinde bir kalıba sokmaya çalışılır. Çevresi tarafından tacize, tecavüze uğrar; ancak sesini çıkartamaz.

Türk sineması var olduğundan bu yana namus teması işlenmiştir. İşlenen bu tema ataerkil bakış açısı çerçevesinde söylemleselleştirilmiştir. "Kadınların nerede, nasıl davranacakları yüzyıllardır iktidar tarafından gerek cinsiyet/rol inşası gerekse namus söyleminin parçası olarak kendileri için başka güçler tarafından çizilmiştir. Kendileri için inşa edilmiş rollerin ağırlığını, kendileri için biçilmiş bu kıyafetin, rızaları olmadan giydirilmişliğini en fazla evlerinin içinde hisseder kadınlar. Şunu da unutmamak gerekir ki, tüm bunların inşasın içselleştirmeyi de amaçlar. Yani kadınların bu durumlarını "olması gereken", "herkes için en iyisi" olarak benimsemesi beklenir." [4] Kadın, asla bir özne olarak gösterilmez. Ataerkil düzen içinde, hep ikinci konumdadır. Sürekli olarak bir erkek bakışı hâkimdir. Olduğundan ya da olması gerekenden farklı bir şekilde davranan kadın ise, damga yemektedir. Kadının yediği bu damga ise her zaman olumsuz bir damda olmuştur. Toplum tarafından kabul görmeyen bir birey olarak görülür. İnsanlar bu kadınlara farklı bir gözde bakarlar. Ve bu insanlar arasında sadece erkek bireyler yoktur. Toplum içinde bulunan kadın bireyler de damga yiyen kadınları dışlama yoluna giderler. Onlara kendilerinden farklı olarak bakarlar. Belli kalıplar içerisinde olmadıkları için "kötü kadın" olarak damgalarlar.

3.1. Mustang Film Özeti

Yönetmenliğini Deniz Gamze Ergüven'in yaptığı 2015 yapımı olan Mustang, beş kız kardeşin hikâyelerini konu ediniyor. Filmde ailesini kaybettikten sonra İnebolu'daki babaanneleri ve amcaları ile yaşamaya başlayan Ece, Nur, Lale, Selma ve Sonay'ın toplum baskısına karşı direnmeleri anlatılmaktadır. Beş kız kardeş, Karadeniz'in küçük köyünde kendi özgürlüklerini rahatça yaşayamazlar. Namus meselesi yüzünden genellikle baskı ve kontrol altında tutulmaktadırlar. Bir süre sonra sokağa çıkmaları bile sorun ve yasak haline gelmiştir.

[4] Fatma Sancar – Sinemada Kadın Filmleri İçinde Özne Kadın

Olaylar gelişir, kısıtlamalar iyice artarak kızların sırayla evlendirilmesine kadar gider. Bu süre zarfında yaşadıkları, hissettikleri ve başlarına gelenler beş kız kardeşin gözlerinden anlatılır. Film sonunda beşkardeşten ikisi özgürlüklerine kavuşurlar. İstanbul'a kaçarlar.

3.2. Film Analizi

Film genel itibari ile namus etrafında şekillenmektedir. Namus meselesi sebebi ile beş kız kardeş tamamen olduklarından farklı bir yaşama doğru sürüklenirler. Filmin ilk sahnesinde kardeşlerden en küçüğü olan Lale'nin okulların tatile girmesi sebebi ile öğretmeni ile vedalaşması görülür. Vedalaşırlarken öğretmeni Lale'ye içinde adresinin yazılı olduğu bir kâğıt verir. Öğretmeninin İstanbul'a tayini çıkmıştır. Filmin bu sahnesi seyirciye ileriki sahnelerde neler yaşanabileceği ile ilgili ön bilgi verme niteliği taşır. Film bütünlüğü içinde bir kopuş noktası olarak sayılabilecek sahne, kızların okuldan sonra erkek arkadaşları ile denizin içinde güreşme sahnesidir. Kızlar, erkeklerin omzuna oturmuş bir şekilde birbirlerini düşürmeye çalışmaktadırlar. Her şeyin başlamasına sebep olan sahne de bu sahnedir. Köy sakinlerinden biri bu durumu görüp kızların babaannesine haber verir. Kızlar eve döndüklerinde babaanneleri tarafından odaya kapatılıp dayak yerler. Köy halkı ve babaanneleri tarafından edepsizlik yapmakla ve yoldan çıkmak ile suçlanırlar. "Erkeklerin enselerine sürtünmüşsünüz" söylemi ardından asıl hikâye başlar. Filmin başında Lale'nin "Her şey göz açıp kapayana kadar değişti. Önce rahatlık ve birden her şey boka sardı" repliği de film boyunca olacaklar hakkında seyirciyi hazırlamaya hizmet eder. Karakterin bu repliği bir dış ses olarak söylemesi de filmde ayrıca bir etki katmaktadır. Film boyunca ara ara kızların dış sesleri duyulur. Bu kullanım film bütünlüğü içinde olayları seyirciye kızların gözünden aktarır ve düşüncelerini, duygularını anlamlandırmaya yarar. Esasen bu durum hem dış ses hem de öznel – içsel ses olmaktadır. Bu sesin film içindeki rolü önemlidir. "İçsel diyetetik sesler, (internal-diegetic sounds) öykü dünyasının içindeki bir karakterin zihninden gelen temsili sesler bu adlandırmayla tanımlanır. Bu teknikte, seyirciler, karakterin içsel konuşmalarını, ya da anımsadığı müzikleri duyabilir ama diğer karakterler duyamazlar. İçsel diyetetik seslerin kullanım amacı, seyirciler ile karakterin öznel dünyası arasında iletişim bağları kurmaktır." (Sözen, 2015: 25) Bu sayede, seyirciler olaylara daha öznel bakış açısı ile bakmaktadırlar.

İlerleyen sahnelerde, komşuları tarafından babaannelerine şikâyet edilen kızlar, yolda kendilerini şikâyet eden Petek Hanım'ı görürler. Lale, yolda kadının üstüne giderek hesap sorar. Bunun üzerine babaannesi yolun ortasında, herkesin gözü önünde Lale'ye tokat atar, sonrasında da "Bunu senin iyiliğin yaptım" der. Petek hanım insan profili olarak tamamen kapalı bir kadındır. Başörtülüdür. Babaannenin ise başı açıktır, sadece bir tülbendi vardır. Dışarıda oldukları o an ise tülbendi omzundadır. Torunu ve komşusu arasında geçen münakaşadan sonra komşusundan özür diler, tülbendini hemen takar. Ve başkalarının görüp görmediğini kontrol etmek için etrafa bakar. Saçı açık dışarıda olduğu için rahatsızlık duymuştur. Çünkü toplum baskısı sebebiyle namusunu düşünmektedir. Kızların amcaları da deniz içinde oyun olayından sonra kızlara sert biçimde yaklaşmıştır. "Hanginiz orospuluk yapıyor?" söylemi ile namusa bakış açısını da açıkça dile getirmektedir. "Namus; cinsel davranışa ilişkin gelenek ve göreneklerden kaynaklanır ve kural olarak cinsel sakınmayı gerektirir." (Bilgili & Vural, 2010: 66). Film bütününde düşünüldüğü zaman kızların amcası namusa bu kadar önem veren bir insan olmasına rağmen aynı zamanda kendi öz yeğenlerine tecavüz de etmektedir. Aynı şekilde babaanneleri için de namus çok önemli olmasına rağmen, oğlunun kızlara tecavüzünü görmezden gelmektedir.

Daha sonraki sahnelerde, kızlardan Lale ve Nur dışındakilere amcaları doktora götürerek bekâret testi yaptırmıştır. Türkiye toplumunda namus demek en başta bekâret

demektir. Köyde de kızların hakkında konuşulmaya başlanınca amcası aslında bir nevi kendi namusunu temize çıkarmak adına kızlara bekâret testi yaptırmıştır. "Namusun hem bir kişinin diğerleri karşısındaki kimliğini hem de kişinin kendi içinde sahip olduğu değeri belirleyen bir unsur olarak ortaya çıkışı, akrabalığa dayalı toplumlar içinde olmuştur. Bir başka deyişle namus, bir kişinin içselleştirilmiş sosyal konumunu belirler. Böylece namus, bir insanın cinselliği ve cinsel davranışı ile bağlantılı bir kavram olmasına rağmen o insanın tüm benliğinin içine işler." (Sirman, 2006: 48). Kızların bu duruma tavrı ise tepkisiz ve sessiz olmuştur. Bu duruma toplumun namusa bakış açısı sebebi ile düşmüşlerdir. "Bekâret, ataerkil kültürlerin kendi elleriyle yarattığı ve somut hiçbir dayanağı olmayan soyut bir kavramdır." (Blank, 2008: 14). Bekâret kontrolü ile beraber kızların özgürlükleri iyice kısıtlanmaya başlamıştır. Ev telefonları alınıp saklanmıştır. Kapılar artık kilitlenmiştir. Sakızlarına babaanneleri tarafından el konulmuştur. Sakız çiğnemek bile ahlak bozucu bir unsur olarak görülmüştür. Tüm bu kısıtlamalara rağmen neşelerini aska kaybetmemişlerdir. Evin içinde artık ev işleri ve yemek yapmak öğretilmeye başlanmıştır. Yani kızlar, geleceği birer ev kadını modeli kalıbına sokulmaya çalışılmıştır. Namuslarına söz gelmeden de bir an önce evlendirilmek istenmişlerdir. Böylelikle aile de toplum içinde namuslarına söz gelmeden yaşamaya devam edeceklerdir. Hane içinde olan onca tutarsızlığa rağmen, namussuz olarak görülen sadece kızlardır. Bir süre sonra kızların giydiği kıyafetlere bile karışılmaya başlanmıştır. "Kadın bedeni ne yazık ki yalnızca kadına ait değildir; toplumun üzerinde baskı kurduğu ahlaka ait değerlerle dizginlemeye çalıştığı ve sürekli denetlediği bir bedendir bu. Kadının her türlü davranış ve tutumu (yürüyüşü, bakışı, gülüşü, tavırları) göz hapsine alınır. Giyinmesi (örneğin eteğinin boyu), süslenmesi bile erkekler tarafından denetlenir." (Öztürk, 2000: 133). Filmde, "Şekilsiz bok rengi elbiseler giyme sırası bize gelmişti" iç sesi, kızların içinde bulunduğu kıstırılmış duygusunu yansıtmaktadır. Tüm yasaklara rağmen, kızlar özgür ruhlarını kaybetmeden bir direniş içerisinde olmuşlardır.

Kızların gitmek istedikleri bir maç vardır ancak gitmelerine izin verilmemektedir. Kızlar da evden gizlice kaçarak maça gitmişlerdir. Bu durumu babaanneleri fark etmiştir. Evde amcası ve arkadaşları maçı izleyememesi ve televizyonda taraftarlar kısmında kızları görmemesi amacı ile babaannenin arkadaşları da seferber olmuşlardır. Köyün trafosuna taş atarak elektrik kesintisi yapılmıştır. Bu kaçma olayından sonra ise artık oda camlarına, kapılara parmaklıklar takılmaya başlanmıştır. Ve babaanneleri kızları köyün meydanındaki çeşmeye götürüp kızları görücüye çıkarmıştır. Kızlar evlenmez ise, bir başlarına kalırlar ise, namuslarının lekeleneceğini düşünmüştür. Sonraki sahnelerde, eve yavaş yavaş görücüler gelmeye başlamıştır. Kızların fikri sorulmadan, haberleri bile olmadan görücüye çıkarılmışlardır. İlk görücüye çıkan Sonay olmuştur. Ancak Sonay'ın erkek arkadaşı olduğu için sadece erkek arkadaşı ile evlenmek istediğini söylemiştir. Bu isteği üzerine babaannesi istemeye gelmeleri gerektiğini söylemiştir. İkinci görücüye çıkan Selma olmuştur. İstemediği halde komşulardan birinin oğluna verilmiştir. Babaanneleri evlenecek olan kızlar ile cinsellik hakkında konuşmak için dolaptan kızların eşyaları ile birlikte cinsellik ile ilgili bir kitap çıkarmıştır. Ancak kızların cinsellik hakkında az çok bilinci vardır. Sonay, Selma ile konuşurken erkek arkadaşı ile ters ilişkiye girdiğini anlatır. "Böylelikle hamile de kalmıyorum" söylemi ise toplum baskının ne denli aktif olduğunu göstermektedir. Toplum baskısı sebebi ile evli olmadan cinsel birliktelik yaşamak, hamile kalmak doğrudan namussuzluk olarak nitelendirilmektedir. "Filmin temelinde, Türkiye'de kız çocuğu olmanın ne demek olduğunu anlatma arzum yatıyor."[5] Kültür ve toplum ile şekillenen bu normlar aynı zamanda bir baskı ortamı da yaratmaktadır.

[5] Yenal Bilgici – Deniz Gamze Ergüven Mustang Filmi Söyleşisi

Sonraki sahnede, Selma ve Sonay'ın düğünleri beraber yapılmıştır. Sonay sevdiği kişi ile evlendiği için durumundan memnundur. Ancak Selma çok mutsuzdur. Aynı zamanda da tamamen bir çaresizlik içindedir. Selma, düğün gecesi kocası ile ilişkiye girdikten sonra çarşafa kan bulaşmadığı için bakire olmamakla suçlanmıştır ve hemen o gece eşi ve eşinin ailesi tarafından hastaneye götürülmüştür. Bekâret testi yapılmıştır. "Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin etkisiyle cinsellik Türkiye gibi toplumlarda kadın için evlilikle bağdaştırılırken, erkek için beklenen ve alkışlanan bir etkinlik haline gelmektedir. Ayrıca kadına yüklenen "aile namusu" nu koruma rolü her türlü cinsel ilişkide de kadının suçlanmasına neden olmaktadır. Yaratılan baskı namus cinayetleri, kızlık zarı kontrolü, ergen ya da istenmeyen gebelikler, sağlıksız koşullarda düşük, sağlık hizmetlerinden yararlanamama olgularını yaratmaktadır." (Şimşek, 2011: 123). Bu ve buna benzer eylemler, ataerkil zihniyetin yaptırımlarının bir sonucu olmaktadır. İlerleyen sahnelerde görücüye çıkma sırası Ece'ye gelir. Ece de tıpkı Selma gibi tamamen kayıtsız ve tepkisizdir. Bir gün yemek yenirken masada birkaç gülüşme yaşanır. Bu gülüşmelere sinirlenen amcası Ece'yi yemek masasından kovar, odasına gitmesini söyler. Ece masadan kalkar ve içeri gider, silah ile kendini vurarak intihar eder. Ece, ataerkil toplum düzeni içerisindeki baskıya, dayatmalara dayanamadığı için kendi hayatından vazgeçmiştir. Bu intihar şekli Durkheim'in intihar kuramlarından <elcil intihar> sınıfına girmektedir. "(…) Bu ikinci durumda birey yaşamının adetler, gelenekler ve alışkanlıklarla katı bir biçimde düzenlenmiş olduğuna, topluluğun (ister dinsel, isterse siyasal nitelikteki topluluğun) buyrukları gerektirdiğinde, bireylerin düşünmeden kendilerini öldürdüklerine işaret etmektedir." (Durkheim, 2011: 8). Ece, bu davranışı ile tek kurtuluşunun ölmek olduğunu düşünmektedir. Ece'nin intihar etmeden önceki sahnede, yemek masasında yemek yenirken art alandan gelen televizyon sesindeki söylemler, ataerkil sistemi gözler önüne sermektedir. Bülent Arınç'ın konuşması arka plandan duyulmaktadır. Bu sırada kızlar da yemeklerini yemektedirler. "Kadın iffetli olacak, herkesin içinde kahkaha atmayacak. Bütün hareketlerinde cazibedar olmayacak, iffetini koruyacak" sözleri film bütünlüğü ile düşünüldüğü zaman bütün perspektifi özetler niteliktedir. İktidar, evlerin içine girip, herkesin ahlakı, namusu ile ilgili öğüt vermektedir. Özel yaşam alanına bir müdahale söz konusudur. "Foucault'nun "hukuki-söylemsel" (juridico-discursive) model olarak tanımladığı geleneksel model iktidarı bir hükümranlık (souveraineté), yasa, yasaklama ve itaat sistemi içinde tasarımlar. Oysa Foucault on yedinci Yüzyıl'ın sonundan itibaren Batı toplumlarına hukuksal söylemsel modelin iktidar göremediği yeni bir iktidar biçiminin hâkim olduğunu söylüyor. Negatif ve sınırlayıcı olan ve hükümranın yaşama hakkı üzerinde söz sahibi olmasıyla tanımlanan hukuksal-söylemsel modelin iktidar anlayışının tersine, bu yeni iktidar biçimi üretken, yaşamı desteklemeye, yaşamın sağladığı güçleri sınırlamaya değil arttırmaya yönelik, yani pozitif. Bu yüzden Foucault bu yeni iktidarı biyo-iktidar olarak adlandırıyor. Foucault'ya göre biyo-iktidar yaşama iki ana biçimde müdahale eder: İnsan bedenine bir makine olarak yaklaşan birinci biçimi disiplinci bir iktidardır. Foucault'nun bedenin anatomo-politiği olarak adlandırdığı bu biçimin amacı, insan bedenini disipline etmek, yeteneklerini geliştirmek, daha verimli ve uysal kılmak ve ekonomik denetim sistemleriyle bütünleştirmektir." (Aktaran Keskin, 2005: 16-17). Bu bağlamda namus olgusuna yüklenen anlamlar iktidar tarafından meşrulaştırılmış olunup, bu olguya uygun davranış kalıbı içinde olmayan kadınlar, iffetsiz olarak sayılmaktadır. Toplumdan ve ailesinden baskı ve yaptırımlar görmektedirler.

Kızlardan en küçüğü Lale, ablasının intiharından sonra ve son bekâr kalan ablası Nur'un da görücüye çıkıp nişanlanmasının ardından bir gün sıranın ona da geleceğini bildiği için evden kaçma planları yapmaktadır. Evden kaçıp, İstanbul'a, -filmin başındaki sahnede- vedalaştığı öğretmeninin yanına gitmeyi planlamaktadır. Nur'un düğün günü erkek tarafı Nur'u almaya geldiği vakit Nur ve Ece evin içine saklanırlar. Tüm aile dışarıda iken bütün kapıları kilitlerler. Pencerelerde de demir parmaklıklar olduğu için içeriye aileler giremez. Nur da evlenmek

istememektedir. Ancak bu duruma boyun eğmiş durumdadır. Lale sayesinde biraz da olsa bir başkaldırış yapmışlardır. Bu direniş sonunda evden İstanbul'a kaçmayı başarırlar. İstanbul'a öğretmeninin yanına gitmişlerdir. Kıstırılmışlığın, yasakların olduğu bir köyden, modernizmin simgesi olan kente kaçarak, baskılardan kurtulmuşlardır. Kaçtıkları kişinin de bir öğretmen olması, yaşanılan olaylar çerçevesinde, Türkiye gerçeği içerisinde eğitimin öneminin mesajını vermektedir. Ancak eril yapı etrafında şekillenen düzen, söylemsel olarak yine kendini yeniden yapılandıracaktır. "Gençler; doğaya, hayata en çok da yeni yeni keşfetmeye başladıkları kadınlıklarına meraklılar. Fakat geleneğin ve muhafazakârlığın gölgesi düşüyor üzerlerine. Film ataerkil zihniyetin kendini ve ikiyüzlü ahlakını nasıl tesis ettiğini / etmeye çalıştığını çok iyi özetliyor."[6] Bu bağlamda namus kavramı, ataerkil düzen içinde yeniden üretilmektedir. Eril bakış açısı ile söylemlerine devam etmektedir. Sözlü normlar etrafında, kadına biçilen davranış kalıpları yapılandırma içerisindedir.

Filmin isminin Mustang olması, film bütünlüğü içerisinde bir metafor olarak kullanılmaktadır. Mustang cinsi atlar, ehlileştirilemeyen, özgür atlardır. Filmde, beş kız kardeş de yan anlamsal düzeyde bu cins at ile özdeşleşmiş durumdadır. Bu bağlamda filmsel bütünlük, yan anlam silsilesi içerisinde ilerlemektedir. "Temel anlam, üretilmek istenen yan anlamdan yola çıkılarak üretilir. Öyleyse, öykülü sinemada rastlantısal yan anlam üretimi söz konusu olamaz." (Adanır, 2003: 184) Kızlar, zaten özgür bir ruha sahiptirler ve ehlileştirilememektedirler. Hiçbir zaman boyun eğmemektedirler. Ataerkil sistemin ürettiği yapılandırma içine girmemektedirler.

4. Sonuç

Namus olgusuna bakış açısı ataerkil sistemin yapılandırılması ile olmaktadır. Bu bağlamda belirli ahlak kuralları kalıpları yaratılmış olup, bu kalıpların dışına çıkan kadınlar sosyalizasyon almaktadır. Cinsiyetçi söylem ise ataerkil perspektif ile şekillendiğinden dolayı kadınlar, bu söylem altında hareket etme durumunda kalırlar. Eril söylemden farklı olarak davranış gösteren kadınlar toplum tarafından ötekileştirilmiş olurlar. Hatta yalnızca ötekileştirilmek ile kalmazlar, daha ağır yaptırımlar de karşı karşıya gelirler. Bu yaptırımlar şiddet ve ölüm gibi ağır yaptırımlar olabilmektedir.

Bu çalışmada Türkiye'deki namus olgusu, namusa bakış açısı ve yaptırımları incelenmiştir. Geçmiş yıllardaki film örnekleri de verilmek ile beraber çalışmanın sınırlılığı açısından sadece tek film üzerinden analiz yapılmıştır. İnceleme ışığında, Deniz Gamze Ergüven'in "Mustang" filmi ele alınmıştır. Ele alınan filmde, Türkiye'de kadın olmak, kız çocuğu olmak ve getirilerinin genelde negatifliği görülmektedir. Eril düzen içerisinde, kadının sıkışmışlığı, yaşadıkları, ruh hali gösterilmiştir. Toplumda namusa verilen değer ve namus uğruna yapılacak olanlar anlatılmıştır. Sosyalizasyon alanının özel yaşama müdahalesi de gözler önüne serilmiştir. Yıllardır süregelen Türkiye gerçeği ile yüzleşme yaşanmıştır. Makalede incelenen namus temalı diğer filmler ışığında, Mustang adlı filmde de benzer durumlar vardır. Bu filmlerde namus temasının benzer şekillerde işlendiği görülmüştür. Bu filmlerin ortak özelliği, film bütünlüğü içerisinde kadına atfedilen bir rolün ve uymak zorunda kaldığı kuralların olmasıdır. Kadının bir birey olarak görülmemesi sorunsalı vardır. Araştırmanın problemini de bu sorunsallar oluşturmaktadır. Sinema-toplum ilişkisi düşünülecek olursa bu çerçevede oluşan araştırma soruları ise Türkiye'de kadının kimliği ile ilgili olacaktır. Kadının, filmlerdeki temsili aslını yansıtır nitelikte midir? Bunun cevabı ise genel olarak evet olarak kabul edilmektedir. Türk toplumunda kadına biçilen rol aynı zamanda

[6] Melek Yeşilyurt – Mustang: Kadınların Sessiz Direnişi

sinemaya da yansımıştır. Geçmişten günümüze değişen tek şey film isimleri olarak kalmıştır. Filmlerin konusu farklı olsa da kadının rolü ve namusu konusu ön planda tutulmuştur.

Kaynakça

Adanır, O. (2003), *Sinemada Anlam Ve Anlatım*, 1. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları

Altuntek, N. S. (2008). "Benlik Ve Kültür: Namus Kavramına Simgesel- Bilişsel Bir Yaklaşım", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25(2): 55.

Bilgici, Y.(2015). *Deniz Gamze Ergüven Mustang Film Söyleşisi,* http://www.oscarfavorite.com/2015/10/mustang-2015.html#.v1a2uvmltıv , (03.06.2016).

Bilgili, N. & Vural, G. (2011). "Kadına Yönelik Şiddetin En Ağır Biçimi: Namus Cinayetleri" *Anadolu Hemşirelik Ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 14(1): 60.

Blank H. (2008). *Bekâretin El Değmemiş Tarihi*, (Çev.) Ergün, E., İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora, A. (2011), *İstersek Biter,* 1. Baskı, İstanbul: Kamer Vakfı

Butler, J. (2012). *Cinsiyet Belası*, (Çev.) Ertür, B., İstanbul: Metis Yayınları.

Durkheim, E. (2011). *İntihar, (*Çev.) Ozankaya, Ö., İstanbul: Cem Yayınevi.

Ecevitoğlu P. (2012), *Namus, Töre Ve İktidar*, 1. Baskı, Ankara: Dipnot Yayınları

Foucault, M. (2005). "Özne Ve İktidar", (Ed.) Keskin, F., (Çev.) Ergüden, I. & Akınhay, O., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, ss. 16-17.

Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi*, (Çev.) Tanrıöver, H.U., İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gürsoy E. & Arslan Özkan H. (2014). "Türkiye'de Üniversite Öğrencilerinin Kadına İlişkin Namus Algısı", *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi,* 5(3): 150

Kadın Hakları Merkezi, (2008). "İnsanlığın Namus Lekesi: Töre Cinayetleri", *Ankara Barosu Dergisi,* 66(4): 17.

Kalav, A. (2012). "Namus Ve Toplumsal Cinsiyet", *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 2(2): 154.

Kardam, F. (2005), *Türkiye'deki Namus Cinayetlerinin Dinamikleri Eylem Programı İçin Öneriler Sonuç Raporu 2005*, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu - Nüfus Bilim Derneği – Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Ankara.

Koğacıoğlu, D. (2007), "Gelenek Söylemleri Ve İktidarın Doğallaşması", *Sabancı Üniversitesi Dergisi*, 58(3):1-2.

Mulvey, L.(2015). *Görsel Haz Ve Anlatı Sineması,* http://sinematek.tv/25-Kareden-Ege-Berenselin-Yaptigi-Secki/ , (03.06.2016).

Öztürk, S. R. (2000), *Sinemada Kadın Olmak,* 1. Baskı, İstanbul: Alan Yayıncılık.

Pekerman, S. (2012), *Film Dilinde Mahrem,* 1. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.

Pope, N. (2006). "Namus Cinayetleri: Ataerkil Denetim Araçları Namus Adına Şiddet Kuramsal Ve Siyasal Yaklaşımlar, (Ed.) Mojab, S. Ve Abdo, N., (Çev.) Kömürcüler, G., İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss.109.

Sakallı Uğurlu N. & Akbaş G. (2013). "Namus Kültürlerinde Namus Ve Namus Adına Kadına Şiddet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar", *Türk Psikoloji Yazıları,* 16(32): 78-79.

Sancar, F.(2013). *Sinemada Kadın Filmleri İçinde Özne Kadın,* http://sosyalistfeministkolektif.org/feminist-gundem/684-sinemada-kad-n-filmleri-icinde-oezne-kad-n.html, (05.06.2016).

Sevinç, Z. (2014). "2000 Sonrası Yeni Türk Sineması Üzerine Yapısal Bir İnceleme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 40: 99.

Sirman N. (2006). "Akrabalık, Siyaset Ve Sevgi: Sömürge Sonrası Koşullarda Namus-Türkiye Örneği", *Namus Adına Şiddet Kuramsal Ve Siyasal Yaklaşımlar,* (Ed.) Mojab S. Ve Abdo N., (Çev.) Kömürcüler G., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 48.

Sözen, M. (2015). "Sinemasal Anlatılarda Sesin Uzamsal ve Zamansal Kurulumu ve Örnek Filmler", *Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 3(13): 25.

Suner, A. (2006), *Hayalet Ev,* 1. Baskı, İstanbul: Metis Yayıncılık.

Şeni, N. (1993). "19. Yüzyıl Sonunda İstanbul Mizah Basınında Moda Ve Kadın Kıyafetleri", *1980 Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, (*Ed.) Şirin Tekeli, İstanbul: İletişim Yayıncılık, ss. 55.

Şimşek, H. (2011). "Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Kadın Üreme Sağlığına Etkisi: Türkiye Örneği", *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi,* 25(2): 123.

Türk Dil Kurumu. (2016). *Namus Nedir?* , http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=tdk.gts.5749440c926c62.99364389, (27.05.2016).

Uğuz, B. (2013), *Yeni Türk Sinemasında Kadına Yönelik Sosyal Kontrol Kodlarının Dönüşümü: Feminist Açıdan Bir İnceleme,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uluyağcı, C. (2000). "Türk Sinemasında Namus Kavramı", *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Kurgu Dergisi,* 1-9(17): 22.

Yaşartük, G. (2010). *1990 Sonrası Türkiye Sineması'nda Kimlik: İki Örnek Kürt Ve Rum Temsilleri,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yeşilyurt, M.(2015). *Mustang: Kadınların Sessiz Direnişi,* http://www.bagimsizsinema.org/mustang-kadinlarin-sessiz-direnisi/ , (03.06.2016).

Yıldız, A. N. (2009). *Kadın Cinselliğinin Söylemsel İnşası Ve Namus Cinayetleri: Şanlıurfa Örneği,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yüksel Ş. & Cindioğlu D. (2007), *Kadın Cinselliği Türkiye Üreme Sağlığı Programı Raporu ?,* Cinsel Eğitim Tedavi Ve Araştırma Derneği (Cetad), Bilgilendirme Dosyası:5, İstanbul.

Types of Control of Knowledge and the Role of Testing

Айдос Мұқатаев[1], Елена Шевчук[2], Альбина Казанбаева [3]

Abstract

The article describes arranging control and assessment technologies of education. The author examines the process of education on within the development of students` creativity, free choice of educational technologies, including the achieving of this aim. This process is identified in two main innovative steps – "technological" and "search".

Student tests based on the reproductive actions are the instrument of the technological approach. The types and methods of assessment are proposed, and also the significant role of testing is described here. The article delivers the updated content of education, education informatization and implementation of procedures to control and assess learning achievements. The aim, requirements and methods of control of education prove again that necessary reference level of education will provided in a certain period of time.

Keywords: Learning outcomes, midterm, rating, control of knowledge, test.

Білімді Бағалаудың Түрлері Және Тестілеудің Рөлі

Аңдатпа

Мақалада білімді бақылау мен бағалау технологиясын ұйымдастыру тәжірибесі сипатталған. Білім беру үдерісі білім алушыларға шығармашылығын дамытуға, педагогикалық технологияларды таңдау еркіндігін соның ішінде білім алушылардың қойылған мақсатқа жетуді көздейтіндігі сипатталған. Ол екі негізгі инновациялық қадамдарда көрініс табады – «технологиялық» және «іздеуші».

Тесттер білім алушылардың репродуктивті іс-әрекетіне негізделген технологиялық қадамның құралы болып табылады. Білім беруді бағалаудың түрлері мен тәсілдері ұсынылған, сондай-ақ тестілеудің маңызды рөлі сипатталған. білім беруді ақпараттандыру білім беру орындарында оқу жетістіктерін өлшеу және бағалау процедуралары мен мазмұнды жаңартуды іске асырылуы қарастырылған. Оқытуды бақылаудың мақсаттары, талаптары, әдістері белгілі бір уақыт аралығында қоғамға қажетті білім берудің эталонды деңгейін беруі туралы көрсетілген.

Тірек сөздер: Оқыту нәтижелері, аралық бақылау, бағалау, білімді бақылау, тест.

[1] М. Қозыбаев атындағы СҚМУ доценті, п.ғ.к., mukhatayev_a@mail.ru
[2] М. Қозыбаев атындағы СҚМУ доценті, т.ғ.к., evshevch@mail.ru
[3] М. Қозыбаев атындағы СҚМУ докторанты, akazanbaeva83@mail.ru

JEL кодтары: A39, C63, C69, Y40, Z19.

Бүгінгі таңда қоғам білім беру жүйесінен экономикалық, әлеуметтік және мәдени өзгерістерге сай болуды талап етіп отыр. Білім беру саласында оқу-таным әрекетінің сапасын, дәрежесін есепке алу, тексеру және бағалаудың білім, білік, дағдының нәтижесін арттыруда қызметі ерекше. Сөйтіп, оның технологиясын әркезде өмір талабына сай жетілдіріп отыру, оқыту міндеттерінің өзекті мәселелерінің бірі.

Оқытудың құзыреттілікке бағытталған технологиясын жобалап қалыптастыруда оқыту нәтижелерін бағалау және бақылау аса маңызды болып табылады. Оңтайлы әдістері мен оқытудың ұйымдастырылу түрлері, ақпараттандырудың заманауи құралдары болса да, оқу үдерісін бақылау жүйесі болмаса, білім алушылардың білімдері мен дағдыларының уақытылы тексеріліп бағаланбаса, сонымен қатар, кері байланыс қалыптаспаса, оқу үдерісін басқарылмалы және мақсатқа сәйкес ету мүмкін емес.

Оқыту сапасын, яғни оқытудың күтілетін нәтижелеріне жету деңгейін анықтау үшін оқытушының алдына оқылған материалды меңгеру сапасының көрсеткіштерін, бақылаудың әдістері мен түрлерін таңдау, оны жүзеге асырудың процедураларын жасау, бақылау мен бағалаудың негізгі функцияларына сәйкес оқу қызметін жекеше түзету тәсілдерін негіздеу міндеттері қойылады

Үлгерімді бақылау барысында білімдер, дағдылар мен ептіліктер тереңдетіліп дамитын болса, білімділік деңгейі жоғарыласа, ақыл-ой еңбегінің мәдениеті артса, білім алушының дербестігі ынталандырылса, бақылаудың оқыту функциясы жүзеге асады. Бақылаудың ықпалынан психикалық үдерістер мен зейін, есте сақтау, ойлау сияқты тұлғаның қасиеттері мен дамитын болса, таным белсенділігі ынталандырылса, бақылаудың дамыту функциясы орын алады. Тек білім алушыға берілетін тапсырмалар жауап беру кезінде одан оқығанын айтып беруді емес, түсіндіруді, дәлелдеуді, негіздеуді талап ететін болса ғана бұл функция жүзеге асады.

Кәсіби бағытталған оқыту технологиясының шеңберінде тәрбиешілік функция, басқарушы функция, ұйымдастырушы функция, бақылау-бағалау функциялардың жүзеге асуы, яғни педагогикалық тиімділік көрсетуі, бақылау мен бағалау жүйесіне қойлатын дидактикалық талаптардың орындалуына байланысты.

Маңызды талаптарды атап өтейік:

1. жекеше (дербес) сипаттамасы, жеке білім алушының нәтижелерін топтың қорытындыларымен және керісінше алмастыруға жол бермейтін әр білімгердің жұмысын, оның жеке танымдық қызметін бақылауды талап етеді;

2. оқыту технологиясын жүзеге асырудың барлық кезеңдеріндегі бақылаудың жүйелілігі мен тұрақтылығы, оның білім алушылар оқу қызметінің басқа тараптарымен үйлестіру;

3. жоғарыда айтылған бақылау функцияларының орындалуын қамтамасыз ететін әртүрлі бақылау әдістерін қолдану, бақылаудың жүргізілуі мен нәтижелеріне деген білім алушылардың қызығушылығын арттыру;

4. оқу бағдарламасының барлық тарауларын, теориялық білімдер мен тәжірибелік дағдылар мен ептілікті қамтамасыз ететін бақылаудың толық болуы;

5. білім алушыдарды толық білмегендіктен немесе кейбіреуіне бір жақты көзқарасынан пайда болған оқытушының субъективті және қате бағалау пікірі мен қорытындыларын болдырмайтын бақылаудың әділдігі;

6. әр оқу пәнінің (оның жеке тарауларының) ерекшеліктерін, сонымен қатар, әр білім алушының жеке сипаттамаларын ескеретін дифференциацияланған тәсілдеме.

Оқытудың кәсіби-бағдарлы технологиясын жобалау және жүзеге асыру кезінде оқу үдерісі нәтижелерін бақылаудың оңтайлы әдістерін таңдау маңызды орын алады. Бақылау әдістері дегеніміз білім алушылардың оқу-танымдық пен басқа қызмет түрлерінің және оқытушылардың педагогикалық жұмысының нәтижелілігін анықтаудың тәсілдері. Қазіргі замандағы дидактикада бір-бірімен үйлестірілген ауызша, жазбаша, тәжірибелік (зертханалық), компьютерлік, білім алушылардың өз-өзін бақылау әдістері қолданылады.

Бақылау әдістерімен қатар педагогикалық әдебиеттерде бақылау түрлері көрсетіліп, келесідегідей жіктеледі:

- Оқыту мақсаттарының масштабы бойынша: стратегиялық, тактикалық, оперативтік;
- Оқу кезеңдері бойынша: ағымдық, аралық, қорытынды;
- Уақыттық бағытталуы бойынша: ретроспективалық, алдын-ала, озық;
- Бақылау жиілігі бойынша: бір жолғы, мерзімді, жүйелі;
- Бақылау ауданы бойынша: локалді, іріктеме, тұтас;
- Оқытуды ұйымдастырудың формалары бойынша: жеке, топтық, тұтас (фронталді);
- Әлеуметтік жанама формалары бойынша: сыртқы (әлеуметтік), аралас (бір-бірін бақылау), ішкі (өз-өзін бақылау);
- Оқу сабақтарының түрі бойынша: дәрістегі, семинардағы, тәжірибелік және зертханалық сабақтағы, сынақтағы, коллоквиумдағы, емтихандағы;
- Бақылауды жүзеге асыру тәсілдері бойынша: жазбаша, ауызша, стандартталған, компьютерлік және т.б.

Өткізу мерзіміне қарай бақылау «қорытынды» және «ағымдағы» деп бөлінеді. Ағымдағы бақылау өз жағынан нақты ағымдағы және аралық деп бөлінеді.

Үлгерімнің ағымдағы бақылауы әр тақырып, тарау бойынша білімді игеру тереңдігін, сапасын, көлемін; кемшіліктер мен оларды жою шараларын; білім алушылардың жұмыстағы жауапкершілік дәрежесін, олардың қабілетінің даму деңгейін, жұмысқа кедергі жасайтын себептерін; өзіндік жұмыс дағдыларын игеру деңгейін, оларды дамыту жолдары мен құралдарын анықтайды.

Бақылау болашақ мамандардың мамандыққа деген қызығушылығын, танымдық белсенділігін арттырып, оқу материалын өз бетінше меңгеру дағдысын күшейтеді. Ағымдағы бақылауды оқытушы күнделікті оқу жұмысы барысында жүзеге асырады және сабақты ұйымдастыру формаларының шеңберінде өткізеді. Мұнда жалпы топтың және білім алушының жұмысы бақыланады, жаңа материалды меңгерумен, оны бекітумен үйлестіріп, білім, дағдылар, ептілік жүйелі тексеріледі.

Аралық бақылау. Ағымдық бақылау кезінде әр жеке білім элементінің, қалыптасатын дағдының әр элементінің меңгерілуі қамтылады. Бірақ, тақырыптың бір бөлігінің ғана емес, толық та терең қабылдануына жеткіліксіз. Оқылатын материал біртұтас рерітнде игерілу үшін, аралық бақылауды білім алушылардың әр тақырыпты меңгеру дәрежесін, олардың оқу материалын алдындағы білімдермен байланыстырып, түсініктер, құбылыстар, негізгі идеялардың дамуын, күрделіленуін бағалау қабілетін анықтауға мүмкіндік туғызатын форматта өткізу керек. Мұндай формат ретінде, аралық бақылауды жарты семестрлік емтихан Midterm examination түрінде өткізуге болады.

Кез келген Midterm exam формасында келесіні ескеру керек:

- бағалау валидті болу керек бағалау нысандары пәннің мақсаттарына сәйкес болу керек;

- бағалау сенімді болу керек (бірынғай стандарттар мен көрсеткіштерді қолдану керек);

- бағалау әділ болу керек (әр білім алушының жетістікке жету мүмкіндіктері бірдей болу керек);

- бағалау дамытушы болу керек (білім алушылардың мүмкіндіктері мен ары қарай нәтижелерді жақсарту жолдарын анықтау керке);

- бағалау уақытылы болу керек (дамытушы кері байланысты жасау керек);

- бағалау тиімді болу керек (білім алушылардың және өзіңіздің барлық уақытын алып қоймай, орындалатындай болу керек).

Midterm exam пәннің академиялық саясатына байланысты әртүрлі формада өткізілуі мүмкін.

Ауызша емтихан (Oral Exam) – оқытушы білім алушыларға ауазша, яғни қағазға түсірілмейтін жауапты талап ететін сұрақтар қойылатын емтихан.

Жазбаша «жабық кітап» емтиханы (Closed book Exam) – білім алушы сұрақтарды алғашқы рет көріп, емтихан барысында жауап жазатын емтиханның «әдеттегі» түрі.

«Ашық кітап» емтиханы (Open-book Exam or Open paper Exam) – емтиханның бұл түрінде білім алушыларға оқулықтар мен басқа кітаптарды пайдалануға рұқсат етіледі. Яғни, бұл кезде негізгі акцент білім алушының оқыған материалды «қалай пайдалана алатынына» қойылады. Бұл форматта білім алушының жүзеге асыратын талдауы маңызды.

«Ойлану» емтиханы («Thinking» exam) – білім алушы белгілі бір мәселе бойынша үлкен мәтін жазу керек. Мысалы, білім алушыларға үш сағат ішінде үлкен эссе жазуға тапсырма беріледі. Бірінші сағат ішінде ойланып, эссенің құрылымын дайындап, қалған екі сағат ішінде ойын іріктеп жазады. Емтиханның бұл форматы білім алушыдан өзінің «миі» мен талдау қабілетін пайдаланып, пәннің әртүрлі бөліктерін біріктіруін талап етеді. Батыс елдерде эссе жазу емтиханның дәстүрлі түріне (Essays in exams) айналған.

Үйге берілетіни емтихан жұмысы («Take-Home» exam) – білім алушылар өздерінің емтихан тапсырмаларын үйге алып кетеді. Жұмысты аяқтап тапсыру үшін біраз (бірнеше сағаттан бірнеше аптаға дейін) уақыт беріледі.

Практикалық емтихан (Practical exam) – бұл жағдайда білім алушылар өздерінің ептілігін, қабілеттілігін, алған білімдерді қолдана білуін көрсету керек (ол портфолио

жасау бойынша сынақ, белгілі бір зат немесе бұйым жасау бойынша тапсырма, моторлық, артистік және т.б. дағдыларын көрсету сияқты тапсырмалар болуы мүмкін).

Тестілеу (Multiple-choice exam или Shot-question exam) – дұрыс жауап таңдау емтиханы. Әр сұрақ бойынша екі немесе одан көп жауаптың ішінен білім алушы дұрысын таңдайтын емтихан түрі. Емтиханның бұл түрі әдетте нақты білімді тексеру үшін қолданылады. Бір жағынан бұл емтихан түрі білім алушының білімінің дәлме-дәл көрсетілуін талап етсе, екінші жағынан жауаптың кездейсоқтығын жоққа шығармайды.

Білім алушылардың білімі мен білігін тексерудің түрлі формаларының ішінде соңғы кезде басты орынды тест бойынша тексеру алып жүр. Оқыту саласында тест қолдану білімді тексеру әдісін жетілдіруге қосылып отырған үлкен үлес болып есептеледі.

Тест «тәжірибе, тексеру» деген мағыналарды білдіреді. Тест сөйлесім, тілдесім, жазылым әрекеттерінің дәрежесін бақылауға өте тиімді әдіс болып табылады.

Тест теориясының дамуына Ф. Гальтонның маңызды үлесі үш негізгі принциптерді анықтау болды:

1. Көп өлшемді сыналушылардың барлығына бірдей сынақ тәсілдерін жүргізу;
2. нәтижелерді статистикалық өңдеу;
3. бағалау үлгісін айқындау.

Тестология дамуының жалғасы көбінесе практиканың қажеттілігін туындатты.

Бүгінгі таңда кең қолданысқа ие тесттердің түрлері:

- Жабық тест;
- Сандық тест;
- Сәйкестік тест;
- Кездейсоқ.

Білім алушылардың әлдебір бағдарламадан алған білім деңгейін дәл тексеруге мүмкіндік беретін мәліметтерді алу соңғы этаптарда жүргізілетін диагностикалық немесе жетістік тестінің көмегімен жүзеге асырылады. Мақсаттардың әртүрлілігіне қарамастан, бір тест оқу блогын оқытуды аяқтау барысында диагностика тесті де, жетістік тесті де болып табылады. Екеуі де оқу жетістігінің сандық (оқылған) және сапалық (оқытылған) қасиеттерін бағалайды. Жетістік тесттері тек қазіргі оқу үрдісін ұйымдастыруда қажет болады. Тесттер білім, білік, дағды деңгейін объективті бағалауда және көріністі қалыптастыруда оқытудың жеке түрін ұсынуға, ағымдағы қорытынды бақылау дайындықта кеткен кемшіліктерді көрсетуге мүмкіндік береді. Дербес компьютерлермен және жаңа программалық құралдармен тесттер бейіндік оқытудың қазіргі жүйесіне өтуге көмектеседі.

Әрине, білім алушыларды бақылау мен білімдеріне баға берудің дәстүрлі әдістеріне қарағанда тесттердің айтарлықтай артықшылықтары бар. Солардың тек бірнешеуін атап өтейік:

Біріншіден, бағаны анықтауда субъективті әсердің болмайтындығы (оқытушының қаталдығы немесе либералдылығы, оқытушы мен білім алушының қарым – қатынастарының сипаты және т.б.).

Екіншіден, тестілеуге жоғары нәтижеліліке тән, себебі тесттерді бір уақытта білім алушылардың үлкен топтарына жүргізуге болады, ал нәтижелерді өңдеу мысалы,

бақылау жұмыстарын тексерумен салыстырғанда әлдеқайда оңай әрі тез. Уақытты айтарлықтай үнемдеуге мүмкіндік бар.

Үшіншіден, тесттік тапсырмалар білім алушыларға өздерінің білімдерінің кем тұстарын анықтап, оларды жою жолында шаралар қолдануына мүмкіндік береді, сол себепті тесттің мазмұны тек бақылау мен баға беру үшін емес, сонымен қатар оқу үшін де қолданылуы мүмкін.

Төртіншіден, тесттің көмегімен алынатын баға көбірек түрлендірілген. Өлшеудің жоғары нақтылығы бағаның үлкен градациясымен қамтамасыз етіледі. Бақылаудың дәстүрлі әдістерінде тек төрт баллдық шкала қолданылады («үздік», «жақсы», «қанағаттанарлық», «қанағаттандырылмайтын»), оның берілген баллдық шкалада интервалдардың алшақтығы бірізді емес (мысалы, ешкім үш деген бағаның неше «түрі,түсі» бар екенін білмейді).

Және тестілеу сапалық параметрлері қамтылған автоматтандырылған бақылау жүргізудің технологиялық әдістерінің бірі болып табылады.

Дегенмен, жоғарыда аталған артықшылықтардың барлығы тек тесттерді сауатты түрде құрастырып және қойылған мақсаттарға сәйкес дұрыс қолданған жағдайда ғана жүзеге асады.

Тест қазіргі заман талабына сай білім алушы білімін бағалауда білім алушының психо-педагогикалық және жас ерекшеліктерімен санаса отырып, әсіресе, әр білім алушыны жеке тұлға ретінде қабылдап, білім деңгейін бақылаудың бірден-бір тиімді әдісі болып отыр.

Бақылаудың кез келген түрі оқыту нәтижелерін нақты бағалауға мүмкіндік беріп, пән бойынша барлық тапсырмалар критериалды-бағытталған тәсілдеме шеңберінде құрастырылуы тиіс. Тапсырмалар мазмұнына оқу ақпараты кіру керек, ал оған жауап беру үдерісін және берілетін жауап мазмұнын жоғары оқу орны түлегінің болашақ кәсіби қызметімен байланыстыру керек.

Қолданылған әдебиеттер

Аванесов В.С. Формы тестовых заданий. Учебное пособие. –М., 1991. – 52с.

Досқалиев Қ. Білім бағалау негіздері. 58-60 б. «Қазақстан мектебі» 10/2004.

Жайтапова А.А., Рудик Г.А., Белошниченко Е.В., Сатывалдиева А.С. «XXI ғасыр педагогикасы мектеп табалдырығында». Ақпараттық әдістемелік дайджест. Алматы, 2009 ж.

Жексенбаева У.Б. «Компетентностно-ориентированное образование в современной школе» — Алматы; 2009 г.

Көкіжанова Г.К. Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау білім сапасын басқарудағы негізгі критерий – Педагогика, 2009 ж.

Құдайбергенова К.С. «Құзырлық табиғаты тұлғаның өздік дамуында»- А: «Принт АСС»

Талызина Н.Ф. Контроль и его функции в учебном процессе.// Советская педагогика.-М., 1989. -№3. –С.11-18.

Шәкілікова С., Қағазбаева А. Стандарттың орындалуы – мамандар дайындаудың сапасына қойылатын басты талап.// Қазақстан жоғары мектебі. -№1 1999. С.172-175

Automated Diagnosis and Monitoring of Learning Outcomes as an Element of the Indicative Management System of the University

Елена Владимировна ШЕВЧУК[1], Андрей Владимирович ШПАК[2], Кайнижамал Есимсеитовна ИКЛАСОВА[3]

Abstract

The article describes the experience to organize monitoring system of learning outcomes within informational and educational university environment which encourages higher quality of students` preparation. The authors propose the model of activity architecture due to its main positions. The technology to monitor assessment of learning outcomes as a tool for quality management of education is presented in the article. On the basis of systematization of theoretical and practical experience, the authors propose a model of monitoring system for assessing the quality of education consisting of four structural elements: assessment of learning outcomes, monitoring and processing information about learning achievements, intellectual module for creating a base of indicators, a base of decision-making rules, a base of recommendations and an intelligent module forecasting and giving recommendations to improve the educational process.

Keywords: Informational and Educational Environment of the University, Monitoring of Learning Outcomes, Quality Management of Education, Indicative Governance.

Автоматизированная Диагностика И Мониторинг Результатов Обучения Как Элемент Системы Индикативного Управления Вуза

Аннотация

В статье описан опыт организации системы мониторинга результатов обучения в рамках информационно-образовательной среды вуза, способствующей повышению качества подготовки студентов.Предложена модель архитектуры деятельности по основным позициям.Рассмотрена технология мониторинга оценки результатов обучения как инструмента управления качеством образования.На основании систематизации теоретического и практического опыта предложена модель системы мониторинга оценки качества обучения, состоящая из четырех структурных элементов: оценка результатов обучения, мониторинг и обработка информации об учебных достижениях, интеллектуальный модуль создания базы индикаторов, базы правил принятия решений

[1] Северо-Казахстанский государственный университет им.М.Козыбаева, к.т.н., доцент, академик МАИН, evshevch@mail.ru
[2] Северо-Казахстанский государственный университет им.М.Козыбаева; к.т.н., доцент, академик МАИН
[3] Северо-Казахстанский государственный университет им.М.Козыбаева; магистр технических наук

и базы рекомендаций и интеллектуальный модуль прогнозирования и выдачи рекомендаций для улучшения учебного процесса.

Ключевые слова: Информационно-Образовательная Среда Вуза, Мониторинг Результатов Обучения, Управление Качеством Образования, Индикативное Управление.

Jel Код: C8, I23, O23

В современных условиях управление такой сложной системой, как вуз – это, прежде всего, управление его развитием, целеориентированное на результат.

Методология индикативного планирования позволяет рассматривать процесс управления вузом с системных позиций, как многоуровневый, многокомпонентный процесс, допуская адаптацию системного подхода под конкретно решаемую управленческую задачу на заданном уровне функциональной деятельности (факультеты, подразделения, кафедры и т.п.).

В рамках такого подхода возможно описание любого аспекта деятельности вуза, включая модели функций, процессов, событий, инициирующих процессы информационных данных и потоков, организационную структуру, планы и регламенты деятельности с детализацией по целям и задачам, ресурсам, образовательным технологиям и их поддерживающим техническим средствам.

Применительно к вузу модель построения архитектуры деятельности можно представить следующими позициями:

– концептуализацией управления процессом, включая общие направления реализации бизнес-составляющей, образовательную среду, учитывающей внешние условия и воздействия, финансовые и временные рамки;

– моделированием, целеориентированным на формирование инфраструктуры системы управления вузом, включая определение ключевых показателей эффективности управления, совершенствование управления;

– определением стратегии реализации модели в аспекте рассмотрения методов, способов, условий, обеспечивающих управление;

– конкретизацией технологий, которые необходимо использовать для реализации стратегических целей и задач, отдельных направлений управления вузом;

– выбором технических решений, определением условий обмена информацией, построением конкретных телекоммуникационных и информационных сетей и др.;

– ресурсным обеспечением управления.

Одним из ключевых направлений деятельности вуза является образовательной процесс. Результатом, или выходом образовательного процесса, является образовательная услуга, т.е., система управления вузом должна включать подсистему обеспечения качества образовательных услуг.

Современный этап модернизации образования, связанный с внедрением компетентностно-ориентированного подхода, обуславливает необходимость

обновления технологий мониторинга оценки результатов обучения как инструмента управления качеством образования. Целеполаганием мониторинга оценки качества предоставляемых образовательных услуг является прогнозирование и принятие оперативных управленческих решений относительно хода и результатов образовательного процесса.

Результаты проведенных авторами научных исследований и опытно-экспериментальной работы в данном направлении дали возможность сделать ряд выводов.

1. Мониторинг результатов обучения — основной инструмент эффективного управления качеством обучения и образования.

2. Система мониторинга представляет собой совокупность взаимосвязанных элементов: цели, объекта отслеживания, субъектов мониторинга, системы индикативных показателей управления.

3. Научными показателями мониторинга оценки качества обучения являются принципы: целенаправленности, непрерывности, целостности и системности изучения индикаторов качества обучения, согласованности действий субъектов мониторинга и адресности информации.

4. Переход на компетентностно-ориентированное обучение является событием, определившим главный вектор изменений в системе образования. В условиях реализации компетентностного подхода обновленные цели и содержание обучения должны найти отражение не только в методиках и технологиях обучения, но и в системах отслеживания результатов обучения. Исходя из этого сделан вывод, что оценка результатов обучения должна быть механизмом диалога и саморазвития всех субъектов образовательного процесса, должна ориентироваться на принцип индивидуализации; итоговые результаты обучения должны складываться из текущего (рейтингового) контроля и экзаменов, которые должны быть кластеризованы по определенным правилам, а в информационной системе соответствующие кластеры информации должны быть адресно доступны соответствующим субъектам образовательного процесса (студентам, родителям, преподавателям, работодателям, административно-управленческому составу вуза и т.п.).

5. Оценка качества обучения должна носить комплексно-накопительный (рейтинговый) характер, быть прозрачной, открытой, объективной и оперативной.

6. Система мониторинга оценки качества обучения должна быть напрямую связана с современными образовательными и информационными технологиями и обеспечивать оптимальный баланс между внешней и внутренней оценкой качества обучения.

7. На основании анализа развития мобильных технологий, современного состояния, достоинств и недостатков их использования, функционала и технических характеристик современных мобильных устройств сделан вывод о продиктованной временем необходимости распространения мобильных и смешанных технологий в высшем образовании.

Таким образом, создание и использование системы мониторинга оценки уровня учебных результатов - основа для управления качеством обучения и образовательным процессом вуза в целом.

На основании систематизации теоретического и практического опыта авторами предложена модель системы мониторинга оценки качества обучения, состоящая из 4 структурных элементов (подсистем) – таблица 1.

Таблица 1

Модель интеллектуальной системы мониторинга оценки качества обучения

Подсистемы	Объект мониторинга	Функционал
Оценка результатов обучения	учебные результаты в определенные моменты времени (дискретные)	– автоматизированное тестирование знаний (закрытые тесты, нечеткие тесты); – автоматизированная проверка умений, навыков, компетенций (нечеткие тесты, открытые тесты, тесты на конструирование и др.,); – автоматизированная проверка умений, навыков, компетенций (точки рейтингового контроля, виртуальные лабораторные работы, виртуальные диктанты и т.п.)
Мониторинг и обработка информации об учебных достижениях	информация об учебных достижениях во времени (в динамике)	– накопление учебных достижений (результаты срезов качества обучения, олимпиады, проекты, портфолио и т.п.) – -статистическая обработка данных (подсчет рейтинга, интегрированных показателей индивидуальных и сравнительных результатов обучения и т.п.)
Интеллектуальный модуль создания базы индикаторов, базы правил принятия решений и базы рекомендаций	государственные стандарты образования, социальный заказ, направление образовательного учреждения, ожидания внутренних и внешних потребителей (в т.ч. родителей, работодателей, общества)	– автоматизированная формализация модели выпускника конкретного учебного заведения, созданной на основе экспертных знаний, и импорт в систему индикаторов учебных достижений, структурированную по дисциплинам и временным периодам обучения – автоматизированная формализация знаний экспертов и формирование базы правил принятия решений и базы рекомендаций
Интеллектуальный модуль прогнозирования и выдачи	оценка качества обучения во времени	– интегрированная оценка качества обучения;

рекомендаций для улучшения учебного процесса		– выдача рекомендаций для улучшения учебного процесса

Субъектами мониторинга выступают все участники образовательного процесса. Степень их участия различна, но все они (и преподаватели, и студенты, и работодатели, родители, и общественность) получают информацию, анализируют ее.

Объектами мониторинга являются образовательный процесс и его результаты, личностные характеристики всех участников образовательного процесса, их потребности и отношение к образовательному учреждению.

Автоматизированный мониторинг качества реализации образовательных программ осуществляется в рамках информационно-образовательной среды вуза /1/ через:

– информационные системы, поддерживающие разработку, реализацию и мониторинг образовательных программ (более 240 модулей);

– строго регламентированную процедуру оценки учебных достижений обучающихся и обеспечение прозрачности результатов;

– мониторинг результатов освоения образовательных программ.

Для автоматизированного мониторинга качества деятельности и компетентности ППС, задействованных в реализации образовательных программ вуза, в рамках информационно-образовательной среды разработаны следующие механизмы: система рейтинговой оценки деятельности ППС; система оценки ППС обучающимися; интеллектуальная система планирования и мониторинга выполнения плана по повышению квалификации ППС.

Для обеспечения и дальнейшего развития качества образовательных программ посредством информационно-образовательной среды используются соответствующие методы и инструменты:

– оценка учебных результатов;

– оценка качества образовательных услуг, условий и ресурсов реализации образовательных программ.

Для информирования обучающихся, преподавателей, родителей, абитуриентов, работодателей и др. заинтересованных субъектов об учебных результатах образовательных программ в рамках информационно-образовательной среды вуза осуществляется следующее:

– результаты образовательных программ публикуются в информационно-образовательной среде в разделе "Образовательные программы";

– КЭД, презентации по выборным дисциплинам размещаются в портфолио ППС в информационно-образовательной среде;

– учебно-методические, контрольные и дополнительные материалы по каждой дисциплине на весь цикл обучения и в полном объеме размещаются в информационно-образовательной среде в электронной библиотеке вуза;

– результаты текущего, рубежного и итогового оценивания результатов обучения доступны оперативно через информационно-образовательную среду обучающимся, преподавателям и другим заинтересованным лицам.

Для оценки результатов обучения на системной основе информационно-образовательная среда обеспечивает сбор и анализ информации об успеваемости обучающихся. Результаты рейтинговой оценки результатов обучения еженедельно отображаются в информационно-образовательной среде. Система содержит также модули для анализа результатов и формирования статистических форм. Доступ к результатам рейтинговой оценки имеют обучающиеся, эдвайзеры групп и другие заинтересованные лица. Это позволяет отслеживать успеваемость студентов в ходе учебного процесса и принимать корректирующие действия.

Для оценки качества услуг, а также условий и ресурсов оказания образовательных услуг в рамках информационно-образовательной среды предусмотрены следующие виды он-лайн опросов: ежегодный опрос выпускников о качестве образовательных услуг; анкетирование работодателей о качестве подготовки выпускников; ежегодное анкетирование студентов о качестве преподавания дисциплин; ежегодное анкетирование ППС по вопросам организации учебного процесса; анкетирование студентов по дополнительным направлениям (например, по вопросам студенческого самоуправления, адаптаций к обучению в вузе и т.п.).

Интеллектуальная автоматизированная система диагностики и мониторинга результатов обучения в рамках информационно-образовательной среды Северо-Казахстанского государственного университета успешно функционирует уже более 15 лет /2/, постоянно надстраиваясь и гибко пополняя интеллектуальную базу знаний.

Опыт использования системы позволяет сделать следующие выводы: с одной стороны, о положительном влиянии использования в процессе обучения соответствующих минисред системы на успеваемость обучающихся и формирование их профессиональных компетенций; с другой стороны, реализация корректирующих действий по результатам работы системы мониторинга позволяет повышать качество предоставляемых образовательных услуг и осуществлять дальнейшее развитие образовательных программ специальностей университета.

Литература

Шевчук Е.В., Шпак А.В. Информационно-образовательная среда вуза. Опытиперспективы. Palmarium Academic Publishing is a trademark of: LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH& Co. KG. Germany, 2016.-99 p.

Ye.Shevchuk, A. Shpak. Experience practice of introduction innovative technologies into educational and management activities of the university// Proceedings III International Conference «Strategy of Quality in Industry and Education», Varna, Bulgaria, Scientific Journal of the Technical University of Varna, volume 2, 2007. – P. 386-389.

Сравнительный Анализ Становления и Развития Национальной Валюты Казахстана и Азербайджана

Цвингер Ирина Геннадьевна[1], **Аллахярова Шахнияр Зиад кызы**[2]

«Наша национальная валюта - тенге – есть символ независимости и состоятельности государства»

Н.А.Назарбаев.

Ключевые слова: независимость, национальная валюта, тенге, манат.

У каждой страны должны быть свои символы, которые показывают независимость страны. Помимо флага, герба и гимна, символом независимой страны считается его национальная валюта.

Все современные мировые достижения науки, технологии и культуры являются результатом процесса познания. Одним из наиболее распространенных методов познания является сравнение, в результате которого устанавливается то общее, что присуще двум или нескольким объектам, а выявление общего, повторяющегося в явлениях, как известно, есть ступень на пути к познанию закономерностей и законов. Таким образом, сравнение – это сопоставление признаков, присущих двум или нескольким объектам, установление различия между ними или нахождение в них общего.

Казахстан и Азербайджан являются братскими государствами. Нас объединяют история, культура, религия и география. Между нашими странами нет проблемных тем, наоборот, существуют тесные экономические связи, которые имеют большой потенциал для роста. В связи с этим научный интерес вызывает история становления и развития национальных валют этих государств.

Введение национальной валюты – казахстанского тенге 15 ноября 1993 года стало одним из важнейших факторов для реализации Казахстаном экономического суверенитета. Именно введение собственной валюты позволило нашей стране вести самостоятельную, независимую денежно-кредитную политику, ускорить преобразования в структуре экономики для построения рыночной инфраструктуры, рыночной экономики.

Азербайджанский манат введен 15 августа 1992 года, на 15 месяцев раньше Казахстана. Однако, если Казахстан с момента введения новой валюты признал единственным платежным средством казахстанский тенге, манат первоначально

[1] Северо-Казахстанский государственный университет им. М. Козыбаева, магистр экономических наук, igcvinger@mail.ru
[2] Северо-Казахстанский государственный университет им. М. Козыбаева, студентка 1 курса специальности «Финансы», shakhniyar.allahyarova@mail.ru

находился в обращении параллельно с советским рублем, а также с билетами Банка России образца 1992-1993 годов в соотношении 1 манат = 10 рублей. 22 ноября 1993 года начато изъятие из обращения советских и российских рублей, и с 1 января 1994 года манат стал единственным законным платежным средством.

В Казахстане обмен банкнот и монет в российских и советских рублях был проведен в рекордно короткие сроки: с 8 часов утра 15 ноября до 20 часов 20 ноября 1993 года, в соотношении 1 тенге = 500 рублей.С 18 ноября 1993 года национальная валюта - тенге - стала единственным законным платежным средством на территории Республики Казахстан [1].

Как принято практически во всем мире азербайджанский манат равен 100 гяпикам (азерб. qəpik). Современный манат представлен 6 видами монет и 6 видами банкнот. Банкноты: 1,5,10,20,50,100 манатов. Монеты: 1,3,5,10,20,50 гяпиков.

Казахстанская разменная денежная единица, 1/100 казахстанского тенге назывался тиын и был введен в обращение в 1993 году в виде бумажных банкнот. В настоящее время тиын выведен из наличного обращения и условно используется лишь в безналичном. Все суммы в тиынах, согласно законодательству, требуется округлять до целого тенге. Современный казахстанский тенге представлен 7 видами банкнот и 7 видами монет. Банкноты: 200,500,1000,2000,5000,10000,20000 тенге. Монеты: 1,2,5,10,20,50,100 тенге.

Дизайн банкнот азербайджанского маната был разработан австрийским дизайнером валют Робертом Калиной, который также разработал современный дизайн банкнот евро. Монеты также показывают определенную схожесть с монетами евро [2].

Часть банкнот по заказу Центрального банка Азербайджанской Республики была напечатана частной британской компанией DeLaRue. Банкноты нового поколения имеют четыре уровня безопасности, из которых только первый уровень распознается без специальных приборов.

Первая партия казахстанского тенге так же была напечатана за границей, в Англии фирмой «Харрисон и сыновья». В 1995 году Казахстаном была запущена собственная Банкнотная фабрика. Сегодня казахстанский тенге, обладающий 18 степенями защиты, входит в число самых защищенных валют мира.

В 2006 году в оборот выпущены казахстанские тенге нового поколения. Их концепция заметно отличалась от банкнот первого поколения. Во-первых, с банкнот исчезли портреты. Лицевая сторона банкнот 2006 года стала унифицированной, отличаясь в основном цветом и обозначениями номиналов. Центром всей композиции являлся монумент «Астана-Байтерек» – символ мира и согласия. Именно из-за него изображения на лицевой стороне расположены по преимуществу по вертикали.

Самый интересный и необычный элемент, появившийся на новых купюрах– раскрытая ладонь, как символ открытости, дружелюбия, готовности к диалогу. Оборотная сторона всех купюр 2006 года также имеет переходящие элементы – контур карты Казахстана, логотип Национального банка, подпись его председателя. Прочие же изображения – разные. Они на каждой купюре передают как архитектурные сооружения, так и природные зоны.

В 2011 году Национальный банк Казахстана начал выпуск в обращение новых банкнот крупного достоинства 1000, 2000, 5000,10000 тенге. На лицевой стороне – аверсе банкнотразмещены государственный флаг и герб, а также изображение

монумента «ҚазақЕлі» и летящего голубя, символизирующий мир, гармонию и надежду. На реверсах банкнот размещена карта Республики Казахстан.

В 2015 году Национальный банк выпустил новую банкноту достоинством 20000 тенге, имеющую ряд отличий от банкнот находящихся в обращении. Преобладающий цвет банкноты: серо-синий. Лицевая сторона: преобладающие изображения – вертикальные. Слева в верхней части банкноты расположен крылатый конь, принятый во многих культурах, включая тюркоязычные и кочевые народы, как символ чистого света и жизни, вдохновения и плодородия, целеустремленности и власти. Посередине внизу банкноты расположено изображение триумфальной арки «Мәңгілік Ел»– архитектурного отражения идеи вечности свободной страны, национальной идеи общего казахстанского дома. В верхней части изображены государственные символы Республики Казахстан: государственный герб и государственный флаг. На оборотной стороне преобладающие изображения – горизонтальные. Основным изображением в центре банкноты выступает контур карты Казахстана и панорама столицы — Астаны — со зданиями Акорды, Парламента и Правительства, расположенными в порядке, отражающем принцип разделения ветвей власти, заложенным в Конституции Республики Казахстан [1].

Основными особенностями казахстанских банкнот является вертикальное изображение на лицевой стороне банкноты и горизонтальное на оборотной стороне.

В Азербайджане 1 января 2006 года проведена деноминация в соотношении 5000:1. Манат, выпущенный в 1992 году, был выведен из обращения 1 января 2007 года.

Действующие банкноты азербайджанского маната имеют следующее описание [2]. На лицевой стороне банкноты 1 азербайджанского маната изображены народные музыкальные инструменты на фоне национального ковра, на оборотной стороне карта Азербайджана.Банкнота символизирует современную культуру Азербайджана.

Основной цвет 5 манат- оранжевый. На лицевой стороне изображен фасад здания музея Азербайджанской литературы имени Низами Гянджеви, книги Азербайджана, часть гимна Азербайджана и дополнительные буквы современной азербайджанской латиницы. На оборотной стороне карта страны на фоне наскальных рисунков в Гобустане, а также текст на древнетюркском алфавите. Банкнота символизирует ценный вклад Азербайджана в мировую литературу.

На лицевой стороне 10 манат изображен Старый Баку, Дворец Ширваншахов и Девичья Башня на фоне древнего города ИчериШехер. На оборотной стороне карта Азербайджана на фоне орнаментов национальных ковров. Банкнота символизирует государственные традиции Азербайджана.

Аверс 20 манат включает в себя символы могущества – меч, шлем и щит. А оборотная сторона карту Азербайджана на фоне национальных орнаментов, слово “Qarabag”(“Карабах”), написанное несколько раз разными шрифтами. Банкнота символизирует главную цель текущей политики Азербайджана.

Банкнота номинала 50 манат- желтого цвета. Лицевая сторона изображает молодежь, ступеньки (как символ прогресса), Солнце (как символ силы и света), а также химические и математические знаки (как символ науки). Формула бензола представлена такой, как ее понимали в 19 веке. На оборотной стороне изображена карта Азербайджана на фоне орнаментов национальных ковров. Банкнота символизирует образование и будущее государства.

100 манат - фиолетового цвета. На лицевой стороне изображена часть Бакинской крепости, здание европейского стиля 19 века и современный Баку. На оборотной стороне карта Азербайджана на фоне орнаментов национальных ковров. Банкнота символизирует развитие Азербайджана с древнейших времен до наших дней, стремление к экономическому росту и европейской интеграции.

Расположение изображений на азербайджанском манате – классическое горизонтальное.

Несмотря на внешние различия, национальная валюта Казахстана и Азербайджана имеет общие черты: на банкнотах отсутствуют портреты, присутствуют архитектурные строения и карта страны. Символизируют и тенге и манат нерушимость государственной независимости и стремление к экономическому росту.

Не обошла стороной национальные валюты двух стран девальвация. Казахстан пережил четыре девальвации. В августе 2015 года Национальный банк и правительство Казахстана приняли решение приступить к реализации новой денежно-кредитной политики, основанной на режиме инфляционного таргетирования, отменить валютный коридор и перейти к свободно плавающему обменному курсу [1].

Азербайджанская валюта пережила деноминацию и две официальные девальвации [2]. И не смотря на то, что Центральный банк Азербайджана принял решение о переходе на плавающий курс маната с 21 декабря 2015 года, ожидается еще одна волна девальвации. Основными причинами ослабления валют стали: падение цен на нефть и металлы; девальвация юаня и рубля; ожидаемое повышение учетной ставки ФРС.

Для государственного регулирования важное экономическое значение играет валютный курс [3]. Изменения курсов национальных валют к курсу доллара США с 1998 года по сегодняшний день с использованием данных Национального банка Казахстана и Центрального банка Азербайджана, можно проследить на рисунке 1.

Рисунок 1. Динамика курсов национальных валют к доллару США

Графики наглядно демонстрируют, что курсы маната и тенге к доллару США изменяются практически одинаково, а соотношение казахстанского тенге и азербайджанского маната неизменно на протяжении почти 20 лет.

На сегодня курс азербайджанского маната к казахстанскому тенге составляет: 1 AZN = 202,54 KZT [3].

Сегодня твердо можно сказать: введение национальной валюты было необходимым шагом на пути становления государственности, укрепления суверенитета и построения успешной национальной модели экономического развития.

Без своей национальной валюты невозможно не только проведение независимой экономической политики, но и определение страной выбора собственного пути развития, обеспечение подлинного суверенитета, а также защита национальных и экономических интересов.

Список литературы

Millivalyuta [Электронный ресурс].- Режим доступа:http://www.cbar.az/ свободный.

Курсы валют[Электронный ресурс].- Режим доступа:http://kazfin.info/ свободный.

Национальная валюта [Электронный ресурс].- Режим доступа: http://www.nationalbank.kz/ свободный.

УДК 336.74

ББК 65.261

Формирование Политического Сознания Молодежи Кыргызстана

Ibraev ALMAZ OROZAKUNOVICH[1]

Abstract

At the article the author offers results of the stating researches of motivational and cognitive components of political consciousness, perception by students of values of democracy of Kyrgyzstan.

Keywords: political consciousness, valuable orientations, student's youth, agents of political socialization, valuable political education.

Аннотация

В статье автор предлагает результаты констатирующих исследований мотивационных и когнитивных составляющих политического сознания и восприятия студентами ценностей демократии Кыргызстана.

Ключевые слова: политическое сознание, ценностные ориентации, студенческая молодежь, агенты политической социализации, ценностно- политическое воспитание.

Политическое сознание студенческой молодежи Кыргызстана очень сложно и многомерно. В нем одновременно существует как низкий интерес к политическим событиям республики, так и условная активность к участию в политический жизни; критическое отношение к политической ситуации, но позитивный настрой на будущее; неприятие отдельным лидерам политических партий и неверие в президента; а также равнодушное участие в политических референдумах и выборах Кыргызстана.

Как отмечает исследователь Е.Б. Шестопал, у студенческой молодежи, период взросления которой приходится на время получения образования (учеба в институте), знания о политике абстрактны, интерес к политике невелик [24]. Молодые люди в условиях неопределенности перестают доверять политическим институтам. Между тем рядовые граждане, осуществляя свой политический выбор, во многом полагаются на образы, которые им предлагают средства массовой информации. По мнению Д.В. Ольшанского, доминирование неосознанных представлений в сознании – следствие процесса массовизации, связанного с функционированием в современном обществе различных видов информации [9]. Поэтому среди особенностей политического сознания молодежи можно отметить доминирование в нем эмоционально-психологической составляющей.

[1] PhD in Political Science, professor, Rector of the Makhmud Kashgari-Barskani Eastern University

Последние исследования ученых показывает, что политическое сознание студенческой молодёжи легко меняется под влиянием происходящих событий в мире, стране и регионе. Появляется необходимость в новых исследованиях, в изучении динамики изменения политического сознания студенческой молодежи. Тема эта не перестаёт быть актуальной. Мы предполагаем, что характерная черта нынешнего политического сознания студенческой молодежи Кыргызстана также отсутствие системы политических знаний, оценок и убеждений. Данный феномен является следствием отхода от прежних идеалов, их дискредитация СМИ, под давлением которых у студентов не может выработаться собственная система политических ценностей, возникают сомнения по различным поводам, появляется тенденция к нигилизму. Студенты все чаще прибегают к механической имитации образцов политического поведения, что усиливает возможность политического манипулирования в ее негативном проявлении. На восприятие политической действительности, а, следовательно, и на содержание политического сознания современной студенческой молодежи заметное влияние оказывают особенности их общей социализации. Те ценности и знания об окружающем мире, которые индивид приобрел в семье, становятся частью его мировоззрения на долгое время. Обучение в вузе показывает, что политическое сознание студенческой молодежи формируется вследствие целенаправленного воспитания и обучения, что приводит к формированию знаний, норм, требований, представлений и идеалов. С другой стороны – политическое сознание является результатом социально-политических условий, отражает особенности положения молодежи в этих условиях и реальные политические отношения в обществе, которые часто приобретают спонтанный и противоречивый характер.

Незрелость политического сознания студенческой молодежи можно объяснить, во-первых, в силу состояния самой общественно-политической системы Кыргызстана. Из-за размытости политического пространства. Действия не столько реальных политических сил, сколько их симулякров, возникающих и распадающихся, на время создающих впечатление политической борьбы и объединяющихся в единые блоки, где основными действующими силами выступают не столько идейные позиции, сколько узко корпоративные интересы, а также формирующих состояние неопределенности у молодежи. Не структурированность и неясность политического пространства Кыргызстана не позволяет формироваться основам идентичности в политическом сознании студенческой молодежи.

Целью исследования является, выявление причины мозаичности, перманентности и низкого уровня политического сознания студенческой молодежи Кыргызстана и ценностных ориентаций понятия демократии в республике.

Экспериментальной базой проведения исследования выступили три крупнейших вуза Кыргызстана: Кыргызский государственный технический университет им. И.Раззакова, Восточный университет им. М.Кашгари-Барскани, Кыргызско-Российская академия образования. Выборочная совокупность составила 109 человек в возрасте от 18 до 22 лет.

Методы, с помощью которых проводилось исследование: теоретический анализ литературы, изучение документации, анкетирование и метод проектного рисунка.

Наиболее общим в отношении молодежи к политике выступает наличие или отсутствие соответствующего интереса. При проведении опроса «Как Вы относитесь к политике?» выяснилось, что лишь 30, 6% студентов не интересуются политикой вообще. Утвердительный ответ «интересуюсь» дало всего лишь 20,4% респондентов.

Студенчество считает, что пока основная задача — это обучение. Цель получить качественное образование. А политика — это дело политиков и политических партий. Следовательно, студенческая молодежь откладывает вопросы политики на потом, когда в руках будет диплом.

Анализ политического сознания молодежи на уровне деятельностном показывает, что в ответах на вопрос: «Если Вы не ходите на выборы, то почему?». Около 30% респондентов дали один и тот же ответ: «Мой голос ничего не решит». Оценка политической власти Кыргызстана, где необходимо надо было ответить на вопрос: «Как Вы оцениваете существующую власть в республике?». Опрошенные 30% студентов оценивают власть негативно, прежде всего, указывая на ее несамостоятельность и некую зависимость от криминальных структур, 60% молодежи относятся к власти более положительно, чем отрицательно или нейтрально, возлагая на неё надежды в развитии Кыргызстана. На вопрос: «Кого из руководителей политических партий Вы знаете?». Предпочтение более 75% назвали О. Бабанова лидера политической партии «Республика- Ата Журт». Иногда более «политизированные» респонденты назвали А.Мадумарова, О. Текебаева, М. Мырзакматова и др. представителей политических партий, хотя может и не симпатизировали им, что подтверждает определённый интерес студентов к политике. Но этот интерес нельзя назвать активным и постоянным, согласно опросу, у студентов отсутствуют элементарные знания о политических событиях, происходящих как в Кыргызстане, так и в мире в целом. Семья как агент первичной политической социализации у современного студенчества не имеет должного политического авторитета. Дети уважают и любят родителей, но из-за того факта, что студенты стали свидетелями политической социализации собственных родителей, которая чаще проходила еще сложнее, чем социализация студентов, не видят в родителях тех, кто стал бы активным, а главное объективным агентом формирования политического сознания студенческой молодежи. Член политической партии, движения – активность проявляли лишь 3% процентов опрошенных. Гораздо больший процент заинтересованности только в качестве избирателя - 24% может говорить о том, что уровень гражданского воспитания у студентов достаточно высок. Следовательно, в большинстве своем интерес студентов к политике заключается лишь с информационной стороны, а не с деятельностной. Половина всех респондентов предпочитает лишь интересоваться политической информацией, а не прямо или косвенно участвовать в политической жизни.

При обобщении анализа взаимодействия политики и молодежи не менее важен вопрос: «Считаете ли Вы, что от вашего личного участия в голосовании зависит изменение ситуации в Кыргызстане?».

Опрошенные 26% респондентов ответили, что их голос никак не влияет, уверенных в том, что их голос отдан не зря, остальные же 24% верят в то, что их мнение может незначительно влиять на изменение ситуации в республике.

Следовательно, можно заключить, что основная форма интереса молодежи к политике – информационная.

Однако, если анализировать доверие студенческой молодежи к политике государства, то можно сделать вывод, что в общем молодежь не удовлетворяет политическая ситуация в стране, нет доверия существующей власти, так как проводимая в отношении молодежи политика студентами не ощущается. Являясь студентами они доверяют своему вузу, семье, себе и мало кто верит политике государства. Возможно, это связано с фрагментарностью и эпизодичность реализации в Кыргызстане социальной

молодежной политики, которая не ощущается студенческой молодежью. Оплата за образование считается проблемой большей частью семьи и родителей молодых людей. В последнее время отсутствие внимания со стороны государства к социальным вопросам образования. Невозможность получить ипотеку за оплату за образование и трудности трудоустройства после обучения, влечет холодное и равнодушное отношение студенческой молодежи к происходящим политическим событиям в Кыргызстане. Студенчество из-за отсутствия прозрачности национальных проектов, назначение (хоть и не значительное) зарплат и стипендий, или многие другие позитивные социальные проекты заставляет некую часть молодежи адекватно оценивать действия политиков Кыргызстана.

Наряду с оценкой всей политики государства важен и институционально-поведенческий аспект доверия молодых людей. Причем важно выявить отрицательное отношение молодежи и к социальным институтам в целом. Относительно всего вышеперечисленного можно сделать следующие выводы:

Политика не является приоритетной сферой интересов у студенческой молодежи.

Молодежь не безразлична к конкретным политическим событиям в республике.

Интерес студенческой молодежи к политике носит в основном ситуативный характер.

Выявилась несостоятельность распространенного в последние годы стереотипа, когда аполитичность молодежи (факт реальный применительно к участию в политической деятельности, партиях и движениях) переносилась и на её отношение к информационной политике. Большой интерес студенчества к политической информации и не непрекращающийся его рост говорит о необходимости более активного, разнообразного по формам, систематического информирования студенческой молодежи. Индивидуальное сознание, с которым студент вовлекается в мир политики, чаще носит пред политический характер. Зачастую индивидуум, достигнув восемнадцатилетия автоматически выполняет политическую роль, еще не выяснив своих реальных жизненных интересов и приоритетов, не осознав своего подлинного гражданского статуса. О собственно политическом уровне представлений человека о власти и властных отношениях можно вести речь только тогда, когда он более или менее осознает свои социальные и политические интересы, чувствует свою групповую идентичность, может сопоставить свои интересы с интересами других социальных групп. Первичная социализация современной студенческой молодежи Кыргызстана (1990-1992 годов рождения) проходила в период либерализации всех сторон общественной жизни, отказа от прежних социалистических ценностей. Это вызвало некоторую идейную дезориентацию и отсутствие четкой системы политических взглядов. Необходимо отметить, что восприятие молодым человеком окружающей его политической действительности индивидуально и, в большей степени, эгоцентрично. Выпускники школ, жители отдаленных регионов Кыргызстана, поступая в высшие учебные заведения, перестают находиться под постоянным контролем своих родителей. Они получают возможность уже самостоятельно определять свой выбор. Будучи еще не обременёнными ни семьей, ни работой, студенты воспринимают и принимают лишь то, что интересно, в идейном плане близко их взглядам или выгодно.

Для выявления уровня информационно-теоретической базы, политических ориентаций и ценностей студенческой молодежи студентов первых курсов в 2014-2015 гг. проведено исследование политических ценностей и ориентаций студенческой молодежи Кыргызстана: методом случайной выборки. Помимо анкетирования, анкета

которого включала 50 вопросов, для изучения мотивационных и когнитивных составляющих политического сознания, применялась проективная методика рисуночного теста [18] – студенты в произвольной форме рисовали, то, как они видят современную политическую действительность Кыргызстана, как приобщаются к миру политики и как идентифицируют с ним себя. Анализ результатов анкет показал, что у студентов не существует четкой системы знаний в отношении политической действительности, их представления о политике размыты, неточны и представляют собой лишь набор некоторых базовых понятий и определений, которые в большей степени связаны не столько с политикой, сколько с общественном устройством и общественным развитием в целом. Только 27% от общего числа респондентов смогли дать более – менее точную характеристику таким понятиям как демократия, либерализм, консерватизм, власть, авторитаризм и тоталитаризм. Студенты перечислили следующие политические партии современного Кыргызстана: СДПК; Республика-Ата; Онугуу-Прогресс; Ата-Мекен. В анкету был включен персонифицированный ряд фамилий политических деятелей Кыргызстана для того, чтобы оценить знания студентов о тех функциях, которые данные деятели выполняют. Результаты анкеты указывают на то, что более 60 % студентов знают лишь первых политиков страны. Определить перечень их должностных обязанностей многие респонденты не смогли, заметив лишь, что данные персоны имеют очень важное политическое или государственное значение. Нами также анализировалось восприятие студенческой молодежью ценностей демократии как базового понятия современной политической культуры. Респонденты в открытых вопросах анкеты описывали, как они понимают и воспринимают в идеале и существующей политической практике такие демократические ценности, как свобода, закон, частная собственность, власть народа. Результаты анализа опроса показывает, что, ставшие частью политического процесса современного общества, демократические ценности в политическом сознании студентов получили некую гибридную форму, специфический конгломерат авторитаризма – демократии – анархии. В политических оценках и предпочтениях современного студенчества усиливается поддержка авторитарных действий существующей власти. 70% опрошенной студенческой молодежи важнейшим качеством президента называют уважение к своему народу. Ценности либерализма находят поддержку у 30 % респондентов. Значительная часть опрошенных являются в той или иной мере сторонниками режима «жесткой руки». Зависимость политических ориентаций от материального благосостояния прослеживается в том, что у студентов, чей семейных доход более высокий, чем у другой категории студентов, наблюдается высокая ориентация получение и продолжения образования за рубежом.

Результаты проведенного исследования показывают, что групповое политическое сознание студенчества Кыргызстана представляет собой мозаичную картину, без четко выраженной идеологической окраски, с тенденцией к персонифицированному восприятию политической действительности. У студентов наблюдается стереотипное восприятие власти. Эта стереотипность, прежде всего, проявляется в моральной оценке власти: 59 % согласились с утверждением «власть от имени народа, но не для народа». При восприятии политической действительности прослеживается яркая тенденция к негативной оценке законодательных органов власти. В целом, студенчество не доверяет политической власти.

На наш взгляд, это еще раз доказывает существование у молодежи склонности к сильной, возможно и авторитарной, власти, а также персонифицированность в восприятии политики. Противоречивость политического сознания молодежи особенно

ярко проявляется в её электоральном поведении, участии в избирательных кампаниях. И тем важнее выяснить мотивы реального участия в выборах. Пятеро из двадцати в студенческой группе голосовали, чтобы выразить свое мнение, каждый третий тем самым исполнял свой гражданский долг, каждый десятый решил поддержать определенного кандидата и двадцать человек из ста шли голосовать по принуждению. Участие в голосовании остальных определялось самыми разными мотивами («От нечего делать», «из любопытства», «сам не знаю почему», «заставили члены семьи» и т.д.).

Анализируя результаты опроса, можно говорить с уверенностью, что большинство студентов проявляют свою гражданскую сознательность и это определенно положительный факт. Однако настораживает небольшое количество респондентов голосующих за определенную партию. Это может говорить о том, что большинство идут голосовать потому, что так требует его долг как гражданина, но при этом молодежь голосует не за тех кандидатов, которых она бы хотела видеть в избирательных списках, а за тех, кого им предлагают и навязывают.

Анализ оценки политических партий, как одних из основных агентов формирования политического сознания, показывает их низкий потенциал. Партии не находят активной поддержки у студенчества (лишь 1,5 % респондентов состоит в каких-либо общественных организациях или партиях). На наш взгляд, у молодежи, которые прибыли в отдаленных районов еще несформировался институт партийности, обеспечивающий артикуляцию и представительство в структурах власти интересов студенческой молодежи. Раскрывая когнитивный компонент политического сознания, мы отразили уровень интереса и участия студентов в деятельности партий. Большую активность студенты приписывают партии «СДПК», но обозначить круг их реального политического участия в жизни города и региона не могут. Данные результатов опроса показывают, что около половины опрошенных студентов (46%) не только не понимают роли политических партий в их собственной жизни, но и не могут раскрыть понятие «политическая партия», обозначить круг функций этого политического субъекта. Информация черпается из рекламных телевизионных роликах перед очередными политическими выборами. Уровень участия студентов Кыргызстана в политической жизни отражает их низкий интерес к политике 40% опрошенных не принимают активного участия в политической жизни, так как не считают это возможным и необходимым; 25% респондентов не принимают участия, но хотели бы; 15 % заявили, что участие в политике противоречит их нравственным установкам. Возможность влиять на политику не вызывает большого интереса у студентов, хотя 30% считают, что участие в выборах органов власти – основное средство влияния на политическую ситуацию, 15% видят возможность данного влияния в участии населения в демонстрациях и митингах.

Применяя проективную методику рисуночного теста, была сделана попытка определить эмоциональную составляющую восприятия политической жизни. В представлении студенчества «Политический Кыргызстан» - 75% случаев рисунок содержат разрыв между властью и народом, который визуально представлен карьерной лесенкой между президентом и народом. Это свидетельствует о существующей пропасти между политической властью и народом. Большинство рисунков содержат Белый дом, но если на одних он выступает в роли «толстых» депутатов, то есть имеет негативную окраску.

В ходе исследования выяснилось, что у 23% студентов политика Кыргызстана ассоциируется с бегством двух предыдущих президентов: А.А.Акаева и К.С.Бакиева. Такое разрешение политической власти они автоматически переносят и на будущее. 33%

студентов представляют белый дом с креслом президента и маленькими фигурками представителями народа. Между президентской властью и народом огромное расстояние. 40% студентов политическую власть рассматривают параллельно с коррупцией и двойной маской представителей политической власти.

Студенты вторых курсов были более осторожны в своих высказываниях. Они предполагают, что в политике есть закрытые вопросы, которые не для всех. А также и открытая политика, которую демонстрирует существующая власть. В рисунках были предложены схемы политического управления Кыргызстана. Здесь были использованы понятия: Жогорку Кенеш, президент, депутаты, политические партии и их лидеры, вопросы коррупции, пустые обещания и завершалась цепочка рассуждений понятиями «выборы». Были высказаны более обобщающие представления политической власти Кыргызстан. 15% студентов назвали три ветви власти: законодательная, исполнительная и судебная власть. Большая часть, недостаток политического развития Кыргызстана видят в отсутствии достойного президента. Студенты предполагают, что если бы была своя модель политической власти, возможно у нас не было бы проблем развития Кыргызстана как демократической республики. Есть представители такого мнения, что наша республика существует за счет инвестиции, кредитов, ссуд и грантов Евро союзов. Политика в представлении студенчества многополярна, что свидетельствует о фрагментарности представлений студенческой молодежи.

Политическая власть в городах, по мнению большинства студентов, принадлежит криминальным и олигархическим структурам. Анализ содержания политического сознания студенчества показывает, что назвать этот феномен сформированным политическим сознанием нет возможности. Мы можем говорить о пред политическом сознании или о существовании набора политических ориентаций, предпочтений, мнений и т.п. Теоретический вакуум, который наблюдается у студентов в отношении знаний о политике, отсутствие групповой политической идентификации, противоречивое восприятие политического процесса и институтов власти, большая значимость эмоционально-чувственного восприятия, чем рационального осознания, не позволяет нам говорить о высоком уровне политического сознания студенческой молодежи Кыргызстана. В ходе исследования выявилась еще одна особенность восприятия политической действительности: большая часть студенчества не готова к восприятию политической информации в силу своей политической необразованности. К сожалению, политическое сознание большинства студентов вузов отличается и социальным пессимизмом, сохраняющейся отчуждённостью к политике и управлению.

Таким образом, исходя из результатов исследования, на наш взгляд, в рамках национальной молодежной политики Кыргызстана в целях национальной безопасности необходима разработка социально-образовательной программы по формированию политических ориентаций и ценностей студенческой молодежи. Она должна предусматривать как возрастные, так и социально-экономические особенности данной социальной группы, чтобы процесс политической социализации был целенаправленным и эффективным. Учитывая низкую политическую активность студенчества Кыргызстана в реализации своих политических прав и их отстраненность от реальной политики, наиболее эффективным агентом политической социализации может стать высшее учебное заведение, а ее механизмом – ценностно-политический компонент воспитательной и образовательной деятельности вуза.

Во-вторых, в силу изменения механизмов социализации, либерализации и эмансипации, понимаемых как высвобождение молодежи из-под общественно-

политического контроля, открывших путь новым формам ее политического участия. Они повлекли изменения в процессе интеграции молодежи в политическую сферу современного общества, выразившиеся в создании множества молодежных организаций, формировании молодежных секций в рамках основных политических партий и др. Однако исследователи отмечают в целом низкое доверие представителей молодого поколения к действующим властным институтам, политическим партиям и большинству их молодежных лидеров. Они становятся следствием противоречий между молодежью и институтом политики, что связано, как правило, с нерешенностью глубинных социальных проблем молодежи, невозможностью реализации на практике провозглашаемых идей, их декларативно-популистским характером, которые способствуют отчуждению молодежи, снижению ее роли в системе социально-политических отношений. Все это приводит к личностной дезорганизации, росту нигилизма в умах подрастающего поколения. В этих условиях в сознании молодежи укрепляются ориентации. Во многом названные тенденции являются следствием слабого представительства интересов большинства молодежи в политической сфере, отсутствия реальных политических сил, отстаивающих ее интересы.

В-третьих, противоречивость политического сознания молодежи, отсутствие четких политических ориентаций связаны с размытостью социальных позиций молодежи и их отражением в сознании как традиционных оснований политической идентификации. «В условиях неопределенности социальные позиции и сфера сознания слабо структурированы, следовательно, размыты статусы и представления о них, не осмыслены с точки зрения общности и групповые интересы» [4]. Поэтому не складываются и соответствующие солидарности в политической сфере.

В условиях трансформации общества среди особенностей политического сознания молодежи можно выделить лабильность, фрагментацию и мозаичность, низкий уровень доверия политическим институтам, эмоциональную составляющую сознания, отказ от традиционных политических ценностей и индивидуализацию.

После проведения предшествующего анализа следует выделить ряд методических рекомендаций, выявленных нами по поводу формирования политического сознания. Мы считаем необходимым:

Формирование самоконтроля гражданственности личности молодого человека в условиях отсутствия такого контроля со стороны государства путем преодоления аполитичности, безразличия к судьбам общества. Для чего необходимо реформировать систему образования, сделать её более эффективной в этом направлении. Так же рассматривается возможность появления некоторого контроля со стороны государства при решении вопросов в сфере гражданского воспитания.

Увеличение эффективности работы политических институтов в области молодежной политики, увеличение их значимости в молодежной среде путем аттракции к решению самых важных проблем, касающихся молодежи, а также к расширению возможностей доступа к участию в деятельности политических институтов молодым специалистам.

Построения четкой структуры СМИ и коммуникаций, объективном освещении политических событий, что требует заинтересованность в политике студенческой молодежи. Появление СМИ, соответствующих всем запросам молодых людей при одновременном учете воспитания ценностных систем.

Укрепление идеологической политики, существование идеологического вакуума, а также готовность молодежи к встречным шагам в этом направлении, что показало исследование. Создание и активная поддержка самостоятельных молодежных организаций, созданных по таким направлениям: военно-патриотическое, политические, религиозные, спортивные, профсоюзы, клубы по интересам, организация досуга и т.д.

Представление и защита интересов молодежи и политики в высших эшелонах власти. Путем создания и активной работы молодежных организаций, а также комиссий по делам молодежи при правительстве КР.

Построение целостной системы политического образования студенческой молодежи. Воспитание в духе гражданственности, более активное привлечение молодых людей к политической деятельности, поддержка деятельности молодежных политических организаций на основе равного доступа к этой поддержке, при соблюдении идеологического многообразия.

Необходимость в социальной защите молодежи, увеличение её материального состояния, увеличение числа социальных гарантий. Детальная разработка программ, связанных с решением социальных проблем молодежи. Активные бюджетные финансовые вливания в социальную молодежную политику.

Подводя итоги исследования, можно сделать заключение, что основная цель исследования - выявление специфики политического сознания студенческой молодежи – была достигнута. Все разработанные рекомендации могут применяться или учитываться при создании определенных специфических программ, организаций. Использоваться в других научных работах, а также приниматься во внимание при принятии политических решений относительно студенческой молодежи.

При дальнейшем рассмотрении данного вопроса рассматривается возможность исследования гражданской культуры личности молодого человека.

Список литературы

Виноградов, М. Без дороги. Будущее молодежных организаций в России под вопросом [Текст] / М.Виноградов, О. Болотова // Известия.- 2005. -19 декабря.

Волков, Ю.Г. Социология молодежи: Учебное пособие [Текст] / Ю.Г. Волков, В.И. Добреньков. - Ростов-на-Дону, 2001.

Выпускная квалификационная работа: Методические рекомендации по подготовке и процедуре защиты выпускной квалификационной работы [Текст] / сост. М.Н. Бородатая, Ф.Р. Зевахина, Г.И. Симонова. – Киров: Изд-во ВятГГУ, 2006. – 50 с.

Зубок, Ю.А. Феномен риска в социологии. Опыт исследования молодежи [Текст]/ Ю.А. Зубок.- М.: Мысль, 2007.

Иванчук, Н.В. Основы политологии [Текст]/ Н.В. Иванчук, Н.Н. Целищев. – Екатеринбург, 1994.

Ильинский, И.М. Молодежь планеты [Текст] / И.М. Ильинский. – М., 1999.

Ковалева, А.И. Социология молодежи: Теоретические вопросы [Текст] / А.И. Ковалева, В.А. Лубов. – М., 1999.

Молодежь России - 97: надежды и разочарования [Текст] / под ред. Б.А.Ручкина. – М., 1997.

Ольшанский, Д.В. Психология масс [Текст] / Д.В. Ольшанский. - СПб.: Питер, 2002.

Омельченко, Е.Л. Молодежь: Открытый вопрос [Текст] / Е.Л. Омельченко. - Ульяновск, 2004.

Политология: Учебник [Текст] / под ред. М.А. Василика. - М.: Гардарики, 2006. – 588 с.

Политология: Учебник для вузов [Текст] / отв. ред. д.ю.н., проф. В.Д. Перевалов. – М.: Издательство НОРМА, 2003. – 384 с.

Рябов, А. Дето-нация. Пока взрослые политики учат роли, написанные политтехнологами, силу набирают бескомпромиссные молодежные движения [Текст] / А. Рябов // Общая газета. – 2005, 7-11 ноября.

Семенов, В.Е. Искусство как межличностная коммуникация [Текст] / В.Е. Семенов. - СПб, Изд-во СПбГУ, 2005.

Семенов, В.Е. Ценностные ориентации и проблемы воспитания современной молодежи [Текст] / В.Е. Семенов // Социол. Исслед. - 2007, - №6.

Сорокин, О.В. Особенности формирования политического сознания современной российской молодежи [Текст] / О.В.Сорокин // Социол. Исслед. - 2008, - №8.

Социальные и ментальные тенденции современного российского общества (Человек и общество. Вып. XXXI) [Текст] / под ред. В.Е. Семенова. - СПб., Изд-во СПбГУ, 2005.

Социология молодежи: Учебник [Текст] / Ю.Р.Вишневский, В.Т. Шапко. - Екатеринбург: ГОУ ВПО УГТУ-УПИ, 2006. - 430 с.

Социология молодежи: Учебник [Текст] / под ред. проф. В.Т. Лисовского. - СПб., 1996.

Тощенко, Ж.Т. Социология: Общий курс [Текст] / Ж.Т. Тощенко. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Юрайт-Издат, 2004. - 527 с.

Филиппов, Ф.Р. Молодежь [Текст] / Ф.Р. Филиппов // Российская социологическая энциклопедия. –М., 1998.

Чупров, В.И. Молодежь [Текст] / В.И. Чупров // Социологическая энциклопедия. в 2 т. – М., 2003.

Чупров, В.И. Молодежь в обществе риска [Текст] / В.И. Чупров, Ю.А. Зубок. – М.: Мысль, 2007.

Шестопал, Е.Б. Психологический профиль российской политики 1990-х. Теоретические и прикладные проблемы политической психологии [Текст] / Е.Б. Шестопал. - М.: РОССПЭН, 2000.

УДК 316. 4(075)

Questions of Studying of Modern TV Commercial as Cross-Disciplinary Problem

Бейсембаева Кенже Доғарқызы[1], Мақұлбекова Арайлым Аманбекқызы[2]

Abstract

In modern society advertizing, advertizing activity and the advertizing relations, are subject to many scientific research, first of all this problem is very urgent for psychological researches. Now the relations of many people to advertizing are polarized, but for some social groups advertizing is "the normal phenomenon making life". Modern advertizing – the powerful and expansive industry, she means own material purposes. From the point of view of psychological science, advertizing very entertaining branch because in her the image of modern society is reflected. With arrival of creative persons to advertizing, I promoted emergence in it some interesting and graphic decisions. On a genre advertizing became raznourovnevy, in it prevails such types of advertizing as social, ecological, military, financial, political and other types of advertizing. Very interesting researches in the sphere of psychology, sociology, economy and art criticism are devoted to a problem of advertizing.

Keywords: advertizing, advertizing influence, psychological means, imitation, suggestion, music therapy, advertisement, mass media, cognitive component, TV commercial.

Түйін сөздер: жарнама, жарнамалық әсер ету, психологиялық құрал, еліктеу, иландыру, музыка терапиясы, жарнамалық ақпарат, бұқаралық ақпарат құралдары, когнитивті компонент, тележарнама.

Қазіргі Тележарнаманың Пәнаралық Проблема Ретінде Қарастырылу Мәселесі

Қазіргі заманғы қоғамда жарнама, жарнамалық іс-әрекет және жарнамалық қатынастар көптеген ғылыми зерттеулердің объектісі бола бастады, ең алдымен аталған мәселе психологиялық зерттеулер үшін өзекті мәселе болды. Қазіргі кезде көпшілік адамдардың жарнамаға деген қатынасы поляризацияланған, бірақ бірқатар әлеуметтік топтар үшін жарнама «өмірді құраушы қалыпты құбылыс» ретінде болады.

[1] Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының.магистры, missis.kenzhe@bk.ru

[2] Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының.магистры, araika_92_10@mail.ru

Жарнаманың теориясы мен тәжірибесі саласындағы көрнекті мамандардың мәліметтері бойынша, жарнамалық мәтіндер мен әндер Ежелгі Грецияда танымал болған. Сол кездегі жарнама берушілер жарнамадағы басты нәрсе - ақпарат беру ғана емес, сонымен бірге тұтынушыға оның қажеттіліктерін белсендіру мақсатында әсер ету екендігін жақсы түсінген.

Қазір жарнама – күшті және экспансиялық индустрия, ол өзінің материалдық мүдделерін көздейді. Психологиялық тұрғыдан қазіргі заманғы жарнама қызықты, себебі онда айнадағыдай біздің қоғамның бейнесі көрінеді. Жарнамаға шығармашыл тұлғалардың келуі, онда бірқатар қызықты және бейнелеуші шешімдердің туындауына ықпал етті. Жанры бойынша жарнама алуан түрлі бола бастады, онда жарнаманың арнайы түрлерін, мысалы әлеуметтік, экологиялық, әскери, қаржылық, саяси жарнамаларды құру процесі басым түседі. Жарнама ғылыми зерттеулердің объектісі бола бастады. Жарнама мәселесіне психологияда, әлеуметтануда, экономикада және өнертануда жүргізілген бірқатар қызықты жұмыстар арналған.

Қазіргі кезеңде жарнамасыз өмірді елестету қиын болғаны XX ғасырдың ортасында нақты зерттеле бастады. Біз жарнамамен барлық жерде кездесеміз – ол үйде, теледидардың алдында, радио тыңдап, жолда, көшеде жұмысқа немесе оқуға бара жатқанда, яғни барлық жерде біз жаңа заттар туралы хабарламаларды естиміз, көреміз. Бүгінгі таңда қазақ елі тәуелсіз мемлекет болып отырғанда, әрбір дамыған ел сияқты, біздің елде де жарнама шығаратын ұжымдар пайда болды. Осы шығарылатын жарнамалардың сапасы, олардың тұтынушылардың қажеттілігін өтеуі, қоғамның ең жас өкілі – балалардың психикасына жағымды және жағымсыз әсері, қазіргі біздің қоғамды қатты толғандырып отырған өзекті мәселелердің біріне айналды.

Алғашқы жарнама қашан пайда болды? Жарнама тауар алмастыру және сауда пайда болған уақытта пайда болды. Ол кезде жарнама ауызша болды, жарнамалық хабарламалар сырт бейнені безендіру арқылы берілді деген пікірлер бар. Жазудың пайда болуымен, жарнаманың мүмкіндіктері кеңейді, жарнамалық мәтіндерді таратушыларға мәтіндік ақпарат таныс болды.

XX ғасырдағы батыс жарнамасы өзінің дамуының бірнеше сатыларынан өтті, оларды талдау кең көлемді өзіндік міндет болып саналады. Осы ғасырда жарнама және жарнамалық іс-әрекет кешенді ғылыми зерттеулердің объектісі бола бастады, олардың ішінде психологияға жетекші рөл берілді. Сауда ұсынысының тұжырымдамасы жасалды, жарнаманың әмбебап психологиялық әсерінің формулалары құрылды, жарнаманың принциптері, ережелері, өсисеттері мен заңдары негізделді.

В.В.Тулуповтың еңбектерінде атап көрсетілгендей, 1991 жылдан бастап қазіргі заманғы сауда жарнамасының қалыптасуы басталды. Біздің қазіргі заманғы жарнама пайда болудың, қалыптасу мен құрылудың бірқатар қиын кезеңдерінен өтті. Біздің жарнамашылардың алғашқы тәжірибелері өте қызықты және қарапайым болды. Мысалы, «Алиса» фирмасының телевизиялық роликтері қарапайым күшік түрінде тек адамдардың қызығушылығын оятты, мәні бойынша ештеңе жарнамаланған жоқ. Содан кейін батыс жарнамасының үлгілерін көшіру басталды, олдарды қабылдау қиын болды [Тулупов В.В., 2006].

Жарнама ретінде танымал және сенімді бастау көзі тарататын тауар және оны өндірушілер туралы мақсатты бағытталған және ақылы ақпарат түсіндіріледі. Операциялық деңгейде жарнама ұғымының мынадай анықтамасын беруге болады: «Жарнама – бұл халықты тауармен таныстыру, оны сатып алудың қажеттілігіне сендіру мақсатындағы ақпарат беру процесі».

Жарнама - әлеуметтік-психологиялық құбылыс. Бұл қазіргі заманғы адамның психикасының құпия бөліктерін қамтитын көпжоспарлы тауар. Бизнес саласындағы жарнама тұтынушыларға ақпараттың көпшілігін береді. Жарнамалық ақпараттың психологиялық әсері, жарнамалық хабарламаларды қайта өңдеу процесінде көрінеді. Жарнамалық процеске ақпаратты өңдеу феномендері – түйсік, қабылдау, зейін, ес, ойлау қатысады. Екінші жағынан, жарнамалық ақпаратты қайта өңдеу процесіне, адамның жармнаға деген қатынасы, оның эмоциялары мен сезімдері қатысады. Психологтардың зертетулері бойынша, жарнамалық ақпаратты қабылдау және қайта өңдеу, көптеген факторлардың әсерімен жүзеге асырылады, алайда олардың үш аспектісі маңызды болып саналады: когнитивті (танымдық), эмоционалды (аффектілі) және мінез-құлықтық (конативті) факторлар.

Когнитивті компонент жарнамалық ақпаратты адамның қалай қабылдауымен байланысты. Когнитивті компонентті зерттеу, бірқатар ақпаратты қайта өңдеу процестерін, түйсік пен қабылдау, ес, зейін, елес пен қиялдау, ойлау мен сөйлеу сияқты процестерді талдауды қамтиды. Жарнамалық өнімнің жоғары және төмен сапалы дайындалуына байланысты, олар адамның когнитивті сферасына әртүрлі әсер етуі мүмкін.

Жарнамада визуалды бейнелер үлкен мәнге ие болады. Ол жедел әрі жеңіл, вербальды бейнелерге қарағанда, нақты әрі дәл қабылданады. Символдар ретіндегі тақырыптар мен негізгі мәтінді, дұрыс оқу және түсіну керек, олар визуальды түрде шындықтың бейнесі ретінде қабылданады. Бейнелер тікелей адамның сезімдеріне бағытталады. Жарнама маңызды принципке бағынуы керек – ол тұтастық принципі. Жарнамада оның барлық элементтері – иллюстрациялар, тақырыптар, мәтін, логотип, элементтер мен жалпы бейне – бір-бірімен тығыз өзара әрекет етеді, нәтижесінде жарнаманың жалпы тиімділігін анықтайды.

Психологияда психологиялық әсер ету деп, субъектінің күйіне, мінез-құлқына, іс-әрекетіне, қатынасы мен бағдарларына әсер ететін, мақсатты түрде оларды өзгертетін әсер ету жүйесі аталады. Психологиялық әсер ету адамның саналы және бейсаналы деңгейіне бағытталады.

Психологияда психологиялық әсер етудің екі түрі басым анықталады: әсер ету және тәрбие. Әсер ету – бұл тұлғаның басқа тұлғаның бағдарын, қатынасын, талап-тілектерін, бағалауын өзгерту процесі мен нәтижесі. Әсер етудің бағыталған және мақсатты бағытталған екі түрі бар. Әсер етудің психологиялық механизмдері ретінде, сендіру және иландыру алынады. Әсер ету серіктестердің рөлдік және статустық мінездемелері арқылы анықталуы мүмкін. Әсер етудің ерекше түрі ретінде гипноз алынады.

Психологиялық әсер етудің барлық түрлері жарнамада кең қолданылады. Жарнаманың психологиялық әсерінің объектісі ретінде, ең алдымен, тұтынушылар алынады. Бұл әсерлер ең алдымен, жеке тұлғаның мотивациялық-тұтынушылық сферасына (тұтынушылардың мінез-құлқының мотивтерін ынталандырады, жаңа қажеттіліктерді өзектілейді) және бағыттылықтың құрылымына (жаңа құндылықтарды, мінез-құлық пен қатынастың эталондары мен стереотиптерін қалыптастырады) бағытталады. Жарнаманың психологиялық әсер ету жүйесіне сүйене отырып, аталған тәсіл бірнеше бағыттар бойынша жүзеге асырылады [Чалдини Р., 2001].

Бұл бағыт психологиялық әсер етудің дәстүрлі арнайы емес түрлерін басым қолданудан тұрады. Жарнамада психологиялық әсер ету әртүрлі формаларда болуы мүмкін. Психологиялық әсердің сөйлеу, мәтін, түс, форма, музыка, композиция және т,б,

арқылы формалары бар. Психологиялық әсер етудің әрбір формасы үшін, арнайы спецификалық әйдстер қолданылады. Жарнамалық мәтіндер әртүрлі баспалық (үнпарақтар, плакат, буклет) және қабырғалық жарнаманың негізгі мазмұны болып табылады. Жарнамалық хабарламалар – радиожарнамадағы негізгі құрал болып саналады. Жарнамалық хабарламалар мен мәтіндер теледидардан берілетін жарнаманың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Жарнамалық мәтіндер мен хабарламада психологиялық әсердің екі түрі қолданылады: сендіру және иландыру (суггестия) [Панкратов Ф.Г., Баженов Ю.К., 2001].

Сендіру – жеке тұлғаның белгілі құрылымдар, бағалауы мен пікірлерін саналы қабылдау мақсатында, оның санасына психологиялық әсер етудің манипуляциялық емес әдісі. Сендіру мына жағдайларда тиімді болады:

- әсер ету субъктісіне жағымды қатынас қалыптасқан жағдайда;
- ақпарат объективті, бірізді және логикалық болған жағдайда;
- деректерге сүйенген жағдайда;
- бірқатар жеке аргументтер берілген жағдайда;
- ақпарат көрнекі-бейнелі формада берілген жағдайда;
- серіктеске зейін аударлыған және пікірталаста комнструктивті позиция басым болғанда.

Иландыру немесе суггестия – логикалық талдау мен біріктіру, белсенді түсінудің рөлін азайтуға, иландыратын мазмұнды қабылдауда, саналы бақылау мен сынды төмендетуге бағытталған, адамның психикалық сферасына әсер ету процесі мен әдісі. Иландыру ең алдымен, адамның сезімдеріне бағытталады. Иландыру тұтынушыларға психологиялық әсер ету ретінде, белсенді түрде жарнамада, әсіресе коммерциялық және саяси жарнамада қолданылады.

Нейролингвистикалық бағдарламалау (НЛП) әртүрлі анықталады: жеке тұлғаны жетілдіру өнері және ғылымы; адамға сөзбен әсер ету туралы ғылым; психотерапияның күшті құралы және т.б. НЛБ насихаттау мен жарнамада белсенді қолданылатын психологиялық әсер етудің бір түрі. НЛБ адамға тікелей бейсаналы әсер етуге бағытталған, бұл ақпаратты бағалау және қабылдаудың сынилығын төмендететін, психикалық күйді қалыптастыруға ықпал етеді. НЛБ-ның тұлғааралық қарым-қатынас барысында жүзеге асырылатын әдістері тиімді болып саналады. НЛБ технологиясы, коммерциялық және саяси жарнамада кең қолданылады:

- жарнамада транстық мінез-құлықты көрсету;
- табиғи транс күйлерін тартымды формада көрсету.

Жарнама тәжірибесінде НЛБ технологиясын қолданудың тиімділігін бағалау өте қиын және мүмкін емес, себебі олар психологиялық әсер ету әдістерімен бірлесе қолданылады.

Еліктеу және психологиялық жұқтыру. Психологиялық жұқтыру адамдар тобы мен жеке тұлғаның іс-әрекетіне тиімді психологиялық әсер ету әдісі болып саналады. Бұл әдістің негізгі мақсаты – бірыңғай пікір және эмоционалды қатынасты қалыптастыру. Психологиялық жұқтыру жарнаманың көптеген түрлерінде кең қолданылады, әсіресе, белсенді түрде коммерциялық және саяси жарнамада қолданылады. «Тұтынушыда жақсы көңіл-күй тудыру – психологиялық жұқтырудың

басты міндеті». Психологиялық жұқтыруды жүзеге асыру үшін, әртүрлі рәсімдер, символдар, дыбыстар, әрекеттер, символикалық безендіру қолданылады.

Еліктеу – белгілі бір бейне немее үлгіге ұқсауда көрінетін психологиялық әсер етудің түрі. Еліктеу саяси және сауда жарнамасында қолданылады. Бұнда жарнамалық кейіпкерлердің тартымдылығы, имиджі ерекше орын алады.

Түс және форма арқылы әсер ету. Бұл психологиялық әсер ету әдісі баспадағы және телевидениедегі жарнамада қолданылады. Форма арқылы әсер ету, форманы қабылдаудың психологиялық танымал феномендерін қолданумен байланысты. Бұл әдіс адамның эмоционалды сферасына әсер ете отырып, олардың психологиялық құрылымдарын қалыптастыруға ықпал етеді. (сызықтар, фигуралар, геометриялық фигуралар) [Голядкин Н.А., Полукаров В.Л., 1994].

Адам өмір бойы түстер әлемінде өмір сүреді, сол себепті түске деген қатынас әрдайым эмоционалды түске боялған. Түстер гаммасы адамға эмоционалды әсер етеді, түстердің әсері арқылы адамның көңіл-күйі өзгереді. Бұл психологиялық эффект жарнамада да кең қолданылады. Ең алдымен, түстің мәнерлілігі немесе айқындығы, адамдардың эмоционалды сферасына күшті әсер етеді. Түстердің әсері оның символикасымен байланысты болады. Психологиялық қатынаста символика мәдени-тарихи және ұлттық факторлармен негізделеді. Бұл жерде швед психологы М.Люшердің түстер тестін талдауға болады, ол арқылы жарнаманың кез келген түрінің түстер гаммасын дәл анықтауға болады.

Музыка арқылы әсер ету. Музыка адамдарға эмоционалды әсер етудің күшті құралы болып саналады. Музыка психологиялық әсер ету құралы ретінде жалпы және әмбебап. Музыка арқылы әсер ету телевизиядағы және радиодағы жарнамада кең қолданылады. Музыка арқылы әсер ету, дыбысталу күші, әуеннің құрылымы, ырғақтық негіздің мәнері, жылдамдық, музыкалық аспаптарды таңдау, композициялық шешімдер арқылы жүзеге асырылады.

Символдар және символика арқылы әсер ету. Жарнамадағы символдар психологиялық әсерді жүзеге асыру үшін, мотивацияны құру үшін қолданылады. Символдарды жарнамада қолданудың тиімділігін көрсететін мәліметтер:

- күнді символикалық бейнелеу әрдайым жақсы белгі ретінде қабылданады;
- ашық аспан немесе жарнамаланатын тауардың фоны ретінде, оның жетілгендігінің белгісі ретінде болады;
- өмірдің көзі ретіндегі су, осы қасиетін жарнамаланатын тауарға ауыстырады;
- жарнамадағы жұлдыздар қайталанбастықты білдіреді;
- баспалдақтар, бағандар, аркалар – жетістікке жету жолын білдіреді;
- шығыршықтар – жақсыға деген өзгерістерді білдіреді.

Жарнама көпшілік санаға әсер етудің қуатты құралы болып табылады. Жарнаманың пайда болғанынан сәтінен бастап, онда индивидтің және адамдар тобының мінез-құлқына әсер ету тәсілдері өңделді. Жарнама өзінің ұзақ тарихында, ол ақпарат беруден жоғары деңгейге өтті, сонымен бірге, шартты рефлексті қалыптастыруға, бейсаналы иландыруға, символикалық бейнелерді проекциялауға өтті. Жарнама адамның өмірінде жиі орын алатын болды, ол адамдарды саналы және бейсаналы деңгейлерде басқарады [Гордякова О.В. 2000].

Жарнаманы жақтаушылар оның пайдалылығын және экономикалық даму үшін қажеттілігін атап көрсетеді, себебі ол өндірілген тауарлардың сатылуын жеделдетеді, бағаларды төмендетуге мүмкіндік береді, тұтынуды арттыруға ықпал етеді, соның салдарында, өнімнің шығарылуының өсуіне ықпал етеді; бұқаралық ақпарат құралдарын қаржыландырады; бәсекелестікті ынталандырады, нарықты кеңейтеді және қосымша жұмыс орындарын құрайды.

Коммуникация саласындағы жарнама сатып алушыға дәйекті таңдау жасау үшін қажетті ақпаратты ұсынады; күнделікті өмірді эстетизациялауға ықпал етеді, әзілді бағалауға көмек береді, тұтынушыға таңдау жасауға және шешім қабылдауға еркіндік береді. Жарнаманы сынаушылар оның әлсіз жақтарын атап көрсетеді: жарнама көп жағдайда қайта өндірісті құруға әкеп соғады, жарнамаға жұмсалатын шығындар жарнамаланатын өнімнің бағасының біршама бөлігін құрайды және оның қымбаттауына әкеледі; жарнамаға жұмсалған қаржылар аса қажет әлеуметтік мұқтаждықтарға жұмсалуы мүмкін болар еді; жарнама индивидте жасанды қажеттіліктерді құрады.

Тележарнаманы талдай отырып, М. Постер қазіргі кезде жарнаманың негізгі функциясы ретінде, реципиенттің өзін-өзі қалыптастыру процесіне ендіруін атайды, жарнама талдаудың басқа тәсілдерін қолдану арқылы, оны әңгімелесу барысында қайта құруға ынталандырады. Тележарнама сөзді және символдарды көрерменнің мінез-құлқында өзгерістерді қайта жаңғырту үшін қолданады. Ол субъектіні тұтынушы және тәуелсіз бақылаушы ретінде қамтиды [Постер М.,2001].

Әлеуметтік-мәдени трансформация жағдайында, жарнаманы психология тұрғысында зерттеу үлкен мәнге ие болып келеді, себебі қазіргі кездегі жарнама күнделікті жалпы қолжетерлік мәдениеттің бір бөлігі болып саналады; коммуникативті процестердің ақпараттық құрамдас бөлігі және қоғам дамуының көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Мұнда жарнама үнемі коммерциялық мүдделердің аясынан шығып кетеді және тұтынушыларға белгілі стандарттар жүйесін, өмірлік құндылықтар жүйесін, дүниетанымдық идеялар мен ұғымдарды қалыптастырады [Геращенко Л.Л., 2006].

Жарнама берушілердің ең жақсы көретін аудиториясы – жасөспірімдер. Жыл сайын көптеген балалар мен жасөспірімдер үйлеріне алуан түрлі тауарларды сатып алады, оның барысында нақты сауда брендтеріне қатысты шешімді өздері қабылдайды және өздерінің отбасы үшін «маркетингтік зерттеулер» жүргізеді. Үйге қажетті тауарларды сатып алумен жасөспірім қыздардың 60%-ы және жасөспірім ұлдардың 40%-ы айналысады.

Балалар – бұл ата-аналардың қалтасына әсер етудің өте тиімді тәсілі. Жарнама берушілер балалардың «ара рөлін ойнау» қабілетін маңызды деп санайды. «Аралау» эффектісін туындататын көптеген психологиялық фокустар мен маркетингтік стратегиялар бар. Мұнда балалар үшін тартымды тауарларды дүкеннің төменгі сөрелеріне орналастыру (балалар өздеріне ұнайтын заттарды тез байқайды, содан кейін таласып ата-аналарын төлеуге мәжбүрлейді), жарнамалық «мультфильмдерді» балалар бағдарламасына ендіру, мектепке арналған құралдар мен кітап мұқабасын қаптайтын заттарды безендіруде логотиптер мен тауарлардың атауын қолдану жүзеге асырылады [Айзенберг М.Н., 1993].

Осындай мақсатты бағытталған, күшті әсердің аясында келесі сұрақ туындайды: «Балалар мен жасөспірімдердің мінез-құлқына жарнама қалай әсер етеді?».

Балалар мен жасөспірімдерге кумирлерінің бейнелері – танымал футболшылар, актерлер мен музыканттардың бейнелері жағымды реакция туындатады, балалар сол

кумирлеріне ұқсауға еліктейді. Көп жағдайда жарнамалық роликтің кейіпкері ретінде, балалар ұқсағысы келетін жетістікке жеткен адам алынады. Ал жетістікке жету үшін, қойылған мақсаттарға ұмтылудың қажеттілігі туралы ойлану керек. Бұл жетістікке жету мотивін аса маңызды етуі мүмкін, алайда бұнда кейіпкердің жағымды немесе жағымсыз болғанына байланысты болады [Асеева Е.Н., Асеев П.В., 1997].

Жарнамада көп жағдайда адамдар арасындағы өзара қатынастардың алуан түрлі ситуацияларын байқауға болады. Бұл ситуацияларды балалар мен жасөспірімдер теңесуге болатын эталондар ретінде қабылдайды. Бұл эталондар әрдайым моральдың шынайы нормаларына сәйкес келе бермейді. Мысалы, шоколад батондарының бір жарнамалық ролигі өзінің сүйген қызымен ұрысып қалған жас жігіттің жаңадан басқа қызды оңай тауып алғанын көрсетеді. Көп жағдайда ата-аналар-балалар-әжелер-аталар мейірімді, құрметті өзара қатынастардың үлгісін көрсететін жарнамалық роликтер пайда болды.

Балалар мен жасөспірімдердің және жарнаманың арақатынасын бірнеше негізгі бағыттар бойынша орналастыруға болады:

1.жарнама қоршаған әлем туралы ақпаратты таратушы ретінде (мұнда білімді тарату функциясы орындалады, аталған жағдайда олардың сапасы есепке алынбайды);

2. жарнама тұлғааралық қатынастардың «үлгісі» ретінде (қарама-қарсы жыныстар, әртүрлі ұрпақтар арасындағы), оларды көп жағдайда жастар қайталайды, олар белгілі қатынастарын құруға сенімді болады (мұнда «еліктеу» функциясы орындалады);

3. жарнама дүниетанымдық бағдарлау тәсілі ретінде (таңдау функциясы немесе нақты құнды басымдылықтарды қалау функциясы.

Сөз жоқ, жарнама, әсересе телевизиялық жарнама балалар мен жасөспірімдердің мотивтері мен мотивациясына қалыптастырушы әсер етеді. Жарнама арқылы өскелең жас ұрпақтың қалыптасушы тұлғасына психологиялық әсер етудің жоғары дәрежесі, жарнамалық іс-әрекеттегі этикалық және нормативтер мен шектеулерді құрастыру мен ендірудің қажеттілігін көрсетеді.

Жоғарыда баяндалғандарды жалпылай келе, келесі тұжырымдарды жасауға болады:

- Балалар жарнаманы жақсы көреді және естеріне сақтайды, себебі жарнама мәні бойынша, бұл ойын мен ертегінің синтезі болып саналады. Жарнама баланың тілімен сөйлейді;
- Балалар дүкенде көрген және басқа балаларда жоқ қымбат ойыншықтарды сатып алуды армандайды;
- Баланың жүйке жүйесіне кез келген жарнаманың кез келген элементі жағымсыз әсер етеді, мысалы, мысық, күшік немесе кірпі;
- Өнімнің зияндығы туралы пайдалы кеңестер мен әңгімелерге толы «антизиянды» жарнама балаларды қорқытады.

Ең алдымен, бала жақындағы ересек адамдарға еліктейді және олар сияқты өзін ұстауға ұмтылады. Отбасының материалдық жағдайы мен әлеуметтік статусы, демалысты өткізу тәсілдері, отбасындағы өзара қатынастар балаларға әсер етеді. Жарнама олардың өмірінде біршама аз рөл атқарады. Ал қоғам, мектеп, отбасы, бұқаралық ақпарат құралдары, эстрада, жарнама және т.б. факторлар, ата-аналардың қалаған негізін дәлелдеп толықтырады. Егер жарнаманың жағымсыз әсері туралы айтатын болса, біздегі

жарнамалар «балалар тақырыпнамасын» шамадан көп қолданудан зардап шегеді, бірақ аталған қолданудың ешқандай зиянды әсері болмайды.

Қазіргі кезде жарнама адамды қайда болса да тауып алады: теледидардан басталады, пошта жәшігіндегі жарнамалық үнпарақтармен аяқталады. Сөз жоқ, баланы жарнаманың жағымсыз әсерінен қорғау үшін, теледидарды лақтырып жіберу жеткіліксіз, баланың ештеңе естімей, ештеңе көрмей, ештеңе оқымай отыруы қажет. Мұнда қатаң заңнамалық реттеу де жеткіліксіз болып саналады.

Жоғарыда атап өткеніміздей, жарнаманың бірқатар жағымды жақтары да бар. Әрине, мұнда әңгіме коммерциялық немесе сауда жарнамасы туралы емес, әлеуметтік жарнама туралы болып отыр. Сонда да болса, жарнама берушілер өздерінің балаларының бірқатар агрессивті әрекеттерге насихаттайтын немесе ынталандыратын жарнамалық роликтерді көріп отыруының мүмкіндігін естен шығармай, ойланулары қажет. Мүмкін, сонда ғана жарнама берушілер тұтынушыға әсер етудің әдістері мен құралдарын таңдауда біршама адекватты болады деген үмітіміз бар.

Пайдаланылған әдебиеттер:

Айзенберг М.Н. Менеджмент рекламы. - М., 1993. – 27с.

Асеева Е.Н., Асеев П.В. Рекламная компания. М., 1997. – 56с.

Геращенко Л.Л. Психоанализ и реклама, Издательство: «Диаграмма», 2006.

Голядкин Н.А., Полукаров В.Л. Рекламный менеджмент: телевидение и радиовещание. М., 1994. – 17с.

Гордякова О.В. Влияние личностной агрессивности и тревожности подростков на эмоциональное отношение к агрессии в телевизионной рекламе// Психологический журнал. - 2000, №4.

Панкратов Ф.Г., Баженов Ю.К., Серегина Т.М., Шахури В.Г. Рекламная деятельность: учебник для студентов вузов. М., 2001.

Постер М. Реклама: внушение и манипуляция / Под ред. Д.Я. Райгородского. Самара, 2001.

Роберт Чалдини. Психология влияния. — Питер, 2001. - 72-75с.

Тулупов В.В. Теория и практика рекламы. Учебник, Издательство: Михайлова, 2006.

Family Business as a Way of Improving the Quality of Population

М.А.Умирзакова[1], У.Д.Берикболова[2], А.Е.Мұханова[3], Г.И.Мусаева[4]

Summary

In this article investigated the term “family business” and different opinions of national and foreign scientists for this issue. Also considered the SWOT and PEST analyze of developing faming business in Kazakhstan.

Keywords: family business, employment, the level and quality of life of the population

JEL Codes: M21, 043, R31

Отбасылық Бизнес - Халықтың Өмір Сүру Сапасын Жақсартудың Инновациялық Тәсілі Ретінде

Түйіндеме

Мақалада отбасылық бизнес түсінігіне жан-жақты талдау жасалумен қатар, аталған түсініктерге қатысты түрлі отандық және шетелдік ғалымдардың зерттеулері мен көзқарастары қарастырылады. Сонымен қатар, Қазақстандағы отбасылық бизнестің дамуына SWOT және PEST талдау жасалынған.

Кілт сөздер: отбасылық бизнес, жұмыспен қамту, халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасы.

Отбасылық бизнесті ұйымдастыру және дамыту қазіргі таңдағы өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Бұл мәселелерді шешу халықтың өмір сүру сапасын жақсартып қана қоймай, аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуына үлкен үлесін қосатындығы сөзсіз. Ол ұрпақтан-ұрпаққа жалғасса, еліміздегі экономикалық ахуал жақсара түседі. Біз аңсаған «Мәңгілік ел» стратегиясының да жүзеге асу жолдары ашыла түспек.

[1] Қорқыт ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті, Қызылорда, umirzakova1972@mail.ru
[2] Қорқыт ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті, Қызылорда, Қазақстан
[3] Қорқыт ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті, Қызылорда, Қазақстан
[4] Қазан мемлекеттік аграрлық университеті, Қазан қаласы, Ресей

Біздің елімізде бұл термин кең көлемде қолданылмағанымен, дүние жүзінің көптеген елдерінің экономикасында шешуші рөл атқаратындығы айқындалды. Сондықтан да дамыған елдердің тәжірибесі, қазіргі даму үрдістері зерделенді.

Зерттеу жұмысының мақсаты мен міндеттеріне сәйкес, ең алдымен, «отбасылық бизнес» ұғымы теориялық тұрғыда зерделенді, отандық және шетелдік ғылыми әдебиеттерге талдау жасалды.

1.1. Ресейлік ғалымдардың Алимова Т.А., Бурганов Р.А., Елкина О.С., Климантова Г.И., Мурадова Н.С., Назарова Т.Ю., Образцова О.И., Платонов И.С., Ткачева Т.О., Чепуренко А.Ю., Шнуровозова Т.В. Волков Д.А., келесідей алыс шетелдік авторлардың Барнес Л.Б. пен Хернон С.А. (1976ж.), Бекхард Р. мен Дайер У.Г. (1983ж.), Пайн С. пен Мондейл С. (1983ж.) сынды ғалымдардың ғылыми еңбектері қарастырылды.

АҚШ-да 15млн кәсіпорындардың 90%-ы иелері болып табылатын (ең болмағанда басқарушылары болып табылатын) және істі бір отбасының өкілдері жүргізетін отбасылық кәсіпорындар саналады. Бұл көзқарас тұрғысынан алғанда «отбасылық кәсіпорын» (немесе «отбасылық бизнес») келесідей авторлардың Барнес Л.Б. пен Хернон С.А. (1976ж.), Бекхард Р.мен Дайер У.Г. (1983ж.), Пайн С. пен Мондейл С. (1983ж.) жұмыстарында қарастырылған [1, 2, 3].

Жаңа экономикалық жағдайлардағы отбасылық бизнесті дамыту және ұлттық кәсіпкерлік ортаны құру проблемалары кәсіпкерлік теориясы, оның ішінде Ресейдегі отбасылық бизнестің өмір сүру циклі мен отбасылық бизнесті дамытуға қатысты мәселелер ресейлік ғалымдардың Алимова Т.А., Бурганов Р.А., Елкина О.С., Климантова Г.И., Мурадова Н.С., Назарова Т.Ю., Образцова О.И., Платонов И.С., Ткачева Т.О., Чепуренко А.Ю., Шнуровозова Т.В., Волков Д.А. сынды ғалымдардың бірқатар ғылыми еңбектерінде көрініс тапқан.

Аталмыш мәселеде отбасылық бизнестегі стратегиялық жоспарлау саласындағы (Randel S. Carlock A. John L. Ward, Fitzgerald M.A., Winter M., Miller N.J., Paul J.), отбасылық бизнесті ұйымдастыру барысындағы бәсекелестік артықшылықтарды гарвардтық зерттеулер (Danny Miller & Isabel Le Breton-Miller, 2005) мен отбасылық бизнес элитасының қалыптасуы бойынша кембриджідік зерттеулер (Jane Marceau, 1989), отбасылық бизнесті жедел басқарудың түрлі проблемалары бойынша жұмыстар (Paul C. Rosenblatt, Leni de Mik, Roxanne Marie Anderson, Patricia A. Johnson, 1985), отбасылық бизнес үлгілерін салыстырмалы зерттеулер (Dumas C., Blodgett M., Hennon Ch.B., Jones A., Roth M., Popescu L.), отбасылық бизнестің азиялық үлгілерін зерттеулер (Davies H., Ma C., Janjuha-Jivraj Sh., Woods A.), отбасылық бизнестегі конфликтология бойынша жұмыстар (Astrachan J.H., Keyt A.D., Danes Sh.M., Leichtentritt R.D., Metz M.E., Huddleston-Casas C.), отбасылық бизнестегі интеграциялар теориясы бойынша жұмыстар (Miller D., Steier L., Le Breton-Miller I. Weigel D.J., Ballard-Reisch D.S.), отбасылық бизнестің қалыптасу кезеңдерін зерттеу (Leenders M., Waarts E.) мәселелерінде шетелдік ғалымдардың ғылыми еңбектері маңызды болып табылады.

«Отбасылық бизнес» терминін түсіндіруші түрлі ғалымдардың ой-пікірлері, көзқарастарын зерттеу нәтижесін келесі кесте арқылы беруді жөн көрдік (кесте 1).

Кесте 1- «Отбасылық бизнес» терминінің түсініктемесі

«Отбасылық бизнес» түсінігінің мазмұны	**Автор**	**Дерек көзі**
...меншік иесі және басқару ісі бір отбасы мүшелеріне тиесілі және отбасы мүшелерінің бір бөлігі осы кәсіпорында тікелей қызмет ететін кез-келген кәсіпорын	Большой юридический словарь	М.: Инфра-М, 2006
...акцияның 51% отбасына тиесілі және отбасы мүшелері компания топ-менеджментінің қомақты бөлігін құрайтын, ал меншік иелері бизнес басқару ісіне тұрақты түрде тартылған бизнес	Making a difference. The PricewaterhouseCoopers Family Business Survey 2007-2008	http://pwc. com.
...ортақ меншіктегі мүлкі бар және жеке қатысуға негізделген өндірістік, шаруашылықтық қызметті біріге отырып жүргізетін өзара туыс азаматтардың бірігуі	Федеральный закон от 11 июня 2003 г. № 74-ФЗ «О крестьянском (фермерском) хозяйстве»	№74-ФЗ «О крестьянском (фермерском) хозяйстве»
...отбасы мүшелері мен оның жақын туысқандары қызмет ететін фирма	Резник С.К.	Управление семейной экономикой. М.: 2009 - 322 с.
...bivalent attributes directly derived from the overlap of family, ownership, and management status (Отбасы, меншік және басқарушылық мәртебемен біріктірілген дуальды белгілер)	Davis and Taguri	Davis, J. A., & Tagiuri, R. (1982). Bivalent attributes of the family firm. Santa Barbara, CA.: Owner Managed Business Institute
...серіктестік жеке сенімді қатынастарға негізделеді: егер бір қатысушы серіктестіктің атынан мәміле жасаса, мүліктік жауапкершілік басқа қатысушыға үктеледі. Сондықтан толық серіктестік отбасылық кәсіпкерлік ретінде дамып келеді.	-	Википедия
Ескертпе – ғалымдардың зерттеулеріне шолу негізінде авторлармен құрастырылған		

1-кестеден көріп отырғанымыздай, «отбасылық бизнес» терминін түсіндіруде екі бірдей анықтама кездеспейді. Оны біріншіден, отбасылық бизнестің мақсаттары мен қызметтеріне қарай көптеген үлгілері мен түрлерінің кездесуімен, екіншіден, әрбір елдің әлеуметтік-экономикалық даму ерекшелігінің түрлілігімен түсіндіруге болады.

Жоғарыда айтылғандарды зерделей келе, ғылыми-зерттеу жұмысының тақырыбына сай жасалған әдебиеттерге шолу нәтижесінде, авторлармен «отбасылық бизнес» ұғымына мынадай анықтама берілді: отбасылық бизнес дегеніміз - бір отбасының мүшелерімен құрылған және солардың қатысуымен қызмет жасайтын,

бизнестің негізін қалаушының отбасылық құндылықтары мен дәстүрлерін сақтау және ұрпақтан ұрпаққа берілуі қамтамасыз етілетін кәсіпкерліктің ерекше түрі.

1.1.1. Қазақстан Республикасы заңдарында «отбасылық бизнес», «отбасылық кәсіпкерлік» деген ұғым-түсініктердің жоқтығы кәсіпкерлік қызметті реттейтін нормативті-құқықтық актілерде ресмиленген анықтама ретінде қолданыла алатын біріңғай ұғым-түсінікті жасау қажеттігін айқындайды [4].

Еуропаның көптеген елдерінде отбасылық бизнес жалпы бизнестің 70 пайыз құрайды және экономиканың өсуі мен жұмыспен қамтуда басты рөл атқарады. Отбасылық кәсіпорындар ІЖӨ 60-65 пайыз береді. Отбасылық бизнес өз дамуында отбасылық емес компанияларды басып озды және елдің тұрмыс-тіршілігінің жақсы болуы да оның табыстарына тікелей байланысты [5].

Отбасылық бизнес дүние жүзінің көптеген елдерінің экономикасында маңызды, шешуші рөл атқарады және бұл ақиқат. Барлық отбасылық кәсіпорындарда біздің планетамыздың барлық жұмыс күшінің 30 пайызға еңбек етеді, отбасылық кәсіпорындар ішкі жалпы өнімнің 45 пайызға дейін өндіреді [6]. Еуропалық Одақ экономикада шаруашылықпен айналысатындардың жалпы санынан өз бетінше айналысатындар үлесінің біртіндеп төмендеу үрдісіне қарамастан, ол АҚШ және Жапониямен салыстырғанда жеткілікті түрде жоғары.

АҚШ бойынша статистикаға сәйкес – елдің жұмысшыларының 62 пайызы жұмыс істейтін 24 млн-ға жуық отбасылық кәсіпорындар мен компаниялар бар, мұндай отбасылық бизнестің ІЖӨ қосқан үлесі 64 пайыздан асып кетті. Дегенмен мұндай жағдай Азияда, отбасылық бизнес мемлекеті деп есептелетін Индияда айрықша дамыған, онда барлық фирмалардың 95 пайызы отбасылық болып табылады [7].

Қазақстанда отбасылық кәсіпкерлікті тиімді және кеңінен дамытуды белсендіру – елдің экономикалық дамуының жоғары қарқынын қамсыздандырады. Аталған бетбұрыстандыруда отбасылық кәсіпорындардың бәсекелестік ортаны қалыптастырудағы, өндіріс құрылымын оңтайландыруда тиісті шарттарды құрудағы, өндірістік өзін-өзі басқаруды дамыту мен елдегі халықтың әл-ауқаттылығын арттырудағы қызметі ерекше рөл атқарады.

Басқару саласында ішкі және сыртқы ортаның әсерін зерттеу көптеген әдістермен жүргізіледі. Оларға мынандай талдау әдістері жатады: Әлеуметтік, технологиялық, экономикалық, саясаттық (PEST-талдау) және күшті жағы, әлсіз, мүмкіндіктер, қауіптер (SWOT-талдау). Зерттеушілер осы талдау әдістері арқылы мына стратегиялық сауалдарға жауап іздейді: ұйымның қазіргі жағдайы қалай; болашақта ұйымның алдында тұрған қандай кедергілер және қандай дұрыс ықпал ететін жағдайлар бар; қойылған мақсаттарға жету үшін қандай мүмкіндіктерді іске асыру керек; стратегияны жүзеге асыру үшін қалай басқару керек?

PEST және SWOT талдау нәтижесінде басқарушы жүйенің даму стратегиясы қалыптасады (фирмалар, ұйымдар, социум). PEST – ұйымның сыртқы жағдайын талдаудың бір түрі. Ол болашақ стратегияны дайындауға қолданылады және сараптау арқылы факторлардың салыстырмалы мәнін анықтауға көмек етеді. Ал факторлар әлеуметтік, технологиялық, экономикалық және саясаттық болып төрт топқа бөлінеді.

PEST талдаудың жақын ортаға әсер етуі төрт категориялы:

- Социодемографиялық әсерлер – қоғамдық, мәдениеттік және демографиялық;

- Технологиялық әсерлер – өнімдер, инновациялық технологияның үрдістері, коммуникация және көлік:

- Экономикалық әсерлер – ақша-несие саясаты, табыстар, өмір әл-ауқатының деңгейі және т.б;

- Саяси әсер – үкіметтік, құқықтық және мөлшерлі әсерлер.

PEST талдау факторларының артықшылықтары:

1) PEST факторларымен жұмыс істей бастағанда басшылар сыртқы қоршаған орта туралы ойлана бастайды.

2) Адамдар сыртқы қоршаған ортаны дұрыс көруге мүмкіндік туады. Сыртқы қоршаған ортаның факторларын есепке алу мәдениеті тәрбиеленеді.

3) Бір фактордан екінші факторға еркін ауысу және сол арқылы қоршаған орта туралы тұтас пікір қалыптастыру.

4) Сыртқы қоршаған ортаны талдау үшін жалпы тіл табысу.

5) Ішкі мәселелермен айналыса бермей, сыртқы қоршаған орта туралы ойлауды әдетке айналдыру.

Отбасылық бизнестің қызмет ету ортасын талдауда, PEST талдауды қолдануға болады. PEST- талдау саланың немесе бір кәсіпорынның қызметіне ықпал етуші факторларды анықтауға, оның қызметін стратегиялық жоспарлауға мүмкіндік береді.

PEST – ағылшынның Political – саяси, Economical – экономикалық, Legal – заңдық, Technology – технологиялық факторлар атауынан қысқартқанда шыққан термин болып табылады. Біз төменде Қазақстандағы отбасылық кәсіпкерлік саласына PEST – талдау жасауға тырыстық (кесте 2).

Кесте 2 – Қазақстандағы отбасылық бизнестің дамуына PEST – талдау

Саяси факторлар	***сері***	***Экономикалық факторлар***	***Әсері***
1. Үкіметтің жеке кәсіпкерлікті дамыту және оның экономикада-ғы рөлін көтеру жөніндегі мақсатты бағытталған саясаты: заңнамалық шаралар, кәсіпкер-лікті қолдау бағдарламалары		1. Елдегі тұрақты экономикалық өсім	+
2. Отбасылық бизнеске қатысты заңдар, қаулылар, нормативтік құжаттардың болмауы, яғни құқықтық қамсыздандырылмауы		2. Инфляцияның жыл сайынғы болжамды деңгейі, бағаның тұрақты түрде өсуі	-
3. Елдегі саяси тұрақтылық		3. Банктік несиелердің жылдан-жылға қол жетімділігінің артуы	+
4. Халықаралық ұйымдардың қолдауы		4.Төлемқабілетті сұраныстың болуы	+
		5. Салық төлеу жүйесінің айқындылығы мен қолайлылығы	+
		6. Бизнес түрінің «жастығы»	-
		7. Импорттың өсуінің есебінен отандық тауарларға ішкі сұранымның қысқаруы	-

Әлеуметтік факторлар	*әсері*	*Технологиялық факторлар*	*әсері*
1. Елдегі халық санының өсуі	+	1. Шағын және орта бизнес кәсіпорындарының материалдық-техникалық базасының күшеюі	+
2. Әлеуметтік аз қамсыздандырылған топтарды күшті қолдау	+	2. Кәсіпорындардың интернет желісіне қосылу үдерісінің қарқынды дамуы	+
3. Тұтынушылардың табысы мен шығысы құрылымындағы өзгерістер	+	3. Отбасылық бизнесте ақпараттық, инновациялық құралдардың белсенді қолданылуы	+
4. БАҚ құралдарының жоғары білім жүйесі туралы тұрақты шығарылымдары	+	4. Отбасылық бизнестің инновациялық қызметінің әлі де болса төмендігі	-
5. Халықты жұмыспен қамту, жастар жұмыссыздығы мәселелерін шешу. Кәсіпкерлік мәдениетті дамыту	+	5. Кәсіпкерлерге арналған өндірістің заманауи техноло-гияларының және жоғары тиімді жабдықтардың пайда болуы	+
6. Мақсатты аудиторияның даму институтарына сенімсіздігі	-		
Ескертпе – ғалымдардың зерттеулеріне шолу негізінде авторлармен құрастырылған			

2-кестеден көріп отырғанымыздай, Қазақстандағы отбасылық бизнестің қызметіне PEST – талдау жасау барысында саяси, экономикалық әлеуметтік және технологиялық факторлардың сала қызметіне әсер етуін «+», «–» белгілерімен келтірілген. Қандай да бір фактордың оң әсері «+» белгісімен, ал теріс әсері «–» белгісімен берілген. Соған сәйкес, отбасылық бизнестің қызметіне теріс ықпалын тигізетін саяси факторлар қатарынан «Отбасылық бизнеске қатысты заңдар, қаулылар, нормативтік құжаттардың болмауы яғни құқықтық қамсыздандырылмауы»; экономикалық факторлардан «Инфляцияның жыл сайынғы болжамды деңгейі, сонымен бірге бағаның тұрақты түрде өсуі», «Бизнес түрінің «жастығы», «Импорттың өсуінің есебінен отандық тауарларға ішкі сұранымның қысқаруы»; әлеуметтік факторлар қатарынан «Мақсатты аудитория тарапынан даму институтарына сенімсіздік» және технологиялық факторлар қатарынан «Отбасылық бизнестің инновациялық қызметінің әлі де болса төмендігі» анықталып отыр [8]. Жалпы, отбасылық бизнестің тиімді қызмет етуі сыртқы ортаның өзгерістерін тыңғылықты зерттеп, соған сәйкес шаралар қолданған жағдайда мүмкін болады.

SWOT талдау – бұл рыноктың макрожүйесі және олардың нақтылы мақсаттарын талдау әдісі. Фирманың және оның бәсекелестерінің кешендік сызбасының үлгісі: «күшті жақтары – әлсіздігі – мүмкіндіктері – қауып-қатерлері». Отбасылық бизнеске SWOT талдау жасап көрелік (кесте 3).

Кесте 3 – Отбасылық бизнеске SWOT талдау

Strengths (Күшті жақтары): - Өрлеу үшін зор мүмкіндіктер - Шешім қабылдауда бюрократияның аздығы - Іске деген шынайы берілгендік - Кәсіпкерлік пен инновациялық дағдының болуы - Ең жақсы әлеуметтік және іскерлік орта	**Weaknesses (Әлсіз жақтары):** - Шамадан тыс туысқандық жақындық - Жұмыс істейтін отбасы мүшелерін бағалаудағы объективтілік - Шектен тыс реттеушілік - Акцияларды қолма-қол ақшаға айналдырудағы қиындықтар - Құрылымдық, стратегиялық және жүйелік қиындықтар
Opportunities (Мүмкіндіктері): - Бағалы абырой-беделі - Персоналдың ниеттестігі - Басқару мен акционерлер арасындағы бірлік - Әлеуметтік сезімталдылық - Мирасқорлық	**Strengths (Қауып-қатерлері):** - Қаржы ағыны мен дамуды қолдауға қажетті қаржы - Несие алудың әлі де болса қиындығы - Отбасы мен отбасына кірмейтін менеджердің қатар қызмет етуі - Эмоциялық нышандағы іскерлік қатынастар - Мирасқорлықты кейінге шегеру
Ескертпе – ғалымдардың зерттеулеріне шолу негізінде авторлармен құрастырылған	

3-кестеден көріп отырғанымыздай, ішкі күшті және әлсіз жағдайларды талдау ұйымның өзінің пайдасымен және кемшіліктерін бағалауды қамтиды. Сондай-ақ, коммерциялық ұйымдарда маркетинг, қаржылар, адами ресурстар, өндіріс, ұйым, мәдениеті талданады және бағаланады. Мемлекеттік ұйымдарда да осындай көптеген бағалаулар орын алады.

1.1.1.1. Ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін дамытуда «жұмысбастылық», «адам капиталы», «өмір сүру деңгейі және сапасы», «әл–ауқат» категориялары логикалық түрде өзара байланысты болады.

Бүгінде мемлекеттің әлеуметтік және экономикалық рөлі өзгергенін есте сақтау керек. Халықтың мемлекет көмегіне шынында да мұқтаж, өз бетімен күн көре алмайтын топтарына басымдық беріледі. Ал қоғамның қалған бөлігі экономикалық еркіндік қағидалары, олардың құқықтық қорғалуы негізінде өзін-өзі қамтамасыз етуі керек.

Біздің ойымызша, нарықтық экономикада халықты жұмыспен қамтуда кәсіпкерлік қызметті дамыту қажет. Елбасымыз 2017 жылғы 31 қаңтарда Қазақстан халқына жолдаған кезекті жолдауының екінші басымдығында жаппай кәсіпкерлікті қолдау тетіктерін одан әрі жетілдіру және Қазақстанның әр өңірі жаппай кәсіпкерлікті, соның ішінде отбасылық кәсіпкерлікті дамыту бағытында кешенді шаралар ұсынуға тиіс екендігін атап өтті.

Қазіргі уақытта (2015 жылдан бері), мақала авторларымен Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университетінде «Отбасылық бизнес – халықтың өмір сүру сапасын жақсартудың инновациялық тәсілі ретінде» тақырыбында ғылыми жоба орындалуда. Біздің зерттеулеріміздің нәтижесі көрсеткендей, отбасылық бизнес халықтың өмір сүру сапасын жақсартуда, ел экономикасын дамытуда, еңбек нарығының бәсекеге қабілеттілігін арттыруда, жұмыссыздық және халықты жұмыспен қамту мәселесін шешуде, жалпы тұрғындардың әлеуметтік жағдайларын көтеруде шешуші фактор ретінде маңызды рөл атқарады.

Баршамызға белгілі, отбасы ерекше әлеуметтік институт болып табылады, мемлекет пен адамның арасындағы делдал, ұрпақтан ұрпаққа негізгі құндылықтарды жеткізетін тасымалдаушы. Отбасында қоғамның даму үдерісіне, еңбек әлеуетінің ұдайы өндірісіне, азаматтық қатынастардың қалыптасуына әсер ететін мықты потенциал қалыптасқан.

Отбасылық бизнес кәсіпкерлік қызметті үй еңбегімен және бала тәрбиесімен ұштастыра отырып, өндірістік қызметке балаларды, отбасының мүшелерін тартуға мүмкіндік береді. Осылайша ол отбасының экономикалық қызметін нығайтып, отбасылық табыстың артуына ықпал етеді.

Библиография

Europe in figures // Eurostat yearbook 2011 – http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-EI-11-001/EN/KS-EI-11-001–EN.PDF.

http://beprime.ru/semejnyj-biznes-vechen/.

http://europa.eu.int/comm/eurostat/.

Барнес Л.Б., Хернос С.А. Передача власти в семейных предприятиях // Гарвард бизнес ревю. 1976. – №54. – С. 105-114.

Бекхард Р., Дайер У.Г. Управление непрерывностью в семейном предприятии // Организейшнл дайнэмикс, лето. – 1983. – С. 5-12.

Борисов А.Б. Большой экономический словарь. – М.: Книжный мир, 2008. – 860 с. – С. 551.

Мусаева Г.И, Умирзакова М.У, Берикболова У.Д, Муханова А.Е. Отбасылық бизнес негіздері: Оқу құралы. – Қызылорда, 2016. – 10 б.

Пайн С. и Мондейл С. Пока смерть не разлучит // Корпорейт рипортс. – 1983. №14 (9), 1983. С. 77-83.

A Research on KOSGEB Participants That Participating Applied Entrepreneurship Training Program About KOSGEB Services, KOSGEB Trainings and KOSGEB Supports

Nazlı YÜCEOL[1], Burcu YİĞİT[2]

Abstract

The concept of entrepreneurship has become one of the most emphasized and highly appreciated area in recent years. The reasons for the increase and interest in the field of entrepreneurship-related activities can be summarized as the great contribution of the concept to the economy of the country, its effect on the increase of social welfare and the fulfilment of social needs.

KOSGEB (Small and Medium Enterprises Development and Promotion Administration) is a public corporation that established to increase the competitiveness, efficiency and competitiveness of the small and medium sized enterprises in Turkey in parallel with the economic development in the industry.

KOSGEB organizes many trainings and supporting programs to support, disseminate, develop and encourage the entrepreneurship and to increase the competitiveness and the share of social development. KOSGEB offers 4 different programs about the entrepreneurship support program. These programs are applied entrepreneurship training, new entrepreneurship support, business development center (İŞGEM), support and business plan award.

The purpose of this study is to evaluate the perspectives of participants that are participating to KOSGEB Applied Entrepreneurship Training towards KOSGEB services, trainings and supports and to make suggestions according to the results. The questionnaires were distributed to 275 participants that are taking Applied Entrepreneurship Training.

Keywords: Enterpreneurship, KOSGEB, KOSGEB Services, KOSGEB Trainings, KOSGEB Supports

JEL Codes: M1, M13

KOSGEB Uygulamalı Girişimcilik Eğitimine Katılan Katılımcıların KOSGEB Hizmetlerine, KOSGEB Eğitimlerine ve KOSGEB Desteklerine Bakış Açıları Üzerine Bir Araştırma

Özet

Girişimcilik kavramı son yıllarda önemi artan, özellikle vurgulanan ve ilgiyle izlenen alanlardan bir tanesi haline gelmiştir. Girişimcilik ile ilgili faaliyetlerin ve alana olan ilginin artmasının nedenleri ise kavramın ülke ekonomisine olan büyük katkısı, toplumsal refahın artmasına olan etkisi ve sosyal ihtiyaçların karşılanmasını sağlaması olarak sıralanabilmektedir.

KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı) Türkiye'deki küçük ve orta ölçekli işletmelerin ekonomideki rolünü, etkinliğini, rekabet güçlerini arttırmak ve sanayide entegrasyonu ekonomik gelişmeler ile paralel şekilde gerçekleştirmek üzere kurulmuş bir kamu kurumudur.

KOSGEB girişimciliği desteklemek, yaygınlaştırmak, geliştirmek, özendirmek, KOBİ ve girişimcilerin rekabet güçlerini ve sosyal kalkınmadaki payını artırmak üzere bir takım eğitim ve destek programları organize etmektedir. KOSGEB Girişimcilik Destek Programı başlığı altında 4 adet program ile hizmet vermektedir. Bunlar; Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi, Yeni Girişimci Desteği, İş Geliştirme Merkezi (İŞGEM) Desteği ve İş Planı Ödülünden oluşmaktadır.

Bu çalışmanın amacı KOSGEB Uygulamalı Girişimcilik Eğitimine katılan katılımcıların KOSGEB hizmetlerine, eğitimlerine ve desteklerine bakış açılarını değerlendirmek ve elde edilen sonuçlar ışığında önerilerde bulunmaktır. Çalışma kapsamında Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi almakta olan 275 adet katılımcıya anket formu ulaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, KOSGEB, KOSGEB Hizmetleri, KOSGEB Eğitimleri, KOSGEB Destekleri, M1, M13

1. Giriş

Hızla değişen ve gelişen teknolojik gelişmelerin etkisi ile oluşan rekabet ve bilgiye dayalı günümüz iş dünyasında, girişimci ve girişimcilik kavramları sıkça karşımıza çıkmaktadır. Girişimcilik, girişimde bulunan kişilere başarı sağlamasının yanında, ülkenin gelişmesine ve kalkınmasına da fayda sağlamaktadır. Girişimcilik faaliyetlerinin fikri emeğin en önemli boyutu olduğu söylenebilir (Balaban, Özdemir, 2008; 134).

Bazı araştırmacılar girişimcilik kavramını ekonomik, sosyal ve psikolojik açıdan ele alırken, bazıları ise yönetim ve sosyal perspektif açısından ele almaktadır (Bula, 2012; 81). Buradan hareketle, girişimcilik olgusunun birçok perspektiften ele alındığı görülmektedir.

Yeni iş olanakları sağlama, piyasalara yeni ürün ve hizmet sunmada girişimcilere önemli roller düşmektedir (Akyüz, 2013; 81). Girişimciler, örgütlerin başarısında önemli bir yere sahiptir (Tomak, 2011; 73). Girişimciler gerekli riskleri alarak, elindeki kaynakları en iyi şekilde kullanmalıdır. Girişimcilik faaliyetlerinin ve girişimci sayısının artmasında, gerekli farkındalığın yaratılması ve girişimcilik eğitiminin önemi karşımıza çıkmaktadır. Girişimcilik

ruhuna sahip bireyler cesaretlendirilmeli ve girişimcilik eğitimine teşvik edilerek, gerekli destek sağlanmalıdır. Bu eğitim ve destekleri sağlayan kuruluşlardan bir tanesi KOSGEB'tir.

Bu çalışmanın amacı KOSGEB Uygulamalı Girişimcilik Eğitimine katılan katılımcıların KOSGEB hizmetlerine, eğitimlerine ve desteklerine ine bakış açılarını ele almaktır. KOSGEB Uygulamalı Girişimcilik Eğitimine olan ilginin artması ve bireylerin girişimcilik eğitimine teşvik edilmesi, ülkemizdeki girişimcilik faaliyetlerini olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir.

2. Girişim, Girişimcilik ve Girişimci Kavramları

Günümüze değin girişimcilik ve girişimci kavramları hakkında birçok farklı tanım yapılmıştır. Kavram içerik olarak bakıldığında oldukça fazla alanda araştırmalara konu olmuş ve ilgi odağı haline gelmiştir. Girişimci ve girişimcilik kavramları işletmeciler, psikologlar ve ekonomistler tarafından incelenen önemli bir alanı oluşturmaktadır.

"Girişim" kelimesinin Latin kökenli dillerden günümüze kadar olan gelişimi günümüz çağdaş dünyasında "girişimcilik" kavramını anlamak ve açıklamak açısından yol göstericidir. Girişim kelimesi ilk olarak 15. yüzyılda eski Fransızca'da kullanıldığı düşünülen "entreprendre" kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Türkçe okunuşu "antröprandr" olan girişimcilik o zaman diliminde "devrimci burjuvazisi" ni de akla getirecek şekilde, fırsat yakalama konusunda gözü kara, kalkışmalara hazır, tereddütsüz ve cesur anlamlarını taşıyordu (Bayram, 2014; 2).

Girişim, bir işletmeyi kurma fikrine sahip olma, bu yolda çaba gösterme, planlar yaparak o işletmeyi kurmaktır. (Özdaşlı ve Özkara, 2011: 2)

Girişimcilik 16. yüzyıla kadar askeri sefer anlamında kullanılan bir kavram iken, 17. yüzyılda inşaat mühendisliği alanında gündeme gelen bir kavram olmuştur. Ve 18. yüzyıl itibariyle girişimcilik kavramı ekonomik faaliyet alanında gündeme gelmeye başlamıştır (Mishra ve Singh, 2015: 114). Ekonomik anlamda ilk olarak Richard Cantillon ile ortaya çıkmıştır (Develi vd., 2011: 116). Buradan hareketle, girişimcilik kavramının geçmişte farklı alanlarda da karşımıza çıktığını söylemek mümkündür.

Schumpeter (1911)'e göre, girişimcilik kavramı ekonomik gelişme için gerekli olan ve yenilik yaratan, buluşçuluk anlamına gelmektedir (Wong vd., 2005: 336). Girişimcilik, yeni fırsat keşfi, yenilik yaratma ve kaynakları sömürme olarak kabul edilmektedir (Gast vd., 2017: 46).

Girişimcilik, yeni veya mevcut bir işletme içerisinde risk alma, yaratıcılık ve yenilikleri sağlam bir yönetim sistemiyle bütünleştirmek suretiyle ekonomik faaliyet yaratma veya geliştirme zihniyet ve sürecidir (Özdemir, 2016: 3). Girişimcilik, yeni bir şey yaratma, yönetici, küçük işletme sahibi gibi evreleri bulunan yeni organizasyon yaratmadır (Gartner, 1989: 62). Girişimcilik ile ilgili pek çok çalışması bulunan bir bilim insanı olan Coulter'e (2001) göre girisimcilik; gerekli olan zaman ve çabayı harcayarak, finansal, sosyal ve psikolojik riskleri bir araya getirip, maddi ve kisişel tatmin ödülü alarak farklı olan bir şeyi yaratma sürecine denilmektedir (Cem ve Kahya, 2013: 3).

Girişimcilik, gerekli zaman ve çabanın harcanması ile birlikte gerekli finansal, politik ve sosyal bir takım riskleri üstlenmek sureti ile bir değer yaratma sürecidir ve girişimci olmanın ödülleri vardır. Bu ödüllerin başında bağımsızlık, kişisel tatmin ve maddi ödüller gelmektedir (Karadal, 2014: 31).

Klasik iktisatçılara göre, girişimciliğin ortaya çıkmasına neden olan temel güdü, bireysel çıkarların üst düzeye çıkarılmasıdır. Yani ekonomik fayda sağlamak ve kar elde etme isteği girişimciliğin ortaya çıkmasına neden olan faktörlerdendir (Cem ve Kahya, 2013: 4).

Girişimci ürün ve hizmet üretmek amacıyla kar ve zarar riski göze alarak, sahip olduğu sermayeyi yatırıma dönüştüren kişiye denir. Ürün ve hizmet üretmek maksadıyla yapılan yatırım etkinliklerine girişim, söz konusu işin sürekli ve bir meslek olarak devam ettirilmesine ise girişimcilik denilmektedir (Uluköy vd., 2013: 81).

Bir başka tanımda girişimci; ürün ya da hizmet üretmek veya pazarlamak maksadıyla sahip olduğu sermayeyi ortaya koyarak bir işletme kuran ve yöneten veya yönetim konusunda profesyonel bir destek alan ve kar elde etmeyi amaç edinen kişi şeklinde ifade edilmektedir (Marangoz, 2016: 43).

Girişimciler, fırsatları görebilen, buluşlar ile kişileri tanıştıran kişilerdir (Oosteerbeek vd., 2010: 442). Girişimciliği kişilik özelliklerini, yeniliğe uygun çevresel ve yapısal koşullar, karar alma ve strateji ile ilişkilendirilen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Miller, 1983: 771). Girişimci, yaratıcılık özelliklerine sahip, proaktif davranan ve risk alan kişilerdir (Runyan vd., 2008: 569). Girişimciler, başka kişilerin göremedikleri fırsatları gören ve yenilik yaratan kişilik özellikleri ile diğer kişilerden farklılık gösterirler (Develi vd., 2011: 116). Girişimciler ürün ve hizmet yaratırlar, yöneticiler ise yaratılan ürün ve hizmetlerle rekabet avantajı sağlarlar (Hitt vd., 2001: 3). Cantillon'a göre, girişimci gelirin belirsiz, harcamaların belirli olduğu koşullarda davranabilen kişidir (Develi vd., 2011: 116).

Girişimci kavramı ile ilgili yapılan tanımlardan bazılarını incelemek gerekirse bunlara birkaç örnek verebiliriz. Girişimci; kâr etme veya zarar etme riskini üstlenerek, devletle anlaşma yapmak suretiyle mal veya hizmet tedarikinde bulunan kişidir (Karagöz, 2009: 32).

Bir diğer tanımda ise, girişimci fırsatları gözlemleyen ve fırsat bulduğunda her türlü riski göze almak suretiyle amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan kişidir (Özal, 2009: 3).

Girişimcinin taşıması gereken özelliklerden kısaca bahsetmek gerekir ise; kendi hayat tarzını değiştirme insiyatifini kendisi alabilme cesareti gösterebilen; kendisi veya çevresindeki kaynak ve yetenekleri organize/yeniden organize ederek, sosyal, ekonomik ve bireysel çerçevede farklılık ve değer yaratan, son olarak da hayal gücünü kullanarak, problemleri çözebilen ve tüm bunların karşılığında maddi-manevi ödülü ve başarısızlığı göze alabilen kişilerdir şeklinde ifade edilebilir (Karagöz, 2009: 1).

Girişimcilik kavramı ülke ekonomisi için son derece önemli olmak ile birlikte, girişimciler, iş hayatında son derece önemli aktörledir. Ülkelerin ekonomik sistemleri içerisinde girişimciler, fikirler üretirler, buluşlar yaparlar, yeni organizasyonlar inşa ederler ve ekonomik büyümede pay sahibi olurlar.

Genellikle girişimcilerin harekete geçebilmesi noktasında kendi imkânları yeterli olmamakta ve bu yüzden desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada kamu bir takım destekler sunmaktadır. Bu destek girişimciliğin teşvik edilmesi açısından önemli olurken bir diğer yandan ekonominin gelişmesine katkıda bulunmaktadır (Özeren ve Özgül, 2015: 40). Global Entrepreneurship Monitor'un (GEM) küresel ölçekte topladığı veriler ışığında hızlı büyüyen girişimlerin toplam içindeki payı %4 iken, GEM anketlerine katılmış olan girişimlerin yarattığı toplam istihdamın %40'ının etkin girişimlerden oluştuğu görülmektedir (Marangoz, 2016: 3).

Ülkemizde bu anlamda göze çarpan en önemli kuruluş ise KOSGEB olmaktadır. Türkiye'de girişimciliğin geliştirilmesi ve desteklenmesinde KOSGEB'in rolünün araştırıldığı çalışmalarda KOSGEB'in araştırma kapsamındaki faaliyetlerinde saptanan eksikliklerin

giderilmesi ile birlikte KOSGEB'in Türkiye'de girişimciliği daha etkili ve verimli şekilde arttırabileceği sonucuna ulaşmıştır. Bu anlamda KOSGEB'in Türkiye'de girişimciliği arttırma, yaygınlaştırma, teşvik etme ve destekleme yönünde büyük öneme sahip olduğu söylenebilir (Akyüz, 2013: 82).

Günümüzde bireylerin, girişimcilikleri her açıdan büyük önem arz etmektedir. Girişimciliğin öneminin artması ile birlikte girişimcilik eğitimleri de farklı bir boyuta taşınmıştır. Birçok farklı kuruluş tarafından bu alanda eğitim programları düzenlenmekte ve bireylere bu eğitimler verilmektedir. Bu eğitimlerden en göze çarpan ise KOSGEB tarafından verilmekte olan Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleridir.

3. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB)

KOSGEB, "*ülkenin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında küçük ve orta ölçekli işletmelerin payını ve etkinliğini artırmak, rekâbet güçlerini ve düzeylerini yükseltmek amacıyla*" kurulan bir kuruluştur. KOSGEB'in yürütmekte olduğu programlardan birisi de Girişimcilik Destek Programı'dır. Programın maksadı; yeni dinamiklere dayalı girişimciliğin desteklenmesi, teşvik edilmesi, istihdamın arttırılmasına destek olması ve girişimcilik kültürünün yaygınlaştırılması, başarılı ve sürdürülebilir işletmelerin ve iş geliştirme merkezlerinin kurulması yoluyla girişimciliğin geliştirilmesi şeklinde ifade edilmektedir (Doğan, 2013: 118).

3.1. Girişimcilik Destek Programının Kapsamı

Bu program;

3.1.1. Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi,
3.1.2. Yeni Girişimci Desteği,
3.1.3. İŞGEM Desteği ve
3.1.4. İş Planı Ödülü olmak üzere dört alt bileşenden oluşur.

3.1.1. Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi

Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri, girişimcilik kültürünü yaygınlaştırmak, girişimcilerin bir iş planına dayalı olarak kuracakları işletmelerin başarı düzeylerini artırmak ülkede girişimcilik kültürünün yaygınlaştırılması ve başarılı işletmelerin kurulması genel hedefine uygun olarak; girişimcilerin iş kurma ve yürütme konularında bilgi ve beceri sahibi olmaları, bu süreçte kendi rol ve sorumluluklarının farkına varmaları ve kendi iş fikirlerine yönelik iş planı hazırlayabilecek bilgi ve deneyim kazanmaları amacıyla düzenlenir.

Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri, en az 32 saat süren, genel katılıma açık ve ücretsiz eğitimlerdir.

Bu kapsamda düzenlenecek eğitimler;

- KOSGEB Birimleri tarafından düzenlenen Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri,
- Ulusal veya uluslararası projeler kapsamında, KOSGEB tarafından yürütülen Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri,
- Kurum/kuruluşlar tarafından düzenlenen ve KOSGEB tarafından onaylanan Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri/Girişimcilik Programları

•Yükseköğretim veya Ortaöğretim Kurumları tarafından örgün eğitim kapsamında verilen ve KOSGEB tarafından onaylanan girişimcilik dersleridir.

Uygulamalı Girişimcilik Eğitimlerinin hedef kitlesi kendi işini kurmak isteyen gerçek kişiler olup, eğitimler genel katılıma açık olarak düzenlenebileceği gibi, genç girişimci, kadın girişimci ve yükseköğretim kurumları öğrencileri gibi belirli bir hedef kitle grubuna yönelik olarak da yapılabilir.

Uygulamalı Girişimcilik Eğitimlerinin içeriği ise aşağıdaki tabloda ifade edildiği şekilde gerçekleştirilmektedir.

Tablo 1: Uygulamalı Girşimcilik Eğitim Modülleri

Konusu	Süresi (Ders Saati)
Girişimci Özelliklerinin Sınanması İş Fikri Geliştirme Ve Yaratıcılık Egzersizleri İle Sorumlu Girişimcilik Kavramı Ve Tecrübe Paylaşımı (Modül1)	8
İşletme Kavramı, İşletme Fonksiyonları, Türleri, Kuruluş Şekilleri, Mali Ve Hukuki Sorumluluklar (Modül 2)	8
İş Planı Kavramı Ve Öğeleri (Pazar Araştırma, Pazarlama Planı, Üretim Planı, Yönetim Planı, Finansal Plan)(Modül 3)	8
İş Modeli Ve İş Planına Yönelik Atölye Çalışmaları (Modül 4)	8
TOPLAM	**32**

3.1.2. Yeni Girişimci Desteği

Bu destekten Uygulamalı Girişimcilik Eğitimini tamamlayan ya da İŞGEM'de yer alacak Girişimciler yararlanabilir.

Girişimcinin başvuru tarihi itibariyle son 1 (bir) yıl içerisinde aynı faaliyet konusunda (Güncel NACE-Ekonomik Faaliyet Sınıflamasında yer alan 4'lü koda göre) şahıs işletmesinin bulunmaması gerekmektedir. Ayrıca Girişimcinin tüzel kişi statüsünde kurulmuş herhangi bir işletmede%50'den fazla ortaklığının olmaması gerekmektedir.

Girişimcinin kuracağı işletme, Türk Ticaret Kanunu'nda tanımlı gerçek veya tüzel kişi statüsünde olmalıdır.

Girişimcinin destek sürecinde; başka bir işletme/kurum/kuruluşta SGK hükümlerine tabi olarak çalışmaması gerekmektedir. Ancak İnkübatör'lerde yer alacak öğretim elemanları için bu şart aranmaz.

3.1.3. İş Geliştirme Merkezi (İŞGEM) Desteği

KOBİ'lere işletme geliştirme koçluğu, destek ağlarına ulaşım, finans kaynaklarına erişim imkânı, uygun koşullarda iş yeri mekânı, ortak ofis ekipmanı ve ofis hizmetleri sunmak amacıyla kurulacak bir İŞGEM'in, kuruluş ve işletme giderlerine destek sağlanmaktadır.

3.1.4. İş Planı Ödülü

Yüksek Öğretim Kurumları tarafından örgün eğitim kapsamında verilen "Girişimcilik" dersini alan öğrenciler arasında İş Planı Ödülü Yarışması düzenlenir. İş Planı Ödülünden yararlanmak isteyen üniversite KOSGEB'e başvurur.

İş planları ilk üç dereceye girmiş olan öğrencilere, en fazla 24 ay içinde işini kurmuş olmaları kaydı ile;

- Birinciye 15.000 TL,
- İkinciye 10.000 TL,
- Üçüncüye 5.000 TL ödül verilir.

4. Metodoloji

4.1. Yöntem

Verilerin tanımlayıcı istatistiklerinde frekans ve oran değerleri kullanılmıştır. Analizlerde SPSS 22.0 programından faydalanılmıştır. KOSGEB Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi alan kursiyerlerin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum ve aylık gelirlerine göre demografik değişkenleri ele alınmıştır. Buna ek olarak, KOSGEB desteklerine bakış açıları ölçeği soru bazında değerlendirilerek, tanımlayıcı bir çalışma hedeflenmiştir. Örneklem seçimi olarak kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme tekniği zaman ve maliyet içermediği için veri toplamada hızlı ve ucuz bir teknik olarak ele alınır. Çalışmada yer alan birimlere araştırmacı karar verir ve çalışmaya gönüllü olanlar katılır (Bayram, 2015: 21). Çalışmada 5'li Likert ölçeği ile uygulanan anket formları yüz yüze KOSGEB kursiyerlerine dağıtılmıştır. Toplamda 275 kursiyerden geri dönüş alınmıştır.

4.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İstanbul Gelişim Üniversitesi bünyesinde 17 Ekim 2016 ile 2 Mart 2017 tarihleri arasında KOSGEB Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi alan kursiyerler oluşturmaktadır. Bu tarihler arasında toplam 400 adet kursiyere Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi verilmiştir. Araştırmanın örneklemini belirlemek amacıyla basit tesadüfi örnekleme yönteminden faydalanılmıştır. Örneklem olarak 300 kursiyere ulaşılmış; ancak çeşitli nedenler ile hatalı oldukları belirlenen 25 kursiyerden toplanan veriler değerlendirmeye alınmamıştır. Çalışma 275 KOSGEB kursiyerinden toplanan veriler üzerinden gerçekleştirilmiştir.

4.3. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada, Akyüz (2013)' ün "Üniversite Öğrencilerinin KOSGEB Desteklerine Bakış Açıları Ve Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma:Uşak Üniversitesi Örneği" çalışmasında kullanılan 'KOSGEB Desteklerine Bakış Açıları' ölçeği kullanılmıştır. Kullanılan ölçek üzerinden tanımlayıcı bir çalışma yapılmıştır.

4.4. Bulgular

Araştırmaya katılan çalışanlardan;

-129'u kadın, 146'sı erkek; 1'i 20 yaşın altında;

-95'i 20-29 yaş; 121'i 30-39 yaş; 50'si 40-49 yaş ve 8'i 50 ve üzeri yaşta;

-107'si lise, 49'u önlisans, 96'sı lisans ve 23'ü yüksek lisans mezunu;

-173'ü evli, 102'si bekar;

-49'u 1000 ve altında aylık gelire, 71'i 1500-2000 arasında aylık gelire, 74'ü 2500-3000 arasında aylık gelire, 42'si 3500-4000 arasında aylık gelire ve 39'u 4500 ve üzeri aylık gelire;

-18'inin 1 yıldan az, 36'sının 1-3 yıl, 50'sinin 4-6 yıl, 42'sinin 7-9 yıl ve 129'unun 10 yıl ve üzeri çalışma yaşamındaki tecrübesi bulunmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2: Demografik Değişkenler

		n	%
Cinsiyet	Kadın	129	46.9%
	Erkek	146	53.1%
Yaş	20'den küçük	1	0.4%
	20-29 arası	95	34.5%
	30-39 arası	121	44.0%
	40-49 arası	50	18.2%
	50 ve üzeri	8	2.9%
Eğitim Durumu	Lise	107	38.9%
	Önlisans	49	17.8%
	Lisans	96	34.9%
	Yüksek Lisans	23	8.4%
Medeni Durum	Evli	173	62.9%
	Bekar	102	37.1%
Aylık Geliriniz	1000 ve Altı	49	17.8%
	1500-2000	71	25.8%
	2500-3000	74	26.9%
	3500-4000	42	15.3%
	4500 ve üzeri	39	14.2%
Çalışma Yaşamındaki Tecrübeniz	1 Yıldan az	18	6.5%
	1-3 Yıl	36	13.1%
	4-6 Yıl	50	18.2%
	7-9 Yıl	42	15.3%
	10 Yıl ve üzeri	129	46.9%

Çalışmada, "KOSGEB eğitimleri eğitim ihtiyaçlarının karşılanması bakımından yeterlidir" sorusuna 119 kursiyer "katılıyorum" cevabını vermiştir. Verilen diğer cevaplar ile kıyaslama yapıldığında, 68 kişinin "kesinlikle katılıyorum" yanıtını verdiği görülmekte ve 19 kişinin "kesinlikle katılmıyorum" seçeneğini işaretlediği görülmektedir. Buradan hareket ile kursiyerlerin eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasından memnun olduklarını söylemek mümkündür.

"KOSGEB'in girişimciliği geliştirme faaliyetleri yeterlidir" sorusuna 118 kursiyer "katılıyorum" yanıtını işaretlemiştir. Verilen diğer yanıtlara bakıldığında 12 kişinin "kesinlikle

katılmıyorum" seçeneğini işaretlediğini görülmekte ve buradan hareket ile kursiyerlerin KOSGEB'in girişimciliği geliştirme yönündeki faaliyetlerini yeterli buldukları söylenebilmektedir.

"KOSGEB'in sunmuş olduğu kredi ve finansman destekleri yeterlidir" sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde, bu soruya 89 kişinin "katılıyorum" 68 kişinin ise "katılmıyorum" yanıtını verdiği görülmektedir. Buradan hareketle verilen yanıtların birbirine yakın olduğu söylenebilir.

"KOSGEB destekleri pazarlama ve rekabet gücünün geliştirilmesine yardımcı olmaktadır" sorusuna 132 kursiyer katılıyorum seçeneğini işaretlerken 14 kursiyer "kesinlikle katılmıyorum" seçeneğini işaretlemiştir. Buradan hareketle KOSGEB desteklerinin girişimciliği geliştirmenin yanı sıra işletmelerin pazarlama ve diğer rakipleri ile rekabet etme noktasında da ihtiyaçlarını karşılama noktasında yeterli görüldüğü görüşüne ulaşılabilmektedir.

"KOSGEB hizmetlerine internetten rahatça ulaşılabilmektedir" sorusuna 135 kursiyer "katılıyorum" 67 kursiyer "kesinlikle katılıyorum" ve 11 kursiyer "kesinlikle katılmıyorum" şeklinde yanıt vermiştir. Buradan hareketle kursiyerlerin KOSGEB'in internet hizmetlerinden memnun oldukları, istedikleri bilgilere, almak istedikleri hizmetlere kolaylıkla ulaşabildikleri söylenebilmektedir.

"KOSGEB kendini yeterince tanıtabilmektedir" sorusuna 119 kursiyer "katılıyorum" 23 kusiyer ise "kesinlikle katımıyorum" yanıtını vermiştir. Bu soruya verilen cevapların yoğunluğu doğrultusunda, KOSGEB'in kursiyerlerce tanıtım hizmetlerinin başarılı olarak algılandığı ve varlığı hakkında yeterli bilgiyi insanlara ulaştırabildiği şeklinde yorum yapılabilmektedir.

"KOSGEB hizmetlerinden yararlanmak istiyorum" sorusuna 186 kursiyer "kesinlikle katılıyorum" 3 kursiyer ise "katılmıyorum" yanıtını vermiştir. Buradan hareketle verilen yantıların büyük çoğunluğunun "kesinlikle katılıyorum" seçeneğinde yoğunlaşması ile birlikte; bu sonuç bize KOSGEB Uygulamalı Girişimcilik Eğitimlerine katılanların büyük çoğunluğunun eğitimlerden sonra KOSGEB'in sunmuş olduğu hizmetlerden faydalanmak istedikleri hakkında fikir vermektedir.

"KOSGEB'in düzenlemiş olduğu eğitimde aldığım bilgiler ile kendime ait bir iş planı hazırlayabilirim" sorusuna 110 kursiyer "katılıyorum" ve 119 kursiyer "kesinlikle katılıyorum" seçeneği ile yanıt vermiştir 12 kişinin ise "kesinlikle katılmıyorum" seçeneğini işaretlediği görülmektedir. Bu yanıtlar ışığında, verilen KOSGEB eğitimlerine katılan kursiyerlerin kendilerine ait bir iş planı hazırlamada aldıkları eğitimin büyük katkısı olduğu ortaya çıkmaktadır.

"KOSGEB dışındaki destekler hakkında bilgim var" sorusuna ise, 81 kursiyer "katılmıyorum" ve 83 kursiyer "katılıyorum" seçeneğini işaretleyerek cevap vermiştir. Buradan hareketle, kursiyerlerin bir bölümü KOSGEB dışındaki destekler hakkında da bilgiye sahipken, bir kısmının ise KOSGEB destekleri dışında bilgisi olmadığını söylemek mümkündür. Sorulara verilen cevaplar genel olarak incelendiğinde, kursiyerlerin ağırlıklı olarak katılıyorum seçeneğini seçtiği görülmektedir.

Ancak ölçekteki "KOSGEB'in düzenlemiş olduğu eğitimde aldığım bilgiler ile kendime ait bir iş planı hazırlayabilirim" ve "KOSGEB dışındaki destekler hakkında bilgim var" sorularında ise, kişilerin verdiği cevapların iki seçenekte birden toplandığı görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3: "KOSGEB Desteklerine Bakış Açıları" Ölçeği

		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
KOSGEB eğitimleri eğitim ihtiyaçlarının karşılanması bakımından yeterlidir	n	19	37	32	119	68
	%	6.9%	13.5%	11.6%	43.3%	24.7%
KOSGEB'in Girişimciliği Geliştirme faaliyetleri yeterlidir	n	12	41	48	118	56
	%	4.4%	14.9%	17.5%	42.9%	20.4%
KOSGEB'in sunmuş olduğu kredi ve finansman destekleri yeterlidir	n	30	68	59	89	29
	%	10.9%	24.7%	21.5%	32.4%	10.5%
KOSGEB destekleri pazarlama ve rekabet gücünün geliştirilmesine yardımcı olmaktadır	n	14	30	41	132	58
	%	5.1%	10.9%	14.9%	48.0%	21.1%
KOSGEB hizmetlerine internetten rahatça ulaşabilmektedir	n	11	33	29	135	67
	%	4.0%	12.0%	10.5%	49.1%	24.4%
KOSGEB kendini yeterince tanıtabilmektedir	n	23	35	38	119	60
	%	8.4%	12.7%	13.8%	43.3%	21.8%
KOSGEB hizmetlerinden yararlanmak istiyorum	n	15	3	6	65	186
	%	5.5%	1.1%	2.2%	23.6%	67.6%
KOSGEB'in düzenlemiş olduğu eğitimde aldığım bilgiler ile kendime ait bir iş planı hazırlayabilirim	n	12	12	22	110	119
	%	4.4%	4.4%	8.0%	40.0%	43.3%
KOSGEB dışındaki destekler hakkında bilgim var	n	27	81	52	83	32
	%	9.8%	29.5%	18.9%	30.2%	11.6%

Sonuç ve Öneriler

KOSGEB Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri günümüzde her geçen gün önemini artırarak daha da yaygınlaşmaktadır. Bunun nedenleri incelendiğinde girişimcilik kavramının ülke ekonomileri açısından giderek daha fazla önem arz etmesi, devlet teşviklerinin girişimciliği özendirmesi, desteklemesi ve yaygınlaştırması, bireylerin girişimcilik hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak istemesi ve bu yolda destek veren bir kuruluştan faydalanmak istemesi gibi sebepler görülmektedir. Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri neticesinde bireyler İş Planı yazmak, girişimci olmak, iş yönetimi, finans ve muhasebe, pazarlama yönetimi, halkla ilişkiler gibi birçok alanda bilgi sahibi olmakta veya var olan bilgilerini tazeleme fırsatı yakalamaktadır. Bu anlamda KOSGEB'in gerek Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri ile gerek ise çalışmamızda adı geçen diğer destekleri sayesinde Türkiye'de girişimciliği arttırma, yaygınlaştırma, teşvik etme ve destekleme yönünde büyük öneme sahip olduğu söylenebilir.

Bu çalışmanın amacı KOSGEB'in araştırma kapsamındaki faaliyetlerinde saptanan eksikliklerin giderilmesi ile birlikte KOSGEB'in Türkiye'de girişimciliği daha etkili ve verimli şekilde arttırması noktasında çıkarımlarda bulunabilmektir.

Bu çalışmada, 275 KOSGEB kursiyerinin tanımlayıcı çalışma ile değerlendirilmesi SPSS 22.0 aracılığı ile yapılmıştır. Çalışmaya katılan erkek ve kadın sayısına bakıldığında, sayılar birbirine yakın olmak ile birlikte, KOSGEB girişimcilik eğitimine katılan erkek kursiyerlerin sayısının daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada KOSGEB'in kadın girişimcilere verdiği destek yüzdesinin erkek girişimcilerden yüksek olduğunu göz

önünde bulundurarak, kadın girişimcilerin bu kurslara katılımını arttırma noktasında çalışmalar yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Yaş aralığının ise, daha çok 30-39 yaş arasında toplandığı görülmektedir. Bu durum belirli bir bilince sahip, iş tecrübesi olan bireylerin daha çok kendi işlerini kurma eğiliminde olabilecekleri olarak yorumlanabilir. Kursiyerlerin eğitim durumuna baktığımızda ise, daha çok lise mezunu olduğunu görmekteyiz. Burada kurslara Önlisans ve Lisans mezunlarının katılımını yükseltecek bir takım çalışmaların gerektiği söylenebilir. Çalışmaya katılan kursiyerlerin evli ve bekar sayılarında çok büyük fark olmamak ile birlikte, çalışmamıza katılan evli sayısı daha fazladır. Çalışma yaşamındaki tecrübeler incelendiğinde ise, 10 yıl ve üzeri iş tecrübesine sahip kursiyerlerin çalışmada sayıca daha fazla olduğunu söylemek mümkündür.

Tanımlayıcı bir çalışma olan bu çalışmada da, her çalışmada olduğu gibi bazı kısıtlar bulunmaktadır. Elde edilen bulgular verilerin toplandığı örneklem ile sınırlıdır. Ayrıca çalışmada zaman kısıtı da verilere ulaşmada bir kısıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine araştırmanın bir tek İstanbul Gelişim Üniversitesi kursiyerleri üzerinde uygulandığı düşünülürse, diğer kurum ve kuruluşlarda bu eğitimi alan kursiyerler ile de araştırma yapılabilir ve alınan sonuçları ışında yapılması gerekenler karşılaştırmalı olarak ifade edilebilir.

Kaynakça

Akyüz, Y. (2013). "Üniversite Öğrencilerinin Kosgeb Desteklerine Bakış Açıları Ve Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma: Uşak Üniversitesi Örneği", Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(3): ss. 80-98.

Balaban, Ö., Özdemir, Y. (2008). "Girişimcilik Eğitiminin Girişimcilik Eğilimi Üzerine Etkisi: Sakarya Üniversitesi İİBF Örneği". Girişimcilik Ve Kalkinma Dergisi (3)2: ss. 133-147.

Bayram, N. (2015). "Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi". Ezgi Kitabevi Bursa. 5. Baskı.

Bayram, G. N. (2014). Girişimcilik Eğitiminin Girişimcilik Eğilimi Üzerine Etkisinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma, Yayımlanmamış Yüsek Lisans Tezi, İstanbul: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.

Bula, H. O. (2012). "Evolution and Theories of Entrepreneurship: A Critical Review on the Kenyan Perspective". International Journal of Business and Commerce 1(11): pp. 81-96.

Cem Kâhya, İ. K. (2013). Sosyo Demografik Özellikler ve Girişimcilik İlişkisinin Yerel Kalkınma Bağlamında Değerlendirilmesi (Bayburt İli Örneği). AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ (38), 1-14.

Develi, E., Şahin, B., Sevimli, Y. (2011). "Entrepreneurshıp And Importance of Personalıty On Entrepreneurshıp: A Research on Traınees Of Entrepreneurshıp Educatıon Program". International Journal of Business and Management Studies, 3(11) : ss. 115-124.

Doğan, N. (2013). Türkiye'de Girişimcilik Eğilimi: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma, Yayımlanmamış Yüsek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı.

Gartner, W. (1989). "Who Is The Entrepreneur?" Is The Wrong Question. Entrepreneurship Theory and Practice, 12(4) : ss. 47-68.

Gast, J., Gundolf, K., Cesinger, B. (2017). "Doing Business in A Green Way: A Systematic Review of The Ecological Sustainability Entrepreneurship Literature And Future Research Directions", Journal of Cleaner Production, 147(2017): ss. 44-56.

Hitt, M., Ireland, D., Camp, M., Sexton, D. (2001). "Strategic Enterpreneurship: Integrating Entrepreneurial and Strategic Management Perspectives", Strategic Management Journal (Special issue: Strategic Enterpreneurship: Entrepreneurial Strategies for Wealth Creation, 22(6-7): ss. 479-724.

Karadal, P. D. (2014). Girişimcilik. İstanbul: Beta

Karagöz, M. (2009). Girişimcilik Profili Araştırması: Isparta İli Örneği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Süleymen Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisad Anabilim Dalı.

Marangoz, P. D. (2016). Girişimcilik. İstanbul: Beta.

Marangoz, P. D. (2016). Girişimcilikte Güncel Konular ve Uygulamalar. İstanbul: Beta.

Miller, D. (1983). "The Correlates of Entrepreneurship In Three Types Of Firms", Management Science, 29(7): ss. 770-791.

Mishra, Y., Singh, D. (2015). "Women Entrepreneurship Development In India", International Journal for Exchange of Knowledge, 2(2): ss. 112-120.

Oosterbeek, H., Praag, M., Ijsselstein, A. (2010). "The Impact of Entrepreneurship Education on Entrepreneurship Skills and Motivation", European Economic Review, 54: ss. 442-454.

Özal, P. H. (2009). Türkiye'de Girişimcilik Teşvikleri Ve Yeterliliği, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.

Özdaşli, K., & Özkara, B. (2011). "İş Fikri Bulma Yöntemleri: Isparta Girişimcileri Üzerinde Bir Araştırma", Akademik Bakış Dergisi, (24): ss. 1-12.

Özdemir, P. (2016). Girişimci Üniversitelerve Türkiye'de Girişimcilik Eğitimi, Yayımlanmış Yüksek Lisasn Tezi, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.

Özeren, M., & Özgül, E. Ö. (2015). Gelişim İçin Girişim, İstanbul: Beta.

Runyan, R., Droge, C., Swinney, J. (2008). "Entrepreunial Orientation Versus Small Business Orientation: What Are Their Relationships To Firm Performance", Journal of Small Business Management, 46(4) : ss. 567-588.

Tomak, S. (2011). "Girişimcilik ve Bilişsel Yanlılık". Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 6(1): ss. 74-95.

Uluköy, M., Demireli, C., & Kahya, V. (2013). "KOSGEB Girişimcilik Eğitimi Kurslarına Katılan Katılımcıların Girişimcilik Profiline Yönelik Bir Alan Araştırması", Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 2(8): ss. 79-96.

Wong, P., Ho, Y., Autio, E. (2005). "Entrepreneurship, Innovation and Economic Growth: Evidence from Gem Data", Small Business Economics, 24: ss. 335-350.

http://www.kosgeb.gov.tr, (E.T. 15.03.2017)

http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1231/girisimcilik-destek-programi, (E.T. 10.03.2017

An Analysis of Various Variabılıties of Problem Solving Skills of Secondary School Teachers

Ziya ŞAHİN[1], Songül ŞAHİN[2]

Summary

In this study, middle school teachers, problem-solving skills of gender, age, seniority, according to variables in a way that makes sense is differentiating differentiation is intended to investigate. The research universe, Turkish Republic of Northern Cyprus Famagusta district. The sample is 2015-2016 in the academic year of research for the purpose of training schools were conducted with a total of 108 employees volunteer teachers.

Keywords: Problem solving, problem solving skills, middle school teacher

JEL Codes: I2, I20, I21, I29

1. Introduction

Nowadays, people are constantly interacting with the surroundings of nature in a rapidly changing society. This interaction results in many problems. These problems may be simple problems such as getting up early in the morning, wearing what clothes to go to work, as well as more complex problems in the workplace where supervisors and colleagues are encountered at home. The sources of these problems may vary and in general these problems may have negative effects on the individual. From a positive point of view, the individual learns from the problems he / she has encountered throughout his / her life, gains experience, and changes positively.

Almost every situation that the individual in daily life confronts requires problem solving. Individuals try to protect their behavioral, social and psychological integrity with both conscious and unconscious efforts against the problem. The reason for this is that the problems faced by the individual can not affect his or her fertility, the delight he receives from his life, the physiological health of his immediate surroundings and his emotional relations.

How the individual will solve the problems they face depends on their personality characteristics. While some people use an effective solution to problem solving, some people seem to resort to ineffective solutions to problem solving. People need to establish effective, harmonious and needed healthy communication in their lives and use problem-solving skills in order to continue this communication. In other words, "problem solving situation does not

[1] Ziya ŞAHİN Teknoloji ve Tasarım öğretmeni. MEB- KONYA , Doktora Öğrencisi ,Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Yönetimi email ziyasahins@gmail.com
[2]Songül ŞAHİN - Grafik ve Fotoğrafçılık Alanı Öğretmeni MEB ANTALYA Antalya Olgunlaşama Enstitüsü

evaluate and apply the interpretation and understanding of relationships and causes" (Yüksel, 2008).

The ability of individuals to lead a healthy, peaceful and happy life during their lives depends on their ability to solve the problems they face. For this reason, it is related to the individual's ability to enjoy life and to be successful have the ability to solve their problems with the most appropriate method.

The individual's problem-solving skills and knowledge can only be gained and improved through a training that focuses on problem solving. Teachers are the most basic element of the education system. The features that teachers have are influencing the success of the education system. The biggest responsibility in this case is the teachers. So it is expected that teachers have effective problem solving skills and that they can best transfer it to their students will be an important contribution to the development of future generations. For this reason, teachers' problem-solving skills and the development of these skills are extremely important for future society and individuals.

Finding the right and effective solutions to the problems that the confusion of the social life confronts necessitates to use the ideas effectively and correctly.

Today, technological developments are fast, constant change and innovation are the issues. The needs of individuals are not diminishing but their purpose is increasing, and there are also increasing problems that are directly proportional to this situation.

Teachers should be able to demonstrate social resistance in the face of this intense problem. In order not to be behind the times, teachers need to improve themselves against change. Because now teacher is not the only source of information for the student. They must constantly renew themselves using various methods and update their knowledge. Teachers should guide their students by creating appropriate learning environments using different and up-to-date teaching methods with changing, developing and updated information. The teacher should be able to offer flexible approaches to adapt his or her students to their changing and diverse needs.

While teachers are able to solve their own problems, they must be able to be individuals who are responsible for creating different solutions to society's problems. The teacher is aware that the role of the society is not only to achieve learning in the classroom and school but also to transform the near and far environment into educational fields. The most important skill that enhances teachers' performance, efficiency and effectiveness is problem solving skills. A successful teacher teaches the future as much as it is up to date

The first condition of light for the future is to solve the problems today. The driving force of the future is the ability and the ability to solve problems in this position is the qualifications and competences of the teacher. "Teachers who are effective in shaping the future will have enough qualifications to guide them to the new upbringing person" (Sonmez, 2003).

1.1. Purpose of the research

The purpose of this study is to investigate the problem solving ability of secondary school teachers working in Famagusta District of Northern Cyprus Turkish Republic in terms of various variables. Also; Sex, age and occupational seniority

1.2. The Importance of Research

This research, the Turkish Republic of Northern Cyprus Famagusta in the town center official in charge of secondary school teachers in schools problem solving skills and demonstrate what kind of relationship between gender, age, and what level of effective professional seniority variables it is important to understand that. In addition, TURKISH REPUBLIC of NORTHERN CYPRUS Famagusta in the town center official in charge in schools teachers are being made, secondary school teachers between problem-solving abilities can be about improvements and research is important. Research results, teachers ' problem solving abilities and capabilities of these abilities and considering the significant effect on students ' development of teachers, this capability can be executed to ensure the development of predictive studies

1.3. Model of your research

This research is a descriptive study using the quantitative research method which examines the problem solving skills of the teachers in the official secondary schools in the district of Gazimagusa, Turkish Republic of Northern Cyprus.

1.4. Universe and Sampling

The universe of this research; The 2015-2016 education year constitutes middle school teachers in the district of Gazimagusa in the Turkish Republic of Northern Cyprus. The sample of the research in the aim of the research; Teachers who are selected among the secondary schools by random sampling method and working in these schools are the sample of our sample. The application was made with 108 middle school teachers working in these selected schools.

1.5. Data Collection Tools

The study data were obtained in the fall semester of the 2015-2016 academic year. In the research, it was necessary to apply the personal information form and other measurement tools organized for the purpose of collecting the samples. After taking the sample, the study sample was taken to the secondary schools and the measurement tools were applied to the related teachers by "Problem Solving Inventory (PSI) and Personal Information Form". Personal Information Form "is applied to the relevant teachers.

1.5.1 Problem Solving Inventory

Problem Solving Inventory (PSI) is a 35-item measure developed by Heppner and Petersen (1982) that measures the individual's perception of problem solving skills (Sahin and Batıgün, 2009: 30). Scale likert type, scoring between "1-6". The items of your scale have positive and negative expressions. Substance containing negative statements 1,2,3,4,11,13,14,15,17,21,25,26,30,34 Articles containing positive expression 5,6,7,8,10,12,16,18 , 19,20,23,24,27,28,31,32,33,35 while the scores are scored 9,22,29 Scores are scored and negative items are scored in reverse and the total score is calculated. The total score on the scale may be at least 32, at most 192 points. The high scores of total points on the scale indicate that the individual perceives himself / herself as inadequate in terms of problem

solving abilities is low, indicating that the individual perceives himself / herself adequately in problem solving.

1.6. Analysis of Data

Analysis of the collected data in the study was done by SPSS 23. Statistical analyzes were made with the help of this program. The parametric nature of the normality and homogeneity tests are carried out. Teachers' sub-dimensions of problem solving skills (hasty approach, thinking approach, evasive approach, evaluative approach, self-confident approach, planned approach); One-way ANOVA and t-test techniques were used to determine whether there was a significant change in terms of gender, age, occupational seniority, marital status and branches. One-way ANOVA was used to determine which groups the change originated from.

The significance level of the results in the software (p = 0.05) was taken as a criterion

2. Findings

This section provides research for the child for the purposes of a teachers ' problem solving skills with lower dimensions points averages according to gender, age and professional examination of seniority, the average score obtained in the findings in last place

2.1. Findings of teachers' gender

Independent groups t-test was used to determine whether there was a change in the teachers' scores according to their gender in the subscales of the problem solving skills scale. The results of the analysis are shown in Table 1.

Table 1. Independent Groups of Subscales of the Problem Solving Skills Questionnaire by Teachers' Gender t-Test Evaluation Results

Variables	Gender	n	x	Ss	t	p	Level of importance
Hasty Approach	Female	78	33.113	6.093			
	Male	30	34.931	4.511	-1.679	0.069	p>0.05
Thinking Approach	Female	78	24.582	5.723			
	Male	30	25.413	2.872	-0.994	0.012**	P<0.05
Avoiding Approach	Female	78	20.278	3.515			
	Male	30	19.931	3.432	0.463	0.871	p>0.05
Evaluator Approach	Female	78	15.620	2.774			
	Male	30	15.586	1.592	0.079	0.081	p>0.05
Self-Confident Approach	Female	78	35.430	4.567			
	Male	30	34.034	4.799	1.357	0.354	p>0.05
Planned Approach	Female	78	20.987	3.784			
	Male	30	20.137	2.682	1.109	0.427	p>0.05

As shown in Table 1, there was a significant difference in the Thinking approach subscale of problem solving skills according to sex (t = -0.994, p <0.05). Accordingly, it was found that the mean score of the male teachers was significantly higher than the female teachers in the thinking approach. Self-confident approach (t = 1.357, p> 0.05) and Planned approach (t = 1.677, p> 0.05) were the subscales of problem (t = 1.109, p> 0.05). "There was no significant difference between the mean scores.

2.2. Findings of Teachers' Ages

One-way analysis of variance was used to compare the scores of the teachers' sub-dimensions of problem solving skills scale according to their age (by age group). The values for the analysis results are given in Table 2.

Table-2 Descriptive Evaluation Results of Teachers' Problem Solving Skills by Age

Variables	Age	n	ss	x
Hasty approach	20-30 years	14	33 466	4437
	31-40 years	36	34 888	5225
	41-50 years	42	32 452	4944
	51 years and over	16	33 866	9203
Thinking approach	20-30 years	14	24 266	6041
	31-40 years	36	26 666	2366
	41-50 years	42	24 547	3430
	51 years and over	16	21,600	9730
Avoiding Approach	1) 20-30 years	14	20 666	2193
	2) 31-40 years	36	21 722	2433
	3) 41-50 years	42	19 214	3796
	4) age 51 and over	16	18 733	4399
Evaluative approach	20-30 years	14	15 733	0961
	31-40 years	36	16 777	1532
	41-50 years	42	15,166	1974
	51 years and over	16	13 933	4757
Self confident approach	20-30 years	14	36 733	1437
	31-40 years	36	36 111	3623
	41-50 years	42	34 595	4356
	51 years and over	16	32 133	7689
Planned approach	1) 20-30 years	14	20,800	2704
	2) 31-40 years	36	22 055	2150
	3) 41-50 years	42	20 428	2558
	4) age 51 and over	16	18.533	6875

From Table 2, it is seen that the teachers in the group of 41-50 age group have the lowest average (x = 32.452) in the hasty approach sub-dimension. The highest average (x = 34,888) is seen among the teachers in the 31-40 age group.

In the subscale of thinking, the lowest average (x = 21.600) 51 and over age group teachers seem to have the highest average (x = 26.66) teachers in the 31-40 age group.

In the avoidant approach sub-dimension, the lowest average (x = 18.733) 51 and over age group teachers seem to have. The highest average (x = 21.722) teachers in the 31-40 age

group seem to have the lowest average (x = 13.933) in the evaluator approach subscale and the teachers in the age group seem to have over. The highest average (x = 16.777) is observed in teachers in the 31-40 age group. In the subscale of self-confident approach, the lowest average (x = 32,133) 51 and over age group teachers seem to have. The highest average (x = 36.733) is observed in teachers in the 20-30 age group. In the subscale of the planned approach, the lowest average (x = 18.533) 51 and over age group teachers are observed. The highest average (x = 22.055) is observed among teachers in the 31-40 age group. Table 3 shows the results of the analysis according to whether there is a difference between the mean scores of the teachers' subscales of the problem solving scale according to age groups.

Table 3 Results of One-way ANOVA on Lower Dimensions of Teacher's Problem Solving Skills by Age

Variables	Variance Source	Sum Of Squares	Sd	Mean Of Squares	F Value	P Value	Importance Level	LSD
Hasty Approach	**Between Groups**	116 453	3	38.818	1181	0321	p> 0.05	
	Inside Groups	3419.427	104	44,396				
	Total	3535.880	107					
Thinking Approach	**Between Groups**	285 979	3	95 326	3,942	0010	p <0.05	31-40> 51 4150> 51
	Inside Groups	2514.938	104	24 182				
	Total	2800.917	107					
Avoidant Approach	**Between Groups**	159 736	3	53 245	4872	0003	p <0.05	31-40> 51,41-50 years
	Inside Groups.	1136.560	104	10.928				
	Total	1296.296	107					
Estimator Approach	**Between Groups**	99 744	3	33 248	6046	0001	p <0.05	20-30 years> 51 years, 31-40> 41-50 years
	Inside Groups	571 922	104	5,499				
	Total	671 667	107					
Self Confident Approach	**Between Groups**	219 325	3	73 108	3630	0015	p <0.05	20-30> 51 years 31-40> 51 years
	Inside Groups	2094.341	104	20 138				
	Total	2313.667	107					
Planned Approach	**Between Groups**	139 433	3	46 478	4047	0009	p <0.05	41-50 <31-40 years 31-40> 51 years
	Inside Groups	1194.308	104	11 484				
	Total	1333.741	107					

According to Table 3, it is seen that teachers did not differ significantly in the sub-dimension of the Acute approach (F = 1.181 p> 0.05) according to the ages of the average scores of the problem solving skills. Predictive approach (F = 3.942, p <0.05), Avoidance approach (F = 4.872, p <0.05), Evaluative approach (F = 6.046, p < Approach (F = 4.047, p <0.05) in the subscales.

The LSD test was conducted to determine the groups in which the differences in the subscales of the problem solving scales according to age groups of the teachers. It was found that between 31-40 years old group and 51 years old and older age group, 31-40 age group favored the difference between the groups in the thinking approach sub-dimension according to the ages of the average scores of the teachers in their problem solving skills scale, 41-50 age group teachers and 51 age And over age group, 41-50 age group is favored.

In the avoidant approach subscale, it is observed that the difference between the groups is favored by the teachers in the 31-40 age group and between the ages of 51 and over and the 41-50 age groups among the teachers between the ages of 31-40.

In the evaluator approach sub-dimension, the difference between the groups was found to be between the teachers in the 20-30 age group and the 51 and older age groups, in favor of the 20-30 age group, between the teachers in the 31-40 age group and the teachers in the 41-50 age group .

In the self-confident approach sub-dimension, the difference between the groups was found to be in favor of the teachers in the 20-30 age group and the 20-30 age group between the ages of 51 and over, the age group of 31-40 years and the age group of 51 years and over were favored for the age group of 31-40 years

The difference between the groups in the planned approach subscale is that 31-40 age group teachers and 41-50 age group teachers are in favor of 31-40 age group and 31-40 age group and 51 age and older age group are favoring 31-40 age group It was monitored.

2.3. Findings Related to Teachers' Professional Skills

One-way analysis of variance was used to compare the scores of the teachers' problem-solving skills in their subscales according to their occupational seniority (according to occupational seniority groups). The descriptive values of the analysis results are shown in Table 4.

Table 4 Descriptive Assessment Results of the Teacher's Problem Solving Skills by Age Age Measure of Urgent Approach Lower Dimension

Variable	Occupational Seniority	n	X	ss
Hasty approach	10 years or less	25	31 960	5933
	11-20 years	36	32 888	6492
	21 years and over	47	33.340	7328
Thinking approach	10 years or less	25	25 201	4958
	11-20 years	36	25 722	3221
	21 years and over	47	23 893	6210
Avoidable approach	10 years or less	25	21 520	2201
	11-20 years	36	20.166	3629
	21 years and over	47	19 489	3764
Evaluator Approach	10 years or less	25	16401	1224

	11-20 years	36	16 166	1796
	21 years and over	47	14 766	3170
SelfConfident Approach	10 years or less	25	36.6800	2.64134
	11-20 years	36	35.5556	4.23890
	21 years and over	47	33.8085	5.45590
Planned approach	10 years or less	25	21 361	2675
	11-20 years	36	21.888	2213
	21 years and over	47	19 574	4347

According to Table 4, it is observed that the group of teachers with occupational seniority of 10 years or less and the highest average ($\bar{x}$ = 33.340) group of teachers with 21 years or more have the lowest average ($\bar{x}$ = 31.960) in the Emergency approach subscale. In the subscale of the thinking approach, the lowest average ($\bar{x}$ = 23.893) was followed by a group of teachers with 21 years or more occupational seniority and the highest average group ($\bar{x}$ = 25.722) with 11 to 20 years of occupational seniority. In the avoidable approach sub-dimension, it was observed that the lowest average ($\bar{x}$ = 19.489) was the group of teachers with vocational seniority over 21 years and the highest average group ($\bar{x}$ = 21.520) was the group of teachers with vocational seniority of 10 years or less. In the evaluator approach sub-dimension, it was observed that the lowest average ($\bar{x}$ = 14.766) was the group of teachers with vocational seniority of 21 years or more and the highest average was the group of teachers with vocational seniority of less than 10 years ($\bar{x}$ = 16.401) ($\bar{X}$ = 33.808) followed by a group of teachers with vocational seniority of 21 years or more and a group of teachers with vocational seniority of 10 years or less at the highest average ($\bar{x}$ = 36.680). In the planned approach sub-dimension, it was observed that the lowest average ($\bar{x}$ = 19.574) was the group of teachers with vocational seniority of 21 years or more and the highest average group ($\bar{x}$ = 21.888) was the group of teachers with vocational seniority of 11-20 years. Table 5 shows the results of the analysis in terms of whether there is any difference between the mean scores of the teachers' subscales of the problem solving scale according to occupational seniority.

Table 5 Results of One-way ANOVA on Teachers' Subscales of Problem Solving Skills by Vocational Senior

Variables	Variance Source	Sum Of Squares	Sd	Mean Of Squares	F Value	P Value	Importance Level	LSD
Hasty approach	**Between Groups**	31 116	2	15 558	0341	0712	p> 0.05	
	Inside Groups	4791.069	105	45 629				
	Total	4822.185	107					
Thinking approach	**Between Groups**	73 226	2	36 613	1409	0249	p> 0.05	10 years and fewer <21 and above year,
	Inside Groups	2727.690	105	25 978				
	Total	2800.917	107					

								11-20 years <21 and over years
Avoidable approach	**Between Groups**	67 312	2	33 656	2,875	0061	p> 0.05	
	Inside Groups.	1228.985	105	11 705				
	Total	1296.296	107					
Evaluative approach	**Between Groups**	60 241	2	30 121	5173	0007 *	p <0.05	
	Inside Groups	611 426	105	5823				
	Total	671 667	107					
Self-confident approach	**Between Groups**	148 061	2	74 031	3589	0031	p> 0.05	
	Inside Groups	2165.605	105	20 625				
	Total	2313.667	107					
Planned approach	**Between Groups**	120 936	2	60 468	5235	0007 *	p <0.05	10 years and less <21 and above year,
	Inside Groups	1212.805	105	11.551				11-20 years <21 and over years
	Total	1333.741	107					

According to Table 5, the mean scores of the teachers in the problem solving skills scale are according to occupational seniority; (F = 0.341, p> 0.05), the thinking approach (F = 1.409, p> 0.05), the avoidant approach (F = 2.875, p> 0.05) It does not appear to differ significantly. It appears that the evaluative approach significantly differentiates between the subscales (F = 5.173, p <0.05) and the planned approach (F = 5.235, p <0.05). The LSD test was conducted to determine the differences between the subscales of the problem solving scales according to the occupational seniority of the teachers and the difference between groups in the subscales of the scores of the subscales and the difference between the groups in the subscale of the analysis, It has been observed that teachers with seniority and teachers with 21 years or more of seniority are in favor of teachers with 10 years or less of seniority. It has also been observed that teachers with 11 to 20 years of professional standing and teachers with 21 or more years of professional standing are in favor of teachers with 11 to 20 years of seniority. In the Planned Approach sub-dimension, it was observed that the difference between groups was favored by teachers with 10 years or less occupational seniority and teachers with 21 or more years of occupational seniority. It has also been observed that teachers with 11 to 20 years of professional standing and teachers with 21 or more years of seniority are in favor of teachers with 11 to 20 years of professional standing

3. Discussion and Comment

The findings of this study are discussed and discussed according to the independent variables included in the research in terms of general and sub-objectives of the research

3.1. Interpretation of findings related to teachers' genders

As a result of the statistical analysis of the teachers' gender variables, it was found that they differ significantly in the Thinking approach sub-dimension. According to this approach, the average score of male teachers is found to be significantly higher than that of female teachers. According to male teachers, it is better to compare and evaluate solution options and try to understand the problem situation when solving problems according to male teachers. There was no significant difference between the hasty approach, the avoidant approach, the self-confident approach and the planned approach scores.

This finding is significant in terms of the problem solving skills in the literature according to the gender variable (Polat, 2008, Serin and Derin, Yavuz, Arslan and Gülten, 2010, Karataş, 2011, Bozkurt, Serin and Erman, 2003), Tavli, 2009, Differentiated. This supports the study.

As a matter of fact, (Kara, 2014, Bal, 2011, Düzgün, 2011, Izgar, Gürsel, Kesici and Nergiz, 2004, Çetin, 2011, Şahin, 2015, Bilgin 2010, Güçlü, 2003, Kayıkçı, 2007, Altuntas, 2008) The result that the problem-solving skill obtained in some studies does not differ significantly in terms of sex varies from this study.

3.2. Interpretation of the Findings of Teachers' Ages

Teachers' problem-solving skills are based on their age in the subscales of the scale. It seems that the hasty approach does not differ significantly in the sub-dimension. The thinking approach, the evasive approach, the evaluative approach, the self-confident approach, and the planned approach ($p < 0.05$) seem to differ significantly in the sub-dimensions. The LSD test was conducted to determine which groups the differences in the sub-dimensions are between. According to the results of the LSD test, it was found that between 31-40 years old group and 51 year old and older age group, 31-40 age group favor, 41-50 age group teachers and 51 years old and over age group, 41-50 age group was found to be favored. In the avoidant approach sub-dimension, the difference between groups was found to be favored by the teachers in the 31-40 age group and the 31-40 age group between 51 and over and the 41-50 age groups among the teachers. In the evaluator approach sub-dimension, the difference between the groups was seen between the teachers in the 20-30 age group and the age group of 51 and over, with the teachers in the 31-40 age group in favor of the 20-30 age group, Group was found to be favorable. In the self-confident approach sub-dimension, the difference between the groups was found to be favored by the teachers in the 20-30 age group and the 20-30 age group between 51 and over, and the 31-40 age group and 51 and over age group were found to favor the 31-40 age group among the teachers. The difference between the groups in the planned approach subscale is that 31-40 age group teachers and 41-50 age group teachers are in favor of 31-40 age group and 31-40 age group and 51 age and older age group are favoring 31-40 age group It has been seen

It can be concluded that the perceptions of problem-solving skills of teachers in the age group 51 and above are solving the problem, whereas the problem-solving skills perceptions are higher due to their experience than younger teachers.

In some studies in the literature (Kara, 2014; Yilmaz, 2014; Öztaykutlu, 2014; Fear, 2002; Uslu and Girgin, 2010), it has been found that there is a significant difference between problem solving skills and age variation. This supports the study. In some studies (Voice, 2013; İnan, 2015; Tavli, 2009; Düzgün, 2011; Çetin, 2011), the problem that problem solving skills do not differ in terms of age change is differentiated by this study.

3.3. Interpretation of Findings related to Teachers' Professional Skills

It is seen that the teachers' scores on the subscales of the problem solving skills scale do not differ significantly from the aged approach, the thinking approach, the evasive approach and the self-assurance approach subscales according to their occupational seniority. It appears that the evaluator approach and the planned approach ($p < 0.05$) differ significantly in the sub-dimensions. The LSD test was conducted to determine which groups differed.

In the evaluator approach sub-dimension, the difference between the groups was found to be favored by teachers with 10 years or less occupational seniority and teachers with 21 or more years of occupational seniority. It is also seen that the teachers group with 11-20 years of professional seniority and the teachers with 11-20 years of seniority between teachers with 21 years and professional upper secondary education. In the Scheduled Approach sub-dimension, it was seen that the difference between the groups was favored by the teachers with 10 years or less occupational seniority and the teachers with 21 or more years professional occupation. It is also seen that teachers with 11-20 years of professional standing and teachers with 21 or more years of seniority are in favor of 11-20 years of professional standing teachers.

According to this, teachers' perceptions of problem solving skills increase in their professional seniority. Teachers with vocational seniority of 21 years or more may use different solution paths when solving problems, but they can not only focus on their problems but also evaluate the present data in a more organized way.

In some researches in the literature (Kara, 2014; Düzgün, 2011; Izgar, Gürsel, Keþsici and Nergiz, 2004, Çetin, 2011), it has been found that there is a significant difference between problem-solving skills and occupational seniority. It supports this work. In some studies (problematic, 2013, Inan, 2015, Tavli, 2009, Orak, 2014, Nacar, 2010, Bozkurt, Serin and Emran, 2000, Dönmez, 2008) the result that problem solving skills did not differ in terms of professional seniority varied with this study it is.

4. Conclusions and Recommendations

In this section, the results of the data obtained as a result of the investigation and the applications and recommendations are given.

4.1. Result

1. Problem solving skills of middle school teachers; Sex, age and occupational seniority, and looking at the status of significance, the following conclusions were reached.

2. As a result of the statistical analysis of the gender variables of the teachers, it was seen that they differ significantly in the Thinking approach sub-dimension. It has been understood that the problem-solving skills in the rhetorical approach, the avoidable approach, the self-confident approach and the planned approach sub dimensions do not differ according to the sex.

3. Teachers' problem-solving skills are based on their age in the subscales of the scale. It seems that the hasty approach does not differ significantly in the sub-dimension. Considering approach, avoidant approach, evaluative approach, self-confident approach and planned approach ($p < 0.05$), it seems that the teachers in the age group of 51 and above perceive problem-solving skills as problem solving problem, It can be said that their perceptions are higher.

4. Teachers' scores on the subscales of the problem solving skills scale do not differ significantly from their ages according to their professional seniority in the rhetorical approach, thinking approach, avoidant approach, and self-assurance approach subscales. Evaluator approach and Planned approach differ significantly in their sub dimensions. Teachers' professional seniority is increasing the perception of problem solving skills. Teachers with vocational seniority 21 years or more can use different solutions when solving problems,

4.2. Recommendations

4.2.1. Recommendations for Practice

1. In order to cope with the problems that arise in every moment of everyday life, problem-solving skills are suggested not only as a subject but as a curriculum as a course.

2. A lesson program can be added to the college's education faculties to gain problem-solving skills

3. In-service training can be used to inform teachers about the importance and content of problem-solving skills. Giving problem solving skills to courses and seminars given in education can improve teachers' problem solving skills and increase efficiency in class system.

4.2.2. Proposals for future research

1. It is considered that this study will be able to be compared between the studies by repeating the study with teachers in different branches and different groups and larger study groups.

2. Qualitative research should be carried out on the issues such as how to improve problem-solving skills, how to improve communication skills, and how to solve problem-solving skills of middle school teachers.

3. The resulting outcome of the study should be to investigate which factors in the school play a role in the differences in the tendency of teachers to use problem-solving skills according to the type of school studied.

References

Altıntaş, E. (2000), Communication, New Approaches in Classroom Management, Ankara: Nobel Publications.

Bozkurt, Serin and Emran, 2000; Bozkurt, N., Serin, O. and Emran, B. (2004), "Primary school primary Problem-solving skills, communication skills And audit focus levels ", XII., Reports of the Congress of Education Sciences, c.2. Ss.373-393, Gazi University Department of Educational Sciences, Antalya

Cetin, E. (2011). The Relationship Between Problem Solving Skills and Levels of Exposure to Elementary School Teachers. Institute of Social Sciences Abant İzzet Baysal University Bolu.

Güçlü, N. (2003), "Problem Solving Skills of High School Principals", Milli Eğitim Dergisi, p.160. ss.272-300.

Izgar, H., Gursel M., Kesici S. and Negis A. (2004). The problem of Leader behaviors is the effect of solving skills. XIII. National Education Sciences Congress (6-9 July, Malatya).

İnan, G. (2015), Problem Solving Skills and Emotional Intelligence of Secondary School Teachers, (Graduate Thesis) Institute of Social Sciences, Istanbul Aydın University, Istanbul.

Kara, E. (2014). An examination of the relationship between job satisfaction and problem solving skills of primary and secondary school administrators. Graduate Thesis Institute of Social Sciences. Yeditepe University. Istanbul.

Karataş, 2011, Karataş, S., Güle, H. (2010). The relationship between primary school teachers' job satisfaction and organizational commitment. Usak University Journal of Social Sciences, 3 (2), 74-89.

Kayikci, 2007, Perceptions and Satisfaction Levels of the Structural Problems of the Supervision Sub-System of MoNE Supervisors. Unpublished PhD Thesis, DEU. Institute of Educational Sciences. Izmir.

Korkut, F. (2002), "Problem Solving Skills of High School Students," Journal of Hacettepe University Faculty of Education, Q 22. ss.177 - 184.

Nacar, Fatma S., (2010). Investigation of Relationship between Classroom Teachers' Communication and Interpersonal Problem Solving Skills, Master Thesis, Cukurova University, Adana.

Orak, G. (2014). The Relationship Between Problem Solving Skills and Job Satisfaction of Middle School Administrators (Kayseri). Graduate Thesis. Institute of Educational Sciences. Erciyes University. Kayseri

Öztaykutlu, GG (2014) Examination of Problem Solving Skills of Pre-school Education Teachers Working in Different Educational Institutions with Learned Strength Levels Master's Thesis Institute of Social Sciences İstanbul Aydın University Istanbul.

Polat, RH (2008). Some Socio-Demographic Characteristics of Elementary Education Teacher's Department Teaching Students and Analysis of Problem Solving Skills by Thinking Needs Master's Thesis Institute of Social Sciences Çukurova University Adana.

Sesli, S. (2013). Examination of Problem Solving Skills and Discipline Understanding of Pre-School Teachers. Master Thesis. Institute of Educational Sciences. Erciyes University. Kayseri,

Sonmez, V. (2003). Historical Basis of Education. Introduction to Teaching Profession (Ed.V.Sönmez), Ankara; Ani Publishing.

Sahin NN and Heppner PP (1993), "Psychometric properties of the problem solving inventory in a group of Turkish university students", Cognitive Therapy & Research, c.17.S.4. ss.379-396

Tavlı, O. (2009). An Analysis of the Relationship Between Problem Solving Skills and Burnout of High School Teachers. Master Thesis. Yeditepe University Institute of Social Sciences.

Yilmaz Y. (2014) Investigation of Relationship Between Primary and Secondary School Teachers and Administrators' Epistemological Beliefs and Problem Solving Skills (Graduate Thesis) Institute of Social Sciences İstanbul Aydın University Istanbul,

Yüksel, Ç. (2008). Determination of the Ability of University Students to Solve the Problems they Live in the Personality Relationships. Unpublished Master Thesis. Selcuk University. Social Sciences Institute. Konya.

Increasing the Conciousness of Hunters by Developing Their Regulatory and Balancing Characteristic

Abdulkadir DAĞLI[1]

1. Introduction

Today, habitat for the wildlife has been destroyed because of many negative factors such as industralization, urbanization, development of networks, destruction of forests to mada land for agriculture, increase of using chemicals and artificial fertilizers unconsciously (Tülek & Atik, 2013:1).

Conscious hunters should take some responsibilities with other non-governmental organizations for sustainable hunting and developing and preserving wildlife habitat hunting and wildlife in Turkey are administreatedby the General Directorate of Nature Conservation and National Parks in the name of Ministry of Forestry and Water Management.

The forests of our country that shelter most of game animals and wildlife have been deeply impaired from the point of quality and quantify because of being exposed by man centered harms. It is proved with data about the fact that forests are getting smaller, many species of plants animals are disappearing, the potential of wild life and game animals is starting to run out (Bekiroğlu & Okan, 2009:295).

We can summarize that the factors that treaten hunting and wild life under two topies: The first is factors that pollute the nature and second is those that are resulted by using the sources badly, wrong and a lot (Mol & Küçükosmanoğlu, 2005: 363).

Conscious hunters should be and example for other hunters by being as much as far from predatory activitiesbut showing regulatory behaviours.

In thids study, it is aimed that the conciosness levelof hunters should be increased in order to care the needs for food, shelter, water and land of game animals, wich have been destroyed by people. We have taken directive and educatory activities of conscious hunters as topics and discussed them.

2. Hunting and Wildlife

It is seen that wild life has a specific charecter and a hierarchical structure when generally examined. It is possible that wild life can survive by obeying its natural rules in its systematics and with good balance between the animals sharing his life.

While people hunted animals in order to meet their needs for food and defend themselves from wild animals, today they go hunting to relax and become integrated

[1] Lecturer, Erciyes University Kayseri Vocational College Elecricity Programme, dagliabdulkadir@hotmail.com

into the nature and also has a hobby. Those who have a certificate are considered as a "hunter", catching game animals live or dead, which are permitted to be hunted in places where Central Hunting Comission have given permission, at fixed time and number, with certain procedurs and principles as "hunting", a certificate given to someone when applied for at eighteen or overthat has a licence: to carry a gun and who has the wright to have a hunting certificate according to the law 4915, and that has been trained for hunting and wild lifeand passed the exam is called "a hunting document (Resmi Gazete, 2016: Karar no:15)

3. Stages of Hunting

Hunting contains five stages and they are learning, reaching the limits, trophy, method and sportmanship (ÇOB, 2005: 41-45). These stages offer an insight into us in order to assess hunters with their different characteristics. These steps enlighten us to appriciate hunters with their different characteristics.

4. The Harms That Hunters Give To Nature

Hunters want to start hunting as soon as they arrive on the hunting ground. It is a fact that most animals living in the reagen will be affected by the strangers who step into the wildlife.

Pollution wich begins with shooting which is necessary for hunting causes a lotof negative factors to be active. Hunters give nature harms such as noise, waste cartrides, carbondioxide, lead marbles, and litter they leave in the stopping places.

5. Developing Regulatory and Balancing Characteristic of Hunters

Even if personally, there are small but significant steps to take in order to balance possible harms that hunters will give to wildlife while hunting. Below you will find a summary about hunters to develop their regulatory and balancing characteristics.

5.1. Seeding Trees

While hunting they can seed trees in suitable places in order to balance their harms they give to natureand regulate the game and wildlife. They shouldn't forgetthat the seeds must be appropriate fort he regionand the climate. It is important that hunters should be thougt some practical seeding methods because the activity will takeplace during the perid of hunting.

5.2. Planting Sapling

Hunters should choose trees grown in region and plant tubular seedlings in honor of the hunting day so tahat hunters will gain consciousness of balancing characteristic. They can sead oak and almaond in PET (Polyethylene terephthalate) bottles, so they will evaluate PET bottles and grow trees without any money.

Hunters should prefer small trees that can be carried in their backbags. They should be taught practical planting methods, too

During relaxation and meal break which will be given at midday hunters can look after their trees they planted previously.

5.3. Picking up Waste Cartridges

These wastes that are not disappear for many years will cause pollution for the environment. Hunters should have the consciousness that these wasteswhich continue to pollute the area will not be picked up other people except hunters because they are the only people to reach very steep areas.

5.4. Litter left at Stopping Places

When hunters arrive at the hunting ground they spent time to relax and have a meal at the place they park their car or set up their camping tent. Meanwhile organic or inorganic litter left by hunters causes environmental pollution. Returning to the campsite after hunting they shoould cleanse the area and put the litter in a bag and put it in the first dust bin on the way home.

6. Result

It is our duty that we should conserve hunting and wildlife which are one of our natural sources and maintain their sustainability not only to our countrybut also the whole World. If we consider that there are about 260.000 certified hunters, they leave millions of cartridges in the environment in a hunting season. Hunters are the only people who can reach these places so they should be aware that these cartridges will pollute nature for tens of year.When they seed trees in honor of the hunting day and look after them, their level of consciousness of regulatory and balancing characteristic will be contributed.

Keywords: Sustainable hunting, planting sapling, nature-friendly hunter

JEL Code: Q01, Q23, Q34

Avcıların Düzenleyici ve Dengeleyici Özelliğinin Geliştirilerek Bilinç Düzeyinin Arttırılması

1. Giriş

Günümüzde sanayileşme, şehirleşme, ulaşım ağlarının gelişmesi, tarım alanı oluşturmak için ormanların yok edilmesi, kimyasal ilaç ve gübre kullanımının bilinçsiz bir şekilde artması vb gibi olumsuz etkenlerden dolayı yaban hayatı yaşam alanları bozulmuştur (Tülek&Atik, 2013:1). Sürdürülebilir avcılığın yapılabilmesi için bilinçli avcıların, yaban hayatı yaşam alanlarının iyileştirilmesi ve korunması için bireysel veya sivil toplum kuruluşları ile birlikte çeşitli sorumluluklar üstlenmeleri gerekmektedir.

Türkiye'de av ve yaban hayatı Orman ve Su işleri Bakanlığı adına Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilmektedir.

Av hayvanlarının ve yaban hayatının büyük bir kısmını bünyesinde barındıran ülke ormanları, insan merkezli (antropojen) zararlara maruz kalarak nitelik ve nicelik olarak çok zayıflatılmıştır. Bu gerçek ülke orman alanlarının daraldığını, pek çok yabani bitki ve hayvan türünün yok olduğunu, yaban hayatı ve av hayvanları potansiyelinin tükenme sürecine girdiğini gösteren verilerle de kanıtlanmaktadır (Bekiroğlu & Okan, 2009: 295).

Av ve yaban hayatını tehdit eden faktörleri başlıca 2 ana grup altında toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi doğayı kirletici faktörler, ikincisi ise kaynakların yanlış, aşırı ve kötü kullanılmasından doğan faktörlerdir (Mol & Küçükosmanoğlu, 2005: 363).

Bilinçli avcılar, avlanma esnasında predatör (yok edici) faaliyetlerden mümkün olduğunca uzak, regülatör (dengeleyici) özelliğini ön plana çıkaracak davranışlarla avcı toplumuna örnek olmak durumundadır.

Bu çalışmada insanların etkisiyle bozulan habitatların rehabilitasyonu ve geliştirilmesi için av hayvanlarının besin, örtü, su ve alan gereksinimlerinin dikkate alınması için avcıların bilinç düzeylerinin artırılması hedeflenmekte ve bilinçli avcıların yönlendirici ve eğitici etkinlikleri konu olarak alınmakta, bilimsel sistematik içinde tartışılmaktadır.

2. Av ve Yaban Hayatı

Yaban hayatının genel yapısı incelendiğinde kendine özgü bir karakteri ve hiyerarşik yapısı olduğu görülmektedir. Yaban hayatının yaşamını devam ettirmesi kendi sistematiği içindeki doğal kurallara uyulması ve bu hayatın paydaşlarının kendi arasındaki dengenin sağlıklı olmasıyla mümkündür. Çok eski dönemlerde besin ihtiyacını karşılama ve yırtıcı hayvanlara karşı insanoğlunun kendini koruma içgüdüsüyle yapılan avcılık artık günümüz insanında dinlenmek, doğayla bütünleşmek gibi hobi amacıyla yapılmaktadır.

Avcılık belgesine sahip olan kişiler "avcı", Merkez Av Komisyonunca avına izin verilen yaban hayvanı türlerini, izin verilen yerlerde, tespit edilen zaman ve miktarlar ile belirlenen esas ve usullerle canlı veya ölü ele geçirmeye çalışma veya ele geçirme "avlanma", on sekiz yaşını doldurmuş, silâh taşıma ehliyetine sahip, 4915 sayılı Kanuna göre avcılık belgesi almaya engel hali bulunmayan, avcılık ve av yaban hayatı ile ilgili eğitim almış ve sınavda başarılı olmuş kişilere başvuruları halinde verilen belge "avcılık belgesi" olarak tanımlanmaktadır (Resmi Gazete, 2016: Karar no15)

3. Avcılığın Basamakları

Avcıların avla ilgili davranış gelişimler; öğrenme, sınırlara ulaşım, trofe, metot ve sportmenlik basamağı olmak üzere beş ayrı basamakta gruplanabilmektedir (ÇOB, 2005: 41-45). Bu basamaklar avcıları farklı özellikleriyle değerlendirmek için bizlere ışık tutmaktadır.

4. Avcıların Doğaya Verdiği Zararlar

Avcılar avlanma sahasına ulaştıkları andan itibaren bir an önce avlanma faaliyetine başlama arzusuyla hareket ederler. Yaban hayatın içine girmiş bir yabancı olarak bölge sakinleri olan birçok canlının bu faaliyetten etkilendiği bilinen bir gerçektir. Avcılığın gereği olan ateş etmeyle başlayan kirleticilik beraberinde birçok olumsuz etkenleri de aktif hale getirir. Avcıların doğaya verdiği zararları gürültü, atık fişek kovanları, karbondioksit gazı, kurşun bilyeler, konaklama yerlerinde bırakılan atıklar şeklinde özetleyebiliriz.

5. Avcıların Düzenleyici ve Dengeleyici Özelliklerin Geliştirilmesi

Avlanma süresince avcıların yaban hayatına verecekleri muhtemel zararları en azından dengelemek için kişisel olarak da olsa yapacakları küçük ama anlamlı adımlar vardır. Avcıların düzenleyici ve dengeleyici özelliklerini geliştirmeleri için önerilen davranışlar aşağıda özetlenmiştir.

5.1. Ağaç Tohumu Ekmek

Avlanma süresin içinde doğaya verdiği zararları dengelemek, av ve yaban hayatını düzenlemek için yanlarında taşıdıkları ağaç tohumlarını avlanma esnasında uygun yerlere ekebilirler. Ekilecek tohumların bölge iklim şartlarına uygun ağaç tohumları olmasına dikkat etmek gerektiği unutulmamalıdır. Burada esas olan avlanma esnasında ağaçlandırma işlemi olduğu için avcılara pratik ekim yollarının gösterilmesi önem arz etmektedir.

5.2. Fidan Dikmek

Avcılar, av günü anısına bölgede yetişen ağaç türlerinden seçerek tüplü fidan dikimi yapabilirler. Böylece avcılara dengeleyici özelliğin geliştirilmesi bilinci kazandırılabilir. Anadolu coğrafyasında oldukça geniş yetişme alanı bulunan meşe ve badem gibi ağaç tohumlarını, PET (poli etilen tereftalat) su şişelerine ekerek hem PET şişeleri değerlendirmiş olur hem de bir ücret ödemeden fidan üretmiş olur

Avcı, sırt çantasında taşıyabileceği büyüklükte olması için küçük yaştaki fidanları tercih etmelidir. Fidan dikiminde dikkat edilmesi gereken hususlar yine avcılara pratik bilgi kazandırması bakımından önemlidir.

Av günü içinde verilen dinlenme ve yemek molası avcılar için birçok anlam taşımaktadır. Av gününün hemen hemen ortasına denk gelen bu molada avcılar daha önce diktikleri fidanların bakımlarını yapabilirler.

5.3. Atık Fişek Kovanlarının Toplanması

Uzun yıllar doğada yok olmayan bu atıklar çevre kirliliğine neden olmaktadır. Sadece avcıların gezdiği ve ulaşabildiği birçok sarp arazide çevreyi kirletmeye devam edecek bu atıklar bilinçli avcılar dışında başka kimse tarafından toplanamayacak olması bilinci avcılara kazandırılmalıdır.

5.4. Konaklama Yerinde Bırakılan Atıklar

Av yerine varılınca aracın durduğu veya kamp çadırının kurulduğu yerlerde dinlenme ve yemek yeme maksatlı zaman geçirilir. Bu esnada avcılar tarafından doğaya bırakılan gerek organik gerekse inorganik atıklar çevre kirliğine neden olur. Avlanma dönüşü mıntıka temizliği yaparak önceden kalan kirletici maddeleri ve o gün bırakılan atıkları bir poşete doldurup dönüş güzergâhında denk gelen ilk çöp kovasına atılabilir.

6. Sonuç

Doğal kaynak değerlerimizden biri olan av ve yaban hayatın korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması sadece ülke olarak kendi toplumumuza ve gelecek nesillerimize karşı değil, tüm dünyaya karşı yükümlü olduğumuz bir görevdir. Ülkemizde yaklaşık 260.000 civarında belgeli avcılık yapan avcı olduğu göz önüne alınırsa bir av sezonu içinde bu avcılar doğaya milyonlarca boş fişek kovanı bırakmaktadır. Sadece avcıların ayak bastığı yaban hayat içinde onlarca yıl doğayı kirletecek olduğu bilinci avcılara kazandırılmalıdır. Her av günü anısına bir fidan dikmek ve avcı başına onlarca ağaç tohumu ekmeleri ve yine aynı düşüncelerle fidan bakımlarının avcılar tarafından yapılmasını sağlamak avcıların düzenleyici ve dengeleyici özelliğinin geliştirilerek bilinç düzeyinin artırılmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Avlanma, Fidan Dikme, Doğa Dostu Avcı

JEL Kodu: Q01, Q23, Q34

Kaynakça

Bekiroğlu, S., Okan, T. (2009). "Avcıların Demografik ve Sosyoekonomik Yapısı: Marmara ve Ege Bölgesi Örneği", Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, 1: 295-308.

Çevre Orman Bakanlığı, (2005). Sürdürülebilir Avcılık İçin Temel Eğitim Kitabı, Cilt 1, Ankara: Eğitim Yayınları.

Mol, T., Küçükosmanoğlu, A. (2005). "Sürdürülebilir Yaban Hayatında Eğitimin Yeri ve Önemi", 1. Çevre ve Ormancılık Şurası "Tebliğler", 4: 1524-1528.

Resmi Gazete. (2016), Kara Avcılığı Kanunu- Merkez Av Komisyonu Kararı http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/05/20160526M1-1.pdf, (17.05.2016).

Tülek, B., Atik, M. (2013). "Doğa Korumada Ekolojik Ağlar; Habitat Bağlantıları ve Antalya Düzlerçamı Yaban Hayatı Geliştirme Sahası Örneğinde İncelenmesi", Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi, 6 (1): 1-6, 2013.

The Role and Effectiveness of United Nations Security Council (UNSC) Today: A Case Study on Syria

Ehteshamul HAQUE[1]

Abstract

Generally United Nations Security Council (UNSC) is considered to be responsible to maintain world peace and security. But to what extent it is effective is questionable in international community due to its today's visible failure in many cases. This paper, associated with actions of UNSC, is divided into three parts. Firstly, this paper examined how has United Nations Charter given responsibility to United Nations Security Council (UNSC) to maintain world peace and security. Secondly, this paper has referred the adopted resolution in Security Council from the beginning of Syrian conflict till today through analysing the emptiness of those resolutions because of their visible lacking in implementation in practical field. Finally after assessment, this paper sought to prove that UNSC has completely failed to maintain peace and security in Syria.

Keywords: UNSC, peace, security, dispute, resolution, failure, Syria

Introduction

The United Nations Security Council (UNSC) is one of the six principal organs of the United Nations which was established on 24th October, 1945. United Nations Headquarters in New York City is being used as the head quarter of the UNSC consisting of five permanent and ten non-permanent members. According to the UN Charter, the United Nations has four purposes: to maintain international peace and security; to develop friendly relations among nations; to cooperate in solving international problems and in promoting respect for human rights; and to be a centre for harmonizing the actions of nations (Charter of the United Nations Article-1).The UN charter also defines that principles of the UNSC are to recognition of the sovereign equality of all Member States; settlement of disputes through peaceful means; non-use or threat of use of force; respect for territorial integrity and political independence of states (Charter of the United Nations,Article-2) .In order to ensure prompt and effective action by the United Nations, members of the United Nations confer on the Security Council primary responsibility for the maintenance of international peace and security, and agree that in carrying out its duties under this responsibility the Security Council acts on their behalf (Charter of the United Nation Article24:1) In its pathway, UNSC has gained sometimes reliability in the world to maintain peace and order but in most cases it could not see the light of success which has been massively clear after beginning the Syrian conflict in 2011.

[1] Masters (Research) in International Relations in Yıdırım Beyazit Universty, Ankara, Turkey. ehteshamhaque12@gmail.com

Theoretical Background of UNSC

The United Nations Security Council (UNSC) is one of the six principal organs of the United Nations which eestablished on October 24, 1945 consisting of five permanent and ten elected members. United Nations Headquarters in New York City is used as the headquarter of the UNSC.Its first session was held on 17th January 1946 at Church House, Westminster London. The power and responsibility of UNSC to maintain peace and security in the world deserves the brief discussion of some important articles of UN Charter. Such as….

- **Article 1**… 'The United Nations has four purposes: to maintain international peace and security; to develop friendly relations among nations; to cooperate in solving international problems and in promoting respect for human rights; and to be a centre for harmonizing the actions of nations.'
- **Article-2** 'The principles of the UNSC: recognition of the sovereign equality of all Member States; settlement of disputes through peaceful means; non-use or threat of use of force; respect for territorial integrity and political independence of states.'
- **Article-24(1)** ... 'In order to ensure prompt and effective action [emphasis added] by the United Nations, its Members confer on the Security Council primary responsibility for the maintenance of international peace and security, and agree that in carrying out its duties under this responsibility the Security Council acts on their behalf.'
- **Article-33 (1)....** **'**The parties to any dispute, the continuance of which is likely to endanger the maintenance of international peace and security, shall, first of all, seek a solution by negotiation, enquiry, mediation, conciliation, arbitration, judicial settlement, resort to regional agencies or arrangements, or other peaceful means of their own choice.' **(2)**. 'The Security Council shall, when it deems necessary, call upon the parties to settle their dispute by such means.'
- ***Article-34*** .....'The Security Council may investigate any dispute, or any situation which might lead to international friction or give rise to a dispute, in order to determine whether the continuance of the dispute or situation is likely to endanger the maintenance of international peace and security.'
- ***Article 35 (1)***..... 'Any Member of the United Nations may bring any dispute, or any situation of the nature referred to in Article 34, to the attention of the Security Council or of the General Assembly.' ***(2)***. 'A state which is not a Member of the United Nations may bring to the attention of the Security Council or of the General Assembly any dispute to which it is a party if it accepts in advance, for the purposes of the dispute, the obligations of pacific settlement provided in the present Charter.
- ***Article 42 ...*** **'**Should the Security Council consider that measures provided for in Article 41 would be inadequate or have proved to be inadequate, it may take such action by air, sea, or land forces as may be necessary to maintain or restore international peace and security. Such action may include demonstrations, blockade, and other operations by air, sea, or land forces of Members of the United Nations.'
- ***Article 39.***..... 'The Security Council shall determine the existence of any threat to the peace, breach of the peace, or act of aggression and shall make recommendations, or decide what measures shall be taken in accordance with Articles 41 and 42, to maintain or restore international peace and security.'
- ***Article 41..... '***The Security Council may decide what measures not involving the use of armed force are to be employed to give effect to its decisions, and it may call upon the

Members of the United Nations to apply such measures. These may include complete or partial interruption of economic relations and of rail, sea, air, postal, telegraphic, radio, and other means of communication, and the severance of diplomatic relations.'

- ***Article 47(1)***..... 'There shall be established a Military Staff Committee to advise and assist the Security Council on all questions relating to the Security Council's military requirements for the maintenance of international peace and security, the employment and command of forces placed at its disposal, the regulation of armaments, and possible disarmament. ***(2)*** **'**The Military Staff Committee shall consist of the Chiefs of Staff of the permanent members of the Security Council or their representatives. Any Member of the United Nations not permanently represented on the Committee shall be invited by the Committee to be associated with it when the efficient discharge of the Committee's responsibilities requires the participation of that Member in its work.' ***(3)***The Military Staff Committee shall be responsible under the Security Council for the strategic direction of any armed forces placed at the disposal of the Security Council. Questions relating to the command of such forces shall be worked out subsequently. The Military Staff Committee, with the authorization of the Security Council and after consultation with appropriate regional agencies, may establish regional subcommittees.'

- ***Article 48 (1)***..... 'The action required to carry out the decisions of the Security Council for the maintenance of international peace and security shall be taken by all the Members of the United Nations or by some of them, as the Security Council may determine.'

To What Extent the UNSC is Effective Today

❖ ***Some Unanimously Passed Resolutions Regarding Syrian Conflict Solution:***

If we see the resolution adopted in UNSC regarding maintaining peace and security in Syria from the beginning of the conflict till April 2017, it is supposed to be a tangible effectiveness of UNSC but its immediate aftermath condition represents completely a different picture which is discussed below.....

- The UNSC **resolution S/2017/315** ,12th April,2017 and UNSC **resolution S/2017/172** on 28 February 2017 recalled the Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare, and the Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction (CWC) acceded to by the Syrian Arab Republic on 14 September 2013, and its resolutions 1540 (2004), 2118 (2013), 2209 (2015), 2235 (2015), 2314 (2016), and 2319 (2016)

- The unanimous adoption of UN Security Council **Resolution 2139** at the end of February 2014 brought with it much needed hope for people in Syria and across the Middle East. In the resolution, the UN Security Council (UNSC) – the body responsible for international peace and security – called for an urgent increase in access to humanitarian aid in Syria and demanded that all parties immediately cease attacks against civilians, end arbitrary detention, kidnapping and torture, and lift sieges of populated areas.

- In July and December 2014, the UNSC adopted two additional **resolutions – 2165 and 2191** – which, among other things, authorized UN aid operations into Syria from neighbouring countries without requiring the consent of the Syrian government

- **S/2011/612 4 October 2011** condemned use of force by Syria authorities; expressed intent to consider further options, including measures under article 41 of UN Charter after 3,000 people were killed.
- **S/2012/77 4 February 2012** Supported Arab League's 22 January decision to facilitate Syrian-led political transition in the case of 7,500 people's death.
- **S/2012/538 19 July 2012** Stipulated that Syrian authorities cease troop movements—and use of heavy weapons—in population centres; stipulated that article 41 measures would be imposed in case of non-compliance. This resolution was tabled after 13,000 people's death in Syria.
- **S/2014/348 22 May 2014** referred Syria to the ICC where death toll was 150,000.

❖ ***Adoption of UNSC Resolution but Irony in its Reality*:**

After discussing the resolutions passed in UNSC regarding Syrian conflict, they can be supposed as effectiveness of UNSC but aftermath situation make someone compelled to say it ironical or a myth. In the bellow, we can consider some specific cases which will prove those ironies.....

I. Protection of Civilians:

The UNSC resolution 2139 in February 2014 "Demands that all parties immediately cease all attacks against civilians, as well as the indiscriminate employment of weapons in populated areas," (Operational Paragraph (OP 3) ; "[D]emands that all parties take all appropriate steps to protect civilians," (OP 9); "…demands that all parties demilitarize medical facilities, schools and other civilian facilities and desist from attacks directed against civilian objects;" (OP 10); "Strongly condemns the arbitrary detention and torture of civilians," (OP 11) (UNSC resolution 2139 ,February 2014).

But after the enactment of this resolution reports says that at least 76,000 people were killed in 2014, including thousands of children, out of total of 220,000 (Syrian Observatory for Human Rights,2014). At least 160 children were killed in attacks on school s in 2014 (Human Rights Council 2015). A 26% increase in the number of people forced to flee their homes inside Syria and across international borders in 2014(UN, SHARP,15 December 2013). Huge increases in the number of people in need of humanitarian aid inside Syria; 1.33 million more children (OCHA, 2015 Syria Response Plan) are in need and there has been a 31% increase among the population as a whole (OCHA (2015). The use of explosive weapons was responsible for 53% of civilian deaths since 2011, has worsened in 2014. (HRW, December 2014).

Moreover, deliberate attacks, including the organized murder, rape, and torture of men, women and children continue to be committed by different sides in the conflict throughout Syria every day (Human Rights Council 2014).

According to the UN Secretary-General: Despite the adoption of Presidential Statement 2013/15, Resolutions 2139 (2014) and 2165 (2014), the protection situation has worsened. Reportedly, over 1,000 civilian deaths have occurred in August (2014), the deadliest [month] since the start of the war. Civilians live in appalling conditions (Secretary-General, Report to UN Security Council, 21 August 2014). In the past year an additional 2.5 million people,

including more than a million children, were forced to leave their homes and are now displaced inside Syria or have fled across international borders. This represents a 26 % increase compared with 2013 (UN, SHARP, 15 December 2013). 12.2 million People or two thirds of the population within Syria were in need of emergency assistance. This represents a 31 % increase over 2013 and an 80 % increase compared with two years ago (OCHA (2015).

At the same time, countries neighbouring Syria are making it increasingly difficult for people fleeing the conflict to seek asylum. It is estimated that hundreds of thousands of people are living in camps or with host families near or even on the borders of neighbouring countries, many unable to leave Syria (Syria Needs Analysis Project SNAP, 13 October 2014).

2. Besieged Communities and Humanitarian Access:

According to UNSCR 2139 in Feb.2014,"Parties to the conflict should: facilitate humanitarian access to all parts of Syria; end attacks on humanitarian workers; and remove administrative barriers to aid, including Syrian government restrictions on travel and working with Syrian organizations. Influential governments should press countries bordering Syria to facilitate cross-border aid delivery, including by streamlining administrative processes for aid agencies and maintaining timely access through border crossings"(UNSC Report, February 2017).

While the Old City of Homs and Madimayet El Sham were no longer besieged, at least 212,000 people remained trapped in other locations (and the number is likely significantly higher (OCHA, 2014). Since June 2014 UN agencies have delivered 1,130 aid convoys through NGO partners, using cross-border routes from Turkey into Syria. Humanitarian goods, but almost no services were being delivered and NGOs continued to face restrictions at border crossings. There were 2.3 million more people living in "hard to reach areas" compared with 2013 (OCHA 2015). Food aid received by people in these areas fell by 97% in the four months following UNSCR 2139 (OCHA, 2014). A 63% reduction in the number of people reached by inter-agency convoys from within Syria during 2014 compared to 2013 (OCHA, 2015).

From July 2016, Syrian government forces trapped some 275,000 people in eastern Aleppo, subjecting them to intensified air strikes, including bombing by Russian forces. A suspected Syrian government as well as Russian aircraft bombed a UN/Syrian Arab Red Crescent aid convoy destined for eastern Aleppo on 19 September at Urum al-Kubra, killing at least 18 civilians including aid workers, and destroying aid lorries (Amnesty International Report on Syria,2016/2017).

On 19th September 2016, an airplane attack on a humanitarian aid convoy and a Syrian Red Crescent warehouse in Urum al-Kubra in Aleppo killed 20 civilians and one staff member as they unloaded trucks. According to Syrian Red Crescent, this aids included food and medical supplies was aiming to be distributed to at least 78000 people (Reports of Human Rights Watch on Syria Events 2016)

3. International Contributions to the Humanitarian Response:

UNSCR 2139 and 2191 in Feb 2014 "Urges all Member States to contribute or increase their support to the United Nations humanitarian appeals." (OP 16).UNSCR 2191); "urged once again all Member States [to provide] increased, flexible and predictable funding as well as increasing resettlement efforts," (PP 16)

But combined Syria crisis appeals were only 57% funded in 2014, compared with 71% in 2013 (OCHA, 2013). A twelve-fold increase in humanitarian needs over the last three years (2012-2015) (from 1 to 12 million), with funding only increasing threefold (OCHA (2015) .The number of refugees entering neighbouring countries rose to 3.7 million by the end of 2014 (Ibid).

4. Attacks Against Children and Schools:

The UNSC, in February 2014, strongly condemned violations of international humanitarian and human rights law committed against children, including attacks on schools (Report to UN Security Council, United Nations', 22 May 2014). However, since then the situation for children in Syria has continued to deteriorate. The first six months of 2014 alone witnessed at least 1,200 grave violations committed against children including recruitment of children by armed actors, abduction of children, as well as their unlawful detention.

Children's education is also suffering, with millions unable to attend school due to the on-going fighting, including the deliberate targeting of school buildings and their use by armed groups. Roughly a quarter of Syria's schools (over 4,000) have been damaged, destroyed or used for other purposes (UNICEF,2014). According to the United Nations Children's Fund, 160 children were killed in attacks on schools in 2014(Human Rights Council 2015). In January 2015, NGOs reported attacks on schools that resulted in at least 37 deaths, including nine children (NGO Access Report', 14 January 2015).Since UNSCR 2139 was passed, an additional 500,000 children are estimated to be out of school compared with 2013, 38 bringing the total to 1.6 million. On 26 October 2016, suspected government or Russian aircraft bombed a school compound in Haas, Idleb governorate, killing at least 35 civilians including 22 children and six teachers (Amnesty International Report on Syria 2016/2017).

5. Indiscriminate Attacks on Civilian Infrastructure:

In February 2014, the UNSC demanded that all parties to the conflict respect international law and desist from attacks directed against civilians or 'civilian objects'. Yet in his reports to the UNSC throughout 2014, the UN Secretary General noted the increased use of barrel bombs by the Government of Syria in densely populated civilian areas. For example, since the start of international military actions in Iraq and Syria in the autumn of 2014, the Government of Syria reportedly doubled its use of barrel bombs in civilian areas including attacks on medical facilities, schools, markets and displaced-persons' camps. Armed opposition groups have also been responsible for indiscriminate attacks, subjecting some government-held areas to indiscriminate shelling. Furthermore, according to the February 2015 report by the Commission of Inquiry on Syria, "terrorist groups have used suicide and car bombs" which "mostly target civilians" (UNSC Secretary General Report to UN Security Council'24 September 2014).

Between February 2014 and February 2015, at least 83 separate attacks by different parties to the conflict on health facilities were reported (a 20% increase on 2013) and more than 172 medical personnel were killed (Human Rights Council, 2015).

Over a million homes have been partially or totally destroyed in 2014 and more than one-third of all water-infrastructure has been damaged. Water supplies have been reduced by at least 50 per cent, compared with pre-war levels whose impact has been devastating, resulting

in massive population displacement, destruction of livelihoods, hunger, disease and death (Ibid).

Though the number of civilian deaths from airstrikes and artillery decreased slightly following internationally brokered ceasefires in February and September 2016 but only briefly, and unlawful attacks on civilians by all parties to the conflict persisted throughout the year (Human Rights Watch Report 2016 on Syria). Syrian and Russian indiscriminate airstrikes continued on civilian areas, including homes, markets, schools, and hospitals, using wide-area explosives, barrel bombs, cluster munitions, and flammable incendiary weapons (Ibid). In 2016, Human Rights Watch documented several attacks on homes, medical facilities, markets, and schools that appeared to be targeted, including a major airstrike by the Syrian-Russian coalition that hit al-Quds Hospital and surrounding areas on April 27, 2016, killing 58 civilians and patients (Ibid).

The UN reported that 44 health facilities were attacked in July 2016 alone. Four hospitals and a blood bank in eastern Aleppo city were struck in aerial attacks on 23 and 24 July. One, a children's hospital, was hit twice in less than 12 hours.

6. Sexual Violence:

In the history of wars in the world, women and children have been particularly affected by the violence and Syria is not exceptional in this case. After declaring a "caliphate" across Iraq and Syria in 2014, IS committed mass rape and sexual enslavement against the Yazidi minority, with Sunni women under IS-rule claiming arbitrary detention, beatings, forced marriage, and rape were commonplace (The New Arab, 4th May 2017). The UN Commission of Inquiry and other bodies have documented the use of rape as a systematic and widespread method of war in Syria. 'Sexual violence' refers to sexual slavery, rape, forced prostitution, forced pregnancy, forced abortion, enforced sterilisation, forced marriage, and other forms of sexual violence committed against women, men, girls, and boys(UNSC Report,20th April,2017). Sexual violence against men, women, and even children has reportedly been perpetrated on a large scale in government detention facilities, alongside ever-increasing incidents of sexual harassment, intimidation and rape of women at checkpoints. There are also documented cases of opposition groups specifically targeting women and children for kidnapping, for use in prisoner exchanges. Underreporting and delayed reporting of sexual violence continues to be endemic, often because medical documentation does not exist or because assistance is denied to women held in detention facilities (Human Rights Council, 2015). According to UN Report on 17th April 2017, at least 1,882 remain enslaved in 2016 (UN Report 17th April, 2017).

❖ *UNSC and Contradictory Character of Veto Power*

From the beginning to till today in Syrian conflict, the peace and security issue was raised in the UNSC but in most times due to application of the 'Veto' power, most of the resolutions were not passed in the UNSC. Actually UNSC is the organization whose duty is to ensure peace and security to all member countries of United Nations where as only five permanent members enjoy the veto power which in most cases satisfies their own interest which can be clearly understood by the Syrian conflict and the role of UNSC there. How did Veto power restrict the implementation of adopted resolution regarding Syria is sketched out briefly in the below.....

Date	Draft	Meeting Record	Agenda Item	Permanent Member Casting Negative Vote
12 April 2017	S/2017/315	S/PV.7922	Middle East	Russian Federation
28 February 2017	S/2017/172	S/PV.7893	Middle East	China Russian Federation
5 December 2016	S/2016/1026	S/PV.7825	Middle East	China Russian Federation
8 October 2016	S/2016/846	S/PV.7785	Middle East	Russian Federation
22 May 2014	S/2014/348	S/PV.7180	Middle East - Syria	China Russian Federation
19 July 2012	S/2012/538	S/PV.6810	Middle East - Syria	China Russian Federation
4 February 2012	S/2012/77	S/PV.6711	Middle East - Syria	China Russian Federation
4 October 2011	S/2011/612	S/PV.6627	Middle East - Syria	China Russian Federation

(Source: Security Council - Quick Links http://research.un.org/en/docs/sc/quick)

❖ ***'Veto' Satisfying P-5 countries' Interest***

In the case of the Resolutions (S/2017/315, S/2017/172, S/2011/612, S/2012/77, S/2012/538, S/2014/348 and others) tabled in UNSC after beginning the Syrian crisis till today, China and Russia jointly have cast six vetoes between October, 2011 and April,2017 preventing action on the Syrian conflict, which has now claimed over 320,000 lives, (The New Arab, 4th May 2017) displaced 11.7 million people, and shown no signs of abating. Not only in the case of Syria but in most cases where permanent countries suppose any issue going against their own interest, they cast veto. It has been also clear for some years, perhaps mostly strikingly so since the Dayton Accords of late 1995 that the United States has emerged not only as the sole remaining superpower but also as the principal driver of the Council's agenda and decisions. Many cases were seen where all permanent countries except USA cast positive vote for resolution adoption. So it is not wrong to say that in many cases P1 (USA) is working in disguise of P5.

Policy Recommendations

1. There must be veto restraint initiatives in some cases like war crimes, genocide or crime against humanity.
2. UNSC agenda should be restructured in accordance with non-traditional or human security approach approved by maximum UN member states.
3. In the case of war crimes or crimes against humanity, aggressor must be punished on the agreement of all UN member states not only by P-5 states.
4. UNSC is responsible to maintain global peace and security on behalf of the United Nations but only five UN member state have the veto power which simply raises question about their appropriateness of preserving the interest of all or majority UN member states. That's why veto power also can be allowed to all UN members.

Conclusion

In concluding remarks, this paper argues that today's Syria is under both traditional and non-traditional threat. According to the nature of UNSC, it can be said that mainly UNSC tries to reorder peace and security where a conflict or war has already begun. In this regard UNSC certainly traditional security oriented. But most importantly, when a war begins in a country, many non-traditional security threats create automatically including food, health. Shelter, cloths, environment etc. Today's Syria is certainly affected by both of these. Though some resolutions were passed in UNSC to reorder peace and security in Syria but its aftermath reality represents a complete distinct feature. As in most cases, no effective resolution was passed to halt the conflict or war in Syria either due to application of veto power or the issue was not raised at all feared for not to pass it.

References

Amnesty International Report on Syria 2016/2017

Arab Republic', Agenda item 4, Twenty-fifth session, A/HCR/25/65, 12 February 2014,

According to OCHA, 'Total Funding to the Syrian Crisis 2013', Financial Tracking Service, http://fts.unocha.org/pageloader.aspx?page=specialsyriancrisis&year=2013, the total funding received for the Syria crisis in 2013 was $3,120,247,282 for $4,391,452,578 in requirements. According to OCHA, 'Total Funding to the Syrian Crisis 2014', Financial Tracking Service, http://fts.unocha.org/pageloader.aspx?page=specialsyriancrisis&year=2014, the total funding received for the Syria crisis in 2014 was $3,468,935,301 for $5,996,853,714 in requirements.

A barrel bomb is an improvised explosive device that is typically made from a barrel that has been filled with high explosives and then dropped from a helicopter or airplanes. The large quantity of explosives and their poor accuracy mean the use of these weapons is essentially indiscriminate in nature. See for example, Secretary General (2014), 'Report to UN Security Council', UN, 24 September 2014, p.2, noted 55 civilian deaths caused by barrel bombs including seven women, and nearly 20 children. Secretary-General, 'Report to UN Security Council', UN, 21 November 2014, pp.1–2, "Since 20 October, at least 239 civilians have reportedly been killed by government airstrikes, including barrel bomb attacks".

Anonymous (2015), 'NGO Access Report', 14 January 2015, Amman, p. 5, reported that during December 2014 there were, "9 attacks on or near hospitals, 3 attacks on schools, and 1 attack on civilian infrastructure, resulting in the deaths of at least 37 people, including at least 9 children."

Amnesty International Report on Syria 2016/2017

https://www.amnesty.org/en/countries/middle-east-and-north-africa/syria/report-syria/

Charter of the United Nations Article-1, 2,24(1),33(1),(2),34,35(1) (2),39,41,42,47(1) (2),48(1)

Information provided by UNICEF, quoting the 'Government of Syria's Education Information Management System': "The Government of Syria says that of the 18,129 Government schools, 15,432 are functioning, and 2,697 are affected or damaged." Conversely, Secretary-General, Report to UN Security Council, UN, 23 April 2014, p.13, said that by April

2014, over 4,000 schools were closed, damaged, or used for shelter by people displaced by the conflict.

Human Rights Council (2015), 'Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic', UN, Twenty-seventh session, Agenda item 4, A/HRC/28/69, 5 February 2015, p.6.

HRW (December 2014) 'Deadly Cargo: Explosive Weapons in Populated Areas', http://www.hrw.org/world-report/2015/essays/deadly-cargo.

Human Rights Council (2014) 'Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic', Agenda item 4, Twenty-fifth session, A/HCR/25/65, 12 February 2014, p.1.

Human Rights Council (2015), 'Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic', UN, Twenty-seventh session, Agenda item 4, A/HRC/28/69, 5 February 2015, p.6.

Human Rights Council, 'Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic', UN, Agenda item 4, Twenty-seventh session, A/HCR/27/60, 13 August 2014, p. 22. Human Rights Watch has identified at least 450 distinct major damage sites consistent with the detonation of large, airdropped munitions, including improvised barrel and conventional bombs dropped by helicopters in 10 towns and villages in Daraa and over 1,000 in Aleppo city between February 22, 2014 and January 25, 2015: http://m.hrw.org/news/2014/07/30/syriabarrage-barrel-bombs 41

Human Rights Council (2015), 'Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic', UN, Twenty-seventh session, Agenda item 4, A/HRC/28/69, 5 February 2015, p.7.

'Human Rights Watch Report 2016 on Syria Events' https://www.hrw.org/world-report/2017/country-chapters/syria

Human Rights Council (2015), Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian

https://www.alaraby.co.uk/english/indepth/2017/5/4/Sexual-violence-a-tool-of-terror-in-Syrias-war

Ocha, 2015 Syria Response Plan (17 December 2014), p. 3, "5.6 million children in need of assistance"; and UN, SHARP (15 December 2013), p.17, "4.27 million children in need of humanitarian assistance". That is a 31% increase from 2013 to 2014.

Ocha (2015), Humanitarian Bulletin Syria, January 2015(52): 1.

Ocha (2014), Humanitarian Needs Overview (November 2014), UN, p.5.

Ocha (2015), Syrian Arabic Republic: Overview of humanitarian access with hardto-reach and besieged locations, 22 January 2015, Amman: UN. OCHA estimates that there are now 4.8 million people living in hard to reach areas. See also: PRST Monitoring Framework, 4 November 2013: 'At least 2.5 million people are estimated to be living in "hard to reach" areas in dire need of [..] assistance'

Ocha (2014), 'Humanitarian Needs Overview for the Whole of Syria', at Regional Whole of Syria Meeting Presentation, Beirut, Lebanon, 3 November 2014, slide 23. Food and agriculture assistance reached 768,000 beneficiaries in February-March 2014, compared to 27,000 people in May-June 2014.

Ocha (2015), Humanitarian Bulletin Syria, January 2015(52): p.3, "Despite submitting almost twice as many requests for inter-agency convoys in 2014 as compared to 2013, only 7 more convoys were conducted (50 compared to 43) while 63 per cent fewer beneficiaries were reached than in 2013."

Reports of Human Rights Watch on Syria Events 2016

https://www.hrw.org/world-report/2017/country-chapters/syria

Syrian Observatory for Human Rights, '2014 deadliest year so far in Syria Civil war http://syriahr.com/en/2015/01/2014-deadliest-year-so-far-in-syrian-civilwar/ Daily Press Briefing by the Office of the Spokesperson for the Secretary General, 15 January 2015 http://www.un.org/press/en/2015/db15015.

Secretary-General, Report to UN Security Council, United Nations, 21 August 2014, p. 10.

Syria Needs Analysis Project (SNAP), Regional Analysis Syria, Q3 2014, 13 October 2014, http://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/ regional-analysis-syria-q3-2014-13-october-2014 ; REACH Initiative, 'Syria Crisis: Camps and Informal Settlements in Northern Syria' Humanitarian Baseline Review, 30 June 2014,, http://reliefweb.int/report/ syrian-arab-republic/syria-crisis-camps-and-informal-settlements-northernsyria-humanitarian; and OCHA, 'Syrian Arab Republic: Humanitarian Dashboard – Eight Governorates' 30 July 2014,

http://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/syr_northern_humanitarian_dashboard_June2014_v3_EN.pdf .

The UNSC resolution 2139 in February 2014 http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2139.pdf

Three months after the resolution was passed, Secretary-General (2014) 'Report to UN Security Council, United Nations', 22 May, pp.3–4, reports, "In May 2014, 14 children were killed whilst at school in Damascus when mortars landed on the building where they were studying. At the same time, an airstrike killed 30 children at a school in eastern Aleppo during an art exhibition

UN, Sharp (15 December 2013), p.3, "The UN estimates that 6.5 million people are internally displaced"; and OCHA, 2015 Syria Response Plan (17 December 2014), Geneva, UN, p.2, "7.6 million internally displaced". That is a 1.1 million increase, combined with the increase in refugees from 2.4 million to 3.8 million (USAID, 'Syria – Complex Emergency, Fact Sheet #6, Fiscal Year (FY) 2014' (15 January 2014), Washington DC: USAID, p. 1; and USAID, 'Syria – Complex Emergency, Fact Sheet #4, Fiscal Year (FY) 2015' (22 January 2015), Washington DC: USAID, p. 1).

UN, Sharp, (15 December 2013), p.3, "The UN estimates that 6.5 million people are internally displaced"; and the OCHA, 2015 Syria Response Plan, published 17 December 2014, UN: Geneva, p. 2, "7.6 million internally displaced". That is a 1.1 million increase, combined with the increase in refugees from 2.4 million to 3.8 million (USAID, Syria – Complex Emergency, Fact Sheet #6, Fiscal Year (FY) 2014, 15 January 2014, Washington DC, p. 1 and USAID, Syria – Complex Emergency, Fact Sheet #4, Fiscal Year (FY) 2015, 22 January 2015, Washington DC, p. 1).

The New Arab “Sexual violence a tool of terror in Syria's war” on 4th May.2017 https://www.alaraby.co.uk/english/indepth/2017/5/4/sexual-violence-a-tool-of-terror-in-syrias-war?utm_campaign=magnet&utm_source=article_page&utm_medium=related_articles

UNSC Report of the Secretary-General on conflict-related sexual violence on 20th April 2017

http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2016_361.pdf

UNSC Report in February 2017 http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2139.pdf.

UN Report 17th April,2017.

Clothing and Jewellery in Yörüks

Sinan ŞİVEROĞLU[1], Nebahat ESEN[2], Rezzan BORA KOÇ[3]

Abstract

Yörüks are Oguz Turks who immigrated to Anatolia and Balkans and they generally earn their living on livestock and lived in their tents in mountains, green uplands and plains according to the season. Yörüks chose migrant lifestyle. At the present day, Yörüks constitue a massive population density in Anatolia. Their main source of income are goats and sheep. The reason of choosing these animals is, their easy move in migration. Although Yörüks do not prefer migration today, there are still migrant Yörüks in Mediterrenean Region especially in Mersin and Tarsus districts. Yörüks who are settled now still live on agriculture and livestock.

Yörüks have always had a rich clothing culture. This variety shows itself in both clothing style and the materials which are used in textile. The reasons of this variety is the large geographic area and the oldness and richness of Turkish culture. Furthermore after their migration to Anatolia because of their migration and having contact with various cultures, the richness and variety have increased.

The clothing and accessory in Yörüks have been shaped as to their life styles, believes and customs and usage. Yörüks who lived in Anatolia have preferred functional clothing style in their daily life. Socio-cultural

interractions have not only enriched the culture of their clothing culture, it has also increased the variety in jewellery, accessory and ornaments.

In this study, the socio-cultures of Yörüks, their clothes and the quality of them, accessories and jewellery is searched.

Keywords: Yörüks, Clothing, Jewellery

JEL Codes: Z10, Z13, Z19

Yörüklerde Giyim ve Takı

Özet

Yörükler, Orta Asya'dan Anadolu'ya ve Balkanlar'a göç eden, geçimlerini genellikle hayvancılıkla sağlayan ve mevsim değişikliğine göre dağlarda yeşilliği bol olan yaylalardan

[1] Öğretim Görevlisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, siveroglu@hotmail.com
[2] Öğretim Görevlisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, n_nebahat @hotmail.com
[3] Öğretim Görevlisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, rezzanbora@gmail.com

ovalara kurdukları çadırlarda yaşayan Oğuz Türleridir. Yörükler göçebe yaşam tarzını seçmişlerdir. Günümüzde Anadolu nüfusunun çok önemli yoğunluğunu Yörükler oluşturmaktadır. Yörüklerin başlıca geçim kaynakları küçükbaş hayvan olan keçi ve koyunlardır. Bunun sebebi, göç halinde bu hayvanların daha kolay hareket etmeleridir. Günümüzde Yörükler, yavaş yavaş yerleşik hayatı tercih etmelerine rağmen Akdeniz Bölgesinde özellikle Mersin Tarsus bölgelerinde göçebe Yörükler bulunmaktadır. Yerleşik hayata geçen Yörükler halen tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadırlar.

Yörükler tarih boyunca zengin bir giyim kuşam kültürüne sahip olmuşlardır. Bu zenginlik giyim biçimlerinde görüldüğü kadar giyimin hammaddesini oluşturan malzemelerde de kendini gösterir. Orta Asya'daki Türk kültürünün geniş coğrafya alanına sahip olması, eski ve zengin bir kültüre sahip olması bu zenginliğin sebeplerinden bazılarıdır. Ayrıca Anadolu'ya göç edilmesinden sonra göçebe toplumu olarak yaşamalarından dolayı farklı kültürlerle temas halinde olmuşlardır ve bu da çeşitliliğin ve zenginliğin artmasına sebep olmuştur.

Yörüklerde giyim ve aksesuarlar, Yörük toplumunun yaşam biçimi, inanış, gelenek ve göreneklerine göre şekil almıştır. Anadolu'da yaşayan Yörükler günlük hayatlarına devam ederken daha işlevsel giyim tarzını tercih etmişlerdir. Sosyo-kültürel etkileşimler giyim kültürünü zenginleştirirken diğer taraftan takı, aksesuar ve süslemelerdeki çeşitliliği de arttırmaktadır.

Bu çalışmada Yörüklerin yaşam kültürleri, kullandıkları giysiler ve bu giysilerin çeşitleri, aksesuarı ve takıları hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yörükler, Giyim, Aksesuar

JEL Kodları: Z10, Z13, Z19

1.Giriş

Dünya üzerinde her toplum kendi kültürünü oluşturur. Toplum içindeki bireyler de inancını, düşüncelerini ve davranışlarını bu kültüre göre belirler, bu kültür ile sosyal hayatlarını idame ettirirler. Dünya kültürleri içerisinde Türk kültürünün önemli bir yeri vardır.

Sosyal hayatı içerisinde toplum, kendi kültürünü korumaya çalışırken diğer kültürlerin etkisiyle kendisini geliştirmeye çalışır. Anadolu'ya göç eden Türkler de kendi inanç ve kültürünü geliştirerek getirmişlerdir. Anadolu Türk kültüründe, Türklerin asıllar boyu yaşadıkları ve göç etkileri bölgelerin izleri görülür.

Örtünme olarak bilinen giyim hem erkekleri hem de kadınları ilgilendiren bir durumdur. Giyim olgusunda zaman dilimine, bölgeye, uluslararası ve milletlere göre anlayış farklılığı vardır. Bu farklılıkların oluşmasında dinlerin vermiş olduğu mesajlarda etkili olmuştur (Ünal, Asife 2004:7).

Tarihin ilk dönemlerindeki giysiler doğadan temin edilmiş olan malzemelerden yapılmıştır. Malzemeleri doğal olarak tamamen korunmak amacıyla kullanılmıştır. Toplumlarda aile kavramı oluştuktan sonra örtünme, giyinme başlamıştır.

İnsanoğlu beslenme, barınma ve giyinme ihtiyacını karşılarken bir taraftan 'da estetik kavramından uzak kalmamaya çalışmıştır. Değişik renkte ve modelde giyinme tarzını oluşturmuştur (Özder, Lale 1999:6).

Bölgeye, iklime veya kültüre göre değişiklik gösteren giyinme olgusu, toplum içerisindeki anlayış farklılığının bir özeti olarak öne çıkar. Toplum içindeki kadının sosyal statüsü, asalet durumunu belirler (Ünal, Asife 2004:8).

Giysilerin sanatla çeşitli ilişkileri vardır. Renk seçimi, kumaş dokuması, aksesuarı ve tasarımı bunlara örnektir. Geleneksel kıyafetlerde renk ve motif benzerliği vardır. Türkmenler Anadolu'da yüzyıllar boyunca halılara, kilimlere, oyalara kendi kültürlerinden motifler vermişlerdir. Aynı şekilde kıyafetlerinde ve aksesuarlarında kültürlerinden izler görülür.

Geleneksel kadın giysilerini etkileyen faktörler olmuştur. Kadın giysilerindeki çeşitlilikte bölgenin ekonomik, sosyal, coğrafi yapısı ve iklimi önemli rol oynar. Ayrıca bölgenin tarihsel geçmişi ve kültürü de giysilerin zenginliğine katkı sağlar.

Süslenmek ve süslenmek için takıyı kullanmak; çağların ilk dönemlerinde dinsel veya süslenmek isteği için kullanılmış ve bir kültür halinde günümüze kadar gelmiştir. Her toplum kendi kültürü ile yaşadığı çevreden etkilenerek doğadan buldukları ve oluşturdukları malzeme ile takısını oluşturmuştur. Takılara kendi inançlarını semboller katarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Taş, metal, ağaç kabukları, hayvan kemikleri, kumaş ve bez parçaları ve camların temel veya artık malzemelerinden oluşan çeşitli takılar oluşup günümüze takı konusunda ışık tutmaktadır. Geleneksel giyime bütünlük kazandıran takıları kullanmak veya süslenmek geleneksel yaşam anlayışını sürdüren toplumlarda hala devam etmektedir.

Türkler yüzyıllar boyu zengin bir giyim kültürüne sahiptirler. Bu giyim zenginliği giyimin hem biçiminde hem de kullandıkları malzemede görülür. Orta Asya'nın Kültürü ile Anadolu'nun zengin geçmiş tarihinin güzel bir şekilde birleştirerek yelpazesi çok geniş olan giysileri ortaya çıkarmışlardır.

Türkmenler hem Orta Asya'da hem de Anadolu'daki düğün ve törenlerde giydikleri kıyafetlerine çok önem vermişlerdir. Türkmenlerin törenlerdeki kıyafetlerine kültürünü, kişinin estetik anlayışını ve yaşadığı bölgenin coğrafi koşullarını ve köklü tarihini yansıtmışlardır.

İnsanoğlunun doğaya karşı algılayış biçimini yaşadığı çevrenin iklim coğrafya ve sosyoekonomik farklılıklar içerisinde analiz edilmesi gerekir. Geleneksel töre anlayışını benimsemiş Türkmenler, Orta Asya'nın doğa şartlarının olumsuz koşullarından dolayı bölgesinde süreklilik çizgisi oluşturmamıştır.

Bu çalışmada giyimin tarihçesinden başlayarak Yörüklerin sosyal hayatı, aile yapısı, giyimleri ve takıları incelenerek, günümüzde kullanılan giyim elemanlarının belirlenmesi, gündelik hayatta ve tören zamanlarında giyilen giysilerin aksesuarları ile beraber incelenmesi, amaçlanmıştır.

2. Giyimin Tanımı

Giyim kelimesinin sözlük anlamı, insan vücudunu örten giysi olarak verilmiştir (Ana Britannica, 1988:479).

Giyim, insan vücudunu doğal yaşamın etkilerinden koruma amaçlı ortaya çıkmıştır. Giyim, insan vücudunu örterken, vücuda estetik görünüm sağlayan ve kişinin sosyal durumunu gösteren bir araçtır (Sürür, Ayten 1983:6).

Asıl amacı vücudu örtmek olan giyim, çeşitli dış etkenlerden etkilenerek başta ve vücudun tamamında kullanılan, vücudu kaplayan aynı zamanda süslenme aracı olarak da

kullanılan giysilerin tümüdür. Giysiler toplumun sosyo-ekonomik ve doğa-coğrafik yapısından hatta inancından ve değerlerinden ve olaylardan farklı biçim ve özellik kazanır.

Giyimin pek çok işlevsel özelliği vardır.

- İnsanoğlu giyinerek kendisini ve vücudu doğa şartlarından korumuş olur.
- Giyim süslenmek demektir. Şık giyinerek insanın güzel görünmesi sağlanır.
- Giyim, namahrem yerlerin kapanmasını sağlar.
- Giyim, kişinin statüsünü belirler. Kişinin toplumda sosyal, siyasal ve ekonomik durumunu belirler.
- Vücudun özürlü sayılan yerlerini örtmesini sağlar.
- Giyim insana güven sağlar. Yapılan araştırmalarda iyi giyinmiş olanın iyi giyinmemiş olan kişiye göre kendisini daha rahat hissettiği belirlenmiştir.
- Giyim sanatsal ifadelere ve tiplemelere yardımcı olur.
- Giyim bir meslek göstergesidir. Üniforma ve cübbeler örnek olarak sayılır (Tezcan, Mahmut 1983:257).

2.1. Giyim Tarihi

İnsanoğlu tarihin ilk dönemlerinde doğanın olumsuz etkilerinden korumak amacıyla örtünmüştür. Önceleri çeşitli bitkileri ve yapraklarını kullanılmıştır. İnsanlar bitkileri ve yapraklarını örerek vücutlarını saran giysileri oluşturmuşlardır. Sosyal duygunun gelişmesi ile beraber vücudun güzel görünmesi arzusu ortaya çıkmıştır. Dünyanın çeşitli bölgelerindeki insanlar yaşadığı çevreden ve bu çevreye göre giyim ihtiyaçlarını karşıladıklarından farklı giyim anlayışları oluşmuştur (Öztaş, Gökten Yıldız 2005:1).

Giyimi etkileyen tabii etmenlere bakıldığında, biyolojik ve coğrafi kavramlar en önemli etken olarak görülür. Soğuk, sıcak gibi tabii şartlar karşısında insanoğlu kendini koruyabilmek için giyinme ihtiyacı duymuştur. Avladıkları hayvanların postlarını vücutlarına sararak soğuktan korunmak istemişlerdir. Sıcaktan korunmak için ise bitkisel malzemeleri kullanmışlardır.

Giyim geçmişten bu güne kadar çeşitli doğal olayların etkileri ve sonuçlarıyla ve toplum içerisindeki değerlerin etkisiyle biçimsel değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikte, bir toplumun folklorik ve sosyo-ekonomik yapısı ve çevrenin coğrafi yapısından faydalanılarak kullanılan malzemeler de etkili olmuştur.

İnsanlar tarihin ilk dönemlerinde vücudunun belirli yerlerini küçük bitki veya deri parçasıyla örtmüştür. Önceleri sadece zaruri ihtiyaçlar doğrultusunda kullanılan giysiler daha sonraki dönemlerde kişinin belirli boyutta toplum içerisindeki statüsünü, dünya görüşünü, inancını ve yaşam felsefesini ve tarzını yansıtır duruma gelmiştir.

Bu gelişim içerisinde giyim, farklı kültürlerin, statülerin ve törelerin sembolleri haline gelerek, renk, biçim ve kullanılan malzemelerle birlikte farklı özellikler kazanarak sanatsal boyuta geçmiştir (Eren, Atilla 2000:10).

Giyim, tarih içerisinde de çeşitli değişikliklere uğramıştır. Tarih öncesinde giyim, iklimden korunmak, toplumdaki statüsünü belirlemek, için giyilirdi. Ortaçağ döneminde ise savaşlarda kendilerini korumak amacıyla giyilip, göç hareketlerinden etkilenmiştir.

Günümüzde giyim teknolojinin hızlı ve anında kullanılması ile beraber sürekli trend olarak değişmektedir. Bilim, teknoloji ve sanatı içine katarak estetik ve işlevsel özelliğini ürüne aktarmıştır.

Bireylerin tanınmasında da giyimin etkisi bulunmaktadır. Giyim Bireyin içsel durumunun dışa yansıması, zevki, estetiği, siyasi veya felsefi düşüncesi, sanatsal yönü, ekonomik durumu ve üyesi bulunduğu grubu hakkında izlenimler göstermektedir (Akgül, Nuray Demirel 2008:20).

3. Yörükler (Türkmenler)

Yörükler, Malazgirt Zaferinden sonra Rumeli'ye ve Anadolu'ya yerleşen, çadırlarla yaylalarda oturan, geçimini hayvancılıkla geçiren, gezgin veya yürüyücü anlamına gelen Oğuz Türk'leridir (Beşirli--Erdal, Hayati- İbrahim 2007: 1).

Yörük bir etkin yapı olarak değerlendirilemez. Zaman içerisinde Batı-Güneybatı Anadolu'da Türkmen boyları olarak adlandırılır. Yörükler Oğuz boylarındandır (Ak, Mehmet 2012:328).

Oğuz Türklerinden Anadolu'ya göç edip Müslüman olanlara Türkmen adı verilmiştir. Oğuz ve Türkmen aynı Türk şubesinin adı olarak bilinmektedir. Türkmen bir kabile adı olarak değil tamamen siyasi bir ad olarak geçmektedir (Eröz, Mehmet 2006:19).

Orta Asya Bölgesi 35 ve 55 inci enlemler arasında bulunan genellikle bozkırlardan, çöllerden ve yaylalardan oluşan çok geniş bir alana sahiptir. Tarihin çok eski dönemlerine kadar inceleme yapıldığında bu bölgelerde Türk kavimleri yaşamışlardır (Diyarbekirli, Nejat 1972:32).

Yörük, diğer bir tanımla yaylak- kışlık arasında hayatını idame ettiren, temel olarak hayvancılık yaparak geçimini sağlayan ve kendine yetecek kadar tarımcılık yaparak yaşayan insan topluluğuna verilen addır diyebiliriz. Günümüzde, hem Anadolu'da hem de Rumeli topraklarında konar- göçer hayatı yaşayan Oğuz Türkleri vardır.

Yörükler yayla kültürünü benimsemişlerdir. Yazın serin olan yaylalara kışın ise ılık olan kışlıklarda dönüşümlü olarak yaşarlar. Yayla seçimi yapılırken hayvancılıkla uğraştıkları için yayladaki otlaklığın seçimi çok önemlidir. Sıcaklık da çok önemlidir. Sahil kenarlarında yani ılıman havanın olduğu alanlarda daha çok bulunurlar (Ak, Mehmet 2012:329).

XVI. Yüzyıllarında Yörük kelimesi göçebe anlamında kullanılmaktaydı. Daha sonraları Yörük kavramı gerçek anlamını yitirmiştir ve özellikle Batı Anadolu ve Güney Batı Anadolu dolaylarındaki oymaklara ''Yörük'' adı verilmiştir.

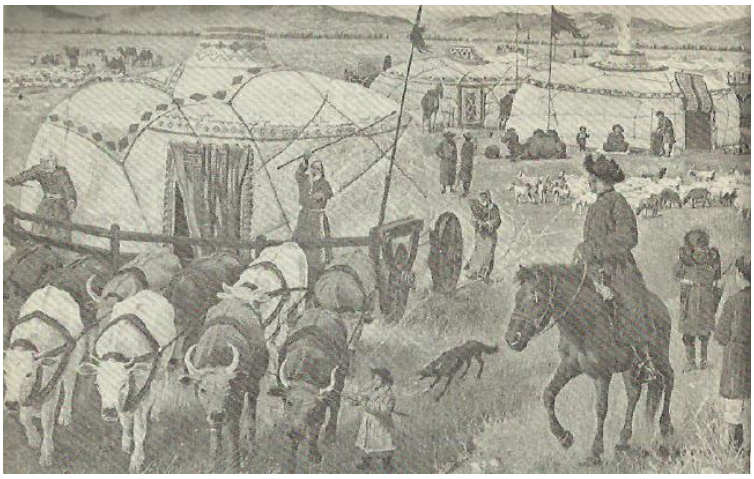
Türk, Türkmen, Manav, Yörük, Alevi, Tahtacı, Cebri ve Kızıl-Baş olarak adlandırılan topluluklar arasında hiçbir fark olmayıp hepsi Oğuz boyundan gelen Müslüman Türklerdir (Sakin, Orhan 2006:55).

3.1. Türkmenlerde Aile Yapısı ve Sosyo-Kültürel Yaşam Biçimleri

Yörüklerin aile yapısında hâkimiyet erkeklerdedir. Ancak erkekler eşlerinin düşüncelerine çok önem verirler. Aralarında tek eşlilik vardır. Geniş aile kavramı vardır. Çocuklar babalarıyla beraber yaşarlar. Ailelerin çocukları evlenseler bile 3-4 çocuk olana kadar babalarıyla beraber yaşarlar.

Göçebelik, yerleşik topluluktan (çiftçilikten) daha zor ve meziyeti fazla olan bir yaşam tarzıdır. Hayvanları yetiştirmek, ehlîleştirmek tarım yapmaktan daha çok emek ve tecrübe istemektedir. Hayvancılığı devam ettirebilmek için göçebe olarak askeri kabiliyetlerin artmasına, disiplinin oluşmasına ve fiziki yönden gelişmesine yardımcı olmuştur.

Konar-göçer yaşayış tarzını benimseyen Orta Asya Türkleri barınak olarak sabit mekân yapmak yerine seyyar olarak kullandıkları çadırları seçmişlerdir. Sürekli hareket halinde olduklarından dolayı çadırlarda kalmaları yaşam tarzlarına uygun bir seçenektir. Hayvan kıllarından yapılmış olan çadırlara çeşitli isimler verilmiştir. Orta Asya bölgesinde "çum" veya "kapa", değişik tipteki çadırlara ise" loçik" (Anadolu'da ise Alaçik) denilmektedir (Diyarbekirli, Nejat 1972:43).

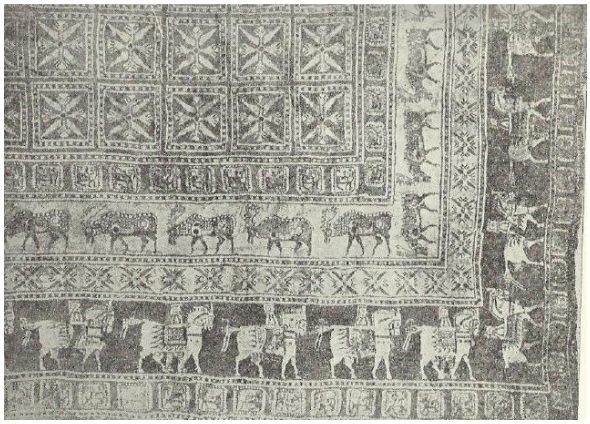

Şekil. 1. Türkmen Çadırı

(Diyarbekirli,1972.44)

Çadırların tabanlarına keçe ya da halı ile kaplamışlardır. Çadırların orta kısmını ise boş bırakmışlardır. Bu boşluğa semirden yapılmış olan üçlü ayak (saçayak) demir veya üst üste konulan taşlar yerleştirilmiştir. Kazanlar, göçebe kültürü için çok önemli eşyalardır. İçinde at, deve ve küçükbaş hayvan etlerini pişirmişlerdir.

Göçebe kültüründe kadınların ve kızların zamanlarının büyük bir kısmı keçe, yaygı yaparak veya tezgâhlarda halı, kilim dokuyarak geçmiştir. Dokudukları iplikleri ve renklendirmeleri kendi imkânları ile yapmışlardır. Halıcılığın ilk örneğindeki işleme, Orta Asya'daki dokuma sanatının ne kadar önemli değerler sahip olduğu görülmektedir. Türkmen kadınları keçelerden ve halılardan başka çeşitli heybeler yapmışlardır. Heybeler, hayvanların sırlarına bağlandığı gibi giyecekleri ve yiyecekleri muhafaza etmek için yapılmış olan heybelerde dokumuşlardır (Diyarbekirli, Nejat 1972:43).

Şekil.2. Türkmen Halısı

(Diyarbekirli,1972,122)

Türkmen kızları çeyiz olarak yünden yapılmış kilim, halı, cicim, heybe, çanta ve torba çeşitlerini çeyiz olarak kullanmışlardır. Türkmen düğünlerinde kızın çeyizlerine kadar fazla ise ailenin şerefi de düğünlerin de o kadar yüksek olur. Günümüzdeki çeyiz gelenekleri bu kültürden beslenmiştir.

Türkmenler yaptıkları halılar, kilimler veya heybeler üzerinde genellikle hayvan motifleri kullanmışlardır. Hayatları bozkırlarda geçmiş olan Türkmenler hayvan dünyasına çok bağlı kalmışlardır. Sanat eserlerin genelinde hayvan biçimleri üzerinde durmuşlardır. Dokumalarda keçelerde, kılıç saplarında, maşrapa kulplarında ve gövdelerinde, hayvan figürleri yer almıştır. Hayvanların birbirine saldırma sahnelerini defalarca işlemişlerdir.

3.2. Yörüklerde Geleneksel Kıyafetler

Toplumumuzda farklı giysi türleri farklı amaçlar için kullanılır. Giysiler günlük giyim, yabanlık, çalışmalık, bayramlık gibi isimler altında toplanır. İnsanlar, sosyal hayatta giyimini buna göre değerlendirir. Bayramlarda ve düğünlerde daha şık ve gösterişli elbise seçimi yaparken, iş hayatında hem şık hem de rahat edebileceği elbise türlerini seçer.

Düğün ve çeşitli törenlerdeki giysilerin özelliği, üzerlerindeki geleneksel motiflerdir. Bazı yörelerde ise yöreye ait malzemelerin kullanılmasıdır. Gelin ve damatların kullandıkları tören giysileri otantik motiflerle doludur. Gelinin ve damadın yanındaki aileler ve düğün veya törene gelenler de damat ve gelinin giysilerine uygun giyinirler. Pek çok bölgede törenlerde veya düğünlerde görevli olanlar ve sağdıç, bayraktar, delikanlı başı gibi görevler yüklenenler geleneksel kıyafetleri giyerler (Eren, Atilla 1998:308).

Oğuz Türkleri 11.yy'dan itibaren Orta Asya'dan Anadolu'ya doğru gelmişlerdir. Anadolu'da pek çok uygarlıklar kurulmuştur. Bizans İmparatorluğu bunlara en iyi örnek olur. Türkler bu kadar geniş bir kültürün içinde olmalarına rağmen Orta Asya kültürünü çok güzel korumayı bilmişlerdir. Bu koruma Türk kültürünün Bizans kültürü kadar büyük olduğunu gösterir.

Türkler, Anadolu'ya geldikten sonra Şamanizm kültüründen İslam dinine geçmişlerdir. Bu geçiş Anadolu'da yepyeni bir Anadolu kültürünü doğurmuştur.

1980'li yılların başına kadar Türkiye'de nüfusun büyük bir çoğunluğu kırsal kesimlerden oluşmaktaydı. Kırsal kesimde yaşayan grupların kökeni Orta Asya'dan gelen Türklerden oluşmaktadır. Kırsal kesimde yaşayan bu topluluklar kültür olarak hızlı bir değişim

yaşamamışlardır. Böylece çok eski olan yaşam, giyim ve sosyal kültürlerini korumuşlardır (Sürür, Ayten 1983:13).

Türkmenler, Selçuklu döneminde de Orta Asya'daki gibi bir giyim tarzını benimsemiştir. Bu tarzı benimserken bazı sosyolojik, ekolojik ve dinsel durumları göz ardı etmemişlerdir. İslami kurallar içerisinde ve günlük hayatta rahat edebileceği şekilde giyim tarzı oluşmuştur.

Günlük hayatta Türkmen kadını hiçbir şekilde geri planda kalmamıştır. Aksine inancını ve geleneksel yaşam tarzını birleştirerek kendine özgü kumaşlar ve dokumalar oluşturmuştur. Yörükler kırsal alanlarda daha çok kalın ve vücudu soğuktan koruyan giysileri tercih etmişlerdir. Merkeze yani kente yakın yerleşim alanlarında ise giysilerde daha gösterişli ve işlemeli kumaşlar kullanılmıştır. İpek, kadife ve atlas gibi kumaşlar buna örnek verilebilir. Süsleme olarak oya işlemeleri ve inci gibi daha naif malzemeler kullanılmıştır.

3.3. Türkmenlerde Giyim ve Aksesuarlarda Kullanılan Motifler

Desenler, genellikle topluluklardaki geleneklerin yansımalarıdır. Bu yansımalar topluluğun zevk anlayışını, dünya görüşünü ve dini yönden inançların oluşumudur. Daha sonra bu çizgiler o milletin sanatsal simgeleri haline gelir.

3.3.1. Bitkisel Motifler

Gerek doğada oluşum şekli gerekse stilize edilerek Türk Süslemesi motiflerinin en önemli çizgilerindendir. Bitkisel motiflerini Türkler, Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar bezeme çalışmalarında sürekli kullanmışlardır. Osmanlı Döneminde ise bitkisel motif çalışmaları zirveye ulaşmıştır (Şahintürk, Fatma 2007:26).

Şekil.3. Bitkisel Motifli Kumaş

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Ankara Etnografya Müzesi)

3.3.2. Geometrik Motifler

Geometrik motif, sonsuzluğu ifade etmektedir. İslam düşüncesinin sanata yansıması olarak değerlendirilmektedir. Kare, dikdörtgen ve eşkenar üçgenlerin kullanılmasıyla, ağ görüntüsü sağlayarak ezelden ebediyete yolculuğu vurgulamaktadır. Altı kollu mührü Süleyman iyi bir örnek teşkil eder.

Geometrik motifli çalışmalar Selçuklular döneminde çok fazla kullanmasına rağmen Osmanlı döneminde ise yavaş yavaş etkisini kaybetmiştir (Şahintürk, Fatma 2007:29).

Şekil.4. Mührü Süleyman

Kaynak: (Şahintürk, 2007, s.114)

3.3.3. Hayvansal Motifler

Bozkır sanatının en eski motiflerindendir. Motif içindeki hayvanların kendine özgü duruşları ve birbirleriyle mücadelesi görülmektedir. Aynı zamanda Uzakdoğu uluslarından etkilenerek efsanevi ve mitolojik hayvan biçimlerini stilize edilerek kullanılmıştır (Şahintürk, Fatma 2007:31).

Şekil.5. Mührü Süleyman

Kaynak: (Şahintürk, 2007, s.123)

3.3.4. Sembolik Motifler

Bir fikri ifade etmek ve temeli inanca dayanan sembolik ifadelerle gösterilen geleneksel motiflerdir. Ay yıldız, el motifi ve göz motifleri en çok kullanılanlardır (Şahintürk, Fatma 2007:31).

Şekil.6. Mührü Süleyman

Kaynak: (Şahintürk, 2007, s.111)

3.4. Türkmenlerde Giyim ve Aksesuar

Orta Asya Türkleri tabiatı bir güç olarak kabul etmişlerdir. Yer ve gök olarak 2'ye ayırmışlar, hava, su, ateş, toprak, dörtlüğünü hayatın döngüsünün bir parçası olarak kabul etmişledir. Kendilerini doğadan soyutlamışladır (Diyarbekirli, Nejat 1972:123).

Türklerin Anadolu'ya gelişleri ile İslamiyet'i seçmeleri aynı zaman dilimi içerisindedir. İslamiyet'ten önce Şamanizm'e inanmış olmaları İslamiyet'i seçtikten sonra Şamanizm'den kopmaları zor olmuştur. Orta Asya'da Çin'le münasebetlerini' de göz ardı etmemek lazımdır. Anadolu'ya göç eden Türkmenlerin bazıları eski inançlarını korumaya çalışmış bazıları da İslamiyet ile eski inançlarını harmanlamışlardır. Bu inanç değişiklikleri kıyafetin ve aksesuarların şekillerinde önemli yer tutar.

Eski Türk toplumunda dinsel ve düğün törenleri sosyal hayatın çok önemli bir parçasıdır. Bu törenlerde kullanılan çeşitli malzemeler üzerinde hareketli şeklinde hayvan motifleri yaygın olarak kullanılmıştır. Çeşitli kumaşlar ve keçeler üzerinde hayat ağacı deseni, hayvanların kavga halleri örnekleri görülmektedir. Sekiz kollu yıldızlar, hilal ve güneş formunda örnekler kullanılmıştır. Bölünme ve çoğalma motifleri' de yaygındır.

Uygur Türkleri Budizm dinine inandıklarından dolayı Budizm'de kutsal sayılan sekiz sayısından etkilenerek sekiz kollu yıldız desenini çok kullanmışladır. Daha sonra bu desen hatayı ve türevleri olarak stilize edilerek kullanılmıştır.

Selçukluların İslamiyet'i seçmelerine rağmen desen olarak hayvan ve insan desenlerini kullanmaya devam etmeleri dikkat çekmektedir. Daha sonraki dönemlerde organik ve geometrik desenler kullandıkları görülmektedir. Selçuklu sanatındaki kullanılmış olan çift başlı kartal, hayat ağacı, yıldız, Herakles düğümünü mükemmel şekilde kullanmışladır.

Selçuklu sanatlarında özellikle halı sanatında geometrik desenlerin zemin-desen ilişkisi olarak kufi, Rumi bulut, dört yön ve yıldız formlarında çok kullanılmış olup 14. Yüzyıl'dan sonra soyutlanmış kuş ve koruyucu hayvan desenleri kullanıldığı görülür (Kuru, Ayşin Deniz 2006:10).

Eski Türkmen giyiminin temel özelliği sanatın ve zevkin güzel bir barışım örneğidir. Kumaşından kesimine, işlenmesinden ipliğine, tokasından düğmesine ve tamamlayıcı aksesuarına kadar ele alındığında Türkmen kıyafetleri, uyum zarafet ve canlılık özellikleri ön planda kalır (Arseven, Celal Esad 1984:263).

Türkmen kadın giysilerini tek bir başlık altında incelemek imkânsızdır. Anadolu kadın giyimi, şehir giyimi, saray giyimi ve saray dışı giyimi olarak farklı kategorilerde incelemek daha doğru olur. Saray içindeki giyimlerde kadının saray içindeki konumuna göre, sokak giysilerinde ise kadının bekâr veya evli olduğu duruma göre kendine özgü özelliği vardır.

Anadolu'da bölgeler değiştikçe kullanılan giyimlerin ve aksesuarların motiflerin, boyalarında dokumalarında ve kesimlerinden farklılık gösterir.

Türkmen giysilerinin ana malzemesi kumaş olarak belirlenmesi gerekir. Türkmen kadınlarının kullandığı kumaşları genellikle kendi evlerindeki tezgâhlarında veya dokumacı esnaflarında üretilmektedir.

Türk kumaşları düz ve desenli olmak üzere iki grupta incelenir. Bu kumaşlar ipek, yün, pamuk, ipek-yün, ipek-pamuk olarak oluşmaktadır.

Düz kumaşlar içinde atlas, canfes, kadife, kutnu gibi ipekliler, çuha, sof gibi yünlülerdir. Atlaslar hem parlak hem de hışırtılı- canfesler ise mat dükümdü ve ince kumaş türlerindendir. Al canfes kumaşlar en geçerli olan kumaş türüdür.

İstife, kamha ve sandal gibi ipekli kumaşlarında gümüş veya altın tel kullanılmaktadır.

Çintemani, diba ve pelengi gibi kumaş türlerinde motifler ön planda olup motiflerin içi altın ve gümüş tellerle doldurulur.

İpek, pamuk ve yün karışımından yapılmış kadifelerin düzleri kadar kabartma şeklinde yapılmış nakışlarda ön plandadır. Giyimlerde düz kadife kumaşlar az kullanılır. Kaptanla, sırmayla veya dival işlemeyle zenginleştirilir.

Düz kumaşlar dikimden önce işlemecinin elinden geçer. İşlemeciler kumaşlarda genellikle altın veya gümüş tel, inciler, boncuklar ve pullardan oluşan malzemeler kullanmaktadır (Araz, Nehize 1980:4).

Anadolu'ya gelen ilk Türklerin giyinmek için kullandıkları sözcükler günümüzde de kullanılmaktadır. Don kelimesi dışa giyilen giysilerin tümüne denilir. Günümüzde don kelimesi kısa şalvar şeklinde giysidir.

Türkler Selçuklular döneminde boyları farklılık gösteren üzerinde çeşitli şeklinde işlemeleri bulunan (süslü boydan- örme yatay bant) boydan bele kadar iliklenebilen açılıp kapanabilen üst giysiler kullanılmışlardır.

Kaftanlar orta Asya'da kaba, çapan gibi isimler olarak adlandırılır. Diz altlarında ya da ayak bileklerine kadar boyları bulunur. Türk kaftanları akvadan yırtmaçlı olmazlar. Osmanlı dönemine kadar giyilmiştir. Dede Korkut hikâyelerin de ak ve al kaftanların adı geçer. Astarlı şeklinde olanlara Kapama, yünden yapılmış kaftanlara ise çekerek kapa denilmektedir.

Pantolonu ilk kullanan persler, İskitler ve hunlardır. Orta Asya'da pantolonlar deriden yapılmıştır. Eski Türklerde alta giyilen giysilere ‘’üm’’ adı olarak bilinir. Anadolu'da diz boyuna kadar ağı geniş olan don giymişledir.

Şalvar Anadolu kadınlarının yaygın olarak kullandıkları giysilerdir. Şalvarlar Türklerin Anadolu'ya göç etmeden öncede var olduğu bilinir. Bölgelere göre şalvar, dattiri, don çakşır, çintiyan, paça, dizlik ve topan don olarak çeşitli isimler altında kullanılmaktadır.

Göynek, gömlek olarak bilinir, doğrusu göynek'tir. Erkeklerde dizin üstünde olup belden aşağısı donun içine sokulur. Kadınlarda ise bileklerine kadar uzun giyilir. Bürümcükten dokunmuş olan göyneklere helali gömlek denilir. Yakalarına ve kol uçlarına çeşitli işlemeler yapılır.

Yörükler kendi kıyafetlerini kendi imkânları ile temin eder. Şehir hayatından ve endüstriden uzak bir hayat yaşayan Yörükler kendi kumaşlarını kendileri üretirler. Kumaştan başka ayaklarına giydikleri çorabı ve ayakkabılarını da kendileri üretirler. Başkalarına muhtaç olmadan yaşamak Yörükler için çok önemlidir.

Yörük kadınlar genellikle üç etek entari, bellerine kuşak, başlarına fes ve üzerine tülbent giymektedirler. Yazmalarını ve tülbentlerini kendileri işlemektedirler. Ayaklarına ise genellikle çarık giyerler. Erkeklerde ise; Zeybek dediğimiz kıyafetleri tercih ederler. Altlarına kısa zeybek donu veya uzun pantolon, üzerine ise yakasız gömlek ile beraber Yörük kadınlarının işlediği cepkenleri giyerler. Ayaklarına genellikle rahat edebilmeleri için çarık giyerler. Daha soğuk havalarda ise kendi hayvanlarının tüylerinden yapmış oldukları ‘’kepenek’’ giyerler. Akşamları çadırda altlarına da sererek soğuktan korunmuş olurlar (Gargi, Zeynep 2007:94).

Yörüklerde gündelik hayattaki giyim oldukça doğal ve sadedir. Bunun nedeni kullandıkları kumaşları kendilerinin üretmeleri ve kendilerinin dikmeleridir. Kıyafetlerin normal hayatta rahat edilebilecek, doğadan olumsuz etkilenmeyecek, inancına uygun şekilde giyilebilecek olması Yörüklerde giyimin temelini oluşturmaktadır.

Türklerin Anadolu’ya geldiklerinde kendilerine özgü kıyafet ve aksesuarları vardı. Bunları düğünlerde ve törenlerde kullanırlardı. Günümüze kadar Yörükler bu geleneksel kıyafet ve aksesuarlarını büyük ölçüde korumuşlardır. İklim şartları ve mahalli idareler kıyafetlerde ve aksesuarlarda bazı değişikliklerin yapılmasına sebep olmuştur. Günümüze kadar geden kadın giyimlerindeki aksesuarlar bazı bölgelerde sadeleşmiştir. Bazı bölgelerde ise kullanılan malzemeler ile çeşitlenmiş ve bugün farklı formlarda görülmektedir (Baysal&Kasap, 2008:255).

Orta Asya’daki Türkmenler boylar halinde yaşamışlardır. Her Türkmen boyu kendi boyunu daha güçlü bulmak için diğer boylarla sürekli mücadele içinde olmuşladır. Bu mücadele sonucunda Orta Asya Türkmenleri dini inançlarında, sanatında, kültüründe ve avcılık mücadelesinde olumlu yönde gelişmeler katmıştır. Bu mücadelenin sonunda sanatsal çizgisi içerisinde kullanılan motifler genellikle hayvan figürleri ve tabiat tasvirleri olmuştur.

Türkmen takılarının motiflerindeki farklılıkların görülmesi o takıyı kullanan Türkmen kadınının hangi boya mensup olduğu ve o boyun hangi inanca sahip olduğu belirlenmektedir. Bu yüzden her Türkmen boyunun kendine ait özgün motif ve kompozisyon anlayışı vardır. Türkmen boylarının kullandıkları farklı motiflerin hepsinde Türkmenlere ait üsluptan uzaklaşmadığı anlaşılmaktadır.

Orta Asya Türkmen takıların takılmasındaki temel amaç nazar, bolluk bereketlilikle ilgili unsurların yayında Şamanizm’den etkilenerek inancın ve düşüncenin sembolik anlamları ifadesidir.

Orta Asya Türkmen kadınlarının kullandıkları takılar kadının medeni halini belirtmektedir. Türkmen kadınının başına, boynuna ve saçın takıları takılarıyla bekâr, evli, dul, hatta yaşlı olduğunu anlayabilmek mümkündür. Örnek verilecek olursa Türkmen kadınlarının başlarına taktıkları ‘’eğme’’ takısı evli kadınların düğün ve törenlerde taktıkları taç şeklindeki başlıktır (Türkmen, Nalan 2006:254).

Şekil.7. Eğme

Kaynak: (Türkmen, 2006, 624)

Bilezik ve yüzükler orta Asya Türkmen Kadın takılarının en dikkat çeken takılarıdır. Bileklikler genellikle çift olarak sağ, sol bilekliklere takılan ağır takılardır. Yaklaşık gramları bir kilogramdır. Bileziklerin genişlikleri goşma olarak bölümlere ayrılır. İkili olarak başlar sekizli goşmalar da vardır.

Yüzük olarak genellikle el gülleri kullanılır. Bereket getirmesi için yeni gelinler parmaklarına takarlar. Hızlı üremenin sembolü olan kurbağa sembollerine rastlanır.

Şekil.8. Bilezik ve Köklü Yüzük

Kaynak: (Türkmen, 2006, 626)

Genç kızların başlarına taktıkları kumaştan yapılmış olan takke üzerine taktıkları saçaklı tepelik törendeki kubbe şeklindedir (Türkmen, Nalan 2006:254).

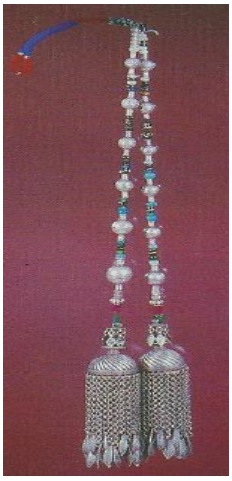
Şekil.9. Cupba

Kaynak: (Türkmen, 2006, 624)

Genç kızlar ile evli kadınlar arasında kalmış olan ve yeni serpilmeye başlamış kızların başlarına taktıkları takının adı ise ‘’ silsile’’dır.

Türkmen kadınları saçlarına çok büyük özen göstermişlerdir. Genelde uzun saç kullanmışladır. Uzun saçlara küçük gümüş paralar, ziller, zincirler, boncuklar ve püsküller takmışlardır. Kullanmış oldukları saçların şekilleri Türkmen kadınının sosyal statüsünü göstermektedir.

Türkmen kadınlarının çocuk sahibi olma isteği ve ailesinin bereketli olması için taktıkları ‘’asık’’ kolyelerde kullanmışlardır. Uzunluğu yaklaşık 50- 60 cm civarında olan saç bileklerine taktıkları gibi saçlarını uzun göstermek için saçlarına tutturdukları takıya ‘’saçlık’’ denir.

Şekil.10. Saçlık

Kaynak: (Türkmen, 2006, 624)

Orta Asya Türk kadını göğüs takılarına ayrı bir önem verirler. Göğüs takıları olarak "teke, göklen, nohurlu" takılarını kullanırlar. Günlük kullandıkları göğüs takısının adı ise ''gül yaka''dır. Ortalama çapları 5- 15 cm arası değişen takılardır. Takıların uçlarına halka ile küçük parçacıklar kullanılarak zenginleştirilmiş, metallerin üzerinde genel olarak akik taşı kullanılmıştır. Serpeli ve saçaklı olmak üzere iki gül yaka takıları vardır.

Boyun bileziği ve ya boyun çemberi olarak bilinen genellikle törenlerde takılan ''bukav'lar'' kullanılmıştır.

Şekil.11. Bukav

Kaynak: (Bayındır, 2005,s.55)

Türkler Orta Asya'dan Anadolu'ya göç etmeden önce Orta Asya Bölgesinde maden işlemeciliği sanatı çok önemli bir boyuttadır. Stilize edilmiş hayvan figürleri maden sanatında en önemli karakteristik özelliğidir. Demirden, bronzdan, altın ve gümüş madeninden çok önemli takılar ve eserler ortaya çıkarmışladır.

Türklerin Anadolu'ya göç edip İslamiyet'i seçmelerinden sonra İslam Kültürünü paralel figürler kullanmışladır. Göç ettikleri bölgenin yöresel motifleri ile kendi kültüründeki motifleri çok iyi bir sentezle harmanlamışlar ve Selçuklu döneminde de çok seviyeli bir maden sanatı görülmüştür.

Yörük kadınların aksesuarlarındaki malzemelerde çeşitlilik ve derinlikler vardır. Metallerde altın, gümüş ve çeşitli madenler, taşlarda; boncuklar, düğmeler, bitki tohumları, pullar, deniz kabukları, ağaç parçaları, kuş tüyleri bulunmaktadır.

Yörüklerin giydikleri giysiler kültürlerinin bir parçasıdır. Giysi üzerinde kullanılan ipler, dokunmuş olan kumaşlar kendilerine özgü bir karakterdedir. Kumaşları dokudukları ipleri de kendileri yaparlar. Boya olarak kökboyası kullanırlar. Kadınlar 'üç-beş entari' ve paçası sıkıştırılmış 'don' giyerler. Bu kıyafetlerinin üstlerine aşağıya kadar inen gömlek, sırt tarafı işli hırka ve bele bağlanan şal türünden kuşak gibi giysiler kullanırlar. Erkekler, başlarına fes veya sarık, bellerine kuşak, kuşak arası silahlık, sırtlarına ise kebe veya salta giyerek yerleşik köylülerden farklılık gösterirler.

Türkmenler Anadolu'ya gelirken Orta Asya'daki takı kültürünü de beraberlerinde getirmişlerdir. Türkmen takı kültüründe en çok baş takıları bulunmaktadır. Baş takılarında songuç ve tüy kullanılır. Günümüz Anadolu Yörüklerinde daha çok kolyeler kullanılır. Kolyelerde güzel koku yayması amaçlanarak kokulu çiçekler kullanılır. Bu gelenek Orta Asya kültüründen gelmektedir.

Türkmen ve Yörük takılarını genel olarak 5 ayrı grupta incelenebilir.

- Geleneksel törenlerde kullanılan takılar
- Günlük hayat içinde kullanılan takılar
- Süsleme için kullanılan takılar
- Yatırım amacı için kullanılan takılar (Tansup, Sabiha 1986:13).

Süslenme için kullanılan takılardan biri olan "**gagaklı takı**" metal ağırlıkta olup, madeni gümüştür. Metal parçalar kanca yardımı ile birbirlerine tutturulur. Kanca şeklinde olmaları takının rahat kullanılması ve çıkarılmasını sağlar. Genellikle iki veya üç gagak'tan oluşur. Ortalarında portatif süslemeler bulunur (Tansup, Sabiha 1986:16).

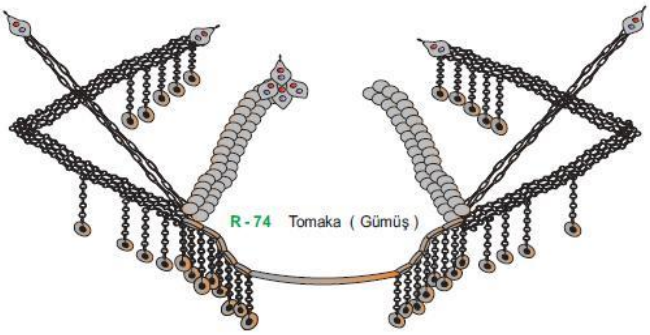

Şekil.12. Gagaklı Kolye

Kaynak: (Tansuğ,1986,15)

Gümüş madeninden yapılmış olan "**zülüflük**" takıları ise genellikle törenlerde takılır. Üç kancadan oluşur. Üzerinde üç adet muska şeklinde üç metal bulunur ve üst tarafları kancalıdır. Yan taraflarında bulunan üç sıra zincir birbirlerine tutulmasını sağlar (Tansup, Sabiha 1986:16).

Genellikle özel sipariş ile yapılan "**tomaka**" ların madeni gümüştür. Çene altından başlayarak yanak tarafından dolanıp başın alın tarafında kancalanır. Tomaka takıları başa örtülen kısa al bezine tutturulur. Madeni gümüş olmayan tomakalara ise "ilmeçel" adı verilir (Tansup, Sabiha 1986:16).

Şekil.13. Tomaka

Kaynak: (Mukadder Aksoy, Derleme, 2004 Aydın, s. 61)

"**Yanak Döven**" takılar ise baş kısımdan başlayarak fesin yan taraflarından sarkıtılan, yuvarlak, üçgen ve farklı semboller şeklindeki parçaları zincir ve boncuklarla birbirine tutturulan baş takılarıdır. Hareket halinde iken başın sallanması ile beraber takının yanaklara değmesinden bu adı almıştır (Şahintürk, Fatma 2007:14).

Şekil.14. Yanak Döven

Kaynak: http://www.furkankilic.com/p/asm1/f_taki_4.htm 12.12.2012

3.4.1. Bedene Giyilen Kadın Giysileri

3.4.1.1. İpekli Göynek

El tezgâhlarında ipek kumaştan dokunmaktadır. Tezgâh boyları dar olduğu için küçük parçalar halinde dokunur. Kumaşlar parçaların birleşmesiyle oluşmaktadır.

Giysinin yakaları yuvarlak ve yırtmaçlı şekildedir. Kolları ise uzun ve kare kol şeklindedir. Giysinin boyu genellikle diz altına kadar devam eder. Uçlarındaki işlemelere "yen" adı verilir (Etikan & Çukur, 2011:6).

Şekil.15.Yen işleme

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

Şekil.16. Entari

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

Şekil.17. Yen İşleme

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

3.4.1.2. Üç-beş Entari

Çitareden yapılan uç kısımları genellikle siyah taşlı olup, kol yenleri dilimli üç etek türündedir (Ünal, Gülsen Demir Serdar 2005:60).

Giysinin yakası V şeklindedir. Entarinin ön ortası genellikle açıktır. Bir çengelle veya düğmeyle iliştirilir. Omuzlar dikişsizdir. Kollar uzundur. Giysi astar ile geçirilmiştir. Giysinin boyu diz veya bilek arasındadır (Pamuk, Beyhan 2001:30).

Üç-beş entarinin uç kısmında çeşitli işlemeler yapılır. Kıvrımlı olanlara "suyolu", uç kısımlarındaki yuvarlak şeklindeki işlemelere ise "harç kaytan" denilmektedir.

Üç-beş entari yöresel kadın kıyafetidir ve özel günlerde giyilir. Üç-beş entari yedi kattan oluşmaktadır. Ayağa önce top don giyilir. Top donun diğer adı ayakkabılıktır. Top donun üzerinde yöresel işleme olan yaneşler vardır. Üzerine elbise şeklinde olan uzun kollu ipek entari şeklinde gömlek giyilir. Üç-beş entari giyildikten sonra üzerine kuşak bağlanır. Bu kuşak yünden yapılmıştır.

Şekil.18. Üç-beş Entari Kol Ucu İşlemeleri

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

Şekil.19. Üç-beş Entari Ön Görünüş

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

Şekil.20. Üç-beş Entari Arka Görünüş

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

3.4.1.3. Göğüslük

Önceki dönemlerde iç çamaşırları olmadığından dolayı vücudun önünü kapatmak için kullanılmıştır. Üzerine takılan altınların daha güzel görünmesini sağlamak ve üç-beş entarinin kirlenmesini önlemek için de kullanılır. Çoğunlukla lacivert ve bordo renklerden oluşan, düz kadife kumaştan dikilir. Üç-beş entarinin üzerine ön kısmı kapalı olacak şekilde bağlanarak kullanılan kıyafettir. Göğüslüğün üzerine 40-50 tane küçük altından oluşan altın kolye takılır. Dizinin aralarına nazar boncuğu kullanılmıştır. Önceki dönemlerde parfüm yerine karanfil dizisi takılmaktaydı (Demir & Ünal, 2005:60).

Şekil.21. Göğüslük

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

Şekil.22. Göğüslük

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

3.4.1.4. Don

Elbise altına giyilen don, beyaz patiskadan dikilir. Bol ve dökümlü bir görünümü vardır. Kasıktan bağlanır. Ağı oldukça geniş olup ayak bilekleri büzgülü olarak giyilir. Diğer adı ayakkabılıktır.

Giysinin boyu, diz ile bilek arasında olup dökümlü bir görüntüsü vardır. Paçaların uçlarına lastik bağlanmaktadır. Kök boya ile renklendirilir. Yerel dokuma üzerine işlenen ve yöresel adı 'yaneş' olan don ayakları ile aplike edilir (Demir & Ünal, 2005:61).

Şekil.23. Don

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

3.4.1.5. Bel Kuşağı

Yünden yapılan değişik renklerle boyanmış üç-beş entarinin üzerine bağlanarak arkadan sarkıtılan giysidir. Üç-beş entarinin üzerine kuşak denilen kemer takılır. Yörük kuşağı olarak da bilinir. Bel kuşağının arkasına nazara karşı korunmak için bez üzerine çeşitli nazar boncuklarından oluşan ve uçlarına gümüş parçalar ile tamamlanan nazarlıklar takılmaktadır (Demir & Ünal, 2005:60).

Şekil.24. Bel Kuşağı

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

Nazarlık, kadınların giysilerinin arka tarafına taktıkları süstür. Genellikle artık koyu retken kumaşlardan yapılır. Üzerlerindeki yama denilen ek kumaşlar ile oluşur. Aralarına muska ve gül şekilleri verilerek süslenmektedir. Muska şeklindeki kumaşların içine kişileri nazardan korunmasını sağlamak için çeşitli kokulu tohumlar konulmaktadır. Nazarlıkların altında boncuk taşlar kullanılır (Yıldırım, Hasan Çokder Başkanı).

Şekil.25. Nazarlık

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

3.4.1.6. Yaneş İşleme

Alta giyilen donun dışa bakan her iki yanına işlenir. Ölçüleri genellikle 40x50 cm boylarındadır. Pamuklu yüzey üzerine has ipekten yöresel motifler işlenerek yapılır. Kullanılan renkler genellikle kırmızı, lacivert, sarı ve yeşilin çeşitli tonlarıdır (Etikan & Çukur, 2011:6).

Top don olarak bilinen üç-beş entarini altına giyilerek şalvar üzerine eklenerek yapılan el işidir. Yapıldıktan sonra bir daha yıkanmamaktadır. Don yıkanacağı zaman yaneşler çıkartılır. Top don üzerine kullanıldığı gibi pano olarak ve havlu üzerlerine de işlenir. İpek ya da pamuk dokuma üzerine kök boyadan yapılmış ipek ipliklerden yapılır (Yıldırım, Hasan Çokder Başkanı).

Yaneş'lerin yapımı için 70*40 cm ölçülerinde ipekli ya da pamuklu bez kullanılır. Bezin üzerine şekiller iğne ile işlenir. Şekillerin içi kökboyasından yapılmış olan ipek ipliklerle doldurulur. Yaneşler de genel olarak yöresel ağız ile bilinen et kırmızısı, bayrak kırmızısı,

bordo, yeşil, mor, hardal, siyah ve beyaz renkler kullanılır. Desenler kare şeklindedir. Bunlara "tabak" adı verilir. Bir yaneş üzerinde dört adet tabak bulunur ve iki sıra halindedir. İki motifi birbirinden ayırmak için farklı desen yapılır. Tabaklar arası ilk önce boş bırakılır, desenler tamamlandıktan sonra boş bırakılan yerdeki dikey iplikler kırılır ve araları sarılır. Farklı renk ve desende yapılan bu işlemeye "su" adı verilir. Yaneş işlemelerinde kırma işlemi çok dikkat edilmesi gereken husustur. Koca ve deli tülbent, alma yarim, ensesi yeşil, aydınlı, koca bılla, çakıcı, dalgan yaprağı, çakır çiçek ve hünkar isimleri adında yaneşler vardır (Yıldırım, Hasan Çokder Başkanı).

Şekil.26. Yaneş İşleme

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

Şekil.27. Yaneş İşleme

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

Şekil.28. Yaneş İşleme

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

Şekil.29. Yaneş İşleme

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

3.4.2. Bele Bağlanan Kadın Giysileri

3.4.2.1. Önlük

Dikdörtgen şeklinde kareli kumaştan hazırlanır. Belden geçirilerek vücudun arka tarafından bağlanır. Yünden veya kıldan yapılmaktadır (Demir & Ünal, 2005:61).

Önlük üzerine karanfiller dizi yapılarak takılır. Bu karanfillerin takan kişiyi nazardan koruduğuna inanılır. Yeni doğum yapmış anneler de bu diziyi kullanırlar. Çocuğun bu kokuya alışması sağlanır. Anne çocuğundan uzaklaştığında çocuğun yanına bu kolye konularak annesinin yakınında olduğu inandırılır. Buna "anne kokusu" da denir (Yıldırım, Hasan Çokder Başkanı).

Şekil.30. Önlük

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

3.4.2.2. Gümüş Kuşak

Üç-beş entarinin veya elbiselerin üzerine takılır. Gümüşün çeşitli tekniklerle işlenmesiyle ve gümüş başlıklarına renkli taşlar kullanılmasıyla elde edilir. Başlıkların alt tarafına zincirler yerleştirilir. Bu başlıklar kumaşın kısa kenarına işlenmektedir (Pamuk, Beyhan 2001:30).

Şekil.31. Gümüş Kuşak

Kaynak: (Hasan Yıldırım, Çomakdağ Köyü, Milas)

3.4.3. Başa Bağlanan Giysiler

3.4.3.1. Tura

Basma veya pamuklu kumaştan dokunmaktadır. Dikdörtgen şeklindedir. İki kısa kenarı dikilerek başın üst kısmına kesilerek toplanır. Altın paralar birbirine yakın şekilde 33 adet olarak dizilir. Çene altından bir şerit geçer. Bu şeride "sakındırak" adı verilir. Sakındıraklar parlak pullar veya renkli taşlarla bezenir. Durumu iyi olan aileler kumaş yerine yaklaşık yirmi adet altın kullanırlar (Demir & Ünal, 2005:59).

Şekil.32. Tura

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

Şekil.33. Tura

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

Şekil.34. Tura

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

3.4.3.2. Askılı Tura

Yeni evlenen genç kızların taktığı bir takıdır. Takkenin üst kısmından aşağıya doğru on beş sıradan oluşan kahverengi boncuklar dizi halinde sarkıtılır. Boncuklara 20'lik altınlar takılır. Gelinler bu askılı turayı dört- beş sene geçtikten sonra çıkartıp yerine tura takarlar (Demir & Ünal, 2005:59).

Şekil.35. Askılı Tura

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

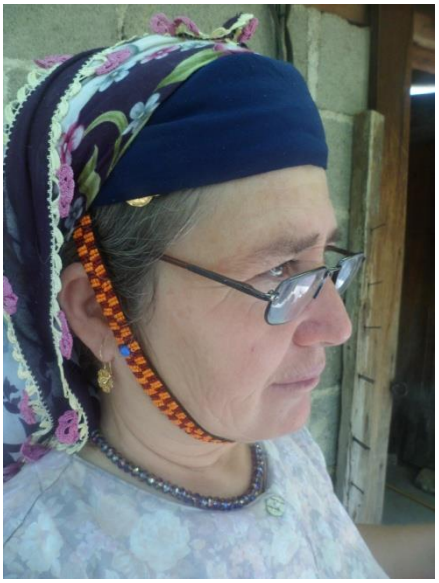

Şekil.36. Askılı Tura

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

3.4.3.3. Kollu

Takkenin üstüne turalar dışta kalacak şekilde ipek krepten sarılan banttır. Bordo ve mavi renktedir. Uçlarında nazar boncuğuyla beraber işlenen ve "hoya" adı verilen işlemeler vardır (Demir & Ünal, 2005:60).

Şekil.37. Kollu

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

Şekil.38. Kollu

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

3.4.3.4. Mevsim Çiçekleri

Başın muhtelif yerlerine yukarıda saydığımız süslemeler kullanıldıktan sonra mevsim çiçekleri, zeytin ağacı dalı ve fesleğen gibi süs bitkileri takılır. Nazara karşı iyi geldiğine ve sağlık açısından faydalı olduğuna inanılır (Demir & Ünal, 2005:60).

Şekil.39. Mevsim Çiçekleri

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

Şekil.40. Mevsim Çiçekleri

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

3.4.3.5. Çemperi

İpek kumaştan üretilir. Yaklaşık ölçüleri 120*120 olan ve turaların üstüne takılan başörtüsüdür (Etikan & Çukur, 2011:7).

Şekil.41. Çemperi

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Çomakdağ Köyü, Milas)

3.4.4. Ayağa Giyilen Giysiler

3.4.4.1. Patik

İki veya beş şiş kullanılarak yün iple örülen ve değişik renk ve desenlerden oluşan ayak giysisidir (Pamuk, Beyhan 2001:35).

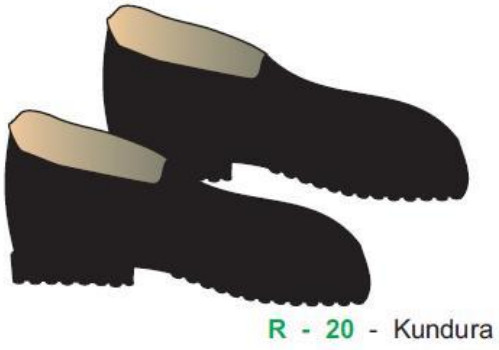

Şekil.42. Patik

Kaynak: http://leventtanriverdi.com/tr/geleneksel_yoresel_kiyafetler.aspx 12.12.2012

3.4.4.2. Ayakkabı

Bölgesel adı kundura olarak geçen ayakkabıların içi ve dışı deriden yapılmıştır. Taban kısmındaki kösele kısmı kalındır. Coğrafi yapıya uygun olarak kullanılan malzemenin erken bozulmaması ise iyi bir işçilik gerektirir (Demir & Ünal, 2005:61).

R - 20 - Kundura

Şekil.43. Ayakkabı

Kaynak: Aksoy, 2004,26

3.4.5. Erkek Giysileri

3.4.5.1. Başa Takılanlar

3.4.5.1.1. Fes

Narçiçeği ve bordo renkte olup üzerine iğne oyalı "kefiye" sarılır. Püsküller arkadan sarkıtılır. Bazı feslerde püskül sarkıtılmaz. Fes, yağlık türü bezler kullanılarak zenginleştirilir (Demir & Ünal, 2005:61).

Şekil.44. Fes

3.4.5.2. İçe Giyilen Giysiler

3.4.5.2.1. Bürümcek-Yüzünakma Gömlek

Krem renkte olup uzun kolludur. Kollarında iğne oyaları bulunmaktadır. Yakasız ve yirik-düğmeli bir gömlektir. İpek, saf olarak kullanılırsa bürümcek adı verilir. Eğer ipek-iplik karışımı kullanılırsa 'yüzünakma' adı verilir (Demir & Ünal, 2005:62).

Şekil.45. Bürümcek Gömlek,

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Milas)

Şekil.46. Bürümcek Gömlek,

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Milas)

3.4.5.3. Üste Giyilen Giysiler

3.4.5.3.1. Cepken

Mavi çuha üzerine siyah kaytan veya sıvama iş kolları açık ve arkadan sarkmaktadır. Bazılarında düğmeleri "camadan"ın kollarına tutturulur (Demir & Ünal, 2005:62).

Şekil.47. Cepken

3.4.5.3.2. Camedan

İki türü bulunmaktadır. Önü açık olup aynı renktir ve işleme bulunmaktadır. Camedanın önü iliklenmez. İçe mutlaka kavuşturma giyilir. Diğeri çuha kumaştan yapılmış olan, mavi veya siyah renktedir. Üzerinde siyah kaytan işlemesi bulunur. Çapraz şekilde iliklenir. Sadece göğüs kısmını örter (Demir & Ünal, 2005:62).

Şekil.48. Camedan

Kaynak: http://www.nuveforum.net/attachments/32547d1249069299-camedan.jpg 12.12.2012

Şekil.49. Camedan

Kaynak: (Sinan Şiveroğlu, Milas)

4. Sonuç

Türk toplumu yüzyıllar boyu zengin bir giyim kültürüne sahip olmuşlardır. Bu zenginlik, giyim biçimlerinde olduğu kadar giyimde kullandıkları malzemeleri ile kendini gösterir.

Anadolu topraklarındaki farklı medeniyetler, Anadolu'nun zengin geçmiş tarihi, Orta Asya kültürünün etkisi, başka kültürler ile olan temaslar Anadolu giysilerinin çeşitliliğinde ve zenginliğinde önemli rol oynamıştır.

Anadolu insanının düğün ve törenlerde kullandığı kıyafetler ve başlıklar bölgeye göre değişiklikler gösterir. Bu değişikliklerin nedeni bölgesel gelenek kültürü, bireylerin estetik anlayışı ve iklim şartları ve tarihi süreçlerdir.

Türkmenler günlük giysilerinde genellikle hayvansal ürünlerden yapılmış olan yün iplik kullanmışlardır. Doğa koşullarına ve ağır yaşam şartlarına karşı koyabilmek için vücutlarını

koruyacak şekilde olmasına dikkat etmişlerdir. Tören giysilerinde ise ipekböcekçiliğinden elde ettikleri ipek kumaş kullanmışlardır. İpeği kendi tezgâhlarında dokumuşlar ve kumaşı renklendirmek için kök boyadan faydalanmışlardır.

Türkmen kadınların kullandıkları aksesuarlar kişiyi tanımlayıcı, giydiği elbiseyi tamamlayıcı ve kendini kötülüğe karşı koruyucu sembolik anlamlar taşır. Aksesuarlarda kullanılan renk, biçim ve aksesuarların üstünde kullandıkları taşların doğaüstü etki yarattığına inanılır. Baş takısı olarak kullanılan turalar kişinin ne kadar süre önce evli olduğuna yardımcı olur. Kullandıkları bitkisel kökenli aksesuarlar ise hem nazardan korunmak için hem de güzel kokmak için takılır.

Yörüklerde tören giysilerinde giyilen üç-beş entariler ve kadife kumaştan yapılan bindallılar kullanılır. Giysilerin üzerinde çoğunlukla işlemeler bulunur. Bu işlemeler yöresel olarak farklılık gösterir.

Kadın iç giyiminde içlik ve don şalvar kullanılmıştır. Donların dış yanlarına bölgeye özgün olan yaneş işlemeler kullanılmıştır. İşlemede kullanılan bütün malzemeler bölgede temin edilip kullanılmaktadır.

Baş süslemede kullanılan mevsimsel çiçekler çok dikkat çekmektedir. Köyde yaşayan Yörüklerin bahçelerine diktikleri çiçekleri nazardan korunmak ve güzel kokmak için kullanmaktadırlar.

Küreselleşmenin etkisiyle insanlar görüntü açısından kendi kültürlerinden yavaş yavaş uzaklaşmakta ve tek tip bir kültüre bürünmektedir. Bu hızlı değişim toplumun kültürüne sahip çıkmada zorluk çektiği görülmektedir.

Geleneksel giyim üretim açısından uzun sürdüğünden bu geleneksel giyimin yerini günümüzde fabrika işi tekstil ürünleri tercih edilmektedir. Seri üretimin daha ucuz olması tüketimin daha çok tercih edilme sebebidir.

Sonuç olarak bir toplumdaki kültürün etkili ve güçlü olabilmesi için o kültürün geçmişten günümüze kadar olan süre içinde fazla değişmemesi gerekir. Kültürün zengin olması başka kültürler tarafından tanınması açısından da önemlidir. Türkmen ve Yörük kıyafetleri geleneksel çizgisini ve kültürünü korumayı başarmış ve birçok sanata ve sanatçıya ilham verecek şekilde güçlü ve özgündür.

Kaynakça

Kitaplar

Ak, M. (2012). *Antalya'da Yörükler ve Yörük Kültürü***.** Antalya: Avcı Ambelajı.

Arseven, C. E. (1984). *Türk Sanatı,* İstanbul: Cem Yayınevi.

Beşirli, H. ve Erdal İ. (2008). *Osmanlıdan Cumhuriyete Yörükler ve Türkmenler,* Ankara: Phoenix Yayınevi.

Demir, G. ve Ünal S. (2005). *Ege'de Bir Köy Çomakdağ Kızılağaç Üzerine Sosyal ve Kültürel Bir Değerlendirme,* Muğla: Milas Kaymakamlığı.

Diyarbekirli, N. (1972). *Hun Sanatı,* İstanbul: M.E.B Yayınevi.

Duncan, J. (1998). *Antique Jewellery*, England: Shire Yayınevi.

Eren, A. (1998). *Anadolu Giysi Kültürü,* Ankara: Dumat Ofset.

Eröz, M. (2006). *Yörükler,* İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Murray, B. (1992). *Jewelry Making,* America: Lark Books.

Özder, L. **(**1999). *İç Anadolu Bölgesi Geleneksel Kadın Başlıkları,* Ankara: Ekip Grafik.

Sakin, O. (2006). *Anadolu'da Türkmenler ve Yörükler,* İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Sürür, Ayten, (1983). *Ege Bölgesi Kadın Kıyafetleri,* İstanbul: Ak Yayınları.

Türkmen, N. (2006). *Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Sanatı ve Kültürü,* Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Yayınlanmış Tezler

Berk, A. (2006), *Seçilmiş örneklerden Bulgaristan ve Türk Geleneksel Giysi Yapılarının ve Kumaşlarının Karşılaştırılması,* İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Demirel Akgül, N**.** (2008). *Hazır giyim ve Ismarlama Giyim Müşteri Profilinin Karşılanması,* Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Batı Üniversitesi.

Gargi, Z. (2007). *Ege Bölgesi Geleneksel Kadın Giyiminde Bel Aksesuarları*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Kılınç, N. (2010). *Antalya Yöresi Yörük Fıkraları Üzerine Bir Araştırma,* Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Kuru, A.D. (2006), *Geleneksel Motiflerin Kimliklerini Kaybetmeden Yeni Tasarımlara Dönüşmeleri,* İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi.

Pamuk, B. (2001). *Muğla İli Milas İlçesi Çomakdağ Köyleri Geleneksel Kadın Giysileri ve Çağdaş Tasarımları,* Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Şahintürk, F. (2007). *Anadolu Takılarındaki Motifler ile Tunus Takılarındaki Motiflerin İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Yıldız Öztaş, G. (2005). *Beypazarı İlçesi Karasar Beldesi Kadın Giysileri* Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Ünal, A. (2004). *Türkiye'de Örtünme Anlayışı Üzerine bir Araştırma,* Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Dergiler

Araz, N. (1980), *Sanat Dünyamız,* İstanbul: Yapı Kredi Bankası Yayınları.

Tansuğ, S. (1986). *Geleneksel Köylü Takıları ve Başlıkları,* İstanbul: Türkiye'miz Dergisi.

Aydın, Ö. (2012). *Giyim Kültürü,* Dünden Bugüne Antalya, Antalya: Antalya Valiliği.

Kongrede Sunulan Yayınlar

Baysal, H., Kasap, D.ve Kurt, V. E. (2008), *Halk Giyim Kültüründe kadın Başlıkları (Isparta Örneği) Halk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme,* Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Eskişehir Osmangazi Üni. Eskişehir: Yayın No:146.

Çukur, T. ve Etikan, S. (2011). *Kırsal Turizm faaliyetlerinin Çomakdağ-Kızılağaç köyü El sanatları üzerine Etkisi,* Bilimsel Makale, Isparta: S. Demirel Üniversitesi.

Tezcan, M. (1983). *Giyim Olgusuna Sosyo-Kültürel Bakış ve Türlerde Giyim*, Makale, Ankara: Ankara Üniversitesi E.B.F Dergisi.

Erişim Web Sayfaları

www.cerkezforum. com/dünyatarihi/46205-giyim-kusam-tarihi.htm 02.05.2012.

http://www.gozdebindalli.com 12.12.2012.

http://www.bindallici.com/Urunler.aspx?altkatid=19 12.12.2012.

http://allegrosilver.com/index.php?&Kid=31&Sr=0&Baslan=2 12.12.2012.

http://www.fotokritik.com/648381/gumus-hizma 212.12.2012.

http://www.globalpiyasa.com/GTSirketUrunDetay.aspx?cID=fb7b9c6b8385f9f4295f0f9cd83e18d0&UrunID=5688 12.12.2012.

http://www.modadekorasyon.info/yeni-sezon-hal-hal-modelleri.html/yeni-sezon-altin-hal-hal-modelleri 12.12.2012.

http://www.furkankilic.com/p/asm1/f_taki_4.htm 12.12.2012.

http://leventtanriverdi.com/tr/geleneksel_yoresel_kiyafetler.aspx.

http://www.nuveforum.net/attachments/32547d1249069299-camedan.jpg.

Ana Britannica Ansiklopedisi, C:9, Ana yayıncılık, 1986-1988, s.479.

Yıldırım, H. ÇOKDER Başkanı.

Energy: Key to the EU-Turkish Relations?

Ali AYATA[1]

Abstract

The European Union, which has a significant percentage in world energy market, is the first with imports and second with consumption on the earth. In the current situation, the EU meets only half of the primary energy consumption and supplies the remaining half from foreign sources. This is a threat to the security of energy supply, which forces the EU to develop a common energy policy. Since EU's establishment, the energy policy of the Union has developed in parallel with the economic development and the last wave of enlargement in 2007. The factors that affect the energy policy of the union are: Increasing in demand for energy because of growing population and growing economy in that enlargement, single market not yet completed and domestic production is not enough. The issue of this work concerns the European Union's need for Turkey to provide energy security and diversify its energy supply. However, the question of how Turkey's EU membership will affect the energy supply security of the Union is also covered in this context. Turkey, where is between the EU is one of the world's largest energy consumers with the Middle East and the Caspian Region, where the world's most important energy reserves, will examine the impact of the European Union's energy supply security as an energy corridor.

Keywords: EU, Turkey, energy, transit country

JEL Codes: P18, P28, Q4

Energie: Schlüssel Zu Den EU-Türkischen Beziehungen?

Zusammenfassung

Einer der höchsten Energieverbraucher der Welt fehlt der EU an eigenen Energiequellen. Mit der Erweiterung 2007 hat sich die Abhängigkeit der EU vom Energieimport dramatisch erhöht. Unbeschadet seiner Bemühungen zur Steigerung der Energieproduktivität ist die EU immer noch ein Energieimporteur. Neben der erhöhten Importabhängigkeit ist auch die Abhängigkeit von nur einem Lieferanten für die EU ein echtes Problem. Die strategischen Ressourcen können sich im Idealfall im nationalen Besitz befinden, wahrscheinlicher besteht jedoch ein direkter bzw. indirekter Zugang. Ist dieser nicht ausreichend, wird es folglich mittel- bis langfristig zu einer verstärkt aggressiven Außenpolitik

[1] Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ali.ayata@bilecik.edu.tr

führen. Im Kontext der Schwarzmeerregion, über die einige Haupttransportrouten für Öl und Gas vom Kaspischen Meer bzw. Russland in den Westen laufen, ist die Entwicklung der Kooperation im Energiebereich von enormer Bedeutung für die zukünftigen staatlichen Beziehungen. Die Türkei gehört, neben der Ukraine, zu den wichtigsten Transitländern in der Schwarzmeerregion. In diesem Artikel wird analysiert wie Ankara seine nationalen Interessen im Energiebereich umzusetzen versucht und die Energiekarte in neorealistischer Art und Weise spielt.

Schlüsselwörter: EU, Türkei, Energie, Transitland

1. Einleitung

Neben der geographischen Lage und dem Aspekt der Infrastruktur ist der strategischen Ressourcen von besonderer Bedeutung für eine geopolitische Raumanalyse. Die strategischen Ressourcen können sich im Idealfall im nationalen Besitz befinden, wahrscheinlicher besteht jedoch ein direkter bzw. indirekter Zugang. Ist dieser nicht ausreichend, wird es folglich mittel- bis langfristig zu einer verstärkt aggressiven Außenpolitik führen. Neben dieser klassischen Sichtweise der Geopolitik, der Bewertung von strategischen industriellen Ressourcen, wie z.B. Rohstoffe, Arbeitskraft und Kapital, treten zukünftig intellektuelle und immaterielle Ressourcen, vor allem das menschliche Können wie Wissen, Forschung, Bildung, Erziehung, Innovation, sowie Kommunikation und Information zunehmend in den Vordergrund. Die Schwarzmeerregion ist aufgrund ihrer Struktur sehr heterogen. Die historischen Erfahrungen, gegenwärtigen politische Regimes, Wirtschaftssysteme und außenpolitische Ausrichtungen der einzelnen Länder der Region unterscheiden sich wesentlich. Wegen des Mangels an regionaler Identität sowie der Neuordnung nach dem Ende des Kalten Krieges, die den Aufschwung dieser neuen Region erleichterte, kann die erweiterte Schwarzmeerregion auch über fossile Energieträger und Pipelineinfrastruktur definiert und wahrgenommen werden. Erdöl und Erdgas waren für die Region als Bindeelement gedacht, das nach dem Beispiel der Gemeinschaft für Kohle und Stahl in der europäischen Integration einen Anstoß zur Zusammenarbeit zwischen den Ländern der Schwarzmeerregion geben sollte (Manoli, 2012: 150).

Die Konsequenzen der Zusammenarbeit im Energiebereich sind in Hinblick auf die gesamte Region gemischt. Auf einer Seite sind sie negativ, da die Energie den Wettbewerb um die Pipelinerouten ausgelöst hat. Gleichzeitig aber wurden gewisse Integrationsansätze über die Annäherung der Türkei und Russlands (z. B. die Blue Stream Gaspipeline oder South Stream) oder der Türkei und Aserbaidschan bzw. Georgien (Baku-Tiflis-Ceyhan-Pipeline oder Südkaukasus-Pipeline) erreicht. Solche transnationalen Projekte motivieren die Länder zur Kooperation und damit wird auch die regionale Zusammenarbeit verstärkt (Manoli, 2012: 150). Transit wird als wichtigstes Asset wahrgenommen, das die Region besitzt. Die Vermittler können als das Bindeelement zwischen den produzierenden Ländern und den Konsumenten in Europa gesehen werden. Im Kontext der Schwarzmeerregion, über die einige Haupttransportrouten für Öl und Gas vom Kaspischen Meer bzw. Russland in den Westen laufen, ist die Entwicklung der Kooperation im Energiebereich von enormer Bedeutung für die zukünftigen staatlichen Beziehungen. Die Türkei gehört, neben der Ukraine, zu den wichtigsten Transitländern in der Schwarzmeerregion. In diesem Artikel wird analysiert wie Ankara seine nationalen Interessen im Energiebereich umzusetzen versucht und die Energiekarte in neorealistischer Art und Weise spielt.

2. Die Energieprobleme der europäischen Union und die neue Energiepolitik

Einer der höchsten Energieverbraucher der Welt fehlt der EU leider an eigenen Energiequellen. Mit der Erweiterung 2007 hat sich die Abhängigkeit der EU vom Energieimport dramatisch erhöht. (Deveci, 2009, S. 26-29). Im Jahr 2010 erreichte der Gesamtenergieverbrauch in der EU 1.153.319 ktoe. 1990 betrug der Gesamtverbrauch in der EU 1.078.628 ktoe. Entspricht einem Wachstum von 6,92% in den letzten zwanzig Jahren (Fischer ve Geden, 2016: 2). Bei der Analysen verzeichnete der Verkehrssektor im Jahr 2010 den größten Anteil am Gesamtverbrauch (31,67%) in der EU. Die Industrie- und Dienstleistungsbranchen waren mit einem Anteil von 25,29% und 13,21% am Energieverbrauch kleiner. Der Energieverbrauch im privaten Haushalt belief sich im Jahr 2010 auf 26,65% des gesamten Endenergieverbrauchs. Bei der Analyse der auf den verschiedenen Sektoren basierenden Prozentsätze ist der höchste Energieverbrauch der Verkehr: ein Drittel des Gesamtverbrauchs. Im Transportbereich ist Öl offensichtlich der Hauptfaktor. Unbeschadet seiner Bemühungen zur Steigerung der Energieproduktivität ist die EU immer noch ein Energieimporteur. Die inländischen Ressourcen der EU nach wie vor unzureichend, um den Energiebedarf der EU für die Produktion bereitzustellen. Im Jahr 2011 stieg die Energieabhängigkeit der EU sogar auf 53,8%. Die EU-Importabhängigkeit für Öl betrug im Jahr 2011 84,9%, für Erdgas 67,0% und für feste Brennstoffe 41,4%. Im Jahr 2011 stammten 12% des importierten Öls aus Russland und 12% aus Norwegen. 30% des eingeführten Erdgases stammten aus Russland und 28% aus Norwegen für 28%; 26% des eingeführten Festbrennstoffs stammten aus Russland und 24% aus Kolumbien (EU-Energie in Zahlen, 2013). Neben der erhöhten Importabhängigkeit ist auch die Abhängigkeit von nur einem Lieferanten für die EU-Länder ein echtes Problem. Estland, Litauen, Lettland, Bulgarien, die Slowakische Republik, Irland, die Schweiz und Finnland importieren 100% ihres Erdgases aus Russland. Griechenland, Ungarn und Österreich importieren 80% ihres Erdgases aus Russland. Litauen, Ungarn, die Slowakische Republik und Polen importieren 95% ihres Öls aus Russland (Fischer ve Geden, 2016: 4).

Auf der Grundlage von Eurostat-Daten wird erwartet, dass der Energiebedarf der EU bis 2030 aus folgenden Quellen bereitgestellt wird: 27% aus Erdgas, 34% aus Öl, 11% aus Kernenergie, 12% aus erneuerbaren Energieträgern und 16% aus. In diesem Rahmen ist es, obwohl erwartet wird, dass die EU auf 84% ihres Bedarfs an der Einfuhr von Öl für 93% ihres Bedarfs und auf Erdgas angewiesen ist, immer noch sehr unklar und unberechenbar, wie und wo die EU diesen Energiebedarf bereitstellen wird. Auch ist ein großes Problem für die EU, dass ihre große Energieabhängigkeit auf russischem Erdöl und Erdgas liegt; Dies ist eine potentielle Bedrohung für die Energieversorgungssicherheit der EU, da die russische Ölpolitik manchmal instabil ist (Herbert, 2016: 4-5).

Seit den 80er Jahren haben auch Umweltfragen ernsthafte Bedenken für die EU. Von der Produktion zur Nutzung wurden die verfügbaren Energiesysteme als Bedrohung für die globale Umwelt gesehen und es wurde schnell zum Thema, wie die Energiesysteme umweltfreundlicher werden könnten. Ende der 80er Jahre stand die EU vor der Tendenz, die Energiemärkte zu befreien. In diesem Zusammenhang erkannte die EU die Notwendigkeit, die verstreuten verfügbaren Märkte der EU-Länder zusammenzuführen. Später wurde der heimische Energiemarkt das Ziel der Steigerung der Wettbewerbsfähigkeit. Um diese Probleme im Energiesektor zu lösen, hat der Europäische Rat ab 2007 neue Schritte unternommen. Besonderes Augenmerk galt dabei der steigenden Energieabhängigkeit, dem hohen Aufwand für neue Investitionen, dem Umwelt- und Klimawandel, der Umweltverschmutzung, der Nutzung erneuerbarer Energiequellen und der möglichen Steigerung der Energieproduktivität. In diesem Zusammenhang veröffentlichte die Europäische Kommission im Januar 2007 einen

neuen Bericht mit dem Titel "Neue Energiepolitik für Europa", der neue Ziele und Visionen für die Energiefragen der EU enthielt. Ist der Bericht über konkrete Pläne für die neue Energiepolitik der EU diskutiert und konzentrierte sich auf die Erhöhung der Sicherheit der Energieversorgung, des Umweltschutzes und der Wettbewerbsfähigkeit des Inlandsmarktes. Mit diesem neuen Energiebericht hat die EU beschlossen, bis 2020 höhere Ziele für die Energiepolitik umzusetzen, darunter: 20% des Energiebedarfs aus erneuerbaren Energieträgern; 20% der Fahrzeuge werden Biogasoline verwenden; Eine Steigerung der Energieproduktivität um 20%; Und die Treibhausgasemissionen weiter sinken (seit 1990 sinken die Treibhausgasemissionen um 20%, die EU hofft, dass sie bis 2020 um 30% sinken wird). Die neue Energiepolitik der EU - zusätzlich zu den oben aufgeführten neuen Zielen - hat gezeigt, dass die europäischen Bürger und die EU-Wirtschaft durch Investitionen in heimische Energiequellen geschützt werden können (Herbert, 2016: 4-5).

Im Jahr 2008 veröffentlichte die Europäische Kommission ihren "Zweiten strategischen Energiesicherungs- und Kooperationsplan" und schickte ihn an die Mitgliedstaaten. In diesem Plan unterstrich die Kommission das Nabucco-Projekt zur Türkei-Griechenland-Italien-Pipeline. Für die Kommission war das Nabucco-Projekt eine Priorität für die Sicherung der Energieversorgung. Die Pipeline wird Erdgas aus dem Nahen Osten und Kaspischen Becken in der Türkei (dem Süd-Gas-Korridor) und in ganz Europa transportieren. Damit deckt die EU eine große Menge von Europas künftigem Gasbedarf. In diesem Bericht stellt die Kommission auch fest, dass die Mitgliedstaaten mit gemeinsamen Zwecken und Idealen mit Ländern zusammenarbeiten sollten, die Energie in diesen Regionen erzeugen und transportieren. Sie betont auch, dass die EU auf lange Sicht und solange die politische Vermutung es zulässt, dass die EU auch in anderen Ländern, wie Usbekistan und Iran, große Mengen von Erdgas aus anderen Ländern beziehen kann. Darüber hinaus stellte die Kommission fest, dass die Einbeziehung der Türkei, der Republik Moldau und der Ukraine in die Energie Union der EU erforderlich sei (Pastukhova ve Westphal, 2016: 8).

Obwohl die EU unterschiedliche Lieferantenprofile hat, sind die EU-Mitgliedsländer aus historischen Gründen zu 100% abhängig von nur einem Lieferanten (Özder, 2000: 4). Um dies anzupassen, plant die EU, für ihre Bürger Strom- und Erdgasbedarf (in einem 20-20-20-Ziel) zukünftig zu sichern. Um dies zu erreichen, plant die EU, ihre Energieinfrastruktur zu überarbeiten und den Mehrrohrprojekten besondere Aufmerksamkeit zu widmen. Die sechs neuen Infrastrukturprojekte und Aktionspläne der Kommission umfassen: den Ostsee-Verbundplan, den Südgaskorridor, den Mittelmeer-Energiekreis und das Mittelmeer, die Entwicklung von Nord-Süd-Gas- und Elektroverbindungen in Südosteuropa und im Norden Seenetz und Flüssiggas (Fischer, 2017: 65-68). Solche Projekte und Aktionspläne sind für die Kommission wichtige Prioritäten.

3. Außen und Energiepolitik der Türkei

Die neue Außenpolitik der Türkei beginnt mit der Übernahme der Regierung durch die AKP (Partei für Gerechtigkeit und Aufschwung) in 2002. Sie basiert auf dem Konzept der "Strategischen Tiefe", die im Jahr 2001 von Professor und ehemalige Ministerpräsidenten A. Davutoglu entworfen wurde. Im seinem Buch unter dem Titel "Strategischen Tiefe", stellt der die These auf, dass die Bedeutung eines Volks auf seiner geo-strategischer Lage und historischer Tiefe fußt. (Walker 2007: 33). Dieser Logik folgend genießt die Türkei besondere geopolitische Position. Davutoglu beschreibt die geografische Lage der Türkei als "zentral an der Kreuzung zwischen Regionen wie dem Kaukasus, dem Mittelmeer, dem Balkan und dem Nahen Osten" Ein wichtiges Element dieses Programms ist die Politik der multi-vektoriellen

Allianzen, um die Abhängigkeit von einem Partner zu vermeiden (Walker 2007: 34). Das garantiert Ankara die wechselseitige Interdependenz und Einfluss in regionalen und globalen Reichweite. Diese Strategie soll über Integration und Kooperation umgesetzt werden. Davutoglu sieht sie als den Schlüssel zur Problemlösung (Wigen 2012: 600).

Die Außenpolitik der AKP setzt auf Wirtschaft und soft power, um die Region und die Beziehungen zu den Nachbarn zu stabilisieren (Wigen 2012: 608, Babali 2009: 149). Die wirtschaftliche Interdependenz kann einen Spill-Over Effekt auf die Politik haben. Ein gutes Beispiel für die Bestätigung der Richtigkeit diese These sind die gegenwärtigen Russland-Türkei Beziehungen, die von wirtschaftlicher Zusammenarbeit angefangen haben. In der Türkei hängen Energie- und Außenpolitik, so wie in Russland, eng zusammen. Die Türkei gehört zu den Ländern, wo die Energiesicherheit zu den wichtigsten Prioritäten der Außenpolitik gehört (Babali 2009: 147). Aufgrund der sehr geringen eigenen Energiereserven muss die Türkei fast sämtliche benötigten Energieträger importieren, um ihre Binnennachfrage zu stillen. Das Aßet dieses Landes liegt in der Geographie und dem damit verbundenen Transitpotenzial. Der Ansatz Davutoglus zeigt, dass die türkische Energiepolitik, besonders ihre Pipeline-Politik stark mit der Selbstperzeption als ein wichtiges Land verbunden ist (Yıldız, 2010: 4).

Die türkische Energiestrategie beruht hauptsächlich auf drei Säulen: (1) Sicherstellung einer diversifizierten, zuverlässigen und kostengünstigen Versorgung für den Inlandsverbrauch, (2) Liberalisierung des eigenen Energiemarktes und (3) der Position als Schlüsseltransitland für Energie (Babali 2010: 148). Laut Winrow fokussiert sich die Türkei vor allem auf die Sicherstellung der eigenen Versorgung mit Energieträgern. Wenn diese Bedürfnisse auf dem Spiel stehen, nehmen andere Interessen der Außenpolitik eine untergeordnete Position ein (Winrow 2011: 79). Dies ist z. B. in den Beziehungen Türkei-Russland sichtbar. Die zweite Priorität der Liberalisierung wird vernachlässigt. Der staatliche Energiekonzern BOTAŞ besitzt und betreibt alle Pipelines und Flüssiggasanlagen in der Türkei (Pastukhova ve Westphal, 2016: 8). BOTAŞ kontrolliert 80 – 90 % des türkischen Marktes. Obwohl das Unternehmen seine Bereitschaft angedeutet hat, den türkischen Markt für private Händler zu öffnen, liegt die Umsetzung weit hinter dem Zeitplan.

Die Türkei unternimmt auch Versuche, ihre Rolle als Schlüsseltransitland auszubauen und sich zu einem Energie-Hub zu entwickeln. Diese Energiestrategie zielt darauf ab, die Türkei zu einem der zuverlässigsten und begehrtesten Partner sowohl für Energieproduzenten wie Russland, die Anrainerstaaten des Kaspischen Meeres und des Nahen Ostens als auch für die Endverbrauchermärkte in Europa zu entwickeln. Die Erfüllung dieser Strategie soll der Türkei den Aufstieg zu einer regionalen Macht ermöglichen (Babali 2010: 148, Wigen 2012: 601). Diese Position würde auch Ankara helfen, sein außenpolitisches Ziel, zu erreichen. Energie spielt dabei insofern eine bedeutsame Rolle, als in vielen Fällen die Nachbarn fossile Energieträger liefern (z. B. Aserbaidschan) oder kaufen und die Türkei als Partner brauchen. Wegen des Eigentums einer Schlüsselinfrastruktur für den Energietransit wird Ankara aus heutiger Sicht in der Lage sein, diesen Umstand in politischen Einfluss über die Region hinaus transformieren zu können (Pastukhova ve Westphal, 2016: 8).

Die Türkei zeigt offensichtlicher und einzigartiger geostrategische Bedeutung für die euro-atlantische Gemeinschaft und als einflussreicher Spieler im Zentrum der westlichen Aufmerksamkeit. Nach der Annexion der Krim durch Russland im Jahr 2014 hat die EU die Türkei zu einem bedeutenden Energieträger für die internationale Bühne gemacht und damit ihre Bedeutung und ihre Rolle im Energiesektor verstärkt. Obwohl die Türkei selbst über einen Mangel an Energiereserven verfügt, ist sie ein guter Transitstaat und kann durch die Nutzung von alternativen Pipelines in verschiedenen Regionen sowohl für sich selbst als auch für die

EU Nutzen bringen. Wie Russland hat die Türkei sowohl problematische als auch gute Beziehungen zur Europäischen Union, aber im Gegensatz zu Russland will sie Teil der Euro-Atlantischen Sicherheitsgemeinschaft werden.

Die Türkei hat zwar vernachlässigbare Öl- und Gasvorkommen, doch strebt sie mehr Zugang zu diversifizierten Energieressourcen, um ihre inländischen wirtschaftlichen Anforderungen zu erfüllen. Deshalb hat die Türkei einige geostrategische Schritte unternommen, wie sie die Energieanfälligkeit verringern und sicheres und diversifiziertes Angebot gewährleisten kann. Nach dem strategischen Plan des Ministeriums für Energie und natürliche Ressourcen hat die Türkei mehrere große Herausforderungen, wie sie die Energiesicherheit bewahren kann. Die Abhängigkeit der Türkei von ausländischen Investoren im Energiebereich macht 74% aus. Ihr Energiebedarf wird voraussichtlich bis zu 4% jährlich bis 2020 ansteigen. Daher muss sie nach sicherer und zuverlässiger Zusammenarbeit suchen, um mit solchen Problemen fertig zu werden. Während sie in der Lage sind, unerwartete Dilemmata wie Tankerunfälle in den türkischen Meerengen, zu antizipieren Bedrohungen für die menschliche Sicherheit und verursachen Umweltschäden. So sind die Interessen der Türkei auf nationaler und außereuropäischer Ebene vielschichtig (Pastukhova ve Westphal, 2016: 8).

Es ist offensichtlich, dass die Diversifizierung der Lieferungen und der Herkunftsländer eines der Hauptziele der Türkei sein muss. Sie muss sich bemühen, die traditionellen Energieressourcen zu erschwinglichen Preisen zu erwerben und gleichzeitig einen erfolgreichen Übergang zu alternativen Energiequellen zu schaffen, um ihre bereits untragbare Abhängigkeit von fossilen Brennstoffen ausländischer Märkte zu verringern. Im Oktober 2016 wurde die 23. Jahrestag-Zeremonie des Welt-Energie-Kongresses von der Türkei gehorstet. Dies brachte die künftige Bedeutung der Energiesicherheit in der unmittelbaren Region zur Aufmerksamkeit der politischen und wirtschaftlichen Führer auf der ganzen Welt. Das Hauptziel des Kongresses, nach Möglichkeiten für nachhaltige Energiesysteme auf nationaler, regionaler und globaler Ebene zu suchen, wurde ständig betont (Fischer, 2017: 72-73).

Mit der anhaltend unsicheren geopolitischen Lage am Persischen Golf startete die EU die südliche Dimension des ENP-Programms, das sich vor allem auf die Stärkung der Beziehungen nicht nur mit dem Nahen Osten, sondern auch mit den nordafrikanischen Ländern konzentrierte. Der Barcelona-Prozess, wie er genannt wurde, betrifft vor allem diese Länder, indem sie neue Aktionen und Schritte zur Schaffung engerer Beziehungen unternimmt. Aber die EU muss erkennen, dass es keinen direkten Zugang zum Nahen Osten oder Nordafrika ohne Beteiligung der Türkei gibt. Die Türkei sollte sich immer als die wichtigste Pufferzone oder Brücke für die EU sehen (Lippert, 2016: 72-74). Das Auftreten von Massenvernichtung in Syrien, im Libanon, im Sudan, im Irak, in Libyen, in Jemen und in anderen Ländern aufgrund der Krise macht die Türkei in eine noch relevantere geostrategische Position. Aus dieser Interpretation kann man schließen, dass die Türkei in der künftigen europäischen Energiepolitik eine zentrale Rolle spielt, da sie eine offene Verbindung zu nicht nur größeren Kaspischen Kohlenwasserstoffreserven, sondern auch mit Energieressourcen im Nahen Osten hat. Darüber hinaus kann die Türkei Europa dabei helfen, ihre Gaslieferungen aus dem Nahen Osten und Nordafrika zu diversifizieren. Im Wesentlichen sollte die Türkei proaktiv sein, sich als die primäre und exklusive Energiezentrale / Brücke für ganz Europa zu sehen (Özalp, 2015: 11-13).

Es wird erwartet, dass in den kommenden Jahrzehnten fast 60-70% des europäischen Erdöl- und Erdgasbedarfs von Drittländern bereitgestellt werden, die nicht Mitglied der EU sind. Das Hauptproblem, dem die EU derzeit gegenübersteht, ist die Sicherheit ihrer Lieferungen und der Mangel an Vielfalt in ihren Lieferanten, vor allem eine

Überbeanspruchung gegenüber Russland. Die EU braucht neue Energie-Pendants, die den europäischen Ländern flexible langfristige Verträge anbieten (Karluk, 2008: 8). Die größere Kaspische Region könnte die Versorgung mit Erdöl und Erdgas nach Europa verstärken, wenn die EU bei der Angleichung an die Türkei stärker angelegt wäre. Sie hat vier verschiedene Erdgasleitungsprojekte vorgeschlagen, die der EU mit ihrem Diversifizierungsproblem helfen und ihren steigenden Energiebedarf decken würden. Unter Berücksichtigung dieser möglichen Pipeline-Projekte kann der Gasverkehr nach Europa über die Türkei bis zu 2030 mit 6,5% der europäischen Gasimporte 43 Bcm pro Jahr betragen. Natürlich wird dies nur mit dem vollen Funktionieren des Türkei-Griechenland geschehen -Italienverbindungen mit 12 Bcm jährlichen Kapazität der Gasversorgung und dem Nabucco-Pipelineprojekt, das 31 Bcm Jahreskapazität ausmacht. Daher wird davon ausgegangen, dass die Rolle der Türkei in der europäischen Energiesicherheit immer wichtiger wird. Trotz einiger Aufwärts- und Abwärtsbewegungen zwischen der EU und der Türkei, vor allem in jüngster Zeit, hat die EU weiterhin Interesse an der Stärkung der türkischen Haltung als großes Energie-Transitland durch den Beitritt zu verschiedenen energiebezogenen Projekten, nämlich den transeuropäischen Energienetzen (Lippert, 2016: 72-74).

Trotz unterschiedlicher politischer Herausforderungen innerhalb des internationalen Systems versteht die EU ihren wachsenden Energiebedarf und die wichtigsten Anliegen können durch eine stärkere Einbindung der Türkei als wichtiger Energieträger und als verlässlicher Partner zugunsten der Mittleren Ost und Nordafrika geklärt werden. Die EU muss ihre Abhängigkeit von russischem Gas abschwächen, etwa durch Beteiligung an verschiedenen Gaspipeline-Projekten mit anderen Drittländern, vor allem in den Ländern des Kaspischen Meeres, wobei die Türkei ihr Hauptmakler ist. Trotz des derzeitigen instabilen wirtschaftlichen und politischen Klimas in der Türkei ist ihre zunehmende Rolle als Regionalspieler nicht nur für den Westen, sondern auch für die asiatischen Länder unleugbar. Die Türkei ist bestrebt, die dominierende Energiezentrale in der Region zu sein, aber die Bemühungen, dieses Ziel zu erreichen, hängen von mehr als der Türkei ab. Wenn eine neue Ära des Engagements der EU nicht bald stattfinden kann, dann könnte die Türkei nicht der "gute" Transitstaat sein, den sie so verzweifelt ist. In der Tat, ohne diese positiven Beziehungen könnte es als ein "schlechter" Transitstaat aufgrund seiner eigenen politischen Herausforderungen werden. Wenn das konstant bleibt, dann werden die Pipelines der Türkei nichts anderes als Passträume sein (Fischer, 2016: 89-91).

3.1. Energie: Schlüssel zu den EU-türkischen Beziehungen?

Das Verhältnis zwischen der EU und der Türkei ist in den letzten Jahren ziemlich eisig. Die Beitrittsgespräche zwischen der Europäischen Union und der Türkei wurden praktisch eingefroren. Die Türkei wurde aufgefordert, ihre Beziehungen zur EU im Zuge der Turbulenzen im Nahen Osten zu überdenken. Die türkischen innenpolitischen Umwälzungen und die Erschöpfung innerhalb der EU haben zu einer baldigen Beschleunigung der Beitrittsverhandlungen geführt. Ein Bereich, in dem die Partner jedoch in enger Kooperation - in der Zwischenzeit - von der Energiesicherheit profitieren können (Özalp, 2015: 11-13).

Der gesamte Primärenergieverbrauch der Türkei hat sich in den vergangenen zwei Jahrzehnten infolge der außergewöhnlichen Wirtschaftsleistung mehr als verdoppelt und gehört heute zu den am schnellsten wachsenden Energiemärkten der Welt. Es ist stark abhängig von externen Kohlenwasserstofflieferungen, um seinen wachsenden Bedarf zu decken, da die begrenzten einheimischen konventionellen fossilen Brennstoffe unter seinem Boden verfügbar sind. Dank der glücklichen Lage - umgeben von der Produktion von Ländern nach Norden,

Osten und Süden - und ihrer zentralen regionalen Rolle hat die Türkei eine sehr erfolgreiche Energiepolitik umgesetzt, die erhebliche Mengen an Kohlenwasserstoffen gesichert und große Investitionen getätigt hat (Fischer, 2016: 89-91). Das wichtigste strategische Interesse der Türkei ist es, den Zugang zu den Gasquellen weiter zu diversifizieren, um die Preise zu senken und die steigende Nachfrage nach Gas zu befriedigen, da die Gasrechnung nach wie vor einen großen Teil des übertriebenen Leistungsbilanzdefizits der Türkei ausmacht (Kahraman, 2007: 5). Gleichzeitig ist, wie wiederholt von Politikern betont, ein Beitrag zur europäischen Energiesicherheit ein strategisches Ziel. Die beiden Seiten würden von einer verstärkten Zusammenarbeit im Energiebereich profitieren. Die EU würde einen zuverlässigen alternativen Versorgungsweg erhalten, um ihre Einfuhren aus Russland weiter zu diversifizieren. Die Türkei, als Drehkreuz, würde von Transitgebühren und anderen energetischen Einnahmen profitieren. Da in den nächsten fünf bis zehn Jahren zusätzliche Erdgaslieferungen für den Export zur Verfügung stehen, ist die Türkei die natürliche Route, über die diese nach Europa versandt werden könnten.

Jüngste große Gas Entdeckungen im östlichen Mittelmeerraum (Offshore-Israel und Zypern) können zur Versorgung des türkischen Marktes genutzt und nach Europa transportiert werden, wenn die zugrunde liegenden geopolitischen Reibungen aussortiert werden. Das scheint eine hohe Ordnung zu sein, da es die Auflösung des alten Zypernkonflikts sowie die Wiederherstellung des Vertrauens und der strategischen Partnerschaft zwischen Israel und der Türkei erfordert. Dennoch könnte es mit europäischem und US-diplomatischem Engagement auch als stabilisierender Faktor in einer volatilen Region agieren.

Die Annäherung zwischen der kurdischen Regionalregierung im Irak und der Türkei in den letzten Jahren hat die Option der Gaslieferungen aus Nord-Irak eröffnet. Die kurdischen Regionalregierung könnte einen großen Teil bei der Versorgung der Türkei mit Erdgas ausüben, und angesichts ihrer riesigen Gasvorkommen könnte sie auch langfristig Lieferant Europas werden, wenn die vorherrschenden Streitigkeiten zwischen Erbil und Bagdad über die Kohlen Wasserstoffentwicklung und die Exportstrategie stattfinden, wie die Umsatzbeteiligung aussortiert wird. Auch hier ist ein proaktiveres EU-Konzept erforderlich, um die Bemühungen der USA um eine Entschließung zu ergänzen (Özalp, 2015: 11-13).

Es lohnt sich, daran zu erinnern, dass das ursprüngliche Nabucco-Konzept, das 2002 konzipiert wurde, auf die Lieferung des iranischen Gases nach Europa geplant ist. Mit der Intensivierung der nuklearen Distanz mit dem Iran wurde die Option des iranischen Erdgases für Europa zu einem Nichts. Im Zusammenhang mit einer möglichen Lösung der Nuklearfrage dürfte der Iran in der Türkei nach der zweiten Hälfte des Jahrzehnts ein Erdgaslieferant für Europa sein, obwohl dies auch eine Funktion der grundlegenden Reformen im iranischen Kohlenwasserstoffsektor ist (Fischer, 2016: 89-91).

4. Gegenseitige strategische Interessen

Eine lang ersehnte Quelle der europäischen Diversifizierung der Gasversorgung ist Zentralasien, vor allem Turkmenistan, aber auch Kasachstan und Usbekistan. Chinas aufstrebender Vorsprung in der Region und der Stall in der Umsetzung der transkaspischen Pipeline werden voraussichtlich die Versorgung Europas auf absehbare Zeit verhindern. Trotzdem könnte einiges Gas aus dem Offshore-Turkmenistan es nach Europa schaffen, wenn die Fertigstellung eines Südgaskorridors mit erweiterten Kapazitäten die Kalkulation sowohl in Baku als auch in Ashgabat verändern würde (Duran ve Atik, 2007: 47).

Die politische und wirtschaftliche Sorge der Türkei, die starke Abhängigkeit von Gasimporten und das Engagement gegenüber hohen Gaspreisen haben ihre Fähigkeit, ihre Rolle als Gashandlungsdrehscheibe mit den EU- und regionalen Lieferanten wirksam zu nutzen, geschwächt. Mittlerweile reduzierte die Abneigung der EU, das Energiekapitel der Beitrittsverhandlungen fortzusetzen, ihre Fähigkeit, die Entwicklung des Südlichen Gaskorridors voranzutreiben und die Haltung der Türkei zu beeinflussen. Sowohl Brüssel als auch Ankara sollten nun strategischer und flexibler sein, wenn es um Energie geht. Ankara sollte anerkennen, dass der Beitritt zur Europäischen Energiegemeinschaft und damit die Übernahme des Besitzstands im Energiebereich zugunsten der Türkei zugunsten der regionalen Anbieter, die ihre beherrschende Stellung missbrauchen, geschützt wird, ohne dass die türkischen Verhandlungspositionen mit Brüssel zu einer eventuellen EU-Mitgliedschaft tatsächlich untergraben werden. Mittlerweile sollten EU-Mitgliedstaaten, die das Energiekapitel blockieren, und insbesondere Zypern erkennen, dass die Türkei die EU-Verordnungen auch in ihrem strategischen Interesse annehmen muss. Die Hindernisse für eine verstärkte Zusammenarbeit zwischen der EU und der Türkei sind zahlreich. Dennoch ist die Türkei der Schlüssel zur Diversifizierung der Gasversorgung der gesamten Europäischen Union. Es wäre ein großer Fehler, die Energiekooperation weiter zu stoppen (Fischer, 2017: 65-68).

5. Schluss

Die in diesem Artikel analysierte Außen- und Energiepolitik der Türkei scheint klar darauf abzuzielen, die eigene Bedeutung auszubauen. So scheint der Aufstieg zu einer überregional bedeutsamer Macht möglich. Ähnlich wie in Russland wird Energie als ein Schlüsselbereich für diese Politik wahrgenommen. Wie oben dargestellt, baut die Türkei ihre Außenbeziehungen mit den Nachbarn sehr stark auf wirtschaftlichen Fragen auf, um ihre Machtposition zu stärken (Konzept des Neorealismus). Ankara hat sich zum Ziel gesetzt, einen Energie-Hub zu erreichten. Solange die Liberalisierung des Erdgassektors fehlt, kann man nur spekulieren, ob die Türkei die Entstehung eines wirklichen Energie-Hubs umsetzen kann. Die Handlungen der Türkei zeigen, dass der Staat versucht, die Energiefragen selber in die Hand zu nehmen anstatt dem freien Markt zu vertrauen.

Die Definition der Energieinteressen der Türkei zeigt, dass Ankara sich alle Optionen in der neuen geopolitischen Landschaft offen lassen möchte. Die größte Herausforderung in dieser Politik wird es in Zukunft sein, die richtige Balance zwischen der legitimen Verfolgung von Eigeninteressen und den Bedürfnissen der Energiepartner zu finden. Die Frage, ob die Türkei Energie als Druckmittel benutzen kann, um ihre politische Position auszubauen, bleibt derzeit offen. Ankara sollte jedoch seine besondere Lage nicht überschätzen. Ein Beispiel mit der Wahl der Route der Baku-Tiflis-Ceyhan- Pipeline zeigt, dass die Geografie nur einer der Faktoren der Entscheidungsfindung ist. Bei der Wahl der Route wurde nicht die kürzeste Strecke über Armenien gewählt, sondern drittkürzeste über die Türkei – dank des georgischen Lobbying. Zugunsten des Landes spricht derzeit das Image als zuverlässige Partner in einer Region, wo alle Nachbarn oft nicht bereit sind, untereinander zu kooperieren. Es liegt in erster Linie an Ankara, diese Politik zum eigenen Nutzen weiter zu folgen.

Der rasch zunehmende Energiebedarf führt dazu, dass die Weltstaaten nach neuen und alternativen Ressourcen suchen. Da die meisten EU-Länder von russischer Energie abhängig sind, ist dies für die Sicherheit der Energieversorgung problematisch. Aus diesem Grund muss die EU alternative Energieressourcen abgesehen von Russland erreichen. An dieser Stelle sollte die Rolle der Türkei als Energiebrücke zwischen der EU und alternativen (und neuen)

Energieressourcen immer kritischer werden. Hierfür gibt es bereits zwei Voraussetzungen für die EU; Ausreichende Menge an Erdgas und Öl in Kaspischen-Caucuses Region und dem Nahen Osten wird durch eine Pipeline in der Türkei transportiert werden. Die Rolle der Türkei ist für die kaspischen Energieressourcen besonders wichtig. Was die Energieversorgung im Nahen Osten und im Golf anbelangt, so ist die Türkei eindeutig der beste Weg, um Erdgas nach Europa zu transportieren. Innerhalb dieses Plans und Rahmens gibt es wichtige Pipeline-Projekte, die die Rolle der Türkei als Energiekorridor, einschließlich der türkisch-irakischen Erdgasleitung und der türkisch-ägyptisch-iranischen Erdöl- und Erdgasleitungen, sichern. Darüber hinaus sind die türkischen Meerengen der internationale Transitweg für russisches und mittleres asiatisches Öl sowie Öl aus den türkischen Republiken. Eine zusätzliche Transitstrecke unter türkischer Kontrolle ist die Ölpipeline von Aserbaidschan, Kasachstan und Irak durch die Iskenderun-Bucht. Wenn alle Pipeline-Projekte abgeschlossen sind, wie Nabucco, werden sie mit einem Netzwerk in der Türkei verbunden werden (Fischer, 2017: 65-68). Im Allgemeinen haben die Türkei und die EU die gleiche Energiepolitik. Die EU will nicht von den Energieressourcen eines bestimmten Landes abhängig sein, und die Türkei will eine stärkere Position auf dem internationalen Ölmarkt einnehmen. Es trägt dazu bei, dass die Türkei einen wichtigen Standort und eine wichtige Rolle in der EU- und der Westenergiepolitik einnimmt. Mit der Umsetzung der alternativen Pipeline-Projekte werden die türkisch-EU-Beziehungen an Dynamik gewinnen. Mit anderen Worten: Wenn die EU sich dafür entscheidet, keine anderen Projekte im Bereich des Energietransports zu entwickeln, wird sie eng mit der Türkei zusammenarbeiten.

Literatürverzeichnis

Aydın, M., (2004). "Foucault's Pendulum: Turkey in Central Asia and the Caucasus", *Turkish Studies* Vol. 5 (2), ss. 1–22.

Babali T., (2010). "Regional Energy Equations and Turkish Foreign Policy: The Middle East and the CIS", *Insight Turkey* Vol. 12 (3), ss. 147-168.

Deveci, B., (2009). "Doğal Gaz Krizi ve AB'nin Enerji Politikası", *Bülten*, 42.

Duran, C. ve Atik, H., (2007). *Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye*, Nobel Yayınları, Ankara.

Fischer S., (2017). *Die Energiewende und Europa, Europäisierungsprozesse in der deutschen Energie- und Klimapolitik*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden.

Fischer S. ve Geden O., (2016). "Die Energie- und Klimapolitik der EU nach dem Brexit-Referendum: politische Unsicherheit bremst den Transformationsprozess", *SWP-Aktuell*, 50, ss. 1-4.

Fischer S., (2016). "Energiepolitik" in: Werner Weidenfeld und Wolfgang Wessels (Hrsg.), *Jahrbuch der Europäischen Integration,* NOMOS Verlag.

Herbert R., (2016). "Europäische Energie- und Klimapolitik zwischen Anspruch und Wirklichkeit" *Zeitschrift für Aussen und Sicherheitspolitik*, July, Vol. 9, Issue 3, ss. 297–305.

Kahraman, M., (2007). "Avrupa Birliğine doğru, Enerji Politikası", *Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası dergisi*, Vol. 12.

Karluk, R., (2008). "Küreselleşen Dünyada Avrupa Birliği"nin Orta Asaya Ülkeleri ile Olan İlişkileri ve Bölgeye Yönelik Strateji", *Anadolu Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Vol. 5/1.

Lippert B., (2016). "Die Erweiterungspolitik der Europäischen Union" in: Werner Weidenfeld und Wolfgang Wessels (Hrsg.), *Jahrbuch der Europäischen Integration,* NOMOS Verlag.

Manoli P., (2012). *The Dynamics of Black Sea Subregionalism: Ashgate Publishing Limited Farnham and Burlington,* Ashgate Publishing, Ltd.

Özalp, M., (2015). "Ukrayna Krizi Ekseninde Türkiye ve AB Enerji Güvenliği", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, ss. 103-118.

Özder, A., (2000). "Avrupa Ekonomik Konseyi Bölgesinde Sürdürülebilir Enerji Politikaları", *Ekonomi Dünyası*, Vol. 29.

Pamir, N., (2005). "Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler", *Stratejik Analiz*, December.

Pastukhova M. Ve Westphal K., (2016). "Ein gemeinsamer Energiemarkt in der Eurasischen Wirtschaftsunion: Implikationen für die EU und ihre Energiebeziehungen zu Russland", *SWP-Aktuell*, 6/, ss. 1-8.

Yıldız, T., (2010). "Turkey's Energy Economy and Future Energy Vision", *Turkish Policy Quarterly* Vol. 9 (2), ss. 13-18.

Wigen, E., (2012). "Pipe Dreams or Dream Pipe?: Turkey's Hopes of Becoming an Energy Hub", *The Middle East Journal*, Vol. 66 (4), ss. 598-612.

The Issue of Income Inequalıty in Turkey: A Regional Dissection and Policy Suggestlons

A. Öznur ÜMİT[1], H. Işıl ALKAN[2]

Abstract

Income inequality refers to the difference in distribution of income among individuals or households in a country that can be measured by several indicators such as Gini coefficient or interdeciles like S80/S20. Despite inequality is a widespread phenomenon for the entire world, developing countries like Turkey generally experience higher income inequalities than the developed ones due to their substantial disparities between regions. The aim of this study is to handle the income inequality problem in Turkey broadly by means of a regional observation. Within this framework, firstly the situation of Turkey regarding income inequality among OECD countries is discussed and afterwards the regional income inequality between the years of 2006 and 2015 is examined with the help of Gini coefficient and the interdecile of S80/S20. The main statistics of the study is obtained from Income and Living Conditions Survey of Turkish Statistical Institute (TURKSTAT) and Income Distribution Database of OECD. Besides, related literature is imposed on. It is revealed with the study that Mediterranean, North East Anatolia, West Anatolia and Central East Anatolia are the presider regions concerning income inequality in the country both for Gini coefficient and S80/S20 interdecile. However, with the help of national and regional policies the income inequalities and regional development diversities can be reduced.

Keywords: Income inequality, Turkey, regional inequality, gini coefficient.

JEL Codes: E60, R10, D63.

Introduction

Income inequality is the great economical issue of our era leading various substantial problems in countries. It is a global phenemenon effecting both developed and developing countries, however, rather the developing ones. Developed countries can overcome the problem with the help of intensive social policies while the developing countries strike out. Turkey is one of the developing countries struggling with the issue presenting the fourth highest level of disposible income inequality among OECD countries as of 2014.

[1] Ondokuz Mayıs University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Departmant of Economics, Turkey, oumit@omu.edu.tr
[2] Ondokuz Mayıs University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Departmant of Economics, Turkey, isilalkan@omu.edu.tr

Interregional disparities are the main reasons of income inequality in Turkey. Inadequate measures has failed to decrease the interregional development differences to date. Sources have been distributed imbalancedly and allocation of resources majorly accumulated in specific regions in the country. Unequal distribution created various inequalities foremost the income inequality between regions. The aim of this study is to investigate the income inequality problem in Turkey with a regional observation. For this purpose, the inequality problem is handled globally in the first section, then, the situation of income inequality in Turkey is discussed in the second section. The third section consists the evaluation of regional income inequality between the years of 2006 and 2015 with the help of Gini coefficient and the interdecile of S80/S20. The relationship between regional income inequality and regional poverty is also handled in the third part. Finally, the study is concluded with results and discussion section summarizing the issue and proposing policies for tackling.

Materials and Methods

The data utilized in the study is acquired from Income and Living Conditions Survey of Turkish Statistical Institute (TURKSTAT) and Income Distribution Database of OECD. Related literature about the subject is also examined and referred. Moreover, statistical methods like means and percentages are also used in the study.

1.An Overlook to Global Income Inequality

Inequality is the substantial paradox of our era having many types such as income inequality, opportunity inequality, political inequality and gender inequality. As the concept is broad in scope, the main subject of this study is restricted with the income inequality. Income inequality has been derived from various components. Technological change is one of the major drivers of the increase in inequality in many parts of the world. Skill-biased technological change increases the productivity of skilled workers, by this way favours them and their wages as against unskilled workers. Political economy is another component effecting income distribution. Laws, institutions and policies of a political system directly impacts distribution in a country. Labour market is also a key component concerning inequality. Unionisation, taxation, wage bargaining and sectoral shifts (for instance shift from agriculture to industry) are drivers of inequalities arising from labour market dynamics. Finally financial sector, trade and globalisation are the other chief drivers of the inequality (Allison et.al. 2014: 28-42).

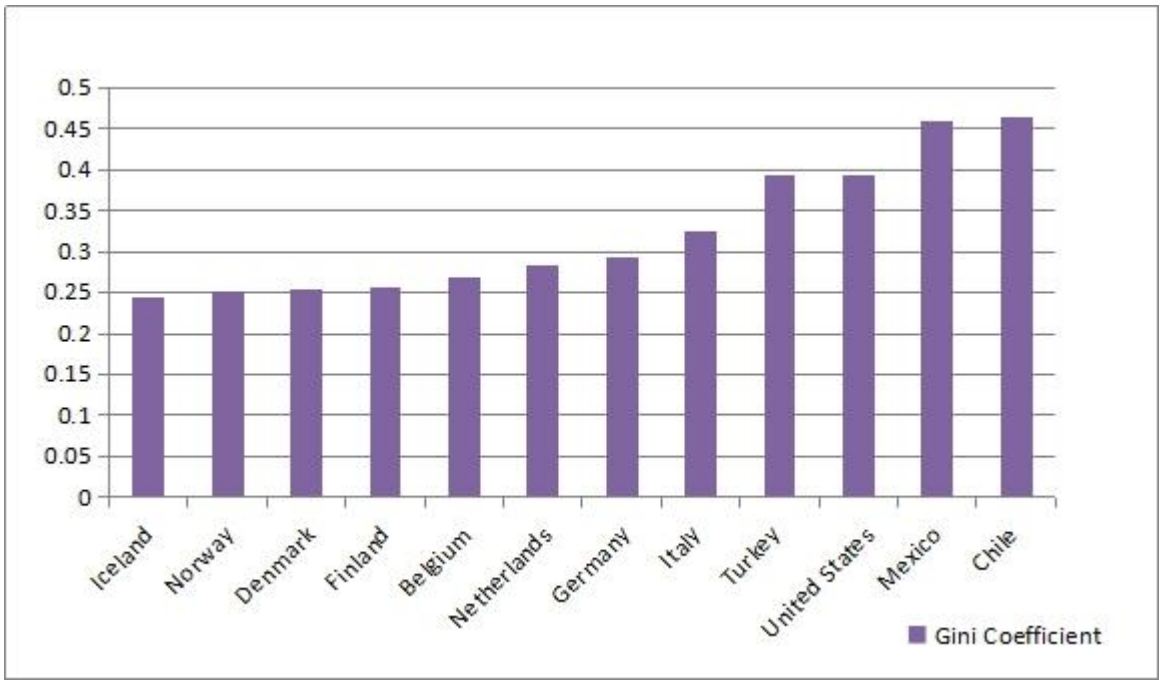
Although poverty rates have declined in all over the world, income inequality has maintained its status at high levels for the last decades. Global income inequality remains at high levels as half of the world's income is earned by richest eight percent of world population while the other half is earned by the remaining ninety-two percent (Milanovic, 2012: 8). Income inequality is of great concern globally as it negatively effects growth and its sustainability, as well as being a basis of corruption, nepotism, adverse social and economic events (IMF, 2015: 6). Inequality is deepening day by day by the help of globalization process, hence, world's population today become more unequal than twenty years ago. On the other hand, developing countries have been experiencing the problem sharply due to ascendant growth (UNDP, 2013: 1-3).

The relatively higher growth rates of developing countries in the last three decades has performed a phenomenon as "shifting wealth". This phenomenon has thought to increase human development and decrease poverty. Indeed, global poverty has decreased but high and growing income inequality has come to light and especially developing countries have been the

major sufferers (Fosu, 2011: 1) Therefore, economic growth in developing world has increased the inequalities instead of reducing them. UNDP asserts that income inequality in developing countries has increased by eleven percent between 1990 and 2010. Although globalization is highly accepted as the main driver of the income inequality, the effects of domestic policies are unignorable (UNDP, 2013: 1-3).

Income inequality refers to the difference in distribution of income among individuals or households in a country which can be measured by several indicators such as Gini coefficient or interdeciles. Gini coefficient is a widely used indicator in global and national calculations which measures the inequality concerning personal income distribution. A Gini coefficient of zero indicates perfect equality while the coefficient of one refers maximum inequality. Hence, the coefficient increases if the inequality rises. For OECD countries, the average value of Gini coefficient of disposible income inequality is 0,318 as of 2014 and the value mainly varies between 0,240 and 0,350 for developed nations except a few. Nordic countries like Iceland, Norway, Denmark and Finland are the most equal countries concerning income where as Turkey, United States, Mexico and Chile remains the most unequal (Graph 1).

Graph 1-Value of Gini Coefficient in 2014 for some OECD countries

Source: OECD, 2017

Developing countries generally exhibit high rates of income inequality due to escalatory growth and greater disparities between regions. Hence, interregional distinctions are significant in terms of income inequality. According to Venables (2003:1), a subset of regions are leader in manufacturing, creating jobs especially in large developing countries such as China, Mexico, Brazil and India. Natural advantages of some regions relative to others perform disparities between them. As to another study, regional disparities are highly observed in developing countries and globalisation affects the regional inequality in developing countries through foreign trade and foreign direct investments. China is an exemplary in this framework. China is known as a major trading nation and the substantial recipient of foreign direct investments in the developing world, however, the country is striving with the problem of growing regional inequalities. The income inequality between the coastal and inland regions of the country is

significant (Zhang and Zhang, 2003: 47-65). The samples are duplicable regarding the developing world.

2.The Situation of Income Inequality in Turkey

Turkey, being a developing country, is one of the most unequal countries with the fourth highest rank among OECD members. The Gini co-efficient calculated for the country is 0,393 as of 2014 (OECD, 2017).

Changes in world economy (like globalisation, technological change), educational level, distribution of production factors and wealth, specialities of labour market, economical changes (like crisis, inflation, budget deficits) are known as the primary effects regarding income inequality in the country. On the other hand, interregional imbalances; disparities concerning agriculture, services, trade, industry, communication and demographical differences induce interregional income inequality (Kuştepeli and Halaç, 2004: 145-155). The effects of stated components were also examined by scientific studies. Tosun et.al. (2003) emphasizes in their study that mass tourism investments provoked by tourism incentive policies in coastal regions extends inequalities among regions in Turkey. Karahasan et.al (2016), examines the impact of market potential on the regional differences in Turkey by investigating wages in the manufacturing industry for 1987 and 2000. The findings of their study determine that market potential is found significant regarding regional inequalities in Turkey. Öztürk and Kayaoğlu (2016) examines the impact of education on income inequality at the provincial level between 2008- 2013 and reveal that a negative association is existing between education Gini coefficient and income inequality. Gezici and Hewings (2003) examines the regional inequalities in Turkey by using spatial analytic methods and reveal that interregional inequalities are increasing even as intra-regional inequalities are decreasing for all spatial partitions from 1980 to 1997 in the country. Bayar (2016) states that the overall inequality is derived from regional inequalities in Turkey. In her study, she performs regional income inequality estimations for the educational attainment and the gender of the household head and determines that the most unequal distribution is observed in southern parts of the country.

Income inequality is largely an urbanized concept in Turkey. When Table 1 is investigated, it can be seen that the inequality takes place more in urban as it shows a downward trend both in urban and rural through 2006-2013.

Table1: Gini Coefficient and S80/S20 Ratio by Equivalised Household Disposable Income

	Years							
Turkey, Urban, Rural	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
Gini coefficient								
Turkey	0,428	0,406	0,405	0,415	0,402	0,404	0,402	0,400
Urban	0,415	0,394	0,395	0,405	0,389	0,394	0,391	0,392
Rural	0,406	0,375	0,378	0,380	0,379	0,385	0,377	0,365
S80/S20 Ratio								
Turkey	9,5	8,1	8,1	8,5	8,0	8,0	8,0	7,7
Urban	8,6	7,5	7,5	7,9	7,3	7,4	7,2	7,2
Rural	8,3	6,9	6,8	7,2	7,1	7,4	7,2	6,5

Source: TURKSTAT 2017a.

Income inequality is more common in urban Turkey due to the conversion in the structure of Turkish economy mainly after 2000's. Since 2000's, privatizations and reductions

concerning the agricultural supports and subsidies accelerated in Turkish economy and the agriculture sector weakened inevitably. Hence, many agricultural producers, in other words rural people, have obliged to immigrate to urban for earning their livelihoods, on the other hand, major part of them were unqualified workers. Inadequate employment capacity of urban failed to employ the unqualified masses, so poverty and income inequality increased in urbanized Turkey.

3.The Observation of Regional Income Inequality in Turkey

Regional income distribution demonstrates the share the individuals living in different regions of a country receive from the national income and is used for determining the differences between developed and underdeveloped regions of a country (Aktan and Vural, 2002, 2). Inequality in regional income distribution results from the differences between regions in terms of agriculture, industry, trade, services, communication, transportation, health, education, demographical and social indicators (DPT, 2001, 47). In this study, The Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS) level 1 regions was discussed in the regional income distribution analysis.

NUTS classification has been developed in order to produce regional statistics according to just one spatial classification in the European Union (EU) by Eurostat since the1970s. This classification appeared in the EU legislation in 1988 and was approved by the European Parliament and the Council of Europe in 2003. This classification aimed to obtain, improve and harmonize the regional statistics in the member states of the EU. Each member state is classified into level 1, level 2 and level 3 regions in this classification. NUTS were defined within the coordination of the Secretariat of the State Planning Organization (SPO) and the Turkish Statistical Institute (TSI) with the study which started in 2001. The classification in question entered into force with the Cabinet Decree of the 28th August 2002. NUTS within the framework of this decree came into use in implementing regional development policies in the process of the EU harmonization, particularly Development Agencies. Provinces are considered as NUTS 3, and 26 NUTS 2 Regions and 12 NUTS 1 Regions were formed by grouping the neighbor provinces (Öztürk, 2009, 1-2). NUTS 1 regions are TR1 Istanbul, TR2 West Marmara, TR3 Aegean, TR4 East Marmara, TR5 West Anatolia, TR6 Mediterranean, TR7 Central Anatolia, TR8 West Black Sea, TR9 East Black Sea, TRA Northeast Anatolia, TRB Centraleast Anatolia and TRC Southeast Anatolia. Data which were based on the results of Income and Living Conditions Survey which was initiated by TSI in 2006 were used in this study. Therefore, the data regarding Gini Coefficient according to equivalent household disposable individual income and S80/S20 ratio according to equivalent household disposable individual income which are the income distribution inequality criteria were initiated in 2006

3.1. Analysis of Regional Income Distribution Inequality with Gini Coefficient

The data regarding Gini Coefficient according to equivalent household disposable individual income for NUTS-1 regions between 2006-2015 are provided in Table 2.

Table 2: Gini Coefficient by Equivalised Household Disposable Inco

	Years									
Turkey, SR, Level 1	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**
Turkey	0,428	0,406	0,405	0,415	0,402	0,404	0,402	0,400	0,391	0,397
TR1 - İstanbul	0,375	0,346	0,362	0,363	0,373	0,371	0,384	0,392	0,367	0,397
TR2 West Marmara	0,350	0,321	0,331	0,361	0,360	0,365	0,356	0,337	0,333	0,353
TR3 Aegean	0,426	0,376	0,387	0,381	0,387	0,397	0,382	0,370	0,358	0,363
TR4 East Marmara	0,392	0,393	0,335	0,368	0,341	0,326	0,344	0,322	0,336	0,339
TR5 West Anatolia	0,413	0,379	0,402	0,408	0,367	0,374	0,369	0,396	0,395	0,386
TR6 Mediterrannean	0,421	0,418	0,387	0,403	0,397	0,404	0,407	0,399	0,395	0,396
TR7 Central Anatolia	0,342	0,328	0,339	0,395	0,362	0,366	0,360	0,342	0,355	0,341
TR8 West Black Sea	0,372	0,360	0,366	0,382	0,348	0,335	0,338	0,331	0,340	0,344
TR9 East Black Sea	0,378	0,346	0,365	0,359	0,327	0,327	0,309	0,315	0,309	0,332
TRA North East Anatolia	0,381	0,405	0,436	0,407	0,404	0,390	0,393	0,398	0,400	0,380
TRB Central East Anatolia	0,404	0,397	0,405	0,415	0,417	0,427	0,386	0,373	0,386	0,380
TRC South East Anatolia	0,396	0,366	0,395	0,411	0,404	0,396	0,375	0,380	0,379	0,380

Source: TURKSTAT 2017a.

Table 2 demonstrates that Gini Coefficient increased in Istanbul, Central Anatolia and Northeast Anatolia regions and decreased in all the other regions between 2006-2015. While Istanbul is the region where the Gini Coefficient increased the most, East Marmara and East Black Sea are the regions where it decreased the most. On the other hand, the data in the Table 1 illustrate that the income inequality in some regions between 2006-2015 exceeded the overall income inequality of Turkey. In 2014 West Anatolia region, in 2008, 2010 and 2014 North East Anatolia region, in 2010 and 2011 Central Anatolia region, in 2010 South East Anatolia region, and in the years between 2006-2005 Mediterranean region exceeded the overall of Turkey in terms of income inequality.

3.2. Analysis of Regional Income Distribution Inequality according to S80/S20 Ratio

The data regarding S80/S20 ratio according to equivalent household disposable individual income for NUTS-1 regions between 2006-2015 are provided in Table 3.

Table 3: S80/S20 Ratio by Equivalised Household Disposable Income, 2006-2015

	Years									
Turkey, SR, Level 1	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**
Turkey	9,6	8,1	8,1	8,5	7,9	8,0	8,0	7,7	7,4	7,6
TR1 İstanbul	6,7	5,3	6,0	5,9	6,4	6,2	6,4	6,6	6,1	7,1
TR2 West Marmara	6,3	5,3	5,7	6,4	6,5	6,3	6,2	5,4	5,4	6,1
TR3 Aegean	8,6	6,7	7,1	6,8	6,9	7,1	6,7	6,3	5,9	6,1
TR4 East Marmara	6,9	6,8	5,3	6,2	5,5	5,0	5,6	5,0	5,2	5,4
TR5 West Anatolia	8,0	6,2	7,3	7,7	6,6	6,7	6,5	7,1	7,2	6,7
TR6 Mediterrannean	9,2	8,1	6,6	7,2	7,1	7,2	7,5	7,1	7,4	7,2
TR7 Central Anatolia	5,5	5,1	5,6	6,8	6,2	6,3	6,2	5,6	5,9	5,5
TR8 West Black Sea	7,1	6,0	6,1	7,0	6,1	5,7	5,7	5,4	5,5	5,8
TR9 East Black Sea	6,7	5,6	6,4	6,2	5,3	5,1	4,8	4,7	4,9	5,3
TRA North East Anatolia	7,1	7,9	8,8	7,8	7,6	7,0	7,2	7,3	7,3	6,7
TRB Central East Anatolia	7,8	7,2	7,0	7,5	7,6	8,3	7,0	6,4	6,8	6,5
TRC South East Anatolia	7,3	6,3	7,1	7,9	7,3	7,5	6,7	6,7	6,4	6,9

Source: TURKSTAT 2017a.

Table 3 demonstrates that while S80/S20 ratio increased in Istanbul and Central Anatolia regions between 2006-2015, and in North East Anatolia in the a fore mentioned years even though it decreased in 2015, it decreased in all the other regions. In other words, while the difference between the highest and the lowest income groups increased in Istanbul, Central Anatolia and North East Anatolia, it reduced in all the other regions between 2006-2015. A convergence is seen between income groups in West Marmara, Aegean and Central Anatolia regions in the years following the global crisis in 2008 (see Table 3).

On the other hand, one can imply from the data in Tables 2 and 3 that income inequality of the regions is variable. In spite of this situation, income inequalities have cyclical fluctuations in almost every region. The differences create different results for each region of income generating mechanisms. Factor endowment and regional production relations in the regions are different, and the regions differ from each other in terms of organizational structure and market practices. Because they cause the structurally different regions to react differently to the economic policies implemented with endogenous and exogenous shocks affecting the economy. Therefore, regional income inequalities have fluctuations with different dimensions in time (Alabaş, 2015:8). In brief, amongst the regions where income distribution inequality was the

highest between 2006-2015, Mediterranean region ranks as the first, North East Anatolia region as the second, West Anatolia region as the third, and Central East Anatolia as the fourth according to both Gini Coefficient and S80-S20 ratio.

3.3. The Relationship Between Regional Income Inequality and Regional Poverty

Poverty is a complex concept due to its economical, social and political dimensions and a well-accepted poverty description is absent in the literature (Doğan, 2014: 9). Hence, the description of poverty differs by country for the stated reason. Poverty is defined as individual's deprival regarding the basic needs in the studies which grounds on the relation between income and consumption expenditure on the late nineteenth century (Kumar et.al., 1966: 55). As to this monetary description, poverty is measured by individual's income or consumption expenditure. The major factors identifying poverty is income poverty, no access to staple food, weakness, social exclusion and no access to basic services as to the World Bank's study realized in 1999 (Mowafi, 2003).

On the other hand, income distribution specifies the distribution of all of the population and poverty is determined by the distribution of households under a specific poverty line. For this reason, income distribution is a broader concept than poverty. However, income distribution and poverty has a positive relationship. In other words, if the income inequality increases, the number of people living in poverty increases equally in a society (Aktan and Vural, 2002: 2). Due to this reason, the relationship between regional income distribution and poverty is investigated between 2006 and 2015 in the study. Poverty rates calculated by equivalised household disposable income for every region is indicated in Table 4.

Table 4: Regional Poverty Rate by Equivalised Household Disposable Income, 2006-2015 (60% of the Median Income)

	Years									
Turkey, SR, Level 1	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**
Turkey	25,4	23,4	24,1	24,3	23,8	22,9	22,7	22,4	21,8	21,9
TR1 İstanbul	21,0	15,8	17,4	14,9	18,7	18,0	17,4	16,2	17,0	17,8
TR2 West Marmara	21,1	19,1	19,7	21,2	20,2	17,7	18,8	16,7	17,6	20,1
TR3 Aegean	23,1	21,8	22,3	20,4	20,6	19,4	19,8	19,1	17,6	18,1
TR4 East Marmara	19,1	17,6	17,5	18,1	18,3	15,6	17,3	17,0	14,2	17,3
TR5 West Anatolia	22,9	15,4	18,9	20,9	21,0	22,2	20,7	19,1	19,8	19,3
TR6 Mediterrannean	23,8	22,1	16,4	20,8	19,8	21,1	21,8	19,1	22,1	21,2
TR7 Central Anatolia	18,7	18,7	19,8	19,8	18,9	18,5	19,4	19,3	17,0	16,7
TR8 West Black Sea	23,2	18,7	19,2	19,8	20,8	19,3	19,0	18,8	17,0	19,1
TR9 East Black Sea	21,1	15,3	20,6	17,0	20,7	17,6	16,8	17,5	15,3	16,3

TRA North East Anatolia	23,8	26,4	26,1	23,3	23,1	21,3	20,6	20,0	21,1	21,5
TRB Central East Anatolia	22,9	19,3	17,6	18,6	20,6	22,0	20,0	18,4	18,8	18,1
TRC South East Anatolia	22,3	17,4	19,7	21,2	20,0	22,2	20,1	18,4	17,1	20,9

Source: Turkish Statistical Institute, 2017b.

As is observed in Table 4, poverty rates shows fluctuations in NUTS 1 regions and decreases in all regions as of 2015 compared to 2006. Chief regions having highest poverty rates are North Eastern Anatolia, Mediterrennean and South Eastern Anatolia in 2015. The regions having the lowest povertys rates are Eastern Black Sea and Central Anatolia. In case of a comparison with income inequality and poverty rates, it is detected that despite the decrease in poverty rates as of 2014 and 2015, poverty rates are in an upward trend through 2006-2015 term in Central Anatolia. An increment in poverty rates is standing out concerning İstanbul and North Eastern Anatolia in which income inequalities is also rising as of 2015. Moreover, Mediterrennean, North Eastern Anatolia, Western Anatolia and Central Anatolia exhibit the highest rates as well as witnessing the highest income inequalities.

Results and Discussions

Interregional differences in terms of development are one of the substantial problems of Turkish economy that induce income inequality nationwide. Regrettably, practices which aimed to reduce interregional development differences has failed from past to present and allocation of resources have focused on mainly western regions notably on Marmara region. Especially, private sector has been reluctant to invest for especially southern and eastern regions. Hence, underdeveloped regions stayed out of investment preferences and could not escape from the vicious circle of poverty and inequality. As to our study, Mediterranean region ranks as the first, North East Anatolia region as the second, West Anatolia region as the third and Central East Anatolia as the fourth according to both Gini Coefficient and S80-S20 ratio in terms of regional income inequality. The reason why the income distribution inequality is the highest in Mediterranean region is probably the immigration oppression. Furthermore, it is thought that the increase of both the Gini Coefficient and S80/S20 ratio between 2006-2015 resulted from the immigration Istanbul region received from East Anatolia and South East Anatolia regions to a large extent as the industrial organizations locate in Marmara region.

Mediterranean region exhibits the highest income inequality even though the Western Mediterranean region (involving Antalya, Burdur and Isparta provinces) is the most benefitted region from the regional and sectoral incentives effectuated in 1 July 2012. It is thought that the main reason of the inequality in the region is arising from the migration from South Eastern Anatolia, in other words substantially from the change of labour profile. The raise in employment concerning services and industry sector, besides, the decrease in employment concerning agriculture sector induced poverty and income distribution inequality in the region. In this framework, regional incentives have to be upgraded and employment capacity of the region has to be enhanced.

It is understood from the figures that proceeding only by private sector investments is impossible in Turkey. In other words, the government has to play an active role regarding

infrastructure investments and manufacturing industry especially in specific regions. Incentive measures and supports such as credit support, social security premium exemption for several years and input supports for investors voluntary to invest for disadvantaged regions should be put into force. Industralization mobilisation has to be realized especially for Eastern regions. Strengths of regions have to be carefully analysed and production patterns for specific regions have to be performed. Increasing the production and income level of underdeveloped regions by these ways will also alleviate poverty and provide the distribution of income more equally.

On the other hand, it must be known that education has a substantial role in reducing inequality. Access to jobs, reaching higher income levels and productivity in labour markets are tigthly coupled with the education. Many scientific studies confirm the positive relation between higher education levels and income equality. For this reason, the education level of all regions (but mainly the underdeveloped) has to be raised and gendered differences should be reduced. It is widely known that, millions of girls and women are illiterate in many central villages and also in Eastern provinces of Turkey. Deficiencies concerning education should be remedied and the quantity of qualified labour has to be raised in the country. It should not be forgetten that, any country can develop and provide equality in the absence of human capital. Besides, due to its inequality additive effect, the current taxation system has to be left and a new taxation system has to be arranged in Turkey.

Consequently, it is unignorable that most equalitarian countries in the world are European countries mainly the Scandinavian; providing opportunity equality to all their citizens in every field as well as possessing very strong social state notion. Considering this fact, Turkey has to enhance her social state notion especially by conserving low income groups and has to increase social transfers to disadvantaged communities beside the stated facts above.

References

Aktan, C. C. & Vural, İ. Y. (2002). "Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri", *Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002, 1-21*.

Alabaş, M. M. (2015). "Türkiye'de Bölgesel Düzeyde Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin İncelenmesi", *4th Turkish Graduate Studies Congress*, 14th-17th May 2015, Kütahya.

Bayar, A. A. (2016). "The Decomposition of Regional Income Inequalities of Turkey", *American Economic Association Annual Meeting*, 04 January 2016, San Francisco.

Doğan, E. (2014). "The Measurement of Poverty in Turkey". *Republic of Turkey Ministry of Development*, Dissertation No (Issue):(2880), April 2014: 1-174 (in Turkish).

DPT. (2001). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/3089/oik610.pdf, (03.04.2017) (in Turkish).

Fosu, A. (2011). *Growth, Inequality, and Poverty Reduction in Developing Countries*, http://www.un.org/esa/socdev/social/meetings/egm10/documents/Fosu%20Longpaper.pdf, (03.04.2017)

Gezici, F. & Hewings, G. (2003). "Spatial Analysis of Regional Inequalities in Turkey", *Conference Paper, 43rd Congress of the European Regional Science Association: Peripheries, Centres, and Spatial Development in the New Europe*, 27th - 30th August 2003, Jyväskylä, Finland

IMF. (2015). *Causes and Consequences of Income Inequality: A Global Perspective*, https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2015/sdn1513.pdf, (07.04.2017).

Karahasan, B., Dogruel, F. & Dogruel, A.S. (2016). "Can Market Potential Explain Regional Disparities in Developing Countries? Evidence from Turkey", *The Developing Economies*, 54 (2): 162–97.

Kumar, T., Gore, A. & Sitaramam, V. (1996). "Some Conceptual and Statistical Issues on Measurement of Poverty", *Journal of Statistical Planning and Inference*, 49 (1): 53–71.

Kuştepeli, Y. & Halaç, U. (2004). "Türkiye'de Genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi", *T.R. Dokuz Eylul University Journal of Graduate School of Social Sciences*, 6 (4): 143-160.

Milanovic, B. (2012). *Global Income Inequality by the Numbers in History and Now*, World Bank Policy Research Working Paper 6259.

Mowafi, M.(2003). *The Meaning and Measurement of Poverty: A Look into the Global Debate*, http://www.sas.upenn.edu/~dludden/Mowafi_Poverty_Measurement_Debate (09.04. 2017).

OECD. (2017). *OECD Income Distribution Database*, http://www.oecd.org/social/income-distribution-database.htm, (03/04/2017)

Ozturk, A. (2009). *Identifying Homogenous and Functional Regions and A Proposal for NUTS Classification in Turkey*, Planning Expertise Thesis, Publication No: 2802 (in Turkish).

Öztürk, E. & Kayaoğlu, A. (2016). "Education and Income Inequality in Turkey: New Evidence from Panel Data Analysis", *Marmara University Journal of Economic and Administrative Sciences*, 38 (2): 207-222.

Tosun, C., Timothy, D. & Ozturk, Y. (2003). "Tourism Growth, National Development and Regional Inequality in Turkey", *Journal of Sustainable Tourism*, 11 (2&3): 133-161.

TURKSTAT. (2017a). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011, (10.04.2017).

TURKSTAT. (2017b). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013, (10.04.2017).

UNDP. (2013). *Humanity Divided: Confronting Inequality in Developing Countries*, http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/poverty-reduction/humanity-divided--confronting-inequality-in-developing-countries.html, (10.04.2017).

Venables, A. (2003). *Spatial Disparities in Developing Countries: Cities, Regions and International Trade*, http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/dp0593.pdf, (11.04.2017).

Zhang, X. & Zhang, K.H. (2003). "How Does Globalisation Affect Regional Inequality within A Developing Country? Evidence from China", *The Journal of Development Studies*, 39 (4): 47-67.

The Tendency of Authoritarian Personality Among University Students in Respect of Political View and Socio-Political Identity: The Case of Pamukkale University

Ferihan POLAT[1], **Özlem Özdeşim SUBAY**[2]

Abstract

Beginning to play active role of the individual in politics with the acknowledgement of general vote principle, after 1940s empirical researches have became prominent in the field of political science. Some empirical researches in this period had focused on the impacts of personality structure on political behavior. Specifically, analysis of Adorno and scientists in his period about the hypothesis of "authoritarian personality" had revealed quite essential findings about personality structure and the relations with political behavior.

The aim of this study is to analyze the relationship between how university youth identifies their political views and their sociopolitical identities and their tendency to authoritarian personality. For this aim, a survey including Right Wing Authoritarianism scale of Altemeyer and Authoritarian Personality scale of Adorno will be conducted in the sample of 159 students. The results obtained from survey will be examined by intercrossing political spectrum and socio-political identities and by explaining which political view and socio-political identities are more prone to authoritarian personality or whether there is predisposition.

Keywords: Authoritarian Personality, Right-Wing Authoritarianism, Political Psychology, Pamukkale University.

Siyasi Görüş ve Sosyo-Politik Kimlik Algıları Bağlamında Üniversite Öğrencileri Arasında Otoriteryan Kişilik Eğilimi: Pamukkale Üniversitesi Örneği

Özet

Genel oy ilkesinin kabulü ile bireyin seçmen olarak siyasal hayatta etkin bir rol oynamaya başlaması, 1940'lı yıllardan sonra siyaset bilimi alanında yapılan çalışmalarda amprik araştırmaları ön plana çıkarmıştır. Bu dönemdeki amprik çalışmaların bir kısmı kişilik

[1] Yardımcı Doçent, Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, fyildirim@pau.edu.tr.
[2] Araştırma Görevlisi, Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, oikiz@pau.edu.tr.

yapılarının siyasal davranış üzerindeki etkilerine odaklanmıştır. Özellikle Adorno ve Çağdaşı olan bilim insanlarının "otoriteryan kişilik" kuramı üzerindeki incelemeleri, kişilik yapıları ve siyasal davranış arasındaki bağlantıyı ortaya koyması açısından oldukça önemli bulgular ortaya koymuştur.

Bu çalışmanın amacı üniversite gençliğinin siyasal görüş yelpazesinde kendilerini konumladıkları yer ve kendilerini tanımladıkları sosyopolitik kimlikleri ile otoriteryan kişilik eğilimleri arasında nasıl bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bu amaçla, Altemeyer'in Sağ Kanat Yetkeciliği Ölçeği ile Adorno'nun Yetkeci Kişilik Ölçeği kullanılarak 159 kişilik örneklem grubuna bir anket uygulaması yapılacaktır. Elde edilen veriler, siyasi görüş yelpazesi ve sosyo-politik kimlik algıları ile çaprazlanarak, hangi siyasi görüş ve sosyo-politik kimliklerin yetkeci kişiliğe daha yatkın olduğu veya herhangi bir yatkınlığın olup olmadığı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Otoriteryan Kişilik, Sağ Kanat Yetkeciliği, Siyaset Psikolojisi, Pamukkale Üniversitesi.

Giriş

Kişilik, kişinin kendine göre ayrılığı öz yapısına uygun kendine özgülükleri insana yakışacak tutum, davranış ve alışkanlık biçimlerinin tümüdür. Kişilik yapısı, sınırları olan bir ruhsal bütün ve bir ruhsal birim anlamına gelmektedir. Özgül bir benlik ve üst benlik, özgül çatışmalar ve özgül savunmalar uyumlu bir ruhsal bütünü yani kişilik yapısını oluşturmaktadır. Bireyin kişiliğini oluşturan unsurlar her bireyin psişik gelişiminin etkilerini taşıdığı gibi, içinde bulunduğu toplumun kültürel değerlerinin de izlerini taşımaktadır. Psikolojide pek çok kişilik yapısı sınıflaması olmasına karşın, aşağıda, çalışma konusunu itibari ile otoriteryen kişilik ele alınmaktadır. Bu nedenle, çalışmada, otoriteryen kişilik örüntüsünün bileşenlerinden ve bu konuda yapılan sınırlı araştırmalardan bahsedilerek; bu araştırmalarda geliştirilen ölçeklerden hareketle, küçük bir örneklem grubuna yapılan araştırmanın sonuçları tanıtılacaktır.

1. Otoriteryen Kişilik

Otoriteryen kişilik örüntüsü, anti-demokratik davranışların tümünü kapsayan bir genel tanımı içeren üst bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kavram, hem psikolojik hem de sosyolojik sonuçları ve oluşum nedenleri olan bir davranış örüntüsü olarak incelenmektedir (Batmaz, 2006: 50).

Otoriteryen kişilik örüntüsü, ilk kez 1933 ile 1939 yılları arasında bu sendromunu araştıran Horkheimer ve Fromm'un çalışmalarında ortaya çıkmıştır. Bu sendrom, hoşgörmezlik, otoriteye boyun eğme, milliyetçilik, kurallara körü körüne bağlanma, dogmatiklik, sevgi yerine kuvvet ilişkilerine değer verme, tutuculuk, ayırımcı önyargı ve etnosantirizm gibi özelliklerle birlikte ortaya çıkmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1973:1). 1936'da faşist tutumlar skalasını geliştirmeye çalışan Stagner, milliyetçilik, emperyalizm, militarizm, ırk ayrımı, tutuculuk, orta sınıf bilinci, iyi diktatör ve devlet konularının faşist eğilimli makaleler tarafından işlendiğini saptamıştır. Nazi psikologu E. R. Jaensch 1938 yılında ideal olarak gösterdiği otoriteryenizmi J insan tipi olarak adlandırmış ve bu örüntüyü mutlak algı gücü, kararlılık, sebat, sertlik ve erkeklik ile özdeşleştirmiştir. Ancak Jaensch'in kolay değişen yumuşak tipe karşı övgüyle bahsettiği J insan tipi zamanla birçok sosyal bilimci tarafından olumsuz değerlendirmelere maruz kalmıştır (Kağıtçıbaşı, 1973: 2).

Bu konudaki ilk çalışmaları yapan Fromm ise otoriteryen kişiliğin temelini, çocukluk yıllarının aile ortamında inceleyerek, çocuğun babaya boyun eğişinin sebebini, isyan ve itaatsizliğin doğurduğu temel güvensizlikten bir kaçış olarak ele almıştır. Bu boyun eğişin, giderek bir yandan otoriteyi temsil eden diğer kişi, kurum ve kutsal varlıklara, bir yandan da vicdan , görev adına iç otoriteye genellendiğini iddia etmiştir. Fromm'a göre, kuvvete boyun eğmek kişinin özgürlüğünü daraltmakta ancak sorumluluğunu azalttığı için, temel güvenini arttırmaktadır. Bu sebeple, kuvvet ilişkileri, otoriteryen kişinin hayatında büyük önem kazanarak, mutlak tahakküm etme yada boyun eğme davranışlarına yol açmakta, böylece sevgi ilişkilerinin yerini almaktadır (Fromm, 1996).

Adorno ve arkadaşları tarafından geliştirilen otoriteryen kişilik, hiyerarşik, otoriteryen ve istismarcı anne baba ve çocuk ilişkileri, güç yönelimli, istismarcı kişilikler ile dar görüşlü sosyal ve siyasal bakış açılarıyla sonuçlanmaktadır. Bu yazarlar, katı otorite ve disiplin uygulamalarının yaygın ve cinselliğin yasak olduğu bir çocukluk döneminin otoriteryen kişilikle sonuçlanma olasılığının yüksek olduğunu belirtmektedir. Az sevgi ve ağır ceza ile öne çıkan bir çocukluk döneminin yol açtığı bu kişiliğin de sosyal ve siyasal yönelimlerde etkili olduğu ifade edilmektedir (Hasta ve Dönmez, 2009: 20).

Otoriteryen kişilik kuramına göre, insanlar erken çocukluk dönemlerinden kaynaklanan birtakım erotik bilinçaltı çatışmalarıyla baş edebilmek için muhafazakar ve siyasal ve sosyal fikirlere eğilebilmektedir. Adorno ve arkadaşlarının da yararlandığı psikanalitik kurama göre, erotik-obsesif psişik bir çatışma olan otoriteryenlik, katı ve belirli bir bilişsel biçem aracılığıyla aşırı bir biçimde dengelenirken, egonun zayıflığıyla birleşerek bu kişinin karşısındaki güce itaat etmesini sağlamaktadır. Ayrıca, egonun bu zayıflığı azınlıklara ve farklılıklara karşı düşmanca tavır sergileme arzusuna da yol açmaktadır. Bu durum, bu arzunun doyurulmasına olanak sağlayan muhafazakar bir siyasal görüşün benimsenmesine neden olmaktadır. Psikanalitik kurama göre, otoriteye sorgulamaksızın boyun eğen ve belirsizliğe karşı hoşgörüsüz olan otoriteryen kişi, katı ve yalın bir bilişselliğe sahip olup, pek karmaşık düşünmemektedir. Otoriteryenliğin bir aşırı sağ görüş özelliği olduğunu ileri süren bu kurama göre, aşırı sol görüşten aşırı sağ görüşe gidildikçe bireylerin otoriteryenlik ve boyun eğicilik düzeylerinin artması beklenmektedir. Ancak ideolog hipotezine göre ise, aşırı sağ kadar aşırı sol görüşe sahip olan bireyler de otoriteryen kişilik örüntüsü sergileyebilmekte, bunun tek bir siyasal görüşe atfetmenin doğru olmadığını iddia etmektedir (Hasta ve Dönmez, 2009: 20-21).

Otoriteryen kişilik üzerine çalışan bir başka sosyal bilimci Altemeyer'e göre ise, bireyler, genellikle toplumlarında siyasal lider yada dini lider gibi çeşitli güce sahip kişilere karşı psikolojik olarak boyun eğmektedirler. Psikolojik olarak bu bireyler, yetkeci boyun eğicilik, yetkeci saldırganlık ve geleneksellik olmak üzere üç tutum öğesine sahiptir. Otoriteryen kişiler, öncelikle dinsel konular olmak üzere eleştirel düşünme yeteneğinden yoksundurlar, eldeki verileri kendileri analiz etmek yerine yetke olarak kabul ettikleri kişi ve kurumlar onlara neyin doğru olduğunu söylüyorsa onu kabul ederler. Kendilerini beğenmişlik düzeyleri yüksek olan bu kişilerden alçakgönüllü davranışlar sergilemeleri beklenmez. Diğer insanlara karşı güç elde ettiklerinde çevrelerine karşı baskıcı ver zorlayıcı tutumlar sergilerler. Yetkenin düşüncelerini desteklemeyen kanıtlara karşı saldırgan bir tutum sergileyerek, onları tehlikeli fikirler olarak damgalarlar. Yarışma ortamında diğerleri üzerinde egemenlik kurmaya çalışırlar ve gruplar arası çatışmalara sebep olurlar. Kişisel anlamda başarısız olduklarında bunu kabullenmezler, başarısızlığın sebebini bahaneler bularak başka konularda ararlar ve kendilerini üstün görme eğilimindedirler. Resmi yetkenin kanunsuz bir güç uygulamasını ve muhaliflere karşı adaletsiz davranmasını desteklerler. Toplumsal baskınlık düzeyleri yüksektir, ait olduğu grubun üstün olduğu inancındadır ve bu inançla diğer gruplara karşı saldırgan tavırlar sergileyebilirler (Güldü, 2011:32).

2. Otoriteryen Kişilik ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Otoriteryenizm ilk olarak Adorno, Frenkel-Brunswik, Levinson ve Sanford tarafından 1950 yılında geliştirilmiştir. Kuram, yazarların Nazi dönemindeki Yahudi karşıtlığına ilişkin yaptıkları araştırmalarının sonuçlarına dayanmaktadır. Otoriteryen kişilik kuramı, kişilik özelliklerinin gözlenebilir ve ölçülebilir yönlerini ele almaktadır. Temelleri psikanalitik yaklaşıma dayanan bu kurama göre, kişilik büyük ölçüde aile yapısındaki özelliklerin çocuğa aktarılması ile oluşmaktadır. Ebeveynlerin üyesi oldukları etnik ve dini gruplar ile özellikle ekonomik etmenler, onların çocuklarına karşı olan davranışlarına yansımaktadır. Otoriteryen kişilik, az sevgi ve sert ceza gösterilen, otorite ya da disiplin uygulanan ve cinselliğin tabu konusu olduğu bir çocuklukla ilişkilendirilmektedir(Adorno ve ark., 1950).

Adorno ve arkadaşları (1950), yetkeci kişiliği belirlemek amacıyla F (faşizm) ölçeğini geliştirmişlerdir. F ölçeği, geleneksellik *(conventionalism)*, yetkeci boyun eğme *(authoritarian submission)*, yetkeci saldırganlık *(authoritarian aggression),* duygusal kapalılık *(anti-intraception),* batıl inanç ve kalıpyargı *(superstition and stereotypy*), güç ve sertlik *(power and toughness),* yıkıcılık ve insanların iyiliğine inançsızlık *(destructiveness and cynisim),* yansıtmacılık *(projectivity)* ve cinsellik *(sex)* olmak üzere dokuz farklı boyuttan maddeler içermektedir (Adorno ve ark., 1950)

Ancak F ölçeğinin, psikodinamik yaklaşım temelinde geliştirilmiş olması, bireyleri yetkeci olan ve olmayan şeklinde sınırlandırması, ölçekten yüksek puan alanların aşırı sağ siyasal görüşe sahip bireyler olarak tanımlanması gibi nedenlerle eleştirildiği gözlenmektedir. Bu eleştirilerin ardından geliştirilen çok sayıda yetkecilik yaklaşımı içinden Altemeyer (1996)'in sağ kanat yetkeci kişilik kuramının öne çıktığı görülmektedir. Altemeyer (1996), yetkecilik araştırmalarında, yıllarca F Ölçeği tercih edilmiş olmasına karşın, kendi geliştirdiği Sağ Kanat Yetkecilik Ölçeğinin *(Right-wing Authoritarianism Scale)* psikometrik açıdan daha güçlü olduğunu belirtmektedir. Martin'e göre de Sağ Kanat Yetkecilik Ölçeği, F ölçeğinden daha iyi bir araçtır ve ölçek yüksek ve düşük puan alan katılımcıları daha dengeli açıklayabilmektedir (Sönmez, 2014: 17).

Duckitt ve Bizumic , son on yıldır araştırmacıların sağ kanat yetkecilik ölçeğini de tek boyutlu olması nedeniyle eleştirdiklerini belirtmektedir. Duckitt ve Bizumic yetkeciliği; sosyal kuralların ihlalinde hoşgörü yerine katı ve cezalandırıcı bir sosyal kontrol aracı olarak tanımlanan yetkecilik *(authoritarianism),* otorite ve kurumların eleştirisine karşı boyun eğicilik olarak tanımlanan tutuculuk *(conservatism)* ve modern, liberal normlara karşı dini sosyal normlar ve gelenekler ile tanımlanan gelenekçilik *(traditionalism)* olmak üzere üç farklı boyutta ele almaktadır (Sönmez, 2014: 19).

Hasta (2002) tarafından Türkiye'de yapılan çalışmada ise, sağ görüşlü öğrencilerin yetkecilik düzeylerinin, ılımlı ve sol görüşlü öğrencilerinkinden daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Ayrıca sağ görüşlü öğrencilerin, boyun eğicilik ve belirsizliğe karşı daha hoşgörüsüzlük düzeyleri de ılımlı ve sol görüşlü öğrencilerinkinden daha yüksektir. Aynı öğrencilerin karmaşık *(complex)* düşünme düzeylerinin ise diğer iki grubunkinden daha düşük olduğu görülmektedir.

3. Araştırma ve Bulgular

Üniversite gençliğinin siyasal görüş yelpazesinde kendilerini konumladıkları yer ve kendilerini tanımladıkları sosyo-politik kimlikleri ile otoriteryen kişilik eğilimleri arasında nasıl bir ilişki olduğunu ortaya koymak amacı ile Altemeyer'in Sağ Kanat Yetkeciliği Ölçeği, Adorno'nun Yetkeci Kişilik Ölçeği ve Toplumsal ve Siyasal Bağlam Soru Grubu kullanılarak

159 kişilik örneklem grubuna bir anket uygulaması yapılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçekler ve soru grupları Dr. Özgür Güldü'nün 2010 yılında yayınlanan "Üniversite Öğrencilerinde Siyasi Kimlik" başlıklı doktora tezinden alınmıştır. Elde edilen veriler, siyasi görüş yelpazesi ve sosyo-politik kimlik algıları ile çaprazlanarak, hangi siyasi görüş ve sosyo-politik kimliklerin yetkeci kişiliğe daha yatkın olduğu veya herhangi bir yatkınlığın olup olmadığı incelenmiştir. Örneklem olarak Pamukkale Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi'nde öğrenci olan ve Siyaset Psikolojisi dersini alan 159 öğrenci seçilmiştir. Araştırmaya katılanların %42,1'i kadın; %57,9'u erkektir.

Tablo 1. Kendinizi siyasi görüşleriniz açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?

Siyasi görüş	Sıklık	Yüzde
Aşırı Sol	11	6,9
Ortanın Solu	46	28,9
Nötr	47	29,6
Ortanın Sağı	51	32,1
Aşırı Sağ	4	2,5
Toplam	159	100

Siyasi görüş yelpazesindeki aldıkları yer açısından araştırmaya katılanların %6,9'u aşırı sol, %28,9'u ortanın solu, % 29,6'sı nötr, %32,1'i ortanın sağı ve %2,5'i de aşırı sağ olarak kendilerini konumlandırmışlardır. Araştırmaya katılanların %35,8'i sol; %34,6'sı sağ kanatta konumlandırmışlar; %29,6'sı ise kendilerini her iki kanata da dahil etmemişlerdir.

Tablo 2. Genel olarak kendinizi daha çok hangi kimlikle tanımlıyorsunuz?

Sosyo-politik kimlik	Sıklık	Yüzde
Türk	68	42,8
Müslüman	17	10,7
T.C. Vatandaşı	54	34,0
Alevi	4	2,5
Kürt	5	3,1
Diğer	11	6,9
Toplam	159	100

Tablo 2'ye göre, araştırmaya katılanların %42,8'i Türk, %10,7'si Müslüman, %34'ü T.C. Vatandaşı, %2,5'i Alevi, %3,1'i Kürt sosyo-politik kimliğiyle tanımlamaktadır. Araştırmaya katılanların %6,9'u diğer şıkkını tercih ederek, kendilerini herhangi bir sosyo-politik kimliğe hapsetmek istemedikleri görülmüştür. Bu veriler ışığında kendilerini etnik kimlikleriyle tanımlayanların oranı %45,9 ile en yüksek katılımcı grubunu oluşturmaktadır. Dini kimlikleriyle kendilerini tanımlayanların oranı %13,2 ile etnik kimliğe göre düşük bir oranda kalmıştır. Ulusal kimlik %34 oranı ile etnik kimliğin hemen arkasında yer almıştır.

Tablo 3. Sosyo-Politik Kimlik İle Siyasi Görüş Çapraz Tablosu

Sosyo-politik kimlik	Siyasi Görüş Yelpazesi					
	Türk	Müslüman	T.C. Vatandaşı	Alevi	Kürt	Diğer
Aşırı Sol	%1,5	%0	%3,7	%50	%40	%36,4
Ortanın Solu	%26,5	%11,8	%38,9	%50	%20	%18,2
Nötr	%30,9	%11,8	%33,3	0	%40	%36,4
Ortanın Sağı	%39,7	%64,7	%24,1	0	0	0
Aşırı Sağ	%1,5	%11,8	0	0	0	%9,1
Toplam	%100	%100	%100	%100	%100	%100

Tablo 3'e göre Araştırmaya katılanların Türk etnik kimliği ile kendilerini tanımlayanlar içinde siyasi görüş yelpazesi içinde en yüksek oran %39,7 ile ile Ortanın sağında yer aldıklarını belirtirlerken; Kürt etnik kimliğiyle kendilerini tanımlayan katılımcıların tamamı sol kanatta kendilerini konumlandırmışlardır. Dinsel kimlik açısından kendilerini Müslüman olarak tanımlayanlar %64,7 en çok ortanın sağında yer aldıklarını belirtirlerken; Alevi dini kimliği ile kendilerini tanımlayanlar tamamen yelpazenin sol kanadında konumlanmışlardır. Araştırmaya katılanlar arasında ulusal kimlikle kendilerini tanımlayan katılımcılar içinde ise en yüksek oran %38,9 ile ortanın solundadır. Elde edilen verilerden dikkat çeken nokta etnik kimlikten daha çok dinsel kimlik ile kendilerini tanımlayan katılımcıların siyasi yelpazenin iki karşıt ucunda konumlanmalarıdır. Bu açıdan bakıldığında dinsel kimliğin siyasi yelpazede daha ayrıştırıcı bir rol oynadığı görülmektedir.

Tablo 4. Yetkeci Anti-Yetkeci Kişilik Dağılımı

Kişilik	Sıklık	Yüzde
1. Anti-yetkeci	109	%68,6
2. Yetkeci	50	%31,4
Toplam	159	%100

Araştırmaya katılanların anket formundaki sorulara verdikleri cevaplar 1'den 5'e kadar derecelendirilmiştir. Buna göre en yüksek değer olan 160 ile en düşük değer olan 32 puanları esas alınarak; 160 ile 96 arası yetkeci, 95 ile 32 arası anti-yetkeci kişilik olarak değerlendirilmiştir. Tablo 4'e göre, katılımcıların %68,6'sı anti-yetkeci, %31,4 yetkeci olduğu saptanmıştır. Uygulamanın yapıldığı grupta anti-yetkeci kişilik özelliğinin daha yüksek olduğu gözlenmiştir.

Tablo 5. Cinsiyete Göre Yetkeci Anti-Yetkeci Kişilik Dağılımı

Kişilik	Kadın	Erkek
Anti-yetkeci	%71,6	%66,3
Yetkeci	%28,4	%33,7
Toplam	%100	%100

Tablo 5'e göre, araştırmanın örnekleminde yer alan kişilik tiplerini cinsiyet dağılımı açısından incelediğimizde, kadın katılımcıların %71,6 ile erkek katılımcılara göre daha yüksek oranda anti-yetkeci olduğu saptanmış; ancak Mann Whitney-U testine göre istatistiki açıdan anlamlı bir farklılaşma görülememiştir.

Tablo 6. Siyasi Görüş Yelpazesine Göre Yetkeci Anti-Yetkeci Kişilik Dağılımı

Kişilik	Aşırı Sol	Ortanın Solu	Nötr	Ortanın Sağı	Aşırı Sağ
Anti-yetkeci	%90,9	%82.6	%80,9	%45,1	0
Yetkeci	%9,1	%17,4	%19,1	%54,9	%100
Toplam	%100	%100	%100	%100	%100

Tablo 6'ya göre, araştırmaya katılanların yetkeci ve anti-yetkeci kişilik dağılımlarını siyasi görüş yelpazesinde kendilerini konumladıkları yere göre değerlendirdiğimizde anlamlı farklılıklar karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki; anti-yetkeci kişilik dağılımı içinde %90,9 ile en yüksek oran aşırı sol kanatta yer almakta, bu oranı %82,6 ile ortanın solu takip etmektedir. Buna karşılık, yetkeci kişilik dağılımının en yüksek olduğu grup %100 ile aşırı sağ kanattan oluşmakta, bu oranı %54,9 ile ortanın sağı takip etmektedir. Yelpazede kendilerine nötr olarak tanımlayan sağ veya sola konumlandırmayan grubun içinde de anti-yetkeci kişiliğin %80,9 ile ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Sosyo-Politik Kimliğe Göre Yetkeci Anti-Yetkeci Kişilik Dağılımı

Kişilik	Türk	Müslüman	T.C. Vatandaşı	Alevi	Kürt	Diğer
Anti-yetkeci	%70,6	%29,4	%72,2	%75	%80	%90,9
Yetkeci	%29,4	%70,6	%27,8	%25	%20	%9,1
Toplam	%100	%100	%100	%100	%100	%100

Tablo 7'ye göre, araştırmada, yetkeci ve anti-yetkeci kişilik dağılımını katılımcıların kendilerini tanımladıkları sosyo-politik kimliğe göre incelediğimizde, Türk-Kürt etnik kimliği ve Alevi dinsel kimliği ile ulusal kimliğin içerisinde anti-yetkeci kişilik dağılımının birbirine nispeten yakın oranlar sergilediği görülmektedir. Elde edilen bulgulardan yetkeci kişilik dağılımının en yüksek oranla kendilerini dinsel bir kimlik olarak Müslüman diye tanımlayan grubun içerisinde yer aldığı görülmektedir. Sosyo-politik açıdan ankette önerilen kimlik ifadelerine katılmayarak diğer şıkkını işaretleyen toplam 11 katılımcı içerisinde baskın eğilimin anti-yetkeci kişilik olduğu saptanmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

1940'lı yıllardan sonra, sosyal bilimler içerisinde ağırlık taşımaya başlayan ampirik çalışmalardan bir kısmı siyasal sistem içerisinde aktör olarak kabul edilen bireyin tercihlerine ve bu tercihleri etkileyen süreçlere odaklanmıştır. Horkheimer ve Fromm ile başlayan ve Adorno ve arkadaşlarının çalışmaları ile ivme kazanan otoriteryan kişilik araştırmaları bireylerin özgürlüklerini kısıtlayan rejim veya liderlere niçin eğilim gösterdiklerine açıklamaya

çalışmıştır. Bu amaçla, alanda uygulanan pek çok ölçek geliştirilmiş; bu ölçeklerden en çok kabulü de Adorno ve arkadaşlarının geliştirdiği Yetkecilik Ölçeği ile Altemeyer'in geliştirdiği Sağ Kanat Yetkeciliği Ölçeği görmüştür. Bu nedenle, Pamukkale Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü öğrencilerinden 159 kişilik bir gruba uygulanan çalışmada bu iki ölçeğe de yer verilmiştir.

Elde edilen bulgulardan hareketle, örneklem grubuna dahil olan öğrencilerin %68,6 ile anti-yetkeci kişilik tipini ağırlıklı olarak sergiledikleri görülmüştür. Cinsiyet açısından yetkeci ve anti-yetkeci kişilik tipi açısından anlamlı bir farklılaşma görülmezken, siyasi görüş yelpazesinde kendilerini tanımladıkları konum ile sosyo-politik kimlik tanımları açısından anlamlı farklılaşmalar gözlenmiştir. yetkeci-anti yetkeci kişilik tiplerine eğilim açısından sospolitik kimlik ifadelerinde dinsel kimlikle kendilerini tanımlayanların, etnik kimliğe göre daha belirgin bir farklılaşma yaşadıkları da saptanmıştır. Buna göre, yetkeci kişiliğe en fazla eğilim %70,6 gibi yüksek bir oranla kendilerini müslüman dini kimliği ile tanımlayanlar arasında görülmektedir.

Siyasi görüş yelpazesi açısından aşırı sol ve ortanın solunda kendilerini tanımlayan katılımcıların önemli bir farkla anti-yetkeci bir kişilik sergiledikleri; aksi biçimde aşırı sağ ve ortanın sağında kendilerini tanımlayan katılımcıların ise önemli bir oranla yetkeci bir kişilik tipine eğilimli oldukları tespit edilmiştir. Bu sonuç Adorno'nun dahil olduğu psikanalitik görüşün "Otoriteryenliğin bir aşırı sağ görüş özelliği olduğu, aşırı sol görüşten aşırı sağ görüşe gidildikçe bireylerin otoriteryenlik ve boyun eğicilik düzeylerinin arttığı" yargısını destekler niteliktedir. Ancak, 159 kişilik örneklem grubunun aşırı sağ ve aşırı sol kanatta yer alan katılımcı sayısının yaklaşık %10'una tekabül ettiğini göz önüne aldığımızda, araştırmadan elde edilen sonucun genel bir yargıya varılmasını güçleştirmektedir. İdeolog hipotezinin, "aşırı sağ kadar aşırı sol görüşe sahip olan bireylerin de otoriteryen kişilik örüntüsü sergileyebileceği, bunu tek bir siyasal görüşe atfetmenin doğru olmadığı" yönündeki yargısı ise araştırma sonuçları ile desteklenmemiştir. Ancak bu durum, hipotezin yanlışlanmasından daha ziyade kendilerini aşırı solda tanımlayan grubun içinde kendilerini Kürt etnik kimliği ve alevi dini kimliği ile tanımlayanların ağırlıklı olmalarından da kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle, anket içerisinde mevcut sistemin işleyişine yönelik sorulara bu grubun tepkili bir yanıt vereceği ve anti-yetkeci bir tavrı konjektürel olarak sergiyebilecekleri de göz önünde tutulmalıdır.

Dolayısıyla üniversite gençliği gibi sınırlı bir alanda ve küçük bir örneklem grubu ile yapılan bu çalışmanın seçmenler gibi daha geniş bir alan ve örneklem grubunda uygulanması; evrensel genellemelerin yapılması ve mevcut hipotezlerin sınanmasında daha sağlıklı sonuçlar verebilecektir. bu nedenle, yapılan çalışmanın bundan sonra alanda yapılacak çalışmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

Kaynakça

Adorno, T. Frenkel, B. Levinson, D. Nevitt S. (1950). *The Authoritarian Personality,* Norton & Company, New York.

Altemeyer, B. (2006). *The Authoritarians,* http://www.evcforum.net/DataDropsite /TheAuthoritarians.pdf (erişim tarihi: 15.04.2017).

Batmaz, V. (2006). *Otoriteryen Kişilik,* Salyangoz Yayınları, İstanbul.

Güldü, Ö. (2010). "Üniversite Öğrencilerinde Siyasi Kimlik", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara (Doktora Tezi).

Güldü, Ö. (2011). "Sağ Kanat Yetkeciliği Ölçeği: Uyarlama Çalışması" *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 2 (2), 27-51.

Hasta, D. (2002). "Yetkeci kişilik ve siyasal düşünce karmaşıklığı ile siyasal ideoloji arasındaki ilişki", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara (Yayınlanmamış doktora tezi).

Hasta, D. & Dönmez, A. (2009). "Yetkecilik ve Bilişsel Karmaşıklık Düzeyi İle Siyasal İdeoloji Arasındaki İlişki", *Türk Psikoloji Dergisi,* 24 (64), Aralık, 19-29.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1973). *Gençlerin Tutumları: Kültürler Arası Bir Karşılaştırma,* Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Sönmez, B. (2014). "Politik Güven: Dindarlık, Yetkecilik, Sistemi Meşrulaştırma Ve Değerler Açısından Bir İnceleme", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara

Investigation of the Relationship between Secondary School Administrators' Social Communication Skills and Teacher Motivations

Ziya ŞAHİN [1], Narin SUSUZ[2], Songül ŞAHİN[3]

Summary

In this study in secondary education teachers school social communication skills of perception and his teachers' motivation levels according to sex, age, variable in a meaningful way when differentiating differentiation and social communication skills of a significant relationship between teachers with motivations to see whether they are intended to be investigated. Social communication skills and teacher motivation according to gender and age in a meaningful way to determine differentiating differentiation (one-way) One-way analysis of variance and t-test techniques. Social communication skills teacher motivation if you have whether of a significant relationship between this relationship to determine the direction of the "Pearson correlation coefficient multiplied by the Moments analysis were used. The research universe, Turkish Republic of Northern Cyprus Famagusta district. The sample is 2016-2017 in the academic year of research for the purpose of training the middle item

Keywords: Social communication skills, secondary school teacher. Motivation

JEL Codes: I2, I20, I21, I29

1. Introduction

When we look at human life, we can see that the process of interaction between people is an important and undeniable place on the basis of a healthy and productive lifestyle (Şahin,2016).

It is the most excellent of the created creatures that possess qualities that can be attained to the most advanced level with human education and training (Şişman, 2007).

These interactions between people can bring inter-personal relationships to different dimensions and leave permanent marks on their self-design by affecting their assets positively or negatively while continuing their lives. (Şahin, 2016)

Social and cultural characteristics of the society and society in which human development is experienced (Şişman, 2007). Society and people are two integral elements that

[1] Learning Technology and Design. MEB- KONYA, Ph.D. Student, Near East University Education Administration email ziyasahins@gmail.com
[2] Graduate Student Dogu Akdeniz University
[3] Graphic and Photography Teacher MEB ANTALYA Antalya Maturation Institute

complement each other (Kocak 2013). It is through education that the cultural values emerging as the result of social life are passed on to future generations. (Aslan, 2001: 16).

All social interactions involve communication. Communication is the lifeblood of organizations, not organizations where there is no communication. (Kacıoğlu, Timuroğlu, Çınar, 2009: 60, Koçak 2013). The organization must use manpower and material resources most effectively in order to be able to achieve specific goals. (Aydın, 2010: 70, Koçak, 2013)

The main purpose in motivation is to improve and direct human behavior. (Taymaz, 2005: 115), we can not combine products from different types of factories in one single pavilion. However, all of the products produced by our factories which we call "school" on behalf of primary school graduate, secondary school graduate, university graduate, teacher, engineer, doctor, soldier, turner, chauffeur and urethane are all communicative products (Ergin and Birol, 2005)

Schools are an educational organization, and managers with communication skills that can communicate effectively with people are not just financial factors that motivate them to make education institutions more efficient and achieve their goals and make people more willing to work. It is important to appreciate the employees, to recognize their human aspects from the psychological and social aspects, to give importance to human relations and to manage them accordingly. (Durukan, 2003: 277)

This understanding of management can only be achieved with knowing leaders who have effective communication skills and communicate effectively. There is a significant relationship between the success of the teachers and the success of the school between the success of the teachers and the success of the school. There is a direct correlation between teacher motivation and success. (Yazıcı, 2009: 37) The motivations of the teachers are directly influenced by meeting their economic socio-psychological and organizational managerial needs (Baygül and İnam, 2006: 92-93).

School administrators should try to meet the motivations and personal expectations of their teachers in order to reach their school goals and realize their goals. (Yilmaz and Ceylan 2011: 280)

School administrators must have effective communication skills in order to increase motivation of teachers, they need to communicate effectively with teachers and develop communication skills (Kocak, 2013)

The emotions of school managers can affect the success or performance of schools, teachers and students in the school (Christensen, 2010). Motivating the educational objectives of teachers in educational institutions is an important management function (Başaran, 2004: 262-263). School administrators need to be able to identify themselves, understand people, be persuasive, and have a high level of social communication skills. (Balcı 2007: 125)

The Law on the General Directorate of Secondary Education (Establishment, Duties and Working Principles) adopted by the Assembly of the Turkish Republic of Northern Cyprus on June 26, 1989 was published in the Official Gazette by the Vice President of the Turkish Republic of Northern Cyprus in accordance with Article 94 (1) Is declared. Number: 50/1989 Qualifications sought for the appointment of administrators to secondary schools according to the GENERAL SECONDARY SCHOOL OF THE SECONDARY SCHOOL (FOUNDATION, DUTY AND WORKING PRINCIPLES) (41/1994, 26/1997, 81/2007 and 12/2009 amended by Laws)

(1) Being a university or college graduate and having worked for at least eight years in public office;

(2) A university degree or higher education has been assigned to at least the second rank of the service classes required and has effectively withdrawn from the program. Teachers of university or college graduates must have worked in the public service for at least eight years and must have actually paid the salary barefare mentioned above. He does not go forward. (TRNC, MEB)

These skills, which are not focused on the social skills that school administrators should have, are not particularly influenced by teacher motivation. However, there is a high correlation between teacher motivation and the social skills of school administrators (Bektaş, 2010). It is seen that teachers' motivation, organizational commitment and social skills behaviors that are thought to be able to influence healthy communication are important in terms of putting the level of possession by the managers, direction of other researchers and school development studies. Findings from research confirm the relationship between managers 'social communication skills and teachers' motivation.

1.2. Problem statement

What are the social communication skills of school administrators in secondary schools and the motivational levels of branch teachers? Is there a meaningful relationship between the social communication skills of school administrators working in secondary schools and the motivation levels of their teachers?

1.2.1 Sub Problems

1. Do the social communication skills of school administrators in secondary schools differ according to the gender of their teachers?

2. Do the motivations of teachers working in secondary schools differ according to the gender of the teachers?

3. Is there a meaningful relationship between the social skills of school administrators working in secondary schools and the motivation of their teachers?

1.3. Purpose of the research

In this study, it was aimed to determine the relationship between the social communication skills of school administrators working in secondary schools and the motivation of their teachers and the level of this relationship. In addition, it was aimed to determine whether the social communication skills of school administrators working in secondary education schools differ according to their gender, branch and occupational seniority variables. Finally, in the research, it was aimed to show whether the motivations of the teachers working in the secondary education schools differ according to the gender, branch and occupational seniority variables of the teachers.

1.4. The Importance of Research

It is thought that direct studies about the relationship between the social communication skills of school administrators working in secondary schools in Turkey and the motivation of their teachers are not enough. It is thought that the evaluation of the teachers working in secondary schools in this context could contribute to the field. For this reason, it has been decided to investigate the relationship between the social communication skills of school administrators working in secondary schools and their teachers' motivation. It is thought that this work may contribute to the field if it is considered that direct studies on the subject are not sufficient.

1.5. Assumptions

1. The teachers who participated in the research responded to the questions about the communication skills of the school administrators in such a way as to reveal the communication skills of the school administrators.

2. The teachers who participated in the research responded to the perceptions of the school administrators' attitudes and behaviors regarding their motivation levels in a way that revealed this perception.

1.6. Limitations

1. The research is limited to a total of 121 teachers working in secondary schools in the province of Gazimagusa, TRNC in 2016-2017 academic year.

2. The research is limited to the findings obtained in response to the answers given to these scales using the data collection tools' Teachers' Opinion Scale for Social Communication Skills of School Principals' and 'Teacher's Motivation Scale'.

2. Method

2.1 Research model

This study investigates the social communication skills of teachers and their teachers' motivations according to gender and variables in the light of the opinions of branch teachers working in the secondary schools in Gazimagusa district of Turkish Republic of Northern Cyprus. In addition, this study is a descriptive study using the quantitative research method which examines the relationship between the social communication skills of school administrators working in secondary education and the motivation of branch teachers.

2.2. Universe and sample

The universe of this research; In the academic year 2016-2017, the teachers of the secondary school in Gazimagusa district of the Turkish Republic of Northern Cyprus constitute the teachers. All of the secondary schools in Famagusta district were selected by coincidental sampling method in the aim of the research, teachers working in the schools formed our sample. 121 teachers working in secondary school in Gazimagusa district. Numerical data on the numbers of the universities and sample schools of the research and the teachers working in these schools are given in table 1

Table 1. Demographic Characteristics of the Sample Teachers

Variables	Frequency	Percent
Gender		
Female	76	62,8
Male	45	37,2
Total	121	100

The explanations of the personal information of the teachers in Table 1 are given together. Teachers' personal information consists of gender, branch and occupational seniority variables. 37.2% of the teachers participating in the survey were male, 62.8% were females

2.3. Data Collection and Data Collection Tools

2.3.1. Data Collection Tools

The data of the study were collected during the fall semester of 2016-2017 academic year. In order to gather data in the research, it was necessary to apply personal information form and other measurement tools. After taking the sample, the researchers went to the middle schools which constitute the samples of the research sample and the surveying tools were applied to the related teachers "Scale of Opinions of Teachers about Communication Skills of Communication Skills" and "Motivation Scale of Teachers".

In addition, the personal information form prepared by the researcher was used to measure the features considered as independent variables in the research. Data collection tools are explained in detail below.

2.3.1.1 Towards the Communication Skills of the Teachers' School Principals Opinion Scale

The scale was prepared by Şimşek (2003) named "Teachers' Opinions about Communication Skills of the School Principals" and re-applied to the 150 branch teachers who were employed by Koçak (2013) in secondary schools in Sivas province center and selected by chance. Suitability for factor analysis of the data obtained from the application was tested with the Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) coefficient and the Bartlett Sphericity test. As a result of the tests, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) = 0,941 and Bartlett Sphericity = 4574,93; P = 0, 000. According to the results of factor analysis, 10,26 and 30'th items with factor load value below 0.40 were extracted respectively, and a five-dimensional factor structure with an eigenvalue of 1 was found according to factor analysis after each item extraction. These five factors are named in terms of substance content. (Kocak, 2013)

Table 2. Factor Analysis Results of Teachers' Opinion Scale for Communication Skills of School Principals

Factor Name	Factor Disclosure (%)	Reliability Coefficient (Cronbach Alpha
Empathic Thinking	20,02	□ = 0,933
Information Transfer	12,39	□ = 0,887
Prejudice	11,01	□ = 0,733
Planning	10,58	□ = 0,837
Positive Attitudes	7,35	□ = 0,816

Total Variance Explained = 61.35
Kaiser Meyer Olkin (KMO) = 0.941
Bartlett Sphericity Test Ki Square = 4574,93
Sd = 528
P = 0,000

When Table 2 is examined, the "Empathic Thinking" factor accounts for 20.02% of the total variance for the scale, 12.39% for the "Information Transfer" factor, 11.01% for the "Prejudice" factor and 10.58% for the "Planning" And "Positive Attitudes" factor accounts for 7.35%. These five factors account for 61.35% of the total variance. When the relevant literature is examined, it is considered that the variance explained between 40% and 60% is ideal (Scherer, 1988, Akt; Bayram, Deniz, Erdoğan, 2007: 11, Koçak 2013). In calculating the internal reliability of the factors, the internal reliability coefficient of Cronbach Alpha is examined. These values were calculated as 0,933 for the "Empathic Thinking" factor, 0,887 for the "Knowledge Transfer" factor, 0,733 for the "Prejudice" factor, 0,837 for the "Planning" factor and 0,816 for the "Positive Attitudes" factor. The Cronbach Alpha reliability coefficient of the scale as a whole was 0.961. When the literature is examined, it is necessary for the scale to have a coefficient over 0.70 in order to be reliable (Büyüköztürk, 2010: 171; Mermer, 2012: 71, Koçak 2013). For this reason, it can be said that your scale is reliable.

2.3.1.2. Teachers' Motivation Scale

The scale was developed by Bektaş (2010). During the development of the motivation scale for the teachers, the researcher presented the motivational substances he determined for the managers to the experts and decided to use the 20 motivational materials determined by the experts' opinions in the research. Statistical techniques were used to determine the sub-factors of the questionnaire and to conduct validity and reliability studies. The suitability of the data for factor analysis was examined by the Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) coefficient and the Bartlett Sphericity test. Significant increases in BMD above 0.50 and significant Bartlett Sphericity test indicate suitability for factor analysis of data. The results of factor analysis for this scale revealed that KMO was 0.50 (KMO = 0.892) and Bartlett test was significant (p = 0.000) (Bektaş, 2010: 55, Koçak 2013).

As a result of the factor analysis applied to the scale applied to the teachers, it is seen that the scale consists of four factors. The variance explained by these four factors is 71%. The

common variances of the four factors identified as related to the items range from 0.53 to 0.82. According to this, it is determined that together with the four factors, which are important factors in the analysis, explain the total variance in the materials and the variance of the scale. The sub-factors of the 20-item motivation scale were determined as indicated in the relevant table according to the items (Bektaş, 2010: 55, Koçak 2013

Table 3. Motivation Scale Size and Related Substances

The Dimension	Teachers Motivation	Related Questions
1	Working with the Administrator	3-4-5-6-10-14-15
2	Respectful of the Manager	7-8-9-17-18
3	Manager-Individual Need Relation	12-16-19-20
4	Manager Attitude Behaviors	1-2-11-13

As shown in Table 3, the scale consists of four dimensions called "Working with the Manager", "Manager Respect", "Manager-Individual Need Relationship" and "Manager Attitude Behavior". The Cronbach Alpha reliability coefficients for each factor are 0.85 and above. The Cronbach Alpha reliability coefficient at the general level of the scale was calculated as $\alpha = 0{,}94$. (Bektaş, 2010: 60, Koçak 2013

2.4. Analysis of Data

Analysis of the data collected in the study was done by SPSS 23 statistical package program on the computer and statistical analyzes were done with this program. Percentage (%) and frequency (n) distributions of the teachers working in secondary school according to their gender, occupational seniority and branches were determined. Because of the parametric nature of the normality and homogeneity tests, parametric tests t-test techniques were used to determine whether the school administrators who work in secondary education differed significantly according to the relationship between the social skills of the branch teachers and the motivation of the branch teachers. "Pearson correlation coefficient analysis was conducted to understand the relationship between social communication skills of secondary school administrators and the motivation of branch teachers"

The significance level of the results in the software ($p = 0.05$) was taken as a criterion

3. ResultsAnd Comment

In this section, the main problems of the research and the interpretations of these findings obtained based on the statistical analysis of the data collected under the sub problems are included.

3.1. Related Findings of Social Communication Skills

In this section, findings and interpretations about the social communication skills of the school administrators of the secondary school teachers are given.

3.1.1. Findings of teachers' gender

It was analyzed by the t test technique whether the scores of the teachers 'teachers' subcategories of social communication skills varied according to their genders. The analysis results are shown in Table 4

Table 4 Independent Groups of School Administrators' Social Communication Skills by Gender of Teachers in Secondary Schools t-Test Analysis Evaluation Results

	Gender	N	X	Std. D.	t	p	Severity Level
Empathic Thinking	**Female**	76	44.986	10.241	2.309	.023	p<0.05
	Men	45	40.318	11.391			
Information Transfer	**Female**	76	28.802	6.406	2.571	.009	p<0.05
	Men	45	25.477	7.059			
Prejudice	**Female**	76	24.434	5.533	2.082	.039	p<0.05
	Men	45	22.204	5.853			
Planning	**Female**	76	16.210	4.040	2.420	.017	p<0.05
	Men	45	14.227	4.783			
Positive Attitude	**Female**	76	16.171	3.743	2.452	.016	p<0.05
	Men	45	14.250	4.745			

In Table 4, when the distribution of the social communication skills of school administrators working in secondary schools according to gender variables

The social communication skills of the school administrators working in the secondary schools show a significant difference in the "Empathic Thinking" subscale according to the gender of the teachers (t = 2.309, p = 0.023 <0,05). This situation can be interpreted as the fact that female teachers perceive the school administrators at a high level of empathic thinking skills according to male teachers and that school administrators perceive them adequately.

It is seen that the social communication skills of the school administrators working in secondary schools show a meaningful difference according to the gender of the teachers in the "Information Transfer" subscale (t = 2.571, p = 0.009 <0,05). According to Buna, school administrators of school teachers according to male teachers That they have the necessary knowledge about management and that they have sufficient knowledge about the transfer.

The social communication skills of the school administrators working in the secondary schools showed a significant difference according to the gender of the "Prejudice" sub-dimension (t = 2.082, p = 0,039> 0,05). It can be argued that female teachers perceive school administrators as not having a certain judgment against more events and situations according to male teachers.

The social communication skills of school administrators working in secondary schools showed a significant difference according to the gender of teachers in the "Planning" sub-dimension (t = 2.420, p = 0.017> 0.05). According to this, it can be said that the teachers of the

school perceive the school administrators as having done the communication process within a certain plan so that they can reach the aim of more communication than the male teachers.

The social communication skills of the school administrators working in the secondary schools showed a significant difference according to the sex of the teachers in the "Positive Attitudes" subscale (t = 2.452, p = 0.016 <0,05). This can be interpreted as the fact that female teachers perceive school administrators at a high level of perceived higher level of positive attitudes according to male teachers and that they perceive positively

In the study of the perceptions of the communication skills of the secondary school teachers conducted by Şahin (2016) in terms of various variables, the fact that the teachers differed significantly in empathy subscale according to sex in their communication skills reached the conclusion that they did not differ in the other sub dimensions.

The study of the relationship between the social skills of the school administrators working in Koçak (2013) and the motivation of the branch teachers has been reached as a result of the fact that the social communication skills of the middle school administrators are not significantly different according to the gender

In the study conducted by Çetinkaya (2012) investigating the effect of communication skills of primary school administrators on school success, it was concluded that the communication skills of primary school administrators were not significantly different according to the gender of the teachers.

Furthermore, in the study conducted by Torbacıoğlu (2007), it was found that the communication methods used by the school administrators did not show any significant difference according to the gender of the teachers. These results support the results obtained in the research.

3.2. Findings Related to Motivation

In this section, findings and interpretations of the motivation levels of the teachers working in the secondary schools according to various variables are included. The motivation of the branch teachers working in secondary education was tested by the t test, which showed that they differed according to the gender variable.

3.2.1. Findings of teachers' gender

According to the results in Table 5, the motivations of the teachers' "Working with the Manager" did not show a significant difference according to their gender (t = 0.855, p> 0,050). According to female teachers (x = 25,276), the level of motivation for working with the manager is higher than male teachers (x = 24,777). It can be interpreted as having a very important role on the motivation of the working dimension with the average in the average.

According to the results in Table 5, the motivations of the teachers' "Respectful Responsibility" do not show a significant difference according to their genders. (T = 1,414, p & gt; 0,050). According to female teachers (x = 20,184), the motivational levels of dimension are higher than male teachers (x = 19,400)

Table 5 Results of the t-test on the Difference Between School Teachers' Motivation According to Their Genders in Secondary Schools

Variable	Gender	N	X	Std. D.	t	p	Severity Level
Working with the Administrator	**Female**	76	25,276	3,000	,855	,394	p>0.050
	Male	45	24,777	3,260			
Respectful of the Manager	**Female**	76	20,184	2,841	1,414	,160	p>0.050
	Male	45	19,400	3,121			
Manager-Individual Need Relation	**Female**	76	16,592	2,504	,742	,460	p>0.050
	Male	45	16,222	2,883			
Manager Attitude Behaviors	**Female**	76	17,434	2,015	1,155	,251	p>0.050
	Male	45	16,977	2,241			

The motivations of the teachers based on "Manager-Individual Need Relation" do not show any significant difference according to sex. (T = 0,742, p & gt; 0,050).). According to female teachers (x = 16,592), the motivational levels of dimension are higher than male teachers (x = 16,222).

The motivations of the teachers' "Managerial Attitudes and Behaviors" do not show any significant difference according to their gender. (T = 1,155, p & gt; 0,050).). According to female teachers (x = 17,434), the motivational levels of dimension are higher than male teachers (x = 16,977).

According to these findings, it can be said that the motivation of the branch teachers is not a meaningful effect of the gender of the teachers

The study of the relationship between the social skills of the school administrators working in Koçak (2013) and the motivation of the branch teachers was reached as a result of the fact that there is no significant difference in the motivation of the branch teachers according to the gender. This result is parallel to the result of our study

According to the results of the study conducted by Bektaş (2010) and the relation between the social communication skills of the primary school administrators and the motivation of the class teachers, comparing the motivations of the class teachers according to sex; "Working with the Manager", "Respect for the Manager" and "Manager Attitudes and Behaviors" subscales did not show any significant difference. Only a significant difference was found in the sub-dimension of "Manager Individual Needs Relationship".

Yildirim (2009) 's study result is that gender has no significant effect on the motivation of teachers.

Findings that Delipoyraz (2009) 'ın and Ebcim (2012) conducted as a result of their work also support this end result.

Köprülü (2011) has achieved a different result in his work. The motivation levels of female teachers were found to be significantly higher in the study than the male teachers' motivation levels. According to these findings, it can be stated that the motives of branch teachers working in secondary school in general do not differ in a meaningful level according to gender.

3.3. The Findings of the Relationship between Managerial Skills of Social Communication and Teachers' Motivation

In this section, the relationship between the social communication skills of school administrators working in secondary education and the motivation of branch teachers is examined. Findings based on the results of the investigation and interpretations developed in the direction of the findings are included.

The Pearson correlation coefficient was calculated to determine whether there is a significant relationship between the social skills of school administrators working in secondary education and the motivation of their teachers. Pearson's correlation coefficient is denoted by (r). R, $-1 \leq r \leq +1$. Values between -1 and 0 ($-1 \leq r < 0$) indicate a negative relation, values between 0 and +1 ($0 \leq r \leq +1$) indicate a positive relation. R = -1 indicates full negative relation, r = 0 indicates independence (unrelated) and r = +1 positive full relationship (Özdamar, 2011: 522 Akt Koçak 2013).

When the literature is examined, the following definitions are made regarding the value of the Pearson correlation coefficient and the result expressed by this value.

"R" is the Pearson correlation coefficient;

R = 0.00 - 0.19 (Negligible level of relationship)

R = 0.20 - 0.39 (weak relationship)

R = 0.40 - 0.70 (Intermediate relationship)

R = 0.71 - 1.00 (High level relationship)

(Sökmen, 2000: 85, Oktay-Gül, 2003: 416, Kocak, 2013).

Table 6 Social Communication of School Administrators Working in Middle SchoolsThe Relationship Between the Skills and the Motivation of Branch Teachers

		Motivation	Social Communication
Motivation	r	1	,584**
	p		,000
	N	121	121
Social Communication	r	,584**	1
	p	,000	
	N	121	121

** Correlation is significant at the level of 0.01 (2-way).

When the findings obtained in Table 6 were examined, it was determined that there was a significant positive correlation between the social skills of the school administrators working

in secondary schools and the motivation of their teachers ($r = 0.584$ $p < 0.01$). According to this result, there is a statistically significant and moderately positive relationship between the social skills of school administrators working in secondary schools and the motivation of their teachers

According to this finding, it can be said that secondary school administrators have increased their teachers motivation by their relationships with teachers, respect, love and trust. In order for school administrators to be in a relationship based on respect, love and trust with teachers, it can be interpreted as having the ability to communicate effectively. Otherwise, it can be said that a school administrator who can not use communication effectively or improperly can affect the motivation of teachers negatively.

In the study of the relationship between the social communication skills of school administrators working in Koçak (2013) and the motivation of branch teachers, it is seen that there is a high positive correlation between the social communication skills of the middle school administrators and the motivation of the branch teachers.

In the study conducted by Bektaş (2010), it was concluded that there is a moderate, positive and meaningful relation between the social communication skills of the elementary school administrators and the motivation of the class teachers. According to this, it can be said that the social communication skills of school administrators working in secondary schools have an effect on the motivation of branch teachers.

In the research conducted by Kelce (2009), it is concluded that there is a strong relation between school administrators and teachers' communication skills and manager-teacher relations.

Another study conducted by Torbacıoğlu (2007) concluded that there is a significant relationship between the communication methods used by the primary school teachers and the motivation of the teachers. Taking these results into consideration, it can be deduced that school administrators have positive motivation to use communication skills positively and effectively, as well as motivation of teachers, and that if school administrators use communication skills negatively and ineffectively, they decrease motivation of teachers.

As a result of the research conducted by Aksoy (2005), it is understood that primary school administrators know what motivation is important for teachers but they do not use communication skills necessary to motivate teachers. According to this result, it can be said that school administrators do not communicate effectively with teachers in order to increase motivation of teachers, negatively affecting motivation of teachers.

Maçin (2010) reached the conclusion that the communication skills of the managers influence the motivation of the employee.

Given all these results in the literature, the moderate relationship between the social skills of school administrators working in secondary schools and the motivation of teachers, as a result of the research, is supported by the results obtained in previous studies. From this point of view, it can be said that the result of the research is consistent with the related literature.

4. Conclusions and Recommendations

In this part of the research, the results obtained in the direction of the research findings and the suggestions presented in the frame of these results are included.

4.1. Results

In this section, the results related to the findings obtained in the direction of the sub-problems of the researcher are included. As a result of the research, the following results have been achieved.

According to the findings obtained within the scope of the survey, the social communication skills of school administrators working in secondary schools show a significant difference according to the gender of their teachers. It can be said that female teachers perceive school administrators' social communication skills higher than male teachers.

2. According to the results obtained from the results of the study, the motivation of the teachers working in the secondary schools does not show a significant difference according to their genders

3. According to the findings of the findings, it is seen that there is a statistically significant and moderately positive relationship between the social communication skills of school administrators working in secondary schools and the motivation of their teachers

4.2. Recommendations

In this section, suggestions developed in line with the results of the research are included. The recommendations are expressed under two headings, one for practitioners and one for researchers.

4.2.1. Suggestions for Practitioners

1. Since there is a moderately positive and statistically significant relationship between the social skills of school administrators working in secondary schools and the motivation of teachers, it is necessary for school administrators in secondary schools to have effective communication skills in order to increase the motivation levels of teachers in secondary schools. For this reason, school administrators working in secondary schools may be trained in the necessary communication skills and effective communication in service before service, and they can be trained as effective communication managers.

2. The fact that school administrators in secondary schools are fair in communicating with teachers without discriminating teachers can increase teachers' motivation levels.

3. The TRNC Ministry of Education may set the conditions for appointment of school administrators on the basis of communication skills and adequate education in the field of effective communication.

4. The Ministry of National Education can make more effective efforts to educate the students who are interested in teaching profession and who are considering to become teachers as young learners and to be educated as successful, job satisfaction and motivated teachers who love their profession.

4.2.2. Proposals for the Researcher

1. Research was conducted to investigate the relationship between school administrators 'social communication skills and their teachers' motivation in secondary schools. Researchers can do similar work for other education levels and institutions.

2. Similar research by researchers can conduct a mixed research using qualitative and quantitative research methods

3. Researchers can work on the methods of increasing the motivation levels of teachers either individually or in general for the TRNC.

4. Researchers can investigate the impact of teacher motivation on student achievement.

References

Aksoy, İ. (2005). The perceptions of teachers working in primary schools about the role of organizational communication in the realization of school change management. Unpublished Master's Thesis, Gazi University Institute of Educational Sciences, Ankara.

Aslan K. (2001). Educational social bases. Balıkesir University Journal of Social Sciences, 5,16-30.

Aydın, M. (2010). Educational management (9th Edition). Ankara: Hatiboğlu Publishing.

Balcı, A. (2007). Effective school. School development theory practice and research. (4th Edition). Ankara: Pegem A Publishing.

Basari, A. (2007). Teacher-student views on classroom communication problems.

Master Thesis, Abant İzzet Baysal University, Bolu.

Başaran, İ.E. (2004). Human relations in management (3 rd edition). Ankara University Faculty of Educational Sciences, 111.

Baygul, B., İnam, Ö. (2006). Internal communication: a study to describe employees' expectations of healthy work life. 2. National Public Relations Symposium, 92-100.

Bayram, S., Deniz, L., Erdoğan, Y. (2007). Web based teaching attitude scale: Explanatory and confirmatory factor analysis study. International Journal of Human Sciences, 4 (2), 1-14.

Bektaş, A. (2010). The relationship between the social communication skills of primary school administrators and the motivation of classroom teachers. Unpublished Master's Thesis, Gazi University Institute of Educational Sciences, Ankara.

Büyüköztürk, S. (2011). Data analysis handbook for social sciences. Ankara: Pegem Akademi Publishing

Christensen, T. E. (2010). What are social skills. Http://www.wisegeek.com/ Popular Lıfe Media Inc. Was taken on May 10, 2010.

Çetinkaya, H. (2012). The effect of communication skills of primary school administrators on school success. Unpublished Master's Thesis, Anadolu University Educational Sciences Institute, Eskişehir ..

Delipoyraz, M. (2009). Career management as an element of motivation and an application in formal primary schools. Unpublished Master's Thesis, Beykent University Social Sciences Institute, Istanbul.

Ebcim, P. Ö. (2012). The relationship between the motivation of teachers working in formal primary schools and the perceptions of organizational health. Unpublished Master Thesis, Maltepe University Social Sciences Institute, Istanbul.

Durukan, H. (2003). Human relations in management, Kastamonu Education Journal, 11 (2), 277-284.

Ergin, A. and Birol, C. (2005). Communication in Education. Ankara: Anı Publishing, 57-81.

Karcıoğlu, F., Timuroğlu, K., Çınar, O. (2009). Relationship between organizational communication and job satisfaction. Administration, 63, 59-76.

Kelce, M. (2009). Communication problems between principals and teachers in primary schools. Unpublished Master's Thesis, Beykent University Social Sciences Institute, Istanbul.

Koçak, O. (2013), The Relationship Between Social Communication Skills of School Administrators Working in Middle Schools and Motivation of Branch Teachers, M.Sc.

Köprülü, S. T. (2011). The relationship between organizational citizenship behaviors and motivations of primary school teachers. Unpublished Master Thesis, Maltepe University Social Sciences Institute, Istanbul

Maçin, E. (2010). The effects of managerial communication skills on employee motivation. Unpublished Master's Thesis, Beykent University Social Sciences Institute, Istanbul.

Mermer , S. (2012). Supervision of mathematics education in primary education and a model proposal. Unpublished Master's Thesis, Cumhuriyet University Educational Sciences Institute, Sivas.

Sağ, VA. (2003). On social change and education. CU Journal of Social Sciences, 27 (1), 11-25.

Koçak, O. (2013), The Relationship Between the Social Communication Skills of School Administrators Working in Middle Schools and the Motivation of Branch Teachers, Cumhuriyet University, Institute of Social Sciences, Sivas

Şahin S. (2016), Analysis of Perceptions of Communication Skills of Secondary School Teachers in Terms of Various Variables M.Sc. Thesis Lefke European University Graduate School of Education Lefke-KKTC

Şimşek, Y. (2003). The relationship between school managers' communication skills and school culture. Unpublished Doctorate Thesis, Anadolu University Educational Sciences Institute, Eskişehir.

Şişman, M. (2007). Introduction to educational science (3rd edition). Ankara: Pegem A Publishing.

Scheier, M.F. And Carver, C.S. (1985). Optimism, coping, and health: assessment and implications of generalized outcome expectancies, Health Psychol, 4 (47), 219.

Taymaz, H. (2009). School management (9th edition). Ankara: Pegem Akademi Publishing.

Torbacıoğlu, D. (2007). Teacher perceptions of communication methods and motivation levels of primary school administrators. Unpublished Master's Thesis, Yeditepe University Social Sciences Institute, Istanbul.

Yazıcı, H. (2009). Teaching profession, sources of motivation and basic attitudes: a theoretical view. Kastamonu Education Magazine

Minimal Symmetrical Fictional Forms and Monumental Painting Conception that is integrated with Space in the Art of Adnan Çoker

Zehra Seda BOZTUNALI[1], **Fatih BAŞBUĞ**[2]

Abstract

This study examines minimal symmetrical fictional forms and the monumental paintings which are integrated with Space in the art of Adnan Çoker who is one of the prominent artists of Turkish Painting Art. For this research can be truly done, firstly, printed and electronical resources related with the Artist have been researched. And then, by listening to the previous interviews of Çoker, the interpretations and evaluations of Art Writers and Critics regarding him have also been studied.

It has been found that, the Monumental Painting Conseption which includes the minimal symmetric forms played a significiant role in Adnan Çoker's paintings. In this context, it has been also strived to explain the philosophical basics of intellectual and formal transformations which were seen in the Artist's paintings by taking into account the basic elements of Art (line, point, colour, balance, space, composition, form, content, etc.).

Keywords: Adnan Çoker, Space, Symmetry

JEL Kodları: Z11

Adnan Çoker'in Sanatında Minimal Simetrik Kurgusal Formlar ve Espasla Bütünleşen Anıtsal Resim Anlayışı

Özet

Bu çalışmada, Türk Resim Sanatı'nın önemli temsilcilerinden biri olan Adnan Çoker'in minimal simetrik kurgusal formları ve espasla bütünleşen anıtsal resimleri üzerine bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırmanın yapılabilmesi için ilk olarak, sanatçı ile ilgili basılı ve elektronik kaynaklar taranmıştır. Ardından, Çoker'in önceki yıllarda yaptığı söyleşiler dinlenerek, sanat yazarları ve eleştirmenlerinin kendisi hakkındaki yorumları ve değerlendirmeleri okunmuştur.

Yapılan okumalar ve edinilen bilgiler doğrultusunda, Adnan Çoker'in sanatında minimal simetrik kurgusal formların oluşturduğu anıtsal resim anlayışının başat rol üstlendiği görülmüştür. Bu bağlamda araştırmada da, sanatçının resimlerinde görülen düşünsel ve biçimsel dönüşümler, resmin temel ögeleri (çizgi, nokta, renk, denge, espas, kompozisyon,

[1] Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı, Sanatta Yeterlik Programı, seda_esm@hotmail.com
[2] Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, fbasbug@akdeniz.edu.tr

biçim, içerik vb.) göz önünde bulundurularak incelenmeye ve barındırdıkları felsefi altyapıların irdelenmesi ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Adnan Çoker, Espas, Minimal Simetri

1. Giriş

"Adnan Çoker'in Sanatında Minimal Simetrik Kurgusal Formlar ve Espasla Bütünleşen Anıtsal Resim Anlayışı" isimli bu çalışmada; Türk Resim Sanatında özgün dili ile dikkat çeken Adnan Çoker'in eserlerine ve sanat anlayışının ne yönde yapılandığına odaklanılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın, Adnan Çoker'in eserlerindeki dönüşümü ortaya koyması noktasında önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış, görsel ve yazılı kaynaklar literatür ve internet tarama teknikleri sonucu ortaya konulmuştur. Araştırmanın kapsamını ise Adnan Çoker'in sanatındaki minimal simetrik kurgusal formlar ve espasla bütünleşen anıtsal resim anlayışı oluşturmaktadır.

Türk resim sanatı içerisinde kendine özgü resim anlayışıyla öne çıkan Adnan Çoker'in eserlerine yakından bakıldığında, mutlak siyahın egemen olduğu, espasla bütünleşen minimal formların anıtsallığı dikkat çekmektedir. Sanatçının ilk dönem resimlerinde daha çok kaligrafik ve jestüel hareketin baskın olduğu görülmekte, zaman içerisinde dinginleşerek, minimal ve simetrik bir yapılanmaya ulaştığı gözlemlenmektedir.

Çoker'in sanat anlayışına ve eserlerinde ele aldığı başat unsurlara geçmeden önce, sanatçının içinde bulunduğu 1950'li yıllar dönemine ve mevcut sanat ortamına değinmenin yararlı olacağı düşünülmektedir.

2. 1950'li Yılların Siyasi ve Sanat Ortamına Kısa Bir Bakış

1945 yılına kadar Tek Partili Parlamenter sisteme göre yönetilen Türkiye, 7 Ocak 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulması ile çok partili bir sisteme geçiş yapmıştır. Özgürlükçü ve demokratik bir ortamın yaşandığı bu dönem, sanatta da kendisini göstermiş, 1950'li ve 60'lı yıllar Türk resim sanatında yenileşmenin yoğun olarak yaşandığı ve farklı görüşlerin bir arada barındığı bir dönem olmuştur. II. Dünya Savaşı ile birlikte tüm dünyada baskınlığını hissettiren soyut kavramı Türkiye'deki etkilerini 1947 senesinde Nejad Devrim, Fahr Nissa Zeid ve Ferruh Başağa gibi öncü sanatçılar ile ortaya koymuştur (Şener, 2010: 78).

Bu noktada, Adnan Turani'nin soyut eğilimi dört bölümde ele aldığı görülmektedir:

a) Geometrik Soyutlamacılar

b) Lirik Soyutlamacılar

c) Geometrik non-Figüratifler

d) Lirik non-Figüratifler

Zeynep Yasa Yaman'a göre ise 1950 sonrası Türk resim sanatında üç eğilim öne çıkmaktadır. İlki, klasisist ve pozitivist bir anlayışa dayalı, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi geleneğinin akademik kübist-konstrüktivist biçem dili olan Doğu-Batı bireşimidir. İkincisi akademi anlayışına karşıt olarak geliştirilen 'soyut sanat' savunusudur. Üçüncüsü ise köy odağında gelişen 'köylü gerçekçiliği', diğer bir deyişle 'köylülük romantizmi'dir (Özdoğan Türkyılmaz, 2013: 22).

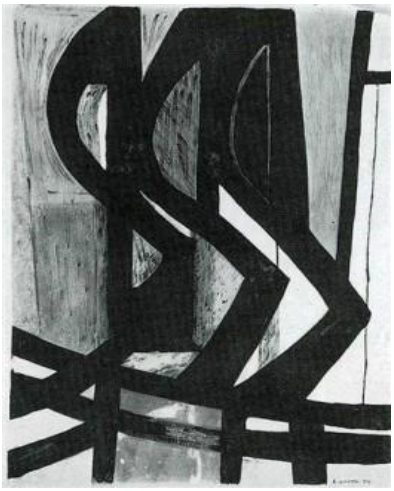
1950'li yıllar Türk Resim Sanatında, figürden yola çıkan soyutlamanın ilk örnekleri görülmekle birlikte, ayrıca bu dönemde soyut resim anlayışının pek çok sanatçı tarafından kısa bir süre içerisinde benimsendiği dikkat çekmektedir.

"*Resimde soyutlama girişimlerinin Türkiye'deki sanat ortamına yansıma süreci 1950'li yıllarda başlamış sayılabilir. Deformasyon sorunsalına 1930'lu yıllardan itibaren çözüm arayanlar arasından giderek non-figüratif ya da informel arayışlara da girenler olmuştur."* (Tansuğ, 2006: 119).

3. Adnan Çoker'in Sanatında Minimal Simetrik Kurgusal Formlar ve Espasla Bütünleşen Anıtsal Resim Anlayışı

Soyut anlayışı benimseyen sanatçılar arasında kendine özgü biçem dili ile öne çıkan Adnan Çoker, 20 Ekim 1927'de İstanbul'da, büyükbabası Yahya Bey'in Süleymaniye'deki evinde doğmuş ve onun 1942'de Fatih'in Samatya ilçesine taşınmasına kadar burada yaşamıştır. 1944-45 döneminde Güzel Sanatlar Akademisi'nde Şefik Bursalı ve Zeki Kocamemi'nin öğrencisi olan sanatçı, 1951'de Yüksek Resim Bölümü'nden mezun olmuştur. 1955'de devlet bursu ile Paris'e giden Çoker, Andre Lhote atölyesinde çalışmıştır. 1966'da Güzel Sanatlar Akademisi Resim Bölümü hocalığına, 1977'de ise Resim Heykel Müzesi Müdürlüğüne atanmıştır. 1983 yılında da Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü Başkanlığına getirilmiştir. Akademide sağlam bir figüratif resim eğitimi alan sanatçının soyut resme ilgisi çocukluk dönemine dayanmaktadır. Büyükbabasının eski yazı koleksiyonunu gören Çoker, buradaki kaligrafik ve soyut biçimlerden oldukça etkilenmiştir (Şekil 1). Bu etkilenme akademi eğitimi sonrasında açtığı sergilerde varlığını hissettirmiştir. Özellikle hat sanatının kufi[3] yazı biçimine ilgi duyan sanatçının eserlerinde, hacmin terkedildiği, dar bir espas alanının yaratıldığı, çizgisel bir tavır öne çıkmaktadır (Bahar, 2004: 11). Çalışmalardaki kaligrafik hareketlerin tekrarı ile oluşan geleneksel yapı aynı zamanda evrensel olanı da bünyesinde barındırmaktadır.

Şekil 1: Adnan Çoker, Soyut Hüsn-ü Hat, 1954, Fotoğraf Üzerine Çini Mürekkebi, 30.2 x 22.1 cm.

Kaynak: http://www.tamsanat.net/sanatcilar/eserleri.php?sanatci=70, 2017.

[3] Hat sanatında kullanılan bir yazı türü. Kufi yazının özelliği geometrik biçimlere indirgenmiş oluşudur (Turani, 2011: 80).

"*Sanıyorum ki soyut anlatımda ilk ilgilerim çocukluk yıllarından beri görmeye alıştığım kaligrafinin dilidir. Anlamını kavrayamadan salt görsel olarak ritmini, çizgisel dilinin bir estetik olduğunu sezinleyebildiğim kaligrafiden hareket ederek pek çok soyutlama yolunda araştırıları içeren öğrencilik defterlerim hala duruyor. Bu araştırmalarda göze çarpan şey doğada ya da hayalden olsun kompozisyonun soyut alt yapısını öne çıkarmak isteğidir. Bu bir yöntem sorunudur. Konformizmden kaçan bir öğrenciydim. Ele aldığım konuyu sürekli araştırı alanına sokuyordum. Doğadan hareket ederek yaptığım resimlerde de belli bir konunun araştırı aşamaları görülebiliyor bu defterlerde. Resim sanatında önem verdiğiniz şeylerin araştırısı, sizi belli bir yerlere götürecektir. Nitekim benim kişisel olarak soyut ya da soyutlamaya yönelik bu araştırılarım bugün bile resim sanatıyla ilgili anlayış ve yöntemime etkili olmuştur.*"[4] (Özkan, 2012: 145).

Germaner'in (2008: 8) belirttiğine göre, ilk soyut resim sergisi Adnan Çoker ve Lütfü Günay tarafından 1953 yılında Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde 'Sergi Öncesi', 1954'te de Helikon Galerisi'nde 'Non-Objektif ve Abstre Resimler' ismiyle açılmıştır.

Şekil 2: Adnan Çoker, Jest 15, 1962, Kağıt Üzerine Çini Mürekkebi, 35 x 50 cm.

Kaynak:http://www.adnancoker.com/pPages/pArtist.aspx?paID=483&section=130&lang=TR&bhcp=1&periodID=409&pageNo=0&exhID=0, 2017.

[4] "Adnan Çoker İle Söyleşi", (1982). *Yeni Boyut Dergisi*, Ankara: s. 4, Nisan 1 / 2. ÖZKAN, Ö., (2012). *Çağdaş Türk Resminde Soyut Ve Soyutlama Yaklaşımları Bağlamında Yapı Ve İçerik Sorunları*, Sanatta Yeterlik Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Resim Anasanat Dalı, s.145.

Şekil 3: Hans Hartung, 073-105, 1956, Galerie Fahnemann.

Kaynak: http://www.artnet.com/artists/hans-hartung/073-105-a-QPW8PGfYyz1gGYGM5EUABA2, 2017.

İlk dönem çalışmalarında kaligrafik etkiler görülen Çoker'in resimleri, 1950'li yıllardan itibaren kaligrafik etkinin devam ettiği, ancak, jestüel fırça ve spatül hareketlerinin ön planda olduğu leke ağırlıklı resimlere dönüşmüştür (Şekil 2 ve 4). Bunda sanatçının 1955 ve 1960 yıllarında Fransa'da Andre Lhote ve Goetz atölyelerinde çalışması, Goetz sayesinde dönemin öne çıkan sanatçılarıyla tanışması ve Taşizm (Lekecilik) akımını tanıması etkili olmuştur (Özkan, 2012: 147).

Çoker'in soyut dışavurumcu bir anlayışı benimsediği bu dönem eserlerinde, fırçanın tuval yüzeyinde şiirsel bir duyarlık ile dağılarak devingen, ritmik ve dinamik bir yapı oluşturduğu görülmektedir. Resimlerdeki hızlı ve geniş fırça hareketleri, kendine özgü soyut üslubu ile Hans Hartung'un (1904-1989) eserlerini anımsatmaktadır (Şekil 3).

Şekil 4: Adnan Çoker, Mavi Kompozisyon, 1963, Kağıt Üzerine Guaj, 52 x 49 cm.

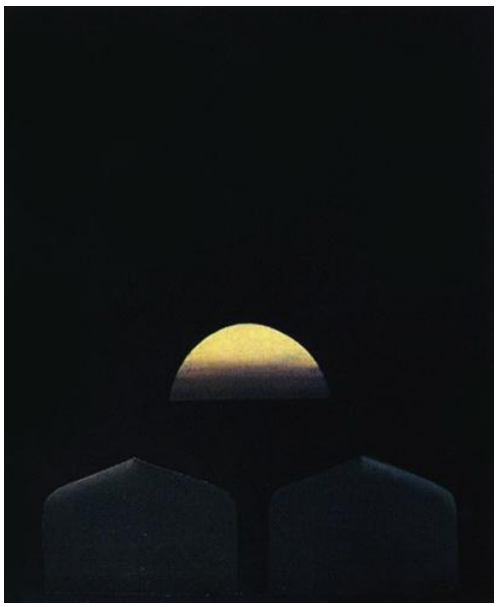
Kaynak:http://www.adnancoker.com/pPages/pArtist.aspx?paID=483&section=130&lang=TR&bhcp=1&periodID=409&pageNo=0&exhID=0, 2017.

Sanatçının soyut dışavurumcu resimden yapısal resme geçişi 1960'lı yılların sonuna denk gelmekte olup, bu geçiş tuval yüzeyindeki jestüel fırça hareketlerinin yerini daha minimal, geometrik ve simetrik formlara bırakması ile gerçekleşmektedir. Daha disipliner ve kuralcı bir anlayışın hakim olduğu bu eserlerde, kubbeyi ve göğü andıran geometrik biçimler dikkat çekmektedir (Şekil 5 ve 6). Sanatçının mimariye duyduğu ilgi ve Türk-İslam yapı sanatlarında öngörülen 'sonsuzluk' anlayışının, Çoker'in resimlerinde mutlak-simetri olarak vücut bulduğu görülmektedir (Bahar, 2004: IV).

Türk resim sanatında siyahı en çok kullanan sanatçıların başında gelen Çoker'de siyah, renk olmaktan çıkarak boyut duygusunun oluşturulduğu bir espasa dönüşmektedir. Geometrik formları çevreleyen ve içerisinde asılıymış izlenimi yaratan siyah ile bütünleşen formların yarattığı illüzyon resme mistik bir hava katmaktadır. Dünyevi bir espas anlayışından öte Çoker'de siyahla yakalanan uzam hissi, eserlerdeki mekanın evrenin herhangi bir noktasında olduğunu hissettirerek, yer çekiminin olmadığı bir ortamı yaratmaktadır (Özkan, 2012: 157). 'Siyah Resimler' olarak anılan bu yapıtlarda minimalist ve konstrüktivist bir yapılanmanın egemen olduğu ve resimlerdeki mistik, dinsel atmosfer, felsefi düşünüş ve simgesel anlamın, ele alınan formların kültürel çağrışımlarından ayrı düşünülemediği belirtilmektedir (Aksüğür 1979: 11; Tansuğ 1979: 10, Kuban 1994: 152; Akt: Özdoğan Türkyılmaz, 2013: 57).

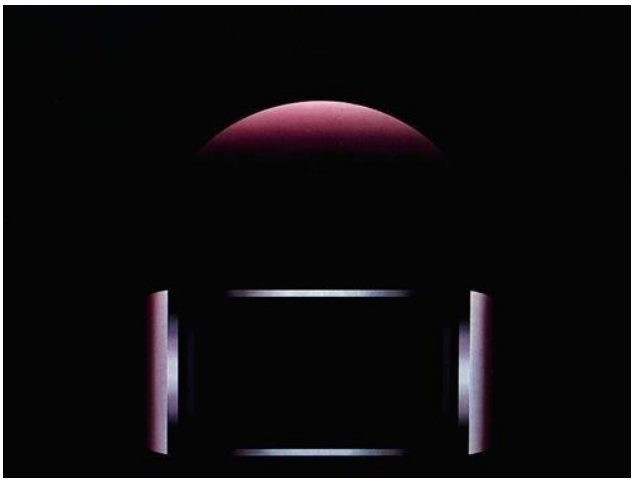
"*Adnan Çoker estetik ifadesi, özden gelenle evrensel "im"in tarihten gelenle şimdiki anın büyük bir sıçramayla buluşmasıdır. Sanatçının özünde olan: Düşünsel kombinasyonları bütünü en aza indirgemiş biçim ve renkler dengesinde yeniden biçimlenirler. Tarihsel kalkış noktaları Selçuk, Bizans, Osmanlı estetiği ve betimleri bünyesinde bir üst-zihinsel değişimle büyük tuvallerde biz yenilenmiş bir biçim-renk anlayışının ve dengesinin kendisiyle karşılaşırız. Siyah renk sanatçıya göre bir renk olmaktan daha çok bir espastır; boyut duygusudur ve yapıtlarla bütünleşir. Sanatçı tuvalde madde illüzyonunu gerçekleştirirken resimsel elemanların yardımıyla görsel alandan dokunabilir espasa geçmektedir. Madde gerçeği ile sanatçının espası iç içe yer alırlar. Biçim sadeliği, "az"a başvurma ve renk azlığı onun karakteridir. Resimlerde elemanlar arası ilişki resmin bütününe hizmet vermektedir"* (İnal, www.turkishpaintings.com).

Şekil 5: Adnan Çoker, Gök Kubbe, 1970, Tuval Üzerine Yağlıboya, 55 x 46 cm.

Kaynak:http://www.adnancoker.com/pPages/pArtist.aspx?paID=483&section=130&lang=TR&bhcp=1&periodID=416&pageNo=0&exhID=0, 2017.

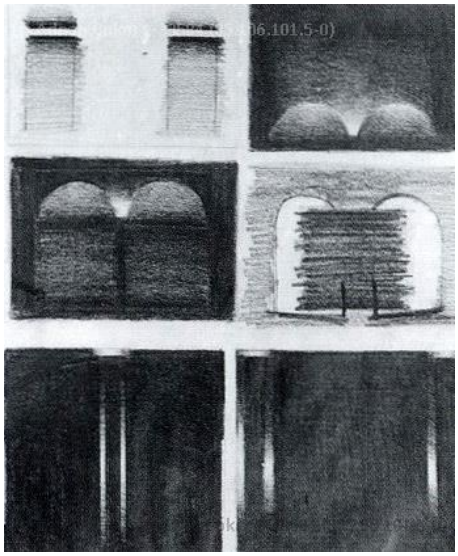
Şekil 6: Adnan Çoker, Yarım Küreler, 1979-80, Tuval Üzerine Yağlıboya, 89 x 123 cm

Kaynak:http://www.adnancoker.com/pPages/pArtist.aspx?paID=483&section=130&lang=TR&periodID=416&pageNo=0&exhID=0&bhcp=1, 2017.

Sanatçının anıtsal ve mimari formlardan yola çıkarak ulusal ve evrensel bir sentezde buluşturduğu şematik resimlerinin oluşum sürecinde, uzun süren düşünme dönemlerinin ve çizilen etütlerin önemli rol üstlendiği belirtilmektedir (Şekil 7). Çalışmalarda az'a indirgenen ve minimalize edilen formlar siyahla bütünleşmekte ve koyudan açığa, açıktan daha açığa giderek oluşturulan degradeler ile dinamik bir yapı açığa çıkmaktadır.

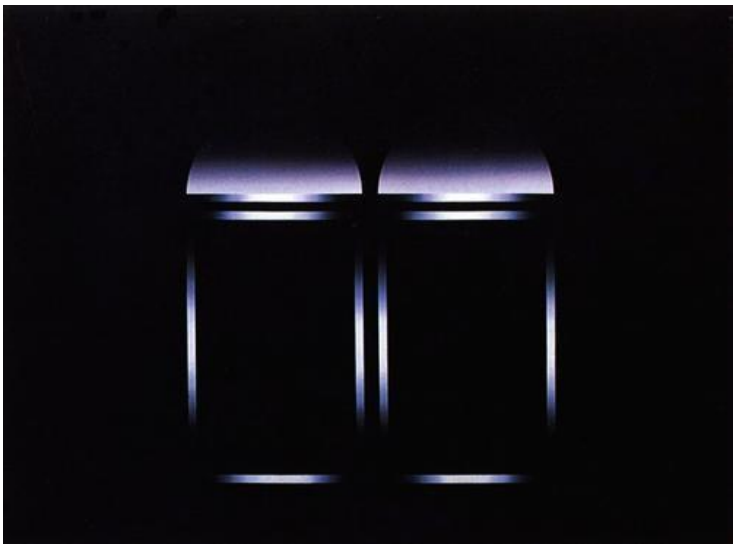
Şekil 7: Adnan Çoker, Etütler, 1981, Kağıt Üzerine Kurşunkalem, 26.90 x 21 cm.

Kaynak:http://www.adnancoker.com/pPages/pArtist.aspx?paID=483&section=130&lang=TR&bhcp=1&periodID=416&pageNo=0&exhID=0, 2017.

Geometrik yapılar ile iç içe geçen siyah yüzeyin kullanımı ile oluşturulan boşlukta, metal etkisi veren parlak renk şeritleri, askı formlar, simetri, anıtsallık ve indirgeme göze çarpmaktadır (Özdoğan Türkyılmaz, 2013: 58).

Şekil 8: Adnan Çoker, Sınırlı Boşluklar, 1981, Tuval Üzerine Yağlıboya, 100 x 120 cm, Özel Koleksiyon.

Kaynak:http://www.adnancoker.com/pPages/pArtist.aspx?paID=483&section=130&lang=TR&periodID=416&pageNo=0&exhID=0&bhcp=1, 2017.

Sanatçı bu dönemdeki sanatsal yönelimini şöyle ifade etmektedir:

"*Abstre ekspresyonizmin doğurduğu Kaosu sınırlandırarak şematik anlatıma varışım 1965-68 yıllarında görüldü. Bu arada Osmanlı ve özellikle Selçuklu mimarisini ressamca incelemeye başladım. Mimari-Çerçeveleme-Anıtsallık yeni şemalar getiriyordu resmime. Yapıtlarımdaki biçimciliğin, geometrik biçimcilikten çok farklılığı bir çeşit kalım biçim olmasındandır. Başka bir deyişle; sanki somut obje değerini somut biçimlerde arıyorum. Soyut biçimlerle somut biçim vermeyi istiyorum…*"[5] (Germaner, 1998: 17).

4. Sonuç

Türk resim sanatı içerisinde kendine özgü biçem dili ve sanat anlayışı ile öne çıkan Adnan Çoker, sanatını yerel ve evrensel değerlerden yola çıktığı, doğu-batı sentezinde buluşturmuştur. İlk dönem kaligrafik etkideki çalışmalarının ardından, jestüel fırça hareketlerinin yoğun olduğu soyut dışavurumcu tarzda spontane eserler ortaya koyan sanatçı, 1968'den günümüze 'yapı simetri' adını verdiği minimal, geometrik ve anıtsal özellikler taşıyan özgün bir resim dili oluşturmuştur. Simetrik bir kompozisyon yapısının egemen olduğu bu eserlerde siyah ile oluşturulan espasla bütünleşen nesnelerin yarattığı anıtsal etki uzamsal bir boşluğu da açığa çıkarmaktadır. Osmanlı ve Selçuklu mimarisinden oldukça etkilenen sanatçının eserlerinde daire, kare, üçgen ve kubbe formlarının birbirlerini bazen iten bazen ise çeken bir enerji yaratımında bulundukları gözlemlenmektedir.

Sonuç olarak; gerek biçem dili gerekse sanat anlayışıyla geçmişten geleceğe bir köprü inşa eden Çoker'in, çok katmanlı, derinlikleri olan, evrensel bir sanat ortaya koyduğu görülmektedir.

[5] "İstanbul Sergilerinden", (1973). *Ankara Sanat*, S. 85, s. 20. GERMANER, S., (1998). "Cumhuriyet Döneminde Resim Sanatı", *Cumhuriyetin Renkleri ve Biçimleri*, (Ed.) ÖDEKAN, A., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 8-25.

Kaynakça

"Adnan Çoker İle Söyleşi", (1982). *Yeni Boyut Dergisi,* Ankara: s. 4, Nisan 1/2.

"İstanbul Sergilerinden", (1973). *Ankara Sanat,* S. 85, s. 20.

Aksüğür, İ., (1979). "Batı Resim Dilini Kullanma Aşamasından Geçip Kendi Kültürüne Dönen Ressam: Adnan Çoker", *Milliyet Sanat,* 315, ss.10-11.

Bahar, B., (2004). *Türk Resminde Soyut Yapısalcı Anlayışta Öncü Bir Tavır Adnan Çoker*, Sanatta Yeterlik Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Resim Anasanat Dalı.

Germaner, S., (1998). "Cumhuriyet Döneminde Resim Sanatı", *Cumhuriyetin Renkleri ve Biçimleri*, (Ed.) ÖDEKAN, A., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 8-25.

Germaner, S., (2008). "Türk Sanatının Modernleşme Süreci: 1950-1990", *Modern ve Ötesi: 1950-2000,* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, ss.1-19.

İnal, G., http://www.turkishpaintings.com/index.php?p=37&modPainters_artistDetailID=97, (09.05.2017).

Kuban, D., (1994). "Çoker'in Işıklı Geometrisi", *Arredamento Dekorasyon*, 56, s.152.

Özdoğan Türkyılmaz, H., (2013). *Çağdaş Türk Resminde Gelenek Sorunsalı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı.

Özkan, Ö., (2012). *Çağdaş Türk Resminde Soyut Ve Soyutlama Yaklaşımları Bağlamında Yapı Ve İçerik Sorunları*, Sanatta Yeterlik Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Resim Anasanat Dalı.

Şener, Ş., (2010). *20. Yüzyıl Soyutlama Sürecinde Geometrik Biçimlemenin Türk Resim Sanatına Yansıması*, Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı, Resim İş Eğitimi Bilim Dalı.

Tansuğ, S., (1979). "Türk Resminde Bir Adnan Çoker", Sanat Çevresi, 5, ss.10-11.

Tansuğ, S., (2006). "Türk Resminde Figürsüz Soyutlamanın Dünü Bugünü", *Sanat Dünyamız*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 100, Güz, ss.119-123.

Turani, A., (2011). *Sanat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

'Different but Not Impossible' Working Students 'Work-School' Balance Example Sakarya City

Tuncay YILMAZ[1], **Beyza ARI**[2]

1.Introduction

In today's severe competition conditions, employers often have to work part-time to reduce labor costs and increase productivity levels, to reduce labor costs and to increase productivity levels. Employment often refers to working methods, such as part-time work.

As the most widespread users of the GBU mode of operation, students with higher education are continuing their education due to their demographic qualifications.

Flexible working hours to availability, cost advantages, many also were cited as reasons for the preferences of patients requiring employers etc. Failure to education; What are the reasons that the students said to be the work of a necessity to become more pronounced.

Problems such as adaptations of students to their working life, difficulties they encountered in this process, problems they experience, advantages and disadvantages of the study, interest and success levels in the school life, difficulties in running school and business together are the topics to be addressed.

Study in the qualitative study "interview half forming method" was carried out using. 90350 saw the student's education in this context, in terms of the sheer number of students from one of the top ten universities in Turkey's Sakarya University, which perpetuates the educational life; as well as cafes, restaurants, shopping malls, etc. in places and interviews were conducted with students working part-time.

In this study, age, gender, personal factors, growing environmental, economic gains, socializing, through a number of variables such as school achievement have been made to conclusions.

2. Concept of Work

The work is a social and compulsory activity that provides continuity of life. The etymology of the concept of work gives very important clues to pre-modern societies about the implications of the work. For example, "travail", which means working in western languages, is derived from the Latin torture instrument "tripalium".

The word "labor" (or labor) used by the Romans for the study also has associations such as "effort", "tiredness", "suffering", "suffering." So work is seen as a

[1] Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü
[2] Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü

kind of punishment (Bozkurt 2000: 15) Thus, familial and environmental factors also change the individual's view of the concept of work and the willingness to work, from which it can be said that it carries the objectivity characteristic between subjects for the concept of work.

2.1. History of Work and Industrial Development

The concept of work has passed through 4 phases historically. (Şişman2012:26):

In traditional communities, feudal and guild work is seen only as a kind of action for a certain class, and the work is a worthless phenomenon in the social scene. While the working rules and associations could not be formed, there was a dependent labor relation instead of a free will, that is, the free use of labor.

Along with industrialization, the mode of production has changed in its rationale and place, so its meaning differs in its meaning and relation to work. In the transition from small workshops to factories, the quality of the workforce has changed to blue and white collar, and the right to work with labor has been established with the employer of choice and has become available in the labor market

In the post-industrial information or communication society, in the form of production, the employment structure within the sectorial structure and the changes in the working environment and in the relations between them are in opposition. For example, work is seen as an economic action and as a means of achieving a dignity and status in the socially meaning of work.

Today, there is less need for labor with new technologies, a form of production that offers flexible production and specialization based on consumer trends rather than standard and batch production, called post-fordism, is preferred and fewer but different statutory labor force are used

3. Flexible working

Flexible work gives the employee the right to determine the working time. Flexibility of working times and forms will increase the productivity of firms, reduce costs, adapt to sudden demand changes, and increase competitiveness. Employees will have a good time with flexibility. They will gain the freedom of personal time and thus the humanity of the work will be ensured (Yavuz 1994: 25). Flexible work in Turkey, especially information systems, press-publications, advertising, is applied in the works where creativity is held on the front line. Call centers, food, retail, textiles, tourism, promotion / organization, entertainment sectors are the sectors that are suitable for flexible work. Some of the companies operating in the manufacturing sector support flexible work due to the crisis

Flexible working is 7 kinds.

- Working at Home
- Temporary Work
- Loan Business Relations
- Short Run
- Seasonal Work
- Shift work

- Part Time / Partial Time Work

3.1. Part Time, Part Time Work

Part-time work is based on the fact that, in terms of its historical roots, job durations are generally limited and women participate in working life (Mollamahmutoğlu 2000: 741). It is known that the majority of part-time workers are women, followed by pensions and students. On the other hand, this type of work also emerges in specialist jobs and is considered the oldest among the atypical study models (Aydemir 2006: 211-212). According to the 4857 Labor Law, partial working hours are maximum 30 hours per week. The days and hours that the occupation will work are determined by reconciling with the employer. There is also annual leave, seniority and notice right in partial working hours. This is an indication that the law is for the worker and that part-time work is not different from full-time work (Süzek 2008: 243).

4. The Purpose of the Research

Understanding the problems faced by the working students in the work-school balance process and providing suggestions to the students against these problems by linking to the employers what their duty to the government is and what they should be.

5. Method of Research

The methods of acquiring qualitative data research, which is in a semi-formatted interview and observation were carried out. Working with students on average 18 minutes in total 17 were discussed, and the voice recording.

Sample: Sakarya Province Serdivan was selected as a place of activity in the province and mainly studied by students. The reason why the sample is Serdivan is because the university is located in Serdivan so the students are concentrated in this district.

Basic types of qualitative research a qualitative research method was chosen. The type of qualitative research is seeking the answer to question 3. Research questions in this context has been established.

Work,

1) How the participants interpret their lives,

2) How they built their worlds,

3) They are interested in what they mean to the participants' experiences.

Reliability, Validity: In order to increase the validity and reliability of the study, data collection methods were supported by observations as well as interviews and expert opinions were also taken. Thus, triangulation technique (crystallization) was used to increase the credibility (Merriam: 21-199)

6. Constraints of the Research

There is a lack of research in the literature before, the fact that the leisure time of the working students is very short, the rest periods are short and the employers are not allowed or difficult to work during the work, the students have little or no mood during working, Inability to get in shape are among the constraints of research.

7. Interview Questions

- Demographic questions (Gender, Age, Country, Educational Status, Type of Education, Class, Number of Siblings ...)
- Part Time, Partial Duration
- Perspective of Their Work
- Participants' Attendance Rates
- Period and General School Note Average
- Viewpoints of Hocans' Work
- Daily and Weekly Working Hours
- Priorities in Course Selections,
- Positive Effects That Both Working and Reading Have Created
- Negative Effects That Both Working and Reading Have Created
- Changes They Seen After Working
- Amendments of People in Their Environment After Participating in Their Work
- Questions about what the worker expresses meaning for the participants were asked.

8. Findings of the Research

According to the survey, the demographic characteristics do not change the students' views on the study, the positive adverse effects of the study on them. Since research is based on university students, the primary objectives of the students are the school subjects. Because of this, the course choices are based on the lessons they want to learn. It is the effort of the students to complete personal development, to gain experience, to stand on their own feet, especially in terms of familial situations

Most of the students who work are staying in the rent. The strict rules of entry at night in the dormitories are among the reasons why working students should opt for housing at home.

Difficulties experienced by students; Working hours are less than 7.5 hours per day and are not paid as working hours, working without insurance, finding hard working opportunities in their areas, having fewer break times, full time employees having their own jobs for part time employees, They do not get permission from the employer during the exam periods, they do not have weekly vouchers, late payment according to the full-time employees, the employer is trying to make overtime, some of the students say they are working for their husbands, Some of them did not give any information about their work because they thought that they would not care.

9. Results of the Research

In terms of students:

Participants understood that they were tired of studying, that they saw themselves divided in two, that they were impatient in human relations, psychologically worn out, working conditions were exhausting, there was no regular life, and they could not listen regularly. Despite all these difficulties, however, they found that they did not give up their education and were successful in school classes.

In terms of employers:

Although employers seem to prefer part-time student employment because they are reading, in terms of cost, students are more likely to work in the service sector, especially in terms of productivity. Part-time students seem to be paid less than 2/3 of the minimum gross wage level, although the legal requirement is that they continue to be employed without insurance.

10. Suggestions

To students; The rights of the defense, must investigate what happened to the rights of part-time workers.

To employers; Students that they will have more employment, however, and it must also be remembered that they are them a student. Are required to abide by legal requirements.

To State; job training program is inadequate. Because companies prefer grads for this program. Training programs should be organized for students who want to study and work.

To the University; All students giving information about employment law, at least workers' rights What is education about given up, rather than part-time from internship programs that support for job opportunities in their respective fields for students who want to work to ensure the employees in the form of agreements with companies provide work in their respective fields of the students, both theoretical information will be turned into practice and they have the ability to generate new ideas about space.

References

Aydemir, Murteza (2006). Partial Work in the Labor Law No. 4857, Compared with the European Union Directive No. 97/81 and German Law, Labor Rights Arising from this Work, Turkish National Committee on Labor and Social Security Law, 30th Year Bond, Ankara

Bozkurt, Veysel (2000). New Hedonism from Puritanism Etiği, Alesta Yay., Bursa

Mollamahmutoğlu, Hamdi (2000). Business law

Merriam, Sharen (2015). A Guide for Qualitative Research Design and Implementation. Trans. Selahattin Turan. Nobel Yay.

Süzek, Sarper (2008). Business Law, Istanbul

Fat, Yener (2012). 'Historical Development of Labor Relations in Turkey and in the World', Labor Relations, Ed, Deniz Kapnıcıoğlu, Eskişehir.

Yavuz, Arif (1994). Flexible Labor and Industrial Relations', Unpublished Doctorate Thesis, Istanbul University Social Sciences Institute.

Yenibiriş World Business and Human Resources Magazine. (2009). "Unbearable Rise of Flexibility", http://hurriyetinternetgrubu.com/2009/ Access Date: 23.04.2017

Led by Stuart Hall British Cultural Studies School and "V" Masks Analysis

Mustafa AKBAYIR[1]

Abstract

The objective of the study is to reveal the possibility of using a symbol, which is popular culture-integrated, for resistance purposes. In this direction, by looking at to the article of Stuart Hall's about coding/decoding and by subjecting V for Vendetta movie to a controversial reading, it is focused on the idea that the symbol is internalized by masses. The film at issue is analyzed semiologically and the findings are tabulated in accordance with Roland Barthes's conceptualisations. The "V" masks, which are produced by the culture industry and gained to popular culture, are used on the purpose of feeding the resistance culture by hacktivist organizations like Anonymous. Besides, those who oppose capitalist domination are also use this symbol in the Occupy Wall Street action.

Keywords: Fawkes, V for Vendetta, Stuart Hall, Cultural Studies, Semeiology

JEL Codes: Z10, J18, F17

Stuart Hall Önderliğinde İngiliz Kültürel Çalışmalar Okulu ve "V" Maskeleri Analizi

Özet

Çalışmada amaç, popüler kültüre entegre olmuş bir simgenin direniş amaçlı kullanılma olasılığının ortaya konulmasıdır. Bu doğrultuda Stuart Hall'un kodlama/kod açımlama makalesinden yola çıkılmakta ve V for Vendetta filminin tartışmalı bir okumaya tabii tutularak kitlelerce özümsendiği görüşü üzerinde durulmaktadır. Söz konusu film göstergebilimsel olarak analiz edilmekte ve bulgular Roland Barthes'ın kavramsallaştırmalarına uygun olarak tablolaştırılmaktadır. Kültür endüstrilerince üretilerek popüler kültüre kazandırılan "V" maskeleri, Anonymous gibi hacktivist örgütlerce direniş kültürünü beslemek amaçlı kullanılmaktadır. Ayrıca, kapitalist tahakküme karşı çıkanların bu sembolü, Occupy Wall Street eylemlerinde de yer almaktadır.

[1] Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, mustafaakbayir@windowslive.com

Anahtar kelimeler: Fawkes, V for Vendetta, Stuart Hall, Kültürel Çalışmalar, Göstergebilim

JEL Kodları: Z10, J18, F17

1. Giriş

Bu makale içerisinde İngiliz Kültürel Çalışmalar Okulu'na değinilmektedir. Okulun kuruluşu, çalışmaları ve savunduğu görüşlerinin yanı sıra önde gelen kuramcılarının da değerlendirmelerine yer verilmektedir. Kültürel Çalışmalar ekolünün önde gelen üyelerinden ve Okul'un yöneticilerinden bir isim olan Stuart Hall'un ideoloji tanımlamasına da vurgu yapılarak kodlama/kod açımlama makalesi çalışmanın ana eksenine oturtulmaktadır. İlerleyen kısımlarında kuramsal değerlendirmelerin sona ermesi ile birlikte kültürel bir analiz ortaya konulmaktadır. V for Vendetta adı ile 2005 yılında vizyona giren sinema yapımı, ekolün görüşleri doğrultusunda göstergebilimsel olarak analiz edilmektedir. Film aracılığı ile kitlelere aktarılan ve İngiltere tarihinin köklü kültürel öğelerinden bir değer olarak tarihçiler tarafından bilinen Guy Fawkes'ın yüzü, kültür endüstrilerine popüler kültür ürünü olarak entegre edilmektedir. Bu entegrasyon sonrası büyük çaplı yankılar uyandıran bu hikâye (maske), direniş kültürüne tarihimizin en büyük sembollerinden birisini kazandırmaktadır.

2. İngiliz Kültürel Çalışmalar Okulu

Kültürel Çalışmalar terimi, Britanya kökenli olan çalışmalara gönderme yapmaktadır. Richard Hoggart tarafından 1964 yılında kurulan Birmingham Üniversitesi Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nde araştırmacılar bu çalışma alanı üzerine yoğunlaşmaktadır. Bir anlamda geleneğin kurucu isimlerinin de yer aldığı bu okul, ekolün doğduğu ve geliştiği en temel çalışma alanı olarak kabul edilmektedir. Kültürel Çalışmalar, adından da anlaşılacağı gibi hem toplumsal çalışmalar içerisinde yer almakta, hem de kitle iletişim alanını içerisine alan bir inceleme yöntemi olarak işlev görmektedir. Kültürel Çalışmalar geleneğinin temel eserlerinden birisi olan R. Hoggart'ın Okur Yazarlığın İşlevleri'nde -ekolün önde gelenlerinin de desteklediği gibi- (The Uses of Literacy), Adorno'nun medya üzerine söylemleri reddedilmektedir. Adorno'ya göre medyalar, gerçek dünya ile temsili dünya arasında, algı üzerinde belirgin bulanıklıklar yaratmaktadır. Kültürel Çalışmalar içerisinde Hoggart'ın söylemleri ise bu düşünceyi reddetmektedir. Kültürel Çalışmalar içerisinde, Marksist temelli olan Frankfurt Okulu düşünürlerinin sahip olduğu kültüre dönük karamsar tutumlar benimsenmez, reddedilir ve bu karamsarlık yerine daha olumlu fakat yine de etkin eleştiriler getiren ılıman bir görüş benimsenmektedir (Şaklaydın, 2007: 122).

Konunun Kültürel Araştırmalar ekolü ekseninde temel alınmasının en belirgin nedeni ekolün sahip olduğu, çalışma alanları arasında kültüre odaklanan ve alımlama çalışmalarının yanı sıra, kültürel öğeleri üretme basamağında oldukça işlevsel bir yere sahip olan kültür endüstrilerine ılıman bakış açısından kaynaklanmaktadır. Ekolün önde gelen düşünürlerinden ve yöneticilerinden olan Stuart Hall'un çalışmaları, kültüre yönelik kötümser bakış açısını törpülemektedir. Öyle ki Hall'un kültür endüstrileri, Frankfurt Okulu'nun ölümcül bakış açısını reddetmekte ve bilakis bu üretimler işçi sınıfı tarafından etkin bir mücadele aracına dönüştürülebilmektedir. Çalışmanın kuramsal kısmının oturtulacağı bu bölümde ele alınacak

olan temel veriler, ekolü ve ekolün önde gelen kuramcılarının çalışmalarını daha yakından tanımamızı sağlamaktadır. İkinci kısımda incelenecek olan temel veriler ise kültür endüstrilerinin etkin bir mücadele aracına dönüştürülebilmelerindeki başarının izinde ilerlemektedir.

2. 1. Kültürel Çalışmalar ve Eleştirel Paradigma

Kültürel Çalışmalar en temelde eleştirel çalışmalar içerisinde kabul görmektedir. Eleştirel paradigmanın içerisinde yer alan tüm öğretilerin en temelde ortak noktası kapitalist ekonomik düzene karşı çıkmasıdır. Bu doğrultuda da liberal siyasal sisteme yönelik etkin eleştiriler üretilmekte ve eleştirel ön takısına hak kazanılmaktadır. Marksizm temelli bir toplum eleştirisinden hareket eden Kültürel Çalışmalar, yapısalcı görüş içerisinde dönüşmekte ve gelişmektedir. Tarihi reddeden ve tüm toplumsal yaşamı söylemlere indirgeyen postyapısalcılık ve postmodernizme uzanan bir çizgide, Kültürel Çalışmalar da yer almaktadır. Yapısalcılığın Kültürel Çalışmalar üzerindeki en belirgin özelliği ve etkisi, dilin toplumsal yaşamı anlamada çok özel bir yere sahip olduğu gerçeğini kabul ettirmesidir (Larrain, 1994: 59).

Marksizm'in kültürel çalışmalar üzerinde temel iki etkisi olduğu belirtilmektedir. Bunlardan ilki, kültürün tanımlanabilmesi adına öncelikle toplumsal ve tarihi yapıya bakılması gerekmekte olduğu görüşüdür. Kültür ve tarihi geçmiş, birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak ele alınmaktadır. İkinci olarak ise kapitalist toplumlar sınıflara ayrılmaktadır. Bunlar etnik kökene, ekonomik sınıflara ve ırklara göre bölünmektedir. Kültür de bu ayrılıkların kurulduğu ve anlamı üzerinde mücadelenin verildiği, aykırılıklar alanından doğmaktadır (Storey, 1996: 3).

Sosyal bilimler içerisinde Kültürel Çalışmalar yaklaşımının kökenlerini 1930'lu yıllarda kurulan Frankfurt Okulu'na kadar götürmek mümkündür. Fakat kültür temelli analizlerin özellikle 1980'li yıllarla birlikte artış gösterdiği düşünülmektedir. Bu artışın en belirgin sebebi olarak ise toplumsal değişmelerde yaşanan "değer" (value) bazlı hareketlerin, faz değişikliklerinin yaşanması olarak değerlendirilmektedir. Reel sosyalizmin çöküşü sonrasında kapitalizmin tek hâkim güç halini alması ile Francis Fukuyama ve diğerlerinin öne sürdüğü gibi ideolojilerin, izm'lerin ve en temelde de tarihin sonunun geldiği görüşleri ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda da bireysel hak mücadeleleri değer kazanmakta ve kitle mücadelelerinin yerini almaktadır. Böylelikle de cinsiyet, etnik köken, ırk ve din gibi kültür ağırlıklı toplumsal talepler arasında çatışmalar yaşanmaktadır. Teknolojik gelişmeler ve bir diğer yandan yeni medyaların kültürel çeşitliliğe olan katkısı da sürece eklenince, kültürler arasında mücadeleler hız kazanmakta, kültürel öğelere olan müdahaleler de kolaylaşmaktadır (Kellner, 1995: 16).

Kültürel çalışmaların kuramsal tanımlamasında da belirtilmekte olduğu gibi, kültür temelli çalışmalar asıl hızını 1980'li yıllarla kazanmıştır. Bu durumun en temelde yatan nedeni de neo-liberal politikalar doğrultusunda dünyanın geçirmiş olduğu değişim, dönüşüm çizgisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu değişim de asıl hızını küreselleşen dünya ile kazanmaktadır. Böylelikle iletişim süreçleri hızlanmakta, yeni iletişim teknolojilerinin devreye girmesi ile enformasyon paylaşım hızı artış göstermekte ve ülkelerin ekonomik politikaları sebebi ile ulusal sınırlar esnetilebilir hale dönüşmektedir. Böylelikle bir bilginin yahut çalışmada da üzerinde durulduğu gibi kültürel bir değerin ülke sınırlarının dışına çıkması daha da kolaylaşmaktadır.

2. 2. İngiliz Kültürel Çalışmaları ve Stuart Hall

İngiliz Kültürel Çalışmaları Okulu'na damgasını vuran Stuart Hall'un medya alanındaki çalışmalarına bakmak ve bu konudaki düşüncelerini anlamlandırabilmek adına, öncelikle kodlama ve kod açımlama (encoding/decoding) tanımlamasını incelemek gerekmektedir. Hall, medya metinlerinin üretimi ve tüketimini "yeniden üretim" kavramı çerçevesinde ele almaktadır (Dağtaş, 1999: 338). Bu bağlamda üretim pratiklerine ilişkin bilgiler, tarihsel olarak tanımlanan teknik beceriler, profesyonel ideolojiler, kurumsal bilgi, tanım ve varsayımlar iletinin kendisini biçimlendirmektedir (Hall, 1980: 129).

Hall, kitle iletişim araçlarının sahip olduğu işleyişini şu şekilde tanımlamaktadır (Hall, 1994: 200):

> "Modem iletişim araçları kültürel ve ideolojik alanı tedricen kolonileştirmiştir. Toplumsal gruplar ve sınıflar üretici ilişkilerinde olmasa da 'toplumsal' ilişkilerinde giderek parçalanan ve kısımlar halinde farklılaşan hayatlar sürdürürken kitle iletişim araçları (a) grupların ve sınıfların öbür sınıflara dair bir hayat, anlam, pratik ve değer 'imgesi' inşa etmelerinin temelini sağlamaktan, (b) tüm ayrı ve bölük pörçük parçalardan toplumsal totalitenin tutunumlu bir şekilde bir 'bütün' olarak kavranabileceği temsilleri ve düşünceleri sağlamaktan giderek daha çok sorumlu hale gelir."

Hall (1994: 200)'e göre, modern medyaların en büyük kültürel işlevleri bunlardır. Öncelikli olarak, başkalarının dünyalarını, yaşadıkları gerçeklikleri kavrayabilmemize olanak sağlayan, onların hayatları ile bizlerinkiler arasında kavranabilir, algılanabilir bir bütünlük dünyası kuran bir uzlaşım alanı olmasıdır.

Medyalar, üretim yapabilmek adına toplumsal, ekonomik ve teknik olarak örgütlenmiş aygıtlardır. Sembolik değerlere sahip bu iletilerin üretimi, geniş bir yelpazede anlam ileten göstergeler sistemi olarak da ifade edebileceğimiz dilin aktarımından geçmeksizin gerçekleştirilemez. Olaylar kendi başlarına belli bir anlamı iletemez, bir yerden diğerine taşıyamaz. Olayların ister gerçek isterse de kurmaca olsun anlaşılabilir kılınması için sembolik öğelere dönüştürülmesi gerekmektedir. İşte bu işleme de kodlama adı verilmektedir (Hall, 1994: 204).

Hall (1980: 136 - 137), kod açımlama bölümünde ise egemen söylemler aracılığı ile kodlanan metinlerin dahi karşı çıkılarak ya da uzlaşma amacı güdülerek tartışmalar aracılığı ile okunabileceğini öne sürer. Bu görüşten de anlaşılacağı üzere, izleyiciler aktif katılımcılar olarak kabul edilmektedir. Hall, medya metinlerinin izleyiciler, alımlayıcılar, yani bizler tarafından üç tür okumaya tabii tutulduğunu belirtir. Bunlardan ilki "egemen (dominant) okuma"dır. Bu tür okumaya göre, medya metinlerinin egemen ideoloji ile kurgulandığı kısımlar izleyiciler tarafından alımlanarak yeniden üretime tabii tutulurlar; yani kabul edilirler. İkinci okuma şekli ise "tartışmalı (negotiated) okuma"dır. Bu okuma yönteminde medya metinlerini kod açımına tabii tutan izleyiciler, metinlerin belli kısımlarını kendi dünya görüşlerine uygun bulurken, belli görüşleri kabul etmeyerek çıkarırlar. Kimi okurlar ise medya metinlerinin içerisinde gizli olan düz ve yan anlamları algılayarak, iletileri "karşıt (oppositional) okuma"ya tabii tutar ve reddederler.

Okulun üyelerinden Hoggart ve Williams toplumu iyi çözümleyebilmek adına popüler kültürün incelenmesi gerektiğini düşünürler. İşçi sınıfından gelen bu düşünürler, işçi sınıfını araştırırken bile popüler kültürün göz ardı edilemeyeceğini vurgularlar. Hoggart, "Okuryazarlığın İşlevleri" adlı eserinde medya ve popüler kültüre dair toplumdaki tartışmaların önde gelen isimlerinden biri olmuştur (Turner, 2016: 64). Hoggart'da medya metinlerinin

ideolojik etkisinden bahseder. Ona göre ideoloji, toplumda kültürle birlikte var olan, kültürle aktarılan, kültüre gizlenip onunla yayılan bir toplumsal etkidir.

"Hall'un medya metinlerine bakış açısını algılayabilmek ve popüler kültür ürünleri olan bu üretimleri bir direniş aracına dönüştürebilmek adına, öncelikle bu metinlerin ideolojik alt yapısını araştırmak gerekmektedir. Bu anlayış, kavrayış için de, önceliğimizi Hall'un ideoloji tanımlamasına odaklamamız gerekmektedir. İngiliz Kültürel Çalışmalar Okulu'nun araştırmalarında da hayati bir konuma sahip olan ideoloji kavramı, kültürel alt yapı ve üst yapı arasındaki üretimlerin oluşturduğu geçirgen yapının dönüşümünü, değişimini belirlemektedir. Bir anlamda, sınıfsal farklılıkları yaratan ve yarattığı bu farklılıklardan da beslenerek kültürel değişimleri oluşturan bir hayali yanılsamadan ibarettir. Fakat Hall, ideoloji için hayali yanılsama tanımını kullanmaz, aksine sert bir dille reddeder."

2. 3. Hall ve İdeoloji

Hall, ideoloji konusunda sahip olduğu düşünceleri şu sözlerle ifade etmektedir: (Hall, 1996: 26)

> "İdeolojiden kastım farklı sınıflar ve toplumsal grupların toplumun işleyişini anlamlandırmalarını, tanımlamalarını, çözmelerini ve anlaşılır kılmalarını sağlayan zihinsel çerçevelerdir –bunlar diller, kavramlar, kategoriler, zihinsel tasvir ve temsil sistemleridir."

En yalın hali ile Hall'a göre ideoloji ekonomik alt yapının çarpıtılmış bir yansıması olarak tanımlanamayacaktır. Bu görüşe göre Hall, sınıflarla ideolojiler arasında bir mecburi ilişki arayan söylemlere ve düşüncelere karşı çıkmaktadır. Ona göre bu duruma göre ideoloji yalnızca karmaşık ve kararsız bir doğaya sahiptir. Olumsuz ve indirgemeci bir ideoloji tanımlamasına doğrudan bir karşı çıkış belirten Hall ideolojiyi, toplumu ve toplumsal süreçleri inşa eden bir olgu olarak ele almaktadır (Özçetin, 2010: 143).

2. 4. Hall ve Popüler Kültür

Çalışmalarında popüler kültüre de değinen Hall, popüler kültürü en yalın hali ile yönetenler ile yönetilenler arasında bir çekişme zemini olarak görmektedir. Topluma hâkim olan güç ilişkilerinin merkezinde yer alan popüler kültür, hegemonyanın hüküm sürdüğü bir alandır. Hall'a göre, kapitalizm karşıtı olan hiçbir ideoloji bu alanda temsil edilemeyecektir. Fakat yine de bu alan içerisinde muhalif bütün söylemler yapılanmakta ve beslenmektedir. Popüler kültür kapitalist sistemin kültürüdür fakat yine, yeniden muhalif kesimlerin söylemlerini etkin bir şekilde kullanma amacına da hizmet etmekte ve onları da beslemektedir (Budak, 2016: 35 – 36).

Kültürel Çalışmalar, Frankfurt Okulu'nun izleyicilere atfettiği olumsuz anlamları bir kenara bırakarak, izleyicilerin medya üretimlerini oldukları gibi alımlamadıklarını, kendi düşünsel, ideolojik dünyalarına göre şekillendirmekte olduklarını belirtmektedir. Kültürel Çalışmalar, işçi sınıfına cesaret vererek, devrimci gücün yeniden popüler kültür üzerinden canlandırılabileceğini söylemleştirmektedir. Bütün bu yaklaşımlar doğrultusunda, özet olarak İngiliz Kültürel Çalışmalar Okulu'nun medya metin analizlerine ve kültürel olarak toplumsal incelemelere odaklandıklarını ifade etmek de yanlış olmayacaktır. Okulun en temelde üzerinde durduğu noktaları başlıca şu şekilde ifade etmek mümkündür. İdeolojiye olan bakış açıları ve pek tabii popüler kültür ürünleri üzerine getirdikleri toplumsal eleştirileri dikkat çekmektedir. Frankfurt Okulu'nun aksine bu ekolde yer alan araştırmacılar, çalışmalarında daha ılıman bir

bakış açısı izlemektedir. İdeolojinin, keskin sınıfsal farklılıklar yarattığı görüşürünü reddetmekte ve onlara göre ideoloji, daha karmaşık ve kararsız bir yapıda yer almaktadır. Ekol, popüler kültür ürünlerini eleştirir ve popüler kültürün kapitalist sınıfın üretimi olduğunu kabul eder. Fakat araştırmacılar, Marcuse'nin "Tek Boyutlu İnsan" eserinde kültür endüstrilerine yönelttiği keskin eleştirileri törpülemekte ve popüler kültür ürünlerinin etkin bir muhalefet aracı olarak kullanılabileceğini vurgulamaktadır. Özellikle Hall'un kodlama ve kod açımlama tanımlamasında da yer aldığı gibi izleyiciler ideolojik olarak tek bir yönetici sınıfın söylemlerini olduğu gibi kabul etme eğiliminde değildir. Onlar, aktif bir katılımcı olarak bu metinleri üçlü okumaya tabii tutmakta ve içlerinden kendi bakış açılarına uygun gördükleri görüşleri kabul etmektedir.

3. Göstergebilim ve Roland Barthes

Nedir göstergebilim? Bildiğimiz anlamı ile göstergebilimin başlangıç temelleri 20. yüzyılın başında atılmıştır. İsviçreli Ferdinand de Saussure ile Amerikalı Charles Sanders Peirce önderliğinde göstergebilimsel çözümlemeler söz konusu tarih içerisinde sıklıklı kullanılmıştır. Göstergebilim (semiology), "Genel Dilbilim Dersleri" adlı çalışmasında Saussure tarafından; "Göstergelerin günlük hayatın içerisindeki durumunu inceleyen bir bilim dalı" olarak tanımlanmaktadır (Saussure, 1985: 18).

Saussure tarafından dilbilimsel göstergeler ses imgeleri ve bu imgeler doğrultusunda ortaya çıkan kavramlar olarak ifade edilmektedir. Saussure'e göre, gösteren ve gösterilenler çevresel faktörlerden bağımsız olarak var olmaktadır. Bu anlatımla birlikte ses imgeleri ve bu imgeler doğrultusunda ortaya çıkan kavramlar kolektif bir yapıya sahiptir. Onlar toplumsal anlaşmalarla belirlenir ve uzlaşım en temelde aranan şarttır. Saussure'e göre "at" göstergesi hem "a" işitim imgesinden hem de "t" işitim imgesi sonucu oluşan göstereninden hem de "at" kavramsallaştırmasından ileri gelen gösterilenden oluşmaktadır (Saussure, 1985: 72).

Saussure'nin tanımlamaları ve kavramsallaştırmalarının yanı sıra göstergebilim alanında Charles Sanders Peirce'ye ve çalışmalarına da bakmak faydalı olacaktır. Peirce'ye göre ise bir göstergeler kuramı tasarlanmalı ve adı da semiyotik olmalıdır. Peirce, mantıksal süreçlerle yakından ilişkili olduğunu ifade ettiği bu tanımlamasında, göstergeleri Saussure'nin ikili karşıtlıklarından bağımsız olarak üçlü olarak resmetmektedir. Peirce'nin en değer verdiği semiyotik üçlüsü, gösterge – yorumlayan – nesne'dir. Bunun haricinde bir diğer semiyotik sıralaması ile görüntüsel gösterge, simge ve belirti'dir (Rifat, 2009: 30 - 34). Toparlanacak olursa, Peirce göstergelerin mantıksal süreçlerini ön planda tutarken, Saussure göstergelerin toplumsal yönüne değer atfetmektedir. Barthes ise dilin mekanik süreçleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunun da en belirgin dışa vurumu, Barthes'ın çalışmalarını kitle kültürü üzerine yoğunlaştırmasından da açıkça görülebilmektedir. Peirce ve Saussure'nin öncülüğünü üstlendiği ve temellerini attığı semiyoloji/göstergebilimsel analizler, 1960'lı yıllardan itibaren bağımsız bir bilim dalı olarak kabul edilmeye başlanmıştır.

Bu noktadan sonra göstergebilimin tanımını irdelemek yararlı olacaktır. Ayrıca Roland Barthes'a göre göstergebilim anlamlandırmalarına da bakılması gerekmektedir. Dilimizde göstergebilim olarak adlandırılan bilim dalı ya da semiyoloji, basit bir ifade ile gösterge dizgelerinin işleyişini bilimsel bir yöntemle inceleyip, tanımlamaktadır (Rifat, 1996: 10). Göstergebilim, bir dizge (anlamlı ve yapılı bir bütün) meydana getiren birimler arasında, bir bağıntının, bir kurallı dayanışmanın var olduğuna inanmakta olup; anlamın benzer öğelerinin yanı sıra, karşıt öğeler arasındaki ilişkilerden doğduğu ön görüsünden ileri gelmektedir (Rifat,

1996: 17). Bir diğer taraftan da Barthes, "Çağdaş Söylemler" isimli eserinde kitle kültürünü söylem üzerinden incelemekte ve aynı zamanda ideolojik olarak durumu eleştirirken söz konusu olayı göstergebilimsel bir yaklaşım tavrı olarak da ele almaktadır. Barthes'ın en temel hedeflerinden birisi ise hiç şüphesiz ki genel bir göstergebilim anlayışı oluşturmaktır. Bu amacını ise belli bir birikim sonucu değerlendirilebilecek olan gösterge dizgelerinin genel bilimi olarak önem kazanacak bir analiz yöntemi kurmak sonucu elde etmek düşüncesindedir.

Barthes, "Göstergebilim İlkeleri" isimli yapıtında, Saussure'nin göstergebilim anlayışını eleştirmektedir. Bu anlayış göstergebilimi dilbilimin üstünde görmekte ve ikisini ayrıştırmaktadır. Bu anlayışı değiştirerek Barthes, onu göstergebiliminin alt bölümü olarak ele almaktadır. Barthes'ın Saussure'den ayrıştığı bir diğer nokta ise yazıya fazlası ile ağırlık vermemiş olmasıdır. Onun göstergebilimi içerisinde dil her yerdedir. Bu her yerdelik de baştan çıkarıcıdır. Barthes'a göre göstergebiliminin konusu her türlü göstergeler dizgesidir. Bunların arasında görüntüler kadar jestler, tören ve protokollerde görülen tözlerin bir dil oluşturması kadar müzik de yer almaktadır. Bütün bunlar da anlamlı dizgeler oluşturmakta ve göstergebilim alanının birer konusu olarak karşımıza çıkmaktadır (Barthes, 1979: 1).

Barthes, çalışmalarında göstergebilimin ilkelerini yapısal oluşumundan kaynaklanan dört ana başlık altında ele almaktadır. Bunlar dil ve söz, gösteren ve gösterilen, düz anlam ve yan anlam ile dizge ve dizindir. Göstergebilimin en önemli alanı olan anlamlama süreci altında düzanlam ve yananlam da yer almaktadır. Bütün bu kavramsallaştırmalar ise Roland Barthes'ın göstergelimi anlamlandırma kuramına dayanmaktadır. Ona göre (Barthes, 1976), düz anlam göstergenin temsil ettiği şeyi, yan anlam ise göstergenin nasıl ve ne şekilde temsil edildiğini betimlemektedir. Kavramlar ilk olarak gerçek dünyanın (gösterilen) zihnimizdeki soyutlanmış, genelleştirilmiş karşılıklarını temsil etmektedir (gösteren). İkinci olarak, iletişim/dışavurum aşamasında ise kavram, gösterilen; dışa vurma biçiminde (ses imgesi, görüntü imgesi vb.) göstereni durumunu almaktadır.

Peki ama nedir düzanlam ve yananlam? Anlamlandırmanın ilk aşaması olan düzanlam Saussure'nin üzerinde çalışmalar ürettiği düzey olmakla birlikte, göstergenin ortak duyusal, aşikâr anlamına işaret etmektedir. Fiske'nin belirttiği gibi, bir sokak manzarası fotoğrafı belirli bir sokağı göstermektedir. Sokak kelimesi ise binalar arasında uzanan bir şehir yolunu ifade etmektedir. Sokak fotoğrafının içinde yer alan mutlu çocuklar, fotoğrafın sokak manzarası fotoğrafı olduğu gerçeğini değiştirmekte yetersiz kalmaktadır. Bu değişim aslında yan anlamda meydana gelmektedir (Fiske, 2003: 116). Yananlam, Barthes'ın ikinci anlamlandırma aşamasıdır. Göstergenin alılmayıcı ya da izleyicilerin duygu, heyecan ve kültürel değerleriyle bir araya geldiğinde oluşan etkileşimini betimlemektedir. Yananlam, görüntüsel bir boyut haricinde bir kültüre aittir. Göstergeler de çok anlamlı, uzlaşımsal ve kişiden kişiye değişen, kararsız bir yapıdadır.

Bu noktadan sonra Wachowski kardeşlerin yapımcılığını üstlendiği, Matrix üçlemesinde yardımcı yönetmenlik görevi yapan James McTeigue tarafından 2005 yılında yönetilerek vizyona giren V for Vendetta filmi ve Guy Fawkes -V- maskeleri analiz edilmektedir.

4. V for Vendetta Filmi

V for Vendetta, 2005 yapım yılı ile ABD merkezli olarak sinema sektörüne giriş yapan bir sinema filmi olarak dikkatleri üzerine çekmektedir. Yapım, ABD'de gösterime girdiği gün 8,742,504 $, ilk haftasında ise 25,642,340 $ gelir elde etmiştir. Uluslararası alanda toplamda

60,900,000 $ hasılat elde eden film, yalnızca gişe başarısı ile değil aynı zamanda kültürel öğeleri ile de uzun yıllar güncelliğini korumayı başarmış ve halen de başarmaktadır (IMDb, http://www.imdb.com/title/tt0434409/: 16.01.2017'de erişildi).

"Remember, remember, the fifth of november! (Hatırla, 5 Kasımı hatırla!)" Film bu motto üzerinden hareket etmektedir. Bu sözler Guy Fawkes'ın İngiliz Parlamento Sarayı'nı havaya uçurma girişiminin tarihini sembolleştirmekte, kodlamaktadır. Geleceğin baskıcı ve despot İngiltere'sinde geçen hikâyede, ülke içerisinde yalnızca kapalı devre televizyon yayınına izin verilmektedir. Filmin bir sahnesinde V olarak da anılan kahramanımız, yayıncı kuruluşu basmakta ve bir sonraki yıl 5 Kasım'da ülke içerisinde her şeyin değişeceğini söylemleştirmektedir. Kahraman, halkı parlamento binası önüne çağırarak bu değişime tanık olmaya davet etmektedir.

Fawkes'ın, ki bu filmde de V'nin mottosu sokaklarda yayılmakta ve kahramanımız eylemleri ile halkı hareketlendirmeye devam etmektedir. Bu doğrultuda baskıcı ve despot yönetim de halk üzerindeki tahakkümünü üst seviyeye çıkarmaktadır. Yapımda, izleyiciler bir yıllık zaman zarfında ezilen halkın özgürlük bilinci ile uyanışına tanıklık etmektedir. Bu uyanışın sembolü ise Fawkes'un maskesinin V tarafından yaralı yüzünü kapatmak maksadı ile kullanılmasıdır. Pek tabii, direnişin de bir mottosu vardır ki o da *"Hatırla, 5 Kasımı hatırla!"* sözüdür. Diğer taraftan da Evey'nin V'yi kişisel olarak tanıması ve V'nin eylemine ortak olması, film içerisinde kişisel ve duygusal bir bakış açısını da izlenilebilir kılmaktadır. Bu doğrultuda sıradan insanlar kendilerini karakterler ile rahatlıkla özdeşleştirebilmektedir.

Filmin sonunda ise halk değişime hazır hale gelmektedir. V'nin kendilerine yolladığı Fawkes maskeleri ile sokaklara dökülen kitleler, ezilenler ve çalışan sınıflar olarak resmedilmektedir. Parlamento'nun havaya uçuşunu izlemek için sokağa dökülen insanlar, yüzlerinde V maskeleri ile 4 Kasım gece yarısı parlamento önündeki asker barikatını aşarak devrime doğru yürüyüşe geçmekte ve bu sırada da V intikamını büyük kötüden, yani diktatörden almaktadır. Evey'in kollarında ölmeden önce iki karakter birbirlerine aşklarını ilan etmekte ve V gözlerini hayata kapatmaktadır.

Filmin kararsız karakteri Dedektif Finch ise tam da bu noktada Evey'nin yanında soluğu almaktadır. Evey, V'nin cenazesini ve bomba yüklü vagonları metro yolundan parlamentoya yollamak üzere beklemektedir. Dedektif Finch de bu sahnede silahını Evey'e doğrultmakta fakat bir türlü tetiği çekememektedir. V'nin yolculuğu parlamento binasında sona ermekte ve film, parlamento binasının havaya uçması ile V maskelerinden oluşan kalabalık kitlenin gözükmesi sonrası sona ermektedir. Filmde Londra'da yer alan iki başat tarihi bina havaya uçurulmaktadır. İlk olarak Londra Ağır Ceza Mahkemesi, son olarak da Westminister Sarayı… Film boyunca V maskesi sadece bir kez düşmektedir. O da yalnızca V'nin ağlamak için maskesini çıkarması ile mümkün olmuştur. Fakat bu sahnede dahi yüz gözükmemekte, gözüken, gösterilen sadece maske olmaktadır. Olay, sadece maskeden ibarettir. Sahnenin alt metni ise açıktır. Sürekli gülümseyen bu maske yüze rağmen, maskenin ardında içten içte kan ağlayarak acı çeken devrimci bir âşık karakterin ironisi vardır. Ne yazık ki filmde V'nin yüzü asla görülmemektedir.

V'nin film boyunca yüzünden düşmeyen maskesi, bir Guy Fawkes maskesidir. Fakat maskenin hikâyesi aslında daha basit olarak anlatılmaktadır. Bu konuda filmin senaristlerden David Lloyd, V for Vendetta'yı karakterize ederken, zihninde oluşturduğu hali ile çizim yapmıştır. Yanında da maske bulunmadığı için karakterin maskesini filmdeki hali ile stilize etmiştir (IMDb, http://www.imdb.com/title/tt0434409/: 16.01.2017'de erişildi).

4.1. Guy Fawkes'un Hikâyesi

Guy Fawkes ya da diğer adı ile Guido Fawkes, İngiltere'nin York şehrinde doğmuş bir İngiliz askeridir. O, arkadaşları ile 5 Kasım 1605 gecesi gerçekleştirmeyi planladıkları barut komplosunda İngiltere Parlamento Binası'nı havaya uçurmakla görevlidir. İngiliz tarihinin en büyük vatan haini olarak kabul edilen Fawkes, takvimler 1593'ü gösterdiğinde Katolik kimliğine bürünerek, İspanyol ordusunun Hollanda'da bulunan birliklerine katılmıştır. Kısa sürede askeri hayatında sivri zekâsı ile öne çıkan ve dikkatleri üzerine çeken Fawkes, 1604 yılında İngiltere'ye dönmüştür. Burada Robert Catesby ve diğer komplocularla tanışan Fawkes, muhafazakâr bir kimliğe sahip Protestan Kral I. James'e, kraliyet ailesi ile tüm diğer aristokratlara karşı yapılan ve İngiliz tarihine "Barut Komplosu" olarak da geçen olayda aktif rol almıştır. Devlet yönetiminde kökten bir devrime gitme amacı ile yola çıkan 12 komplocu, Westminster Sarayı'ndaki İngiliz Parlamento Binası'nı havaya uçurma kararı almıştır. Komploculardan birinin saray çevresinde yer alan bir tanıdığına 5 Kasım gecesi bölgeden uzak durmasına yönelik bir mektup göndermesi ve ardından bu haber mektubunun askerler tarafından ele geçirilmesi sonucunda komplo açığa çıkmıştır. Fawkes, 5 Kasım gece yarısı parlamento mahzeninde bol miktarda barut ile dolu fıçılarla yakalanmış ve ardından da kendisine yapılan işkenceler sonucunda diğer komplocu arkadaşlarının da isimlerini vermek zorunda kalmıştır. Nihayetinde ise 31 Ocak 1606'da sarayın karşısında asılarak idam edilmiştir. İngilizler, demokrasi tarihçelerinde yer edinen bu olayın önemini günümüzde de korumakta olduğunu belirtmektedir. Her yıl 5 Kasım gecesi, Birleşik Krallık'ta Guy Fawkes gecesi olarak komplonun başarısızlığı gerekçesi ile şenlikler düzenlenmektedir. Şenliklerde, sokaklar aleve verilmiş büyük fıçılarla dolmakta, havai fişekler patlatılmakta ve Guy Fawkes maskesi takan kuklalar ateşe verilmektedir (Bonfirenight, http://www.bonfirenight.net/: 16.01.2017'de erişildi).

Guy Fawkes'ın simgesi, maske ve hikâye olarak 2005 yılında vizyona giren V for Vendetta adlı filmde de kullanılmıştır. En temelde bir komplocunun, başarısız bir devrimcinin yüzünden esinlenerek oluşturulan bu sembol maske, filmde V maskeleri olarak devrimi gerçekleştiren, başarılı komploculara kodlamaktadır. Bu maskenin sembolik değeri gereğince, kültürel alt yapının da iz düşümü göz önünde bulundurulacak olursa, oldukça, fazlasıyla, ziyadesiyle değerlidir. Kültür endüstrilerinin toplumların kültürel değerlerini sömürdüğü ve kapitalist pazara kâr amaçlı entegre ettikleri açık bir gerçektir. Bu örnekte de görüldüğü gibi, bu amaçla ortaya atılan tarihi bir değer, senaryonun gereklilikleri ile kodlanarak kitlelere eğlence maksadı ile bir boş zaman değerlendirme aracı olarak sunulmaktadır. Zamanla bu semboller kültürel alt yapının da desteklediği bir figür halini almakta ve kapitalizme yani mevcut düzene karşı direnişin en temel sembollerinden birisi haline dönüşmektedir. Anonymous adlı hacktivist örgütlerin kimliklerini gizlemek ve milyarlarca insan arasında kaybolmak adına kullandıkları bu sembol, bir anlamda direniş çığlının da bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

5. Yöntem

Çalışma içerisinde yalnızca literatür taraması yapılmamış olup, göstergebilimsel analiz yöntemine de yer verilmiştir. Bu analiz safhasında, söz konusu alanda bir ekol olarak kabul edilen Roland Barthes'ın düz anlam ve yan anlam kavramsallaştırması üzerinde durulmuştur. Örnek vermek gerekirse, çalışmada ve filmde sıklıkla geçmekte olan V maskesi en temelde

plastik bir üründür. Fakat her ne kadar düz anlamında üretilmiş bir meta olsa dahi, bu plastik maske ideolojik örüntüleri sonucu yan anlamında başkaca ifadeler kazanmaktadır.

Konunun güncel olaylar çerçevesinde şekillenmesi sebebi ile bağlamdan kopmamak adına literatür taranarak elde edilen bilgiler de makale içerisinde sunulmaktadır. Çalışmanın ana savlarını destekler nitelikteki bu bilgiler ışığında, bir maskenin kültürel değeri araştırılmaktadır. Tarihsel bilgiler de ortaya koymaktadır ki, popüler kültüre entegre edilen bu değer anlamından koparılmakta ve başkaca ifadeler kazanmaktadır. Bir hainin çehresi, Anonymous gibi hacktivist hak örgütlerince tahakküm yapılarına karşı çıkışın sembolü olarak resmedilmektedir. Keza kapitalist yapıya karşı çıkmak maksadı ile ABD merkezli örgütlenerek dünyanın birçok bölgesine yayılan Wall Street'i İşgal Et Eylemleri'nde de bu sembolün kullanılması örneklem içerisinde yer almaktadır.

5. 1. Filmin Göstergebilimsel Analizi ve Bulgular

Kesit 1: Filmi, *"Unutma, 5 Kasım'ı Unutma… Barut ihanetini ve komployu. Barut ihanetinin unutulması için hiçbir sebep göremiyorum. Peki ya o adam? Adının Guy Fawkes olduğunu biliyorum. Ve onun 1605 yılında Parlamento Binası'nı havaya uçurmaya çalıştığını biliyorum. Ama aslında kimdi o? Nasıl biriydi?"* sözleri ile Evey karakteri açmaktadır.

Bu kesitte tarih kitaplarında Guy yahut Guido Fawkes olarak adı geçen kişinin gerçekte kim olduğu anlatılmaktadır. İngiltere tarihinin en köklü kültürel öğelerinden birisini oluşturan bu vakada eski bir asker, bir grup komplocu ile bir araya gelerek İngiliz Parlamento Binası'nı havaya uçurma kararı almaktadır. İşler beklendiği gibi gitmemekte ve askerler Guy Fawkes'u suçüstü yakalamaktadır. Sonrasında ise Guy Fawkes kendisini darağacında bulmaktadır. İlmek boynuna geçirilmekte ve orada ölüme terk edilmektedir. Bu sahnede de halkın dilinde, *"Hain, haine ölüm!"* sözleri vardır. V maskelerinin izini sürerken, hiç şüphesiz ki ilk durak noktası burası olmalıdır. Maskeye hayat veren adamın çehresi ilk defa burada görülmekte ve filmin ana temasını oluşturan barut komplosunun tarih sayfalarındaki iz düşümü ilk kez burada okunabilir hale gelmektedir. Bir komplocu, bir hain, bir nefret simgesi olan tarihi bir değer, 2005 yapım yılı ile vizyona giren V for Vendetta filminde bir kahramana yine aynı çehre ile dönüşmektedir.

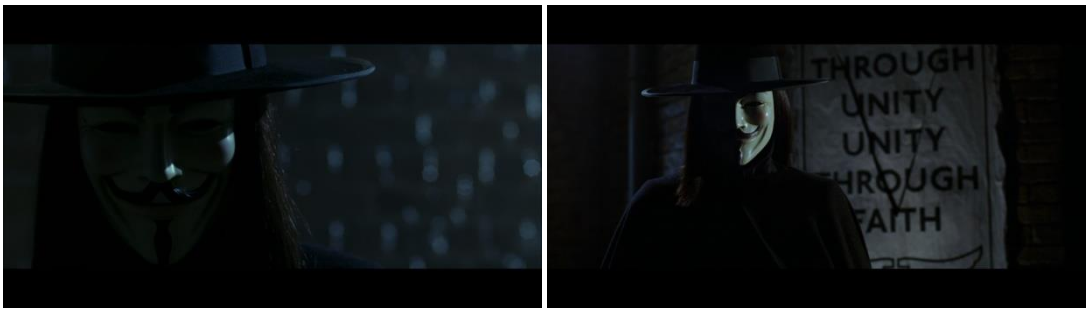
Kesit 1

Kesit 2: Bir önceki sahnede gördüğümüz tarihi adamın çehresi bu sahnede bir maskeye dönüşmektedir. O, artık etten ve kemikten, kas dokusundan ibaret bir çehre değil bir semboldür. Daha doğru bir ifade ile sembol olma yolunda hızla ve emin adımlarla ilerlemektedir. Seyirciler ilk defa maske ile bu sahnede karşılaşmaktadır. Kahraman, arkası kameraya dönük bir vaziyette, televizyonda haberleri izlerken maskesini yüzüne doğru kaldırmaktadır. Maske, film içerisinde her şeydir. Kahraman da, hain de, aşık da maskenin kendisidir. Maske görüp görebileceğimiz en gerçekçi V karakteridir ve film anlatısının da ta kendisidir.

Kesit 2

Kesit 3: Bu sahnede ise maskesini yüzüne takan kahramanımız sokakta gizli bir planın peşinde ilerlemektedir. Filmin ana karakterlerinden bir diğeri olan Evey ise kendisini sokağa çıkma yasağının kucağında, hükümet görevlileri tarafından köşeye sıkıştırılmış bir vaziyette bulmaktadır. Evey, kötü adamların, yani despot yönetimin kolluk kuvvetlerinin kendisine sahip olmak isteğinden kurtulabilmek için yardım çığlıkları atmaktadır. İşte o anda, sahneye V girmektedir. Kahraman rolüyle filmin ilk canını burada alan V, Evey'nin, *"Kimsin sen?"* sorusuna: *"Kim mi? Kim olduğun, ne yaptığının yanında önemsizdir. Kim olduğuma gelince,* ***maskeli*** *bir adamım…"* cevabını vermektedir. Sahnede poster önünde duran V ve maskesi gücü, birlikteliği ve inancı temsil etmektedir.

Kesit 3

Kesit 4: V, Evey'i kurtardıktan sonra ona karşı çıkamayacağı bir teklifte bulunmaktadır. Evey kurtarıcısıyla bir gece gezmesine ne derdi? V, Evey'i bir çatıya çıkararak adaletin simgesi Old Bailey Binası'nı havaya uçurur. Seyirciler bu sahnede kahramanın çılgınlığına ve adalete olan bağlılığına tanıklık etmektedir. Adalet, despot bir yönetimin adaleti ise simgesi de V'nin ellerinde yok edilmelidir. Yalnız bir kadına saldıran hükümet görevlilerini öldüren ve o kadını kurtardıktan sonra hiçbir şey olmamışçasına bir çatıya çıkarak konçerto eşliğinde adalet sarayını bombalayan bu deli adam kim olabilirdi? V, film boyunca kendisini bir orkestra şefine benzetmektedir. Sahnelerde elinde bir asa ile görünen V, adalet getirmek istediği dünyayı adeta kendi sahnesi olarak kullanmaktadır.

Kesit 4

Kesit 5: Bu sahnede ise kahramanımız V'nin, Guy Fawkes ile olan ilişkisi ilk defa kurulmaktadır. Her ne kadar film Fawkes'un başarısız komplo girişiminin anlatımı ile başlasa dahi, bu bağıntı resmi ağızdan ilk defa duyulmaktadır. Polis memurlarından Dedektif Finch ve Dominic arasında geçen bir sohbet esnasında Dominic, *"Anlamıyorum… Neden Guy Fawkes maskesi takıp Bailey'yi havaya uçuruyor? Fawkes parlamentoyu uçurmaya çalışmamış mıydı?"* demektedir. Bu sözler ile birlikte aradaki bağlantıyı kurmak da artık mümkündür. Egemen anlatı içerisinde kalan polis memurları, Fawkes'u hain olarak görmekte ve tabir etmektedir. Hemen bir önceki sahnede Bailey'i havaya uçuran V ise henüz bir kahraman değil basit bir suçludan ötesi değildir.

Kesit 5

Kesit 6: Görsellere daha yakından bakıldığı ve sahne anlatıları daha dikkatli incelendiği anda detayları görmek daha kolay bir hale gelmektedir. Bu sahnede Evey, kahramanımız V ile yüzleşme kararı almaktadır. Kendisini kaçırdığını düşündüğü adama, hayatını kurtarmasından ötürü minnet borcu hissetmektedir. Aynı zamanda V'nin davasına inanmakta ve kendisine yardımcı olmak istemektedir yahut bu inanca V'yi de ikna etmek peşindedir. Bu sebeple Evey, V ile yüzleşerek ailesinin hükümet elinde çektiği işkenceden bahseder. Evey, belki de daha önce kimseyle paylaşmadığı bu bilgileri V'ye açarken kendisini tamamen çıplak hissetmektedir. Bunu jestlerinden ve mimiklerinden anlamak mümkün olduğu kadar, ilk görüntüde bir "lord" tablosunun önünde duran V, adeta tebaasına aldığı bir kadının günah çıkarma ayinini dinlemekte ve sahne de bu anlatı ile birlikte resmedilmektedir. V, söz konusu bu sahnede Tanrısal bir güç olmasa dahi, aristokratik bir liderliği temsil etmekte, mevcut düzene karşı çıkışının üzerine inşa ettiği kimliği hakkında daha detaylı bilgi sunmaktadır. Bunun yanı sıra hayatı ve yaşadıkları hakkındaki acı gerçekleri açıklayan Evey, bir sonraki sekansta düşkün bir vaziyette resmedilmiş utanç dolu bir çıplak kadın tablosunun önünde durmaktadır.

Kesit 6

Kesit 7: V gerçekten de bir kahraman mıdır? Yoksa yalnızca intikam alma duygusu ile yoldan çıkmış azılı bir suçlu mu? Bu iki sıralı sekans içerisinde sahnenin en temel vurgusu da bu anlatıda yer almaktadır. V, kendisini olduğu hale getiren ve binlerce insanın ölümüne yol açan düşmanlarından sırası ile intikamını almaktadır. Sıra Doktor Delia Surridge'e gelmiştir.

Bu sahnede karakterin içsel savaşı gün yüzüne çıkmaktadır. Doğru olduğuna inandığı yoldan vaz geçmeyen V, listesini bir kişi daha kısaltır ve doktorun da canını alır. Diğer sahnelerin aksine V düşmanı ile yüzleşirken eski bir dostu selamlar vaziyettedir. Kaldı ki düşman olarak tasvir edilen doktor da ölüme kucak açmaktadır. Öyle ki, *"Sonunda! Teşekkür ederim…"* sözü de canını vermeden önce kurbanın ağzından dökülmektedir. V'nin Doktor'a sunduğu kırmızı gül hem kahramanımızın intikamını simgeleştirmekte hem de Doktorun vicanı ile olan mücadelesinde nihai özgürlüğe ulaşmasını görselleştirmektedir. Peki ama V, gerçekten de bir kahraman mı; yoksa tarihin anlattığı gibi bir hain ve bir cani midir?

Kesit 7

Kesit 8: Bu sıralı sahnelerde ilk olarak Dedektif Finch, V'nin planını anladığını söylemektedir. Anlamak belki de doğru kelime olmayacaktır; polis memurunun da ifade ettiği gibi daha çok bir önsezidir. Öyle ki sona yaklaşırken Dedektif Finch'in hisleri doğru çıkmaktadır. Zamanda ileriye atladığımız bu hızlı geçiş sekanslarında V'nin amacına ulaştığı fakat aldığı yaralar sonucu ölüme mahkûm olduğu sahneye gidilmektedir. Gerçekten de her şey önceden yazılmış mıdır? V, kendi ölümünü de planlamış mıydı? Bu sorular akılda kalırken, V'ye olan destek büyümektedir. Öyle ki sokakta koşan bir genç kız V maskesi ile görülmekte ve ardından da hükümet fanatikleri tarafından yalnızca o maskeyi taktığı gerekçesi ile vurularak öldürülmektedir. O andan itibaren ölen kişi, artık yalnızca bir kız çocuğu olmayacaktır. Bu eylem bir karşıt durumu doğuracak ve kaosun kapılarını aralayacaktır. Kanlı maske artık bir fikri, bir tarafı, bir kahramanı sembolleştirmektedir. O artık sadece basit bir maske değildir, bir ülkünün de sembolüdür…

Kesit 8

Kesit 9: Film içerisinde kendisini sıklıkla bir orkestra şefi olarak tasvir eden V, bu sahnelerde domino taşlarını devirmektedir. Kendi planını uyguladığı görülen V, sistemi yıkılmanın eşiğine sürüklemekte ve kaosun kapılarını ardında kadar aralamaktadır. Böylelikle halk, ülkenin ihtiyacı olan değişime hazır olacaktır. Artık maske, anlatıda her şeydir…

Kesit 9

Kesit 10: Bu son sahnelerde ise V ölümü ile yüzleşmektedir. Namlunun ucunda olan V, listesinde yer alan son düşmanının karşısına çıkmaktadır. Mr. Creedy'nin ölmeden önceki, *"Neden ölmüyorsun?"* sorusuna ise V şu cevabı vermektedir: *"Bu maskenin ardında, bir yüzden ötesi var. Bu maskenin ardında bir düşünce var, Mr. Creedy. Ve düşünceler, kurşun geçirmez."* V, aldığı yaralar sonucu ölmüştür. Fakat düşüncesi yaşamaktadır. Düşüncesi, yüzlerine V'nin sembolünü geçirerek hükümet güçlerine karşı harekete geçen binlerce insanın zihnindedir. V'nin son yolculuğu ve parlamento binasının havaya uçurulması halk tarafından bir kutlama havasında izlenmektedir. O anda Dedektif Finch, Evey'e döner ve *"O kimdi?"* sorusunu yöneltir. Evey'nin verdiği cevap ise manidardır: *"O, Edmon Dantes'ti… O, babamdı ve annemdi. Aynı zamanda erkek kardeşimdi, arkadaşımdı. O, sizdiniz ve bendim…"* Önemli olan yalnızca maskedir. O maskenin kimin yüzünde olduğu önemli değildir. Maskeler yalnızca vardır ve oradadır. Onlar birer semboldür. Onlar direnişin ve tahakküm yapılarına karşı gelmenin ve bu güçten kaçınmanın, anonim olmanın en kolay yoludur. Onlar vardır ve var olmaya devam ettikleri sürece de V'nin oyunu asla sona ermeyecektir. Domino taşları birbiri ardı sıra düşmeye devam edecektir.

Kesit 10

Tablo 1. V for Vendetta Filmi Görüntüsel Gösterge Tablosu

GÖRÜNTÜSEL GÖSTERGE			
GÖSTERENLER	**SAHNE SAYISI**	**GÖSTERİLENLER**	
		Düzanlamlar	**Yananlamlar**
V MASKESİ	346	HAİN	KAHRAMAN, AŞIK
V MASKESİ	346	TAHAKKÜM	DİRENİŞ, ÖZGÜRLÜK
V MASKESİ	346	V KARAKTERİ	ANONİMİTE, HALKIN KENDİSİ
V MASKESİ	346	PLASTİK MASKE	TÜM ANLAMLARI İÇERİSİNDE BARINDIRIR

6. Anonymous ve V Maskeleri

Anonymous, genellikle devlet erkânına ait sitelere saldırılar düzenleyerek çeşitli siyasal ve güncel olayları protesto eden hacktivist bir gruptur. Grubun başlarda herhangi bir amacı olmaksızın bir araya gelmiş bir avuç insandan oluştuğunu da unutmamak gerekecektir. Eğlence maksadı ile 4chan, Reddit gibi internet platformlarında adını duyuran yapılanma, zamanla küresel gücünün farkına vararak örgütsel bir yapıya ulaşmıştır. Grup tarafından işbirliğine dayalı uluslararası olarak gerçekleştirilen siber saldırılar, 2008 yılı ile hız kazanmıştır. Örgütün en temel mottoları arasında ise şunlar yer almaktadır: *"Biz, %99'uz. Biz Anonymous'uz. Orduyuz. Affetmeyiz. Unutmayız. Bizi bekleyin."* Anonim adlandırması ile yola çıkan ve en temelde küresel kapitalizme karşı savaş açan, ezilenlerin yanında durduklarını belirten grup üyeleri, "youtube" kanalları üzerinden düzenli olarak yayınladıkları videolarında ve diğer medya kanallarına ulaşan görüntülerinde her daim V maskeleri ile yer almaktadır. Hactivist grup, üyelerinin milyarlar arasında tekil olmalarını, tekil bir anonim olmalarını sağlamayı da yalnızca V maskeleri aracılığı ile başarmaktadır. İngiltere'nin en büyük haini olarak ilan edilen bir adamın, yani 2005 yapım yılı ile vizyona giren V for Vendetta filmiyle adını büyük kitlelere duyurmayı başaran Guy Fawkes'un çehresi, büyük bir hızla ezilenlerin kurtuluş sembolü haline dönüşmektedir (Anonoffical, http://anonofficial.com/: 16.01.2017'de erişildi).

Hackerlar sadece filmin bizlere kazandırdığı plastik bir maskeyi kullanmamaktadır. Onlar sahip oldukları küresel güce dayanarak, her yıl 5 Kasım günü, yani Guy Fawkes Günü, "Million Mask March" adını verdikleri bir yürüyüş de organize etmektedir. Bu yürüyüşe yüzlerini gizleyen ve tahakküm yapılarına karşı çıkmak isteyen tüm direnişçiler katılabilmektedir. Peki ama Anonymous için V maskeleri neden bu kadar önemlidir? 2005 yapım yılı ile küresel kapitalizmin önemli başarılarından birisi olarak tarihe geçen ve kültür endüstrilerince hayatımıza sokulan bu değer, nasıl olur da direniş kültürü pratikleri maksadı ile kullanılabilmektedir? Bu doğrultuda filmin son sahnesini hatırlamakta fayda olacaktır. Yüzlerine V'nin sembolünü geçiren binlerce kişi, parlamento binasının havaya uçurulmasını izlemek maksadı ile askerlere karşı yürümektedir. Anonymous'un da adından da pekâlâ anlaşılacağı gibi, anonim kalmanın ve mahremiyet korkusu yaşamaksızın kamusal haklar için mücadele etmesindeki en kolay yol, bir sembol yaratmaktan ve bu sembolün ardına saklanmasından geçmektedir. Böylelikle akıllara şu soru gelmektedir: *"Küresel kapitalizmi kendi yarattığı silahı ile vurmaktan daha iyi bir yol bulunabilir miydi?"*

7. Wall Street'i İşgal Et Hareketi ve V Maskeleri

Kapitalizmin atası, babası, koruyucu meleği olarak kabul edilen ABD'nin New York Kenti'nde, 17 Eylül 2011'de başlayan direniş itkisi de incelemeye değer bir başka durak noktasıdır. Wall Street'i İşgal Et ya da orjinal adıyla "Occupy Wall Street" eylemlerini ülkenin finans kapitalinin merkezine taşıyan Kanadalı aktivist grup Adbusters'in başarısı kısa sürede diğer eyaletlere ve hatta ülkelere de sıçramıştır. Eylemlerin en temel amacı ise sosyal eşitsizliği ve şirketlerin ABD yöntemi üzerindeki nüfuzunu protesto etmektir. Eylemler, Arap Baharı adı verilen, Arap Dünyası'nda ülkelerden ülkelere sıçrayarak yayılan ve diktatörlüklerin yıkılmasına neden olan bir dizi sivil itaatsizlik sürecinden esinlenmektedir. Protestocuların sloganı ise yine, *"Biz, %99'uz"*dur. Bu sloganın yanı sıra, kendi kimliklerini gizlemek ve tahakküm yapılarına karşı çıkmak adına da protestocular, kendilerini V maskeleri ile gizlemektedir. Eylemleri esnasında "fişlenmemek/tanınmamak" adına bu maskeleri yüzlerine geçiren protestocular, mahremiyet ihlali korkusunu da yaşamadan tek bir sembol arkasında birleşebilmektedir. Böylelikle tekil olma ve yalnız kalma dürtüsünden kurtulan binler, kapitalist tahakküme seslerini en net şekilde çıkarabilmektedir (Occupywallst, http://occupywallst.org/: 16.01.2017'de erişildi).

Bu eylemleri, protestocular adına bu kadar cazip kılan ve V maskelerini yüzlerine geçirmeye iten neden nedir? Yaşanan ekonomik krizlerden yönetimleri ve ülkelerin yönetiminde söz hakkı bulunan büyük şirketleri sorumlu tutan eylemciler, bir araya gelmekte zorlanmaktadır. Bu zorluğu aşmak için ortak paydada buluşmaları ise tek çıkar yoldur. Bu paydanın da tahakküm yapısına karşı çıkarak kararsız kitleleri tek bir sembol ardında birleştiren V maskesinden başka bir şey olması da düşünülemeyecektir. Pek tabii bu savları değerlendirebilmek adına hatırlamakta yarar olacaktır. Anonymous'un gerçek hareketliliğini 2008 yılında kazandığını ve Wall Street'i İşgal Et Eylemleri'ni de hacktivist örgütün yakından desteklediğini unutmamak gerekmektedir. Asıl önemli soru ise filmde başarılı olan kahramanımız yahut son sahneye ithafen kahramanlarımız, gerçek süreçlerde ne kadar etkili olabilmektedir? Bunu irdeleyebilmek adına, söz konusu eylemlerin barışçıl dürtülerle ortaya çıktığını unutmamak gerekmektedir. Onlar, her ne kadar eleştirel paradigma içerinde yer alsalar ve ekolden beslenseler dahi, sistemi kökten değiştirme amacı gütmemektedir. Hayalini kurmaktadır fakat eylemcilerin asli görevi, bilinçlenmeyi sağlamak ve yaşanan haksızlıklara *"Biz, %99'uz"* sloganları ile dikkat çekebilmektir (Occupywallst, http://occupywallst.org/: 16.01.2017'de erişildi).

8. Sonuç

Maskelerin izinde ilerlediğimiz bu çalışmada, yalnızca göstergebilimsel olarak V for Vendetta filmi analiz edilmemiştir. Analiz sonucunda elde edilen veriler, olası sonuca ışık tutmaya yaramaktadır. Çalışma, kültürel bir değişimin yaşanmakta olduğunu ortaya koymak amacındadır. İngiltere'nin köklü kültürel değerlerinden olan bir isim tarihten koparılarak alınmakta, kültür endüstrilerince işlenerek ve kitlelere popüler kültür ürünü olarak, yeni değerlerle birlikte yeni baştan kodlanarak sunulmaktadır. Uygun biçimde kodlanan bu mesajlar, gerekli araçlarla hedef kitlelere iletilmiş, alılmayıcılar tarafından üçlü okumaya tabii tutulmuştur. Diğer taraftan çalışma içerisinde incelemeye değer görülen ve çalışmanın ana sorusuna cevap bulmak noktasında hayati konuma sahip olan diğer iki konu başlığı da Anonymous adlı hacktivist örgüt ile Occupy Wall Street eylem sürecidir. V for Vendetta adlı yapım, 2005 yılında vizyona girdiği andan itibaren direniş kültürü pratiklerini yakından

etkilemiştir. Çeşitli paylaşım platformlarında toplanan ve örgütsel sürece 2008 yılında ulaşan Anonymous adlı hacktivist grup simgesi olarak V for Vedetta filminde sembolleştirilen V maskelerini kullanmaktadır. Aynı şekilde V maskelerini sıklıkla gördüğümüz bir diğer direniş süreci ise kapitalist karşıtı eylem olan Occupy Wall Street'tir.

Çalışma içerisinde incelenen en temel sorun, kültür endüstrileri tarafından üretilen ve popüler kültür üretimi olarak dolaşıma sokulan bir değerin Hall'un da ifade ettiği gibi yönetilen sınıflar tarafından etkin bir direniş aracı olarak kullanılıp kullanılamayacağına ilişkindir. Bu doğrultuda incelenen V for Vendetta adlı film de göstermektedir ki, yapım içerisinde 346 sahnede V maskesi izleyicilere sunulmuştur. Bu bilgi ışığında da rahatlıkla ifade edilebilecektir ki film anlatısı içerisinde maske her şeydir. Seyircilerin kahraman ile özdeşleştirdikleri, duygusal olarak bağ kurdukları yegâne olgu maskenin kendisidir. Öyle ki yapım göstergebilimsel olarak incelemeye tabi tutulduğu anda ortaya çıkan görüntüler de yukarıdaki gibidir. Tablo 1'de de ifade edildiği gibi görüntüsel göstergeler asıl anlamlarını yananlamlarında kazanmaktadır. Film içerisinde bizlere sunulan maske yalnızca üretilmiş bir meta olsa dahi, yananlamında maske yahut maskeler göstergesi kahraman, âşık, direniş, özgürlük, anonimite, halk gibi anlamları da içerisinde barındırmaktadır. Bu yan anlamlar da Anonymous gibi hacktivist örgütlerce kullanılmakta ve bu kullanım da asıl değerini V maskesi göstergesinden kazanmaktadır. Bu kazanım sonucu ise popüler kültür ürünü olan V maskeleri, son dönemde ortaya çıkan sivil itaatsizlik süreçlerinde sıklıkla anonim kalma ve direnme amaçlı kullanılmaktadır. Çalışma içerisinde örnekleme dâhil edilen ve incelenen Anonymous adlı hacktivist hak örgütünün yanı sıra, Occupy Wall Street adlı eylem sürecinde de V maskelerinin bir direniş aracına, sembolüne dönüştüğü rahatlıkla söylenebilecektir.

Sonuç itibari ile popüler kültür ürünü olarak satışa sunulan V maskeleri, bir anlamda direniş kültürünü besler hale dönüşmüştür. Hall'un da belirttiği gibi, izleyiciler aktif birer katılımcıdır. Medya metinlerine kodlanan ideolojik örüntüleri nasıl okudukları, kültürel değerleri ne anlamda özümsedikleri yalnızca okuyucular tarafından belirlenmektedir. Kültür endüstrilerinin üretimleri, kapitalist sistem karşıtı göstergelere yer vermemektedir. Öyle ki, muhalif ideolojiler sistem içerisinde üreme alanı bulamamaktadır. Popüler kültür, kapitalist sistemin kültürüdür. Fakat üretimlerin okunması, kod açımlamaya tabii tutulması süreci, yalnızca alımlayıcıların kontrolündedir. Bu kodların hangi okumaya tabii tutulacağı ve ne amaçla kullanılacağı, hâkim ideolojiler tarafından belirlenemeyecektir. Çalışmanın da ortaya koyduğu gibi kültürel öğeler, kültür endüstrilerince kâr maksadı güdülerek popüler kültüre entegre edilebilmektedir. Fakat toplumun bu entegrasyona ne şekilde tepki vereceğini kestirmek oldukça zorlayıcıdır. Öyle ki Anonymous ve Wall Street'i İşgal Et Eylemleri'nin de ortaya koyduğu gibi bu entegrasyon süreci, popüler kültür üretimlerinin direniş kültürünü beslemesi ile de sonuçlanabilecektir. Bu doğrultuda da açıklıkla ifade edilebilecektir ki, kültür endüstrilerince üretilen ve küresel piyasaya sürülen bir kültürel değerin anlatısı, kitlelerce farklı okumalara tabii tutularak özümsenmekte ve çağımızın en büyük direniş kültürü sembolünü meydana getirmektedir. Söz konusu aktivistlerin yapımı müzakereci bir okuma ile inceledikleri ve devrim sürecini revize ettikleri görüşü üzerinde de durulmaktadır. Bu doğrultuda, bu çalışmadan yola çıkılarak araştırmanın bir diğer hedef noktası olarak alımlama çözümlemesinin belirlenmesi de olasıdır. Böylelikle Hall'un da ifade ettiği üçlü okuma sürecinin, V maskelerini yüzlerine geçiren kitlelerde ne şekilde tezahür ettiği de açıklığa kavuşturulabilecektir.

Kaynakça

Budak, E. (2016). *6-7 Ekim Olayları'nın Yazılı Basında Sunumu*, Yüksek Lisans Tezi, Antalya, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Barthes, R. (1976). *Göstergebilimin Temelleri,* Ankara: Kültür Bakanlığı.

Barthes R. (1979). *Göstergebilim İlkeleri,* (çev.) Berke Vardar, Mehmet Rifat, Ankara: Kültür Bakanlığı.

Dağtaş, B. (1999). *"İngiliz Kültürel Çalışmaları'nda İdeoloji"*, Kurgu Dergisi, S:16.

Hall, S. (1980). *Encoding / Decoding. Culture, Media and Language: Working Papers in Cultural Studies 1972-79*, London: Hutchinson.

Hall, S. (1988). *The Rediscovery of 'Ideolog': Return of Repressed in Media Studies*. (ed.) M. Gurevitch, T. Bennett & J. Curran. Culture: Society and the Media, London: Sage.

Hall, S. (1994). *Kültür, Medya ve İdeolojik Etki*, (der.) Mehmet Küçük.: Medya, İktidar, İdeoloji, Ankara: Ark Yayınevi.

Hall, S. (1996). *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*, (der.) Morley and Chen Londra: Routledge.

Kellner, D. (1995). *Media Culture, Cultural Studies: Identity and Politics Between the Modern and the Postmodern*, London: Routledge.

Larrain, J. (1994). *Ideologyand Cultural Identity, Modernity and the Thirld World Presence*, London: Polity Press.

Özçetin, B. (2010). *"İdeoloji, İletişim, Kültür: Bir Stuart Hall Değerlendirmesi"*, Akdeniz İletişim Dergisi, Sayı: 13, Haziran 2010.

Storey, J. (1996). *What is Cultural Studies,* (ed.) John Storey, London: Arnold.

Şaklaydın, O. (2007). *Alımla Araştırmaları ve Kültürel Çalışmalar Geleneğinin Katkısı*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 6 Sayı: 11, Bahar 2007/2.

Turner, G. (2016). *İngiliz Kültürel Çalışmaları.* (çev. D. Özçetin ve B. Özçetin), Heretik Yayınları, Ankara.

http://occupywallst.org/, Erişim Tarihi: 16.01.2017

http://www.bonfirenight.net/, Erişim Tarihi: 16.01.2017

http://anonofficial.com/, Erişim Tarihi: 16.01.2017

http://www.imdb.com/title/tt0434409/, Erişim Tarihi: 16.01.2017

The Perceptions and Attitudes for Internet Ads: A Research on Associate's Students

Aylin TAŞKIN[1]

Abstract

The businesses' capability of using communication technologies effectively is very important for them to be successful land have an competetive advantage over other businesses. The internet, which has become indispensable for our lives in rapidly changing technological conditions, can be said to be one of the effective promotion means that has been used by businesses in communicating with consumers in each group. The young people who spend an important period of day in virtual environment use the internet for many purposes such as acquiring information, communicating, entertainment, shopping and spending time. One of the marketing communications elements that businesses use to reach consumers in this young group is internet ads.

The aim of this study is to explain the internet ads- oriented perceptions of associate's students. In the study, internet advertising was conceptually explained first, and then in the application section, a questionnaire study was conducted in order to measure students' perceptions of internet ads. The first part of the questionnaire contains the questions of demographic characteristics and the second part contains the expressions of the internet ads-oriented perception. The face- to- face questionnaire method was applied to collect the data that would be used in the research. The obtained data were evaluated through the SPSS program. As a result of the research, it was tried to explain and commented how the internet ads-oriented perceptions and attitudes of the associate's students have been shaped. In this study, it was found that participants found internet ads fun and interesting. It has been observed that the hedonism factor has a significant effect on the purchasing attitude of the products seen in internet advertisements.

Keywords: Internet Ads, Perception, Associate' Student

JEL Codes: M37, M31

Özet

İşletmelerin başarılı olabilmeleri ve rekabette avantajlı konuma geçebilmelerinde iletişim teknolojilerini etkin bir biçimde kullanabilme yeteneklerinin önemi büyüktür. Hızla değişen teknolojik koşullar içerisinde yaşantımızın vazgeçilmezi halini alan internetin, işletmeler açısından her grupta yer alan tüketicilerle iletişim kurmada kullandıkları etkili

[1] Öğr.Gör., Balıkesir Üniversitesi, Havran MYO, taskin.aylin@gmail.com

tutundurma araçlarından biri konumunda yer aldığı söylenebilir. Günün önemli bir zaman dilimini sanal ortamda geçiren gençler, interneti bilgi edinme, iletişim kurma, eğlence, alış-veriş ve zaman geçirme gibi pek çok amaçla kullanmaktadır. İşletmelerin bu genç grupta yer alan tüketicilere ulaşmak için kullandıkları pazarlama iletişimi elemanlarından biri de internet reklamlarıdır.

Bu çalışmanın amacı, önlisans öğrencilerinin internet reklamlarına yönelik algılarının neler olduğunu açıklamaktır. Çalışmada öncelikli olarak internet reklamcılığı kavramsal olarak açıklanmış, daha sonra uygulama bölümünde ise öğrencilerin internet reklamlarına yönelik algılarını ölçebilmek amacıyla bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Anketin ilk bölümünde demografik özelliklere ait sorular, ikinci bölümünde ise internet reklamlarına yönelik algı ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Araştırmada kullanılacak verilerin toplanması için yüz yüze anket yöntemi uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS programı yardımıyla değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda önlisans öğrencilerinin internet reklamlarına yönelik algılarının ve tutumlarının nasıl şekillendiği açıklanmaya çalışılmış ve yorumlanmıştır. Çalışmada katılımcıların internet reklamlarını eğlenceli ve ilgi çekici buldukları elde edilen bulgulardandır. Yapılan analizlerde hedonizm faktörünün internet reklamlarında görülen ürünleri satın alma tutumu üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: internet reklamları, algı, önlisans öğrencisi

1. Giriş

İşletmeler, ürün ve markalarını tüketicinin zihninde tutmak ve ürünlerine olan talebi canlandırmak için tutundurma faaliyetleri gerçekleştirirler (Jager, 2007: 872). Bu süreçte, tüketicilere ulaşmanın ve bunu yaparak kazanç elde etmenin alternatif yollarını araştırmaktadır (Clemons, 2009: 46). Günümüzün hızla gelişen iletişim teknolojileri içerisinde işletmelerin tüketicilere ulaşmak için kullandıkları pazarlama iletişimi elemanlarından internet reklamlarının önemi büyüktür. Geleceğin reklamlarını tahmin etmede hem tüketicilerin satın alma davranışlarının hem de internet kullanan bireylerin davranışlarının anlaşılması gerekmektedir (Clemons, 2009: 54).

İnternet reklamlarının başarısında tüketicilerin bu reklamlara karşı algılarının etkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla tüketici odaklı bir yaklaşım çerçevesinde internet reklamlarına yönelik bireysel algıların incelenmesi yararlı olacaktır.

Bu çalışmada günlük hayatında sanal ortamda çok fazla zaman geçiren önlisans öğrencilerinin internet reklamlarına yönelik algılarının neler olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın ilk bölümünde internet reklamcılığı kavramsal olarak açıklanmış, çalışmanın ikinci bölümünde ise yüz yüze gerçekleştirilen anket çalışması sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda katılımcıların internet reklamlarına yönelik algıları belirlenmeye çalışılmış ve yorumlanmıştır.

2. İnternet Reklamları

Günümüzde işletmelerin tüketicilere ulaşmak için kullandığı pazarlama iletişimi araçlarından birinin internet reklamları olduğu bilinmektedir. İnternet reklamları, bir ürün ya da hizmetle ilgili tüketicileri bilgilendirmek amacıyla internette yer almak üzere tasarlanan her

hangi bir ticari içerik olarak tanımlanmaktadır (Schlosser vd., 1999: 36). İnternet tabanlı uygulamalarda ve web sitelerinde ses, görüntü, animasyon gibi teknolojilerin kullanıldığı online pazarlama içerisinde yer alan reklamlara internet reklamları denilmektedir (Özen & Sarı, 2008: 15).

Reklama yönelik yapılan ilk araştırmalardan Bauer ve Greyser'in (1968) çalışmasında katılımcıların belli bir kısmının reklamların yanıltıcı olduğunu düşündükleri vurgulanmakla birlikte, reklama yönelik olumlu tutuma sahip olanların reklama yönelik olumsuz tutuma sahip olanlardan fazla olduğu ve katılımcıların büyük çoğunluğunun reklamın gerekli olduğunu düşündükleri ulaşılan sonuçlardandır (İspir & Suher, 2009: 7).

Çalışmalar, tüketicilerin vitrinlere bakarak, hayal kurarak, televizyon seyrederek, dergi okuyarak, internette gezinerek, çevresiyle konuşarak ve diğer kişilerin tüketimlerini gözlemleyerek hareket ettiklerini ileri sürmektedirler (Belk vd., 2003: 327). İnternet kullanıcılarının internet reklamlarına yönelik tutumlarının incelendiği bir çalışmada (Schlosser vd., 1999: 45- 48) tüketicilerin internet reklamlarına karşı olumlu tutum sergiledikleri ve satın alma kararında da internet reklamlarını güvenilir, bilgi verici bulduklarını ulaşılan sonuçlardandır.

Literatürde tüketicilerin internet reklamlarına yönelik algılarını ve tutumlarını inceleyen çalışmalar mevcuttur. Yang'ın (2003) yapmış olduğu çalışmada, internet reklamlarının bazı özelliklerinin tüketicilerin satın alma davranışı üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Yang, 2003: 43-65). Sosyal medya reklamlarına yönelik düşünceler her yönüyle olmasa da bazı yönlerden tüketicilerin satın alma davranışlarını etkilemektedir (Koçer & Koçkaya, 2016: 2061). Faber vd. (2004), internetin benzersiz özellikleri ile tüketici davranışlarını değiştirebileceği (Faber vd., 2004: 447), Kazançoğlu vd. (2012) ise, tüketici tutumunun oluşmasında sosyal ağ sitelerinde geçirilen zamanın ve reklamlara yönelik tüketici dikkatinin etkili olduğu üzerinde durmuştur (Kazançoğlu vd, 2012: 159).

Tsang vd. (2004)'ne göre, ilgi çekici ve keyif verici reklamlar tüketicinin markaya karşı tutumlarına olumlu yansımaktadır (Tsang vd, 2004: 66-67). Erdoğmuş ve Çiçek, tüketicide marka bağlılığı oluşturmak isteyen işletmelerin sosyal medyada birçok ortamda yer almalarının, çekici, katılımcı ve ilginç uygulamalarla onlara ulaşmalarının yararlı olacağının önemini vurgulamaktadır (Erdoğmuş & Çiçek, 2012: 1358-1359).

Bilginin mevcudiyeti ve sınırsızlığı, biçimi, sunumu, esnekliği, ulaşılabilirliği, saklanabilirliği ve etkileşimselliği bağlamında diğer reklam mecralarına göre internet benzersiz karakteristik özelliklere sahiptir (Faber vd., 2004: 454-459). Bu eğilimi ile, hedef pazarlarıyla etkili bir iletişim kurmak isteyen reklamverenler için büyük bir fırsat sunmaktadır (Faber vd., 2004: 447). Günün büyük bir bölümünü internet ortamında geçiren genç tüketicilere ulaşmada internet reklamlarının, işletmelere üretmiş oldukları mal ve hizmetlerin tutundurma faaliyetlerinde büyük bir avantaj sağladığı belirtilebilir. Bundan dolayı birçok işletme hedef pazardaki tüketicilere ulaşabilmek için internet reklamlarından yararlanmaktadır.

Hedef kitlenin tek bir mouse hareketi ile istediği zaman istediği reklam mesajına ulaşarak ayrıntılı bilgiye erişmesi, ürünü ekran başında satın alabilmesi, mesajda cevabını bulamadığı sorular için derhal iletişime geçebilmesi, reklam veren kurumun hedef kitle ile ilgili ayrıntılı bilgiye reklamlar aracılığı ile ulaşarak veri bankası oluşturması ve böylece kişiye özel mesajların hazırlanabilmesi vb. internet reklamlarının gerek tüketiciler gerekse reklam verenler açısından başlıca üstünlükleridir. Günümüzde internet reklamları açısından en çok kullanılan yöntemlerden birisi 'cookie'dir. Cookie teknolojisinde, kullanıcı bilgisayar ile ilgili bilgilerin

işletme kayıtlarına geçirilmesi söz konusudur. Aynı ziyaretçinin siteyi ikinci defa girişinde sunucu ziyaretçiyi tanımakta ve onun ilgi alanına giren reklam mesajı ekranda belirmektedir (Tosun, 2004: 160-161).

3. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Önlisans öğrencilerinin internet reklamlarına yönelik algılarının belirlenmesi amacını taşıyan bu çalışmada verilerin elde edilmesi için yüzyüze anket yöntemi uygulanmıştır. Anket; temeli Pollay ve Mittal'ın (1993) araştırmasına dayanan ve Yang (2003) tarafından internet kullanıcılarının internet reklamcılığına yönelik tutum ve inançlarını belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada kullandığı ölçekten ayrıca konu ile ilgili literatürdeki diğer çalışmalardan yararlanılarak hazırlanmış ve ilgili ifadeler katılımcıların rahatlıkla anlayabileceği şekilde düzenlenmiştir. Ankete demografik değişkenler, tüketicilerin internet kullanım amaçları ve internet reklamlarında gördükleri ürünleri satın alma durumları ile ilgili sorular da dahil edilmiştir.

Araştırmanın kapsamını Balıkesir körfez bölgesindeki Meslek Yüksekokulları önlisans öğrencileri oluşturmaktadır. İlgili anket çalışması önlisans öğrencileri ile yüz yüze görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmada önlisans öğrencilerine uygulanan anket formlarından 348 tanesi değerlendirmeye alınmıştır. Ankette 5'li Likert (Kesinlikle katılmıyorum, Katılmıyorum, Emin değilim, Katılıyorum, Kesinlikle Katılıyorum) ölçeği kullanılmış ve elde edilen veriler SPSS 22 programı yardımıyla değerlendirilmiştir.

Çalışmanın, evreni temsil etmesi için seçilen öğrencilerden oluşan örneklem ile sınırlı olması araştırmanın en önemli kısıtlarından birini oluşturmaktadır. Bu nedenle araştırma sonuçlarını genellemek mümkün değildir. Ancak çalışma diğer önlisans öğrencilerine de uygulanarak kapsamı genişletilebilir.

4. Bulgular

4.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya 348 kişi katılmıştır. Araştırmaya katılan önlisans öğrencilerinin demografik özeliklerine ilişkin yüzde ve frekans dağılımları Tablo1'de gösterilmiştir. Katılımcıların %57,2'si (199 kişi) kadın, %42,8'i (149 kişi) erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların %56,3'ü 18-20 yaş aralığında, %39,1'i 21-23 yaş aralığında, %2,6 'sı 24-26 yaş aralığında ve %2'si ise 27 yaş ve üzerindedir. %35,6'sı Büro Yönetimi, %35,3'ü'i Muhasebe, %21'i İşletme Yönetimi ve %8'i ise Pazarlama Programı öğrencisidir. Tablo 1'e göre katılımcılardan % 12,9'unun bir işte çalıştığı, %84,8'inin çalışmadığı ve %2,3'ünün ise kendi işinin sahibi olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	**Sınıf**	Frekans	Yüzde
Kadın	199	57,2	1. Sınıf	193	55,5
Erkek	149	42,8	2. Sınıf	155	44,5
Toplam	348	100,0	Toplam	348	100,0
Yaş			**Bölüm**		
18-20	196	56,3	Büro Yönetimi	124	35,6
21-23	136	39,1	Muhasebe	123	35,3
24-26	9	2,6	İşletme	73	21,0
27 ve üzeri	7	2,0	Pazarlama	28	8,0
Toplam	348	100,0	Toplam	348	100,0
Çalışma Durumu					
Çalışıyorum	45	12,9	**Öğrenim Türü**		
Çalışmıyorum	295	84,8	Normal	272	78,2
Kendi işimin sahibiyim	8	2,3	İkinci	76	21,8
Toplam	348	100,0	Toplam	348	100,0
Not Ortalaması			**Ailenin geliri**		
0,99 ve altı	3	,9	1500 TL ve altı	131	37,6
1,00 - 1,99	115	33,0	1501 TL - 2500 TL	136	39,1
2,00 - 2,99	176	50,6	2501 TL - 3500 TL	53	15,2
3,00 ve üzeri	54	15,5	3501 TL ve üzeri	28	8,0
Toplam	348	100,0	Toplam	348	100,0
Harçlık (Aylık)			**İnternet üzerinden alış veriş yapma**		
199 ve altı	101	29,0	Hiçbir zaman	71	20,4
200 TL – 399 TL	99	28,4	Bazen	154	44,3
400 TL – 599 TL	87	25,0	Sık sık	71	20,4
600 TL ve üzeri	61	17,5	Her zaman	52	14,9
Toplam	348	100,0	Toplam	348	100,0

4.2. Katılımcıların İnternet Reklamlarına Yönelik Algılarına İlişkin Bulgular

Katılımcıların internet reklamlarına yönelik algılarını gösteren ifadeler ve ortalama değerler Tablo 2'de gösterilmektedir. Katılımcılar internet reklamlarını satın alınan ürün ve hizmetlerle ilgili değerli bir bilgi kaynağı (Ort: 3,42) olarak görmekte ve internet reklamlarının piyasadaki ürün ve hizmetlerle ilgili güncel bilgiler edinmeyi sağlayıp, güncel kalmalarına yardımcı olduğu (Ort: 3,42) inancındadırlar.

İnternet reklamlarının, kişisel zevklerin nasıl oluşacağı hakkında bilgi verdiği (Ort: 3,33), insanlar için daha iyi ürünlerin ortaya çıkmasını sağlayarak (Ort:3,26) tüketicilere açısından yarar sağladığı da bulunan algılar içerisindedir. İnternet reklamlarının marka imajı oluşturduğunu (Ort: 3,39) algılayanlar da mevcuttur. Ayrıca katılımcılar internet reklamlarının modern ekonomide önemli bir rol oynadığını da (Ort: 3,58) düşünmektedirler.

Ancak bununla birlikte katılımcıların internet reklamları yüzünden insanların aslında ihtiyaçları olmayan birçok şeyi satın aldığı (Ort: 3,85), insanları diğer kişileri etkilemek için bir şeyler satın almaya teşvik ettiğini (Ort: 3,77) ve tüketicileri almamaları gereken şeyleri satın almaya ikna ettiğini (Ort: 3,64) ve bu yüzden materyalist değerleri arttırdığını algıladıkları da anlaşılmaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların İnternet Reklamlarına Yönelik Algılarına İlişkin Ortalamalar

İfadeler	N	Ortalama	Std. Sapma
İnternet reklamcılığı gereklidir.	348	3,23	1,27
İnternet reklamları bazen diğer medya içeriklerinden bile daha eğlencelidir.	348	2,30	1,28
İnternet reklamları ilginç ve ilgi çekicidir.	348	2,68	1,26
İnternet reklamları ürünler hakkında doğru bilgi sağlar.	348	2,61	1,15
İnternet reklamları marka imajı oluşturur.	348	3,39	1,29
İnternet reklamlarından, moda hakkında ve diğer insanları etkilemek için ne satın almam gerektiği hakkında bilgi edinirim.	348	2,99	1,43
İnternet reklamcılığı insanlar için daha iyi ürünlerin ortaya çıkmasını sağlar.	348	3,26	1,12
İnternet reklamları insanları diğer kişileri etkilemek için bir şeyler satın almaya teşvik eder.	348	3,77	1,19
İnternet reklamları yüzünden, insanlar aslında ihtiyaçları olmayan birçok şey satın alır.	348	3,85	1,30
İnternet reklamları insanları almamaları gereken şeyleri almaya ikna eder.	348	3,64	1,30
İnternet reklamcılığı toplumumuzda istenmeyen değerleri arttırır.	348	3,21	1,15
İnternet reklamları toplumları, maddeci bir toplum olmaya teşvik eder.	348	3,10	1,19
İnternet reklamları insanların bir hayal dünyasında yaşamasına sebep olur.	348	3,23	1,29
İnternet reklamcılığı modern ekonomide önemli bir rol oynar.	348	3,58	1,10
İnternet reklamcılığı yaşam standardımızı yükseltmeye yardım eder.	348	3,11	1,26
İnternet reklamları satın aldığımız ürünler ve hizmetlerle ilgili değerli bir bilgi kaynağıdır.	348	3,13	1,22
İnternet reklamcılığı kişisel zevklerin nasıl oluşacağı hakkında değerli bir bilgi kaynağıdır.	348	3,33	1,09
Genel olarak, internet reklamcılığı ülke ekonomisine katkı sağlar.	348	3,30	1,14
İnternet reklamları piyasadaki ürünler/hizmetler ile ilgili güncel bilgileri edinmeme - güncel kalmama yardım eder.	348	3,42	1,20
Çoğu internet reklamı insanların değer yargılarını bozar.	348	3,27	1,14
İnternet reklamlarındaki bazı ürünlerin toplumumuz üzerinde negatif etkileri vardır.	348	3,66	1,17
İnternet reklamlarında gördüklerim hakkında düşünmekten hoşlanırım.	348	2,45	1,33

4.3. Katılımcıların İnternet Reklamlarında Gördükleri Ürünleri Satınalma Durumuna İlişkin Bulgular

Katılımcıların satın alma tutumlarına ilişkin "İnternet reklamlarında gördüğünüz ürünleri satın alıyor musunuz?" sorusuna araştırmaya katılanların %56,6'sı satın aldıklarını, %43,3'ü ise satın almadıklarını söylemişlerdir. Bu durum Tablo 3' te gösterilmektedir.

Tablo 3. İnternet Reklamlarında Görülen Ürünlerin Satın Alınma Durumu

Satın alma durumu	Frekans	Yüzde
Satın almıyorum	151	43,4
Satın alıyorum	197	56,6
Toplam	348	100,0

4.4. Katılımcıların İnternet Reklamlarına Yönelik Algılarını Ölçen Faktör Analizi

Araştırmada önlisans öğrencilerine uygulanan anket sonucunda elde edilen verilere faktör analizi ile güvenilirlik testi yapılmıştır. Öncelikli olarak 32 ifadeye ilişkin güvenilirlik testi yapılmış daha sonra güvenirliği bozduğu düşünülen 10 ifade analizden çıkarılmıştır. Geriye kalan 22 ifadenin faktör analizi sonucunda yeterli güvenirliliği sağladığı görülmüştür (Cronbach Alpha= 0,816).

Cronbach Alfa katsayısı 0 ile 1 arasında değerler alabilir, bu değerin 0.7 olması yeterli görülmektedir (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2014: 283; Coşkun vd., 2015: 126):

$0,00 < \alpha < 0,40$ ölçeğin güvenilir olmadığını,

$0,41 < \alpha < 0,60$ ölçek güvenilirliğinin düşük olduğunu,

$0,61 < \alpha < 0,80$ ölçek güvenilirliğinin kabul edilebilir seviyede olduğunu,

$0,81 < \alpha < 1,00$ ölçek güvenilirliğinin yüksek olduğunu belirtmektedir.

Faktör analizi sonuçları Tablo 4'te gösterilmektedir. Analizde özdeğeri 1'den büyük olan 6 faktör bulunmuştur. Bu faktörler toplam varyansın %61,656'sını açıklamaktadır. Yapılan faktör analizi sonucunda elde edilen faktörler şunlardır:

1. Faktör: Hedonizm (HD)
2. Faktör: Materyalizm (MT)
3. Faktör: Tüketici Yararı (TY)
4. Faktör: Değer Yozlaşması (DY)
5. Faktör: Ürün Bilgisi (ÜB)
6. Faktör: Ekonomik Katkı (EK)

Tablo 4. İnternet Reklamlarına Yönelik Algıya İlişkin Faktör Analizi

	Faktörler					
İfadeler	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Faktör 5	Faktör 6
HD 2	,817					
HD 1	,808					
HD 3	,724					
HD 4	,528					
HD 5	,499					
MT 7		,862				
MT 8		,827				

MT 6		,770				
MT 9		,567				
MT 10		,506				
TY 16			,822			
TY 15			,762			
TY 14			,750			
DY 21				,838		
DY 20				,778		
DY 22				,708		
ÜB 12					,750	
ÜB 11					,702	
ÜB 13					,665	
EK 25						,827
EK 24						,777
EK 23						,544
Cronbach Alpha	,781	,785	,779	,725	,676	,704
Özdeğer İstatistiği	5,165	3,196	1,529	1,417	1,250	1,007
% of Variance	12,928	12,593	9,527	9,264	8,749	8,596
Cumulative %	12,928	25,521	35,048	44,312	53,060	61,656

Cronbach Alpha	,816
Toplam Açıklanan Varyans Oranı	61,656
KMO	,834
Bartlett Sınaması	2479,036
Sig.	,000

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde aşağıdaki hipotezler test edilmiştir;

Hipotez 1: İnternet reklamlarına yönelik algıları cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 2: İnternet reklamlarına yönelik algılar öğrencilerin okudukları sınıfa göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 3: İnternet reklamlarına yönelik algılar öğrencilerin öğrenim türüne göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 4: İnternet reklamlarına yönelik algılar öğrencilerin okudukları bölüme göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 5: Katılımcıların internet reklamlarında gördükleri ürünleri satın alma tutumu okudukları bölüme göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 6: İnternet reklamlarına yönelik algılar tüketicilerin satın alma tutumunu etkilemektedir.

4.5. İnternet Reklamlarına Yönelik Algının Cinsiyete Göre Analizi

"Hipotez 1: İnternet reklamlarına yönelik algıları cinsiyete göre farklılık göstermektedir." hipotezini test etmek için T testi uygulanmıştır. Buna göre 199 kadın, 149 erkek katılımcının cinsiyete göre internet reklamlarına yönelik algılarının farklılık gösterip göstermediği Tablo 5'deki İnternet Reklamlarına Yönelik Algı ile Cinsiyet Değişkenine İlişkin T Testi Analizi sonuçlarına bakılarak anlaşılabilir.

Tablo 5. İnternet Reklamlarına Yönelik Algı ile Cinsiyet Değişkenine İlişkin T Testi Analizi

CİNSİYET		N	Mean	Std. Deviation	F	P
HD	KADIN	199	2,7578	,99017	1,987	,944
	ERKEK	149	2,7651	,92961		
MT	KADIN	199	3,6141	,91464	,000	**,024**
	ERKEK	149	3,3893	,91734		
ÜB	KADIN	199	3,0821	,92870	,144	,496
	ERKEK	149	3,0134	,92988		
TY	KADIN	199	3,1658	,99204	,449	,129
	ERKEK	149	3,3244	,92264		
DY	KADIN	199	3,4271	,96755	4,520	,231
	ERKEK	149	3,3087	,86741		
EK	KADIN	199	3,2948	,93574	,101	,079
	ERKEK	149	3,4720	,91542		

Cinsiyetin internet reklamlarına yönelik algılara etkisini ölçmek için uygulanan T testi analizinde elde edilen Tablo 5'deki sonuçlara göre cinsiyet ile internet reklamlarına yönelik algıların alt boyutlarından sadece materyalizm (p=0,000< 0,024) boyutu arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Ankete katılan kadınların katılımcıların materyalizm ortalaması daha yüksek olduğu bulgular içerisindedir. Ancak genel olarak Tablo 5'teki sonuca göre önlisans öğrencilerinin cinsiyetleri ile internet reklamlarına yönelik algıların boyutlarından hedonizm, ürün bilgisi, tüketici yararı, değer yozlaşması ve ekonomik katkı arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Buna göre Hipotez 1 kabul edilir.

4.6. İnternet Reklamlarına Yönelik Algının Sınıfa Göre Analizi

"Hipotez 2: İnternet reklamlarına yönelik algılar öğrencilerin okudukları sınıfa göre farklılık göstermektedir." hipotezini test etmek için T testi uygulanmıştır. Buna göre katılımcıların 1. ya da son sınıf olmalarına göre internet reklamlarına yönelik algılarının farklılık gösterip göstermediği Tablo 6'daki İnternet Reklamlarına Yönelik Algı ile Sınıf Değişkenine İlişkin T Testi Analizi sonucuna bakılarak yorumlanabilir.

Tablo 6. İnternet Reklamlarına Yönelik Algı ile Sınıf Değişkenine İlişkin T Testi Analizi

SINIF		N	Mean	Std. Deviation	F	P
HD	1.Sınıf	193	2,6197	,99678	3,275	**,002**
	2.Sınıf	155	2,9368	,89232		
MT	1.Sınıf	193	3,5751	,93731	,716	,196
	2.Sınıf	155	3,4465	,89872		
ÜB	1.Sınıf	193	2,8981	,93137	,321	**,000**
	2.Sınıf	155	3,2452	,89093		

TY	1.Sınıf	193	3,0915	,98321	2,175	**,002**
	2.Sınıf	155	3,4108	,91391		
DY	1.Sınıf	193	3,4041	,91296	,028	,534
	2.Sınıf	155	3,3419	,94506		
EK	1.Sınıf	193	3,3247	,97506	4,129	,298
	2.Sınıf	155	3,4280	,87019		

Sınıfın internet reklamlarına yönelik algılara etkisini ölçmek için uygulanan T testi analizine göre Tablo 6'daki sonuçlar çerçevesinde sınıf ile internet reklamlarına yönelik algıların alt boyutlarından hedonizm (p=0,000< 0,02), ürün bilgisi (p=0,000< 0,00) ve tüketici yararı (p=0,000< 0,02) boyutları arasında anlamlı bir fark vardır. Ankete katılan 2.sınıf öğrencilerinin hedonizm, ürün bilgisi ve tüketici yararı ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu verilere göre Hipotez 2 kabul edilir.

4.7. İnternet Reklamlarına Yönelik Algının Öğrenim Türüne Göre Analizi

"Hipotez 3: İnternet reklamlarına yönelik algılar öğrencilerin öğrenim türüne göre farklılık göstermektedir." hipotezini test etmek için T testi uygulanmıştır. Buna göre katılımcıların öğrenim türüne göre internet reklamlarına yönelik algılarının farklılık gösterip göstermediği Tablo 7. İnternet Reklamlarına Yönelik Algı ile Öğrenim Türü Değişkenine İlişkin T Testi Analizi sonuçlarına bakılarak anlaşılabilir.

Tablo 7. İnternet Reklamlarına Yönelik Algı ile Öğrenim Türü Değişkenine İlişkin T Testi Analizi

ÖĞRENİM TÜRÜ		N	Mean	Std. Deviation	F	P
HD	Normal Öğretim	272	2,7618	,96309	,638	,975
	İkinci Öğretim	76	2,7579	,97067		
MT	Normal Öğretim	272	3,5941	,85440	9,613	**,011**
	İkinci Öğretim	76	3,2447	1,09184		
ÜB	Normal Öğretim	272	3,1029	,88356	7,265	,056
	İkinci Öğretim	76	2,8728	1,06105		
TY	Normal Öğretim	272	3,2451	,94951	1,018	,678
	İkinci Öğretim	76	3,1930	1,02309		
DY	Normal Öğretim	272	3,3725	,91191	,713	,883
	İkinci Öğretim	76	3,3904	,98340		
EK	Normal Öğretim	272	3,3824	,90738	2,132	,659
	İkinci Öğretim	76	3,3289	1,01177		

Öğrenim türünün internet reklamlarına yönelik algılara etkisini ölçmek için uygulanan T testi analizine sonucunda Tablo 7'deki verilere göre öğrenim türü ile internet reklamlarına yönelik algıların alt boyutlarından materyalizm (p=0,000< 0,011) boyutu arasında anlamlı bir

fark olduğu anlaşılmıştır. Ankete katılan normal öğretim öğrencilerinin materyalizm ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre Hipotez 3 kabul edilir.

4.8. İnternet Reklamlarına Yönelik Algının Katılımcıların Okudukları Bölüme Göre Analizi

"Hipotez 4: İnternet reklamlarına yönelik algılar öğrencilerin okudukları bölüme göre farklılık göstermektedir." hipotezini test etmek için One-Way ANOVA testi uygulanmıştır. Buna göre katılımcıların okudukları bölüme göre internet reklamlarına yönelik algılarının farklılık gösterip göstermediği Tablo 8. Katılımcıların Okudukları Bölüme İlişkin One-Way ANOVA Analizi sonucuna bakılarak anlaşılabilir.

Tablo 8. Katılımcıların Okudukları Bölüme İlişkin One-Way ANOVA Analizi

		Büro Yönetimi	Muhasebe	İşletme Yönetimi	Pazarlama	Total	F	P
	N	124	123	73	28	348		
HD	Mean	2,8968	2,5122	2,7041	3,4000	2,7609	8,232	**,000**
	Std.Deviation	,97962	,92865	,92503	,76012	,96335		
MT	Mean	3,5129	3,5691	3,4740	3,4286	3,5178	,269	,848
	Std.Deviation	,99306	,99211	,75536	,64799	,92123		
ÜB	Mean	3,0161	2,9295	3,1187	3,5833	3,0527	4,062	,007
	Std.Deviation	,93013	,95648	,86312	,79931	,92849		
TY	Mean	3,2930	3,0976	3,1370	3,8214	3,2337	4,836	**,003**
	Std.Deviation	1,02418	,94544	,89034	,73971	,96478		
DY	Mean	3,3280	3,4688	3,3653	3,2143	3,3764	,809	,490
	Std.Deviation	,96552	,96933	,79575	,88058	,92657		
EK	Mean	3,4059	3,2764	3,2694	3,8929	3,3707	3,802	,011
	Std.Deviation	,97721	,91008	,90720	,68526	,92992		

Tablo 8'e göre önlisans öğrencilerinin okudukları bölüm ile ile internet reklamlarına yönelik algılardan tüketici yararı (p=0,03< 0,05) ve hedonizm (p=0,00< 0,05) boyutları arasında anlamlı bir fark olduğu anlaşılmaktadır. Pazarlama programında eğitim alan katılımcıların ortalamasının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu verilere göre Hipotez 4 kabul edilir.

4.9. Katılımcıların Okudukları Bölüm ile İnternet Reklamlarında Görmüş Oldukları Ürünleri Satın Alma Tutumuna İlişkin Analiz

"Hipotez 5; Katılımcıların internet reklamlarında gördükleri ürünleri satın alma tutumu okudukları bölüme göre farklılık göstermektedir." hipotezini test etmek için One - Way ANOVA testi uygulanmıştır. Buna göre katılımcıların okudukları bölüm ile internet reklamlarında görmüş oldukları ürünleri satın alma tutumu arasına bir ilişki olup olmadığı

Tablo 9. Katılımcıların Okudukları Bölüm ile İnternet Reklamlarında Görmüş Oldukları Ürünleri Satın Alma Tutumuna İlişkin One-Way ANOVA Analizi sonuçlarına bakılarak anlaşılabilir.

Tablo 9. Katılımcıların Okudukları Bölüm ile İnternet Reklamlarında Görmüş Oldukları Ürünleri Satın Alma Tutumuna İlişkin One-Way ANOVA Analizi

(I) BÖLÜM	(J) BÖLÜM	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
Büro Yönetimi	Muhasebe	-,021	,064	,988	-,19	,14
	İşletme Yönetimi	-,021	,074	,992	-,21	,17
	Pazarlama	-,174	,098	,298	-,44	,09
Muhasebe	Büro Yönetimi	,021	,064	,988	-,14	,19
	İşletme Yönetimi	-,001	,074	1,000	-,19	,19
	Pazarlama	-,153	,098	,408	-,41	,11
İşletme Yönetimi	Büro Yönetimi	,021	,074	,992	-,17	,21
	Muhasebe	,001	,074	1,000	-,19	,19
	Pazarlama	-,153	,105	,470	-,43	,13
Pazarlama	Büro Yönetimi	,174	,098	,298	-,09	,44
	Muhasebe	,153	,098	,408	-,11	,41
	İşletme Yönetimi	,153	,105	,470	-,13	,43
Dependent Variable: İnternet reklamlarında görülen ürünleri satın alma tutumu						
Games-Howell						

Tablo 9'a göre katılımcıların okudukları bölüm ile internet reklamlarında görmüş oldukları ürünleri satın alma davranışı arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Bu sonuca göre Hipotez 5 reddedilir.

4.10. İnternet Reklamlarında Gördükleri Ürünleri Satın Alanlar ile Faktör Analizi Sonucunda Elde Edilen Faktörlere İlişkin Regresyon Analizi

"Hipotez 6: İnternet reklamlarına yönelik algılar tüketicilerin satın alma tutumunu etkilemektedir." hipotezini test etmek için yapılan faktör analizi sonucunda elde edilen faktörlerin, önlisans öğrencilerinin internet reklamlarında görmüş oldukları ürünleri satın alıp/almamasına etkisini belirleyebilmek amacıyla çoklu regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo10. İnternet Reklamlarında Gördükleri Ürünleri Satın Alanlar ile Faktör Analizi Sonucunda Elde Edilen Faktörlere İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	P.
Regression		14,460	6	2,410	11,572	,000[b]
Residual		71,020	341	,208		
Total		85,480	347			
Faktörler			Standardized Coefficients Beta		t	P
1	(Constant)				7,264	,000
	Hedonizm			,315	5,136	**,000**
	Materyalizm			-,091	-1,713	,088
	Ürün Bilgisi			,107	1,759	,079
	Tüketici Yararı			,003	,048	,962
	Değer Yozlaşması			-,054	-1,021	,308
	Ekonomik Katkı			,039	,661	,509
Bağımlı değişken: İnternet reklamlarında görülen ürünleri satın alma tutumu						
R Square 0,16		Adjusted R Square 0,15			Durbin-Watson 1,882	

Regresyon analizi sonucunda Tablo 10' da görüldüğü üzere P değerinin 0,000 olması internet reklamlarına yönelik algılar ile internet reklamlarında görülen ürünleri satın alma tutumu arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. Buna göre hedonizm ($p<0,05$) faktörünün internet reklamlarında görülen ürünleri satın alma tutumu üzerine anlamlı bir etkiye sahip olduğu, ancak diğer faktörlerin anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Bu verilere göre Hipotez 6 kabul edilir.

5. Sonuç

Teknolojideki hızlı değişimle birlikte internet reklamcılığı, işletmeler açısından rekabette avantaj sağlayan önemli unsurlardan biri konumuna gelmiştir. Gerek tüketicilerle iletişim kurmada gerekse ürün ve hizmetlerinden tüketicileri haberdar etmede ve tüm bunlarla birlikte marka bağlılığı oluşturmada işletmelerin kullanabilecekleri en değerli iletişim elemanlarından biri halini almıştır.

Geçmişte yapılan bir araştırma (Şahin, 2001: 51) öğrencilerin internet reklamlarından etkilenerek alış-veriş yapmadıklarını, bunun nedeninin ise internet reklamlarının çok sönük ve basit olmasından kaynaklandığını belirtmiş olmalarına karşın bu çalışmada öğrencilerin internet reklamlarını eğlenceli ve ilgi çekici buldukları, satın alma davranışlarını olumlu şekilde etkilediği görülmüştür.

Çağlıyan'ın (2016) üniversite öğrencileri üzerine yaptığı çalışmada da internet reklamlarının tüketici satın alma davranışı üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Teknolojinin, buna bağlı olarak da internet reklamcılığının gelişimi ve yaygınlaşmasının bu sonuçlara ulaşılmasında etkili olduğu söylenebilir.

Araştırmaya katılan kadın katılımcıların, internet reklamlarının insanları; aslında ihtiyaçları olmayan ürünleri satın almaya ikna ettiği, diğer kişileri etkilemek için bir şeyler satın

almaya yönlendirdiği ve maddiyata önem veren bir toplum olmaya yönelttiğini algıladıkları söylenebilir. Araştırmada normal öğretim öğrencilerinin de materyalist düşünceye sahip olduğu görülmüştür. Materyalist değerleri teşvik eden, tüketiciyi yanıltan internet reklamları, olumsuz tutumların gelişmesine sebep olmaktadır (Uçar, 2013, Wolin vd.,2002: 87).

Araştırmaya katılan ikinci sınıf öğrencileri, birinci sınıf öğrencilerine göre internet reklamlarını daha eğlenceli ve ilgi çekici bulmuştur. Bu katılımcıların internet reklamlarını ürünler ve kişisel zevklerin nasıl oluşacağı hakkında değerli bir bilgi kaynağı olarak algıladıkları düşünülebilir.

Araştırmada bölümlere göre yapılan analizlerde Pazarlama programı öğrencilerinin ortalamaları diğer bölümlere göre daha yüksek çıkmıştır. Bu öğrenciler internet reklamlarını ilginç ve dikkat çekici bulmakla birlikte internet reklamlarının marka imajı oluşturduğunu düşünmektedirler. Bu düşüncelerinin kaynağı da aldıkları reklam ile ilgili dersler olabilir. Ayrıca bu öğrencilerin, internet reklamlarının ürünler hakkında doğru bilgi sağladığını ve tüketicilerin güncel kalmalarına yardımcı olduğunu da düşündükleri varılan sonuçlar arasındadır.

Çalışmada yapılan analizlerde hedonizm faktörünün internet reklamlarında görülen ürünleri satın alma tutumu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bu etkinin, öğrencilerin internet reklamlarındaki gördükleri ürünleri satın alma davranışını arttırdığı söylenebilir. Yang'ın (2003) ve Wolin'in (2002) yapmış oldukları çalışmalarda da internet reklamlarına yönelik tutumlar üzerinde öne çıkan faktörlerden birinin hedonizm olduğu sonucuna varılmıştır. Reklam verenlerin iletecekleri mesajları mümkün olduğunca eğlenceli formlarda sunmaları (Ducoffe, 1996: 31), tüketicilerin keyif aldıkları daha eğlenceli reklamların oluşturulması önemlidir (Shavitt vd., 1998: 21).

Sonuç olarak; internet reklamlarının ilgi çekici olduğunu düşünen, internet reklamlarını diğer medya içeriklerinden bile daha eğlenceli bulan, internet reklamlarının marka imajı oluşturduğuna inanan, ayrıca internet reklamlarının kendisine moda hakkında ve diğer insanları etkilemek için ne satın alması gerektiği ile ilgili bilgi sağlayacağı inancında olan önlisans öğrencilerinin internet reklamlarında görmüş oldukları ürünleri satın alma tutumlarının olumlu yönde gelişebileceği söylenebilir.

Bireyin internet reklamından algıladığı eğlence arttıkça reklamı kabul etme olasılığı da artacaktır. Eğlenmek bununla birlikte hoş vakit geçirmek için internette gezinen bireyin, karşılaştığı reklamın da eğlenceli olmasını beklemesi doğaldır (Canbazoğlu, 2017: 45). Bunlara bağlı olarak, işletmelerin internet reklamları ile pazarlama iletişiminde başarı elde edebilmeleri için, daha eğlenceli ve ilginç reklam içerikleri hazırlamaları önerilebilir.

Kaynakça

Belk, R. W., Ger, G., & Askegaard, S. (2003). "The fire of desire: A multisited inquiry into consumer passion", *Journal of consumer research*, 30 (3), 326- 351.

Canbazoğlu, A.D. (2017). "İnternet Reklamları Kabulünü Etkileyen Faktörler", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*. Cilt/Vol: 4, Sayı/No:13, 25-47.

Clemons, E. K. (2009). "The complex problem of monetizing virtual electronic social Networks", *Decision Support Systems*, 48(1), 46-56.

Coşkun R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S. & Yıldırım, E., (2015), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri,* 8. Baskı, İstanbul, Sakarya Kitabevi.

Çağlıyan, V., Hassan, S. A., & Işıklar, Z. E. (2016). "Üniversite Öğrencilerinin Satın Alma Davranışlarında Sosyal Medya Reklamlarının Etkisi: Selçuk Üniversitesi'nde Bir Araştırma", *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (11), 43-56.

Ducoffe, R. H. (1996). "Advertising value and advertising on the web", *Journal of advertising research,* 36 (5), 21-35.

Erdoğmuş, İ. E., & Çiçek, M. (2012). "The impact of social media marketing on brand loyalty". *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 58, 1353-1360.

Faber, R. J., Lee, M., & Nan, X. (2004). "Advertising and the consumer information environment online". *American Behavioral Scientist*, 48 (4), 447-466.

İslamoğlu, A.H. & Alnıaçık, Ü. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 4. Baskı, İstanbul, Beta Basım.

İspir, N. B., & Suher, H. K. (2009). "SMS Reklamlarına Yönelik Tüketici Tutumları", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 5 (4), 5-17.

Jager, W. (2007). "The four P's in social simulation, a perspective on how marketing could benefit from the use of social simulation", *Journal of Business Research,* 60(8), 868-875.

Kazançoğlu, İ., Üstündağlı, E., & Baybars, M. (2012). "Tüketicilerin Sosyal Ağ Sitelerindeki Reklamlara Yönelik Tutumlarının Satınalma Davranışları Üzerine Etkisi: Facebook Örneği", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (8). 159-182.

Koçer. L. L. & Koçkaya, F. A. (2016). "Tüketicilerin Sosyal Medya Reklamlarına Yönelik Tutum ve Düşüncelerinin Satın Alma Davranışlarına Etkisi", *Journal of International Social Research,* 9 (43). 2052- 2062.

Özen, Ü. & Sarı, A., (2008). "İnternet Reklamcılığı: İnternet Kullanıcılarının İnternet Reklamcılığı Konusundaki Tutum ve Davranışları", *International Journal of Informatics Technologies,* 1(3). 15-26.

Pollay, R. W. & Mittal, B. (1993). "Here's the beef: factors, determinants, and segments in consumer criticism of advertising", *The Journal of Marketing,* 99-114.

Schlosser, A. E., Shavitt, S., & Kanfer, A. (1999). "Survey of Internet users' attitudes toward Internet advertising", *Journal of interactive marketing,* 13(3), 34-54.

Shavitt, S., Lowrey, P., & Haefner, J. (1998). "Public attitudes toward advertising: More favorable than you might think", *Journal of advertising research*, *38*(4), 7-22.

Şahin, A. (2001). "İnternet Reklamlarının Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencilerinin Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkileri", *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8*(1), 43 - 52.

Tosun, N. B. (2004). "Kullanılan Teknikler Açısından İnternet Reklamları", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 3(2), 159 - 167.

Tsang, M. M., Ho, S. C., & Liang, T. P. (2004). "Consumer Attitudes Toward Mobile Advertising: An Empirical Study", *International Journal of Electronic Commerce*, 8(3), 65-78.

Uçar, F. (2013). "Tüketicilerin İnternet Reklamlarına Yönelik Tutumları", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 8(1), 128-143.

Wolin, L. D., Korgaonkar, P., & Lund, D. (2002). "Beliefs, attitudes and behaviour towards Web advertising", *International Journal of Advertising*, 21(1), 87-113.

Yang, K. C. (2003). "Internet users' attitudes toward and beliefs about internet advertising: an exploratory research from Taiwan", *Journal of International Consumer Marketing*, *15*(4), 43-65.

A Study on University Students' GSM Operator Preferences with Game Theory Analysis

Sait PATIR[1], Uğur BERDİBEK[2], Muhsin TAN[3]

Abstract

Game theory is one of the decision-support systems used effectively in many areas from the nineteenth century to the present day. Many businesses and organizations, governments and armies have made strategic decisions by using the game theory. One of the organizations that develop strategies using game theory is GSM operators. In this context, university students constitute an important target group for GSM operators. Mobile phones is the most important technological product used by almost all university students. In this study, the selection of operators of university students in Bingöl was examined by an analysis of game theory.

Keywords: Game Theory, decision making, GSM operators, service quality

Oyun Teorisi Analizi ile Üniversite Öğrencilerinin GSM Operatörü Seçimlerine Yönelik Bir Araştırma

Özet

Oyun teorisi, on dokuzuncu yüzyıldan günümüze kadar birçok alanda etkin bir biçimde kullanılan karar destek sistemlerinden biridir. Ticari işletmelerden, hükümetlere ve ordulara kadar birçok kurum ve kuruluş oyun teorisi kuramını kullanarak stratejik kararlar almışlardır. Oyun teorisini kullanarak strateji geliştiren kuruluşlardan biri de GSM operatörleridir. Bu bağlamda üniversite öğrencileri, GSM operatörleri için önemli bir hedef kitlesini oluşturmaktadırlar. Neredeyse bütün üniversite öğrencilerinin kullandığı en önemli teknolojik ürün cep telefonlarıdır. Bu çalışmada, Bingöl'deki üniversite öğrencilerinin operatör seçimleri, oyun teorisi analizi ile incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Oyun Teorisi, karar verme, GSM operatörü, hizmet kalitesi

[1]Prof. Dr., Bingöl Üniversitesi, İşletme Bölümü, spatir@bingol.edu.tr
[2]Doktora Öğrencisi, Bingöl Üniversitesi, İşletme Bölümü, ugurberdibek@windowslive.com
[3]Arş. Gör., Bingöl Üniversitesi, İşletme Bölümü, @bingol.edu.tr

1. Giriş

İnsanlık tarihi incelendiğinde, 1500'lü yıllarda gelişmeye başlayan bilimsel gelişmeden, sanayi devrimine kadar birçok konuda yeni çözümlerin ortaya çıktığı görülebilmektedir. Özellikle II. Dünya Savaşı sırasında şekillenmeye başlayan ve farklı bilim dalları arası içerik taşıyan yöneylem araştırması teknikleri, sistem yaklaşımı ve buna benzer kavramlar, 1990'lı yıllardan sonra bilgisayar teknolojisiyle bütünleşerek ekonomik sistemin ve tüm insanların yaşam standartlarının iyileştirilmesine çok önemli katkılar sağlamıştır. Günümüzde yönetim bilimi ismini alan bu disiplinler, yönetim problemlerinin geniş bir kısmında çözüm üretmektedir (Gökşen, vd., 2009: 1226). Yapılan makale çalışmasında üniversite öğrencilerinin operatör seçimleri, oyun teorisi analizi ile analiz edilmiştir. Uygulama kısmına geçmeden önce oyun teorisinin doğuşu gelişimi ve bu alandaki literatür çalışması ele alınmıştır. Bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Oyun teorisinin tarihsel gelişimi anlatılmıştır. İkinci bölümde oyun teorisi ile ilgili temel kavramlar ve bu alanda yapılan bazı çalışamlar ele alınmışıtır. Üçüncü bölümde çalışmaya konu olan dinamik oyunlar ve nash dengesi incelenmiştir. Uygulama kısmında da çalışmanın kapsamı, yöntemi ve analizleri yer almıştır. Sonuç kısmında ise elde edilen bulgular derlenmiş ve çeşitli öneriler sunulmuştur.

2. Oyun Teorisinin Tarihsel Gelişimi

Oyun teorisi, kaynakların kıt olduğu bir ortamda iki ya da daha fazla sayıda karar alıcının paylaşım sürecini inceleyen bir disiplindir. Oyun modellerinde karar alıcılara oyuncu denilmektedir. Oyuncular kâr maksimizasyonu hedefiyle karar almaktadırlar (Bilek, 2012: 4). 20. yüzyılın en dikkat çeken ve Nobel ödülü kazandıran teori, ilk olarak matematik alanında ortaya atılan "oyun" kavramı ve oyun çözümlerine dayanmaktadır. Oyun Teorisi stratejileri, daha sonra ekonomiden siyasete birçok farklı alanda teorik ve pratik olarak uygulanmaya başlanmıştır. Birçok bilim adamı Oyun Teorisi prensiplerini ilgi alanlarındaki disiplinlerde uyarlayarak teorinin geniş uygulama alanları bulmasında katkı sağlamışlardır. Oyun teorisinin en sık kullanıldığı disiplinler; ekonomi, yönetim bilimi, psikoloji, felsefe ve siyasettir. Özellikle Ekonomi alanına yaptığı katkılar önemli gelişmelere yol açmış olup, "Nash Dengesi" kuramı ile John Nash'e oldukça saygın bir ödül olan Nobel ödülü kazandırmıştır (Tosun, vd., 2006: 87-88).

He ne kadar oyun teorisi ilk olarak 1920'lerde Fransız devlet adamı ve matematikçi olan Emile Borel (1871-1956) tarafından ortaya atılmışsa da, yine bir Fransız olan matematik ve iktisat bilimci Antoin Augustin Cournot'un (1801-1877) 1830'lu yıllarda monopol, duopol ve oligopol piyasalarla ilgili analizler yapmasıyla lüteratüre girmiştir. John Nash 1950 yılına gelindiğinde sınırlı oyunların her zaman bir denge noktası olduğunu kanıtlamıştır. Tüm oyuncular seçenekler arasında kendi kârını en yüksek olanı seçer. John Nash'in teorisini ispatından sonra, oyun teorisinin temel amacı işbirliğine dayalı olmayan ortak kesişim noktasının analizidir. 1960'tan sonra oyun teorisi yeni alanlarda kullanılmaya başlanmıştır. Oyun teorisi ekonomik dengelerde uygulanmaya başlandıktan sonra, ekonomik dengelerde sapmalara sebep olmuştur. Ekonomi, savaş stratejilerinin yanı sıra oyun teorisinin psikoloji ve felsefe alanlarında kullanıldığı da görülmüştür. Oyun teorisi 1994 yılında John Nash, John Harsanyi, ve Reinhard Selten Nobel ödülünü kazandırmıştır (Uçan ve Aytekin, 2013: 750).

J. Waldegrave 1973'te, iki oyunculu bir oyuna bilinen ilk minimax strateji çözümünü sağlamıştır. Waldegrave çözümüne karışık minimax strateji dengesi adını vermiştir. Ancak Waldegrave'in sonucu diğer oyunlar için geliştirilmediği için karışık strateji çözümünün, şans

oyunlarının "oyunun genel yapısına uymayan kuralları" ifade ettiği vurgulanmıştır (Aktan ve Bahçe, 2007: 5).

3. Oyun Teorisi

Basketbol, satranç, poker ve benzeri oyunların ortak özellikleri, oyuncuların belirli kuralları, kendilerine özgü stratejik yapıları ve sonuçlara sahip olmalarıdır. Bu kurallar aynı zamanda oyunların birbirlerinden nasıl ayrıldıklarını gösterir. Asıl kesişim noktası sonuçların ve sonuçların içerdiği değerlerin yalnızca bir oyuncunun, verdiği kararlara bağlı olmamasıdır. Sonuçlar her bir oyuncunun aldığı kararların ortak bütünü olarak ortaya çıkarlar. Oyuncular rakiplerinin stratejilerine göre karar alırlar. Böylece oyuncuların alacağı kararlar diğer oyuncuların aldığı veya alacağı kararlardan bağımsız değillerdir. Bu tip iki veya daha çok oyunculu oyunlarda ortaya çıkan duruma, karar etkileşimi, ya da etkileşimli karar verme süreci de denilebilir. Oyundaki birinin oyuncu olabilmesi için karar alarak diğer oyuncuların davranışlarını etkileyebilmesi gerekir. (Güner, 2003: 163). Ekonomi bilimciler ve sayısal yöntemler ile ilgilenen bilim dalları için oyun teorisini tanımlamak gerekirse; iki ya da daha fazla rakibi belirli kurallar altında birleştirerek karşılıklı olarak çelişen olasılıklar karşısında, birbirlerine karşı en doğru stratejiyi belirleme yöntemdir (Doğan, vd., 2015: 168).

Oyun Teorisi'nin matematiğin "karar verme" ile ilgili bir dalı olduğu söylenebilir. Karar verme problemi, birçok karar alma seçeneğinden hangisinin seçileceği kararının belirlenmesi problemidir. Oyun teorisinin ilgilendiği kararlar basit işleyen kararlar değildir, çünkü problemlerin sonucu sadece birçok seçenek arasındaki hamlelerden değil aynı zamanda rakip oyuncularında hamle seçimleri ile ilişkilidir. Oyun Teorisi zaman içerisinde birçok farklı alanda kullanılabilecek şekilde dallanıp budaklanmış, hukuk, işletme, politika, uluslararası ilişkiler ve hatta biyoloji gibi bilim oyun karşılaşılan bazı problemlerin çözümlenebilmesi için kullanılan matematiksel bir araç olmuştur (Köse, vd., 2013).

Literatür incelendiğinde oyun teorisinin temel olarak iki teorem üzerine kurulu olduğu görülebilmektedir; bunlardan ilki John Von Neumann'ın minimax (toplamı sıfır olan) teoremi, diğeri Nash'in toplamı sıfır olmayan denge teoremidir. Oyun teorisi modelinde olması gereken en temel unsurlar; oyuncular, oyuncuların yapabileceği hamleler, oyuncuların karşılıklı olarak sahip olduğu bilgiler ve oyuncuların yaptıkları hamleler sonucu elde edebileceği kazançlardır. Temel unsurları içerecek şekilde bir oyun modellendikten sonra oyunun biçimine göre John Nash veya John Von Neumann'ın yöntemlerinden birisi kullanılarak oyunun denge noktasına ulaşılmaktadır (Uçan ve Aytekin, 2013: 750).

Oyuncu sayısına göre iki kişili ve n-kişili oyunlar ve sonuçlarına göre 'sıfır toplamlı' ve 'sıfır toplamlı olmayan' oyunlar oyun teorisinin başlıcalarıdır. İki kişili sıfır toplamlı oyunlar, iki kişi arasında oynanan ve oyuncuların kazanç/kayıp toplamları sıfıra eşit olan oyunlardır (Köse, vd., 2013). Oyuncuların ve stratejilerinin sağladığı faydaların gösteriminde ise esas alınan iki temel gösterim matris ve ağaç yöntemleridir.

Bir oyunda iki veya daha fazla oyuncu (veya rakip) bulunur ve oyuncuların seçeceği alternatiflerin kombinasyonu ile bir karar matrisi elde edilir. Genel olarak oyun problemlerinde aşağıdaki özellikler bulunmaktadır (Halaç, 1995: 73).

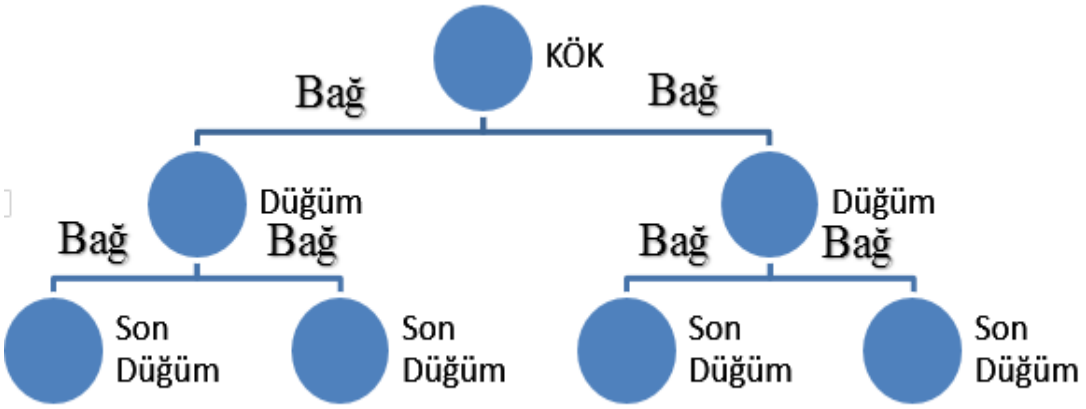
- n oyuncu sayısını göstermek üzere $n \geq 2$ dir. $n=2$ olan oyunlara "iki kişili oyun", $n>2$ olan oyunlara "n kişili oyun" adı verilir. Oyuncu sayısı sonsuzdur.

- Her bir oyuncu rasyonel davranır ve kendi çıkarını dikkate alarak karar verir. Oyun teorisyenleri bireylerin rasyonel olduklarını söylerken bireylerin seçimlerini tutarlı bir şekilde yaptıklarından bahsetmektedir. Burada seçimlerini tutarlı bir şekilde yapan birey, kazancını maksimize etmeye çalışan bireydir.
- Oyunun sonucu; oyunu kazanma, kaybetme veya oyundan çekilme olarak belirlenir. Her bir sonuç veya ödeme; negatif, pozitif veya sıfır olmak üzere her oyuncunun diğerine yapacağı ödemeler ile belirlenir.
- Tarafların seçenekleri belirlidir ve her bir oyuncunun davranışlar seti (gibi) rakibince bilinmektedir (S1, S2, S3.… gibi).
- Her bir oyuncunun seçenek, yani strateji sayısı sonludur.
- Her oyunun kendine göre kuralları vardır ve hiçbir oyuncunun bu kuralları ihlal etmeyeceği varsayılır (Karayalçın, 1993: 169).

4. Dinamik Oyunlar ve Nash Dengesi

Art arda gelen oyunlara dinamik oyun denilmektedir. Oyuncular birbirlerinin hamlelerini bilerek karar alırlar. Dinamik oyunlar ağaç şeklinde ifade edilirler (Yılmaz, 2009: 118).

Ağaç forumunu detaylı incelemek gerekirse; herhangi bir zaman diliminde oyunun devam ettiği bir aşamada, oyuncuların stratejilerinin ne olacağını gösteren kökten başlayıp gövdeler şeklinde ifade edilen oyunlardır. Dinamik oyunlar diğer oyunların aksine zaman diliminin eklendiği oyunlardır. Bir oyun ağacında bu nedenle bağlar ve düğümler yer almaktadır. Bunların yanında oyunun oynanması için bir ilk harekete ihtiyaç vardır. Tüm oyunun başlangıç aşmasına kök adı verilir. Her düğüm bir bağa, yani bir karara sahiptir. Bu nedenle her düğüm birden fazla stratejiye sahip olabilir. Bir düğüm bağlara ayrılmıyorsa bu durumdaki düğüme son düğüm adı verilir Oyun ağacı formdaki oyunların gösterimi Şekilde gösterilmektedir (Özer, 2004: 11).

Şekil 4.1. Oyun Ağacı Şeması

Nash dengesi, her oyuncunun stratejisinin diğer oyuncuların stratejilerine en uygun cevap olan stratejiler profilidir. "Nash dengesi" kavramı geniş tabanlı oyunlarda geçerli olma avantajına sahiptir (Aktan ve Bahçe, 2007: 3).

Nash oyununda tüm oyuncuların oyuna eşit şartlarda başlar. Her oyuncu diğer oyuncuların alacağı kararları dikkate alarak en uygun davranışı seçer. Nash dengesinde her oyuncunun kararı diğerinin davranışı veri iken optimaldir. Oyuncular karar alırken diğer oyuncuların kararlarını önceden bilemez, sadece alacağı kararları tahmin ederek kazanç/kayıp matrisine göre hareket ederler. Fakat her oyuncunun diğer oyuncunun ne yapabileceği konusunda bir beklentisi vardır (Toptaş, 2005: 46).

Oyunların çoğunda hâkim strateji yoktur. Oyuncular diğer oyuncuların alacağı kararları öngörerek üstün stratejiyi bulmak zorundadırlar. Böyle durumlarda oyuncular, diğer oyuncuların kararları veri iken üstünlük sağlayabilecekleri en iyi kararı vermek durumundadırlar. Bu da hâkim strateji dengesini de içine alan ve daha geniş bir denge kavramı olan Nash dengesidir. Nash dengesi çok geniş oyunlar sınıfında çok kuvvetli tahminle üreten bir çözüm kavramıdır (Özer, 2004: 9).

Her bir oyuncu, *i*, n oyunculu n=(1,2,…….*i*) bir oyunun oyuncusudur. Her bir oyuncu adına "strateji" denilen olası hareketler setine sahiptir. Her bir oyuncu, herhangi bir zaman dilimi için q_i, ile tanımlanan kendi stratejisini belirlediğinde; ortaya çıkan sonuç vektörü q=(q_1,….. q_n), n oyuncu için ortak strateji seti olarak tanımlanır. Buna göre işbirliğine dayanmayan Nash dengesi q^*=(q_1^*,……. q_n^*) olarak gösterilen bir ortak strateji setidir, öyle ki her bir oyuncu *i* ve strateji q_i^* bir diğer[ler]inin stratejilerine "en iyi yanıt" niteliğindedir. En iyi yanıt, rakiplerinin optimum stratejilerine göre (aynı yöntemle tanımlanan en iyi yanıtlar olarak), bir oyuncunun kâr fonksiyonu Π_i'nin kendi stratejisine göre maksimize edilmesi ile bulunur. Böylece Nash dengesi eşzamanlı en iyi tepkiler toplamı olmaktadır. Sonuç olarak, Nash dengesi hiçbir oyuncunun tek taraflı olarak saparak kazanç sağlayamayacağı bir durum olarak tanımlanabilir: diğer tüm oyuncuların stratejileri veri iken, oyuncu *i* kendi kârını, kendi stratejisi q_i'ı değiştirerek arttıramaz ve bu durum diğer tüm oyuncular için de geçerlidir (Akkaya, 2003: 9).

5. Uygulama

Yapılan çalışmada, öğrencilerin GSM operatörü tercihlerinin ve beklentilerinin tespit edilebilmesi için anket çalışması yapılmıştır. Yapılan çalışmanın ilk aşamasında öğrencilerin mevcut operatörleri hakkındaki görüşleri alınmıştır. Bu aşamada mevcut 3 firmanın tercih oranları incelenmiştir. Böylece en çok tercih edilen iki operatör arasında oyun kurulabilecektir. İkinci aşamada ise öğrencilerin beklentileri sorularak en çok tercih edilen iki GSM operatörünün kendi aralarında stratejilerini belirleyebileceği Nash Dengesinin kullanıldığı sıfır toplamlı oyun çözümlenmiştir.

Anket çalışması Bingöl ilinde faaliyet gösteren ve daha çok üniversite öğrencilerinin tercih ettiği 3 kafe ve restoran tipi işletmede toplam 215 öğrenci ile yapılmıştır. Ülkemizde hizmet sağlayan 3 (Turkcell, Vodafone, Türk Telekom) GSM operatörü bulunmaktadır. Öğrencilere tercih yaparlarken dikkate aldıkları 4 kıstas sorulmuştur. Belirlenen kriterler; Fiyat, Çekim Gücü, Hizmet Kalitesi ve Promosyondur. Anket çalışmasında, demografik özelliklerden sonra, yukarıdaki kriterler sıralama tipi matris yöntemiyle sorulmuştur. Böylece her kritere bir puan verilebilmesi sağlanmıştır. Anket çalışması sanal ortamda www.surveey.com sitesi kullanılarak uygulanmıştır. Sorular öğrencilere üniversitenin bilgisayar laboratuvarlarında yöneltilmiş ve cevaplar alınmıştır.

Tablo 5.1. Güvenilirlik Analizi

Güven Analizi	
Cronbach's Alpha[a]	N of Items
0,502	12

Anketin güven analizi 0,502 ile güvenilir olarak sonuçlanmıştır. İkinci ve üçüncü kısım sorularda sıralama tipi matris kullanıldığı için güven analizine etki etmiştir. Literatür çalışması incelendiğinde sıralama tipi matris yöntemiyle sorulan sorularda güven analizinin 0,3 ile 0,6 arasında olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 5.2. Frekans Analizi

Seçenek	Frekans	Yüzde
Cinsiyet		
Kadın	111	51,6
Erkek	104	48,4
GSM Operatörü		
Turkcell	47	21,9
Vodafone	98	45,6
Türk Telekom	70	32,6

Anketin ilk bölümünde öğrencilere cinsiyetleri ve kullandıkları GSM operatörleri sorulmuştur. Sorulan sorularda ilk amaç cinsiyet farklılıklarının öğrencilerin kriter puanlamasına etki edip etmediğini ölçmektir. İkinci ve asıl amaç ise ikinci oyunu kurarken en çok kullanılan iki operatör şirketinin belirlenmesini sağlamaktır. Ayrıca oyun stratejileri öğrencilerin mevcut operatörleri üzerinden yapılacağı için, üçüncü soru anketin temelini oluşturmaktadır.

Frekans analizinde görüldüğü üzere öğrencilerin % 45,6'sı Vodafone, % 32,6'sı Türk Telekom ve son olarak % 21,9'u Turkcell firmasını tercih etmiştir. Dolayısıyla ikinci oyun kurulurken Vodafone ve Türk Telekom firmaları oyuncu olarak seçilecektir.

Tablo 5.3. Mevcut Kriterlerin Frekans Analizi ve Puanlaması

Kriter	Çok Kötü (%)	Kötü (%)	Orta (%)	İyi (%)	Çok İyi (%)
Fiyat	12,1	17,2	31,2	23,3	16,3
Çekim Gücü	12,1	18,1	24,7	32,1	13,0
Hizmet Kalitesi	7,4	19,5	28,8	25,6	18,6
Promosyon	26,5	39,1	12,6	15,8	6,0

Tablo 5.3'te öğrencilerden mevcut operatörleri ile ilgili 4 kriteri puanlamaları istenmiştir. Bu kısımdaki değerler aynı zamanda puan olarak da yorumlanacaktır. Değerler

sırasıyla 1 ile 5 arasında puan olarak oyun teorisinde kullanılacaktır. Öğrencilerin en yüksek puan verdikleri kriter % 18 ile "hizmet kalitesi" kriteridir. 4 puan ile ikinci en yüksek puanı ise "çekim gücü" kriteri almıştır. Fiyat kriterine öğrencilerin %31,2 si 3 puan vermişlerdir. En düşük puan olan 1 puanı %26,5 ile promosyon kriteri almıştır. Diğer kriterlere göre en düşük puanı alan promosyon seçeneğidir. Öğrenciler GSM operatörlerinin promosyon uygulamadıklarını düşünmektedir.

Tablo 5.4. Beklenen Kriterlerin Frekans Analizi

Kriter	Hiç Önemi Yok (%)	Önemi Yok (%)	Normal (%)	Önemli (%)	Çok Önemli (%)
Fiyat	7,9	9,3	24,7	30,2	27,9
Çekim Gücü	3,3	6,5	14,4	34,9	40,9
Hizmet Kalitesi	2,8	13,5	44,7	26,0	13,0
Promosyon	7,4	63,3	14,4	7,4	7,4

İkinci sıradaki sırlama tipi matris sorusunda, öğrencilerin beklentilerine yönelik sorular sorulmuştur. Tablo 5.3'teki gibi bu sorularda sıralama tipi matris yöntemiyle sorulmuş ve her değer 1'den 5'e kadar puan olarak oyuna dâhil edilecektir. Öğrencilerin 4 ve 5 puanı en yüksek oranlarda sırasıyla 34,9 ve 40,9 ile "çekim gücü" kriterine vermişlerdir. Daha sonra en yüksek oranlarda sırasıyla 3 puanı %44,7 ile "hizmet kalitesi", 2 puanı %63,3 ile "promosyon" ve 1 puanı %7,9 ile fiyat kriterlerine vermişlerdir. Tablo 5.4'te dikkat çeken en önemli özellik öğrencilerin puanlama yaparken 5 puandan başlamış olmalarıdır. Bu durum anket katılımcılarının doğal olarak yüksek beklentiler içinde oldukları ve anketin güvenilirliğini onaylamaktadır.

Tablo 5.5. Cinsiyetin Mevcut Operatör ve Müşteri Beklentileri Üzerine Etkisinin Anova Testi

Kriter	Mevcut Operatör		Müşteri Beklentileri	
	Ortalama Karekök	Sig.	Ortalama Karekök	Sig.
Fiyat	1,93	0,378	0,104	0,790
Çekim Gücü	3,887	0,106	0,879	0,375
Hizmet Kalitesi	4,479	0,076	0,008	0,926
Promosyon	1,120	0,380	2,273	0,131

Kriter puanlamasında öğrencilerin cinsiyetlerinin etkili olup olmadığını ölçmek için anova testi uygulanmıştır. % 95 güven aralığında yapılan analizde hiçbir sig. değerinin 0,05 den küçük olmadığını görebiliriz. Dolayısıyla cinsiyetin, öğrencilerin kriter seçimine % 95 güven aralığında etki etmediğini söylenebilir.

Tablo 5.6. Türk Telekom Kullanıcılarının Verdikleri Oylar

Operatör	Değer	Fiyat	Çekim Gücü	Hizmet Kalitesi	Promosyon
Türk Telekom	Çok Kötü (1)	5	12	9	19
	Kötü (2)	11	10	21	24
	Orta (3)	16	26	17	8
	İyi (4)	23	18	13	13
	Çok İyi (5)	14	3	9	5

Türk Telekom Operatörünü kullanan öğrencilerin verdiklere puanlar incelendiğinde "fiyat" kriterinin en yüksek puanları aldığı görülmektedir. Çok iyi değerinde 14 oy, iyi değerinde ise 23 oy birinci sırada "fiyat" kriterinin olduğunu göstermektedir. En az oyu alan kriterin ise "promosyon" kriteri olduğunu görebiliriz. Çok kötü kriterinde 19 oyla kötü kriterinde ise 24 oyla en yüksek oyu almıştır.

Tablo 5.7. Vodafone Kullanıcılarının Verdikleri Oylar

Operatör	Değer	Fiyat	Çekim Gücü	Hizmet Kalitesi	Promosyon
Vodafone	Çok Kötü (1)	13	11	6	25
	Kötü (2)	15	24	12	39
	Orta (3)	36	20	29	12
	İyi (4)	19	33	25	17
	Çok İyi (5)	14	9	25	4

Vodafone operatörüne verilen Oylarda ise, operatörü kullanan öğrencilerin en yüksek oyları "hizmet kalitesi" ve "çekim gücü" ne vermişlerdir. İyi değeri için 33 oyla en yüksek oyu "çekim gücü" almıştır. Çok iyi değeri içinse en yüksek oyu 25 oy ile "hizmet kalitesi" kriteri almıştır. Vodafone operatöründe de Türk Telekom operatöründe olduğu gibi en düşük oyu yine "promosyon" kriteri almıştır. Çok kötü ve kötü değerlerinde sırasıyla 25 ve 39 oy alarak operatörün en zayıf olduğu kriter olarak değerlendirilmiştir.

İlk ve ikinci oyunda kullanılmak üzere her değere puan verilecek ve bu puanlar ile verilen paunlar çarpılacaktır. Aynı zamanda kriterler de A, B, C ve D stratejileri olarak değerlendirilecektir. "Fiyat Kriteri" A Stratejisi, "Çekim Gücü" kriteri B Stratejisi, "Hizmet Kalitesi" kriteri C stratejisi ve "Promosyon" kriteri D stratejisi olarak belirlenmiştir. Böylece operatörler arasında iki kişili sıfır toplamlı oyun kurulabilecektir.

Tablo 5.8. Oyuncuların Stratejiler İçin Aldıkları Puanlar

OYUNCU	A STRATEJİSİ (Fiyat)	B STRATEJİSİ (Çekim Gücü)	C STRATEJİSİ (Hizmet Kalitesi)	D STRATEJİSİ (Promosyon)
Türk Telekom	0,2958	0,2459	0,2484	0,2097
Vodafone	0,2555	0,2547	0,2943	0,1953
Öğrenci Beklentileri	0,2688	0,3011	0,2480	0,1819

Tablo 5.8'de değerler ve kriter seçimleri puanlanarak çarpılmıştır. Değerler 1'den 5'e kadar puanlanarak aldıkları oy sayısı ile çarpılmış ardından yüzdelik oranlar olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 5.8'de görüldüğü gibi B ve D stratejileri her iki oyuncu için birbirlerine çok yakın puanlar almıştırlar. Türk Telekom oyuncusu A stratejisinde üstün gelirken Vodafone oyuncusu C stratejisinde daha yüksek puan almıştır. Oyunun ilk aşamasında oyuncuların aldıkları puanlar ortaya konmuştur. Her iki oyuncunun birbirlerine göre üstünlükleri belirlenmiştir.

Tabloda görüldüğü üzere, öğrenci beklentileri arasından en yüksek puanı B stratejisi almıştır. En düşük puanı ise D stratejisi almıştır. Stratejiler ve aldıkları puanlardan çıkarılacak sonuç, "promosyon" kriterinin en az öneme sahip olduğu, "çekim gücü" kriterinin ise en yüksek öneme sahip olduğu açıktır. Bu puanlamalar ile iki oyuncunun aldıkları puanlar kıyaslanarak oyuncuların beklentilere ne kadar uzak oldukları hesaplanacaktır. İlk olarak Türk Telekom oyuncusunun değerleri Tablo 5.9'da verilmiştir.

Tablo 5.9. Türk Telekom Oyuncusunun Beklentiler ile Kıyaslanması

STRATEJİ	A Stratejisi	B Stratejisi	C Stratejisi	D Stratejisi
A Stratejisi	0,0270	-0,0053	0,0478	0,1139
B Stratejisi	-0,0229	-0,0552	-0,0021	0,0640
C Stratejisi	-0,0204	-0,0527	0,0004	0,0665
D Stratejisi	-0,0591	-0,0914	-0,0383	0,0278

Tablo 5.9'da Türk Telekom oyuncusunun tüketicilerin beklentilerini ne düzeyde karşıladığı, hangi stratejide yetersiz hangi stratejide üstün olduğu gösterilmiştir. Tabloda sütun stratejileri Türk Telekom oyuncusuna ait iken satır stratejileri öğrencilerin beklentilerini ifade etmektedir.

Tablo 5.10. Vodafone Oyuncusunun Beklentiler ile Kıyaslanması

STRATEJİ	A Stratejisi	B Stratejisi	C Stratejisi	D Stratejisi
A Stratejisi	-0,0133	-0,0456	0,0075	0,0736
B Stratejisi	-0,0141	-0,0464	0,0067	0,0728
C Stratejisi	0,0255	-0,0068	0,0463	0,1124
D Stratejisi	-0,0735	-0,1058	-0,0527	0,0134

Tablo 5.10'da Vodafone oyuncusunun aldığı puanlar ve tüketicilerin beklentileri ile arasındaki farklar gösterilmiştir. Tablo 5.9'da olduğu gibi sütun stratejileri Vodafone oyuncusuna satır stratejileri ise oyuncuların beklentilerini ifade etmektedir.

Tablo 5.11. Sıfır Toplamlı Oyun

		Türk Telekom Oyuncusu			
Vodafone Oyuncusu		A Stratejisi	B Stratejisi	C Stratejisi	D Stratejisi
	A Stratejisi	-0,0403	0,0096	0,0071	0,0458
	B Stratejisi	-0,0411	0,0088	0,0063	0,0450
	C Stratejisi	-0,0015	0,0484	0,0459	0,0846
	D Stratejisi	-0,1005	-0,0506	-0,0531	-0,0144

Birinci oyunun Tablo 5.11'de gösterilmiştir. Oyunu analiz edebilmek için satır ve sütunlardaki en küçük değeri bulmak gerekmektedir. Satırlardaki en küçük değer -0,0484 hücresidir. Sütunlardaki en küçük değer -0,0484 ile yine aynı hücredir. Elde edilen sonuçlara göre Vodafone oyuncusunun B stratejisi en uygun strateji olarak belirlenecektir. B stratejisi "Çekim Gücü" kriteri olduğundan dolayı Vodafone oyuncusunun çekim gücü stratejisini kullanması gerekecektir. Vodafone oyuncusu B stratejisi ile rakip operatör firmalarına göre müşteri sayısını arttırabilecektir.

Tablo 5.12. Sıfır Toplamlı Oyunun Çözümü

		Türk Telekom Oyuncusu				
Vodafone Oyuncusu		A Stratejisi	B Stratejisi	C Stratejisi	D Stratejisi	Max.
	A Stratejisi	-0,0403	0,0096	0,0071	0,0458	-0,0403
	B Stratejisi	-0,0411	0,0088	0,0063	0,0450	-0,0411
	C Stratejisi	-0,0015	0,0484	0,0459	0,0846	-0,0015
	D Stratejisi	-0,1005	-0,0506	-0,0531	-0,0144	-0,1005
	Min.	-0,0015	0,0484	0,0459	0,0846	

Tablo 5.12'de Türk Telekom ve Vodafone oyuncularının baskın stratejileri belirlenmiştir. Sıfır toplamlı oyunda oyuncuların müşteriler tarafından aldıkları puanlar kıyaslanmıştır. Satırlar için minimum değerler ele alınmış ve sütunlar içinde maksimum değerler ele alınmıştır. Satır ve sütun için bu değer -0,0015 dir. Türk Telekom'un baskın olduğu strateji A stratejisi iken Vodafone oyuncusunun baskın olduğu strateji C stratejisidir. Anket sonuçları da göz önünde bulundurulduğunda Türk Telekom kullanıcılarının A stratejisine karşılık gelen "Fiyat" kriterine en yüksek puanı verdikleri, Vodafone kullanıcılarının ise C stratejisine karşılık gelen "Hizmet Kalitesi" kriterine en yüksek puanı verdikleri görülebilir. Dolayısıyla Vodafone oyuncusu Türk Telekom oyuncusunun her stratejisine karşılık C stratejisini seçmesi gerekmektedir. Türk Telekom oyuncusunun ise Vodafone oyuncusunun her stratejisine karşılık A stratejisini seçmesi gerekmektedir.

Çalışmanın bu aşamasından sonra ikinci oyun için matris düzenlenecektir. Matrisi düzenlerken her puanı 100 ile çarparak matrisin daha iyi anlaşılmasını sağlayacağız. Düzenlemeler sonucu Nash dengesi kurulacak ve hangi operatörün hangi stratejiyi seçerek en iyi stratejiyi yakalayacağı sonucuna varılacaktır. Tablo 5.12'de her iki oyuncu için Nash dengesi kurulmuştur. Matriste oyuncuların beklenen değerler ile aralarındaki farklar veri olarak alınmıştır.

Tablo 5.13. Sıfır Toplamlı Olmayan Oyun (Nash Dengesi)

		Türk Telekom Oyuncusu				**Fark**
Vodafone Oyuncusu		A Stratejisi	B Stratejisi	C Stratejisi	D Stratejisi	
	A Stratejisi	-1,33;2,70	-4,56;-0,53	0,75;4,78	7,36;11,39	-4,03
	B Stratejisi	-1,41;-2,29	-4,64;-5,52	0,67;-0,21	7,28;6,40	0,88
	C Stratejisi	2,55;-2,04	-0,68;-5,27	4,63;0,04	11,24;6,65	4,59
	D Stratejisi	-7,35;-5,91	-10,58;-9,14	-5,27;-3,83	1,34;2,78	1,44

Tablo 5.13'te oyuncuların her stratejisinin, öğrenci beklentileri ile arasındaki farklar alınmıştır. Daha sonra "Fark" sütununda iki oyuncunun, her satır için beklentilere olan uzaklıkları arasındaki fark hesaplanmıştır. Görüldüğü üzere Vodafone oyuncusu B, C ve D stratejisinde öğrenci beklentilerine Türk Telekom oyuncusuna göre daha çok yaklaşmıştır. En çok yaklaştığı strateji ise 4,59 puanlık fark ile C stratejisi, yani "Hizmet Kalitesi" kriteridir. Sıfır toplamlı oyunda da Vodafone oyuncusu için en optimal stratejinin C stratejisi olduğunu görmüştük. A stratejisi için ise Türk Telekom oyuncusu 4,03 puanlık fark ile öğrenci beklentilerine Vodafone oyuncusundan daha çok yaklaşmıştır. Sıfır toplamlı oyunda da Türk Telekom oyuncusu için en optimal strateji A stratejisi yani "Fiyat" kriteriydi.

Vodafone oyuncusu için Türk Telekom oyuncusunun tüm stratejilerine verebileceği en iyi cevap C stratejisidir. Türk Telekom oyuncusunun ise Vodafone oyuncusunun tüm stratejilerine vereceği en iyi cevap A stratejisidir. Bu durumda C ve A stratejilerinin kesişim noktası olan hücre (2,55;-2,04) oyunun baskın strateji noktasıdır. Baskın strateji noktası her iki oyuncu için de kabul edilebilir ve kazançlıdır.

6. Sonuç

Oyun teorisi 1950 yıllarından bu yana birçok alanda etkin bir şekilde karar destek sistemi olarak kullanılmıştır. Ticari işletmelerden, hükümetlere ve ordulara kadar birçok kurum ve kuruluş oyun teorisi kuramını kullanarak stratejik kararlar almışlardır. Üniversite öğrencileri teknoloji pazarlayan şirketler için önemli bir hedef kitleyi oluşturmaktadırlar. Neredeyse bütün üniversite öğrencilerinin kullandığı en önemli teknolojik ürün cep telefonlarıdır. Bu alanda daha önce çalışma yapılmış ancak cep telefonlarının vazgeçilmezi olan GSM hattı tercihleri üzerinde oyun teorisi analizi ile herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Ülkemizde faaliyet gösteren üç GSM operatörü firması (Türk Telekom, Turkcell, Vodafone) bulunmaktadır. Çalışmanın ilk aşamasında anket verileri analiz edilerek öğrencilerin

operatör tercihleri belirlenmiştir. Frekans analizinde ilk sırada Vodafone ikinci sırada ise Türk Telekom firması yer almıştır. İlk iki sırayı alan firmalar 1. Ve 2. Oyuncu olarak belirlenmiştir. Müşteri tercihlerini belirlemek için 4 kriter (Fiyat, Çekim Gücü, Hizmet Kalitesi, Promosyon) belirlenmiş, daha sonra bu kriterler A, B, C ve D stratejileri olarak oyuna dâhil edilmiştir.

İkinci aşamada sıfır toplamlı oyun matrisi kurulmuştur. Her iki oyuncunun, kriterler için aldıkları puanlar stratejilere dönüştürülmüş ve bu stratejiler iki oyuncu arasında kıyaslanmıştır. Türk Telekom firması "Fiyat" kriterinde daha önde olurken, Vodafone firması "Hizmet Kalitesi" kriterinde daha önde olmuştur. Yani Türk Telekom firması A stratejisinde başarılı iken Vodafone firması C stratejisinde daha başarılıdır. Diğer bir ifadeyle öğrenciler Vodafone firmasını hizmet kalitesinden dolayı tercih ederken Türk Telekom firmasını uygun fiyatından dolayı tercih etmektedirler denilebilir.

Üçüncü aşamada sıfır toplamlı olmayan oyun matrisi kurulmuştur. Bu aşamada ilk aşamadan farklı olarak, ankete katılan bütün öğrencilerin tercihlerinin dikkate alınarak, oyuna dâhil edilen 2 firmanın stratejileri ile kıyaslanmasıdır. Kurulan matriste öğrencilerin beklentilerini karşılamada yaklaşılan değerler, iki firmanın aldıkları puanlardan çıkarılarak farkları bulunmuştur. Böylece hangi firmanın beklentilere daha yakın olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Nash dengesi kurulurken sıfır toplamlı oyundan faydalanılmıştır.

Sonuç olarak öğrencilerin en çok Vodafone ve Türk Telekom firmalarını tercih etmektedirler. Tercih sebepleri ise Türk Telekom firması için uygun fiyat, Vodafone firması için ise Hizmet kalitesinin iyi olmasıdır. Turkcell firmasının tercih edilmemesinin sebebi ayrı bir araştırmada değerlendirilebilir. Çıkan sonuca göre Vodafone firması güçlü olduğu strateji olan hizmet kalitesi konusunda çalışmaları arttırabilir ve Türk Telekom firması da uygun fiyat politikasında çalışmalarını arttırarak daha geniş pazarlar bulabilir sonucu çıkmaktadır.

Kaynakça

Akkaya, M. B. (2003). *Gizli Anlaşma: Oyun Teorisi Yaklaşımı.* Ankara: Rekabet Kurumu.

Aktan, C. C., & Bahçe, A. B. (2007). *Kamu Tercihi Perspektifinden Oyun Teorisi.* Ankara: Seçkin Yayınları.

Bilek, N. (2012). *2008 küresel kriz sürecinde Türkiye'de ekonomiyi canlandırma paketinin oyun teorisi ile incelenmesi.* Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doğan, R., Yavuz, M., Küçükdemirci, İ., & Eren, T. (2015). Öğrencilerde Akıllı Telefon Kullanımının Özellikleri Bakımından Oyun Teorisi ile Analiz Edilmesi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7*(2), 67-76.

Gökşen, Y., Doğan, O., & Yaralıoğlu, K. (2009). Oyun Teorisinin 2009 Yerel Seçimler için Uyarlanması: İzmir İli Uygulaması. *Ege Akademik Bakış, 9*(4), 1225-1241.

Güner, S. (2003). Oyun kuramı ve uluslararası Politika. *METU Studies in Development*, 163-180.

Halaç, O. (1995). *Kantitatif karar verme teknikleri:(yöneylem araştırmasına giriş)* (4. b.). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Karayalçın, İ. (1993). *Yöneylem "Harekat" Araştırması, Kantitatif Planlama ve Karar Yöntemleri* (3. b.). İStanbul: Menteş Kitabevi.

Köse, E., Erbaş, M., & Erşen, E. (2013). Karar Problemlerinin Çözümünde Oyun Teorisi ve Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Kullanılması. *MMOB COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİ KONGRESİ 2013* . Ankara.

Özer, O. O. (2004). Oyun Teorisi Ve Tarımda Uygulanması. *Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Toptaş, A. B. (2005). Merkez Bankasının Bağımsızlığı. *Doktora Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Tosun, Ö., Bilge, U., & Saka, O. (2006). Tıpta Karar Verme Süreçlerinde Oyun Teorisinin Kullanımı. *3. Ulusal Tıp Bilişimi Kongresi/Medical Informatics '* (s. 87-92). Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Biyoistatistik ve Tıp Bilişimi AD, Antalya.

Uçan, O., & Aytekin, İ. (2013). Oyun Teorisi Çerçevesinde Ekonominin Dinamik Oyun Modellerine Uygulanması. *International Journal of Social Science, 6*(3), 747-757.

Yılmaz, E. (2009). *Oyun Teorisi.* İstanbul: Literatür Yayınları.

XIX. Century "Tarz-ı Kadim" Poetry Adanalı Ziya and his Satires

Mehmet SARI[1]

Abstract

Adanalı Ziya was born in Adana in 1859 and graduated here from the Intermediate school. Adana Governor Ziya Pasha sent him to Istanbul for high education. He has left the school and started spending time with the poets in alcoholic times. He couldn't get rid of his troubles because of his satires. He has thrown into prison, hospitalized and driven to Fizan. The last assigned him as Afyon Efkaf directorate. In 1932, he died in Afyonkarahisar and was buried there. He was one of the last colleagues of the Divan poets and his satire of "muvassıtîn-i şu'arâ" took attention. In his poems about "Tarz-ı kadim", social issues, injustice and homeland love are processed. There was no divan which was pressed. Some of his poems were published in journals and newspapers. This report will focus on his life and satire.

Keywords: Adanalı Ziya, "Tarz-ı kadim", XIX. Century, satire

JEL Codes: Z00

XIX. Yüzyıl "Tarz-ı Kadim" Şâiri Adanalı Ziyâ ve Hicivleri

Özet

Adanalı Ziyâ 1859'da Adana'da doğmuş ve Rüştiye'yi burada bitirmiştir. Adana Valisi Ziyâ Paşa onu yüksek tahsil için İstanbul'a Tıbbıye'ye gönderir. Okulu bırakıp içki alemlerinde şairlerle zaman geçirmeye başlar. Hicivlerinden dolayı başı sıkıntılardan kurtulmaz. Hapishaneye atılır, hastaneye yatırılır ve Fizan'a sürülür. Sonraları Afyon Efkaf müdürlüğüne görevlendirilir. 1932'de Afyonkarahisar'da vefat eder ve buraya defn edilir. Divan şairlerinin son kâfilesinden ve "muvassıtîn-i şu'arâ"dan olup hicivleri ile dikkat çeker. "Tarz-ı kadim" üzere yazdığı şiirlerinde toplumsal konular, adaletsizlik, vatan sevgisi işlenir. Elde bir divanı veya divançesi yoktur. Şiirlerinin bazıları dergi ve gazetelerde yayımlanır. Bu bildiride hayatı ve hicivleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Adanalı Ziya, "tarz-ı kadim", XIX. yüzyıl, hiciv

[1] Doç. Dr. AKÜ Fen Ed. Fak. msari@aku.edu.tr

1. Giriş

Osmanlı Devleti'nin her türlü inancını, yaşayışını, duyuşunu, sanat anlayışını ve felsefesini bünyesinde taşıyan Divan şiiri, eskisi kadar ihtişamlı çağlamasa da XIX. yüzyılda eski kültürle yetişen şâirlerin yazdıklarıyla mecrasında akmaya devam etmektedir. Sosyal içerikli şiirlerin ağırlık kazandığı bu yüzyılın sonlarında bilhassa yeni gelişmelere açık olan şâirlerin kaleminden çıkan şiirler, İstibdat yönetimi başta olmak üzere kurumları ve olayları hicveden uyarıcı mahiyette sosyal içerikli bir hal alır. Adanalı Ziyâ işte bu şâirlerden biridir. Çalışmada Ziyâ'nın hayatından ve edebi şahsiyetinden bahsedilerek onun hicivleri üzerinde durulacaktır.

2. Adanalı Ziyâ'nın Hayatı ve Edebi Kişiliği

Büyük şâir Ziyâ Paşa ile karışmaması için "Adanalı Ziyâ" diye tanınan şâir, kendisinin verdiği bilgiye göre H. 1276/M. 1859 yılında Adana'da doğmuş ve Adana Rüşdiyesi'ni bitirmiştir. 19-20 yaşlarındayken Adana valisi Ziyâ Paşa için bir hicviye yazarak konağın kapısına bırakır. Daha 20 yaşına girmemiş bir gencin Valiye hiciv yazmasının ardında yatan psiko-sosyal hususlar dikkate alınmalıdır. Adanalı Ziyâ'nın Ziyâ Paşa'ya yazdığı bu hicviyenin oluştuğu zamana, Ziyâ Paşa'nın 1878 yılında Adana'ya vali olarak görevlendirilmesinden sonraki yıllarda gelişen bazı olaylara değinmekte yarar vardır. Bu konuda en güzel belge, Adananın mümtaz simalarından Ali Münif Bey'in Hâtıralarıdır. Burada yazılanlara göre Ali Münif Bey'in babası Yeğenzağazade Hakkı Bey, 1853'te Adana'da doğmuş, iyi bir eğitim almış, "eski edebiyat kitaplarında Adanalı Hakkı namıyla şöhret olan bir şair"dir (Toros, 1996: 5). Hakkı Bey, Ziyâ Paşa'nın Adana'ya vali olarak geldiği yıllarda Adana'da edebiyatla iştigal eden üç-beş gençten biridir. "Şark ve garp edebiyatına vakıf, hürriyet mücadelesinde çalışan bir kalem sahibinin Adana'ya gelişi" (Toros, 1996: 6) bu gençleri çok ümitlendirir ve sevindirir. Bu genç şairler, şehir dışındaki karşılama töreninde, şâir Ziyâ Paşa için hazırladıkları "kudumiye"lerini birer birer okurlar. Sıra Hakkı Bey'e gelindiğinde, Ziyâ Paşa'nın kendisine iltifat göstermediğini düşünen genç şair, şiirini okumadan kafileyi terk ederek Adana'nın yolunu tutarak, Valinin şehre girişinden evvel şehre girer. Yolda gelirken, "kudumiye"sini "hicviye"ye dönüştüren Hakkı Bey, yanındaki genç arkadaşlarıyla birlikte, şehrin göze çarpan binalarının duvarlarına kömürle meşhur hicviyesini yazarlar. Ebcetle, Ziyâ Paşa'nın Adana'ya geliş tarihi de verilen hicviyenin "*Ziyâsı kalmadı mülkün, gelince Paşası*" (Toros, 1996: 6-7) mısrası dillere destan olur.

Bu bilgiler değerlendirildiğinde-doğrudan ismi zikredilmese de-Hakkı Bey'in yanındaki gençlerden birinin Adanalı Ziyâ olabileceği ve Vali Ziyâ Paşa için hiciv yazıp konağının kapısına asmasının ardında Hakkı Bey'in bulunabileceği ihtimali yüksektir. Söz konusu hicviyeyi yazıp konağın kapısına bırakanın Adanalı Ziyâ olduğu tespit edilir ve aranıp bulunarak Vali Ziyâ Paşa'nın huzuruna çıkarılır. Tevkif edilerek cezalandırılacağı beklenirken Vali Ziyâ Paşa genç şâir Adanalı Ziyâ'nın hicviyesini çok beğenir. Adanalı Ziyâ'nın san'ata karşı istidatını sezen Vali onu, eğitim görmesi için İstanbul'a Askerî Tıbbiye'ye gönderir" (Toros, 1996: 2).

Eskiden beri bilimin ve sanatın merkezi durumunda olarak birçok şahsiyetin yetişmesine ev sahipliği yapan İstanbul, Adanalı Ziyâ'nın hayatında ve şiirlerinde önemli bir dönemi oluşturur. Tıbbıyeye başlayıp bir yıl sonra bırakması, memuriyete başlayıp ayrılması, zamanın şâirleriyle tanışıp edebiyat muhitlerine girmesi, mutavassıtin şâirler arasında yer alması ve edebi kimliğini kazanması; şiirlerinde önemli bir yer tutan alkole düşkünlüğü ve

meyhane hayatı, istibdat'a karşı mücadelesi ve yazdığı hicviyeleri, tevkif edilerek hapse ve "deli" diye buradan çıkarılarak tımarhaneye atılması, Fizan'a sürgün edilmesi ve Mısır'a kaçması, affedilmesi üzerine İstanbul'a dönüşü ve Afyonkarahisar'a görevlendirilmesi, kısacası hayatının en hareketli, en heyecanlı ve en sıkıntılı anları İstanbul'da geçen yılları içindedir.

Adanalı Ziyâ'yı yakınen tanıyan Faruk Şükrü "Ziyâ, İstanbul'a gelişini Ziyâ Paşa'ya medyondur" (Faruk Şükrü, 1934:196) dedikten sonra Ziyâ'nın İstanbul yılları hakkında söylediklerini kaydeder. Adanalı Ziyâ, "Rübâb-ı Şebâbın en can-fezâ negamâtını uzun müddet İstanbul'da dinledim... Bir gün bir teşrîh dersinde, insan vücudunun, ne kadar mülevves, ne kadar çirkefle dolu olduğunu anlayınca tabâbetten, hatta kendimden nefret ettim, mektepten kaçtım" (Faruk Şükrü, 1934:193) der.

Bir müddet Vakıflarda memurluk yapan Ziyâ, bu sıralarda Balıkpazarı'nda Muallim Naci ile tanışır ve ondan "vatan" ve "hürriyet" fikirleri alır. Kendisi gibi düşünen genç şâirlerle dostluklar kurar. Bu arkadaşlarıyla birlikte her akşam bir meyhânede içmekte ve hükümet aleyhinde hicviyeler yazmaktadırlar (İnal, 2013: 2541). Ziyâ'nın arkadaşı Faruk Şükrü de benzer bilgiler verir: "Ziyâ edebî kudretini şöhret pazarına çıkaramayan ve san'atın simsarlığından istifade edemeyen bir şâirdir. Ziyâ Paşa, Muallim Nâci, Ekrem ve Fikret devirlerini bilfiil yaşayan Adanalı, bir vakitler Balıkpazarı'nın meşhur edebî âleminde, Nâci'nin en yakını ve arkadaşlarının en değerlisi idi" (Faruk Şükrü, 1934:194; Vicdânî, 4 Ekim 1962: 2).

Adanalı Ziyâ, o sıralarda memurların maaşları muntazam olarak ödenmediği için sefaletten bunalmış durumdadır. Sıkıntılarından bir nebze olsun kurtulmak için yine Balıkpazarı'nda alkole sığınır. Dışarı çıktıktan sonra, sarhoş bir halde köprüde yürürken şatafatlı bir şekilde yanından geçen Ser-asker'e yaklaşarak "Bu hükûmet, memurlarının aylığını vermeyecek kadar iflâs çukuruna düştü, senin çalımın kime a paşam" (Faruk Şükrü, 1934:194) diye bağırınca tevkif edilir. Arkadaşları, Ziyâ'yı kurtarmak için onun "deli" olduğunu iddia ederler. Bunun üzerine Ziyâ, Bîmâr-hâneye konulur. Meşhur beytini bu sıralarda söyler:

Tîğ-i ser-tîz-i zekâmız kırk yararken bir kılı

Biz de mecnûnsak eğer kimdir cihânın 'âkıli" (M.Tacettin, 1933: 12).

M.Tacettin bu olayı şöyle anlatıyor: "Efkafa intisabının ikinci senesindedir ki Ziyâ bir gün esrarlı sığarayı, Afyonu ve Rakıyı aynı zamanda kullanıp beyni allak bullak oluyor. Hemen kendini seven makamata gidip Tımarhaneye sevkedilmesini rica ediyor. Pek garip olan bu rica karşısında evvelâ herkes şaşırıyor ise de nihâyet göndermeğe mecbur oluyorlar. Ziyâ tımarhanede 48 saat kadar bir müddet durduktan sonra aklı başına geliyor ve yukarıdaki beyti yazıyor". (M.Tacettin, 1933: 12)

Ziyâ, Bîmâr-hâne'den çıktıktan sonra da hicivlerine devam eder. Bu yüzden H. 1310-11(M. 1892-93) yılında, uzun yıllar yaşadığı İstanbul'dan Fizan'a-Trablusgarb'a sürülür ve buradan Mısır'a kaçar. Af edilmesi üzerine tekrar İstanbul'a döner. Bu sıralarda Sadrazamlık makamında, aslen Afyonkarahisarlı olan, Osmanlı Devletinin XIX. yüzyıl kumandan ve sadrazamlarından, II. Abdülhamid tarafından 1891 yılında Sadrazamlığa getirilen ve 1895'te azledilen; Arapça, Farsca, Fransızca, İtalyanca ve Rumca bilen ve önemli eserleri bulunan, aydın bir devlet adamı Ahmed Cevât Paşa bulunmaktadır (Gökbilgin, 1997: 111). Ziyâ, bir şekilde hemşehrisi Sadrazam Ahmed Cevad Paşa'ya ulaşarak bir "arz-ı hâl" takdim eder ve bunun üzerine Afyonkarahisar Evkaf Müdürlüğüne görevlendirilir.

Adanalı Ziyâ, Afyonkarahisar Vakıflar Müdürlüğü'nde H. 18 Haziran 1313-M. 1895 ile 29 Teşrin-i Sâni 1328-M. 1910 yılları arasında vazife yapar (İnal, 2013: 2542). Bursa Vakıflar

Müdürlüğüne görevlendirilirse de kabul etmeyip emekliye ayrılır. Vefat edinceye kadar zamanını dost ve arkadaşlarıyla, işret ve sohbet âlemlerinde geçirir. Ziyâ, İstanbul'dan Afyonkarahisar'a geldikten sonra burada "kâh âşık, kâh mest ü derbeder" bir halde yarım asra yakın yaşadıktan sonra 75 yaşında hayata gözlerini kapar (M. Tacettin, 1933: 6). Bu süre zarfında Ziyâ, zaman zaman memleketi Adana'ya, Afyonkarahisar'a yakın İl ve İlçelere gidip gelmiş ise de vefat edinceye kadar, halkını çok sevdiği Afyonkarahisar'da yaşamış ve burada yaşamaktadır. Işığı sönünceye kadar karanlıkları aydınlatmaya çalışan Ziyâ, ömrünün en uzun, en sakin ve en huzurlu yıllarını Afyonkarahisar'da yaşamış; en samimi, en güvenilir dostlukları burada kurmuştur. Aslen Konyalı olan Mevlevî evliyalarından Gülüm Dede, aslen Muğlalı olan İbrahim Şâhidî, aslen Tuna İllerinden olan İbrâhim Türâbî, aslen Kütahyalı olan Şeyhoğlu Mustafa ve Gülaboğlu Muhammed Askerî, aslen Karslı olan Yusuf Zülâlî, aslen Nevşehirli olan Edip Âli Bakı gibi aslen Adanalı olan Ziyâ da Afyonkarahisarlı kabul edilmiştir. Sağlıklarında olduğu gibi vefatlarında da Afyonkarahisar mekânları olmuştur (Sarı, 1995: 143-148).

Ziyâ'nın Afyonkarahisar'da vefatı ve defn edilişiyle ilgili bilgiler net ve kesindir. Buna göre Ziyâ, 1932 yılının 26 Ağustosu Cuma günü saat 17.00'de, tedavi edilmekte olduğu Afyon Memleket Hastanesinde, tutulduğu hastalıktan kurtulamayarak yetmiş beş yaşında hayata gözlerini yumar (M. Tacettin, 1933: 30). Halkın katılımıyla düzenlenen büyük bir cenaze merasiminin ardından Şehitlik'e defn edilir. Ziyâ'nın sağlığında söylediği;

Ölürsem mezârım taşında yazılsın

Bu da bî-nevâ bir hamiyyet şehîdi (Sencer, 1943: 262)

beyti vasiyet olarak düşünülmüş gibidir.

Ziyâ'nın Afyonkarahisar'da otuz yılı aşkın bir zaman içinde en yakın dostu olan, hem aruz hem heceyle şiirler yazan Afyonkarahisarlı şairlerden Çizmecizâde Vehbi 19 Ocak 1937 tarihinde vefat edince Asri Mezarlık'a defn edilir (Sarı, 2000: 435). Ziyâ'nın Şehitlik'teki kabri de buradan alınarak, hayattayken en yakın dostu olan Vehbi'nin yanına nakledilir ve 30 yıllık iki dost kabirde de yan yana getirilmiş olur. Yine Divan edebiyatı tarzında şiirleri bulunan Afyonkarahisarlı heccav şâirlerden Ali Türk Keskin 24 Ekim 1986 tarihinde vefat edince, sağlığında ettiği vasiyet mucibince dayısı Çizmecizâde Vehbi'nin ve Ziyâ'nın medfun bulundukları kabre (pafta 4: parsel: 6) defn edilir (Sarı, 2001:60). Afyonkarahisar Asri Mezarlığındaki bu üç güzide şâirin kabirlerinin bulunduğu mahal "Şâirler Mezarlığı" diye bilinir. (Yüksel, 2014: 44)

Adanalı Ziyâ'yı yakından tanıyan dostları onun ince ve uzun bacaklarının üstünde eğilmek bilmeyen, dağ zirvesine benzeyen bir baş taşıdığını söylerler: "İnce bir boyun üzerinde hiç eğilmek bilmeyen başı, çökük gözleri ile bir Homer heykelini andıran bu büyük adam hemen hemen ihmal edilmiş, yüksek zekâsından istifâde edilmemiştir. Gününün ıztırapları ile yuğurulan bu büyük Şâir ömrünün son günlerini de sefalet içinde geçirmiş ve yine sefâletle hayata gözlerini kapamıştır." (M. Tacettin, 1933: 4). "İnce ve uzun bacaklarının üstündeki vücudu bir ihrama ve başı bir dağ zirvesine benzeyen bu ıztırabın kahramanı, ömür denen sisli mesafeyi sarsılmadan aşmış ve ağlamadan tamamlamıştır!.. Ben yiğitliği şâirliğinden üstün olan Ziyâ'yı bir ferâgat ve tasa enmüzeci diye severim" (Faruk Şükrü, 1934:194).

XIX. Yüzyıl dîvân şâ'irlerinden olan Adanalı Ziyâ heceyle yazdığı şiirleri de bulunmakla beraber daha ziyade aruzla, tarz-ı kadim üzere yazar. Nâmık Kemâl ekolünün temsilcilerinden olarak değerlendirilen Ziyâ İstanbul'a gittiği ilk yıllarda Muallim Nâci ile tanışır. "Vatan" ve "hürriyet" temlerinde Nâci'den etkilenmiştir. Tanzimat'la Sevet-i Fünuncular arasında yer alan ve "Mutavassıtîn" olarak zikredilen aranesil şâirler içinde yer

alarak yazar. Şiirlerinde vatan, hürriyet ve aşk temaları ağırlıklı olup hemen hemen bütün şiirlerinde hiciv ve mizâha yer verilir. Aruz vezniyle yazılan şiirlerde, Fuzûlî, Nef'î, Nedim, Ziyâ Paşa tesiri görülür. (Sarı, 2007: 736) İstibdat üzerine yazdığı hicivleri, Cumhuriyet ve Atatürk üzerine yazdığı övgü ve saygı dolu şiirleri çok beğenilir. Bazı şiirleri gazete ve dergilerde yayımlanmış olmakla beraber, elde mevcut bir divanı veya defteri bulunmadığından olmalı şimdiye kadar üzerinde akademik bir çalışma yapılmamıştır. Adanalı Ziyâ şiirlerini hayattayken "Evrâk-ı Hazan" adı altında toplamayı düşünmüş ancak muvaffak olamamıştır. (Vicdânî, 4 Ekim 1962: 2). Ziyâ ile ilgili olarak gördüğümüz ansiklopedi maddelerinde, dergi ve gazete yazılarında verilen bilgiler-Ziyâ'nın İstanbul hayatı, mutavassıtîn şâirlerden oluşu ve heccavlığı üzerinde durulmadan- bilinen malumatın tekrarından ibarettir. Ziyâ üzerine yapılan bu çalışmalar, Ziyâ'ya karşı duyulan sevginin nişanesi olarak yapılmış-bir ikisi hariç-çoğu biri birinin tekrarı ve bilimsel değerlemeden uzak, iyi niyet mahsulü çalışmalardan ibarettir. Bu yazıların en önemlilerinden olan, Öğretmen Enver Ergun tarafından hazırlanıp "Vicdânî" imzasıyla *Gençliğin Sesi Gazetesi* (2 Nisan 1962, Sayı: 2039, s. 2-10 Temmuz 1963, sayı: 2421, s. 2)nde yayımlanan "Adanalı Ziya-Hayatı ve Şiirleri-" başlıklı hatırat türündeki uzun tefrika; başka yerlerde bulunmayan bilgileri ve değerlendirmeleri açısından dikkate değer ise de örnek olarak verilen şiirlerde önemli hatalar bulunmaktadır. Adanalı Ziyâ'nın unutulmamasını sağladıkları için bu çalışmaların her biri ayrı bir kıymete haizdir. Ancak**,** Adanalı Ziyâ'nın edebiyat tarihimizde ve bilhassa yaşadığı dönem değerlendirilmelerinde hak ettiği yeri alabilmesi için üzerinde akademik bir çalışma yapılması zaruridir. Yapılacak çalışmada Adanalı Ziya'nın şiirleri, mümkün olduğu takdirde şiirlerinin elyazmalarına ulaşılarak, bu mümkün olmadığı takdirde, Afyonkarahisar yerel gazetelerinden Arap harfleriyle neşr edilen *İkâz Gazetesi*'nde ve yine Afyonkarahisar yerel mecmu'alarından Arap harfleriyle neşr edilen *Afyonkarahisar'da Nûr Mevmu'ası*'nda yayımlanan ve Arap harfli elyazması mecmu'a ve cönklerde yer verilen metinleri muhakkak dikkate alınarak bir metin oluşturulması gerekmektedir[2].

Ziyâ, taşralı olmakla beraber uzun bir müddet İstanbul'da kaldığı için zamanın edebiyat muhitlerine girmiş; sanatkârlarını ve edebiyat akımlarını yakından tanıma imkânı bulmuştur. Ziyâ'nın hayatı, yaşayış tarzı, İstanbul'daki tahsili, içinde yer aldığı "Mutavassıtîn" anlayışının ilkelerine uygunluk gösterir. Diyebiliriz ki onun hayatı ve yaşayış tarzı, sanatının ilkelerini doğurmuştur.

Zamanın siyasi baskıları Ziyâ'yı yıldırmaz ama yıpratır. Fiziki ve fikri baskılardan bir an da olsa kurtulmak için-zamanının birçok sanat ve fikir adamı gibi-kendini izbe yerlerdeki meyhanelere atar. Büyük şair Nedim'n;

"Meyhâne mukassi görünür taşradan ammâ
Bir başka ferâh başka letâfet var içinde"
dediği gibi Ziyâ da zaman zaman bu mekanlarda ferahlar, nefes alır.

Ziyâ, çok sâde ve insanlardan kaçar gibi yaşamağı sever (M. Tacettin, 1933: 3). Onun merdümgiriz bir hayat yaşayışı, fazla dostunun olmayışı, az ama sağlam-güvenilir dostlar edinişi, şiirlerindeki feryadı, âhları, şikâyetleri, istibdat yönetiminin mahsulüdür. "Esasen o, yaşadığı müddetçe en süflî yaşayışın sıkıntılarına katlanmaktan garip bir lezzet almış, refaha ve

[2] Bu hususta yürüttüğümüz bir proje ve Ziyâ'nın "Mutavassıtin" şairlerden oluşu üzerine bir makale çalışmamız devam etmektedir.

gülümsemeye susamayan bir tokluk, bütün karakterinin en özlü vasfı olmuştur" (Faruk Şükrü, 1934: 194). Hayatı boyunca mücadele ettiği İstibdat yönetimi ve adaletsizlikler dışında yaşayışından pek şikâyetçi olmayan ve dertleriyle baş başa yaşamayı başaran Ziyâ, çoğu zaman kendi dertleriyle baş başa kalır, bunları başkalarıyla paylaşmaz. Toplumun ıztıraplarını ise kendi derdi gibi benimser ve bunları şiirlerinde dile getirir:

Böyle yıllarca Ziyâ çekdiğim âlâma göre

Ben bir insan değilim âbide-i hâileyim (M. Tacettin, 1933: 4) der.

Diyebiliriz ki, İstibdat, adaletsizlikten şikâyet ve hiciv Ziyâ'nın şiirlerinde iç içedir. Bu şâirlerde şikâyetin, feryadın, hicvin yanı sıra çözüm yollarının gösterilemeyişi de baskıcı yönetimin sonucudur. Önerilerinin dikkate alınmayacağı ve söylediklerinden dolayı cezalandırılacakları bilinmektedir. Bu hususta yaşayışlarının, inançlarının, ilkelerinin, hedeflerinin ve mücadeleci bir ruha sahip olup olmamalarının payı da vardır. Mehmet Âkif gibiler ise hem şikâyet etmiş hem de şikâyetçi oldukları konulara çözüm yolları göstermişlerdir.

Afyonkarahisarlı şâirlerden Çizmecizâde Vehbi'den başka aslen Nevşehirli olan, uzun yıllar Afyonkarahisar eğitimine, tarihine ve edebiyatına hizmet ederek 1959'da Afyonkarahisar'da Hakk'a yürüyen ve Asri Mezarlıkta medfun bulunan Edip Âli Bakı (Sarı, 1998: 421) ve Faruk Şükrü (Yersel) de Adanalı Ziyâ'nın Afyonkarahisar'daki dostlarındandır. Faruk Şükrü (Yersel)in Ziyâ için söyledikleri dikkate şayan değerlendirmelerdir: "Rahmetli Süleyman Nazif, onun için "Hamit'ten sonra en derin şâirimiz" derdi. Ben bu teveccühü teyit edecek bir salahiyet sahibi değilim. Yalnız belki de Ziyâ'ya hem-dem olmuş bir insan sıfatiyle iddia ederim ki o, Nâci'den, derin, Âkif'ten mürekkep, Ekrem'den yüksek ve herkesten bedbahtdı... Ben eminim ki yirminci asırda dünyanın en kahır çekmiş ve ezilmiş adamı Ziyâ idi. Fakat Ziyâ, bir dakika bile bu çektiği kahırları bir felaket deye karşılamamış, yalçın başını göklere uzatarak "Daha yenisi yok mu" deye musibetlere meydan okumuştur. O, eyi bir vatanperverdi. Hayatta en büyük ülküsü hürriyetti. Hür yaşamaktı. Cemiyetin fertleri zencirleyen kayıtlarına katlanamaz, inzivâyı sever ve pek çok içerdi..."(Faruk Şükrü, 1934: 195-196)

Yine Faruk Şükrü'ye göre bir yiğit ve doğru Ziyâ bir de şâir Ziyâ vardır. Muallim Nâci üslubu taşıyan Ziyâ, münakkah yazar ve ıstılâhlı söyler. Alışık olunmayan yeni kelimeleri kullanmayı çok sever. Bunun için Arapça'nın iştikak kâidelerine başvurur. Bununla birlikte yerine göre çok sade, veciz şiirler de yazmıştır. Vatan ve hürriyet, aşk ve hayat tefelsüfleri şiirlerinde öncelikle işlenen konulardır (Faruk Şükrü, 1934: 195-196).

"Enderundan Tıbbıye-i şahaneye "Doktor Mektebi" verilmiş birinci sınıfta teşrih "Fiziyoloji" dersinde kesilmiş baş, kol, bacak gibi insan azalarını görünce korkmuş, tiksinmiş ve kaçmış" (Vicdânî, 2 Nisan 1962: 2) olan Ziyâ, insan bedeninin teşrihinden korkmuş, tiksinmiş ve kaçmış, ama ömrü boyunca cesaretle, aşkla ve ısrarla insan ruhunun ve zihninin teşrihiyle meşgul olmuştur.

Adana Rüşdiyesini bitiren Ziyâ, İstanbul'da Tıbbıyeye devam etmiş ve bitirmeden ayrılmış ise de- yaşadığı pejmürde hayata rağmen-şiirlerinden kendisini iyi yetiştirdiği anlaşılmaktadır. Arapça ve Farsça kelime bilgisi zengin, şiirin temel kaidelerine hâkim bir sanatkârdır. Yer yer sanatlı ve terkipli söyleyişleri yanı sıra pek sade bir lisanla yazılmış şiirleri de vardır. Şu gazelindeki selâset dikkat çekicidir:

Yaşamak buysa eğer vay başıma
Vay bana vay eşime yoldaşıma

Bana kan kusturuyorsun ha bire
Kan mı katdın kara bahtım aşıma

Sorma söylenmez efendi her derd
Yara mühlikdir açarsın kaşıma

Boşuna gelmez eloğlu işi var
Belli 'âşık değil a göz kaşıma

Yeter aldandığım artık çekilin
Yokdur emniyetim öz kardaşıma

Şu'le göstermeli zulmetde Ziyâ
Ne bu hâl bâri o nâmı taşıma (M. Tacettin, 1933: 8-9; Sencer, 29 Mart 1937: 78; Vicdânî, 5 Ocak 1963: 2)

Ziyâ ile ilgili yazılanların bazılarında onun pejmürdeliği, alkole düşkünlüğü üzerinde basit ve sığ düşünüldüğü görülür. Halbuki onun bu halleri değiştirmek için çırpındığı sistemin, düzeltmek için uğraştığı adaletsizliklerin karşısında kaldığı çaresizlikten ve tükenmişliktendir. Çaresizleşir, serserileşir ama pes etmez, teslim olmaz. İçeri atılır, deli diye akıl hastanesine yatırılır teslim olmaz. Fizan'a sürülür, Mısır'a kaçar, İstanbul'a gelir mücadelesine devam eder. Konuşan kalemini susturmak için makam-mevki verilir ama, o makamı, ikbali bırakır, mücadelesine, hicve devam eder. Onu teselli eden, bir nebze olsun sakinleştiren, onu huzura kavuşturan alkol ve hicvidir. Hem de şahsı için, keyfi için değil toplum için yazdığı hiciv. Hiciv onun gıdasıdır. Alkole de hicve de müptela oluşu çaresizliğinin, anlaşılmazlığının ve yalnızlığının sonucudur. Onun şiirlerinde aşkın ve sevdanın Nedim kadar, Karacaoğlan kadar öne çıkmayışı da belki bunlara ayıracak zaman bulamayışındandır. Bu sözlerden Ziyâ'da aşk yoktur anlaşılmamalıdır. Elbette aşkı işleyen şiirleri de vardır. Mesela *"Bilmem niye 'âşıkan utansın- Bigâne-i 'aşk olan utansın"* veciz beyti günümüze kadar gelmiş, internet ortamında yer almış, tablolaşmış bir eseridir[3]. Hiç evlenmeyip, evlad edinip büyüttüğü çocuğu evlendiren Ziyâ'nın şiirlerinde "evlâd ü ıyâl"den malumat bulunmayışı, tanıdıklarının çok olmasına rağmen can dostunun az oluşu da toplumsal konularla uğraşmaktan bunlara ayıracak zaman bulamayışındandır denebilir.

Ziyâ'nın hayatında ve şiirlerinde dikkat çeken bir husus da, sıkıntılarla, dertlerle dolu bu pejmürde hayatında İstibdat'tan, adaletsizliklerden, zaman zaman sıkıntılarından şikâyetçi olmasına rağmen ümitsiz, karamsar olmayışıdır. Şiirlerinde, bilhassa kıt'a nazım şekliyle yazdığı hicivlerinde mizâhtan, nükte yapmaktan uzak kalmaz. Hümoristik şiirlerinde de başarılı olduğu görülür. Bu söyleyiş onun şiirlerine ayrı bir renk ve etki kazandırır.

İstiklâl harbinde habs edilen Ziyâ, dışarıda Türk olmayanların malları için komisyonlar teşkil edildiğini öğrenince cezaevinde şu kıt'ayı yazar:

[3] Hattat: Abdullah Gün, Hat: Celi ta'lik (www.kalemguzeli.org)

Bir alay eşhâs-ı metrûke yatıp durmakdayız
Perperişân künc-i mahbeste soran yok ahi

Bir komisyon bâri eylerdi teşekkül bizlere
Kâşki emvâl-i metrûke olaydık biz dahi (Vicdânî, 20 Nisan 1962: 2)

Bu kıt'a ile şu beyti onun mizâhi şiirdeki başarısına misal gösterilir:
Kuruldu bir mutantan sofra fağfûrî tabak çıkdı
Fakat efsûs ümîd etdiğim şeyler kabak çıkdı (M. Tacettin, 1933: 9-10)

3. Adanalı Ziyâ'nın Hicivleri

Edebiyatta methin zıttı olarak kullanılan hiciv, kişileri, zaman zaman da kurumları ve olayları alaya alıp onları gülünç hâle getirerek küçük düşürmek için yazılır. Hiciv ve metihde ortak vasıf mübalağaya kaçmaktır. Birinde aşırı yergi görülürken diğerinde aşırı övgü vardır. Şâ'ir bazen de metheder görünerek muhatabı zemmeder ki buna te'kidüzzemm bimâ yüşbihülmedih (methe benzetilerek yermeği pekiştirme) denilir (Yücebaş, 1961:3). Halk edebiyatında taşlama, Yeni edebiyatta yergi adını alan hicivlerde yer yer hakarete varan ağır bir dil kullanılır.

Edebiyatımızda mühim bir yer tutan ve Meşrutiyetten sonra daha da genişleyen, özellikle manzum olarak görülen hicivler cinas ve kinâye gibi kelimelerin ikinci anlamına dayanan söz sanatlarından faydalanılarak yazılır. Önceleri daha çok kişilere yönelik yazılan hicivlerde Tanzimat'la birlikte sosyal ağırlıklı konular işlenir olmuştur (Sarı; 2001: 59). Hiciv, iyi kullanıldığı, hak ve hakikat savunulduğu müddetçe tesirli olmuş, kötü kullanıldığı, bayağı ve küfürlü olduğu zaman da basit ve tehlikeli bir hal almıştır. Hiciv türüyle şiir yazan şâ'irlere heccav veya hecâ-gû denilir. Heccavların hicivlerine daha çok letâif kitaplarında, hiciv mecmû'alarında ve cönklerde rastlanır (Levend, 1980: 511; Pala, 1989: 228).

Türk edebiyatında Nesimî, Nef'î, Eşref, Neyzen Tevfik, Üsküdarlı Tal'at, Sururî, Haşmet, Hüseyin Kâmi, Hüseyin Suat, Süleyman Nazif ve Rıza Tevfik önde gelen heccav şâirlerden sayılır. Hicivler, bayağılıktan ve küfürden uzak, hak ve hakîkatı ortaya koymak için yazıldığı ve sosyal içerikli olduğu zaman tesirli ve faydalı olmuştur (Sarı, 2001: 59).

Merhum Hocam Kenan Akyüz Tanzîmât Devri (1860-1896)ni anlatırken "Yeni şiirin ilk temaları, Şinâsî'de "medeniyet, hak, adâlet, kanun, devletle milletin karşılıklı hak ve ödevleri" gibi sosyal unsurlardır. Nâmık Kemâl ve Ziyâ Paşa'da bunlara "hürriyet" ve "vatan" temaları da eklenir."(Akyüz, 1979: 17) der. Şiir hayatının daha ilk yıllarında bir hicvi sebebiyle tanıştığı Ziyâ Paşa'dan etkilenen Adanalı Ziyâ'da bu konuların hemen hemen hepsi görülür ise de özellikle "hürriyet"e düşkünlük ve "vatan"a bağlılık konusu daha dikkat çekicidir.

Dîvân Edebiyâtı'nda mizâhın yok denecek kadar az olduğu belirtilen yazıda bu nevin örneklerine daha ziyade halk Edebiyâtı'nda rastlandığı, Dîvân Edebiyâtı'nda ise hicivin daha rağbet gördüğü ancak, umûmiyetle şahıslara yönelik olan bu hicivlerin fikrî bir değere ve bir ifâde zarâfetine çok az sâhip olduğu; "fikir inceliğine ve ifâde zarâfetine dayanan gerçek mizâh ve hicvin" Tanzimât devrinde görülmeğe başladığı (Akyüz, 1979: 63-64) belirtilir. Adanalı Ziyâ'nın hem Divan edebiyatı tarzında hem de Tanzimat edebiyatı tarzında hiciv söylemesini onun, mutavassıt bir şair oluşundan kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Ziyâ Paşa'nın ve Muallim Naci'nin tesirinde kalan Adanalı Ziyâ'nın mizâhla iç içe olan bu hicivleri bayağılıktan, hakaretten ve küfürden uzak, hak ve hakıkati ortaya koyan sosyal içerikli hicivlerdir. Bu hicivler hakaret-âmiz, rencide edici hicivler değildir. Çoğu mizâhla iç içe işlenen hicivlerdir. Bu hicivlerde bilhassa zamanın baskıcı yönetimi İstibdat başta olmak üzere siyasi konular ve mizâhla iç içe olan Sosyal konular ele alınır. Ziyâ'nın hicivlerini, "Kurumları ve Olayları Hedef Alan Hicivler", "Kişileri Hedef Alan Hicivler", "Hayatıyla İlgili Hicivler" olmak üzere üç başlık altında değerleyebiliriz.

3. 1. Kurumları ve Olayları Hedef Alan Hicivler

Ziyâ'nın hicivleri ağırlıklı olarak kurumları ve olayları hedef alan, siyasi hicivlerdir. Bilhassa Devr-i İstibdat üzerine yazdığı hicivleri dikkat çekicidir. İstibdat, Abdülaziz Han saltanatı zamanında 1870'den itibâren başlayan ve II. Abdülhamid Han'ın Padişahlığı süresince devam eden mutlakiyet rejiminin adı olup, Meclis-i Mebûsân'ın süresiz kapatıldığı 13 Şubat 1878'den II. Meşrûtiyet'in ilânına olan 23 Temmuz 1908 tarihine kadar devam eden 30 yıl 5 ay 9 gün sürmüştür (YTA, 1985: 1547). Bu dönemin sıkıntılarını direk veya dolaylı olarak anlatan birçok şair ve yazarımız vardır. Bu şairlerimizden Mehmet Eşref, Tanzîmât devrinin doğrudan doğruya hicivle uğraşan şahsiyeti olarak tanınır. II. Abdülhamîd istibdâdının arttığı sıralarda adını duyurmağa başlayan Eşref, hicivlerinde nazmı tercîh etmiştir. Arûz'la yazılan bu şiirlerinin çoğu kıt'a nazım şeklindedir. "Devrinin siyâsî ve sosyâl olaylarını, II. Abdülhamîd'i ve hükümet adamlarını şiddetle tenkîd eden Eşref'in bu hicivlerinde, bâzan şahıslarla Divân Edebiyâtı'ndaki hicivlere benzer şekilde uğraşılmasına rağmen, genellikle, objektiflik hâkimdir." (Akyüz, 1979: 65).

Vicdânî'nin "Ziyâ, zamanın istibdadına karşı mücadele eden şair ve edipler ile hemdem olmuş, Balıkpazarı meyhanelerinden ayrılamıyor"(Vicdânî, 3 Nisan 1962: 2) sözlerinden ve incelediğimiz şiirlerden anlaşılıyor ki Ziyâ'nın hicivlerinde de İstibdat devri ayrı bir yer alır ve bunlar bilhassa Balıkpazarı civarında doğmuş şaheserlerdir.

XIX. yüzyıl Türk edebiyatı içinde, 1878'den II. Meşrutiyet'e kadar uzanan devreyi kapsayan "Abdülhamid Dönemi Edebiyatı"nın kendine özgü bir karekteri olup (Uçman, 2011:72) Adanalı Ziyâ bu dönemdeki edebî gruplardan "ara nesil" denilen grupta; tabir olarak ilk defa Ahmed Rasim tarafından kullanılan "mutavassıtîn" (Ahmed Râsim, 1980: 139) şairler arasında yer alarak yazar ve dönemin aydınlar üzerindeki baskılarını hicveder. Şiirlerinde vatan, hürriyet, aşk temaları dışında hicve ayrı bir önem veren ve diğer şiirlerine kıyasla bu tür şiirlerinde daha başarılı olan Adanalı Ziyâ, "İstibdâd"ın zulmüne karşı yıllarca içindeki hürriyet ve vatan aşkıyla haykırır. Hassas, duygulu ve duyarlı bir şâir olan Ziyâ bilhassa İstibdat devrinin amansız yumruklarına karşı maddeten zayıf, ruhen güçlü yapısıyla ve çelikleşmiş iradesiyle; bıkmadan, korkmadan ve doğruluktan ayrılmadan mücadele eder ve keskin kalemiyle karşı koyar. Ziyâ da Eşref gibi en başarılı hicivlerini aruzla ve kıt'a nazım şekliyle verir. Söz buraya gelmişken Ziyâ'nın, kaynaklarda pek zikredilmeyen tasavvufi ve felsevi söyleyişlerinin de dikkate alınması gerektiğini belirtmekte yarar vardır.

Adanalı Ziyâ'nın İstibdat idaresine karşı mücadelesi Tıbbıyye'de okuduğu yıllarda başlar. Bu mücadele o yıllarda Darüşşafaka ve Mülkiye gibi mekteplerde okuyanlar gençler arasında her türlü baskıya rağmen yaygınlaşır. Bunlardan biri Ziyâ gibi Adanalı olan Ali Münif Bey'dir. "Ali Münif, İstibdad idaresine isyân eyleyen bir babanın çocuğu olarak Mülkiye mektebinde okurken, ilk defa kurulan gizli cemiyetin başına geçmiş, Bâb-ı seraskeride günlerce hapsolunmuş, bir zindan hayatının verdiği ıstırap ve korkudan yılmayarak İttihat ve Terakki'nin

resmen teşekkülüne kadar, kellesi koltuğunda" (Toros, 1996:1) mücadele etmiştir. Mülkiye'de okuyan Ali Münif Bey şöyle der: "Mülkiye'de okurken irfanımız arttıkça, Avrupa'ya kaçanların çıkardığı risaleleri okumak, istibdad idaresine karşı yakınlarımız arasında münakaşalar yapmak bir zevk-i tabiî haline gelmişti. Bunu emekleme halinde bir siyasî hareket olarak vasıflandırmak da caizdir. Fakat, hafiye bolluğu karşısında en yakın dostunuzla dahi, dertleşmenin imkânı olmadığı bir devirde yaşıyorduk. Her insan ancak vicdaniyle konuşabiliyordu. ...Hafiye teşkilatı sistemli surette çalışıyor, iki kişi arasındaki gizli konuşmaların mahiyetini öğrenecek kadar dessas ve hiylekâr davranıyordu. Kimse kimsenin samimiyetine güvenemiyordu. Herkes yekdiğerini şüpheli gözlerle görüyordu. Dert var, dertli var, dertleşme yoktu! İstihbarat zayıf, tecessüs yasaktı. Herkes zahiren bir disiplin altındaymış gibi hareket ediyordu. İdareye karşı içten içe kaynayan fikirler, bir sel olmaktan uzaktı. ..." (Toros, 1996: 15).

Adanalı Ziyâ da adaletsizlikler, esaret karşısında bağırır olmaz, çağırır olmaz. Onu anlayamayan duyarsızlar, vurdumduymazlar onu deli-divane sanırlar. Feryadını zaman zaman sembollerle anlatır. Bu şiirindeki asıl kahraman Ziyâ'nın kendisir. İstibdat Devrini hicveden "Devr-i İstibdatta Kanarya"(M. Tacettin, 1933: 13) başlıklı kıt'asında da asıl söylemek istediklerini, kendisi gibi hürriyete susamış bir kanaryayı sembol alarak ve onunla dertleşerek dile getirir ve "Devr-i İstibdat"ı manidar bir şekilde hicveder:

Kuşcağız sen de mi dil-teşne-i hürriyyetsin
O ufak cüsseye sığmaz ne bu feryâd-ı medîd

Âdem oğlu seni hoş savtın için kor kafese
Sus ki âzâdeliğe susmada var varsa ümîd (Sencer, Şubat 1937: 58; Yücebaş, 1961: 239; Vicdânî, 6 Haziran 1963: 2).

Ziyâ'nın bu kıt'ası, söyleyiş güzelliği ve mânâ derinliği bakımından Ziyâ Paşa'nın "Vâveylâ" manzumesinden;

Mahv ider kendini bülbül bile hürriyyet içün
Çekilir mi bu belâ 'âlem-i pür-mihnet için
Dîn içün devlet içün cân çekişen millet içün
'Azm-i hâ'il mi olurmuş bu çürük ten kafesi

Recaizâde Mahmud Ekrem'in "Kuş" manzumesinden;

"....
Münkesirsen, benim de var elemim
Gel, yakın gel! Seninle dertleşelim.
Ne içindir gönülcüğün meksûr;
Bunu ben etmek isterim tahmîn;
Mütehassir, benim gibi meftûr
Bu yerin sen de bir garîbi misin?
Yok mu rûhunda bir hazîn nağme?
....." (BTK (1988: 432)

Mehmet Âkif Ersoy'un "Bülbül" manzumesinden;

"....
Eşin var, âşiyânın var, bahârın var, ki beklerdin;
Kıyâmetler koparmak neydi, ey bülbül, nedir derdin?
....." (Ersoy, 1977: 473)

Müstecâbîzâde İsmet'in "Bülbül" manzumesinden geri değildir:
Eyâ kalb-i hazîni tâ seherî bîdâr eden bülbül
Eyâ her dem beni mecbûr-ı âh u zâr eden bülbül

Zulâm-ı leyl içinde bir ağaçda şekve-gûyâne
Nedir feryâddan maksûd mahzûn, garîbâne

Sükûnetden telezzüzyâbdır tab'ın olup tenhâ
Karanlıklarda mutâd keder itmek âh u vâyile

Çemen dolmuş enîn ü nâle-i bî-ihtirâzından
Cibâl inler bütün 'aks-i dem-i pür-ihtizâzından

Ki tutmuş dâmen-i âfâkı öyle âh-ı memdûdun
Değildir kâbil-i târif-i lahn rikkat-i efzûdun

Dilin bir âlem-i nâ-müntehâ-yı 'aşk u sevdâdır
Ki sevdâvî edâ her bir deminde cilve-peymâdır

Uyandırdın bahârı neş'e-efzâ nağme eylerken
Çıkardın câme-hâbından bütün ezhârı yer yer sen (Sarı- Karaman, 1999: 129)

Ziyâ, "Nasıl Yaşasam" adlı şiiriyle de saltanatın bütün iğrenilecek fenâlıklarını, ayıplarını, çirkinliklerini, ince, temiz, zarif ve güzel ifadelerle hicveder:

Yıkardım taht-ı kahrı yer yapardım kalb-i millete
İderdim vird-i hürmet nâmımı 'Abdülhamid olsam

Nasıl bel bağlarım yaâu ben tekye-i dehre
Külâh itmek murâdı hangi bir şeyhe mürîd olsam

Girer mi inhisâra tuz tütün mü zâde-i efkâr
Sorarsın da ne anlarsın atik olsam cedîd olsam

İderdi istihâlem belki hissiyâtımı tasvîr
Belâ-yı hicr esîri bir gönülde son ümîd olsam (M. Tacettin, 1933: 4-5; Vicdânî, 3 Nisan 1962: 2).

Adanalı Ziyâ'nın İstibdat Devrini, devrin adaletsizliklerini ve zulmünü anlatan başka hicviyeleri de vardır. Bir kıt'asında Ziyâ, medeniyete ve teknolojiye ayak uyduramayan yöneticilerin, tenkide maruz kaldıkları zaman fikir adamlarına sürgün yeri olarak Bingazi'yi göstermelerini, kendisinin burayı tanıdığını, dolayısı ile böyle bir korkunun da kendisini doğruları söylemekten alıkoyamayacağını söyler:

Telgırafı vapuru postası yokmuş kime ne
Fikr-i 'ummân-ı hükûmet bu görünmez ki dibi

Bize Bingâziyi ta'rif ise maksad nice gün
Yaşadık biz de efendi Küreden ayrı gibi (Sencer, Eylül 1938: 189; Vicdânî, 27 Kasım 1962: 2)

Başka bir kıt'asında da Ziyâ, insan denilen hain alçakların yaptıklarını gördükçe onlara lanet okur:

İnsân denen şu yırtıcı hâin denîlerin
Gördükce seyyiâtını ben lânet eylerim

İtdim teneffür öyle ki çirkin o levhadan
Bakdıkca şekl-i hilkatime nefret eylerim (Sencer, Eylül 1938: 189; Vicdânî, 27 Kasım 1962: 2)

Sencer'in "uzun ve ve isyankâr bir manzumesi" diye değerlendirdiği manzumesinde zamanın yöneticileri, ülkenin geldiği nokta duyarlı şair Ziyâ'nın Mehmet Âkif gibi feryadıdır, uyarısıdır:

Bırakıp gayreti hep zevk ü safâya daldık
Şu fen-i himmeti deryâ-yı hevâya saldık
Ceyb-i milletde ne bulduksa tamâmen çaldık
'Âkıbet bak ne yaman hufre içinde kaldık
İşiden yok başa püsküllü belâlar aldık
Yazık eflâki tutan sîtımıza şânımıza
Kâfir ağlar bizim ahvâl-i perişânımıza (Sencer, Haziran-Temmuz-Ağustos 1942: 120)
Gündüzün cerr-i menâfi gece sâkî bol sun
Kime ne ehl-i elem mâtem edip saç yolsun
Gül-i sad-berg-i vatan ister ise hep solsun
Durmasın tek kasa sandık sepet ambar dolsun
Elimizden ne gelir çeşm sitem- kâr olsun
Yazık eflâkı tutan sîtımıza şânımıza
Kâfir ağlar bizim ahvâl-i perişânımıza (Yücebaş, 1961: 238-239)

Ziyâ, gazel şekliyle yazdığı bir hicviyesinde de Pâdişah Vahdettini hicveder ölünce mezar taşına" Bu da bî-nevâ bir hamiyyet şehîdi" yazılmasını söyler:

Cihânı kül itdi 'azâb-i medîdi
Zamânın nedir bu mizâc-i pelîdi

Güzeşte ricâle ta'arruz idenler
Utansın görüp de şu nesl-i cedîdi

Söze yelken açmış kara akdenizden
Daha seçmeyenler siyâhı sefîdi

Huzûr u sa'âdet hemen bir teselli
Salâhın ve sulhun var ancak nevîdi

Ne müdhiş kıyâmet kopardı diyenler
Zamânın ben'im ben Vahîdi Ferîdi

'Acebdir dökülmüş lühûm-ı 'anîdin
Yine söylenir bak uzakdan kadîdi

Bozulmuş tabayî' ne mümkin ki seçmek
Sa'îdi şakîden şakîden sa'îdi

'Adâlet hukûkan tutarken müsâvi
Ganîyi fakîri karîbi ba'îdi

Yine câ-nişîni ta'azzüz temâyüz
Felânın nesîbi fülânın hafîdi

Nasıl bir nüh ü sad-fezâ 'abd idi o
Unutdurdu devr-i Reşâdı Hamîdi

Sefâhat hıyânet cebânet ne yüzle
Bu zümre idermiş halâsa ümîdi

Ölürsem mezârım taşında yazılsın
Bu da bî-nevâ bir hamiyyet şehîdi (Îkâz, 10 Cemâziyelâhir 1342: 1; Sencer, Mayıs-Haziran 1943: 262)

Ziyâ'nın hicivlerinde siyâsî hicivlerin ayrı bir yeri vardır. Başına gelecek olumsuzlukları düşünmeden, hiçbir şey onu doğruyu söylemekten, adaleti savunmaktan alıkoyamaz. Bu tür hiviyelerinden birisi Ankara'da vuku bulan bir olay üzerine yazılmış olup Ziyâ şöyle der:

Eger didikleri hakîkat ise
Başdan başa Türkiyeye 'âr olur

Ankara neresi ne o rezâlet
Rüsvâlık olursa bu kadar olur

Katır cilveleri o kıç atmalar
Taban tahtasını yıkyor durun

Kaç paranız var içinde öyle ya
Aş ekmek milletin yiyin kudurun (Îkâz, 13 Cemâziyelâhir 1343: 1;Vicdânî, 26 Mayıs 1962: 2)

İstibdatın ağır baskısı ve karanlığı altında yaşamasına rağmen şavkını ve şevkini kaybetmeyen Ziyâ'ya Cumhuriyet güneşini görmek de nasip olur. "Cumhuriyet Bayramı" başlıklı şiirinde İstibdâd karanlığından Cumhuriyet güneşine çıkan Ziyâ'nın sevinci, bayram havası içinde parlar:

En mümtaz günümüzdür elbet

Güleriz raḳs ideriz pür-behçet
Şâdümâniye bugün yoḳ ġayet
Ḳudret-i harikadan bir âyet
Îd-i ferhunde-i Cumhuriyyet

Münhedim oldu bugün İstibdâd
Handeye etdi tebeddül feryâd
Sanki Şîrîne kavuşdu Ferhâd
Ne de kutlu gün imiş Millet
Îd-i ferhunde-i Cumhuriyet (Sencer, Birinciteşrin 1938: 200; Vicdânî, 30 Ekim 1962: 2).

Ziyâ, "Züğürtlük Şarkısı" isimli şiirinde dönemin yöneticilerini ve karşılaştığı haksızlıkları cesaretle ve edeple hicvederken yaşadığı zamandan ve tâlihinden de şikâyetçidir:

Kokozlukdan işim bitdi
Bitim kanlanmadı gitdi
Tırıklık cânıma yetdi
Bitim kanlanmadı gitdi

Benim Mecnûn para Leylâ
İşim her yerde vâveylâ
Kurutdu kanımı hâlâ
Bitim kanlanmadı gitdi

Vefâsız tâliim haylaz
Kazancım hep lodos poyraz
Nedir bu çekdiğim kış yaz
Bitim kanlanmadı gitdi

Irağım konferanslardan
Hele civcivli danslardan
Nasîbim yok avanslardan
Bitim kanlanmadı gitdi (Sencer, İkinciteşrin 1937: 10).

3. 2. Kişileri Hedef Alan Hicivler

Adanalı Ziyâ, kişileri hedef aldığı şiirlerinde muhatabını rezil etme, zor durumda bırakma yerine onları uyarıcı, yapıcı bir dil kullanır. Onun kişilerle işi yoktur. Küçük boyuyla, kuvvetli azimli huyuyla o, olaylarla, yönetimle ve sistemle savaş halindedir. Dünyayı, sistemi tek başına değiştirmek, yönlendirmek ister gibidir. Silahı kalemi, mermisi kelimelerdir. Şiirlerde görülen şahıs kadrosu onların şahsından ziyade, makamları, vazifeleri ve yaptıkları adaletsizlikleri itibariyledir.

"Ramazân" ve "Ramazâniye" adlı iki gazelinde, Ramazân bahânesiyle, sorumlu bulunduğu işini savsaklayan tembellerden ve Ramazânı sadece maddî yönüyle değerlendiren ensesi kalın, midesi şişkin sahtekârlardan bir münevver sorumluluğu ile söz eder:

Ramazân
Müjdeler bağrı yanık ey hâbezân
İşte ikbâl ile geldi ramazân

Durma bol bol ye iç iftarlarda
Gündüzün keyfe bak evde yat uzan

Cici tesbihi de terk etme sakın
Ki odur elde salâha mîzân

Masrafa boğma a saim orucu
Gitmesin tencere uğrunda kazan

Var ki âdem bu mübarek ayda
Hilmini hiddeti eyler lerzân

Ya oruç tutma efendi yâhut
Gelme iş başına nâzan nâzan

Çul çuval boş olan evlerde Ziyâ
Mâtemî bir ses olur savt-ı ezân (Son Haber, Şubat 1929: 2)

Ramazâniye
Aramaz karnı geniş sofrada yağlı yavanı
Tatlıya geldi mi cellâd gibi virmez amânı

Ramazân kimdir oruç ne yutacak şeyse getir
Yemeden aygıra dönmüş oburun ense yanı

Pirzola ızgara köfte hele cânlar cânıdır
Nâr gibi âteşe bir koydu mu gör sen dumanı

Yassı sünger kadayıf 'aşkına dün bir yerde
Cevizi döver iken hırs ile kırmış havanı

Ya o pâlûze nasıl titremesin hışmından
Doymadan gençliğe bir hamlede boylar kapanı

Bir vızıltı sarıyor göğsü ki hızla yerken
Atdığı lokma değil sanki 'aşîret sapanı

Anafor duydu mu dört nala faraza Sipsin'den
Bir tırısla verir Afyon'da selâmet kaşanı

Görmedim böyle Ziyâ bir kelepir şampiyonu
Beyim iftâra çağır istersen sen de tanı (Son Haber, Mart 1929: 2; M.Tacettin, 1933: 21; Vicdânî, 24 Ocak 1963: 2).

Ziyâ, yük çekerim, eziyete katlanırım ama, değer-kıymet bilmeyenlerin, saygısızlık edenlerin minnetini çekemem; sefihler dergehine halimi bildirmem. Sıkıntı ile oruç tutmanın elemi ile can versem yine de alçakların, aşağı kimselerin minnet lokması ile iftar etmem derken hem yöneticileri hem de kişileri kasd eder:

Çekemem minnet-i 'izzet-şikeni yük çekerim
Süfehâ dergehine hâlimi iş'âr itmem

Elem-i savm-ı zarûrî ile cân virsem eger
Lokma-i minnet-i dûn-ân ile iftâr etmem (Sencer, Eylül 1938: 189; Vicdânî, 18 Ekim 1962: 2)

M. Tacettin'in "Bir Ramazânda" başlığı altında verdiği Bir Kıt'a:
Oruçla nasılsın diyorsun dilber
Bu ne lûtf beni itdin bahtiyâr

Oruçla geçseydi tek bütün 'ömrüm
Lebinden ideydim her akşam iftâr (M. Tacettin, 1933: 13; Sencer, 29 Mart 1937: 78; Vicdânî, 26 Ocak 1963: 2).

"Utanır" redifli gazelinde de başkalarının kusurlarını gördüğü halde kendi ayıplarını görmezlikten gelenleri hicveder:

Hem ser-âğâzı bozar hâtimden hem utanır
Şerm dârâne gören kârını her dem utanır

Bizi tahcîl ile gûyâ ideceksin iskât
Doğru sözden a belâhet-zede sersem utanır

Biz o mey-hâr-ı safâ meşreb-i dehriz ki eğer
Görse bezm-i tarab-ı neşvemizi Cem utanır

Ne büyük havsaladır bî-haberin yok hâline bak
Kendi yapmış bir işi ortada âlem utanır

Öyle bir eblehe çatdım ki Ziyâ her sözüne
Eğridir bu dimeğe doğrusu âdem utanır (M. Tacettin, 1933: 16; Îkâz, 30 Muharrem 1942: 1)

Ziyâ, okuyanı derin düşünceye sevkeden bir kıt'asında insanların nefislerine kapılarak dünyada kâr-ziyân telaşında oluşlarına, makam-mevki peşinde koşuşturmalarına değinir:

Sûd ü ziyân ne varsa hep nefs-i 'abde râci
Bir şey mi var Hudâya tapsam da tapmasam da

Beyhûdedir telâşın ey vâ'iz-i sebük-ser
Neyse odur hakîkat sapsam da sapmasam da

Mâdem ki yok fenâda kesb-i bekâya imkân
Neymiş külâh-ı devlet kapsam da kapmasam da (M. Tacettin, 1933: 18)

Ziyâ, hece ölçüsüyle yazdığı bir şiirinde bayramlarımızın sosyal hayatımızdaki yerini anlatırken, bayram edemeyen gözü yaşlı fakirleri görmezlikten gelen zenginleri hicveder:

Bayram gelir yine her kes telaşlı
Hazırlık kaydında genç ile yaşlı

O gün bir fert bulunmaz ki olmasın
Kudretine göre süslü tıraşlı

Seyyâr çiçek sergisidir her taraf
Robalar kostümler çeşit kumaşlı

Ye iç gez gül oyna bu sahnelerde
Ne hoppa aranır ne ağır başlı

Fakat bilmem nasıl bayram iderler
Zenginler görünce her gözü yaşlı (M. Tacettin, 1933: 27; Vicdânî, 25 Ocak 1963: 2)

Ziyâ'nın hicivlerinde bayağılık, küfür yok demiştim. İşte şair kendisi "söyüp saymakla mücadele olmayacağını, edip olanın bu şekilde karşılık vermesinin doğru olmayacağını biraz da imalı bir tarzda söyler. Böyle olmasın diye bir kenara çekilerek, olup biteni Hudâ'ya havale etmenin de doğru olmadığını söyler. Ziyâ bir gazelinde esefle, hayatın ezelden ebede mücadele ve insanların bir birini öldürmeden ibaret olduğunu belirtir:

Çıkarmak istiyorsunuz sövüp sayıp mücâdele
İder mi hîç edîb olan bu şeylere mukâbele

Hudâya it havâle de çekil kenâre ey fakîr
Kibârın işleri bütün mükâbere muhâvele

Yaz âteş olsa âdemi mücâmele serîn tutar
Tabandan âh kızdırır kışın soğuk mu'âmele

Biz uykusuz harâb-ser siz oldunuz gîran-hâb
Nasıl olur bu sahnede müdâvele münâvele

Cihânda bir vücûd-ı hür tasavvuru cünûndur
Hayâtın işte kendisi nefes nefes müdâhale

Eğer şu levha sahneden değilse başka şey vücûd
İdilse pek musîb olur 'ademle bir mübâdele

Ne müstebidd-i cân-şiken belâ imişsin ey hayât
Mine'l-ezel ile'l-ebed mücâdele mukâtele (Îkâz, 30 Safer 1342: 1; M.Tacettin, 1933: 22; Sencer, Eylül 1942: 143)

Ziyâ'nın zamanı, devranı ve kişileri hicvettiği bir gazeli de şudur:

Karada gezeriz şimdi kayıkla
Bu pirincin gel taşını ayıkla

Sulu kafa dalgasına tutulduk
Gündüz çene giceleri sayıkla

İçkiye o nasıl yobazca hücûm
Geç yiğidim işimiz yok ayıkla

Selâmü'n 'aleyküm 'aleyküm selâm
Borcumuz ne sohbet ne de alıkla

Pîr olsak da gençlik taraftârıyız
'Alâkayı kesdik sakal bıyıkla

Bilgi başda birkaç arşın bez midir
Kafa tutma hacım bize sarıkla

Ne cerrâr olduğum ma'lûm olaydı
Köylü seni kovarlardı sırıkla

O köylü ki her mihnete katlanır
Kış yaz dimez ayağında çarıkla

Çok kimse bilirim içi kof Ziyâ
Adam sırasına geçmiş kılıkla (M. Tacettin, 1933: 29; Sencer, Mayıs-Ağustos 1947: 427; Vicdânî, 19 Ocak 1962: 2)

Belagat ilmini, şiir söylemenin inceliklerini ve kurallarını iyi bilen ve yerinde kullanan, diline önem veren ve özen gösteren Adanalı Ziyâ, bu hususlara dikkat etmeyen şâ'irleri bir kıt'asında, yine edep çerçevesinde hicveder:

Şâ'ir var ki okuduğu şi'irler
Perdesiz nağmesiz âhenge benzer

Türk iken yabancı Türkçe'ye bile
Tatlı su mahsûlü Frenge benzer (M. Tacettin, 1933: 8)

3. 3. Hayatıyla İlgili Hicivler

Adanalı Ziyâ, hayatını ve sıkıntılarını şiirlerine bu kadar çok yansıtan ender şairlerdendir. Diyebiliriz ki, yaşadığı ortam Ziyâ'yı, Ziyâ da şiirlerini oluşturur. Adanalı Ziyâ, yaşadığı sıkıntıları dile getirdiği şiirlerinde mizâhi bir üslupla bir bakıma yine siyasileri ve kişileri hicveder. Balıkesir'in güzîde ve nezih ediplerinden olan, İstibdat'ın sıkıntılarına maruz kalan, eski tarzda şiirler yazan ve kırk sekiz yaşında iken 1333/1917'de vefat eden, Adanalı Ziyâ'nın dostlarından Müstecâbî-zâde İsmet (Sarı-Karaman, 1999: 108-119), "Maârif" ve Haftalık Malumat" mecmualarında Adanalı Ziyâ'nın H. 1314-M. 1896 tarihinde öldüğünü anlatan bir yazı yazar ve "tarih-i cevher"ini neşreder. *Tuhfe-i Nâili'de* Ziyâ'nın vefat tarihinin hatalı olarak H.1314/M.1894 (Tuman, 2001: 573) gösterilmesi de bu yazıdan dolayı olmalıdır. Hayatta olan Adanalı "Ziyâ, hakkında yazılan kadirşinasâne ve hürmetkârâne sözlerden mütehassis" (İnal, 2013: 2543) olur ve "Mezardan Bir Ses" başlıklı kıt'asını yazar:

Fem-i şikâyeti açsam lehîb-i gam saçılır
Dokunmayın bana ben bir garîb gam-zedeyim

Benim'çün öldü demişlerse çok mudur yârân
Belâ-yı 'aşk ile her gün ölüp dirilmedeyim (İnal, 2013: 2543; M. Tacettin, 1933: 15)

Ziyâ, "Bir Hasbihal" başlıklı gazelinde daha hayattayken kefene konulduğunu hiciv ve mizahı iç içe kullanarak anlatır:

Hey zaman hey ne 'aceb sadmelere dûş oldum
Şîr-i pûlâd-şiken pençe iken mûş oldum

Kimdi o nâdire-gû nusha-i 'akl-ı evvel
Çekmeden sagar-i zehr-âbeyi bî-hûş oldum

Zer-i hâlisken eyâ dil-i güher-sencânda
Atılıp kûşe-i mensiyyete mağşûş oldum

Berf-i hırmâna gömüldüm bu ne meştâ-yı elem
Allâh Allâh daha sağlıkda kefen-pûş oldum

Girse âgûşuma iḳbâl inanmam ḳaçarım
O ḳadar latme-i idbâr ile medhûş oldum

Esdi bir bâd gülistânımı itdi ber-bâd
Baḳ Żiyâ bülbül-i bîcân gibi hâmûş oldum (M. Tacettin, 1933:17; Vicdânî, 29 Nisan 1963: 2)

"Ölmeden Evvel Ölmek" başlıklı gazelinde de hayatayken öldü denmesini yine mizahi bir ifadeyle ele alır ve alaylı bir dille "ölmeden evvel ölme"nin ne güzel bir devlet" olduğunu söyler:

Dikkat itsen ölüm de bir ni'met
Ölmedikce bilinmiyor kıymet

Rûhsuz bir cesed gibi kalmış
Zîb-i efvâh olan vefâ himmet

Değil imdâdına şitâb itmek
Düşküne bir nazar bile külfet

Yokdur âdemde i'tidâl arama
Virmemiş yer bu hâssaya fıtrat

Yaz bakar âteşe kasar kavurur
Kış olur dondurur yağar âfet

Olsa da bir safâ bulut gibidir
Onu ta'kîb ider hezâr-ı mihnet

Ölmeden evvel ölmenin a Ziyâ
Anladınsa sırrını zihî devlet (M.Tacettin, 1933: 19; Vicdânî, 3 Ocak 1963: 2)

Ziyâ, “Feryâd” adındaki bir musammatının bir bendinde ise gençlik yıllarının su gibi akıp gittiğini, nice yıllar âvâre dolaştığını, her yerde felâketlerle karşılaştığını, kâh âşık kâh sarhoş, kâh derbeder dolaştığı yerlerden hiç birinde karar kılamadığını, kaçacak bir yer bulamadığını ve böylece çâresiz derde düştüğünü içli bir dille anlatır:

Geçdi eyyâm-ı civânî bî-haber
Bende var hâlâ o cinnetden eser

Derd-i dil mi yoksa îcâb-ı kader
İtdim âvâre nice semte sefer

Nerde olsam hep felâket hep keder
Dâ'imâ eyler beni şûrîde-ser

Gâh 'âşık gâh mest ü derbeder
İtmedim bir kûşeyi asla makar

Sanki dir hâl-i dilim "eyne’l-mefer"
Hayf oldu 'ömr-i bî-sûdum heder (A. Nûr Mecmuası, 1341: 3; M. Tacettin, 1933: 19)

Ziyâ, "Salhurde Bir Felekzedenin Ağlayışı" başlıklı şiirinde, birçok şairde görüldüğü gibi felekten, zamandan şikâyetçi olurken hayatının sıkıntılarla geçtiğini, kadirşinas bir zatın delâletiyle ikameti için kendisine Afyon Türk Ocağında yer tahsis edildiğini anlatır. Aynı şiirde “ateşten gömleğe büründüm”, “Mecnuna döndüm” ifadelerini kullanan şairin, akıl hastanesine yatırıldığını ama bundan pek memnun olmadığını anlıyoruz. Şiir, üslup güzelliği, mânâna zenginliği ve zamanının, yönetimim hicvedilmesi açısından dikkate şayandır:

Felek gün gösterse biraz da yanmam
Esîr itdi beni gam bucağına
O hâle geldim ki inan inanmam
Girsem sa'âdetin tâ kucağına

Felekden çekdiğim pek yaman oldu
Ben amân dedikçe bî-emân oldu
Helâke giderim ne zemân oldu
Gitdikce zâğ virir dert bıçağına

Âteşden gömleğe girdim büründüm
Leylâ'yı yitirmiş Mecnûn'a döndüm
Zemân bir Ziyâ'yı çok gördü söndüm
Benzedim hayâtın bir kaçağına

Gülşende çimende gezer bir kuşdum
'Âkıbet şâhin-i kabre kavuşdum
Kırıldı kanadım çırpınıp düşdüm

Şimdi de Afyon'da Türk Ocağına (M.Tacettin, 1933: 22-23; Sencer, Mayıs- Haziran 1943: 262)

Şâir ve yazarların bir kısmı yaşadıkları zamanda anlaşılmadıkların ve değerlerinin bilinmediğini söyleyerek felekten ve zamandan şikâyetçi olurlar. Adanalı Ziyâ da "Eninlerimden" başlıklı mektup üslubuyla başladığı gazelinde değerinin bilinmediğini, Karahisarda figânının duyulmadığını, Allah için medet çığlıklarıyla, sesini duymayanları hicvederek haykırır:

Ey yâr-ı vefâ şi'âr-ı cânım
Cânım meleğim güzel civânım

Firkat denilen bu derd-i dilse
İmdâda yetişin nâtüvânım

Firkat ne demek 'azâb-ı dûzâh
Âteşler içinde bî-nişânım

Ben bülbül-i gülşen-i vefâyım
Lâyık mı kül olsun âşiyânım

Kaldım kara bir Hisâr içinde
Hayfâ ki duyulmuyor figânım

Ey berk-i Ziyâ feşân-ı ümîd
Allâh için ol meded-resânım (M. Tacettin, 1933: 28; Vicdânî, 9 Ocak 1963: 2)

Ziyâ, manidar gazellerinden birinde, elli yıla yakın bir zamandır yazdığını, eski mektep çocuğu olduğunu, bir mesleğinin olmadığını, ticaretten anlamadığını, sermayesinin olmadığını, mesleğinin aşk olduğunu, herkesi kardeş gördüğünü, Hakk'a hürmetin halka hizmet olduğunu söyler. Şiirin sonlarında tenha bir köşede garip kaldığını, fark edilmediğini inceden inceye hicveder:

Elli yıl var-ki kitâbetle geçer rûz ü şebim
Ben bizim imlâda hâlâ eski tıfl-i mektebim

San'atım yokdur ticâret anlamam sermâye hîç
Mesleğim 'aşkdır mahabbetdir kalender-meşrebim

Bahs-i milliyetde her kes kardaşımdır ez-kadîm
Hakka hürmet halka hizmetle müzehheb mezhebim

Geçmiyor pîr olsa da insân civândan doğrusu
Ben henüz müştâk-i bûs-i leb esîr-i gabgabim

Bir acı meydir hemân varım yoğum bilmem hased
Yoksa da eller gibi çay kahve şerbet sahlebim

Bir harâbım hâsılı ben ki harâbât ehline
Baş 'alem-dâr itseler el-hakk sezâyım ensebim

İmtidâd itsin mi hâlâ leyl-i vâveyl-i firâk
'Arz-ı dîdâr eyle artık sevdiğim cân-ber-lebim

Bî-karâr-i vahşetim gâhî güler gâh ağlarım
Künc-i tenhâyîde kalmış bir garîb-i a'cebim (Îkâz, 7 Zilhicce 1342: 1; Sencer, Eylül-Aralık 1947: 446; Vicdânî, 9 Kasım 1962: 2)

Ziyâ, yaşadığı sıkıntıları hafifleterek ve mizâhî bir dille anlatır. Yukarıda anlattığımız olaydan dolayı tevkif edilen Ziyâ'yı dostları hapishaneden kurtarmak için yetkililere Ziyâ'nın deli olduğunu söylerler. Ziyâ'yı akıl hastanesine yatırırlır. Ama o bundan pek memnun değildir. Şiirlerinde bu hususu "deli", "mecnûn", "âkil" kelimeleriyle dile getiren Ziyâ bir murabbasının son bendinde, zamanın adaletsizliğini, mizahi bir üslupla hicveder:

Olunca söz evet belî cihânın oldun ‘âkıli
Şu halde baş mı eğmeli Ziyâ ben olmadım deli
İdüp bir iş ki mücmeli hayâta bâri deymeli
Hayâtımın zevâli var ne olmak ihtimâli var (M. Tacettin, 1933: 23; Sencer, Temmuz 1938: 147; Vicdânî, 19 Temmuz 1962: 2)

Ömrü sıkıntı içinde geçen Ziyâ, bir kıt'asında zaruretin insanı baştan çıkardığını, yokluğun güzel insanları bile huysuz eylediğini "açın halinden tok anlamaz" dercesine bir edep ölçüsünde dile getirir:

Seni de çıkarır başdan zarûret
Ne çâre mâni'dir beyim tokluğun

Güzel âdemleri bed-ĥûy eyliyor
Allâh belâsını versin yokluğun (Nûr Mecmuası, 1340: 3; Sencer, Eylül 1942: 144)

Ziyâ'nın baştan sona kendisini anlattığı belge durumundaki bir gazelinin matla beytinde, serbest fikirli oluşuna ve yaşayışına dıştan bakıp hüküm verenlerin, kendini yakından tanımadan değerlendirmede bulunanların kendisi için "akıllı mı, deli mi" dediklerini, öze inemediklerini hicveder:

Bilmeyenler gayret-i efkâr-ı serbestânemi
Dir bakınca hâlime 'âkil midir dîvâne mi

Rind-i seyyârım karârım yok kalender-meşrebim
Hânmân-âlûd olanlar sormasınlar hânemi

Bir hümâ-yı evc-i istiğnâ-yı lâ-kaydım ki ben
Dâm-ı teklîfe esîr olmam gören yok lânemi

Bî-tekellüf şöyle dursun da yanımda câm-ı mey
Kasr-ı Cemşîde değişmem kûşe-i vîrânemi

Kahr-ı dehr-i dûn için dökmez gözüm bir katre eşk
Mâlehü'l-meşrûtuna sarf eylerim dür-dânemi

Eylerim cânım fedâ cândan seven ahbâb için
Ben Ziyâyım âteşe yakmam per-i pervânemi (İkâz, 11 Şevval 1342: 1; M. Tacettin, 1933: 25; Vicdânî, 2 Mayıs 1962: 2)

4. Sonuç

Adanalı Ziyâ, XIX. Yüzyılda Adana'da, İstanbul'da ve Afyonkarahisar'da yaşamış, eski tarz-ı kadim üzre yazmış bir şairdir. Ömrü sıkıntılarla geçmiş, tevkif edilmiş, sürgün edilmiş ama yılmamış. İstibdat'a, adaletsizliğe ve kötü kişilere karşı kalemiyle, edep dâhilinde yazdığı hicivleriyle mücadele etmiş; zaman zaman çaresizlikten alkole sığındığı olmuş ise de karamsarlığa düşmemiş, mücadeleci ve vatanperver bir şahsiyettir. Yazdığı siyasi ve sosyal hicivlerini bayağılığa düşmeden, mizâhi bir dille anlatmış; aynı zamanda dertlerini, sıkıntılarını dile getirdiği bu şiirlerinde hümoristik bir üslup sergilemiştir. Bu çalışma ile heccavlığı üzerinde durulan Adanalı Ziyâ hakkında, bazı dergi ve gazetelerde neşr edilen yazılar dışında, akademik bir çalışma yapılmamış ve edebiyat tarihimizde hak ettiği yeri alamamıştır. Şâirin şiirlerinin yazma nüshasına ulaşılarak, mutavassıtin şairlerden oluşu değerlendirilerek kapsamlı bir çalışma yapılması gerekmektedir.

Kaynakça

(1985). *Yeni Türk Ansiklopedisi,* İstanbul: Ötüken Yayınları, C. 4, ss. 1547.

(1988). *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul: Ötüken-Söğüt Yayınları, C. 8, ss. 432.

Afyonkarahisar'da Nûr Mecmû'ası, (Ağustos 1340). Nu: 5, s. 3, ss. 3.

Afyonkarahisar'da Nûr Mecmû'ası, (Ağustos 1341). Nu: 23, ss. 3.

Afyonkarahisar'da Nûr Mecmû'ası, (Mayıs 1928). Nu. 51, ss. 3.

Ahmed Râsim. (1969). *Muharrir Bu Ya*, Ankara: Devlet Kitapları.

Ahmed Râsim. (1980). *Matbûat Hâtıralarından-Muharrir, Şair, Edib,* Hz. Kâzım Yetiş, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser 141.

Akyüz, K. (1979). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923) I,* Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.

Arısoy, M. S. (1967). *Türk Hiciv ve Mizah Antolojisi*, İstanbul: Varlık Yayınları.

Ersoy, Mehmed Âkif. (1977). *Safahat,* İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.

Faruk Şükrü, (19 Eylül 1934). "Adanalı Ziya", *Taşpınar Dergisi*, C. 2, S. 23, ss. 193-196.

Gökbilgin, M. T. (1997). "Cevad Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, Eskişehir: C. 3, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, ss. 111-112.

Gökdemir, (1935). "Adanalı Ziyâ"*, Taşpınar Degisi*, C. 3, S. 34, ss. 175.

İkâz Gazetesi, (30 Muharrem 1342). Afyon: ss. 1.

İkâz Gazetesi, (30 Safer 1342). Afyon: ss. 1.

İkâz Gazetesi, (10 Cemâziyelâhir 1342). Afyon: ss. 1.

İkâz Gazetesi, (11 Şevvâl 1342). Afyon: ss. 1.

İkâz Gazetesi, (7 Zilhicce 1342) Afyon: ss. 1.

İkâz Gazetesi, (13 Cemâziyelâhir 1343). Afyon: ss. 1.

İnal, İ. M. K. (2013). *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlü'ş-Şu'arâ),* Ankara: C. V, AKM Yayınları. ss. 2541-2543.

İz, M. (12 Mayıs 1971). "Adanalı Ziyâ", *Yeni Asya Gazetesi,* ss. 3.

K. E. (Ağustos 1938). "Büyük Şâir Ziyâ'yı Anış", *Taşpınar Dergisi,* C. 6, S. 70, ss. 176.

Karaalioğlu, S. K. (1975). *Edebiyat Terimleri Kılavuzu*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi.

Karahan, A. (1988). "Adanalı Ziya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, C. 1, ss. 353.

Levend, A. S. (1980). *Dîvân Edebiyatı-Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, 3. Baskı, İstanbul: Endrun Kitabevi.

M. Tacettin, (1933). *Adanalı Ziyâ ve Eserleri*, Konya: Babalık Matbaası.

Nasrattınoğlu, İ. Ü. (2002). “Afyonkarahisar‘a Âşık Bir Şâ'ir Adanalı Ziyâ", *VI. Afyonkaahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri,* ss. 63.

Nasrattınoğlu,İ. Ü. (1971). *Afyonkarahisarlı Şâ'irler-Yazarlar-Hattatlar,* Ankara:

Pala, İ. (1989). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçay Yayınları. ss. 228.

Sarı, M. (1998). “Edip Ali Bakı ve Cumhuriyet Üzerine Söyledikleri”, *Türk Dili,* Sayı: 563, Ankara: ss. 421-432).

Sarı, M. (1995). “Afyonkarahisar'a Hizmet Etmiş Yabancı Meşhurlar ve Gülaboğlu Muhammed Askerî”, *IV. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyonkarahisar: Hazer Ofset Matbaacılık. ss. 143-150.

Sarı, M. (2000). “Çizmecizâde Vehbi ve Mevlidi”, *V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu*, Afyonkarahisar: Lider Ajans Matbaacılık. ss. 434-449.

Sarı, M. (2001). "Afyonkarahisarlı Heccav Şâirler", *Afyonkarahisar Kütüğü*, C. II, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını. ss. 59-82.

Sarı, M. (Şubat 2002). "Çizmecizâde Osman Özkişi'nin Şiirlerinde Hiciv ve Mizah", *Türk Kültürü,* S. 466, Yıl: XL, ss. 81-95.

Sarı, M. (2007). “Ziya”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi,* C. 8, Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları, ss. 736.

Sarı M.- Karaman, A. (1999). *Karasi Meşâhiri*, Balıkesir: ss. 108-144.

Sencer, B. S. (27 Ağustos 1936). "Adanalı Ziyâ'nın Ölümü", *Taşpınar Dergisi*, C. 4, S. 46, ss. 193.

Sencer, B. S. (Birincikânun1936). "Adanalı Ziya'dan Parçalar", *Taşpınar Dergisi*, C. 5, S. 50, ss. 26.

Sencer, B. S. (19 Şubat 1937). "Adanalı Ziya'dan Parçalar", *Taşpınar Dergisi,* C. 5, , S. 52, ss. 58.

Sencer, B. S. (29 Mart 1937). "Adanalı Ziya'dan Parçalar", *Taşpınar Dergisi,* C. 5, , S. 53, ss. 78.

Sencer, B. S. (Haziran 1937). "Adanalı Ziya'dan Parçalar", *Taşpınar Dergisi,* C. 5, , S. 56, ss. 133.

Sencer, B. S. (İkinci Teşrin 1937). "Adanalı Ziya'dan Parçalar", *Taşpınar Dergisi,* C. 6, S. 61, ss. 10.

Sencer, B. S. (Temmuz 1938). "Adanalı Ziya'dan Parçalar", *Taşpınar Dergisi,* C. 6, , S. 69, ss. 147.

Sencer, B. S. (Eylül 1938). "Adanalı Ziya'dan Parçalar", *Taşpınar Dergisi,* C. 6, , S. 71, ss. 189.

Sencer, B. S. (Birinci Teşrin 1938). "Adanalı Ziya'dan Parçalar", *Taşpınar Dergisi,* C. 6, S. 72, ss. 200.

Sencer, B. S. (Haziran-Temmuz-Ağustos 1942). "Adanalı Ziya'dan Parçalar", *Taşpınar Dergisi,* S. 89-90-91, ss. 120.

Sencer, B. S. (Eylül 1942). "Adanalı Ziya'dan Parçalar", *Taşpınar Dergisi,* S. 92, ss. 143-145.

Sencer, B. S. (Mayıs-Haziran 1943). "Adanalı Ziya'dan Parçalar", *Taşpınar Dergisi,* S. 100-101, ss. 262.

Sencer, B. S. (Temmuz-Ağustos-Eylül 1943). "Adanalı Ziya'dan Parçalar", *Taşpınar Dergisi,* S. 102-103-104, ss. 277.

Sencer, B. S. (Eylül-Aralık 1947). "Adanalı Ziya'dan Parçalar", *Taşpınar Dergisi,* S. 152-155, ss. 446.

Sencer, B. S. (Mart-Nisan 1947). "Adanalı Ziya'dan Parçalar", *Taşpınar Dergisi,* S. 146-147, ss. 404.

Sencer, B. S. (Mayıs-Ağustos 1947). "Adanalı Ziya'dan Parçalar", *Taşpınar Dergisi,* S. 148-151, ss. 427.

Son Haber Gazetesi, 16 Şubat 1929, Cumartesi, Nu. 669.

Son Haber Gazetesi, 3 Mart1929, Pazar, Nu. 682.

Toros, T. (1996). *Ali Münif Bey'in Hâtıraları,* Adana: İsis Yayınları.

Toros, T. (24-26 Mayıs 1936). "Şâir Ziya Paşa'nın Adana Valiliği (1878-1880)", *Türksözü,* 6-8.

Tuman, M. N. (2001). *Tuhfe-i Nâilî-Divan Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri, II,* Hz. Kurnaz, C. Tatcı, M. Ankara: Bizim Büro Yayınları, ss. 573.

Uçman, A. (2011). "II. Abdülhamid Dönemi Türk Edebiyatı", *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid,* C. 1, Kayseri: ss. 71-106.

Vanço Boşkov, (1986). "Hica Şa'iri Şahin Ağa ve Hicviyeleri (17/18yy)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXV, 1980-1986 ss. 39-45.

Vicdânî, (2 Nisan 1962). "Adanalı Ziya-Hayatı ve Şiirleri-", *Gençliğin Sesi Gazetesi*, S. 2039, ss.2.

Vicdânî, (3 Nisan 1962). "Adanalı Ziya-Hayatı ve Şiirleri-", *Gençliğin Sesi Gazetesi*, S. 2040, ss. 2.

Vicdânî, (20 Nisan 1962). "Adanalı Ziya-Hayatı ve Şiirleri-", *Gençliğin Sesi Gazetesi*, S. 2055, ss.2.

Vicdânî, (2 Mayıs 1962). "Adanalı Ziya-Hayatı ve Şiirleri-", *Gençliğin Sesi Gazetesi*, S. 2065, ss.2.

Vicdânî, (26 Mayıs 1962). "Adanalı Ziya-Hayatı ve Şiirleri-", *Gençliğin Sesi Gazetesi*, S. 2082, ss. 2.

Vicdânî, (19 Temmuz 1962). "Adanalı Ziya-Hayatı ve Şiirleri-", *Gençliğin Sesi Gazetesi,* S. 2128, ss.2.

Vicdânî, (4 Ekim 1962). "Adanalı Ziya-Hayatı ve Şiirleri-", *Gençliğin Sesi Gazetesi*, S. 2192, ss. 2.

Vicdânî, (18 Ekim 1962). S. "Adanalı Ziya-Hayatı ve Şiirleri-", *Gençliğin Sesi Gazetesi*, 2204, ss.2

Vicdânî, (30 Ekim 1962). "Adanalı Ziya-Hayatı ve Şiirleri-", *Gençliğin Sesi Gazetesi*, S. 2214, ss.2.

Vicdânî, (9 Kasım 1962). "Adanalı Ziya-Hayatı ve Şiirleri-", *Gençliğin Sesi Gazetesi*, S. 2223, ss. 2.

Vicdânî: (27 Kasım 1962). "Adanalı Ziya-Hayatı ve Şiirleri-", *Gençliğin Sesi Gazetesi*, S. 2238, ss. 2.

Vicdânî, (19 Aralık 1962). "Adanalı Ziya-Hayatı ve Şiirleri-", *Gençliğin Sesi Gazetesi*, S. 2257, ss. 2.

Vicdânî, (3 Ocak 1963). "Adanalı Ziya-Hayatı ve Şiirleri-", *Gençliğin Sesi Gazetesi*, 2270, ss. 2.

Vicdânî, (5 Ocak 1963). "Adanalı Ziya-Hayatı ve Şiirleri-", *Gençliğin Sesi Gazetesi*, S. 2272, ss.2.

Vicdânî, (9 Ocak 1963). "Adanalı Ziya-Hayatı ve Şiirleri-", *Gençliğin Sesi Gazetesi*, S. 2275, ss.2.

Vicdânî, (24 Ocak 1963). "Adanalı Ziya-Hayatı ve Şiirleri-", *Gençliğin Sesi Gazetesi*, S. 2288, ss.2.

Vicdânî, (25 Ocak 1963). "Adanalı Ziya-Hayatı ve Şiirleri-", *Gençliğin Sesi Gazetesi*, S. 2289, ss.2.

Vicdânî, (26 Ocak 1963). "Adanalı Ziya-Hayatı ve Şiirleri-", *Gençliğin Sesi Gazetesi*, S. 2290, ss.2.

Vicdânî, (29 Nisan 1963). "Adanalı Ziya-Hayatı ve Şiirleri-", *Gençliğin Sesi Gazetesi*, S. 2362, ss.2.

Vicdânî, (6 Haziran 1963). "Adanalı Ziya-Hayatı ve Şiirleri-",*Gençliğin Sesi Gazetesi*, S. 2391, ss. 2.

Yazıcıoğlu, H. F. (1969). *Afyon Evliyaları ve İlim Adamları*, Afyon:

Yücebaş, H. (1961). *Hiciv Edebiyatı Antolojisi,* İstanbul: Aka Kitabevi.

Yüksel, İ. (2014). "Şairler Mezarı", *Taşpınar,* Sayı: 12, Afyonkarahisar: ss. 44-47.

A Research on Individual Innovative Perceptions of Associate Students

Aylin TAŞKIN[1], Mustafa Melkin ÖDER[2]

Abstract

Developments in today's business world and rapid change in technology require competition in terms of the individuals who will enter the business life and require them to have superior qualities. It can be said that young people with individual innovativeness skills who can recognize innovations and adapt quickly to new situations in this process have become advantageous positions.

The aim of this study is to determine the individual innovativeness perceptions of associate degree students and to offer suggestions for personal development. In the first part of the study, general information about innovativeness concept was given. In the second part, a survey including individual innovativeness properties was applied to associate degree students. Questions about demographic characteristics were also included in the questionnaire. The results obtained by applying the face to face survey method were evaluated with the help of the SPSS program. As a result of the research, it was tried to explain the individual innovation perceptions of associate degree students in terms of demographic characteristics and suggestions were presented. In this study, it was revealed that there is a meaningful difference between resilience and gender variation from the dimensions of individual innovation. As a result of the study using the "Individual Innovation Scale", participants were found to be in the " Early Majority " category. It is also a finding that participants in the certificate / course program have higher opinion leadership and risk taking tendencies.

Keywords:Individual innovation, associate degree student, demographic characteristics

JEL Codes: M10, M19

Önlisans Öğrencilerinin Bireysel Yenilikçilik Algıları Üzerine Bir Araştırma

Özet

Günümüz iş dünyasında yaşanan gelişmeler ve teknolojideki hızlı değişim, iş hayatına giriş yapacak olan bireyler açısından rekabeti beraberinde getirmekte ve onları üstün kılacak niteliklere sahip olmayı gerektirmektedir. Bu süreçte yenilikleri fark edebilen ve yeni durumlara hızla uyum sağlayabilen, bireysel yenilikçilik özelliklerine sahip gençlerin avantajlı konuma geldikleri belirtilebilir.

[1] Öğretim Görevlisi, Balıkesir Üniversitesi, Havran MYO, taskin.aylin@gmail.com
[2] Öğretim Görevlisi, Balıkesir Üniversitesi, Havran MYO, mstfoder@gmail.com

Bu çalışmanın amacı, önlisans öğrencilerinin bireysel yenilikçilik algılarını belirlemek ve kişisel gelişimleri için öneriler sunmaktır. Çalışmanın ilk bölümünde yenilikçilik kavramı hakkında genel bilgiler verilmiş, ikinci bölümünde ise önlisans öğrencilerine bireysel yenilikçilik özelliklerini içeren bir anket uygulanmıştır. Demografik özellikler ile ilgili sorular da ankete dahil edilmiştir. Yüzyüze anket yöntemi uygulanarak elde edilen veriler SPSS programı yardımıyla değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda önlisans öğrencilerinin bireysel yenilikçilik algıları demografik özellikler açısından açıklanmaya çalışılmış ve öneriler sunulmuştur. Yapılan bu çalışmada bireysel yenilikçiliğin boyutlarından değişime direnç ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farkın olduğu ortaya çıkmıştır. "Bireysel Yenilikçilik Ölçeği" kullanılarak gerçekleştirilen çalışma sonucunda katılımcıların "sorgulayıcı" kategorisinde olduğu görülmüştür. Ayrıca sertifika/ kurs programına dahil olan katılımcıların fikir önderliği ve risk alma eğilimlerinin daha yüksek olduğu da elde edilen bulgulardandır.

Anahtar Kelimeler: Bireysel yenilikçilik, önlisans öğrencisi, demografik özellikler

1. Giriş

"Yenilik" birey ya da toplum tarafından yeni olarak algılanan bir fikir, uygulama ya da nesnedir (Rogers, 1995:11). Latince kökenli bir sözcük olan "innovatus"tan türeyen "inovasyon" kavramının sözlük anlamına bakıldığında, toplumsal, kültürel ve idari ortamlarda yeni yöntemlerin kullanılmaya başlanması anlamına gelmektedir. İnovasyon, yeni ve farklı bir sonuç olarak tanımlanmakta, dilimizde "yenilik", "yenileme/yenilenme", "yenilikçi" gibi sözcüklerle karşılanmaya çalışılsa da, anlamı tek bir sözcük ile ifade edilemeyecek kadar geniştir (Yavuz vd., 2009: 67).

İnovasyon, farklı ve iyi bir fikri paraya dönüştürme sanatı ya da "yeni fikirleri kullanarak veya mevcut bilgileri çok farklı yollarla hayata geçirerek, ticari bir faydaya dönüştürerek önemli bir değişiklik yapmak" olarak tanımlandığında ise, inovasyon "yenilikçi fikirler" olarak kabul edilebilir (Altun, 2008: 8). Yenilikçilik bir bireyin, yeni fikirlere açık, yenilik kararlarını başkalarının deneyimlerinden bağımsız alma derecesidir (Midgley & Dowling, 1978: 236).

Önceleri Rogers & Shoemaker (1971) tarafından bireyin değişime uyum hızı şeklinde alan yazına geçen, daha sonra bireyin değişime istekliliği (Hurt vd., 1977) olarak tanımlanan yenilikçilik kavramı Midgley & Dowling (1978) tarafından bireyde az veya çok bulunan bir kişilik özelliği şeklinde ele alınmıştır (Demiralay, 2016: 162).

Rogers ve Shoemaker (1971) yenilikçiliği bireyin yeniliğe sosyal sistemindeki diğer üyelerden nispeten daha erken adapte olma derecesi olarak tanımlamakta ve nispeten erken ifadesiyle onun adaptasyonunun gerçek süresinin diğerlerinin bireysel algılarından daha önce farkında olması olarak açıklamaktadır (Midgley & Dowling, 1978: 229).

Rogers, yenilikçiliğe yönelik sınıflamayı genel olarak şu beş kategori ile ortaya koymaktadır (Kılıçer ve Odabaşı, 2010: 151- 152): Yenilikçi (Innovators): Yeni fikirleri denemeyi ve risk almayı seven, vizyon sahibi. Öncü (Early Adopters): Toplumun diğer bireylerine yenilikler hakkında bilgi veren, yol gösteren özelliklere sahip olanlar. Sorgulayıcı (Early Majority): Yeniliklere karşı temkinli davranan. Kuşkucu (Late Majority): Yeniliklere karşı şüpheci ve çekingen bir tavır sergileyen, toplumun çoğunluğunun yeniliği benimsemesini bekleyen. Gelenekçi (Laggards): Değişime karşı önyargıyla bakan, yenilikleri en son

benimseme eğilimi sergileyen, yeniliği benimsemeden önce yeniliğin başkaları tarafından denenmesini ve sonuçlarının gözlenmesini bekleyen.

Kılıçer ve Odabaşı (2010) tarafından Türkçe' ye uyarlanarak geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılmış olan Bireysel Yenilikçilik Ölçeğinde katılımcılar yenilikçilik puanları hesaplanarak kategorize edilmektedir. Buna göre; katılımcıların puanı 80 puan üstünde ise "Yenilikçi", 69 ve 80 puan arasında ise "Öncü", 57 ve 68 puan arasında ise "Sorgulayıcı", 46 ve 56 puan arasında ise "Kuşkucu", 46 puan altında ise "Gelenekçi" olarak yorumlanmaktadır.

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde bireysel yenilikçilik profillerine göre sorgulayıcı karakter gösteren sonuçların olduğu (Öztürk & Summak, 2014; Örün vd., 2015; Çuhadar vd., 2013) ve üniversite öğrencileri ile yenilikçilik üzerine yapılan çalışmalarda da yenilikçiliğin boyutları bazında anlamlı farklılıkların olduğu görülmüştür (Madran & Esen, 2002; Işık & Türkmendağ, 2016).

Bireyler; ilgileri, gereksinimleri ve eğilimleriyle uyum gösteren fikirleri daha çok algılamakta, ayrıca bir tatminsizlik veya yoksunluk durumunda yeniliğe yönlenebileceği gibi bir yeniliğin varlığından haberdar olduğunda da gereksinim geliştirebilmektedir (Kılıçer, 2008: 212). Yeniliğin kabulünde ise yarar algısı, kullanım kolaylığı ve sosyal etki faktörlerinin göz önünde bulundurulması gerektiği algılanmaktadır (Usluel & Mazman, 2010: 70).

Bu çalışmanın amacı, önlisans öğrencilerinin bireysel yenilikçilik algılarını belirlemeye çalışmak ve kişisel gelişimleri için öneriler sunmaktır. Bu kapsamda önlisans öğrencilerinin bireysel yenilikçilik kategorileri belirlenmeye çalışılmış ve öğrencilerin bireysel yenilikçilik özellikleri farklı değişkenler (cinsiyet, çalışma durumu, not ortalaması, sertifika/ kurs programına katılma, sosyal faaliyetlere katılma, eğitim aldığı programı seçme durumu) açısından incelenmiştir.

2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmanın kapsamını Balıkesir körfez bölgesindeki Meslek Yüksekokullarında eğitim gören Muhasebe, İşletme, Pazarlama ve Büro Yönetimi önlisans öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmada 355 katılımcıya yüz yüze anket uygulaması yapılmıştır. Elde edilen formlardan 16' sı eksik doldurulduğu için çıkarılarak 339 sayıda anket formu değerlendirmeye alınmıştır.

Örneklem büyüklüğünün, veri toplama aracındaki madde sayısı ile Likert seçenek sayısı çarpılarak belirlenmesi önerilmektedir (Balcı, 2015: 107). Bu çalışmada ulaşılan örneklem sayısının, ölçme araçlarının toplam madde sayısı (20) ve Likert seçenek sayısı (5) çarpımından elde edilen (100) sayıdan daha fazladır. Bu açıdan örneklem büyüklüğünün yeterli olduğu düşünülmüştür.

Çalışmada kullanılan anketin hazırlanmasında, Hurt, Joseph ve Cook (1977) tarafından geliştirilen, Kılıçer ve Odabaşı (2010) tarafından geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan "Bireysel Yenilik Ölçeği"nden ve ayrıca konu ile ilgili literatürdeki diğer çalışmalardan yararlanılmıştır.

Ankete demografik değişkenler, bölümün isteyerek tercih edilip edilmediği, eğitim sırasında ve mezuniyet sonrası çalışma durumları, sosyal faaliyetlere ve kurs/sertifika programlarına katılma ile ilgili sorular da eklenmiştir. Ankette kullanılan Likert ölçeğinde her bir ifade ile ilgili olarak kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, emin değilim, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum derecelerinden yararlanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 22 programı yardımıyla değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

3. Bulgular

3.1. Katılımcıların Demografik Bulguları

Katılımcıların cinsiyet, yaş, öğrenim türü, sınıf, bölüm ve burs/ kredi alma durumlarına göre dağılımları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyet, Yaş, Öğrenim Türü, Sınıf, Bölüm ve Burs Alma Durumlarına Göre Dağılımı

CİNSİYET	**N**	**%**		**SINIF**	**N**	**%**
Kadın	193	56,9		1. Sınıf	190	56,0
Erkek	146	43,1		2. Sınıf	149	44,0
TOPLAM	**339**	**100,0**		**TOPLAM**	**339**	**100,0**
YAŞ	**N**	**%**		**BÖLÜM**	**N**	**%**
18-20	189	55,8		Büro Yönetimi	120	35,4
21-23	134	39,5		Muhasebe	121	35,7
24-26	9	2,7		İşletme Yönetimi	70	20,6
27-Üst	7	2,1		Pazarlama	28	8,3
TOPLAM	**339**	**100,0**		**TOPLAM**	**339**	**100,0**
ÖĞRENİM TÜRÜ	**N**	**%**		**BURS**	**N**	**%**
Normal Öğretim	264	77,9		Burs / Kredi Almıyorum	153	45,1
İkinci Öğretim	75	22,1		Burs / Kredi Alıyorum	186	54,9
TOPLAM	**339**	**100,0**		**TOPLAM**	**339**	**100,0**

Çalışmaya katılan 339 önlisans öğrencilerinden %56,9'nun kadın %43,1'inin erkek olduğu ve %56'sının birinci sınıf %44'nün ikinci sınıf öğrencisi olduğu görülmüştür. Katılımcıların yaşlarının dağılımında ise 18-20 yaş aralığında %55,8, 21-23 yaş aralığında %39,5, 24-26 yaş aralığında %2,7, 27 ve daha üzeri yaş dağılımı ise %2,1 değerlerine ulaşılmıştır. Katılımcıların bölümlere göre dağılımına bakıldığında %35,4'ü Büro Yönetimi, %35,7'si Muhasebe, %20,6'sı İşletme Yönetimi ve %8,3'ü Pazarlama bölümlerinde eğitim görmektedirler. Bu katılımcıların %77,9'u normal öğretimde iken %22,1'i ikinci öğretimdedir. Çalışmaya dahil olan katılımcıların %54,9'u burs/ kredi imkanlarından yararlanırken %45,1'i burs/ kredi almamaktadır.

Katılımcıların aile geliri, harçlık, not ortalaması, sosyal faaliyetlere katılma, çalışma durumu, bölüm seçimi, kurs/ sertifika vb katılma ile mezuniyet sonrası benzer bir işte çalışma isteklerini gösteren dağılım Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Aile Geliri, Harçlık, Not Ortalaması, Sosyal Faaliyetlere Katılma, Çalışma Durumu, Bölüm Seçimi, Kurs/ Sertifika Programına Katılma ile Mezuniyet Sonrası Benzer Bir İşte Çalışma İsteklerine Göre Dağılım

GELİR	**N**	**%**		**HARÇLIK**	**N**	**%**
1.500 TL – Altı	128	37,8		199 TL - Altı	100	29,5
1.501 TL – 2.500 TL	134	39,5		200 TL – 399 TL	97	28,6
2.501 TL – 3.500 TL	53	15,6		400 TL – 599 TL	85	25,1
3.501 TL - Üzeri	24	7,1		600 TL - Üzeri	57	16,8
TOPLAM	**339**	**100,0**		**TOPLAM**	**339**	**100,0**
NOT ORTALAMASI	**N**	**%**		**SOSYAL FAALYET. KATILMA**	**N**	**%**

0,99 - Altı	3	,9	Hiçbir Zaman	98	28,9
1,00 - 1,99	113	33,3	Bazen	197	58,1
2,00 - 2,99	170	50,1	Sık sık	24	7,1
3,00 - Üzeri	53	15,6	Her Zaman	20	5,9
TOPLAM	**339**	**100,0**	**TOPLAM**	**339**	**100,0**
ÇALIŞMA DURUMU	**N**	**%**	**BÖLÜM SEÇİMİ**	**N**	**%**
Çalışıyorum	45	13,3	İsteyerek	222	65,5
Çalışmıyorum	286	84,4	İstemeyerek	84	24,8
Kendi İşim	8	2,4	Ben Yapmadım	33	9,7
TOPLAM	**339**	**100,0**	**TOPLAM**	**339**	**100,0**
MEZUNİYET SONRASI BENZER	**N**	**%**	**KURS / SERTİFİKA PROGRAMINA KATILMA**	**N**	**%**
İstiyorum	197	58,1			
İstemiyorum	34	10,0	Katılmadım	231	68,1
Kararsızım	108	31,9	Katıldım	108	31,9
TOPLAM	**339**	**100,0**	**TOPLAM**	**339**	**100,0**

Çalışmaya katılan önlisans öğrencilerinin ailelerinin %78,3'nün gelirlerinin 2.500 TL ve altında olduğu, ailelerden gelen harçlıkların %29,5'nin 199 TL ve altında, %28,6'sının 200 TL ile 399 TL arasında, %25,1'inin 400 TL ile 599 TL arasında %16,8'inin de 600 TL ve üzerinde şeklinde dağılım gösterdiği görülür. Katılımcıların %33,3'ünün not ortalamasının 1-1,99 aralığında olduğu, %50,1'inin 2,00 ile 2,99 arasında olduğu, %15,6'sının 3 ve üzeri olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların %28,9'unun sosyal faaliyetlere hiçbir zaman katılmadığı, %58,1'inin okullarda düzenlenen sosyal faaliyetlere bazen katıldıkları, %7,1'nin sık sık katıldığı ve %5,9'unun ise her zaman sosyal faaliyetlere katıldığı anlaşılmaktadır. Çalışmada katılımcıların %84,4'ünün eğitimleri sırasında herhangi bir işte çalışmadıkları, %13,3'ünün çalıştığı ve %2.4' ünün ise kendi işinin sahibi olduğu anlaşılırken bölüm seçimlerinde %65,5'inin eğitim aldıkları bölümü isteyerek seçtikleri, %24,8'inin istemeyerek seçtikleri, %9,7'sinin ise tercihi kendilerinin yapmadıkları ve %58,1'nin de mezuniyet sonrası eğitim aldıkları bölüme benzer veya aynı işi yapmak istedikleri, %10'unun benzer bir işte çalışmak istemediği ve %31,9'unun ise kararsız olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. Ayrıca katılımcıların %68,1'nin eğitimleri sırasında herhangi bir kurs veya sertifika programına katılmadıkları, %31,9'unun ise eğitim hayatları sırasında alanları ile ilgili sertifika ya da kurs programına katıldığı anlaşılmıştır.

3.2. Katılımcıların Bireysel Yenilikçilik Algılarına İlişkin Bulgular

Katılımcıların bireysel yenilikçilik algılarına ilişkin ifadeler ve ortalama değerler Tablo 3'te gösterilmektedir. Tablo'daki verilere göre katılımcıların yeni fikirlere açık (Ort: 4,37), yeni şeyler denemekten hoşlandıkları (Ort: 4,27), problemlere ve belirsizliklere karşı mücadele ettikleri (Ort: 4,17), bir şey yaparken yeni yollar olup olmadığını araştırdıkları (Ort: 4,16) belirtilebilir. Yenilikçi bir kişi olduklarını düşündükleri (Ort: 3,86), düşünce ve davranışlarıyla çevrelerindekileri özgün olmaya teşvik ettikleri (Ort: 3,84), yenilikler konusunda içinde bulundukları gruba liderlik etmekten hoşlandıkları (Ort: 3,65) söylenebilir. Ancak yeni fikirlere karşı şüpheci davranmaları (Ort: 2,71) ve buluşlara da şüphe ile bakmaları (Ort: 2,49) ayrıca çevrelerindeki insanların işine yaradığını görünceye kadar (Ort: 2,75) ve çevrelerindeki insanların kabul ettiğini görene kadar yeni fikirleri benimsemede etmede isteksiz davrandıkları (Ort: 2,60) da Tablo 3'e göre elde edilen bulgulardandır.

Tablo 3. Katılımcıların Bireysel Yenilikçilik Algılarına İlişkin Ortalamalar

İfadeler	N	Ortalama	Std. Sapma
Çevremdeki insanların kabul ettiğini görene kadar yeni fikirleri benimsemem.	339	2,60	1,345
Çevremdeki insanların işine yaradığını görünceye kadar yenilikleri kabul etmede isteksiz davranırım.	339	2,75	1,330
Yeni fikirlere karşı şüpheci davranırım.	339	2,71	1,360
Yeni bakış açıları ve yeni buluşlara şüphe ile bakarım.	339	2,49	1,362
Çevremdeki insanların arasında yeniliği kabul eden en son kişi olduğumu düşünürüm.	339	2,25	1,330
Yenilikleri dikkate almadan önce diğer insanların o yeniliği kullandığını görmek isterim.	339	3,30	1,305
Yenilikçilik konusunda insanları kolay etkileyen bir kişi olduğumu düşünürüm.	339	3,49	1,070
Yenilikler konusunda içinde bulunduğum gruba liderlik etmekten hoşlanırım.	339	3,65	1,191
Yenilikçi bir kişi olduğumu düşünürüm.	339	3,86	1,067
Düşünce ve davranışlarımla çevremdekileri özgün olmaya teşvik ettiğimi düşünürüm.	339	3,84	1,058
Yenilikleri takip ettiğim için arkadaşlarım benden sık sık bilgi ve öneri alırlar.	339	3,51	1,094
Problemlere ve belirsizliklere karşı mücadele ederim.	339	4,17	1,017
Yeni fikirlere açık biriyim.	339	4,37	,918
Bir şey yaparken yeni yollar olup olmadığını araştırırım	339	4,16	1,017
Yeni şeyleri denemekten hoşlanırım.	339	4,27	,928
Cevaplanmamış sorular beni çözüm bulmaya yöneltir.	339	3,93	1,060
Problemleri çözmek için genellikle yeni yöntemler bulurum.	339	3,92	1,043

3.3. Katılımcıların Bireysel Yenilikçilik Algılarını Ölçen Faktör Analizi

Önlisans öğrencilerinin bireysel yenilikçilik algılarını belirlemek amacıyla yapılan anket çalışmasında sonucunda elde edilen verilere faktör analizi ile güvenilirlik testi yapılmıştır.

Faktör analizi, değişkenler arasındaki ilişkilere dayanarak çok sayıdaki değişkeni daha az sayıdaki değişkene indirebilen çok değişkenli bir analiz türüdür. Değişkenlerin örnekleme yeterliliğini ölçmek için yapılan Kaiser – Mayer - Olkin testinin değerinin 0,6'dan büyük olması önerilir (İslamoğlu & Alnıaçık, 2014: 395-396). Analiz sonucunda elde edilen KMO değeri ,831'dir (Tablo 4). Bu durum değişkenlerin faktör analizine uygun olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 4. KMO ve Bartlett's Test Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,831
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi- Square	2003,789
	df	136
	Sig.	,000

Çalışmada öncelikli olarak ifadelerin tamamına faktör analizi yapılmış, daha sonra güvenilirliği bozduğu düşünülen üç ifade değerlendirmeden çıkarılmıştır. Geriye kalan 17 ifadenin yeterli güvenilirliği sağladığı anlaşılmıştır. Cronbach Alpha değeri 0,713 olarak saptanmıştır (Tablo 5). Güvenilirlik, bir ölçüm aracının benzer koşullarda, benzer girdilerle yapılan farklı ölçümlerde benzer sonuçlar vermesi anlamını taşımaktadır. Ölçüm aracının güvenilirliğini test etmek için kullanılan yöntemlerden biri Cronbach (1951) tarafından geliştirilen ve ölçeğin iç tutarlılığını değerlendiren Cronbach Alpha katsayısı yöntemidir. Bu katsayı 0 ile 1 arasında değerler alabilir (İslamoğlu & Alnıaçık, 2014: 282-283; Çoşkun vd., 2015: 126):

$0,00 < \alpha < 0,40$ ölçeğin güvenilir değil,
$0,41 < \alpha < 0,60$ ölçek güvenilirliği düşük,
$0,61 < \alpha < 0,80$ ölçek güvenilirliği kabul edilebilir seviyede,
$0,81 < \alpha < 1$ ise ölçek güvenilirliği yüksektir.

Katılımcıların bireysel yenilikçilik algılarına ilişkin faktör analizi sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Faktör Analizi Sonuçları

Rotated Component Matrix[a]

	Faktörler			
	1	2	3	4
RA 18	,788			
RA 3	,781			
RA 2	,707			
RA 16	,646			
RA 5	,592			
RA 19	,538			
FÖ 12		,750		
FÖ 11		,742		
FÖ 1		,733		
FÖ 8		,718		
FÖ 14		,666		
DD 6			,866	
DD 20			,827	
DD 10			,591	
DA 13				,792
DA 7				,766
DA 17				,704

Cronbach Alpha ,713

Toplam Açıklanan Varyans Oranı	59,217
KMO	,831
Bartlett Sınaması	2003,789
Sig.	0,000

Yapılan çalışmada özdeğeri 1'den büyük olan 4 faktör değer değerlendirmeye alınmıştır (Tablo 6). Elde edilen faktörler şunlardır: Risk alma, fikir önderliği, değişime direnç ve deneyime açıklık. Bu faktörler, Hurt vd. tarafından geliştirilen, Kılıçer ve Odabaşı (2010) tarafından geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan Bireysel Yenilik Ölçeğinin faktörleri ile uyumludur.

Tablo 6: Faktörler, Özdeğerleri, Açıklanan ve Kümülatif Varyans

Faktörler	Öz Değerler		
	Toplam	Açıklanan Varyans %	Kümülatif Varyans %
Faktör 1: Risk alma	4,914	28,907	28,907
Faktör 2: Fikir önderliği	2,698	15,872	44,779
Faktör 3: Değişime direnç	1,426	8,391	53,17
Faktör 4: Deneyime açıklık	1,028	6,048	59,217

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

Hipotez 1: Katılımcıların bireysel yenilikçilik algıları cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 2: Katılımcıların bireysel yenilikçilik algıları alanı ile ilgili herhangi bir sertifika/ kurs programına katılıp katılmama durumuna göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 3: Katılımcıların bireysel yenilikçilik algıları çalışma durumlarına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 4: Katılımcıların bireysel yenilikçilik algıları not ortalamasına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 5: Katılımcıların bireysel yenilikçilik algıları sosyal faaliyetlere katılıp katılmama durumuna göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 6: Katılımcıların bireysel yenilikçilik algıları okudukları programı seçim durumuna göre farklılık göstermektedir.

3.4. Katılımcıların Bireysel Yenilikçilik Algıları ile Cinsiyet Değişkenine İlişkin T Testi Analizi

"Hipotez 1: Katılımcıların bireysel yenilikçilik algıları cinsiyete göre farklılık göstermektedir." hipotezini test etmek için T testi uygulanmıştır. Buna göre araştırmaya katılan 193 kadın ve 146 erkek öğrencinin cinsiyete göre bireysel yenilikçilik algılarının farklılık gösterip göstermediği Tablo 7' deki Bireysel Yenilikçilik Algılarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması Sonuçlarına bakılarak anlaşılabilir.

Tablo 7. Bireysel Yenilikçilik Algılarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Cinsiyet		N	Mean	Std. Deviation	F	P
Fikir önderliği	Kadın	193	3,6622	,84377	,211	,838
	Erkek	146	3,6808	,81692		
Risk alma	Kadın	193	4,1874	,73529	1,290	,135
	Erkek	146	4,0708	,67547		
Deneyime açıklık	Kadın	193	2,8325	1,04423	,044	,330
	Erkek	146	2,9452	1,06712		
Değişime direnç	Kadın	193	2,3592	1,07847	1,496	**,017**
	Erkek	146	2,6484	1,13582		

Cinsiyetin bireysel yenilikçiliğin tüm alt boyutları üzerindeki etkisini ölçmek için uygulanan T testi analizinde Tablo 7' deki sonuçlara göre cinsiyet ile değişime direnç (p=0,017<0,05) boyutu arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Erkek katılımcıların değişime direnç ortalaması kadın katılımcılara göre daha yüksektir. Bu verilere göre Hipotez 1 kabul edilir.

3.5. Katılımcıların Bireysel Yenilikçilik Algıları ile Sertifika/kurs Programına Katılıp Katılmama Durumuna İlişkin T Testi Analizi

"Hipotez 2: Katılımcıların bireysel yenilikçilik algıları alanı ile ilgili herhangi bir sertifika/kurs programına katılıp katılmama durumuna göre farklılık göstermektedir." hipotezini test etmek için T testi uygulanmıştır. Buna göre araştırmaya katılan öğrencilerin bireysel yenilikçilik algılarının alanları ile ilgili bir sertifika/ kurs programına katılıp katılmama durumlarına göre farklılık gösterip göstermediği Tablo 8' deki Bireysel Yenilikçilik Algılarının Sertifika/kurs Programına Katılıp Katılmama Durumuna Göre Karşılaştırılması sonuçlarına bakılarak anlaşılabilir.

Tablo 8. Bireysel Yenilikçilik Algılarının Sertifika/kurs Programına Katılıp Katılmama Durumuna Göre Karşılaştırılması

KURS		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	F	P
Fikir önderliği	Katılmadım	231	3,5229	,82995	,05461	1,749	**,000**
	Katıldım	108	3,9852	,74468	,07166		
Risk alma	Katılmadım	231	4,0714	,72803	,04790	,347	**,013**
	Katıldım	108	4,2778	,65607	,06313		
Deneyime açıklık	Katılmadım	231	2,9278	1,04839	,06898	,334	,232
	Katıldım	108	2,7809	1,06406	,10239		
Değişime direnç	Katılmadım	231	2,4805	1,11749	,07353	,098	,937
	Katıldım	108	2,4907	1,10268	,10611		

Önlisans öğrencilerinin alanları ile ilgili bir sertifika/ kurs programına katılıp katılmama durumları ile bireysel yenilikçilik algıları arasında bir ilişki olup olmadığını incelemek

amacıyla yapılan T testi sonucunda Tablo 8'e göre alanı ile ilgili bir sertifika programına katılanların bireysel yenilikçilik boyutlarında fikir önderliği (p=0,000 <0,05) boyutu arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür. Alanları ile ilgili bir sertifika/kurs programına katılanlar ile risk alma (p=0,013 <0,05) boyutu arasında da anlamlı bir farklılık vardır (Tablo 8). Okudukları alan ile ilgili bir sertifika programına katılan öğrencilerin fikir önderliği ortalamaları daha yüksektir. Bu sonuçlara göre Hipotez 2 kabul edilir.

3.6. Katılımcıların Çalışma Durumlarına İlişkin One-Way ANOVA Analizi

"Hipotez 3: Katılımcıların bireysel yenilikçilik algıları çalışma durumlarına göre farklılık göstermektedir." hipotezini test etmek için One - Way ANOVA testi uygulanmıştır. Buna göre araştırmaya katılan öğrencilerin bireysel yenilikçilik algılarının çalışma durumuna göre farklılık gösterip göstermediği Tablo 9. Katılımcıların Çalışma Durumuna İlişkin One - Way ANOVA Analizi Sonuçlarına bakılarak anlaşılabilir.

Tablo 9. Katılımcıların Çalışma Durumuna İlişkin One-Way ANOVA Analizi Sonuçları

Çalışma Durumu		N	Mean	Std. Deviation	F	P
Fikir önderliği	Çalışıyorum	45	3,8489	,85510		
	Çalışmıyorum	286	3,6203	,82096	5,203	**,006**
	Kendi işim	8	4,4500	,56315		
Risk alma	Çalışıyorum	45	4,2778	,58495		
	Çalışmıyorum	286	4,1020	,73189	2,987	,052
	Kendi işim	8	4,6042	,23465		
Deneyime açıklık	Çalışıyorum	45	2,9556	1,08851		
	Çalışmıyorum	286	2,8800	1,05481	,634	,531
	Kendi işim	8	2,5000	,83571		
Değişime direnç	Çalışıyorum	45	2,5185	1,23000		
	Çalışmıyorum	286	2,4814	1,08877	,061	,941
	Kendi işim	8	2,3750	1,35034		

Katılımcıların bireysel yenilikçilik algılarının çalışma durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan One - Way ANOVA analizine göre fikir önderliği (p=0,006< 0,05) boyutunda anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür (Tablo 9). Anlamlı bir farkın hangi durumu ilişkin olduğunu belirleyebilmek için faktörlere ilişkin TUKEY testi yapılmıştır. Fikir öndeliği boyutunda kendi işinin sahibi olanların ortalamaları, çalışmayanlara göre daha yüksektir. Bu verilere göre Hipotez 3 kabul edilir.

3.7. Katılımcıların Not Ortalamasına İlişkin One-Way ANOVA Analizi

"Hipotez 4: Katılımcıların bireysel yenilikçilik algıları not ortalamasına göre farklılık göstermektedir." hipotezini test etmek için One - Way ANOVA testi uygulanmıştır. Buna göre araştırmaya katılan öğrencilerin bireysel yenilikçilik algılarının not ortalamasına göre farklılık

gösterip göstermediği Tablo 10. Katılımcıların Not Ortalamasına İlişkin One - Way ANOVA Analizi Sonuçlarına bakılarak anlaşılabilir.

Tablo 10. Katılımcıların Not Ortalamasına İlişkin One - Way ANOVA Analizi Sonuçları

Not Ortalaması		N	Mean	Std. Deviation	F	P
Fikir önderliği	0,99 - Altı	3	3,6000	1,11355	1,508	,212
	1,00 - 1,99	113	3,5363	,87679		
	2,00 - 2,99	170	3,7435	,79204		
	3,00 - Üzeri	53	3,7245	,82948		
Risk alma	0,99 - Altı	3	4,2222	,75154	6,165	**,000**
	1,00 - 1,99	113	3,9174	,79405		
	2,00 - 2,99	170	4,2147	,67291		
	3,00 - Üzeri	53	4,3522	,51646		
Deneyime açıklık	0,99 - Altı	3	3,0000	1,00000	,270	,847
	1,00 - 1,99	113	2,9440	1,04834		
	2,00 - 2,99	170	2,8627	,98482		
	3,00 - Üzeri	53	2,7987	1,28326		
Değişime direnç	0,99 - Altı	3	3,1111	,69389	,588	,623
	1,00 - 1,99	113	2,5310	1,12037		
	2,00 - 2,99	170	2,4784	1,09562		
	3,00 - Üzeri	53	2,3648	1,16623		

Katılımcıların bireysel yenilikçilik algılarının not ortalamalarına göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan One - Way ANOVA analizine göre risk alma ($p=0,000<0,05$) boyutunda anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür (Tablo 10). Anlamlı bir farkın hangi durumu ilişkin olduğunu belirleyebilmek için faktörlere ilişkin TUKEY testi yapılmıştır. Risk alma boyutunda not ortalaması 2 ve üzeri olanların değer ortalamaları, 2' nin altında olanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu verilere göre Hipotez 4 kabul edilir.

3.8. Katılımcıların Sosyal Faaliyetlere Katılıp Katılmama Durumuna İlişkin One-Way ANOVA Analizi

"Hipotez 5: Katılımcıların bireysel yenilikçilik algıları sosyal faaliyetlere katılıp katılmama durumuna göre farklılık göstermektedir." hipotezini test etmek için One - Way ANOVA testi uygulanmıştır. Buna göre araştırmaya katılan öğrencilerin bireysel yenilikçilik algılarının sosyal faaliyetlere katılma durumuna göre farklılık gösterip göstermediği Tablo 11' deki Katılımcıların Sosyal Faaliyetlere Katılıp Katılmama Durumuna İlişkin One - Way ANOVA Analizi Sonuçlarına bakılarak anlaşılabilir.

Tablo 11. Katılımcıların Sosyal Faaliyetlere Katılıp Katılmama Durumuna İlişkin One-Way ANOVA Analizi Sonuçları

Sosyal Faaliyete Katılma		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	F	P
Fikir önderliği	Hiçbir zaman	98	3,5816	,82641	,08348	2,960	**,032**
	Bazen	197	3,6761	,82838	,05902		
	Sık sık	24	3,5667	,87807	,17924		
	Her zaman	20	4,1700	,68756	,15374		
Risk alma	Hiçbir zaman	98	4,1293	,79392	,08020	,815	,486
	Bazen	197	4,1337	,66977	,04772		
	Sık sık	24	4,0208	,79599	,16248		
	Her zaman	20	4,3500	,57201	,12790		
Deneyime açıklık	Hiçbir zaman	98	2,8367	1,09382	,11049	1,112	,344
	Bazen	197	2,8494	1,00700	,07175		
	Sık sık	24	3,0000	1,18362	,24161		
	Her zaman	20	3,2667	1,14248	,25547		
Değişime direnç	Hiçbir zaman	98	2,3231	1,05132	,10620	1,862	,136
	Bazen	197	2,4992	1,10535	,07875		
	Sık sık	24	2,6667	1,20786	,24655		
	Her zaman	20	2,9000	1,26167	,28212		

Katılımcıların bireysel yenilikçilik algılarının eğitim gördükleri okulda düzenlenen sosyal faaliyetlere katılma durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan One- Way ANOVA analizine göre fikir önderliği (p=0,032<0,05) boyutunda anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür (Tablo 11). Anlamlı bir farkın hangi duruma ilişkin olduğunu belirleyebilmek için faktörlere ilişkin TUKEY testi yapılmıştır. Fikir önderliği boyutunda sosyal faaliyetlere her zaman katılanlar ile hiç katılmayanlar arasında anlamlı bir farkın olduğu görülmüş ve sosyal faaliyetlere katılanların ortalamalarının, katılmayanlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre Hipotez 5 kabul edilir.

3.9. Katılımcıların Okudukları Programı Seçim Durumuna İlişkin One - Way ANOVA Analizi

"Hipotez 6. Katılımcıların bireysel yenilikçilik algıları okudukları programı seçim durumuna göre farklılık göstermektedir." hipotezini test etmek için One - Way ANOVA testi uygulanmıştır. Buna göre araştırmaya katılan öğrencilerin bireysel yenilikçilik algılarının okudukları programı seçim durumuna göre farklılık gösterip göstermediği Tablo 12'deki Katılımcıların Okudukları Programı Seçim Durumuna İlişkin One - Way ANOVA Analizi Sonuçlarına bakılarak anlaşılabilir.

Tablo 12. Katılımcıların Okudukları Programı Seçim Durumuna İlişkin One - Way ANOVA Analizi Sonuçları

Program Seçimini Yapma		N	Mean	Std. Deviation	F	P
Fikir önderliği	İsteyerek Seçtim	222	3,6991	,80872		
	İstemeyerek Seçtim	84	3,5452	,87280	1,453	,235
	Tercihi Ben Yapmadım	33	3,7939	,86094		
Risk alma	İsteyerek Seçtim	222	4,2125	,65124		
	İstemeyerek Seçtim	84	3,9821	,82222	3,704	**,026**
	Tercihi Ben Yapmadım	33	4,0253	,74082		
Deneyime açıklık	İsteyerek Seçtim	222	2,8243	1,06107		
	İstemeyerek Seçtim	84	2,9563	1,06895	1,070	,344
	Tercihi Ben Yapmadım	33	3,0707	,96017		
Değişime direnç	İsteyerek Seçtim	222	2,3964	1,09206		
	İstemeyerek Seçtim	84	2,5595	1,09540	3,002	,051
	Tercihi Ben Yapmadım	33	2,8788	1,20996		

Katılımcıların bireysel yenilikçilik algılarının okudukları programı seçim durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan One - Way ANOVA analizine göre risk alma (p=0,026< 0,05) boyutunda anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür (Tablo 12). Anlamlı bir farkın hangi durumu ilişkin olduğunu belirleyebilmek için faktörlere ilişkin TUKEY testi yapılmıştır. Risk alma boyutunda okudukları programı isteyerek seçenler ile istemeyerek seçenler arasında anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür. Okudukları programı isteyerek seçenlerin ortalamalarının istemeyerek seçenlere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu verilere göre Hipotez 6 kabul edilir.

4. Sonuç

Balıkesir körfez bölgesinde bulunan Meslek Yüksekokullarında eğitim gören Muhasebe, İşletme, Pazarlama ve Büro Yönetimi öğrencilerinin katılımıyla yapılan bu çalışmada 355 anket uygulamasından 339'u değerlendirmeye alınarak şu sonuçlara varılmıştır.

Katılımcıların, bireysel yenilikçilik boyutlarından olan değişime direnç boyutunda, erkek öğrencilerin, kadın öğrencilere göre değişime karşı daha fazla direnç gösterdikleri görülmüştür (H1 kabul edilir). Buna göre kadın öğrencilerin yeni fikirlere açık ve yeniliği daha kolay kabul ederek uyum sağladıkları söylenebilir. Bu durum günümüzde kadın girişimci sayısının da artmasını sağlayan etkenlerden biri olarak kabul edilebilir.

Yapılan analizlere göre eğitim hayatları sırasında, alanları ile ilgili sertifika/ kurs (bilgisayarlı muhasebe, diksiyon, hızlı klavye, yabancı dil vb.) programına katılan öğrencilerin fikir önderliği ve risk alma eğilimlerinin daha yüksek olduğu görülmüştür (H2 kabul edilir). Bu tür programlara katılanların, yeni şeyler denemekten ve öğrenmekten hoşlandıkları, karşılarına çıkan problemleri çözmek için yeni yöntemler aradıkları ve yeni fikirlere açık oldukları söylenebilir. Literatürde herhangi bir sertifika programına katılma durumu ile fikir önderliği boyutu arasında da anlamlı bir farklılık olduğunu gösteren çalışmalar (Işık & Türkmendağ, 2016) mevcuttur. Fikir önderliği, bireyin diğerlerinin tutum ve davranışlarını belirli bir ürün kategorisi için istediği yönde etkileyebilme ya da değiştirebilme yeteneğidir

(Grewal vd., 2000: 235-236). Bu bakımdan öğrencilerin alanları ile ilgili sertifika/kurs programlarına katılmaları, onları fikir önderliği yapmaları ve mesleki cesaretlerini arttırmaları açısından önerilebilir.

Çalışmaya katılanlardan kendi işinin sahibi olanların, çalışmayan ve başka işlerde çalışanlara göre gerçekleştirmek istedikleri iş fikrini ticarileştirdiklerini söylemek mümkündür (H3 kabul edilir). Bu katılımcıların içinde bulundukları gruba fikir liderliği yaptıkları, çevresindekilere ilham verdikleri ve yenilikleri takip ettikleri için arkadaşları tarafından bilgi kaynağı olarak algılandıkları belirtilebilir.

Katılımcılardan not ortalaması 2'nin üzerinde olanların risk almaya daha yatkın oldukları elde edilen sonuçlardandır (H4 kabul edilir). 4'lük not sisteminde 2 ve üzeri not ortalamasına sahip öğrencilerin mezuniyet şartı da dahil olmak üzere başarılı olduğu kabul edilir. Bu bağlamda ortalaması 2'nin üzerinde olan öğrencilerin yeni şeyler demekten çekinmedikleri, yeni fikirlere açık oldukları ve bir problemle karşılaştıklarında farklı çözüm yolları araştırıp, buldukları fikri uygulamaktan kaçınmadıkları belirtilebilir.

Okullarda düzenlenen sosyal etkinliklere dahil olan katılımcıların daha sosyal bir yapıya sahip olmaları beklenir. Bu öğrencilerin alanları veya sosyal yaşamları ile ilgili yeni fikirler üretmeleri, fikirleri ile çevrelerine örnek olmaları doğal bir davranış sayılabilir. Bu çalışmada da sosyal faaliyetlere katılan öğrencilerin fikir önderliği eğiliminin daha yüksek olduğu belirlenmiştir (H5 kabul edilir). Dolayısıyla eğitim kurumlarında ders ve eğitim faaliyetleri kadar sosyal faaliyetlere de yer verilerek öğrencilerin katılımının sağlanması düşünülmelidir.

Yapılan bu çalışmada bireysel yenilikçiliğin boyutları ile katılımcıların bölüm ve sınıflarına göre anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır. Bu sonucun yapılan bir başka çalışma (Örün vd., 2015) ile tutarlılık gösterdiği söylenebilir. Ancak çalışmada eğitim aldığı bölümü isteyerek tercih eden öğrencilerin yenilikçiliğin risk alma boyutunda anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır (H6 kabul edilir). Katılımcıların bölüm seçimiyle ilgili kararı kendileri vererek karşılaşabilecekleri riskleri üstlendikleri ve sorumluluktan kaçmadıkları söylenebilir. Bu açıdan öğrencilerin eğitimcileri ve aileleri tarafından kendi kararlarını almaları konusunda cesaretlendirilmeleri önerilmelidir.

Bu çalışmada da yararlanılmış olan, Kılıçer ve Odabaşı (2010) tarafından Türkçe' ye uyarlanarak geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan Bireysel Yenilikçilik Ölçeğinde katılımcılar, yenilikçilik puanları hesaplanarak kategorize edilmektedir. Buna göre; katılımcıların puanı 80 puan üstünde ise "Yenilikçi", 69 ve 80 puan arasında ise "Öncü", 57 ve 68 puan arasında ise "Sorgulayıcı", 46 ve 56 puan arasında ise "Kuşkucu", 46 puan altında ise "Gelenekçi" olarak yorumlanmaktadır. Yapılan bu çalışmada ise 67,16 puan ile katılımcılar sorgulayıcı kategorisinde çıkmıştır. Literatürdeki diğer çalışmalarda da (Örün vd.,2015; Çuhadar vd., 2013) sorgulayıcı profiline sahip örneklem gruplarına ulaşılmıştır. Sorgulayıcılar, yenilikler konusunda daha ihtiyatlı bir tavır sergilerler, bir yeniliği benimsemeden önce o yenilik hakkında uzun bir düşünme dönemi geçirirler (Örün vd., 2015:66). Bu çalışmada da katılımcıların sorgulayıcı yenilikçilik profili içerisinde yeniliklere karşı temkinli davrandığı, görüşüne varılmıştır.

Kaynakça

Altun, Ş. (2008), *İnovasyonla Başarıyı Yakalayan Türkler*, MediaCat Kitapları, Kapital Medya Hizmetleri A.Ş., 2.Baskı, İstanbul.

Balcı, A. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler*, 11. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.

Coşkun R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri,* 8. Baskı, İstanbul, Sakarya Kitabevi

Çuhadar, C., Bülbül, T. ve Ilgaz, G. (2013). Öğretmen adaylarının bireysel yenilikçilik özellikleri ile teknopedagojik eğitim yeterlikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi, *İlköğretim Online*, 12(3).

Demiralay, R., Bayır, E. A., ve Gelibolu, M. F. (2016). Öğrencilerin Bireysel Yenilikçilik Özellikleri İle Çevrimiçi Öğrenmeye Hazır Bulunuşlukları İlişkisinin İncelenmesi. "*Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi"*, Şubat 2016 Cilt:5 Sayı:1 Makale No: 18, 161-168.

Grewal, R., Mehta, R., & Kardes, F. R. (2000). The role of the social-identity function of attitudes in consumer innovativeness and opinion leadership. *Journal of Economic Psychology*, *21*(3), 233-252.

Hurt, H. T., Joseph, K., & Cook, C. D. (1977). Scales for the measurement of innovativeness. *Human Communication Research*, 4, 58-65. http://www.jamescmccroskey. com/measures/ innovation.htm (22.03.2017)

Işık, C. & Türkmendağ, T. (2016). "Atatürk Üniversitesi Turizm Fakültesi Öğrencilerinin Bireysel Yenilikçilik Algılarının Belirlenmesi", *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 70-99.

İslamoğlu, A.H. & Alnıaçık, Ü. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 4.Baskı, İstanbul, Beta Basım.

Kılıçer, K. (2008). Teknolojik yeniliklerin yayılmasını ve benimsenmesini arttıran etmenler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt/Vol.:8- Sayı/No: 2 : 209–222

Kılıçer, K. & Odabaşı, H. F. (2010). "Bireysel yenilikçilik ölçeği (BYÖ): Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38(38).

Madran, C., & Esen K. (2002). "Yeniliklerin Kabul Süreci; Üniversite Öğrencileri ile Yapılan Bir Pilot Çalışma". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(9). 136-152

Midgley D. F. & Dowling, G. R., (1978). Innovativeness: The concept and its measurement. *Journal of Consumer Research*; 4, pp. 229-242

Örün Ö., Orhan, D., Dönmez, P. & Kurt, A. A. (2015). "Öğretmen Adaylarının Bireysel Yenilikçilik Profilleri ve Teknoloji Tutum Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1). 65-76

Öztürk, Z. Y. & Summak, M. S. (2014). "İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Bireysel Yenilikçiliklerinin İncelenmesi". International Journal of Science Culture and Sport, 1, 844-853.

Rogers, E. M. (1995). *Diffusion Of Innovations* (Third ed.). New York: The Free Press.

Usluel, Y. K. & Mazman, S. G. (2010) "Eğitimde yeniliklerin yayılımı, kabulü ve benimsenmesi sürecinde yer alan öğeler: Bir içerik analizi çalışması". *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 39 (3), 60-74.

Yavuz, A., Albeni, M., & Kaya, D. G. (2009). "Ulusal İnovasyon Politikaları Ve Kamu Harcamaları: Çeşitli Ülkeler Üzerine Bir Karşılaştırma". *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.14, S.3 s.65-90.

The Social Impact and Sociological Outlook of Syrians in Turkey: The Case in Kocaeli

Suat KOLUKIRIK[1]

Abstract

It is known that Turkey's geopolitical position creates a route for irregular migration mobility. International migration mobility that has been on-going through Turkey for a long time has increased especially because of the war in Syria; and Turkey has started to host a large Syrian population besides many immigrants from Africa, Asia, and the Middle East. Although they were not thought to be permanent in the beginning, the number of Syrians has grown over three million in a few years; and their social impact and sociological outlook have become significant subjects of discussion. In this context, this study aims to evaluate the content and application steps of social and public support policies for the Syrian population in Turkey; and to determine the fields of their interaction with the whole social system. The issues concerning the fulfilment of basic needs such as the educational need of Syrian population in Turkey; their access to labour market; divided families; the conditions of women and children; social cohesion; the inclusiveness of public services; and health services have been evaluated within the case of Kocaeli through a sociological perspective.

Keywords: International migration, Temporary Protected Status, Syrians, Social cohesion, Turkey

JEL Codes: I28, J15, O15

Türkiye'deki Suriyelilerin Toplumsal Etkisi Ve Sosyolojik Görünümü: Kocaeli İli Örneği

Özet

Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik konumun düzensiz göç hareketliliği için bir güzergah oluşturduğu bilinmektedir. Uzun bir süredir Türkiye üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılan uluslararası göç hareketliliği özellikle Suriye'de yaşanan savaş ortamı nedeniyle artış göstermiş ve Türkiye; Afrikalı, Asyalı ve Ortadoğulu birçok göçmenin yanı sıra büyük bir Suriyeli nüfusa ev sahipliği yapar hale gelmiştir. Başlangıçta kalıcı oldukları düşünülmeyen ve sayıları birkaç yıl içinde 3 milyonu aşan Suriyelinin bu manada toplumsal etkileri ve sosyolojik görümünü önemli bir tartışma konusu halini almıştır. Bu çerçevede Türkiye'deki Suriyeli nüfusa yönelik yürütülen sosyal ve kamusal destek politikalarının içeriği ve uygulama

[1] Prof.Dr., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, suatkolukirik@akdeniz.edu.tr

adımlarının işleyişini değerlendirmek ve sosyal sistemin bütünüyle olan etkileşim alanları belirlemek çalışmanın temel kurgu alanı olarak belirlenmiştir. Çalışmada; Türkiye'deki Suriyeli nüfusun eğitim ihtiyacı, istihdam piyasasına erişimi, bölünmüş aileler, kadın ve çocukların durumu, sosyal uyum ve kamusal hizmetlerin kapsayıcılığı ve sağlık hizmetleri gibi temel ihtiyaçların giderilmesine ilişkin hususlar Kocaeli örneklemi üzerinden sosyolojik bir perspektifle değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Geçici Koruma Statüsü, Suriyeliler, Sosyal Uyum, Türkiye.

JEL Kodları: I28, J15, O15,

Giriş

Düzensiz ve uluslararası ölçekli gerçekleştirilen göç hareketlilikleri, gittikçe derinleşen ve ortaya çıkardığı etkileriyle ortak bir çabayı gerekli kılan alandır (Castell ve Miller, 2008:13). Bireysel faktörler kadar; coğrafi, kültürel, sosyal ve ekonomik faktörlerin tetiklediği göç yolculukları, küresel eşitsizliklerle birlikte farklı sosyal boyutlara ulaşmakta ve ülkeler arası insani sorunlara yol açabilmektedir. Çoğu zaman öteki, yabancı, kaçak ya da göçmen olarak tanımlanan bu görünüm kendi içerisinde de tartışılmakta ve irdelenmektedir. Diğer bir ifadeyle uluslararası nitelikli düzensiz göç hareketlerinin bir zorunluluk mu yoksa ihtiyaçlar karşılaşması mı olduğu sorusu önemli bir tartışma konusu olarak güncelliğini korumaktadır.

Tarihsel açıdan değerlendirildiğinde uzun mesafeli göç hareketliliğinin yerleşik ve göçebe toplumlar özelinde farklılaştığı, bununla birlikte göçe yol açan temel etkenin daha çok ekonomik etkenler olduğu görülmektedir. İnsanlar ya da toplumlar daima kendini gerçekleştirme ya da bir varoluş çabasıyla daha iyiyi ve refahı arzulamışlardır. Bugünkü uluslararası nüfus hareketliliğinin güney coğrafyalardan kuzeye doğru oluşu da bir yönüyle yaşam standartları ve ekonomik beklentilerin bir ürünüdür (İçduygu vd., 2014:28). Özellikle batının sahip olduğu maddi imkanlar dünyanın geri kalanında cazip görülebilmekte, uzun ve tehlikeli yolculuklar göze alınabilmektedir. Bu manada teknolojik gelişmişliğin belirginleştirdiği yaşam tarzı farkındalığı yanında göç üreten coğrafyaların bir türlü üstesinden gelemediği yüksek yaşam standartları uluslararası göç hareketliliğin bilindik boyutlarıdır.

Göç literatürü ve kuramları bağlamında değerlendirdiğimizde günümüz dünyasının yaşadığı çoğu göç örneğinin, kendisine özgü olduğu ve farklı tanımlamalar taşıdığı söylenmelidir (Çağlayan, 2006:68). Zaman, mekan ve insan boyutları içerisinde ortaya çıkan kitlesel göç hareketleri kendiliğindenlik özelliği çerçevesinde ve kendi oluşum koşulları içerisinde anlam bulmaktadır. Bir boyutuyla yerel ve uluslararası nüfus hareketliliği ve göç süreçleri farklı dinamiklerin bir sonucu olarak sürekli bir dinamizmi ve denge arayışının sonucu olarak sürgit devam etmektedir.

Suriye Krizi, Göç Dalgası ve Geçici Koruma

Suriye krizi; Arap Baharı söylemiyle Ortadoğu coğrafyası üzerinde dizayn planlayan emperyalist aklın somut görünümlerinden birini oluşturmuştur. Demokrasi ve insan hakları adı altında önce sosyal sistem ve düzenler tahrip edilmiş, sonrada büyük bir nüfus zorunlu göç etme tercihiyle baş başa kalmışlardır. Başlangıçta göç hareketliliğine kalkışan Suriyeli nüfusun

büyük bir bölümü Avrupa ülkelerine gitmeyi denemiş, ancak dini ve ırki bir takım engellerle Avrupa ülkelerine girişleri engellemiştir. Ege adalarından Avrupa'ya geçmek için denizde hayatını kaybedenler kadar, yürüyerek Avrupa içlerine ulaşmaya çalışan Suriyelilere bazı Avrupa ülkelerinde uygulanan insanlık dışı muameleyi tüm insanlık izlemek zorunda kalmıştır.

Suriye'de yaşananlar karşısında batılı ülkelerin göç dalgalarını dışsallaştırması ve güvenli hale getirme çabası beraberinde Türkiye'yi bir tampon ülke konumuna itmiştir. Sayıları 3 milyonu aşan Suriyeli nüfusun Türkiye'deki Geçici Koruma Statüsü adıyla yerleşimi yeni tartışma alanları oluşturmuştur (TBMM Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu:2013). Özellikle Suriyeli nüfusun vatandaşlık hakkına sahip olup olmayacağı politik bir malzeme konusu yapılmış, yoğun göç dalgaları karşısındaki kamusal maddi destek uygulamaları kamuoyunda sıklıkla gündeme gelmiştir. Buna karşın politik alanın dışında Türkiye'nin Suriyeliler için kalıcı, sürdürülebilir ve uzun vadeli politika geliştirme zorunluluğu ötelenmiş ve daha az gündem oluşturmuştur.

Genel anlamda Suriye krizi, ortaya çıkardığı görünümlerle tüm dünya için bir güvensizlik ve istikrarsızlık alanı inşa etmiş olsa da en büyük sorumluluğu komşu ülkelere, özelliklede Türkiye'ye yüklemiştir. Dünya'da en fazla mülteci barındıran ülke Türkiye olmuştur. Geçici Koruma Statüsü adı altında Türkiye'nin Suriyeli nüfusu ne zamana kadar tutacağı ve Suriyeli nüfusun toplumsal maliyeti bu noktada önemli bir politika alanı oluşturmaya devam etmektedir. Ancak mülteci üreten coğrafyaların sorunları çözülmedikçe ve insani bir küreselleşme modeli yaşanmadıkça Suriye benzeri krizlerin yaşanacağı da aşikardır.

Mayıs 2016 tarihi itibariyle ülkemizdeki kayıtlı Suriyeli nüfusu 2.7 milyondur. 2015 yılında ülkemize sınır kapılarından giriş yapan Suriyeli sayısı ise 844.277'dir. Türkiye'nin 10 Eylül 2001 tarihinde Suriye ile imzaladığı Geri Kabul Anlaşması 24 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ancak Türkiye'deki Suriyelilerin çok az bir kısmının geri döneceği öngörülmektedir. Öte yandan Geçici Koruma altındaki Suriyeli nüfusun yaklaşık %70'i 34 yaş altı nüfustan oluşmaktadır. 0-4 yaş aralığındaki Suriyeli nüfusu 310.230, 5-9 yaş aralığında 357.387, 10-14 yaş aralığında 268.015, 15-19 yaş aralığında 284.688, 20-24 yaş aralığında 295.877,25-29 yaş aralığında 241.016 ve 30-34 yaş aralığındaki Suriyeli nüfusu 201.728'dir. 31 Aralık 2015 tarihine kadar ülkemizde 151.746 Suriyeli bebek dünyaya gelmiştir. 1121 Derslikte 78.707 çocuk ve gence eğitim verilmektedir. 31 Aralık 2015 tarihine kadar 5 milyondan fazla poliklinik hizmeti sunulmuş, 175.882 aşılama yapılmıştır (Göç İdaresi Türkiye Göç Raporu, 2016: 78-81). Suriyeli yatırımcılara ait ülkemizde 3 bin civarı firma faaliyette bulunmaktadır. Kayıt dışı olan işletmelerle bu oranın daha yüksek olduğu bilinmektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın temel amacı Kocaeli'deki Suriyeli nüfusun genel görünümünü belirlemek, göç süreciyle birlikte yaşanan zorluk ve fırsatları tespit etmek ve Suriyeli nüfusun sosyal uyum sürecine katkı sağlayıcı bir yol haritası oluşturabilmektir. Bu çerçevede öncelikli olarak literatür taraması yapılmış, saha araştırması, gözlem ve derinlemesine mülakatlar yürütülmüş ve Sivil Toplum Kuruluşlarının katılımıyla gerçekleştirilen danışma toplantısından elde edilen veriler çerçevesinde konu irdelenmiştir.

Saha araştırması esnasında Arapça ve Kürtçe bilen bir tercüman görüşmelere destek vermiş, Suriyelerin yoğun olarak yaşadığı ilçelerde komşu, esnaf, muhtar ve ilgili kişi ve kurumlarla mülakatlar yapılmıştır. Sözkonusu mülakatlar 05-13 Haziran 2016 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Suriyeli nüfusunun yoğun olarak bulunduğu; Gebze, Darıca, Çayırova, Körfez ve Dilovası ilçelerinde yürütülen mülakatlarda görüşmeler çoğunlukla aile reisi olarak

babalar ile yapılmış ve ziyaret vakti olarak akşam saatleri seçilmiştir. Rapor yazım aşamasında kurumsal olmayan hiçbir Suriyelinin kişisel bilgileri kullanılmamış, toplanan veriler "genelleştirilerek" yazılmıştır. Anonimleştirilen bilgiler 'kategorik bağlamsal çözümleme tekniğine' (Kvale ve Brinkmann, 2009:64) uygun olarak temalara ayrılmış ve raporlaştırılmıştır.

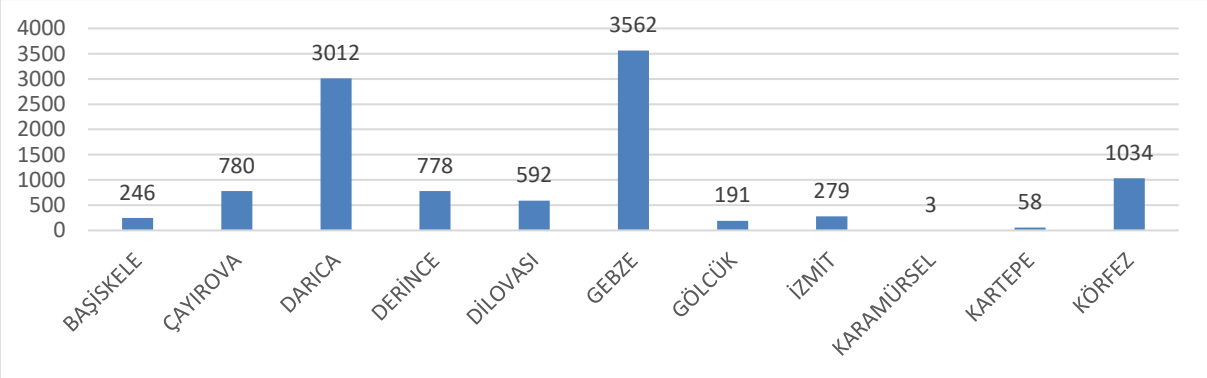
Bulgular

1-Kocaeli'deki Suriyelilerin Demografisi

Büyükşehir sınırları içerisindeki Suriyeli nüfus, çoğunlukla sınır illerindeki kamplara uğramadan Kocaeli'ne yerleşen göç gruplarından oluşmaktadır. Görüşmelerden elde ettiğimiz bulgulara göre söz konusu nüfus ya doğrudan olarak Kocaeli'ne yerleşenlerden ya da önce İstanbul'a gelip sonradan Kocaeli'ne gelen gruplardan oluşmaktadır. Suriye savaşının ilk dönemlerinde Kocaeli'ndeki nüfusları çok az sayıda olan Suriyeliler son zamanlarda artış göstermiş ve göç idaresinin resmi rakamlarına göre kayıtlı 32.000 bin civarında bir nüfusa ulaşmıştır. Ancak hala kayıt altında olmayanlarla birlikte 50.000'ne yakın bir Suriyeli nüfusun Kocaeli Büyükşehir bütününde yaşadığı değerlendirilmektedir.

Sahada elde ettiğimiz bilgilere göre Suriye'nin çeşitli bölgelerinden Kocaeli'ye göç süreci devam etmektedir. Göç edenlerin Büyükşehir sınırları içerisindeki dağılımlarında ise Gebze, Darıca, Çayırova, Körfez ve Dilovası ilçeleri ilk sırada yer almaktadır. Suriyelilerinin ilçelere göre dağılımında istihdam imkanlarının varlığı, sosyal ve fiziki uygunluk ve İstanbul'a olan yakınlık gibi etmenlerin belirleyici olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Kocaeli'de ikamet eden Suriyeli göçmenlerin ilçelere göre dağılımı

Sosyal yardım amacıyla Kocaeli Büyükşehir Belediyesine müracaat eden ve 2016 yılı resmi kayıtlara göre Kocaeli'de ikamet eden ve adresine ulaşılan 10.535 Suriyeli vardır. Bu nüfusun büyük bir çoğunluğu 4.106 kişi ile Halep'den gelenlerden oluşmaktadır. 4.139 kişinin doğum yerinde ise sadece Suriye bilgisi bulunmakta ve il ya da yerleşim birimi yazılmamış bulunmaktadır. Kocaeli Büyükşehir Belediyesinin kayıtlarına göre Kocaeli'nde dünyaya gelen Suriyeli bebek sayısı 202'dir.

Suriyeli nüfusun kayıt işlemleri esnasında bir takım eksikliklerin olduğu; anne, baba, doğum yeri gibi bilgilerin yanlış yazıldığı bulgulanmıştır. Kayıt altına alınan nüfusun genel anlamda genç yaş grubu içerisinde olduğu görülmektedir. Diğer önemli bir nokta Türkiye merkezli doğumların varlığıdır ve bu durum söz konusu nüfusun ülkemizin geleceğine ilişkin önemli bir parametresidir.

2-Kocaeli'deki Stk'ların Suriyelilere Bakışı

Kocaeli'deki Sivil Toplum Kuruluşlarının Suriyeli nüfusla olan ilişkileri ve faaliyet alanlarını ve tecrübelerini değerlendirmek amacıyla öncelikli olarak bir danışma toplantısı düzenlenmiş ve deneyimler izlenmeye çalışılmıştır. Söz konusu toplantıya; Eğitim Gönüllüleri Derneği, İyilikDer Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, İHH insani Yardım Vakfı, Kocaeli Ensar'un Nur Sosyal Yardımlaşma Derneği ile İnsan ve Medeniyet Hareketi temsilcileri katılmışlardır. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Beyaz Kalpler Eğitim ve Gelişim Merkezi toplantı salonunda gerçekleştirilen danışma toplantısı aracılığıyla karşılaşılan sorunlar, çözüm önerileri ve ortak bir yol haritasının çizilmesine çalışılmış ve olası çözüm imkanları değerlendirilmiştir.

STK'lar ile yapılan görüşmelerde temel insani ihtiyaçlar ve entegrasyon süreci konuşmaların esasını oluşturmuştur. Öte yandan kimin Suriyeli olduğu, gelen göç grubunun farklı kimlik ve etnisitelere sahip olduğu hususu sıklıkla vurgulanmıştır. Zira dilencilik yapan bazı grupların Suriye'li olarak değerlendirilmemesi son derece önemli ve Türkiye'deki Suriyeliler algısını değiştirebilecek nitelikte şekillenmiştir. İnsani ihtiyaçlar konusunda ise Suriyeli öğrencilerin okula devamları, kırtasiye yardımı, eğitim dili, öğretmen ihtiyacı, öğretmen ders ücreti gündeme gelmiş ve tartışılmıştır. Bunun dışında tespit edilebilen ve Kocaeli'de bulunan 4261 okul çağındaki nüfusun 1920'si okula gitmektedir. Ortaokul ve lisede ise okullaştırma oranı ilkokula göre daha düşüktür. *Öğrencilerin %80'nin okula kayıt yaptırmış olmasına rağmen %20'si okula devam etmektedir.* Ayrıca öğrencilerin sadece Arapça eğitim alması değil, ilerdeki kazanımları için Türkçe eğitim almalarını beklenmektedir.

Kocaeli'deki STK'ların Suriye'li nüfusa daha yoğun bir biçimde maddi destek ve kamusal hizmetlere ulaşmada yol göstericilik rolü üstlendikleri görülmektedir. Özellikle ihtiyaç sahibi ailelerin kira, su, elektrik faturalarının ödenmesi, gıda ve giyecek yardımı başlıca yardım kalemleridir. Ancak Suriyeli nüfusa destek sağlama konusunda en fazla şikayet edilen husus, adres değiştirme sıklığıdır. Kayıt olunan adres değişiklikleri verilen hizmetlerin ve sağlanan hizmetlerin sürdürülebilirliğini aksatmaktadır. Genel manada Kocaeli'deki STK'lar, Suriyeli nüfusun karşılaştığı sorunların toplumsal bir çatı ve çaba içerisinde daha kolay aşılacağına inanmakta ve çözümün bir tarafının da mutlaka Suriyelilerin kendisinin olması gerektiğini belirtmektedirler.

3-Temel Sorun Alanları Ve Tespitler

3.1-Kayıt Dışı Nüfus Ve Koordinasyon

Hem ülkemiz hem de Kocaeli'deki Suriyeli nüfus hakkında kullanılan resmi ve gayri resmi rakamlar birbirleriyle çelişmekte ve kayıt dışı bir nüfusun var olduğu kamuoyunca düşünülmektedir. Gerçekte bu durum Türkiye açısından hem sınır güvenliği hem de kamp dışında kalan ve devam eden göç hareketini ilgilendiren bir husustur. Nitekim göç hareketinin ilk dönemlerinde ve kamplarda kalanlar için yürütülen kayıt altına alma işlemleri kamp dışındaki nüfus için geçerli olmamıştır. Kamp dışındaki Suriyeli nüfusa ulaşmadaki temel güçlükler nedeniyle kayıtları tamamlanmamış nüfusun varlığı bir gerçekliktir. Ayrıca beyan esasına göre kayıt altına almalar gerçekleştirildiğinden gelenlerin tam olarak hangi bölgeden geldikleri konusunda da karışıklık yaşanabilmektedir.

Kayıt altına girmeyen nüfusla yapılan görüşmelerde Suriye'deki belirsizlik ve kargaşa durumu karşısında konum alamayış, yerleşme ve istihdam da karşılaşılan sorunlar ve geleceğe

ilişkin kaygılarının kayıt altına alma işlemlerini ötelediği bulgulanmıştır. Kayıt dışında olan nüfus için diğer önemli bir neden, kayıt altına girmeleri halinde elde edebilecekleri kazanımlardan haberdar olmayışlarıdır. Kayıt dışı olan Suriyeli nüfusun bir kısmı ise Avrupa ülkelerine gitme ihtimalleri karşısında Türkiye'ye geri gönderilme koşullarını ortadan kaldırmak istemeleri nedeniyle kayıt altına girmekten kaçınanlardan oluşmaktadır. Suriyeli nüfusun kamu hizmetlerine erişimlerini temel öncelik olarak kabul ettiğimizde en önemli sorun kayıt altına girmeyenlerin kamusal destek imkanlarından yoksun kalışlarıdır. Genel görünümde ve özet olarak kayıt dışı nüfus şu gruplardan oluşmaktadır.

■Kayıtlamadan bilinçli olarak kaçınanlar

■Geçici koruma statüsünün üçüncü ülkelere başvuruyu engellemesi gerekçesi ile özellikle belirli nitelikleri olan ve Türkiye dışında gelecek arayanların varlığı

■Kayıtlamanın kayıt alınan yerde ikameti zorunlu kılması ve hareketlerinin kısıtlamasından endişe edenler

■Kayıtlamanın Suriye rejimince sakınca üretebileceği endişesinin temel belirleyiciler olduğu görülmektedir.

3.2-Eğitim Durumu ve İhtiyacı

Milli Eğitim Bakanlığı'nın Eylül 2014'te yayınladığı ve geçici koruma altındaki Suriyeliler dahil tüm yabancı öğrencileri kapsayan genelge ile kayıt altındaki tüm Suriyeliler devlet okullarına (1-12. sınıf) (YOBİS) kayıt olabilme imkanına sahiptir. Ancak Suriyeli çocuk ve gençlerin eğitim sürecine katılımında, bürokrasi kaynaklı sorunların varlığı belirleyicilerden biridir. Yasal olarak Suriyeli çocukların eğitimini içeren yönetmeliğin varlığına karşın bürokratik işleyişte karşılaşılan bazı zorluklar, koşulları zorlaştırmaktadır.

Hem eğitim sürecine dahil olacak nüfusun büyüklüğü hem de yabancı öğrenci eğitiminin gerektirdiği alt yapı imkanlarının yetersizliği diğer belirleyicilerdir. Derince ilçesinde Anadolu Plaltformunun öncülüğünde ve İbn-i Sina İlköğretim okulunda başlatılan eğitim süreci Kocaeli'deki ilk girişim olarak iyi bir örnektir. Ancak henüz okula gitmeyen Suriyeli okul çağındaki nüfusun varlığı gelecek açısından önemli bir sorun alanıdır. Kesin olmayan rakamlara göre Kocaeli'de okul çağındaki nüfusun yalnızca % 40'ının okullaştığı öngörülmektedir. Milli Eğitime bağlı okullara devam eden Suriyeli öğrenciler dışında Darıca ve Gebze arasında 600 öğrenci kapasiteli Arapça eğitim veren bir okul bulunmaktadır.

3.3-İstihdam Piyasasına Erişim

Kocaeli'deki Suriyelerinin büyük bir kısmının istihdam piyasasına dahil olduğu görülmektedir. Gündelik, serbest işler ve hizmet sektörü yoğun olarak çalıştıkları iş alanları olmakla birlikte fabrikalarda istihdam bulan Suriyelilerde vardır. İstihdam piyasasındaki temel sorunlarının başında düzenli çalışma kültürüne olan uzaklık, iletişim kuramama ve Türkçeyi konuşamama gibi sorunlar ön plana çıkmaktadır. Kadın nüfusun istihdamından çok genç ve erkek nüfusun çalıştığı, profesyonel mesleğe sahip olanların da istihdam piyasasına girişte zorluk yaşadığı görülmektedir.

Tablo 4: Suriyeli Nüfusun Ekonomik Etkisi

Ekonomik Fırsat/Risk Alanları	Görünüm ve Etkiler

Güçlü Alanlar	■Kocaeli'ye taşınan sermaye ve üretim kapasitesi ■Sığınmacılar içerisinde çalışabilir yaşta olan nüfus oranının yüksekliği ■Vasıfsız işgücü gerektiren alanlarda istihdam açığının giderilmesi ■Yeni işgücü ve ucuz işgücü girdisi ■Talep artışı ve ekonomik canlılık
Zayıf Alanlar	■Sığınmacı göçünün yüksek maliyeti ve alt yapı ihtiyacı ■Uluslararası mali ve politik desteğin yetersizliği ■Sığınmacı nüfusun sosyo-ekonomik düzeyinin düşüklüğü ■Eğitim seviyesinin düşüklüğü ve eğitim maliyeti ■Kayıt dışı, kaçak işgücü ve vergi kayıpları ■İstihdam alanında yaşanabilecek daralma ve dengesizlik riski ■Kayıtdışı işgücünün üretebileceği haksız rekabet

Suriyeli nüfusun yoğun olarak yaşadığı Darıca, Gebze, Körfez ve Derince ilçelerinde Suriyeli ürünlerin satıldığı bakkal ve küçük lokanta tipi işletmeler faaliyet göstermeye başlamış olmakla birlikte henüz ticari bir boyut kazanacak görünüm arz etmemektedirler. Emeği ile geçinmek zorunda kalanların dışındaki bu grup getirmiş olduğu küçük sermayeler ile ekonomik faaliyet yürütenlerden oluşmaktadır. Suriyeli nüfusun istihdamında karşılaşılan önemli sorun nitelikli nüfusun istihdama girişlerindeki engellerdir. Bir anlamda sosyal sisteme katkı sağlayacak yetişmiş insan gücünden daha sınırlı düzeyde faydalanılmasıdır. Bununla beraber, günübirlik ve inşaat işlerinde çalışan nüfusun işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerinden yoksun oluşları dikkate alınmalıdır.

3.4-Bölünmüş Aile, Kadın ve Çocuklar

Suriyeli nüfusun büyük oranda çocuk ve gençlerden oluşuyor olması gerçekte önemli bir kazanım olabilir niteliktedir. Ancak söz konusu nüfusun yaşamış olduğu arada kalma durumu, belirsizlikler ve kabiliyetlerini geliştirebilecek imkanlardan uzak kalma hali en fazla çocuk ve gençleri etkilemektedir. Kocaeli Ensar'un Nur Derneğinin yetim Suriyeli çocuklara sağlamış olduğu destek kıymetli olmakla birlikte yetersiz kalmaktadır.

Sahada elde ettiğimiz deneyimlere göre çocuklar ve gençler düzgün ve akıcı bir Türkçe konuşmaktadır. Gençler, çocuklar kadar olmasa da Türkçeyi konuşmakta ve günlük işlerini halledebilmektedir. Suriyeli kadınlar genellikle evlerinden dışarıya yalnız olarak çıkmamayı tercih etmekte gün içerisinde birbirlerine ziyarette bulunmamaktadırlar. Aile ziyaretleri aile reisi kabul edilen koca ile birlikte yapılmaktadır. Elde ettiğimiz bulgulara göre Türk erkekler ile Suriyeli kadınlar arasında evlilik yapılmaktadır. Evliliklerde başlık parası geleneği devam etmekte ve ailelerinin sosyo-ekonomik durumlarına göre bir miktar para alınmaktadır.

3.5-Sosyal Uyum ve Kamusal Hizmet

Sosyal uyumu zorlaştıran en önemli parametre dil ve iletişim sorunudur. Bu durumun temel nedeni Suriye'den göç etme sürecinin devam ediyor oluşu ve sosyal sisteme henüz katılamayışlarıdır. Suriyeli nüfus ile Kocaeli halkı arasındaki ilişkilerde kayda değer bir soruna rastlanmamış olmakla birlikte, iletişim imkanlarının yetersizliği kamusal imkanlara erişim ve ekonomik alana girişleri engelleyebilmektedir. Öte taraftan Suriyeli nüfusun sosyal uyumu gelecek dönemler açısından son derece önemli bir konudur. Nitekim eğitimsiz ve işsiz genç kitlelerin suç ortamlarına itilmesi, marjinal grupların ağına düşmesi, entegrasyon deneyimlerinin olumsuzluğu açısından doğal gelişmeler olarak kabul edilmektedir. Ayrıca marjinal konuma itilen gençler toplumun hakim kültürünün yanında kendi kültüründen de ayrılarak alt-kültürler oluşturmakta ve yasal olmayan davranışlar sergileyebilmektedir.

Kocaeli'deki Suriyeli nüfusun kamusal hizmet ve desteklere erişiminde karşılaşılan önemli sorunlardan birisi de bilgi eksikliğidir. Nereye ve hangi nedenle müracaat etmesi gerektiğini bilmeyen nüfus kamusal hizmetlere ulaşmada sorun yaşamaktadır. Saha çalışmalarımızda sıklıkla rastlanan bu durum daha çok göç ve aidiyet kaynaklı bir sorun görüntüsündedir. Bir anlamda genel haklar ve hizmetlere ulaşma noktasındaki bilinçsizlik özellikle çocuklar, kadınlar, engelliler, şiddet mağdurlarını etkilemekte ve olası kamusal destek imkanlarından mahrum kalınmaktadır. Genel görünümde Kocaeli'deki Suriyelilerin göç sürecinden kaynaklı sorunlar yaşıyor olmalarına karşın, memnuniyet düzeylerinin yüksek olduğu ve geri dönüşü istemedikleri görülmektedir.

3.6-Barınma ve Konut Sorunu

Kocaeli'deki Suriyeli nüfus genellikle akraba ve tanıdıklık ilişkileriyle yerleşenlerden oluşmaktadır. Tanıdık, akraba ve hemşehri ilişkileri aracılığıyla barınma ve istihdam imkanı bulmada bazı aktörler ön plana çıkmakta ve göç sürecine dinamizm kazandırmaktadırlar. Bir anlamda Suriye'deki kargaşa ve savaş ortamından kaçanların bu tip göçmen ağlarını kullandıklarını görmekteyiz. Yerleşme alanının tercihinde en önemli kriterlerden birisi istihdam imkanlarına erişme kapasitesinin yüksekliğidir.

Çok belirgin olmamakla birlikte Kocaeli'deki Suriyeli nüfus, sosyal ve mekansal bir kümeleme meydana getirme sürecindedir. Sosyal ve mekansal kümelenmenin gelire, statüye ve toplumsal konuma göre şekil aldığı ve farklı kültür ve kimlikler üzerinden de farklılaştığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle Suriyelilerin kendi sosyal ve ekonomik düzeylerinin ve imkanlarının ikamet alanlarını ve yaşam alanlarını belirlediğidir. Vurgulanması gereken başka bir özellik ise Suriye'deki sosyal çevrelerini Türkiye'ye taşıma gayretinde oluşlarıdır. Bu manada Kocaeli'ye yapılan Suriyeli göçünün daha yeni, bilinçli, kontrollü ve destekli bir süreç olduğu söylenebilir.

3.7-Koruyucu Sağlık ve Tedavi Hizmetleri

Sosyal güvenlik sistemi içerisinde olmayan Suriyeli nüfus geçici koruma yönetmeliğine göre sağlık hizmetlerine erişebilmekte ve muayene olabilmektedirler. Ancak bu erişimde temel sorun ilaç masraflarının ödenmesi konusunda yaşanabilmekte, yüksek fiyatlı ilaçların ödemesinde STK'lar ya da Sosyal Yardımlaşma Vakıflarının desteğine müracaat edilmektedir. Özellikle kronik hastaların ilaç giderlerinin karşılanmasındaki sorunlar daha belirgindir. Hayır sahipleri ve STK'lar dışında Kocaeli Büyükşehir Belediyesinin 41 kart uygulaması ile kayıt altında olan ve 99 ile başlayan kimlik numaralı Suriyelilerin durumlarına göre verilen sosyal yardımlar, önemli ve kurumsal bir destek biçimidir. Sağlık hizmetlerine ulaşımda dil sorunu hala önemini koruyan bir husustur.

4-Toplumsal Etkiler, Fırsat ve Tehdit Alanları

1-Fırsat Alanları
■ Sivil ve kamu kuruluşlarının desteği
■ Sorunlar karşısında sorumluluk alma ve işbirliği isteği

■ Çocuk ve genç nüfus oranın yüksekliği
■ Toplumsal kabul ve hoşgörü ortamının varlığı
■ Sermaye girdisi ve üretim kapasitesinin artışı
■ Vasıfsız işgücü alanlarında istihdam açığının giderilmesi
■ Talep artışı ve ekonomik canlılık

2-Tehdit Alanları
■ Kültürel farklılıklardan kaynaklanan gerginlik ve çatışma riski
■ Ekonomik yetersizlikler sonucu illegal çalışma biçimlerinde artış
■ Nüfusun sosyal sisteme kanalize edilememesi sonucunda radikalleşme eğilimi ve örgütlenme
■ Adi suç vakaları
■ Güvenlik sorunu ve olası yabancı istihbarat unsurlarının varlığı
■ Sürdürülebilir olmayan finansman kaynakları
■ İstihdam alanında yaşanabilecek daralma ve dengesizlik riski

3-Güçlü Yanlar
■ Kurumsal altyapı, motivasyon ve istek
■ Ülkede yaşanan demokratik ortam
■ Yerel yönetimlerin hassasiyeti ve kapasite yüksekliği
■ İşbirliği imkanları ve fırsatlarının varlığı
■ Yerel, ulusal ve uluslararası ölçekli sorumluluk algısı
■ Artan farkındalık düzeyi ve iyi örneklere sahip olma
■ Tarihsel bağlantılar ve ortak geçmiş

4-Zayıf Yanlar
■ Statü ve hukuki tanım sorunu
■ Değişim ve iyileştirme çabalarını farklı amaçlarla eleştirebilecek yapıların varlığı
■ Sığınmacı göçünün ortaya çıkardığı alt yapı ihtiyacı
■ Devam eden göç süreci
■ Uluslararası mali ve politik desteğin yetersizliği
■ Beyan esasına dayalı kayıt ve doğru olmayan demografik bilgiler
■ Kontrolsüzlük, yer değiştirmeler ve adreslere ulaşmada yaşanan sorunlar

5-Değerlendirme ve Uyum Modeli Önerisi

Özel politika gerektiren bir grup olarak Suriyeli nüfus hakkında kapsayıcı veri kaynağı oluşturmak ve sosyal uyum sorunlarını azaltıcı projeler yürütmek sosyal sistemin işleyişi açısından son derece önemlidir. Zira bu çerçevede koordinasyon, kontrol edilebilirlik, eğitim imkanlarına erişim, istihdam piyasasına katılım, özel durumu olan bireylerle yönelik proje geliştirme, farkındalık üretme, barınma imkanları sağlama ve sağlık sistemi alanında daha koordineli bir politika yürütme imkanı sağlanmış olacaktır (Kolukırık, 2016:28). Diğer bir ifadeyle uyum modeli önerisi; sosyal ve ekonomik koşulların desteklenmesi, izlenmesi ve kamusal faydanın elde edilmesini hedefleyen bir çabadır (Tablo 5).

Tablo 5: Model ve Kapsam

1. Kamusal hizmetlerin yürütülmesinde sürdürülebilir, uygulanabilir ve koordine edilebilir bir taslak plan oluşturma
2. Kayıtdışı nüfus ve hukuki durum için işbirliği imkanları üretme

3. Eğitim alt yapısı hazırlama ve eğitime erişim imkanlarını artırma
4. İstihdam ve sosyal güvenlik sorunlarının çözümü için strateji geliştirme
5. Özel durumu olan bireyler için koruyucu politikalar üretme
6. Sosyal uyum sorunları ve önyargıları azaltıcı projeler hazırlama
7. Barınma ve konut sorununa ilişkin taslak modelleme yapma
8. Koruyucu sağlık ve tedavi hizmetlerine ulaşımı kolaylaştırma

Suriyeli nüfusa yönelik olarak her il ya da kurumun kendi deneyimleri çerçevesinde yürütmüş olduğu kamusal hizmet ya da vatandaşlar tarafından yapılan yardımların kurumsal ve merkezi bir hale dönüşmesi sürdürülebilirlik, kontrol edilebilirlik ve kamusal fayda üretme kapasite bağlamında önemlidir. Uyum modeli basamakları hem koordine sağlayıcı hem de eğitim, istihdam, barınma, sağlık gibi alanlardaki hizmetlere ulaşımı kolaylaştırıcı bir özellik taşımaktadır.

Stratejik Hedef 1: Koordinasyon ve Kontrol Edilebilirlik
■ Göç üst kurulu ihtiyacı ve koordinasyon gerekliliği
■ Kayıt dışı olan Suriyeli nüfusun il içinde tespiti ve kayıt altına alma
■ Ortak çözüm masası ve veri bankası oluşturma
■ Devam eden göç sürecine karşı kurumsal strateji geliştirme
■ Yerel düzeyde örnek çözüm modelleri üretme ve paylaşım imkanı sağlama

Stratejik Hedef 2: Eğitim Alt Yapısı Hazırlama
■ Dil eğitimi ihtiyacı ve dil becerilerinin geliştirilmesini destekleme
■ Diploma denkliği sağlama, eğitim standartlarının belirlenmesi ve öğretim sisteminde uyumlulaştırma
■ Müfredatla ilgili sorunların çözümü, ders kitabı ihtiyacı ve öğretmenlerin belirlenmesi
■ Okul binası ve alt yapı ihtiyacına ilişkin sorunların giderilmesi
■ Potansiyel öğrenci sayılarının belirlenmesi
■ Eğitim çağındaki nüfusa rehberlik hizmeti verilmesi
■ Mesleki yönlendirme ihtiyacı ve kabiliyetlerin geliştirilmesi
■ Kültürel özelliklerin dikkate alınması
■ Maddi zorluk yaşayan ailelere çocuklarının eğitimi için maddi destek sağlama; kırtasiye, gıda ve giyim yardımı için finansman oluşturma

Stratejik Hedef 3: İstihdam ve Sosyal Güvenlik
■ Nüfusun mesleki kapasitesi hakkındaki veri yetersizliğinin giderilmesi
■ Mesleki bilgi ve tecrübeye sahip nüfusun istihdamında yaşanan sorunların en aza indirilmesi
■ Suriyeli girişimcilerin karşılaştığı sorunların çözümüne destek sağlama
■ Meslek sahibi olmayan nüfusun teknik eğitimi ve meslek kazandırma
■ Mesleki bilgi ve beceri sınavı ve belgelendirme
■ Düşük ücret kaynaklı sorunlarla mücadele
■ Çocuk işçiliği ve sokakta çalışmanın önlenmesi
■ İş güvenliği ve sağlığı kaynaklı sorunların giderilmesi
■ Kadın istihdamı ve eğitimini destekleme
■ Kayıtlı istihdamı teşvik etmek
■ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İŞKUR ve KOMEK gibi kurumlar öncülüğünde istihdam politikası tasarlama, geliştirme ve uygulama kapasitesini artırmak

Stratejik Hedef 4: Özel Durumu Olan Bireyler
■ Refakatsiz kadınlar, çocuklar ve engelli nüfus için özel yaklaşım, sosyal, ekonomik, psikolojik ve hukuksal destek hizmeti verme
■ Çocuk istismarı, sokakta çalışma ve şiddetin önlenmesine ilişkin adımlar
■ Kreş ve anaokulu eğitiminin desteklenmesi
■ Kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesiyle mücadele ve bilinçlendirme
■ Zihinsel özürlü çocukların yeterli eğitim almasının sağlanması
■ Sosyalleşme kanallarının darlığı ve imkanlarının geliştirilmesi
■ İşgücü piyasasına erişim ve teknik destek sağlama

Stratejik Hedef 5: Sosyal Uyum Sorunları ve Önyargılar
■ Uyum çalışmaları, biraradalık projeleri üretme ve işbirliği imkanlarının güçlendirilmesi
■ Suriyeli nüfus hakkındaki genelleştirmeler ve önyargıları azaltıcı çalışmalar yürütme
■ Kamusal alanda kültürel farklılık kaynaklı sorunların en aza indirilmesi
■ Sosyal medyaya yönelik bilgilendirme notları ve farkındalık üretme projeleri geliştirme
■ Suriyeli nüfusa hizmet verecek kamu personelinin eğitimi
■ Arapça broşür ve bilgilendirme çalışmaları yapma
■ Kültürel, sanatsal, sportif, akademik programlar yürütme

Stratejik Hedef 6: Barınma ve Konut Sorunu
■ Uygun olmayan koşullardaki barınma durumlarının iyileştirilmesi
■ Konut stoku hazırlama ve yerleşim politikaları belirleme
■ Kiralık konutların kayıt dışılığı ve hukuki yükümlülükler hakkında bilgilendirme
■ Aracı ve komisyoncuların varlığı ve denetimsizliklerin kontrolü
■ İhtiyaç sahibi Suriyelilere kira yardımı desteği sağlanması
■ Sosyal ve mekansal kümelenme riskinin en aza indirilmesi

Stratajik Hedef 7: Koruyucu Sağlık ve Tedavi Hizmetleri
■ Düzenli sağlık taramaları gerçekleştirme
■ Koruyucu sağlık hizmetlerine ulaşımı sağlama
■ Adres değişiklikleri nedeniyle sağlık hizmeti verilemeyen nüfusun izlenmesi
■ Kayıt altında olmayan nüfusun sağlık sorunları ve hastalık üretme riskiyle mücadele
■ Hijyen olmayan koşullarda barınma nedeniyle su ve besinlerle bulaşan olası hastalıklar
■Yetersiz ve dengesiz beslenme durumunun önlenmesi
■Aile planlaması yöntemlerini kullanmamaya karşı bilinçlendirme çalışmaları yürütme
■Sağlık hizmetlerinin finansmanında karşılaşılan güçlüklerin çözümü

6 -Sonuç

Günümüz dünyasında küresel eşitsizlik kaynaklı insan hareketlerinde bir artış yaşanmakta ve pek çok bölge ve ülke düzensiz göç dalgalarından etkilenmektedir. Özellikle Türkiye, jeopolitik konumu bağlamında düzensiz göç olgusuyla karşı karşıya bulunan ülkelerden birisidir. Türkiye Suriye'de yaşanan savaş ortamı nedeniyle gelenlerin yanı sıra Afrikalı, Asyalı ve Ortadoğulu birçok göçmene de ev sahipliği yapmaktadır. Bu çerçevede kalış süreleri belli olmayan 3 milyondan fazla bir nüfusun varlığı ve etkileriyle birlikte yaşamak kendi fırsat ve tehditlerini içinde barındıran bir hususdur. Bu manada Suriyeli nüfusa karşı

bugüne kadar yürütülen sosyal ve kamusal destek politikaların yeniden gözden geçirilmesinin önemli bir adım olduğu düşünülmektedir.

Kocaeli örneklemi üzerinden değerlendirildiğinde Suriyeli nüfusun kayıt altına alınması, eğitim, istihdam, sosyal uyum ve barınma imkanlarına erişimlerinin sağlanması öncelikli alanlar olarak belirmektedir. Sözkonusu nüfusun Suriye'ye geri dönüş imkanlarının ve beklentilerinin her geçen gün biraz daha azaldığı bir ortamda yürütülebilecek kamusal politikalar nüfusun geleceğini belirleme noktasında kıymetli olacaktır. Dahası Suriyeli nüfusun genç ve dinamik karakteri göz önüne alınarak mevcut nüfusun bireysel ve toplumsal iş üretme kapasitelerinin yönlendirilmesi önemsenmesi gereken bir faktördür. Tüm bunlara karşın geçici koruma statüsü adı altında ülkemizde bulunan ve homojen olmayan Suriyeli nüfusun iyi kanalize edilememesi ve geleceğe hazırlanamaması durumunda muhtemel bazı toplumsal sorunlara davetiye çıkarılmış olunacaktır.

Suriye'deki belirsizlik ortamının devam etmesi ve Türkiye'nin ulusal bir "uyum politikasını" gündeme getirmesini zorunlu kılar niteliktedir. Diğer bir ifadeyle Suriyeli nüfusun demografik ekonomik, sosyal, kültürel ve güvenlik boyutlarıyla sosyal sisteme nasıl dahil olacağının belirlenmesine ilişkin adımların acilen atılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Kabul edilmelidir ki ülkemizdeki Suriyeliler konusu artık bir geçici politika ve destek sorunu değil, bir uyum politikası sorunudur.

Kaynakça

Castels, S. ve Miller, J. M. (2008). Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çağlayan, Savaş (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Güz, Sayı 17, s.67-91.

İçduygu, A., Erder, S. ve Gençkaya, Ö.F. (2014). Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi.

Kolukırık, S. (2016). Özel Politika Gerektiren Gruplarda İstihdam ve Aktif İçermenin Rolü, Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi Cilt: 3 Sayı:2, s.20-34.

Kvale, Steinar ve Svend, Brinkmann (2009). Interviews, Learning the Craft Wualitative Research Interviewing, California: Sage Publications.

TBMM. (2013). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. Resmi Gazete, Kanun No:6458, Sayı: 28615.

Türkiye Göç Raporu (2016). İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Yayın No:35, Nisan, Ankara.

Firm Size as Determinant of Corporate Growth of Turkish Manufacturing Firms

Hasan AYAYDIN[1], Aykut KARAKAYA[2], Büşra TOSUNOĞLU[3], Fahrettin PALA[4]

Abstract

The purpose of the study is to investigate the effect of firm size on firm growth. We use System Generalized Methods of Moments (System GMM) developed by Arellano and Bover (1995) and Blundell and Bond (1998). Our study of the relationship between research and development (R&D) and firms' growth is developed for 137 firms from Turkey for 2008–2013. The result indicates that the effect of size on firm growth is negative statistically significant The results show that small firms grow more rapidly than large firms because small firms survival to achieve economies of scale. The study also displayed that the effect of industry technology intensity on the growth of the firms is significantly positive in all cases, however, size is negative. This study made a contribution to addressing the analysis issues embedded in the growth studies by using the dynamic panel system, the GMM estimator.

Keywords: Firm Size, Corporate Growth, GMM

JEL Codes: G30, G32

1.Introduction

The relationship between the firm size and the firm growth was first studied by Gibrat and the findings of this study is known as Gibrat Laws in the literature. According to Gibrat Law, firm growth is a random process and the expected growth rate is free from firm size and other firm characters (Gibrat, 1931). Kumar (1985), in a study where he studied the manufacturing and services sector firms in the United Kingdom, concluded that small firms show a more rapid growth rate. While rejecting the Gibrat Law through his study, Wagner (1992), expressed that there is no evidence related to the fact that small firms grow more rapidly. Becchetti and Travato (2002) as a result of their study on Italian firms, put forward that Gibrat Law is not rejected for the big firms but for small and medium size firms that can experience financial issues. Gibrat Law is a reference point for the empirical studies on firm growth

[1]Assoc. prof. Gumushane University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, hayaydin61@gumushane.edu.tr.
[2]Assist. prof. Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Rize, aykut.karakaya@erdogan.edu.tr.
[3]Assist. prof. Gumushane University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, busra.tosunoglu@gumushane.edu.tr
[4] Instructor, Gumushane University, Kelkit Aydın Doğan Vocational School, Department of Accounting and Tax Practices, fahrettinpala@gumushane.edu.tr

(Goddard et al.,2009).In a random growth process, Gibrat Law is free from expected growth rate, firm size and other identifiable firm and industry characteristics (Mukhopadhyay and AmirKhalkhali, 2010; Baltaci and Ayaydin, 2014). Firm size does not have a systematic influence on firm growth. This means that can be concluded here is that although the real firm growth rate is scholastic, the expected growth rate is the same for all the firms at different scales (Nakano and Kim, 2011).The studies on this issue also obtained mixed results on the relationship between firm size and growth. Some studies found no relationship between two, while some found a positive relationship between two (Mansfield, 1962; Singh and Whittington, 1975).It was seen that large sized companies grow independent from their sizes and that the firm size distribution is stable for small sized firms. Recent studies reject the Gibrat Law and put forward that there is an opposite relationship between firm's size and firm growth (Evans, 1987; Dunne and Hughes, 1994; Baldwin, 1995; Hart and Oulton, 1996; Geroski and Gugler, 2004; Wilson and Morris, 2000; Rufin, 2007; Mudambi and Swift, 2011; Garcia-Manjon and Romero-Merino, 2012; Delmar et al, 2013; Baltaci, 2014). These studies show that small sized firms grow faster when compared to the large sized firms. The reasons behind this are the difficulties that emerge when small sized firms reach the scale economy. While small sized firms keep growing, large sized firms cannot sustain growth since they minimize their costs after they reach to scale economy. Consequently, we incorporated leverage as a control variable due to its important potential effects on firm growth. This leads to our final prediction: there is a negative relationship between firm size and corporate growth.

2. Methodology and Data

2.1. Data

This study was carried out for the period of 2008-2013. The stock market covers 137 firms operating in the industrial sector in Stock Exchange Istanbul (BIST). The relationship between the variables is analyzed by quarterly data in the relevant period using panel data analysis which takes both the time dimension and the cross-sectional dimension of the series together. This turnaround was provided by the Public Disclosure Platform and the Stock Exchange Istanbul (BIST).The economic growth rate was provided by the Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT).According to the European industrial activity classification codes (NACE)[5] developed by Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) and Eurostat in the study, the sectors are divided into 4 categories as seen in Table 1.

Table 1: Variables Description

Dependent variables		**Description**	**Related Studies**
Firm Growth Variables	GROWTH RATIO (GR)	Asset growth rate (%) between the past and the current year.	Mowery, 1983; Colombelli et al, 2013; Ayaydın and Karaaslan, 2016a; Ayaydın an Karaaslan, 2016b
	GROWTH	The difference in assets (logarithmic values) between the past and the current year.	
Independent variables		**Description**	
	R&D Intensity (R&DI)	R&D Expenditure/Net Sales	Rahaman, 2011; Kouser et al, 2012; Mudambi and Swift, 2011,
	R&D	Log R&D Expenditure	

[5] For details http://www.cso.ie/px/u/NACECoder/NACEItems/searchnace.asp

Firm Variables			Ayaydın and Karaaslan, 2014; Ayaydın, 2014
	ROE	Return of Equity	Hall and Weiss, 1967; Vijayakumar and Devi, 2011.
	SIZE	Log Asset	Hall and Weiss, 1967; Sumeuls and Smyth, 1968; Rahaman, 2011; Kouser et al, 2012; Mudambi and Swift, 2011
	LEV	Total debt to equity ratio	Rahaman, 2011; Kouser et al, 2012; Mudambi and Swift, 201; Çam et al ,2016, Çam, 2016.
	High technology industry (H)	Industry intensity dummy	Rahaman, 2011; Kouser et al, 2012; Mudambi and Swift, 2011.
	Medium-High technology industry (M-H)	Industry intensity dummy	
	Medium-Low technology industry (M-L)	Industry intensity dummy	
	Low technology industry (L)	Industry intensity dummy	

3.2. Method

The panel data are consisting of the data sets of the same units in different periods of time by gathering the time-series and cross-sectional data (Baltagi, 2005a; Hasio, 2002). Having the two dimensions of the panel data in their structure provides the usage of more information and increase the degree of freedom (Baltagi, 2005b). Special panel data regression models were developed. The first of panel data regression models is static panel data models which do not use the lagged values of the dependent and independent variables to explain dependent variables. The other panel data regression model is dynamic panel data models based on the events occur in a period largely past experience and the result of old behavior. The lagged values give the analysis a dynamic nature. While micro-and macro-dynamics cannot be placed by both cross-sectional and time-series methods, they can be demonstrated by dynamic panel data analysis (Bond, 2002).

3.3. Model and Variables

The dynamic panel model in Eq. (1), requires instruments for the endogenous transformed lagged dependent variable (Baltagi, 2005a; Baltagi, 2005b) and other potentially endogenous explanatory variables. Following the literature on firm growth (e.g. Coad, 2007; Coad and Rao, 2008; Bottazzi et al., 2011; Garcia-Manjon and Romero-Merino, 2012; Ayaydın and Karaaslan, 2016a), we use regressions to examine the effect of firm size on firm growth. We guess the following regression equation:

$$GROWTH_{i,t} = \alpha + \beta_1 R\&D_{it-1} + \beta_2 GROWTH_{it-1} + \beta_3 ROE_{it-1} + \beta_4 SIZE_{it-1} + \beta_5 LEV_{it-1} + \beta_6 IND_{it} + \delta_t + \varepsilon_{it} \quad Eq(1)$$

Where subscripts i and t indicate firm and time period, respectively. In Eq (1) $GROWTH_{i,t}$, is firm asset growth in the current period, $GROWTH_{it-1}$ is firm asset growth in the previous period.

4. Empirical Results and Discussion

The findings of this research are presented under two separate titles. The first one is the presentation of sample. The second is the findings of analysis of panel data.

4.1. Descriptive Statistics

Table 2 provides descriptive statistics of all variables. The two measures of profitability do not differ during the entire period 2008–2013. Using the duration of the entire period 2008–2013, as indicators of growth, the mean value of GROWTH and GROWTH RATIO are 18,600,000 and 2.2%, respectively. Although firms have an average positive growth rate, the rate is lower than the average gross domestic product (GDP) growth in Turkey. In addition, the average R&D expenditures and R&D intensity are above 1.5 million Turkish Lira, 5%, respectively. As can be seen in Table 2 below; financial leverage variable, total assets and return of equity are 5, 800 million Turkish Lira on the average and 1.2% respectively.

Table 2: Descriptive statistics

Variables	Obs.	Mean	Std. Dev.	Min	Max
GROWTH	2740	18,600,000	428,000,000	-1,760,000,000	9,660,000,000
GROWTH RATIO	2740	0.0219725	0.2050564	-0.9083361	4.52074
R&D	2877	1,619,528	9,421,785	0	239,149,506
R&DI	2877	0.00512	0.03409	-0.13369	1.08685
LEV	2877	1.517757	10.00108	-7.34434	8.8242
SIZE	2877	804,873,065	1,973,142,199	390,725	17,915,419,000
ROE	2877	0.012656	1.54889	-26.8383	42.93343

Table 3 reports the correlation coefficients between the variables. Correlation coefficients were statistically significant, variable pairs are as follows: GROWTH-GROWTH RATIO, GROWTH RATIO-SIZE, GROWTH RATIO-R&D, SIZE-R&D, R&DI-R&D. Looking at the issue in terms of growth, there is a positive correlation between the variables of Size and R&D and growth variables. That relationship between growth and the other variables is not significant statistically in the correlation analysis which is set out.

Table 3: The Correlation Matrix

	GROWTH	GROWTH RATE	SIZE	ROE	LEV	R&DI	R&D
GROWTH	1						
GROWTH RATIO	0.252**	1					
SIZE	0.036	0.514***	1				
ROE	0.005	0.011	0.020	1			

LEV	-0.017	0.014	0.001	0.094	1		
R&DI	0.005	0.009	0.030	0.004	0.002	1	
R&D	0,018	0,189*	0,237**	0,015	0,005	0,515***	1

***, ** and *** show the statistical significance levels at 0.10, 0.05 and 0.01 respectively.**

4.2. GMM Estimation Results

Arellano and Bover (1995) or Blundell and Bond (1998) dynamic panel data analysis models are presented in Table 4. The Wald test results used for testing the overall significance of the growth models show that all the models are significant. In addition, second-order autocorrelation (AR2) test, Arellano and Bond autocorrelation test applied for the presence of second-order autocorrelation (AR2) is not significant. Hansen test applied for the validity of instrumental variable and Difference Hansen tests are not significant. The results of these tests show that instrumental variables used for estimating the growth models are valid and models are appropriate for using System GMM estimations. Table 4 reports the empirical results from our estimations of firm growth, modeled by Equation 1 (Eq 1).

Table 4: Robust Estimations of Growth Model

Models	$GROWTH_{it}$	GROWTH $RATIO_{it}$
GROWHTt-1	-0,063***	
GROWTH RATIOt-1		-0,001***
R&D intensity-1	0,027***	0,045***
R&Dt-1		
ROEt-1	0,002***	0,015***
SIZEt-1	-0.009**	
LEVt-1	0,001***	0,001***
H	0,102***	0,025***
M-H	0,094***	0,027***
M-L	0,095***	0,132**
L	0,089*	0121***
Wald Test	257000***	922000***
AR(1) Test	-2,81	-1,71

	(0,005)	(0,087)
AR(2) Test	-0,52 (0,604)	0,48 (0,632)
Hansen Test	124,05 (0,998)	132,47 (1,000)
GMM Difference Hansen Test	-7,28 (1,000)	9,45 (0,965)
IV Difference Hansen Test	-5,88 (1,000)	0,53 (0,999)
***, ** and *** show the statistical significance levels at 0.10, 0.05 and 0.01 respectively**		

Looking at the results of the models in Table 4, the estimator of the lag ($GROWTH_{it}$) is significant in all models, shows that the growth of the previous period has a statistically significant negative effect on firm growth at 1% level. We can also confirm the fact that this relationship is stronger when we refer to fast-growth firms. Thus, we find that firms growing faster in any one year are more unlikely to repeat this performance in the following year. The effects of independent variables on firm growth are statistically significant in all the models.

Firm size (*SIZE*) variable has negative signs in both growth regressions. This finding is not consistent with Gibrat's (1931) the Law of Proportionate Effect implies that with a random growth process, the expected growth rate is independent of a firm's size and other identifiable firm and industry characteristics. Our finding is consistent with recent empirical studies asserting that there is an inverse relationship between firm growth and firm size. Hall, 1987; Evans, 1987; Hart and Oulton, 1996; Geroski and Gugler, 2004; Wilson and Morris, 2000; Garcia-Manjon and Romero-Merino, 2012; Delmar et al, 2013).

As observed in Table 4, the effects of R&D and R&D intensity on the growth of the firms are statistically significantly positive in all cases. This result is in line with those obtained in previous literature for different studies, such as (Mansfield, 1962; Coad and Rao, 2008; Geroski and Machin, 2006). ROE variable is statistically significant in all growth models. The results show that firm growth is significantly and positively associated with firm profitability. Empirically, this finding is consistent with the previous empirical evidence (e.g. Goddard et al. 2004; 2010; Jang and Park, 2011; Mudambi and Swift, 2011; Kouser et al, 2012; Delmar et al, 2013). The leverage (*LEV*) has both negative and positive signs in growth regressions, implying that financial leverage has a preventive effect as well as to encourage effect on firm growth and firm growth ratio. Our negative finding is consistent with previous empirical evidence (e.g. Opler and Titman, 1994; Billett et al., 2007, Goyal et al., 2002, Mudambi and Swift, 2011; Wu and Yeung, 2012).

5. Conclusion and Implications

The aim of the study is to enhance the analysis of the variables influencing firms' growth: thus we focus our investigation on the study of the firm size on firm growth. To estimate the relationship between growth and size in Turkish industrial companies, we use System

Generalized Methods of Moments (System GMM) developed by Arellano and Bover (1995) and Blundell and Bond (1998). Our study of the relationship between size and firms' growth is developed for 137 firms from Turkey for the 2008–2013.

The study shows that the effect of R&D, profitability, industry technology intensity on the growth of the firms is significantly positive in all cases, but firm size is negative. We also found that the leverage has both negative and positive signs in growth regressions, implying that financial leverage has preventive effect as well as to encourage effect on firm growth and firm growth ratio. That is, the effect of financial leverage on growth in the sample is not uniform. The result suggests that R&D and R&D intensity, the investment in knowledge generation and innovation, make strong contribution to the rates of growth of firms and growth. This finding is also consistent with the pecking-order theory which claims that managers prefer internal capital to external capital, such as debt and equity financing. The results show that small firms grow rapidly than the large firms while the firms that have gained economies of scale cannot grow further, due to the reduction of cost up to a minimum level. We argue that the facilitating role of profit in generating growth is likely to be more important for the smaller firms. This leads that the positive effect of profit on growth is more pronounced for the smaller firms than the larger ones. As explained earlier, this study makes a unique contribution in addressing the analysis issues embedded in the growth studies by using dynamic panel system GMM.

References

Alchian, A. (1950), "Uncertainty, evolution, and economic theory", *The Journal of Political Economy,* Vol. 58, 211–221.

Arellano M., and Bond,S. (1991), "Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations", *The Review of Economic Studies,* Vol. 58 No. 2, 277-297.

Arellano, M., and Bover, O. (1995), "Another Look at the Instrumental Variable Estimation of Error-Components Models", *Journal of Econometrics*, Vol. 68, 29-51.

Ayaydın, H. (2014), Profitability, Growth And Size: The Case of Turkish Industrial Companies, Interdisciplinary Perspectives on Social Sciences, Cambridge Scholars Publishing. 11-18.

Ayaydın, H. and Karaaslan, İ (2014), "The Effect of Research And Development Investment on Firms' Fınancial Performance: Evidence From Manufacturing Firms in Turkey**,** *The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management* / Volume: IX FALL, 43-59.

Ayaydın, H. and Karaaslan, İ (2016a), The Influence of Capital Structure and Intangible Resources on the Relationship between Entrepreneurship Orientation and Firm Growth in SMEs: Case of TR90. *Int. Journal of Management Economics and Business*, ICAFR 16 Special Issue. pp.506-518.

Ayaydın, H. and Karaaslan, İ (2016b), "An Analysis of Research & Development Effect on Market Value for Turkish Listed Firms", International Congress Of Business And Economics, ICEB 2016, Bosnia-Herzegovina, May 30 – June 3, 724-730.

Baldwin, J.R. (1995), The Dynamics of Industrial Competition: A North American Perspective, Cambridge: Cambridge University Press.

Baltaci, N. (2014). Turkish Banking Sector: The Analysis Of Macroeconomics Indicators And Bank Profitability With Panel Data Approach, Journal of Academic Researchin Economics, 6(1), 82-92

Baltaci, N., and Ayaydın, H. (2014). Firm, Country and Macroeconomic Determinants of Capital Structure: Evidence from Turkish Banking Sector. Emerging Market Journal, 3(3). http://dx.doi.org/10.5195/emaj.2014.46

Baltagi, Badi, (2005a), Econometric Analysis of Panel Data, Third Edition, England: John Wiley & Sons LTD.

Baltagi, Badi, (2005b), Panel Data: Theory and Applications, Third Edition, Heidelberg: Physica-Verlag.

Becchetti, Leonardo and Trovato, Giovanni (2002), "The Determinants of Growth for Small and Medium Sized Firms. The Role of the Availability of External Finance", Small Business Economics, 19(4), 291-306.

Billett, M., King, T., and Mauer, D. (2007), "Growth opportunities and the choice of leverage, debt maturity, and covenants", *Journal of Finance,* Vol. 62, pp.697–730.

Blundell, R., and Bond, S. (1998), "Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models", *Journal of Econometrics,* Vol. 87, 115-143.

Bond, S. (2002), "Dynamic Panel Data Models: A Guide to Micro Data Methods and Practice", CEMMAP Working Paper, No:Cwp0209, 1-36.

Bottazzi G, Coad, A, Jacoby, N and Secchi A. (2011), "Corporate growth and industrial dynamics: Evidence from French manufacturing", *Applied Economics,*Vol.43, 103-116

Coad, A. and Rao, R. (2008), "Innovation and firm growth in high-tech sectors: a quantile regression approach", *Research Policy*, Vol.37, 633–648.

Coad, A., 2007. Testing the principle of 'growth of the fitter': the relationship between profits and firm growth. Structural Change and Economic Dynamics 18, 370–386.

Colombelli, A., Haned, N. and Le Bas, C. (2013), "On firm growth and innovation: Some new empirical perspectives using French CIS (1992–2004)", S*tructural Change and Economic Dynamics,* Vol.26, 14– 26.

Çam, A. V. (2016), Halka açıklık oranının firmaların kârlılığına etkisi: tekstil sektöründe bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi,* Vol.30, 519-531.

Çam. A.V., Tosunoğlu, B. and Gürtay, E. (2016), The role of financial ratios on evaluation of stock values:an application in BIST, Research on Humanities and Social Sciences Peter Lang Publishing, 263-274.

Delmar, F., McKelvie, A. and Wennberg, K. (2013), "Untangling the relationships among growth, profitability and survival in new firms", *Technovation*. In Press, Corrected Proof.

Dunne, P. and Hughes, A. (1994), "Age, size growth and survival: UK Companies in the 1980s", *TheJournal of Industrial Economics,* Vol.42, 115–140.

Evans, D.S. (1987), "Tests of alternative theories of firm growth", *The Journal of Political Economy,* Vol.95, 657–674.

Garcia-Manjon, J.V. and Romero-Merino, M.E. (2012), "Research, development, and firm growth. Empirical evidence from European top R&D spending firms", *Research Policy*, Vol.41, 1084– 1092.

Geroski, P. and Gugler, K. (2004), "Corporate growth convergence in Europe", *Oxford Economic Papers*, Vol.56, 597–620.

Gibrat, R. (1931), Economic Inegalites. Librairie du Recueil Sirey, Paris.

Goddard, J., Molyneux, P. and Wilson, J. (2004), "Dynamics of growth and profitability in banking", *Journal of Money, Credit and Banking*, Vol.36, 1069–1091.

Goddard, J., Tavakoli, M. and Wilson, J. (2009), "Sources of variation in firm profitability and growth", *Journal of Business Research*, Vol.62, 495–508

Goyal, V.K., Lehn, K. and Racic, S. (2002), "Growth opportunities and corporate debt policy: the case of the U.S. defense industry", *Journal of Financial Economics*, Vol.64 No.1, 35–59.

Hall, M. and Weiss, L. (1967), "Firm size and profitability", *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 49, 319–331.

Hart, P.E. and Oulton, N. (1996), "The size and growth of firms", Economic Journal, Vol. 106, 1242–1252.

Hsiao, Cheng. (2002), Analysis of Panel Data, Second Edition, Cambridge University Press, United Kingdom.

Jang, S.C and Park, K. (2011), "Inter-relationship between firm growth and profitability", *International Journal of Hospitality Management*, Vol.30, 1027– 1035.

Kouser, R., Bano, T., Azeem, M., and Hassan, M. (2012), "Inter-Relationship between Profitability, Growth and Size: A Case of Non-Financial Companies from Pakistan", *Pakistan Journal of Commerce & Social Sciences*, Vol.6 No.2, 405-419.

Kumar, Manmohan S. (1985), "Growth Acquisition Activity and Firm Size: Evidence from the United Kingdom", Journal of Industrial Economics, 33(3), 327-338

Mansfield, E. (1962), "Entry, Gibrat's Law, innovation, and the growth of firms", *American Economic Review*, Vol.52, 1023–1051.

Mowery, D. (1983), "Industrial research and firm size, survival, and growth in American manufacturing, 1921–1946: an assessment", *Journal of Economic History*, Vol.43 No.4, 953–980.

Mudambi, R. and Swift, T. (2011), "Proactive R&D management and firm growth: A punctuated equilibrium model", *Research Policy*, Vol.40, 429-440.

Mukhopadhyay, A. and AmirKhalkhali, S. (2010), "Profitability Performance And Firm Size-Growth Relationship", *Journal of Business & Economics Research*, Vol.8 No.9, 121-126.

Nakano, A. and Kim, D. (2011), "Dynamics of Growth and Profitability: The Case of Japanese Manufacturing Firms", *Global Economic Review*, Vol. 40 No. 1, 67-81.

Oliveira, B. and Fortunato, A. (2006), "Testing Gibrat's Law: empirical evidence from a panel of Portuguese manufacturing firms", *International Journal of the Economics of Business*, Vol.13, 65–81.

Opler, T.C. and Titman, S. (1994), "Financial distress and corporate performance", *The Journal of Finance*, Vol.49, 1015–1040.

Rahaman, M. M. (2011), "Access to Financing and Firm Growth", *Journal of Banking & Finance*, Vol.35, 709–723

Sumuels, J. and Smyth, D. (1968), "Profits, variability of profits and firm size", *Economica*, Vol.35, 127–139.

Vijayakumar, A. and Devi, S.S. (2011), "Growth and profitability in Indian Automobile Firms-An analysis", *Journal for Bloomers of Research*, Vol.3 No.2, 168-177.

Wagner, Joachim (1992), "Firm Size, Firm Growth and Persistence Of Chance: Testing GIBRAT's Law With Establishment Data From Lower Saxony 1978–1989." Small Business Economics, 4(2) , 125-131.

Wilson, J. and Morris, J.E. (2000), "The size and growth of UK manufacturing and service firms", *The Service Industries Journal*, Vol.20 No.2, 25–38.

Wu, X. and Yeung, C.K. (2012), "Firm Growth Type and Capital Structure Persistence", *Journal of Banking & Finance*, Vol.36, 3427–3443.

A Research on The Factors Affecting Career Planning of Associate's Students

Mustafa Melkin ÖDER[1], Aylin TAŞKIN[2]

Abstract

Vocational Schools have an important place in training of the intermediate staff needed by the sector. Training man power who can take responsibilities in accounting departments or accounting offices of enterprises is one of the aims of accounting programs of vocational schools. Producing graduates who can contribute to satisfy public and private sector's intermediate staff need, comply with changing conditions and produce solutions to problems in office services, have professional ethical values can be deemed among the objectives of the Office Management program of Vocational Schools. It is considered that knowing what career planning factors will direct students to begin to work after graduation on the field they received education will contribute to the aims that vocational schools want to achieve.

The aim of this study is to determine whether the Accounting, Tax Applications and Office Management and Executive Assistance Associate's students want to work in the field they received education and to explain the factors that are effective in the students' career planning. For this purpose, a questionnaire study was conducred with associate's students,and the obtained data were analyzed using the SPSS program. As a result of the research, the effects of family and close environment in the career planning of Accounting, Tax Applications and Office Management and Executive Assistance Associate's students was attempted to explain within the scope of the factors,including occupational prestige, occupational benefits, future assurance and compatibility of profession and skills. In this study participants' career planning showed that the educational status of family members, their familiarity with their environment, their own preferences in their occupational preferences and the recommendations of their immediate surroundings were influential in the positive direction. Participants are influenced by future and advantage factors related to the part they prefer and the occupations related to these departments are the findings obtained after they graduate.

Keywords: career, career planning, associate's student

JEL Codes: M10, M12

[1] Öğr.Gör., Balıkesir Üniversitesi, Havran MYO, mstfoder@gmail.com
[2] Öğr.Gör., Balıkesir Üniversitesi, Havran MYO, taskin.aylin@gmail.com

Önlisans Öğrencilerinin Kariyer Planlamasını Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma

Özet

Sektörün ihtiyaç duyduğu ara elemanların yetiştirilmesinde meslek yüksekokullarının önemli bir yeri bulunmaktadır. İşletmelerin muhasebe bölümlerinde veya muhasebe bürolarında sorumluluk üstlenebilecek nitelikte ara insan gücü yetiştirmek Meslek Yüksekokulları Muhasebe programlarının amaçlarından biridir. Kamu ve özel sektörün ara eleman ihtiyacının karşılanmasına katkıda bulunabilecek, değişen koşullara uyum sağlayabilecek, büro hizmetlerinde sorunlara çözümler üretebilecek ve mesleki etik değerlere sahip mezun vermek ise Meslek Yüksekokulları Büro Yönetimi programının amaçları arasında sayılabilir. Mezuniyet sonrası iş hayatına giriş yapacak olan öğrencileri, eğitim gördükleri alanda çalışmaya yönlendirecek olan kariyer planlaması faktörlerinin neler olduğunun bilinmesinin, yüksekokulların ulaşmak istedikleri amaçlarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları ile Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı önlisans öğrencilerinin mezun olduktan sonra, eğitim gördükleri alanda çalışmak isteyip istemediklerini tespit etmek ve öğrencilerin kariyer planlamasında etkili olan faktörleri açıklamaktır. Bu amaçla önlisans öğrencileri ile bir anket çalışması gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları ile Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı önlisans öğrencilerinin kariyer planlamasında ailenin ve yakın çevrenin etkisi, mesleğin saygınlığı, mesleğin avantajları, gelecek güvencesi ve meslek ile yeteneklerinin uyumluluğu faktörleri çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada katılımcıların kariyer planlamalarında aile bireylerinin eğitim durumu, çevrelerinde mesleği yapan tanıdıklarının olması, meslek tercihlerinde kendi araştırmalarının ve yakın çevrelerinin tavsiyelerinin olumlu yönde etkili olduğu görülmüştür. Katılımcıların tercih ettikleri bölümle ilgili gelecek ve avantaj faktörlerinden etkilenerek bu bölümlerle ilgili meslekleri mezun olduktan sonra da yapmayı düşündükleri elde edilen bulgulardandır.

Anahtar Kelimeler: kariyer, kariyer planlaması, önlisans öğrencisi

1. Giriş

Kariyer kelimesinin yabancı dillerdeki köklerine bakıldığında, Latince “carrus” (at arabası) ve “carrera” (yol), Fransızca “carrierre” (yarış yolu), İngilizce “career” (meslek) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Kelimenin günlük hayattaki kullanımında ise yaşam, iş ve meslek kavramlarını karşıladığı söylenebilir (Aytaç, 2005: 5).

Kişisel kariyer planlamasında kariyer seçimi oldukça önemli bir konu olarak bireylerin karşısına çıkmakta ve ailenin sosyo-ekonomik düzeyi, toplumun etkisi, kişilik ve bireysel beklentiler gibi birçok faktörden etkilenmektedir (Aytaç, 2005: 91). Kariyer planlamasındaki etkinliği arttıracak unsur kariyer seçiminin doğru gerçekleşebilmesidir. Kişi, bireysel kariyer planlama çerçevesinde kariyerini seçerken birçok faktörden etkilenebilir. Bu faktörler

içerisinde; kişilik gelişimi ve bireysel beklentilerin yanında ailenin sosyo-ekonomik statüsü, mesleği ve toplumun etkileri de sayılabilir (Adıgüzel, 2009: 279).

Kariyer seçimi; bireyin istek ve ihtiyaçları ile ilgi ve yeteneklerini en uygun noktada buluşturan karardır. Böyle bir karar sonucunda çalışan, daha yüksek performansla işini sürdürürken yüksek iş tatmini duygusu elde eder. Kendisinin önemli olduğunu anlamlı bir iş yaptığını, değer yarattığını düşünür (Barutçugil, 2004: 323-324). Bireyin bütün hayatını çeşitli yönlerden etkileyecek olan kariyer seçiminin önemini, bireyin iş hayatına girmeden önce farkına varmasının bireyin mutluluğuyla doğrudan ilişkisi vardır. Bu bağlamda bireyin hem çalışma hayatında hem de özel hayatında mutlu olmasını sağlamanın ilk koşulu bireyin ilgi, yetenek ve kişiliği ile örtüşen uygun kariyer seçimi yapmasına bağlıdır (Gökdeniz & Merdan, 2011: 26).

Kariyer planlama çalışmasının, hiç olmazsa üniversite yıllarında başlaması mezuniyet sonrası yaşanacak, zaman, moral ve verimlilik kayıplarını da önleyecek ayrıca öğrencilik yıllarından itibaren bireylerin belli mesleklere veya iş alanlarına yönlendirilerek kariyer yollarının belirlenmesi, hem bireysel yaşamda hem de genel istihdam politikaları çerçevesinde önemli kolaylıklar sağlayacaktır (Kozak & Dalkıranoğlu, 2013: 44). Kariyer planlaması motivasyonu, kaliteyi, birey ve işletmenin hedeflerini ortak bir noktada buluşturarak verimliliği arttırmak için vazgeçilmez bir uygulama halini almıştır (Taşlıyan vd, 2011: 235).

Bireylerin kariyer planlamalarında kişisel ve psikolojik faktörlerin yanı sıra çevresel koşulların da meslek ve kariyer seçimlerinde önemli ölçüde etkide bulunduğu belirtilebilir. Yapılan bu çalışmada Muhasebe ve Vergi Uygulamaları ile Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı önlisans öğrencilerinin mezun olduktan sonra, eğitim gördükleri alanda çalışmak isteyip istemedikleri incelenmiş, öğrencilerin kariyer planlamasında etkili olan faktörler açıklanmaya çalışılmış ve etkin bir kariyer planlaması için öneriler sunulmuştur.

2. Kariyer ve Kariyer Planlama

Kariyer, bireyin iş yaşamındaki yükselen başarısını ifade eden ve bu doğrultuda iş hayatındaki eylem, tutum ve davranışlarını kapsayan, böylece bireye daha fazla güç, statü ve gelir sağlayan bir süreçtir (Aytaç, 2005: 232). Kariyer, çalışanların iş yaşamları süresince yaptıkları işleri, iş yaşamındaki gelişme ve ilerlemeleri içeren bir kavramdır (Bingöl, 2004: 245). Kariyer, bir meslekte zaman ve çalışmayla elde edilen aşama, başarı ve uzmanlık olarak da ifade edilmektedir (TDK, 2017). Kariyer; insanın doğumuyla, yetiştirilmesiyle, ailesinin tutumuyla, ailesinin olumlu ya da olumsuz yönlendirmesiyle, eğitimiyle, kişilik özellikleriyle şekillenen bir kavramdır (Özdemir & Mazgal, 2012: 101) . Kariyer, seçilen bir iş hattında ilerlemek, bunun sonucunda daha fazla para kazanmak ve sorumluluk üstlenmek, daha fazla statü, güç ve saygınlık elde etmektir (Aytaç, 2005: 21).

Kariyer planlaması ise kişisel yeteneklerin gelecekte kullanılması sürecidir (Sabuncuoğlu, 2000:148). Kariyer planlaması, bireyin yaşamı boyunca sürdüreceği mesleğin, işle ilgili görevi ve pozisyonlarının, hedeflerinin ve geleceğinin planlanması olarak ifade edilebilir (Aytaç, 2005: 11).

Edgar H. Schein 1970'lerde yapmış olduğu çalışmada, bireylerin kariyer seçimlerinin arkasında yatan temel faktörleri araştırmıştır. Kariyer değerleri modeli (Career Anchors); Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nden Edgar Schein'ın; 44 lisansüstü mezunu ile, 10-12 yıl süren bireylerin iş geçmişlerini incelemek için yapılan görüşmeler sonucu ortaya çıkmıştır. (Yarnall, 1998: 56). İnsanların temel ihtiyaçları ve motivasyonları çerçevesinde Schein'in oluşturduğu kariyer değerleri beş grupta toplanırken, daha geniş çaplı meslek gruplarıyla

yapılan sonraki çalışmalarda diğerlerine ek olarak üç grup daha kariyer değerlerine eklenerek sekiz grupta toplanmıştır (Schein, 1996: 81-85):

- Güvenlik / İstikrar (Security/ Stability)
- Özerklik / Bağımsızlık (Autonomy/ Independence)
- Teknik Fonksiyonel Yetkinlik (Technical / Functional Competence)
- Genel Yönetsel Yetkinlik (General Managerial Competence)
- Girişimcilik Yaratıcılık (Entrepreneurial Creativity)
- Hizmet veya Bir Olaya Kendini Adamak (Service/ Dedicationto a Cause)
- Saf Meydan Okuma/Zorluk (Pure Challenge)
- Yaşam Tarzı (Lifestyle)

Schein'ın, kariyer değerlerinden üçü yetenek temelli değerlere; teknik, yönetsel yetkinlik ve girişimcilik, diğer üçü ihtiyaç temelli değerlere; yaşam tarzı, otonomi-bağımsızlık, güvenlik- istikrar ve diğer ikisi ise; saf meydan okuma, hizmet ve sebebe bağlılık kişinin tutum ve düşüncelerine dayalıdır (Feldman & Bolino, 1996, s. 96).

Schein'ın kariyer çapaları perspektifinde yapılan bir çalışmada (Adıgüzel, 2009: 290), kariyer değerlerinin birbirleriyle kesin çizgilerle ayrılamayacağı ve birbirleriyle etkileşim içerisinde olabilecekleri ulaşılan sonuçlar arasındadır. Literatürde son yıllarda üniversite öğrencileri çerçevesinde kariyer konusunu inceleyen çalışmalar mevcuttur (Adıgüzel; 2009, Akyol & Yılmaz; 2014, Çelik & Üzmez; 2014, Kozak & Dalkıranoğlu; 2013, Özdemir; 2010, Şentürk & Buran; 2015, Taşlıyan vd.; 2011). Çelik ve Üzmez'in (2014) yapmış oldukları çalışmada öğrencilerin ilgi duydukları, iş avantajları yüksek ve yeteneklerine uygun bir mesleğe sahip olmak istedikleri ulaşılan sonuçlar arasındadır. Meslek yüksekokulları ile ilgili yapılmış bir başka araştırmada da (Başol vd, 2012: 66-67), önlisans öğrencilerinin kariyer değerlerini etkileyen unsurlar bireysel değerler çerçevesinde incelenmiş ve kariyer değerlerinin birbirleriyle etkileşim içinde olduğu görülmüştür.

3. Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Büro Yönetimi ve Muhasebe bölümü önlisans öğrencilerinin kariyer planlamalarında etkili olan faktörlerin belirlenmesi amacını taşıyan bu çalışmada verilerin elde edilmesi için yüzyüze anket yönteminden yararlanılmıştır. Anket; Schein'ın (1975-1980) geliştirdiği kariyer çapası envanterinden (Career Orientation Inventory-COI) ve Adıgüzel'in (2008) araştırmasındaki ölçekten ayrıca konu ile ilgili literatürdeki diğer çalışmalardan yararlanılarak hazırlanmıştır. Ankete demografik değişkenler, bölümün isteyerek tercih edilip edilmediği ve yakın çevrede bu meslekleri yapan tanıdıklarının olup olmadığı ile ilgili sorular da eklenmiştir.

Araştırmanın kapsamını Balıkesir körfez bölgesindeki Meslek Yüksekokulları Büro Yönetimi Programı ve Muhasebe Programı önlisans öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmada yüzyüze gerçekleştirilen anket çalışması sonucunda elde edilen 256 formdan eksik doldurulanlar çıkarılmış ve 245 form değerlendirilmeye alınmıştır. Ankette kullanılan Likert ölçeğinde her bir ifade ile ilgili kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, emin değilim, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum derecelerinden yararlanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 22 programı yardımıyla değerlendirilmiştir.

Çalışmanın, evreni temsil etmesi için seçilen öğrencilerden oluşan örneklem ile sınırlı olmasından dolayı araştırma sonuçlarını genellemek mümkün değildir. Ancak çalışma diğer önlisans öğrencilerine de uygulanarak kapsamlı sonuçlar elde edilebilir.

4. Bulgular

4.1. Genel Demografik Bulgular

Katılımcıların cinsiyet, yaş, öğrenim türü, sınıf, mezun oldukları lise türlerine ve öğrenimleri sırasında bir işte çalışma durumlarına göre dağılımları, öğrenim gördükleri bölümlere göre ve genel toplam olarak Tablo 1' de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyet, Yaş, Öğrenim Türü, Sınıf, Mezun Oldukları Lise Türlerine ve Çalışma Durumlarına Göre Dağılımı

CİNSİYET	BÜRO YÖNETİMİ		MUHASEBE		TOPLAM	
	N	%	N	%	N	%
KADIN	76	61,8	73	59,8	149	60,8
ERKEK	47	38,2	49	40,2	96	39,2
TOPLAM	**123**	**100,0**	**122**	**100,0**	**245**	**100,0**
YAŞ	**BÜRO YÖNETİMİ**		**MUHASEBE**		**TOPLAM**	
	N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**
18 - 20	58	47,2	75	61,5	133	54,3
21 - 23	54	43,9	45	36,9	99	40,4
24 - 26	7	5,7	2	1,6	9	3,7
27 - Üst	4	3,3	0	,0	4	1,6
TOPLAM	**123**	**100,0**	**122**	**100,0**	**245**	**100,0**
ÖĞRENİM TÜRÜ	**BÜRO YÖNETİMİ**		**MUHASEBE**		**TOPLAM**	
	N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**
NORMAL ÖĞRT.	60	48,8	106	86,9	166	67,8
İKİNCİ ÖĞRT	63	51,2	16	13,1	79	32,2
TOPLAM	123	100	122	100	245	100
SINIF	**BÜRO YÖNETİMİ**		**MUHASEBE**		**TOPLAM**	
	N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**
1.SINIF	54	43,9	77	63,1	131	53,5
2.SINIF	69	56,1	45	36,9	114	46,5
TOPLAM	**123**	**100,0**	**122**	**100,0**	**245**	**100,0**
MEZUNİYET	**BÜRO YÖNETİMİ**		**MUHASEBE**		**TOPLAM**	
	N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**
TİCARET MESLEK LİSESİ	42	34,1	34	27,9	76	31,0
DÜZ LİSE	25	20,3	20	16,4	45	18,4
ANADOLU LİSESİ	21	17,1	21	17,2	42	17,1
TEKNİK LİSE	17	13,8	28	23,0	45	18,4
DİĞER LİSE	18	14,6	19	15,6	37	15,1
TOPLAM	**123**	**100,0**	**122**	**100,0**	**245**	**100,0**
ÇALIŞMA DURUMU	**BÜRO YÖNETİMİ**		**MUHASEBE**		**TOPLAM**	
	N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**
ÇALIŞIYORUM	13	10,6	16	13,1	29	11,8
ÇALIŞMIYORUM	108	87,8	105	86,1	213	86,9
KENDİ İŞİM	2	1,6	1	,8	3	1,2
TOPLAM	**123**	**100,0**	**122**	**100,0**	**245**	**100,0**

Araştırma kapsamını oluşturan 245 önlisans öğrencisinden 123'ü Büro Yönetimi, 122' si Muhasebe Bölümünde öğrenim gördüğü, bunların Büro Yönetiminde öğrenim gören %61,8'i kadın %38 i erkek; Muhasebe Bölümünde öğrenim görenlerin %59,8'i kadın %40,2' si erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Büro yönetimi ve Muhasebe bölümlerindeki katılımcıların büyük

çoğunluğunun 18-23 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların %67,8' i Normal Öğretimde %32,2' si İkinci Öğretimdedir. Çalışmaya katılan önlisans öğrencilerinin %53,5' i birinci sınıf %46,5i ikinci sınıfta öğrenim görmekte olup bunların %31' i Ticaret Meslek Lisesi, %18,4' ü Düz Lise, %17,1' i Anadolu Lisesi%18,4' ü Teknik Lise ve %15,1' bu lise türleri dışında kalan liselerden mezundur. Katılımcıların %11,8' eğitimleri sırasında bir işte çalıştıklarını, %1,2 si kendi işi olduğunu ve %86,9 u da herhangi bir işte çalışmadıklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcıların anne - babalarının eğitim ve mesleklerine göre dağılımı Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Anne - Babalarının Eğitim ve Mesleklerine Göre Dağılımı Göre Dağılımı

BABA EĞİTİM	BÜRO YÖNETİMİ		MUHASEBE		TOPLAM	
	N	%	N	%	N	%
İLKOKUL	43	35,0	53	43,4	96	39,2
ORTAOKUL	33	26,8	31	25,4	64	26,1
LİSE	15	12,2	20	16,4	35	14,3
ÜNİVERSİTE	32	26,0	18	14,8	50	20,4
TOPLAM	**123**	**100,0**	**122**	**100,0**	**245**	**100,0**
ANNE EĞİTİM	**BÜRO YÖNETİMİ**		**MUHASEBE**		**TOPLAM**	
	N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**
İLKOKUL	81	65,9	75	61,5	156	63,7
ORTAOKUL	28	22,8	27	22,1	55	22,4
LİSE	12	9,8	17	13,9	29	11,8
ÜNİVERSİTE	2	1,6	3	2,5	5	2,0
TOPLAM	**123**	**100,0**	**122**	**100,0**	**245**	**100,0**
BABA MESLEK	**BÜRO YÖNETİMİ**		**MUHASEBE**		**TOPLAM**	
	N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**
KAMU ÇALIŞANI	9	7,3	16	13,1	25	10,2
ÖZEL SEKTÖR ÇALIŞANI	21	17,1	33	27,0	54	22,0
KENDİ İŞİ	31	25,2	29	23,8	60	24,5
EMEKLİ	39	31,7	32	26,2	71	29,0
ÇİFTÇİ	19	15,4	9	7,4	28	11,4
ÇALIŞMIYOR	4	3,3	3	2,5	7	2,9
TOPLAM	**123**	**100,0**	**122**	**100,0**	**245**	**100,0**
ANNE MESLEK	**BÜRO YÖNETİMİ**		**MUHASEBE**		**TOPLAM**	
	N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**
KAMU ÇALIŞANI	4	3,3	3	2,5	7	2,9
ÖZEL SEKTÖR ÇALIŞANI	13	10,6	15	12,3	28	11,4
KENDİ İŞİ	3	2,4	4	3,3	7	2,9
EMEKLİ	7	5,7	1	,8	8	3,3
ÇİFTÇİ	6	4,9	3	2,5	9	3,7
ÇALIŞMIYOR	90	73,2	96	78,7	186	75,9
TOPLAM	**123**	**100,0**	**122**	**100,0**	**245**	**100,0**

Katılımcıların anne - babalarının eğitim ve mesleklerine göre dağılımına bakıldığında Tablo 2'de görüldüğü üzere katılımcıların babalarının %39,2' sinin ilkokul, %26,1'i ortaokul, %14,3'ü lise ve % 20,4' ünün üniversite mezunu iken annelerinin %63,7' sinin ilkokul, %22,4' ünün ortaokul, %11,8'inin lise ve % 2'sinin üniversite mezunu olduğu belirlenmiştir. Anne-babaların meslek olarak dağılımında, babaların %10,2' sinin kamu, %22' sinin özel sektör çalışanı olduğu ve %24,5' inin kendi işinde çalıştığı, %29' unun emekli, %11,4 ünün çiftçilik yaptığı ve %2,9' unun çalışmadığı görülmüştür. Katılımcıların annelerinin mesleklerinin dağılımının ise %2,9'u kamu, %11,4'ü özel sektör ve %2,9' unun kendi işinde çalıştığı, %3,7'

sinin çiftçilik yaptığı, %3,3' ünün emekli olduğu ve %75,9' unun çalışmadığı şeklinde gerçekleşmiştir.

4.2. Katılımcıların Kariyer Planlamalarına İlişkin Ortalamalar

Katılımcıların kariyer planlamalarına ilişkin ifadelere vermiş oldukları yanıtların ortalamaları Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo:3. Katılımcıların Kariyer Planlamalarına İlişkin Ortalamalar

İfadeler	N	Mean	Std. Deviation
İfade 1	245	3,68	1,210
İfade 2	245	3,56	1,325
İfade 3	245	3,61	1,306
İfade 4	245	3,64	1,016
İfade 5	245	2,72	1,241
İfade 6	245	3,85	1,243
İfade 7	245	4,10	1,183
İfade 8	245	2,95	1,292
İfade 9	245	3,38	1,238
İfade 10	245	2,98	1,337
İfade 11	245	3,64	1,222
İfade 12	245	3,84	1,173
İfade 13	245	3,67	1,184
İfade 14	245	3,72	1,187
İfade 15	245	3,51	1,107
İfade 16	245	3,67	1,105
İfade 17	245	3,38	1,375
İfade 18	245	3,97	1,261
İfade 19	245	3,96	1,285
İfade 20	245	3,69	1,300
İfade 21	245	3,05	1,425
İfade 22	245	3,06	1,394
İfade 23	245	2,33	1,547
İfade 24	245	3,42	1,370
İfade 25	245	4,38	1,071
İfade 26	245	3,62	1,327
İfade 27	245	3,42	1,241

Bu çalışmada 245 katılımcıya uygulanan anket çalışması sonucunda, elde edilen her bir ifadenin ortalama değeri ve standart sapması Tablo 3' te gösterilmektedir.

4.3. Faktör Analizi ve Güvenilirlik Analizleri

Önlisans öğrencilerinin kariyer planlamasını etkileyen bileşenleri belirlemek amacıyla yapılan anket çalışması sonucunda elde edilen verilere faktör analizi ile güvenilirlik testi yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen KMO değeri Tablo 4'te görüleceği üzere ,905'tir. Değişkenlerin örnekleme yeterliliğini ölçmek için yapılan Kaiser – Mayer - Olkin testinin değerinin 0,6'dan büyük olması yeterlidir. Faktör analizi ise, değişkenler arasındaki ilişkilere dayanarak çok sayıdaki değişkeni daha az sayıdaki değişkene indirebilen çok değişkenli bir analiz türüdür (İslamoğlu & Alnıaçık, 2014: 395-396).

Tablo 4. KMO ve Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,905
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	3150,474
	df	276
	Sig.	,000

Çalışmada öncelikli olarak ifadelerin tamamına faktör analizi yapılmıştır. Daha sonra güvenilirliği bozduğu düşünülen 3 ifade değerlendirmeden çıkarılmış ve geriye kalan 24 ifadenin yeterli güvenilirliği sağladığı görülmüştür (Cronbach Alpha ,925). Faktör analizi sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir. Analize göre özdeğeri 1'den büyük olan 6 faktör değerlendirmeye alınmıştır. Elde edilen faktörler şunlardır:

Faktör 1: Meslek Hakkında Düşünceler (MHD)

Faktör 2: Mesleğin Saygınlığı (MS)

Faktör 3: Mesleğin Geleceği (MG)

Faktör 4: Mesleğin Farkı (MF)

Faktör 5: Mesleğin Avantajları (MA)

Faktör 6: Mesleki Eğitim (E)

Tablo 5. Faktör Analizi Sonuçları

	Faktörler					
	1	2	3	4	5	6
MHD 3	,764					
MHD 18	,729					
MHD 19	,724					
MHD 2	,711					
MHD 1	,694					
MHD 24	,685					

MHD 20	,681					
MSG 13		,752				
MSG 14		,748				
MSG 12		,745				
MSG 15		,692				
MSG 16		,630				
MGD 7			,873			
MGD 6			,793			
MGD 4			,652			
MF 9				,757		
MF 10				,730		
MF 8				,602		
MF 11				,458		
MA 26					,797	
MA 27					,609	
MA 25					,606	
E 21						,831
E 22						,687
Öz Değer	9,136	2,056	1,600	1,223	1,149	1,048
Açıklanan Varyans%	38,067	8,568	6,668	5,094	4,789	4,366
Kümülatif Varyans%	38,067	46,636	53,304	58,398	63,186	67,552
Faktörlerin Cronbach Alpha Değeri	,910	,856	,814	,752	,692	,636
Cronbach Alpha Değeri	,925					

Çalışmada aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

Hipotez 1: Katılımcıların kariyer planlamaları cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 2: Katılımcıların kariyer planlamaları okudukları bölüme göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 3: Katılımcıların kariyer planlamaları öğrenim türüne göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 4: Katılımcıların kariyer planlamaları babalarının eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 5: Katılımcıların kariyer planlamaları çevrelerinde bu mesleği yapan tanıdıklarının olup olmamasına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 6: Katılımcıların kariyer planlamaları bölümlerini isteyerek seçip seçmeme durumuna göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 7: Katılımcıların kariyer tercihleri kendi karar ve meslek araştırmalarına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 8: Katılımcıların kariyer tercihleri yakın çevre etkisine göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 9: Katılımcıların kariyer tercihleri öğretmenlerinin etkisine göre farklılık göstermektedir.

4.4. Kariyer Planlama ile Cinsiyet Değişkenine İlişkin T Testi Analizi

"Hipotez 1: Katılımcıların kariyer planlamaları cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermektedir." hipotezini test etmek için T testi uygulanmıştır. Buna göre 76 kadın, 47 erkek öğrencinin cinsiyete göre kariyer planlamalarının farklılık gösterip göstermediği Tablo 6.'daki Cinsiyete Göre Bölümler Bazında T Testi Analiz Sonuçlarına bakılarak anlaşılabilir.

Tablo 6. Cinsiyete Göre Bölümler Bazında T Testi Analiz Sonuçları

BÖLÜM			N	Mean	Std. Deviation	F	P
BÜRO YÖNETİMİ	MHD	Kadın	76	4,01	,985	1,016	**,001**
		Erkek	47	3,36	1,069		
	MSG	Kadın	76	3,68	,945	,446	**,024**
		Erkek	47	3,30	,828		
	MGD	Kadın	76	3,85	,921	,369	**,015**
		Erkek	47	3,41	1,020		
	MF	Kadın	76	3,41	1,006	1,019	,345
		Erkek	47	3,24	,841		
	MA	Kadın	76	4,05	,756	2,567	**,028**
		Erkek	47	3,71	,939		
	E	Kadın	76	3,05	1,220	,123	,310
		Erkek	47	2,82	1,163		
MUHASEBE	MHD	Kadın	73	3,68	,991	,956	,582
		Erkek	49	3,57	1,077		
	MSG	Kadın	73	3,87	,982	1,652	,491
		Erkek	49	3,76	,762		
	MGD	Kadın	73	4,00	1,009	,032	,490
		Erkek	49	4,12	,873		
	MF	Kadın	73	3,16	,971	,095	,607
		Erkek	49	3,07	,982		
	MA	Kadın	73	3,53	1,104	1,405	**,045**
		Erkek	49	3,92	,929		
	E	Kadın	73	2,96	1,190	,023	**,032**
		Erkek	49	3,44	1,202		

Cinsiyet değişkenine ilişkin yapılan T testi analizine göre büro yönetimi bazında öğrencilerinin meslek hakkındaki düşünceleri (p=,001<0.05), mesleğin saygınlığı (p=,024<0.05), geleceği (p=,015<0.05) ve avantajları (p=,028<0.05) boyutlarında anlamlı bir fakın olduğu, muhasebe programı öğrencileri bazında mesleğim avantajları (p=,045<0.05) ve eğitim (p=,032<0.05) boyutlarında anlamlı bir farkın olduğu anlaşılmıştır (Tablo 6).

Büro yönetimi programında okuyan kadın öğrencilerin meslek hakkındaki düşünceleri, mesleğin saygınlığı, geleceği ve avantajları boyutlarındaki ortalamalarının daha yüksek olduğu, muhasebe programında okuyan erkek öğrencilerin ise mesleğin avantajları ve eğitim boyutundaki ortalamalarının yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 6). Buna göre Hipotez 1 kabul edilir.

4.5. Kariyer Planlama ile Bölüm Değişkenine İlişkin T Testi Analizi

"Hipotez 2: Katılımcıların kariyer planlamaları okudukları bölüme göre farklılık göstermektedir." hipotezini test etmek için T testi uygulanmıştır. Buna göre 123 Büro Yönetimi bölümü öğrencisinin ve 122 Muhasebe bölümü öğrencisinin eğitim aldıkları bölüme göre kariyer planlamalarının farklılık gösterip göstermediği Tablo 7. Bölüme Göre T Testi Analizi Sonuçlarına bakılarak anlaşılabilir.

Tablo 7. Bölüme Göre T Testi Analizi Sonuçları

BÖLÜM		N	Mean	Std. Deviation	F	P
MHD	Büro Yönetimi	123	3,76	1,061	,096	,349
	Muhasebe	122	3,64	1,023		
MSG	Büro Yönetimi	123	3,54	,918	,052	**,013**
	Muhasebe	122	3,83	,898		
MGD	Büro Yönetimi	123	3,68	,980	,223	**,003**
	Muhasebe	122	4,05	,955		
MF	Büro Yönetimi	123	3,35	,947	,303	,073
	Muhasebe	122	3,13	,972		
MA	Büro Yönetimi	123	3,92	,844	5,743	,054
	Muhasebe	122	3,69	1,051		
E	Büro Yönetimi	123	2,96	1,199	,009	,213
	Muhasebe	122	3,15	1,213		

Çalışmada katılımcıların kariyer planlarının, okudukları bölüme göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan T Testi sonucuna göre mesleğin saygınlığı ($p=0,013<0,05$) ve mesleğin geleceği ($p=0,003<0,05$) boyutlarında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür (Tablo 7). Muhasebe bölümündeki katılımcılarının ortalamalarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu verilere göre Hipotez 2 kabul edilir.

4.6. Kariyer Planlama ile Öğrenim Türü Değişkenine İlişkin T Testi Analizi

"Hipotez 3: Katılımcıların kariyer planlamaları öğrenim türüne göre farklılık göstermektedir." hipotezini test etmek için T testi uygulanmıştır. Buna göre 166 Normal Öğretim ve 79 İkinci Öğretim öğrencisinin öğrenim türüne göre kariyer planlamalarının farklılık gösterip göstermediği Tablo 8. Öğrenim Türüne Göre T Testi Analizi Sonuçlarına bakılarak anlaşılabilir.

Tablo 8. Öğrenim Türüne Göre T Testi Analizi Sonuçları

ÖĞRENİM TÜRÜ		N	Mean	Std. Deviation	F	P
MHD	Normal Öğretim	166	3,58	1,039	,229	**,012**
	İkinci Öğretim	79	3,94	1,014		
MSG	Normal Öğretim	166	3,64	,935	1,337	,279
	İkinci Öğretim	79	3,77	,878		
MGD	Normal Öğretim	166	3,82	1,057	4,642	
	İkinci Öğretim	79	3,97	,802		,223
MF	Normal Öğretim	166	3,13	,945	,006	**,009**
	İkinci Öğretim	79	3,47	,967		
MA	Normal Öğretim	166	3,72	1,012	3,632	**,039**
	İkinci Öğretim	79	3,99	,809		
E	Normal Öğretim	166	3,05	1,201	,388	,987
	İkinci Öğretim	79	3,06	1,227		

Yapılan T testi analizine göre meslek hakkındaki düşünceler (p=0,012<0,05), mesleğin farkı (p=0,009<0,05), ve mesleğin avantajları (p=0,039<0,05), boyutlarında anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür. Tablo 8'e göre araştırmaya katılan ikinci öğretim öğrencilerinin ortalamaları birinci öğretim öğrencilerine göre daha yüksektir. Buna göre Hipotez 3 kabul edilir.

4.7. Kariyer Planlama ile Babanın Eğitim Durumuna İlişkin T Testi Analizi

"Hipotez 4: Katılımcıların kariyer planlamaları babalarının eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir." hipotezini test etmek için T testi uygulanmıştır. Bu durumda babanın eğitim durumuna göre katılımcıların kariyer planlamalarının farklılık gösterip göstermediği Tablo 9. Babanın Eğitim Durumuna Göre T Testi Analizi Sonuçlarına bakılarak anlaşılabilir.

Tablo 9. Babanın Eğitim Durumuna Göre T Testi Analizi Sonuçları

BABA EĞİTİM DURUMU		N	Mean	Std. Deviation	F	P
MHD	İlkokul	96	3,46	1,051	4,551	**,004**
	Ortaokul	64	3,69	,996		
	Lise	35	3,78	1,071		
	Üniversite	50	4,11	,952		
MF	İlkokul	96	3,08	,953	5,243	**,002**
	Ortaokul	64	3,05	,901		
	Lise	35	3,43	,819		
	Üniversite	50	3,64	1,035		

MA	İlkokul	96	3,44	1,059	12,740	**,000**
	Ortaokul	64	3,82	,713		
	Lise	35	3,95	,912		
	Üniversite	50	4,39	,736		
E	İlkokul	96	2,84	1,189	3,441	**,017**
	Ortaokul	64	2,95	1,178		
	Lise	35	3,27	1,203		
	Üniversite	50	3,45	1,196		

Babanın eğitim durumuna göre yapılan ANOVA analizinde meslek hakkındaki düşünceler (p=0,004<,005), mesleğin farkı (p=,002<0,05), avantajları (p=0,000<0,05) ve eğitim (p=0,017<0,05) boyutlarında anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir (Tablo 9). Katılımcıların babalarından üniversite mezunu olanların, ortalamalarının, diğer eğitim düzeylerine göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu verilere göre Hipotez 4 kabul edilir.

4.8. Kariyer Planlama ile Çevre Değişkenine İlişkin One Way ANOVA Analizi

"Çevrenizde bu mesleği yapan tanıdıklarınız var mı?" sorusuna verilen yanıtlar Tablo 10'da görüleceği üzere aşağıdaki gibidir:

Tablo 10. "Çevrenizde bu mesleği yapan tanıdıklarınız var mı?" Sorusuna Verilen Yanıtların N ve % Değerleri

Çevrenizde bu mesleği yapan tanıdıklarınız var mı?	N	%
Var	142	58,0
Yok	60	24,5
Bilmiyorum	43	17,5
Toplam	245	100

Araştırmaya katılan 245 öğrenciden %58'i çevrelerinde bu mesleği yapan tanıdıklarının olduğunu, %24,5'i olmadığını, %17,5'i ise bilmediği yanıtını vermiştir (Tablo 10). Buna bağlı olarak "Hipotez 5: Katılımcıların kariyer planlamaları çevrelerinde bu mesleği yapan tanıdıklarının olup olmamasına göre farklılık göstermektedir." hipotezini test etmek için One Way ANOVA testi uygulanmıştır. Buna göre katılımcıların kariyer planlamalarının çevrelerinde bu mesleği yapan tanıdıklarının olup olmamasına göre farklılık gösterip göstermediği Tablo 11'deki One Way ANOVA Analizi Sonuçlarına bakılarak anlaşılabilir.

Katılımcıların kariyer planlamalarının çevrelerinde bu mesleği yapan tanıdıklarının olup olmamasına göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan One Way ANOVA analizine göre, sadece mesleğin geleceği hakkındaki düşünceler (p=0,005<0,05) boyutunda anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür (Tablo 11). Katılımcılardan, çevrelerinde bu mesleği yapan tanıdıkları olanların ortalamalarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu verilere göre Hipotez 5 kabul edilir.

Tablo 11. Katılımcıların Çevrelerinde Bu Mesleği Yapan Tanıdıklarının Olup Olmamasına Göre Yapılan One Way ANOVA Analizi Sonuçları

Çevrede mesleği yapan tanıdıkların olup/ olmaması		N	Mean	Std. Deviation	F	P
MGD	Var	142	4,04	,968		
	Yok	60	3,63	1,036	5,377	**,005**
	Bilmiyorum	43	3,62	,850		

4.9. Kariyer Planlama ile Bölüm Seçimi Değişkenine İlişkin One Way ANOVA Analizi

"Okuduğunuz bölümü nasıl seçtiniz?" sorusuna verilen yanıtlar çerçevesinde, Büro Yönetimi bölümü öğrencilerinin %67,5'i, Muhasebe bölümü öğrencilerinin ise %68'i okudukları bölümü isteyerek seçtiklerini belirtmişlerdir (Tablo 12).

Tablo 12'deki verilere göre Büro Yönetimi bölümü öğrencilerinin %22'sinin, Muhasebe bölümü öğrencilerinin %18,92'unun okudukları bölümü istemeyerek seçtikleri, Büro Yönetimi bölümü öğrencilerinin %10,6'sının, Muhasebe bölümü öğrencilerinin ise %13,1'inin bölüm tercihinin kendilerinin yapmadıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 12. "Okuduğunuz bölümü nasıl seçtiniz?" Sorusuna Verilen Yanıtların N ve % Değerleri

BÖLÜM TERCİHİ		N	%
BÜRO YÖNETİMİ	İsteyerek Seçtim	83	67,5
	İstemeyerek Seçtim	27	22,0
	Tercihi Ben Yapmadım	13	10,6
	Toplam	123	100,0
MUHASEBE	İsteyerek Seçtim	83	68,0
	İstemeyerek Seçtim	23	18,9
	Tercihi Ben Yapmadım	16	13,1
	Toplam	122	100,0

Bu verilerden hareketle "Hipotez 6: Katılımcıların kariyer planlamaları bölümlerini isteyerek seçip seçmeme durumuna göre farklılık göstermektedir." hipotezini test etmek için One Way ANOVA testi uygulanmıştır. Buna göre katılımcıların kariyer planlamalarının bölüm seçimi tercihine göre farklılık gösterip göstermediği Tablo 13. Bölüm Seçimi ile İlgili One-Way ANOVA Sonuçlarına bakılarak anlaşılabilir.

Tablo 13. Bölüm Seçimi ile İlgili One-Way ANOVA Sonuçları

BÖLÜM SEÇİM TERCİHİ		N	Mean	Std. Deviation	F	P
MHD	İsteyerek Seçtim	166	4,01	,872		
	İstemeyerek Seçtim	50	2,96	1,135	27,765	**,000**
	Tercihi Ben Yapmadım	29	3,22	,983		
MSG	İsteyerek Seçtim	166	3,87	,868		
	İstemeyerek Seçtim	50	3,26	,955	11,205	**,000**
	Tercihi Ben Yapmadım	29	3,37	,828		
MGD	İsteyerek Seçtim	166	4,02	,945		
	İstemeyerek Seçtim	50	3,41	1,089	7,752	**,001**
	Tercihi Ben Yapmadım	29	3,78	,757		
MF	İsteyerek Seçtim	166	3,40	,941		
	İstemeyerek Seçtim	50	2,82	,962	7,970	**,000**
	Tercihi Ben Yapmadım	29	3,06	,873		
MA	İsteyerek Seçtim	166	3,90	,950		
	İstemeyerek Seçtim	50	3,47	1,015	4,044	**,019**
	Tercihi Ben Yapmadım	29	3,84	,785		
E	İsteyerek Seçtim	166	3,23	1,217		
	İstemeyerek Seçtim	50	2,71	1,121	5,774	**,004**
	Tercihi Ben Yapmadım	29	2,64	1,093		

Çalışmada katılımcıların kariyer tercihlerinin bölüm seçimi tercihine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan One-Way ANOVA analizine göre her iki bölümünde de tüm boyutlarda anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür. Eğitimini aldıkları bölümleri, isteyerek seçenlerin ortalamalarının, diğerlerinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Tablo 13). Bu verilere göre Hipotez 6 kabul edilir.

4.10. Kariyer Planlama ile Karar Verme ve Mesleki Araştırma Değişkenine İlişkin One Way ANOVA Analizi

"Hipotez 7: Katılımcıların kariyer tercihleri kendi karar ve meslek araştırmalarına göre farklılık göstermektedir." hipotezini test etmek için One Way ANOVA testi uygulanmıştır. Buna göre katılımcıların kariyer planlamalarının kariyer tercihlerinin kendi karar ve mesleki araştırmalarına göre farklılık gösterip göstermediği Tablo 14'teki One Way ANOVA Analizi Sonuçlarına bakılarak anlaşılabilir.

Tablo 14. Katılımcıların Kariyer Tercihlerinde Kendi Karar ve Meslek Araştırmalarının Etkisi İçin Yapılan One Way ANOVA Analizi Sonuçları

KENDİ KARAR VE MESLEKİ ARAŞTIRMA		N	Mean	Std. Deviation	F	P
MHD	Kesinlikle Katılmıyorum	60	2,97	1,181		
	Kısmen Katılmıyorum	20	3,29	,959		
	Emin Değilim	26	3,45	,792	20,013	**,000**
	Kısmen Katılıyorum	60	3,92	,739		
	Kesinlikle Katılıyorum	79	4,27	,809		
MSG	Kesinlikle Katılmıyorum	60	3,23	1,026		
	Kısmen Katılmıyorum	20	3,39	,916		
	Emin Değilim	26	3,68	,766	7,174	**,000**
	Kısmen Katılıyorum	60	3,96	,730		
	Kesinlikle Katılıyorum	79	3,89	,872		
MGD	Kesinlikle Katılmıyorum	60	3,47	1,117		
	Kısmen Katılmıyorum	20	3,58	,942		
	Emin Değilim	26	3,91	,846	4,954	**,001**
	Kısmen Katılıyorum	60	3,97	,838		
	Kesinlikle Katılıyorum	79	4,14	,933		
MF	Kesinlikle Katılmıyorum	60	2,68	,964		
	Kısmen Katılmıyorum	20	3,21	,650		
	Emin Değilim	26	3,30	,925	7,834	**,000**
	Kısmen Katılıyorum	60	3,43	,749		
	Kesinlikle Katılıyorum	79	3,50	1,032		
E	Kesinlikle Katılmıyorum	60	2,51	1,191		
	Kısmen Katılmıyorum	20	2,88	1,087		
	Emin Değilim	26	2,83	1,216	6,262	**,000**
	Kısmen Katılıyorum	60	3,28	,909		
	Kesinlikle Katılıyorum	79	3,42	1,291		

Katılımcıların meslek tercihinde etkili olan faktörlerden kendi tercihlerinin etkisini gösteren One Way ANOVA analizi sonuçlarına göre kendi tercihleri ile mesleği seçenlerin, meslek hakkındaki düşünceler (p=0,000<,005), mesleğin saygınlığı (p=0,000<,005), mesleğin geleceği (p=0,001<,005), mesleğin farklılığı (p=0,000<,005) ve eğitim (p=0,000<,005) boyutlarında anlamlı bir farklılığın ortaya çıktığı görülmüştür (Tablo 14). Mesleği kendi karar ve mesleki araştırmaları sonucu tercih eden katılımcıların meslek hakkındaki düşünceleri, mesleğin farklılığı ve eğitim boyutlarındaki ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu verilere göre Hipotez 7 kabul edilir.

4.11. Kariyer Planlama ile Yakın Çevre Etki Değişkenine İlişkin One Way ANOVA Analizi

"Hipotez 8: Katılımcıların kariyer tercihleri yakın çevre etkisine göre farklılık göstermektedir." hipotezini test etmek için One Way ANOVA testi uygulanmıştır. Buna göre katılımcıların kariyer planlamalarının yakın çevrelerinin etkisine göre farklılık gösterip göstermediği Tablo.15'teki One Way ANOVA Analizi Sonuçlarına bakılarak anlaşılabilir.

Tablo 15. Katılımcıların Kariyer Tercihlerinde Yakın Çevre Etkisi İçin Yapılan One Way ANOVA Analizi Sonuçları

YAKIN ÇEVRE ETKİSİ		N	Mean	Std. Deviation	F	P
MHD	Kesinlikle Katılmıyorum	140	3,60	1,116		
	Kısmen Katılmıyorum	30	3,66	1,023		
	Emin Değilim	16	3,51	1,090	2,459	**,046**
	Kısmen Katılıyorum	34	3,83	,702		
	Kesinlikle Katılıyorum	25	4,26	,842		
MSG	Kesinlikle Katılmıyorum	140	3,68	,895		
	Kısmen Katılmıyorum	30	3,27	,975		
	Emin Değilim	16	3,69	1,033	3,191	**,014**
	Kısmen Katılıyorum	34	3,71	,809		
	Kesinlikle Katılıyorum	25	4,14	,880		
MF	Kesinlikle Katılmıyorum	140	3,14	1,010		
	Kısmen Katılmıyorum	30	3,09	,756		
	Emin Değilim	16	3,22	,821	3,550	**,008**
	Kısmen Katılıyorum	34	3,32	,884		
	Kesinlikle Katılıyorum	25	3,88	,910		

Katılımcıların mesleki tercihlerinde etkili olan faktörlerden yakın çevrelerinin etkisini gösteren One Way ANOVA analizi sonuçlarına göre yakın çevrelerinden tavsiye alarak etkilenerek mesleği seçenlerin meslek hakkındaki düşünceler ($p=0,046<0,05$), mesleğin saygınlığı ($p=0,014<0,05$) ve mesleğin farklılığı ($p=0,008<0,05$) boyutlarında anlamlı bir farklılığın ortaya çıktığı görülmüştür (Tablo 15). Mesleği yakın çevrelerinin tavsiyeleri ile seçen katılımcıların meslek hakkındaki düşünceleri, mesleğin saygınlığı ve farklılığı ortalamalarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre Hipotez 8 kabul edilir.

4.12. Kariyer Tercihi ile Öğretmen Görüşleri Değişkenine İlişkin One Way ANOVA Analizi

"Hipotez 9: Katılımcıların kariyer tercihleri öğretmenlerinin etkisine göre farklılık göstermektedir." hipotezini test etmek için One Way ANOVA testi uygulanmıştır. Buna göre katılımcıların kariyer planlamalarının öğretmenlerinin görüşlerine göre farklılık gösterip göstermediği Tablo.16 daki One Way ANOVA Analizi Sonuçlarına bakılarak anlaşılabilir.

Tablo 16. Katılımcıların Kariyer Tercihlerinde Öğretmenlerinin Etkisini Ölçmek İçin Yapılan One Way ANOVA Analizi Sonuçları

ÖĞRETMEN ETKİSİ		N	Mean	Std. Deviation	F	P
MA	Kesinlikle Katılmıyorum	155	3,71	,938		
	Kısmen Katılmıyorum	21	3,59	1,201		
	Emin Değilim	14	3,67	1,013	3,006	**,019**
	Kısmen Katılıyorum	28	4,25	,633		
	Kesinlikle Katılıyorum	27	4,11	,974		

Katılımcıların mesleki tercihlerinde etkili olan faktörlerden öğretmenlerinin etkisini gösteren One Way ANOVA analizi sonuçlarına göre öğretmenlerinden etkilenerek mesleği seçenlerin mesleğin avantajları (p=0,019<,005), boyutunda anlamlı bir farklılığın ortaya çıktığı görülmüştür (Tablo 16). Mesleğin avantajları boyutunda katılımcılardan öğretmenlerinin tavsiyelerinin etkili olduğunu düşünenlerin ortalamalarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre Hipotez 9 kabul edilir.

5. Sonuç

Araştırmada elde edilen bulgulara göre büro yönetimi bölümündeki kadın katılımcıların okudukları bölümü meslek olarak sevdikleri, eğitimlerine aynı alanda devam edip, mezun olduktan sonra mesleklerini sürdürmek istedikleri, mesleğin masa başı çalışma ortamı sağladığı, toplumda saygınlığı ve iş bulma olanağı yüksek bir meslek olarak gördükleri söylenebilir. Şentürk ve Buran'ın (2015) yapmış oldukları çalışmada, büro yönetimi ve yönetici asistanlığı bölümü öğrencilerinin özel hayatlarında mutlu olacakları ve ailelerine zaman ayırabilecekleri işleri tercih etme eğiliminde oldukları ulaşılan sonuçlar içerisindedir. Muhasebe bölümünde okuyan erkek öğrencilerin ise mesleğin bağımsız bir iş ortamı sunmasını bir avantaj olarak gördükleri ve meslek öncesi alacakları eğitimin uzun sürmesinin ve derslerin zor olmasının onlar için önemli olmadığını düşündükleri ifade edilebilir. Muhasebe meslek mensupları arasında yapılan bir çalışmada (Ömürbek ve Usul, 2008: 172) meslek seçiminde etkili olan faktörlerden bağımsız çalışma imkanı ve mesleğin prestij sağlayacağı düşüncesinin ilk sıralarda yer aldığı ulaşılan sonuçlar arasındadır.

Muhasebe bölümü öğrencileri, mesleklerinin ileride de geçerliğini koruyacak, yüksek kazançlı bir meslek olarak algılamaktadırlar. Benzer başka bir çalışmada da (Dinç, 2008) Muhasebe öğrencilerinin, mesleği yüksek kazançlı, kariyer geliştirmeye uygun bir alan olarak gördükleri ifade edilmiştir. Bu durum mesleğin gelecek güvencesi sunduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Büro yönetimi ikinci öğretimde eğitim alan öğrencilerin bölümle ilgili mesleği sevdikleri, kendi yeteneklerinin yönetici asistanlığına uygun olduğunu ve bu alanda çalışmak istedikleri söylenebilir. Bu katılımcıların yönetici asistanlığını ilginç, diğer meslek dallarından farklı ve yeni bir meslek olarak algıladıkları da belirtilebilir. Akyol ve Yılmaz (2014) tarafından yapılan çalışmada Büro Yönetimi öğrencileri bölümlerini diğerlerinden farklı bulduklarını, mesleğin toplum içinde saygınlığı olduğuna inandıklarını, mesleğin güvenli bir gelecek

sunduğuna ve meslekte yükselme olanakları olduğuna inandıklarını ve meslek ile yeteneklerinin uyumlu olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcılardan babaları üniversite mezunu olanların meslek hakkındaki düşüncelerinin, diğer katılımcılardan farklı olduğu ve meslekleri ile ilgili eğitimlerini geliştirmek istedikleri söylenebilir.

Her iki bölümde de araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun eğitim aldıkları bölümü kendi istekleri ile tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Okudukları bölümü kendi isteği ile seçen büro yönetimi öğrencilerinin yönetici asistanlığı mesleğinin yeni ve diğer mesleklerden farklı olduğunu düşündükleri; muhasebe öğrencilerinin ise mesleklerinin iş bulma olanağı fazla, geleceği olan, saygın ve maddi getirisi yüksek bir meslek olarak gördükleri belirtilebilir.

Katılımcıların çevrelerinde bu mesleği yapan tanıdıklarının olması, büro yöneticiliği ve muhasebe mesleğinin geleceğinin olduğu ile ilgili olumlu algı geliştirdikleri sonucunu düşündürebilir. Özdemir (2010) tarafından yapılan çalışmada da araştırmaya katılan Muhasebe öğrencilerinin büyük çoğunluğunun, muhasebeyi geleceği olan bir meslek olarak gördükleri ifade edilmiştir.

Katılımcılardan bölümü kendi karar ve mesleki araştırmaları ile yakın çevrelerinin tavsiyelerinden etkilenip isteyerek seçenlerin okudukları bölümü meslek olarak sevdikleri, eğitimlerine aynı alanda devam edip mezun olduktan sonra mesleklerini sürdürmek istedikleri ifade edilebilir. Muhasebe öğrencilerine yönelik olarak yapılan bir çalışmada da öğrencilerin büyük çoğunluğunun kendi kararları ve meslek araştırmaları ile muhasebe mesleğini tercih ettikleri görülmüştür (Özdemir, 2010:120).

Büro yönetimi öğrencileri üzerine yapılan bir araştırmada ise öğrenciler bölüm tercihlerinde yakın çevrelerinin etkisinin olduğunu belirtmişlerdir (Akyol ve Yılmaz, 2014: 81). Bu çalışmada da öğretmenlerinin tavsiyelerinden etkilenerek bu mesleği seçen katılımcıların, daha çok mesleğin avantajları konusunda yönlendirildiklerini algıladıkları ulaşılan sonuçlardan biridir. Çelik ve Üzmez'in (2014), üniversite öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörlerin değerlendirildiği çalışmalarında öğrencilerin mesleklerini seçmelerinde öğretmenlerinin etkili olduğu ulaşılan sonuçlar arasındadır.

Gelecekte ne yapmak istediklerine karar vermeye çalışan gençleri kariyer seçiminde etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Bunların yanında öğrencilerin kendi yeteneklerinin ve severek yapacakları işlerin neler olabileceği konusunda da yönlendirilmeye ihtiyaç duymaktadırlar.

Meslek tercihinin en önemli adımlarından biri olan yükseköğretime geçiş aşamasında, onları bu konuda aydınlatacak sistemlerin kurulması ve işlevsel hale getirilmesi gerekir. Bunun için lise ve öncesi eğitim düzeyinde rehberlik servislerinin, aile eğitimlerinin, üniversiteler tarafından düzenlenen tanıtım fuarlarının yaygınlaştırılması önerilebilir.

Meslek Yüksekokullarını tercih ederek kariyerlerinin başlangıcında olan öğrencilerin, eğitimini aldıkları bölümlerin iş hayatındaki öneminin ve geleceğinin, avantajlarının, iş imkanlarının neler olacağı konusunda bilgilendirilmeleri önemlidir. Bununla ilgili olarak yüksekokullarda sektör buluşmaları ve kariyer günleri gibi etkinliklerin düzenlenmesi, iş bulma ile ilgili resmi/özel kuruluşlarla işbirliği protokollerinin yapılması ve öğrencilerin bu tür etkinliklere katılma konusunda özendirilmesi yararlı olacaktır.

Kaynakça

Adıgüzel, O. (2009). "Shein'in Kariyer Çapaları Perspektifinde Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Öğrencilerinin Kariyer Değerlerine İlişkin Bir Araştırma", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,*14(2): 277-292.

Adıgüzel, O. (2008). Türkiye'de Gençlerin Kariyer Planlamasını Etkileyen Faktörler ve Üniversite Hazırlık Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Doktora Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

Akyol, E. M., & Yılmaz, İ. (2014). "Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Bölümü Öğrencilerinin Kariyer Planlamasını Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma", *EJOVOC: Electronic Journal of Vocational Colleges,* 4(3):67-81.

Aytaç, S.(2005). *Çalışma Yaşamında Kariyer*, 2.Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Barutçugil, İ. (2004). *Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi*. Kariyer Yayınları.

Başol, O., Bilge, E. & Kuzgun, Ş. (2012). "Öğrencilerin Kariyer Değerlerini Etkileyen Unsurların Tespitine Yönelik Bir Araştırma: Bireysel Değerler", *Electronic Journal of Vocational Colleges,* 57-68.

Bingöl, D. (2004). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, İstanbul: Beta Yayıncılık

Çelik, N. & Üzmez, U. (2014). "Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi: Çağrı Merkezi Hizmetleri Örneği", *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi (EJOİR)*, Cilt:2, Sayı:1, 94-105

Dinç, E. (2008). "Meslek Seçiminde Etkili Faktörlerin İncelenmesi: Meslek Yüksek Okulu-Muhasebe Programı Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (16) 2, 90-106.

Feldman, D. C., & Bolino, M. C. (1996). "Careers Within Careers: Reconceptualizing The Nature of Career Anchors and Their Consequences", *Human Resource Management Review,* 6.2, 89-112.

Gökdeniz, İ. & Merdan, E. (2011). "Kişilik İle Kariyer Seçimi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 3(2), 23-36.

İslamoğlu, A.H. & Alnıaçık, Ü. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri,* 4.Baskı, İstanbul, Beta Basım.

Kozak, M. A., & Dalkıranoğlu, T. (2013). "Mezun Öğrencilerin Kariyer Algılamaları: Anadolu Üniversitesi Örneği". *Anadolu University Journal of Social Sciences, 13*(1).

Ömürbek, V. & Usul, H. (2008). Muhasebe Mesleginin Seçilmesinde Etkin Olan Etkenlerin Faktör Analiziyle Incelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi,* (37). 164-173.

Özdemir, S. (2010). "Ön Lisans Muhasebe Öğrencilerinin Kariyer Planlamasını Etkileyen Unsurlar: Ege Bölgesinde Bir Araştırma", *World of Accounting Science,* 103-121.

Özdemir, Y. & Mazgal, S. (2012). "Bir Kariyer Tercihi Olarak Girişimcilikte Dışsal Faktörlerin Etkisi: Antalya-Isparta İllerinde Bir İnceleme", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi,* 2(2), 67-92.

Sabuncuoğlu, Z. (2000). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, 1.Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Schein, E. H. (1996). "Career Anchors Revisited: Implications for Career Development in The 21st Century", *The Academy of Management Executive,* 10.4, 80-88.

Şentürk, E. E. & Buran, K. (2015). "Ön Lisans Öğrencilerinin Kariyer Değerlerini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma", *Meslek Dergisi,* 162-180

Taşlıyan, M., Arı, N. Ü. & Duzman, B. (2011). İnsan Kaynakları Yönetiminde Kariyer Planlama ve Kariyer Yönetimi: İİBF Öğrencileri Üzerinde Bir Alan Araştırması. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, (3) 2, 231-241.

TDK, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58f4be047cc4e6.19084052 (Erişim tarihi: 17.04.2017)

Yarnall, J. (1998). "Career anchors: results of an organisational study in the UK.", *Career Development International,* 3(2), 56-61.

Firmaların İnovasyon Kapasitesi İle Büyüme Performansı Arasındaki İlişkide Teknoloji Yoğunluğunun Moderatör Etkileri Üzerine Model Önerisi[1]

Hasan AYAYDIN[2], Alper Veli ÇAM[3], Fahrettin PALA[4], Abdülkadir BARUT[5]

Abstract

Purpose of this study is to examine effect of innovation capacity of companies which carry out activity on industry and service sector in Istanbul Stock Exchange (BIST) on company growth performance. The study includes 200 industrial companies and 183 service sector companies. In the study, moderatorship effect of technology intensity and sectoral difference on innovation capacity-company growth relation is examined by using Structural Equation Model. Moderator analysis results, which test whether relation between the innovation capacity and company growth differs among the sectors having high technology density and low technology density or not, show that it was determined that its effect on innovation capacity and company growth is statistically stronger in sectors having high technology intensity at a significant level than the sectors having low technology intensity. Moderator analysis results also show that effect of innovation capacity variable on company growth does not differ significantly and at a significant level on service and industry sector. Findings of this study offer different understandings for managers of advanced technology companies. The results support that managers should prepare themselves for a systematic learning to create a facilitator culture so that company managers increase innovation capacity. According to results of the study, when the companies carrying out activity on sector with dense technology form organizational intelligence that increase their innovation capacities and allocate more shares for the innovation, this will lead that the companies provide high added value. Findings of the study also include some inferences for policy makers. When considering efficiency increase of innovation, exportation increase, growth and benefits that it will provide for economic development; it comes into prominence that it should be concentrated on policy makers, political authority and innovation much more. It can be said that the fact that policy makers prefer technology dense sectors while providing incentive to innovation will lead that production of products having high added value is incited on the one hand, companies increase their values fast, and on the other hand, it will also lead that limited savings are invested on efficient investment areas, current deficit which is main problem of economy is decreased and that fast economic growth is provided.

[1] Bu çalışma Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'nce desteklenmiştir. Proje No: 16.F2911.02.02.

[2] Doç.Dr. Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman ABD. hayaydin61@gumushane.edu.tr

[3] Yrd.Doç.Dr. Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman, ABD. alpercam@gumushane.edu.tr

[4] Öğr.Gör. Gümüşhane Üniversitesi, Kelkit Aydın Doğan Meslek Yüksek Okulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü. fahrettinpala@gumushane.edu.tr

[5] Öğr.Gör. Harran Üniversitesi, Siverek Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü. kadirbarut@harran.edu.tr

Keywords: Innovation, Innovation Capacity, Technology Intensity, Company Growth, Structural Equation Model

JEL Codes: G30, G32

Özet

Bu çalışmanın amacı Borsa İstanbul'da (BIST) sanayi ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren firmaların inovasyon kapasitesinin firma büyüme performansı üzerindeki etkisini incelemektedir. Çalışma 200 sanayi firması ve 183 hizmet sektörü firmasını kapsamaktadır. Çalışmada teknoloji yoğunluğunun ve sektörel farklılığın inovasyon kapasitesi-firma büyümesi ilişkisindeki moderatörlük etkisi Yapısal Eşitlik Modeli kullanılarak incelenmektedir. İnovasyon kapasitesi ile firma büyümesi arasındaki ilişkinin yüksek teknoloji yoğunluğu ve düşük teknoloji yoğunluğuna sahip sektörler arasında farklılaşıp farklılaşmadığını test eden moderator analiz sonuçları; inovasyon kapasitesi firma büyümesi üzerindeki etkisinin yüksek teknoloji yoğunluğuna sahip olan sektörlerde düşük teknoloji yoğunluğuna sahip olan sektörlere göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha güçlü olduğu tespit edildiğini göstermektedir. Moderator analiz sonuçları ayrıca inovasyon kapasitesi değişkeninin firma büyümesi üzerindeki etkisinin hizmet sektörü ve sanayi sektöründe istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığını göstermektedir. Bu çalışmanın bulguları ileri teknoloji firmalarının yöneticileri için çeşitli anlayışlar sunmaktadır. Sonuçlar firma yöneticilerinin inovasyon kapasitesini artırması için kolaylaştırıcı bir kültür yaratmak adına sistematik bir öğrenmeye kendilerini hazırlaması gerektiği düşüncesi desteklemektedir. Çalışma sonuçlarına göre; teknoloji yoğun sektörde faaliyet gösteren firmaların inovasyon kapasitelerini artırıcı örgütsel zekâ oluşturmaları, inovasyona daha fazla pay ayırmaları, firmanın yüksek katma değer sağlamalarını beraberinde getirecektir. Çalışmanın bulguları ayrıca politika yapıcılar için bir takım çıkarımlar içermektedir. İnovasyonun verimlilik artışı, ihracat artışı, büyüme ve kalkınmaya sağlayacağı faydalar göz önüne alındığında; politika yapıcılara, siyasi otoriteye inovasyona daha fazla ağırlık verilmesini ön plana çıkarmaktadır. Politika yapıcıların inovasyona teşvik verirken teknoloji yoğun sektörleri tercih etmesi; bir taraftan katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesinin teşvik edilmesiyle firmaların değerlerinin hızlı artmasını, diğer taraftan, kıt tasarrufların verimli yatırım alanlarına yatırılması, ekonominin temel problemi olan cari açığın düşürülmesi, hızlı ekonomik büyümenin sağlanmasını beraberinde getireceği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: İnovasyon, İnovasyon Kapasitesi, Teknoloji Yoğunluğu, Firma Büyümesi, Yapısal Eşitlik Modeli

JEL Kodları: G30, G32

1. Giriş

"Bilgi toplumu", "kapitalist ötesi toplum", "yeni ekonomi", "bilgi çağı" gibi terimlerle ifade edilen içinde bulunduğumuz çağın temel özelliğini, firmalar arasında yaşanan yoğun rekabet oluşturmaktadır. Bu durum firmaları daha kaliteli ürün ya da hizmeti daha ucuza üretmeye ve bunun için sürekli yenilikler yapmaya bağımlı hale getirmiştir. Bunun sonucunda

yaşanan yoğun rekabet ortamında yeniliklere ayak uyduramayan şirketlerin ayakta kalması zorlaşmaktadır (Dinler Sakaryalı, 2014). Bunu başarabilmenin yolu olarak inovasyon ön plana çıkmaktadır. İnovasyon son yıllarda stratejik araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Neredeyse tüm endüstrilerdeki işletmelerin başarılı faaliyetleri işletmelerin inovasyon yapabilme becerilerine oldukça bağlıdır. İnovasyon, fırsatları yeni fikirlere ve fikirleri geniş ölçüde kullanılan uygulamalara döndürme süreci olarak ifade edilebilir (Tidd ve diğ., 2005). İnovasyon, mükemmel bir fikirden daha fazlasıdır; inovasyon önemli olan bir sorunu çözmek için bir fırsattır. İnovasyonda kilit nokta, pratikte fayda sağlayacak bir fikri gerçekleştirmektir. Araştırmacılar inovasyon kapasitesinin çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu ileri sürmüştür. İnovasyon kapasitesi için kullanılan kategoriler genellikle toplam inovasyon yerine ürün inovasyonu gibi belli tür inovasyonları benimsenmiştir (Ibrahim ve diğ., 2009).

Yenilikçi firmaların özellikleri incelendiğinde inovasyon için ilk koşulun, Ar-Ge'ye ayıracak yeterli finansman olanaklarına sahip olmaları olduğu görülmektedir. Ar-Ge'ye kaynak ayırmadan ürünleri, hizmetleri ya da teknolojileri ile öne çıkan bir firma örneği bulmak mümkün değildir. Ar-Ge için gerekli kaynakları ancak belirli bir ölçeğin üzerindeki firmaların biriktirebilme şansına sahip olması, inovasyonların uzun yıllar, büyük firmaların tekelinde kalması sonucunu doğurmuştur (Dinler Sakaryalı, 2014: 194). Ar-Ge, OECD'nin 2002 yılında yayınlanan Frascati Kılavuzu'nda, "insan, kültür ve toplumun bilgisinden oluşan bilgi dağarcığının artırılması ve bu dağarcığın yeni uygulamalar tasarlamak üzere kullanılması için sistematik temelde yürütülen yaratıcı çalışmalardır" şeklinde tanımlanmıştır (OECD, 2002). Ar-Ge'yi gerçekleştiren firmanın inovasyon yeteneği yoksa Ar-Ge üretimle sonuçlanamaz ve değer yaratılamaz. Dolayısıyla Ar-Ge, ürün ve süreç invasyonlarını, pazarlama ile organizasyonel inovasyonlarını kapsamamaktadır. Diğer yandan Ar-Ge terimi temel araştırma ile uygulamalı araştırmaları ve deneysel geliştirme faaliyetlerini de kapsamaktadır.

İnovasyonun ekonomiye olası etkileri söz konudur. Araştırmacılar inovasyonu "teknolojik dönüşüm" olarak algıladıkları, hem sanayi hem de hizmet sektörlerinde ekonomide yükselen verimlilik nedeniyle ekonomik büyümenin temel kaynaklarından biri olarak vurgulamaktadırlar (Hall, 2011; Mairesse ve Mohnen, 2010; Hall, Mairesse ve Mohnen, 2010; Griliches, 1996; Tanaka, Glaude ve Gault, 2005). 21. yüzyıl ekonomilerinin daha fazla bilgiye sahip olması, ilgili ekonomilerde ulusal rekabet gücünün, kalkınmanın ve uzun dönem ekonomik büyümenin belirleyici gücü olduğu söylenebilir. Firma seviyesinde ise yeni ürünlerin, yeni hizmetlerin ve yeni üretim süreçlerinin dönüşümünü ifade eden inovasyonun beraberinde kaynakların daha etkin kullanımını ve sürdürülebilir rekabet avantajını getirdiği söylenebilir. Bununla birlikte inovasyon, ekonomik büyümeyi teşvik etmede ve hayat standartlarını artırmada temel bir faktördür. Daha yüksek Ar-Ge harcaması, inovasyon, verimlilik, kişi başına milli gelir arasında karşılık bir etkileşim söz konusudur, pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur ve bu durum sürdürülebilir ekonomik büyümeyi beraberinde getirmektedir (Hall ve Jones, 1999; Rouvinen, 2002). Firmaların inovasyon kapasiteleri ve ihracat çabaları arasındaki teorik ve ampirik bulgular, inovasyon kapasitesi yüksek olan firmaların diğer firmalara göre daha fazla ihracat yapması ve büyümesi, firma değerinin artması olasıdır (Valentini ve Golovko, 2011; Love ve Roper, 2013). İnovasyon firmaların uluslararasılaşma modu olarak düşünülebilmektedir (Johanson ve Vahlne, 2009).

İnovasyon ve büyüme firmada değer yaratan iki önemli faktör olarak tanımlanmıştır (Ireland ve diğ., 2001:54). Firmaların inovasyona dönük yatırımlarına giderek daha fazla pay ayırmaları, araştırmacıların firma büyümesini belirleyen faktörlere ilgisi artırmıştır (Patterson, 1998). Çeşitli çalışmalar firma büyümesi için etkili stratejiler olarak; ürün inovasyonu (Patterson, 1998; Akgun ve diğ., 2009), süreç inovasyonu (Rindfleisch ve Moorman, 2001), ve teknoloji inovasyonu (Zahra ve Covin, 1993: 451) olduğunu tespit etmişlerdir. Firma

performansı dört farklı perspektiften incelenebilmektedir; finansal perspektif, firma içi iş perspektifi, müşteri perspektifi ve büyümeyi öğrenme perspektifidir (Kaplan and Norton, 1996). İnovasyon kapasitesi ile firma büyümesi arasındaki ilişkinin önemi küreselleşmenin ortaya çıkmasıyla birlikte Avrupa piyasalarında fark edilmiştir (Isaksen ve Remoe, 2001). İnovasyon kapasitesi yarışı önceden kazanmak için kilit bir faktör olarak tanımlanmakta (Clark ve Fujimoto, 1990) ve örgütsel yenilenmenin birincil kaynağı olarak ifade edilmektedir (Dougherty, 1992). Daha önce de belirtildiği gibi, Patterson (1998) inovasyonun firmanın gelir artışını sağlayan bir motor gibi çalıştığını vurgulamıştır. Günümüzün iş çevresi rekabet içerisinde kalmak ve firma büyümesini sürdürmek için sürekli bir gelişim içerisinde olması gerekmektedir. Bu durum ise organizasyonların uzun vadede sürdürülebilir bir büyüme sağlaması için inovasyon kapasitesini birincil mekanizma kılmaktadır.

Bu çalışmada, uzun vadede firma büyümesini getirmesi olası firma performansı, işletmenin inovasyon kapasitesine vurgu yapmak için firma büyümesi açısından ölçülmüştür (Yang, 2012; Calantone ve diğ., 2002a; Cho ve Pucik, 2005). Firma büyümesi arz odaklı halden çok daha fazla talep odaklı hale dönüşmüştür (Lorange, 1998). Büyümeyi arzulayan işletmelere zorluk yaratan bu dönüşüm, müşterilerinin değişen ihtiyaçlarını karşılamak için yeni ürün ve hizmet geliştirme ve sunmayı gerektirmektedir. İşletmenin inovasyonu ve inovasyon kapasitesi, bu çalışmada, işletmenin sürdürülebilir büyüme kazanması için kritik olduğu tartışılmıştır. Esneklik, büyüyen işletmelerin kendilerini rakiplerinden ayırt etmelerini sağlayan bir kilit faktördür. İşletmenin inovasyon kapasitesi, işletmenin inovasyon odaklı büyümeyi başarması için hızlı bir şekilde değişen pazar ve müşterilerin sürekli yenilenen beklentilerine cevap verme esnekliği edinmelerine izin vermektedir (Canals, 2001). Günümüzdeki bilgi çağında, büyümenin belirleyicileri hammaddeden bilgi ve inovasyon kabiliyeti gibi maddi olmayan varlıklara dönüşmüştür (Romer, 1989). İnovasyon hızı, internet ve bio-teknoliji işletmeleri gibi gelişmekte olan endüstrilerde firma büyümesi açısından kritik olduğu tespit edilmiştir (Garner ve diğ., 2002; Carbonell ve Rodrıiuez-Escudero, 2009). İnovasyon kapasitesinin eksik olması firma büyümesinin önünde bir engel olarak kabul edilmektedir (Lorange, 1998).

İnovasyon kapasitesi-firma büyümesi arasındaki ilişkinin geliştirilmesine ihtiyaç olmasının birkaç gerekçesi olduğu söylenebilir. Birincisi; günümüzde firmalar daha çok büyümek, daha fazla değer yaratmak, katma değer üretmek ve daha fazla istihdam oluşturmak suretiyle ekonomiye daha fazla katkı sağlamak için geçmişteki emek yoğun ve sermaye yoğun sektörlerin aksine; bilgi yoğun, daha yüksek teknolojili sektörler oluşturmak istemektedirler. Bilgiye dayalı ekonomiye geçiş yapması ile birlikte Ar-Ge çalışmaları ve inovasyon önem kazanmıştır. Günümüz toplumunda "bilgi toplumu" veya "bilgi ekonomisi" olarak ifade edilen bu durum ekonomide önemi artan konulardan birisi olmaya devam etmektedir. Bu bağlamda Ar-Ge yatırımlarının bir bütün olarak firmalarda büyüme ve ekonomik sistemde bilgi üretmek için tasarlandığı söylenebilir. İnovasyon, Ar-Ge yatırımları rekabet avantajı sağlayan ve firmanın büyümesini tetikleyen bir yapı olarak kabul edilmektedir. İkincisi; yaygın olarak iş adamları, siyasi otoriteler ve politika yapıcılar tarafından Ar-Ge yatırımları rekabet avantajı sağlayan ve firmanın büyümesini tetikleyen bir yapı olarak kabul edilmektedir. Ancak bu durum bilimsel literatür açısından gereğince irdelenmemiştir. Üçüncüsü; inovasyon ve büyüme firmada değer yaratan iki önemli faktör olarak tanımlanmaktadır. Firmaların inovasyona dönük yatırımlarına giderek daha fazla pay ayırmaları, araştırmacıların firma büyümesini belirleyen faktörlere ilgisi artırmıştır. Ar-Ge ve firma büyümesi arasında pozitif ilişki olduğu bilinmekle birlikte, bu konuda bilimsel alanda yapılan çalışmaların yeterli düzeyde olmayışı bu çalışmanın itici gücü olmuştur. Yapılan çalışmalarda ise inovasyon, Ar-Ge yatırımları ile firmanın büyümesi arasındaki ilişki; zaman, sektör ve ülkeye göre değişmektedir. Bu bağlamda inovasyon, Ar-Ge yatırımları ve büyüme arasındaki pozitif ilişkiyi doğrulayan farklı zaman,

farklı sektör ve farklı ülkelerde yapılan çalışmalar mevcuttur. Ayrıca, mevcut literatür bütün inovasyon kapasitesinin türlerini tanımlayarak bir firmanın inovasyon kapasitesinin ölçülmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Örneğin, ürün inovasyon kapasitesi, süreç inovasyon kapasitesi, pazar inovasyon kapasitesi, stratejik inovasyon kapasitesi, organizasyon kapasitesi, üretim kapasitesi, örgütlenme kapasitesi, girişimci kapasitesi ve Ar-Ge kapasitesi (bkz. Christensen, 1995; Guan ve Ma, 2003; Wang ve Ahmed, 2004; Forsman, 2009). Ancak inovasyon üzerine yapılan araştırmalarda teorik çerçeve baskın bir şekilde incelenmemiştir. Bu nedenle, inovasyon kapasitesi mevcut inovasyon araştırmalarını kullanarak ampirik bir çalışma ile desteklenmelidir. Dördüncüsü; özellikle teknoloji ve bilgi yoğunluğu fazla olan sektörlerde inovasyon ve firma büyümesi arasındaki ilişkinin gücü farklılık göstermektedir. İnovasyon ve firma büyümesi arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmalarda ise teknoloji yoğunluğu dikkate alınmadığından, teknoloji yoğunluğunun ve sektörel farklılığın dikkate alınarak bu ilişkinin gücü irdelenmelidir. Firma büyümesi için inovasyona olağanüstü önem verildiğinde, inovasyon kapasitesinin kaynaklarını araştıran çalışmaların eksikliği ve gelişmekte olan ekonomiler kapsamında inovasyon ve firma büyümesi arasındaki bağın ampirik olarak incelenmesindeki eksiklik önemli bir araştırma boşluğudur. Bu çalışma bu boşlukları doldurmayı amaçlamaktadır.

Bu çerçevede araştırma; teorik kuramın temel argümanları doğrultusunda oluşturulan şu sorulara yanıt aramayı amaçlamaktadır:

- İnovasyon kapasitesi firma büyümesinde ne derece etkilidir?
- Firmaların bilgiye dayalı, teknoloji yoğun sektörde faaliyet göstermesi inovasyon kapasitesi ile firma büyümesi arasındaki ilişkiyi ne yönde etkilemektedir?
- Firmaların Sanayi/hizmet sektöründe faaliyet göstermesi inovasyon kapasitesi ile firma büyümesi arasındaki ilişkiyi ne yönde etkilemektedir?

Bu kapsamda yukarıdaki sorulara verilecek cevaplar neticesinde inovasyon kapasitesi ve firma büyümesi yazınında var olan ancak araştırma olanağı sınırlı kalan teknoloji yoğunluğunun ve firmaların faaliyet gösterdiği sektör boyutunun işletmeler gözünden önemine katkı sağlayacağı söylenebilir.

Bu çalışmanın amacı Borsa İstanbul'da (BIST) sanayi ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren firmaların inovasyon kapasitesinin firma büyüme performansı üzerindeki etkisini incelemektedir. Çalışmada teknoloji yoğunluğunun inovasyon kapasitesi-firma büyümesi ilişkisindeki moderatörlük etkisi incelenmektedir. Çalışmada ayrıca sektörel farklılığın (sanayi, hizmet) inovasyon kapasitesi-firma büyümesi ilişkisindeki moderatörlük etkisi incelemektedir.

2. Teori ve Hipotezler

Çalışmanın bu bölümünde; Firmaların İnovasyon Kapasitesi ile Büyümesi Arasındaki İlişkinin Teorik Çerçevesi açıklanmıştır. Bu çerçevede araştırmada teorik kuramın temel argümanları doğrultusunda oluşturulan hipotezlere yer verilmiştir.

2.1. Firma Büyümesinin Temel Belirleyicileri İle İlgili Teorik Çerçeve

Firmaların büyüme nedenleri açıklayan üç karşıt teori ya da bakış açısı vardır. İlk teori geleneksel teori olup, firmaların optimal büyüklüğe ya da yönetilemeyecek kadar büyüklüğe ulaşana kadar büyüdüklerini açıklamaktadır. İkincisi yaşam döngüsü teorisidir, buna göre firma büyümesinin farklı 3 aşaması vardır bunlar; giriş aşaması, olgunluk aşaması ve gerileme

aşamasıdır. Son teori ise firmaların rakipler karşısında rekabet avantajı kazanmasını sağlayan firma kapasitesine dayalı teorik bakış açısıdır. Son teori bağlamında; bilgi tabanlı bakış (knowledge-based view), bir firmanın temel yeteneklerini büyüme odaklı kullanılmasına dayanmaktadır (Geroski, 1999).

Bilgi Tabanlı Bakış: Endüstriyel yapı tabanlı bakış ve Kaynak tabanlı bakışların birleşimi:

Stratejik yönetim araştırmasında, temel yeteneklerin kaynağı-endüstriyel tabanlı bakış (Porter, 1985) ve kaynak tabanlı bakış (Wernerfelt, 1984; Barney, 1991) ile ilgili iki önemli bakış açısı karşımıza çıkmaktadır. Bu iki görüş aynı sektör içinde; bir firmanın rakipleri karşısında rekabet avantajını nasıl kazanacağı konusunda önemli katkılar sunmaktadır. Ancak bu görüşler, firmanın sahip olduğu önemli bir temel kaynak olan ve maddi olmayan varlık olan bilgiyi ihmal etmektedirler ki; bu bilgi kaynağı firmanın temel yeteneklerinin kaynağıdır. Endüstriyel yapı tabanlı bakış, stratejik seçimin endüstri bağlamında yapıldığını önermektedir. Kaynak tabanlı bakışın aksine, ancak Endüstriyel tabanlı bakış aynı sektördeki firmaların aynı konumlandırma stratejisini kullanmalarına rağmen, firmaların bazılarının rakiplerine göre daha yüksek kar elde etmelerini açıklamamaktadır. Bilgi tabanlı bakış ise firmanın temel yeteneklerinin kaynağını açıklamakta ve firmanın rekabet avantajı sağlamak için ayırt edici özelliklerini belirlenmesine yardımcı olmaktadır (Yang, 2012).

Bilgi tabanlı bakış, endüstriyel yapı tabanlı ve kaynak tabanlı bakış açıları üzerine kurulmuştur. Bilgi tabanlı bakış hem endüstriyel yapı tabanlı bakış ve kaynak tabanlı bakışın sorunlarının üstesinden gelmekte hem de firmanın temel yeteneklerinin kaynaklarını araştırmaktadır. Bu bakış, firmanın sürdürülebilir rekabet avantajını analiz ederek, firmada örtülü, gizli kalmış bilginin ortaya çıkarılmasının firmanın piyasada rekabet avantajı sağladığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda özellikle yüksek teknolojili sektörlerde bilgiye dayalı kaynakların etkin yönetimi ve kullanımı rekabet avantajı sağlamaktadır ki bu durum inovasyonu işaret etmektedir (Wind ve Mahajan, 1997). Kamara ve diğ. (2002) bilgi yönetiminin yenilik gerektirdiğini savunmaktadırlar. Nonaka (1994)'e göre, bilgi, ham bilgi, veri veya dinamik özellikler biçiminde olabilir. Örneğin, yeni bir ürün geliştirme için gerekli yeteneklerin nasıl entegre edileceği yönündeki ham veriler, bilgi haline getirilirse bu firmanın başarısı için kritik olabilmektedir. Yüksek teknolojili firmalar bilgiye dayalı kaynakları yeni bir ürün geliştirmek için kullanırlar.

İnovasyon kapasitesinin kazanılması, bilgiye dayalı bakışın öncelikli analizine dayanan mevcut bilginin geliştirilmesinin bir öğrenilmesi sürecidir. Bir firmanın mevcut yeni bilgi kaynağını kullanma durumu firmanın sürdürülebilir rekabet avantajını artırabilecek yeteneğini etkilemektedir (Teece ve diğ., 1997; Lichtenthaler, 2008). Müşteriler için yeni değerler oluşturulamamasının firma için tehlike oluşturduğu Dierickx ve Cool (1989) tarafından vurgulanmaktadır. Sürdürülebilir büyüme kapasitesi sağlanması bütün firmalar için ortak hedef olmuştur. Büyüme kapasitesi bir firmanın iş süreçlerini ve organizasyonu, ayrıca müşterilerin mevcut ihtiyaçlarının karşılanması ve üstün hizmet sunmak için sürekli iyileştirilmesi, geliştirilmesi ve piyasanın gerekli kıldığı değişimleri uygulamayı, müşteri memnuniyetinin sağlanmasını ifade etmektedir (Buxton ve Davidson, 1996). Firma büyümesi birbiriyle ilişkili olan beş faktöre bağlıdır (Canals, 2001): firmanın i) dış bağlamı, ii) iç bağlamı, iii) iş çevresi, iv) kaynakları ve kapasitesi, v) büyüme seçenekleri ile ilgili yapılan stratejik kararları ve seçimleridir.

2.2. Araştırmanın Hipotezleri

2.2.1.Firma İnovasyon Kapasitesinin Firma Büyümesi Üzerindeki Etkisi

Firma büyüme performansı; şirketlerin büyüme ve gelişme potansiyeli anlamına gelmektedir. İnovasyon kapasitesi büyüme performansını artırmasıyla ilgili olarak firma büyüme performansı ile firma inovasyon kapasitesi doğrudan ilişkilidirler. Genellikle, büyüme performansı ölçmek için önemli kıstas olarak kabul edilmektedir. (Ireland ve diğ., 2001)'a göre büyüme fırsatları iki ana kategoriye ayrılır; piyasa etkinsizliği ve sosyal, politik, demografik ve/veya ekonomik güçler gibi iş ortamındaki önemli değişiklikler. Ortaya çıkan bu fırsatları başarılı bir şekilde değerlendirmek için ise inovasyon gerekmektedir.

Firma inovasyon kapasitesi ile firma performansı arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmalarda pozitif bir ilişki ortaya konmuştur (Rogers, 1995; Li ve Calantone;1998) firmanın rakipleri karşısında rekabet avantajı elde etmek ve varlığını sürdürmek için inovasyonun firmalar için kritik olduğunu belirtmiştir. (Ireland ve diğ., 2001) bir firmanın rekabet avantajı yaratmak ve sürdürme yeteneğinin taklit edilmesi zor olan, piyasa koşulları ile tutarlı, sektörde ortaya çıkan gelişmelere zamanında tepki verilebilen ve firmanın benzersiz kapasitesini ortaya çıkaran inovasyonun geliştirilmesiyle güçlü bir ilişki içinde olduğunu tespit etmişlerdir. (Ireland ve diğ., 2001)'e göre Hangi inovasyonun başarılı olacağını tahmin etmek zor olsa da, inovasyon kapasitesi büyümenin ve değer yaratmanın en önde gelen belirleyicisidir.

(Packer, 1964) büyüme performansında üretim ve profesyonel kaynakların etkilerini vurgulamış ve profesyonel çabaları yönetimsel ve mühendislik becerisinden gelen bir kaynak olarak tanımlamıştır. İleri teknoloji sektöründeki firmalar için inovasyon kapasitesi yukarıda bahsedilen çabaları yansıtmaktadır. Firma inovasyon kapasitesi büyümesini sürdürmek ve rekabet avantajını devam ettirmesi açısından bir firmanın en büyük özelliğidir. Büyümeyi sürdürmek için, firmalar yeni ürünler ve süreçler geliştirmelidir. Yeni ürünlerin ve süreçlerin ortaya çıkması ise inovasyon gerektirmektedir. Firma inovasyon kapasitesi bir organizasyonun büyümesine imkân sağlamakta ve firma büyüme performansını arttırmasını sağlamaktadır. (Capon ve diğ., 1990) inovasyonun firmanın karındaki etkiyi tespit etmişlerdir. Firma büyümesi inovasyon ve dış fırsatların değerlendirilmesiyle artmaktadır (Canals, 2001).

İnovasyon kapasitesi ile firma büyümesi arasındaki ilişkinin önemi küreselleşmenin ortaya çıkmasıyla birlikte Avrupa piyasalarında fark edilmiştir (Isaksen ve Remoe, 2001). İnovasyon kapasitesi yarışı önceden kazanmak için kilit bir faktör olarak tanımlanmakta (Clark ve Fujimoto, 1990) ve örgütsel yenilenmenin birincil kaynağı olarak ifade edilmektedir (Dougherty, 1992). Daha önce de belirtildiği gibi, (Patterson, 1998) inovasyonun firmanın gelir artışını sağlayan bir motor gibi çalıştığını vurgulamıştır. Günümüzün iş çevresi rekabet içerisinde kalmak ve firma büyümesini sürdürmek için sürekli bir gelişim içerisinde olması gerekmektedir. Bu durum ise organizasyonların uzun vadede sürdürülebilir bir büyüme sağlaması için inovasyon kapasitesini birincil mekanizma kılmaktadır.

Hipotez 1: Firma inovasyon kapasitesi ile firmaların büyüme performansı arasında pozitif bir ilişki vardır.

2.2.2.Teknoloji Yoğunluğunun İnovasyon Kapasitesi-Firma Büyümesi Arasındaki İlişki Üzerindeki Moderatör Etkisi

(Patterson, 1998) inovasyonun firma büyümesinin dinamosu olduğu iddia etmektedir. Firma düzeyinde bilginin oluşturulmasının firmanın satışlarında, karlılığında artış ve istihdam yaratma açısından firmanın gelişimini etkilemesi beklenmektedir. Böylece inovasyon, Ar-Ge yatırımları ve bir firmanın büyümesi arasında pozitif bir ilişki beklenmektedir. Ancak böyle bir ilişkiyi ortaya koymak kolay bir şey değildir (Del Monte and Papagni, 2003: 1006). Çünkü bazı

araştırmacılar inovasyon, Ar-Ge yatırımlarının firması büyümesini etkilediğini kabul ederken (Woolridge, 1988; Hay ve Kamshad, 1994; Carden, 2005; Geroski, 2005). Diğer yandan bazı araştırmacılar ise bu iki değişken arasında ilişki bulamamıştır (Sundaram ve diğ., 1996; Doukas ve Switzer, 1992; Bottazzi ve diğ., 2001). Böylece inovasyon, Ar-Ge yatırımları ve firma büyümesi hakkında; sektör, ülke ve zamana bağlı olarak farklı görüşlerin gözlemlendiği görülmektedir (Brynjolfsson ve Yang, 1996). Örneğin; pek çok araştırmacı ileri teknoloji sektöründe Ar-Ge ve firma büyümesi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Teknolojik olmayan sektörler veya orta teknolojili sektörler ile yüksek teknolojili sektörler karşılaştırıldığında, bu sektörler tarafından sağlanan bilgi yoğunluğu göz önünde tutulursa, Ar-Ge (bilgi yaratma) ve büyüme arasında daha güçlü bir ilişki beklenebilir. Ayrıca; (Coad ve Rao, 2008) bilgisayar ve ofis ekipmanları, elektronik, tıbbi cihazlar ve ilaçlar sanayi gibi yüksek teknolojili sektörlerde Ar-Ge yatırımlarının firma büyümesi üzerine etkilerini incelediği çalışmasında; analiz sonuçlarının farklı sektörler için değişebildiğini, ama genellikle inovasyona dayalı büyümenin çoğu firma için geçerli olduğunu tespit etmişlerdir. Diğer bir ifadeyle, düşük teknolojili firmaların Ar-Ge yatırımları firmaların büyümesine etki etmemektedir. Bu durum bilgi ve teknoloji yoğunluğu yüksek olan sektörlerde etkisini azaltmaktadır. Bu sonucu destekler nitelikte, (Chan ve diğ., 1990) ve (Zantout ve Tsetsekos, 1994) yaptıkları çalışmalarda yüksek teknolojili sektörler için Ar-Ge yatırımlarının firmalarda büyümeye etkisinin pozitif, düşük teknolojili sektörler için negatif olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu bağlamda firmaların zaten kıt olan kaynaklarını her zaman Ar-Ge için ayırmaları önerilmemekte, çünkü bu durumun firmaların satışlarının büyüme oranlarına olumsuz yansıdığı, firmaların karlılıklarını olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Düşük teknolojili sektörde yer alan firmaların Ar-Ge çabalarının firma büyümesine etkisine ilişkin net bir durum ortaya konmamıştır. Ayrıca, orta teknolojili sektörlerdeki firmalara bakıldığında bile Ar-Ge yatırımlarının olumsuz etki yaratığı görülmektedir.

Yüksek teknolojili sektördeki firmaların yapmış oldukları inovasyon faaliyetleri sektörün kendinden kaynaklanan özellikleri ile inovasyon getiren gelişmeler birleştirildiğinde sektörde büyük değişiklikler meydan gelebileceğinden Ar-Ge yatırımları kritik rol oynamaktadır. Bu durum özellikle yüksek teknolojili firmaların yoğun rekabet ve dinamik bir piyasa ile karşı kaşıya kaldıklarından önemi artmaktadır (Dutta ve diğ., 1999). Ar-Ge inovasyon aktiviteleri yüksek teknolojili sektörlerde faaliyet gösteren firmalarda bilimsel ve teknolojik sürecin en önemli unsurudur (Verma ve Sinha, 2002). Yapılan çalışmalarda ortaya çıkan sonuç; yüksek teknolojili firmaların Ar-Ge yatırımlarından beklenen faydayı sağladığı, bilgi üretilmesi ve inovasyon üzerine yapılan yatırımların özellikle yüksek büyümeli firmaların büyüme oranlarını daha fazla artırdığı, aksine, düşük teknolojili sektörlerde ve daha az bilgi yoğun sektörlerde faaliyet gösteren firmalarda Ar-Ge yatırımlarının beklenen faydayı sağlamadığı görülmektedir. Bu anlamda düşük teknolojili sektörlerde ve daha az bilgi yoğun sektörlerde faaliyet gösteren firmaların Ar-Ge yatırımı yaparken detaylı analizler yapmaları gerekmektedir. Bu teorik ve ampirik açıklamalar doğrultusunda çalışmanın ikinci hipotezi aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

Hipotez 2: Yüksek teknolojili ve orta-yüksek teknolojili sektörlerde faaliyet gösteren firmalarda inovasyon kapasitesinin firma büyümesi üzerindeki pozitif yönlü etkisi, orta-düşük teknolojili ve düşük teknolojili sektörlerde faaliyet gösteren firmalardan daha güçlüdür.

2.2.3.Sanayi/Hizmet Endüstrisi Ayrımının İnovasyon Kapasitesi-Firma Büyümesi Arasındaki İlişki Üzerindeki Moderatör Etkisi

Çalışmada ayrıca firmalar sanayi sektöründe faaliyet gösteren ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren firmalar olarak ikiye ayrılmıştır. Endüstri ile inovasyon kapasitesi arasındaki ilişki literatürde tartışılmıştır (Pavitt, 1984; Castaldi, 2009). Örneğin, (Castaldi, 2009) bazı endüstrilerin teknolojik süreç açısından diğer endüstrilerden daha fazla fırsata sahip olduğunu iddia etmektedir. Fakat endüstriyel firmalar ayrıca farklı özelliklere sahip olabilir. (Heidenreich, 2009) düşük ve orta düzey teknoloji sektörlerin makine, ekipman ve yazılıma bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Bu endüstrideki firmaların hizmet sektöründe faaliyet gösteren firmalara daha fazla benzer özelliklere sahip olduğunu vurgulamıştır. Hizmet sektöründeki firmaların odak noktası teknolojiyi nasıl üreteceklerinden ziyade, bilgi kaynaklı teknolojinin anlaşılması üzerinedir (Berga ve Einspruch, 2008). (Forsman, 2011) inovasyon kapasitesi üzerine yaptığı çalışmada sektörler arasında önemli bir farklılık tespit etmemiştir. Fakat bu çalışma mikro işletmeler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Genellikle, sanayi ve hizmet sektörleri inovasyon açısından farklı özelliklere ve farklılıklara sahiptir (Castaldi, 2009). Bu yüzden, inovasyon üretme kapasitesi sektörlere göre değişkenlik gösterdiği söylenebilir. Yukarıda yapılan açıklamalar ışığında hizmet sektöründe faaliyet gösteren firmaların sanayi sektöründe faaliyet gösteren firmalara göre inovasyon kapasitesinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, inovasyon kapasitesinin firma büyümesi arasındaki pozitif yönlü ilişki sanayi sektöründe faaliyet gösteren firmalarda ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren firmalardan farklı olduğu söylenebilir.

Hipotez 3: Sanayi veya hizmet sektöründe faaliyet gösteren firmalarda inovasyon kapasitesinin firma büyümesi üzerindeki pozitif yönlü etkisi farklıdır.

3.Veri ve Metodoloji

3.1. Örneklem

Araştırmanın amacı ve kısıtları doğrultusunda ana evren 2016 yılında Borsa İstanbul'da (BIST)'da işlem gören işletmelerden oluşturulmuştur. İlgili kurumun internet sitesinden elde edilen veriler doğrultusunda bahsedilen yıl için BIST'de koteli işletmelerin toplam sayısı 383 olarak belirlenmiştir (http://www.kap.gov.tr/yay/Sirket/sirketListe.aspx). Çalışma Borsa İstanbul'da (BIST) 200 sanayi sektöründe faaliyet gösteren ve 183 hizmet sektöründe faaliyet gösteren olmak üzere 383 firmayı içermektedir. Evrenden örneklem seçmede, hem çalışmanın amacı hem de değişkenlerin içeriği dikkate alınarak daha anlamlı sonuçlar elde edebilmek ve tesadüfî ve sistematik hataları önlemek düşüncesiyle kasıtlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Farklı sektörlerden seçilen işletmelere direkt olarak ulaşılmış, en az departman müdürü seviyesinde olmak üzere, her işletmeden bir adet yöneticiyle yüz yüze görüşülerek anket formları doldurulmuştur. Tablo 1 çalışma kapsamındaki sanayi firmalarının teknoloji yoğunluğuna göre dağılımını göstermektedir.

Tablo 1. Çalışma Kapsamındaki Sanayi Firmalarının Teknoloji Yoğunluğuna Göre Dağılımı

Teknoloji Yoğunluğu	Firma Sayısı	Çalışma kapsamındaki sektörel ayrım
Yüksek teknoloji yoğunluklu	16	51
Orta-Yüksek teknoloji yoğunluklu	35	
Orta-Düşük teknoloji yoğunluklu	71	149
Düşük teknoloji yoğunluklu	78	
Toplam	200	200

Bu çalışmada firmalar OECD ve Eurostat tarafından geliştirilen endüstriyel sektörlerin NACE kodlarına göre sınıflandırılmıştır OECD ve Eurostat firmaları teknoloji ve bilgi yoğunluğuna göre 4 gruba ayrılmıştır: yüksek teknolojili, orta-yüksek teknolojili, orta-düşük teknolojili ve düşük teknolojili firmalar şeklindedir (http://ec.europa.eu/environment/emas /pdf/general/nacecodesen.pdf). Bu çalışmada örneklem kapsamında yüksek teknolojili firmaların sayısının yeterli düzeyde olmamasından dolayı, çalışmada firmalar aşağıda belirtildiği üzere; iki sektöre ayrılmıştır: i) yüksek teknolojili ve orta-yüksek teknolojili, ii) orta-düşük teknolojili ve düşük teknolojili firmalar. Çalışmada ayrıca firmalar sanayi sektöründe faaliyet gösteren ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren firmalar olarak ikiye ayrılmıştır.

3.2. Araştırma Modeli ve Yöntem

Çalışmanın amacı ve varsayımları çerçevesinde geliştirilen araştırma modeli;

(1) İnovasyon kapasitesinin firma büyümesi üzerindeki direkt etkisini ve

(2) Teknoloji yoğunluğunun, inovasyon kapasitesi ile firma büyümesi arasındaki ilişkideki "moderatör" etkisini,

(3) Sanayi ve hizmet sektörü ayrımının, inovasyon kapasitesi ile firma büyümesi arasındaki ilişkideki "moderatör" etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

(Baron ve Kenny, 1986), moderator değişkeni, "bir bağımlı değişken (ya da tahminci) ile bir bağımlı değişken arasındaki ilişkinin yönü ve büyüklüğünü etkileyen nitel ya da nicel bir değişken" olarak tanımlamaktadır. Buna göre geliştirilen modelde ifade edilen moderatör etkinin ortaya çıkabilmesi için, inovasyon kapasitesini ifade eden değişkenler ile firma büyümesi arasındaki ilişkilerin yönleri ve/veya büyüklüklerinin teknoloji yoğunluğuna (düşük veya yüksek) ve sektöre (sanayi veya hizmet sektörü) bağlı olarak değişmesi beklenmektedir. Moderatör hipotezin test edilmesi konusunda pek çok araştırmacı tarafından da (Örn. McClean ve diğ., 2013; Okan ve diğ., 2013) uygulanan yöntem, bağımsız değişken (X) ve moderatörün (Z) etkileşiminden elde edilen üçüncü bir değişkenin (XZ) modele dâhil edilerek, bu etkilerimin anlamlılığının test edilmesidir (Baron ve Kenny, 1986).

Yukarıdaki anlatımlar (Baron ve Kenny, 1986) çerçevesinde ele alındığında, çalışma kapsamında geliştirilen moderatör hipotezlerin sınanması için, oluşturulan temel modelin moderatörün iki ayrı düzeyi için oluşturulan gruplar (düşük teknoloji yoğunluğu ve yüksek

teknoloji yoğunluğu) ve ayrıca (sanayi sektörü ve hizmet sektörü) için ayrı ayrı test edilmesi gerekmektedir. Geliştirilen araştırma modeli matematiksel olarak aşağıdaki gibi ifade edilebilir;

Temel Model (Tüm Örneklem):

Firma Büyümesi = β0 + β1 İnovasyon kapasitesi + β2 Firma Büyüklüğü+ β3 Firma Yaşı

Moderatör Modeller:

Düşük Teknoloji Yoğunluğu: Firma Büyümesi = β0 + β1d İnovasyon kapasitesi + β2d Firma Büyüklüğü+ β3d Firma Yaşı

Yüksek Teknoloji Yoğunluğu: Firma Büyümesi = β0 + β1y İnovasyon kapasitesi + β2y Firma Büyüklüğü+ β3y Firma Yaşı

Hizmet sektörü: Firma Büyümesi = β0 + β1h İnovasyon kapasitesi + β2h Firma Büyüklüğü+ β3h Firma Yaşı

Sanayi Sektörü: Firma Büyümesi = β0 + β1s İnovasyon kapasitesi + β2s Firma Büyüklüğü+ β3s Firma Yaşı

Moderatör hipotezler (H2, H3) yukarıda ifade edilen modeller çerçevesinde değerlendirildiğinde söz konusu hipotezlere kanıt sağlanabilmesi için düşük teknoloji yoğunluğu (βd) ve ileri teknoloji yoğunluğu (βy) ve sanayi sektörü (βs), hizmet sektörü (βh) için hesaplanan katsayıların farklılığının (βd ≠ βy) ve (βs ≠ βh) ortaya konulması gerekmektedir (Baron ve Kenny, 1986; Kline, 2011; Şimşek, 2007). Modelde ayrıca firma yaşı ve firma büyüklüğü kontrol değişkenlerinin etkileri de ele alınmıştır.

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak, standart veri elde etme ve buna bağlı üstün veri analizi sunma özelliklerinden dolayı anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formu toplam 12 sorudan oluşmaktadır. Ankette, işletmelerin sektörlerini, faaliyete başladıkları yılı, satışlarını ve personel sayısını ifade eden ilk 4 sorudan sonra gelen, 4 soru firmanın inovasyon kapasitesini ölçmeye ve son bölümdeki 4 soru ise firma büyüme performansını ölçmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır.

Çalışmada firmaların inovasyon kapasitesi (Calantone ve diğ., 2002b), Yang, 2012)'nin çalışmalarından yararlanarak, 5 puanlı (1: Kesinlikle Katılmıyorum; 2: Katılmıyorum; 3: Kısmen Katılıyorum; 4: Katılıyorum; 5: Kesinlikle Katılıyorum) bir ölçek oluşturularak, dört maddede ölçülmüştür: Firmaların bilgi ve beceri tabanının hızı, Firmaların Ar-Ge'ye ayırdıkları ciddi yatırımlar yaparak yaratıcılık vurgusu, Firmaların müşteriler için yeni bir değer yaratabilme ve tanımlayabilme yeteneği, Firmaların inovasyonu yükseltmek için organizasyonel zekâ oluşturma ve teknolojiyi kullanma durumu.

Firma inovasyon kapasitesi

1. Firma olarak bilgi ve beceri tabanımız doğru hızda kurulmuştur.

2. Firmamız Ar-Ge'ye önemli yatırımlar yaparak yaratıcılığı ön plana çıkarmaktadır.

3. Firmamız müşteriler için yeni bir değer yaratabilme ve tanımlayabilme yeteneğine sahiptir.

4. Firmamız inovasyonu yükseltmek için organizasyonel zekâ oluşturmuş ve teknolojiyi kullanmıştır.

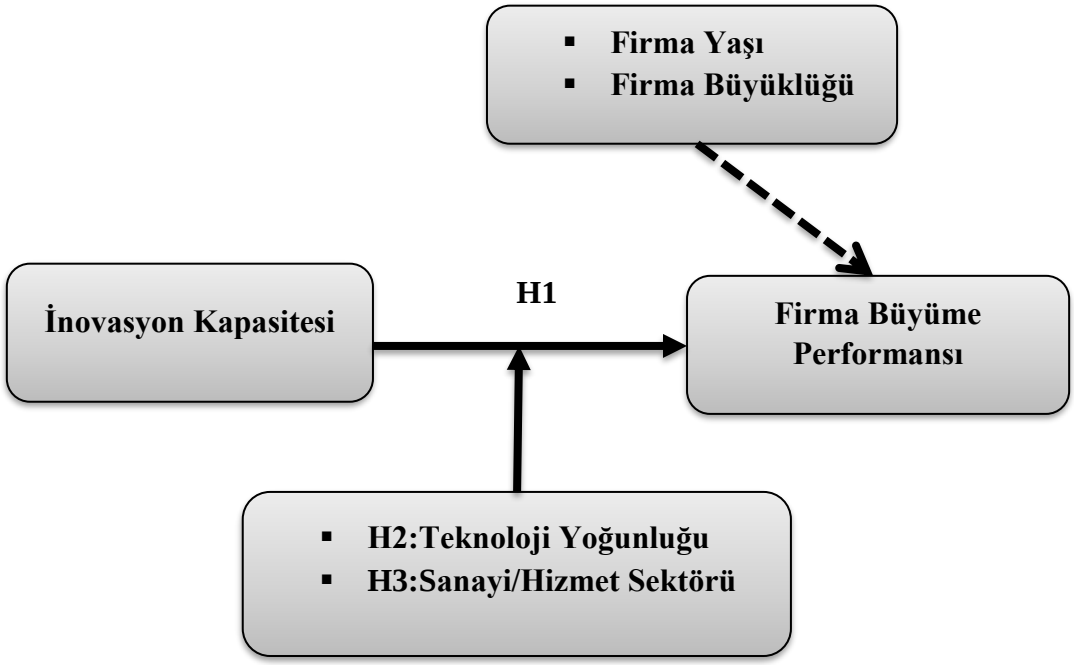
Firma büyüme performansı

Firmanın büyüme performansı (Viersema ve Liebesking, 1995; Shapiro ve Varian, 1999; Yang, 2012) tarafından geliştirilen ölçeklerden yararlanarak, 5 puanlı (1: Kesinlikle Katılmıyorum; 2: Katılmıyorum; 3: Kısmen Katılıyorum; 4: Katılıyorum; 5: Kesinlikle Katılıyorum) bir ölçek oluşturularak, 4 maddede ölçülmüştür. Bu maddeler:

1. Firmamız müşteri sayında büyüme kaydetmiştir.
2. Rakiplere göre firmamız yeni ürün tanıtım oranında büyüme kaydetmiştir.
3. Rakiplere göre firmamız pazar payında büyüme kaydetmiştir.
4. Firmamız yeni ürün satışında büyüme kaydetmiştir.

Çalışmada kullanılan model Şekil 1'de sunulmuştur:

Şekil 1. Çalışmada Kullanılan Model

3.3. Verilerin Analizi

İnovasyon kapasitesi ile firma büyümesi arasındaki ilişkilerin düşük ve yüksek teknoloji yoğunluğunun ve inovasyon kapasitesi ile firma büyümesi arasındaki ilişkilerin sanayi ve hizmet sektörü etkisi altında nasıl değişeceğini ortaya koymayı amaçlayan moderatör modelin testi için, yapısal eşitlik modellemesi (YEM) kullanılmıştır. YEM (yapısal eşitlik modellemesi), "nicel değişkenler üzerinde doğrulayıcı faktör analizi ve yol (path) analizi gibi analizleri uygulamak için kullanılabilecek bir dizi sofistike ve karmaşık istatistiksel prosedürü" ifade eder (Cramer ve Hovitt, 2004). Bu modellerin kullanılmasındaki temel amaç, her biri bir veya daha fazla gözlenen (observed) değişkenle ölçülen örtük (latent-unobserved) yapılar arasındaki ilişki örüntüsünü eşzamanlı olarak açıklamak olarak tanımlanmaktadır (Reisinger ve Turner, 1999).

Bu yöntemin tercih edilmesindeki asıl neden, yöntemin aynı modelin farklı popülasyonlardan gelen verilerle yani birden fazla grupta eş zamanlı olarak test edilmesine olanak tanımasıdır (Reisinger ve Turner, 1999; Reisinger ve Mavondo, 2006; Şimşek, 2007). Araştırma modeli ve analiz yöntemi başlığı altında yapılan açıklamalar hatırlanacak olursa, mevcut çalışmada test edilecek olan modelin kavramsal yapısı gereği moderatör değişkenin (1)

"düşük ve ileri teknoloji yoğunluğu" ve (2) "sanayi ve teknoloji sektörleri" olarak iki kategoride ele alınması gerekmektedir. Moderatör hipotezin YEM kullanılarak test edilmesinde, oluşturulan modelin aynı anda iki (ya da daha fazla) grupta analiz edilmesini sağlayan çoklu grup analizleri kullanılabilmektedir (Şimşek, 2007).

Moderatör değişkenin kategorik olması sayesinde uygulanabilen bu yöntem, modelin veri uyumu moderatör değişkene göre oluşturulan her iki grupta test edilerek, gruplar arasında karşılaştırma yapılması mantığına dayanmaktadır (Iacobucci, 2010). Böyle bir durumda eğer yapısal eşitlik modelinde test edilen direkt etkinin gücü veya yönü oluşturulan gruplar arasında gözle görülür biçimde farklılaşıyorsa, grup üyeliğinin söz konusu direkt etki üzerinde bir moderatör olarak işlev gördüğü söylenmektedir (Kline, 2011).

4.Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde ampirik bulgular; değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler, değişkenler arasındaki ilişki sonuçları sunulmuştur. Değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Std. Sapma
İNOVASYON	200	1,00	5,00	3,3238	1,45791
BÜYÜME	200	1,00	5,00	3,4450	1,47043
YAŞ	200	2,00	25,00	11,0100	5,56550
BÜYÜKLÜK	200	22,00	765,00	277,6700	185,78304

Çeşitli korelasyon ölçütleri mevcut olmakla birlikte, özellikle veriler aralıklı (interval) veya oransal (ratio) olduğunda kullanılan en yaygın korelasyon ölçütünün "Pearson's r" olduğu ifade edilmektedir (Bryman ve Cramer, 1997; Cramer ve Hovitt, 2004). Değişkenler arasındaki Pearson korelasyon katsayıları Tablo 3'te özetlenmektedir.

Bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiler incelendiğinde, bu katsayıların çoklu doğrusal bağlantı problemine neden olabilecek düzeyde ($r<0,80$) olmadığı (Bryman ve Cramer, 1997) görülmektedir. Bağımsız değişkenler içerisinden sadece inovasyon kapasitesi ve çalışan sayısı değişkenleri firma büyümesi boyutları ile anlamlı ilişkiler göstermektedir.

Tablo 3. Değişkenler Arasındaki Pearson Korelasyon Katsayıları

Değişkenler		İNOVASYON	BÜYÜME	YAŞ	BÜYÜKLÜK
İNOVASYON	Korelasyon katsayısı	1	,878**	-,098	-,009**
	P değeri		,000	,166	,006
BÜYÜME	Korelasyon katsayısı	,878**	1	-,127	-,023**
	P değeri	,000		,073	,002
YAŞ	Korelasyon katsayısı	-,098	-,127	1	,125
	P değeri	,166	,073		,079
BÜYÜKLÜK	Korelasyon katsayısı	-,009**	-,023**	,125	1
	P değeri	,006	,002	,079	

**** Korelasyon katsayısının 0.01 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu gösterir.**

İnovasyon kapasitesinin firma büyümesi üzerindeki etkisini ve teknoloji yoğunluğunun bu ilişki üzerindeki moderatör etkisinin test eden YEM sonuçları Tablo 4'de özetlenmektedir. Oluşturulan modellerde İnovasyon kapasitesi değişkeni ve kontrol değişkenleri (2 adet) gözlenen değişken *(observed variable)* olarak ele alınmış, endojen değişken olarak kullanılan firma büyümesi de yine gözlenen değişken olarak ele alınarak temsil edilmiştir. Söz konusu değişkenlerin elde edilmesinde anket sorularının ortalamaları kullanılmıştır.

Analiz sonuçları (Tablo 4) inovasyon kapasitesinin firma büyümesi üzerindeki direkt etkisini, örneklemin bütünü (N=200) üzerinde test eden "temel modelin" veri ile uyumunun tatminkâr olduğunu ortaya koymaktadır (x^2=,000; P>,10). Analiz sonuçlarına göre inovasyon kapasitesi (β=,882; P<,01) firma büyümesi üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahiptir. Bu bulgu ışığında, *"İnovasyon kapasitesi arttıkça firma büyümesi artacaktır"* şeklinde ifade edilen H_1 hipotezi destek bulmaktadır. Temel modelde kontrol değişkenleri ile firma büyümesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki elde edilememiştir.

İnovasyon kapasitesi ve firma büyümesi arasındaki ilişkilerin yüksek teknoloji yoğunluğu ve düşük teknoloji yoğunluğuna sahip sektörler arasında farklılaşıp farklılaşmadığını test eden moderator analiz sonuçları Model 1'de özetlenmektedir. Bulgular incelendiğinde bütün parametre değerlerinin, oluşturulan iki grup arasında farklı tahmin edilmesine izin verilen "serbest modelin" (Model 1(A)) uyum indeksi değerlerinin (x^2/df= ,000; P>,10), faktör yüklerinin ve regresyon katsayılarının ($\beta_Y=\beta_D$) iki grup için aynı olduğu "kısıtlanmış modelden" (Model 1(B)) (x^2/df=21,227; CFI=,908; TLI=,632; NFI=,899; RMSEA=,175) anlamlı derecede daha iyi olduğu görülmektedir. Bu iki modelin uyum iyiliklerini karşılaştırmak üzere yapılan x^2 farklılık testi (Δx^2 (3)= 7,076; P<,01) kısıtlanmış modelin veri uyumunda serbest modele göre anlamlı bir kötüleşme olduğunu ortaya koymaktadır.

Yüksek teknoloji yoğunluğu (β_Y) ve düşük teknoloji yoğunluğu (β_D) için farklı hesaplanan (Model 1(A)) regresyon tahminleri ve bu parametre tahminleri arasındaki farklılığı ortaya koyan CR_{FARK} değerleri incelendiğinde; inovasyon kapasitesi değişkeninin firma büyümesi üzerindeki etkisinin yüksek teknoloji yoğunluğuna sahip olan sektörlerde (βY=,259; P<,05) düşük teknoloji yoğunluğuna sahip olan sektörlere (βD=,855; P<,01) nazaran istatistiksel olarak anlamlı düzeyde (CR_{FARK}=-4,595; P<,01) daha güçlü olduğu görülmektedir. Analiz sonuçları, *"Yüksek teknolojili ve orta-yüksek teknolojili sektörlerde faaliyet gösteren firmalarda inovasyon kapasitesinin firma büyümesi üzerindeki pozitif yönlü etkisi, orta-düşük teknolojili ve düşük teknolojili sektörlerde faaliyet gösteren firmalardan daha güçlüdür."* şeklinde ifade edilen H_2 hipotezi desteklemektedir.

İnovasyon kapasitesi ve firma büyümesi arasındaki ilişkilerin sanayi ve hizmet sektörleri arasında farklılaşıp farklılaşmadığını test eden moderator analiz sonuçları Model 2'de özetlenmektedir. Bulgular incelendiğinde bütün parametre değerlerinin, oluşturulan iki grup arasında farklı tahmin edilmesine izin verilen "serbest modelin" (Model 2(A)) uyum indeksi değerlerinin (x^2/df= ,000; P>,10), faktör yüklerinin ve regresyon katsayılarının ($\beta z=\beta_G$) iki grup için aynı olduğu "kısıtlanmış modelden" (Model 2(B)) (x^2/df=2,239; CFI=,993; TLI=,971; NFI=,987; RMSEA=,057) Anlamlı derecede daha iyi olduğu görülmektedir. Bu iki modelin uyum iyiliklerini karşılaştırmak üzere yapılan x^2 farklılık testi (Δx^2 (3)= 6,716; P<,10) kısıtlanmış modelin veri uyumunda serbest modele göre anlamlı bir kötüleşme olduğunu ortaya koymaktadır.

Hizmet sektörü (β_H) ve sanayi sektörü (β_S) için farklı hesaplanan (Model 2(A)) regresyon tahminleri ve bu parametre tahminleri arasındaki farklılığı ortaya koyan CR_{FARK} değerleri incelendiğinde; inovasyon kapasitesi değişkeninin firma büyümesi üzerindeki etkisinin hizmet sektörü (βh=,843; P<,01) ve sanayi sektöründe (βs=,874; P<,01) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı (CR_{FARK}=1,059; P>,10) görülmektedir. Bu bulgular, "*Sanayi veya hizmet sektöründe faaliyet gösteren firmalarda inovasyon kapasitesinin firma büyümesi üzerindeki pozitif yönlü etkisi farklıdır."* yönündeki hipotez doğrulanmamıştır.

Tablo 4. Yapısal Eşitlik ve Moderator Analiz Bulguları[c]

	Temel Model (N=200)	TEKNOLOJİ YOĞUNLUĞU				Temel Model (N=383)	SEKTÖR			
		Model 1(A)[a]			Model 1(B)[b]		Model 2(A)			Model 2(B)
	β	β_D	β_Y	CR_{FARK}	$\beta_D = \beta_Y$	β	β_H	β_S	CR_{FARK}	$B_H = \beta_S$
Bağımsız Değişkenler										
İNOVASYON	,882**	,855**	,259**	-4,595**	,845**	,869**	,843**	,874**	1,059	,852**
Kontrol Değişkenleri										
YAŞ	-,040	-,060	,094	1,526	-,024	,010	,070	-,040	-2,105	,003
BÜYÜKLÜK	,382	,008	-,184	-1,116	-,026	,008	,035	-,009	-,865	,006
x^2	,000	,000			21,227**	,000	,000			6,716+
df	0	0			3	0	0			3
x^2/df	-	-			7,076	-	-			2,239
Δx^2	-	21,227**					6,716+			
Δdf	-	3					3			
CFI	1,000	1,000			,908	1,000	1,000			,993
TLI	1,000	1,000			,632	1,000	1,000			,971
NFI	1,000	1,000			,899	1,000	1,000			,987
RMSEA	0,000	0,000			,175	0,000	0,000			,057

+ P<,10; * P<,05; ** P<,01

[a] Model (A): Serbest Model (tüm parametre değerleri iki grup için farklı)

[b] Model (B): Kısıtlanmış Model (faktör yükleri ve regresyon katsayıları iki grup için aynı)

c βY: Yüksek teknoloji yoğunluklu, βD: Düşük teknoloji yoğunluklu, βH: Hizmet sektörü ve βS: Sanayi sektörü için hesaplanan regresyon katsayılarıdır.

5. Tartışma

Analiz sonuçları (Tablo 4) inovasyon kapasitesinin firma büyümesi üzerindeki direkt etkisini, örneklemin bütünü (N=200) üzerinde test eden "temel modelin" veri ile uyumunun tatminkâr olduğunu ortaya koymaktadır (x^2=,000; P>,10). Analiz sonuçlarına göre inovasyon kapasitesi firma büyümesi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahiptir. Bu bulgu ışığında, *"İnovasyon kapasitesi arttıkça firma büyümesi artacaktır"* şeklinde ifade edilen H_1 hipotezi destek bulmaktadır. Bu bulgu firma inovasyon kapasitesi ile firma performansı arasında pozitif yönlü bir ilişki ortaya koyan çalışmaların (Rogers, 1995; Li ve Calantone, 1998; Ireland ve diğ., 2001; Capon ve diğ., 1990; Patterson, 1998) bulgularıyla örtüşmektedir. Özellikle çalışmanın bu bulgusu inovasyon kapasitesi büyümenin ve değer yaratmanın en önde gelen belirleyicisi olduğunu iddia eden, ve bir firmanın rekabet avantajı yaratmak ve sürdürme yeteneğinin taklit edilmesi zor olan, piyasa koşulları ile tutarlı, sektörde ortaya çıkan gelişmelere zamanında tepki verilebilen ve firmanın benzersiz kapasitesini ortaya çıkaran inovasyonun geliştirilmesiyle güçlü bir ilişki içinde olduğunu tespit eden (Ireland ve diğ., 2001)'ın çalışmasını desteklediği söylenebilir.

İnovasyon kapasitesi ve firma büyümesi arasındaki ilişkilerin yüksek teknoloji yoğunluğu ve düşük teknoloji yoğunluğuna sahip sektörler arasında farklılaşıp farklılaşmadığını test eden moderator analiz sonuçları; yüksek teknoloji yoğunluğu (β_Y) ve düşük teknoloji yoğunluğu (β_D) için farklı hesaplanan (Model 1(A)) regresyon tahminleri ve bu parametre tahminleri arasındaki farklılığı ortaya koyan CR_{FARK} değerleri incelendiğinde; inovasyon kapasitesi değişkeninin firma büyümesi üzerindeki etkisinin yüksek teknoloji yoğunluğuna sahip olan sektörlerde düşük teknoloji yoğunluğuna sahip olan sektörlere nazaran istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha güçlü olduğu tespit edildiğini göstermektedir. Analiz sonuçları, *"Yüksek teknolojili ve orta-yüksek teknolojili sektörlerde faaliyet gösteren firmalarda inovasyon kapasitesinin firma büyümesi üzerindeki pozitif yönlü etkisi, orta-düşük teknolojili ve düşük teknolojili sektörlerde faaliyet gösteren firmalardan daha güçlüdür."* şeklinde ifade edilen H_2 hipotezi desteklemektedir.

Elde edilen bu bulgu ileri teknoloji sektöründe Ar-Ge ve firma büyümesi arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların (Coad ve Rao, 2008; Chan ve diğ., 1990; Zantout ve Tsetsekos, 1994; Dutta ve diğ., 1999) sonuçlarını desteklemektedir. Bu sonuçlar yüksek teknolojili firmaların Ar-Ge ve inovasyon yatırımlarından beklenen faydayı sağladığı, bilgi üretilmesi ve inovasyon üzerine yapılan yatırımların özellikle yüksek büyümeli firmaların büyüme oranlarını daha fazla artırdığı, aksine, düşük teknolojili sektörlerde ve daha az bilgi yoğun sektörlerde faaliyet gösteren firmalarda Ar-Ge yatırımlarının ve inovasyonun beklenen faydayı sağlamadığı görülmektedir. Bu anlamda düşük teknolojili sektörlerde ve daha az bilgi yoğun sektörlerde faaliyet gösteren firmaların Ar-Ge yatırımı ve inovasyon faaliyetleri yaparken detaylı analizler yapmaları gerekmektedir. Sonuçlar ayrıca firmanın yaşını ve büyüklüğünü kontrol ettikten sonra, agresif teknolojik eğilimin firmanın inovasyon kapasitesini teşvik ettiğini göstermektedir. Sunulan sonuçlar firma inovasyon kapasitesi ve uzun vadeli firma büyümesi arasında sağlam bir pozitif ilişki göstermektedir. Bu bulgu risk alanların geniş bilgi aradıklarını ve iç ve dış çevrelerine karşı yüksek algıya sahip olduklarını belirten (Jassawalla ve Sarshittal, 2002)'in çalışmasının bulgularıyla ile örtüşmektedir.

Daha önce ifade edildiği gibi, bilgi tabanlı bakış hem endüstriyel yapı tabanlı bakış ve kaynak tabanlı bakışın sorunlarının üstesinden gelmekte hem de firmanın temel yeteneklerinin kaynaklarını araştırmaktadır. Bu bakış, firmanın sürdürülebilir rekabet avantajını analiz ederek, örtülü, gizli kalmış bilginin ortaya çıkarılmasının firmanın piyasada rekabet avantajı sağladığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda özellikle yüksek teknolojili sektörlerde bilgiye dayalı

kaynakların etkin yönetimi ve kullanımı rekabet avantajı sağlamaktadır ki bu durum inovasyonu işaret etmektedir. Yüksek teknolojili firmalar bilgiye dayalı kaynakları yeni bir ürün geliştirmek için kullanırlar. Bu çalışmanın bulguları ileri teknoloji bir firmanın büyümesini artıracak inovasyon kapasitesinin geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu anlamda firmanın inovasyon kapasitesini artırıcı inovasyon eğilimini, kurumsal alt yapıyı geliştirmeleri vurgulanmaktadır. Çalışmanın bulguları bilgi tabanlı bakışı doğrulamaktadır. Bulgular; firmanın sürdürülebilir rekabet avantajını analiz ederek, örtülü, gizli kalmış bilginin ortaya çıkarılmasının firmanın piyasada rekabet avantajı sağladığını, firma değerini artırdığını vurgulayan Bilgi tabanlı bakışı gelişmekte olan bir ülke için, Türkiye, doğrulamaktadır. Bu bulgunun özellikle ileri teknoloji sektörü için ortaya konulması önemlidir. Bulgular ayrıca, ileri teknoloji bir firmanın büyümesini artıracak inovasyon kapasitesinin geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu anlamda firmaların inovasyon kapasitesini artırıcı inovasyon eğilimini, kurumsal alt yapıyı geliştirmeleri vurgulanmaktadır. Gelişmekte olan bir ülke Türkiye için bir model önerisinde bulunulmuştur.

İnovasyon kapasitesi ve firma büyümesi arasındaki ilişkilerin sanayi ve hizmet sektörleri arasında farklılaşıp farklılaşmadığını test eden moderator analiz sonuçları incelendiğinde; inovasyon kapasitesi değişkeninin firma büyümesi üzerindeki etkisinin hizmet sektörü (βh=,843; P<,01) ve sanayi sektöründe (βs=,874; P<,01) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı (CR_{FARK}=1,059; P>,10) görülmektedir. Bu bulgular, "*Sanayi veya hizmet sektöründe faaliyet gösteren firmalarda inovasyon kapasitesinin firma büyümesi üzerindeki pozitif yönlü etkisi farklıdır."* yönündeki hipotez doğrulanmamıştır.

6. Sonuç

"Bilgi toplumu", "kapitalist ötesi toplum", "yeni ekonomi", "bilgi çağı" gibi terimlerle nitelendirilen içinde bulunduğumuz çağın temel özelliğini, firmalar arasında yaşanan yoğun rekabet oluşturmaktadır. Bu durum firmaları daha kaliteli ürün ya da hizmeti daha ucuza üretmeye bunun için sürekli yenilikler yapmaya bağımlı hale getirmiştir. Söz konusu rekabet ortamında yeniliklere ayak uyduramayan şirketlerin ayakta kalması zorlaşmaktadır. Bunu başarabilmenin yolu olarak inovasyon ön plana çıkmaktadır. (Patterson, 1998) inovasyonun firmanın "gelir artışını sağlayan bir motor" gibi çalıştığını vurgulamıştır. Günümüzün iş çevresi rekabet içerisinde kalmak ve firma büyümesini sürdürmek için sürekli bir gelişim içerisinde olması gerekmektedir. Bu durum ise organizasyonların uzun vadede sürdürülebilir bir büyüme sağlaması için inovasyon kapasitesini birincil mekanizma kılmaktadır.

Günümüzde firmalar daha çok büyümek, daha fazla değer yaratmak, katma değer üretmek ve daha fazla istihdam oluşturmak suretiyle ekonomiye daha fazla katkı sağlamak için geçmişteki emek yoğun ve sermaye yoğun sektörlerin aksine, bilgi yoğun daha yüksek teknolojili sektörler oluşturmak istemektedirler. Bilgiye dayalı ekonomiye geçiş yapması ile birlikte Ar-Ge çalışmaları ve inovasyon önem kazanmıştır. İnovasyon, Ar-Ge yatırımları rekabet avantajı sağlayan ve firmanın büyümesini tetikleyen bir yapı olarak kabul edilmektedir. İş adamları, siyasi otoriteler ve politika yapıcılar tarafından Ar-Ge yatırımları ve inovasyonu rekabet avantajı sağlayan ve firmanın büyümesini tetikleyen bir yapı olarak kabul edilmektedir. Ancak bu durum özellikle Türkiye'de bilimsel literatür açısından gereğince irdelenmemiştir.

İnovasyon ve büyüme firmada değer yaratan iki önemli faktör olarak tanımlanmaktadır. Firmaların inovasyona dönük yatırımlarına giderek daha fazla pay ayırmaları, araştırmacıların firma büyümesini belirleyen faktörlere ilgisini artırmıştır. Firmaların finansal yönden temel amacının firma değerini ya da hisse senetlerinin piyasa değerinin maksimize edilmesi dikkate alındığında; inovasyon kapasitesinin firmalar açısından; rekabet avantajı sağlaması, verimlilik

artışı, maliyet tasarrufu sağlaması, kalitenin artması, riskinin azalması gibi etkileri dolayısıyla firmada büyüme sağlamaktadırlar. Bu yönüyle inovasyon kapasitesinin stratejik yatırımlar için gereklilik olduğu söylenebilir. İnovasyon kapasitesinin ülke ekonomileri açısından; katma değeri yüksek ürünlerin üretimi, ekonomide verimlilik artışı, cari açık probleme çözüm, hızlı ekonomik büyüme sağlamaktadırlar. Toplumsal açıdan ise; maaş artışı ve istihdam sağlaması, hayat standardının artması refah ve kalkınma özellikle teknoloji ve bilgi yoğunluğu fazla olan sektörlerde inovasyon ve firma büyümesi arasındaki ilişkinin gücü farklılık gösterebilir.

İnovasyon ve firma büyümesi arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmalarda ise teknoloji yoğunluğu dikkate alınmadığından, teknoloji yoğunluğunun dikkate alınarak bu ilişkinin gücü irdelenmelidir. Yapılan çalışmalarda salt inovasyon kapasitesi ile firma büyümesi arasında ilişki kurulması, inovasyon kapasitesi ile firma büyümesi arasındaki ilişkinin büyüklüğünü ve yönünü belirleyen firmaların teknoloji yoğunluğunun, faaliyet gösterdiği sektörün söz konusu ilişkiyi nasıl etkilediği yönündeki soruların göz ardı edilmesi nedeniyle; inovasyon kapasitesi ile firma büyümesi arasındaki ilişki üzerine literatürün ciddi boşluklar içerdiği söylenebilir. Özellikle Gelişmekte olan ülke, Türkiye üzerine çalışmalara rastlanmamıştır. Bu çerçevede, çalışma bu boşluğun doldurulmasına yardımcı olması ve ilgili literatüre bu anlamda katkı sağlaması beklenmektedir.

Çalışmanın *teorik katkıları*; bilgi tabanlı bakış ise firmanın temel yeteneklerinin kaynağını açıklar ve firmanın rekabet avantajı sağlamak için ayırt edici özelliklerini belirlenmesine yardımcı olmaktadır (Yang, 2012). Daha önce ifade edildiği gibi, bilgi tabanlı bakış, endüstriyel yapı tabanlı ve kaynak tabanlı bakış açıları üzerine kurulmuştur. Bilgi tabanlı bakış hem endüstriyel yapı tabanlı bakış ve kaynak tabanlı bakışın sorunlarının üstesinden gelmekte hem de firmanın temel yeteneklerinin kaynaklarını araştırmaktadır. Bu bakış, firmanın sürdürülebilir rekabet avantajını analiz ederek, örtülü, gizli kalmış bilginin ortaya çıkarılmasının firmanın piyasada rekabet avantajı sağladığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda özellikle yüksek teknolojili sektörlerde bilgiye dayalı kaynakların etkin yönetimi ve kullanımı rekabet avantajı sağlamaktadır ki bu durum inovasyonu işaret etmektedir (Wind ve Mahajan, 1997). (Kamara ve diğ., 2002) bilgi yönetiminin yenilik gerektirdiğini savunmaktadırlar. (Nonaka, 1994)'e göre, bilgi, ham bilgi, veri veya dinamik özellikler biçiminde olabilir. Örneğin, yeni bir ürün geliştirme için gerekli yeteneklerin nasıl entegre edileceği yönündeki ham veriler, bilgi haline getirilirse bu firmanın başarısı için kritik olabilmektedir. Yüksek teknolojili firmalar bilgiye dayalı kaynakları yeni bir ürün geliştirmek için kullanırlar. Bu çalışmanın bulguları ileri teknoloji bir firmanın büyümesini artıracak inovasyon kapasitesinin geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu anlamda firmanın inovasyon kapasitesini artırıcı inovasyon eğilimini, kurumsal alt yapıyı geliştirmeleri vurgulanmaktadır. Çalışmanın bulguları bilgi tabanlı bakışı doğrulamaktadır. Bulgular; firmanın sürdürülebilir rekabet avantajını analiz ederek, örtülü, gizli kalmış bilginin ortaya çıkarılmasının firmanın piyasada rekabet avantajı sağladığını, firma değerini artırdığını vurgulayan Bilgi tabanlı bakışı gelişmekte olan bir ülke için, Türkiye, doğrulamaktadır. Bu bulgunun özellikle ileri teknoloji sektörü için ortaya konulması önemlidir. Bulgular ayrıca, ileri teknoloji bir firmanın büyümesini artıracak inovasyon kapasitesinin geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu anlamda firmaların inovasyon kapasitesini artırıcı inovasyon eğilimini, kurumsal alt yapıyı geliştirmeleri vurgulanmaktadır. Gelişmekte olan bir ülke Türkiye için bir model önerisinde bulunulmuştur.

Çalışmanın *yönetimsel etkileri*; firmanın inovasyon kapasitesini artırmak sistematik bir öğrenmeye kendilerini hazırlaması gerektiği düşüncesi desteklemektedir. Yöneticiler öğrenmenin bir harcamadan ziyade bir yatırım olduğunu vurgulayarak organizasyonel öğrenmeyi teşvik etmelidir. Şirketlerde inovasyon ve yaratıcılığın geliştirilmesi için; Ar-Ge

departmanlarının işlerlik kazanması, en azından bir kişinin yenilik ve yaratıcılıktan sorumlu olması, şirketlerde 'reengineering' yaklaşımının benimsenmesi, tasarım merkezleri aracılığıyla firmaların bireysel çabalarının kolektif çabalara dönüştürülmesi gerekmektedir. Teknoloji yoğun sektörde ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren firmaların inovasyon kapasitelerini artırıcı örgütsel zekâ oluşturmaları, inovasyona daha fazla pay ayırmaları, firmanın yüksek katma değer sağlamalarını beraberinde getirecektir. Bilineceği üzere firmaların finansal yönden temel amacının firma değerini ya da hisse senetlerinin piyasa değerinin maksimize edilmesi olduğuna göre ilgili sektördeki firmaların inovasyon kapasitelerini artırarak bu amaca daha kolay ulaşabilecekleri söylenebilir. Çalışmanın bulguları inovasyonun verimlilik artışı, ihracat artışı, büyüme ve kalkınmayı sağlayacağı faydalar göz önüne alındığında; politika yapıcılara, siyasi otoriteye inovasyona daha fazla ağırlık verilmesini ön plana çıkarmaktadır. Politika yapıcıların inovasyona teşvik verirken teknoloji yoğun sektörleri ve hizmet sektörlerini tercih etmesi; bir taraftan katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesinin teşvik edilmesiyle firmaların değerlerinin hızlı artmasını, tasarrufların verimli yatırım alanlarına aktarılması, ekonominin temel problemi olan cari açığın düşürülmesi, sürdürülebilir hızlı ekonomik büyümenin sağlanmasını beraberinde getirecektir.

Kaynakça

Akgun, A.E., Keskin, H., Byrne, J. (2009). "Organizational Emotional Capability, Product and Process Innovation, and firm Performance: An Empirical Analysis", *Journal of Engineering & Technology Management,* 26(3); 103–130.

Barney, J. B. (1991). "Firm Resources and Sustained Competitive Advantage*", Journal of Management,* 17; 771–792.

Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). "The Moderator-Mediator Variable Distinction In Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations", *Journal of Personality and Social Psychology,* 51(6); 1173-1182.

Berga, D., Einspruch, N.G. (2008). "Research Note: Intellectual Property In The Services Sector", *Innovation and Technology Management Implications. Technovation,* 29(5); 387–393.

Bottazzi, G., Dosi, G., Lippi, M., Pammolli, F., Riccaboni, M. (2001). "Innovation and Corporate Growth in the Evolution of the Drug Industry", *International Journal of Industrial Organization,* 19; 1161–1187.

Bryman, A. Cramer, D. (1997). *Quantitative Data Analysis with SPSS for Windows*, Routledge, London, New York,

Brynjolfsson, E., Yang, S. (1996). "Information Technology and Productivity: A Review of The Literature", *Advances in Computers*, 43; 179–214.

Buxton, J., Davidson, M. (1996). "Building a Sustainable Growth Capability", *Strategy & Leadership,* 24(6); 32–38.

Calantone, R.J., Cavusgil, S.T., Zhao, Y. (2002a). "Learning Orientation, firm Innovation Capability, and firm Performance", *Industrial Marketing Management,* 31; 515–524.

Calantone, R.J., Cavusgil, S.T., Zhao, Y. (2002b). "Learning Orientation, firm Innovation Capability, and firm Performance", *Industrial Marketing Management,* 31(6); 515–524.

Canals, J. (2001) "How to Think about Corporate Growth? "*European Management Journal*, 19 (6); 587–603.

Capon, N., Farley, J.U., Hoenig, S. (1990). "Determinants of financial Performance: A Meta-Analysis", *Management Science*, 36(10); 1143–1159.

Carbonell, P., Rodrı´guez-Escudero, A.I. (1996). "Relationships among Team's Organizational Context, Innovation Speed, and Technological Uncertainty: An Empirical Analysis", *Journal of Engineering & Technology Management*, 26 (1/2); 28–45.

Carden, S.D. (2005). "What Global Executives think about Growth and Risk", *McKinsey Quarterly*, (2); 16–25.

Castaldi, C. (2009). "The Relative Weight of Manufacturing and Services In Europe: An Innovation Perspective", *Technological Forecasting and Social Change*, 76(6); 709–722.

Chan, S.H., Martin, J., Kensinger, J. (1990). "Corporate Research and Development Expenditures and Share Value", *Journal of Financial Economics*, 26; 255–276.

Cho, H., Pucik, V. (2005). "Relationship between Innovativeness, Quality, Growth, Profitability, and Market Value", *Strategic Management Journal*, 26; 555–575.

Christensen, J.F. (1995). "Asset Profiles for Technological Innovation", *Research Policy*, 24(5); 727–745.

Clark, K.B., Fujimoto, T. (1990). "The Power of Product Integrity", *Harvard Business Review*, 68(6); 107–118.

Coad, A., Rao, R. (2008). "Innovation and Firm Growth in High-Tech Sectors: A Quantile Regression Approach", *Research Policy*, 37; 633–648.

Cramer, D., Howitt, D. (2004). *The Sage Dictionary of Statistics: A Practical Resource for Students in the Social Sciences*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Del Monte, A., Papagni, E. (2003). "R&D and the Growth of Firms: Empirical Analysis of A Panel of Italian Firms", *Research Policy*, 6; 1003–1014.

Dierickx, I., Cool, K. (1989). "Asset Stock Accumulation and Sustainability of Competitive Advantage", *Management Science*, 35(12); 1504–1511.

Dinler Sakaryalı, A. (2014). "İnovasyon ve Risk Sermayesi", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9(1); 183-210.

Dougherty, D. (1992). "A Practice-Centered Model of Organizational Renewal Through Product Innovation", *Strategic Management Journal*, 13(S1); 77–92.

Doukas, J., Switzer, L. (1992). "The Stock Market's Valuation of R&D Spending and Market Concentration", *Journal of Economics and Business*, 44; 95–114.

Dutta S, Narasimhan O, Rajiv S.(1999). "Success In High-Technology Markets: Is Marketing Capability Critical?", *Marketing Science*, 18(4); 547–68.

Forsman, H. (2011). "Innovation Capacity and Innovation Development In Small Enterprises. A Comparison between the Manufacturing and Service Sectors", *Research Policy*, 40(5); 739–750.

Garner, J.L., Nam, J., Ottoo, R.E. (2002). "Determinants of Corporate Growth Opportunities of Emerging firms", *Journal of Economics and Business*, 54; 73–93.

Geroski, P.A. (1999). "Early Warning of New Rivals", *Sloan Management Review*, 40(3); 107–116.

Geroski, P.A. (2005). "Understanding the implications of empirical work on corporate growth rates", *Managerial and Decision Economics*, 26(2); 129-138.

Griliches, Z. (1996). "The Discovery of the Residual: A Historical Note", *Journal of Economic Literature*, 34(3); 1324-1330.

Guan, J., Ma, N. (2003). "Innovative Capability and Export Performance of Chinese firms", *Technovation*, 23; 737–747.

Hall, B. H., Mairesse, J., Mohnen, P. (2010). "Measuring the Returns to R&D". In Hall, B. H. And N. Rosenberg, Handbook of The Economics of Innovation, 1034-1076. Elsevier, Amsterdam and New York.

Hall, R., Jones, C. (1999). "Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker Than Others?", *Quarterly Journal of Economics*, 114(1); 83–116.

Hay, M., Kamshad, K. (1994). "Small Firm Growth: Intentions, Implementation and Impediments", *Business Strategy Review*, 5 (3), 49–68.

Heidenreich, M. (2009). "Innovation Patterns and Location of European Low-And Medium-Technology Industries", *Research Policy*, 38(3); 483–494.

Iacobucci, D. (2010). "Structural Equations Modelling: Fit Indices, Sample Size, and Advanced Topics", *Journal of Consumer Psychology*, 20(1); 90-98.

Ibrahim, A.R., Zolait, A.H.S., Subramanian, S., Ashtiani, A.V.(2009). "Organizational Innovative Capabilities: An Empirical Study of *Malaysian firms", Journal of Innovation And Business Best Practices*, 1(2); 9–18.

Ireland, R.D., Hitt, M.A., Camp, S.M., Sexton, D.L. (2001). "Integrating Entrepreneurship and Strategic Management Actions to Create firm Wealth", *Academy of Management Executive*, 15(1); 49–63.

Isaksen, A., Remoe, S.O. (2001). "New Approaches to Innovation Policy: Some Norwegian Examples", *European Planning Studies*, 9(3); 285–302.

Jassawalla, A.R., Sarshittal, H.C. (2002). "Cultures That Support Product-Innovation Processes", *Academy of Management Executive*, 16(3); 42–54.

Johanson, J., Vahlne, J. (2009). "The Uppsala Internationalization Model Revisited: From Liability of Foreignness to Liability of Outsider Ship", *Journal of International Business Studies*, 40; 1411–1433.

Kamara, J.M., Anumba, C.J., Carrillo, P.M.(2009). "A Clever Approach to Selecting a Knowledge Management Strategy", *International Journal of Project Management*, 20; 205–211.

Kaplan, R.S., Norton, D.P. (1996). "Linking the Balanced Scorecard to Strategy", *California Management Review*, 39 (1), 53–79.

Kavrakoğlu, İ., Gedik, S. Balkır, M. (2002). *Yeni Rekabet Stratejileri ve Türk Sanayisi*, TÜSİAD Yayınları.

Kline, Rex B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modelling*. Third Edition, New York, London: The Guilford Press.

Li, T., Calantone, R.J. (1998). "The Impact of Market Knowledge Competence on New Product Advantage: Conceptualization and Empirical Examination", *Journal of Marketing*, 62 (4), 13–29.

Lichtenthaler, U. (2008). "Relative Capacity: Retaining Knowledge Outside A firm's Boundaries", *Journal of Engineering & Technology Management*, 25(3); 200–212.

Lorange, P. (1998). "Strategy Implementation: The New Realities", *Long Range Planning*, 31(1); 18–29.

Love J., Roper S. (2013). "SME Innovation, Exporting and Growth", *Enterprise Research Centre*, White Paper No.5.

Mairesse, J. Mohnen, P. (2010). "Using Innovation Surveys for Econometric Analysis", *In B. H. Hall And N. Rosenberg (Eds.), Handbook of The Economics of Innovation, Volume II. Amsterdam and New York: Elsevier,* 1129-1155.

McClean, E. J., Burris, E.R. ve Detert, J.R. (2013). "When Does Voice Lead to Exit? It Depends on Leadership", *Academy of Management Journal*, 56(2); 525-548.

Nonaka, I. (1994). "A Dynamic Theory of Organizational Knowledge Creation", *Organization Science*, 5(1); 14–38.

OECD, (2002). *Frascati Kılavuzu. Araştırma ve Deneysel Geliştirme Taramaları İçin Önerilen Standart Uygulama*, TÜBİTAK, Ankara.

Okan, T. Nas, T.İ., Tatoğlu, E.(2013). *Yönetim Kurulu Yapısı ve Kurumsal Mesafe Etkileşiminin Çokuluslu İşletmelerin Uluslararasılaşma Stratejileri Üzerindeki Etkisi*, IV. Örgüt Kuramı Çalıştayı, Bildiriler Kitabı, Ankara, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 95-123.

Packer, D.W. (1964). *Resource Acquisition In Corporate Growth*, The MIT Press, MA.

Patterson, M.L. (1998). "From Experience: Linking Product Innovation to Business Growth", *Journal of Product Innovation Management*, 15(5); 390–402.

Pavitt, K.(1984). "Sectoral Patterns of Technical Change: Towards A Taxonomy and A Theory", *Research Policy*, 13(6); 343–373.

Porter, M.E. (1985). *Competitive Advantage*. The Free Press, NY.

Reisinger, Y. Turner, L. (1999). "Structural Equation Modelling with Lisrel: Application in Tourism", *Tourism Management*, 20; 71-88.

Reisinger, Y., Mavondo, F. (2006). "Structural Equation Modelling: Critical Issues and New Developments", *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 21(4); 41-71.

Rindfleisch, A., Moorman, C. (2001). "The Acquisition and Utilization of Information in New Product Alliances", *Journal of Marketing*, 65(2); 1–18.

Rogers, E.M. (1995). *Diffusion of Innovation*, The Free Press, NY.

Romer, C.D. (1989). "The Prewar Business Cycle Reconsidered: New Estimates of Gross National Product", *Journal of Political Economy*, 97(1); 1–37.

Rouvinen, P. (2002). "Characteristics of Product and Process Innovators: Some Evidence from the Finnish Innovation Survey", *Applied Economics Letters*, 9(9); 575–580.

Shapiro, C., Varian, H.R. (1999). *Information Rules*, Boston, Harvard Business School Press, MA.

Şimşek, Ömer F. (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş: Temel İlkeler ve Lisrel Uygulamaları.* Ankara, Ekinoks.

Sundaram, A.K., John, T.A., John, K. (1996). "An Empirical Analysis of Strategic Competition and Firm Values: The Case of R&D Competition", *Journal of Financial Economics*, 40; 459–487.

Tanaka, N., Glaude, M., Gault, F. (2005). *Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data, OECD and Eurostat*, Paris.

Teece, D.J., Pisano, G., Shuen, A. (1997). "Dynamic Capabilities and Strategic Management", *Strategic Management Journal*, 18(7); 509–533.

Tidd, J., Bessant, J., Pavitt, K. (2005). "*Managing Innovation: Integrating Technological, Market and Organizational Change*", John Wiley & Sons, West Sussex, England,

Valentini, E., Golovko, G. (2011). "Exploring the Complementarity between Innovation and Export for Smes' Growth", *Journal of International Business Studies*, 42(3); 362–380.

Verma, D. And Sinha, KK. (2002). "Toward A Theory of Project Interdependencies In High Tech R&D Environment", *Journal Of Operations Management*, 20; 451–68.

Wang, C.L., Ahmed, P.K. (2004). "The Development and Validation Of The Organizational Innovativeness Construct Using *Confirmatory Factor Analysis", European Journal of Innovation Management*, 7(4); 303–313.

Wernerfelt, B. (1984). "A Resource-Based View of The firm", *Strategic Management Journal*, 5; 171–180.

Wiersema, M.F., Liebeskind, J.P. (1995). "The Effects of Leveraged Buyouts on Corporate Growth and Diversification In Large firms", *Strategic Management Journal*, 16; 447–460.

Wind, J., Mahajan, V. (1997). "Issues and Opportunities in New Product Development: An Introduction to the Special Issue", *Journal of Marketing Research*, 34(1); 1–12.

Woolridge, J.R. (1998). "Competitive Decline and Corporate Restructuring: Is A Myopic Stock Market to Blame?", *Journal of Applied Corporate Finance*, 1; 26–36.

Yang, J. (2012). "Innovation Capability and Corporate Growth: An Empirical Investigation In China", *Journal of Engineering and Technology Management*, 29(1); 34–46.

Zahra, S.A., Covin, J.G. (1993). "Business Strategy, Technology Policy and firm Performance", *Strategic Management Journal*, 14(6); 451–478.

Zantout, Z., Tsetsekos, G. (1994). "The Wealth Effects of Announcements of R&D Expenditure Increase", *Journal of Financial Research*, 17; 205–216.

http://www.kap.gov.tr/yay/Sirket/sirketListe.aspx

http://ec.europa.eu/environment/emas/pdf/general/nacecodesen.pdf

Penalty Results of The False Oath in Private Judical System

Recep ÇAKRAK[1]

Abstract

Oath; the plaintiff or defendant; about the reality of an event for the settlement of the case; in front of the court; is the make of verbal explanations about the pudicity, honor and god. In this context; the oath is a proof tool used to solution for contentious cases. It is one of the definite proofs with in the system prescribed by Civil Procedure Code (Law No. 6100). The party with the burden of proof in the parties to the case, if it cannot fulfill the burden of proof, wants to "swear" of other party as a last option. If the other party accepts the offer of the oath and swears it; contested events are considered to be proven. If it return of oath, the party with the burden of proof must swears. If this obligation violates, contested events are considered to be unproven. But, the party with the burden of proof accepts the offer of the oath and swears it; contested events are considered to be proven.

In case, the swearing party must refrain from lying. Otherwise, the criminal sanctions were regulated in the Turkish Penal Code (Law No. 5237) about the false swearing. In this context, it will examine the oath and penalty results of the false swearing.

Keywords: Oath, Return of Oath, False Oath Crime, Civil Procedure Code (No. 6100), Turkish Penal Code (No. 5237)

Özel Hukuk Yargı Sisteminde Yalan Yere Yeminin Cezai Sonuçları

Özet

Yemin; davacının veya davalının, davanın çözülmesi için bir olayın gerçekliğinin ispatı hakkında, mahkeme önünde, kendi namusu, şerefi ve tanrıyı konu edinen sözlü açıklamalar yapmasıdır. Bu kapsamda; yemin, uyuşmazlık konusu çekişmeli vakıaların çözümünde kullanılan bir ispat aracıdır. 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun öngördüğü sistemin içinde kesin deliller arasında yer almaktadır. Davanın taraflarından, ispat yükü üzerine düşen taraf, ispat yükünün gereğini diğer delillerle yerine getirememişse, en son çare olarak karşı tarafın yemin etmesini ister. Karşı taraf yemin teklifini kabul eder ve yemin ederse; yemin konusu çekişmeli vakıalar ispatlanmış sayılır. Aksi yönde karşı taraf, yemin konusu vakıa her iki tarafın şahsından kaynaklanması kaydıyla, yemini iade ederse; ispat yükü üzerine düşen taraf yemin etme yükümlülüğü altına girer. Bu yükümlülüğü ihlal ederse, yemin konusu

[1] Research Assistant, Faculty of Law at Sakarya University, Civil Procedure and Enforcement-Bankruptcy Law Departmant, recepcakrak@hotmail.com

vakıalar ispat edilmemiş sayılır. Ancak yemin kendisine iade edilen taraf, yemin etmeyi kabul eder ve yemin ederse; yemin konusu vakıalar ispat edilmiş sayılır.

Hukuk davalarında aleyhine yemin deliline başvurulan taraf, yalan söylemekten kaçınmalıdır. Aksi takdirde, yalan yere yemin eden taraf aleyhine, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda cezai yaptırım öngörülmüştür. Bu kapsamda, hukuk davalarında kesin delil teşkil eden yemin delili ve yalan yere yemin etmenin cezai sonuçları irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Yemin, Yeminin İadesi, Yalan Yere Yemin Suçu, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu

Yalan Yere Yemin

Çalışmamızın konusunu; hukuk yargılamasında yalan yere yemin etmenin cezai sonuçları oluşturmaktadır.

Yalan yere yemin, Türk hukuk sisteminde hem 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununun 233. maddesinin ikinci fıkrasında, hem de 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 275. maddesinde düzenleme altına alınmıştır.

HMK m.233/2'ye göre; *"Hâkim, yeminin icrasından önce yemin edecek kimseye, hangi konuda yemin edeceğini açıklar, yeminin anlam ve önemini anlatır ve yalan yere yemin etmesi hâlinde cezalandırılacağı hususunda dikkatini çeker."* HMK'daki düzenlemede, yalan yere yemin edenin cezalandıracağına değinilmiş ancak cezai yaptırımı düzenlenmemiştir.

Yalan yere yeminin cezai yaptırımına ilişkin düzenleme TCK m.275'te düzenlenmiştir. TCK m.275'e göre; *"(1)Hukuk davalarında yalan yere yemin eden davacı veya davalıya bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası verilir. (2) Dava hakkında hüküm verilmeden önce gerçeğin söylenmesi halinde, cezaya hükmolunmaz. (3) Hükmün icraya konulmasından veya kesinleşmesinden önce gerçeğin söylenmesi halinde, verilecek cezanın yarısı indirilir."*

Mehaz bakımından, yalan yere yemin suçu Alman Ceza Kanununun 154. maddesinde düzenlenmiştir[2]. Alman Ceza Kanunu m.154'e göre; *"(1)Her kim, mahkeme huzurunda veya yemin ettirmeye kanunen yetkili kılınmış olan bir merci önünde yemin altında yalan söylerse, bir yıldan az olmamak üzere hapis cezası ile cezalandırılır. (2) Hafif hallerde, hapis cezası altı aydan beş yıla kadardır."*

Yalan yere yemin suçu, TCK'da "Adliyeye Karşı Suçlar" bölümünde düzenlenmiştir. Alman Ceza Kanununda ise, "Kamu barışı, devletin yüksek menfaatleri ve hukukun demokratik kuralları yönünden tehlike yaratan suçlar" başlığı altında yer almıştır[3].

Çalışmamızın konusunu oluşturan, genel bilgileri arz etmiş olmakla birlikte, an itibarıyla HMK'daki yemin deliline ilişkin temel bilgileri aktarmanın yerinde olacağını düşünüyorum.

[2] Yenisey, Feridun/Plagemann, Gottfried, Strafgesetzbuch-Alman Ceza Kanunu, İstanbul 2009, s.229, 230.
[3] İçer, Zafer, *"Yalan Tanıklık Suçu (TCK. m.272)"*, MÜHF-Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.18, S.1, s.179-226, s.181.

Yemin, taraflardan birinin, davanın çözümünü ilgilendiren bir olayın doğru olup olmadığı hususunda, HMK'da belirtilen usule uyarak, mahkeme önünde gerçekleştirdiği, namusu, şerefi ve kutsal saydığı bütün inanç ve değerleri referans alan sözlü açıklamalarıdır[4].

HMK'da yeminin yerine getirilme usulü 233. maddede düzenlenmiştir[5]. Düzenlemeye göre; yemin mahkeme huzurunda gerçekleştirilir (HMK m.233/1). Hâkim yemin edecek tarafa, öncelikle hangi konuda yemin edeceğini açıklar. Tarafa, gerçekleştireceği yeminin anlam ve önemini anlatır. Yalan yere yemin etmesi durumunda, tebliğimizde de inceleyeceğimiz üzere, TCK kapsamında cezalandırılacağı hususu hatırlatılır (HMK m.233/2).

Yemin edecek taraf, yemin konusunun yeterince açık olmadığını ileri sürerse, hâkim, karşı tarafın da görüşünü alarak derhal bu konudaki kararını verir (HMK m.233/3). Bu kapsamda, hukuk hâkimince, hukuki dinlenilme hakkı ve hâkimin davayı aydınlatma ödevi kapsamında yemin konusu vakıanın açıkça ortaya konulması gerekmektedir. Aksi takdirde, aleyhine yemin deliline başvurulan taraf, yemin konusu vakıayı açık bir şekilde anlayamazsa, yeminin gereklerini yerine getirmemenin olumsuz sonuçlarına katlanmakla karşı karşıya kalabilir. Olumsuz sonuçlara sebep olan hareketler; yemini eda etmekten kaçınma davranışı veya yemini iade etmeme durumudur. Yemin etmesi gereken taraf, söz konusu olumsuz hareketlerde bulunursa, yemin konusu vakıayı ikrar etmiş sayılacaktır.

Taraf, HMK 233/4'te yer alan şekliyle yemini eda eder. Düzenlemeye göre, öncelikle hâkim," Size *sorulan sorular hakkında, gerçeğe uygun cevap vereceğinize ve hiçbir şey saklamayacağınıza namusunuz, şerefiniz ve kutsal saydığınız bütün inanç ve değerler üzerine yemin eder misiniz?"* diye sorar. Yemin eda etmesi istenen taraf ise, *"Bana sorulan sorular hakkında gerçeğe uygun cevap vereceğime ve hiçbir şey saklamayacağıma namusum, şerefim ve kutsal saydığım bütün inanç ve değerlerim üzerine yemin ediyorum."* der. Mahkemece sorulan soru ve yemin edecek tarafça verilen cevap neticesinde yemin eda edilmiş sayılır.

Yemin eda edilirken, hâkim de dahil olmak üzere hazır bulunan herkes ayağa kalkar (HMK m.233/5). Ayrıca yemin edecek taraf, sağır ve dilsiz olmakla birlikte okuma-yazma biliyorsa, yemin hakkındaki beyanlarını yazıp imzalayarak yemini eda eder (HMK m.231/1). Ancak yemin edecek taraf, sağır ve dilsiz olmakla birlikte okuma-yazma bilmiyorsa, engellilere özgü işaretlerden anlayan bir bilirkişi aracılığıyla yemini eda eder (HMK m.231/2). Yemin edecek taraf, mahkemeye gelemeyecek kadar hasta veya özürlü ise hâkim, bulunduğu yerde o kişiye yemin ettirir. Taraf vekilleri veya karşı taraf, isterlerse yemin eda edilirken hazır bulunabilirler (HMK m.235/1).

Hakim, eksik olan noktaları tamamlamak veya açık olmayan hususları aydınlatmak için yemin konusu ile bağlantılı gördüğü soruları yemin eden kimseye sorabilir (HMK m.237/1). Zira bu hüküm hâkimin davayı aydınlatma yükümlülüğü ile yakından ilişkilidir. İspat faaliyetleri kapsamında, gerçeğin ortaya çıkarılması veya sübjektif hakların temin edilmesi amacı, hâkime söz konusu yükümlülüğü getirmiştir[6]. Dava malzemesinin taraflarca getirilmesi ilkesinin geçerli olduğu bir özel hukuk yargılamasında hakim, vakıa araştırmasını kendisi yapmayacaktır. Hakim sadece taraflardan belirsizliğin ortadan kaldırılmasını ve eksikliklerin

[4] Üstündağ, Saim, Medeni Yargılama Hukukunun Esasları, Nesil Matbaacılık, 7. Baskı, İstanbul 2000, s.684; Kuru, Baki, Medeni Usul Hukuku (İstinaf Sistemine Göre Yazılmış), Legal Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2016, s.388; Tanriver, Süha, Medeni Usul Hukuku, Yetkin Yayınevi, Ankara 2016, s.684;

[5] Üstündağ, s.689; Kuru, Baki, s.396-397. Tanriver, s.868.

[6] Meriç, Nedim, Hakimin Davayı Aydınlatma Yükümlülüğü, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.11, S.2009, s.377-424, s.384.

giderilmesini isteyecektir. Hakim tarafından, belirsizliklerin giderilmesinin istenmesi, hukuki dinlenilme hakkının yerine getirilmesine hizmet eder[7]. Yemin konusu vakıalar hakkında eksik olan noktalar veya açık olmayan hususlar hakkında hakim, soru sormak suretiyle davayı aydınlatma yükümlülüğünü yerine getirir.

HMK'daki yemin usulünde, yemin eda edecek tarafa öncelikle yemin ettirilmekte, daha sonra yemin konusu vakıalar hakkında soru sorulmaktadır. Ayrıca, her soru hakkında özel olarak yemin ettirilmemekte, yemin prosedürünün başında yemin konusu vakıalar tarafa açıklanmakta ve vakıaları ilgilendiren soruların geneli hakkında tek bir yemin eda edilmesi gerekmektedir.

Çalışmamızın bu aşamasında, ceza hukuku kapsamında TCK m.275'i irdelemek gerekmektedir[8].

TCK m. 275'te düzenlenen yalan yere yemin suçunun düzenlenmesindeki amaç, özel hukuk yargılamasındaki yalan yere yemin fiillerini cezalandırmaktır. Medeni yargılamada, ceza yarılamasından farklı olarak kanuni delil ve ispat sistemi geçerlidir. Ceza yargılamasında ise, takdiri delil ve ispat sistemi geçerlidir. Buna bağlı olarak hakim, karar verirken vicdani kanaatini ortaya koyar.

Yalan yere yemin suçunda korunan hukuki değere ilişkin doktrinde farklı görüşler mevcuttur. Bir görüşe göre; yemin eden taraf, davayı kesin delille ispat etmiş olacak ve davada karşı taraf aleyhine hüküm verilecektir. Mahkemeye sunulan yeminin gerçeğe aykırı olması durumunda ise, karşı taraf mağdur olacak ve "adil yargılanma hakkı" ihlale uğrayacaktır. Diğer bir görüşe göre; bu düzenlemedeki amaç, adliyenin yanıltılmasına, yargılamanın doğru gerçekleşmesinin ve maddi gerçeğe ulaşılmasının önüne geçilmesine engel olmaktır. Dolayısıyla korunan hukuki değer adliyenin doğru işleyişidir. Yargılamanın gerçeğe uygun bir şekilde sonuçlanması noktası garanti altına alınırsa, kişilerin adil yargılanma hakkı da korunmuş olacaktır.

Yalan yere yemin suçunun hukuki konusunu, *"hukuk davalarında yalan yere yemin etmek"* oluşturmaktadır. Tebliğimin başında açıkladığım üzere, yemin deliline başvurunun, medeni yargılama bağlamında, belirli şekil şartlarına uygun olarak yapılması zorunlu olduğundan yeminin "herhangi bir şekilde" yapılması bu suçu oluşturmaz.

Yalan yemin suçunun faili, gerçek kişilerdir. Bir davada tüzel kişilerin davalı ya da davacı olarak taraf sıfatını taşıması durumunda, tüzel kişi adına temsile yetkili olan gerçek kişinin yemin etmesi doktrince kabul edilmektedir. Söz konusu hususu destekleyen, Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun da vermiş olduğu karar mevcuttur[9]. Yalan yere yemin suçunun failliği kapsamında, davada taraf olmayan kişiler yemin etseler dahi, yalan yere yemin suçunu işleyemezler. Bu kişiler eğer diğer şartları da oluşmuşsa, yalan tanıklık suçunun faili olabilirler. Ayrıca belirtmek gerekir ki, yalan yere yemin suçunun özgü suç olup olmadığı noktasında farklı görüşler mevcuttur[10]. Kanaatimizce, yalan yere yemin suçunu sadece hukuk davalarında taraf olan davalı veya davacıların işleyeceğinden bahisle özgü suç olduğunu söyleyebiliriz.

---

[7] Meriç, s.397.
[8] Tanriver, s.868.
[9] YHGK. 25.5.1952, 61/62. Karar için bkz. Özbek, Veli Özer/Doğan, Koray/Bacaksiz, Pınar/Tepe, İlker, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, Seçkin Yayıncılık, 10. Baskı, Ankara 2016, dn. 169, s.1150.
[10] Özgü suç olduğunu savunan görüş için bkz. Yaşar, Osman/Gökcan, Hasan Tahsin/Artuç, Mustafa, Yorumlu-Uygulamalı Türk Ceza Kanunu, Adalet Yayınevi, C.VI, Ankara 2010, s.7966. Aksi yönde olan görüşler için bkz. Ünver, Yener, Adliye'ye Karşı Suçlar, (TCK Md. 267-298) Seçkin Yayınevi, Ankara 2010, s.188-189; Özbek/Doğan/Bacaksiz/Tepe, s.1150.

Yalan yere yemin suçunun mağduru, adliyenin doğru şekilde işleyişinin sekteye uğramasından dolayı toplumun tümüdür. Diğer bir deyişle yalan yere yemin suçu kamuya karşı işlenir. Bunun yanında hukuk davasında taraf olan ve gerçeğe aykırı yemin neticesinde aleyhine hüküm kurulan kişi de suçtan zarar gören konumundadır[11].

Yalan yere yemin suçu, icrai hareketler işlenebilen bir suçtur. Zira yalan yere yeminin ihmali hareketle yapılması fiilen mümkün değildir. Ayrıca bu suçun oluşması bakımından fiilden ayrı bir neticenin meydana gelmesi aranmadığından sırf hareket suçu olduğunu söyleyebiliriz[12].

Yalan yere yemin suçu, soyut tehlike suçudur. Aksine bir zarar suçu değildir. Yani yalan yere yemin sonucu, mutlaka aleyhe bir sonucun doğması gerekmemektedir. Suç, yemin teklifinin HMK'da belirtilen şekilde ve usulde yapılması, yemin teklif edilebilir bir konuda yeminin eda edilmesi ve eda edilen yeminin gerçeğe aykırı olması ile oluşmuş olur.

Yalan yere yemin açısından tipiklik unsurunu değerlendirmemiz yerinde olacaktır.

Bu kapsamda, yalan yere yemin suçunu oluşturan fiil, "yalan yere yemin etmek"tir. Tipikliğin gerçekleşmesi için, sadece yalan yere yemin etmek yeterli değildir. Ayrıca ikisi olumlu, biri olumsuz olmak üzere, üç şartın varlığı aranır. Olumlu şartların ilki; yukarıda da açıkladığımız üzere, yeminin HMK'da belirtilen usule uygun olarak gerçekleşmiş olması gerekir. İkinci olumlu şart; yeminin kanuni şekil ve şartlara uygun olarak gerçekleşmiş olması gerekir. Üçüncü olumsuz şart ise; yeminin konusu HMK m.226'da sayılan hallerden biri olmamalıdır.

Yalan yere yemin suçunda etkin pişmanlığa ilişkin TCK m.275/2 ve m.275/3'te düzenlemeler mevcuttur.

TCK m.275/2'ye göre; *"Dava hakkında hüküm verilmeden önce gerçeğin söylenmesi halinde…"* ceza verilmeyecektir. Söz konusu etkin pişmanlık halinin uygulanabilmesi için, yalan yere yemin eden tarafça hukuk davasında karar verilmeden önce gerçeğin beyan edilmesi gerekir. Eğer hukuk davasında hüküm kurulmadan önce taraf yalan yere yemin ettiği vakıa hakkında gerçek beyanda bulunursa, ceza hâkimi ceza verilmesine yer olmadığına ilişkin karar vermek zorundadır.

TCK m.275/3'e göre; *"Hükmün icraya konulmasından veya kesinleşmesinden önce gerçeğin söylenmesi halinde…"* verilecek cezanın yarısı indirilecektir. Söz konusu etkin pişmanlık halinin uygulanabilmesi için, hükmün icraya konulmasından önce ya da hükmün icraya konulabilmesi için kesinleşmesi gereken durumlarda kesinleşmesinden önce yalan yere yemin konusu vakıalar hakkında gerçeğin beyan edilmesi gerekir. Eğer hukuk mahkemesinin verdiği karar, icraya konulmadan önce veya kesinleşmeden önce, yalan yere yemin eden tarafça, gerçek beyanda bulunulursa, ceza hâkimi yalan yere yemin dolayısıyla vereceği cezanın yarısına karar vermek zorundadır.

Yalan yere yemin suçunun manevi unsurunu genel kast oluşturur. Bu suç doğrudan kastla işlenebileceği gibi, olası kastla da işlenebilir. Bu suçta özel kast aranmamaktadır, zira TCK m.275'te failin saikine ve ulaşmak istediği amaca ilişkin ayrı bir düzenleme

[11] Aksi görüş için bkz. YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s.7966.

[12] Yaşar/Gökcan/Artuç, s.8050; ÜNVER, s.190 vd.; Meran, Necati, Yeni Türk Ceza Kanununda Kamu Görevlisine ve Adliyeye İlişkin Suçlar, Ankara 2006, s.293 vd.

bulunmamaktadır. Ayrıca bu suç taksirle işlenebilen bir suç değildir. Dolayısıyla yalan yere yemin suçunun faili, yalan yere yemin ederken bilerek ve isteyerek bu beyanda bulunmalıdır.

Yalan yere yemin suçu, ani hareketli bir suç olduğundan dolayı, hukuk davasında, davacı veya davalının, yalan yere yemin beyanında bulunması sonucunda suç tamamlanır. Ayrıca bir neticenin meydan gelmesi aranmaz. Dolayısıyla, yalan yere yemin suçuna teşebbüs mümkün değildir.

Yalan yere yemin suçu, takibi şikâyete bağlı bir suç değildir. Dolayısıyla cumhuriyet savcısı tarafından re'sen soruşturulur. Bir hukuk davasında yalan yere yemin edildiği tespit edilmişse, hukuk hâkimi derhal cumhuriyet savcısına bu hususu bildirmelidir. Ayrıca davanın tarafları da dâhil olmak üzere üçüncü kişiler de yalan yere yemin hususunda cumhuriyet savcılığına başvurabilir.

Kaynakça

İçer, Zafer, "Yalan Tanıklık Suçu (TCK. m.272)", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.18, S.1, s.179-226.

Kuru, Baki, Medeni Usul Hukuku (İstinaf Sistemine Göre Yazılmış), Legal Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2016.

Meran, Necati, Yeni Türk Ceza Kanunu'nda Kamu Görevlisine ve Adliyeye İlişkin Suçlar, Ankara 2006.

Meriç, Nedim, "Hakimin Davayı Aydınlatma Yükümlülüğü", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.11, S.2009, s.377-424.

Özbek, Veli Özer, Doğan, Koray, Bacaksız, Pınar, Tepe, İlker : Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, Seçkin Yayıncılık, 10. Baskı, Ankara 2016.

Tanrıver, Süha: Medeni Usul Hukuku, Yetkin Yayınevi, Ankara 2016.

Ünver, Yener: Adliye'ye Karşı Suçlar (TCK Md. 267-298), Seçkin Yayınevi, Ankara 2010.

Üstündağ, Saim: Medeni Yargılama Hukukunun Esasları, Nesil Matbaacılık, 7. Baskı, İstanbul 2000.

Yaşar, Osman, Gökcan, Hasan Tahsin, Artuç, Mustafa: Yorumlu-Uygulamalı Türk Ceza Kanunu, Adalet Yayınevi, C.VI, Ankara 2010.

Yenisey, Feridun, Plagemann, Gottfried: Strafgesetzbuch-Alman Ceza Kanunu, İstanbul 2009.

The Selection Of Appropriate Programming Language For Graduate Students: A Case Study

İsmet SÖYLEMEZ[1], Cevat SÖYLEMEZ[2]

Abstract

Graduate students are usually used to the programming language in their thesis. Department of computer, industrial, electrical and electronic engineering graduate students often apply the programming language for their graduate thesis. In this study, Visial Basic, C #, Pascal, Matlab and Java are considered. Decision problems of the selection of the alternatives are called multi-criteria decision making problems. Graduate students at Institute of Science and Technology for GAZI University are selected for this case study. Considering criteria are Library richness, Visually, Turkish sources adequacy and Popularity user friendly and relations with other lessons. Analytic Hierarchical Process and Technique for Order of Preference by Similarity to Ideal Solution are used for selection of the most suitable programming language.

Keywords: AHP, TOPSIS, Multi Criteria Decision Making, Graduate Education.

1. Introduction

The graduate education is one of the important stages of academic career that supported to have a more quality of thesis by various applications or programs is widely used method. Thus, graduate students are usually used to the programming language in their thesis. Especially department of computer, industrial, electrical and electronic engineering graduate students often use the programming language in the master or postgraduate thesis.

The rest of the paper is organized as follows. Section 2 presents problem definition. In section 3 we define methods (Analytic Hierarchical Process and Technique for Order of Preference by Similarity to Ideal Solution). Numerical results are given in the section 4. We conclude in section 5 with conclusion.

2. Problem Definition

Today, hundreds of programming languages have been developed and are used. Some programs are as Visial Basic, C #, Pascal, Matlab and Java commonly used by department of engineering students. It is too difficult to decide which programming language applied at the graduate thesis.

This problem is accepted as the decision making problem in the literature. Multi-criteria decision making techniques are utilized to solve such the selection problem. For this purpose,

[1] Research assistant, Abdullah Gül University, ismet.soylemez@agu.edu.tr (corresponding author)
[2] Research assistant, Dumlupınar University, cevatsoylemez@hotmail.com

the study is performed to determine programming language which to be selected on the graduate students at Institute of Science and Technology for GAZI University.

The data obtained are evaluated Analytic Hierarchical Process (AHP) (Satty,1977) for criteria evaluation and Technique for Order of Preference by Similarity to Ideal Solution (TOPSIS) (Mahmoodzadeh et al., 2007) which is multi-criteria decision-making technique and is performed selecting of suitable programming language for decision makers.

Through this study, students who need a programming language for graduate education will be able to put into practice the most suitable selection for them by considering criteria such as Library richness, Visually, Turkish sources adequacy and Popularity user friendly and relations with other lessons so on.

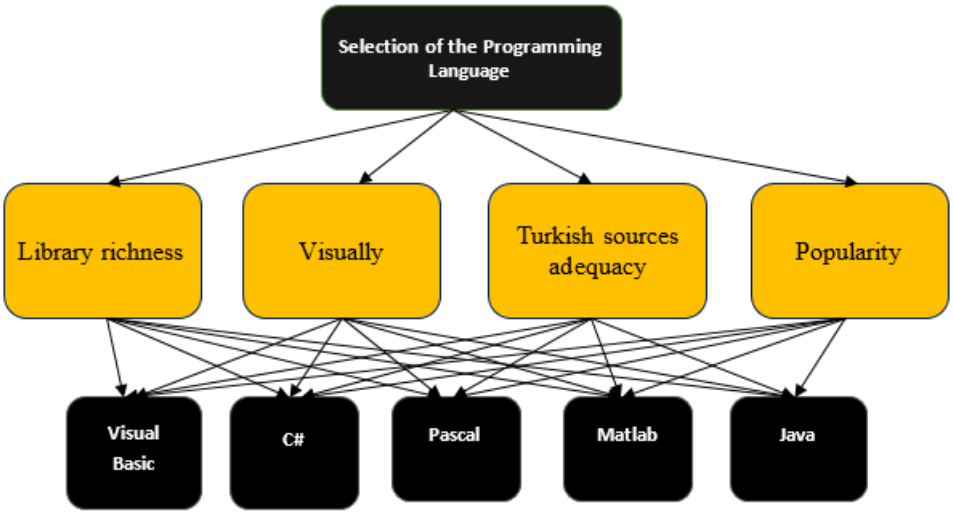

Figure 1: Hierarchy structure of the programming language selection

3. Methods

In this section of the paper, AHP and TOPSIS methods are given with their solution procedures. These two type of multi criteria decision making methods are used together. Weight of the criteria are calculated via AHP. Then in the TOPSIS method, required weight criteria is defined using previous results and their basic six steps are implemented. Consequently, the best alternative is selected using AHP-TOPSIS methods according the related criteria.

3.1. Analytic Hierarchical Process (AHP)

Steps of the AHP method as follows:

Step 1: Define the problem and create of the hierarchy of decision matrix.

Step 2: Determine comparison matrix asking to decision maker(s) (1-5 or 1-9 scales).

Step 3: Calculate the relative of criteria.

Step 4: Calculate of the consistency index and compare CR less than 0.1 or not. If this value is greater than 0.1, this pair-wise comparison is unacceptable.

3.2. Technique for Order of Preference by Similarity to Ideal Solution (TOPSIS)

6 solution steps of TOPSIS method is given below and formulation of the required calculations are determined.

Step 1: Generating Decision Matrix (A)

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & \cdots & a_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{m1} & \cdots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

Step 2: Generating Standard Decision Matrix (R)

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^{m} a_{kj}^2}} \quad i = 1,2,\dots,m; j = 1,2,\dots,n$$

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & \cdots & r_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ r_{m1} & \cdots & r_{mn} \end{bmatrix}$$

Step 3: Generating Weighted Standard Decision Matrix (V)

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & \cdots & w_n r_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ w_1 r_{m1} & \cdots & w_n r_{mn} \end{bmatrix}$$

Step 4: Generating Ideal (A*) and Negative Ideal (A-) Solutions

$$A^{+} = \left\{ \left(\max_i v_{ij} \middle| j \epsilon J \right), \left(\min_i v_{ij} \middle| j \epsilon J' \right) \right\} = \{ v_1^{+}, v_2^{+}, \dots, v_n^{+} \}$$

$$A^{-} = \left\{ \left(\min_i v_{ij} \middle| j \epsilon J \right), \left(\max_i v_{ij} \middle| j \epsilon J' \right) \right\} = \{ v_1^{-}, v_2^{-}, \dots, v_n^{-} \}$$

Step 5: Computing Separation Measures

$$S_i^{+} = \sqrt{\sum_{j=1}^{n} \left(v_{ij} - v_j^{+} \right)^2} \quad i = 1,2,\dots,m$$

$$S_i^{-} = \sqrt{\sum_{j=1}^{n} \left(v_{ij} - v_j^{-} \right)^2} \quad i = 1,2,\dots,m$$

Step 6: Computing Relative Proximity to the Ideal Solution

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^+} \quad i = 1,2,\dots,m$$

When C_i^* value are calculated, all alternatives are sorted in descending order. First alternative is more suitable for the decision maker.

4. Results

Decision maker compares criteria using Satty 1-9 scale.

Table 1: Pair-wise comparison matrix

	Extreme		Very Strong		Strong		Moderate		Equal	Moderate		Strong		Very Strong		Extreme		
	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Criteria-1	x																	Criteria-2
Criteria-1							x											Criteria-3
Criteria-1	x																	Criteria-4
Criteria-2												x						Criteria-3
Criteria-2						x												Criteria-4
Criteria-3					x													Criteria-4

Solution of the criteria weights using AHP are given below.

Table 2: Weight of the criteria

Criteria	Weight
Criteria-1	0,606
Criteria-2	0,102
Criteria-3	0,246
Criteria-4	0,047

Required data for the comparison of the alternatives and criteria is given below. Decision maker compares them according to his past knowledge and experiences.

Table 3: Alternative and criteria matrix

		Criteria			
		Criteria-1	Criteria-2	Criteria-3	Criteria-4
Alternatives	Visual Basic	7,00	7,00	8,00	4,00
	C#	9,00	8,00	8,00	9,00
	Pascal	6,00	5,00	6,00	3,00
	Matlab	7,00	5,00	6,00	8,00
	Java	8,00	9,00	7,00	9,00

5. Conclusion

Determined scores are C# 0.98, Java 0.87, Visual Basic 0.77, Matlab 0.74 and Pascal 0.63. According the results obtained, selection of the C# options is most suitable for the decision maker. Second alternative is Java and the other are listed as Visual basic, Matlab and Pascal.

References

Mahmoodzadeh, S., Shahrabi, J., Pariazar, M., & Zaeri, M.S. (2007). Project selection by using fuzzy AHP and TOPSIS technique. *World Academy of Science, Engineering and Technology*, 30, 333–338.

Saaty, T.L., (2008). Decision making with the analytic hierarchy process**,** *Int. J. Services Sciences*, 1.

The Effects of Personality Traits on Destination Personality Perception: The Case of İzmir

Özcan ZORLU[1], Ali AVAN[2], Buse ALTIN[3]

Abstract

Subjectivity of tourism activities, in other words being closely linked to individuals' decisions, is an important factor that directly effects touristic products' delivery to the customers. As a consequence of this, one of the main focus points of tourism marketing activities is the attempts to affect the decisions of potential tourists. Thus, both tourism companies and local governments perform some initiatives and efforts such as image building, image improvement-strengthening through tourism products and make these products attractive to tourists. Destination personality concept as one of these efforts consists of determining basic traits of a destination by using metaphors and positioning it on individuals mind with same metaphors that could register positive effects. However, tourists are also perceive tourism destination differently and make unique decisions about destination choice. Although, a variety of factor could have an effect on individuals' decisions, personal traits of an individual is one the most important factor among others.

The main aim of this study is to assign possible effects of personality traits on the perception of İzmir's destination personality. Within this scope, firstly, İzmir's destination personality dimensions were determined with descriptive statistics. Then any relationship and effect between individuals' personal traits and their destination personality perceptions were tested with Correlation and Regression analysis. Results of the study indicates that Openness and Neuroticism positively affect respondents' destination personality perceptions while Agreeableness dimension of personality traits have negative effect on it.

Keywords: Brand Image, Brand Personality, Destination Personality, Personal Traits

JEL Codes: L83, M31, Z32

Kişilik Özelliklerinin Destinasyon Kişiliği Algısına Etkisi: İzmir İli Örneği

Özet

Turizm faaliyetlerinin öznel nitelik taşıması, diğer bir ifade ile bireysel kararlara sıkı sıkıya bağlı olması, turizm ürünlerin bireylere sunumunu doğrudan etkileyen bir unsurdur.

[1] Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Turizm Fakültesi, ozcanzorlu@aku.edu.tr
[2] Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Turizm Fakültesi, aliavan@aku.edu.tr
[3] Lisans Öğrencisi., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Turizm Fakültesi, busealtinn1@gmail.com

Bunun doğal bir sonucu olarak turizm pazarlaması faaliyetlerinde temel odak noktalarından birisini potansiyel turistlerin kararlarını etkileme girişimleri oluşturmaktadır. Bu noktada gerek turizm işletmeleri gerekse yerel yönetimler turistik ürüne yönelik imaj geliştirme, mevcut imajı iyileştirme-güçlendirme, ürünü tüketici için cazip kılma gibi çeşitli faaliyetleri gerçekleştirmektedirler. Bu çabalardan birisi olan destinasyon kişiliği destinasyonların temel özelliklerinin metaforlar yolu ile belirlenerek, pozitif etki yaratabilecek metaforların kullanımı ile destinasyonun birey zihninde konumlandırılması çabalarını kapsamaktadır. Bununla birlikte, turistler ise destinasyonları farklı şekillerde algılamakta ve destinasyon tercihine yönelik farklı kararlar almaktadırlar. Birey kararlarının farklılaşmasında çok sayıda unsur etkili olmakla birlikte bireyin sahip olduğu kişilik yapısı söz konusu unsurlar arasında en önemlilerinden birisidir.

Bu araştırmanın temel amacı İzmir ili destinasyon kişiliği algısında sahip olunana kişilik özelliklerinin etkisinin belirlenmesidir. Amaç doğrultusunda ilk olarak tanımlayıcı analizler ile İzmir ili destinasyon kişiliği boyutlarının belirlenmiştir. Sonrasında korelasyon ve regresyon analizleri ile İzmir ili destinasyon kişiliği boyutları ile katılımcıların kişilik özellikleri arasındaki ilişki ve etkiler test edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre destinasyon kişiliği algısında kişilik özelliklerinden dışa dönük olma ve duygusal dengenin olumlu etkiye sahip olduğunu, uyumluluk kişilik özelliğinin ise destinasyon algısı üzerinde negatif etki yarattığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Marka İmajı, Marka Kişiliği, Destinasyon Kişiliği, Kişilik Özellikleri.

JEL Kodları: L83, M31, Z32

1. Giriş

En hızlı gelişim gösteren sektörlerden biri konumundaki turizm sektörü markalaşmanın göreli olarak az olması ile karakterize edilmekle birlikte, gerek ulusal gerekse de çok uluslu belirli turizm işletmeleri turizm talebinin dağılımında etkili olmaktadır. Benzer şekilde belirli destinasyonlar çok daha fazla turizm talebi oluşturmaktadır. Turizm işletmeleri ve destinasyonlarının talep dağılımını kendileri lehine yönlendirmelerinde sahip oldukları şöhret ve belirli özellikler etkilidir. Diğer bir ifade ile turizm sektöründe hem işletme hem de destinasyon bazında başarı için marka önemli bir unsurdur. Amerikan Pazarlama Birliği (AMA, 2013) markayı "alıcılar, müşteriler/tüketiciler, ortaklar ve toplum için değer taşıyan önerilerin/ürünlerin geliştirilmesi, iletimi, dağıtımı ve mübadelesini içeren süreçler ve teşekküller bütünü" şeklinde tanımlamaktadır. Marka kavramı bireylerin bir ürün ya da hizmeti duyduklarında akıllarına gelen duygular, düşünceler ve çağrışımlar olarak da nitelendirilebilir. Bireylerin bu çağrışımlara daha fazla maruz kalabilmesi için kişilik özelliklerini markayla daha fazla bağdaştırabilmeleri gerekmektedir.

Keller (1993: 2), bir firmanın pazarlama üretkenliğini arttırmak için en değerli varlığının, firmanın önceki pazarlama programlarına yaptığı yatırımın sonucunda tüketicilerinin zihninde marka hakkında oluşturduğu bilgi olduğunu vurgulamaktadır. Marka bilgisi olarak nitelendirdiği bu kavramın tanımlanması için ise marka farkındalığı ve marka imajı kavramlarının anlaşılması gerektiğini belirtmektedir. Marka farkındalığı, markanın tüketici tarafından hatırlanma ve tanınma performansı ile ilgilidir. Marka imajı ise tüketicilerin

hafızalarında tuttukları markayla bağlantılı çağrışımlar bütünüdür. Keller'e göre marka bilgisi içeriği ve yapısı bakımından, bireyler markayı düşündüklerinde akıllarına gelen her şeyi etkilediği için önemlidir. Bir markanın fiziksel nitelikler, işlevsel özellikler ve özdeşleştirilen nitelikler bakımından tanımlanabileceğini vurgulayan Plummer (2000: 80), marka imajının bileşenlerinden bir tanesinin markanın sahip olduğu kişilik ya da karakter olduğunu ve markaların genç, renkli, asil gibi kişilik tanımlayıcıları ile nitelendirilebileceğini ifade etmektedir.

Tüketiciler çoğunlukla marka algılamalarında kişilik özelliklerini kullandıklarından, marka kavramının kişilik ile yakından ilişkili olduğu ifade edilebilir (Aaker, 1997: 347). Kişilik, markanın insanların tutkuyla yaklaşabileceği benzersiz, otantik ve konuşkan ruhudur ve esasında ürün veya hizmetlerin tüketicilere anlattığı hikâyedir. Müşterilerle etkileşimden ürün ambalajına kadar firmanın her ögesi, marka kişiliğinin bir unsurudur (Bhargava, 2008: 3). Kişilik özellikleri, markayla ilişkili kişiler tarafından doğrudan doğruya bir markayla ilişkilendirilebildiği gibi dolaylı bir şekilde ürünle ilgili özellikler, ürün kategorisi, marka adı, sembol veya logo ve dağıtım kanalı aracılığıyla da ilişkilendirilebilir (Aaker, 1997: 347-348). Marka kişiliği akademik araştırmalar ile incelenmeden ve kavram/konsept olarak kabul edilmeden önce reklamcılar ve pazarlamacılar marka kişiliğinden ilk bahsedenlerdir (Azoulay & Kapferer, 2003: 144).

Marka kişiliği kavramı bir markanın diğerinden ayrışmasına katkı sağladığı kadar, söz konusu markanın tüketicileri için kendisini ifade etmesini kolaylaştıran bir niteliğe de sahiptir. Aaker (1997: 347) marka kişiliğini, "bireylerin sahip olduğu özelliklerin markalarla bağdaştırılması" olarak tanımlamaktadır ve bireyler genellikle markaları kişilik özellikleri ile hatırladıklarından, markaların sembolik olarak kullanılabilmesinin mümkün olduğunu ifade etmektedir. Bireyler markaları, çoğunlukla kendilerinden bir parça buldukları ve kendilerini o markaya ait hissettikleri için tercih etmektedirler. Herhangi bir ürün veya hizmete yönelik olarak geliştirilen etkin bir marka kişiliği, tüketicinin marka ile daha güçlü duygusal bağlar kurması, markaya daha fazla güven ve bağlılık oluşturabilir (Fournier, 1998; akt: Hosany, Ekinci & Uysal, 2007: 66).

Kişilik özellikleri, bireylerin nispeten tutarlı davranış kalıpları, duygular, deneyimler ve düşüncelerle tanımlanması olarak ifade edilebilir. Duygu, düşünce ve eylemleri sergilerken ortaya çıkan bireysel farklılıklar kişilik özelliklerinden kaynaklanmaktadır (McCrae & Costa, 2005: 29). Bireylerin sahip oldukları kişilik özelliklerinin tespiti konusunda çok sayıda araştırma bulunmakla birlikte; Açıklık, Sorumluluk, Dışadönüklük, Uyumluluk ve Duygusal denge alt boyutlarından oluşan ve "Büyük Beş" olarak isimlendirilen ölçek en çok tercih edilendir. Beş Büyük Kişilik Envanteri'nde uyumluluk bireylerin kibar, güven veren ve sıcak (arkadaş canlısı) bir yapıya sahip olmasını; duygusal denge bireyin güvenli, sakin ve endişeli olmamasını; dışa dönük olma ise diğer bireyler ile kolay iletişim ve öncülük etmeyi ifade etmektedir. Buna ek olarak; açıklık bireylerin analitik düşünce gücü yüksek, farklı görüşlere açık ve duyarlı olması; sorumluluk ise sistemli, azimli, titiz ve başarı odaklı olması ile ilgilidir.

Bireylerin sahip oldukları kişilik özellikleri davranışlarını yönlendiren temel unsurların başında gelmektedir. Pazarlamacılar buradan hareketle bireylerin marka tercihlerinde kişilik özelliklerinin etkisini ortaya koymaya yönelik araştırmalara odaklanmışlardır. Bireylerin kişilik özellikleri markalarla özdeşleştirilerek bireylerle markalar arasında duygusal bir bağ kurulması hedeflenmektedir. Aaker (1997), geliştirdiği; samimiyet, heyecan, yetkinlik, karmaşıklık ve sağlamlık olmak üzere beş boyuttan oluşan marka kişiliği ölçeği (BPS-Brand Personality Scale) yardımıyla markalar ile kişilik özellikleri arasındaki bağı ortaya koymaya çalışmıştır. Buna göre; samimiyet boyutu ehli, dürüst, saf, neşeli gibi davranışları; heyecan boyutu cesur, neşeli,

hayalperest gibi davranışları; yetkinlik boyutu saygın, sağduyulu, iş bilir davranışları; karmaşıklık boyutu gösterişçi, alımlı, romantik davranışları ve dayanıklılık boyutu ise güçlü, dışa dönük, cefakâr gibi davranışları içermektedir.

Destinasyon kişiliği kavramı marka kişiliği kavramından türetilen bir kavramdır. Aaker (1997)'in tanımından hareketle destinasyon kişiliği bireylerin sahip olduğu özelliklerin bir turizm destinasyonu ile ilişkilendirilmesi olarak nitelendirilebilir (Hosany vd., 2006: 639). Destinasyonlar, sembolik değerler taşıyan kişilik özelliklerine sahiptirler. Destinasyon kişiliği, destinasyona daha duygusal ve ruhsal özelliklerin atfedilmesi sonucunda turistlerin zihinlerinde yaşayan ve içten bir kimlik algısının oluşmasına yardımcı olur. Bir varış noktasının bir turist için samimi bir izlenim oluşturabilmesi, olumlu bir farkındalık sağlayabilmesiyle ilgilidir. Bir turistin marka destinasyon ile ilgili daha güçlü olumlu farkındalığının olması, daha büyük bir marka değerinin ortaya çıkmasını sağlayacaktır (Ye, 2012: 40).

Murphy vd. (2007: 46), marka kişiliğinin bütüncül destinasyon imajıyla doğrudan ilişkili olduğu kadar bilişsel unsurlarla da ilişkili olduğunu belirtmektedir. Bu ilişki aynı zamanda, turistlerin destinasyona ilişkin marka kişiliği algılarının ve gereksinimleri ile kişisel imgeleme yetileri arasındaki uyumun önemini ortaya koymaktadır. Destinasyon imajı; seyahat süresi, coğrafi şartlar gibi marka kişiliği ve marka farkındalığı ile doğrudan ilişkisi olmayan unsurlara ilişkin bilgileri de içermektedir. Dolayısıyla destinasyon imajı algısında destinasyon kişiliği kadar bilişsel imaj unsurları da önem taşımaktadır. Destinasyona ilişkin bütüncül algı, daha sonra davranışsal niyetlere ve memnuniyete yansıyacak davranış ve tutumların gelişmesine de neden olacaktır.

Literatürde destinasyon kişiliğinin destinasyon imajıyla ilişkili olduğu (Hosany vd., 2006, 2007; Murphy vd., 2007; Artuğer & Çetinsöz, 2014; Soudien vd., 2017), algılanan destinasyon imajına ve tavsiye niyetine olumlu etki ettiği (Ekinci ve Hosany, 2006; Hultman vd., 2015; Papadimitriou vd., 2015), turistlerin davranışsal niyetlerini kişisel uyum bağlamında etkilediği (Usaklı & Baloğlu, 2011; Kılıç & Sop, 2012; Ajanovic & Çizel, 2016), memnuniyete olumlu etkisi olduğu (Sop vd., 2012; Umur ve Eren, 2016) ile ilgili çalışmalara rastlamak mümkündür. Hosany vd. (2006), Aaker (1997)'in beş boyutlu marka kişiliği ölçeğini kullanmışlardır. Buna göre; 27 kişilik özelliği bağlamında, destinasyon imajı ile destinasyon kişiliği arasındaki ilişkiyi samimiyet, heyecan ve keyif olmak üzere üç boyutta belirlemişlerdir. Murphy vd. (2007), dört farklı boyutta 20 kişilik özelliğini dikkate almışlardır. Bu doğrultuda, Aaker (1997)'in marka kişiliği belirleyicilerini kullanarak turistlerin marka kişiliği algılarını ve davranışsal niyetlerini ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde, Hultman vd. (2015), destinasyon kişiliği, memnuniyet ve yeniden ziyaret niyeti arasındaki ilişkileri ele aldıkları çalışmalarında destinasyon kişiliğini Aaker (1997) ve Hosany vd. (2006)'nin çalışmalarını dikkate alarak belirlemiştir. Ekinci & Hosany (2006), turistlerin kişilik özelliklerini turizm destinasyonlarıyla ilişkilendirme durumlarını belirlemeye yönelik çalışmalarında samimiyet, heyecan ve keyif olmak üzere üç farklı boyut elde etmişlerdir.

Bireylerin sahip oldukları kişilik özelliklerinin destinasyon kişiliği algısına etkilerini belirlemeye çalışan bu araştırmada, *Beş Büyük Kişilik Envanteri* dikkate alınarak turistlerin kişilik özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Turistlerin destinasyon kişiliği algıları ise Aaker (1997)'in çalışması başta olmak üzere literatürdeki benzer çalışmalardan yararlanılarak değerlendirilmiştir.

2. Araştırmanın Metodolojisi

Bu araştırmanın amacı İzmir ilinde ikamet eden bireylerin sahip oldukları kişilik özelliklerinin İzmir ili destinasyon kişiliği algılarına etkilerinin belirlenmesidir. Bu kapsamda Ocak-Mart 2017 tarihleri arasında tesadüfi olarak belirlenen 216 katılımcı ile anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Anket formlarının incelenmesi sonucunda 16 anket formu kapsam dışı bırakılmış ve 200 anketten elde edilen veriler üzerinde analizler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada kullanılan anket formu temel olarak üç bölümden oluşmaktadır. Formun ilk bölümünde katılımcıların İzmir ili destinasyon kişiliği algılarının ölçümü için Sop'un (2013) Bodrum ilçesinin destinasyon kişiliğini tespit amacıyla kullandığı 24 ifadeden faydalanılmıştır. Araştırmacı Aaker (1997) Hosany (2006), Murphy vd. (2007), Uşaklı & Baloğlu (2011), Kılıç & Sop (2012) ve Sop vd. (2012) tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda kullanılan ölçeklerden faydalanarak oluşturduğu destinasyon kişiliği ölçeği ile İngiliz turistler üzerinde ön uygulama gerçekleştirmiş ve uygulama sonucunda destinasyon kişiliğini belirten 24 ifadeye yer vermiştir. Diğer yandan katılımcıların ifadeleri anlayabilmeleri için ifadelerden önce "***İzmir ilini çeşitli yönlerini (yaşam tarzı vb.) dikkate alarak bir bireye (insana) benzetecek olsanız, bu bireyi aşağıdaki özelliklere göre nasıl ifade edersiniz?"*** şeklinde bir soruya yer verilmiştir. Buradaki temel amaç katılımcıların İzmir ilini metafor yolu ile ifade etmeleri ve buradan kişilik unsurlarının belirlenmesidir.

Araştırmada kullanılan anket formunun ikinci bölümünde katılımcıların farklı kişilik özelliklerinin belirlenmesi için "Beş Büyük Kişilik Envanteri" ölçeği kullanılmıştır. 48 ifadeden oluşan ve temel olarak Norman tarafından 1963'te keşfedilen beş büyük etmene dayanan Beş Büyük Kişilik Envanteri, 1981 yılında Golbderg, Takemoto-Chock, Comrey ve Digman tarafından kişilik özellikleri konusundaki farklı araştırmaların incelenmesi ile ortaya konulmuş, 1985 yılında ise Costa ve McCrae tarafından yayınlanmıştır. Kişilik belirleme araştırmalarında en çok tercih edilen ölçek olması, birçok araştırmada geçerlilik ve güvenirliğinin bilimsel olarak kanıtlanmış olması Beş Büyük Kişilik envanterinin bu araştırmada kullanılmasının temel nedenidir.

Araştırmada destinasyon kişiliği ve kişilik özelliklerinin belirlenmesi için kullanılan ölçeklerde 5'li Likert tipi ifadelere yer verilmiştir (1-Kesinlikle katılmıyorum-----5 Kesinlikle katılıyorum). Anket formunun son bölümünde ise katılımcıların çeşitli demografik özelliklerinin (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim, meslek, gelir düzeyi) tespitine yönelik kapalı uçlu sorulara yer verilmiştir.

2.1. Veri Analizi

Veri analizi sürecinde ilk olarak araştırma kapsamında anket yöntemi ile elde edilen verilerin güvenirliği ve geçerliliği test edilmiştir. Güvenirlik testi kapsamında Cronbach's Alpha kat sayısının ölçek genelinde yer alan 54 ifade için 0.936, destinasyon kişiliğini tanımlayan 24 ifade için 0.957, kişilik özelliklerini belirten 30 ifade için 0,859 olduğu saptanmıştır. Buradan hareketle araştırmada kullanılan ölçeklerin ve bu kapsamda elde edilen verilerin güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Veri analizinin bir sonraki aşamasında destinasyon kişiliğini belirten 24 ifade için faktör analizi yapılarak ölçek geçerliliği test edilmiştir. Tablo 1'de yer alan Faktör Analizi sonuçlarından görüldüğü üzere, Keiser-Meyer-Olkin katsayısı 0.947, Cronbach's Alpha katsayısı 0.957 ve Bartlett's küresellik testi anlamlılık değeri 0.000'dır. Dolayısıyla araştırmada kullanılan destinasyon kişiliği verileri yapısal geçerliliğe sahiptir. Bununla birlikte; İzmir ili destinasyon kişiliğini belirlemeye yönelik ifadelere katılım düzeyleri dikkate alındığında 4 temel boyutun destinasyon kişiliğini tanımladığı anlaşılmaktadır. Söz konusu boyutlar Aaker'in

(1997) çalışması başta olmak üzere diğer çalışmalar ile benzerlikleri göz önüne alınarak, Dinamizm, Yetkinlik ve Samimiyet, Entelektüellik ve Düzensizlik şeklinde isimlendirilmiştir. İzmir ili destinasyon kişiliğini temsil eden boyutlar toplam varyansın %82'sini açıklamakta ve dört temel boyut içerisinde dinamizm %68.44'lük Varyans açıklama oranı ile destinasyon kişiliğini oluşturan ana unsur olarak göze çarpmaktadır.

Tablo 10: Destinasyon Kişiliği Algısı Alt Boyutları

Faktör	*İfade*	$\bar{\chi}$	s.s	Faktör Yükleri			
				1	2	3	4
Dinamizm	Enerjik	4.02	1.443	0.853			
	Neşeli	3.96	1.489	0.844			
	Genç	4.04	1.425	0.839			
	Heyecan veren	4.03	1.408	0.804			
	Modaya uygun	3.99	1.452	0.798			
	Tutkulu	3.85	1.462	0.792			
	Cesur	3.99	1.388	0.782			
	Arkadaş canlısı	3.95	1.453	0.747			
	Özgür/bağımsız	3.89	1.540	0.713			
	Üst sınıf/elit	4.13	1.244	0.704			
	Modern	3.98	1.492	0.703			
	Yaratıcı	3.87	1.351	0.639			
Yetkinlik ve samimiyet	Gerçekçi	3.78	1.325		0.796		
	Dürüst ve samimi	3.74	1.372		0.773		
	Zeki	3.75	1.316		0.691		
	Güvenilir	3.52	1.389		0.667		
	Başarılı	3.80	1.310		0.634		
Entelektüellik	Geleneksel	3.63	1.394			0.762	
	Misafirperver	3.73	1.458			0.689	
	Eşsiz	3.66	1.481			0.623	
	Büyüleyici	3.86	1.368			0.612	
	Kendinden emin	3.73	1.461			0.563	
Düzensizlik	Agresif	3.46	1.324				0.780
	Sert/kaba/ilkel	3.69	1.428				0.608
Cronbach's Alpha kat sayıları				0.976	0.944	0.921	0.843
Öz Değerler				16.426	1.687	0.861	0.718
Faktörlerin Varyans Açıklama Oranları				68.444	7.031	3.588	2.933
Toplam Varyansın Açıklanma Oranı					82.055		
Keiser-Meyer-Olkin Kat sayısı					0.947		
Bartlett's Küresellik Testi sonucu					x^2= 6078.675,	p=0.000	

x^2: Ki-kare değeri, p: anlamlılık düzeyi

Ölçek geçerliliği testlerinin ikinci aşamasında katılımcıların sahip oldukları kişilik özelliklerinin belirlenmesi amacıyla Beş Büyük Kişilik Envanteri ölçeğine yönelik faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda ölçekte yer alan 48 ifadeden 18 adedi faktör yükleri 0.40 altında olduğu için analizden çıkarılmış ve 30 ifadenin katılımcıların kişilik özelliklerinin diğer bir ifade ile toplam varyansın %57'sini açıkladığı görülmüştür. Beş Büyük Kişilik Envanteri ile uyumlu olarak "Uyumluluk, Sorumluluk, Duygusal Denge, Yeniliklere Açık Olma Dışa, Dönük Kişilik" şeklinde isimlendirilen boyutlar içerisinde yaklaşık %22'lik varyans açıklama oranı ile uyumluluk kişilik özelliği diğerlerine oranla daha belirgindir. Diğer yandan ölçeğe ilişkin Keiser-Meyer-Olkin kat sayısının 0.797, Cronbach's Alpha kat sayısının

0.859 ve Bartlett's küresellik testi anlamlılık değerinin 0.000 olması kişilik özelliklerine ait verilerin yapısal geçerliliğinin olduğu göstermektedir.

Tablo 11: Kişilik Özellikleri Alt Boyutları

Faktör	*İfade*	$\bar{\chi}$	s.s	Faktör Yükleri 1	2	3	4	5
Uyumluluk	Başkalarının duygularına önem veririm.	3.75	0.897	0.834				
	İnsanların duygularını kolaylıkla hissedebilirim.	3.60	0.972	0.818				
	Diğer insanların hislerini anlayabilirim.	3.70	1.010	0.790				
	İnsanlarla ilgilenirim.	3.73	0.873	0.721				
	Diğer insanlar için zaman harcarım.	3.68	0.909	0.719				
	Diğer insanların problemleri beni fazlasıyla ilgilendirir.	3.01	1.132	0.704				
Sorumluluk	Planlı ve programlı çalışırım.	4.11	0.984		0.869			
	Bugünün işini yarına bırakmam.	3.95	1.040		0.791			
	Detayları dikkate alırım.	4.07	1.079		0.724			
	Kurallardan hoşlanırım.	3.57	1.357		0.686			
	İşlerimde oldukça titizim.	4.13	0.965		0.660			
Duygusal Denge	Kolay strese girerim.	3.50	1.165			0.790		
	Çok çabuk üzülürüm.	3.40	1.065			0.706		
	Çok çabuk sarsılırım.	3.25	1.065			0.667		
	Karamsar biriyim.	2.83	1.141			0.634		
	Çabuk sinirlenirim.	3.63	1.166			0.625		
	Her şey için endişelenirim.	2.75	1.201			0.569		
	Ruh halim çok sık değişir.	3.24	1.286			0.558		
	Duygusal olarak çok kırılganım.	3.17	1.200			0.447		
Yeniliklere açık olma	Fikirlerimin mükemmel olduğunu düşünüyorum.	3.83	1.055				0.828	
	Kelime hazinem oldukça zengindir.	3.88	1.006				0.792	
	Zeki olduğumu düşünüyorum.	4.26	0.813				0.723	
	Çok çeşitli kelimeler kullanırım.	3.03	1.200				0.693	
	Güçlü bir hayal dünyasına sahibim.	4.16	0.956				0.576	
	Düşüncelerimi gerçekleştirmek için zaman harcarım.	4.22	0.913				0.426	
Dışa dönük kişilik	Eğlenceyi bir yaşam tarzı olarak görürüm.	4.02	1.146					0.800
	Tüm dikkatlerin üzerimde olmasını isterim.	3.15	1.213					0.683
	Toplum içerisinde rahat hareket ederim.	4.28	0.916					0.625
	Çok fazla konuşurum.	3.12	1.119					0.590
	Farklı yerlerde farklı insanlarla tanışmaktan hoşlanırım.	3.70	1.232					0.500
Cronbach's Alpha kat sayıları				0.880	0.846	0.794	0.796	0.716
Öz Değerler				6.556	3.611	2,864	2.361	1.753
Faktörlerin Varyans Açıklama Oranları				21.854	12.038	9.548	7.871	5.843
Toplam Varyansın Açıklanma Oranı						57.154		
Keiser-Meyer-Olkin Kat sayısı						0.797		
Bartlett's Küresellik Testi sonucu					x^2= 2714.238,		p=0.000	

Araştırma verilerinin güvenilir ve geçerli olduğunun tespitinden sonra, katılımcılara ilişkin bazı demografik unsurlar incelenmiştir (bkz. Tablo 3). Analizler sonucunda 200 katılımcıdan %54'ünün kadın (n: 108), %46'sının ise erkek olduğu; 25-34 yaş grubundaki katılımcıların %33,5 ile en büyük grubu oluşturduğu, bu grubu 35-44 yaş arasındakilerin (%26) takip ettiği; katılımcıların büyük bir çoğunluğunun en az lise mezunu olduğu (%86,5) saptanmıştır. Katılımcıların gelir durumları incelendiğinde ise yarıya yakınının 1000-1999 TL

gelire sahip olduğu ve buna bağlı olarak en büyük grubu %32 ile işçilerin oluşturduğu, emekli ve çalışmayan kesimin ise diğer büyük grupları oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 12: Katılımcılara Ait Bazı Demografik Bilgiler

Değişken	***Değer***	***n***	***%***	***Değişken***	***Değer***	***n***	***%***
Cinsiyet	Kadın	108	54	Meslek grubu	Serbest meslek	28	14
	Erkek	92	46		Memur	20	10
Yaş grubu	<18	1	0.5		İşveren	19	9.5
	18-24	27	13.5		İşçi	64	32
	25-34	67	33.5		Emekli	28	14
	35-44	52	26		Çalışmıyor	32	16
	45 ve üzeri	50	25		Yanıtsız	9	4.5
	Yanıtsız	3	1.5	Gelir Düzeyi	<1000 TL	32	16
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	25	12.5		1000-1999 TL	92	46
	Ortaöğretim	92	46		2000-2999 TL	33	16.5
	Yükseköğrenim	81	40.5		3000-3999 TL	27	13.5
	Yanıtsız	2	1		4000-4999 TL	8	4
N: 200					5000 TL ve üzeri	5	2.5
					Yanıtsız	3	1.5

3. Araştırma Bulguları

Belirlenen amaç doğrultusunda katılımcıların sahip oldukları kişilik özelliklerinin destinasyon kişiliği algısı üzerindeki etkisini saptamak için ilk olarak Korelasyon analizi gerçekleştirilmiş ve bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 13: Kişilik Özellikleri ve Destinasyon kişiliği Algısı İlişkisi

	$\bar{\chi}$	s.s		***Kişilik Özellikleri***	Yeniliklere açık olma	Uyumluluk	Sorumluluk	Duygusal denge	Dışa dönük olma
Destinasyon Kişiliği Algısı	3.83	1.159	r	0.047	0.000	-0.198**	0.079	0.128	0.118
			p	0.505	0.995	0.005	0.266	0.071	0.097
Dinamizm	3.96	1.272	r	0.027	0.011	-0.218**	0.065	0.110	0.101
			p	0.708	0.882	0.002	0.362	0.122	0.156
Yetkinlik	3.73	1.210	r	0.104	0.026	-0.101	0.099	0.149*	0.128
			p	0.141	0.715	0.156	0.165	0.035	0.071
Entelektüellik	3.72	1.240	r	0.055	-0.030	-0.187**	0.088	0.154*	0.115
			p	0.441	0.674	0.008	0.215	0.029	0.106
Düzensizlik	3.56	1.283	r	-0.101	-0.086	-0.207**	-0.014	-0.043	0.046
			p	0.156	0.228	0.003	0.842	0.545	0.517

**. 0.01 düzeyinde anlamlı bir ilişki vardır *. 0.05 düzeyinde anlamlı bir ilişki vardır

Tabloda yer alan bulgulara göre katılımcıların sahip olduğu kişilik özellikleri ile İzmir ili destinasyon kişiliği algıları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır (r: 0.047, p: 0.505). Bununla birlikte; katılımcıların uyumlu kişilikleri ile sahip oldukları destinasyon kişiliği algısı arasında (r: -0.198, p: 0.005) ve destinasyon kişiliğinin dinamizm (r: -0.218, p: 0.002), entelektüellik (r: -0.187, p: 0.008) ve düzensizlik (r: -0.207, p: 0.003) alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Benzer şekilde; duygusal denge kişilik özelliği ile destinasyon kişiliğinin yetkinlik (r: 0.149, p: 0.035) ve entelektüellik (r: 0.154, p: 0.029) alt boyutları arasında da anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Tablo 4'te yer alan bulgular doğrultusunda İzmir ilinde ikamet eden ve araştırmaya katılan bireylerin sahip oldukları kişilik özellikleri ile destinasyon kişiliği algıları arasında genel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamakta, fakat bazı karakteristik kişilik özellikleri ile destinasyon kişiliği algıları arasında zayıf denilebilecek anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bununla birlikte söz konusu ilişkilerin Korelasyon analizinde tesadüfi olarak ortaya çıkabileceği varsayımı ve kişilik özelliklerinin destinasyon kişiliği üzerindeki olası etkilerinin belirlenmesi için devam eden aşamada Regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir.

Tablo 14: Kişilik Özelliklerinin Destinasyon Kişiliği Algısına Etkisi

	Model	$\bar{\chi}$	*Standardize edilmiş kat sayılar*	*t değeri*	*Anlamlılık düzeyi*	*F değeri*	*Düzeltilmiş R^2 değeri*	*Model Anlamlılık Düzeyi*
1	Sabit		---	5.405	0.000	0.447	0.002	0.505
	Kişilik Özellikleri	3.621	0.047	0.669	0.505			
2	Sabit		---	5.300	0.000	5.325	0.121	0.000
	Uyumluluk	3.586	***-0.331***	***-4.349***	***0.000***			
	Sorumluluk	3.958	0.129	1.716	0.088			
	Duygusal denge	3.223	***0.163***	***2.266***	***0.025***			
	Dışa dönük olma	3.635	***0.207***	***2.777***	***0.006***			
	Yeniliklere açık olma	3.892	-0.031	-0.419	0.676			

Tablo 5'te yer alan regresyon analizi sonuçları Korelasyon analizinde elde edilen genel sonuçları destekler niteliktedir. Diğer bir ifade ile katılımcıların sahip oldukları kişilik özellikleri ile destinasyon kişiliği algıları arasında anlamlı bir ilişki olmamasına bağlı olarak, kişilik özellikleri destinasyon kişiliği algısı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip değildir (Model 1, p:0.505).

Kişilik özelliklerinin destinasyon kişiliği algısında anlamlı bir etkisi olmamakla birlikte, beş büyük kişilik özelliğinden uyumluluk (Model 2, p:0.000), duygusal denge (Model 2, p:0.025) ve dışa dönük olma (Model 2, p:0.006) özelliklerinin katılımcıların destinasyon kişiliği algısını etkiledikleri saptanmıştır. Buradan hareketle bireylerin uyumluluk düzeylerinde meydana gelen bir birimlik artış, destinasyona ilişkin temel özellikleri metaforlar yolu ile anlama ve zihinde konumlandırma sürecini %33 oranında azaltmaktadır. Diğer yandan duygusal dengede meydana gelen bir birimlik artış destinasyon kişilik algısına %16 oranında pozitif yönlü katkı sağlamakta, söz konusu pozitif katkı dışa dönük olma kişilik boyutunda ise yaklaşık %20 oranında gerçekleşmektedir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki regresyon modelinin (Model 2) toplam varyansın sadece %12'sini açıklaması elde edilen bulguların güvenilirliğini olumsuz yönde etkilemekte ve genelleme yapılmasını mümkün kılmamaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

Bireylerin sahip oldukları kişilik özelliklerinin destinasyon kişiliği algılarına etkileri üzerine odaklanan bu araştırma, literatürde bireylerin kişilik özelliklerinin doğrudan destinasyon kişiliği ile ilişkilendirildiği kuramsal ya da uygulamalı herhangi bir araştırma olmaması nedeniyle önem taşımaktadır. Araştırmada bireylerin kişilik özellikleri, kişilik belirleme araştırmalarında en çok tercih edilen ve birçok araştırmada geçerlilik ve güvenirliği bilimsel olarak kanıtlanmış olan *Beş Büyük Kişilik Envanteri* yardımıyla belirlenmiştir.

Bireylerin destinasyon kişiliği algılarının belirlenmesi amacıyla ise literatürdeki destinasyon kişiliği algısının belirlenmesine yönelik yapılan araştırmalardan yararlanılmıştır.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, katılımcıların İzmir ili destinasyon kişiliğini belirlemeye yönelik ifadelere katılım düzeyleri dikkate alındığında destinasyon kişiliğini 4 temel boyutun tanımladığı anlaşılmıştır. Söz konusu boyutlar Aaker'in (1997) çalışması başta olmak üzere diğer çalışmalar ile benzerlikleri göz önüne alınarak, Dinamizm, Yetkinlik ve Samimiyet, Entelektüellik ve Düzensizlik şeklinde isimlendirilmiştir. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda; İzmir ili destinasyon kişiliği algısında dinamizm ($\bar{\chi}$: 3,96) ve yetkinlik ($\bar{\chi}$: 3,73) boyutlarının ön planda olduğu görülmüştür. Buna ek olarak, kişilik özellikleri bağlamında sorumluluk ($\bar{\chi}$: 3,96) ve yeniliklere açık olma ($\bar{\chi}$: 3,89) özellikleri daha baskındır. Kılıç & Sop (2012), Bodrum ilçesinin destinasyon kişiliği algısını ve destinasyon kişiliği, kişisel uyum ve sadakat arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik çalışmalarında dinamizm ve samimiyet boyutlarının tavsiye niyetini olumlu yönde etkilediğini belirlemişlerdir. Souiden vd. (2017), bireylerin tutumlarında ve yeniden ziyaret niyetlerinde destinasyon kişiliği ve imajın etkilerini ele aldıkları çalışmalarında destinasyon kişiliğinin çok boyutlu olmakla birlikte yetkinlik ve duygusallık boyutlarının daha baskın olduğunu ifade etmişlerdir. Hosany vd. (2006), destinasyon imajı ile destinasyon kişiliği arasındaki ilişkide samimiyet boyutunun daha açıklayıcı olduğunu tespit etmişlerdir. Ekinci & Hosany (2006), turistlerin kişilik özelliklerini destinasyonlara atfettiklerini ve destinasyon kişiliğinin samimiyet ve eğlence boyutlarının bu etkileşimde daha geçerli olduğunu belirlemişlerdir. Bu durumda araştırma bulgularının literatürdeki çalışmaların bulgularını doğruladığı belirtilebilir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, sahip olunan kişilik özelliklerinin destinasyon kişiliği algısı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermiştir. Bunun muhtemel sebepleri; a) Katılımcı grubunda işçi ve çalışmayan kesimin çoğunlukta olması, b) Katılımcıların seyahat etme sıklığının göreli olarak düşük olması ve c) Katılımcıların turizm olgusu içerisinde aktif olarak yer almamaları olarak gösterilebilir.

Araştırmada ayrıca, bireylerin kişilik özellikleri boyutlarından uyumluluk boyutunun, destinasyon kişiliği algısı üzerinde negatif yönde anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile bireylerin kibar, güven veren ve sıcak (arkadaş canlısı) bir yapıya sahip olma düzeyi arttıkça İzmir ili destinasyonuna yönelik kişilik algılarında azalma meydana gelmektedir. Kim & Lee (2015), şehir imajı ile şehir kişiliği arasındaki ilişkiyi ele aldıkları çalışmalarında, samimiyet boyutu ile dinamik imaj arasında ters yönlü bir ilişki belirlemişlerdir. Buradan hareketle; dinamizme açık bireylerin, daha sakin bir hayat süren bireylere oranla kendilerini destinasyonlarla özdeşleştirebildikleri ifade edilebilir. Nitekim samimiyete düşkün ve güven veren bireylerin daha kuralcı hareket ettikleri, plansız faaliyetlere ve dinamizme uyum sağlamalarının zor olduğu söylenebilir. Araştırmada elde edilen bir diğer bulgu ise duygusal denge ve yeniliklere açık olma kişilik özelliklerinin, destinasyon kişiliği algısı üzerinde olumlu yönde anlamlı bir etki oluşturmasıdır. Bireylerin güvenilir, sakin ve endişeli olmama düzeyi ve/veya diğer bireyler ile kolay iletişim kurabilme ve öncülük etmeye istekli olma düzeyi arttıkça İzmir ili destinasyonuna yönelik kişilik algılarının iyileştiği belirlenmiştir.

Mevcut araştırmadaki sınırlılıklar ve sonuçlar da dikkate alınarak;

a) İzmir ilini yurtiçi ve yurtdışından ziyarete gelen bireyleri de kapsayacak daha kapsamlı ve periyodik araştırmalar gerçekleştirilmeli,
b) İzmir ili destinasyon kişiliğinde öne çıkan boyutların pazarlama faaliyetlerinde etkin olarak kullanılması yönünde çaba gösterilmeli ve

c) Kişilik özelliklerinin destinasyon tercihinde etkili olduğu gerçeğinden hareketle, farklı kişilik tiplerine yönelik farklı pazarlama faaliyetleri için planlamalar gerçekleştirilmelidir.

Kaynakça

Aaker, L. J. (1997), Dimensions of Brand Personality, *Journal of Marketing Research*, 34 (3), 347 - 356.

Ajanovic, E. & Çizel, B. (2016). Destination Brand Personality, Self-Congruity Theory and the Intention to Visit a Destination. *Mediterranean Journal of Humanities*, VI/1, 1-16.

AMA (2013). *Definition of Marketing*, https://www.ama.org/aboutama/pages/definition-of-marketing.aspx, (24.03.2017).

Artuğer, S. & Çetinsöz, B. C. (2014). Destinasyon İmajı ile Destinasyon Kişiliği Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 366-384.

Azoulay & Kapferer, (2003). Do Brand Personality Scales Really Measure Brand Personality? Brand Management, 11 (2), 143-155.

Bhargava, R. (2008). *Personality not Included*. NY: The McGraw-Hill Companies.

Ekinci, Y. & Hosany, S. (2006). Destination Personality: An Application of Brand Personality to Tourism Destinations. *Journal of Travel Research*, 45 (2), 127-139.

Fournier, S. (1998). Consumers and Their Brands: Developing Relationship Theory in Consumer Research. *Journal of Consumer Research*, 24 (4), 343-353.

Hosany, S., Ekinci, Y. & Uysal, M. (2007). Destination Image and Destination Personality. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 1 (1), 62-81.

Hultman, M., Skarmeas, D., Oghazi, P. & Beheshti, H. M. (2015). Achieving Tourist Loyalty through Destination Personality, Satisfaction, and Identification. *Journal of Business Research*, 68 (11), 2227-2231.

Keller, K. L. (1993). Conceptualizing, Measuring, and Managing Customer-Based Brand Equity. *Journal of Marketing*, 57 (1), 1-22.

Kılıç, B. & Sop, S. A. (2012). Destination Personality, Self-Congruity and Loyalty. *Journal of Hospitality Management and Tourism*, 3 (5), 95-105.

Kim, H. & Lee, S. (2015). Impacts of City Personality and Image on Revisit Intention. *International Journal of Tourism Cities*, 1 (1), 50-69.

McCrae, R. R. and John, O. P. (1992). An Introduction to the Five-Factor Model and Its Applications. *Journal of Personality*, 60 (2), 175-215.

Murphy, L., Benckendorff, P. & Moscardo, G. (2007). Linking Travel Motivation, Tourist Self-Image and Destination Brand Personality. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 22 (2), 45-59.

Papadimitriou, D., Apostolopoulou, A. & Kaplanidou, K. (2015). Destination Personality, Affective Image, and Behavioral Intentions in Domestic Urban Tourism. *Journal of Travel Research*, 54 (3), 302-315.

Plummer, J. T. (2000). How Personality Makes a Difference. *Journal of Advertising Research*, November/December, 79-83.

Sop, S. A., Kılıç, B. & Kurnaz, H. A. (2012). Destinasyon Kişiliği ve Memnuniyet İlişkisi: Yerli Turistler Üzerine Bir Araştırma. *13. Ulusal Turizm Kongresi*, 6-9 Aralık, Antalya.

Souiden, N., Ladhari, R. & Chiadmi, N. E. (2017). Destination Personality and Destination Image. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 32, 54-70.

Umur, M. & Eren, D. (2017). Destinasyon İmajı ve Destinasyon Kişiliğinin, Ziyaretçi Memnuniyeti ve Geleceğe Yönelik Ziyaretçi Davranışı Üzerine Etkisi: Kapadokya Örneği. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 271-294.

Uşaklı, A. & Baloğlu, S. (2011). Brand Personality of Tourist Destinations: An Application of Self-Congruity Theory. *Tourism Management*, 32 (1), 114-127.

Ye, S. (2012). The Impact of Destination Personality Dimensions on Destination Brand Awareness and Attractiveness: Australia as a Case Study. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 60 (4), 397-409.

The Investigation of The Relationship Between Loneliness and Social Media Attitudes of 10th and 11th Grade High Schools Students

Farnaz FATHI AMAGHANI[1]

Abstract

The aim of this research is to investigate the relationship between loneliness levels and social media attitudes of high school students. The population of the research consists of 120 female and 130 male 250 students in total among 10 th and 11th grade high schools in Kadıköy, İstanbul in 2014-2015 educational year. İn this research, UCLA loneliness Scale (Demir, 1989) was used to evaluate the loneliness levels of high school students and Social Media Attitude Scale (Otrar ve Argın, 2013) was used to measure their attitudes towards social media sites. There are four sub-dimensions of Social Media Attitude Scale named Need for Sharing, Social Competence, Social Isolation and Relationship with Teachers. At the end of the research, a meaningful relationship has been found between social media attitude and relationship with teachers social competence, need for sharing sub-dimensions of social media attitude with UCLA loneliness scale ($p<.05$). At the same time, a negative meaningful relationship has been established between the sub-dimension social isolation of social media attitude scale and UCLA loneliness Scale. In research, scale scores have also been analyzed with same demographic variables, various suggestions have been made based on findings.

Keywords: Loneliness, Social Media, High School Students.

10. ve 11. Sınıf Lise Öğrencilerinin Yalnızlık ve Sosyal Medyaya İlişkin Tutumlarının İncelenmesi

Özet

Bu araştırmanın amacı 10. ve 11. Sınıf lise öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri ile sosyal medya sitelerine ilişkin tutumlarının incelenmesidir. Araştırmanın çalışma grubunu İstanbul ili Kadıköy ilçesindeki 10. ve 11. sınıf lisede eğitim gören 120 kız ve 130 erkek, toplam 250 öğrenci oluşturmaktadır. Bu araştırmada 10. ve 11. sınıf lise öğrencilerinin yalnızlık düzeylerini ölçmek için "UCLA yalnızlık Ölçeği" (Demir, 1989), sosyal medya sitelerine yönelik tutumlarını ölçmek için de "Sosyal Medya Tutum Ölçeği" (Otrar ve Argın, 2013) kullanılmıştır. Sosyal Medya Tutum Ölçeğinin dört alt boyutu bulunmaktadır. Bu alt boyutlar; Paylaşım İhtiyacı, Sosyal Yetkinlik, Sosyal İzolasyon ve Öğretmenlerle İlişkidir. Araştırma sonunda sosyal medya tutum ölçeği, paylaşım ihtiyacı, sosyal yetkinlik ve öğretmenlerle ilişki alt

[1] Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, farnazfathi19@gmail.com

boyutları ile UCLA yalnızlık ölçeği arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki ve sosyal medya tutum ölçeğinin sosyal izolasyon alt boyutu ile UCLA yalnızlık ölçeği arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Araştırmada ölçek puanları bazı demografik değişkenlerle de analize alınmış, bulgulara bağlı olarak çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yalnızlık, Sosyal Medyaya, Lise Öğrencileri.

Giriş

İnsan ilişkileri bilim, teknoloji, sanat, ekonomi ve iletişim alanındaki gelişmeler nedeniyle toplumdan topluma ve bir toplum içerisinde zamanla değişmektedir (Bilgin, 1988). Teknolojinin gelişme hızına bağlı olarak toplumlar arasındaki ilişkiler yaygınlaşmasıyla insanlar birbirinden uzaklaşmakta ve bunun sonucu olan yalnızlık ortaya çıkmaktadır (Uygun, 2004).

Yalnızlık farklı tanımlarıyla birlikte edebiyat, felsefede ve sanatın alanında bile olumlu ve olumsuz yanlarıyla ele alınabilir. Peplau ve Perlman (1982) Yalnızlığı bireyin kişilerarası ilişkilerinde niceliksel ya da niteliksel olarak ortaya çıkan önemli bir bozulma, aksama ve oldukça rahatsız edici bir yaşantı olarak belirlerken, Young (1982) "yalnızlığı, doyurucu kişilerarası ilişkilerin yokluğu ya da algılanan yoksunluğu ve bu gerçek ya da algılanan yoksunluğa psikolojik zorlanma belirtilerinin eşlik etme durumu" olarak açıklamıştır. Rogers (1994) ise, yalnızlığı; bireyin diğerleri ile hiçbir gerçek ilişkisi olmadığından dolayı ortaya çıkan bir durum olarak ele almıştır.

Yalnızlığın özellikle ergenlik ve gençlik döneminde yaşandığından dolayı ergenlerin hayatlarının bütününü etkileyebilecek sonuçlar doğurmaktadır (Arslan, Hamarta, Özyeşil ve Saygın, 2011). Bu nedenle Manfusa (2001), yalnızlığın ergenler arasında etnik statüye bakmaksızın deneyimlenebileceğini vurguluyor. İletişim teknolojilerinin gelişmesi ve sosyal medyanın özgür ve belirli bir mekandan bağımsız olması, bireylerin kendilerini yalnızlıktan kurtarmalarına ve dolayısı ile bu ortamı etkin bir şekilde kullanmalarına neden olmaktadır (Barbier, 2011, akt. Aydoğan, 2010).

Sosyal medya sitelerine katılım özellikle gençler ve genç yetişkinler arasında son yıllarda inanılmaz bir artış göstermiştir. Özellikle okul çağında olan gençler zamanının önemli bir kısmını sosyal medya ağlarında geçirmektedirler. Ancak, çoğunlukla ergenler ve genç yetişkinler tarafından kullanılan myspace, facebook, youtube vs. gibi sosyal medya siteleri ile çeşitli amaçlar özellikle zaman geçirme için tasarlanan diğer ağ sitelerinin forum bölümleri, bireyler tarafından araştırma ya da bilgi edinme amacıyla değil de, daha çok günlük yaşamlarının bir uzantısı olarak arkadaşlarına erişme, özel yaşamlarını paylaşma ve tanımadığı diğer kişilere kendini tanıtmak amacıyla kullanılmaktadır (Özmen vd., 2011).

Bu araştırmayla; lise öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri ile sosyal medya sitelerine ilişkin tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi ve bazı değişkenlere (cinsiyet, okul türü, sosyal medya sitelerinin kullanım sıklığı, sosyal medyaya bağlanmak için kullanılan araca) göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğinin tespit edilmesi hedeflenmektedir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırmada öğrencilerin yalnızlık düzeyleri ile sosyal medya tutumları arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla genel tarama modeli türlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2014-2015 eğitim öğretim yılında İstanbul ili Kadıköy ilçesindeki devlet okullarının 10. ve 11. sınıfında öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise evrendeki öğrenciler arasından basit tesadüfi, oransız küme örneklem yöntemi ile seçilen 250 öğrenci oluşturmaktadır. Bu öğrencilerin 120'si (%48) kız, 130'u (%52) erkektir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada verileri toplamak amacıyla "UCLA Yalnızlık Ölçeği" ve "Sosyal Medya Tutum Ölçeği" olmak üzere iki farklı ölçek kullanılmıştır. Ayrıca cinsiyet, sınıf düzeyi, okul türü, sosyal medya kullanım sıklığı ve sosyal medya sitelerine üyelik zamanını öğrenmek amacıyla da öğrencilere 13 soruluk bir anket uygulanmıştır. UCLA Yalnızlık Ölçeği (UCLAYÖ); Russell, Peplau ve Fergusan (1978) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek Russell, Peplau ve Cutrona (1980) tarafından tekrar gözden geçirilmiş ve 1989 A. Demir tarafından Türkçe adaptasyonu yapılmıştır. UCLA ölçeğinin 10'u düz, 10'u ters yönde, toplam 20 maddeden oluşan dörtlü derecelendirmeli Likert tipi bir ölçektir. Puanlamada olumlu yöndeki ifadeleri içeren maddeler (1,4,5,6,9,10,15,16,19,20) sık sık uygun=4, bazen uygun=3, nadiren uygun=2, hiç uygun değil=1 şeklinde, olumsuz ifadeleri içeren maddeler (2,3,7,8,11,12,13,14,17,18) bunun tam tersi olarak sık sık uygun=1, bazen uygun=2, nadiren uygun=3, hiç uygun değil=4 şeklinde puanlanmaktadır. Kuramsal olarak her bir madde için puanlama 1 ile 4 arasında değiştiği için ölçekten alınabilecek en yüksek puan 80, en düşük puan 20'dir. Puan arttıkça yalnızlık düzeyi artmaktadır. Ölçeğin güvenirlilik analizlerinde iç tutarlılık kat sayısı hesaplanmış ve .96 olarak bulunmuştur. Ayrıca test tekrar test güvenirlik kat sayısı .94 olarak tespit edilmiştir.

Sosyal Medya Tutum Ölçeği (SMTÖ); Otrar ve Argın (2013) tarafından geliştirilen Sosyal Medya Tutum Ölçeği (SMTO) toplam 23 maddeden oluşmaktadır. Kesinlikle Katılıyorum(5), Katılıyorum(4), Kararsızım(3), Katılmıyorum(2), Kesinlikle Katılmıyorum(1) olmak üzere 5'li Likert ölçeği şeklinde dizayn edilen ölçekte dört alt boyut bulunmaktadır. Birinci alt boyut "Paylaşım İhtiyacı" 8 maddeden; ikinci alt boyut "Sosyal Yetkinlik" 6 maddeden; üçüncü alt boyut "Sosyal İzolasyon" 6 maddeden; dördüncü alt boyut "Öğretmenlerle İlişki" alt boyutu ise 3 maddeden oluşmaktadır. Öğrencilerin sosyal medya tutum ölçeğinden aldıkları toplam puanlar "sosyal izolasyon" alt boyutundaki maddelerin olumsuz ifadelerden oluşmasından dolayı ters kodlanarak hesaplanmıştır. Güvenirlik (iç tutarlık) ölçeğin tümü için Cronbach α=.85 hesaplanmıştır. Alt boyutlar için alpha katsayıları Cronbach α min=.79 ile Cronbach α max=.81 arasında değişmektedir. Test-tekrar test korelasyon katsayısı ise anlamlı bulunmuştur (r=.83; p<.001).

Verilerin Analizi

Araştırmada öncelikle öğrencilerin demografik özelliklerini betimleyici frekans ve yüzde dağılımları çıkarılmış, ardından UCLA yalnızlık ölçeği ve SMTÖ toplam puanları için ortalama, ss, Sh değerleri hesaplanmıştır. Normal dağılım özelliği gösteren değişkenlerde (n>30) parametrik bağımsız gruplar t testi, normal dağılım özelliği göstermeyen değişkenlerde (n<30) ise Kruskal Wallis-H Testi ve tamamlayıcı analiz olarak Mann Whitney-U testi, ikiden fazla grubun ortalamalarını karşılaştırılması söz konusu olduğundan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) tekniği uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 15.0 programında çözümlenmiş, manidarlıklar .05 düzeyinde sınanmış ve diğer manidarlık düzeyleri ayrıca belirtilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin demografik bilgilerine daha sonra ise UCLA yalnızlık ölçeğinden ve sosyal medya tutum ölçeğinden aldıkları toplam puanların demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ait analizlere ilişkin bulgu ve yorumlara yer verilmiştir.

Tablo 1: Yalnızlık Ölçeği ve Sosyal Medya Tutum Ölçeğinin Örneklem Grubu İçin Tanımlayıcı Değerler

Boyutlar	*N*	$\bar{x}$	*ss*	$Sh_{\bar{x}}$
Yalnızlık Toplam	250	50.82	8.355	.528
S.M.T. Toplam	250	3.8875	.36031	.02279

Tablo 1'de görüldüğü üzere örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin yalnızlık ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması $\bar{x}$= 50.82, standart sapma ss= 8.355, standart hatası $Sh_{\bar{x}}$= .528; sosyal medya tutum ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması $\bar{x}$=3.8875, standart sapması *ss*=.36031, standart hatası $Sh_{\bar{x}}$=.02279 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2: Öğrencilerin Cinsiyet Değişkeni İçin Frekans ve Yüzde Değerleri

Gruplar	*f*	%	$\%_{gec}$	$\%_{yig}$
Kız	120	48.0	48.0	48.0
Erkek	130	52.0	52.0	100.0
Toplam	250	100.0	100.0	

Tablo 2'de görüldüğü gibi örneklem grubunu oluşturan öğrencilerinin 120'si (%48) kız ve 130'u (%52) ise Erkeklerdir.

Tablo 3: Yalnızlık Ölçeği Puanlarının Okul türü Değişkenine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	f , $\bar{x}$ ve Değerleri				ANOVA Sonuçları					
Puan	**Grup**	*N*	$\bar{x}$	*ss*	**Var.K.**	*KT*	*Sd*	*KO*	*F*	*p*
Yalnızlık	Anadolu	70	48.57	8.76	G.içi	1176.43	3	392.14	5.95	.001
	İ. hatip	65	51.62	7.61	G.arası	16204.46	246	65.87		
	Ticaret	62	49.48	8.61	Toplam	17380.90	249			
	Teknik	53	54.38	7.16						
	Toplam	250	50.82	8.35						
		n								

Tablo 3'tee görüldüğü üzere, örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin yalnızlık ölçeği puanları okul türü değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuncunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur (*f=5.95; p<.01*). Bu işlemin ardından farklılıkların hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla tamamlayıcı analizlere geçilmiştir. Bu amaçla Scheffe tekniği kullanılmış ve sonuçlar tablo halinde aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4: Yalnızlık Ölçeği Puanlarının Okul türü Değişkenine Göre Hangi Gruplar Arasında Farklılaştığını Belirlemek Üzere Yapılan Scheffe Testi Sonuçları

Gruplar (i)	**Gruplar (j)**	$\bar{x}_i - \bar{x}_j$	$Sh_{\bar{x}}$	*p*
Anadolu	İmam hatip	-3.04	1.39	.19
	Ticaret	-.91	1.41	.93
	Teknik	-5.80	1.47	**.002**
İmam hatip	Anadolu	3.04	1.39	.19
	Ticaret	2.13	1.44	.53
	Teknik	-2.76	1.50	.33
Ticaret	Anadolu	.91	1.41	.93
	İmam hatip	-2.13	1.44	.53
	Teknik	-4.89	1.51	**.017**
Teknik	Anadolu	5.80	1.47	**.002**
	İmam hatip	2.76	1.50	.33
	Ticaret	4.89	1.51	**.017**

Tablo 4'te görüldüğü üzere, örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin yalnızlık ölçeği puanlarının hangi gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere yapılan Scheffe testi sonucunda söz konusu farklılığın Anadolu ile Teknik Endüstri lise öğrencileri arasında Teknik Endüstri lisesi lehine p<.01, Ticaret meslek lise öğrencileri ile Teknik Endüstri lise öğrencileri

arasında Teknik Endüstri lisesi lehine p<.05 düzeyinde gerçekleştiği saptanmıştır. Diğer okulların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmamıştır (*p>.05*).

Tablo 5: SMT Ölçeği Puanlarının Okul Türü Değişkenine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	f , $\bar{x}$ ve *ss* Değerleri				ANOVA Sonuçları					
Puan	**Grup**	*N*	$\bar{x}$	*ss*	**Var. K.**	*KT*	*Sd*	*KO*	*F*	*p*
SMT	Anadolu	70	3.77	.36	G.içi	2.40	3	.80	6.59	.000
	İ.hatip	65	3.90	.29	G.arası	29.92	246	.12		
	Ticaret	62	3.84	.39	Toplam	32.3	249			
	Teknik	53	4.05	.32						

Tablo 5'te görüldüğü üzere, örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin SMT ölçeği puanlarının okul türü değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuncunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur (*f=6.59; p<.001*). Bu işlemin ardından farklılıkların hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla tamamlayıcı analizlere geçilmiştir. Bu amaçla Scheffe tekniği kullanılmış ve sonuçlar tablo halinde aşağıda sunulmuştur.

Tablo 6: SMT Ölçeği Puanlarının Okul türü Değişkenine Göre Hangi Gruplar Arasında Farklılaştığını Belirlemek Üzere Yapılan Scheffe Testi Sonuçları

Gruplar (i)	**Gruplar (j)**	$\bar{x}_i - \bar{x}_j$	$Sh_{\bar{x}}$	*p*
Anadolu	İmam hatip	-.12351	.06007	.241
	Ticaret	-.07043	.06082	.720
	Teknik	-.27546	.06350	**.000**
İmam hatip	Anadolu	.12351	.06007	.241
	Ticaret	.05308	.06191	.865
	Teknik	-.15195	.06454	.139
Ticaret	Anadolu	.07043	.06082	.720
	İmam hatip	-.05308	.06191	.865
	Teknik	-.20503	.06524	**.021**
Teknik	Anadolu	.27546	.06350	**.000**
	İmam hatip	.15195	.06454	.139
	Ticaret	.20503	.06524	**.021**

Tablo 6'da görüldüğü üzere, örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin SMT ölçeği puanlarının hangi gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere yapılan Scheffe testi sonucunda söz konusu farklılığın Anadolu ile Teknik Endüstri lise öğrencileri arasında Teknik

Endüstri lisesi lehine p<.001 düzeyinde, Ticaret Meslek lise öğrencileri ile Teknik Endüstri lise öğrencileri arasında Teknik Endüstri lisesi lehine p<.05 düzeyinde gerçekleştiği saptanmıştır. Diğer okulların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmamıştır (*p>.05*).

Tablo 7: Yalnızlık Ölçeği Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	*N*	$\bar{x}$	*ss*	$Sh_{\bar{x}}$	*t* Testi		
						t	*Sd*	*p*
Yalnızlık	Kız	120	50.30	8.81	.80	-.94	25	.34
	Erkek	130	51.30	7.90	.69			

Tablo 7'de görüldüğü gibi örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin yalnızlık ölçeğinden aldıkları puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini yapılan bağımsız grup T-test sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmamıştır (*T=-.94; p>.05*).

Tablo 8: SMT Ölçeği Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	*N*	$\bar{x}$	*ss*	$Sh_{\bar{x}}$	*t* Testi		
						t	*Sd*	*p*
SMT	Kız	120	3.87	.36	.03	-.54	248	.58
	Erkek	130	3.89	.35	.03			

Tablo 8'de görüldüğü gibi örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin SMT ölçeğinden aldıkları puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini yapılan bağımsız grup T-test sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmamıştır (*T=-.54; p>.05*).

Tablo 9: Yalnızlık Puanlarının Kullanım Sıklığı Değişkenine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	*N*	$\bar{x}_{sira}$	x^2	*sd*	*p*
Yalnızlık	Her gün 1 kere	63	90.93	65.43	5	.000
	H.g.1 kereden fazla	126	160.40			
	Haftada 1 kere	11	74.41			
	Haftada 1.k. fazla	34	104.40			
	Ayda 1 kere	6	32.50			
	Ayda 1 kereden fazla	10	87.30			
	Toplam	250				

Tablo 9'da görüldüğü üzere örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin yalnızlık puanlarının öğrencilerin kullanım sıklığı değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis-H analizi sonucunda grupların sıralama ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur (x^2=65.43; p<.001).

Tablo 10: Yalnızlık Puanlarının Kullanım Sıklığı Değişkenine Göre Hangi Gruplar Arasında Farklılaştığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney U Testi Sonuçları

Gruplar	Her gün 1 kere	Her gün 1 k.fazla	Haftada 1 kere	Haftada 1 k.fazla	Ayda 1 kere	Ayda 1 k.fazla
	$\bar{x}_{sıra}$=58.8	P<.001	P >.05	P >.05	P >.05	P >.05
Her gün 1 kere		$\bar{x}_{sıra}$=72.8	P < .001	P < .001	P < .001	P < .01
Her g. 1k.fazla			$\bar{x}_{sıra}$=18.9	P >.05	P >.05	P >.05
Haftada 1 kere				$\bar{x}_{sıra}$=22.7	P < .01	P >.05
Haftada 1k.fazla					$\bar{x}_{sıra}$=6.67	P >.05
Ayda 1 kere						$\bar{x}_{sıra}$=9.6
Ayda 1 k.fazla						

Tablo 10'da görüldüğü üzere örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin kullanım sıklığı değişkeni puanlarının hangi gruplar arasında farklılaştığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney-U analizi sonucunda söz konusu farklılığın her gün bir kere kullanan grupla her gün bir kereden fazla kullanan grup arasında, her gün bir kereden fazla kullanan grubun lehine p<.001 düzeyinde; her gün bir kere kullanan grupla ayda bir kere kullanan grup arasında, her gün bir kere kullanan grubun lehine p<.05 düzeyinde; her gün bir kereden fazla kullanan grupla haftada bir kere kullanan grup arasında, her gün bir kereden fazla kullanan grubun lehine p<.001 düzeyinde; her gün bir kereden fazla kullanan grupla haftada bir kereden fazla kullanan grup arasında, her gün bir kereden fazla kullanan grubun lehine p<.001 düzeyinde; her gün bir kereden fazla kullanan grupla ayda bir kere kullanan grup arasında, her gün bir kereden fazla kullanan grubun lehine p<.001 düzeyinde; her gün bir kereden fazla kullanan grupla ayda bir kereden fazla kullanan grup arasında, her gün bir kereden fazla kullanan grubun lehine p<.01 düzeyinde; haftada bir kereden fazla kullanan grupla ayda bir kere kullanan grup arasında, haftada bir kereden fazla kullanan grup lehine p<.01 düzeyinde gerçekleştiği saptanmıştır. Diğer grupların sıralama ortalamaları arasındaki farklılıklar ise anlamlı bulunmamıştır *(p>.05)*.

Tablo 11: SMT Puanlarının Kullanım Sıklığı Değişkenine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	*N*	$\bar{x}_{sira}$	x^2	*sd*	*p*
	Her gün 1 kere	63	92.02	67.65	5	.000
	H.g.1 kereden fazla	126	161.54			
	Haftada 1 kere	11	79.05			
SMT	H.1 kereden fazla	34	96.31			
	Ayda 1 kere	6	36.17			
	Ayda 1 kereden fazla	10	86.30			
	Toplam	250				

Tablo 11'de görüldüğü üzere örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin SMT puanlarının öğrencilerin kullanım sıklığı değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis-H analizi sonucunda grupların sıralama ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur (x^2=*67.65; p<.001*).

Tablo 12: SMT Puanlarının Kullanım Sıklığı Değişkenine Göre Hangi Gruplar Arasında Farklılaştığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney U Testi Sonuçları

Gruplar	Her gün 1 kere	Her g. 1 k.fazla	Haftada 1 kere	Haftada 1 k.fazla	Ayda 1 kere	Ayda 1 k.fazla
Her gün 1 kere	$\bar{x}_{sıra}$=58.85	P<.001	P >.05	P >.05	P <.05	P >.05
Her g.1 k. fazla		$\bar{x}_{sıra}$=72.44	P < .001	P < .001	P < .001	P < .01
Haftada 1 kere			$\bar{x}_{sıra}$=19.91	P >.05	P >.05	P >.05
Haftada 1 fazla				$\bar{x}_{sıra}$=22.26	P < .05	P >.05
Ayda 1 kere					$\bar{x}_{sıra}$=6.17	P >.05
Ayda 1 k. fazla						$\bar{x}_{sıra}$=9.96

Tablo 12'de görüldüğü üzere örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin kullanım sıklığı değişkeni puanlarının hangi gruplar arasında farklılaştığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney-U analizi sonucunda söz konusu farklılığın her gün bir kere kullanan grupla her gün bir kereden fazla kullanan grup arasında, her gün bir kereden fazla kullanan grubun lehine p<.001 düzeyinde; her gün bir kere kullanan grupla ayda bir kere kullanan grup arasında, her gün bir kere kullanan grubun lehine p<.05 düzeyinde; her gün bir kereden fazla kullanan grupla haftada bir kere kullanan grup arasında, her gün bir kereden fazla kullanan grubun lehine p<.01 düzeyinde; her gün bir kereden fazla kullanan grupla haftada bir kereden fazla kullanan grup arasında, her gün bir kereden fazla kullanan grubun lehine p<.001 düzeyinde; her gün bir kereden fazla kullanan grupla ayda bir kere kullanan grup arasında, her gün bir kereden fazla kullanan grubun lehine p<.001 düzeyinde; her gün bir kereden fazla kullanan grupla ayda bir kereden fazla kullanan grup arasında, her gün bir kereden fazla kullanan grubun lehine p<.01 düzeyinde; haftada bir kereden fazla kullanan grupla ayda bir kere kullanan grup arasında, haftada bir kereden fazla kullanan grup lehine p<.05 düzeyinde gerçekleştiği saptanmıştır. Diğer grupların sıralama ortalamaları arasındaki farklılıklar ise anlamlı bulunmamıştır *(p>.05)*.

Tartışma ve Sonuç

Araştırmaya katılan öğrencilerin %48'i kız, %52'si ise erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Bu bulgu araştırmaya katılan kız ve erkek öğrencilerin sayısının hemen hemen eşit olduğunu ortaya koymaktadır. Örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin yalnızlık düzeylerini cinsiyet değişkenine göre farklılaşma durumunu belirlemek amacıyla yapılan analiz sonucunda gruplar arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır. Öğrencilerin sosyal medya sitelerine yönelik tutumlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşma durumunu belirlemek amacıyla yapılan analiz sonucunda gruplar arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır. Erkek öğrencilerin yalnızlık düzeyleri ve sosyal medyaya tutumları kızlara göre daha fazla görülse de öğrencilerin yalnızlık düzeyleri ve sosyal medyaya tutumları cinsiyetlerine göre değişmediği söylenebilir. Yılmaz (2012) ortaöğretim öğrencilerin yalnızlık ve utangaçlık düzeyleri üzerinde çalışmış ve kız ve erkek öğrencilerinin yalnızlık düzeylerinde farklılık bulmamıştır. Ök (2013) tarafından yapılan ortaöğretim öğrencilerinin sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları çalışmasında erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre medya alışkanlığı faktörüne daha fazla önem verdikleri ve sosyal medyayı daha fazla kullandıklarına rağmen cinsiyete göre farklılık anlamlı bulunmamıştır. Bu araştırmalarda elde edilen sonuçlar bu çalışmanın bulgularını desteklemektedir. Cinsiyet değişkenine göre sonucun anlamlı bulunmama nedeni örneklem grubunun seçimi ve sosyal medya sitelerinin çeşitlenmesi ve her iki cins yalnızlıklarını gidermek için kolaylıkla çeşitli sitelere ulaşmasından kaynaklanmış olabilir.

Öğrencilerin yalnızlık düzeyleri ve sosyal medyaya tutumları ile eğitim aldıkları okul türlerine bakıldığında, Anadolu ve Ticaret Meslek liselerinde eğitim alan öğrencilerin yalnızlık düzeyleri ve sosyal medyaya tutumları İmam Hatip ve Teknik Endüstri liselerinde eğitim alan öğrencilerden daha yüksek düzeydedir. İmam Hatip ve Teknik Endüstri okullarında eğitim alan öğrencilerin yalnızlık düzeylerinin düşük olma nedeni söz konusu okullarda aldıkları eğitimin farklı konularda olduğundan kaynaklanabilir. Ayrıca söz konusu okullar sosyal yetkinlik ve paylaşım ihtiyacı alt boyutlarında da anlamlı farklılık göstermişlerdir, yani Anadolu lisesi ve Ticaret Meslek lisesinde eğitim alan öğrencilerin sosyal yetkinlik ve paylaşım ihtiyaçları diğer iki okula göre daha yüksektir. Bu bulgular Argın (2013) orta öğretim ve lise öğrencileri ile yaptığı araştırmasında sosyal medyaya tutum, paylaşım ihtiyacı ve öğretmenlerle ilişki alt boyutlarında bulduğu sonuçlarla tutarlılık göstermektedir.

Öğrencilerin yalnızlık düzeyleri ve sosyal medyaya tutumları ile sosyal medya sitelerinin kullanım sıklığı incelendiğinde, gruplar arasındaki farklılık anlamlı olarak ortaya çıkmıştır, söz konusu farklılık her gün bir kere kullanan grupla her gün bir kereden fazla kullanan grup arasında, her gün bir kereden fazla kullanan grubun lehine; her gün bir kere kullanan grupla ayda bir kere kullanan grup arasında, her gün bir kere kullanan grubun lehine; her gün bir kereden fazla kullanan grupla haftada bir kere kullanan grup arasında, her gün bir kereden fazla kullanan grubun lehine; her gün bir kereden fazla kullanan grupla haftada bir kereden fazla kullanan grup arasında, her gün bir kereden fazla kullanan grubun lehine; her gün bir kereden fazla kullanan grupla ayda bir kere kullanan grup arasında, her gün bir kereden fazla kullanan grubun lehine; her gün bir kereden fazla kullanan grupla ayda bir kereden fazla kullanan grup arasında, her gün bir kereden fazla kullanan grubun lehine; haftada bir kereden fazla kullanan grupla ayda bir kere kullanan grup arasında, haftada bir kereden fazla kullanan grup lehine gerçekleştiği saptanmıştır. Sosyal medya sitelerini fazla kullanan öğrencilerin yalnızlık düzeylerinin daha fazla olduğu düşünülmektedir.

Öğrencilerin yalnızlık düzeyleri ile sosyal medyaya tutumları sosyal medyaya bağlanmak için kullandıkları araca göre incelendiğinde, gruplar arası farklılık anlamlı olarak ortaya çıkmıştır, söz konusu farklılık mobil cihazları kullanan öğrencilerin lehine

gerçekleşmiştir. Mobil cihazları kullanan öğrenciler masaüstü bilgisayar ve dizüstü bilgisayar kullanan öğrencilere göre yalnızlık düzeyleri ve sosyal medyaya tutumları daha yüksektir. Günümüzde oldukça gelişmiş cep telefonlarının sosyal medya sitelerine bağlanma kolaylığının olması, ergenlerin daha hızlı ve basit bir şekilde sitelere ulaşma sağlamakta olduğu anlaşılmaktadır.

Öğrencilerin yalnızlık düzeyleri ve sosyal medyaya tutumları ile onların anne ve baba meslek durumu, anne ve baba eğitim düzeyi ve ailenin ekonomik durumuna bakıldığında, öğrencilerin yalnızlık düzeyleri ve sosyal medyaya tutumları ile söz konusu değişkenler arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır. Yani öğrencilerin anne, baba eğitim düzeyleri, mesleki durumları ve ekonomik düzeyleri onların yalnızlık düzeylerin ve sosyal medyaya tutumların etkileyecek etkenler olarak sayılmamaktadır.

Bu sonuçlara dayanarak sosyal medya sitelerinin kullanılması ile ilgili öğrencilere broşür ve seminer yapılabilir. Yalnızlık duygusu yaşayan öğrencilere sosyal medya da fazla zaman geçirmektense, grup uygulamaları hazırlanabilir ve ek olarak ihtiyaç hisseden öğrenciler bireysel psikolojik danışmayla desteklenebilir. Bu araştırma yapılmasıyla sosyal medyaya tutumlu olan yalnız öğrencilere kişiler arası etkileşimde beceri kazanmalarına yardımcı olunacak programlar geliştirilmesine ışık tutacağı, ayrıca öğrencilere yönelik yapılan benzer araştırmalara da yön vereceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Argın, F.S. (2013). "Orta okul ve lise öğrencilerinin sosyal medyaya ilişkin tutumlarının incelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

Arslan, C., Hamarta, E., Özyeşil, Z., Saygın, Y. (2011). Üniversite Öğrencilerinde Yalnızlığın Kimlik Statüleri Açısından İncelenmesi , Selçuk Üniversitesi Dergisi 31.

Aydoğan, F. (2010). İkinci Medya Çağında Gözetim ile Kamusal Alan Paradoksunda İnternet, İstanbul, Alfa Yayınevi.

Bilgin, N. (1988). Sosyal Psikolojiye Giriş, Ege Üniversitesi Edeb. Fakültesi Yayınevi; İzmir.

Demir A., (1989). UCLA Yalnızlık Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği, Psikoloji Dergisi,(7) 14-18.

Manfusa, Sh. (2001). "Social Support, Loneliness and Friendship Preference Among British Asian and Non-Asian Adolescents", Social Behavior and Personality.

Otrar, M., Argın, F.S., (2013). Öğrencilerin Sosyal Medyaya İlişkin Tutumlarının Belirlemeye Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, (1) 394-395.

Ök, F. (2013). Ortaöğretim Öğrencilerin Sosyal Medya Kullanım Alışkınlıkları ve Motivasyonları, Yükseklisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ

Özmen,F., Aküzüm,C., Sünkür,M., Baysal,N. (2011). "Sosyal Ağ Sitelerinin Eğitsel Ortamlardaki İşlevselliği", 6th International Advanced Technologies Symposium, Elazığ, 42-45.

Peplau, L. A. & Perlman. (1982). Perspectives on loneliness, In L. A. Peplau & D. Perlman, Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy, New York.

Rogers, C. (1994). Etkileşim Grupları, Çev: H. Erbil, Ekin Yayınları, Ankara.

Uygun, S.(2004). "Üniversite gençliğinin yabancılaşması", Bilim ve aklın aydınlığında ağitim Dergisi, (5), 57.

Yılmaz, M. G. (2012). Ortaöğretim Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri ile Utangaçlık Düzeyleri Arasında İlişki, Yükseklisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

Young, J. E. (1982). "Loneliness, Depression And Cognitive Therapy, Theory And Application", In L.A. Peplau,D. Perlman. Loneliness: A Sourcebook of Current Theory, Research and Therapy, New York, 379-404.

Effects of Work-Family Conflict on Cafe and Restauran Employess of Work Satisfaction Level Example Sapanca

Tuncay YILMAZ [1], Dilara GÜNGÖR [2]

Abstract

Today, despite all the technological advances and progress experienced by people, goods as well as services of the production process continues to be the most critical element. People just do not work to earn money; In addition to the organizations they work at the same time to feed some social and psychological needs; they also expect motivational support and favorable working conditions.

Restaurants also carries a large critical to all parts of the world because it offers a multitude of services to people in immediate need both of those employed in the service sector. The positive emotional feeding of the labor element helps the job satisfaction.

Keywords: Work satisfaction, Work-Family Conflict, Family-Work Conflict, Cafe and Restaurant Employees

JEL Codes: M12, M54

Kafe ve Restoran Çalışanlarının İş Doyum Düzeylerinin İş-Aile Çatışması Üzerine Etkileri Sapanca Örneği

Özet

Günümüzde yaşanan tüm teknolojik gelişme ve ilerlemelere rağmen insan, gerek mal gerekse hizmet üretim süreçlerinin en kritik öğesi olmaya devam etmektedir. İnsanlar sadece para kazanmak için çalışmazlar; çalıştıkları organizasyonlarda aynı zamanda birtakım sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını doyurmak yanında; motivasyonel destek ve uygun çalışma koşulları da beklerler.

Restoranlar hizmet sektörü içerisinde gerek istihdam edilenlerin çokluğu gerekse dolaysız olarak insanlara bir hizmet sunduğu için dünyanın tüm yerleri için kritik aynı zamanda

[1]Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, tyilmaz@sakarya.edu.tr
[2]Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan Kaynakları Yönetimi Anabilim Dalı, dilara.gungor@mail.com

büyük bir önem taşımaktadır. Emek unsurunun işe karşı olumlu duygular beslemesi iş doyumunun sağlanmasına yardımcı olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İş Tatmini, İş Aile Çatışması, Aile İş Çatışması, Kafe ve Restoran Çalışanları

1. Giriş

İnsan günümüz üretim sürecinin en önemli unsurudur. İnsan kaynağından maksimum derece faydalanmak, işe bağlılığını artırmak ve karı yüksek tutmak için sadece ücret yeterli olmayacaktır. Bunların yanında çalışanın psikolojik olarak da doyurulması gerecektir. Günümüzde ise çalışanları ailesinden ve işinden ayıran keskin çizgiler ortadan kalkmaya başlamıştır.

İş ve aile alanlarından kaynaklanan rol taleplerinin bazı yönleriyle birbirleriyle uyumsuz olması biçiminde tanımlanan iş-aile çatışmasıyla iş doyumu arasındaki ilişki son yıllarda üzerinde sıkça durulan bir konu olmuştur.

Bu çalışmada Sapanca'da bulunan Lokanta çalışanlarının iş doyumu ve iş-aile çatışması incelenmiştir. Bir saha araştırması olan bu çalışmada anket yönetimi kullanılmıştır. Araştırmada kişisel bilgi formu, iş doyumu ve iş-aile çatışması ölçeği (iş-aile boyutu, aile-iş boyutu) kullanılmıştır. Çalışanların yaşadığı iş-aile çatışması ve iş doyumu arasındaki etkiler belirlenmeye çalışılmıştır.

2. İş Doyumu Kavramı

İş görenin yaptığı işle ilgili bilgisi ve inancı, memnuniyet derecesi ve bunların sonucu olarak davranışları işe karşı tutumunu gösterir. İş doyumu temel olarak iş görenin işi ile ilgili memnuniyet durumu yani işini ne kadar çok sevdiğiyle ilgilidir (Tınaz, 2005).

Bireyin çabası sonucu elde ettiği başarı ya da başarı elde edeceğine ilişkin inancı olan iş doyumu, insanları çalışmaya sevk eden önemli bir etkendir. Ortaya konan arzu ve ihtiyaçlar her şeyden önce insanın kendi benliği ile yakından ilişkili olduğundan iş doyumu aynı zamanda bireyin egosunu tatmin aracı olarak da tanımlanabilir (Eren, 2002).

Çalışanlar, ancak psikolojik beklentileri karşıladığı takdirde doyuma yaklaşabilirler.

2.1. İş Doyumunu Etkileyen Faktörler

Bireysel faktörler; yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim ile kişinin içinde yaşamış olduğu sosyal ve kültürel çevre ile kişilik, değer yargıları, inançlar, deneyim ve işe ilişkin özel beklentilerden oluşan sosyal ve psikolojik öğeleri içermektedir.

Örgütsel faktörler ise ücret, işin kendisi, ödül, fark edilme, ek yararlar, çalışma koşulları, üst yönetim, çalışma arkadaşları ile ilişkiler ve dostluklar, örgütteki yönetim biçimi olarak özetlenebilir.

3. İş Aile Çatışması Kavramı

İş ve aile birbirinden farklı roller gerektiren iki alt sistem olmasına rağmen bu sistemler birbirinden etkilenmektedir. Bu iki sistem içinde kişi sahip olduğu rolleri karşılamada yetersiz kalırsa iş-aile yaşam dengesi bozulmakta ve çatışmalar meydana gelmektedir (Aycan, Eskin ve Yavuz, 2007).

Yoğun bir çalışma temposuna sahip olan hizmet sektöründe, çalışanların iş ve aile yaşamlarının önemli bir çatışma alanı haline gelmesinin, bireysel ve bunun ötesinde örgütsel performansı etkileyebileceği söylenebilir (Turunç, Ö. & Erkuş, A., 2010).

3.1. İş Aile Çatışmasının Boyutları

I. Boyut: iş aile çatışması; çalışanın işle alakalı üstlendiği rolün, ailesi ile ilgili sorumluklarını yerine getirmemesinden dolayı meydana gelen çatışma veya işten aileye yönelik olan çatışma türüdür (Frone ve Cooper, 1992).

II Boyut: aile-iş çatışması ise; ailenin, çalışanın işle alakalı sorumlulukları yerine getirilmesini engellemesinden dolayı meydana gelen çatışma veya aileden işe yönelik olan çatışma durumlarını ifade eder (Voydanoff, 2005). Konu ile ilgili yapılan araştırmalar; iş-aile çatışmasının, aile-iş çatışmasından daha fazla yaşandığını ortaya koymaktadır (Kinnunen vd, 2004).

4. Yöntem ve Kapsam

Nicel ölçüm araçlarının kullanıldığı çalışmada elde edilen veriler SPSS 24.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular iş doyum ve iş-aile çatışması anketlerinin uygulandığı kafe ve restoran çalışanlarıyla sınırlıdır.

Tablo 1: Demografik Bulgular

		Örneklem	Toplam %
Çalıştığınız yer	Kafe	49	53,3%
	Restoran	43	46,7%
Yasınız	15 – 17	7	7,6%
	18 – 25	50	54,3%
	26 - 35	24	26,1%
	36 - 45	8	8,7%
	46 - 55	2	2,2%
	56 ve üzeri	1	1,1%
Cinsiyet	Kadın	35	38,0%
	Erkek	57	62,0%
Eğitim Durumuz	İlköğretim	16	17,4%
	Lise	23	25,0%
	Üniversite	53	57,6%
Medeni Haliniz	Evli	26	28,3%
	Bekar	66	71,7%
Ücret Aralığı	**1500 den az**	40	**43,5%**
	1500 -2000	27	29,3%
	2001 – 2500	12	13,0%
	2501 – 3000	9	9,8%
	3001 -4000	2	2,2%
	4000 den fazla	2	2,2%
	Toplam	Sayı	**92**
		%	**100**

5. Bulgular

- Güvenilirlik, bir ölçeğin ölçmek istediği şeyi tutarlı bir şekilde ölçme derecedir. En yaygın olarak kullanılan yöntem ise Cronbach's Alfa olarak bilinen ''Alfa Katsayıdır. İş doyumu anketimizin alfa katsayısı 0,923 değerini almıştır ve oldukça yüksek bir değer olmasından dolayı anket güvenilirliği oldukça yüksektir.
- İş aile çatışması anketinin alfa katsayısı 0,918 değerini almıştır ve oldukça yüksek bir değer olmasından dolayı anket güvenilirliği oldukça yüksektir.
- İş doyumu için yapılan cinsiyet T testinde sig. (2-tailed) değerinin 0,05'ten büyük olduğu görülmektedir. Bulgu sonucu, anlamlı bir farkın bulunmadığını göstermektedir. Cinsiyete göre mean değeri erkeklerde yüksek olduğu için; iş doyumu erkeklerde daha fazladır yorumunu yapabilir.
- İş Doyumu Yaş İçin Varyans Analizi sonucunda yaşı 56 ve üzeri olanlarda iş doyumunun daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.
- İş doyumu için yapılan medeni durum T testinde sig. (2-tailed) değerinin 0,05'ten büyük olduğu görülmektedir. Evli katılımcıların mean seviyesinin bekar olanlara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Evli bireylerde iş doyumu daha yüksektir yorumu yapılabilir.
- İş Doyumu çalışılan yer için T-Testi sonuncunda restoran çalışanlarında iş doyumunun kafe çalışanlarından daha yüksek olduğu görülmüştür.
- İş doyumu eğitim durumu için varyans analizi yapıldığında üniversite mezunlarının anlamlı bir algı gösterdiği görülmüştür. Üniversite mezunlarında iş doyumu diğer eğitim düzeylerine oranla daha yüksektir.
- İş Aile Çatışması Cinsiyet İçin T-Testi sig. (2-tailed) değerinin 0,05'ten büyük olduğu görülmektedir. Bulgu sonucu, cinsiyete göre mean değeri erkeklerde yüksek olduğu için; iş aile çatışması erkeklerde daha fazladır.
- İş aile çatışması yaş için varyans analizi sonucunda 18 – 25 yaş aralığı grubunda iş aile çatışmasının yüksek olduğuna ulaşılmıştır.
- İş aile çatışması medeni durum için t-testi sonucunda bekar olan bireylerde evli olan bireylere göre iş aile çatışmasının daha yüksek olduğu görülmektedir.
- İş aile çatışması çalışılan yer için t-testi sonuncunda Kafe çalışanlarının iş aile çatışması düzeyinin restoran çalışanlarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir.
- İş aile çatışması eğitim durumu için varyans analizi sonuncunda eğitim düzeyi üniversite olan bireylerde iş aile çatışmasının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- İş doyumu ve iş aile çatışmasında korelasyon testi sonucunda korelasyon katsayı -0,23 (r= -0,23) çıkmıştır. Aralarındaki ilişki oldukça yüksek ve negatif yönlüdür. Bunun anlamı, İş doyumu arttıkça iş aile çatışmasında azalmalar görülmektedir.

Kaynakça

Aycan, Z., Eskin, M. ve Yavuz, S. (2007). ‘’*Hayat Dengesi İş Aile ve Hayatı Dengeleme Sanatı*’’, 1. baskı, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

Eren, Erol, ‘*’Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi’’*, İstanbul, Beta Yayınları, 2002.

Frone, M. R. ve Cooper M. L. (1992). ‘’*Prevalence of Work-Family Conflict: Are Work and Family Boundraies Asymmetrically Permeable?’’.* Journal of Organizational Behavior, (Akt: Çelik & Mazlum, 2010).

Kinnunen, U., Geurts S. ve Mauno S. (2004*). ‘’Work-to-Family Conflict and Its Relationship With Satisfaction and Well-Being: A One-Year Longitudinal Study on Gender Differences*’’, Work ve Stres, (Akt: Çelik & Mazlum, 2010).

Tınaz, Pınar*, ‘’Çalışma Yaşamından Örnek Olaylar’’*, 1. Baskı, Kırklareli: Beta basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2005, s.23, s.25.

Turunç, Ö. & Erkuş, A. (2010). ‘*’ İş-Aile Yaşam Çatışmasının İş Tatmini Ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkileri: İş Stresinin Aracılık Rolü’’,* SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı 19.

Voydanoff, P. (2005). ‘’*Consequences of Boundary-Spanning Demands and Resources For Work-to-Family Conflict and Perceived Stres*’’, Journal of Occupational Health Psychology, (Akt: Çelik & Mazlum, 2010).

Experts's Liability Regarding Untruthfull Reports

Recep ÇAKRAK[1]

Abstract

In cases requiring, except the law, special and technical knowledge in its solutions is applied the "*expert institution"*. The expert for issues that require special technical knowledge, offers his votes and opinions to the court. It is important that vote and opinion are not contrary to the reality. Otherwise, the legal responsibility of the "expert" will arise. We will examine the legal responsibilities of the expert in the context of the "Civil Procedure Law No. 6100" and the "Law on Expertise No. 6754".

It is necessary to establish the legal consequences of the untruth reporting of the expert. The expert may causes harm the parties to the case with a report contrary to the case reality. We will determine the legal nature of the untruht reporting of the expert. In this scop, we will examine the compensation cases and the revocation cases. Additionally, competent courts will be examined.

Keywords: Expert, Expert Institution, Report Against to Facts of The Case, Civil Procedure Law No. 6100, Law on Expertise No. 6754

Bilirkişilerin Gerçeğe Aykırı Rapor Düzenlemesinin Hukuki Sorumluluğu

Özet

Yargılama sırasında, çözümü hukuk dışında, özel ve teknik bilgiyi gerektiren hallerde "*bilirkişilik kurumuna"* başvurulur. Bilirkişi, özel ve teknik bilgi gerektiren konuya yönelik, oy ve görüşünü mahkemeye sunar. Söz konusu oy ve görüşünün, gerçeğe aykırı olmaması önem arz etmektedir. Aksi takdirde, bilirkişinin hukuki sorumluluğu doğacaktır. Bilirkişinin hukuki sorumluluğunu 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ve 6754 sayılı Bilirkişilik Kanunu kapsamında irdeleyeceğiz.

Bilirkişinin gerçeğe aykırı rapor düzenlemesinin hukuki sonuçlarını ortaya koymak gerekir. Aksi takdirde, bilirkişi gerçeğe aykırı raporu ile davanın taraflarını zarara uğratabilmektedir. Çalışmamızda, bilirkişinin gerçeğe aykırı raporunun hukuki niteliğini, davanın tarafının uğramış olduğu zarar nedeniyle açacağı maddi ve manevi tazminat davalarını, devletin bilirkişiye karşı açtığı rücu davalarını, görevli ve yetkili mahkemeleri tespit edeceğiz.

[1] Research Assistant, Faculty of Law at Sakarya University, Civil Procedure and Enforcement-Bankruptcy Law Departmant, recepcakrak@hotmail.com

Anahtar Kelimeler: Bilirkişi, Bilirkişilik Kurumu, Dava Gerçekliğine Aykırı Rapor, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu, 6754 sayılı Bilirkişilik Kanunu

1- Genel Olarak

Bilirkişi; çözümü uzmanlığı, özel veya teknik bilgiyi gerektiren hâllerde oy ve görüşünü sözlü veya yazılı olarak vermesi için başvurulan gerçek kişi veya özel hukuk tüzel kişidir (Bilirkişilik Kanunu m.2/1-b). Yargılama sırasında, çözümü hukuk dışında, özel veya teknik bilgiyi gerektiren bir sorunun ortaya çıkması durumunda, taraflardan birinin talebi veya mahkemece re'sen, bilirkişinin oy ve görüşünün alınmasına karar verilebilir (HMK m.266). Ancak genel bilgi veya tecrübeyle ya da hâkimlik mesleğinin gerektirdiği hukukî bilgiyle çözümlenmesi mümkün olan konularda bilirkişiye başvurulamayacağı hüküm altına alınmıştır (Bilirkişilik Kanunu m.3/3; HMK m.266/c.2).

Bilirkişinin hukuki sorumluluğuna ilişkin düzenleme, HMK m.285 ile özel olarak düzenlenmiştir. Düzenlemeye göre; "(1)Bilirkişinin kasten veya ağır ihmal suretiyle düzenlemiş olduğu gerçeğe aykırı raporun, mahkemece hükme esas alınması sebebiyle zarar görmüş olanlar, bu zararın tazmini için Devlete karşı tazminat davası açabilirler. (2) Devlet, ödediği tazminat için sorumlu bilirkişiye rücu eder."

Bilirkişi, görevini dürüstlük kuralları çerçevesinde bağımsız, tarafsız ve objektif olarak yerine getirmekle yükümlüdür (Bilirkişilik Kanunu m.3/1). Buna aykırı olarak, HMK m.285/1'teki şekliyle bilirkişinin kastı veya ağır ihmali sebebiyle gerçeğe aykırı rapor düzenlemesi ve bu raporun mahkemece hükme esas alınması dolayısıyla zarar görenler, Devlete (özelde Adalet Bakanlığına) karşı tazminat davası açabileceklerdir.

Yargılamanın sevk ve idaresi hâkim tarafından yürütülür (HMK m.32). Hâkim yargılamayı sevk ve idare ederken, bilirkişinin de görev alanı ve sınırlarını belirler (HMK m.278/1).

Mahkemece çözümü uzmanlığı, özel veya teknik bilgiyi gerektiren sorun açıkça belirtilmeden ve inceleme yaptırılacak konunun kapsamı ile sınırları açıkça gösterilmeden bilirkişi görevlendirilemez (Bilirkişilik Kanunu m.3/6). Eğer bilirkişi; verilen görevin kapsamı ve sınırları hakkında tereddüde düşerse, bu tereddüdün giderilmesini her zaman mahkemeden isteyebilir (HMK m.278/2).

Bilirkişi, çözümü uzmanlığı, özel ve teknik bilgiyi gerektiren sorun ile ilgili oy ve görüş açıklaması istenen ve mahkemece atanan uzman bir kişi olması, yargılama faaliyetine yardım etmesi, gerçeğin ortaya çıkarılmasına katkıda bulunması, bir kamu hizmetini yerine getirmesi ve bu görev dolayısıyla devlet bütçesinden mahkemece takdir edilecek bir miktar ücrete hak kazanması dolayısıyla "hâkim yardımcısı" konumunda olduğunu ifade edebiliriz.

Bilirkişinin, hakim yardımcısı olduğunu gösteren diğer bir belirti ise; bilirkişinin hukuki sorumluluğunun, hakimin hukuki sorumluluğuna benzer şekilde düzenlenmesi oluşturmaktadır (HMK m.46, m.285).

2- Bilirkişinin Gerçeğe Aykırı Rapor Düzenlemesi Nedeniyle Devletin Sorumluluğunun Hukuki Niteliği

Bilirkişinin gerçeğe aykırı rapor düzenlemesi nedeniyle zarar görenler, devlet aleyhine tazminat davası açabileceklerdir (HMK m.285). Dolayısıyla, oluşan bu zarardan devlet

sorumludur. Devletin; Türk Borçlar Kanunu m.66'ya göre, kurtuluş kanıtı getirerek sorumluluktan kurtulması mümkün değildir.

Haksız fiil sorumluluğunda, zarar veren doğrudan sorumlu tutulurken; bilirkişi sorumluluğunda zarar verenden bilirkişiden ziyade devlet doğrudan sorumlu tutulmuştur. Devlet, bu sorumluluktan kurtulmak için, bilirkişinin gerçeğe aykırı rapor düzenlenmesinde kastının veya ağır ihmalinin bulunmadığını ispat etmelidir.

Kasten veya ağır ihmal nedeniyle gerçeğe aykırı rapor düzenlemesi durumunda, bilirkişinin hukuki sorumluluğu doğacaktır (HMK m285/1). Aksi halde, bilirkişinin gerçeğe aykırı rapor düzenlemesi hafif kusurundan kaynaklanıyorsa hukuki sorumluluğunu doğurmayacaktır.

3- Bilirkişinin Gerçeğe Aykırı Rapor Düzenlemesi Nedeniyle Devlete Karşı Açılacak Maddi ve Manevi Tazminat Davaları

HMK m.285 hükmü gereği, devlet aleyhine açılacak olan dava bir tazminat davasıdır. Söz konusu tazminat davası; maddi ve manevi zararları tazmin amacıyla açılan bir davadır.

Bilirkişinin gerçeğe aykırı raporu nedeniyle açılacak olan maddi ve manevi tazminat davasının şartlarını tespit etmemiz gerekecektir. Bu bağlamda, maddi ve manevi tazminat davası yerine genel olarak tazminat davası terimi kullanılacaktır.

Tazminat davasının şartları:

1-Bilirkişi gerçeğe aykırı bir rapor düzenlemiş olmalıdır.

2-Zarar meydana gelmiş olmalıdır.

3-Gerçeğe aykırı raporun düzenlenmesi ile zarar arasında nedensellik bağı bulunmalıdır.

4-Bilirkişinin kastının veya ağır ihmalinin bulunması gerekir.

5-Bilirkişinin eylemi hukuka aykırı olmalıdır.

Söz konusu şartları tek tek incelemek yerinde olacaktır.

1-Tazminat sorumluluğu açısından, bilirkişinin gerçeğe aykırı raporunun varlığı gerekir. Bilirkişinin gerçeğe aykırı düzenlediği raporun, yazılı veya sözlü olması noktasında bir açıklama bulunmamaktadır. Bu durumda, bilirkişinin mahkeme huzurundaki sözlü açıklamaları "gerçeğe aykırı rapor" kapsamında değerlendirilebilir mi? sorusu gündeme gelecektir. Kanaatimce; HMK m.154/3-d hükmü gereği, bilirkişinin oy veya görüşü içeren beyanının duruşma tutanağına geçirilmesi yeterlidir, bilirkişinin mutlaka rapor düzenlemesi gerekmemektedir. Bu görüşü, HMK m.149/2'de düzenlenen, bilirkişinin başka bir yerde olması dolayısıyla aynı anda ses ve görüntü nakledilmesi yoluyla mahkemece dinlenmesi ve bilirkişinin oy ve görüşünün tutanağa geçirilmesi durumu desteklemektedir. Ayrıca mahkemenin, bilirkişinin oy ve görüşünü yazılı veya sözlü olarak bildirmesine karar verebileceği de hüküm altına alınmıştır (HMK m.279/1).

Sonuç olarak kanaatimce; gerçeğe aykırı rapor ile gerçeğe aykırı sözlü beyan arasında bilirkişinin sorumluluğu kapsamında hiçbir fark yoktur. Tazminat sorumluluğu açısından, yazılı veya sözlü olarak sunulan gerçeğe aykırı raporun varlığı gerekli ve yeterlidir.

2-Tazminat sorumluluğunun doğması için, zararın meydana gelmesi gerekmektedir. HMK m.285'te yer alan "zarar görmüş olanlar" ibaresinden zararın niteliğinin maddi mi yoksa

manevi mi olacağı belirtilmemiştir. Maddi zarar, bir kimsenin malvarlığında isteği dışında meydana gelen azalmadır. Manevi zarar ise, bir kişinin kişilik değerlerinde, şahıs varlığında (kişilik haklarında, manevi değerlerinde) iradesi dışında meydana gelen eksilmeyi ifade eder.

Kanaatimce; bilirkişinin gerçeğe aykırı raporu dolayısıyla meydana gelen zarar kavramının kapsamına, hem maddi zarar hem de manevi zarar girmektedir. Zira aksi yönde bir sınırlama mevcut olsaydı, bunun HMK m.285'te açıkça belirtilmesi gerekirdi. Ayrıca zararın oluşup oluşmadığına mahkemece karar verileceği için, gerekirse bu konuda bilirkişi incelemesi dahi yaptırılabilir.

3-Tazminat sorumluluğu bakımından aranan şartlardan biri de, gerçeğe aykırı rapor ile zarar arasındaki nedensellik bağıdır. Söz konusu nedensellik bağı, gerçeğe aykırı raporun mahkemece hükme esas alınması neticesinde gerçekleşmiş sayılmaktadır. Aksi bir şekilde, gerçeğe aykırı rapor hükme esas alınmamışsa, devletin tazminat sorumluluğuna gidilemeyecektir. Ancak bilirkişi açısından dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır ki, gerçeğe aykırı raporun hükme esas alınmamasına karşın, bilirkişinin cezai ve disiplin sorumluluğuna yol açabileceği gerçeğidir.

4-Tazminat sorumluluğu açısından, bilirkişinin kastının veya ağır ihmalinin bulunması gerekir. Kast, hukuka aykırı sonucun fail tarafından bilerek istenmesidir. İhmal ise, hukuka aykırı sonuç istenmemekle birlikte böyle bir sonucun meydana gelmemesi için şartların gerekli kıldığı özenin gösterilmemesidir. İhmalin dereceleri konusunda doktrinde görüş birliği yoktur. Ancak baskın görüş, ihmalin hafif ve ağır ihmal olarak ikiye ayrıldığını ileri sürmektedir. Kanaatimce, bu hususta, somut olayın şartları dikkate alınarak, ihmalin derecesi saptanmalı ve bilirkişinin ağır ihmalinin olup olmadığına karar verilmelidir. Ağır ihmale karar verirken, aynı koşullar altında bulunan bir insan tarafından alınması gereken en basit tedbirin alınmamış olması kriter olarak alınmalıdır.

5-Tazminat sorumluluğu açısından, hukuka aykırılığın varlığı aranır. Bu bağlamda, zarar görenlerin hukuk düzeni tarafından korunan haklarına müdahaleyi yasaklayan veya dokunmamayı emreden hukuk normu ile bilirkişinin gerçeğe aykırı raporu çatıştığı zaman hukuka aykırılık gerçekleşmiş sayılacaktır.

4- Devletin Bilirkişiye Karşı Açacağı Rücu Davası

Bilirkişinin gerçeğe aykırı raporu nedeniyle devlete karşı tazminat davası açılmış ve aleyhine suçlanmışsa, devlet ödediği tazminat sebebiyle, ilgili bilirkişiye rücu davası açabilir (HMK m.285/2; m.287/c.1). Rücu davası açma süresi, devletin tazminatı ödediği tarihten itibaren 1 yıldır. Ancak hükme esas alınan bilirkişi raporu kasten gerçeğe aykırı düzenlemişse, ayrıca bilirkişinin cezai sorumluluğu doğacağı için, rücu davası bakımından ceza zamanaşımı süresi uygulanır (HMK m.287/c.2).

5- Tazminat ile Rücu Davasında Görevli ve Yetkili Mahkeme

Bilirkişinin gerçeğe aykırı raporu nedeniyle devlete karşı açılacak tazminat davasındaki görevli mahkemeye ilişkin düzenleme HMK m.286/1'de düzenlenmiştir. Buna göre; Devlet aleyhine açılacak olan tazminat davası, gerçeğe aykırı bilirkişi raporunun ilk derece mahkemesince hükme esas alındığı hâllerde, bu mahkemenin yargı çevresi içinde yer aldığı bölge adliye mahkemesi hukuk dairesinde; bölge adliye mahkemesince hükme esas alındığı hâllerde ise Yargıtay ilgili hukuk dairesinde görülecektir (HMK m.286/1).

Ayrıca belirtilmesi gerekir ki, 6100 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce açılan davalarda, HMK'nın göreve ve yargı yoluna ilişkin hükümleri uygulanmayacaktır (HMK geçici madde 1). Bu bağlamda, HMK m.286 hükmü, HMK'nın yürürlüğe girdiği tarih olan 1.10.2011 ve sonrasında açılan davalar bakımından uygulanacaktır. Belirttiğimiz tarihten önce açılmış olan davalar bakımından, 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu dikkate alınacaktır.

Devletin ödediği tazminat sebebiyle, ilgili bilirkişiye açacağı rücu davasındaki görevli mahkemeye ilişkin düzenleme HMK m.286/2'de düzenlenmiştir. Buna göre; söz konusu rücu davası, tazminat davasını karara bağlamış olan mahkemede görülür (HMK m.286/2).

Kaynakça

Kuru, Baki, Medeni Usul Hukuku (İstinaf Sistemine Göre Yazılmış), Legal Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2016.

Pekcanıtez Hakan, Taş Korkmaz Hülya, Akkan Mine, Özekes Muhammet, Usul – Medeni Usul Hukuku, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2017.

Tanrıver, Süha, Bilirkişinin Hukukî Statüsü, Yükümlülükleri, Yetkileri ve Sorumluluğu, Yetkin Yayınları, Ankara 2002.

Tanrıver, Süha, "Bilirkişinin Sorumluluğu", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.56, Y.2005, s.133-166.

Tanrıver Süha, Medeni Usul Hukuku, Yetkin Yayınevi, Ankara 2016.

Üstündağ Saim, Medeni Yargılama Hukukunun Esasları, Nesil Matbaacılık, 7. Baskı, İstanbul 2000.

Private Consumption Tax Application in Turkey and Its Effects on Tax Income

Mustafa Melkin ÖDER[1], İsmail ATABAY[2]

Abstract

The basic purpose of taxes paid and paid as a statutory obligation has been to meet public spending since all along. But nowadays, beside this basic purpose, economic and social various tasks like ensuring economic stability, protecting social balances were also loaded on tax concept. The state has had to diversify the resources provided by this basic funding tool in order to fulfil responsibilities arising from public expenditures and other new duties. In this regard, taxes are generally taken from three different sources, income in theory and in practice, wealth and expenditures. Private Consumption Tax has also taken its place in the tax system as a tax on expenditures from these sources. A number of expenditure taxes applied in subsequent periods with the tithe and similar taxes applied in the Ottoman state times and used in the early days of the Republic of Turkey have fulfilled the function of expenses until 2002. However, the increase in the number of such tax on expenditure items over time has caused administrative and practical problems in application of tax by taxpayer. On the other hand, Private Consumption Tax was included in the Turkish tax system in 2002 since it was in the question of harmonization with Turkey and the European Union acquis. With the entry into force of the Private Consumption Tax, 16 different taxes, duties and fund shares have been abolished and a more systematic taxation has been tried to be achieved through expenditures. In this study, the purpose of the Private Consumption Tax included in the Turkish tax system in 2002, these facilities in application and the effects of this renewal on tax income in Turkey were tried to be explained comparatively by using statistical data.

Keywords: Tax, Private Consumption Tax, Turkish Tax System

JEL Codes: H20, H24

Türkiye'de Özel Tüketim Vergisi Uygulaması Ve Vergi Hasılatına Etkisi

Özet

Kanuni bir zorunluluk olarak alınan ve ödenen vergilerin öteden beri temel amacı, kamu harcamalarını karşılamak olmuştur. Ancak günümüzde bu temel amaç yanında ekonomik istikrarı sağlamak, sosyal dengeleri korumak gibi iktisadi ve sosyal nitelikli çeşitli görevler de

[1] Öğr.Gör. Balıkesir Üniversitesi, Havran MYO, mstfoder@gmail.com
[2] Öğr.Gör.Dr. Balıkesir Üniversitesi, Havran MYO, atabayismail@gmail.com

vergi kavramına yüklenmiştir. Kamu harcamalarını ve diğer yeni görevlerden kaynaklanan sorumlulukları yerine getirebilmek için devlet, bu temel finansman aracının sağlandığı kaynakları da çeşitlendirmek zorunda kalmıştır. Bu bakımdan vergiler, teoride ve uygulamada gelir, servet ve harcamalar olmak üzere genelde üç farklı kaynaktan alınmaktadır. Özel Tüketim Vergisi de bu kaynaklardan olan harcamalar üzerinden alınan bir vergi olarak vergi sistemi içinde yerini almıştır. Osmanlı devleti zamanında uygulanan ve Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu ilk zamanlarda da kullanılan aşar ve benzeri vergiler ile sonraki dönemlerde uygulanan bir takım harcama vergileri 2002 yılına kadar harcamaların vergilendirilmesi işlevini yerine getirmiştir. Ancak zaman içerisinde harcama kalemleri üzerinden alınan bu tür vergilerin sayısının artması, verginin uygulamasında idari ve mükellef açısından tatbiki bakımından sorunlar doğurmuştur. Öte yandan Türkiye ile Avrupa Birliği Müktesebatına uyum sağlanması söz konusu olduğundan, 2002 yılında Özel Tüketim Vergisi, Türk vergi sisteminde yerini almıştır. Özel Tüketim Vergisinin yürürlüğe girmesiyle 16 farklı vergi, harç ve fon payı yürürlükten kaldırılmış ve harcamalar üzerinden daha sistemli bir vergileme sağlanamaya çalışılmıştır. Bu çalışmada Türk vergi sistemine 2002 yılında dahil edilen Özel Tüketim Vergisinin amacı, uygulamada getirdiği kolaylıklar ile bu yeniliğin Türkiye'deki vergi hasılatına olan etkisi istatistiki verilerden yararlanılarak karşılaştırmalı olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Özel Tüketim Vergisi, Türk Vergi Sistemi

JEL Kodu: H20, H24

1. Giriş

Vergi kavramı ile ilgili literatürde birçok tanım yapılmıştır. Vergi, devletin ve yetkili diğer kamu kuruluşlarının, yüklendikleri fiskal ve ekstra fiskal görevleri gerçekleştirmek üzere, gerçek veya tüzel kişilerden; cebren, karşılıksız olarak ve egemenlik gücüne dayanarak aldığı para şeklindeki iktisadi değerlerdir (Akdoğan,1997:103). Vergi; devletin mahalli idarelerin ya da kamu müdahalesinin, kamu yüklerini karşılamak amacıyla gerçek kişiler, özel hukuk tüzel kişileri veya muhtemelen kamu hukuku tüzel kişilerinden bunların ödeme güçlerine göre, otorite yoluyla kesin bir şekilde ve belirli bir karşılığı bulunmaksızın aldıkları bir paradır(Nadaroğlu, 1981:240). Vergi kişilerden toplumsal menfaati sağlayan masrafları karşılamak üzere ve vergiyi ödemekle yükümlü kişilerin teşkilatlanmış siyasi bir topluluğun üyesi olmaları nedeniyle değişmez kurallara talep edilen parasal kıymetlerdir(Eker ve Tüğen, 1995:153). Devletin hemen seçilebilir ve elde edilebilir bir karşılık olmaksızın ve yaptırım gücüne dayanarak aldığı iktisadi kaynaklardır(Uluatam, 1991: 191). Vergi, devletin kamu harcamalarını karşılamak amacıyla toplumu meydana getiren kişi ve kurumlardan, karşılıksız olarak ve zorla aldığı ekonomik değerlerdir (Pehlivan,2000:101). Vergi, devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin hükümranlık gücüne dayanarak ekonomik, mali ve sosyal amaçlı kamu giderlerini finanse etmek için sadece siyasi bir organizasyonun üyesi olmaları dolayısıyla vatandaşlarından mali güçlerine göre, karşılıksız olarak ve belirli kurallarla alınması gereken kanuni ve cebri ekonomik değerlerdir(Devrim, 1998: 195). Literatürde yapılan bu tanımlardan görüleceği üzere vergi kavramı ile başta kamusal harcamaların finansmanı amaçlanmaktadır. Verginin kamu hizmetlerini finanse etmesi, verginin mali ya da fiskal fonksiyonu olarak nitelendirilir(Pehlivan, 2008: 95). Ancak vergi uygulamalarına bakıldığında günümüzde mali

fonksiyonlardan başka işlevler de vergi kavramına yüklenmiştir. Gelir sağlayıcı mali fonksiyonla birlikte devlet ekonomik ve sosyal hedefleri gerçekleştirebilmek bakımından gerekli etkileri yaratabilmek için vergilerden yararlanmaktadır(Işık vd. 2005: 115). Gerek gelir elde etmek için gerekse diğer ekonomik ve sosyal gelişmelere müdahalede bulunmak için olsun vergilerin alındıkları kaynaklar da buna göre şekillenmiştir. Bu bakımdan vergiler prensip olarak, fertlerin gelir elde etmeleri, servet sahibi olmaları ve gerek gelir ve servetlerini harcamaları gerekse bumlarla ilgili işlemleri yapmaları nedeniyle konulur ve alınır(Erginay, 1994: 77). Bir başka ifadeyle vergilerin genelde gelir, servet ve harcamalar üzerinden alındığı görülebilir. Türk vergi sistemi içerisinde de buna uygun bir yapılanma olduğu söylenebilir. Buna göre uygulamadaki gelir ve kurumlar vergileri gelir üzerinden; emlak, veraset ve intikal, motorlu taşıtlar vergileri servet üzerinden; katma değer, banka ve sigorta muameleleri ve özel tüketim vergisi ise harcamalar üzerinden alınan vergilere örnek olarak verilebilir.

Bu çalışmanın ilk kısmında Özel Tüketim Vergisinin, vergi ve Türk Vergi Sistemi içindeki yeri ve amacı teorik olarak açıklanmaya çalışılacak, ikinci kısımda vergi hasılatına etkisi istatistiki verilerden faydalanılarak gösterilerek üçüncü kısımda Özel Tüketim Vergisinin işlevi ve etkisinin arttırılması konusunda görüşlere yer verilecektir.

2. Vergi ve Türk Vergi Sisteminde Özel Tüketim Vergisi

Türk vergi sistemine 2002 yılında dahil edilen Özel Tüketim Vergisine değinmeden önce alındıkları kaynaklar itibarıyla vergilerin sınıflandırılmasında konusu geçen harcama vergileri kavramına değinmekte yarar vardır.

Harcama vergileri, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, savaşın ortaya çıkardığı mali ihtiyaçları karşılayabilmek için Avrupa'da oldukça etkili bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır(Mutluer vd., 2007:299). Literatürde harcama vergileri kavramı ile ilgili olarak gider vergileri(Akdoğan, 1997: 227; Erginay, 1994: 85; Orhaner, 2007: 219), muamele vergileri(Pehlivan, 2008: 126) ifadeleri de kullanılmaktadır. Bu tür vergiler elde edilen gelirin harcama olarak kullanılan kısmını vergilemeyi amaçlamaktadır(Erdem vd. 1998: 175). Gelir ve servet vergileri, istisna ve muafiyetlerin varlığı, mükellefin doğru beyanda bulunmaması, vergiden kaçınma, vergi kaçakçılığı vb. gibi nedenlerle vergi ödeme gücünü tam olarak kavrayamamaktadır(Orhaner, 2007: 2019). Bu açılardan bakıldığında vergi uygulaması içerisinde gelir ve servet üzerinden alınamayan verginin, harcama vergileri ile alınabileceği görüşüne varılabilir. Uygulamaya bakıldığında harcama vergileri, satılan mal ya da hizmetlerin içinde gözüktüğünden, vergi ödeyenler tarafından olumsuz algılanmadığı gibi vergiden kaçınma ya da vergi kaçırma gibi vergi hasılatını olumsuz bir etki de yaratmaz. Bunun yanında harcama vergilerinin makro ekonomik hedeflerden olan enflasyonun kontrol altında tutulmasında, talebi düşürücü etki yaratarak katkı sağladığı da görülebilir.

Harcama vergileri de kendi içerisinde de temelde ikili bir ayrıma tabi tutulabilir. Bunlardan ilki genel tüketim vergisi olarak ifade edilebilir. Kişinin tüketiminin tümünün hesaplanarak bunun vergilendirilmesini amaçlayan, diğer bir ifadeyle malların üretiminden tüketimine kadar geçirdikleri aşamalarda ve el değiştirmesi sırasında alınan vergiler genel tüketim vergileridir(Uluatam, 2005: 382; Edizdoğan, 2007: 303). İkinci olarak da kapsamı genel tüketimden daha dar tutulmuş olan ve özel olarak sayılmış tüketimlerini vergi kapsamına alan özel tüketim vergileridir. Özel tüketim vergileri kavramı ile ilgili olarak bir tanımlama yapmak gerekirse özel tüketim vergileri, ekonomik sürecin üretim ve dağıtım aşamalarında veya bunlardan sadece birinde, konulan istisna ve muafiyetler dışında, genel tüketim vergisinden farklı olarak tek tek belirtilen mal ve hizmetler üzerinden alınan vergilerdir(Nadaroğlu, 2000: 364; Edizdoğan, 2007: 327; Mutlu, 2002: 47; Turhan, 1998: 165-

166). Tüketim vergileri, yükümlülerin kişisel durumlarını dikkate almaksızın sadece üretim, tüketim ve değişim gibi ekonomik olaylara dayanan, dolayısıyla üretilen, satılan veya tüketilen mal ve hizmetler üzerine konulan vergilerdir(Edizdoğan, 1981: 1). Bir devlet faaliyetinden sağlanan faydalarla belirli bir malın tüketimi arasında yakın bir ilişki mevcutsa, o malın üzerine özel tüketim vergisi konulması, yükün sağlanan faydalarla orantılı olarak dağıtılması konusunda bir araç olabilir(Ülgen, 2001: 104; Kıldiş, 2002: 84; Kaya ve Bozkır, 2002: 11). Özel tüketim vergilerinin alınmasının nedenlerinden birisi de bu vergiler yoluyla sosyal faydası olmayan hatta zararlı sayılan malların tüketimini kısıtlamaktır(Edizdoğan, 2007: 330; Erdem vd. 1998: 184). Kamu harcamalarının finansmanı için gelir sağlamak gibi klâsik malî amaç dışında özel tüketim vergileri, devletin uygulamak istediği çeşitli politikaların, diğer bir ifadeyle yönlendirici vergisel amaçların hayata geçirilmesi noktasında bir araç olarak da kullanılabilmektedir(Edizdoğan, 1981: 9).

Özel tüketim vergisinin konusu ülkeden ülkeye farklı olmakla birlikte daha çok alışkanlık verici maddeler (içki, çay, sigara, kahve vb.), sürümü çok yüksek olan bazı ilk maddeler (benzin, gaz, çimento, cam, demir vb.),lüks maddeler (kürk, mücevher, tuvalet malzemesi, motorlu araçlar, elektrikli cihazlar vb.) ve sağlanan özel faydanın hizmetten yararlanana ödettirilmesi için bu hizmetle ilgili bir işlemden alınan bedeller (ruhsat harcı vb.) üzerinde toplanmaktadır(Bulutoğlu, 1981: 449; Aydın,2002: 31; Batırel, 2002: 4; Kıldiş, 2002: 84; Öztüfekçi,2002: 8).

Harcama vergilerinin içinde yer alabileceği diğer bir vergi sınıflandırma şekli ise dolaylı-dolaysız vergi sınıflandırmasıdır. Buna göre, vergiyi ödeyen bir yükümlü, ödemiş olduğu vergiyi ekonomik yollardan yararlanarak piyasa süreci içinde başka kişilere kısmen veya tamamen devredebiliyorsa yani yansıtabiliyorsa, söz konusu vergi dolaylı vergi; yansıtılamayan, yani vergiyi ödeyen kanuni yükümlü ile vergi yükünü nihaî olarak taşıyan kişinin aynı olduğu vergiler ise dolaysız vergilerdir(Nadaroğlu, 2000: 330-331; Uluatam, 2005: 273-274; Erdem vd. 1998: 100; Aksoy, 1998: 313). Özel tüketim vergisi de dâhil olmak üzere tüketim vergileri, ekonomik süreç içinde başkalarına yansıtılabildiğinden dolaylı vergiler sınıfında yer almaktadır(Erdem vd. 1998: 101; Edizdoğan, 1981: 1).

Türk vergi sisteminde de bu ayrıma uygun olarak Özel Tüketim Vergisi uygulaması 2002 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Bu tarihten önceki süreç incelenirse cumhuriyetin ilanından önce genel olarak aşar vergisi uygulanmaktaydı. Aşar vergisi, Osmanlı Hükümdarlığına ait olan toprakların kullanılması karşılığında ödenen bir vergiydi. Osmanlı döneminde bireylerin mülkiyetinden çok devletin mülkiyet sahipliği söz konusuydu. Cumhuriyetin kurulmasından sonra hükümdarlığa ait bir toprak kalmadığı için Cumhuriyet Türkiye`sinin 1923-1929 dönemi ekonomi politikasını düzenleyen İzmir İktisat Kongresinde oybirliği ile alınan kararla bu vergi kaldırılmıştır(Koç, 1981: 35). Tüketim vergilemesi konusunda Türkiye'de Aşar vergisinin kaldırılmasıyla ortaya çıkan gelir kaybını telafi etmek amacıyla 1926 yılında 'Umumi İstihlak Vergisi' (Genel Tüketim Vergisi) adı altında bir vergi yürürlüğe girmiş ancak uygulamada yaşanan başarısızlık üzerine 1927 yılında yürürlükten kaldırılarak yerine 'Muamele Vergisi' adıyla yeni bir vergi konulmuştur. Bu vergi 1957 yılına kadar çeşitli değişikliklerle yürürlükte kalmıştır.(Pehlivan, 2008: 141) Türkiye'de Özel Tüketim Vergisi'nden önce uygulanan gider vergileri ve 1970 yılında finansman kanunu ile uygulamaya konmuş olan işletme vergisi özel bir tüketim vergisiydi(Turhan, 1998: 167).

Türkiye'de Özel Tüketim Vergisinin uygulanmaya başlanmasının nedenlerinin başında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girme çabalarının başladığı 01.12.1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Anlaşması gelir. Bu anlaşmayla başlayan Avrupa Birliğine katılma süreci 06.03.1995 tarihinde alınan Ortaklık Konseyi Kararı ile Türkiye'nin Avrupa Gümrük Birliği'ne geçişi ile

ayrı bir özellik kazanmış ve Türkiye 01.01.1996 tarihinden itibaren Gümrük Birliğine dahil olmuştur. 10-11 Aralık 1999 da yapılan Helsinki zirvesinde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylığının kabulü ile başta vergi kanunlarının Avrupa vergi mevzuatı ile uyumunun sağlanması zorunlu hale gelmiştir. Dolayısıyla 24.03.2001 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 19.03.2001 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı kabul edilmiştir. Bu programda Avrupa Birliği mevzuatına uyum ile ilgili taahhütlerimiz kısa ve orta vadeli takvime bağlanmış ve özel tüketim vergisi alanında uyumlaştırma, 2002 yılında başlayan orta vadeli taahhütlerimiz arasında yer almıştır(Taylar, 2012: 436). Bu süreç sonunda Özel Tüketim Vergisi ile ilgili kanun tasarısı 17 Mayıs 2002 tarihinde TBMM'ye verilmiş, 24 Mayıs 2002 tarihinde Plan ve Bütçe Komisyonu'nda, 6 Haziran 2002'de de Genel Kurul'da kabul edilen 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu 12 Haziran 2002 tarih ve 24783 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve 1 Ağustos 2002 tarihinden itibaren uygulamasına başlanmıştır.

Avrupa Birliğinde Özel Tüketim Vergisi uygulamaları 19.10.1992 tarihinde üye ülkeler arasından verginin konusu, matrahı ve oranları arasında uyum sağlayacak düzenlemeler yapılmıştır. Avrupa Birliğinde Özel Tüketim Vergisinin üç ana mal kategorisine uygulanacağı kabul edilmiştir. Bunlar, alkol ve alkollü içecekler; tütün mamulleri ve enerji ürünleridir(Yıldırım, 2015: 231).

Türkiye'de Özel Tüketim Vergisi yürürlüğe girene kadar adı özel tüketim vergisi adına taşımayan ancak ayrı ayrı bu vergi yerine alınan 16 farklı vergi ve benzeri kamu geliri türü kullanılmaktaydı. Söz konusu verginin yürürlüğe girmesiyle Akaryakıt Tüketim Vergisi, Akaryakıt Fiyat istikrar Payı, Taşıt Alım Vergisi, Taşıt Alım Vergisinin 1/4 oranında alınan Cevre Kirliliği Önleme Fonu, Ek Taşıt Alım Vergisi, Motorlu taşıtların kayıt, devir ve tescillerinden alınan Trafik Tescil Harcı, Eğitime Katkı Payı, Özel İşlem Vergisi, Ek Vergi, Eğitim, Gençlik, Spor ve Sağlık Hizmetleri Vergisi, Şehit, Dul, Yetim ve Maluller Payı, Tutun mamulleri ve alkollü içkilerden alınan Tutun Mamulleri ve Alkollü İçkiler Düzenleme Kurumu Payı, Savunma Sanayi Destekleme Fonu, Toplu Konut Fonu, Mera Payı, Federasyonlar Payı şeklinde alınan vergi, harç ve fon payı yürürlükten kaldırıldı. Bunların dışında Katma Değer Vergisi uygulamasında kullanılan %26 ve %40 lık vergi oranlarının da uygulaması son buldu.

Özel Tüketim Vergisinin uygulanmasında yol gösterici olan 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanununa göre bu verginin konusuna giren hususlar 4 ana gruba ayrılmış ve listelenmiştir. Bu listelerde belirtilen mallar Türk Gümrük Tarife Cetvelinde tanımlanan eşyalardır. Buna göre ilk grupta (I) sayılı listedeki malların ithalatçıları veya rafineriler dahil imal edenler tarafından teslimi verginin konusu içine alınmıştır. Bahsi geçen listede ise petrol ürünleri (benzin, motorin, uçak yakıtı gaz yağı, likit petrol gazı, madeni yağlar gibi), petrol yan ürünleri ve petrol ürünlerine katılabilecek ürünler (benzol, tulol, solvent, white spirit, tuluen, çözücüler ve incelticiler gibi) A ve B cetvelleri şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma içinde 136 adet petrol ve petrol yan ürünü ile ilgili mal bulunmaktadır(Özel Tüketim Vergisi Kanunu I.Sayılı Liste). Özel Tüketim Vergisi kapsamına alınan ikinci grup mallar ise her türlü motorlu kara, hava ve deniz araçlarından oluşmaktadır(Özel Tüketim Vergisi Kanunu II. Sayılı Liste). Bu araçlardan kayıt ve tescile tabi olanların ilk iktisabı veya ithali ile imal ve inşaa edenler tarafından teslimi bu verginin konusuna girmektedir. Ancak bu araçların aksam ve parçaları verginin kapsamı dışında bırakılmıştır(Taylar, 2012: 443). Verginin üçüncü grubuna dahil edilen mallar ise alkollü içkiler, kola katkılı içecekler, tütün ve tütün ürünleridir(Özel Tüketim Vergisi Kanunu III. Sayılı Liste). Son gruba giren mallar ise havyar, kürkler, kıymetli taşlar, klima, radyo, televizyon, çamaşır makinesi, telsizler, telefonlar silahlar, parfümler, deodorantlar gibi kimi lüks sayılabilecek dayanıklı tüketim mallarının imalatçıları tarafından teslimi ve ithalinden oluşur(Özel Tüketim Vergisi Kanunu IV. Sayılı Liste).

Özel Tüketim Vergisi Kanununun saydığı şekliyle incelendiğinde verginin konusu kapsamına, sadece ekli listelerde gösterilen mallar ve bu malların teslimi alınmış, bu mallarla ilgili hizmetler ise kapsam içine dahil edilmemiştir. Buna bağlı olarak özel tüketim vergisini doğuran olay da söz konusu malların teslimi ile ortaya çıkmaktadır. Özel Tüketim Vergisinde tek bir vergi oranı uygulanmamaktadır. Uygulanacak vergi oranları bazı mallar için maktu, bazı mallar için de nispi olarak belirlenmiştir. Özel Tüketim Vergisinde vergi, üretimin ilk aşamasında alınmakta, malların bundan sonra nihai tüketiciye ulaşmasına kadar olan diğer aşamalarda vergi dışında kalmaktadır(Bilici, 2006: 265). Dolayısıyla bu vergiye tabi malı alan nihai tüketiciler, aldıkları malların maliyetine eklenmiş olan Özel Tüketim Vergisini ödemiş olurlar. Özel Tüketim Vergisi, başka bir harcama vergisi olan Katma Değer Vergisinin de matrahını oluşturan unsurlardan biri olduğu dikkat çekici bir ayrıntıdır.

3. Özel Tüketim Vergisi'nin Vergi Hasılatına Etkisi

1 Ağustos 2002 tarihinden itibaren uygulamasına başlanmış olan Özel Tüketim Vergisinin Türk vergi sisteminde vergi hasılatına olan katkısını görebilmek için verginin uygulanmaya başlandığı 2002 yılını esas almak gerekir. Bu tarihe kadar Özel Tüketim Vergisi yerine kullanılan 16 farklı vergi, harç ve fon payının toplam vergi hasılatına olan etkisini tespit etmek ise teknik olarak güç olduğu kadar bu etkinin büyük olamayacağı da görülebilir. Tablo 1. de 2002 yılından itibaren uygulanan Özel Tüketim Vergisinin, bütün vergi gelirleri içindeki yerini parasal büyüklük olarak göstermektedir. 2002 yılından 2015 yılı dahil zaman serisi incelendiğinde Özel Tüketim Vergisinin, tabloya topluca dahil edilen diğer vergilerden parasal boyut olarak daha büyük olduğu görülür. Buradaki diğer vergiler içinde banka ve sigorta muameleleri vergisi, şans oyunları vergisi, özel iletişim vergisi gümrük vergileri, diğer dış ticaret gelirleri ile damga vergisi, harçlar ve kaldırılan vergiler artıkları yer almaktadır. Tablonun anlaşılırlığının sağlanması için söz konusu vergiler topluca değerlemeye alınmıştır. Öte yandan işleyişi kısmen de olsa Özel Tüketim Vergisine benzeyen Katma Değer Vergisi ile de karşılaştırılırsa, uygulanmaya başlandığı ilk yıllarda, bu vergiye hasılat olarak yaklaştığı görülür. Tablo verilerinin daha iyi anlaşılması için Tablo 1. verilerinden yararlanılarak hazırlanan Grafik 1.de de Özel Tüketim Vergisinin, diğer vergiler ve Katma Değer Vergisi arasındaki yeri görülebilir.

Tablo 1. Özel Tüketim Vergisinin Vergi Gelirleri İçindeki Payı

(Parasal Tutar-1.000)

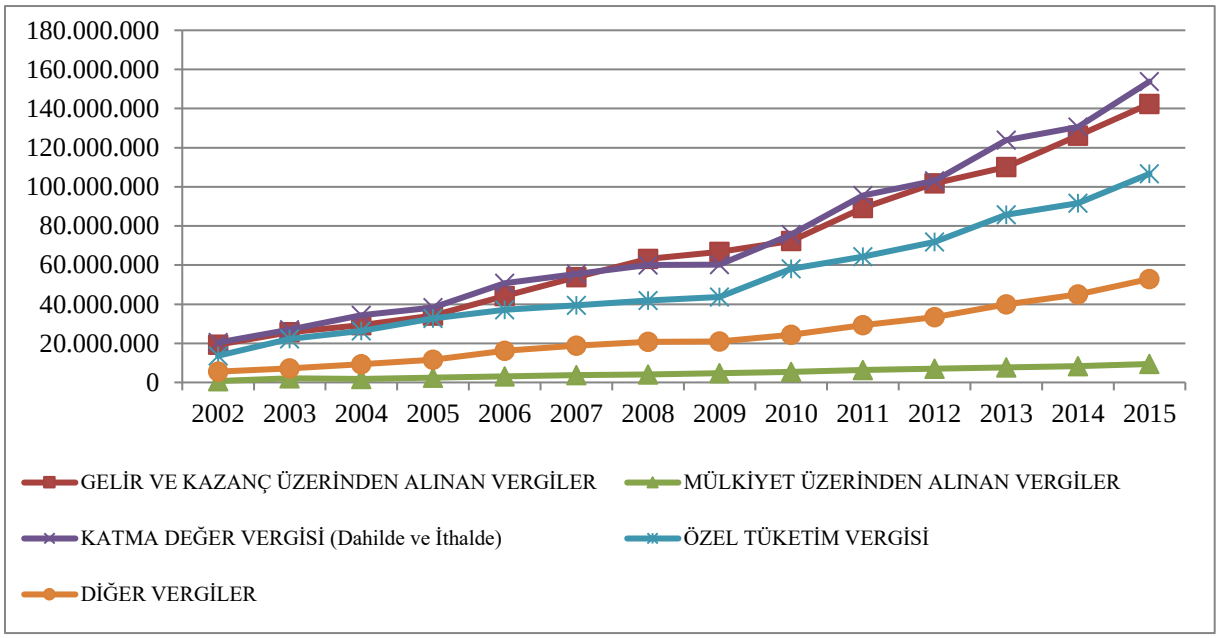
YIL	VERGİ GELİRLERİ	GELİR VE KAZANÇ ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLER	MÜLKİYET ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLER	KATMA DEĞER VERGİSİ	*ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ*	DİĞER VERGİLER	GAYRİ SAFİ YURTİÇİ HASILA
2002	59.631.868	19.334.527	725.998	20.400.201	*13.648.790*	5.522.352	359.358.871
2003	84.316.169	25.709.106	2.071.031	27.031.099	*22.299.243*	7.205.690	468.015.146
2004	101.038.904	29.308.952	1.838.205	34.325.208	*26.288.963*	9.277.576	577.023.497
2005	119.250.807	34.219.516	2.370.066	38.280.429	*32.753.339*	11.627.457	673.702.943
2006	151.271.701	44.174.998	3.159.574	50.723.560	*37.102.948*	16.110.621	789.227.555
2007	171.098.466	53.780.017	3.693.239	55.461.123	*39.350.665*	18.813.422	880.460.879
2008	189.980.827	63.088.534	4.151.467	60.066.230	*41.962.183*	20.712.413	994.782.858
2009	196.313.308	66.720.165	4.758.940	60.169.248	*43.708.500*	20.956.455	999.191.848
2010	235.714.637	72.240.135	5.357.758	75.649.986	*58.038.327*	24.428.431	1.160.013.978

2011	284.490.017	89.118.725	6.320.895	95.550.463	*64.263.538*	29.236.396	1.394.477.166
2012	317.218.619	101.783.465	7.081.812	103.155.875	*71.793.179*	33.404.288	1.569.672.115
2013	367.517.727	110.160.589	7.754.861	123.878.363	*85.770.481*	39.953.433	1.809.713.087
2014	401.683.956	126.226.823	8.270.231	130.538.554	*91.657.358*	44.990.990	2.044.465.876
2015	465.229.389	142.404.955	9.430.549	153.844.174	*106.646.242*	52.903.469	2.337.529.940

Kaynak:http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm (Erişim: 01.04.2017)

Grafik 1. Özel Tüketim Vergisinin Vergi Gelirleri İçindeki Payı

(Parasal Tutar-1.000)

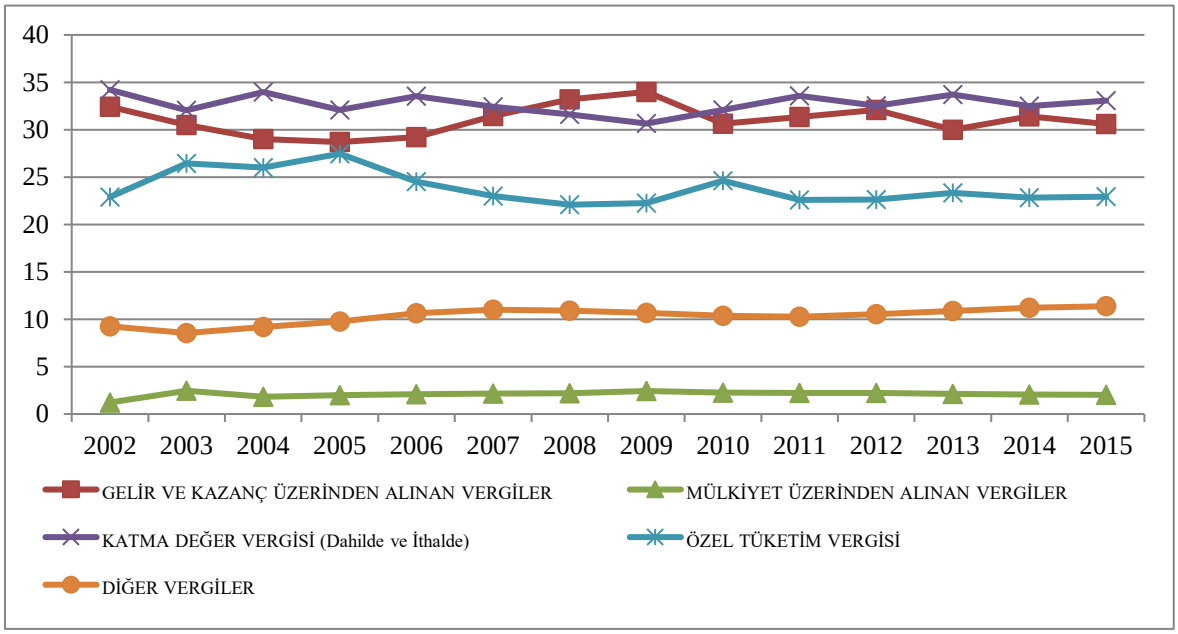
Tablo 2, Özel Tüketim Vergisinin, diğer vergi gelirleri ile birlikte toplam vergi gelirleri içindeki yeri oransal olarak gösterilmiştir. Parasal tutarlar kadar, Özel Tüketim Vergisinin, tüm vergilere göre oransal boyutu bu tablo ve tablodan hazırlanan Grafik 2 ile daha iyi görülebilir. Gerek Tablo 1 gerekse Tablo 2 de ifade edilen Gelir ve Kazanç Üzerinden Alınan Vergiler, halen uygulanmakta olan gelir ve kurumlar vergilerinden elde edilen hasılat toplamlarını göstermektedir. Mülkiyet üzerinden alınan vergiler ise Veraset ve İntikal Vergi ile Motorlu Taşıtlar Vergilerinin toplamını ifade eder. Böylece Tablo 1 ve Tablo 2 de, vergileme kaynakları olan, gelir(kazanç), servet ve harcamalar bir arada gösterilmiş olmaktadır. Bu vergiler içerisinde oransal olarak bakıldığında Özel Tüketim Vergilerinin en az %22 lik bir ağarlığının olduğu görülür. Tablo 2 den yararlanılarak hazırlanan Grafik 2 incelendiğinde, Özel Tüketim Vergisinin oransal boyutunun 2004 ve 2005 yıllarında Gelir ve Kurumlar vergilerinin toplamına bile yaklaştığı görülür.

Tablo 2. Özel Tüketim Vergisinin Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)

YIL	VERGİ GELİRLERİ	GELİR VE KAZANÇ ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLER	MÜLKİYET ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLER	KATMA DEĞER VERGİSİ	*ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ*	DİĞER VERGİLER
2002	100	32	1	34	*23*	9
2003	100	30	2	32	*26*	9
204	100	29	2	34	*26*	9
2005	100	29	2	32	*27*	10
2006	100	29	2	34	*25*	11
2007	100	31	2	32	*23*	11
2008	100	33	2	32	*22*	11
2009	100	34	2	31	*22*	11
2010	100	31	2	32	*25*	10
2011	100	31	2	34	*23*	10
2012	100	32	2	33	*23*	11
2013	100	30	2	34	*23*	11
2014	100	31	2	32	*23*	11
2015	100	31	2	33	*23*	11

Kaynak: http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm (Erişim: 01.04.2017)

Grafik 2. Özel Tüketim Vergisinin Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)

Öte yandan Özel Tüketim Vergisi ile uygulamada bulunan diğer vergilerin topluca karşılaştırılması gerekebilir. Verginin uygulanmaya başlandığı 2002 yılından 2015 yılına kadar geçen 14 yıllık sürede söz konusu vergi ile diğer bütün vergilerin ortalama olarak vergi

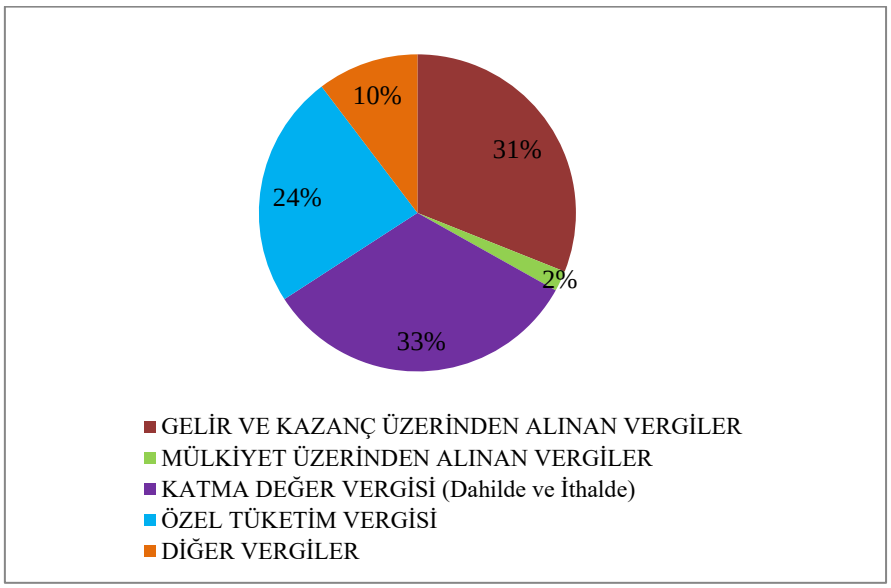
gelirlerinin ne kadarlık kısmını sağladığı Tablo 3 ve bu tablodan hazırlanmış olan Grafik 3 den görülebilir.

Tablo 3. Özel Tüketim Vergisinin Vergi Gelirleri İçindeki Ortalama Payı (%) (2002-2015)

Dönem	VERGİ GELİRLERİ	GELİR VE KAZANÇ ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLER	MÜLKİYET ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLER	KATMA DEĞER VERGİSİ	*ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ*	DİĞER VERGİLER
2002-2015	100	31	2	33	*24*	10

Kaynak: http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm yararlanılmıştır. (Erişim: 01.04.2017)

Grafik 3. Özel Tüketim Vergisinin Vergi Gelirleri İçindeki Ortalama (2002-2015) Payı (%)

Gerek Tablo 3 ve gerekse Grafik 3 den de incelenebileceği üzere, Özel Tüketim Vergisi, uygulanmaya başlandığı yıldan itibaren vergi türleri içinde, vergi hasılatına katkı bakımından Gelir ve Kazançlar üzerinden alınan Gelir ve Kurumlar vergisi ile Katma Değer Vergisinden sonra yerini almış ve vergi hasılatına önemli katkıda bulunduğu görülmüştür.

4. Sonuç

Tüketim vergileri içinde yer alan Özel Tüketim Vergisi, uygulamadaki Katma Değer Vergisi gibi genel tüketim vergilerinden daha farklı bir yapıya sahiptir. Genel tüketim vergileri, kavramından da görülebileceği gibi ekonomik olarak gelirin harcanan kısmını bütün olarak kapsamı içine almaktadır. Özel tüketim vergilerinin birçok farklı amaçla alındığı görülebilir. Bu amaçlar zaman zaman bir kamu geliri elde etmeye yönelik olabileceği gibi toplumu zararlı alışkanlıklardan uzak tutmak, belirli sektörleri teşvik etmek ya da engellemek, bazı malların

tüketimini azaltmak gibi sıralanabilir. Türkiye uygulamasına bakıldığında ise özel tüketim vergisinin konma amacının başında bir kamu geliri kaynağı olması niyeti açıkça görülebilmektedir. Uygulanmaya başlandığı 2002 yılından itibaren, vergi gelirlerinin ortalama %24 ünü karşılaması bunun en çarpıcı göstergesi olarak gösterilebilir.

Türk vergi sisteminde uygulanan Özel Tüketim Vergisi, sadece kanunda sayılan ve sayısı iki yüzü geçen belirli mallara uygulanmaktadır. Verginin uygulaması, kanununda da gösterildiği üzere, mal bazında belirlenen vergi oranları ile ve tek seferde uygulanmaktadır. Dolayısıyla bu vergi, malın her el değiştirmesinde değil ya ilk üretiminde ya da ilk kullanımında uygulandığı için objektif ve kolay anlaşılır bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca verginin kapsamında vergiye konu olan malların dışında mallarla ilgili hizmet kalemleri ve harcamaları yer almamaktadır.

Özel Tüketim Vergisi, diğer bir tüketim vergisi olan Katma Değer Vergisinin matrahına dahil edilerek uygulanmaktadır. Bu haliyle niteliği itibarıyla vergi uygulanmış olan bir mal üzerinden tekrar başka bir vergi alınması söz konusudur. Ancak Özel Tüketim Vergisini uygulayan ve Türkiye'nin de çeşitli sözleşmelerle uymak zorunda olduğu Avrupa Birliği ülkelerinde de işleyişin bu şekilde olduğu görülür. Uygulama bu şekilde olmasına rağmen, bir mal üzerinden, benzer nitelikte iki farklı vergi alınmasının, vergiyi ödeyenler açısından olumsuz bir etki yaratacağı ileri sürülebilir.

Özel Tüketim Vergisinin uygulanmaya başlanmasıyla daha önce alınan 16 farklı vergi, harç, fon ve benzeri kamu geliri tek vergi altında toplanmıştır. Bu uygulamanın hem vergi idaresi hem de vergi gelirleri açısından olumlu bir sonuç doğurduğu görülebilir.

Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan Özel Tüketim Vergileri temelde tütün mamulleri, alkollü içkiler ile petrol ve enerji ürünlerini kapsamakta ve üye ülkelerin bu konuda yapacağı düzenlemelerin birliğin vergi ile ilgili kurallarına uyması istenmektedir. Türkiye gibi üyeliğe aday ülkelerin özel tüketim vergilerinin de Avrupa Birliği özel tüketim vergisine ilişkin kurallarla uyumlu hale getirmesi istenmektedir. Oysa uygulanan Özel Tüketim Vergisi Kanunu ve bu vergiye tabi tutulacak malların sıralandığı listelerde, Avrupa Birliğinde özel tüketim vergisine tabi tutulmayan taşıt araçları ve beyaz eşya gibi dayanıklı tüketim mallarının vergi kapsamına alındığı, buna karşılık kömür, elektrik doğal gaz gibi enerji kaynaklarının vergi kapsamına alınmadığı görülür. Ayrıca uygulamada ikiyüzden fazla mal bu vergi kapsamına alınması, verginin özel tüketimden genel tüketimi kapsam içine alma görüntüsü vermektedir. Bu açıdan Türkiye'de uygulanan Özel Tüketim Vergisinin, uygulanmasına sebep olan Avrupa Birliği vergi sistemine uymadığı ifade edilebilir. Dolayısıyla ilerleyen zaman içinde bu vergiyle ilgili olarak Avrupa Birliği sistemine göre bir uyum çalışması yapmak bir zorunluluk olarak ortaya çıkabilecektir.

Vergi tekniği bakımından alınması ve uygulanması kolay olan dolaylı vergilerin, vergi ödeyenler açısından yarattığı olumsuz etki Özel Tüketim Vergisi için de söylenebilir. Bütün dolaysız vergiler gibi gelir dağılımı üzerinde de olumsuz bir etki yarattığı gözlemlenebilir. Türkiye uygulamasından da anlaşılacağı üzere, Özel Tüketim Vergisi, vergi gelirleri içinde önemli bir yer tutmakla beraber, gelir ve vergi yükü dağılımı üzerinde olumlu bir etki yaratmadığı düşünülmelidir. Bu açıdan vergi politikalarında kısa dönemde vergi gelirinin arttırılmasından çok uzun dönemde olumlu etkiler yaratacak dolaysız vergilerin, vergi gelirleri içindeki payının arttırılması için çalışmalar yapmak gerekir.

Kaynakça

Akdoğan, A.(1997). *Kamu Maliyesi,6.Baskı*, Ankara: Gazi Kitabevi.

Aksoy, Ş.(1998). *Kamu Maliyesi, 3.Baskı,* İstanbul: Filiz Kitabevi.

Aydın, F. (2002).“Özel Tüketim Vergisinin Etkileri ve Avrupa Birliği Uygulaması”, *Vergi Sorunları*, S. 163, ss. 29-44.

Batırel, Ö,F.(2002). “Özel Tüketim Vergilemesi ve 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Yasası üzerine Bazı Düşünceler”, *Vergi Dünyası*, S. 253, ss. 4-8.

Bulutoğlu, K. (1981). *Kamu Ekonomisine Giriş, 3. Baskı,* İstanbul: Filiz Kitabevi.

Bilici, N.(2006). *Vergi Hukuku(Genel Hükümler-Türk Vergi Sistemi),13.Baskı,* Ankara: Seçkin.

Devrim, F.(1998). *Kamu Maliyesine Giriş,*İzmir: Anadolu Matbaacılık.

Edizdoğan, N.(2007). *Kamu Maliyesi, 9.Baskı*, Bursa: Ekin Kitabevi.

Edizdoğan, N.(1981). *Teoride ve Uygulamada Özel Tüketim Vergileri,* Bursa: Bursa Üniversitesi Basımevi.

Eker, A., Tüğen, K. (1995). *Kamu Maliyesine Giriş, 6. Baskı,* Ankara: Tolga Matbaası.

Erdem, M., Şenyüz, D., Tatlıoğlu, İ.(1998). *Kamu Maliyesi, 2.Baskı*, Bursa: Ekin Yayınları.

Erginay, A. (1994). *Kamu Maliyesi, 15.Baskı,* Ankara: Savaş Yayınları.

Işık, A., Karayılmazlar, E., Organ,İ., IŞIK, H. (2005). *Kamu Maliyesi,* Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

Kaya, N., Bozkır, M. (2002). “Özel Tüketim Vergisi ve Gelişim Süreci”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S.166 Temmuz 2002 Özel Eki.ss.7-88.

Kıldiş, Y. (2002). “Türkiye’de ve Dünyada Özel Tüketim Vergisi”, *Mükellefin Dergisi*, S. 120, ss. 83-94.

Koç, M. (1981). “Türk Kamu Maliyesinde Kemalist Devrimler”, *Maliye Dergisi*, Atatürk Özel Sayısı, ss.25-40

Mutlu, A. (2002). “Özel Tüketim Vergisi”, *Yaklaşım Dergisi,* Say.115, ss. 46-52.

Mutluer, K,M., ÖNER, E., KESİK, A. (2007).*Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2007.

Nadaroğlu, H. (1981). *Kamu Maliyesi Teorisi, 4. Baskı,* İstanbul: Sermet Matbaası.

Nadaroğlu, H. (2000). *Kamu Maliyesi, 11. Baskı,* İstanbul: Beta Yayınevi.

Orhaner, E. (2007). *Kamu Maliyesi,* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Öztüfekçi, M, A. (2002). “Özel Tüketim Vergisi Niteliğindeki Vergi, Harç, Fon ve Payların Tek Yasal Düzenlemede Konumlandırılması”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 166, ss. 7-18.

Pehlivan, O. (2000). *Kamu Maliyesi,* Trabzon: Eser Ofset.

Pehlivan, O. (2008). *Kamu Maliyesi,* Trabzon: Derya Kitabevi.

Taylar, Y. (2012). "Vergi Teorisi Açısından Özel Tüketim Vergileri ve Türk Özel Tüketim Vergisi Uygulaması", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, Özel Sayısı, ss.435-467.

Turhan, S. (1998). *Vergi Teorisi ve Politikası, 6. Baskı*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Uluatam, Ö. (1991). *Kamu Maliyesi*, Ankara: Savaş Yayınları.

Uluatam, Ö. (2005). *Kamu Maliyesi, 9. Baskı,* Ankara: İmaj Yayınevi.

Ülgen, S. (2001). "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Özel Tüketim Vergisinin Uyumlaştırılması", *Vergi Dünyası*, S. 237, ss. 104-107.

Yıldırım, A,E. (2015). "Avrupa Birliği ve Türk Vergi Sistemlerinde Özel Tüketim Vergisi", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C. XIX, Y. 2015, S. 1, ss 219-252.

Diğer Kaynakça

Özel Tüketim Vergisi Kanunu

http://www.gib.gov.tr/